HÜR DOĞU TÜRKİSTAN SEMPOZYUMU

FREE EAST TURKISTAN SYMPOSIUM

İHH İNSANİ YARDIM VAKFI
THE FOUNDATION FOR HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS AND HUMANITARIAN RELIEF

05 İLMİ TOPLANTILAR SERİSİ

HÜR DOĞU TÜRKİSTAN SEMPOZYUMU

İHH İNSANİ YARDIM VAKFI
THE FOUNDATION FOR HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS AND HUMANITARIAN RELIEF

Kitabın Adı
Hür Doğu Türkistan Sempozyumu

Yayına Hazırlayan
İHH Araştırma Yayınlar Birimi

Editörler
Türkçe editör: Ümmühan Özkan
Uygurca editör: Sabircan Göktuğ
İngilizce editör: Jane Louise Kandur

Kapak Tasarım
Artworks

Mizanpaj
Yalçın Yoncalık / *Revizyon*
Gsm: 0507 348 37 80
E-mail: revizyon@gmail.com

Baskı - Cilt
Mavi Ofset
Tel.: (0212) 549 25 30

1. Baskı: Mart 2010

ISBN: 978-975-00610-9-7

İHH İNSANİ YARDIM VAKFI
THE FOUNDATION FOR HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS AND HUMANITARIAN RELIEF

İçindekiler

Takdim 7
Neden Doğu Türkistan Sempozyumu? / *Av. F. Bülent Yıldırım* 9

I. OTURUM

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE DOĞU TÜRKİSTAN 11
Bir Medeniyet Havzası Olarak Doğu Türkistan / *Prof. Dr. Alimcan İnayet* 13
Doğu Türkistan Tarihinde Önemli Kavşaklar ve
Çin İşgali / *Prof. Dr. Alaeddin Yalçınkaya* 27
Soğuk Savaş ve 11 Eylül Sonrası Doğu Türkistan - Çin Tezleri ve
Politikalarına Yönelik Eleştirel Bir Araştırma / *Dr. Ekrem Hicazi* 45
5 Temmuz'un Ardından Doğu Türkistan / *Seyit Tümtürk*.....83
Orta Yol Yaklaşımı-Tibet Sorunu için
Bir Çözüm / *Tseten Samdup Chhoekyapa*.....101
Doğu Türkistan Kazaklarının 20. Yüzyıldaki
İstiklal Mücadelesi / *Dr. Meryem Hakim* 113

II. OTURUM

DOĞU TÜRKİSTAN'DA HAK İHLALLERİ.....123
Gündelik Yaşamda Karşılaşılan İhlaller / *Dr. Ataullah Şahyar* 125
Zorunlu Göç ve Uygur Diasporası / *Prof. Dr. Macide Mahluf* 135
Doğu Türkistan -Ekonomik Yaşamdaki Kısıtlamalar-
Yoksulluk ve Yoksulluğun Sosyal Etkileri / *Abdulsalam Abdulgani Alim*.....145
Doğu Türkistan'da Etnik ve Dinî Ayrımcılık / *Ahmet Faruk Ünsal*.....163

III. OTURUM

ULUSLARASI TOPLUMUN ROLÜ VE
ÇİN'İN DEĞİŞİME DİRENCİ 173
Doğu Türkistan Sorununun Çözümünde
Türkiye ve İslam Dünyası / *Ahmet Emin Dağ* 175
Doğu Türkistan'ın Uluslararası Medyada Yansıması ve
Dezenformasyon Sorunu / *Yrd. Doç. Dr. Erkin Emet* 183
Doğu Türkistan Mücadelesi ve
Sivil Toplum Kuruluşları / *Av. Gülden Sönmez* 193
Üç Çin / *Dr. Yang Jianli* 213

IV. OTURUM

DOĞU TÜRKİSTAN İÇİN GELECEK PERSPEKTİFİ.....229
Doğu Türkistan'ın Geleceği: SWOT Analizi
Metodu Üzerinden Bir Değerlendirme / *Doç. Dr. Erkin Ekrem* 231
Bağımsızlığa Giden Yolda Doğu Türkistan'ın
Geleceğine Dair Düşünceler / *Dr. İzzeddin el-Verdani* 243
Doğu Türkistan'ın Geleceği / *Fehmi Hüveydi* 249
Doğu Türkistan'ın Özgürlük Yolu ve
Kaderini Tayin Etme Hakkı / *Siraciddin Azizi Şemseddin* 255

BİYOGRAFİLER 597
FOTOĞRAFLAR..... 619

Contents

Foreword 267
Why East Turkistan Symposium? / *Atty F Bulent Yildirim* 269

I. SESSION

PAST AND PRESENT OF EAST TURKISTAN 271
East Turkistan as a Cradle of Civilizations / *Prof Alimcan Inayet* 273
Important Crossroads and the Chinese Occupation in the
History of Eastern Turkistan / *Prof Alaeddin Yalcinkaya* 289
East Turkistan after the Cold War and 9/11
A Critical Study of the Chinese Theses and Policies / *Dr Akram Hicazi* 309
East Turkistan After July 5 / *Seyit Tumturk* 349
The Middle Way Approach - A Solution for the Tibetan Issue /
Tseten Samdup Chhoekyapa 371
East Turkistan Kazakh Independence Movements in the 20th Century /
Dr Meryem Hakim 383

II. SESSION

RIGHTS BREACHES IN EAST TURKISTAN 393
Violations in Daily Life in East Turkistan / *Dr Ataullah Sahyar* 395
Forced Emigration and the Uyghur People,
Who have been Destroyed Abroad / *Majeda Mahluf* 405
East Turkistan - Restriction on Economic Life -

Poverty and Its Societal Impact / *Abdulsalam Abdulgani Alim* 417
Ethnic and Religious Discrimination in
East Turkistan / *Ahmet Faruk Unsal*..... 435

III. SESSION

ROLE OF THE INTERNATIONAL COMMUNITY AND CHINA'S
RESISTANCE TO CHANGE 447
The Role of the International Community in
East Turkestan / *Prof Dru C. Gladney*..... 449
Turkey and the Islamic World in the Solution of
the East Turkistan Problem / *Ahmet Emin Dag*..... 505
Reflections of East Turkistan in the International Media and the
Disinformation Issue / *Assist Prof Erkin Emet* 513
The Struggle in East Turkistan and
Non-Governmental Organizations / *Atty Gulden Sonmez*..... 523
Three Chinas / *Dr Yang Jianli* 545

IV. SESSION

A FUTURE PERSPECTIVE FOR EAST TURKISTAN 559
The Future of East Turkistan: An Evaluation through
the SWOT Analysis Method / *Assoc Prof Erkin Ekrem* 561
Road to Freedom and Self-determination:
Imagining the Future of East Turkestan / *Dr Izzeddin al-Wardani* 573
The Future in East Turkistan / *Fahmi Howeidi* 579
East Turkistan: The Road to Freedom and
t he Right to Self-Determination / *Sirajeddin Azizi Semseddin* 585

BIOGRAPHIES 597
PHOTOS 619

Takdim

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Çin orduları tarafından sık sık istilaya uğrayan, 1949'da işgal edilen ve 1955'te resmî olarak Çin'in otonom bölgesi ilan edilen Doğu Türkistan, hâlen işgal altında. Tarihî Türkistan topraklarında, Kaşgar'da, Urumçi'de, Turpan'da insanlık suçları işleniyor.

61 yıldır Doğu Türkistan halkının temel insan hakları gasp ediliyor. Çin nüfusunun sistemli bir şekilde Doğu Türkistan'a yerleştirilmesiyle halk gerek Doğu Türkistan içerisinde göç etmeye gerekse dünyanın farklı bölgelerinde diasporada yaşamaya zorlanıyor. Katı doğum kontrol yöntemleriyle anne adaylarından çocuklarının çalınması; oruç tutmanın, camiye gitmenin yasaklanması; eğitimin zorunlu olarak Çince yapılması; eğitim, istihdam, sağlık hizmetlerinin kısıtlanması; zorunlu işçi uygulaması, sürgün, gözaltı ve haksız hapis cezaları gibi uygulamalar Doğu Türkistan halkı için günlük yaşamın bir parçası olmuş durumda.

Nesillerdir baskı altında yaşayan bir halkın hikâyesi, uluslararası ilişkilerin reelpolitiği, dezenformasyon ve karartmalar nedeniyle dünya kamuoyunda yer bulamıyor. Bu çalışma, bölge halklarının tarihten günümüze değin maruz kaldığı hukuksuz uygulamaların deşifre edilmesini; bölgenin sivil insan hakları kuruluşlarının denetimine açılmasını; Doğu Türkistan'ın tüm bölgelerine insani yardımın ulaşabilmesi için çalışmalar yapılmasını; Doğu Türkistan halkı için hak ve adaletten yana bir çözüme ulaşılması için resmî ve sivil, yerel ve uluslararası mercilerin çözüme dâhil edilmesini hedefleyen Hür Doğu Türkistan Sempozyumu'nun tebliğlerinden oluşmaktadır. Türkçe, İngilizce, Uygurca ve Arapça olarak dört dilde hazırlanan çalışmanın, Doğu Türkistan meselesinin anlaşılmasına katkıda bulunmasını temenni ediyoruz.

Av. F. Bülent Yıldırım
İHH İnsani Yardım Vakfı Başkanı

Neden Doğu Türkistan Sempozyumu?

Doğu Türkistan; jeopolitik konumu, petrol, altın, uranyum, kömür gibi zengin yer altı kaynakları ile her zaman komşularının ilgi odağı olmuştur. Bölge kaynaklarını sömürmesi, soykırım, etnik ve dinî asimilasyon ve insan hakları ihlalleri ile yoğun olarak gündeme gelen Çin, bölge gerçeklerinin dünya kamuoyu tarafından anlaşılmasına engel olmakta; bunun için haberleşme ve iletişim araçlarının kullanımını denetim altına alarak bölgeyi dünyaya kapatmaktadır.

Çin'in gerçekleştirdiği insan hakları ihlalleri uluslararası insan hakları kuruluşlarının hazırladıkları raporlarda ve Doğu Türkistanlılar tarafından dünya kamuoyuna ulaştırılan verilerde gözler önüne serilmektedir. Çin kitlesel kıyıma varan katliamlar yaparak, hâkimiyeti altında yaşayan Doğu Türkistanlılara yönelik keyfî gözaltı ve tutuklama, işkence, yargısız infaz ve idam, zorunlu kürtaj, kısırlaştırma, zorunlu göç, din eğitimi ve ibadet yasağı, kamu hizmetlerinden yararlanmanın kısıtlanması, AIDS gibi öldürücü ve bulaşıcı hastalıkların yaygınlaştırılması, insanları zorunlu/ucuz işçi olarak çalıştırma, çalıştırmak üzere göç ettirme, seyahat ve hareket özgürlüğünü kısıtlama, haberleşme ve iletişimin engellenmesi gibi ihlalleri günlük yaşamın bir parçası hâline getirmiş durumdadır.

Doğu Türkistan konusu Çin'in haksız uygulamaları sebebiyle iç mesele olmaktan çıkmış, tüm insanlığın meselesi hâline gelmiştir. Bu nedenle başta Türkiye ve Türki cumhuriyetler olmak üzere dünyanın her yerindeki sivil ve resmî otoriteler, parlamentolar, sivil toplum kuruluşları, uluslararası mahkemeler, Birleşmiş Milletler (BM) ve benzeri uluslararası yapılar, Çin zulmüne karşı sorumluklarını yerine getirmelidir. Doğu Türkistan toprakları BM tarafından tanınan topraklardır. BM Güvenlik Konseyi Çin'in veto yetkisine rağmen, Çin'e yaptırım uygulayacak şekilde ezilen Doğu Türkistan halkından yana tavır almalıdır. Urumçi başta olmak üzere kriz yaşanan bölgeler ivedilikle dünya kamuoyunun ve

uluslararası topluluğun denetimine açılmalı ve bölgeye insani yardımın ulaşması sağlanmalıdır. Yukarıda sayılan mekanizmaların karar ve tavır almasında Çin ile siyasi-ekonomik ilişkileri olan tüm devletlerin tutumu çok net şekilde belirleyici olacaktır. Bu tavır tarihî bir sorumluluğa işaret etmektedir.

Çin'in uyguladığı insan hakları ihlalleri ve özellikle yaşam hakkı ve ibadet özgürlüğüne yönelik ihlaller İslam dünyasında sorumluluk açısından ciddi bir duyarlılık oluşturmaktadır. Doğu Türkistan meselesinin Çin ile olan ekonomik ve ticari iş birliğine kurban edilmesi Müslüman halkların vicdanını rahatsız etmektedir. Bu nedenle İslam ülkelerinin yönetimleri Doğu Türkistan konusunda güçlü bir birliktelik sağlamalıdır. İslam Konferansı Teşkilatı ivedi olarak toplanmalı, üye ülkelerinin ve dünyanın Çin ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini Doğu Türkistanlıların hak ve özgürlüklerinin korunmasından yana gözden geçirilmesini talep etmelidir. Çin, ekonomik bir pazar olarak İslam dünyasına muhtaçtır. Öte yandan elde edilecek kazanım İslam birliği için de önemli bir adım olacaktır.

Türkiye İslam dünyası ülkelerini harekete geçirebilecek bir imkân ve konuma sahiptir. Çin ile olan her türlü siyasi-ekonomik iş birliğini Doğu Türkistan'da yaşayan halkın hak ve özgürlüklerini korumaya yönelik değerlendirmelidir. Doğu Türkistan için gözlemci konumunu sürdürmelidir.

Uluslararası mekanizmaların işlevselliğini yitirdiği ve uluslararası hukukun artık çare olmadığı tasavvuru, dünya barışını tehdit eden nükleer silahlanmadan daha tehlikelidir. İnsanlığa karşı sorumluluk taşıyanlar olarak tüm bu nedenlerle insanlığın ortak meselesi olarak gördüğümüz Doğu Türkistan meselesinin çözümüne katkı sağlamak amacıyla bu Sempozyum'u gerçekleştiriyoruz. Nerede ve kim olursa olsun insanları yardıma muhtaç hâle düşüren ve mazlum eden tüm politikaların insanlığa karşı işlenmiş suçlar olduğundan hareketle, tüm otoriteleri gerekli adımları atmaya ve adaletin tesisi için tüm gücümüzü ortaya koymaya davet ediyoruz.

I. OTURUM
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE DOĞU TÜRKİSTAN

Oturum Başkanı: Ahmet Faruk Ünsal

- **Prof. Dr. Alimcan İnayet**, Ege Üniversitesi, TÜRKİYE
- **Prof. Dr. Alaeddin Yalçınkaya**, Sakarya Üniversitesi, TÜRKİYE
- **Dr. Ekrem Hicazi**, Araştırmacı-Yazar, ÜRDÜN
- **Seyit Tümtürk**, Dünya Uygur Kurultayı Başkan Yardımcısı, TÜRKİYE
- **Tseten Samdup Chhoekyapa**, Tibet Ruhani Lideri Dalay Lama'nın Temsilcisi, İSVİÇRE
- **Dr. Meryem Hakim**, İzmir Üniversitesi, TÜRKİYE

Prof. Dr. Alimcan İnayet
Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi

Bir Medeniyet Havzası Olarak Doğu Türkistan

1. Doğu Türkistan'ın adı

Doğu Türkistan, Çinlilerin iddia ettikleri gibi ezelden Çin toprağı değil, Türk toprağıdır. Çinliler 1884 yılına kadar bu topraklar için "batı bölgeleri" anlamına gelen "*Xiyu*" adını kullanmışlardır. Xiyu, yani "batı bölgeleri" özel bir coğrafi isim değil, genel bir isim olup Doğu Türkistan dâhil Orta Asya'nın önemli bir kısmını ifade etmekteydi. 1884 yılından itibaren Çinliler bu topraklara "yeni hudut" anlamına gelen *Xinjiang* (Şincang, Sincan, Sinkiang) adını vererek "ezelden Çin toprağı" dedikleri bu bölgeyi işgal ettiklerini ilan etmişlerdir. Doğu Türkistan'ın Batı literatüründeki adına gelince, "Şehname"ye göre, milattan önceki dönemlerde Türklerin yaşadıkları topraklara "Turan" adı verilmiştir.[1] MS 7. yüzyıldan sonra, Turan adı Arap ve Fars kaynaklarında "Türkistan" olarak geçmeye başlamıştır. Marco Polo'nun Seyahatnamesi'ne göre ise, Doğu Türkistan bölgesine "Büyük Türkiye" denmiştir.[2] Turfan metinlerine göre, Uygur Türklerinin kendi yaşadıkları topraklara verdikleri isim "Uygur İli" olmuştur;[3] ancak zaman zaman "Uyguristan" adına da rastlıyoruz. "Büyük Türkiye" anlamına gelen "Uluğ Türkistan"ın batı kısmı 19. yüzyılın ikinci yarısında Ruslar tarafından işgal edildikten sonra, doğuda kalan kısmına "Doğu Türkistan" denmiştir.

2. Uygur Türklerinin millî kimliği

Doğu Türkistan'da yaşayan Uygurların hem etnik köken hem de kültürel kimlikleriyle Türk oldukları tartışma götürmeyen bir gerçektir. Orhun Yazıtları'nda Bilge Kağan, "Dokuz Oğuz benim kavmim idi." der. Dokuz Oğuzların Uygur Türkleri olduğu ise herkesçe bilinir. 10. yüzyılda yaşamış ünlü tercüman Singku Seli Tutung, "Altun Yaruk"u Çinceden Uygurcaya tercüme ederken Uygur dili

için "Türk tili", "Türk Uygur tili" ifadesini kullanmıştır.[4] Kaşgarlı Mahmud'un "Divan-ı Lügati't-Türk" adlı eserinde Uygurların Türk olduğu ile ilgili de birçok ifade bulunmaktadır. Ancak Çinliler bu tarihî ve bilimsel gerçeği asla kabul etmezler ve hatta bugün çağdaş anlamda "Türk milleti" ve "Türk"ün mevcut olmadığını ileri sürerler. Onlara göre, Türkler Tang Sülalesi'nin son dönemlerinde tarih sahnesinden çekilmiş olup, bugünkü "Türk" ve "Türk milleti" kavramları Pan-Türkistler tarafından çarpıtılarak ortaya atılmış kavramlardır.[5] Çinliler Uygurların Türk kimliğini kabul etmedikleri için, "Doğu Türkistan" coğrafi adını da reddetmektedirler. Çinlilerin bu söylem ve tutumu tamamen siyasi nitelikli olup gerçekleri asla değiştiremez.

3. Bir medeniyetler havzası olarak Doğu Türkistan

Tarihî İpek Yolu'nun önemli bir kısmının geçtiği Doğu Türkistan, İslamiyet'ten önce Şaman, Hint ve Batı Yunan medeniyetlerinin kesiştiği bir noktada iken, Uygur Türklerinin 10. yüzyıldan itibaren Müslüman olmaları dolayısıyla İslam, Budizm ve Batı Hristiyan medeniyetlerinin de buluştuğu bir bölge durumuna gelmiştir.

Bu kültürel çevrenin etkisiyle Uygur Türkleri bu topraklarda kendilerine has bir kültür yaratmış; Doğu Türkistan diliyle, diniyle, edebiyatıyla, sanatıyla Türk millî kültürünün ocağı olmuştur. Söz konusu kültürel çevre, Türk kültüründe ilk yazılı edebiyatın, ilk yazılı hukukun, ilk kitap basma tekniğinin ortaya çıkmasını sağlamış; Kaşgarlı Mahmud, Yusuf Has Hacib, Hoca Ahmet Yesevi gibi büyük şahsiyetlerin yetişmelerine[6] ve 12 makam gibi bir müzik şaheserinin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. İnsanlık tarihinin bir harikası olarak sayılan kariz kültürü, yani yer altı su kanalları da bu bölgede meydana getirilmiştir.

Uygur Türkleri yerleşik düzene geçtikleri bin yılı aşkın tarihî süreçte eşi benzeri olmayan bir hoşgörü kültürü yaratmış, hiçbir yabancı kültürü yadırgamamıştır. Zamanı gelmiş Şamanlığa, zamanı gelmiş Mani dinine, zamanı gelmiş Hristiyanlığa, zamanı gelmiş İslam dinine inanmış ve bu dinlerin koruyuculuğunu yapmıştır. 5. ve 6. yüzyıllarda Hoten, Kuça ve Turfan, Budist kültürünün önemli merkezleri hâline gelmişken; 8. ve 9. yüzyıllarda Turfan Budizm, Maniheizm ve Nasturi Hristiyanlığın önemli faaliyet alanı olmuştur. Budist ve Maniheist anlayışı yansıtan edebi eserler, tercüme eserler, Budist tapınak duvarlarına çizilen resimler

bu dönemin ürünleridir. 10. yüzyıldan itibaren Karahanlı Devleti'nin hükümdarı Satuk Buğra'nın Müslümanlığı kabul etmesiyle İslam dinine girmişlerdir. Kutadgu Bilig ve Divan-ı Lügati't-Türk gibi şaheserler de Uygur Türklerinin Müslüman olduktan sonraki dönemlerde ortaya çıkan ürünleridir. Değişik dinlere son derece hoşgörülü davranan Uygur Türkleri, yabancı kültürlere karşı da ilgi duymuş, uygun bulduklarını hemen benimsemişlerdir. Mesela aslında Göktürk yazısını kullanan Uygurlar, sonra Soğd kökenli Uygur yazısını, bir ara Çağatay yazısını, bir ara Kiril yazısını, bir ara da Latin alfabesini kullanmışlardır. Günümüzde ise, Arap yazısı temelinde geliştirilen bir alfabeyi kullanmaktadırlar.

Uygur Türkleri sahip oldukları kültür birikimini diğer milletlerle de paylaşmasını bilmiş, Cengiz Han ve oğullarına yazıyı, mühür (tamga) kullanmayı, diplomasi ve devlet bürokrasisini öğretmişlerdir. Dolayısıyla Cengiz Han'ın başarısında Uygur Türklerinin de büyük payı bulunmaktadır.

Uygur Türkleri tarih boyunca çeşitli devletler kurmuş, devlet teşkilatı ve yönetim anlayışını Yusuf Has Hacib aracılığıyla "Kutadgu Bilig"e yansıtmışlardır. Türk devlet yönetim anlayışı "yutma, yok etme" anlayışı değil, kurt ile kuzunun birlikte yaşayabildiği "yaşatma ve koruma" anlayışıdır.[7]

Uygur Türklerinin geçmişten günümüze kadar Doğu Türkistan sahasında kurdukları devletler şunlardır:

İdikut Uygur Devleti: 856 yılında Mengli Tigin (Ulug Tengride Kut Bolmış Alp Külüg Bilge Kağan) tarafından kurulan bu devlet 13. yüzyıldan itibaren Moğol İmparatorluğu'na bağlı olarak varlığını sürdürmüştür.

Karahanlı Devleti: 10. yüzyılda Bilge Kül Kadir Han tarafından kurulan bu devlet, Sultan Satuk Buğra Han'ın İslamiyet'i kabul etmesiyle Türk tarihindeki ilk Müslüman devlet olma niteliğini kazanmıştır. Karahanlı Devleti 13. yüzyılda Karahıtaylar tarafından yıkılmıştır.

Çağatay Devleti: Moğol hükümdarı Cengiz Han'ın ikinci oğlu Çağatay ve onun soyundan gelenler tarafından idare edilen bu devlet 15. yüzyılda dağılmıştır.

Saidiye Yarkent Hanlığı: 16. yüzyılda Timur'un torunlarından Seyit Han tarafından kurulan bu devlet 17. yüzyıla kadar hüküm sürmüştür.

Hocalar yönetimi: 17. yüzyılda Saidiye Yarkent Devleti Hocalar tarafından

ele geçirilmiş, Doğu Türkistan 77 yıl süreyle Hocalar tarafından yönetilmiştir.

Kaşgar Hanlığı: Yakup Bey tarafından 1868'de kurulmuş olan bu devlet yaklaşık 10 yıl hüküm sürmüştür. Devlet, Kaşgar hükümdarı Yakup Bey'in talebi ve Osmanlı hükümdarının kabul etmesiyle, resmî olarak Osmanlı Devleti'ne tabi olmuştur. 1877 yılında Yakup Bey'in ölümü üzerine Çinliler Doğu Türkistan'ı işgal etmiş ve bu işgal 1878 yılında tamamlanmıştır.

Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti: Doğu Türkistan'da cereyan eden millî ayaklanma sonucunda 12 Kasım 1933 yılında kurulmuştur. Cumhurbaşkanı Hoca Niyaz Hacı'dır. Bu devlet 1934 yılında Rus-Çin ortak saldırısı sonucunda yıkılmıştır.

Doğu Türkistan Cumhuriyeti: 12 Kasım 1944 yılında kurulmuştur. Devlet Başkanı Ali Han Töre'dir. Bu devlet 1949 yılında Çin komünistlerinin Doğu Türkistan'ı işgal etmesiyle son bulmuştur.

Bugün Doğu Türkistan sorunu dediğimiz sorun, Çinlilerin 19. yüzyılda bu toprakları işgal etmesiyle birlikte ortaya çıkmış, Milliyetçi Çin (Kuomintang) ve Komünist Çin iktidarı döneminde kemikleşmiş ve kökleşmiştir.

4. Doğu Türkistan Çin toprağı mıdır?

Çinliler Doğu Türkistan'ı işgale gerekçe olarak "Sincan ezelden Çin toprağıdır" tezini ileri sürmektedirler. Çinlilerin Doğu Türkistan topraklarına ayak basmaları Han Hanedanlığı döneminden itibaren başlamış ise de, bu tamamen İpek Yolu'nun güvenliğini sağlamak amacıyla olmuştur. Çinlilerin bugün o dönemin merkeze bağlı idare birimleri olarak tanıtmaya çalıştıkları organlar, aslında İpek Yolu üzerinde kurdukları karakollardan başka bir şey değildir. 751 yılında meydana gelen Talas Savaşı'ndan sonra, Çinliler bu toprakları 1000 sene müddetle terk etmişlerdir.[8] Dolayısıyla Çinlilerin "Doğu Türkistan ezelden Çin toprağıdır." demeye hakları yoktur.

Çinlilerin Doğu Türkistan'a verdiği "yeni hudut" anlamındaki "*Xinjiang*" adı da, Çinlilerin (Hanların) 1940'lı ve 1950'li yıllarda Doğu Türkistan'daki toplam nüfus durumu da bu bölgenin "ezelden Çin toprağı" olduğu tezini geçersiz kılmaktadır.

1941 yılında Çinlilerin (Hanların) Doğu Türkistan'daki nüfusu şöyledir:[9]

Etnik gruplar	Nüfus	Oran
Uygur	2.984.000	%80
Kazak	326.000	%8,7
Kırgız	65.000	%1,7
Döngen	92.000	%2,5
Çinli (Han)	**187.000**	**%5**
Moğol	76.000	%2
Toplam	3.730.000	%100

Tabloda Çinli (Han) nüfusu Çin işgal ordusu mensuplarının aile efradı olup yerleşik Çinliler değildir.

5. Çin hâkimiyetinin Uygur Türklerine yönelik asimilasyon politikası

5. 1. Mançu-Qing Hanedanlığı dönemi

Mançu-Qing Hanedanlığı'nın son dönemlerinde, yani 19. yüzyılın sonlarında Çin'in Batılı devletler tarafından hem denizden hem karadan ablukaya alınması, Çinlileri deniz ve kara savunma hattı oluşturmaya sevk etmiş; Doğu Türkistan coğrafyası bu dönemden sonra kara savunma hattının önemli bir halkası olarak görülmüştür. Bu savunma hattının güvenliği için bölgede hâkim unsur olan Türklerin pasifize edilmesi gereği duyulmuş, bunun için de bölgeye Çin'den Çinli (Han) göçmen nakletme, Doğu Türkistan'ı Çin'e entegre etme, Çince eğitimle bölge halkını Çinlileştirme politikaları yürürlüğe konmuştur. Mesela Doğu Türkistan'ı işgal eden General Zuo Zongtang Çin dilinde eğitim veren okullar açtırmış ve zenginlerin çocuklarının bu okullara gitmelerini zorunlu kılmıştır.

"Hiç bir ser-rişteyi vermediğimiz hâlde Çinliler memleketimizi istila eyledi. Akla getirilmez zulüm ve ezalar icra etti. Kaşgâr ahâlî-i Islâmiyyesi işbu a'dâ-yı bed-girdânn eyâdî-i zulm ve i'tisâfında hep zebun ve nâlân kalmışlardır. Kimi pederini, kimi evlâdını, kimi ıyâlini, kimi zevcesini ağlıyor. Ateş-i intikam her kalbde furûzândır. Hele bu son vakitlerde Çinliler sabîleri toplayup da bunlara mekteblerde Çin lisan ve âyin-i dînini talim itdirmesi oradaki ahâlî-i müslimenin sabr ve takatini artık büsbütün tahammül olunmaz bir raddeye isal eylemişdir."[10]

Sonraki Yang Zengxin döneminde "*Şötang*" diye adlandırılan okullar da Uygur çocuklarına Çince eğitim vermişlerdir. Mançu-Qing Hanedanlığı tarafından

başlatılan bu asimilasyon politikası Milliyetçi Çin (Kuomintang) döneminde de aynen sürdürülmüştür.

5. 2. Milliyetçi Çin (Kuomintang) dönemi

Çin Cumhuriyeti'nin kurucusu Sun Yat-sen (Sun Zhongshan) başta olmak üzere sol kanat devrimci Çinliler cumhuriyetin ilk yıllarında sağ kanat muhafazakâr Çinliler tarafından ortaya atılan "beş etnik gruba dayalı cumhuriyet" (五族共和) söylemini Çinlileştirme (汉化主义) amacına dayalı Han ırkı temelli "Çin milliyetçiliği" (中华民族主义) söylemine dönüştürmüşlerdi. Onların amacı Çin'deki küçük ve zayıf milletleri asimile ederek büyük bir ulus oluşturmak ve bir ulus devleti kurmaktı. Dolayısıyla Sun Yat-sen'in temsil ettiği sol kanat devrimciler "büyük Han milliyetçiliği" (大汉族主义) ve "asimilasyon" (同化主义) ilkesinin ateşli savunucularındandı.[11] Sun Yat-sen Çin'de 300 yıl iktidar süren Han olmayan, farklı bir millet olan Mançuları Çinli olarak kabul etmemiş, onların Çin'den kovulmasını istemişti. Ancak Mançuları ve Mançu iktidarını reddetmek, onların tarihî miraslarını da reddetmek anlamına geldiği için, uluslararası alanda Çin'in egemenlik hakları tehlikeye giriyordu. Bundan dolayı Sun Yat-sen, Mançu iktidarını Çin'in meşru iktidarı olarak kabul etmek zorunda kalmış, böylece "Büyük Han milliyetçiliği" söyleminden vazgeçip "Çin milliyetçiliği" söylemini benimsemiştir; ama gerçekte "Büyük Han milliyetçiliği" ve "asimilasyon" niyetlerinden vazgeçmemiştir. Milliyetçi Çin (Kuomintang) hükümetinin Doğu Türkistan'a yönelik uyguladığı tüm politikalarının temelinde Sun Yat-sen'in benimsediği asimilasyon ilkesi yatmaktadır. Milliyetçi Çin hükümeti Mançu-Qing İmparatorluğu'nun Doğu Türkistan'daki idare teşkilatını devralınca ilk iş olarak Doğu Türkistan'ın il ve ilçelerine memurlar tayin etmiş ve bu yolla Türklerin yönetimdeki etkisini kırmaya çalışmıştır. 1943 yılında Guçung'da hayvancılıkla uğraşan halkı kovup yerlerine Çinli (Han) çiftçileri yerleştirmişlerdir. Sheng Shicai sözde "milliyetlerin eşitliği" sloganıyla ortaya çıkıp çoğu aydın olmak üzere 150.000 insanı katletmiştir. Milliyetçi Çin hükümeti ayrıca Doğu Türkistan'a 1 milyon Çinli (Han) nakletmeyi planlamış, ancak Çin komünistleriyle giriştiği savaş nedeniyle bu planını gerçekleştirememiştir. Fakat bu plan daha sonra Çin komünistleri tarafından misliyle gerçekleştirilmiştir.

5. 3. Komünist Çin dönemi

Çin komünistleri Milliyetçi Çin (Kuomintang) iktidarıyla mücadele ettikleri dönemlerde Han Çinlilerinin yanı sıra diğer milletlerin de desteğine ciddi ihtiyaç duymuş, azınlık hakları konusunda inanılmaz vaatlerde bulunmuşlardı. Han olmayan milletlerin de kendi kaderlerini tayin etme haklarını koşulsuz olarak kabul edeceklerini ilan eden komünistler, Çin'de Sovyet tarzı bir federasyon devlet yapısı oluşturmaya teşebbüs etmişlerdi. Hatta Mao Zedong, 1910'lu ve 1920'li yıllarda kendi doğum yeri olan Hunan eyaletinin bağımsızlığını isterken, Çin'in 27 devlete ayrılması gerektiğini savunmuştur.[12] Temmuz 1922'de yapılan Çin Komünist Partisi II. Ulusal Toplantısı'nda gönüllü federasyon ilkesi temelinde Moğol, Tibet, Uygur bölgeleriyle birlikte Çin Federe Cumhuriyeti kurulacağı ilan edilmiştir.[13] Kasım 1931'de Çin Komünist Partisi'nin I. Ulusal Sovyet Temsilciler Toplantısı Hazırlık Komisyonu'nda onaylanan "Çin Sovyet Cumhuriyeti Anayasa Taslağı"nda milletlerin kendi kaderini tayin etme haklarının kesin olarak tanınacağı ve uygulanacağı; Moğol, Uygur, Tibet gibi milletlerin devletten ayrılma haklarının tanınacağı; bu milletlerin Çin Sovyet federasyonuna katılma veya bağımsızlıklarını ilan etmede tamamen özgür oldukları, ifade edilmiştir.[14] Ancak 1949 yılına gelindiğinde, Çin komünistleri birdenbire söylem değiştirmiş, daha önceki vaatlerinden tamamen vazgeçmişlerdir. Böylece Uygur, Tibet ve Moğol gibi milletlerin kandırılmış olduğu açıktır. Çin komünistleri iktidarı ele geçirince, azınlıklara zulmetmekle suçladıkları Milliyetçi Çin (Kuomintang) iktidarının asimilasyon politikasını bu kez kendileri acımasızca uygulamaya koymuşlardır. Mesela Milliyetçi Çin iktidarının planlayıp da gerçekleştirmediği Doğu Türkistan'a Çinli (Han) nüfus nakli projesini Çin komünistleri gerçekleştirmiştir. Aşağıdaki tablo bu durumu gayet açık ortaya koymaktadır.[15]

1953 yılında bölgedeki Çinli (Han) nüfusu şöyledir:

Etnik gruplar	Nüfus	Oran
Uygur	3.640.000	%74,7
Çinli (Han)	**299.000**	**%6,1**
Kazak	492.000	%10,1
Döngen	150.000	%3,1
Kırgız	68.000	%1,4

1964 yılında Çinlilerin (Han) nüfus oranı şöyle olmuştur:

Etnik gruplar	Nüfus	Oran
Uygur	4.021.200	%54
Çinli (Han)	**2.445.400**	**%32,9**
Kazak	501.400	%6,7
Döngen	271.000	%3,6
Kırgız	69.200	%0,9

1982 yılında ise bu oran %40'lara ulaşmıştır:

Etnik gruplar	Nüfus	Oran
Uygur	5.995.000	%45,8
Çinli (Han)	**5.284.000**	**%40,4**
Kazak	903.000	%6,9
Döngen	567.000	%4,3
Kırgız	112.000	%0,9

Bu rakamlara Çin yönetiminin Doğu Türkistan'daki Üretim-İmar Ordusu (Shengchan Jianshe Bingtuan)'na mensup askerlerin sayısı dâhil değildir. Bu orduya mensup askerlerin sayısı 1995 yılında 2.287.896 olup Doğu Türkistan genel nüfusunun %13,8'ini oluşturmaktaydı. Dolayısıyla Çinlilerin nüfusu Doğu Türkistan'ın genel nüfusunun yaklaşık %54,2'sini teşkil etmekteydi.

Görüldüğü gibi, Çin komünistleri 1950'li yıllardan itibaren Doğu Türkistan'a Çinli (Han) nüfus nakletmek suretiyle bölgenin demografik yapısını ciddi bir biçimde bozmuş, Uygur Türklerini kendi vatanlarında azınlık durumuna düşürmüştür. Çinli göçü bugün de çeşitli kisveler altında sürdürülmekte olup, bölgede Uygur Türklerinin varlığı tehdit altındadır.

Çin komünistleri bir yandan Doğu Türkistan'a yoğun bir biçimde Çinli göçünü teşvik etmiş, bir yandan da Uygurcanın resmî dairelerde kullanılmasını kısıtlama, alfabe değiştirme, Çince eğitim, çift dilli eğitim, doğum kontrolü, dinî ibadeti kısıtlama gibi çeşitli yöntemlere başvurmuşlardır.[16]

6. Doğu Türkistan'ın bugünkü durumu

Günümüzde Çinlilerce Xinjiang olarak adlandırılan Doğu Türkistan 1.644.000 km²lik yüz ölçümüyle Orta Asya'da Kazakistan'dan sonra en büyük ülke durumundadır. Hudutları içerisinde Tanrı Dağları, Altay Dağları, Pamir Dağları, Taklamakan Çölü, Tarım Nehri bulunan bu ülke; kuzeyde Rusya Federasyonu; kuzeydoğuda Moğolistan; batıda Kazakistan, Kırgızistan, Pakistan, Afganistan, Tacikistan; güneyde Tibet ve Hindistan; doğuda Çin ile komşudur.

1996 yılında Doğu Türkistan demografik yapısı şöyledir:[17]

Etnik Gruplar	Nüfus
Uygur	7.916.013
Kazak	1.258.521
Kırgız	160.483
Özbek	13.498
Tatar	4.700
Çinli (Han)	**6.432.816**
Döngen	760.181
Moğol	155.415
Mançu	20.559
Rus	9.206
Şibo (Şive)	38.854
Dağur	6.386
Tacik	38.000
Toplam	**16.892.900**

6. 1. Doğu Türkistan'ın ekonomik yapısı

Doğu Türkistan'ın ekonomisi tarıma dayalı bir ekonomidir. Bölgede buğday, pirinç, pamuk, arpa, mısır, pancar, kendir, elma, üzüm, şeftali, incir, armut, kavun, karpuz yetiştirilmektedir. Doğu Türkistan'ın kuzey bölgelerinde ise ağırlıklı olarak hayvancılık yapılmaktadır. Bugün bu bölgede büyük ve küçükbaş olmak üzere 60 milyon hayvan bulunmaktadır. Bunların yanı sıra ticaret de Doğu Türkistan ekonomisinin önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Urumçi, Kaşgar ve Hoten önemli ticaret merkezleridir.

Doğu Türkistan doğal kaynaklar bakımından çok zengindir. Petrol, doğal gaz, kömür, altın, uranyum bunların bazılarıdır. Çin, petrol ihtiyacının %25'ini bu bölgeden karşılamaktadır. Son araştırmalara göre, Doğu Türkistan'ın doğal gaz rezervi 1 trilyon 400 milyar metreküp olup Çin'in 30 yıllık ihtiyacını karşılayacak kapasitededir.[18] Doğu Türkistan'ın kömür rezervi Çin kömür rezervinin %40'ını teşkil etmektedir.

6. 2. Doğu Türkistan'ın idari yapısı

Doğu Türkistan'ın bugün Çin'deki resmî adı Uygur Türkçesiyle Sincan Uygur Otonom Bölgesi (*Xinjiang Uygur Otonom Rayoni*)'dir. 1 Ekim 1955'te kurulmuştur. Uygur Otonom Bölgesi'nde ayrıca 5 otonom oblast (il), 6 otonom ilçe, 8 il ve 62 ilçe bulunmaktadır. Otonom oblastlar ve ilçeler şunlardır:[19]

Otonom bölgeler	Kuruluş tarihi	Otonomi verilen etnik grupların idari birimin nüfusuna oranı
Yenci Huyzu Otonom İlçesi	15.03.1954	%32,70
Çapçal Şibe Otonom İlçesi	25.03.1954	%28,00
Bayingolin Moğol Otonom Oblastı	23.06.1954	%35,00
Börtala Moğol Otonom Oblastı	13.07.1954	%24,80
Kızılsu Kırgız Otonom Oblastı	14.07.1954	%36,00
Sanci Huyzu Otonom Oblastı	15.07.1954	%37,00
Mori Kazak Otonom İlçesi	17.07.1954	%33,00
Kobuksar Moğol Otonom İlçesi	10.09.1954	%58,00
Taşkorgan Tacik Otonom İlçesi	17.09.1954	%78,10
Bariköl Kazak Otonom İlçesi	30.09.1954	%31,00
İli Kazak Otonom Oblastı	27.11.1954	%53,47

Tüm devlet organ ve kurumlarında Komünist Parti Sekreterliği hâkim olup nihai karar verme yetkisine sahiptir. Komünist Parti üyesi olmayanların yönetimde yer almaları mümkün değildir.

7. Doğu Türkistan'ın güncel sorunları

7. 1. Doğu Türkistan sözde de olsa özerk bir bölgedir. Ancak özerklik hak ve yetkileri ağır biçimde çiğnenmektedir.

7. 2. Çin'in bölgeye yönelik göçü teşvik politikası devam etmektedir. Bölgeye yerleştirilen Çinli göçmenler, Doğu Türkistan'ın nüfus dengesini Türkler aleyhine bozmakla birlikte, çok ciddi sosyal sorunlara da yol açmaktadır. Bu sorunlar şunlardır:

7. 2. a. Yoğun göç nedeniyle Doğu Türkistan Türkleri verimli arazilerinden mahrum kalmakta; bu durumun sebep olduğu işsizlik başta olmak üzere sosyal sorunlar giderek ağırlaşmaktadır.

7. 2. b. Yoğun göç nedeniyle Uygur Türkleri arasındaki işsizlik sorunu giderek ağırlaşmaktadır. Kamu kurumlarının özelleştirilmesi neticesinde pek çok çalışan işten çıkarılmaya devam etmektedir. Üniversite mezunlarının işe girmesi çoğu zaman imkânsız olmaktadır. Bu durum işsiz gençlerin çoğalmasına; işsizliğe bağlı olarak toplumda fuhuş, uyuşturucu, hırsızlık, dolandırıcılık gibi suçların artmasına sebep olmaktadır.

7. 2. c. Uygur gençlerinin Çinlileştirilmesini hızlandırmak amacıyla Çin'in iç bölgelerine zorla nakledilen Uygur gençleri ile Çinli gençler arasındaki sürtüşme gün geçtikçe şiddetlenmekte, potansiyel bir toplumsal çatışmanın zemini hazırlanmaktadır. 5 Temmuz 2009 Urumçi olaylarını tetikleyen Shaoguan'daki Uygur işçilerle Çinli işçiler arasındaki çatışma da bu politikanın neticesidir.

7. 3. Bir taraftan Han Çinlilerin göçü yoğun olarak devam ederken, diğer taraftan bölge halkına uygulanan doğum kontrol politikası tüm itirazlara rağmen acımasızca sürdürülmektedir. Çin yönetimi doğum kontrol politikasını "milletin yaşam kalitesini yükseltmek için", "bölge halkının refahı için", "bölgenin kalkınması için", "Uygur Türklerinin iyiliği için" yaptığını iddia etmekteyse de, asıl amacının Uygur Türklerinin nüfusunu kontrol altında tutup Çinli (Han) nüfusu artırmak olduğu açıktır.

7. 4. Çin yönetiminin Doğu Türkistan'da bilinçli olarak yaptığı nükleer denemeler bölgede çeşitli hastalıklara yol açmakta; kanser ve sakat doğum gibi ciddi sağlık sorunlarında önemli artışlar görülmektedir.

7. 5. Çin yönetimi 1990'lı yıllara kadar uygulamada olan Uygurca eğitimi ortadan kaldırıp Çince eğitimi yürürlüğe koyarak Doğu Türkistan Türklerinin eğitim hak ve imkânlarını kısıtlamaktadır. Çin yönetimi her ne kadar Çince eğitim uygulamasıyla bölge halkının eğitim ve kültür seviyesini yükseltmeyi hedeflediğini ileri sürse de, asıl amacın asimilasyon sürecini hızlandırmak olduğu bellidir.

7. 6. İbadet özgürlüğü kısıtlanmaktadır. Çin anayasasına göre her vatandaşın dine inanma veya inanmama hakkı vardır. Ama bu hak Doğu Türkistanlılara tanınmamaktadır. Doğu Türkistan Türk nüfusunun tamamı Müslüman'dır. Dinî ibadetlerini yerine getirmede özgür değillerdir. Devlet memuru olan Müslümanların namaz kılması ve oruç tutması yasaklanmış durumdadır. Aşırı göçün sebep olduğu işsizlik, ahlaksızlık, fuhuş, içki ve uyuşturucu belasına karşı dinî telkin ve İslami yaşam, köktencilik ve terör bahanesiyle engellenmektedir.

7. 7. Giderek yükselen Çin milliyetçiliği dolayısıyla Uygur Türkleri ağır aşağılanmalara maruz kalmaktadır. Otellere alınmama, keyfî tutuklanma, terörist muamelesi görme, bürokratik işlemlerde zorluk (mesela pasaport işlerinde) bu uygulamalardan bazılarıdır.

7. 8. Doğal kaynaklar talan edilmekte, bölge halkı varlık içinde yokluk çekmektedir. Oysa özerklik hak ve yetkilerine göre, bu doğal kaynakların kullanım hakkı özerk bölgeye aittir.

Sonuç

Doğu Türkistan, Çinlilerin iddia ettiği gibi "ezelden Çin toprağı" değil, Türk toprağıdır. Ancak Türk kültürünün beşiği ve bir medeniyetler havzası olan bu topraklar, 19. yüzyılda Çin işgaline maruz kalmıştır. İşgalden sonra Çin yönetimi bölgeyi Çin'e entegre etmek, Uygur Türklerini Çinlileştirmek için sistematik bir biçimde asimilasyon politikası uygulamıştır. Bugün Doğu Türkistan'da yaşanan pek çok sorunun temelinde Çinlilerin Uygur Türklerine yönelik asimilasyon ve yok etme politikası yatmaktadır. Çinliler (Hanlar) eskiden beri Çinli olmayan diğer etnik grupları hep potansiyel tehlike telakki etmiş, bu tehlikenin ortadan kaldırılmasının tek yolunu da asimilasyonda görmüşlerdir. Bugün de Çin yönetimi çeşitli siyasi ve sosyal projelerini asimilasyon hedefine yönelik olarak belirlemekte, bu hedefe ulaşmak için, kendi anayasa ve kanunlarında azınlıklara tanıdığı özerklik hak ve yetkilerini sözde ve göstermelik olarak uygulamakta ana dili kullanma, ana dilde eğitim, düşünce ve inanç özgürlüğü, çoğalma hakkı gibi temel insan haklarını hiçe saymaktadır. Uygur Türkleri ise Çin yönetiminden azınlıkları eritme, asimile etme ve yutma politikasından bir an önce vazgeçmesini; insan haklarına, azınlık haklarına, kültürel haklara saygı göstermesini, kendi kaderlerini belirleme hakkının verilmesini istemektedir.

Son notlar

1 Tuncer Baykara, *Türk, Türklük ve Türkler*, 2. Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006, s. 97-100.

2 Jean-Paul Roux, *Türklerin Tarihi-Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2004, s. 31.

3 *Taşddın sıngar aklatmış ıdduk on Uygur ilinte*. Bkz. Annamarie von Gabain; Werner Winter, *Türkische Turfan-Text IX*, "Ein Hymnus an den Vater Mani auf 'Tocharische' B mit alttürkischer Übersetzung", *ADAW*, Berlin 1958; *On Uygur il uluşnug*. Bkz. Peter Zieme. "Buddhistische Stabreimdichtungen der Uiguren", *Berliner Turfantexte XIII*, Berlin: 1985.

4 Yasin Huşur, "Eski Çince Vesikalarda 'Xiongnu' Gibi İsimlerin Uygurcadaki Çevirisi", *Minzu Yuwen*, Sayı 1, 2006, s. 19.

5 "Ottura Asiya ve Cenubiy Asiyadiki Millet", *Din Tokunuşi*, Urumçi: Şincang Helk Neşriyatı, 2003, s. 375-376.

6 Ord. Prof. Dr. Fuad Köprülü "Cevahirü'l-Ebrar min Emvaci'l-Bihar"a dayanarak şöyle der: "Ahmed Yesevi, bugün Çin'in Doğu Türkistan bölgesinde Aksu sancağına bağlı ve Aksu'nun 176 kilometre kuzey doğusunda bulunan Sayram kasabasında doğdu." Bkz. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 7. Baskı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991, s. 61; Ali Şir Nevai'nin babası Kikçine Bahadır da ünlü Uygur bahşılarından biriydi. Bkz. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989, n s. 449.

7 "Böylece hükümdar memleketini düzenledi, halkı zenginleşti; o devirde kurt ile kuzu aynı yerden su içti." (449); "Bak, dünyaya tam bir mutluluk kuşağı bağladı; kurt ile kuzu bir arada yaşadı." (461); "Kapıda birçok aç kurt toplanmıştır. Ey hükümdar! Koyunları iyice korumaya al." (1413); "Kurt ile kuzu denk oldu." (3096) bkz. Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2008.

8 Çinliler, aradan geçen 1000 yıllık zaman dilimini Doğu Türkistan'da kurulan devletler ile Çin hanedanlıkları arasındaki diplomatik ilişkileri saptırmak suretiyle izah etmeye çalışırlar. Mesela Türk devletlerinin Çin hanedanlıklarına gönderdikleri hediyeleri "haraç" sayarak bunu merkezî hükümet ile hanlık veya beylikler arasındaki bağlılık ilişkisi diye göstermektedirler. Oysa son dönemlerde tarihçiler şunu tespit ettiler ki Çinliler, İmparator'un yabancılara verdikleri veya gönderdikleri hediyeleri "hediye," "ihsan", "ikram" diye kaydederken yabancılardan gelen hediyeleri ise "haraç" diye kaydetmişlerdir. Göktürk ve Uygur kağanlığı döneminde Çin'in Türklere düzenli olarak ödediği haraçları ise "hediye", "ikram" diye kaydetmişlerdir. Dolayısıyla, "Çin'e haraç ödeyen Çin'e bağlıdır." anlayışının hiçbir geçerliliği yoktur.

9 Zhe Wu, (吳啟訥), Xinjiang: Ethnic Identity, International Competition and Chinese Revolution, 1944-1962 (新疆：民族認同、國際競爭與中國革命, 1944-1962), Taiwan Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırmaları Bölümü, Doktora tezi, Taipei: 2006.

10 Kaşgar Hükümdarı Yakup Bey'in oğlu Bey Kulu Bey'in Osmanlı Sultanı'na yazdığı mektuptan. Bkz. Osmanlı Devleti ile Kafkasya, Türkistan ve Kırım Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Belgeleri (1687-1908 Yılları Arası), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No. 3, Ankara: Haziran 1992, ss. 154-158.

11 Sun Yat-sen (Sun Zhongshan)'in "San-min-zhuyi" (Üç Halk İlkesi; yani milliyetçilik, demokrasi ve halkın refahı ilkesi) adlı ünlü nutkunda en çok dile getirilen ve vurgulanan konunun milliyetçilik olması da bunu göstermektedir.

12 *Mao Zedong'un Erken Dönemdeki Eserleri (6. 1912-1920)*, Changsha: Hunan Neşriyatı, 1990. Çin komünistlerinin Moğolistan, Doğu Türkistan, Tibet ve Qinghai halkının otonomi haklarını, kendi kaderini tayin etme haklarını elde etmelerine yardım etme sorumluluğu vardı. Eyaletlerin otonom olmaları Çin'in sonsuza dek parçalanmasına yol açmaz, aksine sonunda bir federe devlet yapısını oluşturur.

13 "Etnik Meselelerle İlgili Evraklar" (民族問題文獻彙編), *Çin Komünist Partisi Merkezi Parti Okulu Neşriyatı* (中共中央黨校出版社), Pekin: 1991, s. 15-16.

14 "Etnik Meselelerle İlgili Evraklar", s. 123-124.

15 Zhe Wu, (吳啟訥), *a.g.e.*

16 Çin 10. Ulusal Halk Kurultayı Daimi Komitesi'nin Heyet Üyesi, Ulusal Halk Kurultayı Kanun Komisyonu'nun Müdür Yardımcısı, Kurtuluş Ordusu Genel Lojistik Bölümü Eski Siyasi Komiseri Zhu Kunren "Sincan'daki Bölücülük Meselesi Hakkındaki Yüzeysel Muhakeme" adlı makalesinde Çin yönetiminin nihai hedefinin Uygurları asimile etmek olduğunu açıkça ifade etmiştir.

17 1997 Şincang Yılnamisi, *Şincang Helk Neşriyatı*, Urumçi: 1998, s. 15.

18 18.01.2010 tarihli RFA (Radio Free Asia) haberi.

19 Zhe Wu, (吳啟訥), *a.g.e.*

Prof. Dr. Alaeddin Yalçınkaya
Sakarya Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Bölüm Başkanı

Doğu Türkistan Tarihinde Önemli Kavşaklar ve Çin İşgali

Giriş

Türklerin ülkesi demek olan Türkistan, Tanrı Dağları'ndan Hazar Denizi'ne uzanan bölgenin adı olup, doğu ve batı olarak ikiye ayrılmaktadır. Batı Türkistan; Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan'ın bulunduğu bölgeden ibaret olup 1715-1897 yılları arasında Rusya tarafından işgal edilmiştir. Batı Türkistan'daki Rus hâkimiyeti Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasına kadar sürmüştür. Doğu Türkistan ise Çin işgali altında bulunup, Çin yönetimince "Sincan Uygur Özerk Bölgesi" olarak isimlendirilmiştir.

Türkistan, doğusu ve batısı ile birlikte sömürgeci ülkelerin ortak politikalarına konu olmuştur. Özellikle 19. yüzyılda, genellikle İngiltere'nin desteklediği veya yönlendirdiği politikalarda Çin, Rusya, Hindistan ve Türkistan devletleri arasında önemli bağlantılar görülmüştür. Bu politikalar çoğunlukla Türklerin aleyhine olup, zaman zaman yanında yer aldığı bir Türk siyasi birimini de ilk fırsatta diğer sömürgeciye bırakan oyunlar tezgâhlanmıştır. Bölge politikaları ile ilgili "Büyük Oyun" tabiri bu bakımdan oldukça anlamlıdır. Bu gerçekten hareketle, özellikle günümüzdeki işgali daha iyi anlamak üzere, Doğu Türkistan tarihinin önemli kavşaklarını ele alırken Bedevlet Yakup Han önderliğinde kurulan Kaşgar Devleti'nin İngiltere ile münasebetlerini daha ayrıntılı olarak ele aldım. Kaşgar Devleti'nin yanında gibi görünen İngiltere, bir taraftan da bu Müslüman Türk devletinin ortadan kalkması için Çin ve Rusya'yı ikna etmiş ve bunun için Çin'e kredi vermiştir. "Büyük Oyun" bugün geçmiş dönemlerde Çinlilerin sıkça başvurduğu böl-yönet politikasını da kapsayan İngiliz stratejisini en iyi anlatan ifadedir.

Türkistan yerine Orta Asya ismini kullanmak, sıradan bir isim değişikliği olmayıp "Büyük Oyun"ların bir parçasıdır. Doğu Türkistan Cumhuriyeti dışında

tarihte Türkistan adıyla anılan bir devlet kurulmamış, Rus işgalinden sonra bölgeye "Türkistan Vilayeti" adı verilmiştir. Ancak asırlardan beri muteber kaynaklar, bölgenin adını Türkistan olarak zikretmişlerdir. 1867'de yeni işgal edilen bölgelerle beraber, merkezi Taşkent olmak üzere, Türkistan Vilayeti yerine Türkistan Genel Valiliği ihdas edilmiştir.[1] 14 Ekim 1924 tarihinde, Türkistan kelimesi, Sovyet Rusya siyasi literatüründen tamamen çıkarılmıştır. Bundan sonra Türkistan adı Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nde görülmüştür. Bu devlet 1944-1949 yılları arasında yaşamıştır.[2] Bugün Çin yönetimi altında olan bu bölge için Çin hükümeti "Sincan Uygur Özerk Bölgesi" ismini kullanmaktadır. Totaliter ve baskıcı bu iki yönetimin çok yönlü asimile programlarının bir parçası olan isimler üzerindeki baskılarının geçici olduğu, bu itibarla bilimsel çalışmalarda isim tespiti için göz önünde bulundurulması gereken kıstasların başında tarihî ve etnik gerçeklerin olması gerektiği kanaatindeyiz.

Gerek Türk halkları arasında gerekse Batı literatüründe "Türkistan" kelimesinin kullanılmayıp "Orta Asya" ifadesinin dayatılmasının hiç de sıradan bir kelime değişikliği olmadığı üzerinde duran Baymirza Hayit şöyle demektedir: "Türkistan, 1925 yılından beri Sovyet terminolojisinde 'Orta Asya ve Kazakistan' olarak geçmektedir. Türkistan'ı halkların karışabileceğini ispatlamak için bir deney sahası olarak göstermek isteyen Rusya, bu ülkenin ismini reddederek Türkistanlılar arasındaki aynı millete mensup olma şuurunu yok etmek istemekte, Türkistan'ı Rus sömürgeciliğinin temel unsuru yapma gayretleri içinde 'Türkistan' isminin kullanılmasına hiçbir şekilde tahammül edememektedir. Hayret verici ve yanlış bir şekilde, bazı Batılı araştırmacılar da 1950'den bu yana, bir Sovyet tabiri olan Orta Asya'yı kullanmakta, böylelikle Batı kamuoyunda ve İslam âleminde 'Türkistan' kelimesinin unutulmasını sağlayarak Sovyet görüşüne hizmet edilmektedir. Türkistan, Orta Asya'yı meydana getirmemekte; Orta Asya toprakları içinde bulunmaktadır..."[3] Bu çalışmada da "Doğu Türkistan" ismini seçmemiz; bu tarihî, hukuki, ilmi temellerin yanında emperyalist büyük oyunlara karşı bilim ve hukuk âlemini uyarma sorumluluğuna dayanmaktadır.

"Türkistan, Avrupa-Asya kıtasının batı-merkezî kısmında büyük bir alanı işgal eden, eskiden beri Turan veya Türkistan denilen memlekettir ki, bu da 'Türklerin yurdu' demektir. Bu ülke, batıda Ural Nehri ve Hazar Denizi, doğuda Altay Dağı ve Çin hududu yani Doğu Türkistan veya Kaşgar' ın doğu sınırları, güneyde İran ve Afganistan, kuzeyde Tobol, Tomsk vilayetleri [Sibirya] arasındadır."[4] Ta-

mamı 5.340.066 kilometrekare olan Türkistan'ın bugün Çin hâkimiyeti altında olan doğu kesimi 1.503.563, batı kesimi ise 3.836.503 kilometrekaredir.[5] Doğu Türkistan'ın önemli bir kısmı dağlar ve çöllerle kaplıdır: Altay Dağı, Tanrı Dağları, Koyunlu Dağı ve Taklamakan Çölü. Bölgede 320'den fazla nehir bulunup Tarım Deryası, İli, Irtiş, Manas, Ulungur, Karaşeher nehirleri bunların en büyükleridir.

Doğu Türkistan'da Türk hükümdarlıklar dönemi

Bölge ilk çağlardan itibaren Türkler, Moğollar ve Çinliler arasında çatışma alanı olmuştur. Zaman zaman güçlü Türk devletleri komşu Çin'i yönetmişler, zaman zaman da Çin işgaline uğramışlardır. Doğu Türkistan, etnik bakımdan olduğu gibi dil ve kültür bakımından da Türkistan'ın, Türk dünyasının ayrılmaz bir parçası olarak kabul görmüştür. Bölge, Hun Türkleri ve Büyük Göktürk İmparatorluğu'nun da hudutları içerisinde yer almıştır. Göktürklerin içindeki Türk boylarından Uygurlar 744'te Orhun Nehri kıyısında Uygur Devleti'ni kurup Ordubalık'ı merkez yapmışlardır. Bu devlet 840 yılında Kırgızlar tarafından yıkılmıştır. Uygur Kağanlığı, göçebe hâlde yaşayan Uygur soylularının yönetimi altında oluşmuş bir kabileler federasyonundan ibarettir.

Göktürk Devleti Hanedanı durumundaki Aşena'nın otoritesi zayıflamaya başladığında Uygurlar, halkı toparlayarak yeni devletin temelini atmıştır. Göktürkler yıkılırken Uygurların başında "erkin" adlı başbuğlar bulunuyordu. Merkezî otorite sarsılırken bunlar beylik hâline geldiler. Bir asırdan fazla süren bir geçiş döneminin ardından Uygur Devleti kuruldu. İlk Uygur Kağanı Kutlug Bilge Kül iki yıllık bir hükümdarlıktan sonra 747'de öldü. Yerine oğlu Moyençor (747-759) kağan oldu. Moyençor, komşu Türk devlet ve halklarını kontrolü altına alarak ülkesinin sınırlarını batıda Siriderya'ya kadar uzattı. Çin'e karşı yaptığı seferler sonunda Çin'in her yıl vergi vermesini sağladı. Uygur Hakanlığı'nın Çin üzerindeki etkisi daha sonraki hükümdarlar döneminde de devam etti ve Alp Bilge Kağan'ın baskısı ile Çin İmparatoru kızını Uygur Kağanı'na vermek zorunda kaldı.[6]

Alp Bilge Kağan'ın 821'de vefatından sonra Uygur Devleti gittikçe zayıfladı. 840 yılında ülkenin merkezi Karabalsagun'a Kırgızların düzenlediği baskında hükümdar ve halkın önemli bir kısmı katledildi. Bundan sonra kurulan Kansu Uygur Devleti (Sarı Uygurlar) ve Turfan Uygur Devleti belirli şehirlerde egemenliklerini

sürdürdüler ancak bölgenin etkili gücü olamadılar. Son Uygur devleti ise Moğol istilası ile 1209'da yıkıldı.

Doğu Türkistan tarihinin önemli bir bölümünü Karahanlılar oluşturur. Karahanlılar, İslamiyet'i topluca kabul eden ilk Türk devleti olup, onlarla birlikte yoğun bir şekilde şehirleşme başlamıştır. Kurucusu Bilge Kül Kadir Han, Müslüman olduktan sonra ismini Abdülkerim Satuk Buğra Han olarak değiştirmiştir. Daha önce Uygur Kağanı'na bağlı olan Karluk Yabgusu, 840 yılında bu devletin yıkılmasından sonra Yedisu ve Kaşgar bölgesinde bağımsızlığını ilan ederek Karahan unvanını almıştır. Doğusu ve batısı ile bütün Türkistan'ı hâkimiyeti altına alan bu devlet 372 yıl hüküm sürmüş, Aral Gölü'nden Batı Çin ve Moğolistan'a kadar uzanan bir coğrafyayı hâkimiyeti altında bulundurmuş ve 1212'de yıkılmıştır. Karahanlılar 1042'de Doğu ve Batı olarak ikiye bölünmüş ve Moğol istilası ile ortadan kalkmıştır. 1365'te bölgeyi hâkimiyeti altına alan Timur ve sonrasında 1218'den 1679'a kadar Doğu Türkistan, Cengiz sonrası Çağatay ulusu adıyla yönetilmiştir.

Türkistan ve civar bölgelerde uzun süre hâkimiyet kurmuş olan Çağatay Hanlığı, Cengiz'in oğullarından Çağatay Han'ın hissesine düşen devletin kuruluşu ile başlar. Ülkesini oğulları arasında paylaştıran Cengiz Han, Maveraünnehir'in büyük bölümünü, Kara Hıtay topraklarını ve Doğu Türkistan'da yer alan Kaşgar civarını Çağatay'a verir. 1277'de kurulan devlet, 1370'e kadar hükümran olur. 1266'ta tahta çıkan Mübarek Şah, ilk Müslüman Çağatay Hanı'dır. Başta Çağatay Han olmak üzere, Şaman hanlar zamanında Doğu Türkistan'daki Müslüman Türkler büyük sıkıntı çekerler. Ancak Mübarek Şah'ın Doğu Türkistan'ı bütünüyle kontrol altına almasından sonra bu sıkıntılar sona erer. 1340 yılında Çağatay Hanlığı, Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılır. Pamir Dağları'nın doğusunu yöneten Doğu Çağatay Hanı Tuğluk Timur, 1359-1370 yılları arasında Çağatay Hanlığı'nı yeniden birleştirir.[7]

Aynı dönemde Semerkant Emiri'nin hizmetindeki Timur, Çağatay Devleti'nin zayıflaması ile doğan boşluktan istifade ederek civardaki beyleri kontrolü altına almış ve 1370'te Timur Devleti'ni kurmuştur. Kısa bir süre içinde bütün Türkistan'ı ve Türkistan dışında birçok ülkeyi de kontrolü altına alarak kendi devletine katan Timur, 1405'te vefat etmiş; onun vefatının ardından devletin Türkistan dışındaki toprakları kaybedilmiştir. Doğu Türkistan, Uluğ Bey'in ölümüne kadar Timurlu-

lar hâkimiyetinde kalmıştır. Bundan sonra ise Çağatay Devleti'nin adı kalmadığı hâlde Doğu Türkistan'ı da soydan gelen hükümdarlar yönetmişlerdir. Abdülkerim Han ve ardından kardeşi Muhammed Han idaresinde Doğu Türkistan'ın 17. yüzyıl başına kadar Çağatay soyundan hanlar tarafından yönetildiği kabul edilir. Bu dönemde gerek Cengiz ve Timur oğulları gerekse diğer komşu Türk devletlerinin mücadeleleri, zaman zaman Doğu Türkistan'ı da etkilemiştir. Siyasi birlik ve bölge dışında hâkimiyet bakımından çok güçlü olmamakla birlikte Doğu Türkistan'da ilim ve kültür bakımından parlak bir dönem yaşanmış, bu alanlarda büyük şahsiyetler yetişmiştir. Bundan sonra ülkenin 1757'de Çin işgaline kadar olan dönemi ise Hocalar dönemi olarak bilinmektedir.

Hocalar dönemi ve Çin istilaları

1559-1591 yılları arasında hükümdar olan Abdülkerim Han, Doğu Türkistan'da birliği sağlamak için Batı Türkistan'ın büyük âlimlerinden Mahdum-ı Azam'ın oğlu Hoca İshak Veli'yi ülkesine davet eder. Hoca İshak Veli, bütün Doğu Türkistan'ı dolaşarak Müslümanların kardeş olduğunu hatırlatır, halkı birlik ve beraberliğe çağırır. Onun bu çabaları sonucu ülkede önemli ölçüde birlik ve beraberlik sağlanır, ülkenin parçalanması önlenir. Bundan sonra Hoca Mahmud-ı Azam ile Batı Türkistan'daki önde gelen âlimlerden Hoca Ahmed Yesevi ve Hoca Bahaüddin Nakşibendi gibi şeyhlerin ahfadından birçok hoca aynı maksatla Doğu Türkistan'a davet edilir. Bu hocalar, büyük ölçüde halkı dinî yönden irşat etmiş ancak bazen de kendi aralarında rekabete düşmüşlerdir. Hocalar dönemi 1757'ye kadar devam eder. Doğu Türkistan'ın 1758'den önce de Çin'e sözde bağlı olduğu kabul edilir. Çünkü ülke toprakları bazen bilfiil işgal edilmiş, bazen de iktidarı "hocalar" tekrar ele geçirmişlerdir.

Bu dönem aynı zamanda başta İngiltere olmak üzere Avrupa güçlerinin dünyayı sömürgeleştirdikleri yıllardır. Gittikçe daha fazla İngiliz kontrolü altına giren Çin, kendi iç problemlerine ve devletin her yönüyle sömürge yönetimi hâline gelmesine rağmen, bu dönemde Doğu Türkistan'daki bağımsızlık hareketlerini her fırsatta bastırmış, kurulan devletleri ortadan kaldırmıştır. Bu noktada Hocalar dönemiyle ilgili İngiliz-Çin ürünü bir oryantalist görüşü zikretmekte fayda vardır. G. Macartney adlı İngiliz memurunun yazdıklarına göre, hocaların ahlaksızlık ve zulümleri yüzünden halk onlarla beraber olmamış, bu nedenle de Çinliler bölgeyi

tekrar ele geçirmeye muvaffak olmuşlardır. Bu yöneticilerden biri olan Hoca Cihangir, 1825'te Çinlilerin eline esir düşüp Çin Fağfuru'nun emriyle lokma lokma doğranmıştır. Halk tarafından son derece sevilen ve ta'zim edilen Yakup Bey için ise yine bir İngiliz memuru "aşağı tabakadan bir serseri" diyecektir. Hâlbuki Hocalar hâkimiyeti tamamen halkın desteği ile kurulmuş ve daima halkın sevgisini kazanmıştır. Bu gerçekten dolayı Mançu Hanedanı'nın yıkılmasından sonra Hokand Hanı, Doğu Türkistan'da bir Türk devleti kurdurmak için özellikle Hocalar ailelerinden bir fert aramıştır. Halkın, yönetimlerinden bîzâr olduğu veya yöneticilerinin ahlaksız olduğu şeklindeki iddialar, İngiltere yönetiminin işgal etmek veya ettirmek istediği bölge için kamuoyunda zihni taban hazırlama işlemidir. Çünkü İngiliz yönetimi, kendi kontrolü dışında, hem idareci olarak hem de bir asker olarak çok mahir olan ve yarım asırdır ne güvenlik ne de barışı tatmış olan bir ülkeye ikisini birden getiren bir yönetime daha fazla tahammül edemezdi.[8]

Çin'i yöneten Mançu Hükümdar Sheng Tsu zamanında ilk Moğolistan işgal edilmiştir. Moğolistan valisi olarak tayin edilen Moğol Rabdan, Doğu Türkistan ve Tibet'i kendisine bağlamıştır. Moğolistan valiliğinin fazla güçlenmesinden rahatsız olan Çin, 1757'de Doğu Türkistan'ı, daha sonra da Tibet'i doğrudan kendisine bağlamıştır. Bundan sonra zaman zaman Türk halkı Çinlileri püskürtmüşse de Çin hâkimiyeti bu döneme damgasını vurmuştur. Bununla beraber, halk üzerinde nüfuz sahibi hocaların Kaşgar, Yarkent, Turfan, Hoten gibi şehirlerde vali olarak başarılı bir yönetim kurduğunu gören Çinliler, hem kontrolü sağlayacaklarını hem de vergileri daha rahat toplayacaklarını hesap ettiklerinden bu sistemi geliştirerek devam ettirmişlerdir. Böylece Çin yönetiminin gittikçe şiddetlenen baskı ve zulmüne karşı Doğu Türkistan 1863 yılına kadar 42 defa isyan etmiş ve bundan sonra bağımsız Kaşgar Hanlığı kurulmuştur.

Kaşgar (Doğu Türkistan) Devleti

Doğu Türkistan'ın bugünkü siyasi konumu önemli ölçüde 19. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan gelişmelere bağlıdır. Günümüz Türkistan cumhuriyetleri Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan bu dönemde Rus Çarlığı tarafından işgal edilmiş ve Sovyet ihtilali ile de bu durum değişmemiştir. Batı Türkistan'daki Rus işgalinin İngiltere ve Avrupa boyutu olduğu gibi, Doğu Türkistan için de aynı durum söz konusudur.[9]

1863'te Rus kuvvetlerin saldırısına karşı Hokand, Taşkent ve daha sonra Ak Mescid'in müdafaası sırasında, Pişkentli Yakup Bey'in kahramanlığı Emir'in dikkatini çekmiştir.[10] 1864'te, Çin'de Mançu Hanedanı'nın çökmesinden sonraki kargaşada, Kaşgar'da iktidarı elinde bulunduran Kırgız Başkanı Sadık Beg'in bulunduğu bir heyet, Hokand'a müracaat edip eski Hocaların sülalesinden kişileri Kaşgar'a göndererek burada mücadele hâlinde bulunan hiziplerin arasını bulmalarını ve bölgeye barış getirmelerini istemiştir. Yukarıda belirtildiği üzere, Hokand'daki Hocalar ahfadı, daha önce Çin istilaları esnasında bu bölgeye yerleşenlerdir. Görüldüğü gibi, Hocalar dönemi, halkın bîzâr olduğu bir dönem değil, onların ahfadından gelenlerin dahi herkesçe kabul ve itibar gördüğü bir dönemdir. Kaşgar Devleti'nden önceki son Hocalar hâkimiyeti 1826-1840 arasında olup, bu sırada Hokand Hanı Muhammed Ali'nin (1822-1842) de desteği ile Çin saldırılarına karşı korunmuştur. Hokand Hanı 40 yıl öncesine kadar bölgede uzun süre başarılı bir yönetim kurmuş olan Cihangir Han'ın hayatta kalan tek oğlu Buzurg Han ile birlikte askerî komutan olarak Yakup Bey'i bir miktar askerle bölgeye gönderir. Yakup Bey, Buzurg Han ile 1865'te Kaşgar'ı Çinlilerden alamayınca iktidarı tek başına eline alır. Taşkent'in Rusların eline geçmesinden sonra bazı Hokand kuvvetlerinin de kendisine katılmasıyla düşman püskürtülür ve Yakup Bey Kaşgar'da kendi yönetimini kurar.[11] Uzun yıllar Ruslarla mücadele etmesi neticesi askerî tecrübe sahibi olan Yakup Bey, kısa bir müddet içerisinde sağlam bir yönetim kurarak dağınık ve birbirleriyle çarpışan Türk beyliklerini bir yönetim altında toplamayı başarır.

İlk yıllarda hem İngiltere hem de Rusya ticari menfaatleri gereği bedevlet unvanlı Yakup Bey'in devleti Kaşgarya'yı tanırlar ve kendisine ticaret heyetleri göndererek anlaşma teşebbüsünde bulunurlar. Fakat İngiltere Bedevlet hâkimiyetine güvenmez. Özellikle Osmanlı ile aralarındaki sıkı bağdan rahatsız olur. Bu nedenle Rusya'nın İli'yi işgal etmesine ses çıkarmaz. Bazı İngiliz belgelerindeki şekliyle, 1863 yılında Kaşgar'ın kuzey bölgelerinde yer alan Tungani (Durganî) reislerinin Çin yönetimine karşı isyan etmelerine ve 1867 yazında Atalık Gazi'nin[12] Altay Dağları'nın kuzey kısmında yer alan Aksu, Turfan, Hoçi ve Karaşehir'i ele geçirmesine göz yumulur.[13]

Çin'in görünüşteki hâkimi Mançu Hanedanı olup bu hanedanlık da çökmüştür. Atalık Gazi'den önce de bölgede birbiriyle çekişen Türk beylikleri veya merkezden kopmuş Çinli yöneticiler vardır. Ancak İngilizler her gelişmede kontrolün

ellerinde olduğunu kabul ettikleri hâlde, bu son yaşananlar kontrolleri dışında geliştiğinden, hadiseyi dağlardan gelen bir terör hareketi olarak görürler. İlerlemesine devam eden Atalık Gazi, Rus birliklerinin Kaşgar sınırına geldiğini haber alınca, Tunganilere karşı yönelir. Rusya, Kaşgar'ın sınır bölgesinde bulunan İli'yi ele geçirir. Burada Rus birlikleri imha edilince güçlü bir Türk yönetimi ortaya çıkar. Bu haberleri ülkesine bildiren İngiliz temsilci Robert B. Shaw, kaygısını şöyle dile getirir:

"Yaptıkları genişleme ile sadece antik ve güçlü Tungani Krallığı diye adlandırılan eski yerlerini ele geçirmekle kalmıyorlar, aynı zamanda doğu bölgelerinde kalan mevcut Çin yerleşim merkezlerine doğru da yöneliyorlar. Bu yüzden İli'nin kuzey-doğusu olan bölge ellerine geçmiştir ve Atalık Gazi'nin oradaki nüfuzu, İli'den az olmakla beraber, bu dahi tamamen yok edilmelidir. Orası hâlen en karışık bölge olarak bilinir ve bölgede henüz üstünlüğü ele geçirmiş olan bir lider yoktur."[14]

1867'de Kuça, 1869'da Korla ve 1871'de Turfan'ı ele geçiren Yakup Bey bölgede tam bir hâkimiyet ve devlet düzeni kurar. Doğu Türkistan'daki Çin hâkimiyetinin sona ermesiyle gerçek bir bağımsız devlet ortaya çıkar. Devletin kurucusu ve lideri durumundaki Emir Yakup, son birkaç asır içerisinde Asya'nın yetiştirmiş olduğu güçlü ve hakikaten bağımsız olan tek hükümdardır.[15]

Çöken Mançu Hanedanı'nın hâkim olduğu bölgelerdeki Türk beyliklerini bir araya getiren ve henüz kuruluş aşamasında olan Kaşgar'a giden İngiliz görevliler Shaw ve Hayward, faaliyetleri devlet yetkililerince değerlendirilip sorgulandıktan sonra hapsedilirler. Kraliçe adına ticari araştırmalar yapmak üzere bölgeye geldiklerini söyleyen iki İngiliz, yapılan temasların ardından serbest bırakılır. Kuruluş safhasında olup birçok sınır bölgesinde çatışmaların gündemde olduğu bir ülkede rahatça dolaşmak isteyen bu görevlilerin Kaşgar hakkındaki genel kanaatleri, buranın tam anlamıyla medeni, barışın ve kamu düzeninin kurulduğu, halkının emniyet ve refah içinde yaşadığı bir bölge olduğu yönündedir.[16] İngiliz belgelerindeki bu ifadeler, bölgeye medeniyet götürme iddiasındaki sömürgeci zihniyetin gerçek niyetini anlamak açısından önemlidir.

Her ne kadar bu ülke İngiltere ile ticaret yapmaya ve bunun şartlarını görüşmeye hazır ise de İngiltere, Mançu döneminde olduğu gibi şartsız ve istediği gibi ticaret yapmak arzusundadır. Yakup Bey ticaret konusunda o kadar isteklidir ki,

Kaşgar'a gelecek tüccarlara, yerleşim yerleri ve steplerdeki her türlü tehlikeye karşı teminat verir. Bu teminatın inandırıcılığını İngiliz temsilcisi teyit etmektedir.[17] Diğer önemli bir husus ise; Yarkent, Hoten ve Kaşgar'ın güçlü ve enerjik hâkimi durumuna gelen Yakup Bey'in, Rus istilasına maruz kalan Hokand ve Buhara hanlıklarının teveccühlerini İngiltere'den kendi üzerine çekmiş olmasıdır.[18] İngiltere, Rus istilasına karşı bu ülkelere herhangi bir taahhütte bulunmamış, fakat "ustaca pasif kalarak" (İngiliz belgelerinde bunun için *masterly inactivity* deyimi kullanılır) işgalin tamamlanmasını beklemiştir. Bununla beraber, Hindistan'a komşu olan bu ülkelerin bölgenin yeni patronu olarak Yakup Han'ı görmelerinden son derece rahatsız olur.

Kuruluşundan itibaren İngiliz heyetleri ve temsilcilerini kabul eden Kaşgar Emiri, zaman zaman da Hindistan'a temsilciler ve heyetler gönderir. İlk Kaşgar-İngiliz Ticaret Anlaşması 1872'de imzalanır.[19] İngiltere adına Sir Douglas Forsyth ile yapılan ticaret anlaşmasının 6. maddesine göre İngiltere Kaşgar'da bir siyasi ajan bulundurma hakkını elde etmiştir.[20] Forsyth, Kaşgar'a yaptığı müteaddit ziyaretler ve görüşmelerden sonra, bu devletin iktisadi, sosyal ve hukuki düzeni ile medeni seviyesi hakkında şunları kaydetmektedir:[21]

"Halk refah içinde ve şedit fakat akıllı ve adil bir idare gösteren yeni liderinden memnun. Orta Asya'da, bir gün iki büyük rakip imparatorluk arasında hiç de azımsanmayacak bir rol oynaması mukadder bir bölgede, birdenbire güçlü bir devlet doğuyor. Bizim Hindistan hükümetimizin bu devlet ve Atalık Gazi ile ilişkilerini mutlaka geliştirmesi gerekmektedir, aksi takdirde bunu Rusların yapacağından emin olabiliriz. Kaşgarya, Allah'ın gıda ve refah ile mükâfatlandırdığı ve misafirlerine hüsnükabul göstermeye istekli halk ile meskûn bir bölge. Mirzâ Şâdî, misafirlerini prenslere layık bir şekilde besledi; lezzetli pilavlar, baharatlı çorbalar ve leziz butlar ikram etti. Yarkentli aşçılar hakiki birer sanatçı. Son derece şık önlükler giyiyorlar ve mutfaklarını titiz bir şekilde temiz tutuyorlar. Yemeklerini buharla pişiriyor ve iyi kalitede tereyağı kullanıyorlar. Seyyahlar Kargalık adında bir kasabadan geçtiler. Ana cadde 15 fit genişliğindeydi ve birçok kısımlarının üstü kapalıydı. Yol boyunca fırınlar, kasaplar, tütüncüler, manavlar; bir kolej, bir okul ve yolun sonunda bir arada iki suçlunun asılabileceği şekilde tertip edilmiş darağacı mevcuttu. Evlerin damlarında Çin çiçekleri ekilebilen küçük bahçecikler vardı. İlerici ve güçlü bir hükümetin işaretleri her yerde görülebilmekteydi. İyi muhafaza edilen yollarda, inşa edilmekte olan köprüler ve kanallarda Yarkent'ten

önce en son mola Yungu Pazar denilen bir yerde verildi. Burası birkaç yıl öncesine kadar virane bir bataklıktı. Ancak bugün hükümet tarafından kurutulmuş ve gayet liberal bir şekilde çiftçilere verilmiş... Böylece barışçı bir endüstri Yarkent'te başarılı oluyor."[22]

Kaşgar'la ticari ilişkileri geliştirmek üzere 1873 Eylül ayında, oldukça kalabalık bir heyetle tekrar bu ülkeye gelen Forsyth'e önemli bir görev daha verilmişti. Heyetten, sadece ticari bir anlaşma imzalamak ve Kaşgarya ile devamlı diplomatik bağlar kurmanın yanında, Yakup Bey'in ülkesi hakkında mümkün olan bütün topografik, etnografik ve ekonomik bilgilerin toplanması istenmişti.[23] Daha sonra Sir Henry Trotter'ın içinde bulunduğu bir heyet, Kaşgar'a gelerek 2 Şubat 1874'te her iki taraf için de son derece tatminkâr olan bir anlaşma imzalayarak ticari ilişkilerde uygulanacak esasları olgunlaştırmıştır.[24]

Forsyth heyeti veya kafilesi Kaşgar Emiri ile geniş çaplı bir ticaret anlaşması imzalar. Ve heyetteki diğer görevliler de, her şeye rağmen Kaşgar'ın Rusya karşısında, Batı Türkistan devletlerinden daha fazla dayanamayacağı raporunu hazırlarlar. Anlaşma gereği daha sonra Kaşgar'a gönderilen Shaw, görünüşte sadece ticari bir temsilcidir. Ancak gerçek görevi, gerektiğinde bir siyasi görevli olarak sorumluluklar yüklenmektir.[25]

Doğu Türkistan'da kurulan Kaşgar Devleti'nin kuruluşunu tamamlayıp askerî ve ticari alanlarda güçlenmeye ve dış destekler aramaya başladığı yıllarda, Rusya'nın da Hokand Hanlığı'nın işgalini tamamladığını görmekteyiz. Çarlık yönetimi daha önce önemli bölgeleri aldığı hâlde, dış tepkilerden çekindiği için Hanlığın bütünüyle işgalini ve bu gelişmelerin ilanını tehir etmişti. Fakat bölgede Müslüman ve güçlü bir devletin ortaya çıkmasının verdiği şaşkınlık ortamında, bu işin bitirilmesinin zamanı geldiği kanaatine varılmış ve 2 Mart 1876'da Hokand Hanlığı resmen ortadan kaldırılmıştır.

Rusya ve İngiltere'nin yardımı ile Kaşgar'ın Çin tarafından işgali

İngiliz heyetler, görevliler ve tüccarlar Kaşgar'a gidip gelerek anlaşmalarla temaslar icra ederken Yakup Bey, uzak görüşlü bir devlet adamı olarak geniş çaplı faaliyetlerde bulunmaktadır. İçinde bulunduğu şartların ve konumunun nezaketinin farkında olan Kaşgar Emiri, Çin'in, dolayısıyla İngiltere'nin eski topraklarını kolay kolay bırakamayacağını, Rusya'nın Türkistan istikametindeki ilerleyişinin

Doğu Türkistan'ın kapılarına dayandığını, her iki tehlikeye karşı tedbir almak, bilhassa Osmanlı ve İngiltere ile siyasi ve askerî alanlarda iş birliğine gitmek gerektiğini görmektedir. Bu nedenle 1873'te elçisi Seyyid Yakup Han Töre'yi İstanbul'a göndererek Padişah'a bağlılık mesajını bildirir.[26] Seyyid Yakup, ayrıca ülkesinin durumunu ve ihtiyaçlarını, bilhassa askerî sahadaki silah ve eğitim meseleleri ile ilgili taleplerini şifahi olarak etraflıca Padişah'a anlatır. Padişah'ın direktifi ile durumu görüşen hükümet, yardım ve biat talebini kabul eder.[27] Hâlbuki Yakup Bey'in Osmanlı'dan yardım istediği yıllarda Osmanlı Devleti birtakım iç ve dış gailelerle meşguldü ki bunların bir kısmı, Türkistan işgalinin önemli planlayıcılarından İgnatiyev'in İstanbul'daki sefaretinden kaynaklanmaktaydı. Bundan sonra Kaşgar'da Osmanlı Padişahı adına sikke bastırılır ve hutbe okunur.[28]

Yakup Bey'in Osmanlı'ya biatı ve ondan askerî uzman, numune silah ve usta istemesinin bir sebebi de, Ruslarla dostluk teşebbüslerinden olumlu bir cevap alamaması ve Rusların Naryn Nehri üzerinde kale inşasından sonra Doğu Türkistan'ı tehdit etmesidir. Bu arada İngilizlerle kurulan ticari ilişkiler gittikçe gelişerek 1876'da en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Lord Lytton'un ülkesi İngiltere için, "Bizim siyasi nüfuz alanımızın tarifinde benimseyeceğimiz hat, genelde gerektiği zaman aktif bir şekilde elde bulunduracağımız coğrafi hatlar ile uyumlu olmalıdır." cümlesinde özetlenen politika, Kaşgarya'nın kaderini çizmektedir. "Büyük Oyun" ve onu ayakta tutan karşılıklı İngiliz-Rus gizli hesaplarına dayanan paslaşmaları, hiçbir şekilde sona ermemiştir.[29]

"Büyük Oyun"un ana unsuru, Kaşgarya'nın bilfiil düşmanı olan Çin veya Rusya değildir. Çünkü her iki ülkeye karşı silahlı mücadele ile ülke savunulabilmektedir. Buradaki temel unsur, görünüşte dostluk ve ticaret anlaşmaları yapıp, tüccar ve ticari ataşe bulunduran, fakat gerçekte ise ülkenin ve yöneticilerin stratejik ve zayıf yönlerini tespit eden İngiliz politikası ve görevlileridir. Bedevlet Yakup Han, İngiltere'nin görünüşte dost, fakat gerçekte düşman politikasını değiştirmek için çok uğraşmıştır. Fakat İngiltere'nin Türkler aleyhindeki kararlı tutumunu ve Kaşgar'a saldıracak olan Çin kuvvetlerini desteklediğini tespit ettikten sonra da üllkesini sonuna kadar savunmaya çalışmıştır. Rusya'nın ise, Kaşgarya'nın ortadan kaldırılıp bölgenin Çin'in kontrolüne bırakılmasının kendi çıkarına daha uygun olduğu hususunda ikna edildiğini, ABD'nin St. Petersburg'daki elçisi Schuyler şöyle anlatır:

"Son birkaç yıl içinde Rusya'da, Çinlilerin Kaşgar'ı yeniden işgaline yardım etmek hatta Kaşgar'ı bizzat işgal etmek ve onu Çinlilere teslim etmek fikri geçerlilik kazanmıştı. Bir sınır komşusu olarak Yakup Bey'in küçük Özbek Beyliği yerine, anlaşma hükümlerine uygun ve kendileriyle daha kolayca görüşebilecek olan Çinlilerle hemsınır olmanın çok daha avantajlı olduğu düşünülmekteydi. Böyle düşünenler aynı zamanda Rusya'nın tabii ve mükemmel bir engel olan Tanrı Dağları'ndan öteye ilerlememesi gerektiğine inanıyorlardı. Bu fikre karşı bazı itirazlar oldu. Bu itirazlar bölgeyi tekrar Çinlilerin idaresine vermenin uygun bir politik davranış olmayacağı konusunda birleşmekteydi. Kaşgar ele geçirildiği zaman hemen yakınında kuvvetli bir Çin ordusu bulunmadıkça bölge muhtemelen Rusların elinde kalacaktı."[30]

Osmanlı'nın Kaşgar'a yardım götüren heyeti için en uygun yol Hindistan'dan geçmekti. Fakat Hindistan'da İngilizlerin çıkardığı engeller nedeniyle heyet çok sıkıntı çekti.[31] Türkistan'ın işgali esnasında başından sonuna kadar pasif kalmayı tercih edip gelişmelerden istifade eden, bu anlamda pragmatizmi tercih eden İngilizlerin Osmanlı'nın Kaşgar'a yardımını engellemesi, İngiliz politikasının gerçek yönünü ortaya koyan delillerdendir.üo

İstanbul'a gelen Kaşgar sefiri Seyyid Yakup Efendi'ye, İngiltere'nin de desteğini alarak Rusya ile iyi geçinmesi tavsiyesinde bulunulur. Emir Yakup Han da başından beri Rusya ve İngiltere ile iyi münasebetler kurmanın zaruretine inanmaktadır. Çin'in yeniden saldırıya geçeceğini hesap eden Yakup Han, Hindistan'daki İngiliz Valiliği ve Taşkent'teki Rus komutanlarla arzu ettiği şekilde bir münasebet kuramadığından elçisini bu ülkelerin başkentlerine göndermeye karar verir ve Seyyid Yakup Han bir müddet İstanbul-Petersburg-Londra arasında mekik dokur.[32] Hâlbuki bu yıllarda İngiliz yönetici ve devlet adamları, Kaşgarla ilgili kararı çoktan vermişlerdir. Bununla beraber gerek İstanbul'da gerekse Londra'da, elçiye olumsuz cevaplar verilmediğini, ancak havada kalan vaatlerle zaman kazanıldığını görmekteyiz.[33]

İli Nehri'nin Gulca'yı geçtikten sonra batıya yönelen havzası, 1876'da Çin'e destek vermek için Çar'ın kuvvetleri tarafından işgal edilir ve bu bölge daha sonra Rusya ile Çin arasında sınır olur. Bu sınır dünya savaşları sırasında da değişmemiştir.[34] Kaşgar'a yönelik Çin saldırılarından sorumlu olan General Tso Tsung-tang, bu devleti ortadan kaldırmak için bütün hazırlıklarını tamamlar. Gerek-

li olan krediyi Pekin'deki İngiliz bankalarından alır.[35] Türkistan'daki Rus Genel Valiliği'nden de yiyecek ve malzeme temin eder. En çok ihtiyaç duyulan tahıl ve hububatı Ruslar temin etmişlerdir.[36] General Tso bu hazırlıklarını yaparken İngiliz, Rus ve Çin başkentlerinde Kaşgar'ın geleceği ile ilgili faaliyetler sürmektedir. 1876 sonlarında saldırıya geçen Tso önce Urumçi'yi, 1877 yazında ise Turpan'ı alır. Merkez kuvvetlerinin başında bulunan Yakup Bey, işgalcilere karşı kendi ordusunun başında ilerlemeye hazırlanırken aniden rahatsızlanarak birkaç saat içinde beklenmedik bir şekilde vefat eder.[37]

Yakup Bey'in vefatından sonra, oğulları ve komutanları, daha önce Batı Türkistan'da Türklerin birbirine düşmeleri sebebiyle meydanın Rusya'ya kaldığını görmüş olmalarına rağmen aynı hatayı yaparlar, Çin kuvvetleri saldırı hâlindeyken birbirlerine düşerek Kaşgar'ın bütün askerini ve enerjisini tüketirler. Bu durumdan faydalanan Çin askerleri ise hiç zorlanmadan, 1878 başında Doğu Türkistan'ı ele geçirir.

Türkistan halkının asırlardan beri aralarında yerleşmiş olan ve Rusya-İngiltere-Çin casuslarının çok iyi kullandıkları husumet ve güvensizlikle alakalı olarak Binbaşı İsmail Hakkı Bey şöyle demektedir:

"Asya ehl-i İslam'ının tashîh-i ahlak etmesi asırlara muhtaçtır. Bu münâza'at-ı düveliyye arasında kendi başlarına iş görebilmesi nasıl mümkün değil ise, bir tarafın icra'atına âlet olmadan kendilerini kurtarması dahi o kadar muhaldir."[38]

Doğu Türkistan'da cumhuriyetler

Doğu Türkistan'ın 1878'de yeniden Çin işgali altına girmesinden sonra bölge Çin'in bir eyaleti hâline getirilmiştir. Bu dönem 1911 yılına kadar sürmüş, 1911'de Çin'de hanedanlık yıkılarak yerine cumhuriyet kurulmuştur. Bu dönemdeki kargaşadan istifade eden Doğu Türkistan'daki Çin genel valileri, merkezî Çin yönetiminden ayrılarak Doğu Türkistan imparatoru olmak istemişlerdir. Zaman zaman merkezî hükümetle çatışmaya giren valiler döneminde de Müslüman halk büyük zulme uğramış ve 1931 Kumul, 1932 Turpan ayaklanmalarından sonra 12 Kasım 1933'te millî hükümet kurulmuş, Hoca Niyaz Hacı'nın cumhurbaşkanı olduğu Doğu Türkistan Cumhuriyeti ilan edilmiştir.[39]

Batı Türkistan'ı işgal altında tutan Sovyet yönetimi bu gelişmeden endişeye

kapılarak 1934'te Doğu Türkistan'ı kuşatmış ve II. Dünya Savaşı'na kadar yoğun zulüm ve işkence altında bölgede Çin ile rekabet hâlinde olmuştur. Daha sonra stratejik sebeplerden dolayı burada bir Türk yönetiminin kurulmasına karşı çıkmayacağını bildirmiştir.

Rusya'nın desteğini de göz önünde bulunduran Doğu Türkistan halkı 1944'te ayaklanır. 12 Kasım'da bağımsız Doğu Türkistan Cumhuriyeti ilan edilir ve Ali Han Töre cumhurbaşkanı olur. Kuruluş döneminde Çin'de milliyetçiler ve kızıllar arasında iç savaş devam ederken, bağımsız Doğu Türkistan'ı kızıllar da desteklemiştir. Bu destek de tıpkı Sovyetlerinki gibi taktik bir politikadır. Aralık 1949'da Çin Komünist Partisi iç savaşı kazanır. Bundan sonra Çin Halk Cumhuriyeti ordusu ülkeyi işgal eder ve Doğu Türkistan Çin'e bağlanır.

Doğu Türkistan'ın işgalinden sonra zaman zaman halk ayaklanmaları yaşanmış olmakla beraber Çin, gittikçe artan bir şekilde ülkeye Han Çin etnik kökenine mensup olan Çinlileri yerleştirerek Doğu Türkistan'ı siyasi olduğu gibi etnik olarak da Çinlileştirme politikası uygular. Aynı maksatla bölgeyi, Doğu Türkistan değil de Sincan Uygur Özerk Bölgesi olarak isimlendirir. Önceki işgal dönemlerinde olduğu gibi Uygur ve diğer Müslüman Türklerin işgalci Çin yönetimine karşı hoşnutsuzluk, direniş, zaman zaman ayaklanma aşamasına gelen hareketleri bu dönemde de eksik olmaz.[40]

Sonuç

Komşu coğrafyaları paylaşan ülkeler arasında, tarih boyunca genellikle biri diğerine bir dönem hükmetmiş, daha sonra bu durum tersine dönmüştür. Türkistan, Çin, Rusya ve Moğolistan arasındaki bu değiş tokuş bilinen 2-3 bin yıllık tarihte sıkça izlenmiştir. Bir dönem hâkim olan güç; idaredeki yolsuzluk, gevşeme ve bunun doğal sonucu olarak halka zulümle sona ermiştir.

Günümüzde Batı Türkistan, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bağımsız Türk cumhuriyetlerinin ilan edildiği bir coğrafya hâline geldiği hâlde, Doğu Türkistan'daki Çin işgali devam etmektedir. Globalleşme sürecinde Çin'in artan ekonomik ve siyasi gücü bu işgalin uzun süreceğine işaret etmektedir. Tarihî tecrübelerine dayanan Çin yönetimi, bölgeye yoğun olarak Han Çinlileri yerleştirerek etnik yapıyı tamamen değiştirip bir daha Türklerin egemenlik iddia edemeyecek-

leri bir hâle getirmeyi planlamaktadır. Çin yönetimi, Çin ana kıtasındaki işsizlik ve nüfus yoğunluğunu bahane ederek seyrek nüfuslu Doğu Türkistan'a Han Çinli göçünü savunurken, aynı zamanda Doğu Türkistan Türklerinden özellikle genç kız ve erkekleri Çin'in iç bölgelerine zorunlu olarak taşımakta ve oradaki iş yerlerinde çalıştırmaktadır. 2009 yazında meydana gelen olayların sebepleri arasında Doğu Türkistan'dan uzaklaştırılan kızlara tecavüzler de bulunmaktadır.

Sömürgecilik döneminin kilit ülkesi İngiltere, bölge politikalarında birçok konuda Rusya ve Çin ile çatıştığı hâlde gerek Doğu Türkistan ve gerekse Batı Türkistan halklarının bağımsızlığını hiçbir zaman savunmamış, bölgenin Çin ve Rusya arasında taksim edilmesini sürekli desteklemiştir. Hem Çarlık yönetiminin Batı Türkistan'ı işgalinde hem de Çarlık sonrası iç savaşta Türklerin bağımsızlığını sözde destekler görünen İngiltere, aynı zamanda Rusların bölgeye hâkim olmaları için her türlü yardımı yapmıştır. Benzer şekilde Doğu Türkistan'ın Çin yönetiminde kalması, bağımsız olmaması için her dönemde öncü politikalar uygulamıştır. Günümüzde Çin'in en büyük ticari ortağı olan ABD'nin Doğu Türkistan politikası da oldukça şaibelidir.

Tarihî tecrübeleri dikkate alarak Doğu Türkistan'ı Çinlileştirmek yolunda eğitim, kültür ve diğer sosyal alanlarda hayata geçirilen politikalarla birlikte her türlü zulmü uygulayan, Doğu Türkistan'da Çinliler ve Türkler şeklinde iki ayrı sınıf oluşturan Pekin yönetiminin tarihten alması gereken önemli dersler bulunmaktadır. Bu ders, zulmün hiçbir zaman payidar olmadığı; baskı, haksızlık, ayrımcılık ve zulme dayanan yönetimlerin dış saldırı olmasa bile içten çürüyerek çöktüğüdür. Batı Türkistan'da Sovyet yönetimi bunu açıkça yaşamıştır.

Son notlar

1 *Great Soviet Encyclopaedia*, Third Edition, C. 26, s. 458.

2 İklil Kurban, *Şarki Türkistan Cumhuriyeti,* Ankara: 1992.

3 Dr. Baymirza Hayit, "Sovyetler Birliği ve Hür Dünya Açısından Türkistan'ın Stratejik Önemi", *T.D.A.D.*, ss. 78-86.

4 Barthold, "Türkistan", *Entsiklopediçeskiy Slovar* (Petersburg, 1902), V. 34, s. 174-204, zikreden Hayit, B., "Türkistan Terimi Üzerine", *T.D.A.D.*, 53, n. 22. Ayrıca, Türkistan'ın "Mâverâünnehir'e Bir Coğrâfî Seyahat" başlığı altında, genellikle Arap kaynaklarının ve seyahatnamelerinin değerlendirilmesi ile tarihî özellikleri ve sınırları için bkz. *Turkestan Down to the Mongol Invasion,* Londra: 1928, ss. 64-179. Daha özlü açıklamalar ve Türkistan'ın coğrafi yapısı ile ilgili bkz. Togan, *Bugünkü Türkili*, s. 1-22.

5 Togan, *Bugünkü Türkili*, s. 1.

6 Mehmet Saray, *Doğu Türkistan Türkleri Tarihi*, C. 1, II. Baskı, İstanbul: Doğu Türkistan Vakfı, 1998, s. 34-37.

7 Saray, *a.g.e.,* s. 68, 70.

8 Paul Henze, "Kaşgariya'daki Büyük Oyun", *Doğu Türkistan'ın Sesi*, V. 19, Sonbahar 1988, s. 17. Henze'nin bu makalesi 1988 yılında Doğu Türkistan Vakfı tarafından düzenlenen seminerde İngilizce olarak sunulan metnin tercümesidir. Henze, bu makalesini Çin kaynaklarına dayanan iki araştırma ile genişleterek "The Great Game in Kashgaria-British and Russian Missions to Yakub Beg" adıyla neşretmiştir; *Central Asian Survey*, Vol. VIII, 2, 1989, s. 61-95. Bölgenin genel ve yakın tarihi için ayrıca bkz. Atıf Mehmed, *Kaşgar Tarihi,* İstanbul, 1300; Yusuf Halaçoğlu, "Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in Kaşgar'a Dâir Eseri", *İ.Ü.E.F. Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 13, 1987 (Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu Özel Sayısı), ss. 521-550; C.P. Skrine, "The Roads to Kashgar", *J.R.C.A.S.*, XII, 1925, s. 226-250; Isenbike Togan, "The Khojas of Eastern Turkistan", *Islam as a Source of Identity*, ed. Jo-Ann Gross, Durham and London: Duke University, 1992, s. 134-148; W. Bosshard, "Politics and Trade in Central Asia", *J.R.C.A.S.*, 16, 1929, s. 432-457; Sir Henry Trotter, Colonel, "The Amir Yakokub Khan and Eastern Turkistan in Mid-Nineteenth Century", *Journal of the Royal Central Asiatic Studies*, Vol. IV, 1917, s. 94-112; Owen Lattimore, "The Chinese as a Dominant Race", *J.R.C.A.S.*, 15, 1928, s. 278-300.

9 Bu konudaki tafsilat için bkz. Alaeddin Yalçınkaya, *Sömürgecilik Pan*-İslamizm *Işığında Türkistan, 1856'dan Günümüze*, 2. Baskı, Ankara: Lalezar Kitabevi, 2006.

10 Togan, *Bugünkü Türkili*, s. 237.

11 Saray, *Türkistan Hanlıkları*, s. 45, 100. Yakub Bey'in Hokand Emiri tarafından gönderilmesi ve Doğu Türkistan'daki mücadelelerinde yine ondan destek görmesini dikkate alan Togan, 1867 sonuna kadar Hoten'in doğusundan Amu Derya'ya kadar olan bölgenin Hokand Emiri Hudayar Han'a bağlı addedilebileceğini belirtmektedir; *Bugünkü Türkili*, s. 218.

12 İngiliz belgelerinde geçen "Atalık Gazi" veya "Kuşbeyi" aynı kişi olup Yakub Han'dır. Yakub Han'a "Atalık Gazi" unvanını Buhara Emiri vermiştir. 1873'te Yakup Bey'in elçisinin İstanbul ziyaretinden sonra kendisine Sultan Abdülaziz tarafından "emir" unvanı verilmiş ve "Emir Yakub Han" diye anılmıştır. Bayur, *Hindistan Tarihi*, III, ss. 402-403. Bugünkü Türkistanlıların daha ziyade "Bedevlet" unvanını kullandıklarına şahit oldum.

13 F.O. 65-871; *Memorandum*, Simpla, 18 Eylül 1869.

14 *A.g.y.*

15 Henze, a.g.m., s. 17.

16 Showers, *Central Asian Question*; F.O. 65-870; F.O. 65-868, 13 Ocak 1866.

17 Showers, *a.g.e.*, s. 6.

18 Showers, *a.g.e.*, s. 5; *Letter from Mr. Aitchison, Secretary to Government of the Penjab*, 4th January 1868, Par. 10, 13.

19 *Report of a Mission to Yarkand in 1873 under Command of Sir T. D. Forsyth*, Kalküta: 1875; D. Boulger, *The Life Yakoob Beg,* Londra: 1878, s. 220-224; Saray, *Türkistan Hanlıkları*, s. 102. Doğu Türkistan'ı 1860'lı yıllarda Johnson, Hayward, Shaw ve benzeri Hindistan'daki ve İngiliz Dışişleri'ndeki görevliler gayriresmî olarak ziyaret etmişlerdi; W. Bosshard, "Politics and Trade in Central Asia", *J.R.C.A.S.*, 16, 1929, ss. 439.

20 *Parliamentary Debates*, III-225, 13 Temmuz 1875. Sir John Hay'in Kaşgar'daki siyasi ajanın geri çağrılıp çağrılmadığını, eğer çağrıldı ise bunun sebebinin ne olduğunu sorması üzerine, Lord George Hamilton cevaben bu açıklamayı yapıyor ve Hindistan hükümetinden bu hususta bilgi aldıklarını, hükümetin Sir Forsyth'i komşuluğun tamamlandığı için geri çağırdığını bildiriyor.

21 "Forsyth Mission to Yarkand", *Times*, 31 Ağustos 1871; Henze, a.g.m., ss. 22-23.

22 Bölgeyi yakından gördükten sonra bu bilgileri veren Forsyth'ten yıllar sonra Yakup Bey'in idaresi için "Ancak birinci sınıf eşkıya düzeni" tabirini kullanan Owen Lattimore (*The Chinese as a Dominant Race*, s. 285.) ve benzeri iddiada bulunanlar için söylenebilecek iki şey vardır: İngiliz politikasını destekler yönde kamuoyu oluşturmak için bu imajı vermeye çalışıyorlar veya bu yöndeki güçlü propaganda ve yayınların etkisi altında kalıyorlar.

23 Henze, a.g.m., s. 23.

24 1874'te yapılan anlaşmaya katılan Trotter'ın da içinde bulunduğu heyetin yolculuğu, yollarda ve şehirlerde gördükleri, Yakup Han'ın saray, usul ve çevresi ile ilgili gözlemleri için bkz. Colonel Sir Henry Trotter, "The Amir Yakoub Khan and Eastern Turkistan in Mid-Nineteenth Century", *Journal of the Royal Central Asiatic Studies*, V. IV, 1917, ss. 94-112.

25 Henze, a.g.m., s. 24.

26 B.O.A., *İrâde Hâriciye*, 15524; "Arşiv Belgeleri", s. 82.

27 B.O.A., *İrâde Dâhiliye,* 46753; Saray, "Türkistan Hanlıkları", s. 103.

28 B.O.A., *İrâde Dâhiliye,* 16500; "Arşiv Belgeleri", s. 86.

29 Henze, *Kaşgarya'da Büyük Oyun*, s. 25, 26.

30 Eugene Schuyler, *Türkistan Notes,* ss. 325-326; Henze, a.g.m., s. 29.

31 Bu heyette gönderilen Nâme-i Hümâyûn ve hususi hediye ve nişanlarla beraber askerî yardım listesi şöyledir: Her biri ayrı sahada uzman olan 4 zabit, bütün edevatıyla beraber 6 top, 1000 adet eski ve 200 adet yeni tüfenk; B.O.A., *İrâde Dâhiliye,* 49054; Saray, "Türkistan Hanlıkları", 103-104.

32 Saray, *a.g.e.*, s. 107.

33 Cezmi Eraslan, *Abdülhamit ve İslam Birliği, İstanbul: 1992,* s. 118.

34 Olaf Caroe, *Soviet Empire,* London: 1953, s.18.

35 F.O. 17/825; Fraser to Derby, Peking, nr. 180, zikreden: Saray, *Türkistan Hanlıkları,* s. 106.

36 Henze, a.g.m., s. 32.

37 Saray, *a.g.e.*, s. 108.

38 Yusuf Halaçoğlu, a.g.m., s. 541.

39 İsa Yusuf Alptekin, *Doğu Türkistan Davası*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1981, s. 146-154.

40 Onur Şükran, "Doğu Türkistan: Uygurların Bağımsızlık Mücadelesi", *Dünya Çatışma Bölgeleri*, Kemal İnat ve diğerleri (Der.), Ankara: Nobel, 2004, s. 327-345.

Kaynakça

Alptekin, İ. Y. *Doğu Türkistan Davası*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1981.

Alptekin, İ. Y. *Esir Doğu Türkistan İçin: İsa Yusuf Alptekin'in Hatıraları*, İstanbul: 1985.

B.O.A. *İrâde Dâhiliye*, 46753.

-----. *İrâde, Hâriciye*, 15524.

-----. *İrâde Dâhiliye,* 16500.

-----. *İrâde Dâhiliye*, 49054.

Barthold, W. "Türkistan", *Entsiklopediçeskiy Slovar,* Petersburg: 1902, V. 34.

-----. *Turkestan Down to the Mongol Invasion,* Londra: 1928.

Bayur, Y. H. *Hindistan Tarihi*, III, Ankara: 1950.

Bosshard, W. "Politics and Trade in Central Asia", *J.R.C.A.S.*, 16, 1929.

Boulger, D. *The Life Yakoob Beg,* Londra: 1878.

Buğra, M. E. *Doğu Türkistan,* İstanbul: Güven Basımevi, 1952.

Caroe, O. *Soviet Empire,* London: 1953.

Eraslan, Cezmi. *II. Abdülhamid ve İslam Birliği,* İstanbul: 1992.

F.O. 17/825.

-----. 65-871; *Memorandum*, Simpla, 18 Eylül 1869.

Forsyth Mission to Yarkand, *Times*, 31 Ağustos 1871.

Great Soviet Encyclopaedia, Third Edition, C. 26.

Halaçoğlu, Y. "Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in Kaşgar'a Dâir Eseri", *İ.Ü.E.F. Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 13, 1987 (Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu Özel Sayısı).

-----. "Sovyetler Birliği ve Hür Dünya Açısından Türkistan'ın Stratejik Önemi", *T.D.A.D.*

Hayit, B. "Türkistan Terimi Üzerine", *T.D.A.D.*, 53.

Henze, P. "Kaşgariya'daki Büyük Oyun", *Doğu Türkistan'ın Sesi*, V-19, Sonbahar 1988; "The Great Game in Kashgaria - British and Russian Missions to Yakub Beg", *Central Asian Survey*, Vol. VIII, 2, 1989.

Kurban, İ. *Şarki Türkistan Cumhuriyeti*, Ankara: 1992.

Lattimore, O. "The Chinese as a Dominant Race", *J.R.C.A.S.*, 15, 1928, ss. 278-300.

Mehmed, A. *Kaşgar Tarihi,* İstanbul: 1300.

Parliamentary Debates, III-225, 13 Temmuz 1875.

Report of a Mission to Yarkand in 1873 under Command of Sir T. D. Forsyth, Kalküta: 1875.

Saray, M. *Doğu Türkistan Türkleri Tarihi*, C.1, II. Baskı, İstanbul: Doğu Türkistan Vakfı, 1998.

Schuyler, E. *Türkistan: Notes of Journey in Russian Turkistan, Kokand, Bukhara and Kuldja,* New York: Frederick A. Praeger Publishers, 1966.

Showers, *Central Asian Question* ; F.O. 65-870; F.O. 65-868, 13 Ocak 1866.

Skrine, C.P. "The Roads to Kashgar", *J.R.C.A.S.*, XII, 1925.

Şükran, O. "Doğu Türkistan: Uygurların Bağımsızlık Mücadelesi", *Dünya Çatışma Bölgeleri*, Kemal İnat ve diğerleri (Der.), Ankara: Nobel, 2004.

Togan, I. "The Khojas of Eastern Turkistan", *Islam as a Source of Identity*, Jo-Ann Gross (ed.) Durham and London: Duke University, 1992.

Togan, Z.V. *Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi*, İstanbul: 1942.

Trotter, H. "The Amir Yakokub Khan and Eastern Turkistan in Mid-Nineteenth Century", *Journal of the Royal Central Asiatic Studies*, Vol. IV, 1917.

Yalçınkaya, A. *Sömürgecilik Pan-İslamizm Işığında Türkistan, 1856'dan Günümüze*, 2. Baskı, Ankara: Lalezar Kitabevi, 2006.

Dr. Ekrem Hicazi
Toplum Bilimci - Araştırmacı

Arapçadan çeviren Yusuf Kasimant

Soğuk Savaş ve 11 Eylül Sonrası Doğu Türkistan - Çin Tezleri ve Politikalarına Yönelik Eleştirel Bir Araştırma

Sunuş

Doğu Türkistan konusunu araştıran bir kişinin bölgeye dair herhangi bir meseleyi olduğu gibi yazması çok zordur. Özellikle de medeniyetinden, kültüründen, tarihinden, hukukundan, insanlığından ve hatta biyolojik yapısından tecrit edilen bir halkın bulunduğunu ortaya çıkaran biri için bu daha da zordur. Bir halk, yüzlerce yıl değilse de onlarca yıldır soykırıma maruz kalmakta, ancak sesini kimselere duyuramamaktadır. Duyulan sadece kurbanların kararlılığı, sağlam iradeleri ve imanlarının gücüdür. "*Gözyaşları oluk olup her yere akarken*",[1] soykırım suçları her türlü sınırları aşarken hangi konuyu yazıp da diğerini görmezden gelebilirsiniz ki? Hatta söz konusu suçları ayrıntılı olarak derlemek ve belgelemek nerede ise imkânsızdır. Bu suçları ancak "ırkçılık suçları" gibi genel başlıklar altında tasnif etmek mümkündür. İstihdam, iskân, eğitim, sağlık, evlenme, göç ve nüfus planlaması alanında işlenen suçlar da genel başlıklarla tasnif edilebilir. Camileri, Kur'an okumayı, din eğitimini, din kitaplarını, mushafları, İslami sembolleri ve İslami kisveleri yasaklamak; âlimleri, din adamlarını ve imamları öldürmek veya baskı altında tutmak, dinsizliği yaymak, şeriat hükümlerini yasaklamak, dinle savaşmak ve İslam'ı tahkir etmek dinî özgürlüklerin ihlali bağlamında değerlendirilebilir. Bulaşıcı hastalık taşıyan veya öldürücü aşılar yapmak, Uygurlar arasında uyuşturucu madde ve içki kullanımını yaygınlaştırmak ve nükleer denemeler sebebiyle çeşitli hastalıklara neden olmak sağlıkla ilgili ihlaller arasında zikredilebilir. Kültürel ihlallere örnek olarak da tarihi çarpıtma, halkın ve Türkistan topraklarının kimliğini inkâr etme, kültür ve tarihe ilişkin bütün izleri silip yok etme çabalarını gösterebiliriz; ve bunlara benzer daha nice başlıklar sayabiliriz.

Doğu Türkistan'ın yaşadığı trajedilerin uzun bir tarihî süreci vardır. Büyük devletlerin kurbanı olan Türkistan toprakları, Sovyetler Birliği yıkılıp beş Orta

Asya cumhuriyeti[2] kurulmadan önce Sovyet nüfuzu altında kalan "Batı Türkistan" ve Rusya ile Çin arasında kavga konusu olup, 1949 yılından günümüze kadar komünist Çin yönetimi altında kalan "Doğu Türkistan" topraklarını kapsamaktadır. Çin, komünizm döneminden önce ve sonra "soykırım"dan daha hafif bir kelimeyle nitelenmesi mümkün olmayan her türlü politikayı ve icraatı Doğu Türkistanlılar üzerinde uygulamıştır. Kesin olarak söylemek gerekirse, 1648-1759 yılları arasında Türkistan'a karşı düzenlenen Mançu saldırılarında, Çin arşivlerindeki belgelere göre, 1.200.000 Müslüman hayatını kaybetmiş ve 22.500 aile zorunlu göçe tabi tutularak Çin'e sürgün edilmiştir.[3]

Doğu Türkistan'ın bugünkü dramına gelince, bir yandan hâlihazırdaki durumun kötülüğüne, diğer yandan da Uygur Müslümanlarıyla Çinliler arasındaki güç dengesine bakıldığında Uygurların özgürlük ve bağımsızlık isteklerini gerçekleştirme ihtimalinin zayıf olduğu görülmektedir. Doğu Türkistan kimliğini yok etmeye çalışan Çinlileştirme politikaları göz önüne alındığında bu durum daha da belirginleşir.

Uygurlar, başka hiçbir halkın yaşamadığı zulümleri yaşamıştır. Benzeri bir durumu, ülkeleri İngilizler tarafından 1916'da işgal edilip 1948'de İsrail devleti kurulmak üzere Yahudilere teslim edilen Filistinliler de yaşamıştır. İşgalci İsrail devletinin kurulduğu tarih olan 1948 yılı aynı zamanda Doğu Türkistan'ın komünistler tarafından işgal edildiği yıldır. İşte bu sebeple bazı yazarlar ve araştırmacılar Doğu Türkistan için "unutulmuş Filistin" ifadesini kullanmaktadırlar. Belki de Doğu Türkistan, "yitirilmiş Endülüs" gibi, Filistin'den daha kötü bir hâle gelecektir. Çünkü İsrail, coğrafi ve tarihî yönden birbirine benzeyen bir muhitte ekilip büyütülmüş ve demografik olarak her yönden sürekli düşüş gösteren suni bir devlet olmaya devam edecektir. Oysa Doğu Türkistan'ın geleceği Çinli nüfus tarafından yutulma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

1992'de Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve 11 Eylül 2001 saldırıları gibi iki çok önemli olayı takip eden dönem ve öncesi için ortaya atılabilecek pek çok soru olduğu gibi, bunlara verilebilecek cevaplar da çoktur. Fakat en önemli soru şudur: Acaba Çin, Doğu Türkistan'ı kendi politikalarının tutsağı hâline getirecek şekilde Doğu Türkistan meselesine bulaşmış mıdır? Ama belki de bu soru güçler dengesi mantığına aykırıdır.

Ancak tartışma konusu yapılabilecek bir araştırmaya göre; ülkeleri parçalama

hususunda sahip olduğu bütün güç unsurlarına rağmen Çin, aşağıda yer alan şu iki konuda -tartışılabilir olmakla beraber- gerçek bir açmaz içindedir.

I. Doğu Türkistan'a hâkim olma söylemi: İddialar ve ihtiyaçlar

1) Tarihî gerçekler ile Çin iddiaları arasında bu toprakların kimliği

Çin, 1878'de General Tso Tsung-T'ang komutasındaki orduyla Türkistan'ın doğusunu işgal ederek bölgeyi askerî yönetimi altına aldı. O zamana kadar Türkistan bölgesi Çin topraklarının bir parçası değildi; ancak Doğu Türkistan'ı resmen Çin'e katma konusunda Çinli iki grup arasındaki tartışma birkaç yıl sürdü. Hâkim görüş, Doğu Türkistan'ın Çin'e katılmasını isteyen General T'ang'ın önerisini reddetmeye meyilli görünüyordu. Ancak son anda alınan bir kararla bölgedeki askerî yönetim kaldırıldı ve Doğu Türkistan 18 Kasım 1884'te oluşturulan sivil yönetim altında resmen Çin'e ilhak edildi. O günlerde Çin'in yaptığı en garip iş, Türkistan'a "*Xinjang*" (Sincan) adını vermek oldu. Bu, iki kelimeden oluşan bileşik bir kelimeydi. Kelimelerden biri "yeni" anlamına gelen "*xin*" diğeri ise "ülke" veya "toprak" anlamına gelen "*jang*"dı. Doğu Türkistan uzmanı önde gelen Amerikalı araştırmacı Owen Lattimore, dil uzmanlarından ve Çinli bilim adamlarından yardım alarak söz konusu adlandırmayı tercüme etmeye çalıştı ve *Doğu Türkistan Asya'nın Ekseni* (*Pivot of Asia*) adlı ünlü kitabında şu sonuca vardı: "Çinlilerce Doğu Türkistan'a verilen bu yeni isim 'yeni bölge' veya 'yeni sömürge' (*new territory*) anlamına gelmektedir."

Hiç kuşkusuz, oldukça fazla olan bu gibi tarihî verilerin değeri, Doğu Türkistan'ın hiçbir zaman Çin'in bir parçası olmadığını tekit etmektedir. Şöyle ki:

1. Doğu Türkistan'ın Çin topraklarına katılmasının gecikmesi ve bizzat Çin hükümeti içerisinde yaşanan derin tartışmalardan sonra bunun gerçekleştirilmesi bu hakikati göstermektedir.

2. Bölgeye "yeni" adının verilmesi de bunun bir başka göstergesidir. Bu isim Doğu Türkistan'ı Çin hükümeti tarafından *kolonileştirilen,* yabancı *yeni* bir ülke olarak tanımlamaktadır.

O hâlde bu geniş bölgenin tarih boyunca isimsiz olması düşünülemez. Eğer bu ülke Çin'in bir parçası olmuş olsaydı 19. yüzyılın sonlarında Sincan adını alması makul olmazdı. İşin aslı, Çinli işgalciler bir isme ihtiyaç duymuşlar ve *Xinjang*

(Sincan) dışında, bu bölgeye verecek bir isim bulamamışlardır. Bu isim, Avrupa orijinli sömürgecilik anlamı dışında tarihî, coğrafi veya kültürel bir anlam taşımamaktadır. Çünkü 19. yüzyılın başlarında mekanik çağın ve kapitalizm yayılmacılığının ortaya çıkması ile birlikte Avrupalı antropologlar ülkelerinin sömürgecilik katarının önünü açtılar. Tıpkı Çin'in Doğu Türkistan için kullandığı isim gibi onlar da sömürmeyi hedefledikleri ülkeleri "tarihî olmayan topluluklar", "ilkel topluluklar" ve "tarih öncesi topluluklar" olarak niteleyen bir terimler paketi kullanarak ülkelerinin Afrika ve Asya'da kolonileştirme faaliyetlerini kendilerince meşrulaştırmaya çalıştılar. Bütün bu terimler yeni sömürgelere, saklı kalmış değerli hazinelere ve el değmemiş kaynaklara sahip "bakir topraklar" gözüyle bakan ve oraları ele geçirme hakkına sahip olduklarını iddia eden sömürgecilerin uydurdukları terimlerdir. Çin de Doğu Türkistan'a karşı aynı yöntemi kullanmaktadır. Kısacası, söz konusu terim Çinlilerin keşfettiği bir şey değildir. Daha önce Batılı ve Doğulu güçlerin sömürüsüne boyun eğmiş bir ülkenin; Fransızlar, İngilizler ve Japonlar gibi Çin'e saldıran büyük işgalci güçlerin eliyle ülkelerinde yerleşmiş olan sömürgecilik kültüründen öğrendiği bir şeydir.

Kadim dillere bakıldığında Çin'in bölge üzerinde hiçbir hakkı bulunmadığı açıkça görülecektir. Müslüman tarihçilerin, coğrafyacıların, dilcilerin ve diğer yabancıların kitaplarında geniş bir şekilde Doğu Türkistan'dan isim ve yer olarak bahsedilmekte, bölge coğrafi özellikleri ile tanımlanmaktadır. Mesela bölge çeşitli kaynaklarda "nehrin ötesindeki topraklar" veya "Türklerin ülkesi" diye tanımlanmıştır.

Bazı Arap ve Müslüman tarihçilerin ve seyyahların en meşhur eserlerinde bu topraklardan uzun uzadıya söz edilmiş ve buralar çeşitli yönleriyle tanıtılmıştır. Bu müelliflerin ve eserlerinin bazılarını burada zikredebiliriz: Yâkût el-Hamevî (1178/1228), *Mu'cemü'l-Büldân*; Ahmed el-Belâzürî (öl. 891), *Fütûhu'l-Büldân*; Şemsüddin ed-Dimeşkî (öl. 1327), *Nuhbetü'd-Dehr Fî Acâibi'l-Berri ve'l-Bahr*; İbn Cerîr et-Taberî (838-923), *el-Ümem ve'l-Mülûk;* Mes'ûd Ebu'l-Hasen (896-957), *Murûcü'z-Zeheb ve Meâdinü'l-Cevher*; Ahmed Ya'kûbî (öl. 897), *Kitâbü'l-Büldân*; Muhammed Ebu'l-Kâsim b. Havkal (öl. 977), *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*; Ebu'r-Reyhân el-Bîrûnî (973-1048), *el-Âsâru'l-Bâkıye Ani'l-Kurûni'l-Hâliye*; Ahmed el-Kalkaşendî (1355-1418), *Subhu'l-A'şâ*; İbnü'l-Esîr İzzüddin (1160-1234), *el-Kâmilü Fi't-Târîh*. Batı'dan ise Cengiz Han'ın oğlu Kubilay ile çağdaş olan meşhur İtalyan seyyah Marco Polo'nun bölgeyi ziyaret ettiği görülmektedir.

O, bu ziyaret sırasında Doğu Türkistan'ı "Büyük Türkiye" olarak nitelemiştir. Bunun anlamı, bölgenin Türk ülkesi olduğudur. Aynı şekilde Sven Hedin'in 1898'de Londra'da yayımlanan *Through Asia* (*Asya'ya Giden Yol*) adlı kitabında (20, 21, 24, 255, 456. sayfalarda) bölge "Doğu Türkistan" adıyla anılmıştır.

Çin yazılı belgelerinde bu topraklar nasıl anılmaktadır?

Bilindiği gibi Çin, kendi imparatorlarının tarihini yazmakla ünlenmiştir. Hatta "etnoloji ilmi" aslen Çin'de doğmuştur. Söz konusu ilmin özelliği, seçici olmasıdır; yani kendi vasıflarından ve muhitinden olmayanı bir yana atması ve ancak ondan ayırt edilmeye ihtiyaç duyduğu zaman yabancı olandan bahsetmesidir.[4] Tam da bu bağlamda, Çin etnoloji tarihini yazanlar Doğu Türkistan'ı ve kentlerini Çinlilerin tabiriyle "şiyu" veya "*Çin'in batısında kalan yabancı topraklar*" diye isimlendirmişlerdir. Doğu Türkistan'ın adı bu kaynaklarda hiçbir zaman "*Xinjang*" olarak geçmemiştir. Söz konusu tarihçilerin yazdıkları kitaplar arasında şunları sayabiliriz: Shi Tang Shu veya Tang Hanedanı (618-907) Tarihi; Han Shu veya Han Hanedanı (MÖ 206-MS 24) Tarihi; Hu Han Shu veya İkinci Han Hanedanı (25-220) Tarihi; Jin Shu veya Jin Hanedanı Tarihi (265-420); Vi Shu veya Vi Hanedanı (386-556) Tarihi; Sui Shu veya Sui Hanedanı (581-617) Tarihi; Song Shu veya Song Hanedanı (960-1279) Tarihi; Yuan Shi veya Yuan Hanedanı (Moğolların 1271-1367 yılları arasında Çin'deki hükümranlıkları dönemi) Tarihi; Ming Shi veya Ming Hanedanı (1368-1643) Tarihi'dir.

Bütün tarihî, kültürel ve bilimsel veriler, reddetmeyi bir tarafa bırakın, şüphe duymaya dahi mahal bırakmadığı hâlde Çin anlatısı, yaptığı garip tahriflerine ısrarla devam etmektedir. Belki de bu anlatıların sonuncusu Çin hükümetinin son zamanda "*Beyaz Kitap*" adını verdiği kitapta yazılanlardır. Bu kitabın Doğu Türkistan'ın kimliği özelinde zikrettiği bazı şeylere göz atacak olursak şunları görürüz:

"Bazı eski sömürgeciler Sincan'ın Çin'den ayrılması ve oraya egemen olma amacını gerçekleştirmek için Xinjang'a Doğu Türkistan adını verdiler… Sincan'ın, sözde Doğu Türkistan halkının yurdu olduğu propagandasını yapan yanıltıcı nazariyeyi icat ettiler. 20. yüzyılın başından itibaren Sincan'daki bir avuç gözleri kör, mutaassıp ve radikal dinî gruplardan oluşan ayrılıkçı azınlık, Doğu Türkistan'a ilişkin sözde birtakım teoriler ortaya atmıştır ki, bunlar aslı astarı olmayan şeyler-

dir ve eski sömürgecilerin uydurmalarıdır. Bunların propagandalarına göre Doğu Türkistan eskiden beri bağımsız bir devlet olup, bölge halkının on bin yıla yakın bir tarihî geçmişi vardır."[5]

Doğu Türkistan'dan söz ederken bölgenin Türk yurdu olduğunu inkâr eden bu anlatı, özellikle bütün İslam tarihini ve tarihçilerin kitaplarında kaydettiği gerçekleri reddetmektedir. Bu tarihçileri eski sömürgeciler olarak adlandırmakta, Doğu Türkistan adını bunların uydurduğunu söylemektedir. Söz konusu kitap Çin kökenli "*Xinjang*" adının ortaya çıkış tarihini görmezden geldiği gibi, karalamaya çalıştığı derin tarihî gerçeği ortaya çıkaran kelimenin etimolojik anlamını da görmezden gelmektedir. Kitabın Çin Halk Gazetesi'nde yayımlanmış özetinde, bölgenin on binlerce yıl öncesine giden tarihine dair uydurma varsayımlarla ilgili açıklayıcı herhangi bir bilgi de bulunmamaktadır.

Tüm bunların yanı sıra söz konusu özet ne "Bunlar aslı astarı olmayan şeylerdir ve eski sömürgecilerin uydurmalarıdır." diye dillendirdiği şeyin içeriğini vermekte ne de "Bunlar Müslümanlardan başkası değildir." sözüyle kastettiği kimselerin kimler olduğunu söylemektedir. O hâlde Çin, daha yakın geçmişte bölgeyi "Xinjang" olarak adlandırmasına dair ikna edici bir yorum getirmekten acizken, tüm imkânları kısıtlanan bir halk, nasıl olur da on binlerce yıl öncesine giden bir tarih icat etmede başarılı olabilir? Bu durumda, olmayan şeyi icat eden ve temelsiz delillere sahip olan taraf kimdir? Anlatıların hangisi gerçeğe daha uygundur; Çin'in anlatısı mı, Doğu Türkistan'ın anlatısı mı?

Çin anlatısında eksik olan bir başka konu da, Mançuların bölgeye hâkim olmasından sonra Türkistan'da yaşanan onlarca tarihî ayaklanmayı ve milyonlarca kurbanı görmezden gelmesidir. Aynı zamanda bu anlatı, Uygurların 20. yüzyılda yaptıkları gösterileri ve ayaklanmaları da "Çin'den *ayrılma* projeleri", diyerek kesip atmaktadır. Fakat Çin'in, Rus çarlarına karşı bütün bölge üzerinde giriştiği mücadele -yürüttüğü haksız savaşın gölgesinde- tarihin bir parçası olarak görülmemektedir. Bölgenin sosyal dokusunu oluşturan etnik gruplardan söz eden bu kitapta anlatılanların aksine Çin de çok iyi biliyor ki, Han etnik kökeninden gelen 7.500.000 Çinli kendilerine tanınacak olan ayrıcalıklar karşılığında zorla veya kandırılarak bölgeye gelmişlerdir. 1949'da Çin'de Mao Tse-tung liderliğinde komünist yönetimin kurulmasını takip eden süreçte, özellikle bölgedeki yönetim şeklinin 19 Ağustos 1952'de çıkan karar gereği sadece şekilden ibaret bir özerkliğe

dönüştürülmesinden sonra, bölgeye yönelik söz konusu göçler başlamıştır. Adı geçen kitap Doğu Türkistan'ı *Xinjang Bölgesi* veya *Uygur Özerk Yönetimi* adı altında tanıtmıştır. Bundan önce, bölgenin Çin'e katılmasından sonra 19. yüzyılın sonlarında patlak veren zorunlu göç uygulamaları bölgenin nüfus yapısında herhangi bir farklılık meydana getirmemiştir. Aksine o dönemde bölgede yaşayan Çinliler, Mançuryalılar ve Moğollardan oluşan etnik grupların toplam nüfusu 600.000'i geçmiyordu. Söz konusu gruplar bölge halkının ancak %6'sını[6] oluşturmaktaydı. Bölgenin %90'dan fazlasını Müslüman Uygurlar teşkil ediyordu.

2. Ekonomik macera ve "Geriye dönüş yok" mantığı

Sovyetler Birliği'nin aksine Çin, komünizm dönemi boyunca, dünya nüfusunun ezici çoğunluğunu teşkil eden fakir sınıfların ihtiyaçlarına cevap verecek küresel bir ekonomi kurmaya çalışmıştır. Çin'in serbest pazar ekonomisinde büyük başarılar kazanmasıyla sonuçlanan bu çabayı göz önünde bulunduracak olursak diyebiliriz ki, Çin çok daha erken bir dönemde küresel ekonomiyi tamamen kabullenmeye hazırdı. 1992'de, Soğuk Savaş'ın bittiğini müjdeleyen Sovyetler Birliği'nin yıkılışının hemen ardından Çin derhâl harekete geçerek *kapitalist sosyalizm* formülüyle küresel ekonomiye dâhil olduğunu açıkladı. Çin, bu formül sayesinde gelecek 50 yıl boyunca ekonomik sistemini koruması şartıyla İngiltere'nin sömürgesi olan Hong Kong'u 1997'de geri aldı. Fujian eyaletini Avrupalı ve Amerikalı şirketlerin yatırım yapabilecekleri bir alan hâline getirdi ve kendisi de ABD'de çok büyük yatırım hamleleri yaptı. Böylece Çin, bir yandan güdümlü bir ekonomiye sahip komünist bir devlet olarak kalmaya devam ederken bir yandan da serbest pazar ekonomisinde küresel rekabete yönelmiş kapitalist bir devlet hâline geldi. Bu da Çin'in, komünizmi yüz milyonlarca insan üzerindeki egemenliğini sağlamlaştıracak korumacı ve katı bir yönetim sistemi olarak kullanmakta olduğunu, ideolojik veya ekonomik bir sistem olarak benimsemediğini göstermektedir. Pazar konusundaki rekabete gelince, yukarıda sözünü ettiğimiz kendine özgü düzen, Çin'in önce küresel ekonomiye, sonra da dünya siyasetine egemen olmasına imkân sağlayacaktır.[7]

1980'li yıllardan ve Mao Tse-tung'un ölümünden bu yana Çin, dünyaya açılma politikasını benimsedi. Bundan sonra Doğu Türkistan'la ilgili Çin politikasının etkileri, bölgede yaşayanlar hakkında büyük bir yanılgıya sebep olan resmî açıklamalar yoluyla devasa ekonomik istekler ve rekabet şeklinde ortaya çıkmaya

başladı. Ardından Doğu Türkistan'a yönelik etnik ve planlı bir zorunlu göçten resmen söz edilmeye başlandı ve buna gerekçe olarak da 21. yüzyılın başlarında burayı gelişmiş bir bölge hâline getirmek gösterildi. 1983'te Doğu Türkistan'ı ziyaret eden Çin Başbakanı Zhao Ziyang ve Çin Komünist Parti eski Genel Sekreteri Hu Yao Bang bu konuyu açıkça dile getirmiştir. Bu plan büyük miktarda paraya, çok sayıda bilim adamına ve yetenekli kişilere ihtiyaç duyduğu için Doğu Türkistan Komünist Parti Genel Sekreteri Wang Enmao 1985'in Ekim ayında ABD'ye bir gezi düzenledi. Enmao, 14.01.1985 tarihli ABD'de yayınlanan *Washington Post* gazetesine yaptığı açıklamada şöyle diyordu: "Doğu Türkistan 20. yüzyılın sonunda sanayi ve tarım gelirlerini şimdikinin beş katına çıkartmak için büyük ölçüde Çin içinden gelecek olan yetenekli işçilere ve teknik adamlara ihtiyaç duyuyor. Eyalet onları bölgeye çekebilmek amacıyla çeşitli teşvikler uygulamaya başlamıştır. Bölgeye gelecek olan üniversite mezunları, buraya gelir gelmez otomatik olarak maaşlarında ek bir derece alacak, ayrıca her üç yılda bir kıdem dereceleri yükseltilecektir. Bölgeye yerleşenlere verilecek olan maaşlar da teşvik edicidir."[8]

Doğal olarak, söz konusu yetkililerin Doğu Türkistan'ın gelişip büyümesinden bahsetmelerinin sebebi, bölgenin bir Çin toprağı ve Çinli göçmenler için bereketli bir yer olduğunu düşünmelerinden ileri gelmektedir. Bir başka sebep de Doğu Türkistan'ın ekonomik rekabette 21. yüzyıla giren Çin için bir lokomotif görevi görmesidir. Bölgeye yönelik sömürü amaçlı hızlı tehcire ilişkin gerçek ve düzenli istatistikleri gizlemede çok usta olan Çin, ekonomik atılımları üzerinden bölgeyi demografik açıdan Çinlileştirme amacı gütmektedir. Ve bunu gerçekleştirmek için de her şeyi yapmaktadır. Durum böyleyken Çin'in ileri sürdüğü gelişme, istikrar, ulusal birlik veya Doğu Türkistan'da yaşayan halkların kaynaşmasına dair tezlerin hiçbir değeri yoktur. Çin'deki en yüksek siyasi otorite olan Komünist Parti'nin eski Genel Sekreteri Hu Yao Bang, 16.06.1986'da Amerikan *Newsweek* dergisine verdiği demeçte; "Doğu Türkistan; Batı Sahra ve Amazon Havzası gibi düşünülebilir. Bu bölgenin gelişmeye ve büyümeye dönük büyük imkânları vardır. 6.000.000 Uygur'un ve 5.300.000 Çinlinin yaşadığı Doğu Türkistan'ın nüfusu toplamda 14.000.000'dur. Bu bölge kolaylıkla 200.000.000 Çinliyi içine alabilir!"[9] demiştir. Şu hâlde Çin hangi halk kaynaşmasından ve hangi ulusal birlik ve istikrardan söz ediyor, sorusunu sormalıyız.

Doğu Türkistan çok geniş imkânlara sahip bir ülke. Çinlilerin yakın tarihte yaptığı bu keşfi, Arap tarihçi Yâkût el-Hamevî çok önceden yapmış ve hacimli

eseri *Mu'cemü'l-Büldân*'da (VII, 270) burayla ilgili gözlemlerini şu şekilde dile getirmiştir: "Mâveraünnehir en temiz, en verimli, en zengin bölgelerden biridir. Bölge halkı hayır yapmaya, cömertliğe, sahip oldukları şeyleri gönülden vermeye rağbet eder. Bunun yanında güçlü, yiğit, dirençli, cesaretli, donanımlı ve silahlı bir halktır. Bu toprakların verimlilik açısından bütün İslam ülkelerinde ve diğer ülkelerde bir benzeri daha yoktur." Aslında Hamevî'nin bölgeye dair bu anlattıklarının Belâzürî'nin daha önce yazmış olduğu *Fütûhu'l-Büldân* adlı eserinde dile getirdiklerinden pek farkı yoktur. Belâzürî bölge için; "Burası Allah'ın yeryüzündeki cennetlerinden biridir." der.

Doğu Türkistan'a ait bu iki tasvir, sayıların diline çevrilerek ifade edildiğinde bölgenin 60 milyon büyükbaş hayvanı barındırdığı, bütün Çin'in ihtiyaç duyduğu yıllık tarım ürünlerinin üçte birini tek başına karşılayabildiği ve 140 çeşitten fazla madenden oluşan muazzam bir servete sahip olduğu gerçeği ile karşılaşıyoruz. Söz konusu madenler, Çin'in toplam rezervlerinin %40-50'sine denk gelen 2,19 trilyon ton kömür, kurşun, demir, bakır, tuz madenleri ile 12 trilyon tondan fazla rezervi olan uranyum gibi diğer stratejik madenlerdir. Bölgede altın rezervi 19 milyon ton olup 56 madenden çıkartılmakta ve yıllık olarak her birinden ortalama 360 kg altın üretilmektedir. Petrol rezervi ise 6,5 ile 8,2 milyar ton seviyesinde olup Çin'deki toplam rezervlerin üçte birine eşittir. Yıllık petrol üretimi 27,4 milyon ton olup 2010 yılında bu rakamın 60 milyon tona, 2020'de ise 100 milyon tona çıkması beklenmektedir. 1988 verilerine göre Doğu Türkistan'da petrol bulunma ihtimali olan 700 kilometrekarelik bir alan mevcuttur ve bu da hafif ve ağır cinsten 800 milyon tona yakın ham petrol demektir. Ayrıca bölgede 30 milyar metreküp civarında doğal gaz bulunduğu tespit edilmiştir. İşte bütün bu imkânlarından dolayı uluslararası uzmanlar Doğu Türkistan'ı Çin ekonomisinin ve ağır sanayisinin bel kemiği olarak görmektedir. Ancak daha da önemlisi Doğu Türkistan'da yüksek saflıkta bulunan uranyum madeninin Çin'in nükleer üretiminin kirişi olmasıdır.

Gerçekten de Doğu Türkistan, Hamevî'nin dediği gibi "zenginlikleri asla anlatılamayan muazzam" bir ülkedir. İşte bu sebeple Doğu Türkistan her sömürgecinin iştahını kabartmaktadır. Burası aynı zamanda Çin'in kalabalık nüfusunu yerleştirebileceği, nüfus yoğunluğu kilometrekare başına sadece 5 kişi olan bir bölgedir. Buna karşın Çin'deki nüfus yoğunluğu kilometrekare başına 160 kişiden fazladır. Kısa bir süre önce Komünist Parti Politbüro üyesi Wang Lu Tshuan, Çin

Bilim ve Teknoloji Kurumu'nun 2005'te düzenlediği yıllık akademik kongresi sırasında Çin'in bölge hakkında beslediği gizli niyetleri açığa vurarak şöyle demiştir: "Bölge, sahip olduğu petrol zenginliği ve eşsiz coğrafi konumuyla 21. yüzyılda Çin'in ekonomik atılımını gerçekleştirmesi için kesinlikle bir enerji üssü olacaktır."[10] Bu açıklama, Doğu Türkistan'ın kendisine sunacağı kazanımları, imtiyazları ve geleceğe dair planları hakkında Çin'in tutumunu açıkça ortaya koymaktadır. Sonuçları ne olursa olsun Çin'in söz konusu kazanımlardan taviz vermesi ya da onlardan vazgeçmesi mümkün değildir.

Tüm bunlar açıkça gösteriyor ki, Çin'in bölge üzerindeki mücadelesi stratejik bir mücadeledir ve kaynağı ve gücü ne derece olursa olsun hiçbir sosyal karışıklığa izin vermeyecektir. Ne var ki, bölgenin el değmemiş yer altı zenginlikleri ve ağır sanayiye yönelik altyapısından istifade edilmesi ve bunların korunması bölgedeki sosyal gerginlikler sürdüğü müddetçe mümkün görünmemektedir. Çin'in bugünkü sıkıntısı, Doğu Türkistan'ın ismini değiştirdiği dönemdeki sıkıntısından hiç de az değildir. Değişimlerin hızının rakamsal teknolojiyle ölçüldüğü bir çağda ve "geri dönüş yok" mantığı üzerinden işleyen bir yapıda, Çin ekonomisini ve ülkeyi kaos içerisindeki bir sömürgeye stratejik ve bütünsel olarak bağlamak ağır bir kumardır. Bu durumda istediği sükûnet ve istikrarı Çin'e sağlayacak olan şey nedir? Ya da Türkistanlıları sonsuza kadar zulme ve işkenceye dayanmaya zorlayacak olan nedir?

II. Doğu Türkistan'ı parçalama söylemi: Endişeler ve öneriler

Soğuk Savaş dönemi sona erdi ve küresel çapta ekonomik ve bilimsel devrimlerin kıvılcımı ateşlendi. Böylece insanlık tarihinde yeni bir dönem başladı. Artık kaynaklar üzerinde hummalı bir rekabet var ve hükümranlığa ulaşmak için sermaye sahibi olmak zorunlu. Çin'in stratejik tercihlerini Doğu Türkistan'dan elde ettiği değerli gelirlere dayandırması bölgenin mevcut durumunu çözüp karara bağlamasını gerektirmekte. Burada sorulması gereken, Çin'in bölgesel düzeyde Doğu Türkistan'ı demografik ve kültürel yönden parçalamada uygulayacağı stratejilerin neler olduğu ve 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra bölgeye karşı nasıl bir politika uyguladığıdır.

1) Çin Hükümeti ve uluslararası kontrol arasında din üzerinden savaş

Çinliler, Türkistanlıların 1300 yıldan bu yana Müslüman olduklarını biliyorlar.[11] Ve yine biliyorlar ki İslam sancağını batı yönünden Çin'e taşıyan Doğu Tür-

kistanlılar, İslam'a sıkı sıkıya bağlıdırlar. Bu bağ o kadar güçlüdür ki, ülke İslam'la tanıştığı bu dönemde ilim, sanat, mimarlık, ahlak, insani değerler ve hoşgörü bakımından en ileri noktaya ulaşmış ve bölgeyi sömüren Moğollar dahi İslam'a girmişlerdir. Bu dönemde Müslümanlar Çince "sarıklı adam" anlamına gelen "*chantu*" kelimesiyle ünlenmişlerdir.[12] Yine Çinliler biliyorlar ki, Doğu Türkistan, tarihî ve kültürel olarak İslam'a katkıda bulunmuş, onu yenilemiş, hadis, fıkıh ve dil konularında İslam dininin yayılması[13] ve korunmasında açık tesirleri bulunan âlimler yetiştirmiştir. Çinlilerin farkında olduğu bir diğer gerçek de Doğu Türkistan'daki İslam'ın, yabancı saldırganlara karşı bölgede meydana gelen ayaklanmaların ve uyanış hareketlerinin yegâne etkeni olduğudur. İslam, Doğu Türkistanlı Müslümanların zihinlerinden ve kültürlerinden ne zorla ne de başka yollarla silinmesi mümkün olmayan bir olgudur. Tarihin tespit ettiğine ve Hamevî'nin aktardığına göre, Türkistanlılar "güçlü, yiğit, dirençli, cesaretli, donanımlı ve silahlı" bir halktır. Bütün bu sayılan nitelikler, sahibini kararlı bir hasım yapmaya yeterlidir. Türkistan halkı gaflette olduğu anlarda kısa süreliğine yenilgiye uğrasa da teslim olması mümkün olmayan bir hasımdır.[14] Çinliler Doğu Türkistanlıların bu özelliklerini geçmişteki deneyimlerinden öğrendikleri için, bugün ve gelecekte de bundan korkmaktadırlar. Bu durum, Çin'in İslam'a ve ona inanan Doğu Türkistan halkına uyguladığı demografik ve etnik vahşetin sebebini kısmen de olsa açıklayabilir.

A) Çin hükümetinin kontrolü

Geçmişte Çin'in uyguladığı politikalar dünyaya duyurulamıyordu. Mao Tsetung devrinde (1949-1976) İslam yasaklanmış ve ona karşı savaş açılmıştı. Söz konusu savaş "Kur'an öğretilerinden vazgeçin!" sloganı altında yürütülüyordu. O dönemde meydana gelen olayları ve kurbanların feryatlarını hiç kimse duymuyordu. Ve korkunç bir sessizlik içinde bu olaylar devam edip gitti. Bütün yapılanların tek bir amacı vardı: Doğu Türkistan halkını ortadan kaldırmak. Bunun için de bu halkın inancını kökünden kazıyıp silmek istiyorlardı. Yaşadıkları her türlü zulme rağmen Doğu Türkistanlılar teslim olmadılar. Soğuk Savaş'ın ardından bütün dünya onların imdat çığlıklarını duyduğu hâlde hiçbir şey yapamadı. Resmî kanunlarla pekiştirilen haksız uygulamalar yüzünden Doğu Türkistanlıların sıkıntıları daha da arttı. Bugün Çin, söz konusu uygulamaları "ayrılıkçılık propagandası yapanlara ve ayrılıkçılara karşı savaş" adı altında hâlen devam ettirmektedir. Çin hükümeti bu bahaneyi komünizm rejimi kurulduğundan bu yana kullanmaktadır.

Söz konusu gerekçenin kapsamına girenleri şöyle sıralayabiliriz:

a. Çin işgaline karşı direnen veya Çin politikalarına muhalefet edip bazı hakların verilmesini talep eden ve ayrımcılığın durdurulmasını isteyen bütün millî aktörler, siyasi ve sosyal hareketler

b. Yardım kuruluşları ve kültürel dernekler

c. Basın-yayın kuruluşları

d. Doğu Türkistan'da veya diasporada yaşayan Doğu Türkistan kamuoyuna mal olmuş kişiler ve entelektüeller

e. Örgütlü veya kendiliğinden ortaya çıkmış halk direniş hareketleri

Hükümet son dönemde "ayrılıkçılık propagandası yapanlara ve ayrılıkçılara karşı savaş" söyleminin yanında "radikalizm ve radikaller" söylemini de kullanmaya başladı. Buna göre:

a. Bütün âlimler, din ilimleri tahsil eden talebeler, hocalar, imamlar, hatipler ve tebliğciler

b. Çocuklara yönelik dinî eğitim ve ibadetlerle ilgili Çin hükümetinin emirlerini yerine getirmeyen bütün Doğu Türkistanlı aileler

c. Dinî eğitim veren kurumlar

d. Cami inşa etmek veya tamir etmek isteyenler

e. Dinî hutbeler, davet ve irşat faaliyetleri

f. Eğitim kanunlarına, din ve yerel dillerle ilgili hükümetin emirlerine karşı gelmekle itham edilen okullar

g. Şeri mahkemeler ve İslam dinî hükümlerinin tamamı

h. Mushaflar, dinî kitaplar ve bölgenin geçmişiyle ilgili tarihi eserler

i. Dinî bayram ve mübarek günlerin kutlanması

j. Hacca gitmek isteyenler (Seyahat özgürlüğünün kısıtlanması ve pasaportlara el konulması)

k. İslami kılık kıyafet giyilmesi Çin hükümetinin kullandığı gerekçeler arasında yer almakta.

Yukarıda zikrettiğimiz maddeler Çin'in uygulamalarına verilebilecek örnekleri göstermektedir. Bu çalışma kapsamında Çin'in baskıcı uygulamalarının tamamına değinebilmemiz mümkün değildir. Ancak bizler her zaman Çin'in sosyal ve

iktisadi baskı politikalarının takipçisi olmaya ve özellikle Çin'in inkâr edemeyeceği ve sonuçlarını gizleyemeyeceği Çin yasalarına dayanan zorbaca uygulamaları derlemeye devam edeceğiz.

İster herhangi bir kanuni kılıf altında isterse de sıkıyönetim uygulamaları altında olsun, baskı ve sindirmeler dayanılmaz hâle geldiğinde insanlar, inandıkları ve iman ettikleri gibi yaşama ile ilgili en doğal haklarını kullanmak için farklı yollar aramaya başlamaktadır. Ancak zalim Çin hükümeti, bu alternatif yolları da keşfedip cezalandırmaya yönelik kararlar almaktadır.[15] Bu uygulamalarla ilgili çıkarılan kararlar "devlet sırrı" kapsamında değerlendirilmekte ve kamuya açıklanmamaktadır. Aşağıda özetlerini vereceğimiz söz konusu kararlardan ikisi Başbakan Lee Peng tarafından 31 Ocak 1994 tarihinde imzalanan ve dinî faaliyetleri yasaklayan kararlardır:

145 Sayılı Karar

Son yıllarda Çin'de yayılmakta olan bütün gizli ibadet yerleri kapatılacak, gizli dinî faaliyetler yasaklanacak ve bütün dinî etkinlikler takip edilecektir.

144 Sayılı Karar

Yabancılara ibadethane, dinî kurum ve kuruluş açma yetkisi verilemez. Buralar aracılığı ile dinî faaliyetlere, kültürel merkezlere ve dinî okullara müdahil olmaları engellenir. Yine yabancıların yerel din adamları ile görüşmelerine, onları tayin etmelerine veya faaliyetlerini yönlendirmelerine izin verilemez.[16]

Daha sonraları, 28.03.1996 tarihinde Çinli makamlar 7 No'lu Belge diye bilinen gizli bir karar çıkardılar. Bu karara göre yapılan çok sert düzenlemelerle dine karşı âdeta savaş ilan edilmekteydi. Doğu Türkistanlı ve yabancı kaynakların bildirdiğine göre,[17] bu kampanyanın en belirgin özelliği, Çin devlet kurumlarında çalışan tüm Müslümanların, özellikle kadın ve gençlerin hedef alınması idi. İnsanların oruç tutmaları, camiye gitmeleri ve İslam dinini öğrenmeleri ve öğretmeleri yasaklandı. Bu uygulamalara karşı en büyük tepki ise hicri 1417 (1997) yılının Ramazan ayının 27. gecesi Gulca kentinde yaşanmıştır. Jandarma, istihbarat ve polis güçleri camilerin kapılarını tutup, teravih ve teheccüd namazına gelen kadın ve gençlerin camiye girmelerine izin vermeyince çatışma çıkmış ve gelişen olaylar sonunda bir ayaklanma patlak vermiştir. Çin ordusunun müdahalesi sonucu bas-

tırılan olaylarda 300 Müslüman ölmüş, 10.000 Müslüman tutuklanmıştır. Ardından Komünist Parti Genel Sekreteri Wang Lequan'ın 11.07.1997 tarihli Sincan Resmî Gazetesi'ndeki açıklamasına göre ülkede bu baskı ve tutuklama kampanyası devam etmiş ve Çinli makamlar 17.000 kişiyi tutuklayarak Halk Kurtuluş Ordusu'na ait inşaat ve çalışma kamplarına göndermiştir. Aynı gazete 21.06.1997 tarihli nüshasında da şu haberi vermiştir: "Çin makamları sadece Hoten vilayetinin Karakaş kasabasında 133 camiyi yıkmış ve 105 İslami okulu kapatmıştır."

B) Uluslararası arenada Doğu Türkistan

Baskıcı yasalar ve halkı sindirme faaliyetleri ile ilgili Çin hükümetinin uygulamaları uluslararası araştırma merkezleri ve küresel insan hakları kuruluşlarının gayretleri ile ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmalara bir örnek olarak, siyasi kalkınma ve küresel güvenlik konularında bağımsız bir araştırmacı olan Dr. Paul George Kanada Güvenlik İstihbarat Dairesi'nin yayınında yer alan (Bahar 1998; Sayı 73) "Sincan Eyaletinde İslam'ın Çilesi" başlıklı makalesinde şunları söylüyor: "Pekin, millî birlik ve istikrarı koruma adına, bütün Çin'de sistematik bir şekilde dinî faaliyetleri kontrol altına almaya çalışmaktadır. Ancak Sincan bölgesinde İslam'ın önemli ölçüde yerel kimlik ve kültüre derinlemesine işlediği görülmektedir. Bu yüzden Pekin, İslam'ı egemenliğine doğrudan bir tehdit saymakta, camileri ve dinî okulları kendi yönetiminden hoşnut olmayanların bir araya geldikleri yerler olarak görmektedir. Bu nedenle de zaman zaman din adamlarını tutuklayarak şiddetle cezalandırmaktadır."[18]

Müslümanlara ve dinî yaşayışa karşı olan bu uygulamalar Çin resmî makamları tarafından inkâr ya da itiraf edilse de Doğu Türkistan'daki kanunlar bu şekilde düzenlendiğinden, bölgedeki insani durum değişmemektedir. Son dönemde söz konusu kanunlar Doğu Türkistanlı araştırmacılar tarafından taranarak insan hakları ile ilgili uluslararası kuruluşlara gönderilmiştir. İlk kez uluslararası bir örgüt, İnsan Hakları İzleme Örgütü (*Human Rights Watch*), Çin'in Doğu Türkistan'da Uygurlara karşı yürürlüğe koyduğu gizli ve açık resmî kanunların ve Çin uygulamalarının doğruluğunu araştırmak için Çinli bir insan hakları örgütü ile iş birliği kurabilmiş ve bölgedeki durumu resmî bir raporla belgelemiştir. 12 Nisan 2005 tarihinde "Yıkıcı Darbeler: Sincan'da Uygurlara Karşı Dinî Baskılar" başlığıyla yayımlanan 114 sayfalık raporda aşağıdaki kaynaklar esas alınmıştır:

1. Daha önce deşifre edilen hükümet ve Komünist Parti belgeleri,
2. Yerel kanunlar,
3. Resmî Gazete,
4. Bölgede gerçekleştirilen görüşmeler,
5. Resmî belgelerden alıntılar içeren ekler.

Doğu Türkistan'daki duruma ilişkin ilk defa böylesine kapsamlı bir belgelendirme çalışması yapılmıştır. Uygurların dinî özgürlüklerini ellerinden alan karmaşık hukuk, rejim ve politika yapısını gözler önüne seren bu rapor, daha önce yapılan bazı çalışmalar gibi Çin'in propagandaları arasında kaybolmamış ve tüm dünyaya duyurulmuştur.[19]

Örgütün Asya Direktörü Brad Adams raporla ilgili şu açıklamayı yapmaktadır: "Bu konuyla ilgili hükümet ve Komünist Parti belgeleri son derece önemli belgelerdir. Kamuya açıklanmayan bu gizli belgeler sadece parti ve hükümet üyeleri arasında elden ele dolaşmaktadır. Bu belgeler Uygurları hedef alan yasal bir temel oluşturma çabasına yöneliktir. Burada Uygurlar üzerinde, bir araya gelmelerine ve karşılaştıkları problemleri dile getirmelerine ya da özgür bir şekilde kültürel kimliklerini ifade etmelerine mani olacak bir korku atmosferi yaratmak amaçlanmaktadır." Raporda, ulaşılan belgeler ve örgütün Çin'de yaptığı röportajlardan edinilen bilgilere göre, Uygurların dinî faaliyetlerini bastırmak, sindirmek ve kontrol altına almak için çok yönlü bir politika izlendiği bildirilmektedir. Konuyla ilgili olarak Sincan Bölgesi Parti Genel Sekreteri Wang Lequan'ın şu sözleri aktarılmaktadır: "Sincan'da yetkili makamların en önemli vazifesi, dini idare etmek ve yönlendirmektir. Böylece ekonomik yapıyı, vatanın bütünlüğünü ve ulusun birliğini koruma noktasında merkezî yapıya hizmet etmiş olurlar."

Raporda şu hususlar detaylı bir şekilde zikredilmektedir:

- Sincan'da dinî faaliyetleri yöneten mevcut düzenlemeler,
- 2000 yılında, azınlıkların dinî meselelerine dair politikaların uygulanması ile ilgili parti ve hükümet içinde dağıtılan kitapçık.

Söz konusu kitapçıkta daha sonra yasalaşmış olan pek çok baskıcı uygulamanın detayları verilmektedir. Raporda geçtiği üzere, hazırlanan kitapçıklardan birinde birtakım "usulsüzlükler"den bahsedilmektedir ki, buna göre yetkili

makamlar, mesela dini kullanma gibi herhangi bir gerekçe ile dinî özgürlükleri yasaklayabilmektedirler. Kitapçıkta yer verilen ifadelerden bazıları şu şekildedir: "Toplumun yapısına zarar verecek başkaca faaliyetlerin icrası…" veya "Ayrılıkçı ve irticai unsurları doğuran…" ya da "İslam dinini araştırmaya yönelik yayınlanan her türlü materyalde (buna haberler ve makaleler de dâhildir) dinle ilgili Marksist teorilerin teyit edilmesi, hükümetin ve partinin dinî politikaları ve sistemleri ile paralellik arz etmesi zorunludur." Sincan Yeniden Eğitim Departmanı müdür yardımcısının da imza koyduğu bir makalede bahsi geçen konular şu şekildedir:

- Çocukların her türlü dinî faaliyete katılması kanunlarla yasaklanmıştır. Resmî belgelerden birinde bu durum şu şekilde ifade edilmektedir: "Velilerin veya kanuni vasilerin çocukların dinî faaliyetlere katılmalarına müsaade etmesi yasaktır."[20]

- Dinî suçlar ve ulusal güvenliğe karşı suçlar işledikleri gerekçesiyle gözaltına alınan veya tutuklanarak hapsedilen Uygurların sayısında büyük artış olduğunu gösteren belgeler bulunmaktadır. Verilen cezalar arasında, kötü bir şöhreti olan "çalışma kamplarında tekrar eğitim" cezası da vardır. Raporu hazırlayanların belirttiğine göre; dinî hayatın kontrol altında tutulması ve müdahale edilmesi oldukça kapsamlı uygulamalarla gerçekleştirilmektedir. Dinî faaliyetlerde bulunanlar, okullar, kültür kurumları, yayın evleri ve hatta Uygur halkından herhangi birinin dış görünüşü bile kontrol edilmektedir. Merkezî hükümet düzenli olarak bütün imamları değerlendirmeye tabi tutmakta, "öz eleştiri" oturumları yapmalarını zorunlu kılmakta, camileri kontrol altında tutmakta, dindar öğretmenleri ve öğrencileri okullardan uzaklaştırmakta, düşmanca siyasi bir söylem var mı diye edebiyat eserlerini kontrol etmekte ve Pekin siyasetine karşı hoşnutsuzluk ifade eden her türlü eylemi "ayrılıkçı eğilim" olarak görmektedir. Bu sayılanların her biri Çin kanunlarına ve ulusal güvenliğe karşı işlenmiş, cezası idama kadar varabilecek suçlardır. Hükümetin ve partinin memnun olmadığı bir tarzda dinî hayatlarını yaşamaya çalışan Müslümanlar hapse atılıp işkence görmekte, bazen de idam edilmektedir. Ayrılıkçı eylemlere karıştıkları iddia edilen kimselere karşı en ağır cezalar uygulanmaktadır.

- Etnik ve dinî azınlıkların işlerinin nasıl yürütüleceğini belirleyen bu kanunları devlet sırrı olarak niteleyen kanunlar vardır. Konuyla ilgili Çin İnsan Hakları Örgütü İcra Direktörü Sharon Hom şu yorumu yapmıştır: "Pekin, Uy-

gurları Çin devletinin milliyetçi ve etnik yapısına tehdit olarak görmektedir." Nitekim kitapçıkta (yukarıda birinci maddede geçmişti) ilk kez burada açıklanan iki kanunun nasıl uygulandığı hususunda detaylar verilmiştir. Buna göre, ulusal güvenlikle ilgisi bulunmasa dahi, etnik azınlıklar ve dinî ve siyasi meselerle ilgili izin verilenin dışında herhangi bir bilgi sızdırmak kesinlikle yasaktır.

Aşağıda, teknik bazı müdahalelerde bulunarak 11 Eylül 2001'den önce dinî özgürlüklere karşı Çin'in uygulamalarını ortaya koyan birtakım resmî alıntılar ve yerel tanıklıklara yer vermeye çalışacağız.

Sincan Bölgesi Komünist Parti Sekreteri Wang Lequan: Halkın dinî önderlerine karşı baskılarımızı arttırmamız gerekir. Bu kişilerin politik olarak ehil olduklarından emin olmalıyız. Vatana tutku ile bağlı olmak, Komünist Parti liderlerini ve sosyalist sistemi desteklemek, ayrılıkçılığa ve yasa dışı dinî faaliyetlere karşı olmak, ulusal birliği ve ülkenin bölünmez bütünlüğünü savunmak, ulusal yasalara ve politikalara bilinçli bir bağlılık içinde olmak gibi hususlar bu kişilerden beklenen temel davranışlardır.

Bir Uygur vatandaşı: Burası bir Uygur okulu. Burada çalışanlar da çoğunluk Uygur. Ancak ne evde ne de işte çocuklara dinden bahsedilmesine izin yok. Herhangi bir şekilde dinden bahsetmek yasa dışı bir eylem. Hatta çocuklarımla bile dinî konuları konuşma yasak. Böyle bir uygulama görülmüş bir şey mi?

Çinli bir yetkili: Okulumuzdaki bazı öğrencilerin, özellikle de Uygur çocukların derslerine tam yoğunlaşmadığı görülmektedir. Namazla, oruçla ve birtakım dinî faaliyetlerle meşgul olmaktadırlar. Bu da Özerk Bölgeler Eğitim Komisyonu'nun 1996 yılı beş numaralı belgesine aykırı bir harekettir. Bu belgeye göre, öğrenciler dinî faaliyetlere (namaz, oruç ve benzeri dinî etkinliklere) katılamaz, okul kanunlarına aykırı hareket edemezler.

Bir Uygur vatandaşı: Milis güçleri gelip köyleri aramakta, düzenli olarak köylüleri teftiş etmektedir. Geceleri gelip teker teker evleri arıyorlar, herhangi bir dinî materyal bulduklarında insanları alıp sorguya götürüyorlar. "Bunlar yasa dışı dinî yayınlardır." diyorlar. Babam sıradan bir çiftçidir. Ne bilsin Kur'an-ı Kerim yasa dışı mıdır, yasal mıdır?

Geleneksel müzik eğitiminin yasak olduğu Sincan'da bir yükseköğretim kurumunda çalışan Uygur bir profesör: Bunu bizzat yaşadım. Dindar bir Müs-

lüman sayılmamama rağmen bizzat benim başıma geldi. Sadece derslerim esnasında genelde dinî ezgilerden bahsederim. Bunlar yaygın olan ezgilerdir. Bunların yasaklanması abesle iştigaldir. Bunlar müzik kültürümüzün ve tarihimizin bir parçasıdır. Benim bunları öğretmem gerekir. Ne var ki, okulun ikinci döneminde yetkililer bana, dersime yeterli sayıda öğrenci kayıt yaptırmadığı için ders veremeyeceğimi söylediler. Hâlbuki bu doğru değil. Bir senedir bekliyorum. İleri geri konuşmayayım diye de beni kovmuyorlar. Zira hâlâ Komünist Parti'den ekmek yemeye devam ediyorum. Ancak ders veremediğim için ya kampus çevresinde dolaşıyorum ya da odamda oturuyorum. Bu tam anlamı ile bir yıkım. Yine de en iyisi benim bu konuları konuşmamam olacak.

Bir Uygur vatandaşı: Ben ve akrabalarım ticari bir işletme kurmaya muvaffak olmuştuk. Bu kıvanç duyduğum bir şeydir. Önceleri bir büroda çalışıyordum. Okullara yemek servisi yapıyordum. Ancak bir gün bana "Burada sakal ve bıyık yasak." dediler. Kendi kendime onlar kim oluyor da benim kişisel tercihlerime karışma hakkını kendilerinde görüyorlar, dedim. Bunlar bizim geleneklerimiz. Kimsenin buna karışma hakkı yok. Ancak özel sektörde başka bir iş bulma imkânı bulamıyorsan ya bunu kabul edeceksin ya da açlıktan öleceksin.

Son olarak rapor şunları dile getiriyor: "Deneyim aktarımı" toplantılarında din adamlarından görevleri sırasında karşılaştıkları zorlukları ve olayları diğer katılımcılara anlatmaları istenmektedir. Örneğin bir cami imamı kalkmakta ve verdiği yasa dışı dinî derslerden bahsetmektedir veya caminin yasak bir dinî kitabı nasıl kullandığını anlatmaktadır. Kışkırtıcı unsurları ve önceden izin almaksızın bir başka bölgenin din adamının verdiği vaazı, güvenlik güçlerine bildirmedeki başarısızlıkları aralarında konuşmaktadırlar. Yanlış düşüncelere nasıl kapıldıklarını dile getirmektedirler. Gruptaki diğer fertlerden böyle yanlış işler yapanları da bildirmeleri gerekmektedir.[21]

2) Demografik denge

Elbette ki, komünist makamların dinle olan savaşı bu toprakların kimliğini değiştirmeye, yok etmeye yetmez. Bunu başaramayacakları da açıktır; çünkü Uygurlar sağlam bir İslami mirasa ve köklü bir medeniyete sahip bir halktır. Çin politikalarının kültürle, dinle ve insan varlığı ile savaşı, Çin hükümetinin beklentilerinin aksine bölgenin bir Çin eyaletine dönüştürülme çabasının önündeki en büyük engeldir. Aşağılama, sindirme, çalışma kamplarında insanları köleleştirme,

casusluğu dayatma, ahaliyi korkutma, aralarında güven bunalımı yaratma, insan onurunu ayaklar altına alma, inançlarına ve dinî hükümlerine rağmen insan haysiyet ve şerefi ile oynayarak insanların erkeklik ve kadınlıklarını bitirmek gibi aşağılık uygulamalar ancak nefret hislerini güçlendirmiştir. Bütün bunlar insanların psikolojisini derinden etkileyen, onların her an patlamaya hazır bir volkan hâline gelmesine yetecek uygulamalardır. Bu bir nefsi müdafaa durumudur. Çin bunu görmezden gelemez, bu uygulamalarını sürdüremez. Bu noktada Çin'in, uyguladığı politikalardan yakın ve orta vadede sonuç almasının mümkün olmadığını söyleyebiliriz. Özellikle cevaplanması gereken soru ise; yaşanan hak ihlallerini sonsuza dek saklayamayacağına ve insanlar üzerindeki olumsuz etkilerini yok edemeyeceğine göre Çin niçin böylesi uygulamalara başvurmaktadır?

Gerçek şu ki, bu uygulamalar geçerli bir teze dayanmamaktadır. Ancak Çin'in bölgeyi parçalamak için zaman kazanma amaçlı bu tür uygulamalara yöneldiğini söyleyebiliriz. Sıfırdan, Müslüman olmayan bir toplum yaratmaya çalışmak sureti ile. Böylelikle hem Çinlilere hem de dünyaya Doğu Türkistan'ı bir Çin eyaleti olarak sunabilecektir. Bu amaca ulaşmak için çeşitli yollar denemektedir:

- Etnik ablasyon[22] politikası uygulamak
- Han etnik kökeninden milyonlarca Çinliyi Doğu Türkistan'a sürmeye çalışmak
- Genç nüfus gruplarının demografik olarak bölünmesi
- Neseplerin karıştırılması
- Farklı yöntemlerle doğum oranlarını kontrol altına almaya çalışmak

Çin'in benimsediği ve şiddetle savunmaya çalıştığı bir diğer tez ise; coğrafi ve demografik olarak "Çin'in bütünlüğü" konusuna dayanmaktadır. Çin, resmî olarak kendisini "56 etnik gruptan oluşan çok uluslu tek bir devlet" şeklinde tanımlamaktadır. 2000 yılında yapılan beşinci nüfus sayımına göre ülkede ayırt edilmesi mümkün olan etnik unsur sayısı 18'dir (Bunlar nüfusu bir milyonu geçen unsurlardır.). Resmî tez şunu iddia etmektedir: "Han milleti diğer Çin milletleri içinde en büyük nüfusa sahip olduğu ve genel nüfusun %92'sini oluşturduğu için, diğer milletler hakkında 'etnik azınlıklar'[23] ifadesi kullanılmıştır." Bu tasnif Çin hükümetinin geçerli saydığı tasniftir ve buna göre Han etnik milliyeti Çin'i oluşturan asıl millettir. Diğer milletler azınlıklar olarak tasnif edilmektedir. Bu nedenle kendilerini *big brother* (büyük kardeş) olarak adlandırmaktadırlar. Bu adlandırma diğer uluslara karşı onlara liderlik, yönlendirme, yönetme ve şekillendirme gibi

konularda hamilik imtiyazları sağlamaktadır. Çünkü kendilerini en nitelikli ve Çin'in geleceği ve bütünlüğü için çalışan en istekli grup olarak görmektedirler.

Bu, komünist dönemde egemen bir söylem değildi. Marksizm sosyal ayrımcılığı sınıf esasına göre belirlemekteydi, bugün Çin'de olduğu gibi etnik temelli bir uygulama söz konusu değildi. Marksist söylem ne bölgeselciliği, ne etnisizmi ne de herhangi bir sosyal tasnifi temel almaz. Zira felsefesinin temelinde bütün insani çatışmaların kapitale sahip olmaktan kaynaklandığını söyler. Bugün Çin'de, bütün resmî belgelerde ve siyasi söylemde "Çin'in bütünlüğünü" korumanın zorunluluğuna vurgu yapılmaktadır. Çünkü komünist ideoloji, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve ideolojik bir sistem olarak gerilemesiyle Çin'de reel etkisini kaybetmiş ve artık ulusal birliğin emniyet sibobu olmaktan çıkmıştır.

Tarih boyunca hanedanlar ve farklı halklar arasında birçok iç çatışmanın yaşandığı Çin, etnik parçalanmadan ve hanedanlıklar arasındaki çatışmanın tekrar yaşanması ihtimalinden uzak değildir. Bu nedenle Çinli resmî makamların Doğu Türkistanlıların protestolarını "ayrılıkçılık ve ayrılıkçılar" kavramları ile nitelendirmesi garip değildir. Yine aynı sebepten resmî söylemlerin ve sorumluların açıklamalarının hep şu kavramlara vurgu yapması da garip değildir: "Çin birliği, ulusal bütünlük, tek millet, güçlü devlet, tek devlet, ulusal dayanışma, ülke birliğini muhafaza, hoşgörü ve istikrar, kalkınma, gelişme, çağdaşlık..." Bunların karşılığı olarak kullanılan kavramlar ise "ayrımcılık, radikalizm, terörizm, yakıp yıkma, gericilik..."

Gerçek şu ki, Çin Dışişleri Bakanlığı resmî sözcüsü Chen Gang'ın ifadesi ile Doğu Türkistan meselesini Rusya'daki Çeçenistan gibi bir iç mesele olarak gören Çinliler, 5 Temmuz 2009'da Urumçi'de ayaklanma patlak verince çok büyük bir endişeye kapılmışlardır. Oysa bu sefer protestocuların tepkisi sadece iş hayatındaki ayrımcılığa ve bölge insanını ikinci/üçüncü sınıf vatandaş olarak gören siyasi sisteme yönelikti. Çin Devlet Başkanı Hu Jintao, olayların ardından partinin merkez komitesi ile gerçekleştirdiği toplantıdan sonra Çin televizyonunun 08.07.2009 tarihli yayınında "kanunda belirtildiği üzere, olaylara karışanlara ağır cezalar" verileceği tehdidinde bulunmuştur. Çin Devlet Başkanı olayların şiddetinden ve başkent Urumçi ve Kaşgar dışında diğer bölgelere de yayılmasından endişe etmiş ve şunu açıkça ifade etmiştir: "Zengin enerji kaynakları bulunan Sincan bölgesinde sosyal istikrarın sağlanması çok önemli acil bir görevdir."[24] Çünkü bu

durum kelimenin tam anlamıyla Doğu Türkistan'daki Çinli Komünist Parti lideri için bir "ölüm kalım meselesi"dir.[25]

Doğu Türkistanlılar, Çin'in iç sorunlarından sorumlu tutulamaz, bunun aksini söylemek adaletsizlik olur. Nasıl Çin'den ayrılmak ve bağımsızlık istemek Uygurların hakkı ise, Han Çinlilerin Uygurlardan inançları, ülkeleri, canları, medeniyetleri ve varlıkları pahasına Çin devletinin üniter yapısının yükünü çekmelerini beklememesi de o kadar safdilliktir. Uygurlar ne dün, ne bugün ne de yarın Çinlilerin işgal ve dayatmalarını kabul etmemiştir, etmeyecektir. Bu nedenle zamanla yarışırcasına gerçekleştirdikleri doğudan (Çin'in iç kısımlarından) batıya (Doğu Türkistan'a) büyük çaplı göç operasyonları ile ülkenin demografik altyapısını parçalamaya çalışmışlardır.

Malezyalılar 2050 yılında büyük bir sanayi devleti olmayı hedeflerine koyduklarında şu ulusal sloganı benimsemişlerdi: "Doğu'ya bakın!" Bu sloganla ekonomik kalkınmada Japonya modelini örnek aldıklarını gösteriyorlardı. Ancak Çinliler ekonomik kalkınma modeli olarak Doğu Türkistan gibi sınır bölgelerini sömürgeleştirmeyi seçtiler ve şu sloganı benimsediler: "Ey genç, Batı'ya git! (*Xibu da kaifa!)*". Bir yandan bu slogan bir yandan da özendirici bir dizi teşvikler ve mecburi göç uygulamaları neticesinde Çin milyonlarca Han Çinliyi Doğu Türkistan'a yerleştirdi ve bölgenin demografik altyapısında büyük bir değişime sebep oldu.

İstatistikler Doğu Türkistan'da yaşayan milletler arasındaki demografik dengesizliği kesin bir surette son derece önemli verilerle ortaya koymaktadır; ancak resmî kaynaklı istatistikleri kullanırken son derece dikkatli olunması gerekmektedir. Merkezî veya özerk bölge hükümetinin açıkladığı veriler, bilinmesini istediği değerler olacaktır. Oysa yukarıda da gördüğümüz gibi, hukuki resmî düzenlemelere göre, milletlerle ilgili meselelerin, resmî makamların izni olmaksızın yayımlanması ulusal güvenlik konusu olarak değerlendirilmektedir. Buna göre Doğu Türkistan'daki Uygurların sayısını 8,5 milyon civarında gösteren ve bunların %90'ının Müslüman olduğunu söyleyen ve bölgedeki genel nüfusa göre %60'ı teşkil ettiklerini iddia eden rakamlar gerçek rakamları vermekten uzaktır. Diğer yandan Han milletinden Çinlileri 7,5 milyon ile takriben %40 gösteren istatistikler de güvenilir değildir. Eğer güvenilecekse Uygurların sayısını 18-25 milyon arasında gösteren istatistiklere güvenmek gerekir. Bu sayımların kesinliğini ispat eden veya çürüten bilgiler olmamakla beraber, süreklilik ve meydan okuma arz

eden olayların tabiatına bakıldığında son rakamların doğruya daha yakın olduğu görülmektedir. Zira olaylar karşısında milliyetçi Çinlilerin tepkilerine ve her halk protestosu karşısında resmî düzeydeki endişeye bakıldığında söz konusu rakamların daha güvenilir olduğu düşünülmektedir. Öyle ise problem nerededir?

Uygurlar, ülkelerindeki demografik yapının yakın bir gelecekte geri dönülemeyecek şekilde değişeceğine dair endişeler taşımaktadırlar. Aynı şekilde Çinliler de, Doğu Türkistan'ın ellerinden çıkması durumunda buraya hasrettikleri ekonomik yatırımların ciddi bir tehdit altına girmesinden endişe duymaktadırlar; dahası ülkelerini tehdit eden etnik parçalanma tehlikesi ile karşı karşıyadırlar. Bu sebeple geçen yüzyılın 90'lı yıllarında Çinliler, ekonomik ve demografik olarak "Doğu Türkistan'ın Fethi" kampanyası adı ile başlattıkları bir programı uygulamaya koymuşlardır.[26] Bu amaca uygun olarak 200 milyon Han Çinliyi buraya yerleştirmeyi planlamaktadırlar. Şayet önleyici ya da en azından geciktirici kesin tedbirler alınamaz da bu tehlikeli tezler hayata geçirilirse Doğu Türkistan halkının tarihi ve kimliği ülke topraklarından ebediyen ve geri dönüşü olmayacak bir şekilde kazınmış olacaktır.

3) Sosyal marjinalleştirme

Uygurların bu uygulamalar karşısında gelecek kaygısı duymaları kadar olağan bir şey yoktur. Çünkü onlar büyük bir düşmanlıkla uygulanan doğum kontrol yasalarının nüfuslarını nasıl azalttığını görmektedirler. Yine demografik yapının özünden nasıl bozulup bazı şehirlerde demografik dengenin Han Çinlilerin lehine değiştiğini de görmektedirler. Çinli otoriteler Uygurların haklarını gasp etmeye ve kendi ülkelerinin zenginliklerinden yararlanmalarına engel olmaya devam ederlerse Uygurların da ellerindeki bütün maddi, manevi ve de gerekirse silahlı direniş imkânlarını kullanarak Çinlilere karşı koymaya hakları vardır. Çinliler Uygurlara karşı her türlü ayrımcılığı; ekonomi, eğitim, sağlık ve yerleşim alanlarında en acımasız yöntemlerle uygulamaktadırlar. Bu yöntemlerden bazıları şunlardır:

a) Genç kızların göçe zorlanması ve bölgede bu durumun sebep olduğu kadın erkek nüfusu arasında dengesizlik,

b) Irklar arası karma evliliğe zorlama,

c) Gasp edilen haklarını talep edenlerin cezalandırılması; Çin bu kişileri kendi ulusu için bir tehdit olarak algılamakta ve onları etkisiz hâle getirmeyi hedef-

lemektedir. Bu amaçla onları ya ülkeden sürmekte ya da insan onurunun ayaklar altına alındığı toplama kamplarına göndermektedir.

d) Doğum kontrolü, kadınları kısırlaştırma ve zorla kürtaj uygulamaları,

e) Yüz binlerce kadının Çin fuhuş pazarına sürüklenmesi,[27]

f) Cahilleştirme politikası; Çinli öğrenciler, kalifiye işçiler, uzmanlar ve teknik adamlar Doğu Türkistan topraklarına göçe teşvik edilmektedir. Bütün bu uygulamalar Uygurlara yönelik eğitim, hayat şartlarının iyileştirilmesi ve iş imkânları noktasında negatif ayrımcılığı da beraberinde getirmektedir.

g) Çin hükümeti mahkûm edilen Çinlileri Doğu Türkistan'da kurdukları hapishane ve çalışma kamplarına göndermektedir. Serbest bırakıldıktan sonra da mahkûmlar Doğu Türkistan topraklarına yerleştirilmektedir. Böylece Doğu Türkistan'da toplumda yozlaşma ve suç oranını arttırmaya çalışmaktadırlar.

Ancak daha da kötü olanı demografik dengenin bozulması ile Doğu Türkistanlıların daha tehlikeli bir noktaya, sosyal marjinalleşmeye sürüklenmeleridir. Öyle ki, siyasi taleplerin çıtası düşürülmüş ve 5 Temmuz 2009'daki Urumçi olaylarında görüldüğü gibi sosyal talepler seviyesine indirgenmiştir. Dünya Uygur Kurultayı Başkanı Rabia Kadir'in 12.09.2009'da Alman *Focus* dergisine verdiği demecinde, şiddet olaylarından Çin hükümetini sorumlu tutmasını bu bağlamda görmek gerekir: "Çin hükümeti bizlere bir tür özerklik vermiş bulunmaktadır. Ancak bizlere hâlâ insanca muamele etmemekte ve bizleri ikinci sınıf vatandaş olarak kabul etmektedir." Bu konuya Amerikan *Christian Science Monitor* gazetesi de işaret etmiş ve Uygurların "ikinci sınıf vatandaş olarak görüldüklerini, hükümet kademelerinde en alt seviyede bile temsil edilme haklarının olmadığını ve kendi okullarında dillerini kullanmalarına izin verilmediğini"[28] belirtmiştir. Amerika'daki Uygur Birliği Genel Sekreteri Alim Seyitof ise yayımladığı bir demecinde şunları dile getirmiştir: "Uygurların bütün talebi Çin'in etnik ayrımcılığa son vermesidir. Uygur halkı tasavvur dahi edilemeyecek bir baskı ile karşı karşıyadır."[29] Bu açıklamaların sosyoloji terminolojisi ile tercümesi "sosyal marjinalleşme"dir. Ancak sosyal marjinalleşme, derebeylik enkazı üzerine oturan Avrupa kapitalizminin, 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başında Avrupa reformcularının karşı koyduğu içeriği ile değil de, aksine kasıtlı bir şekilde zalim Çin politikalarının zorla dayattığı bir içerikle sosyal marjinalleşme gerçekleşmektedir.

19. yüzyılın başlarında Avrupa'da kapitalizmin ve sanayileşmenin tekeri dönmeye başladığında doğal olarak, Avrupa ekonomisini elinde bulunduran dere-

beylik sisteminin parçalanması gerekiyordu. Ancak diğer bütün büyük değişim operasyonları gibi, yeni sisteme sosyal entegrasyonun sağlanmasında birçok sıkıntı ve engelle karşılaşılmıştı. Yeni modernleşme hareketleri, köylülerin üzerine bastığı zemini kaydırdı. Böylece büyük bir köylü grubu işsizliğin pençesine düştü. Bunların büyük bir çoğunluğu şehirlere hücum etti ve rızıklarını kazanacakları işler aramaya başladı. Artık ulusal iktisadın ağırlık merkezi şehirler olmuştu. Öte yandan şehirlerde de meşakkatli bir modernleşme faaliyeti başladı. Şehirler güzelleştirilmeye, yeniden planlanmaya, eski yerleşim birimlerinin gelişmişlik seviyesine uygun bir şekilde tekrar imarına başlandı. Ancak bazı köylülere eski hayat tarzlarını değiştirmek ve yeniye adapte olmak zor geldi. Ve varoşlar ve arka sokaklar diye adlandırılan yerlerde yaşamayı tercih ettiler. Bu yerleşimler Avrupa şehirlerinin çevresinde ve banliyölerde bulunmaktaydı. İşte tam bu noktada Avrupalı reformistler bu insanları güzellikle veya zorla ikna etme düşüncesini benimsediler. Bunların selameti için, gelecekleri için ve onurlu bir hayata kavuşmaları için yeni sisteme entegre olmaları gerekmekteydi. Şimdi sorumuzu soralım; Çin Doğu Türkistan'da böyle mi yaptı?

Bu araştırmanın yazıldığı tarihe kadar bilinen, Doğu Türkistan şehirlerinde ve kasabalarında gerçekleştirilen modernizasyon faaliyetleri Han milletinin gücünü, nüfuzunu, yetkisini ve kapitalini artırmıştır. Bu faaliyetlerden dışlanan Uygur milleti için ise aksi bir durum söz konusu olmuştur. Göstergeler, Uygurların, sanayi kalkınma planlarından ve bunların getirdiği refahtan pay alamadıklarını ortaya koymaktadır. Bu iktisadi proje tamamen bir Çin projesidir. Şehirlerde yaşayan Han etnik grubunun dışında yerli halk kalkınmadan pay alamamıştır. Şimdi ikinci soruyu sorabiliriz; şehirlere hâkim olanlar Han milletinden olan göçmenler ise bu toprakların asıl sahibi olan Uygurlar nereye gitmiştir?

Doğu Türkistan coğrafyası geniş bir alana (1,6 milyon km^2) sahiptir. Dünyanın en büyük çöllerinden Taklamakan Çölü ve sıra dağlarla kaplıdır. Yerleşim sadece ülke topraklarının %4,5'ine denk düşen[30] su kaynaklarının yakınlarında, vadilerde ve dağ eteklerinde mümkün olmaktadır. Hong Kong, Fransız Modern Çin Araştırmaları Merkezi Direktörü Jean-Françise Huchet'e göre: "Uygur halkı kırsal kesimde sıkışmış kalmıştır. Diğer kesimler petrokimya fabrikalarında ve büyük şirketlerde istihdam edilirken, Uygurlar kendilerini maddi ve manevi açıdan tatmin etmeyen tarım sektöründe sıkışıp kalmışlardır."[31] Bu noktada göstergelere baktığımızda şehirlerde yaşayanlar ile kırsal kesimde yaşayanların gelir seviyesi

arasındaki farkın üç katına çıkmış olduğu görülmektedir. Öte yandan *Christian Science Monitor*'un ülke ile ilgili 2008'de yaptığı bir araştırma şunları ortaya koymuştur: "Hükümetin yardımları sayesinde bölgedeki fabrikaların ve şirketlerin çoğu Han milletinin elindedir. Buralarda Han Çinli olmayan kişileri istihdam etmemektedirler. Bu yüzden Uygurlar hizmetçilik vb. gibi prestiji düşük işlerde çalışmaya mecbur kalmaktadırlar."[32]

Öyle ise *Reuters* haber ajansının 10.07.2009'da NTV televizyon kanalından naklettiği, Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın demecindeki "Çin'de yaşanan olaylar toplu katliamdan başka bir şey değildir, bu olayları başka bir şekilde izah etmenin imkânı yoktur." sözleri gerçek dışı veya siyasi manevra ya da dünya kamuoyunun ilgisini çekmeye yönelik olamaz. Dünya Uygur Kurultayı sözcüsü Dilşat Raşit, sürgünde yaşadığı İsveç'ten yaptığı, "Sessizce çile çekmekten yorulmuş ve örselenmiş Uygur halkının gazabı günden güne artmaktadır." şeklindeki yorumuyla da mübalağa yapmış olamaz.[33]

4) 11 Eylül olaylarından sonra Doğu Türkistan

Doğu Türkistan, bir yandan balistik füzeler gibi Çin'in stratejik savunma sistemlerinden bir kısmını barındırırken bir yandan da Çin'in nükleer deneme alınıdır. Bu durum Çin'in bu toprakları niçin elinde tutmak istediğini nispeten açıklamaktadır. Çin'in, batı bölgesinden gelebilecek bir terör saldırısı ve Rus nüfuzuna karşı kendini korumak için bir tampon bölge oluşturma arzusunda olduğunu söylemek, ancak Çin politikalarının meşrulaştırılmaya çalışılması gibi görülebilir. Çin, büyük bir hevesle 11 Eylül olaylarını kullanmaya çalışmaktadır. Böylece Uygurları yok etmek için politik olarak kazanımlar elde etmeyi amaçlamaktadır. Aksi hâlde Çin'in Doğu Türkistan'ı işgal etmesi, adını değiştirmesi, zenginliklerini gasp etmesi, ülkeyi bölmeye çalışması, halkına ve inançlarına bütün yolları kullanarak pervasızca savaş açması başka nasıl mümkün olabilir ki!

Bu durumda söylenebilecek pek bir şey yoktur. Ancak uluslararası atmosfer bugün Çin'e yerel ve bölgesel birtakım kazanımları elde etme imkânı vermektedir. Arka planda, örneğin Pakistan, Hindistan, Rusya ile ve özellikle de Batı Türkistan devletleri ile ortak menfaatler söz konusudur. Bunun yanı sıra Çin, iç hukuk sisteminde de terör önlemleri bahanesiyle çeşitli düzenlemeler yapmış ve insan hakları alanında önemli sınırlamalar getirmiştir. Böylece sadece protesto gösterilerine katılan kişilere bile verilen cezalar idama kadar gidebilmektedir.

A. 11 Eylül'ün Doğu Türkistan'a uluslararası düzeyde etkileri

Çinli otoriteler 11 Eylül 2001 olaylarından önce Uygurlara karşı bir yandan "ayrılık ve ayrılıkçılar" diğer yandan da "aşırılık ve aşırılar" söylemlerini kullanmaktaydı. Ancak 11 Eylül olaylarından sonra Çin "kaçırılmayacak bir fırsat" yakaladığını düşündü ve Uygurların mücadelesini nitelerken "terör ve terörist" söylemlerini kullanmaya başladı; hem yerel hem de uluslararası düzeyde güvenlik endişelerini bir fırsat olarak değerlendirdi. Çin 11 Eylül olaylarından birkaç gün sonra Amerika'nın "uluslararası terörle mücadele" diye adlandırılan kampanyasına katıldığını ilan etti ve 90'lı yıllarda Doğu Türkistan'da meydana gelmiş olan protestoları ve birtakım olayları da terörist eylemler olarak kabul etti. Bu konuyla ilgili olarak Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Sun Yuxi 18.10.2001'de şöyle bir açıklama yaptı: "Çin'in Sincan bölgesinde eylemcilerin yapmış olduğu terörist faaliyetler sadece Çin'in güvenlik ve istikrarı için değil, bütün bölge için bir tehdit oluşturmaktadır." Buna binaen Çin, kendi sınırları içerisinde Sincan'daki terör örgütleriyle mücadele ederek uluslararası toplumun terörle mücadele çabalarına katılacağını da duyurdu. Çin bu kampanyaya katılmakla neler elde etmiş oldu?

26.04.1996 yılında beş ülkenin (Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın bir araya gelerek oluşturduğu yapıya 15.06.2001'de Özbekistan da katılmıştır.) oluşturduğu Şanghay Beşlisi Örgütü'nün kuruluş hedefi sadece sınır anlaşmazlıklarını çözmek ve askerî alanda güven tesis edici eylemlerde birlik sağlamaktı. Bütün bu çalışmalar ortak anlaşmalara varabilmek için bir başlangıç olması adına sınır bölgelerinde gerilimi azaltmaya yönelikti. Bu yüzden de örgüt başlangıçta uluslararası bölgesel bir yapı olarak kurulmamıştı. Çünkü böylesi bir örgütün bir sözleşmesinin olması, burada ilkelerinin belirlenmesi veya işleyişini tanzim eden kurallarının olması ve üyelik şartlarının bulunması gerekmekteydi.[34] Ancak örgüt, sonraki toplantılarında nerede ise Çin politikalarına hizmet eden bir oluşuma dönüştü.

1999 yılının Ağustos ayında yapılan ve örgüt ülkelerinin katıldığı beşli zirvenin akabinde yayımlanan Bişkek-Kırgızistan bildirisinde geçen 12 maddeden birinde şu ifadeler yer almaktadır: "Taraflar, uluslararası terörizm, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, organize yasa dışı göç ve diğer suç formları ile ayrılıkçılık ve dinî radikalizmle etkin mücadelenin önemini belirtir." Ancak görüldüğü kadarı ile Çin ve diğer ülkeler, sadece olaylarla mücadele veya terörle savaşmaktan bahsetmek-

le kalmamışlardır. 11 Eylül olaylarından önce gerçekleştirilen başka bir zirvede ayrımcılık ve radikalizmle mücadele komitesi oluşturma düşüncesini ortaya koymuşlar ve daha sonra da söz konusu komite oluşturulmuştur. Bir yıl sonra Çin parlamentosu, terörizm, bölücülük ve radikalizm ile mücadeleyi öngören Şanghay Anlaşmasını onaylama kararı almıştır.[35] Bu noktada sorulması gereken şudur: Bu forumun Çin ve beraberindeki yeni müttefiklerinin görüşlerinin dışında politika ya da tez üretmesi mümkün müdür veya Çin'in politikaları dışında farklı bir yol izleyecek midir?

Hiç şüphe yok ki 11 Eylül olayları Çin, Rusya, Orta Asya ülkeleri ve hatta Hindistan ve Pakistan'a iç düşmanlarını tasfiye etme ve bölge üzerindeki politikalarını uygulamak için fırsat vermiştir. Bu ülkeler Batı'nın el-Kaide, İslamcı akımlar ve hatta bölgedeki ulusal hareketlerle mücadeledeki hararetli tutumunu istismar ederek bu durumu iç hesaplarını gerçekleştirme amaçlı kullanmışlardır. Çin ve Rusya 28.11.2001 tarihinde, Çin'in başkenti Pekin'de konuyla ilgili ilk toplantılarında "terörle mücadele" için iş birliği görüşmelerine başlamışlardır. Daha sonra bu iki ülke arasındaki iş birliğinin çıtası yükselmiş ve 07.01.2002 tarihli Şanghay İşbirliği Örgütü Dışişleri Bakanları toplantısında, "her düzeyde dâhili ve harici terörizme karşı mücadele" taahhüdü seviyesine çıkmıştır. Bu karar Çin Dışişleri Bakanı Tang Jiaxuan tarafından dile getirilmiş ve altı ülkenin "Terörizmle mücadele için bölgesel bir komite kurma" hazırlığında oldukları duyurulmuştur. Söz konusu olan sadece bir komite oluşturmak değil, aynı zamanda "kriz yönetimi için bir mekanizma oluşturmak" için çalışmaktı. Jiaxuan ortak bir dille bunu şöyle ifade ediyordu: "Bütün üye devletler, Sincan'da teröristlere karşı Çin'in durumunu ve çabasını ve Rusya'nın Çeçen teröristlere karşı mücadelesini desteklemektedir. Bütün bu yapılanlar teröre karşı küresel savaşın bir parçası olarak görülmektedir."[36] Toplantı bitiminde bakanlar ortak bir bildiri imzalamış ve bütün üye ülkeleri "terörizm, bölücülük ve aşırılık" eğilimlerine karşı uyarmıştır. Bu bildiri görünürde ilgili ülkelerin çıkarlarını yansıtıyor olsa da, gerçekte Çin söylemine uygun olarak kaleme alınmıştır. Böylece Çin:

1. Kendi terör söylemlerini üye devletlere dayatmaya başlamıştır.

2. Doğu Türkistan'daki Uygurları bastırmak için bölgesel bir meşruiyet kazanmıştır.

3. Rusya ve üye ülkelerdeki yüz binlerce Uygur'u takip etme, sıkıştırma ve her

türlü siyasi veya kültürel faaliyetlerini engelleme hakkını elde etmiştir. Karşılığında ise Çeçenistan'ın Rusya'nın "iç meselesi" olduğunu kabul etmiştir.

Komünist Parti'nin 05.01.2002 tarihli İslamcı grupları bölgedeki "ayrılıkçı fikirleri" teşvik etmekle suçladığı bildirinin üzerinden iki hafta geçmeden, Çin hükümeti, 8.000 kelimelik "Beyaz Kitap" adını verdiği bir açıklamayı "Terörist Doğu Türkistanlı ayrılıkçı güçlerin işledikleri suçlardan sıyrılmaları mümkün değildir." başlığı altında yayımlamıştır. Söz konusu kitap geriye dönük olarak ve kötü niyetli bir fırsatçılıkla Doğu Türkistanlı güçleri terör olarak nitelendirdiği protesto olaylarından sorumlu tutmakta[37] ve bunlardan "terörist, ayrılıkçı, radikal" güçler olarak bahsetmekte, barışçıl direniş grupları ile ilgili herhangi bir istisna ya da ayrım yapmamaktadır; en azından sivil bir kurum ile silahlı direniş örgütü arasında dahi ayrım gözetmemektedir. Hatta daha da ileriye giderek bütün Türkistan tarihini inkâr etmekte ve Müslüman tarihçileri tanımlarken "eski sömürgeciler" ifadesini kullanmaktadır. Günümüz Doğu Türkistanlıları âdeta atadan terörist gibi gösterilmektedir. Oysa İslam, bizzat aynı kitabın ifadesi ile "barış seven bir dindir". Kitap bir yandan da ideal bir porte çizmeye çalışmakta ve: "Sincan'da soylu gelenekleri olan farklı ırklar, ulusal birliktelik sevgisinde ve devletin birliğinde temsil edilmektedir." demektedir. Bu ifadelerin Uygurların gönül huzuru ile Han ulusundan milyonlarca Çinliyi modern ensar veya yeni fatihler (!) olarak karşılamaları için yeteceğini düşünmektedir.

Şüphe yok ki, Beyaz Kitap'ta kendi yazdıklarına bile riayet etmeyen Çin:

- Ülkenin tarihini de tanımamaktadır; ne ülkeyi bölmek için harcadığı hararetli çabalarını, ne etnik temizlik suçlarını ne de ülkenin zenginliklerini çaldığını kabul etmektedir.
- Caddelere ve yollara astığı afişlerde "İslam halkların afyonudur; İslam bilime karşıdır; İslam zengin Arapların icadıdır; İslam sömürgenin hizmetindedir…" demekte ancak yine de İslam'a karşı açtığı savaşı kabul etmemektedir.
- Müslüman Uygurlara karşı işlediği hiçbir suçtan, onlara çektirdiği sıkıntılardan ve yaptığı eziyetlerden ötürü sıkıntı duymamaktadır.
- Uluslararası topluma kendi tezlerini kabul ettirmek için her türlü yolu denemektedir.

Bütün bu kararlı politikalar ve resmî söylemdeki çelişkiler değişmeden sürüp gitmektedir. Çünkü Çin'in söylemleri aslında başkalarını ikna etmekten çok uzaktır. İşte bunun tam olarak gerçeklerden kaçmak demek olduğunu söyleyebiliriz. Şüphesiz ki bu, *big brothers*'ın panik içinde bulunmalarının bir sonucudur.

Çin hükümeti 15.12.2003'te Doğu Türkistanlı dört örgütü[38] terörizmle suçlamıştır. Çin'in ithamlarına maruz kalan örgütler şunlardır:

1. Doğu Türkistan İslami Hareketi-ETIM
2. Uluslararası Gençlik Konferansı-WUYC, Münih- Almanya
3. Doğu Türkistan Medya Merkezi-ETIC, Münih- Almanya
4. Doğu Türkistan'ın Kurtuluşu Örgütü-ETLO

03.02.2010 tarihinde, Kaşgar şehrinde hükümetin astırdığı bazı afişler ortaya çıktı. Bu afişler Türkistan İslam Partisi'ne karşı halkı uyarmakta ve bu partiyi "terörist grup" olarak nitelemekteydi. Afişlerin üzerinde şunlar yazıyordu: "Türkistan İslam Partisi'ni şiddetle protesto edin!", "Türkistan İslam Partisi şiddeti teşvik eden bir terör örgütüdür."

Çin'in propagandaları uluslararası arenada amacına ulaşamadı. Uluslararası Af Örgütü (*Amnesty International*) bu propagandaları reddetti ve özellikle Almanya'da faaliyet gösteren ve Çin'in Uygurlara karşı işlediği insan hakları ihlallerini raporlayan Uluslararası Gençlik Konferansı ile Doğu Türkistan Medya Merkezi kuruluşlarının barışçı yöntemler izleyen iki siyasi grup olduğunu, Doğu Türkistan için özerklik veya bağımsızlık istediklerini belirtti ve "Çin hükümeti ibadet, toplantı ve ifade özgürlüğü gibi insani haklarını talep eden barışçıl isteklerle silahlı eylemleri farklı değerlendirmemektedir" yorumunu yaptı. Şu ifadeler birebir Amnesty International'a aittir: "Çin daha geniş bir özerklik veya bağımsızlık taleplerini dile getiren her türlü eylemi etnik ayrımcılık hareketi olarak görmekte, barışçıl faaliyetlerde bulunan muhalifleri bile terörle suçlamaktadır. Böylece her türlü muhalefeti bastırmak için uluslararası destek aramaktadır."[39]

Çin, Beyaz Kitap'ta, Uygurların ayaklanmalarını ve çığlıklarını "saldırganlık" olarak nitelerken, asıl kendisinin saldırganlığına artık dünyada işitenlerce ve okuyanlarca bile tahammül edilemediğini görememektedir.

B. 11 Eylül'ün Doğu Türkistan'a bölgesel düzeyde etkileri

Çin hükümeti başlattığı uluslararası kampanyaya paralel olarak 11 Eylül olaylarından sonra ceza kanununda da değişiklikler yaptı. 11 Eylül olaylarının kendileri için oluşturduğu bu ortamda, bir yandan Uygurlara karşı kullanılan birçok gayriresmî uygulamayı yasallaştırmaya çalışıyorlar, bir yandan da yeni kanunlar çıkarıyordu. Bir atasözünde geçtiği üzere, "Rüzgâr senden yana estiğinde fırsatını iyi bil." İşte Çinliler de bunu yapıyorlardı. 17 Aralık 2001 tarihinde Çin Haber Ajansı *Xinhua,* parlamentonun terörizmle ilişkilendirilen hareketlere karşı hükümete daha fazla anayasal haklar verecek değişiklik tasarısını görüşmek üzere bir çalışmaya başladığını duyurdu. Ajans, önde gelen bazı milletvekilleri diye nitelediği kimselerin şu demeçlerini naklediyordu: "Değişiklikler, ulusal güvenliğin, sosyal düzenin, vatandaşların mal ve can güvenliklerinin sağlanması için ilgili makamlara yetkiler verecek şekilde yapılmıştır. Bu yeni değişikliklerin, Çin hükümetine terörizme karşı savaşında daha fazla yasal çerçeve sağlayacağı beklenmektedir."[40]

Çin ceza kanununu araştıranlar bilir ki idam cezaları; uyuşturucu kaçakçılığı, silahlı soygun, tecavüz ve cinayet gibi adi suçlulara verilmektedir. Terör suçlarının cezası ise sadece 10 yıla kadar hapistir. Ancak 24 Aralık 2000'de meclis tarafından onaylanan değişiklik taslağına göre, terör suçlarına yönelik ceza çıtası ölüm cezasına kadar yükseltilmiştir. Meclis Hukuk İşleri Komitesi Başkan Yardımcısı idam cezaları ile hedeflenenlerin şu kimseler olduğunu açıklamıştır: "Bu cezayı alacak olanlar zehirli, radyoaktif veya bulaşıcı maddeleri yayanlardır. Bu maddelerin üretimine, ticaretine ve depolanmasına iştirak edenler bu cezalara çarptırılacaktır. Terörist eylemlerle ilgili yanlış tehdit veya yanlış bilgi yayanlar ise beş yıla kadar hapis cezası alabileceklerdir." Ancak 25.12.2001 tarihli *China Daily* gazetesine göre zehirli maddeleri yayanların cezası değişiklikten önce en fazla üç yıldı.

Başkent Urumçi'deki Uygur ayaklanmasını takip edenler, şüphesiz ki Çin fabrikalarında çalışan işçilerin ölümüne soruşturma talep eden halkın barışçı protestolarının ordu ve polis güçleri eliyle nasıl bir katliama dönüştüğünü görmüşlerdir. Netice 1.400 ölü ve yüzlerce yaralıdır. Buna karşılık, üst düzey parti liderlik kadrosu ile yaptığı toplantı sonrası Çin Devlet Başkanı Hu Jintao'yu 08.07.2009'da Çin televizyonunda "Çatışmalara girenlere kanunda belirtildiği üzere ağır cezalar verilecektir." şeklinde tehditler savururken görmek şaşırtıcı olmuştur. Komünist Parti Bölge Başkanı Li Zhi ise Başkan'ın basın toplantısındaki sözlerini sadece açıklamakla yetinmiştir: "Olaylardaki başaktörler idam edilebilir."[41]

Yeni yasal değişiklikler çerçevesinde sormamız gereken soru şudur: Zulmü protesto eden Çin'in "kargaşa çıkarıcılar" diye nitelendirdiği bu insanlar protestoları sırasında ortalığa şarbon mu attılar ki, Çin bir kısmı için daha sonra fiilen idam cezasını tatbik ediyor? Çin'in sosyal ya da siyasi aktivistlere karşı ölüm cezaları verme hakkı var mıdır? Yoksa her zamanki gibi devletin güvenliği ile ilgili görüp verilen kararların ve mahkemelerin gerekçelerini gizli mi tutacaklar? Eğer bu gizli uygulamalar yasalsa hiçbir gerekçe göstermeksizin idam cezalarının infaz edildiğinin ilan edilmesi bir devlet terörü sayılmaz mı?

Kendilerini *big brothers* zannedenlerin Doğu hikmeti ile aydınlanmalarını ve olaylardan sonraki tavır ve uygulamalarını gözden geçirmelerini tavsiye ederiz. Ancak sınırsız bir saldırganlık hâli içerisinde oldukları için, alışageldikleri gibi, terörle mücadele işini orduya havale etmişlerdir. *China Daily* gazetesi 31 Temmuz 2009 tarihli nüshasında, terörizme karşı mücadelede Rus kuvvetleri ile yapılan ortak askerî tatbikatlardan sonra General Meng Guo Ping'in şu demecini yayımlamıştır: "Son birkaç yıldır kazandığı deneyime dayalı olarak ordumuz terör eylemlerine karşı bir kararname hazırlığı içindedir."

82 yıllık tarihinde ordu ilk kez siyasi karakterli görevlerde yer almaya başlamış oldu. Bu tür uygulamalara dair yapılan ilk değerlendirmeye göre, Doğu Türkistan'ı elde tutma görevi -Rusya'da olduğu gibi- gelecekte orduya verilecektir. Bu durum Türkistan'ın idaresinde siyasi liderliğin yasal ve resmî bir kılıfla yaptığı çok tehlikeli bir görevlendirme anlamına gelmektedir. Zira politikalarını ve askerî operasyonlarını yönlendirmek için ordunun hukuki kararnamelere ihtiyacı yoktur. Ancak aynı gazetenin General Ping'ten yaptığı şu alıntı durumu açıklamaktadır: "Orduya, terörle mücadele ve istihbarat desteği sağlamak için daha fazla özel kuvvetler bulundurma görevi verilebilir." Yine devamla: "Yabancı silahlı kuvvetleri ile daha fazla bilgi paylaşımında bulunacağız. Dış operasyonlarda teröristleri silahsızlandırmak için ortak çabalar sarf edilecektir. Buna teröristleri avlamak ve dışa çekmek de dâhildir."

Sonuç

Yalan, hile, aldatma, sahtecilik, tahrif ve inkâr çağı bitmiştir. Ve sessiz katliamlar dönemi sona ermiştir. Artık inat, küstahlık ve aba altından sopa göstermelerin ulusların ve halkların kaderlerini tayin etmede önemli bir etkisi kalmamıştır. Ve

"İlim Çin'de dahi olsa onu arayınız." sözü zihinlerden silinmiştir.

Müslüman kamuoyunun Doğu Türkistan'da olup bitenlerle ilgili aşırı bilgisizliğine rağmen, Urumçi olayları Müslüman ülkelerin on yıllardır sürdürdüğü suskunluğunu sona erdirmiştir. Doğu Türkistan'da yaşananlar kimsenin haberdar olmadığı, uzun yıllar en acımasız sömürgeci güçlerden birinin karşısında tek başına duran, her türlü takdire, saygıya ve ihtirama layık güçlü bir halkın direncini ortaya çıkarmıştır.

Yine bu olaylar Müslüman kamuoyunda Çin'e karşı derin bir öfke doğurmuştur. On yıllardır Müslümanları aldatan, İsrail ve ABD'ye karşı uluslararası mahfillerde İslam dünyasının problemlerine yardımcı ve dost rolünü oynayan Çin, gerçek yüzü ortaya çıkmıştır. Çin, bizzat kendi topraklarında İslam'a ve Müslümanlara en acımasız ve gaddarca muamele eden zalim bir devletin ta kendisiymiş.

Çin biliyor ki, zavallı Arap devletlerinin resmî duruşları Uygurların davalarına yardım etmekten çok uzaktır. Bunun sebebi ekonomik çıkarları olabileceği gibi, kendi ülkelerinde de benzer problemleri yaşıyor olmaları olabilir[42] ya da Batılı tezleri kabul edersek bütün direniş hareketlerine karşı mesafeli durmaları da olabilirler. Ancak İslam ülkelerinde hükümetlerin resmî söylemleri ya da kamuoyu görüşü bugün ulusal çıkarlara ya da ideolojilere göre şekilleniyor olsa da bu durum yarın dinî inançların etkisiyle daha farklı bir hâl alabilir.

Son olarak şunu açıkça söylemek isterim ki, Çin büyük bir açmazdadır; ancak buna karşın Doğu Türkistan da büyük bir tehlike içindedir. "Üç güç; radikalizm, ayrılıkçı eğilimler ve terörizm hem Çin hem de bölge ülkeleri için bir felakettir"[43] diyen Çin bu mücadelenin kendi topraklarının dışında da devam ettirilebileceğini iyi anlamalıdır. Ve bu durum gerçekleştiğinde Doğu Türkistan bütün Çin'i yakacak bir yangının sadece bir kıvılcımı olacaktır.

Son notlar

1 İslami edebiyatın piri Necip el-Kiylanî'nin *Türkistan Geceleri adlı romanından alıntıdır.*

2 Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan cumhuriyetleri.

3 Muhammed Emin İslamî et-Türkistanî, Rahmetullah İnayetullah et-Türkistanî ile beraber hazırlamıştır. "Hakaik an'it-Turkistani'ş-Şarkiyye (Doğu Türkistan Hakkındaki Gerçekler)", http://www.uyghurweb.net/Ar/MISLAMIY.pdf.

4 Hanedanların etnik kökeni kavramı, etnik gruplar arasında belirli bir türe karşı ayırt edici tutum ve davranışlar ilkesini kullanma anlamına gelmektedir.

5 "Beyaz Kitap" Çin Devlet Konseyi'ne bağlı Enformasyon Bürosu tarafından Pekin'de *Terörist Doğu Türkistanlı Güçlerin İşledikleri Suçlardan Sıyrılmaları Mümkün Değildir* başlığı altında yayımlanmıştır. Çin Halk Gazetesi de 22.01.2002 tarihli nüshasında kitabın bir özetini vermiştir. Bkz. http://arabic.people.com.cn/200201/22/ara20020122_50388.html.

6 Muhammed Seyyid Kutub, *Muslim-u Turkistani'ş-Şarkiyye... Mezabih ve Tecahul (Doğu Türkistan Müslümanları… Katliamlar ve Görmezden Gelmeler),* 11.07.2009, http://www.turkistanweb.com/?p=523. 1940 yılı istatistiklerine göre Doğu Türkistan'daki Çinli sayısı 202.239'dur. Toplam nüfusa oranı %5,44'ü geçmemektedir. Bunlar da aslında askerî personel, memurlar ve Çinli tüccarlardır. Bu tarihte Doğu Türkistan'ın genel nüfusu ise 3.730.061'dir. Bkz. Rahmetullah Ahmed Rahmeti, "et-Tehciru's-Siniy fi Turkistani'ş-Şarkiyye" (Doğu Türkistan'daki Çin Göçü), *Rabitatü'l-Alemi'l-İslami, Mekke-i Mükerreme, Da'vetü'l-Hak Serisi,* Sayı 93, 1989, s. 69, alıntılanan yer: *Lattimore, O.: Pivot of Asia,* P-79'dur. Rabita'nın web sayfası: http://www.themwl.org/Publications/default.aspx?t=1&cidi=303&l=AR.

7 Çin bir bütün olarak Batı kapitalizm sistemine bu mantığı yerleştirdi. Çin ile köklü ilişkileri olan Filistinli bir yetkili konuyu şöyle özetliyordu: "ABD eski Başkanı Ronald Reagan'ın ikinci başkanlık döneminde ABD, insan haklarından ve genel özgürlüklerden bahsetmez oldu. Özellikle de Çin'in, 'Yeter ki ABD ve Avrupa Birliği yüz milyonlarca Çinliyi almak için kapılarını açsın; özgürlüklerin çıtasını yükseltirim ve vatandaşlarıma göç etme özgürlüğü tanırım', yönündeki açıklamalarından sonra kimseden ses çıkmaz oldu." Çin'in gelecek dönemde büyük bir devlet olarak dünyadaki rolü ne olacak diye konuşulurken Çinliler gayet akılcı ve çekinceli bir ifade ile şu cevabı verdiler: "Savaş ve uçak gemilerimiz denizlerde devriyeye çıktığında büyük devlet olacağız." Nisan 2008'de Filistin Kurtuluş Örgütü İcra Komitesi ve el-Fetih Hareketi Merkez Komitesi üyesi Hani el-Hassan ile yapılan özel bir röportaj.

8 Rahmetullah Ahmed Rahmeti, *Et-Tehciru's-Siniy fi Turkistani'ş-Şarkiyye (Doğu Türkistan'daki Çin Göçü),* s. 127, alıntı yaptığı yerler: (1) McMillan, D.H. *Xinjiang and Wang Enmao* P-592; (2) Lena H. Sun: Minorities Chinese Live Together Warily; *Washington Post,* Jan. 14, 1985.

9 *A.g.e.,* alıntı yapılan yer; Pringle, J. "The Secret China-Traveling the Exotic Khunjerab Pass"; *Newsweek,* June 16, 1986, P-69-A ve 69-D.

10 İftikâr el-Bindârî, "Turkistan Mencem-u Seravatü's-Sin (Türkistan Çin Servetlerinin Kaynağıdır)", islamonline 12.07.2009, http://www.islamonline.net/servlet/Satellite?c=ArticleA_C&cid=1246346235114&pagename=Zone-Arabic-News%2FNWALayout.

11 Türkistan'a İslamiyet'in gelişi Halife Abdül Melik bin Mervan (hicri 86/miladi 705) dönemindedir. Daha sonraları küçük Buhara olarak şöhret bulacak

Başkent Kaşgar'ı Kutebye b. Müslim el-Bahilî hicri 96 (715) yılında fethetmiştir.

12 "Hakaik an'it-Turkistani'ş-Şarkiyye", *a.g.e.*

13 Abdülaziz Cengiz Han, *Turkistan Kalb-u Asya (Türkistan Asya'nın kalbidir).* Bu eserde Türkistan tarihi hakkında çok ilgi çekici bilgiler ve detaylar bulunmakta, bölgenin İslam tarihindeki rolüne ve bölgede yetişen onlarca âliminin hayatına dair bilgiler yer almaktadır. Mesela İmam Hafız, Hüccet Ebu Abdullah Muhammed el-Buhari, Tirmizi, Nisâî, el-Keşşaf müellifi Allame Carullah ez-Zamahşerî, el-Miftah müellifi Yusuf es-Sekkâkî, Şeyh Abdülkâhir el-Cürcânî, Allame Saduddin et-Taftazânî, Allame Seyyid Şerif el-Cürcânî, yine el-Fakîh, el-Mebsut müellifi eş-Şeyh Şemsü'l-Eimme es-Sarahsî, eş-Şeyh Sedîdüddin el-Kaşgârî, el-Hidâye müellifi Ali b. Ebi Bekir el-Merğînânî, Allame Sadruşşerîa, Tâcüşşerîa, Burhanüşşerîa âlimlerin piri Kur'an-ı Kerim müfessiri Ebul-Berekat Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, ehlisünnetin imamı Ebu Mansur el-Maturîdî, Ebu Bekir el-Harzemî, es-Sûlî ve Mahmud el-Kaşgârî bunlardan bir kaçıdır. Aynı şekilde eş-Şâşi, es-Semergandî, en-Nesefî, el-Kaşgârî, el-Hûtenî, el-Harzemî, et-Tirmizî, el-Belhî, el-Özcendî, el-Hûcendî, el-Farabî, el-Merğinanî, el-Ferganî ve el-Buharî gibi nispetleri taşıyan bütün âlimler Türkistanlıdır. Ebu Nasr el-Farabî, Ali b. Sina, Halid b. Abdülmelik, Ebu Yezid el-Belhî (eski Yunan usulü ile coğrafya kitabı yazan ilk kişidir) ve Benû Musa b. Şakir, Abbasi döneminin en meşhur matematikçileridir. Mekanik ve mühendislik ilminde icatlarda bulunan bu Müslüman âlimler, enlemler arasındaki mesafeyi hesaplayıp dünyanın eksenindeki eğimi en doğru şekilde ortaya koyup Halife Me'mun'a vermişlerdir. Algoritma ve logaritma bilimlerini bulan ve Hind hesabı olan onluk sayma sistemini Müslümanlar arasında yaygınlaştıranlar da yine bu âlimlerdir. Ebu Reyhan el-Bîrûnî ve el-Cevherî, Arap dünyasına en güzel ve en mükemmel Arapça sözleri armağan etmişlerdir. Bunların dışında daha birçok değerli bilim adamı hep Türkistan ahalisinden yetişmiştir.

14 Uygur kelimesi, Uygurcada "birbirine güç vermek" ve "birleşmek" anlamına gelmektedir. Uygur milleti ifadesi ise milattan önce üçüncü asra kadar gitmektedir. Bu adlandırma bölgedeki asil kabilelerin birliği veya birlikteliği neticesinde oluşan bir adlandırmadır.

15 Resmî Sincan gazetesinin 18 Kasım 1991 tarihli nüshasında şu haber yer almaktadır: "Komünist Parti kendisine bağlı olmayan 25.000 din adamına karşı temizlik harekâtına girmiştir." Gazete 16 Mart 1992 tarihli nüshasında da şu habere yer vermektedir: "Komünist yetkililer 6.400 kişiyi tutuklamıştır. Bunlardan 182'si irtica ile suçlanmaktadır." Bu tutuklananlardan 49'u 1991 yılında idam edilmişti. Bkz. Tuhti Ahun Arkın, "Turkistanu'l-Muslime ve'l-Kadiyyetu'l-Mensiyye (Müslüman Türkistan ve Unutulan Dava)", *Al-Manar al-Cedid dergisi,* Sayı 21, Zilkade 1423, 2003 kış sayısı. http://www.turkistanweb.com/?cat=29.

16 Tuhti Ahun Arkın, "Turkistanu'l-Muslime ve'l-Kadiyyetu'l-Mensiyye", (Müslüman Türkistan ve Unutulan Dava), *a.g.e.*

17 Tuhti Ahun Arkın, "Turkistanu'ş-Şarkiyya ve'l-Ihtilalu's-Siniyye (Doğu Türkistan ve Çin İşgali)", 06.06.2004.

18 Tuhti Ahun Arkın, "Turkistanu'ş-Şarkiyya ve'l-Ihtilalu's-Siniyye (Doğu Türkistan ve Çin İşgali)", 06.06.2004.

19 "Es-Sîn: El-Kam'u'd-Dîniyyu Li'l-Muslimine'l-Uygur (Çin: Uygur Müslümanlarına Yapılan Dinî Baskı)", New York, 10.04.2005 tarihli İnsan Hakları İzleme Örgütü tarafından hazırlanan raporun özeti için bkz. http://www.hrw.org/de/news/2005/04/10-1.

20 18 yaşın altındakilerin camiye girmesi ve namaz kılması Çin makamlarınca yasaklanmıştır.

21 Bir diğer husus da cami imam ve hatiplerinin Cuma hutbelerini "Vaaz ve yeni tebliğ" adlı kitaptan okumaya mecbur tutulmalarıdır. Bu kitabı Jean Khoungsheng başkanlığında Çin Diyanet İşleri Komisyonu'ndan bir heyet hazırlamıştır. Kitap Pekin'de 01.07.2001 yılında yayımlanmıştır. Ancak en acı olan yanı Uygurların düşmandan başka kimseye reva görülmeyecek olan sahte bir dine uymaya

mecbur bırakılmasıdır. Özellikle de, miras ve evlilik gibi kişi hukuku alanında yaşananlar korkunçtur. Bkz. Tuhti Ahun Arkın, "Turkistanu'ş-Şarkiyye Ba'de Ahdas-i 11 Sebtenbir 2001 (11 Eylül 2001 Olayları Sonrası Doğu Türkistan)", *Al-Manar al-Cedid dergisi,* Sayı 27, Temmuz 2004. İslamcı edebiyatçı Necip-el Kiylanî meşhur romanı Türkistan Geceleri'nde bu konuyu oldukça etkili bir şekilde dile getirmektedir.

22 Ablasyon kavramı Fransızlar tarafından 1832-1962 yılları arasında Cezayir'in işgali döneminde kullanılmış bir kavramdır. O dönemde Fransız sömürgeci dili ile Cezayir'e "deniz aşırı Fransa" denilmekte idi. Bu amacına uygun olarak Fransa Cezayir'in sosyal yapısını parçalama operasyonlarına girişti. Bunu da kabile altyapısını coğrafi, sosyal ve kültürel altyapısından koparıp ayırarak yaptı. Kabile fertlerini ülkenin her köşesine dağıttı. Böylelikle neseplerin ve aidiyetlerin yitirilmesini hedefledi. Mesela ülkenin kuzeyinde yaşayan kabileleri tamamen veya kısmen güneye yerleştirdi. Daha sonraki bir dönemde de bu kabilelerin bizzat iç yapısını böldü. Bu durum netice itibarıyla Cezayirlilerde ve hatta bütün kuzey Afrika halklarında kimlik ve nesep problemine yol açtı.

23 "Hakaik ve Arkam" Çin resmî web sitesi: http://arabic.china.org.cn/china/archive/sssz06/node_7012342.htm.

24 Çin Devlet Başkanı "Uygur olaylarını çıkartanları vurmakla tehdit etmiştir.", 09.07.2009. http://www.islamonline.net/servlet/Satellite?c=ArticleA_C&pagename=Zone-Arabic-News/NWALayout&cid=1246346204095.

25 "Çin teröre karşı ölüm kalım savaş açtı." İngiliz Reuters Haber Ajansı, 14.08.2008: http://ara.reuters.com/article/idARAOLR43156920080814.

26 Tuhti Ahun Arkın, "Turkistanu'l-Muslime ve'l-Kadiyyetu'l-Mensiyye", (Müslüman Türkistan ve Unutulan Dava), *a.g.e.*

27 Bu bağlamda "Türkistan İslam Partisi Propaganda Merkezi" tarafından (1 Rebiülevvel 1430/25 Şubat 2009)'da yayımlanan raporda şu istatistiki bilgi bulunmaktadır: "İki milyon Müslüman genç kız Çin'e götürülmüştür. Buna karşılık olarak da çok sayıda Çinli Türkistan'a getirilmiştir. Bu yolla Çinlilerle Doğu Türkistan halkının nesepleri karıştırılmak istenmektedir. Bu uygulamalara karşı direnenler ya hapse atılmakta ya da para cezasına çarptırılmakta, bunun yanı sıra da aşağılanmaya ve zulme maruz kalmaktadır."

28 Ahmed Amr, "el-Uygur Muslimu's-Sîn el-Mensiyyun", Mufekkiretü'l-İslam web sayfasından alıntılanmıştır: http://www.islammemo.cc/Tkarer/Tkareer/2009/07/06/84599.html.

29 "Uygurlar Çin kutlamalarını bulandırıyorlar", el-Cezire televizyonu, *Los Angeles Times*'tan iktibas etmiştir. 06.07.2009, http://www.aljazeera.net/NR/exeres/434E74CE-09D1-4A13-B650-45298F300F12.htm.

30 Tuhti Ahun Arkın, "Turkistanu'ş-Şarkiyye Ba'de Ahdas-i 11 Sebtenbir 2001, (11 Eylül 2001 Olayları Sonrası Doğu Türkistan)", http://www.turkistanweb.com/?p=605.

31 İftikâr el-Bindârî, "Turkistan Mencem-u Seravatü's-Sin (Türkistan Çin Servetlerinin Kaynağıdır)", *a.g.e.*

32 Bir önceki kaynağa bakınız.

33 "Çin'in batısındaki protestolarda yüzlerce yaralı var.", el-Cezire televizyonu, 06.07.2009, http://www.aljazeera.net/NR/exeres/BABFD01B-C073-4580-A4E3-6F0EFF3F299B.htm.

34 Ali es-Sâlih, "Şanghay Forumu Yeni Bir Küresel Kutba Döner mi?", 03.10.2008, el-Cezire televizyonu, http://www.aljazeera.net/NR/exeres/9570F622-9AF6-4176-A1F3-5AAA8628C828.htm.

35 "Çin terörle mücadele ile ilgili olarak iki uluslararası anlaşmayı onayladı", 28.10.2001, http://aljazeera.net/News/archive/archive?ArchiveId=18901. Çin Parlamentosu da Terörist Bombalama Eylemlerinin Önlenmesi Sözleşmesi'ni kabul etti. Bu sözleşme, terörizm ve bombalama eylemleri ile mücadelede ilk uluslararası belgedir. Sözleşmeye 1999'a kadar 58 devlet imza koymuştur.

36 "Çin ve Şanghay Beşlisi terörizme karşı mücadele

sözü verdi", 07.01.2002, http://www.aljazeera.net/News/archive/archive?ArchiveId=23856.

37 Çin Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü 14 Kasım 2002 tarihinde, Doğu Türkistan'da son 10 yıl içinde meydana gelen sözde terör eylemleri ile ilgili Uygurları suçladı. Buna gerekçe olarak da 90'lı yıllarda Uygurların Çin baskılarına karşı protesto mahiyetindeki ayaklanmalarını gösterdi. Örneğin 1990 Baren ayaklanması, 5 Şubat 1997 Gulca ayaklanması, Ağustos 1998 Hoten gösterileri ve bundan başka Çinli makamlarca yapılan baskıya, kötü muameleye, etnik ayrımcılığa karşı Uygurların protesto mahiyetindeki eylemlerini dile getirmiştir. Bkz. Tuhti Ahun Arkın, "Turkistanu'l-Muslime ve'l-Kadiyyetu'l-Mensiyye (Müslüman Türkistan ve Unutulan Dava)", *a.g.e.*

38 Türkistanlı bir araştırmacının ifadesine göre, bu dört örgütün ortak paydası başkanlarının gençler olması, Doğu Türkistan komünist okullarında eğitim görmeleri ve 1985'ten beri yurt dışında olmalarıdır. BM'nin terörist örgütler listesinde yer alan birinci örgüt dışında diğerlerinin başkanlarının İslami eğitimleri yoktur. Dinî bilgileri de zayıftır. Radikal dinî bir gruba liderlik yapmaya yeterli dinî bir donanımları yoktur. İçlerinden hiçbiri ne imamlık ne vaizlik ne de hocalık yapmıştır. Çin'in yöneltmiş olduğu suçlamalar da açık ve anlaşılır değildir. Sadece bütün bu örgütleri terörist örgütler olarak nitelemektedir. Bkz. Tuhti Ahun Arkın, "Turkistanu'ş-Şarkiyye Ba'de Ahdas-i 11 Sebtenbir 2001 (11 Eylül 2001 Olayları Sonrası Doğu Türkistan)", *Al-Manar al-Cedid dergisi,* Sayı 27, Temmuz 2004.

39 Amnesty International, Bülten No 288, Londra, 19.12.2003.

40 "Çin terörizmle savaşında ceza kanununda değişiklikler yapmayı tartışmaktadır", el-Cezire televizyonu, 17.12.2001, http://www.aljazeera.net/News/archive/archive?ArchiveId=22507.

41 "Shengyang'da sıkı güvenlik önlemleri ve Müslümanların endişeli bekleyişi", el-Cezire televizyonu, 09.07.2009, http://www.aljazeera.net/NR/exeres/E1293941-C813-45D8-B448-EB53A06981EE.htm.

42 Uygur direnişini terörizm olarak niteleyen Arap duruşuna örnek olarak Yemen'in Çin Büyükelçisi Abdülmelik el-Muallimi'nin açıklamalarını verebiliriz. Büyükelçi, *Xinhua* haber ajansına verdiği demeçte, Urumçi olaylarına ilişkin Çin iddialarını teyit eder ifadeler kullanmıştır. Hem bu olayları terörist eylemler olarak nitelemiş hem de bütün Doğu Türkistan tarihi ile ilgili Çin tezlerini desteklemiştir. Oysa bu halkın onlarca yıldır karşılaştığı katliamları anlatmak mümkün değildir. Bkz. "Turkiya Tettehimu Bekin bi'l-ibadeti'l-Cemaiyye ve Sefirü'l-Yemeni fi's-Sın Yettehimu Muslimi'l-Uygur fi's-Sin bi'l-irhab (Türkiye, Pekin'i soykırım ile suçlamakta, Yemen'in Çin büyükelçisi ise Çin'deki Uygur Müslümanları terörizm ile suçlamaktadır.)", 25.07.2009, marebpress web sayfası: http://marebpress.net/news_details.php?sid=17754.

43 "Çin, olaylara karışanların yurt dışındaki birtakım güçlerle temas hâlinde olduklarını gösteren kanıtların olduğunu ısrarla söylemektedir." 10.07.2009, *Ekonomik Bülten,* Sayı 5751, http://www.aleqt.com/2009/07/10/article_250448.html.

Kaynakça

Amnesty International. Bülten No. 288, Londra: 19.12.2003.

Amr, Ahmed. "El-Uygur Muslimu's-Sîn el-Mensiyyun", Mufekkiretü'l-İslam web, sayfası, http://www.islammemo.cc/Tkarer/Tkareer/2009/07/06/84599.html.

Arkın, Tuhti Ahun. "Turkistanu'ş-Şarkiyye Ba'de Ahdas-i 11 Sebtenbir 2001 (11 Eylül 2001 olayları sonrası Doğu Türkistan)", http://www.turkistan-web.com/?p=605.

-----. "Turkistanu'ş-Şarkiyya ve'l-Ihtilalu's-Siniyye (Doğu Türkistan ve Çin İşgali)", 06.06.2004.

-----. "Turkistanu'l-Muslime ve'l-Kadiyyetu'l-Mensiyye (Müslüman Türkistan ve Unutulan Dava), *Al-Manar al-Cedid* dergisi, Sayı 21, Zilkade 1423, 2003 kış sayısı.

"Beyaz Kitap" Çin Devlet Konseyine bağlı Enformasyon Bürosu tarafından Pekin'de "Terörist Doğu Türkistanlı güçlerin işledikleri suçlardan sıyrılmaları mümkün değildir" başlığı altında yayımlanmıştır. Çin Halk Gazetesi de 22.01.2002 tarihli nüshasında kitabın bir özetini vermiştir. Bkz. http://arabic.people.com.cn/200201/22/ara20020122_50388.html.

El-Bindârî, İftikâr. "Turkistan Mencem-u Seravatü's-Sin (Türkistan Çin Servetlerinin Kaynağıdır)", Islamonline, 12.07.2009, http://www.islamonline.net/servlet/Satellite?c=ArticleA_C&cid=1246346235114&pagename=Zone-Arabic-News%2FNWALayout.

Cengiz Han, Abdülaziz. "Turkistan Kalb-u Asya (Türkistan Asya'nın kalbidir)", Türkistan Dünya Haberleri sitesi, http://www.aljazeera.net/News/archive/archive?ArchiveId=23856.

El-Cezire. "Uygurlar Çin kutlamalarını bulandırıyorlar", 06.07.2009, http://www.aljazeera.net/NR/exeres/434E74CE-09D1-4A13-B650-45298F300F12.htm.

------. "Shaoguan'da sıkı güvenlik önlemleri ve Müslümanların endişeli bekleyişi", 09.07.2009, http://www.aljazeera.net/NR/exeres/E1293941-C813-45D8-B448-EB53A06981EE.htm.

------."Çin terörizmle savaşında ceza kanununda Değişiklikler Yapmayı Tartışıyor", 17.12.2001, http://www.aljazeera.net/News/archive/archive?ArchiveId=22507.

------."Çin terörle mücadele ile ilgili olarak iki uluslararası anlaşmayı onayladı", 28.10.2001, http://aljazeera.net/News/archive/archive?ArchiveId=18901.

-----. "Çin'in batısındaki protestolarda yüzlerce yaralı var", 06.07.2009, http://www.aljazeera.net/NR/exeres/BABFD01B-C073-4580-A4E3-6F0EFF3F299B.htm.

China.org. "Hakaik ve Arkam", ttp://arabic.china.org.cn/china/archive/sssz06/node_7012342.htm.

"Çin ve Şanghay Beşlisi Örgütü terörizme karşı mücadele sözü verdi", 07.01.2002, http://www.aljazeera.net/News/archive/archive?ArchiveId=23856.

Ekonomik Bülten. "Çin olaylara karışanların yurt dışındaki birtakım güçlerle temas hâlinde olduklarını gösteren kanıtların olduğu iddiasında ısrarlı", 10.07.2009, Sayı 5751, http://www.aleqt.com/2009/07/10/article_250448.html.

Islamonline. "Çin Devlet Başkanı uygur olaylarını çıkartanları vurmakla tehdit etti." 09.07.2009. http://www.islamonline.net/servlet/Satellite?c=ArticleA_C&pagename=Zone-Arabic-News/NWALayout&cid=1246346204095.

İngiliz Reuters Haber Ajansı. "Çin, teröre karşı ölüm kalım savaşı açtı", 14.08.2008: http://ara.reuters.com/article/idARAOLR43156920080814.

El-Kiylanî, Necip. *Türkistan Geceleri*.

Kutub, Muhammed Seyyid. *Muslim-u Turkistani'ş-Şarkiyye… Mezabih ve Tecahul (Doğu Türkistan Müslümanları… Katliamlar ve Görmezden Gelmeler),* 11.07.2009, http://www.turkistanweb.com/?p=523.

Marebpress. "Turkiya Tettehimu Bekin bi'l-ibadeti'l-Cemaiyye ve Sefirü'l-Yemeni fi's-Sın Yettehimu Muslimi'l-Uygur fi's-Sin bi'l-irhab, (Türkiye, Pekin'i soykırım ile suçluyor, Yemen'in Çin Büyükelçisi ise Çin'deki Uygur Müslümanları terörizm ile suçluyor), 25.07.2009, http://marebpress.net/news_details.php?sid=17754.

Rahmeti, Rahmetullah Ahmed. "Et-Tehciru's-Siniy fi Turkistani'ş-Şarkiyye (Doğu Türkistan'a Çin Göçü)", *Rabitatü'l-Alemi'l-İslami, Mekke-i Mükerreme, Da'vetü'l-Hak serisi*, Sayı 93, 1989, s. 69, Rabita'nın web sayfası: http://www.themwl.org/Publications/default.aspx?t=1&cidi=303&l=AR.

Es-Sâlih, Ali. "Şanghay Forumu Yeni Bir Küresel Kutuplaşmaya yol açar mı?", 03.10.2008, Al-Jazeera Televizyonu, http://www.aljazeera.net/NR/exeres/9570F622-9AF6-4176-A1F3-5AAA8628C828.htm.

"Es-Sîn: El-Kam'u'd-Dîniyyu Li'l-Muslimine'l-Uygur" (Çin: Uygur Müslümanlarına Yapılan Dinî Baskı), New York, 10.04.2005 tarihli *Human Rights Watch* örgütü tarafından hazırlanan raporunu özeti için bkz. http://www.hrw.org/de/news/2005/04/10-1.

Et-Türkistanî, Muhammed Emin İslamî, Rahmetullah İnayetullah et-Türkistanî ile beraber hazırlamıştır. "Hakaik an'it-Turkistani'ş-Şarkiyye (Doğu Türkistan Hakkındaki Gerçekler)", http://www.uyghurweb.net/Ar/MISLAMIY.pdf.

Seyit Tümtürk
Dünya Uygur Kurultayı Başkan Yardımcısı

5 Temmuz'un Ardından Doğu Türkistan

5 Temmuz olaylarının sebep ve sonuçları

26 Haziran 2009 tarihinde Çin'in Guangdong eyaletinin Shaoguan şehrindeki Hurui adlı oyuncak fabrikasında 5.000'den fazla Çinli işçinin 300 civarında Uygur işçiye vahşice saldırması sonucu 60'ın üzerinde Uygur işçi ölmüş, 150'den fazla Uygur işçi de ağır yaralanmıştır. Böyle büyük ve millî çatışma karakterli bu kanlı olayın halkımızı öfkelendirmemesi ise mümkün değildi. Uygur halkı kendi kardeşlerinin Çin şovenistleri tarafından haksız yere dövülerek öldürülmesine sessiz kalamazdı.[1] Bunun için Uygur gençleri ve üniversite öğrencileri Doğu Türkistan'ın başkenti Urumçi'de 5 Temmuz 2009 günü bir gösteri düzenledi. Sükûnet içinde başlayan gösteride Guangdong'da yaşanan olaylar hakkında hükümetten bir açıklama yapması ve olayların gereği gibi soruşturulması talep edildi. Ancak müstemlekeci Çin yönetimi, Uygur halkının bu gayet insani ve haklı isteğine makul bir cevap vermek yerine göstericileri vahşice dağıtarak 5 Temmuz kanlı katliamına sebep oldu. Çin polisinin Uygurların gösterisine sert müdahalesi ikinci bir Tiananmen katliamına yol açtı. Çin yönetimi, gerçekleştirilen katliamdan sonra öldürülenler için Uygurların cenaze töreni düzenlemesine dahi izin vermedi.[2] Uluslararası haber ajansları da Urumçi'de yaşananların katliam olduğunu bildirdiler. Olaylardan ancak birkaç gün sonra bölgeye 22.000 asker sevk edildi ve kısa sürede binlerce kişi tutuklandı. Gece sokağa çıkma yasağı ilan edildi ve bölgenin internet erişimi ve telefon bağlantıları kesildi. Olayların hemen ardından Çin merkezî hükümeti açıklamalarında, yaşananların bölücülerin meydana getirdiği planlı, organize olaylar olduğunu, devlet güvenliğine zarar verici vurupkırma, talan etme, kundaklama ve öldürme olayları yaşandığını, olayların sorumlusunun da Dünya Uygur Kurultayı ve Rabia Kadir olduğunu iddia etti.[3]

Aynı günlerde Çin, önemli bir konuğu, Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah

Gül'ü ağırlıyordu. Guangdong'daki olaylardan iki gün sonra Doğu Türkistan'ın başkenti Urumçi'ye giden Gül, Çin ve Uygur yetkilileri tarafından gayet sıcak karşılandı. Çatışma haberleri birkaç gün sonra 3.000 kilometre ötedeki Urumçi'ye ulaştı. Fakat komünist Çin müstemlekeci yönetimi Urumçi'de çatışmalar başladığında hiçbir müdahalede bulunmadı ve 5 Temmuz'da yaşanan olaylara sebep oldu.

Tek parti diktatörlüğündeki komünist Çin yönetimi Doğu Türkistan'da müstemlekecilik politikası yürüterek 60 yıldan bu yana sürekli olarak Uygur halkını bütün haklarından mahrum bıraktı. "Sincan Uygur Otonom Bölgesi" adı altında Uygurlara sözde özgürlük sağladığı izlenimini vermeye çalıştı. Ama aksine Doğu Türkistan'daki zengin kaynaklar hızla talan edildi. Çevre kirliliği ağır boyutlara ulaştı. "Sincan'a yardım edecek" denilerek milyonlarca Çinli göçmen Doğu Türkistan'a getirilerek yerleştirildi. Doğu Türkistan'daki nüfus verilerine bakıldığında görülecektir ki, Doğu Türkistan'da Uygur halkının nüfusu 1949 yılındaki %80 oranlarından çok aşağılara düşerek %43'lere geriledi. Çinlilerin nüfusu ise %4'lerden %47'lere ulaştı.

Uygur gençleri arasındaki işsizlik de millî aşağılama ve dışlama politikasının etkisiyle bir hayli ağırlaştı ve bütün Doğu Türkistan genelindeki gençlerin işsizlik oranı %70'i geçti. Hâlihazırda üniversite mezunu Uygurların işe yerleşme oranları %10'a bile ulaşamamakta. Buna karşın Çinli öğrencilerin işe yerleşme oranları %90 civarında. Hükümetin memur alımı sınavlarında Uygurlara ayrılan kontenjan sayısı azaltılmış, Çinliler için ayrılan kontenjan ise arttırılmıştır.

İşçi alımlarında da millî aşağılama ve dışlama had safhaya ulaşmıştır. 2003 yılından başlayarak "iş gücü fazlası" Uygur gençleri -ki bunların çoğunluğunu bekâr Uygur kızları teşkil etmektedir- işe yerleştirme gerekçesiyle Çin'in iç eyaletlerine sürgün edilmekte, buralarda ucuz işçi olarak çalıştırılmakta ve ağır derecede istismar edilmektedir. Günde ortalama 15 saat çalışmalarına karşın aldıkları maaş ayda 500 yuan (yaklaşık 110 TL) bile değildir. Fakat aynı koşullardaki bir Çinli işçinin aynı fabrikada aldığı maaş 3.000 yuanın (yaklaşık 670 TL) üzerinde olmaktadır. Çin'in iç bölgelerine götürülen Uygurlar, günlük yaşamları ve örf-adet yönünden gittikleri bölgelerdeki halklardan farklı oldukları için aşağılanmakta ve hakaretlere maruz kalmaktadır. Bu durum hepimizi endişelendirmektedir.

Böyle bir arka planda Uygur işçilerin uğradığı saldırılar ve sonrasında yaşanan katliam bölgedeki koşulları kat kat ağırlaştırmış ve millî gruplar arasındaki iliş-

kiler hassaslaşmış; Uygur halkı patlamaya hazır bir bomba hâline gelmiştir. Son olaylar Çin müstemlekeci yönetiminin Uygur halkına yönelik olarak uyguladığı millî aşağılama ve zulüm politikasının gerçek yüzünü ortaya çıkarmıştır. Fakat komünist Çin yönetimi bu meseleyi çok basite almış ve uygulamakta olduğu politikasına sıkı sıkı sarılarak Uygur halkına "Sen ne yapabilirsin? Sen ne yaparsan yap benim avucumdasın!" anlamına gelen bir yaklaşımla muamele etmiştir. Böyle bir ortamda Doğu Türkistan'daki siyasi durumun hassaslaşması kaçınılmazdır.

Guangdong olaylarının asıl sebebinin halktan saklanması, ölen Uygurların sayısının sadece 2 olarak ilan edilmesi, yaralananların gerçek sayısının verilmemesi ve bu olayın sorumluları hakkında hiçbir cezai müeyyide uygulanmaması insanların yüreklerindeki öfkenin büyümesine ve en sonunda da 5 Temmuz Urumçi olaylarının patlak vermesine sebep oldu.

Çin müstemlekecileri Urumçi'de 5 Temmuz katliamına sebep olan Guangdong-Shaoguan'daki büyük soykırımın mahiyetini halktan gizleyerek Uygur halkını aldatmak istedi. Fakat güçlü deliller komünist Çin yönetiminin millî aşağılama ve soykırım uygulama suçlarını açık bir şekilde ortaya koymaktadır; Çin yönetimi bu insanlık suçlarının sorumluluğunu üzerinde taşımaktadır.[4]

Dünyanın 5 Temmuz olaylarına yaklaşımı

5 Temmuz 2009 günü Urumçi'de meydana gelen olaylar dünya gündeminin önemli başlıkları arasında yer almıştır. Özellikle İslam dünyasında geniş yankı uyandıran bu olaylara karşı Türkiye'nin yaklaşımı dikkate değer olmuştur.

Olaylar sonrasında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan yaşananları "âdeta soykırım" olarak nitelendirmiştir. Urumçi olayları ile ilgili olarak Türkiye Çin'e çok sert tepki göstermiştir. Başbakan Erdoğan, Doğu Türkistan'da yaşananların vahşet boyutuna ulaştığını ve olayların bir an evvel sonlandırılması ve sorumlularının adalet karşısında hesap vermesi gerektiğini ifade etmiştir. Erdoğan ayrıca, Urumçi'de yaşananları Türkiye'nin geçici üyesi olduğu Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi'ne taşıyacaklarını da duyurmuştur.

Çin'deki Uygur katliamına Türkiye halkı da tepki göstermiştir. Cuma namazı çıkışı Kocatepe Camii ve Fatih Camii[5] başta olmak üzere yurt genelindeki camilerde, Urumçi'de katledilen Uygurlar için gıyabi cenaze namazı kılınmıştır.[6] Bazı

sivil toplum kuruluşları Uygur katliamını kınamak ve protesto etmek için Taksim Meydanı'nda yürüyüş düzenlemiştir.[7]

Saadet Partisi Çin'in Uygur Türklerine karşı yaptığı katliama büyük tepki göstererek 12 Temmuz 2009 tarihinde İstanbul'da bir miting düzenlemiştir.[8] Çağlayan Meydanı'nda düzenlenen mitinge tam 250 sivil toplum kuruluşu, işçi sendikaları ve hayır derneklerinin yanı sıra binlerce kişi katılmıştır.[9] Mitingde, Doğu Türkistan'da yaşanan olaylardan dolayı Çin Halk Cumhuriyeti protesto edilmiştir.[10] Mitingde konuşan Saadet Partisi Genel Başkanı Prof. Dr. Numan Kurtulmuş, katliamın durdurulması için Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve TBMM'ye çağrıda bulunmuştur.[11]

Çin, Uygur Müslümanlarının vahşice katledilmesine tepki göstermek ve onların yalnız olmadığını kanıtlamak amacıyla miting organize eden Saadet Partisi'ne tepki gösterip, SP için "kaynağı belirsiz parti" demiştir.[12] Saadet Partisi Dış İlişkiler Başkan Yardımcısı Doç. Dr. Oya Akgönenç, Çinli bürokratların Çağlayan mitingi ile ilgili karalamalarına şu sözleriyle yanıt vermiştir: "Resmî katılım talebi ile gelen her türlü siyasi eğilim ve düşünceyi temsil eden tam 250 sivil toplum kuruluşu, işçi sendikaları, hayır dernekleri ile büyük bir katılım sağlanmıştır. Çağlayan Miting'i Türk toplumunun duyduğu öfke, üzüntü ve zalim davranış karşısında gösterdiği tepki ve zulme 'Dur!' çağrısıdır." [13]

Urumçi katliamına en sert tepkiyi gösteren en etkin sivil toplum kuruluşlarından biri de İHH İnsani Yardım Vakfı'dır. İHH İnsani Yardım Vakfı, Çin'in Doğu Türkistan'daki Uygur Türklerine yaptığı zulmün acilen durdurulması için BM'ye, İslam Konferansı Teşkilatı'na ve Türk hükümetine çağrıda bulunmuştur. İHH İnsani Yardım Vakfı Genel Başkanı Bülent Yıldırım ve STK temsilcileri, Urumçi katliamıyla ilgili bir basın açıklaması yapmıştır. Yıldırım, zulmün acilen durdurulması için Türkiye'nin İslam Konferansı Teşkilatı'nı toplanmaya ikna etmesi gerektiğini vurgulamış, özellikle İslam ülkelerinin talep gösterdiği Çin mallarına boykot uygulanması gerektiğini kaydetmiş ve "Dünyaya, Arap dünyasına, Türk dünyasına, STK'lara, uluslararası örgütlere ve devletlere sesleniyorum! Gazze'de gösterdiğiniz duyarlılığı Doğu Türkistan'da da göstermek mecburiyetindesiniz. Şu son yüzyılda Irak'ta, Afganistan'da Çeçenistan'da, Filistin'de, Keşmir'de ve Bosna'da öldürülenleri toplayın, 10'la çarpın; Doğu Türkistan'da daha çok insan öldürülmüştür." sözleriyle BM'nin, İslam Konferansı Teşkilatı'nın ve Arap

Birliği'nin harekete geçmesi gerektiğinin, yoksa zulmün artarak devam edeceğinin altını çizmiştir.[14]

Urumçi katliamına Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı da sert tepki göstermiştir. Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Bardakoğlu: "O acıyı, ızdırabı, hep birlikte ama hiçbir şey yapamadan yaşıyoruz. Hiçbir şey yapamamak herhâlde acıların en büyüğüdür. Gerçekten bir an önce, hep diyoruz ya, insanlığın merhamet eğitimine ihtiyacı var. İnsanlığın birbirine insan olarak davranmasına ihtiyaç var. Stratejik hesaplar, gelecek kaygıları, uranyum kaygısı, şu kaygısı, bu kaygısı ile insanların hayatının, milletlerin hayatının hiçe sayılması, âdeta soykırıma tabi tutulması elbette kabul edilemez bir şey. Doğu Türkistan mekân olarak uzak, ama milletimizin gönlüne uzak değil. Doğu Türkistan'da yaşanan olaylar, bizim milletimizin yakinen takip ettiği, yüreğinde acısını hissettiği, dua ettiği ama bir şey yapamadığı için de âdeta kahrolduğu olaylardır. İnşallah aklıselim, sağduyu galip gelir ve kutupta balinaların hayatı için seferber olan insanlık, böyle binlerce insanın hayatını da önemseme duyarlılığına ulaşır." diyerek tepkisini dile getirmiştir.[15]

BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Navi Pillay, olaylarda can kaybı olmasından endişe duyduğunu söylemiştir.[16]

Avrupa Birliği Dönem Başkanı ise yaptığı açıklamada, Urumçi'de yaşanan olaylardan derin endişe duyduklarını, can kaybını esefle karşıladıklarını belirtmiş ve sorunun barışçıl yolla çözülmesi çağrısında bulunmuştur.

İslam Konferansı Teşkilatı, ölçüsüz güç kullanılmasından derin endişe duyduğunu bildiren açıklamasında; Çin'den, ülkedeki Müslüman azınlığın sorunlarına, bu sorunların temelinde yatan nedenlerle mücadele edecek daha geniş bir bakış açısıyla yaklaşmasını istemiştir. İslam Konferansı Teşkilatı Genel Sekreteri Ekmeleddin İhsanoğlu ise, Uygurların bir korku ikliminde yaşamaya zorlanmalarından derin üzüntü duyduklarını, Uygur halkının sorunlarının salt güvenlik önlemleriyle çözülemeyeceğini belirtmiş, olayları teşkilat olarak yakından takip etmeye devam edeceklerinin altını çizmiştir.[17]

ABD Beyaz Saray Sözcüsü Robert Gibbs, yaptığı açıklamada, Doğu Türkistan'da yaşanan can kayıpları konusunda hükümetlerinin duyduğu üzüntüyü ve derin kaygıyı dile getirmiştir.[18] ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton da ABD'nin olaylardan derin endişe duyduğunu belirtmiştir.[19]

Fransa Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Eric Chevallier olaylarla ilgili olarak endişesini belirtmiş ve "yaşananlara muhtemelen bir Avrupa tepkisinin olacağını" söylemiştir.[20]

İsviçre Dışişleri Bakanlığı her iki tarafı da sükûnete davet ederek yaşananlardan endişe duyduklarını belirtmiş, olaylarda hayatını kaybedenlerin ailelerine başsağlığı dilemiş ve Çin'in basın ve ifade özgürlüğüne saygı göstermesini istemiştir.[21]

Japonya Dışişleri Bakan Yardımcısı Mitoji Yabunaka, olaylarla ilgili olarak, "Japon hükümeti meseleyle yakından ilgileniyor ve yaşananlardan endişe duyuyor." demiştir.[22]

Çinli ve Kazak yetkililer, Doğu Türkistan'ı ziyaret etmek isteyen Kazakistan vatandaşlarının vizelerini askıya alma kararı almışlardır.[23] Ayrıca Kazakistan Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü 1.000'den fazla Kazakistan vatandaşının bölgeyi terk ettiğini söylemiştir.[24]

Rusya Dışişleri Bakanlığı, Doğu Türkistan'daki olayların Çin'in içişleriyle alakalı bir durum olduğunu savunmuştur.[25]

Sri Lanka, olaylardan endişe duyduğunu belirtirken, yaşananları Çin'in iç meselesi olarak gördüğünü ve Çin'in tekrar sükûneti sağlayacağına inandıklarını belirtmiştir.[26]

Ayrıca, Uluslararası Af Örgütü Asya Pasifik Yardımcı Direktörlüğü görevini sürdüren Roseann Rife, Çinli yetkililerden, ölen ve gözaltına alınanlar için hesap vermelerini, barışçıl bir şekilde görüşlerini dile getirdikleri veya dernek kurma ve toplanma özgürlüklerini kullandıkları için gözaltına alınanların derhâl salıverilmelerini; ölüm cezasına başvurmadan, uluslararası standartlara uygun adil mahkemelerin görevlendirileceği adil ve tam bir soruşturma başlatılmasını talep etmiştir.[27]

İnsan Hakları İzleme Örgütü, olaylar hakkında bağımsız bir soruşturma başlatılması, Çin'e de bu soruşturmaya izin vermesi için çağrıda bulunmuştur. Örgüt ayrıca Çin'in uluslararası kurallara saygı göstermesini ve göstericilere orantısız güç kullanmamasını istemiştir.[28]

5 Temmuz olayları nasıl okunmalı?

Doğu Türkistan, batıda Hazar Denizi'nden doğuda Moğolistan sınırlarına, kuzeyde Ural Dağları'ndan güneyde bugünkü Afganistan içinde kalan Hindukuş Dağları'na kadar uzanan Türkistan'ın doğu kısmını oluşturmaktadır. 19. yüzyılın ortalarından itibaren bağımsızlık mücadelesi veren Doğu Türkistan, 1949'da Çin'de Komünist Parti'nin yönetime geçmesinden sonra, 1955 yılında Mao yönetimi tarafından Sincan Uygur Özerk Bölgesi olarak tanımlandı. Şu uygulamaya bakın ki, Doğu Türkistan, Çince "kazanılmış topraklar" anlamına gelen "Sincan" adıyla isimlendiriyorlar. Maalesef Türkiye'de bazı yöneticiler ve basın kuruluşları da aynı ismi benimsemiş durumda. Hâlbuki Uygur Türkleri ülkelerinin adını Doğu Türkistan olarak ortaya koydular; Sincan olarak anılmaktan rahatsızlık duyuyorlar.

Çin anayasası 56 etnik grubun yaşadığı topraklarındaki beş özerk bölgeye kendi dilini ve yazısını kullanma ve geliştirme; kendi bölgesindeki doğal kaynakları yönetme ve koruma; her vatandaşına dine inanma ya da inanmama; kırsal kesimde yaşayan kadınlara üç çocuk sahibi olma haklarını tanıyor. Ancak ne var ki Doğu Türkistan'da bu haklar ihlâl ediliyor.

Önce ideolojinin gereği olarak dinî alanda kendini gösteren baskı, medreselerin kapatılması, din adamlarının devrim düşmanı olmakla suçlanıp tutuklanması ve yok edilmesiyle somutlaştı. Bunu camilere Mao resimlerinin ve Çin bayraklarının asılması izledi. Ardından Çin'in diğer bölgelerinden Doğu Türkistan'a göç başladı. 1949'da %3 civarında olan Çinli nüfus, 2000'lerde %50'ye yaklaştı. Bugün 30 milyon olarak tahmin edilen Doğu Türkistan nüfusunun %54'ü Uygur ve Kazak Türklerinden, geri kalanı da Çinlilerden oluşuyor. Merkezî Çin yönetimi her ne kadar Doğu Türkistan bölgesine Uygur bir vali atamaya özen gösterse de bu, sorunların çözümü için yeterli olmuyor.

Son dönemlerde bölgede gerilim iyice arttı. Yönetim, Urumçi ve Doğu Türkistan'ın en batısında yer alan Kaşgar'daki tarihî eserleri ortadan kaldırmaya girişti. Urumçi'de tarihî saray, çeşme ve medreselerin bulunduğu eski mahalle imha edilerek yerine modern binalar inşa edilmeye başlandı. Kaşgar'da Türk dünyasının en büyük bilginlerinden Kaşgarlı Mahmut'un eğitim gördüğü Hanlık Medresesi yıkıldı. Ayrıca son dönemlerde Uygur kızları gruplar hâlinde Çin'in doğu ucuna

götürülüyor. Çin hükümeti 2006 yılından bu yana Uygur kızlarını zorunlu olarak Çin'in iç bölgelerindeki fabrikalara çalışma amacı ile götürüyor. Hükümetin yaptığı resmî açıklamaya göre, gelişmemiş ve iş alanlarının kısıtlı olduğu Doğu Türkistan bölgesinde yaşayan genç kızlara Çin'in güney kesimlerinde iş imkânı sağlanıyor. Doğu Türkistanlı kadınların iki çocuk doğurma hakları var. Doğu Türkistan'ın güney kesimlerinde yaşayan ve iki kızı olan hemen her aile, kızlarından birisini fabrikalarda çalıştırılmak üzere Çin devletine vermek zorunda. Bu kızların yaşları 16-25 arasında değişmekte. Ayrıca seçilen kızların hiç evlenmemiş olması ve çocuklarının olmaması gerekiyor. Çin içlerine götürülen bu kızların bir kısmı uzun süre aileleri ile hiçbir irtibat kuramadan karın tokluğuna çalışıyor. Bir kısmının ise akıbeti belli değil. Bu kızlar evlenmek için kadın bulamayan Çinlilere ve kadın ticareti yapan kişilere satılıyor. Doğu Türkistan'ın başkenti Urumçi'de yayınlanan *İktisat* gazetesinin verdiği bilgilere göre, 2009 yılına kadar bölgeden götürülen kızların toplam sayısı 200.000'i geçmiş durumda.[29]

Dünyayı sarsan ekonomik kriz ile birlikte Çin'in güney bölgelerindeki binlerce fabrika kapanmış ve milyonlarca genç kadın memleketlerine geri gönderilmiştir. Tüm bu gelişmelere rağmen sadece Doğu Türkistan'ın Peyzavat nahiyesinden fabrikalara çalışmaya götürülen 6.052 kızın hiçbiri geri dönmemiştir.

Aslında sorunların temelinde yer altı zenginlikleri açısından "21. yüzyılın Kuveyt'i" olarak anılan Doğu Türkistan bölgesinin Çin'in en önemli hammadde kaynaklarından biri olması yatıyor. Ülkede çıkarılan 148 çeşit madenin 118'i Doğu Türkistan topraklarında bulunuyor; yani Çin'in maden ocaklarının %85'i burada. 1980'lerden bu yana sanayileşme süreciyle birlikte enerji ihtiyacı artan Çin, Uluslararası Enerji Ajansı'nın 2008 verilerine göre enerji tüketiminde ikinci sırada yer almakta. "Dünyanın atölyesi"nin motorunu çalıştıracak güç ise Doğu Türkistan'dan geliyor. Yüz ölçümü Çin'in altıda biri (Türkiye'nin yaklaşık iki katı) olan Doğu Türkistan, Çin'in en büyük doğal gaz üretim bölgesi. Önemli miktarda ham petrol yatağına sahip ve toplam kömür rezervlerinin de yarısına yakınını barındırıyor. Kaynaklarını çeşitlendirmek ve nükleer enerjiden faydalanmak isteyen Çin için geçen yıl Doğu Türkistan'ın önemi biraz daha arttı. Zira Çinli jeologlar 17 yıllık bir çalışmanın ardından Doğu Türkistan'ın İli Havzası'nda 10 bin tonluk bir uranyum kaynağı keşfettiler. Yani Çin'in zengin enerji kaynaklarına sahip Orta Asya ve Batı'ya açılan kapısı konumundaki bölge, ülke için kritik önemde.

Çinliler uzun yıllardan beri Doğu Türkistanlılara karşı psikolojik baskı uygulayarak Uygurları asimile etmek istiyorlar. Uygur Türklerinin bulunduğu yerlere Çinli nüfus yerleştiriyor ve onları kendilerine benzetmeye çalışıyorlar.

Dil konusunda da sınırlamalar mevcut. Doğu Türkistan'da halkın %50'si Uygur Türkçesi ile konuşmasına rağmen bölgede Türkçe isim kullanmak yasak. Üniversitede eğitim dili Çince. Din ve ibadet özgürlüğü de kısıtlamalara tabi; örneğin hacca giden bir memurun işine son verilebiliyor. Doğu Türkistan'da Kur'an okumak suç, oruç tutmak yasak. Haberleşme ağları kesik. Burada yaşayan herkes, her an ölümle burun buruna.

Çinliler Doğu Türkistanlılara kin ve nefretle bakıyorlar, onlara göre Doğu Türkistanlı olmak suç. Polis, keyfî uygulamalarıyla halkı taciz ediyor, istediği yerde arayıp sorguya çekebiliyor. Bir dükkâna giren Doğu Türkistanlıya hırsıza bakar gibi bakılıyor. Onları devlet için en büyük tehlike olarak görüyorlar. Doğu Türkistanlılar bölücü, radikal, İslamcı, terörist, hırsız gibi sıfatlarla anılıyor. Hiçbirinin güvencesi yok. 35 milyon insan yarınından emin olamadığı bir atmosferde yaşıyor. Tutuklanan veya öldürülen kişilerin geride kalan aile fertlerinin durumu içler acısı. Kısaca, orada tam anlamıyla bir insanlık dramı yaşanıyor.[30]

Çin'in bölgeyi Çinlileştirme politikası kuşkusuz bölgede yaşayan iki toplum arasında da husumet yaratıyor.[31]

Çin'in 5 Temmuz olaylarına tepkisi ve karartmalar

26 Haziran'da binlerce Çinlinin Shaoguan'da bir oyuncak fabrikasını basması ve zorla çalıştırmak için Çin'e götürülen Doğu Türkistanlı gençleri yataklarında katletmeleri ile başlayan ve 5 Temmuz Pazar günü Urumçi'de bu olayı protesto etmek amacı ile gösteri yapan Doğu Türkistanlılara güvenlik güçlerinin ateş açması ve pek çok kişiyi öldürmesi ile zirveye ulaşan olaylar sonrasında Doğu Türkistan'da Çin kaynaklarının olayları çarpıtma çabası ve şiddeti körükleyen açıklamaları devam ediyor.[32]

• Çin resmî haber ajansları yaşananlarla ilgili tüm yayınlarında Çinlilerin görüntülerini kullanmış, olayların gerçek yüzü ile ilgili hiçbir görüntülü kaynağa yer vermemiştir. Sadece yakılmış araba ve iş yeri görüntülerine yer verilmiş, yaralı iki Çinli kızın görüntüleri ile hedef saptırmaya çalışılmıştır. Urumçi'deki kaynakla-

rımızdan aldığımız haberlere göre 2.000 civarında olan ölü sayısı uzun süre 146 olarak açıklanmıştır. Ancak bizlere ulaşan görüntüler yaşanan vahşetin büyüklüğünü gözler önüne sermektedir. Çinli kaynakların verdiği 184 ölü ve 1.680 yaralı rakamları gerçekte çok daha yüksektir. Bu konuda Çin, diasporadaki Uygurları, rakamları abartmakla suçlamaktadır. Oysa verilen rakamlar bizzat olayları yaşayan kişilerden alınan rakamlardır.

• Çin hükümeti, güvenliklerinin sağlanamayacağı bahanesi ile başta tarihî Kaşgar şehri olmak üzere pek çok şehirden yabancı gazetecilerin ve yabancı uyrukluların ayrılmasını istemiştir. 5 Temmuz olaylarının ilk uğradığı şehir olan, gösterilerin düzenlendiği ve çatışmaların yaşandığı Kaşgar'da gerilimin tırmanacağından endişe eden Çin'in, yabancılardan şehri terk etmesini istemesi, şehirde yeni bir katliamın yaşanacağı endişesine sebep olmaktadır.

• Çin'in Doğu Türkistan'a atadığı Genel Vali Wang Lequan'ın, olaylardan sorumlu olanların idam edileceği açıklamasını 12 Temmuz 2009 günü tekrarlaması ve idamlar için gerekli düzenlemelerin yapıldığını söylemesi üzerine, 13 Temmuz Pazartesi günü Urumçi'de tekrar olaylar çıkmıştır. Çin kaynaklarının verdiği haberlerin aksine 6.000'in üzerinde olan tutuklu yakınları, kararı protesto etmiştir. Çıkan olaylarda iki Doğu Türkistanlı daha polis tarafından öldürülmüştür. Çin'in daha önceki uygulamalarını çok iyi bilen Doğu Türkistanlılar, idam furyası ile katliamın devam edeceğinden endişe etmektedirler. Nitekim 11 Eylül saldırılarından sonra Çin, bütün Doğu Türkistanlıları terörist ilan etmiş, yüzlerce Doğu Türkistanlı genci terör örgütü üyesi olmak suçundan idam etmiştir. Çin, her Doğu Türkistanlıyı Urumçi olaylarının sorumlusu olarak görmekte ve sorgusuz sualsiz idam etmektedir. Bunun için en iyi örnek, Dünya Uygur Kurultayı'nı,[33] Dünya Uygur Kurultayı Başkanı Rabia Kadir'i[34] ve Doğu Türkistan Müslümanlarını[35] olayların sorumlusu olarak göstermesi ve 27 Uygur Türk'üne idam cezası vermesidir.[36]

• Olayların yatıştırılması için bölgeye sevk edilen on binlerce asker, Doğu Türkistanlıların evlerini basmış ve geniş çaplı aramalar yapmıştır. Bütün fotoğraf makineleri ve kameralara el konulmuştur. Bilgisayarında, cep telefonunda, fotoğraf makinesi veya kamerasında olaylarla ilgili görüntü olanlar tutuklanmıştır.[37]

• Doğu Türkistan'daki katliamın sorumlusu, Komünist Parti yetkilisi Genel Vali Wang Lequan, polise "Kafasını kaldıran Uygur Türk'ünü vurun" emri vermiştir. Olayların çıktığı gün asker de Türkleri sokakta kurşuna dizmiştir.[38] Wang

Lequan yaptığı bir açıklamada, hiçbir Çinlinin geri dönmemesini, korkmamasını, yanlarında Çin güvenlik güçlerinin olduğunu söylemiştir. Bu, provokatif bir söylemdir. Nitekim bağımsız haber ajanslarının verdiği görüntülerde, Çinli askerlerin Uygurlar üzerinde baskı kurduğu, Uygurları abluka altına aldığı açıkça görülmektedir. Buna rağmen sokaklarda ellerinde balta ve sopalarla gezen Çinli paramiliterlere hiç müdahale edilmemesi genel valinin söylemlerini doğrulamaktadır.

• Wang Lequan'ın olaylar sırasında yaptığı "Başlarını kaldırdıklarında hemen vurmalıyız. Saldırmalarını beklemeden hemen vurmalıyız. Bu kış ve önümüzdeki baharda bütün bölgede bağımsızlık hareketlerine karşı yeniden ıslah faaliyetini başlatacağız." açıklaması, gelecek için dehşet vericidir.[39] Islah faaliyetlerinin önceki dönemlerdeki acı sonuçlarını çok iyi hatırlamaktayız. Islah ifadesiyle Doğu Türkistan halkı üzerinde yeni bir baskı dalgası oluşturulacağı anlaşılmaktadır.

• Türkiye kamuoyunu yanıltmak amacı ile Çin'in İstanbul Başkonsolosluğu propaganda kayıtları dağıtmaya başlamıştır. Olaylarla ilgili görüntülerin montajlanarak yer aldığı kayıtlarda Çin, gerçekleri saptırmıştır. Yaşananların tek sorumlusu olan Çin'in tek taraflı olarak hazırladığı, tamamen siyasi amaçlı bu kayıtlar hiç kimse tarafından kabul edilmez, edilemez.[40]

• Çinli yetkililer, 5 Temmuz olaylarının hemen ertesinde sürgündeki Uygur lider Rabia Kadir'in Urumçi'de inşa ettirdiği üç binanın yıkılmasına karar vermiştir. Çinli yetkililer, çatlaklarla dolu olduğu gerekçesiyle binaların sağlam olmadığını iddia etmiştir.[41] Ancak bu kararın olaylardan hemen sonra alınması dikkat çekicidir.

• Çin işgali altındaki Doğu Türkistan'da Çin yönetimi Müslüman Uygur Türklerinin tarih ve kültürleri ile bağlarını koparmak amacıyla tarihî İpek Yolu'nun önemli kavşak noktası Kaşgar şehrinin eski şehir kısmını dozerlerle yıkıp yerle bir etmeye başladı. Tarihî Kaşgar şehrinin %85'inin yıkılmasının planlandığı bildirildi. Kaşgar şehri İpek Yolu'nun kuzey ve güney kısımlarının birleştiği vahada, Taklamakan Çölü'nün batı ucunda bulunuyor. Delhi ve Semerkant'tan yola çıkan tüccarlar, dünyanın en zorlu dağ yolunu geçtikten sonra Kaşgar'da yüklerini boşaltıp şehrin sokaklarında safran ve diğer ticari eşyalarını satıyorlardı. Günümüzde tüccarlar da aynı şekilde ipek ve porselen yüklerini buraya getiriyorlardı. Şimdi bu tüccarların yerini turistler aldı. Eşeklerin çektiği arabalarla vadileri ve toprak evleri geziyorlar. Kaşgar şehri daha önce de Cengiz Han tarafından yakılıp yıkılmıştı.

Yıllar sonra şehir tekrar talan ediliyor fakat bu sefer Çinliler tarafından.[42]

The New York Times gazetesinin haberine göre, Kaşgar'ın tarihî bölümünde yapılan yıkım sebebiyle şu ana kadar 900 Müslüman aile Kaşgar'ın eski şehrinden göç etti. Mimar ve tarihçi George Michell 2008'de yazdığı "Kaşgar: Eski İpek Yolu'ndaki Vaha" adlı kitabında, Kaşgar için "Orta Asya'da bulunabilecek geleneksel İslam şehirlerinin en iyi korunmuş örneği." demişti. Şimdi işgalci Çin yönetiminin eliyle Orta Asya'da en iyi şekilde muhafaza edilmiş bu geleneksel İslam şehri, bütün izleri ile tarih sahnesinden silinmeye çalışılıyor.[43] Çin, Doğu Türkistan'ın en önemli şehirlerinden Kaşgar'ı yıkma nedeni olarak her dikta rejiminin bulduğu bildik gerekçeyi tekrarladı, "Halkın güvenliği için yıkıyoruz!" Doğu Türkistan'daki Uygur Türklerinin tarih, kültür ve sanatla yoğrulmuş abide şehri Kaşgar'daki eski şehir bölümünü "kentsel dönüşüm" adına yavaş yavaş yok eden Çin hükümeti, Türkiye'de ve dünyada son dönemde artan tepkiler üzerine bir "bilgilendirme filmi" hazırladı. Şimdiye kadar aralarında İslam dünyasının en büyük medreselerinden biri olan Hanlık Medresesi'nin de bulunduğu çok sayıda tarihî eser yıkılarak yerlerine dev gökdelenler inşa edildi. Çin hükümetinin hazırladığı ve tam anlamıyla propaganda kokan filmde ise, neredeyse tamamı Çinli olan proje mühendisleri, eski şehirdeki harabe hâlde olan toprak evlerin yıkılması gerektiğini anlatıyor. Çin'in İstanbul Başkonsolosluğu tarafından hazırlanan "Eski Kaşgar Kentinin Yenilenmesi ve Korunması" isimli filmde, bu binaların neden böylesine bakımsız kaldığı, evlerini inşa etmek isteyen Uygurların karşılaştıkları engeller ya da Uygur halkının maruz kaldığı eğitim ve iş ayrımcılığının bu geri kalmışlık üzerindeki etkilerinden hiç bahsedilmiyor.[44]

5 Temmuz sonrasında bölgedeki gelişmeler ve güncel durum

Çin hükümetinin ayrılıkçı politikaları ve Uygur Türklerine uyguladığı baskılar nedeniyle bölgede çeşitli isyanlar ve karmaşalar yaşanmaktadır. 2009 yılı içinde gerçekleşen 5 Temmuz olayları da bu durumun bir yansımasıdır. Olay nedeni Çin resmî kayıtlarına, haziran ayında fabrikada çıkan bir çatışmada iki Uygur Türk'ünün öldürülmesi olarak geçmiştir. Fakat yaşananların arka planındaki nedenler hem Türk kamuoyu hem de Amerikan kamuoyu tarafından tartışılmaktadır.[45] Uygur Türkleri Çin hükümetinin fabrikada yaşanan katliamı tarafsız ve adil şekilde ele alması için bir süre beklemişlerdir. Ancak Çin, ırkdaşlarından yana bir

tavır sergileyerek olayın üzerini kapatmaya çalışmıştır. Bunun üzerine Kaşgar'dan gelen 2.000 civarında Uygur Türk'ünün katılması ile 5-10 bin kişilik bir Uygur topluluğu Urumçi'de yaşanan fabrika katliamı ve tecavüzün hesabını sormak ve adalet istemek üzere bir gösteri düzenlemiştir. Göstericiler herhangi bir taşkınlığa sebebiyet vermeden Çin hükümetinden olayın araştırılmasını ve suçluların cezalandırılmasını talep etmişlerdir. Ancak Çin polisi ve askeri bu sivil eyleme şiddetle karşılık vermiş ve ilk anda Uygurları korkutmak ve dağıtmak için göstericilerin en önünde oturma eylemi yapan ikisi kız üç kişiyi herkesin gözleri önünde başlarından vurarak öldürmüştür. Oluşan panikte kalabalığın üstüne silahlarla yürüyen Çin polisi onlarca Uygur Türk'ünü öldürerek ve yaralayarak kalabalığı dağıtmıştır. Haziran ayında yaşananların üzerine bu sert tavır âdeta tuz biber ekmiş ve Urumçi'nin değişik semtlerinde toplanan Uygur Türkleri şehir merkezine doğru yürüyüşe geçmişlerdir. Bu sırada da yol boyunca karşılaştıkları Çinlilerle kavgalara tutuşmuşlar, araçları devirip ateşe vermişlerdir. Çıkan kargaşada Çinlilerden ve Uygurlardan ölenler olmuştur. Tüm bu olaylar yaşanırken her yerde emniyet güçleri olmasına rağmen iki grup arasındaki sokak kavgasına müdahale edilmemiş ve âdeta göz yumularak olaylar kışkırtılmıştır.

Olaylar içinden çıkılmaz bir hâl aldığında emniyet güçleri rastgele ateş ederek Uygur Türklerinden pek çoğunu sokak ortasında öldürmüştür. Bu saldırıda Kaşgar'dan gelen Uygurlarla birlikte yaklaşık 2.000 Uygur Türk'ü aynı yerde öldürülmüştür. Hemen ardından itfaiye araçları ve çöp kamyonları gelmiş ve öldürülen Uygurlar çöp araçlarına doldurularak götürülmüş, sokaklar itfaiye araçlarınca temizlenmiştir. Görgü tanıklarının anlattığına göre temizleme işleminden sonra sokaklarda ne kan izleri ne de kafalarından vurulmuş Uygurların parçalanmış beyinlerinden bir iz kalmıştır. Tüm bunların ardından şehrin telefon, internet ve elektrik altyapısı kapatılmıştır. Akşam saat 22.00'de elektrikler tekrar verilmiş ve sabaha kadar sürecek ev baskınları başlamıştır. Kar maskeli Çin askerleri teker teker Uygur evlerini basarak çocuk, kadın, yaşlı, erkek ayırmaksızın herkesi gözaltına almıştır. Direnenler evlerinde, çocuklarının gözleri önünde öldürülmüştür. Geride kalanlar yakınları ile ilgili haber alabilmek için ertesi sabah polise müracaat ettiklerinde kendilerine baskınları yapanların polis olmadığı, bunların terör eylemi olarak kayıt altına alınacağı ve götürülenlerin kayıp olarak değerlendirileceği söylenmiştir. O gece götürülenlerden evine dönebilen kimse olmamıştır. Bir kısmının cesedi ailelerine teslim edilmiş, bir kısmının ölüsüne dahi ulaşılamamıştır.

Bir gün sonra Çinliler arkalarına Çin askerlerini de alarak Uygur bölgesine saldırıya geçmişlerdir. Önde Çinli halk, arkalarında ise onları koruyan Çin askerleri, Uygurların iş yerlerine, evlerine saldırmışlar ve yakalayabildikleri Uygurları sokak ortasında öldürmüşlerdir. İlginç olan ise Çinli saldırganların hepsinin elinde Çin polisinin kullandığı coplardan olmasıdır.

Çin polisinin işkence yöntemlerinden bazılarını ise şu şekilde sıralayabiliriz: Çeşitli gerekçelerle tutuklanan ya da evlerinden zorla alınan genç kızlara tecavüzler; günlerce aç susuz bırakılan tutuklulara tuzlu su verilmesi sonucu susuzlukları had safhaya ulaşan mahkûmların idrarlarını içecek duruma getirilmeleri; tutukluların genellikle kan kaybından ölümüne sebebiyet verecek şekilde çivili sopalarla dövülmesi; işkenceye dayanamadığından bağırıp inleyen tutukluların vurularak öldürülmeleri ve daha birçok metot...

Bu işkencelerde bir gecede 830 kişi öldürülmüş ve bu 830 kişinin çok büyük bir kısmının cesedi yakılarak külleri çöplere karıştırılıp çöp depolarına dökülmüştür. Bir kısım cesetler ise ailelerine 5 Temmuz çatışmalarında öldüğüne dair bir evrak imzalatılarak teslim edilmiştir. Böylece polis, bu kişilerin işkencede ölmediğini, ölümlerin iki grubun çatışması sırasında gerçekleştiğini kayıt altına almış olmaktadır. Yapılan işkenceler bunlarla da sınırlı değildir. Bir kısım tutukluların belden omuza kadar olan kısmına ıslak havlular sarılmakta; sopalar da havlu ile sarıldıktan sonra tutuklular dövülmektedir. Havlular nedeniyle vücutta herhangi bir darp izi oluşmazken iç organlar iflas ettiğinden tutuklular serbest bırakılıp evlerine gönderildikten en fazla iki gün sonra iç organları iflas ettiği için hayatlarını kaybetmektedirler. Ölüm raporlarına ani kalp sıkışması, kalp krizi ve benzeri gerekçeler yazılmaktadır. Tüm bu işkencelere şahit olan dört Uygur polisi intihar ederek hayatlarına son vermiş, bazı Uygur polisleri de görevlerinden istifa etmiştir. Irkdaşlarına işkence eden Uygur polislerin anlattıkları ise inanılır gibi değildir. İşkencelerde ve sorgularda hem Çinli hem de Uygur polisler aynı anda görev almaktadır. Uygur polisi tutuklu Uygurluyu dövüyor ve kimlerle görüştüğünü, kendisini kimlerin organize ettiğini, yanında başka kimlerin olduğunu soruyor. Tutuklu bir süre direndikten sonra yanındaki arkadaşlarını ihbar ediyor. Uygur polisi Çinli polisin yanında konuşmaması ve diğer arkadaşlarını ihbar etmemesi için tutukluyu şiddetle dövüyor, ancak acıya dayanamayan tutuklu herkesin ismini açıklıyor. İsimler ortaya çıktıkça Uygur polisi -yine daha fazla konuşmasın diye- Uygur tutukluyu öldüresiye dövmeye devam ediyor! Bir başka polis ise anneleri ile

birlikte tutuklanan birkaç aylık çocukların annelerinin gözleri önünde boyunlarının kırılarak nehre atıldığını anlatıyor.[46]

Olaylar sonrasında Çin yönetimi Uygur Türklerine idam cezası vermekte, ancak Uygur Türklerinin nerede idam edildiği bilinmemektedir. Cenazelerinin ailelerine verilip verilmediği de belli değildir.[47] TÜRKSAM Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi Genel Başkanı Sinan Ogan, şu tespiti yapmaktadır: "Son yıllarda ekonomik gelişme ve ekonomik olaylarla gündeme gelen Çin, Doğu Türkistan bölgesinde yaşanan etnik çatışmalar sebebiyle bir anda dünyanın gündemine oturdu. Doğu Türkistan'da (Sincan Uygur Özerk Bölgesi) 5 Temmuz 2009 tarihinde başlayan ve bütün gece devam eden olaylar basit bir iş paylaşım kavgası olarak başlamış gözükmekte veya en azından bu şekilde yansıtılmaktadır. Ancak hadisenin kökleri çok daha derindir. Dünyanın en kalabalık nüfusuna sahip ülkesi olan ve birçok ülkeyi nüfusu ile tehdit eden Çin, aslında kendi içinde tam bir homojen yapıya sahip değildir. Yıllardır uyguladığı baskı politikalarına rağmen tam bir başarı sağlayamadığı Doğu Türkistan bölgesinde sonradan yerleştirilen Çinli nüfus ile yerel Uygur Türkleri arasında uzun zamandır tansiyon son derece yüksekti ve çatışma potansiyeli barındırıyordu. Bu çatışma potansiyeli çeşitli vesilelerle su yüzüne çıkıyor ancak Çin tarafından bir şekilde bastırılıyordu. Özellikle de 11 Eylül sonrasında bazı Uygur Türklerinin Guantanamo'da 'radikal İslamcı terörist' diye tutuklanması aslında Pekin yönetimine bulunmaz bir fırsat verdi ve asimilasyon politikalarına başkaldıran bütün Uygur Türkleri 'İslamcı terörist' damgasıyla idam edildi."[48] Kısacası, Çin eski alışkanlıklarının aksine böyle bir olaydan sonra bu şekilde açıklamalar yaparak bundan sonra yapacakları için dünya kamuoyunun gözünü boyamak istemektedir.[49]

Son notlar

1 "5 Temmuz Urumçi Olayı", http://www.turkbirlik.gen.tr/lang-tr/Haberler/112-sherqi-turkistan/902-5-temmuz-urumci-olayi.html.

2 "Kızlarını göremediler", http://yenisafak.com.tr/Dunya/?t=30.06.2009&c=4&i=198020.

3 "21. yüzyılın Kuveyt'inde kargaşa" http://www.newsweekturkiye.com/haberler/print_page/30723.

4 5 Temmuz Urumçi Olayı, http://www.turkbirlik.gen.tr/lang-tr/Haberler/112-sherqi-turkistan/902-5-temmuz-urumci-olayi.html.

5 "Uygur Türkleri için gıyabi cenaze namazı kılındı", http://yenisafak.com.tr/Gundem/Default.aspx?t=10.07.2009&i=197713.

6 "Kocatepe-Fatih'te Çin'e namazlı kınama", http://www.haber7.com/haber/20090710/KocatepeFatihte-Cine-namazli-kinama.php.

7 "Bahçeli'den Doğu Türkistan çağrısı", http://www.turkkonseyi.com/index.php?option=com_content&view=article&id=125:bahcelden-dou-tuerkstan-carisi&catid=8:tuerk-duenyasi&Itemid=7.

8 "Saadet'ten Urumçi'ye destek mitingi", http://www.8sutun.com/haberdetay.asp?tarih=20.01.2010&Newsid=45465&Categoryid=7.

9 "Çağlayan'da binlerce kişi Çini protesto etti", http://www.istkaradeniz.com/haberdetay.asp?ID=1339.

10 "Çağlayan meydanında Çin protestosu", http://www.cnnturk.com/2009/turkiye/07/12/caglayan.meydaninda.cin.protestosu/534722.0/index.html.

11 "Çağlayan'da binlerce kişi Çin'i protesto etti", http://www.showhaber.com/164327/guncel/caglayanda-binlerce-kisi-cini-protesto-etti.html; 1- Türkiye Cumhuriyeti Pekin'den büyükelçiyi Çin hükümetinin barbarca tavırları sona erdirilinceye kadar Ankara'ya geri çağırmalıdır. 2- TBMM acilen toplantıya çağrılarak Kızıl Çin hükümetine karşı alınacak tedbirler gizli oturumda konuşulmalıdır. 3- Dışişleri Bakanlığı, olaylara karıştığı iddia edilen kişilerin idam edilmelerinin önlenmesi için her türlü çabayı ortaya koymalıdır. 4- Uluslararası bağımsız gözlemci heyeti kurularak olaylar bütün yönleri ile soruşturulmaya başlanmalıdır. 5- Türkiye BM'nin yeniden yapılanması ve BM Güvenlik Konseyi'nin statüsünün değiştirilmesi için diplomatik bir atak başlatmalıdır. 6- Kazakistan, Azerbaycan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan gibi ülkelerin üzerinde ağırlığı olan bir Türkiye bu ülkeleri harekete geçirmeli ve Doğu Türkistan için çeşitli girişimler başlatmalıdır. 7- İran, Suudi Arabistan ve Mısır; Türkiye'yi de harekete geçirerek İKT'de işe yarar bir eylem planı ortaya konması için çalışmalar başlatmalıdır. 8- İHH, Cansuyu gibi sivil toplum kuruluşlarının olay yerlerine gitmesini sağlayacak hazırlıklar yapılmalıdır. 9- Yüz milyonlarca Doğu Türkistanlı vatandaşımız dünyanın çeşitli yerlerinde mülteci durumundadır. Türkiye bu mültecilere "mülteci" statüsü verilmesi için BM nezdinde özel gayret göstermelidir. Örnek olmak için de Türkiye, Türkiye'de yaşayan Uygurlara mültecilik hakkı, pasaport ve oturum hakkı vermelidir.

12 "Saadet Partisi'nin Mitingi Çin'i kızdırdı!" http://haberalemi.net/110500_Saadet-Partisi-nin-Mitingi%C2%A0-Cin-i-%C2%A0Kizdirdi!.html.

13 "Yüz binlerin öfkesi ses getirdi" http://www.milligazete.com.tr/haber/cin-kendine-gel-134228.htm.

14 "İHH'dan Çin'e 'Katliamı durdur' çağrısı", http://www.yeniasya.com.tr/2009/07/23/haber/butun.htm.

15 "Uygur Türkü'nün balina kadar değeri yok mu?", http://yenisafak.com.tr/Politika/Default.aspx?t=08.07.2009&i=197230; http://www.timeturk.com/uygur-turkunun-balina-kadar-degeri-yok-mu--81393-haberi.html.

16 Bahar Bakır, "Dünyadan tepki yağıyor", http://www.milliyet.com.tr/Guncel/HaberDetay.aspx?a

Type=HaberDetay&KategoriID=24&ArticleID=1115245&Date=08.07.2009&b=Dunyadan%20tepki%20yagiyor.

17 "Urumçi'deki olaylar İKT'yi hareketlendirdi", http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=867389&title=urumcideki-olaylar-iktyi-hareketlendirdi.

18 "ABD'den katliama ilişkin ilk açıklama", http://www.samanyoluhaber.com/h_304768_abddden-katliama-iliskin-ilk-aciklama.html.

19 "Vahşeti durdurun", http://www.mehmetcik.gen.tr/haber.php?haber_id=4312.

20 "France concerned over Xinjiang riots", http://www.thenews.com.pk/updates.asp?id=82347.

21 "Violence in Xinjiang worries foreign ministry", http://www.swissinfo.ch/eng/news_digest/Violence_in_Xinjiang_worries_foreign_ministry.html?cid=7499024.

22 "Riots in China: 1400 people detained", http://www.ndtv.com/news/world/1400_people_detained_in_china_riots.php.

23 "China Suspends Visas To Kazakhs For Xinjiang", http://www.rferl.org/content/China_Suspends_Visas_To_Kazakhs_For_Xinjiang/1771643.html.

24 "Kazakh Foreign Ministry: Above 1,000 Kazakh citizens leave Xinjiang due to riots", http://en.ca-news.org/news/76911.

25 "Rusya: Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki olaylar Çin'in içişleri", http://www.milliyet.com.tr/Dunya/SonDakika.aspx?aType=SonDakika&ArticleID=1115424&Date=08.07.2009&Kategori=dunya&b=Rusya:%20Sincan%20Uygur%20Ozerk%20Bolgesindeki%20olaylar%20Cinin%20icisleri.

26 "Recent riots in Xinjiang region, China", http://www.slmfa.gov.lk/index.php?option=com_content&task=view&id=2025&Itemid=75.

27 "Çin, Urumçi'de adil ve tarafsız soruşturma başlatmalı", Uluslararası Af Örgütü (7 Temmuz 2009).

28 "HRW: Çin Sincan için BM heyetine kapılarını açsın", http://www.bianet.org/bianet/dunya/115708-hrw-cin-sincan-icin-bm-heyetine-kapilarini-acsin.

29 Memet Aydemir, "Kaçırılan Uygur kızları" http://www.turansam.org/makale.php?id=392.

30 "Doğu Türkistan için ne yapıyoruz?" http://www.milligazete.com.tr/makale/dogu-turkistan-icin-ne-yapiyoruz-134889.htm.

31 "21. yüzyılın Kuveyt'inde kargaşa" http://www.newsweekturkiye.com/haberler/print_page/30723.

32 "Dünya Uygur Kurultayı Başkan Yardımcısı Seyit Tümtürk ile söyleşi", http://www.milligazete.com.tr/haber/dunya-uygur-kurultayi-baskan-yardimcisi-seyit-tumturk-ile-soylesi-133688.htm.

33 "Urumçi'deki sabotaj olayı Dünya Uygur Kongresi'nin gerçek yüzünü açığa vurdu", http://turkish.cri.cn/781/2009/07/06/1s116667.htm.

34 "Çin, Uygur isyanını yine kanla bastırdı", http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetay&Date=6.7.2009&ArticleID=943840.

35 "D. Türkistan'da Müslümanlara suçlama", http://www.haber7.com/haber/20090904/D-Turkistanda-Muslumanlara-suclama.php.

36 "Çin'de beş Uygur Türk'üne İdam Cezası", http://www.trt.net.tr/Haber/HaberDetay.aspx?HaberKodu=63a6807f-0f48-48fd-975c-79d18f433c5d.

37 "Basın Bilgilendirme-1", http://www.edebiyatci-turk.com/arsiv/basin-bilgilendirme-1.html.

38 "Vur emri Wang'dan", http://yenisafak.com.tr/Dunya/?t=14.07.2009&i=198390.

39 "Komünist partiden şok emir", http://www.porttakal.com/haber-komunist-partiden-sok-emir-370906.html.

40 "5 Temmuz olaylarının gerçek yüzü", http://groups.google.com/group/hadisgentr/browse_thread/thread/2366ad5ceedd972b?hl=tr.

41 "Rabia Kadir'in Urumçi'deki binaları yıkılıyor", http://www.voanews.com/turkish/archive/2009-09/2009-09-08-voa17.cfm?moddate=2009-09-08.

42 "Çin, tarihi Kaşgar şehrini yıkıyor!", http://www.yenidenergenekon.com/403-cin-tarihi-kasgar-sehrini-yikiyor.

43 "Antik Kaşgar'ı korumak yıkmaktan mı geçiyor?", http://www.arkitera.com/h41840-antik-kasgari-korumak-yikmaktan-mi-geciyor.html.

44 "Kaşgar, 'halkın güvenliği için' yıkılıyormuş!", http://www.dunyabulteni.net/news_detail.php?id=102586.

45 "Fatma Şebnem Ercan", http://www.turksam.org/gencbakis/a1811.html.

46 "Urumçi'de Çin işkencesi", http://www.timeturk.com/yazardetay.asp?Newsid=15441.

47 "Çin-196 Uygur Türk'ünü kurşuna dizdi", http://haber.nazlimcafe.com/etiket/uygur-turkleri/.

48 "Ogan: Çin'deki olaylar Türkiye gündemini değiştirebilir!", http://www.nethabercilik.com/haber/ogan-cindeki-olaylar-turkiye-gundemini-degistirebilir.htm.

49 "Doğu Türkistan sorunu nedir?", http://www.the.org.tr/2009/10/13/dogu-turkistan-sorunu-nedir.

Tseten Samdup Chhoekyapa
Tibet Ruhani Lideri Dalay Lama'nın Temsilcisi

İngilizceden çeviren Hafize Zehra Öztürk

Orta Yol Yaklaşımı-Tibet Sorunu için Bir Çözüm

Özet

Bu tebliğ, Tibet tarihini ve Tibet'in komünist Çin idaresindeki güncel durumunu kısaca ele almaktadır. Tibet Ruhani Lideri Dalay Lama'nın Tibet meselesinin çözümü için "şiddete başvurmama" prensibi ve Orta Yol Yaklaşımı aracılığıyla yürüttüğü muhtelif girişimlere yer vermektedir.

Tarafların karşılıklı kabul edeceği ve fayda sağlayacağı Orta Yol Yaklaşımı, Dalay Lama'nın Orta Yol Politikası esas alınarak temellendirilmiştir. Orta Yol Politikası, Çin anayasasının ilkelerine ve şartlarına uygun bir şekilde, bağımsızlığı değil gerçek bölgesel etnik özerkliği savunur.

Anahtar kelimeler

Tibet, Çin, Dalay Lama, Özerklik, Orta Yol Yaklaşımı, Memorandum

Tibetliyim ancak ülkemi hiç görmedim. Bağımsız bir ülke olan Tibet, 1949-1950 yılları arasında komünist Çin tarafından istila edildi. Tibet halkı, 10 Mart 1959'da komünist Çin idaresine karşı ayaklandı ancak şiddetle bastırıldı. Binlerce Tibetli gibi benim ebeveynim de Kutsal Dalay Lama'yı takip ederek sürgünde yaşadı. Nepal'de bir mülteci kampında doğdum. Başımız dik bir şekilde Tibet'e geri döneceğimiz günün hasretini duyuyorum.

Kısa tarihçe

Bir devlet olarak Tibet'in tarihi MÖ 127 yılına kadar gider. 617 yılında, Tibet'in 33. Kralı Songsten Gampo tahta çıktı ve kayıtlı tarihte ilk defa Tibet'in

birliğini sağladı. Kral Songsten Gampo bir Nepalli ve bir de Çinli prenses ile evlendi. Çinli prensesle evlenmesi, Tibet ve Çin arasında iş birliği ve barış sağlamak adına atılan stratejik bir adım olarak görüldü. Yuan Hanedanlığı (1271-1368) süresince, Moğol hükümdarı Cengiz Han, Çin dâhil Avrasya'nın büyük bir bölümünü fethetti. Çin, Tibet'in 13. yüzyıldan itibaren kendisine ait olduğunu iddia etmektedir. Ancak Çin, Tibet üzerinde hak iddia edemez; olsa olsa, hem Tibet hem de Çin üzerinde hak iddia edebilecek olan Moğolistan'dır. 1578 yılında "Bilgelik Okyanusu" anlamına gelen Dalay Lama unvanını veren Moğol idarecilerdir. Çin İmparatoru, 1652 yılında sadece Kutsal 5. Dalay Lama'yı bağımsız bir devletin lideri olarak tanımakla kalmamış, kendisini "yeryüzünde bir ilah" olarak görmüştür. Tibet'in Çin hanedanlıkları ile ilişkisi "Ruhban-Veli (*Cho-Yon*)" ilişkisi bağlamında tanımlanmış; Dalay Lama Çin İmparatoru'nun ruhani koruyucusu olarak görülmüştür.

2000 yılı aşkın yazılı bir tarihi olan Tibet, Çin idaresinden önce bağımsız hükümran bir devlet olarak var olmuştur. Tibet komşuları ile birçok anlaşmalar imzalamıştır.

Çin hükümetinin Tibet tarihine bakışı, Tibetlilerin tarih algısından farklıdır. Tarih, geçmişte yaşanan bir olgudur ve değiştirilemez. Tibet Ruhani Lideri Dalay Lama'nın pozisyonu ise geleceğe yöneliktir. Dalay Lama, tarihe bakış açısındaki bu farklılığın her iki tarafın da yarar göreceği ortak bir anlaşmanın oluşmasında, ortak bir gelecek inşasında engel olmasını, Tibet halkı için Çin Halk Cumhuriyeti bünyesinde bir çözüme ulaşmada sorun teşkil etmesini istememektedir.

Çin istilasının bir sonucu olarak 1,2 milyon Tibetli hayatını kaybetmiştir. Bu, 6 milyonluk Tibet nüfusunun beşte biri demektir. Çin yıkımları sonucu, 1959'dan önce Tibet'te bulunan 6.259 manastır ve ibadet yerinden sadece 8'i ayakta kalabilmiştir.

Tibet, üç vilayet üzerine kurulmuştur: U-tsang, Kham ve Amdo. Çin, istila ettikten sonra Tibet'i beş vilayete bölmüştür: Tibet Özerk Bölgesi 1965 yılında oluşturulmuş, Tibet'in doğu topraklarının yarısı Çin'in Qinghai, Yunnan, Gansu ve Sichuan vilayetlerine dâhil edilmiştir. Çin, "Tibet" ibaresini sadece Tibet Özerk Bölgesi için kullanır.

BM Genel Kurulu Tibet'le ilgili 1959, 1961 ve 1965 yıllarında üç karar almış-

tır (Karar no: 1353, 1723 ve 29079). Bu kararlar, Tibet halkının *self determinasyon* hakkına, kendilerine has kültürel ve dinî yaşamlarına, temel insan haklarına ve özgürlüklerine saygı çağrısında bulunmuştur.

Günümüzde Tibet

Tibet bugün, tarihi boyunca yaşadığı en zor dönemlerden birinden geçmektedir. Çin hükümeti dinimize, kültürümüze, dilimize ve yaşam biçimimize zarar vermeye yönelik politikalar uygulamaktadır.

2008 yılının Mart ayında rahiplerin, rahibelerin, öğrencilerin ve sıradan insanların içinde bulunduğu yeni nesil Tibetlilerden oluşan bir grup, Çin'in 49 yıllık baskı ve ayrımcılığına karşı ayaklandılar. Ancak onların düzenlediği barışçıl gösteriler şiddetli bir şekilde bastırıldı. 200'den fazla Tibetli öldürüldü, 6.500'den fazla Tibetli tutuklandı veya hapse atıldı. Kesin bir gerçek var ki, bu olayın bilançosu rapor edilen rakamların çok çok üzerindedir. Geçen yıl tutuklananlardan iki Tibetli idam edildi ve birçoğu da ömür boyu hapse mahkûm edildi. 2008 yılının baharından bu yana hâlen tutuklu bulunan ya da hapis cezaları devam eden Tibetliler vardır.

Çin'in Sichuan vilayetine dâhil edilen Tibet toprakları, 2008 Tibet birliği (*Pan-Tibet)* protestolarından bu yana günümüz Tibet'inin tamamı için odak noktası olmuş durumdadır. Yakın geçmişte, siyasi faaliyetlerin ağırlığı Tibet Özerk Bölgesi'nden kaydı. Tibet'teki mevcut kriz, on yıllardır süren Çin baskılarının, insan hakları ihlallerinin, Tibet halkının kültürel ve siyasi ayrımcılığa uğratıldığının açığa çıkarılmasına vesile oldu.

Tibetli protestocuların bastırılmasında, Halk Özgürlük Ordusu'nun elit birimlerini içeren tank ve helikopterler kullanıldı. Yeni T-90 zırhlı personel taşıyıcısı ve T-92 zırhlı araçları Lhasa sokaklarına konuşlandırıldı.

The Economist'in 4 Şubat 2010 tarihli sayısında yayımlanan bir makale "Tibet'i istikrarlı tutan gelişme değil baskıdır." diyordu. Nitekim 50-60 yıldır Çin işgali altında yaşayan Tibetlilerdeki ruh, sürgünde yaşayanlarınkinden çok daha müthiş ve güçlüdür.

Nüfus transferi ve etnik ayrımcılık

Pekin'in Han Çinlileri kitlesel olarak Tibet'e göç ettirmesi ve bunun için siyasi olarak Han Çinli şovenizminden güç alması, Tibet'te Tibetliler ile Çinliler arasındaki gerginliği tırmandırmıştır. 2006 yılında açılan Qinghai-Tibet demir yolu, Çin nüfusunun Tibet'e akışını daha da hızlandırmıştır. Her gün binlerce Çinli, Pekin'den Lhasa'ya gelen hızlı trenlerle Tibet'e akın etmektedir. Tibet'te Çin nüfusunun hızlı bir şekilde arttırılması, Tibetlileri kendi topraklarında azınlık konumuna düşürmeyi -Çin'in Tibet sorununa nihai çözümü- hedeflemektedir.

Çin hükümetinin 2008 yılının Mart ayındaki Tibet protestolarına sert bir şekilde müdahale etmesi, "yağma, yakma ve parçalama gibi suçlar" işlemesi hakkında, Pekin merkezli hukukçular organizasyonu ve *think-tank* kuruluşu Gongmen (Açık Anayasa Girişimi) çok önemli bir rapor yayımladı. 2009 yılının Mayıs ayında yayımlanan raporda, devletin resmî politikasına çekinmeksizin itiraz edildi. Tibet halkının, Çin hükümetinin uyguladığı politikalardaki zafiyetler ve yanlışlar nedeniyle devlete karşı ayaklandığı belirtildi.

Tibet gençleri arasında işsizlik oranının yüksek olmasının başlıca nedeni, okullardaki eğitimin Çince olmasıdır. Çin, Tibetlilerin eğitim gördüğü lise ve üniversitelerinden mezun olanlara iş temin etme politikasına son vermiş ve Tibetlileri daha da dezavantajlı bir konuma itmiştir. *Sydney Morning Herald News*'ın 2008 yılında yayımladığı bir rapora göre, Çinli bir yetkili Pekin'deki Avustralyalı diplomat ve akademisyenlere Çin hükümetinden Han göçmenlerine akan paraların geride kızgın, işsiz Tibetlileri bıraktığını söylemiştir.

Tibet şehir ve kasabalarında Çin nüfusunu barındıracak yeni geniş kompleksler bulunmaktadır. Pekin, Tibet'teki Çinlilerin yaşamını daha konforlu bir hâle getirmek için milyarlarca dolar harcamaktadır. Diğer yandan, Tibetliler eski mahallelerde yaşamakta ve kendi ülkelerinde ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmektedirler.

10. Panchen Lama, 1989 yılının 24 Ocak günü -Shigatse'deki manastıra yaptığı bir ziyaret sırasındaki ani ölümünden dört gün önce- halka son seslenişinde "Çin idaresi, Tibet halkına yarardan çok zarar getirmiştir." demiştir.

Reenkarnasyon ile ilgili yeni tedbirler partinin siyasi kontrol hedeflerini ifşa ediyor

Çin hükümeti 2007 yılında yeni tedbirler ilan etmiş, reenkarnasyonla gelen tüm Lamaların hükümet onayı alması gerektiğini belirtmiştir. Buna göre, hükümet onayı olmayan Lamalar "yasa dışı" veya "geçersiz" kabul edilmektedir.

Bu politika, bir yandan reenkarnasyonla gelen Lamaların eğitimini ve seçimini kontrol altına almayı hedeflemekte diğer yandan da Çin'in Budist Tibet kültürünün "resmî velisi" olma pozisyonunu güçlendirmektedir. Bu tedbirler, Tibet dinî kimliğinin özüne vurulmuş bir darbedir ve Tibet kimliğini yok etmeye yöneliktir.

Panchen Lama'nın 11. reenkarnasyonu olan ve Tibet Ruhani Lideri olarak kabul edilen Gedun Choekyi Nyima, 1995 yılının Mayıs ayında 6 yaşındayken ailesi ile birlikte tutuklandı. Kendisi, dünyadaki en genç siyasi mahkûmdu. Şu an nerede olduğu bilinmiyor. 25 Nisan 2010'da 21. yaş gününü anacağız. Bu olaydan sonra bir Panchen Lama atayan Çin, Dalay Lama'nın bir sonraki enkarnasyonunu da kontrol edebilmeyi umuyor. Fakat Tibet Ruhani Lideri Dalay Lama, Tibet'teki durum değişmezse kendisinin reenkarnasyonunun Tibet dışında, Çin kontrolünden uzak bir yerde gerçekleşeceğini farklı vesilelerle defalarca söyledi.

Tibet Ruhani Lideri Dalay Lama

Tibet Ruhani Lideri Dalay Lama, tamamen güven üzerine kurulu derin ve tarihî bir ilişki ile bağlı olduğu Tibet halkını temsil eder, onun adına konuşur. Tibet Ruhani Lideri Dalay Lama, Tibet halkının meşru temsilcisidir; bu tartışılamaz.

Tibet sorunu ancak Tibet Ruhani Lideri Dalay Lama ile diyalog hâlinde olarak çözülür. Bu gerçeğin kabul edilmesi önemlidir. Tibet Ruhani Lideri Dalay Lama'nın şahsi bir talebi yoktur. Dalay Lama, Tibet halkının hakları ve refahı ile ilgilenmektedir. Bu nedenle atılması gereken temel adım, Tibet halkına kendi istek ve ihtiyaçları doğrultusunda kendilerini yönetme imkânı tanıyacak olan gerçek özerkliğin (*genuine autonomy*) uygulanmasıdır.

Bir anlaşmaya varıldığı takdirde sürgündeki Tibet hükümeti feshedilecek ve Tibet içinde bulunan Tibetliler kendi ülkelerini yönetme sorumluluğunu alacak-

tır. Tibet Ruhani Lideri Dalay Lama farklı vesilelerle defalarca Tibet'te siyasi bir pozisyon almayacağını belirtmiştir. Nitekim 2001 yılından bu yana, sürgünde demokratik yollarla seçilmiş bir başbakanımız bulunmaktadır.

Çin hükümeti, Dalay Lama'ya karşı temelsiz suçlamalarda bulunmaya ve onu ayrılıkçı olarak tanımaya son vermelidir. Bunun yerine, Çin liderleri, Tibet sorununun çözümü için karşılıklı kabul edilebilir bir çözüme ulaşma noktasında Kutsal Dalay Lama ile birlikte çalışmalıdır. Bu, istikrarın, birliğin ve uyumlu bir toplumun gelişmesini temin edecektir.

Tibet için özerklik

Aynı devlet içerisinde yaşayan farklı milletler arasındaki çatışmalar tarih boyunca gerginlik kaynağı olmuştur. Uyumlu bir toplum yapısının sağlanması için, azınlıklara mutlaka belli bir derecede iç özgürlük verilmeli; azınlıklar baskın grup tarafından asimile edilmemeli ve azınlıkların kendi dillerini yaşatmalarına; etnik, dinî ve kültürel kimliklerini koruma, geliştirme ve yaşamalarına imkân verilmelidir.

Bu sistem, özerkliğin değişik formlarının tecrübe edildiği muhtelif devletlerde ciddi bir başarı göstermiştir. İtalya ve İspanya'nın özerk bölgeleri bu durumun en iyi örnekleri arasındadır.

Günümüz jeopolitiğinde, milletler gittikçe birbirlerine daha da bağımlı hâle gelmektedir. Denize kıyısı olmayan kara ile kuşatılmış Tibet'in gelişimi ve kaynaklara ulaşımı, fazlasıyla komşularına bağlıdır. Bu nedenle kendisinden daha büyük bir ulusun bir parçası olarak kalması ekonomik açıdan daha faydalıdır. Ortak bir kültür ve dili paylaşan 6 milyonluk Tibet nüfusu, Çin'le birleşik kalmayı yürekten istemektedir.

1974 yılı başlarında, Tibet'in gelecekteki statüsünü bağımsızlık üzerinden değil özerklik üzerinden çözmeye dair müzakereler yapılmıştı. Çinli lider Deng Xiaoping, 1979 yılında Tibet'in bağımsızlığı konusu dışında tüm konuları tartışma ve çözüm getirme noktasında istekli olduğunu belirtmişti. O zamandan beri, Tibet Ruhani Lideri Dalay Lama'nın Tibet sorununun çözümü için karşılıklı kabul edilebilecek müzakere edilmiş bir çözüme ulaşmak için farklı girişimleri oldu. Dalay Lama, her iki tarafın da kabul edebileceği ve yarar sağlayabileceği bir çözümü öneren Orta Yol Yaklaşımı'nı istikrarlı bir şekilde takip etti. Beş Nokta

Barış Planı (*The Five-Point Peace Plan)* ve Strazburg Önerisi (*the Strasbourg Proposal*), bu bağlamda sunuldu. Çin merkezî hükümeti bu girişimlere herhangi bir olumlu yanıt vermedi; dahası 1989 yılında askerlik yasası dayatıldı ve Tibet'te durum daha da kötüye gitti. Tibet Ruhani Lideri Dalay Lama, 1991 yılında Strazburg Önerisi'nin etkisiz hâle geldiğini ilan etmek durumunda kaldı. Kutsal Dalay Lama, yine de Orta Yol Yaklaşımı'na bağlılığını korudu.

"Millî bölgesel özerklik" kavramının temelini oluşturan esas ilke, eşitlik ve iş birliğini esas alan çok uluslu bir devlette azınlık durumunda bulunan bir ulusun kimliğini; dil, örf, gelenek ve kültürünü korumaktır. Çin anayasası, ulusal azınlıkların yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde kendi hükümet organlarını kurmalarına ve özerklik yetkisine sahip olmalarına olanak tanır. Bu ilke ile uyumlu olarak "Beyaz Kitap, Tibet'te Bölgesel Etnik Özerklik" (Mayıs, 2004) dokümanı da, azınlık uluslarının "kendi kaderlerinin hâkimi ve kendi işlerinin idarecisi" olduğunu belirtir.

Tibet halkına gerçek özerklik için memorandum

Tibet halkına gerçek özerklik verilmesi hakkında memorandum çalışmaları, Temmuz 2008'de, Tibet Ruhani Lideri Dalay Lama'nın temsilcileri ve Çinli liderler arasında sürdürülen toplantıların yedincisinde, Çin merkezî hükümetinin önerisi üzerine başlamıştı. Fakat Pekin'in hâlihazırda memoranduma tepkileri ve temel eleştirileri resmî olarak sunulan taslağa değil, daha önceden halka sunulan, farklı zaman ve ortamlarda gündeme gelen örnekleredir. Tibet Ruhani Lideri Dalay Lama'nın Tibet halkı için istediği gerçek özerklik, anayasaya ve ilkelerine muhalif değil tamamen anayasa ve ilkeleri ile uyumlu bir özerkliktir. Bu zaten memorandumda açık bir şekilde ifade edilmektedir.

Memorandumda yer alan öneriler ne Ulusal Halk Kongresi'nin (*National People's Congress*) ne de Çin merkezî hükümetinin diğer organlarının yetkisini reddetmektedir. Memorandumda belirtildiği gibi taslak metin Ulusal Halk Kongresi ve Tibet özerk yönetimi dâhil merkezî hükümete ve tüm organları arasındaki hiyerarşik farklara saygılıdır.

Memorandum, Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası'nda kutsanan azınlıklardan biri olan Tibet ulusunun tamamını kapsayacak bir ulusal bölgesel özerkliğin nasıl verileceği ve uygulanacağı noktasında kapsamlı bir öneri sunmaktadır.

Memorandum yedi bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm bir giriş mahiyetindedir. İkinci bölüm Tibet ulusunun bütünleşmesi hakkındadır. Üçüncü bölüm Tibetlilerin beklentileri hakkındadır. Dördüncü bölümde ise Tibetlilerin temel ihtiyaçlarına, öncelikli olarak kendi kendini yönetme ihtiyacına değinilmektedir. Bu bölüm 11 konuyu içermektedir:

1. Dil
2. Kültür
3. Din
4. Eğitim
5. Çevrenin korunması
6. Doğal kaynaklardan faydalanma
7. Ekonomik gelişme ve ticaret
8. Halk sağlığı
9. Halk güvenliği
10. Nüfus göçünün düzenlenmesi
11. Diğer ülkelerle kültür, eğitim ve dinî alanlarda değişim programları

Memorandum metninin tamamına www.tibet.net adresinden ulaşılabilir.

Tibet halkı için gerçek özerklik memorandumu hakkında nota

Tibet Ruhani Lideri Dalay Lama'nın temsilcileri ile Çin liderlerinin temsilcileri arasında süren müzakerelerden dokuzuncusu sırasında, Tibet heyeti 26 Şubat 2010'da gerçekleşecek "Tibetliler için Gerçek Özerklik Memorandumu" hakkında resmî bir nota verdi.

Tibet halkı için Gerçek Özerklik Memorandumu, Çin Halk Cumhuriyeti hükümetine 31 Ekim 2008'de Pekin'de gerçekleşen sekizinci müzakerede sunulmuştu. Güncel nota, Çin merkezî hükümetinin kendisine sunulan memorandum taslağının içeriği hakkında ifade ettiği temel kaygı ve itirazlarına yönelik hazırlandı. Tibet heyeti tarafından sunulan notanın bu meseleyi açığa kavuşturacağına inanıyoruz. Memorandum, Çin Halk Cumhuriyeti'nin millî savunma sorumlu-

luğunun merkezî hükümette olduğunu ve böyle kalması gerektiğini açıkça ifade etmekte; hiçbir şekilde Çin Halk Ordusu'nun Tibet topraklarından çekilmesine dair bir öneri sunmamaktadır.

Memorandum, başka yerlerden Tibet'e yerleşmek isteyen kişilerin ikametini, yerleşimini, istihdamını ve ekonomik faaliyetlerini düzenleme yetkisinin özerk bölge yerel hükümetine verilmesini önermektedir. Bu, özerkliğin ortak kabul görmüş bir özelliğidir. Ancak Çin Halk Cumhuriyeti'nde uygulanmamaktadır.

Tibetli olmayanları sürmek gibi bir niyetimiz yoktur. Han nüfusu başta olmak üzere farklı etnik gruplar kitlesel olarak Tibet'in muhtelif bölgelerine yerleştirilmektedir. Bunun sonucu olarak Tibet nüfusu marjinalleştirilmekte ve Tibet'in hassas ortamı tehdit edilmektedir. Bizim endişemiz bu konudadır.

Tibetlilerin bir özerk bölge içerisinde idare edilme arzusu tamamen anayasadaki özerklik ilkeleri ile uyumludur. "Güçlü Tibet" ya da "Küçük Tibet" oluşturma gibi hedefleri yoktur.

Başbakan Zhou Enlai, Başbakan Yardımcısı Chen Yi ve Parti Sekreteri Hu Yaobang gibi birçok Çinli lider, tüm Tibet topraklarının tek bir yönetim altında toplanmasını desteklemişlerdir. Panchen Lama, Ngapo Ngawang Jigme ve Bapa Phuntsok Wangyal gibi Çin Halk Cumhuriyeti'nde bulunan Tibetli bazı üst düzey yetkililer de bunu desteklemişler, Tibet topraklarının tek bir yönetim altında birleştirilmesinin anayasaya ve kanunlarına uygun olduğunu onaylamışlardır. Çin merkezî hükümeti, 1956 yılında Komünist Parti üst düzey üyelerinden Sangye Yeshi (Tian Bao)'nin de içinde bulunduğu özel bir komite atamıştır. Bu komite, Tibet bölgelerinin tek bir özerk yönetim altında birleştirilmesi konusunda detaylı bir plan yapmakla görevlendirilmiştir. Ancak çalışma daha sonra aşırı solcu unsurlar gerekçe gösterilerek durdurulmuştur.

Tibetliler, bir halk olarak kendi kültürlerini ve ruhani değerlerini yaşama, koruma ve geliştirme konusunda derin bir arzu duymaktadırlar. Tibet bölgelerini tek bir idari bölge altında birleştirme ihtiyacının en önemli gerekçesi, Tibet halkının bu arzusuna cevap verme ihtiyacıdır. Bu, ayrıca -anayasanın 4. maddesinde görüldüğü gibi- anayasada yer alan bölgesel millî özerklik ilkelerinin temel varsayımı ve amacıdır.

Tibetlileri bölmek, dahası ayrı kanun ve düzenlemelere tabi tutmak, Tibet

halkının gerçek özerklik tecrübesini yaşamalarını engellemekte, Tibet halkının kendilerine has kültürel kimliğini korumalarını da zorlaştırmaktadır.

Notanın altı maddesi şunlardır:

1. Çin Halk Cumhuriyeti'nin hâkimiyetine ve toprak bütünlüğüne saygı
2. Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası'na saygı
3. Çin merkezî hükümetinin otoritesine ve hiyerarşisine saygı
4. Memorandumda geçen belli konular hakkında Çin merkezî hükümetinin ifade ettiği kaygılar
    a) Halk güvenliği
    b) Dil
    c) Nüfus göçünün düzenlenmesi
    d) Din
    e) Tek yönetim
    f) Siyasi, toplumsal ve ekonomik sistem
5. Merkezin tanınması
6. Tibet Ruhani Lideri Dalay Lama ile iş birliği

Memorandum notunun tam metnine www.tibet.net adresinden ulaşılabilir.

Sonuç

Dünyanın en kadim dinî kültürlerinden biri hayatta kalmaya çalışıyor. Tarihi boyunca kendisine yöneltilen en ciddi tehditle karşı karşıya… Tibetliler, hâlihazırda yaşanan dinî baskı politikalarını İkinci Kültürel Devrim olarak adlandıyorlar.

Tarihimiz boyunca gördüğümüz en zorlu dönemi yaşarken, Tibet Ruhani Lideri Dalay Lama'nın merhamet, hoşgörü, karşılıklı saygı ve şiddete başvurmama mesajları daha bir önem kazanıyor. Her geçen gün ülkelerin birbirine daha da bağımlı hâle geldiği bir dünyada *Evrensel Sorumluluk* bilincine ihtiyaç duyulduğunu vurgulaması, Dalay Lama'nın uluslararası bir üne kavuşmasında etken oldu. Dalay

Lama Tibet sorununa çözüm ararken bu ilkeleri takip etti. 1979'dan bu yana, bağımsızlık değil gerçek özerklik isteyen, Çin anayasasının ilkelerine ve şartlarına bağlılığı temin eden Orta Yol Yaklaşımı üzerinden her iki tarafın da kabul edeceği ve fayda sağlayacağı bir çözüme ulaşmaya çalıştı.

Kasım 2008'de Dharamsala'da dünyanın dört bir yanından Tibetlilerin bir araya geldiği özel toplantıda, Pekin'le Orta Yol Yaklaşımı üzerinden diyaloğa devam edilmesi konusu tekrar onaylandı.

Tibet Ruhani Lideri Dalay Lama kişisel hiçbir talebi olmadığını; Tibet için "bağımsızlık", "yarı bağımsızlık" ya da "gizli bir bağımsızlık" istemediğini defalarca açıklamıştır. Çinli liderler, Tibet'te karşılıklı kabul edilebilir bir çözüme ulaşmak için Tibet Ruhani Lideri Dalay Lama ile birlikte çalışmalıdır. Bu, istikrarı, birliği ve uyumlu bir toplumun gelişimini sağlayacaktır.

Tibet'teki gösteriler Pekin'e ve demokratik meşruiyetten yoksun Komünist Parti'ye yöneliktir. Çin, artık Tibet'teki meşruiyetini kaybetmiştir. Meşruiyet ancak Tibet Ruhani Lideri Dalay Lama'nın Tibet halkı için gerçek özerklik çağrısına olumlu yanıt verilmesiyle sağlanacaktır.

Dr. Meryem Hakim
İzmir Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

Doğu Türkistan Kazaklarının 20. Yüzyıldaki İstiklal Mücadelesi

Doğu Türkistan'daki Türk ve Müslüman kökenli halklar arasında nüfus olarak ikinci sırada gelen Kazakların bu bölgedeki toplam nüfusu 1.200.000 civarındadır. Doğu Türkistan Kazakları, 20. yüzyılın ilk yarısına kadar tarihin çok eski zamanlarından beri devam edegeldikleri göçebe hayatı sürdürmüşlerdir. Bu sebeple Doğu Türkistan'daki Kazaklar da eski kabile hayatının karakteristik özelliklerini korumuştur. Doğu Türkistan'daki Kazakların büyük bölümü Kazakların Ulu, Orta ve Kiçi olarak kategorize edilen Üç Cüzü (Horde-Orda)'nün büyük oranda Orta Cüzü'ne mensupturlar. Kazakların Orta Cüzü'nün Kerey boyunun büyük çoğunluğu ile Nayman boylarının bir kısmı, Ulu Cüzden Alban ve Suvan kabileleri, Doğu Türkistan Kazaklarının tamamına yakınını teşkil ederler. Bu nedenle kabile hayatı ve ezelden beri süregelen göçebe gelenekleri Doğu Türkistan'daki Kazakların sosyal ve ekonomik birlikteliklerini ve toplumsal organizasyon sistemlerini de etkiler. Kazak tarihinde Kerey boyunun yaşadığı topraklar Altay Dağları'nın batısı ile Zaysang Gölü'nden İrtiş Nehri'nin sağ kıyılarından Kazakistan'ın kuzeyindeki Ombı (Omsk)'ya kadar yayılan bölgeyi kapsamaktadır. Ancak geçen asrın ortalarına kadar Doğu Türkistan Kazakları ile Kazakistan'daki Kazaklar ve Moğolistan sınırlarında yaşayan Kazakların hayatları arasında hiçbir fark olmadığını belirtmek gerekir. Doğu Türkistan'daki Kazaklar geleneksel göçebe hayat şartlarının gereği olarak sürdürdükleri farklı ekonomik faaliyetleri dışında inanç-din, etnik ve linguistik değerler olarak Doğu Türkistan'ın Türk ve Müslüman kökenli diğer gruplarıyla aynı üst kimliklere sahiptir.[1]

Doğu Türkistan'ın Türk ve Müslüman yerleşik Uygur nüfusu ülkenin güneyinde yoğun olarak yaşarken, Türk ve Müslüman göçebe Kazakların yaşadığı bölgeler Doğu Türkistan'ın dağlık bölgeleri olan Altay, Tarbagatay, İli (Gulca) yani Tanrı Dağları'nın kuzeyi, Barköl, Kumul, Altınşokı ve Aksay bölgeleriyle daha az sayıda Kazak'ın yaşadığı Urumçi, Karamay, Sanjı, Şonjı, Cemsarı, Şiyhuv, Kutubiy,

Erenkabırga'da Savan ve Manas, daha doğuda Karatav ve Bogda bölgeleridir.[2] Bu bölgede Kaba, Buvırşın, Sarsümbe'de Orta Cüz'ün Jedik ve Jantekey boyları; Köktogay ve Şingil bölgesinde Kerey boyunun Karakas ve Molkı kabileleri; Sarsümbe ve Şingil'de Şerüvşi kabilesi; Kaba'da Şubaraygır kabilesi; Jemeney ve Buvrıltogay'da Merkit kabilesi yaşar. Altay-Savır ve Maylı-Jayir ile Tarbagatay'ın Şagantogay, Altın Emil bölgesinde Kerey-Jantekey boyunun Barkı kabilesinin ata toprakları bulunmaktadır. Tanrı Dağları'nın Erenkabırga yamaçlarında ve Manas-Savan bölgesinde de Kerey boyunun Jantekey-Barkı kabileleri ve Naymanlar ile diğer Kazak kabileleri yaşarlar. Doğu Türkistan Kazaklarının yaşadığı Altay, Tarbagatay ve Tanrı Dağları'nın ortasında yer alan Jungariya Çölü (çukuru) ile İli Ovası bu bölgenin tahıl deposu, meyve bahçesi, maden havzası, petrol denizi ve özellikle Altay bölgesi altın ve uranyum gibi kıymetli madenler cenneti olarak adlandırılır. Cungarya Çölü'nün kuzeyinde 12 ayrı koldan gelerek birleşen İrtiş Nehri, Tarbagatay'ın güneyindeki Emil Nehri ve Tanrı Dağları'nın kuzeyindeki Manas Nehri ile; İli bölgesini sulayan Tekes, Kas ve Künes nehirleri bulunmaktadır. Doğu Türkistan'daki Kazakların çoğunluk olarak yaşadığı bölge olan İli Kazak Otonom Oblastı'nın yüz ölçümü 884.800 kilometrekaredir. Başka bir ifade ile Doğu Türkistan'da Kazakların yaşadığı bölgenin yüz ölçümü bile bugünkü Türkiye topraklarından daha büyüktür. İli olarak anılan bu bölgedeki nüfus ise beş milyondan daha azdır.[3]

Asırlardan beri Orta Asya'nın bu bölgesinde geleneksel hayatlarını sürdüren göçebe Kazaklar için geçen 20. asır önemli değişiklikler, mücadeleler, acılar ve trajedilerle dolu bir dönem olarak tarihe geçmiştir. Doğu Türkistan Kazakları arasında 20. asrın başlarında giderek artmaya başlayan huzursuzluklar, merkezî Çin idaresinin bölgesel valilerinin kontrolü arttırmaya çalışmaları sonucu gelişmiştir. 20. asırda, Doğu Türkistan'da genel vali olarak görev yapan Çinli valilerden birincisi Yang Zengxin (1912-1928), ikincisi Jin Shuren (1928-1933) ve üçüncüsü ve en kanlı zalimi ise Sheng Shicai (1933-1944)'dir. Bu valilerin döneminde Doğu Türkistan'daki Kazaklara giderek artan oranda vahşet uygulanmıştır. Çinli idarecilerin gerek vergi olarak gerek siyasi ve askerî baskı rejimleri kurarak uyguladıkları mezalim sonucu, Kazaklar daha önceki huzurlu ortamlarını kaybetmişlerdir. Baskıcı idarecilerin zulmüne itiraz eden Kazak ileri gelenleri ise insanlık ayıbı olarak tarihe geçen vahşet metotlarıyla cezalandırılmışlardır.

19. asrın sonunda Çin zulmüne karşı ilk mücadeleyi başlatarak 1904 sene-

sinde Tibet'te ölen Böke Batur[4], Doğu Türkistan Kazaklarının mücadele sembolü ve adı dilden dile dolaşan kahramanı olmuştur. Böke Batur isminin önem kazanmasına, Çinlilerin ona daha önce görülmemiş derecede zulümle mukabele etmesi sebep olmuştur. Önceleri Doğu Türkistan'ın merkezi Urumçi yakınlarında konaklayan göçebe Kazaklardan 4.000 kişilik bir grupla Tibet bölgesine giden Böke, hastalanarak ölmüş ve gömülmüştür. Ancak daha sonra Çinliler tarafından Böke'nin cesedi mezardan çıkarılmış ve başı bedeninden ayrılarak Urumçi'ye geri getirilip burada bir caddede, bir kazığın ucunda sergilenmiştir.

Çin valiliğinin benzer bir mezalimi Altay bölgesinin Sarsümbe şehrinde, 1929 senesinde yaşanmıştır. Altay ile Urumçi arasında Çin mezalimine karşı mücadele eden Kerey-İyteli boyundan Zuvha Batur 1929 senesinde katledilir ve başı Sarsümbe şehrindeki Kara Köprü'de bir kazığın ucunda umuma sergilenir. Yine 1931 senesinde yayladan erken indiği ve başka bir yere göçeceği şüphesiyle Kerey-Jantekey-Bazarkul boyunun lideri Jantaylak da öldürülür. Bu olaydan sonra Bazarkul boyunun bir diğer lideri Zayıp, 1.000 aileyle beraber önce Bogda bölgesine oradan da Barköl'e göç eder. Doğu Türkistan Kazaklarının Altay bölgesindeki asilzadelerinden Şerifhan Töre,[5] 1933 senesinde Altay bölgesindeki Kazak ileri gelenleriyle beraber Çin valiliğine karşı mücadele başlatır. Diğer taraftan Doğu Türkistan'ın Uygur liderlerinden Hoca Niyaz ve Yolbars Beg yolbaşçılığında Çinli Müslümanların da katılımıyla 1931 senesinde Doğu Türkistan'ın güney bölgelerinde de mücadele başlatılmıştır. Barköl ve Kumul bölgesindeki bu mücadelede Kerey-Jantekey-Tasbiyke boyunun lideri Elip Kamısbayoglu; Hoca Niyaz, Yolbars ve Döngen lider Macunying yolbaşçılığındaki mücadeleye büyük ve küçükbaş hayvan yardımında bulunurlar. Elip Kamısbayoglu'nun bu hareketi Urumçi'de göreve gelen Sheng Shicai'nin gazabını celbeder ve Urumçi'den gönderilen askerler Duvan Hadi'de (Elip Şapkan) oturan Elip Kamısbayoglu'nu evinde boğazlarlar ve ailesini ve çevresindeki akrabalarından 60 aileyi de öldürürler. Çinli mezaliminden dolayı Barköl'den Gansu'ya, 1936 ile 1939 seneleri arasında kaçan Kazakların toplam sayısı 12.000 civarındadır.

20. asırda 1930'lu yıllara kadar bu facialarını yaşayan Kazaklar, liderlerine yapılan bu zulme tepki göstererek Doğu Türkistan'dan güneye, Tibet bölgesine doğru hareket ederler ve ilk kafile 1941 senesinde 3.000 kişilik bir grupla Hindistan'a iltica etmek mecburiyetinde kalır. Bu mülteci Kazakların liderleri de vaktiyle kendi evlerinde Çinliler tarafından aileleriyle birlikte katledilen Elip Kamısbayoglu'nun

oğlu Elishan Batır[6] ve yine Altay bölgesinde Çinlilerce katledilen Kerey-Jantekey-Bazarkul lideri Jantaylak'ın akrabası Zayıp ve onun oğlu Osman Teyci (Osman Taştan[7])'dir. Doğu Türkistan'da 1933 senesinde Uygur, Kazak ve Düngenlerin (Müslüman Çinli) katılımıyla başlayan istiklal hareketi, o dönemde Doğu Türkistan valisi olan Sheng Shicai'nin Sovyetler Birliği-Stalin iktidarıyla askerî ittifak kurması ve sonunda Sovyet Kızıl Ordu askerlerinin bölgedeki istiklal mücadelesine karşı silahlı saldırısıyla son bulmuştur. Ancak Doğu Türkistan'daki Türk ve Müslüman halka yapılan mezalim bununla sona ermez. 1937'den sonra bütün Doğu Türkistan genelinde yapılan tutuklamalarla Kazak ve Uygurların liderlik kabiliyetine sahip nüfuzlu veya aydın tabakasının tümüne yönelik tutuklamalar başlar. Doğu Türkistan'ın Çinli valisi Sheng Shicai, Kasım 1939'da Moğol, Kazak ve Kırgız ileri gelenlerinden 300 kişiyi Urumçi'de toplar ve halkın elindeki silahların verilmesi konusunda kendi bölgelerine talimat verdirir.[8] Bu senenin sonunda Altay bölgesindeki Kazakların dinî liderlerinden biri olan Akıt Ulimjiulı tutuklanır.[9] Bu haksızlığa karşı, Altay bölgesindeki Esimhan, Akteke, Şagalak ve Irıshan Nogaybayulı isimli kabile başkanları liderliğindeki Kazaklar, 1 Şubat 1940 tarihinde Köktogay'daki Çin garnizonuna saldırarak silahlarını geri alırlar. Bu haberin Urumçi'de duyulmasından sonra, Urumçi'deki 80 kadar Kazak ileri geleni derhâl tutuklanır. Tutuklananlar arasında Doğu Türkistan Kazaklarının asilzadelerinden ve Altay bölgesi eski valisi Şerifhan Kögedayulı da bulunmaktadır. Altay bölgesindeki bu ayaklanma 1940 senesinin başından güz başına kadar sekiz ay boyunca devam eder. Urumçi'deki Çinli idareciler 1940 senesinin Eylül'ünde Altay bölgesi Kazakları ile anlaşmaya varır. Ancak bu barış süresi 1941 senesinin yaz aylarında yeniden bozulur. Köktogay bölgesinde başlayan başkaldırı, İrtiş Nehri'nin Kuv Ertis, Bal Ertis ve Işkıntı isimli kolları boyunca yerleşen Kazaklar ile Sheng Shicai'nin askerleri arasında kanlı çarpışmalarla tarihe geçer. Bu çarpışmalar güz aylarında Çinli idarecilerin yalan yeminleri ile Urumçi'ye davet edilen Kalel (Halil), Rahat, Şariy, Esimhan, Nezir, Zeynel, Nakıştay, Keripbay, Kumar (Ömer), Kalım ve Kakış gibi Kazak ileri gelenlerinin uçaktan iner inmez tutuklanmasıyla sonuçlanır. Altay bölgesindeki Kazakların tüm silahlarını Çinli idarecilere teslim etmesine itiraz ederek dağlara çıkan Osman Batur İslamoğlu liderliğinde, oğlu Şeridiman Osmanoğlu, Keles ve Süleyman Baturların efsanevi direnişleri 1941 senesinde başlar. Böylece "1940-1950 tarihinde, Kuomintang merkezî idaresinin Doğu Türkistan'daki Çinli valisi zalim Sheng Shicai tahakkümüne karşı en şid-

detli ve en tehlikeli başkaldırı mücadelesi"[10] ortaya çıkar. Osman Batur bu tarihten sonraki mücadelesinin neticesinde, 1945 senesinde, Altay bölgesini Çinlilerden arındırarak bölge valiliğini ele geçirir. Aynı zamanda 1944 senesinde İli'de kurulan Şarki Türkistan Cumhuriyeti ve onun lideri Alihan Töre ile birlikte hareket eder. Osman Batur'un mücadelesi ve askerî kabiliyeti, ezelden beri Orta Asya bölgesinden çıkarak dünyanın birçok uygarlıklarını fethetmiş büyük cengâverlerin yürüttükleri fetihlerdeki gibi, tarihte artık tekrarlanması mümkün olmayan kahramanlıklarla dünya literatürüne geçmiş efsanevi kahramanlıklardan biridir.

Doğu Türkistan Kazaklarının 20. asrın ortalarındaki istiklal mücadelesinin devam ettiği bir diğer bölge de Tanrı Dağları'nın kuzey etekleridir. 1944 senesinin Kasım ayının 20'sinde İli şehrinde başlayan ayaklanmanın liderlerinden ve ilk şehitlerinden olan Kazak Akbar Esbosınulı ile Nılkı'yı azat etme çarpışmasında şehit olan Kazak Seyit Körpebayulı'nı da burada anmak gerekir. 1944 senesinde İli'de Alihan Töre liderliğinde kurulan Şarki Türkistan Cumhuriyeti, Doğu Türkistan'ın Türk ve Müslüman Uygur ve Kazakları arasında istiklal mücadelesindeki en sıcak ümit ışığı olmuştur. Doğu Türkistan'ın Türk ve Müslüman halkı olan Kazaklar ve Uygurların bu mücadelesine, Sovyetler Birliği'nin gönderdiği temsilciler ve askerî güçler yardım etmişlerdir.[11] Şarki Türkistan Cumhuriyeti orduları bağımsızlığın ilanından hemen sonra İli'den başlayarak doğuya doğru Urumçi'ye birkaç saat mesafedeki Manas Nehri'ne kadar olan bütün bölgeyi Çinli askerî güçlerden temizlemiştir.[12] Şarki Türkistan Cumhuriyeti'nin askerlerinin o zaman Doğu Türkistan'ın başkenti olan Urumçi'nin kapılarına kadar gelmesini sağlayan önemli saiklerden biri de Erenkabırga, Savan ve Manas bölgesinde Alibek Hakim[13] liderliğindeki Kazak güçleridir. 1947 ile 1949 seneleri arasında Doğu Türkistan'ın gelecekteki kaderini çizecek olan karmaşık yıllarda, Kazaklar ve Uygurlar bölgenin idaresinde görev almışlardır. 1947 senesinde Uygur lider Mesud Sabri hükümeti bünyesinde Uygur ve Kazaklar bulunmuştur. Ne var ki bütün Çin genelinde yükselen güç olan Mao idaresinin Kuomintang hükümetinin bertaraf etmesiyle Doğu Türkistan'ın Türk ve Müslüman halkları için de bağımsızlık ümidi sona ermiştir.

Doğu Türkistan'ın Altay bölgesinde 1940'lardan itibaren kahramanca savaşan Kazak liderlerden Osman Batur, 1951 senesinin Şubat ayında askerî bir saldırı sonucu ele geçirilmiş ve 28 Nisan 1951 tarihinde Urumçi'de kurşuna dizilerek şehit edilmiştir. Böylece Orta Asya tarihindeki efsanevi savaş dehalarından birinin,

bir daha tekrarlanması mümkün olmayan askerî ve stratejik dâhilik örnekleriyle dolu hayatı sona erdirilmiştir. Osman Batur'un savaş tekniği, kahramanlığı, askerî kabiliyeti daha o devirlerde dünya literatüründe yer almaya başlamıştır. Özellikle Beytik Dağları'nda yaptığı savaşlarla o dönem dünya basınında ismini sıkça duyurmuştur. Osman Batur'un akıbetine benzer bir şekilde, Kazakların Altay bölgesinin ileri gelenlerinden Canımhan Tilevbayoglu da düzenlenen bir askerî baskın sonucu Osman Batur'la aynı gün ele geçirilmiş ve o da kurşuna dizilerek şehit edilmiştir. Kazakların bu iki liderinin amacı, 1944'ten sonra Şarki Türkistan hükümetinin askerî kontrol sahasını Urumçi'yi tehdit edecek şekilde Manas Nehri'ne kadar genişletmek için savaşan Manas-Savan bölgesinin eski valisi Alibek Hakim'e katılmak idi. Alibek Hakim daha önce, kendi liderliğindeki kafilesiyle Taklamakan Çölü'nü geçerek Tibet'e ulaşmış, oradan da hür dünyaya geçiş planları yapmaktaydı. Ancak Osman Batur ve Canımhan Tilevbayoglu için bu planı gerçekleştirmek mümkün olamadı. Alibek Hakim ise kafilesiyle birlikte Tibet düzlüklerini, dünyanın çatısı sayılan Himalayaları kadın-erkek, genç-ihtiyar, sürüler ve çadırlarla aşarak, Hindistan hududuna ulaştı. Bütün bu göç yolculuğu boyunca arkalarından takip eden Çinlilerin askerî saldırılarını yedi defa tekrarlayan şiddetli çarpışmalarla geri püskürterek yollarına devam ettiler ve sonunda Hindistan hükümeti tarafından Keşmir'e yerleştirildiler.

Doğu Türkistan'dan hür dünyaya 1950 senesinde çıkan Kazaklar, kendilerinden daha önce, 1939 senesinde, Hindistan ve bağımsızlığını kazandıktan sonra Pakistan olarak adlandırılan bölgeye göç eden Kazaklarla birleşerek Türkiye'ye iltica etmişlerdir. 1991 senesinde Sovyetler Birliği'nin yıkılışından önce hür dünyada, Türkiye'de ve Avrupa'da yaşayan Kazaklar, Doğu Türkistan'da bin bir türlü meşakkate, akıl almaz zorluklara göğüs geren, şiddetli askerî saldırılardan kurtulan Kazak babaların evlatlarıdır.

Bütün bu mücadele yıllarında, Çinli idarecilerin baskıcı, vahşi zulüm ve katliamlarında binlerce kadın, erkek, çocuk, genç ve ihtiyar Kazak şehit olmuş; yüzlerce kıymetli lider, yolbaşçı, aydın Kazak Çinlilerce hapsedilmiş, işkenceye maruz bırakılmış, eziyetle katledilmiştir. Dünyanın ise tüm bu yaşananlardan haberi olmamıştır. Bugün gerek Doğu Türkistan'da gerekse dış dünyanın herhangi bir yerinde; Hindistan'da, Türkiye'de, Avrupa'da ve Amerika'da, Doğu Türkistan'ı ele geçiren Çin tahakkümünün yaptığı haksızlıklar anlatılmaya çalışılmaktadır. Konuyla ilgili kitaplar, makaleler, haberler yazılmış, dokümanlar hazırlanmıştır. Geçen yüzyılın

ikinci yarısında Doğu Türkistan'dan çıkan Kazakların o dönemdeki liderleri artık hayatta olmasa da, Doğu Türkistan'daki Kazak Türklerinin mücadelesi unutulmayacak şekilde vesikalarda, yayınlarda ve tarihin sayfalarında yerleşmiştir.

21. yüzyılda, bugün Doğu Türkistan'da vuku bulan ve artık insanlık ayıbı olarak tüm dünya kamuoyunca kabul edilen eziyetler, baskılar, zulümler geçmişte de en şiddetli halleriyle sürdürülmüştür. O dönemlerden beri değişen şudur ki, artık yüzyılımızın uluslararası kamuoyu Doğu Türkistan'da geçen yüzyıldan bu yana Çinlilerce devam ettirilen zulümlerin farkındadır. Doğu Türkistan meselesi, sadece Orta Asya'da değil tüm dünyanın gözleri önünde çözüm için beklemektedir. Eğer tarihten ders alacak olursak Doğu Türkistan meselesi sadece Doğu Türkistan'ın bugün, yani 2000'li yıllar itibarıyla mücadele eden Türk ve Müslüman Uygur halkını değil, bütün Asya'yı, bütün Orta Asya'nın yeni bağımsız olmuş Türk ve Müslüman cumhuriyetlerinin güvenlik ve strateji politikalarını alt üst edecek potansiyele sahip bir konudur. Bundan dolayıdır ki, Doğu Türkistan'daki hürriyet mücadelesi, insan hakları ihlalleri sadece o bölgelerin yerli halkı olan Uygurlar, Kazaklar ve az sayıda Kırgızlar vb. halkları değil, Orta Asya ile üst kimlikleri itibarıyla kardeş olan bütün İslam ve Türk dünyasını; insanlığın onuruna yakışır hayat sürmesini temel prensip edinen insan haklarına saygılı bütün dünya kamuoyunu etkileyecektir.

Son notlar

1 Nigmet Mingjan, *Kazaktıng Kıskaşa Tariyhı*, Almatı: Jalın, 1994.

2 Jaksılık Samiytulı, *Kıtaydagı Kazaktar,* Almatı: Düniyejüzi Kazaktarının Kavımdastıgı, 2000; Jadiy Şakenulı, *Kıtaydagı Kazaktar*, Almatı: Düniyejüzi Kazaktarının Kavımdastıgı, 2007; Linda Benson, *China's Last Nomads:The History and Culture of China's Kazaks*, New York: M. E. Sharp, 1998. Nigmet Mingjan, *Kazaktıng Kıskaşa Tariyhı*, Almatı: Jalın Baspası, 1994.

3 Jadiy Şakenulı, *Kıtaydagı Kazaktar*, Almatı: Düniyejüzi Kazaktarının Kavımdastıgı, 2007, s. 39.

4 Şaemis Kumarulı, *Böke Batır: Tariyhıy Roman*, Almatı: Jazuvşı, 2008; Jadiy Şakenulı, *Kıtaydagı Kazaktar*, Almatı: Düniyejüzi Kazaktarının Kavımdastıgı, 2007, s. 160.

5 Şerifhan Kögedayoğlu, Doğu Türkistan Kazaklarının Han soyundan gelen asilzadelerindendir. 1933 senesinde Altay bölgesinde valilik yapmış ancak 1940 senesinde Şing Sı Sey zindanlarında öldürülmüştür.

6 Elishan Batur, Doğu Türkistan'ın Altay ve daha sonra Barköl bölgesinde Kerey-Jantekey-Tasbiyke kabilesinin lideri Elip Kamısbayoglu'nun oğludur. 1939 senesinde Doğu Türkistan'dan Tibet yoluyla Hindistan'a geçen ilk kafilenin lideridir. Pakistan'da vefat etmiştir.

7 Osman Taştan, Doğu Türkistan'ın Altay bölgesindeki Orta Cüz-Kerey-Jantekey boyunun Bazarkul kabilesinin reisi Zayıp Teyci'nin oğludur. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak İstanbul'da vefat etmiştir.

8 Linda Benson, *The Ili Rebellion: The Moslem Challenge to Chinese Authority in Xinjiang 1944-1949*, New York: An East Gate Book M. E. Sharpe, Inc., 1990, s. 35.

9 Jaksılık Samiytulı, a.g.e., s. 111.

10 Samiytulı, s. 116.

11 *Balhaş Bafin: Tariyhıy Şejire, Tagdırlı Til, Hat Jazdım Kalam Alıp*, Almatı. El Şejire, 2007.

12 Linda Benson, *The Ili Rebellion*, s. 3.

13 Alibek Hakim ve Osman Batur ile ilgili daha fazla bilgi için: Ahat Andican, *Cedidizmden Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*, İstanbul: Emre Yayınları, 2003. 672-673. sayfalarda Alibek Hakim ve Doğu Türkistan mücadelesi ile Hasan Oraltay eserleri hakkında bilgiler bulunmaktadır. Özdemir Atalan, *Himalaya Destanı,* Ankara: Öz Kültür Yayınları, 1975. Doak Barnett, *China on the Eve of Communist Takeover*, New York: 1963. Akın Baybosınulı, "Er Janibek Jayında Bizge Jetken Derekter," *Er Janıbek*, Makalalar kıyssa-dastandar, Sheshendik Sözder, Anız-Angimeler..., Almatı: Er Janibek Kogamdık Korı, 2008. 250. bet. (Bu eserde vaktiyle Doğu Türkistan'da Alibek Hakim ile konuştuğu için Çinli makamlarca sorguya çekilen ve tarihteki meşhur Canibek Batur'un soyundan gelen bir kişiden bahsedilmektedir.). Linda Benson, *The Ili Rebellıon* "The Moslem Challenge to Chinese Authority in Xinjiang, 1944-1949", Armonk: M. E. Sharpe, 1989. Linda Benson and Ingvar Svanberg, *China's Last Nomads* "The History and Culture of China's Kazaks", Armonk: M. E. Sharpe, 1998. *Büyük Türkeli Yayınları*, No. 9, 1985-86 sayısı. İstanbul: (?), 1986. Dalelhan Canaltay, *Qıylı Zaman-Qıyın Kunder,* Almatı: Düniyejüzi Qazaqtarının Qavımdastıgı, 2000. Milton J. Clark, "Leadership and Political Allocation in Sinkiang Kazak Society", Harvard Üniversitesi'nde savunulmuş, Basılmamış Doktora Tezi, 1955. Milton J. Clark, "How the Kazakhs Fled to Freedom," *The Natıonal Geographıc Magazıne*, CVI Cilt, No. 5. (Volume CVI-Number Five-106/5), November,

1954, s. 621-644. Ayşen Umay Demir, "Ata Yurttan Ana Yurda", *Salihli Türk Ocağı,* Yıl. 1, Sayı. 1, Mart 2008, s. 5. Ahmet Bican Ercilasun, "Kazak Türklerinin Lideri Alibeg Hakim'i Kaybettik," *Yeni Düşünce,* 29 Kasım 1985. Andrew Forbes, *Warlords and Muslıms in Chınese Central Asıa,* Cambridge: Cambridge University Press, 1986. (Bu eserde Alibek Hakim ismi Ali Beg Rahim olarak geçer.) Bu kitabın Türkçeye çevirisi Enver Can tarafından yapılmıştır. Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri, Münih: 1990. Gül Gün, "Düğün Gibi Cenaze Töreni," *Yeni Asır,* Perşembe, 21 Kasım 1985**.** Hasan Hakim (Hasan Oraltay), "Himalaya Destanı," *Ege Ekspresi*, İzmir: 9.9.1957 (40 günlük dizi yazı.). Halifa Altay, *Altaydan Avgan El,* Almatı: Düniyajüzi Qazaqtarının Qavımdastığı (DKK), 2000. Turgut Harmantepeli, "*Türkistan'ın Milli Kahramanlarından Alibek Hakim'in Son Büyük Göç'ünün Ardından*" Tanıtım, Yıl. 7, Sayı. 7, Aralık 1985, s. 41-42. Baymirza Hayit, "Çin ve Rus Arasındaki Mücadele Doğu Türkistan", *Büyük Türkeli: Aylık Fikir Dergisi*, 25 Kasım 1962, Yıl. 1, Sayı. 9. Godfrey Lias, *The Kazak Exodus*, London: Evans Brothers Limited, 1956 ve Godfrey Lias, Kazak Exodus, Ladder edition, New York: Popular Library Inc., 1959. Maksut Kasımov, "Sovet Ofitserining Közimen," *Juldız,* Almatı: 1995. KazakSSR Gılım Akademiyası, *Kazakstan Jaene Şıgıs Türkistan Tariyhının Maeseleleri,* Almatı: (?Nauka) 1962. Abdulkayyum Kesici, "Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle", *Türk Dünyası Tarih Dergisi,* Sayı 2003/02-194, 2003/03-195. Ömer Kul, *Esir Doğu Türkistan İçin-2, İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları (1949-1980)*, Ankara: Berikan Yayınları, 2007. Thomas Laird, "The CIA's First Atomic Spy and His Secret Expedition to Lhasa", *Into Tibet*, New York: Grove Press, 2002. Gulnar Mendiqulova, *İstoriçeskiye Sud'vı Kazahskoy Diyasporı: Proishojdeniye i Razvitiye*, Almatı: Gılım, 1997. Gulnar Mendiqulova, *Kazahskaya Dıyasporı: Istoriya İ Sovremennost'*, Almatı: Vsemirnaya Assosiyatsiya Kazahov, 2006. James Millward, *Eurasıan Crossroads: A Hıstory of Xınjıang,* London: Hurst & Company, 2007. Hasan Oraltay, "A True Story From the Roof of the World: A Little Girl's Question," *Turkey*, İzmir: Turkish American Cultural Association, 1960. Hasan Oraltay, *Hürriyet Uğrunda Doğu Türkistan Kazak Türkleri,* İzmir: Karınca Matbaası, 1961. (Birinci Baskı); Kazak Türkleri (Aynı kitabın ikinci baskısı), İstanbul: Türk Kültür Yayınları, 1976. Hasan Oraltay, "Köklük'te Verilen Söz," *Büyük Türkeli: Aylık Fikir Dergisi,* 25 Kasım 1962, Yıl. 1, Sayı. 9. Hasan Oraltay, *Alaş: Türkistan Türklerinin Millî İstiklal Parolası,* İstanbul: Büyük Türkeli Yayınları, 1973. Hasan Oraltay, "Alibeg Hakim'i Kaybettik (1908-1985)", *Yeni Düşünce,* 22 Kasım 1985. Hasan Oraltay, "Kazaktar Germaniya men Turkiyaga Kaşan Keldi," *Jas Turkistan,* Karaşa-Jeltoksan, N6/2002, s. 13-17. Hasan Oraltay, *Elim-Aylap Ötken Ömir,* Almatı: Bilim, 2005. Üçüncü Baskı. Hasan Oraltay, *Elim-Aylap Ötken Ömirden Song,* İzmir: Printer Ofset Baspası, 2006. İskender Öksüz, "Milletleri Millet Yapan," *Türk Yurdu,* Cilt 26, Sayı 231, Kasım 2006. Vasiliy Ignatyeviç Petrov, *Miyatejnoye "Sertse" Aziyi,* Moskva: İzdatel'stvo Kraft, 2003. Bu kitabın ismi "Asya'nın İsyankâr Kalbi" olarak tercüme edilebilir. Doğu Türkistan'ın kısa tarihi, millî hareketler ve Hatıralar hakkındadır. Philips Price, M. P., "The Great Kazak Epic," *Journal of Royal Central Asıan Socıety,* July-October 1954, Vol. XLI, Parts III & IV., s. 249. İsmail Pınar, "Şarki Türkistanlı Mücahit Alibeg Hakim Vefat Etti", *Boğaziçi,* Aralık 1985, s. 14-15. "Qaliybek Hakim," *Qazaqstan Ulttıq Entsıklopedıyası*, Cilt 5, Almatı: Qazaqstan Entsiklopediyasının Baspası, 2003. s. 498. Jaqsılıq Samiytulı, *Qıtaydagı Qazaqtar,* Almatı: Düniyejüzi Qazaqtarının Qavımdastıgı, 2000. Jaqsılıq Samiytulı, *Sergeldeng,* Almatı: 2004 ve bu romanın 4. cildinin Türkçeye tercümesi olan *Kaharlı Altay*, Ankara: Bengü Yayınları, 2007. Chriss Scott, "Red China's Hidden War on Minorities," *Stars & Strıpes,* 13.05.1959. Jadiy Shakenulı, *Kıtaydagı Kazaktar*, Almatı: DKK, 2007. 176. bet. *Şıngjangnıng Üş Aymaq Töngkerisindegi İri İster,* Urumçi: Memleket Baspası (?), 1995. *Halka ve Olaylara Tercüman,* "Ali Beğ Hakim Toprağa Verildi," 18 Kasım 1985. İlhan Tezcan, "Doğu Türkistan Liderlerinden Ali Beğ Hakim Salihli'de Öldü,"

Halka ve Olaylara Tercüman, 17 Kasım 1985. İlhan Tezcan,"Çin'den Gelip Salihli'de Hasret Giderdiler," *Tercüman* (Avrupa Baskısı), 11 Mart 1986. Orhan Turkdoğan, *Salihli'de Türkistan Göçmenlerinin Yerleşmeleri* (Atatürk Üniversitesi Bölge Çalışmaları Sosyal Araştırmaları-3), Erzurum, 1969. *Yeni Düşünce,* "Alibeg Hakim'i Kaybettik (1908-1985), Yıl. 5, Sayı: 212. 22 Kasım 1985.

II. OTURUM
DOĞU TÜRKİSTAN'DA HAK İHLALLERİ

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Berdal Aral

- **Dr. Ataullah Şahyar**, Araştırmacı, TÜRKİYE
- **Prof. Dr. Macide Mahluf**, Aynü'ş Şems Üniversitesi, MISIR
- **Abdulsalam Abdulgani Alim**, Avustralya Doğu Türkistan Derneği Başkan Yardımcısı, AVUSTRALYA
- **Ahmet Faruk Ünsal**, MAZLUMDER Genel Başkanı, TÜRKİYE

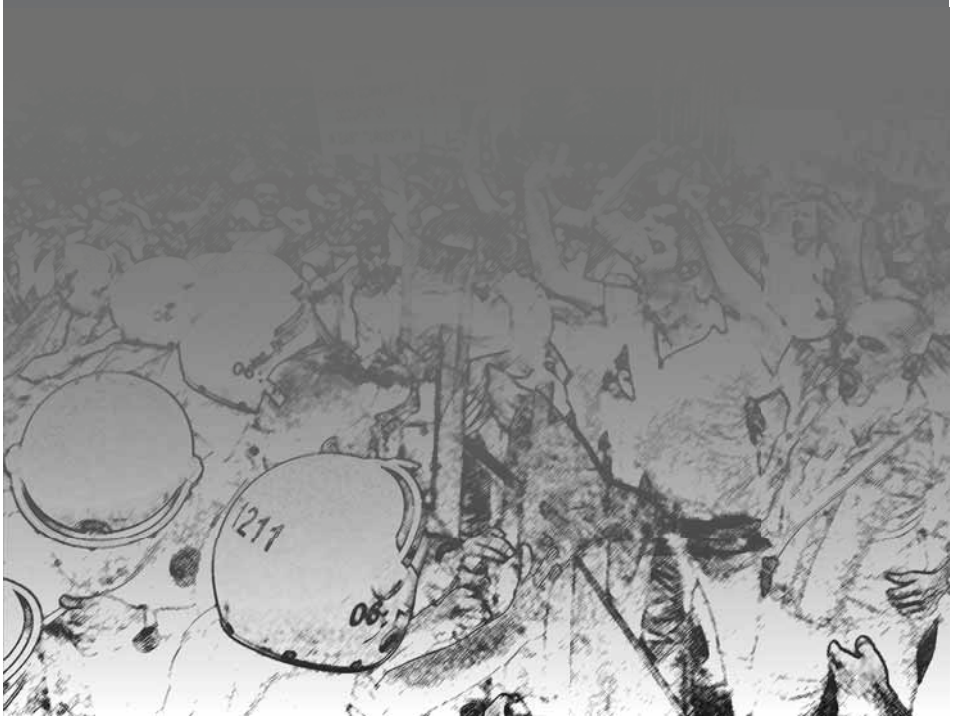

Dr. Ataullah Şahyar
Araştırmacı

Gündelik Yaşamda Karşılaşılan İhlaller

Sayın başkan, değerli misafirler, hepinizi saygıyla selamlıyorum.

1.828.418 km^2 alana yayılmış yaklaşık 50 milyon Müslüman Türk'ün Çin zulmü altında yaşadığı Doğu Türkistan'da gündelik yaşamda karşılaşılan hak ihlalleri bu sınırlı süre içerisinde anlatılamayacak kadar büyük ve dramatiktir. Bu ihlallerden nasibini almış bir Doğu Türkistanlı olarak ben, burada bana ayrılan süre içerisinde bu ihlallerin bir kısmını özetle anlatmaya çalışacağım.

Değerli konuklar, Doğu Türkistan'daki kardeşlerimiz bugün kupon karşılığında yemek almak, tek tip giyinmeye zorlanmak, Mao'nun resmi önünde saygıyla eğilmek gibi Mao döneminde yaşanan ilkel zulümlerle artık karşılaşmıyorlar. Bunun yerine sistematik zulüm ve ihlallerin yeni dünya düzenine uyarlanmış farklı versiyonlarını tüm acımasızlığıyla yaşıyorlar.

Bilindiği üzere Müslüman Türklerin anayurdu Doğu Türkistan, yarım asrı aşkın bir süredir komünist Çin yönetiminin despot rejimi altında inlemektedir. Nüfusun çoğunluğunu oluşturan Uygur kökenli Müslümanlar, bırakın dünyayı, Çin'in diğer bölgelerinde de görülmeyen dramatik boyutlarda hak ihlalleri, şiddet ve baskı görmektedirler. İşkence, idam, çalışma kampları, dinî baskı vb. hak ihlalleri ile ilgili aklınıza ne geliyorsa hepsi Doğu Türkistan'da yıllardır günlük hayatın bir parçası hâline gelmiştir. İletişimin oldukça hızlı ve yaygın olduğu günümüzde, dünya kamuoyu Doğu Türkistan'da yaşanan bu ihlallerden ve insanlık dramlarından maalesef tam olarak haberdar değildir.

Doğu Türkistan'daki Müslüman Türkler, günlük ihtiyaçlarını kendi dillerinde konuşarak halletmek, inandıkları dinin vecibelerini yerine getirmek, mensubu oldukları kültürü yaşamak ve yaşatabilmek, insanca eğitim ve sağlık hizmetleri alabilmek, kendi neslinin devamını sürdürebilmek gibi en temel insani hak ve özgürlüklerden bile Çin yönetimi tarafından mahrum bırakılmaktadır. Üstelik

Çin yönetimi, Doğu Türkistan bölgesinin her türlü iletişim imkânını kısıtlayarak dünya ile bağlantısını koparmış, bölgeyi dünyaya tamamen kapalı hâle getirerek yaşanan bütün hak ihlallerinin ve insanlık dramının tüm gerçekleriyle öğrenilmesini engellemiştir. Böylece Çin yönetimi dünya kamuoyunu Doğu Türkistan hususunda dilediği gibi yanıltarak gerçeği yansıtmayan beyanlarla olan biteni örtbas etmektedir.

Ben burada bu hak ihlallerinden bir kısmına belli başlıklar altında temas etmek istiyorum:

I. Aile planlaması adı altında yapılan ihlaller

Malumunuz, inancı gereği insanı gelişmiş bir hayvan türü olarak gören Çin'in, insana verdiği değer konusunda karnesi son derece zayıftır. Asimilasyon politikası gereği Çin'in "aile planlaması" adı altında yıllardır Doğu Türkistan'da uyguladığı doğum yasağı devam etmektedir. Haktan hukuktan yoksun olan katı kanunlar bir yana, bu kanunların uygulanması da son derece acımasız ve kendi hukuklarını dahi çiğneyerek gaddarca yürütülmekte ve Allah korkusunun olmadığı, dinî ve manevi değerlerin yok sayıldığı bir rejimde böyle bir düzenleme çok büyük bir vahşete dönüşebilmektedir.

Doğu Türkistan'da Müslüman Türklerin ikiden fazla çocuk sahibi olmalarına hiçbir şekilde izin verilmemektedir. Üçüncü çocuğu olacak bir kadın, hamileliğinin sekizinci, dokuzuncu ayında bile olsa evinden alınıp götürülmekte ve kürtaja tabi tutulmaktadır. Hatta Çin memurları çoğu zaman köy köy, mahalle mahalle dolaşıp "kanunsuz" çocuğu olan ve olacak kadınları kamyonlara doldurarak zorla götürmekte ve son derece ilkel koşullarda gerçekleştirilen kürtajlar neticesinde ise genellikle yalnızca bebekler değil, anneler de hayatlarını kaybetmektedir.

Örneğin, Doğu Türkistan'ın Toksu ilçesinde Çolpanhan isimli bir kadının dramı şöyledir: 1997 yılının Ağustos ayında Çolpanhan hamile olduğu için kürtaja zorlanmış ve zorla evinden alınarak bir sağlık merkezine götürülmüştür. Kocası da 3.000 yuan para cezasına çarptırılmıştır. Bir fırsatını bulup sağlık merkezinden kaçan Çolpanhan, sığındığı bir mezarlıkta tek başına doğum yapmış, daha sonra da başka bir şahsın yardımıyla gizlice evine dönmüştür. Ancak bir ihbar üzerine tekrar yakalanan Çolpanhan, polis merkezinde sıcak suya batırılarak katledilen bebeğinin acısına dayanamayıp üzüntüsünden ölmüştür.

Bu olay bölgede yaşananlara sadece bir örnektir, Doğu Türkistan'da şu ana kadar bu gibi hatta daha drammatik binlerce olay yaşanmıştır.

II. Dinî yaşam alanında hak ihlalleri

Çin'de 18 yaşından küçüklerin ibadet etmesi, camilere gitmesi, toplu dinî faaliyetlere katılması yasaktır ve bu yasak titizlikle uygulanmaktadır. Ayrıca yediden yetmişe, büyük küçük, kadın erkek demeden herkes için din eğitimi ve öğrenimi gerek evde gerekse diğer alanlarda kesinlikle yasaktır. İslam ülkelerine şirin gözükmek için hiç bir altyapısı olmayan bir dinî yüksek okul açılmış olsa da burada İslamiyet'ten çok Marksizm, Leninizm ve Maocu fikirler okutulmakta; gerçek dinî bilgiler değil, dinin nasıl Çin siyasetine alet edileceği öğretilmektedir. Diğer okullarda ise müfredatın temeli materyalist ideolojiye dayandırıldığı için hiç bir şekilde dine yer veren düşünce ve ifadelere imkân tanınmamaktadır. Hatta "Din insanları zehirleyen bir afyondur", "Namaz kılmak işi olmayanın, oruç tutmak aşı olamayanın işidir" gibi Mao döneminden kalma köhnemiş sloganlar hâlâ geçerliliğini korumakta ve dinin ilkel insanlar tarafından benimsenmiş iptidai bir inanç olduğu fikri öğretilmektedir. Okul dışında ise yönetim, Müslümanların faaliyetlerini çok sıkı kontrol etmektedir. Camilere emekli olmuş eski Komünist Parti üyeleri gözetçi olarak yerleştirilmiş, camiler rejimin emirlerini Müslümanlara bir nevi hazmettirme yerine dönüştürülmüştür. Zaman zaman bazı camiler kapatılmakta, hoparlörle ezan okumak yasaklanmakta ya da bir cami cemaatinin bir başka camiye gitmesi vb. suç sayılmaktadır. Çin'deki İslam cemiyetlerinde görev yapanların çoğu, komünist rejimin güvenini kazanmış, hiç bir şekilde Müslümanlara faydası dokunmayan -eğer faydası olsaydı o makamlarda olamazlardı- tabiri caizse yüksek becerileri(!) sayesinde dini meslek edinmiş zatlardır.

Örneğin, 1999 yılında Kur'an okumayı öğrendikleri için tutuklanan 12 yaşındaki beş çocuktan biri polis merkezinden kaçınca, aile gözaltına alınarak kendilerine işkence edilmiş ve çocukları gelinceye kadar kendilerinin serbest bırakılmayacağı tehdidinde bulunulmuştur. Bir başka olay da 28 Ekim 1999'da Hoten'de yaşanmıştır. Oybağ Camisi'nin İmamı Mehmet Ali Hoca dini, Komünist Partisi'nin dikte ettirdiği şekilde öğretmediği gerekçesiyle gözaltına alınmış ardından da ağır para cezasına çarptırılarak görevinden uzaklaştırılmıştır.

Doğu Türkistanlı Müslümanların hac ibadetini yerine getirmelerine de zaman zaman izin verilmemektedir. 1999 yılında 1.200 Doğu Türkistanlı Müslüman, hacca gitmek amacıyla yurt dışına çıkmak üzereyken Çin polisi tarafından pasaportlarına el konulmuş, polise itiraz eden 122 yaşlı Müslüman Uygur Türk'ü de tutuklanmıştır.

Bırakın temel inanç ve insan haklarını, Çin yönetiminin Doğu Türkistan'da dinî alandaki uygulamaları, Çin anayasasında yer alan "Her Çin vatandaşı istediği dine inanmakta özgürdür." şeklindeki dinle alakalı maddeye bile aykırıdır. Ama rejimin despotluğundan kimse bunu dile getirememektedir. Aslında Çin yönetimi İslamiyet'i, İslam ülkeleriyle olan ilişkisini geliştirebilmek için bir araç olarak kullanmaktadır.

III. Yargılama alanında yaşanan ihlaller

Dünya, demokrasi alanında önemli mesafeler katederken Çin'in Doğu Türkistan'da uyguladığı yargı sistemi ne yazık ki geriye doğru gitmektedir. Bugün Doğu Türkistan'da öyle bir yargılama sistemi vardır ki, yarım asır önce Mao döneminde radyo sahibi olan birinin yabancı ülkenin yayınını dinlemesi gerekçe gösterilerek müebbet hapis cezasına çarptırılmasını aratmayacak türdendir. Doğu Türkistan'da keyfî idam cezaları ile sadece şüpheye dayalı, hiçbir somut delili olmayan suçlamalarla masum insanlar katledilmekte, müebbet veya uzun hapis cezalarına çarptırılmaktadır. Doğu Türkistan'da mahkemeler demokratik ülkelerdeki gibi bağımsız olarak işlememekte, Çin Komünist Partisi'nin siyasi amaçları çerçevesinde hareket etmektedir. Dolayısıyla idama mahkûm edilen kişilerin davaları çok hızlı görülmekte, mahkûmlara kendilerini savunmak için yeterli süre ve imkân tanınmamaktadır. Hatta bazı idamlar mahkûmun yakınlarının dahi haberdar edilmesine vakit tanınmadan infaz edilmektedir.

Toplu tutuklama ve gözaltında işkencelere maruz kalma, aniden ortadan kaybolma, tutuklulardan aylarca haber alınamama, ailelere tutuklunun hayatta olup olmadığına dair hiçbir bilgi vermeme gibi hukuksuzluklar Doğu Türkistan'da yaşanagelen sıradan olaylardır. Bu tür uygulamaların Çin kanunlarına aykırı olduğunu bilen hukukçular bile bu duruma karşı tepki gösterme, dava açma gibi bir girişimde bulunamazlar. Hukukçular sadece bazı adi suçlular hakkında kısmen itirazlarda bulunabilirler. Fakat olay siyasi nedenlere bağlandığında, kimse tutuk-

luyu savunmaya ya da söz konusu hukuksuzluklara itiraz etmeye cesaret edemez.

Kamplardaki tutuklular genellikle tarlada ve tuğla fabrikalarında ağır koşullarda 15 saat civarında çalıştırılır. Eğer vaktinde uyumaz veya uyanmazlarsa; yüksek tonda konuşur, güler veya ağlarlarsa, gizlice abdest almaya ve namaz kılmaya çalışırlarsa, yapmaları gereken işleri bitirmezlerse, gardiyanlara cevap verirlerse dövülür, elektrikli joplarla işkence yapılır ve ağır bir şekilde cezalandırılırlar. Başa vurarak dövme, vücudun çeşitli yerlerine elektrik verme, havada uçak pozisyonunda asılı tutma, direğe asma, tavana asıp dövme, daracık ve soğuk hücrelere oturamaz, yatamaz, tam ayakta duramaz bir pozisyonda günlerce kapatma gibi işkenceler ceza evlerinde normal karşılanan sıradan uygulamalar şeklini almıştır. Zaman zaman mahkûmların makatlarına elektrikli çubuk, cinsel organlarına at kılı sokmak gibi insanlık dışı işkencelerin görüldüğü de vakidir. Bazı mahkûmlar işkence nedeniyle akli dengelerini yitirmekte, uzuvlarını kaybetmekte, kalıcı hastalıklara yakalanabilmektedirler.

Doğu Türkistan Enformasyon Merkezi'nin edindiği bilgiye göre, sadece 1999 yılının başından aynı yılın Mart ayına kadar Doğu Türkistan'da 10.000'e yakın Uygur Türk'ü hayali suçlamalarla gözaltına alınmış, bahsi geçen koşullarda tutuklu kalmış, sonunda ölüm cezası başta olmak üzere son derece ağır cezalara çarptırılmıştır. Yine haber kaynaklarında 1999 yılının başından Mart 2000'e kadar Doğu Türkistan'da mahkemelerde ölüm cezasına çarptırılmış veya işkence sonucu öldürülmüş kişilerin sayısının 2.500 civarında olduğu duyurulmuştur.

Keyfî tutuklamalara bir örnek verecek olursak 30 Ekim 1999'da ortaokul öğrencisi bir Türk kızı, Hoten Şehri Emniyet Müdürlüğü tarafından el yazısı sokaktaki bir duvar yazısına benzediği gerekçesiyle tutuklanmıştır. Yine ders kitabının üzerindeki Mao'nun resmini yırttığı gerekçesiyle bir ilkokul öğrencisi de tutuklanarak cezaevine gönderilmiştir. Bunlar sıkı güvenlik tedbirleriyle dışa kapalı Doğu Türkistan'dan bir şekilde dışarıya sızan olaylardan sadece bir kaçıdır. Ya duyulmayan ve bilinmeyenlerin sayısı hakkında ne demek gerekir?

IV. İletişim alanında yaşanan ihlaller

Doğu Türkistan'da son 20 yılda gerek telefon gerek internet gibi iletişim araçları son derece kısıtlı ve kontrollü olarak kullanılmaktadır. Halkın ihtiyacından çok, devletin ihtiyaçlarını karşılamak için bu iletişim vasıtalarını kullanmak ve

kullandırtmak zorunda kalan Çin yönetimi, özellikle yurt dışı telefon bağlantılarını tamamen kontrol altında tutmakta ve sürekli dinlemektedir. 5 Temmuz olaylarının ardından malumunuz olduğu üzere Doğu Türkistan bölgesinde telefon ve internet iletişimi yurt dışına tamamen kapatılmıştır. İç iletişimler de kontrol ve dinlemeye alınmıştır ve bu uygulama hâlen sürmektedir. Teknolojinin zirveye ulaştığı günümüzde dünyanın dört bir yanında insanlar telefon ve internet gibi iletişim vasıtalarından özgürce istifade edebilirken Doğu Türkistan halkı maalesef bu temel haklarından da mahrum edilmektedir.

V. Eğitim alanında ihlaller

Eğitim almak insanın doğuştan gelen temel insani haklarındandır. Doğu Türkistanlıların bu temel hakları da ellerinden alınmaktadır. Zira evrensel eğitim, baskı ve dayatma ile değil arzu ve istekle yürütülen eğitimdir. Doğu Türkistan'da ise eğitim her yönüyle devletin tekelindedir. Dolayısıyla her şeyin devlet menfaatine hizmet etmesi gerektiğini benimseyen Çin rejimi, istediği kimseye istediği istikamette, istediği ölçülerde ve istediği bilgileri öğretmektedir. Yani bir nevi "cahil kalıp işlerimizi zorlaştırmasın, çok bilip de başımıza bela olmasın" mantığı ile eğitim vermektedir. Buna göre bir şekilde üniversiteye kadar devam edebilene eğitim serbesttir. Ama uzmanlaşacak kadar eğitim alabilmek hangi alanda olursa olsun kesinlikle serbest değildir. Sadece yönetimin belirlediği ihtiyaca göre seçilmiş kimseler kontrollü olarak yetiştirilip istihdam edilir. Kendi arzusuyla sevdiği bir alanda uzmanlaşmaya doğru gitmek isteyen bir Doğu Türkistanlı bir şekilde beklenmedik engellerle karşılaşır. Eğitim kurumlarında müfredatların belirlenmesi de yönetimin tekelinde olduğu için okullarda Çince öğrenimi ve ateizm nazariyesi zorunlu hâle getirilmiş; millî, tarihî ve dinî bilgiler gerçek verilerle değil yönetimin istediği ancak gerçeği yansıtmayan malumatlarla öğrencilere empoze edilmektedir.

VI. Seyahat alanında ihlaller

Seyahat etmek bütün insanların doğuştan en temel haklarındandır. Birinin seyahat özgürlüğünü kısıtlamak onu bir nevi hapsetmek demektir. Doğu Türkistanlıların seyahat özgürlükleri kısıtlanarak bu hakları da ellerinden alınmakta ve yaşadıkları yere hapsedilmektedirler. Doğu Türkistan'da bırakın serbestçe yurt

dışına seyahat etmeyi, sıkıyönetimlerde olduğu gibi kimi zaman bir şehirden başka bir şehre gitmek, bir mahalleden başka bir mahalleye gitmek bile yasak hâle gelebilmektedir. Binbir zorlukla izin alınarak başka şehre yolculuk yapıldığında bile yolda bir kaç yerde kimlik kontrolleri, "Nereden geldin? Nereye, kime, neden, ne kadar süreyle gidiyorsun?" gibi sorularla karşılaşmak olağan hâle gelmiştir. Yani Doğu Türkistan her zaman sıkıyönetimle idare edilmektedir. Çin yönetimi Dünya Ticaret Örgütü'ne katılırken, her Çin vatandaşına pasaport verileceği ve yurt dışına çıkışlarda kolaylık sağlanacağı taahhüdünde bulunmuştur. Ancak buna rağmen bugün bir Doğu Türkistanlının herhangi bir sebepten yurt dışına seyahat etmesi neredeyse imkânsızdır. Bir yolunu bulup pasaport alanlar da geri dönme teminatı olarak devlete yüklü miktarda para bırakmadıkça sınırı geçememektedirler. Geri döndüklerinde ise gizlice takip için peşlerine takılan ajanların haklarında verdikleri bilgiler çerçevesinde "şuraya gitmişsin, şu kişiyle görüşmüşsün…" gibi sözde gerekçelerle teminat olarak bıraktıkları paralarını geri alamamaktadırlar.

VII. Rüşvet

Zaten bir hukuk devleti olmayan Çin yönetiminde usulsüzlükler her konuda had safhadadır. Ekonomik bakımdan fakir olan bölge halkını rejimin sömürmesi yetmiyormuş gibi insanların beli bir de rüşvetle bükülmektedir. Devlet dairelerinde iş halletmekten haksız yere hapsedilen yakınları kurtarmaya, iş bulmaktan pasaport almaya kadar her şey rüşvetle dönmektedir. Hiçbir iş rüşvetsiz halledilemez duruma gelmiş ve bu konu gündelik hayatı yaşanmaz hâle getirmiştir.

VIII. Asayişsizlik

Özellikle 5 Temmuz 2009 tarihinden sonra artan asayişsizlik Doğu Türkistan'ın son zamanlardaki başlıca sorunu hâline gelmiştir. Zaten önceden de gece baskınlarıyla tutuklanmalar, aniden ortadan kaybolmalar, belirsiz kişiler tarafından darp edilip soyulmalar vb. olaylar yaşanıyordu. Bu tür işler daha çok devlet eliyle polisler tarafından gerçekleştiriliyordu. 5 Temmuz olaylarından sonra bu gibi durumlara etnik çatışmalar da eklenince işler iyice karıştı; saldırıların hangisini devletin hangisini etnik grupların yaptığı belirsiz bir hâle geldi.

2006 yılında Yarkent ilçesi Gülbağ karakolunda Memet Tursun Taş isminde bir Uygur genç sorgulama sırasında işkenceyle öldürülmüştür. Hanımı Dilber

Tohti, babası Tohti Hoşur ile birlikte olayı savcılığa hatta Pekin'e kadar yüksek yargı organlarına bildirmiş fakat onca zahmetli uğraşlara rağmen hiçbir sonuç alamamış ve sorumlular da hiçbir şey olmamış gibi görevlerine devam etmiştir. Bir başka olay da Karakaş ilçesinde yaşanmıştır. Ocak 2008 tarihinde polisler gece yarısı yaptıkları bir baskınla Mütellif Hacı isimli bir esnafı cezaevindekilere maddi yardımda bulunduğu iddiasıyla evinden götürürler. İşkenceyle öldürülen adamın cesedi iki ay sonra polisler tarafından yine gece vaktinde olayı kimseye anlatmamaları şartıyla ailesine teslim edilir. Bir başka örnek de daha geçen yıl Urumçi'de yaşanmıştır. Ablet Memet adında bir genç, 16.10.2009'da Kaşgar'dan Urumçi'ye bir akrabasının lokantasında çalışmak için gelir. Geldiği günün ertesi, genç adam tren istasyonunun yakınlarında bir grup Han Çinlinin "bir Han Çinliye iğne batırdı" ithamıyla polisler tarafından tutuklanır ve apar topar sekiz yıl hüküm giyer. Polisler bu şahsın evine gidip anne babasına bu olayı kimseye anlatmamalarını ve savcılığa gidip de şikâyette bulunmamalarını, aksi takdirde Ablet'in cezasının 12 yıla çıkarılacağını söylerler. Doğu Türkistan'da bu gibi olaylar saymakla bitmez. Bölgede bir şekilde irtibat kurabildiğimiz herkes kan ağlıyor, durumlarının her geçen gün kötüye gittiğinden yakınıyor.

Sonuç

Değerli misafirler, Doğu Türkistan'da yaşanan hak ihlalleri bunlarla sınırlı değildir. Burada değinemediğimiz ekonomik alanda yaşanan haksızlıklar, asimilasyon politikası çerçevesinde son zamanlarda "iş vaadiyle" ailelerinden zorla alınarak Çin'in iç bölgelerine götürülen Müslüman Türk kızları, devlet eliyle yürütülen organ ticareti, uyuşturucu ticareti, gün geçtikçe artan oranda Doğu Türkistan'a yerleştirilen Çin yerleşimcileri, son zamanlarda çeşitli bahanelerle Doğu Türkistan'a getirilen Çin askerleri, Doğu Türkistan'da yapılan nükleer denemeler ve bunun sonucu zarar gören Doğu Türkistanlılar vb. hak ihlalleri, üzerinde durulması gereken başlıca konulardır.

4 Haziran 1989 günü Tiananmen Meydanı'nda 20.000'e yakın, 19-20 yaşlarındaki üniversiteli genci hem de öz be öz kendi evladını bütün dünyanın gözleri önünde gözünü kırpmadan tanklarla ezerek öldüren zalim Çin yönetiminden, sömürgesi altındaki bir başka millete adaletle muamele etmesi beklenemez. Fakat haksız yere işgal ettiği, bir başkasına ait topraklarda, mal sahibine "bu kadarına da

pes" dedirtecek türden haksızlıklara elbette hiçbir insan, hiçbir Müslüman, hiçbir Türk ve de hiçbir Doğu Türkistanlı tepkisiz kalamaz.

Tek cümleyle ifade etmek gerekirse, Doğu Türkistan'da Müslüman olmak ve Türk olmak kolay değildir.

Bunca haksızlık zalimin yanına kâr kalmayacaktır. Bir gün Doğu Türkistanlıların da kendi topraklarında özgürce yaşama imkânına kavuşacağına inancımız tamdır. Yüce Allah Doğu Türkistan ve benzeri durumdaki tüm Müslümanlara özgürlük nasip etsin.

Prof. Dr. Macide Mahluf
Aynü'ş-Şems Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Arapçadan çeviren Hamdi İbrahimoğlu

Zorunlu Göç ve Uygur Diasporası

Türkistan İslam dünyasının köklü bir parçası, İslam medeniyetinin de en temel köşe taşlarından biridir. İslam dünyasına çok büyük fakihler, müfessirler ve muhaddisler kazandırmıştır. İslam medeniyet tarihinde apayrı bir yeri vardır. İslam ve Müslümanlar var oldukça önemini koruyacaktır.

Tarihin bize naklettiğine göre Türkistan, Türklerin ülkesidir. El-Hamavî'nin *Mu'cem* adlı eserinde kaydettiğine göre de burası Türklerin ana vatanıdır. Uygur kültürü, yirmi asırdan fazla bir zamanda meydana gelen birçok önemli tarihî, coğrafi ve dinî etkenler sonucunda oluşmuştur. Eski İpek Yolu üzerinde yer alıyor olması da Doğu Türkistan'a farklı bir kültürel özellik katmıştır. Tarih boyunca topraklarından gelip geçmiş kültürlerle karışmış, etkileşimde bulunmuş, akrabalık bağları kurmuş ve bir potada eriyerek bugünkü çağdaş Uygur kültürü olarak bizlere ulaştırmıştır.

İslam'ı kabul ettikten sonra bütün Türklerin kullanmaya başladığı Arap alfabesinin Uygurlarca da kullanılması açık bir şekilde ortaya koyuyor ki, Arap harflerini kullanarak yazdıkları Türkçeleri, komşuları Çinlilerin dilinden farklıdır. Arap alfabesini kullanıyor olmaları göstermektedir ki, komşuları Çinlilerin kültüründen ve tarihî mirasından tamamen farklı, kendilerine özgü bir kültürleri ve tarihî mirasları vardır. Çinlilerin milattan önce inşa etmeye başladıkları büyük Çin Seddi de bu gerçeği desteklemektedir; yani Doğu Türkistan Çin'in bir parçası değildir. Nitekim İbn-i Batuta da *Seyahatname* adlı eserinde buna değinmektedir. Çinlilerin ülkelerini doğudan batıya kuşatan bu büyük seddi yapma gayeleri ülkelerinin tarihî sınırlarını, aralarında Türklerin de olduğu kuzeyli komşularının topraklarından ayırma istekleridir. Çinliler kendi elleri ile Doğu Türkistan topraklarının Çin toprakları olmadığını gösteren en güçlü delili inşa etmişlerdir.

Bu yüzden diyorum ki, Doğu Türkistan bugün tarihin en büyük tahrifatı yapılmış tarihî ve coğrafi iddialarla desteklenen bir sahtekârlığa maruz kalmaktadır. Biri kalkıp da Doğu Türkistan Çin'in tarihî topraklarının bir parçasıdır ya da Uygur halkı Çin kökenli halklardan biridir, derse büyük bir yalan söylemiş olur.

Doğu Türkistan'ın kesin bir şekilde Çin Halk Cumhuriyeti'ne ilhakı 1949 yılında olmuştur. Ancak bundan önce, Doğu Türkistan halkı Mançular döneminde Çinlilerin egemenliğine iki asır boyunca direnmiştir. Doğu Türkistanlılar birçok defa kendi bağımsız devletlerini kurma imkânı bulmuş ve dönemin -Osmanlı ve Britanya gibi- büyük devletlerince de tanınmıştır. Osmanlı Sultanı Abdülaziz ve Mısır Hidivi İsmail, askerî güçlerle Doğu Türkistanlıların yardımına koşmuş, bağımsızlıklarını korumaları için her türlü desteği vermiştir. Ancak Rusya'nın ve Çin'in bu topraklar üzerindeki iştahı hiç dinmemiştir. Nihayet Doğu Türkistan bağımsızlığını kaybetmiş ve Çin'in egemenliğine girmiştir. Çin, daima kendi kültürel kimliğini ve Çin halkını Doğu Türkistan topraklarında egemen kılmak için büyük çaba sarf etmiştir.

Çin Komünist Partisi'nin Doğu Türkistan üzerindeki hegemonyası tarihî bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Doğu Türkistanlılar komünizmin Batı Türkistan'daki kardeşlerine neler yaptığını biliyordu. Ana hatları ile Sovyetler Birliği'nin dine karşı keskin tavrını öğrenmişlerdi. İslam'ın Türkistanlılar için kimlik, kültür ve sosyal hayat demek olduğunu söylersek Doğu Türkistan'da İslam'ın bitirilmesinin bizzat Uygurların yok edilmesi anlamına geldiğini de kolayca anlarız.

Çin rejimi her türlü baskı ve şiddeti kullanmıştır. Doğu Türkistan halkını köklerinden ayırmak için her türlü yola başvurmuştur. İnsanların dinî ve kültürel kimliğini yok etmek için eğitim müfredatını değiştirmiş ve Çin dilini zorunlu kılmıştır. Eğitim müfredatında ateizm ilkeleri okutulmakta, yazma eserler ve dinî kitaplar ateşe verilmektedir. Camiler yıkılmakta, âlimler asılmaktadır. Bütün bu dayatmacı uygulamaların yanı sıra Çin, Doğu Türkistan'ın zenginliklerini ve topraklarını da ele geçirmektedir. Ardı arkası kesilmeyen tehcirlerle Çinliler gelip Doğu Türkistan'da Türklerin topraklarına yerleşmektedir.

Tarihî olarak Uygurlar Doğu Türkistan'ın gerçek halkıdır; Türk ırkındandırlar ve kullandıkları dil Türkçenin bir lehçesidir. Bunun delili de Doğu Türkistan'dan çıkıp dünyaya yayılan Karahanlı, Selçuklu ve Osmanlı gibi devletlerdir.

Çin Komünist Partisi 1949'da Doğu Türkistan'ı işgal ettiğinde Uygurlar nüfusun %80'ini teşkil etmekteydi. Bunun yanı sıra diğer Türk kökenli Kazaklar, Kırgızlar ve Özbeklerle beraber bu oran %90'a ulaşmaktaydı.

Bugün ise milyonlarca Çinlinin Doğu Türkistan'a yerleştirilmesi hızla devam etmektedir. Uygurların topraklarına yerleştirilen bu Çinliler Doğu Türkistan'daki demografik yapının değişmesine yol açmıştır. Çin hükümeti bölgeye yerleşen Çinlilere tam vergi muafiyeti getirmiştir. Öte yandan mesken ve araziler Uygurların ellerinden zorla alınıp Çinli yerleşimcilere tahsis edilmekte, Uygurlar ise köylere ve verimsiz topraklara göçe zorlanmaktadır; ya da ülke topraklarını terk etmek durumunda kalmaktadırlar. Böylece Doğu Türkistan'daki demografik yapı Çinlilerin lehine değişmekte, Uygurlar ise kendi topraklarında azınlık durumuna düşmektedir. Uygurlar çalışma kamplarında ya da ilkel meralarda ve mezralarda hayatın dışında yaşamaktadır. Kâğıt üzerinde ise sözde 1955'ten bu yana Doğu Türkistan bölgesi özerk bir yapıya sahip bulunmaktadır. Gerçekte ise Çinliler Doğu Türkistan'ın zenginliklerinden ve tabii kaynaklarından yararlanmakta, Çin uyruklular önemli hükümet görevlerine getirilmektedir.

Çin, milyonlarca Çinliyi ülkenin her yanından Uygurların ülkesine göçe zorlayarak buraları işgal etmiştir. Bunun için "Haydi gençler Batı'ya gidin!" sloganını kullanmaktadır. Çin hükümeti Doğu Türkistan'ı imar ve kalkındırma iddiası ile milyonlarca Çinliyi bölgeye yerleştirmiştir. Dolayısıyla da Uygur topraklarında Çinlilerin oranı 1953'te %9 iken bu yüz yılın başında %48'e yükselmiştir. Bu da bu toprakların asıl sahipleri Uygurların oranının kaçınılmaz olarak %90'dan %45'e gerilemesi anlamına gelmektedir. Böylece Çin Doğu Türkistan topraklarını kendi toprağı yapmayı hedeflemekte, iktisadi ve politik sebeplerle Uygur topraklarının mukadderatına hâkim olmayı planlamaktadır. Bu bölge hem Çin'in Orta Asya ve Orta Doğu'ya açılan kapısı hem de sahip olduğu doğal zenginlikler sebebi ile Çin ekonomisinin bel kemiğidir. Bunlara ilaveten Çin, nükleer denemelerde bulunmak için özellikle Taklamakan Çölü'nün göbeğindeki Uygur topraklarını tercih etmektedir ve bölge halkını nükleer tehlikelere maruz bırakmaktadır. İstatistikler, nükleer denemeler yüzünden Doğu Türkistanlılar arasında bağışıklık sisteminin bozulduğu ve çeşitli öldürücü hastalıkların yayılmakta olduğunu göstermektedir.

Çin hükümeti Doğu Türkistan'ın demografik yapısını değiştirme politikası çerçevesinde Uygurları Çin'in diğer bölgelerine zorla göçe tabi tutmaktadır. Bu

uygulama özellikle de evlilik ve çalışma yaşındaki Uygurlara yönelik yapılmakta, insanlar Çin'in batısı ve güneyindeki çalışma bölgelerine gönderilmektedir. Böylece sosyal ve kültürel olarak Doğu Türkistanlıların Çin toplumunda eriyip Çin toplumunun âdet ve kültürlerini benimsemeleri için belirli bir program çerçevesinde çalışmalar yürütülmektedir.

Aynı şekilde Çin hükümeti Doğu Türkistanlı genç kızları sistemli olarak Çin'in batısına ve güneyine göçe zorlamakta ve son derece ağır şartlarda, devlet çiftliklerinde çalıştırmaktadır. Bu kızların pek çoğu da Çinlilerin saldırılarına ve aşağılamalarına maruz kalmaktadır.

Çin hükümetinin insan hakları alanındaki ihlalleri Uygurları kendi ülkelerinde tarihlerinin ve demografik yapılarının değiştirilmesi ile karşı karşıya bırakmaktadır. Özgürlükleri ellerinden alınmıştır. Baskı ve şiddet uygulamaları ile kimlikleri yok edilmeye çalışılmaktadır. Bu nedenle birçok Uygur ülkeyi terk edip komşu ülkelere sığınmıştır. Özbekistan, Kamboçya, Keşmir, Pakistan ve Hindistan gibi ülkelere, zorlu yolculuklar sonucunda, belki de hayatları pahasına varabilmişlerdir. Bu ülkelerde mülteci sıfatı ile bulunmakta, kimi siyasi sığınma istemekte kimi ise kanun dışı yollardan ülkeye giriş yaptıkları gerekçesi ile sınır dışı edilmektedir. Uygurların sınır dışı edilmesi Uygurları yasa dışı yollarla ülkeyi terk eden teröristler olarak gösteren Çin hükümetinin baskıları sonucu yapılmaktadır. Bu şekilde teslim edilen Uygurlar, Çinli makamlarca idam edilebilmektedir.

Son dönemde Kamboçya 20 Uygur'u bu gerekçelerle sınır dışı ederek Çin makamlarına teslim etmiştir. Bu kişileri kaçınılmaz son beklemektedir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, bu kimselerin sonu idam olacağı için, Kamboçya'nın sınır dışı eylemini kınamıştır.

Uluslararası insan hakları örgütleri de bu uygulamayı geniş çaplı olarak tenkit etmişlerdir. Uygurların Doğu Türkistan dışına çıkmalarının birçok sebebi bulunmaktadır:

1. En temel haklardan olan inanç özgürlüğüne karşı Çin hükümetinin Doğu Türkistan içinde kendilerine yönelik baskı ve takiplerinden daralan Uygurlar, bu baskı ortamından kaçıp kurtulmak istemektedir. Baskıcı uygulamalar nedeniyle kimliklerini ya da ulusal şahsiyetlerini ifade edemedikleri gibi, evinde abdest alırken yakalananlar dahi ya hapsedilmekte ya da öldürülmektedir.

2. Kimliğini ifade eden, dinini yaşamaya çalışan ya da Çin hükümetinin dayattığı Çin kültürüne dair uygulamalara direnenler, Çinli makamların takiplerinden kaçmak için yurt dışına çıkmaktadır.
3. Çocuklarını din karşıtı eğitim veren Çin okullarına göndermek istemeyenler ve eğitim sisteminde planlı bir ayrımcılığa maruz kalan Uygurlar, Doğu Türkistan toprakları dışına çıkmanın yollarını aramaktadır.
4. Doğu Türkistan topraklarında yapılan nükleer denemeler sonucu çevrenin zehirli atıklarla kirlenmesi nedeniyle Doğu Türkistan halkı arasında ölümcül hastalıklar gittikçe yaygınlaşmaktadır.
5. Uygurlar arasında işsizlik büyük oranlara ulaşmıştır.
6. Çinlilere kıyasla Doğu Türkistanlılar ücret, iş ve eğitim alanında ayrımcılığa tabi tutulmakta ve ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmektedir.
7. İnsan hakları alanında talepleri olan tüm Uygurların Çin hükümeti tarafından hedef alınması da ülke dışına çıkmalarının en önemli sebeplerden biridir.
8. Gençlerin komünist idare altında yaşamakta olan Doğu Türkistan toplumuna yardımcı olacak, onlara kimliklerini koruma ve Çin kültürünü reddetme imkânı verecek olan dinî çalışmalara rağbeti artmıştır. Gençler bu eğitim için Mısır, Türkiye ve Suudi Arabistan gibi ülkelere gitmektedirler.

Şimdi Uygurlu bir muhacirin yazdıklarını okuyalım. Uygurlu muhacir mektubunda şöyle diyor: "Çin hükümetinin halkıma yaptığı vahşice uygulamalar ve zalimce yargılamalar yüzünden Doğu Türkistan'dan kaçtım. Benim durumumdaki biri nasıl ülkesine dönebilir ki? Bu şekilde dönenler ya uydurma suçlamalarla hapse atılmakta ya da asılsız bir iddia yüzünden yargılanıp asılmaktadır. Geleceğini memleketinden uzakta görmesi her Uygur için gerçekten çok büyük bir imtihandır."

Bir milyondan fazla Uygur yurt dışında yaşamaktadır ve Doğu Türkistan'daki akrabaları ile ilişkilerinin kopmasından endişe etmektedir. Yüzlerce Uygur Avrupa ülkelerine sığınma talebinde bulunmuş ancak çoğunun talebi geri çevrilmiştir. Her an bir tehdit altında yaşamakta ve bir gün zorla ülkelerine iade edilme korkusu duymaktadırlar. Bazı Uygurlar bulundukları ülkelerin vatandaşlığını almıştır; ancak bu bile, akrabalarını ziyaret için ülkelerine döndüklerinde öldürülmelerine ya da tutuklanmalarına engel değildir.

Uygur sığınmacıların karşı karşıya olduğu tehditler

1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması sürgündeki Uygurlar için tarihî bir dönüm noktası olmuştur. Batı Türkistan'da bağımsız beş cumhuriyetin ortaya çıkması; hürriyet, demokrasi ve insan hakları talepleri ve kendi bağımsız devletlerini ilan etmeleri noktasında Uygurların ümitlerini yeşertmiştir. Bu da yurt dışındaki, özellikle Avrupa ve Amerika'daki Doğu Türkistan derneklerinin faaliyetlerini arttırmalarına yol açmış; bu dernekler uluslararası topluma ve insan hakları örgütlerine davalarını anlatmaya başlamışlardır. Ancak bu durum hem Doğu Türkistan içinde hem de dışındaki Uygurlara karşı baskının artmasına sebep olmuştur. Bu baskıları şöyle sayabiliriz:

1. Komşu ülkelerde Doğu Türkistanlılara baskılar yapılmaktadır.

Dünya kamuoyu 11 Eylül saldırıları sonrası İslam karşıtı bir kampanya üzerine yoğunlaşmışken ABD'nin ilan ettiği "teröre karşı savaş" Çin'e bulunmaz bir fırsat vermiş ve Çin Doğu Türkistan'da veya dışarıda insan hakları talebini dile getiren tüm Uygurları terörist olarak yaftalamıştır. Çin, Doğu Türkistan içinde ve dışında Uygurları sıkı takibe almış ve Doğu Türkistanlıların kendi topraklarında insanca yaşama hakları olduğunu savunan bütün Uygur kuruluşlarını uluslararası terörist gruplar listesine aldırmaya çalışmıştır. Komşu ülkeler üzerinde siyasi ve ekonomik baskılar kurmuş ve bu ülkelerin kendi topraklarında Uygurların herhangi bir siyasi, ilmi ya da sosyal faaliyette bulunmasını yasaklatmıştır. Örneğin Pakistan Ravelbendi'de fakirlerin ve hacıların kaldığı vakıf yurtlarını kapattırmıştır. Kazakistan ve Kırgızistan'daki Uygur (Türkistan) kültür derneklerini de kapattırmış ve bazı önde gelen kişileri de düzenlediği suikastlarla öldürmüştür. Komşu ülkelerde okuyan öğrencilerin sınır dışı edilmeleri için çalışmıştır.

Şanghay Anlaşması'ndan sonra Orta Asya ülkelerindeki Doğu Türkistanlıları zorla sınır dışı etme eylemleri artmış ve Uygurların Batı Türkistan'daki siyasi faaliyetleri büyük baskılara maruz kalmıştır. Bu ülkelere Uygurların siyasi sığınmacı olarak girmeleri yasaklanmış, birçok Uygur öğrenci ve mülteci Pakistan, Kazakistan ve Kırgızistan'dan sınır dışı edilmiş, bu kişiler Çin'e girer girmez yargılamaya bile gerek duyulmaksızın idam edilmişlerdir.

2. Avrupa'daki Uygur aktivistler terörle suçlanmıştır.

Çin, Uygur sığınmacıların ve göçmenlerin yaşadığı Hollanda, İsviçre ve Belçika gibi Avrupa ülkelerinden ve Amerika'dan coğrafi olarak uzak olmasının

avantajlarını kullanarak bu toplumlarda Uygurların adını karalama kampanyası başlatmıştır. Bu anlamda da 11 Eylül olaylarından sonra Avrupa halkları arasında yayılan *islamofobia* olgusunu iyi kullanmış ve mülteci Uygurların terörist olduklarını iddia etmiştir. Bugün Çin hükümeti hâlen dört Doğu Türkistanlı örgüt ile 11 Uygur göçmeni uluslararası terörizm ile suçlamaktadır.

Her ne kadar Doğu Türkistanlı aktivistler ABD'de sürgünde kendi hükümetlerini ilan etmeye muvaffak olmuşlarsa da Çin iddiaları sonucu bazı Uygurlar yargı önüne çıkarılmaksızın Guantanamo'da hapsedilmiştir. Çin Kamu Güvenlik Bakanlığı Terörizme Karşı Mücadele Ofisi dünya ülkelerinin ve uluslararası kurumların yardımını talep etmiş, topraklarındaki Doğu Türkistanlı örgütlerin faaliyetlerini durdurmalarını, finans desteğini kesmelerini, mal varlıklarını dondurmalarını ve onlara gösterilen kolaylıklara son verilmesini istemiş ve terörist olarak nitelendirdiği kimselerin iadesini talep etmiştir.

3. Doğu Türkistanlıların göç ettikleri ülkelerdeki durumu bu ülkeler ile Çin arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilere bağlıdır.

Bugün Çin büyük bir iktisadi ve siyasi güç hâline gelmiş, Çin malları özellikle Orta Asya ülkelerini ve gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere bütün dünya pazarlarını istila etmiştir. Bu durum ilgili ülkelerin Çin'in ekonomik istilasına direnmesi için güçlü bir duruş sergilemeleri ihtiyacını doğurmaktadır.

4. Göçmen konumunda olan ikinci ve üçüncü nesil Uygurlar için Uygur dilinin muhafaza edilmesi son derece önemlidir.

Bu, sürgündeki Doğu Türkistanlıların karşılaştığı en önemli tehdittir. Çocukları iç sürgünde veya dışarıda göç edilen memleketlerde doğmuş olan Uygurlar ana dillerini koruyabilmek konusunda tarifsiz sıkıntılarla karşılaşmaktadır. Bu tehlike Doğu Türkistan dışında doğmuş olanlar için daha da fazladır. Bunun nedeni göç edilen ülkelerde o ülkenin dili ile eğitim almalarıdır. Göç edilen ülkede yarım asrı aşkın bir süreden beri kalınıyor olması da bu konuda etkendir. Bu koşullarda ikinci neslin ana dilini unutması ya da iyi kullanamaması kaçınılmazdır. Bu durum yabancı memleketlerde doğan bir sonraki nesil için daha da belirginleşmekte, genelde birçoğu ana dilini konuşamamaktadır.

5. Türkistanlı muhacirler hicret ettikleri ülkelerin vatandaşlığını almıştır.

Erken dönemde Mısır, Suudi Arabistan ve Türkiye gibi İslam ülkelerine hicret etmiş olan Doğu Türkistanlıların pek çoğu, çocukları bu ülkelerde tabii bir hayat

sürebilsinler, her türlü eğitim ve iş imkânından yararlanabilsinler diye bu ülkelerin vatandaşlığını almıştır. Şüphesiz bu durum onları yeni toplumlarına entegre ederken bir yandan da Doğu Türkistanlı kimliklerinin geri planda kalmasına sebep olmaktadır.

6. Bunlara ilaveten Çin hükümeti yurt dışındaki Uygur mültecilere de çeşitli baskılar uygulamaktadır.

Pasaportlarını uzatmamakta, hatta hicret ettikleri ülkelerdeki göçmen büroları ile iş birliği yapmaya yanaşmamakta, aksine söz konusu ülkelerden mültecileri geri göndermelerini talep etmektedir. Geri gönderilenleri de teslim alır almaz idam etmektedir. Bu durum karşısında Uygur mülteciler birtakım yollara tevessül etmekten başka çare bulamamakta ve ancak bu yolla hicret ettikleri ülkelerde yasal bir oturum alma imkânı sağlayan evrakları elde edebilmektedirler.

Avrupa ve Amerika'daki Doğu Türkistan kuruluşları aktif olarak ülkelerinin sorununu dünya kamuoyuna tanıtma misyonu yüklenmektedirler. Sadece siyasi noktadan hareket etmemekte Doğu Türkistan'da işlenen işkence, adil olmayan yargılamalar ve yasa dışı idam kararları gibi, insan hakları ihlallerini de kamuoyuna duyurmaktadırlar. Bu kuruluşların faaliyetleri uluslararası insan hakları örgütlerinin raporlarına da etki etmektedir.

Yurt dışındaki Doğu Türkistanlı dernekler Çin'e bağlı özerk statüdeki diğer bölgelerin temsilcileri ile de görüşmektedirler. Özellikle Tibet ve İç Moğolistan temsilcileri ile Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası'nın da öngördüğü gerçek özerklik haklarını elde edebilmek için koordineli olarak çalışmaktadırlar.

Uygur mültecilerin ülkelerine dönmelerine engel olan sebeplerden bazıları şunlardır:

1. **Birçok Doğu Türkistanlı ülkelerini yasa dışı yollardan terk etmiştir.** Doğu Türkistanlılar zorlu dağları yaya olarak geçip komşu ülkelere ulaştıklarından ellerinde herhangi bir seyahat belgesi bulunmamakta ya da sahte seyahat belgeleri ile yolculuk etmektedirler. Bu tür yasal olmayan yollara başvurmalarının sebebi, üzerlerindeki ağır baskı ve seyahat ve dolaşım özgürlüğünden mahrum olmalarıdır. Dolayısıyla yasal seyahat belgeleri olmadığı için ülkelerine geri de dönememektedirler.
2. **Doğu Türkistan topraklarına dönmeleri durumunda siyasi takibe ve adil olmayan bir yargılamaya maruz kalmaktan korkmaktadırlar.**

3. **Çin hükümeti Uygur mültecileri takip etmekte, "terörist" oldukları gerekçesi ile teslim edilmelerini talep etmektedir.** Hâlbuki Avrupa ve Amerika ülkelerine göç etmiş Uygurların çoğu, bu ülkelerdeki yasal Uygur örgütleri vasıtası ile barışçıl faaliyetlerde bulunmakta, meşru yollarla taleplerini dile getirmektedirler. Bu sebeple de Çinli makamlarca takip edilmektedirler.
4. **Uygur mülteciler göç ettikleri ülkelerden zorla sınır dışı edilebilmektedirler.** Bu, göç ettikleri ülkelerdeki resmî makamlar kendilerinden belge istediklerinde karşılaştıkları bir sorundur. Bu belgeler için Çin elçiliği ile ilişkiye girildiğinde bu kişilerin zorla ülkelerine sınır dışı edilmeleri gündeme gelmektedir. Bu durumda da başlarına gelecek olan ceza genelde idam olmaktadır.

Sonuç

Doğu Türkistan davası bir insan hakları davasıdır. Bir halk toprağından, dilinden, ifade özgürlüğünden, inanç özgürlüğünden mahrum bırakılmakta, tarihi tezyif edilmekte, kendi ülkesinde ikinci sınıf vatandaş olarak yaşamaktadır. Sistemli bir şekilde ülke zenginlikleri çalınmaktadır. İşte bütün bunlardan dolayı Doğu Türkistan davası birinci derecede insanlık davasıdır.

Doğu Türkistan için Asya'nın kalbi denilmektedir. Ben de diyorum ki, Doğu Türkistan Müslümanların kalbidir. İletişim araçlarının yaygınlaştığı ve geliştiği bir zamanda Doğu Türkistan halkının çektiği ızdıraplar ve yaşadıkları problemler gizli kalamaz. Dünya kamuoyu, uluslararası örgütler ve insan hakları teşkilatları bunu görmezden gelemez. Öyle inanıyorum ki, Doğu Türkistan adı ile Batı'ya ve Doğu'ya hitap eden ve uluslararası topluma bu davayı ve Doğu Türkistanlıların tarihin derinliklerinden gelen köklü bir medeniyete sahip olduklarını anlatan bir televizyon kanalının kurulması çok etkili ve önemli bir rol oynayacaktır. Bu kanal, dünya kamuoyunun ilgisini bu davaya yoğunlaştıracak, gasp edilmiş hakları ortaya çıkaracak, Doğu Türkistanlıları gerçek anlamda dünyaya tanıtacak ve Doğu Türkistanlıların İslam medeniyetine yaptığı katkıları hatırlatacaktır.

Bütün bunların yanı sıra din faktörü yalnızca Uygur kimliğini oluşturan temel etmenlerden biri olarak konuya dâhil olacaktır. Diğer yandan asıl olay sivil özgürlüklere saygı gösterilmesi konusudur; asimilasyona tabi tutulan bir ulusun ve medeniyetin var olma mücadelesidir.

Doğu Türkistanlıların dinî bilimlerin yanı sıra uygulamalı bilimlere de ihtiyaçlarının olduğuna inanıyoruz. Gelecekte Doğu Türkistan halkı için bilimsel bir altyapı kurmada bu güçlü bilimsel kadrolar çok önemli görevler ifa edeceklerdir. Ve bu kadrolar Doğu Türkistanlıların bilimsel ve teknik eğitim almaları önünde Çin'in çıkardığı zorlukları da aşacaklardır.

Artık dünyanın Uygur medeniyeti ve edebiyatı ile tanışma zamanı gelmiştir. Uygur edebiyatı dünya dillerine tercüme edilmelidir. Edebiyat, ulusların gönüllerini fetheden etkili bir güçtür. Özellikle de bu köklü halkı anlatıp işgal altındaki insani deneyimlerini ve düşüncelerini iyi bir edebi üslupla verirse muazzam bir güç olacaktır.

Geçen yıl temmuz ayında Uygurların başına gelen olaylar Uygur ve Doğu Türkistan kelimelerini dünya kamuoyuna duyurmuştur. Rabia Kadir isminin özellikle Arap âleminde tanınmasını sağlamıştır. Bütün dünya öğrenmiştir ki, 21. yüzyılda yarım asırdan fazladır etrafına örülmüş demir perde arkasında baskı ve şiddet altında yaşayan bir halk vardır.

Abdulsalam Abdulgani Alim
Avustralya Doğu Türkistan Derneği Başkan Yardımcısı

İngilizceden çeviren Selçuk Yatkın

Doğu Türkistan -Ekonomik Yaşamdaki Kısıtlamalar- Yoksulluk ve Yoksulluğun Sosyal Etkileri

Özet

61 yıldır devam eden Çin işgal yönetimi altında Doğu Türkistan halkının çekmekte olduğu sıkıntılar saymakla bitmez: İnsan hakları ihlalleri, dini yaşama özgürlüğünün engellenmesi, sosyal adaletsizlik, Doğu Türkistanlı kimliğinin unutturulması, asimilasyon… Liste bu şekilde uzayıp gitmektedir. Bu çalışma kendi öz topraklarında yaşayan Uygur halkının ızdırabının, öfkesinin ve huzursuzluğunun nedeni olan ve dünyanın her yerinden çok sayıda uluslararası gözlemci için gündem konulardan biri hâline gelen sorunlardan birine ışık tutmaktadır. Bu sorun "Doğu Türkistan'da ekonomik alanda yaşanan dengesizlikler ve bunun halk üzerindeki etkisidir". Bu mütevazı çalışmanın komünist Çin rejiminin kirli oyunlarına ışık tutmasını ve Çin hükümetinin yandaşlığını yapan çokları için de bir uyanış vesilesi olmasını diliyorum.

Giriş

Sunumuma Doğu Türkistan'ın kısa bir tarihçesini aktararak başlamak istiyorum.

Fars dilinde Türklerin yurdu anlamına gelen Doğu Türkistan, Orta Asya'da 1,8 milyon km^2 yüz ölçümüne sahip bir yerdir. Yüz ölçümü bakımından Türkiye'nin iki katı ya da Fransa'nın dört katı büyüklükte olup, tüm Çin topraklarının 1/6'sını teşkil etmektedir. Tarih boyunca bu bölge çeşitli medeniyetlerin kavşak noktası olmuştur. Bugün de doğuda Çin ve Moğolistan, kuzeyde Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan, Pakistan, doğuda Hindistan ve güneyde Tibet ile komşudur.

Doğu Türkistan Türkçe konuşan Uygurların ve Kazaklar, Kırgızlar, Özbekler, Tatarlar ve Tacikler gibi diğer Orta Asya halklarının yurdudur.

Doğu Türkistan zengin bir tarihe ve çok çeşitli bir coğrafyaya sahiptir. Büyük çölleri, muhteşem dağları, güzel nehirleri, meraları ve ormanları vardır. Doğu Türkistan'ın %43'ünden daha fazlası çöl arazisi olup, %40'lık bölümü ise sıradağlarla kaplıdır.

Doğu Türkistan'ın temel özellikleri

Arazi yapısı

Çok geniş bir coğrafyaya yayılan topraklarının ana özelliği üç adet sıradağla çevrelenmiş oluşudur. En büyük iki havzası güneyde 530.000 km^2 araziyi kaplayan Tarım Havzası ile kuzeyde 304.200 km^2 araziyi kaplayan Cungarya Havzası'dır. Tarım Havzası'nda dünyanın en büyük çöllerinden biri olan Taklamakan Çölü yer almaktadır. Cungarya Havzası'nda ise Kurbantungut Çölü yer almaktadır.

Dağlar

Ülkeyi güney ve kuzey olarak ikiye bölen Tanrı Dağları Doğu Türkistan'ın orta noktasından geçmektedir.

Doğu Türkistan'da Tanrı Dağları 1.700 kilometre uzunluğunda ve 250-300 km genişliğindedir. Kuzeyde yer alan Altay Dağları Doğu Türkistan'ın Moğolistan, Rusya ve Kazakistan ile sınırını oluşturmaktadır. Doğu Türkistan'da bulunan bölümü 400 km uzunluğundadır. Kunlun Dağları ise güneyde Doğu Türkistan ile Tibet sınırını oluşturmaktadır.

Su kaynakları

Doğu Türkistan su kaynakları bakımından oldukça zengindir; yüzey suları, yer altı su rezervi, kar ve buz hâlindeki su kaynakları, vb.

Ülkenin en önemli nehirleri neredeyse Doğu Türkistan'ın güney bölümünün tamamını kat ederek çöle dökülen 2.137 km uzunluğundaki Tarım Nehri; batıdan Kazakistan'a yönelerek nihayetinde Balgaş Gölü'ne dökülen İli Nehri, Doğu Türkistan'ın kuzeybatısından Kuzey Buz Denizi'ne dökülen Irtiş Nehri, Tanrı Dağları'nın ortasında doğarak doğuya ilerleyen ve Balgaş Gölü'ne dökülen Karaşar Nehri, Bakraş Gölü'nden doğarak daha önceleri Lop Nur Gölü'ne dökülen şimdilerde ise göle ulaşamadan çölde kaybolan Konç Nehri'dir.

Hoten'da bulunan Yorungkaş Nehri, günümüzde yöre halkının büyük bir bölümünün geçim kaynağı hâline gelen değerli yeşim taşlarıyla meşhurdur.

Doğu Türkistan'ın zenginlik kaynakları

Maden kaynakları

Doğu Türkistan'da altın, gümüş, uranyum, değerli taşlar gibi çok çeşitli madenler çıkartılmaktadır. Ülkede 138 çeşit mineralin bulunduğu keşfedilmiş olup bu Çin'in toplam mineral madenlerinin %83'ünü oluşturmaktadır. Çin hükümetinin tahminlerine göre sayıları yaklaşık 4.000 tane olan madenlerin değeri 5 trilyon 280 milyar yuandır. Mineral rezervleri arasında nitratin, vermikulit, muskovit ve argil tüm Çin genelinde en iyi kalitede bulunan minerallerdir.

Petrol ve doğal gaz

Bazı bilim adamları ve araştırmacılar Doğu Türkistan'ı miktarı tahmin edilemeyen petrol ve doğalgaz rezervleri nedeniyle "21. yüzyılın Kuveyt'i" olarak tanımlamaktadır. Yetkililer konuyla ilgili olarak Doğu Türkistan'ın Çin'in en önemli petrol ve doğal gaz üretim merkezi hâline geleceğini belirtmişlerdir. Özellikle Doğu Türkistan'ın ortasında yer alan Tarım Havzası'nın önemli petrol rezervlerine sahip olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle havza "*Umut Denizi*" olarak bilinmekte ve 10,7 milyar tondan daha fazla bir petrol potansiyelinin bulunduğu tahmin edilmektedir. Jeologlar tarafından yapılan araştırma 300 milyon ton petrol ve 220 milyar küp doğal gaz kapasitesinin olduğunu göstermiştir.

Kömür ve bakır

Bölgenin zengin doğal gaz, kömür ve bakır rezervleri bölgeyi Çin ekonomisinin vazgeçilmezi hâline getirmektedir. Bunların içersinde yüksek tenor ve yanma kalitesiyle kömür özel bir öneme sahiptir. Doğu Türkistan'daki kömür rezervleri 2 trilyon ton olarak tahmin edilmekte olup, bu rakam Çin'in toplam kömür rezervlerinin yarısını oluşturmaktadır. 2000 yılı sonunda gerçekleştirilen bir çalışma Çin'in en zengin bakır madenlerinin Doğu Türkistan'da olduğunu göstermiştir. Çin'in diğer bölgelerinde çok az bakır bulunduğu ve var olan rezervlerin de ülke ihtiyacını karşılamada yetersiz olduğu bilinen bir gerçektir. Doğu Türkistan'da yer alan zengin bakır rezervleri Çin'in gözünde bölgeyi daha önemli bir konuma sokmaktadır.

Pamuk ve tahıl

Dört mevsimi de yaşayan Doğu Türkistan'ın toprakları oldukça verimlidir. Bölgede her türlü tahıl ve meyve yetişmektedir. 2006 yılında Doğu Türkistan'ın tahıl üretim rekoltesi 950.000 ton olarak gerçekleşmiş ve bunun yarıdan fazlası Çin iç pazarına yönlendirilmiştir.

Doğu Türkistan aynı zamanda Çin'in en büyük pamuk üreticilerinden biridir ve bu da bölgeyi Çin için önemli kılan başka bir özelliktir. Pamuk üretim hacmi 2.180.000 tonu aşmış olup bu, Çin'in toplam pamuk üretim hacminin %35'ini temsil etmektedir; ancak bu pamuğun %90'ı Çin iç pazarına yönlendirilmektedir.

Çin otoritesi sadece Doğu Türkistan'ın üretimini kontrol etmekle kalmamakta aynı zamanda tüm kaynaklarıyla bölge üzerindeki kontrolünü devam ettirmek için sürekli yeni stratejiler geliştirmektedir.

Tarım ve otlak arazileri

Doğu Türkistan'ın büyük bir bölümü tarım arazisi ve otlak olarak kullanıma elverişlidir. Karasal iklimine ve keskin doğal çevresine rağmen, ülkede üretilen çok sayıda tarım ürünü bulunmaktadır. Dağ zirvelerinden eriyen kar sularıyla beslenen tarım arazileri verimli olup, yetiştirilen meyvelerin çeşit ve kalitesiyle ünlüdür. Bu nedenle sıklıkla "meyve vatanı" olarak anılır. Geniş otlakların kullanımı da zengin hayvansal ürünlerin elde edilmesini sağlamaktadır. 86 milyon hektarlık alan, yani Doğu Türkistan topraklarının %42'si tarım ve meracılığa elverişlidir. Hayvancılık ve kültür bitkilerinin yanı sıra, ülke vahşi hayvanlar ve yabani bitkiler bakımından da oldukça zengindir. Bölgede 580 farklı vahşi hayvan türü ve 3.000'den fazla bitki türü yer almaktadır.

Doğu Türkistan Çin için neden önemli?

Coğrafi ve politik nedenler

Doğu Türkistan toprakları Çin için coğrafi ve stratejik bir öneme sahiptir. Bölge Çin topraklarının en batıdaki bölümünü oluşturmakta olup, Çinliler tarafından Soğuk Savaş döneminde Sovyetlere karşı bir tampon bölge olarak kullanılmıştır. Bu nedenle, bu topraklar Çin'in kendi güvenliği ve bölgedeki diğer ülkelerin güvenlikleri için çok büyük bir öneme sahiptir. Rusya'nın Çin için ar-

tık bir tehlike arz etmemesine karşılık, hâlen kara ve hava kuvvetlerini bölgede bulunduran Çin, aynı zamanda nükleer başlıklı füzelerinin büyük bir bölümünü de burada tutmaktadır. Çin'in silahlı kuvvetlerinin Doğu Türkistan'daki varlığını devam ettirmesinin bir diğer önemli nedeni de yerel Müslüman nüfus üzerindeki kontrolünü devam ettirmek içindir. (ETIC, 2008)

Ekonomik nedenler

Jeostratejik unsurlar Çin'in Doğu Türkistan'ı kontrol altında tutmak istemesinin tek nedeni değildir. Daha önce de belirtildiği gibi, bölge doğal kaynaklar açısından zengin bir bölgedir ve toprakları da oldukça verimlidir. 21. yüzyılın Kuveyt'i olarak anılan Doğu Türkistan özellikle petrol, doğal gaz, uranyum, kömür, altın ve gümüş kaynaklarıyla Çin'in omurgasını oluşturmaktadır.

Çin bölgeye yönelik politikalarında neden bu kadar agresif?

Her şeyden önce, Doğu Türkistan gerçekten çok büyük bir ülkedir (toplam Çin topraklarının 1/6'sını oluşturmaktadır) ve jeostratejik olarak büyük bir öneme sahiptir. Doğu Türkistan batıdaki akraba ülkelerle birlikte neredeyse Çin büyüklüğünde bir bölge oluşturabilmektedir.

İkinci olarak, Doğu Türkistan'a ve her bir Orta Asya ülkesine geniş petrol ve gaz rezervleri bahşedilmiştir. Doğu Türkistan'ın bağımsız olması ve uzun vadede batıda yer alan akraba ülkelerle ekonomik bir blok oluşturması hâlinde, bu durum sadece Çin için değil aynı zamanda Rusya ve diğer güçlerin de stratejik çıkarları açısından tehlikeli bir durum oluşturur.

Üçüncü olarak, Çin yönetimi etnik milliyetçiliğin tek başına (ya da yeniden dirilen İslam ile birlikte) Çin'in kuzeybatı vilayetleri (Gansu ve Qinghai) ve özerk bölgelerdeki (Ningxia, Xinjiang ve Tibet) otoritesini zayıflatmasından dehşetle korkmaktadır. Çin'in ana nükleer test ve füze fırlatma üslerine ev sahipliği yaptığı için bu alanlar çok büyük stratejik öneme sahiptir.

Çin'in geleceğini şekillendirebilecek tüm iç ve dış güçler aynı zamanda Doğu Türkistan üzerinde doğrudan ya da dolaylı bir etkiye sahip olacaktır. İç faktörler arasında demografik yapı, siyasi örgütlenme, ekonomik, sosyal, politik ve askerî yapıdaki değişiklikler sıralanabilir. Dış faktörler ise Türki cumhuriyetler, Afganistan, Pakistan ve Rusya gibi uluslararası güç dengelerinde etkili olan bölge ülkeleridir.

Orta Asya ülkelerine açılan ticaret kapısı olması

Enerji bakımından Çin'in Doğu Türkistan'a olan bağımlılığı sadece Tarım Havzası'ndaki petrol yataklarından kaynaklanmamaktadır. Doğu Türkistan aynı zamanda Orta Asya'daki Türki cumhuriyetlerden gelecek olan her boru hattının doğal güzergâhı olacaktır, bu nedenle de Çin sanayisi için hayati bir öneme sahiptir. Çin'in ulaştırma sistemini etkin ve güvenli hâle getirmesinin en iyi yolu Doğu Türkistan'ı kontrolü altında tutmaktır.

Doğu Türkistan'ın zengin kaynaklarını sömürmesi

Petrol, doğal gaz, uranyum, altın ve gümüş rezervleri dâhil Doğu Türkistan'ın zengin kaynakları Çin ana karasına taşınmaktadır. Bu doğal kaynakların kullanımı Çin merkez hükümeti tarafından çok sıkı biçimde kontrol edilmektedir. Uygurlar bu kaynaklar üzerinde hiçbir kontrole sahip değillerdir; kaynaklardan elde edilen gelirlerle ilgili hiçbir bilgiye erişimleri yoktur ve kendi zengin kaynaklarından yarar sağlama şansları da bulunmamaktadır.

Özerk bölge olarak adlandırılmasına rağmen, Uygurların kendilerine ait hukuki düzenlemeler ya da kendilerine ait bir yönetim mekanizmaları olmadığı için Doğu Türkistan kendi kaynakları üzerinde hiçbir hak iddia edememekte ve buralardan hiçbir pay alamamaktadır. Doğu Türkistan'da yer alan önemli siyasi, idari ve ekonomik kurumların çalışanlarının %90'ından fazlası Çinlilerden oluşmaktadır. Örneğin, Sincan Uygur Özerk Bölgesi Komünist Parti Komitesi'nin yürütme organı Daimi Komitesi'nin 15 üyesi bulunmaktadır ve bunlardan sadece 3 tanesi Uygur'dur (hiçbir idari yetkiye sahip değildirler) 10 tanesi ise Çinlidir. Komünist Parti Bölge Merkez Komitesi ve Bölge Hükümeti de Çin'in bu baskınlığına örnektir. Görünürde bazı önemli pozisyonlar Uygurlara verilmiş olmasına rağmen bu pozisyonların herhangi bir yetki gücü bulunmamaktadır. Çin'in "Böl ve Yönet" politikası, Doğu Türkistan'ın aynı kökten gelen halkları olan Uygurları, Kazakları, Kırgızları, Özbekleri ve Tatarları "eyaletler", "ülkeler" ve "vilayetlikler" oluşturarak bölmüştür.

Doğu Türkistan'daki Uygurların ekonomik durumları
Doğu Türkistan'daki yoksulluk

Çiftçiler

Doğu Türkistan nüfusunun %85'inden fazlası çiftçidir ve toplam nüfusun neredeyse %85'i yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır.

Sincan Eyalet Hükümeti tarafından Ekim 2004 tarihinde yayımlanan bir rapor, Doğu Türkistan'da yaşayan Çinli nüfusun ortalama gelirinin Uygurların gelirinden dört kat daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Uygurların neredeyse %85'i çiftçidir. Aynı resmî rapora göre, bir Uygur çiftçinin ortalama yıllık geliri 820 yuan (100 USD) iken, Doğu Türkistan'daki bir Çinli çiftçi yıllık 3.000 yuan (400 USD) gelir elde etmektedir.

Çiftçiler, hiçbir teknolojik gelişme olmaksızın işlerini hâlen eski çağlardaki biçimde yapmaktadırlar. Genel olarak tüm işler eski usul aletler (tırpan, orak) kullanılarak elle yapılmaktadır. Her aileye geçimlerini sağlayabilmeleri için çok küçük bir arazi verilmekte ve ne ekip biçecekleri konusunda da hiçbir özgürlükleri bulunmamaktadır. Fakir çiftçilerden -Hoten'de olduğu gibi- Doğu Türkistan'ın bazı bölgelerinde 20'ye yakın farklı vergi istenmekte ve zor şartlarda bırakılmaktadırlar. Hasatlarının belirli bir bölümünü piyasa fiyatının altında bir bedel karşılığında hükümete satmaları için zorlanmaktadırlar.

Hashar (ücretsiz zorunlu çalıştırma), olarak bilinen yılda iki ay zorunlu ücretsiz çalıştırma uygulaması hâlen Doğu Türkistan'ın kırsal kesimlerinde devam etmektedir. Doğu Türkistanlılar bazen, çok uzak yerlere gitmek zorunda kalmaktalar ve *hashar* dönemi bitinceye kadar da geri dönememektedirler. Bu süre zarfında çiftçilerin kendi barınma ve gıda ihtiyaçlarını karşılamaları gerekmektedir. Bu görevin yerine getirilmemesi para cezasına ve arazilerinin ellerinden alınması gibi sonuçlara varmaktadır.

Amnesty International tarafından yayımlanan aşağıdaki rapor Çin yönetimi altındaki Doğu Türkistan'da çiftçilerin yaşadıkları sorunların bazı boyutlarını yansıtmaktadır:

"Sincan Uygur Özerk Bölgesi genel nüfusun (hapiste olmayanlar) devlet eliyle sistematik bir biçimde zorla çalıştırmaya tabi tutulduğu Çin'in tek bölgesidir. Hashar olarak anılan sistemde, çiftçi aileler tarım, altyapı ve diğer kamu işlerinde her seferinde 2-3 hafta süreyle çalıştırılmak üzere aile üyelerinden birini gönderirler. Karşı gelenler para cezasına çarptırılmaktadırlar. Bu kişilere çalışmalarına karşılık hiçbir ödeme yapılmamakta, kalacak yer ya da gıda verilmemekte ve kendi ulaşım masraflarını kendilerinin ödemeleri gerekmektedir. Çalışanların çoğu açıkta uyuduklarını ve çalıştıkları dönem boyunca da erişteyle beslendiklerini ifade etmişlerdir. Gücü kuvveti yerinde genç erkek bulunmayan aileler bile uygulamadan muaf tutulmamaktadır. Uygurlar tarafından ifade edildiğine göre 70

yaşına kadar erkek ve kadınlar ile 12 yaşındaki çocuklara varıncaya kadar herkes bu uygulamada yer almak zorundadır."

Eğitim

Eğitim Uygurlar için başka bir zorlu alandır. Üniversiteye giriş iki ana sebepten ötürü özellikle zordur. Birincisi, Doğu Türkistan'ın her ilinden Uygurlar için çok küçük bir kota ayrılmış olmasıdır. İkinci olarak da, üniversite ücretleri halkın büyük bir bölümü için çok yüksektir; bu da çok sayıda öğrencinin yüksek öğrenimi bırakarak tarlaya dönmesine ve ailelerinin mesleğini miras almasına neden olmaktadır. Çocuklarının eğitim ücretlerini karşılayabilmek için varını yoğunu satmak zorunda kalan aileler vardır; kısacası bu insanlar çocuklarını yorucu tarla işlerinden kurtarmak için kendi imkânları dâhilindeki her şeyi feda etmektedirler. Ne yazık ki, bu çocuklar eğitimlerini başarılı bir biçimde tamamlasalar bile çoğu bir meslek sahibi olamamaktadır.

Okullar ve öğrenciler

Uygurların okuduğu okulların eğitim imkânları Hanların okullarındaki imkânlardan çok farklıdır. Eğitim materyalleri yetersizdir. Okul binaları çok kötü koşullardadır. Kış mevsiminde sıcaklık sıfırın altına düştüğünde yeterli ısıtma imkânları bulunmamaktadır. Kışın, sınıflarını ısıtmak için öğrenciler yakacak odun ve kömür getirmek durumunda kalmaktadırlar. Yaz mevsiminde çocuklar pamuk toplamak gibi çiftçilik işleri yapmaktadır. Köylerde öğrenciler ders çalışmaktan çok beden işi yapmaktadırlar. Okul günlerinde öğrencilerin kendi yiyeceklerini kendilerinin getirmesi ve ulaşımlarını kendilerinin sağlaması gerekmektedir.

İşçiler ve çalışanlar

Her şeyden önce bir Uygur için iş bulmak çok zordur. İkinci olarak, hiçbir bağlantısı olmadan ya da rüşvet vermeden sadece kendi niteliklerine dayanarak bir iş bulmaları hemen hemen imkânsızdır. Çin şirketleri açıkça "Uygurları kabul etmiyoruz" demekte ve hükümet de fırsat eşitliği yasasına aykırı olan bu durum için hiçbir tedbir almamaktadır. Kamu kurum ve kuruluşlarında çoğunluk Çinlilerin elinde olduğundan onlar daha yüksek mevkilere gelmekte ve daha iyi maaş almaktadırlar. Kısacası, fırsat eşitliği uygulaması Doğu Türkistan'da söz konusu bile değildir. Üçüncü olarak, bir işi elde tutabilmek Uygur çalışanlar için başka bir sorundur.

Bir iş sahibi olabilmek veya mevcut pozisyonu koruyabilmek için dinî vecibe-

lerin yerine getirilmesinin yasaklanması, aile planlaması yasasına uyma zorunluluğu gibi çok sayıda kısıtlama bulunmaktadır. Son birkaç yıldır da hükümet Çince bilmeyi başka bir koşul olarak göstermektedir.

Çalışanlar Çince dil sınavına tabi tutulmakta ve sınavı geçememek işini kaybetmek anlamına gelmektedir.

Ayrıca, yerleri Çinliler tarafından doldurulabilsin diye Uygur çalışanlar emeklilik yaşları gelmeden emekli olmaya teşvik edilmektedir. Tüm Uygur işçiler ve çalışanlar hafta sonları Uygurlar için zorunlu olan "Politik dersleri öğrenme" programına katılmak mecburiyetindedir.

Sağlık

Uygurlara Doğu Türkistan'da sunulan sağlık hizmetleri çok ilkeldir. Hastanelerin çoğunluğunda bir ameliyat masası, jinekoloji ekipmanları ya da dezenfektan maddeleri bulunmamaktadır. En iyi ihtimalle, bazı antibiyotikler ya da tüberküloz ilaçları bulunmaktadır. Doğu Türkistan'da hastanelerde çalışan doktorların hemen hemen hepsi Çinlidir ve Uygurca konuşmamaktadırlar. Bu nedenle de Uygur hastalarla iletişim kuramadıklarından hastalar şikâyetlerini anlatmada büyük zorluklar yaşamaktadırlar. Son birkaç yıl içinde kolera, cüzzam, hepatit ve HIV yaygın sağlık sorunları hâline gelmiştir. Diğer taraftan sağlık giderleri Uygurların çoğunluğu için büyük bir sorundur. Hastaların ödeme yapmamaları hâlinde acil durumdayken bile hastaneye kabul edilmedikleri ya da doktorlar tarafından muayene edilmedikleri için ölümle sonuçlanan sayısız vaka bulunmaktadır.

Nükleer denemeler ve çevre sorunları

Çin'in Doğu Türkistan'da yaptığı nükleer denemeler, son 30 yıldan bu yana su kaynaklarını, tarım ve hayvancılığı tehdit eden ve insan hayatını tehlikeye sokan ekolojik yıkımlara neden olmaya devam etmektedir. Doğu Türkistan'daki çeşitli kaynaklara göre sakat bebek doğumları artarak devam etmektedir. Trajik olan durum, nükleer deneme bölgesine komşu olan ve bu denemelerin en çok kirlettiği ve insan sağlığını tehdit ettiği yerlerin en temel tıbbi yardımları bile alamıyor olmasıdır. Doğu Türkistan'da yapılan nükleer denemelerden sonra, bölgede şu ana kadar hiçbir tıbbi araştırma yapılmamıştır. BBC muhabiri tarafından Doğu Türkistan'daki nükleer denemelerin etkisini incelemek üzere gizlice filme alınan belgesel, bölgedeki gerçeği tüm çıplaklığıyla göstermektedir.

Doğu Türkistan kaynakları üzerinde tam hâkimiyet sağlamak için Pekin ne yaptı?

1999 yılından bu yana Çin hükümeti genel olarak Doğu Türkistan'daki hâkimiyetini güçlendirmek ve bölgenin kaynaklarını en yüksek derecede ve en çabuk biçimde sömürmek için yeni bir strateji uygulamaya koydu. Bu plan "Batı Kalkınma Planı" olarak bilinmektedir.

Batı Kalkınma Planı

Doğu Türkistan halkının karşı karşıya kaldığı en yıkıcı ekonomik sorunlarından biri de yerel dilde "*Xibuda Kaifa*" yani "Batı Kalkınma Planı" olarak bilinen merkezî Pekin hükümeti tarafından belirlenen bir politikadır. Bu bölümde 2000 yılından bu yana sistemli olarak uygulanmakta olan bu programın arkasında yatan gerçek hikâyeye dikkatinizi çekmek istiyorum. Bu kalkınma programıyla Uygurlar topraklarından, doğal kaynaklarından, temel hak ve özgürlüklerinden ve diğer ekonomik ve sosyal imkânlarından mahrum bırakılmışlardır. Bu programla Çin hükümeti Çin nüfusunun Doğu Türkistan'a olan göçünü hızlandırmış, Uygurların ekonomik durumunu daha da kötüleştirmiş ve ulusal güvenlik kisvesi altında mahkûm edilen Uygurların sayısını arttırmıştır.

Bu planın gerçek amaçlarını aşağıdaki üç önemli başlık altında toplayabiliriz:

1. Bölgede doğal kaynakları sömürerek Çin'in giderek artan enerji talebini karşılamak.
2. Doğu Türkistan'a daha fazla Çinli nüfus çekmek, refah ve emniyet atmosferi yaratarak Çinli göçmenlerin çeşitli ekonomik ve yerleşim sorunlarına çözüm getirmek.
3. Çin'in Batı'ya açılan kapısı olan bu bölge üzerinde daha yoğun bir kontrol mekanizması kurarak Çin'in ulusal güvenliğini sağlamak.

Bu planın arkasında kim var ve kimler tarafından uygulanıyor?

Şüphesiz bu planın arkasında merkezî Çin hükümeti bulunmaktadır ve Doğu Türkistan'da da Sincan Üretim ve İnşaat Birlikleri (*Xinjiang Shengchan Jianshe Bingtuan*-XPCC) olarak bilinen yarı askerî çalışma birimleri aracılığıyla uygulanmaktadır. Elinde bulundurduğu yetkiyle XPCC en verimli tarım arazilerini, meraları ve su kaynaklarını zapt etmek suretiyle zenginleşmiştir. Bu birimler 1954 yılından bu yana Çin'in batı sınır noktalarında tarımsal yerleşim yerleri oluştur-

mak üzere kullanılmaktadır. XPCC birimleri tarımcılık yapmak ve Çin hududunu savunmakla görevlidir. Bu görevi başarmak için birliklerin silahlı polis gücü ve askeri kuvvetleri dâhil kendi güvenlik organları bulunmaktadır. XPCC'nin 2,5 milyonluk bir askerî gücü bulunmaktadır ve sindirme ve ekonomik baskının devamlılığını sağlamak için bu askerî güç kullanılmaktadır. Geçtiğimiz elli yıldan daha uzun bir süreden bu yana XPCC Sincan'a düzenli göçmen işçi akımı gerçekleştirmiştir. XPCC Doğu Türkistan'ın 2008 yılı ekonomik üretiminin altıda birini sağlamıştır.

Bu planın Uygurlar üzerindeki doğrudan etkileri

- İşsizliğin artması
- Uygur kadınlarının büyük kitleler hâlinde Çin ana karasına götürülmesi
- Gelir adaletsizliği ve Doğu Türkistanlıların topraklarının gasp edilmesi
- Temiz içme suyu ve sulama suyu kıtlığı
- Fiyat artışı
- Zengin doğal gaz kaynaklarına rağmen doğal gaz sıkıntısı yaşanması
- Doğal kaynakların sömürülmesinin getirdiği çevresel zararlar ve ekolojik bozulmalar

Uygurlarda işsizlik

Doğu Türkistan'da her geçen gün artmakta olan Çin nüfusu, Uygurlar arasında çok büyük çaplı bir işsizliğe neden olmuştur. En özel işler Çinlilere yaptırılmakta ve Uygurlar için hiçbir iş fırsatı yaratılmamaktadır.

Bir örnek vermek gerekirse; başkent Urumçi'de Çinli/Uygur oranı 20/80 iken şu anda bu oran Çinlilerin lehine 80/20 olarak tersine dönmüş ve âdeta Çinli vatandaşlardan oluşan kentsel bir ada yaratılmıştır. Ekonomik kalkınma oyunlarıyla, ekolojik baskıyla (özellikle su kaynakları), istihdam sektöründe aslan payının Çinli çalışanlara verilmesiyle, Uygurlar kendi öz vatanlarında azınlık konumuna düşmüşlerdir. Urumçi ve Gulca gibi kuzey illerinde Han Çinliler, eşdeğer niteliklere sahip Uygurlara kıyasla daha hızlı mertebe kazanmakta, Kaşgar'da bile özel mesleklerin büyük bir çoğunluğu Xinjiang Üretim ve İnşaat Birlikleri ve Han Çinlilerin istihdam edildiği çalışma birimlerine ayrılmaktadır.

Politik ve ekonomik platformların çoğunluğu Çinlilerin ellerindedir. Sonuç olarak, Çinliler arasında işsizlik çok azken, Uygurlarda işsizlik alarm verme noktasına gelmiştir. Doğu Türkistan'ın doğal kaynaklar bakımından zenginliğine karşın Uygur halkı şu ya da bu şekilde sadece hayatta kalabilme seviyesinde bir hayat sürmekte olup, Uygur nüfusunun neredeyse %80'i yoksulluk sınırının altına yaşamaktadır. Etnik kökenleri ve dinleri nedeniyle Uygurların istihdam olanakları ve seçenekleri giderek azaltılmaktadır. Uygurlar Çinli yöneticilerin Han Çinlileri tercih etmeleri nedeniyle işe alınmamakta, devletin resmî ateizm politikası nedeniyle Müslümanların devlette ya da Sincan ekonomisinin devlet destekli sektörlerinde iş bulmaları imkânsız hâle getirilmektedir.

Düşük ücret ve zorunlu çalıştırma

Daha önce de belirtildiği gibi Uygurlar kendi şehirlerinde iş bulmada güçlük çekmekte, "Batı Kalkınma Planı" adı verilen programdan hiçbir şekilde faydalanamamakta ve yaşamlarını idame ettirebilmek için her türlü işi kabul etmek durumunda kalmaktadırlar. Fabrika sahibi Çinli fırsatçılar bu durumdan çıkar sağlamakta ve çok sayıda genç Uygur'a evlerinden yüzlerce kilometre uzakta iş tekliflerinde bulunmaktadırlar. Teklifleri kabul edip gidenler, patronlarından kötü muamele gördükleri, hakir görüldükleri ve kendilerini bir çıkmaza sürükleyen beklemedikleri durumlarla karşılaşmışlardır. Daha sonradan Urumçi'de iç kargaşaya yol açan Guangdong şehrindeki Shaoguan oyuncak fabrikasında yaşananlar bunun canlı bir örneğidir. "Çin'de İslam" konusunda çalışmalar yapan ve Pomona Üniversitesi Pasific Basin Institute Başkanı olan Dru Gladney durumu şöyle özetliyor: "Kendi yaşadıkları şehirde iş bulamadıklarından iş aramak için ülkenin en uç köşelerine kadar gidiyorlar. Hükümet tarafından işe alındıklarında da hükümetin onları savunduğundan ve koruduğundan emin olamıyorlar. Kendilerine karşı ayrımcılık yapıldığını düşünüyorlar. Ne vatanlarında kazanabiliyorlar ne de çok uzak diyarlarda."

Genç Müslüman Uygur kızlarının köleleştirilmesi

Asimilasyon yoluyla Uygur kimliğini yok etmek için Çin hükümetinin bir diğer kurnazlığı Doğu Türkistan'ın kırsal bölgelerinde yaşayan 16-24 yaş arası genç kızlara iş bulmak adıyla uyguladığı yeni bir tekniktir.

Ailelere fabrika sahipleri ve yerel yönetimler tarafından sahte vaatler ve sözler verilmektedir. 2006 ve 2007 yıllarında, Doğu Türkistan'ın kırsal alanlarından bin-

lerce genç kız toplanmıştır. "*rfa.org*" tarafından yayınlanan bir rapora göre, yerel makamlar tarafından verilen "eğitim" programları kızların köle gibi çalıştırıldığı bir faaliyete dönüşmüştür. Yetkililerin çoğunluğu Çin'in uzak ve bilinmeyen yerlerine kızlarını göndermeleri için kızlara ve ailelere baskı yaptıklarını itiraf etmişlerdir. Had safhaya varan yokluk nedeniyle aileler gönülsüz de olsa kızlarını göndermek zorunda kalmaktadırlar. Bir yandan aylık 300 USD gibi çekici maaşlar, servis ücretlerinin ödenmesi ve otel konforunda konaklama yerleriyle kandırılırken; diğer yandan da aileler, kızlarını bu programa göndermemeleri hâlinde *hashar*a gönderilmekle, topraklarına el koymayla, sulama sularını kesmekle tehdit edilmiştir.

Kızların çalıştıkları yerlerdeki koşullar Uygur İnsan Hakları Projesi (UHRP) tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: "Zhejiang, Pekin, Tianjin, Şangay and Shandong gibi doğu sahil illerine vardıklarında kadınlar/kızlar kendilerine ve ailelerine anlatılanlardan çok farklı bir gerçeklikle karşılaşmaktadırlar. Her şeyden önce, bu kişiler cazip maaşlar alacakları umuduyla kandırılmışlardır; ancak çoğunlukla vaat edilen miktarlarda maaş alamamışlardır. Diğer kesintilerin yanında, seyahat giderleri de maaşlarından kesilmektedir. Bazı kadınlar, ücretlerinin saatlik çalışma üzerinden olacağının kendilerine söylendiğini; ancak oraya vardıktan sonra aslında ödemelerinin sadece ellerindeki işleri zamanında bitirdikten sonra yapılacağını öğrendiklerini ve kendilerine verilen işleri de zamanında bitirmenin imkânsız olduğunu dile getirmişlerdir. Kadınların büyük bir bölümü, ücretleri bilmemelerinden dolayı abartılı maaşlarla kandırıldıklarından, işe alma sırasında vaat edilen servis ya da maliyetlerin karşılanmamasından yakınmaktadır.

Kadınlar, insafsız çalışma saatlerine zorlanmalarının yanı sıra özgürlüklerini kısıtlayan katı, hapishane hayatını andıran çalışma koşullarından yakınmaktadırlar. Beslenme ve yaşam koşullarının da oldukça zayıf ve kötü olduğu rapor edilmiştir. Bazı kadınlar yaşadıkları mahallelerde hiçbir mahremiyetlerinin bulunmadığını belirtirken, diğerleri de verilen gıdanın çok basit ve kalitesiz olduğunu, genellikle sadece pilav ya da lahanadan ibaret olduğunu ve zaman zaman da içinden sinek ve böceklerin çıktığını söylemişlerdir.

Bağımsız raporlar ayrıca bu kızlardan büyük bir bölümünün yerli Çinli erkeklerle evlenmeye zorlandığını, bu teklifi reddedenlerin çoğunun da işkenceye maruz kaldığını ancak bunların ifşa edilmesini istemediklerini belirtmektedir. Ayrıca, iş akdinin feshedilmesi, hem kızlar hem de aileleri için ödeyemeyecekleri

ağır para cezaları ya da hashar anlamına gelmektedir. Bu çalışma şartlarında kaçan genç kadınlar ise Çin'in ücra yerlerinden beş parasız ve gururları kırılmış hâlde evlerine dönmeye çalışmaktadırlar."

Doğu Türkistan'da ekonomik kalkınma

Doğu Türkistan'ın kalkınması için devlet eliyle uygulanan bir strateji var mıdır? Bu soruya cevabınız evetse, neden Uygur halkı hâlen yoksulluk içerisinde yaşamaktadır?

Bu noktayı açıklığa kavuşturmak için, Doğu Türkistan'daki altyapı ve kalkınmanın doğasının ve Doğu Türkistan halkının kalkınma hamlesi adını verdikleri bu hareketten ne şekilde istifade ettiğinin irdelenmesi gerekmektedir. Doğu Türkistan'daki ekonomik kalkınma ve altyapı inşası aşağıdaki ana başlıklar altında toplanabilir:

- Petrol üretimi/ boru hattı/ doğal gaz
- Karayolları/demiryolları ve birbirleriyle bağlantılı havaalanları
- Yüksek hızla gelişen haberleşme ağı
- Hızlı kentleşme
- Sanayi patlaması

Yukarıda belirtilenlerden hiçbiri Uygur halkı için istihdam fırsatı yaratmamış; tersine daha çok Çin nüfusunun Doğu Türkistan'a gelmesine ve onlara istihdam olanakları sağlanmasına yaramıştır.

O hâlde, bu kalkınma hareketinden asıl çıkar sağlayanlar şunlardır:

- Merkezî Pekin hükümeti
- Eyalet hükümeti
- Devlet desteğini arkalarına alan Çinli nüfus
- Devlet şirketleri ve büyük Çin şirketleri ve kuruluşları

Kalkınma hamlesinin olumsuz etkileri şunlardır:

- Doğu Türkistan'a Çinli göçünde patlama
- Sanayi patlaması (ancak doğrudan Pekin'in kontrolünde olan bir gelişme bu)

- Uygurlarda işsizlik
- Kendi topraklarındaki kaynaklardan yararlanamayan yerli halkın yoksulluğu
- Çinliler ile yerli Uygurlar arasındaki sosyal eşitsizlik
- Kırsal alanlar için değil sadece kentler için ekonomik kalkınma
- Evlerini ve arazilerini kaybeden yerli halk
- Çevresel yıkım
- Yanlış planlanmış operasyonlardan kaynaklanan ekolojik kirlilik
- Etnik kültürün ve geleneksel el sanatlarının yok olması

Yukarıda açıklananlara bakarak Doğu Türkistan'daki kalkınmanın Uygur halkı için olumlu bir ekonomik değişim getirmediği, tersine, yerli halk aleyhine eşitsizliği ve adaletsizliği derinleştirdiği açıkça görülebilir.

Uygurlar üzerinde uygulanan ekonomik baskıların farklı biçimleri

Resmî ve gayriresmî olarak Uygurlar hayatlarının her alanında mağdur durumundadırlar. En temel özlük haklarının bile gerçek manasıyla var olduğu söylenemez. Otoritenin bozulması Doğu Türkistan'daki adaletsizliği daha da arttırmış ve daha fazla felaket ve ekonomik problemlere neden olmuştur. Yerel yönetimde rüşvet çok yaygın bir hâle gelmiştir. Hükümetle ilgili olan her türlü işlem para gerektirmektedir; bazen rüşvet biçiminde bazen de otoriteyi memnun etmemenin cezası olarak! Şimdi de Doğu Türkistan'da insanların parasının yerel yönetimler tarafından nasıl gasp edildiğini birkaç örnekle açıklayalım:

- Aile planlama programına uymamak (azınlıklar için iki çocuk politikası) sadece işlerini kaybetmelerine yol açmaz aynı zamanda ağır para cezaları da yükler. Çocuk kotasında belirtilenden fazla sayıda çocuğu olan ailelere 8.000-10.000 yuan arasında para cezası kesilmektedir (Düşünün ki kırsal kesimde yaşayan bir çiftçi ailesi hasadın iyi olduğu bir yılda toplam ancak 5.000 yuan kazanabilmektedir.). Para cezasının ödenememesi durumunda, ailenin topraklarına ve diğer mal varlıklarına el konulmaktadır.
- Pasaport başvurusunda bulunmak Uygurlar için o kadar çok kısıtlamayı beraberinde getirir ki, bu uygulama yerel yönetimler için başlıca bir gelir kaynağı hâline gelmiş olup, rüşvet vermeden pasaport almak neredeyse

imkânsızdır.

- Umre ya da hac amacıyla Suudi Arabistan'a seyahat etmelerini engellemek amacıyla deniz aşırı ülkelere çıkış için 30.000-50.000 yuan arasında bir tutarın depozito olarak yatırılması gerekmektedir (Müslümanların hacca gitmeleri sadece devlet tarafından organize edilir ve oldukça da külfetli bir uygulamadır.). Eğer kişi Suudi Arabistan'a seyahat ederse, depozito olarak vermiş olduğu paraya el konur.
- Dini öğretmek ya da öğrenmek yasa dışı olarak değerlendirilmektedir. Yakalanılması hâlinde, hem öğreten hem de öğrenen hapse mahkûm edilmekte; çocuklara, ailelere ve dinî eğitim için yer sağlayanlara ağır para cezaları verilmektedir.

Sonuç

Sunumumun başında Doğu Türkistan'ın 21. yüzyılın Kuveyt'i olacağını söylemiştim. Bu tabir Doğu Türkistan'ın kaynakları dikkate alındığında çok doğrudur. Ancak kaynakların gerçek sahipleri bu nimetlerden tamamen mahrum bırakıldıklarından, ifadenin kaynakları kullanan kısmıyla ilgili olan bölümü Doğu Türkistan gerçekliğine uymamaktadır. Bu nedenle Doğu Türkistan ve halkı için uygun en iyi tabir "Ellerinde altın tasla dilenen dilenciler" olacaktır. Doğu Türkistan, Çin yönetimi altında bulunduğu sürece ve özellikle de Çin güçlü ülkelerden biri olma yolunda ilerlediği sürece bölge halkı için hiçbir umut yoktur. Tüm umutlar yok olduğunda geriye kalan tek bir umut vardır: Allah'tan beklenen umut! "*De ki: Mülkün gerçek sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin ve mülkü dilediğinden geri alırsın. Dilediğini yüceltir, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Gerçekten sen her şeye kadirsin.*" (Al-i İmran; 3/26)

Kaynakça

Amnesty International. *Çin Tehdidi Altındaki Uygur Etnik Kimliği.* www.amnesty.org. (Nisan 2009).

Becquelin, N. *Sincan'da Kademeli Kalkınma*.

Bhattacharji, P. (01.08.2008,). *Uygurların ve Çin'in Sincan Bölgesi*. ABD.

Strategic Analysis. *In A. Bhattacharya,* "Çin Milliyetçiliğinde Uygur Ayrımcılığının Kavramlaştırılması" (s. 358-377), Temmuz-Eylül 2003.

Boghra, M. A. *Uygur Dilinde Doğu Türkistan Tarihi.* Ankara: 1987

D., T. Sayısız Saldırıya Maruz Kalan Uygur Kültürü (s. 97-104), 2009.

ETIC. *Batı Kalkınma Stratejisi: Doğu Türkistan'da Felaket.* München, Germany: Uygurischer Verein e. V 01.09.2008.

Gladney, D. "Sincan Uygur Özerk Bölgesinde Etnik Gerginliğin Önlenmesi: Çin'in Yeni Bölgesi için Yeni Modeller", University of Hawai, Manoa, USA, 02.07.2000.

inAustralia, E. f. (12.02.2010). Doğu Türkistan'da Uygurlar Üzerindeki Ekonomik Baskılar. (M. Alim, Gazeteci)

Kok, H. Çin ve Doğu Türkistan'daki Petrolün Jeopolitik Önemi. *Avrasya Çalışmaları Türkçe İncelemesi*, 18. Nisan 2004.

McLaughlin, K. E. "Çin Çalışma Politikası", *Global Post,* 14 Temmuz 2009.

Ramzy, A. www.time.com, http://www.time.com/time/printout/0,8816,1910302,00.html, (15.07.2009).

Rice, R. (n.d.). "9/11 Sonrası Çin'de Uygur etnisite ve insan hakları söylemleri", University of Tennessee/ ABD.

Sautman, B. *Çin'de Etnik Yasa ve Azınlık Hakları: İlerleme ve Kısıtlamalar.* Blackwell Publishers Ltd., (1999).

Smith, J. N. *Kültürü Sorun Hâline Getirme: Uygurlar ve Çinliler Arasındaki Sembolik, Uzamsal ve Sosyal Sınırlar,* 09.01.2002.

Toops, S. *1949 Sonrası Sincan'da Demografik Hareketler ve Kalkınma.* Washington: East West Centre. 2004.

Uighuramerican.org.

Al-Wirdani, E. A. *Doğu Türkistan ve Çin-Medeniyetler Çatışması.* Kahire: Arap Medeniyet Merkezi, 2009.

www.rfa.or. (n.d.).

www.East Turkestan.net. (n.d.).

Yahya, H. (n.d.). Komünist Çin'in Doğu Türkistan Üzerindeki Sindirme Politikası. Turkiye.

Zang, X. (02.01.2007). *Azınlık Etnisitesi, Sosyal Statü ve Kentsel Sincan'da Uygur Toplumu Varlığı.* Hong Kong: City University.

.

Ahmet Faruk Ünsal
MAZLUMDER Genel Başkanı

Doğu Türkistan'da Etnik ve Dinî Ayrımcılık

Dünyanın güç dengeleri, ekonomik gelişmişlikleri rota kabul ederken, dengeleri elinde tutmaya çalışanlarla bozmaya çalışanların savaşına şahit oluyor insanlık. Bunun sonucunda da tek bir gaye çıkıyor ortaya: Yenilmeden ilerlemek, bütün gücünle en güçlü olmanın savaşını vermek, gücüne güç katmak, bu gaye önünde duracak her engeli ortadan kaldırmak; yapmışken bir de bu engeli kaldırmaya güzel bir kılıf, güzel bir maske bulmak, sorunları var gücüyle yok edecek meşru bir kılıf uydurmak…

Tek paragrafta özet geçtiğimiz bu tablodan, başlangıç itibarıyla "insan"ın şartlarını iyileştirme gibi güzel bir amacın, el altındaki "insan" cinsinin yalın iş gücü olarak algılanmasını beraberinde getirdiğini çıkarmak da çok zor görünmüyor.

"Yeni Dünya Düzeni" denilen dipsiz kuyu ise yine bu doğrultuda insanı ve toplumları haklarına ve hürriyetlerine yabancı hâle getirmeye kurulu bir düzenin sınırlarında dönüp dolaşıyor; hem de elde edilmesinde pek çok kişi ve toplumun hak ve hürriyetlerinden feragat ederek kazandığı hak ve özgürlükleri… İnsanoğlu bu düzene yeni dese de temelinde yüzyıllardır süren bir mücadelenin ve savaşların, zorba güçlerin en eski düzenidir aslında.

Bu tablonun günümüzdeki en ibretamiz örneklerinden birisi hiç kuşkusuz "sessizlik duvarlarının arkasında unutturulmaya çalışılan Doğu Türkistan"dır.

Doğu Türkistan'daki hak mahrumiyetinin başlangıcı kabul edeceğimiz olay, (17. yüzyıl sonlarındaki uzun saldırı ve mücadele dönemi neticesinde) 1876 yılında bölgenin Çin tarafından işgali ve işgal edilen bu toprakları 1884'te Çin'in 19. eyaleti olarak ilanı ve bölgenin "Doğu Türkistan" olan tarihî isminin değiştirilerek Çince anlamı "yeni fethedilmiş topraklar" demek olan Sincan (*Xinjiang*) olarak değiştirilmesidir. Çin Halk Cumhuriyeti de bölgeye tıpkı İmparatorluk Çin'inin baktığı gibi bakmış ve bölge onun için de yeni fethedilmiş topraklar olmaya de-

vam etmiştir: Bölgenin adı, yönetimi, halk üzerindeki egemenliğin oluşturulma ve uygulama biçimi Çinlileştirilmiştir. Çinli yetkililer askerî ve ekonomik güçleri sayesinde yetkilerini son noktasına kadar kullanmaktan geri durmamıştır. Günlük yaşam kuralları bile tamamen Çin tarafından düzenlenen yaptırımlarla belirlenmiştir. Kısaca özetlemek gerekirse, Doğu Türkistan 1884 yılında başlayan süreçle sadece ismini değil kimliğini ve haklarını, dolayısıyla hürriyetlerini de sonu belli olmayan bir zamana kadar kaybetmiş; ismi özerk, kendisi baskıcı bir yönetimin iç bölge sömürgesi hâline gelmiştir. Kısa dönemli kısmi özgürlükler ve Şarki Türkistan İslam Cumhuriyeti gibi yönetimlerin kazandığı bağımsızlıklar ve sürekli mücadeleler de maalesef yeterli olamamıştır. Sonuç itibarıyla Çin'e bağlı üç özerk bölge olan Uygur, Tibet ve İç Moğolistan bölgeleri arasında en büyük zulme, Çin'in yüz ölçümü olarak altıda birini (1.828.418 km^2) oluşturan Uygur bölgesi maruz kalmıştır. Bu baskı ve zulüm; etnik yapısı, dili, dini, örfü, âdeti ve kültürü bakımından kendisiyle hiçbir benzerliği olmayan başka bir millet tarafından gerçekleştirilmektedir. Yeni Dünya Düzeni'nde ekonomik gelişmişlik ve ucuz iş gücü ile yer etmeye çalışan bu milletin; yani Çin'in dünyanın süper gücü olma serüveninde en büyük bedeli ise işgal altındaki Uygur halkı ödemektedir.

Üç özerk bölge halkı (Uygur, Tibet ve İç Moğolistan) arasında Çin baskılarının en büyük bedelini Uygur halkının ödemesinin sebebi bu halkın uluslararası ittifaklarının zayıflığından, bir anlamda sahipsizliğinden kaynaklanmaktadır. Moğolistan'ın dünya siyasetinde iddiasız ve etkisiz bir devlet olması ve Çin sarayında Moğol hanlarının uzun süreler hüküm sürmesi Çin ile aralarında nispi ünsiyet oluşmasına neden olmuştur. Dalay Lama'nın uluslararası saygınlığı nedeniyle de Çin hükümeti Tibet'te daha dikkatli davranmaktadır.

Dünyanın en gelişmiş ekonomileri listesinde ilk sıraları zorlayan Çin Halk Cumhuriyeti'nin tahmini nüfusu 1 milyar 300 milyondur. Tahmini diyoruz çünkü Çin Halk Cumhuriyeti hakkında doğru bilgilere ulaşmanın tek yolu doğru *tahmin* yapmaktan geçiyor. Bu tahminî durumu göz önünde bulundurursak Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki Müslüman nüfus, resmî verilere göre Sincan bölgesindeki yaklaşık 10 milyon Uygur ile büyük bir çoğunluğu Pekin, etrafı ve doğusunda bulunan Çinlilerden oluşuyor. Bu sayı, resmî olmayan görüş ve tahminlere göre ise 200 milyona kadar ulaşabiliyor. Bu Müslüman yapı içerisinde Uygurlar, hem İslam dünyası ile hem de Batı Türkistan (Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Azerbaycan) adı verilen bölgeyle demografik ve inanç açısından kuvvetli

bir bağa sahip. Hem jeopolitik hem de yer altı kaynakları yönünden önemli bir konumdaki Doğu Türkistan, enerji zengini batı komşularıyla sınırda yer aldığı için Çin'in özel önem verdiği bir bölge. Çin'in kuzeybatısında yer alan ve yüz ölçümü olarak Türkiye'nin iki katı olan ve İpek Yolu'ndan günümüze kadar Doğu ile Batı arasında köprü işlevi gören bölgenin tarihî, demografik ve inanç bağlarıyla bağlı olduğu Batı Türkistan'ın yanı sıra Moğolistan, Afganistan, Pakistan ve Hindistan gibi Asya'nın önemli ülkeleriyle de sınırı vardır. Orta Asya'da meydana gelen herhangi bir kargaşa ve çatışmanın doğrudan Doğu Türkistan'ı, dolayısıyla da ülkesinin siyasi ve ekonomik güvenliğini etkileyeceğinin farkında olan Çin, Uygur Özerk Bölgesi'ni dış dünyaya karşı bir tampon bölge olarak görmektedir. Bu bölgede meydana gelmesi muhtemel bütün özgürlükçü faaliyetleri de bu nedenle baskı ve zorbalıkla engellemekten geri durmamaktadır. Çin'in uzun yıllardır devam eden özgürlük mücadelelerini bastırma sürecinde kurmuş olduğu uluslararası ittifakların trajik etkisinin, bölgedeki mevcut resmî sınırları aşan demografik bütünlüğün komşu ülkede kalan kısımları üzerinde de belirleyici olduğu gözden kaçmaz. Yani bölgenin demografik olarak bütünleyicisi olan Batı Türkistan coğrafyası, Doğu Türkistan'daki sürecin benzerini yaşar. Dönemin Sovyet yönetimi, komşu ülkedeki her türlü bağımsızlık hareketlerinin kendi topraklarındaki Müslümanlara kötü örnek olacağından korktuğu için, Çin Halk Cumhuriyeti'nin bölgeye dönük baskıcı uygulamalarını destekler ya da daha doğru bir ifade ile Doğu Türkistan'daki hareketlenmelere karşı Çin'i kışkırtır.

Doğu Türkistan'ın uzun mücadelesinde tarihî Kaşgar şehrinde bağımsızlığını ilan edebilme başarısı gösteren Şarki Türkistan İslam Cumhuriyeti de bu konjonktürden nasibini alır. Sınırındaki bağımsız yapılanmadan rahatsız olan Stalin, o dönem Milliyetçi Çin ve Kızıl Çin rekabetinde kazanan taraf olan Mao'ya destek verir, ancak beş yıl varolabilen bu cumhuriyeti 1949'da el birliği ile yıkarlar. Günümüze kadar süregelen trajik dönem, bastırılan bu son bağımsızlık hareketi ile iyice ağırlaşarak devam eder. Ne kadar ilginçtir ki, Sovyetler Birliği'nin çözülme sürecinde Batı Türkistan coğrafyasında ardı ardına bağımsız devletler kurulurken, Çin ve Sovyetler Birliği'nin el birliği ile özgürlüğüne son verdikleri Doğu Türkistan, bu iş birliğinin en ağır sonuçlarına katlanmaya devam etmektedir.

1950'lerden itibaren Çin hükümeti bölgeye Çinli nüfus yerleştirme politikasını uygulamaya başlar. 1953 yılında bölgedeki nüfusun %75'ini Uygurlar oluştururken bugün resmî rakamlara göre Çinli nüfusla Uygur nüfusu hemen hemen

aynıdır. 1963 Eylül'ünde Gulca'da yine bir ayaklanma olur ve çok sert bastırılan bu ayaklanma sonrasında Kazakistan'a kaçışlar yaşanır. Sovyet Blok'unun çözülmesi sürecinde tetiklenen özgürlük taleplerinden esin alan Nisan 1989 Tiananmen Meydanı olaylarını, bütün dünyanın gözleri önünde şiddetle bastıran Çin yönetimi, olaylarda aktif yer alan Uygurları kendi bölgelerinde çok daha baskıcı bir uygulamaya tabi tutar. Seri yargılamalar ve keyfî kararlarla pek çok insan idam edilir. Mao döneminde tamamen kapalı olan ve ölümünden sonra Deng Xiaoping döneminde açılan camiler, 1990'dan sonraki Jiang Zemin döneminde neredeyse yine tamamen kapanma noktasına gelir. Birçok caminin kapısına camiye girmesi yasak olanların listeleri asılır.

11 Eylül'e kadar olan dönemde bölgede yaşanan hak ihlalleri bir şekilde dünya kamuoyunun gündemine gelir, hazırlanan çeşitli raporlarla Çin hükümetinin insan hak ve hürriyetlerine kasteden uygulamaları ortaya konur ve bunlara son vermesi çağrıları dile getirilir. Sovyet Bloku dağılana kadar özellikle o bölge ülkeleri için siyasi baskı aracı olmak üzere "insan hak ve özgürlükleri"ni kullanan Batı dünyası, 11 Eylül'den sonra Müslüman azınlıklar ve Müslüman dünya ile ilişkilerinde tam tersi uygulamaları devreye sokmaya başlar. Artık dünyada geçer akçe olan bu yeni güvenlik konsepti, Doğu Türkistan'ı baskıyla yöneten Çin'e arayıp da bulamadığı uluslararası meşruiyet zeminini sağlar ve uyguladığı baskılar yeni bir boyut kazanır. 11 Eylül, dünyada Müslümanlara ve İslam inancına ait pek çok şeye yönelik terörist yaftalamasını meşru ve mümkün kılan bir psikolojik ortam yaratınca Çin, halkın çoğunluğu Müslüman olan Doğu Türkistan'daki mücadeleye terörist etiketi yapıştırmakta gecikmez. Uygurları terörist, dinî inançlarını koruma ve hak arama mücadelelerini terörist eylem, kurdukları grupları ve oluşumları da terörist grup ilan ederek uluslararası eleştirilerden kurtulmaya çalışır.

11 Eylül'den önceki süreçte Uygur Özerk Bölgesi'ndeki hak arama hareketlerini "siyasi ayrılıkçılık" ve "radikal İslamcılık" şeklinde ikiye ayıran Çin, 11 Eylül'den sonra bu ikisini bir görmeye başlar ve Doğu Türkistan'da hak ve özgürlüklerini savunan Uygurlar mağdurlar değil, "terörist İslamcı ayrılıkçılar" olarak isimlendirilmeye başlanır. Bölgedeki gücünü artırmak için "terörizm"i bahane eden Çin, ABD'nin sözde uluslararası terörizme karşı başlattığı dünyayı kasıp kavurma harekâtına gönüllü katılır, böylece siyasi çıkarlarına ve "Büyük Çin"i korumaya yönelik meşru bir dayanak noktası bulur. Bunun sonucu olarak da "terörist" engelleri ortadan kaldırmak adına baskı ve zorbalığın dozunu olabildiğince abartır. "Terörle

mücadele"nin meşruiyet verdiği geniş hareket alanını, insan hakları konusundaki eleştirilerden kurtulmak için bir fırsat olarak görür. Artık uluslararası kamuoyunda "terörle mücadele eden devlet" meşruiyeti kazanan Çin hükümeti, dünyadan kendisine gelen Doğu Türkistan'daki insan hakları ihlalleri eleştirilerini de dikkate almamaya başlar. 11 Eylül saldırılarının bir benzerinin kendi ülkesinde de olmaması için "aşırı dinci", "bölücü", "ayrılıkçı" teröristleri engellemeye çalıştığını öne sürer.

Çin devleti bu uğurda sadece ülkesindeki Uygurları mimlemekle kalmaz yurt dışında tüm gücüyle "Doğu Türkistan'daki baskıcı ortam"ı dünyaya duyurmaya çalışan Uygur ya da başka kökenli bütün insan hakları örgütlerini de susturma gibi bir uygulamaya el atar, kendini haklı gösterecek propaganda söylemleri ve materyalleri hazırlar. Örneğin, Çin Halk Cumhuriyeti İstanbul Başkonsolosluğu 11 Eylül olaylarının ardından "terör saldırılarını konu alan" bildirileri peş peşe sıralar. Bu içerikte çeşitli dillerde hazırlattığı broşürleri, Doğu Türkistan mücadelesini terörist hareket olarak gösteren belgesel, VCD ve diğer materyalleri dağıtır. Bu bildirilerin ana fikri; "Terörle mücadelemizde haklıyız, Doğu Türkistan'da da terör güçleri var. Şiddet kullanıyorlar. Bunlar nerde olursa olsun yakalanmalı ve cezaları tereddütsüz verilmeli"dir. Çin merkezî TV kurumuna bağlı TV 9 yapımı "Doğu Türkistan Teröristleri" isimli belgeselde, Doğu Türkistan'daki şiddet olaylarının nedeni Uygur Türkleri olarak gösterilmiş, bölge içi ve bölge dışındaki Uygurlar olaylarla irtibatlandırılmaya çalışılmış ve şiddet olayları doğrudan terör faaliyetleri olarak tanımlanmıştır.

Yakaladığı hiçbir fırsatı kaçırmayan Çin hükümeti bu çabalarının neticesini almıştır. 2002 yılında Doğu Türkistan İslami Hareketi (*East Turkestan Islamic Movement-ETIM*), Usame bin Ladin ve el-Kaide ile bağlantılı olduğu gerekçe gösterilerek önce ABD'nin, sonrasında da Birleşmiş Milletler'in "terör listesi"ne alınır. Bu kararların alınmasında ETIM'in "sivillere saldırılar düzenlediği" iddiası gerekçe olarak gösterilir. Böylece Çin, Doğu Türkistan sınırlarında kendi iç güvenliğini bahane ederek gerçekleştirdiği baskılara ve bölgede gün geçtikçe artış gösteren insan hakları ihlallerine ilişkin ABD'nin sessiz kalmasını sağlamaya çalışır. Artık bu stratejinin bir parçası olarak da Çin medyasında "Müslüman Uygur", "Uygur teröristleri", "cihat" ve "Doğu Türkistan" kelimeleri sıkça birlikte kullanılmaya başlanır. ABD'nin Afganistan'da başlattığı "radikal İslamcı terörist" avında bazı Uygurların Guantanamo'ya götürülmesinin de Çin'in ekmeğine yağ sürdüğünü söyleyebiliriz.

Çinli yetkililer terörizm kavramının sınırını öylesine genişletmiştir ki cinayet, hırsızlık gibi adli bireysel suçlar dahi terör suçu olarak açıklanmakta ve seri yargılamalar sonucu yapılan idamlar ve verilen ağır hapis cezalarıyla ihlal edilen adil yargılanma hakkı gözden kaçırılmaktadır.

Doğu Türkistan'da etnik ve dinî kökenli hak ihlalleri

Türk kökenli toplulukların yoğun olarak yaşadığı bölgede dikkat çeken ilk hak ihlalleri, 1884 yılındaki işgalden sonra bölgenin isminin Çince anlamı "yeni fethedilmiş topraklar" demek olan Sincan (*Xinjiang*) olarak değiştirilmesi ve "Doğu Türkistan" ismini kullanmasının resmî olarak yasaklanması ile başlar.

Bölgede sadece Uygur Türklerinin bulunduğunu söylemek doğru değildir. Uygurlar bölge nüfusunun en büyük kısmını oluştururken en az onlar kadar kalabalık olan bir diğer topluluk da Hui adı verilen Çinli Müslümanlardır. Aralarındaki din bağına rağmen Huiler ile Uygurların ilişkileri neredeyse yok gibidir. Bir taraftan Çin devleti Müslümanlara ait resmî kurumlarda Huileri tercih ederek bu ayrılığı körüklerken diğer taraftan da kısmi serbesti ile yetinen Huiler Uygurları hak ve özgürlük taleplerinde yalnız bırakınca Çin'in işi daha da kolaylaşmıştır. Haklı mücadelelerinde yalnızlaşan Uygurlar aynı dili konuştukları batıdaki komşu devletlerin halklarıyla ilişkiler kurunca da haklı talepleri kolayca "dış güçlerin operasyonu" olarak isimlendirilebilmektedir.

Huilerin varlığı bir şekilde Uygurlar tarafından kabullenilmiş olmakla beraber Çin devleti bölgede asıl sorun kaynağı olan Han Çinlileri uygulamakta olduğu iskân politikasıyla bölgeye yerleştirmektedir. Bölgenin öneminin farkında olan Pekin yönetimi, bu iskân politikasıyla demografik yapıyı değiştirmeyi hedeflemektedir. Bugün resmî rakamlara göre neredeyse Uygur Türkleri ile Han Çinlilerinin nüfusu birbirine yakın hâle gelmiştir. Han Çinlilerinin nüfusu her yıl ortalama %8'lik bir artış göstermektedir. Artış oranı 1980'lerde yirmi altı kat gibi inanılmaz bir rakama ulaşmıştır. Böylece 1950'lerden itibaren başlayan asimilasyon çalışmaları öncesinde, bölgedeki nüfus yoğunluğu %75 olan Uygur nüfusunun oranı bugün yarı yarıya düşmüştür.

Çin idaresinin yürüttüğü asimilasyonun bir diğer parçası da, Uygur Türklerinin bölgeden tasfiyesi ve nakli şeklindeki yoğun nüfus göçünü gerçekleştirmesidir. Bölgedeki nüfus hâkimiyetini elinde tutmak ve etnik nüfus yoğunluğunu arttırmak

isteyen Çin, bu amaçla çeşitli yollar denemektedir. Örneğin Uygur çocuklar "Sincan sınıfı" adlı bir program çerçevesinde Çin'in iç bölgelerine götürülerek asimile edilmeye başlanmıştır. Devamında 2003 yılından itibaren "İş gücü fazlasını başka bölgelere yönlendirme" politikası çerçevesinde özellikle genç Uygur nüfusu Çin'in iç bölgelerine taşınarak genel nüfus içerisinde eritilmeye çalışılmaktadır. Bu nakillerde Uygur kızlar öncelikli tercih edilmekte ve kızlar yeni yerleşim yerlerinde hayatta kalabilmek için kayıt dışı sektörlerde çalışmaya âdeta sevk edilmektedir.

Bölgedeki Uygur nüfusunu olumsuz etkileyen ve insanların temel haklarından birini kısıtlayan sert ve acımasız, insanlık suçu sayılacak uygulamalardan bir diğeri de mecburi kürtaj uygulamasıdır. Çinliler için bir, azınlıklar için iki olan çocuk sınırlamasında eğer fazla hamilelik devlet tarafından tespit edilmiş ise mecburi kürtaj yaptırılmaktadır. "Mecburi kürtaj" uygulaması, hamilelik aşamasında cinsiyeti tespit edilen bebeklerin kız ise aileler tarafından düşük yaptırılarak öldürülmelerine sebep olmakta, bu da kadın-erkek nüfus dengesinde ciddi bir bozulmaya yol açmaktadır. Bu bozulma elbette sadece Uygurlar için değil Çinliler için de söz konusudur. Mamafih Uygurlar çok çocuk yaparak kimi çocuklarını rüşvet veya başka kanallarla nüfuslarına kaydettirmektedirler. Kaydettiremedikleri çocuklar ise resmî olarak "yok" durumundadır. Bu kayıt dışı çocukların durumu ise büyük bir sorun olma potansiyeli taşımaktadır. Resmî olarak kaydedilmeyen insanların dışarıdaki hayatı oldukça zordur. Bir taraftan okul, sağlık ve çalışma imkânları bu "yok çocuklar" için hayat koşullarını iyice ağırlaştırmakta diğer taraftan da kimliği olmayan bu kişiler sokaklarda sürekli kimlik kontrolü yapan Çinli yetkililer tarafından tutuklanmakta ve insafsızca cezalandırılmaktadır.

Çin'in uygulamakta olduğu bu asimilasyon politikaları bölgede etnik merkezli çatışmaların ve gerilimin artmasına sebep olmuştur. Bu gerilimin en son belirgin olarak gözler önüne serildiği olay, 28 Haziran 2009 günü Urumçi'deki bir fabrikadan Han Çinliler tarafından darp edilerek öldürülen Uygur işçilerine uygulanan kanlı linçi protesto eden Uygurlara yapılan muameledir. Han Çinlilere güvenlik güçleri de destek vermiş, bölgeye gönderilen çok sayıdaki silahlı kuvvetlerin müdahalesiyle gözlemciler tarafından belirtildiği üzere binlerce kişi katledilmiştir. Hiçbir silah ve kendini savunacak araca sahip olmayan Uygur Türklerinin üzerlerine ateş açılmış, kalabalık gruplar sopalı linç girişimlerinde bulunmuştur. Bu ortamdan en büyük zararı gören Uygurlar, toplu idamlarla da ayrı bir acı yaşamıştır. Çin güvenlik güçlerince önce linç edilen, sonra kafaları taşla ezilen iki Uygur

Türk'ün görüntüleri bütün insanlığa ders verecek niteliktedir. Olaylar sırasında yaralananların sayısı kesin olarak bilinmemektedir. Sonuç olarak Uygur Türkleri tepkilerini bir hafta kadar sürdürebilmiş, bunun bedelini de katliamlarla, sokaklarda taşlarla kafaları ezilerek ödemişlerdir. Bu yaşananlar da göstermiştir ki, Çin hükümeti burada sıralanan amaçlarını yerine getirmede kendisine yönelen karşı duruşlara ve eylemlere en sert tepkiyi vermekten, en acımasız yöntemleri kullanmaktan çekinmemektedir.

Dünyanın bir başka yerinde rastlanılmayan ama sadece Doğu Türkistan'da rastlanılan bir başka insan hakları ihlali ise camilere giriş çıkışların sınırlandırılmasıdır. Camilerin kapılarına asılan listelerde camiye girmesi, camide ibadet etmesi yasak olan kişiler belirtilmektedir. Yasaklananlar listesinde 18 yaşın altındakiler, memurlar, işçiler, emekliler, izne ayrılmış olanlar, belediye görevlileri, parti mensupları ve kadınlar vardır. Oysa aynı bölgede Budistlere ait tapınaklar da mevcut olmasına rağmen o tapınakların kapısında içeri girmesi yasaklı olanların listesi asılı değildir. Eğer bu uygulama komünist sistemin din ile ilgili yaklaşımının bir gereği olmuş olsa idi sadece Müslümanlara yönelik yasaklamalar yapılmaz, her dine mensup dindarlara yönelik yasaklamalar yapılırdı (Nitekim bu da kabul edilemezdi.). Bu da göstermektedir ki Çin hükümeti, Müslümanlara yönelik hem dinî hem de etnik ayrımcılık yapmakta ve bunu gizleme ihtiyacı dahi görmemektedir.

Ekonomisini liberalleştiren ve özel teşebbüse açan Çin'de sosyal ve siyasi hayat tam bir baskı ve izleme altındadır. Parti kurmak, dernek ve vakıf kurmak, serbest basın tamamen yasaktır. Eğitim, ekonomik bir faaliyet olmaktan çok bir endoktrinasyon faaliyeti olarak değerlendirildiği için özel okul açılmasına da müsaade edilmemektedir. Böyle olunca, dinî eğitim de tamamen yasa dışı faaliyet olarak yürütülmektedir. Yasa dışı olan dinî eğitim toplantılarına evini açmak, eğitmen ve öğrenci olarak bu eğitimlere katılmak tahmin edilebileceği gibi çok büyük cezaları muciptir.

Bütün kütüphaneler devletin gözetimi altındadır. Binlerce ciltlik yayın Çin kültür politikasına aykırı görülerek devrimin ilk yıllarında imha edilmiştir. 1950'lerden sonra Doğu Türkistan üniversitelerinin ismi değiştirilmiş, bu üniversitelerden mezun olan öğrenciler fişlenmiş ve baskı altında yaşamak zorunda kalmışlardır.

Çin hükümetinin Müslümanların evlenme ve âdetlerine yönelik gözetimleri de gün geçtikçe artırmaktadır. Çin, Uygur dili ve kültürünü engelleme yönündeki faaliyetlerden de geri durmamaktadır. Doğu Türkistan'da çıkarılan ve diğer bölgelerden gelen müzik kasetleri bile Çin Kültür Bakanlığı ve İstihbarat Örgütü tarafından sıkı bir denetime tabi tutulmaktadır. Uygurlar tarafından çekilen filmlerin gösterimine izin verilmesinin koşulu, oyunculardan birinin mutlak surette Çinli olması ve iyi bir rolü canlandırmasıdır.

İnternet haberleşmesine de çok ciddi kısıtlamalar getirilmiştir. Özellikle temmuz ayındaki Urumçi olaylarında hem internet bağlantıları kesilmiş hem de bağımsız basın ve gözlemcilerin bölgeye erişimi engellendiği için olup bitenden dünyanın habersiz kalması sağlanarak en temel özgürlük olan haberleşme özgürlüğü ihlal edilmitir. Olaylar sırasında Uygur gençlerin internet kafelere girişleri de sınırlandırılmıştır.

Bölgede Uygurların seyahat etme gibi en temel haklarında da büyük bir sınırlama söz konusudur. Çinli güvenlik güçleri Doğu Türkistanlıların ikametgâhlarına baskınlar düzenlemekte, nedensiz kimlik kontrolleri ile suçsuz insanlar "genel asayişe yönelik ihlallerde bulundukları" gerekçesiyle gözaltına alınmaktadır. Tutuklanan binlerce insanın akıbetleri belirsizdir. Uyuşturucu ticareti, rüşvet ve kamu güvenliği gerekçe gösterilerek çoğunluğu Uygur olan tutuklular, seri ve adil olmayan yargılamalarla idama gönderilmektedir. Gözaltı merkezleri ve cezaevleri işkence iddialarının yaygın olarak konuşulduğu yerler olarak standartların çok altındadır.

Çinli yöneticiler her türlü suçu terör bağlantılı göstermek eğilim ve gayretindedirler. Adi suçlar bile terör bağlantılı görülerek idama varan cezalarla sonuçlanmaktadır. Aynı suç Çin'in iç bölgelerinde işlendiğinde, suçlu ceza hukukuna göre yargılanırken, Doğu Türkistan'da "terörist" suçlaması ile en ağır ceza ile yargılanmaktadır. İdamlar, tutuklamalar ve tutuklulara hapishane koşullarındaki işkenceler artık olağan hâle gelmiştir.

Çin, terörle mücadele meşruiyeti kazandırdığı uygulamalarında BM ve diğer küresel kuruluşlardaki ağırlığını da kullanmış, amaçladığı Uygurları sindirme stratejisine hiçbir itirazla karşılaşmadan devam etmiştir. Ancak Doğu Türkistan sorununun son dönemlerde işlenen ağır ihlaller nedeniyle uluslararası gündeme oturmasından dolayı hayal kırıklığına uğramıştır. Artık Doğu Türkistan sorunu Çin'in iç meselesi değil, uluslararası bir meselesidir. Ayrıca, Çin'in bu politikası,

Doğu Türkistan'la ilgili dikkatlerin toparlanmasına ve dünya çapında sivil oluşumların birlikte hareket etmesine yardımcı olmuştur.

Sonuç olarak Çin, ilk olarak bölgenin tarihî ismini iade etmek suretiyle Doğu Türkistan'da etnik ve dinî temelli ayrımcılığa son vermelidir. Bu bağlamda etnik temizliğin bir farklı uygulaması olarak keyfî idamlara son vermelidir. Dinî eğitimin ve ibadetlerin önündeki engelleri kaldırmalıdır. Dernek, vakıf ve siyasi parti kurmaya ve özgür basına izin vermelidir. Seyahat ve haberleşme özgürlüğünü kısıtlamaktan vazgeçmelidir. Ceza ve tutuk evlerini uluslararası standartlara çekmeli ve adil yargılanma hakkının gereklerini yerine getirmelidir. Zorunlu göçe tabi tutmak ve bölgeye Çinli nüfus getirerek demografik dengeyle oynamaktan vazgeçmelidir. Azınlıklara dönük zorunlu kürtaj ve az çocuk uygulamasından vazgeçmelidir.

III. OTURUM

ULUSLARASI TOPLUMUN ROLÜ VE ÇİN'İN DEĞİŞİME DİRENCİ

Oturum Başkanı: Fatma Bostan Ünsal

- **Prof. Dr. Dru Gladney**, Pomona College
  The Pacific Basin Institute Başkanı, ABD
- **Ahmet Emin Dağ**, İHH İnsani Yardım Vakfı, TÜRKİYE
- **Yrd. Doç. Dr. Erkin Emet**, Ankara Üniversitesi, TÜRKİYE
- **Av. Gülden Sönmez**, İHH İnsani Yardım Vakfı, TÜRKİYE
- **Dr. Yang Jianli**, Initiatives for China Başkanı, ABD

Ahmet Emin Dağ
İHH İnsani Yardım Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi

Doğu Türkistan Sorununun Çözümünde Türkiye ve İslam Dünyası

Tarihin ilginç bir örgüsü olsa gerek; Türk dünyasının en batı ve en doğu ucunda bulunan Türkiye ile Doğu Türkistan arasında, coğrafi uzaklığın engelleyemediği bir yakınlık ve ruh birlikteliği vardır. Ancak duygusal alanda yoğun olarak hissedilen bu yakınlık, çoğu zaman siyasi ve ekonomik alana yansımamaktadır.

Osmanlı'nın son dönemlerinde göze çarpan siyasi yakınlaşma girişimleri, uzun vadeli bir iş birliğine dönüşememiştir. 19. yüzyılda Doğu Türkistan'daki yerel yöneticiler Osmanlı idaresine biat etmiş, sultan adına hutbeler okutmuş ve siyasi bağların güçlendirilmesi yönünde çalışmıştır. Sultan Abdülaziz, Doğu Türkistan emiri Yakup Bey'e askerî bir heyet gönderip rakip devletlere karşı ona destek olurken, II. Abdülhamit döneminde bölgede bir İslam üniversitesi kurulması projesi gündeme gelmiştir. Ancak Osmanlı'nın giderek zayıflayan gücü, ilgisini uzak coğrafyalara taşımada zorlanmasına sebep olurken; Asya'da Çin'in artan gücü ve işgal süreci, bu coğrafyada bağların güçlenmesini önlemiştir.

20. yüzyılın başlangıcıyla birlikte, İslam dünyasındaki hemen her bölgede işgallerin görüldüğü bir döneme girilmiştir. Türkiye ile Doğu Türkistan arasındaki kopmanın başlangıcı, bu süreçte ortaya çıkmıştır. Türkiye, yüzünü her anlamda Batı'ya döndüğü için Türkiye'nin Asya'daki ülkelere ilgisinde genel bir düşüş yaşanmıştır. Sadece siyasi ve ekonomik olmakla kalmayıp kültürel alanda da hissedilen bu değişim, Asya'daki Türklerle ilişkilerin azalmasına yol açmıştır. O sıralarda kendisi zaten bir varlık krizi içinde bulunan Türkiye'nin, Rusya ve Çin'in artan gücü karşısında hatırı sayılır bir direnç göstermesi mümkün olmadığından, dış Türklere olan ilgisi en alt düzeylere inmiştir. Doğu Türkistan'ın istisna oluşturmadığı bu kayıtsızlıkta Türkiye, kendi yakın coğrafyasındaki birçok olaya dahi ilgisiz kalmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan ideolojik çift kutuplu dünya, sadece

Türkiye'nin değil, tüm İslam dünyasının edilgen bir konuma sürüklenmesine neden olduğundan, yukarıdaki olumsuz durum güçlenerek devam etmiştir. Konumu itibarıyla Doğu ve Batı bloklarından birine bağlanma dışında seçeneği bulunmadığı bir dönemde Türkiye, Batı güvenlik paktının etkisinde bir dış politika geliştirmiştir. Bunun sonucu olarak Doğu Bloku ülkeleri ve sosyalist dünya, Ankara'dan değil Washington'dan belirlenen politikalara göre algılandığından, Türk dünyası sosyalist bloğun nüfuz alanı olarak kalmıştır.

Ancak 1991 yılından sonra Sovyetler Birliği'nin çöküşü, bölgede yeni bir jeopolitik durum ortaya çıkarmış ve Türkiye'nin Orta Asya'ya ilgisinde de dönüşüm başlamıştır. Bu ilgi yeni bir açılımı getirirken, Asya'daki rekabet sadece Türkiye'yi bölgeye yakınlaştırmakla kalmamış, uluslararası alanda büyük bir çekişmeye de neden olmuştur.

Türkiye 1990'lı yıllar boyunca yeni fırsatlar ve nüfuz alanları açmaya çalışırken, bölgedeki ağırlığının artmasına paralel olarak Doğu Türkistan sorununu da resmî ve sivil düzeyde daha fazla gündeme getirmeye başlamıştır. Uluslararası dönüşümün ilk etkisi, Türkiye'deki Uygurların çalışmalarında görülen artış ve rahatlama olmuştur. Nitekim 1991 yılında Doğu Türkistan liderlerinden İsa Yusuf Alptekin, Ankara'da tüm siyasi parti liderleri, milletvekilleri ve bürokratlarla görüşme imkânı bulurken, bu görüşmelerde Doğu Türkistan'daki hak ihlalleri, asimilasyon ve siyasi baskı politikası yoğun biçimde gündeme gelmiş ve iki taraf arasında yeni bir yakınlaşma başlamıştır. Dönemin siyasi parti liderleri Mesut Yılmaz, Necmettin Erbakan, Alparslan Türkeş, Süleyman Demirel ve Erdal İnönü ile görüşen Alptekin, tüm liderlerden destek talep etmiş ve Türkiye'nin Doğu Türkistan halkının sıkıntılarının giderilmesinde daha aktif rol oynamasını istemiştir. Dönemin başbakanı Süleyman Demirel, kendilerine yardım sözü verirken, Doğu Türkistan davasını uluslararası platformlara taşıyacaklarını ve sorunun çözümü için ellerinden gelen tüm çabayı göstereceklerini vaat etmiştir.

Bu yakınlaşma sürecinde en anlamlı buluşma, dönemin cumhurbaşkanı Turgut Özal ile yaşanmıştır. Özal, Alptekin ile görüşüp bölgenin sorunlarını en üst düzeyde dinlerken; Uygur lider de, 60 yıldır göğsünde taşıdığı Doğu Türkistan bayrağını Özal'a teslim ederek, sembolik anlamda bu davanın yeni liderliğinin Türkiye'de olması gerektiğine işaret etmiş ve destek talebini yinelemiştir. Özal da diğer liderler gibi davaya destek sözü vermiştir.

Türkiye'nin, bölge politikaları gereği, bölge halklarına yönelik ilgisi, halklar arasında sürdürülen duygusal ilişkileri aşıp resmî bir boyut kazanırken, dönemin liderleri sık sık Orta Asya'ya ziyaretler yaparak ilişkilerin geliştirilmesi yönünde üst düzey çabalarını arttırmışlardır. Hatta 1992 yılı Aralık ayında Türk yetkililerden bir komisyon oluşturularak Doğu Türkistan'a gidilmesi ve sorunun BM gündemine taşınması teklifleri tartışılmış olsa da bu konuda ciddi bir ilerleme yaşanmamıştır.

1995 yılında İzmir'de düzenlenen Türk Dünyası Buluşması'na Doğu Türkistan temsilcileri başta olmak üzere dünyanın farklı bölgelerinden 800'ün üzerinde delege katılmıştır. Yayınlanan sonuç bildirisinde Doğu Türkistan halkının durumunun iyileştirilmesi konusunda daha fazla çaba harcanması istenmiş, ancak somut adımlara ilişkin bir ilerleme sağlanamamıştır.

Bu kadar yoğun bir istek ve kararlılığa rağmen Doğu Türkistan sorununun çözümünde gözle görülür bir gelişme olmasını engelleyen temel unsurların başında, uluslararası konjonktür ve bu konjonktüre Türkiye'nin uyum sorunu gelmekteydi. Şöyle ki, Batı ile Doğu arasındaki yeni ilişkilerin boyutu, daha çok onların önceliklerine göre belirlendiğinden, Soğuk Savaş dönemi alışkanlıklarını üzerinden atmakta zorlanan Türk dış politikası da bölgeye yönelik kendi politikalarını oluşturmaktan ziyade, Batı politikalarına destek olma eğiliminde idi. Bu temel hata, Ankara'nın, problemi uluslararası alana taşımada etkin olmasını engelleyici bir rol oynamıştır. Doğu Türkistan sorununun çözümünde Batı'nın harekete geçmesini bekleyen Türkiye'nin, bu hareketi çabuklaştıracak mekanizmaları kullanmadaki ataleti; Batı ile Çin arasındaki ilişkilerin dönüşümünde Doğu Türkistan konusunu Batı'nın öncelikli gündemi hâline getirememesinin de sebebiydi.

Bununla birlikte Çin yönetimi de, eski döneme oranla Türkiye kamuoyunda daha yoğun gündeme gelmeye başlamış olan Doğu Türkistan konusunda Türkiye'ye uyarılar göndermeyi ihmal etmemiştir. Doğu Türkistan konusunda Türkiye'den verilen mesajları kendi iç işlerine müdahale olarak yorumlayacağını ifade eden Çin, âdeta Türkiye'ye PKK'nın desteklenmesi konusunda gözdağı vermiştir. Ankara, Çin ile giderek yüksek bir düzeyde sürdürülen ikili ilişkiler ile Orta Asya'da Turani nüfuz oluşturma arasında denge kurmaya çalıştıysa da, Çin baskıları en azından Türkiye'deki iç istikrarsızlık dönemlerinde etkili sonuçlar vermiştir. Örneğin, dönemin başbakanı Mesut Yılmaz, 1999 yılında Doğu Tür-

kistanlıların faaliyetlerine resmî katılımı yasaklamakla kalmamış; Sultanahmet'te bulunan ve Uygur lider İsa Yusuf Alptekin'in ismi verilen parkın adını değiştirip, Türkiye'de Doğu Türkistan bayraklarının kullanılmasını da yasaklamıştır. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, o sıralarda İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olarak karara şiddetle karşı çıkmış ve bu kararın sadece Uygurlara değil, tüm Türk dünyasına bir ihanet olduğunu söylemiştir.

Türkiye'nin dış politik angajmanları, Çin ile giderek yükselen ticari ve siyasi ilişkiler sebebiyle Doğu Türkistan konusunda önemli bir dezavantaja dönüşmüştür. Bu nedenle, 2000'li yıllarla birlikte Türkiye'nin Çin ile artan ilişkileri, Doğu Türkistan konusunda atılan olumlu adımların sınırlı düzeyde kalmasına neden olmuştur. 2003 yılında Türkiye'deki iktidar değişimi sadece içeride değil, dışarıda da farklı bir açılım rüzgârı getirdiğinden, Doğu Türkistan sorununa dikkat çekmeye ilişkin umutlar yeniden yeşermiştir.

Yeni dönemi eskisinden ayıran en önemli fark, Doğu Türkistanlıların Türkiye'deki faaliyetlerine serbestlik getirilmesi olmuştur. Yeni hükümet, eski dönemde alınmış olan sınırlama kararlarını gevşetmekle birlikte sorunun köklü çözümü konusunda ciddi bir ilerleme sağlayamamıştır. Türkiye'nin Doğu Türkistan sorunu konusunda oynayabileceği rol, Çin ile ilişkilerinden bağımsız düşünülemeyeceği için, öncelikle ikili ilişkilerden yararlanma yoluna gitme eğilimi gözlenmektedir. Çin'i, en azından Uygur halkının yaşam koşullarının iyileştirilmesinde bazı adımlar atmaya zorlamak, en göze çarpan politika olarak görülmektedir. Bu politikanın ise diasporadaki Uygurların beklentilerinin çok gerisinde kaldığı açıktır. İki tarafın da asgari beklentilerini bir düzlemde buluşturmak, Ankara'nın yeni siyasetinde temel hedefi oluşturmaktadır.

Türkiye ile Çin arasında 40'a yakın ikili anlaşma ve 20 milyar dolar düzeyinde bir ekonomik ilişki bulunmaktadır. Bu angajmanlar, Türkiye'nin hareket alanını sınırlasa da, en azından İslam ülkelerinin ortak platformlarında problemin insani yönlerinin çözümüne ilişkin adımlarına engel olmayacaktır.

İslam ülkeleri

Müslümanları ilgilendiren hemen her konuda olduğu gibi Doğu Türkistan konusunda da İslam dünyasının kapsamlı bir tavrı ve tutarlı bir politikası bulunmamaktadır. Bu açıdan İslam Konferansı Teşkilatı (İKT) üyesi 57 ülkenin tama-

mının görüşünü yansıtan ortak bir tutumu belirlemek yerine, İslam ülkelerinin tavrını üç farklı şekilde özetlemek mümkündür:

a) Pragmatik tutum

Bu ülkeler grubunda, doğrudan Çin'in etki ve nüfuzu altında olduğundan ya da Çin'le çıkar ilişkilerinden dolayı Doğu Türkistan davasını resmî düzeyde desteklemeyen ama sivil düzeyde sıcak bakan ülkeler yer almaktadır. Bu grubun içinde en yakın çemberi Orta Asya ülkeleri oluşturmaktadır. Sovyetlerin yıkılması sonrasında bölgede oluşan stratejik boşluk, Orta Asya'ya sınır komşusu olan Doğu Türkistan'ın Pekin yönetimi nezdindeki önemini daha da arttırmıştır.

Çin yönetimi, Sovyetlerin çekildiği tüm nüfuz alanlarına kendisi yerleşmek üzere yoğun bir ilgiyle birlikte bölge ülkelerine yönelmiştir. Bu yönelme sırasında, Orta Asya'ya ulaşımda en önemli geçiş kuşağı durumundaki bölge Doğu Türkistan olduğundan, Çinli yerleşimcilerin iskânı çabalarına bu dönemde ağırlık verilmiştir. Sovyet sonrası bölgede meydana gelen stratejik boşluğu, Şanghay İşbirliği Örgütü aracılığıyla doldurmayı hesaplayan Çin, Orta Asya ülkelerinin ekonomik ve siyasi istikrarına yardımcı olacak adımlar atan bir siyaset izlemiş ve bu ülkeler üzerinde ekonomik nüfuz kurmaya çalışmıştır.

Aynı dönemlerde oluşan siyasi istikrarsızlık ortamında, bölge ülkelerinde giderek gücünü arttıran İslami akımların bir şekilde Doğu Türkistan'daki Uygurları da etkilemesinden çekinen Çin, özellikle güvenlik ve istihbarat alanında Orta Asya devletlerini kendi çizgisine yaklaştırmayı başarmıştır. Bundan sonra bölge ülkelerinde yaşayan çok sayıda Uygur göçmen için zorlu günler başlamıştır.

Başlangıçta Orta Asya devletleri, Doğu Türkistan mücadelesine resmî düzeyde kayıtsız kalıp halk düzeyinde destek vermişlerse de, 1990'ların sonundan itibaren bu politika, Uygurların geri iadelerinde görüldüğü gibi Pekin yönetiminin istediği şekilde biçimlenmiştir. Kendi istikrarsız rejimlerini İslami muhalefet gruplarına karşı korumada panik yaşayan bölge ülkeleri, Uygurların yüzüstü bırakılması pahasına Çin'in koruma şemsiyesi altına girmişlerdir. Halk düzeyinde Uygurlara sempati devam ediyor olsa da, resmî politikaların kaygan zemini, bu ülkelerdeki Uygur davasına ağır darbe vurmaktadır.

Bu noktada benzer bir siyaset izleyen İran, özellikle Batı ile yaşamış olduğu gerilimde Çin'in desteğine ve nükleer teknoloji transferine ihtiyaç duyduğundan,

Doğu Türkistan konusunda inişli çıkışlı bir siyaset takip etmektedir. İran basınında, Uygurların maruz kaldığı hak ihlalleri ve asimilasyon siyaseti konusunda Çin idaresine yönelik eleştiriler yer almakla birlikte, resmî düzeyde Uygurların durumlarının iyileştirilmesi konusunda somut bir siyaset görmek zordur.

Aynı şekilde Doğu Türkistan davasının stratejik hesaplara kurban gittiği bir diğer İslam ülkesi de Pakistan'dır. Ortak düşman olarak kabul ettikleri Hindistan'a karşı stratejik bir ortaklık mekanizması kurmuş olan Pakistan ve Çin yönetimi, bunu Uygurlara yönelik baskı politikasında iş birliği boyutuna taşımışlardır. Pakistan ile Doğu Türkistan arasındaki ekonomik ve kültürel bağlar sebebiyle binlerce Uygur Pakistan'da yerleşmiş bulunmakta ya da iki ülke arasında gidip gelmektedir. Bunun ötesinde Pakistan'daki ufak bir istikrarsızlığın tüm bölgeyi etkileyecek olduğu gerçeği, Çin'in bu ülkeye ilgisini daha da arttırmaktadır. Bu ilişkilerin getirdiği karşılıklı tavizlerinden biri, 1998 yılında olduğu gibi, birçok Uygur'un Çin'e iade edilmesi şeklinde kendini göstermektedir. Çin, Uygur öğrencilerin Pakistan'dan gönderilmeleri konusunda Pakistan hükümetine sürekli baskı yapmaktadır.

Çin'in birçok insan hakları ihlaline ağır eleştiriler yönelten Batılı ülkeler, söz konusu İslamcılar olduğunda, Çin'in gerçekleştirdiği idamlara daha yumuşak bir anlayışla yaklaşmaktadırlar. Nitekim bölge ülkelerindeki aşırı akımların ev sahipliği ile suçlanan Pakistan'daki medreselerde çok sayıda Uygur öğrencinin de bulunması, Batılılar ile Çin arasında ortak bir tehdit algısının oluşmasına yardımcı olmuştur. 11 Eylül olaylarından sonraki gergin uluslararası atmosferde, bu eylemleri gerçekleştiren el-Kaide ile Doğu Türkistan'daki bağımsızlık yanlısı hareketi ortakmış gibi gösteren Çin, Batı'nın sempatisini kazanmayı dahi başarmıştır.

Bunda, Çin'den bağımsızlığını kazanmaya çalışan Uygurların, Taliban'ın denetiminde eğitim gördüğü propagandasının etkili olduğu da bir gerçektir. Bu sebeple Pakistan'daki medrese operasyonları sırasında binlerce Uygur öğrenci, iade edilme korkusuyla bu ülkeden kaçmış ve çoğunlukla İran üzerinden Türkiye'ye ve Arap ülkelerine sığınmışlardır.

b) Realist tutum

İslam dünyasındaki Uygur politikalarında ikinci grubu oluşturan realist yaklaşım; Çin'in artan gücünün alternatif bir politikaya izin vermediği kanaatinden ya

da kendilerini böyle bir gündemle ilgili görmediklerinden hareketle, Doğu Türkistan davasına Pekin yönetiminin gözlüğüyle bakan ülkelerin izlediği yaklaşımı ifade etmektedir. Bunlardan biri olan Mısır, kendi topraklarında eğitim gören binlerce Uygur öğrenci olmasına rağmen, böyle bir sorundan haberi yokmuş gibi bir tutum takınmaktadır. Bunun yanı sıra, Endonezya ve Malezya gibi ülkeler de, doğrudan Çin'in etki alanında olmalarının getirdiği bir çekingenlikle, Doğu Türkistan sorununa Çin'in mutlak gücü realitesinden hareketle çözüm önermektedirler.

c) İdealist tutum

Üçüncü yaklaşım biçimi ise idealistlerin politik argümanlarıdır. Bu tutum, özellikle diasporanın iyi lobicilik yaptığı ve Uygur davasının önemli ölçüde destek bulduğu ülkelerdeki genel yaklaşımı ifade etmektedir. Aralarında Suudi Arabistan ve Türkiye gibi ülkelerin bulunduğu bu ülkeler, Uygur davasına İslami ya da tarihî sebeplerle sahip çıkmakta ve Doğu Türkistan'a (bağımsızlık dâhil) mevcut uluslararası dengelerin izin vereceği noktanın çok daha ilerisinde çözümler getirilmesine sıcak bakmamaktadırlar. Bu tür ülkelerde Uygurlar tarafından yayımlanan neşriyat ve hak ihlallerinin dile getirildiği toplumsal çalışmalar rahatlıkla yürütülmektedir.

Sonuç

Sonuçta sorulması gereken soru, tüm bu farklı yaklaşım ve politikaları ortak bir hedefte buluşturmanın mümkün olup olmadığıdır. Bu noktada Avrupa Birliği'nin geçmişte yayınlamış olduğu ortak bildirilere benzer şekilde, bir blok hâlinde hareket edilirse, ilk aşamada Doğu Türkistan'daki hak ihlallerinin sona ermesi, ikinci planda da Doğu Türkistanlılara kendi kaderini belirleme hakkının verilmesi talep edilebilir.

Ancak bu konuda en önemli platformlardan biri olması gereken İslam Konferansı Teşkilatı (İKT), ciddi bir destek vermemektedir. Doğu Türkistanlıların kurmuş olduğu uluslararası örgütlerden hiçbiri, İKT'nin farklı platformlarında üye ya da danışman sıfatıyla yer almamaktadır. Bu noktada atılacak ilk adım bu grupların İslami platformlara alınması olacaktır.

Ardından, İKT içindeki Uygur lobisinin öncülüğünde örgütün kısa, orta ve uzun vadeli çözüm önerileri formüle edilerek üye ülkelerin onayına sunulabilir.

Yrd. Doç. Dr. Erkin Emet
Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi

Doğu Türkistan'ın Uluslararası Medyada Yansıması ve Dezenformasyon Sorunu

Dezenformasyon; bireyleri ve toplumları yönlendirmek amacıyla, *yanlış bilgi ve haber* verme anlamı taşıyan Fransızca bir sözcüktür. Dezenformasyon günümüzde en önemli propaganda ve karşı propaganda araçlarından biri olarak kullanılmaktadır.

Tüm dünyada kitle iletişim araçlarının (medyanın) hem mesleki hem de ahlaki rolü, doğru bilgi ve haber vermektir. Ne zaman ki bu işlev, bilgi ve haber vermekten (*enformé* etmekten) biçimlendirme ve yönlendirme (*formé* etme) amacına kayar, o zaman kitle iletişim araçları mesleki ve ahlaki kurallardan sapmış olur. Hele hele, bireyleri ve toplumları yönlendirmek için kitle iletişim araçlarının yanlış haber ve bilgi vermeleri (dezenformasyonu yaymak) hem ahlaki açıdan hem de işlevsellik açısından son derece yanlış ve sakıncalıdır.

Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Yasemin İnceoğlu, dezenformasyonu "eksik, yanlış ya da başka bir deyişle inandırıcı olmaktan uzak bilgilerin, belli bir kitleyi gerçekler hakkında yanıltmak amacıyla yayılması" olarak tanımlıyor. Bazen kitlelerin bu tip bilgilerin kaynağı hakkında bilgilendirilmesinin "açık dezenformasyon", bilgilerin kaynağı hakkında hiçbir kimlik tanımlaması olmadan ya da yanlış kaynak sunularak yapılmasının "kapalı dezenformasyon" olarak tanımlandığını da ifade eden İnceoğlu, dezenformasyonun niceliğini ve niteliğini yargılamanın güç olduğunu fakat "politik araçlara ya da hedeflere ulaşmak için kullanılan yalan söyleme hareketi" olarak tarif edilebileceğini belirtiyor.

Yalanları gizleme sanatı

Hükümetler eksik veya yanlış bilgilendirme yaparak politikalarını meşrulaştırmaktadırlar. Savaş ya da toplumsal olayların patlak verdiği dönemlerde haber-

lerin çarpıtılması ve kamuoyunu yanlış bilgilendirme iki kat daha artar.

Çin Halk Cumhuriyeti de 61 yıldan bu yana Doğu Türkistan'daki işgali meşrulaştırmak için büyük çaba harcamaktadır. Çin Komünist Partisi (ÇKP), kendine bağlı olan CCTV 56 kanalı, merkezî ve yerel olmak üzere binlerce hâkim medya kanalı yardımıyla Doğu Türkistan işgali konusunda kamuoyunu ikna etmede oldukça başarılı olmuştur. Bugün Çin kamuoyu Doğu Türkistan'ı kendi toprağı olarak görmektedir. Bu sebeple 5 Temmuz olayları sırasında gösteri düzenleyen Çinliler, "Uygurlar Sincan'dan defolun! Uygurlar Türkiye'ye gitsin!" şeklinde sloganlar atmışlardır.

Çin'in 61 yıldır sürdürdüğü dezenformasyon Uygur Türkleri üzerinde etkili olmasa da, Çin ve dünya kamuoyu bu dezenformasyondan ciddi bir şekilde etkilenmiştir. 5 Temmuz Urumçi olaylarından sonra Çin hükümeti Dünya Uygur Kurultayı'nı ve Rabia Kadir'i hedef göstererek suçlu ilan etmiştir. Çin hükümeti olayın Rabia Kadir tarafından organize edildiği ile ilgili elinde yeterli kanıt bulunduğunu ilan etmesine rağmen, yaptığı katliamı meşru gösterecek kanıtları hâlen ortaya koymuş değildir. Zira ÇKP yaptığı açıklamalar, yayımladığı raporlar ile ellerinde yeterince kanıt olmadığını itiraf etmiş olsa bile, ortaya atılan bu asılsız iddialar Çin ve dünya kamuoyunun çoğunluğunda büyük bir etki yaratmıştır. Hâlen pek çok Çinli, ÇKP hükümetinin haklı olduğunu ve hedef gösterilen toplumun, yani Doğu Türkistanlıların, kendi güvenliklerini tehdit ettiğini düşünüyor. 5 Temmuz Urumçi olaylarının ardından bugüne kadar gizlenen gerçeklerin ortaya çıkması ile Çin yönetiminin dezenformasyon konusunda ne kadar iyi olduğu anlaşıldı. Yapılan dezenformasyonda Çin medyasına düşen görev ise, Çin hükümetinin yalanlarının kamuoyuna ulaşmasını sağlamak oldu. Çin'in en büyük medya organlarından CCTV gibi televizyon kanallarının yanı sıra *China Daily News*, *Renmen Rebao*, *Guang Meng Ribao* gibi gazeteler de Çin komünist hükümetinin iddialarını defalarca yayınlayarak bütün Uygur halkını suçlu ilan etmekten geri durmadı. Buradaki en vahim durum ise bütün Uygurların dünya kamuoyuna "terörist" olarak gösterilme çabasıdır.

Dezenformasyonun Çin'de bir devlet politikası olarak kullanılması

Dezenformasyonun bir devlet politikası olarak kullanılmasının 1917'de Rusya'da gerçekleşen Ekim Devrimi'ne kadar uzandığını söyleyen *The Independent*

muhabiri Rupert Cornwell, propaganda ve dezenformasyon konusunda çalışan kurumların en başında, 1919'da Lenin tarafından her türlü yolu kullanarak Rus devrimini yaymak için kurulmuş olan *Comintern*'in geldiğinin altını çizmektedir. Daha sonraları dezenformasyon faaliyetlerinin yoğun bir şekilde KGB tarafından yürütüldüğünü belirten Cornwell, bu çalışmalara örnek olarak Rus İstihbarat Servisi (KGB)'nin 1952'deki Kore Savaşı sırasında ABD'yi biyolojik savaşla suçlamasını ve 1980'lerde yine benzer bir uygulamayla gelişmekte olan ülke medyalarında Amerikalı bilim adamlarının AIDS'i bir tür biyolojik savaş aracı olarak ürettiğini kamuoyuna yaymasını göstermektedir.

Çin Halk Cumhuriyeti bütün kurumlarında Sovyetler Birliği'ni örnek aldığından Çin Komünist Partisi'nin ilk icraatı da *Xinhua* haber ajansını kurmak olmuştur.

Belli başlı medya organları

***Xinhua* Haber Ajansı:** Çin Halk Cumhuriyeti devletinin ilk büyük haber ajansıdır. Kuruluş tarihi 7 Temmuz 1937'dir. Çin ordusunda da şubeleri bulanan Xinhua haber ajansının yurt içinde 33 bölge ve eyalette, yurt dışında ise 120'yi aşkın bölgede temsilciliği bulunmaktadır. Ayrıca yurt içinde yayımlamakta olduğu 20'den fazla günlük haber gazetesi ve dergileri mevcuttur.

Halkın Günlük Gazetesi *(People's Daily News-Renmin Ribao)*: Çin Komünist Partisi Merkezî Komitesi tarafından doğrudan yönetilen resmî bir gazete olup 15 Haziran 1948'de kurulmuştur. Çin devleti, gazetenin, dünyada büyük etki gücü olan 10 gazeteden biri olduğunu iddia etmektedir. Gazetenin kuruluşunun 60. yıl dönümü olan 20 Haziran 2008 tarihinde, Çin Devlet Başkanı Hu Jintao, gazete çalışanlarını bizzat yerlerinde ziyaret etmiştir. Hu Jintao gazetenin, yeni tarihî dönemin başlangıcında devletin manevi hareket gücü ve en güçlü ideolojik silahı olduğunu söylemiştir.

Çin Merkezî Televizyon İstasyonu (*China Central Television-CCTV*): 1 Mayıs 1958 tarihinde *Bei Jing* Televizyon İstasyonu adıyla kurulan televizyon, yayın hayatına 2 Eylül 1958'de başlamıştır. 1 Mayıs 1978 tarihinden itibaren ise yayınlarına Çin Merkezî Televizyon İstasyonu (CCTV) adıyla devam etmiştir. Çin'in en büyük TV istasyonu olan CCTV, günümüzde 16'sı normal, 12'si ücretli, 28'i ise internet TV yayın kanalı olmak üzere toplam 56 kanala sahiptir. Çalışan

personel sayısı ise 10.000'in üzerinde olup bunların 4.317'si Çin Komünist Partisi üyesidir. Bugün dünyada 14 bölgede temsilci bulunduran CCTV, 134 ülkede toplam 208 medya kuruluşu ile iş birliği anlaşması imzalamıştır.

Merkezî Halk Radyo İstasyonu (*China National Radio*): Çin devletinin ulusal radyo istasyonudur. 30 Aralık 1940'ta kurulmuştur. Bu tarih ÇKP'nin hem yurt içinde Milliyetçi Parti hükümeti iktidarındaki Çin Cumhuriyeti devletine hem de Japon işgal güçlerine karşı gerilla savaşı yürüttüğü döneme denk gelmektedir.

2009 yılı Çin resmî verilerine göre, yurt içinde faaliyette bulunan uluslararası, ulusal, eyalet ve büyükşehirlerde yayın yapan gazete sayısı toplam 1.938, haftalık dergi sayısı ise 9.468 olup 296 televizyon istasyonu çeşitli alanlarda yayınlarını sürdürmektedir. Radyo sayısının ise televizyonların yaklaşık üç katı olduğu tahmin edilmektedir. Bu kadar büyük çapta aktif olarak faaliyette bulunan medya kuruluşunun denetim ve yönetiminin nasıl bir yöntemle sağlandığı ise herkesçe merak edilen bir konudur. Sorunun yanıtını aramak için ÇKP yönetimi ve medya ilişkisine bakmak gerekmektedir.

ÇKP Merkezî Komitesi Propaganda Başkanlığı

ÇKP yönetiminin Çin'de iktidara gelir gelmez ilk yaptığı düzenlemelerden biri kitle iletişim araçlarını kamulaştırmak olmuştur. Kamulaştırma işlemi kitle iletişim araçlarının doğrudan ÇKP Merkezî Komitesi bünyesinde olan Propaganda Başkanlığı'na bağlanması yolu ile gerçekleştirilmiştir.

ÇKP Merkezî Komitesi Propaganda Başkanlığı, ÇKP ideolojik çalışmalarının ülke içinde mevcut kitle iletişim araçları aracılığıyla sağlıklı yürütülmesini amaç edinen önemli bir siyasi kurumdur. Başkanlık, ÇKP liderliğinde gerilla savaşının yürütüldüğü 1924 yılında kurulmuştur. ÇKP iktidara geldikten 15 yıl sonra da, yine Mao Zedong tarafından başlatılan "Kültür Devrimi" sırasında kapatılmıştır. Mao'nun ölümü ve "Kültür Devrimi"nin sona ermesiyle birlikte, yani Ekim 1977 tarihinde, tekrar aynı kurumsal isimle çalışmalarını sürdürmeye başlamıştır.[1]

Hiyerarşik düzen: Propaganda Başkanlığı'na hiyerarşik olarak bağlı birimler şu şekildedir: ÇKP Merkezî Komitesi Propaganda Başkanlığı (başkentte), Eyalet ÇKP Komitesi ve Propaganda Başkanlığı (eyaletlerde), Büyükşehir ÇKP Komitesi ve Propaganda Başkanlığı (şehirlerde), İlçe ÇKP Komitesi ve Propaganda Başkanlığı (ilçe ÇKP hizmet binasında). Ayrıca eyalet, il ve ilçe sınırları içeri-

sindeki çeşitli devlet kurumlarının da ÇKP Komitesi ve buna bağlı propaganda başkanlıkları bulunmaktadır.

Ülke içinde faaliyet gösteren tüm medya kurumları idari anlamda bir üst medya kurumuna bağlıdır. Örneğin; radyo ve televizyonlar başkentte bulunan Çin Radyo Televizyon Genel Müdürlüğü'ne bağlıdır ancak siyasi anlamda hiyerarşik düzenle yine propaganda başkanlıklarının denetimi altındadır.

5 Temmuz Urumçi olaylarında dezenformasyon

5 Temmuz'da yaşanan olaylarla ilgili olarak Sincan Uygur Özerk Bölgesi yetkililerinin ilk açıklaması şöyledir: "Yaşananlar dış güçlerin desteğiyle organize edilmiş olan şiddet olayıdır. Bu olayın arkasında Rabia Kadir başkanlığındaki Dünya Uygur Kurultayı vardır.[2] Bu olayı başlatan Uygurların büyük çoğunluğu 1.500 km uzaktaki Kaşgar ve Hoten gibi Doğu Türkistan bölücü hareketinin yoğun olduğu bölgelerden gelmişlerdir."[3] Çin Halk Cumhuriyeti Sincan[4] Uygur Özerk Bölgesi Komünist Partisi Genel Sekreter Yardımcısı, Uygur Özerk Bölgesi Halk Hükümeti Başkanı Nur Bekri (Kendisi Uygur Türk'üdür.), 6 Temmuz 2009 günü TV'de yaptığı konuşmasında, bu olayın Guangdong eyaletinin Shaoguan şehrindeki oyuncak fabrikasında, Uygur işçilerle Çinli işçiler arasında meydana gelen kavgadan kaynaklandığını belirtmiştir. Bekri konuşmasında, yurt dışındaki üç gücün Shaoguan'daki oyuncak fabrikasında yaşanan kavgayı bahane ederek halkı sokağa dökmek için insanları cep telefonu ve internet aracılığıyla Urumçi Nanmin ve Halk Meydanı'na gelip gösteri yapmaya çağırdığını söylemiş ve Rabia Kadir'in 5 Temmuz günü Urumçi'ye telefon ederek bu olayı gerçekleştirmeleri için halkı kışkırttığını iddia etmiştir. Nur Bekri konuşmasında yine, Uygur web sitesi www.biliwal.com aracılığıyla da insanların kışkırtıldığı ileri sürmüştür.[5]

Çin medyası bu açıklamayı yabancı medyalara servis etmiş ve olayın nasıl başladığıyla ilgili yanlış bilgiler vermiştir. Halk Meydanı'ndaki barışçıl gösterinin Çin güvenlik güçleri tarafından nasıl bastırıldığından ise hiç bahsetmemiştir.

Dünya Uygur Kurultayı'nın cevabı

Dünya Uygur Kurultayı Başkanı Rabia Kadir bu olayların sorumlusunun kendisi olmadığını açıklayıp Nur Bekri'nin suçlamalarını reddetmiştir. Kadir, Uy-

gurların Çin'in baskı siyasetine karşı tepki göstermek amacıyla barışçıl bir gösteri düzenlediklerini bildiren açıklamasının devamında, Guangdong eyaletinin Shaoguan şehrindeki oyuncak fabrikasında on binlerce Çinli işçinin Uygurlara saldırdığını, bu saldırıda çok sayıda Uygur gencinin hayatını kaybettiğini ve Çin hükümetinden olayın sorumlularının bulunmasını talep eden Uygur gençlerin bir gösteri düzenlediğini söylemiştir.[6] Dünya Uygur Kurultayı, Çin hükümetinin Uygurların barışçıl gösterisini şiddetle, kişilere ateş açmak suretiyle bastırdığını, daha sonra bu olayın etnik çatışmaya dönüşüp büyüdüğünü belirtmiştir. Rabia Kadir olayların sebebiyle ilgili de şöyle bir açıklama yapmıştır: "Bu olayın yaşanmasının sebebi, Çin'in uzun yıllardan beri Uygurlara yönelik yürüttüğü etnik ayrımcılık politikasıdır. Pekin hükümeti çok sayıda Uygur gencini Çin'in iç bölgelerine, Çinlileri ise Doğu Türkistan'a mecburi göç ettirmiştir. Bunu ben yapmadım, Çin hükümeti yaptı. Uygurlar Çinlilerin idaresi altında insan hakları, demokrasi ve dinî özgürlükten yoksun bir şekilde kendi vatanlarında ikinci sınıf vatandaş olarak yaşamaktadırlar."[7]

Olayların ikinci gününde adını açıklamayan bir Uygur genci, canlı telefon bağlantısıyla Türk televizyon kanallarına yaşananların gerçek yüzüyle ilgili bilgi verdi. Uygur genci, Doğu Türkistan'a yayın yapan *Radio Free Asia* muhabirine olayla ilgili şunları anlattı:[8]

"Ben de gösterilere katılanlardan biriyim. Şu an olay olan yeri yakınında bir yerde gizleniyorum. Her yerde Çin askeri var. Biz 300 civarında öğrenci, 26 Haziran'da Guangdong eyaletinin Shaoguan şehrindeki oyuncak fabrikasında Çinli işçiler tarafından öldürülen Uygurların faili meçhullerinin bulunması isteğiyle barışçıl bir gösteri düzenledik. Çin güvenlik güçleri bizi dağıtmak için resmî mermi ve bomba kullandı. Ben yedi kişinin yere yığıldığını gördüm. Çok sayıda arkadaşımız da tutuklandı. Barışçıl bir şekilde başlayan gösteri bu olaydan sonra etnik çatışmaya dönüştü. Şu an arka sokaklarda Uygurlar, ellerinde sopalarla silahlı Çin askerleriyle çatışıyorlar. Çok sayıda Uygur öldürüldü."

Adını açıklamayan genç, RFA muhabiri Erkin Tarim'in "Çin hükümeti bu olayın Rabia Kadir'in kışkırtması ile ortaya çıktığını söylüyor. Sizlerin Rabia Kadir'le ya da Dünya Uygur Kurultay'ı ile ilişkiniz var mı?" sorusuna ise şöyle cevap vermiştir:

"Kesinlikle hiçbir ilişkimiz yok. Biz sadece Rabia Kadir'in adını biliyoruz.

Dünya Uygur Kurultayı ile ilgili hiçbir bilgimiz yok. Biz sadece oyuncak fabrikasında Uygurları öldüren kişilerin bulunmasını istediğimiz için gösteri yaptık, ama bizi silahla bastırdılar. Çin, bize yıllardır uyguladığı soykırım politikasını örtbas etmek için olayı dış güçlere bağlıyor. Çin hükümetinin bu suçlaması tamamen asılsız."

5 Temmuz Urumçi olaylarına tanık olmuş Avrupa'da yaşayan ve ismini açıklamak istemeyen Uygurlu bir hanım da *Radio Free Asia* muhabiri Erkin Tarim'in bu olayla ilgili sorusunu şöyle cevaplamıştır:

"Çinliler vatanımızın zenginliklerini götürüyorlar. Uygurlara hiçbir şey bırakmıyorlar; yüzde birini bile bırakmıyorlar. Uygurlar işsiz. Çinliler Uygurlara yaşama hakkı tanımıyorlar. Uygur gençlerini zorla Çin'in iç bölgelerine götürüyorlar. Orada Çinli işçiler 3.000 yuan (430 dolar) maaş alırken, Uygur işçilere 300 yuan (43 dolar) maaş veriliyor. Böyle bir durumda, bu koşullarda ne yapsınlar? Bu gençleri kız erkek demeden Çin'in iç bölgelerine götürüp namuslarıyla oynuyorlar. Ne demek istediğimi anladınız mı? Çinliler erkek çocuklara bile tecavüz ediyorlar. Bu gençler kendi istekleriyle mi gittiler oraya? Hayır. Başına böyle olaylar gelmiş, sonra da kaçıp gelen birkaç gence babam yardımcı olup iş buldu, bu olayların hepsi gerçek, gözümle gördüğüm olaylar."

Çin medyası ise Uygurlar ile Çinlilerin kardeşçe refah içerisinde mutlu bir şekilde yaşadığını, bu duruma tahammül edemeyen dış güçlerin bu iddiaları ortaya attığını ileri sürmektedir. Hatta o kadar ileri gitmişlerdir ki, 5 Temmuz Urumçi olayını Rabia Kadir'in, erkek kardeşi Memet Kadir'e telefon ederek telefonla başlattığını bile yazmışlardır.

Çin medyası Doğu Türkistan meselesinde iç ve dışa yönelik gerçekleri yansıtmama politikasını sıkı şekilde sürdürmektedir. Çin'in 1980'li yıllarda yürürlüğe konan açıklık politikası sonucunda Doğu Türkistanlılara uyguladığı baskı politikaları dışa sızmaya, dış medyada yer almaya başladı. Doğu Türkistan halkı, bu açıklık atmosferi sonucu toplumsal olarak tepki göstermeye başladıysa da yine Çin tarafından şiddetle bastırıldı. Örneğin; 5 Şubat 1997 tarihinde Doğu Türkistan'ın kuzeybatısındaki Gulca şehrinde yaşanan bir olayda Kadir gecesinde evlerinde ibadet etmekte olan kişiler karakola götürülüp işkenceyle öldürülür ve sonra da cesetleri ailelerine teslim edilir. Bunu duyan halk, öfkelenerek sokaklara dökülür. Aile fertleri ve bir grup insan şikâyetlerini dile getirmek için hükümet binasına

yürümeye başlar ve bu grup gittikçe kalabalıklaşır. Grup, başka bir niyetinin olmadığının, sadece şikâyetini arz etmek için geldiğinin anlaşılması için küçük çocukları ve kadınları gösterici grubun önüne koyarak hükümet binasına gelir. Ama Çin güvenlik güçleri grubun önündeki çocuklara ve kadınlara aldırmaksızın herkesi kurşun yağmuruna tutar. Ve olay kısa sürede büyüyerek karşılıklı çatışmaya dönüşür. Elinde sopadan başka bir şey olmayan Uygur gençleri acımasızca öldürülür.[9] Hatta Çin güvenlik güçleri Gulca şehrindeki bütün evlere operasyon düzenleyerek olaya karışan karışmayan bütün gençleri yakalayıp kimisini öldürür, kimisini hapse atar, kimisindense bir daha haber alınamaz. O dönemde bütün hapishaneler dolduğundan okullar bile hapishaneye çevrilir. O da yetmez, tutuklanan gençler derin dondurucu depolarına atılarak acımasızca öldürülür. Eksi 30 derece soğukta yere yığılıp kalan insanların üzerine soğuk su sıkıp donmalarına sebep olunur. Bütün bu insanlık dışı vahşet yetmezmiş gibi, komşu ülke Kazakistan'a kaçmayı başarmış olan gençler de geri alınarak idam edilir.

Çin bu olayın gerçek yüzünün dış dünyaya yansımaması için her türlü tedbiri almasına rağmen yabancı, kimliği belirsiz bir kişi, olaylar sırasında kaydettiği görüntüleri Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'e getirip o yıllardaki THY Bişkek Ofisi Müdürü İlgar Alptekin'e satar. İlgar Alptekin kaseti Türkiye'ye göndererek ATV'de yayımlanmasını sağlar. Böylelikle Doğu Türkistan meselesi Uluslararası Af Örgütü, Asya'daki İnsan Haklarını İzleme Teşkilatı gibi uluslararası sivil toplum örgütlerinin dikkatini çekmeye başlar. Özellikle Uluslararası Af Örgütü bugüne kadar Doğu Türkistan'daki insan hakları ihlallerini anlatan kapsamlı dört rapor yayımlar. ABD'nin senelik insan hakları raporlarında Uygur meselesine geniş bir şekilde yer verilmeye başlanır.

Çin, medyanın büyük gücüyle Doğu Türkistan meselesine yönelik dezenformasyon politikasını önemli bir devlet politikası olarak yürütmeye devam ederken, diasporadaki Uygur Türkleri kısıtlı imkânlarıyla buna karşı koymaya çalışmaktadırlar.

Son notlar

1 Yard. Doç. Dr. Şevket Nasir, "5 Temmuz Olaylarının Çin Medyasında Yansıması", Maltepe Üniversitesi'nde düzenlenen Avrasya Diyaloğu: Uygur Türklerinin Dünü Bugünü ve Geleceği adlı sempozyumda sunulan bildiri. 05.12. 2009.

2.乌鲁木齐打砸抢烧事件造成140人死亡， 816人受伤．中新网（2009年7月6日）．于2009年7月7日查阅．

3.参与打砸抢烧分子相当一部分来自喀什、和田等地．中国中央电视台（2009年7月11日．于2009 年7月14日查4 Xin (yeni), Jiang (toprak), Şin Jiang = yeni toprak anlamındadır.

5 新疆维吾尔自治区主席努尔·白克力谈乌市打砸抢烧严重暴力犯罪事件，央视网，2009年07月06日.

6 www.rfa.org/uyghur, (08.07.2009).

7 www.rfa.org/uyghur, (07.07.2009).

8 www.rfa.org/uyghur, (08.07.2009).

9 Ahmet İgemberi, *Şerkiy Türkistan Türk Dünyasining Kanlik Yarası,* İstanbul: Taklamekan Uygur Neşriyatı, 2000, s. 134.

Av. Gülden Sönmez
İHH İnsani Yardım Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi

Doğu Türkistan Mücadelesi ve Sivil Toplum Kuruluşları

Bugün dünyada birçok alanda büyük ölçekli ve başarılı çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşları, iletişim imkânlarının genişlemesi ile birlikte gerçekleştirdikleri güç birliği ve iş birliği sayesinde neredeyse devletler kadar iddialı çalışmalar ortaya koymaktadır. Devletlerin müdahil olamadığı durumlarda uluslararası alanda çalışmalar yapan bir sivil toplum kuruluşunu gördüğümüzde artık şaşırmıyoruz. Birçok devlet de, yaşanan bireysel ihlalleri tüm dünyaya deşifre eden ve yine halkların desteğini alarak çözüme kavuşturan bu sivil kuruluşların gücünün farkında. Özellikle insani yardım alanında çalışan sivil toplum kuruluşları, son yıllarda büyük insani krizlerde mağdur olan insanlar için can simidi olmuştur. Ayrıca çoğunlukla devletler eliyle, egemenlik prensipleri gibi gerekçelerle gerçekleşen büyük insani krizlere sivil toplum kuruluşlarının müdahalesi ile, insanlık için daha vahim sonuçların önüne geçilmiştir. Bu süreç artık uluslararası ve ulusal resmî kurumlarla sivil toplum kuruluşları arasında ortak bir dil oluşturmaya[1] uygun bir hukuk zemini arayışını devletler ve uluslararası mekanizmalar açısından zorunlu kılmıştır.[2]

Çin'in, ihlallerin dış dünyadan gizlenmesine yönelik oluşturduğu duvarlar ve iletişim engellerine rağmen elde edilen -Doğu Türkistan'ın işgalinden bu yana Doğu Türkistan halklarına karşı gerçekleştirmiş olduğu ihlallerle ilgili- verilere baktığımızda, bölgede yıllardır devam eden bir insani krizden söz etmemiz gerekiyor. Her ne kadar yeterince gündeme gelmese de yaşanan ve hâlen devam etmekte olan insan hakları ihlalleri, aslında dünyayı ayağa kaldırması gereken bir nitelik taşıyor. Bu insani kriz karşısında devletlerden ve Birleşmiş Milletler (BM)'den (Çin'in Güvenlik Konseyi'nde veto hakkına sahip kurucu üye olmasını da hesaba katarsak) bir çözüm beklemek ise insanlık için hâlâ umutsuz gözüküyor. Her ne kadar çok güç şartlara ve kısıtlı imkânlara rağmen diasporadaki Doğu Türkistanlılar tarafından bölgede yaşananlar dünyaya duyurulmaya çalışılsa da, Uluslararası

Af Örgütü ve İnsan Hakları İzleme Örgütü her yıl neredeyse iki rapor yayımlansa da, bu raporlar dünya kamuoyunun yeterince ilgisini çekmiyor. Burada devletlerin politikasını açıkça Çin ile olan ekonomik ilişkiler ve ticari kaygılar belirliyor. Bu, çok yabancısı olduğumuz bir durum değil aslında. Filistin, Irak, Bosna-Hersek, Çeçenistan ve Afganistan'da da insanlık aynı durumla imtihan oldu ve olmaya devam ediyor. Zira devletlerin menfaatlerine kurban edilen insan hakları, süslü kelimelerle bezenmiş insan hakları belgelerinin gerisinde kalmakta. Menfaat birliği içerisindeki ülkeler, aralarında ortaya çıkan bir problemde sessiz kalmayı yeğlerken, rakip bir ülkedeki herhangi bir insan hakları problemi karşısında abartılı bir tutum sergileyebiliyorlar. ABD'nin Çin'de yaşananlarla ilgili pozisyonu, bu duruma çok iyi bir örnek olsa gerek.

Doğu Türkistan mücadelesinde sivil toplum kuruluşları

Sivil toplum kuruluşları bugün çok çeşitli alanlarda çalışmalar yürütmektedir. Siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik; her alanda problem yaşayan Doğu Türkistan halkı için sivil toplum kuruluşlarının yapabileceği çok iş vardır. Ancak Doğu Türkistanlıların başta insan hakları olmak üzere sivil toplum yapılanması ile örgütlenme özgürlüğünün önündeki engeller ve bu sivil örgütlerin Doğu Türkistan mücadelesindeki rolü, bu çalışmanın konusuna esas teşkil edecektir. Doğu Türkistan mücadelesinde sivil toplum kuruluşlarını üç ana kategoride değerlendireceğiz. İlk olarak sorunun kaynağı olan Çin'de sivil toplum yapılanması ve sorunlar, ikinci olarak dünyada Doğu Türkistan için mücadele eden sivil toplum kuruluşları incelenecek ve üçüncü olarak da Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının bu mücadeledeki yeri değerlendirilecektir.

Çin'de sivil toplum yapılanması ve sorunlar

Çin anayasası, temel insan hak ve özgürlüklerine bir bölüm ayırmış ve bireylerin haklarını bu bölümde tanımlamıştır.[3] Çin anayasasına göre dernek kurma hakkı da teminat altına alınmıştır. Ancak anayasanın diğer hükümleri gibi bu hükmü de kanunlarla ve uygulamayla nerdeyse hakkın kendisini tamamen ortadan kaldıracak derecede kısıtlanmaktadır. Bu konu, Çinlilerin de en yoğun baskı gördükleri esas sorun alanlarından birini teşkil etmektedir. Sosyalist sisteme dayanan Çin, topluluk haklarını bireysel hakların üstünde tutup esasen devletin

varlığını koruma adına hareket ettiğinden, komünist anlayışla ters düşen bir örgütlenmeyi hangi alanda olursa olsun devletin varlığına ve komünist rejime tehdit olarak algılamakta ve bu tür teşebbüsleri şedit bir şekilde bastırmaktadır.

Doğu Türkistanlılar için ise durum daha da vahimdir. Millî Bölgesel Otonomi Kanunu 31 Mayıs 1984 tarihinde kabul ve ilan edilip 1 Ekim 1984 tarihinde yürürlüğe konmuştur. Genel karakter olarak kanun, ülkenin birlik ve beraberliğinin sağlanması düşüncesinin hâkimiyeti ile oluşturulmuş; bu kanunun uygulanmasında sosyalizm, Çin Komünist Partisi'nin liderliği, halkın demokratik diktatöryası ve Marksizm-Leninizm-Mao Zedong ideolojisine bağlılık[4] ilkelerinin esas alınması kararlaştırılmıştır. Millî Bölgesel Otonomi Kanunu, tıpkı anayasa gibi Çin Komünist Partisi'nin uygulama denetimine bağlıdır. Temelinde yatan düşünce nedeniyle, ne kadar hak ve özgürlük tanınmış olursa olsun, Çin Komünist Partisi'nin sahip olduğu düşüncenin dışında hiçbir düşüncenin ifade edilmesine ve örgütlenme özgürlüğüne hak tanımamaktadır. Çin'de bütün kuruluş ve mekanizmalara hayat veren, amaçları belirleyen ve gerçekleşmesini denetleyen Çin Komünist Partisi'dir.[5] Son yıllarda Çin'e yönelik özellikle uluslararası insan hakları örgütlerinin zor şartlarda gerçekleştirdiği rapor çalışmaları ve ABD'nin Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan yıllık raporlarında Çin'deki insan hakları ihlallerine geniş yer vermesi, Çin'i bazı değişiklikler yapmaya itmiştir. BM bünyesinde ve uluslararası arenada bu uygulamalar sebebiyle çokça başı ağrıyan Çin yönetimi, zamanla bazı göstermelik tedbirler almıştır. Mesela 1991'den itibaren insan hakları kavramının kullanımını, akademik araştırmalar ve tartışmalar şeklinde sınırlı olarak teşvik etmiştir. 1993'te hükümet, "hükümet dışı kuruluş olarak" Çin İnsan Hakları Araştırmaları Derneği'ni kurmuştur. Derneğin çabaları, daha çok Çin'in yurt dışındaki imajını düzeltmek ve Çin'in insan hakları durumuna ilişkin eleştirileri cevaplamak üzerinde yoğunlaşmıştır.

Çin'in uyguladığı baskı ve tehdit politikaları karşısında doğal olarak Çin'de örgütlenme özgürlüğünden bahsetmek şaşırtıcı olacaktır. Ancak Doğu Türkistan'da yaşananlarla ilgili Çin'in içerisinde ve uluslararası topluluğa neden ses çıkarılmadığını izah etme adına, Çin'de örgütlenme ile ilgili mevcut yasal durumu da izah etmekte fayda bulunmaktadır.

Çin, bütün sosyal organizasyonların devletin tekelinde olduğu bir ülkedir. Çin'de STK'ların kurulması, daha başvuru aşamasından itibaren çok sıkı bir süre-

ce tabidir. Bütün sivil organizasyonlarla ilgili çalışmalar, Sivil İşler Bakanlığı tarafından yürütülür. Bir STK'nın Çin'de faaliyet gerçekleştirebilmesi de yine Sosyal İşler Bakanlığı tarafından sürdürülen uzun süreli ve detaylı incelemeler sonunda oldukça zor çıkan -genelde de çıkmayan- izinlerle mümkündür. Bir sivil kuruluşun Çin'de Doğu Türkistan ile ilgili çalışma yapması ise, konusu insani yardım dahi olsa mümkün olamamaktadır. Çin'de bir sivil toplum kuruluşunun kurulabilmesi için, ancak tanımlanmış hukuki prosedüre uygun şu üç kategoride yapılanma mümkündür: Vakıflar (*foundations*), sosyal organizasyonlar (*social organizations*) ve kâr amacı gütmeyen sivil kurumlar (*civil non-profit institutions*). Bu kuruluşlar doğrudan Çin yönetimine bağlı olmasa da ulusal mevzuat gereği sürekli devlet kuruluşları ve gözetim mekanizmalarının denetimi ve etkisi altındadır.

Yasalara göre bir sivil toplum örgütünün tescili için bu kurum öncelikle kendisine sponsor olacak bir bakanlık bulmalıdır. Bu da Çin'de oldukça zordur. Zira bakanlıklar potansiyel olarak tartışmalı bir örgüt ile ilişkili olmak istemeyecektir. Sivil İşler Bakanlığı tarafından başvurusu reddedilen/kaydedilmeyen bir kuruluşun herhangi bir itiraz hakkı yoktur. Ayrıca Çin'de sivil organizasyonlar sadece Çin vatandaşları ve tüzel kişiler tarafından kurulabilir. Ancak Çin'in bu sınırlamayı gözden geçirdiğine ve bu konudaki kısıtlamaları kaldıracak bir süreç içerisinde olduğuna dair bilgiler de mevcuttur. Bütün sivil çalışmalar, yargı yetkisini haiz sivil işlerle ilgili devlet kurumları tarafından denetime tabidir.

Son zamanlarda bazı uluslararası sivil toplum kuruluşları, ticaret ve sanayi dernekleri, vakıflar ve eğitim kurumları Çin'e karşı ilgi göstermektedirler. Tanınmış birçok uluslararası sivil toplum kuruluşu şu anda Çin'de faaliyet göstermektedir. *International Youth Foundation, Save the Children, Red Cross, Salvation Army, Wildlife Conservation Society, Greenpeace, AIDS Foundation, Habitat for Humanity, Christian Action, Islamic Relief* ve *World Bank, IMF, Marco Polo Society* bunların başında gelmektedir.

Özellikle farklı dinî kesimlerin, hassaten Müslümanların dinî içerikli örgütlenme taleplerinde çok daha keskin yasaklar ve ciddi baskılar söz konusu olmaktadır. BM sözleşmelerinde geçen çoğu temel hakları anayasasında tanımlayan Çin, özellikle 11 Eylül'den sonra kendisine "terörle mücadele" konsepti ile yeni bahaneler de üretmiştir. Terörizme karşı dünya çapındaki kampanya, Doğu Türkistan'da daha da zalim bir rejim uygulamak için çok güçlü bir bahane sağlamıştır. Diğer Çin vatandaşları genişleyen bir din özgürlüğüne sahip olurken Uygurlar, tıpkı Ti-

betliler gibi, dinlerinin kendilerini kontrol altında tutma aracı olarak kullanılması ile karşı karşıya kalmaktadır.

İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin Asya yöneticisi Brad Adams, Çin'deki İnsan Hakları Kuruluşu ve İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin açıkladıkları bir rapor hakkında, Çin hükümetinin ayrılıkçılık ve terörizm karşıtı uygulamalar adı altında Çin'deki Müslüman Uygurlara yönelik ezici bir dine karşı baskı politikası yürütmekte olduğunu açıklamıştır.[6] Sincan'da Uygurlara Uygulanan Dine Yönelik Baskı başlığını taşıyan 114 sayfalık rapor, daha önceleri gizli tutulan parti ve hükümet dokümanları ile yerel mevzuat, resmî gazete haberleri ve Sincan'da yapılan görüşmelere dayanmaktadır. Rapor, Sincan'da Uygurların dinî özgürlüklerini ve bunun bir uzantısı olarak örgütlenme, toplanma ve ifade özgürlüklerini ellerinden alan kanun, yönetmelik ve politikalardan örülü karmaşık yapıyı gün yüzüne çıkarmaktadır. Çin'deki politikalar ve yasalar, dinî faaliyet ve düşüncelere okul ve evlerde dahi izin vermemektedir. Resmî bir belge, "Ebeveynler ve yasal vasiler, küçüklerin dinî faaliyetlere katılmalarına izin veremezler." diyecek kadar ileri gidebilmektedir.

Uygulanan dinî kontroller; örgütlü dinî faaliyetlere, ibadet edenlere, okullara, kültürel kurumlara, yayınevlerine ve hatta Uygurların şahsi görünüm ve davranışlarına müdahale etmeye kadar varabilmektedir. Devlet otoriteleri, imamları siyasi açıdan düzenli olarak denetlemekte ve "özeleştiri" oturumları yapmalarını şart koşmaktadır. Camiler üzerinde denetleme uygulanmakta, okullardan dindar öğretmenler ve öğrenciler ihraç edilmekte, yazarlar ve şairler siyasi açıdan kontrol edilmekte ve Pekin'in uygulamalarına karşı herhangi bir hoşnutsuzluk, "ayrılıkçılık"la eş tutulmaktadır ki, Çin kanunlarına göre bu, ölüm cezasıyla bile cezalandırılabilecek bir devlet güvenlik suçudur. Söz konusu raporla zalimane uygulamaların "devlet sırrı" olarak geçtiği bazı belgeler ilk defa kamuya açıklanmıştır. Adams, "Bu belgeler aşırı derecede hassas görüldüğü için yalnızca parti ve hükümet içi dolaşıma açık tutulmuş." ifadesini kullanmış ve şöyle devam etmiştir: "Bunlar, Uygurları hedef hâline getirmek için yasal bir zemin oluşturmak ve onların bir araya gelip toplantı yapma, karşılaştıkları sorunlar hakkında konuşma veya bağımsız bir şekilde kültürel kimliklerini ifade etme konularında korku yaratmak için keyfî bir şekilde kullanılmış."

Söz konusu raporda ayrıca şu ifadeler yer almaktadır: "Sincan'da dini denetim altına alan bir belge, resmî otoritelerin dinî özgürlüğü hemen her bağlamda

reddetmesine imkân verecek, ucu açık 'suçlar' içeriyor. Bu suçların örnekleri arasında şunlar yer alıyor: Dini kullanarak 'toplum düzenine zararlı olabilecek diğer faaliyetleri yürütmek' veya 'toplumda ayrılıkçı ve gerici unsurları beslemek'. Haber ve makaleler de dâhil olmak üzere, İslam diniyle ilgili araştırmalar ve değerlendirmelerle alakalı olarak yapılacak yayınlar, dine yönelik Marksist bakış açısına sahip olmak zorundadır ve mihenk taşı olarak partinin ve hükümetin dinî politika ve kurallarını kullanmalıdır."

İnsan Hakları İzleme Komitesi ile Çin'deki İnsan Hakları Kuruluşu, uluslararası topluluğa, bu düzenlemeleri feshetmesi ve Uygurlara karşı uyguladığı ayrımcı politika ve uygulamalardan vazgeçmesi için Çin'e baskı yapma çağrısında bulunmuştur. Örgütler ayrıca, Çin'in tüm ayrılıkçıların suçlu ve uluslararası terör şebekeleriyle bağlantılı olduğu yolundaki iddialarına karşı çıkılmasının önemini vurgulamıştır.

Adams, "Hiçbir ülke, Çin hükümetinin terörizmle, ayrılıkçı hareketlerle veya başka suç eylemleriyle ilgili olduğunu iddia ettiği hiçbir Uygur'u Çin'e iade etmemelidir. Çin'in sabıkasına bakıldığında, bu insanların Çin'e iade edildikleri takdirde işkenceye ve hatta ölüm cezasına uğramasından korkmak için ciddi gerekçeler mevcut." demiştir.

Çin, kendine ait tarihî ve millî niteliğini zedelemeyecek, bu niteliklere uygun koşulları taşıyacak bir demokrasi ve insan hakları politikasından yana olduğunu açıklamaktadır. Bu noktada ülkenin bütünlüğünü tehdit eden ve iç istikrarı etkileyecek her türlü faaliyet, çoğunluğa karşı yapılmış sayılacak ve bu eylemler, Çin usulü demokrasi anlayışına uymayacağından terörist eylemler olarak adlandırılacaktır.[7] Nitekim Çin hâlen seri idamlarla dünya gündeminde yer almaktadır.

Öte yandan Çin'deki sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel sorunların açıkça ortaya çıkmasından dolayı dışarıdan sivil toplum kuruluşlarının, özel sektörden ticari kuruluşların bu sorunların çözümü için ortaya koydukları özgün öneriler, Çin'de STK'ların kurulmasını popüler hâle getirmektedir. Gerçekten de Çin, eğer gelişmek istiyorsa, sivil toplum örgütleri bunda çok önemli rol oynayacaktır.[8]

Dünyada Doğu Türkistan meselesi için çalışan sivil toplum kuruluşları

Doğu Türkistan'da yaşanan zulüm neticesinde Doğu Türkistanlılar yıllardır yoğun olarak çeşitli ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır. Komşu ülkeler başta

olmak üzere Türkiye, Avustralya, Kanada, ABD ve Avrupa ülkelerine göç etmişlerdir. Doğu Türkistanlılar buralarda kendilerine yeni yaşamlar kurmakla beraber, hem kendi kimliklerini canlı tutmak, kültür ve geleneklerini yaşatmak hem de Çin'in işgali ile ayrılmak durumunda kaldıkları vatanları için taleplerini dünyaya anlatmaya çalışmaktadırlar. Bu çaba, bulundukları ülkelerde örgütlenmeleriyle ve kurdukları dayanışma amaçlı platformlar ve çatı kuruluşlarla mümkün olmuştur.

ABD ve Avrupa ülkeleri, Çin'i insan hakları ihlalleri konusunda eleştirmekte ve önlem alınması konusunda Çin'e baskı uygulamaktadırlar. Bu ülkeler, kendi topraklarında Çin'deki azınlıkların bağımsızlıklarını destekleyen kuruluşların faaliyetlerine izin vermekte ve bunları desteklemektedirler.

Batı ülkelerinde Doğu Türkistan meselesi, genelde uluslararası insan hakları örgütleri ve özellikle Uygur diasporası tarafından kurulan sivil toplum kuruluşları aracılığıyla gündeme getirilmektedir.

Doğu Türkistanlılar, Türkiye'nin yanı sıra ABD'de, Avrupa'da ve Kazakistan başta olmak üzere Türki cumhuriyetlerde örgütlenmişlerdir ve Doğu Türkistan sorununu kamuoyuna duyurmaya çalışmaktadırlar.[9]

Afganistan, Avustralya, İngiltere, İsveç, İsviçre, Kanada, Mısır, Pakistan, Rusya Federasyonu, Suudi Arabistan gibi ülkelerde yaşayan Doğu Türkistanlılar da Doğu Türkistan'ı Çin esaretinden kurtarmak için faaliyetler gerçekleştirmektedirler.

Human Rights Watch (İnsan Hakları İzleme Örgütü), *Amnesty International* (Uluslararası Af Örgütü) gibi uluslararası insan hakları kuruluşları da Doğu Türkistan'da işlenen insan hakları ihlallerini ve bu ülkede yaşanan insanlık dışı icraatları çeşitli vesilelerle dile getirmekte ve Çin yönetimi nezdinde çeşitli girişimlerde bulunmaktadırlar. Her iki kuruluşun gerçekleştirdiği çalışmalar ve yayınladıkları raporlar, en etkili sonuçları gerçekleştiren çalışmalar olmuştur.

Dünya Uygur Gençlik Kurultayı, ilk olarak Almanya'da Uygur gençler tarafından kurulmuş, daha sonra 1996 yılında Kazakistan'da 1. Dünya Uygur Gençlik Kurultayı gerçekleşmiştir. 12-15 Kasım 1998 tarihleri arasında Türkiye'de 2. Dünya Uygur Gençlik Kurultayı toplanmış ve burada 53 maddelik bir nizamname kabul edilmiştir. Bu kurultay Çin'i oldukça tedirgin etmiş ve 11 Eylül'ü fırsat bilerek kurultayı "terörist kuruluş", başkanı Dolkun İsa'yı da "terörist" ilan etmiş-

tir. Çin, bu girişimiyle, kurultayın çalışmalarının önünü kesmekte kısmen başarılı olmuştur. Bunun üzerine Erkin Alptekin, Dünya Uygur Gençlik Kurultayı ile Doğu Türkistan Millî Kurultayı'nı birleştirme çalışması başlatmıştır. 16 Nisan 2004 tarihinde diasporadaki Doğu Türkistan teşkilatları, Almanya'nın Münih şehrinde bir kurultay düzenleyip tek çatı altında birleşme kararı alarak Dünya Uygur Kurultayı (WUC)'nı kurmuştur.

Dünya Uygur Kurultayı Uygur halkının ortak ilgisini çekmek ve Uygur halkını Doğu Türkistan dışında temsil etmek üzere oluşturulmuş uluslararası bir organizasyondur. Amacı; Uygur halkının Doğu Türkistan'daki siyasi geleceğini şiddet kullanmadan, barışçıl ve demokratik bir şekilde belirlemeyi teşvik etmektir. WUC demokratik bir kuruluştur. Tüm WUC liderleri, demokratik bir şekilde yapılan genel kurullarda katılımcılar tarafından seçilir. Liderlerin hizmet süresi üç yıldır. Kurultayın 1. Genel Kurul'u 2004 yılında yapılmış ve Erkin Alptekin başkan olarak seçilmiştir. Fakat Alptekin, 2006 yılında yapılan 2. Genel Kurul'da WUC ile yollarını ayırmıştır. 2. Genel Kurul, Almanya'nın Münih kentinde 24-27 Kasım 2006 tarihlerinde gerçekleştirilmiş, tüm delegeler Rabia Kadir'i oybirliği ile WUC başkanı seçmiştir. 3. Genel Kurul ise 21-25 Mayıs 2009 tarihlerinde Washington D.C.'de yapılmıştır. Toplantıya delegelerin yanı sıra Almanya, ABD, Avustralya, Belçika, Danimarka, Fransa, Hollanda, İsveç, Japonya, Kanada, Kazakistan, Kırgızistan, Norveç ve Türkiye'den gözlemciler katılmıştır. Uygur Uluslararası İnsan Hakları ve Demokrasi Hareketi'nin lideri olan Rabia Kadir, bir kez daha oybirliğiyle WUC başkanı olarak seçilmiştir.

Dünyanın çeşitli yerlerinde Doğu Türkistan meselesi için çalışan başlıca sivil toplum kuruluşlarının listesi, tebliğ sonunda tablo hâlinde verilmiştir. Bu kuruluşların çalışmalarına, tabloda verilen internet adreslerinden ulaşılarak detaylı bilgi edinilebilir.

Türkiye'de Doğu Türkistan meselesi için çalışan sivil toplum kuruluşları

Diasporadaki Uygur Türkleri, 1949 yılında Doğu Türkistan'ın işgali üzerine 1952 yılında Hindistan, Pakistan ve Afganistan üzerinden Türkiye'ye gelmiş ve burada örgütlenerek mücadelelerini sürdürmüşlerdir.[10] Aşağıda, Türkiye'de Doğu Türkistan ile ilgili faaliyet gösteren sivil kuruluşlarla ilgili genel bilgi verilecektir. 1987 yılında öğrenci hareketleri ve özellikle Türkiye'ye gelen Doğu Türkistanlı

öğrencilerle birlikte bir gençlik hareketi ivme kazanmaya başlamıştır. Bu hareketi uluslararası hâle dönüştürmek için Kazakistan'da Dünya Uygur Gençleri Kurultayı gerçekleştirilmiştir. 1997 yılında Gulca olayı ile birlikte dünyanın ilgisinin Doğu Türkistan'a çekilmesinin ardından, Doğu Türkistanlıların kurduğu 26 vakıf ve derneğin temsilcisi İstanbul'da toplanarak Millî Merkez adıyla bir çatı kuruluş oluşturmuştur. Bu arada Çin, Doğu Türkistan'da yaşanan Gulca olayı benzeri olayların Türkiye'den desteklendiğini ileri sürmüş ve Çinli yetkililerin Türkiye'ye yaptıkları sık ziyaretler esnasında Türk hükümetinden Türkiye'de faaliyet gösteren Doğu Türkistan kuruluşlarının çalışmalarının yasaklanmasını istemiştir. Türkiye, 1999 seçimleri öncesinde Türkiye'deki Doğu Türkistanlıların faaliyetlerine kısıtlama getiren 23 Aralık 1998 tarihli ve 1998/36 sayılı genelgeyi yayımlamıştır. Mesut Yılmaz Hükümeti tarafından çıkarılan bu genelgede, Türkiye'deki Doğu Türkistan kuruluşlarının faaliyetlerinin engellendiği, Doğu Türkistan'la ilgili yapılan etkinliklerde Doğu Türkistan bayrağının asılmasının ve siyasetçilerin ve devlet memurlarının bu etkinliklere katılmasının yasaklandığı belirtilmiştir. Bu süreçle birlikte Doğu Türkistanlılar stratejilerini değiştirmişler ve mücadelelerini Avrupa ağırlıklı sürdürmeye karar vermişlerdir. Genelge, 5 Temmuz Urumçi olayından sonra Eylül 2009/15 sayılı genelge ile gizlice kaldırılmıştır.[11] Çin hükümeti, 10 yıldan beri bu genelgeden yararlanarak Türkiye'de Doğu Türkistan'la ilgili yapılması planlanan pek çok etkinliği engellemeyi başarmıştır.[12]

Doğu Türkistanlılar tarafından kurulan çeşitli dernek ve vakıflar Türkiye'de faaliyet göstermektedirler. Bunlardan başlıcaları hakkında genel bilgi aşağıda sunulmuştur:

Doğu Türkistan Göçmenler Derneği[13]

Türkiye'de kurulan ilk Doğu Türkistan derneği olan Doğu Türkistan Göçmenler Derneği, 1960 yılında İsa Yusuf Alptekin ve Hacı Osman Taştan liderliğinde kurulmuştur. Üyeleri arasında Kazak ve Uygur Türklerinin yanı sıra Kırgız ve Özbekler de bulunmaktadır. Dernek, Bakanlar Kurulu'nun 12.04.1993 tarih ve 4322 sayılı kararı ile, kamu yararına çalışan dernek statüsü almıştır. Dernek, amacını "Türk toplumunun bir parçası olan Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye göç eden veya sığınan Doğu Türkistanlılara yardım etmek" olarak belirtmiştir. İsa Yusuf Alptekin'in vefatından sonra dernek içerisinde çıkan sorunlardan dolayı Uygurlar dernekten uzaklaşmıştır. Şu an dernek, Doğu Türkistanlı Kazakların yönetiminde

faaliyet göstermektedir. Sovyetlerin dağılması neticesinde Kazakistan devletinin kurulması ile Kazak hükümeti, dünyanın dört bir yanındaki Kazaklara ülkelerine geri dönmeleri ve geldiklerinde kendilerine vatandaşlık, ev ve iş verileceği vaadinde bulununca, hicret etmiş Doğu Türkistanlı Kazaklar arasında Doğu Türkistan'a olan ilgi, hissedilir bir şekilde azalmıştır. Dolayısıyla Doğu Türkistan davasının bütün ağırlığı, Uygurlar üzerinde kalmıştır. Göçmenler Derneği de bu değişimden etkilenmiştir. Günümüzde ise Doğu Türkistanlı Kazaklar, hayatta olan yaşlı kişilerin teşebbüsü ile Doğu Türkistan meselesi içinde yer alma gayreti içerisindedirler.

Doğu Türkistan Kültür ve Dayanışma Derneği[14]

22.05.1989 tarihinde Türkiye'de yaşayan Doğu Türkistanlılar tarafından kurulmuştur. Derneğin tabanını Kayseri'de yaşayan Doğu Türkistanlılar teşkil etmektedir. Türkiye'de Doğu Türkistan meselesi için faaliyet göstermekte olup; "Doğu Türkistan'da yaşanan Çin işgalinin sonuçlarını kamuoyuna anlatmak, Doğu Türkistan'ın binlerce yıllık kültürünü Türk halkı ile paylaşmak ve Doğu Türkistan halkının hicret ve muhaceret hayatında dayanışma ve yardımlaşmasını arttırmak" gibi amaçları bulunmaktadır. Dernek Başkanı Seyit Tümtürk'ün Dünya Uygur Kurultayı Başkan Yardımcısı olmasından sonra derneğin etkisinin arttığı gözlenmiştir.

Doğu Türkistan Maarif ve Dayanışma Derneği[16]

2005 yılında, Türkiye'de yaşayan ve eğitimlerini yurt dışında tamamlamış olan gençler tarafından İstanbul'da kurulmuştur. Dernek kurucuları, derneğin amaçlarını şu şekilde ifade etmişlerdir:

"Dernek kurucusu gençler, yıllarca komünist Çin zulmü altında inleyen Doğu Türkistanlıların maddî ve manevi acılarına merhem olmak istiyorlardı. Bunun yegâne yolunun da halkın manevi dünyasını kurtarmak, yani kalbini iman, ilim ve irfan ile doldurmak olduğunu biliyorlardı. Onun için derneğin adını 'Maarif' koydular. Komünist Çin rejimi hem güçlü hem de kurnazdı, tek tek bitirmek istiyordu Müslüman Doğu Türkistanlıları. Anavatanımız üzerinde gün geçtikçe tehlike çanları çalıyordu. Zulme mani olmak ve Çin baskılarına göğüs germek, tek başına zordu. Birlikten güç doğar, diyerek derneğin adına 'Dayanışma'yı ekledik. İşte böylece Doğu Türkistan halkının kurtuluşu için bir umut ışığı doğdu ve Doğu

Türkistan Maarif ve Dayanışma Derneği kuruldu."

Dernek daha çok Doğu Türkistan mücadelesinin tüm İslam dünyasında sahiplenilmesine ve meselenin İslami sorumlulukla çözüme kavuşturulmasına yönelik faaliyetler sürdürmektedir.

Doğu Türkistan Dayanışma Derneği[17]

İnsan hak ve hukukundan mahrum olarak baskı ve zulüm altında tutulduklarını, millî varlık ve kültürlerinin yok edilme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu belirten Doğu Türkistanlı temsilciler, 12-14 Aralık 1992 tarihleri arasında İstanbul'da bir araya gelmişler ve Doğu Türkistan Dayanışma Derneği'ni kurmuşlardır. Derneğin kuruluş amacı, "Ecdat ruhlarının, vatan topraklarının asil ruhlu yurttaşlarının duygu ve dileklerine, görev çağrılarına uyarak; dünyaya, insanlığın vicdanına Doğu Türkistan halkının haklı isyan sesini, hür ve bağımsız yaşama emel ve iradesini duyurmak; milletlerarası kamuoyunda Doğu Türkistanlıların fiziki ve kültürel varlığını, millî kimliğini imhayı hedef alan uygulamaların insanlığa, dünya barışına, milletlerarası dostluk ve iş birliği ilkesine karşı işlenmekte olan ağır bir cürüm olduğunu belirlemek; barışa, adalete, hürriyete, milletlerarası anlayış, sevgi ve iş birliğine gönül vermiş yüce ruhlu kişilerin, kuruluşların, milletlerin Doğu Türkistan halkının haklı davaları ile ilgilenmelerini sağlamak" olarak belirtilmiştir. Doğu Türkistan Dayanışma Derneği'nin aktif olarak faaliyet yürütmediği gözlenmektedir.

Doğu Türkistan Vakfı[18]

İsa Yusuf Alptekin tarafından kurulmuştur. Vakıf, geçmişte Türkiye'deki Türkistanlıları temsil edecek şekilde yaygın ve etkili çalışmalar yürütmüştür. Günümüzde eskisi kadar aktif faaliyet yürütmese de hâlen özellikle Uygur öğrencilerle ilgili destekleyici çalışmalar yapmakta ve çeşitli etkinlikler gerçekleştirmektedir.

Doğu Türkistan Gençlik ve Dayanışma Derneği

2006 yılında İstanbul'da kurulmuştur. Türkiye'ye önceden göç etmiş olan Uygurların İstanbul doğumlu çocukları olan gençler tarafından kurulan genç bir dernektir. Doğu Türkistan meselesini Türkiye halkına ve medyaya duyurmayı hedefleyen dernek, protesto gösterileri, basın açıklamaları ve özel günlere dair anma ve kutlama faaliyetleri düzenlemektedir.

Doğu Türkistanlıların kurdukları kuruluşlar dışında Doğu Türkistan meselesi için çalışmalar yapan İHH İnsani Yardım Vakfı ve MAZLUMDER başta olmak üzere Mültecilerle Dayanışma Derneği gibi mülteciler için çalışan dernekler ve kimi milliyetçilik eksenli kimi İslami kimlik eksenli dayanışma çerçevesinden meseleye yaklaşarak Doğu Türkistanlıları destekleyen dernek ve vakıflar da söz konusudur.

İHH İnsani Yardım Vakfı[19]

1992 yılından bu yana savaş bölgelerinde ve savaşın etkisinin sürdüğü bölgelerde, afet ve yoksulluk bölgelerinde faaliyet yürüten ve günümüz itibarıyla 120 ülkede çalışan uluslararası bir kuruluş olan İHH İnsani Yardım Vakfı, Doğu Türkistanlılar için de gerek insan hakları açısından gerekse insani yardım içerikli çalışmalar gerçekleştirmektedir. Yeryüzünde adaletin hâkim olması, iyiliğin her yere yayılması ve kötülüğün önlenmesi için kardeşlik bilinciyle, nerede olursa olsun muhtaç ve mazlum tüm insanlara ihtiyaç duydukları insani yardımı ulaştırarak onurlu bir yaşam sunmayı hedefleyen İHH, insanı yardıma muhtaç hâle getiren ve mazlum eden her türlü politika ve faaliyetleri önlemek üzere insanların temel hak ve hürriyetlerinin ihlal edilmemesi için gerekli çalışmaları yapmaktadır. Bu misyona uygun olarak Doğu Türkistan için de çeşitli faaliyetler gerçekleştirmektedir. Doğu Türkistanlı kuruluşları güçlendirmenin yanı sıra Doğu Türkistan meselesini ele alan kitaplar yayımlamak; TV programları ve belgeseller hazırlamak ve bunları yaymak; panel, sempozyum ve benzeri çalışmalar organize etmek; basın toplantıları, miting ve protestolar düzenlemek; raporlar hazırlamak ve bu çalışmalarını uluslararası kamuoyuna taşımak, yapılan çalışmaların bir kısmını teşkil etmektedir. Aynı zamanda Türkiye ve diğer ülkelerdeki mülteci Doğu Türkistanlılara ve Doğu Türkistan'daki ihtiyaç sahiplerine insani yardım ulaştırmaktadır. Doğu Türkistanlı yetim çocuklara da sahip çıkan İHH, yetimlerin eğitim, sağlık, gıda, giysi vb. temel ihtiyaçlarını gidermektedir.

İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği (MAZLUMDER)[20]

İnsan hakları alanında 1991 yılından beri faaliyet gösteren İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği (MAZLUMDER), kurulduğu yıldan bu yana Doğu Türkistan'da yaşananları zulüm olarak görmüş ve gerek Doğu Türkistan'da gerekse diasporadaki Doğu Türkistan mazlumları ile ilgili olarak insan hakları

çerçevesinde çalışmalar yürütmüştür. Bu konuda çok sayıda basın açıklaması ve protestolar gerçekleştirmiş, toplantılar organize etmiştir. Türkiye'deki Doğu Türkistanlıların yaşadığı problemlerle ilgili hukuki destek de veren MAZLUMDER, 5 Temmuz Urumçi olayları ile ilgili de çok sayıda etkinlik düzenlemiş ve gerek Türkiye'deki gerekse uluslararası alandaki mekanizmalara başvurular yapmıştır. Urumçi'de katledilenlerle ilgili MAZLUMDER yöneticilerinin yapmış olduğu suç duyurusu, bütün dünya medyasında ses getirmiştir. Dernek tarafından 5 Temmuz Urumçi olaylarında isimleri tespit edilebilen maktullerin ve ismi tespit edilemeyen binlerce kişinin katledilmesinden, 50.000'den fazla kişinin çeşitli şekillerde yaralanmasından, 30.000'den fazla kişinin ise haksız tutuklanması veya bir şekilde kendisinden haber alınamamasından sorumlu tutulan Hu Jintao (Çin Cumhurbaşkanı), Wen Jiabao (Çin Başbakanı), Meng Jianzhu (Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Konseyi Üyesi ve Kamu Güvenliği Bakanı), Chen Bingde (Çin Halk Kurtuluş Ordusu Genelkurmay Başkanı-General), Nur Bekri (Uygur Özerk Bölge Başkanı-Valisi), Wang Lequan (Bölge Komünist Parti Başkanı), Wu Shimin (Devlet Etnik İşler Komisyonu'ndan (SEAC) Sorumlu Bakan Yardımcısı), Muttelip Enver (Bölgedeki Uygur Komutan) Muhtar Esen (Doğu Türkistan Etnik İşler Komisyonu Başkan Yardımcısı) ve ismi tespit edilemeyen diğer şüpheliler hakkında, soykırım (TCK, Madde 76) ve İnsanlığa Karşı Suç (TCK, Madde 77) işledikleri gerekçesi ile soruşturma yapılarak dava açılıp cezalandırılmaları için cumhuriyet savcılıklarına başvuruda bulunulmuştur. Bu şikâyet çerçevesinde adı geçen Çinli yetkililerin Türkiye'ye geldikleri takdirde yakalanmaları talep edilmiştir. MAZLUMDER, son olarak Kamboçya tarafından Çin'e iade edilen 22 Uygur ile ilgili de bir dizi çalışma yürütmüştür.

Uygur kadınların sorunlarına karşı kadın örgütlerinin derin sessizliği

Doğu Türkistan ile ilgili çok ağır bir mağduriyet oluşturan en yoğun ihlal alanlarından birisi de kadınlara yönelik ihlallerdir. Doğu Türkistan'da Uygurları hedef alan "doğum kontrol politikası"nın tamamen zorlama ve baskıyla uygulanması, yüz binlerce kadını mağdur etmektedir. Özellikle Uygurlara yönelik olmak üzere, kadınlara ve doğmak üzere olan bebeklere karşı insanlık dışı, korkunç cinayetler işlenmektedir. Doğu Türkistan'da Uygurların en yoğun olduğu bölgelerden biri olan Hoten vilayetinde Çin idaresinin çıkartmış olduğu kararname, Çin hükümetinin Uygurlara uyguladığı "Doğum kontrol politikası"nın ma-

hiyetini anlamak için iyi bir örnektir. Uygurların yoğun olarak yaşadıkları köy ve kentlerde idari yönetimde mevki sahibi şahıslar, Çin'in baskıcı tutumu nedeniyle cezalandırılmaktan korkup, doğum kontrol politikasını kaba bir şekilde, hatta zorbalıkla uygulamaktadırlar. "Doğum kontrol politikası"na karşı çıktıkları gerekçesiyle kişilere istedikleri gibi şiddet uygulamak, ağır para cezaları vermek gibi uygulamalar sık sık yaşanmaktadır. 5-6 aylık hamile kadınlar zorla hastanelere götürülerek karınlarındaki bebekler öldürülmekte, hatta doğumuna birkaç gün kalan bebekler bile bu uygulamanın dışında tutulmamaktadır. Uygur köylerinde, köy kadınlarını tıpkı tutuklular gibi göz hapsine almak, kadınlara doğum kontrol amaçlı müdahaleler yapmak (zorla spiral taktırmak), kısırlaştırma ameliyatları yaptırmak, kadınları zorla muayene etmek gibi muameleler, olağan birer uygulama hâlini almıştır. Kadınların vücudunda zorla gerçekleştirilen bu müdahaleler çoğunlukla sağlıksız ve elverişsiz koşullarda yapıldığı için kan kaybından ölen kadınlar, Doğu Türkistan halkının bir gerçeği durumundadır. Bütün bu uygulamalar, fiziki ve psikolojik olarak kadınlar için dayanılmaz acılara sebep olmaktadır. Doğu Türkistan'daki devlet gazetelerinden biri olan Hoten Gazetesi'nde yayımlanan bir yazıda; sadece Hoten ilçesinde doğurganlık yaşında 45.000 kadın bulunduğu ve son bir yıl içinde bu kadınların 30.400'üne uzun vadeli olarak kısırlaştırma tedbirleri kullanıldığı belirtilmiştir. Almanya'nın Münih şehrinde siyasi sığınma hakkı talep eden ve adının açıklanmasını istemeyen bir doktorun ifadesine göre; şu an Doğu Türkistan genelindeki tüm hastaneler, gerekli koşulları hazırlamadan Uygur kadınlara toplu hâlde ve zorunlu olarak, doğurganlıklarını engelleme ameliyatları yaptırdıkları için, ameliyat esnasında ve ameliyattan sonra ölüm riski ve ağır hastalıklara yakalanma oranı yüksek düzeydedir. Üstelik köylerde yaşayan Uygur kadınlarının çoğunluğu yoksul ve eğitim seviyesi düşük olduğu ve aynı zamanda herhangi bir tıbbi bilgileri bulunmadığı için, bu ameliyatlardan sağlam çıksalar bile, evlerine döndüklerinde yeterli ve uygun bakımın olmaması ve bedensel güç gerektiren ağır işleri nedeniyle genellikle ömür boyu sürebilecek fiziksel rahatsızlıklara maruz kalmaktadırlar.[8]

Kadınlara yönelik gerçekleştirilen ihlaller sadece bunlardan ibaret değildir. Çin, kadın ve çocuk ticaretinin merkezi ve kaynak ülkesidir. Özellikle 16-22 yaş arası Uygur kızlarını çok az ücretle çalışmaya zorlayan Çin, onları çoğunlukla yaşadıkları yerden uzaklaştırararak Çin'in farklı bölgelerinde zorla çalıştırmakta, hatta hayat kadını olmaya zorlamaktadır. 1 milyona yakın genç kızın bu durumda

olduğu söylenmektedir. Bu uygulamanın bir sonucu olarak çok sayıda genç kızın intiharı da bir diğer Doğu Türkistan gerçeğidir. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün verilerine göre, her yıl Çin pazarında 20 bin civarında insan satılmakta olup, bu kişilerin %90'ını kadın ve çocuklar oluşturmaktadır.

Bütün bu veriler karşısında dünyadaki kadın örgütlerinin Doğu Türkistanlı kadınlar için yeterince ses çıkarmaması yadırganacak bir durumdur. Özellikle kadın hakları konusunda çalışma yapan sivil kadın örgütlerinin Doğu Türkistanlı kadınların yaşadıkları bu ihallerin son bulması için hazırlayacakları raporlar ve dünya kamoyuna yönelik çeşitli çalışmalar, bu büyük sessizliğin yerini büyük bir çığlığa bırakmalıdır.

Sivil toplum kuruluşlarının Doğu Türkistan mücadelesi için yapabilecekleri

11 Eylül'den sonra güvenlik endişelerine kurban verilen özgürlük ve insan hakları, yeni konumunu aramaktadır. Böyle bir ortamda ise, temel haklar ve özgürlükleri terörle mücadele konsepti ile ortadan kaldıran politikaların karşısındaki tüm taraflara ve sivil toplum kuruluşlarına büyük görev düşmektedir. Sivil toplum, iktidarların tersine, dünyanın farklı bölgelerinde de olsa iyi niyetle ve ahlaki temelle hareket ettiğinde; farklı inanç ve düşünce grupları, kendi kriterleri ile ve aynı neticede birleştikleri ve bu neticeyi örgütlü bir duyarlılıkla seslendirdiklerinde, insan hakları güvenli bir şemsiye olma imkânına kavuşabilir.

Dünyanın gözleri önünde keyfî bir şekilde, yoğun insan hakları ihlalleri işleyen, kitlesel kıyıma varan katliamlar yapan Çin'in hâkimiyeti altında yaşayan Doğu Türkistanlılar için keyfî gözaltı ve tutuklama, işkence, yargısız infaz ve idam, zorunlu kürtaj, kısırlaştırma, zorunlu göç, din eğitiminin yasaklanması, ibadet yasağı, kamu hizmetlerinden yararlanmanın kısıtlanması, AIDS gibi öldürücü ve bulaşıcı hastalıkların yaygınlaştırılması, zorunlu/ucuz işçi olarak çalıştırma, çalıştırmak üzere göç ettirme, seyahat ve hareket özgürlüğünün kısıtlanması, haberleşme ve iletişimin engellenmesi gibi ihlaller söz konusudur. Sivil örgütlerin bu ihlallerin önlenmesine yönelik ortak tutumu, halkların vicdanında karşılığını bulacak ve adaleti er geç sağlayacaktır.

BM sisteminde sivil toplum kuruluşlarının rolünün etkili bir şekilde artması ve insan hakları alanında yaşanan birçok problemin raporlarla ortaya konması, hükümetleri çözüme zorlamaktadır. Hükümetler, uygulamalarını düzeltmek du-

rumunda kalmakta ve kendi iç hukuklarında düzenlemeye gitmektedir. Belki Çin, BM'ye taraf olan ülkeler arasında bu konuda en yavaş hareket eden, en fazla direnen ülkelerin başında gelmektedir. Ancak yine de sivil kuruluşların etkili çabalarının devam etmesi gerekmektedir.

İnsanlığın ortak kazanımı sayabileceğimiz uluslararası hukuk belgelerine göre, bugün Çin'in Doğu Türkistan halklarına uyguladığı (Bu çalışmanın konusu Doğu Türkistan olduğu için Tibet ve diğer bölgelerde yaşananlara burada değinilmemiştir.) sistematik ihlaller ve soykırım uygulamaları, insanlığa karşı işlenen suçlar kategorisinde yer almaktadır. Tıpkı İsrail'in yaptığı gibi, Çin'in aşikâr bir şekilde hukuk tanımazlığının ve insanlığa karşı işlediği suçların, başka halkları ve dolayısıyla bütün insanlığı tehdit ettiği unutulmamalıdır.

Doğu Türkistan, Çin'in iç meselesi değil, tüm insanlığın meselesidir. Çin, sivil insan hakları ve insani yardım kuruluşlarının çalışmalarına müsaade etmeli ve bu yöndeki talepleri olumlu karşılamalıdır.

BM, Çin'e karşı yaptırım uygulayacak şekilde, ezilen Doğu Türkistan halkından yana tavır almalı ve tüm insan hakları ihlallerinin önlenmesi ve özellikle örgütlenme özgürlüğüne yönelik yasak ve sınırlamaların kaldırılması için gerekli yaptırımları gerçekleştirmelidir. Urumçi katliamı başta olmak üzere, insanlığa karşı işlenen suçların Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne ve diğer uluslararası yargı mekanizmalarına taşınması için sivil toplum kuruluşları ve BM Güvenlik Konseyi, gerekli başvuruları yapmalıdır.

Doğu Türkistan içerisindeki tüm bölgelere insani yardımın ulaştırılabilmesi için uluslararası mekanizmalar harekete geçmeli ve Çin, bu yöndeki talepleri olumlu karşılamalıdır.

Çin içerisinde, adaletten ve insan haklarından yana olan Çinlilere çok büyük bir sorumluluk düşmektedir. Baskı ve tehdit ortamının ortadan kalkması ve yapılan zulmün son bulması için çalışırken, bir yandan da örgütlenmenin ve ifade hürriyetinin önündeki engellerin kaldırılması için kararlı ve yoğun bir baskı gücü oluşturulmalıdır. Sivil kuruluşların arasındaki en etkili güç, şüphesiz Çin'in içerisindeki, hak ve adaletten yana, özgürlükçü Çinli sivil kuruluşlar olacaktır.

Çin'in Doğu Türkistanlılara yönelik yapmış olduğu ihlallerin son bulması için bazı sivil toplum kuruluşlarının belirlediği, Çin mallarını boykot yönteminin yay-

gınlaşması için tüm kuruluşların destek vermesi sağlanabilir.

İslam Konferansı Teşkilatı ivedi olarak toplanmalı, üye ülkelerinin ve dünyanın Çin'e siyasi, ekonomik ve hukuki yaptırım/boykot uygulamalarına yönelik karar almalıdır.

Doğu Türkistan mücadelesi sadece Doğu Türkistanlıların davası değildir. Bu nedenle her yerde, Doğu Türkistan mücadelesinin her alanda desteklenmesi için, sadece Doğu Türkistanlıların değil diğer milletlerden insanların da örgütlenmesi gerekmektedir. Özellikle ve öncelikle Müslümanlar, bulundukları ülkelerde Doğu Türkistanlı kardeşleri için daha fazla ve örgütlü çalışma sorumluluğu taşımaktadırlar.

Çin ile siyasi-ekonomik ilişkileri olan tüm devletlerin duruşu karşısında, sivil toplum kuruluşlarının halkların sesi olarak çözümde çok daha belirleyici olması umulmaktadır. Yeryüzünde adaletin hâkim kılınması, tıpkı Irak ve Filistin gibi topraklardaki işgallerin son bulması ve mazlumlar için adaletin sağlanması gibi, Doğu Türkistanlıların özgürlüğünden geçmektedir.

Tüm yeryüzünde barış için adaletin sağlanması ve barışla beraber iyiliğin yayılması dileğiyle…

Doğu Türkistan ile ilgili çalışan başlıca sivil toplum kuruluşları

Kuruluş Adı	Bulunduğu Ülke	Web Sitesi
Association for Asian Research		http://www.asianresearch.org
Asylum Seekers Center (NSW, Avustralya)	Avustralya	http://www.asylumseekerscentre.org.au
Australian Uyghur Association (AUA)	Avustralya	http://www.uyghuraustralia.org
Belgium Uyghur Association	Belçika	
Bishkek Human Rights Committee	Kırgızistan	
Doğu Türkistan Dayanışma Derneği	Türkiye	http://www.doguturkistan.org
Doğu Türkistan Gençlik ve Dayanışma Derneği	Türkiye	

Doğu Türkistan Göçmenler Derneği	Türkiye	http://www.doguturkistan.com.tr
Doğu Türkistan Kültür ve Dayanışma Derneği	Türkiye	http://www.gokbayrak.com.tr
Doğu Türkistan Maarif ve Dayanışma Derneği	Türkiye	http://www.maariponline.org
Doğu Türkistan Vakfı	Türkiye	http://www.dtv.org
East Turkestan Association	İsveç	
East Turkestan Information Center	Almanya	http://www.uygur.org
East Turkistan Australian Association NSW Inc	Avustralya	http://www.eastturkistan.org.au
East Turkistan Search		http://www.searchenginecolossus.com/EastTurkestanSE.html
East Turkistan Union in Europe	Almanya	
Free Uyghur Association	Japonya	
International Uyghur Human Rights and Democracy Foundation	Kırgızistan	http://www.iuhrdf.org
İsa Yusuf Alptekin Vakfı		
İsviçre Uygur Maarif Derneği	İsviçre	
Kazakhstan Regional Uyghur (Ittipak) Organization	Kazakistan	
Kazakhstan Uyghur Unity (Ittipak) Association	Kazakistan	
Kyrgyzstan Uyghur Unity (Ittipak) Association	Kırgızistan	
London Uyghur Ensemble	İngiltere	http://www.uyghurensemble.co.uk/
Netherlands Eastern Turkistan Foundation	Hollanda	http://www.oost-turkestan.nl
Norway Uyghur Committe	Norveç	
Nozugum Foundation	Kazakistan	
Society Union of Uyghur National Association	Kazakistan	
Swedish Uyghur Committee	İsveç	http://www.uygurie.com

Eastern Turkistan Information Center	Avustralya	
Immigrant and Research Foundation	Suudi Arabistan	
Turkistan American Association	ABD	http://www.americanturkistan.org
Uighur U.K. Association	İngiltere	http://www.uighur.org.uk
Uighur Society of the Kyrgyz Republic	Kırgızistan	
Uyghur American Association (UAA)	ABD	http://www.uyghuramerican.org
Uyghur Association	Rusya	
Uyghur Canadian Society	Kanada	http://www.uyghurcanadiansociety.org
Uyghur Canadian Association	Kanada	http://www.uyghurcanadian.org
Uyghur Human Rights Project (UHRP)	ABD	http://www.uhrp.org
Uyghur Support Groep Nederland	Hollanda	http://www.uyghursupport.com
Uyghur Youth Union in Belgium	Belçika	
Uyghur Youth Union in Kazakhstan	Kazakistan	
Uyghuristan Freedom Association	Kazakistan	
Uygur Youth Union UK	İngiltere	
World Uyghur Congress	ABD-Almanya	http://www.uyghurcongress.org
Human Rights Watch	ABD	http://www.hrw.org
World Movement for Democracy	ABD	http://www.wmd.org
Amnesty International	İngiltere	http://www.amnesty.org
İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği (MAZLUMDER)	Türkiye	http://www.mazlumder.org
İHH İnsani Yardım Vakfı	Türkiye	http://www.ihh.org.tr

Son notlar

1 UNHCR'ın sivil toplum kuruluşları ile oluşturduğu zemin için bkz.: www.unhcr.org.

2 UN Economic and Social Council (ECOSOC) ve Sivil Toplum Kuruluşları Koordinasyonu için bkz.: www.un.org/en/ecosoco ve www.un.org/esa/coordination/ngo.

3 http://www.npc.gov.cn/englishnpc/Constitution/2007-11/15/content_1372964.htm.

4 Cun-Hua Halk Cumhuriyeti'nin Millî Territoryalık Eptonomiye Kanunu, Pekin: 1984.

5 Philippe Ardant, *Çin Halk Cumhuriyeti'nde Yönetim* (Çev. Visalettin Pekiner), s.157 vd.

6 www.hrw/en/news/ 2005/03/17.

7 Dr. R. Kutay Karaca, *Akademik Bakış*, Cilt 1, Sayı 1, s. 226 ve devamı.

8 http://www.china-briefing.com/news/2009/04/11/establishing-ngos-in-china.html.

9 M. Rıza Bekin, "Esaretteki Türk -İslam Ülkesi Doğu Türkistan", *Doğu Türkistan,* İstanbul: Doğu Türkistan Araştırma Vakfı, 1998, s. 19-20.

10 Dr. Erkin Emet, "5 Temmuz Urumçi Olayı ve Doğu Türkistan", Ankara: 2009, s. 99 ve devamı.

11 Dr. Erkin Emet, "5 Temmuz Urumçi Olayı ve Doğu Türkistan", Ankara: 2009, s. 59.

12 Timur Kocaoğlu, "21. Yüzyılda Çin'in Asya ve Türk Dünyasında Yayılma Politikası", *Doğu Türkistan*, Doğu Türkistan Göçmenler Derneği, Nisan 2001, s. 8-13.

13 Doğu Türkistan Göçmenler Derneği hakkında detaylı bilgi için bkz.: http://www.easternturkistan.org.

14 Doğu Türkistan Kültür ve Dayanışma Derneği hakkında detaylı bilgi için bkz.: http://www.gokbayrak.com.

15 Doğu Türkistan Maarif ve Dayanışma Derneği hakkında detaylı bilgi için bkz.: http://www.maariponline.org.

16 Doğu Türkistan Dayanışma Derneği hakkında detaylı bilgi için bkz.: http://www.doguturkistan.org.

17 Doğu Türkistan Vakfı hakkında detaylı bilgi için bkz.: http://www.dtv.org.

18 İHH İnsani Yardım Vakfı'nın Doğu Türkistan faaliyetleri hakkında detaylı bilgi, yayın ve raporlar için bkz.: http://www.ihh.org.tr.

19 Doğu Türkistan ile ilgili açıklama ve raporlar için bkz.: http://www.mazlumder.org.

20 http://www.uygur.org/uygur/kishilik-hoquq.

Dr. Yang Jianli
Initiatives for China Başkanı

İngilizceden çeviren Yusuf Baybars Oncu

Üç Çin

Geçtiğimiz yıl, ABD Başkanı Obama'nın Çin seyahatinden hemen önce, bazı muhabirler bu ziyaretle ilgili düşüncelerimi sorduklarında yanıtım basitti: "Başkan Obama hangi Çin'i ziyaret edecek?" Benimle Çin hakkında röportaj yaptıklarında genelde "Hangi Çin?" diye sorarım. Bunun üzerine muhabirlerin kafaları karışır. "Tayvan değil de Çin anakarasından bahsettiğimiz, hepimizce malum değil mi?" derler. Elbette ki bu soruyu sorarken maksadım, Çin anakarasını Tayvan'dan ayrı tutmak değildir. O hâlde ben bu soruyu neden soruyorum? İşte bugün bundan bahsedeceğim. Coğrafi olarak tek bir Çin anakarası mevcut; fakat Çin siyasi, ekonomik, sosyolojik ve hatta duygusal açıdan geniş ölçüde ikiye ayrılmaktadır.

Vurgunculuk ve yolsuzluğa karşı duran, demokrasi ve özgürlüğü savunan 1989 Tiananmen olaylarını unutmadık. Bu hareketin amacı, yozlaşmış bir diktatörlükten kurtulmak ve bu sayede adil, makul ve müreffeh bir toplum oluşturmaktı. Bu hareket yaygınlaşarak kamuoyunda insan hakları ve demokrasiye ilişkin emsali görülmemiş ölçüde bir bilinç oluşmasını sağladı. Komünist Çin rejimi bu hareketi bastırmış olsa da, yönetenler için hayat artık eskisi gibi olmayacaktı. Rejim, tamamıyla farklı bir ulusal ve uluslararası ortamla yüzleşmek zorunda kaldı ve "karşı konulamaz" istikrar ihtiyacına cevap verebilmek için yeni taktiklere başvurdu.

Komünist rejim, bu meşruiyet krizinin ortasında, diktatörlüğün yaptığı hatalardan bazı dersler çıkarmıştır ve insan doğasının karanlık ve kötü yanlarından faydalanmaya karar vermiştir. Deng Xiaoping'in 1992 yılındaki o meşhur Güney Denetim Gezisi'nden itibaren -asla değişmeyen aldatma ve şiddete başvurma geleneğine ek olarak- tek gövdeli (rejimin yönetim meşruiyetini muhafaza etmek için her ne pahasına olursa olsun ekonomik büyümenin sürdürüldüğü), iki kanatlı (seçkinlerin rüşvetlerle pasifleştirildiği ve avamın da gizli polis marifetiyle baskı altında tutulduğu) ve iki pençeli (kanaat önderlerinin tasfiye edildiği ve kamuo-

yunun bastırıldığı) bir strateji resmî olarak benimsenmiştir.

Tiananmen katliamı, Çin halkı arasında derin bir korku ve ülke siyasetine dair ciddi bir hayal kırıklığı oluşmasına neden olmuştur. Yaşananlar komünist kadroların da korkuya kapılmasına ve kendi içlerinde bir krize yol açmıştır. Sovyetler Birliği'nin ve Doğu Avrupa blokunun dağılması ile birlikte Çinli komünist kadroların üzerindeki bulutlar daha da karanlık bir hâl almıştır. Yönetimde, "Kızıl bayrak daha ne kadar dalgalanmaya devam edebilir ki?" şüphesi iki soruyu beraberinde getirmiştir: Birincisi, komünistlerin daha ne kadar iktidarda kalabilecekleri ve onlar gittikten sonra ne olacağı; ikincisi ise, devam eden piyasa odaklı ekonomik reformların komünist doktrinle nasıl bir ilişki bağı olduğudur.

Deng Xiaoping'in Güney Denetim Gezisi'nden kısa bir süre sonra, komünist bürokratlar şu üç gerçeğin farkına vardılar: Çin Komünist Partisi iktidarının komünist ideallerle uzaktan yakından hiçbir ilgisi kalmamıştır. "Ekonomik büyüme her şeydir." tezinden hareketle komünist gemiyi batmaktan kurtaracak son umudun ekonomik büyümenin sürdürülmesi olduğudur. Adaletsiz bir rejim, ancak adaleti gözetmeyen kadrolarla ayakta kalabilir.

Komünist rejim iktidarının, komünist memurların yolsuzluklarına ihtiyacı vardır. Komünist rejimin mutlak iktidarının, komünist memurların mutlak yolsuzluklarına ihtiyacı vardır. Bu nedenle, tek parti diktasını ayakta tutabilmek için, gücü elinde bulunduran seçkinlerin yaptığı yolsuzluklar kabul edilmekte, onaylanmakta ve hatta teşvik edilmektedir. Bu gerçeklerin farkına varan komünist memurlar, yazılı olmayan fakat herkesçe kabul edilen davranış kuralları -ya da yolsuzluk kuralları- geliştirmişlerdir. Bu sayede, iktidardaki gücün her bir parçası pazarda satışa çıkarılmıştır ve pazarın her bir köşesi de siyasi iktidarın istilası altında bulunmaktadır.

Neredeyse devlet kurumlarındaki tüm memurlar enerjilerinin büyük bir kısmını, GSYİH'yi daha da arttırmaya, iktidar hakemliğine soyunmaya, üstlerine rüşvet vermeye ve kişisel ek gelirlerinin peşinden koşmaya harcıyorlar. Bunu yapıyorlar; çünkü bu onlar için doğal bir tercih, belki de tek seçenek. Herhangi bir siyasi risk almadan büyük miktarlarda maddi kazanç sağlıyorlar. Sonuç olarak; eskiden kendilerini "proleter sınıfın öncüleri" olarak gören Komünist Parti seçkinleri, bir gecede zengin olan banker ya da işletme sahiplerine dönüştüler veya borsacı, patron ya da (yerli ve yabancı) banker ve işletme sahiplerinin arka-

larını kollamaya başladılar. Nitekim Çin hükümeti için çalışıyor olmak, gelir ve kâr garantisi ile dünyanın en kazançlı kariyer alanı hâline gelmiştir. Tüm bunlar, Tiananmen katliamını takip eden yıllarda tüm ülkeye dayatılan siyasi terörün bir sonucudur. Hükümetin yetki alanının dışına çıkmasını veya yetkilerini suiistimal etmesini denetleyecek ve dengeleyecek bir sisteme yer bırakılmamıştır. Katliamdan önce, rejim içerisinde vizyonu ve idealleri olan memurlar vardı belki; fakat katliam sonrasında böylelerinden geriye kimse kalmamıştır.

Böylesi bir siyasi ortamda, iktidar ve sermaye sahipleri âdeta birlikte tango yapmaktadır. Düşük insan hakları standartları, düşük ücretler, çevre koruma mevzuatı ve uygulamalarının olmaması ve iş verenle işçi temsilcileri arasında yasa dışı bir hukuk geliştirilmesi, yerli ve yabancı spekülatif kapitalistler için altın değerinde bir fırsat olmuştur. Sonuçta, "para" hızlı bir şekilde "siyasi iktidar"a yanaşmıştır. Girişimciler, adil bir rekabet ortamının olmadığı serbest pazar ortamında, fırsatları değerlendirebilmek amacıyla, kendilerini destekleyecek bir memur bulabilmek için ellerinden geleni yapmaktadırlar. Ayrıca tüm hukuki ve toplumsal yükümlülüklerinden sıyrılabilmek için de siyasi bağlantıları kullanmaktadırlar. Çin'de, belli bir başarıyı yakalamış, istisnasız tüm iş adamlarının, devlet görevlileri ile nizami olmayan bir ilişkisi vardır. Bir anlamda, Çin AŞ'nin tek hissedarı olan Çin Komünist Partisi (ÇKP), artık şirket hisselerini dışa açmıştır ve kapitalistlerin bu hisseleri satın almasını beklemektedir. ÇKP'nin 16. Ulusal Kongresi'nde, sermaye sahiplerinin parti üyesi olmasına yeşil ışık yakan yeni bir parti tüzüğü yayınlanmıştır. Netice itibarıyla kapitalistler, mevcut sistemin en büyük savunucuları olmuşlardır. Çin'de son yirmi yıl içerisinde iktidar ile sermayenin yaptığı bu evlilik, âdeta uzun bir süre devam edecek bir pembe dizi hâlini almıştır. Bu ilişki, ayrıca Hong Kong, Macao ve Tayvan'a kadar uzanmıştır.

Çin AŞ'nin hisseleri, yerli ve yabancı kapitalistlerin satın alması için açılırken, Çinli entelektüellere de ücretsiz, performansa dayalı hisse seçenekleri sunulmuştur. Rejim, hayatta kalabilmek için, ekonomik büyümenin yanında başka bir şeye daha ihtiyacı olduğunun farkındadır; bu da "siyasi istikrar"dır. Bu istikrarı sürdürebilmek amacıyla komünist rejim, toplumda önemli ve nüfuzlu kim varsa satın alabilmek için tüm rüşvet ve teşvikleri ortaya sürmektedir. Rüşvet listesinde hükümetin her kademesinde görev yapan bürokratlar, subaylar ve rejimin evlilik yolu ile edindiği yakın akrabalar olan iş dünyasındaki liderler de bulunmaktadır. Liste ayrıca üniversite profesörleri, araştırmacılar, gazeteciler, yayıncılar, yazarlar,

sanatçılar ve yüksek profilli sporcular gibi kişileri de içermektedir. Hükümet, tüm bu insanlara maaş ve ikramiye vermekte, çeşitli masraflarını karşılamakta; ücretsiz sağlık sigortası, konut yardımı, ücretsiz emeklilik planları vb. adı altında onlara ödeme yapmaktadır. Kısacası kazanan her şeyi almaktadır. Kanunlar ve politikalar, bu grupları, siyasi statükoyu tanımaları ve kabul etmeleri karşılığında gitgide daha fazla kayırmaya başlamıştır. Bu insanların maaşları ve ek gelirleri; sıradan işçilere, tarım işçilerine, memurlara ve küçük işletme sahiplerine nazaran fahiş bir artış göstermiştir. Aradaki uçurum, dünyadaki diğer ülkelerden çok daha fazladır. Potansiyel muhalefeti bastırma ve satın alma yönündeki bu politika, Tiananmen katliamı sonrasındaki baskıların, temizlik operasyonlarının ve uygulanan zulmün de katkısıyla oldukça etkili olmuştur. Acımasız siyasi realite, aydınların zihinlerinde psikolojik olarak caydırıcı bir korku havası yaratmıştır. Zaman geçtikçe bu korku yerini karamsarlığa bırakmış ve insanlar artık neyin doğru, neyin yanlış olduğunu düşünmemeye başlamıştır. Kayıtsızlık ve ikiyüzlülük, hızlı bir şekilde tüm Çinli aydınların benimsediği yeni bir akım hâline gelmiştir. Çin AŞ'nin de çabaları ile bu, vaktiyle bağımsız olan ve toplumun vicdanı olarak kabul edilen aydınların 1992 sonrası statükoya karşı tutumlarını yumuşatmalarına neden olmuştur. Aydınlar, hızla "vicdanların adamları" olmaktan çıkıp "ekonominin adamları" hâline gelmişlerdir. Bu kişiler, Çin AŞ'nin hisseleri ellerinde olduğundan, çoğunluk hisselerini elinde bulunduran hissedar -komünist rejim- tarafından belirlenen oyunun kurallarına isteyerek uymaktadırlar. Birtakım düzenlemelerden tam olarak tatmin olmasalar da ve bazen seslerini yükseltebilseler de, velinimetlerinin kim olduğunu hiç unutmamaktadırlar. Görünürde tarafsız kalarak ve güya komünist rejime ait olmayan bir terminoloji ile statükoyu onaylamaktadırlar. "Özel Ulusal Şartlar Teorisi", "Hayatta Kalma Hakkı", "Önce İstikrar", "Refah Dönemi", "Çin Vatanseverliği" ve "Çin'in Yükselişi" gibi çeşitli teoriler üreterek ve birçok bahaneyi savunma malzemesi hâline getirip bunlardan bir kakofoni yaratarak komünist rejimin kanlı geçmişinin üzerini örtmeye ve günümüz Çin'inin nahoş gerçekliğini hoş göstermeye çalışmaktadırlar. Bu insanlar böylece Havel'in "iktidarın rezil tabanı" olarak adlandırdığı şeyi oluşturmaktadırlar.

Başka bir deyişle bugün Çin'de, iktidar (siyasi seçkinler), sermaye (ekonomik seçkinler) ve aydınlar (sosyal ve kültürel seçkinler), mevcut siyasi düzeni devam ettirecek bir ittifak kuracak şekilde birbirlerine yolsuzluk bağı ile bağlıdırlar. Bu ittifak, Çin AŞ'nin mülkiyetini ve yönetimini elinde tutmakta ve tüm dünyayı

gösteriş ile aldatmaktadır. Çin AŞ'nin hissedarları, devasa servet birikimi ve göz kamaştırıcı büyüme oranları ile ve Çin'in devasa coğrafi boyutları ve nüfusuyla Çin'i takip eden birçok gözlemciyi etkilemiş ve bu gözlemcilerin tek parti diktasının ekonomik büyümeye faydası olduğuna inanmalarını sağlamıştır. Aynı şekilde bu hissedarlar, tüm bilgi akışını kontrol etmekte ve tüm kamuoyu gündemini kontrol altında tutmaktadırlar. Seslerini, yabancıların onların Çin'i temsil ettiklerine, Çin olduklarına, Çin'in tamamı olduklarına inanmalarına yetecek kadar yükseltmektedirler. Gerçek şu ki, adı Çin olan bir başka toplum var; Çin AŞ için çalışan köle-işçilerden oluşmuş, bir milyarlık bir toplum.

İşte, madalyonun bir yüzünde seçkin Çin şirketi, diğer yüzünde ise "Çin *vatantaş*ları". Vatandaş değil, "V-A-T-A-N-T-A-Ş". Her ülkede, farklı gruplardan insanlar farklı düzeyde zenginlik ve nüfuz sahibi olabilirler. Fakat bu durum, bir ülkeyi iki zıt toplum hâlinde kutuplaştırmaz. "*Vatantaş*" sözcüğüne "*Seçkin* Çin Şirketi Resmî Sözlüğü"nde rastlamasak da, bu ifadenin çıkış noktası olan hikâye şu şekildedir: 29 Ekim 2008'de saat 20.00 sularında bir devlet görevlisi Parti Sekreteri Lin, Çin'deki modernleşmiş kozmopolit şehirlerden biri olan Shenzhen'de kalabalık bir caddede 11 yaşında bir kız çocuğunu, ailesinin gözleri önünde tartaklar. Kızın ailesi onu durdurmaya çalıştığında ve sokaktan geçenler ona tepki gösterdiğinde ise şu şekilde bağırır: "Hangi cüretle yoluma çıkarsınız? Siz benim kim olduğumu biliyor musunuz? Ben Pekin'deki Merkezî Ulaştırma Bakanlığı'nın bir temsilcisiyim. Rütbem sizin hükümetteki temsilcinizle eş değer. Siz benim gözümde bir parça pislikten, bir taş parçasından başka bir şey değilsiniz!" Bu olay ve Sekreter Lin'in kullandığı dil, hızlı bir şekilde internette yayılır ve bu olaydan sonra sayısız insan, hoşnutsuzluk ve umutsuzluk ifadesi olarak kendilerine alaycı bir şekilde "Çinli *vatantaş*lar" demeye başlar.

Çinli seçkinler ile Çinli *vatantaş*lar arasındaki farklar şunlardır:

1. Seçkin Çin bütün siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel kaynakları elinde tutmaktadır. Bu seçkinlerin üyeleri, Çin AŞ'yi yöneten bir çetedir. Bu, demokratik bir ülkenin işleyişinden oldukça farklıdır, hatta sağcı otoriter ülkelerdekinden de (örneğin demokrasi öncesi Tayvan) farklıdır.

2. Çin'de oyunun kuralları her aşamada bu kirli seçkinler tarafından belirlenir. Seçkinler ayrıca oyunların hakemidir de. Seçkin toplum ile *vatantaş*ların oluşturduğu toplum arasındaki herhangi bir çatışmanın sonucunun ne olacağını kolay-

lıkla tahmin edebilirsiniz. Çin, sadece yirmi yılda, ülkede benzeri görülmemiş bir hızda kutuplaşmaya sahne olmuştur. Verilere göre hâlihazırda Çin'deki ailelerin (yaklaşık 150 milyon ailenin) binde dördü, millî servetin %70'ini elinde bulundurmaktadır. Bu binde dördün keyfini sürdüğü maddi bolluk ve lüksün dünyada bir benzeri daha yoktur. Ne var ki, Çin'in bir milyar *vatanta*şı, bu ekonomik büyüme meyvesinden bir lokma dahi alamamaktadır. Kısa bir süre önce, Liu Zhirong adında bir akademisyen, dünyadaki ücret düzeyleri ve sosyal güvenlik sigortaları hakkında kapsamlı bir araştırma yapmıştır. Bulguları şu yöndedir: Çin'deki asgari ücret, dünya ortalamasının sadece %15'ine tekabül etmekte ve küresel olarak 159. sırada bulunmaktadır. Asgari ücretin GSYİH'ye katkısı da 32 Afrika ülkesinin gerisinde kalarak küresel ölçekte 159. sırada yer almaktadır. Yelpazenin diğer ucunda ise Çin'in Vergi Yoksulluk Endeksi (vergi yükü eksi gösterilen yan gelirler) bulunmaktadır. Çin bu anlamda arka arkaya 2. ve 3. olmuştur. Bu verilerde, belgelenmiş -fakat yaygın ve yüklü- ücretler ya da tazmin edilmemiş emlak devirleri hesaba katılmamıştır. Günümüze kadar Çin, herkesi kucaklayan temel bir sosyal güvence sistemi oluşturma yönünde bir atılım yapmamıştır; fakat bir memur, iktidardaki çetenin bir üyesi olur olmaz, güç mücadelesinin kurbanı olup çember dışına atılmadığı sürece, ölene kadar her türlü imtiyazdan yararlanmaktadır.

3. Çinli *vatanta*şlar, hiçbir temel haktan ya da anayasada garanti altına alınan medeni haklardan yararlanamadıkları için zaten vatandaş da değillerdir. Çin'de *vatanta*şlara karşı ayrımcılık yapmak serbest, yasal ve kurumsaldır ve bu ayrımcılık, politika, iş, kültür ve eğitim alanlarına kadar yayılmıştır. Örnek olarak, HUKOU'nun (yerel ikâmet kısıtlaması) kurumsallaştırılması, şehirlerdeki göçmen işçilere karşı ayrımcılık yapılmasına sebep olmaktadır. Bu işçilerin çocukları normal devlet eğitimi alamamakta, bu nedenle de üniversite eğitiminden mahrum kalmaktadır. İnsanlar yüksek öğrenim açısından eşit haklardan yararlanamamaktadır ve coğrafyanın da bunda büyük rolü vardır. Seçim kanunu da açık bir şekilde, köylü bir tarım işçisinin oyunun bir şehir sakininin oyunun dörtte biri olarak sayılması gerektiğine hükmetmektedir. Fakat bunlar sadece resmî olarak bilinen ayrımcılıklardır. Gerçek şu ki, ister köyde ister kentte yaşasın *vatanta*şların kendi kaderlerini yakından etkileyebilecek yerel, bölgesel ya da ulusal konularda hiçbir söz hakkı yoktur. *Vatanta*şlar, yargı sistemi bizzat diktatörlük rejimi tarafından tasarlandığı için, hakları ihlal edildiği zaman şikâyetlerine yanıt alamamaktadırlar. 2005 yılında Pekin Halk Kongresi'nin aynı zamanda profesör olan daimi bir üyesi,

Pekin'de ikâmet etmeyenlerin Pekin'e girebilmek için "vize" almalarını gerekli kılacak bir uygulamayı içeren bir kanun teklifi sunmuştur; ki bu, seçkinlerin *vatantaş*lara karşı yürüttüğü derin ayrımcılığın kapsamlı bir tezahürüdür.

4. Seçkinlerin iktidar, ekonomi ve enformasyon alanındaki tekeli ve dar görüşlülüğü, iki Çin arasında sınıflar arası hareketliliği imkânsız hâle getirmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşunun hemen ardından, alt tabakadaki insanların askerlik ve yüksek öğrenim vasıtası ile yükselmelerine müsaade edilmekteydi. Ama *seçkin* Çin, iktidardaki grubun istikrarı için, giderek daha fazla kan bağına dayanan ilişkilere göre hareket etmektedir. Hükümette bir makam edinebilmenin en yaygın şekilde kabul gören yolu, yüksek meblağlar karşılığında bu makamı satın almaktır. Bu, siyasi seçkinler ile ekonomik seçkinler arasındaki ticari bir işlemden başka bir şey değildir. *Vatantaş*ların çok çalışarak ve yetenekleri sayesinde bir yerlere gelebildiği çok nadirdir.

5. *Seçkin*lerin Çin'i ile *vatantaş*ların Çin'i, artık ortak bir siyasi dili de konuşmamaktadır. *Seçkin*ler, mevcut siyasi düzeni devam ettirme niyetlerini açık bir şekilde ortaya koyabilmek için katı resmî siyasi terminolojiyi kullanmaktadır. Böylesi katı bir terminolojinin kullanım sıklığı, kişinin mevcut siyasi düzene olan sadakatinin düzeyinin göstergesidir. Bu katı dil kılıfının ardında bütün işler, orman kanunları ile ve mafya usulü yürümektedir. Resmî dil o denli sahte, ağdalı, anlamsız ve halkın gerçek yaşantısından o denli kopuktur ki, *vatantaş*ların görüşlerini ifade etmek için bu dili kullanmaları imkânsızdır. Onlar başka bir dil oluşturmak zorundadırlar. Tüm geleneksel medya, iktidardaki *seçkinler* tarafından sıkı bir şekilde kontrol edildiğinden, *vatantaş*lar sanal âleme başvurmaktadırlar. Son yıllarda, sivil herhangi bir vakada *vatantaş*ların kazandığı tüm zaferler, internet vasıtası ile gerçekleşmiştir. Sun Zhigang, Tiger Zhou ve Deng Yujiao vakaları gibi tüm vakalar, hükümet pes edip kısmen de olsa adil kararlar verene kadar *vatantaş*lar arasında, internet ortamında, en çok ilgi gören konular olmuştur. İlginç olan şu ki, resmî medya bu vakalarda ya tümüyle sessiz kalmayı tercih etmiş ya da bunların gerçek dışı ve hayal mahsulü olduğunu ifade eden basit ve sert karşı yayınlar yapmıştır. Öte yandan, *vatantaş*lar sanal âlemde geniş kabul gören çok sayıda yeni kavram ve sözcük kullanmaya başlamışlardır. Örnek olarak; "Bu kadar da CCTV olma!" (Bu kadar da ikiyüzlü olma!), "TG" (Çincede "medeniyetten nasibini almamış komünistler" anlamına gelen Tu Gong'un baş harfleri), "nehir yengeci" (siyasilerin dilinden düşürmediği "uyum" sözcüğünün Çince eşseslisi),

"film yıldızı" (TV kameralarının önünde ağlayıp sızlanmayı çok seven Başbakan Wen Jiabao'nun takma adı) gibi ifadeler verilebilir. Ayrıca "üç temsil" gibi resmî terimler, internet ortamlarında *vatantaş*lar tarafından alaya alınmaktadır. İki dilin birbirinden bu denli ayrılması, Çin'de birbirinden tecrit edilmiş iki toplumun varlığını gözler önüne sermektedir. Böylesi bir tecrit ortamına demokratik bir ülkede, hatta solcu bir diktatörlükte bile rastlamak mümkün değildir.

6. İktidardaki tekel ve onun kendi içine kapanıklığı nedeniyle *seçkin*lerin Çin'inin ve *vatantaş*ların Çin'inin ortak bir siyasi hayatı yoktur. Seçkin olmayan Çinliler için siyasete katılım kanalları tamamıyla kapalıdır. Hükümet, bu boşluğu sahte bir dil ve yurtseverlik törenleri ile doldurmaya çabalamış ama başarılı olamamıştır. Olimpiyat Oyunları, Ulusal Bayram (hangi ulus?) ve yaklaşan World Expo, sadece seçkinler için birer eğlencedir. Bu etkinlikler esnasında devlet, *vatantaş*larına karşı aşırı bir güvensizlik göstermekte ve *vatantaş*ları sıkıyönetim ile bu tür etkinliklerden uzak tutmaktadır. Seçkin Çin ve *Vatantaş* Çin birbirinden o kadar ayrıdır ki, bir *vatantaş* için kasaba idarecisi kadar düşük rütbeli bir hükümet görevlisi ile görüşmek bile bir hayli zordur. *Vatantaş*lar da artık fark etmiştir ki ülkedeki seçkinlerin vatanseverliğinin, içinde yaşadıkları toplum ile uzaktan yakından alakası yoktur.

7. Duygusal bölünme: *Seçkin* Çin, *vatantaş*lara küçümseyerek bakarken, *vatantaş*lar da *seçkin*lere gitgide daha fazla güvensizlik beslemektedirler. "Zenginlere karşı nefret" ve "memurlara karşı nefret" fenomenleri, bu güvensizliği açıkça gözler önüne sermektedir. Son yıllarda Çin'deki resmî medya, yeni bir ifade geliştirmiştir: "paydaş olmayanların neden olduğu çatışmalar". Bu, her defasında gitgide daha fazla insanın katıldığı halk ayaklanmalarını tanımlamak için kullanılmaktadır. Doğrudan söyleyecek olursak; seçkinler istikrarın her şeyden önce geldiğine inanırken, birçok çaresiz insan da istikrarsızlık yaratmaya ve istikrarsız bir ortam oluşturmaya can atmaktadır; fakat görmek istedikleri istikrarsızlık, başkasının, yani *seçkin* Çin'in istikrarsızlığıdır, kendi istikrarsızlıkları değil.

İktisadi *seçkin*lerin ve aydın *seçkin*lerin demokrasiye karşı bir tampon vazifesi görmesi ve bir savunma hattı oluşturmasına karşın, bu savunma hattı her zaman için güvenilir olmayabilir. *Vatantaş*ların isyanı gitgide daha da güçlenmektedir. Hâlihazırda Çin'de, her biri en az 100 katılımcı ile gerçekleşen, yılda 100.000'i aşkın (başka bir ifade ile her beş dakikada bir) halk protestosu gerçekleştirilmek-

tedir. Hükümetin bunlarla etkili bir şekilde başa çıkması için bir yol yoktur. Hükümet ağırlıklı olarak bu protestoların bölgeden bölgeye yayılmasını engellemek amacı ile polis güçlerini takviye etmek suretiyle durumu yönetmeye çalışmaktadır. Her eyalet, şehir ve ilçenin Pekin'de bir şubesi vardır ve bu şubeler, dilekçe veren şikâyetçileri fişlemek üzere gönderilmiş polislerle doludur. Bu şubelerin ayrıca kendilerine ait gözaltı merkezleri de vardır. Son yıllarda polisin insan gücü, ekipman, bütçe ve maaşları aşırı derecede artmıştır. Uzmanların tahminine göre, bordrolu çalışan 550.000 ila 600.000 Silahlı Halk Polisi ve bunlara ek olarak diğer polis güçleri ve sivil polisler bulunmaktadır. Çin mahalli idareleri giderek mafyavari bir yapılanmaya bürünmektedir. Tetikçi ve muhbir olarak yerel gangsterleri kiralamaktadırlar. Bir süre önce resmî *Xinhua* Haber Ajansı'na verdiği bir röportajda, İç Moğolistan bölgesindeki Kai-Lu ilçesinin emniyet müdür yardımcısı, nüfusu sadece 400.000 olan bu ilçede polisin istikrarı korumasına yardımcı olmak üzere 12.000 muhbirin çalıştığını ifade etmiştir. Bazı uzmanlara göre Pekin ve Şanghay gibi önde gelen şehirlerde ve Tibet ve Sincan gibi azınlık bölgelerindeki casusların sayısı bundan daha da fazladır. Kai-Lu ilçesindeki rakamları kullanarak orantısal bir tahmin yapacak olursak, ülke çapında en az 39 milyon muhbir bulunmaktadır. Bu rakamı 550.000-600.000 kişilik polis gücüne eklediğimizde, polis kuvvetlerinin *vatanta*şları âdeta bir örümcek ağı gibi sarıp sarmaladığını görmekteyiz.

Kontrol altında tutulan bu iki toplum hassas bir denge oluşturmaktadır. *Seçkin*ler, *vatanta*şlar olmazsa hayatlarını idame ettiremezler; müreffeh hayatlarını sürdürebilmek için *vatanta*şların ucuz iş gücüne muhtaçtırlar. Öte yandan *vatanta*şlar, Çin'den kaçma imkânları yoksa eğer, bu sömürü ile birlikte yaşamanın bir yolunu bulmak zorundadırlar. Aralarındaki elle tutulur tek ilişki budur ve eğer bu ilişkide bir sorun çıkarsa, hükümet bu sorunu gidermek için polisi ve mafyayı kullanır.

Şunu bir kez daha vurgulamam gerekir ki, "iki Çin" argümanını Çin'deki yapısal gerçeği ortaya koymak için kullanıyorum; yani *seçkin*ler ile genel halk arasındaki ayrımı. Toplumdaki bazı bireyler için "iki Çin" arasındaki sınırlar keskin bir şekilde belli değildir ve toplumdaki herkes hangi Çin'de yaşadığına dair kesin bir fikre sahip olmayabilir. Bunun yanı sıra, basit-fayda analizi yapmak da yeterli değildir. Örneğin, bazı insan hakları savunucuları ve muhalefet liderleri de "*seçkin* Çinli" statüsünden yararlanabilmektedirler; ancak sömürgeci ile sömürülen arasındaki duvarlara benzer şekilde, ortadaki engelleri kaldırmaya çalışarak sınırın öte yanına

geçmektedirler. Bu kişiler evrensel değerlere uygun, makul bir toplum inşa etmeye çalışmaktadırlar. Öte yandan, bazı *vatanta*şların aşırılıkçı protesto eylemleri, *seçkin* zümre üyeleri arasında baskı ve korku yaratacak, bunun sonucu olarak da küçük çaplı sosyal ödünler verilecek ve toplumsal bir ince ayar yapılacaktır. Örneğin Sun Zhigang'ın ölümü, gözaltı ve memleketine geri gönderme sisteminin kalkmasını sağlamıştır. Ağır tarım vergilerini ödeyemedikleri için çok sayıda çiftçinin intihar etmesi, bu vergilerin kaldırılmasını sağlamıştır. Son olarak da resmî medya, birçok *vatanta*şın, devlet eli ile zorunlu göç uygulamasını protesto etmek için kendini yakarak öldürmesi vakaları üzerine tartışma başlatmıştır (Kısa vadede bu sorunun çözülebileceğine inancım bulunmamaktadır.).

Fakat Çin hükümeti, bu iki toplumun adil bir şekilde olası birleşmesinden korku duymaktadır. Bunun sebebi ise, *seçkin*lerin servetlerini haksız yollarla elde etmiş olmalarıdır. Bu nedenle de böylesi bir birleşme, Çin AŞ'nin hissedarlarının çıkarına olmayacaktır. Komünist rejim bu nedenle bu birleşmeye inanan ve bunun için çalışanlara (sivil liderlere) baskı uygulamaktadır. Bu kişilerin bazıları yurt dışına sürgüne gönderilmiş, bazıları ise hapse atılmıştır. Geriye kalanlar da takip edilmiş, kontrol altına alınmış ya da ev hapsinde tutulmuştur. Mesela, hükümet, bir insan hakları savunucusu olan görme engelli Chen Guangcheng'i hapse atmış, karısı Yuan Weijing'i günün yirmi dört saati takip etmeleri için de 14 serseriyi peşine takmıştır. Hassas dönemlerde, bu izleme ekibi takviye edilerek sayıları 20'ye çıkarılmıştır. Bu, sivil liderlerin kökünün kazınması, taciz edilmesi ve ortadan kaldırılması yolu ile Çin'in demokratikleşmesinin önüne geçmek için uygulanan uzun vadeli bir stratejidir.

Bir başka strateji ise yeni fikirlerin halka ifade edilmesinin önünü kapatmaktır. İnternet, hükümetin hedef listesinin en başında gelmektedir. Halka açık her forum, "iki Çin" arasındaki sınırların yıkılması ve nihayetinde *seçkin* Çin'in çöküşü ile sonuçlanabilecek bir sürecin başlatılması için zemin teşkil edebilir. Komünist Çin yönetimi, bunun ciddiyetinin tamamen farkındadır ve uluslararası imajına zarar vermek pahasına da olsa interneti sıkı şekilde kontrol etmek için her türlü çabayı sarf etmektedir.

İşte ben, Çinli komünistlerin otoriter idareyi sürdürme ve demokrasiye direnme yönündeki genel stratejilerini özetleyecek bir çerçeve olarak bu "*İki Çin*" analizini kullanmaktayım. Rejimin yalan ve şiddet geleneğine bir de tek gövdeli

(rejimin yönetim meşruiyetini koruyabilmek için her ne pahasına olursa olsun ekonomik büyümenin sürdürüldüğü), iki kanatlı (*seçkin*lerin gönlünün rüşvet ve yolsuzluklara göz yumulmak suretiyle alındığı ve avamın da gizli polis marifetiyle baskı altında tutulduğu) ve iki pençeli (kanaat önderlerinin tasfiye edildiği ve kamuoyunun bastırıldığı) bir strateji eklenmiştir.

Bu, *seçkin* Çin'in iç politikasıdır. Dış politikası da oldukça basit ve anlaşılması kolay bir politikadır. *Seçkin* Çin, zenginlik, refah ve ihtişamını her şeyi ile gözler önüne sererek dünyayı Çin'in tamamının böyle olduğuna inandırabilmeyi ummaktadır. Diğer taraftan da Batılı siyasetçileri, akademisyenleri, iş adamlarını ve sporcuları genelde yolsuzluk ve rüşvet marifeti ile satın almaya çalışmaktadır. Uluslararası camianın baskısını hafifletmek için bu insanları Çin AŞ'nin hissedarı olmaya davet etmektedir. Yolsuzluk ve baskının ne kadar işe yaradığını Çinli yetkililer herkesten daha iyi bilirler. İnsan doğasının karanlık ve kötü yanlarını kendi amaçları için nasıl kullanacaklarını onlardan daha iyi bilen yoktur. Ve şimdiye kadar da bunda hayli başarılı olmuşlardır. Paylaşacak birçok hikâyem var, ama onlar bugünkü konuşmamın kapsamı dışındadır. *Seçkin* Çin'in insan doğasının karanlık ve kötü yanlarını kendi çıkarı için kullanması, dış politikasının kilit noktasıdır.

"İki Çin" teorisini, uluslararası camianın Çin'deki gerçeği anlamasını sağlamak ve diğer Çin'in, yani *vatanta*şların Çin'inin sefaletini unutturmamak için savunuyorum. Yine de bu, iki Çin toplumu arasındaki keskin ayrımı göstermeye yetmez. Yeni, Demokratik Çin'in, üçüncü Çin'in ortaya çıkışını görmek için daha yüksek bir yere çıkıp oradan bakmamız gerekmektedir. Bu üçüncü Çin henüz şekillenmemiş olsa da, gelişini müjdeleyen birçok alamet mevcuttur.

Komünist Çin'in tek gövdeli, iki kanatlı ve iki pençeli stratejisi, Çin'i iki münhasır topluma ayırmıştır. İşte bu, bazı uzmanlarca kemikleşmiş/durağan olarak nitelenen bir yapıdır. Fakat kemikleşmiş bir insan topluluğu, sürdürülebilir bir istikrara asla kavuşamaz. Eğer böyle bir toplum şu an için istikrarlı gibi görünüyorsa, bunun tek sebebi bir krizin henüz tam anlamıyla patlak vermemiş olmasındandır.

Halk için ufukta yeni bir fırsat görünmektedir. Çin'in iki kutuplu toplum yapısı çökmeye mahkûmdur. Öncelikle, demokrasi kavramı genel olarak halkın zihninde yer etmiştir. Çin AŞ'nin hissedarlarının bile birçoğu, demokrasinin iyi bir şey olduğuna ve Çin'in de eninde sonunda bu doğrultuda bir yola gireceğine inanmaktadır. Fakat maddi çıkarları mevcut siyasi düzene endeksli olduğu için

bu anlayışı halka açıklamak onlar için uygun olmayacaktır. Ayrıca demokratik değişimin öncülüğünü yapacak cesarete de sahip değillerdir. Ancak, demokrasi kavramının halkın zihninde yer etmiş olması, bir şeylerin değişme ve insanların karar verme zamanı geldiğinde, birçok insanın doğru yönü seçeceğinin garantisidir. Gerek Çin içerisinde gerekse Çin dışındaki demokrasi savunucularının onlarca yıldır gösterdikleri çabalar sayesinde, demokratik değerler zaten iyi bir şekilde kamuoyunda yerleşmiştir.

Daha ayrışık gruplardan oluşan Çin *vatantaş*ları ile kıyaslandığında, Çin *seçkin*lerinin birbirleriyle çok daha fazla ortak ve uyumlu çıkarları olduğu görülmektedir. Fakat bu uyum, temelinde ortak çıkarları bulunan karmaşık çıkar gruplarının satın alınmasına ya da rüşvete dayalıdır. İktidarı ele geçirmeye yönelik iç mücadeleler, Komünist Parti'nin kuruluşundan bu yana hiç bitmemiştir. En tepedeki liderlerin nüfuzunun sürekli azalmasıyla birlikte, bir sonraki neslin liderliği için yapılan mücadele er ya da geç kamuoyuna yansıyacaktır. Bu arada, *vatantaş*lar daha da olgunlaşmakta, kendi sivil hakları için yaptıkları mücadelede daha becerikli ve daha atılgan hâle gelmektedirler. *Seçkin* Çin elbette ki *vatantaş*lar toplumunun çektiği sıkıntıları görmezden gelebilir; fakat bireysel girişimler sonuç vermezse *vatantaş*lar da en nihayetinde birleşecek ve organize bir isyan oluşturacaklardır. *Vatantaş*lar arasında, interneti çok fazla kullanmaları nedeniyle internet vatandaşları adı verilen ve sayısı 100 milyonu bulan bir alt grup bulunmaktadır. İnternet vatandaşları, satın alınamayacak bir "enformasyon seçkinleri" grubunu oluşturmaktadır ve bu grup ileride, organize eylemlerde önemli bir rol oynayacaktır. Genel olarak, sivil toplum güçleri geliştikçe ve sivil protestoların sayısı arttıkça, farklı fraksiyonlar ile komünist yönetim arasındaki iktidar mücadelesi daha da açığa çıkacaktır. Özellikle dış baskı kritik bir seviyeye ulaştıktan sonra, ÇKP'ye rakip fraksiyonlar sivil kuvvetleri ciddiye almaya ve bunların desteğini aramaya başlayacaktır. Bu, *seçkin* Çin'in açılması ve ayrışması anlamına gelmektedir. Eskiden komünistlerin tekelinde olan bir siyasi alana girmek için çok çeşitli gruplara kapı aralanacaktır. Komünist rejim, *seçkin* Çin'in yüksek operasyon maliyetini sırtında taşımaktadır ve satın alınan bu *seçkin*lerin sürekli artan taleplerini karşılamak, gün geçtikçe zorlaşmaktadır. Bunun yanı sıra, tek gövde, iki kanat ve iki pençe stratejisi de her zaman işe yaramayabilir. Bu nedenle, ekonomik dalga bir kez tersine dönerse (ki doğası gereği dönecektir), *seçkin* Çin içerisinde bir kriz, *vatantaş* Çin tarafında da bir isyan patlak verecektir.

Bu iki Çin'in iki kutuplu yapısı, bir ekonomik kriz olmasa da dağılmaya mahkûmdur. *Vatantaş*lar bu doğrultuda itici güç görevi görmektedirler. *Vatantaş* Çin'in gücü, teşkilatlanma düzeyi ve direniş hareketlerinin sürdürülebilirliği ile ölçülebilir. Sendikaların, çiftçi birliklerinin, dinî ve etnik oluşumların ve diğer sivil toplum örgütlerinin kurulması da *vatantaş* Çin toplumunun gücünden sayılabilir. Çinli yetkililer medyayı sıkı şekilde kontrol ediyor olsalar da, internet kullanımı *vatantaş*ların uyanmasını ve teşkilatlanmasını kolaylaştırmıştır. Sanal âlemin dili ile konuşursak, komünist rejim tüm ahlaki değerlerini hızla kaybederken *vatantaş*lar hünerli bir şekilde örgütlenmektedir. Komünist rejim yayınlanmasını engellemek için büyük çaba sarf etmiş olsa da, Manifesto 08'in yayınlanmasının akabinde *vatantaş*lardan gelen destek, hızlı ve eşi görülmemiş bir boyutta olmuştur. Manifestonun altına gerçek isimleri ile imzalarını atanlar, farklı sosyal kesimlerden gelmektedirler. Bu grup, farklı sosyal kesimleri geniş bir yelpazede etkin biçimde temsil eden fiili bir küçük parlamento vazifesi görebilir. Bu manifesto âdeta bir slogan hâline gelmiştir. Sayıları 11.000'e ulaşan ve gerçek adları ile imza atan bu kişilerin desteği ile manifesto, *vatantaş*ların münferit protesto eylemlerini nihayetinde sistemin değişmesini talep eden uzun soluklu bir harekete dönüştürebilir. Manifesto, çok sayıda yeni lideri ile yeni bir örgütlenme biçimi de doğurabilir. Ve bu daha başlangıçtır.

Doğrultusu belirli olan bir siyasi direniş hareketiyle birlikte *vatantaş* Çin, komünist rejim üzerindeki baskısını gitgide arttıracaktır ve bunun sonucunda Çin AŞ'nin hissedarları ayrışacak ve bölünecektir. İki sebepten dolayı hepsi kendi yollarına gidecektir: Birincisi, *vatantaş*lar sayıca *seçkin*lerden çok daha fazladır. *Vatantaş* Çin, Çin'in geleceğidir; *seçkin* Çin ise varlığını devam ettiremeyecektir. Geleceğe yönelik tedbir almak için, *seçkin*lerden bazıları, zamanı geldiğinde kazanan taraf ile bir çeşit ittifak yapmak isteyecektir. İkincisi ise, Çin AŞ hissedarlarının hepsi de adi ve aşağılık değildir. Birçoğu, çıkarları ile vicdanları arasında bir denge kurmak isteyecek insanlardır. İyi ile kötü arasındaki mücadelenin baskısı altında, eski denge noktası kırılacak ve yerine yeni bir denge noktası bulunacaktır; ki bu da kendileri ile eski siyasi kadro arasına bir sınır çizmek anlamına gelmektedir. Google'ın Çin hükümetinin zorbalıklarına karşı başkaldırısı, bunun sadece bir örneğidir. Çin AŞ'den kopan bu seçkin üyeler, gelecekteki demokratik Çin için ortak bir temel oluşturmaya katkıda bulunacak ve demokratik Çin'in doğuşu için baskı yapacaklardır.

Demokratik Çin'in temellerinin atılması için gerekli ortak zemini nereden bulacağız? *Vatanta*şların Çin'i ile *seçkin*lerin Çin'i arasındaki boşluğu doldurmak üzere, iki yönlü bir köprü görevi görecek bir siyasi dil sistemi inşa etmemiz gerekmektedir. Kademeli olarak evrensel değerlere dayalı bir konsensüs geliştirmeye ihtiyacımız vardır. İşte Manifesto 08'in yapmayı amaçladığı da tam olarak budur. Bu tarz ortak bir siyasi dil, internetin ve diğer teknolojik imkânların da yardımıyla giderek daha popüler ve etkili olacaktır. Bu nedenle, uluslararası camianın Çin hükümetine internet özgürlüğü ile ilgili daha fazla baskı yapması, demokrasinin Çin'e gelmesinde etkili bir destek olacaktır.

Komünist Çin yönetimi, iki kutuplu "iki Çin" yapısını idame ettirmek için hangi stratejiyi uygularsa uygulasın, bir gerçeği değiştiremez: Çin'in sıradan vatandaşları (*vatanta*şlar) ekonomik büyümenin getirdiklerinden adil biçimde yararlanamamaktadırlar. Şimdiye kadar Çin, temel bir sosyal sigorta ağı kurma konusunda herhangi bir atılım yapmamıştır. *Seçkin*lerin amansız sömürüsü altında konut, sağlık sigortası ve çocukların eğitim masrafları, sıradan bir Çinli için üç adet aşılmaz engel anlamına gelmektedir. Kamu güvenliği ciddi oranda kötüleşmiş ve ortada sosyal adalet diye bir şey kalmamıştır. Bugünün Çin'ini kabaca incelersek, *vatanta*şların gündelik hayatı gitgide katlanılmaz bir hâl alırken, bu durumun ülkenin refah durumunu eksiksiz bir şekilde gösterdiğini üzüntü ile görmekteyiz. Sıradan insanlar saygın ve nizami bir yaşam sürmeye dair tüm umutlarını yitirmiş durumdadırlar (İşte bu nedenle Çin hükümeti bir taraftan ülkenin refahını ön plana çıkarırken diğer tarafta da siyasi muhaliflere bu denli acımasız davranmaktadır. Zira bu refahın ne kadar kırılgan olduğunu bilmektedir.). Dahası, *seçkin*ler de kendilerini aşırı derecede güvensiz hissetmektedirler. Önceleri, "ülkeye varı yoğuyla hizmet etmek" diye tabir edilen, bir devlet görevlisinin aile üyelerinin yaşamlarını yurt dışında sürdürmeleri yaygınken; artık yeni moda, çok sayıda başarılı iş adamının Çin'e gelip yerleşmesidir. İşte bu nedenle *vatanta*şların derin öfke ve nefretiyle karşı karşıya olan *seçkin*ler, *vatanta*şları kendilerine yönelik büyük bir tehdit algılamaktadırlar. Ayrıca, devlet görevlilerinin görev sürelerinin sınırlarına bakıldığında görülen mevcut yapay istikrar, iktidar mücadelesini sümen altı edemez. Günümüzde tüm memurlar yozlaşmış ve tüm iş adamları rüşvet konusunda ustalaşmış olduğu için, iktidar mücadelesini kaybeden anında hem otorite hem de *vatanta*şlar tarafından kenara atılmakta, kınanmakta ve kötülenmektedir ve tüm medeni haklarını yitirmektedir. *Seçkin* Çin gerçekten de yarını olmayan bir

toplumdur ve bu toplumda hiç kimse güvenli ve saygıdeğer bir yaşam süremez. Çin, kaçınılmaz olarak düzgün bir reform yapma ve tüm insanların temel haklarını kurumsal olarak garanti altına alabilecek bir sistem kurma gereksinimindedir. Bu, hem *seçkin*lerin hem de *vatanta*şların ihtiyacıdır. Bu amaca ulaşabilmek için, benim "üçüncü Çin" olarak adlandırdığım -toplumun tüm fertlerinin özgürlük, insan hakları ve hukukun üstünlüğü ilkelerinden faydalanarak yaşadığı- demokratik bir Çin'e doğru yürümek zorundayız.

IV. OTURUM
DOĞU TÜRKİSTAN İÇİN GELECEK PERSPEKTİFİ

Oturum Başkanı: Ömer Faruk Korkmaz

- **Doç. Dr. Erkin Ekrem**, Hacettepe Üniversitesi, TÜRKİYE
- **Dr. İzzeddin el-Verdani**, Araştırmacı, SUUDİ ARABİSTAN
- **Fehmi Hüveydi**, Gazeteci-Yazar, MISIR
- **Siraciddin Azizi Şemseddin**, SUUDİ ARABİSTAN

Doç. Dr. Erkin Ekrem
Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü

Doğu Türkistan'ın Geleceği: SWOT Analizi Metodu Üzerinden Bir Değerlendirme

A. Doğu Türkistan meselesi

Doğu Türkistan'ın geleceği Çin hükümetinin bölgede sürdürdüğü politikalar ve Çin hükümeti tarafından *Dong-tu* (Doğu Türkistancılar) olarak adlandıran Doğu Türkistan'ın bağımsızlığı için mücadele eden grupların faaliyetleri ile ilgilidir; Doğu Türkistan'ın bağımsızlığı için mücadele edenlerin hazırladığı ideal ve uygulanabilir programlarla ilgilidir; Çin'in yükselişi ve takip ettiği küresel politika ile ilgilidir; uluslararası siyasi, ekonomik ve güvenlik dengelerinin gidişatı ile ilgilidir ve en önemlisi Doğu Türkistan davasını sürdüren kadroların ileri görüşlü olup olmadığı ile ilgilidir.

Çin hükümeti, Doğu Türkistan'ın tarihten beri Çin'in bir parçası olduğunu iddia etmekte ve mevcut uluslararası siyasi sistemde, egemen bir devlet olarak, Doğu Türkistan'ı kendi hâkimiyet sınırları içerisinde kabul etmektedir. Bu bağlamda, Doğu Türkistan'ı kendi iç meselesi olarak gören Çin, yabancı güçlerin Doğu Türkistan'la ilgilenmesine karşıdır. Çin Doğu Türkistan'ı ilk defa 1884 yılında kendi topraklarına dâhil ederek eyaletlerinden biri ilan etmiştir. Bugünkü Çin hükümeti ise, Doğu Türkistan'ı Mançu İmparatorluğu (1644-1911) ve Milliyetçi Halk Partisi hükümetinin (Kuomintong hükümeti, 1911-1949) mirasçısı olarak hâkimiyeti altına aldığını ileri sürmektedir. Ancak Doğu Türkistan, Sovyetler Birliği lideri Stalin'in teşvik ve silah yardımı ile Eylül 1949'da Çin Halk Kurtuluş Ordusu tarafından işgal edilmiştir. Çin Komünist Parti lideri Mao Zedong ile Stalin arasındaki telgraflarda "işgal" (*zhanling*) kelimesi açık olarak geçmektedir.[1] Sovyet lideri Stalin'in Çin ordusunun Doğu Türkistan'ın işgaline askerî destek verme sebebi ise, ABD'nin Doğu Türkistan'da Müslüman bir ülke kurma planına engel olmak içindir.[2]

Çin komünist ordusunun 20 Ekim'de Urumçi'ye ulaştığı günün ertesi, Başkan Mao, merkezî hükümetin Basın Dairesi Başkanı Hu Qiao-mu'ya bir mektup yazarak yazışmalarda yer alan "işgal" kelimesinin "bölgeye ulaşıldı" ifadesi ile değiştirilmesi talimatını vermiştir.[3] Bu işgal gerçeğinin ve bu işgali kabul etmeyen Doğu Türkistanlıların bağımsızlık hareketinin yarattığı sonuç ise, bugünkü Doğu Türkistan meselesi olmuştur. Çin hükümetinin bölgede yürüttüğü politika, istikrarı sağlayamadığı gibi Doğu Türkistan Özerk Bölge Yasası da tam anlamıyla uygulanamadığı için, Doğu Türkistan meselesinin uluslararası siyaset sahnesine taşınmasına sebep olmuştur.

Çin hükümeti, 1949-1960 yılları arasında, bölgedeki bağımsızlık faaliyetlerini "yerel etnik milliyetçilik" olarak tanımlamış ve daha çok yatıştırıcı/sindirici bir politika sürdürmüştür. 1960-1990 yılları arasında bölgedeki özgürlük taleplerinin Sovyetler tarafından kışkırtılması, özgürlükçülerin Çin'i bölmeye çalıştığı iddiasıyla bölgede daha sert politikaların uygulanmasına sebep olmuştur. 1980-1985 yılları arasında ise Çin hükümeti bölgede ılımlı bir politika sürdürmüştür. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Orta Asya Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarına kavuşmasının Doğu Türkistan'da yarattığı etki, Pekin hükümetini oldukça endişelendirmiştir. Bu tarihten sonra Doğu Türkistan'da gündeme gelen siyasi talepleri ve şiddet içeren faaliyetleri yine dış odakların ve yurt dışı Doğu Türkistan örgütlerinin bölgeyi Çin'den koparmaya yönelik çalışmaları şeklinde yorumlayan Çin, bölgede yürüttüğü şiddet politikasını daha da arttırmıştır. Doğu Türkistan bölgesindeki özgürlük taleplerinin hükümet tarafından şiddetle bastırılması ve bölge halkının bu baskıya karşı aynı şekilde tepki göstermesi sonucunda Doğu Türkistan'da istikrar sağlanamamış, bölge nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Uygurlar etnik baskıya maruz kalmıştır.

Doğu Türkistan'da Çin'in işgaline karşı sürdürülen bağımsızlık faaliyetlerinin yurt dışı ayağı ise 1949 yılından sonra yurt dışına kaçmak zorunda kalan ve bundan önce Milliyetçi Çin hükümetinden "yüksek muhtariyet" statüsü isteyen Doğu Türkistanlıların önde gelenlerinden Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin gibi isimlerle başlamıştır. 1949 yılı öncesi Milliyetçi Çin Partisi'nin kongresinde milletvekili olarak yer alan ve Doğu Türkistan yerel hükümetinde çeşitli görevlerde bulunan bu aydınların Türkiye'ye göç etmesi ile sürdürülen bağımsızlık faaliyetleri, Doğu Türkistan'da yaşanan baskıcı politikaların şiddetlenmesiyle orantılı olarak yükselmeye başlamıştır. Soğuk Savaş sonrası bazı Doğu Türkistanlılar siyasi ça-

baların yetersiz kaldığını ileri sürerek silahlı mücadeleyi benimsemişlerdir. Silahlı mücadeleyi benimseyen bu gruplardan *Doğu Türkistan İslam Hareketi*, 11 Eylül sonrası uluslararası terör örgütleri listesine alınmıştır. ABD tarafından tutuklanan 22 Uygur genç, terörist zanlısı olarak Guantanamo üssüne götürülmüştür.

Diğer yandan Çin hükümetinin ve uluslararası kamuoyunun Doğu Türkistan meselesine bakışı ve tanımının farklı olması, Doğu Türkistan meselesini daha da karmaşık bir hâle getirmiştir. *Doğu Türkistan İslam Hareketi* önce ABD hükümetinin ardından Birleşmiş Milletler (BM)'nin terörist örgüt listesine girmiştir. Ancak Çin hükümetinin söz konusu teşkilat dâhil siyasi faaliyet çerçevesinde mücadele eden yurt içi-yurt dışı bütün örgütleri uluslararası terörist kategorisine sokması üzerine, ABD hükümeti meseleye açıklık getirmek zorunda kalmıştır. Önce dönemin ABD Başkanı George W. Bush, Uygurları kastederek, Çin lideri Jiang Zemin'e, "Azınlıkların hakları terörizmle mücadele bahanesiyle çiğnenemez." demiştir; sonra yine dönemin ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Lorne Craner bizzat Pekin ve Urumçi'ye giderek ABD'nin kastettiği terörist grubun sadece *Doğu Türkistan İslam Hareketi* olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte BM İnsan Hakları Komitesi ve uluslararası insan hakları kuruluşları da Çin'in Doğu Türkistan'daki politikasını eleştirerek Uygurların haklarına sahip çıkmıştır.[4]

ABD ve bazı Avrupa ülkelerinin Uygur meselesi ile ilgilenmelerinin ve uluslararası insan hakları kuruluşlarının raporlarında Uygurların insan hakları sorununu dünya kamuoyunun gündemine taşımalarının Doğu Türkistan'ın bağımsızlığı konusu ile doğrudan ilgisi yoktur. Ancak Doğu Türkistanlılar bu ilgiyi kendi bağımsızlık hareketlerine dolaylı destek olarak algılamakta, Çin hükümeti de aynı görüşte olduğundan dış dünyadan gelen bu desteği Doğu Türkistan'ı Çin'den koparma çabası olarak değerlendirmektedir. Türkiye Doğu Türkistan meselesi ile soydaşlık ve dindaşlık bağları nedeniyle ilgilenirken aynı zamanda Doğu Türkistanlıların (Uygurların) kaderi ile de ilgilenmektedir. Ancak Ankara Çin'in egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygılı olduğunu da her fırsatta dile getirmektedir.

Bütün bu gelişmeler ve kavramsal problemler Doğu Türkistan meselesinin geleceğinin öngörülmesini zorlaştırmaktadır. Üstelik Uygur meselesi ile Doğu Türkistan meselesi birbiriyle karışmış ve Doğu Türkistanlıların hedefi Uygurların insan haklarının korunması mı, yoksa Doğu Türkistan'ın bağımsızlığı mı, bu konu henüz tartışmaya açılmamıştır; bu durum da Doğu Türkistan'ın geleceğinin

ne olacağını belirsizleştirmiştir. Yurt içinde Doç Dr. İlham Tohdi gibi aydınlar daha çok Çin Anayasası ve Özerklik Yasası'nda verilmiş haklarının uygulanmasını isterken yurt dışındaki bütün Doğu Türkistanlı teşkilatlar bağımsızlık istemektedir. Gerçi yurt dışındaki en büyük organizasyon olan Dünya Uygur Kurultayı'nın tüzüğünde "Kendi kaderini kendisi tayin eder." ifadesi kullanılmışsa da, ibarenin altında yatan, bağımsızlık arzusudur.

Doğu Türkistan'ın geleceğine dair öngörü de Doğu Türkistan'ın bağımsızlığını gerçekleştirmek doğrultusunda olacaktır. Bağımsızlık için pek çok olumlu gelişmeye ve desteğe ihtiyaç vardır; ve ancak tüm bunları doğru değerlendirmekle hedefe ulaşılabilecektir.

B. SWOT analizi metodu

SWOT, İngilizce *strengths* (güçler), *weaknesses* (zayıflıklar), *opportunities* (fırsatlar) ve *threats* (tehditler) kelimelerinin ilk harflerinden meydana getirilmiş bir kelimedir. SWOT analiz metodu bir yönetim aracının adıdır. Bu metodu San Francisco Üniversitesi'nden Prof. Dr. Heinz Weihrich geliştirmiştir.

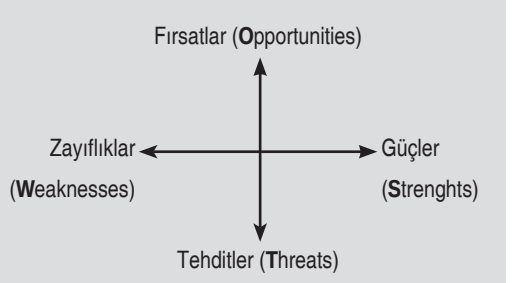

SWOT Analizi Metodu

SWOT analizi; incelenen kurumun, tekniğin, sürecin, durumun veya kişinin güçlü ve zayıf yönlerini belirlemekte ve dış çevreden kaynaklanan fırsat ve tehditleri saptamakta kullanılan bir tekniktir. SWOT analizinin amacı, iç ve dış etkenleri dikkate alarak, varolan güçlerden ve fırsatlardan en üst düzeyde yararlanıp tehditlerin ve zayıf yanların etkisini en aza indirecek plan ve stratejiler geliştirmektir.

SWOT analizi, sadece güçlü olunan ve büyük fırsatların yattığı alanlara odaklanılmasını sağlamakla kalmayıp zayıf olunan yanları ve gelecek için muhtemel tehditleri de görmeye yardımcı olabilmektedir. Ancak her teori ve metotta olduğu gibi SWOT analizi metodunda da noksan yönler vardır.

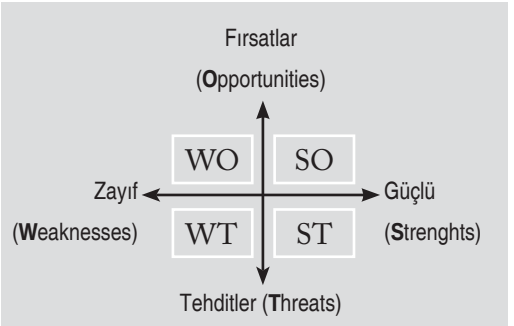

Dört çeşit stratejik yöneliş modelli

SWOT analizi metodu genelde iç durumu analiz eden SW ile dış etkeni analiz eden OT bölümlerinden oluşmaktadır. Bu metotla lehte ve geliştirilmeye değer olan yönler ile aleyhte ve kaçınılması gereken yönler bulunmakta, problemler keşfedilerek çözüm yolları geliştirilmektedir. Bu metot üzerinden geleceğe dair ilerleme yolu tespit edilmektedir. SWOT analiz metodu ile iç güçler ile dış etkenleri ortaya koyarken aynı zamanda dört çeşit stratejik yönleniş modelinin çıkarılması da mümkün olmaktadır.

SO Stratejisi	**WO Stratejisi**	**ST Stratejisi**	**WT Stratejisi**
Güçlü+Fırsatlar	Zayıf+Fırsatlar	Güçlü+Tehditler	Zayıf+Tehditler
En ideal stratejik tercihtir: Güçlü yönler ve dış fırsatların bir arada değerlendirilmesi sonucunda, her zaman başarılı olunabilir.	Stratejik kaynağın uygun şekilde kullanılması gerekmektedir: Dış fırsatlar en iyi şekilde değerlendirilerek zayıf yönün kapatılması gerekmektedir. Ancak bazen zayıf olunmasından dolayı dış fırsatlar değerlendirilemeyebilir veya bu fırsatlar kaçırılabilir.	Stratejik kaynağın çeşitlendirilmesi gerekmektedir: Güçlü yönler dikkatle değerlendirilerek dış tehditlerden kaçınmaya çalışılmalıdır. Bu durumdan kurtulmak için üstün akıllı bir yöneticiye ihtiyaç duyulmaktadır.	Hem zayıf yönleri kapatmaya çalışmak hem de dıştan gelen tehditlerden kaçınmak gerekmektedir.

C. SWOT analizi metoduna göre Doğu Türkistan'ın durumu

Doğu Türkistanlıların güçlü-zayıf yönlerini, fırsatlar ve tehditler üzerinde yapılan tespitle SWOT analiz metodunu uygulayarak belirlemek ve nispeten bir sonuca varmak mümkündür.

Doğu Türkistanlıların güçlü yönleri

1. Doğu Türkistan'ın bağımsızlığına yönelik irade ve tutku: Doğu Türkistanlılar 1884 yılından bu yana bağımsızlık yolunda birçok bedel ödemelerine rağmen

mücadele etmeye yılmadan devam etmiştir. Hatta 1933-1934 ile 1944-1949 yılları arasında kısa ömürlü de olsa birer cumhuriyet kurmuşlardır.

2. Doğu Türkistan'ın jeostratejik konumu: Doğu Türkistan'da meydana gelen bütün çatışma ve savaşlar, dönemindeki uluslararası siyasi ve stratejik konjonktürel değişim ile yakından ilgilidir. Bundan sonra da Doğu Türkistan'da meydana gelebilecek değişimlerin uluslararası stratejik dengelere bağlı olacağına şüphe yoktur. Bu tespitin altında yatan ise bölgenin stratejik önemidir. Tarihte Çin için köprü ve sınır mahiyetinde olan Doğu Türkistan, bugün hem askerî savunma, toplumsal güvenlik, ekonomik kalkınma hem de diğer yer üstü ve yer altı zenginlikleriyle (petrol ve doğal gaz gibi) yine stratejik konumunu korumaktadır. Doğu Türkistan'ın bu özelliği, Çin için ne derece önemli ise, Çin'in rakibi veya düşmanları için de o kadar önemlidir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin "yumuşak karnı" olan bu bölgede herhangi bir istikrarsız durumun meydana gelmesi Çin'in geleceğini derinden etkileyebilmektedir. Bölge, Çin'in millî çıkarlarını karşılama, özellikle ulusal güvenlik ve millî kalkınma, nihayet süper güç olma konusunda kilit rollerden birine sahiptir.[5]

3. Doğu Türkistan'ın jeopolitik konumu: Asya'nın tam ortasında yer alan, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuzeybatı bölgesini oluşturan ve 1,68 milyon kilometrekare büyüklüğüyle bütün Çin toprağının 1/6'sını oluşturan Doğu Türkistan bölgesi, Gansu eyaleti, Qinghai eyaleti, Moğolistan, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan, Pakistan, Hindistan ve Tibet gibi bölge ve ülkelerle sınırdır. Doğu Türkistan'ın yabancı ülkelerle olan sınırının uzunluğu Çin sınırının toplamının 1/4'ünü teşkil etmekte ve Doğu Türkistan Çin'le en uzun sınırı olan bölge özelliği taşımaktadır. Doğu Türkistan'ın kuzeyinde Altay Dağları, ortasında Tanrı Dağları ve güneyinde Kunglung Dağı bulunmaktadır. Bu üç dağ Pamir Dağları'nda kesişmekte ve birleşik hâlde Doğu Türkistan'ın kuzey, batı ve güneybatısının doğal engellerini ve 13 stratejik geçidi oluşturmaktadır. Bu stratejik konum Doğu Türkistan'ın savunma veya saldırı kabiliyetini arttırmaktadır; yani Çin'in kuzeybatı sınır bölgesinin güvenliğini sağlamaktadır. Bu anlamda Doğu Türkistan'a sahip olan Çin, Orta Asya'ya hâkim olabileceği gibi; Doğu Türkistan'a sahip olan herhangi bir güç de jeostratejik bakımdan doğusunda çıplak kalan Çin'in güvenliğini tehdit edebilmektedir.

Tarihte Doğu Türkistan Çin için geçit ve savunma bölgesi olarak algılanmamıştır.

Tang Sülalesi generali Gao Xianzhi ve Mançu İmparatorluğu generali Zhaohui, Orta Asya'ya sefer düzenlerken Doğu Türkistan'ın güneyindeki dağı aşarak bölgeyi denetim altına almışlardır. Cengiz Han ise Doğu Türkistan'ın kuzeyindeki dağı aşarak bölgeyi fethetmiştir. Bu bağlamda Doğu Türkistan, Orta Asya'yı fethetmede stratejik derinlik noktası olabilmektedir. Doğu Türkistan'ı işgal eden ve Sincan idare bölgesinin temelini hazırlayan Mançu İmparatorluğu komutanı Zuo Zongtang, bölgenin işgal edilmesinin önemini şu şekilde anlatmaktadır: "Sincan'a hâkim olmak Moğolistan'ın korunması demektir; Moğolistan'a hâkim olmak başkentin korunması demektir. Kuzeybatı bölgesi (Çin için) sanki bilek ve parmak gibi kopukluk olmadan savunmanın bir bütününü oluşturmaktadır. Eğer Sincan elden çıkarsa Moğolistan'ın güvenliği tehdit altında kalacaktır. Bu durumda Çin'in rahat uyuyabileceği tek bir gün bile kalmayacaktır." (*Tongchou Xinjiang Quanju Shu, 1878*). Nitekim Çin, tarihte, Doğu Türkistan'ı ele geçirdiği dönemlerde büyük ülke hâline gelmiştir; kaybettiği dönemlerde ise zayıf bir hâle düşmüştür. Çin, büyük ülke olma yolunda Doğu Türkistan'ı kaybettiği takdirde, hem Orta Asya'dan Ortadoğu'ya uzanan bölgedeki etkisini yitirecek hem de yabancı güçlerin bölgeden Çin'e yönelik yapacağı stratejik saldırılara zemin sağlanmış olacaktır.[6]

4. Doğu Türkistan'ın Türk ve İslam dünyası ile olan etnik ve dinî bağları: Doğu Türkistan'ın komşu ülkelerinin çoğu Müslüman ve Türk halklardır. Bazıları ise ortak tarih ve kültürü paylaşan etnik gruplardır. Bölge halkının bir kısmı sınır ötesinde yaşamaktadır; yani siyasi sınırın her iki tarafında aynı halk bulunmaktadır. Doğu Türkistan'ın siyasi yönetimi Pekin'e bağlı olmasına rağmen etnik menşei, tarih, kültür, din ve diğer örf-âdetleri açısından Doğu Türkistan halkı Orta Asya halklarıyla bir bütündür. Aralarında "yüz ve astar" ilişkisi mevcuttur. Bu nedenle Orta Asya ya da Doğu Türkistan'da meydana gelen herhangi bir olayın karşılıklı olarak birbirini etkilediği görülmektedir. Ayrıca Doğu Türkistan İslam dünyasının bir parçası olduğundan İslam dünyası ile de etkileşim içindedir. Bu bağlamda Doğu Türkistan, Çin'i hem Orta Asya ve İslam dünyasına bağlayan hem de Orta Asya ve İslam dünyasından ayıran stratejik bir bölge konumundadır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Doğu Türkistan'ın etnik ve dinî sorunlarının giderek artması nedeniyle bölgedeki çatışmalar da sık sık gündeme gelmeye başlamıştır. 11 Eylül sonrası bu sorunlar yeni bir boyut kazanmış ve Doğu Türkistan meselesi Çin'i aşarak uluslararası siyasi alana

taşınmıştır. Yani Doğu Türkistan'ın etnik, dinî, çevre ve insan hakları gibi meseleleri ile dünya kamuoyu ilgilenmeye başlamıştır.[7]

5. Doğu Türkistan'ın jeoekonomik konumu: Doğu Türkistan'da kullanılabilir tarım, orman ve bozkır alanı 68 milyon hektar olup Çin genelinde ilk sırada yer almaktadır. Kişi başına düşen gelir ise Çin ortalamasından iki kat daha fazladır. Bölgedeki kömür rezervi 27 milyar ton olup Çin'in genel rezervinin %40'ını oluşturarak birinci sırada yer almaktadır. Bölgede keşfedilen petrol ve doğal gaz rezervleri 30 milyar tondur; bu da Çin'in genel rezervinin %35'ini oluşturarak ilk sırada gelmektedir. Doğu Türkistan'da pamuk üretimi 12 yıldan bu yana Çin'de birinci sırada yer almaktadır. Çinliler pamuğa "beyaz altın", petrole de "siyah altın" demektedir. Bölge, aynı zamanda Çin'in nadir metal ve stratejik ham maddelerinin önemli üretim merkezidir. Bu zengin kaynaklar Çin'in ekonomik kalkınmasının sürdürülebilirliğinin temel güvencesidir. Ayrıca Çin, Batı Kalkınma Projesi'nin en önemli bölgesi Doğu Türkistan'ı Orta Asya ülkelerinin çekim merkezi hâline getirmeye çalışmaktadır.[8]

6. 1949 yılından bu yana devam eden Doğu Türkistan meselesi, 11 Eylül olayı sonrası resmen uluslararası bir mesele hâline dönüşmüş ve Batılı ülkelerin ilgisi nedeniyle uluslararası siyaset sahnesinde "düşük siyaset" yapabilecek duruma gelmiştir; etkisi de her geçen gün artmaktadır.

Doğu Türkistanlıların zayıf yönleri

1. Doğu Türkistanlılar bir devlete sahip olmadıkları için bir devlette mevcut olması gereken güçlere de sahip değillerdir.

2. Doğu Türkistanlıların maddi imkânları zayıftır. Herhangi bir örgütün yeterli maddi imkânı olmadan ideallerini sürdürmesi ise zordur.

3. Uluslararası düzeyde yetişmiş ve dünya kamuoyunun dikkatini çekebilen nitelikli bir kadroları yoktur. Doğu Türkistan meselesi uluslararası bir meseleye dönüşmüş durumdadır ve birçok ülkenin Çin ile ilişkisini etkilemektedir.

4. Doğu Türkistanlı örgütlerin bağımsızlık mücadelesi için ideal ve uygulanabilir bir programları yoktur. Doğu Türkistan'ın bağımsızlık yolunun bir adımda tamamlanması mümkün değildir, aşamalı stratejik adımlarla zorluklar aşılmalıdır.

5. Doğu Türkistanlı örgütlerin bir bağımsızlık ideolojisi veya felsefesi yoktur. Oysa Doğu Türkistan'ın evrensel bir bağımsızlık ideolojisi veya felsefesi olması sorunun çözümü için en önemli koşullardan biridir.
6. Doğu Türkistan örgütleri bağımsızlık hedefi konusunda hemfikirdirler, ancak yöntem konusunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Henüz bir güç paylaşımı ve koordine etme stratejisi oluşturamamışlardır.

Doğu Türkistanlıların fırsatları

1. Doğu Türkistan'ın tarihî jeostratejik konumunun önemi her zaman dönemindeki büyük güçleri ilgilendirdiğine göre, bundan sonra ve geleceğe yönelik olarak da bu jeostratejik konumun öneminin devam edeceği ihtimali yüksektir. Doğu Türkistan'ın jeostratejik konumu Çin'in geleceğini etkileyeceği gibi Çin'in rakip güçlerinin ilgisini de çekebilir.
2. Batılı ülkeler Doğu Türkistan'ın bağımsızlığına destek vermeseler de Doğu Türkistan'da yaşanan insan hakları dramı Batı'nın siyasi ve toplumsal değerlerini ilgilendirmektedir.
3. Doğu Türkistan için merkeziyetçi Çin'in yükselişi bir fırsattır. Dünyadaki ülkelerin üçte ikisi demokratik sistemi benimserken Çin'in başını çektiği diğer üçte birlik kesim ise henüz bu sistemden uzaktır. Ancak merkeziyetçi Çin'in yükselişiyle birlikte birçok ülkede siyaset, ekonomi ve güvenlik alanlarında pürüzler yaşanmasının kaçınılmaz oluşu gibi, Çin'in merkeziyetçi sistemi de Doğu Türkistan ve Tibet gibi sorunlardan dolayı eleştirilerin hedefi olacaktır; yani Çin'in yükselişiyle beraber Doğu Türkistan meselesi de yükselecektir.

Doğu Türkistanlıları bekleyen tehditler

1. En büyük tehdit, yükselmekte olan Çin'in uluslararası alandaki etkisini arttırmasıyla Doğu Türkistanlıların manevra alanının daralabilecek olmasıdır.
2. Çin'in uluslararası kamuoyunun baskısı ile kısmen de olsa demokratik sistemi benimsemesi, -genel ve mahalli seçim sisteminin uygulamaya girmesi- Doğu Türkistanlıların bağımsızlık idealine büyük darbe indirebilir. Çünkü Çin'in bölgeye uyguladığı göç politikaları Doğu Türkistan'ın de-

mografik yapısını değiştirmekte, bölgedeki Çinli nüfus hızla artmaktadır. Doğu Türkistan'ın kültürel dokusu yıprandığından, bölgede kimlik bunalımı yaşanmaya başlanmıştır.

D. SWOT analizi metoduna göre Doğu Türkistan'ın geleceği

SWOT analizi Doğu Türkistanlıların güçlü-zayıf (SW) ve fırsat-tehdit (OT) yönlerini ortaya çıkarmakta ve Doğu Türkistan'ın zayıflıkları ve fırsatlarını eşleştiren WO (zayıflıklar-fırsatlar) stratejik yönleniş modeline uygun düştüğünü tespit etmektedir. SWOT analizine göre Doğu Türkistanlılar, en ideal stratejik tercih olan SO (güçler-fırsatlar) stratejik yönleniş modeline sahip olamamıştır. Bu durum onların bağımsızlık yolunda daha çok çalışmaları gerektiğini göstermektedir.

WO stratejik yönleniş modeli, Doğu Türkistanlıların stratejik kaynaklarını en uygun şekilde kullanmaları gerektiğini göstermektedir. Dış fırsatları en iyi şekilde değerlendirerek kendi zayıf yönlerini kapatmak zorunda oldukları açıktır. Bu eksiklikler giderilmediği takdirde olumsuz sonuçlarla karşılaşmaları kaçınılmaz olabilir. Yani Doğu Türkistan'ın bağımsızlığı kolay olmayacaktır. Söz konusu modelin en büyük uyarısı ise; Doğu Türkistanlılar zayıf oldukları için bazen dış fırsatları değerlendirmeyebilir veya bu fırsatları kaçırabilirler. Bu durumda Doğu Türkistanlıların hayal kırıklığına uğraması ihtimali yüksektir. Bu menfi duruma karşı Doğu Türkistanlı teşkilatların meseleyi sürekli uluslararası kamuoyunun gündeminde tutması, teşkilatların kadrolarının profesyonelleşmesi ve kurumsallaşması şarttır. Bu temeller üzerinde ancak dünya kamuoyundan maddi ve manevi destek alabilir ve Doğu Türkistan'ın bağımsızlığı için katkıda bulunabilirler. Aksi hâlde bağımsız Doğu Türkistan hedefinden vazgeçilmeli ya da aşamalı hedefler oluşturarak bağımsızlık en son seçenek olarak belirlenmelidir.

Ancak, "İnsanın geleceğini etkileyen unsurların yarısı şans ise, diğer yarısı çabadır."[9] diyen Niccolò Machiavelli (1469-1527)'nin bu tespiti, insanoğlunun kendi çabasıyla geleceğine şekil verebileceği ihtimalini göstermektedir. Önemli gelecek bilimci Herman Kahn (1922-1983)'ın da benzer görüşleri vardır. İnsan geleceğini tahmin edemese de, geleceğini tercih edebilir.[10] Aslında Doğu Türkistan'ın geleceğinin şekillenmesi tüm diğer aktörler bir yana Doğu Türkistanlıların elindedir. İnsanoğlunun bugün yaptıkları geleceğinin nasıl şekilleneceğini belirlemektedir. Bu amaca uygun olarak hem Doğu Türkistan teşkilatları ve ülke hakkında kap-

samlı bilgi sahibi olunmalı hem de uluslararası bütün faktörler tespit edilmelidir. Önde gelen askerî strateji uzmanı Michael E. Howard'ın dediği gibi, buraya nereden geldiğimizi anlamadan, bundan sonra nereye gideceğiz meselesini düşünemeyiz.[11] Geçmişte yapılan hataların bedeli nasıl bugün ödeniyorsa bugün yapılan hataların bedeli de gelecekte ödenecektir. Aynı şekilde bugün doğru yapılanlar yarın ödül olarak, kazanç olarak karşımıza çıkacaktır. Bu bağlamda, daha iyi bir gelecek için ileri görüşlü olunması gerekmektedir.[12] Çünkü en büyük güç beyin gücüdür. Kapsamlı bilgiler üzerinden üretilen stratejik planlarla başarmak her zaman mümkündür. Yükselmeye başlayan Çin'in karşısında Doğu Türkistan'ın bağımsızlığını savunan grupların başarması gereken daha çok şey vardır.

Son notlar

1中國人民解放軍第一野戰軍戰史編審委員會編,《中國人民解放軍第一野戰軍文獻選編》(第二册), 北京: 解放軍出版社, 2000: 468-469; Doğu Türkistan'ın işgal sürecinde Başkan Mao ile generaller arasındaki telgraf yazışmaları için bkz. 《中國人民解放軍第一野戰軍文獻選編》, (第二册), 2000:482, 582-585, 587-590, 603-604, 613-614, 621-624, 629-635, 642, 647-648, 650-653, 655-656, 660-661.

2 沈志華, 《毛澤東斯大林與朝鮮戰爭》, 廣州: 廣東人民出版社, 2003年, 頁121-122; 李丹慧, 《北京與莫斯科: 從聯盟走向對抗》, 廣西師範大學出版社, 2002年, 頁149.

3 毛澤東, 《建國以來毛澤東文稿》第1冊 (1949.9-1950.12), 北京: 中央文獻出版社, 1987年, 頁83.

4 Erkin Ekrem, "Doğu Türkistan Sorunu ve Türkiye-Çin İlişkileri", *Türkiye Günlüğü*, Sayı. 77 (Yaz 2004), s. 43-44.

5 Ekrem, s. 39-40.

6 Ekrem, s. 40.

7 Ekrem, s. 40-41.

8 Ekrem, s. 41.

9 Niccolò Machiavelli, *The Prince*, Chapter XXV, forgotten Books, 2008: 94. Orijinal ifadesi ise: "I hold it to be true that fortune is the arbiter of one-half of our actions, but that she still leaves us to direct the other half, or perhaps a little less".

10 Herman Kahn and Arthur J. Weiner, *The Year 2000: A Framework for Speculation on the Next Thirty-Three Years,* New York: MacMillan Publishing Company, 1967. P. 2

11 Michael Howard, "Reassurance and deterrence: Western defense in the 1980", *Foreign Affairs*, Vol. 61, No. 2, Winter 1982-1983, p. 309. Orijinal ifadesi ise: "There is little point in considering where we should be going if we do not first decide where we are starting from."

12 Herman Kahn, *On Thermonuclear War*. New Jersey: Princeton University Press, 1960: 316; Herman Kahn, *On Thermonuclear War*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 2007. 576.

Dr. İzzeddin el-Verdani
Araştırmacı

Arapçadan çeviren Fatih Albayrak

Bağımsızlığa Giden Yolda Doğu Türkistan'ın Geleceğine Dair Düşünceler

Bağımsızlık yolunda mücadele eden hangi ulus hakkında konuşursak konuşalım öncelikle o ulusun mevcut durumunu görmemiz gerekir. Bugünü anlamak kesin ve nihai bir biçimde geleceğin sınırlarını da belirleyecektir. Bugün karşı karşıya olduğumuz gerçekler tercihleri belirleyip öncelikleri sıraya koyacaktır.

Doğu Türkistan'a baktığımızda topraklarının işgal edildiğini, halkının ekonomik olarak zayıf düşürüldüğünü görüyoruz. Burada, Çin içerisinde özerk bir statüye sahip ancak ülkesini yönetme noktasında siyasi olarak dışlanan bir yapı mevcut. Bu halkın insani hakları da sürekli olarak ihlal edilmekte, dinî ve kültürel kimliği zayıflatılmaya çalışılmaktadır.

Doğu Türkistanlıların davası ne teorik ne de pratik alanda yeterli uluslararası desteği bulamamaktadır. Bu koşullar altında yaşayan bir halk, demokratik olmayan ve dünya çapındaki ekonomik ve siyasi nüfuzu gittikçe yükselen büyük bir güçle karşı karşıyadır. Söz konusu bu büyük güç, en azından şimdilik, Doğu Türkistan'ın geleceğini belirleme konusunu tartışmayı dahi kabul etmediği gibi, sürekli olarak Doğu Türkistan halkını ve Doğu Türkistanlıların kurdukları organizasyonları içeride ve dışarıda izole etmeye çalışmaktadır. Güvenlik konusuna odaklanmış ve Doğu Türkistan'daki bağımsızlık hareketlerini ve aktivistleri ülke içinde ve dışında sindirip kuşatmaya yardım eden uluslararası anlaşmalar imzalamaya devam etmektedir. Bu doğrultuda Çin, ABD'de meydana gelen 11 Eylül olaylarından sonra özellikle Müslümanlara yöneltilmiş olan uluslararası saldırı kampanyasını destekleyenlerin başında gelmektedir. Bundan daha tehlikeli bir diğer gelişme ise Şanghay Ekonomik İş Birliği Örgütü denilen organizasyonun oluşturulmasıdır. Bu organizasyon Doğu Türkistan'ı çevreleyen en önemli devletleri bir araya getirmektedir. Söz konusu devletler Türk devletleridir. Bugün ve gelecekte, bu devletler, aynı etnik kökenden, tarihten ve dinden gelmeleri nedeniyle

Doğu Türkistan'a destek ve yardımda bulunabilecek devletlerdir. İşte bu nedenle Çin'in bu organizasyonla yapmak istediği, bu devletleri kendisiyle ortak bir alana çekip bugün ve gelecekte Doğu Türkistan'da olan ve olacak her şeyden uzak tutmak ve tarafsız kalmalarını sağlamaktır. Öte yandan birçok devlet, özellikle de Arap ve Müslüman olan devletler, gücünün giderek yükselmesi nedeniyle ve Arap-İsrail çatışması arka planında, söz konusu İslam ülkeleriyle sorunlu olan ABD'yi dengeleyecek stratejik bir güç olarak ortaya çıktığı için Çin ile iyi ilişkiler kurmaya yönelmektedir.

Hiç kuşkusuz Doğu Türkistan'ın bağımsızlığına ve geleceğini belirlemeye giden yolda çok çalışmamız, güç sahibi olmanın şartlarını ve tarihten alınan dersleri çok iyi kavramamız gerekmektedir. Tarafların mücadele sahasındaki veya karşılıklı görüşmelerdeki konumu kendi güçlerine ve kurdukları ittifaklara dayanır. Kazanımların elde edilmesi tarafların elinde bulunan güç kaynaklarına, mevcut ve gelecekteki hedeflerini ne ölçüde belirleyebildiklerine bağlıdır. Benim düşünceme göre, Doğu Türkistan için daha güzel bir gelecek tesis etmenin yolu, öncelikle Doğu Türkistan halkının ülke içinde ve dışında kurmuş olduğu organizasyonların öz güçlerini desteklemeyi gerekli kılmaktadır. Bunun için de şu hususların gerçekleştirilmesi önceliklidir:

a) Halkın ekonomik, siyasi, beşeri ve kültürel durumunun iyileştirilmesi gerekmektedir. Bu da Çin'in ekonomik alanda Doğu Türkistanlılara yeni iş imkânları sağlamasına, iş ve yatırım imkânları konusunda onların aleyhine olan ayrımcı uygulamalardan vazgeçmesine bağlıdır. Bu konuda Çin üzerinde uluslararası baskı oluşturulmalıdır.

b) İslam ülkeleri Doğu Türkistan'da ticari temsilcilikler açmalıdır.

c) İş adamları Doğu Türkistan ile karşılıklı ticaret yapma konusunda teşvik edilmeli ve Çin'den yapılacak olan ithalatta, Doğu Türkistanlıların çalıştığı kurumlara ve fabrikalara öncelik vermeleri istenmelidir.

d) Çin'den Doğu Türkistanlıların insani, kültürel ve dinî haklarına saygılı olması istenmelidir. Kaldı ki Çin anayasasında ve Çin içerisindeki özerk bölgelerin işleyişini düzenleyen kanunda da bu konuların teorik olarak güvence altına alındığı bilinmektedir.

e) İslam ülkelerinin Doğu Türkistan'da konsolosluklar açması, ayrıca bölgede

İslam Konferansı Teşkilatı, Rabıta ve insani yardım kuruluşları gibi İslami örgütlerin bürolar ve bazı İslam üniversitelerinin şubeler açması konusu Çin ile görüşülmelidir. Doğu Türkistanlı öğrencilerin İslam âleminin çeşitli ülkelerine öğrenim görmek üzere gitmeleri ve onlara yeterli desteğin verilmesi konusu da yine Çin ile görüşülmelidir. Eğer bu sayılan kurum ve kuruluşlar Doğu Türkistan'a girmeye muvaffak olamazlarsa Doğu Türkistan'ın komşusu olan ülkelerde temsilcilikler açılmalıdır.

f) Doğu Türkistan'da meydana gelen insan hakları ihlallerini protesto etmek ve bunları dünya kamuoyuna duyurup Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'na sunmak için insan hakları alanında faaliyet gösteren organizasyonlar ile ilişkiler güçlendirilmelidir.

g) Doğu Türkistan ile iletişimi güçlendirerek halkın durumu hakkında sürekli bilgi akışını sağlamak için akademik araştırmalar ve araştırma merkezleri desteklenip harekete geçirilmelidir.

h) Doğu Türkistanlılara tanınan özerk yönetim statüsünü hayata geçirmesi için Çin'e çağrı yapılmalıdır. Böylece Doğu Türkistanlı Türkler ülkelerinin yönetiminde gerçek anlamda bir rol üstlenip ülkelerini idare etme, kimliklerini koruma, ülkelerinin ekonomik kaynaklarından yeterince faydalanma imkânı bulacaklardır. Doğu Türkistan'daki özerk yönetim biçimi de Makau Özel Yönetim Bölgesi'ndeki sistem gibi olabilir. Örneğin bu özerk bölgede şunlar garanti edilmiştir: Bu bölgede ikamet edenlerin kişisel özgürlükleri koruma altındadır ve evlerinin aranması yasaktır. Bölgenin kendine ait özel bir eğitim sistemi mevcuttur. Kişilerin Makau bölgesine girmeleri, orada ikametleri ve oranın vatandaşı olmaları bölge yönetiminin iznine bağlıdır. Böyle bir uygulamanın olmayışı, Doğu Türkistan halkının bugün karşı karşıya kaldığı en önemli sorundur. Çünkü Çin'in uyguladığı göç politikası sonucu Doğu Türkistan'a çok sayıda Han Çinli iskân edilmiştir. Makau bölgesi yönetimi kendi mali işlerini yönetmede ve vergi koymada da bağımsızdır. Yine Makau'nun kendine ait bir bayrağı vardır ve Çin bunu kendi egemenliğini sarsan veya Çin'den ayrılmayı hedefleyen bir tehlike olarak görmemektedir.

Bütün bunların gerçekleştirilmesi için dünya kamuoyunun, halkların, resmî kurumların ve sivil toplum örgütlerinin Çin'e baskı yapması, Doğu Türkistan halkının içeride ve dışarıda barışçı yollarla ülkelerindeki sorunun çözümü için çalışan organizasyonların gücünü desteklemek ve takviye etmek üzere omuz omuza

vermesi gerekmektedir. Bu çalışmaların sonunda Çin ile olan ilişkiler ve özellikle de Çin'in siyasi tercihlerinin en önemlilerinden sayılan ekonomik ilişkiler sekteye uğrasa da bütün bunlar yapılmalıdır.

Kuşkusuz Doğu Türkistan meselesi hassas bir planlamaya, büyük bir çabaya ve söz konusu mesele karşısında aşırı derecede duyarlı olan Çin yönetimiyle zekice ve maharetli bir ilişki kurmaya ihtiyaç duymaktadır. İçeride ve dışarıda Çin ile girilen uzun mücadele tarihinin bıraktığı miras; Çinlilerde güvensizlik, sürekli tehdit ve ayrışma tehlikesi duygusunun oluşmasına yol açmıştır. Bunun sonucu olarak da Çin yönetimi acele hükümler vermeye başlamış, olaylar karşısında ve ilişkileri yönetmede bir çeşit akıl tutulmasına uğramıştır. Doğu Türkistan'ın bağımsızlığına ve geleceğini belirlemeye giden yolda temel ilkelerden biri de uluslararası kamuoyunun desteğini kazanmak ve Doğu Türkistan'a sempati besleyenleri ve onu destekleyenleri devletler, halklar ve kurumlar olarak bir araya getirmek için gereken propagandayı yapmaktır. Bütün bu bir araya getirilecek güçler, bir kamuoyu oluşturarak Doğu Türkistan halkının durumunun iyileştirilmesi için Çin'e baskı yapacaktır. Gelecekte ise bu kamuoyu, Doğu Türkistan'ın bağımsızlığını destekleyecek olan ittifakı temsil edecektir.

Kuşkusuz Doğu Türkistan meselesi birçok yönden Doğu Türkistanlıların lehine ilerlemeler kaydetmektedir. Bu sorun hakkındaki bilinç, özellikle Doğu Türkistan'da meydana gelen son olaylardan sonra iyice artmıştır. Doğu Türkistan meselesi ve direniş hareketleri hâlihazırda uluslararası alanda destek görmekte, Doğu Türkistanlılar arasındaki birlik ve beraberlik güçlenmekte, bunun yanında Çin'e olan destek ise giderek azalmaktadır.

Bugün Çin, güçlü ve ilerlemiş görünmesine rağmen ülke genelinde zayıflık ve ayrışma alametleri görülmekte ve hiç beklenmedik bir şekilde de bu alametlerin işleyiş süreci hızlanmaktadır. Daha önce Sovyetler Birliği'nin başına gelen de benzer bir durumdu. Çin gibi çok büyük ve geniş, yüksek dağların, engin çöllerin araziyi böldüğü, siyasi ve ekonomik birçok zıtlığın var olduğu bir ülke, tarihin bize anlattığına göre uzun süre bütünlüğünü koruyamaz, bölünür. Özellikle şunu söylemek gerekir ki, Komünist Parti uzun süredir yönetimi tekelinde bulundurmasına rağmen yönetme, halkla ve kendisine muhalif unsurlarla ilişki kurma yeteneğinden çok şeyler kaybetmiştir.

Her iki taraf, Doğu Türkistan ve Çin, aralarındaki mücadeleyi kesin ve ni-

hai biçimde bitirecek ve Doğu Türkistan'ın geleceğini belirleyecek olan yüzleşme anını beklemektedir. Bu yüzleşme Çin'deki merkezî yönetimin zayıflaması ve bunu takip edebilecek olan çatışmalar, isyanlar ve Çin'in ayrışma ihtimalinin iyice yükselmesi durumunda ortaya çıkacak ve bunun sonucunda Doğu Türkistan'ın bağımsızlığı imkân dâhiline girecektir.

Doğu Türkistan'da çok sayıda Han Çinli olması ve Han Çinlilerin sahip oldukları servet, göz önünde bulundurulması gereken konulardan biridir. Çin merkezî otoritesinin zayıflaması durumunda Doğu Türkistan başına buyruk Han Çinlilerden bir çetenin eline de geçebilir. Geçen yüzyılda Çin'de zayıf düşen merkezî yönetimden büyük ölçüde bağımsız olarak Doğu Türkistan'a hükmeden Jin Shuren ve Sheng Shicai bu olguya örnek verilebilir. Bu duruma meydan vermemek için Doğu Türkistan direniş hareketlerinin birleşmesi, birbirlerine kenetlenmeleri, aralarındaki çekişmeleri sona erdirmeleri, değişik gruplarla Doğu Türkistan halkının kurduğu örgütleri birbirine mesafeli tutan nedenleri ortadan kaldırmaları gerekir. Söz konusu neden isim konusu bile olsa, istenen şey hangi hareketin veya örgütün ismi olursa olsun Doğu Türkistan'daki Türk halkını oluşturan unsurları bir araya getiren bir isim olmalıdır. Yoksa sadece Uygurlar, Kazaklar, Kırgızlar veya başkalarına ait bir isim olmamalıdır. Fırsat kollayanlar, bazen kesin sonuç alınacak bir zamanda iç karışıklıkları ve çatışmaları alevlendirerek bazı grupları ayrılmaya ve sınırın diğer tarafındaki bir devlete katılmaya sürükleyebilirler.

Tarihten ibret alalım, önce Allah'a sonra da güçlerimize inanalım ve Doğu Türkistan halkını desteklemek için cesaret, gayret ve çeşitli yöntemleri kullanma vasıflarını taşır hâle gelelim ki, sonunda meselenin çözümü veya koşulların iyileştirilmesi için bir yol bulabilelim. Sürekli olarak iyimser olmalı ve yolumuzda yılmadan yürümeliyiz ve unutmamalıyız ki, imkânlarımız ne olursa olsun Doğu Türkistan'da uzun yıllardan bu yana sıkıntı çeken mazlum halka destek vermek için ancak gayret, samimiyet ve bilinçli bir çalışmayla ilerleyebiliriz. Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun!

Fehmi Hüveydi
Gazeteci-Yazar

Arapçadan çeviren Fatih Albayrak

Doğu Türkistan'ın Geleceği

Doğu Türkistan sorunu göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir konudur. Evet, bugün bulunulan noktadan bakıldığında gelecek çok aydınlık görünmüyor, ama tamamen karamsar olmayı gerektirecek bir durum da yok. Doğu Türkistan Müslümanlarının zayıf olduğu birçok konu bulunmakla beraber güçlü oldukları bazı hususlar ve baskı unsuru olarak kullanabilecekleri avantajları da mevcut ve haklarını savunmak için bunları kullanabilirler.

(1)

Doğu Türkistan'ın geleceği birçok sebepten ötürü parlak görünmüyor; çünkü buradaki işgalci güç Çin, Doğu Türkistan'ı yutmaya, eritmeye ve kendi dokusuna katmaya karar vermiş, günümüz dünyasında ağırlığı olan büyük bir devlettir. Çin buradaki amacını gerçekleştirmek için çeşitli cezalandırma ve korkutma araçlarını kullanmaktan da hiçbir zaman geri durmuyor. Doğu Türkistan topraklarında çok büyük ekonomik menfaatleri söz konusu olan Çin'in mevcut koşullar göz önünde bulundurulduğunda buranın zenginliklerine göz dikmesi ve bunları münhasıran elinde bulundurmak istemesi de çok olağan görünüyor. Ancak burada işgale maruz kalmış ve uluslararası arenada çoğu zaman sesine kulak verilmeyen milyonlarca Müslüman'dan oluşan bir toplum söz konusudur.

Doğu Türkistan gibi bağımsızlık mücadelesi veren pek çok bölge var. Örneğin Doğu Timor Endonezya'dan bağımsızlığını elde etmeyi başarmış, uluslararası toplum tarafından tanınmış ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na üye olmuş bir bölge. Ancak burada göz önünde bulundurulacak husus, bu adada yaşayanların çoğunluğunu Katolik Hristiyanların oluşturması ve Vatikan'ın bütün bağımsızlık süreci boyunca onları desteklemesi ve arka çıkmasıdır. Böyle bir destek, bağımsızlık için çok önemli bir etken olup Doğu Türkistan halkı bu tür bir destekten mahrumdur.

Ayrıca Çin hükümeti günümüz dünyasındaki bazı olguları çok iyi kullanmış ve Doğu Türkistan Müslümanlarını uluslararası kamuoyunun hassas olduğu iki sıfatla tanımlamıştır: Doğu Türkistanlılar "radikal ve terörist" Müslümanlardır; Doğu Türkistanlılar "ayrılıkçı"dır. İletişim imkânları yetersiz olduğu için Doğu Türkistanlılar seslerini dünyaya duyuramamış ve söz konusu iki iddianın yaygınlaştırılmasına bağlı olarak oluşturulan korkuların giderilmesi için gösterdikleri çabalar başarılı olamamıştır.

Bu son noktadan hareketle Doğu Türkistanlıların taleplerinin dünya kamuoyu tarafından açıkça anlaşılmadığını söyleyebiliriz. Zihinlere kazılı olan düşünce şöyledir: Doğu Türkistanlılar Çin hükümetinin hegemonyasını reddetmektedir. Bazı Doğu Türkistanlı gruplar ise bu hegemonyayı reddettiklerini silahlı mücadele yoluyla göstermektedir. Ancak bu grupların neyi kabul ettikleri ve ne istedikleri yeteri kadar açık değildir. Bu durum da son derece etkili olan Çin medyasına geniş bir propaganda imkânı vermektedir.

Doğu Türkistanlıların karşı karşıya bulundukları zorluklara ek olarak şunu da söyleyebiliriz ki, sadece Çin yönetimi değil, çevre ülkeler de bölgede İslami kimliği olan bir topluma sıcak bakmamakta, hatta buna karşı düşmanca bir tavır benimsemektedir. Özellikle Orta Asya cumhuriyetlerinde iktidar hâlâ eski komünist dönemi elitlerinin elindedir ve bunlar İslami kimliğe karşı oldukça tepkilidir. Söz konusu bu elitler, toplumlarındaki İslami unsurlara karşı mücadele etmektedirler. Bu noktadan bakıldığında, bu komşu ülkelerin İslami kimliğini korumak isteyen Doğu Türkistan halkının isteklerinden tedirgin olmalarının nedeni anlaşılabilmektedir.

(2)

Öte yandan Doğu Türkistan'daki mevcut koşulların bu şekilde olması ümitsizlik için değil aksine daha çok çalışmak için sebep olmalıdır. Bütün bu olumsuzluklar yapılacak bir şey kalmadığı anlamına gelmez. Hatta bu zorluklar Doğu Türkistan sorununun çözümü için çalışanların ve aktivistlerin çok daha etkili çalışmalar yapmalarını zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda şu mutlak ilkeleri ortaya koymak gerekir:

a) Doğu Türkistan davası kaybedilirse bunun sebebi asla Çin hükümetinin uygulamalarının başarısı olmayacaktır; aksine, davayı unutup uzun vadede dahi

kazanılamayacağına dair ümitsizlik içine düşülmesi ve ilgisiz kalınması olacaktır.

b) Gerçekleştirilmesinin imkânsız olduğu düşünülerek hedeflerden vazgeçilemez. Bugün bizlerin gerçekleştiremediğini gelecek nesiller gerçekleştirebilirler. Çünkü bugün yapılanlar gelecek nesillerin daha iyi koşullarda mücadele etmesine zemin hazırlayabilecek, neticede o günkü şartlar bugünkünden daha iyi olacağından öncekilerin yapamadıklarını onlar yapabileceklerdir.

c) Bazı mücadelelerde nihai hedeflerin, aşamalı hedeflerin ardından gerçekleşeceğini iyi kavramak gerekir. Nihai hedeflerden vazgeçilmediği sürece, belli bir süre aşamalı hedeflerle meşgul olmakta bir beis yoktur.

d) Doğu Türkistan meselesinin kamuoyunun zihninde yer etmesi için çok çalışılması gerekmektedir. Bugün bizler Doğu Türkistan'ın kurtuluşunu sağlayamasak bile sorunun gelecek nesillerin hafızasında canlılığını korumasını sağlamalıyız. Bu da ancak bu toprakların tarihinin, bugünkü durumunun ve bu ülkenin haritalarının, değişik dillerde hem ülke halkına hem de onları destekleyenlere ulaşacak şekilde yazılıp basılmasıyla mümkün olur.

e) Aceleci davranmak davaya faydadan çok zarar verir. Bu kavga, gelecek nesiller üzerinden verileceğine göre, davanın bu nesillerin kimliğine ve belleğine yerleştirilmesi gerekmektedir. Bunun için de gençlerin İslam ve Arap dünyasının çeşitli üniversitelerinde (Malezya, Pakistan ve Ezher gibi) eğitim alması sağlanmalıdır.

f) Medya ve uluslararası insan hakları örgütleriyle sürekli iletişim hâlinde olmak çok önemlidir. Çünkü söz konusu araçlar ve örgütler sorunun zihinlerde yer etmesini sağlayan ve konunun önemi hususunda uluslararası kamuoyunun dikkatini çeken platformlardır.

g) Doğu Türkistan davasını savunan herkesin, hedef ve amaçlarını açıklığa kavuşturacak özel bir gayret ve çaba içinde olması gerekmektedir. Günümüzde insan haklarına saygı, özerklik, dinî kimlik, şiddet ve terörün reddi, ayrılıkçı düşüncenin reddi, onurlu vatandaşlık hakkı gibi hususlara özellikle vurgu yapılmalıdır.

(3)

Doğu Türkistan sorununun çözümüne hizmet etmek üzere kullanılabilecek birden fazla güç noktası bulunmaktadır. Söz konusu bu güç noktalarını şöyle sıralayabiliriz:

a) Doğu Türkistanlılar İslam dünyasının bir parçasıdır ve bu da onların yalnız olmadığı anlamına gelmektedir. Onları destekleyen çok büyük bir kamuoyu bulunmaktadır.

b) Doğu Türkistanlıların baskı altındaki bir azınlık olma durumları, oransal olarak sayıları az olmasına rağmen uluslararası arenada varlıkları kabul gören Tibetlilerin durumundan pek de farklı değildir.

c) Orta Asya Sovyet cumhuriyetleri Sovyet egemenliğinden çıkmışlardır. Bu durum Doğu Türkistanlı Müslümanları teşvik eden eski bir tecrübe niteliğindedir. Bu, en azından kendi öz kimliklerine saygılı bir özerklikle insan hakları alanındaki taleplerini dile getirmelerine yardımcı olacaktır.

d) Çin'in Arap dünyası ile çok büyük ekonomik çıkarları söz konusudur. Arap dünyası Çin ürünlerinin en önemli pazarlarından biri sayılmaktadır. Çin'in ekonomik menfaatleri ile Doğu Türkistan Müslümanlarına iyi davranma, onların dinî kimliklerini ve insani haklarını koruma arasında bir bağlantı kurulabilirse sorunun çözümü yolunda büyük bir ilerleme sağlanmış olacaktır. Söz konusu menfaatler kartını Çinli yetkililere karşı kullanabilmek için Arap dünyasının Doğu Türkistan'daki kardeşleriyle dayanışma içinde olduğunu her platformda ifade etmesi gerekmektedir.

(4)

Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda yapılması gereken nedir? Bizler biliyoruz ki takipçisi olunan hiçbir hak zayi olup kaybolmaz. Şöyle ki hak, sahibi ona sımsıkı sarıldığı ve ondan hiçbir koşulda vazgeçmediği sürece kesinlikle zayi olmaz. Bu sebeple yapılması gereken şey, davanın öncelikle Doğu Türkistan halkının, sonra Arap ve İslam halklarının önceliği olması ve uluslararası kamuoyunun gündeminde her fırsatta yer almasının sağlanmasıdır.

Bu noktada Doğu Türkistan davasına hizmet edecek bazı araçlara dikkat çekmemiz gerekiyor. Medya, konunun zihinlerde yer etmesinin en önemli araçlarından biridir. Televizyon da bu bağlamda kamuoyunun bilinçlenmesinde rol oynayan en önemli etkenlerden biri hâline gelmiştir. İşte bu sebeple en azından bir televizyon kanalının Doğu Türkistan halkının sorununu benimsemesi ve bu halkın çektiği sıkıntılara dair haberleri ve olayları yayınlaması bu yolda atılacak en

önemli adımlardan biri olacaktır. Şu anda böyle bir kanalın var olup olmadığını bilmiyorum, ancak Arap dünyasında var olmadığına eminim. Söz konusu kanalın kurulmasının yükünü eldeki kaynaklar üstlenemeyeceklerse o zaman en azından yayının Türkçe, İngilizce ve Arapça olması şartıyla, Türk kanallarından birinde haftalık bir programla bu imkân kısmen de olsa sağlanabilir. Keşke yeni kurulan Türk Arap kanalı böyle bir program gerçekleştirse.

Her propaganda çalışmasında hedefin açıkça ortaya konulması gerekir. Özellikle medyada günümüz koşullarında arzulanan ve beklenen Doğu Türkistan söyleminin Çin'de "vatandaşlık hakkı" üzerine yoğunlaşmasıdır. Vatandaşlık hakkı da bilindiği gibi üç temel üzerine oturmaktadır: ulusal kimliğe saygı, insan haklarına saygı ve özerk yönetim.

Son olarak şu dört konuya dikkat çekmek istiyorum:

1- Doğu Türkistan sorununu üstlenmesi ve bu uğurda çaba sarf etmesi muhtemel olan Arap ve İslam dünyasına yönelik bir söylem geliştirilmesi konusuna öncelik verilmelidir. Daha önce de ifade ettiğim gibi, İslam dünyası Çin malları ve Çin'in ticari çıkarları için çok önemli bir pazar konumundadır ve Çin hükümetinin Doğu Türkistan'daki Müslümanlara karşı tutumu, bu ticari ilişkinin yönünü olumlu veya olumsuz olarak belirlemelidir.

2- Sorunun tarihini ve geçirdiği evreleri belgeleyen çeşitli basılı belge ve kitaplarla Doğu Türkistan sorununu arşivlemeye özen göstermek gerekir. Büyük Çin denizinde henüz eriyip gitmemiş Doğu Türkistan'a ait ayırt edici özelliklerin kayıt altına alınması da ayrıca önemlidir.

3- Doğu Türkistan'da meydana gelen insan hakları ihlallerini anlatan yıllık raporlar, her yıl yayınlanacak olan süreli kitaplarda belgelenip tescillenmelidir. Burada unutulmaması gereken hususlardan biri de kayıt ve arşivlemenin yapılamaması ve iletişim araçlarıyla kurulan ilişkinin zayıf olması durumunda İslam ülkelerindeki kamuoyunun hafızasında bu sorunun kolayca unutulacak olmasıdır. Hatta daha birkaç ay önce Doğu Türkistanlıların maruz kaldığı acımasız bastırma operasyonları dahi hatırlanmayacaktır. Nitekim mahkemelerde alınan birçok idam kararı ve bunların infazı ülkelerimizde gerektiği kadar protesto dahi edilmemiştir.

4- Onurlu vatandaşlık hakkını talep etmek, özgürlük propagandası yapan ve Çin'deki insan haklarını savunmaya çalışan aktivistlerin de içinde bulunduğu bazı

Çinli grupların talepleriyle örtüşebilir. Bu da bizim Doğu Türkistan Müslümanlarının haklarını ve onurunu savunmayı hedefleyen ve bu bağlamda bir baskı unsuru olan söz konusu aktivistlerle ne kadar bir araya gelebildiğimizi sorgulamamızın gerekliliğini göstermektedir.

Arapçadan çeviren Yusuf Kasimant

Doğu Türkistan'ın Özgürlük Yolu ve Kaderini Tayin Etme Hakkı

Toprakları üzerindeki acımasız işgal sebebiyle iradesi elinden alınmış durumdaki Doğu Türkistan halkı uzun süreden beri özgürlüğünden mahrum yaşamaktadır. Doğu Türkistan dâhil Türkistan halklarının binlerce yıl gerilere giden tarihine baktığımızda, yüz ölçümü 8,1 milyon kilometrekareden fazla olan topraklarda özgür ve bağımsız olarak ve diğer ulusların tehditlerinden emin bir şekilde yaşadıklarını görmekteyiz. Türkistan miladi 920 yılında Sultan Satuk Buğra Han'ın İslam dini ile şereflenmesiyle altın çağını yaşamıştır. Miladi 960'a gelindiğinde ise İslamiyet devletin resmî dinî ilan edilmiştir.

Ancak bugün üzülerek ifade etmeliyiz ki, 200 yıldan daha fazla bir süredir bu halk işgalci Çin tarafından peş peşe gelen akınlarla köleleştirilmeye çalışılmıştır. Fakat Doğu Türkistanlılar hiçbir zaman bu işgale boyun eğmemiş, topraklarında özgür bir hayat sürebilmek için direnişe ve mücadeleye devam etmiştir.

Orta Asya olarak adlandırılan bölge çağlar boyunca medeniyetlere ve kültürlere beşiklik etmiştir. Bu toprakların beşer medeniyetlerin beşiği olduğunu gösteren delillerden biri 1904 yılında Amerikan jeoloji ve sondaj ekibinin ortaya çıkardığı bulgulardır. Bu ekip Hazar Denizi'nin doğusunda, Aşkabat kentine yakın bir bölgede bazı tarihî kalıntılar bulmuştur. Bu kalıntılar ve benzeri bulgular Doğu Türkistan'ın dünya medeniyet tarihinde çok önemli bir rol oynadığını ve yerküre halkının birçoğunun bu bölgeden geçtiğini belgelemiştir. Ekibin başı ünlü Amerikalı jeolog ve kâşif Raphael Pumpelly, buldukları tarihî kalıntıları bilimsel olarak inceledikten sonra bıçağın yeni taş (cilalı taş) devrinde milattan 9.000 yıl önce Türkistan'da kullanıldığını belirtmiştir.

Aynı şekilde milattan 8.000 yıl önce bölgede hayvancılık yapıldığına dair bulgulara rastlanmış, bölgede yine milattan 6.000 yıl önceye ait dönemde maden sanatına dair bulgular elde edilmiştir. Kazılardan elde edilen bazı arkeolojik ka-

lıntılar günümüzde Londra Müzesi'nde sergilenmektedir. Sven Hedin, Gunnar Jarring ve daha birçok Avrupalı misyoner bölgede arkeolojik kazılar yapmış ve buldukları tarihî eserleri ülkelerine götürmüşlerdir. İsveç'teki çok sayıda belge ve arkeolojik bulgu göstermektedir ki, komünist Çin tarafından 1949 yılından bu yana işgal edilen ve Sincan olarak adlandırılan Doğu Türkistan bölgesinin gerçek sahipleri Uygur Türkleridir. Birçoklarının göz ardı ettiği bir başka gerçek de bütün Doğu Türkistan'ın büyük Çin Seddi'nin dışında kalıyor olmasıdır. Bilindiği üzere bu yapı gerçekte Çinlileri, "barbarlar" diye adlandırdıkları kabilelerden korumak üzere inşa edilmişti. Bu da tarihî olarak göstermektedir ki, bu bölge Çin sınırlarının dışında yer almaktadır. Burada yaşayan halkların ırkları bir, âdetleri de hemen hemen aynıdır. Sömürgeci ve işgalciler ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar, Doğu Türkistan'ın manevi birliğini ve ruhi gücünü dağıtmaya muktedir olamazlar. Ne var ki, Doğu Türkistan 200 yıldır sürekli bir şekilde Çin işgaline maruz kalmaktadır. Bu işgallerin en sonuncusu da 1949 yılındaki komünist Çin işgalidir.

Bu halkın tarihî sürecini serdedecek olursak, uzun tarihleri boyunca birçok bağımsız devletler ve yapılar kurduklarını görürüz. Doğu Türkistan topraklarında kurulan belli başlı Türk devletleri şunlardır:

- Uygur Orhun Devleti (646-840)
- Karahanlı Devleti (840-1212)
- Saidiye Devleti (1514-1679)
- Bedevlet Yakup Bey'in Kurduğu Kaşgar Devleti (1860-1875)
- Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti (1933-1934)
- Doğu Türkistan Cumhuriyeti (1944-1949).

Doğu Türkistan'ın 1949 yılında komünist Çin tarafından işgalinden sonra bölge halkı kesintisiz bir direniş göstermiştir. Öyle ki geçen 61 sene zarfında Çin işgaline karşı 460'tan fazla ayaklanma yaşanmıştır. Modern Doğu Türkistan tarihindeki en önemli ayaklanmalardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

- Zeynettin Yusuf liderliğindeki 4 Mayıs 1990 tarihli Baren ayaklanması: Bu ayaklanmada birçok köy Çin güçleri tarafından yerle bir edilerek halk katledilmiştir. Bölgede yaşananların izleri hâlâ mevcuttur.
- 5 Şubat 1997 Gulca ayaklanması: Ayaklanmadan sonra tutuklanan 300'ün

üzerinde Müslüman genç, sıcaklığın sıfırın altında 10 derece olduğu kış ayında üzerlerine sıkılan tazyikli soğuk su nedeniyle donarak şehit olmuştur.

- 5 Temmuz 2009 ayaklanması: Bu ayaklanma Doğu Türkistan davası için önemli bir dönüm noktasıdır. Etkileri hâlâ devam etmektedir ve Doğu Türkistan halkı özgürlüğüne tam olarak kavuşuncaya kadar da devam edecektir.

Bu onurlu halkın yaşam şartlarını aşağıda değineceğimiz birtakım önemli faktörler belirlemektedir.

Tehcir ve Çinlilerin iskân edilmesi politikası

Coğrafi ve tarihî olarak bilinen bir gerçektir ki, Doğu Türkistan asırlardır Türklerin yurdudur. Çin ile komşu olması, öteden beri bu ülke ile olan ilişkileri, peş peşe gelen Çin devletlerinin emelleri gibi sebeplerle ülkede Han Çinlilerden ve Hui Müslüman Çinlilerden Doğu Türkistan'a göç eden kimseler bulunmaktaydı. Ancak bunların sayısı çok azdı. 1945 yılında yapılan nüfus sayımına göre Çinlilerin bölgedeki oranı %3, Türklerin oranı da %97 idi. 1965'ten sonra ise Çinlilerin oranı %40'ların üzerine çıkmıştır. *Christian Science Monitor* muhabiri, Türkistan'ın başkenti Urumçi'den 28 Ağustos 2008 tarihinde şu haberi geçmiştir: "Çin hükümeti milyonlarca Çinliyi alıp Sincan bölgesinde iskân etmektedir. Böylece Müslüman çoğunluğun etnik ve kültürel kimliği yok edilmek istenmektedir. Bugün bölgede Müslümanlar azınlık hâline gelmiştir."

Komünist Parti eski Genel Sekreteri ve Çin eski Cumhurbaşkanı olan Jiang Zemin açıkça şunları dile getirmiştir: "Çin 200 milyon Çinliyi Türkistan'a yerleştirmeyi düşünmektedir. Ancak Doğu Türkistan halkının kesintisiz direnişi buna engel olmaktadır."

Son direniş de kanlı 5 Temmuz 2009 olayları olmuştur. Bu olaylar neticesinde Çinli yerleşimciler bölgeyi terk etmeye ve kendi yurtlarına dönmeye başlamışlardır.

Doğum kontrolü politikası

Çin bir yandan Doğu Türkistan halkının kimliğini demografik değişimle yok etmeye çalışırken bir yandan da doğum kontrolü politikasını uygulamaya koymuştur. Bu politika Çin'in her tarafında uygulanıyor gibi görünse de gerçekte

Doğu Türkistan'daki uygulamalar çok sert ve insanlık dışıdır. Mesela genç bir çift evlilik izni almak için yetkili makamlara gittiğinde, beş yıl süre ile çocuk sahibi olmayacağına dair yazılı bir taahhüt vermek zorunda, aksi takdirde evlilik izni alamamaktadır. Taahhüde aykırı davranılması durumunda ise işten atılmakta ve 30.000 yuan para cezasına çarptırılmaktadırlar. Ancak bütün bu sert uygulamalara karşın birçok Doğu Türkistanlının kız erkek çok sayıda çocukları olduğunu biliyoruz.

Kimlikleri köreltmek için dinî eğitimin yasaklanması

Türkistan halkı 60 yıldır dinî eğitimden mahrumdur. Çin hükümeti din eğitimine hiçbir şekilde izin vermemektedir. Sadece başkent Urumçi'de göz boyama maksadı ile kurulmuş olan "Urumçi İslam Enstitüsü" adlı bir enstitü vardır. Burada da ancak 40 öğrenci eğitim almaktadır. Enstitüde Çin politikaları ve komünist felsefesi okutulmaktadır. 30 milyonluk bir nüfusa sahip bir halk için bu çapta bir enstitü nasıl yeterli olabilir?

Ülkede gizli olarak faaliyet gösteren medreselere karşı insan aklının kabul edemeyeceği çok katı uygulamalar bulunmaktadır. 2008 yılında sadece Urumçi kentinde yaşları 8-14 arası 200'den fazla çocuk altı aydan uzun süre hapsedilmiştir ve ancak her biri için 10.000 yuan para cezası ödendikten sonra salıverilmişlerdir. Bütün bu zorluklara rağmen Doğu Türkistan halkı dinini öğrenmek için büyük fedakârlıklara katlanmaktadır.

Uygurcanın yasaklanması

2009 yılı Mart ayı başından bu yana resmî okullarda ve resmî dairelerde Uygur dilinin kullanımı yasaklanmıştır. Mesela eskiden Doğu Türkistanlıların kimlik kartlarında isim ve unvan Uygur dili ile yazılırken şimdi Çince yazılmaktadır. Öğretmenlerin Çinceyi iyi derecede bilmeleri gerekmektedir. Aksi takdirde görevlerine son verilmekte ve yerlerine Çinli öğretmenler alınmaktadır.

Çinliler bu hukuk dışı uygulamalarla Doğu Türkistan halkının kimliğini yok etmek, özgürlüklerine ket vurmak ve kaderlerini tayin haklarını ellerinden almak istemektedirler.

Türkistan'da özerk idare gerçeği

25 Ekim 1949 tarihinde Çin ordusu Doğu Türkistan'a işgal gücü olarak girdiğinde, başkent Urumçi havalimanında kendisini karşılamaya gelenlere General Wang Jing şunları söylüyordu: "Bizler sizlerin misafiri olarak burada bulunuyoruz. Bölgenizde işler rayına girdiğinde ülkemize geri döneceğiz. Bu, lider Mao Tse-Tung'un size sözüdür." İşgalci Çin, Doğu Türkistan topraklarında bütünüyle hâkimiyet kuramadı. Zira Doğu Türkistan Cumhuriyeti olarak yapılanmış üç vilayette düzenli direniş ordusu bulunmaktaydı. İşgalden altı yıl sonra, tam tarihi ile 01.10.1955'te Çin Doğu Türkistan'a "Sincan Özerk İdari Bölge" adı ile özerklik vermeye mecbur kaldı. Dünya uluslarından herhangi bir ulusa özerklik verildiğinin ilan edilmesi, uluslararası hukuka göre, o halkın din, dil, örf ve âdetlerinin kabul edildiği anlamına gelmektedir. Aynı zamanda ülke halkının kendi topraklarının zenginliklerinden istifadesi, içeride ve dışarıda dolaşım özgürlüğü gibi konularda hak sahibi olduğu anlamına gelir. Yine Çin'in de imzaladığı Birleşmiş Milletler (BM) sözleşmesine göre, bir halka özerklik verilmesi, kaderini belirleme hususunda halk oylamasına gitmenin bir ön adımı olarak görülmektedir. Ancak durum böyle olmamış ve Doğu Türkistan'da otonomi hiçbir zaman tatbik edilmemiştir. Aksine bu sözde özerklik, uluslararası kamuoyunu ve Doğu Türkistan halkını aldatmacadan ibaret bir uygulama olarak kalmıştır. Bu şeklî özerklik idaresine muhalif oldukları için de on binlerce insan tutuklanmıştır.

Özgürlük hareketleri ve uluslararası kamuoyunda Doğu Türkistan halkının haklarını talep etmesi

Çok sayıda Doğu Türkistanlı dernek ve hareket uzun zamandan bu yana çalışmakta, maddi ve hukuki imkânları çerçevesinde faaliyetler gerçekleştirerek Doğu Türkistan halkının haklarını talep etmektedir. Bu doğrultuda Türkiye, ABD ve Orta Asya'da ve Almanya başta olmak üzere AB ülkelerinde bu kısa çalışmada adlarını sayamayacağımız kadar çok kuruluş bulunmaktadır. Yükselen Çin gücü dolayısıyla Doğu Türkistan davasını uluslararası mahfillerde gündem yapmak mümkün olmuyordu. Ancak 5 Temmuz 2009 olayları tabloyu tamamen tersine çevirmiştir. Artık dünya kamuoyu "Doğu Türkistanlılar kimdir ve sorunları nedir?" diye sormaya başlamıştır.

61 senedir Doğu Türkistan davası hiçbir zaman ölmemiştir. Direniş her türlü şekli ile hem kişiler hem de kurumlar düzeyinde devam etmiştir. Muhammed Emin Buğra (1901-1965), İsa Yusuf Alptekin (1901-1995) gibi isimler bu uğurda hayatını feda etmiş önde gelen şahsiyetlerdendir.

Bugün de bu davayı savunmaya Rabia Kadir devam etmektedir. Kendisi ilk olarak 1992 yılında İstanbul'da akdedilen Uluslararası Doğu Türkistan Konferansı'ndan sonra oluşturulan Dünya Uygur Kurultayı'nı temsil etmektedir.

Türkiye, Suudi Arabistan ve Orta Asya'daki kardeş ülkelerimiz gibi Doğu Türkistan davası ile ilgili devletler, Doğu Türkistan halkının trajedisini çok iyi bilmektedir. Bu halkın, varlığını sürdürebilmek ve haklarını elde edebilmek için verdiği mücadelenin farkındadırlar. Doğu Türkistanlıların sahip olması gereken haklar ve Çin işgalinin bu onurlu halka karşı Doğu Türkistan içinde ya da dışında işlediği suçlar bilinmektedir. Özellikle de Urumçi'deki son olaylardan sonra Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan ve Başbakan Yardımcısı Sayın Bülent Arınç gibi liderlerin duruşları buna en güzel örnektir. Bu duruşun herkes tarafından örnek alınması gerekmektedir. Ayrıca Doğu Türkistan sorununu BM ve BM Güvenlik Konseyi'ne taşımanın da Türkiye'nin bir görevi olduğunu düşünmekteyiz.

Doğu Türkistan halkının sorumlulukları

Doğu Türkistan'ın bağımsızlığına kavuşmasında sorumluluk her şeyden önce Doğu Türkistan halkına, özellikle de gençlere düşmektedir. Bu çerçevede şu hususlara önem vermek gerekmektedir:

- Her alanda ve her seviyede eğitim: Dünya halklarından herhangi bir halkın silkinip kalkınması ve üzerindeki boyunduruktan kurtulması ancak bilgi silahı ile mümkündür. Çin işgali eskiden olduğu gibi bugün de halkımızı cehaletin karanlıklarında bırakmak, ilim ve irfandan uzak tutmak istemektedir. Özellikle dinî ilimlerde ve modern bilimlerde yapılmak istenen budur. İşgalden kurtulmamızın tek yolu bilgidir.
- Medyaya önem verilmelidir. Haklı davamızın uluslararası mahfillerde medya yoluyla tanıtılması gerekmektedir. Bu davanın halklar ve kurumlar düzeyinde tanıtılması, uluslararası ve bölgesel kamuoyunun kazanılmasıyla mümkündür.

- Ekonomiye önem verilmelidir. Ekonomi, özgürlük yolunda can damarımızdır. Büyük zenginliklere sahip olan Doğu Türkistan toprakları 61 yıldır işgalci Çin tarafından sömürülmektedir. Doğu Türkistan'ın yurt dışında da çok önemli kaynakları ve iktisadi imkânları söz konusudur ve bütün bunların davamız için değerlendirilip kullanılması gerekmektedir. İslam ülkelerinde Doğu Türkistanlıların kurduğu vakıflar bulunmaktadır. Bütün bu oluşumlardan Doğu Türkistan davasının lehine istifade etme yönünde azımsanmayacak bir destek söz konusudur.
- Doğu Türkistan davasının Çin'deki yabancı ülkelerin elçiliklerine, insan hakları örgütlerine, uluslararası ve İslami kurumlara tanıtılması gerekmektedir. Böylelikle Doğu Türkistan'daki Müslümanların haklarına saygı duyması için Çin'e baskı yapılması mümkün olacaktır.
- Çin, elindeki bütün imkânlarla yaptığı zulümleri dünya kamuoyundan gizlemeye çalışırken bu zulümleri ve işgal suçlarını ortaya çıkartmak için gayretlerin yoğunlaştırılması gerekmektedir.

Doğu Türkistanlıların takip etmeleri gereken strateji

Bilindiği üzere Doğu Türkistan halkı bir an bile ülkesi için fedakârlıktan geri durmamış, Çin işgaline son vermek için direnişine devam etmiş, canını bu uğurda feda etmekten çekinmemiştir. Buna en son örnek de 5 Temmuz 2009'daki olaylarda yaşananlardır. Binlerce kadın erkek, yaşlı genç Doğu Türkistanlı, Çin savaş makinelerine karşı göğüslerini siper etmiştir.

Yüzyıla yakın bir zamandır, özgürlüğümüze kavuşmak için her türlü aracı ve yolu denemiş olmamıza rağmen gönüllerimize ümitsizlik düşmemiştir. Bu uğurda çalışmaya devam edeceğiz. Libyalı kahraman Ömer Muhtar'ın ünlü sözünde de ifade ettiği gibi: "Biz teslimiyet nedir bilmeyen bir ulusuz; ya ölürüz ya zafer kazanırız." Bu bağlamda kimi silahlı direnişi kimi de barışçıl mücadeleyi benimsemektedir. Bunların hepsi yerine göre doğru olmakla beraber davanın tüm boyutlarına baktığımızda uzun vadeli stratejik bir plan ortaya koymamız gerektiği görülmektedir.

Haklarımızı elde etme noktasında kullanabileceğimiz pek çok seçenek söz konusudur. Ben silahlı direniş seçeneğinin bugünkü şartlarda başarılı olmayacağı-

nı düşünmekteyim. Zira işgal gücünün elindeki silahlar ile Doğu Türkistan halkının gücü denk değildir. Bugün elimizdeki en önemli seçenek barışçıl yolların denenmesidir.

- Topraklarımızı terk etmeyerek düşmana karşı durmaya devam etmeliyiz.
- Doğum kontrol yöntemi ile Çinlilerin toplu katliam politikasına daha çok çocuk yaparak karşı koymalıyız.
- Topraklarımıza yerleştirilen Çinlilere karşı tecrit uygulayarak onları göçe zorlamalıyız.
- Bilinçli eğitimsizleştirme politikasına karşı her alanda yüksek eğitim almalıyız.
- Uzaklaştırma politikasına karşı birlik içinde olmalıyız.
- Böl-yönet politikalarına karşı saflarımızı birleştirmeliyiz.
- Aramıza casuslar yerleştirme politikalarına karşı parçalanmayarak kendimizi korumalıyız.

Burada önemli bir nokta daha var ki, o da yurdumuzun tarihî ve coğrafi adının Doğu Türkistan olduğudur. Bazıları tarafından kullanılan "Uyguristan" veya "Sincan" gibi isimlerin hepsi işgal güçleri tarafından amaçlı olarak kullanılan uydurma isimlerdir ve bunları asla kabul etmediğimizi ifade etmek isteriz. Burada değinmek istediğim bir başka önemli husus da Rabia Kadir'in başkanlığını yaptığı Dünya Uygur Kurultayı. Bu yapı aslında 1992 yılında Doğu Türkistan Ulusal Konferansı olarak kurulmuştur. Sonra birtakım hareketlerle bütünleşmesi söz konusu olunca adını tamamen değiştirmiştir.

Çin'in çöküşünü hazırlayan unsurlar

Çin'in dâhili durumunu bilenler Çin'in gerçek gücünü anlamakta ve çok yakın bir gelecekte çökeceğini, parçalanıp dağılacağını ve yedi devlete ayrılacağını tahmin etmektedir. Bu yedi devlet Çinli bir araştırmacının da dediği gibi şu şekilde olacaktır: Doğu Türkistan, Tibet, Tayvan, Mançurya, İç Moğolistan, Hong Kong ve Makau.

İşsiz sayısının 250 milyona ulaştığı Çin'de işsizlik salgını Çinlileri ürkütmek-

tedir. Öte yandan zengin-fakir arasındaki uçurum her geçen gün hızla büyümektedir. Ahlaki yozlaşma, aile kurumunun zayıflaması ve rüşvet, Çin'in varlığını tehdit eder hâle gelmiştir. Büyük küçük her işte rüşvet yaygınlaşmıştır.

Adi ve taklit Çin malları bütün dünyayı işgal etmiş durumdadır. Ancak son yıllarda birçok dünya devleti Çin mallarından yüz çevirmeye başlamıştır. Bu da Çin ekonomisini, uzun vadede de olsa olumsuz yönde etkileyecektir. Biliyoruz ki bugün Çin, bütünlüğünü zorbalıkla, istibdatla ve iktisatla korumaktadır. Ekonomi çökünce bütünlüğü de kesinlikle çökecektir. Çünkü bir buçuk milyar insan komünist rejimin uyguladığı politikalar nedeniyle mutsuzdur. Çin halkının %80'i yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır.

Sonuç

Doğu Türkistan halkının yaşadıklarına ve işgalci Çin'in, topraklarından silip kazımak için bu halka neler yaptığına kısaca değindikten sonra problemin şu üç temel boyutundan bahsetmek istiyorum. Birincisi; Doğu Türkistan'da Çinli otoriteler ve Han Çinli gruplar tarafından yapılan insan hakları ihlalleri tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. İkincisi; Doğu Türkistan'da insan haklarının durumu Doğu Türkistan halkının geleceğini ve vatanlarındaki varlıklarını tehdit etmektedir. Üçüncüsü; Doğu Türkistan halkının temel yaşam hakları ile ilgili isteklerine Çinliler aşırı güç kullanarak müdahale etmekte ve bu uygulamalara karşı bütün dünya susmaktadır.

Bu toprakların gerçek sahipleri ve 61 yıldır işgal altında yaşayan bir ulus olarak bizler, hem din hem de dil ve kültür olarak Çinlilerden çok farklıyız. Topraklarımız Çin'in coğrafi sınırlarını tayin eden seddin dışındadır. Bunca zamandır yeryüzündeki varlığımıza son vermek için gayret eden Çin'in politikaları asla başarılı olmamıştır, olamayacaktır. Tam özgürlük hakkımızı istemek, kaderimizi tayin etme hakkımızın olması ve Doğu Türkistan davasının Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi çatısı altında dile getirilmesi en tabii hakkımızdır.

Şunu iyi bilmemiz gerekiyor ki, özgürlükler kolay elde edilmiyor. Onlarca, belki de yüzlerce yıl fedakârlıkla ve ciddiyetle çalışmamız gerekiyor. Dinimizi, onurumuzu ve topraklarımızı korumamız ancak bu şekilde mümkün.

Her şeyden önce şunu bilmemiz gerekiyor ki, bizler Allah'a ve yeryüzüne

koyduğu kanunlara iman etmiş kimseleriz. Ve yine inanıyoruz ki, sabredersek ve hedeflerimize ulaşmak için ciddiyetle ve ihlasla çalışırsak düşmanlarımıza karşı elbette zafer bizim olacaktır. Bu Allah Teala'nın Kur'an-ı Kerim'deki vaadidir:

"Ey iman edenler! Sabredin, düşmanlarınıza karşı sebat gösterin, nöbet bekleşin, Allah'tan gereğince korkun ki, kurtuluşa eresiniz." (Âl-i İmran; 3/200)

"Çünkü Firavun, (Mısır) toprağında gerçekten azmış, halkını parça parça etmişti. Onlardan bir zümreyi güçsüz buluyor, bunların oğullarını boğazlıyor, kızlarını ise sağ bırakıyordu. Belli ki o, bozgunculardandı. Biz ise istiyorduk ki, o yerde güçsüz düşürülenlere lütufta bulunalım, onları önderler yapalım, onlara (ötekilerin) yerini aldıralım. Ve o yerde onları hâkim kılalım, Firavun ile Hâmân ve ordularına, onlardan çekinmekte oldukları şeyi gösterelim." (Kasas; 28/4-6)

"Elif, Lâm, Mîm. İnsanlar, imtihandan geçirilmeden, sadece 'iman ettik' demeleriyle bırakılıvereceklerini mi sandılar? And olsun ki, biz onlardan öncekileri de imtihandan geçirmişizdir. Elbette Allah, doğruları ortaya çıkaracak, yalancıları da mutlaka ortaya koyacaktır." (Ankebut; 29/1-3)

FREE EAST TURKISTAN SYMPOSIUM

İHH İNSANİ YARDIM VAKFI
THE FOUNDATION FOR HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS AND HUMANITARIAN RELIEF

Foreword

East Turkestan, which was frequently invaded by Chinese armies since the second half of the 18th century, occupied in 1949 and officially declared an autonomous region of China in 1955, is still under occupation. Crimes against humanity are perpetrated in Kashgar, Urumqi, Turpan, and other historical East Turkestani territories.

Basic human rights of the East Turkestani people have been usurped for 61 years. As a result of the systematic settlement of ethnic Chinese population in East Turkestan, local people are forced to migrate within East Turkestan or leave the region and join diaspora in different parts of the world. Stealing of newborn babies from their mother through strict birth control policies, ban on Islamic fasting and attending mosques, imposition of Chinese as the obligatory language of education, restrictions on education, employment and health services, forced labor, exiles, detention, unjust imprisonment and similar practices have become a part of the daily life of the East Turkestani people.

The story of a people that have live under oppressive policies fails to appear on the world agenda because of realpolitik of international relations, disinformation and distortions. This study contains the papers presented at Free East Turkestan Symposium that aims to expose unlawful practices the local peoples have faced for decades, open the region to the inspection of civilian human rights organizations, work out plans to ensure delivery of humanitarian aid to all parts of East Turkestan, and include official and civilian, local and international authorities in search for a resolution that favors rights and justice for the East Turkestani people. Published in Turkish, English, Uyghur and Arabic languages, this study hopes to contribute to a better understanding of the East Turkestani problem and to the struggle of the East Turkestani people.

Atty F. Bulent Yildirim
President of IHH Humanitarian Relief Foundation

Why East Turkistan Symposium?

With its geopolitical location and rich underground resources, such as oil, gold, uranium and coal, East Turkestan has always attracted the interest of its neighbors. China, with its long record of exploiting the region's resources and attempts at genocide, ethnic and religious assimilation, as well as human rights violations, has blocked the reporting of regional developments to the world; to this end China attempts to isolate the region from the rest of the world by controlling the use of means of communication.

The human rights breaches perpetrated by China have been widely documented in reports from international human rights organizations and reports leaked to world public opinion by the population of East Turkestan. China has even attempted the mass slaughter of the local population and has subjected East Turkistanis within the Chinese borders to policies of arbitrary detention and torture, extrajudicial killing and executions, forced abortions, sterilization, exile, bans on religious education and worship, restrictions on the use of public services, the intentional spread of AIDS and similar lethal, infectious diseases, forced labor, forced migration for employment, restrictions on traveling and movement, and control of the means of correspondence and communication; such policies have been made a part of daily life in East Turkestan.

The question of East Turkestan has ceased to be an internal problem; due to unjust Chinese practices it has now become a humanitarian problem for the entire world. Therefore, all civilian and state authorities, all parliaments, all NGOs, all international tribunals, the United Nations and similar international bodies worldwide, in particular Turkey and other Turkic republics have a responsibility to bring Chinese oppression to an end. The UN recognizes the East Turkestan territory; therefore, the UN Security Council should decide in favor of the

oppressed East Turkestani people by placing sanctions on China, even though the Chinese have the right to a veto in the Council. The regions hit by the recent crisis, particularly Urumqi, should be immediately opened to inspection by the international community and world public opinion; the entry of humanitarian aid to the region should be secured. The decisions and attitudes of the above-mentioned mechanisms will be largely shaped by the stance taken up by countries which have political and economic relations with China. This attitude must include a historical responsibility.

Human rights violations in China, in particular the restrictions on the right to life and the freedom of worship, have caused concern in the Islamic world. The suppression of the East Turkestan problem for the sake of economic and commercial benefits with China is upsetting to Muslim people. Therefore, the governments of Muslim countries should stand united on the East Turkestan issue. The Organization of the Islamic Conference should immediately meet and urge member countries and other countries to review their political and economic relations with China, bringing them into favor of the people of East Turkestan. China needs the Islamic world as an economic market. A victory in this issue will help strengthen the Islamic union.

Turkey has the position and the ability to urge the Islamic world to take action. It should review political and economic cooperation with China in order to protect the rights and liberties of the people of East Turkestan and it should take up the position of observer for East Turkestan.

International mechanisms have now lost their ability to function and international law is no longer a solution; this situation is even more threatening to world peace than nuclear armament. We, as people with a responsibility to humanity, have organized this symposium to contribute to the resolution of the East Turkestan question, which we regard to be a problem of all humanity. Acting in accordance with the principle that any policy which renders people helpless or causes them to suffering, no matter where or by whom it is committed, is a crime against humanity, we call on all the relevant authorities to take the necessary actions and do whatever they can to establish justice.

I. SESSION

PAST AND PRESENT OF EAST TURKISTAN

Chairman: Ahmet Faruk Unsal

- **Prof Alimcan Inayet**, Ege University, TURKEY
- **Prof Alaeddin Yalcinkaya**, Sakarya University, TURKEY
- **Dr Akram Hicazi**, Researcher-Writer, JORDAN
- **Seyit Tumturk**, Vice President of World Uyghur Congress, TURKEY
- **Tseten Samdup Chhoekyapa**, Representative of His Holiness the Dalai Lama, SWITZERLAND
- **Dr Meryem Hakim**, Izmir University, TURKEY

Prof. Dr. Alimcan Inayet
Lecturer in the Institute of Turkish World Studies, Ege Universty

Translated from Turkish by Yusuf Baybars Oncu

East Turkistan as a Cradle of Civilizations

1. The name "East Turkistan"

East Turkistan has not always been Chinese territory, despite Chinese claims; it is a Turkic land. The Chinese used the name "Xiyu" -meaning "Western Lands"- for East Turkistan until 1884. Xiyu is not a proper geographical name, but a general one that indicates a significant part of Central Asia, including East Turkistan. The Chinese started to call this land Xinjiang (Shincang, Sincan, Sinkiang) -which means "new border"- from 1884, thus admitting that they were occupational forces in these lands which they claim have always been Chinese.

As far as the name East Turkistan in Western literature is concerned, according to the *Shehname* (A famous Persian chronicle, written in verse), the lands on which the Turks lived were called *Turan* before the birth of Christ.[1] The name "Turan" was changed to "Turkistan" in Arabic and Persian sources after the 7th century A.D. According to Marco Polo, the East Turkistan Region was known as "Great Turkey".[2] In the Turfan scripts, the name given to these lands by the Uyghur Turks living there was the *Uyghur Province*[3]. We also find the name "Uyghuristan". After the Russian occupation in the western part of Uluğ Turkistan, a name meaning "Great Turkey", in the late 19th century, the part that remained in the east was known as "East Turkistan".

2. The national identity of the Uyghur Turks

It is without a doubt that the Uyghur people who live in East Turkistan are Turkic both ethnically and culturally. In the Orkhon Inscriptions, Bilge Kagan states, "the Nine Oguz were mine". It is widely recognized that the Nine Oguz were Uyghur Turks. When Singku Seli Tutung, a famous translator in the 10th

century, translated the Altın Yaruk from Chinese into Uyghur, he used the expression the "Turkish Language" or the "Turkish-Uyghur Language" to describe the language of the Uyghur people.[4] There are many statements in the famous Divanü Lügati't-Türk by Mahmud of Kashgar which state that the Uyghur people are Turkic. However, the Chinese have never recognized this historical and scientific fact, and even today claim that there is no "Turkic Nation" or "Turk" in the world, in the contemporary sense. They argue that the Turks left the scene of history during the late period of the Tang Dynasty and that concepts such as "Turk" or "Turkic Nation" have been manipulated to serve some Pan-Turkic circles.[5] In the same way that the Chinese deny the Turkic identity of the Uyghur people, they also refuse to recognize the geographical name "East Turkistan". Such a position and attitude by the Chinese is completely political, but this can never change the truth.

3. East Turkistan as the cradle of civilizations

In the pre-Islamic period, East Turkistan, which is on the route of the historical Silk Road, was a meeting point for the Shaman civilization, the Indian civilization and the Hellenic civilization. Due to the fact that the Uyghur Turks had converted to Islam in the 10th century, this became a region in which Islamic civilization, Buddhist civilization and Western Christian civilization merged.

Under the influence of such a cultural environment, the Uyghur Turks created an exclusive culture for themselves in these lands, and East Turkistan became the centre of Turkic national culture in terms of language, religion, literature and arts. This cultural environment resulted in the first written literature, the first written law and the first book-printing technique in Turkic culture; it also became a venue for education of prominent people such as Mahmud of Kashgar, Yusuf Has Hacib, Hodja Ahmet Yesevi,[6] as well as the composition of musical masterpieces, such as 12 musical modes. The qariz culture -the underground water galleries- which is considered to be a wonder of human history, was constructed in this region.

During the 1,000-year historical period in which the Uyghur Turks enjoyed an established culture in place of their traditional nomadic one, they produced an unprecedented civilization of tolerance, never regarding any foreign culture as different. Throughout their history they adhered to the Shaman belief, the

Maniheist religion, and Christianity and Islam; they became the protectors of all these faiths. During the 5th and 6th centuries, Hoten, Kucha and Turfan were important centres of the Buddhist culture, with Turfan being an important region for Buddhist, Maniheist and Nasturi Christian activities in the 8th and 9th centuries. Literary works, books translated from other languages and drawings on the walls of Buddhist temples, reflecting the Buddhist and Maniheist faith, are all products of this period. When Satuk Bugra Khan, the sultan of the Karahanli State, converted to Islam in the 10th century, the Uyghur Turks also converted to Islam. Masterpieces such as the *Kutadgu Bilig* (the Sacred Knowledge) and *Divanü Lügati't-Türk* (Collection of Turkish Dictionaries) are products of the Islamic period of the Uyghur Turks. Uyghur Turks, who were very tolerant to different religions, were interested in foreign cultures and adopted them when suitable. For instance, the Uyghur people originally used the Gokturk alphabet, but they also used the Soğd-Uyghur alphabet, the Jagatai alphabet, the Cyrillic alphabet and the Latin alphabet. Today, they use an alphabet derived from the Arabic script.

Uyghur Turks shared the knowledge they had accumulated with other nations and taught Genghis Khan and his sons how to use the alphabet, the seal, diplomacy and state bureaucracy. In this way, the Uyghur Turks made a great contribution to the success of Genghis Khan.

The Uyghur Turks established various states throughout history and their state organisation and administration were reflected in the *Kutadgu Bilig* of Yusuf Has Hacib. The Uyghur Turkic state administration was not based on "absorbing and demolishing", but on "existence and protection", and in this way the wolf and the lamb could peacefully co-exist.[7]

The states founded by the Uyghur Turks in East Turkistan include the following:

The Idikut Uyghur State: This state, which was established in 856 by Mengli Tigin (Ulug Tengride Kut Bolmış Alp Kulug Bilge Kagan), continued to exist under the Mongol Empire after the 13th century.

The Karahanli State: This state, established in the 10th century by Bilge Kul Kadır Khan, became the first Muslim-Turkic state in Turkic history when Sultan

Satuk Bugra Khan converted to Islam. This state was destroyed by the Kara-Hitay State in the 13th century.

The Jagatai State: This state, which was governed by Jagatai Khan, the second son of the Mongolian emperor Genghis Khan, and his descendants, collapsed in the 15th century.

The Khanate of Saidiye Yarkent: This state, established by Seyit Khan -a descendent of Tamerlane- in the 16th century, ruled until the 17th century.

The Hodjas Government: The administration of the Khanate of Saidiye Yarkent was conquered by the Hodjas in the 17th century, and East Turkistan was governed by them for 77 years.

The Kashgar Khanate: This khanate was established by Yakup Beg in 1868 and he ruled for about 10 years. This khanate was officially annexed to the Ottoman Empire on the request of Yakup Beg -the khan of Kashgar- and this request was accepted by the Ottoman sultan. After the death of Yakup Beg in 1877, the Chinese occupied East Turkistan and this occupation was finalized in 1879.

The Islamic Republic of East Turkistan: This state was founded on 12 November, 1933, after a national insurgence broke out in East Turkistan. The president of the state was Hocaniyaz Hadji. This state collapsed after a joint Russian-Chinese attack in 1934.

The Republic of East Turkistan: This state was established on 12 November, 1944. The president of the state was Ali Han Tore. This state collapsed after the Chinese-Communist occupation in East Turkistan in 1949.

What we know today as "the East Turkistan Issue" arose from the Chinese occupation of these lands in the 19th century; this situation became permanent during the Nationalist (Kuomintang) and Chinese Communist governments.

4. Is East Turkistan a Chinese land?

The Chinese claim that Xinjiang has always been a part of Chinese territory is used to justify their occupation of East Turkistan. Although the Chinese first entered East Turkistan during the Han Dynasty, this was to ensure security for the

Silk Way. The structures that China tries to present as having been administrative units of the central Chinese administration in the past are nothing but security stations they had erected along the Silk Way. After the Battle of Talas in 751, the Chinese left these lands for more than 1,000 years.[8] Therefore, the Chinese are in no way justified in the claim that East Turkistan has always been Chinese territory.

The name "Xinjiang" (New Border), given to East Turkistan by the Chinese and the demographic structure of the Chinese Han people in East Turkistan in 1940s and 1950s refute Chinese claims that East Turkistan was "always Chinese territory".

The Chinese (Han) Population in East Turkistan in 1941:[9]

Ethnic Groups	Population	Proportion
Uyghur	2,984,000	80.0%
Kazakh	326,000	8.7%
Kyrgyz	65,000	1.7%
Dongan	92,000	2.5%
Chinese (Han)	**187,000**	**5.0%**
Mongol	76,000	2.0%
Total	3,730,000	100%

The Chinese (Han) population in the tables consists of the families of the Chinese occupational army troops, not Chinese people who had settled in the region.

5. The assimilation policy of the Chinese administration against Uyghur Turks

5. 1. The era of the Manchu-Qing Dynasty

The attack on China by land and sea carried out by Western states in the late 19th century -the final period of the Manchu-Qing dynasty- led the Chinese to establish both territorial and marine defence lines; as a result, the East Turkistan

geography was regarded as a significant land defence chain by the Chinese. China deemed it necessary to pacify the dominant element of the region, namely the Turkic population, to secure this defence line, and thus they implemented a policy of bringing Chinese immigrants from inner parts of China to East Turkistan, integrating East Turkistan into China, and Sinicizing the people of the region through Chinese education. For instance, General Zuo Zong-Tang, who occupied East Turkistan, opened a Chinese school where he collected the children of wealthy people and forced them to undergo Chinese education.

"Although there was no reason to do so, the Chinese invaded our country. They carried out unimaginable atrocities and oppression. The Muslim people of Kashgar were helpless against such a violent occupation and atrocity. The people of Kashgar are mourning their fathers and mothers, sons and daughters, husbands and wives. The fire of revenge is burning in the very heart of each member of this nation. The Chinese have recently started to collect our children and teach them the Chinese language and force them to carry out Chinese religious ceremonies in their schools; this has exhausted the patience of the Muslim people there."[10]

The schools, known as "Shotang", also instructed Uyghur children in Chinese during the Yang Zengxin era. This assimilation policy, initiated by the Manchu-Qing dynasty, was also followed verbatim during the Nationalist Chinese (Guo-Min-Dang) administration.

5. 2. The era of Nationalist China (Kuomintang)

The left-wing revolutionist Chinese, including Sun Zhongshan, the founder of the Republic of China, changed "the idea of a Republic based on five ethnic groups" (五族共和), which had been put forward by the right-wing conservatives during the first years of the republic, into "the idea of Chinese Nationalism" (中华民族主义), which was primarily based on using the Han ethnic group to Sinicize (汉化主义) the other ethnic groups in the country. Their goal was to assimilate minor and weaker nations in China and to thus formulate a greater nation and establish a nation state. Thus, the left-wing revolutionists represented by Sun Zhongshan were avid defenders of the principles of "Great Han Nationalism" (大汉族主义) and "assimilation" (同化主义).[11] Sun Zhongshan did not regard the Manchu people who ruled China for 300 years as Chinese people, and therefore demanded that they be exiled from China. Nevertheless, the sovereignty right

of China would be jeopardized in the international arena if the Manchu people and their government in China were denied, as this would mean rejecting the legacy and historical heritage of China as a whole. Therefore, Sun Zhongshan had to recognize the Manchu government as the legitimate government of China, and abandoned the idea of "Great Han Nationalism", rather adopting a principle of "Chinese Nationalism". However, he actually never abandoned the principles of "Great Han Nationalism" or "assimilation". The assimilation principle of Sun Zhongshan underpinned any policy that was implemented by the Nationalist Chinese (Kuomintang) administration against East Turkistan. Once the Nationalist Chinese government took over the administrative organisation of the Manchu-Qing Empire in East Turkistan, they first appointed officers to cities and towns in East Turkistan and thereby tried to break the influence of the Turkic people in the administration. They swept away the people in Gun-Chung whose livelihood was connected to cattle-breeding and replaced them with Chinese (Han) farmers in 1943. Sheng Shih-Tsai first appeared with the slogan of "Equality of all Peoples", however, he massacred more than 150,000 people, most of whom were elites or intellectuals. The Nationalist Chinese government also planned to transfer 1 million Chinese (Han) people to East Turkistan; however, this plan could not be implemented due to the war in which they were fighting against the Chinese Communists. This plan was later implemented by the Chinese Communists even more harshly

5. 3. The era of Communist China

While the Chinese Communists were struggling against the Nationalist Chinese (Kuomintang) government, they were in need of the support of the Han Chinese as well as other nations; they made incredible promises concerning minority rights. The Communists, who had declared that they would unconditionally recognize the right of self determination for non-Han people, attempted to establish a Soviet-style, federative state structure in China. Furthermore, Mao Zedong demanded the independence of the region in which he grew up, the Hunan Province, in the 1910s and 1920s, suggesting the division of China into 27 separate states.[12] It was stated at the Second National Convention of the Chinese Communist Party, held in July 1922, that a federal republic of China, including Mongolia, Tibet and the Uyghur regions, would be established, based on the principle of a voluntary

federation.[13] It was stated in the "Draft Constitution of the Soviet Republic of China", which was voted on in the Preliminary Commission of the First National Soviet Representatives Meeting of the Chinese Communist Party in November 1931, that nations would be provided with the right to self determination, and that nations such as Mongolia, the Uyghur region and Tibet would be entitled to separate from the state and be free to decided whether to join or leave the Chinese Soviet Federation or to establish their own autonomies.[14] However, the Chinese Communists suddenly changed their minds in 1949, and totally abandoned the promises they had made, and by which they had deceived nations such as Mongolia, the Uyghur region and Tibet. When the Chinese Communists came to power, they continued the assimilation policy of the Nationalist Chinese (Kuomintang) government, despite the fact that they had accused the later for assimilating the minorities. For instance, the project of transferring Chinese (Han) population to East Turkistan, which had already been planned, but could not be implemented by the Nationalist administration, was implemented by the Chinese Communists. The table below clearly reflects the situation:[15]

The Chinese (Han) population in the region in 1953 was as below:

Ethnic Groups	Population	Proportion
Uyghur	3,640,000	74.7%
Chinese (Han)	**299,000**	**6.1%**
Kazakh	492,000	10.1%
Dongan	150,000	3.1%
Kyrgyz	68,000	1.4%

The Chinese (Han) population in the region in 1964 was as below:

Ethnic Groups	Population	Proportion
Uyghur	4,021,200	54.0%
Chinese (Han)	**2,445,400**	**32.9%**
Kazakh	501,400	6.7%
Dongan	271,000	3.6%
Kyrgyz	69,200	0.9%

This proportion reached 40% in 1982:

Ethnic Groups	Population	Proportion
Uyghur	5,995,000	45.8%
Chinese (Han)	5,284,000	40.4%
Kazakh	903,000	6.9%
Dongan	567,000	4.3%
Kyrgyz	112,000	0.9%

These figures do not include the troops of the Chinese administration's production-construction army (Sheng-Chan Jian-She Bing-Tuan) in East Turkistan. The number of these troops was 2,287,896 in 1995 and corresponded to 13.8% of the overall population in East Turkistan. Therefore, the Chinese population in the region actually amounts to 54.2% of the overall population today.

Obviously, the Chinese communists have distorted the demographic structure in the region by transferring a Chinese (Han) population to East Turkistan since 1950s, and thus making the Uyghur Turks a minority in their own land. This population transfer is still continuing today through various channels and the presence of the Uyghur Turks has thus come under threat.

In addition to this intensive population transfer to East Turkistan, the Chinese Communist administration has directly and indirectly applied different methods, including the banning of the Uyghur language in public offices, changing the alphabet, forcing education in the Chinese language, bi-lingual education, birth restrictions, and the restriction of religious activities and prayer.[16]

6. The current situation in East Turkistan

Today, East Turkistan -which is also known as "Xinjiang" by the Chinese- is the second largest country after Kazakhstan in Central Asia, with an area of 1,644,000 square km. The country, which covers the Tien Shan Mountains, the Altai Mountains, the Pamir Mountains, the Taklimakan Desert and the Tarim River, is bordered by the Russian Federation to the north, Mongolia to the north-east, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Pakistan, Afghanistan and Tajikistan to the west, Tibet and India to the south, and China to the east.

The demographic structure of East Turkistan as of 1996:[17]

Ethnic Groups	Population
Uyghur	7,916,013
Kazakh	1,258,521
Kyrgyz	160,483
Uzbek	13,498
Tatar	4,700
Chinese (Han)	**6,432,816**
Dongan	760,181
Mongol	155,415
Manchu	20,559
Russian	9,206
Xibe	38,854
Dagur	6,386
Tajik	38,000
Total	16,892,900

6. 1. The economic structure of East Turkistan

The economy of East Turkistan relies on agriculture. Wheat, rice, cotton, barley, corn, beet, cannabis, apples, grapes, peaches, figs, pears, melons and water-melons are grown in the region. The northern parts of East Turkistan are heavily involved in live stock-breeding. Today, this region has more than 60 million head of cattle, sheep and goats. Furthermore, trade is another key component of the economy in East Turkistan. Urumchi, Kashgar and Hoten are important trade centres.

East Turkistan is very rich in natural resources, including oil, natural gas, coal, gold and uranium. China meets 25% of her oil requirements from this region. The most recent studies have shown that the natural gas reserve in East Turkistan is 1 trillion 400 billion cubic meters, an amount that can meet the natural gas requirement of China for 30 years.[18] The coal reserves of East Turkistan constitute 40% of the overall coal reserves of China.

6. 2. The administrative structure of East Turkistan

The official name of East Turkistan in China in Uyghur is the "Xinjiang Uyghur Otonom Rayoni" (the Xinjiang Uyghur Autonomous Region). It was established on 1 October 1955. There are 5 autonomous prefectures, 6 autonomous Counties 8 cities and 62 districts in the Autonomous Uyghur Region. The autonomous regions are as follows:[19]

Autonomous Regions	Date of Establishment	The proportion of autonomous ethnic groups to the overall population in the region
Yanqi Hui Autonomous County	15.03.1954	32.70%
Qapqal Xibe Autonomous County	25.03.1954	28.00%
Bayingolin Mongol Autonomous Prefecture	23.06.1954	35.00%
Bortala Mongol Autonomous Prefecture	13.07.1954	24.80%
Kizilsu Kyrgyz Autonomous Prefecture	14.07.1954	36.00%
Changyi Hui Autonomous Prefecture	15.07.1954	37.00%
Mori Kazakh Autonomous County	17.07.1954	33.00%
Hoboksar Mongol Autonomous County	10.09.1954	58.00%
Taxkorgan Tajik Autonomous County	17.09.1954	78.10%
Barkol Kazakh Autonomous County	30.09.1954	31.00%
Ili Kazakh Autonomous Prefecture	27.11.1954	53.47%

All government organs and offices have a Communist Party Secretariat, which has the power to make binding decisions. It is impossible to take part in the administration without being a member of the Communist Party.

7. The actual problems in East Turkistan

7. 1. Allegedly East Turkistan is an autonomous region. However the rights and authority that are the result of such autonomy have been severely violated.

7. 2. The government policy for encouraging settlement in the region is

still continuing. Chinese immigrants who settle in the region are upsetting the demography of the region to the detriment of the Turkic population, and this in turn results in serious social problems. Such problems can be listed as follows:

7. 2. 1. Due to intensive immigration, the Turkic people in East Turkistan have been deprived of fertile lands and face problems in employment, education, culture and security, which are growing with every passing day.

7. 2. 2. The unemployment problem in the Uyghur Turks has been aggravated due to intensive immigration into the region. Many people are losing their jobs due to the privatization of public enterprises. It is often impossible for university graduates to find a job, which results in an increased number of unemployed youngsters, and thus an increase in crimes such as prostitution, drug trafficking, robbery and fraud.

7. 2. 3. In order to give momentum to the Sinicization of young Uyghurs, the tension between the young Uyghurs who have been forced to migrate to inner parts of China and Chinese youngsters is increasing day by day, thus paving the way for potential social conflict. The conflict between the Uyghur workers and the Chinese workers in Shaoguan, which ignited the incidents in Urumchi on 5 July, 2009, was a result of this policy.

7. 3. In addition to this intensive immigration policy, the restriction on births is still being severely implemented in the region, despite serious objections. Although the Chinese administration claims that they have implemented such a birth policy in order to "increase the quality of the nation", to "increase the welfare of people of the region", "for development of the region", and "for the good of Uyghur Turks", it is obvious that the actual goal is to keep the Turkic population under control and to increase the Chinese (Han) population in the region.

7. 4. The nuclear tests deliberately conducted by the Chinese administration in East Turkistan have resulted in various diseases and serious medical conditions in the region, such as hepatitis, cancer, and birth defects.

7. 5. The Chinese administration, which banned education in the Uyghur language, which had been the norm until the 1990s, replacing it with education in Chinese, has restricted the educational rights and opportunities of the Turkic population in East Turkistan. Although the Chinese government claims that

they are aiming to increase the educational and cultural level of the people in the region via education in Chinese, it is also obvious that the actual goal is to accelerate the assimilation process.

7. 6. Freedom of prayer is restricted. Under the Chinese Constitution, any citizen is entitled to believe or not believe in a religion or faith. However, the people of East Turkistan have been deprived of this freedom. The entire Turkic population in East Turkistan is Muslim, yet they are not free to practice their religion. Muslim people who are civil servants are not allowed to pray or fast. In an atmosphere where unemployment, moral degradation, prostitution, alcohol and drugs prevail, religious preaching and the Islamic way of life have been prohibited on the excuse of fundamentalism and terror.

7.7. The Uyghur people are subjects to serious insults and degrading behaviour due to the increasing number of Chinese (Han) residents. Such behaviour includes not being allowed into hotels, being exiled from the cities, being barred from going to certain areas, arbitrary arrests, being treated like terrorists, and difficulties encountered in bureaucratic procedures (e.g. passport formalities), plus many more.

7. 8. The natural resources are being exploited and the people of the region are suffering from scarcity, despite the abundant wealth. However, the Autonomous Rights and Authorities specify that the utilization and exploitation of natural resources shall belong to the the autonomous region itself.

Conclusion

Despite the claims of the Chinese, East Turkistan has always been a Turkic land, not a Chinese land. The history of these lands has been written with the blood of the Turkic nation. However, this land, the cradle of Turkic culture and a cradle of civilizations, has suffered from Chinese occupation from the 19th century on. After this occupation, the Chinese administration has pursued a systematic assimilation policy in order to integrate this region into China and to Sinicize the Uyghur Turks in the region. Today, the factor that lies under many of the problems in East Turkistan is the assimilation and annihilation policies that are being pursued by the Chinese against the Uyghur Turks. The Chinese (Han) people have always regarded other non-Chinese ethnic groups as a potential

threat and consider assimilation as the only way to remove this threat. Even today, the Chinese government devises various political and social plans to help attain the goal of assimilation; in order to attain this goal, the Chinese government does not respect the rights or liberties of the minorities, which are guaranteed under the Chinese Constitution, and violates rights, such as the right to speak one's native language, education in one's native language, freedom of expression, freedom of religion, and freedom of propagation. The Uyghur Turks demand that the Chinese administration abandons these assimilation and annihilation policies that are inflicted upon minorities, and that they respect human rights, minority rights, cultural rights, and grant minorities the right to self determination.

Endnotes

1 Tuncer Baykara, Türk, *Türklük ve Türkler,* 2. Edition, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006, pp. 97-100 .

2 Jean-Paul Roux, *Türklerin Tarihi-Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl,* İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2004, p. 31.

3 *Taşddın sıngar aklatmış ıdduk on Uyghur ilinte*. See. Gabain, Annamarie von; Winter, Werner. Türkische Turfan-Text IX, "Ein Hymnus an den Vater Mani auf 'Tocharische' B mit alttürkischer Übersetzung", *ADAW*, Berlin: 1958; *On Uyghur il uluşnug*. See. Peter Zieme. Buddhistische Stabreimdichtungen der Uiguren, *Berliner Turfantexte XIII*, Berlin 1985.

4 Yasin Huşur, "Eski Çince Vesikalarda 'Xiongnu' Gibi İsimlerin Uyghurcadaki Çevirisi", *Minzu Yuwen*, No 1, 2006, p. 19

5 Ottura Asiya ve Cenubiy Asiyadiki Millet, *Din Tokunuşi*, Urumçi: Şincang Helk Neşriyatı, 2003, pp. 375-376.

6 Ord. Prof. Dr. Fuad Köprülü states based on "Cevahirü'l-Ebrar min Emvaci'l-Bihar": "Ahmed Yesevi was born in the town of Sayram, which is 176 km to the north east of Aksu District in East Turkistan region of China." See *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 7. Edition, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991, p. 61. Kikçine Bahadır, who was the father of Ali Şir Nevai, was a famous Uyghur, too. See. *İslam Ansiklopedisi*, Volume 2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989, p. 449

7 "Thus did the Khan bring order to his country, his people got rich; in that period, lambs and wolves drank water from the same place." (449); "Look, he tied a belt of bliss around the world; wolves and lambs lived together." (461); "Many hungry wolves gathered at the door; Hey the Khan, thou protect the lambs." (1413); "Wolves and lambs became friends." (3096) See. Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig,* İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2008.

8 The Chinese attempts to explain the 1000-year period by manipulating the diplomatic relations between Chinese dynasties and Turkic States founded in east Turkistan. For instance, China considers the gifts sent by Turkic states to Chinese dynasties as "taxes" and thereby attempts to present this as an affiliation between the central government and khanates. However, historians have recently found out that the Chinese recorded the gifts of Chinese Emperors to foreigners as "gifts" or "presents" whereas they recorded the gifts coming from foreign states as "taxes". They also recorded the annual taxes which the Chinese regularly paid to Gokturk and Uyghur Khanates as "gifts" or "presents". Therefore, the concept "Who pays tax to China is affiliated to China" has no validity.

9 Zhe Wu, (吳啟訥), Xinjiang: Ethnic Identity, International Competition and Chinese Revolution, 1944-1962 (新疆：民族認同、國際競爭與中國革命, 1944-1962), University of Taiwan, Faculty of Letters, Department of Historical Researches, a Doctoral Thesis, Taipei: 2006.

10 From the letter of Kulu Bey -the son of Yakup Bey, the Kashgar Khan- to the Ottoman Sultan. See. Osmanlı Devleti İle Kafkasya, Türkistan ve Kırım Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Belgeleri, (1687-1908 Yılları Arası), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Publication No. 3, Ankara-June 1992, pp. 154-158

11 It is also seen by the fact that the mostly highlighted and underlined subject in the famous speech of Sun Zhongshan called "San-min-zhu-yi" (Three principles for People: Nationalism, democracy and welfare) was nationalism.

12 *Works of Mao Zedong in Early Period (6. 1912-1920),* Hunan Publication, Changsha, 1990. He thought that Chinese Communists were respon-

sible for helping the people of Mongolia, East Turkistan, Tibet and Qinghai to gain their rights to autonomy and self determination. Autonomy of provinces would not result in collapse of China. On the contrary it would produce a federal state structure.

13 "Documents concerning Ethnic Issues" (民族問題文獻彙編), *Chinese Communist Party Centre, Publication of the Party Academy* (中共中央黨校出版社), Beijing: 1991, p. 15-16.

14 "Documents concerning Ethnic Issues", p. 123-124.

15 Zhe Wu, (吳啟訥), *Ibid*.

16 Zhu Kunren, a board member of the Standing Committee of the 10th National People's Council in China, Deputy Director of the Legislative Commission of National People's Council, Former Political Commissioner of the General Logistics Department of the Freedom Army clearly stated in his article "the Superficial Judgement concerning the Separatism Issue in Xinjiang" that the ultimate goal of Chinese Government is to assimilate Uyghur people.

17 1997 Şincang Yılnamisi, *Şincang Helk Neşriyatı*, Urumchi: 1998, p. 15

18 The news of RFA (Radio Free Asia) on 18. 01. 2010.

19 Zhe Wu, (吳啟訥), *Ibid*.

Prof Alaeddin Yalcinkaya
Sakarya University Head of International Relations' Department

Translated from Turkish by Yusuf Baybars Oncu

Important Crossroads and the Chinese Occupation in the History of Eastern Turkistan

Introduction

Turkistan, meaning the Land of Turks, is the name of the territory that extends from the Tian Shan Mountains towards the Caspian Sea; this area is divided into two, the Eastern and the Western parts. Western Turkistan is composed of the region that contains Kazakhstan, Uzbekistan, Tajikistan and Turkmenistan; this region was occupied by Russian forces between 1715 and 1897. The Russian rule of Western Turkistan lasted until the collapse of the Soviet Union. Eastern Turkistan is currently under the occupation of China and is known by the Chinese administration as the Xinjiang Uyghur Autonomous Region.

Turkistan, along with its Eastern and Western parts, has always been the subject of common-interest policies for imperial states. Particularly in the 19th century, significant ties could often be observed between the Chinese, Russian, Indian and Turkistan states in policies, which were either conducted or supported by Great Britain. Such policies tended to be directed against the Turks, and political conspiracies were concocted to support some particular Turkish political unit, only for it to be abandoned at the first opportunity to another colonial power. Great Britain, pretending to be on the side of the Kashgar State, then persuaded China and Russia to eliminate this Muslim-Turkish state, also providing China with loans to this end. It is highly significant that the policies in this region were defined as the "Great Game". Working from these facts, in particular, in an attempt to understand the current occupation better, I will examine in detail the relationship between Great Britain and the Kashgar State, which was established under the leadership of Bedevlet Yakup Khan, thus focusing on

an important point in the history of Eastern Turkistan. The best expression for the British strategy, including the "divide and rule" policy which was frequently applied by the Chinese, is "the Great Game".

The substitution of the name Turkistan with the more generic phrase of Central Asia was not just a simple change in name; this too was part of the 'Great Game'. No other state than Eastern Turkistan, throughout history, has used this name; this region was called the Turkistan Province after the Russian occupation. However, the region Turkistan has been mentioned in reliable sources throughout the ages. In 1867, the General Province of Turkistan was established, including the recently-occupied regions, to replace the Turkistan Province, with Tashkent being made the capital.[1] On 14 October, 1924, the word "Turkistan" was completely removed from the political literature of Soviet Russia. The name Turkistan was then applied only to the Republic of Eastern Turkistan, which survived from 1944 to 1949.[2] Today, the Chinese government refers to this region, which is currently under Chinese administration, as the Xinjiang Uyghur Autonomous Region. This use of names, which is a part of the assimilation programs of these two totalitarian and oppressive regimes, is tentative, and we sincerely believe that historical and ethnic facts should be among the leading criteria when choosing place names to be used in academic works.

Emphasizing the fact that the term "Turkistan" is no longer used by the Turkic peoples and that the term "Central Asia", no ordinary change of name, has been imposed in Western literature, Baymirza Hayit argues: "Turkistan was mentioned in Soviet terminology as 'Central Asia and Kazakhstan' from 1925. Russia, in an effort to make Turkistan an experimental area to demonstrate that different peoples can be intermingled, rejected the name of this country, as they desired to eliminate a consciousness of membership to the same nation, and also in an effort to make Turkistan a fundamental element of Russian colonialism. Russia does not tolerate the use of the name 'Turkistan'. However, surprisingly, and inaccurately, some Western researchers have used the Russian expression "Central Asia" since the 1950s, thus facilitating the Russian aim to obliterate the word 'Turkistan' from the Western and Muslim world. Turkistan is not the whole of Central Asia, but only a part of it..."[3] Our decision to use the name "Eastern Turkistan" in this study is based not only on these historical, legal and scientific facts, but also on

our perceived duty to alert the academic and diplomatic world against the 'Great Games' of the imperialist nations.

"Turkistan is the vast land also known as *Turan,* which stands on the mid-western section of the Eurasian continent; this word means the lands of the Turks. This land lies between the Ural River and the Caspian Sea on the west and the Altai Mountains and the Chinese border -that is the eastern border of Eastern Turkistan or the Kashgar State- to the east; Iran and Afghanistan form the southern border and the provinces of Tobol and Tomsk [Siberia] are to the north."[4] Turkistan has a total area of 5,340,066 square kilometers; the Chinese-ruled Eastern Part has an area of 1,503,563 square kilometers, while the Western Part has an area of 3,836,503 square kilometers.[5] Eastern Turkistan is heavily mountainous and covered by deserts: here are located the Altai Mountains, Tien Shan Mountains, the Koyunlu Mountains and the Taklimakan Desert. The region has more than 320 rivers, including the Tarım Deryasi, the Ili Irtiş, the Manas, the Ulungur and the Karasheher Rivers.

The period of Turkish rule in Eastern Turkistan

This region has always been an area of conflict between Turks, Mongols and the Chinese. Strong Turkic states have sometimes ruled and invaded neighboring China. Eastern Turkistan has always been regarded as an integral part of Turkistan, that is, the Turkic world, both ethnically and in terms of language and culture. The region fell within the borders of the Hun Turks and the Great Gokturk Empire. The Uyghur, a Turkic clan within the Gokturks, established the Uyghur Khanate in 744 by the Orhon River, making Ordubalıkas their capital. This state was abolished by the Kyrgyz in 840. The Uyghur Khanate was a clans-federation, formed under the rule of nomadic Uyghur noblemen.

When the authority of the Gokturk Dynasty, the Asena, was fading, the Uyghur reunited the people and laid the foundations of a new state. At the time of the collapse of the Gokturk State, the leader of the Uyghur was the chief, known as the *erkin*. With the weakening of the central authority the *erkin*s came together to form *beylik*s. After a transitional period, which lasted more than a century, the Uyghur state was established. Kutlug Bilge Kül, the first khan of the Uyghur, ruled for two years, passing away in 747. He was replaced by his son,

Moyencor Khan (747-759). Moyencor took the neighboring Turkic states and peoples under his control, and extended the borders of his lands until Sir-Derya, on the west. As a result of his fierce attacks, China was forced to pay annual taxes. The influence of the Uyghur Khanate on China continued even during the reign of the later Khans, and in response to the coercive pressure of Alp Bilge Khan the Chinese emperor gave his daughter to the khan in marriage.[6]

After the death of Alp Bilge Khan in 821 the Uyghur state gradually lost its power and authority. It suffered serious harm when the Kyrgyz warriors attacked the capital city of Karabalsagun and massacred the khan and a large majority of the population in 840. The Kansu Uyghur State (The Yellow Uyghur), which was established thereafter, and the Turfan Uyghur State continued to rule some cities of the state; however, they were unable to become a hegemonic power of the region. The last Uyghur state collapsed as a result of the Mongol invasion in 1209.

An important part of the history of Eastern Turkistan consists of the Karahanlilar. The Karahanlilar was the first Turkish state to accept Islam as a whole; they began to rapidly establish cities. The founder of the state was Bilge Kül Kadir Khan, who changed his name to Abdülkerim Satuk Buğra Khan after converting to Islam. The Yabgu of Karluk, who were formerly affiliated with the Uyghur Khanate, declared independence in the Yedisu and Kashgar regions; they became known as the Karahan (the Dark Khan) after the Uyghur state collapsed in 840. This state, which ruled the whole of Turkistan, both East and West, reigned for 372 years over a wide geography from the Aral Lake to China and Mongolia to the east, but finally collapsed in 1212. In 1042 the Karahanlilar State was divided into two parts, East and West, and its final collapse was caused by the Mongol invasion. From 1218 to 1679, after the reign of Genghis Khan, including the era of Tamburlaine, who captured the region in 1365, Eastern Turkistan was ruled under the name of the Jagatai Khanate.

The Jagatai Khanate, which ruled Turkistan and the vicinity for an extended period of time, was established on the lands left by Genghis Khan to his son Jagatai Khan. Genghis Khan shared his lands out among his sons and gave a large part of Transoxiana, the Kara Hitay lands and Kashgar in Eastern Turkistan to his son Jagatai. The state, which was established in 1277, continued until 1370. Mubarek Shah, who acceded to the throne in 1266, was the first Muslim Jagatai

Khan. The Muslim Turks in Eastern Turkistan suffered greatly during the era of Jagatai Khan and other shaman Khans. However, this suffering came to an end when Mubarek Shah took all of Eastern Turkistan completely under his control. The Jagatai Khanate was divided into two in 1340, into the Eastern and the Western parts. Tugluk Tamburlaine, the Eastern Jagatai Khan who governed the east of the Pamir Mountains, (1359-1370) re-united the Jagatai Khanate during his reign.[7]

Nevertheless, Tamburlaine, who was in the service of the Samarqand Amir, took advantage of the lack of authority that was caused by the weakening of the Jagatai Khanate, and seized control of the neighboring provinces, establishing the Tamburlaine State in 1370. He took control of all of Turkistan over a very short period of time and included many other states into his borders. When he died in 1405, the state lost all the territories other than that of Turkistan. Eastern Turkistan remained under the rule of the Tamburlaine State until the death of Uluğ Khan. Although there was no longer a formal Jagatai state, the khans who were descendents from this family continued to rule Eastern Turkistan. The khans that ruled Eastern Turkistan until the early 17th century were from the Jagatai family; that is namely Abdülkerim Khan and later his brother Muhammed Khan. In this era, struggles and conflicts among the sons of Genghis and Tamburlaine, as well as the neighboring Turkic states often had an effect on Eastern Turkistan. This was a glorious period in terms of science and culture, if not in terms of political unity and hegemony outside the region; many great people were educated in the realms of science and culture. The period from the early 17th century to the Chinese occupation in 1757 is known as the Era of the Hodjas.

The era of the Hodjas and Chinese invasions

Abdülkerim Khan, who ruled between 1559 and 1591, invited Hodja Ishak Veli, the son of Mahmud-i Azam, a great scholar from Western Turkistan, to his country to establish unity in Eastern Turkistan. Hodja Ishak Veli traveled around the whole of Eastern Turkistan and reminded the people that Muslims are brothers and sisters, and invited people to unity and solidarity. Unity and solidarity were significantly increased in the country, and this prevented the disintegration of the state. Later, many hodjas, descendants of leading sheiks and scholars in Western Turkistan, such as Hodja Mahmud-i Azam, Hodja Ahmed

Yesevi and Hodja Bahauddin Naqshibendi, were invited to Eastern Turkistan. Although the hodjas were for the most part enlightened people, they sometimes found themselves competing with one another. The Era of the Hodjas lasted until 1757. Eastern Turkistan fell into a form of affiliation with China even before 1758, as the lands of Eastern Turkistan were sometimes *de facto* invaded by the Chinese; after such events, the "Hodjas" would take control of the government once again.

This era also corresponds to the years when Great Britain and other European forces were colonizing the world. China, which was falling more and more under British influence, oppressed any independence movements and demolished any independent state that was established in Eastern Turkistan, despite her domestic problems and colonial influence through every layer of the government. A British-Chinese-made Orientalist view concerning the Era of Hodjas is worth noting: According to what a British civil servant, by the name of G. Macartney, recorded, people did not support the hodjas due to their oppression and corruption, and the Chinese were thereby able to conquer the region once again. Hodja Cihangir, one of these governors, was kept as a prisoner by the Chinese in 1825 and quartered on the order of the Chinese Emperor. Another British civil servant described Yakup Beg, whom people really loved and truly respected, as "a bandit from the lower level". However, in reality the hodjas established their rule with the support of people and always had the love and respect of people. Due to this fact, following the collapse of the Manchu Dynasty in China, the Khan of Hokand in particular searched for members of the families of the hodjas to found a Turkic state in Eastern Turkistan. This and other such similar claims were preparations for preparing a psychological base in the public opinion for British occupation, or encouraging another state to occupy this region with the claim that the people were complaining about the administration or that the governors were corrupt. For the British administration could not put up with a government that was not only competent in its administration and military, but which also brought security and peace to the land, as this was not something that Britain could control.[8]

Before the era of Sheng Tsu, the Chinese Manchu Emperor, Mongolia was occupied by Rabdan, who had been appointed as the Mongol governor, and who had annexed Eastern Turkistan and Tibet. China, uneasy with the over-powerful Mongol Province, annexed Eastern Turkistan in 1757 and later Tibet

came directly under her influence. Later, although the Turkic peoples sometimes drove back the Chinese, Chinese hegemony had put its seal on this era. In the meantime, the Chinese observed that the hodjas, who had great influence on the people, had established a sound rule as governors in provinces such as Kashgar, Yarkent, Turfan and Hoten, and they improved on and continued this system, which they thought would provide better control and allow them to collect taxes more easily. Eastern Turkistan made insurgences against the ever-increasing Chinese oppression a total of 42 times until 1863, after which an independent Kashgar Khanate was established.

The Kashgar (Eastern Turkistan) State

The current political position of Eastern Turkistan is largely due to developments that took place in the late 19th century. Turkistan Republics today, such as Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Tajikistan and Turkmenistan, were under Russian occupation in that era, and this remained the same after the establishment of the Soviet Union. The Russian occupation in Western Turkistan had both British and European dimensions and this was also the case for Eastern Turkistan.[9]

The heroic actions of Yakub Beg of Pishkand during the defense of Hokand, Tashkent and Ak Mesjid against Russian attacks in 1863 attracted the attention of the amir.[10] During the chaos that followed the collapse of the Manchu Dynasty in China in 1864, a delegation chaired by the Kyrgyz chief, Sadig Beg, who was in control of Kashgar at that time, applied to Hokand to send members of the families of the former hodjas to Kashgar to mediate and reconcile the opposing parties there and thus bring peace to the region. As stated above, the descendants of the hodjas in Hokand had settled in the region during the Chinese invasions. Obviously, the rule of the hodjas was not a time that people complained about; rather, even the grandchildren of the hodjas were widely accepted and well-respected. The last government of the hodjas before the Kashgar State was between 1826 and 1840, during which time they repelled Chinese attacks with the help of the khan of Hokand, Muhammed Ali (1822-1842). The khan of Hokand sent Burzug Khan, the only surviving son of Cihangir Khan, who had ruled the region successfully until 40 years previously, and Yakub Beg as the military commander with some

military troops. Yakub Beg and Buzurg Khan failed to save Kashgar from Chinese occupation in 1865. Then, Yakub Beg took over the government. After Tashkent was seized by the Russians, Yakub Beg, joined by some Hokand troops, drove back the enemy and established his government in Kashgar.[11] Yakub Beg, who had extensive military experience due to his struggles against Russian troops for many years, came to power and established a sound government, managing to gather together all the Turkic provinces that had been so dispersed and had been fighting against one another.

In the early years, both Great Britain and Russia recognized the Kashgar State that had been established by Yakub Beg; the latter was addressed as *Bedevlet* (Founder of the State). This recognition by these imperialist powers was mainly due to commercial interests. Trade delegations immediately started to be sent and attempts were made for the signing of agreements. However, Britain did not trust the Bedevlet Government. In particular, the fact that this state had close ties with the Ottomans was a source of concern for the British. Thus, Great Britain connived to facilitate the Russian occupation in Ili. As noted in some British documents, insurgences of Tungani chiefs in the north of Kashgar against the Chinese administration in 1863 and Atalik Gazi's[12] capturing of Aksu, Turfan, Hochi and Karasehir in the north of the Altai Mountains in the summer of 1867 were overlooked.[13]

The sovereign power of China was the Manchu dynasty, which by this time had also collapsed. Before the arrival of Atalik Gazi, this region played host to some Turkic statelets that were in conflict with one another, as well as Chinese governors who had broken away from the center. Although the British always stated that they were in control of anything that happened in the region, they claimed that these developments were terrorist actions that emerged from mountainous regions that were beyond their control. When Atalik Gazi was informed that the Russian troops were on the Kashgar border, he marched against the Tungani. Russia captured the border town of Ili; with the removal of the Russian troops a strong Turkish government was established. The British representative Robert B. Shaw, who conveyed this information, notes:

"Their expansion is not only to capture their former lands, which they call the Ancient and Great Kingdom of Tungani, but they are also heading for the existing

Chinese settlement areas in the Eastern Part. Therefore, the northeastern part of Ili is now in their hands and the influence of Atalik Gazi should be eliminated. That region is still known as the most chaotic region, where no chief has taken the lead."[14]

Yakub Beg, who captured Kuca in 1867, Korla 1869 and Turfan 1871, established complete hegemony and state order in the region. A truly independent state emerged as Chinese hegemony ended in Eastern Turkistan. The founder and leader of the State, Amir Yakub, was the first strong and truly independent emperor in Asia in the last several centuries.[15]

Two British officers, Shaw and Hayward, who traveled to the newly-established State of Kashgar, which brought together the Turkish statelets in the former Manchu-ruled regions, were imprisoned after being interrogated by state authorities; they claimed that they were in the region to carry out trade studies on behalf of the queen. They were released after diplomatic talks between the states. According to these two officers, who wanted to travel freely in a newly-established country that had ongoing border-conflicts, the Kashgar State was a completely civilized region where peace and public order prevailed and where people could lead their lives in safety and peace.[16] Such expressions in British documents are important vis-à-vis the real intentions behind the colonial mentality, which was claiming that they were bringing civilization to the region.

Although Great Britain was ready to enter trade negotiations with the Kashgar State, she actually wanted to enjoy free trade without any restrictions or preconditions in these lands, as had been the case during the Manchu era. Yakub Beg was so ambitious about establishing trade agreements that he provided accommodation and security guarantees against any danger or threat on the steppes to encourage merchants to come to Kashgar. The existence of such a guarantee was confirmed by the British representative.[17] Another important issue is that Yakub Beg, who became the ruler of Yarkent, Hoten and Kashgar, distracted the attention of the Hokand and Buhara Khanates, who had suffered during the Russian invasions, away from the British onto himself.[18] Great Britain did not assist any countries who had suffered from Russian invasions, but remained "masterly inactive" so that the occupation would be completed. Additionally, the British were extremely uneasy as the neighboring countries of India regarded

Yakub Khan as the new boss in the region.

The Amir of Kashgar, who had accepted the British delegations and representatives from the very first day, sometimes sent representatives and delegations to India. The first British-Kashgar trade agreement was concluded in 1872.[19] Article 6 of this trade agreement, signed by Sir Douglas Forsyth on behalf of Great Britain, stipulates that Britain was entitled to keep a political agent in Kashgar.[20] After innumerable visits and negotiations to Kashgar, Forsyth notes the following about the economic, social and judicial order there, as well as about the level of civilization in this state:[21]

"People live in comfort and are pleased with their new leader, who rules severely, but wisely and fairly. A powerful state is emerging in a land that is destined to play a significant role between two rival empires in Central Asia some day. Our government in India has to improve her relations with this state and definitely with Atalik Gazi; otherwise we can be sure that the Russians shall do so. Kashgar is a region which has been blessed by God with food and welfare and settled by people who are willing to display hospitality and a warm welcome to their guests. Mirza Shadi feeds his guests in a grand manner; delicious rice, spicy soups and delicious roasts… The chiefs of Yarkent are true artists. They wear extremely elegant aprons, keep their kitchens as clean as possible, stew their food and use high-quality butter. Travelers pass through a town called Kargalik. The main street is 15 feet wide and most parts of the street are covered. All along the road are bakeries, butchers, tobacco-shops, groceries, a university and a school; at the end of the road is a gallows erected to hang two criminals. Their roofs have small gardens on which they plant Chinese flowers. Signs of a progressive and strong government are visible everywhere. The last stop-over before Yarkent during our travels was a place called Yungu Bazaar; the roads were well-kept and there were bridges and canals under construction. This place used to be a swamp until recently. The swamp has been drained by the government and allocated to farmers in a highly liberal way... Thus, a peaceful industry is now working in Yarkent."[22]

Forsyth, who came to this region in September 1873, accompanied by a very large delegation whose aim was to once again improve trade relations with Kashgar, was also given another important mission. The delegation was instructed not only

to sign a trade agreement and to establish permanent diplomatic ties with Kashgar, but also to collect and obtain any topographic, ethnographic and economic data concerning the country of Yakub Beg.[23] Later, a delegation, including Sir Henry Trotter, traveled to Kashgar and signed an agreement which was extremely satisfactory to both sides on the 2nd of February 1874; this agreement was aimed at developing the principles that were to be adhered to in trade relations.[24]

The Forsyth delegation signed a comprehensive trade agreement with the Kashgar Amir. Other delegates prepared a report claiming that, despite everything, Kashgar was unable to resist Russia oppression any more than the other Eastern Turkistan states had been able to. Shaw, who had been sent to Kashgar in line with this agreement, was apparently a mere trade representative. However, his *real* mission was to shoulder responsibility as a political officer when necessary.[25]

During the years when the newly-established Kashgar State had completed its foundation phase, had gained power in military and commercial terms, and was seeking external support, Russia had completed its occupation of the Hokand Khanate. Despite the fact that Russia had already occupied many important places, the Tsar's administration postponed the total occupation of the Khanate and any official announcements of these developments, due to her concerns about international reactions. However, in a state of confusion at the emergence of a strong Muslim State in the region it was decided that this mission should then be completed; the Hokhand Khanate officially collapsed on 2 March 1876.

Occupation of Kashgar by China, assisted by Russia and Great Britain

While British delegations, officers and merchants were traveling to Kashgar to sign agreements and to make contacts, Yakub Beg was carrying out far-reaching activities as a foresighted statesman. The Amir of Kashgar, aware of the vulnerability of his position and circumstances, took into consideration that China -and therefore Great Britain- would not welcome losing their former lands, and that the Russians' advance towards Turkistan had now arrived at the borders of Eastern Turkistan; the decision was made that measures had to be taken against both threats, as well as establishing a political and military cooperation with Great Britain and the Ottoman Empire in particular. He sent his ambassador Seyyid Yakub Khan Töre to Istanbul to present a declaration of loyalty to the sultan

in 1873.[26] Seyyid Yakub also verbally conveyed the situation and needs of his country, in particular their demand for weapons and military training. The sultan ordered the Ottoman government to discuss the issue and the demand for help and allegiance was accepted.[27] However, during the years that Yakub Beg asked the Ottomans for help, the Ottoman Empire was preoccupied with domestic and international problems, some of which stemmed from the embassy of Ignatiev in Istanbul, who was planning to occupy Turkistan. Later, coins were minted and a sermon (*khutba*) was delivered in the name of the Ottoman sultan.[28]

The allegiance of Yakub Beg with the Ottomans and his demand for military experts, weapons and people to train in the use of these weapons was due to the fact that he could no longer receive any positive response to his overtures of friendship with Russia and that Russia had started to pose an immediate threat to Eastern Turkistan with the construction of a castle by the Naryn River. In the meantime, trade relations with the British gradually improved and reached a peak in 1876. The British policy, which was summarized by Lord Lytton as: "The line that we shall adopt in defining our area of political influence area should be in keeping with the geographical lines, which will be actively maintained as necessary," sealed the fate of the Kashgar State. The loving glances exchanged between Britain and Russia were based on their hidden agendas to sustain the Great Game.[29]

The basic element of the Great Game was not China or Russia, who were *de facto* enemies of the Kashgar State; the country could be defended if these two states were opposed. The basic element here was British policy and the representatives who appeared to be friends, and trade agreements with merchants and trade attaches, who were in reality spies to detect the strategic points and weaknesses of the country. Bedevlet Yakub Khan made great efforts to change British policy, which was seemingly friendly, but in fact was of a hostile nature. However, he detected that the British were set against the Turks and that they would support any Chinese forces that might attack Kashgar; he tried his best to defend his country. The US ambassador to St. Petersburg, Mr. Schuyler, notes that Russia was persuaded that it would serve Russian interests if the Kashgar State was destroyed and the region were left to Chinese control:

"In Russia, the idea of helping the Chinese re-occupy Kashgar or even to

occupy Kashgar alone, then delivering it over to the Chinese, has gained emphasis over the last couple years. It was considered to be much more advantageous to have the Chinese, who would go along with the provisions of the agreement and who were much easier to negotiate with, as neighbors rather than the smaller Uzbek statelet of Yakub Beg. Such ideas also defend that Russia should not go beyond the Tien Shan Mountains, perfect natural barriers; some objections were raised to this. Such objections were in agreement with the idea that it was not politically convenient to hand the area back to the Chinese. Thus, once Kashgar had been occupied, the region would most likely remain under Russian control, if there is no strong Chinese army in the vicinity."[30]

The best route for the Ottoman delegation that was carrying aid to Kashgar was through India. However, the delegation encountered many problems due to the blockades in India that had been created by the British.[31] The prevention of Ottoman aid getting to Kashgar by the British, who preferred to remain passive during the occupation of Turkistan, from the very beginning to the end, and who made use of developments in a pragmatic manner, is evidence that demonstrates the real face of British policy.

Seyyid Yakub Efendi, the Kashgar ambassador to Istanbul, was advised to maintain good relations with Russia and to gain the support of Britain. Amir Yakub Khan believed that it was necessary to maintain good relations with both Russia and Britain. Yakub Khan, who was expecting a new attack from the Chinese border, decided to send his ambassador to the Russian and British capitals, as he was unable to establish a cordial relationship with the British governor in India or the Russian commanders in Tashkent. Seyyid Yakub Khan shuttled between Istanbul -St. Petersburg- London.[32] However, at this time the British administration and statesmen had already made up their minds concerning Kashgar. Moreover, in the beginning, although the ambassador received no negative reply in Istanbul or London, the promises were put off or ignored, thus buying time for the British.[33]

In 1876, the basin of Ili River, located to the west of Kulja, was occupied by tsarist forces in support of the Chinese. This region was later to constitute the border between Russia and China, and remained intact even during both World Wars.[34] Tso Tsung-Tang, the Chinese general in charge of Chinese raids on Kashgar, completed all the preparations to bring the state down. He received the

necessary loan to carry out the occupation from the British banks in Beijing.[35] He was also provided with food and equipment by the office of the Russian governor-general in Turkistan. Russia supplied the grains, which were a vital requirement for the troops.[36] While General Tso was making these preparations, activities concerning the future of Kashgar were continuing in the British, Russian and Chinese capitals. Tso, who attacked in late 1876, first captured Urumchi and then Turfan in the summer of 1877. Yakub Bey, commanding the central forces of the army and gradually making inroads against the occupational forces, became suddenly ill and passed away in a matter of hours, quite unexpectedly.[37]

After Yakub Khan had passed away, his sons and commanders, despite having observed that in Western Turkistan the Russians had won the battle as a result of internal conflicts and disagreements among the Turks, fell into disagreement and conflict among themselves. Yakub Beg had been fighting against the Chinese troops just before he died. After his death, his sons and commanders disagreed and fell into conflict with one another, thus using up all their energy and the soldiers of Kashgar, just when the Chinese troops were mounting an attack. The Chinese troops easily captured Eastern Turkistan in early 1878. Major Ismail Hakkı Beg states the following concerning the hostility and lack of trust, which was taken advantage of by the Russian, British and Chinese spies who had been placed within Turkistan society:

"The Muslim people in Asia need centuries in order to restore their moral fiber. Not only is it impossible for them to carry out their own tasks themselves when there is such a conflict of nations, it also seems equally impossible for them to save themselves without being manipulated by the machinations of one of the other parties."[38]

Republics in Eastern Turkistan

After Eastern Turkistan was re-occupied by the Chinese in 1878, the region became a province of China; this situation lasted until 1911, when the Chinese dynasty collapsed and was replaced by the People's Republic. The Chinese governor-generals, who benefited from the chaos in Eastern Turkistan, wanted to separate from the central Chinese administration and to become emperors of Eastern Turkistan. Muslim people suffered from severe oppression during the era

of the governors who struggled against the central government, and a national government was established on 12 November after insurgences in Kumul in 1931 and in Turfan in 1932; this was followed by the establishment of the Republic of Eastern Turkistan in 1933 with Hodja Niyaz Hadji as president.[39]

The Soviet administration, maintaining an occupation of Western Turkistan, was uneasy about these developments and thus attacked Eastern Turkistan in 1934, competing with China in the region; this was an area in which severe oppression and torture were rife until WWII. Russia later declared that she would not object to the establishment of a Turkish administration in the region, for strategic reasons. With Russian support, the people of Eastern Turkistan revolted in 1944. The independent Republic of Eastern Turkistan was declared on 12 November, and Ali Han Töre became president. The civil war between Nationalists and Communists was still underway at the time of the foundation of the republic; the Communists supported the move for an independent Eastern Turkistan. This support was a tactical ploy, much like that of the Soviets and the Chinese Communist Party; the Communists won the civil war in December 1949, and after this the army of the People's Republic of China occupied the country and Eastern Turkistan was annexed to China.

Although some popular insurrections took place after the occupation of Eastern Turkistan, China made a policy of settling Han Chinese in the region to implement a Sinicization policy in East Turkistan, both politically and ethnically. For the same reason, China changed the name from Eastern Turkistan into the Xinjiang Uyghur Autonomous Region. In a way that was similar to former periods of occupation, movements led by the Uyghur people and other Muslim-Turks, such as resistance, insurgences and revolts against the occupying Chinese forces, have occasionally been observed.[40]

Conclusion

Throughout history neighboring countries have ruled one another at different given periods. This has frequently been the case for Turkistan, China, Russia and Mongolia throughout the last two or three millennia. Any ruling power that had a corrupt administration would gradually lose power, and thus oppression would be inevitable.

Although Western Turkistan today, after the collapse of the Soviet Union, is a geographical region in which an independent Turkic republic has been declared, Chinese occupation is still the case in Eastern Turkistan. The increasing economic and political power of China during the globalization process indicates that this occupation will continue. Based on past experiences, the Chinese administration plans to settle the Han people in this region, thus changing the ethnic structure into one that will not allow the Turks to be the hegemonic power in the region any longer. The Chinese administration is making efforts to justify this resettlement policy with excuses of the low population in Eastern Turkistan vis-à-vis the unemployment and high population density in other parts of China; yet young men and women from Eastern Turkistan are forced to migrate to inner regions of China to find employment. It was the rapes of young women who had been forced to migrate from Eastern Turkistan that gave rise to the events in the summer of 2009.

Although Great Britain, the leading country in the colonial period, was often in conflict with Russia and China over regional issues, she never defended the independence of the people of either Eastern or Western Turkistan; rather she always supported the division of the region between Russia and China. Britain seemingly supported the independence of the Turks during both the tsarist occupations of Western Turkistan and during the civil war after the tsarist regime collapsed; however, Britain immediately offered support to Russia to retake the region once an opportunity appeared. Similarly, Britain followed pioneering policies to ensure that Eastern Turkistan remained under Chinese administration and did not become independent. The American policy for Eastern Turkistan, which is the largest trade partner of China, is fairly unconvincing.

The Beijing administration, which implements oppressive policies as well as education, culture and social policies that support the Sinicization of Eastern Turkistan, policies that have created two different classes - the Turks and the Chinese in Eastern Turkistan - should take a lesson from history; that is, oppression can never last forever and any administration that relies upon oppression, injustice, discrimination and/or torture shall inevitably collapse, even if an external threat does not exist. The Soviet administration itself experienced this fact in Western Turkistan.

Endnotes

1 *Great Soviet Encyclopaedia*, Third Edition, V. 26, p. 458.

2 İklil Kurban, *Şarki Türkistan Cumhuriyeti,* Ankara, 1992.

3 Dr. Baymirza Hayit, "Sovyetler Birliği ve Hür Dünya Açısından Türkistan'ın Stratejik Önemi", *T.D.A.D.*, pp. 78-86.

4 Barthold, "Türkistan", *Entsiklopediçeskiy Slovar* (Petersburg, 1902), V. 34, p. 174-204, mentioned by Hayit, B., "Türkistan Terimi Üzerine", *TDAD*, 53, no. 22. Also, for an analysis of Arabic sources and travel-books, as well as the historical features and borders of Turkistan, see: *Turkestan Down to the Mongol Invasion,* London, 1928, pp. 64-179, under the title of "A Geographical Journey to Transoxiana". For more concise explanations and the geographical structure of Turkistan, see: Togan, *Bugünkü Türkili*, pp. 1-22.

5 Togan, *Bugünkü Türkili*, p. 1.

6 Mehmet Saray, *Doğu Türkistan Türkleri Tarihi*, C.1, II. Edition, Istanbul, Doğu Türkistan Vakfı, 1998, pp.34-37.

7 Saray, Ibid., p. 68,70.

8 Paul Henze, "Kaşgariya'daki Büyük Oyun", *Doğu Türkistan'ın Sesi*, V-19, Autumn 1988, p. 17. This article by Henze is a translation of the text presented in English at a seminar organized by the Eastern Turkistan Foundation on 6 August, 1988. Henze extended this article with two further studies relying on Chinese sources, and published under the title: "The Great Game in Kashgaria-British and Russian Missions to Yakub Beg"; *Central Asian Survey*, vol. VIII, 2, 1989, pp. 61-95.For a complete recent history of the region, see: Atıf Mehmed, *Kaşgar Tarihi,* İstanbul, 1300; Yusuf Halaçoğlu, "Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in Kaşgar'a Dâir Eseri", *İ.Ü.E.F. Tarih Enstitüsü Dergisi*, no. 13, 1987 (Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu Special Edition), pp. 521-550; C.P. Skrine, "The Roads to Kashgar", *J.R.C.A.S.*, XII, 1925, pp. 226-250; Isenbike Togan, "The Khojas of Eastern Turkistan", *Islam as a Source of Identity*, ed. Jo-Ann Gross, Durham and London, Duke University, 1992, pp. 134-148; W. Bosshard, "Politics and Trade in Central Asia", *J.R.C.A.S.*, 16, 1929, pp. 432-457; Sir Henry Trotter, Colonel, "The Amir Yakub Khan and Eastern Turkistan in Mid-Nineteenth Century", *Journal of the Royal Central Asiatic Studies*, vol. IV, 1917, pp. 94-112; Owen Lattimore, "The Chinese as a Dominant Race", *J.R.C.A.S.*, 15, 1928, pp. 278-300.

9 For details, see.: Alaeddin Yalçınkaya, *Sömürgecilik Pan-İslamizm Işığında Türkistan, 1856'dan Günümüze*, 2nd edition, Ankara, Lalezar Kitabevi, 2006.

10 Togan, *Bugünkü Türkili*, p. 237.

11 Saray, *Türkistan Hanlıkları*, p. 45, 100. Togan, stating that Yakub Beg had been sent by the Hokand amir and that he was also supported by him in his struggle In Eastern Turkistan, claims that the region from the east of Hoten to Amu Derya could be regarded as having been annexed to the Hokand amir, Hudayar Khan, until late 1867; *Bugünkü Türkili*, p. 218.

12 The "Atalik Gazi" and "Kusbeyi", as mentioned In British documents are one and the same person as Yakub Khan. The title of "Atalik Gazi" was granted to Yakub Khan by the Bukhara amir. After the visit of Yakub Beg's ambassador to Istanbul in 1873, Yakub Beg was granted the title of "Amir" by Sultan Abdulaziz and pronounced "Amir Yakub Khan"; Bayur, *Hindistan Tarihi*, III, pp. 402, 403. I have observed that people of Turkistan today prefer to use the title "Be-Devlet".

13 F.O. 65-871; *Memorandum*, Simpla, 18 September 1869.

14 Ibid.

15 Henze, Ibid., p. 17.

16 Showers, *Central Asian Question* ; F.O. 65-870; F.O. 65-868, 13 January 1866.

17 Showers, *Central Asian Question*, p.6.

18 Showers, Ibid., s. 5; *Letter from Mr. Aitchison, Secretary to Government of the Penjab*, 4th January 1868, Par. 10, 13.

19 *Report of a Mission to Yarkand in 1873 under Command of Sir T. D. Forsyth*, Kalküta, 1875; D. Boulger, *The Life Yakoob Beg,* London, 1878, pp. 220-224; Saray, *Türkistan Hanlıkları*, p. 102. Johnson, Hayward, Shaw and other officers of the British Foreign Ministry in India paid unofficial visits to Eastern Turkistan in the 1860s; W. Bosshard, "Politics and Trade in Central Asia", *J.R.C.A.S.*, 16, 1929, p. 439.

20 *Parliamentary Debates*, III-225, 13 July 1875. In reply to Sir John Hay's inquiry as to whether the political spy in Eastern Turkistan had been recalled or not, and the reason why he had been recalling if so, Lord George Hamilton stated that they had received information from the Indian government and the government had recalled Sir Forsyth due to the fact that region had been completed.

21 "Forsyth Mission to Yarkand", *Times*, 31 August 1871; Henze, ibid., pp. 22-23.

22 There are two points to be expressed concerning Owen Lattimore ("The Chinese as a Dominant Race", p. 285.), who described the Yakub Beg administration as "a first class bandit order" and others, long years after Sir Forsyth, who provided this information after close observation of the region: Such descriptions were either an attempt to make this image public opinion in keeping with British policies or they were under heavy influence of the propaganda and publications that were aimed in this direction.

23 Henze, Ibid., p. 23.

24 For the journey of the delegation that included Trotter, who took part in the agreement concluded in 1874, and what they observed on the road and in the cities, and their observations concerning the court procedures and the environment of Yakub Khan, See. Colonel Sir Henry Trotter, "The Amir Yakoub Khan and Eastern Turkistan in Mid-Nineteenth Century", *Journal of the Royal Central Asiatic Studies*, v. IV, 1917, pp. 94-112.

25 Henze, Ibid., p. 24.

26 *B.O.A. İrâde Hâriciye*, 15524; *Arşiv Belgeleri*, 82.

27 *B.O.A. İrâde Dâhiliye*, 46753; Saray, *Türkistan Hanlıkları,* p. 103.

28 *B.O.A., İrâde Dâhiliye*, 16500; *Arşiv Belgeleri* 86.

29 Henze, "Kaşgarya'da Büyük Oyun", p. 25, 26.

30 Eugene Schuyler, *Türkistan Notes* , pp. 325-326; Henze, Ibid., p. 29.

31 The list of the royal letter, private gifts and medals and the military aid is as follows: 4 officers, each of whom were experts in different fields, 6 cannons with all the necessary equipment, 1,000 old and 200 new carbines; *B.O.A., İrâde Dâhiliye*, 49054; Saray, *Türkistan Hanlıkları*, pp. 103-104.

32 Saray, Ibid., p. 107.

33 Cezmi Eraslan, Ibid., p. 118.

34 Olaf Caroe, *Soviet Empire,* London, 1953, p.18.

35 F.O. 17/825; Fraser to Derby, Peking, no. 180; mentioned in: Saray, *Türkistan Hanlıkları,* p. 106.

36 Henze, Ibid., p. 32.

37 Saray, Ibid., p. 108.

38 Yusuf Halaçoğlu, Ibid., p. 541.

39 İsa Yusuf Alptekin, *Doğu Türkistan Davası*, Istanbul, Marifet Yayınları, 1981, pp. 146-154.

40 Onur Şükran, "Doğu Türkistan: Uygurların Bağımsızlık Mücadelesi", *Dünya Çatışma Bölgeleri*, (ed.) Kemal İnat, et al…, Ankara: Nobel, 2004, pp. 327-345.

Bibliography

Alptekin, İ.Y. *Doğu Turkistan Davası*, Istanbul: Marifet Yayınları, 1981.

-----. *Esir Doğu Turkistan İçin: İsa Yusuf Alptekin'in Hatıraları,* Istanbul: 1985.

B.O.A. *İrâde Dâhiliye,* 46753.

-----. *İrâde Hâriciye*, 15524.

-----. *İrâde Dâhiliye*, 16500.

-----. *İrâde Dâhiliye*, 49054.

Barthold, W. "Turkistan", *Entsiklopediçeskiy Slovar,* St. Petersburg, 1902, V. 34, p. 174-204.

-----. *Turkestan Down to the Mongol Invasion,* London: 1928.

Bayur, Y.H. *Hindistan Tarihi*, III, Ankara: 1950.

Bosshard, W. "Politics and Trade in Central Asia", *J.R.C.A.S.*, 16, 1929, pp. 432-457.

Boulger, D. *The Life Yakoob Beg,* London: 1878.

Buğra, M.E. *Doğu Turkistan,* Istanbul: Güven Basımevi, 1952.

Caroe, O. *Soviet Empire,* London: 1953.

Eraslan, Cezmi. *II. Abdülhamid ve İslam Birliği,* Istanbul: 1992.

F.O. 17/825.

-----. 65-871; *Memorandum*, Simpla, 18 September 1869.

Forsyth Mission to Yarkand. *Times*, 31 August 1871.

Great Soviet Encyclopaedia, Third Edition, C. 26, p. 458.

Halaçoğlu, Y. "Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in Kaşgar'a Dâir Eseri", *İ.Ü.E.F. Tarih Enstitüsü Dergisi*, n. 13, 1987 (Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu Special Edition), pp. 521-550.

Hayit, B. "Sovyetler Birliği ve Hür Dünya Açısından Turkistan'ın Stratejik Önemi", *T.D.A.D.*, pp. 78-86.

----- "Turkistan Terimi Üzerine", *TDAD*, 53.

Henze, P. "Kaşgariya'daki Büyük Oyun", *Doğu Turkistan'ın Sesi*, V-19, autumn 1988; "The Great Game in Kashgaria - British and Russian Missions to Yakub Beg", *Central Asian Survey*, vol. VIII, 2, 1989, 61-95.

Kurban, İ., *Şarki Turkistan Cumhuriyeti*, Ankara, 1992.

Lattimore, O., "The Chinese as a Dominant Race", *J.R.C.A.S.*, 15, 1928, pp. 278-300.

Mehmed, A., *Kaşgar Tarihi,* Istanbul, 1300.

Parliamentary Debates, III-225, 13 July 1875.

Report of a Mission to Yarkand in 1873 under Command of Sir T. D. Forsyth, Calcuta, 1875.

Saray, M. *Doğu Turkistan Türkleri Tarihi*, V.1, II. Edition, Istanbul: Doğu Turkistan Vakfı, 1998.

Schuyler, E. *Turkistan: Notes of Journey in Russian Turkistan, Kokand, Bukhara and Kuldja*, New York: Frederick A. Praeger Publishers, 1966.

Showers, *Central Asian Question* ; F.O. 65-870; F.O. 65-868, 13 January 1866.

Skrine, C.P. "The Roads to Kashgar", *J.R.C.A.S.*, XII, 1925, pp. 226-250.

Şükran, O. "Doğu Turkistan: Uygurların Bağımsızlık Mücadelesi", *Dünya Çatışma Bölgeleri*, (Ed.) Kemal İnat et al…, Ankara: Nobel, 2004, p.327-345.

Togan, I. "The Khojas of Eastern Turkistan", *Islam as a Source of Identity*, ed. Jo-Ann Gross (Durham and London, Duke University, 1992, pp. 134-148.

Togan, Z.V. *Bugünkü Türkili (Turkistan) ve Yakın Tarihi*, İstanbul: 1942.

Trotter, H. "The Amir Yakokub Khan and Eastern Turkistan in Mid-Nineteenth Century", *Journal of the Royal Central Asiatic Studies*, vol. IV, 1917, pp. 94-112.

Yalçınkaya, A. *Sömürgecilik Pan-İslamizm Işığında Turkistan, 1856'dan Günümüze*, 2. Edition, Ankara: Lalezar Kitabevi, 2006.

Dr Akram Hicazi
Researcher - Writer

Translated from Arabic by Azbe Kezbani

Eastern Turkistan after the Cold War and 9/11 A Critical Study of the Chinese Theses and Policies

Introduction

It is difficult for someone who is studying and monitoring the condition of East Turkistan to write about any subject. It is particularly more difficult for someone to understand the situation if they are isolated from its civilization, culture, history, laws, humanity or even its biological makeup. In this region, a population has been subjected to genocide for decades, if not hundreds of years, yet it still is unable to make its voice heard. What can be heard is merely the determination, strong will power and faith of the victims. "While tears are streaming"[1], and while crimes against humanity transgress every possible limitation, which subject can we ignore while writing about another? It is even not possible to compile or document the subjects in question in any kind of detail. However, it is possible to determine capital crimes committed, for all worlds to see; for example, crimes of racism. And again in this context, ethnic crimes committed in connection with business, education, health, marriage, migration or population planning. In addition, the banning of religious practices, mosques, reading the Qur'an, religious education, religious books, the Qur'an itself, Islamic symbols and Islamic attire, the killing or suppressing of scholars, religious functionaries and imams, the inculcation of atheism, the banning of provisions of the religious law, promoting war against religion and insulting Islam are only a few more examples of such crimes that we can mention here. Among the crimes related to health there is the administration of contaminated or deadly vaccines, the spreading of drug, alcohol or other addictive substance abuse among the Uyghur, as well as various illnesses that result from nuclear tests. As examples of cultural crimes, we can quote the distortion of history, the denying of the identity of the people and the Turkistan territory, as well as the erasing and destroying of all traces regarding culture and

history. And there are still many more such subjects that can be mentioned.

The tragedies suffered by Turkistan are part of a long historical process. Turkistan has been the victim of large empires and it has been divided into two; Western Turkistan, which remained under the sway of the Soviets, and East Turkistan, which became a bone to picked over by the Soviet Union and China, but remaining under the control of the Chinese government. Both before and after Communism, China has applied a number of policies and actions against the people of Turkistan; there is no word but which cannot be described by any other word than "genocide". According to bloody documents in the archives of the Chinese Empire 1,200,000 Muslims were killed and 22,500 families were forced to migrate to China due to the attacks mounted by the Manchu Dynasty against Turkistan between 1648 and 1759.[2]

When we come to the current drama of Turkistan, it can be observed that the chances to attain the freedom and independence that the Uyghur nation desired were not very great, due to the negative current situation and the imbalance in power between the Uyghur Muslims and the Chinese. On the other hand, the Sinicization policies, which have attempted to eradicate the presence of Turkistan, make this situation clearer.

The Uyghur people have suffered persecution that no other people have suffered. Palestinians have suffered a similar situation in their country, invaded by the English in 1916 and handed over to the Jews to establish the State of Israel in 1948. At the same time as the Israeli state was being established in 1948, Turkistan was being invaded by the Communists. It is for this reason that some writers and researchers use the term the: "Forgotten Palestine" for Turkistan. Perhaps the situation in Eastern Turkistan could become worse than that in Palestine, like the "Lost Andalusia". This is because Israel has will continue to be an artificial state that is undergoing a continuous decline demographically, added onto and developed in an environment with a geography and history that resemble one another. However future of Turkistan is seen to be in danger of assimilation by The Chinese population.

There are many questions that can be asked concerning the period that followed two important events, the collapse of the Soviet Union in 1992 and the terrorist attacks of September 11, 2001; there are also many answers to these

questions. However the most important question is: Is China involved in the Turkistan issue in order to make Turkistan the victim of its own policies? Perhaps this question goes against the logic of the balance of power.

However according to a study it can be argued that despite all the elements of power, China is on the horns of a dilemma when it comes to the matter of the disintegration of countries.

I. Statement of dominating Turkistan: Claims and needs

1) Identity of these lands between historical facts and China`s claims

In 1878 China invaded the eastern part of Turkistan with an army under the command of General Tso Tsung-T`ang and placed the area under military rule. Until that time, Turkistan was not a part of the Chinese territory. However an argument between two Chinese groups about whether to integrate Turkistan region into China or not continued for some years. The prevailing opinion seemed to be set against the idea, which was that of General T`ang, integrate Turkistan into China. Thus, military rule over the region was eliminated and in November 18, 1884 Turkistan was officially annexed to China under civil rule. At this time, the strangest thing that China did was to rename Turkistan "Xinjiang". This was a compound word; one of the words is "xin**,"** meaning new, while the other one is "jang**",** meaning country or land. A leading American expert on East Turkistan, Own Lattimore, has tried to translate the naming with help from linguists and Chinese scholars. And he came to following conclusion in his famous book, "Eastern Turkistan, Pivot of Asia": This name that was given to Turkistan by the Chinese means "new region" or "new dominion" (new territory).

Without a doubt, there is numerous historical data that certifies that Turkistan was never a part of China. That is to say:

1. On the one hand is the delay in integration of Turkistan into Chinese territory and on the other is the realization that this integration occurred only after profound arguments within the Chinese government.

2. On other hand, the naming of this region as `new` it is also clearly a reference to the fact that it was not part of China. This name serves the purpose of the colonization of Eastern Turkistan by the Chinese government and its identification as a new country.

However, it is not possible to think that this region remained without a name throughout history. If this country had been a part of China, it would not have been reasonable to call it "Xinjiang" during late 19th century. The truth is that the Chinese invaders required a new name for this territory and could find no other name than "Xinjiang" for this region. This name does not carry any historical, geographical or cultural meaning other than that derived from a European style of colonialism. In the early 19th century, with the rise of mechanical age and capitalistic expansionism the way was opened the way for colonialism. In the same way that China dealt with Turkistan by classifying the country that was targeted for exploitation as a "community without history", a "primitive community" and a "prehistoric community", the Europeans used the same terms to open the way for their colonization of Africa and Asia. All these terms were terms fabricated by those who looked upon colonies as "virgin soils" which have secret, valuable treasures and untapped resources, with no colonization or rights of their own. The Chinese also use the same method in its treatment of Eastern Turkistan. In fact, such a name did not merely fall from the heavens. The Chinese had earlier succumbed to the exploitation of western and eastern powers, and was influenced by the culture of colonialism that was introduced to their country by the French, English and Japanese.

When we look at ancient languages, it can clearly be seen that China has no right to this region. In the books of Muslim historians, geographers, linguists and other foreigners, Eastern Turkistan is mentioned frequently by name and this region and its geographic properties are identified. For example, this region has been identified as the "lands beyond the river" or the "land of Turks".

These lands have been mentioned in detail in famous works by Arab and Muslim historians and travelers. We can mention some of these authors and their works here: Yakut el-Hamevi (1178/1228) *Mu'cemu'l-Buldan*; Ahmed el-Belazuri (d.891) *Futuhu'l-Buldan*; Shemsuddin ed-Dimeshki (d.1327) *Nuhbetu'd-Dehr Fi Acaibi'l-Berri ve'l-Bahr*; Ibn Cerir et-Taberi (838-923) *el-Umem ve'l-Muluk;* Mes'ud Ebu'l-Hasen (896-957) *Murucu'z-Zeheb and Meadinu'l-Cevher;* Ahmed Ya'kubi (d.897) *Kitabu'l-Buldan;* Muhammed Ebu'l-Kasim b. Havkal (d.977) *el-Mesalik ve'l-Memalik*; Ebu'r-Reyhan el-Biruni (973-1048) *el-Asaru'l-Bakıye Ani'l-Kuruni'l-Haliye*; Ahmed el-Kalkashendi (1355-1418) *Subhu'l-A'sha*; Ibnu'l-Esir İzzuddin (1160-1234) *el-Kamilu Fi't-Tarih*. When we examine works written in

the West, the famous Italian traveler Marco Polo, a contemporary of Kubilay, the son of Cenghiz Khan, visited this region. He also described East Turkistan as "Great Turkey" during his visit to the region. Thus, we can understand that the region was perceived at this time as a Turkish country. In the same way, the region is mentioned as "Eastern Turkistan" in the book titled Through Asia by Sven Hedin, in 1898 (on pages 20, 21, 24, 255, 456).

How are these lands mentioned in Chinese written documents?

As is known, China is famous for recording the history of its own emperors. Moreover the "Science of Ethnology" was born in China. The characteristic of this science is that it is selective. It eliminates that which is different from its own characteristics or that which is local and mentions them only when it needs to differentiate itself.[3] In this context, Chinese ethnological historians described Eastern Turkistan and its cities as "siyu" in Chinese or as "foreign lands to the west of China". Moreover, the name of Eastern Turkistan is not mentioned as "Xinjiang" in any historical text. We can give the following examples from books written by the aforementioned historians: the History of the Shi Tang Shu or T'ang Dynasty (618-907); the History of the Han Shu or Han Dynasty (260 B.C -24 AD); the History of the Hu Han Shu or 2nd Han Dynasty (25-220); the History of the Jin Shu or Jin Dynasty; the History of the Vi Shu or Vi Dynasty (386-556) History, the History of the Suy Shu or Suy Dynasty (581-617); the History of the Sung Shu or Sung Dynasty (960-1279); the History of the Yuan Shi or New Yuan Dynasty (events during the rule of Mongols in China, between 1205-1367); the History of the Ming Shi or Ming Dynasty (1368m-1643m).

Even though all historic, cultural and scientific data, prevents any doubt, not to say outright disproves such an interpretation, the Chinese narration continues to insist on something that cannot be described as anything other than outright foolish in their strange descriptions. The last of these narrations perhaps is the one that was written in a recent book called the "White Book", by the Chinese government. If we examine the descriptions regarding Eastern Turkistan in this book, we can find the following:

"Some former colonialists called Xinjiang Eastern Turkistan to realize the objective of separating Xinjiang from China and dominating the region… They fabricated the deceptive theory that works as propaganda stating that Xinjiang

is the homeland of the Eastern Turkistan people." It is also stated that: "Since the beginning of the 20th century, a minority separatist group, consisting of some blind, fanatic and radical religious groups, has come up with some theories regarding Eastern Turkistan; but these theories have no foundation and are merely the invention of former colonialists. According to this propaganda, Eastern Turkistan was an independent nation from ancient time and the people living in the region have a history that goes back nearly ten thousand years."[4]

This narrative, which admits that this region was Eastern Turkistan and not part of Chinese territories, is in contradiction of every fact ever recorded by historians throughout Islamic history. It refers to these historians as former colonialists and claims that it is they who fabricated the name Eastern Turkistan. However, not only does this book ignore the history behind the name "Xinjiang", it also ignores the ethnologic meaning of the word, which in and of itself proves the historical facts that are denied in this book. Also, in the summary of the book that was published in the People of China Journal, no explanatory information is offered about the issues which are referred to as fabricated assumptions about the history of the region, a history which in fact dates back ten thousand years.

Moreover, this summary provides no evidence of what it describes as "theories that have no foundation and (which are) the invention of former colonialists," nor are the names of the persons given, merely claiming that "these are Muslims". However, China has only referred to this region as "Xinjiang" in the recent past, how then can they dare to invent a history that dates back for ten thousands years that is connected to them? In this case, who is actually inventing something out of nothing and who is using unsupported evidence? Which narration is more plausible; that of China or that of Turkistan?

Another strange issue about the Chinese narration is that it ignores then dozens of historical revolutions and the millions of victims in Turkistan since the Manchu dynasty started to rule over the region. This narration also presents the protests and revolts of the Uyghur in the 20th century as separatist movements. However, the struggle between China and the Russian czars over the region is not seen as a part of the history. While the book mentions the ethnic groups that formed the society in the region, China knows very well that the 7,500,000 Chinese citizens of Han ethnicity have been forced or tricked into immigrating into the

region, rewarded with certain privileges. During the processes that followed the establishment of the Communist government under the leadership of Mao Tse-tung in 1949, with a decree issued in August 19, 1952 these migrations began, transforming the region into an autonomous region in name only. This book describes Eastern Turkistan as the Xingjian Region or the Uyghur Autonomous Region. Yet, after the annexation of the region by China, the forced immigration in the late 19th century made no difference to the population structure of the region. On the contrary, the total number of ethnic groups, made up of Chinese, Mongols and Manchurians during this period were no greater than 600,000. The same groups made up only 6%[5] of the population of the region, with more than 90% consisting of Muslim Uyghur.

2. Economic ventures and the logic of "No turning back"

In contrast to the Soviet Union, under Communism, China tried to form a global economy that would be able to sustain the needs of the poorer classes, which formed the vast majority of the population. It can be said that China, which attained great success in the open market, was ready to accept a global economy at a much earlier period. Immediately after the collapse of the Soviet Union, marking the end of the Cold War, China made it public that it was now a part of the global economy with its "Capitalist Socialism" formula. Thanks to this formula, China has reclaimed Hong Kong from England in 1997, with the condition that it would preserve the existing economic system for another fifty years. It transformed the Fujian canton into a region where European and American corporations can invest and carried out some large investments in the USA. Therefore, while China continues to remain a Communist state, with a controlled economy, at the same time it has become a capitalist state involved in global competition in an open market economy. This also indicates that China is using Communism as a conservative and strict system of government that shores up its domination over hundreds of million people. That is, China does not see Communism as an ideological or economic system. As far as market competition is concerned, this unique system, mentioned above, makes it possible for China to dominate the global economy and world politics.[6]

Since the 1980's and the death of the Chinese leader Mao Tse-Tung, China has adopted a policy of opening onto the world. After this, signs of the Chinese policy

towards Eastern Turkistan began to surface with great economic demands and competition; these had a very deceptive effect over the events that happened in the region. As a result, ethnic and systematic forced immigration to Eastern Turkistan began to be mentioned officially; the official reason was the development of this region at the beginning of the 21st century. The Chinese prime minister, Zhao Ziyang, and the former general secretary of the Chinese Communist Party, Hu Yao Bang, who visited Eastern Turkistan in 1983, stated this point very clearly. Since this plan required a vast amount of money, as well as scientific experts and skilled persons, the general secretary of the Eastern Turkistan Communist Party Wang Enmao visited the USA in October, 1985. He said the following in a statement he made to *The Washington Post* on 14.01.1985: "Eastern Turkistan must largely depend on skilled workers and technical persons from within China in order to attain a five-fold increase in the current industrial and agricultural income by the end of the 20th century. The Canton has assigned financial incentives to attract such people to the region. University graduates who come here will receive an additional degree in addition to their salaries immediately after their arrival; they will receive new degrees every three years. The salaries to be given to those who come are very encouraging."[7]

Naturally, the reason why these officials spoke about the development of Eastern Turkistan is that the region had now become a Chinese territory and was a productive place for Chinese immigrants. Another reason was that Eastern Turkistan was a spearhead for China's involvement in economic competition in the 21st century. China, an expert at hiding facts and regular statistics regarding rapid immigration in order to exploit the region, intends to permanently erase the region demographically from the map as a fundamental part of its global economic advances. And it has been successful in doing this. With the situation being thus, China's claims of development, stability, national unity or merging populations living in Eastern Turkistan are of no value. Let us examine read what the former general secretary of the Communist Party, the highest political authority in China, Hu Yao Bang, said in a statement published in *Newsweek* on 16.06.1986: "Eastern Turkistan is similar to the Western Sahara or the Amazon basin. In this region, there are great opportunities for development. The total population of Eastern Turkistan is 14,000,000, which 6,000,000 of which are Uyghur and 5,300,000 are Chinese. This region can easily accommodate 200,000,000 Chinese!"[8] In this

case, what is the population merging, national unity and stability that China is talking about?

There can be no doubt that Eastern Turkistan is a country with very great opportunities. However, the Chinese made this discovery made long after the Arab historian Yakut el-Hamevi; he mentioned this subject in his voluminous work, *Mu'cemu'l-Buldan* (VII, 270): "Maveraunnehr is a country that is the cleanest, the most fertile, and has the most property. The people of the region like to do good deeds, are generous, and give their belongings away with all their good will. In addition, they are hardy, brave, resilient, courageous and strong people. The fertility of these lands cannot be described in words. There is nothing like it in all the Islamic countries or in any other country." There is not much difference from what Hamevi says and what Belazuri said in his work *Futuhu'l-Buldan,* which he wrote at an earlier date: "This place is one of the heavens on earth created by Allah!"

These two descriptions of Eastern Turkistan also tell us that region is home to 60 million cattle, that it can provide one-third of the annual agricultural needs of China and that it possesses a fortune in more than 140 kinds of minerals. There are 2.19 trillion tons of coal, lead, iron, copper, and salt, the equivalent of 40-50% of China's total reserves; there are other strategic reserves, like uranium, of which there is more than 12 trillion tons. The gold reserves are 19 million tons and mined in fifty-six mines, which yield on average annually 360 kg gold. The oil reserve is between 6.5 and 8.2 billion tons, equal to one-third of China's total reserve. The total annual oil production is 27.4 million tons and it is anticipated that this number will rise to 60 million by 2010, and 100 million by 2020. According to data from 1988, in East Turkistan there is an area of 700 square kilometers in which it is thought oil can be found; this means that there is approximately 800 million tons of crude oil. Moreover, about 30 billion cubic meters of natural gas have been detected. This is why international experts see Eastern Turkistan as the backbone of China's economy and heavy industry. Even more important is that Eastern Turkistan is the main source for China's nuclear production, with very pure uranium produced in the region.

Indeed Eastern Turkistan is a country with "an indescribable fertility" as Hamevi said. And it is because of this that Eastern Turkistan has whetted appetite

of every imperialist. This region is also an area where China can send its surplus population, as the population density here is 5 people per square kilometer, while the population density in China is over 160 people per square kilometer. Recently, a Communist Party politburo member Wang Lu Tshuan expressed the secret intentions of China against the region during an annual academic congress of the Chinese Science and Technology Association in 2005: "With its wealth in oil and unique geographic location the region will surely be an energy base from which to launch China's economic advance in the 21st century."[9] This statement clearly states China's plans concerning the benefits, privileges and future of Eastern Turkistan. Whatever the consequences, it is not possible for China to ignore or to forego the aforementioned benefits.

Thus, it can be clearly seen that China's struggle over the region is a strategic one and that any social disorder, regardless of its source will not be tolerated. But extracting the untapped underground resources of the region, attaining an infrastructure that is geared towards heavy industry, benefiting from these and ensuring their continuance will not be possible if social tensions continue in the area. However, it is estimated that all in all, the problems encountered today are no less than those encountered when the name of the region was changed from Eastern Turkistan. In an era when the rate of change is measured by technology, such a logic of "no turning back", making China's economy and the country dependent on a colony, especially in a strategic sense, is a great gamble. In this case, what can provide China with its wishes for peace and stability? How can the people of Turkistan be forced to endure persecutions and torture forever?

II. Statement of dividing Turkistan: Concerns and proposals

The Cold War period has come to an end and the global economic has taken off with scientific revolutions. A new era has begun for humanity. There is now fierce competition over resources; but to reach domination you need to obtain capital. Since China has made strategic choices in accordance with competition that is based on an income produced in the region, she also needs to come up with an integral situation for Eastern Turkistan. What one needs to ask is this: Which strategies will China employ when dividing Eastern Turkistan up demographically and culturally? How has China acted in the region after 9/11?

1) The war against religion between Chinese government control and international control

Since the 1300s the Chinese have known that the people of Turkistan are Muslim.[10] They also know that the people of Turkistan have carried the flag of Islam to China, and that Islam is something that they are devoutly committed to. They keep their Islam and at a time when they made great advances, during an age when Islam was leading in the sciences, arts, architecture, morality, human values and understanding, the Mongols who were exploiting the region also started to believe to Islam. Muslims became known by the word *Chantu,* which means "turbaned men" in Chinese.[11] The Chinese are also aware that historically and culturally Turkistan has contributed to Islam, renewed it, and produced scholars in hadith, Islamic jurisprudence and languages, people who had a clear influence in spreading and preserving Islam.[12] Another thing that the Chinese are aware of is that Islam was the only historical factor that withstood foreign attacks in the region. Islam is a phenomenon that cannot be eliminated from the mind of the Muslims, both those inside and outside Eastern Turkistan. As history shows and and as Hamevi said: the people of Turkistan people are "hardy, courageous, resilient, brave, strong" people. These characteristics are enough to make the one who possesses them a mighty adversary. Even if such an adversary could be defeated due to their being taken unaware, this is not one who will surrender[13]. As the Chinese have discovered through experience, today they fear this character; this will continue in the future. Perhaps this fact can explain to us some of the secrets of the violence that is being wielded both demographically and ethnically by China on the people living in the region.

A) Government control

In the past, operations of ethnic cleansing happened in China behind an impenetrable curtain. In the era of Mao Tse-tung (1949-1976), Islam was banned and war was declared against it. The war was conducted under the slogan "Renounce the teachings of the Qur'an!" No one outside the country heard about these events or the moans of the victims during this period. This event continued to go on in a terrible silence, despite there being no apparent justification for it. There was just one reason. To wipe the people of Turkistan off the map and thus to be rid of them, their history and their culture, once and for all. This is the

reason why the Chinese wanted to destroy the faith of these people. Despite all such events, the people of Turkistan did not surrender. However, after the Cold War, even though the cries for help were heard all around the world, the problems increased due to official practices which were clearly stated. Today the situation continues under the heading of a "war against those who promulgate separatist propaganda." The Chinese government has used such expressions and behavior since the establishment of the Communism regime. The things that are included in this expression can be listed as follows:

a) All national powers, political and social movements that resist against the Chinese occupation or who oppose Chinese policies by requesting human rights or insisting on the an end to discrimination.

b) Charity organizations and voluntary foundations.

c) The media, broadcasting and cultural organizations.

d) Persons and intellectuals who are public figures within and without Eastern Turkistan.

e) Organized or individual civil resistant movements.

The government has also begun to use the phrase "radicalism and radicals" along with "war against those who create separatist propaganda and separatists". This group includes:

a. All academics, student and teachers of religious sciences, imams and preachers.

b. All Turkistan families who do not abide by the orders of the Chinese government regarding religious education and practices.

c. Organizations the provide a religious education

d. Mosques, the construction or repair of mosques.

e. Religious sermons, invitations or spiritual guidance activities...

f. Schools that are accused of violating education laws or government guidelines regarding the religious and local language.

g. All Islamic courts and laws.

h. The Qur'an, religious books and historical works about the history of the region.

i. The celebration of religious feasts and holy days.

j. Those who want to go on hajj.

k. The wearing of Islamic or religious dresses.

This is just an example of the main titles in this matter. As we said at the beginning, it is difficult to make generalizations in this study about the violent Chinese practices. However, we will continue to follow China's social and economic policies closely. We will compile particular examples that have both official and legal characteristics which are incontrovertible and which will not allow China to hide the truth.

Naturally people will start to look for different ways to implement their God-given rights to live as they believe, to carry out practices of faith and religion when oppression becomes unbearable, be it under arbitrary laws or martial law. However, according to the strange Chinese laws and regulations, these secret alternative methods are also being monitored and have been banned.[14] Such actions are deemed "state secrets" and are never disclosed to public. Two of these regulations are decisions signed by the prime minister, Lee Peng, in January 31, 1994 banning religious activities. Below we will try to summarize these:

Decree no 145

This orders that all secret places of worship, which in recent years have begun to spread throughout China, be banned, and all religious activities be monitored.

Decree no 144

Foreigners are not permitted to open places of worship, religious organization or associations. They are not allowed to lead religious activities, open cultural centers or religious schools. Also foreigners are not permitted to talk with local religious functionaries, to appoint them or to act as guides in their activities.[15]

At a later date, on 28.03.1996, the Chinese authorities issued a secret decree, known as Document No. 7. According to this decree, war against religion was declared and the punishments required were increased by tenfold. This law was actually in force by 12.03.1996. This is known as the Yan Da campaign. The

most apparent application of this campaign, according to what has been reported by Turkistan and foreign sources,[16] was aimed at Muslims, women and young people working in Chinese national institutions. They were forbidden to fast, to go to mosques or to attend Islamic education. The most famous reaction to this restriction was during the usufruct in city of Gulce on the 27th night of Ramadan month, in the year 1417 of the hegira (1997). When the gendarme, intelligence and police forces guarded the doors of mosques, preventing women and young people who had came for the tarawih and night prayer, clashes occurred between Muslims and these forces; a violent riot ensued. The incident ended with intervention of the Chinese army. As a result, 300 Muslim lost their lives and 10 thousand Muslim was arrested. Later, according to the Communist Party general secretary, Wang Lequan, who made a statement in the official gazette, dated 11.7.1997, this campaign has continued: "The Chinese authorities arrested 17,000 people, sending them to the People's Liberation Army construction and work camps." The same gazette reports this in its 21.6.1997 issue: "The Chinese authorities demolished 133 mosques and closed 105 Islamic schools in the Karakas town of Hoten province alone."

B) International control

With a series of oppressive laws and its activities to suppress the people, the methods used by the Chinese government have been disclosed, one by one, with the efforts of international research centers and global human rights associations. For example, Dr. Paul George, who is from Turkistan and an independent researcher on political progress and global safety subjects, gave the following quote in his paper, entitled: "The Problems of Islam in Xinjiang," which was published in issue No 73 of the Canadian Security Intelligence Bureau in the spring 1998: "In the name of protecting national unity and stability Beijing is trying to systematically control all religious activities throughout China. However, it can be seen that Islam has penetrated deeply into the national identity and local culture in Xinjiang. For this reason, Beijing perceives Islam as a direct threat to its sovereignty, and perceives mosques and religious schools as gathering places where those who are dissatisfied with the government meet. Therefore, from time to time, religious functionaries are arrested and violently punished."[17]

Whether the Chinese authorities deny or accept such eyewitness reports

does not change the situation. The Chinese practices are mostly inflicted against Muslims and Islam. The legislative system in Eastern Turkistan operates in the same way. These laws have been transmitted abroad to international human rights organizations by researchers from Turkistan. For the first time, an international organization, "Human Rights Watch", has cooperated with a Chinese human rights organization and prepared an official report regarding the secret and public legislation package that has been enforced on the Uyghur people of Eastern Turkistan. The title of the report is "Crushing Blows: Religious Pressures against Uyghur in Xinjiang"; the report was published in April 12, 2005. The following references were used as basis for this report, which consists of 114 pages:

1. Government and Communist Party documents deciphered at an earlier date,
2. Regional laws,
3. Official gazette,
4. Interviews,
5. There are also appendices containing quotations from official documents.

Thus, this report can be seen to be an international document containing first-hand information. More importantly, this was the first time when such a detailed documentation was prepared about the situation in Turkistan. This study was not merely interposed in a media broadcast, as had been done before; moreover, it made clear the complex structure of the legislation, regime and policies that have taken religious freedom from the hands of Uyghur[18].

The Asia director of the organization, Brad Adams, commented on the report: "These documents are very sensitive. For these reason, they are only transmitted within the party and government, going from hand to hand, in secret. Such documents are directed towards arbitrarily forming a legal basis that will make the Uyghur people a target. What is intended here is to create a fear among the Uyghur people that will prevent them from gathering and expressing their complaints or from freely expressing their cultural identities." Another point mentioned in the report is that the documents which have been obtained and the interviews that have been made in China by the organization demonstrate that there is a multi-directional system to suppress and control the religious activities

of Uyghur people. The following words of the general secretary of the Xinjiang regional party, Wang Guan, were quoted in the report: "…the most important duty of the authorities in Xinjiang is to control and guide the religion. Thus, it will serve the central administration in preserving the economic structure, the homeland integrity and the national unity." Let us now focus a little on the most important part of this report as mentioned in the published summary. The following issues are mentioned in detail in the report:

- Current regulations governing religious activities in Xinjiang,

- A booklet regarding the application of a policy that is related to religious issues for minorities, which was distributed within the party and government in 2000. Details about several suppressive applications, which later became law, are given in this booklet. In the report it is mentioned that in one of the booklets some "irregularities" are mentioned; according to these the authorities can ban religious freedoms for any reason whatsoever. Such irregularities are mentioned as "…the execution of further activities that will damage the stability of the population..." and "…those that give rise to separatist elements and major reactionary elements…" In other parts of the booklet it is stated: "It is essential that the Marxist theories be verified regarding religion in all kinds of material published related to research or evaluations of Islam (including news broadcasts and news papers) and that they be in parallel with the religious policies and practices of the government and party." A paper signed by the vice director of the re-education department indicates the following:

- There are laws preventing children from participating in any kind of religious activity. An example of such a law can be found in an official document stated as follows: "Parents and legal guardians are forbidden from allowing their children to participate in religious activities."[19]

- Documents show an increase in the numbers of Uyghur people who have been jailed or arrested on the basis of fabricated crimes of religious activity and crimes committed against national security. Among the penalties imposed, there is a penalty of being sent to "re-education in work camps," an infamous form of punishment. Those who prepared the report indicate that religious control and forced intervention continues to encompass everything. The organization of religious activities, schools, cultural institutions, publishers and even the outlook

and personal behavior of the Uyghur people are under control. The central government subjects all imams to a regular evaluation, requests them to carry out "self criticism" sessions, imposing systems of control on the mosques, removing religious teachers and students from schools, controlling literature and poetry to ensure that there are no hostile political signs and seeing every expression of displeasure with Beijing politics as a "separatist tendency". Such a "tendency" is a capital crime under Chinese law, with the penalty being execution. Muslims who try to carry out their religious lives in a way with which the government and party do not agree are jailed, tortured and sometimes executed. The heaviest penalties are applied to those who are said to be involved in separatist activities.

- Laws regulating how the affairs of ethnic and religious minorities should be managed; these laws are deemed to be state secrets. In this context, the executive director of the Chinese Human Rights Organization, Sharon Hom, has the following to say: "Beijing sees the Uyghur people as a threat to the national and ethnic structure of the Chinese nation". Details regarding how the two laws, disclosed here for the first time, work are provided in the booklet mentioned above. According to this, even though there is no relation with national security, it is absolutely forbidden to leak any information related to ethnic minorities or religious and political issues, except those that have been specifically permitted.

Below we will give some official quotations and local eyewitness reports that disclose how China acted in the area of religious freedom before September 11, 2001; these have the status of a statutory decree or are disguised as legislation with some technical loopholes:

- Wang Lequan, Regional Communist Party Secretary: "We should increase pressure on religious leaders. We should ensure that they are politically domicile. They should be committed to the homeland with feverish love, support Communist Party leaders and the socialist system, they should be opposed to national separatism and illegal religious activities, they should defend national unity and homeland integrity, and they should be consciously committed to the national laws and policies.

- An Uyghur citizen: "This is a Uyghur school and most of the people working here are Uyghur. However, they are not permitted to talk about religion to their children in their houses nor in their workplaces. Talking about religion in

any way is an illegal activity. They won't even let me talk about religious issues to my own children. How can this be right?"

- A Chinese official: "The students studying in our schools, your children in particular, are not focusing completely on their lessons. They are occupied with prayer, fasting and some other religious activities. Therefore, they are violating the fifth article, dated 1996, of the Autonomous Regions Education Commission. According to this article, students cannot participate in religious activities (prayer, fasting or other similar religious activities) and cannot act in contravention of the school rules."

- An Uyghur citizen: "The militia is coming to search the villages and regularly examine the people living there. They come during the nights and search the houses. If they find any religious material, they take that person in for interrogation. They say "These are illegal religious publications." My father is a common farmer. How can he know whether the Qur'an is illegal or legal?"

- An Uyghur professor working in a higher education institution in Xinjiang, where teaching traditional local music is forbidden: "I have experienced it personally. Although I am not considered to be a devout Muslim, this happened to me. I mention religious tunes in a general sense only during my lectures. These are widely spread tunes. Banning these is just nonsense. These are a part of our musical culture and our history. I need to learn these. However, in the second semester the school management told me that since there are so few students registered for my lecture, I can no longer give lectures. But this isn't true. I have been waiting for one year now without giving any education. They won't fire me because they don't want me to speak out against them. I am still earning a wage from the Communist party. However, the only thing I do is to stroll around the campus or sit in my room. This is nothing but a waste. Still, it would be best for me not to talk about these issues."

- An Uyghur citizen: "My relatives and I were able to establish a mercantile business. This is something that I am proud of. Earlier I was working in an office. I was providing catering services for schools. They said to me "you can't have a beard, not even a moustache." I asked myself who they thought they were, interfering in my personal choices. These are our traditions. No one has the right to interfere with this. When I found an opportunity to leave the country I

did. However, if you can't find another job in the private sector, you either have difficulties or you will die of hunger."

Finally the report relates that in "experience transfer meetings it is requested that religious functionaries tell the other participants about their hardships and incidents that they encountered during their duties. For example, a mosque imam stood up and mentioned his illegal religious lecture. Or he speaks about how the mosque was using a banned religious book. They talk among themselves about provocative elements and about a sermon that was given by another religious functionary without obtaining a prior permit, and their failure to inform the security forces. They tell how they got carried away by these wrong ideas. It is requested that other members in the group inform the authorities about a person who is doing such wrong things."[20]

2) Demographic balance

Of course, this war by the Communist authorities against religion is not enough to change or destroy the identity of these lands. And it is clear that they will not be able to succeed in doing this. In particular, the Uyghur are a people who have a strong Islamic heritage and a deeply rooted civilization. On the other hand, the battle of Chinese policies against culture, religion and humanity has had great damage on China's desires to transform this region into a Chinese canton. Denigration, oppression, the enslavement of the people in work camps, the imposition of spying on one another, frightening the locals, creating a lack of trust among people, disregarding human honor, despicable applications, like sterilizing people and playing with their dignity and honor have only awakened feelings of hate. All such applications have made deep scars within the human psychology, and are enough to make it like a volcano that is ready to erupt. This is a situation that requires self-defense. China cannot ignore these facts, and cannot continue such practices. In this context, anything that can be said about the consequences of the Chinese policies over the short or long term will be of no use. Why has China adopted such practices, particularly considering that it cannot hide them forever and that it will reap what it has sown?

It is a fact that China has not looked on the matter in this way. However, it can be said that China tends to implement such applications in order to gain time in the hope that this region will disintegrate. It is willing to do this by recreating

the populace from scratch; one day it may no longer be possible to talk about a Muslim population. In this way it will become easier for both the Chinese and the world to accept Turkistan as a Chinese canton. This situation is continuing apace. The following policies are being used to this end:

- The ethnic ablation policy,
- The immigration of tens of millions of people of Chinese Han origins into Turkistan,
- Demographic division of young population groups,
- Mixing of races,
- Tying to control the birth rate through various methods.

Another situation that China wants to ensure and defends violently is that of "preserving China's integrity", both geographically and demographically. According to the official thesis, China describes itself as: "a multi-national single state formed from 56 ethnic groups". According to the fifth population census in 2000, there are 18 ethnic elements that can be differentiated. These are elements with a population that exceeds one million. The official thesis claims that "As the Han nation has the greatest population of all the Chinese nations, and forms 92% of the general population, other nations are designated "ethnic minorities"[21] due to their low populations." This is the description that the Chinese government deems valid. And according to this, the Han nation is the main nation that makes up China. Others nations are classified as minorities. For this reason, the Han call themselves "Big Brothers". This nomenclature provides them with privileges in matters like leadership, guidance, governing and position, because they see themselves as the most skilled and ambitious group concerned with the future and integrity of China.

This idea was not a dominant expression during the Communist period. Marxism employs social discrimination based on class, not based on race, as is done today in China. The Marxist doctrine is not based on regionalism or race, or on any social classification. Marxist philosophy states that all human conflicts arise from capital. However, in today's China, there is a new emphasis on the necessity of preserving "China's Integrity" in all official documents and informational and political expressions, because the Communist ideology can no longer act as the

safety valve of national unity after the collapse of the Soviet Union, the collapse of the ideological system or the depletion of their real effects on China.

China, having experienced many internal dynastic conflicts throughout history, is not far from total disintegration and returning to a time of dynastic conflict. Therefore, it is not odd that the Chinese authorities describe the protests of the Uyghur people in Turkistan as efforts of "separatism and separatists". Again, for the same reason it is not strange that official statements and the comments of authorities emphasis the following notions: "China's Unity... National Integrity... One Nation... Strong State... One State... National Cooperation... Preservation of Country Unity... Tolerance and Stability... Development... Advancement... Modernity..."They do not use notions that are opposed to those mentioned above: "Discrimination... Radicalism... Terrorism... Devastation... Obscurantism..." The fact is that China sees the Turkistan issue as an internal affair, like Chechnya in Russia; we can see this in the expression of an official spokesman of the Chinese foreign affairs department, Chen Gang, who became deeply concerned when riots erupted in Urumqi on 05.07.2009. However, this time, the protests were only against discrimination in businesses and the discrimination against the local people, where they were relegated to second or third class citizens. After the incidents and after a meeting with high-level party officials, in a broadcast on Chinese television in 8.7.2009 the Chinese president, Hu Jintao, threatened "heavy penalties, as stated in the law, for those who were involved in the clashes." The Chinese president was worried by the violence of these events and was concerned that they could spread to other regions outside Urumqi and Kashgaria; he made a clear reference to this: "It is very important and an urgent task that social stability in the Xinjiang region, where there are rich energy resources, be insured,"[22] and this situation was a "matter of life and death"[23] for the Chinese Communist party leader in Turkistan.

It is demanded by justice that it be made clear that the Turkistani people cannot be held responsible for China's deranged mind. If it is the right of the Uyghur people to separate from China and to desire independence, then it is foolish for Han ethnic Chinese to believe that the Uyghur people should bear the burden of China's union at the expense of their beliefs, territory, civilization, lives and property, or that the Uyghur people should simply accept the despicable proposal of the Chinese. Again, the Chinese are very aware that any proposals

made in the past, present or future will be rejected by the Uyghur people. They have tried to divide the demographic infrastructure of the country with large-scale importations from the east (Han nation) to the west (Turkistan), in a mad race against time.

The Malaysians adopted a national slogan when they wanted to transform into a great industrial state by 2050: "Look to the East". Thus, they were indicating that they had taken the Japanese model as an example for development. The Chinese, however, have taken up the most despicable colonization model for the disintegration of Turkistan and use the slogan: "Hey young man! Go West", "*Xibu da kaifa*". As a result of this slogan as well as the organization of enticing tours to encourage migration applications, China has settled millions of Han Chinese into Turkistan and thus greatly changed the demographic infrastructure.

Statistics demonstrate that the demographic balance between the nations living in Turkistan. However, one must be very careful when using statistics from official sources. Information disclosed by the central or local Chinese government is that which it wants to be known. However, as we saw above, according to official legal regulations, publishing information about issues of nationalities without permission from the official authorities is considered to be a breach of national security. Thus, it is safe to say that the numbers which show the population of Uyghur citizens to number 8.5 million, that is Muslims form 60% of the total population in the region, are far from the actual numbers. On the other hand, statistics that show the Han nation as consisting of 7.5 million and forming 40% of the population are not to be trusted either. The statistics that are closer to the truth are those that show the Uyghur population as being between 18 and 25 million. While there is no data proving or disproving the accuracy of this census, considering the nature of incidents, the latter data can be seen to be closer to reality. If we take into consideration the reaction of nationalist Chinese and the concern at official levels every time there is a protest these numbers are more trustworthy. Then where is the problem?

The Uyghur people are greatly concerned that the demographic structure of their country will be completely reversed in the near future. Similarly, the Chinese are concerned that the region will escape them and their economic investment in Turkistan will be at great risk. Moreover, they are facing disintegration threats to

their country. For this reason, during the 1990s the Chinese put into a program into place that was known as the "Conquest of Eastern Turkistan", economically and demographically.[24] According to this, it was planned that two hundred million Chinese from the Han nation would settle in this region. If no preventives or delaying measures are to be taken, and these dangerous ideals are realized, the Turkistan people, and their history and identity in this country will be erased forever.

3) Social marginalization

When faced by such practices it is totally normal that the Uyghur people are concerned about the future. They observe a decrease in the birth rate among the Uyghur with great despair and resentment. They perceive how the demographic structure has been changed and how the balance has been turned to the advantage of the Han Chinese in some cities. If the Chinese authorities try to prevent the Uyghur people from employing their rights in their own country, from benefiting from their own natural resources, which are used by China without any control mechanisms, then the Uyghurs have the right to resist the Chinese using every financial, spiritual, historic, cultural, and if necessary armed, means of resistance to hand. Moreover, the Chinese are imposing a variety of methods of discrimination in the cruelest possible fashion in fields of business, education, health and residence. Some of these methods are:

a) Forced migration for young girls and as a result an imbalance between males and females,

b) Voluntary or forced marriages between races,

c) Punishing those who request to the rights that have been grabbed from them. China perceives such persons as a threat for the country and aims to eradicate them. It either makes them leave their country or puts them into work camps where their human honor is disregarded. This entire thing means more human resources are wasted.

d) Birth control, the sterilization of women and forced abortions,

e) Dragging hundreds of women into China's prostitution market,[25]

f) A policy that intentionally ensures a lack of education. Chinese students,

qualified workers, experts and technicians are all encouraged to emigrate from the Turkistan territory. All this causes negative discrimination against the Uyghur people in education, rehabilitation and business opportunities.

g) Prisons and work camps are being constructed in Turkistan to punish criminals. Later on, these are used as migration devices, and people are being settled on these lands. In addition, there is an attempt to increase corruption and the crime rate by forming a criminal element in the country.

However, the worst thing is that the Turkistan people are sliding towards a more dangerous point, social marginalization due to the disruption of the demographic balance. This is happening to such an extent that the level of political demands has been lowered, being decreased to the level of social requests, culminating in the Urumqi incident of 5.7.2009. In an interview with the International Uyghur Conference chairman Mrs. Rabia Kadir, given to the German Focus magazine on 12.09.2009, she lays the responsibility for the violence of the incident on the Chinese government: "The Chinese government has given us some kind of autonomy in the last few years. However, they are still treating us like animals and see us as second class citizens." The American Christian Science Monitor Journal has stressed this issue and indicated that the Uyghur people "are seen as second class citizen who do not even have the right to be represented at even the lowest level of government commissions and who are forbidden to use their own language in their own schools."[26] The American Uyghur Union general secretary Alim Seittof says: "All the Uyghur people are asking for is that China stops ethnic discrimination. However, they are facing unimaginable pressure."[27] If we interpret these statements according to sociology, then we see the notion of "social marginalization". However, social marginalization here does not occur within the context established by European capitalism, which was built on the ruins feudalism by European reformists at the end of the 19th and beginning of the 20th centuries, but rather within a context forced by Chinese policies.

When the wheel of European capitalism and industrialization started to turn at the beginning of the 19th century, the feudal system, which had maintained control over the European economy in a general sense, naturally had to collapse.

However, as with all other large scale changes, many problems were faced in order to provide social integration with the new system. New modernization movements slid the ground out from under the feet of villagers. A large number of group peasants found themselves unemployed. The center of the national economy became the city. At the same time, intense modernization began in cities. The cities began to be renewed, renovated and former residential units were rebuilt in keeping with the development. When enough excess capital was generated by industrialization, finance was also provided. However, some peasants found it hard to change their former life styles and to adapt to the new one. They preferred to live in places that became known as suburbs or ghettos. The villages found themselves at the margin of European cities and in suburbs. It is at this point that the European reformists adopted the idea of persuading these strata with kindness or by force. For the welfare and future of these strata, for them to have an honorable life, they had to be integrated into the system. Now: Did China do this in Turkistan?

The modernization activities carried out in the cities and villages of Eastern Turkistan To the time this paper was prepared have merely increased the power, influence, authority and capital of the Han nation. For the Uyghur nation, which was distanced from these activities, the results were the opposite. All indications show that the Uyghur people have not been included in the industrial development plan or wealth. This economic project is completely a Chinese project. Apart from the residents of cities where Han ethnic groups are located, the residents of the country have had no share in the income. Now, let us ask a second question: If those who dominate the cities are the Han people who have immigrated into these lands, where are the real owners of these lands, the Uyghur people?

The geography of Eastern Turkistan consists of a vast area (1.6 million m^2). It is covered by the Taklamakan Desert and chains of mountains. The population can only reside in the valleys and foothills of the mountains, near sources of water. These places make up 4.5% of the country's territory.[28] According to Hong Kong, and the director of The French Centre for Research on Contemporary China Jean-Francoise Huchet: "The Uyghur people are trapped in a rural area. Contrary to what the other part of the nation obtains from the petrochemical factories and corporations, they have to employ themselves in agricultural, which provides them with no financial or spiritual income."[29] In this context, when we look at the

indicators, the difference between the city residents and peasants has increased by threefold. On the other hand, the Christian Science Monitor presented the following in a study that was carried out on the country in 2008: "Thanks to government aid, most of the factories and corporations belong to the Han nation. And these establishments do not accept any work force other than those of the same ethnic origins. Therefore, the Uyghur people are forced to work in degrading jobs, such as servants."[30]

Thus, statements by the prime minister of Turkey, Tayyip Erdogan, broadcasted by the television channel NTV and transmitted by Reuters News Agency in 10.7.2009 is by no mean exaggeration or political maneuver: "The events that are happening in China are nothing less than mass murder," and "it is not possible to describe this event in any other way". The World Uyghur Congress spokesman Dilshat Rashit did not exaggerate when he made the following comment from exile in Sweden: "the misery of the Uyghur people who are tired of suffering in silence is increasing day by day."[31]

4) Turkistan after events of September 11

Turkistan houses not only houses some of China's strategic defense systems, like ballistic missiles; it is also the nuclear testing ground of China. This situation offers an explanation as to why China wants to keep these lands under its rule. To say that China wishes to form a buffer zone, protecting itself from a terrorist attack or Russian influence, which may come from the West, is only a partial interpretation of Chinese policies. China is feverishly trying to make use of the events of September 11. Therefore, it is making political gains to ensure security, even if this means destroying the Uyghur people in the process. On the contrary, what kind of relationship can such events have with the invasion of another country, its renaming, and the seizure of its natural resources, as well as trying to divide and disintegrate the land, waging war against its people and its beliefs by every mean possible?

Nothing can be said in this context. However, the current international climate may present China with the opportunity to make some local or regional gains. This is also a question of the conjunction of benefits with Pakistan, India and Russia, and more particularly, with Western Turkistan. Moreover, China has lowered the level of freedom to a minimum, by improving its internal legislation

system. In this way it hopes to confront any public protest. Even though these protests have never been classified as anything more than "security incidents" until now, the penalties for these incidents can include execution. Let's continue. This can be called running away to the future instead of facing the truth.

A. At an international level

The Chinese authorities used the terms "separatism and separatists" and "extremism and extremists" against Uyghur people before September 11. However, after the events of September 11, China perceived that here was "opportunity not to be missed". And it started to use the terms "terrorism and terrorist" when describing the Uyghur people. Thus an exploitation of security issues began at both local and national levels. China announced that it was joining the "Struggle against international terrorism" with America a few days after September 11. And retrospectively, they described public protests and some incidents that occurred in Turkistan in the 1990s as terrorist activities. In this context, the foreign affair department spokesman Sun Yuxi said the following on 18.10.2001: "Terrorist activities carried out by activists from Eastern Turkistan within China's territory do not threaten only the security and stability of China, but also of the entire region." Accordingly, China has declared that "it will join the international community in their struggle against terrorism, which is also present in Eastern Turkistan". What has China gained by joining this campaign?

The essential objective of the Shanghai Five platform, formed by Russia, China, Kazakhstan, Kirghizstan and Tajikistan in 26.04.1996, including Uzbekistan in 15.06. 2001, was to solve border disputes and provide unity in activities that required trust in the military arena. All aimed to decrease tension along the border regions as a beginning to signing joint agreements. Therefore, this platform was not initially established as an international regional organization; any such organization would have to have a contract, with pre-determined principles within that contract and rules that regulate operations, as well as requirements for membership.[32] However, in later meetings, this platform became essentially transformed into an organization that speaks in the name of Chinese policy. As members started to use the same notions in their statements or joint declarations, this became more and more clear.

The following expressions can be seen in one of the twelve clauses of the

"Bishkek-Kirghizstan" declaration, published after the summit in which the five countries participated in August, 1999: "The parties state the importance of an effective struggle against international terrorism, drug and arms smuggling, organized illegal immigration and other forms of crime together with national discrimination and religious radicalism." However, as can be observed, China and other platform countries are not just struggling with incidents or fighting against terrorism, they have also suggested building a Center for war against Terrorism, Separatism and Radicalism in June 2000, at the Dushanbe - Tajikistan summit before September 11; later they carried out the opening of just such a center. And after one year, the permanent committee of the Chinese parliament decided to approve Shanghai Agreement, which prescribed the struggle against terrorism, separatism and radicalism.[33] Here is the question: Is it possible for this forum to produce policies or theses that are separate from the view of China and its new allies? Is there a program over and above that of China?

Without a doubt, the events of September 11 have given an opportunity to China, Russia, and Central Asian countries, even to India and Pakistan. By exploiting the feverish attitude of the West in fighting the Al-Qaida, Islamic movements and even national movements in the region, they have exploited internal calculations with great refinement. China and Russia have started cooperating in the "war against terrorism" at a meeting between the two countries in Beijing on 28.11.2001. Later, the level of coordination between the two countries increased and reached the level of a commitment to "struggle against internal and external terrorism of all kinds and levels" at a meeting of the foreign affairs ministers of the Shanghai Cooperation Organization in 7.1.2002. This was referred to by the Chinese minister of foreign affairs Jiaxuan, who declared that six countries are preparing for the "establishment of a regional agency for the war against terrorism". This was not just building a center, but also working to "forming a mechanism for crisis management". Jiaxuan expressed this as follows: "All member countries support China's position and its efforts against terrorists in Eastern Turkistan and Russia's efforts against Chechen terrorists. All perceive these efforts as part of the global war against terrorism."[34] At the end of the meetings, ministers signed a joint declaration and warned against tendencies of "terrorism, separatism and extremism" in all member countries. Even though this declaration reflects the benefits of related countries, in reality the language of the

declaration was written on China's terms. And this supports the following:

1. China has once again started to force its logic and language on the member countries,
2. It has earned regional legitimacy to suppress the Uyghur people in Turkistan,
3. It has obtained the right to monitor and oppress Uyghur people living in Russia and member countries and to prohibit all forms of political and cultural activities. In return, China has agreed to the fact that:
4. As Turkistan is a Chinese internal affair, Chechnya is a Russian internal affair.

Before two weeks had passed after the declaration of Communist Party, dated 5.1.2002, which accused Islamic groups within the region of encouraging «separatist ideas», the Chinese government published a statement entitled the "White Book", 8,000 words long, under the title: "It is not possible for terrorist Eastern Turkistan separatist forces to go unpunished for their crimes." This book firmly places the responsibility for terrorism upon the Turkistan forces with a retrospective and disgusting opportunism,[35] and mentions these forces as "Terrorist... Separatist... Radical"; there are no exceptions or distinctions regarding any peaceful forces. At least there is a distinction between a civil organization and a military one. But it goes even further by denying Turkistan history totally and uses the term "former colonialists" to describe Muslim historians. It depicts the Turkistan people as terrorists, dating back far in the past. However Islam is, according to the expressions of the same book, a "peaceful religion"! On the other hand, this book tries to illustrate an ideal portrait and expresses this as: "different races with noble traditions living in Xinjiang are represented by their love for national union and the integrity of the state." The Chinese government believes that such expressions are more than enough for the Uyghur people to happily greet millions of Han Chinese as the modern Ansar (people from Medina who helped the immigrant Muslims) or new conquerors. As a matter of fact, the Prophet Muhammad said that "do whatever you like if you have no shame." How can it be possible to explain why such a great state, which should be protecting its population from a moral collapse of this magnitude and level, has fallen into such lies and vanity.

Without a doubt, China is not aware of what has been written in its own White Book:

- China does not recognize the history of this country. It denies its feverish efforts to divide this country, its crimes of ethnic cleansing and its robbing of the resources.
- China also denies the war that it has declared on Islam, a religion it describes as "the opium of rights... opposed to science... Islam is the invention of wealthy Arabs... Islam is in the service of colonization" in posters that are hung on avenues and roads.
- China does not apologize for its crimes against the Uyghur, for the sufferings that it has caused them or for its attacks on even the most private parts of the human psychology.
- On the contrary, it tries to have this prodigal thesis adopted by the international community.

All this determination, forgery and contradictions within official statements continue because China's statements are far removed from being persuasive to others; it can only persuade itself. And this is a policy that we call running away into the future. Without a doubt, this situation is a psychological condition that occurred to the "Big Brothers". It did not falter one step, even after the Chinese government accused four Turkistan organizations[36] of terrorism in 15.12.2003. These organizations are:

1. The Eastern Turkistan Islamic Movement ETIM (Turkistan Islamic Party),
2. International Youth Conference WUYC, Munich- Germany,
3. Eastern Turkistan Media Center ETIC, Munich- Germany,
4. Eastern Turkistan Liberation Organization ETLO.

More recently, posters hung by the government in Kashgaria appeared in 3.2.2010. These posters warn the public against the Islamic Liberation Party and describe this organization as a "terrorist group". The following slogans were printed on the posters: "Strongly Protest against the Islamic Liberation Party" and "The Islamic Liberation Party is a terrorist organization that promotes violence".

However such declarations found no echo in the international arena. On the contrary, Amnesty International rejected these calls. And it stated that the International Youth Conference and the Eastern Turkistan Media Center organizations, which are working in Germany and reporting human rights violations by China against the Uyghur people are two political groups that desire autonomy or independence for Turkistan. It also added this note: The Chinese government does not make any differentiation between peaceful requests regarding freedom and the right of religious practices, meeting and expression and armed activities. Amnesty also stated that China sees all forms requests about greater autonomy or independency as a separatist movement and even opponents who carry out peaceful activities are accused of terrorism. Therefore, China is searching for international support to suppress all forms of opposition.[37]

While the "White Book" describes riots and the cries of the Uyghur people as "rapacious", it cannot see that the rapaciousness of China cannot be tolerated even by those who hear or read about it. However, these people have witnessed most of the silent massacre that the Uyghur have suffered behind curtains over the decades. If it were not for China's rapacious hunger, perhaps millions of people would be unaware of these events.

B. At the regional level

Parallel to the international campaign, after September 11 China started to make changes in its criminal laws. While the world was busy searching for suspects inside the eye of the storm and monitoring reactions, the Western media and international security associations started to spread the news that closed envelopes had been sent to the post boxes of some important persons, official bureaus and institutions. According to these rumors, there was anthrax within these envelopes. This event was transformed into a campaign to spread fear. Suddenly support started to accumulate for the campaign known as the war against international terrorism. However, as suddenly as the campaign started, it came to an end.

Only the Chinese were busy with changes in their criminal laws to fight crimes regarding anthrax and radioactive materials. In reality, they were trying to find official approval of many customary laws used against the Uyghur people in the atmosphere that had been created by September 11. "Know your opportunity well; know when the wind is blowing in your favor". That was just what the

Chinese were doing. On 17.12.2001, the New China News Agency announced that the Xinhua parliament had started a marathon session to discuss a draft of changes that would give the government greater constitutional rights against activities related to terrorism. The agency related the statements of some persons, describing them as leading parliamentarians: "Changes are made to give rights to authorized bodies to protect the national security, social order, life and property of citizens." "These new changes are expected to give the Chinese government a wiser legal frame in its war against terrorism."[38]

As is known by those who study China's criminal laws, the penalty of execution is given for a series of civil crimes like drug smuggling, armed assault, rape and murder. The penalty for terrorism was only a prison sentence of up to 10 years. However, according to the draft of changes approved by Congress on 24.12.2001, the penalty was increased execution. The Congress legislation affairs committee vice chairman explained that: "Those who will suffer this penalty are people who spread poisonous, radioactive or contaminating materials" and "Those who are involved in the production, trade and storage of these materials." It must be remembered that the penalty for spreading poisonous materials was a maximum of three years before, according to China Daily journal dated 25.12.2001. Penalties for "those who spread false threats or incorrect information regarding terrorist activities" may be as much as "five years in prison".

Without a doubt those who followed the Uyghur riot in Urumqi observed how peaceful protests from the public requesting an investigation into the deaths of workers employed in Chinese factories turned into a massacre at the hands of army and police forces. As a result 1,400 were killed and injured. In contrast to this, those who saw the Chinese state president Hu Jintao on Chinese television on 8.7.2009 throwing threats in forms of " heavy penalties will be given, as specified in the law to those involved in clashes". The regional Communist Party director Li Zhi explained that the president had said: "The leaders of the incident could be executed."[39]

The question that we should ask ourselves in the framework of new legislative changes is this: Did the people who were protesting the violence and who have been labeled "anarchists" by the Chinese government spread anthrax during the protests? Is this why the death penalty was being applied to some of them later

on? Does China have the right to apply the death penalty for social or political activities? Or can it refrain from explaining the truth about a decision that has been given in courts, using the excuse that it is related to state security? If these secret practices are legal, then why are the executions not carried out without any reason of state terror being given?

Those who think of themselves as "Big Brothers" should become enlightened with "Eastern Wisdom" and review their attitudes and practices after these incidents. However, since they have become so caught up in events they will continue to run forward, transferring the war against terrorism to the army. After joint military exercises with Russian forces for the war against terrorism, The China Daily Journal of 31.07.2009 published the following statement from General Meng Guo Ping: "Our army is preparing according to a government order against terrorism activities based on the experience gained over the last few years."

For the first time in its 82 year old history, the army has begun to take on tasks with a political characteristic. According to the first reading regarding these kinds of practices, the task of keeping Eastern Turkistan as a Chinese territory will be the task of the army, as it is in Russia. This situation bodes a very dangerous legislative and official assignment of political leadership under the Turkistan administration. In fact, the army needs no government order to guide its policies or military operations. However, the following quotation from an interview with General Ping in the same journal explains the situation: "The army can take on the task of maintaining more special forces to fight and greater intelligence support against terrorism". "We will be involved in more information exchange with foreign military forces. Joint efforts will be used to demilitarize terrorists in outside operations. This includes seeking and bringing out terrorists."

Conclusion

The era of lying, cheating, deceit, forgery, falsification and denying has come to an end. And the period of silent massacres has also ended. From now on, stubbornness, arrogance and hiding one's weapons have lost their effect in determining the faith of nations and peoples. The proverb "Search for science even if it is in China" has now lost its meaning.

Although the Islamic public suffers from a great lack of information about

what is happening in Turkistan, the Urumqi incidents have ended the silence that has lasted for decades. The resistance of a strong people who can be supported and helped in their time of need against the cruelest colonization system that has existed for decades has surfaced.

Moreover, these events have created a bitter hatred against China among the Muslim public. China, who has for decades played the role of supporter and friend for problems in the Islamic world against Israel and the USA in international meetings is actually the one who has been cruel to Islam and Muslims in its own lands.

China knows that the official positions of poor Arab states make them helpless in the Uyghur cause. While the reason for this can be economic benefits, it may also be that they are experiencing the same or similar problems in their own country.[40] Or they may have adopted a Western thesis and abandoned all kinds of resistance. However, if one day, whether at a national or international level, political and cooperative positions in the Islamic world are shaped according to benefit and ideology, then tomorrow it can be shaped according to beliefs. Without a doubt, observations regarding national resistance demonstrate that they have begun to free themselves from their ideologies.

Finally, I would like to clearly state that China is in a great dilemma. However, Turkistan is also in great danger. If "three powers; radicalism, separatist tendencies and terrorism are disastrous both for China and for countries in the region"[41], then China should understand that it can be gathering a storm for others. And if this case is realized, Turkistan will only be the spark that sets of the flames that will consume China.

Endnotes

1 Quote from the novel *Turkistan Nights* by Najeeb Al-Kilani.

2 Prepared together with Mohammad Amin Islami et-Turkistani, Rahmetullah İnayetullah et-Turkistani. "Hakaik an'it-Turkistani'sh-Sharkiyye" (Facts about Eastern Turkistan), http://www.uyghurweb.net/Ar/MISLAMIY.pdf.

3 The notion of ethnic origin of dynasties means using the principle of attitude and activities against a special part of an ethnic group.

4 *White Book* was published under the title of «It›s not possible for Terrorist Eastern Turkistan Powers to Get Away with Their Crimes» in Beijing by Information Office by the Chinese State Counsel. A summary of the book was given in People of China Journal in its issue of 22.01.2002. See. http://arabic.people.com.cn/200201/22/ara20020122_50388.html.

5 Muhammed Seyyid Kutub, *Muslim-u Turkistani'sh-SHarkiyye. Mezabih ve Tecahul*, (Eastern Turkistan Muslims... Massacres and Ignorance), 11.07.2009, http://www.turkistanweb.com/?p=523. According to statistics from 1940 the Chinese population in Eastern Turkistan was 202,239. The ration to the total population did not exceed 5. 44%. Moreover, these consisted of military personnel, workers and Chinese merchants. At that date, the general population of Eastern Turkistan was 3,730,061. See Rahmetullah Ahmed Rahmeti, "et-Tehciru's-Siniy fi Turkistani'sh-Sharkiyye" (The Chinese Migration in Eastern Turkistan), Rabitatu'l-Alemi'l-İslami, Mekke-i Mukerreme, Da'vetu'l-Hak series, issue 93, 1989, p. 69, quoted from: Lattimore, O.: *Pivot of Asia*, p-79. Web page of Rabita: http://www.themwl.org/Publications/default.aspx?t=1&cidi=303&l=AR

6 China has imposed this logic on Western capitalism as a whole. A Palestinian official who has long historical relations with China has summarized the subject like this: "In the second presidency period of former USA president Ronald Reagan, the United States of America stopped mentioning human rights and general freedom. Particularly after China›s threat that it would raise the level of freedom of its citizens and provide them immigration freedom provided that the USA and Europe Union opened their gates to Chinese people, the voices became silent even more." While talking about what the role of China would be in the coming period, the Chinese gave the following answer: "We will be a great state; you will see our warships and aircraft carriers patrolling the seas and oceans." April 2008, a special interview with Hani el-Hassan, member of Palestinian Liberation Organization Executive Committee and of el-Fetih movement Center Committee.

7 Rahmetullah Ahmed Rahmeti, "Et-Tehciru's-Siniy fi Turkistani'sh-Sharkiyye (The Chinese Migration in Eastern Turkistan)", ibid., p. 127, quoting places: (1) McMillan, D.H. Xinjiang and Wang Enmao P-592; (2) Lena H. Sun: Minorities the Chinese Live together warily; *Washington Post*, Jan. 14, 1985.

8 Age, quoted from; Pringle, J. "The Secret China-Traveling the Exotic Khunjerab Pass;" *Newsweek,* June 16, 1986, P-69-A and 69-D.

9 İftikar el-Bindari, "Turkistan Mencem-u Seravatu's-Sin (Turkistan is the source of The Chinese Fortunes)", islamonline web site, 12.07.2009, http://www.islamonline.net/servlet/Satellite?c=ArticleA_C&cid=1246346235114&pagename=Zone-Arabic-News%2FNWALayout.

10 Adoption of Islam in Eastern Turkistan was in the period of Caliph Abdul Melik bin Mervan (86H =

705 M). Kutebye b. Muslim el-Bahili h 96 (715m) conquered Capitol city of Kashgar later became famous as little Bukhara.

11 Hakaik an'it-Turkistani'sh-Sharkiyye, ibid.

12 Abdul-Aziz Cengiz Han, *Turkistan Kalb-u Asya (Turkistan is the heart of Asia)*. There is much interesting information and details regarding Turkistan history. This book contains information about the role of the region during the Islamic period and about the lives of several local scholars who made this region one of the greatest scientific areas in Islamic history. For example Imam, Hafiz, Huccet Abu Abdullah Muhammad el-Buhari, Tirmizi, Nisai, the author of the book el-Keshaf Allame Carullah ez-Zamahsheri, the author of the book el-Miftah Yusuf es-Sekkaki, SHeyh Abdulkahir el-Curcani, Allame Saduddin et-Taftazani, Allame Seyyid SHerif el-Curcani, and el-Fakih, the author of the book el-Mebsut esh-SHeyh SHemsu'l-Eimme es-Sarahsi, esh-SHeyh Sediduddin el-Kashgari, the author of the book el-Hidaye Ali b. Ebi Bekir el-Merginani, Allame Sadrushsheria, Tacushsheria, Burhanushsheria Ebul-Berekat Abdullah b. Ahmed en-Nesefi, Imam Ebu Mansur el-Maturidi, Ebu Bekir el-Harzemi, es-Sûli ve Mahmud el-Kashgari, esh-SHashi, es-Semergandi, en-Nesefi, el-Kashgari, el-Hûteni, el-Harzemi, et-Tirmizi, el-Belhi, el-Özcendi, el-Hûcendi, el-Farabi, el-Merğinani, el-Fergani ve el-Buhari, Ebu Nasr el-Farabi, Ali b. Sina, Halid b. Abdulmelik, Ebu Yezid el-Belhi (first person to write a geography book in the ancient Greek style) and Benû Musa b. SHakir Abbasi.

13 The word Uyghur means "giving strength to one another" and "being united". The Uyghur nation dates back to the third century B.C. This nomenclature is one that was formed as a result of unity or cooperation of noble clans.

14 See: Tuhti Ahun Arkın, "Turkistanu'l-Muslime ve'l-Kadiyyetu'l-Mensiyye (Musluman Turkistan ve Unutulan Dava)", Al-Manar al-Cedid magazine, no 21, Zulka'de 1423, 2003 winter issue. http://www.turkistanweb.com/?cat=29.

15 Tuhti Ahun Arkın, "Turkistanu'l-Muslime ve'l-Kadiyyetu'l-Mensiyye».

16 Tuhti Ahun Arkın, "Turkistanu'sh-SHarkiyya ve'l-Ihtilalu's-Siniyye (Eastern Turkistan and Chinese Occupation)", 06.06.2004.

17 Tuhti Ahun Arkın, "Turkistanu'sh-SHarkiyya ve'l-Ihtilalu's-Siniyye (East Turkistan and The Chinese Invasion)", 06.06.2004.

18 "Es-Sin: el-Kam'u'd-Diniyyu Li'l-Muslimine'l-Uygur (China: Religious Pressure applied on Uyghur Muslims)", New York, 10.04.2005 Human Rights Watch for the brief see: http://www.hrw.org/de/news/2005/04/10-1.

19 Those under 18 are forbidden from going to mosques and from practicing prayer by the Chinese authorities.

20 See, Tuhti Ahun Arkın, "Turkistanu'sh-SHarkiyye Ba'de Ahdas-i 11 Sebtenbir 2001", (Eastern Turkistan after events of September 11, 2001), Al-Manar al-Cedid magazine, no 27, July 2004.

21 "Hakaik ve Arkam" The Chinese official web site: ttp://arabic.china.org.cn/china/archive/sssz06/node_7012342.htm.

22 China State President Threatened to Shoot "Those who incited Uyghur Incidents". 09.07,2009. Islamonline web site: http://www.islamonline.net/servlet/Satellite?c=ArticleA_C&pagename=Zone-Arabic-News/NWALayout&cid=1246346204095.

23 "China is threatening to declare life or death war against Terrorism" English Reuters News Agency, 14.08.2008: http://ara.reuterp.com/article/idARAOLR43156920080814.

24 Tuhti Ahun Arkın, "Turkistanu'l-Muslime ve'l-Kadiyyetu'l-Mensiyye", (Muslim Turkistan and Forgotten Cause), *Ibid*.

25 In this context, there is statistical information given in the report published by «Turkistan Islamic Party Propaganda Center» (1 Rebiulevvel 1430): "2 million Muslim girls were brought to China. In return, a large number of Chinese people were brought in Turkistan. Therefore, the Chinese wants to

mix the bloodlines of the Turkistan people. Those who stand against this policy are either jailed or given a fine, and moreover they are subjected to disgrace and violence."

26 Ahmed Amr "El-Uygur Muslimu's-Sin el-Mensiyyun", quoted from Mufekkiretu'l-İslam web site: http://www.islammemo.cc/Tkarer/Tkareer/2009/07/06/84599.html.

27 "Uyghur People are upsetting Chinese celebrations", Al-Jazeera television, extracted from *Los Angeles Times*. 06.07.2009, http://www.aljazeera.net/NR/exeres/434E74CE-09D1-4A13-B650-45298F300F12.htm.

28 Tuhti Ahun Arkın, "Turkistanu'sh-SHarkiyye Ba'de Ahdas-i 11 Sebtenbir 2001 (Eastern Turkistan after events of September 11, 2001)", http://www.turkistanweb.com/?p=605.

29Iftikar el-Bindari, "Turkistan Mencem-u Seravatu's-Sin (Turkistan is the source of Chinese Treasures)", Ibid.

30 Ibid.

31 "There are hundreds of victims during protests in Western part of China ". El-Jazeere Television, 6/7/2009, http://www.aljazeera.net/NR/exeres/BABFD01B-C073-4580-A4E3-6F0EFF3F299B.htm.

32 Ali es-Salih, "Shanghai Forum... Can it transform into a new global axis?", 3.10.2008, Al-Jazeera Television, http://www.aljazeera.net/NR/exeres/9570F622-9AF6-4176-A1F3-5AAA8628C828.htm.

33 "China has approved two international agreements regarding war against terrorism", 28.10.2001, http://aljazeera.net/News/archive/archive?ArchiveId=18901.

34 "China and Shanghai Five Organization Promising War against Terrorism", 07.01.2002, http://www.aljazeera.net/News/archive/archive?ArchiveId=23856.

35 See Tuhti Ahun Arkın, "Turkistanu'l-Muslime ve'l-Kadiyyetu'l-Mensiyye", Ibid.

36 See Tuhti Ahun Arkın, "Turkistanu'sh-SHarkiyye Ba'de Ahdas-i 11 Sebtenbir 2001 (Eastern Turkistan after events of September 11, 2001)", *Al-Manar al-Cedid magazine*, no 27, July 2004.

37 *Amnesty Bulletin* No 288, London: 19.12.2003.

38 "China is discussing to make changes in its Criminal Laws in its war against Terrorism". Al-Jazeera television, 17.12.2001, http://www.aljazeera.net/News/archive/archive?ArchiveId=22507.

39 Tight Security Measures in Shengyang and Concerned Waiting of Muslims, Al-Jazeere television, 09.07.2009, http://www.aljazeera.net/NR/exeres/E1293941-C813-45D8-B448-EB53A06981EE.htm.

40 See "Turkiya Tettehimu Bekin bi'l-ibadeti'l-Cemaiyye ve Sefiru'l-Yemeni fi's-Sın Yettehimu Muslimi'l-Uygur fi's-Sin bi'l-irhab", (Turkey accuses Beijing with genocide, China Ambassador in Yemen accuses Uyghur Muslims with terrorism), 25.07.2009, marebpress web site: http://marebpresp.net/news_detailp.php?sid=17754.

41 "China insists on stating that they have proofs showing those involved in the incident as being in contact with some forces outside the country", 10.7.2009, Economic Bulletin, No 5751, http://www.aleqt.com/2009/07/10/article_250448.html.

Bibliography

Amnesty International. Bulletin No 288: London: 19.12.2003.

Amr, Ahmed. "El-Uygur Muslimu's-Sin el-Mensiyyun", quoted from Mufekkiretu'l-Islam web site http://www.islammemo.cc/Tkarer/Tkareer/2009/07/06/84599.html.

April 2008, a special interview with Hani el-Hassan, member of Palestinian Liberation Organization Executive Committee and of el-Fetih movement Center Committee.

Arkın, Tuhti Ahun. "Turkistanu'sh-Sharkiyye Ba'de Ahdas-i 11 September 2001", (Eastern Turkistan after events of September 11, 2001), http://www.turkistanweb.com/?p=605.

-----. "Turkistanu'sh-Sharkiyya ve'l-Ihtilalu's-Siniyye (Eastern Turkistan and Chinese Occupation)" 6.6.2004.

-----. "Turkistanu'l-Muslime ve'l-Kadiyyetu'l-Mensiyye (Muslim Turkistan and Forgotten Cause)", *Al-Manar al-Cedid magazine*, No 21, Zulka'de 1423, 2003 winter issue.

Al-Bindari, Iftikar. "Turkistan Mencem-u Seravatu's-Sin (Turkistan is the source of Chinese Treasures)", Islamonline, 12.07.2009, http://www.islamonline.net/servlet/Satellite?c=ArticleA_C&cid=1246346235114&pagename=Zone-Arabic-News%2FNWALayout.

China's official web site. "Hakaik ve Arkam": ttp://arabic.china.org.cn/china/archive/sssz06/node_7012342.htm.

Economic Bulletin. "China insists on stating that they have proofs showing those involved in the incident as being in contact with some forces outside the country", 10.7.2009, No 5751, http://www.aleqt.com/2009/07/10/article_250448.html.

English Reuters News Agency "China is threatening to declare life or death war against terrorism" 14.8.2008: http://ara.reuters.com/article/idARAOLR43156920080814.

It is prepared together with Muhammad Amin Islami et-Turkistani, Rahmetullah Inayetullah *Et-Turkistani"Hakaik an'it-Turkistani'sh-Sharkiyye (Facts Regarding Eastern Turkistan)*, http://www.uyghurweb.net/Ar/MISLAMIY.pdf.

Islamonline. "China State President Threathened to Shoot "Those who incited Uyghur Incidents", (09.07.2009) http://www.islamonline.net/servlet/Satellite?c=ArticleA_C&pagename=Zone-Arabic-News/NWALayout&cid=1246346204095.

Al-Jazeera Television. "Uyghur People are upsetting Chinese Celebrations", (06.07.2009), http://www.aljazeera.net/NR/exeres/434E74CE-09D1-4A13-B650-45298F300F12.htm.

-----. "China has approved two international agreements regarding war against terrorism", 28.10.2001, http://aljazeera.net/News/archive/archive?ArchiveId=18901.

-----. "China is trying to make changes in its criminal law in its war against terrorism", (17.12.2001), http://www.aljazeera.net/News/archive/archive?ArchiveId=22507.

-----. "Tight Security Measures in Shengyang and Concerned Waiting of Muslims", 9.7.2009, http://www.aljazeera.net/NR/exeres/E1293941-C813-45D8-B448-EB53A06981EE.htm.

-----. "China and Shanghai Five Organization Promising War against Terrorism", (07.01.2002), http://www.aljazeera.net/News/archive/archive?ArchiveId=23856.

-----. "There are hundreds of victims during protests in Western part of China", 06.07.2009, http://www.aljazeera.net/NR/exeres/BABFD01B-

C073-4580-A4E3-6F0EFF3F299B.htm.

Kutub, Muhammed Seyyid. *Muslim-u Turkistani'sh-SHarkiyye. Mezabih ve Tecahul", (Eastern Turkistan Muslims ...Massacres and Ignorance),* (11.07.2009), http://www.turkistanweb.com/?p=523.

Marebpress. "Turkiya Tettehimu Bekin bi'l-ibadeti'l-Cemaiyye ve Sefiru'l-Yemeni fi's-Sın Yettehimu Muslimi'l-Uygur fi's-Sin bi'l-irhab (Turkey accuses Beijing with genocide, China Ambassador in Yemen accuses Uyghur Muslims with terrorism)", 25.07.2009, web site: http://marebpress.net/news_details.php?sid=17754.

Rahmeti, Rahmetullah Ahmed. "Et-Tehciru's-Siniy fi Turkistani'sh-Sharkiyye" (Chinese Migration in Eastern Turkistan), *Rabitatu'l-Alemi'l-İslami, Mekke-i Mukerreme, Da'vetu'l-Hak series,* No 93, 1989, p. 69, Rabita's web site: http://www.themwl.org/Publications/default.aspx?t=1&cidi=303&l=AR.

"Es-Sin: el-Kam'u'd-Diniyyu Li'l-Muslimine'l-Uygur (China: Religious Pressure applied on Uyghur Muslims)", New York, See here for summary of the report prepared by Human Rights Watch in 10.04.2005: http://www.hrw.org/de/news/2005/04/10-1

Es-Salih, Ali. "Shanghai Forum... Can it transform into a new global axis?", (03.10.2008), *Al Jazeera Television*, http://www.aljazeera.net/NR/exeres/9570F622-9AF6-4176-A1F3-5AAA8628C828.htm.

The Chinese government have published a statement named "White Book" containing 8000 words, under the title of "It is not possible for Terrorist Eastern Turkistan Separatist forces to get away unpunished for their crimes". China People's Journal has given the summary of the book in its issue of 22.01.2002 See, http://arabic.people.com.cn/200201/22/ara20020122_50388.html.

Turkistan Work News Site. Abdulaziz Cengiz Han, "Turkistan Kalb-u Asya (Turkistan is the hearth of Asia)" http://www.aljazeera.net/News/archive/archive?ArchiveId=23856.

"Turkistan Nights" novel of Najeeb Al-Kilani.

Seyit Tumturk
Vice President of World Uyghur Congress

Translated from Turkish by Yusuf Baybars Oncu

East Turkistan After July 5

The causes and consequences of the incidents on July 5

Who is behind the Urumchi incidents? Our people naturally became incensed at a bloody ethnical conflict in which more than five thousand Chinese workers brutally beat more than three hundred Uyghur workers, killing more than 60 of them and seriously injuring more than 150 in a toy factory in Hurai in the city of Shauguan, in the Guangdong Province on June 26, 2009. Seeing that their brothers and sister had been unjustly beaten and killed by Chinese nationalists, the Uyghur people demanded a response from the Chinese government.[1] Demanding that the Chinese government make a statement and carry out a proper interrogation into the incident, the young Uyghurs and university students conducted a peaceful demonstration in the capital of East Turkistan, Urumchi, on the July 5, 2009. However, the colonialist Chinese administration quelled the demonstration in a brutal rather than responding to the justified and humane demands of the Uyghur people; this resulted in "the Bloody Massacre of July 5". The Chinese police responded harshly to the demonstration of the Uyghur people and conducted a second "Tiananmen Massacre". The Chinese administration even prohibited the organization of a funeral for the victims of this massacre.[2] International news agencies reported that the Chinese administration had held a massacre in Urumchi. 22 thousand troops were sent to the region only after several days had passed; thousands of people were arrested and a curfew was declared for the night time. Internet access and telephone communication were disconnected. Even Twitter, which was being actively used during the demonstrations in Iran, was blocked. To domestic and international circles the Chinese central government reported the occurring incidents as violence, battery, pillaging, arson and homicide that were carried out by separatist groups in a planned and organized way to cause harm to national security; they declared that the World Uyghur Council and Rabia Kadir were responsible for the incidents.[3]

On the very same day, China welcomed an important foreign guest, namely Abdullah Gül, the president of the Republic of Turkey. Gül, who paid a visit to the capital of East Turkistan, Urumchi, was warmly welcomed by Chinese and Uyghur officials, and the tension was not high. The news of the conflict reached Urumchi, which is three thousand kilometres away, in a few days.

Nevertheless, the colonialist-Communist administration of China remained indifferent and took no action. Therefore, young Uyghurs and university students, who were angry about the incidents, conducted a peaceful demonstration in Urumchi on the July 5, 2009 to demand that the government make a statement and properly investigate the events that took place in Guandong. The colonialist Chinese administration quelled the demonstration in a brutal manner instead of responding to the justified and humane demands of the Uyghur people; this resulted in "the Bloody Massacre of July 5".

For the last 60 years the uncontested dictatorship of the Communist Chinese administration has always deceived the Uyghur people with a colonialist policy in East Turkistan under the name of the Xinjiang Uyghur Autonomous Region. The Uyghur people have been deprived of all their rights. The sources of East Turkistan have been pillaged. Environmental pollution has reached "saturation level". Millions of Chinese immigrants have been settled in East Turkistan with the hope that they would help Xinjiang. When we look at the demographic system of China in East Turkistan, we can observe that the population of the Uyghur people, which in 1949 constituted 80% of the overall population in East Turkistan, has decreased to 43% today, whereas the Chinese population in the region has increased from 4% in 1949 to 47% today.

The unemployment problem among Uyghur youngsters has been aggravated by ethnic discrimination and isolation policies; youth employment in East Turkistan is today higher than 70%. The employment rate among even university graduates is less than 10% for the Uyghur people of East Turkistan, while this rate is around 90% for Chinese students. The quota allocated to Uyghur people in the civil-servant recruitment examinations set by the Government is incredibly low, whereas the departments that recruit Chinese people have a much greater number.

Ethnic discrimination and isolation have reached saturation level. Not only have young Uyghurs (most of them being young single Uyghur girls) been forced

to migrate into the inner provinces of China on account of the great need for a labour force, the Chinese administration has been exploiting young Uyghurs as a cheap labour-force since 2003. In other words, the Chinese administration heavily abuses these young Uyghurs. They are forced to work for excessively long hours, even though their monthly wage is less than 500 Yuan. However, the monthly wage of a regular Chinese worker who works in the same factory for the same hours is more than 3,000 Yuan. The Uyghur youngsters who are forced to migrate to inner parts of China are subjected to insults and humiliation because of their different life styles and traditions; this is a very serious matter.

With this background information we can understand how the crisis of the Uyghur people became aggravated and why the Uyghur people are now a time-bomb waiting to go off. An ethnic conflict can break out at any time. This situation has revealed the true colours of the ethnic humiliation and the policy of oppression inflicted on the Uyghur people by the Chinese Government. However, the Communist Chinese administration has not taken this issue very seriously. The Chinese administration has remained with policies of ethnic humiliation and oppression, belittling the Uyghur people with the attitude that they are incapable of doing anything, or that what they are to do must be decided by the government. It is essential that political situation is more in tune with the reality.

The tragic incident that took place in the toy factory of Hurai in the city of Shauguan in the Guangdong province on June 26 resulted in an explosion of anger from our people. The Uyghur people, who had already been angered by the ethnic discrimination, isolation and oppression policies inflicted on them by the colonial Chinese administration, could not keep silent in the face of such an unjust and bloody incident. They reacted strongly when Communist China regarded such a serious massacre as a mere ordinary criminal act. That the Chinese Administration covered up the main causes of the event, understated the death toll and casualties of the Uyghur people and failed to inflict any punishment for the criminal behaviour in this incident, caused a greatly increased reaction and anger in the Uyghur people and led to the break-out of "the Urumchi incidents of July 5".

Covering up the reality of the genocide in the Shanguvan-Guangdong, which resulted in the Massacre of July 5, the colonialist Chinese government was making

an attempt to deceive the Uyghur people. However, the Chinese administration cannot be immune from the responsibility of crimes such as ethnic discrimination and genocide in face of this sound evidence.[4]

The approach of the international community towards the incidents of July 5

The incidents that took place in Urumchi on July 5, 2009 was one of the most important events on the international agenda. It is worth noting that there were differences between the approaches of the two Muslim countries, that is, Iran and Turkey, concerning these incidents which raised such serious reactions throughout the Muslim world. The difference between the official positions of Iran, which is governed as an Islamic Republic and often claims to be the leader of the Muslim world, and Turkey, which is governed by a secular regime, requires a comparative evaluation and analysis.

The Turkish prime minister, Recep Tayyip Erdoğan described the incidents as "plain genocide", whereas the Iranian administration ignored the incidents perfunctorily and was therefore criticized by Iranian religious scholars and experts.

It was surprising that the Iranian Government, which was very "sensitive" to the killing of an Egyptian Muslim young woman, Marwath al-Sherbini, by a racist German and even organized a funeral in her absence, remained almost indifferent to the massacre of more than a hundred Muslim people in Urumchi. Iran's approach remained limited to the Iranian foreign minister Manucehr Muttaki calling and receiving information from his counterpart via the telephone and conveying to him the concern of Muslim countries; naturally this was criticized domestically by some columnists as well as religious scholars in Iran. Some figures among the religious scholars even harshly criticized the attitude of the government and called for an immediate denouncement of the oppression that had been inflicted upon the Muslim Uyghur people.

In the Tabnak news portal, known for its ties with the conservative candidate Muhsin Rezai, a rival of President Ahmedinejad in the last presidential elections, the position of the government was heavily criticized and questioned: "Today people are questioning what difference there is between the Muslim people in Palestine and those in China."[5]

Turkey presented a strong reaction against China over the Urumchi incidents. The prime minister, Recep Tayyip Erdoğan, stated that incidents in East Turkistan had reached the level of violence, and that incidents should immediately be stopped and that the perpetrators should be tried before the courts. Prime Minister Erdoğan also stated that they would bring the issue onto the agenda of the UN Security Council, on which Turkey is a temporary member. The statement that Prime Minister Erdoğan made that these events were "simply genocide"[6] was regarded as "harsh" by some politicians and experts in Turkey, however, the statement was very-well appreciated in many Muslim countries, including Iran.

The praises and superlatives used by some Iranian columnists for the Turkish approach towards the Urumchi incidents support the above-mentioned ideas. Sadık Zibakalam describes the attitude of Prime Minister Erdoğan as follows:

"The Turkish prime minister, Recep Tayyip Erdoğan, neither claimed any leadership for the Muslim world nor declared himself as the guardian of innocent people throughout the world. He did not state that he would stand against the imperialist powers, nor did he refuse to recognize the role of international organizations as UN, Security Council and IAEA, nor did he organize a symbolic funeral for the Egyptian Muslim woman who was killed in Germany. However, he acted in a just and honest way in his foreign policy and defended his values so honourably that he made objections to the Chinese leader concerning the Urumchi incidents, in which more than a hundred Muslim people were massacred; he described the incidents as "simply genocide". He is so sensitive to the Muslim people that he also objected to Russia over the killing of Muslim Chechens."[7]

People in Turkey reacted in various ways to the massacre of the Uyghur people in China. Symbolic funeral prayers were performed for the Uyghur people who were massacred by the Chinese after the Friday prayers in mosques countrywide,[8] including at the Kocatepe and Fatih Mosques.[9] Some NGOs demonstrated in Taksim Square in order to condemn and protest against the Uyghur massacre.[10]

The Saadet Partisi reacted strongly against the Chinese massacre of the Uyghur Turks and conducted a demonstration in Istanbul on 12 July 2009.[11] 250 NGOs, sports organisations, trade unions, charitable organisations, not to mention thousands of ordinary people participated in the demonstration that was held in Çağlayan Square.[12] Protests against the Chinese administration

over the incidents in East Turkistan were made during the demonstration.[13] The Chairman of the Saadet Party, Prof. Dr. Numan Kurtulmuş, delivered a speech in the demonstration in which he made the following 11-item proposal to the Turkish Grand National Assembly and Prime Minister Recep Tayyip Erdoğan: "1- The Republic of Turkey should recall her ambassador from Beijing back to Ankara until the Chinese government ends their brutal and violent actions. 2- I extend my gratitude to the deputies who resigned; however, their action should not remain limited to resignation. They need to clearly explain why they resigned and all of them need to resign before tomorrow morning. 3- The Turkish Grand National Assembly should be urgently convened to discuss the measures that are to be taken against the Communist government of China in a closed session. 4- China has declared that those who were involved in the incidents will be executed. Our concern is that thousands of brothers and sisters of ours will be sent to the scaffold. The Turkish Foreign Ministry will move beyond the traditional "denouncement" to make any effort required to stop executions. 5- It cannot be left to the Chinese government to investigate the truth of these incidents. An independent board of international observers should be established to investigate all aspects of the incidents. 6- The position of the UN is crystal clear. The UN has turned out to be a desk of the US State Department. What Turkey should do is to begin a diplomatic initiative to restructure the UN and to change the status of the UN Security Council. 7- Turkey, who has an influence on countries including Kazakhstan, Azerbaijan, Kyrgyzstan, Tajikistan and Uzbekistan, should pressure such countries to take actions and start initiatives for East Turkistan. 8- Iran, Saudi Arabia and Egypt should take actions actively to commission the OIC to produce an effective plan of action. 9- Countries who constantly discuss the value of human rights, including Germany, England, Spain and Italy, should focus on this issue. 10- Preparations should be made to mobilize organizations such as IHH and Cansuyu to the region.11- Hundreds of millions of citizens of East Turkistan live as refugees in many parts of the world. Turkey should make special efforts in the UN to ensure that these people are granted refugee status. As an example of this, Turkey first needs to grant the right to refuge, passport and residence to those who live in Turkey."[14]

China reacted against the demonstration organised by the Saadet Party in protest to the brutal Chinese massacre of the Uyghur Muslims and to prove that

they were not alone, referring to the Saadet Party as "a Party whose origin is unknown".[15] Dr. Oya Akgonench, the deputy chairman of the foreign relations department of the party , responded to the Chinese calumny concerning the Çağlayan Demonstrations as follows: "250 NGOs, representing all political tendencies and thought, sports organisations, trade unions and charity foundations participated in the demonstration. The Çağlayan demonstration was the reaction of the Turkish society in order to express the anger and sorrow of the Turkish people and to call for a "STOP" to the oppression. The Chinese officer who prepared this declaration apparently does not yet have good knowledge of Turkey, where he works or has started to work, obviously without receiving any prior briefing. Otherwise, he would not have revealed his lack of knowledge and experience by defining a group that is very well known domestically and internationally as the "National Vision" and which has the strongest ideological base among all political parties in Turkey as "a political party whose origin is unknown."[16]

One of the NGOs to give the strongest reaction to the Urumchi massacre was the IHH Humanitarian Aid Foundation. The IHH Humanitarian Aid Foundation called on the UN, the OIC and Turkey to help prevent the Chinese oppression against the Uyghur Turks in East Turkistan. The chairman of the IHH Humanitarian Aid Foundation, Bulent Yildirim, and representatives of the foundation held a press conference concerning the Urumchi incidents. Yıldırım stressed that Turkey should convince the OIC to hold a session to stop the oppression urgently, and stated that a boycott should be imposed against Chinese products, which are in great demand in Muslim countries, and said "I am calling on the world, on the Arab world, on the Turkish world, on all NGOs, on international organisations and on any individual country! You also need to exhibit the very sensitivity you have shown to Gaza towards East Turkistan. Add to this all the people who were killed in Iraq, Afghanistan, Chechnya, Palestine, Cashmere and Bosnia within the last century, and multiply it by 10; the number of people killed in East Turkistan is more than this" in order to underline that the UN, OIC and the Arab League should take action or the oppression would continue.[17]

The Presidency of Religious Affairs in Turkey also reacted strongly against the Urumchi Massacre. The chairman of the Department of Religious Affairs in Turkey, Dr. Ali Bardakoğlu, expressed his feelings as follows: "I hope that those

human beings who mobilize all their efforts to rescue a whale in the North Pole will have the sensitivity to care about the lives of thousands of people. We feel that pain and suffering collectively, but we are able to do nothing to stop it. Being able to do nothing is probably the worst pain. It is said that human beings need education to learn mercy. Human beings need to treat one another as human beings. It is unacceptable to abolish the lives of nations and to simply massacre them because of strategic interests, future concerns, uranium wars, etc...'We are geographically removed from East Turkistan, but our hearts are not that far. Incidents in East Turkistan are closely followed by our nation and we feel their pain very deeply in our hearts, we pray for them, but grieve deeply that we are unable to do anything. I hope that common sense will prevail and that those people who mobilize their efforts to save the life of a whale in the North Pole will also attain the level of sensitivity from which they can care for the lives of thousands of people in Turkistan."[18]

The UN High Commissioner of Human Rights, Navi Pillay, said he was concerned over the loss of lives that occurred in the incidents.[19]

The EU Presidency stated that they felt deep concerns over the incidents in Urumchi and heavily condemned the loss of lives, calling for a peaceful resolution of the issue.

The Organisation of Islamic Conference stated that the organisation was concerned over the use of disproportionate force during the incidents and urged China to approach the problems and issues of the Muslim minority in the country from a wider perspective that would deal with the underlying causes of the aforementioned problems and issues. The secretary general of the OIC, Dr. Ekmelettin Ihsanoglu, stated that the OIC was deeply disturbed by the fact that the Uyghur people were forced to live in a climate of terror, underlining the fact that the problems of Uyghur people cannot be solved merely through security measures and adding that the OIC would commit itself to continue to follow up the incidents closely.[20]

The White House spokesman, Robert Gibbs, expressed the sorrow and deep concern the USA felt concerning the loss of lives in East Turkistan.[21]The US Secretary of State, Hillary Clinton also stated that America was deeply concerned over the incidents.[22]

The spokesman for the French foreign ministry, Eric Chevallier, expressed his concerns over the incidents and added that there would most likely would be a reaction in Europe against what had happened in East Turkistan ".[23]

The Swiss foreign minister called both sides to be calm and stated his concern over the incidents, also expressing his condolences to the families of the victims and calling non China to respect freedom of speech and freedom of the press.[24]

The deputy foreign minister from Japan, Mitoji Yabunaka, said: "The Japanese government is closely observing the incidents and has deep concerns over what has happened in the region."[25]

The Chinese and Kazakh authorities decided to suspend all visas of Kazakh citizens who wanted to visit East Turkistan.[26] Furthermore, the spokesman of the Kazakh foreign ministry stated that more than 1,000 Kazakh citizens were being evacuated from the region.[27]

The Russian foreign ministry suggested that the incidents in East Turkistan were the internal affairs of China.[28]

Sri Lanka expressed their concerns over the incidents and underlined that they regarded the incidents as being part of the internal affairs of China, going on to state that they believed China would restore order very soon.[29]

In addition, Roseanne Rife, the deputy director of the Asia-Pacif Region of Amnesty International demanded that the Chinese authorities account for those who had been killed and arrested, that those who had been arrested because they had expressed their ideas peacefully or enjoyed their rights to meeting or gathering be immediately released and that a fair and thorough examination and hearing process in just courts be held, in line with international standards and without imposition of the death penalty.[30]

The Human Rights Watch called for the initiation of an independent examination concerning the incidents and demanded that China permit such an examination. The organisation also invited China to respect international law and to avoid the use of disproportionate force against demonstrators.[31]

How should "the incidents of July 5" be interpreted?

East Turkistan is a region that extends from the Caspian Sea to the east to the Mongolian border to the West, from the Ural Mountains to the north, to

the Hindu Kush Mountains in Afghanistan to the south. East Turkistan, which has been struggling for independence since the middle of the 19th century, was called the Xingjian Uyghur Autonomous Region by the Mao administration after the Communist Party took over the government of China in 1949. The Chinese administration has provided the five autonomous regions in Chinese territory -in which a total of 56 different ethnic groups live- the rights to use and develop their own languages and alphabets, to protect and manage their natural resources in the region; in addition, all Chinese citizens are given the right to believe or not believe in any given faith and women in rural areas have the right to have three children. Nevertheless, all of these rights are violated in East Turkistan.

Oppression, which was first observed in the field of religion, due to the dominant ideology, was later followed by the closure of religious schools and the arrest and annihilation of religious people, on the pretext that they were enemies of the revolution. This was also followed by the hanging of Chinese flags and pictures of Mao on the walls of mosques. Then, migration began to be encouraged from other parts of China into East Turkistan. The Chinese population, which was only around 3% in the region in 1949, grew to 50% in the first decade of the new millennium. 54% of the population in East Turkistan, which is estimated to be around 30 million today, is composed of Uyghur and Kazakh Turks, while the remaining part is composed of Chinese people. Although the central government of China appointed Uyghur governors to East Turkistan, this has not been enough to solve all the problems.

Recently this tension has significantly increased. The administration has attempted to eliminate the historical artefacts in Urumchi and Kashgar. The old town, including a historical court, fountains and religious schools, was destroyed and replaced by modern buildings in Urumchi. *The Hanlik Madrasah*, where Mahmud of Kashgar, one of the greatest scholars in the Turkish World, received his education, was demolished. In addition, Uyghur girls have been taken to the eastern parts of China in groups. It has been declared tha the Chinese government has been transferring Uyghur girls to the inner parts of China to employ them in factories by force since 2006. According to the official statements of the Chinese government, the administration provides young Uyghur girls who live in underdeveloped East Turkistan -where employment opportunities are scarce- with employment opportunities in southern parts of China. Women in

East Turkistan officially can have two children. but ny family with two daughters in the southern part of East Turkistan should give one of their two daughters to the Chinese government, and the ages of these girls range between 16 and 25. These girls should be single with no children. The Chinese government work these girls hard and they are forced to migrate into inner parts of China with hardly any connections to or communication with their families over a long time. Some of these girls have still not been found, even today. These girls can be sold to Chinese men who have been unable to find a wife, or to brothels. According to the "*İktisat*" (Finance) newspaper, published in Urumchi, the total number of girls who have been forced to migrate is more than 200,000.[32]

Thousands of factories in the south of China were closed during the global crisis and millions of young women were sent back to their hometowns. Despite all these occurrences, none of the 6,052 girls who were taken from the Peyzavat district in East Turkistan to work in factories returned to their homes.

Actually, one of the underlying factors is that the East Turkistan region, which has also been described as the "Kuwait of the 21st Century" in terms of natural resources, is a source of raw-materials in China. 118 of the 148 mines worked in China are located in the East Turkistan region. That is, East Turkistan holds 85% of the mines in China. China, whose energy requirements have increased with the industrialization process since the 1980s, is in second place in terms of energy consumption according to data provided by the International Energy Agency in 2008. In other words, the power of the "Workshop of the World" comes from East Turkistan. East Turkistan is the largest natural gas production region in China. It also holds significant oil reserves as well as half of the overall coal reserves in China. China is aware of the importance of East Turkistan in its efforts to diversify sources and to utilize nuclear power. This is because Chinese geologists have recently discovered a 10 thousand-ton uranium reserve in the İli basin of East Turkistan after 17 years of research. The Lop Nor Region, where nuclear tests have been conducted, is also in East Turkistan. In other words, the East Turkistan Region, which is the gateway of China onto Central Asia and the West, also has abundant energy sources, and thus is critically important for China.

There are also restrictions on languages. Although 50% of people speak Uyghur Turkish in East Turkistan, it is prohibited to use a Turkish name in the

region. The language of instruction in the universities is Chinese. The freedom of religion and prayer is also restricted... For instance, a civil servant who goes on Hajj may lose his job.

The Chinese have been putting East Turkistan under psychological pressure for many years. They want to assimilate East Turkistan by transferring the Chinese population to the original settlements of the Turkish population.

It is a criminal act to read the Qur'an in East Turkistan. Telecommunication networks have been disconnected. Fasting is forbidden. People are within an inch of death. The Chinese describe East Turkistan as Xinjiang -which means "acquired lands"- and this could eventually lead to genocide. Unfortunately, some politicians and press organizations have also adopted the very same name for East Turkistan. Nevertheless, Uyghur Turks have always called their motherland East Turkistan. They feel uneasy with the name "Xinjiang".

For the Chinese, it is an offence to be from East Turkistan. The Chinese look at the people of East Turkistan with hatred and resentment. The police harass people with arbitrary inspections. They can stop and interrogate anyone, anytime, anywhere. If someone from East Turkistan is entering into a shop they are often treated as if they were a thief. People from East Turkistan are regarded as the most serious danger for the state. They are considered to be separatists, radicals, Islamists, terrorists, thieves, etc... The people of East Turkistan do not have any security. 35 million people live in an atmosphere in which there is no guarantee for their future. The families of the people who have been arrested or killed are miserable. In short, East Turkistan is immersed in human tragedy.[33]

The Sinicization policy of China in the region has produced hostility between the two peoples living in the region.[34]

The reaction of China towards the incidents of July 5 and disinformation

Disinformation attempts by the Chinese authorities concerning the incidents -which started with the raid of thousands of Chinese people on a toy factory in Shaohuan on June 26 and the massacre of young Uyghurs who had been taken from East Turkistan to inner parts of China by force to work, reached a climax

when security forces opened fire against people from East Turkistan who were conducting a demonstration in protest to the events and killed many people in Urumchi on July 5 -are still ongoing.[35]

- The official news agencies of China always use pictures and videos of Chinese people in their broadcasts concerning the incidents, and have not exhibited any video-sources that are connected to the real nature of the incidents. They use pictures of burnt-out cars and offices. They have attempted to mislead public opinion with pictures of two injured Chinese girls. According to our sources in Urumchi, the Chinese authorities declared that the death toll was 146 for a long time, even though the real figure was more than 2,000. However, the pictures and videos that we obtained reveal the magnitude of the atrocities and violence. The death toll and casualties declared by the Chinese sources as being 184 and 1,680, respectively is far less than the true figures. China blames the Uyghur people in the Diaspora for exaggerating the figures. The figures that we have produced are those that we have obtained from eye-witnesses of the incidents.
- The Chinese government has demanded that the members of the foreign press and all foreign citizens leave many cities, including Kashgar, stating that they cannot guarantee security. Such demands from the Chinese, who were concerned over the climbing tension in Kashgar, where the demonstrations and conflicts first took place, signaled that another massacre was to take place in the city.
- After Wang Lequan, the special governor appointed to East Turkistan by China, reiterated that those who were responsible for the incidents would be executed on July 12, 2009 and reported that the necessary changes for the executions had been completed, incidents broke out once again in Urumchi on the July 13. In contrast to the information provided by the Chinese sources, 6,000 relatives and friends of people who were under arrest protested this decision. Two people from East Turkistan were also killed by the police during these demonstrations. The people of East Turkistan, who are familiar with the earlier practices of China, were concerned that the massacre would be continued in the form of executions. After September 11, China had declared all the people in East Turkistan to be terrorists, and had executed

hundreds of young people in East Turkistan on the accusation of membership to terrorist organisations. China regards all individuals in East Turkistan as being responsible for the Urumchi incidents and has executed then without any proper trial since this time. The best example of this is that China has depicted the World Uyghur Congress[36] and Rabia Kadir,[37] the chairperson of the congress, and all people of East Turkistan as responsible for the incidents, sentencing 27 Uyghur Turks to death.[38]

- Ten thousands of troops which had been sent to the region to quell the incidents conducted raids on the houses of people and carried out extensive inspections in East Turkistan. They seized all cameras. They arrested people who had videos of the incidents on their computers, cell phones, or cameras.[39]
- Wang Lequan, the representative of the Communist Party and who is responsible for the massacre in East Turkistan, ordered that the police shoot any Uyghur Turk who raised his or her head. The soldiers opened fire on the Turks in the streets during the incidents![40] Wang Lequan stated: "no Chinese people will turn back or become frightened, because the Chinese security forces are with them." This is a provocative statement. It can easily be observed in the videos of independent news agencies that the Chinese troops suppressed and blockaded the Uyghur people. The fact that Chinese troops did not intervene with the Chinese paramilitary units who were walking on the streets with bats in their hands confirms the statement of the special governor.
- It bodes ill for the future that Wang Lequan made the following statement during the incidents: "We need to shoot anyone who raises his or her head. We need to shoot before they attack us. We will restart the correction activity against independence movements in the region this winter and next spring".[41] We remember the bitter consequences of the correction activities in the past. A new wave of oppression is being prepared over the people of East Turkistan under the cover of "correction".
- The Chinese consulate general in Istanbul started to distribute propaganda records to mislead public opinion in Turkey, a country that had the strongest reaction to the events. China attempted to distort the truth by means of edited videos of the incidents. Such recordings, prepared unilaterally for

political purposes by China, the main party responsible for the events, are not acceptable.[42]

- Immediately after the Urumchi incidents on July 5, Chinese authorities decided to demolish three buildings that had been constructed in Urumchi by the Uyghur leader Rabia Kadir, who is now in exile. Chinese authorities claimed that these three buildings had many cracks and were therefore not strong enough.[43] However, it is worth noting that the decision was made only after the incidents.
- The Chinese administration has started to bulldoze and demolish the Old Town in Kashgar, which is a trade point on the Silk Road, in order to disconnect the Muslim-Uyghur Turks from their past and culture in East Turkistan, a country under Chinese occupation. It is stated that the plan is to demolish 85% of the historical city of Kashgar, which is located on the oasis at which the northern and southern branches the Silk Road meet. Kashgar is on the western edge of the Taklimakan Desert. Historically, merchants coming from Delhi and Samarqand would pass through the most challenging mountainous road in the world and arrive at Kashgar to unload; they would sell saffron and other commercial goods on the streets of the city. Likewise, Chinese merchants would also bring their silk and porcelain to the city. Now the historical merchants have been replaced by tourists. They take trips in carriages to visit the valleys and houses made of soil. Kashgar was also destroyed and demolished by Genghis Khan. Many years later, the city of Kashgar is once again being destroyed, but this time it is by the Chinese.[44]

According to *The New York Times*, 900 Muslim families have already migrated from Kashgar to date because of the demolition of the historical parts of the city. George Michell, an architect and historian, defined Kashgar in his book "Kashgar: the Oasis on the Ancient Silk Road" as "the best-preserved example of traditional Muslim cities in Central Asia". Now, the occupying Chinese administration is trying to erase this best-preserved traditional Muslim city in Central Asia from the pages of history.[45] China gives the usual reason for destroying Kashgar: 'We are demolishing the city for public safety!' As part of the plan to destroy the old part of Kashgar -the monumental city of history, culture and arts in East Turkistan- in the urban transformation project, the Chinese government has recently prepared an

informative documentary in response to increasing reactions from Turkey and the rest of the world. Many historical artefacts, including the Hanlık Madrasah, which was one of the greatest madrasahs of the Muslim World, have been demolished to date and they have been replaced by massive skyscrapers. In the informative movie prepared by the Chinese government for propaganda purposes, Chinese project engineers explain that the dilapidated earth-made houses in the Old Town had to be demolished. In the movie, called "Renovation and Conservation of the Old City of Kashgar", prepared by the consulate general of China in Istanbul, there is no mention as to why these buildings have been thus neglected, or what kind of obstacles Uyghur people meet when trying to re-construct their houses, or how the lack of education and employment discrimination against Uyghur people has resulted in the underdevelopment in the region.[46]

Developments after July 5 and the current situation in the region

Various insurgences and riots have taken place in the region due to the discriminative policies and oppression of the Chinese government against Uyghur Turks. The "Incidents of July 5", which broke out in 2009, are just another manifestation of this situation. Official records of the Chinese government note that the cause of the incidents is the death of two Uyghur Turks in a conflict that took place in the factory in June. However, the underlying causes are elaborated on in both Turkish and American public opinions.[47] Uyghur Turks waited for the Chinese government to evaluate the massacre in the factory in a just and unbiased manner. However, China favoured their fellow Chinese and attempted to cover up the matter. As a direct result, a group of five to ten thousand Uyghur people, joined by 2,000 Uyghur Turks from Kashgar, held a demonstration to protest the factory massacre and to demand justice in Urumchi. They peacefully demanded that the Chinese government investigate the issue and punish the criminals. The Chinese police and soldiers responded to this civil action with violence, killing three people -two girls and a young man- who were holding a sit in in front of the group, by shooting at their heads; this was done in order to frighten and disperse all the protestors. Marching against the crowd with their weapons ready panic ensued from the shooting, and the Chinese police dispersed the crowd by killing or injuring dozens of Uyghur Turks. Such a violent attitude also added fuel to the previous incidents. Uyghur Turks gathered from different districts of Urumchi to

march on the city centre. They engaged into conflicts with the Chinese people whom they met on their way. They overturned and set cars on fire. Some Chinese and Uyghur people lost their lives during these conflicts. Although security forces were everywhere during these conflicts, they merely looked on and did not intervene in any incident, adding more fuel to the conflicts.

When things had become so complicated, the security forces opened random fire and killed many Uyghur Turks on the street. This random fire killed approximately 2,000 Uyghur Turks, including those who had come from Kashgar. Fire-trucks and garbage-collecting trucks were immediately mobilized onto the streets. The corpses of the Uyghur people were taken to the garbage-collecting trucks. The streets were cleaned up by the fire-trucks. According to the testimony of eye-witnesses who prefer to remain anonymous, there were no traces left on the street of the Uyghur people who had been killed. This was followed by all telephone lines, the Internet and the electricity infrastructure of the city being switched off. Electricity was restored back around 10 pm and house-raids started, lasting until early morning. Chinese soldiers in balaclavas raided the houses of the Uyghur people, arresting many Uyghur Turks, including men, women and children. Those who resisted were killed in front of their children. When the relatives of the people under arrest inquired after them, they were told that these raids were to be registered as terrorist action because those who had carried them out were not the police; those who were taken away during these raids were to be recorded as "lost". Those who were taken away that night could not return to their homes. Some of them were delivered to their families as corpses, whereas some have yet to be found. With the support of the Chinese troops, the Chinese people initiated an attack against the Uyghur region on the following day. The Chinese people -backed by Chinese soldiers- attacked the houses and offices of the Uyghur people and killed any Uyghur they could catch on the streets. Interestingly, all these aggressors were carrying the same clubs used by the Chinese police.

Some Uyghur police officers who work in the Chinese police department testified in tears: Young girls who were taken from their houses and arrested were stripped naked and Chinese police officers repeatedly raped these young girls. Uyghur prisoners were deprived of food and water for days. After many days without food and water, they were forced to drink salt water. The prisoners, their thirst increasing due to the salt water, lost their minds and ended up drinking

their own urine. Prisoners were beaten with sticks that had nails sticking out of them, and died as a result of the serious wounds or a loss of blood. Chinese police also killed those prisoners who cried a lot during the torture by shooting them in the heads. And there are those who have yet to be found! 830 people were killed during such torture in one night. Most of the bodies of these 830 victims were burnt and their ashes were thrown into garbage tanks. The bodies of some of these victims were delivered back to their families in return for their signature confirming that they had been killed during the conflicts on July 5 in Urumchi; that is, the police recorded that these people had not been killed because of torture, but rather in conflicts between two hostile groups. The tortures were not limited to that listed above. Some prisoners were covered with wet towels from their belly up to shoulders. Sticks were also covered with towels and the prisoners were then beaten. This causes organ failure with no sigh of bruising. The prisoners are then released and sent back home where they soon die due to organ failure. The death certificate then says that they died due to sudden heart attack, or something else. Four Uyghur police officers who witnessed all this torture later committed suicide. Many others resigned. The testimonies of Uyghur police officers who tortured their brothers and sisters are unbelievable …Both the Chinese and the Uyghur police officers participated in the torture and interrogations. A Uyghur police officer beats an Uyghur prisoner and asks him with whom he is in contact, and with whom he is cooperating. After a short time of resistance, the prisoner provides the names of the police officer's friends. The Uyghur officer beats him some more to ensure that he does not speak and give the name of these friends to the Chinese officers. The prisoner, being beaten more violently, gives everyone's name. As he says these names, the Uyghur officer beats the Uyghur prisoner to death -to ensure that he does not speak again! The testimony of another police officer is also hard to believe. The Chinese police broke the necks of babies who had been arrested with their mothers and threw their bodies into a river.[48]

After the events, the Chinese administration sentenced some Uyghur Turks to death. However, it is still unknown where the executions took place. It is also unknown whether the bodies were delivered back to families or not.[49] The chairman of TURKSAM, Sinan Ogan, states: "China, which has been on the international agenda for its economic development in recent years, has also attracted the attention of the world due to the events in Urumchi." The incident

that broke out on July 5, 2009 and which lasted through the night in East Turkistan (Xinjiang Uyghur Autonomous Region) looks like a conflict over sharing jobs, or at least it is presented in this way. However, the issue has deeper roots. China, which is the most crowded country in the world and threatens many countries with this population, does not have a homogenous structure. The tension and the potential for conflict are extremely high between the Uyghur Turks and the recently-settled Chinese population in East Turkistan, where China has not been successful, despite the oppressive policy it has implemented over the years. This potential for conflict has emerged many times, but also has been driven back by China, one way or another. Particularly after the attacks of September 11, the arrest and imprisonment of some Uyghur Turks as "radical Islamist terrorists" in Guantanamo has provided a unique opportunity for China to execute all Uyghur Turks who have resisted the assimilation policies as "Islamist terrorists."[50] In short, China is making efforts to deceive the international community about their future actions by making misleading explanations after such incidents.[51]

Endnotes

1 "5 Temmuz Urumçi Olayı", http://www.turkbirlik.gen.tr/lang-tr/Haberler/112-sherqi-turkistan/902-5-temmuz-urumci-olayi.html.

2 "Kızlarını göremediler", http://yenisafak.com.tr/Dunya/?t=30.06.2009&c=4&i=198020.

3 "21. yüzyılın Kuveyt'inde kargaşa" http://www.newsweekturkiye.com/haberler/print_page/30723.

4 5 Temmuz Urumçi Olayı, http://www.turkbirlik.gen.tr/lang-tr/Haberler/112-sherqi-turkistan/902-5-temmuz-urumci-olayi.html.

5 Arzu Celalifer Ekinci, "Urumçi Olaylarına Farklı İki Müslüman Ülkenin Yaklaşımı", http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1010.

6 "Çin'deki olaylar adeta soykırım", http://www.haberturk.com/haber.asp?cat=110&dt=2009/07/10&id=158280

7 Arzu Celalifer Ekinci, a.g.m.

8 "Uyghur Türkleri için gıyabi cenaze namazı kılındı", http://yenisafak.com.tr/Gundem/Default.aspx?t=10.07.2009&i=197713.

9 "Kocatepe-Fatih'te Çin'e namazlı kınama", http://www.haber7.com/haber/20090710/KocatepeFatihte-Cine-namazli-kinama.php.

10 "Bahçeli'den Doğu Türkistan çağrısı" http://www.turkkonseyi.com/index.php?option=com_content&view=article&id=125:bahcelden-dou-tuerkstan-carisi&catid=8:tuerk-duenyasi&Itemid=7.

11 "Saadet´ten Urumçi´ye destek mitingi" http://www.8sutun.com/haberdetay.asp?tarih=20.01.2010&Newsid=45465&Categoryid=7.

12 "Çağlayan'da binlerce kişi Çin'i protesto etti", http://www.istkaradeniz.com/haberdetay.asp?ID=1339.

13 "Çağlayan meydanında Çin protestosu", http://www.cnnturk.com/2009/turkiye/07/12/caglayan.meydaninda.cin.protestosu/534722.0/index.html.

14 "Çağlayan'da binlerce kişi Çin'i protesto etti", http://www.showhaber.com/164327/guncel/caglayanda-binlerce-kisi-cini-protesto-etti.html.

15 "Saadet Partisi'nin mitingi Çin'i kızdırdı!" http://haberalemi.net/110500_Saadet-Partisi-nin-Mitingi%C2%A0-Cin-i-%C2%A0Kizdirdi!.html.

16 "Yüz binlerin öfkesi ses getirdi" http://www.milligazete.com.tr/haber/cin-kendine-gel-134228.htm.

17 "İHH'dan Çin'e 'Katliamı durdur' çağrısı", http://www.yeniasya.com.tr/2009/07/23/haber/butun.htm.

18 "Uyhur Türkü'nün balina kadar değeri yok mu?", http://yenisafak.com.tr/Politika/Default.aspx?t=08.07.2009&i=197230, http://www.timeturk.com/uyghur-turkunun-balina-kadar-degeri-yok-mu--81393-haberi.html.

19 Bahar Bakır, "Dünyadan tepki yağıyor", http://www.milliyet.com.tr/Guncel/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&KategoriID=24&ArticleID=1115245&Date=08.07.2009&b=Dunyadan%20tepki%20yagiyor.

20 "Urumçi'deki olaylar İKT'yi hareketlendirdi", http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=867389&title=urumcideki-olaylar-iktyi-hareketlendirdi.

21 "ABD'den katliama ilişkin ilk açıklama", http://www.samanyoluhaber.com/h_304768_abdden-katliama-iliskin-ilk-aciklama.html.

22 "Vahşeti durdurun", http://www.mehmetcik.gen.tr/haber.php?haber_id=4312.

23 "France concerned over Xinjiang riots", http://www.thenews.com.pk/updates.asp?id=82347.

24 "Violence in Xinjiang worries foreign ministry", http://www.swissinfo.ch/eng/news_digest/Violence_in_Xinjiang_worries_foreign_ministry.html?cid=7499024.

25 "Riots in China: 1400 people detained", http://

www.ndtv.com/news/world/1400_people_detained_in_china_riots.php.

26 "China suspends visas to Kazakhs for Xinjiang", http://www.rferl.org/content/China_Suspends_Visas_To_Kazakhs_For_Xinjiang/1771643.html.

27 "Kazakh Foreign Ministry: Above 1,000 Kazakh citizens leave Xinjiang due to riots", http://en.canews.org/news/76911.

28 "Rusya: Sincan Uyghur Özerk Bölgesi'ndeki olaylar Çin'in içişleri", http://www.milliyet.com.tr/Dunya/SonDakika.aspx?aType=SonDakika&ArticleID=1115424&Date=08.07.2009&Kategori=dunya&b=Rusya:%20Sincan%20Uyghur%20Ozerk%20Bolgesindeki%20olaylar%20Cinin%20icisleri.

29 "Recent riots in Xinjiang region, China", http://www.slmfa.gov.lk/index.php?option=com_content&task=view&id=2025&Itemid=75.

30 "China should initiate a fair and unbiased investigation in Urumchi", Amnesty International (7 July 2009).

31 "HRW: Çin Sincan için BM heyetine kapılarını açsın", http://www.bianet.org/bianet/dunya/115708-hrw-cin-sincan-icin-bm-heyetine-kapilarini-acsin.

32 Memet Aydemir "Kaçırılan Uyghur kızları" http://www.turansam.org/makale.php?id=392.

33 "Doğu Türkistan için ne yapıyoruz?" http://www.milligazete.com.tr/makale/dogu-turkistan-icin-ne-yapiyoruz-134889.htm.

34 "21. yüzyılın Kuveyt'inde kargaşa" http://www.newsweekturkiye.com/haberler/print_page/30723.

35 "Dünya Uyghur Kurultayı Başkan Yardımcısı Seyit Tümtürk ile söyleşi", http://www.milligazete.com.tr/haber/dunya-uyghur-kurultayi-baskan-yardimcisi-seyit-tumturk-ile-soylesi-133688.htm.

36 "Urumçi'deki sabotaj olayı Dünya Uyghur Kongresi'nin gerçek yüzünü açığa vurdu", http://turkish.cri.cn/781/2009/07/06/1s116667.htm.

37 "Çin, Uyghur isyanını yine kanla bastırdı", http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetay&Date=6.7.2009&ArticleID=943840.

38 " Çin'de 5 Uyghur Türk'üne idam cezası", http://www.trt.net.tr/Haber/HaberDetay.aspx?HaberKodu=63a6807f-0f48-48fd-975c-79d18f433c5d

39 "Basın bilgilendirme – 1", http://www.edebiyatciturk.com/arsiv/basin-bilgilendirme-1.html.

40 "Vur emri Wang'dan", http://yenisafak.com.tr/Dunya/?t=14.07.2009&i=198390.

41 "Komünist partiden şok emir", http://www.porttakal.com/haber-komunist-partiden-sok-emir-370906.html.

42 "5 Temmuz olaylarının gerçek yüzü", http://groups.google.com/group/hadisgentr/browse_thread/thread/2366ad5ceedd972b?hl=tr.

43 "Rabiaa Kadir'in Urumçi'deki binaları yıkılıyor", http://www.voanews.com/turkish/archive/2009-09/2009-09-08-voa17.cfm?moddate=2009-09-08.

44 "Çin, tarihi Kaşgar şehrini yıkıyor!", http://www.yenidenergenekon.com/403-cin-tarihi-kasgar-sehrini-yikiyor.

45 "Antik Kaşgar'ı korumak yıkmaktan mı geçiyor?", http://www.arkitera.com/h41840-antik-kasgari-korumak-yikmaktan-mi-geciyor.html.

46 "Kaşgar, 'halkın güvenliği için' yıkılıyormuş!", http://www.dunyabulteni.net/news_detail.php?id=102586

47 "Fatma Şebnem Ercan", http://www.turksam.org/gencbakis/a1811.html.

48 "Urumçi'de Çin İşkencesi", http://www.timeturk.com/yazardetay.asp?Newsid=15441.

49 "Çin-196 Uyghur Türk'ünü kurşuna dizdi", http://haber.nazlimcafe.com/etiket/uyghur-turkleri/.

50 "Ogan: Çin'deki olaylar Türkiye gündemini değiştirebilir!", http://www.nethabercilik.com/haber/ogan-cindeki-olaylar-turkiye-gundemini-degistirebilir.htm.

51 "Doğu Türkistan sorunu nedir?", http://www.the.org.tr/2009/10/13/dogu-turkistan-sorunu-nedir".

Tseten Samdup Chhoekyapa
Representative of His Holiness the Dalai Lama

The Middle Way Approach - A Solution for the Tibetan Issue

Abstracts

This page briefly covers the history of Tibet and the present situation under the rule of Communist China. It highlights the various initiatives by His Holiness the Dalai Lama to resolve the Tibetan issue through non-violence and the Middle Path Approach -a mutually beneficial and acceptable solution based on his Middle Path policy of not seeking independence, but a genuine regional ethnic autonomy in accordance with the principles and provisions of the Chinese constitution.

Key words

Tibet, China, Dalai Lama, Autonomy, Middle Path approach, Memorandum

I am a Tibetan, but I have never seen my country. Tibet, an independent country, was invaded by Communist China in 1949-1950. The Tibetan people rose up against Communist rule on March 10, 1959, but this was brutally crushed. My parents, like thousands of Tibetans, followed His Holiness the Dalai Lama into exile. I was born in a refugee camp in Nepal. I long for the day when I can return to Tibet with my head held high.

A brief history

Tibet's history as a statehood extends back to 127 B.C. In 617 AD, Songtsen Gompo, the 33rd king of Tibet, ascended the throne and succeeded in unifying all of Tibet for the first time in recorded history. King Songtsen Gampo married a Nepalese princess and a Chinese princess. The latter marriage was viewed to be a

strategic move to achieve cooperation and peace between Tibet and China. China claims that Tibet has been part of China since the 13th century. But, during the Yuan dynasty (1271-1368), the Mongol leader Genghis Khan conquered most of Eurasia, including China. Thus, instead of China claiming a right to Tibet, Mongolia should be able to assert a claim to both China and Tibet. It was the Mongol rulers who conferred the title "Dalai Lama", meaning the "Ocean of Wisdom" in 1578. In 1652 the Qing emperor not only accepted His Holiness, the Fifth Dalai Lama, as a leader of an independent state; the emperor also treated the Dalai Lama as a divine personage on earth. Tibet's relationship with Chinese dynasties at that time was described in terms of *Cho-Yon*, 'priest-patron', with the Dalai Lama being the spiritual protector of the Chinese emperor, who offered physical protection in return.

With a written history dating back more than 2,000 years, Tibet existed as an independent sovereign state prior to Chinese rule. Tibet in fact signed many treaties with its neighbors.

The Chinese government's understanding of the history of Tibet is very different from that held by the Tibetans. However, history is a past event and it cannot be altered. The position of His Holiness the Dalai Lama is forward-looking. He does not wish to make this difference in history an obstacle to seeking a mutually beneficial common future for Tibet within the People's Republic of China.

Over 1.2 million Tibetans have died as a direct result of China's invasion. That is one-fifth of Tibet's population, which totals six million. Of the 6,259 monasteries and places of worship that were standing before 1959 in Tibet, only 8 have survived Chinese destruction.

Tibet is made up of three provinces -U-tsang, Kham and Amdo. After invading Tibet, China divided Tibet into five provinces- the Tibet Autonomous Region (TAR), created in 1965, with half of Tibet's eastern territories were incorporated into the Chinese provinces of Qinghai, Yunnan, Gansu and Sichuan. When China uses the phrase Tibet, it is only referring to the TAR.

The United Nations Assembly adopted three resolutions on Tibet: in 1959, 1961 and 1965 (res. 1353, 1723 and 2079). The resolutions demanded respect for the

fundamental human rights and freedoms of the Tibetan people, including the right to self-determination, and respect for their distinctive cultural and religious lives.

Tibet today

Tibet today is going through one of the most difficult periods in her history. The Chinese government is implementing policies that destroy the religion, culture, language and way of life.

In March 2008, a new generation of Tibetans -monks, nuns, students, laypeople, and students- rose up against China's 49 years of repression and discrimination. The peaceful protests were brutally crushed. Over 200 Tibetans were killed and more than 6,500 Tibetans were detained or arrested. It is certain that the total figures may be far greater than reported. Last year two Tibetans were executed and many sentenced to life imprisonment. Since spring 2008, Tibetans continue to remain in detention or serving prison sentences.

Since the pan-Tibet protests in the spring of 2008, the Tibetan areas that were incorporated into the Sichuan province have clearly become the focal point for the whole of present-day Tibet. Thus, in the recent past, the focus of political activities has shifted from the TAR. The current crisis in Tibet is a manifestation of decades of Chinese repression - human rights violations, as well as the cultural and political discrimination of the Tibetan people.

Tanks and helicopters, including elite units of the People's Liberation Army, were involved in the crackdown on Tibetan protesters. The new T-90 armored personnel carriers and T-92 wheeled armored vehicles were deployed on the streets of Lhasa.

An article on Tibet in the February 4, 2010 issue of The Economist said: "It is still repression, not development, that keeps Tibet stable." The spirit of Tibetans inside Tibet, despite over 50 to 60 years of Chinese occupation, is far greater and stronger than those in exile.

Population transfer and ethnic discrimination is rife

Beijing's policies of en masse immigration of Han Chinese into Tibet and its political reliance on Han Chinese chauvinism have exacerbated tensions between

the Tibetans and Chinese in the country. The Qinghai-Tibet railway, opened in 2006, has further increased the influx of the Chinese population into Tibet. Every day thousands of Chinese travel on high speed trains from Beijing to Lhasa. The influx of the Chinese population into Tibet is aimed to make the Tibetans a minority in our own land - China's final solution to the Tibetan issue.

In stark defiance of the Chinese government's position regarding the uprising of the Tibetan people in March 2008, that of "criminal activities of looting, burning and smashing", Gongmeng (Open Constitution Initiative) a Beijing based organization of lawyers and think-tank, published a groundbreaking report in May 2009 which boldly refuted the official position and put forward the policy failings of the Chinese government as the reason for the uprising by the Tibetan people against the government.

The main reason for the high level of unemployment among Tibetan youth is that the state education is carried out in the Chinese language. Beijing has ended its policy of guaranteeing jobs for Tibetan high school and university graduates, further disadvantaging ethnic Tibetans. According to a Sydney Morning Herald news report in 2008, a Chinese official told Australian diplomats and academics in Beijing that rivers of money from the Chinese government had ended up with ethnic Han migrants, leaving an angry class of unemployed Tibetans.

There are large new complexes in Tibetan cities and towns to house the Chinese population. Beijing spends billions of dollars to make the lives of these Chinese in Tibet more comfortable. However, the Tibetans continue to live in the old quarters and are treated as second class citizens in their own country.

The 10th Panchen Lama in his last public address on January 24th, 1989 four days before his sudden death during a visit to his main monastery in Shigatse, Tibet, said that the Chinese rule in Tibet had "brought more destruction than benefit to the Tibetan people".

New measures on reincarnation reveal the Party's objectives for political control

The Chinese government announced new measures in 2007, stating that all reincarnated lamas must have government approval. Those who do not have government approval are "illegal or invalid".

This policy aims to control the selection and education of reincarnate lamas as a means of strengthening China's position as the 'official' arbiter of the Tibetan Buddhist culture. These measures strike at the very heart of Tibetan religious identity and are aimed at destroying our unique identity.

Gedun Choekyi Nyima, the 11th reincarnation of the Panchen Lama recognized by His Holiness the Dalai Lama, was arrested with his family in May 1995 at the age of 6. At this time he was the youngest political prisoner in the world. His whereabouts are today unknown. We will mark his 21st birthday on April 25th 2010. The Chinese have appointed their own Panchen Lama and hope that they will be able to control over the next incarnation of His Holiness the Dalai Lama. But His Holiness the Dalai Lama has clearly stated on numerous occasions that if the present situation regarding Tibet remains the same, he will be reincarnated outside Tibet, out of the control of the Chinese authorities.

His Holiness the Dalai Lama

His Holiness the Dalai Lama speaks on behalf of the Tibetan people, with whom he has a deep and historical relationship and one that is based on complete trust. It cannot be disputed that His Holiness the Dalai Lama legitimately represents the Tibetan people.

It is indeed only by means of dialogue with His Holiness the Dalai Lama that the Tibetan issue can be resolved. The recognition of this reality is important. His Holiness the Dalai Lama has no personal demands to make. His Holiness' concern is with the rights and welfare of the Tibetan people. Therefore, the fundamental issue that needs to be resolved is the faithful implementation of genuine autonomy that will enable the Tibetan people to govern themselves in accordance with their own inclinations and needs.

Once an agreement has been reached, the Tibetan government-in-exile will be dissolved and the Tibetans working in Tibet will take on the main responsibility of administering Tibet. His Holiness the Dalai Lama has made it clear on numerous occasions that he will not hold any political position in Tibet. Since 2001, we have had a democratically elected prime minister in exile.

The Chinese government must stop their baseless accusations against His

Holiness and their attempts to label him as a separatist. Instead, the Chinese leadership should work with His Holiness the Dalai Lama to find a mutually acceptable solution to the Tibetan problem. This will ensure stability, unity and the development of a harmonious society.

Autonomy for Tibet

Throughout history conflict between different nationalities within a state has always been a source of tension for humanity. In order to maintain a harmonious society, there must be a certain degree of internal freedom, particularly for minority nationalities, to enable them to preserve, promote and practice their own ethnicity, language, religion and cultural identities without having to assimilate with the dominant group.

This system has proven a great success in various states where different kinds of autonomy are being practiced. The autonomous provinces of Italy and Spain are among the best examples.

In today's geopolitics, nations are becoming increasingly interdependent. The material development and resources of Tibet, a landlocked nation, are largely dependent on its neighbors. Therefore, economically it would be more beneficial to remain as a part of a larger nation.

Above all else, the six million people of Tibet, who share a common culture and language, have an indomitable desire to remain united.

As early as 1974, internal discussions have been held to find ways to resolve the future status of Tibet through an autonomous arrangement, instead of seeking independence. In 1979 the Chinese leader Deng Xiaoping expressed willingness to discuss and resolve all issues except the independence of Tibet. Since then His Holiness the Dalai Lama has taken numerous initiatives to bring about a mutually acceptable negotiated solution to the question of Tibet. In doing so, His Holiness the Dalai Lama has steadfastly followed the Middle-Way Approach, which is the pursuit of a mutually acceptable and mutually beneficial solution through negotiations, in the spirit of reconciliation and compromise. The Five-Point Peace Plan and the Strasbourg Proposal were presented in this spirit. Due to the failure to elicit any positive response from the Chinese central government

to these initiatives, along with the imposition of martial law in March 1989 and the deterioration of the situation in Tibet, His Holiness the Dalai Lama felt compelled to state in 1991 that his Strasbourg Proposal had become ineffectual. His Holiness the Dalai Lama nevertheless has maintained his commitment to the Middle-Way Approach.

The fundamental principle underlying the concept of national regional autonomy is to preserve and protect a minority nationality's identity, language, customs, traditions and culture in a multi-national state based on equality and cooperation. The Chinese constitution provides for the establishment of organs of self-government where the national minorities live in concentrated communities in order for them to exercise the power of autonomy. In conformity with this principle, the White Paper on *Regional Ethnic Autonomy in Tibet* (May 2004), states that minority nationalities are "arbiters of their own destiny and masters of their own affairs".

Memorandum on genuine autonomy for the Tibetan people

The Memorandum on Genuine Autonomy for the Tibetan People was prepared in response to the suggestion from the Chinese central government made at the seventh round of talks between the envoys of His Holiness the Dalai Lama and the Chinese leaders in July 2008.

However, Beijing's reactions and main criticisms of the Memorandum appear to be based not on the merits of the proposal that was officially presented to it, but on earlier proposals that were made public, as well as other statements made at different times and in different contexts.

The Memorandum explicitly states that the genuine autonomy sought by His Holiness the Dalai Lama for the Tibetan people is to be accommodated within the framework of the constitution and its principles on autonomy, not outside of it.

The proposals contained in the Memorandum in no way imply a denial of the authority of the National People's Congress (NPC) or other organs of the Chinese central government. As stated in the Memorandum, the proposal fully respects the hierarchical differences between the central government and its organs, including the NPC, and the autonomous government of Tibet.

The Memorandum gives a comprehensive outline of how to implement the provisions of national regional autonomy for minority nationalities that are enshrined in the constitution of the PRC for the entire Tibetan nation.

The Memorandum consists of seven sections. The first section is an introduction. The second deals with the integrity of the Tibetan nation. The third section refers to Tibetan aspirations. In the fourth section, the basic need of Tibetans, that is for the most part self-government. This section covers the following 11 subjects:

1. Language
2. Culture
3. Religion
4. Education
5. Environmental Protection
6. The Utilisation of Natural Resources
7. Economic Development and Trade
8. Public Health
9. Public Security
10. Regulations on Population Migration
11. Cultural, Educational and Religious Exchanges with Other Countries

The complete text of the Memorandum can be viewed on www.tibet.net

Note on the memorandum on genuine autonomy for the Tibetan people

During the ninth round of discussions between the envoys of His Holiness the Dalai Lama and the representatives of the Chinese leadership, the Tibetan delegation formally presented a Note relating to the Memorandum on Genuine Autonomy for the Tibetans on 26 February 2010.

The Note addressed the principal concerns and objections raised by the Chinese central government regarding the substance of the Memorandum on Genuine Autonomy for the Tibetan people, which had been presented to the

government of the PRC on October 31, 2008 at the eighth round of talks in Beijing. We believe that the present Note will help to clarify this.

The Memorandum clearly states that the responsibility for the national defense of the PRC is and should remain with the central government and at no point proposes the withdrawal of the People's Liberation Army (PLA) from Tibetan areas.

The Memorandum proposes that the local government of the autonomous region should have the competency to regulate the residence, settlement and employment or economic activities of persons who wish to move to Tibetan areas from elsewhere. This is a common feature of autonomy and is certainly not without precedent in the PRC.

We have no intention to expel non-Tibetans. Our concern is the induced mass movement of primarily Han, but also some other nationalities, into many Tibetan areas, which in turn marginalizes the native Tibetan population and threatens Tibet's fragile environment.

The desire of Tibetans to be governed within one autonomous region is fully in keeping with the principles of autonomy found in the constitution. It does not imply a "Greater" or "Lesser Tibet".

Many Chinese leaders, including Premier Zhou Enlai, Vice Premier Chen Yi and Party Secretary Hu Yaobang, have supported the consideration of bringing all Tibetan areas under a single administration. Some of the most senior Tibetan leaders in the PRC, including the 10th Panchen Lama, Ngapo Ngawang Jigme and Bapa Phuntsok Wangyal, have also called for this and affirm such a measure would be in accordance with the PRC's constitution and its laws. In 1956 a special committee, which included senior Communist Party member Sangye Yeshi (Tian Bao), was appointed by the Chinese central government to make a detailed plan for the integration of the Tibetan areas into a single autonomous region, but the work was later brought to a halt on account of ultra-leftist elements.

The fundamental reason for the need to integrate the Tibetan areas under one administrative region is to address the deeply-felt desire of Tibetans to exercise their autonomy as a people and to protect and develop their culture and spiritual values in this context. This is also the fundamental premise and purpose of the

constitutional principles on regional and national autonomy, as reflected in Article 4 of the constitution.

Keeping Tibetans divided and subject to different laws and regulations denies the people the exercise of genuine autonomy and makes it difficult for them to maintain their distinct cultural identity.

The six points of the Note are

1. Respecting the sovereignty and territorial integrity of the PRC

2. Respecting the constitution of the PRC

3. Respecting the hierarchy and authority of the Chinese central government

4. Concerns raised by the Chinese central government on specific competencies referred to in the Memorandum

a) Public security

b) Language

c) Regulation of population migration

d) Religion

e) A single administration

f) The political, social and economic system

5. Recognising the core issue

6. His Holiness the Dalai Lama's co-operation

The complete text of the Note of the Memorandum can be viewed on www.tibet.net

Conclusion

One of the world's most ancient religious cultures faces its most serious threat to survival. Tibetans call the present religious crackdown the second Cultural Revolution.

His Holiness the Dalai Lama's message of compassion, tolerance, mutual respect and non-violence has become even more important during this difficult

period in our history. Emphasizing the need of universal responsibility in a world that is becoming increasingly interdependent has won him worldwide acclaim. His Holiness has followed the same principles in finding a solution to the Tibetan issue. Since 1979 the Dalai Lama has tried to find a mutually beneficial and acceptable solution based on the Middle Path Approach, not seeking independence, but rather a genuine autonomy in accordance with the principles and provisions of the Chinese constitution.

The Special Meeting of Tibetans from all over the world in November 2008 in Dharamsala reconfirmed the continuation of the dialogue with Beijing on the basis of the Middle Path Approach.

His Holiness the Dalai Lama has repeatedly stated that he has no personal demands to make nor is he seeking independence for Tibet or 'semi-independence' or 'independence in disguised form'. The Chinese leadership should work with His Holiness the Dalai Lama to find a mutually acceptable solution to the Tibetan problem. This will ensure stability, unity and the development of a harmonious society.

Demonstrations in Tibet touched a raw nerve in Beijing and brought to light the Communist Party's lack of democratic legitimacy. China has no moral legitimacy in Tibet. Legitimacy must be earned by responding positively to His Holiness the Dalai Lama's call for genuine autonomy for the Tibetan people.

Dr Meryem Hakim
Izmir University, Department of International Relations

Translated from Turkish by Yusuf Baybars Oncu

East Turkistan Kazakh Independence Movements in the 20th Century

The Kazakh people, the second highest-populated ethnicity among the Turkish and Muslim peoples in East Turkistan, have a population in the region that totals 1,200,000. The Kazakhs of East Turkistan traditionally had a nomadic way of life, dating back to ancient history, and this they were able to sustain their nomadic way of life until the early twentieth century. Thus, the Kazakhs of East Turkistan have been able to preserve the characteristics of their ancient tribal life. Most of the Kazakhs in East Turkistan belong to the Orta (Horde-Orda) clan, one of the three main Kazakh clans, namely, the Ulu, Orta and Kichi. Almost all of the Kazakhs in East Turkistan belong to either the Kerey tribe of the Orta clan or the Alban or Suvan tribes of the Ulu clan. Thus, tribal life and deeply-rooted nomadic traditions also affect the socio-economic union and social organization systems of the Kazakh people in East Turkistan.

In Kazakh history, the lands that belonged to the Kerey tribe cover the geography that extends from west of the Altai Mountains and Lake Zaysang towards the east banks of the Irtis River and Omsk, in the north of Kazakhstan. However, it should be stated that until the second half of the last century the Kazakhs of East Turkistan were no different in any aspect of their lives from the other Kazakhs who live beyond the official borders, namely, the Kazakhs in the former Soviet Republic of Kazakhstan, which is located in the north-west of East Turkistan, and the Kazakhs in Mongolia. The Kazakhs in East Turkistan have the same supra-identity as the other Turkish and Muslim peoples of East Turkistan in the economic activities they carry out under nomadic conditions, as well as in terms of faith, belief, ethnicity and linguistics.[1]

Unlike the dense population of the settled Muslim-Turkish Uyghur people who live in the south of East Turkistan, the places where Muslim-Turk Kazakh

nomads live include the mountainous areas of Altai, Tarbagatai, Ile -namely the north of the Tien Shan Mountains- and the Barkol, Kumil, Altinsoki and Aksay regions, as well as Urumchi, Karamayli, Sanji, Shonji, Cemsari, Shiyhuv, Kutubiy, and Savan, Manas in Erenkabırga, and the Karatav and Bogda regions further east.[2] The Jedik and Jantekey tribes of the Orta clan live in this region, in Kaba, Buvirshin and Sarsumbe, while the Karakash and Molki tribes of the Kerey clan live in the Koktogay and Shingil regions; the Seruvsi tribe resides in Sarsümbe and Shingil, the Shubaraygir tribe in Kaba, and the Merkit tribe is located in Jemeney and Buvriltogay. The homeland of the Barki tribe of the Kerey-Jantekey clan ranges from Altai-Savir and Mayli-Jayir to Shagantogay and the Altin Emil region in Tarbagatay. The Jantekey-Barki tribes of the Kerey clan, the Naymans and other Kazakh tribes live in Erenkabirga, in the foothills of the Tien Shan Mountains and in the Manas-Savan region. The area where the Kazakhs of East Turkistan live, in the Jungaria Desert and the Ile Plain in the middle of the Altai, Tarbagatay and Tien Shan mountain ranges, is renowned as the granary, the fruit garden, the mining basin, the sea of oil; this area is a rich source of precious minerals, such as gold and uranium -particularly in the Altai Region. The rivers of the region include the Irtis River, which consists of 12 streams that join to the north of the Jungaria Desert, the Emil River in the south of Tarbagatay, and the Manas River to the north of the Tien Shan Mountains, as well as the Tekes, Kas and Kunes Rivers that provide water for the Ili region. The Ili Kazakh Autonomous Region, where the majority of the Kazakhs of East Turkistan live, measures 884,800 square kilometers. In other words, the area where the Kazakhs live in East Turkistan is larger than the total area of Turkey. The population of the Ile region is less than five million.[3]

For the Kazakh nomads, leading traditional lives in this region in Central Asia for many centuries, the twentieth century has been a period of radical changes, struggles, suffering and tragedy. The increased reactions of the Kazakhs in East Turkistan, which gained momentum in the early twentieth century, were caused by the Chinese governors in the region trying to solidify their control over the region. In the twentieth century, the first Chinese governor in East Turkistan was Yang Zing Shing (1912-1928), the second was Jing Shoorin (1928-1933), and the third, and most brutal, was Shing Si Sey (1933-1944). During the era of these governors, violence gradually became an inevitable part of the lives of the

Kazakhs in East Turkistan. Due to the atrocities of the Chinese governors, caused by taxation and political and military oppression, the Kazakhs lost their once-peaceful environment. The Kazakh elites, who reacted against the oppressive regime, were severely punished; these events have gone down in history as crimes against humanity.

Boke Batur, who started the first struggle against Chinese oppression in the late nineteenth century in Tibet, has been a symbol of struggle for Kazakhs and is a famous hero in East Turkistan; he passed away in 1904.[4] The name of Böke Batur gained importance due to the fact that the Chinese administration treated the people in the region with unprecedented oppression. Böke went to the Tibetan region accompanied by 4,000 Kazakh nomads who had been living around Urumchi, the capital city of East Turkistan; he passed away here and his body was buried in Tibet. His body was exhumed by the Chinese and his head was ripped from his body and exhibited on a stake on a street in Urumchi.

Another atrocity carried out by the Chinese administration in the region took place in the city of Sarsumbe in the Altai region in 1929. Zuvha Batur of the Kerey-Iyteli clan, who fought against Chinese oppression in Altai and Urumchi, was killed in 1929 and his head was also exhibited on a stake on the Black Bridge in the city of Sarsumbe. In 1931, returning back from the upland meadows early, Jantaylak, the leader of the Kerey-Jantekey-Bazarkul clan, was suspected of having migrated to another place and as a result was assassinated by the Chinese. After this tragic event, Zayip, another leader of the Bazarkul clan, migrated to the Borda region and Barkol, along with 1,000 families. Serifhan Tore[5], a Kazakh noble who lived in the Altai region in East Turkistan, started an insurgence against the Chinese administration along with the Kazakh leaders in the Altai region in 1933. Moreover, insurgences had already begun in the southern parts of East Turkistan under the leadership of Hodja Niyaz and Yolbars Beg, who were Uyghur leaders in East Turkistan supported by the Chinese Muslims in 1931. Elip Kamisbayoglu, the leader of the Kerey-Jantekey-Tasbiyke clan, donated cattle and sheep to this insurgence, which was led in the Barköl and Kumul regions by Hodja Niyaz, Yolbars and Macunying, the Dungen leader. This donation by Elip Kamısbayoglu attracted the wrath of the new governor of Urumchi, Shing Si Sey, and soldiers from Urumchi murdered Elip Kamısbayoglu in his house in Duvan Hadi (Elip Shapkan), as well as 60 other people from his friends and family. The

total number of Kazakhs who migrated from Barkol to Gansu between 1936 and 1939 due to Chinese oppression was around 12,000.

The Kazakh people, who suffered these atrocities up until the 1930s, reacted against this brutal killing of their leaders and moved from East Turkistan to the south, the Tibet Region; however, the first group of 3,000 people sought shelter in India in 1941. It should be noted that the leaders of these Kazakh refugees were Elishan Batir[6], the son of Elip Kamisbayoglu, who, as stated above, had been killed in his house by the Chinese, Zayip, a relative of Jantaylak, the leader of the Kerey-Jantekey-Bazarkul clan, who had been killed by the Chinese in the Altai Region, and Osman Teyzi (Osman Tashtan[7]), Zayip's son. The independence movement that had begun in 1933 in East Turkistan with the participation of the Uyghur, Kazakh and Dungen (Chinese Muslims) people came to an end due to a military alliance between Shing Si Sey, the governor of East Turkistan, and the Stalin administration in the Soviet Union; the consequence of this alliance was an attack by the Red Army on the independence movement in the region. However, the atrocities carried out against Turkic and Muslim people in East Turkistan did not come to an end at this early date. After 1937, the arrests and detentions of the elite in the Kazakh and Uyghur communities, that is, those who had leadership skills and ability, began throughout East Turkistan. In November 1939 Shing Si Sey, the Chinese governor of East Turkistan, ordered the arrest of three hundred Mongol, Kazakh and Kyrgyz leaders in Urumchi; he also ordered that all arms and weapons be collected from the local people.[8] Later, Shing Si Sey ordered the arrest of Akıt Ulimjuili, a religious leader in the Altai region.[9] In response to this oppression, on the February 1, 1940 the Kazakhs in the Altai region attacked the Chinese garrison in Koktogay, under the leadership of tribal chiefs, including Esimhan, Akteke, Shagalak and Irishan Nogaybayuli, reclaiming the weapons that they had earlier been stripped of. When this news arrived at Urumchi, 80 Kazakh leaders in Urumchi were immediately arrested. Sherifhan Kogedayuli, a noble Kazakh in East Turkistan and the former governor of the Altai region, was also arrested. This insurgence in the Altai region lasted for eight months, from the winter to the autumn of 1940. Chinese administrators in Urumchi made an agreement with the Kazakhs in the Altai region in September 1940. However, this peaceful period was interrupted in the summer of 1941. During the insurgence that broke out in the Koktogay region, bloody battles took place

between the Kazakhs located by the Kuv Ertis, Bal Ertis and Ishkıntı streams of the Irtish River and the troops of Shing Si Sey. These battles resulted in the arrest of Kazakh leaders, including Kalel (Halil), Rahat, Shariy, Esimhan, Nezir, Zeynel, Nakishtay, Keripbay, Kumar (Omer), Kalim and Kakish, who were invited to Urumchi upon false pretenses by the Chinese authorities in the autumn; they were arrested as soon as they stepped off the plane. The legendary insurgence led by Osman Batur Islamoglu, accompanied by his son Sheridiman Osmanoğlu, Keles and Suleyman Baturlar, when they were living in the mountains, began when they refused to hand over their weapons to the Chinese authorities in 1941. Therefore, "the strongest and most challenging insurgence of the Goumindang central administration against the atrocity and oppression of the Chinese governor of East Turkistan Shing Si Sey"[10] emerged between the years of 1940 and 1950. The result of this insurgence was that Osman Batur cleared the Chinese out of the Altai region and became the regional governor in 1945. In the meantime, he also coordinated with the Republic of East Turkistan, which had been established in 1944 in Ili (Gulja), and with the leader of this republic, Alihan Tore. The insurgence and martial skills of Osman Batur are legendary heroic deeds recorded in world literature; his was a conquest similar to that of the great warriors of Central Asia, who made many conquests throughout the world.

Another region where an independence movement took place in the twentieth century was the northern outskirts of the Tien Shan Mountains in East Turkistan. Kazakh Akbar Esbosinuli was one of the leaders and first martyrs of the insurgence which started in the city of Gulja (Ili) on the northern outskirts of the Tien Shan Mountains on 20 November 1944; the Kazakh Seyit Korpebayuli was a martyr in the battle for freedom of the city of Nilki. Both men should be remembered. The Republic of East Turkistan, which was founded under the leadership of Alihan Töre as a result of the insurgence that began in Ile in 1944, became a light of hope for the Muslim Turkish, Uyghur and Kazakh people in East Turkistan during the independence movement. This insurgence by the Kazakh and Uyghur people, the Muslim-Turkic peoples of East Turkistan, was supported by the representatives and military troops sent by the Soviet Union.[11] The people of East Turkistan, who longed for independence and sovereignty, made great efforts to express their free will and to declare their independence to the entire world. Immediately after the declaration of independence, the army of the Republic of East Turkistan cleared

the Chinese troops from this region, which ranges from Ili (Gulja) and then east to the Manas River, only a couple hours from Urumchi.[12] One of the important motives for the troops of the Republic of East Turkistan to march upon Urumchi, the capital of East Turkistan, was that the Kazakh forces, led by Alibek Hakim,[13] were in the Erenkabirga, Savan and Manas Region. However, unfortunately the government of East Turkistan could not enjoy the independence that had been attained through this military achievement. During the chaotic years between 1947 and 1949, years that would give shape to the destiny of East Turkistan, the Kazakh and Uyghur people took part in the government of the region. In 1947, the government of the Uyghur leader, Mesud Sabri, was composed of Uyghur and Kazakh people. However, the hope for independence was fading fast for the Muslim-Turkish people of East Turkistan as the Mao administration, which was the emerging force throughout China, had now beaten down the former Goumindang administration.

Osman Batur, a brave Kazakh leader who had been fighting in the Altai region of East Turkistan since the 1940s, was captured during a raid in February 1951. He was executed on 28 April 1951 in Urumchi, and a legendary military genius of Central Asia thus passed away. The bravery and military skills of Osman Batur have taken their deserved place in world literature. His name has become renowned in the world press, particularly due to the battles he fought in the Beytik Mountains. Similar to the destiny of Osman Batur, Canimhan Tilevbayoglu, a Kazakh leader in the Altai Region, was captured during a raid and executed on the same day as Osman Batur. These two Kazakh leaders had wanted to join Alibek Hakim, the former governor of the Manas-Savan region, who after 1944 had marched through the Taklimakan Desert with his people to Tibet and then onto the free world, fighting to extend the area of control for the Republic of East Turkistan towards the Manas River, stretching it as far as Urumchi. However, this was not possible. Alibek Hakim reached the Indian border along with his people -men and women, young and elderly, and accompanied by herds and tents- by passing through the Tibetan Plateau and the Himalayas, that is, the roof of the earth. Seven times they repelled attacks by the Chinese troops which had pursued them and continued on their path. Finally Alibek Hakim was settled in the city of Kashmir by the Indian Government.

The Kazakhs who made their way out of East Turkistan into the free world in 1950 were joined by the Kazakh people who had emigrated from India and East Turkistan in 1939 to settle in Pakistan, which had been declared an independent state after Indian independence; they sought refuge in Turkey. Before the collapse of the Soviet Union in 1991 the Kazakh people who lived in the free world, namely Turkey and Europe, were the children of Kazakhs who had managed to survive thousands of humiliations, atrocities and raids in East Turkistan.

In the twentieth century, throughout all these years of insurgence, thousands of Kazakh men, women, children, both young and old, died, and hundreds of distinguished leaders and intellectual Kazakhs were imprisoned, tortured and killed as a result of the Chinese oppression and massacres in East Turkistan. At this time the world was not informed of these facts. Efforts were made both in East Turkistan and in other parts of the world, such as India, Turkey, Europe and America, to explain this atrocity by the Chinese administration through books, articles, news items and other documents. Even though the Kazakh leaders who migrated from East Turkistan in the second half of the twentieth century had already passed away, the struggle of the Kazakh Turks in East Turkistan have been indelibly recorded in documents, publications and the annals of history.

The inhuman crimes of torture, oppression and violence that have been witnessed by the international community in the twenty-first century in East Turkistan were also committed in the past at great levels. What has changed since then is that the international society is now well-informed of the oppression that has been conducted during the last century by the Chinese in East Turkistan. The East Turkistan issue needs to be solved not only by Central Asia, but also by the entire world. If we are to draw lessons from history, then we should regard the East Turkistan issue as not only a problem of the Muslim Uyghur people, who are struggling today, but also as an issue that has a potential to distort the security policies and strategies of the all newly-independent Muslim-Turkish states in Central Asia. It is for this reason that the independence struggle and human rights violations in East Turkistan will affect not only the Uygur, Kazakh and Kyrgyz people of East Turkistan, but also the entire Muslim and Turkic world which is associated with Central Asia in terms of supra-identities, as well as the international society, which perceives human dignity and human rights as fundamental principles.

Endnotes

1 Nigmet Mingjan, *Kazaktıng Kıskaşa Tariyhı*, Almatı: Jalın,1994.

2 Jaksılık Samiytulı, *Kıtaydagı Kazaktar,* Almatı: Düniyejüzi Kazaktarının Kavımdastıgı, 2000; Jadiy Şakenulı, *Kıtaydagı Kazaktar*, Almatı: Düniyejüzi Kazaktarının Kavımdastıgı, 2007; Linda Benson, *China's Last Nomads:The History and Culture of China's Kazaks*, New York: M.E.Sharp, 1998.Nigmet Mingjan, *Kazaktıng Kıskaşa Tariyhı*, Almatı: Jalın Baspası, 1994.

3 Jadiy Şakenulı, *Kıtaydagı Kazaktar*, Almatı: Düniyejüzi Kazaktarının Kavımdastıgı, 2007, p. 39.

4 Şaemis Kumarulı, *Böke Batır: Tariyhıy Roman*, Almatı: Jazuvşı, 2008; Jadiy Şakenulı, *Kıtaydagı Kazaktar*, Almatı: Düniyejüzi Kazaktarının Kavımdastıgı, 2007, p. 160.

5 Şerifhan Kögedayoğlu,is a nobleman who is descended from the family of the Kazakh khans in East Turkistan. He was the governor of the Altai region in 1933; however, he was killed in Shing Si Sey's dungeons in 1940.

6 Elishan Batur was the son of Elip Kamısbayoglu, the leader of the Kerey-Jantekey-Tasbiyke tribe in Altai and the then Barköl Regions of East Turkistan. He was the leader of the first group who migrated from East Turkistan to India through Tibet in 1939. He passed away in Pakistan.

7 Osman Taştan was the son of Zayıp Teyci, the leader of the Barzakul tribe of the Orta Cüz-Kerey-Jantekey clan in Altai region in East Turkistan. He passed away in Istanbul as a citizen of the Republic of Turkey.

8 Linda Benson, *The Ili Rebellion: The Moslem Challenge to Chinese Authority in Xinjiang 1944-1949*, New York: An East Gate Book (M.E. Sharpe, Inc.), 1990, p. 35.

9 Jaksılık Samiytulı, op.cit., p. 111.

10 Samiytulı, p. 116.

11 *Balhaş Bafin: Tariyhıy Şejire, Tagdırlı Til, Hat Jazdım Kalam Alıp*, Almatı. "El-Şejire", 2007.

12 Linda Benson, *The Ili Rebellion*, p. 3.

13 For further information about Alibek Hakim and Osman Batur, see: Ahat Andican, *Cedidizmden Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi,* Istanbul: Emre Yayınları, 2003. pp. 672-673. For further information about Alibek Hakim and the struggle in East Turkistan and the works of Hasan Oraltay, see: Özdemir Atalan, *Himalaya Destani*, Ankara: Öz Kültür Yayınları, 1975; Doak Barnett, *China on the Eve of Communist Takeover*, New York, 1963; Akın Baybosınulı, "Er Janibek Jayında Bizge Jetken Derekter" Er Janibek, Makalalar kıyssadastandar, Sheshendik Sözder, Anız-Angimeler, Almatı: Er Janibek Kogamdık Korı, 2008.,250. bet. This works tells about a descendent of the famous Canibek Batur who was interrogated by the Chinese authorities because he was in contact with Alibek Hakim in East Turkistan; Linda Benson, *The Ili Rebellion*: The Moslem Challenge to Chinese Authority in Xinjiang, 1944-1949, Armonk: M.E. Sharpe, 1989; Linda Benson and Ingvar Svanberg, *China's Last Nomads*: The History and Culture of China's Kazaks, Armonk: M.E. Sharpe, 1998; *Büyük Türkeli Yayinlari*, No. 9, 1985-86. Istanbul: (?), 1986; Dalelhan Canaltay, *Qiyli Zaman-Qiyin Kunder, Almatı*: Düniyejüzi Qazaqtarının Qavımdastıgı, 2000; Milton J. Clark, "*Leadership and Political Allocation in Sinkiang Kazak Society*", a non-published PhD thesis that was advocated in HARVARD University, 1955; Milton J. Clark, "How the Kazakhs Fled to Freedom", *The National Geographic Magazine*, CVI Volume, No. 5, (Volume CVI-Number Five-106/5), November,

1954, pp. 621-644; Ayşen Umay Demir, "Ata Yurttan Ana Yurda", *Salihli Türk Ocaği*, Year: 1, No: 1, March 2008, p. 5; Ahmet Bican Ercilasun, "Kazak Türklerinin Lideri Alibeg Hakim'i Kaybettik", *Yeni Düşünce*, 29 November 1985; Andrew Forbes, *Warlords and Muslims in Chinese Central Asia*, Cambridge: Cambridge University Press, 1986. (In this book, Alibek Hakim is mentioned as Ali Beg). Turkish Translation of this book (Enver Can) Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri, Munich, 1990; Gül Gün, "Düğün Gibi Cenaze Töreni", *Yeni Asir*, Thursday, 21 November 1985; Hasan Hakim (Hasan Oraltay), "Himalaya Destanı", *Ege Ekspresi*, İzmir. 09.09.1957 (A serial article for 40 days); Halifa Altay, *Altaydan Avgan El*, Almatı: Düniyajüzi Qazaqtarının Qavımdastığı (DKK), 2000; Turgut Harmantepeli, "Türkistan'ın Millî Kahramanlarından Alibek Hakim'in Son 'Büyük Göç'ünün Ardından", *Tanitim,* Year: 7, No: 7 December 1985. pp. 41-42; Baymirza Hayit, "Çin ve Rus Arasındaki Mücadele Doğu Türkistan", *Büyük Türkeli:* Aylık Fikir Dergisi, 25 November 1962, Year: 1, No: 9; Godfrey Lias, *The Kazak Exodus*, London, Evans Brothers Limited, 1956. and Godfrey Lias, Kazak Exodus, Ladder edition, New York, Popular Library Inc., 1959; Maksut Kasımov, "Sovet Ofitserining Közimen", *Juldız*, Almatı: 1995; Kazak SSR Gılım Akademiyası, *Kazakstan Jaene Şigis Türkistan Tariyhining Maeseleleri*, Almatı: (?Nauka)1962; Abdulkayyum Kesici, "Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle", *Türk Dünyasi Tarih Dergisi,* No 2003/02-194, 2003/03-195; Ömer Kul, *Esir Doğu Türkistan için-2, İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatiralari (1949-1980)*, Ankara: Berikan Yayınları, 2007; Thomas Laird, The CIA's First Atomic Spy and His Secret Expedition to Lhasa: *into Tibet*, New York: Grove Press, 2002; Gulnar Mendiqulova, *İstoriçeskiye Sud'vi Kazahskoy Diyaspori*: Proishojdeniye i Razvitiye, Almatı: Gılım, 1997; Gulnar Mendiqulova, *Kazahskaya Diyaspori*: Istoriya i Sovremennost', Almatı: Vsemirnaya Assosiyatsiya Kazahov, 2006; James Millward, *Eurasian crossroads: A History of Xinjiang*, London: Hurst & Company, 2007; Hasan Oraltay, "A True Story From the Roof of the World: A Little Girl's Question", Turkey, İzmir: Turkish American Cultural Association, 1960; Hasan Oraltay, *Hürriyet Uğrunda Doğu Türkistan Kazak Türkleri,* İzmir: Karınca Matbaası, 1961. (Birinci Baskı); Kazak Türkleri (Second edition of the same book), Istanbul: Türk Kültür Yayınları, 1976; Hasan Oraltay, "Köklük'te Verilen Söz", *Büyük Türkeli*: Aylık Fikir Dergisi, 25 November 1962, Year: 1, No: 9; Hasan Oraltay, *Alaş:* Türkistan Türklerinin Millî İstiklal Parolası, Istanbul: Büyük Türkeli Yayınları, 1973; Hasan Oraltay, "Alibeg Hakim'i Kaybettik(1908-1985), *Yeni Düşünce*, 22 November 1985; Hasan Oraltay, "Kazaktar Germaniya men Turkiyaga Kaşan Keldi", *Jas Turkistan*, Karaşa-Jeltoksan, N6/2002, 13-17 better; Hasan Oraltay, *Elim-Aylap Ötken Ömir*, Almatı: Bilim, 2005. Third Edition; Hasan Oraltay, *Elim-Aylap Ötken Ömirden Song*, İzmir: Ofset Baspası, 2006; "İskender Öksüz, Milletleri Millet Yapan", *Türk Yurdu*, November 2006, Volume 26, No 231; Vasiliy Ignatyeviç Petrov, *Miyatejnoye "Sertse" Aziyi*, Moskva: İzdatel'stvo Kraft, 2003. The name of this book translates as the Rebel Heart of Asia. This is a short history of East Turkistan and is about the national movements and memories; Philips Price, M.P., "The Great Kazak Epic", *Journal of Royal Central Asian Society*, July-October 1954, Vol.XLI, Parts III & IV., p. 249; İsmail Pınar, "Şarki Türkistanlı Mücahit Alibeg Hakim Vefat Etti", *Boğaziçi*, Aralık 1985, pp.14-15; "Qaliybek Hakim", *Qazaqstan Ulttiq Entsiklopediyasi*, 5th vol., Almatı: Qazaqstan Entsiklopediyasının Baspası, 2003. p. 498; Jaqsılıq Samiytulı, *Qitaydagi Qazaqtar*, Almatı: Düniyejüzi Qazaqtarının Qavımdastıgı, 2000; Jaqsılıq Samiytulı, *Sergeldeng*, Almatı, 2004 and the Turkish translation of Volume IV of this book *Kaharli Altay*, Ankara: Bengü Yayınları, 2007; Chris Scott, "Red China's Hidden War on Minorities", Stars & Stripes, 13.05.1959; Jadiy Shakenulı, *Kitaydagi Kazaktar*, Almatı: DKK, 2007.176. bet; *Şingjangning Üş Aymaq Töngkerisindegi İri İster*, Urumçi: Memleket Baspası(?), 1995; *Halka ve Olaylara Tercüman*, "Ali Beğ Hakim Toprağa Ve-

rildi", 18 November 1985; İlhan Tezcan, "Doğu Türkistan Liderlerinden Ali Beğ Hakim Salihli'de Öldü", *Halka ve Olaylara Tercüman*, 17 November 1985; İlhan Tezcan, "Çin'den Gelip Salihli'de Hasret Giderdiler", *Tercüman* (European Edition), 11 March 1986; Orhan Turkdoğan, *Salihli'de Türkistan Göçmenlerinin Yerleşmeleri* (Atatürk Üniversitesi Bölge Çalışmaları Sosyal Araştırmaları-3), Erzurum, 1969; *Yeni Düşünce,* "Alibeg Hakim'i Kaybettik (1908-1985), Year. 5, 22 November 1985, No: 212.

II. SESSION

RIGHTS BREACHES IN EAST TURKISTAN

Chairman: Assoc Prof Berdal Aral

- **Dr Ataullah Sahyar**, Researcher, TURKEY
- **Prof Majeda Mahluf**, Ain Shams University, EGYPT
- **Abdulsalam Abdulghani Alim**, Vice President of East Turkistan Australian Association, AUSTRALIA
- **Ahmet Faruk Unsal**, General President of MAZLUMDER, TURKEY

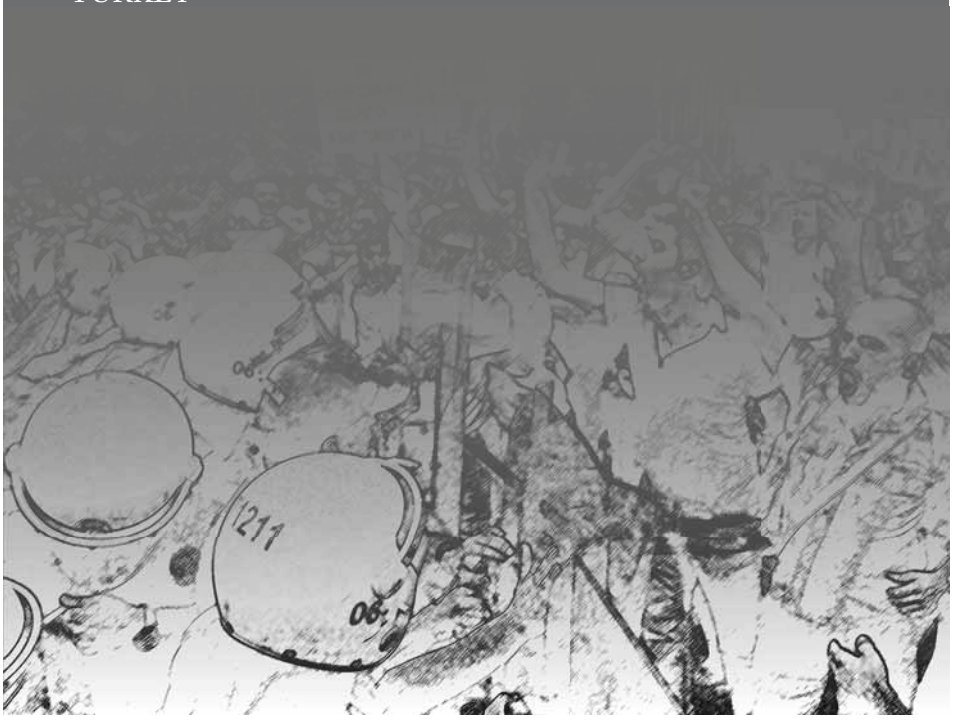

Dr Ataullah Sahyar
Researcher

Translated from Turkish by Yusuf Baybars Oncu

Violations in Daily Life in East Turkistan

Distinguished Chairman,

Distinguished guests,

I greet you with sincere regards.

The human rights violations that are carried out in daily life in East Turkistan, where more than 50 million Muslim-Turks live under Chinese oppression in an area of 1,828,418 square kilometres, are too many and too distressing to be listed in a few minutes. As a citizen of East Turkistan who has personally experienced such violations, I will try to sum up these violations within the time allotted me.

Distinguished Guests,

Today, our brothers and sisters in East Turkistan no longer face the primitive methods of oppression practiced in the Mao era, such as receiving food in return for coupons, being forced to wear uniforms and bow to a picture of Mao… However, these primitive methods have been replaced by different versions of systematic oppression and violations that have been adapted to the new world order in a brutal way.

East Turkistan, the motherland of Muslim-Turks, has been suffering from the despotic oppression of the Communist Chinese administration for more than half a century. The ethnically-Uyghur Muslims, who are the majority of the entire population in East Turkistan, are suffering from dramatic violations of human rights, violence and torture, which cannot often be witnessed in any other part of the world, or even in other parts of China. All forms of human rights violations that can be imagined, including torture, the imposition of the death penalty, labour camps, religious pressure, have become a natural part of daily life in East Turkistan. Unfortunately, the international community is not yet sufficiently

aware of these violations or the humanitarian tragedy in East Turkistan, even though we live in an age of communication and information.

Muslim-Turks in East Turkistan have been deprived of their most fundamental rights and liberties by the Chinese administration; for example, they are denied the right to use their native tongue in their daily lives, to carry out their religious duties according to their faith, to enjoy and pass on their culture to future generations, to receive a decent education and health care, and to have children. Moreover, the Chinese administration has restricted communication facilities in East Turkistan, thus severing the region off from other parts of the world; by doing this they have turned the region into a restricted zone and prevented the world from being informed of the human rights violations and the humanitarian tragedy that is occurring in the region. The Chinese administration has thus been able to deceive the international public opinion concerning the East Turkistan issue, hiding what is happening in the region through false declarations and reports.

I would like to highlight some of these violations.

I. Violations in family-planning

It is a belief in China that human beings are nothing more than a sophisticated animal; as a result, China has an extremely bad humanitarian record concerning the value attached to human life. The birth restrictions have been in effect in East Turkistan for years as part of the Chinese assimilation policy. In addition to such unfair regulations, their implementation is brutal and such practices have become savage in this regime which does not fear God, or religious or spiritual values.

Muslim-Turks in East Turkistan cannot have more than two children. A woman who is expecting her third child is taken from her home and forced to abort the foetus, even if she is in the eighth or ninth month of pregnancy. Chinese officers inspect villages and towns to find women who have had or are expecting "illegal" children, shove them onto trucks and drive them away; it is not only the babies, but also the mothers who often lose their lives as a result of these abortions, which are carried out under primitive conditions.

For instance, the following is a tragedy that occurred for a woman called Colpanhan in the Toksu town of East Turkistan: Colpanhan was forced to have

an abortion in August 1997; she was taken away from her house by force and brought to the health care centre. In addition, her husband was fined 3,000 Yuan. Colpanhan ran away from the health care centre, and sought shelter in a cemetery, where she gave birth to her baby on her own. Colpanhan, who returned home with the help of a friend, was captured once again as the result of being reported; the baby was drowned in hot water at the police station where she had been taken. Colpanhan, unable to bear the pain of this event, also died.

This is just one example; for many years thousands of similar or more tragic incidents have been occurring in East Turkistan.

II. Violations in religious freedom

Minors are not allowed to carry out religious ceremonies, to enter mosques or to join group religious activities; this ban is strictly implemented in China. Furthermore, religious education in any place, including homes or schools, is strictly forbidden for all, minors or adults, male or female. Even though China has opened a religious college -without any infrastructure to support it- to appeal to Muslim countries, Marxist-Leninist or Maoist ideology is instructed here; there is no Islam. The training is not concerned with religious information, but rather how to use religion as a political tool. As the entire curriculum of other schools is reliant upon materialist ideology, there is no training or education based on ideas that respect religion. Even the old slogans of the Maoist era, such as: "Religion is the opium of the masses", "Only those who do not have anything else to pray, and those who do not have anything to eat fast" are still current, and it is still taught that religion is a primitive belief of primitive people. Outside school, the administration strictly controls the activities of Muslim people. Retired members of the Communist Party are placed in the mosques as observers, and the mosques have become places where the orders of the regime are imposed on the Muslim people. Sometimes the mosques are closed down, and the call for prayer through loudspeakers is prohibited; sometimes the community of one mosque is prohibited from going to another mosque. There are many other such examples. Most of the officers working in the Muslim communities in China are those who have gained the confidence of the Communist regime and therefore they make trouble for the Muslims -if it were otherwise, they would not be in those posts. In other words,

those who have made religion part of their jobs have done so thanks to their skills.

For instance, when one of the five twelve-year old children who had been arrested because they had learnt how to read the Holy Qur'an in November 1999 escaped, his family was arrested, tortured and told that they would not be released unless their child surrendered. Another incident took place in Hotan on 28 October 1999. The imam of the Oybağ Mosque, Mehmet Ali Hodja, was arrested because he was not preaching to the community in keeping with the Communist Party line; later he was heavily fined and relieved from his post.

Muslims in East Turkistan are sometimes not allowed to go on Hajj. In 1999, the passports of 1,200 Muslim people who wanted to go on Hajj from East Turkistan were seized by the Chinese police as they were getting ready to leave; 122 elderly Muslim people were arrested because they objected to this.

Such practices by the Chinese administration are in violation not only of the fundamental right to practice religion, as well as other human rights and liberties, but also in contravention of the article in the Chinese constitution which states that any Chinese citizen is free to believe in whatever faith they like. However, because of this oppressive regime, nobody can object to such treatment. In fact, the Chinese government is using Islam as a tool to further develop her relationships with Muslim countries.

III. Violations in the field of justice

While the world is making significant progress towards democracy, the Chinese judicial system in East Turkistan is unfortunately regressing. Even today, there are some practices in the judicial system in East Turkistan which are just strange; for example, the owner of a radio station was committed to life imprisonment because he listened to foreign broadcasts fifty years ago, during the Mao era. Innocent people are sentenced to life imprisonment or executed in keeping with arbitrary death penalties; their so-called crimes are groundless accusations which are not based on concrete evidence. Unlike the courts in democratic countries, the courts in East Turkistan do not function independently, but rather act in line with the political goals of the Chinese Communist party. Therefore, the court cases of people who have been sentenced to death are held very quickly and the

defendants are not given enough time or opportunity to defend themselves. Furthermore, some death penalties are executed without the relatives of the prisoner being informed that the execution is to take place.

Unjust practices -such as mass arrests, torture under detention, sudden disappearances, not hearing from people who have been arrested for an extended period of time, a lack of information about whether the prisoner is living or dead are the norm in East Turkistan. Even lawyers, who are well aware that such practices are in violation of Chinese law itself, can do nothing to prevent such situations, and make no attempt to act against them. Lawyers can only raise objections if their client is guilty of a social crime. However, when it comes to political reasons, no one dares to defend the detainee or to speak out against unjust practices.

Detainees in labour camps are generally forced to work in agricultural fields or brick factories for 15 hours a day. If they do not go to bed or get up on time, if they cry or laugh, or if they attempt to make ritual ablutions or pray, if they fail to complete what they are supposed to do in time or if they answer the guards back they are beaten, electrocuted or dealt other such severe punishments. Corporal punishment and torture, such as beating around the head, sending electricity through some parts of the body, hanging and suspending, hanging from a pole, hanging from the ceiling while being beaten, being kept in small and cold cells in a position that does not allow them to sit, stand or lie down for days on end are all regular practice in Chinese prisons. It is also a fact that inhuman tortures, such as inserting electric prods into the anuses of prisoners or horse-hair onto their genitals are common. Some prisoners can lose their mental balance; they also can lose limbs, suffer severe injuries and permanent disability.

According to the information from the East Turkistan Information Centre, almost ten thousand Uyghur Turks have been arrested on false allegations between the beginning of 1999 and March of the same year; they have remained under detention in the conditions listed above, and have been punished in a severe manner, sometimes being condemned to death. The same sources also report that the number of people who were sentenced to death by the courts or killed as a result of torture in the prisons in East Turkistan was around 2,500 between early 1999 and March 2000. There are other examples, such as the arrest of a Turkish girl -a secondary school student- solely due to the fact that her handwriting was

similar to some graffiti in the street near the police station in Hotan City on 30 October 1999 and the arrest of a primary school student because he tore a picture of Mao in a course book.

These are just a few examples of incidences that have managed to leak out from East Turkistan, a closed territory under strict security measures. What can we say about the number of those that are unheard of or unknown?

IV. Violations in communication

Over the last 20 years, telecommunication devices, such as the telephone or the Internet have been used in East Turkistan in an extremely restricted and controlled manner. The Chinese administration, which allows for such telecommunication devices to meet the needs of the state rather than that of the people, tap all phone calls and keep international calls, in particular, under control. Telephone and Internet connections were completely severed for international calls in the East Turkistan region after the events of 5 July. Domestic communication is under surveillance and strictly controlled. While all around the world people can enjoy telecommunication devices, such as the telephone and the Internet, the people of East Turkistan have unfortunately been deprived of these fundamental rights and liberties.

V. Violations in education

Education is a natural basic human right. The people of East Turkistan have been deprived of this right as education cannot be given under pressure or oppression, but rather only with the free will of the individual. Education is under state monopoly in all its aspects in East Turkistan. Thus, the Chinese regime, which supports the idea that everything should serve the interests of the state, educates those "they want" in a direction that "they want" on a scale that "they want" with the information "they want". In other words, the regime educates people with the mentality that "people should not obstruct our business; they should remain ignorant and not create trouble for us by learning too much." Education is free for those who can manage to go to school only up until university. In order to specialize in any given field is by no stretch of the imagination free. Only those who are

selected in line with the needs defined by the government are educated and they are employed under strict control. An individual from East Turkistan who wants to specialize in a field faces many unexpected obstacles. As the curriculum in educational institutions is under state monopoly, the study of the Chinese language and the theory of atheism are compulsory, and national, historical and religious classes are full of distorted information that is in line with the state policies which are imposed on students.

VI. Violations in travel

Travelling is a natural right not only for human beings, but for all living creatures. Restriction of one's freedom to travel is paramount to imprisonment. Freedom of travel for the people in East Turkistan is restricted, and these people have become imprisoned where they live. In addition to the prohibition of travelling abroad, some are restricted within East Turkistan from travelling from one city or district to another under specific circumstances, as with martial law. Even in the event of receiving permission to travel to another city, there are security checks and ID confirmations at many points on the road, and questions such as "Where do you come from? Where are you going? How long will you stay there? Why are you going there?" are regularly asked. That is, East Turkistan is governed with a form of martial law. The Chinese administration promises that every Chinese citizen is allowed a passport and will be allowed to travel abroad as part of joining the World Trade Organisation. However, it is almost impossible for an individual from East Turkistan to travel abroad for any purpose today. And those who manage to get a passport are not allowed to cross the border if they do not leave a large monetary deposit with the state as a guarantee of their return. When these people return to China, they may not receive the deposit back because of false claims -such as: "you have been to this place, you have met these people and etc…"- from spies who have followed them abroad.

VII. Corruption

Corruption is at an extremely high level in China, where the rule of law does not prevail. In addition to the exploitation of poor people by the regime in the

region, bribery also cripples other people in the region. Bribery is prevalent in many cases, including transactions in government offices, being released from detention, finding jobs or getting a passport. No transactions can be conducted without bribery, and this makes daily life even harder to live.

VIII. Lack of public order

Lack of public order, which deteriorated in particular after the events of 5 July, 2009, is one of the most serious problems in East Turkistan today. Incidences such as arrests and night raids, sudden disappearances, and beatings inflicted by unknown assailants have already been reported. Such incidents are mostly conducted by the police. Things have deteriorated since the events of 5 July, 2009 when ethnic conflicts flared up. It has become harder to define whether these events are carried out by government officials or ethnic groups. For instance, a young Uyghur called Mehmet Tursun Taş was killed after being tortured during an interrogation in Gülbağ Police Station in the Yarken district of East Turkistan in 2006. His wife, Dilber Tohti, and his father, Tohti Hoşur, forwarded their complaint to the prosecutor's office and even to the higher court in Beijing. However, these intensive efforts did not yield satisfactory results and the perpetrators of the torture continued their work in their offices, as if nothing had happened. Another incident took place in the Karakaş district of East Turkistan in January 2008 when the police conducted a raid on the house of a merchant called Mütellif Hacı, claiming that he had provided material support for prisoners. He was taken to the police station, where he was tortured to death, and his body was handed back to his family on the condition that the family did not tell anyone about the incidence. Another incident took place only one and a half months ago in Urumchi.

A man from East Turkistan reports: I have a copy of the court decision concerning an individual. A young man called Ablet Memet came to Urumchi from Kashgar to work in the restaurant of his relatives on 16.10.2009. The day after his arrival, the young man was arrested by the police, accused of "pricking a Han Chinese with a needle" near the train station, and he was quickly sentenced to eight years in prison. Police officers went to the house of this young man and

urged his parents to keep silent and not to go to the prosecutor's office; otherwise the punishment of Ablet would be extended to 12 years. There are plenty of such incidences in East Turkistan. Anyone whom we manage to contact sheds tears of blood and complains that their situation is getting worse and worse…

Conclusion

Distinguished Guests,

The violations of human rights in East Turkistan include, but are not limited to, those listed above. There are also economic and social violations, such as the Muslim-Turkic girls who have been forced to migrate to inner parts of China on the promise of "employment" as part of the assimilation policy, organ trafficking carried out by the state, drug trafficking, increased Chinese settlement in East Turkistan, Chinese troops being mobilized into East Turkistan for various purposes, nuclear testing and the severe consequences of the same in East Turkistan, plus many more… the list goes on.

It cannot be expected that the Chinese administration, which has killed its own children -more than 20 thousand university students between the ages of 19 and 20- in Tiananmen Square on 4 June 1989 by bulldozing them with tanks before the very eyes of the world, would treat a dependent nation fairly. However, no Muslim or Turkic people, no one from East Turkistan, indeed, no human being can remain indifferent when presented with such unjust practices of a country towards the inhabitants of a land she has unfairly occupied.

In short, it is not easy to be a Muslim and a Turk in East Turkistan.

Such injustice practices cannot remain unanswered. There is no doubt that the people of East Turkistan shall one day have the opportunity to live on their lands freely. May Allah Almighty grant freedom to the Muslim people in East Turkistan and all Muslims who are under similar circumstances! AmenThank you very much.

Majeda Mahluf
Ain Shams University

Translated from Arabic by Yusuf Mukaddem

Forced Emigration and the Uyghur People, Who have been Destroyed Abroad

East Turkistan is a fundamental part of the Muslim world and a basic cornerstone of Islamic civilization. From this land the Muslim world has gained great canonists, annotators and Hadith-experts. It has a special place in the history of Islamic civilization. It will continue its existence with this name as long as Islam and Muslims survive on the earth.

According to what history tells us, Turkistan is the land of the Turks. El-Hamawi reports in *Mu'cem* that it is the motherland of Turks. The Uyghur culture was formed due to many significant historical, geographic and religious factors, evolving over more than 20 centuries. Its location on the historical Silk Road provided East Turkistan with different cultural characteristics. The cultures that passed through this land throughout history have mingled with it and affected it; kinships were established, forming the melting pot that has resulted in today's Uyghur culture.

The fact that the Uyghur people used the Arabic alphabet, which was also used by all other Turkic nations, after converting to Islam, clearly reveals that the language they wrote was different from the language of their neighbor, China. The fact that they used the Arabic alphabet shows that they had their own culture and historical heritage, completely different from that of the Chinese. The Great Wall of China, which the Chinese started to build before the birth of Jesus, also supports this fact. In other words, East Turkistan is not a part of China. This is also mentioned by Ibn Battuta in his writings about his travels. The reason why the Chinese built the Great Wall of China, which protects Chinese territory from the west to the east, was to secure their historical borders from their northern neighbors, including the Turks. Thus, it is the Chinese themselves who have constructed the strongest evidence establishing that East Turkistan is not a part of Chinese territory.

It is for this reason that I claim that today East Turkistan is suffering from the most serious historical and geographical fraud ever. To claim that East Turkistan is a part of historical Chinese territory and that the Uyghur people are Chinese is an outright lie.

The final annexation of East Turkistan to the People's Republic of China took place in 1949. However, this occurred only after East Turkistan had resisted Chinese hegemony for over two hundred years, during the Manchu era. A few times the people of East Turkistan managed to establish independent states and these states were recognized by leading powers, including the Ottoman Empire and Great Britain. The Ottoman sultan, Abdul-Aziz, and the Egyptian khedive, Ismail, helped East Turkistan with military troops and provided them with support so they could protect their independence. Nevertheless, the hunger of Russia and China for this land was always apparent. Finally, East Turkistan lost its independence and came under Chinese hegemony. China has made constant efforts to make the Chinese cultural identity and the ethnically-Chinese people dominant in the East Turkistan territory.

The hegemony of the Chinese Communist Party over East Turkistan is regarded as a historical turning point. The people of Turkistan were very aware of what Communism did to their brothers and sisters in West Turkistan. They understood how the Soviet Union perceived religion. If we take into account that Islam means an identity, a culture and a social life for the people of East Turkistan, we can better understand that removing Islam from East Turkistan is nothing less than an annihilation of the Uyghur people.

The Chinese regime has resorted to oppression and violence. It has tried its best to cut the people of Turkistan off from their roots. It has tried to enforce compulsory Chinese education and the Chinese language to destroy religious and cultural identity in the region. Atheism is now included in the curricula, whereas manuscripts and religious texts have been burned. Mosques have been demolished and scholars have been executed. Furthermore, China has seized the wealth and the fertile lands of East Turkistan. Due to never-ending forced immigrations, Chinese people are now settled in the Turkish lands of East Turkistan.

Historically, the Uyghur people were the dominant population in East Turkistan. They come from a Turkic ethnic origin, and their language is a dialect

of the Turkic language. This was also evident at the times of states like the Qara Khanion State, the Seljuk State and the Ottoman Empire, which originated from East Turkistan and spread throughout the world.

When the Chinese Communist Party invaded East Turkistan in 1949, 80% of the population in the region was Uyghur. In total, counting other Turkic people, such as Kazakh, Kyrgyz and Uzbek, the percentage of Turkic population was nearly 90%.

The settlement of millions of Chinese people in East Turkistan is still ongoing. These people are being settled on Uyghur lands, leading to a change in the demographic structure of East Turkistan. To encourage this process, tax indemnity is given to the Chinese people who settle in the region. On the other hand, houses and lands are taken from the Uyghur people by force and allocated to Chinese settlers, and the Uyghurs are forced to migrate to rural areas and infertile lands, or to leave the country. Thus, the demographic structure has changed in favor of the Chinese, and the Uyghur people are now a minority in their motherland. The Uyghur people are leading isolated lives in work camps or in primitive villages or counties. However, East Turkistan has had a so-called legal autonomous structure since 1955. Despite this, the Chinese are exploiting the wealth and natural resources of East Turkistan and occupying the important government positions.

China has forced millions of workers throughout China to migrate to the Uyghur lands and in this way has essentially invaded these lands. To encourage such migration, they use the motto: "Come Young People; Go West". They have settled millions of Chinese people in East Turkistan under the cover of the development and restructure of Turkistan. As a result, the Chinese population, which was only 9% in 1953, reached 48% earlier this century; this means that the Uyghur population, the original possessors of these lands, has decreased from 90% to 45%. In this way, China has aimed to convert East Turkistan into Chinese lands and to dominate the destiny of the Uyghur people for economic and politic purposes. Because this region is China's door that opens onto both Central Asia and the Middle East, and also because it has fertile natural sources, this region is seen as the backbone of the Chinese economy. Furthermore, China uses the Taklimakan Desert in the midst of the Uyghur lands to carry out nuclear

tests, exposing the people of the region to nuclear hazard. Statistics show that fatal diseases, such as immune deficiency and congenital malformations are very widespread among the people of East Turkistan due to these nuclear tests.

Under the project of changing the demographic structure of East Turkistan, the Chinese government has forced the Uyghur people to emigrate to the interior of China. This practice targets Uyghur young people who are at ages to marry or start working; these people are forced to migrate to the regions in the south and west of China. There is a special program to ensure that Uyghur people are assimilated socially and culturally within Chinese society and that adopt the Chinese traditions and customs.

Furthermore, the Chinese government systematically forces young Uyghur girls to emigrate to the west and south of China, where they are forced to work in factories or on farms, under inhuman conditions. Most of them are subjected to humiliating treatment and abuse by the Chinese people.

In the same way that the Uyghur people face changing their history and demography in their own country, they also face human rights violations from the Chinese government. They have been deprived of their rights and liberties. The Chinese regime is making efforts to demolish their identities through oppression and violence. Therefore, many Uyghur people have left their homelands and sought refuge in neighboring countries. These people have immigrated to neighboring countries, such as Uzbekistan, Cambodia, Kashmir, Pakistan and India, undertaking long and challenging journeys, sometimes at the cost of their lives. Some of them live as refugees and others have sought political asylum in these countries; still others have been extradited under heavy pressure from the Chinese government, as they have entered these countries through illegal channels. The Chinese government claims that such Uyghur immigrants are terrorists who have left the country illegally. The Uyghur refugees are sometimes handed back to the Chinese government in response to intense political and economic pressure, later to be executed by the Chinese authorities.

In this context, Cambodia has allowed 20 Uyghur refugees to be extradited to China in accordance with immigration regulations. The reason given for these deportations is that they had entered Cambodian territory through illegal

channels. But an inevitable fate awaits them. The UNHCR has condemned such deportations, because these people will be executed when they returned. International human rights organizations have also heavily criticized such practices. There are many reasons why the Uyghur people leave their motherland:

1. The Uyghur people, who are oppressed under severe restrictions and closely monitored by the Chinese government, are denied freedom of religion as a way of life in East Turkistan and thus want to leave and save themselves. They cannot express their identities or national personality due to such oppression; those caught making ritual ablutions at home have been arrested and sometimes killed.
2. Those who want to express their identities or to live in keeping with their religious beliefs or resist the practices of the Chinese government, which tries to impose the Chinese culture, flee overseas to avoid the Chinese tracking them.
3. Another reason for leaving is the number of problems faced by the Uyghur people. The Uyghur people, who do not want to send their children to Chinese schools that inculcate atheist ideals, and who are subjected to systematic discrimination within the educational system, seek ways to immigrate abroad.
4. Nuclear tests are conducted in Turkistan. Due to an environment full of toxic wastes, lethal diseases have become more and more widespread among the people of East Turkistan.
5. Unemployment is very high among the Uyghur people.
6. The people of East Turkistan are discriminated against in salaries, jobs and education; they are regarded as third class citizens.
7. Another important reason is the killing of Uyghur people on the basis of human rights claims is.
8. Another reason is that the young people want to participate in religious activities to help the East Turkistan community, which has been raised under the Communist regime, to enable them to preserve their identities

and to reject the Chinese culture. Egypt, Turkey and the Kingdom of Saudi Arabia are appropriate countries to provide such education.

Now, with your permission, let us examine what one Uyghur refugee wrote in a letter. "Because of the violent practices and brutal treatment inflicted on our people by the Chinese government, I have fled from East Turkistan. How can a Uyghur youngster return to his or her country? They will either be put into prison on fictitious accusations or be tried and hung based on groundless claims. To see one's future as being away from one's homeland is a serious dilemma for all the Uyghur people."

More than one million Uyghur people live abroad. They have serious concerns about becoming separated from their relatives in East Turkistan. Hundreds of Uyghur people have sought asylum in many European countries; most of them have been rejected. Therefore, they live under a never-ending threat and face the fear of deportation back to China. Some of them have been able to acquire citizenship in the country to which they immigrated. However, even this does not prevent them from being put into prison or killed if they go back to their homeland to visit relatives.

Threats faced by Uyghur refugees

The disintegration of the Soviet Union in 1991 was a turning point in the history of political movements for the Uyghur people in exile. The emergence of five independent states in West Turkistan refreshed the hopes of the Uyghur people concerning their claims to freedom, democracy and human rights, and their hopes for a declaration of independence. It increased the activities of the Turkistan Foundations in Europe and America, and these foundations started to promote their cause to human rights organizations and international society. This triggered increased pressure against the Uyghur people both within and without Turkistan. Such pressures include:

1. Pressures on the people of Turkistan by neighboring countries

As the international society focused on the anti-terrorist campaigns after 9/11, the war on terror declared by the United States provided a unique opportunity for

China; China was now able to label anyone who raised any claims to human rights both within and without East Turkistan a terrorist. The Chinese authorities started to follow all the Uyghur people in Turkistan and all those outside, attempting to include any Uyghur foundations that argued that the people of Turkistan have the right to a humane life in accordance with international laws as members of terrorist groups. China imposed political and economic pressure on neighboring countries so that they would prohibit the Uyghur people from carrying out any political, scientific or social activities in these countries. Pakistan closed down the waqf dormitories where poor people and pilgrims could stay in Rawalpindi. Kazakhstan and Kyrgyzstan closed down the Uyghur cultural foundations and the chairmen of some of these foundations were assassinated. China put pressure on neighboring countries to deport all Uyghur students who were studying in those countries. After the Shanghai Agreement, the deportations of people from East Turkistan out of Central Asian countries increased and the political activities of Uyghur people in West Turkistan were put under greater pressure. The Uyghur people are now not able to enter these countries as political refugees, and many Uyghur students and refugees have been deported from Pakistan, Kazakhstan and Kyrgyzstan; these were executed without any hearing immediately after they arrived in China.

2. Uyghur activists in Europe accused of being terrorists

Realizing that it is not geographically close enough to the United States or European countries, such as the Netherlands, Switzerland or Belgium - where a large number of Uyghur refugees and immigrants live - China initiated a smear campaign against the Uyghur people in these countries. China took advantage of the phenomenon of Islamophobia, which had become rife in Europe after the attack of 9/11; it was claimed that Uyghur refugees were terrorists. The Chinese government has accused four Turkistan organizations and 11 Uyghur refugees of terrorist actions.

Although Uyghur activists tried to declare their own government-in-exile in the United States, the Chinese accusations resulted in the arrest and imprisonment without any proper trial of some Uyghurs in Guantanamo. The anti-terrorism office of the Chinese ministry of public security demanded assistance from

international society, organizations and institutions to stop the activities of Turkistan organizations in their territories, to cut any financial support given to them, to freeze their assets, to stop assisting them and to deport back any individuals who China had accused of terrorism back to China.

3. **The position of Turkistan people in the countries to which they had immigrated depends on the economic and political relations between these countries and China.**

Today, China has become a significant economic and political power, and Chinese products can be found in all world markets; particularly in Central Asian and emerging markets. Thus, the countries involved must adopt a strong position against the economic supremacy of China.

4. **It is of great importance that second and third generation Uyghur people with refugee status preserve the Uyghur language.**

This is one of the most serious threats to the people of Turkistan in exile. Immigrants - whose children are growing up in exile –meet unprecedented difficulties in preserving their languages. This threat is even more serious for those who were born outside of East Turkistan. They are being educated in the language of the country to which they emigrated. Therefore, the second generation might completely forget or not learn to speak their native language. This is much more serious for the next generation which is being born in a foreign land; most of these people cannot speak their native languages.

5. **Refugees from Turkistan become citizens of the countries to which they emigrated.**

Most of the people who emigrated from Turkistan to Muslim countries, such as Egypt, Saudi Arabia and Turkey, acquired citizenship in these relevant countries so that their children could lead a normal life and enjoy education and employment opportunities in these countries. There can be no doubt that such citizenship enables them to integrate into their new societies; however, it takes much away from what East Turkistan has accumulated.

6. The pressure of the Chinese government on Uyghur refugees.

The Chinese authorities do not grant passports to the Uyghur and do not engage in any cooperation with the Immigration Offices of the countries to which these people have emigrated. On the contrary, China demands the deportation of all refugees back to China. Refugees who are deported are immediately executed by the Chinese administration. Therefore, Uyghur refugees have no recourse but to use indirect channels. This is the only way in which they can acquire the documents they need to receive legal residence permits in the country to which they have emigrated.

The Turkistan organizations in Europe and America play an active role and undertake the mission of promoting the problems of their fellow countrymen to international society. They not only act politically, but also inform international society of human rights violations, such as the torture, unfair trials and illegal death penalties that are rife in East Turkistan. Such events are also reflected in reports by international human rights organizations.

Furthermore, the Turkistan organizations abroad are also in contact with representatives of other autonomous regions in China. They coordinate with representatives of Tibet and Mongolia to try to gain autonomous rights, as specified in the Chinese constitution.

Here, we can list some of the reasons preventing Uyghur refugees from returning to their homelands:

1. **Many Uyghur people have left the country illegally.** Many Uyghurs have arrived in neighboring countries by walking through mountain passes. They do not have any legal travel documents or they travelled with false passports. They did this because they had been deprived of the freedom to travel. Therefore, they are unable to return to their country as they do not have a legal passport.
2. **They have deep concerns over being exposed to surveillance and unfair trials if they return to their motherlands.**
3. **The Chinese government tracks refugees, and demands their deportation back to China, accusing them of being terrorists.** However,

most of the Uyghur people who have migrated to Europe or the United States conduct peaceful activities and raise their demands through legal Uyghur organizations in these countries. Yet, still, they are tracked by Chinese authorities.

4. **Uyghur refugees are exposed to forced deportation from the countries they have emigrated to.** Such actions take place when the public authorities in the countries to which the Uyghurs have emigrated demand official papers. When the refugees contact the Chinese embassy for these papers, they can be forcefully deported back to China. They are often sentenced to death when they arrive back in China.

Conclusion

The cause of East Turkistan is a cause of human rights. A nation has been deprived of its lands, language, freedom of expression and freedom of religion; their history has been derided and they are living as third-class citizens in their homeland. The wealth of their country is being systematically exploited. It is for all these reasons that the East Turkistan cause is primarily a humanitarian cause.

Turkistan is also known as "the Heart of Asia". I say that East Turkistan is also the heart of the Muslim people. The problems and sufferings of the people of Turkistan cannot remain ignored at such a time of mass communication and information. International society, international organizations and human rights organizations cannot ignore this fact. I believe that a television station that broadcasts to the east and west from East Turkistan, informing international society of the situation in the historical civilization of East Turkistan would be very effective and helpful. This station would attract the attention of international society to the cause, disclosing stolen rights, exhibiting the civilized face of East Turkistan and reminding the Muslims of the contributions that East Turkistan has made to our beloved religion.

Furthermore, the factor of religion should be regarded only as a basic factor that gives shape to Uygur identity. There is also the question of respect for civil rights and liberties. There is a struggle for the existence of a nation which has been exposed to assimilation by force. We believe that Turkistan needs both

practical sciences and religious sciences. We recognize the importance and relevance of scientists in the establishment of a scientific infrastructure for the people of Turkistan in the future. These scientists will also be able to overcome the barriers that have been erected by the Chinese to prevent the Uyghur people from receiving scientific and technical education.

It is high time that Uyghur civilization and literature were introduced to the world. Uyghur literature should be translated into living languages. Literature is a gentle weapon that conquers the hearts of nations. The Uyghur literature is a lofty, humane literature that tells about this civilized nation, their experiences and feelings under occupation.

The incidents that happened to the Uyghur people in July last year introduced the words "Uyghur" and "East Turkistan" into international society. All the Arabic states now know about Rabia Kadeer. International society has now learnt that there is a nation which has been living under suppression and violence behind the iron curtain for more than fifty years.

Abdulsalam Abdulgani Alim
Vice President of East Turkistan Australian Association

East Turkistan - Restriction on Economic Life - Poverty and Its Societal Impact

Abstract

The problems the people of East Turkistan have been facing under Chinese rule over the last 60 years are many. They range from human rights abuses, religious deprivation, economic inequality, loss of identity, forced assimilation; indeed, the list goes on. This work sheds light on one of the problems which has become a cause of distress, anger and dissatisfaction for the Uyghur people in their homeland and a heated topic of debate for many international observers around the world. This subject is "the economic instability of East Turkistan and its impact on the people". I hope this humble work will help to expose the dirty tricks of the Chinese Communist regime and awaken many of those who look positively on the Chinese government.

Introduction

I would like to start my presentation with a brief background of East Turkistan.

East Turkistan, known as the land of the Turks in Persian, measures around 1.8 million square kilometres and is situated in central Asia. It is twice as large as the Republic of Turkey, or four times the size of France, constituting 1/6th of the entire Chinese territory. Historically, this region lay at the crossroads of several civilizations and it currently borders with China and Mongolia to the east, Russia to the north, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Afghanistan, Pakistan and India to the west, and Tibet to the south. East Turkistan is the homeland of the Turkic speaking Uyghurs and other Central Asian peoples, such as the Kazakhs, Kyrgyz, Uzbeks, Tatars and Tajiks.

East Turkistan has a rich history and a diverse geography. It has grand deserts, magnificent mountains, and beautiful rivers, grasslands and forests. More than 43 percent of East Turkistan is covered by deserts and another 40 percent is covered by mountain ranges.

The main characteristics of East Turkistan the land

The main characteristic of this huge land is two basins surrounded by three mountain ranges. The two basins are the Tarim Basin in the south, which measures 530,000 square kilometres, and the Junggar Basin in the north, which covers an area of 304,200 square kilometres. The Tarim Basin contains one of the largest deserts in the world -the Taklimakan Desert. The Junggar basin contains the Kurbantunggut Desert.

Mountains

The Tengritagh Mountain (Heavenly Mountain) crosses the central part of East Turkistan, dividing the country into the southern and northern regions. Within East Turkistan, the Tengritagh Mountain stands 1,700 kilometres high and 250-300 kilometres wide. To the north, the Altay Mountain forms the border between East Turkistan, Mongolia, Russia and Kazakhstan. The section that is within East Turkistan measures 400 kilometres high. The Kunlun Mountain stands on the southern border, between East Turkistan and Tibet.

Water

East Turkistan is rich in water resources; there is surface water, underground reserves, and water attained from snow and ice. The most important rivers are the Tarim River (2137 km long), which flows along nearly the entire length of the southern part of East Turkistan and empties into the desert, and the Ili River, which flows west into Kazakhstan, eventually emptying into Lake Balqash. The Irtish River flows northwest out of East Turkistan into the Arctic Ocean, while the Karashaar River flows east from central Tengritagh into Lake Baghrash; the Konche River, which starts from Lake Baghrash, originally emptied into Lopnur Lake, but now disappears in the desert long before reaching this destination. The Yorungkash River in Hotan is famous for its precious jade; this is today one of the main sources of income for many local people.

The rich resources of East Turkistan

Mineral resources

East Turkistan has a large variety of precious minerals, such as gold, silver, uranium, and precious stones. 138 different minerals have been discovered here, representing 83% of the total mineral deposits in China. The number of mines is estimated at being around 4,000, and has a value of 5 trillion, 280 billion Yuan, according to a Chinese estimate. Among the mineral reserves are nitratite, vermiculite, muscovite and argil; these are recognized as being of the best quality in all China.

Oil & Natural gas

East Turkistan has been described by some scientists and researchers as the "Kuwait of the 21st century" due to its hidden oil reserves and natural gas. Authorities on the subject have stated that East Turkistan will be China's most important oil and natural gas production centre. In particular, the Tarim Basin in the middle of East Turkistan is thought to have considerable petrol reserves and for this reason this basin is known as the "*Sea of Hope*"; it is thought to have potential oil reserves of more than 10.7 billion tons. Research carried out by geologists has revealed that there is a capacity for 300 million tons of oil and 220 billion cubic meters of natural gas.

Coal & Copper

The region's rich natural gas, coal, and copper deposits make East Turkistan indispensable for the Chinese economy. Among these, coal, with its high quality and energy content, is especially important. The coal reserves in East Turkistan are estimated to be some 2 trillion tons, half of China's total coal reserves. One study at the end of 2000 revealed that China's richest copper mines were in East Turkistan. It is well-known that China's other regions possess little copper, with that which exists being insufficient to meet the needs of the country. The rich copper deposits in East Turkistan make the region even more important in Chinese eyes.

Cotton & Grain

East Turkistan enjoys four seasons and the soil is very productive. All types of grains and fruits are produced in East Turkistan. In 2006, grain production in East Turkistan reached 950,000 tons; more than half of this was transferred to inland China.

East Turkistan is also one of China's largest producers of cotton, another reason why China regards the area as so important. The cotton production exceeded 2,180,000 tons, and made up 35% of the total cotton production of China; however, 90% of this cotton is transferred to inland China. The Chinese authority not only controls the production of East Turkistan, but also constantly develops new strategies to maintain control over the region and all its resources.

Agricultural and pasture land

A great part of East Turkistan is good for both agriculture and pasture. Despite its inland climate and harsh natural environment, there is a great deal of agricultural production. Agricultural lands are fertile with the snowmelt from the mountains and the land is famous for the variety and quality of the fruit grown there; this area is frequently referred to as the "Land of Fruit". Using the extensive grassland also provides for rich animal products. About 86 million hectare, or 41.2 % of the land of East Turkistan, is good for agriculture and pasturing. Apart from the livestock and cultivated plants, the country is rich in wild animals and plants. There are about 580 different wild animal species and more than 3,000 plant species.

How important is East Turkistan for China?

Geographical and political reasons

The land of East Turkistan has a geographic and strategic role for China. It forms the westernmost point of the Chinese territory and was used by the Chinese as a buffer zone against the Soviet threat during the Cold War. These lands are thus of great interest to China for its own security and that of the other countries in the region. Even if Russia no longer poses a threat to China, China

still maintains its land and air forces in the region, and also keeps a large part of its nuclear arsenal there. Another important reason for the continuing presence of China's forces in East Turkistan is to maintain control over the local Muslim population. (ETIC, 2008)

Economic reasons

However, geo-strategic concerns are not the only reason for China's interest in controlling East Turkistan. As noted, the region also possesses considerable natural resources and the land is very productive. East Turkistan, known as the "Kuwait of the 21st century", is of particular interest to China for its oil, natural gas, uranium, coal, gold and silver mines; it is essential to China for these resources.

Why does China adopt such aggressive policies towards this region?

Firstly, East Turkistan is enormous (it makes up 1/6th the land area of China) and geo-strategically important; East Turkistan, with its neighbouring countries to the west, forms a territory that is nearly the size of China itself.

Secondly, East Turkistan and the other Central Asian countries have been blessed with vast oil and gas reserves. Should East Turkistan become independent and form some sort of economic block with its fellow-Muslim/Turkic countries to the west, this would be dangerous for the strategic interests of not only China, but Russia and other powers as well.

Thirdly, the Chinese leadership fears that ethno-nationalism alone (or in combination with resurgent Islam) could destabilize China's northwest provinces (Gansu and Qinghai) and autonomous regions (Ningxia, Xinjiang, and Tibet). These areas are of considerable strategic importance, as they house China's principal nuclear testing and missile launching sites.

All internal and external factors that might shape China's future will also have direct or indirect influence on Eastern Turkistan. Among internal factors are included the demographic structure and political organisation, as well as changes in economic, social, political and military structure. External factors include political balance and influence on regional countries, namely the Turkistan Republics, Afghanistan, Pakistan and Russia.

A business route with central Asian countries

China's dependence on East Turkistan for energy is not restricted to the oil beds in the Tarim Basin. East Turkistan is also the natural route for any pipeline from the Central Asian Turkic states, which will in turn be of vital importance to Chinese industry. The best way for China to insure that its transportation system is effective and secure is to keep East Turkistan under control.

Exploitation of East Turkistan's rich resources

The rich resources of East Turkistan, including oil, gas, uranium, gold and silver reserves, are transported to mainland China. The exploitation of these natural resources is strictly controlled by the Chinese central government. The Uyghurs have no control over these resources; they have no access to information about the profits generated by these resources and have no chance to benefit from their own wealth.

Although a so-called autonomous region, the people of East Turkistan have no right and no share to their own resources; there is indeed no self-rule or self government for the Uyghurs. More than 90% of all important political, administrative and economic positions in East Turkistan are occupied by Chinese employees. For instance, the regional party standing committee, which is the ruling body of the regional party committee, has 15 members. Only three of them are Uyghurs (who do not have executive powers) and ten are Chinese. The same over-representation of Chinese is evident in the regional Communist party central committee and the people's regional government. Several seemingly important positions have been given to Uyghurs, yet these have no authoritative power. The Chinese policy of "divide and rule" has split up the indigenous peoples of East Turkistan, such as the Uyghurs, Kazakhs, Kyrgyz, Uzbeks and Tatars, into separate "provinces", "counties", and "townships".

The economic condition of Uyghurs in East Turkistan poverty in East Turkistan

Farmers

Over 80% of the population of East Turkistan consists of farmers, with about 85% of the total population still living under the poverty threshold.

According to a report released by the Xinjiang provincial government on October 2004, the average income of the Chinese settler in East Turkistan is four times higher than that of a Uyghur farmer. Almost 85 percent of the Uyghurs are farmers. According to the same official report, the average annual income of a Uyghur farmer is 820 Yuan ($100) whereas a Chinese farmer in East Turkistan earns an annual income of 3,000 Yuan ($400).

Farmers are still carrying out their occupation as they used to, without any advance techniques. Basically all work is done with the bare hands, using old-fashioned tools (Katman, Oghak). Each family is given a very small plot of land on which to live, without having the freedom to choose what to grow. The poor farmers are further imposed upon with various taxes, which can take up to 20 different forms in some parts of East Turkistan, like Hotan. They are forced to sell a certain amount of their harvest to the government at below market prices.

Compulsory unpaid labour, known as *hasha,* for two months every year is an ongoing practice in rural areas of East Turkistan. Sometimes farmers have to travel great distances and cannot return to their homes until the *hasha* period has been completed. Farmers need to provide their own accommodation and food during this period. Failure to carry out this duty can lead to fines or a loss of land.

The following report was released by Amnesty International, and in it some aspects of the problems faced by farmers in East Turkistan under Chinese rule are reflected:

"The XUAR is the only area of China where the general population (non-prisoners) is systematically subjected to a government policy of forced labour. Under a system referred to as "hashar", farming families are fined if they fail to send a family member, sometimes several times each year, to labour on agricultural, infrastructural and other public works for up to two to three weeks at a time. The individuals are given no compensation for their labour, no room or board are provided, and they are expected to pay their own transportation costs. Many describe sleeping out in the open and eating nothing but instant noodles for days while doing hard labour. Families that do not have an able -bodied young man to send are not exempt- men and women as old as 70, and children as young as 12 have been reported as having participated by the Uyghurs."

Education

Education is another difficult area for Uyghurs. Entering university is especially difficult for two main reasons. Firstly, a very small quota is allotted to the Uyghurs from each city in East Turkistan. Secondly, the university fees are beyond most people's income, which results in many cases of students abandoning higher education and returning to the field, following in their parent's footsteps. There are cases where parents have been forced to sell their belongings to help cover education fees for their children; in short, they sacrifice everything within their capacity to extricate their children from the continually back-breaking field work. Unfortunately, many students end up without jobs, even after successfully having completed their studies.

Schools and students

The school facilities for the Uyghurs are very different from the schools for the Han Chinese. Learning materials are inadequate, the school buildings are in poor condition, and adequate heating facilities are not available during the winter, when the temperature dips to below zero. Students have to bring firewood or coal during the winter to heat the classrooms. During the summer, they have to work on the farms, or pick cotton or other labour-intensive agricultural work. In the villages, students perform more physical tasks than studying. During the school days, the students have to bring their own food and arrange their own transportation.

Workers and employees

It is very hard for Uyghurs to find a job. Moreover, finding a job that is based on their qualifications with no connections or resorting to bribery is almost impossible. Chinese companies explicitly say "we don't accept Uyghurs" and the government takes no action to uphold its equal opportunity law. In any public office, the majority of workers are Han Chinese and they hold higher positions with better salaries. In short, equal opportunity essentially does not exist in East Turkistan. In addition, maintaining a job is another problem for Uyghur employees. Many restrictions are placed, such as not being able to carry out their religious duties, abiding by the family planning laws, etc. In the last few years the government have imposed the Chinese language as another condition. Employees

have to pass a Chinese language exam and if they fail that exam they are dismissed from their posts. Additionally, Uyghur employees are encouraged to retire before the official retirement age, so that they can be replaced by Han Chinese. It is compulsory for all Uyghur workers and employees to attend a "political lessons" program during the weekends.

Health care

Health care in East Turkistan for the Uyghurs is very basic. In the majority of hospitals, there are no operating tables, gynaecological equipment or disinfectant. At best, some antibiotics or TB medication are available. Almost all the doctors working in the hospitals in East Turkistan are Chinese and do not speak Uyghur, so they cannot communicate with the Uyghur patients, who in turn, have difficulty explaining their problems. In recent years, cholera, leprosy, hepatitis, and HIV have become common medical problems. Medical expenses, on the other hand, are also a great problem for the majority of Uyghurs. There are countless cases where patients have not been admitted to hospital or have not been seen by a doctor, even in emergency situations, due to a failure to pay in advance; this has resulted in the loss of many lives.

Nuclear testing and environmental problems

The Chinese nuclear testing in East Turkistan over the past three decades continues to produce ecological disasters that pollute drinking water and food supplies, affect livestock and endanger human life. According to various sources in East Turkistan, babies with horrible deformities continue to be born. Tragically, the polluted districts that border on the nuclear test site still have not received even elementary medical aid. After the nuclear tests in East Turkistan, to date no medical investigations have yet been carried out. A documentary was secretly filmed by a BBC reporter on the affects of the nuclear tests in East Turkistan, supporting the statements found here.

What has Beijing done to take full control of the resources of East Turkistan?

The Chinese government has introduced a new strategy since 1999 to strengthen its grip on East Turkistan in general, exploiting its resources in the

greatest and most efficient way. This plan is known as the "Western Development Plan".

The Western Development Plan

One of the greatest and most disastrous economic problems for the people of East Turkistan is the "Western Development Plan", known as *shibu da kaifa*. In this chapter I would like to focus attention on the real story behind this program, which has been systematically implemented since 2000. Under this program, the Uyghurs have been deprived of their land, natural resources, basic rights and other economic and social opportunities. With this program, the Chinese government has accelerated Han Chinese migration to East Turkistan, creating more poverty for the Uyghurs and intensifying the persecution of Uyghurs in the name of national security.

We can classify the real purpose of the plan under the following 3 points:

1. Satisfying the growing demand of the Chinese for energy through intensified exploitation of the natural resources in the region.

2. Introducing and attracting a greater Chinese population to East Turkistan, and solving various economic and settlement problems of the Chinese immigrants by creating jobs and security.

3. Ensuring the national security of China through greater control of the gateway in the west of Chin.

Who is behind these events and who is implementing them?

Without a doubt, the central government in Beijing is behind this plan and it is being implemented by paramilitary work units that are known as the Xinjiang Production and Construction Corps (XPCC); these units have full discretionary power in East Turkistan. Holding the reins of power the XPCC has established wealth by dominating the most fertile agricultural and pasture land, as well as water resources. Since 1954, these have been used by China to build agricultural settlements along China's western periphery. The XPCC is charged with cultivating and guarding the Chinese frontier. To achieve this mission, the corps has its own security organs, including an armed police force and militia. The XPCC has 2.5 million soldiers and they display their military power to maintain a greater economic force. Over the last fifty years, the XPCC has attracted a steady

stream of migrant workers to Xinjiang. The XPCC accounted for one-sixth of Xinjiang's economic output in 2008.

Direct impact of this plan on the Uyghurs

- An increase in unemployment
- The relocation of Uyghur women to inland China on a large scale and intensive Chinese migration to East Turkistan.
- Income discrimination and land deprivation.
- Shortage of clean drinking water and irrigated water
- Price increases
- Shortage of natural gas supply, despite exploitation of rich natural gas resources.
- Environmental damage and ecological imbalance caused by the exploitation of natural resources.

Unemployment among Uyghurs

The ever-increasing Chinese population in East Turkistan has brought about widespread unemployment amongst the Uyghur population. Most private businesses are contracted out to the Chinese, with few jobs being created for the Uyghurs.

An example:

In the capital of Urumqi, the ratio of the Han/Uygher population has shifted even more dramatically, from 20:80 to 80:20, creating an urban island of mostly Han residents. Uyghurs have become a minority in their own homeland; economic development being mostly in favour of the Chinese Han workers, the stress on the environment(in particular, the water resources) and the fact that the Han workers have taken the lion's share of new jobs have all led to growing resentment. In northern cities, like Urumchi and Yining (Gulja), members of the Han majority appear to advance more rapidly than similarly qualified Uyghurs, while even in Kashgar, many specialized occupations are reserved for the XPCC and other Han-dominated work units.

The Chinese have taken control of most political and economic platforms. As a result, there is very little unemployment among the Chinese, but unemployment among the Uyghurs is growing at an alarming rate. Despite East Turkistan's natural wealth, the Uyghur people live more or less at subsistence level, with almost 80 % living below the poverty level. Employment opportunities and options have diminished for the Uyghurs, due to reasons of ethnicity and religion. There are stories of Uyghurs who are denied jobs because the Han managers prefer Han employees, and they repeat the charge that practicing Muslims cannot find work in the state or state-sponsored sectors of the Xinjiang economy, because of the strictures of the official atheism.

Cheap forced labour vs. searching for a job

As discussed earlier, the Uyghurs find it difficult to get jobs in their own cities and are not benefitting from the so-called "Western Development Plan"; they are ready to accept any job anywhere just to survive. The opportunist Chinese factory owners have taken advantage of this and have offered jobs to many young Uyghurs in places in China that are thousands of miles from their homes. They end up in a situation far from their home where they can be mistreated by the employers; this situation has eventually led to much unrest. The recent Shawguan Factory incident in the Guangdong province, which later led to the unrest in Urumqi, is a recent example. Dru Gladney, an expert on Islam in China and president of the Pacific Basin Institute at Pomona College has put it nicely: "They can't get work in their own province, so they go to the far corners of the country to seek jobs. They are recruited by the government, and then they feel like the government doesn't defend or protect them. They feel discriminated against. They can't win at home and they can't win far afield."

Enslaving young Muslim Uyghur girls

Another cunning objective of the Chinese government to destroy Uyghur identity through assimilation was the establishment of a new technique; they created jobs for young girls aged between 16 and 24 from rural areas of East Turkistan. Parents were given false promises by the factory owners and local authorities. In 2006 and 2007 hundreds and thousands of young girls were taken from rural areas of East Turkistan. According to a report released by rfa.org, girls

were stranded in a coastal Chinese province after the "training" programs offered by local officials were effectively transformed into slave labour. Many officials confessed their involvement in forcing girls and pressurising the parents to send their daughters to remote and unidentified locations in China. Parents were reluctant, but agreed to send their daughters due to the extreme poverty they found themselves in. On the one hand, these girls and their parents were deceived with attractive wages, such as 300 USD per month, paid travel and hotel-like accommodations. On the other hand, the parents were threatened with *hashar* (unpaid compulsory labour), confiscation of their land and the cutting off of utilities, such as water for irrigation, if they did not give their daughters into this programme.

The actual conditions of the girls in their work places were described by the Uyghur Human Rights Project (UHRP) as follows: "Upon arrival to eastern coastal cities such as Zhejiang, Beijing, Tianjin, Shanghai and Shandong, the women are met with a far different reality than that described to them and their parents. Firstly, although they were primarily deceived with hopes of receiving attractive wages; the girls often don't see any of this money. The travel costs promised to them are deducted from their pay, in addition to further deductions. Some women report that they were promised a wage reflecting their hourly work; however upon arrival they came to find out that they were in fact to receive pay only after completion of their job, which they claim is impossible to finish on time. Many also complained of garnished wages due to fees unknown to them, along with services or costs promised to them during recruiting, eventually leaving many of them with no payment whatsoever.

Women complained of harsh, prison-like work conditions with severe limitations to their freedom, in addition to being forced to work inhumane hours. The food and living conditions have also reportedly turned out to be extremely poor. Some women mentioned that their living quarters had a total lack of privacy, with others reporting that the food was very simple and poor quality -usually being either plain rice or cabbage- and at times with insects to be found therein. In addition to this, independent reports have also suggested that many of these girls were pressured into marriage with local Chinese men, with many facing a punishment that they were unwilling to disclose for their refusing this offer.

Moreover, cancelling their work-contract meant that the girls and their families were heavily penalized with either unaffordable fines or hasha. In the end, escape meant that the young women had to find their way back home across China, penniless and utterly broken."

Economic development in East Turkistan

Is there any government strategy for development in East Turkistan?

If the answer is yes, then why are the Uighur people still living in poverty?

To clarify this point we need to look at the nature of the infrastructure and development which has occurred in East Turkistan and how that has benefited the people of this region. The economic development and infrastructure that has been established in East Turkistan can be classified under the following main points:

- Oil production/ Pipeline / Natural Gas
- Highways/ Railways and domestic air-routes
- Rapidly developing telecommunications
- Rapid urbanization
- Rapid spread of industry

All of the above developments have not been abele to create jobs for the Uyghur people, but rather have attracted more and more Han settlers into East Turkistan, creating jobs for them.

So the main beneficiaries of this development are:

- Central government, Beijing
- State government
- Han Chinese who are under state support
- State companies and large Chinese companies and corporations

The negative impacts of such developments:

- Migration of Han Chinese into East Turkistan
- Growing industry which is under the direct control of Beijing
- Unemployment among the Uyghurs
- Poverty among local inhabitants who are unable to benefit from the resources of their own land
- Social inequality between the Han Chinese and the local Uyghurs

- Economic development for the cities, but not for rural areas
- Local people losing their homes and their lands
- Destruction of the environment
- Pollution that has been caused by poorly-planned projects
- Destruction of the ethnic culture and traditional businesses

From the above factors one can easily see that development in East Turkistan has not brought about any positive economic changes for the Uyghur people, rather it has merely increased inequality and injustice for the owners of the land.

Various forms of economic pressure inflicted on the Uyhgurs

Officially and non-officially the Uyghur nation has been victimized in all spheres of their lives. Basic human rights do not exist in their true sense. The corruption of authorities has worsened, leading to more injustices in East Turkistan; this in turn causes much distress and a large number of economic problems. Bribery is very common among local authorities. Any type of government-related matter that requires payment is sometimes carried out in the form of bribes, or fines if the authorities are displeased. Here I would like to mention some examples of how people's money has been usurped in East Turkistan by the local authorities:

- Failure to cooperate with the family-planning program (2 child policy for minorities) results not only in the loss of jobs, but also in heavy fines. Those who have over the legal quota of children face fines of 8,000-10,000 Yuan (compared with the rural family's annual income of 5,000 Yuan in a good year). Failing to pay the fine leads to confiscation of land and other property.
- Applying for passport has many restrictions for Uyghurs and is used by local authorities as a good opportunity to make money; the applicant has to pay many bribes.
- Travelling overseas requires depositing a bond that ranges between 30,000 and 50,000 Yuan as a surety that they will not travel to Saudi Arabia for purposes of Umrah or Hajj (Muslims are only allowed to go on Hajj with a group organized by the government, which is very costly). If the person travels to Saudi Arabia, their money is confiscated.
- Teaching or learning religion is considered unlawful. If caught, both the

teacher and students are imprisoned and parents of the children and the one who provided place for learning are heavily fined.

Conclusion

At the beginning of my presentation, I mentioned that East Turkistan is the Kuwait of the 21st century. This is true in terms of the resources of East Turkistan. But the way the land has been exploited in the hands of its occupier is not in keeping with that expression; indeed, the true owners have been deprived of the fruits of the land. Thus, the best description that suits East Turkistan and its people is: "Beggars with gold cups in their hands". As long as East Turkistan remains under Chinese rule there is no hope for its people, particularly as China is now emerging on the world stage as one of the strong players. There is only one hope when all other hope fades, the hope from Allah. "Say: O Allah. Lord of Power (and Rule), Thou givest power to Whom Thou pleasest, and Thou strippest off power from Whom Thou pleasest: Thou enduest with honour whom Thou pleasest, and Thou bringest low whom Thou pleasest: In Thy hand is all good. Verily, over all things Thou hast power.". {Quran 3: 26}

Bibliography

Amnesty International. (April 2009). *Uighur Ethnic Identity Under Threat in China.* www.amnesty.org.

Becquelin, N. *Staged Development in Xinjiang.*

Bhattacharji, P. (2008, 08 01). *Uighurs and China's Xinjiang Region.* USA.

Boghra, M. A. (1987). *History of East Turkistan in Uighur language.* Ankara.

D, T. (2009). *Uyghur Culture Faced With Endless Campaigns.* 97-104.

East Turkistan.net. (n.d.).

ETIC. (2008). *Western development strategy: Disaster in East Turkistan.* München, Germany: Uygurischer Verein e. V 2008-09-01.

Gladney, D. (2000, 07 02). "Ethnic Conflict Prevention in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region: New Models for China's New Region". University of Hawai'i , Manoa, USA.

inAustralia, E. f. (2010, 02 12). Economic pressures on Uighurs in East Turkistan. (M. Alim, Interviewer)

Kok, H. (Annual 2004-4). China and Geopolitics of Oil in East Turkistan. *Turkish Review of Eurasian Studies* , 18.

McLaughlin, K. E. (July 14, 2009 12:43 Et). Chinese Labour policy. *Global Post* .

Ramzy, A. (2009, 07 15). Retrieved from www.time.com: http://www.time.com/time/printout/0,8816,1910302,00.html

Rice, R. (n.d.). Uighur ethnicity and human rights discourse in post 9/11 China. University of Tennessee/ Chattanooga.

Sautman, B. (1999). *Ethnic law and Minority Rights in China: Progress and Constraints* . Blackwell Publishers Ltd.

Smith, J. N. (01/09/2002). *Making Culture Matter': Symbolic, Spatial and Social Boundaries between Uyghurs and Han Chinese* . Online publication.

Strategic Analysis/Jul-Sep 2003. In A. Bhattacharya, *Conceptualising Uyghur Separatism in Chinese Nationalism* (pp. 358-377).

Retrieved from Uighuramerican.org. (n.d.).

Toops, S. (2004). *Demographics and Development in Xinjiang after 1949.* Washington: East West Centre.

www.rfa.or. (n.d.).

Yahya, H. (n.d.). Communist China's policy of Oppression in East Turkistan. Turkey.

Al-Wirdani, E. A. (2009). *East Turkistan and Chinacalsh of two civilizations.* Cairo: The Arab Civilization Centre.

Zang, X. (01/02/2007). *Minority ethnicity, social status and Uyghur community involvement in urban Xinjiang.* Hongkong: City University Online Publication.

Ahmet Faruk Unsal
General President of MAZLUMDER

Translated from Turkish by Yusuf Baybars Oncu

Ethnic and Religious Discrimination in East Turkistan

The balance of power in the world follows the route of economic development; as a result, mankind is witnessing a war between those who hold this balance and those who want to distort it, and this in turn leads to one single goal: *to* make *progress*, to fight with might and main to be the most powerful… to increase one's power… to remove any barrier that stands in the way of achieving this goal… and while doing this to find a good disguise, to create a legitimate mask that will eliminate all the problems.

It does not seem difficult to infer from what has been summarized in the paragraph above that to improve the "human" condition is a worthy goal, and that this is accompanied by the disguise of "humanity" being perceived as nothing more than labour force.

The abyss known as "the New World Order" is based on alienating humanity and societies from their rights and liberties, even those that have been gained and acquired through self-negation, for the sake of the disguised goal mentioned above... Though they call this order "new", it is basically the old order of conflicts, wars and oppression, which has been continuing for centuries.

No doubt, one of the most telling examples of this picture today is "East Turkistan, which they are trying to make us forget behind a wall of silence"…

What can be regarded as the beginning of the infringement of human rights in East Turkistan is the occupation of the region by the Chinese in 1884 (as a result of a long period of aggression and struggles in the late 17th century) and the annexation of the occupied region, after which it became the 19th Chinese province; at this time the historical name "East Turkistan" was replaced by the name *Xingjian*, which means "newly-conquered lands" in Cantonese. Thus, we can see that the People's Republic of China adopted the perspective of the

Chinese empire for this region, and it remained "newly-conquered lands". The name, administration, and the method and implementation of authority over the people of the region have all been Sinicized. Chinese authorities have always enjoyed unlimited power due to their military and economic advantages. Even the rules of daily life are completely defined by the Chinese. In short, East Turkistan has lost not only her name, but also her identity and rights, and thus her liberties for an indefinite period; this process started in 1884, and as a result East Turkistan has become an internalized colony -supposedly autonomous- of an oppressive administration. Short periods of partial freedom and independence, gained by administrations such as the *Islamic Republic of East Turkistan* with never-ending struggles, have unfortunately, not lasted long. Consequently, the Uyghur Region, which covers one-sixth (1,828,418 km^2) of the entire area of China, has suffered the most severe oppression of the three autonomous regions of China, namely Uyghur, Tibet and Inner Mongolia. This oppression is inflicted by another nation that has nothing in common with East Turkistan in terms of ethnicity, language, religion, customs, traditions or culture. The Uyghur nation, which is under occupation, is paying the highest cost of all ethnic regions in China, a country that is trying to find a place in the new world order through economic development by supplying a cheap labour force; this is the Chinese attempt to be a super power.

The reason why the Uyghur people are suffering from Chinese oppression more than all the peoples in the three autonomous regions (Uyghur, Tibet and Inner Mongolia) is due to the weakness of the Uyghur people's international alliances and the lack of a protector or a supporter. The fact that Mongolia is a modest and passive state in terms of international politics and that the Mongol khans ruled for a long time in the Chinese court has resulted in a friendship between the Mongols and the Chinese. Also, the Chinese government treats Tibet differently due to the international prestige of the Dalai Lama.

The population of the People's Republic of China, which is rapidly approaching the apex of economic development, is "approximately" 1.3 billion. Here we say "approximately" because the only way to obtain data and information concerning the People's Republic of China is to make estimates. Given this estimated population and, using official data, one can ascertain that the Muslim population in the People's Republic of China is about 10 million Uyghur people in the Xingjian

Region and about 50 million Hui people (Muslim Chinese), most of whom live in or to the east of Beijing. According to unofficial data predictions, this number may rise to 200 million. The Uyghur people within this Muslim structure have strong ties with both the Muslim world and West Turkistan (Turkmenistan, Kyrgyzstan, Uzbekistan and Azerbaijan) in both demographic and religious terms. As East Turkistan, which possesses an important location both geopolitically and in terms of mineral resources, is a neighbour to energy-rich countries to the west, it is an area that China attaches special importance to. This region, located to the north-west of China, is two times the size of Turkey; moreover, it has always functioned as a bridge between the East and the West via the Silk Road, is a neighbour to the West Turkistan states, to which she is historically, demographically and religiously connected, and has relationships with important Asian countries like Mongolia, Afghanistan, Pakistan and India. China is aware of the fact that any conflict in Central Asia would affect East Turkistan and therefore the political and economic security of the entire country; thus the Autonomous Uyghur Region is regarded as a buffer zone and any freedom movement that seems likely to emerge in the region is prevented through violence and oppression. It is worth noting that the tragic influence of international alliances established by China during the process of suppressing freedom movements over many years has played a decisive role also in the demographic unity that extends beyond Chinese borders. In other words, the West Turkistan geography, which demographically resembles the geography of the entire Turkistan, has undergone a similar process to that experienced in East Turkistan. The Soviet administration supported the oppressive practices of the People's Republic of China in the region and even provoked China to act against any movements in East Turkistan; this was due to Soviet concerns about any independence movement in neighbouring countries that might set an example for the Muslim population in her own territory.

This political situation in the region also affected the Islamic Republic of East Turkistan, which after long efforts managed to declare independence in the city of Kashgar. Stalin, who was uneasy with such an independent organization on his border, supported Mao, the victor in the conflict between the Nationalists and the Communists in China; this republic was only able to survive for five years, being defeated by the joint oppression of China and the Soviet Union in 1949. This tragic situation has lasted until now, and has deteriorated due to the failure of this

last independence movement. Interestingly, during the course of the disintegration of the USSR, independent states were established, one after another, in West Turkistan, whereas East Turkistan, whose independence was jointly crushed by China and USSR, is still suffering extremely severe consequences.

Since 1950 the Chinese administration has started to pursue a Chinese population settlement policy in the region. Although in 1953, 75% of the population in the region was Uyghur, official figures today state that the population consists of 50% Uyghur and 50% Chinese. An insurgence took place in Gulca in September 1963; however this insurgence was severely repressed. Subsequently, many people emigrated to Kazakhstan. The Chinese administration violently suppressed the Tiananmen Square Events in April 1989, as the entire world looked on in bewilderment; this event was inspired by demands of freedom that resulted from the disintegration of the Soviet Bloc. The Chinese government then subjected the Uyghur people who had taken part in the events to even more oppression in their own region. Many people were sentenced to death and immediately executed after mass trials in which arbitrary convictions were handed down. Mosques that were closed during the Mao era, later to be reopened in the Deng Shiao Ping period, were to all intents and purposes closed once again after the 1990s, during the Xian Zemin era. Lists of those who were forbidden from entering were hung on the doors of many mosques.

Human rights violations in the region were brought onto the world agenda, one way or another, and various reports were prepared to call on the Chinese administration to put an end to the violations of human rights and liberties; this was the case until the attacks of September 11. The Western world, who employed the terms "human rights and liberties" as a means to apply political pressure to the Soviet Bloc countries until the disintegration of the Soviet Union, now started to pursue policies against Muslim minorities and the nature of their relations with the Muslim world changed. The new security concept that is currently pervasive throughout the world provided the Chinese administration, which oppressively rules East Turkistan, grounds for all the international legitimacy she ever sought and thus the oppression by the Chinese has gained a new dimension. The attacks of September 11 have created a psychological atmosphere that legitimizes and makes possible labelling many things that belong to Muslim people and the Islamic faith as "terrorist". China has taken this opportunity to declare the

movement in Muslim-populated East Turkistan a terrorist movement. They are attempting to define the Uyghur people as terrorists, to qualify the Uyghur struggle to preserve their fundamental rights and liberties, including religious faith, as terrorist actions, and their groups and organizations as terrorist groups; in this way the Chinese administration has tried to legitimize themselves vis-à-vis international criticism.

Having divided the movements to regain fundamental rights and liberties in the Autonomous Uyghur Region into two groups, those of "Political Separatism" and "Radical Pan-Islamism", before September 11, China now has started to regard both as the one and the same thing. Uyghur people who are pursuing their rights and liberties in East Turkistan are no longer classified as victims, but as "Terrorist Islamist Separatists". China, using "terrorism" as an excuse to increase her power in the region, has voluntarily joined the US operation against international terrorism, and has found legitimate grounds for her political interests and the goal of preserving "the Great China"; the result of this is that she has increased oppression and violence in order to eliminate the so-called terrorist obstacles. The wide area of maneuverability that has been legitimized by the war against terrorism has been seen as an opportunity by China to clear herself of any criticism. The Chinese Government, now recognized as "a country that is fighting against terrorism" in the international arena, has turned a deaf ear to any criticism concerning human rights violations in East Turkistan. The Chinese administration has begun to claim that they are fighting against "extremist" and "separatist" movements in order to prevent a September 11-like attack in their own country.

The People's Republic of China not only blacklists the Uyghur people within the country, but also tries to silence the Uyghur people or people from other ethnic origins who try to inform the international arena of the "oppressive atmosphere in East Turkistan", as well as preparing propaganda material to justify such acts. For instance, the Consulate General of the People's Republic of China in Istanbul issued successive handouts concerning terror attacks after the events of 9/11, and distributed brochures, documentaries, CDs and other material that presented the movements in East Turkistan as terrorist actions. The main theme of such handouts is "There are terrorist groups in East Turkistan and we are right in fighting against terrorism. They use violence. They should be caught

wherever they are and they should be severely punished." A documentary film, entitled "Terrorists in East Turkistan", made by TV 9 of the Chinese Central TV Institution presented the Uyghur Turks as the cause of the violence in East Turkistan and tried to connect the violent events with Uyghur Turks both inside and outside the region; these violent actions were directly defined as terrorist actions.

The Chinese government takes any opportunity to carry out propaganda and has greatly benefited from such efforts. In 2002, the East Turkistan Islamic Movement (ETIM) was included on the "Terror List" of the USA, and later that of the UN, due to alleged ties with Osama bin Laden and Al-Qaeda. It was claimed that the reason for this decision was that the ETIM had conducted "attacks on civilians". Thus, China has attempted to depict the Chinese oppression in East Turkistan as being carried out for purposes of homeland security, trying to keep the USA uncritical of such actions and human rights violations, which are increasing with every passing day in the region. As a part of this strategy, one can see that the phrases "Muslim Uyghur People", "Uyghur Terrorists", "Jihad" and "East Turkistan" are frequently used in the same sentences in the Chinese media. It can also be stated that the imprisonment of some Uyghurs in Guantanamo as a result of the American operation in Afghanistan against "Radical Islamist Terrorists" has added grist to China's mill.

Chinese authorities have extended the scope of the concept of terrorism so widely that even individual crimes, for example, homicide and robbery, are regarded as terrorist actions and the right to a fair trial has been severely violated through arbitrary executions and heavy penalties.

The violation of ethnic and religious rights in East Turkistan

The first significant violation by the Chinese in the regions populated by Turkic communities is that the name of the region was changed to Xinjiang -meaning "newly-conquered lands" in Chinese- after the occupation in 1884 and the use of the old name "East Turkistan" was officially prohibited.

It would not be correct to say that only Uyghur Turks live in the region. The Uyghur Turks constitute the largest part of the population, but there is another equally large community in the region, namely the Muslim Chinese

Hui people. Despite the religious ties between them, the Hui and the Uyghur have a very tentative relationship. The Chinese administration is fuelling up this disengagement by positively discriminating in favour of the Hui people in Muslim public offices; as a result, the Hui, satisfied with the restricted freedom that has been granted them, have abandoned the Uyghur Turks in their demand for rights and liberties. This makes things easier for the Chinese. However, when the Uyghur people, abandoned in their rightful cause, establish connections with people in neighbouring countries to the west, people with whom they share a language, then their justified demands are regarded as part of "an operation of external forces".

The presence of the Hui people has been accepted by the Uyghur people. However, under the settlement policy the Chinese Government has settled the Buddhist Han Chinese in the region and this is the main cause of the conflict. The Beijing administration, understanding the importance of the region, is attempting to change the demographic structure of the region through such settlement policies. According to official figures, the population of Uyghur Turks in the region is almost equal to that of the Han Chinese. The population of the Han Chinese is growing, on average, 8% annually. In the 1980s the population growth rate reached incredible rates, for example as much as twenty-six times. Thus, the Uyghur population which used make up 75% of the total population in the region before assimilation efforts were initiated in 1950s, is today half of what it used to be.

Another part of the assimilation policy implemented by the Chinese administration is the massive emigration of Uyghur Turks from the region through resettlement or exile. China, in an effort to maintain a demographic majority and to increase the ethnic population density in the region, has applied various methods to attain this end. One of these methods is that Uyghur children are being transferred to inner regions of China for assimilation under a program called "Xinjiang Classes". In addition, since 2003 people have been transferred to inner parts of China, in particular the younger population, to be assimilated under a policy called "Transferring Excessive Labour Force to Other Regions". In general, Uyghur girls are selected for such transfers and they are encouraged to work in underground industries in order to survive in these new settlement areas.

Another harsh, cruel and inhuman practice that has adversely affected and restricted the fundamental rights and liberties of the Uyghur population in the region is the practice of compulsory abortions. Chinese families are restricted to having one child and minorities are allowed two; when a pregnancy which takes the family beyond this limit is detected by the state, the pregnant mother is forced to have an abortion. "The compulsory-abortion practice" results in the voluntary abortion of female babies, and thus a serious gender imbalance occurs in the population. Such an imbalance is true not only for the Uyghur people, but also for the Chinese. However, the Uyghur people have more than the allowed number of children, registering them through illegal channels, such as bribery. The children who cannot be registered are officially deemed not to exist. The situation of "nonexistent children" is a potentially serious issue. The life of people who are not officially registered is highly difficult. Poor education, health and employment opportunities for "nonexistent" children makes the quality of life even worse for them and the Chinese police carry out regular security and ID checks on the streets; those without IDs are arrested and severely punished.

The assimilation policies pursued by China have resulted in increased ethnic conflicts and tension in the region. Such tension became evident on 28 June, 2009, when Uyghur Turks protested and demonstrated against the battery and lynching of Uyghur Turks by the Han Chinese in Urumchi in their work place. The Han Chinese people were supported by the security forces, and observers reported that about one thousand people were killed after the intervention of armed troops. The unarmed, defenceless Uyghur Turks were fired upon, and there were attempts by large groups with cudgels to lynch the Uyghur Turks. The Uyghur Turks, who were the victims in these events, suffered more oppression due to the resulting mass executions. The pictures of two Uyghur Turks who had been pounded with rocks and lynched by the Chinese security forces should be a bitter lesson for all of humanity. It is impossible to report the exact number of casualties. As a result of such actions, the Uyghur Turks could only make their feelings public for a week, as they were stoned to death in the streets. These events have revealed that the Chinese government practices extreme oppression against any resistance or action that is opposed to their goals, which have already been listed; they do not hesitate to use the most brutal methods to do so.

Another Chinese violation that does not occur anywhere else in the world but in East Turkistan is the practice of hanging lists of people who are banned from the mosques on the doors of these places of worship. The list of those who have been banned from entering the mosques includes minors, civil servants, workers, retired people, municipal officers, party members and women. Although there are also Buddhist temples in the same region, no such list can be seen hanging from these doors. If this practice is the reaction of a Communist regime towards religion, then such prohibitive actions would be taken not only against the Muslim community, but also against members of other religions. This demonstrates that the Chinese government is discriminating both ethnically and religiously against the Muslim people, and they are not even attempting to disguise this.

In China, whose economy has been liberalized and opened to private entrepreneurship, all social and political life is under oppression and surveillance. It is strictly forbidden to establish a political party or to establish a foundation or association, let alone a free press or media. Private schools cannot be opened because this is regarded as an indoctrination activity rather than a commercial one. Therefore, religious education is seen as an illegal activity. Anyone who opens their house to provide religious education or anyone who attends such courses as a trainer or trainee is, as can only be expected in this regime, severely punished.

All libraries are under the control of the state. During the Cultural Revolution, thousands of volumes of publications were destroyed as they were considered to oppose the Chinese Cultural Policy. The names of universities in East Turkistan were changed after the 1950s, and graduates of these universities were blacklisted, having to lead their lives under oppression.

The interference of the Chinese government in marriage ceremonies and other traditions of the Muslims are increasing day by day. The government carries out activities to prevent the use of the Uyghur language and culture. Even the music tapes that have been recorded in East Turkistan or brought in from other regions are strictly checked and controlled by the Chinese ministry of culture and the intelligence agency. For the Uyghur people to make a film to be shown in cinemas there is the stipulation that one of the actors or actresses must be ethnically Chinese and that this person is the protagonist of the story.

There are serious restrictions over Internet communication. During the events in Urumchi in July the Internet was blocked and observers and representatives of the free press were not allowed into the region; thus, the world was not informed of what was going on in Urumchi, and a basic right, the freedom of communication, was violated. During the events Uyghur young people were forbidden from going to Internet cafes.

There are serious restrictions over freedom to travel for the Uyghur people. The Chinese security forces conduct raids on the residences of people in East Turkistan and carry out ID checks, arresting innocent people with the claim that they have "violated general security rules". The fate of these thousands of arrested people is unknown. Detainees -most of whom are Uyghur- are sentenced to death after mass trials that are biased; they are found guilty of concocted accusations of drug-trafficking, bribery or infringing public security. Detention houses and prisons are far below standard, and it is claimed that torture is commonplace here.

The Chinese authorities tend to try to present any crime as a terrorist action or affiliation with terrorists. Even ordinary crimes and homicides are deemed terrorist actions, the punishment being the death penalty. When the very same crime is committed in inner parts of China, the criminal is tried in line with the penal code. However, when that crime is committed in East Turkistan, the criminal is tried as a terrorist and inflicted with the highest penalty. Arbitrary detentions, torture and death penalties are the norm.

China has also used her influence on the UN, as well as on other global organizations in her so-called fight against terrorism; China is pursuing the strategy to assimilate the Uyghur people and to eliminate any opposition against such a move. However, China is rather upset that the issue of East Turkistan has taken up an important place on the international agenda, which has happened as a result of the severe violations that were recently inflicted. The East Turkistan issue is no longer a domestic issue for China, but rather an international one. Moreover, Chinese policies have resulted in attention being focused on East Turkistan; civil organizations have come together throughout the world, unifying their voices.

In conclusion, China should reinstate the historical name of the region of East Turkistan and cease all forms of ethnic and religious discrimination. China

must also stop arbitrary executions, which are not very different from ethnic cleansing. Obstacles standing in front of religious education and the right to pray should be removed. The establishment of foundations, organizations and political parties should be permitted. China should repeal restrictions in travel and use of telecommunication. The detention houses and prisons should be improved, being brought up to international standards and trials should be fair. China should also abandon trying to re-shape the demographic structure of the region through forced migration and Chinese settlement. Practices of compulsory abortion and the limit on the number of children should also be lifted.

III. SESSION

ROLE OF THE INTERNATIONAL COMMUNITY AND CHINA'S RESISTANCE TO CHANGE

Chairman: Fatma Bostan Unsal

- **Prof Dru Gladney**, President of the Pacific Basin Institute, Pomona College, USA
- **Ahmet Emin Dag,** IHH Humanitarian Relief Foundation, TURKEY
- **Assist Prof Erkin Emet,** Ankara University, TURKEY
- **Atty Gulden Sonmez**, IHH Humanitarian Relief Foundation, TURKEY
- **Dr Yang Jianli**, President of Initiatives for China, USA

Prof Dru C. Gladney
President of the Pacific Basin Institute, Pomona College

The Role of the International Community in East Turkestan

All that remained of TYPHOON was four Uighur men living 2,000 miles apart, on opposite sides of China. A terrorist cell. A time bomb.

Ansary Tursun and Abdul Bary lived and worked in Shanghai, but were never seen together in public. Abdul was married with a son and worked fourteen-hour days packaging parts for children's toys at a factory in Putuo district.

Ansary had no girlfriend, no any blood family to speak of. He had a part-time job as a waiter at a Uighur restaurant on Yishan Lu. Both men, under the guidance and tutelage of Professor Wang Kaixuan, had been responsible for carrying out low-level terrorist attacks against Han targets between October 1999 and late 2001. On Wang's advice, they had curtailed their actives as TYPHOON disintegrated in 2002. Miles Coolidge had recruited them back two years later.

The third member of the cell was a twenty-nine-year-old Kazakh named Memet Almas who had bombed four Beijing taxis in successive weeks in 2000 using explosives shipped into China by the Macklinson Corporation. In January 2001, to the CIA's dismay, Almas was arrested on unrelated charges of petty theft and sent to a Beijing Second Prison for two years. Under the circumstances, it was the best thing that could have happened to him. While he languished in jail, nine Uighur radicals, with whom he would almost certainly have been linked, were arrested and executed by the Chinese authorities. Upon his release in 2004, Memet met Miles Coolidge during a football match at the Worker's Stadium in Beijing and was instructed to move to Xinjiang and await further instructions. The cell, Miles told him, would perform only one or two large-scale terrorist attacks in China over the course of the next five years. Those attacks, he said would draw unprecedented attention to the Uighur cause. Ansary, Abdul and Memet were all practicing Muslims, but Miles had forbidden them to attend mosque for fear of drawing the attention of the authorities. They were also ordered to shave off their beards.

The leader of the cell, and its oldest member, was Ablimit Celil. As a teenager in the 1980s, Ablimit had been arrested and imprisoned for stealing a Kalashnikov rifle from police headquarters in his home town of Hotan. In prison, he came under the influence of a Uighur imam who developed both his Islamic faith and hatred of the ruling Han. Later Ablimit joined an underground group which bombed train lines, office blocks and other "soft" targets in Xinjiang. He took part in the Baren riot of April 1990 and fled into the Kunlun mountains alongside hundreds of other activists as Chinese troops poured in. Many of these activists, as well as villagers sympathetic to the separatist cause, were subsequently rounded up and imprisoned. However, Ablimit evaded capture and, two years later, planted a bomb on an Urumqi bus packed with Han revelers celebrating the Chinese New Year. Six people were killed when the device exploded. In 1997 he had been responsible for the deaths of eight soldiers and four catering staff at an army attacks in Turpan when a bomb he had planted in a storage cupboard blew up during the evening meal.

Shortly before 9/11, Ablimit Celil made the first of two journeys to an al-Qaeda training camp in the Pamir mountains of Tajikistan. A more devout Muslim than the other members of the cell, he managed to obtain permission to undertake the Haj, and it was in Mecca that he was recruited as an agent for the CIA by Josh Pinnegar, who was posing as an American newspaper reporter.

The cell was unusual in that its four members were deliberately kept apart. Ablimit, a widower, lived in Urumqi where he worked as a doorman at a five-star hotel catering to foreigners and rich Chinese businessmen. Whenever he visited the city, Miles always stayed at the hotel and was able to communicate with Ablimit simply by passing him messages in the form of tips. Typically, these would be written on Chinese and American banknotes using inks visible only under ultra-violet light. Shortly after the Madrid bombings of March 2004, Ablimit informed Miles that he was keen to move with Memet to Shanghai and to team up with Abdul Bary and Ansary Tursun. The atmosphere between Hans and Uighurs *in Urumqi had deteriorated dramatically. September 11th had handed the Chinese authorities carte blanche to clamp down on the minority Muslim population and to treat them with a previously unimaginable contempt. Informers now operated at every level of society. Black-clad anti-terrorist police roamed the streets. Where once Han and Uighurs had lived contentedly side by side, the two ethnic groups were now divided by fear and mutual suspicion. Passports belonging to thousands*

of Muslim citizens had been confiscated by the authorities. All travel now had to be approved by a Chinese government paranoid that its oppressed minorities would join militant groups in Chechnya and Pakistan and return to the Motherland, planning to wreak havoc. Only a Madrid-style incident in either Shanghai or Beijing would be sufficient, Celil said, to accelerate the cause of an independent Eastern Turkestan.

Ablimit's theory chimed with Miles, who had concluded that small-scale mainland attacks, most of which went unreported in the West, were of no strategic value to the United Sates. He had learned this lesson from TYPHOON's earlier incarnation. The ultimate goal of the group of individuals in Washington with tactical control of Miles's operation was an American-sponsored catastrophe at the Beijing Olympics... Ablimit found himself a job in the kitchens of a hotel belonging to the same chef for which he had worked in Urumqi.

There was one complication. The cell had briefly had a fifth member. Enver Semed had fought alongside the Taliban at Tora-Bora, and had been captured by American soldiers in December 2001. He was taken to Guantanamo Bay where he was held alongside twenty-two other Uighur fighters with alleged links to al-Qaeda. In early 2004 Semed had his detention analyzed by the Combatant Status Review Tribunal, which determined that he was no longer an "enemy" of the United States. There was a simple reason for this: the CIA had recruited Semed as a double agent. Repatriated to China on false documentation, he reported to Josh Pinnegar, who passed control for Semed to Kenneth Lenan... Two months later Semed was arrested on charges of belonging to ETIM and executed at a gulag in Qinghai.

The above lengthy passage is excerpted from the popular 2008 novel by Charles Cummings, entitled TYPHOON.[1] This entertaining fictional account eloquently captures a widespread belief, mostly in China, that Uighur separatism is supported by an international conspiracy of Uighur nationalists, funded ultimately by those in the U.S. government who fear the "China threat" and would like to keep China weak and divided through fueling Uighur, and especially, Tibetan aspirations for independence. Yet, there is very little evidence to support the claim that the people in question, either the remaining detainees in Guantanamo Bay, or the Uighur people in general, are terrorists. Nor could many of them could not be accurately described as "freedom fighters". The vast majority of the nearly 10 million people known as the Uighur, living primarily in the province of Western

China known as the "Xinjiang Uighur Autonomous Region", which most Uighur and pre-1940 maps of the area refer to as "Eastern Turkestan," are upstanding citizens of the People's Republic of China, primarily agriculturalists and urban-dwellers in the largest cities and oases across the region. They are still the largest population group in the region, and as an official "minority nationality", receive certain special privileges along with several other minorities, many of them also Muslim (including Kazakhs, Kyrgyz, Uzbeks, etc.), but are now being surpassed in population by a growing number of Han Chinese settlers from the interior of China. Yet, as the lengthy quote from the fictional novel above richly illustrates, there are many who believe many international organizations are supporting Uighur independence movements, and even terroristic violence. There is a certain logic to this line of thinking.

Since the end of the 19th century, Muslims in China have been struggling over the answer to two key questions regarding their religious and national identity. These questions, once thought resolved, have re-emerged with critical relevance in the aftermath of 9/11 in the midst of the war on terrorism -a war that has affected China's Muslims more directly than any other of its many peoples. These questions have been best articulated by theorists struggling with the nature and notion of nationalism, and the consequences of its combination with religious ideologies, which produces a very modern and violent strain of religious nationalism. The first question was best articulated by Benedict Anderson when he asked in his seminal work, Imagined Communities, why it is that one would be willing to "die for the nation" (Anderson 1983/1991:7). The second question is even more relevant to events depicted in the fictionalized account above (but all too real in the modern world where terrorist acts take place on an all too frequent scale). This question was perhaps best articulated by Mark Juergensmeyer in his treatise, Terror in the Mind of God. Seeking to understand the logic of religious violence, he asks how can seemingly good people commit terrorist acts against others "in the name of religion"? (Juergensmeyer 2001: 24-30). Jessica Stern rephrased this question in her book, Terror in the Name of God: Why Religious Militants Kill (2003). The questions are close, but distinct. Anderson asked what makes it possible for so many people "not so much to kill, as willingly die for such limited imaginings" (1991: 7). For Juergensmeyer and Stern, its more the

question of why such expanded imaginings (the certainty of Truth, the quest for eternal salvation, the restoration of religious sovereignty) has led so many people to martyr not only themselves, but to take others with them. For many analysts, transnational Islamist movements have been the answer to both these questions: why Muslims would so willingly die, as well as take so many others with them.

China's government and the novelistic portrayal above both suggest that Uyghur militants have killed and are threatening to kill other Chinese citizens in the name of radical Islam, drawing direct parallels to current events in nearby Chechnya. Since the end of the 19th century, China has been engaged in an unremitting project of nationalization and secularization that includes, among other things, emancipation from its imperial past, engagement with Western political institutions, and establishment of its sovereignty over its bounded territory. Unlike Turkey's official state policy of secularism and the strict separation of church (or mosque) and state, in China, secularization is a *state project* that is *enforced* upon its general populace (or at least, strongly recommended). One recent challenge to this nationalist project, with roots in the early 20th century, is that of a widespread separatism movement among one Muslim group known as the Uighur. That the largest Muslim group in China, known as the Hui, have not participated in nor been sympathetic to such a movement speaks volumes regarding the diversity of Islamic identity and the practice in China over the last century in response to state projects of nationalization and secularization.

One of the defining moments of secularization for China's Muslims involved the re-definition of their very identification. From the beginning the people now known as the Hui have been the liminal, the perpetual immigrant in China, whom Jonathan Lipman (1998) calls Familiar Strangers in the title of his Hui history. Not only an entirely different culture than their host culture of China, despite over 1,300 years of inter-marriage and integration, they are still regarded as a separate race. In China, "Race... would create nationhood," according to Dikötter's (1992: 71) thesis and this has much to do with Han Chinese representations of Hui religious and national identity. Even their name, "Hui" (回) in Chinese can mean "to return", as if they have never been at home in China and are destined to leave. Descended from Persian, Arab, Mongolian and Turkish Muslim merchants, soldiers and officials who settled in China from the 7th to 14th centuries and

intermarried with Han women, people who lived in isolated communities for the most part, the only thing that some but not all had in common was a belief in Islam. Until the 1950s in China, Islam was simply known as the "Hui religion" (Hui jiao 回教) -believers in Islam were Huijiao believers. Until then, any person who was a believer in Islam was a "Hui religion disciple" (Huijiao tu 回教徒).

The term "Hui" (回) narrowed in the late 19th and early 20th century from a generic term including all Muslims, no matter what their ethnolinguistic background, to denote mostly Chinese-speaking Muslims who were caught up in the nationalist movements of 20th century China. Djamal al-Din Bai Shouyi, the famous Hui Marxist historian, was the first to argue persuasively that "Islam" should be glossed in Chinese as "Yisilan jiao" (Islam), not the Hui religion (Hui jiao) (Bai 1951). In a chapter entitled "The Huihui People and the Huihui Religion," Bai (1951) argued that even though Hui are descendants of Muslims and have inherited certain Muslim cultural traditions, such as abstention from pork, they do not all necessarily believe in Islam. "Muslim" is different from "Hui person" (Hui min), and one should not use the term Huijiao ("Hui religion") but "Islam" (yisilan jiao). He argued that the Hui believed not in their own religion, but in the world religion of Islam, and therefore are Muslims in faith. In ethnicity they are the Hui people, not Hui religious disciples. In Marxist terms, he identified a process of the indigenization of a world religion, in this case Islam, to a local context; for the communities now known as the Hui this had been going on for 1,200 years. Muslim groups identified by Chinese linguists with what was supposed to be their own language derived their ethnonym from their language family; in this way the Uyghur, Kazakh, Tajik, Uzbek, Kyrgyz and Tatar were identified. In this, the Chinese were heavily influenced by the 1920s Soviet identification of these peoples in Soviet Central Asia (Connor 1984: 53ff). Bai Shouyi went on to identify the Muslim peoples not distinguished by language or locality as a catch-all residual group known as Hui min, not Huijiao. Thus, the official category of the Hui was legitimated, and one might even say, invented, so far as the legal definition of who is considered to be Hui is concerned. The Uyghur were directly affected by this policy for they, too, lost their identity as Muslims, but gained a nationality as an ethnic group (defined not by religion, but by a state policy of nationality recognition).

For China's Muslims, the two questions raised above struck to the heart of their ethnoreligious identity: should they die for the nation? Or should they support terror in the name of religion and heed the call of jihadist Islam? With the sequence of events over the last 10 years in Xinjiang, and especially the riots of July 5, 2009, not to mention the on-going presence of Osama bin Laden in neighboring Afghanistan/Pakistan (most likely hiding in the mountainous areas bordering China), these questions are increasingly demanding responses.

As part of China's continuing efforts to maintain national unity and police separatist movements at home and abroad, on December 14, 2003, for the first time in its history, China's Ministry of Public Security released a list of four organizations and 11 individuals that they deemed to be terrorists. This list included the Eastern Turkistan Islamic Movement (ETIM), which was identified as an international terrorist organization by the United Nations in 2002 after Chinese and US prompting, as well as the Eastern Turkistan Liberation Organization (ETLO), the World Uygur Youth Congress (WUYC) and the Eastern Turkistan Information Center (ETIC). The 11 identified "Eastern Turkistan" terrorists were: Hasan Mahsum, Muhanmetemin Hazret, Dolqun Isa, Abudujelili Kalakash, Abudukadir Yapuquan, Abudumijit Abduhammatkelim, Abudula Kariaji, Abulimit Turxun, Huadaberdi Haxerbik, Yasen Muhammat and Atahan Abuduhani.[2] Interestingly, included in the list was a Mr. Hasan Mahsum, the reputed leader of ETIM, who had earlier reportedly been killed in a Pakistani raid on an al-Qaida camp in Waziristan on October 2, 2003.[3] On November 10, 2003, the author had actually met Mr. Dolqun Isa, a young Uyghur living in Munich, who was also included on the list as one of 11 identified international terrorists, and the former elected president of the World Uygur Youth Congress (also listed as one of four terrorist organizations). During that meeting Mr. Isa claimed that he had nothing to do with terrorism, that such violence was contrary to his devout faith in Islam, and handed me a printed anti-terrorism brochure of the East Turkistan (Uyghuristan) National Congress that was entitled: "Help the Uyghurs to Fight Terrorism."[4] This is yet another example of the importance of international organizations in helping to define and shape the Uyghur movement.

These rather conflicting reports, and even popular novels, raise important questions about Muslims, transnational Islam, the institutional links between

the state and the status of religion and Muslim identity politics in the People's Republic since September 11, 2001. Are all Muslims supportive of Uyghur separatism? Is Uyghur separatism inspired by radical Islam? Why do the Hui not support an independent Islamic state? How do these differences illustrate the role of international organizations in shaping China's Muslim identity? Can China's Muslims, as the government might wish, be isolated from *global* Islam? China's Muslims are now facing their second millennium under Chinese rule. Many of the challenges they confront remain the same as they have for the last 1,200 years of continuous interaction with Chinese society, but many others are new as a result of China's transformed and increasingly globalized society, and particularly the watershed events of the September 11th terrorist attacks, with the subsequent 'war on terrorism.' Muslims in China live as minority communities amid a sea of people who, in their view, are largely pork-eating, polytheist, secularist, and "heathen" (*kafir*). Nevertheless, many of their small and isolated communities have survived in rather inhospitable circumstances for over a millennium.

Though small in population percentage (about 2% in China, 1% in Japan, and less than 1% in Korea), the Muslim populations of East Asia are nevertheless large in comparison with those of other Muslim states. In fact, there are more Muslims living in China today than there are in Malaysia and more than in every Middle Eastern Muslim nation, except Iran, Turkey and Egypt (and about the same number as in Iraq). Indeed, China's primary objection to NATO involvement in Kosovo was centered on its fear that this might encourage the aiding and abetting of separatists, a potential problem in light of the fact that independence groups in Xinjiang, Tibet and even Taiwan, remain a major Chinese concern. As Muslims in Asia, they are part of the largest Muslim populations in the world.

This paper will seek to examine Islamic identity and expression in China with special attention to international organizations and transnational Islamist movements among the Uyghur. Most relevant to this is the thesis put forth that successful Muslim accommodation to minority status in China can be seen to be a measure of the extent to which Muslim groups allow the reconciliation of the dictates of Islam to the contexts of their particular socio-historical setting. This goes against the opposing view that can be found in the writings of some analysts of Islam in China, such as Raphael Israeli and Michael Dillon, who have

consistently argued that Islam in the region is almost unavoidably rebellious and that Muslims in general are inherently problematic to a non-Muslim state (Israeli 1981, 2002; Dillon 1997, 2004). They thus become, as the novel above suggests, willing stooges for far-fetched neo-conservative inspired CIA and Islamist plots. For these analysts, the questions about Muslim identity in China raised at the beginning of this paper have already been answered: Muslims in China, whether Uyghur, Hui, or otherwise, are Muslims first and citizens last -their loyalty is to a transnational Islam that will always be a threat to a nationalizing, secularizing state that seeks to regulate religion in the name of modernity.

Civil unrest, or Islamist inspired terrorism?

In the paper below, I will argue that the incidents of violence that have occurred in the region are best understood as incidents of civil unrest and rarely can be described as "terrorism" in the traditional sense of the terms (which I take to mean random acts of violence against civilian populations). The struggles for independence of the Uighur people from the Chinese nation-state that have taken place since its incorporation in 1949 are best understood in the context of efforts to attain sovereignty, not as a religious or Islam-inspired campaign. Except for the fact that the Uighur are a Muslim people, their concerns and issues resemble that of Tibet; the occasional violence that takes place in the Tibetan Autonomous Region in China and protests against Chinese rule are rarely, if ever, described as "terrorist." As will be demonstrated below, the characterization of the Guantanamo Uighurs as "ETIM terrorists" is a misnomer at best, and at worst a calculated mischaracterization of a group of people whom the Bush administration and the Department of Defense had determined as comprising no threat to the US. At the same time, this testimony will show that the region of Xinjiang (pronounced Sheen-Jeeahng) has been extremely peaceful since the late 1990s, and rather than a site of terrorist independence, it has been caught up in an economic boom that would be the envy of any of its surrounding Central Asian states. This testimony will not support an independent Uighuristan or separate state, lest it fall into the same turmoil as its Central Asian neighbors, but rather encourages greater autonomy, direct engagement of the Chinese with the Uighurs to better understand their complaints, and the need for the US to not contribute support (even if inadvertently) to any separatist or Islamist sentiments

that might be brewing in the region. Indeed, China should be congratulated for the enormous economic and social transformation of the region over the past two decades, but at the same time should be encouraged to find ways to preserve and promote the vibrant and extraordinary Central Asian civilization that Uighur culture represents.

In 1997, bombs exploded in a city park in Beijing on 13 May (killing one) and on two buses on 7 March (killing 2), as well as in the northwestern border city of Urumqi, the capital of the Xinjiang Uighur Autonomous Region, on 25 February (killing 9), with over 30 other bombings in 1998, and 6 in Tibet that year as well. Most of these are thought to have been related to demands by Muslim and Tibetan separatists. Numerous members of the Uighur Muslim minority have been executed since these events in the late 1990s, with hundreds arrested on suspicion of taking part in ethnic riots and engaging in separatist activities. Though sporadically reported since the early 1980s, such incidents were rather frequent in the late 1990s, and harsh treatment of the suspects involved in those incidents was documented in a scathing report by Amnesty International on the policy of the Chinese government in the region.[5] The Wall Street Journal reported the arrest on 11 August 1999 of Rabia Kadir, a well known Uighur businesswoman, once sent to represent the Xinjiang region at the International Women's Conference in Beijing, during a visit by the United States Congressional Research Service delegation to the region; this was an indication of China's strong response to these tensions.[6] Amnesty International labeled Rabia a "prisoner of conscience", as her only tangible offense was an unsuccessful attempt to meet with the USCRS.[7] Her release to the US in 2005 and her active role in promoting a "Global Uighur Movement" has led to her assuming a prominent position among the Uighur exile community both in the US and elsewhere; she has twice been elected as president of the World Uyghur Congress and nominated on four separate occasions for the Nobel Peace Prize.

It is important to note that these arrests and Uighur protests have rarely been connected to freedom of religion issues, but rather to a range of "indigenous rights" issues, of which religion is only one concern. Chinese officials argue that "splittests" violate the law and that full freedom of religion is allowed under Article 36 of the constitution.[8] An earlier White Paper on nationalities policy in China,

published just prior to the 50th anniversary of the PRC in October 1999, argued that religious freedom was guaranteed for all minorities, but acknowledged continuing problems in minority regions, in particular vast economic inequities.[9] The White Paper surveyed minority problems and accomplishments and concluded:

China has been a united, multi-ethnic country since ancient times... Although there were short-term separations and local divisions in Chinese history, unity has always been the mainstream in Chinese history… In China, all normal religious activities…are protected by law… By 1998 the state had offered 16.8 billion yuan [2.2 billion USD] of subsidies to minority areas… The Chinese government is well aware of the fact that, due to the restrictions and influence of historical, physical geographical and other factors, central and western China, where most minority people live, lags far behind the eastern coastal areas in development.[10]

Despite on-going tensions and frequent reports of isolated terrorist acts, there has been no evidence that any of these actions have been aimed at disrupting the economic development of the region. Not a single incident has been directed at the infra-structure (railways, bridges, power stations, airports), which is what one would expect from a well-organized terrorist or separatist conspiracy. Most confirmed incidents have been directed against Han Chinese security forces, recent Han Chinese émigrés to the region, and even Uighur Muslims who are perceived as collaborating to closely with the Chinese government. Unlike our novelist above, most analysts agree that China is not vulnerable to the same ethnic separatism that split the former Soviet Union. But few doubt that should China fall apart, it will divide, like the USSR, along centuries old ethnic, linguistic, regional, and cultural fault lines.[11] If China were to break apart, Xinjiang would split in a way that would resemble the tumult experienced in neighboring regions, like modern Kashmir, or the mid-1990s violent civil war in Tajikistan.

The historical discussion of the Uighur in a later section of this paper will attempt to suggest why there have been on-going tensions in the area and what the implications are for future international relations and possible refugee flows. The ethnic and cultural divisions showed themselves at the end of China's last empire, when it was divided for over 20 years by regional warlords with local and ethnic bases in the north and the south, and by Muslim warlords in the west. Ethnicization has meant that the current cultural fault lines of China and Central

Asia increasingly follow official designations of national identity. Hence, for Central Asia, the break-up of the USSR did not lead to the creation of a greater "Turkistan" or a pan-Islamic collection of states, despite the predominantly Turkic and Muslim population of the region. Rather, the USSR dissolved along ethnic and national lines that had been created by the Soviet State itself. China clearly is not about to fall apart anytime soon. Yet, it also has continuing ethnic and religious conflicts and it must solve them for other more pressing reasons.

Chinese histories notwithstanding, every Uighur firmly believes that their ancestors were the indigenous people of the Tarim basin, which did not become known in Chinese as "Xinjiang" ("new dominion") until the eighteenth century. Nevertheless, the identity of the present people known as the Uighur is a rather recent phenomenon related to Great Game rivalries, Sino-Soviet geopolitical maneuverings, and Chinese nation-building. While a collection of nomadic steppe peoples known as the "Uighur" have existed since before the eighth century, this identity was lost from the fifteenth to the twentieth century.

It was not until the fall of the Turkish Khanate (552-744 C.E.) to a people reported by the Chinese historians as *Hui-he* or *Hui-hu* that we find the beginnings of the Uighur Empire. At this time the Uighur were only a collection of nine nomadic tribes, who, initially in confederation with other Basmil and Karlukh nomads, defeated the Second Turkish Khanate and then dominated the federation under the leadership of Koli Beile in 742.[12] The gradual sedentarization of the Uighur and their defeat of the Turkish Khanate occurred precisely as trade with the unified Chinese Tang state became especially lucrative. Sedentarization and interaction with the Chinese state was accompanied by socio-religious change: the traditional shamanistic Turkic-speaking Uighur came increasingly under the influence of Persian Manichaeanism, Buddhism, and eventually, Nestorian Christianity. Extensive trade and military alliances along the old Silk Road with the Chinese state developed to the extent that the Uighur gradually adopted cultural, dress and even agricultural practices from the Chinese. The conquest of the Uighur capital of Karabalghasun in Mongolia by the nomadic Kyrgyz in 840, without rescue from the Tang, who may by then have become intimidated by the wealthy Uighur Empire, led to further sedentarization and crystallization of the Uighur identity. One branch that ended up in what is now Turpan took advantage

of the unique socio-ecology of the glacier fed oases surrounding the Taklamakan and were able to preserve their merchant and limited agrarian practices, gradually establishing Khocho or Gaochang, the great Uighur city-state based in Turpan for four centuries (850-1250). With the fall of the Mongol empire, the decline of the overland trade routes, and the expansion of trade relationships with the Ming, Turfan gradually turned toward the Islamic Moghuls, and, perhaps in opposition to the growing Chinese Empire, adopted Islam by the mid-fifteenth century.

The Islamicization of the Uighur from the tenth to as late as the seventeenth century, while displacing their Buddhist religion, did little to bridge their oases-based loyalties. From that time on, the people of "Uighuristan", who were centered in Turpan and resisted Islamic conversion until the seventeenth century were the last to be known as Uighur. The others were known only by their oasis or by the generic term of "Turki". They spoke a "Turkic" language that is closely related to modern Uzbek (though unlike the Cyrillic Uzbek script borrowed from the Russian, they used a modified Arabic script that was revived in the 1970s). With the arrival of Islam, the ethnonym "Uighur" fades from the historical record. Indeed, the late Joseph Fletcher concluded that the contemporary Uighur identity is just as much a product of modern notions of nationalism as the former Soviet and Chinese Communist policies, which did much to "invent" nationalities, perhaps as much to "divide and rule" them as to recognize and incorporate them into their new nation-states. Joseph Fletcher concluded:

...The Uighur empire (ca. 760-840) once stretched as far as Kashgaria. But the idea that the Kashgarians and the inhabitants of Uighuristan were one and the same nationality--let alone that they were all Uighurs--is an innovation stemming largely from the needs of twentieth-century nationalism.[13]

Yet Uighur culture has deep roots. The Uighur culture and its people's genetic make-up reflect the fact that they migrated from Mongolia to the region now known as Xinjiang or Eastern Turkistan. The region has always been at the center of a "civilizational cross-roads", involving millennia of travel and inter-mixing by speakers of Iranian, Indian, Chinese, Tibetan, Turkic, Mongolian and even European tongues. Until their rather belated conversion to Islam (compared to the rather rapid conversion of other Central Asian peoples), the Uighurs were shamanists, Buddhists, Manichaeans and even Nestorian Christians.

The Uighur-dominated oases of the region, due to their superior agricultural and mercantile economies, were frequently over-run by nomadic powers from the steppes of Mongolia and Central Asia, and even intermittently, Chinese dynasties, who showed interest in controlling the lucrative trade routes across Eurasia. According to Morris Rossabi, it was not until 1760, after the defeat of the Mongolian Zungars, that the Manchu Qing dynasty exerted full and formal control over the region, establishing it as their "new dominions" (*Xinjiang*); this was an administration that lasted barely 100 years before it fell to the Yakub Beg rebellion (1864-1877) and expanding Russian influence.[14] Until major migrations of Han Chinese were encouraged in the mid-nineteenth century, the Qing were mainly interested in pacifying the region by setting up military outposts which supported a vassal-state relationship. Colonization had begun with the migrations of the Han in the mid-nineteenth century, but was cut short by the Yakub Beg rebellion, the fall of the Qing empire in 1910, and the ensuing warlord era, which dismembered the region until its incorporation as part of the People's Republic in 1949. Competition for the loyalties of the peoples of the oases in the Great Game played between China, Russia and Britain further contributed to divisions among the Uighur according to political, religious, and military lines. The peoples of the oases, until the challenge of nation-state incorporation, lacked any unified national identity, yet they did share a strong sense of what Hobsbawm would later describe as "proto-nationalist" yearnings.

Thus, the incorporation of Xinjiang for the first time into a nation-state required an unprecedented delineation of the so-called nations that were involved. The re-emergence of the label "Uighur", though arguably inappropriate as it was last used 500 years previously to describe the largely Buddhist population of the Turfan Basin, was popularly adopted as the appellation for the settled Turkish-speaking Muslim oasis dwellers. This has never been disputed by the people themselves or the states involved. There is too much at stake for the people labeled as such to wish to challenge this identification. For Uighur nationalists today, the direct lineal descent from the Uighur Kingdom in seventh century Mongolia is accepted as fact, despite overwhelming historical and archeological evidence to the contrary.[15] This is not unlike the Han Chinese belief they they, too, are descended directly from the Han dynasty rulers, itself a multi-ethnic and largely *non-Chinese* empire.

The end of the Qing dynasty and the rise of Great Game rivalries between China, Russia and Britain saw the region torn by competing loyalties and marked by two short-lived and drastically different attempts at independence: the proclamations of an "East Turkestan Republic" in Kashgar in 1933 and another in Yining (Ghulje) in 1944.[16] As Linda Benson has extensively documented,[17] these rebellions and attempts at self-rule did little to bridge competing political, religious and regional differences among the Turkic Muslim people who became officially known as the Uighur in 1934 under successive Chinese Kuomintang (KMT) warlord administrations. Andrew Forbes describes, in exhaustive detail, the great ethnic, religious and political cleavages during the period from 1911 to 1949 that pitted Muslim against Chinese, Muslim against Muslim, Uighur against Uighur, Hui against Uighur, Uighur against Kazak, warlord against commoner, and Nationalist against Communist.[18] There was short-lived independent Uighur rule during two important periods, which Uighur's claim today provides indisputable evidence of self-governance and even secular-inspired democratic rule. Uighurs, Uzbeks and other Central Asian Turkic peoples formed an "Eastern Turkestan Republic" (ETR) in Kashgar for less than a year in 1933, which was inspired by religious, Islamic ideals. A decade later, the Soviet Union supported another attempt at independent Uighur rule, establishing a more secular nationalist state, another "Eastern Turkestan Republic" in the northern part of Xinjiang, now the town known as Yining (where there was a Russian consulate in recognition of this newly formed nation-state). During 1944-45, the ETR fought against the Chinese Nationalists (KMT), who were holding southern Xinjiang. Due to a wartime alliance between the KMT and the Soviets, the Russians eventually pressured the ETR to cooperate with the Chinese and they formed an uneasy alliance, until the Chinese communists defeated the KMT and occupied the region in 1949, in what they described as a "peaceful liberation" (due to Sino-Soviet cooperation at that time). Uighur nationalists at that time had hoped to achieve a semi-independent Republic along the Soviet lines of Uzbekistan and Kazakstan, but they had to settle for recognition as a Chinese "minority nationality" with the Autonomous Region of Xinjiang (with much less juridical authority than the Soviet Republics). The extraordinary factionalism and civil disunion during this period which caused large scale depletion of lives and resources in the region, still lives in the minds of the population. Indeed, it is

this memory that many argue keeps the region together, a deep-seated fear of widespread social disorder.[19]

Today, despite continued regional differences among three, and perhaps four macro-regions, including the northwestern Zungaria plateau, the southern Tarim basin, the southwest Pamir region and the eastern Kumul-Turpan-Hami corridor, there are nearly 8 million people, out of a total population of 16 million, spread throughout this vast region who regard themselves as Uighur.[20] Many of them dream of, and some agitate for, an independent "Uighuristan". The "nationality" policy under the KMT identified five peoples of China, with the Han as the majority. The Uighur were included at that time under the general rubric of "Hui Muslims", which included all Muslim groups in China at that time. This policy was continued under the Communists, eventually recognizing 56 nationalities; the Uighur and 8 other Muslim groups split out from the general category "Hui" (which was confined to mainly Chinese-speaking Muslims.)

A profoundly practical people, the Uighur and regional leaders actually invited the People's Liberation Army (PLA) into the region after the defeat of the Nationalists in 1949. The "peaceful liberation" by the Chinese Communists of Xinjiang in October 1949, and their subsequent establishment of the Xinjiang Uighur Autonomous Region on 1 October 1955, perpetuated the Nationalist policy of recognizing the Uighur as a minority nationality under Chinese rule. The on-going political uncertainties and social unrest led to large migrations of Uighur and Kazak from Xinjiang to Central Asia between 1953 and 1963, culminating in a Central Asian Uighur population of approximately 300,000. This migration stopped with the Sino-Soviet split in 1962 and the border was closed in 1963, reopening 25 years later in the late 1980s.[21]

The separate nationality designation awarded the Uighurs in China continued to mask very considerable regional and linguistic diversity, with the designation also being applied to many "non-Uighur" groups such as the Loplyk and Dolans, who had very little to do with the oasis-based Turkic Muslims that had become known as the Uyghur. At the same time, contemporary Uighur separatists look back to the brief periods of independent self-rule under Yakub Beg and the Eastern Turkestan Republics, in addition to the earlier glories of the Uighur kingdoms in Turpan and Karabalghasan, as evidence of their rightful claims to the

region. Contemporary Uighur separatist organizations based in Istanbul, Ankara, Almaty, Munich, Amsterdam, Melbourne and Washington may differ in their political goals and strategies for the region, but they all share a common vision of a continuous Uighur claim on the region, disrupted by Chinese and Soviet intervention. The independence of the former Soviet Central Asian Republics in 1991 has done much to encourage these Uighur organizations in their hopes for an independent "Uighuristan", despite the fact that the new, mainly Muslim, Central Asian governments all signed protocols with China in Shanghai in the spring of 1996 that they would not harbour or support separatists groups. These protocols were reaffirmed in the 25 August 1999 meeting between Boris Yeltsin and Jiang Zemin, committing the "Shanghai Five" nations (China, Russia, Kazakstan, Kyrgyzstan, Tajikistan) to respecting border security and suppressing terrorism, drug smuggling and separatism.[22] The policy was enforced on 15 June 1999, when three alleged Uighur separatists (Hammit Muhammed, Ilyan Zurdin, Khasim Makpur) were deported from Kazakstan to China, with several others in Kyrgyzstan and Kazakstan awaiting extradition.[23] The Shanghai Cooperation Organization (SCO) has evolved from what was originally a trade and border settlement alliance to become an increasingly powerful multi-lateral organization with a strong focus on anti-terrorism security cooperation.

That Islam became an important, but not exclusive, cultural marker of Uighur identity is not surprising, given the socio-political oppositions with which the Uighur were confronted. In terms of religion, the Uighurs are Sunni Muslims, practising Islamic traditions similar to their co-religionists in the region. In addition, many of them are Sufi, adhering to branches of Naqshbandiyya Central Asian Sufism. Uighur's are powerfully attached to their musical traditions, colorful dress and patronage of saintly tomb complexes (*mazar*).[24] These practices are anathema to the strict Wahhabi-inspired Islamist codes of the Taliban and al-Qaida, with many Sufis and folk artists severely persecuted by them.

However, it is also important to note that Islam was only one of several unifying markers for Uighur identity, depending on those with whom they were in co-operation at the time. This suggests that Islamic fundamentalist groups such as the Taliban in Afghanistan will have only limited appeal among the Uighur. For example, to the Hui Muslim Chinese in Xinjiang, numbering over 600,000, the

Uighur distinguish themselves as the legitimate autochthonous minority, since both share a belief in Sunni Islam. In contrast to the formerly nomadic Muslim peoples, such as the Kazak, numbering more than one million, the Uighur might stress their attachment to the land and oasis of origin. Most profoundly, modern Uighurs, especially those living in larger towns and urban areas, are marked by their reaction to Chinese influence and incorporation. It is often Islamic traditions that become the focal point for Uighur efforts to preserve their culture and history. One such popular tradition that has resurfaced in recent years is that of the *Mashrap*, where young Uighurs generally gather to recite poetry and sing songs (often of folk or religious content), dance, and share traditional foods. These evening events have often become foci for Uighur resistance to Chinese rule in past years. However, although within the region many portray the Uighur as united around separatist or Islamist causes, the Uighur continue to be divided from within by religious conflicts, in this case competing Sufi and non-Sufi factions, territorial loyalties (whether they be oases or places of origin), linguistic discrepancies, commoner-elite alienation, and competing political loyalties. These divided loyalties were evidenced by the attack in May 1996 on the imam of the Idgah Mosque in Kashgar by other Uighurs, as well as the assassination of at least six Uighur officials in September 1997. It is this contested understanding of history that continues to influence much of the current debate over separatist and Chinese claims to the region.

Chinese nationalities policy and the Uighur

Many Uighur with whom I have spoken in Turfan and Kashgar argue persuasively that they are the autochthonous people of this region. The fact that over 99.8 per cent of the Uighur population are located in Xinjiang, whereas other Muslim peoples of China have significant populations in other provinces (e.g. the Hui) and outside the country (e.g. the Kazakh), contributes to this important sense of belonging to the land. The Uighur continue to conceive of their ancestors as originating in Xinjiang, claiming to outsiders that "it is our land, our territory", despite the fact that the early Uighur kingdom was based in what is now Outer Mongolia and the present region of Xinjiang is under the control of the Chinese State.

Unprecedented socio-political integration of Xinjiang into the Chinese nation-state has taken place in the last 40 years. While Xinjiang has been under

Chinese political domination from the defeat of the Zungar in 1754 until the middle of the twentieth century, it was but loosely incorporated into China proper. The extent of the incorporation of the Xinjiang Region into China is indicated by Chinese policies encouraging Han migration, communication, education and occupational shifts since the 1940s. Han migration into Xinjiang increased their local population by a massive 2,500 per cent between 1940 and 1982 in comparison to the 1940 level, representing an average annual growth of 8.1 per cent. Indeed, many conclude that China's primary programme for assimilating its border regions is a policy of integration through immigration.[25] This was certainly the case for Inner Mongolia, where the Mongol population now stands at 14 per cent, and this may well be the case for Xinjiang.

The increase of the Han population has been accompanied by the growth and delineation of other Muslim groups in addition to the Uighur. Accompanying the remarkable rise in the Han population, a dramatic increase in the Hui (Dungan, or mainly Chinese-speaking Muslim) population can also be seen. While the Hui population in Xinjiang increased by over 520 per cent between 1940 and 1982 (averaging an annual growth of 4.4 per cent), the Uighur population has followed a more natural biological growth of 1.7 per cent. This dramatic increase in the Hui population has also led to significant tensions between the Hui and Uighur Muslims in the region, and many Uighurs recall the massacre of the Uighur residents in Kashgar by the Hui Muslim warlord Ma Zhongying and his Hui soldiers during the early part of this century.[26] These tensions are exacerbated by widespread beliefs held among the exile Uighur community and international Muslims that the Muslim populations of China are vastly underreported by the Chinese authorities. Some Uighur groups claim that there are upwards of 20 million Uighur in China, and nearly 50 million Muslims, with little evidence to support those figures.[27]

Chinese incorporation of Xinjiang has led to a further development of ethnic socio-economic niches. Whereas earlier travellers reported little distinction in labour and education among Muslims, other than that between settled and nomadic, the 1982 census revealed vast differences in the socio-economic structure.

The Uighur are about average in terms of university graduates (0.5 per cent) and illiteracy (26.6 per cent), as compared with all other ethnic groups in

China (0.5 and 22.2 per cent respectively). The Tatar have achieved the highest representation of university graduates among Muslims (3.6 per cent), as well as the lowest percentage of illiteracy (4.9 per cent), far below the average of all China (22.2 per cent). The main drawback of these figures is that they reflect only what is regarded by the state as education, namely, training in the Chinese language and the sciences. However, among the elderly elite, there continues to be a high standard of traditional expertise in Persian, Arabic, Chagatay and Islamic sciences, subjects that are not considered part of Chinese "culture" and education. Although elementary and secondary education is offered in Uighur, Mandarin has become the language of upward mobility in Xinjiang, as well as in the rest of China. Many Uighur have been trained in the thirteen Nationalities Colleges scattered throughout China since they were established in the 1950s. It is these secular intellectuals trained in Chinese schools who are asserting political leadership in Xinjiang, as opposed to the traditional religious elites. Many Uighurs in Urumqi point to the establishment of the Uighur Traditional Medicine Hospital and *Madrassah* complex in 1987 as a beginning counterbalance to this emphasis on Han education.[28] However, most Uighur I have spoken with feel that their history and traditional culture continues to be down-played in the state schools and must be privately re-emphasized to their children. It is through the elementary schools that Uighur children first participate formally in the Chinese nation-state, dominated by Han history and language, and most fully enter into the Chinese world. As such, the predominant educational practice of teaching a centralized, mainly Han, subject content, despite the widespread use of minority languages, continues to drive a wedge between the Uighur and their traditions, inducting them further into the Han Chinese milieu.

The increased incorporation of Xinjiang into the political sphere of China has led not only to the further migration of Han and Hui into the region, but opened China to an unprecedented extent for the Uighur. Uighur men are heavily involved in long-distance trade throughout China. They go to Tianjin and Shanghai for manufactured clothes and textiles, Hangzhou and Suzhou for silk, and Guangzhou and Hainan for electronic goods and motorcycles brought in from Hong Kong. In every place, and especially Beijing, due to the large foreign population, they trade local currency (*renminbi*) for US dollars. Appearing more

like foreigners than the local Han, they are often less suspect. "We use the hard currency to go on the Hajj", one young Uighur in the central market square of Kunming, Yunnan Province, once told me, "Allah will protect you if you exchange money with me". While some may save for the Hajj, most purchase imported or luxury goods with their hard currency and take them back to Xinjiang, selling or trading them for profit -a practice that keeps them away from home six months out of the year. As Uighurs continue to travel throughout China they return to Xinjiang with a firmer sense of their own pan-Uighur identity vis-a-vis the Han and the other minorities they encounter on their travels.

International travel has also resumed for the Uighur. An important development in the last decade was the opening of a rail line between China and Kazakstan through the Ili corridor to Almaty, and the opening of several official gateways with the surrounding five nations on its borders. With the resumption of normal Sino-Central Asian relations in 1991, trade and personal contacts have expanded enormously. This expansion has led many Uighur to see themselves as important players in the improved Sino-Central Asian exchanges. On a 1988 trip from Moscow to Beijing through the Ili corridor, I was surprised to find that many of the imported Hong Kong-made electronic goods purchased by Uighur with hard currency in Canton and Shenzhen found their way into the market place and hands of relatives across the border in Almaty - who are also identified by the Kazakstan state as Uighur. However, since the late 1990s, Uighur travel abroad has been more restricted due to security concerns, and it is nearly impossible for most average Uighur citizens to obtain a passport.

Uighur response: Struggles to sustain cultural survival

Increasing integration with China has not been smooth. Many Uighurs resent the threats to their cultural survival and have resorted to violence. After denying them for decades and stressing instead China's "national unity", official reports have detailed Tibetan and Muslim conflict activities in the border regions of Tibet, Yunnan, Xinjiang, Ningxia and Inner Mongolia. With the March 1997 bus bombings in Beijing, widely attributed (although this has never been verified) to Uighur separatists, coupled with the Urumqi bus bombings on the day of Deng Xiaoping's 1997 memorial on 25 February, Beijing can no longer keep such reports secret. The Yining uprising on 7 February 1997, which left at least nine dead and

hundreds injured, with seven Uighur suspects arrested and most probably slated for execution, was heavily covered by the world's media. This distinguishes the last few events from the on-going problems in the region in the mid-1980s that met with little media coverage.

In 1996, the *Xinjiang Daily* reported five serious incidents since February 1996, with a crackdown that rounded up 2,773 terrorist suspects, 6,000 lbs of explosives, and 31,000 rounds of ammunition. Overseas Uighur groups have claimed that over 10,000 were arrested in the round-up, with over 1,000 killed. The largest protest, from 2 to 8 February 1996, was sparked by a Chinese raid on an evening *Mashrap* cultural meeting. Protests against the arrests made during the meeting led to 120 deaths and over 2,500 arrests. On 2 March 1996 the pro-government *mullah* of Kashgar's Idgah mosque and his son were stabbed by knife-wielding Uighur militants, on 27 May there was another attack on a senior government official, and in September of the same year six Uighur government officials were killed by other Uighurs in Yecheng.

The government responded severely in the late 1990s with widespread arrests and new policy announcements. In spring 1998, the National People's Congress passed a New Criminal Law that redefined "counter-revolutionary" crimes to be "crimes against the state", liable to severe prison terms or even execution. Included in "crimes against the state" were any actions considered to involve "ethnic discrimination" or "stirring up anti-ethnic sentiment". Many human rights activists have argued that this is a thinly veiled attempt to criminalize "political" actions and to make them appear as illegal as traffic violations, supporting China's claims that it holds "no political prisoners". Since any minority activity could be regarded as stirring "anti-ethnic feeling", many ethnic activists are concerned that the New Criminal Law will be easy to turn against them.

On 12 June 1998 the *Xinjiang Daily* reported "rampant activities by splittists inside and outside China", that had contributed to the closure of 10 "unauthorized" places of worship, the punishment of *mullahs* who had preached illegally outside their mosques, and the execution of 13 people on 29 May in Aksu county (an area that is 99 per cent Uighur) supposedly for murder, robbery, rape, and other violent crimes. Troop movements to the area have reportedly been the largest since the suppression of the Baren township insurrection in April 1990, perhaps related

to the nationwide "Strike Hard" campaign. This campaign, launched in Beijing in April 1997 was originally intended to clamp down on crime and corruption, but has now been turned against "splittists" in Xinjiang, calling for the building of a "great wall of steel" against them. The *Xinjiang Daily* on 16 December 1996 contained the following declaration by Wang Lequan, the region's first party secretary: "We must oppose separatism and illegal religious activities in a clear and comprehensive manner, striking hard and effectively against our enemies." These campaigns, according to an April 1999 Amnesty International report, have led to 210 capital sentences and 190 executions of Uighur since 1997.[29]

Chinese authorities are correct that increasing international attention to the plight of indigenous border peoples has put pressure on the regions. Notably, the formerly elected chair of the Unrepresented Nations and People's Organization (UNPO), based in The Hague, is the Uighur, Erkin Alptekin. Erkin Alptekin is the son of the Uighur Nationalist leader, Isa Yusuf Alptekin, who died in Istanbul in December 1995; a park is now dedicated to his memory in this city. There are numerous international organizations working for the independence of Xinjiang (under the name Eastern Turkestan), based in Amsterdam, Munich, Istanbul, Melbourne and New York. An organization that seeks to coordinate these disparate movements is the World Uighur Congress, which met recently in Washington, DC, from May 21-25, and elected Madam Rabia Kadir as President (http://www.uighurcongress.org). Clearly, with Xinjiang representing the last Muslim region under Communism, Chinese authorities have more to be concerned about than just international support for Tibetan independence.

The real question is, why call such attention to these Tibetan and Muslim activities and external organizations? From 1998 to 2008, there was a decade without a single report of Uighur-related violence. The Istanbul-based groups have existed since the 1950s, and the Dalai Lama has been active since his exile in 1959. Separatist actions have taken place on a small but regular basis since the expansion of market and trade policies in China, and with the opening of overland gateways to Xinjiang, including the trans-Eurasian railway after 1991, there seems to be no chance of closing up shop. In his 1994 visit to the newly independent nations of Central Asia, Li Peng called for the opening of a "new Silk Road". This was a clear attempt to calm fears in the newly established

Central Asian states over Chinese expansionism, as was the April 1996 Shanghai communiqué that solidified the existing Sino-Central Asian borders. This was perhaps the clearest example of Chinese government efforts to finally solidify and fully map its domestic territories.

Practically speaking, China is not threatened by internal dismemberment. China's separatists, such as they are, are small in number, poorly equipped, loosely linked, and vastly out-gunned by the People's Liberation Army and the People's Police. Local support for separatist activities, particularly in Xinjiang, is ambivalent and ambiguous at best, given the economic disparity between these regions and their foreign neighbours, which are generally much poorer, and in some cases, such as Tajikistan, riven by civil war. Memories in the region are strong of mass starvation and widespread destruction during the Sino-Japanese and civil war in the first half of this century, not to mention the chaotic horrors of the Cultural Revolution. International support for Tibetan causes has done little to shake Beijing's grip on the region. Many local activists are calling not for complete separatism or real independence, but more often express concerns over environmental degradation, anti-nuclear testing, religious freedom, over-taxation, and imposed limits on child-bearing. Many ethnic leaders are simply calling for "real" autonomy according to Chinese law for the five Autonomous Regions that are each led by First Party Secretaries, who are all Han Chinese controlled by Beijing. Extending the "Strike Hard" campaign to Xinjiang, Wang Lequan, the Party Secretary for Xinjiang, has declared "there will be no compromise between us and the separatists". Documented separatist and violent incidents in Xinjiang have dropped off dramatically since the late 1990s. Philip Pan reported in a July 14, 2002 Washington Post interview that local Xinjiang security officials were only able to cite three relatively small occurrences.[30]

Beijing's official publication of the separatist issue may have more to do with domestic politics than any real internal or external threat. Recent moves, such as those evidenced in the 2008 Olympics, suggest efforts to promote Chinese nationalism as a "unifying ideology" that will prove more attractive than Communism and more manageable than capitalism. By highlighting separatist threats and external intervention, China can divert attention away from its own domestic instabilities of natural disasters (especially the 2008 Sichuan earthquake),

economic crises (such as the drag imposed by the Asian economic downturn on China's currency), rising inflation, increased income disparity, displaced "floating populations", Hong Kong reunification, and the many other internal and external problems that face Jiang Zemin's government. Perhaps nationalism will be the only "unifying ideology" left to a Chinese nation that has begun to distance itself from Communism, as it has from Confucianism, Buddhism and Daoism in the past. This is perhaps why religiously-based nationalisms, like Islamic fundamentalism and Tibetan Buddhism, are targeted by Beijing, while the rise of shamanism and popular religion goes unchecked. At the same time, a firm lid on Muslim activism in China sends a message to foreign Muslim militant organizations to stay out of China's internal affairs, and the Taliban to stay well within their Afghan borders. Although it is hard to gauge the extent of support for Uighur separatism among the broader population, it is clear that cultural survival is a critical concern for many, and a significant attempt to preserve Uighur culture is taking place, assisted to some extent by international tourism and the state's attempts to demonstrate its goodwill toward its restive Muslim population.

International organizations and dynamics

The People's Republic of China, as one of five permanent voting members of the UN security council, and as a significant exporter of military hardware to the Middle East, has become a recognized player in Middle Eastern affairs. With a decline in trade occurring with most Western nations after the Tiananmen massacre in the early 1990s, the importance of China's Middle Eastern trading partners (all of them Muslim, since China did not have relations with Israel until 1993), rose considerably. This may account for the fact that China established diplomatic relations with Saudi Arabia in August 1990, with the first direct Sino-Saudi exchanges taking place since 1949 (Saudi Arabia cancelled its long-standing diplomatic relationship with Taiwan and withdrew its ambassador, despite a lucrative trade history). In the face of a long-term friendship with Iraq, China went along with most of the UN resolutions in the war against Iraq. Although it abstained from Resolution 678 on supporting the ground-war, making it unlikely that Chinese workers will be welcomed back into Kuwait, China enjoys a fairly solid reputation in the Middle East as an untarnished source of low-grade weaponry and cheap reliable labour. Frequent press accounts have

noted an increase in China's exportation of military hardware to the Middle East since the Gulf War, perhaps due to a need to balance its growing imports of Gulf oil required to fuel its overheated economy.[31]

Since the breakup of the Soviet Union in 1991, China has also become an important competitor for influence in Central Asia and is expected to serve as a counterweight to Russia. Calling for a new interregional "Silk Route", China is already constructing such a link with rails and pipelines. The ethnicization of several Central Asian peoples and their rise to prominence as the leading members of the new Central Asian states will mean that economic development and cross-border ties will be strongly influenced by ancient ethnic relations and geopolitical ties.

Since the early 1990s, China has been a net oil importer.[32] It also has 20 million Muslims. Any mishandling of its Muslim problems will alienate trading partners in the Middle East, who are primarily Muslims. Already, after the ethnic riot in February 1997 in the northwestern Xinjiang city of Yining, which led to the death of at least nine Uighur Muslims and the arrest of several hundred others, Turkey's then Defence Minister, Turhan Tayan, officially condemned China's handling of the issue, and China responded by telling Turkey to not interfere in China's internal affairs. Since that time, possibly due to China's rising economic influence, there has been almost no official condemnation from Muslim populated nations over China's treatment of the Uighur or other domestic Muslim problems.

Muslim nations on China's borders, including the new Central Asian states, Pakistan and Afghanistan, though officially unsupportive of Uighur separatists, may be critical of the harsh treatment extended to fellow Turkic and/or Muslim co-religionists in China on a popular level. However, officially their governments rarely intervene in China's domestic affairs. The April 1996 signing of border agreements between China and the five neighboring Central Asian nations revealed that Uighur separatists had no hope of receiving any official support from their Central Asian sympathizers. The text of the Mutual Declaration of the representatives of Kazakstan and the People's Republic of China, signed on 5 July 1996, specifically prevents Kazakstan from assisting separatists in China. It also indicates that the Uighurs within Kazakstan will receive little support from their government, and a number of suspected Uighur separatists have in

fact been returned to China from Kazakstan and Kyrgyzstan. As stated above, the importance of trade between Central Asia and China is the primary reason. In addition, none of the countries in the region wishes to have border problems with China. At a popular level, however, the Uighurs receive much sympathy from their Central Asian co-religionists, and there is a continuing flow of funds and materials through China's sporadically porous borders. Dorian, Wigdortz and Gladney have documented the growing interdependence of the region since the mid-1990s.[33] Trade between Xinjiang and the Central Asian republics has continued to grow, and the number of Chinese-Kazak joint ventures continues to rise, now approaching several hundred. Xinjiang exports a variety of products to Kazakstan, as well as to Uzbekistan, Kyrgyzstan, Russia and Ukraine. Increased economic co-operation with China is providing Central Asia with additional options for markets, trade routes and technical assistance.

As noted in the discussion of the Uighur people above, cross-border ethnic ties and interethnic relations within Xinjiang continue to have tremendous consequences for development in the region. Muslims comprise nearly 60 per cent of Xinjiang's population, and most of them are Uighur. Being Turkic, the Uighurs share a common Islamic, linguistic and pastoralist heritage with the peoples of the Central Asian states.

The Uighurs and other Turkic groups in the region are also closer culturally and linguistically to their Central Asian neighbours than they are to the Han Chinese. This closeness was demonstrated most dramatically following the Sino-Soviet 1960 breakdown in political relations; this, in part, lead to an Ili rebellion in 1962 which contributed to nearly 200,000 Uighurs and Kazaks fleeing across the border to the Soviet Kazak Republic.[34] The majority of the 160,000 Uighurs in Kazakstan today stem from that original migrant population. Most scholars feel, however, that given the comparatively stronger economy in China and the numerous border agreements signed between the Central Asian states under the aegis of the Shanghai Cooperation Organization, a similar uprising now would not lead to such a large cross-border migration. Not only is the border much more secure on the Chinese side than in 1962, but the other Central Asian states would most likely refuse to accept such refugees.

Opportunities in Xinjiang's energy sector attract many migrants from other parts of China. China's rapidly growing economy has the country anxiously

developing domestic energy sources and looking abroad for new sources. In 1993, with domestic oil consumption rising faster than production, China abandoned its energy self-sufficiency goal and became a net importer of oil for the first time. During 1996, China's crude oil production reached a record high of 156.5 million tons, while imports of crude were up 37.5 per cent over 1995, to 22 million tons. China is expected to import as much as 30 per cent of its oil by the year 2000. As China develops into a modern economy, it should see a rise in demand comparable to that experienced in Japan, where demand for natural gas and other energy needs has quadrupled in the past 30 years. This, in particular, is why China has begun to look elsewhere for meeting its energy needs, and why Li Peng signed a contract in September 1997 for exclusive rights to Kazakstan's second largest oil field. It also indicates declining expectations for China's own energy resources in the Tarim Basin. Estimated 10 years ago to contain 482 billion barrels, today, even the president of the China National Petroleum Corporation admits that there are known reserves of only 1.5 billion barrels.

China hopes to make up for its dependence on Kazakstan oil by increasing trade. China's two-way trade with Central Asia has increased dramatically since the Chinese government opened Xinjiang to the region following the collapse of the Soviet Union in 1991. By the end of 1992, formal trade had jumped by 130 per cent; total border trade, including barter, is estimated to have quadrupled since the early 1990s. Ethnic ties have facilitated this trading surge: those with family relations benefit from relaxed visa and travel restrictions. Large numbers of "tourists" from Kazakstan, Tajikistan and Kyrgyzstan make frequent shopping trips into Xinjiang and return home to sell their goods at small village markets. Xinjiang has already become dependent on Central Asian business, with the five republics accounting for more than half of its international trade in 1993.

Most China-Central Asia trade is between Xinjiang and Kazakstan (Xinjiang's largest trading partner by far). From 1990 to 1992, Kazakstan's imports from China rose from just under 4 per cent to 44 per cent of its total. About half the China-Kazak trade is on a barter basis. Through 1995, China was Kazakstan's fifth largest trade partner, behind Russia, Holland, Germany and Switzerland. China's trade with Kyrgyzstan has also increased rapidly. Through 1995, Kyrgyzstan was Xinjiang's third largest trading partner, after Kazakstan and Hong Kong. As early

as 1992, China ranked as Uzbekistan's leading non-CIS trading partner. Since then, bilateral trade has increased by as much as 127 per cent per year, making Uzbekistan China's second largest Central Asian trading partner. This may be one of the most promising economic relationships developing in Central Asia. The large and relatively affluent Uzbek population will eagerly purchase Chinese goods once remaining border restrictions are relaxed and better transportation has been built. Bilateral trade with Tajikistan increased nearly nine-fold from 1992 to 1995. However, with much of Tajikistan in turmoil in the mid-1990s and the country suffering from a deteriorating standard of living, trade dropped by half in 1996. Trade between China and Turkmenistan has also risen rapidly. China is already importing Turkmen gas to satisfy the growing energy requirements in the northwest corner of the country. The sale of natural gas accounts for 60.3 per cent of the total volume of Turkmen exports.

While the increasing trade between Central Asia and China is noteworthy, it is essentially a reflection of China's rapidly growing trade with the entire world: trade with Central Asia increased by 25 per cent from 1992 to 1994; during the same period total Chinese trade increased almost twice as fast. In fact, during 1995, only 0.28 per cent of China's US$ 280.8 billion overseas trade involved the five Central Asian republics, about the same as the trade with Austria or Denmark. Despite the small trade volumes, China is clearly a giant in the region and will play a major role in Central Asia's foreign economic relations. For example, China's two-way trade with Kazakstan is greater than Turkey's combined trade with all five Central Asian republics. This is so, even though predominantly Muslim Central Asia is of a much higher priority for Turkey than for China.

Multinational corporations are beginning to play a larger role in the development of the region. In Kazakstan, for instance, foreign firms are estimated as having control of more than 60 per cent of electric power output. A proposed Turkmenistan-China-Japan natural gas pipeline, part of the envisaged "Energy Silk Route", which would connect Central Asia's rich gas fields with northeast Asian users, demonstrates the potential for co-operation among countries. But it also highlights the growing importance of international companies -in this case Mitsubishi and Exxon- in financing and influencing the course of oil and gas development in the region. With a potential price tag of US$ 22.6 billion,

this pipeline -as well as many smaller and less costly ones- would not be possible without foreign participation. Hence, the "new Great Game" between China and Central Asia involves many more players than the largely three-way Great Game of the nineteenth century. Yet these new international corporate forces do not supersede local ethnic ties and connections that extend back for centuries.

There is a risk that unrest in the Xinjiang Uighur Autonomous Region could lead to a decline in outside oil investment and revenues, with such interests already operating at a loss. Exxon once reported that its two wells struck in the supposedly oil-rich Tarim basin of southern Xinjiang came up dry, with the entire region yielding only 3.15 million metric tons of crude oil, only a small fraction of China's overall output of 156 million tons. The World Bank lends over US$ 3 billion a year to China, investing over US$ 780.5 million in 15 projects in the Xinjiang Region alone, with some of that money allegedly going to the Xinjiang Production and Construction Corps (XPCC), which human rights activist Harry Wu has claimed employs prison *laogai* labour.

It is clear that ethnic separatism or Muslim complaints regarding Chinese policy will have important consequences for China's economic development of the region. Tourists and foreign businessmen will certainly avoid areas with ethnic strife and terrorist activities. China will continue to use its economic leverage with its Central Asian neighbours and Russia to prevent such disruptions. China's security measures and development investment have insured a decade of peace in the region since the troubles of the 1990s, and this has dramatically assisted trade and investment in the region. The question then becomes, if China's development policies have been so successful, why are the Uighurs still restive?

Landlocked Central Asia and Xinjiang lack the road, rail and pipeline infrastructure needed to increase economic co-operation and foreign investment in the region. Oil and gas pipelines still pass through Russia, and road and rail links to other points are inadequate. A new highway is planned between Kashgar, Xinjiang, to Osh, Kyrgyzstan, to facilitate trade in the area. At the same time, China is planning a new rail link between Urumqi and Kashgar. New links from Central Asia could follow several routes west through Iran and Turkey, or Georgia and Azerbaijan, to the Black Sea or the Mediterranean; south through Iran to the Persian Gulf or through Afghanistan and Pakistan to the Arabian Sea, or

east through China to the Pacific. All the routes pass through vast, remote, and perhaps politically unstable regions, and those involving Iran face difficulties in gaining Western financing.

China's international relations with its neighbours and with internal regions such as Xinjiang and Tibet have become increasingly important not only for the economic reasons discussed above, but also for China's desire to participate in international organizations such as the World Trade Organization and the Asia-Pacific Economic Council. Though Tibet is no longer of any real strategic or substantial economic value to China, it is politically important to China's current leadership to indicate that they will not submit to foreign pressure and withdraw from Tibet. Uighurs have begun to work closely with Tibetans internationally to put political pressure on China in international fora. In a 7 April 1997 interview in Istanbul with Ahmet Türköz, vice-director of the Eastern Turkestan Foundation, which works for an independent Uighur homeland, he noted that since 1981, meetings had been taking place between the Dalai Lama and Uighur leaders, initiated by the deceased Uighur nationalist Isa Yusuf Alptekin. As previously mentioned, the elected leader of UNPO (the Unrepresented Nations and People's Organization based in The Hague), an organization originally built around Tibetan issues, is Erkin Alptekin, the son of the late Isa Alptekin. These international fora cannot force China to change its policy, any more than the former annual debate in the U.S. over the renewal of China's Most-Favoured Nation status can. Nevertheless, they continue to influence China's ability to co-operate internationally. As a result, China has sought to respond rapidly, and often militarily, to domestic ethnic affairs that might have international implications.

Following the breakup of the Soviet Union, the Chinese government feared that the new independence of the neighbouring Central Asian Republics might inspire separatist goals in Xinjiang. It also worried that promoting regional economic development could fuel ethnic separatism by resurrecting old alliances. China, however, was reassured by an agreement reached in April 1996 with Russia, Kazakstan, Kyrgyzstan and Tajikistan that would avoid military conflict on common borders. It is also resting easier after assertions from Muslim states that they would not become involved in China's internal affairs. Thus, China's policy of encouraging economic development while keeping a tight lid on political

activism seems to have the support of neighbouring governments, despite not satisfying the many demands of local and cross-border ethnic groups.

Despite increasing investment and many new jobs in Xinjiang, the Uighurs and other ethnic groups complain that they are not benefiting as much as recent Han immigrants to the region. As noted above, this is a major factor in Uighur complaints about cultural preservation. A front page article in The New York Times has documented the "urban renewal" projects in Kashgar that have decimated the cultural heritage of the city, what many Uighurs feel to be the heartland of their ancient civilization.[35] They insist that the growing number of Han Chinese not only take the jobs and eventually the profits back home with them, but that they also dilute the natives' traditional way of life and leave them with little voice in their own affairs.

Cyber-separatism and ETIM

Though generally silenced within China, Uighur voices can still be heard virtually, on the internet. Perhaps due to Chinese restrictions on public protest and a state-controlled media, or the deleterious effect of a war on domestic terrorism which this testimony has documented, beginning in the late 1990s, very few Uighur protests can be heard today in the region, at least not public ones. International campaigns for Uighur rights and possible independence have become increasingly vocal and well-organized, but only outside of China and on the internet. Supporting primarily an audience of approximately more than 500,000 expatriate Uighurs (few Uighurs in Central Asia and China have access to these internet sites), there are perhaps as many as 50 international organizations and web sites working for the independence of "Eastern Turkestan," and based in Amsterdam, Munich, Istanbul, Melbourne, Washington, DC and New York. Estimates differ widely on the number of Uighurs living outside of China in the Diaspora. As Sean Roberts has noted, Uighurs in Central Asia are not always well-represented in the state censuses, particularly since 1991. Shichor estimates approximately 500,000 living abroad, about 5-6% of the total world Uighur population.[36] Uighur websites differ dramatically on the official Uighur population numbers, from up to 25 million Uighur inside Xinjiang, to up to 10 million in the Diaspora.[37]

Although the United Nations and the United States government have agreed with China that at least one international organization, ETIM, is a Uighur-sponsored terrorist organization, the vast majority of the Eastern Turkestan independence and information organizations disclaim violence. Supported largely by Uighur émigrés who left China prior to the Communist takeover in 1949, these organizations maintain a plethora of websites and activities that take a primarily negative view of Chinese policies in the region. Although not all organizations advocate independence or separatism, the vast majority of them do press for radical change in the region, reporting not only human rights violations, but environmental degradation, economic imbalances and alternative histories of the region. In general, these websites can be divided roughly into those that are mainly information-based and others that are politically active advocacy sites. Nevertheless, whether informational or advocacy, nearly all of them are critical of Chinese policies in Xinjiang.

Key informational websites that mainly provide Uighur and Xinjiang related news and analyses, include the Turkestan Newsletter (Turkistan-N) maintained by Mehmet Tutuncu of SOTA, www.euronet.nl/users/sota/Turkestan.html, the Open Society Institute's www.erasianet.org, The Uighur Information Agency's www.uighurinfo.com, and the virtual library of the Australian National University based "Eastern Turkestan WWW VL" www.ccs.uky.edu/~rakhim/et.html. An increasing number of scholars are building websites that feature their own work on Xinjiang and provide links to other sites and organizations that are engaged in research and educational activities related to the region. One of the best sites in this genre is that by Dr. Nathan Light of the University of Toledo, which not only includes most of his dissertation and useful articles on Uighur history, music and culture, but also directs readers to other links to the region: http://www.utoledo.edu/~nlight. While there are a plethora of internet sites and web-links to Xinjiang and Uighur human rights issues, there is as yet no central site that is regularly updated. Information on Uighur organizations and internet sites can be found at www.uighuramerican.org. An interactive question-and-answer site with a "Special Report: Uighur Muslim Separatists" can be found at the Virtual Information Center, an open-source organization funded by USCINCPAC, www.vic-info.org.

There are a growing number of Central Asia-related sites that increasingly contain information and discussion of events in Xinjiang, even though Xinjiang is often normally not considered a part of Central Asian studies; due to its rule by China, more often falling under Chinese studies or Inner Asian studies. See for example, Harvard's Forum for Central Asian Studies, www.fas.harvard.edu/~centasia, which is run by Dr. John Schoeberlein, maintains the Central Asian Studies World Wide site, http://www.fas.harvard.edu/~casww/, and the list-serve, CentralAsia-L: http://www.fas.harvard.edu/~casww/CASWW_CentralAsia-L.html that frequently reports on Xinjiang-related issues. An informational website for "For Democracy, Human Rights, Peace and Freedom for Uzbekistan and Central Asia," with links to Uighur and East Turkistan sites is http://www.uzbekistanerk.org/. In addition, "Silk Road" sites increasingly focus on the Uighur issue. For example, The Silk Road Foundation, is a general information site for Central Asia, with sections on Xinjiang and a links page to other Uighur issues: http://silk-road.com/toc/index.html. Interestingly, a NOVA/PBS website reports on the Taklamakan Mummies, an issue often used to establish claims of territorial history by China and the Uighurs, in particular a report of research developments concerning the tracing of the mummies ethnicity: http://www.pbs.org/wgbh/nova/chinamum/taklamakan.html.

While most of these sites do not claim to take a position on the Uighur independence issues related to Xinjiang, most of them tend to report information that is more supportive of Uighur claims against the Chinese State. An example is the GeoNative "informational site" www.geocities.com/athens/9479/uighur.html maintained by the Basque activist, Luistxo Fernandez, who seeks to report "objectively" on minority peoples less represented in the world press. Yet his site, which does provide a useful chart on English/Uighur/Chinese transliterated place-names, after providing a basic summary of the region, contains the statement: "Chinese colonization by Han people is a threat to native peoples."[38] Abdulrakhim Aitbayev's Page is another so-called informational website containing current reports of Chinese police action in various areas of Xinjiang, as well as links to other sites and articles that are generally critical of China: http://www.ccs.uky.edu/~rakhim/et.html.

An important addition to "informational" websites is the site maintained by the Uighur service of Radio Free Asia, as part of its regular broadcast to Xinjiang

and surrounding regions, reportedly beamed from transmitters in Tajikistan and Kyrgyzstan (see http://www.rfa.org/service/index.html?service=uyg). According to their site, Radio Free Asia (RFA) broadcasts news and information to Asian listeners who lack regular access to "full and balanced reporting" in their domestic media. Through its broadcasts and call-in programs, RFA aims to fill what is regarded as a "critical gap" in the news reporting for people in certain regions of Asia. Created by Congress in 1994 and incorporated in 1996, RFA currently broadcasts in Burmese, Cantonese, Khmer, Korean, Lao, Mandarin, the Wu dialect, Vietnamese, Tibetan (Uke, Amdo and Kham) and Uighur. Although the service claims to adhere to the highest standards of journalism and aims to exemplify accuracy, balance and fairness in its editorial content, local governments have often complained of bias in favor of groups critical to the regimes in power. The Uighur service has been regularly blocked and criticized by the Chinese government, and has been cited in the past for carrying stories supportive of so-called separatists, especially the case of Rabia Kadeer; however, despite the cooperation of the U.S. and China on the war on terrorism, the site has continued its regular broadcasting. When I asked the Uighur director of the service, Dr. Dolkun Kamberi, if the increased Sino-U.S. cooperation on terrorism and the labeling of ETIM as an international Uighur terrorist group had led to any restriction on their funding or broadcast content, he said that there had been no changes in funding level or content.

Funding for the informational sites is generally traceable to academic organizations, advertising and subscription. It is much harder to establish funding sources for the advocacy sites. While most sites are supported primarily by subscribers, advertising and small donations from Uighurs and other Muslims outside of China sympathetic to the Uighur cause, there is no evidence that the organizations and the sites they sponsor have ever received official government sponsorship. Other than the Radio Free Asia Uighur service, which is supported by the U.S. government, there is no other government that officially supports dissemination of information related to Uighur human rights issues. However, many Uighur organizations in the past have claimed sympathy and tacit support from Turkey, Saudi Arabia, Iran, Australia, Germany, France, Holland and Canada.

Advocacy sites openly promote international support for Uighur and Xinjiang-related causes. These sites and the organizations they often represent take a strong

and critical stance against Chinese rule in Xinjiang, giving voice, they say, to a "silent majority" of Uighur in Xinjiang and abroad who advocate radical political reform, if not outright independence, in the region. These sites include the International Taklamakan Human Rights Association, which contains links to several articles and Websites concerning East Turkistan, Uighurs and Uighuristan: http://www.taklamakan.org/; the Uighur American Association, that contains links to articles and websites concerning issues of human rights and territorial freedom among Uighurs in Xinjiang, as well as listing 22 other organizations around the world that do not have Websites: http://www.uighuramerican.org/; the East Turkistan National Congress, led by Enver Can in Munich http://www.eastturkistan.com/.

An interesting U.S. based site includes the Citizens Against Communist Chinese Propaganda (with one page entitled "Free East Turkistan!"), which bills itself as a counter-propaganda site (using the fight fire with fire approach), based in Florida and led by Jack Churchward. Churchward started the organization, Free Eastern Turkestan, which originally made its name for itself through a series of protests against a Chinese-owned and operated theme park, "Splendid China", located in Kissimmee, Florida which they found denigrating to especially Uighurs and Tibetans (with its mini-replicas of mosques and the Potala Palace): http://www.caccp.org/.[39] The Uighur Human Rights Coalition is a website reporting human rights abuses of Uighurs in China and containing links to articles and other sites, http://www.uighurs.org/. KIVILCIM is an East Turkistan Information Website advocating independence, but in the Uighur language: http://www.kivilcim.org/ along with http://www.doguturkistan.net/. Other advocacy sights include the East Turkestan Information Center www.uygur.org, the Eastern Turkestan National Freedom Center www.uighur.org, The Uighur Human Rights Coalition www.uighurs.org publishes personal testimonies of human rights abuses, and there are other more popular sites, including www.taklamakan.org, www.ugyur.net, www.turpan.com, www.afn.org, www.eastTurkestan.com. As most of these sites are cross-linked, they often repeat and pass along information contained on other sites.

There are a number of publicly known Uighur advocacy organizations, which grew to nearly 20 in the late 1990s, but which seem to have declined in membership and activities since September 2001.[40] In the United States, one of the

most active information and advocacy groups in the Washington, D.C. area is the Uighur American Association, which has been chaired by Alim Seytoff and Turdi Hajji.[41] Founded like many advocacy groups in the late 1990s, it supports various public lectures and demonstrations to further raise public awareness regarding Uighur and Xinjiang issues. The Uighur Human Rights Coalition (www.uighurs.org), which is located near the Georgetown University campus, tracks human rights issues and has organized several demonstrations and conferences in the Washington, DC metro area; originally very active in pushing for the release of Rabia Kadir.[42] One of the earliest Uighur advocacy organizations established in the U.S. in 1996 was the International Taklamakan Human Rights Association (ITHRA, www.taklamakan.org), whose president is Ablajan Layli Namen Barat. They maintain the active list-serve, UIGHUR-L, as well as list-serv covering events in Inner (Southern) Mongolia, SMONGOL-L. In Europe, most Uighur organizations are concentrated in Munich, where the largest number of Uighur émigrés live; among these are the Eastern Turkestan (Uighuristan) National Congress (www.eastturkistan.com), with Enver Can as president, the East Turkestan Union in Europe led by Asgar Can, the Eastern Turkestan Information Center (www.uygur.org) led by Abduljelil Karakash, which publishes the on-line journal, The World Uighur Network News, and the World Uighur Youth Congress (www.uighurinfo.com) chaired by Dolqun Isa. In Holland there is the Uighur Netherlands Democratic Union (UNDU), led by Bahtiyar Semsiddin and the Uighur House chaired by Shahelil. The Uighur Youth Union in Belgium is chaired by Sedullam and the Belgium Uighur Association chaired by Sultan Ehmet. In Stockholm, Sweden the East Turkestan Association is chaired by Faruk Sadikov, while in London there is the Uygur Youth Union UK chaired by Enver Bugda. In Moscow the Uighur Association is chaired by Serip Haje and in Turkey organizations include the East Turkestan Foundation led by Mehmet Riza Bekin, the East Turkestan Solidarity Foundation, led by Sayit Taranci (both in Istanbul) and the East Turkestan Culture and Solidarity Association, led by Abubekir Turksoy in Kayseri; in Canada the Canadian Uighur Association is based in Toronto and chaired by Mehmetjan Tohti.I In Australia the Australian Turkestan Association is located in Melbourne and is chaired by Ahmet Igamberdi, while in Kazakstan there are several organizations based in Almaty listed on the internet, but they are difficult to contact in the region, having met with recent government

sanctions, including the Nozugum Foundation, the Kazakstan Regional Uighur (Ittipak) Organization , chaired by Khahriman Gojamberdie, the Uighuristan Freedom association chaired by Sabit Abdurahman, the Kazakstan Uighur Unity (Ittipak) Association chaired by Sheripjan Nadirov, and the Uighur Youth Union in Kazakstan chaired by Abdurexit Turdeyev. In Kyrgyzstan one finds in Bishkek the Kyrygzstan Uighur Unity (Ittipak) Association chaired by Rozimehmet Abdulnbakiev and the Bishkek Human Rights Committee chaired by Tursun Islam. While these are the main organizations listed on the internet, many of them are no longer accessible and there are several other smaller organizations that are not readily listed.

It is difficult to assess who the audience is for these websites and organizations, as they are all blocked in China, and mostly inaccessible in Central Asia due to either inadequate internet access or the high costs of getting on the net. Many Uighurs I have talked with in China and in Central Asia have never heard of most of these sites. Interestingly, government officials in Xinjiang who are interested in the information provided on these sites have also said that they do not have access. It is clear that Uighurs in the Western Diaspora, particularly in Europe, Turkey, the United States, Canada and Australia, are frequent readers and contributors to these sites. In addition, events in the region since September 11 have led an increasing number of journalists and interested observers in the region to begin visiting the sites more regularly. In terms of content, it is interesting to note that a cursory monitoring of these sites reveals very little that can be associated with militant or radical Islam and almost no calls for an Islamic "Jihad" against the Chinese state. Most of the issues as noted above involve documenting the plight and history of the Uighurs under Chinese rule in Xinjiang as opposed to their glorious, independent past and long history in the region. It is also important to note that few Chinese inside or outside of China have visited these sites, and thus they are quite unaware of these alternative histories. Although there are several sites available in Turkish and Uighur, there is not one in Chinese. As such, like all internet groups, it has a self-selected audience and rarely reaches beyond those who already support and are interested in the agenda presented by the site.

Financial support for these organizations and websites comes mostly from private individuals, foundations and subscriptions (though these are rare). While

it has been reported that wealthy Uighur patrons in Saudi Arabia and Turkey who became successful running businesses after migrating to these countries in the 1940s have given great support to these organizations financially in the past, there is no publicly available information on these sources. Many Uighurs who migrated to Saudi Arabia and Turkey in the 1930s and 1940s, became successful in construction and as restaurateurs, and were thus in a much better position to support Uighur causes than the more recent Uighur émigrés.[43] Uighurs in Central Asia and in the West who have been able to migrate from Xinjiang in increasing numbers in the last 20 years or so have generally been much worse off than the earlier émigrés in the Middle East. This is starting to change, however, as they and their children become more well-established in the U.S., Canada, Europe and Australia.

Although most of these websites have limited funding and circulation, they should not be dismissed as forming only a "virtual" community without any substantial impact on events within Xinjiang. Not only have these websites served as an important source of information not available in the official Chinese media, but some scholars have begun to argue that internet sites often help to sway public opinion by virtue of their widespread availability and alternative reporting of important events.[44] While analysts are divided about the potency of the internet for swaying public opinion or influencing domestic events, there is an emerging consensus that it has clearly altered the way information is circulated and opinions are formed. Perhaps more importantly, scholars have concluded that the "virtual communities" formed by internet websites establish links and connections that can lead to broad social interactions and coalitions which have impacted political and socio-economic events. For example, it has been shown that social movements in East Timor, Aceh, Chechnya and Bosnia have been given strong support through these internet communities, providing not only increased information but large financial transfers as well.[45] While "cyber-separatism" would never be able on its own to unseat a local government, it is clear that it does link like-minded individuals and raise consciousness about issues that were often inaccessible to the general public. For an isolated region such as Xinjiang, and the widely dispersed Uighur Diaspora, the internet has dramatically altered the way the world sees the region and the Chinese state must respond to issues within it.

It is clear that there are more than just internet organizations involved in separatist activities in and around Xinjiang. As noted above, the East Turkestan Islamic Movement (ETIM) was recognized by the United Nations in August 27, 2002 as an international terrorist organization responsible for domestic and international terrorist acts, which China claimed included a bombing of the Chinese consulate in Istanbul, assassinations of Chinese officials in Bishkek, and Uighur officials in Kashgar who were thought to have collaborated with Chinese officialdom.[46] This designation, however, created a controversy, in that China and the U.S. presented little public evidence to positively link the ETIM organization with the specific incidents described.[47] In 2001, the US State Department released a report that documented several separatist and terrorist groups operating inside the region and abroad, militating for an independent Xinjiang.[48] The list included "The United Revolutionary Front of Eastern Turkestan" whose leader, Yusupbek Mukhlisi, claims to have 30 armed units with "20 million" Uighurs primed for an uprising; also there is the "Home of East Turkestan Youth," said to be linked to Hamas with a reported 2000 members, the "Free Turkestan Movement" whose leader Abdul Kasim is said to have led the 1990 Baren uprising discussed above. The "Organization for the Liberation of Uighuristan", whose leader, Ashir Vakhidi, is said to be committed to fighting the Chinese "occupation" of the "Uighur homeland" and the so-called "Wolves of Lop Nor", who have claimed responsibility for various bombings and uprisings also are on this list. The State Department report claimed that all of these groups have tenuous links with al Qaeda, Taliban, the Hizb-ut-Tahrir ("Islamic Revival") and the Tableeghi Jamaat. Many of these groups were listed in the Chinese report that came out in early 2002, but the ETIM was not mentioned. It came as some surprise, therefore, when at the conclusion of his visit to Beijing in August 26, 2002, the deputy secretary of state Richard Armitage identified ETIM as the main coordinating Uighur group to be targeted as an international terrorist group and held responsible for the vast majority of violent incidents.[49] Even the Chinese report, on which many believe the U.S. report was based, did not link all the groups to ETIM. At the time, very few people, among which were activists closely involved in working for an independent East Turkistan, had ever heard of the ETIM group.[50] Even the US military did not seem to be aware of the group, as the 28 September 2001 "Special Report: Uighur Muslim Separatists" issued by the Virtual Information Center

in Honolulu which is funded by USCINCPAC (the Pacific Asia Command) not only did not mention ETIM, but regarding separatist violence in Xinjiang concluded that there is "no single identifiable group but there is violent opposition coordinated and possibly conducted by exiled groups and organizations within Xinjiang."[51] Privately, State Department officials have admitted to me personally that they felt the designation was a mistake. Since that time, no other groups have been so designated.

The main criticism raised by those critical of this designation is that, with so many identified groups, it has not been made clear why ETIM in particular has been singled out, unless it was for the political purpose of strengthening US-China relations. Calling them "scapegoat terrorists" the Oxford Analytica report on the ETIM issue concludes that ETIM and other groups are only a "dubious threat" and have been used as an excuse for increased repression.[52] Interestingly, the Mukhlisi's United Revolutionary Front was not included alongside ETIM, despite its frequent claims of responsibility for violent acts in Xinjiang, such as the 1997 train derailment and police station bombings.[53] At the same time, many Uighur people have complained to me that although there have been many reported terrorist bombings in Tibet and frequent organized protests against Chinese rule that have led to violence outside of Tibet, given the sympathy shown to Tibetans in the West, the U.S. is never perceived as siding with China in condemning a Tibetan independence organization as terrorist.[54] Despite international protests, on 27 January 2002 China executed a Tibetan monk found guilty of lethal bombings in Tibet.[55] Yet few believe Tibetan organizations for a "free" or independent Tibet would ever be considered "terrorist." Many feel that is it is only due to the fact that they are Muslims that one Uighur group has been singled out as being terrorist. The real issue for this testimony, however, is that despite the designation of ETIM, there are active Uighur-related activist groups which can be said to be supportive of terrorism, but which have never been proved to be directly implicated in any specific incident.

Prior to Armitage's announcement and the State Deparment's report, the Chinese State Council had issued its own report on January 21, 2002, charging that from 1990-2001 various Uighur separatist groups "had been responsible for over 200 terrorist incidents in Xinjiang" which resulted in the deaths of 162

people and injuries to 440 others. The report, titled "East Turkestan Terrorist Forces Cannot Get Away with Impunity", also dismissed allegations that Beijing had used the U.S.-led war on terror as a pretext to crack down on Uighurs. The report condemned numerous Uighur groups, including Hazret's ETLO, the ETIM, the Islamic Reformist Party "Shock Brigade", the East Turkestan Islamic Party, the East Turkestan Opposition Party, the East Turkestan Islamic Party of Allah, the Uighur Liberation Organization, the Islamic Holy Warriors, and the East Turkestan International Committee.

It is important to note that an internet search of many of these organizations and their backgrounds reveals little information if any. In addition, these organizations and many of the internet news and information organizations discussed above have rarely if ever claimed responsibility for any specific action, though many are sympathetic to isolated incidents that are regarded as challenging to Chinese rule in the region. Interestingly, there seems to be very little support for radical Islam, and a search for the term "jihad" (holy war) among the various websites and news postings related to these groups turns up almost no use of the term or call for a religious war against the Chinese. It is important to note that many of the Uighur nationalists are quite secular in their orientation, and an overthrow of Chinese rule is related to issues of sovereignty and human rights, rather than those of religion. By contrast, Uighur expatriots with whom I have spent time in the U.S., Canada, Turkey and Europe, however, tend to be quite religious, yet I have rarely heard them call for a holy war against the Chinese. Again, their concerns are more related to historic claims upon their ancestral lands, Chinese mistreatment of the Uighur population, and a desire to return home to a "free East Turkestan". A Uighur family with whom I spent the Ramadan feast in Toronto in 2000 maintained a deeply religious life in Canada that they claimed was not possible in China. Although disavowing violence, their daily prayer was for a free "Uighuristan" where their relatives could be free to practice religion. In Istanbul, the Uighur community is quite active in the mosques in Zeytinburnu and Tuzla, and strongly advocate a "liberated East Turkestan," but since 1993 on several visits to these communities I have never once heard them call for a jihad against the Chinese government, even in its most mild sense, which John Esposito has described as "defensive jihad", or protecting Islam from persecution.[56] If one

were to compare ETIM with many of these other groups, it could be argued that ETIM as so described is not even as radical as some of the other groups, based on their publications.

As noted above, since September 11, 2001, very few groups have publicly advocated terror against the Chinese state and most have denied any involvement in terrorist activities, though they may express sympathy for such activities. A case in point is the East Turkestan Liberation Organization (ETLO), led by the secretive Mehmet Emin Hazret. In a January 24, 2003 telephone interview with the Uighur service of Radio Free Asia, Hazret admitted that there may be a need to establish a military wing of his organization that would target Chinese interests; nevertheless he denied any prior terrorist activity or any association with the East Turkestan Islamic Movement (ETIM). "We have not been and will not be involved in any kind of terrorist action inside or outside China," Hazret said. "We have been trying to solve the East Turkestan problem through peaceful means. But the Chinese government's brutality in East Turkestan may have forced some individuals to resort to violence."[57] Hazret, a former screenwriter from Xinjiang, migrated to Turkey in his 40s; he denies any connection between his organization and al-Qaeda or Osama bin Laden. Nevertheless, he has perceived an increasing need for military action against Chinese rule in the region: "Our principal goal is to achieve independence for East Turkestan by peaceful means. But to show our enemies and friends our determination on the East Turkestan issue, we view a military wing as inevitable…The Chinese people are not our enemy. Our problem is with the Chinese government, which violates the human rights of the Uighur people." Once again, a common pattern to his response regarding Chinese rule in the region is not to stress Islamic jihad or religious nationalism, but to emphasize human rights violations and Uighur claims on Eastern Turkestan.

Chinese authorities are clearly concerned that increasing international attention to the treatment of its minority and dissident peoples has put pressure on the region, with the US and many Western governments continuing to criticize China for not adhering to its commitments to signed international agreements and human rights. In 1998, China ratified the International Covenant on Economic, Social, and Cultural Rights. Article One of the covenant says: "All peoples have the right of self-determination. By virtue of that right they freely determine their

political status and freely pursue their economic, social and cultural development." Article 2 reads: "All peoples may, for their own ends, freely dispose of their natural wealth and resources without prejudice to any obligations arising out of international economic co-operation, based upon the principle of mutual benefit, and international law. In no case may a people be deprived of its own means of subsistence." Although China continues to quibble with the definition of "people", it is clear that the agreements are pressuring China to answer criticisms made by the former UNHCHR Chair Mary Robinson and other high-ranking human rights advocates about its treatment of minority peoples. Clearly, with Xinjiang representing the last Muslim region under Communism, large trade contracts with Middle Eastern Muslim nations and 5 Muslim nations on its western borders have forced Chinese authorities to be concerned about more than just international support for human rights.

Prospects for the future

To an extent never seen before, the continued incorporation of Xinjiang into China has become inexorable, and perhaps irreversible. The need for the oil and mineral resources of the region since China became an oil importing nation in 1993 means that Chinese influence will only grow. To be sure, the Uighur are still oriented culturally and historically toward Central Asia in terms of religion, language and ethnic customs, and interaction has increased in recent years due to the opening of the roads to Pakistan and Almaty. China has also recently discussed opening the border between Afghanistan and Xinjiang via the ancient Wakhan Corridor, where there is no road but only an ancient donkey trail used since Silk Road days. [58] Certainly, pan-Turkism was appealing to some, but not all, Uighurs during the early part of this century. Historical ties to Central Asia are strong. Turkey's late prime minister, Turgut Özal, espoused a popular Turkish belief when, on his first state visit to Beijing in 1985, which sought to open a consulate there; he commented that the Turkish nation originated in what is now China. Yet separatist notions, given the current political incorporation of Xinjiang into China, while perhaps present, are not practicable. As noted above, this is predicated on the assumption that China as a nation holds together. If China should fail at the centre, the peripheries will certainly destabilize, with Xinjiang

and Tibet having the strongest prospects for separation, given their cultural unity and attempts at government-in-exile.

The problems facing Xinjiang, however, are much greater than those of Tibet if it were to become independent. Not only is it more integrated into the rest of China, but the Uighur part of the population is less than half of the total and primarily located in the south, where there is less industry and natural resources, except for oil. As noted above, however, unless significant investment is found, Tarim oil and energy resources will never be a viable source of independent wealth. Poor past relations between the three main Muslim groups, Uighur, Kazakh and Hui, suggest that conflicts among Muslims would be as great as those between Muslims and Han Chinese. Most local residents believe that independence would lead to significant conflicts between these groups, along ethnic, religious, urban-rural and territorial lines. Given the harsh climate and poor resources in the region, those caught in the middle would have few places to flee. Xinjiang Han would naturally seek to return to the interior of China, since Russia and Mongolia would be in no position to receive them. Yet given the premise that only a complete collapse of the state could precipitate a viable independence movement and internal civil war in Xinjiang, there would be few places the Han would be able to go. Certainly, the bordering provinces of Gansu and Qinghai would be just as disrupted, and Tibet would not be an option. Uighur refugees would most likely seek to move south, since the north would be dominated by the Han and the western routes would be closed off by Kazakstan and Kyrgyzstan. That leaves only the southern routes, and with the exception of Pakistan, no nation in the region would probably be equipped to receive them. Certainly, they would not be better off in present-day Tajikistan and Afghanistan. Given the on-going conflicts in Kashmir, even Pakistan, the most likely recipient of Uighur refugees, would probably not wish further destabilization of the region. Note also that the main southern route to India and Pakistan, along the Karakhorum highway through the Torghurat pass, is generally passable less than six months out of the year. India, despite its poor relations with China, would certainly not want to add to its Muslim population. During many conversations in Xinjiang with local residents, Muslim and Han alike, it became clear that this fact is well-known. Most think that in such a worst-case scenario, there would be nothing to do but stay and fight.

In terms of religious freedom, as with many other policies, the Chinese constitution is laudable when honored, but in a country where rule of law often gives way to local and national politics, it is often only honored in the breech. As long as religion is perceived by Chinese officials as a threat to Chinese sovereignty, mosques and religious practice will be under surveillance and in some cases restricted. In light of international Islamic interest, however, Chinese officials have to be careful regarding any oppressive treatment of religious practice; in general they cast it as "splittest" or seditious, as in the February 1997 incident in Ili.

In the past 10 years, the opening of China to the outside world has meant much for the Uighur who, if they can obtain a passport, might be able to travel beyond China's borders through Pakistan, along the Karakhoram highway, through the Ili valley into Kazakstan, or by several CAAC flights to Istanbul from Urumqi. The number of Uighur pilgrims travelling on the Hajj to Mecca has increased by 300 per cent in the 1990s, but has since dropped off precipitously (though other Muslims from China travel much more freely). International contacts have allowed the Uighur to see themselves as participants in the broader Islamic Umma, while at the same time being Muslim citizens of the Chinese nation-state. As they return from Hajj, many Uighurs, who generally travel together as a group, have told me that they gained a greater sense of affinity with their own as one people than with the other multi-ethnic members of the international Islamic community. State promoted tourism of foreign Muslims and tourists to Muslim areas in China in hopes of stimulating economic investment is also an important trend related to this opening of Xinjiang and its borders. Urumqi, a largely Han city constructed in the last fifty years, is undergoing an Islamic facelift with the official endorsement of Central Asian and Islamic architecture, in an effort to impress many visiting foreign Muslim dignitaries. Most foreigners come to see the colourful minorities and the traditional dances and costumes by which their ethnicity is portrayed in Chinese and foreign travel brochures. One Japanese tourist with whom I spoke in Kashgar, having just arrived by bicycle from Pakistan across the Karakhorum highway, said that a tourist brochure told him that the real Uighurs could only be found in Kashgar, whereas most Uighur believe that Turfan is the centre of their cultural universe. Yet many of these Kashgaris will in the same breath argue that much of traditional Uighur culture

has been lost to Han influence in Turfan and that since they themselves are the repositories of the more unspoiled "Uighur" traditions, tourists should spend their time, and money, in Kashgar. This search for the so-called "real Uighur" confirms that the nationality statistics and tourism agencies have succeeded. The re-creation of Uighur ethnicity has come full circle: the Chinese nation-state has identified a people who in the last 40 years have taken on that assigned identity as their own; in the process, those who have accepted this identity have sought to define it and exploit it on their own terms. The Uyghur believe they have a 6,000 year cultural and physical history in the region. Like the Han, who believe that they also have a 5-8000 year history, neither side is likely to let this internationally inspired idea go away.

The history of Chinese-Muslim relations in Xinjiang, as Millward's (2007) book has documented, has been one of relative peace and quiet, broken by enormous social and political disruptions, which were fostered by both internal and external crises. The relative quiet of the last decade does not indicate that the on-going problems of the region have been resolved or the opposition dissolved. The opposition to Chinese rule in Xinjiang has not reached the level of Chechnya or the Intifada, but similar to the Basque separatists of the ETA in Spain, or former IRA in Ireland and England, it is one that may erupt in limited, violent moments of terror and resistance. And just as these oppositional movements have not been resolved in Europe, the Uighur problem in Xinjiang does not appear to be one that will readily go away. The admitted problem of Uighur terrorism and dissent, even in the Diaspora, is thus problematic for a government that wants to encourage integration and development in a region where the majority population are not only ethnically different, but also devoutly Muslim. How does a government integrate a strongly religious minority (be it Muslim, Tibetan, Christian, or Buddhist) into a Marxist-Capitalist system? China's policy of intolerance toward dissent and economic stimulus does not seem to have resolved this issue. As a responsible stakeholder, China should find ways to open dialogue with representative Uighur individuals and groups to better cooperate in finding solutions to this on-going problem. There has been much progress and a relatively peaceful development of this important region. Surely a dialogue can be opened up in order to help insure a more prosperous and peaceful future, for both the Uighur and Han alike.

It is clear that Muslims in China are deeply divided over answering either of the two questions that were raised at the beginning of this paper. Nevertheless, the resolution that the Hui Muslims found between Huijiao/Huimin identities in the last century, perhaps grounded in the earlier neo-Confucian synthesis of the 14th and 15th centuries, continues to enable them to negotiate their identity rather peacefully, and often prosperously, in the secularist-modernist-socialist-capitalist Chinese state. As the riots of July 5, 2009 horribly illustrate, it has not been so easy for the Uyghur. This is not surprising given the relatively recent integration of the region into China proper and the failure of Chinese policies in the region today. Should Uyghurs in China and the Diaspora respond to these questions as either jihadists or secularist nationalists, the results will most likely be the same: increasingly harsh, forced integration to Chinese rule, which may have disastrous implications for the region and its neighbors. Finding a middle ground may not be easy in the Middle Kingdom.

Endnotes

1 See, Charles Cummings. 2008. Typhoon. New York: St. Martin's Press. Pp. 227-30.

2 "China Releases List of International Terrorists" Xinhua received by NewsEDGE/LAN: 14-12-03 19:10.

3 Radio Free Asia, Uyghur service, "Separatist leader killed in Waziristan", 15 December 2003. http://www.rfa.org/service/index.html?service=uyg.

4 "Help the Uyghurs to Fight Terrorism" Published by the East Turkistan (Uyghuristan) National Congress, Munich. Collected 11 November 2003.

5 Amnesty International, *Peoples Republic of China: Gross Violations of Human Rights in the Xinjiang Uighur AUTONOMOUS Region* (London, 21 April 1999).

6 *Wall Street Journal*, Ian Johnson, "China Arrests Noted Businesswoman in Crackdown in Muslim Region", 18 August 1999.

7 Amnesty International, 10 March 2000, "China: Uighur businesswoman Rabia Kadeer sentenced to eight years' after secret trial" News Service 47/00, AI INDEX: ASA 17/10/00. Cited by ikelly@amnesty.org, X-MIMETrack: Serialize by Router on fox/I.S./Amnesty International(Release 5.0.2b (Intl)|16 December 1999) at 10/03/2000 05:32:56 PM.

8 Freedom of Religion law, Article 36 of the PRC Constitution: "Citizens of the People's Republic of China enjoy freedom of religious belief. No state organ, public organization or individual may compel citizens to believe in, or not to believe in, any religion; nor may they discriminate against citizens who believe in, or do not believe in, any religion. The state protects normal religious activities. No one may make use of religion to engage in activities that disrupt public order, impair the health of citizens or interfere with the educational system of the state. Religious bodies and religious affairs are not subject to any foreign domination" 4 December 1982: 32.

9 China State Council, "National Minorities Policy and its Practice in China", Beijing, Information Office of the State Council of the People's Republic of China, September 1999.

10 Ibid., 1999: pp. 2, 3, 13-14, 34, 50.

11 Dru C. Gladney, "China's Ethnic Reawakening", *Asia Pacific Issues*, No. 18 (1995), pp. 1-8.

12 For an excellent historical overview of this period, see Herbert Franke and Denis Twitchett, *Cambridge History of China: Volume 6: Alien Regimes and Border States (907-1368)* (Cambridge: Cambridge University Press, 1994).

13 Joseph Fletcher, "China and Central Asia, 1368-1884." In The Chinese World Order. John King Fairbank, ed. Cambridge, Ma: Harvard University Press. 1968: 364, nt. 96.

14 Morris Rossabi, "Muslim and Central Asian Revolts" in Jonathan D. Spence and John E. Wills Jr. (eds.), *From Ming to Ch'ing* (New Haven: Yale University Press, 1979).

15 The best "Uighur nationalist" retelling of this unbroken descent from Karakhorum is in the document "Brief History of the Uyghers", originating from the Eastern Turkestani Union in Europe, and available electronically at <www.geocites.com/CapitolHill/1730/buh.html>. For a review and critique, including historical evidence for the multiethnic background of the contemporary Uighur, see Dru C. Gladney, "Ethnogenesis and Ethnic Identity in China: Considering the Uygurs and Kazakhs" in Victor Mair (ed.), *The Bronze Age and Early Iron Age People of Eastern Central Asia: Volume II* (Washington DC: Institute for the Study of Man, 1998), pp. 812-34. For a discussion of the

recent archeological evidence derived from DNA dating of the dessicated corpses of Xinjiang, see Victor Mair, "Introduction" in Victor Mair (ed.), pp. 1-40.

16 The best discussion of the politics and importance of Xinjiang during this period is that of an eyewitness and participant, Owen Lattimore, in his *Pivot of Asia: Sinkiang and the Inner Asian Frontiers of China and Russia*, (Boston: Little, Brown, 1950).

17 Linda Benson, *The Ili Rebellion: The Moslem Challenge to Chinese Authority in Xinjiang, 1944–1949* (New York: M.E. Sharpe, 1990).

18 Andrew Forbes, *Warlords and Muslims in Chinese Central Asia* (Cambridge: Cambridge University Press, 1986).

19 James Millward's history is the best overview of this tumultuous period, see Eurasian Crossroads: A History of Xinjiang. New York: Columbia University Press, 2007.

20 Justin Jon Rudelson, *Oasis Identities: Uighur Nationalism along China's Silk Road* (New York: Columbia University Press, 1998), p. 8. For Uighur ethnogenesis, see also Jack Chen, *The Sinkiang Story* (New York: Macmillan, 1977), p. 57, and Dru C. Gladney, "The Ethnogenesis of the Uighur", *Central Asian Survey*, Vol. 9, No. 1 (1990), pp. 1-28.

21 The best account of the Uighur diaspora in Central Asia, their memories of migration, and longing for a separate Uighur homeland is contained in the video documentary by Sean R. Roberts, *Waiting for Uighurstan* (Los Angeles: University of Southern California, Center for Visual Anthropology, 1996).

22 CNN News Service, Rym Brahimi, "Russia, China, and Central Asian Leaders Pledge to Fight Terrorism, Drug Smuggling", 25 August 1999 (electronic format <www.uygur.org/enorg/wunn99/990825e.html>).

23 Eastern Turkistan Information Center, "Kasakistan Government Deport Political Refugees to China", Munich, 15 June 1999 (electronic format: <www.uygur.org/enorg/reports99/990615.html>).

24 See the important article by a Uyghur female ethnohistorian on Uyghur tomb complexes and grave veneration with beautiful color photographs by Rahile Dawut, "Shrine Pilgrimage among the Uighurs" The Silk Road Journal 2009 Winter/Spring (6) 2: 56-67. (http://www.silkroadfoundation.org/newsletter/vol6num2/srjournal_v6n2.pdf).

25 For China's minority integration program, see Colin Mackerras, *China's Minorities: Integration and Modernization in the Twentieth Century* (Hong Kong: Oxford University Press, 1994).

26 Forbes, pp. 56-90.

27 See the discussion of population numbers in Eastern Turkistan Information Center, "Population of Eastern Turkistan: The Population in Local Records", Munich, n.d. (electronic format: <www.uygur.org/enorg/turkistan/nopus.html>). A useful guide with tables and breakdowns is found in International Taklamakan Human Rights Association (ITHRA), "How Has the Population Distribution Changed in Eastern Turkestan since 1949", N.d. (electronic format <www.taklamakan.org/uighur-L/et_faq_pl.html>, where it is reported that the Xinjiang Uighur population declined from 75 per cent in 1949 to 48 per cent in 1990. The problem with these statistics is that the first reliable total population count in the region did not take place until 1982, with all earlier estimates being highly suspect, according to the authoritative study by Judith Banister (Banister, *China's Changing Population*).

28 In an unpublished 1989 paper the late Uighur historian Professor Ibrahim Muti'i provides an excellent historical synopsis of the role of the Central Asian Islamic *Madrassah* in traditional Uighur education. Professor Muti'i argues that it was the *Madrassah*, rather than religious or cultural continuities, that most tied the Uighur into Central Asian traditions. Ibrahim Muti'i, personal communication, May 1989.

29 Amnesty International, *Peoples Republic of China: Gross Violations of Human Rights.*

30 Philip Pan "In China's West, Ethnic Strife Becomes 'Terrorism'" Washington Post July 14, 2002:

A4.

31 James P. Dorian, Brett Wigdortz, Dru Gladney, "Central Asia and Xinjiang, China: Emerging Energy, Economic, and Ethnic Relations", *Central Asian Survey*, Vol. 16, No. 4 (1997), p. 469.

32 *Ibid.*, pp. 461-86.

33 *Ibid.*, p. 480.

34 The best documentation of this period and the flood of Kazaks and Uighurs to the USSR from Xinjiang is to be found in George Moseley, *The Party and the National Question in China* (Cambridge MA: MIT Press, 1966).

35 See Michael Wines, The New York Times, May 27, 2009, "Urban renewal hits Silk Road China will demolish site in Kashgar, historic town inhabited by Uighurs"p. A1.

36 See Yitzhak Shichor, "Virtual Transnationalism: Uygur Communities in Europe and the Quest for Eastern Turkestan Independence." Unpublished paper, 2002.

37 See, for example, www.Uyghur.org, the site supported by Anwar Yusuf, president of the Eastern Turkestan National Freedom Center in Washington, D.C., who has suggested that there are up to 25 million Uyghurs worldwide. Shichor (ibid.), based on information from Enver Can in Munich, estimates there are about 500 Uyghurs in Germany (mostly in Munich), 500 in Belgium (mostly from Central Asia), 200 in Sweden (mostly from Kazakstan), 40 in England, 35 in Switzerland, 30 in Holland and 10 in Norway. In addition, there are an estimated 10,000 Uyghurs in Turkey, 1,000 in the United States, 500 in Canada, and 200 in Australia (mostly in Melbourne).

38 See www.geocities.com/athens/9479/uighur.html. "The entire paragraph reads: Area: 1.6 million sq. km. Population: 14 million (1990 census), Uyghurs: 7.2 million (official), 14-30 million (estimates by the Uyghur organizations abroad). Capital: Urumchi. The Sinkiang-Uyghur Autonomous Region in China (Xinjiang Uygur Zizhiqu in Chinese) is also known under the names Eastern Turkestan or Chinese Turkestan. Uyghur people prefer Uyghuristan. It is inhabited by the Uyghurs also known under names Uighur, Uigur, Uygur, Weiwuer, Sart, Taranchi, Kashgarlik. The other native peoples are Kazak, Uzbek, Kyrghyz, Tajik, Tatar. Chinese colonization by Han people is a threat for the native peoples."

39 For a comparative study of the role of theme parks in ethnic identity construction in China and the U.S., see Dru Gladney, In Press. "Theme Parks and Path Dependency: Comparing the Polynesian Cultural Center and the China Ethnic Cultural Park" in "Chinese Ethnology: Practice and Theory" Taipei: Academia Sinica.

40 A list of some of the international Uyghur and East Turkistan organization can be found on http://uyghuramerican.org/Uyghurorganiz.html and http://www.uygur.org/adres/uygur_organization.htm.

41 See their website introduction: http://uyghuramerican.org/ "The Uyghur American Association was established on May 23, 1998 in Washington D.C. at the First Uyghur American Congress. The growing Uyghur community in the United States created a need for a unified Uyghur organization to serve the needs of the community here and to represent the collective voice of the Uyghurs in East Turkistan."

42 See their organizational statement www.uyghurs.org "The Uyghur Human Rights Coalition (UHRC) is a 501(c)(3) nonprofit dedicated to educating Americans, particularly university students, about the Chinese government's human rights violations against the Uyghur people of the Xinjiang Uyghur Autonomous Region of China (known to the Uyghurs as East Turkistan). Through its educational efforts, the UHRC strives to build a broad base of support for the Uyghur people's struggle to obtain democratic freedoms and self-determination and to protect their culture and environment."

43 Recent discussions on the internet regarding Turkey's lack of support for the Uyghur cause have

begun to proliferate, see Demet Tezcan, "Dogu Türkistan yine yok mu sayilacak?" Turkistan Newsletter Mon, 20 Jan 2003 19:15:51, Turkistan Bulteni ISSN: 1386-6265.

44 For studies of the influence of internet in influencing wider public opinion in Asia, see a recent collection of essays in the Asian Journal of Social Science edited by Zaheer Baber in a special focus on "The Internet and Social Change in Asia and Beyond", Vol. 30, No 2, 2002.

45 For studies related to the internet's role in building community and mobilizing support for specific causes, see Derek Foster, 1997. "Community and Identity in the Electronic Village" in David Porter, editor. Internet Culture. New York: Routledge Press; Steven G. Jones, 1997. "The Internet and Its Social Landscape" in Steven G. Jones, editor. Virtual Culture: Identity and Community in Cybersociety. London, New Delhi: Sage; Tim Jordan, 1999. Cyberpower: The Culture and Politics of Cyberspace and the Internet. London and New York: Routlege; Douglas Rushkoff, 1994. Cyberia: Life in the Trenches of Hyperspace. New York: Harper Collins; and Mark A. Smith and Peter Kollock, editors. 1999. Communities in Cyberspace. London and New York: Routledge.

46 The East Turkestan Islamic Movement (ETIM) is known only as a shadowy group known only to be previously active in Afghanistan and founded in the mid-90s by Hassan Mashum. Mahsum had served three years in a labor camp in Xinjiang and who recruited other Uighurs, including his number three leader Rashid who was captured with the Taliban and returned to China in Spring 2001. See Hutzler, Charles, "China-Iraq Policy Is Risky For US" Asian Wall Street Journal, September 10, 2001.

47 "China Also Harmed by Separatist-Minded Eastern Turkestan Terrorists," *People's Daily*, October 10, 2001; Eckholm, Erik, "U.S. Labeling of Group in China as Terrorist is Criticized," *New York Times*, September 13, 2002; Hutzler, Charles, "U.S. Gesture to China Raises Crackdown Fears" Wall Street Journal, September 13,2002.

48 McNeal, Dewardic L. "China's Relations with Central Asian States and Problems with Terrorism." US Department of State, Congressional Research Service Report, 2001. See also Scott Fogden's excellent thesis, Writing Insecurity: The PRC's Push to Modernize China and the Politics of Uighur Identity. MscEcon Thesis, University of Wales, Aberystwyth, 2002.

49 Conclusion of China Visit Press Conference, Deputy Secretary of State Richard L. Armitage, Beijing, China, U.S. Department of State, August 26, 2002.

50 For example, Mehmet Hazret in a recent interview (see following discussion), claimed he had never heard of ETIM: "I hadn't even heard of ETIM until the Chinese government mentioned its name in a report in January 2002," he said. "But I knew the leaders of this group whom the report mentioned. For many years, they were in Chinese prisons for political reasons, and they escaped from China. We don't have any organizational relations with them because politically we don't share the same goals. But I cannot believe they carried out any terrorist attacks as the Chinese authorities say they did, because they themselves are victims of Chinese state terrorism." Radio Free Asia, Uyghur service, "Separatist leader vows to target Chinese government (RFA)", 24 January 2003. http://www.rfa.org/service/index.html?service=uyg.

51 See a "Special Report: Uighur Muslim Separatists" Virtual Information Center, 28 September 2001, p. 6, www.vic-info.org.

52 See "China: China Increases Suppression in Xinjiang" Oxford Analytica 20 December 2002. The report concludes: "Distinguishing between genuine counter-terrorism and repression of minority rights is difficult and the Uighur case points to a lack of international guidelines for doing so. In any case, Chinese policies, not foreign-sponsored terrorism, are the cause of Uighur unrest. China's development and control policy in Xinjiang is unlikely to stabilise the region as long as development benefits remain so unevenly distributed."

53 "Exile Group Claims Bomb Blast in Xinjiang," *AFP (Hong Kong),* 1 March 1997, FBIS, FTS19970513001183.

54 Bombings in Tibet and other "terrorist acts" have been frequently reported in the press, "Explosion Hits Tibet's Capital After China Announces New Regional Leader," *Agence France Presse (Hong Kong),* 9 November 2000, FBIS, CPP20001109000079; "Explosion Hits Tibet's Capital After China Announces New Regional Leader," *Agence France Presse (Hong Kong),* 9 November 2000, FBIS, CPP20001109000079; "London Organization - Migrants' Shops Bombed in Tibet," *AFP (Hong Kong),* 27 December 1996, FBIS, FTS19970409001372; "Tibet Blames Dalai Lama for Bombing in Lhasa," *Tibet People's Radio Network (Lhasa),* 27 December 1996, FBIS, FTS19970409001370; Che, Kang, "Bomb Explodes in Lhasa, Local Authorities Offer Reward for Capture of Criminals," *Ta Kung Pao (Hong Kong),* 30 December 1996, FBIS, FTS19970409001371; "Suspect Detained for Bomb Attack on Tibetan Clinic," *AFP (Hong Kong),* 14 January 1999, FBIS, FTS19990114000015; "AFP: Explosion Hits Tibet's Capital after China Announces New Regional Leader," *Agence France Presse (Hong Kong),* 9 November 2000, FBIS, CPP20001109000079.

55 See John Pomfret, "China Executes Tibetan Monk for Alleged Bombings" Washington Post Foreign Service Tuesday, January 28, 2003; Radio Free Asia reported that the government is silencing any reporting on the execution: http://www.rfa.org/service/article.html?service=can&encoding=2&id=98250.

56 For a discussion of the various meanings of "jihad" in Islam, see John L. Esposito, 2002. Unholy War: Terror in the Name of Islam. Oxford: Oxford University Press, Pp. 26-35. For studies among Uyghur and other Turkic communities in Istanbul, see Dru C. Gladney, "Relational Alterity: Constructing Dungan (Hui), Uygur, and Kazakh Identities across China, Central Asia, and Turkey" History and Anthropology Vol. 9, No. 2: 445-77, and Ingvar Svanberg, 1989. Kazak Refugees in Turkey: A Study of Cultural Persistence and Social Change. Stockholm and Uppsala: Almqvist and Wiksell International.

57 Radio Free Asia, Uyghur service, "Separatist leader vows to target Chinese government (RFA)", 24 January 2003. http://www.rfa.org/service/index.html?service=uyg.

58 See the Stratfor report documenting the Afghan Prime Minister's request for China to open the Wakhan corridor, June 11, 2009, "China: Afghan FM Seeks Wakhan Corridor Supply Route".

(http://www.stratfor.com/sitrep/20090611_china_afghan_fm_seeks_wakhan_corridor_supply_route).

Bibliography

Amnesty International. *Peoples Republic of China: Gross Violations of Human Rights in the Xinjiang Uighur Autonomous Region*. London: 21 April 1999.

Banister, Judith. *China's Changing Population*. Stanford: Stanford University Press, 1987.

Benson, Linda. *The Ili Rebellion: The Moslem Challenge to Chinese Authority in Xinjiang, 1944-1949*. New York: M.E. Sharpe, 1990.

CNN News Service. Rym Brahimi. "Russia, China, and Central Asian Leaders Pledge to Fight Terrorism, Drug Smuggling" 25 August 1999 (electronic format <www.uygur.org/enorg/wunn99/990825e.html>).

Chen, Jack. *The Sinkiang Story*. New York: Macmillan, 1977.

Dawut, Rahile, 2009. "Shrine Pilgrimage among the Uighurs" The Silk Road Journal Winter/Spring (6) 2: 56-67. (http://www.silkroadfoundation.org/newsletter/vol6num2/srjournal_v6n2.pdf)

Dorian, James P, Brett Wigdortz, Dru Gladney. "Central Asia and Xinjiang, China: Emerging Energy, Economic, and Ethnic Relations". *Central Asian Survey.* Vol. 16, No. 4 (1997). Pp. 461-86.

Eastern Turkistan Information Center. "**Kasakistan Government Deport Political Refugees to China".** Munich, 15 June 1999 (electronic format: www.uygur.org/enorg/reports99/990615.html).

_____."Population of Eastern Turkistan: The Population in Local Records". Munich, n.d. (electronic format: <www.uygur.org/enorg/turkistan/nopus.html>).

Eastern Turkestani Union in Europe. "Brief History of the Uyghers". N. d. (electronic format: <www.geocities.com/CapitolHill/1730/buh.html>).

Forbes, Andrew. *Warlords and Muslims in Chinese Central Asia*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.

Franke, Herbert and Denis Twitchett. *Cambridge History of China: Volume 6: Alien Regimes and Border States (907-1368).* Cambridge: Cambridge University Press, 1994.

Gladney, Dru C. 2004. Dislocating China: Muslims, Minorities, and Other Subaltern Subjects. Chicago: University of Chicago Press.

_____."Making Muslims in China: Education, Islamicization, and Representation" in Gerard A. Postiglione (ed.) *China's National Minority Education: Culture, State Schooling and Development.* New York: Garland Press, 1999.

_____. *Ethnic Identity in China.* Fort Worth: Harcourt Brace, 1998.

_____.(ed.). *Making Majorities: Constituting the Nation in Japan, Korea, China, Malaysia, Fiji, Turkey, and the United States.* Stanford: Stanford University Press, 1998.

_____."Ethnogenesis and Ethnic Identity in China: Considering the Uygurs and Kazakhs" in Victor Mair (ed.). *The Bronze Age and Early Iron Age People of Eastern Central Asia: Volume II*. Washington DC: Institute for the Study of Man, 1998. Pp. 812-34.

_____.*Muslim Chinese: Ethnic Nationalism in the People's Republic of China*. 2 ed. Cambridge MA: Harvard University Press, 1996.

_____."China's Ethnic Reawakening". *Asia Pacific Issues*. No. 18 (1995). pp. 1-8.

_____."The Ethnogenesis of the Uighur". *Central Asian Survey*. Vol. 9, No. 1 (1990). pp. 1-28.

International Taklamakan Human Rights Association (ITHRA). "How Has the Population Distribution Changed in Eastern Turkestan since 1949". N.d. (electronic format <www.taklamakan.org/uighur-L/et_faq_pl.html>.

Lattimore, Owen. *Pivot of Asia: Sinkiang and the Inner Asian Frontiers of China and Russia*. Boston: Little, Brown, 1950.

Mackerras, Colin. *China's Minorities: Integration and Modernization in the Twentieth Century*. Hong Kong: Oxford University Press, 1994.

Mair, Victor. "Introduction" in Victor Mair (ed.). *The Bronze Age and Early Iron Age People of Eastern Central Asia: Volume II*. Washington DC: Institute for the Study of Man, 1998. pp. 1-40.

Millward, James A. 2007. Eurasian Crossroads: A History of Xinjiang. New York: Columbia University Press.

Minzu Tuanjie [Beijing], No 2 (1984).

Moseley, George. *The Party and the National Question in China*. Cambridge MA: MIT Press, 1966.

People's Republic of China. Department of Population Statistics of State Statistical Bureau and Economic Department of State Nationalities Affairs Commission. *Population of China's Nationality (Data of 1990 Population Census) [Zhongguo Minzu Renkou Ziliao (1990 nian Renkou Pucha Shuju)*]. Beijing: China Statistical Publishing House, 1994.

_____.National Population Census Office. *Major Figures of the Fourth National Population Census: Vol. 4*. Beijing: China Statistical Publishing House, 1991.

_____.National Population Census Office. *Population Atlas of China*. Hong Kong: Oxford University Press, 1987.

Renmin Ribao [Beijing]. "Guanyu 1990 nian renkou pucha zhuyao de gongbao [Report regarding the 1990 population census primary statistics]". 14 November 1991.

Roberts, Sean R. *Waiting for Uighurstan*. Los Angeles: University of Southern California, Center for Visual Anthropology, 1996 (video documentary).

Rossabi, Morris. "Muslim and Central Asian Revolts" in Jonathan D. Spence and John E. Wills Jr. (eds.). *From Ming to Ch'ing*. New Haven: Yale University Press, 1979.

Rudelson, Justin Jon. *Oasis Identities: Uighur Nationalism along China's Silk Road*. New York: Columbia University Press, 1998.

Starr, Frederick S., Editor. 2004. Xinjiang: China's Muslim Borderland. Armonk, NY: M.E. Sharpe, Inc.

Turkistan News & Information Network. "Press Release", 8 June 1999.

Wall Street Journal. Ian Johnson. "China Arrests Noted Businesswoman in Crackdown in Muslim Region". 18 August 1999.

Ahmet Emin Dag

IHH Humanitarian Relief Foundation, Special Representative for Middle East

Translated from Turkish by Selcuk Yatkin

Turkey and the Islamic World in the Solution of the East Turkistan Problem

It is amazing, but true, that there is an affinity and spiritual association that reaches beyond the geographical distance between Turkey, located at the westernmost part of the Turkish world, and East Turkistan, located at the easternmost part of the Turkish world. However, this intense emotional affinity most often occurs when faced with political and economic problems.

The political closeness that was particularly noticeable during the late period of the Ottoman Empire could not be transformed into long-term cooperation. In the 19th century local administrators in East Turkistan accepted the rule of the Ottoman Empire and the *hutba* in the mosques were read in the name of the sultan as part of the strengthening of political ties. Sultan Abdulaziz sent a military delegation to Yakup Bey, the emir of East Turkistan, to protect him against rival states; the establishment of an Islamic university in the region was a topic that was discussed during the reign of Abdulhamid II. However, the weakness of the Ottoman Empire in the late period prevented the continuation of this interest; added to this was the great distance between the countries and the increasing power of China, as well a series of invasions, all of which prevented the cementing of ties between the nations.

The twentieth century was the beginning of a new era, one in which almost all Islamic territories in the world were invaded. The severance of ties with East Turkistan began in Turkey at the start of the 20th century. As Turkey turned her face to the West, in every aspect, there was a reduction in the interest she showed towards all Asian countries. This change, felt not only in political and economic aspects, but also culturally, left only romantic connections for the Turks in Asia. It was impossible for Turkey to exert any significant successful resistance against Russia or China, as at this time Turkey herself was struggling for existence; thus,

the interest of the Turkish people in the outer world decreased to a minimum level. East Turkistan was not an exception in this environment of indifference; Turkey also remained indifferent to a number of situations that occurred close to home.

As the bi-polar world that had been created after the Second World War pushed Turkey and the entire Islamic world into a passive situation, the above-mentioned negative atmosphere continued to worsen. In a period in which Turkey was unable to adapt herself to either the Eastern or the Western blocs, due to her position, Turkey leaned towards the influence of the Western security pact in foreign policy. Thus, the Turkish world remained outside the influence of the Socialist Bloc, as the Eastern Bloc countries and the Socialist world were not directly observable from Ankara, but dealt with by policies determined in Washington.

However, the collapse of the Soviet Union in 1991 created a new geopolitical situation in the region and it also sparked off a revival of Turkey's interests in Central Asia. These interests brought a new approach; the competition in Asia did more to bring Turkey closer to the region, causing great competition in the international arena.

While trying to create new opportunities and open new areas of influence in the 1990s, Turkey focused on the problems of East Turkistan on both governmental and non-governmental levels in parallel with her increased influence in the region; this issue started to appear more on the national agenda. The first instance of a transformation to the international scene was an increase in studies on the Uyghurs in Turkey. Isa Yusuf Alptekin, one of the leaders in East Turkistan, had the opportunity to meet all the political party leaders, deputies and bureaucrats in Ankara in 1991; here human rights violations, the problem of assimilation and the policy of Chinese oppression in East Turkistan were discussed in detail, with a new relationship being established between the two nations. Alptekin met with Mesut Yilmaz, Necmettin Erbakan, Alparslan Turkesh, Suleyman Demirel and Erdal Inonu, the political party leaders of the time, and asked for support from them all, requesting that they play a more active role in relieving the problems of the people of East Turkistan. Suleyman Demirel, the prime minister, promised to help with the relevant topics and to

exert all efforts to bring the East Turkistan problem onto the international platform so that the problem could be resolved.

The most meaningful meeting during this period happened with Turgut Ozal, the president of Turkey. Ozal met with Alptekin and listened to the problems that were being experienced; the Uyghur leader handed Mr. Ozal the East Turkistan flag, something that he had carried on his chest for 60 years; this symbolic gesture indicated that Turkey was the new leader in this matter. Alptekin then repeated his request for support. As with all the leaders, Ozal promised to support the Uyghur leader.

Thus, Turkey's interest in the regional communities went beyond mere emotion on the public level, but had now taken on an official aspect and these matters were now included in her regional policies. The leaders at that time increased their efforts to develop these relations by paying frequent visits to Central Asia. An official visit to East Turkistan to create a commission composed of Turkish delegates on December 1992 and the introduction of the problem onto UN agenda were even discussed; however, nothing concrete came of these discussions.

The Turkish World Meeting, held in Izmir in 1995, was attended by more than 800 delegates from different regions of the world, including East Turkistan. The final declaration of the meeting requested that greater efforts be made to improve the conditions of the East Turkistan people, but no subsequent concrete improvement was observed.

One of the basic factors that prevented any significant improvement in the solution of the East Turkistan problem, despite such intense demands and great determination, was the international conjuncture and Turkey's harmony (or lack thereof) with this conjuncture. That is, as the dimensions and aspects of the new relationships between West and East were being determined according to a set of priorities, in foreign policy, Turkey, who was having problems shedding habits instilled by the Cold War, tended to consider herself as a supportive element of Western initiatives instead of looking at the regional problems from her own view. This basic error played a role in preventing Ankara from carrying the problem onto the international arena. Waiting for the West to do something to solve the problem in East Turkistan, the failure of Turkey to make use of any mechanisms

that could accelerate this movement also meant that she was unable to introduce the problems of East Turkistan onto any prioritized agenda in the West, and thus there was no transformation in the relationship between China and the West.

Meanwhile, the Chinese government sent warnings to Turkey in regard to the East Turkistan issue, which had begun to occupy more space on Turkey's national agenda than it had in the past. The Chinese government stated that the messages that Turkey had sent about East Turkistan were considered to be meddling in the internal affairs of China, and responded by indicating the international support for the PKK. Even though Ankara tried to establish a balance with intellectual bilateral relations with China and by trying to create efforts to increase Turani influence in Central Asia, the Chinese pressure yielded positive results, at least during this period of internal instability in Turkey. For example, Mesut Yilmaz, the prime minister, banned official participation in East Turkistan activities, and changed the name of a park in Sultanahmet that had been named after Isa Yusuf Alptekin, the great Uyghur leader, and banned the use of East Turkistan flags. Recep Tayyip Erdogan, the mayor of the Istanbul Metropolitan Council at the time, opposed the decision and emphasized that this was a betrayal not only of the Uyghurs, but of the Turkish world.

Foreign policy engagements in Turkey faced serious disadvantages in terms of the East Turkistan issue, due to ever-increasing commercial and political relationships with China. Therefore, the improved relationship of Turkey with China in the first decade of the new millennium meant that positive steps in the East Turkistan issue were limited. As governmental change in 2003 brought about a wind of change, both on the inside and outside, the hopes for East Turkistan once more began to lift.

The most important difference that separated this new period from the earlier one was the introduction of greater freedom in activities that were being carried out by the people from East Turkistan in Turkey. Even though the new government loosened the restrictions on participation, it was not able to make any significant progress in terms of finding a fundamental solution to the problem. As the role of Turkey in regard to East Turkistan cannot be thought of independently from her relationship with China, one can clearly see a tendency to side with the benefit in bilateral relations. Encouraging China to take steps to improve the living conditions

of the Uyghur people was considered to be the best policy at the time. However, it is clear that such a policy fell far from the expectations of the Uyghur people in the Diaspora. The basic objective of the new policy in Ankara was thus establishing common grounds to achieve the minimum expectations of both parties.

There are approximately 40 bilateral agreements and an economic relationship between Turkey and China that amounts to around 20 billion USD. Even though all these connections limit the maneuverability of Turkey, it should not prevent her from taking concrete steps to find a solution to the humanitarian problems on the common platforms in Islamic countries.

Islamic countries

The Islamic world, as with any topic that concerns Muslims, does not have a unified attitude or policy on the East Turkistan issue. In this respect, it is possible to summarize the attitudes of the Islamic countries under three headings, and in this way we can try to determine a common attitude that reflects the attitude of the 57 members of the Organization of World Islamic Conference.

a) Pragmatic approach

The countries in this group are composed of those countries which are directly under the influence of China or those which cannot support the East Turkistan issue on an official level due to their interests, but which are inclined towards the country on social level. The closest circle in this group is that created by the Central Asia countries. The strategic vacuum that has been created in the region after the collapse of the Soviet Union led Beijing to give greater importance to the East Turkistan government, as it was the neighbor to Central Asia.

The Chinese government has made moves towards the countries in this region to try to fill the vacuum in influence that resulted from the collapse of the Soviet Union. As East Turkistan is the most important area in terms of access to Central Asia, China has increased its efforts to place more people of Chinese descent in the region. Hoping to fill the strategic vacuum with the Shanghai Cooperation Organization, China has followed a policy that aims to establish economic and political stability in Central Asian countries and which has tried to establish economic influence in the region.

Fearing that the Islamic trends, which have helped the regions improve their power in a politically unstable environment, could also affect the Uyghur people in East Turkistan, China has succeeded in bringing the Central Asia countries to follow its own line, particularly in matters of security and intelligence. This is one of the reasons why many Uyghur people who are living in neighbouring countries have experienced difficult times.

In the beginning, the Central Asia countries remained indifferent to the East Turkistan problem at an official level and supported it on a public level; however, this policy was developed according to the desire of the Beijing government, as was the repatriation of Uyghurs to China. Countries in the region that were worried about protecting their unstable regimes against Islamic opposition groups took their place under China's umbrella; this meant that the Uyghurs were set adrift. Even though sympathy for the Uyghurs continues on a public level, the slippery ground of official policies has hit the Uyghur case hard.

Following a similar policy, Iran follows a fluctuating policy in East Turkistan, as this country requires the support of China for the transfer of nuclear technology transfer. Even though the Iranian media and press criticize the Chinese government about human rights violations and the assimilation policy, it is difficult to observe anything concrete on an official level that would help to improve conditions in East Turkistan.

In a similar way, another Islamic country where the East Turkistan issue has been sacrificed to strategic calculations is Pakistan. Establishing a strategic cooperation mechanism against their mutual enemy India, the Pakistani and Chinese governments have transformed this cooperation into cooperation in oppression of the Uyghur people.

Due to the economic and cultural ties that have been established with East Turkistan, thousands of Uyghur people have settled in Pakistan or travel between the two countries. The fact that any small instability in Pakistan may influence the entire region increases the interest of China towards this country. One of the mutual compromises of this interest is the forced repatriation of many Uyghur people to China in 1998. China continuously applies pressure on the Pakistani government to return Uyghur students.

Western countries have raised severe criticism against many of the human rights violations in China; however, they are more tolerant of the executions of Muslim people. Indeed, the existence of many Uyghur students in madrasahs in Pakistan has been conceived as the reason for the fundamentalist trends in the region, thus helping the West and China create an impression of a common threat.

Furthermore, China has even managed to gain the sympathy of the West after September 11 by declaring that al-Qaida was responsible for certain events and was behind the independence movement in East Turkistan.

In fact, the propaganda that claims that the Uyghurs have received training under the supervision of the Taliban has been very influential. Therefore, thousands of Uyghur students fled from Pakistan during the madrasah operations for fear of being repatriated to China; they sought refuge in Turkey and in Arabic countries, travelling through Iran.

b) Realistic approach

The realist approach, forming the second group in Uyghur policy in the Islamic world, refers to the attitude of countries who consider the East Turkistan issue to be an internal problem of the Beijing government; these countries do not think the increasing power of China allows for an alternative policy nor do they consider themselves as being connected to such an agenda. Egypt pretends that they have never heard of this problem, despite the fact that there are thousands of Uyghur students studying at schools in the country. Meanwhile, countries like Indonesia and Malaysia approach the East Turkistan problem from the aspect of China's absolute power due to the fact that they are in the direct impact area of China.

c) Idealist approach

The third approach consists of the politic arguments of the idealists. The countries where the Diaspora can carry out effective lobbying activities represent a general approach in which the Uyghur case has been significantly supported. Embracing the Uyghur issue for Islamic or historical reasons, countries such as Saudi Arabia and Turkey are open to solutions that go beyond international balances (including independence). Here publications and social activities which make clear the violations of human rights can be easily carried out.

Conclusion

The question that needs to be examined is whether it is possible to unite all these different approaches and policies under one common target. At this point, if the Islamic world moves as a bloc, as the European Union did in joint declarations published in the past, then it is possible to demand an end to human rights violations in East Turkistan and to ensure that the people here are given the right to determine their own fate.

However, the Organization of the Islamic Conference, which should be one of the most important platforms in this regard, has not made any significant moves to give support in this matter. None of the organizations that have been established by East Turkistan are members or counsellors to any platforms of the Organization of the Islamic Conference. The first move could be to receive these groups onto Islamic platforms.

After this short, medium and long term solution proposals need to be formulated under the leadership of the Uyghur lobby inside the OIC to be submitted to the approval of member countries.

Assist Prof Erkin Emet

Ankara University, Faculty of Languages, History and Geography, Department of Contemporary Turkish Dialects and Literature

Translated from Turkish by Yusuf Baybars Oncu

Reflections of East Turkistan in the International Media and the Disinformation Issue

Disinformation is a word that means rendering false information and news in order to mislead individuals and societies. It is one of the most important tools of propaganda and counter -propaganda.

Without question, the professional and ethical role of all mass media is to provide information and news. If this role shifts from informing to forming and leading, then the tools of the mass media have been perverted from all recognized professional and ethical rules. Moreover, the dissemination of disinformation and false news in order to mislead individuals and societies is an extremely unethical and amoral use of the mass media channels.

Dr. Yasemin Inceoglu, from the Faculty of Communication at Galatasaray University, defines disinformation as the dissemination of incomplete, false or implausible information to deceive a given audience about an actual state of affairs. Inceoğlu defines informing people with this type of information as explicit disinformation, while rendering information without any identification of sources, or with a false source, is implicit disinformation. Inceoğlu states that it is difficult to make judgements about the quality or quantity of disinformation; however, disinformation can be defined as lying to achieve political targets or goals.

The art of disguising lies

Governments often make great efforts to render incomplete or false information in order to legitimize their policies. Distorted news reports or disinformation provided to the public increase twofold during times of war or similar chaotic social events.

The People's Republic of China has made huge efforts to legitimize and justify their occupation in East Turkistan over the past 61 years. It is possible to say that the Chinese Communist Party has been successful in forming public opinion about the occupation of East Turkistan through their television channel CCTV, as well as 56 other television stations and thousands of central and local media channels. Chinese public opinion regards East Turkistan as their own territory; it is as a direct result of this that the Chinese carried out demonstrations during the events of July 5, at which they chanted slogans like: "Uyghurs out of Xinjiang; Uyghurs go to Turkey!"

Even if over the last 61 years disinformation has not had an effect on the Uyghur Turks, after the events of July 5 in Urumchi the Chinese government has targeted the World Uyghur Council and Rabia Kadir, declaring them to be criminals. Although the Chinese government claims that they have sound evidence establishing that these events were ignited by Rabia Kadir, the Chinese have yet to produce any evidence that would legitimize the massacre committed. Even though the Chinese Communist Party has itself confessed, through statements and reports, that they do not have sound evidence, the claims they put forward have had a significant impact on Chinese public opinion and most of the international community. Many Chinese people still believe that the Chinese Communist Party was right and that the targeted community presented a threat to their security. The disclosure of some hidden facts after the events of July 5 in Urumchi has revealed that the Chinese administration is adept at providing disinformation. The Chinese media has helped bring the lies of the Chinese government to the people. CCTV, one of the largest media organs in China, and daily newspapers such as *The China Daily News*, *Renmen Rebao* (*The People's Newspaper*) and *Guang Meng Ribao* (*The Light Newspaper*) have published and broadcast the claims of the Chinese Communist Party, declaring that all Uyghur people are criminals. The most serious issue here is the attempt to depict all Uygur people as "terrorists" to international public opinion.

The use of disinformation in China as a state policy

Rupert Cornwell, correspondent for *The Independent*, suggests that using disinformation as a state policy dates back to the October Revolution in Russia

in 1917; he underlines that one of the leading institutions to operate in fields of propaganda and disinformation was the Comitern, founded by Lenin in 1919 to disseminate the ideals of the Russian Revolution through all possible channels. Stating that disinformation activities were later carried out by the KGB, Cornwell gives the example of the KGB accusing the USA of using biological warfare during the Korean War in 1952 and similarly disseminating information in the media of developed countries in the 1980s about the production of AIDS by the USA as a means of biological warfare.

Due to the fact that the People's Republic of China has imitated the USSR in all her institutions, the first action taken by the Chinese Communist Party to this end was the establishment of the Xinhua News Agency.

The Xinhua News Agency was the first large-scale news agency in the People's Republic of China. It was established on July 7, 1937. The Xinhua News Agency, with branch offices in the Chinese army, has representative offices in 33 regions and provinces domestically, and in more than 120 countries abroad. It also publishes more than 20 daily newspapers and journals domestically.

The People's Daily Newspaper is an official newspaper that is directly controlled by the Central Committee of the Chinese Communist Party; it was established on June 15, 1948. The Chinese government claims that this newspaper is one of the top ten influential newspapers in the world. On June 20, 2008, marking the 60th anniversary of the establishment of the newspaper, the Chinese president, Hu Jintao, paid a special visit to the workers of the newspaper. Hu Jintao stated that at this turn of a new historical era, the newspaper was the spiritual force and ideological weapon of the state.

Chinese Central Television Station was established on the May 1, 1958 as "Beijing Television Station". It started broadcasting on the September 2, and continued broadcasting under the name of the Chinese Central Television Station on May 1, 1978. CCTV, which is the largest television station in China, has 26 regular, 12 paid and 28 internet television channels, making a total of 56 television channels. The total number of workers at the station is more than 10,000; 4,317 of these are members of the Communist Party. The CCTV has representative offices in 14 regions in the world, and has agreements with 208 media corporations in 134 countries.

The Central People's Radio Station is the National Radio Station in China. It was established on the December 30, 1940 when the Chinese Communist Party was struggling domestically against the Chinese Republic, governed by the Nationalist Party, and was fighting a guerrilla war against the Japanese occupation forces.

According to official Chinese data last year, the total number of newspapers operating at international, domestic, provincial and metropolitan levels is 1,938, whereas there are 9,468 weekly magazines and journals, and 296 television stations that broadcast in various fields. It is predicted that the number of radio stations is nearly three times that of television stations. How these active media corporations are controlled and managed is a frequently-asked question. In order to gain a satisfactory answer to this question, one would have to analyze the relationship between the management of the Communist Party and the media.

The propaganda department of the central committee of the CCP

One of the first regulations of the Communist Party in China after taking over control of the government in continental China was the direct expropriation of the means of mass communication. The expropriation process was realized by annexing all means of mass communication directly to the propaganda department of the Central Committee of the CCP.

The propaganda department of the Central Committee of the CCP is an important political institution that aims to transmit the ideological practices of the CCP through the means of domestic mass media. The propaganda department of the Central Committee of the CCP was established in 1924 when a guerrilla war was being fought for the leadership of the CCP. It was closed down during the Cultural Revolution, which was begun by Mao Zedong, 15 years after the Communist party had come to government. After the death of Mao and the end of the Cultural Revolution, that is, in October 1977, the propaganda department resumed its activities under the same institutional title.[1]

The Hierarchical Order:

The Propaganda Department of the Central Committee of CCP (Capital)

The Provincial CCP Committee and Propaganda Department (Provinces)

The Metropolitan CCP Committee and Propaganda Department (Cities)

The Regional CCP Committee and Propaganda Department (in the building for the Regional CCP Services)

There are also CCP committees and propaganda departments in various public offices within the provinces, cities and regions.

Administratively, all media institutions that operate domestically are affiliated to a higher media institution. For instance: radio and television stations are affiliated to the directorate general for radio and televisions in the capital; however, they are monitored and controlled by the propaganda departments in accordance with the political hierarchical order.

Disinformation during the events of July 5 in Urumchi

The first statement by the authorities in the Xinjiang Autonomous Uyghur Region was as follows: "This is a violent event that has been organized with the help of external forces. The World Uyghur Council, chaired by Rabia Kadir, is behind these events.[2] Most of the Uyghur people who began these events have come from the Kashgar and Hoten regions of East Turkistan (a distance of 1,500 kilometres), where separatist movements are frequent."[3] The deputy secretary general of the Chinese Communist Party in the Xinjiang Autonomous Uyghur Region[4] and the Chairman of the People's Government of the Autonomous Uyghur Region, Nur Bekri (an Uygur Turk) stated in a televised speech on July 6, 2009 that these events have stemmed from conflicts between Uygur workers and Chinese workers in a toy factory in the city of Shaoguan in the Guangdong Province. Nur Bekri also reported that three external forces provoked the people to pour into streets in response to the conflict in the toy factory in Shaoguan, and that they called on people via cell phones and the Internet to make demonstrations in Urumchi Nanmin and People's Square. Nur Bekri said that Rabia Kadir telephoned Urumchi to provoke people to begin these events in Urumchi on the July 5. He also claimed that the Uyghur web-site, www.biliwal.com was used to provoke the people.[5]

The Chinese media first presented this statement to the international media. Thus disinformation was used concerning the start of the events. There is no mention in the speech of how the Chinese troops quelled the peaceful demonstration on the People's Square.

Response of the World Uyghur Council

The chairperson of the World Uyghur Council, Rabia Kadir Hanım, stated that she was not responsible for these events and denied the accusations made by Nur Bekri. She claimed that the Uyghur people had organised a peaceful demonstration in reaction to the oppression inflicted by the Chinese government. Rabia Kadir Hanım went on to say that tens of thousands of Chinese workers in the toy factory in the city of Shaoguan in Guangdong Province had attacked the Uyghurs, killing many Uyghur youths; in response, the Uyghur youths held a demonstration demanding that the Chinese government find the perpetrators of these homicides.[6] The World Uyghur Council stated that the Chinese administration had violently dispersed the peaceful Uyghur demonstrations by opening fire on the crowd, and after this the event deteriorated and became an ethnic conflict. Rabia Kadir Hanım made the following statement concerning this issue: "The reason why these events happened is the ethnic discrimination policy that China has pursued for many years. The Beijing administration has forced many Uyghur young people to migrate to the interior of China while also encouraging Chinese people to migrate into East Turkistan. It is not I, but the Chinese administration that has done this. Under the Chinese administration the Uyghur people have been deprived of their human rights, of democracy and freedom of religion, and are treated as second-class citizens in their own land.[7]

A Uyghur youth, who preferred to remain anonymous, provided information to television stations in Turkey concerning the true aspect of the event via live telephone connections. He reported to the correspondent of Radio Free Asia, a radio station broadcasting in East Turkistan, as follows[8]:

"I participated in these events. Right now I am walking around the area where this event took place. Currently there are Chinese soldiers everywhere. We, three hundred students, organised a peaceful demonstration to demand that the Chinese administration find those who killed the Uyghur workers in the toy factory in the city of Shaoguan in the Guangdong Province on June 26. Chinese troops used bullets and grenades to disperse the crowd. I saw seven people fall down, and they arrested many of our friends; after this the peaceful demonstration turned into an ethnic conflict. Now, the Uyghur people are fighting the Chinese soldiers in the backstreets with sticks in their hands. Many Uyghurs have been killed."

Erkin Tarim, the RFA correspondent, asked the following question: "The Chinese Government claims that the events broke out due to the provocation of Rabia Kadir Hanım. Do you have any contact or relation with Rabia Kadir Hanım or the World Uygur Council?"

The youth, who preferred to remain anonymous, answered as follows: "We have absolutely no contact or relation to this body. We have only just heard the name of Rabia Kadir Hanım. We have no information about the World Uyghur Council, or what it is. We just carried out the demonstrations to demand that the government find those who had killed the Uyghur workers in the toy factory. However, they dispersed us with weapons. Could you please tell me where else in the world could such a thing happen? China is connecting this matter to external forces in an attempt to cover up the policy of genocide that it uses against us. Any such accusation by the Chinese administration is totally groundless."

A European citizen -who remains anonymous- observed the events of July 5 and gave the following answer to the question posed by the Radio Free Asia correspondent, Erkin Tarim:

"The Chinese are taking away the wealth of our land, and they leave nothing for the Uyghur people. The Uygur people have no employment. The Chinese do not recognize the right of the Uyghur people to live. Moreover, they are forcing Uyghur youth to move to inner parts of China where the Chinese workers are paid 3,000 Yuan (430 dollars) monthly, while the Uyghur workers are paid only 300 Yuan (43 dollars). What can they do under such circumstances? The Chinese government has degraded the honour of these people -both men and women- by forcing them into the interior of China. Do you understand what I am saying? The Chinese rape even boys. Did these youngsters move to these places willingly? No. My father helped some of these youngsters, who escaped back after such experiences, to find jobs here. All these events are true; I have witnessed them myself."

The Chinese media claims that Uyghur and Chinese people live together in peace and prosperity, but that external powers, jealous of this peace and prosperity, have ignited such events. Moreover, the Chinese media has gone so far as to write that the events of July 5 in Urumchi were kicked off by Memhet Kadir, the brother of Rabia Kadir.

The Chinese media still strictly adheres to the policy of not reflecting the truth of domestic and international situations in the East Turkistan issue. Due to the transparency policy that was introduced by China in the 1980s, the oppressive policy that China has pursued against the people of East Turkistan has begun to be reported and to find its place in the international media. For instance:

On February 5, 1997, people who were praying in their houses on the holy night of Al Qadr in the city of Gulca in the northwest of East Turkistan were taken to military stations, where they were tortured to death; their bodies were then handed over to their families. Hearing about this event, people became enraged and poured into the streets. A group consisting of family members and other people marched on the government building to make a complaint about these homicides; this group grew as it went. The group placed children and women in front to demonstrate that they had no intention but to make a complaint to the government; finally the group arrived at the government building. However, Chinese soldiers opened fire on the group, disregarding the innocent children and women in the front. This event quickly escalated and turned into a conflict. Young Uyghurs, with nothing but sticks in their hands, were brutally killed.[9] Furthermore, the Chinese troops conducted operations on all houses in Gulca, and arrested all young people -irrespective of whether they had been involved in these events or not; these were either killed or imprisoned. Some of them have never been heard of again. Due to the fact that the prisons were overflowing at that period, even school buildings were turned into prisons. But this was not enough! Some of the young people who had been arrested were put into deep-freeze meat storage containers or brutally killed. They killed people by freezing them, pouring cold water over them in weather that was -30 degrees. In addition to this inhuman violence, they seized and executed young people who had managed to escape to the neighbouring country, Kazakhstan.

Although China took very strict measures to prevent the leakage of the true nature of these events, a foreigner was able to bring video-recordings of what had happened to the Kyrgyz capital, Bishkek; he sold the videos to Ilgar Alptekin, the manager of the Turkish Airlines Office in Bishkek. Ilgar Alptekin sent the video-tapes to Turkey and the Turkish television channel ATV broadcast them in Turkey. Thus, the East Turkistan Issue began to attract the attention of international organisations, such as Amnesty International and Human Rights Watch in

Asia. In particular, Amnesty International has issued four comprehensive reports concerning the violations of human rights in East Turkistan to date. The Annual Human Rights Report of the USA has begun to give a large amount of space over to the Uyghur issue.

As China continues to use disinformation concerning the East Turkistan issue as an important state policy, via her great media power, the Uyghur Turks in the Diaspora are struggling to oppose this policy with whatever they have to hand under severe restrictions.

Endnotes

1 Dr. Şevket Nasir, Associate Professor, Reflection of the July 5 events in the Chinese media, a presentation delivered at the symposium on Eurasian Dialogue: Past, Present and Future of Uyghur Turks, held at Maltepe University on Eurasian Dialogue 05.12. 2009.

2 乌鲁木齐打砸抢烧事件造成140人死亡，816人受伤．中新网（2009年7月6日）．于 2009年7月7日 查阅．

3 参与打砸抢烧分子相当一部分来自喀什、和田等地．中国中央电视台（2009年7月11日）．于 2009年7月14日 查阅．

4 Xin (New), Jiang (Land), Xinjiang means "new lands".

5 新疆维吾尔自治区主席努尔·白克力谈乌市打砸抢烧严重暴力犯罪事件，央视网，2009年07月06日.

6 www.rfa.org/uyghur, 08.07.2009.

7 www.rfa.org/uyghur, 07.07.2009.

8 www.rfa.org/uyghur, 08.07.2009.

9 Ahmet İgemberi, "Şerkiy Türkistan Türk Dünyasining Kanlik Yarası", *Taklamekan Uygur Neşriyatı*, Istanbul 2000, p. 134.

Atty Gulden Sonmez
IHH Humanitarian Relief Foundation, Member of Administrative Board

Translated from Turkish by Selcuk Yatkin

The Struggle in East Turkistan and Non-Governmental Organizations

Non-governmental organizations (NGOs) which have achieved numerous large-scaled and successful activities in miscellaneous areas are almost as mighty and challenging as governments, thanks to the union of forces and the spirit of cooperation they have achieved today via developments in communication technology. We are no longer surprised when we see a non-governmental organization in areas where governments are not involved.

Many states and governments are aware of the powers that non- governmental organizations can take advantage of and how they are able to make public cases of individual violations and gain public support. In particular, the non-governmental organizations that operate in humanitarian aid and relief have become the life buoys and provide fresh air for the victims of the humanitarian crises that have been experienced in the recent past. Many states have caused great humanitarian crises by virtue of their sovereignty principles, using state forces; it is only the intervention of non-governmental organizations (NGOs) that has prevented more serious consequences in terms of humanity. This process has made it obligatory to create a common language between the international and national official/governmental branches and the non-governmental organizations[1] so that a proper legal ground in terms of states and international mechanisms can be established.[2]

When we analyze the data that has been released despite the walls that have been erected and the communications restrictions imposed by the Chinese government in regard to the violations that China has committed against the people of East Turkistan, we can easily see that there is a systematic humanitarian crisis that has been produced against the people of East Turkistan and which has continued for years. Even though these crises have yet to appear on the international agenda

frequently enough, the ongoing human rights violations in the region are indeed urgent and serious enough to stir up the entire world. To expect governments and the United Nations (considering that China is a founding member of Security Council with voting rights) to come up with a solution is a forlorn hope. Even though the people of East Turkistan, dispersed and oppressed, are trying to make the world aware of their sufferings, despite extremely challenging conditions and limited opportunities, and even though Amnesty International and the Human Rights Watch have released two reports a year, the interest of the international society has yet to be attracted. Economic relations with China and commercial concerns play an important role in determining the policies of governments in this issue. This indeed is not something that is totally foreign to us. Humanity has passed through the same test in Palestine, Iraq, Bosnia, Chechnya and Afghanistan; this will continue. It is a pity that human rights have been sacrificed to the benefits of government interests, despite the existence of long-winded documents on human rights. Countries who are members of the "Union of Interest" prefer to remain silent in the case of humanitarian problems that have been raised with other member states; so is it surprising that they are less than sensitive to a human rights problem experienced in a non-member country?

The position of the USA in regard to the situation in China constitutes a good example of this situation.

Non-governmental organizations in East Turkistan struggle

Non-governmental organizations conduct activities in various spheres of the life. Non-governmental organizations can do a lot for the people of East Turkistan who experience problems in political, social, cultural, economic and almost in all fields. Nevertheless, the obstacles before people of East Turkistan for establishing civil social structuring and organization primarily on human rights and the role of these non-governmental organizations constitute the main topic of this study. We will try to analyze non-governmental organizations under three main topics in East Turkistan struggle. In first category, we will analyze organization of the non-governmental organizations in China and the problems encountered by these organizations. Secondly, we will evaluate non-governmental organizations supporting East Turkistan in its struggle and also we will evaluate the position of

Turkish non-governmental organizations in respective struggle.

Civil society organizations in China and the problems encountered

The Chinese constitution has assigned a chapter to human rights and freedoms and has identified the rights of the individuals under this chapter.[3] The Chinese constitution also ensures and safeguards the right to establish associations. However, this provision of the constitution is restricted, like other provisions, by the laws and practices in a manner that completely eliminates the right.

This issue is also one of the primary problematic areas in which the Chinese people are exposed to intensive pressure. Moving from the socialist mentality and system, China has prioritized protecting the existence of the state by considering community rights to be more important than individual rights, and by perceiving any organization, regardless of its field as a threat to the existence of the state and to Communism, thus trying to put down such attempts in a decisive manner.

The situation is much more serious for the people of East Turkistan. The National Regional Autonomy Law was enacted on May 31, 1984 and put into force on October 1, 1984. As a general law of the country, it is intended to ensure unity and solidarity in the country; the basic principles for the implementation of the law are socialism, the leadership of the Chinese Communist Party, loyalty to the democratic dictatorship of the people and the Marxism-Leninism-Mao Zedung ideology.[4] Like the constitution itself, the National Regional Autonomy Law depends on the Chinese Communist Party for its implementation and supervision. Due to the underlying central ideology, no idea can be expressed that is not that of the Chinese Communist Party; regardless of the number of rights and freedoms that seemingly exist in the country, the freedom of organization has not been provided with an environment in which it can survive. The Chinese Communist Party is the supreme body and it defines the objectives and supervises the realization of such objectives for any organization or mechanism.[5] Lengthy reports of human right violations in China, reporting activities conducted over recent years, have been prepared, particularly by international human rights organizations; these have reported on very unfavourable conditions and the annual reports prepared by the State Department of the USA has pushed China to make some changes. After facing some opposition, particularly in the UN and

in the international arena, because of the human rights violations in the country, the Chinese government has taken some half-hearted measures. For example, the government has promoted academic research and discussion on the concept of human rights in a limited manner since 1991. In 1993, the government established the "Human Rights Research Association of China" as a "*NGO*". The activities of the association mostly focused on correcting China's image in the international arena and responding to criticisms raised against China in regard to human rights violations.

Therefore, if we take into account the oppressive and threatening policies applied by the Chinese government, it does not seem possible to talk about the existence of organizational freedom in China. However, it would be useful to describe the existing legal status in China for such organizations in order to understand better why the Chinese have remained silent during the situation in East Turkistan and in response to the criticisms of international organizations.

China is a country where social organizations are under the monopoly of the state. Establishing a NGO in China is a very strict process, starting from the time of applying. All activities concerning civil organizations are managed by the ministry of civil affairs. Any NGO requires a permit from the ministry of social affairs to carry out activities; this is only given after a very long and detailed series of investigations. A NGO in China cannot organize an event or activity for East Turkistan, even if the respective event or activity is humanitarian aid. In China, a NGO can have one of three different types of structure that are in compliance with the law. An NGO can be a foundation, a social organization or a non-profit organization. Even if these organizations are not directly connected to the Chinese government, they are constantly under the supervision and are oppressed by the state authorities and surveillance mechanisms in keeping with the national legislation.

According to the law, a NGO has to find a ministry to sponsor its registration. This is fairly difficult to do in China, because the ministries are not willing to be connected with any controversial organizations. An organization that has been turned down/or not registered by the ministry of civil affairs does not have the right to question this decision. Furthermore, NGOs can only be established by Chinese citizens and legal entities in China. However, there are some rumours reporting that China is undergoing a process to revise these restrictions.

All civil projects/initiatives are subjected to inspections conducted by the government bodies that are responsible for civil affairs and which also have judiciary power.

In recent times, some international NGOs, trade and industry associations, foundations, and educational institutions have become interested in China. Numerous well-known international NGOs are now operating in China. The leading international NGOs that are operating in China are the International Youth Foundation, Save the Children, Red Cross, the Salvation Army, the Wildlife Conservation Society, Greenpeace, AIDS Foundation, Habitat for Humanity, Christian Action, Islamic Relief and the World Bank/IMF Staff Marco Polo Society.

Pressure against civil organizations imposes stricter restrictions and greater pressure on the applications from various religious sections, especially those of Muslims. Including most of the fundamental rights found in UN Conventions in its own Constitution, China began to produce new excuses, using the "fight against terrorism" concept, particularly after September 11. A worldwide campaign against terrorism has provided a very powerful cover for implementing an even more oppressive regime in East Turkistan.

Even though other Chinese citizens have greater religious freedom, the Uyghurs meet oppression in their religion, which is used as a means for controlling them, much like the case for Tibet.

Brad Adams, the director of Human Rights Watch, Asia Division, has reported that the Chinese government has implemented an overwhelming anti-religious policy of oppression against the Muslim Uyghur people in China under the excuse of anti-separatism and anti-terrorist measures.[6] The report "*Religion Oriented Pressure Exerted against Uyghurs in Sincan*" consists of 114 pages and is based on Party and government documents, as well as local legislation, the official gazette and interviews held in Sincan. The report reveals a complex structure of laws, regulations and policies that deprive the Uyghurs in Sincan of their religious freedom and the right to organize, gather and express their ideas. The policies and laws in China do not permit religious activities and beliefs, even in schools or at homes. One official document even states: " parents and legal guardians are not to allow minors to join in religious activities."

The religious controls can even extend to intervening in organized religious activities, people's prayers, as well as schools, cultural organizations, publishing

houses and even physical appearance and behaviour of th eUyghur people. The state authorities regularly examine the imams to understand their political points of view and instruct them to carry out "self-criticism" sessions. They exert inspection on the mosques, dismissing religious teachers and students from the schools, and control the literature and poems in terms of political attitude; any dissatisfaction in the practices of the Beijing government is considered to be paramount to "discrimination" which is a crime against state security that can be punished with the death penalty. Respective reports reveal documentation of some cruel practices; these are considered to be "official secrets". "These documents used to circulate only between the party and the government, as they considered extremely sensitive documents" said Adams. "These documents were arbitrarily used in order to create a legal basis for targeting Uyghurs, preventing them coming together and talking about and expressing the problems they were encountering or expressing their cultural identity in an independent manner."

One such reports reads: "A manual that is used for the inspection of religion matters in Xinjiang contains open-ended "offences" which enable officials to deny religious freedom in any form. Samples of respective offenses can be listed as: "using religion to encourage separatist elements and reactionary elements, to carry out other activities that are harmful to the good order of society, the production, life, and to be involved in criminal activities." Any item to be published (including news and articles) that is related to research or appraisal of Islam must uphold the Marxist point of view of religion, and use the yardstick of the religious policies and regulations of the party and the government. An article co-signed by the vice-director of the Xinjiang Re-education through Labor Bureau reveals that as of 2001 almost half the detainees who were serving time for crimes of separatism or religious-linked offenses were detained on charges of "[belonging to] illegal organizations and [engaging in] illegal religious activities." "The supervision on religion is so oppressive in Xinjiang that it creates a legal network which enables the official authorities to arrest and arrest almost anyone they want to see as a target" says Hom.

The Human Rights Watch Committee and the Human Rights Organization in China have made calls for pressure to be applied to China in order that the government put an end to these restrictions and abandon discriminative policies and implementations that have been imposed against the Uyghur people. The

organizations have also underlined their objections and opposition to assumptions that see all separatists as being guilty of and connected with international terrorism.

"No country should cooperate in the return to China of Uyghurs who have been accused of crimes, including terrorism, until the proper treatment of returnees can be independently monitored and their rights to a fair trial assured." said Adams. "Considering the criminal record of China in the past, there are serious reasons for fearing that people may be subjected to torture or may even be given the death penalty if they are returned to China."

China states that they support democracy and human rights policies that are not in contravention of the historical and national identity and which contain relevant conditions. Any activity that may threaten the integrity of the country or internal stability is considered to be directed against the majority and such acts shall be considered as terrorist cases that are in contravention of the Chinese style of democracy.[7] However, China still maintains a place on the international agenda with the large number of executions held every year in the country.

With the manifest problems in social, political, economic and cultural aspects of life in China, the original solutions proposed by international NGOs and commercial enterprises in the private sector has made the establishment of NGOs popular in China; NGOs can play an important role in the development of China if this is actually the desire of the Chinese government.[8]

NGOs working for the East Turkistan issue

The people of East Turkistan have undergone major migrations in recent years in response to the oppression they face in their country. In particular, neighbouring countries and Turkey, Australia, Canada, USA and European countries have all received migrants from East Turkistan. In addition to being able to establish a new life for themselves and their families, these people are trying to preserve their identities, to preserve their culture and traditions and to reclaim their homelands that have been occupied by China. These efforts have led to the Uyghurs establishing organization in the countries where they are living and establishing platforms and umbrella organizations to ensure solidarity.

The USA and European countries have accused China of human rights violations and have put pressure on China to take effective measures in these

matters. Moreover, the USA and European countries allow and support the activities of organizations that support the independence of minorities in China.

In Western countries, the East Turkistan issue is generally dealt with by international human rights organizations and NGOs that have been established by the people of East Turkistan who are exiled from their homeland.

In addition to Turkey, the people of East Turkistan have set up organizations in America, Europe and in the Turkic republics, in particular, in Kazakhstan in an attempt to bring the East Turkistan problem onto the agenda.[9]

Uyghurs who live in Australia, the Russian Federation, Canada, Egypt, Saudi Arabia, Australia, Pakistan, Afghanistan, Sweden, Switzerland and the United Kingdom organize events and activities in order to free East Turkistan from Chinese oppression.

International human rights organizations, such as Human Rights Watch and Amnesty International, have expressed concerns about human rights violations in East Turkistan and the inhumane practices implemented in the country on various occasions, trying to bring these matters onto the international agenda. The efforts made by both organizations and the reports they have published have been the most effective studies to date.

The World Uyghur Youth Assembly was established in Germany by Uyghur youth; they organized the First World Uyghur Youth Assembly in Kazakhstan in 1996. The Second World Uyghur Youth Assembly met in Turkey from November 12 to 15, 1998 and a statute book composed of 53 articles was accepted during the assembly. China is very concerned by this assembly and has declared it to be a "terrorist organization", naming Doklun Isa, the head of the assembly as a "terrorist", using the events of September 11 as their justification. China's attempt has been partly successful in terms of banning the activities of the assembly. Later the World Uyghur Youth Assembly became affiliated with the East Turkistan National Assembly, and the efforts of Ertekin Alptekin. The East Turkistan organizations abroad organized an assembly in Munich (Germany) on April 19, 2004, at which it was decided to establish the East Turkistan Congress through uniting under one umbrella.

The World Uyghur Congress is an international organization that represents the common interests of the Uyghur people in the Diaspora. The World Uyghur

Congress was formed with the merging of the East Turkistan National Congress and the World Uyghur Youth Congress in Munich (Germany) on April 16, 2004. The objective of the World Uyghur Congress is to encourage the determination of the political future of the Uyghur people in East Turkistan in a violence-free, peaceful and democratic manner. The WUC is a democratic organization. The WUC leaders are chosen from among the general board in a democratic manner. Each cabinet serves for 3 (three) years.

The first general assembly of the WUC was held in 2004 and Erkin Alptekin was elected to as chairman. He parted ways with the WUC at the second general assembly, also held in 2004. The second general assembly of the WUC has held in Munich (Germany) from November 24 to 27, 2006 and all delegates unanimously selected Mrs. Rabiye Kadir to be the chairman of the WUC. The third general assembly of the WUC was organized in Washington DC from May 21 to 25, 2009. Delegates and observers attended from Australia, Belgium, Canada, Denmark, France, Germany, Holland, Japan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Norway, Sweden, Turkey and the United States of America. Mrs Rabiye Kadir, the leader of the Uyghur international human rights and democracy movement, was once again elected as chairperson of the WUC by a unanimous vote.

Major non-governmental organizations that work on the East Turkistan issue in various parts of the world are listed in the table at the end of this paper. Detailed information can be obtained about the activities of these organizations by visiting their websites given in the table.

NGOs working for the East Turkistan issue in Turkey

Upon the invasion of East Turkistan in 1949, the Uyghur Turks in the Diaspora migrated to Turkey through India, Pakistan and Afghanistan; they have continued their struggle by organizing in this country.[10] The following section includes general information about the NGOs that deal with the East Turkistan issue in Turkey. The youth movement started to accelerate, particularly after the arrival of East Turkistan students in Turkey in 1987. The World Uyghur Youth Assembly was held in Kazakhstan in order to turn this movement into an international organization. When the world began to focus on East Turkistan with the Gulca case in 1997, representatives from 26 East Turkistan foundations

and associations met in Istanbul and established an umbrella structure, called the National Centre. At the same time, China announced that Turkey was supporting Gulca and similar events that had occurred in East Turkistan; the Chinese government requested that the Turkish government prohibit the activities of East Turkistan organizations in the country during the frequent visits to Turkey by Chinese officials. On the eve of the 1999 elections, Turkey enacted Communiqué No. 1998/36, December 23, 1998, which restricted the activities of the Uyghur in Turkey. The communiqué enacted by the government of Mesut Yilmaz prevented activities of Eastern Turkistan organizations in Turkey, prohibited the of the blue flag with a moon and star in activities organized for East Turkistan and banned politicians and state officials from joining in such activities. In line with this strategy, the Uyghur people changed their strategy and decided to continue their efforts in Europe. The communiqué was repealed after the events of July 5 in Urumchi with another communiqué, No. 2009/15, in September of the same year.[11] The Chinese government has managed to suppress many activities held in support of East Turkistan in Turkey by using the former communiqué before the introduction of the latter. [12]

There are various East Turkistan associations and foundations that are now operating in Turkey. In this section, we will try to give some general information about these organizations.

East Turkistan Migrants Association[13]

The very first East Turkistan association established in Turkey, the East Turkistan Migrants Association was founded by Isa Yusuf Alptekin and Haci Osman Tastan in 1960. Among its members were members of Kyrgyz and Uzbek nations as well as Kazakhs and Uyghur Turks. The association attained a nonprofit organization status with Decision No. 4322 of the Council of Ministers, 12.04.1993. The Association defines its objective as "working to include the people of East Turkistan who have migrated to Turkey from East Turkistan into the Turkish community." The Uyghurs left the association as a result of internal problems raised in the association after the death of Isa Yusuf Alptekin. Today, the association maintains their existence under the management of the Kazakhs of East Turkistan. After the establishment of the Kazakhstan Republic after the dissolution of the Soviet Union, the Kazakh government called all Kazakh people

in the world to return to Kazakhstan with the promise of citizenship, homes and jobs; this approach led to a considerable decrease in the level of interest by the Kazakh people in East Turkistan. Thus, the weight of East Turkistan problem has remained on the shoulders of the Uyghur people. The Migrants Association has also felt the impact of this change. They are now trying to find a role in solving the East Turkistan problem by encouraging the former population of the country.

East Turkistan Culture and Solidarity Association[14]

This association was established by Uyghurs living in Turkey on 22.05.1989. The basis of the association is formed from people from East Turkistan who are living in Kayseri. The association works in Turkey to solve the East Turkistan problem; their objective is "to inform the public about the consequences of the Chinese invasion in East Turkistan, to share the culture of East Turkistan, which dates back thousands of years, with Turkish nation and to improve solidarity and cooperation in the migration and transmigration of the people of East Turkistan." It can be observed that the power of the association increased after Seyit Tumturk, the chairman of the association, became deputy chairman of the World Uyghur Assembly.

East Turkistan Education and Solidarity Association[15]

This association was established in Istanbul by Turkish youth who had completed their education abroad. The founders of the association expressed their objective as follows: "The young people who have established this association have long desired to find a remedy to the physical and spiritual sorrows of the people of East Turkistan, who have suffered under the oppression of Communist China. They are well aware that this is only possible by saving the spiritual world of the people, that is, by filling their hearts with faith, science and wisdom. Thus, the name of the Association is to be "Maarif" (Education). The Communist China regime is powerful and cunning and they are trying to eliminate the Muslim East Turkistan population, one by one. The alarms bells are ringing throughout the sky of the homelands.

"It is difficult enough to prevent cruelty and to stand against Chinese oppression. The idea is that unity brings strength and "Solidarity" has been added to the title of the Association. Thus, a gleam of hope has appeared for the salvation

of the people of East Turkistan and the "East Turkistan Education and Solidarity Association" has been established. Muslims are the sisters and brothers of other Muslims and Muslims are like the organs of a body. It is necessary that there is unity if the objectives in the services undertaken are to be reached. To provide such services is challenging. Therefore, a human being needs their brothers. As our Prophet Hz. Muhammad (pbuh) said: "Whoever makes a blessing easier is blessed to the same degree as he has preformed the original action." The Association performs activities to publicize the East Turkistan issue throughout the Islamic world and tries to solve the problem with an Islamic approach.

East Turkistan Solidarity Association[16]

Stating that they are under pressure, subjected to violence, deprived of human rights and justice, and that their national existence and cultures have been endangered to the risk of extinction, the representatives of East Turkistan met in Istanbul from December 12 to 14, 1992 to establish the East Turkistan Solidarity Association. The purpose of establishing the association was:"To inform the whole world and the conscience of humanity about the justified uprisings of the people of East Turkistan, their desire to enjoy a free and independent life, as well as to underline that implementations that are intended to destroy the physical and cultural existence, and the national identity of the people of East Turkistan are all threats against the humanity, world peace, international fraternity and principles of cooperation, and finally to gather together a noble people, enterprises and organizations that have devoted themselves to peace, justice, freedom, international tolerance, affinity and cooperation in the justified case of the people of East Turkistan." The East Turkistan Solidarity Association does not actively operate.

East Turkistan Foundation[17]

This foundation was established by Isa Yusuf Alptekin. The foundation carried out important and effective studies that represent the people of East Turkistan in Turkey. Even though the foundation is not as active as it was in the past, Uyghur students and supporters organize various events and conduct a number of studies.

East Turkistan Youth and Solidarity Association

The foundation was established in 2006. The association is a young and dynamic one that was established by the children of Uyghur families who were

born in Istanbul. Aiming to raise awareness in Turkey and the international arena about the East Turkistan problem, the association organizes protests, press meetings and celebrations and commemorative events.

In addition to the organizations established by the people of East Turkistan, there are other foundations and associations that work for the refugees and support the people of East Turkistan; some do this a nationalist perspective, while others work from an Islamic basis, in particular the Foundation For Human Rights and Freedom and Humanitarian Relief (IHH), the Association of Human Rights and Solidarity for Oppressed People (MAZLUMDER), and the Association for Solidarity with Refugees.

Foundation for Human Rights and Freedoms and Humanitarian Relief[18]

Organizing activities, particularly in war-zones or post-war situations, disaster regions, or in countries and regions that are suffering from famine (almost 120 countries in total), the IHH Humanitarian Relief Foundation also carries out human rights activities and humanitarian relief activities for the people of East Turkistan. Aiming to establish and spread justice throughout the world and to allow people to live in respect by providing humanitarian relief services to the needy and oppressed under the principle of fraternity, to spread good deeds and prevent oppression everywhere in the world, regardless of the location, the IHH Humanitarian Relief Association conducts activities to prevent any policy, activity or intention that is aimed at depriving people of their fundamental rights and freedoms and/or leading them into a life of oppression and need. Following this mission, the association conducts various activities for East Turkistan. Some of the activities conducted for East Turkistan can be listed as supporting East Turkistan organizations, publishing books, broadcasting films and television programs and documentaries, organizing panels, symposiums and similar events, holding press conferences, rallies and demonstrations, preparing reports and raising awareness in the world.

The foundation also provides humanitarian aid to East Turkistan refugees in Turkey and other countries as well as The people of East Turkistan who are in need in their homelands. Protecting orphan children in East Turkistan, IHH Humanitarian Relief Foundation meets education, health care, clothing, food, etc fundamental requirements of the orphan children.

Association of Human Rights and Solidarity for Oppressed People (MAZLUMDER)[19]

Operating in human rights since 1991, the Association of Human Rights and Solidarity for Oppressed People perceived the cases in East Turkistan as oppressive and violent acts; in response they organized activities for the people of East Turkistan and those who had immigrated to the other countries. The association has issued many press releases about the East Turkistan issue. Providing legal support for the problems experienced by people from East Turkistan who are living in Turkey, MAZLUMDER has organized a series of events in protest to the events of July 5 in Urumchi and has made applications to Turkish and international bodies. Official complaints raised by the directors of MAZLUMDER regarding the people who were massacred in Urumchi resounded through the world media and press. The association applied to the public prosecutors' office to start litigation against Hu Jintao (the President of China), Wen Jiabao (the Prime Minister of China), Meng Jianzhu (the State Council, Member of the People's Republic of China and Minister of Public security), Chen Bingde (Head of Staff for the Chinese People's Liberation Army) Nur Bekri (President of the Uyghur Autonomous Region (governor), Wang Lequan (President of the Regional Communist Party), Wu Shimin (Deputy Minister Responsible for State Ethnic Affairs Committee), Muttelip Enver (Uyghur commander in the region) Muhtar Esen (Deputy Head of the East Turkistan Ethnic Affairs Commission) and other anonymous parties accused of genocide (Article 76 of the Turkish Penal Code) and of crimes against humanity (Article 77 of the Turkish Penal Code), holding the above named people responsible for the deaths of thousands of people, both identified and unidentified, injuries to more than 50,000 people, and the illegal arrest of more than 30,000 people during the clashes in Urumchi on July 5. Within the framework of this complaint, it was demanded that the aforementioned Chinese officials be arrested if they enter Turkish territory. Finally, MAZLUMDER broadcast a television program that told the story of 22 Uyghur people returning to China via Cambodia.

Resounding silence from women's organizations in the face of the suffering of Uyghur women

The greatest grievances, and one of the major violations inflicted in East Turkistan are those inflicted on the women. The forced and oppressive implementation of the "birth control policy", which targets the Uyghurs in East Turkistan, has aggrieved thousands of women in the region. In particular, pregnant Uyghur women and Uyghur foetuses in the final trimester have suffered from inhumane and savage murders. A law enacted by the Chinese administration in Hotan city, a place with a large Uyghur population will help to understand for understand the underlying reasons for the "birth control policy" that has been implemented by the Chinese government against Uyghurs. Local administrators in villages and towns heavily populated by the Uyghur have had these policies implemented in an inhumane manner. Beatings and the imposition of heavy fines for contravening the birth control are was common practices in the country. Pregnant women are taken to hospital by force and the foetuses are killed while the woman is 5 to 6 months pregnant or even several days before the delivery. Imposing regulations on Uyghur villages and the women living there that makes them little less than prisoners, implanting birth control instruments by force (the insertion of a spiral by force), carrying out involuntary hysterectomies and involuntary gynaecological examinations are routine practice. All such practices are, for the most part, performed under insanitary conditions and many women have died of blood loss. All such practices cause unbearable physical and psychological pain for the women. According to reports published in the Hotan newspaper, a state newspaper published in East Turkistan, there are 45 thousand women of reproductive age in the Hotan sub-province and 30,400 of these have undergone treatment for long-term birth control. According to the statements of an associate professor who requested for political asylum in Munich, women who are forced to have hysterectomies face a high fatality rate or the contraction of debilitating diseases both during and after the operation, as the hospitals throughout East Turkistan do not have the necessary conditions or equipment. As the Uyghur women who in the villages are poor, for the most part uneducated and lack any medical information or awareness, they are likely to suffer from lifelong complaints due to the lack of post-operative care, and also because they carry out physically taxing jobs.[20]

The violations against women are not limited to just these. China is the centre and origin of h human trafficking in women and children. Uyghur girls, from 16 to 22 years of age, are forced to work in return for very low wages; they are often forced into prostitution and are taken from their parents by force to be sent to work in factories in distant parts of China. It has been reported that nearly 1 million girls are victims of such situations. The suicide rate among young girls is very high due to this practice. According to data released by the International Labour Organization, around 20 thousand people are trafficked in the Chinese market and women and children constitute for almost 90% of this figure.

It is very surprising that women's organizations worldwide remain silent in the face of such practices directed against the women of East Turkistan. The silence of these organizations should be replaced with screams of outrage through reports that are prepared by NGOs that operate in women's rights; efforts should be made to put an end to the sufferings of the women of East Turkistan.

What can be done by NGOs to resolve the East Turkistan issue?

Freedom and human rights have been sacrificed after September 11; now they are searching for new positions. In such an environment, all parties and NGOs have much to do to combat policies that destroy all fundamental rights and freedoms, which have been abused in the name of anti-terrorism. Unlike governmental parties, NGOs and non-profit organizations throughout the world can act as an umbrella to protect human rights if they act with good will and on an ethical basis; if different belief and ideological groups become united for the same goal and if they make noise about these matters in an organized manner then things may change.

Arbitrary arrests, torture, extrajudicial executions and the infliction of the death penalty, forced abortion and sterilization, forced migration, the prohibition of religious education and religious activities, restrictions on public services, the spread of fatal and contagious diseases, such as AIDS, forced labour, forced migration for labour, restrictions on travel and mobility, the prevention of communication and access to information are all problems that have been inflicted on East Turkistan by China in an arbitrary manner. All forms of human right abuses and other such evil activities are destined to be eliminated in the

face of common attitudes of the NGOs which will reflect the conscience of the people; the NGOs need to come together to work to establish justice in society.

The improved functionality and an increase in the role of NGOs in the UN system and the inclusion of many human right problems in various reports prepared by the NGOs will force governments to look for solutions. Governments must revise and correct their practices, amending their national legal systems. China is probably the country with the lowest rate among all UN member countries in terms of response to criticism raised in the international arena. However, NGOs must maintain their efforts, as this has been proven to be effective.

According to international legal documents which address all of humanity, the systematic violations inflicted by China against the people of East Turkistan can be categorized as crimes of humanity (we have not included Tibet and other regions that are suffering in this article, as here we are only discussing East Turkistan). It must be remembered that ignoring international law and committing crimes against humanity create a real threat to the whole of humanity; we need only examine the actions of Israel.

East Turkistan is not an internal problem for China; rather, it is the problem for all of humanity. China should permit NGOs and non-profit organizations to operate and the Chinese government should respond positively to all demands raised in this matter.

The United Nations should support the victims in East Turkistan and impose sanctions against China; these sanctions will help to prevent further violations of human rights and eliminate/the restrictions and prohibitions inflicted upon NGOs. NGOs and the UN Security Council should apply to the International Court of Human Rights and other international jurisdiction mechanisms to try China for their crimes against humanity, in particular those committed during the genocide in Urumchi.

International mechanisms must be mobilized to enable humanitarian aid to get to inner East Turkistan; China should respect such demands.

Chinese people who support justice and human rights have a great responsibility. A determined and unified pressure should be created to bring down the barriers that stand in the way of organization and the right of expression; in

addition, the environment of oppression and violence should be eliminated. The most effective power for a civil society is an independent Chinese NGO which supports justice and rights.

All NGOs should be encouraged to expand the boycott applied against Chinese goods as has been defined by some NGOs; this boycott calls for a termination of the violations inflicted by China on the people of East Turkistan.

The Islamic Conference Organization should immediately convene and pass a resolution to apply political, economic and legal sanctions/boycotts against China.

The East Turkistan issue is not merely an issue of the people of East Turkistan. Therefore, the people of other nations should also become organized to support the people of East Turkistan in every aspect. In particular, countries in which Muslims are living have a much greater responsibility to work harder for their East Turkistan brothers and sisters.

NGOs are considered to be much more effective in getting solutions, as they are the voices of society; countries that have political and economic relationships with China tend to remain silent. Establishing peace and justice requires the termination of the invasions in Iraq and Palestine and the returning of freedom for the people of East Turkistan, as well as justice for the victims.

May Allah help us to establish peace and justice throughout the world to help us to create environment in which benevolence can be spread.

The major NGOs that are concerned with the East Turkistan issue

Organization	Country	Website
Association for Asian Research		http://www.asianresearch.org
Asylum Seekers Center (NSW, Australia)	AUSTRALIA	http://www.asylumseekerscentre.org.au
Australian Uyghur Association (AUA)	AUSTRALIA	http://www.uyghuraustralia.org
Belgium Uyghur Association	BELGIUM	
Bishkek Human Rights Committee	KYRGYZSTAN	

Doğu Türkistan Dayanışma Derneği	TURKEY	http://www.doguturkistan.org
Doğu Türkistan Gençlik Ve Dayanışma Derneği	TURKEY	
Doğu Türkistan Göçmenler Derneği	TURKEY	http://www.doguturkistan.com.tr
Doğu Türkistan Kültür ve Dayanışma Derneği	TURKEY	http://www.gokbayrak.com.tr
Doğu Türkistan Maarif ve Dayanışma Derneği	TURKEY	http://www. maariponline.org
Doğu Türkistan Vakfı	TURKEY	http://www.dtv.org
East Turkestan Association	SWEDEN	
East Turkestan Information Center	GERMANY	http://www.uygur.org
East Turkistan Australian Association NSW Inc	AUSTRALIA	http://www.eastturkistan.org.au
East Turkistan Search		http://www.searchenginecolossus.com/EastTurkestanSE.html
East Turkistan Union in Europe	GERMANY	
Free Uyghur Association	JAPAN	
International Uyghur Human Rights and Democracy Foundation KIRGIZİSTAN	KYRGYZSTAN	http://www.iuhrdf.org
Isa Yusup Alptekin Vakfı		
Isviçre Uygur Maarif Derneği	SWEDEN	
Kazakhstan Regional Uyghur(ittipak) Organization	KAZAKHSTAN	
Kazakhstan Uyghur Unity(Ittipak) Association	KAZAKHSTAN	
Kyrgyzstan Uyghur Unity(Ittipak) Association	KYRGYZSTAN	
London Uyghur Ensemble	ENGLAND	http://www.uyghurensemble.co.uk/
Netherlands Eastern Turkistan Foundation	NETHERLANDS	http://www.oost-turkestan.nl
Norway Uyghur Committee	NORWAY	
Nozugum" Foundation	KAZAKHSTAN	

Society Union of Uyghur National Association	KAZAKHSTAN	
Swedish Uyghur Committé	SWITZERLAND	http://www.uygurie.com
The Founder and Membership of Eastern Turkistan Information Center	AUSTRALIA	
The Membership of Immigrant and Research Foundation	SAUDI ARABIA	
Turkistan American Association	USA	http://www.americanturkistan.org
Uighur U.K. Association	ENGLAND	http://www.uighur.org.uk
Uigur Society of the Kyrgyz Republic	KYRGYZSTAN	
Uyghur American Association (UAA)	USA	http://www.uyghuramerican.org
Uyghur Association	RUSSIA	
Uyghur Canadian Society	CANADA	http://www.uyghurcanadiansociety.org
Uyghur Canadian Association	CANADA	http://www.uyghurcanadian.org
Uyghur Human Rights Project (UHRP)	USA	http://www.uhrp.org
Uyghur Support Groep Nederland	NETHERLANDS	http://www.uyghursupport.com
Uyghur Youth Union in Belgium	BELGIUM	
Uyghur Youth Union in Kazakhstan	KAZAKHSTAN	
Uyghuristan Freedom Association	KAZAKHSTAN	
Uygur Youth Union UK	ENGLAND	
World Uyghur Congress	USA-GERMANY	http://www.uyghurcongress.org
Human Rights Watch	USA	http://www.hrw.org
World Movement for Democracy	USA	http://www.wmd.org
Amnesty International	ENGLAND	http://www.amnesty.org
İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği MAZLUMDER	TURKEY	http://www.mazlumder.org
IHH Insani Yardım Vakfı	TURKEY	http://www.ihh.org.tr

Endnotes

1 For the basis as created by the UNHCR for NGOs, see: www.unhcr.org.

2 For the UN Economic and Social Council (ECOSOC) and the oordination of NGOs, see: www.un.org/en/ecosoco and www.un.org/esa/coordination/ngo.

3 http://www.npc.gov.cn/englishnpc/Constitution/2007-11/15/content_1372964.htm.

4 National Territory Law of the People's Republic of China, Beijing, 1984.

5 Governance in the People's Republic of China, Philippe Ardant (translated by Visalettin Pekiner) p. 157.

6 www.hrw/en/news/ 2005/03/17.

7 Akademik Bakış Volume 1, Issue 1 p. 226, etc, Dr. R. Kutay Karaca.

8 http://www.china-briefing.com/news/2009/04/11/establishing-ngos-in-china.html Christian Fleming Shangai.

9 M. Rıza Bekin, "East Turkistan: Turk -Islam Country under Captivity", *East Turkistan,* Istanbul: East Turkistan Research Foundation, 1998, pp. 19-20.

10 Dr. Erkin Emet, " 5 July Urumchi Case and East Turkistan", Ankara, 2009. p. 99, etc.

11 Dr. Erkin Emet, "5 July Urumchi Case and East Turkistan", Ankara, 2009. p. 59.

12 Timur Kocaoglu, "Expansion Policy of China in Asia and Turkish World in 21st Century", *East Turkistan*, East Turkistan Migrants Foundation, April 2001, pp. 8-13.

13 For more information on the East Turkistan Migrants Association, see: http://www.easternturkistan.org.

14 For more information on the East Turkistan Culture and Solidarity Association, see: http://www.gokbayrak.com.

15 For more information on the East Turkistan Education and Solidarity Association, see: http://www.maariponline.org.

16 For more information on the East Turkistan Solidarity Association, see: http://www.doguturkistan.org.

17 For more information on the East Turkistan Foundation, see: http://www.dtv.org.

18 For more information, reports and publications from the Foundation for Human Rights and Freedoms and Humanitarian Relief, see http://www.ihh.org.tr.

19 See: Statements and Report on East Turkistan, http://www.mazlumder.org.

20 http://www.uygur.org/uygur/kishilik-hoquq.

Dr Yang Jianli
President of Initiavitives for China

Three Chinas

Last year, right before President Obama visited China, some reporters asked me for my feelings on his trip. My response was simple. "Which China is President Obama going to visit?" In fact, I often asked "which China?" when I was interviewed about China, and reporters were often puzzled: Didn't we all know that we were only talking about mainland China, not Taiwan? Of course, I was not trying to distinguish "mainland China" from "Taiwan" when I asked this question. Then, why did I still ask such questions? That is what I want to talk about today: Geographically there is only one entity of mainland China, but politically, economically, sociologically, and even sentimentally, it has largely broken into two different Chinas.

We have not forgotten the pro-democracy movement of 1989, which stood against profiteering, corruption, and stood for democracy and freedom. That movement aimed to rid itself of a corrupt dictatorship and thus create a fair, reasonable, and prosperous society. This movement was widespread, and brought unprecedented public awareness to human rights and democracy. Although the Chinese Communist regime cracked down on that movement, life was no longer the same for the rulers. The regime had to face a completely different domestic and international environment and had resort to new tactics to meet its "overwhelming" need for stability.

Amid its legitimacy crisis, the Communist regime summed up the lessons learned from the failure of the dictatorship. It decided to capitalize on the dark and evil side of human nature. Touched off by Deng Xiaoping's famous Southern Inspection Tour of 1992, the regime officially adopted -in addition to its never-changing tradition of lies and violence- a one-body (sustaining economic growth at all costs to maintain the regime's ruling legitimacy), two-winged (appeasing the

elite with corruption and suppressing the populace with rogue secret police), and two-clawed (purging civic leaders and blocking public opinions) strategy.

The Tiananmen massacre created a strong sense of fear and dismay of general politics among ordinary people in China. It also created a sense of fear and crisis within the Communist regime. The subsequent disintegration of the Soviet Union and the Eastern European Bloc cast an even heavier cloud over the heads of Chinese Communist officials. "How long can the red flag continue to fly?" They all started to have doubts. Here, these doubts had two layers of implications. The first was for how long can the Communists stay in power and what would happen after they were gone? The second was what does the ongoing, market-oriented economic reform have to do with Communist doctrine?

Shortly after Deng Xiaoping's Southern Inspection Tour, Communist bureaucrats at all levels realized three realities: First, the Chinese Communist Party's stay in power has nothing whatsoever to do with Communist ideals. Second, "economic growth means everything;" that is, continued economic growth is the last, best hope to keep the Communist ship afloat. Third, an unjust regime can only be upheld through the work of unjust officials. The power of the Communist regime needs the corruption of the Communist officials. The absolute power of the Communist regime needs the absolute corruption of the Communist officials. Therefore, in order to uphold the one-party dictatorship, the corruption of the powerful elite became accepted, endorsed, and even demanded.

With the understanding of these three realities, the Communist officials developed an undocumented, but unanimously accepted code of conduct -or rather, code of corruption. Thus, every piece of governmental power is on sale in the market and every corner of the market has been invaded by political power.

Officials in nearly all government agencies spend most of their energy beefing up inflating GDP, engaging in power arbitrage, bribing their superiors, and seeking luxurious personal perks. They are doing this because it is a natural choice for them, probably the only choice. They gain enormous financial and materialistic benefits without taking any political risks. As a result, the Communist Party elite, who used to label themselves as "the vanguards of the proletariat class", have either turned themselves into get-rich-overnight financiers or business owners, or become brokers, patrons, and backers of such (domestic and foreign) financiers

or business owners. Working for the Chinese government has become the most lucrative career in the world, with guaranteed income and profit. All this was made possible thanks to the Tiananmen massacre and the political terror that was imposed on the entire country in the years following. Any room for a public system of checks and balances against governmental abuse of power was taken away. There may have been some officials in the regime with some kind of vision and ideals before the massacre, but afterwards almost nothing of the kind existed.

In such a political environment, political power was dancing a full-swing tango with capital operation. Low standards of human rights, low wages, a lack of environmental protection regulations and enforcement, and the illegality of collective bargaining all contributed to creating a golden opportunity for domestic and international speculative capitalists. As a result, "money" quickly courted "political power." Business venture takers go to any length to seek out someone in power to serve as backers so that they can grab market opportunities without fair competition. They also use political connections to shed any and all legal and social responsibility. Without exception, businessmen of a certain level of success in China all have some form of corrupt interaction with governmental officials. In a sense, the Chinese Communist Party, which used to be China, Inc.'s sole shareholder, has now opened up its equity and is offering its shares for capitalists to purchase. The CCP's 16th National Congress published a new Party Charter that welcomed capitalists as Party members. As a result, capital has become the greatest advocate of the current system. For the past two decades, the marriage of power and capital in China has been an ongoing soap opera that shows no signs of being cancelled. This marriage is also extended to Hong Kong, Macao, and Taiwan, and the international community writ large.

While the shares of China, Inc. are open for domestic and foreign capitalists to purchase, they have been offered to China's intellectuals as free, performance-related stock options. The regime knows that in addition to economic growth, there is something else that also means everything to its survival; that is so-called "political stability." In order to sustain such stability, the Communist regime offers all kinds of bribery incentives to buy off anyone and everyone of importance and influence in society. The bribery list includes bureaucrats at every level of governmental, military officers, and business leaders, who the regime deems direct relatives through marriage. The list also includes: college professors, research

institutions, journalists, publishers, authors, art performers, high-profile athletes, and so on. The government pays all these people off in the form of salaries, bonuses, state-covered expenses, free medical insurance, subsidized housing, free pension plans and so on. The winners take all. Laws and policies more and more favor this group of people in exchange for their recognition and acceptance of the political status quo. Their income and perks add up to a wealth that is disproportionally higher than that of ordinary workers, farm workers, clerks, or small business owners. The gap is much larger than that in any other country in the world. Such a policy of co-opting and buying off potential opposition is quite effective in conjunction with the high-pressure purges and persecution that took place after the Tiananmen massacre. The cruelty of political reality created terror in the minds of intellectuals as a psychological deterrent. As time went on, fear turned into cynicism, becoming increasingly indifferent to what was right and what was wrong. Indifference and hypocrisy rapidly became a new fashion that all the modern Chinese intellectuals tried to follow. This, coupled with a piece of the action in China, Inc., made many intellectuals -who had once been independent and once been considered the conscience of the society- soften up their position against the post-1992 status quo. They swiftly and completely transformed from "men of conscience" into "men of economics." Now that they hold stock options in China, Inc., they consciously follow the rules of the game set by the majority shareholder -the Communist regime. Although they may not be fully satisfied with certain arrangements and may occasionally make some noise, they clearly remember who butters their bread. They get into the practice of endorsing the status quo using seemingly neutral and non-Communist terminology. They have created various theories such as "Theory of Special National Conditions", "Rights of Survival", "Stability First", "Era of Prosperity", "Chinese Patriotism" and "Rise of China" to cover the bloody past of the Communist regime with a cacophony of apologetics, and to sugarcoat the unpleasant reality of present-day China. These people thus form what Havel terms "the despicable power base."

In other words, in today's China, power (the political elite), capital (the economic elite) and "intellect" (the social and cultural elite) are bonded together with corruption as the adhesive to form an alliance that maintains the existing political order. This alliance owns and runs China, Inc., dazzling the entire world with its might and glory. With China's vast geographic size and population, the

shareholders of China, Inc. have impressed many observers with their prodigious wealth accumulation and astonishing growth rates, making those same observers believe that one-party dictatorship is good for economic growth. By the same token, these shareholders also control all the channels of the information flow and dominate the public discourse. They can make their voices loud enough so the outside observers believe that they represent China, that they are China -the whole of China. The truth is, there is another society named China, a society constituted of over a billion Chinese who are virtually slave-laborers working for China, Inc.

There you go, on one side of the coin is the elite Corporate China; and the other side is what we call "the China of shitizens." That is spelled "S-H-I-T-I-Z-E-N-S."

In any country, different groups of people enjoy different levels of wealth and have different levels of influence. But this typically does not polarize a country into two opposing societies. But even though you cannot find the word "shitizen" in an official elite Corporate China language, here is an illustrative Chinese story: On October 29, 2008, 8:00 pm, a governmental official, Party secretary Lin, violently harassed an 11-year-old girl in front of her parents on a busy street in Shenzhen, one of the most "modernized" cosmopolitan cities in China. When the girl's parents tried to stop him and passersby protested against him, he shouted "How dare you get in my way? Do you guys know who I am? I am a representative from the central Ministry of Transportation in Beijing. I rank as high as your mayor in the government. You guys are as dispensable and worthless as a piece of shit in front of me." The incident and Secretary Lin's language quickly circulated on the internet, and since then numerous people have sarcastically begun calling themselves "Chinese shitizens" to show their discontent and despair.

Here is how elite China and the China of shitizens' diverge:

1. Elite China possesses all of the political, economic, and social and cultural resources. Members of this elite are a gang that runs China, Inc. This is very different from how a democratic country operates and it is also different than any right-wing authoritarian countries (such as pre-democracy Taiwan).

2. The rules of the game at all levels in China are set by the filthy elite. The elite also officiates the games. The outcome of any conflict between elite society

and shitizen society involves no suspense. In just two decades, China achieved the polarization of the country with unprecedented speed. Data show that at present 0.4% of China's households (150 million) possess 70% of the national wealth. The material well being and luxury enjoyed by this 0.4% is second to none in the world. However, the billion shitizens of China benefit very little, if any, from the fruit of this economic growth. Recently, a Chinese scholar named Liu Zhirong did thorough research on world salary levels and on social security safety nets. He found the following: China's minimum wage is only 15% of the world's average, ranking 159th globally. The minimum wage's contribution to GDP also ranked 159th globally, behind 32 African countries. On the opposite end of the spectrum is China's Tax Misery Index (tax burden minus benefits received). It has ranked 2nd or 3rd for several years in a row. These data do not take any undocumented -but heavy and widespread- fees or uncompensated property takeovers into account. Up to today, China has refused to create any form of basic universal social security, but once an official becomes a member of the gang of power, he enjoys all kinds of privileges until death, unless he is cast out in a power struggle.

3. Shitizens in China are by no means citizens, as they are unable to enjoy basic benefits or constitution-warranted civil rights. In China, discrimination against shitizens is open, legal, institutionalized, and all-inclusive, spreading into the fields of politics, business, culture, and education. For example, the institutionalization of the so-called HUKOU (local residency restriction) imposes discrimination against migrant workers in the cities. Their children cannot receive normal public education, therefore forfeiting their opportunity for college education. People do not enjoy equal opportunities for higher education, and geography has a lot to do with this. The Electoral Law expressly states that one ballot cast by a rural farm worker counts as ¼ of the ballet cast by a city resident. But these are just statutory discriminations. The reality is that shitizens, whether they live in urban or rural areas, have no say whatever in any local, regional, or national public affairs that may directly affect their interests. With the judiciary system as it is constituted under dictatorship, shitizens have no recourse to have their grievances redressed when their interests are at risk and/or their rights violated. Outrageously, in 2005, a standing member of Beijing People's Congress, who was also a professor, submitted a bill requiring all non-Beijing residents to obtain a "visa" before entering Beijing -this is a comprehensive manifestation of the elite's

deep discrimination against shitizens.

4. The elite's monopoly over power, capital, and information, and its insularity, makes mobility between the two Chinas almost stagnant. For many years, immediately after the founding of the People's Republic of China, people in the grassroots were allowed to move upwards through military service and/or higher education. Now the elite China relies more and more on blood relations to maintain the stability of the ruling group. The commonly accepted way to gain a position in the government is purchase it with a large sum of cash. But this is just a transaction between a member of the political elite and a member of the economic elite. Shitizens can seldom go anywhere by virtue of their personal talents and hard work alone.

5. Elite China and Shitizen China no longer speak a common political language. The elite continue to use the rigid official political terminology to make clear their intent to maintain the existing political order. The frequency of the use of such rigid language is an indicator of a person's degree of loyalty to the existing political order. Under the cover of such rigid language, the unspoken rules of a mafia operating by the codes of the jungle govern all transactions. Because the official language is so false, lofty, and meaningless, so far removed from actual public life, it is almost impossible for shitizens to use it to express their opinions. They have to seek another language. Since all the traditional media are tightly controlled by the ruling elite, shitizens resort to cyberspace. In recent years, any shitizens' victory in a civil case was achieved through the use of the internet. These cases, such as that of Sun Zhigang, Tiger Zhou, and Deng Yujiao, had all become top subjects on the web among shitizens before the government finally yielded and passed down partially fair verdicts. Ironically, the official media had always been either silent on these cases or had issued simple and rigid anti-rumor statements saying that these cases were unreal and non-existing. On the other hand, shitizens created numerous new concepts and new words in cyberspace that have gained acceptance in the general public. For example, "don't be so CCTV" (don't be so hypocritical), "TG" (initials for Tu Gong meaning "uncivilized Communists" in Chinese), "river crab" (homophone for the political buzz word "harmony"), "top movie star" (nick name for premier Wen Jiabao, who likes to weep in front of the TV camera from time to time). Other official terminology, like "three represents", was unexceptionally ridiculed by the shitizens on the web. The isolation of the

two languages underlines the existence of the two mutually isolated societies in China. Such isolation cannot be found in a democratic country or even in a left-wing dictatorship.

6. The elite China and shitizens China have almost no common political life, thanks to the elite's monopoly of power and its exclusiveness. Political participation channels for non-elite Chinese nationals are completely blocked. The government has tried to use the hollow language and ceremonies of patriotism to bridge the gap with less than satisfactory results. Events like the Olympics, National Day (which nation?) and the future World Expo are just pastimes for the elite. During these events, the government shows extreme distrust for its shitizens, who are kept out by means of martial law. Elite China and the shitizens China are so divided that it is difficult for a shitizen to meet and talk to a government official of as low a level as town manager. Shitizens have gradually realized that the country the elite's patriots love really has nothing to do with the society they are living in.

7. Emotional division. While elite China is disdainful of the shitizens, the latter grow more and more distrustful of the former. The phenomena of so-call "hatred towards the rich" and "hatred towards officials" clearly demonstrate this mentality. In recent years, China's official media has adopted a new phrase: "conflicts caused by non-stake holders." It refers to the fact that more and more bystanders are participating in public riots. This is too wordy. Speaking directly, while the elite believe that stability overrides everything, many helpless people love to see and to create instability -but it is the instability of the other, elite China that they seek, not their own.

Although the buying-off of the economic elite and the intellectual elite has formed a buffer and a line of defense against democracy, this line of defense is not always reliable. The rebellion of shitizens gets more and more powerful. Currently in China, there are more than 100,000 public protests with more than 100 participants each year -or one every 5 minutes. The government has no effective way to handle these. It mainly tries to manage them by increasing the police force to prevent the protests from becoming trans-regional. Every province, city, and county has set up branches in Beijing, staffed with police officers to intercept petitioners. These branches also run their own private detention centers. In recent years, the manpower, equipment, budget, and salary of policing has grown

tremendously. Based on the estimates of experts, the there are at least 550,000 to 600,000 staff on the pay-roll of the People's Armed Police and various other form of police and para-police. The Chinese local governments are run more and more like mafias. They hire local gangsters to become their hatchet men and informants. In a recent interview with the official Xinhua News agency, the assistant sheriff of Kai-Lu County, Inner Mongolia, disclosed that there are 12,000 informants who help the police maintain stability in this county, whose population is only 400,000. Some experts state that in first-tier cities, such as Beijing or Shanghai, and ethnic minority areas such as Tibet and Xinjiang, the number of spies is even greater. Extrapolating for the Kai-Lu County ration, there are at least 39 million informants nationwide. This coupled with a police force of 550,000-600,000 forms a heavy ratio of police to shitizens.

Under control, the two societies form a fragile balance. The elite cannot survive without the shitizens. The former need to exploit the latter's cheap labor to maintain prosperity. On the other hand, unless they are able to flee China, the shitizens have to find a way to live with such exploitation. This is the only substantive relationship between them, and if this relationship is in any trouble, the government will use the police plus mafia to fix the problem.

I must reemphasize that I use the two "Chinas" argument to show China's structural reality: the division between the elite groups and the general public. For some individuals in society, the boundaries of the two "Chinas" are not clearly marked, and not every member of society has a clear awareness of which China they belong to. In addition, the simple benefit analysis is not enough. For example, some human rights lawyers and other opposition leaders could enjoy "elite Chinese" status, but they cross the border, trying to overcome the barrier that is similar to that between the colonizer and the colony. They are trying to construct a reasonable society in line with universal values of public political life. On the other hand, some shitizens' extreme protests will add pressure to the elite, giving rise to a sense of pressure and fear in some of its members, resulting in some minor compromises and social fine-tuning. For example, the death of Sun Zhigang led to the abolition of the detention and repatriation system. The suicide of many farmers who were unable to pay heavy agricultural taxes eventually led to the abolition of those taxes. The latest is that the official media has started discussions on the fact that many shitizens have set fire to themselves in their own

homes in protest of government sponsored forceful relocation. (In the short term, I have no confidence that this problem can be solved.)

But the Chinese government is afraid of a possible consolidation between the two Societies based on justice. This is because the elite have obtained their wealth unjustly. Therefore, such a consolidation is against the ultimate interest of the stockholders of China, Inc. That is why the Communist regime has always tried to contain and persecute those who (civic leaders) believe and work for such a consolidation. Some of them have been sent into exile overseas, others have been put in jail. Still others are followed, monitored, or put under house arrest. For example, the governments sentenced a blind human rights activist, Chen Guangcheng. to jail, and then hired about 14 rogue hatchet men to follow and track his wife, Yuan Weijing, 24/7. During sensitive periods, the surveillance team was reinforced to 20 members. It is a long term strategy to guard against the democratization of China by eradicating, harassing, and eliminating civil leaders.

Another strategy is to control, compress and eventually block the arena for public expression of opinions. The internet is at the top of the government's hit list. Any forum of public opinions could serve as a launch pad that would start a process of destroying the boundary between the two "Chinas", eventually leading to the collapse of the elite China. The Chinese Communist regime is fully aware the significance of this, and is making every effort to put a tight grip on the internet, even at the expense of its international public image.

This is how I use a two-China analysis as a framework for summarizing the Chinese Communists' general strategies of maintaining authoritarian rule and resisting democratization. In addition to the traditional lies and violence, they have added a one-bodied (sustaining economic growth at all costs to maintain the regime's ruling legitimacy), two-winged (appeasing the elite with corruption and suppressing the powerless with rogue police), and two-clawed (purging civic leaders and blocking public opinions) strategy.

This is elite China's domestic policy. Its foreign policy is also very simple and straightforward. On the one hand, it fully demonstrates elite China's wealth, prosperity, and glory, hoping to make the world believe that this is the whole China. On the other hand, it tries to buy off (co-opt), usually with corruption and bribery, Western politicians, scholars, businessmen, start athletes and so on. It

invites these people to become shareholders of China, Inc. to soften up pressure from the international community. Chinese authorities know better than anyone else how useful corruption and patronage are. They know better than anyone else how to capitalize on the dark and evil side of human nature for their own purposes. And so far they have been rather successful in doing so. I have many stories to share, but they are beyond the scope of today's speech. The fact that the elite China capitalizes the dark and evil side of human nature for their own purpose is the key theme of its foreign policy. I use the "Two Chinas" theory to help the international community better understand the true reality of China and to ensure that the misery of another China, the shitizens' China, is not forgotten.

Nevertheless, it is not enough to just be aware of the severe division of the two societies of China. We need to stand in a more elevated position to envision the emerging of a new, democratic China, the third China. Although this third China has not taken shape, there are many signs indicating its arrival.

The Chinese Communists' one-bodied, two-winged, and two-clawed strategy has split China into two exclusive societies. This is what some experts called the rigid/stable structure. But rigid human society can never have a sustainable stability. If such a society is stable for the moment, it is only because a crisis is brewing and a new opportunity is on the horizon.

China's structure of two polarized societies is bound to collapse. First, the concept of democracy is prevalent in the minds of the general public. Even most of the shareholders of China, Inc. know that democracy is a good thing and that China will sooner or later have to go in that direction. But their material interests are bound to the current political order and it is inconvenient for them to make a public expression of this understanding. They also do not have the incentive to take the initiative to promote democratic change. Nevertheless, the fact that the concept of democracy has prevailed in people's minds will guarantee that when something does change and people have to make a choice, most people will choose the right direction. The pro-democratic value standards are already well established, thanks to the dozens years of efforts made by the pro-democratic activists both within and without of China.

Compared to shitizens China, which is more diversified, the elite China seem to have common and consistent interests. But the consistency is based on

bribery and buy-offs of multi-faceted interest groups, with intrinsic flaws in the foundation. Since the establishment of the Communist party fierce internal power struggles have never ceased. With the ever-diminishing clout of the top leaders, the fight for the next generation's leadership position will go public sooner or later. In the meantime, the shitizens are becoming more mature, more skillful, and more aggressive in fighting for their own civil rights. The elite China can surely ignore the grievances of the shitizens' society, but the shitizens will eventually unite themselves to form an organized rebellion if no individual petitions yield results. Among the shitizens, there is a subgroup called the netizens, those who use the internet a lot, about one hundred million of them. The netizens constitute an "information elite" that cannot all be bought off. They will play a leading role in future organized activities. Generally speaking, as the non-governmental forces grow and the civil protests escalate, struggle for power among different factions within the Communist regime will become public. In particular, once the external pressure reaches a critical mass, the rivalry factions with the CCP will have to take the civic force into account seriously and seek or use the latter's support. This means an open and thorough decomposition of the elite China. A door will open for many diversified interest groups to enter what used to be a Communist monopoly of the political sphere. The Communist regime is now bearing the huge operating costs of elite China and is facing mounting pay-off demands from an ever-increasing number of these bought-off elites. Moreover, the one-bodied, two-winged, two-clawed strategy cannot always be effective. So, once the tide of economy turns the other way (which by its very nature it will), there will be an outbreak of crisis in the elite China and an outbreak of rebellion from the shitizen China.

The bi-polar structure of these two Chinas is bound to disintegrate even without an economic crisis. Shitizens are the major driving force in this direction. The strength of shitizen China can be measured by its degree of organization and by the sustainability of the resistance movements. The establishment of trade unions, farmers unions, religious and ethnic groups, and other non-governmental organizations can also be counted as a strength of the shitizens' society. Although the Chinese authorities impose strict control over the media, the existence of the internet has paved a way for the shitizens to awaken and network. In the cyberspace language, the Communist regime is rapidly losing all its moral assets while the shitizens are constantly seeking opportunity to group together in a

skillful way. Following the release of Charter 08, grassroots support from shitizens was immediate and unprecedented, although the Communist regime tried very hard to block the dissemination of information. Those who signed and endorsed the Charter with their real names came from different social sectors. The signer's group can function as de facto minor-parliament that effectively represents a wide spectrum of different social sectors. The Charter is a banner. Backed by its real-name signers, now having reached 11,000, the Charter could transform the shitizens's individual protesting activities into a long-lasting movement that demands an across the board system change. The Charter may also call out a quasi-organization with numerous new leaders. And this is only the beginning.

With a clear direction for the political resistance movement, shitizens China will exert greater and greater pressure on the Communist regime and eventual cause the stockholders of Corporate China to differentiate and divide. They will go their separate ways for two reasons: First, because the shitizens are much larger in numbers than the elites, Shitizen China indicates the future of China, and the elite China will cease to exist. In order to hedge the future certain members of the elite may want to form an alliance with the winning side at a certain point in time. Second, not every stockholder of China, Inc. is a devil heinous enough to conduct the evil cause to the graveyard. Many of them need to find a balance between interests and conscience. Under the pressure of the struggle between good and evil, the old equilibrium point will be broken and they will find a new balance point, which is to draw a line between themselves and the old political order. Google's standing up against the bullying of the Chinese government is just one example. These breaking-off elite members will contribute to a common foundation for the future democratic China and push for the birth of this democratic China.

Where can we find a common ground to lay the foundation for the future democratic China? We should build a political language system that can serve as a two-way bridge over the gap between shitzen China and elite China. We need to gradually develop a consensus based on universal values. And that is exactly what Charter 08 is intending to accomplish. Such a common political language system will become more and more popular and influential with the help of the internet and other related high-tech products. Therefore, the international community adding pressure to the Chinese government regarding internet freedom is direct and effective support for democracy in China.

No matter what strategy the Chinese Communist regime takes to maintain the stability of the bipolar two "China" structure, it cannot change one fact: China's ordinary people (shitizens) are unable to fairly share the fruits of economic growth. So far, China has shown no intention of building a basic social safety net. Under the ruthless exploitation of the elites, housing, health insurance, and children's education expenses have become three formidable mountains for an ordinary shitizen. Public security has greatly deteriorated and social justice is nowhere to be seen. If we take a close examination of today's China, we will find, to our sorrow, that the country is fully manifesting its prosperity while its shitizens' daily life gets increasingly harsh. Ordinary people have lost all hope of living a respectable and decent life. (That is why the Chinese government treats political dissidents so harshly, while showing off its wealth. It knows its prosperity is fragile.) Furthermore, the elite also feel extremely insecure. While it was common to "serve the country nakedly" (meaning that all of a government official's family members have immigrated overseas), the fashion now is for successful businessmen to emigrate in large numbers. This is because facing the widespread hatred from the shitizens, the elite have sensed a great threat. Also, with term limits in place for government officials, the superficial stability cannot cover the fierce under-the-table power struggle. Nowadays, all officials are corrupt and all businessmen are skillful in bribing, and any losers in the power struggle will be mercilessly discarded and condemned, or demonized by the authority and the shitizens, without any civil rights. The elite China is truly a society without a tomorrow, one in which no one can live a secure or respectable life. China is desperately in need of an orderly reform and in need of a system where the basic rights of all people can be protected institutionally. This is the need of both the elites and the shitizens. In order to achieve this goal, we must move towards what I have called the third China -a democratic China where all the members of society enjoy freedom, human rights, and the rule of law.

IV. SESSION

A FUTURE PERSPECTIVE FOR EAST TURKISTAN

Chairman: Omer Faruk Korkmaz

- **Assoc Prof Erkin Ekrem**, Hacettepe University, TURKEY
- **Dr Izzeddin el-Wardani**, Researcher, SAUDI ARABIA
- **Fahmi Howeidi**, Journalist-Writer, EGYPT
- **Sirajeddin Azizi Semseddin**, SAUDI ARABIA
- **Atty Cihat Gokdemir**, Head of MAZLUMDER Istanbul Branch Office, TURKEY

Assoc Prof Erkin Ekrem

Hacettepe University Department of History

Translated from Turkish by Yusuf Baybars Oncu

The Future of East Turkistan: An Evaluation through the SWOT Analysis Method

The future of East Turkistan relies on the policies that are implemented by the Chinese government in the region and on the independence movements of the so-called Pro-East Turkistan activists (*Dong-tu*). It also depends on the idealistic programs formulated by the activists who are struggling for the independence of East Turkistan. In addition, this future is also related to the emergence of China and the global policies which China pursues, as well as the international balance in politics, economy and security. Most importantly, the future of this region is connected to the foresight of the groups who are working for the cause of East Turkistan.

A. The East Turkistan issue

The Chinese government claims that throughout history East Turkistan has always been a part of China. Moreover, the Chinese government declares that within the international political system East Turkistan is recognized as falling within the territory of China. Therefore, they claim that the East Turkistan issue is a domestic Chinese affair and China objects to any foreign involvement or interest in this affair. China annexed East Turkistan for the first time as a province that was part of her territory in 1884. Today, the Chinese government claims that China took East Turkistan under her hegemony as the legitimate heir to the Manchu Empire (1644-1911) and the Nationalist Chinese Government (Government of Kuo-Min Tang, 1911-1949). However, East Turkistan was occupied by the Chinese People's Freedom Army under the provocation and with the military aid of Joseph Stalin, the leader of the Soviet Union, in September 1949. The word "occupation" (*zhanling*) can be clearly read in the telegram communication between Mao Zedong, the leader of the Chinese Communist Party, and Stalin.[1] The reason why the Soviet Leader provided military support for the occupation

of East Turkistan by the Chinese Army was to thwart the US plan to establish a Muslim country in East Turkistan.[2]

President Mao wrote a letter to the head of the press department of the central government, Hu Qiao-mu, the day after the Chinese Communist army arrived in Urumchi on October 20. In the letter Mao ordered that for the word "occupation" of East Turkistan the expression "arrival in the region" be used.[3] This occupation and subsequent independence movements led by some people of East Turkistan who objected to the Chinese occupation have resulted in the East Turkistan issue. Because the policy of the Chinese government has failed to bring stability to the region and the legislation on the East Turkistan Autonomous Region has not been properly implemented, the East Turkistan issue has now been brought onto the international political agenda.

The Chinese government has defined the independence movement that took place in the region between 1949 and 1960 as "local ethnic nationalism"; in response to this, the Chinese administration implemented an oppressive policy. Between 1960 and 1990, China implemented stricter and harsher policies against the independence claims of the region, such demands being provoked by the Soviet Union. The Chinese administration implemented a milder policy in the region from 1980 to 1985. Nevertheless, the Beijing Government had serious concerns because of the end of the Cold War and the subsequent independence of the Turkic republics in Central Asia; in addition there were worries about the influence of both these developments on East Turkistan. The Chinese policy in the region has increased the degree of oppression; this has been in response to political activities, violent actions in East Turkistan and separatist movements that are supported and aided by external forces, as well as the efforts of the Diaspora organizations of East Turkistan to separate the region from China. As the government has severely quashed the freedom demands of East Turkistan and as the people in the region have in turn reacted violently to this oppression, stability has not been ensured and ethnic oppression is now being implemented against the Uyghur Turks, who make up the majority of the population in East Turkistan.

The international part of the independence activities that were led against Chinese occupation in the region was initiated by Mehmet Emin Buğra, İsa Yusuf

Alptekin and others; they demanded autonomy from the Nationalist Government of China and then they fled abroad after 1949. When such intellectual figures from East Turkistan, people who were deputies in the congress of the Chinese Nationalist Party and who served in various positions in the local government in East Turkistan before 1949, migrated to Turkey, the independence movement gained momentum; yet at the same time, the oppressive policy of the Chinese government equally increased. Some groups claimed that the political struggle had not sufficed and therefore started to lean towards armed insurgence after the end of the Cold War. Some of the people from East Turkistan who adopted the armed struggle received training in camps of the al-Qaeda in Afghanistan and began to fight against the Chinese administration in East Turkistan. This organization, operating under the name of the Islamic Movement of East Turkistan, was included on the list of international terrorist organizations after the attacks of September 11. 22 Uyghur youth were brought to Guantanamo Base along with 500 terrorists who had been seized by the US as terrorist suspects. Other smaller fractions, similar to the Islamic Movement of East Turkistan, have been eliminated by means of the anti-terrorism activities conducted by the USA.

On the other hand, the difference between the perspectives and definitions of the Chinese government and international society towards the East Turkistan issue has made the issue more complicated. After the US government included the Islamic Movement of East Turkistan on their terrorist list, the UN followed suit. However, the US was compelled to offer an explanation on this issue, as the Chinese government not only classified the above-mentioned organization as a terrorist organization, but also included all other domestic and international organizations that carried out a struggle through political activities. First, the president of the USA, George W. Bush, told the Chinese leader, Jiang Zemin, that the rights of these minorities -namely, the Uyghur people- could not be violated under the cover of fighting terrorism; later the US deputy secretary of state, Lorne Craner, paid a visit to Beijing and Urumchi, stating that the terrorist organization listed by the USA was only the Islamic Movement of East Turkistan. Furthermore, the UN Human Rights Committee and other international human rights organizations criticized the Chinese policy in East Turkistan and gave support to the human rights of Uyghur people.[4]

The fact that the USA and some European countries became interested in

the East Turkistan issue and that, through reports of international human rights organizations, the issue of the human rights of the Uyghur people was brought onto the international agenda have nothing to do with the independence of East Turkistan. However, the people of East Turkistan perceive such interests to be indirect support for their independence movement, and the Chinese government has the same perception, interpreting this support as a run-up to separating East Turkistan from China. Although Turkey has ethnic and religious ties with East Turkistan, the former is interested only in the destiny of the people of East Turkistan (the Uyghurs). Furthermore, Ankara has taken every opportunity to state that she respects the sovereignty and territorial integrity of China.

All these developments and conceptual problems make it difficult to foresee the future of the East Turkistan issue. Moreover, the Uyghur issue and the East Turkistan issue are intertwined, and there is a problem about whether to define the main goal of the people of East Turkistan as the protection of their rights or independence for East Turkistan; this doubt also clouds the future of East Turkistan. All East Turkistan organizations abroad are in pursuit of independence, and this will give shape to any suppositions about the future of East Turkistan. However, in order to gain independence many advantages and power sources are necessary. Most importantly, this goal can only be achieved by using these advantages and powers in an effective way.

B. SWOT analysis method

SWOT is a management tool which stands for **S**trengths, **W**eaknesses, **O**pportunities and **T**hreats. This method was developed by Dr. Heinz Weihrich of San Francisco University.

SWOT analysis is a technique used to define the strengths and weaknesses of the analyzed institution, the techniques, the process, the situation or person, and to describe the opportunities and threats that come from the external environment.

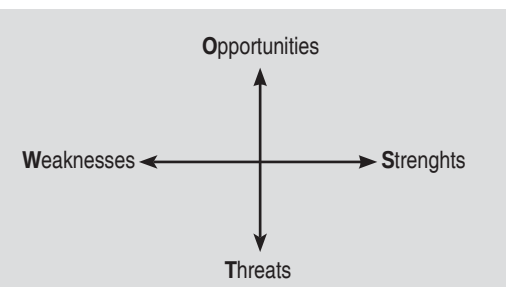

SWOT Analysis Method

The goal of SWOT analysis is to develop plans and strategies to minimize any effects of threats or weaknesses; these plans and strategies help one to consider the internal and external factors and utilize the existing strengths and opportunities at the maximum. SWOT analysis not only ensures focusing on strong areas and great opportunities, but also helps in the detection of weaknesses and expected threats. However, as is the case for any theory or method, there are also drawbacks to the SWOT analysis method.

The SWOT analysis method often consists of two parts; the SW -making an internal analysis- and the OT -making an external analysis. This method helps to find the aspects which are worth developing or the aspects which are to be avoided, as well as finding and solving problems accordingly. By revealing the internal power and external factors, the SWOT Analysis method presents four strategic approach models.

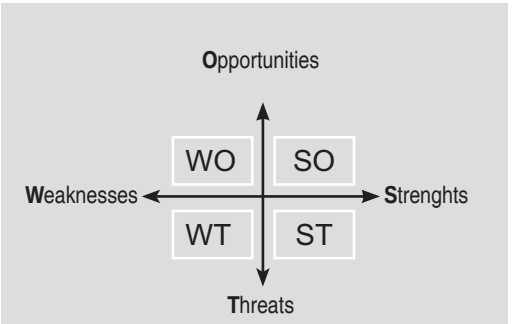

Four Different Strategic Approach Models

SO Strategy	**WO Strategy**	**ST Strategy**	**WT Strategy**
Strength+Opportunities	Weaknesses+Opportunities	Strength+Threats	Weaknesses+Threats
This is the most ideal strategic option: As a result of considering the strong points and external opportunities together, it is possible to attain success.	The strategic source should be used effectively: The weak aspects should be compensated for by correctly perceiving external opportunities. However, external opportunities may be overlooked due to the weaknesses themselves.	The strategic source must be diversified. While using the strengths accurately, external threats must be avoided. Smart managers are needed to avoid such situations.	This is the weakest strategy: One should both eliminate their weaknesses and avoid any external threats. Extraordinary people and situations are needed to avoid such circumstances.

C. The situation in East Turkistan according to the SWOT analysis method

It is relatively easy to come up with a solution through a SWOT analysis of East Turkistan that includes the strengths, weaknesses, opportunities and threats.

The strong points of East Turkistan

1. The strongest aspect is the will and passion for independence in the people of East Turkistan. The people of East Turkistan have never given up their desire for independence, although since 1884 they have paid a high price for this. They were able to establish republics between 1933-1934 and 1944-1949, although these were not long-lasting.

2. Another strong point is the strategic location of East Turkistan. Any conflict or war that took place in East Turkistan is related to the changes in the conjuncture of international politics within the relevant periods. It is no doubt that any change that will take place in East Turkistan in the future will certainly be related to international strategic balances. What brings us to this conclusion is the strategic importance of the region. The East Turkistan region, which has served as a bridge and borderline for China throughout history, is still strategically important in terms of military defense, security, economic development, oil and natural gas, as well as for other ground and surface resources. The strategic location of East Turkistan is important for the rivals of China to the same extent that it is for China. Any unstable situation that may take place in this region, which is a weak point for the People's Republic of China, may seriously affect the future of China. It is likely that the region plays a key role in meeting the national interests of China, particularly in terms of national security and national development, and consequently of being a super power in the world.[5]

3. The third strong point is the geopolitical location of East Turkistan. The East Turkistan region is located in the center of Asia, forming the northeastern part of the People's Republic of China, and constitutes 1/6 of the Chinese territory, with an area of 1.68 million square kilometers; it is surrounded by the Gan-su Province, the Qing-hai Province, Mongolia, Russia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Afghanistan, Pakistan, India and Tibet. The borders of East Turkistan with foreign countries constitute ¼ of the total borders of China; East Turkistan is

the Chinese region that has the greatest number of borders with foreign countries. To the north are the Altai Mountains, the Tien Shan Mountains are in the center and Kunglung Mountain is to the south. These three mountains intersect at the Pamir Mountains, forming a natural barrier; there are thirteen strategic passes to the north, west and south of East Turkistan. This strategic location enhances the ability of East Turkistan to defend and attack. In other words, this area ensures the security along the northwestern border of China. In this sense, China can dominate the whole of Central Asia by holding onto East Turkistan; in the same way, any power that holds East Turkistan can also threaten the security of China, which would remain defenseless without this region.

East Turkistan has always been regarded as a passage and security zone for China. General Gao Xianzhi of the Tang Dynasty and General Zhao-hui of the Manchu Empire took control of the region when carrying out attacks towards Central Asia. Genghis Khan also conquered the region, passing through the mountains to the north of East Turkistan. In this context, East Turkistan can form a strategic point from which to conquer Central Asia. General Zuo Zongtang of the Manchu Empire, which occupied East Turkistan and laid the foundations for the Xinjiang Administrative Region, expressed the importance of the occupation of the region as follows: "Therefore, holding Xinjiang means the protection of Mongolia; holding Mongolia means the protection of the Capital City. The North-West Region is a complete defense line (for China), like a wrist and fingers -with no interruption. If Xinjiang is lost, the security of Mongolia will be under threat. Then China will not be able to sleep for a single day in comfort." (Tongchou Xinjiang Quanju Shu, 1878). As a matter of fact, in Chinese history, China has been strong when she has dominated East Turkistan and has been weak when she lost it. If China loses East Turkistan, she will also lose her influence on the geography that stretches from Central Asia to the Middle East and it will provide a strategic region for foreign powers in a march against China.[6]

4. Another strong point is the ethnic and religious ties of East Turkistan with the Turkic and Muslim world. Most of the neighbors of East Turkistan are Muslim and Turkic. Some of them are ethnic groups who share a common history and culture with East Turkistan. Some of the people in the region live on the other side of the border, this means that same peoples live on both sides of the border. Although the political administration of East Turkistan is affiliated to Beijing,

the people of East Turkistan are an integral part of the peoples of Central Asia in terms of ethnic origin, history, culture, religion and other traditions and customs. They have an inseparable relationship with one another. Thus, it is often observed that incidents which take place anywhere in Central Asia and those that take place in East Turkistan have the potential to affect one another. Furthermore, as East Turkistan is a part of the Muslim world, it is thus natural for East Turkistan to interact with the rest of the Muslim world. In this sense, East Turkistan is in a strategic region that not only connects China with, but also separates it from, Central Asia and the Muslim world. Conflicts in the region started to appear on the agenda more frequently as ethnic and religious problems increased in East Turkistan at the end of the Cold War. After the attacks of September 11, these problems gained a new dimension and the East Turkistan issue extended beyond China to appear on the international political scene. In other words, ethnic, religious, environmental and human rights issues started to attract the attention of the international community.[7]

5. The fifth strong point is the geo-economy of East Turkistan. East Turkistan has 68 million hectares of agricultural lands, forests and steppes, which are the largest in China. The income per capita is more than two-folds the average in China. The region has 27 billion tons of coal reserve that has been discovered, constituting 40% of the overall reserves in China. There are 30 billion tons of oil and natural gas reserves that have been explored in the region, forming 35% of overall reserves in China. East Turkistan has been the leading region in cotton production for the last twelve years. The importance of these resources can be understood when we take into account that the Chinese call cotton "White Gold" and oil "Black Gold". The region is also an important production center for rare metals and strategic raw materials in China. These abundant resources are the basic guarantee for the sustainability of economic development in China. In addition, China makes efforts to ensure that Turkistan, the most important region in the Western Development Project, acts as a center for Central Asian countries.[8]

6. The East Turkistan issue, which started in 1949, was transformed into an international issue after the attacks of September 11, and it has been an element for "light politics" in the international arena due to the increasing attention of Western countries.

The weaknesses of East Turkistan

1. As the people of East Turkistan do not have a state, they do not possess all the powers that a state would have.
2. The people of East Turkistan do not have sufficient economic resources. It is rather difficult for any organization to achieve its ideals without sufficient funds.
3. They do not have qualified people who are well enough internationally-recognized to attract the international community. The East Turkistan issue is now an international issue and affects the relations of many countries with China. The East Turkistan issue needs to be evaluated from an international perspective.
4. Organizations in East Turkistan do not have an ideal or practicable program for the independence movement. It is impossible to achieve the goal of independence in only a few steps; rather, it requires gradual, systematic steps.
5. Most importantly, the organizations of East Turkistan do not have an ideology or philosophy of independence. East Turkistan needs to adopt a universal independence ideology or philosophy.
6. Organizations in East Turkistan are agreed upon the goal of independence, but there is no consensus as to the methodology. The power-sharing and coordination strategies are yet to be put in place.

Opportunities in East Turkistan

1. Given that great powers have always been interested in the historical geostrategic location of East Turkistan, it is highly probable that the importance of this strategic location will continue in the future, too. The geo-strategic location of East Turkistan will affect the future of China and it will also attract the attention of China's rivals.
2. Although Western countries do not support the independence of East Turkistan, the human rights violations in East Turkistan are contrary to the political and social values of the West.

3. The emergence of centralized China is another opportunity. 2/3 of the countries in the world have already adopted a democratic system. The remaining 1/3, including China, are still far from democracy. The emergence of China will bring political, economic and security problems to many countries, whereas the centralist system of China is also a target of criticism, due to issues such as Tibet and East Turkistan. In other words, as China emerges the East Turkistan issue will emerge too.

Threats against East Turkistan

1. The most important threat is the increasing influence of emerging China on the international society, which might limit the capability of East Turkistan to maneuver in the international arena.
2. Adoption of a system of democracy by China -though partially- due to the pressure of international society, and particularly in relation to an amendment to the election system in China, may blight the independence ideals of East Turkistan. The demographic structure of East Turkistan is changing and the Chinese population is increasing; the cultural tissue of East Turkistan is decaying and an identity crisis is underway.

D. The future of East Turkistan in accordance with the SWOT analysis method

The SWOT analysis method defines the strong and weak points of East Turkistan, as well as the opportunities and threats in the region; the four different strategic approach models of this analysis method will enable us to understand the strategic approach angle of East Turkistan; that is, East Turkistan is suitable for the WO strategic approach model, which includes weaknesses as well as opportunities. According to the SWOT analysis method, the people of East Turkistan do not suit the most ideal model -SO; this indicates that the people of East Turkistan have much to do on the path to independence.

The WO strategic approach model states that the people of East Turkistan should use their strategic sources very efficiently and effectively. It seems compulsory that to compensate for the weaknesses the external opportunities should be employed to the maximum. Negative consequences may appear unless

these weaknesses are remedied. In other words, the independence of East Turkistan will not be easy. The most serious problem with the said model is that the people of East Turkistan may miss some opportunities due to their weaknesses. If this is the case, then it is likely that the people of East Turkistan will be disappointed in their goals. Organizations in East Turkistan need to keep this issue on the international agenda at all times; the staff of these organizations should become qualified and the organizations should become institutionalized. Thus, they will be able to receive the material and moral support of the international society; this is the only way in which the organizations can make contributions to the independence of East Turkistan. Otherwise, East Turkistan should abandon her dreams of independence or define gradual targets towards the final goal of independence.

If half of the factors affecting the future of human beings are fortune, the remaining half is human effort.[9] This statement, made by Niccolo Machiavelli (1469-1527), tells us that human beings can shape their future with their own hands. A famous futurologist, Herman Kahn (1922-1983) had similar thoughts too. Namely, even though human beings cannot predict their future, they can prefer their future.[10] In fact, the shaping of the future in East Turkistan is partially in the hands of the people of the country. In other words, what they do today will shape their tomorrow. In this sense, the organizations of East Turkistan should have a comprehensive knowledge about their own country and they also need to be aware about international factors. As Michael E. Howard, a famous military strategy expert, expressed: There is little point in considering where we should be going if we do not first decide where we are starting from.[11] In the same way that the cost of yesterday's mistakes is paid today, today's mistakes will be paid for tomorrow. Likewise, any positive steps taken today shall turn out to be awards for us tomorrow. In this context, foresight is needed to prepare a better future.[12] The power of all powers is the mind. Strategic plans built out of comprehensive knowledge always have the chance to succeed. There are plenty of things that the organizations of East Turkistan can do to prepare for an emerging China.

Endnotes

1 中國人民解放軍第一野戰軍戰史編審委員會編,《中國人民解放軍第一野戰軍文獻選編》(第二册), 北京: 解放軍出版社, 2000:468-469; For the telegram communications between the President Mao and his Generals during the process of occupation of East Turkistan《中國人民解放軍第一野戰軍文獻選編》(第二册), 2000:482, 582-585, 587-590, 603-604, 613-614, 621-624, 629-635, 642, 647-648, 650-653, 655-656, 660-661.

2 沈志華, 《毛澤東斯大林與朝鮮戰爭》, 廣州: 廣東人民出版社, 2003年, 頁121-122; 李丹慧, 《北京與莫斯科: 從聯盟走向對抗》, 廣西師範大學出版社, 2002年, 頁149.

3 毛澤東,《建國以來毛澤東文稿》第1冊 (1949.9-1950.12), 北京: 中央文獻出版社, 1987年, 頁83.

4 Erkin Ekrem, "Doğu Türkistan Sorunu ve Türkiye-Çin İlişkileri", *Türkiye Günlüğü*, No 77 (Summer 2004), pp. 43-44.

5 Erkin Ekrem, "Doğu Türkistan Sorunu ve Türkiye-Çin İlişkileri", pp. 39-40.

6 Erkin Ekrem, "Doğu Türkistan Sorunu ve Türkiye-Çin İlişkileri", *Türkiye Günlüğü*, No 77 (Summer 2004), p. 40.

7 Erkin Ekrem, "Doğu Türkistan Sorunu ve Türkiye-Çin İlişkileri", pp. 40-41.

8 Erkin Ekrem, "Doğu Türkistan Sorunu ve Türkiye-Çin İlişkileri", p. 41.

9 Niccolò Machiavelli, *The Prince*, Chapter XXV, forgotten Books, 2008:94. The original words: "I hold it to be true that fortune is the arbiter of one-half of our actions, but that she still leaves us to direct the other half, or perhaps a little less".

10 Herman Kahn and Arthur J. Weiner, *the Year 2000: A Framework for Speculation on the Next Thirty-Three Years* (New York: MacMillan Publishing Company, 1967). P. 2

11 Michael Howard, "Reassurance and deterrence: Western defense in the 1980", *Foreign Affairs*, Vol. 61, No. 2 (Winter 1982-1983), p. 309. Original statement: "There is little point in considering where we should be going if we do not first decide where we are starting from."

12 Herman Kahn, *On Thermonuclear War*. New Jersey: Princeton University Press, 1960:316; Herman Kahn, *On Thermonuclear War*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 2007: 576.

Dr Izzeddin al-Wardani
Researcher

Translated from Arabic by Salih Gunaydin

Road to Freedom and Self-determination: Imagining the Future of East Turkestan

The road to freedom and self-determination for any nation requires the consideration of the present reality, as the present can be decisive in determining the future. It is the reality that identifies the options and establishes priorities.

At present, the territory of East Turkestan is under occupation. The people are suffering due to a weak economic situation and the political marginalization of the government in their own territory, which has been granted autonomy within China. At the same time, the human rights of the people of East Turkestan are continually being violated. Their religious identity and cultural rights are being subjected to sustained attempts to weaken or eliminate them.

Moreover, their cause is not receiving enough support at an international level, either in theory or in practice.

East Turkestan is confronted with a major non-democratic power, which has a growing economic and political influence in today's world, and which does not even want to discuss the possibility of self-determination, at least at the present time. In addition, China is continuing efforts to control the people of Turkestan and their organizations. They are forming international alliances which focus on security issues and assist in subduing Turkestan movements and activists at home and abroad; for example, they there are supporting the international campaign against terrorism, which has been directed in particular against Muslims after the events of September 11th, in the United States. The most dangerous of these alliances is the Shanghai Cooperation Organization, which is comprised of the most important countries surrounding East Turkestan. These Turkic countries represent potential support for East Turkestan, at present and in the future, because they all share a common race, history and religion. The purpose of this alliance is to neutralize the influence of these countries and exclude them from

current and future developments in Turkestan. Also, many countries, in particular Arab-Muslim countries, have close relations with China, and this helps China grow in power and influence to become the strategic equivalent of the United States. The United States has problems with these countries, which is easy to understand against the backdrop of the Arab-Israeli conflict.

The road to freedom and self-determination for East Turkestan requires a great deal of effort, an awareness of the reality of power and lessons from history. The standpoint of any side in the conflict or in negotiations depends on their own strength and the strength of their allies. The realization of any progress depends on the elements of control that are available for each party and how skilled they are in determining their present and future objectives. I believe that a better future for East Turkestan can be attained by supporting self-governance for the East Turkestan people and their organizations at home and abroad. This relies on the following:

- Improving their economic, political, humanitarian and cultural situation. This requires urging China to provide the Turks with ample job opportunities in various economic areas and to avoid discrimination against Turks in employment and investments.
- The opening of representative trade offices of Islamic countries in East Turkestan.
- Stimulating businessmen to support trade with East Turkestan and to grant them priority when importing from China for institutions and factories which employ Turks. This will push businesses and business owners within East Turkestan and China to employ Turks.
- Incessantly demanding that China respect the human, cultural and religious rights of the Turks. This is something which is guaranteed, in theory, by the Chinese constitution and the law on regional autonomy within China.
- Discussing with China the possibility of establishing consulates of Islamic countries within East Turkestan, as well as opening offices of Islamic organizations, such as the Organization of the Islamic Conference, the Muslim World League and relief committees, and the opening of branches

of Islamic universities. Creating opportunities Turkic students to come to various Islamic countries and providing them with adequate support. If it is not possible to access East Turkestan, then let us be present at its borders, in the territory of West Turkestan, which is spread over many countries.

- Supporting relations with various international organizations that are active in the field of human rights to help them stand against human rights violations in East Turkestan, to expose these violations to the world and submit them to the Human Rights Council of the United Nations.
- Encouraging academic studies and research centers that focus on East Turkestan to further enhance contact with Turkestan and to maintain a constant flow of information about the condition of the people there.
- Urging China to implement the self-governance that has granted to East Turkestan so the Turks can take a real role in governing their region, preserving their identity and enjoying the riches of their land. Furthermore, pushing for the system of government to be modeled on the system as applied in the Macao Special Administrative Region, which among other things will ensure the following:

Protection of individual freedom for residents and a ban on searching residences, their own educational system, controlling entry, residence and settlement of individuals within the region - a serious problem that afflicts the people of Turkestan, as the region is being flooded by large numbers of Han migrants; Macau also has autonomy in their financial affairs and the levying of taxes and they have their own emblem and flag. China does not consider this to be a threat to their sovereignty or encouragement towards separation.

Such changes would require the cooperation of all governments, peoples, as well as official and private organizations, putting pressure on China to support and improve the power of the people of Turkestan and their organizations at home and abroad, so that the Turkestan cause can be handled in a peaceful manner. This may mean curtailing relations with China, particularly economic relations, which are the most important determinants of Chinese politics.

There is no doubt that the Turkestan cause needs careful planning and a great

effort, as well as intelligence and skill in dealing with the Chinese administration, which is very sensitive towards this issue. China's historical background of protracted conflicts, internally and externally, has created a sense of insecurity and a constant threat and fear of the risks of disintegration. This has forced the Chinese administration into hasty and irrational decisions when faced by events and in the management of relations.

Publicity is essential on the road to freedom and self-determination for East Turkestan so that international public opinion can be gained and the largest possible number of sympathizers and supporters can be mobilized, be they states, individuals or NGOs. These represent public opinion which will in turn put pressure on China to improve the situation of the people of Turkestan. In the future, this could turn into a coalition that will support the independence of East Turkestan.

Without a doubt, the Turkestan cause is moving towards the improvement of their situation in many aspects. Namely, the awareness of the issue has significantly increased, particularly after recent events in Turkestan. The cause and the resistance movements are continuing to gain many supporters, both at home and internationally, and unity is increasing. Meanwhile, the support for China on this issue is steadily declining.

Within China, despite its apparent strength and development, there are a number of factors of weakness and disintegration. The intensity of the latter might appear at unexpected levels, as has happened within the former Soviet Union. A state of the size of China, transected by mountain ranges and deserts, with political and economic contradictions, cannot stay united for long, as we have seen throughout history. In particular, the Communist Party, with its monopoly on power, has lost many of its skills in dealing with those who disagree with them.

The two sides, East Turkestan and China, are waiting for the crucial moment of confrontation to resolve the conflict and decide the future of East Turkestan. The state of weak central authority, likely conflicts and revolutionary movements which could follow increases the possibility of the disintegration of China and hence the possibility of East Turkestan's independence.

One thing that must be taken into account in this case, in view of the large

number of Han migrants in East Turkestan and their wealth, is the probability of it falling into the hands of a faction of Han-style dictators like Jin Shu Ren and Chen Shi Coi, who ruled East Turkestan in the last century, to a large extent independent of the authority of the weak central government in China. This can be avoided by the unity of the Turkestan resistance movements, the power of solidarity, the total avoidance of internal conflicts and the removal of any factors that would separate the various elements of the people and organizations in Turkestan. One of these factors is the name. What is desired for any movement or organization is that it is inclusive of all the different Turkic peoples living in East Turkestan, and not just the Uyghur, the Kazakh, the Kirghiz, or others. Whoever does not take action might fuel internal conflict at a crucial period and some might even be pushed to split off and join others on the other side of the border. Let us learn from history. Let us trust in God and in our own capabilities, act with courage and perseverance, and adopt different ways to support the people of Turkestan. Inevitably, we will find a way to resolve or mitigate the problems. Optimism is necessary. We have to stay on the course of doing whatever is possible with intense, serious and conscientious work in order to advance the cause of these oppressed people who have been suffering for so many years in East Turkestan.

May God's peace, mercy and blessing be upon you.

Fahmi Howeidi

Journalist-Writer

Translated from Arabic by Azbe Kezbani

The Future in East Turkistan

The case that states that the future is not bright, but at the same that time it is not completely dark should not be underestimated; even if there are great weaknesses in the position of the Muslims in Turkistan, there are also many strengths, pressure points and documents which can be used to defend their rights.

(1)

The future is not bright for several reasons. The occupier is a major power, which has great strength in the contemporary world; it has decided to swallow up Turkistan, to dissolve this country and has begun this process through incentives, oppression and intimidation. In addition, there are major economic interests at play here that avidly encourage pursuit of the wealth of Turkistan and encourage the oppressor to become the sole power in the region.

On the other hand, the society that is under occupation includes millions of Muslims, whose case has not been given any support or interest in the international arena. There is the case of the independence of East Irian, which became independent from Indonesia and was recognized by the international community, later to become a member of the United Nations General Assembly; however, we should not forget that most of population of the islands are Catholic, and the Vatican City supported them and their demands for many years. This is something that East Turkistan does not have.

The government of China has exploited this situation to depict the Muslims of Turkistan with two traits before the international arena; the first is that they are Muslims who are extremists and terrorists, while the second is that they are separatists. Because of the weakness of the Turkistan media, their voices have not

been heard and their efforts have not succeeded in dispelling any fears that result from such propaganda.

Connected with this last point is that the demands of Turkistan are not clear to either the public opinion in the Islamic world or to world-wide opinion; the image in people's minds is that the people of Turkistan have rejected the rule of the Chinese government and that some of the people have expressed this rejection with armed operations. At the same time, what the people of Turkistan actually want is not clear, and this gives ample scope for the Chinese media to give their own message, which receives a greater degree of acceptance.

In addition to these difficulties inherent in the aspirations of Turkistan, there is also an anti-Islamic identity, not only presented by the Chinese authorities, but also by other regional countries; this is particularly the case in the republics of Central Asia, which are still mostly under the control of the same elite that was dominant during the Communist Era. These elites are still waging a struggle against the Islamic identity of their communities; thus it is not surprising that they restrict the aspirations of the people of East Turkistan, which are aimed at maintaining their Islamic identity

(2)

These circumstances should not lead to despair and in no way means that the doors in the future are completely closed; but it is necessary that the activists who are involved in this issue think carefully about how to deal with the situation in a more productive way. In this matter there are several governing principles:

- What is really damaging the case is not the Chinese government, but the despair of the activists of their success, even in the remote future.
- Targets which cannot be achieved should not be forgone, thus what has not been achieved or attained by the present generation should not be abandoned; rather, they should be passed down to other generations who may have better conditions that will enable them to achieve what the previous generations could not.
- The people should be aware that the ultimate goals in some of the conflicts can only be achieved through phased targets at first and that there will be

many interruptions in the phased targets over time; what is important is that they do not give up on the final goal.

- There should be efforts made to keep the issue of East Turkistan in current memory; in other words, if this territory cannot be realistically recovered, then it should be kept fresh in the memory of future generations; this can only be achieved by documented histories, by facts and by the maps of this country being published in various languages, to be distributed to the rightful heirs to this land and to those who support them.
- To try to hurry this process will only damage it and can in no way serve it well; if this situation continues in future generations, then more attention must be paid to the identity and memory of these generations. They will have to be provided with educational opportunities at universities in the Arabic and Islamic world, in countries like Malaysia, Pakistan, or the Al-Azhar University in Egypt, for example.
- It is of utmost importance that there is communication with the media and human rights organizations; these are the platforms which will bring the presence of this problem into the public opinion and also underline its importance.
- A special effort should be made to clarify the objectives of those who are defending the case of Turkistan; at the moment these objectives should be: respect for human rights, autonomy, religious identity, the cessation of violence and terrorism, refusal to accept separation, and efforts to uphold the right of citizenship with dignity.

(3)

There are more points of strength which can be used to serve the cause of Turkistan; some of these points include the following:

- The Turkic Muslim world; East Turkistan does not stand alone; rather there is a large community of people offering support.
- The persecuted minority is not in a very different situation than that of the people of Tibet, who have an important presence in the international

arena, even though they are relatively fewer in number.

- The Soviet republics of Central Asia have emerged from Soviet domination, setting a precedent that encourages the Muslims of East Turkistan to claim human rights, at least those of autonomy.
- China has major economic interests with the Arab world, which is considered to be the most important market for its goods; if there is a link between the economic interests of China and the fair treatment of the Muslims in Turkistan, that is, ensuring that they are able to maintain their religious identity and their human rights, this would be a major achievement. To use these interests against the Chinese authorities can only be achieved after solidarity with their brothers in Turkistan is accepted by the Arab world.

(4)

What can we do?

Nothing that is right can be lost merely by making demands; this means that rights will not be lost if the owner stands up for them and is not willing to relinquish them; what is necessary is that this issue remains alive and on the agenda. First the issue must be brought to the mind of the Turkistan people, then that of the Arab and Muslim people, and finally into international arenas whenever possible.

And what must be understood here is that the media is the most important means to make the public aware of this situation; there is no question that television has become one of the most influential instruments of public opinion. If a television channel were to take up the cause of the people of Turkistan and present the facts of the suffering of these people, this would be an important step in this direction. I do not know if such a channel is available at the present time, but I do know that there is not one in the Arab world; if the burden of establishing such a channel cannot be taken up with the available resources, then at least a weekly program from a Turkish channel can be broadcast in three languages: Turkish, English and Arabic. If only the Turkish and the new Arabic channels were to add this idea to its programs.

Any act of informing the public should have be objective and clearly presented. What is required here at this time is that the media discourse of Turkistan citizenship in China should be focused on; this in turn is based on three pillars: respect of national identity, respect of human rights, and the establishment of autonomy.

Finally, I would like focus on four things:

The Arab and Islamic world are the most appropriate to bring this case forward and to maintain the enthusiasm; as previously stated, they are an important market for Chinese goods and interests, and they can positively or negatively affect the Chinese government in their treatment of the Muslims of Turkistan.

The second point: Documenting this issue with publications preserves the history and makes clear the stages it has undergone; also it is important to record the characteristics of East Turkistan before it melts into the great Chinese sea.

The third thing: The human rights' violations which occur in Turkistan must be documented and recorded, and an annual report should be completed, including all the events that happen every year. It must not be forgotten that an absence of documentation and poor communication with the media means that public opinion will forget the harsh repression that Turkistan underwent a few months ago. The death sentences that were issued and imposed have not been met with the outrage they deserve.

The fourth point: This is the claim of the right to citizenship. This may be in keeping with the demand of the Chinese classes, which includes activists advocating for freedom and defending human rights in China. A convergence with these activists may be possible in order to intensify the pressure for defending the dignity of the Muslims in Turkistan.

Sirajeddin Azizi Semseddin

Radio of Jeddah

Translated from Arabic by Azbe Kezbani

East Turkistan: The Road to Freedom and the Right to Self-Determination

In the name of God the Merciful

Freedom is an inalienable right that was given by God to all people, without exception; in the Holy Qur'an the Almighty says: "We have honored the sons of Adam". However, these rights have been constantly violated by the enemies of freedom. The people of Turkistan have lived for a long time deprived of their liberty and their free-will has been abused, due to a brutal occupation of their country. If we examine the history of Turkistan, which extends back thousands of years, these people have lived in the area which is larger than 1.8 million square kilometers in a free and independent manner, far removed from the greed of other people. From the time of Sultan Satuq Bughra Khan they enjoyed a golden era; Islam was accepted in 920; in 960 it was announced that Islam was now the official religion of the state.

Regrettably, for more than two hundred years these people has been exposed to aggression that is aimed at trying to force them to submit to the Chinese invaders, but they have never given up, rather continuing to resist and struggle to live a free and independent life on their own land.

Clearly East Turkistan is the original home of the Turkish people from the time that this earth was created by God. This land, Central Asia, has been the cradle of civilizations, cultures and inventions throughout the ages and documents demonstrate that Turkistan has always acted as a cradle of human civilizations. Moreover, the discoveries made by an American geological mission in excavations that were carried out in 1904 support this hypothesis. The team discovered historical monuments in the eastern Caspian Sea, near the city of Ashgabat; these findings indicated that Turkistan played an important role in human civilization

and was a place where many important people resided. The head of the American mission and the world famous archaeologist U.S. Pumpelly, having studied the artifacts he found, reported that the New Stone Age occurred in Turkistan nine thousand years before Christ.

Livestock and animals were used here eight thousand years before Christ. The indigenous people were working with metal six thousand years before Christ. Some archaeological monuments are now preserved at the British Museum. European missionaries, such as Sun Haydn, Konnenar Iarring, and many others, discovered relics and took them to their own countries. In Sweden, thousands of documents and relics have proven that East Turkistan, occupied by Communist China in 1949 and renamed Xinjiang (new land-Al-Arath Al Gadidah), originally belonged to the Uyghur Turks. A fact overlooked by many people is that East Turkistan is located completely outside the Great Wall of China, a barrier that was constructed to protect China from the raids of the so-called "barbaric" tribes. This is yet more historical evidence that Turkistan has never been a part of China.

Turkesten Timor is the only country in the world where the language of its people is one, their religion is one and their doctrine and jurisprudence are one; they are of one sect, the Hanafi school and their traditions and customs all closely resemble one another. Whatever the power of the invaders and the settlers, they have not been able to disrupt the unified moral and spiritual strength of the Uyghur people. But the people of Turkistan have suffered repeated invasions and occupation by China for nearly 200 years; the most recent occupation was that made by Communist China in 1949.

If we examine the history of these people, we discover that there have been many established nations and autonomous entities throughout its long history. For example, a few states have been built on the land of East Turkistan:

The Orkhon Uyghur State (646-840)

The Kara-Khanid Khanate State (840 - 1212)

The Sadie Uyghur State (1514-1679)

The Kashgaria State, which was founded by Bedevlet Yakub Beg (1860-1875 AD)

The Islamic Republic of East Turkistan (1933-1936 AD)

The Republic of East Turkistan (1944-1946 AD)

After the occupation of East Turkistan in 1949 by Communist China, the people of Turkistan put up continuous resistance. The number of insurgencies against Chinese occupation during the last sixty years has been more than 460.

As stated above, there have been many important and momentous uprisings in the history of modern Turkistan:

- The "Barin" uprising on 04.05.1990, led by Zeyin El-Din Youssef; as a result of this uprising many villages were wiped out and their ruins can still be seen today.

- The "Eli" uprising, on 02.05.1997, where more than 300 young Muslims were sprayed with cold water in winter, when the temperature was below -10 degrees.

- The latest, and not the least, of these uprisings was the events of July 5, 2009; this was a historic turning point and will have an important role in resolving the issue of East Turkistan. The repercussions are still continuing today and will continue to resound until the people of Turkistan regain their full freedom.

Below are listed the important stages in the history of these noble people:

The Chinese displacement and resettlement policy

The geographical and historical land that is known as East Turkistan has been the home of the Turkic people since ancient times; by virtue of its proximity to China and its relationship with the former China, as well as the ambitions of successive governments, Chinese immigrants, the Han, and Hui Muslims, have also lived in Turkistan, but their numbers have been very small. In a census carried out in 1945 the proportion of Chinese was about 3%, while the Turkic population was 97%; after 65 years the proportion of Chinese has risen by more than 47%.

On 28.08.2008 a correspondent for the Christian Science Monitor wrote from Urumqi, the capital of Turkistan: The government of China has transferred

millions of Chinese and settled them in Xinjiang, an area in which there is a majority of Muslims, in order to eliminate the ethnic and cultural identity rights of the Muslims, who are now foreigners in their own country.

The former secretary of the Communist Party and the Chinese president Jiang Zemin declared that China was proposing to settle two hundred million Chinese in Turkistan; however, resistance by the people of Turkistan continued and prevented this move with the events of July 5, 2009; after this Chinese settlers began to leave the country and many have returned to their home, leaving Urumqi like a ghost-town. Even in other cities, there is a gap between the Han settlers and the people of Turkistan; thus, the millions that have been spent to consolidate peaceful coexistence with the natives of Turkistan have been spent in vain.

Birth control policy

After China attempted to demographically blur the identity of the people of Turkistan, they began a policy of birth control; although on the surface this policy appears to be applied in all parts of China, the reality is quite different in Turkistan. It has been applied to the people of Turkistan in a very harsh and inhumane manner. For example, if a young man goes to the authorities for a marriage license he cannot obtain it until signing a written pledge that he will not have children for five years; if he violates this undertaking the man will lose his job and be forced to pay a fine of up to 30,000 yen. Despite all these strict rules, many people here have more than the quota of children. Dozens of young people I know have between 8 and 10 children, although they do suffer for this.

The prevention of religious education in order to blur identity

The people of Turkistan have been deprived of religious education for 60 years; there are no religious schools in this area. There is one institute in the capital, Urumqi (the Islamic Institute of Urumqi), but the number of students here does not exceed 40, and they are taught Chinese politics and the philosophy of Communism. In short, this Institute throws dust in the eyes of the world; I ask you, by God, what does it mean when there is a population of 30 million people, but there is only one institute to instruct these people in their religion?

The procedures set against non-official schools are so severe that it is hard for the human mind to grasp. In 2008 more than 200 children, aged between 8 and 14 years of age were arrested and imprisoned in Urumqi for a period of more than six months; they were only released after their parents paid a fine of ten thousand Yuan. Despite everything, great sacrifices are made by the people of Turkistan to learn their religion. If we compare the situation of Muslims who have the ability to study their religion and their knowledge, it is surprising that the people of Turkistan are very far ahead of other republics in Central Asia.

The abolition of the Uyghur language

The Uygur language has been forbidden from being taught in schools from the beginning of March 2009, and has been removed from government offices. For example, the name and address of people on their identity cards in Turkistan were formerly written in the Uyghur language, but now this is written in Chinese. Teachers must master Chinese, or lose their jobs to a Chinese teacher. In this way China is trying to obscure the identity of the Muslim Turks in Eastern Turkistan and thus has eliminated liberty and denied the people the right to self-determination.

Autonomy in Turkistan

On October 25, 1949 the Chinese army entered East Turkistan and stayed as an occupational force in the capital; when General Wang Jing disembarked from a plane at the airport in Urumqi, he told those meeting him: "We are guests here and I assure you that we will go back to our country after things settle down in your area; this is a promise from the leader Mao Tse-Tung." But this guest was an onerous burden for the country. The Chinese occupation could not fully control the territory of East Turkistan as there was an organized army in the three states that were proclaimed to be the Republic of East Turkistan; after 6 years of occupation, on October 1, 1955 China was forced to announce autonomy in East Turkistan under the name of the Xinjiang Autonomous Region; the declaration of autonomy for any nation is a recognition of the rights of the people to their own religion, language, customs and traditions. The resources of the country are

to be at their disposal and they are to have freedom of movement, whether at home or abroad. What about the referendum of self-determination of the United Nations, which has been signed by China? In fact, the system of autonomy in East Turkistan has never been applied and world public opinion has been deceived, as well as the people of Turkistan; thousands of opponents of this provision have been arrested.

Liberation movements and the demand for the rights of Turkistan in international forums

There are dozens of associations and movements that have been working for many years to demand the rights of Turkistan; this is done through activities and events, in keeping with the physical and legal potential, in many countries, such as Turkey, the United States, and EU countries, most notably in Germany and some countries of Central Asia; due to time constraints it is not possible to mention all of them here. To date there has been no opportunity that was conducive to raising the issue of East Turkistan in international forums due to the escalation of China's power. But the events of July 5, 2009 have turned the tables, and the world has begun to realize who the residents of East Turkistan are and what their cause is.

For 60 years the issue of Turkistan has not gone away; the forms of resistance have continued, whether carried out by individuals or institutions. Here I would like to mention some of the leading people from Turkistan, people who sacrificed their lives for their cause:

- The leader Mohammed Emin Bugra (1901-1965)

- The leader Isa Yusuf Alptekin (1901-1995)

- And now Ms. Rabia Kader (may God prolong her life) continues this matter as a representative on the World Uyghur Congress, which emerged after the International East Turkistan Conference was held in Istanbul in 1992; the wheel of life will continue and the people of Turkistan will continue to demand their legitimate rights; they will be independent.

The international community and the Muslim world must rise to the responsibility

Countries such as the United States, Russia, Turkey and Saudi Arabia, and our brothers in the countries of Central Asia are fully aware of the tragedies that are occurring in the lives of the people of Turkistan and the struggle they are carrying out to survive and to attain their rights, as well as the punishments for those people who committed crimes; these crimes as well as those of the Chinese occupier have been inflicted against these people, be they in Turkistan or outside of Turkistan, and now they are being exposed to the world, in particular after the latest events in Urumqi. The stances of state leaders like Mr. Recep Tayyip Erdogan, the Prime Minister of Turkey and Mr. Bulent Arinc, the Deputy Prime Minister are the best witnesses to this fact; they must be followed by others. The Turkish state should raise the issue of East Turkistan to the United Nations and the Security Council.

The responsibility of the people of Turkistan

First and foremost it is the responsibility of the people of Turkistan, in particular the younger generation, to keep this matter on the public agenda; in order to do this there are a number of things that must be taken care of, including:

- Education, in all subjects and at all levels; without science and education no person in the world can be free. The Chinese occupation is still trying to keep our people in the darkness of ignorance, keeping them away from the fields of science, particularly religious and modern sciences. There is no hope for us to be free from the occupation without the weapons of science and education.

- Using the media to define our just case in international forums, and to define it at local and institutional levels; in this way we will be able to win international support.

- The economy is important as it is a lifeline for freedom; the people of Turkistan have tremendous wealth in their country, but this has been looted by the Chinese for the past 6 decades; there are a great deal of resources and a great potential awaiting to benefit our cause. For example, there are Turkistan endowments in Arabic and Muslim countries. There have to date been no instances of these being implemented for the sake of Eastern Turkistan.

- We must intensify efforts to identify the cause of Turkistan to embassies and to human rights groups, as well as to international and Islamic organizations so that they will adopt our case and put pressure on China, forcing it to respect the rights of the Muslims in Turkistan.

- We must intensify efforts to reveal the crimes that have been committed as part of the occupation of China, a country that is trying with all its might to hide these transgressions from the world.

The strategy to be adopted by the people of Turkistan to claim their rights

The people of Turkistan have never ceased in their struggle to be relieved of the Chinese occupation of their country; they have sacrificed their blood, as we have seen in the events July 5, 2009. Thousands of women and elderly men faced the Chinese war machines.

For nearly a hundred years we have tried every means and all methods to attain freedom; despair has not found its way into our hearts and in this way we can move forward. As the Libyan hero Omar Mukhtar's famously said: "We are a people who will not give up, we either die or win." There are those who believe in armed resistance, and others who believe in peaceful struggle; everyone has the right to believe what they will. But it is essential that a long-term strategy plan is devised; the dimensions of this issue are enormous, from all aspects.

The options for resolving the problem of Turkistan

There are various options and possible ways to attain our legitimate rights; at the present moment I exclude the option of armed resistance due to the lack of balance between the occupying forces and the people of Turkistan. The only option we have is peaceful resistance in all forms:

- We must withstand the enemy on our land.
- We must fight against the policy of genocide that is embodied by the birth control program.

- We must withstand Chinese displacement and not allow people to be integrated in our midst.
- We must struggle against the policy of neglecting higher education in all areas.
- We must stand against the policy of exclusion by facing the Chinese wherever they are.
- We must withstand the policy of division by joining forces.
- We must withstand the policy of disclosure by sealing up the breaches.

A very important point is contained in the historical and geographical name (East Turkistan) of our country. Names like (Uyghuristan) or (Xinjiang), which are used by others, unfortunately are foreign and are abused by the occupation; these are in no way acceptable.

I would like to mention another important point; the Uyghur World Congress, chaired by our leader Mrs. Rabia Kader, first appeared as the National Conference of East Turkistan in 1992 and since then has been merged with some other movements, and thus has changed its name completely; this was a strategic mistake.

Reasons for the collapse of China

Whoever has studied the domestic situation of China knows the truth about China's strengths and is aware that it will likely soon disintegrate and break up into seven separate countries, which according to one Chinese researcher, are: East Turkistan, Tibet, Taiwan, Manchuria, Inner Mongolia, Hong Kong and Macao.

- The rate of unemployment, which is a worry for China, will have reached more than 250 million people, and this causes a huge gap between the rich and the poor.

- Moral corruption, the disintegration of the family and bribery are widespread throughout the country and threaten the cohesion of China; bribery has become a major issue.

Chinese goods are recognized as shoddy and second-rate; despite this they have spread throughout the world. However, due to the poor quality many countries now refuse to buy products from China; this has had a negative impact on the Chinese economy, and will be greater in the long term. It is important to understand that China has created an identity of an oppressor of economy; the economy will inevitably collapse because there are a billion and a half people living here who are not satisfied with the policies of Communist rule. Moreover, more than 80% of Chinese people are living under the poverty line.

After a brief review of what the people of Turkistan have been subjected to in their home territory, in what is essentially an attempt to erase them from existence via occupation, there are three basic dimensions of the problem that we can refer to:

First: There is a serious violation of human rights in Turkistan by the Chinese authorities and the Han settlers.

Second: The human rights situation in Turkistan threatens the fate of the people and their future in their own territory.

Third: The Chinese are responding to claims by the people of Turkistan' of their fundamental rights with great cruelty; the whole world has now witnessed these practices.

However, we are the true owners of this land, we have lived under occupation for 60 years, and we are a people who are at odds with the Chinese, religiously, linguistically, and culturally; moreover, our land lies outside the walls of China and we have withstood China's policy that has tried to eliminate us from this area during this period. It is our natural right to claim complete freedom and the right to self-determination; we do this by raising the issue of East Turkistan in the corridors of the United Nations and the Security Council. It must be recognized that freedom will not come easily; it will not be overnight, but we must continue to work diligently and faithfully, for tens or even hundreds of years, until we have empowered our religion, our era and our land. First and foremost we believe in God and the laws of the land and we believe that we will prevail against our enemies with patience and with endeavor, working together to achieve our objectives, as God Almighty expresses in the verses:

"O ye who believe! Persevere in patience and constancy; vie in such perseverance; strengthen each other; and fear Allah. That ye may prosper." (Al-Ìmrán: 200)

"Truly Pharaoh elated himself in the land and divided its people into sections, depressing a group among them: their sons he slew, but he kept alive their females: for he was indeed an evil- doer.

And We wished to be Gracious to those who were being depressed in the land, to make them leaders (in faith) and make them heirs,

To establish a firm place for them in the land, and to show Pharaoh, Hámán and their hosts, what they were dreading from them". (Al-Qasas: 4-6)

"Alif. Lám. Mím.

Do men think that they will be left alone on saying, "We believe", and that they will not be tested?

We did test those before them, and Allah will certainly know those who are true from those who are false". (Al-Ankabut: 1-3).

BİYOGRAFİLER
BIOGRAPHIES

Alim, Abdulsalam Abdulgani

Avustralya Doğu Türkistan Derneği

1973 yılında Doğu Türkistan-Hoten'de dünyaya gelmiştir. Pakistan-İslamabad'da bulunan Uluslararası İslam Üniversitesi'nde lisans eğitimini, ardından İslam hukuku ve hukuk alanında yüksek lisansını tamamlamıştır. Ana dili olan Uygurcanın yanı sıra Özbekçe, Urduca, Arapça ve İngilizce bilmektedir. Avustralya vatandaşı olan Abdulgani, 2000 yılından bu yana Güney Avustralya İslam Koleji'nde Kur'an-ı Kerim, Arapça, İslami ilimler ve karşılaştırmalı dinler tarihi dersleri vermektedir. Aynı zamanda imamlık da yapan Abdulgani, ayrıca Güney Avustralya İslam Topluluğu'nda ve Avustralya Doğu Türkistan Derneği'nde başkan yardımcısı olarak görev almaktadır.

Alim, Abdulsalam Abdulghani

East Turkistan Australian Association

Abdulsalam Abdulghani was born in 1973, Hotan, East Turkistan. He has completed his bachelor degree, and his masters in Shariah & Law (LL.B & LL.M Shariah & Law) in International Islamic University Islamabad, Pakistan. Mr. Abdulghani who is citizen of Australia, speaks Uzbek, Urdu, Arabic and English besides his mother tongue Uighur language. He gives lectures on Quran, Arabic language, Islamic Studies and Religion (comperative study of religions) in Islamic College of South Australia. Mr. Abdulghani is also a religious leader (Imam), vice president of Islamic Society of South Australia and vice president of East Turkistan Australian Association.

Chhoekyapa, Tseten Samdup

Tibet Ruhani Lideri Dalay Lama'nın Temsilcisi

Tseten Samdup Chhoekyapa, Tibet Ruhani Lideri Dalay Lama'nın Cenevre-İsviçre'deki temsilcisidir. Ailesi 1959 yılında Tibet'ten ayrılmak zorunda kalan Chhoekyapa, Nepal'de bir Tibet mülteci kampında doğmuştur. 1991 yılında New York *University of Columbia*'nın gazetecilik bölümünden mezun olmuştur. 1985 ve 2000 yılları arasında, sürgündeki Tibet hükümeti adına sırasıyla Dharamsala, Hindistan ve Londra'da çalışmıştır. 2000 ve 2007 yılları arasında Londra'daki bir telefon şirketinde pazarlama müdürü olarak çalışmıştır. Nepal, Hindistan, ABD ve İngiltere'de yaşamıştır. 2008 yılının Mart ayında, Tibet Ruhani Lideri Dalay Lama'nın temsilcisi olarak atanmıştır.

Chhoekyapa, Tseten Samdup

Representative of His Holiness the Dalai Lama

Tseten Samdup Chhoekyapa is the Representative of His Holiness the Dalai Lama based in Geneva, Switzerland. He was born in a Tibetan refugee camp in Nepal when his parents escaped from Tibet in 1959. He has lived in Nepal, India, USA, England and Switzerland.

He graduated from School of Journalism University of Columbia in New York in 1991.

From 1985 to 2000, he worked for the Tibetan Government in exile starting in Dharamsala, India and then in London. From 2000 to 2007, he was a marketing manager at the mobile phone company in London.

In March 2008, he was appointed as His Holiness the Dalai Lama's Representative.

Dağ, Ahmet Emin

İHH İnsani Yardım Vakfı Ortadoğu Özel Temsilcisi

1970 yılında doğmuştur. Lisans eğitimini Marmara Üniversitesi Gazetecilik Bölümü'nde tamamladıktan sonra, yüksek lisans ve doktorasını yine aynı üniversitede Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler bölümünde Ortadoğu ve Suriye alanında yapmıştır. Ortadoğu konusunda araştırmaları, tercümeleri ve çok sayıda makaleleri bulunan Ahmet Emin Dağ'ın "Suriye, Bilad-i Şam'ın Hazin Öyküsü" adlı bir de kitabı bulunmaktadır. Arapça ve İngilizce bilen Dağ, "Yahudi Dini", "Yahudi Tarihi" (Israel Shahak), "İsrail'de Yahudi Köktenciliği" (Israel Shahak ve Norton Mezvinsky) ve "Amerika ve Siyasal İslam" (Fawaz Gerges) isimli kitapları Türkçeye çevirmiştir. İslam coğrafyasının farklı bölgeleri ile ilgili araştırmalar yapan Dağ, hâlen İHH İnsani Yardım Vakfı'nda Yönetim Kurulu Üyesi olarak görev yapmaktadır. Ahmet Emin Dağ, evli ve iki çocuk babasıdır.

Dag, Ahmet Emin

IHH Humanitarian Relief Foundation, Special Representative for Middle East

Ahmet Emin Dag was born in 1970. He obtained BSc in Journalism at Marmara University, Istanbul. He completed his MA and PhD degrees in Political History and International Relations on the fields of Middle East and Syria. Ahmet Emin Dag has published numerous researches, translations and articles about the Middle East. He has published a book called "Suriye: Bilad-i Şam'ın Hazin Öyküsü" and translated several books like "Jewish History", "Jewish Religion: The Weight of Three Thousand Years" (Israel Shahak), "Jewish Fundamentalism in Israel" (Israel Shahak and Norton Mezvinsky), "America and Political Islam: Clash of Cultures or Clash of Interests" (Fawaz Gerges). Mr. Dag who make different researches on the different regions of Islamic World, is currently executive board member of IHH Humanitarian Relief Foundation. He is married with two children.

Ekrem, Doç. Dr. Erkin

Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü

1964 yılında Çin'in Gansu eyaletinin Lanzhou şehrinde dünyaya gelmiştir. 1986'da Çin'de tıp fakültesinden mezun olan Ekrem, 1991 yılına kadar bir hastanede ortopedi bölümünde doktor olarak çalışmıştır. Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'nde 1995 yılında yüksek lisansını, 2003 yılında da doktorasını tamamlamıştır. 2006-2007 yılları arasında Tayvan'ın Ching-Yun Üniversitesi Orta Asya Araştırmaları Enstitüsü'nde yardımcı doçent olarak görev yapmış ve 2008'de doçentlik unvanı almıştır. 1999 yılından bu yana Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'nde görev yapmaktadır. Tarih araştırmalarının yanı sıra uluslararası ilişkiler alanıyla da ilgilenmektedir.

Ekrem, Assoc Prof Erkin

Hacettepe University, Department of History

Assoc Prof Erkin Ekrem was born in 1964, Lanzhou, Gansu province of China. Mr. Ekrem who was graduated from faculty of medicine in China, 1986 had worked as a doctor in the department of orthopedy in a hospital since 1991. He completed his graduate degree in 1995, and his PhD in 2003 in the department of history, Hacettepe University. Between the years of 2006-2007, he served as assistant professor, and in 2008 assumed the title of associate professor in the Graduate Institute of Central Asian Studies, Ching-Yun University, Taiwan. Mr. Ekrem has been working since 1999 in the department of history, Hacettepe University. He deals with the field of international relations as well as history studies.

Emet, Yrd. Doç. Dr. Erkin

Ankara Üniversitesi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi

1962 yılında Doğu Türkistan'ın Kaşgar şehrinde dünyaya gelmiştir. İlk ve orta öğrenimini Kaşgar'da tamamladıktan sonra Çin-Pekin Merkezî Milletler Üniversitesi Azınlık Dilleri ve Edebiyatları Fakültesi, Uygur Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun olmuştur. 1992'de Ankara Üniversitesi'nde Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü'nde yabancı uzman öğretim görevlisi olarak göreve başlamıştır. Aynı üniversitede Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda "Uygur Halk Destanları" yüksek lisans tezini ve ardından "Doğu Türkistan Uygur Ağızları" başlıklı doktora tezini tamamlamıştır. Çeşitli ulusal ve uluslararası bilimsel toplantılarda bildiriler sunmuş olan Emet'in çeşitli konularda yayımlanmış kitapları bulunmaktadır. Erkin Emet, 1994 yılından bu yana T.C. vatandaşıdır.

Emet, Assist Prof Erkin

Academic Member of the Department of Modern Turkic Dialects and Literatures, Ankara University

Assist Prof Erkin Emet was born in Kashgar city of East Turkistan in 1962. He has completed his primary and higher education in Kashgar and his BA degree in the department of Uighur Language and Literature, Central University for Nationalities in China-Beijing. In 1992, he started to serve as international expert academician in the department of Modern Turkic Dialects and Literatures, Ankara University. At the same university, Mr. Emet completed his graduate degree in the department of Turkish Language and Literature, Institute of Social Science, and his PhD by the thesis of "*Doğu Türkistan Uygur Ağızları*". Mr. Emet who has presented variety kinds of notifications in several national and international scientific meetings, has many published books. Erkin Emet has been Turkish citizen since 1994.

Gladney, Prof. Dr. Dru

Pacific Basin Institute Başkanı, Pomona College

Prof. Dr. Dru C. Gladney, ABD'de California Pomona College'de Pacific Basin Institue başkanlığını yürütmekte ve aynı üniversitede antropoloji profesörü olarak görev yapmaktadır. Doktora sonrası Harvard Üniversitesi, The University of Southern California, Cambridge Kings College ve Princeton the Institute for Advanced Study'de öğretim üyeliği görevlerinde bulunmuştur. Gladney CNN ve çeşitli medya kanallarında haber yorumculuğu yapmaktadır. Asya kıtası ile ilgili farklı konularda kaleme aldığı dört kitabı ve çok sayıda akademik makalenin yanı sıra katkıda bulunduğu kitap çalışmaları vardır. Gladney'in son kitabı *Dislocating China*'dır. Gladney'in eserleri Çince, Japonca, Rusça, Arapça, Türkçe ve Almancaya çevrilmiştir. Soros Vakfı, Ford Vakfı, Dünya Bankası, Getty Müzesi, Asya Kalkınma Bankası, ABD Ulusal Bilimler Akademisi, European Center for Conflict Prevention, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği ve UNESCO'da danışmanlık görevlerinde bulunmuştur.

Gladney, Prof Dru C.

President of the Pacific Basin Institute, Pomona College

Prof Dru C. Gladney is President of the Pacific Basin Institute, and professor of anthropology at Pomona College. Gladney has held faculty positions and post-doctoral fellowships at Harvard University; The University of Southern California; Kings College, Cambridge, and the Institute for Advanced Study, Princeton. Gladney is a frequent commentator on CNN and other news media. He is the author of four books and more than 50 academic articles and book chapters on topics spanning the Asian continent. Mr. Gladney's most recent book is "Dislocating China". Gladney's publications have been translated into Chinese, Japanese, Russian, Arabic, Turkish and German. He has been a consultant to the Soros Foundation, Ford Foundation, World Bank, Getty Museum, Asian Development Bank, National Academy of Sciences, European Center for Conflict Prevention, U.N. High Commission on Refugees, and UNESCO.

Gökdemir, Av. Cihat

MAZLUMDER İstanbul Şube Başkanı

Adapazarı doğumlu olan Cihat Gökdemir ilk ve ortaöğrenimini burada tamamlamıştır. Ardından İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde lisans eğitimi almıştır. 1999 yılında İstanbul'da serbest avukatlık yapmaya başlayan Gökdemir, halen ulusal ve uluslararası pek çok şirket ve kurumun hukuki danışmanlığını ve avukatlığını yürütmektedir. Çeşitli sivil toplum kuruluşlarına üye olan ve bir kısmında yönetim kurulu üyeliği görevlerinde bulunan Gökdemir, hâlen MAZLUMDER İstanbul Şube başkanlığını yürütmektedir.

Gokdemir, Atty Cihat

President of MAZLUMDER Istanbul Branch Office

Atty Cihat Gokdemir was born in Sakarya, Turkey. He completed his BA degree in the Faculty of Law, Istanbul University. Mr. Gokdemir who has started to serve as freelance attorney since 1999, conducts legal counselling and attorneyship of several eminent national and international institutions. He holds membership of executive board for some NGOs. Currently he serves as president of MAZLUMDER Istanbul Branch Office.

Hakim, Dr. Meryem

İzmir Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

Lisans eğitimini Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'nde, yüksek lisansını yine aynı bölümde Amerika'da, University of Wisconsin-Madison'da tamamlamıştır. Doktorasını ise Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde, "Kazak Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Bağımsız Kazakistan: Rus-Sovyet Politikalarına Yönelik Millî Reaksiyonların Bir Tarihi" başlıklı teziyle yapmıştır. Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde araştırma görevlisi ve Çankaya Üniversitesi Uluslararası Ticaret Bölümü'nde yardımcı doçent olarak görev yapan Hakim, hâlen İzmir Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde yardımcı doçentlik görevini sürdürmektedir. Siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, medeniyetler tarihi, inkılap tarihi, Orta Asya ve Kafkaslar politikası, Rusya politikası ve Kazakça gibi dersler vermiştir. Çeşitli ulusal ve uluslararası dergilerde makaleleri yayımlanan Meryem Hakim, ayrıca çok sayıda uluslararası bilimsel toplantıda tebliğ sunmuş ve konferanslar vermiştir. İngilizcenin yanı sıra Kazakça, Kırgızca, Özbekçe, Türkmence ve Tatarca bilmektedir.

Hakim, Dr Meryem

Izmir University, Department of International Relations

Dr Meryem Hakim completed her bachelor degree in the department of history, Hacettepe University, and her graduate degree in the same department, University of Wisconsin-Madison, USA, and hold her PhD with the thesis of "*Kazak Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Bağımsız Kazakistan: Rus-Sovyet Politikalarına Yönelik Milli Reaksiyonların Bir Tarihi*". Mrs. Hakim who worked as research assistant in the department of International Relations, Bilkent University, and assistant professor in the department of International Trade, Cankaya University, is still working as assistant professor in the department of International Relations, Izmir University. She gave lectures of political science, international relations, history of civilizations, revolution history, the policy of Middle Asia and Caucasia, Russian policy and Kazakh language. Besides all these, Mrs. Hakim whose articles were published in many national and international journals, made speech in variety of international symposium and gave lectures. She can speak Kazakh, Kyrgyz, Uzbek, Turkoman and Tatar language besides English.

Hüveydi, Fehmi

Gazeteci-Yazar

1937 yılında Mısır-Gize'de dünyaya gelmiştir. 1961'de Kahire Üniversitesi'nde hukuk eğitimini tamamlamıştır. Siyasi düşünce, modern İslam, İslam ve Arap dünyasının meseleleri konularında ihtisaslaşmıştır. "Şuurun Sahteliği", "Mısır Bir Çözüm İstiyor", "Kur'an ve Otorite", "İçeriden İran", "Taliban: Yanlış Savaştaki Allah'ın Askeri", "Eksik Dindarlık", "Çin'de İslam" adlı belli başlı çalışmalarının yanı sıra çeşitli konularda kaleme aldığı toplam yirmi farklı eseri bulunmaktadır. Hüveydi ayrıca, Mısır'ın yanı sıra sekiz farklı Arap ülkesindeki gazetelerde haftalık makaleler yazmaktadır. "Sovyetler Birliği'nde İslam", "Batı Afrika'daki Müslümanlar", "Bosna'daki direniş" ve "İslam'ın Yahudileri" gibi çalışmaları mevcuttur. Ulusal Arap Konferansı Genel Sekreterlik üyeliği (Beyrut), Ulusal İslam Konferansı üyeliği (Beyrut), Çağdaş Müslümanlar Yönetim Kurulu Üyeliği (Kahire), Müslüman Âlimler Birliği Mütevelli Heyeti üyeliği (Katar) görevleri bulunmaktadır. 1985'ten günümüze kadar sürdürdüğü tam zamanlı yazarlığın yanı sıra, gençlik döneminden itibaren sırasıyla *el-Ehram* gazetesinde gazeteci (Mısır), *el-Arabi* dergisinde editörlük (Kuveyt), *Arabiyye* dergisinde yayın grubu başkan yardımcısı (Amerika) olarak görev almıştır. 2008'de *el-Ehram* gazetesinden *eş-Şuruk* gazetesine geçmiştir ve çalışmalarını burada sürdürmektedir.

Howeidi, Fahmi

Journalist-Writer

Fahmi Howeidi was born in Gizah-Egypt, 1937. He completed his bachelor degree in the Faculty of Law in Cairo University. Mr. Howeidi specialized on political thinking, contemporary Islam, Islam and the issue of Arab world. He has published books over 20. Mr. Howeidi also writes weekly articles for eight different newspapers in Arabic countries besides Egypt. He has variety of studies such as Islam in Soviet Union, Muslims in Western Africa, Resistance in Bosnia and Jewish of Islam. He is currently the member of General Secretary of International Arab Conference (Beirut), the executive board member of Modern Muslims (Cairo), the board member of International Union for Muslim Scholars (Qatar). Besides his full time writing since 1985, Mr. Howeidi has been working since his young days in turn as Journalist for Al-Ahram newspaper (Egypt), as Editor for Al-Arabi (Kuwait), as Vice Chairman of Publishing Commitee for Al-Arabiyyah magazine (USA). He have passed from Al-Ahram to Al-Shorouk newspaper where he is still carrying his writings.

Hicazi, Dr. Ekrem

Araştırmacı-Yazar

1961 yılında Ürdün'ün kuzeyindeki İrbit şehrinde doğan Dr. Ekrem Hicazi, Filistin asıllı bir Ürdün vatandaşıdır. Tunus Üniversitesi'nde Toplum Psikolojisi ve Sosyoloji lisansını bitirmiş, yine aynı üniversitede Sosyoloji yüksek lisans ve doktorasını tamamlamıştır. 2000-2005 yılları arasında Yemen'deki Taiz Üniversitesi'nde Sosyoloji ve Edebiyat fakültelerinde öğretim görevlisi olarak görev yapmış ve yine aynı üniversiteden Eğitim ve Akademik Çalışma Başarı ve Deneyim Sertifikası almıştır. Yazarlık ve araştırmacı-gazetecilik görevlerinin yanı sıra *Al-Moraqeb* adlı sosyal araştırmalar sitesinde yöneticilik yapmıştır. Keşif kampları idare ve düzenlemesinde, ayrıca basın-yayın, editörlük ve yazı sanatları alanında uzman olan Hicazi'nin sosyal ve siyasi hareketler konusunda araştırmaları bulunmaktadır. Hâlihazırda ise "İslam âleminde selefi cihat fenomeni" konusunda çalışmaktadır. 2005 yılından bu yana tüm zamanını İslam dünyası davalarıyla ilgili ilmî araştırmalar ve yazı çalışmaları için ayırmaktadır. Çeşitli gazetelerde, akademik ve ilmî dergilerdeki yazılarının yanı sıra sosyoloji, siyaset ve hukuk alanlarında çok sayıda araştırması yayımlanmıştır. Yeni kurulan ve merkezi Kuveyt'te bulunan Müslüman Aydınlar Konseyi'nin kurucu üyesi de olan Dr. Ekrem Hicazi, evli ve beş çocuk babasıdır.

Hicazi, Dr Akram

Researcher-Writer

Dr. Ekrem Hicazi was born in 1961, Irbit, Jordan. He is Palestine origined Jordan citizen. He completed his BA degree in the department of Social Psychology and Sociology, Tunis University. Between the years of 2000-2005, he served as academic member in the Faculties of Sociology and Literature in Yemen. Besides his authorship and investigative journalism, he worked as director in social studies web site Al-Moraqeb. Mr. Hicazi who was granted the award for his journalism and communication sciences, is specialized on administration and organization of discovery camps and also on the fields of press and publication, editorship and the art of writing. Mr. Hicazi has some researches on the subjects of social and political movements. Currently he is specializing on the phenomenon of Salafi Jihad in Islamic World. Since 2005, he has been doing scientific researches and writing about the problem of Islamic world. Alongside of his published articles, in many newspaper, academic and scientific journals, he also has several published researches, on the fields of sociology, diplomacy and law. Dr Ekrem Hicazi is married with five children.

İnayet, Prof. Dr. Alimcan

Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları
Enstitüsü Öğretim Üyesi

1962'de Doğu Türkistan'ın Turpan'ın Çatkal köyünde dünyaya gelmiştir. 1984 yılında Çin-Pekin'de bulunan Merkezî Milletler Üniversitesi'nin Azınlık Dilleri ve Edebiyatları Fakültesi Uygur Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun olduktan sonra, 1989 yılına kadar Pekin'deki Milletler Neşriyatı'nda tercüman ve redaktör olarak görev yapmıştır. 1989'da Türkiye'ye gelmiş ve 1992 yılında Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Halkbilimi (Folklor) Anabilim Dalı'nda yüksek lisansını, 1995 yılında da doktorasını tamamlamıştır. 1994 yılında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına kabul edilmiştir. Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü'nde 2007 yılından bu yana profesör olarak görev yapan İnayet, evli ve iki çocuk babasıdır.

Inayet, Prof Alimcan

Lecturer in the Institute of Turkish World Studies, Ege University

Prof Alimcan Inayet was born in Chatkal village of Turpan city, East Turkistan, 1962. When he was graduated from the Faculty of the Language and Literature of Minorities in Central University for Nationalities, Beijing, China, then he worked as translator and editor till 1989 in Nations Publications which is also in Beijing. Mr. Inayet has come to Turkey after 1989, and completed his graduate degree in the department of Turkish Language and Literature, Turkish Ethnology, Institute of Social Science, Ege Univeristy in 1992, and also in 1995, he received his doctorate. Mr. Inayet was confered citizenship of Turkish Republic in 1994. He has been serving as professor in the Institute of Turkish World Studies, Ege University since 2007. He is married with two children.

Jianli, Dr. Yang

Initiatives for China Başkanı

Kuzey Çin'in Şandong eyaletinde dünyaya gelen Dr. Yang Jianli, 20 yaşında Pekin Üniversitesi'nden mezun olmuştur. Çin Komünist Parti bünyesinde hızla yükselirken, komünist sistemde şahit olduğu yozlaşma nedeniyle hayal kırıklığına uğramış ve ABD University of California, Berkeley'de matematik alanında akademik kariyer yapmak amacıyla Çin'den ayrılmıştır. 1989 yılında, 26 yaşındayken, Tiananmen Meydanı'nda demokrasi için gösteri yapan meslektaşlarını desteklemek üzere Pekin'e gitmiş ve burada Çin tanklarıyla yapılan katliama şahitlik etmiştir. Tutuklanmaktan son anda kurtulan Jianli, Amerika'ya geri dönerek demokrasi alanında eğitim almıştır. 2002 yılında Harvard Üniversitesi'nde siyaset ekonomisi doktorasını tamamladıktan sonra, Kuzey Çin'deki büyüyen işçi eylemlerini incelemek üzere ülkesine geri dönmüş ancak casusluk ithamlarıyla tutuklanarak beş yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. 2007 yılında özgürlüğüne kavuşan Jianli, evli ve iki çocuk babasıdır.

Jianli, Dr Yang

President of Initiatives for China

Dr Yang Jianli was born in Shandong Province in northern China and graduated from Beijing Normal University at the age of 20. While he was a rising star in the Chinese Communist Party, Jianli quickly became disenchanted by the corruption and duplicity he witnessed in the communist system. He left China to pursue a career in Mathematics at U.C. Berkeley. In 1989, at the age of 26, he went to Beijing in support of their counterparts in China who were demonstrating for democracy in Tiananmen Square. He arrived in time to witness the massacre of thousands by the guns and tanks of the Chinese army. He narrowly escaped capture and returned to the United States himself to studying democracy. In 2002, after completing his Doctorate in Political Economy at Harvard, Dr Yang returned to study the growing labor unrest in northern China. He was arrested and sentenced to five years imprisonment for "spying". Dr Yang who was freed in April of 2007, is married with two children.

Mahluf, Prof. Dr. Macide

Aynü'ş-Şems Üniversitesi

1953'te Mısır'da doğmuştur. Türk dili ve araştırmaları üzerine ihtisasını tamamlamış, daha sonra da modern Türk tarihi alanında özel ihtisas yapmıştır. 1973'te Aynü'ş-Şems Üniversitesi'nde Doğu Dilleri ve Araştırmaları Bölümü'nde başladığı asistanlık görevinin ardından, aynı üniversitede 1978'de yardımcı doçent, 1983'te doçent ve 2001'de de profesör unvanını almıştır. 2006 yılından bu yana Aynü'ş-Şems Üniversitesi'nde Doğu Dilleri ve Araştırmaları Bölüm Başkanlığı görevini yürütmektedir. Tercüme ettiği yirmiyi aşkın yayımlanmış eseri bulunmaktadır. Ayrıca çeşitli konularda onlarca makalesi ve bilimsel çalışmaları bulunan Mahluf, çok sayıda yerel ve uluslararası konferansa katılmıştır.

Mahluf, Prof Majeda

Ain Shams University

Prof Majeda Mahluf was born in 1953, Egypt. She studied on Turkish language and specialized on modern Turkish history. In 1973, Mrs. Mahluf started to serve as an assistant and in 1978 she assumed the title of assistant professor in 1983, associate professor in 1983 and professor in 2001 in the department of Eastern Language and Researches, Ain Shams University. Mrs. Mahluf has been serving as head of Eastern Language and Researches department since 2006. She has various articles and scientific works in different subjects and published book translations. Mrs. Mahluf have participated to many national and international conferences.

Sönmez, Av. Gülden

İHH İnsani Yardım Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi

1969 yılında Sivas'ta dünyaya gelmiştir. İlk ve ortaöğrenimini burada tamamladıktan sonra 1985 yılında Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne başlamıştır. 1989-1995 yılları arasında özel sektörde bilgiişlem servislerinde çalışmış ve çeşitli şirketlerde yöneticilik yapmıştır. 1996-1999 yılları arasında serbest avukatlık yaan Sönmez, aynı yıllarda İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği (MAZLUMDER) İstanbul Şubesi'nde çeşitli komisyonlarda görev almış, 1999 yılında fiili avukatlık görevini bıraktıktan sonra ise 2004 yılına kadar aynı dernekte yöneticilik görevinde bulunmuştur. Gülden Sönmez, 2004 yılında İHH İnsani Yardım Vakfı'nda aktif olarak görev yapmaya başlamıştır. İnsan hakları alanında ulusal ve uluslararası birçok çalışmada görev alan Sönmez'in, yine bu alanda yayımlanmış bir kitabının yanı sıra çok sayıda raporu ve makalesi bulunmaktadır. Çeşitli sivil toplum kuruluşlarına dernekler hukuku alanında gönüllü hizmet vermiştir. Hâlen MAZLUMDER Genel Başkan Yardımcılığı ve İHH İnsani Yardım Vakfı'nda Yönetim Kurulu üyeliği görevlerine devam etmektedir.

Sonmez, Atty Gulden

IHH Humanitarian Relief Foundation, Member of the Administrative Board

Atty Gulden Sonmez was born in 1969, Sivas, Turkey. She completed her BA degree in the Faculty of Law, Marmara University. Between the years of 1989-95, Mrs. Sonmez who worked in IT departments of some private institutions, also served as a director for several companies. In the years of 1996-99 she worked as freelance attorney, and assigned in variety of commissions for MAZLUMDER (Human Rights and Solidarity Association for Oppressed People). In 1999, Mrs. Sonmez resigned her actual attorneyship and served as director for MAZLUMDER till 2004 when she started to work actively for IHH Humanitarian Relief Foundation. Mrs. Sonmez who worked in national and international organizations in the field of human rights, has a published book, numerous reports and articles on human rights. She served voluntarily for many NGOs about associations law. Mrs. Sonmez currently holds the vice presidency of MAZLUMDER and executive membership of IHH Humanitarian Relief Foundation.

Şahyar, Dr. Ataullah

Araştırmacı

Ataullah Şahyar, 1966 yılında Doğu Türkistan'ın Şayar ilçesinde dünyaya gelmiştir. İlk ve ortaöğrenimi ile yüksek öğrenimini Doğu Türkistan'da tamamlamıştır. 1998'de Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hadis bilimi dalında yüksek lisansını, 2002 yılında ise yine aynı üniversitede ve aynı dalda doktorasını tamamlamıştır. 1995 yılından bu yana İstanbul'da yaşayan Ataullah Şahyar, evli ve iki çocuk babasıdır.

Sahyar, Dr Ataullah

Researcher

Ataullah Sahyar was born in 1966, Shayar, East Turkistan. He has taken his bachelor degree alongwith his primary and secondary education in East Turkistan. He has completed his graduate degree in 1998 and his PhD in 2002, on the field of Hadith in Institute of Social Science, Marmara University. Mr. Sahyar who has been living in Turkey since 1995, is married with two children.

Şemseddin, Siraciddin Azizi

Cidde Radyosu

1965 yılında Doğu Türkistan'da dünyaya gelmiş, ilk ve orta öğrenimini burada tamamlamıştır. Pakistan - İslamabad'da bulunan İslam Üniversitesi'nde Arapça Bölümü'nde lisans eğitimi almıştır. Daha sonra Cidde Radyosu'nun Türkistan bölümünde spiker ve tercüman olarak çalışmaya başlamıştır. 16 yıldır bu görevine devam etmektedir. Çeşitli kitap tercümelerinin yanı sıra Arap dergilerinde Doğu Türkistan'daki Müslümanların durumu ile ilgili çok sayıda makale tercümesi de yayımlanmıştır. Arapça, Uygurca, İngilizce, Urduca ve Türkçe bilen Siraciddin Azizi, evli ve dört çocuk babasıdır.

Semseddin, Sirajiddin Azizi

Radio Jeddah

Sirajiddin Azizi Semseddin was born in 1965, East Turkistan where he finished his primary and higher education. He completed his undergraduate degree in the department of Arabic Language, International Islamic University, Islamabad, Pakistan. Mr. Semseddin has been working for 16 years as speaker and translator-interpreter in the Turkistan part of Radio Jeddah. Besides his several book translations, he has many published article translations in Arabic journals about the case of Muslim East Turkistani people. Mr. Semseddin who speak Arabic, English, Turkish, Urdu and Uyghur languages, is married with four children.

Tümtürk, Seyit

Dünya Uygur Kurultayı Başkan Yardımcısı

1964 yılında Afganistan'ın başkenti Kabil'de dünyaya gelmiştir. Ailesi 1961 yılında Doğu Türkistan'dan ayrılarak Afganistan'a göç etmiştir. Onların da aralarında bulunduğu 350 civarındaki Doğu Türkistanlı, 1965 yılında BM Mülteciler Yüksek Komiserliği aracılığı ve T.C. Bakanlar Kurulu kararı ile iskânlı göçmen olarak Kayseri'ye yerleştirilmiştir. Seyit Tümtürk tahsilini Kayseri'de tamamlamıştır. 1989 yılında Kayseri'de kurulan Doğu Türkistan Kültür ve Dayanışma Derneği'nin ve ayrıca 1992'de İstanbul'da kurulan Doğu Türkistan Millî Kurultayı'nın kurucu üyesidir. 2002 yılında Doğu Türkistan Kültür ve Dayanışma Derneği'nin genel başkanlığına seçilmiştir. 2002 yılında ayrıca, 18 ülkeden 26 teşkilatın bir araya gelerek oluşturduğu ve alanında en yetkili organ olan Dünya Uygur Kurultayı'nın kuruluşunda Türkiye sorumlusu seçilmiştir. 2005 yılında İstanbul'da kurulan Doğu Türkistan Maarif ve Dayanışma Derneği'nin kurucularındandır. Seyit Tümtürk, yine 2006 yılında Dünya Uygur Kurultayı'nın başkan yardımcılığı görevine seçilmiştir. Bir kamu kuruluşunda çalışan Tümtürk, evli ve beş çocuk babasıdır.

Tumturk, Seyit

Vice President of World Uyghur Congress

Seyit Tumturk was born in 1964, Kabil-Afghanistan. His family emigrated from East Turkistan to Afghanistan 1961. Through the agency of UNHCR and the decision of Turkish Republic Council of Ministers Mr. Tumturk's family and 360 East Turkistani people were settled as emigrants with housing in Kayseri, Turkey in 1965. He has completed his education in Kayseri. He is the founder member of East Turkistan Culture and Solidarity Association in 1989, Kayseri and East Turkistan National Congress in 1992, Istanbul. He had been elected as General President of East Turkistan Culture and Solidarity Association, and as charged member of Turkey for the establishment of World Uyghur Congress which is organized by 18 countries and 26 organizations, and known as the most compotent body in the field in 2002. Mr. Tumturk is the member of the founders' commitee of East Turkistan Maarip and Solidarity Association which is founded in 2005, Istanbul. He has been elected as vice president of World Uyghur Congress in 2006. Mr. Tumturk, currently working in a public institution, is married with five children.

Ünsal, Ahmet Faruk

MAZLUMDER Genel Başkanı

1963 yılında Diyarbakır'da doğmuştur. 1985 yılında İTÜ Sakarya Mühendislik Fakültesi'nden makine mühendisi olarak mezun olmuştur. Mesleki çalışmalarının yanı sıra insan hakları alanında faaliyet gösteren kuruluşlarda da çalışmalara katılan Ünsal'ın çeşitli gazete ve dergilerde, siyasi konularda ve insan hakları konularında yazıları ve araştırmaları yayımlanmıştır. 2002 yılında yapılan genel seçimlerde Adalet ve Kalkınma Partisi'nden Adıyaman milletvekili seçilmiştir. TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'nda sözcü ve başkan vekili olarak görev yapan Ahmet Faruk Ünsal, aynı zamanda NATO Parlamentosu'nda Türkiye'yi temsil etmiştir. İHH İnsani Yardım Vakfı'nda yönetim kurulu üyeliği görevinde bulunmuştur. Şu anda MAZLUMDER genel başkanı olarak çalışmalarına devam etmektedir. Dünyanın birçok yerinde hem insani yardım hem de insan hakları alanlarında çalışmalar yürütmektedir. Evli ve iki çocuk babasıdır.

Unsal, Ahmet Faruk

General President of MAZLUMDER

Ahmet Faruk Unsal was born in Diyarbakir, in 1963. He had his bachelor degree in mechanical engineering in Istanbul Technical University. He actively participated in organizations advocating human rights. He was assigned for Spokesman and Vise Chairman in Monitoring Human Rights Commitee. He was elected Member of Parliament to the Turklish Grand National Assembly in 2002. He has several published articles and researchs on political issues and human rights in various newspapers and journals. He was the representative of Turkey to NATO Parliamentary Assembly. Currently, he is a member of the Administrative Board in IHH Humanitarian Relief Foundation and general president of MAZLUMDER Organization for Human Rights and Solidarity for Oppressed People. He is married with two children.

el-Verdani, Dr. İzzeddin

Araştırmacı

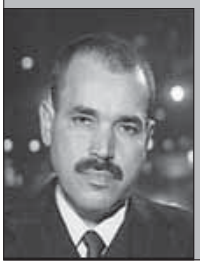

İzzeddin el-Verdani, 1985 yılında Zagazig Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nden mezun olarak edebiyat lisansını tamamlamıştır. 1989'da İslam Araştırmaları Enstitüsü'nde, 1998'de de Asya Araştırmaları Enstitüsü'nde eğitim almıştır. 2002'de "1760-1949 Yılları Arasında Doğu Türkistan Davasının Gelişmesi" adlı tezi ile Asya Araştırmaları Enstitüsü'nde yüksek lisansını tamamlamıştır. 2007'de ise yine aynı enstitüde "1949-2002 Yılları Arasında Komünist Çin Yönetimi Altındaki Doğu Türkistan" adlı tezi ile felsefe doktorasını tamamlamıştır.

el-Wardani, Dr Izzeddin

Researcher

Izzeddin el-Vardani has completed his BA degree in the Department of Pyschology, Zagazig University, 1985. He is certified by the Institute of Islamic Researches in 1989, and by the Institute of Asian Researches in 1998. Mr. el-Vardani finished his graduate degree in 2002, by the thesis of "The Development of East Turkistan Issue between the years of 1760-1949" in the Institute of Asian Researches where he also completed his PhD in 2007, by the thesis of "East Turkistan under the mandate of Communist Chinese Government between the years of 1949-2002".

Yalçınkaya, Prof. Dr. Alaeddin

Sakarya Üniversitesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü Bölüm Başkanı

1961 yılında doğmuştur. Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde tamamladıktan sonra yine aynı üniversitede yüksek lisansını ve "Panislamizm-Sömürgecilik Işığında Türkistan, 1856-1922" adlı doktora teziyle de doktorasını yapmıştır. Ayrıca Amerika'da New York Üniversitesi'nde Ortadoğu Çalışmaları Bölümü'nde de doktora çalışması bulunmaktadır. 1987-1996 yıllarında Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nde arşiv uzmanı olarak çalışan Yalçınkaya, Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde bulunduğu yardımcı doçentlik ve doçentlik görevinin ardından, yine aynı üniversitede 2007 yılından bu yana profesör ve aynı zamanda bölüm başkanı olarak görev yapmaktadır. Dış politika, bölgesel dış politika, uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkiler bilim dallarında uzmanlaşmıştır ve kürsüsünde bu dallarda dersler vermektedir. Çoğunluğu uluslararası ilişkiler alanında olmak üzere 10'un üzerinde kitabı ve çeşitli bilimsel dergilerde makaleleri yayımlanmış olan Yalçınkaya, ayrıca ulusal ve uluslararası çok sayıda bilimsel toplantıda bildiriler sunmuştur.

Yalcinkaya, Prof Alaeddin

Sakarya University Head of International Relations Department

Prof Alaeddin Yalcinkaya was born in 1961. He completed his bachelor degree in the department of public administration, Istanbul University. Then, at the same university, he also held his graduate degree and PhD by the thesis of *"Panislamizm-Sömürgecilik Işığında Türkistan, 1856-1922"*. Additionaly, he has studied in the Department of Middle East Studies, New York University in USA. Mr. Yalcinkaya who worked in Directorate General of Prime Ministry State Archives as archivist between the years of 1987-1996, has been working as professor besides being head of International Relations Department in Sakarya University since 2007. He has studied on the disciplines of foreign policy, regional foreign policy, international law and international realitions, and gives lectures on these fields. Mr. Yalcinkaya has more than 10 books which are mainly on international relations and his articles were published in many scientific journals. He also presented statements in veriety national and international scientific meetings.

FOTOĞRAFLAR
PHOTOS

Dilşat Sultan (1783-1825)

Doğu Türkistan hükümdar ailesinden Hoca Cihan'ın eşidir. Eşi ile birlikte esir edilerek Pekin'e götürüldü. Eşi öldürüldü, Çin imparatorunun evlenme teklifini reddetmesi üzerine şehit edildi.

Dilşat Sultan is the wife of Hodga Cihan from the ruling family of East Turkisten. She and her husband were taken prisoner and sent to Pekin. Her husband were killed and she herself was also martyred since she rejected the marriage proposal of the Chinese emperor.

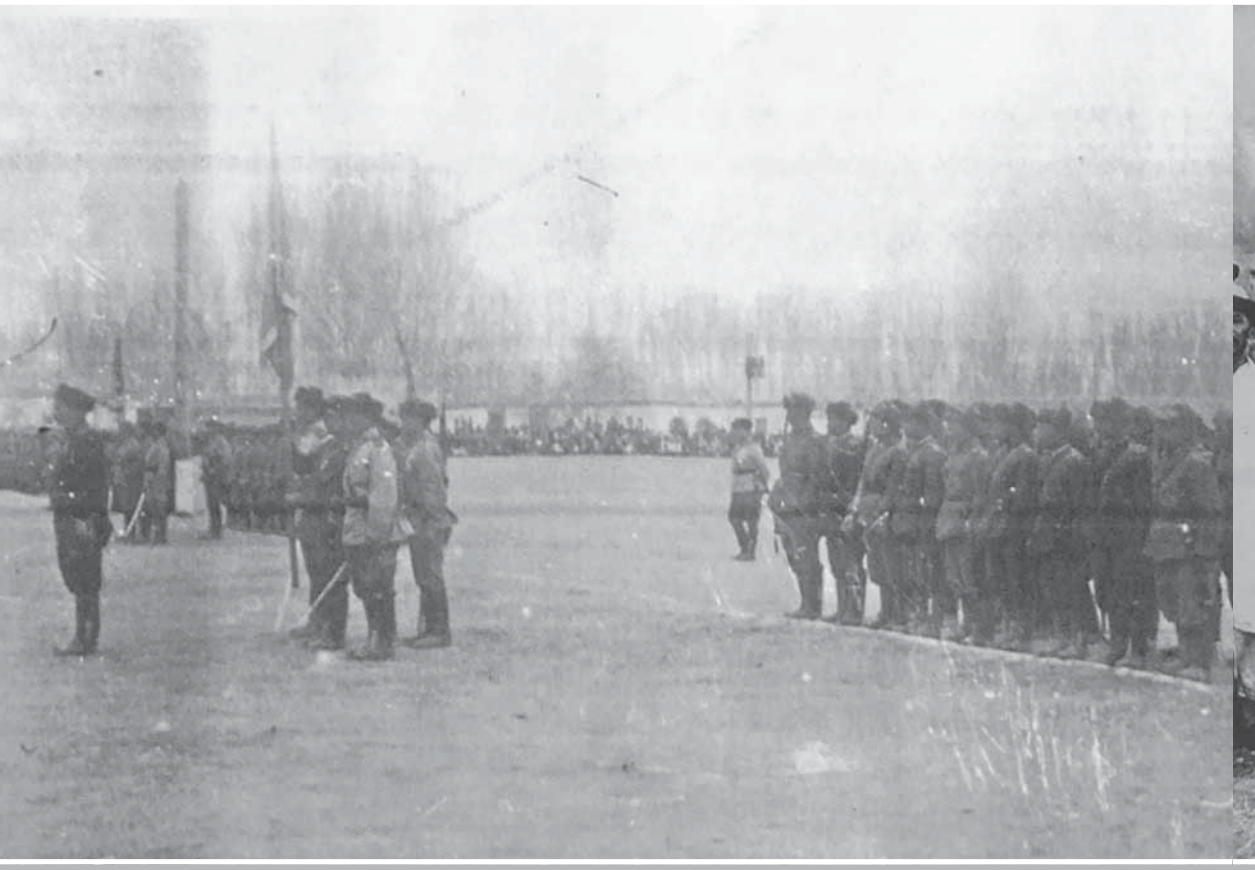

Doğu Türkistan Cumhuriyeti Millî Ordusu'na sancak verilmesi töreni.
08.04.1945 Azatlık Meydanı/Gulca

A military ceremony, National Army of the Republic of East Turkisten
08.04.1945 Azatlık Square/Gulja

1930'lu yıllarda kurtuluş mücadelesine katılan Türk mücahitler

Turkish freedom fighters taking role for the independence movement in 1930's

Doğu Türkistan istiklal savaşı ve Hoten inkılabı önderleri

East Turkisten independence war and the leaders of Hotan revolution

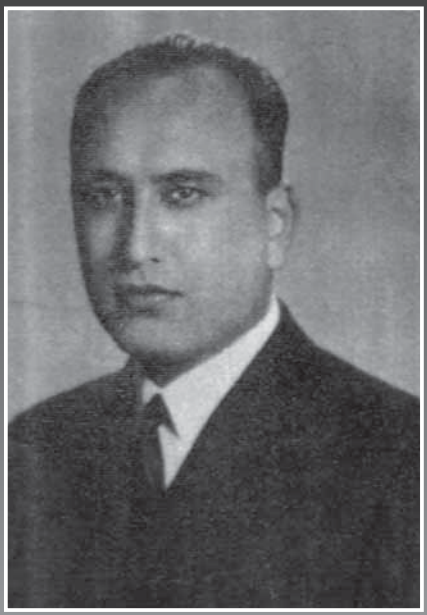

İsa Yusuf Alptekin
(1901-1995)
Doğu Türkistan hürriyet mücadelesinin liderlerinden

One of the leaders of East Turkisten independence movement

Mehmet Emin Buğra
(1904-1965)
Âlim, tarihçi - yazar. Hoten millî inkilabı liderinden

Scholar, historian - writer. One of the leader of Hotan national revulation

İnfaz edilen Doğu Türkistanlılar

East Turkistani people before the execution

Çin'in idam ettiği Doğu Türkistanlılar

East Turkistani people before the execution

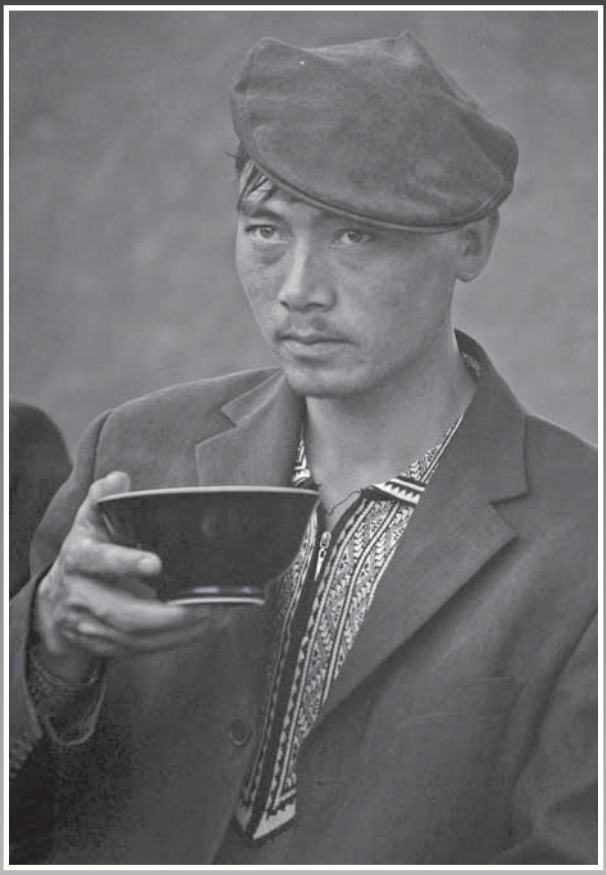

Bir genç - Kaşgar

A young man from Kashgar

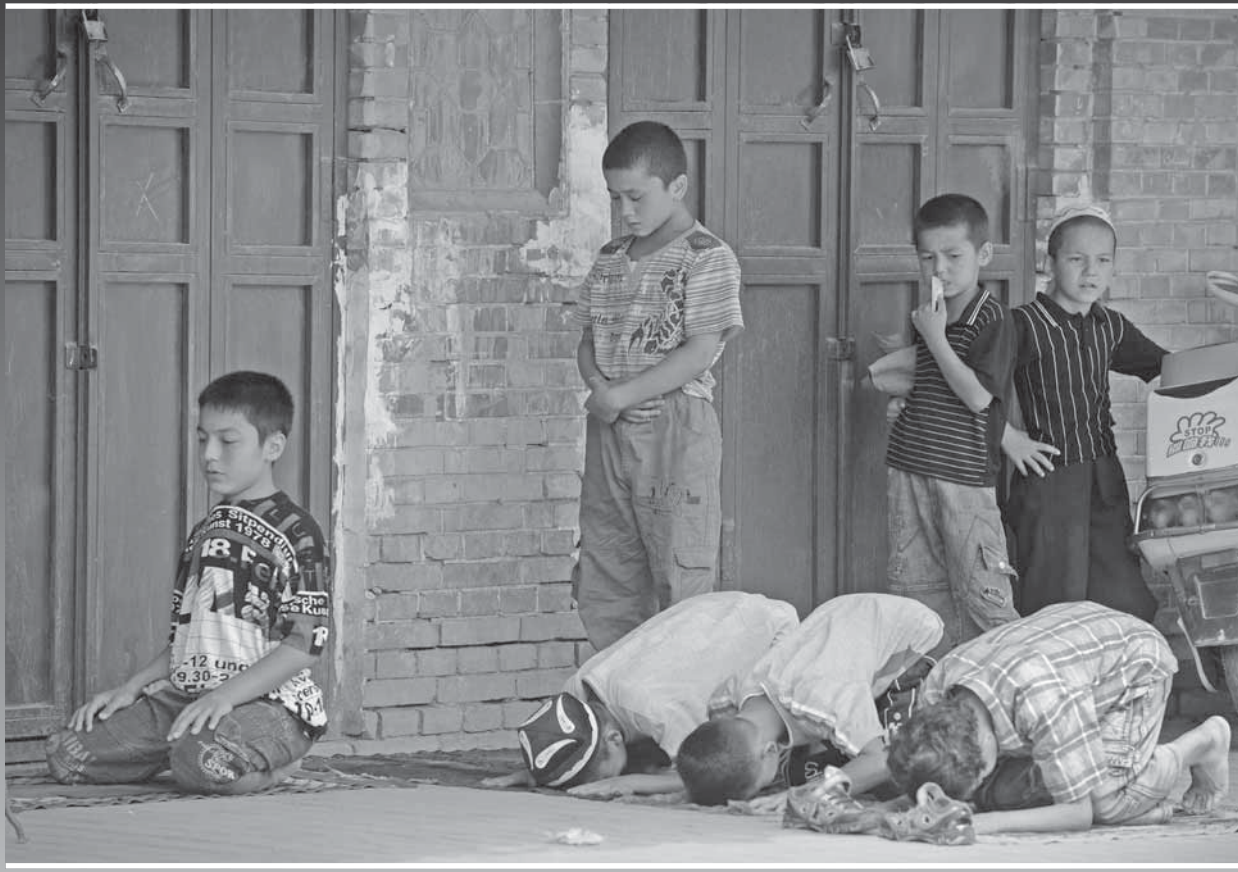

Camilere girişi yasak olan çocuklar dışarıda namaz kılıyor - Kaşgar

The children, forbidden to enter into the mosque, is praying outside - Kashgar

Doğu Türkistan'ın önemli şehirlerinden Turpan'dan bir görüntü

A view from Turpan, one of the most important city in East Turkistan

Ekmek fırınından bir görüntü - Hoten

A view from bakery in Hotan

Gündelik yaşam ve çocuklar - Kaşgar

Daily life and children - Kashgar

Hoten'de bir ekmek fırını

A bakery in Hotan

Doğu Türkistan'da geçmişten günümüze eğitim

Education from the past to today in East Turkistan

İdgah Camii - Kaşgar

Id Gah Mosque - Kashgar

İp eğiren bir kadın

A yarn spinning woman

Kaşgar'da gündelik yaşam

Daliy life in Kashgar

Kaşgar'dan bir görünüm

A view from Kashgar

Pazar günü çarşıya giden Uygur hanımlar - Kaşgar

Uighur women going to bazaar in Sunday - Kashgar

Pazar pazarı - Kaşgar

The Sunday bazaar - Kashgar

Urumçi'den bir görünüm

A view from Urumqi

Uygur çocuklar pazarda satış yapıyor - Kaşgar

Uighur children selling in bazaar - Kashgar

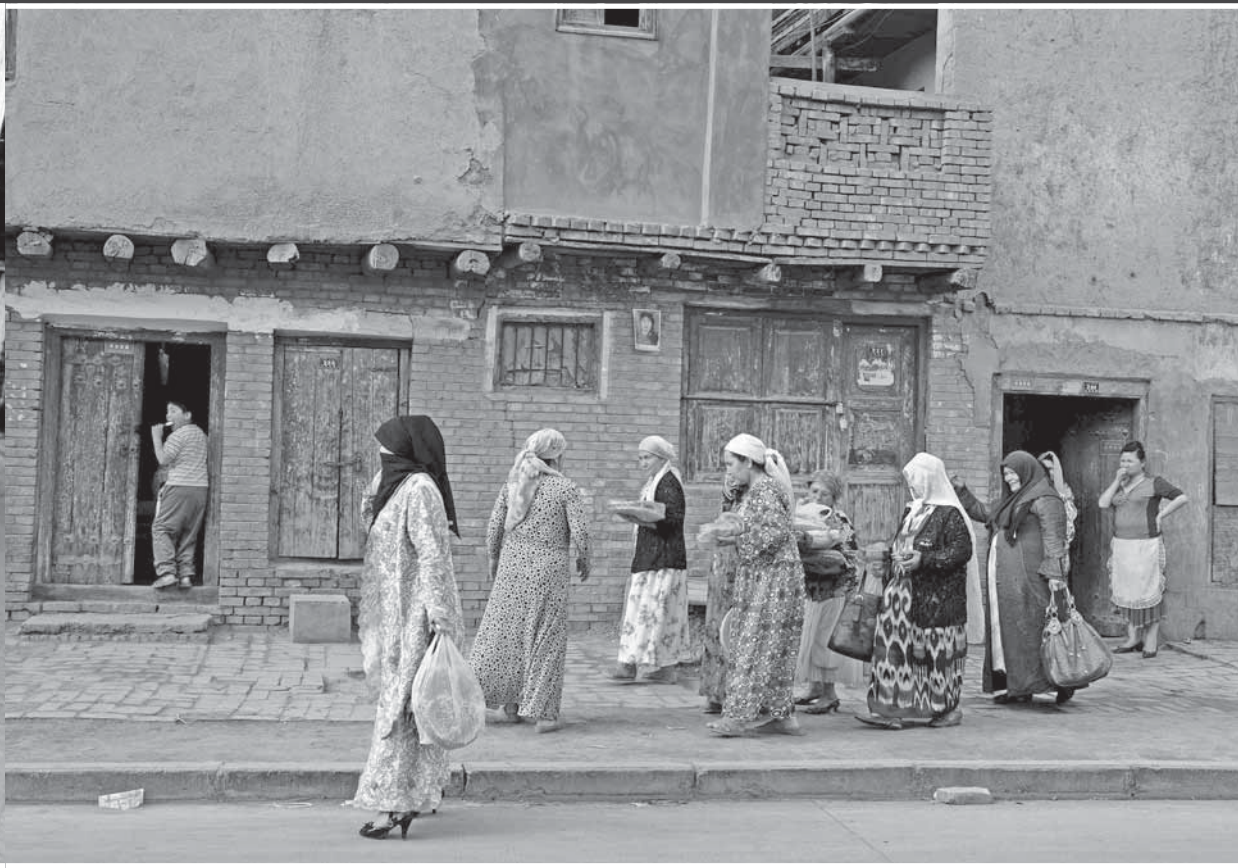

Uygur hanımlar - Kaşgar

Uighur women – Kashgar

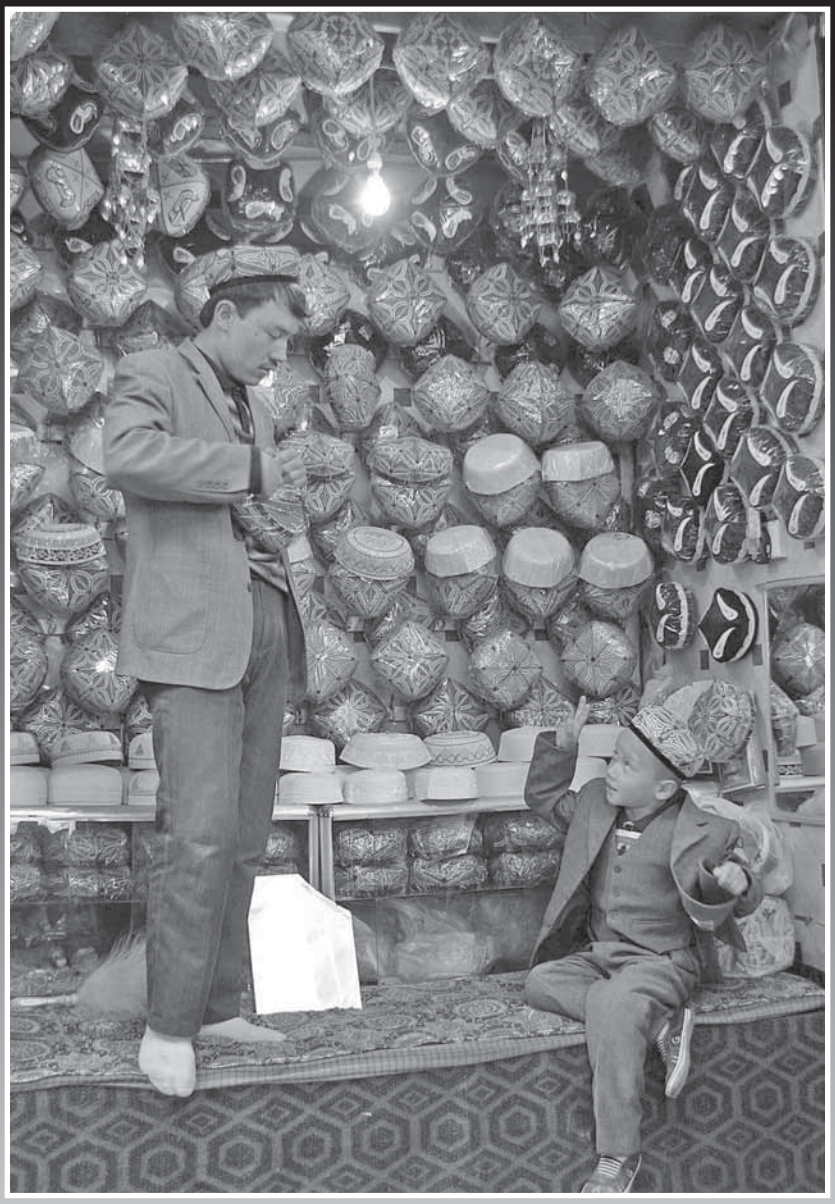

Uygur takkesi satan bir dükkân

A shop selling Uighur caps

Yöresel ürünlerin satıldığı bir tezgâh

A stall in bazaar selling regional crops

5 Temmuz olayları akabinde Urumçi

Urumqi just after the 5 July events

Temmuz olaylarından iki gün sonra,
Çin polisi Uygurlara müdahale ediyor

Chinese policemen interfering Uighurs
after two days from 5 July events

5 Temmuz olaylarından sonra Çin tarafından yargılanan ve idama mahkûm edilen gençler

Young Uighurs tried and sentenced to death by China after 5 July events

5 Temmuz olaylarından sonra Urumçi

Urumqi after 5 July events

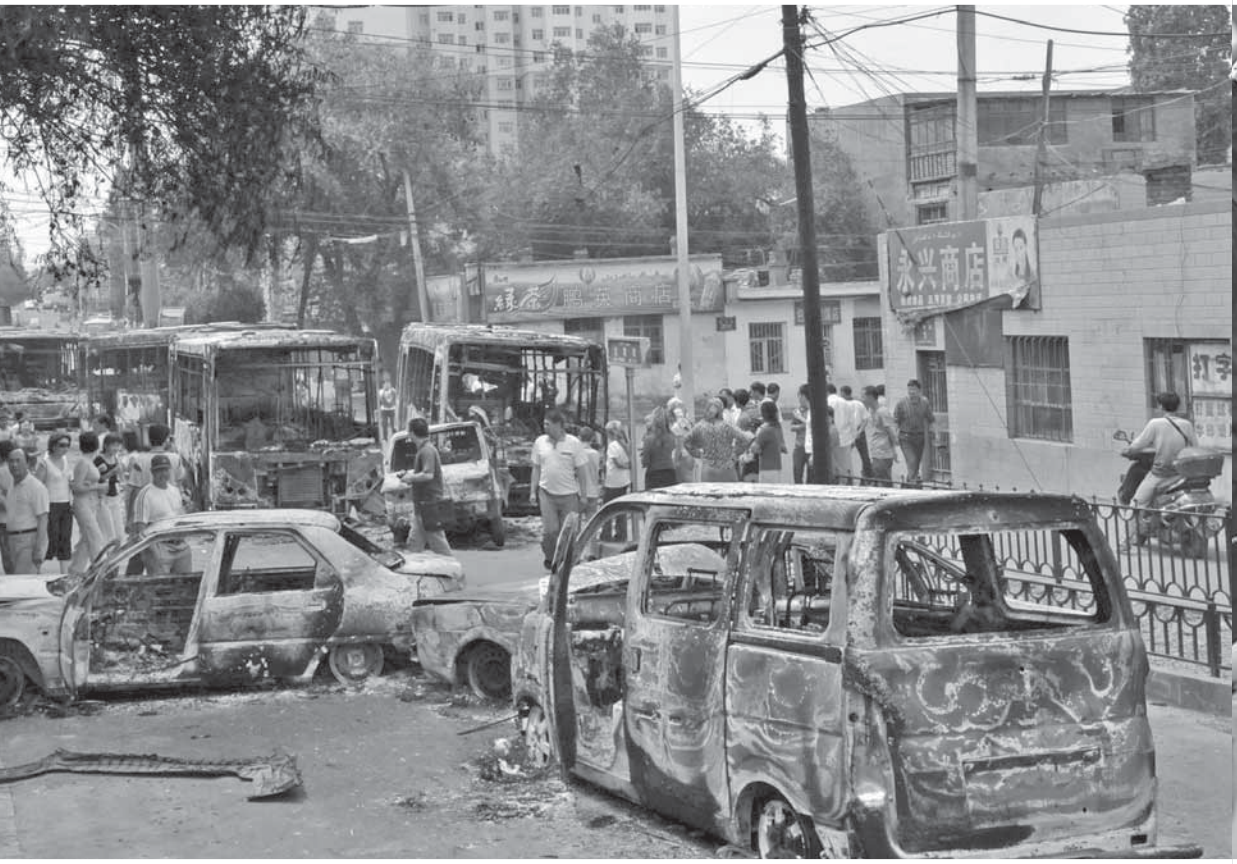

5 Temmuz Urumçi olaylarından bir görüntü

A view of the 5 July Urumqi events

Cuma namazı akabinde gösteri yapan
Uygurlara polisin müdahalesi

The Chinese policemen interfering the Uighurs,
demonstrating after Friday Prayer

Çin işgaline karşı bir protesto eylemi

A demonstration against to Chinese occupation

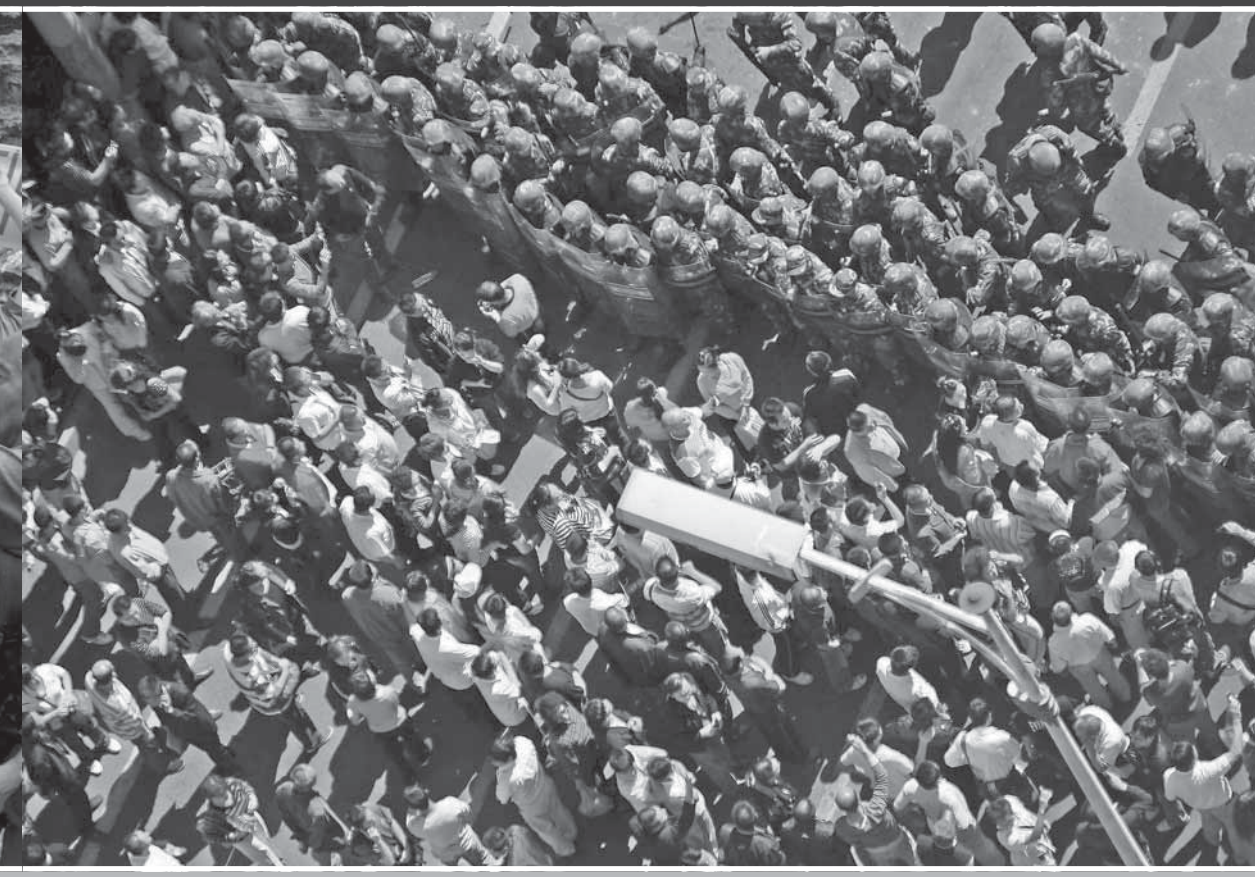

Urumçi, Eylül 2009

Urumqi, September 2009

5 Temmuz olayları sırasında polisin müdahalesi

Police intervention during the 5 July events

5 Temmuz olaylarının duvardaki yankısı

The reflection of the 5 July events on the wall

ھۆر
شەرقىي تۈركىستان
سۆھبەت يىغىنى

İHH İNSANİ YARDIM VAKFI
THE FOUNDATION FOR HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS AND HUMANITARIAN RELIEF

كىتاب ئىسمى:
هۆر شەرقىي تۈركىستان سۆھبەت يىغىنى

نەشىرگە تەييارلىغۇچى:
İHH تەتقىقات ـ نەشرىيات ئىشخانىسى

تەھرىرلەر:
تۈركچە تەھرىرى: ئۈمۈخان ئۆزكان
ئۇيغۇرچە تەھرىرى: سابىرجان
ئىنگلىزچە تەھرىرى: جېن لۇئىس كاندۇر

مۇقاۋا لايىھىلىگۈچى: Artworks

بەتچىك:
يالچىن يونجالىك/ Revizyon
يانفون: 0507 348 37 80
ئېلخەت: revizyon@gmail.com

باسما ـ جىلد: Mavi Ofset
تېلېفون: (0212) 549 25 30

2010 ـ يىل 3 ـ ئاي، 1 ـ بېسىلىشى

ISBN: 978-975-00610-9-7

İHH İNSANİ YARDIM VAKFI
THE FOUNDATION FOR HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS AND HUMANITARIAN RELIEF

مۇندەرىجە

مۇقەددىمە 7
شەرقىي تۈركىستان سۆھبەت يىغىنى ئۆتكۈزۈلۈشىنىڭ
سەۋەبى/ ئادۇۋۇكات ف. بۇلەنت يىلدىرىم 9

I. مەجلىس

شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئۆتمۈشى ۋە بۈگۈنى 11
بىر مەدەنىيەت ھاۋۇرىسى ـ شەرقىي تۈركىستان/ پروف. در. ئالىمجان ئىنايەت 13

شەرقىي تۈركىستان تارىخىدىكى مۇھىم بۇرۇلۇش نۇقتىلىرى ۋە
خىتاي ئىشغالىيىتى/ پروف. در. ئالائىددىن يالچىنكايا 31
سوغۇق مۇناسىۋەتلەر ئۇرۇشى ۋە 11 ـ سېنتەبىر ۋەقەسىدىن كېيىنكى
شەرقىي تۈركىستان ـ خىتاينىڭ نەزىريە ۋە سىياسەتلىرىگە قارشى
تەنقىدي تەتقىقات/ در. ئەكرەم ھىجازىي 57
5 ـ ئىيۇلدىن كېيىنكى شەرقىي تۈركىستان/ سېيىت تۇمتۇرك 109
ئوتتۇرا يول تەشەببۇسى ـ تىبەت مەسىلىسىنى ھەل
قىلىش ئۇسۇلى/ تسېتېن سامدۇپ چوئېكياپا 135
شەرقىي تۈركىستان قازاقلىرىنىڭ 20 ـ ئەسىردە ئېلىپ بارغان
مۇستەقىللىق كۆرەشلىرى/ مەريەم ھاكىم (ق) 149

II. مەجلىس

شەرقىي تۈركىستاندىكى ھەق ـ ھوقۇق دەپسەندىچىلىكى 163
شەرقىي تۈركىستان خەلقى كۈندىلىك تۇرمۇشتا ئۇچراۋاتقان
يولسىزلىقلار/ در. ئاتائۇللاھ شاھىيار 165
مەجبۇرىي كۆچۈرۈش ۋە مۇھاجىرەتتىكى ئۇيغۇرلار/ پروف. در. ماجىدە ماخلۇق 177
شەرقىي تۈركىستان: ئىقتىسادىي ھاياتتىكى چەكلىمىلەر ـ يوقسۇللۇق ۋە
ئۇنىڭ ئىجتىمائىي تەسىرى/ ئابدۇسسالام ئابدۇلغەنى ئالىم 189

شەرقىي تۈركىستاندىكى ئىرقىي ۋە دىنىي
ئايرىمىچىلىق/ ئەھمەد فارۇق ئۇنسال 211

III. مەجلىس

خەلقئارالىق تەشكىلاتلارنىڭ رولى ۋە خىتاينىڭ ئىسلاھاتقا
قارشى تىركىشىشى 225
شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنىڭ ھەل قىلىنىشىدا
تۈركىيە ۋە ئىسلام دۆلەتلىرى/ ئەھمەد ئەمىن داغ (تاغ) 227
شەرقىي تۈركىستانىنىڭ خەلقئارادا ئەكس ئېتىشى ۋە تەتۈر
تەشۋىقات مەسىلىسى/ دوت. در. ئەركىن ئەمەت 237
شەرقى تۈركىستان مۇجادىلىسى ۋە ئاممىۋىي
تەشكىلاتلار/ ئادۋۇكات گۈلدەن سۆنمەز 249
ئۇچ خىتاي/ در. ياڭ جيەنلى 275

IV. مەجلىس

شەرقىي تۈركىستانىنىڭ كېلەچەك تەسەۋۋۇرى 293
شەرقىي تۈركىستانىنىڭ كېلەچىكى: SWOT ئانالىز مېتودى
ئۈستىدە ئويلىنىش/ دوت. در. ئەركىن ئەكرەم 295
ئازادلىق ۋە ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلەش يولى: شەرقىي
تۈركىستانىنىڭ كەلگۈسى تەسەۋۋۇرى/ در. ئىززۇددىن ئەلۋەردانى 311
شەرقىي تۈركىستانىنىڭ كەلگۈسى/ فەھمى ھۇۋەيدى 319
شەرقىي تۈركىستان: ھۆررىيەت ۋە مۇستەقىللىق
يولىدا/ سىراجىددىن ئەزىزى 325

تەرجىمىھاللار 579

فهرس المحتويات

المقدمة 341

لماذا ندوة تركستان الشرقية؟ 343

جلسة الاولى

تركستان الشرقية بين الأمس و اليوم **345**

الأستاذ. دكتور. آليمجان عنايات – تركستان الشرقية كمصب للحضارات 347

الأستاذ. الدكتور. علاء الدين يالشين كايا – أهم المنعطفات التاريخية
في تاريخ تركستان الشرقية و مسألة الاحتلال الصيني 361

الدكتور. اكرم حجازي – تركستان الشرقية بعد الحرب الباردة
و 11 سبتمبر(دراسة نقدية على اطروحة و سياسة الصين) 381

سيد تومتورك – تركستان الشرقية بعد أحداث 5 يوليو / تموز 413

تسيتن سامدوب تشوإكيابا – منهج منتصف الطريق حل للمشكلة التبتية 433

الدكتور. مريم حاكم كريملي – نضال الاستقلال لكازاخ تركستان الشرقية في القرن العشرين 443

جلسة الثاني

إنتهاكات حقوق الإنسان في تركستان الشرقية **453**

الدكتور. عطاء الله شاهيار – الانتهاكات التي تحدث في الحياة اليومية داخل تركستان الشرقية 455

الأستاذ. دكتور. ماجدة مخلوف – ماجدة مخلوف الأويغور بين التهجير القسرى والشتات فى المهجر 465

عبد السلام عبد الغني العالم – تركستان الشرقية القيود المفروضة على الحياة الاقتصادية الفقر وآثاره الاجتماعية 473

أ. فاروق أونسال – التمييز الديني والعرقي في تركستان الشرقية 489

جلسة الثالث

دور المجتمع الدولي و مقاومة الصين ضد التغيير **499**
د. أحمد أمين داغ – دور تركيا والعالم الإسلامي في حل قضية تركستان الشرقية 501
مساعد دكتور. أركان إيميت – تركستان الشرقية في وسائل الإعلام العالميةومشكلة التضليل الإعلامي 509
المحامي. غولدان سونماز – كفاح تركستان الشرقية ومؤسسات المجتمع المدني 519
د. دكتور يانك جيانلي – ثلاث صينات 539

جلسة الرابع

تركستان الشرقية و مشهد المستقبل

استاذ مساعد. أركين أكرم – مستقبل تركستان الشرقية: تقييم حول منهج التحليل SWOT 549
عز الدين الورداني – الطريق نحو الحرية وتقرير المصير: تصور مستقبل تركستان الشرقية 561
فهمي هويدي – مشهد المستقبل فى تركستان الشرقية 565
سراجدين عزيزي – تركستان الشرقية طريق الحرية .. وحق تقرير المصير 569

مۇقەددىمە

18 ـ ئەسىرنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدىن ئېتىبارەن خىتاي قوشۇنى تەرىپىدىن پات ـ پات ئىستېلا قىلىنغان، 1949 ـ يىلى پۈتۈنلەي بېسىۋېلىنغان ۋە 1955 ـ يىلى خىتاينىڭ ئاپتونوم رايونى ئېلان قىلىنغان شەرقىي تۈركىستان ھېلىمۇھەم ئىشغالىيەت ئاستىدا تۇرماقتا. تارىخىي تۈركىستان تۈپراقلىرىدا، قەشقەردە، ئۇرۇمچىدە، تۈرپاندا ئىنسانىيەتكە قارشى جىنايەت ئۆتكۈزۈلمەكتە.

61 يىلدىن بۇيان، شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ئىنسانىي ھەق ـ ھوقۇقلىرى دەپسەندە قىلىنماقتا. خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ پىلانلىق ھالدا ئاققۇن كۆچۈرۈپ چىقىشى تۈپەيلىدىن، شەرقىي تۈركىستانلىقلار ئۆز ۋەتىنىدە يۇرتتىن ـ يۇرتقا كۆچۈپ يۈرۈشكە ۋە چەتئەللەرگە ھىجرەت قىلىپ چىقىپ كېتىشكە زورلانماقتا. مەجبۇرىي يۈرگۈزۈلۈۋاتقان پىلانلىق تۇغۇت سىياسىتى ئارقىلىق تۇغۇلۇش ئالدىدىكى بالىلارنىڭ مەجبۇرىي چۈشۈرۈۋېتىش؛ روزا تۇتۇش، مەسجىد ـ جامەلەرگە كىرىشنى مەنئى قىلىش؛ ئوقۇ ـ ئوقۇتۇش، خىزمەتكە ئورۇنلىشىش ۋە سەھىيە خىزمەتلىرىدىن پايدىلىنىشقا چەكلىمە قويۇش؛ ھاشارغا سېلىش، سۈرگۈن قىلىش، قولغا ئېلىش ۋە بىگۇناھ ئاممىنى تۈرمىگە سولاش دېگەندەك قىلمىشلار شەرقىي تۈركىستان خەلقى ئۈچۈن كۈندىلىك تۇرمۇشنىڭ بىر پارچىسىغا ئايلىنىپ قالدى.

نەسىلدىن نەسىلگە بېسىم ئاستىدا ياشاۋاتقان بىر خەلقنىڭ ھېكايىسى، خەلقئارا مۇناسىۋەتنىڭ رېئال سىياسىتى (بولغان شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى) تەتۇر تەشۋىقات ۋە بۇرمىلاپ كۆرسىتىش تۈپەيلى دۇنيا جامائەتچىلىكىگە يېتەرلىك دەرىجىدە تونۇلمايۋاتىدۇ.

بۇ كىتاب، شەرقىي تۈركىستان خەلقى تارىختىن بېرى دۇچ كېلىۋاتقان قانۇنسىز قىلمىشلارنى پاش قىلىش؛ شەرقىي تۈركىستاننى ئاممىۋىي تەشكىلاتلارنىڭ تەپتىش خىزمىتىگە ئېچىش؛ شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنىڭ ھەق ۋە ئادالەتنى چىقىش قىلغان ھالدا ھەل قىلىنىشى ئۈچۈن دۆلەتلىك، ئاممىۋىي، يەرلىك ۋە خەلقئارالىق ئورگان ـ تەشكىلاتلارنى بۇ خىزمەتكە داخىل قىلىشنى مەقسەت قىلغان «ھۆر شەرقىي تۈركىستان سۆھبەت يىغىنى»نىڭ ماقالىلىرىن تەركىپ تاپقان. تۈركچە، ئىنگلىزچە، ئۇيغۇرچە ۋە ئەرەبچە تىللىرىدا تەييارلانغان ماقالىلارنىڭ شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنىڭ ھەل قىلىنىشى ۋە شەرقىي تۈركىستان مۇجادىلىسى ئۈچۈن پايدىلىق بولۇشىنى چىن دىلىمىزدىن ئۈمىد قىلىمىز.

شەرقىي تۈركىستان سۆھبەت يىغىنى ئۆتكۈزۈلۈشىنىڭ سەۋەبى

شەرقىي تۈركىستان ـ گېئوپولىتىكىلىق ئورنى، نېفىت، ئالتۇن، ئۇران ۋە كۆمۈرگە ئوخشاش مول يەر ئاستى بايلىق مەنبەسى بىلەن ھەر دائىم ئەتراپىدىكى دۆلەتلەرنىڭ جەلپ مەركىزى بولۇپ كەلدى. شەرقىي تۈركىستاننىڭ تەبىئىي بايلىقلىرىنى تالان ـ تاراج قىلىش، قەتلىئام، ئىرقىي ۋە دىنىي ئاسىملاتسىيە، ئىنسان ھەقلىرى دەپسەندىچىلىكى قاتارلىق قىلمىشلىرى بىلەن دۇنيا كۇنتەرتىپىدىن ئورۇن ئېلىپ كېلىۋاتقان خىتاي ھۆكۈمىتى، تۈركىستان ھەقىقىتىنى دۇنيا جامائەتچىلىكىدىن يوشۇرۇش ئۈچۈن ھەرخىل چارىلەرنى قوللانماقتا ۋە بۇنىڭ ئۈچۈن ئۈچۈر ـ ئاخبارات ۋاستىلىرىنى قاتتىق كونترول قىلىپ، تۈركىستاننى تاشقى دۇنيادىن پۈتۈنلەي ئايرىم تۇتۇۋاتماقتا.

خىتاي ھاكىمىيىتى ئېلىپ بارغان ئىنسان ھەقلىرى دەپسەندىچىلىكلىرى خەلقئارا ئىنسان ھەقلىرى تەشكىلاتلىرىنىڭ دوكلاتلىرى ۋە شەرقىي تۈركىستانلىقلار تەرىپىدىن دۇنيا جامائەتچىلىكىگە يەتكۈزۈلگەن مەلۇماتلار ئارقىلىق پاش قىلىنىپ تۇرۇۋاتىدۇ. خىتاي ھۆكۈمىتى ئۇزلۇكسىز قەتلىئام ئېلىپ بېرىپ، خەلق قىرغىنچىلىقى كەلتۈرۈپ چىقىرىۋاتىدۇ، ئىشغالىيىتى ئاستىدا ياشاۋاتقان شەرقىي تۈركىستانلىقلارغا قارىتىلغان خالىغانچە تۇتۇپ سولاش، قىيىن ـ قىستاق، سوتسىز ئىجرا ۋە ئۆلۈم جازاسى، مەجبۇرىي ئوپىراتسىيە، تۇغماسلىق ئوپىراتسىيەسى، سۈرگۈن، دىنىي تەلىم ۋە ئىبادەتنى مەنئى قىلىش، ئاممىۋىي خىزمەتلەردىن پايدىلىنىشقا چەك قويۇش، ئەيدىس ۋە باشقا يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ تارقىتىلىشى، ئەرزان پۇلغا مەجبۇرىي ئىشلىتىش، ئىشلىتىش ئۈچۈن يۇرتلىرىدىن سۈرگۈن قىلىش، سایاھەت ۋە پائالىيەت ئەركىنلىكىنى چەكلەش، ئۈچۈر ـ ئالاقىگە توسالغۇلۇق قىلىش قاتارلىق دەپسەندىچىلىكلەرنى شەرقىي تۈركىستان خەلقى ئۈچۈن تۇرمۇشنىڭ بىر پارچىسىغا ئايلاندۇرۇپ قويدى.

شەرقىي تۈركىستان تېمىسى خىتاينىڭ ھەقسىز سىياسەتلىرى سەۋەبىدىن ئىچكى مەسىلە كاتېگورىيەسىدىن چىقىپ، پۈتۈن ئىنسانىيەتنىڭ ئورتاق مەسىلىسىگە ئايلاندى. شۇڭا تۈركىيە ۋە تۈركىي جۇمھۇرىيەتلىرى باشچىلىقىدىكى پۈتۈن دۇنيانىڭ ئاممىۋىي ۋەدۆلەتلىك ئورگانلىرى، پارلامېنتلار، ئاممىۋىي تەشكىلاتلار، خەلقئارالىق مەھكىمىلەر، ب د ت ۋە شۇنىڭغا ئوخشىغان خەلقئارالىق قۇرۇلۇشلار خىتاي زۇلمىغا قارشى ئۆز مەسئۇلىيىتىنى ئادا قىلىشى لازىم. شەرقىي تۈركىستان زېمىنى ب د ت تەرىپىدىن تونۇلغان زېمىن. ب د ت بىخەتەرلىك كومىتېتى خىتاينىڭ

رەت قىلىش سالاھىيىتىگە قارىماي، ئېزىلىۋاتقان شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە يان بېسىشى ۋە خىتايغا قارشى بېسىم ئىشلىتىشى كېرەك. ئۇرۇمچى قاتارلىق كرىزىس يۈز بېرىۋاتقان شەھەرلەر دەرھال دۇنيا جامائەتچىلىكى ۋە خەلقئارانىڭ تەپتىشىگە ئېچىلىشى، بۇ شەھەرلەرگە ئىنسانىي يارىدەمنىڭ يەتكۈزۈلۈشى ئۈچۈن يول ئېچىلىشى لازىم. يۇقىرىدا تىلغا ئېلىپ ئۆتۈلگەن مېخانىزملار قارارلىرىدا خىتاي بىلەن ئىقتىسادىي ۋە سىياسىي مۇناسىۋىتى بار دۆلەتلەرنىڭ پوزىتسىيىسى ئېنىق ۋە بەلگىلەش خاراكتېرلىق بولۇشى لازىم. چۈنكى بۇ پوزىتسىيە بىر تارىخىي مەسئۇلىيەتنىڭ ئىشارىتى.

خىتاي يولغا قويۇۋاتقان ئىنسان ھەقلىرى دەپسەندىچىلىكلىرى، بولۇپمۇ، ياشاش ھەققى ۋە ئىبادەت ئەركىنلىكىگە قويۇلغان چەكلىمىلەر ئىسلام دۇنياسىدا مەسئۇلىيەت ئېڭىنىڭ شەكللىنىشىگە سەۋەب بولماقتا. شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنىڭ خىتاي بىلەن بولغان ئىقتىسادىي ۋە تىجارىي ھەمكارلىققا قۇربان قىلىنىشى مۇسۇلمان خەلقنىڭ ۋىجدانىنى قاينىتماقتا. شۇڭا ئىسلام دۆلەتلىرىنىڭ رەھبەرلىرى شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى ھەققىدە كۆچلۈك بىرلىك قۇرۇشى لازىم. ئىسلام كېڭىشى تەشكىلاتى دەرھال يىغىلىپ، تەشكىلاتقا ئەزا دۆلەتلەرنىڭ ۋە دۇنيانىڭ خىتاي بىلەن سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلىرىنى شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ ھەق ۋە ھۆررىيەتلىرىنى قوغداشنى ئاساس قىلغان ھالدا قايتا كۆزدىن كەچۈرۈپ چىقىشى كېرەكلىكىنى تەلەپ قىلىشى لازىم. خىتاي ھۆكۈمىتى ئىسلام دۇنياسىدىكى ئىقتىسادىي بازارغا بەكمۇ موھتاج. يەنە بىر تەرەپتىن ئېيتقاندا، بۇ جەريانداۋ قولغا كەلتۈرۈلىدىغان نەتىجىلەر ئىسلام بىرلىكى ئۈچۈنمۇ مۇھىم باسقۇچ ھېسابلىنىدۇ.

تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى ئىسلام دۆلەتلىرىنى ھەرىكەتدۇرەلىگۈدەك ئىمكانىيەت ۋە كۈچكە ئىگە. خىتاي بىلەن بولغان ھەر تۈرلۈك سىياسىي ـ ئىقتىسادىي ھەمكارلىق شەرقىي تۈركىستاندا ياشاۋاتقان خەلقنىڭ ھەق ۋە ھۆررىيەتلىرىنى قوغداشنى چىقىش قىلغان ھالدا ئېلىپ بېرىشى ۋە شەرقىي تۈركىستان ئۈچۈن كۆزەتكۈچى سالاھىيىتىنى داۋاملاشتۇرۇشى كېرەك.

خەلقئارا مېخانىزملارنىڭ ئۆز رولىنى يوقىتىپ قويغانلىقى ۋە خەلقئارا قانۇننىڭمۇ دەرتلەرگە داۋا بولالمايدىغانلىقى چۈشەنچىسى، دۇنيا تېنچلىقىغا تەھدىت سېلىۋاتقان يادرو قوراللاردىنمۇ خەتەرلىك. بۇ ”سۆھبەت يىغىنى“نى ئىنسانىي مەسئۇلىيەتكە ئىگە بولۇش سۈپىتىمىز بىلەن، بىزچە پۈتۈن ئىنسانىيەتنىڭ ئورتاق مەسىلىسى دەپ قارالغان شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنىڭ ھەل بولۇشى ئۈچۈن تېگىشلىك ھەسسىمىزنى قوشۇش مەقسىتىدە ئورۇنلاشتۇردۇق. قەيەردە ۋە كىم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئىنسانلارنى موھتاج ۋە مەزلۇم ھالغا چۈشۈرۈپ قويغان بارلىق سىياسەتلەرنىڭ ئىنسانىيەتكە قارشى ئۆتكۈزۈلگەن جىنايەت ئىكەنلىكىنى جاكارلاش بىلەن بىرگە، بارلىق ھاكىمىيەتلەرنى تېگىشلىك چارە قوللىنىشقا ۋە ئادالەتنىڭ ئورنىتىلىشى ئۈچۈن بارلىق كۈچىمىزنى ئوتتۇرىغا قويۇشقا چاقىرىق قىلىمىز.

I. مەجلىس

شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئۆتمۈشى ۋە بۈگۈنى

رىياسەتچى: ئەھمەت فارۇق ئۇنسال

- پروف. در. ئالىمجان ئىنايەت: ئەگە ئۇنىۋېرسىتېتى، تۈركىيە
- پروف. در. ئالائىددىن يالچىنكايا: ساكاريا ئۇنىۋېرسىتېتى، تۈركىيە
- در. ئەكرەم ھىجازى: تەتقىقاتچى ـ يازغۇچى، ئىئوردانىيە
- سېيىت تۈمتۈرك: دۇنيا ئۇيغۇر قۇرۇلتىيى مۇئاۋىن رەئىسى، تۈركىيە
- تسېتېن سامدۇپ چوئېكياپا: تىبەت روھانىي داھىيسى دالاي لامانىڭ ۋەكىلى، شۋېتسىيە
- در. مەريەم ھاكىم قىرىملى(ق): ئىزمىر ئۇنىۋېرسىتېتى، تۈركىيە

بىر مەدەنىيەت ھاۋۇزىسى ـ شەرقىي تۈركىستان

1. شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىسمى

شەرقىي تۈركىستان ـ خىتايلار بىلجىرلىغاندەك ئەزەلدىن بېرى خىتاي تۈپرىقى ئەمەس، بەلكى تۈركلەرنىڭ يۇرتىدۇر. خىتايلار 1884 ـ يىلىغىچە بۇ زېمىننى ”غەربىي يۇرت“ دېگەن مەنىگە ئىگە ”xiyü“ دەپ ئاتاپ كەلگەندى. ”xiyü“ يەنى ”غەربىي يۇرت“ خاس ئىسىم ئەمەس، بەلكى ئومۇمىي ئىسىم بولۇپ، شەرقىي تۈركىستاننىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان ئوتتۇرا ئاسىيا زېمىننىڭ كۆپلىگەن جايلىرىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. 1884 ـ يىلىدىن ئېتىبارەن، خىتايلار بۇ زېمىننى ”يېڭى مۇستەملىكە“ دېگەن مەنىگە ئىگە ”xinjiang“ ئىسمى بىلەن ئاتاپ، «ئەزەلدىن بېرى خىتاي زېمىنى» دەپ تۇرۇۋالغان بۇ رايوننى ئۆزلىرىنىڭ ئىشغال قىلىۋالغانلىقىنى ئېتىراپ قىلماقتا. شەرقىي تۈركىستاننىڭ غەرب ھۆججەتلىرىدىكى ئىسمىغا كەلسەك، ”شاھنامە“گە كۆرە، مىلادىدىن بۇرۇنقى دەۋرلەردە تۈركلەر ياشىغان يەرلەر ”تۈران“ دەپ ئاتىلاتتى. مىلادى 7 ـ ئەسىردىن كېيىن، ”تۈران“ ئىسمى ئەرەب ۋە فارس مەنبەلىرىدە ”تۈركىستان“غا ئۆزگەرتىلدى. ماركو پولونىڭ ”ساياھەتنامە“سىدە شەرقىي تۈركىستان رايونى ”بۇيۇك تۈركىيە“ دەپ ئاتالغان. تۈرپان تېكىستلىرىگە كۆرە، ئۇيغۇرلار ئۆزلىرى ياشىغان بۇ جايلارنى ”ئۇيغۇر ئېلى“ دەپ ئاتىغان. بەزىدە ”ئۇيغۇرىستان“ دېگەن ئاتالغۇنىمۇ ئۇچرىتىپ قالىمىز. ”بۇيۇك تۈركىيە“ دېگەن مەنىگە ئىگە ”ئۇلۇغ تۈركىستان“نىڭ غەربىي قىسمى 19 ـ ئەسىرنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدا رۇسلار تەرىپىدىن ئىشغال قىلىنغاندىن كېيىن، شەرقتە قالغان قىسمى ”شەرقىي تۈركىستان“ دەپ ئاتىلىشقا باشلىدى.

2. ئۇيغۇرلارنىڭ مىللىي كىملىكى

شەرقىي تۈركىستاندا ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ ھەم ئېتنىك مەنبەسى ھەم

مەدەنىي كىملىكى جەھەتتىن تۈرك ئىكەنلىكى مۇنازىرە تەلەپ قىلمايدىغان ھەقىقەتتۇر. ئورخۇن ئابىدىلىرىدە بىلگە قاغان: «توققۇز ئوغۇز مېنىڭ قەۋمىم ئىدى» دەيدۇ. توققۇز ئوغۇزلارنىڭ ئۇيغۇرلار ئىكەنلىكى ھەممىگە ئايان. 10 ـ ئەسىردە ياشاپ ئۆتكەن داڭلىق تەرجىمان سىڭقۇ سەلى تۇنۇق "ئالتۇن يارۇق"نى خىتايچىدىن ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلغاندا، ئۇيغۇر تىلىنى "تۈرك تىلى"، "تۈرك ئۇيغۇر تىلى" دەپ ئاتىغاندى. مەھمۇد قەشقىرىنىڭ "تۈركىي تىللار دىۋانى" نامىلىق ئەسىرىدە ئۇيغۇرلارنىڭ تۈرك ئىكەنلىكى ھەققىدە نۇرغۇن بايان تېپىلىدۇ. ئەمما خىتايلار بۇ تارىخىي ھەقىقەتنى قوبۇل قىلمايدۇ، ھەتتا بۇگۈنكى زاماندا "تۈرك مىللىتى" ۋە "تۈرك"لەرنىڭ مەۋجۇد ئەمەسلىكىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. ئۇلارغا كۆرە، تۈركلەر تاڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا تارىخ بېتىدىن ئۆچۈپ كەتكەن بولۇپ، بۈگۈنكى "تۈرك" ۋە "تۈرك مىللىتى" ئاتالغۇلىرى پانتۈركىستلەر تەرىپىدىن ئويدۇرۇپ چىقىرىلىپ، ئوتتۇرىغا قويۇلغان. خىتايلار ئۇيغۇرلارنىڭ تۈرك ئىكەنلىكىنى قوبۇل قىلمىغانلىقى ئۈچۈن، "شەرقىي تۈركىستان" دېگەن جۇغراپىيىلىك ئاتالغۇنىمۇ رەت قىلماقتا. خىتايلارنىڭ بۇ سۆزلىرى ۋە پوزىتسىيىسى پۈتۈنلەي سىياسىي خاراكتېرلىك بولۇپ، ھەرگىزمۇ ھەقىقەتنى ئەكس ئەتتۈرمەيدۇ.

3. بىر مەدەنىيەت ھاۋزىسى ـ شەرقىي تۈركىستان

تارىخىي يىپەك يولىنىڭ مۇھىم قىسمىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان شەرقىي تۈركىستان ئىسلامىيەتتىن بۇرۇن شامان، ھىندى ۋە غەرب يۇنان مەدەنىيىتىنىڭ كېسىشمە نۇقتىسى ئىدى. ئۇيغۇرلارنىڭ 10 ـ ئەسىردىن ئېتىبارەن مۇسۇلمان بولۇشى بىلەن، ئىسلام، بۇددا ۋە خرىستىئان مەدەنىيەتلىرى بىرلىشىدىغان مەركەزگە ئايلاندى.

بۇ مەدەنىي مۇھىتنىڭ تەسىرى بىلەن، ئۇيغۇرلار ئۆز يۇرتلىرىدا ئۆزلىرىگە خاس مەدەنىيەت ياراتقان بولۇپ، شەرقىي تۈركىستان تىل، دىن، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت ساھەلىرىدە تۈرك مىللىي مەدەنىيىتىنىڭ بۆشۈكى بولۇپ قالدى. مەزكۇر مەدەنىي مۇھىت تۈرك مەدەنىيەت تارىخىدا تۇنجى يېزىق ئەدەبىياتىنىڭ، تۇنجى يازما قانۇنىنىڭ ۋە تۇنجى كىتاب باسما تېخنىكىسىنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشىغا تۈرتكە بولۇپ، مەھمۇد قەشقىرى، يۈسۈپ خاس ھاجىب، خوجا ئەھمەد يەسەۋىي قاتارلىق ئۇلۇغ شەخسلەرنىڭ يېتىشىپ چىقىشىغا ۋە 12 مۇقامدىن ئىبارەت ئالەمشۇمۇل ئەسەرنىڭ

مەيدانغا كېلىشىگە ۋەسىلە بولدى. ئىنسانىيەت تارىخىنىڭ مۆجىزىلىرىدىن بىرى دەپ قارالغان كارىز مەدەنىيىتى، يەنى يەر ئاستى سۇ قانالىرى مانا بۇ رايوندا بەرپا قىلىندى.

ئۇيغۇلار (كۆچمەن ھاياتتىن) ئولتۇراقلىشىپ ياشاش ھاياتىغا ئۆتكەن مىڭ يىلدىن ئارتۇق تارىخىدىن بېرى مىسلى كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە ”كەڭ قورساقلىق ھازارىتى“ يارىتقان بولۇپ، ھېچبىر يات ھازارەتنى پەقەتلا ياتسىرىمىدى. ئاۋۋال شامان، ئاندىن مانى، ئاندىن خرىستىئان ۋە ئاخىرىدا ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلىپ، بۇ دىنلارنى مۇھاپىزەت قىلىپ كەلدى. 5 ـ ۋە 6 ـ ئەسىرلەردە، خوتەن، كۇچار ۋە تۇرپان شەھەرلىرى بۇددىزم مەدەنىيىتىنىڭ مۇھىم مەركەزلىرىدىن بىرى بولغان بولسا، 8 ـ ۋە 9 ـ ئەسىرلەردە تۇرپان بۇددىزم، مانىئىزم ۋە ناستۇرى خرىستىئانلىرىنىڭ مۇھىم پائالىيەت مەركىزىگە ئايلاندى. بۇددىزم ۋە مانىئىزم ئىدىئولوگىيىسىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئەدەبىي ئەسەرلەر، تەرجىمە ئەسەرلەر ۋە بۇددا ئىبادەتخانىلىرىنىڭ تاملىرىغا سىزىلغان رەسىملەر بۇ دەۋرنىڭ مەھسۇلاتلىرىدۇر. 10 ـ ئەسىردىن ئېتىبارەن، قاراخانىيلار دۆلىتىنىڭ ھۆكۈمدارى سۇتۇق بۇغراخاننىڭ ئىسلامىيەتنى قوبۇل قىلىشى بىلەن خەلق مۇسۇلمان بولدى. قۇتادغۇبىلىگ ۋە تۈركىي تىللار دىۋانى قاتارلىق شاھ ئەسەرلەر ئۇيغۇرلار مۇسۇلمان بولغاندىن كېيىنكى مەزگىللەردە ئوتتۇرىغا چىقتى. ھەرخىل دىنلارغا بەكمۇ كەڭ قورساقلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىپ كەلگەن ئۇيغۇرلار يات مەدەنىيەتلەرنىمۇ چەتكە قاقماي، ئۆزلىرىگە مۇۋاپىق كۆرگەن ھەرقانداق مەدەنىيەتنى دەرھال ئۆزلەشتۈردى. مەسىلەن، ئەسلىدە كۆكتۈرك يېزىقى قوللانغان ئۇيغۇرلار كېيىنچە سوغدى ئېلىپبەسى ئاساسىدىكى ئۇيغۇر يېزىقىنى، ئۇندىن كېيىن چاغاتاي يېزىقى، كىرىل يېزىقى، ئۇندىن كېيىن، لاتىن ئېلىپبەسى قوللاندى. ھازىر بولسا، ئەرەب ئېلىپبەسىنى ئاساس قىلغان ئۇيغۇر يېزىقىنى قوللانماقتا.

ئۇيغۇرلار ئۆز مەدەنىيەتلىرىنى باشقا مىللەتلەرگىمۇ تارقاتقان بولۇپ، چىڭگىزخان ۋە ئوغۇللىرىغا خەت يېزىش، مۇھۇر (تامغا) ئىشلىتىش، دىپلوماتىيە ۋە دۆلەت تەشكىلىي ئاپپاراتى قاتارلىقلارنى ئۆگەتكەن. شۇڭا چىڭگىزخاننىڭ مۇۋەپپىقىيەت قازىنىشىدا ئۇيغۇرلارنىڭ رولى ئىنتايىن چوڭ.

ئۇيغۇرلار تارىخىدا ھەرخىل دۆلەتلەر قۇرغان بولۇپ، يۈسۈپ خاس ھاجىبنىڭ ”قۇتادغۇبىلىگ“ نامىلىق ئەسىرىدە ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەت تەشكىلاتى ۋە رەھبەرلىك

ئېڭى تولۇق ئەكس ئەتكەن. تۈرك دۆلىتىنىڭ رەھبەرلىك ئېڭى ”يۇتۇۋېتىش، يوق قىلىۋېتىش“ ئەمەس، بەلكى بۆرە بىلەن قوزا بىر قوتاندا بىللە ياشىيالايدىغان ”ئاسراش ۋە قوغداش“ ئېڭى ئىدى[1].

ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆتمۈشتىن كۈنىمىزگىچە شەرقىي تۈركىستاندا قۇرغان دۆلەتلىرى مۇنۇلاردىن ئىبارەت:

ئىدىقۇت ئۇيغۇر دۆلىتى: 856 ـ يىلى مەڭلىك تېكىن (ئۇلۇغ تەڭرىدە قۇت بولمىش ئالىپ كۈلۈگ بىلگە قاغان) تەرىپىدىن قۇرۇلغان بۇ دۆلەت 13 ـ ئەسىردىن ئېتىبارەن مۇڭغۇل ئىمپېراتورلۇقىنىڭ ھامىيلىقىدا مەۋجۇدىيىتىنى داۋاملاشتۇردى.

قاراخانىيلار دۆلىتى: 10 ـ ئەسىردە كۈل بىلگە قادىرخان تەرىپىدىن قۇرۇلغان بۇ دۆلەت سۇلتان سۇتۇق بۇغراخاننىڭ ئىسلامىيەتنى قوبۇل قىلىشى بىلەن تۈرك تارىخىدىكى تۇنجى مۇسۇلمان دۆلەت بولۇش ئالاھىدىلىكىگە ئىگە بولۇپ، 13 ـ ئەسىردە قارا قىتانلار تەرىپىدىن ئاغدۇرۇۋېتىلدى.

چاغاتاي دۆلىتى: مۇڭغۇل ھۆكۈمدارى چىڭگىزخاننىڭ ئىككىنچى ئوغلى چاغاتاي ۋە ئۇنىڭ ئەۋلادلىرى تەرىپىدىن قۇرۇلغان بۇ دۆلەت 15 ـ ئەسىردە تار ـ مار بولدى.

سەئىدىيە يەركەن خانلىقى: 16 ـ ئەسىردە تۇغلۇق تىمۇرنىڭ نەۋرىلىرىدىن سەئىدخان تەرىپىدىن قۇرۇلغان بولۇپ، 17 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن.

خوجىلار دەۋرى: سەئىدىيە خانلىقىنىڭ ھاكىمىيىتى 17 ـ ئەسىردە خوجىلارنىڭ قولىغا ئۆتتى. شۇندىن باشلاپ خوجىلار شەرقىي تۈركىستانغا 77 يىل ھۆكۈمرانلىق قىلدى.

قەشقەرىيە خانلىقى: 1868 ـ يىلى ياقۇب بەگ تەرىپىدىن قۇرۇلغان بۇ دۆلەت ئون يىل ھۆكۈم سۈرگەن. قەشقەرىيە ھۆكۈمرانى ياقۇب بەگنىڭ تەلەپ قىلىشى ۋە ئوسمانىيلار سۇلتانىنىڭ قوبۇل قىلىشى بىلەن بۇ دۆلەت ئوسمانىيلار ئىمپېراتورلۇقىنىڭ ھامىيلىقىغا ئېلىندى. 1877 ـ يىلى ياقۇب بەگنىڭ ۋاپاتى (زەھەرلەپ ئۆلتۈرۈلۈشى) بىلەن خىتاي قوشۇنى بېسىپ كەلدى ۋە 1878 ـ يىلى شەرقىي تۈركىستاننى پۈتۈنلەي ئىشغال قىلىۋالدى.

شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى: بۇ دۆلەت شەرقىي تۈركىستاندا يۈز

بەرگەن مىللىي قوزغىلاڭ نەتىجىسىدە، 1933 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى قۇرۇلغان بولۇپ، خوجىنىياز ھاجى جۇمھۇر رەئىسى ئىدى. 1934 ـ يىلى رۇس ـ خىتاي قوشۇنى بىرلىكتە ھۇجۇم قىلىپ، بۇ دۆلەتنى ئاغدۇرۇپ تاشلىدى.

شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى: بۇ دۆلەت 1944 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى قۇرۇلغان بولۇپ، ئەلىخان تۆرە جۇمھۇر رەئىسى ئىدى. بۇ جۇمھۇرىيەتمۇ 1949 ـ يىلى خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستاننى ئىشغال قىلىشى بىلەن تارىخ سەھنىسىدىن ئۆچۈرۈپ تاشلاندى.

بۇگۈنكى ”تۈركىستان مەسىلىسى“ دەپ ئاتالغان مەسىلە خىتايلارنىڭ 19 ـ ئەسىردە بۇ رايوننى ئىشغال قىلىۋېلىشى بىلەن تەڭ ئوتتۇرىغا چىققان بولۇپ، مىللەتچى خىتاي (گومىنداڭ) ۋە كوممۇنىست خىتاي ھاكىمىيىتى مەزگىللىرىدە تېخىمۇ ئۇلغىيىپ، بەكمۇ چىگىشلىشىپ كەتتى.

4. شەرقىي تۈركىستان خىتاي زېمىنمۇ؟

خىتايلار: «شىنجاڭ (شەرقىي تۈركىستان) ئەزەلدىن خىتاي زېمىنىدۇر» دېگەن جۈملىنى ئۆزلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستاننى بېسىۋېلىشىنىڭ سەۋەبى قىلىپ كۆرسەتمەكتە. خىتايلارنىڭ شەرقىي تۈركىستانغا قەدەم قويۇشى خەن سۇلالىسى دەۋرىدە باشلانغان بولسىمۇ، بۇ تامامەن يېپەك يولىنىڭ ئامانلىقىنى قوغداش مەقسىتىدە بولغانىدى. خىتايلار بۇگۈن ئۇ دەۋرنىڭ مەركەزگە قاراشلىق ئىدارىي تەشكىلاتلىرى سۈپىتىدە تونۇشتۇرماقچى بولغان ئورگانلار ئەسلىدە يېپەك يولى ئۈستىگە قۇرۇلغان ئامانلىق پۇنكىتلىرىدىن باشقا نەرسە ئەمەس ئىدى. 751 ـ يىلى يۇز بەرگەن تالاس ئۇرۇشىدىن كېيىن، خىتايلار بۇ تۈپراقلارغا مىڭ يىلغىچە يېقىن يولىمىدى[2]. شۇڭا خىتايلارنىڭ: «شەرقىي تۈركىستان ئەزەلدىن خىتاي زېمىنىدۇر» دېيىشكە قىلچە ھەققى يوق.

خىتايلارنىڭ شەرقىي تۈركىستاننى ”شىنجاڭ“ دەپ ئاتىشى ۋە خىتايلارنىڭ 1940 ـ يىلىدىن 1950 ـ يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتا شەرقىي تۈركىستاندىكى ئومۇمىي نوپۇسى بۇ زېمىننىڭ ئەزەلدىن خىتاي زېمىنى ئەمەسلىكىنى ئىسپاتلاپ بەرمەكتە.

شەرقىي تۈركىستاننىڭ 1941 ـ يىللىق نوپۇس ستاتىستىكىسى:

مىللەتلەر		نوپۇسى	نىسبىتى
1	ئۇيغۇر	2,984,000	80.0%
2	قازاق	326,000	8.7%
3	قىرغىز	65,000	1.7%
4	تۇڭگان	92,000	2.5%
5	خىتاي	**187,000**	**5.0%**
6	مۇڭغۇل	76,000	2.0%
	جەمئى	3,730,000	100%

1953 ـ يىللىق نوپۇس ستاتىستىكىسى مۇنداق:

مىللەتلەر		نوپۇسى	نىسبىتى
1	ئۇيغۇر	3,640,000	74.7%
2	خىتاي	**299,000**	**6.1%**
3	قازاق	492,000	10.1%
4	تۇڭگان	150,000	3.1%
5	قىرغىز	68,000	1.4%

جەدۋەلدىكى خىتاي نوپۇسى ئەسلىدە خىتاي ئىشغالىيەتچى قوشۇنىغا مەنسۇپ ئەسكەرلەرنىڭ ئائىلە ـ تاۋابىئاتلىرى بولۇپ، ئولتۇراق خىتاي ئاھالىسى ئەمەس.

5. خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ ئۇيغۇرلارغا قارىتىقان ئاسىملاتسىيە سىياسەتلىرى

1) مانجۇ ـ چىڭ خاندانلىقى دەۋرى

مانجۇ ـ چىڭ خاندانلىقىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرى، يەنى 19 ـ ئەسىرنىڭ

ئاخىرلىردا خىتاينىڭ غەرب دۆلەتلىرى تەرىپىدىن ھەم دېگىزدىن ھەم قۇرۇقلۇقتىن مۇھاسىرىگە ئېلىنىشى بىلەن خىتايلار دېگىز ۋە قۇرۇقلۇق مۇداپىئە لىنىيىسى قۇرۇشقا مەجبۇر بولدى ۋە شەرقىي تۈركىستان جۇغراپىيىسى قۇرۇقلۇق لىنىيىسىنىڭ مۇھىم ھالقىسى دەپ قارالدى. بۇ مۇداپىئە لىنىيىسىنىڭ بىخەتەرلىكى ئۈچۈن بۇ رايونغا ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان تۈركلەرنى پاسسىپ ھالغا كەلتۈرمەكچى بولدى ۋە خىتايدىن (خىتاي) كۆچمەن ئېلىپ چىقىش، شەرقىي تۈركىستاننى خىتايغا قوشۇۋېلىش، خىتايچە ئوقۇتۇشنى يولغا قويۇپ، يەرلىك خەلقنى خىتايلاشتۇرۇش سىياسىتى يۈرگۈزدى. مەسىلەن، شەرقىي تۈركىستاننى ئىشغال قىلغان گېنىرال زوزۇڭتاڭ خىتايچە مەكتەپ ئېچىپ، بايلارنىڭ بالىلىرىنى مەجبۇرىي يىغىپ، بۇ مەكتەپتە خىتايچە ئوقۇتقان.

«بىز ھېچقانداق رىشتە باغلىمىغان بولساقمۇ، خىتايلار يۈرتىمىزنى ئىستىلا قىلىپ، ئەقىلگە سىغمىغۇدەك دەرىجىدە زورلۇق ـ زۇمبۇلۇق قىلدى. قەشقەرىيەنىڭ مۇسۇلمان ئاھالىسى ئۇشبۇ ئېغىر زۇلۇم ۋە قىينىچىلىقلار تۈپەيلىدىن خار ـ زەبۇن ۋە نالە ـ زار ئىچىدە قالدى. بەزىلەر ئاتىسىغا، بەزىلەر ئەۋلادىغا، بەزىلەر ئېرىگە، بەزىلەر ئايالىغا يىغا ـ زارە قىلماقتا. ئىنتىقام ئوتى ھەركىمنىڭ قەلبىنى چۇلغىماقتا. بولۇپمۇ، خىتايلارنىڭ يېقىنقى زامانلاردا سەبىي بالىلىرىمىزنى يىغىپ، ئۇلارغا مەكتەپلەردە خىتاي تىلى ۋە ئۆرپ ـ ئادەتلىرىنى ئۆگىتىشى بۇ يەردىكى مۇسۇلمان ئاھالىنىڭ سەۋر ـ تاقىتىنى قويمىدى»[3].

كېيىن، ياڭ زېڭشىن دەۋرىدە ”شۆتاڭ“ دەپ ئاتالغان مەكتەپلەر ئېچىلىپ، ئۇيغۇر بالىلارغا خىتايچە ئۆگىتىلدى. مانجۇ ـ چىڭ خاندانلىقى تەرىپىدىن باشلىتىلغان بۇ ئاسىملاتسىيە سىياسىتى مىللەتچى خىتاي (گومىنداڭ) مەزگىلىدىمۇ ئوخشاش داۋاملاشتى.

2) مىللەتچى خىتاي مەزگىلى

خىتاي جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرغۇچىسى سۇن جۇڭشەن باشچىلىقىدىكى سولچىل ئىنقىلابچى خىتايلار جۇمھۇرىيەتنىڭ دەسلەپكى يىللىردا ئۆڭچىل مۇتەئەسسىپ خىتايلار تەرىپىدىن ئوتتۇرىغا قويۇلغان ”بەش مىللەتنى ئاساس قىلغان جۇمھۇرىيەت“ (五族共和) پىكرىنى خىتايلاشتۇرۇش (汉化主义) مەقسىتىگە تايانغان ۋە خەن مىللىتىنى ئاساس قىلغان ”خىتاي مىللەتچىلىكى“

(中华民族主义) پىكرىگە ئۆزگەرتتى. ئۇلارنىڭ مۇددىئاسى خىتايدىكى كىچىك ۋە ئاجىز مىللەتلەرنى ئاسىملاتسىيە قىلىپ، چوڭ بىر مىللەت بەرپا قىلىش ۋە بىر مىللەتلىك دۆلەت قۇرۇش ئىدى. شۇڭا سۇن جۇڭشەن ۋەكىللىكىدىكى سولچىل ئىنقىلابچىلار "چوڭ خىتاي مىللەتچىلىكى" (大汉族主义) ۋە "ئاسىملاتسىيە" (同化主义) پرىنسىپىنىڭ ئەڭ سادىق قوغدىغۇچىلىرى ئىدى[4]. سۇن جۇڭشەن بىر مەزگىلگىچە خىتايغا 300 يىل ھۆكۈمرانلىق قىلغان مانجۇلارنى "خىتاي" دەپ قوبۇل قىلمىدى ۋە ئۇلارنىڭ خىتايدىن قوغلاپ چىقىرىلىشىنى تەلەپ قىلدى. ئەمما مانجۇلارنى ۋە مانجۇ ھاكىمىيىتىنى رەت قىلىش ئۇلارنىڭ تارىخىي مىراسلىرىنىمۇ رەت قىلىش دېگەنلىك بولغاچقا، خىتاينىڭ ئىگەمەنلىك ھەقلىرى خەلقئارادا خەۋپكە دۇچ كېلەتتى. شۇڭا سۇن جۇڭشەن مانجۇ ھاكىمىيىتىنى خىتاينىڭ قانۇنلۇق ھاكىمىيىتى دەپ قوبۇل قىلىشقا مەجبۇر بولدى ۋە "چوڭ خىتاي مىللەتچىلىكى" پىكرىدىن ۋاز كېچىپ، "خىتاي مىللەتچىلىكى" پىكرىگە قوشۇلدى. ئەمما ئەمەلىيەتتە "چوڭ خىتاي مىللەتچىلىكى" ۋە "ئاسىملاتسىيە" پرىنسىپىدىن ئەسلا ۋاز كەچمىدى. مىللەتچى خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستانغا قاراتقان بارلىق سىياسەتلىرىنىڭ ئاساسىنى سۇن جۇڭشەننىڭ ئېڭىدىكى "ئاسىملاتسىيە" پرىنسىپى تەشكىل قىلاتتى. مىللەتچى خىتاي ھۆكۈمىتى مانجۇ - چىڭ ئىمپېراتورلۇقىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى ئىدارە تەشكىلاتىنى ئۆتكۈزۈۋېلىپ، ئالدى بىلەن شەرقىي تۈركىستاننىڭ ۋىلايەت ۋە ناھىيەلىرىگە مەمۇر تەيىنلەش ئارقىلىق تۈركلەرنىڭ مەمۇرىي ئورگانلاردىكى كۆچىنى زەئىپلەشتۈرۈشكە تىرىشتى. 1943 - يىلى، گۇچۇڭدىكى مالچى خەلقنى قوغلۇتىپ، ئورنىغا خىتاي دېھقانلارنى ئورۇنلاشتۇردى. شېڭ شىسەي ئاتالمىش "مىللىي باراۋەرلىك" شۇئارىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، 150 مىڭدىن ئارتۇق زىيالىينى قەتلى قىلدى. مىللەتچى خىتاي ھۆكۈمىتى يەنە شەرقىي تۈركىستانغا بىر مىليون خىتاي كۆچۈرۈپ چىقىشنى پىلانلىغاندى، ئەمما كوممۇنىست خىتايلارغا قارشى ئۇرۇشۇشقا توغرا كەلگەچكە، بۇ پىلاننى ئەمەلگە ئاشۇرالمىدى. بۇ پىلان كېيىنچە كوممۇنىست خىتايلار تەرىپىدىن نەچچە ھەسسە ئاشۇرۇپ ئورۇندالدى.

3) كوممۇنىست خىتاي مەزگىلى

كوممۇنىست خىتايلار مىللەتچى خىتاي ھاكىمىيىتىگە قارشى ئۇرۇش قىلىۋاتقان مەزگىللەردە خىتايلاردىن سىرت باشقا مىللەتلەرنىڭمۇ جىددىي يارىدىمگە موھتاج

بولغاچقا، ئاز سانلىق مىللەتلەر ھەق ـ ھوقۇقى ھەققىدە بەكمۇ چىرايلىق ۋەدىلەر بەردى. خىتاي بولمىغان مىللەتلەرنىڭ ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلەش ھەققىنى شەرتسىز قوبۇل قىلىدىغانلىقىنى جاكارلىغان كوممۇنىستلار خىتايدا سوۋېتچە فېدراتسىيە دۆلىتى قۇرۇشنى تەشەببۇس قىلدى. ھەتتا ماۋزېدوڭ 1910 ۋە 1920 ـ يىللاردا ئۆزىنىڭ يۇرتى ـ خۇنەننىڭ مۇستەقىللىقىنى تەلەپ قىلىپ، خىتاينىڭ 27 دۆلەتكە بۆلۈنۈشى كېرەكلىكىنى ئوتتۇرىغا قويغانىدى[5]. 1921 ـ يىل 7 ـ ئايدا ئېچىلغان خىتاي كوممۇنىست پارتىيىسى 2 ـ يىغىندا خالىسانە فېدىراتسىيە پرىنسىپى ئاساسىدا مۇڭغۇلىيە، تىبەت، ئۇيغۇر رايونلىرى بىلەن بىرلىكتە خىتاي فېدىراتسىيىسى قۇرۇلىدىغانلىقى ئېلان قىلىندى[6]. 1931 ـ يىل 11 ـ ئايدا چاقىرىلغان خىتاي كوممۇنىست پارتىيىسى 1 ـ نۆۋەتلىك خەلق سوۋېت ۋەكىللىرى يىغىنى تەييارلىق كومىتېتىدا تەستىقلانغان «خىتاي سوۋېت جۇمھۇرىيىتى ئاساسىي قانۇن لايىھەسى»دە ھەرقايسى مىللەتنىڭ ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلەش ھەققىنىڭ قەتئىي تۈردە تونۇلىدىغانلىقى ۋە ئەمەلىيلەشتۈرۈلىدىغانلىقى، مۇڭغۇل، ئۇيغۇر، تىبەت قاتارلىق مىللەتلەرگە دۆلەتتىن ئايرىلىش ھوقۇقى بېرىلىدىغانلىقى، ئۇلارنىڭ خىتاي سوۋېت فېدىراتسىيىسىگە قېتىلىش ياكى قېتىلماسلىققا قارار بېرىش، ئۆز ئاپتونومىيەلىرىنى قۇرۇش ئىشلىرىدا پۈتۈنلەي ھۆر ئىكەنلىكى بايان قىلىنغانىدى[7]. ئەمما 1949 ـ يىلىغا كەلگەندە، كوممۇنىست خىتايلار بىردىنلا پىكرىنى ئۆزگەرتىپ، بۇرۇن بەرگەن ۋەدىلىرىدىن بىراقلا ۋاز كەچتى. شۇنداق قىلىپ، ئۇيغۇر، تىبەت، مۇڭغۇل قاتارلىق مىللەتلەر ئالدام خالتىغا چۈشكەن بولدى. كوممۇنىست خىتايلار ھاكىمىيەتنى قولغا كىرگۈزۈۋالغاندىن كېيىن، ”ئاز سانلىق مىللەتلەرگە زۇلۇم سالدى“ دەپ قارىلىغان مىللەتچى خىتايلارنىڭ ئاسىملاتسىيە سىياسىتىنى ئۆزلىرى تېخىمۇ شىددەتلىك تۈستە يۈرگۈزۈشكە باشلىدى. مەسىلەن، مىللەتچى خىتايلار ئەمەلىيلەشتۈرەلمىگەن ”شەرقىي تۈركىستانغا خىتاي ئاققۇن كۆچۈرۈش پىلانى“نى كوممۇنىست خىتايلار رويابقا چىقاردى. تۆۋەندىكى جەدۋەلدىن بۇنى ناھايىتى ئېنىق كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ[8].

1953 ـ يىلى، شەرقىي تۈركىستاندىكى خىتاي نوپۇسى مۇنداق ئىدى:

	مىللەتلەر	نوپۇسى	نىسبىتى
1	ئۇيغۇر	3,640,000	74.7%
2	خىتاي	**299,000**	**6.1%**
3	قازاق	492,000	10.1%
4	تۇڭگان	150,000	3.1%
5	قىرغىز	68,000	1.4%

1964 ـ يىلى مۇنداق بولدى:

	مىللەتلەر	نوپۇسى	نىسبىتى
1	ئۇيغۇر	4,021,200	54.0%
2	خىتاي	**2,445,400**	**32.9%**
3	قازاق	501,400	6.7%
4	تۇڭگان	271,000	3.6%
5	قىرغىز	69,200	0.9%

1982 ـ يىلىغا كەلگەندە، بۇ نىسبەت 40% قا يېقىنلاشتى:

	مىللەتلەر	نوپۇسى	نىسبىتى
1	ئۇيغۇر	5,995,000	45.8%
2	خىتاي	**5,284,000**	**40.4%**
3	قازاق	903,000	6.9%
4	تۇڭگان	567,000	4.3%
5	قىرغىز	112,000	0.9%

يۇقىرىقى جەدۋەلنىڭ ھېچبىرىگە خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش قوشۇنىغا مەنسۇپ لەشكەرلەرنىڭ سانى كىرگۈزۈلمىدى. بۇ لەشكەرلەرنىڭ سانى 1995 ـ يىلى 2 مىليون 287 مىڭ

896گە يەتكەن بولۇپ، شەرقىي تۈركىستاندىكى ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 13,8%نى ئىگىلەيدۇ. شۇنداق بولغاندا، ھازىر خىتايلارنىڭ نوپۇسى شەرقىي تۈركىستان ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 54,2%نى تەشكىل قىلىدۇ.

كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، كوممۇنىست خىتايلار 1950 ـ يىللاردىن بېرى شەرقىي تۈركىستانغا خىتاي ئاققۇن كۆچۈرۈپ چىقىش ئارقىلىق شەرقىي تۈركىستاننىڭ نوپۇس قۇرۇلمىسىنى ئېغىر دەرىجىدە بۇزۇپ، ئۇيغۇرلارنى ئۆز ۋەتىنىدە ئاز سانلىق ئورۇنغا چۈشۈرۈپ قويدى. كۆچمەن نوپۇس سىياسىتى ھېلىمۇ ھەم ھەرخىل سەۋەبلەر بىلەن داۋاملاشماقتا ۋە ئۇيغۇرلارنىڭ مەۋجۇدىيىتى ئېغىر تەھدىتكە دۇچ كەلمەكتە.

كوممۇنىست خىتايلار شەرقىي تۈركىستانغا تۈركۈم ـ تۈركۈملەپ كۆچمەن ئېلىپ چىقىش بىلەنلا قالماي، ئىدارە ـ ئورگانلاردا ئۇيغۇر تىلىنى چەكلەش، يېزىق ئۆزگەرتىش، خىتايچە ماۋارىپ، قوش تىللىق ماۋارىپ، تۇغۇت چەكلىمىسى، دىنىي ئىبادەتكە چەكلىمە قويۇش قاتارلىق بىۋاستە ياكى ۋاستىلىق چارىلەرنى قوللانماقتا[9].

6. شەرقىي تۈركىستاننىڭ بۈگۈنكى ئەھۋالى

خىتايلار تەرىپىدىن "شىنجاڭ" دەپ ئاتىلىۋاتقان شەرقىي تۈركىستان ـ 1,644,000 كۋادىرات كىلومېتىرلىق يەر كۆلىمى بىلەن ئوتتۇرا ئاسىيادا قازاقىستاندىن قالسا، ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. تەڭرى تاغلىرى، ئالتاي تاغلىرى، پامىر تاغلىرى، تەكلىماكان چۆلى، تارىم دەرياسى قاتارلىق تاغ ـ دەريالارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان شەرقىي تۈركىستان دۆلىتى شىمالدا رۇسىيە فېدىراتسىيىسى؛ شەرقىي شىمالدا مۇڭغۇلىيە؛ غەربتە قازاقىستان، قىرغىزىستان، پاكىستان، ئافغانىستان؛ جەنۇبتا تىبەت ۋە ھىندىستان؛ شەرقتە خىتاي بىلەن چېگرىلىنىپ تۇرىدۇ.

شەرقي تۈركىستاننىڭ 1996 ـ يىللىق نوپۇس ستاتىستىكىسى[10]:

	مىللەتلەر	نوپۇسى		مىللەتلەر	نوپۇسى
1	ئۇيغۇر	7,916,013	8	مۇڭغۇل	155,415
2	قازاق	1,258,521	9	مانجۇ	20,559
3	قىرغىز	160,483	10	رۇس	9,206
4	ئۆزبەك	13,498	11	شىبە	38,854
5	تاتار	4,700	12	داغۇر	6,386
6	خىتاي	**6,432,816**	13	تاجىك	38,000
7	تۇڭگان	760,181		جەمئى	16,892,900

1) شەرقي تۈركىستاننىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلمىسى:

شەرقي تۈركىستاننىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلمىسى تېرىقچىلىقنى ئاساس قىلغان بولۇپ، زىرائەتلەردىن بۇغداي، گۈرۈچ، پاختا، ئارپا، قوناق، قىزىلچا، كەندىر تېرىلىدۇ ۋە مېۋىلەردىن ئالما، ئۆرۈك، ئۈزۈم، شاپتۇل، ئەنجۈر، ئارمۇت، قوغۇن، تاۋۇز قاتارلىقلاردىن ھوسۇل ئېلىنىدۇ. شەرقي تۈركىستاننىڭ شىمالى قىسمىدا چارۋىچىلىق ئاساس قىلىنىدۇ. كۈنىمىزدە، بۇ رايوندا جەمئى 60 مىليون تۈياق چارۋا بار. بۇلاردىن سىرت، تىجارەتمۇ شەرقي تۈركىستان ئىقتىسادىنىڭ مۇھىم قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئۈرۈمچى، قەشقەر ۋە خوتەن قاتارلىق شەھەرلەر مۇھىم تىجارەت مەركەزلىرى ھېسابلىنىدۇ.

شەرقي تۈركىستاننىڭ تەبىئي بايلىق مەنبەلىرى بەكمۇ مول بولۇپ، نېفىت، تەبىئي گاز، كۆمۈر، ئالتۇن، ئۇران قاتارلىقلار بۇلارنىڭ بىر قانچىسىنى تەشكىل قىلىدۇ. خىتاي نېفىت ئېھتىياجىنىڭ 25%نى بۇ يەردىن قامدايدۇ. يېقىنقى تەكشۈرۈش نەتىجىلىرىگە كۆرە، شەرقي تۈركىستاننىڭ تەبىئي گاز زاپاس مىقدارى بىر ترىليون 400 مىليارد كۇب مېتىر بولۇپ، خىتاينىڭ 30 يىللىق ئېھتىياجىنى قامداشقا يېتىدۇ[11]. شەرقي تۈركىستاننىڭ كۆمۈر زاپاس مىقدارى خىتاينىڭ ئومۇمي كۆمۈر زاپاس مىقدارىنىڭ 40 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلىدۇ.

2) شەرقىي تۈركىستاننىڭ تەشكىلىي قۇرۇلمىسى:

شەرقىي تۈركىستاننىڭ خىتايدىكى رەسمىي ئىسمى: «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى» بولۇپ، 1955 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى قۇرۇلغان. ئاپتونوم رايون ئىچىدە بەش ئاپتونوم ئوبلاست، ئالتە ئاپتونوم ناھىيە، سەككىز ۋىلايەت ۋە 62 ناھىيە بار. بۇلاردىن ئاپتونوم ئوبلاست ۋە ناھىيەلەر تۆۋەندىكىچە[12]:

ئاپتونوم ئوبلاست ياكى ناھىيە	قۇرۇلغان ۋاقتى	ئاپتونوم ھوقۇقىغا ئىگە مىللەتنىڭ ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ نىسبىتى
باينغولىن مۇڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى	1954 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى	35.00%
قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى	1954 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى	36.00%
بۆرتالا مۇڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى	1954 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى	24.80%
سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى	1954 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى	37.00%
ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى	1954 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى	53.47%
يەنجى خۇيزۇ ئاپتونوم ناھىيىسى	1954 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى	32.70%
چاپچال شىبە ئاپتونوم ناھىيىسى	1954 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى	28.00%
مورى قازاق ئاپتونوم ناھىيىسى	1954 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى	33.00%
قۇبۇقسار مۇڭغۇل ئاپتونوم ناھىيىسى	1954 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى	58.00%
تاشقورغان تاجىك ئاپتونوم ناھىيىسى	1954 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى	78.10%
باركۆل قازاق ئاپتونوم ناھىيىسى	1954 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى	31.00%

دۆلەتنىڭ بارلىق ئىدارە ـ ئورگانلىرىدا كوممۇنىست پارتىيە سېكرىتار بۆلۈمى بار بولۇپ، (ھەرقانداق مەسىلە ھەققىدىكى) ئاخىرقى قارارنى بۇ بۆلۈم بېرىدۇ. كوممۇنىست پارتىيە ئەزاسى بولمىغانلارنىڭ رەھبەرلىكتىن ئورۇن ئېلىشى مۇمكىن ئەمەس.

7. شەرقىي تۈركىستاندىكى كۈندىلىك مەسىلىلەر

1) شەرقىي تۈركىستان سۆزدە بولسىمۇ ئاپتونوم رايون، ئەمما ئاپتونومىيىلىك ھەق ۋە ھوقۇقلىرى ئېغىر دەپسەندە قىلىنماقتا.

2) خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستانغا قاراتقان كۆچمەن سىياسىتى داۋاملاشماقتا. خىتاي كۆچمەنلىرى شەرقىي تۈركىستاننىڭ نوپۇس قۇرۇلمىسىنى بۇزۇش بىلەنلا قالماي، ناھايىتى ئېغىر ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنى كەلتۈرۈپ چىقارماقتا. بۇ مەسىلىلەر تۆۋەندىكىچە:

(1) كۆچمەن نوپۇسنىڭ كۆپلۈكىدىن شەرقىي تۈركىستاننىڭ يەرلىك خەلقى مۇنبەت تۈپراقلىرىدىن مەھرۇم قالماقتا، ئىشسىزلىق، مائارىپ، ھازارەت ۋە بىخەتەرلىك مەسىلىلىرى كۈنسېرى ئېشىپ بارماقتا.

(2) كۆچمەن نوپۇس سەۋەبىدىن ئۇيغۇرلار ئارىسىدىكى ئىشسىزلىق نىسبىتى كۈنسېرى ئاشماقتا. خەلق ئىگىلىكىنىڭ خۇسۇسىلاشتۇرۇلۇشى نەتىجىسىدە نۇرغۇن كىشى ئىشتىن بوشتىلماقتا، ئۇنىۋېرسىتېت پۈتتۈرگەنلەرنىڭ ئىشقا كىرىشى كۈنسېرى قىيىنلاشماقتا. بۇ ئەھۋال ئىشسىز ياشلارنىڭ كۆپىيىشىگە، ئىشسىزلىق تۈپەيلىدىن جەمئىيەتتە زىناخورلۇق، زەھەر تىجارىتى، ئوغرىلىق، ساختىپەزلىك قاتارلىق جىنايى قىلمىشلارنىڭ ئېشىشىغا سەۋەب بولماقتا.

(3) خىتايلاشتۇرۇش مەقسىتىدە خىتاينىڭ ئىچكى ئۆلكىلىرىگە مەجبۇرىي ئېلىپ كېتىلگەن ئۇيغۇر ياشلار بىلەن خىتاي ياشلار ئارىسىدىكى سۈركىلىش كۈنسېرى شىددەتلەنمەكتە ۋە كەلگۈسى ئىجتىمائىي توقۇنۇش ئۈچۈن ئۇل سېلىنماقتا. 5 ـ ئىيۇل ئۇرۇمچى ۋەقەسىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان "شاۋگۈەندىكى خىتاي ئىشچىلارنىڭ ئۇيغۇرلارنى قىرغىن قىلىش ۋەقەسى" ئەنە شۇ سىياسەتنىڭ نەتىجىسىدۇر.

3) خىتاي ھۆكۈمىتى بىر تەرەپتىن شەرقىي تۈركىستانغا تۈركۈملەپ كۆچمەن ئېلىپ چىقسا، يەنە بىر تەرەپتىن يەرلىك خەلققە يۈرگۈزۈۋاتقان تۈغۈت چەكلەش سىياسىتىنى شۇنچە نارازىلىققا قارىماي پۈتۈن كۈچى بىلەن ۋەھشىيلەرچە داۋاملاشتۇرماقتا. خىتاي ھاكىمىيىتى تۈغۈت چەكلەش سىياسىتىنى "مىللەتنىڭ سۈپىتىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن"، "يەرلىك خەلقنىڭ پاراغىتى ئۈچۈن"، "رايوننىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن"، "ئۇيغۇرلارنىڭ ياخشىلىقى ئۈچۈن" دەپ پەردازلاشقا تىرىشىمۇ،

ئەسلى مەقسىتىنىڭ ئۇيغۇر نوپۇسىنى تىزگىنلەپ، خىتاي نوپۇسىنى كۆپەيتىش ئىكەنلىكى ھەممىگە ئايان.

4) خىتاي ھاكىمىيىتى شەرقىي تۈركىستاندا مەقسەتلىك ئېلىپ بېرىۋاتقان ئاتوم بومبا سىنىقى يەرلىك خەلقنىڭ سېرىق چۈشۈش، راك، مېيىپ تۇغۇلۇش قاتارلىق ۋابا كېسەللىرىگە يولۇقۇشىغا سەۋەب بولماقتا.

5) خىتاي ھاكىمىيىتى 1990 ـ يىللارغىچە يولغا قويۇلۇپ كېلىۋاتقان ئۇيغۇرچە مائارىپنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، خىتايچە مائارىپنى مەجبۇرىي يولغا قويۇش ئارقىلىق شەرقىي تۈركىستان خەلقنىڭ تەلىم ـ تەربىيە ئېلىش ھەققى ۋە ئىمكانىيەتلىرىنى چەكلىمەكتە. گەرچە خىتاي ھاكىمىيىتى خىتايچە مائارىپ ئارقىلىق يەرلىك خەلقنىڭ مائارىپ ۋە ھازارەت سەۋىيەسىنى يۇقىرى كۆتۈرمەكچى بولغانلىقىنى ئىلگىرى سۈرسىمۇ، ئەسلى مۇددىئاسىنىڭ ئاسىملاتسىيەنى تېخىمۇ تېز ئەمەلگە ئاشۇرۇشتىن ئىبارەت ئىكەنلىكى ئېنىق بىلىنمەكتە.

6) ئىبادەت ئەركىنلىكى چەكلەنمەكتە. خىتاي ئاساسىي قانۇنىغا كۆرە، ھەر بىر پۇقرا دىنغا ئىشىنىش ياكى ئىشەنمەسلىك ئەركىنلىكىگە ئىگە. ئەمما بۇ ئەركىنلىك شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە ئارتۇقچە كۆرۈلمەكتە. شەرقىي تۈركىستان خەلقى 100% مۇسۇلمان، ئەمما دىنىي ئىبادەتلىرىنى ئادا قىلىش ئەركىنلىكى يوق. دۆلەتنىڭ مەمۇرىي ئورگانلىرىدىكى مۇسۇلمان ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ نامىز ئوقۇشى، روزا تۇتۇشى چەكلەنگەن. ھەددىدىن كۆپ كۆچمەن سەۋەبىدىن كېلىپ چىقىۋاتقان ئىشسىزلىق، ئەخلاقسىزلىق، زىناخورلۇق، ھاراق ۋە زەھەرلىك چېكىملىككە قارشى تۇرۇش ئۈچۈن دىنىي تەبلىغ سۆزلەش ۋە ئىسلامىي تۇرمۇش كەچۈرۈش قاتارلىقلار دىنىي ئەسەبىيلىك، تېرورچىلىق باھانىلىرى بىلەن قاتتىق توسقۇنلۇققا ئۇچرىماقتا.

7) كۈنسېرى ئېشىپ بېرىۋاتقان خىتاي مىللەتچىلىكى تۈپەيلىدىن ئۇيغۇرلار ئېغىر ھاقارەت ۋە كەمسىتىشكە دۇچ كەلمەكتە. مېھمانخانىغا ئالماسلىق، شەھەرلەردىن قوغلاپ چىقىرىش، قەستەن توسقۇنلۇق قىلىش، ئۆز مەيلىچە قولغا ئېلىش، تېرورچى مۇئامىلىسى قىلىش، بيۇروكرات ئىشلىرىدا قىينىچىلىق تۇغدۇرۇش (مەسىلەن، پاسپورت بېجىرىش) قاتارلىقلارنى تىپىك مىسال قىلىپ كۆرسىتىشكە بولىدۇ.

8) تەبىئىي بايلىق مەنبەلىرى تالان ـ تاراج قىلىنماقتا، يەرلىك خەلق

بايلىق ئىچىدە يوقسۇللۇقنىڭ دەردىنى تارتماقتا. ھالبۇكى، ئاپتونومىيىلىك ھەق ۋە ھوقۇققا كۆرە، بۇ تەبىئىي بايلىقلارنى ئىشلىتىش ھەققى ئاپتونوم رايونغا تەۋە بولۇشى كېرەك ئىدى.

خاتىمە

شەرقىي تۈركىستان خىتايلار جۆيلۈپ تۈرۈۋالغىنىدەك «ئەزەلدىن بېرى خىتاي زېمىنى» ئەمەس، بەلكى تۈرك خەلقىنىڭ ئانا يۇرتى بولۇپ، بۇ زېمىننىڭ تارىخى تۈركلەرنىڭ قېنى بىلەن يېزىلغان. ئەمما تۈرك مەدەنىيىتىنىڭ بۆشۈكى، بىر مەدەنىيەت ھاۋزىسى ھېسابلىنىدىغان بۇ زېمىن 19 - ئەسىردە خىتاينىڭ ئىشغالىيىتىگە ئۇچرىدى. ئىشغالىيەتتىن كېيىن، خىتاي ھاكىمىيىتى بۇ رايوننى خىتاي تۈپرىقىغا قوشۇۋېلىش، ئۇيغۇرلارنى پۈتۈنلەي خىتايلاشتۇرۇۋېتىش ئۈچۈن سىستېمىلىق ھالدا ئاسىملاتسىيە سىياسىتى يۈرگۈزۈپ كەلدى. كۈنىمىزدە شەرقىي تۈركىستاندا مەيدانغا كېلىۋاتقان نۇرغۇن مەسىلىگە خىتاينىڭ ئۇيغۇرلارغا قاراتقان ئاسىملاتسىيە ۋە يوق قىلىۋېتىش سىياسىتى سەۋەب بولماقتا. خىتايلار ئەزەلدىن بېرى باشقا مىللەتلەرنى"يوشۇرۇن خەتەرلىك كۈچ" دەپ بىلگەچكە، بۇ خەتەردىن قۇتۇلۇشنىڭ بىردىنبىر يولى ئاسىملاتسىيە قىلىش دەپ قارىماقتا. بۇگۈنمۇ خىتاي ھاكىمىيىتى ھەرخىل سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي پىلانلىرىنى ئاسىملاتسىيە مۇددىئاسىغا ماس ھالدا بەلگىلىمەكتە ۋە بۇ مۇددىئاسىغا يېتىش ئۈچۈن، ئۆزىنىڭ ئاساسىي قانۇنى ۋە بەلگىلىمىلىرىدە ئاز سانلىق مىللەتلەرگە بېرىلگەن ئاپتونومىيىلىك ھەق ۋە ھوقۇقلارنى كۆرۈنۈشتە يولغا قويۇۋاتقاندەك بولۇۋېلىپ، ئەسلىدە ئانا تىلنى ئىشلىتىش، ئانا تىلدا مائارىپ، پىكىر ۋە ئېتىقاد ئەركىنلىكى، تۇغۇش - كۆپىيىش ھەققى قاتارلىق ئىنسانىي ھەق - ھوقۇقلارنى دەپسەندە قىلماقتا. ئۇيغۇرلار خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ئاز سانلىقلارنى سىڭدۈرۈۋېتىش، ئاسىملاتسىيە قىلىش ۋە يۇتۇۋېتىش سىياسەتلىرىدىن دەرھال ۋاز كېچىشنى؛ ئىنسانىي ھەقلىرىگە، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ھەقلىرىگە، مەدەنىي مىراس ھەقلىرىگە ھۆرمەت بىلدۈرۈشنى؛ ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلەش ھوقۇقىنىڭ بېرىلىشىنى تەلەپ قىلماقتا.

ئىزاھات:

1 «شۇنداق قىلىپ ھۆكۈمدار يۈرتىنى ئىدارە قىلدى. خەلق ھالاۋەتكە ئېرىشتى، ئۇ مەزگىلدە بۆرە بىلەن قوزا بىر يەردىن سۇ ئىچتى» (449). «قارا، دۇنيانى خۇشاللىق قاپلىدى، بۆرە بىلەن قوزا بىر قوتاندا ياشاۋاتىدۇ» (461). «ئىشىك ئالدىغا بىر توپ ئاچ بۆرە يىغىلدى. ئى ھۆكۈمدار، قويلارنى ياخشى مۇھاپىزەت قىلغىن!» (1413). «بۆرە بىلەن قوزا تەڭلەشتى» (3096). يۈسۈپ خاس ھاجىب، «قۇتادغۇ بىلىگ». كابالجى نەشرىياتى، ئىستانبۇل، 2008.

2 خىتايلار بۇ مىڭ يىل جەريانىدا شەرقىي تۈركىستاندا قۇرۇلغان دۆلەتلەر بىلەن خىتاي خاندانلىقلىرى ئارىسىدىكى دىپلوماتىك مۇناسىۋەتنى بۇرمىلاپ كۆرسەتمەكتە. مەسىلەن، تۈرك دۆلەتلىرى خىتاي خاندانلىقلىرىغا يوللىغان سوۋغات بۇيۇملىرىنى ”ئولپان“ دەپ يېزىپ، بۇنى مەركىزى ھۆكۈمەت بىلەن خانلىق ياكى بەگلىك ئارىسىدىكى بېقىندىلىق مۇناسىۋەت دەپ چۈشەندۈرمەكتە. ھالبۇكى، يېقىنقى يىللاردا تارىخچىلار شۇنى ئىسپاتلىدىكى،خىتايلارئۆزئىمپېراتورىدىن ياتلارغا تاپشۇرۇلغان ياكى ئەۋەتىلگەن سوۋغاتلارنى ”سوۋغات“، ”ئىكرام“، ”ئېھسان“ دەپ يېزىپ، ياتلاردىن كەلگەن سوۋغاتلارنى ئىمپېراتورلۇققا تاپشۇرۇلغان ”ئولپان“ دەپ خاتىرىلىگەن. كۆكتۈرك ۋە ئۇيغۇر خانلىقلىرى دەۋرىدە خىتاي دۆلىتى تۈركىلەرگە ھەر يىلى تاپشۇرغان ”ئولپان“ بولسا، ”سوۋغات“، ”ئىكرام“ دەپ يېزىلغان. شۇڭا ”خىتايغا ئولپان تاپشۇرغان دۆلەت خىتاي دۆلىتىنىڭ ھامىيلىقىدىدۇر“ دېگەن پىكىر ھەرگىز ئىناۋەتلىك ئەمەس.

3 قەشقەرىيە ھۆكۈمرانى ياقۇب بەگنىڭ ئوغلى بەگ قۇلىنىڭ ئوسمانىيلار سۇلتانىغا يازغان مەكتۇبى. «ئوسمانىيلار دۆلىتى بىلەن كاۋكاز، تۈركىستان ۋە قىرىم خانلىقلىرى ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرگە دائىر ئاخىپ ھۆججەتلەر (1687 ـ 1908 ـ يىللىرى)». تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى باش مىنىستىرلىق دۆلەت ئارخىپلىرى باش مۇدىرلىقى ئوسمانىيلار ئارخىپى بۆلۈمى. 1992 ـ يىل، ئەنقەرە نەشرى. 154، 158 ـ بەتلەر.

4 سۇن جۇڭشەننىڭ ئۇچ مەسىلەك (يەنى مىللەتچىلىك، دېموكراتىيە ۋە تۇرمۇشنى قامداش) نامىلىق مەشھۇر نۇتقىدا مىللەتچىلىكنىڭ ئەڭ كۆپ تىلغا ئېلىنىش ۋە تەكىتلىنىشىمۇ بۇنى ئوچۇق كۆرسىتىپ بەرمەكتە.

5 «ماۋزېدوڭنىڭ دەسلەپكى مەزگىللەردىكى ئەسەرلىرى» (1912 ـ 1920)، خۇنەن نەشرىياتى، چاڭشا، 1990 ـ يىل. ئۇنىڭغا كۆرىشچە، خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ مۇڭغۇلىيە، شەرقىي تۈركىستان، تىبەت ۋە چىڭخەي خەلقىنىڭ ئاپتونومىيە

ھەقلىرىنى، ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلەش ھەقلىرىنى قولغا كەلتۈرۈشگە يارداەم قىلىش مەجبۇرىيىتى بار ئىدى. ئۆلكىنىڭ ئاپتونوم رايونغا ئۆزگەرتىلىشى خىتاينىڭ مەڭگۈلۈك پارچىلىنىپ كېتىشگە ئەمەس، ئەكسىچە بىرلەشمە دۆلەت قۇرۇلۇشىغا سەۋەبچى بولاتتى.

6 «ئىرقىي مەسىلىلەرگە مۇناسىۋەتلىك ھۆججەتلەر» （民族问题文献汇编）خىتاي كوممۇنىست پارتىيىسى مەركىزي پارتىيە مەكتەپ نەشرىياتى （中共中央党校出版社）بېيجىڭ، 1991 ـ يىل نەشرى، 15 ـ ۋە 16 ـ بەتلەر.

7 «ئىرقىي مەسىلىلەرگە مۇناسىۋەتلىك ھۆججەتلەر»، 123 ـ ۋە 124 ـ بەتلەر.

8 ۋۇجىژنا (吴启讷).

9 خىتاينىڭ 10 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمي كومىتېتىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى، مىللىي خەلق قۇرۇلتىيى قانۇن كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، قىزىل ئارمىيە ئارقا سەپ بۆلۈمىنىڭ سابىق سىياسى كومىسسارى جۇ كۇنرېن: «شىنجاڭدىكى بۆلگۈنچىلىك ھەققىدە يۇزەكى مۇھاكىمە» دېگەن ماقالىسىدە خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ ئاخىرقى نىشانىنىڭ ئۇيغۇرلارنى پۈتۈنلەي ئاسىملاتسىيە قىلىش ئىكەنلىكىنى ئېنىق بايان قىلدى.

10 شىنجاڭ يىلنامىسى، 1997 ـ يىل. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1998 ـ يىل، ئۇرۇمچى. 18 ـ بەت.

11 ئەركىن ئاسىيا رادىئوسى (RFA)نىڭ 2010 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈندىكى خەۋىرى.

12 ۋۇجىژنا (吴启讷).

پروفېسسور دوكتور ئالائددىن يالچىنكايا

شەرقىي تۈركىستان تارىخىدىكى مۇھىم بۇرۇلۇش نۇقتىلىرى ۋە خىتاي ئىشغالىيىتى

كىرىش سۆز

”تۈركلەرنىڭ يۇرتى“ دېگەن مەنىدىكى تۈركىستان ـ تەڭرىتېغىدىن كاسپىي دېڭىزىغىچە سوزۇلغان جۇغراپىيەنىڭ ئىسمى بولۇپ، شەرقىي تۈركىستان ۋە غەربىي تۈركىستان دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ. غەربىي تۈركىستان ـ قازاقىستان، قىرغىزىستان، ئۆزبەكىستان، تاجىكىستان ۋە تۈركمەنىستان قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان رايوندىن ئىبارەت بولۇپ، 1715 ـ 1897 ـ يىللىرى ئارىسىدا رۇسىيە تەرىپىدىن ئىشغال قىلىنغان. غەربىي تۈركىستاندىكى رۇس ھاكىمىيىتى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يېمىرىلىشى بىلەن ئاخىرلاشتى. شەرقىي تۈركىستان بولسا، خىتاي ھاكىمىيىتى تەرىپىدىن بېسۋېلىنىپ، ئىسمى «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى»غا ئۆزگەرتىلدى. يەنى شەرقىي ۋە غەربىي تۈركىستاننىڭ پۈتۈن زېمىنى ئىشغالىيەتچى دۆلەتلەرنىڭ ئورتاق سىياسىي ئوبيېكتىغا ئايلاندى. بولۇپمۇ، 19 ـ ئەسىردە ئەنگلىيە يولغا قويغان ياكى قوللىغان سىياسەتلەردىن خىتاي، رۇسىيە، ھىندىستان ۋە تۈركىستان دۆلەتلىرى ئارىسىدىكى مۇھىم باغلىنىشلىق مۇناسىۋەتلەرنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ. بۇ سىياسەتلەر ئاساسەن تۈركلەرنىڭ زېمىنىغا يۈرگۈزۈلگەن بولۇپ، بەزىدە بۇ سىياسەتلەرگە چېتىلىپ قالغان بىرەر تۈرك سىياسىي گۇرۇھى تۈنجى قەدەمدىلا ھىيلە ـ نەيرەڭ بىلەن ئىشغالچىلارنىڭ قولىغا تاشلاپ بېرىلدى. ئەنگلىيە بىر تەرەپتىن قەشقەرىيە دۆلىتىگە يان باسقاندەك كۆرۈنسە، يەنە بىر تەرەپتىن بۇ مۇسۇلمان تۈرك دۆلىتىنى يىقىتىش ئۈچۈن خىتاي بىلەن رۇسىيەنى ئەيۋەشكە كەلتۈرۈپ، خىتايغا (نۇرغۇن مىقداردا) قەرز پۇلى بەردى. بۇ رايونغا مەخسۇس ئىجاد قىلىنغان «چوڭ ئويۇن» تېرمىنى، مانا مۇشۇ جەھەتتىن ئېلىپ ئېيتقاندا بەكمۇ چوڭقۇر مەنىگە ئىگە. بۇ ھەقىقەتنى چىقىش نۇقتىسى قىلىپ، بولۇپمۇ بۇگۈنكى ئىشغالىيەتنى تېخىمۇ ياخشى چۈشىنىش ئۈچۈن، شەرقىي

تۈركىستان تارىخىنىڭ ئەڭ مۇھىم بۇرۇلۇش نۇقتىلىرىدىن بىرى بولغان بەدەۋلەت ياقۇب بەگ رەھبەرلىكىدىكى قەشقەرىيە دۆلىتىنىڭ ئەنگلىيە بىلەن بولغان مۇناسىۋەتلىرى ھەققىدە تېخىمۇ تەپسىلىي توختالدىم. «چوڭ ئويۇن» كەلىمىسى، خىتايلار ئەزەلدىن بېرى يۈرگۈزۈپ كېلىۋاتقان ”بۆلۈپ باشقۇرۇش“ سىياسىتىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىنگلىز ستراتېگىيىسىنى ئەڭ ياخشى ئىپادىلەپ بېرىدىغان تېرمىندۇر.

”تۈركىستان“نىڭ ئورنىغا ”ئوتتۇرا ئاسىيا“ ئىسمىنى قوللىنىش، ئادەتتىكى بىر ئىسىم ئۆزگىرىشى ئەمەس، بەلكى بۇ «چوڭ ئويۇن»نىڭ بىر پارچىسىدۇر. تارىختا ”شەرقىي تۈركىستان (ئىسلام) جۇمھۇرىيىتى“دىن باشقا ”تۈركىستان“ نامىدا بىر ھاكىمىيەت قۇرۇلۇپ باقمىدى. پەقەت رۇس ئىشغالىيىتىدىن كېيىن، ئۇ رايونلار ”تۈركىستان ۋىلايىتى“ دەپ ئاتالدى. شۇنداقتىمۇ ئەسىرلەردىن بېرى ئېتىبارلىق مەنبەلەردە بۇ رايوننىڭ ئىسمى ”تۈركىستان“ دەپ زىكىر قىلىندى. 1867 ـ يىلى، تاشكەنتنى مەركەز قىلغان ”تۈركىستان ۋىلايىتى“نىڭ ئورنىغا ”تۈركىستان ئومۇمىي ۋالىيلىقى“ قۇرۇلدى ۋە يېڭى ئىشغال قىلىنغان رايونلار بۇ ۋالىيلىققا قوشۇۋېتىلدى[1]. 1924 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى، ”تۈركىستان“ ئىبارىسى سوۋېت رۇسىيىسىنىڭ سىياسىي ھۆججەتلىرىدىن پۈتۈنلەي چىقىرىپ تاشلاندى. شۇندىن كېيىن، ”تۈركىستان“ ئىسمى ”شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى“دە زىكىر قىلىندى. بۇ دۆلەت 1944 ـ يىلدىن 1949 ـ يىلىغىچە ھۆكۈم سۈردى[2]. بۇگۈن خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ ئاستىدىكى بۇ دۆلەت خىتاي ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى» دەپ ئاتالماقتا. يەر نامىلىرىنى ئۆزگەرتىش ئويۇنى ـ قاتتىق قول ۋە ھاكىممۇتلەق سىياسەت يۈرگۈزۈپ كېلىۋاتقان بۇ ئىككى دۆلەتنىڭ كۆپ قىرلىق ئاسىملاتسىيە پروگراممىلىرىنىڭ بىر پارچىسى بولۇپ، بىز بۇلارنى ۋاقىتلىق مەسىلە دەپ قارايمىز ۋە ئىلمىي تەتقىقاتلىرىمىزدا تارىخىي ۋە ئىرقىي ھەقىقەتلەرنى ئاساسىي ئۆلچەم قىلىمىز. مەيلى تۈركىي خەلقلەر ئارىسىدا ياكى غەربنىڭ سىياسىي ساھەلىرىدە بولسۇن، ”تۈركىستان“ ئاتالغۇسىنىڭ ئورنىغا ”ئوتتۇرا ئاسىيا“ ئىسمىنىڭ سىڭدۈرۈلۈشىنىڭ ئادەتتىكى ئاتالغۇ ئۆزگىرىشى ئەمەسلىكى توغرىسىدا كۆپ توختالغان بەگ مىرزا ھېيت مۇنداق دەيدۇ: «تۈركىستان ئىسمى 1925 ـ يىلدىن ئېتىبارەن سوۋېت تېرمولوگىيىسىدە ”ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە قازاقىستان“ دەپ ئاتىلىپ كەلمەكتە. تۈركىستاننى خەلقلەرنىڭ

بىر ـ بىرىگە ئارىلىشىپ كېتەلەيدىغانلىقىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن تەجرىبە سەھنىسى سۈپىتىدە كۆرسەتمەكچى بولغان رۇسىيە، بۇ دۆلەتنىڭ ئەسلى ئىسمىنى ئىنكار قىلىپ، تۈركىستانلىقلار ئارىسىدىكى: ”ھەممىمىز بىر مىللەت“ دېگەن ئاڭنى يوقىتىشقا ۋە تۈركىستاننى رۇس ئىشغالىيىتىنىڭ ئاساسىي ئۇنسۇرى قىلىشقا ئۇرۇنىۋاتىدۇ، ”تۈركىستان“ ئىسمىنىڭ قوللىنىلىشىغا چىش ـ تىرنىقى بىلەن قارشى چىقىۋاتىدۇ. ئەجەبلىنەرلىكى شۇكى، 1950 ـ يىللاردىن بېرى غەربلىك بەزى تەتقىقاتچىلار رۇس ئىجادىيىتى بولغان ”ئوتتۇرا ئاسىيا“ ئىسمىنى قوللىنىشقا ۋە بۇ ئارقىلىق غەرب دۇنياسى ۋە ئىسلام ئالىمىگە ”تۈركىستان“ ئاتالغۇسىنى ئۇنتۇلدۇرۇپ، سوۋېتچە ئاڭغا خىزمەت قىلماقتا. ئەسلىدە پۈتكۈل ئوتتۇرا ئاسىيانى ئۆز ئىچىگە ئالغان ”تۈركىستان“ بۇگۈنكى كۈندە ئوتتۇرا ئاسىيا جۇغراپىيىسىنىڭ كىچىككىنە بىر قىسمىغا ئايلىنىپ قالدى...»[3]. شۇڭا بۇ ماقالىمىزدا بۇ تارىخىي، قانۇنىي، ئىلمىي ئاساسلارنى تەتقىق قىلىش بىلەن بىرگە، ئىلىم ۋە ھوقۇق دۇنياسىنى ئىمپېرىيالىزمنىڭ چوڭ ئويۇنلىرىغا قارشى ئاگاھلاندۇرۇش ئۈچۈن ”شەرقىي تۈركىستان“ ئىسمىنى تاللىۋالدۇق.

”تۈركىستان“ ياۋرو ـ ئاسىيا چوڭ قۇرۇقلۇقىنىڭ غەربكە مايىل مەركىزىي قىسمىغا جايلاشقان ۋە كەڭ تېرىتورىيەنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان، تارىختىن بېرى ”تۈركلەرنىڭ يۇرتى“ مەنىسىدىكى تۈران ياكى تۈركىستان دېگەن ناملار بىلەن ئاتىلىپ كەلگەن جاينىڭ نامى. بۇ يۇرت غەربتە ئاۋرال دەرياسى ۋە كاسپىي دېڭىزىغىچە، شەرقتە ئالتاي تېغى ۋە خىتاي چېگرىسى يەنى شەرقىي تۈركىستان ياكى قەشقەرىيەنىڭ شەرقىي چېگرىلىرى، جەنۇبتا ئىران ۋە ئافغانىستان، شىمالدا توبول، تومسك ۋىلايەتلىرى (سىبىرىيە)گە تۇتىشىدۇ[4]. تۈركىستاننىڭ ئومۇمىي يەر كۆلىمى 5 مىليون 340 مىڭ 66 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، ھازىر خىتاينىڭ مۇستەملىكىسى ئاستىدىكى شەرقىي قىسمىنىڭ كۆلىمى 1 مىليون 503 (824) مىڭ، غەربىي قىسمى بولسا، 3 مىليون 516 مىڭ كۋادرات كىلومېتىرنى تەشكىل قىلىدۇ[5]. شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئاساسلىق قىسمى ئالتاغ تېغى، تەڭرىتېغى، كوئىنلون تېغى ۋە تەكلىماكان چۆلى قاتارلىق تاغ ۋە چۆل بىلەن قاپلانغان. ئۇندىن باشقا، تارىم، ئىلى، ئېرتىش، ماناس، ئۇلۇنگۇر، باغراش دەرياسى قاتارلىق 320دىن ئارتۇق دەريا بار.

شەرقىي تۈركىستاندا تۈرك خانلىقلىرى دەۋرى

شەرقىي تۈركىستان تارىخىنىڭ تۇنجى دەۋرلىرىدىن تارتىپ تۈرك، مۇڭغۇل ۋە خىتايلارنىڭ ئارىسىدا تالاش ـ تارتىش ئوبيېكتى بولۇپ كەلمەكتە. كۇچلۇك تۈرك دۆلەتلىرى بەزىدە قوشنىسى خىتاي دۆلىتىنى باشقۇرسا، بەزىدە خىتايلار تۈرك يۇرتلىرىنى ئىشغال قىلىۋالدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، شەرقىي تۈركىستان ئىرق، تىل ۋە مەدەنىيەت جەھەتتىن تۈركىستان ۋە تۈرك دۇنياسىنىڭ ئايرىلماس بىر پارچىسى سۈپىتىدە قوبۇل قىلىنىدۇ. ھۇن دۆلىتى ۋە كۆكتۈرك ئىمپېراتورلۇقى تېرىتوريىسى مۇشۇ رايونلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. كۆكتۈرك ئىمپېراتورلۇقىغا قاراشلىق تۈرك قەۋملىرىدىن بىرى بولغان ئۇيغۇرلار 744 ـ يىلى ئورخۇن دەرياسى بويىدا ”ئۇيغۇر دۆلىتى“نى قۇرۇپ، ”ئوردۇبالىق“نى باشبالىق (پايتەخت) قىلدى. بۇ دۆلەت، 840 ـ يىلى قىرغىزلار تەرىپىدىن گۇمران قىلىندى. ئۇيغۇر قاغانلىقى ـ كۆچمەن ھايات كەچۈرۈۋاتقان ئۇيغۇر ئېسىلزادىلىرى رەھبەرلىكىدە بارلىققا كەلگەن قەبىلە فېدىراتسىيىسىدىن ئىبارەت ئىدى.

كۆكتۈرك دۆلىتىنىڭ ھاكىمىيەت بېشىدىكى ئاشنا قەبىلىسى زەئىپلىشىشكە يۈزلەنگەچكە، ئۇيغۇرلار خەلقنى قايتا تەشكىللەپ، يېڭى بىر دۆلەتنىڭ ئۇلىنى قۇردى. كۆكتۈرك خانلىقى گۇمران بولغان ۋاقىتتا، ئۇيغۇرلارنىڭ بېشىدا ”ئەركىن“ ئىسىملىك سەركەردە بار ئىدى. مەركىزىي ھاكىمىيەت يېمىرىلغاندا، ئۇلار بەگلىك بولۇپ شەكىللەندى. بىر ئەسىردىن كۆپ سۇرغەن تەييارلىق باسقۇچىدىن كېيىن، ئۇيغۇر دۆلىتى قۇرۇلدى. تۇنجى ئۇيغۇر قاغانى قۇتلۇق بىلگە كۇلتېكىن ئىككى يىل ھۆكۈمرانلىق قىلدى ۋە 747 ـ يىلى ئالەمدىن ئۆتتى. ئۇنىڭ ئورنىغا ئوغلى مويۇنچۇر (747 ـ 759) قاغان بولدى. مويۇنچۇر قاغان ئەتراپىدىكى تۈرك دۆلەتلىرى ۋە قەۋملىرىنى ئۆزىگە بويسۇندۇرۇپ، دۆلىتىنىڭ تېرىتوريىسىنى غەربتە سىر دەرياسىغا يەتكۈزدى. خىتايغا قارشى بىر نەچچە قېتىم يۈرۈش قىلىپ، خىتاي دۆلىتىنى ھەر يىلى ئولپان تاپشۇرۇشقا مەجبۇرلىدى. ئۇيغۇر قاغانلىقىنىڭ خىتاي دۆلىتى ئۈستىدىكى تەسىرى كېيىنكى ھۆكۈمرانلار دەۋرىدىمۇ داۋاملاشتى. ھەتتا ئالپ بىلگە قاغانىنىڭ بېسىمى بىلەن، خىتاي ئىمپېراتورى ئۆز قىزىنى ئۇيغۇر قاغانىغا ياتلىق قىلىشقا مەجبۇر بولدى[6].

ئالپ بىلگە قاغانىنىڭ ئۆلۈمى (821 ـ يىلى)دىن كېيىن، ئۇيغۇر دۆلىتى زەئىپلىشىشكە باشلىدى. 840 ـ يىلى، قىرغىزلار پايتەخت قارابالاساغۇنغا ھۇجۇم

قىلىپ، قاغان ۋە خەلقنىڭ كۆپىنچىسىنى قىرغىن قىلىۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن، ئۇيغۇر دۆلىتى زاۋاللىققا يۈزلەندى. ئۇندىن كېيىن قۇرۇلغان كەڭسۇ ئۇيغۇر دۆلىتى (سېرىق ئۇيغۇرلار) ۋە تۇرپان ئۇيغۇر دۆلىتى مەلۇم شەھەرلەردە ھاكىمىيىتىنى داۋاملاشتۇرغان بولسىمۇ، تەسىر دائىرىسىنى كېڭەيتەلمىدى. ئاخىرقى ئۇيغۇر دۆلىتى 1209 ـ يىلى مۇڭغۇل ئىستىلاسى بىلەن گۇمران بولدى.

قاراخانىيلار دۆلىتى ـ شەرقىي تۈركىستان تارىخىنىڭ مۇھىم قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ. قاراخانىيلار ـ ئىسلامىيەتنى دۆلەت دىنى قىلىپ بەلگىلىگەن تۇنجى تۈرك دۆلىتى بولۇپ، (كۆچمەن ھاياتتىن) ئولتۇراقلىشىپ ياشاش ۋە تېز سۈرئەتتە شەھەرلىشىش دەۋرىمۇ قاراخانىيلار مەزگىلىدە رەسمىي باشلاندى. كۈل بىلگە قادىرخان مۇسۇلمان بولغاندىن كېيىن، ئىسمىنى ئابدۇلكەرىم سۇتۇق بۇغراخانغا ئۆزگەرتتى. ئۇنىڭدىن بۇرۇن ئۇيغۇر قاغانى تەۋەلىكىدىكى قارلۇق يابغۇسى، 840 ـ يىلى ئۇيغۇر دۆلىتىنىڭ يىقىلىشى بىلەن، يەتتىسۇ ۋە قەشقەر رايونلىرىدا خانلىقنى ئېلان قىلىپ، قاراخان ئۇنۋانىنى ئالغاندى. شەرقىي ۋە غەربىي تۈركىستاننى پۈتۈنلەي ئۆز ھاكىمىيىتى ئاستىغا كىرگۈزگەن بۇ دۆلەتنىڭ تېرىتوريىسى ئارال كۆلىدىن خىتاي ۋە مۇڭغۇلىيەگىچە بولغان ئارىلىقنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. قاراخانىيلار دۆلىتى 372 يىل ھۆكۈم سۈردى ۋە 1212 ـ يىلى مۇنقەرز بولدى. 1042 ـ يىلى شەرقىي ۋە غەربىي قاراخانىيلار دەپ ئىككىگە بۆلۈنگەن دۆلەت مۇڭغۇللارنىڭ ئىستىلاسى بىلەن گۇمران بولدى. نەتىجىدە، 1218 ـ يىلىدىن 1679 ـ يىلىغىچە شەرقىي تۈركىستان چاغاتاي دۆلىتى ئىسمى بىلەن ئاتىلىپ كەلدى. چاغاتاي دۆلىتى 1365 ـ يىلى تۈركىستان ھۆكۈمرانلىقىنى قولغا كىرگۈزگەن (تۇغلۇق) تىمۇر ھاكىمىيىتىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

تۈركىستان ۋە ئەتراپىدىكى رايونلاردا ئۇزۇن مەزگىل ھۆكۈمرانلىق قىلغان چاغاتاي خانلىقى ـ چىڭگىزخاننىڭ ئوغۇللىرىدىن چاغاتاي خانىنىڭ نېسىۋىسىگە ئايرىلغان دۆلەتنىڭ قۇرۇلۇشى بىلەن باشلىنىدۇ. چىڭگىزخان ئۆزى بېسىۋالغان زېمىننى تۆت ئوغلىغا سۈيۈرغال قىلىپ بەرگەن بولۇپ، ماۋارائۇننەھرنىڭ كۆپىنچە قىسمى، قاراقىتان تۈپراقلىرى ۋە شەرقىي تۈركىستاندىكى قەشقەرنىڭ ئەتراپىنى چاغاتايغا بۆلۈپ بەردى. 1277 ـ يىلى قۇرۇلغان دۆلەت 1370 ـ يىلىغىچە ھۆكۈم سۈردى. 1266 ـ يىلى تەختكە چىققان مۇبارەك شاھ ـ تۇنجى مۇسۇلمان چاغاتاي خانىدۇر. چاغاتاي خاندىن باشلانغان شامان خانلىرى دەۋرىدە قاتتىق زۇلۇم چەككەن

شەرقي تۈركىستاننىڭ مۇسۇلمان خەلقى مۇبارەك خاننىڭ شەرقي تۈركىستاننى پۈتۈنلەي ئىستىلا قىلىشى بىلەن بۇ زۇلۇمدىن قۇتۇلۇپ قالدى. چاغاتاي خانلىقى، 1340 ـ يىلى شەرقي ۋە غەربىي چاغاتاي خانلىقى دەپ ئىككىگە بۆلۈندى. پامىر تېغىنىڭ شەرقىگە ھۆكۈمرانلىق قىلغان شەرقي چاغاتاي خانى تۇغلۇق تىمۇر دەۋرىدە (1359 ـ 1370) چاغاتاي خانلىقى قايتا بىرلىككە كەلتۈرۈلدى[7].

سەمەرقەند ئەمىرلىكىنىڭ باشقۇرۇشىدىكى تىمۇرخان چاغاتاي دۆلىتىنىڭ زەئىپلىشىشى سەۋەبىدىن پەيدا بولغان بوشلۇقتىن پايدىلىنىپ، ئەتراپتىكى بەگلىكلەرنى ئۆز ھاكىمىيىتى ئاستىغا كىرگۈزدى ۋە 1370 ـ يىلى تىمۇر دۆلىتىنى قۇردى. تىمۇرخان قىسقا مۇددەت ئىچىدە پۈتكۈل تۈركىستاننى ئۆزىگە بويسۇندۇرغاندىن سىرت، تۈركىستاننىڭ ئەتراپىدىكى بىر نەچچە دۆلەتنىمۇ ئۆز تېرىتورىيىسىگە قېتىۋالدى. تىمۇرخان 1405 ـ يىلى ۋاپات بولدى، شۇندىن باشلاپ تىمۇر دۆلىتى تۈركىستان سىرتىدىكى زېمىنلىرىدىن بىر ـ بىرلەپ ئايرىلىپ قالدى. شەرقي تۈركىستان بولسا، تاكى ئۇلۇغبەگنىڭ ۋاپاتىغىچە تىمۇر دۆلىتىنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدا تۇردى. ئۇندىن كېيىن، گەرچە تىمۇر دۆلىتىنىڭ ئىسمى تارىخ بېتىدىن ئۆچۈپ كەتكەن بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ نەسەبىدىن كەلگەن ھۆكۈمرانلار شەرقي تۈركىستاندىكى ھاكىمىيىتىنى داۋاملاشتۇردى. شەرقي تۈركىستاننىڭ تاكى 17 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىغىچە چاغاتاي نەسەبىدىن كەلگەن ئابدۇلكەرىمخان ۋە قېرىندىشى مۇھەممەدخانلار تەرىپىدىن ئىدارە قىلىنغانلىقىنى قوبۇل قىلىشقا بولىدۇ. بۇ مەزگىللەردە، چىڭگىزخان ياكى تىمۇر ئوغۇللىرى ۋەياكى باشقا قوشنا تۈرك دۆلەتلىرىنىڭ ئۇرۇش ئوتلىرى شەرقي تۈركىستانغىمۇ چاچرىماي قالمايتتى. بۇ، سىياسىي بىرلىك ۋە تاشقى ھاكىمىيەت جەھەتتىن ئانچە كۈچلۈك بولمىسىمۇ، ئىلىم ۋە مەدەنىيەت جەھەتتىن بەكمۇ پارلاق بىر دەۋر بولۇپ، ناھايىتى مۇھىم شەخسلەر يېتىشىپ چىقتى. ئۇنىڭدىن كېيىن، تۈركىستان زېمىنىدا خوجىلار ھاكىمىيىتى باشلاندى، بۇ ھاكىمىيەت تاكى 1757 ـ يىلى خىتايلار تەرىپىدىن ئىشغال قىلىنغانغا قەدەر داۋاملاشتى.

خوجىلار دەۋرى ۋە خىتاي ئىشغالىيىتى

1559 ـ يىلىدىن 1591 ـ يىلىغىچە ھۆكۈمدار بولغان ئابدۇلكەرىمخان شەرقي تۈركىستاندا بىرلىك سېپى قۇرۇش ئۈچۈن غەربىي تۈركىستاننىڭ بۇيۇك

ئالىملىرىدىن مەخدۇم ئەزەمنىڭ ئوغلى خوجا ئىسھاق ۋەلىنى يېنىغا دەۋەت قىلدى. خوجا ئىسھاق ۋەلى پۈتۈن شەرقىي تۈركىستاننى كېزىپ، مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆزئارا قېرىنداش ئىكەنلىكىنى ئەسلەتتى، خەلقنى بىرلىك ۋە باراۋەرلىككە چاقىردى. نەتىجىدە، شەرقىي تۈركىستاندا كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە بىرلىك ۋە باراۋەرلىك بەرپا قىلىنىپ، دۆلەت پارچىلىنىشىنىڭ ئالدى ئېلىندى. ئۇندىن كېيىن، خوجا مەخدۇم ئەزەم بىلەن غەربىي تۈركىستاننىڭ داڭلىق ئالىملىرىدىن خوجا ئەھمەد يەسەۋۋي ۋە خوجا باھائۇددىن نەقشىبەندى قاتارلىق شەيخلەرنىڭ نەسەبلىرىدىن بىر قانچە خوجا يۇقىرىقى مەقسەتتە شەرقىي تۈركىستانغا يەنە دەۋەت قىلىندى. بۇ خوجىلار بىر تەرەپتىن خەلقنى دىنىي جەھەتتىن توغرا يولغا يېتەكلىسە، يەنە بىر تەرەپتىن ئۆز ئارىلىرىدا پات ـ پات رىقابەتكە چۈشۈپ قالاتتى. بۇ دەۋر 1757 ـ يىلىغىچە داۋاملاشتى. بەزىلەر شەرقىي تۈركىستاننىڭ 1758 ـ يىلىدىن بۇرۇنمۇ خىتاي ھاكىمىيىتىگە قاراشلىق ئىكەنلىكىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. چۈنكى تۈركىستان بەزىدە ئىشغالىيەت ئاستىدا قالسا، بەزىدە «خوجىلار» ھاكىمىيەتنى قايتا قولىغا ئالاتتى.

بۇ دەۋر ئەينى ۋاقىتتا ئەنگلىيە باشچىلىقىدىكى ياۋروپا كۈچلىرىنىڭ دۇنيانى ئۆز مۇستەملىكىسىگە ئايلاندۇرۇۋالغان يىللارغا توغرا كېلىدۇ. بارغانسېرى ئىنگلىز مۇستەملىكىسىگە ئايلىنىپ قېلىۋاتقان خىتاي ھاكىمىيىتى بۇ مەزگىللەردە ئۆز ئىچىدىكى مەسىلىلەرنى ھەل قىلالماسلىقىغا ۋە دۆلەتنىڭ ھەر تەرەپتىن مۇنقەرز بولۇۋاتقىنىغا قارىماي، شەرقىي تۈركىستاندىكى مۇستەقىللىق ھەرىكەتلىرىنى ھەرقانداق پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ قانلىق باستۇرۇپ، يېڭى قۇرۇلغان دۆلەتلەرنى ھەرخىل ۋاستىلەر بىلەن يوقاتتى. بۇ يەردە ئىنگلىز ـ خىتاي مەھسۇلاتى بولغان بىر مۇستەشرىقنىڭ خوجىلار دەۋرى ھەققىدىكى پىكرىنى بايان قىلىپ ئۆتۈشنى مۇۋاپىق كۆردۇم. گ. ماكارتنېي ئىسىملىك بىر ئىنگلىز مەمۇرىنىڭ يېزىشىچە، خوجىلارنىڭ ئەخلاقسىزلىقى ۋە زۇلۇملىرى تۈپەيلىدىن خەلق ئۇلارنى قوللىمىغان، شۇنىڭ بىلەن خىتاي ھاكىمىيىتى شەرقىي تۈركىستاننى قايتا بېسۋېلىشقا مۇۋەپپەق بولغان. بۇ ھۆكۈمدارلاردىن بىرى بولغان خوجا جاھانگىر 1825 ـ يىلى خىتايلارغا ئەسىر چۈشۈپ قېلىپ، خىتاي ئىمپېراتورىنىڭ ئەمرى بىلەن پارچە ـ پارچە توغرىۋېتىلگەن. يەنە بىر ئىنگلىز مەمۇرى خەلقنىڭ قەلب تۆرىدىن ئورۇن ئالغان ۋە ئىززەت ـ ھۆرمەتتىگە سازاۋەر ھۆكۈمران ياقۇب بەگ ھەققىدە: ”تۆۋەن تەبىقىدىن چىققان لۈكچەك“ دەپ يازغان. ھالبۇكى، خوجىلار ھاكىمىيىتى تامامەن

خەلقنىڭ قوللىشى بىلەن قۇرۇلغان بولۇپ، خەلق ئۇلارنى ھەردائىم ھىمايە قىلىپ كەلگەنىدى. ھەقىقەت شۇنداق بولغاچقا، مانجۇ خاندانلىقى يىقىلغاندىن كېيىن، خوقەند خانى خوجىلار نەسەبىدىن كەلگەن بىرىنى تېپىپ، ئۇنىڭغا شەرقىي تۈركىستاندا بىر تۈرك دۆلىتى قۇردۇرماقچى بولغان. يۇقىرىقىغا ئوخشاش، خەلقنىڭ يەرلىك ھاكىمىيەتتىن بىزار بولغانلىقى ياكى ھۆكۈمدارلارنىڭ ئەخلاقسىزلىقى دېگەندەك سۆز ـ چۆچەكلەر ئەنگىلىيە ھاكىمىيىتىنىڭ ئۆزى ئىشغال قىلماقچى بولغان ياكى باشقا بىرىگە ئىشغال قىلدۇرماقچى بولغان يەرلەر ھەققىدە دۇنيا جامائەتچىلىكىگە قارىتا ئېلىپ بارغان ئىدىيىۋىي خىزمەتلىرى ئىدى. چۈنكى ئىنگلىز ھاكىمىيىتى ئۆز ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدا بولمىغان ۋە يېرىم ئەسىردىن بېرى نە تېنچلىق، نە خاتىرجەملىك كۆرەلمىگەن بىر دۆلەتكە يۇقىرىقى ئىككى شارائىتنى بىرلا ۋاقىتتا ھازىرلاپ بېرەلەيدىغان، ھەم سىياسىي جامباز ھەمدە ئەسكىرىي قابىلىيىتى ئۈستۈن ھاكىمىيەتنىڭ ھۆكۈمرانلىق قىلىشىغا ھەرگىز قاراپ تۇرالمايتتى[8].

خىتايغا ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان مانجۇ ھۆكۈمرانى چىيەنلوڭ دەۋرىدە (1735 ـ 1795)، ئاۋۋال جۇڭغارىيە ئىشغال قىلىندى. جۇڭغارىيە ۋالىسى قىلىپ تەيىنلەنگەن سېرىن رابدان شەرقىي تۈركىستان بىلەن تىبەتنى ئۆزىگە باغلىۋالدى. مۇڭغۇلىيە ۋالىسىنىڭ كۈچىيىپ كېتىشىدىن ئەنسىرىگەن خىتاي ھۆكۈمرانى، 1757 ـ يىلى شەرقىي تۈركىستاننى، ئاندىن كېيىن تىبەتنى ئۆزىنىڭ بىۋاسىتە مۇستەملىكىسىگە ئايلاندۇردى. تۈرك خەلقى پات ـ پات قوزغىلىپ چىقىپ، خىتاي ھۆكۈمرانلىرىنى تالاپەتكە ئۇچراتقان بولسىمۇ، ھاكىمىيەتنى پۈتۈنلەي ئۆرۈپ تاشلىيالمىدى. ئۇندىن باشقا، خەلق ئارىسىدىكى يۇقىرى نوپۇزلۇق خوجىلارنىڭ قەشقەر، يەركەن، تۇرپان، خوتەن قاتارلىق شەھەرلەردىكى ۋالىلىق ۋەزىپىسىنى مۇۋەپپىقىيەتلىك ئېلىپ بېرىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن خىتايلار بۇ سىستېمىنى تېخىمۇ كېڭەيتكەن ھالدا داۋاملاشتۇردى ۋە بۇ ئارقىلىق ھەم شەرقىي تۈركىستاندىكى ھاكىمىيىتىنى مۇستەھكەملىمەكچى ھەمدە خەلقتىن ئېلىنىدىغان باج ـ سېلىقنى ۋاقتىدا، تولۇق يىغىۋالماقچى بولدى. خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ كۈنسېرى شىددەتلىنىپ بېرىۋاتقان زۇلۇم ۋە زورلۇقلىرىغا بەرداشلىق بېرەلمىگەن شەرقىي تۈركىستان خەلقى 1863 ـ يىلىغىچە جەمئىي 42 قېتىم ئىسيان كۆتەردى، نەتىجىدە مۇستەقىل قەشقەرىيە خانلىقى قۇرۇلدى.

قەشقەرىيە (شەرقىي تۈركىستان) دۆلىتى

شەرقىي تۈركىستاننىڭ بۇگۈنكى سىياسىي ئەھۋالى ئاساسەن 19 ـ ئەسىرنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدا مەيدانغا كەلگەن ۋەقەلەر بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. ھازىرقى تۈركىستان جۇمھۇرىيەتلىرىدىن قازاقىستان، قىرغىزىستان، ئۆزبەكىستان، تاجىكىستان ۋە تۈركمەنىستان قاتارلىقلار ئەنە شۇ مەزگىللەردە چارروسىيەنىڭ مۇستەملىكىسىگە ئايلىنىپ قالغان بولۇپ، ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىنمۇ بۇ ئەھۋال ئۆزگەرمەي، شۇ پېتى داۋاملاشتى. ئەنگلىيە باشچىلىقىدىكى ياۋروپا دۆلەتلىرى غەربىي تۈركىستاندىكى روس ئىشغالىيىتىدە قانداق رول ئوينىغان بولسا، شەرقىي تۈركىستاندىكى خىتاي ئىشغالىيىتىدىمۇ ھەم شۇنداق رول ئوينىدى[9].

1863 ـ يىلى، روس باسقۇنچىلىرىنىڭ ھۇجۇمىغا قارشى ئېلىپ بېرىلغان خوقەند، تاشكەنت ۋە ئاق مەسجىدنى مۇداپىئە قىلىش جېڭىدا پىشكەنتلىك ياقۇب بەگنىڭ كۆرسەتكەن قەھرىمانلىقى ئەمىرنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتقانىدى[10]. مانجۇ خانلىقىنىڭ زاۋاللىققا يۈزلىنىشى سەۋەبىدىن چىققان مالىمانچىلىقتا قەشقەرنىڭ ھاكىمىيىتىنى قولىغا ئالغان قىرغىز قوماندان سادىق بەگ، 1864 ـ يىلى بىر ھەيئەتنى باشلاپ خوقەند خانلىقىغا يېتىپ كەلدى ۋە سابىق خوجىلارنىڭ نەسەبىدىن كەلگەن بەزى كىشىلەرنىڭ قەشقەرگە بېرىپ، ئۆزئارا تىركىشىۋاتقان پىرقىلەرنى بىرلەشتۈرۈش ئارقىلىق قەشقەردە ئاسايىش ئورنىتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى. يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتۈلگەندەك، خىتايلار شەرقىي تۈركىستاننى ئىشغال قىلغاندا، خوجا ئەۋلادلىرى خوقەندكە كېلىپ ئورۇنلاشقانىدى. كۆرۈلگىنىدەك، خوجىلار ھۆكۈمرانلىقى خەلقنى بىزار قىلغان دەۋر ئەمەس، بەلكى ئۇرۇق ـ ئەۋلادىدىن تارتىپ ھەممىسى خەلقنىڭ ھۆرمەت ـ ئېتىبارى ۋە قىزغىن ھىمايىسىگە ئېرىشكەن سۈلالە ئىدى. قەشقەر دۆلىتىدىن بۇرۇن ھۆكۈم سۈرگەن ئەڭ ئاخىرقى خوجىلار ھاكىمىيىتى 1820 ـ يىلىدىن 1840 ـ يىلىغىچە داۋاملاشقان بولۇپ، بۇ يىللاردا خوقەند خانى مۇھەممەد ئەلى خان (1822 ـ 1842)نىڭ ياردىمى بىلەن خىتاي ئىشغالىيىتىگە قارشى قاتتىق تىركەشكەنىدى. خوقەند خانى تېخى 40 يىل بۇرۇنغىچە قەشقەردە ئۇزۇن مەزگىل مۇۋەپپىقىيەتلىك ھالدا ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەن جاھانگىر خوجىنىڭ ھايات قالغان يېگانە ئوغلى بۇزرۇك خاننى بىر بۆلۈك ئەسكەر بىلەن قەشقەرگە يولغا

سالدى ۋە ياقۇب بەگنى ئۇلارغا ئەسكىرىي قوماندان قىلىپ تەيىنلىدى. 1865 ـ يىلى، بۇزرۇك خان بىلەن ياقۇب بەگ قەشقەرنى خىتايلارنىڭ قولىدىن ئالالمىدى. كېيىن، ياقۇب بەگ ھاكىمىيەتنى ئۆز قولىغا ئالدى. رۇسلار تاشكەنتنى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن، بەزى خوقەند كۈچلىرى ياقۇب بەگكە قوشۇلدى، شۇنىڭ بىلەن ياقۇب بەگ خىتاينى تالاپەتكە ئۇچرىتىپ، قەشقەرىيە ھاكىمىيىتىنى قۇردى[11]. ئۇزۇن مەزگىل رۇسلار بىلەن ئېلىشىش جەريانىدا مول ئەسكىرىي تەجرىبىگە ئېرىشكەن ياقۇب بەگ قىسقا ۋاقىت ئىچىدە پۈتۈن تۈركىستاننى ئۆزىگە بويسۇندۇرۇپ، تارقاق ۋە بىر ـ بىرى بىلەن توقۇنۇش ھالىتىدە تۇرغان تۈرك بەگلىكلىرىنى مۇۋەپپىقىيەتلىك ھالدا بىر ھاكىمىيەت ئاستىغا يىغدى.

دەسلەپكى يىللىرى، ئەنگلىيە ۋە رۇسىيە ئۆزلىرىنىڭ تىجارىي مەنپەئەتلىرىنى كۆزدە تۇتۇپ، بەدەۋلەت ياقۇب بەگنىڭ دۆلىتى قەشقەرىيەنى ئېتىراپ قىلدى ۋە دەرھال تىجارەت ھەيئەتلىرى ئەۋەتىپ، كېلىشىم تۈزۈشمەكچى بولدى. ئەمما ئەنگلىيە بەدەۋلەت دۆلىتىگە ئانچە ئىشىنىپ كەتمەيتتى. بولۇپمۇ، بەدەۋلەتنىڭ ئوسمانىيلار ئىمپېراتورلۇقى بىلەن بولغان يېقىن مۇناسىۋىتىدىن بەكمۇ خاۋاتىرلىنەتتى. شۇڭا رۇسىيەنىڭ ئىلى رايونىنى بېسىۋېلىشىغا كۆز يۈمدى. بەزى ئىنگلىز ھۆججەتلىرىدە يېزىلىشىچە، 1863 ـ يىلى قەشقەرىيە دۆلىتىنىڭ شىمالى قىسمىدىكى تۇڭگانلارنىڭ خىتاي ھاكىمىيىتىگە قارشى ئېلىپ بارغان ئىسيان ھەرىكىتىگە ۋە ئاتىلىق غازى[12]نىڭ 1867 ـ يىلى ئاقسۇ، تۇرپان، كۇچار ۋە قاراشەھەرنى بېسىۋېلىشىغىمۇ كۆز يۈمۈلغانىدى[13]. خىتاينىڭ كۆرۈنۈشتىكى ھاكىمىيىتى ـ مانجۇ خاندانلىقى زاۋاللىققا يۈز تۇتقانىدى. ئاتىلىق غازى كېلىشتىن بۇرۇن بۇ يەرلەرگە بىر ـ بىرى بىلەن توقۇنۇشۇۋاتقان تۈرك بەگلىكلىرى بىلەن مەركىزىي ھۆكۈمەتتىن ئالاقىسى ئۈزۈلگەن خىتاي دوتەيلەر ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتاتتى. ھەرقانداق ھادىسىنى ئۆز كونترولۇقىدا تۇتۇپ كېلىۋاتقان ئىنگلىز ھۆكۈمىتى بۇ ۋەقەلەرنى ئۆز كونترولۇقى ئاستىغا كىرگۈزەلمىگەنلىكتىن، ياقۇب بەگ باشچىلىقىدىكى مۇستەقىللىق كۈرەشلىرىگە تاغدىن چۈشكەن بىر توپ قاراقچىنىڭ تېرورلۇق ھەرىكىتى سۈپىتىدە مۇئامىلە قىلدى. توختىماي ئالغا ئىلگىرىلەۋاتقان ئاتىلىق غازى رۇس ئەسكەرلىرىنىڭ قەشقەرىيە چېگرىسىغىچە يېقىنلاپ كەلگەنلىكىدىن خەۋەر تېپىپ، تۇڭگانلارغا قاراپ يۈرۈش قىلدى. رۇسلار قەشقەرىيەنىڭ چېگرا رايونى ئىلىنى بېسىۋالدى. لېكىن ئىلى خەلقى رۇس

ئەسكەرلىرىنى ئېغىر تالاپەتكە ئۇچراتىپ، كۈچلۈك بىر تۈرك ھاكىمىيىتى قۇردى. بۇ خەۋەرلەر ھەققىدە دۆلىتىگە مەلۇمات يوللىغان ئىنگىلىز ۋەكىلى روبېرت ب. شاۋ ئۆز قايغۇسىنى مۇنداق بايان قىلىدۇ:

«كېڭەيمىچىلىك ھەربىكەتلىرى ئارقىلىق ئەنئەنىۋي ۋە كۈچلۈك تۈڭگان خانلىقى دەپ ئاتالغان كونا يۇرتلىرىنى قايتۇرۇۋېلىپلا قالماي، شەرق تەرەپتىكى خىتاي يۇرتلىرىغا قاراپ ئىلگىرىلىمەكتە. شۇڭا ئىلىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى رايونلار ئۇلارنىڭ قولىغا ئۆتتى. ئاتىلىق غازىنىڭ ئۆز يەردىكى نوپۇزى ئىلىدىكىگە نىسبەتەن بەكمۇ ئاجىز بولسىمۇ، بۇ نوپۇزنى پۈتۈنلەي يوقىتىپ تاشلاش كېرەك. ئۇ يەرلەرنى ھېلىمۇھەم ئەڭ قالايمىغان رايون دەپ قاراشقا بولىدۇ، چۈنكى ھازىرغىچە ھېچكىم مۇتلەق ئۈستۈنلۈكنى قولغا كەلتۈرەلمىدى»[14].

1867 ـ يىلى كۈچارنى، 1869 ـ يىلى كورلىنى، 1871 ـ يىلى تۈرپاننى قولغا كىرگۈزگەن ياقۇب بەگ شەرقىي تۈركىستاندا ھاكىممۇتلەق ئورۇنغا ئۆتۈپ، مۇكەممەل دۆلەت تەشكىلاتى قۇردى. كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ ئاخىرلىشىشى بىلەن، شەرقىي تۈركىستاندا تولۇق مۇستەقىل بىر دۆلەت ئوتتۇرىغا چىقتى. قەشقەرىيە دۆلىتىنىڭ قۇرغۇچىسى ۋە ھۆكۈمدارى ئەمىر ياقۇب بەگ يېقىنقى بىر قانچە ئەسىر ئىچىدە ئاسىيادىن يېتىشىپ چىققان ئەڭ كۈچلۈك ۋە مۇستەقىل ھۆكۈمران ئىدى[15].

يىقىلغان مانجۇ خاندانلىقىنىڭ تېرىتورىيىسىگە قاراشلىق يەرلەردىكى تۈرك بەگلىكلىرىنى بىرلەشتۈرگەن ۋە تېخى قۇرۇلۇش باسقۇچىدا تۇرۇۋاتقان قەشقەرىيەدىكى ئىنگىلىز ۋەكىللىرىدىن شاۋ بىلەن ھايۋارد دۆلەت تەرىپىدىن قولغا ئېلىنىپ، ئېلىپ بېرىۋاتقان ئىش ـ پائالىيەتلىرى ھەققىدە سوراققا تارتىلدى ۋە زىندانغا قامالدى. ئەمما ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئەنگلىيە خانىشى نامىدا بازار ئەھۋالىنى ئۇقۇش ئۈچۈن كەلگەنلىكىنى ئېيتىپ تۇرۇۋالدى. (ئىككى دۆلەت ئارىسىدىكى دىپلوماتىك ئالاقە نەتىجىسىدە ئىككى ۋەكىل قويۇپ بېرىلدى. قۇرۇلۇش باسقۇچىدا تۇرۇۋاتقان ۋە كۆپلىگەن جايلىردا قالايمىقانچىلىق تولۇق بېسىقمىغان بىر دۆلەتتە ئۆزلىرى خالىغانچە ئايلانماقچى بولغان بۇ ۋەكىللەرنىڭ ئۆز دۆلىتىگە يوللىغان دوكلاتلىرىدا قەشقەرىيە دۆلىتىنىڭ مەدەنىي تۈرمۇشى، (جەمئىيەتنىڭ) تېنچ، ئاسايىش بەرقارار ئىكەنلىكى، خەلقنىڭ خاتىرجەم ۋە پاراغەت ئىچىدە ياشايدىغانلىقى بايان قىلىنغانىدى[16]. ئىنگىلىز ھۆججەتلىرىدىكى بۇ بايانلار مەزكۇر دۆلەت خەلقىگە

مەدەنىيەت يەتكۈزۈشنى باھانە قىلىپ كۆرسىتىدىغان ئىشغالىيەتچى زېھىننىڭ ھەقىقىي نىيىتىنى كۆرسىتىپ بېرىشتە مۇھىم ئاساسقا ئىگە.

بۇ دۆلەت ئەنگلىيە بىلەن تىجارەت قىلىشقا ۋە شەرتلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، كېلىشىم تۈزۈشكە تەييار بولسىمۇ، ئەنگلىيە خۇددى مانجۇ مەزگىلىدىكىگە ئوخشاش شەرتسىز ۋە ئۆز مەيلىچە تىجارەت قىلىش ئارزۇسىدا ئىدى. ياقۇب بەگ تىجارەت ئىشىغا شۇ قەدەر ھېرىسمەن ئىدىكى، ھەتتا شەھەر - يېزا ۋە چۆل - باياۋاندىكى ھەرقانداق خېيىم - خەتەرگە قارىماي، قەشقەرىيەگە كېلىدىغان سودىگەرلەرنىڭ جان ۋە مېلىنى قوغداشقا كاپالەت بەرگەن بولۇپ، بىر ئىنگىلىز ۋەكىلى بۇ كاپالەتنىڭ قانچىلىك ئىشەنچلىك ئىكەنلىكىنى سىناپمۇ كۆرگەنىدى[17]. يەنە بىر مۇھىم مەسىلە شۇكى، يەركەن، خوتەن ۋە قەشقەرنىڭ ئەڭ كۈچلۈك ۋە چىۋەر ھاكىمى ياقۇب بەگ رۇس ئىشغالىيىتىگە ئۈچرىغان خوقەند ۋە بۇخارا خانلىقلىرىنىڭ ئەنگلىيەگە بولغان مايىللىقىنى ئۆزىگە قاراتقانىدى[18]. ئەنگلىيە ھۆكۈمىتى رۇس ئىشغالىيىتىگە ئۈچرىغان دۆلەتلەرگە ھېچقانداق ئەھدە بەرمىگەن بولۇپ، ئۇستىلىق بىلەن پاسسىپ ئورۇنغا ئۆتۈۋېلىپ، ئىشغالىيەتنىڭ ئۈزۈل - كېسىل بولۇپ كېتىشىنى ساقلاپ تۇردى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، ھىندىستانغا قوشنا بولغان بۇ دۆلەتلەرنىڭ ياقۇب بەگنى ئۆزلىرىنىڭ يېڭى خوجايىنى دەپ بىلىشىدىن قاتتىق ئەندىشە قىلاتتى.

قۇرۇلغان كۈندىن ئېتىبارەن، ئىنگلىز ھەيئەت ۋە ۋەكىللىرىنى قوبۇل قىلغان قەشقەرىيە ئەمىرى ئۆزىمۇ ھىندىستانغا پات - پات ۋەكىل ياكى ھەيئەت ئەۋەتىپ تۇراتتى. 1872 - يىلى، تۇنجى قېتىملىق «قەشقەرىيە - ئەنگلىيە تىجارەت كېلىشىمى» ئىمزالاندى[19]. ئەنگلىيە ۋەكىلى دوگلاس فورسىيت بىلەن ئىمزالانغان بۇ كېلىشىمنامىنىڭ 6 - ماددىسىغا ئاساسەن، ئەنگلىيە ھۆكۈمىتى قەشقەرىيەدە بىر سىياسىي ئاگېنتلىق قۇرۇش ھوقۇقىنى قولغا كەلتۈردى[20].

فورسىيت قەشقەرىيەدە ئېلىپ بارغان بىر قانچە قېتىملىق زىيارەت ۋە سۆھبەتنىڭ نەتىجىسىدە، بۇ دۆلەتنىڭ ئىقتىسادىي، سىياسىي، ئىجتىمائىي، قانۇنىي سىستېمىسى ۋە مەدەنىيەت سەۋىيەسى ھەققىدە مۇنداق دەپ يازىدۇ[21]: ”خەلق پاراغەت ئىچىدە ياشايدىكەن. مىجەزى چوس، ئەمما دانا ۋە ئادىل باشقۇرىدىغان ھۆكۈمدارلىرىدىن رازى ئىكەن. ئوتتۇرا ئاسىيادا - ئىككى چوڭ رەقىب ئىمپېراتورلۇق ئارىسىدا سەل چاغلىغىلى بولمايدىغان دەرىجىدە رول ئوينىتىش ئېھتىمالى بولغان

بۇ رايوندا ـ بىردىنلا كۈچلۈك بىر دۆلەت پەيدا بولۇپ قالىدۇ. ھىندىستاندىكى ھۆكۈمىتىمىزنىڭ بۇ دۆلەت ۋە ئاتىلىق غازى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى چوقۇم كۈچەيتىش كېرەك. بىز شۇنداق قىلمىساق، رۇسلارنىڭ قىلىدىغانلىقى ئېنىق. ئاللاھ قەشقەرىيەگە مولچىلىق ۋە باياشاتچىلىقنى ئاتا قىلىپ، يۇرتلىرىغا مېھمانلىرىنى ناھايىتى خۇشپېئىل كۈتۈۋالىدىغان خەلقنى ئورۇنلاشتۇرغانىكەن. مىرزا شادىي مېھمانلىرىنى شاھزادىلەرگە لايىق كۈتۈۋالدى: مېزىلىك پولو، خۇرۇچ سېلىنغان شورپىلار، ھىلىلىدەك گۆشلەر... يەركەنلىك ئاشپەزلەر ھەقىقىي سەنئەتكار ئىدى. ئاجايىپ يارىشىملىق پەشتامىلارنى تارتىپ، ئاشخانىلىرىنى چىنىدەك پاكىز تۇتىدىكەن. تائاملىرىغا سېرىقمايىنىڭ ئەڭ ئېسىل سۈپەتلىكىنى ئىشلىتىدىكەن ۋە ئاشلىرىنى ھوردا پىشۇرىدىكەن. سەييياھلار قاغىلىق بازىردىن ئۆتتى. چوڭ يولنىڭ كەڭلىكى تۆت يېرىم مېتىر بولۇپ، كۆپىنچە قىسمىنىڭ ئۈستى يېپىق ئىدى. يولبويى ناۋايلار، قاسساپلار، تۈتۈن سودىگەرلىرى، باققالار توشۇپ كەتكەن بولۇپ، ئارىلىرىدا بىر مەكتەپ، بىر كەسپىي ئوتتۇرا مەكتەپمۇ بار ئىدى، يولنىڭ ئاخىرىغا بىرلا ۋاقىتتا ئىككى كىشىنى ئاسقىلى بولىدىغان دار ئورنىتىلغانىدى. ئۆيلەرنىڭ ئۆگزىلىرىنى گۈل ـ چېچەك ئۆستۈرىدىغان باغچە قىلىۋېلىشقانىدى. قاتتىق مۇھاپىزەت قىلىنىۋاتقان يوللار ۋە ھەر يەردە سېلىنىۋاتقان مەزمۇت كۆۋرۈكلەردىن ئىلغار ۋە كۈچلۈك بىر ھاكىمىيەتنىڭ ئىشارەتلىرىنى كۆرۈۋالغىلى بولاتتى. يەركەنگە كىرىشتىن بۇرۇن يۇنگۇ بازىرىدا (يۇڭ بازىرى بولۇشى مۇمكىن) ھايالدىدۇق. بۇ بازار يەركەن يولىدىكى ئەڭ ئاخىرقى ھايالدىما (قونالغۇ) ئىدى. بۇ يەر بىر نەچچە يىل ئىلگىرى ۋەيرانە ھالەتتىكى پاتقاقلىق ئىدى. كېيىنچە، ھۆكۈمەت تەرىپىدىن قۇرۇتۇلۇپ، دېھقانلارغا تەڭ تەقسىم قىلىپ بېرىلىپتۇ... شۇ ئارقىلىق يەركەننىڭ تېنچ ـ ئامان ئالغا ئىلگىرىلىشىگە شارائىت ھازىرلىنىپتۇ"[22].

1873 ـ يىل 9 ـ ئايدا، تىجارىي ئالاقىنى چىڭىتىش مەقسىتىدە ناھايىتى چوڭ بىر ھەيئەت بىلەن قەشقەرىيەگە قايتا كەلگەن فورسىتكە يەنە بىر مۇھىم ۋەزىپە تاپشۇرۇلغان بولۇپ، ھەيئەتنىڭ تىجارىي توختامنامە تۈزۈش ۋە قەشقەرىيە بىلەن دائىملىق دىپلوماتىك مۇناسىۋىتى ئورنىتىشتىن سىرت، ياقۇب بەگ دۆلىتىنىڭ يەر شەكلى، ئېتنوگراپىيىسى ۋە ئىقتىسادىي ئەھۋالى ھەققىدە مۇمكىنقەدەر كۆپ مەلۇمات توپلاپ كېلىشى تەلەپ قىلىنغانىدى[23]. كۆپ ئۆتمەي، ھېنرى تروتتېر باشچىلىقىدىكى يەنە بىر ھەيئەت قەشقەرىيەگە يېتىپ كەلدى ۋە 1874 ـ يىل

2 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى، ھەر ئىككى تەرەپنىڭ مەنپەئەتىگە مۇناسىپ ھالدا يېڭى تىجارەت توختامنامىسى تۈزۈلدى. بۇ ئارقىلىق ئىككى دۆلەت ئارىسىدىكى تىجارىي مۇناسىۋەتنىڭ ئۈلى سېلىنغان بولدى[24].

فورسىيت ھەيئىتى قەشقەرىيە ئەمىرى بىلەن كەڭ كۆلەملىك تىجارىي توختامنامە تۈزدى. شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، ھەيئەت ئىچىدىكى باشقا ۋەكىللەر قەشقەرىيەنىڭ رۇسىيەگە غەربىي تۈركىستان خانلىقلىرىدىنمۇ ئاسان يېڭىلىپ قالىدىغانلىقى توغرىسىدا دوكلات تەييارلىدى. توختامنامىگە ئاساسەن قەشقەرىيەگە ئەۋەتىلگەن شاۋ ئەپەندى سىرتتىن تىجارەت ۋەكىلىدەك كۆرۈنسىمۇ، جىددىي پەيتلەردە سىياسىي ئەرباب سۈپىتىدە ۋەزىپە ئالالايتتى[25].

شەرقىي تۈركىستاندا قۇرۇلغان قەشقەرىيە دۆلىتى تەشكىلىي ئىشلىرىنى تۈگىتىپ، ئەسكىرىي ۋە تىجارىي ساھەلەردە كېڭىيىشكە ۋە تاشقى جەھەتتىن مەدەتكار ئىزدەشكە باشلىغان يىللاردا، چارروسىيە خوقەند خانلىقىنى تامامەن ئىشغال قىلدى. گەرچە چارروسىيە ھۆكۈمىتى خوقەند خانلىقىنىڭ ئاساسىي قىسمىنى خېلى بۇرۇنلا ئىگەللەپ بولغان بولسىمۇ، خەلقئارانىڭ نارازىلىقىدىن قورقۇپ، خانلىقنى پۈتۈنلەي ئاغدۇرۇپ تاشلاشنى ۋە دۆلەتنىڭ ئۆزلىرىگە مۇنقەرز بولغانلىقىنى دۇنياغا ئېلان قىلىشنى ۋاقتىنچە كېچىكتۈرگەندى. ئەمما شەرقىي تۈركىستاندا قۇرۇلغان كۈچلۈك مۇسۇلمان دۆلىتىدىن قاتتىق چۆچۈپ كەتكەن روسىيە يەنىمۇ كېچىكىشكە بولمايدىغانلىقىنى چۈشىنىپ يېتىپ، 1876 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى خوقەند خانلىقىنى پۈتۈنلەي ئۆرۈپ تاشلىدى.

قەشقەرىيە دۆلىتىنىڭ ئەنگلىيە ۋە روسىيەنىڭ يارىدىمى بىلەن خىتايلار تەرىپىدىن ئىشغال قىلىنىشى

قەشقەرىيەگە كېلىپ ـ كېتىپ يۈرگەن ئىنگلىز ھەيئەتلەر، خىزمەتچىلەر (جاسۇسلار) ۋە سودىگەرلەر توختامنامىلارنى تۈزۈپ، ئىشلىرىنى يۈرۈشتۈرسە، ئالدىن كۆرەر ياقۇب بەگمۇ ئۆز پائالىيەتلىرىنىڭ دائىرىسىنى كېڭەيتىشكە تىرىشماقتا ئىدى. دۆلىتىنىڭ شەرت ـ شارائىتى ۋە ئەمەلىي ئەھۋالىنى كۆزدە تۇتقان قەشقەر ئەمىرى ئەنگلىيە ھامىيلىقىدىكى خىتايلارنىڭ بۇ تۈپراقلاردىن ئاسانلىقچە ۋاز كەچمەيدىغانلىقىنى، روسىيەنىڭ تۈركىستان كېڭەيمىچىلىكىنىڭ شەرقىي تۈركىستان چېگرالىرىغىچە يېتىپ كەلگەنلىكىنى، ھەر ئىككى خەتەرلىك

ئەھۋالغا قارشى تەدبىر ئېلىش ئۈچۈن، ئوسمانىيلار ۋە ئەنگلىيە بىلەن سىياسىي ۋە ئەسكىرىي جەھەتتە ھەمكارلىشىش لازىملىقىنى تونۇپ يەتكەنىدى. شۇڭا، 1873 ـ يىلى ئەلچىسى سەييىد ياقۇب خان تۆرىنى ئىستانبۇلغا ئەۋەتىپ، ئۆزىنىڭ ئوسمانىيلار پادىشاھىغا بەيئەت قىلغانلىقىنى بىلدۈردى[26]. سەييىد ياقۇب خان ئۆز دۆلىتىنىڭ ئەھۋالى ۋە ئېھتىياجلىق تەرەپلىرى، بولۇپمۇ ئەسكىرىي جەھەتتە قورال ـ ياراق ۋە تەلىم ـ تەربىيە مەسىلىلىرى ھەققىدىكى تەلەپلىرىنى تەپسىلىي بايان قىلدى. ئوسمانىيلار ھۆكۈمىتى پادىشاھ ئالىيلىرىنىڭ تەكلىپى بىلەن ياقۇب بەگنىڭ بەيئىتى ۋە تەلەپلىرىنى قوبۇل قىلدى[27]. ھالبۇكى، بۇ يىللاردا ئوسمانىيلار دۆلىتى ئۆزىمۇ بىر مۇنچىلىغان ئىچكى ۋە تاشقى مەسىلىلەر بىلەن ئاۋاره بولۇپ، بۇ مەسىلىلەرنىڭ بىر قىسمىنى تۇركىستان ئىشغالىيىتىنى پىلانلىغۇچىلاردىن بىرى بولغان ئىگناتىيېۋنىڭ ئىستانبۇلدىكى كونسۇلخانىسى كەلتۈرۈپ چىقارغانىدى. كۆپ ئۆتمەي، شەرقىي تۇركىستاندا ئوسمانىيلار پادىشاھىنىڭ نامىغا خۇتبە ئوقۇلدى ۋە يارماق بېسىلدى[28].

رۇسلاردىن ئۆزئارا ھەمكارلىشىش تەلىپىگە جاۋاب ئالالماسلىقى ۋە رۇسلارنىڭ نارىن دەريىاسى بويىغا قەلئە قۇرغاندىن كېيىن، شەرقىي تۇركىستانغا تەھدىت سېلىشى ياقۇب بەگنىڭ ئوسمانىيلار پادىشاھىغا بەيئەت قىلىپ، ئۇنىڭدىن قوماندان، قورال ـ ياراق ۋە ئۇستا تەلەپ قىلىشىغا سەۋەب بولغان مۇھىم ئامىل ئىدى. شۇ ئاردا، ئىنگلىزلەر بىلەن قۇرۇلغان تىجارىي مۇناسىۋەت تەرەققىي قىلىپ، 1876 ـ يىلى ئەڭ يۇقىرى سەۋىيەگە يەتتى. لورد لىتتوننىڭ: «سىياسىي نوپۇز دائىرىمىزده تۇتقا قىلىشقا تېگىشلىك لىنىيە ئومۇمەن ۋاقتى كەلگەنده ئاكتىپ ھالدا قولغا ئالىدىغان جۇغراپىيىلىك لىنىيەگە ماس كېلىشى كېرەك» دېگەن جۈملىسى ئەنگلىيە سىياسىتىنىڭ خۇلاسىسى بولۇپ، مانا بۇ سىياسەت قەشقەرىيەنىڭ تەقدىرىنى بەلگىلىگەنىدى. ”چوڭ ئويۇن“ ۋە بۇ ئويۇنغا تۇرتكە بولغان ئىنگلىز ـ رۇس مەخپىي ھېساب ـ كىتابىغا تايانغان بىر ـ بىرىگە پاس چىقىرىش ھەرىكەتلىرى ھېچقاچان توختاپ قالمىغانىدى[29].

”چوڭ ئويۇن“نىڭ ئاساسلىق ئۇنسۇرى ـ قەشقەرىيەنىڭ ئەمەلىي دۈشمىنى بولغان خىتاي ۋە رۇسىيە ئەمەس ئىدى. چۈنكى بۇ ئىككى دۆلەتكە قوراللىق قارشى تۇرۇش ئارقىلىق ھاكىمىيەتنى قوغداپ قالغىلى بولاتتى. بۇ يەردىكى ئاساسلىق ئۇنسۇر ـ كۆرۈنۈشتە دوستلۇق ۋە تىجارەت كېلىشىملىرى تۈزۈپ، (قەشقەرىيەده)

سودىگەر تۇرغۇزغان، تىجارەت ۋاكالەتخانىسى ئاچقان، ئەمما ئەسلىدە دۆلەتنىڭ ۋە ھۆكۈمالارنىڭ ستراتېگىيىلىك ۋە زەئىپ نۇقتىلىرىنى تىڭ ـ تىڭلاپ يۈرگەن ئىنگلىز سىياسىتى ۋە چاپارمەنلىرى ئىدى. بەدەۋلەت ياقۇب خان ئەنگلىيەنىڭ كۆرۈنۈشتە دوست، ماھىيەتتە دۈشمەن سىياسىتىنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن كۆپ ئۇرۇندى. ئەمما ئەنگلىيەنىڭ تۈركلەرگە قارشى قاتتىق قول پوزىتسىيىسىنى ۋە قەشقەرىيەگە باستۇرۇپ كەلمەكچى بولغان خىتاي ئەسكەرلىرىگە يار ـ يۆلەك بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ يېتىپ، دۆلىتىنى ئاخىرىغىچە قوغداشقا تىرىشتى. رۇسىيە شەرقىي تۈركىستاننىڭ خىتاي مۇستەملىكىسىگە ئايلىنىشىنىڭ ئۆز مەنپەئەتى ئۈچۈن تېخىمۇ پايدىلىق بولىدىغانلىقى توغرىسىدا قايىل قىلىنغان بولۇپ، ئامېرىكىنىڭ سان پېترسبۇگتىكى ئەلچىسى سكۇيلېر بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «يېقىنقى بىر نەچچە يىلدىن بېرى رۇسىيەدە خىتايلارنىڭ قەشقەرىيەنى قايتىدىن بېسۇۋېلىشىغا ياردەم قىلىش، ھەتتا قەشقەرىيەنى ئۆزلىرى بېسۇۋېلىپ، خىتايغا تاپشۇرۇپ بېرىش پىكىرلىرى ئۇلغىيىشقا باشلىدى. چۈنكى ئۇلار ياقۇب بەگ باشچىلىقىدىكى كىچىك بىر ئۆزبەك خانلىقىغا قارىغاندا، شەرتنامە ماددىلىرىغا ئۇيغۇن ۋە ئۆزلىرى بىلەن ئاسانلا كېلىشەلەيدىغان خىتايلارغا چېگرىداش بولۇشنى تېخىمۇ پايدىلىق دەپ قارىشاتتى. بۇ قاراشتىكىلەر يەنە رۇسىيەنىڭ تەبىئىي ۋە ئەڭ چوڭ توساق بولغان تەڭرىتېغىنىڭ نېرىسىغا ئۆتمەسلىكى لازىم ئىكەنلىكىنىمۇ كۆزدە تۇتقانىدى. ئەمما بۇ پىكىرگە قارشى چىققانلارمۇ بولدى. ئۇلار قەشقەرىيەنى خىتاينىڭ قولىغا قايتىدىن تۇتقۇزۇپ قويۇشنى سىياسىي جەھەتتىن نامۇۋاپىق ھەرىكەت دەپ بىلەتتى. چۈنكى قەشقەرىيە قولغا كىرگۈزۈلگەندىن كېيىن، يېقىن ئەتراپلاردا خىتاينىڭ كۈچلۈك قوشۇنى بولمايلا قالسا، ھاكىمىيەت يەنىلا رۇسلارنىڭ ئىلكىدە قالاتتى»[30].

ئوسمانىيلارنىڭ ياردەم ئەشيالىرىنى قەشقەرىيەگە ئېلىپ باردىغان ھەيئەت ئۈچۈن ئەڭ مۇۋاپىق يول ھىندىستاندىن ئۆتۈش ئىدى. ئەمما ئىنگلىزلەر ھىندىستاندا قاتتىق توسالغۇلۇق قىلغاچقا، ھەيئەت جىق ئاۋارىچىلىققا يولۇقتى[31]. تۈركىستاننىڭ ئىشغالىيىتىدە باشتىن ئاخىرىغىچە پاسسىپ ئورۇندا تۇرۇۋېلىپ، ھادىسىلەردىن ئۇنۇملۇك پايدىلانغان ۋەپراگماتىزم (سۈيىئىستېمالچىلىق)نى تاللاش يولى قىلىۋالغان ئىنگلىزلەرنىڭ قەشقەرىيەگە ياردەم ئەشيالىرى ئېلىپ ماڭغان ئوسمانىيلار دۆلىتى ھەيئىتىگە توسالغۇلۇق قىلىشى، ئىنگلىز سىياسىتىنىڭ

ھەقىقىي ماھىيىتىنى ئېچىپ بېرىدىغان دەللىلەردىن بىرى ئىدى.

ئىستانبۇلغاكەلگەن قەشقەرىيەئەلچىسى سەييىدياقۇب ئەپەندىگەئەنگلىيەنىڭمۇ ياردىمىگە ئېرىشىپ، رۇسىيە بىلەن ياخشى ئۆتۈش تەۋسىيە قىلىندى. ياقۇب بەگ باشتىن ئېتىبارەن ئەنگلىيە ۋە رۇسىيە بىلەن ياخشى ئۆتۈشنىڭ زۆرۈرلۈكىگە ئىشىنەتتى. خىتاينىڭ قايتا بېسىپ كېلىدىغانلىقىنى مۆلچەرلىگەن ياقۇب بەگ ھىندىستاندىكى ئىنگلىز ۋالىيلىقى بىلەن تاشكەنتتىكى رۇس قوماندانلىرى بىلەن ئۆزى ئارزۇ قىلغاندەك مۇناسىۋەت ئورنىتالمىغانلىقى ئۈچۈن ئەلچىسىنى بۇ دۆلەتلەرنىڭ پايىتەختلىرىگە ئەۋەتىش قارارىغا كەلدى. شۇنىڭ بىلەن، سەييىد ياقۇب خان بىر مەزگىل ئىستانبۇل ـ پېترسبۇگ ـ لوندون ئارىسىدا توختىماي قاتراپ يۈردى[32]. ھالبۇكى، ئىنگلىز ھۆكۈمىتى ۋە دۆلەت ئەربابلىرى قەشقەرىيە ھەققىدە ئاللىبۇرۇن قارار ئېلىپ بولغاندى. بۇنىڭدىن ئىنگلىزلەرنىڭ لوندون ۋە ئىستانبۇلدا قەشقەرىيە ئەلچىسىگە ئېنىق جاۋاب بەرمەي، يالغان ۋەدىلەر بىلەن ۋاقىت ئۈتماقچى بولغانلىقىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ[33].

ئىلى دەريارىسىنىڭ نېرى ياقىسىدىكى غەربكە سوزۇلغان ھاۋزىسى 1876 ـ يىلى خىتايغا يارەملەشمەكچى بولغان چارروسىيە قوشۇنى تەرىپىدىن ئىشغال قىلىندى. كېيىن، بۇ يەر رۇسىيە بىلەن خىتاي ئارىسىدىكى چېگرا قىلىپ بەلگىلەندى ۋە دۇنيا ئۇرۇشلىرىدىن كېيىنمۇ ئۆزگەرمەي، شۇ پېتى قېلىپ قالدى[34]. قەشقەرىيەگە بېسىپ كەلمەكچى بولغان خىتاي قوشۇنىنىڭ باش قوماندانى زوزۇڭتاڭ يۈرۈش قىلىشتىن بۇرۇن تولۇق تەييارلىق كۆردى. بۇنىڭ ئۈچۈن، بېيجىڭدىكى ئىنگلىز بانكىسىدىن يېتەرلىك مىقداردا قەرز پۇل[35]، تۈركىستاندىكى رۇس ئومۇمىي ۋالىيلىقىدىن يېمەكلىك ۋە سايمان ـ جابدۇق ئالدى. ھەممىدىن بەك ئېھتىياجلىق بولغان ئاشلىق ـ داننى رۇسلار تەمىنلىدى[36]. زوزۇڭتاڭ تەييارلىق كۆرۈۋاتقان مەزگىللەردە، ئەنگلىيە، رۇسىيە ۋە خىتاي پايىتەختلىرىدە قەشقەرىيەنىڭ كېلەچىكىگە مۇناسىۋەتلىك پائالىيەتلەر جىددىي ئېلىپ بېرىلماقتا ئىدى. 1876 ـ يىلىنىڭ ئاخىرقى ئايلىرى ھۇجۇمغا ئۆتكەن زوزۇڭتاڭ ئاۋۋال ئۇرۇمچىنى، 1877 ـ يىلى يازدا تۇرپاننى ئىشغال قىلدى. مەركىزىي قوشۇنىنىڭ باش قوماندانلىقىنى يۈرگۈزۈۋاتقان ياقۇب بەگ ئۆز قوشۇنىنى باشلاپ ئىشغالچىلارغا قارشى كۈرەشكە ئاتلانماقچى بولغان بىر پەيتتە، تۇيۇقسىز كېسەل تارتىپ، بىر نەچچە سائەت ئىچىدە ۋاپات بولدى (ئەسلىدە ياقۇب بەگنى خوتەن ھاكىمى نىياز ھېكىم بەگ زەھەرلىگەندى ـ تەرجىماندىن)[37].

ياقۇب بەگنىڭ تۈيۈقسىز ئۆلۈمى بىلەن تەڭ، بۇرۇن غەربىي تۈركىستان تۈركلىرىنىڭ بىر - بىرىگە دۈشمەنلىشىشى سەۋەبىدىن پۈتۈن تۈركىستانىنىڭ رۇسلارغا مۇستەملىكە بولۇپ قالغانلىقىنى ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆرگەن (ياقۇب بەگنىڭ) ئوغۇللىرى ۋە قوماندانلار بىر - بىرىنىڭ پېيىگە چۈشۈشكە باشلىدى. ياقۇب بەگ ئۆلۈشتىن بۇرۇن خىتاي لەشكەرلىرىگە قارشى جەڭ قىلىۋاتاتتى. ياقۇب بەگنىڭ ئۆلۈمىدىن كېيىن، ئوغۇللىرى ۋە قوماندانلىرى خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ بېسىپ كېلىۋاتقىنىغا قارىماي ئۆزئارا دۈشمەنلىشىپ، قەشقەرىيە دۆلىتىنى ھالسىرىتىپ قويدى ۋە دۆلەت ئارمىيىسىنى تامامەن پالەچ ھالغا چۈشۈرۈپ قويدى. نەتىجىدە، خىتاي قوشۇنى ھېچقانداق قارشىلىققا ئۇچرىماي، 1878 - يىلى قەشقەرىيەنى پۈتۈنلەي بېسىۋالدى. مىڭبېشى ئىسمائىل ھەققى بەگ تۈركىستان خەلقى ئەسىرلەردىن بېرى مۇپتىلا بولغان ۋە رۇسىيە - ئەنگلىيە - خىتاي جاسۇسلىرى ئۇنۇملۇك پايدىلانغان خۇسۇمەت ۋە ئۆزئارا ئىشەنمەسلىك ئىللىتى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «ئاسىيادىكى ئەھلى ئىسلام (يەنى مۇسۇلمانلار)نىڭ ئەخلاقىنى تۈزىتىش ئۈچۈن بىر نەچچە ئەسىر ۋاقىت كېتىدۇ. دۆلەتلەر ئارا ئۇرۇش - جېدەل ئىچىدە ئۆز ئالدىغا ئىش بېجىرىشكە (مەسىلەن، مۇستەقىل ھاكىمىيەت قۇرۇشقا) بولمىغىنىدەك، مەلۇم بىر تەرەپ سىياسىتىنىڭ ئويۇنچۇقىغا ئايلىنىپ قېلىشتىن ساقلىنىشمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى»[38].

شەرقىي تۈركىستاندا جۇمھۇرىيەتلەر

1878 - يىلى، خىتاي مۇستەملىكىچى ھۆكۈمىتى شەرقىي تۈركىستاننى قايتا ئىشغال قىلىپ، ئۆزىنىڭ ئۆلكىسىگە ئايلاندۇرۇۋالدى. بۇ، 1911 - يىلىغىچە مۇشۇنداق داۋاملاشتى. 1911 - يىلى، مانجۇ خاندانلىقى ئۆرۈپ تاشلىنىپ، ئورنىغا جۇمھۇرىيەت قۇرۇلدى. خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى باش ۋالىيلىرى بۇ قالايمىقانچىلىقلاردىن پايدىلىنىپ، خىتاي مەركىزىي ھۆكۈمىتىدىن ئايرىلىپ چىقىپ، ئايرىم ئىمپېراتورلۇق قۇرۇش كويىدا مەركەز ھۆكۈمىتى بىلەن پات - پات توقۇنۇشقا باشلىدى. مۇسۇلمان شەرقىي تۈركىستان خەلقى يىللاردىن بېرى داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان چىدىغۇسىز زۇلۇمغا قارشى قوزغىلىپ، 1931 - يىلى قۇمۇلدا، 1932 - يىلى تۈرپاندا خىتاي ھۆكۈمىتىگە قارشى ئىسيان كۆتەردى.

نەتىجىدە، 1933 ـ يىلى 11 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى، مىللىي ھۆكۈمەت تەشكىللىنىپ، شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلدى ۋە خوجا نىياز ھاجى جۇمھۇر رەئىسى بولۇپ سايلاندى[39].

غەربىي تۈركىستاننى ئىشغال قىلىپ ياتقان سوۋېت ھۆكۈمىتى بۇ جۇمھۇرىيەتتىن قاتتىق چۆچۈپ كېتىپ، 1934 ـ يىلى شەرقىي تۈركىستاننى قورشاۋغا ئالدى ۋە 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىغىچە خىتاي بىلەن رىقابەتلىشىپ، يەرلىك خەلقنى قاتتىق ئەزدى. كېيىن، ستراتېگىيىلىك سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا تۈرك ھۆكۈمىتىنىڭ قۇرۇلۇشىغا قارشى چىقمايدىغانلىقى توغرىسىدا خەۋەر تارقالدى. رۇسلارنىڭ قوللىشىنى كۆزدە تۇتقان شەرقىي تۈركىستان خەلقى قايتا قوزغالدى ۋە 1944 ـ يىلى 11 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى ئېلان قىلدى. ئەلىخان تۆرە جۇمھۇر رەئىسى بولۇپ سايلاندى. بۇ يىللاردا، مىللەتچى خىتاي بىلەن كومۇنىست خىتايلارنىڭ ئىچكى توقۇنۇشى داۋاملىشۋاتاتتى. خىتاي كومۇنىست پارتىيىسى مۇستەقىل شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنى قوللايدىغانلىقىنى بىلدۈردى. بۇ قوللاش خۇددى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭكىگە ئوخشاش سىياسىي تاكتىكىدىن ئىبارەت بولۇپ، 1949 ـ يىلى مىللەتچى خىتاي ھۆكۈمىتى ئۇستىدىن غەلىبە قىلىپ، ھۆكۈمرانلىقنى تولۇق قولغا كىرگۈزۈۋالغان خىتاي كومۇنىست ئەسكەرلىرى كۆپ ئۆتمەي شەرقىي تۈركىستانغا بېسىپ كىرىپ، شەرقىي تۈركىستاننى خىتاي دۆلىتىگە قوشۇۋالدى.

بۇ قېتىملىق ئىشغالىيەتتىن كېيىنمۇ خەلق توختىماي ئىسيان كۆتەردى. خىتاي ھۆكۈمىتى ھەر كۈنى مىڭلارچە خىتاي ئاققۇنىنى يۆتكەپ چىقىش ئارقىلىق، شەرقىي تۈركىستاننى سىياسىي جەھەتتىن ئىسكەنجىگە ئالسا، ئىرقىي جەھەتتىن ئاسىملاتسىيە قىلىش سىياسىتى يۈرگۈزمەكتە ۋە شۇ مەقسەتتە ”شەرقىي تۈركىستان“نى ”شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى“ دەپ ئاتاپ كەلمەكتە. شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئۇيغۇر ۋە باشقا مۇسۇلمان تۈرك خەلقلىرىنىڭ ئىشغالىيەتچى خىتاي ھاكىمىيىتىگە قارشى تۇرۇش، تىركىشىش ۋە قوراللىق كۈرەش ھەرىكەتلىرىمۇ بۇرۇنقىدەكلا داۋاملاشماقتا[40].

خاتىمە

قوشنا رايونلارنى ئۆزئارا بۆلۈشۈالىدىغان دۆلەتلەرنىڭ تارىخىغا قارايدىغان بولساق، ئومۇمەن بىرىنىڭ يەنە بىرىگە مەلۇم مەزگىل ھۆكۈمرانلىق قىلغانلىقىنى، كېيىنچە بۇ ھۆكۈمرانلىق ئالمىشىپ، يەنە بىرىنىڭ تەختكە چىققانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. تۈركىستان، خىتاي، رۇسىيە ۋە مۇڭغۇلىيە ئارىسىدىكى بۇ تەخت ئالمىشىش ۋەقەلىرىمۇ ئىككى ـ ئۈچ مىڭ يىللىق تارىخ جەريانىدا كۆپ يۈز بەرگەنىدى. مەلۇم مەزگىل ھۆكۈمرانلىق قىلغان كۈچ تەشكىلىي جەھەتتىكى چىرىكلىك، بوشاڭلىق ۋە زالىملىق تۈپەيلىدىن گۈمران بولاتتى.

غەربىي تۈركىستان دۆلەتلىرى سوۋېت ھۆكۈمىتىنىڭ پارچىلىنىشى بىلەن مۇستەقىل تۈرك جۇمھۇرىيەتلىرىگە ئايلانغان بولسىمۇ، شەرقىي تۈركىستاندىكى خىتاي ئىشغالىيىتى يەنىلا داۋاملاشماقتا. خىتاينىڭ يەرشارىلىشىش يولىدا كۈنسېرى ئېشىپ بارغان سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي كۈچى بۇ مۇستەملىكىنىڭ يەنە ئۇزۇن مەزگىل داۋاملىشىدىغانلىقىنى نامايەن قىلماقتا. تارىخىي تەجرىبىلىرىگە تايانغان خىتاي ھۆكۈمىتى شەرقىي تۈركىستانغا قاراتقان كۆچمە نوپۇس سىياسىتىنى كۈنسېرى كۈچەيتمەكتە ۋە بۇ ئارقىلىق شەرقىي تۈركىستانىنىڭ ئېتنىك قۇرۇلمىسىنى پۈتۈنلەي ئۆزگەرتىپ، تۈركلەرنى قايتا باش كۆتۈرەلمەس ھالغا چۈشۈرۈپ قويۇشنى پىلانلىماقتا. خىتاي ھۆكۈمىتى كۆچمەن سىياسىتىنى ئىچكى ئۆلكىلەردىكى ئىشسىزلىق ۋە نوپۇس زىچلىقى، شەرقىي تۈركىستانىنىڭ زېمىنى كەڭ، نوپۇسى شالاڭ بولۇشىغا باغلىماقتا. ئەمما شەرقىي تۈركىستانىنىڭ ياش قىز ـ يىگىتلىرىنى ئىش تېپىپ بېرىش باھانىسى بىلەن خىتاينىڭ ئىچكى ئۆلكىلىرىگە مەجبۇرىي ئېلىپ كېتىۋاتماقتا. 2009 ـ يىلى يازدا يۈز بەرگەن ۋەقەلەر شەرقىي تۈركىستاندىن ئېلىپ كېتىلگەن ئەنە شۇ ”ئىشچى قىزلار“غا باسقۇنچىلىق قىلىش(لار) بىلەن باشلاندى.

ئىشغالىيەت دەۋرىنىڭ ئاچقۇچلۇق ئىسمى بولغان ئەنگىلىيە گەرچە نۇرغۇن مەسىلىلەردە رۇسىيە ۋە خىتاي بىلەن توقۇنۇشۇپ تۇرسىمۇ، شەرقىي ياكى غەربىي تۈركىستان خەلقىنىڭ مۇستەقىللىقىنى ھېچقاچان قوللىمىدى، بەلكى بۇلارنىڭ خىتاي ۋە رۇس ھاكىمىيىتى تەرىپىدىن ئىشغال قىلىنىشىغا ھەمدەم بولدى. ھەم چار رۇسىيەنىڭ غەربىي تۈركىستاننى ئىشغال قىلىشى، ھەم چار پادىشاھ دەۋرىدىن كېيىن چىققان ئىچكى ئۇرۇش مەزگىلىدە تۈركلەرنىڭ مۇستەقىللىقىنى

قوللىغاندەك كۆرۈنگەن بولسىمۇ،ئەمەلىيەتتە رۇسلارنىڭ تۈركىستاننى بېسىۋېلىشى ئۈچۈن قولىدىن كېلىشچە يارداەم قىلدى. شۇنىڭدەك، شەرقىي تۈركىستاننىڭ خىتاي مۇستەملىكىسىگە ئايلىنىشى ۋە مۇستەقىل بولماسلىقى ئۈچۈن ھەرقاچان باشلامچى سىياسەت يۈرگۈزۈپ كەلدى. ھازىر خىتاينىڭ ئەڭ چوڭ تىجارەت شېرىكى بولغان ئامېرىكىنىڭ شەرقىي تۈركىستان سىياستىنىمۇ ناھايىتى گۈمانلىق دەپ قاراشقا بولىدۇ.

تارىخىي تەجرىبىلىرىنى كۆزدە تۇتقان ھالدا شەرقىي تۈركىستاننى خىتايلاشتۇرۇش ئۈچۈن مائارىپ، ھازارەت ۋە ئىجتىمائىي تۈزۈملەرنى بېكىتكەندىن سىرت، ھەر تۈرلۈك زۇلۇم ۋە بېسىم سىياسىتى يۈرگۈزۈۋاتقان، شەرقىي تۈركىستاندا تۈرك ۋە خىتايدىن ئىبارەت ئىككى سىنىپ شەكىللەندۈرگەن بېيجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ تارىختىن ئېلىشىغا تېگىشلىك تېخىمۇ مۇھىم تەجرىبە ـ ساۋاقلار بار. شۇنى ئۇنۇتماسلىقى كېرەككى، زۇلۇم ھېچقاچان مەڭگۈلۈك بولمايدۇ. بېسىم، ھەقسىزلىق، ئايرىمچىلىق ۋە زۇلۇمغا تايانغان ھاكىمىيەتنىڭ تاشقى كۈچلەرنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىمىغان تەقدىردىمۇ ئۆز ئىچىدىن چىرىپ، چۆكۈپ كېتىدىغانلىقى مۇقەررەر بولۇپ، غەربىي تۈركىستاندىكى سابىق سوۋېت ھاكىمىيىتى بۇنىڭ ئەڭ تىپىك مىسالىدۇر.

Endnotes

1 «بۇيۇك سوۋېت ئانسىكلوپېدىيىسى»، 3 ـ نەشرى، 26 ـ جىلد، 458 ـ بەت.

2 ئىقلىل قۇربان: «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى»، 1992 ـ يىل، ئەنقەرە.

3 در. بايمىرزا ھەيىت: «سوۋېت ئىتتىپاقى ۋە ھۆر دۇنياغا نىسبەتەن تۈركىستاننىڭ ئىستراتېگىيىلىك ئەھمىيىتى». تۈرك دۇنياسى تەتقىقاتى ژۇرنىلى، 78 ـ 86 ـ بەتلەر.

4 بارتولد: «تۈركىستان ئانسىكلوپېدىيىسى»، 1902 ـ يىل، پېترىسبۇرگ. 34 ـ جىلد، 174 ـ 204 ـ بەتلەر. زىكىر قىلغۇچى بايمىرزا ھەيىت: «تۈركىستان تېرمىنى ھەققىدە»، تۈرك دۇنياسى تەتقىقاتى ژۇرنىلى. ئۇنىڭدىن باشقا: «ماۋەرائۇننەھىرگە جۇغراپىيىلىك ساياھەت» تېمىسى ئاستىدا، ئومۇمەن ئەرەب مەنبەلىرى ۋە ساياھەتنامىلەرگە بېرىلگەن باھا بىلەن، تارىخىي ئالاھىدىلىكى ۋە چېگرالىرى ئۈچۈن:

Turkestan Down to the Mongol Invasion»» (1928) ـ يىل، لوندون. 64 ـ 179 ـ بەتلەر)گە قاراڭ. تېخىمۇ تەپسىلىي بايانلار ۋە تۈركىستاننىڭ جۇغراپىيىلىك قۇرۇلمىسى ئۈچۈن، ئا. ۋەلىدى توغاننىڭ: «بۇگۇنكى تۈرك ئېلى» (1 ـ 22 ـ بەتلەرگە) قاراڭ.

5 ئا. زەكى ۋەلىدى توغان: «بۇگۇنكى تۈرك ئېلى»، 1 ـ بەت.

6 مەھمەت ساراي: «شەرقىي تۈركىستان تۈركلىرى تارىخى»، 1 ـ جىلد، 2 ـ نەشرى، شەرقىي تۈركىستان ۋەخپى، 1998 ـ يىل، ئىستانبۇل، 34 ـ 37 ـ بەتلەر.

7 مەھمەت ساراي، يۇقىرىقى ئەسەرنىڭ 68 ـ 70 ـ بەتلىرى.

8 پائۇل خېنز: «قەشقەرىيەدىكى چوڭ ئويۇن». شەرقىي تۈركىستان ئاۋازى، 17 ـ بەت، 1988 ـ يىل، كۈز. خېنزنىڭ بۇ ماقالىسى، 1988 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى، شەرقىي تۈركىستان ۋەخپى تەرىپىدىن تەرتىپلەنگەن لېكسىيەدە ئىنگلىزچە سۈنۈلغان تېكىستنىڭ تەرجىمىسى بولۇپ، خېنز بۇ ماقالىسىنى خىتاي مەنبەلىرىگە ئاساسەن ئىككى تەتقىقات بىلەن مەزمۇنىنى بېيىتىپ: «قەشقەرىيەدىكى چوڭ ئويۇن، بېرىتانىيە ۋە رۇسىيەنىڭ ياقۇب بەگكە تۇتقان پوزىتسىيىسى» نامىدا نەشر قىلىنغان. «CentralAsian Survey, vol. 1989 ـ يىل، 61 ـ 95 ـ بەتلەر. بۇ رايوننىڭ ئومۇمىي ۋە يېقىنقى تارىخى ئۈچۈن تۆۋەندىكىلەرگە قاراڭ: ئاتىق مەھمەتنىڭ: «قەشقەر تارىخى» (ئىستانبۇل، 1300)غا؛ يۈسۈف ھالاچئوغلىنىڭ: «مىڭبېشى ئىسمائىل ھەققى بەگنىڭ قەشقەرگە دائىر ئەسىرى» (ئىستانبۇل ئۇنىۋېرسىتېتى ئەدەبىيات فاكۇلتېتى تارىخ ئېنىستىتۇتى ژۇرنىلى، 1987 ـ يىل، 13 ـ سان، 521 ـ 550 ـ بەتلەر)گە ؛ ئۇنىڭدىن باشقا:

C.P. Skrine, «The Roads to Kashgar», J.R.C.A.S., XII, 1925, s. 226-250;

Isenbike Togan, «The Khojas of Eastern Turkistan», Islam as a Source of Identity, ed. Jo-Ann Gross, Durham and London, Duke University, 1992, s. 134-148; W. Bosshard, «Politics and Trade in Central Asia», J.R.C.A.S., 16, 1929, s. 432-457; Sir Henry Trotter, Colonel, «The Amir Yakokub Khan and Eastern Turkistan in Mid-Nineteenth Century», Journal of the Royal Central Asiatic Studies, vol. IV, 1917, s. 94-112; Owen Lattimore, «The Chinese as a Dominant Race», J.R.C.A.S., 15, 1928, s. 278-300.

9 بۇ ھەقتىكى تەپسىلات ئۇچۇن، ئالائددىن يالچىنكايانىڭ: «پانئىسلامىزم - مۇستەملىكە كۆلەڭگىسىدە تۈركىستان، 1856 - يىلىدىن ھازىرغىچە» (لالىزار نەشرىياتى، 2006 - يىل، 2 - نەشرى، ئەنقەرە)گە قاراڭ.

10 ئا. زەكى ۋەلىدى توغان: «بۇگۈنكى تۈرك ئېلى»، 237 - بەت.

11 مەھمەت ساراي: «تۈركىستان خانلىقلىرى»، 45 - 100 - بەتلەر. ۋەلىدى توغان ياقۇب بەگنىڭ خوقەند ئەمىرى تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەنلىكى ۋە شەرقىي تۈركىستاندىكى مۇجادىلىلىرىدە يەنە ئۇنىڭدىن يارەدەم ئالغانلىقىنى كۆزدە تۇتقان ھالدا، 1876 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە خوتەننىڭ شەرقىدىن ئامۇ دەريا سىغىچە بولغان يەرلەرنىڭ خوقەند ئەمىرى خۇدايارخانغا تەۋە ئىكەنلىكىنى بايان قىلغان. «بۇگۈنكى تۈرك ئېلى»، 218 - بەت.

12 ئىنگلىز ھۆججەتلىرىدە تىلغا ئېلىنغان "ئاتىلىق غازى" ياكى "قۇشبېگى" ئوخشاش بىر كىشى بولۇپ، ياقۇب خاننى كۆرسىتىدۇ. ياقۇب خانغا "ئاتىلىق غازى" ئۇنۋانىنى بۇخارا ئەمىرى بەرگەن. ياقۇب بەگ ئەلچىسىنىڭ 1873 - يىلىدىكى ئىستانبۇل زىيارىتىدىن كېيىن، سۇلتان ئابدۇلئەزىزخان تەرىپىدىن "ئەمىر" ئۇنۋانى بېرىلگەن ۋە "ئەمىر ياقۇب خان" دەپ ئاتالغان. بايۇر: «ھىندىستان تارىخى» 3 - جىلد، 402 - 403 - بەت. «بۇگۈنكى تۈركىستانلىقلارنىڭ "بەدەۋلەت" ئۇنۋانىنى كۆپرەك قوللانغانلىقىنى كۆردۇم».

13 F.O. 65-871; Memorandum, Simpla 1869 - يىل، 9 - ئاينىڭ 18 - كۈنى.

14 F.O. 65-871; Memorandum, Simpla 1869 - يىل، 9 - ئاينىڭ 18 - كۈنى.

15 خېنزىنىڭ يۇقىرىقى ماقالىسى، 17 - بەت.

16 شاۋېر: ئوتتۇرا ئاسىيا مەسىلىلىرى؛ F.O. 65-868; F.O. 65-870؛ 1866 - يىل، 1 - ئاينىڭ 13 - كۈنى.

17 شاۋېر: ئوتتۇرا ئاسىيا مەسىلىلىرى؛ 6 - بەت.

18 Showers, a.g.e., s. 5; Letter from Mr. Aitchison, Secretary to Government of the Penjab, 4th January 1868, Par. 10, 13.

19 Report of a Mission to Yarkand in 1873 under Command of Sir T. D. Forsyth, Kalküta, 1875; D. Boulger, The Life Yakoob Beg, Londra, 1878, 220-224;

مەھمەت ساراي: «تۈركىستان خانلىقلىرى»، 102 ـ بەت. 1860 ـ يىللىرى جونسون، ھايۋارد، شاۋ ۋە باشقا ھىندىستاندىكى ۋەكىللەر ۋە ئەنگلىيە تاشقى ئىشلار مېنىستىرلىكى خادىملىرى شەرقي تۈركىستاننى غەيرىي رەسمىي شەكىلدە زىيارەت قىلدى.

W. Bosshard, «Politics and Trade in Central Asia», J.R.C.A.S., 16, 1929, 439.

20 «پارلامېنت بەس ـ مۇنازىرىلىرى» III ـ 225؛ 1875 ـ يىل، 7 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى. جون ھاينىڭ ”قەشقەردىكى سىياسىي جاسۇسنىڭ قايتۇرۇپ كېلىنگەن ياكى كېلىنمىگەنلىكى، ئەگەر قايتۇرۇپ كېلىنگەن بولسا، نېمە سەۋەبتىن شۇنداق بولغانلىقى“ ھەققىدىكى سوئالىغا، لورد گېئورگى خامىلتون يۇقىرىقىدەك جاۋاب بەرگەن ۋە ئۆزلىرىنىڭ ھىندىستان ھۆكۈمىتىدىن بۇ ھەقتە مەلۇمات ئالغانلىقىنى، ھۆكۈمەتنىڭ فورسىيتنى قوشنىدارچىلىق مۇناسىۋەت تاماملانغانلىقى ئۈچۈن قايتۇرۇپ كەتكەنلىكىنى بايان قىلغان.

21 «Forsyth Mission to Yarkand»,» Times, 1871, 08, 31; خېنىزنىڭ يۇقىرىقى ماقالىسى، 22 ـ 23 ـ بەتلەر

22 شەرقي تۈركىستان ھەققىدىكى تولۇق مەلۇماتنىغا ئاساسەن بۇ مەلۇماتلارنى يازغان فورسىيت، نەچچە يىللاردىن كېيىن: ”ياقۇب بەگ ھاكىمىيىتى بىرىنچى نومۇرلۇق قاراقچى تۈزۈمىگە ئىگە“ دېگەن تەبىرنى ئىشلەتكەن ئۇۋېن لاتتىمور ۋە شۇنىڭغا ئوخشىغان كىشىلەرگە مۇنۇ ئىككى ئېغىز سۆز بىلەن جاۋاب بەرگەن: ”ئۇلار ئىنگلىز سىياسىتىنى قوللاشقا مايىل جامائەت پىكرى توپلاش ئۈچۈن مۇشۇنداق سۈپەتلىگەن ياكى بۇ تەرەپكە قارىتىلغان كۈچلۈك تەشۋىقات ۋە نەشر ئەبكارلىرىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ كەتكەن“.

23 خېنىز، يۇقىرىقى ماقالە، 23 ـ بەت.

1874 ـ يىلدىكى كېلىشىمنامىگە قېتىلغان تروتتېر قاتارلىق كىشىلەردىن تەركىب تاپقان ھەيئەتنىڭ سەپىرى، سەپەر جەريانىدا كۆرگەنلىرى، ياقۇب خاننىڭ ساراي، تۈزۈم ۋە ئەتراپىدىكىلىرى ھەققىدە ھېس قىلغانلىرى ئۈچۈن قاراڭ:

24 Colonel Sir Henry Trotter, «The Amir Yakoub Khan and Eastern Turkistan in Mid-Nineteenth Century», Journal of the Royal Central Asiatic Studies, v. IV, 1917, 94-112.

25 خېنىز، يۇقىرىقى ماقالە، 24 ـ بەت.

26 B.O.A. İrâde, Hâriciye, 15524; Arşiv Belgeleri, 82.

27 B.O.A. İrâde Dâhiliye, 46753; مەھمەت ساراي: «تۈركىستان خانلىقلىرى»، 103 ـ بەت

28 B.O.A., İrâde Dâhiliye, 16500; Arşiv Belgeleri 86.

29 خېنىز، «قەشقەرىيەدە چوڭ ئويۇن»، 25 ـ 26 ـ بەتلەر.

30 ئېئۇگېنى سكۇيلېر: «تۈركىستان خاتىرىلىرى» 325 ـ 326 ـ بەتلەر؛ خېنىز، يۇقىرىقى ماقالە، 29 ـ بەت.

31 بۇ ھەيئەتتە ئەۋەتىلگەن نامەئى ھۇمايۇن (سۇلتاننىڭ مەكتۇبى)، خۇسۇسىي سوۋغات ۋە پاگونلار بىلەن بىرلىكتە ئەسكىرىي

ياردەم تىزىملىكى مۇنداق: تۆت نەپەر مۇتەخەسسىس ئوفىتسىر؛ ئالتە زەمبىرەك ۋە بارلىق ئۇسكۇنە ـ زاپچاسلىرى؛ 1000 تال كونا مىلتىق، 200 تال يېڭى مىلتىق. قاراڭ:

B.O.A., İrâde Dâhiliye, 49054; Saray, Türkistan Hanlıkları, 103-104

32 مەھمەت ساراي، يۇقىرىقى ئەسەر، 107 ـ بەت.

33 جەزمى ئەرئارسلان، يۇقىرىقى ئەسەر، 118 ـ بەت.

34 ئولاف كاروس: «سوۋېت ئېمپېرىيىسى»، 1953 ـ يىل، لوندون. 18 ـ بەت.

35 F.O. 17/825; Fraser to Derby, Peking, nr. 180؛ زىكىر قىلغۇچى مەھمەت ساراي: «تۈركىستان خانلىقلىرى»، 106 ـ بەت.

36 خېنىز، يۇقىرىقى ماقالە، 32 ـ بەت.

37 مەھمەت ساراي، يۇقىرىقى ئەسەر، 108 ـ بەت.

38 يۇسۇف ھالاچئوغلى، يۇقىرىقى ماقالە، 541 ـ بەت.

39 ئىيسا يۇسۇپ ئالپتېكىن: «شەرقىي تۈركىستان دەۋاسى»، مەرىپەت نەشرىياتى، 1981 ـ يىل، ئىستانبۇل. 146 ـ 154 ـ بەتلەر.

40 ئونۇر شۇكران: «شەرقىي تۈركىستان: ئۇيغۇرلارنىڭ مۇستەقىللىق مۇجادىلىسى»، ”دۇنيادا توقۇنۇش يۈز بېرىۋاتقان رايونلار“. كامال ئىنات قاتارلىقلار نەشرگە سۈنغان. نوبېل نەشرىياتى، 2004 ـ يىل، ئەنقەرە. 327 ـ 345 ـ بەتلەر.

پايدىلانغان ئەسەرلەر:

پ، خېنىز: «قەشقەرىيەدىكى چوڭ ئويۇن» شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئاۋازى ژورنىلى، 1988 ـ يىل، كۆز.

"The Great Game in Kashgaria - British and Russian Missions to Yakub Beg", *Central Asian Survey*, vol. VIII, 2, 1989, 61-95.

ئىقلىل قۇربان: «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى»، 1992 ـ يىل، ئەنقەرە.

Lattimore, O., "The Chinese as a Dominant Race", *J.R.C.A.S* 15, 1928, ss. 278-300.

ئا. مەھمەت: «قەشقەر تارىخى»، ئىستانبۇل، 1300..

Parliamentary Debates, III-225, 13 Temmuz 1875.

Report of a Mission to Yarkand in 1873 under Command of Sir T. D. Forsyth, Kalküta, 1875.

مەھمەت ساراي: «شەرقىي تۈركىستان تۈركلىرى تارىخى» 1 ـ جىلد، 2 ـ نەشرى، شەرقىي تۈركىستان ۋەخپىسى نەشرىياتى، 1998 ـ يىل، ئىستانبۇل

Schuyler, E., Türkistan: Notes of Journey in Russian Turkistan, Kokand, Bukhara and Kuldja, New York, Frederick A. Praeger Publishers, 1966.

Showers, *Central Asian Question* ; F.O. 65-870; F.O. 65-868, 13 Ocak 1866.

Skrine, C.P., "The Roads to Kashgar", *J.R.C.A.S.*, XII, 1925, ss. 226-250.

ئونۇر شۇكران: «شەرقىي تۈركىستان: ئۇيغۇرلارنىڭ مۇستەقىللىق مۇجادىلىسى» دۇنيادىكى توقۇنۇش رايونلىرى، كامال ئىنات قاتارلىلار تەييارلىغان، نوبىل نەشرىياتى، 2004 ـ يىل، ئەنقەرە، 327، 345 ـ بەتلەر

Togan, I., "The Khojas of Eastern Turkistan", *Islam as a Source of Identity*, ed. Jo-Ann Gross (Durham and London, Duke University, 1992, ss. 134-148.

زەكى ۋەلىدى توغان: «بۇگۈنكى تۈرك ئېلى (تۈركىستان) ۋە يېقىنقى زامان تارىخى»، 1942 ـ يىل، ئىستانبۇل

Trotter, H., "The Amir Yakokub Khan and Eastern Turkistan in Mid-Nineteenth Century", *Journal of the Royal Central Asiatic Studies*, vol. IV, 1917, ss. 94-112.

ئالائىددىن يالچىنكايا: «ئىشغالىيەت ۋە پانئىسلامىزم كۆلەڭگىسىدە تۈركىستان، 1856 ـ يىلىدىن ھازىرغىچە» لالىزار نەشرىياتى، 2006 ـ يىل، 2 ـ نەشرى، ئەنقەرە ،

ئىيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن: «شەرقىي تۈركىستان داۋاسى»، مەرىپەت نەشرىياتى، 1981 ـ يىل، ئىستانبۇل

ئىيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن: «ئەسىر شەرقىي تۈركىستان ئۇچۇن: ئى، ي، ئالپتېكىننىڭ خاتىرىلىرى»، 1985 ـ يىل، ئىستانبۇل

B.O.A. İrâde Dâhiliye, 46753.

B.O.A. *İrâde, Hâriciye*, 15524.

B.O.A., İrâde Dâhiliye, 16500.

B.O.A., *İrâde Dâhiliye*, 49054.

ۋ. بارتولد: «تۈركىستان» سلوۋار ئېنسىكلوپېدىيىسى، 1902 ـ يىل، پېترسبۇرگ، 172، 204 ـ بەتلەر.

Barthold, W., *Turkestan Down to the Mongol Invasion,* Londra, 1928.

ي، ھ، بايۇر: «ھىندىستان تارىخى» 3 ـ جىلد، 1950 ـ يىل، ئەنقەرە

Bosshard, W., "Politics and Trade in Central Asia", *J.R.C.A.S.*, 16, 1929, ss. 432-457.

Boulger, D., *The Life Yakoob Beg,* Londra, 1878.

مۇھەممەد ئەمىن بۇغرا: «شەرقىي تۈركىستان»، گۇۋۇن نەشرىياتى، 1952 ـ يىل، ئىستانبۇل

Caroe, O., *Soviet Empire,* London, 1953.

ئە، جەزمى: «II ئابدۇلخەمىد ۋە ئىسلام بىرلىكى»، 1992 ـ يىل، ئىستانبۇل

F.O. 17/825.

F.O. 65-871; *Memorandum*, Simpla, 18 Eylül 1869.

Forsyth Mission to Yarkand, *Times*, 31 Ağustos 1871.

Great Soviet Encyclopaedia, Third Edition, C. 26, s. 458.

يۈسۈف ھالاچئوغلى: «مىڭبېشى ئىسمائىل ھەققى بەگنىڭ قەشقەرگە دائىر ئەسىرى»، ئىستانبۇل ئۇنىۋېرسىتېتى ئەدەبىيات فاكۇلتېتى، تارىخ ئېنىستىتۇتى ژورنىلى. 1987 ـ يىل 13 ـ سان، 521، 550 ـ بەتلەر.

باي مىرزا ھېيت: «سوۋېت ئىتتىپاقى ۋە ھۆر دۇنياغا كۆرە تۈركىستاننىڭ ستراتېگىيىلىك ئەھمىيىتى» تۈرك دۇنياسى تەتقىقاتى ژورنىلى، 78، 86 ـ بەتلەر

باي مىرزا ھېيت: «تۈركىستان تېرمىنى ھەققىدە» تۈرك دۇنياسى تەتقىقاتى ژورنىلى، 53 ـ بەت.

سوغۇق مۇناسىۋەتلەر ئۇرۇشى ۋە 11 - سېنتەبىردىن كېيىنكى شەرقىي تۈركىستان

كىرىش سۆز

شەرقىي تۈركىستان ئەھۋالىنى تەتقىق قىلغۇچى ياكى كۆزەتكۈچى بىرەيلەننىڭ مەخسۇس بىر تېمىدا ماقالە يېزىشى قىيىن ئىشتۇر. چۈنكى ئۇ، گەرچە نەچچە يۈز يىللار بولمىسىمۇ، نەچچە ئون يىللاردىن بېرى ئۇ يەردە مەدەنىيىتى، ھازارىتى، تارىخى، ئىنسان ھەقلىرى، ئادەمىيلىكى، ھەتتا بىئولوگىيىلىك مەۋجۇدلۇقى ئېغىر دەرىجىدە دەپسەندىچىلىككە ئۇچراپ، پۈتۈنلەي يوق قىلىۋېتىش مەقسەت قىلىنغان ھەر تۈرلۈك جىنايەتلەرنىڭ قۇربانى بولۇپ كېتىۋاتقان، بەدەل تۆلىسىمۇ، پەقەت يۈكسەك غايىسى، كۈچلۈك ئىرادىسى ۋە ئىمانىي قۇۋۋەتتى بىلەنلا دۇنيادىكى مەۋجۇدلۇقىنى ساقلاپ كېلىۋاتقان بىر خەلقنىڭ بارلىقىنى بايقايدۇ. شۇنداق، «ھەر يەردە ياش[1] تاراملاپ ئېقىۋاتقان تۈرسا، بىر تېمىدا ماقالە يېزىپ، يەنە بىر تېمىنى تاشلاپ قويۇش ھەقىقەتەنمۇ قىيىن. تەلتۆكۈس يوقىتىش مەقسەت قىلىنغان جىنايى قىلمىشلار پۈتۈن چەك - چېگرىنى ھالقىغان بولۇپ، ھەتتا بۇ جىنايى قىلمىشلارنىڭ تەپسىلىي ئەھۋالىنى توپلاپ يېزىش تولىمۇ مۇشكۈل. شۇڭا پەقەت كۆزگە ئاسان چېلىقىدىغان چوڭ - چوڭ ماۋزۇلار ھەققىدە ماقالە يېزىشقا بولىدۇ. مەسىلەن، مىللەتچىلىك جىنايەتلىرى ۋە ئۇنىڭ دائىرىسىدە يۈرگۈزۈلىۋاتقان خىزمەتكە ئېلىش، ئولتۇراقلىشىش، تەلىم - تەربىيە، سەھىيە، نىكاھ، كۆچمەن، تۇغۇت چەكلەش... قاتارلىق مەسىلىلەردىكى جىنايەتلەر؛ دىنغا قارىتىلغان، پۈتۈن ئىبادەتلەر، مەسجىدلەر، قۇرئان ئوقۇش، دىنىي كىتابلارنى ۋە قۇرئاننىڭ روھىنى ئۆگىنىش، ئىسلامىي ئەنئەنىلەر ۋە ئىسلامىي نامايەندىلەر، ئۆلىمالارنى ئۆلتۈرۈش، دىن ئادەملىرىنى ۋە ئىمام - خاتىبلارنى ئۆلتۈرۈش ياكى ئېغىر ئەمگەككە سېلىش، دىنسىزلىقنى ئۆگىتىش، شەرىئەت ئەھكاملىرىنى چەكلەش، دىنغا ھۇجۇم قىلىش، ئىسلامنى كەمسىتىش... قاتارلىق جىنايەتلەر؛ سەھىيە ئىشلىرىدا كونىراپ قالغان

ياكى بەدەنگە زىيانلىق بولغان ئۇكۇللارنى ئۈرۈش، ئۇيغۇرلارنىڭ ئارىسىدا زەھەرلىك چېكىملىكلەر، ھاراق ئىچىش ۋە زەھەرلىك ماددىلارنىڭ يامراپ كېتىشىگە قەستەن شارائىت تۇغدۇرۇش، ئاتوم سىناقلىرى تۈپەيلىدىن يامراپ كەتكەن يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر... قاتارلىق جىنايەتلەر؛ ھازارەتكە مۇناسىۋەتلىك تارىخنى بۇرمىلاش، شەرقىي تۈركىستاننىڭ ۋە ئاھالىسىنىڭ كىملىك سالاھىيىتىنى ئىنكار قىلىش، مەدەنىي ۋە تارىخىي يادىكارلىقلارنى ئۆچۈرۈپ تاشلاش... قاتارلىق جىنايەتلەر ھەققىدىكى ۋە ئۇنىڭدىن باشقا ساناپ تۈگەتكۈسىز ماۋزۇلار.

تۈركىستاننىڭ تراگېدىيىلىك تارىخى شۇنى كۆرسىتىپ بېرىدۇكى، ئۇ، دەرىجىدىن تاشقىرى چوڭ كۈچلەرنىڭ قۇربانى بولۇپ كەتكەن يۇرت سۈپىتىدە غەرب ۋە شەرقتىن ئىبارەت ئىككى قىسمىغا بۆلۈنۈپ كېتىدۇ. غەربى قىسمى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ نوپۇزى ئاستىغا چۈشۈپ قالغان بولۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقى پارچىلانغاندىن كېيىن مۇستەقىل بولۇپ كەتكەن بەش جۇمھۇرىيەت[2]نى تەشكىل قىلىدۇ. شەرقىي قىسمى بولسا، تاكى 1949 ـ يىلى خىتاي كوممۇنىستىك ھاكىمىيىتىنىڭ چاڭگىلىغا كىرىپ قالغانغا قەدەر روسىيە بىلەن خىتاي ئارىسىدىكى توقۇنۇش مەركىزىگە ئايلىنىپ قالىدۇ. ئۇ زېمىن بۇگۇنمۇ خىتاي كوممۇنىستىك ھاكىمىيىتىنىڭ ئىشغالى ئاستىدا ئېڭىرىماقتا. خىتاي باسقۇنچىلىرى كوممۇنىستىك ھاكىمىيەتتىن بۇرۇن ۋە كېيىنكى دەۋرلەردە ئەڭ تۆۋۈنى كەڭ كۆلەملىك قەتلىئامدىن تارتىپ، تىل بىلەن تەسۋىرلەپ تۈگەتكۈسىز ئەسكىلىكلەرنى قىلغان ۋە ھەر تۈرلۈك سىياسىي رەزىللىكلەرنى قوللانغان. خىتاي ئىمپېراتورلىرىنىڭ «ساراي خاتىلىرى»غا كۆرە، 1648 ـ يىلىدىن 1759 ـ يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتىكى مانجۇ ئىستېلاسىنىڭ قانلىق ھەربىكەتلىرىدە 1,2 مىليوندىن ئارتۇق مۇسۇلماننىڭ قەتلى قىلىنغانلىقى ۋە 22500 ئائىلىنىڭ خىتاينىڭ ئىچكىرى ئۆلكىلىرىگە سۈرگۈن قىلىنغانلىقى قەيت قىلىنغان[3].

تۈركىستاننىڭ بۇگۈنكى تراگېدىيىسىگە كەلسەك، ھازىرقى ئەمەلىي ئەھۋالنىڭ ناچارلىقىنى تىلغا ئالمىغان ۋە خىتايلارنىڭ تۈركىستاننى پۈتۈنلەي خىتايلاشتۇرۇپ، دۇنيا خەرىتىسىدىن ئۆچۈرۈپ تاشلاش ئۈچۈن يۈرگۈزگەن خەتەرلىك سىياسىتىنى ھېسابقا قاتمىغان تەقدىردىمۇ، مۇسۇلمان ئۇيغۇرلار بىلەن خىتايلار ئارىسىدىكى كۈچ تەڭپۇڭلۇقى ئۇيغۇرلارنىڭ ئازادلىق ۋە مۇستەقىللىققا بولغان ئۇمىدلىرىنىڭ زەئىپ ئىكەنلىكىنى ناھايىتى تېزلا چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. ئۇيغۇرلار

دۇنيادا پەلەستىنلىكلەردىن باشقا ھېچقانداق بىر مىللەتنىڭ بېشىغا كەلمىگەن زۇلۇملارنى چېكىۋاتماقتا. ئىنگىلىزلار 1916 ـ يىلى پەلەستىننى بېسىۋالغان بولۇپ، كېيىن يەھۇدىيلارغا ئۆتكۈزۈپ بەردى. يەھۇدىيلار 1948 ـ يىلى ئۇ زېمىنغا ئىسرائىل دۆلىتىنى قۇرۇۋالدى. مانا بۇ تارىخ دەل خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ شەرقي تۈركىستاننى بېسىۋالغان ۋاقىتقا توغرا كېلىدۇ. مۇشۇ سەۋەبتىن بەزى يازغۇچى ۋە تەتقىقاتچىلار شەرقي تۈركىستانغا «ئۇنتۇلۇپ كېتىلگەن پەلەستىن» دېگەن ئىبارىنى قوللىنىدۇ. ئۇ ئىسىم ئۇنىڭدىنمۇ ئېچىنىشلىق ئىسىمغا ئۆزگىرىدىغاندەك قىلىدۇ، مەسىلەن: «يوق بولۇپ كەتكەن ئەندۇلۇس»قا ئوخشاش. ئىسرائىل بولسا سۈنئى بىر دۆلەت بولۇپ، جۇغراپىيە ۋە تارىخ جەھەتتىن يەر يۈزىدىكى ئورنىنى ئالدى ۋە نوپۇس قۇرۇلمىسى ئۈستۈنلۈكى بىلەن ھەر تەرەپكە ھۆركىرىمەكتە. ئەمما خىتاي نوپۇسىنىڭ پۈتۈنلەي يۇتۇۋېلىش تەھتىدى ئاستىدا قالغان تۈركىستاننىڭ تەقدىرى تېخىمۇ خەتەرلىك.

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ 1992 ـ يىلى پارچىلىنىشى بىلەن 2001 ـ يىلدىكى 11 ـ سېنتەبىر ۋەقەسىدىن ئىبارەت بۇ ئىككى چوڭ ھادىسىدىن كېيىنكى ۋە ئۇنىڭدىن بۇرۇنقى جەريانلار توغرىسىدا نۇرغۇنلىغان سوئال تۇغۇلىدۇ. شۇنىڭدەك ئۇنىڭغا بېرىلىدىغان جاۋابمۇ ناھايىتى كۆپ. لېكىن ھەممىدىن مۇھىم بولغان بىر سوئال شۇكى، خىتاي ھاكىمىيىتى راستىنلا تۈركىستان مەسىلىسىدە چىقالماس پاتقاققا كىرىپ قالدىمۇ؟ بۇ سوئال كۆچ مىزانىنىڭ مەنتىقىسىگە زىت كېلىپ قېلىشى مۇمكىن. ئەمما تەتقىقات نەزەريىسى جەھەتتىن ئېلىپ ئېيتقاندا، كىشى شۇ نەتىجىگە ئېرىشىدۇكى، خىتاي ھاكىمىيىتى بارلىق كۆچ مەنبەلىرىگە ئېرىشكەن تۇرۇقلۇقىمۇ دۆلەتنىڭ پارچىلىنىشىدا چىقالماس پاتقاققا ئاللىبۇرۇن كىرىپ قالغان بولۇپ، بۇنى تۆۋەندىكى ئىككى مەسىلە دائىرىسىدە مۇزاكىرە قىلىشقا توغرا كېلىدۇ:

بىرىنچى مەسىلە، شەرقي تۈركىستاننى ئىدارە قىلىش ئىستراتېگىيىسى: دەۋالار ۋە ئېھتىياجلار

1. شەرقي تۈركىستاننىڭ تارىخي ھەقىقەتلەر بىلەن خىتاي دەۋالىرى ئارىسىدىكى سالاھىيىتى

2. ھازىرقى ئىقتىسادي ئەھۋالى ۋە ۋاز كەچمەسلىك مەنتىقىسى

ئىككىنچى مەسىلە، پارچىلاش ئىستراتېگىيىسى: ئەندىشە ۋە تەكلىپلەر

1. دىنغا قارشى دۆلەتلىك ۋە خەلقئارالىق نازارەت ئاستىدا كۈرەش قىلىش
2. نوپۇس قۇرۇلما تەڭپۇڭلۇقى
3. ئىجتىمائى ئايرىمىچىلىق
4. تېرورلۇققا قارشى تۇرۇش

بىرىنچى مەسىلە

شەرقىي تۈركىستاننى ئىدارە قىلىش ئىستراتېگىيىسى: دەۋالار ۋە ئېھتىياجلار

1 ـ شەرقىي تۈركىستاننىڭ تارىخىي ھەقىقەتلەر بىلەن خىتاي دەۋالىرىنىڭ ئارىسىدىكى سالاھىيىتى

خىتايلار 1878 ـ يىلى گېنىرال زو زۇڭتاڭنىڭ قوماندانلىقىدا تۈركىستاننىڭ شەرقىي قىسمىنى بېسىۋالدى ۋە ئەسكىرىي ھۆكۈمرانلىققا بويسۇندۇردى. ئۇ يۇرت شۇ ۋاقىتقىچە خىتاي زېمىنىنىڭ بىر پارچىسى ئەمەس ئىدى. لېكىن خىتايلار ئۇ زېمىننى خىتاي زېمىنىغا رەسمىي قېتىۋېلىش ھەققىدە ئىككىگە ئايرىلىپ جىددىي تالاش ـ تارتىش قىلغان بولۇپ، بۇ تالاش ـ تارتىش بىر قانچە يىل داۋام قىلدى. گەرچە كۆپچىلىكنىڭ پىكرى گېنىرال زو زۇڭتاڭنىڭ شەرقىي تۈركىستاننى خىتاي زېمىنىغا قېتىۋېلىش تەكلىپىنى رەت قىلىشقا مايىل بولسىمۇ، نەتىجىدە ئەسكىرىي ھۆكۈمرانلىق ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، 1884 ـ يىلى 18 ـ نويابىردا خىتاي زېمىنىغا رەسمىي تۈردە قېتىۋېلىندى. خىتاي ھۆكۈمىتى قىلغان ئەڭ قىزىق ئىش، ئۇ يۇرتنى «شىنجاڭ» دەپ ئاتاش بولدى. چۈنكى ئۇ ئىسىم ئىككى سۆزدىن تەركىب تاپقان بولۇپ، بىرىنچى سۆز «شىن» يەنى ”يېڭى“ دېگەن مەنىنى، ئىككىنچى سۆز «جاڭ» يەنى ”يۇرت، رايون، زېمىن“ دېگەن مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ. شۇ سەۋەبتىن شەرقىي تۈركىستاننى تەتقىق قىلغۇچى ئامېرىكىلىق داڭلىق ئالىملاردىن بىرى بولغان ئوۋۇن لاتىمور (Own Lattimore) لۇغەت مۇتەخەسىسلىرى ۋە خىتاي ئالىملىرىنىڭ يارىدىمىدە مەزكۇر ئىسمىنى تەرجىمە قىلىشتا ناھايىتى تىرىشچانلىق كۆرسەتكەن بولۇپ، ئاخىرى ئۇ يۇرتقا بېرىلگەن خىتايچە ئىسمىنىڭ «يېڭى يۇرت» ياكى «يېڭى مۇستەملىكە (New Territory)» مەنىسىدە ئىكەنلىكىنى خۇلاسىلىگەن ۋە «شەرقىي تۈركىستان ئاسىيانىڭ مەركىزى (Pivot Of Asia)» ناملىق مەشھۇر

كىتابىدا ئوتتۇرىغا قويغان.

مانا مۇشۇنىڭغا ئوخشاش قىممەتلىك ۋە تارىخىي مەلۇماتلار ناھايىتى كۆپ بولۇپ، شەرقىي تۈركىستان ھەرگىزمۇ خىتايىنىڭ بىر پارچىسى ئەمەسلىكىنى مۇنداق بىرقانچە جەھەتتىن شەكسىز ئىسپاتلاپ بېرەلەيدۇ:

1) ئۇ زېمىننىڭ خىتاي زېمىنىغا كېيىن قېتىۋېلىنىشى ۋە بۇنى شۇ ھۆكۈمەت ئەربابلىرىنىڭ قاتتىق تالاش ـ تارتىش قىلغاندىن كېيىن قارار قىلىشى ئىسپاتلاپ بېرىدۇ.

2) ئۇزېمىنغا يېڭى ئىسىم قويۇلۇشى شەرقىي تۈركىستاننىڭ يات زېمىن ئىكەنلىكىنى، خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ «ئىگىدارچىلىقى»غا «يېڭى»دىن ئۆتكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بېرىدۇ.

شۇنداق ئىكەن، شۇنچە كەڭ رايوننىڭ تارىخ بويى ئىسىمسىز بولۇشىنى تەسەۋۋۇر قىلىش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس. ناۋادا ئۇ زېمىن خىتاينىڭ بىر پارچىسى بولسا، 19 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا «شىنجاڭ» دەپ ئىسىم قويۇلۇشى ئەقىلگە ھەرگىز سىغمايدۇ. خۇلاسە قىلىپ ئېيتقاندا، خىتاي باسقۇنچىلىرى ئۇ زېمىنغا بىر ئىسىم قويۇشى كېرەك ئىدى. بىراق ئۇلار «شىنجاڭ» دېگەن ئىسىمدىن باشقا ئىسىم تاپالمىدى. ئۇ ئىسىمنىڭ پەقەت ياۋروپا پۇرىقى بېرىدىغان مۇستەملىكە دالالىتىدىن باشقا، نە تارىخ، نە جۇغراپىيە، نە مەدەنىيەتكە دالالەت قىلىدىغان ھېچقانداق ئالامەت يوق. 19 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا پەن ـ تېخنىكا دەۋرىنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشى ۋە كاپىتالىزمنىڭ كېڭىيىشى بىلەن بىرگە ياۋروپا ئىنسانشۇناسچىلىرى ئۆز دۆلەتلىرىنىڭ ئاسىيا ۋە ئافىرىقا قىتەلىرىنى مۇستەملىكە قىلىۋېلىشلىرىغا قولايلىق تۇغدۇرۇپ بېرىش ئۈچۈن، خۇددى خىتايلارنىڭ شەرقىي تۈركىستانغا قوللانغان تېرمىنىغا ئوخشاپ كېتىدىغان: «تارىخى يوق جەمئىيەتلەر» ياكى «ئارقىدا قالغان جەمئىيەتلەر» ۋەياكى «ئىپتىدائىي جەمئىيەتلەر» دېگەنگە ئوخشاش، نىشان قىلىنغان دۆلەتلەرنى سۈپەتلەپ بېرىدىغان بىرمۇنچە تېرمىنلارنى ھازىرلاپ بەرگەنىدى. ئۇلار بۇ تېرمىنلارنىڭ ھەممىسىنى يېڭى مۇستەملىكە قىلىنغان زېمىنلارغا قاراتقان بولۇپ، قىممەتلىك كان بايلىقلىرىغا ئىگە، قېزىلمىغان بايلىقىنىڭ زاپاس مىقدارى مول «مۇنبەت زېمىن» ھېسابلانغان يۇرتلارنى بېسىۋالغانلىقىنىڭ ئۈستىگە، ئۇنىڭ بايلىقلىرىنى تالان ـ تاراج قىلىشنى ھەققىمىز دەپ قارىغان. بۇ، خىتايلارمۇ شەرقىي تۈركىستانغا قاراتقان سىياسىتىدە ئىشلەتكەن تېرمىنىنىڭ دەل ئۆزىدۇر.

تېخىمۇ ئېنىق قىلىپ ئېيتقاندا، ئۇ ئىسىم خىتايلارغا ئاسماندىن چۈشمىگەن. ئەينى زاماندا خىتايلارمۇ فرانسىيە، ئەنگلىيە ۋە ياپۇنىيەگە ئوخشاش كۆچلۈك دۆلەتلەرنىڭ تاجاۋۇزىغا ئۇچرىغان بولۇپ، غەرب ئەللىرى بىلەن شەرق ئەللىرىنىڭ مۇستەملىكىچىلىرىگە باش ئەگكەن ۋە ئۆزلىرىنىڭ يۇرتلىرىدا ئومۇملاشقان مۇستەملىكە ھازارىتىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغانىدى.

ئەمما قەدىمىي تىللارغا مۇراجىئەت قىلىدىغان بولساق، خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستاندا ھېچقانداق ھەققىنىڭ يوقلۇقى ئىسپاتلىنىدۇ. تارىخشۇناسلار، جۇغراپىيە ئالىملىرى، تىلشۇناسلار ۋە باشقا چەتئەللىك ئالىملار تەرىپىدىن يېزىپ قالدۇرۇلغان ئىسلام كىلاسسىك ئەسەرلىرىدىمۇ ”شەرقىي تۈركىستان“ ئىسىم ۋە باشقا جەھەتلەردە كەڭ ئورۇن ئالغان بولۇپ، جوغراپىيىلىك ئورنى «ماۋەرائۇننەھىر» دەپ سۈپەتلەنگەن ياكى ”تۈركلەرنىڭ ئانا يۇرتى“ دەپ تىلغا ئېلىنغان.

شەرقىي تۈركىستاننىڭ زىكرى تارىخشۇناسلارنىڭ ۋە مۇسۇلمان ئەرەب سەييياھلىرىنىڭ بەزى مەشھۇر كىتابلىرىدا كەڭ ئورۇن ئالغان. مەسىلەن، ئۇ كىتابلار: ياقۇت ھەمەۋىنىڭ (مىلادى 1178 ـ 1228) «يەر ـ جايلار قامۇسى»؛ ئەھمەد بلازىرىنىڭ (مىلادى 891 ـ يىلى ۋاپات بولغان) «شەھەرلەر پەتھىلىرى»؛ شەمسۇددىن دەمەشقىنىڭ (مىلادى 1327 ـ يىلى ۋاپات بولغان) «قۇرۇقلۇق ۋە دېڭىزنىڭ ئاجايىباتلىرى ھەققىدە گۈللەنگەن دەۋر»؛ ئىبنى جەرىر تەبەرىنىڭ (مىلادى 838 ـ 923) «مىللەتلەر ۋە پادىشاھلار»؛ مەسئۇد ئەبۇ ھەسەننىڭ (مىلادى 896 ـ 957) «ئالتۇن ۋە گۆھەر كانلىرى»؛ ئەھمەد يەئقۇبنىڭ (مىلادى 897 ـ يىلى ۋاپات بولغان) «شەھەرلەر قامۇسى»؛ مۇھەممەد ئەبۇ قاسىم ئىبنى ھەۋقەلنىڭ (مىلادى 977 ـ يىلى ۋاپات بولغان) «مەسالىك ۋە مەمالىك»؛ ئەبۇ رەيھان بىيرونىنىڭ (مىلادى 973 ـ 1048) «ئۆتكەن ئەسىرلەردىكى مەدەنىي يادىكارلىقلار»؛ ئەھمەد قەلقەشەندىنىڭ (مىلادى 1355 ـ 1418) «سۇبھۇلئەئشا»؛ ئىبنى ئەسىر ئىززۇددىننىڭ (مىلادى 1160 ـ 1234) «مۇكەممەل تارىخ» قاتارلىقلاردۇر. شەرقىي تۈركىستان يەنە غەربلىكلەرنىڭ كىتابلىرىدىمۇ ئورۇن ئالغان. مەسىلەن، چىڭگىزخاننىڭ ئوغلى قۇبلايخانغا زامانداش بولغان ئىتالىيىلىك مەشھۇر سەييياھ ماركو پولو (Marco Polo) (مىلادى 1254 ـ 1324) مەزكۇر رايونغا قىلغان سایاھىتىدە شەرقىي تۈركىستاننى «بۇيۇك تۈركىيە» دېگەن ئىسىم بىلەن تىلغا ئالغان. ئۇنىڭ مەنىسى تۈركىستان (يەنى تۈركلەرنىڭ يۇرتى) دېگەنلىكتۇر. شۇنىڭدەك، سۋېن ھېدىن (Sven Heden)نىڭ 1898 ـ يىلى

لوندوندا بېسىلغان «ئاسىيا يولى (Throuth Asia)» نامىلىق كىتابنىڭ 20، 21، 24، 255، 456 ـ بەتلىرىدىمۇ مەزكۇر رايون «شەرقىي تۈركىستان (Eastern Turkistan)» دەپ يېزىلغان.

ھەممىگە مەلۇمكى، خىتايلار ئۆز ئىمپېراتورلىرىنىڭ تارىخلىرىنى يېزىشتا ناھايىتى مەشھۇر، سۇلالە ئىلمى خىتايدا بارلىققا كەلگەن بولۇپ، ئۇ ئىلمىنىڭ بىر ئالاھىدىلىكى شۇكى، ئىشنى ساپلىققا مەركەزلەشتۈرىدۇ، ئۆزىنىڭ خاراكتېرى ياكى مۇھىتىدىن بولمىغان نەرسىنى رەت قىلىدۇ. ئۇنى پەقەت ئۆزىدىن ئايرىشقا ئېھتىياج بولغاندىلا تىلغا ئالىدۇ[4]. خىتاي سۇلالە تارىخچىلىرى مۇشۇ نۇقتىنى ئاساس قىلىپ، شەرقىي تۈركىستان ۋە ئۇنىڭ شەھەرلىرىنى خىتاي تىلى تەبىرى بويىچە «شىيۇ» دەپ خاتىرىلىگەن ياكى خىتاينىڭ غەربىگە جايلاشقان «يات دۆلەت» دەپ يازغان. دېمەك، شەرقىي تۈركىستان ”شىنجاڭ“ دېگەن ئىسىم بىلەن ھېچ يېزىلىپ باقمىغان. ئەنە شۇ سۇلالە تارىخلىرىدىن «تاڭنامە (مىلادى 618 ـ 907)»؛ «خەننامە (مىلادىدىن بۇرۇن 260 ـ يىلىدىن، مىلادى 24 ـ يىلىغىچە)»؛ «كېيىنكى خەننامە (مىلادى 25 ـ 220)»؛ «چىڭ سۇلالىسى تارىخى»؛ «ۋېي سۇلالىسى (مىلادى 386 ـ 556) تارىخى»؛ «سوۋي سۇلالىسى (مىلادى 581 ـ 617) تارىخى»؛ «سۇڭ سۇلالىسى (مىلادى 960 ـ 1279) تارىخى»؛ «يۈەن سۇلالىسى (مىلادى 1205 ـ يىلىدىن 1367 ـ يىلىغىچە خىتايدىكى مۇڭغۇل ھۆكۈمرانلىقى جەريانىدا يۈز بەرگەن ۋەقەلەر) تارىخى»؛ «مىڭ سۇلالىسى (مىلادى 1368 ـ 1643) تارىخى» قاتارلىقلاردۇر.

بىراق، مۇشۇنداق تارىخىي، مەدەنىي ۋە ئىلمىي ئاساسقا ئىگە كەسكىن ئىسپاتلار خىتايلار تەرىپىدىن بېرىلگەن ئاتالمىش ئىسمىنى رەت قىلغانلىقنىڭ ئۈستىگە، كىشىنىڭ كاللىسىدا بىر سوئال تۇغدۇرىدۇ. ئۇ بولسا، ئېغىر دەرىجىدە بۇرمىلانغان خىتاي رىۋايەتلىرى ئۇ ئىسمىنى ئىنكار قىلىپ تۇرسىمۇ، يەنىلا توغرا بولمىغان ئىسىم ئۈستىدە چىڭ تۇرۇشنى ھاماقەتلىك دەپ قارىمىغان. ئەنە شۇنداق سەپسەتە رىۋايەتلەرنىڭ ئەڭ ئاخىرقىسى خىتاي ھۆكۈمىتى يېقىندا تارقاتقان ئاتالمىش «ئاق تاشلىق كىتاب»تا ئوتتۇرىغا قويۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭدا شەرقىي تۈركىستانغا ئالاقىدار ئىشلار ھەققىدە ئېيتقان بەزى سۆزلىرىگە قاراپ چىقايلى:

«بەزى قەدىمىي مۇستەملىكىچىلەر شىنجاڭنى خىتايدىن ئايرىپ چىقىپ، ئۆزلىرى ھۆكۈمرانلىق قىلىش نىشانىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن شىنجاڭغا شەرقىي تۈركىستان دېگەن ئىسمىنى قوللانغان... ئۇلار شىنجاڭنىڭ ئاتالمىش

شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ئانا يۇرتى ئىكەنلىكىنى تەشۋىق قىلىدىغان ئاساسسىز نەزىرىيەنى ئويدۇرۇپ چىقارغان». ئۇ كىتابتا يەنە مۇنداق دېيىلگەن: «20 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىدىن كېيىن، شىنجاڭدىكى بىر ئوچۇم جاھىل، مۇتەئەسسىب بۆلگۈنچىلەر بىلەن رادىكال دىنىي كۈچلەر قەدىمىي مۇستەملىكىچىلەر ئويدۇرۇپ چىقارغان ئاساسسىز دەللىلەرگە تايىنىپ، بىر يۇرۇش ئاتالمىش شەرقىي تۈركىستان نەزەرىيىلىرىنى ئوتتۇرىغا قويغان ۋە: ''شەرقىي تۈركىستان بۇرۇندىن تارتىپلا مۇستەقىل بىر دۆلەت ئىدى، ئۇنىڭ خەلقى تەخمىنەن ئون مىڭ يىللىق تارىخقا ئىگە'' دەپ داۋا قىلغان»[5].

مانا بۇ رىۋايەت شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھەقىقىي ماھىيىتىنى سۆزلەپ بېرىدۇ ۋە ئۇنىڭ تۈرك يۇرتى ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىدۇ. شۇڭا ئۇ يۇرت ھەرگىزمۇ تارىخشۇناسلار كىتابلىرىدا (ئۇ ئىسمىنى ئەنە شۇ قەدىمىي مۇستەملىكىچىلەرنىڭ ئوتتۇرىغا چىقارغانلىقىنى ئىشارەت قىلىش بىلەن بىرگە) ئىسپاتلاپ بەرگەن دەللىلەرنى، بولۇپمۇ پۈتۈن ئىسلام تارىخىنى بىراقلا ئىنكار قىلىپ، خىتاي يۇرتى بولۇۋالالمايدۇ. لېكىن مەزكۇر ئاق تاشلىق كىتاب خىتايچە ''شىنجاڭ'' دېگەن ئىسمىنىڭ ئوتتۇرىغا چىققان تارىخىنى بىلمەس بولۇۋېلىش بىلەن بىرگە، ئۇنىڭ لۇغەتتىكى دالالىتىگىمۇ كۆز يۇمغان. بۇنىڭدىن، خىتاينىڭ مەزكۇر كىتابى ناھايىتى چوڭقۇر ئەھمىيەتكە ئىگە ئاپىئاق تارىخى ھەقىقەتنى قارىلاشقا ئۇرۇنۇۋاتقانلىقى ئوچۇق ـ ئاشكارا چىقىپ تۇرىدۇ. ''خىتاي خەلق گېزىتى'' ئاق تاشلىق كىتابنى قىسقىچە قىلىپ ئېلان قىلغاندا، شەرقىي تۈركىستان تارىخىنىڭ ئون مىڭ يىللىق ئۆتمۈشى بارلىقىنى دەۋا قىلىدىغانلاردىن سۆز قىلغان، بىراق ئۇنىڭغا ھېچقانداق چۈشەنچە بەرمىگەن. شۇنداقلا ئۇنى: «قەدىمىي مۇستەملىكىچىلەر ئويدۇرۇپ چىقارغان باتىل دەللىلەر» دېگەن، لېكىن ئۇنىڭ مەزمۇنى ھەققىدە ھېچنەرسە دېمىگەن. ئۇلارنىڭ مۇسۇلمانلاردىن باشقا كىشىلەر ئەمەسلىكى ھەققىدىمۇ توختالمىغان. خىتاي تېخى يېقىندىلا مەزكۇر يۇرتقا قويغان ''شىنجاڭ'' دېگەن ئىسمىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىشكە ئاجىزلىق قىلغان تۇرسا، ئون مىڭ يىللىق ئۆتمۈشى بار بىر خەلقنىڭ ئۆز تارىخىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا ئويدۇرۇپ چىقالىشى قانداقمۇ مۇمكىن بولسۇن؟ ئاساسسىز دەللىلەرنى ئويدۇرۇپ چىققۇچى ئەسلىدە كىم ئىكەن؟ قايسى رىۋايەتلەر ھەقىقەتكە ئۇيغۇن ئىكەن؟ خىتاي رىۋايىتىمۇ ياكى تۈركىستان رىۋايىتىمۇ؟

تېخىمۇ قىزىقارلىقى شۇكى، خىتايلار ئوتتۇرىغا قويغان پاكىتلار تۈركىستانغا

مانجۇلار ھۆكۈمرانلىق قىلغان مەزگىللەردە يۈز بەرگەن ئونلارچە تارىخىي قوزغىلاڭلارنى، مىلليونلارچە تۈركىستانلىق قۇربانلارنى پەقەتلا تىلغا ئالمىغان. 20 ـ ئەسىردە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قوزغىلاڭ ۋە ئىسيانلىرى ئاتالمىش "بۆلگۈنچىلىك ھەرىكەت" دەپ قارىلىپ، كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە تۆۋەنلەپ كەتتى. ئەمما ۋەتەننى قوغداش يولىدا چار رۇسىيە بىلەن قىلغان پۈتۈن كۈرەشلىرى (ۋەھشىيلەرچە ئېلىپ بېرىلغان ئۇرۇشنىڭ سايىسىدە) تارىخنىڭ بىر پارچىسى سۈپىتىدە ئورۇن ئالالمىغان. خىتاينىڭ ئاق تاشلىق كىتابى تۈركىستاندا ياشاۋاتقان خەلقلەرنى تەشكىل قىلىدىغان مىللەتلەر ھەققىدە سۆز قىلغاندا، خىتاي ھاكىمىيىتى شۇنى ئېنىق بىلىشى كېرەككى، تۈركىستانغا ئېقىپ كەلگەن يەتتە يېرىم مىلىيون «خەن» خىتايلىرى مەجبۇرىي ياكى ئۆزلىرىگە تونۇلغان ئىمتىيازلارغا ئېرىشىش ئۈچۈن كەلگەن. 1949 ـ يىلى ماۋزېدۇڭنىڭ رىياسەتچىلىكىدە خىتاي كوممۇنىستىك ھاكىمىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، بولۇپمۇ 1952 ـ يىلى 19 ـ ئاۋغۇستتا ماقۇللانغان قارارغا ئاساسەن شەرقىي تۈركىستاندىكى ھاكىمىيەت شەكلەن ئاپتونوم رايونغا ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىن، خىتاينىڭ شۇ يىلقى ئاق تاشلىق كىتابى شەرقىي تۈركىستاننى «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى» دەپ ئېلان قىلغان. ئۇنىڭدىن ئىلگىرى كۆچمەن يۆتكەش (يەنى 19 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا شەرقىي تۈركىستاننى خىتايغا قېتىۋالغاندىن كېيىن يولغا قويۇلغان خىتاي كۆچمەنلىرىنى يۆتكەش) ئىشى يوق ئىدى. شۇ چاغدىكى خىتاي، مانجۇ، شىۋە ۋە مۇڭغۇللارنىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى ئومۇمىي نوپۇسى 600 مىڭدىن ئاشمايتتى. ئۇلارنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى[6] ئاران 6% نى تەشكىل قىلغان بولۇپ، ئۇيغۇر مۇسۇلمانلىرىنىڭ نوپۇسى 90%تىن ئارتۇق ئىدى.

2 ـ ھازىرقى ئىقتىسادىي ئەھۋالى ۋە ۋاز كەچمەسلىك مەنتىقىسى

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ دەل ئەكسىچە، خىتاي كوممۇنىست ھاكىمىيىتى ئومۇمىي نوپۇسنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى تەشكىل قىلىدىغان كەمبەغەللەر تەبىقىسىنىڭ ئېھتىياجلىرىنى قامداش ئۈچۈن دۇنيادا خەلقئارا ئىقتىساد مەنبەسى ۋە بازار كۈچى تىكلەشكە تۈتۈش قىلدى. ئەگەر بىز خىتاينىڭ بازار ئىقتىسادى ئىگىلىكىگە يۈرۈش قىلىپ قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىلىرىنى كۆز ئالدىمىزغا كەلتۈرىدىغان بولساق، خىتاينىڭ خېلى بۇرۇنلا ئىقتىسادىي گلوباللىشىشقا ھازىرلىنىپ بولغانلىقىنى ئېيتالايمىز. 1992 ـ يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ پارچىلىنىشى سوغۇق مۇناسىۋەتلەر

ئۇرۇشىنىڭ ئاخىرلاشقانلىقىدىن دېرەك بەرگەندى. بۇ پۇرسەتنى غەنىمەت بىلگەن خىتاي ئۆزىنىڭ دۇنيا بازىرىغا سوتسىيالىستىك كاپىتالىزم تۈزۈمى ئاستىدا كىرىدىغانلىقىنى ئالدىراپ ـ تېنەپ ئېلان قىلدى. خىتاي يەنە مۇشۇ تۈزۈم ئاستىدا 1997 ـ يىلى شياڭگاڭنى ئەنگلىيەدىن قايتۇرۇۋېلىشقا تەييارلىق قىلدى. بىراق ئەنگلىيە مۇستەملىكىسى شياڭگاڭ ئۆزىنىڭ ئىقتىسادىي تۈزۈمىنى كېيىنكى 50 يىلغىچىلىك ساقلاپ قالىدىغانلىقىنى شەرت قىلدى. خىتاي دۆلىتى بىر ياندىن فۇجىيەن ئۆلكىسىنىڭ مەلۇم بىر رايونىنى ياۋرۇپا ۋە ئامېرىكا دۆلەتلىرىگە ئائىت شىركەتلەرنىڭ كەڭ كۆلەمدە مەبلەغ سېلىشى ئۈچۈن بەلگىلەپ بەرسە، يەنە بىر ياندىن ئامېرىكا قوشما شىتاتىدا مەبلەغ سېلىش ھەرىكىتى باشلىدى. نەتىجىدە، خىتاي ئىقتىسادقا يۈزلەنگەن كوممۇنىستىك دۆلىتى بولۇش بىلەن بىرگە، بازار ئىگىلىكىدە خەلقئارا رىقابەتكە يۈزلەنگەن كاپىتالىستىك دۆلەت بولۇپ قالدى. بۇ شۇنى ئېپادىلەيدۇكى، خىتاي ھاكىمىيىتى كوممۇنىستىك تۈزۈمنى ئىدېئولوگىيە ياكى ئىقتىسادىي تۈزۈم سۈپىتىدە ئەمەس، بەلكى يۈز مىليونلىغان ئىنسانلارنى باشقۇرۇشقا ئىمكان يارىتىپ بېرىدىغان ھاكىممۇتلەقچىلىك ۋە قاتتىق قول سىياسەت يۈرگۈزىدىغان تۈزۈم سۈپىتىدە ئىشلىتىشكە كۈچىنىڭ بېرىچە تىرىشىدۇ. ئەمما خىتاينىڭ بازار ئىگىلىكىگە قاراتقان تۈزۈمى بولسا، ئۇنى ئالدى بىلەن دۇنيا ئىقتىسادىغا ئىگە بولۇش، ئاندىن سىياسىي نوپۇزىنى تىكلەشكە قاراپ ماڭىدىغان يولىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ[7].

20 ـ ئەسىرنىڭ 80 ـ يىللىرىدىن تارتىپ، بولۇپمۇ خىتاي رەئىسى ماۋزېدوڭنىڭ ئۆلۈمىدىن كېيىن، خىتاي ھاكىمىيىتى ئىشىكنى سىرتقا ئېچىشقا يۈزلىنىش بىلەن بىرگە، خىتاي سىياسىتىنىڭ كەلگۈسى يۈكسىلىش نىشانىنى شەرقىي تۈركىستانغا قارىتىشقا باشلىدى. چۈنكى ئۇ يەردىكى ئىقتىسادىي پۇرسەت ۋە شارائىتلارنى ئاللىبۇرۇن بايقاپ، يەرلىك خەلق نوپۇسىنىڭ شالاڭ ئىكەنلىكىنى رەسمىي بايانلار ئارقىلىق ئېلان قىلغاندى. شۇڭا شەرقىي تۈركىستاننى گۈللەندۈرۈشنى ۋە 21 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىغىچە تەرەققى قىلغان رايونغا ئۆزگەرتىشنى باھانە قىلىپ، شەرقىي تۈركىستانغا كەڭ كۆلەمدە خىتاي كۆچمەنلىرىنى يۆتكەش ھەققىدە قارار ماقۇللىدى. بۇ قارار خىتاي باش مېنىستىرى جاۋ زىياڭ ۋە خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيىسى سابىق باش سېكرېتارى خۇ ياۋباڭنىڭ 1983 ـ يىلى شەرقىي تۈركىستانغا قىلغان زىيارىتى ئەسناسىدا ئوتتۇرىغا قويۇلدى. بۇ ئىشنىڭ

ئەمەلگە ئېشىشى نۇرغۇن مەبلەغ، ئىلمىي تەجرىبە ۋە ئىختىساس ئىگىلىرى تەلەپ قىلاتتى. 1985 ـ يىلى ئۆكتەبىردە، خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى باش سېكرېتارى ۋاڭ ئىنماۋ ئامېرىكا قوشما شتاتىنى ئېكىسكۇرسىيە قىلدى. «ۋاشىنگتون پوچتا گېزىتى»نىڭ 1985 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى بەرگەن بايانىدا ۋاڭ ئىنماۋ مۇنداق دېگەن: «شەرقىي تۈركىستاننىڭ سانائەت ۋە يېزا ئىگىلىك كىرىمىنى مۇشۇ ئەسىرنىڭ ئاخىرىغىچە بەش ھەسسە ئاشۇرۇش ئۈچۈن خىتاينىڭ ئىچكىرى ئۆلكىلىرىدىكى ھۈنەر ـ سەنئەت ۋە پەن ـ تېخنىكا خادىملىرىغا كەڭ كۆلەمدە تايىنىشقا توغرا كېلىدۇ... شەرقىي تۈركىستان ئۈلارنى جەلب قىلىش ئۈچۈن نۇرغۇن ماددىي ئىمتىيازلارنى ھازىرلىدى. ئەمما ئۇنىۋېرسىتېت پۈتتۈرگەنلەر تۈركىستانغا يېتىپ كېلىشى بىلەنلا ئالى ئۇنۋانغا ئېرىشىش بىلەن بىرگە يۇقىرى مائاش ئالىدۇ ۋە ھەر ئۈچ يىلدا مائاشى ئۆستۈرۈپ بېرىلىدۇ...»[8]

شەرقىي تۈركىستان خىتاي زېمىنىغا ئايلىنىپ كەتكەنلىكى ۋە خىتاي مۇھاجىرلىرىغا نىسبەتەن مۇنبەت يەر ھېسابلانغانلىقى ئۈچۈنلا خىتاي ئەمەلدارلىرى توختىماي ئۇنى گۈللەندۈرۈشتىن سۆز ئاچىدۇ. ئۈلار يەنە خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ 21 ـ ئەسىرگە ئىقتىسادىي يۈكسەلگەن ھالدا كىرىشىگە شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئالاھىدە رول ئوينايدىغانلىقى ئۈچۈنلا شۇنداق قىلىدۇ. خىتاي ھاكىمىيىتى شەرقىي تۈركىستانغا سىستېملىق ھالدا كۆچمەن يۆتكەش سىياسىتىنى ۋە ھەقىقىي نوپۇس ستاتىستېكىسىنى يوشۇرۇشتا ناھايىتى يۇقىرى ماھارەتكە ئىگە بولۇپ، ئەلۋەتتە شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئەسلى نوپۇس مەۋجۇدىيىتىنى مەڭگۈگە ئۆچۈرۈپ تاشلاش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىدۇ. خىتاي ئىقتىسادىي جەھەتتە گلوباللىشىشقا يۈزلەنمەكچى، ئەمەلىيەتتە بۇ مەقسىتىگە يېتىپ بولدى. ئەمەلىي ئەھۋال مۇشۇنداق ئىكەن، خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستاننى گۈللەندۈرۈش، مۇقىملىقنى ساقلاش، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش، تۈركىستاندىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئىناق ـ ئىتتىپاق ياشىشى قاتارلىق تەشۋىقاتلىرىنى جار سېلىشىنىڭ ھېچبىر قىممىتى يوق. خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيىسى سابىق باش سېكرېتارى (خىتايدىكى ئەڭ يۇقىرى دەرىجىلىك سىياسىي ئەمەلدار) خۇ ياۋباڭ 1986 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى ئامېرىكىنىڭ «ھەپتىلىك خەۋەرلەر (Newsweek)» ژورنىلىغا بەرگەن بايانىدا مۇنداق دېگەن: «شەرقىي تۈركىستاننىڭ يەر كۆلىمى سەھرائى كەبىر

ۋە ئامازون ھاۋزىسىغا ئوخشاش ناھايىتى كەڭ تۈپراق بولۇپ، گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن نۇرغۇن ئىمكانىيەتلەرگە ئىگە. شەرقىي تۈركىستاندا ئالتە مىليون ئۇيغۇر، 5,3 مىليون خىتاي ياشايدۇ. ئۇنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى 14 مىليون بولۇپ، يەنە 200 مىليون خىتاينى ئاسانلا سىغدۇرۇپ كېتەلەيدۇ»[9]. ئەمەلىيەت شۇنداق ئىكەن، خىتاي ھاكىمىيىتى قايسى مىللەتلەر ئىتتىپاقىدىن، قايسى ۋەتەن بىرلىكى ۋە مۇقىملىقىدىن سۆز قىلىدۇ؟!

شەرقىي تۈركىستاننىڭ نۇرغۇن ئىمكانىيەتلەرگە ئىگە ئىكەنلىكىدە ھېچ شۈبھە يوق. لېكىن خىتايلار بايقىغان بۇ مۆلچەرنى ئەرەب تارىخچىسى ياقۇت ھەمەۋىي ئاللىبۇرۇن ئوتتۇرىغا قويۇپ بولغان بولۇپ، مەشھۇر كىتابى «يەر ـ جايلار قامۇسى»نىڭ 7 ـ جىلد، 270 ـ بېتىدە مۇنداق دەپ يازغان: «ماۋەرائۇننەھىر ئەڭ گۈزەل، ئەڭ مۇنبەت ۋە ئەڭ پايدىلىق زېمىندۇر. ئۇنىڭ ئاھالىسى كۈچتۈڭگۈر، شىجائەتلىك، باتۇر، قورقماس، يېنىدا ھەمىشە قورال ئېلىپ يۈرىدىغان خەلق بولۇشىغا قارىماي، ياخشىلىق قىلىشنى سۆيىدىغان، سېخىي، قوللىرىدا بارنى تەڭ يەيدىغان كىشىلەر ئىكەن. يېرىنىڭ مۇنبەتلىكىگە كەلسەك، ئۇنى تەسۋىرلەشكە تىل ئاجىزلىق قىلىدۇ. كىشى پۈتۈن ئىسلام ئالىمىدە ۋە باشقا يۇرتلاردا ئەنە شۇنداق تۈپراق بولسىكەن دەپ ئارزۇ قىلماي قالمايدۇ». ھەمەۋىي ئېيتقان بۇ سۆزلەر بۇنىڭدىن ئىلگىرى بەلازىنىڭ «شەھەرلەر پەتھىلىرى» ناملىق كىتابىدا: «ئۇ زېمىن ئاللاھنىڭ يەر يۈزىدىكى جەننەتلىرىدىن بىرىدۇر» دەپ يازغان سۆزلىرىدىن ئانچە پەرقلىنىپ كەتمەيدۇ.

بىر قانچىلىغان مەنبەلەردىن ئېلىنغان سانلىق مەلۇماتلارنىڭ تىلى بىلەنمۇ بۇ ئىككى سۈپەتنىڭ ناھايىتى توغرا ئىكەنلىكىنى بىلىۋېلىش ۋە شەرقىي تۈركىستاننىڭ سىغىمچانلىق كۈچىنىڭ نەقەدەر چوڭ ئىكەنلىكىنى بايقاش مۇمكىن. شەرقىي تۈركىستان يايلاقلىرىدا 60 مىليون تۈياق چارۋا ـ مال بېقىلىدۇ. ئۇنىڭ ئەڭ ئاساسلىق مەھسۇلاتى ئاشلىق دان بولۇپ، پۈتۈن خىتاي نوپۇسىنىڭ ئۈچتىن بىرىنىڭ ئوزۇقلۇق ئېھتىياجىنى قامداشقا يېتىدۇ. كان بايلىقلىرىمۇ ناھايىتى مول بولۇپ، تۈرى 140 خىلدىن ئاشىدۇ. ئۇلار: كۆمۈر (زاپاس مىقدارى 2,19 تىرىليون تونىنا بولۇپ، پۈتۈن خىتاينىڭ زاپاس مىقدارىنىڭ 40% ـ 50%تىگە تەڭ كېلىدۇ)، قوغۇشۇن، تۆمۈر، مىس، تۇز ۋە باشقىلار. ئۇنىڭ يەنە ئۇران قاتارلىق ئىستراتېگىيىلىك كان بايلىقلىرىنىڭ زاپاس مىقدارى 12 تىرىليون تونىنىدىن ئاشىدۇ. ئالتۇننىڭ زاپاس مىقدارى تەخمىنەن 19 مىليون تونىنا بولۇپ، 56 ناھىيەدە

ئالتۇن ئىشلەپ چىقىرىلىدۇ. يىللىق ئىشلەپ چىقىرىش مىقدارى 360 كلوگىرام. ئەڭ مۇھىم بايلىقىدىن يەنە بىرى نېفىت بولۇپ، زاپاس مىقدارى 6,5 ـ 8,2 مىليارد تونىنا مۆلچەرلەنمەكتە. نېفىتمۇ خىتاينىڭ ئومۇمىي زاپاس مىقدارىنىڭ ئۈچتىن بىرىنى تەشكىل قىلىدۇ. يىللىق ئىشلەپ چىقىرىش مىقدارى 27,4 مىليون تونىنا بولۇپ، بۇ مىقدارنىڭ 2010 ـ يىلىغا بارغاندا 60 مىليون تونىغا، 2020 ـ يىلىغا بارغاندا 100 مىليون تونىغا يەتكۈزۈلىشى مۆلچەرلەنمەكتە. 1988 ـ يىلىدىكى مەلۇماتقا كۆرە، شەرقىي تۈركىستاننىڭ 700 كۇادىراد كلومېتىرلىق يەر كۆلىمى ئىچىدە 800 مىليون تونىغا يېقىن يېنىك ۋە ئېغىر تىپتىكى نېفىتنىڭ، 30 مىليارد كۇب مېتىر تەبىئى گازنىڭ بارلىقى ئېنىقلانغان. شۇنىڭ ئۈچۈن، ھەرقايسى دۆلەتلەرنىڭ مۇتەخەسسىسلىرى شەرقىي تۈركىستاننى خىتاينىڭ ئىقتىسادىي جان تومۇرى، شۇنداقلا ئېغىر سانائەت جان تومۇرى ھېسابلايدۇ. ئۇنىڭدىنمۇ مۇھىمى شۇكى، شەرقىي تۈركىستان خىتاينىڭ يادرو قورال ئىشلەپ چىقىرىش بازىسى بولۇپ، ئاساسەن ئۇنىڭدىن ئىشلەپچىقىرىلغان ئۇرانغا تايىنىدۇ[10].

شەرقىي تۈركىستان ياقۇت ھەمەۋىنىڭ: «ئۇنى تەسۋىرلەشكە تىل ئاجىزلىق قىلىدۇ» دېگىنىدەك، ھەقىقەتەنمۇ ئېسىل يۇرت. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇ يۇرت پۈتۈن مۇستەملىكىچىلەرنىڭ كۆزىنى قىزارتىدۇ. خىتاينىڭ تېخىمۇ كۆپ نوپۇسىنى شەرقىي تۈركىستاننىڭ نوپۇس زىچلىقى بىر كۇادىراد كلومېتىردا بەش كىشىدىن ئاشمايدىغان رايونلىرىغا يەرلەشتۈرۈش ئىمكانى بار. چۈنكى خىتاينىڭ ھەر بىر كۇادىراد كلومېتىر يېرىگە 160 كىشى توغرا كېلىدۇ. كېيىن خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيىسى سىياسىي كېڭەش دائىمى ئەزاسى ۋاڭ لېچۈەن 2005 ـ يىلى ئۆتكۈزۈلگەن ”ئىلىم ـ پەن ۋە تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ يىللىق ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى“دا خىتاي ھاكىمىيىتى شەرقىي تۈركىستان ھەققىدە ئۈزۈندىن بېرى يوشۇرۇپ كېلىۋاتقان شۇم نىيىتىنى ئاشكارىلاپ مۇنداق دېگەن: «خىتاي دۆلىتىنىڭ 21 ـ ئەسىردىكى ئىقتىسادىي نىشانىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئۇل سېلىشتا چوقۇم شەرقىي تۈركىستاننىڭ نېفىت بايلىقلىرى ۋە ئۇنىڭ بىردىنبىر جوغراپىيىلىك ئورنىدىن پايدىلىنىش كېرەك»[11]. بۇ بايانات شەرقىي تۈركىستاننىڭ خىتايغا يەتكۈزىدىغان پايدا ـ مەنپەئەتلەر، ئىمتىيازلار ۋە ھەل قىلغۇچ پىلان ـ لايىھەلەر جەھەتتە خىتاينىڭ نەگە يەتكەنلىكىنى، قانداق سەۋەبلەر بولۇشىدىن، قانداق بەدەل تۆلىنىشىدىن ۋە نەتىجىنىڭ نېمە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ھەرگىز سەل قاراشقا بولمايدىغانلىقىنى ئىنتايىن يىغىنچاقلاپ چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

شۇنىسى ناھايىتى ئوچۇقكى، خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستانغا قاراتقان ھازىرقى سىياسىتى ئىستراتېگىيىلىك سىياسەت بولۇپ، ھېچقانداق ئىجتىمائىي داۋالغۇشنى (ئۇنىڭ تىپى ۋە كۆچى قايسى دەرىجىدە يۈكسەك بولۇشىدىن قەتئىينەزەر) كۆتۈرەلمەيدۇ. ئەگەر ئىجتىمائىي قالايمىقانچىلىق داۋام قىلسا، نىشاننى ئېغىر تىپتىكى يەر ئاستى سانائەت قۇرۇلۇشلىرىغا مەركەزلەشتۈرۈپ، شەرقىي تۈركىستاندا كۆمۈلۈپ ياتقان، تېخى ئېچىلمىغان بايلىقلارنى چىقىرىش، پايدىلىنىش ۋە ئۇنى قوغداشنىڭ ھېچقانداق پايدىسى يوق. لېكىن نەتىجە ئېتىبارى بىلەن، خىتاي شەرقىي تۈركىستانغا يېڭى ئىسىم قويۇشتا قىلغان تالاش ـ تارتىشتىنمۇ تەسرەك تالاش ـ تارتىشقا قالىدىغاندەك قىلىدۇ. ناۋادا خىتاينىڭ ئىقتىسادى ۋە شەرقىي تۈركىستان زوراۋان مۇستەملىكىچىلىك بىلەن باغلاشتۇرۇلسا، يەنە كېلىپ تەرەققىيات سۈرئىتى بىلەن سان ـ سىپىرلىق تېخنىكا بىر ـ بىرىگە سېلىشتۇرۇلىدىغان بۇ ئەسىردە، بۇ باغلاشتۇرۇش ئىستراتېگىيىلىك ۋە ئومۇمىيۈزلۈك بولىدىغان بولسا، ۋاز كەچمەسلىك مەنتىقىسى بويىچە ئېغىر دەرىجىدە بىر ۋەقەنىڭ چىقىشىغا تەۋەككۈل قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. خىتاي تەلەپ قىلغان ئاسايىشلىق ۋە مۇقىملىققا نېمە كاپالەتلىك قىلالايدۇ؟

ئىككىنچى مەسىلە

پارچىلاش ئىستراتېگىيىسى: ئەندىشە ۋە تەكلىپلەر

شۇنداق قىلىپ سوغۇق مۇناسىۋەتلەر ئۇرۇشى دەۋرى ئاخىرلاشتى. ئەمما ئىنسانىيەت ھاياتىدا يەر ئۈستى ۋە يەر ئاستى بايلىق مەنبەلىرىنى ئىگەللىۋېلىپ، دۇنياغا خوجا بولۇش مۇددىئاسى بىلەن قاتتىق رىقابەت ئۈستىگە قۇرۇلغان يېڭى بىر باسقۇچنى باشلاش ئۈچۈن خەلقئارا ئىقتىساد ۋە ئىلىم ـ پەن دۇلقۇنلىرى كۆتۈرۈلدى. خىتاي ھاكىمىيىتى شەرقىي تۈركىستان ئىشلەپ چىقىرىدىغان قىممەتلىك بايلىقلارغا قارىتا ئىستراتىگىيىلىك تاللاش يولىنى ھەل قىلىپ بولدى، نۆۋەتتە شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىچكى ۋەزىيىتىنى چوقۇم ھەل قىلىشى كېرەك. بۇ يەردە بىر سوئال تۇغۇلىدۇ، ئۇ بولسىمۇ، خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستان نوپۇس قۇرۇلمىسىنى ۋە ھازارتىنى يەرلىك سەۋىيەدە پارچىلاشقا قاراتقان ئىستراتىگىيىلىك پىلانى نېمە؟

1 ـ دۆلەتلىك ۋە خەلقئارالىق نازارەت ئاستىدا دىنغا قارشى كۆرەش قىلىش

خىتايلار تۈركىستانلىقلارنىڭ 1300 يىلدىن كۆپرەك ۋاقىتتىن بېرى مۇسۇلمان ئىكەنلىكىنى ياخشى بىلىدۇ[12]. ئۇلار يەنە ئىسلام بايرىقىنى خىتاي ئىچىگە خىتاينىڭ غەربىي چېگرىسىدىن كۆتۈرۈپ كىرگەنلەرنىڭ دەل تۈركىستانلىقلار ئىكەنلىكىنىمۇ ياخشى بىلىدۇ. تۈركىستانلىقلار ئىسلام دىنىغا شۇنداق چىڭ يېپىشقانكى، تۈركىستان ئىسلام دەۋرلىرىدە ئىلىم ـ پەن، بىناكارلىق، ئەدەپ ـ ئەخلاق، قەدىر ـ قىممەت ۋە كەڭ قورساقلىق جەھەتلەردە كۆپ راۋاجلاندى. ھەتتا مۇڭغۇللار ئىسلام دىنىغا تۈركىستاننى مۇستەملىكىسى ئاستىدا تۇتۇۋاتقان دەۋردە كىرگەنىدى. تېخىمۇ ئوچۇق قىلىپ ئېيتساق، مۇسۇلمانلار خىتاي تىلىدا «چەنتۇ» يەنى ''سەللىلىك ئادەم'' دەپ مەشھۇرلىشىپ كەتكەنىدى[13]. خىتايلار يەنە تۈركىستاننىڭ تارىخىي ۋە ھازىرەت نۇقتىسىدىن ئىسلام بۆشۈكى بولغانلىقىنى، ھەر ئەسىردە ئىسلامنى ئىسلاھ قىلىپ تۇرغانلىقىنى، نۇرغۇن ھەدىسشۇناس، فىقھىشۇناس، تىلشۇناس ئالىملارنى يېتىشتۈرۈپ چىققانلىقىنى، بۇ ئالىملارنىڭ ئىسلام دىنىنى تارقىتىش ۋە ئۇنى قوغداشتا ناھايىتى چوڭ تۆھپىلىرىنىڭ بارلىقىنى ياخشى بىلىدۇ[14]. ئۇلار يەنە شەرقىي تۈركىستاندا تارىخ بويىچە چەتئەل باسقۇنچىلىرىغا قارشى پۈتۈن ئىنقىلاپ ۋە قوزغىلاڭلارنى ھەرىكەتلەندۈرگۈچى بىردىنبىر كۈچنىڭ ئىسلام دىنى ئىكەنلىكىنى ياخشى بىلىدۇ. بۇ، شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىچى ۋە سىرتىدىكى مۇسۇلمانلارنىڭ ھەم تەپەككۇرىدىن ھەم ھازارىتىدىن نە قىيىن، نە ئاسان بىر شەكىلدە چىقىرىۋېتىش مۇمكىن بولىدىغان ئىش ئەمەس. تارىخ ئىسپاتلىغان بىر ھەقىقەت شۇكى، تۈركىستانلىقلار خۇددى ياقۇت ھەمەۋنىڭ: «تۈركىستان ئاھالىسى كۈچتۈڭگۈر، شىجائەتلىك، باتۇر، قورقماس، يېنىدا ھەمىشە قورال ئېلىپ يۈرىدىغان خەلق» دېگىنىدەك، ھەقىقەتەن شانۇ ـ شەۋكەتلىك بىر مىللەت ئىدى. بۇ سۈپەتلەرگە ئىگە خەلق قاتتىق جېدەلخور كېلىدۇ. ئۇلار پەقەت غەپلەتتە قالغان زامانلاردىلا مەغلۇب بولىدۇ، ھەرگىز تەسلىم بولمايدۇ[15]. خىتايلار ئۆتمۈشتە بۇ تەجرىبىلەرنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەنىدى، ھازىر ۋە كېلەچەكتىمۇ بېشىغا تەكرار كېلىپ قېلىشتىن قاتتىق ئەنسىرىمەكتە. خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ ئىسلام دىنىغا ۋە ئەقىدىسىگە، تۈركىستان خەلقىنىڭ نوپۇس قۇرۇلمىسىغا ۋە ئىرقىي كىملىكىگە ۋەھشىلەرچە ھۇجۇم قىلىشىنىڭ يوشۇرۇن سىرلىرى بۇنى ئاز ـ تولا ئىزاھلاپ بەرسە كېرەك.

I. دۆلەتلىك نازارەت

خىتاي ھاكىمىيىتى رەئىسى ماۋزېدۇڭ دەۋرىدە (1949 ـ 1976) ئىسلام دىنىنى چەكلەش ۋە ئۇنىڭغا قارشى ئۇرۇش ئېلان قىلىش بايرىقى ئاستىدا، بولۇپمۇ: «قۇرئان تەلىم ـ تەربىيىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇڭلار!» شۇئارى ئاستىدا نۇرغۇن قېتىملاپ قەتلىئام ئېلىپ باردى. بۇ قانلىق قەتلىئاملار قۇربانلارنىڭ نالە ـ پەريادلىرىنى ھېچكىمگە تۇيدۇرماستىن، ھېچكىمنىڭ ياردەم قىلىشىغا پۇرسەت بەرمەستىن، يەنە كېلىپ، ھېچقانداق سەۋەبى بولماستىن، پەقەت ئالدى بىلەن تۈركىستان خەلقىنىڭ ئەقىدىسىنى، ئاندىن بۇ بىچارە خەلقنى تارىخ بېتىدىن ئۆچۈرۈپ تاشلاپ، بۇ ئەزىز مىللەتتىن، ئۇنىڭ تارىخىدىن ۋە مەدەنىيىتىدىن بىراقلا قۇتۇلۇش مەقسىتىدە ئىنتايىن مەخپىي ئېلىپ بېرىلدى. ئەھۋال مۇشۇنداق تۈرۈقلۇق تۈركىستان خەلقى ھەرگىز تەسلىم بولمىدى. بىراق، سوغۇق مۇناسىۋەتلەر ئۇرۇشىدىن كېيىن خىتاي ھاكىمىيىتى شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە بولغان زۇلۇمنى رەسمىي، پىلانلىق ۋە ئوچۇق ـ ئاشكارا ھالدا ھەسسىلەپ ئېلىپ بارماقتا. ئۇلارنىڭ نالە ـ پەرياتلىرىنى پۈتۈن دۇنيا ئەھلىنىڭ ئاڭلىشىغىمۇ پىسەنت قىلمايۋاتىدۇ. بۇ قېتىم «بۆلگۈنچىلىككە چاقىرىدىغانلار ۋە بۆلگۈنچىلەر»گە قارشى تۇرۇشنى دەۋا قىلىۋاتىدۇ. كومۇنىستىك پارتىيىسى ھاكىمىيەت ئورنىغا چىققاندىن باشلاپ خىتاي ھۆكۈمىتى ئۇ تەبىرنى ئىشلىتىپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇ تەبىر مۇنۇلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ:

• خىتاي ئىشغالىيىتىگە قارشى پۈتۈن ۋەتەنپەرۋەر كۈچلەرنى، سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي ھەرىكەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ ياكى بەزى ھەق ـ ھوقۇقلىرىنى بېرىشنى ۋە مىللىي ئايرىمىچىلىقنى تۈگىتىشنى تەلەپ قىلىپ، خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ بۇ ھەقتىكى سىياسەتلىرىگە قارشى چىققۇچىلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

• موھتاجلارغا ياردەم بېرىدىغان ۋە خالىسانە خىزمەت قىلىدىغان مۇئەسسەسەلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

• تەشۋىقات ۋە مەدەنىيەت ئورگانلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

• شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىچى ۋە سىرتىدىكى ئۇقۇمۇشلۇق كىشىلەر ۋە زىيالىلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

• تەشكىلىي ۋە تەشكىلسىز خەلق نامايىش ھەرىكەتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ھازىر يەنە خىتاي ھۆكۈمىتى «بۆلگۈنچىلىك ۋە بۆلگۈنچىلەر» دېگەن تەبىرگە

«مۇتەئەسسىپلىك ۋە مۇتەئەسسىپلەر» دېگەن تەبىرنى قوشتى. بۇ تەبىرمۇ تۆۋەندىكىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ:

• پۈتۈن ئۆلىمالارنى، تالىبلارنى، ئۇستازلارنى، ئىماملارنى، خاتىبلارنى ۋە دەۋەتچىلەر؛

• دىنىي تەلىم ـ تەربىيە ۋە ئىبادەتكە ئالاقىدار ئىشلاردا خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ شەرتلىرىگە مۇۋاپىق ئىش قىلمىغان بارلىق تۈركىستانلىق ئائىلىلەر؛

• دىنىي تەلىم ـ تەربىيە ئورۇنلىرى؛

• مەسجىدلەرنى، مەسجىد سېلىش ياكى رېمونت قىلىش؛

• دىنىي تەشۋىقات، دەۋەت ۋە يولىيورۇقلارنىڭ مەزمۇنلىرى؛

• "دىن ۋە يەرلىك تىلغا ئالاقىدار ئىشلاردا تەلىم ـ تەربىيە قانۇنلىرىغا ۋە ھۆكۈمەتنىڭ كۆرسەتمىلىرىگە خىلاپلىق قىلدى" دەپ تۆھمەت قىلىنغان مەكتەپلەر؛

• شەرىئەت ئەھكاملىرىنى ۋە ئۇنىڭ بىلەن ھۆكۈم قىلغۇچىلار؛

• قۇرئاننى، دىنىي كىتابلارنى ۋە شەرقىي تۈركىستاننىڭ تارىخىغا ئالاقىدار تارىخىي كىتابلار؛

• ھېيت ـ ئايەملەرنى ۋە دىنىي مۇراسىملارنى تەبرىكلەش؛

• ھەج سەپەرلىرىگە تەييارلىق قىلىشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ ۋە پاسپورتلار دەرھال مۇسادىرە قىلىنىدۇ.

• ئىسلام دىنىنى نامايەن قىلىدىغان كىيىم ـ كېچەكلەر ۋە زىبۇزىننەتلەر؛

يۇقىرىدىكى بۇ ئىپادىلەر پەقەت تۈرگە ئايرىش مۇمكىن بولغان باش ماۋزۇلاردىنلا ئىبارەت. يۇقىرىدا ئىشارەت قىلىپ ئۆتكىنىمىزدەك، خىتاي ھاكىمىيىتى يۇرگۈزۈۋاتقان زۇلۇم ۋە زومىگەرلىكلەرنى ئىسپاتلاش، بولۇپمۇ بۇ كىچىككىنە ئىزدىنىش ماقالىسىدە ئىسپاتلاپ بولۇش بىزگە ھەقىقەتەن قىيىن توختايدۇ. لېكىن بىز خىتاينىڭ ئىجتىمائىي ۋە ئىقتىسادىي ساھەلەردە يۇرگۈزۈۋاتقان رەزىل سىياسەتلىرىنى، بولۇپمۇ خىتاي ھەرگىز ئىنكار قىلالمايدىغان ياكى ئىزىنى ئۆچۈرەلمەيدىغان رەسمىي قانۇنلىرىدىن ئېلىنغان ئۆرنەكلەرنى ئوتتۇرىغا قويالايمىز.

ئېزىش ۋە زىيانكەشلىك قىلىش ھەرىكەتلىرى كۈچەيگەنسېرى، مەيلى ئۇ ھەرىكەتلەر ئۆز مەيلىچە بوزەك قىلىش قانۇنى ئاستىدا بولسۇن ياكى ئۆرپ ـ ئادەتكە ئايلىنىپ كەتكەن بولسۇن، يەرلىك خەلق ئەلۋەتتە ئېتىقاد، ئىبادەت ۋە تىرىكچىلىك

ئىشلىرىنى ئۆزلىرى ئېتىقاد قىلىۋاتقان ۋە ئىشىنىۋاتقان نەرسىنىڭ تەلىۋى بويىچە ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن تەبىئى ھەق ـ ھوقۇقلىرىنىڭ چارلىرىنى ئىزدەيدۇ. بىراق بۇ مەخپىي چارلەرمۇ خىتاينىڭ «دۆلەت سىرلىرى» دەپ بەلگىلەنگەن، ھەرگىزمۇ ئاشكارىلانمايدىغان ئاجايىپ رەزىل ۋە رەسمىي قانۇنلىرىنىڭ تەلىۋى بويىچە جازا ۋە قىيىن ـ قىستاقلاردىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ[16]. خىتاي سابىق باش مېنىستىرى لې پىڭ 1994 ـ يىلى 31 ـ يانۋار كۈنى، «دۆلەت سىرلىرى» دەپ بەلگىلەنگەن ئەنە شۇ قارارلاردىن دىنىي پائالىيەتلەرنى چەكلەشكە ئالاقىدار ئىككىسىگە قول قويغان بولۇپ، قارار خۇلاسىسى مۇنۇلاردىن ئىبارەت:

«145 ـ نومۇرلۇق قارار: يېقىنقى يىللاردىن بۇيان خىتايدا كەڭ تارقالغان بارلىق مەخپىي ئىبادەت ۋە مەخپىي دىنىي پائالىيەت ئورۇنلىرى تاقىلىدۇ. پۈتۈن دىنىي پائالىيەتلەر قاتتىق نازارەت ئاستىغا ئېلىنىدۇ».

«144 ـ نومۇرلۇق قارار: چەتئەللىكلەرنىڭ دىنىي پائالىيەتلەرنى، مەدەنىيەت مەركەزلىرىنى ۋە دىنىي مەكتەپلەرنى كونترول قىلىش مەقسىتىدە ئىبادەتخانىلار، دىنىي مۇئەسسەسە ياكى جەمئىيەتلەر قۇرۇشىغا رۇخسەت قىلماسلىق كېرەك. شۇنىڭدەك، چەتئەللىكلەرنىڭ يەرلىك دىنىي زاتلار بىلەن مۇناسىۋەت ئورنىتىشىنى، ئۇلارنى دىنىي ۋەزىپىلەرگە تەيىنلىشىنى ۋە دىنىي پائالىيەتلىرىگە يولىيورۇق بېرىشنى مەنئى قىلىش لازىم[17]».

خىتاي دائىرىلىرى يەنە 1996 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى «7 ـ نومۇرلۇق ھۆججەت» دەپ تونۇلغان بىر مەخپىي قارار ماقۇللىغان بولۇپ، بۇ ھۆججەت دىنغا ھۇجۇم قىلىشنى نىشانلىغان ئون تۈرلۈك قاتتىق پرىنسىپنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئەسلىدە بۇ قارار «قاتتىق زەربە بېرىش» ھەرىكىتى دەپ نام ئالغان ھۆججەتنىڭ سايىسىدە 1996 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنىدىن ئېتىبارەن ئەمەلىيلەشتۈرۈلۈشكە باشلىغانىدى. تۈركىستان[18] ۋە چەتئەل مەلۇماتلىرىغا ئاساسلانغاندا، بۇ ھەرىكەتنىڭ ئەڭ مۇھىم نىشانى خىتاي ھۆكۈمىتىگە مەنسۇپ مۇسۇلمان ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرگە، ئايالىلارغا ۋە ياشلارغا قارىتىلغان بولۇپ، ئۇلارنى مەسجىدلەرگە كىرىشتىن چەكلىدى، ئىسلامىي تەلىم ـ تەربىيە ئېلىشتىن مەنئى قىلدى. بۇ ھەرىكەتكە كۆرسىتىلگەن قارشىلىقلاردىن بىرى ھىجرىيە 1417 ـ يىلى رامىزان ئېيىنىڭ 27 ـ كېچىسى (مىلادى 1997 ـ يىلى 5 ـ فېۋرال) يۈز بەرگەن ۋەقە بولۇپ، نازارەت قىلىش، بىخەتەرلىكنى ساقلاش ۋە جامائەت خەۋپسىزلىك ئىدارىلىرىنىڭ

خادىملىرى مەسجىدلەرنىڭ دەرۋازىلىرى ئالدىدا تۈرۈۋېلىپ، ياشلار ۋە ئاياللارنى تەراۋىھ ۋە تەھەججۇد نامىزى ئوقۇش ئۈچۈن مەسجىدكە كىرىشتىن توسقان. بۇ ھەقسىزلىككە چىدىمىغان مۇسۇلمانلار ئۇلار بىلەن توقۇنۇشۇپ قالغان، نەتىجىدە ئىش يوغىناپ قوزغىلاڭغا ئايلىنىپ كەتكەن. خىتاي ئەسكىرى ۋەقەگە دەرھال قول تىقىپ، 300دىن ئارتۇق مۇسۇلماننى ئېتىپ تاشلىغان ۋە 10 مىڭدىن ئارتۇق كىشىنى قولغا ئالغان.

كېيىن بۇ ھەرىكەت يەنە كوممۇنىست پارتىيىسىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى باش سېكرېتارى ۋاڭ لېچۈەننىڭ تەكىتلىشى بىلەن داۋام قىلغان. ئۇنىڭ 1997 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى «شىنجاڭ گېزىتى»دە بەرگەن بايانىدا مۇندان دېيىلگەن: «خىتاي دائىرىلىرى 17000 كىشىنى تۇتقۇن قىلىپ، ئىشلەپچىقىرىش ۋە قۇرۇلۇش ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش لاگېرىغا ئەۋەتتى». مەزكۇر گېزىت 1997 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى مۇنۇلارنى ئېلان قىلغاندى: «خىتاي دائىرىلىرى خوتەن ۋىلايىتىنىڭ قاراقاش ناھىيىسىدىلا 133 مەسجىدنى چېقىپ، 105 مەدرىسنى تاقىدى».

II خەلقئارالىق نازارەت

تۈركىستان تەتقىقاتچىسى، ئەينى ۋاقىتتا سىياسىي تەرەققىيات ۋە خەلقئارالىق تېنچلىق مەسىلىلىرىدە مۇستەقىل تەتقىقات ئېلىپ بارغۇچى دوكتور پائۇل جورج (Dr. Paul Geoge): «شىنجاڭ رايونىدا ئىسلام دىنىغا دەخلى ـ تەرۇز يەتكۈزۈلىۋاتىدۇ» نامىلىق ماۋزۇدا بىر ماقالە ئېلان قىلغان بولۇپ، كانادا تېنچلىق تەتقىقات ئىشخانىسى تەرىپىدىن 1998 ـ يىلى باھار مەۋسۇمىدە 73 ـ نومۇرلۇق رەقەم بىلەن نەشىر قىلىنغاندى. ئۇ بۇ ماقالىسىدە مۇنداق دېگەن: «بېيجىڭ دۆلەت بىرلىكىنى ۋە مۇقىملىقنى قوغداشنى باھانە قىلىپ، پۈتۈن خىتاي ئىچىدىكى دىنىي پائالىيەتلەرنى سىستېمىلىق ھالدا كونترول قىلىش ۋە باشقۇرۇش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىۋاتىدۇ. بىراق شىنجاڭدا ئىسلام دىنى كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە ۋەتەنپەرۋەرلىك ۋە ھازارەت سالاھىيىتى رولىنى ئوينىغانلىقى ئۈچۈن، بېيجىڭ ئۇنى ئۆزىنىڭ ھاكىمىيىتىگە بىۋاستە تەھدىت ھېسابلايدۇ. مەسجىد ۋە مەدرىسلەرنى ھۆكۈمەتكە قارشى ئىش تېرىيدىغان مەركەزلەر دەپ قارايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن دىنىي زاتلارنى داۋاملىق تۇتقۇن قىلىدۇ ۋە قاتتىق جازالايدۇ»[19].

خىتاي دائىرىلىرى بۇنىڭغا ئوخشاش دەلىل ـ پاكىتلارنى ئىنكار قىلسۇن ياكى ئېتىراپ قىلسۇن، بەربىر. چۈنكى خىتاينىڭ مۇسۇلمانلارغا ۋە دىنغا قارشى يۈرگۈزگەن رەزىل سىياسەتلىرى، شۇنداقلا شەرقىي تۈركىستاندىكى قانۇن ـ تۈزۈملەر ئاخىرى ئۆز يولىنى تاپقان بولۇپ، تۈركىستانلىق تەتقىقاتچىلار ئۇنى ئىنسان ھەقلىرىگە مۇناسىۋەتلىك خەلقئارا تەشكىلاتلارغا تەپسىلىي يەتكۈزۈشكە باشلىدى. نەتىجىدە، خەلقئارا ئىنسان ھەقلىرىنى كۆزىتىش تەشكىلاتى خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى ئۇيغۇر خەلقىگە قارشى يۈرگۈزگەن بىر قاتار مەخپىي ۋە ئاشكارا رەسمىي قانۇنلىرىنى ئىسپاتلاشتا خىتاي ئىنسان ھەقلىرىنى كۆزىتىش تەشكىلاتى بىلەن تۇنجى قېتىم ھەمكارلىشىپ غەلىبە قازاندى. خەلقئارا ئىنسان ھەقلىرىنى كۆزىتىش تەشكىلاتى 2005 ـ يىل 12 ـ ئاپرىلدا «ئېغىر زەربە بېرىش: شىنجاڭدىكى ئۇيغۇرلارغا قارىتىلغان دىنىي بېسىم» ناملىق، 114 بەتلىك رەسمىي دوكلاتنى ئوتتۇرىغا قويغان بولۇپ، ئۇنى ئىسپاتلاشتا تۆۋەندىكىلەرگە تايانغان:

(1) ئىلگىرى پاش قىلىنغان دۆلەت ۋە پارتىيە ھۆججەتلىرى.

(2) يەرلىك قانۇنلار.

(3) رەسمىي گېزىتلارنىڭ ستاتىستىكىلىرى.

(4) بىۋاسىتە ئۆتكۈزۈلگەن سۆھبەتلەر.

(5) بۇ دوكلات يەنە رەسمىي ھۆججەتلەردىن ئېلىنغان قوشۇمچە ئۇزۇندىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ دوكلات تۈركىستان خەلقىنىڭ ئەھۋالىغا ئالاقىدار تۇنجى قېتىملىق خەلقئارالىق ھۆججەت بولۇپ ھېسابلىنىدۇ، بولۇپمۇ، ئۇيغۇرلارنىڭ دىنىي ئەركىنلىكىنى بوغىدىغان قانۇن، تۈزۈم ۋە سىياسەتلەرنىڭ تەركىبىي قىسمىنى تۇنجى قېتىم تولۇق ۋە ئەتراپلىق ھالدا ئوتتۇرىغا قويىدۇ[20]. بۇ دوكلات ھەرگىزمۇ بۇرۇنقىدەك تەشۋىقات ۋاستىلىرىنىڭ بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلىرىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغانلىرىغا ئوخشىمايدۇ.

خەلقئارا ئىنسان ھەقلىرىنى كۆزىتىش تەشكىلاتى ئاسىيا قىتئەسى مەسئۇلى بىرەد ئادامس مەزكۇر دوكلات ھەققىدە چۈشەنچە بېرىپ مۇنداق دېگەن: «قولغا چۈشۈرۈلگەن بۇ ھۆججەتلەر ئىنتايىن مەخپىي دەپ قارالغاچقا، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت ئىچىدىلا تارقىتىلغان بولۇپ، ئۇيغۇرلارنى نىشانغا ئېلىش، ئۆزئارا توپلىنىشتىن، دۇچ

كەلگەن قىيىنچىلىقلىرى ھەققىدە پاراڭلىشىشتىن ياكى مەدەنىي كىملىكىنى مۇستەقىل ئۇسلۇبتا ئىپادىلەشتىن قورقۇتۇش مۇددىئاسىدا ئاساسىي قانۇن ئىجاد قىلىش ئۈچۈن خالىغان شەكىلدە خىزمەت قىلدۇرۇلىدۇ». مەزكۇر دوكلاتنىڭ كۆرسىتىشىچە، قولغا چۈشۈرۈلگەن ھۆججەتلەر ۋە خىتاي ئىچىدىكى تەشكىلات ئېلىپ بارغان سۆھبەت يىغىنلىرى ئۇيغۇرلارنىڭ دىنىي پائالىيەتلىرىنى قاتتىق كۆزىتىدىغان، نازارەت قىلىدىغان ۋە قانلىق باستۇرىدىغان كۆپ تەرەپلىمىلىك تۈزۈمنىڭ بارلىقىنى ئاشكارىلاپ بېرىدۇ. ئۇ ھۆججەتنىڭ بىرى، كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى باش سېكرىتارى ۋاڭ لېچۈەننىڭ مۇنۇ سۆزىنى نەقىل قىلىپ بېرىدۇ: «نۆۋەتتە شەرقىي تۈركىستاندىكى رەھبەرلىك دۇچ كېلىۋاتقان ئەڭ مۇھىم ۋەزىپە دىننى ئىدارە قىلىپ، ئىقتىسادنى راۋاجلاندۇرۇشنى، دۆلەتنىڭ بىر ۋە پۈتۈنلىكىنى قوغداشنى مەركەز قىلغان ئىشلارغا ماسلىشىشقا يۈزلەندۈرۈشتىن ئىبارەت». ئەھۋال شۇنداق ئىكەن، قىسقارتىپ نەشىر قىلىنغان مەزكۇر دوكلات ئۆز ئىچىگە ئالغان مۇھىم نۇقتىلارغا بىر قۇر قاراپ چىقايلى. ئۇ تۆۋەندىكى تەپسىلاتلارنى بايان قىلىدۇ:

• شەرقىي تۈركىستاندىكى دىنىي پائالىيەتلەرنى باشقۇرىدىغان يېڭى بەلگىلىمىلەر.

• 2000 ـ يىلى پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت كادىرلىرىغا ئىچكى جەھەتتە تارقىتىلغان بىر ھۆججەت. بۇ ھۆججەت خىتاي ھاكىمىيىتى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ دىنىي ئىشلىرىغا قاراتقان سىياسىتى ھەققىدە دەسلەپ ۋەھشىيلەرچە ئەمەلىيلەشتۈرۈلگەن، كېيىنچە رەسمىي قانۇنلاشتۇرۇلغان نۇرغۇن مەلۇماتلار بىلەن تەمىنلەيدۇ. مەلۇم دوكلاتقا كۆرە، رەسمىي ھۆججەتلەرنىڭ بىرىدە خىتاي دائىرىلىرىنىڭ دىنىي ئەركىنلىكنى باستۇرۇشىغا يول ئېچىپ بېرىدىغان ھەرقانداق بىر باھانە تېپىشى ئۈچۈن، دىننى ئىشقا سېلىپ بولسىمۇ، بىر گۇرۇپ ”مۇخالىپ كۈچ تەشكىللەش، بۇ ئارقىلىق تىنچ بولغان جەمئىيەت ئامانلىقىغا زىيانلىق پائالىيەتلەر ئېلىپ بېرىش“ ياكى ”بۆلگۈنچىلىك ۋە خۇراپاتلىق پىكرى تۇغدۇرۇش“ ھەققىدىكى مەلۇماتلار بايان قىلىنغان. مەزكۇر ھۆججەتتە يەنە مۇنداق دېيىلىدۇ: ”ئىسلام دىنى ۋە ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى ھەققىدىكى تەتقىقاتقا ئالاقىدار نەشىر قىلىنغان بارلىق ماۋزۇلار (خەۋەرلەر ۋە ماقالىلاردا نەشىر قىلىنغان ماۋزۇلارمۇ بۇنىڭ ئىچىدە) ماركىسىزمنىڭ دىنغا قاراتقان نەزەرىيىسىنى قوللايدىغان، ھەم ھۆكۈمەت ھەم پارتىيىنىڭ دىنىي سىياسىتى ۋە تۈزۈملىرى بىلەن ئۆلچىلىدىغان بولۇشى

لازىم". شەرقىي تۈركىستاندىكى ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش ئىداربىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى قول قويغان بىر ماقالە مۇنۇلارنى ئاشكارىلاپ بېرىدۇ: «2001 ـ يىلىدىن باشلاپ، ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانلىرىغا ئەۋەتىلگەن مەھبۇسلارنىڭ يېرىمى "قانۇنسىز تەشكىلاتلارغا قېتىلغان ۋە قانۇنسىز دىنىي پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللانغان" سەۋەبىدىن قولغا ئېلىنغانلاردۇر.

• كىچىك بالىلارنى ھەرقانداق دىنىي پائالىيەتكە قاتنىشىشتىن چەكلەيدىغان قانۇنلار. رەسمىي ھۆججەتلەرنىڭ بىرىگە كۆرە: «ئاتا ـ ئانىلار ۋە قانۇنلۇق ۋەلىلەر كىچىك بالىلارنىڭ دىنىي پائالىيەتلەرگە قاتنىشىشىغا رۇخسەت بېرەلمەيدۇ»[21].

• بۇ ھۆججەتلەر يەنە ئۇيغۇر مەھبۇسلارنىڭ ياكى دىنىي سىياسەتكە ۋە دۆلەت ئامانلىقىغا قارشى چىققانلىقى ئۈچۈن ئىداربى جەھەتتىن تۈتۈپ تۇرۇلۇۋاتقانلارنىڭ سانىنىڭ ناھايىتى چىق ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلغان. ئۇنىڭدا يەنە «قولغا ئېلىنغانلارنى تىلغا ئالغۇسىز ئېغىر ئەمگەككە سېلىش ئارقىلىق ئۆزگەرتىش تۈزۈمى» بايان قىلىنغان. مەزكۇر دوكلاتنى ھازىرلىغۇچىلار مۇنداق دەيدۇ: «دىنىي نازارەت خىزمىتى ۋە قاتتىق قوللۇق بىلەن مۇداخىلە قىلىش ھەربىرىتى دىنىي پائالىيەتلەرنى تەرتىپلىگۈچىلەر، دىنىي پائالىيەت بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار، مەكتەپلەر، مەدەنىيەت ئىداربلىرى، نەشرىيات ئورگانلىرى، ھەتتا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ يەككە شەخسلىرىنىڭ ئۆرپ ـ ئادەت ۋە قائىدە ـ يوسۇنلىرىغىچە ئۇزىراپ بارغان بولۇپ، مۇشۇنىڭغا ئاساسەن، مەركىزىي ئورگانلار پۈتۈن رەھبەرلەرنى سىياسىي جەھەتتىن سىستېمىلىق بىر شەكىلدە رەتكە سالىدۇ، "ئۆزىنى تەكشۈرۈش" يىغىنلىرى ئاچىدۇ، مەسجىدلەرنى نازارەت قىلىشنى بەلگىلەيدۇ، دىندار ئوقۇتقۇچى ۋە ئوقۇغۇچىلارنى مەكتەپلەردىن قوغلايدۇ، ئەدىپ ۋە شېئىرلاردا سىياسىي مەسىلە بار يوقلۇقىنى تەكشۈرۈپ تۇرىدۇ، بېيجىڭ سىياسىتىگە مەمنۇن بولمىغان بارلىق سۆز ـ ھەرىكەتلەرنى "بۆلگۈنچىلىك ھەرىكىتى" دەپ تونۇيدۇ. بۇ ھەرىكەت خىتاي قانۇنىغا كۆرە، دۆلەت ئامانلىقىغا قارشى جىنايەت بولۇپ، بەدىلى ئۆلۈم جازاسى ئارقىلىق تۆلىنىدۇ. خۇلاسە قىلىپ ئېيتساق، ھۆكۈمەت ياكى پارتىيىگە ئىلتىماس قىلماي تۇرۇپ دىنىي پائالىيەتلىرى بىلەن شۇغۇللانغۇچى مۇسۇلمانلار قولغا ئېلىنىدۇ، قىيىن ـ قىستاققا تارتىلىدۇ ۋە ئۆلۈم جازاسى بېرىلىدۇ. ئەڭ ئېغىر قىيىن ـ قىستاقلار ئاتالمىش بۆلگۈنچىلىك ھەرىكىتى بىلەن قارىلانغانلارغا قارىتىلىدۇ.

• «دۆلەت سىرلىرى» ئاساسىدا ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئىشلىرىنى ئىرقىي

ۋە دىنىي دەپ تۇرگە ئايرىغان قانۇنلار. خىتايدىكى ئىنسان ھەقلىرىنى كۆزىتىش تەشكىلاتىنىڭ ئىجرائىيە مۇدىرى شارۇن ھۇم چۈشەنچە بەرگەن ئابزاستا مۇنداق دېيىلگەن: «بېيجىڭ ھۆكۈمىتى ئۇيغۇرلارنى خىتاي دۆلىتىگە نىسبەتەن ئىرقىي ۋە مىللىي تەھدىت دەپ قارايدۇ». يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان «ھۆججەت يەنە قانداق بىر ئاز سانلىق مىللەتكە ياكى دىنىي مەسىلىگە ۋەياكى سىياسەتكە ئالاقىدار بولغان، ھەتتا مىللىي ئامانلىق بىلەن باغلىنىشلىقى بولمىغان تەقدىردىمۇ، ئاشكارىلاش رۇخسەت قىلىنمىغان ھەرقانداق مەلۇماتنىڭ ئاشكارىلىنىپ كېتىشىنى قاتتىق چەكلەيدىغان مەخسۇس ئىككى قانۇننىڭ قانداق ئىجرا قىلىنىدىغانلىقىنى بايان قىلىپ بېرىدۇ».

تۆۋەندە، خىتاينىڭ دىنىي ئەركىنلىككە قارشى يۈرگۈزگەن رەزىل سىياسەتلىرىنىڭ، كېيىنچە قانۇنلاشتۇرۇلغان ياكى قانۇن كۈچىگە تايىنىپ ئەمەلىيلەشتۈرۈلگەن ۋە 2001 ـ يىل 11 ـ سېنتەبىر ۋەقىسىدىن بۇرۇن ئىجرا قىلىنغان تېرمىن ياكى يولىيورۇقلىرىنىڭ ئەپت ـ بەشىرىنى ئېچىپ تاشلايدىغان بەزى ئۇزۇندىلەرنى ۋە يەرلىك خەلقنىڭ گۇۋاھلىقلىرىنى قىسقىچە قىلىپ ئوتتۇرىغا قويىمىز:

• كوممۇنىست پارتىيىسىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى باش سېكرېتارى ۋاڭ لېچۈەن: «دىنىي زاتلارنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش ۋە ئۇلارنىڭ دۆلەت سىياسىتىنى ئۆزلەشتۈرگەن ياكى ئۆزلەشتۈرمىگەنلىكىنى ئېنىقلاش كېرەك. ئۇلاردىن ئاساسەن: دۆلەتنى قىزغىن سۆيۈش، كوممۇنىستىك پارتىيە رەھبەرلىكى ۋە سوتسىيالىزم تۈزۈمىنى قوللاش، بۆلگۈنچىلىك ھەرىكەتلىرى ۋە قانۇنسىز دىنىي پائالىيەتلەرگە قارشى تۇرۇش، دۆلەتنىڭ بىر ۋە پۈتۈنلىكىنى قوغداش، دۆلەت قانۇن ۋە سىياسەتلىرىگە رئايە قىلىش... تەلەپ قىلىنىدۇ. دىنىي پائالىيەت ئورۇنلىرىنى ۋە دىنىي ماتېرىياللارنى تىزگىنلەش ئارقىلىق ھاكىمىيىتىمىزنى كۈچەيتىشىمىز لازىم».

• بىر ئۇيغۇر پۇقرا: «بۇ بىر ئۇيغۇر مەكتۇبى، بۇ يەردە ئىشلەۋاتقانلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئۇيغۇر. بىراق بالىلىرىڭغا نە ئۆيدە، نە خىزمەتتىكى چاغدا دىندىن سۆز ئېچىشقا رۇخسەت قىلىنمايدۇ. دىن ھەققىدە سۆز قىلىشنىڭ ئۆزىلا قانۇنسىز قىلمىش ھېسابلىنىدۇ. ھەتتا ئوغلۇم بىلەنمۇ ئىسلام دىنى ھەققىدە پاراڭلاشماسلىقىم كېرەك. بۇ قانداقمۇ مۇمكىن بولسۇن؟»

• بىر خىتاي مەسئۇل: «مەكتىۋىمىزدە ئوقۇۋاتقان بەزى ئوقۇغۇچىلار، ئوچۇق ئېيتساق، سىلەرنىڭ (ئۇيغۇرلارنىڭ) بالىلىرىڭلار مەكتەپنىڭ دەرسلىرىگە تولۇق كۆڭۈل بۆلمەيۋاتىدۇ. چۈنكى ئۇلار ناماز ئوقۇش، روزا تۇتۇش ۋە بەزى دىنىي پائالىيەتلەرگە قاتنىشىش بىلەن مەشغۇل. ئۇلارنىڭ بۇ قىلمىشى ئاپتونوم رايونلۇق مائارىپ كومىتېتىنىڭ 1996 ـ يىل 5 ـ نومۇرلۇق ھۆججىتىگە خىلاپ. چۈنكى بۇ ھۆججەتتە: ”ئوقۇغۇچىلار دىنىي پائالىيەتلەرگە (ناماز ئوقۇش، روزا تۇتۇش ۋە باشقا دىنىي پائالىيەتلەر) قاتناشماسلىقى، مەكتەپ قانۇنلىرىغا خىلاپلىق قىلماسلىقى كېرەك“ دېيىلگەن».

• بىر ئۇيغۇر پۇقرا: «يېزىمىزغا خەلق ئەسكەرلىرى كېلىپ، يېزىدىكى پۇتۇن ئۆيلەرنى ئاختۇرۇپ چىقىدۇ. ئۇلار كېچىلىرى كېلىپ، ئۆيمۇ ئۆي ئاختۇرىدۇ. ئەگەر دىنغا ئائىت بىرەر نەرسە تېپىۋالسا، سەندىن جاۋاب كۈتمەيلا: ”بۇ قانۇنسىز دىنىي ماتېرىياللار ئىكەن“ دەپ جاكارلايدۇ. مېنىڭ دادام ئاددىي بىر دېھقان، قۇرئاننىڭ قانۇنلۇق ياكى قانۇنسىز ئىكەنلىكىنى نەدىن بىلسۇن؟!»

• شەرقىي تۈركىستاندىكى ئالىي تېخنىكوملارنىڭ بىرىدىكى يەرلىك ئەنئەنىۋي مۇزىكا ئوقۇتقۇچىلىق خىزمىتىدىن مەھرۇم قالغان بىر ئۇيغۇر پروفېسسور: «دىندار مۇسۇلمانلار دەپ ئاتىلىدىغان كىشىلەردىن بولۇشۇم ھەرگىز مۇمكىن بولمىسىمۇ، بۇ ئىش بېشىمغا كەلدى. مەن پەقەت كۆپىنچە دىنىي ناخشا ـ مۇزىكىلاردىن سۆزلەيتتىم. ئۇ كەڭ تارقالغان ناخشا ـ مۇزىكىلار بولۇپ، ئۇ ھەقتە سۆز قىلىشنى چەكلەش بىمەنىلىك. ئۇ بىزنىڭ ئەنئەنىۋي ئادەتلىرىمىز ۋە مۇزىكا تارىخىمىزنىڭ مۇھىم پارچىسى بولۇپ، مەن ئۇنى ئۆگىنىشىم كېرەك. لېكىن كېيىنكى مەۋسۇمدە مەكتەپ رەھبەرلىرى مېنىڭ سىنىپىمغا يېتەرلىك ئوقۇغۇچى تىزىملاتمىغانلىقىنى ئېيتىشتى. بۇ راست ئەمەس. بىر يىلدىن بۇيان مۇزىكا دەرسى بەرمەيۋاتىمەن. ئۇلار يا مېنى مەكتەپتىن ھەيدىۋەتمىدى، يا نارازىلىق بىلدۈرەلمەيۋاتىمەن. چۈنكى مېنىڭ نېنىمنى كوممۇنىستىك پارتىيىسى بېرىۋاتىدۇ. ھازىر مېنىڭ پۇتۇن قىلىۋاتقان ئىشىم ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ قوروسى ئەتراپىدا ئايلىنىپ يۈرۈش ياكى ئورنۇمدا ئولتۇرۇۋىشتىن ئىبارەت. بۇ پۇتۇنلەي ھەقسىزلىك، بىراق مېنىڭ سۈكۈت قىلغىنىم ياخشى».

• بىر ئۇيغۇر پۇقرا: «مەن ۋە تۇغقانلىرىم تىجارەت ئىشلىرىدا خېلى يول تېپىپ قالدۇق. مەن بۇ ئىشىمىزدىن پەخىرلىنىمەن. بۇرۇن بىر مەكتەپتە ئىشلەيتتىم.

قىلىدىغان ئىشىم مەكتەپنى ئوزۇق-تۈلۈك بىلەن تەمىنلەش ئىدى. كېيىن مەكتەپ مەسئۇللىرى ماڭا: ”بۇ يەردە ساقال قويۇشقا، ھەتتا بۇرۇت قويۇشقىمۇ بولمايدۇ“ دېيىشتى. مەن ئۆز-ئۆزۈمدىن: ”ئۇلار نېمىدەپ مېنىڭ شەخسىي ئىشلىرىمغا چەك قويىدۇ؟“ دەپ سوردىم. بۇ بىزنىڭ ئۆرپ-ئادەتلىرىمىز، ھېچكىمنىڭ ئارىلىشىش ھەققى يوق. كېيىن سەپەر قىلىش پۇرسىتىگە ئېرىشىپ يۇرتنى تاشلاپ چىقىپ كەتتىم. ناۋادا باشقا خىزمەت تاپالمىساڭ، بولۇپمۇ مەخسۇس رايوندا (شەرقىي تۈركىستان رايونىنى دېمەكچى بولسا كېرەك)، ئاچلىقتىن يا زارلىنىسەن ياكى ئۆلىسەن».

ئاخىرىدا مەزكۇر دوكلات مۇنۇلارنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ: «تەجرىبە ئالماشتۇرۇش» يىغىنلىرى ئارقىلىق، دىنىي زاتلارنىڭ يىغىن قاتناشچىلىرىغا خىزمىتىدە دۇچ كېلىۋاتقان «قىينىچىلىقلار» ۋە «ھادىسىلەر» ھەققىدە سۆزلەشنى تەلەپ قىلىش كېرەك. مەسىلەن، بىر جامە ئىمامى ئۆزىنىڭ «قانۇنسىز» دىنىي دەرس بەرگەنلىكى ياكى مەسجىدتە «چەكلەنگەن» دىنىي كىتابلارنىڭ بىرىنى قانداق ئىشلەتكەنلىكى ھەققىدە سۆزلىشى كېرەك. ئۇلار رەھبەرلىك ئورگانلىرىنى «قۇترانتقۇلۇق ئامىللىرى»نىڭ بارلىقىدىن ئاگاھلاندۇرۇشتا مەغلۇب بولغانلىقى ياكى مۇناسىۋەتلىك ئورۇندىن رۇخسەت ئالماي تۇرۇپ، باشقا رايوندىن بىرەر دىنىي زاتنى چاقىرغانلىقى ھەققىدە سۆزلىسە بولىدۇ. دىنىي زاتلار يەنە شەخسىي خاتالىقلىرىنى ۋە ئۆزلىرىدە «توغرا بولمىغان» پىكىرلەرنىڭ قانداق ئۆزلىشىپ قالغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىسىمۇ بولىدۇ. ئۇلار يەنە باشقىلارنىڭ مۇشۇنىڭغا ئوخشاش خاتالىقلىرىنى كۆرسىتىپ بەرسىمۇ بولىدۇ»[22].

2) نوپۇس قۇرۇلما تەڭپۇڭلۇقى

شۇبھىسىزكى، كوممۇنىست ھۆكۈمىتىنىڭ دىنغا ئاچقان ئۇرۇشى تۈركىستاننىڭ كىملىكىنى ئۆزگەرتىش ۋە يوق قىلىش ئۈچۈن يېتەرلىك ئەمەس، ئۇنىڭ نەتىجە بەرمەيدىغانلىقى ئېنىق. چۈنكى ئۇيغۇر خەلقى ئىسلام ئەقىدىسى بىلەن مۇجەسسەملەشكەن كاتتا مەدەنىيەت ئىگىسى بىر مىللەت. شۇنىڭ ئۈچۈن، خىتاينىڭ مەدەنىيەت، ئەقىدە ۋە ئىنسانىيەتكە قارشى ئېلىپ بارغان سىياسىتى خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستاننى ئۆزىنىڭ ئايرىلماس بىر پارچىسى قىلىۋېلىش ئارزۇلىرىغا ئېغىر توسالغۇلۇق قىلماقتا. ئىنسانلارنى مەيدانلارغا توپلاپ مەجبۇرىي

ئىشلىتىش، خورلاش، ئېزىش، خەلق ئارىسىغا ئىشپىيۇن كىرگۈزۈپ، خەلقنى بىر- بىرىگە تېخىمۇ ئىشەنمەس قىلىۋېتىش، ئىنسانلارنىڭ ئەقىدە ۋە شەرىئەت تۇيغۇسىنى يوقىتىپ تاشلاش مەقسىتىدە ئەر ۋە ئاياللارنىڭ ئىززەت ـ نەپسى ۋە نام ـ شەرىپى بىلەن ئويناش قاتارلىق ئىنسان قېلىپىدىن چىققان ئىجرائاتلار، شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ قەلبىدە خۇددى پارتىلاشقا تەييار بىر ئاتوم بومبىسىدەك غەزەپ ۋە نەپرەتنىڭ كۈچىيىشىگە سەۋەبچى بولۇشتىن باشقا بىر نەتىجە ئوتتۇرىغا قويالمىدى. شەرقىي تۈركىستانلىقلار ئۆز نەپسىنى مۇداپىئە قىلىشتا پۈتۈنلەي ھەقلىق بولۇپ، خىتاي ھەرگىزمۇ بۇنى كۆرمىگەنگە سېلىۋالالمايدۇ، ھەتتا قارشىمۇ تۇرالمايدۇ. بۇنىڭغا ئاساسەن، خىتاينىڭ ئۇمىد بىلەن ئېلىپ بېرىۋاتقان سىياسىتى مەيلى بالدۇر ياكى كېيىن بولسۇن، ھەرگىز نەتىجە بەرمەيدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە، خىتاي ئۆزىنىڭ بۇ سىياسەتلىرىنى مەڭگۈ يوشۇرۇپ بولالمايدۇ. تېرىپ قويغانلىرىنىمۇ بەدەلسىز يۇلۇپ بولالمايدۇ. ئۇنداقتا، خىتاي نېمە ئۈچۈن بۇ سىياسەتلەرنى يۈرگۈزىدۇ؟

ھەقىقەت شۇكى، بۇ قىلمىشلارنىڭ ھېچقانداق ئىزاھاتى يوق. خىتاي بۇ ئىجرائاتلىرى ئارقىلىق شەرقىي تۈركىستاننى نەچچە پارچىگە بۆلۈپ، مۇسۇلمان جەمئىيەتتىن سۆز قىلغىلى بولمايدىغان،خىتايلارنىڭ ئۆزىنى قانائەتلەندۈرەلەيدىغان ۋە دۇنيا خەلقىمۇ شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھەقىقەتەن خىتاينىڭ بىر پارچىسى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىدىغان ياسالما جەمئىيەتنى ياساپ چىقىش ئۈچۈن ۋاقىت ئۇتۇش ئۈچۈن مۇشۇنداق سىياسەتلەرنى يۈرگۈزىۋاتىدۇ دەپ چۈشەندۈرمەي، باشقا چارە يوق. خىتاي بۇنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش ئۈچۈن تۆۋەندىكى ناملار ئاستىدا ئۈزلۈكسىز ئالغا ئىلگىرىلىمەكتە:

(1)"يۈرتۇزلىقنى كۈچەيتىش" سىياسىتى[23].

(2) شەرقىي تۈركىستانغا مىليون ـ مىليونلاپ خىتاي كۆچۈرۈپ چىقىش.

(3) ياش ئۆسمۈرلەرنى خىتاينىڭ ئىچكى ئۆلكىلىرىگە كۆچۈرۈپ كېتىش.

(4) نەسىلنى ئارىلاشتۇرۇۋېتىش.

(5) ھەر خىل ۋاستىلار بىلەن ئىشلەپچىقىرىش مەھسۇلاتلىرىنى مۇھاسىرىگە ئېلىش.

خىتاي پۈتۈن كۈچى بىلەن يېيىۋاتقان ۋە ھەمىشە قوغداپ كېلىۋاتقان يەنە بىر

تەشۋىقاتى خىتايىنىڭ جۇغراپىيە ۋە نوپۇس جەھەتتە بىرلىكى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، خىتاي رەسمىي بايانلىرىدا ئۆزىنى ”56 مىللەتتىن تەركىپ تاپقان بىر دۆلەت“ دەپ تونۇتىدۇ. 2000 ـ يىلى ئېلىپ بېرىلغان 5 ـ قېتىملىق نوپۇس ستاتىستىكىسىغا ئاساساسەن، بۇ مىللەتلەردىن 18نىڭ سانى بىر مىليوندىن ئاشىدۇ. رەسمىي بايانلارغا ئاساسلىنىشىمىزچە، خەن مىللىتى خىتاي نوپۇسىنىڭ 92%نى تەشكىل قىلغانلىقى ئۈچۈن، قالغان مىللەتلەرگە ”ئاز سانلىق مىللەتلەر“ دېگەن تەبىرنى قوللانغان. خىتاي بۇنىڭغا ئاساسەن خەن مىللىتى خىتاي دۆلىتىنىڭ ئاساسىنى تەشكىل قىلىدىغان ”ئاكا مىللەت“، قالغان مىللەتلەرنى ”ئاز سانلىقلار“دەپ مۇئامىلە قىلىدۇ. بۇ ئاتالغۇ ھۆكۈمەتنى ئىدارە قىلىش، ھاكىمىيەت تۈتۈش ۋە خىزمەتكە ئېلىشتا خەن مىللىتىنى ئالدىنقى ئورۇنغا قويۇشنى ئىپادىلەپ بېرىدۇ. چۈنكى خەن مىللىتى باشقا مىللەتلەرگە قارىغاندا، خىتاي دۆلىتىنىڭ كېلەچىكى ۋە بىرلىكىگە بەكرەك سادىق.

بۇ پىكىر كومۇنىزم دەۋر سۈرگەن زامانلاردا مەۋجۇت ئەمەس ئىدى. مارکسىزم ھازىر خىتايدا ئىجرا قىلىنىۋاتقان مىللىي ئايرىمىچىلىقنىڭ ئەكسىچە، سىنىپىي ئايرىمىچىلىق مەۋجۇدلىقىنى ئىقرار قىلاتتى. مارکسىزم ئىدىيەسىدە ئىنسانلاردىكى تەڭسىزلىكنىڭ سەرمايىگە ئىگە بولۇشتىن كېلىپ چىققانلىقىنى يەكۈنلەشتىن باشقا يۇرتۋازلىق، مىللەتچىلىك ۋە ياكى قايسى بىر ئىجتىمائى ئۇنسۇر ئەھمىيەتكە ئىگە ئەمەس. خىتاي رەسمىي ھۆججەت، تەشۋىقات ۋە سىياسىي خىتابلىرىدا: ”خىتاي دۆلىتىنىڭ بىرلىكى“نىڭ مۇھىملىقىنى تەكىتلەيدىغان بولۇپ قالدى. چۈنكى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ پارچىلىنىپ، كومۇنىزم ئىدىئولوگىسىنىڭ يوقۇلۇشى، بۇنىڭ خىتايدىمۇ ئەمىلىي تەسىراتلارنى كەلتۈرۈپ چىقىرىشى بىلەن، خىتاي كومۇنىزمنىڭ مىللىي بىرلىكىنىڭ ساقلىنىشىغا ئامانلىق قورغىنى بولالمايدىغانلىقىنى چۈشىنىپ يەتتى.

خىتاي ئەسىرلەر بويى مىللەتلەر ۋە سۇلالىلەر ئارىسىدا ئىچكى ئۇرۇش ئېلىپ باردى. شۇڭا ئۇ مىللىي بۇلۇنۇش ۋە سۇلالىلەر ئارىسىدىكى ئۇرۇشنىڭ يېڭىدىن ئەۋج ئېلىشىنى ھەرگىزمۇ خالىمايدۇ. شۇ سەۋەبتىن خىتاي ئىشغالىيىتىگە قارشى چىققان ئۇيغۇر مىللىتىگە ”بۇلگۇنچىلەر“تامغىسىنى ئۇرۇشغاتەئەججۇپلەنمەسلىك كېرەك. بۇنىڭغا ئاساسەن، خىتاينىڭ مەسئۇللىرىنىڭ خىتاب ۋە بايانلىرىدا ”بۇلگۇنچىلىك“، ”رادىكال ئىسلام“، ”تېرورلۇق“، ”بۇزغۇنچىلىق“، ”خۇراپىيلىق“

ئاتالغۇلىرىنىڭ ئورنىغا: ”خىتاي دۆلىتىنىڭ بىرلىكى، بىر دۆلەت، بىر مىللەت، كۈچلۈك دۆلەت، دۆلەت پۈتۈنلۈكى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى، دۆلەتنىڭ بىرلىكىنى قوغداش، ئىناق ياشاش، تېنچلىق، بىناكارلىق، تەرەققىيات، زامانىۋىلىق“ دېگەن ئاتالغۇلارنى قوللىنىدىغان بولدى.

ھەقىقەت شۇكى، خىتاي ھاكىمىيىتى شەرقىي تۈركىستاننى خۇددى روسىيە چېچەنىستاننى ئۆزىنىڭ ئىچكى مەسىلىسى دەپ تۈرۈۋالغاندەك پوزىتسىيە قوللانماقتا. مەسىلەن، خىتاي تاشقى ئىشلار مېنىستىرلىقىنىڭ بايانىاتچىسى چېنگاڭ بىر بايانىدا شۇنداق دېگەن. ئەمما خىتاي ھۆكۈمىتى، 2009 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى خىزمەت ۋە ئىجتىمائىي مۇئامىلىدە ئايرىمىچىلىققا ئۇچراۋاتقانلىقى ۋە ئۆزلىرىنىڭ ئىككىنچى ياكى ئۈچىنچى سىنىپ مۇئامىلىسىگە دۇچ كېلىۋاتقانلىقىغا نارازىلىق بىلدۈرۈپ، نامايىش قىلغان خەلقنى ۋەھشىيلىك بىلەن قىرىپ تاشلىدى[24].

خىتاي دۆلەت رەئىسى خۇ جىنتاۋ پارتىيىنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك كادىرلىرى بىلەن يىغىن ئېچىپ بولغاندىن كېيىن، خىتاي دۆلەت تېلېۋىزىيەسىدە: «نامايىشقا قاتناشقانلارنىڭ قانۇن بويىچە قاتتىق جازالىنىدىغانلىقى»نى بايان قىلدى. چۈنكى خىتاي رەئىسى نامايىشنىڭ ئۇرۇمچىدىن قەشقەر قاتارلىق باشقا شەھەرلەرگىمۇ يېيىلىپ كېتىشىدىن ئەنسىرىگەن ئىدى. شۇڭا كوممۇنىست پارتىيىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى باش سېكرېتارى: «مول تەبىئى بايلىققا ئىگە بولغان شىنجاڭنىڭ تېنچلىقى تولىمۇ مۇھىم[25]، بۇ ھايات ـ ماماتلىق مەسىلىسى» دەپ جار سالدى[26].

ئىنساپ بىلەن ئېيتىدىغان بولساق، شەرقىي تۈركىستان خىتاينىڭ كېسىلىنى داۋالاشقا مەسئۇل ئەمەس. خىتايدىن ئايرىلىپ، مۇستەقىل بولۇشنى تەلەپ قىلىش ئۇيغۇرلارنىڭ تەبىئىي ھەققى. خىتايلار: ”ئۇيغۇرلار خىتاي دۆلىتىنىڭ بىرلىكىنى قوغداش ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ئەقىدىسى، ۋەتىنى، جېنى، مەدەنىيىتى ۋە بارلىقىنى پىدا قىلىشى ياكى پەقەت خىتايلار تەڭلىگەننىلا قوبۇل قىلىشى كېرەك“ دەپ قارايدۇ. بۇ تولىمۇ ھاماقەتلىكتۇر. خىتايلار بۇ ھەقىقەتنى بىلگەنلىكى ۋە ئۇيغۇرلارنىڭ بۇ ئىدىيەنى ئۆتمۈشتە قوبۇل قىلمىغانلىقىنى، ھازىرمۇ قوبۇل قىلمايۋاتقانلىقىنى ۋە كەلگۈسىدىمۇ قەتئىي قوبۇل قىلمايدىغانلىقىنى كۆرۈپ يەتكەنلىكى ئۈچۈن، دۆلىتىنىڭ شەرقىي ئۆلكىلىرىدىن شەرقىي تۈركىستانغا تۈركۈم ـ تۈركۈملەپ كۆچمەن ئېلىپ چىقىپ، شەرقىي تۈركىستاننىڭ نوپۇس ئۈستۈنلۈكىنى قولغا

كىرگۈزۈۋېلىش ۋە شەرقىي تۈركىستانلىقلارنى ئاز سانلىق ئورۇنغا چۈشۈرۈپ قويۇپ، ئاستا ـ ئاستا پارچىلاپ يوقىتىش ئۈچۈن جىددىي ھەرىكەت ئېلىپ بېرىۋاتماقتا.

مالايسىيلىكلەر 2050 ـ يىلىغا قەدەر دۇنيادىكى چوڭ دۆلەتلەر قاتارىدىن ئورۇن ئېلىش ئۈچۈن، ياپۇنىيەنىڭ تەرەققىياتىنى ئۇلگە قىلىش مەقسىتىدە: «شەرققە قارا!» دېگەن سۆزنى ئۆزلىرىنىڭ شۇئارى قىلىۋالغاندى. خىتاي ھاكىمىيىتى شەرقىي تۈركىستاننى پارچىلاش ئۈچۈن: ”ياشلار، غەربكە (شەرقىي تۈركىستانغا) ئاتلىنىڭلار. غەربنى چوڭ ئېچىشقا ئاتلىنىڭلار!“ دېگەن پەسكەش شۇئارنى جار سېلىپ، شەرقىي تۈركىستانغا كۆچكەنلەرنى مۇكاپاتلاش، كۆچمىگەنلەرنى قاتتىق جازالاش ئارقىلىق مىليونلىغان خىتاينى شەرقىي تۈركىستانغا كۆچۈرۈپ چىقىپ، تۈركىستاننىڭ نوپۇس قۇرۇلمىسىنى ئېغىر دەرىجىدە بۇزۇپ تاشلىدى.

شەرقىي تۈركىستاننىڭ نوپۇسى ھەققىدە ئېلىپ بېرىلغان ئىنچىكە تەتقىقاتلار شەرقىي تۈركىستاندىكى نوپۇس تەڭسىزلىكىنىڭ بەكمۇ خەتەرلىك دەرىجىگە بېرىپ يەتكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھەقىقىي نوپۇسى ھەققىدە خىتاي مەنبەلىرىگە تايانماسلىققا ئالاھىدە دىققەت قىلىش لازىم. چۈنكى شەرقىي تۈركىستاندىكى خىتاي ھاكىمىيىتى ياكى مەركىزىي ھۆكۈمەت پەقەت ئۆزى بىلدۈرۈشنى خالىغان سانلىق مەلۇماتلارنىلا ئېلان قىلىدۇ. مىللەتلەرنىڭ نوپۇس مەسىلىسى قانۇنىي، شۇنداقلا، خىتاينىڭ ئامانلىقىنى ساقلاشقا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلىرىدىن بىرى. شۇڭا مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ ئىجازىتى بولماي تۇرۇپ، بۇ مەسىلە ھەققىدە توختىلىش قەتئىي چەكلىنىدۇ. خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ: ”ئۇيغۇرلارنىڭ نوپۇسى 8,5 مىليون بولۇپ، 90%ى مۇسۇلمان، ئۇلار شەرقىي تۈركىستان ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 60%نى تەشكىل قىلىدۇ؛ شەرقىي تۈركىستادىكى خىتايلارنىڭ سانى 7,5 مىليون بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 40%نى تەشكىل قىلىدۇ“ دېگىنى ئەمەلىيەتتىن بەكلا يىراق. ئەگەر بۇ مەلۇمات ئىشەنچلىك بولسا، مۇھاجىرەتتىكى شەرقىي تۈركىستانلىقلار ئېيتقان: ”ئۇيغۇرلارنىڭ سانى 18 بىلەن 25 مىليون ئارىسىدا“ دېگىنىمۇ ئىشەنچلىك بولۇشى كېرەك. تەخمىنەن چىقىرىلغان بۇ سانلىق مەلۇماتنى ئىسپاتلاپ بېرىدىغان ياكى يالغانغا چىقىرىغان ھېچقانداق دەلىل بولمىسىمۇ، شەرقىي تۈركىستاندا ئۇزلۇكسىز يۈز بېرىۋاتقان ۋەقە ـ ھادىسىلەر ۋە خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ ئۇلارغا شۇنچە قاتتىق قوللۇق بىلەن قارشى تۇرۇشنى چىقىش قىلغان ھالدا ئويلىنىپ كۆرىدىغان بولساق، مۇھاجىرەتتىكى

ئۇيغۇرلارنىڭ سۆزىنىڭ ھەقىقەتكە تېخىمۇ يېقىن ئىكەنلىكىنى پەرق ئېتەلەيمىز. چۈنكى، خەلقنىڭ نارازىلىقى كۈچەيگەن ھامان خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ قورقۇدىن جېنى چىقىپ كېتەيلا دەپ قالىدۇ. ئۇنداقتا، ھەل بولماي كېلىۋاتقان مەسىلە زادى نېمە؟

مەسىلە شۇكى، ئۇيغۇرلار يېقىن كەلگۈسىدە نوپۇسىنىڭ پۈتۈنلەي يوقىلىپ كېتىشىدىن بەكمۇ ئەندىشە قىلىدۇ. شۇنىڭدەك، خىتايمۇ ئۆزىنىڭ پارچىلىنىپ كېتىشىدىن بەكرەك، ئىقتىسادىي كۈچىنىڭ ئاساسى ئومۇرتقىسى بولغان شەرقىي تۈركىستاننىڭ قوللىرىدىن چىقىپ كېتىشىدىن بەكلا قورقىدۇ. شۇڭا خىتاي ھاكىمىيىتى ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 90 - يىللىرىدىن باشلاپ، ئىككى يۈز مىليون خىتاينى يۆتكەپ چىقىپ، شەرقىي تۈركىستاننى ئىقتىسادىي ۋە نوپۇس جەھەتتە پۈتۈنلەي ئىشغال قىلىۋېلىش پىلانىنى ئىجرا قىلىشقا باشلىدى[27]. ناۋادا خىتاينىڭ بۇ پىلانى توسالغۇسىز بىر شەكىلدە داۋام قىلىدىغان بولسا، شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئەسلى ئىگىلىرى بولغان ئۇيغۇرلار ۋە ئۇلارنىڭ ئۇزۇن تارىخى تامامەن يوق بولۇپ كېتىشى مۇمكىن.

3) ئىجتىمائىي ئايرىمچىلىق

ئۇنداقتا، شەرقىي تۈركىستاننىڭ بەزى شەھەرلىرىدە خىتايلارنىڭ نەچچە ھەسسىلەپ ئېشىپ، يەرلىك خەلقنىڭ كۈنسېرى ئازلاپ كېتىۋاتقانلىقىدىن ئىبارەت ئاچچىق ھەقىقەتنى كۆرۈپ تۇرۇۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆز كېلەچىكى ئۈچۈن قايغۇرۇش ھەققى بار - ئەلۋەتتە. خىتاي ھۆكۈمىتى ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆز ۋەتىنىدە ئەركىن ياشىشىغا، تالان - تاراج قىلىنىۋاتقان بايلىقلىرىدىن پايدىلىنىشقا ئەسلا رۇخسەت قىلمايدۇ. شەرقىي تۈركىستاننىڭ تەبىئىي بايلىقىنى خىتاي ئۆزى مەيلىچە ۋە سوئال - سوراقسىز ئىشلىتىدۇ. تېخىمۇ يامىنى خىتاي ھۆكۈمىتى ئۇيغۇرلارغا تەلىم - تەربىيە، ساغلىق ۋە ئولتۇراقلىشىش جەھەتتە ئايرىمچىلىق قىلىش بىلەنلا كۈپايىلەنمەستىن:

(1) ياش قىزلارنى خىتاينىڭ ئىچكى قىسىملىرىغا يۆتكەپ، ئۇلارنى خىتايلار بىلەن توي قىلىشقا مەجبۇرلايدۇ.

(2) ”مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى بۇزغۇچى گۇمانلىق ئۇنسۇرلار“غا ھەرخىل چارىلەرنى قوللىنىپ، ئۇلارنى ئۆز يۇرتىنى تاشلاپ، ياقا يۇرتلارغا قېچىپ كېتىشكە

زورلايدۇ ياكى ئۇلارنى تۈرمىگە سولاپ، قىيىن ـ قىستاققا ئېلىپ ئۆلتۈرۈپ تۈگىتىدۇ.

(3) تۈغۇت چەكلەيدۇ، ئايالىلارنىڭ قورسىقىنى يېرىپ، تۈغۇلۇش ئالدىدا تۈرغان بوۋاقلارنى ئۆلتۈرىۋېتىدۇ.

(4) ئۇيغۇرلارنىڭ نەسىلىنى بۇزۇش ئۈچۈن، شەرقىي تۈركىستانلىق نەچچە يۈز مىڭلىغان ئايالنى خىتاي قاۋاقخانىلىرىغا تۈتۈپ بېرىۋاتىدۇ[28].

(5) خىتايلارنى شەرقىي تۈركىستانغا كۆچۈپ چىقىشقا رىغبەتلەندۈرۈپ، ئۇيغۇرلارنىڭ قولىدىكى ئىش ۋە خىزمەتلەرنى بۇ كۆچمەنلەرگە ئېلىپ بېرىش ئارقىلىق شەرقىي تۈركىستان خەلقىنى نادان ۋە نامرات قېلىشقا مەجبۇرلاۋاتىدۇ.

(6) جىنايەتچى خىتايلارنى شەرقىي تۈركىستاندىكى تۈرمىلەرگە يۆتكەپ چىقىپ، جازاسى تۈگىگەنلەرنى شەرقىي تۈركىستانغا ئورۇنلاشتۇرۇۋاتىدۇ ۋە ئۇلارنىڭ قولى ئارقىلىقشەرقىي تۈركىستاندا بۇزغۇنچىلىق، ۋەھشىي جىنايەتلەرنى كۆپەيتىپ، شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە بېسىم ئىشلىتىۋاتىدۇ.

مانا مۇشۇ سەۋەبتىن شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ئەركىنلىك ۋە مۇستەقىللىق تەلەپ قىلىشى ھەقلىقتۇر.

ئەڭ خەتەرلىكى شۇكى، نوپۇس قۇرۇلمىسىنىڭ بۇزۇلۇشى، بولۇپمۇ 5 ـ ئىيۇل ئۇرۇمچى قىرغىنچىلىقىدىن كېيىن، شەرقىي تۈركىستانلىقلار سىياسى ھەققىنى تەلەپ قىلىشتىن بەزىبىر ئىجتىمائىي ھەقلىرىنى تەلەپ قىلىشقا مەجبۇرلانماقتا. دۇنيا ئۇيغۇر قۇرۇلتىيىنىڭ رەئىسى رابىيە قادىر خانىمنىڭ 2009 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى گېرمانىيەنىڭ فوكس ژورنىلىغا بەرگەن بايانىدا: ”خىتاي ھۆكۈمىتى يىللاردىن بېرى بىزگە بەكمۇ چەكلىك ئاپتونومىيە ھەققى بېرىپ كەلدى، لېكىن بۇنىڭ بىلەن بىرگە، بىزگە ئىككىنچى سىنىپ پۇقراسى ۋە ھايۋان مۇئامىلىسى قىلىپ كەلدى“ دېيىشىدىن ئەجەپلەنمەسلىك كېرەك. ئۇندىن بۇرۇن ئامېرىكىنى ”خىرىستىئان ئىلىم ـ پەن ئېكرانى“ گېزىتىمۇ بۇنىڭغا ئىشارەت قىلىپ: ”شەرقىي تۈركىستانلىقلار ئىككىنچى دەرىجىلىك مىللەت، ئۇلارنىڭ ھۆكۈمەتنىڭ كىچىك ئورگانلىرىدا بولسىمۇ خىزمەت تۈتۈشىغا رۇخسەت قىلىنمايدۇ. شۇنىڭدەك، ئۇيغۇر تىلىنى مەكتەپلەردە قوللىنىشقا بولمايدۇ“[29] دەپ يازغان ئىدى. ئەمما ئامېرىكا ئۇيغۇر بىرلىكىنىڭ سېكرىتارى ئالىم سېيىتوف: ”شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ مىللىي مۇستەقىللىقتىن ئىبارەت بىرلا تەلىۋى بار، لېكىن ئۇلار بۇ تەلەپ تۈپەيلىدىن تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىن بولمايدىغان دەرىجىدە زۇلۇمغا ئۇچراۋاتىدۇ“[30] دەپ بايانات

بەرگەن. بۇنىڭغا ئوخشىغان بايانلار سىياسەت ئىلمى چۈشەنچىسىدە پارچە - پۈرات ئىجتىمائىي تەلەپلەر قاتارىدىن سانىلىدۇ. خىتاينىڭ بۇ ۋەھشىي سىياسىتى ياۋرۇپادا 19 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئىسلاھاتچىلار تەرىپىدىن ئاغدۇرۇلۇپ تاشلىنىشىدىن ئىلگىرىكى سىنىپىي ئايرىمچىلىق ئۈستىگە قۇرۇلغان كاپىتالىستىك تۈزۈمنىڭ سىياسىتىگە ئوخشايدۇ.

ياۋرۇپادا19 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا،سەرمايە ئىگىلىكى ۋەساناەئەتلىشىشنىڭ چاقى تېز ئايلىنىشقا باشلىۋىدى، ياۋرۇپانىڭ ئىقتىسادى ئومۇرتقىسى ھېسابلىنىدىغان فېئودال تۈزۈم تەبىئىي ھالدا پارچىلىنىشقا باشلىدى. لېكىن ھەرقانداق بىر چوڭ ئۆزگىرىشنىڭ ھاسىل بولۇشى ۋە يېڭى ئىجتىمائىي سىستېمىنىڭ رېئاللىققا ئايلىنىشى ئۈچۈن ئېغىر بەدەل تۆلىنىپ ۋە ئازاب - ئوقۇبەتلەرگە دۇچار بولغىنىدەك، ياۋرۇپامۇ بۇ يېڭى تۈزۈمنىڭ رويابقا چىقىشى ئۈچۈن ئېغىر بەدەل تۆلەپ، نۇرغۇن ئازاب - ئوقۇبەتلىرىگە دۇچار بولدى. چۈنكى يېڭى ئۆزگىرىش نۇرغۇنلىغان دېھقانىنى ئىشسىز قويدى. نۇرغۇن دېھقان رىزىق ئىزدەپ ئىقتىسادنىڭ يېڭى مەركىزى بولغان شەھەرلەرگە كۆچۈشكە مەجبۇر بولدى. يەنە بىر تەرەپتىن، شەھەرلەرمۇ يېڭى تەرەققىياتقا مۇناسىپ ھالدا باشتىن - ئاخىر يېڭىلاندى. لېكىن يېزا - قىشلاقلاردىن كەلگەن بەزى دېھقانلار ئۆزلىرىنىڭ ھايات شەكلىنى ئۆزگەرتىشنى ئىچىگە سىڭدۈرەلمەي، شۇ زاماندا ياۋرۇپادا كۆپ تېپىلىدىغان ئەخلەت ۋە مەينەتچىلىك توشۇپ كەتكەن مەھەللىلەرگە ماكانلىشىۋالدى. شۇنىڭ بىلەن، ياۋرۇپانى ئىسلاھ قىلىش ھەرىكىتىنى كۆتۈرۈپ چىققان ۋە ئۇ دېھقانلارنىڭ كېلەچىكىدىن ئەندىشە قىلغان بەزى گۇرۇھلار دېھقانلارنى يېڭى ھايات ھەققىدە قانائەتلەندۈرۈش، ئەگەر قانائەتلەندۈرۈش پائالىيىتى ئەمەلگە ئاشمىسا، مەجبۇرىي ھالدا بولسىمۇ يېڭى ھاياتقا كۆندۈرۈشنى ئۈستىگە ئېلىپ ھەرىكەتكە ئۆتتى. ئەجىبا، خىتاي دۆلىتىمۇ شەرقىي تۈركىستاندا شۇنداق پائالىيەت ئېلىپ باردىمۇ؟

بۇ تەتقىقات ماقالىسى يېزىلغانغا قەدەر ئۇنداق پائالىيەتنىڭ ئېلىپ بېرىلغىنى يوق. شەرقىي تۈركىستاننىڭ شەھەرلىرىدە ئېلىپ بېرىلىۋاتقان يېڭىلاش پائالىيەتلىرى ئۇيغۇرلارنى شەھەرلەردىن يېزا - قىشلاقلارغا قوغلاپ چىقىرىپ، جاپا - مۇشەققەتلىك تۇرمۇش ياشاشقا زورلاش، خىتايلارنى بولسا،شەھەرلەرگە ئورۇنلاشتۇرۇش ئارقىلىق نوپۇسىنى ئۇيغۇرلارنىڭ نوپۇسىدىن نەچچە ھەسسە ئۈستۈن قىلىۋېتىش ۋە بارلىق ئەمەل - مەنسەپنى ئۆزلىرىنىڭ چاڭگىلىغا كىرگۈزۈۋېلىشنى مەقسەت

قىلىدۇ. ئىشلەپچىقىرىشنى ئالغا سۈرۈش پىلانىنىڭ پۈتۈنلەي خىتايلارنى مەركەز قىلغان ھالدا تۈزۈلگەنلىكىنى، بۇ پىلان ۋە پىلانىنىڭ ئەمەلىيلىشىشىدىن كېلىپ چىقىدىغان مەھسۇلات كىرىمىدە ئۇيغۇرلارنىڭ پەقەتلا ئېتىبارغا ئېلىنمىغانلىقىنى ئوچۇق كۆرۈپ يەتكىلى بولىدۇ. چۈنكى بۇ پىلان پەقەت كۆپ سانلىقنى خىتايلار ئىگەللەپ بولغان شەھەرلەر ئۈچۈن تۈزۈلگەن بولۇپ، بۇ ۋەتەننىڭ ئەسلى ئىگىلىرى ئولتۇراقلاشقان جايلار پىلانغا داخىل قىلىنمىغان. يەنە بىر سوئال شۇكى، ئەگەر شەھەرلەرنى پۈتۈنلەي دېگۈدەك خىتايلار ئىشغال قىلىۋالىدىغان بولسا، ئۇ شەھەرلەرنىڭ ئەسلى ئىگىسى بولغان ئۇيغۇرلار نەگە بارىدۇ؟

شەرقىي تۈركىستاننىڭ يەر كۆلىمى بەكمۇ چوڭ (1 مىليون 600 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر). بۇ كەڭ زېمىندا تەكلىماكان چۆلى ۋە نۇرغۇنلىغان تاغ تىزمىلىرى بار. بۇگۈن شەرقىي تۈركىستان خەلقى تۈركىستان زېمىنىنىڭ 4,5%نى تەشكىل قىلىدىغان سۇ ھاۋزىلىرى ۋە تاغ باغرلىرىغا جايلاشقان[31].

شياڭگاڭدىكى فرانسىيەنىڭ يېڭى خىتاينى تەتقىق قىلىش مەركىزىنىڭ رەئىسى جىن فىران ئويس ھېتشىتىنىڭ تەتقىقاتىغا قارىغاندا: ”ئۇيغۇر خەلقى يېزا ـ قىشلاقلاردا ياشاۋاتقانلىقى؛ نېفىت، خېمىيىۋى زاۋۇت ۋە شىركەتلىرىنىڭ باشقا مىللەتلەرگە سۈنغان خىزمەتلىرىگە نىسبەتەن ماددىي ۋە مەنىۋىي ھېچبىر مەنپەئەت كەلتۈرمەيدىغان تېرىقچىلىق بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتقانلىقى“ ئېنىق[32]. بۇ تەتقىقاتتا بىلدۈرۈلۈشىچە، شەھەرلەر بىلەن يېزا ـ قىشلاقلارنىڭ يىللىق كىرىمىدىكى نىسبەت پەرقى ئۇچ ھەسسىدىن ئېشىپ كەتكەن. ئۇندىن باشقا، ”خرىستىئان ئىلىم ـ پەن ئېكرانى“نىڭ 2008 ـ يىلى شەرقىي تۈركىستان ھەققىدە ئېلىپ بارغان ئۈزۈن تەتقىقاتىدا مۇنۇلار زىكىر قىلىنغان: ”ھۆكۈمەتنىڭ قوللىشى بىلەن خىتايلار زاۋۇت ۋە شىركەتلەرنىڭ ھەممىسىنى دېگۈدەك ئىگەللىۋالدى. ئۇلار بۇ زاۋۇت ۋە شىركەتلەردە ئۆزلىرىدىن بولمىغانلارنى قەتئىي ئىشقا ئالمايدۇ. شۇڭلاشقا ئۇيغۇرلار ئۆي تازىلىقىغا ئوخشىغان پەس ئىشلارنى قىلىشقا مەجبۇر بولۇۋاتىدۇ“[33].

شۇڭا تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى باش مېنىستىرى رەجەپ تاييىپ ئەردوغاننىڭ 2009 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى NTV تېلېۋىزىيەسىدە شەرقىي تۈركىستاندىكى قەتلىئام ھەققىدە: ”شەرقىي تۈركىستاندا بولۇۋاتقانلار ئىرقىي قىرغىنچىلىقتۇر. بۇنى باشقا بىر سۆز بىلەن سۈپەتلەش مۇمكىن ئەمەس“ دېگەن سۆزى ھەرگىزمۇ خاتا ئەمەس بولۇپ، بۇ سۆزنى قىلغان ۋاقىتتا، بىرەر سىياسىي مەنپەئەتنى كۆزلىمىگەن

ياكى دۇنيانىڭ قوللىشىنى قولغا كەلتۈرۈشنى ئۈمىدمۇ قىلمىغان ئىدى. دۇنيا ئۇيغۇر قۇرۇلتىيىنىڭ شۇپتىسىيەدىكى بايانلىرىدا دىلشات رېشىتنىڭ: ”بۇ ۋەقە ئۇزۇن يىللاردىن بېرى زۇلۇم چېكىۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ غەزەپ ۋولقىنىدۇر“ دېگەن سۆزى ھەرگىزمۇ مۇبالىغە ئەمەس ئىدى[34].

4) تېررورلۇققا قارشى تۇرۇش

شەرقىي تۈركىستان خىتاينىڭ ئاتوم بومبىلىرىنىڭ سىناق مەيدانى بولۇپلا قالماي، ئۇزۇن مەنزىللىك راكېتاغا ئوخشاش ئېغىر تېپتىكى قوراللىرى ئۇرۇنلاشتۇرۇلغان جاي. بۇ بىر جەھەتتىن، خىتاينىڭ نېمە ئۈچۈن شەرقىي تۈركىستاننى قولىدا تۇتۇپ تۇرۇشقا ئۇنچىۋالا ئەھمىيەت بېرىشىنىڭ سەۋەبىنى كۆرسىتىپ بېرىشى مۇمكىن. ”خىتاي ئۆزىگە تېرورىدىن ۋە غەربتىكى رۇسىيەنىڭ نوپۇزىدىن خالي بىر ماكان قۇرۇپ چىقىشنى ئىرادە قىلىدۇ“ دېيىش خىتاينىڭ قىسقا مەزگىللىك سىياسىتىنى قوللاشتىن باشقا مەنە بەرمەيدۇ. 11 ـ سېنتەبىر ۋەقەسىنى تېپىلماس پۇرسەت بىلگەن خىتاي ھۆكۈمىتى، شەرقى تۈركىستانلىقلارنى خەلقئاراغا تېرورچى كۆرسىتىپ، سىياسىي جەھەتتە دۇنيانىڭ قوللىشىغا ئېرىشىش، ئاندىن ھەر جەھەتتە ئۇيغۇرلارغا بېسىم ئىشلىتىش ئۈچۈن قوللىنىشنى مەقسەت قىلىۋاتىدۇ. ئۇنداق بولمايدىغان بولسا، شەرقىي تۈركىستاننى ئىشغال قىلىپ تۇرۇۋېلىش، ئىسمىنى ئۆزگەرتىش، بايلىقلىرىنى تالان ـ تاراج قىلىش، پارچىلاشقا ئىنتىلىش ۋە ھەر تۈرلۈك ئۇسۇل ـ چارىلەر بىلەن شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە ۋە ئۇلارنىڭ ئەقىدىسىگە ئۇرۇش ئېچىش بىلەن 11 ـ سېنتەبىر ۋەقەسىنىڭ نېمە ئالاقىسى بار؟

جاۋاب شۇكى، بۇلارنىڭ تىلغا ئالغۇدەك بىرەر ئالاقىسى يوق. لېكىن خەلقئارانىڭ ھازىرقى ۋەزىيىتى خىتايغا پاكىستان، رۇسىيە، غەربىي تۈركىستان قاتارلىق دۆلەتلەر بىلەن بولغان ماددىي مەنپەئەتلىك مۇناسىۋىتىدىن پايدىلىنىپ، ئۆزىنىڭ نىشانىغا يېتىش پۇرسىتى تۇغدۇرۇپ بەردى. شۇڭا خىتاي بۇ خەلقئارالىق پۇرسەتنى غەنىمەت بىلىپ، خەلق نامايىشىنى ”بىر ئوچۇم لۇكچەك تېرىغان ۋەقە“ دەپ ئاتاشتىن باشقا سۆز تاپالمىغان بولسىمۇ، نامايىشچى خەلقنى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىش قاتارلىق ئەڭ ئېغىر شەكىلدە جازالاش ئۈچۈن، ئۆزىنىڭ ئىچكى قانۇنىغا ئۇزلۇكسىز تۈزىتىش كىرگۈزمەكتە. ئۇنداقتا، خىتاينىڭ ھەقىقەت بىلەن يۈزلىشىشىنىڭ ئورنىغا،

ۋەزىيەتنى تېخىمۇ ئېغىرلاشتۇرۇۋېتىدىغان سىياسەتلىرىگە قاراپ چىقىشقا توغرا كېلىدۇ.

I خەلقئارا خاراكتېرلىك

11 ـ سىنتەبىر ۋەقەسى يۈز بېرىشتىن بۇرۇن خىتاي ئۇيغۇرلارغا: ”بۆلگۈنچى“ ”رادىكال ئىسلامچى“ ”مۇتەئەسسىپ“ دېگەنگە ئوخشاش ئاتالغۇلارنى ئىشلىتەتتى. 11 ـ سىنتەبىر ۋەقەسىنى تېپىلماس پۇرسەت بىلىپ، ئۇيغۇرلارنى تېخىمۇ قاتتىق جازالاش ئۈچۈن يۇقىرىقى سۈپەتلەرگە ”تېرورچى“، ”تېروريست“ دېگەن ئاتالغۇلارنى قوشتى. دۆلەت ئىچى ۋە خەلقئارادا بىخەتەرلىك پائالىيەتلىرىنى كۈچەيتىشكە باشلاپ، ۋەقەدىن بىر قانچە كۈن ئۆتمەستىنلا، ئامېرىكىنىڭ دۇنيا تېرورىزمىغا قارشى ئېلىپ بارغان پائالىيەتلىرىنى قوللايدىغانلىقىنى ئېلان قىلدى. شۇنىڭ بىلەن، ئارقىغا داجىپ، 90 ـ يىللىرى خەلق تەرىپىدىن ئېلىپ بېرىلغان بەزىبىر نارازىلىق پائالىيەت ۋە نامايىشلارنى تېرورلۇق پائالىيەتلىرى دەپ ئېلان قىلدى. 2001 ـ يىل10ـ ئاينىڭ11 ـ كۈنى، خىتاي تاشقى ئىشلار مېنىستىرلىكىنىڭ بايانىاتچىسى: «خىتاينىڭ شىنجاڭ ئۆلكىسىدە شەرقىي تۈركىستانچىلار تەرىپىدىن ئېلىپ بېرىلىۋاتقان پائالىيەتلەر پەقەت خىتاينىڭ ئامانلىقى ئۈچۈنلا تەھدىت بولۇپ قالماستىن، بەلكى ئەتراپتىكى بارلىق دۆلەتلەرنىڭ ئامانلىقى ئۈچۈن ئوچۇق تەھدىتتۇر“ دەپ بايانات بەرگەن. مۇشۇ بايانىاتقا ئاساسەن خىتاي ھاكىمىيىتى: ”خىتاي دۆلىتى خەلقئارا دۆلەتلىرىنىڭ شەرقى تۈركىستانىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان تېرورلۇققا قارشى تۇرۇش گۇرۇپپىسىغا قېتىلىدۇ“ دەپ ئېلان قىلغان.

1996 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى، رۇسىيە، خىتاي، قازاقىستان، قىرغىزىستان ۋە تاجىكىستاندىن تەركىپ تاپقان ”شاڭخەي بەش دۆلەت ھەمكارلىق تەشكىلاتى“ قۇرۇلدى. بۇ تەشكىلاتنىڭ قۇرۇلۇشىدا دۆلەتلەر ئارىسىدىكى چېگرىلارنى ھەل قىلىش، چېگرا رايونلاردىكى توقۇنۇشلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ئەسكىرىي ساھەلەردە ئۆز ئارا ھەمكارلىشىش، كەلگۈسىدە بۇ مەسىلىلەر ھەققىدە بىرلىكتە بولۇشقا ئىتتىپاق تۈزۈش قاتارلىق مەسىلىلەر مەقسەت قىلىنغان بولۇپ[35]، رايوندا خەلقئارالىق كۈچ شەكىللەندۈرۈش قىلىش مەقسەت قىلىنمىغانىدى. چۈنكى ئۇ پرىنسىپلىرى، نىزامنامىلىرى غايە ـ مەقسەتلىرى ۋە ئەزا بولغۇچىلارنىڭ ئىشتىراك قىلىش شەرتلىرى قاتارلىق خۇسۇسلار تېخى تولۇق بېكىتىلمىگەن بىر يىغىلىشتىن ئىبارەت ئىدى. لېكىن كېيىنكى يىغىنلىردا گويا خىتاينىڭ

سىياسىي بايانلاتچىسىغا ئايلىنىشقا ۋە ئۇيغۇرلار ھەققىدە خىتاي ھاكىمىيىتىگە ئوخشاش سۆزلەرنى قوللىنىشقا باشلىدى. 1999 ـ يىلى ئاۋغۇست ئېيىدا، قىرغىزىستاننىڭ پايتەختى بىشكەكتە «شاڭخەي ئىتتىپاقى»نىڭ 5 ـ نۆۋەتلىك يىغىنى چاقىرىلدى ۋە بۇ يىغىندا 12 ماددىدىن تەركىپ تاپقان مۇنۇ بايانات ئېلان قىلىندى: ”تەشكىلات ئەزالىرى خەلقئارا تېرورلۇققا، ئاق چېكىملىك تىجارىتىگە، قورال تىجارىتىگە، قانۇنسىز كۆچۈش ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش تەشكىللىك جىنايى ئىشلارغا، مىللىي ۋە دىنىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇشنىڭ مۇھىملىقىغا ئىشارەت قىلدى“. لېكىن خىتاي ۋە يىغىنغا قاتناشقۇچى دۆلەتلەرنىڭ يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان مەسىلىلەر ياكى تېرورىزىمغا قارشى تۇرۇش ھەققىدە بايانات ئېلان قىلىش بىلەن چەكلەنمىگەنلىكىنى كۆرۈپ يېتىشكە بولىدۇ. 11 ـ سېنتەبىر ۋەقەسىدىن بۇرۇن (2000 ـ يىلى7 ـ ئايدا، تاجىكىستاننىڭ پايتەختى دۇشەنبىدە ئۆزبەكىستاننىڭ قوشۇلۇشى بىلەن) ”تېرورلۇق، بۆلگۈنچىلىك ۋە رادىكالىزمغا قارشى تۇرۇش مەركىزى قۇرۇش“ توغرىسىدا مۇزاكىرە يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى. بىر يىلدىن كېيىن، خىتاي خەلق قۇرۇلتىيى تېرورلۇق، بۆلگۈنچىلىك ۋە رادىكالىزمغا قارشى تۇرۇشتىن ئىبارەت شاڭخەي ئەھدنامىسىنى تۇزۇش ۋە قارارلاشتۇرۇش ئۈچۈن توپلاندى[36].

ئەمدىكى سوئال شۇ: بۇ تەشكىلاتنىڭ خىتاينىڭ تەلەپلىرىنى ئىجرا قىلىشتىن باشقا بىر سىياسىتى بارمۇ؟ بۇ تەشكىلاتنىڭ خىتاي تۈزگەن ئىستراتېگىدىن باشقا ئىستراتېگىيىسى بارمۇ؟

شۇبھىسىزكى، 11ـ سىنتەبىر ۋەقەسى خىتاي، رۇسىيە، ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەتلىرى، ھەتتا ھىندىستان ۋە پاكىستانغا غەربنىڭ ئەلقائىدە تەشكىلاتى، ئىسلامىي ھەربىكەتلەر ۋە ۋەتەنپەرۋەرلىك ھەربىكەتلىرىگە قارىتا ئېلىپ بارغان كۆرەشلىرىنى غەنىمەت بىلىپ، بۇ كۈچلەر بىلەن ئىچكى جەھەتتە ھېسابلىشىش پۇرسىتى يارىتىپ بەردى. 2001 ـ يىلى 11 ـئاينىڭ 28 ـ كۈنى، رۇسىيە بىلەن خىتاي بېيجىڭدا تۇنجى قېتىم: «تېرورلۇققا قارشى تۇرۇش يىغىنى» ئاچتى. ئىككى تەرەپ ئارىسىدا ئۆتكۈزۈلگەن بۇ ھەمكارلىق يىغىنى 2002 ـ يىلى 1 ـئاينىڭ7ـ كۈنى شاڭخەي ئىتتىپاقى دۆلەتلىرىنىڭ تاشقى ئىشلار مېنىستىرلىرى يىغىندا، خىتاينىڭ تاشقى ئىشلار مېنىستىرى تاڭ جياشۈەن: «”ئىچكىرى ۋە تاشقىرى تېرورلۇققا ھەرخىل شەكىلدە ۋە جەھەتتە قارشى تۇرۇش“[37]قا قول قويۇلغانلىقى ۋە

ئالتە دۆلەتنىڭ ”رايونلۇق تېرورىزمغا قارشى تۇرۇش ئاخبارات مەركىزى“ قۇرۇشقا ماقۇل كەلگەنلىكى، مەركەز قۇرۇش بىلەنلا كۆپايىلىنىپ قالماي، ھادىسىلەرگە قارشى ھەل قىلغۇچ كۈچ پەيدا قىلىشنىڭ تەۋسىيە قىلىنىدىغانلىقى»نى ئېلان قىلىندى. تاڭ جياشۇەن يەنە تەشكىلاتقا ئەزا دۆلەتلەرنىڭمۇ ئورتاق بايانات چىلىقىنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان ھالدا: «شاڭخەي ھەمكارلىق تەشكىلاتىغا ئەزا دۆلەتلەر خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى تېرورلۇققا قارشى تۇرۇشتىكى غەيرەتلىرىنى ۋە رۇسىيەنىڭ چېچىنىستاندىكى تېرورىستلارغا قارشى ئېلىپ بېرىۋاتقان كۆرەشلىرىنى قوللايدۇ. بۇ كۆرەش ۋە غەيرەتلەرنى خەلقئارا تېرورىزمغا قارشى ئېلىپ بېرىلغان ھەربىكەتلەرنىڭ بىر قىسمى دەپ تونۇيدۇ» دەپ ئېلان قىلدى. يىغىن ئاخىرىدا مېنىستىرلار تەشكىلاتقا ئەزا دۆلەتلەردىكى ”تېرورلۇق، بۆلگۈنچىلىك ۋە رادىكالىزمغا بىردەك قارشى تۇرۇش ئەھدىنامىسى“گە قول قويۇشتى. بۇ ئەھدىنامە تەشكىلاتقا ئەزا دۆلەتلەرنىڭ مەنپەتى ئۈچۈن پايدىلىقتەك كۆرۈنسىمۇ، ئەمەلىيەتتە پۈتۈنلەي دېگۈدەك خىتاينىڭ مەنپەئەتىنى چىقىش قىلغان ھالدا تۈزۈلگەن بولۇپ، بۇنى تۆۋەندىكىدەك بىر نەچچە نۇقتىدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ:

1. خىتاي تەشكىلاتقا ئەزا دۆلەتلەرگە ئۆزىنىڭ غەرىزى ۋە مەنتىقىسىنى قايتىدىن تاڭدى.

2. شەرقىي تۈركىستاندىكى ئۇيغۇرلارنى باستۇرۇش ئۈچۈن خەلقئارالىق قانۇنغا ئىگە بولۇۋالدى.

3. رۇسىيە ۋە تەشكىلاتقا ئەزا باشقا دۆلەتلەردىكى يۈز مىڭلىغان ئۇيغۇرنى قوغلاش، سىقىپ چىقىرىش ۋە ئۆزىنىڭ يول كۆرسىتىشى بىلەن ئۇيغۇرلارنىڭ ھەرقانداق سىياسىي ياكى ئىجتىمائىي پائالىيەت ئېلىپ بېرىشىغا يول قويماسلىق ھوقۇقىغا ئىگە بولۇۋالدى.

4. ”چېچەنىستان رۇسىيەنىڭ ئىچكى مەسىلىسى“ شۇنداقلا، ”شەرقىي تۈركىستانمۇ خىتاينىڭ ئىچكى مەسىلىسى“ دەپ ئېلان قىلىۋالدى.

كومۇنىست خىتاي پارتىيىسى 2002 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى، شەرقىي تۈركىستاندىكى دىنىي جامائەتلەرنى ”بۆلگۈنچىلىك پىكرىنى يېيىش“ بىلەن قارىلاپ بايانات ئېلان قىلىپ، ئاردىدىن ئىككى ھەپتە ئۆتمەستىنلا ”شەرقىي تۈركىستانلىق تېرورىست كۈچلەر جىنايەتلەردىكى مەسئۇلىيىتىدىن قاچالمايدۇ“ نامىلىق 8000 خەتلىك ئاق تاشلىق كىتاب نەشر قىلدى[38]. بۇ كىتابتا مەيلى

ئىجتىمائىي تەشكىلات ياكى جىھاد تەشكىلاتى بولسۇن، ھەممىسى ”بۆلگۈنچىلىك، رادىكال ئىسلامچى، تېرورچى“ دېگەن سۆزلەر بىلەن قارىلاندى[39]. گەرچە كىتابنىڭ ئۆزىدە: ”ئىسلام دىنى تېنچلىقنى سۆيىدىغان دىن“، ”شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى مىللىي بىرلىك ۋە دۆلەتنىڭ بىرلىكىنى ساقلاپ قېلىش ئاساسىدا ئوخشىمىغان ئۆرپ ـ ئادەتلەرگە ئىگە بولۇپ، ئۇيغۇر مىللىتى مىليونلىغان خىتاينى خۇشاللىق ۋە كەڭ قورساقلىق بىلەن قوبۇل قىلىپ، بارلىق مىللەتكە ئۇلگە بولدى“ دېيىلگەن بولسىمۇ، مۇسۇلمان تارىخچىلار ”ئۆتمۈشتىكى باسقۇنچىلار“ دەپ سۈپەتلىنىپ، شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىسلامىي تارىخى پۈتۈنلەي ئىنكار قىلىندى. مانا مۇشۇنىڭدەك يالغانچىلىق ۋە تۆھمەت بىلەن تولغان كىتاب خىتايدىن باشقا قايسى دۆلەتتە يېزىلىدۇ؟

شۇبھىسىزكى، خىتاي ئاق تاشلىق كىتابىدا:

ـ شەرقىي تۈركىستاننىڭ تارىخىنى، ئۇنى توختىماي پارچىلاشقا ئۇرۇنۇۋاتقانلىقىنى، مىللىي قىرغىنچىلىقلىرىنى ۋە بايلىقلىرىنى قانداق تالان ـ تاراج قىلىۋاتقانلىقىنى تىلغا ئالمىدى.

ـ يول ۋە كوچىلارغا: ”دىن خەلقنىڭ ئەپيۇنى، ئىسلام ئىلىمگە قارشى، ئىسلام دىنى بايلارنىڭ ئىجادى، ئىسلام دىنى ئىشغالچىلارغا خىزمەت قىلىدۇ“ دېگەنگە ئوخشاش شۇئارلارنى ئېسىش بىلەن ئىسلامغا قارشى كۆرەش قىلىدىغانلىقىنى ئېتىراپ قىلمىدى.

ـ ئۇيغۇر موسۇلمانلىرى ھەققىدە ئىشلىگەن جىنايەتلىرى، ئۇلارنى قانچىلىك جەۋرى-جاپاغا سالغانلىقى ۋە ئىنسانىنىڭ ئەڭ خۇسۇسىي ئىشلىرىغىمۇ تاجاۋۇز قىلغانلىقى ئۈچۈن ئۆزرە ئېيتمىدى.

ـ ئەكسىچە خەلقئارا جامائەتچىلىكنى ئۆزىنىڭ رەزىل پىلانىغا داخىل قىلماقچى بولدى.

خىتاينىڭ رەسمىي بايانلىرى مۇشۇنداق يالغان ۋە ساختا تۆھمەتلەرنى جار سېلىشقا مەركەزلىشىدۇ. چۈنكى خىتاي ھەقىقەتتە باشقىلارنى ئەمەس، بەلكى پەقەت ئۆزىنى قانائەتلەندۈرۈش ئۈچۈنلا خىتاب قىلىدۇ. مانا بۇ، ۋەزىيەتنى تېخىمۇ چىگىتىۋېتىش سىياسىتىنىڭ دەل ئۆزىدۇر. 2003 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 15ـ كۈنى، خىتاي ھۆكۈمىتى تۆۋەندىكى تۆت تەشكىلاتنى تېرورلۇق تەشكىلاتى دەپ ئېلان قىلدى[40]:

1) شەرقى تۈركىستان ئىسلام ھەرىكىتى ETIM (تۈركىستان ئىسلام پارتىيىسى)

2) دۇنيا ئۇيغۇر قۇرۇلتىيى WUC مىيۇنخېن ـ گېرمانىيە

3) شەرقىي تۈركىستان ئىنفورماسيۇن مەركىزىETİC مىيۇنخېن ـ گېرمانىيە.

4) شەرقىي تۈركىستان ئازادلىق تەشكىلاتى ETLO

5) كېيىن، يەنى 2010 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى، خىتاي ھۆكۈمىتى نەزىرىنى قەشقەر شەھىرىگە ئاغدۇرۇپ، ”ئىسلام ئازادلىق پارتىيىسى“نىڭ بارلىقى ۋە ئۇنىڭ ”تېرورلۇق تەشكىلاتى“ ئىكەنلىكى، خەلقنىڭ بۇ تەشكىلاتتىن ئاگاھ بولۇشى لازىملىقى ھەققىدە تەشۋىقات ۋاريقى تارقاتتى، بۇ ۋاراقلاردا: ”ئىسلام ئازادلىق تەشكىلاتىغا قاتتىق زەربە بېرىڭلار!“ ۋە ”ئىسلام ئازادلىق پارتىيىسى قانلىق تېرور تەشكىلاتىدۇر“ دېگەن سۆزلەر يېزىلغان.

لېكىن بۇ تەشۋىقاتلار خەلقئارانىڭ قوللىشىغا ئېرىشەلمىدى. ئەكسىچە، خەلقئارا كەچۈرۈم تەشكىلاتى گېرمانىيەدە خىتاينىڭ ئۇيغۇرلارغا قاراتقان ئىنسانىي ھەق ۋە ھۆررىيەت دەپسەندىچىلىكىنى پاش قىلىش ۋە خەلقئاراغا ئاڭلىتىشقا ئوخشاش سىياسىي پائالىيەتلەرنى ئېلىپ بېرىۋاتقان «دۇنيا ئۇيغۇر قۇرۇلتىيى» بىلەن «شەرقىي تۈركىستان ئىنفورماتسيون مەركىزى»نىڭ سىياسىي تەشكىلات ئىكەنلىكىنى، ئۇلارنىڭ ئاپتونومىيە ھوقۇقى ياكى تولۇق مۇستەقىللىق تەلەپ قىلىدىغانلىقىنى، لېكىن خىتاينىڭ قوراللىق ھەرىكەت ئېلىپ بارغۇچىلار بىلەن تېنچ ئۇسۇلدا ئىبادەت قىلىش، ئاممىۋي يىغىلىش ۋە پىكىر ئەركىنلىكى تەلەپ قىلغۇچىلارنى بىر ـ بىردىن ئايرىمايدىغانلىقىنى؛ ئاپتونومىيە ھوقۇقى ياكى تولۇق مۇستەقىللىق تەلەپ قىلىشنى ”بۆلگۈنچىلىك ھەرىكىتى“ دەپ قارايدىغانلىقىنى؛ تېنچلىق بىلەن پائالىيەت ئېلىپ بارغۇچىلارنى ”تېرورلۇق“ بىلەن قارىلايدىغانلىقىنى؛ بۇ ئارقىلىق خەلقئارانىڭ قوللىشىغا ئېرىشمەكچى بولغانلىقىنى سەۋەب كۆرسىتىپ رەت قىلدى[41].

«ئاق تاشلىق كىتاب»تا ئۇيغۇرلارنىڭ ئىنقىلابلىرى ۋە مۇستەقىللىق سادالىرى ”ساراڭلىق“ دەپ سۈپەتلىنىدۇ. ئەمما ئۇيغۇرلارنىڭ نەچچە ئون يىللاردىن بېرى زىندانلاردا چەككەن ئازاب ـ ئوقۇبەتلىرىنى ۋە ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن ئېلىپ بېرىلغان قەتلىئاملارنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرمىگەن بولسىمۇ، بۇ

زۇلۇم ۋە ستەملەرنى ئوقۇغان ياكى ئىشىتكەن دۇنيا خەلقى خىتاينىڭ بۇنچە "ساراڭ"لىقلىرىغا ھەرگىزمۇ چىداپ تۇرالمايدۇ.

II دۆلەت خاراكتېرلىك

11 ـ سېنتەبىر ۋەقەسىدىن كېيىن، خىتاي ھۆكۈمىتى خەلقئارا تېرورلۇققا قارشى ھەرىكىتىگە پاراللېل قىلىپ، جىنايى ئىشلار قانۇنىغا ئۆزگەرتىش كىرگۈزدى. بۇ ھادىسىنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدا قالغان دۇنيا ئەھلى جىنايەتچىلەرنى تېپىشقا تىرىشۋاتقان ۋە ئۇنىڭغا قانداق تاقابىل تۇرۇشنى ئويلىشىۋاتقان بىر پەيتتە، ئاخبارات ئورگانلىرى ۋە خەلقئارا ئامانلىق ساقلاش ئىدارىلىرى مۇلازىمەتچىلەردىن، رەسمىي مۇئەسسەسىلەردىن، ئاۋام خەلقنىڭ پوچتا ساندۇقلىرىدىن تاپشۇرىۋالغان، «كۆيدۈرگە كېسىلى» دەپ تونۇلغان، زەھەرلىك ماددىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، ئاغزى ئېتىك لىپاپىلار ھەققىدە خەۋەر تارقىتىشقا باشلىدى. بۇ، ئاۋام خەلقنى قورقۇتۇپ، ئاتالمىش تېرورلۇققا قارشى خەلقئارا ھەرىكەتنى قوللىشىنى قولغا كەلتۈرۈش مەقسىتىدە قوزغىغان پىلانلىق ھەرىكەت بولسا كېرەك. لېكىن بۇ تەشۋىقات قانداق تۈيۈقسىز باشلانغان بولسا، يەنە شۇنداق تۈيۈقسىز توختاپ قالدى.

خىتايلار ئۇلارنىڭ «كۆيدۈرگە كېسىلى ۋە رادىئاكتىپ ماددىلار»غا ئالاقىدار جىنايەتلەرگە قارشى تۇرۇش ئۈچۈن جىنايى ئىشلار قانۇنلىرىنى ئۆزگەرتىش بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتقان بىر پەيتتە، 11 ـ سېنتەبىر ۋەقەسى يارىتىپ بەرگەن پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ئەسلىدىنلا ئۇيغۇر خەلقىگە قارشى يۈرگۈزۈۋاتقان ئىرقىي قانۇنلىرىنى قاتتىق چىڭىتىش ۋە كۆپەيتىش بىلەن بىرگە، قوشۇمچە يېڭى قانۇنلارنى تېخىمۇ كۆپ بەلگىلەشكە ئۇرۇنۇۋاتاتتى. بۇ خۇددى ئەرەب خەلقىنىڭ: «شامال چىقسا، غەنىمەت بىل» دېگەن ماقال ـ تەمسىلىگە ئوخشاپ كېتىدۇ. 2001 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى، خىتاي شىنخۇا خەۋەر ئاگېنتلىقى خىتاي پارلامېنتىنىڭ مەۋجۇد قانۇنلارغا تۈزىتىش كىرگۈزۈپ، ئاتالمىش تېرورلۇق ھەرىكىتىگە قارشى تۇرۇشتا ھۆكۈمەتكە تېخىمۇ چوڭ قانۇنىي ھەق بېرىدىغان ئاساسىي قانۇن لايىھىسى ماقۇللاش ئۈچۈن مۇزاكىرە قىلىشنى باشلىغانلىقىنى ئېلان قىلدى. شىنخۇا خەۋەر ئاگېنتلىقى يەنە بەزى مەشھۇر پارلامېنت ئەزالىرىنىڭ سۆزلىرىنى نەقىل كەلتۈرۈپ مۇنداق دېگەن: «قانۇنغا تۈزىتىش كىرگۈزۈش ئىشى "دۆلەت ئامانلىقىنى ۋە ئىجتىمائىي تۈزۈملەرنى ھىمايە قىلىش، پۇقرالارنى ۋە ئۇلارنىڭ مال ـ مۈلكىنى قوغداش ئۈچۈن"

هۆكۈمەت دائىرىلىرىگە تېخىمۇ كۆپ ئىمكان يارىتىپ بېرىشنى مەقسەت قىلىدۇ». «تۈزىتىلگەن يېڭى قانۇنلار خىتاي هۆكۈمىتىنىڭ تېرورلۇققا قارشى قانۇنلۇق هالدا كۆرەش قىلىشىنى كۈچەيتىدىغانلىقى چوقۇم»[42].

خىتاي جىنايى ئىشلار قانۇنىغا ئاساسەن، زەھەرلىك چېكىم ئەتكەسچىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىش، قوراللىق بۇلاڭچىلىق قىلىش، باسقۇنچىلىق قىلىش، ئادەم ئۆلتۈرۈش قاتارلىقلارغا ئوخشاش بىر قاتار جىنايى قىلمىشلارغا ئۆلۈم جازاسى بېرىلەتتى. ئەمما تېرورلۇق جىنايەتلىرىنىڭ جازاسى پەقەت 10 يىلغا باراتتى. لېكىن تۈزىتىش كىرگۈزۈپ سۇنۇلغان، خىتاي پارلامېنتى تەرىپىدىن 2001 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى ماقۇللانغان جىنايى ئىشلار قانۇن لايىھىسىگە كۆرە بۇ جازا ئۆلۈم جازاسىغا چىقىرىلغان. پارلامېنت قانۇن ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرىنىڭ بايان قىلىشىچە، «زەھەرلىك، رادىئاكتىپلىق ۋە يۇقۇملۇق ماددىلارنى تارقاتقان، ياساشقا قاتناشقان، تىجارىتى بىلەن شۇغۇللانغان ۋە ساقلىغان كىشىلەر» نىشان قىلىندى. خىتاي هۆكۈمىتىنىڭ «كۈندىلىك گېزىت»نىڭ 2001 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنىدىكى خەۋىرىگە كۆرە، قانۇنغا تۈزىتىش كىرگۈزۈشتىن بۇرۇن، زەھەرلىك ماددىلارنىڭ جازاسى ئۆچ يىلدىن ئاشمايتتى. «قورقۇنچلۇق يالغان خەۋەر تارقاتقانلار ياكى تېرورلۇق ھەرىكەتلىرى ھەققىدە خاتا مەلۇمات بەرگەنلەر»نىڭ جازاسى «بەش يىللىق قاماق» ئىدى.

پايتەخت ئۇرۇمچىدە يۈز بەرگەن ئۇيغۇر ۋەقەسىنى كۆزەتكەن كىشى خىتاينىڭ ئىچكىرى ئۆلكىسىدىكى بىر زاۋۇتتا ئۆلتۈرۈلگەن (ئۇيغۇر) ئىشچىلار ھەققىدە تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، جىنايەتچىلەرنى جازاغا تارتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلىپ، تېنچلىق ئۈسۈلدا ئېلىپ بېرىلغان بىر نامايىشنىڭ قانداقسىگە خىتاي ئەسكەرلىرى بىلەن خىتاي ساقچىلىرىنىڭ قەتلىئام قىلىشىغا ئايلىنىپ كەتكەنلىكىنى ۋە نەق مەيداندا 1400 نەپەر كىشىنىڭ ئۆلتۈرۈلگەن ياكى يارىدار قىلىنغانلىقىنى چوقۇم مۇلاھىزە قىلماي قالمايدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، خىتاي رەئىسى خۇ جىنتاۋنى 2009 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى خىتاي تېلېۋىزىيە قانىلىدا كۆرگەن كىشىمۇ، شۇبھىسىزكى، ئۇنىڭ يۈز بەرگەن ۋەقەنى كۆرگەندىن كېيىن قاتتىق چۆچۈپ كەتكەنلىكىنى ھېس قىلماي قالمايدۇ. خۇجىنتاۋ يەنە كوممۇنىستىك پارتىيىسى يۇقىرى دەرىجىلىك قوماندانلىق كومىتېتى ئەزالىرى بىلەن توپلانغاندىن كېيىن «نامايىشقا قاتناشقانلارنى قانۇن بويىچە قاتتىق جازالايدىغانلىقى» بىلەن تەھدىد

سالدى. كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى رەئىسى لى جىژمۇ مۇخبىرلارنى كۈتۈۋېلىش يىغىندا رەئىسى خۇجىنتاۋنىڭ سۆزىنى تېخىمۇ ئوچۇقلاپ: «نامايىشقا كۈشكۈرتكەنلەرگە ئۆلۈم جازاسى بېرىدىغانلىقى»نى بايان قىلدى[43].

بۇ يەردە، تۈزىتىش كىرگۈزۈلگەن يېڭى قانۇننىڭ تەلىۋىگە ئاساسەن بىر سوئال توغۇلىدۇ: زۇلۇمغا قارشى نامايىش قىلغان، خىتاي ھاكىمىيىتى «قالايمىقانچىلىق چىقارغۇچى لۇكچەكلەر» دەپ ئاتىغان ئاشۇ كىشىلەر نامايىشتا «كۆيدۈرگە كېسىلى» دەپ تونۇلغان ھېلىقى ماددىلارنى ئىشلەتكەنمۇ؟ كېيىنكى كۈنلەردە خىتاي ھاكىمىيىتى شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆلارغا ئۆلۈم جازاسى بېرىپ ئىجرا قىلىۋاتامدۇ؟! خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ ئىجتىمائىي ياكى سىياسىي پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللانغۇچىلارغا ئۆلۈم جازاسى بېرىپ ئىجرا قىلىدىغانلىقىنى ئېلان قىلىش، چىقىرىلغان ھۆكۈملەر ۋە سوراقلارنى كونا ئادەتتى بويىچە دۆلەت بىخەتەرلىكىگە ئائىت مەخپىي مەلۇماتلار دەپ يوشۇرۇش ھەققى بارمۇ؟ ئۇيغۇر مىللىتى سەۋەبىدىن كېلىپ چىققان پالاكەتلەر تېرورلۇق بولسا، خىتاي ئۆزىنىڭ ۋەھشىيانە قىلمىشلىرىنى نېمە دەپ ئاتايدۇ؟

بۇ ۋەقەدىن كېيىن، خىتاي ھاكىمىيىتى ئۇيغۇرلارغا تۇتقان قاتتىق قول پوزىتسىيەلىرىدىن ۋە يۇرگۈزگەن چىرىك سىياسەتلىرىدىن ۋاز كېچىشى كېرەك ئىدى. بىراق ئۇ تېخىمۇ غالجىرلىشىپ، «تېرورلۇققا قارشى تۇرۇش» ۋەزىپىسىنى ئەسكەرلەرگە تاپشۇرۇش ۋە ئۆلارغا بۇ ھەرىكەتكە ئاكتىپ قاتنىشىش سالاھىيىتىنى بېرىش ئارقىلىق ئۇيغۇر خەلقىگە يۇرگۈزگەن رەزىل سىياسىتىنى تېخىمۇ ئىلگىرى سۈردى. خىتاينىڭ «كۈندىلىك گېزىت»ى 2009 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنىدىكى سانىدا گېنىرال مېڭ گوپىڭنىڭ تېرورلۇققا قارشى تۇرۇش ئۈچۈن روسىيە ئارمىيىسى بىلەن ئورتاق ئېلىپ بارغان ھەربىي مانىۋېردىن كېيىن مۇنداق دېگەنلىكىنى نەقىل قىلغان: «قوراللىق ھەربىي قىسىم تېرورلۇققا قارشى ئالدىنقى بىرقانچە يىلدىن بېرى ئىگەللىگەن مۇھىم تەجرىبىلىرىگە ئاساسەن پىلانلىق ھالدا كۆرەش قىلىدۇ».

بۇ، خىتاي ئارمىيىسىنىڭ قۇرۇلغىنىدىن بۇيانقى 82 يىلدىن بېرى مۇنداق سىياسىي تۈس ئالغان مۇھىم ۋەزىپىنى تۇنجى قېتىم تاپشۇرۇۋېلىشى ھېسابلىنىدۇ. قارىغاندا، شەرقىي تۈركىستاننى ساقلاپ قېلىش ۋەزىپىسى كېلەچەكتە خۇددى روسىيەدىكىگە ئوخشاش خىتاي ئارمىيىسىنىڭ ئۈستىگە چۈشىدىغاندەك قىلىدۇ.

گەرچە شەرقىي تۈركىستاننى ئىدارە قىلىش ۋەزىپىسىنى ھەربىيگە تاپشۇرۇش ئىنتايىن خەتەرلىك بولسىمۇ، خىتاي سىياسىي رەھبەرلىك ئورگىنى يەنىلا ئۇنى يوشۇرۇن ۋە قانۇنلۇق ھالدا ھەربىيگە تاپشۇرۇپ بەرگەن. بولمىسا ھەربىينىڭ سىياسىي ئىشلىرىنى ۋە ئەسكىرىي ھەرىكەتلىرىنى يېتەكلەيدىغان قانۇنىي بەلگىلىمىلەرگە ئېھتىياجى يوق. مەزكۇر گېزىت گېنىرال مېڭ گوپىڭنىڭ يەنە مۇنداق دېگەنلىكىنى نەقىل قىلغان: «تېرورلۇققا قارشى كۆرەش قىلىدىغان ۋە ئاخبارات بىلەن تەمىنلەيدىغان ئالاھىدە قىسىم يېتىلدۇرۇش ئۈچۈن ھەربىي قىسمىغا مۇھىم ۋەزىپىلەرنى بېرىشكە بولىدۇ». ئۇ يەنە مۇنۇلارغا ئىشارەت قىلغان: «چەتئەل قوراللىق قىسىملىرى بىلەن تېخىمۇ كۆپ ساھەدە ئۆزئارا ئالماشتۇرۇش ئېلىپ بېرىلىدۇ، بولۇپمۇ تېرورلۇققا قارشى تۇرۇشقا مۇناسىۋەتلىك ئورتاق مەلۇماتلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئۇچۇرلار ئالماشتۇرۇلىدۇ. دۆلەت سىرتىغا قارىتىلغان ھەرىكەت بولسا، تېرورچىلارنى قورالسىزلاندۇرۇش ۋە ئۇلارنى ئالداپ سىرتقا چىقىرىش ئۈچۈن ئورتاق كۈچ چىقىرىشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ».

خاتىمە

يالغانچىلىق قىلىش، ئالدامچىلىق قىلىش، ئازدۇرۇش، گوللاش، بۇرمىلاش ۋە ئىنكار قىلىش زامانى ئۆتۈپ كەتتى. ئاۋاز چىقارماي قىرغىنچىلىق قىلىش زامانىمۇ ئاللىبۇرۇن تۈگىدى. بىراق، تولىمۇ ئەپسۇسكى، ئىسلام ئەھلى تۈركىستاننىڭ ئەھۋالىنى پەقەت ئۇرۇمچى ۋەقەسى بىلەنلا بىلەلىدى. بۇ ۋەقە مۇسۇلمان ئاممىسىنىڭ نەچچە ئون يىللىق جىمجىتلىقىنى بۇزۇپ، كىشىنى ھېسداشلىق قىلىشقا، قەدىرلەشكە، ھۆرمەتلەشكە جەلپ قىلىدىغان، ھەمكارلىشىش ۋە يارەدەم قىلىشقا لايىق قەھرىمان بىر خەلقنىڭ بارلىقىنى، بولۇپمۇ ئونلارچە يىلدىن بېرى دۇنيانىڭ ئەڭ كۈچلۈك مۇستەملىكە تۈزۈمىگە قارشى كۆرەش قىلىۋاتقانلىقىنى، بۇنىڭدىن ھېچكىمنىڭ خەۋىرى يوقلۇقىنى ئۇلارغا نامايەن قىلىپ بەردى. بۇ ۋەقە يەنە ئۇزۇن يىللىق زۇلۇم ـ سېتەملىرىنى يوشۇرۇپ، مۇسۇلمانلارغا خىيانەت قىلغان، خەلقئارا سەھنىدە ئىسرائىل ۋە ئامېرىكا قوشما شتاتىغا قارشى ئىسلام ئۈممىتىنىڭ دوستىدەك ۋە ئۇلارنىڭ مەسىلىلىرىگە يارەدەم قىلىپ كېلىۋاتقاندەك بولۇۋالغان، ئەمەلىيەتتە ئىسلامغا قاتتىق دۈشمەنلىك قىلىپ، ئۆز يۇرتلىرىدىكى بىگۇناھ مۇسۇلمانلارغا ئەڭ ئېغىر زۇلۇم سېلىۋاتقان خىتايغا قارشى ئۇلارنىڭ (مۇسۇلمان ئاممىسىنىڭ) غەزەپ ـ نەپرىتىنى قوزغىدى.

خىتاي ھاكىمىيىتى ئەرەبلەرنىڭ ھازىرقى ئېچىنىشلىق ۋەزىيىتىنىڭ ئۇيغۇرلارغا يارىدەم بېرىش تەرەپتە تۇرۇشتىن ئاجىز كېلىدىغانلىقىنى ياخشى بىلىدۇ. بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئۇلار يا ئىقتىسادىي مەنپەئىتى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ يا ئۆز دۆلىتىدە شۇنداق ياكى شۇنىڭغا ئوخشاپ كېتىدىغان مەسىلە بار[44] يا بولمىسا، جەمئىيىتىنى غەربچە پىكىر ئۈستىگە قۇرغانلىقى ئۈچۈن زۇلۇمغا قارشى تۇرۇش ئېڭىنى پۈتۈنلەي يوقاتقان. ئەگەر ئىسلام دۇنياسىدىكى خەلق ئاممىسىنىڭ، ئىدارە ـ جەمئىيەتلەرنىڭ ۋە دۆلەتنىڭ بىر پۈتۈنلۈك ۋە سىياسىي ۋەزىيىتى ئۆزىنىڭ پايدا ـ مەنپەئەتى ۋە ئىدېئولوگىيىسىگە كۆرە شەكللەنسە، كېلەچەكتە ئەقىدىلىرىنىمۇ شەكللەندۈرەلەيدۇ. دۆلەت كۆرەشلىرىنىڭ چىرىكلىشىپ كەتكەن ئىدېئولوگىيەلەردىن قۇتۇلۇش يولىغا قەدەم قويغانلىقىدا ھېچ شەك يوق.

ئاخىرىدا شۇنى ئوچۇق قىلىپ ئېيتىمىزكى، خىتاي ھۆكۈمىتى ھەقىقەتەن چىقالماس پاتقاقنىڭ ئىچىگە كىرىپ قالدى. بىراق شەرقىي تۈركىستانمۇ ئىنتايىن خەتەرلىك ئەھۋالدا. گەرچە: «مۇتەئەسسىپلىك، بۆلگۈنچىلىك ۋە تېرورىدىن ئىبارەت بۇ ئۈچ كۈچ خىتايغا ۋە شۇ رايوندىكى باشقا يەرلەرگە نىسبەتەن ئاپەت بولغان بىلەن»[45] باشقا بىرىلىرىگە نىسبەتەن بايراق بولىدۇ. كۆرەش مانا مۇشۇنداق داۋام قىلىدۇ. لېكىن كۆرەش قىلىپ ئۆلۈش، جىم يېتىپ ئۆلگەندىن مىڭ ئەلا.

ئىزاھاتلار:

1 داڭلىق ئىسلام ئەدىبى نەجىب كەيلانىنىڭ «تۈركىستان كېچىلىرى» نامىلىق رومانىدىن.

2 قازاقىستان، ئۆزبەكىستان، قىرغىزىستان، تۈركمەنىستان ۋە تاجىكىستان جۇمھۇرىيەتلىرىدىن ئىبارەت.

3 «شەرقىي تۈركىستانىنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالى» مۇھەممەد ئەمىن ئىسلامى تۈركىستانى بىلەن رەھمەتۇللاھ ئىنايەتۇللاھ تۈركىستانى بىرلىشىپ تەييارلىغان، 1964 ـ يىل
http://www.uyghurweb.net/Ar/MISLAMIY.pdf .

4 ئىرقىي سۈلالە چۈشەنچىسى بىرمۇنچە ئىرقىي جامائەتچىلىكتىن مۇئەييەن بىر جامائەتنىڭ ئۆرپ ـ ئادەت، قائىدە ـ يوسۇن ۋە ئۆزىگە خاس ئەنئەنىلىرىنى ئايرىپ بېرىدىغان پرىنسىپقا قوللىنىلغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

5 خىتاي دۆلەت مەجلىسىنىڭ بېيجىڭدىكى تەشۋىقات ئىدارىدى تەرىپىدىن بېسىپ تارقىتىلغان «ئاق تاشلىق كىتاب» نىڭ «شەرقىي تۈركىستان تېرور كۈچلىرى جىنايى جاۋابكارلىقتىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ» نامىلىق ماۋزۇسى. خىتاي خەلق گېزىتىمۇ مەركۇر كىتابنىڭ قىسقىچە مەزمۇنىنى 2002 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنىدىكى ساندا ئېلان قىلغان.
http://arabic.people.com.cn/200201/22/ara20020122_50388.html

6 مۇھەممەد سەييىد قۇتۇبنىڭ 2009 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى ئېلان قىلىنغان «شەرقىي تۈركىستان مۇسۇلمانلىرى... قەتلىئام ۋە كۆڭۈل بۆلمەسلىك» نامىلىق ماقالىسى.
http://www.turkistanweb.com/?p=523.
1940 ـ يىلىدىكى نوپۇس ئىستاتىستىكىسىگە كۆرە شەرقىي تۈركىستاندىكى خىتاي نوپۇسى 202239 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 5,44% تىن ئاشمايدىكەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلار ئەسكەرلەر، ۋەزىپە ئۆتەۋاتقانلار ۋە خىتاي تىجارەتچىلىرىنى تەشكىل قىلىدىكەن. شەرقىي تۈركىستاننىڭ شۇ چاغدىكى ئومۇمىي نوپۇسى 3,730,061 گە يەتكەن. رەھمەتۇللاھ ئەھمەد رەھمەتنىڭ «خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستانغا كۆچمەن يۆتكىشى» نامىلىق ماقالىسىگە مۇراجىئەت قىلىڭ، دۇنيا ئىسلام بىرلىكى، مەككە مۇكەررەمە، «ھەقىقەتكە چاقىرىق» نامىلىق ژورنىلىنىڭ 1989 ـ يىللىق، 93 ـ سانى، 69 ـ بەت. تۆۋەندىكى مەنبەدىنمۇ نەقىل قىلىنغان:
Lattimore, O. : Pivot of Asia, P.79
دۇنيا ئىسلام بىرلىكىنىڭ تور بەت ئادرىسى:
http://www.themwl.org/Publications/default.aspx?t=1&cidi=303&l=AR

7 خىتاي ھاكىمىيىتى بۇ مەنتىقىسىنى پۈتۈنلەي غەربچە كاپىتالىزم تۈزۈمىگە ئاساسەن بەلگىلىگەن. خىتايلار بىلەن

چوڭقۇر ۋە تارىخىي ئالاقە ئورناتقان پەلەستىنلىك بىر ئەرباب بۇ ھەقتە توختىلىپ: «ئامېرىكىنىڭ سابىق زوڭتۇڭى رونالد رېگان دەۋرىنىڭ ئىككىنچى يېرىمىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئامېرىكا قوشما شتاتى ئىنسان ھەقلىرى ياكى پۇقرا ئەركىنلىكى ھەققىدە سۆز ئاچالمايتتى، بولۇپمۇ خىتاي ھاكىمىيىتى پۇقرا ئەركىنلىك شۇئارىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ ۋە ئامېرىكا قوشما شتاتى بىلەن ياۋرۇپا دۆلەتلىرىنىڭ مىليونلارچە خىتايلارنى قوبۇل قىلىش ئۈچۈن دەرۋازىلىرىنى ئېچىشى شەرتى ئاستىدا ئۆز گەرەۋدانلىرىنىڭ چەتئەللەرگە كۆچۈپ چىقىشىغا رۇخسەت قىلىپ دۇنيا جامائەتچىلىكىگە تەھدىد سالغاندا شۇنداق بولىدۇ» دېگەن. ئۇ يەنە خىتاينىڭ كەلگۈسىدە دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ دۆلەت بولۇش رولى ھەققىدە سۆھبەت ئېلىپ بارغان بولۇپ، خىتايلار ئۇنىڭغا ناھايىتى تەمكىنلىك ۋە ئاقىلانىلىك بىلەن مۇنداق جاۋاب بەرگەن: «سەن بىزنىڭ ناھايىتى چوڭ ھەربىي پاراخوتلىرىمىزنىڭ ۋە كۆرەشچى ئايروپىلانلىرىمىزنى توشۇغۇچى ئاۋىياماتكىلىرىمىزنىڭ دېڭىز - ئوكيانلاردا ئۇزۇپ يۈرگەنلىكىنى كۆرگەن ۋاقتىڭدا - بىز ئەنە شۇ چاغدا چوڭ دۆلەت بولىمىز». پەلەستىن ئازاتلىق تەشكىلاتى ئىجرائىيە ھەيئىتى ئەزاسى، فەتھى ھەرىكىتىگە قاراشلىق مەركىزىي ھەيئىتىنىڭ سابىق ئەزاسى ھانى ھەسەن بىلەن خۇسۇسىي ئېلىپ بارغان سۆھبەت خاتىرىسى، 2008 - يىل ئاپرىل.

8 رەھمەتۇللاھ ئەھمەد رەھمەتنىڭ «خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستانغا كۆچمەن يۆتكىشى» نامىلىق ماقالىسى. ئالدىنقى مەنبەنىڭ (يەنى«ھەقىقەتكە چاقىرىق» نامىلىق ژورنىلىنىڭ) 127 - بېتىدىن ۋە تۆۋەندىكى مەنبەلەردىن نەقىل قىلىنغان: (1) McMillan, D.H.: Xinjiang and Wang Enmao P-592. ۋە (2) Lena H. Sun: Minorities Chinese Live together warily; Washington Post, Jan. 14, 1985.

9 ئالدىنقى مەنبە. يەنە تۆۋەندىكى مەنبەلەردىن نەقىل قىلىنغان:
Pringle, J.: The Secret China - Traveling the Exotic Khunjerab Pass; Newsweek, June 16, 1986, P-69-A and 69-D.

10 بۇ سانلىق مەلۇمات بىر قانچە مەنبەدىن ئېلىنغان.

11 ئىپتىكار بەندارىنىڭ «تۈركىستان خىتاي بايلىقلىرىنىڭ مەنبەسى» نامىلىق ماقالىسى. ئىسلام ئونلاين تور بېتى: http://www.islamonline.net/servlet/Satellite?c=ArticleA_C&cid=1246346235114&pagename=Zone-Arabic-News%2FNWALayout 2009/7/12.

12 ئىسلام دىنى شەرقىي تۈركىستانغا خەلىپە ئابدۇلمەلىك ئىبنى مەرۋان (ھىجرىيە 86 - يىلى، مىلادى 705 - يىلى)نىڭ زامانىدا كىرگەن. ئىسلام سەركەردىسى قۇتەيبە ئىبنى مۇسلىم باھىلى كېيىنكى كۈنلەردە كىچىك بۇخارا دەپ نام ئالغان پايتەخت قەشقەرنى ھىجرىيە 96 - يىلى، مىلادى 715 - يىلى پەتھى قىلغان.

13 «شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھەقىقىي ئەھۋالى» يۇقىرىقى مەنبە.

14 ئابدۇلئەزىز چېكگىزخاننىڭ «تۈركىستان ئاسىيانىڭ قەلبى» نامىلىق كىتابى. ئاپتور تۈركىستان تارىخى ۋە ئۇنىڭ ئىسلام دىنىغا رولىغا ئالاقىدار ئاجايىپ تەپسىلى مەلۇماتلارنى، شۇنداقلا بىباھا ئەسەرلىرى بىلەن ئىسلام تارىخىنى يورۇتقان ئونلارچە ئۆلىمالارنىڭ مەلۇماتلىرىنى توپلىغان بولۇپ، ئۇلار: داڭلىق ئالىم ۋە ئىمام ئەبۇ ئابدۇللاھ مۇھەممەد ئىبنى ئىسمائىل، تىرمىزى، نەسائى، «ئەلكەششاف» نامىلىق ئەسەرنىڭ ئاپتورى جارۇللاھ زەمەخشەرى، «ئەلمىفتاھ» نامىلىق ئەسەرنىڭ ئاپتورى يۈسۈف سەككاكى، ئابدۇلقادىر جۇرجانى، سەئدۇددىن تەفتازانى، سەييىد شەرىف جۇرجانى، «ئەمەبسۇت» نامىلىق ئەسەرنىڭ ئاپتورى فىقھىشۇناس داڭلىق ئالىم سەرخەسى، سەدىدۇددىن قەشقىرى، «ئەھدايەھ» نامىلىق ئەسەرنىڭ ئاپتورى ئەلى ئىبنى ئەبۇ بەكر مىرغىنانى، داڭلىق شەرىئەتچى ۋە تەپسىرشۇناس بۇيۇك ئالىم ئەبۇ بەرەكات ئابدۇللاھ ئىبنى ئەھمەد نەسەفى، ئەھلى سۈننەت ۋەلجامائەت ئىمامى ئەبۇ مەنسۇر ماتىرىدى، ئەبۇ بەكر خەۋارىزمى، سۇلى، مەھمۇد قەشقىرى قاتارلىقلار. ئۇلاردىن باشقا يەنە شاشى، سەمەرقەندى، نەسەفى، قەشقىرى، خوتەنى، خەۋارىزمى، تىرمىزى، بەلخى، ئۆزكەندى، خوقەندى، فارابى، مىرغىنانى، فەرغانى، بۇخارى... دەپ تەخەللۇس قوللانغانلارنىڭ ھەممىسى تۈركىستانلىقتۇر. ئەبۇ نەسر فارابى، ئەلى ئىبنى سىنا، خالىد ئىبنى ئابدۇلمەلىك، ئەبۇ زەيد بەلخى (بۇ كىشى جوغراپىيەنى تۈنجى قېتىم قەدىمىي يونانلىقلار ئۇسلۇبىدا يازغان)، بەنۇ مۇسا ئىبنى شاكىر قاتارلىق ئالىملار ئاببىاسى خەلىپىلىكى دەۋرىدە ماتېماتىكا ئىلمىدە داڭ چىقارغانلار ئىدى. ئۇلار يەنە مۇسۇلمانلاردىن ئىنجىنىرلىقنى تۈنجى كەشپ قىلغان، خەلىپە مەئمۇنغا يەر شارى دەرىجە ئۆلچىمىنى تونۇشتۇرغان ۋە ئۇنى توغرىلىغان، ئالگېبرا ئىلمىنى كەشپ قىلغان ۋە مۇسۇلمانلار ئارىسىدا ھىندى خەلقىنىڭ ھېساب ئىلمىنى تاراتقان ئالىملاردۇر. ئەبۇ رەيھان بىيرۇنى، ئەرەب تىلى قامۇسىنى ئەڭ ياخشى ۋە ئەڭ مۇكەممەل تۈزۈپ چىقىپ، ئەرەب خەلقىگە سوۋغا قىلغان ئالىم جەۋھەرى ۋە باشقا بۇيۇك تۆھپىكار ئالىملار تۈركىستان خەلقىنىڭ ئوغلانلىرى ئىدى.

15 ئۇيغۇر دېگەن سۆز ئۇيغۇر تىلىدا «ئۇيۇشۇش» ياكى «بىرلىشىش» دېگەن مەنىلەردە كېلىدۇ. ئەمما ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ تارىخى مىلادىدىن ئىلگىرى ئۇچىنچى ئەسىرگە قايتىدۇ. ئۇيغۇر دېگەن ئىسىم تۈركىستاننىڭ ئەسلى خەلقىدىن بىرقانچە قەبىلىلەرنىڭ ئىتتىپاق تۈزۈشى ياكى بىرلىشىشى نەتىجىسىدە مەيدانغا كەلگەن.

16 شىنجاڭ گېزىتى 1991 ـ يىل 18 ـ نويابىر كۈندىكى سانىدا كوممۇنىستىك پارتىيىسىدە تازىلاش ئېلىپ بېرىلىپ، دىن بىلەن ئالاقىسى بار، پارتىيىگە سادىق ئەمەس دەپ قارالغان 25 مىڭ نەپەر كىشىنى پارتىيەدىن چىقىرىپ تاشلىغانلىقى ھەققىدە خەۋەر ئېلان قىلغان. 1992 ـ

يىل 16 ـ مارتتىكى سانىدا كوممۇنىست دائىرلىرى 6400 نەپەر كىشىنى قولغا ئالغانلىقىنى،ئۇلاردىن 182 نەپەر كىشىنىڭ خوراپىيلىق بىلەن قارىلانغانلىقىنى، 49 نەپەر كىشىگە 1991 ـ يىلى ئۆلۈم جازاسى بېرىلگەنلىكىنى ئېلان قىلغان... توختى ئاخۇن ئەركىننىڭ: «مۇسۇلمان تۈركىستان... ئۇنتۇپ كېتىلگەن دەۋا» ناملىق ماقالىسىغا مۇراجىئەت قىلىڭ. «يېڭى مۇنار» ناملىق ژورنالنىڭ 21 ـ سانى، 2003 ـ يىلى قىش (ھىجرىيە 1423 ـ يىلى زۇلقەئدە ئېيى).
.http://www.turkistanweb.com/?cat=29

17 توختى ئاخۇن ئەركىننىڭ: «مۇسۇلمان تۈركىستان... ئۇنتۇپ كېتىلگەن دەۋا» ناملىق ماقالىسى، ئالدىنقى مەنبە.

18 توختى ئاخۇن ئەركىننىڭ: «شەرقىي تۈركىستان ۋە خىتاي ئىشغالىيىتى» ناملىق ماقالىسى، 2004 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى.

19 توختى ئاخۇن ئەركىننىڭ: «شەرقىي تۈركىستان ۋە خىتاي ئىشغالىيىتى» ناملىق ماقالىسى، 2004 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى.

20 «خىتاي: مۇسۇلمان ئۇيغۇرلارغا قارىتىلغان دىنىي بېسىم» خەلقئارا ئىنسان ھەقلىرىنى كۆزىتىش تەشكىلاتى تەرىپىدىن ئېلان قىلىنغان دوكلاتنىڭ قىسقارتىلمىسى. Watch **Human Rights** ، 2005/4/12، نىيويۇرك. تەشكىلاتنىڭ تور بېتى:
http://www.hrw.org/de/ news/2005/ 04/10ـ1.

21 خىتاي دائىرلىرى 18 ياشقا توشمىغان بالىلارنىڭ مەسجىدكە كىرىشى ۋە ناماز ئوقۇشىغا رۇخسەت قىلمايدۇ.

22 تېخىمۇ كۈلكىلىك ۋە رەزىل بىر ئىش شۇكى: خىتاي دائىرلىرى مەسجىد ئىماملىرى ۋە خاتىبلىرىنى جۈمە خۇتبىسىدە «ۋەز ـ نەسىھەت ۋە يېڭى تەبلىغ» ناملىق كىتابتىن ئوقۇشقا مەجبۇرلايدۇ. ئۇ كىتابنى جىنخۇڭشىڭنىڭ رىياسەتچىلىكىدە خىتاينىڭ ئىسلام دىنىي ئىشلىرىنى نازارەت قىلىش كومىتېتى تەييارلىغان ۋە 2001 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى بېيجىڭدا بېسىپ تارقاتقان. ئەمەلىيەتتە كىتابتا ھەرقانداق بىر مۇسۇلمان ئۈچۈن دۈشمىنىدىن باشقا بىرىگە خىزمەت قىلمايدىغان ۋە بۇرمىلانغان دىننى تېڭىشتىن ئېغىر ئەلەم يوق. بولۇپمۇ مىراس ۋە نىكاھ ئىشلىرىغا ئوخشاش ئائىلە تۈزۈمىگە ئالاقىدار مەسىلىلەر كەسكىنلىك تەلەپ قىلغانلىقى ۋە ئاقىۋەتنىڭ قورقۇنچلۇق ئىكەنلىكى ئۈچۈن بىر مۇسۇلمان بۇ ھەقتە دىنغا بىرەر نەرسىنىڭ ئارىلىشىپ قالماسلىقى ياكى ئۆزگەرتىلمەسلىكىگە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىدۇ. توختى ئاخۇن ئەركىننىڭ: «2001 ـ يىلىدىكى 11 ـ سىنتەبىر ۋەقەسىدىن كېيىنكى شەرقىي تۈركىستان» ناملىق ماقالىسىغا مۇراجىئەت قىلىڭ. «يېڭى مۇنار» ناملىق ژورنالنىڭ 27 ـ سانى 2004 ـ يىل، ئىيۇل. مۇنداق ئېغىر ئەلەمنى خۇددى ئىسلام ئەدىبى نەجىب كەيلانىنىڭ «تۈركىستان كېچىلىرى» ناملىق مەشھۇر رومانىدا تەسۋىرلىگىنىدەك تەسۋىرلىگەن بىرىنىڭ بارلىقىنى بىلمەيمىز.

23 يۇرتۋازلىقنى كۆچەيتىش ئاتالغۇسىنى فرانسىيە 1832ـ 1962 ـ يىللىرى ئارىسىدا ئالجىرىيەنى ئىشغال قىلىۋالغاندا ئىشلەتكەن. ئۇ زامانلار ئالجىرىيە ئىشغالچى فرانسىيەنىڭ تىلى بىلەن "دېڭىزلار ئارقىسىدىكى فرانسىيە" دەپ ئاتىلاتتى. فرانسىيە بۇ شۇئارنى ئەمىلىيلەشتۈرۈش ئۈچۈن ئالجىرىيەنىڭ قەبىلەۋازلىقنى كۆچەيتكەن. مەسىلەن، ئالجىرىيەنىڭ شىمالى تەرىپىدىكى قەبىلىلەرنى جەنۇبى تەرەپكە، جەنۇبلۇقلارنى شىمال تەرەپكە يۆتكىگەن. ئاندىن يەرلىكلەر بىلەن كۆچۈرۈلگەنلەر ئارىسىدا ئۆچ ـ ئاداۋەت يايغان.

24 ھەقىقەتلەر ۋە سانلار، خىتايىنىڭ رەسمى ئېنتېرنېت تور سەھىپىسىدىن ئېلىنغان: http//ARABİE.CHİNA.ORG.EN/ CHİNA/ARCHİVE/SSSZ06/NODE_ 7012342.HTM

25 خىتاي دۆلەت رەئىسى ئاسايىشنى بۇزغان ئۇيغۇرلارنى قاتتىق جازالايدىغانلىقىنى ئېلان قىلدى. 9/7/2009 ئىسلام ئونلاين: http//www.islamonline.net/servlet/ satellite?c_articleA_C&pagename_ zone_arabic news/NWALayout&cid_ 1246346204095

26 خىتاي تېرورىزمغا قارشى ھايات ـ ماماتلىق ئۇرۇش ئاچىدىغانلىقىنى ئېلان قىلدى. ئەنگلىيە رويتېرس ئاخباراتى 13/8/2008

27 توختى ئاخۇن ئەركىن: «مۇسۇلمان تۈركىستان ـ ئۇنتۇلۇپ كېتىلگەن دەۋا».

28 «تۈركىستان ئىسلام پارتىيىسى» بۇ ھەقتە نوپۇس ستاتىستىكىسى بايان قىلغان بولۇپ، بۇ ستاتىستىكىدا مۇنداق دېيىلگەن: «ئىككى مىليون مۇسۇلمان قىز خىتاينىڭ ئىچكى قىسىملىرىغا يۆتكەلدى. يەنە بىر تەرەپتىن خىتاينىڭ ئىچكى قىسىملىرىدىن نۇرغۇنلىغان خىتاي شەرقي تۈركىستانغا يۆتكەپ كېلىندى. خىتاي بۇنى شەرقي تۈركىستان خەلقىنىڭ خىتايلار بىلەن ئارىلىشىپ، ئاسىملاتسىيە بولۇپ كېتىشى ئۈچۈن قىلىۋاتىدۇ. خىتاينىڭ بۇ سىياسىتىگە نارازلىق بىلدۈرگەن ياكى قارشى چىققۇچىلار ئىقتىسادي جازالارغا ئۇچراپلا قالماستىن، ھەرخىل شەكىلدىكى قىيىن ـ قىستاققا دۇچار بولىدۇ».

29 ئەھمەت ئەمرىنىڭ: «ئىسلام مەفكۇرىسى» نامىلىق ئېنتېرنېت سەھىپىسىنىڭ 2009 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى ئېلان قىلىنغان: «خىتايدىكى ئۇنتۇلغان مۇسۇلمانلار» نامىلىق ماقالىسىدىن ئېلىندى. http//www.islammemo.cc/Tkareer/ .Tkareer/2009/07/06/84599.html

30 ئەلجەزىرە تېلېۋىزىيەسىنىڭ 2009 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى ئامېرىكىنىڭ «لوس ئانجىلىس ۋاقىت گېزىتى»دىن نەقىل قىلىپ: «ئۇيغۇرلار خىتاي بايراملىرىغا قارشى چىقىدۇ» دېگەن تېما بىلەن تارقاتقان تەتقىقات خەۋىرى.

31 توختى ئاخۇن ئەركىننىڭ: "11ـ سېنتەبىر ۋەقەسىدىن كېيىنكى شەرقى تۈركىستان" دېگەن ماقالىسىدىن. www.turkistanweb.com

32 ئىسلام ئونلاين. ئىپتىكار ئەلبەندارىنىڭ:

”شەرقي تۈركىستان خىتايىنىڭ بايلىق كانى“ ناملىق ماقالىسىدىن:
http//www.islamonline.net/servlet/satellite?c_articleA_C&pagename_zone_arabic news/NWALayout&cid

33 يۇقىرىقى مەنبەدىن ئېلىندى.

34 «خىتايىنىڭ غەربى تەرىپىدە نامايىش ۋە يۇزلەرچە ئۆلۈم ». ئەلجەزىرە قانىلى 2009 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى

35 ئەلجەزىرە تېلېۋىزىيەسى، ئەلى سالىھنىڭ: «شاڭخەي ئىتتىپاقى يېڭى بىر خەلقئارالىق كۈچكە ئايلىنامدۇ؟» دېگەن ماقالىسى.
http/alJazeera.net/exeres/9570f622_9AF6_4176_5AAA8628C628.htm

36 خىتاي تېرورىزمغا قارشى تۇرۇش ئۈچۈن ئىككى ئەھدىنامىگە قول قويدى 28/10/2008.
http//alJazeera.net/news/aechive/archive?archiveld=18901

شۇنىڭدەك، خىتاي خەلق قۇرۇلتىيى «ئاتوم سىنىقىنى توختىتىش ئەھدىنامىسى»گە قول قويدى. بۇ ئەھدىنامە بۇ ھەقتىكى تۇنجى خەلقئارلىق ئەھدىنامە بولۇپ، بۇ ئەھدىنامىگە 1999 ـ يىلىغا قەدەر قول قويغان دۆلەتنىڭ سانى 58گە يەتكەن.

37 خىتاي ۋە رۇسىيە تېرورلۇققا قارشى تۇرىدىغانلىقىغا ۋەدە بېرىدۇ. 7/1/2002
http/alJazeera.net/news/aechive/archive?archiveld=18901

38 2002 ـ يىلى 14 ـ نويابىر كۈنى، خىتايىنىڭ تاشقى ئىشلار مېنىستىرى بايانىاتچىسى: ”يېقىنقى ئون يىل ئىچىدە شەرقى تۈركىستاندا بىر قانچىلىغان ۋەقە بولۇپ ئۆتتى. 1990 ـ يىلىدىكى بارىن ئىنقىلاۋى، 1997 ـ يىلىدىكى 5 ـ فېۋرال غۇلجا ۋەقەسى، 1998 ـ يىلىدىكى خوتەن نامايىشى قاتارلىق 90 ـ يىلنىڭ مابەينىدە يۈز بەرگەن ۋەقەلەرنىڭ ھەممىسىدىن ئۇيغۇرلار جاۋابكار“ دەپ تۆھمەت چاپلاپ، شەرقي تۈركىستان خەلقىنىڭ خىتاي زۇلمىغا قارشى ئېلىپ بارغان ھەرىكەتلىرىنى قارىلاشقا ئۇرۇندى. توختىئاخۇن ئەركىننىڭ ماقالىسى، يۇقىرىقى مەنبەدىن ئېلىندى.

39 «ئاق تاشلىق كىتاب»، يۇقىرىقى مەنبەدىن ئېلىندى.

40 تۈركىستانلىق بىر تەتقىقاتچىغا كۆرە، بۇ تۆت تەشكىلاتنىڭ بىر ـ بىرىگە ئوخشاپ كېتىدىغان يېرى شۇكى، تەشكىلات رەئىسلىرىنىڭ ھەممىسى خىتاي مەكتەپلىرىدە ئوقۇغان ۋە 1985 ـ يىلدىن كېيىن ھىجرەت قىلغان كىشىلەر. ئەمما بۇلارنىڭ ئىچىدە ”تۈركىستان ئىسلام پارتىيىسى“دىن باشقىسى ب د ت نىڭ ”تېرورلۇق تەشكىلاتلار تىزىملىكى“گە ئېلىنمىدى. چۈنكى قالغان تەشكىلات رەئىسلىرىنىڭ دىنىي چۈشەنچىسى ناھايىتى چەكلىك بولۇپ، ئۇلارنىڭ بىرەر دىنىي تەشكىلاتقا رەھبەر بولۇش سالاھىيىتى يوق. ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى دىنىي دەۋەت ئېلىپ بارمىغان، ھەتتا ئۆزلىرىمۇ دىنىي دەۋەت كۆرۈپ باقمىغان. ئۇنىڭ ئۈستىگە، خىتايىنىڭ ئۇلارغا قاراتقان تۆھمىتىمۇ تازا ئېنىق ئەمەس.

41 «خەلقئارا كەچۈرۈم تەشكىلاتى»نىڭ 2003

ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى لوندوندا ئېلان قىلغان 288 ـ نومۇرلۇق هۆججىتى.

42 خىتاي تېرورغا قارشى تۈرۈش ئۈچۈن جىنايى ئىشلار قانۇنىغا تۈزىتىش كىرگۈزۈشنى مۇزاكىرە قىلىۋاتىدۇ، ئەلجەزىرە تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى، 2001 ـ يىلى 12 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى

http://www.aljazeera.net/News/archive/archive?ArchiveId=22507

43 شەرقي تۈركىستانغا يۈرگۈزۈلگەن قاتتىق سىياسەت ۋە پالەچ هالغا چۈشۈپ قالغان ئىسلام، ئەلجەزىرە تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى، 2009 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى.

http://www.aljazeera.net/NR/exeres/E1293941-C813-45D8-B448-EB53A06981EE.htm

44 بۇنىڭغا ئۇيغۇرلارنىڭ زۇلۇمغا قارشى هەقلىق كۆرىشىنى تېرورلۇق دەپ قارىغان بەزى ئەرەبلەرنىڭ قاراشلىرىدىن ئۆرنەك ئېلىشقا بولىدۇ. مەسىلەن، يەمەننىڭ خىتايدىكى باش ئەلچىسى ئابدۇلمەلىك مۇئەللىمى «شىنخۇا» ئاگېنتلىقىغا بەرگەن بايانىدا خىتاي ئېلان قىلغان مەلۇماتلارنى، مەيلى ئۇ ئۇرۇمچى ۋەقەسىگە ئالاقىدار بولۇپ، ئۇنى تېرورلۇق هەرىكەت دەپ سۈپەتلىگەن بولسۇن، مەيلى تۈركىستان تارىخىغا ۋە ئۇ يەردىكى خەلقنىڭ نەچچە ئون يىلدىن بېرى بېشىغا كەلگەن، تىل بىلەن تەسۋىرلەش ئاجىزلىق قىلىدىغان قىرغىنچىلىققا ئالاقىدار بولسۇن، هەممىسىنى قوللايدىغانلىقىنى تەكىتلىگەن. مەئرەب خەۋەرلەر تور بېتىنىڭ 2009 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنىدىكى: تۈركىيە بېيجىڭنى قەتلىئام قىلغانلىقى بىلەن ئەيىبلىمەكتە، ئەمما خىتايدىكى يەمەن باش ئەلچىسى خىتايدىكى مۇسۇلمان ئۇيغۇرلارنى تېرورلۇق بىلەن قارىلىماقتا، دېگەن خەۋىرىگە مۇراجىئەت قىلىڭ.

http://marebpress.net/news_details.php?sid=17754

45 خىتاي قولىدا ئىسيانچىلارنىڭ چەتئەل تېرور كۈچلىرى بىلەن ئالاقىسى بارلىقىنى ئىسپاتلايدىغان دەلىل بارلىقىنى تەكىتلىدى. ئېلېكترونلۇق ئىقتىساد گېزىتى، 5751 ـ سانى. 2009 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى.

http://www.aleqt.com/2009/07/10/article_250448.html

5 ـ ئىيۇلدىن كېيىنكى شەرقىي تۈركىستان

5 ـ ئىيۇل ۋەقەسىنىڭ كېلىپ چىقىش سەۋەبلىرى ۋە نەتىجىلىرى

ئۇرۇمچى ۋەقەسىگە ئەسلى سەۋەبچى بولغانلار كىملەر؟ 2009 ـ يىل 26 ـ ئىيۇن كۈنى، خىتاينىڭ گۇاڭدوڭ ئۆلكىسى شاۋگۈەن شەھىرىدىكى خۇرۇئى ئويۇنچۇق زاۋۇتىدا 5 مىڭدىن ئارتۇق خىتاي ئىشچىنىڭ 300دىن ئارتۇق ئۇيغۇر ئىشچىنى رەھىمسىزلەرچە ئۇرۇپ، 60تىن ئارتۇق ئۇيغۇر ئىشچىنى ئۆلتۈرۈپ، 150تىن ئارتۇق ئۇيغۇرنى ئېغىر يارىلاندۇرۇشىدىن ئىبارەت مىللىي توقۇنۇش تۈسىنى ئالغان چوڭ قانلىق ۋەقە خەلقىمىزنى ئەلۋەتتە غەزەپلەندۈرەتتى. ئۇيغۇر خەلقى قېرىنداشلىرىنىڭ شۇۋېنىست خىتايلار تەرىپىدىن سەۋەبسىز ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈلگەنلىكىنى كۆرۈپ، ھۆكۈمەتتىن جاۋاپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى[1]. ئۇيغۇر ياشلىرى ۋە ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى شەرقىي تۈركىستاننىڭ پايتەختى ئۇرۇمچىدە 2009 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى، ھۆكۈمەتتىن گۇاڭدوڭدا يۈز بەرگەن ۋەقە توغرىسىدا جاۋاب بېرىشنى ۋە ۋەقەنىڭ تەكشۈرۈلۈشىنى تەلەپ قىلىپ تىنچ ھالدا نامايىش قىلدى. تاجاۋۇزچى خىتاي ھاكىمىيىتى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئىنسانىي ۋە ئورۇنلۇق تەلەپلىرىگە جاۋاب بېرىش ئورنىغا رەھىمسىزلىك بىلەن باستۇرۇپ ”5 ـ ئىيۇل قانلىق قىرغىنچىلىقى“نى كەلتۈرۈپ چىقاردى. خىتاي ساقچىلىرى ئۇيغۇرلارنىڭ نامايىشنى قاتتىق باستۇرۇپ، ئىككىنچى تىپەنئەمىن قىرغىنچىلىقى ئېلىپ باردى. تاجاۋۇزچى خىتاي ھۆكۈمىتى قىرغىنچىلىقتىن كېيىن، ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆلتۈرۈلگەنلەر ئۈچۈن ھازا ئېچىشنىمۇ چەكلىدى[2]. خەلقئارا ئاخبارات ئورگانلىرىمۇ خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ئۇرۇمچىدە قىرغىنچىلىق ئېلىپ بارغانلىقىنى ئېلان قىلدى. ۋەقەدىن بىر قانچە كۈن كېيىنلا شەرقىي تۈركىستانغا 22 مىڭ ئەسكەر ئەۋەتىلدى ۋە قىسقىغىنە ۋاقىت ئىچىدە بىر قانچە مىڭ كىشى تۇتقۇن قىلىندى، كېچە كوچىغا چىقىش مەنئى قىلىندى. ئېنتېرنېت ۋە تېلېفون قاتارلىق ئۈچۈر ۋاستىلىرى ئۈزۈۋېتىلدى. ھەتتا ئىراندىكى نامايىشلاردا ئۇنۇملۇك پايدىلىنىلغان

Twitter تور بېكىتىمۇ توسۇۋېتىلدى. ئارقىدىنلا خىتاي مەركىزى ھۆكۈمىتى دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىغا بەرگەن خەۋەرلەردە بۇ ۋەقەنى مىللىي بۆلگۈنچىلەر ئۇيۇشتۇرغان تەشكىللىك ۋە پىلانلىق ھالدا ئېلىپ بېرىلغان، دۆلەت بىخەتەرلىكىگە زىيان سالغان ئۇرۇپ ـ چېقىش، بۇلاڭ ـ تالاڭ، ئوت قويۇش ۋە ئادەم ئۆلتۈرۈش ۋەقەسى دەپ كۆرسىتىپ، بۇ ۋەقە جاۋابكارلىرىنىڭ دۇنيا ئۇيغۇر قۇرۇلتىيى ۋە رابىيە قادىر ئىكەنلىكىنى ئېلان قىلدى[3].

26 ـ ئىيۇل كۈنى، خىتاي ئالاھىدە بىر چەتئەللىك مېھماننى قىزغىن كۈتۈۋاتاتتى. ئىككى كۈندىن كېيىن، ئابدۇللاھ گۈل شەرقىي تۈركىستانىنىڭ پايتەختى ئۈرۈمچىگە بارغاندا، خىتاي ۋە ئۇيغۇر ئەمەلدارلار ناھايىتى قىزغىن قارشى ئالغان، ۋەزىيەت جىددىيلەشمىگەندى. توقۇنۇش خەۋىرى بىر قانچە كۈندىن كېيىن، ئۇچ مىڭ كىلومېتىر يىراقلىقتىكى ئۈرۈمچىگە يېتىپ كەلدى.

لېكىن، كوممۇنىست خىتاي تاجاۋۇزچى ھاكىمىيىتى بېشىنى ئىچىگە تىقىۋېلىپ، ھېچقانداق چارە ـ تەدبىر قوللانمىدى. بۇ سەۋەبتىن غەزەپلەنگەن ئۇيغۇر ياشلىرى ۋە ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى شەرقىي تۈركىستانىنىڭ پايتەختى ئۈرۈمچىدە 2009 ـ يىل 5 ـ ئىيۇل كۈنى ھۆكۈمەتتىن گۇۋاھنامىدا يۈزبەرگەن ۋەقەلەر توغرىسىدا جاۋاب ئېلىش ۋە ۋەقەنىڭ تەكشۈرۈلۈپ ئادىل بىر تەرەپ قىلىنىشىنى تەلەپ قىلىپ، تېنچ شەكىلدە نامايىش قىلدى. تاجاۋۇزچى خىتاي ھۆكۈمىتى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئىنسانىي ۋە يوللۇق تەلەپلىرىگە جاۋاب بېرىشنىڭ ئورنىغا ۋەھشىيلەرچە باستۇرۇپ، ”5 ـ ئىيۇل قانلىق قىرغىنچىلىقى“نى كەلتۈرۈپ چىقاردى.

بىر پارتىيە دېكتاتۇرلىقىدىكى كوممۇنىست خىتاي ھاكىمىيىتى شەرقىي تۈركىستاندا مۇستەملىكىچىلىك سىياستى يۈرگۈزۈپ كېلىۋاتقان 60 يىلدىن بۇيان دائىم ئاتالمىش ”شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى“ نامىدىكى ئىسمى بار، جىسمى يوق قۇرۇق سۆزى بىلەن ئۇيغۇر خەلقىنى ئالداپ كەلدى. ئۇيغۇر خەلقىنى ئۆزىنىڭ پۈتۈن ھەق ـ ھوقۇقلىرىدىن مەرھۇم قىلدى. شەرقىي تۈركىستاندىكى مول بايلىقلارنى تالان قىلىش قەدىمىنى تېزلەتتى. مۇھىتنىڭ بۇلغىنىشى ئېغىرلاشتى. ”شىنجاڭغا ياردەم قىلىدۇ“ دەپ مىليونلىغان خىتاي ئاققۇننى شەرقىي تۈركىستانغا ئېلىپ كېلىپ يەرلەشتۈردى. خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى نوپۇس سىستېمىسىغا قارىغىنىمىزدا، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ نوپۇسى 1949 ـ يىلدىكى 80%تىن كۆپ تۆۋەنلەپ، ھازىرقى 43%كە چۈشۈپ قالدى. خىتايلارنىڭ نوپۇسى 4%تىن 47%كە يەتتى.

ئۇيغۇر ياشلىرى ئارىسىدىكى ئىشسىزلىق نىسبىتىمۇ مىللىي كەمسىتىش ۋە چەتكە قېقىش سىياسىتى نەتىجىسىدە ناھايىتى ئېغىرلاشقان بولۇپ، پۈتۈن شەرقىي تۈركىستاندا ياشلارنىڭ ئىشسىزلىق نىسبىتى 70%تىن ئېشىپ كەتتى. ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئۇيغۇرلارنىڭ ئىشقا ئورۇنلىشىش نىسبىتى 10%كىمۇ يەتمەيدۇ. لېكىن، خىتاي ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىشقا ئورۇنلىشىش نىسبىتى بولسا 90%تىن ئارتۇق. ھۆكۈمەتنىڭ شىتاتلىق خىزمەتچى ئېلىش ئېمتىھانلىرىدا ئۇيغۇرلارغا ئاجرىتىلغان سان ناھايىتى ئاز بولۇپ، خىتايلارنى ئىشقا ئالىدىغان ئورۇنلارنىڭ سانى مۇتلەق كۆپ سالماقنى ئىگەللىمەكتە.

ئىشچى ئېلىشتا مىللىي كەمسىتىش ۋە چەتكە قېقىش سىياسىتى ئەڭ يۇقىرى پەللىگە چىققان. 2003 ـ يىلىدىن باشلاپ ئۇيغۇر ياشلىرىنى (بۇلارنىڭ ئىچىدە مۇتلەق كۆپچىلىكىنى توي قىلمىغان ئۇيغۇر قىزلىرى تەشكىل قىلماقتا) ئېشىنچە ئەمگەك كۈچلىرىنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش باھانىسى بىلەن خىتاينىڭ ئىچكىي ئۆلكىلىرىگە ئەۋەتكەننى ئاز دەپ، خىتاي ھاكىمىيىتى بۇ ئۇيغۇر ياشلىرىنى ئەرزان ئىش كۈچى سۈپىتىدە ئىشلىتىپ كەلدى. يەنى ئۇلارنىڭ قان ـ تەرىنى شۇمۇرۇپ كەلدى. ھەر كۈنى ئون نەچچە سائەت ئىشلەپ ئالىدىغان ئايلىقى 500 يۈەنگىمۇ يەتمەيدۇ. ئەمما، ئۇلار بىلەن بىر زاۋۇتتا ئىشلەيدىغان ئادەتتىكى خىتاي ئىشچىنىڭ ئالىدىغان مائاشى 3000 يۈەندىن ئارتۇق. خىتاينىڭ ئىچكى رايونلىرىغا ئېلىپ كېتىلگەن بۇ ئۇيغۇرلارنىڭ تۇرمۇشى ۋە ئۆرپ ـ ئادەتلىرى خىتايلارغا ئوخشىمايدىغان بولغاچقا خورلانماقتا ۋە ھاقارەتلەرگە ئۇچرىماقتا. بۇ ئەھۋال كىشىنى ئەندىشىگە سالىدۇ.

مۇشۇنداق بىر ۋەزىيەتتە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ بېشىغا كەلگەن بوھران تېخىمۇ ئېغىرلىشىپ، مىللىي زىددىيەت ئۆتكۈرلىشىپ، ئۇيغۇر خەلقى خۇددى پارتىلاشقا تەييار بومبىغا ئايلىنىپ قالغاندى. مىللىي توقۇنۇش يۈز بېرىش ئېھتىمالى يۇقىرى ئىدى. مانا بۇ ئەھۋال خىتاي تاجاۋۇزچى ھاكىمىيىتىنىڭ ئۇيغۇر خەلقىگە يۈرگۈزگەن مىللىي كەمسىتىش ۋە زۇلۇم سىياسىتىنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتىنى ناھايىتى ئېنىق كۆرسىتىپ بەرمەكتە. لېكىن مۇستەملىكىچى خىتاي ھاكىمىيىتى بۇ مەسىلىگە ناھايىتى ئاددىي قارىدى. يەنى ئۆزىنىڭ مىللىي كەمسىتىش ۋە باستۇرۇش سىياسىتىنى چىڭ تۇتۇپ، ئۇيغۇر خەلقىنى ”سەن نېمە قىلالايسەن؟ قولۇڭدىن نېمە كەلسە قىل، بەربىر مېنىڭ چاڭگىلىمدا سەن“ دېگەندەك پاسسىپ ھالەتتە

تۇردى. مانا مۇشۇنداق ئەھۋالدا، شەرقىي تۈركىستاندىكى سىياسىي ۋەزىيەتنىڭ ئۆتكۈرلىشىشىنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولمايتتى.

26 ـ ئىيۇن كۈنى خىتاينىڭ گۇاڭدوڭ ئۆلكىسى شاۋگۇەن شەھىرىدىكى خۇرۇئى ئويۇنچۇق زاۋۇتىدا مەيدانغا كەلگەن تراگېدىيە خەلقىمىزنىڭ غەزەپ ـ نەپرىتىنىڭ قايناپ تېشىشىغا سەۋەب بولدى. بۇرۇندىن تاجاۋۇزچى خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ مىللىي كەمسىتىش، چەتكە قېقىش ۋە باستۇرۇش سىياسىتىگە ناراز بولۇۋاتقان ئۇيغۇر خەلقى بۇنداق يولسىز ۋە قانلىق ۋەقەگە سۈكۈت قىلالمىدى. كوممۇنىست خىتاينىڭ مۇشۇنداق چوڭ قىرغىنچىلىق ۋەقەسىنى ئادەتتىكى بىر جىنايى ئىشلار سۈپىتىدە كۆرۈشى قاتتىق نارازىلىق پەيدا قىلدى. بولۇپمۇ، ۋەقەنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالىنى خەلقتىن يوشۇرۇشى، ئۆلگەن ئۇيغۇرلارنىڭ سانىنى پەقەت ئىككى نەپەر دەپ ئېلان قىلىشى، يارىلانغانلارنىڭ سانىنىمۇ ئاز كۆرسىتىشى ۋە بۇ ۋەقە توغرىسىدا جاۋابكارلارنىڭ جازاغا تارتىلماسلىقى، كىشىلەرنىڭ قەلبىدە غەزەپ ـ نەپرەتنىڭ ئۇلغىيىشىغا ۋە ئەڭ ئاخىرىدا ”5 ـ ئىيۇل ئۇرۇمچى قىرغىنچىلىقى“نىڭ يۈز بېرىشىگە سەۋەب بولدى.

خىتاي تاجاۋۇزچىلىرى ”5 ـ ئىيۇل ئۇرۇمچى قانلىق قىرغىنچىلىقى“غا سەۋەب بولغان گۇاڭدوڭ شاۋگۇەندىكى چوڭ ئىرقىي قىرغىنچىلىقنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتىنى خەلقتىن يوشۇرۇپ، ئۇيغۇر خەلقىنى ئالدىماقچى بولدى. لېكىن، پولاتتەك پاكىتلار ئالدىدا كوممۇنىست خىتاي ھاكىمىيىتى ئۆزىنىڭ مىللىي كەمسىتىش ۋە ئىرقىي يوقۇتۇش ئېلىپ بېرىشتەك جىنايى جاۋابكارلىقىدىن ھەرگىز قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ[4].

خەلقئارا جامائەتچىلىكىنىڭ ”5 ـ ئىيۇل ئۇرۇمچى قىرغىنچىلىقى“غا تۇتقان پوزىتسىيىسى

2009 ـ يىل 5 ـ ئىيۇل كۈنى ئۇرۇمچىدە يۈز بەرگەن ۋەقەلەر خەلقئارا كۈنتەرتىپتىكى مۇھىم مەسىلىلەر قاتارىدىن ئورۇن ئالدى. بولۇپمۇ، ئىسلام دۇنياسىدا چوڭ تەسىر قوزغىغان بۇ ۋەقەلەرگە قارىتا ئىككى مۇسۇلمان دۆلەت ـ تۈركىيە ۋە ئىراننىڭ قايتۇرغان ئىنكاسىدىكى پەرقلەر كىشىنىڭ دىققىتىنى تارتىدۇ. بۇ سەۋەبتىن ئىسلامىي جۇمھۇرىيەت بىلەن ئىداره قىلىنغان، كۆپىنچە ئۆزىنى ئىسلام دۇنياسىنىڭ بېشى دەپ قارايدىغان ئىران بىلەن ئىسلامىي (دىن بىلەن سىياسەت

ئايرىلغان) تۈزۈم بىلەن ئىدارە قىلىنىۋاتقان تۈركىيەنىڭ رەسمىي پوزىتسىيىسى ئارىسىدىكى پەرقلەرنى ئومۇمىي جەھەتتىن سېلىشتۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ.

ۋەقەدىن كېيىن، تۈركىيە باش مېنىستىرى رەجەپ تايىپ ئەردوغان، بۇ ۋەقەنى "ئىرقىي قىرغىنچىلىق" دەپ ئاتىغان بولسا، ئىران ھۆكۈمىتى بۇ ۋەقەنى كۆرمەسلىككە سالدى. ئەمما ئىراندىكى دىنىي ئۆلىما ۋە خەلق ئاممىسى ئۆزلىرىنىڭ كۈچلۈك نارازىلىقىنى ئىپادىلىدى.

مىسىرلىق مۇسۇلمان ياش ئايال مەرۋە ئەل شەربىنىنىڭ گېرمانىيە سوتىدا ئىرقچى بىر نېمىس تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەنلىكىگە قاتتىق ئىنكاس قايتۇرغان ۋە غايىبانە جىنازا نامىزى مۇراسىمى ئۆتكۈزگەن ئىران ھۆكۈمىتىنىڭ ئۇرۇمچىدە يۈزلىگەن مۇسۇلماننىڭ ئۆلتۈرۈلۈشىگە "سۈكۈت" قىلىشى كىشىنى ھەيران قالدۇرىدۇ. ئىراننىڭ ئىنكاسى پەقەت تاشقى ئىشلار مېنىستىرى مانۇچېھىر مۇتتاكىنىڭ خىتاي تاشقىي ئىشلار مېنىستىرىغا تېلېفون قىلىپ، بۇ ۋەقە توغرىسىدا مەلۇمات ئېلىش ۋە ئىسلام دۆلەتلىرىنىڭ قايغۇلىرىنى يەتكۈزۈش بىلەن كۈپايىلەندى. بۇ ئەھۋال ئىراندا تەنقىد قىلىنىشقا باشلاندى ۋە بەزى يازغۇچىلار بىلەن بىرگە مۇتىۋەر ئۆلىمالارنىڭ تەنقىد ئوبيېكتىگە ئايلاندى. ھەتتا دىنىي ئۆلىمالاردىن بەزى كىشىلەر ھۆكۈمەتنىڭ پوزىتسىيىسىنى قاتتىق تەنقىد قىلىپ، مۇسۇلمان ئۇيغۇرغا قىلىنغان زۇلۇمنىڭ دەرھال ئەيىبلىنىشىنى تەلەپ قىلدى.

ئالدىنقى قېتىملىق دۆلەت رەئىسى سايلىمىدا ئاھمەدى نەجادنىڭ رەقىبلىرىدىن بىرى بولغان مۇتەئەسسىپ نامزات مۇھسىن رەزائى بىلەن يېقىن بولغان تابناك خەۋەر ئورگىنى تور بېتىدە: "كىشىلەر بۇگۈن كوچىلاردا پەلەستىن ۋە خىتايدىكى مۇسۇلمانلار ئارىسىدا نېمە پەرق بارلىقىنى سوراۋاتىدۇ" دېگەن سۆزلىرى بىلەن ھۆكۈمەتنىڭ ئىنكاسىنى قاتتىق تەنقىد قىلدى ۋە بەس ـ مۇنازىرە تېمىسى ئاچتى[5].

تۈركىيە ھۆكۈمىتى ئۇرۇمچى قىرغىنچىلىقى توغرىسىدا خىتايغا قاتتىق ئىنكاس قايتۇردى. باش مېنىستىر رەجەپ تايىپ ئەردوغان شەرقىي تۈركىستاندىكى ۋەقەلەرنىڭ ئىنسانىنى چۆچۈتكىدەك دەرىجىدە قورقۇنچلۇق ئىكەنلىكىنى ۋە ۋەقەنىڭ تېزدىن بىر تەرەپ قىلىنىپ، قاتىللارنىڭ قانۇنىي جاۋابكارلىققا تارتىلىشىنى تەلەپ قىلدى. بۇنىڭدىن باشقا، ئەردوغان ب د ت بىخەتەرلىك كېڭىشى ۋاقىتلىق ئەزالار كومىتېتىدا ئورۇن ئالغان تۈركىيە ھۆكۈمىتىنىڭ بۇ مەسىلىنى

كۈنتەرتىپكە قويىدىغانلىقىنى بايان قىلدى. باش مېنىستىر ئەردوغاننىڭ ”ئىرقىي قىرغىنچىلىق“[6] بايانىتى تۈركىيەدىكى بەزى مۇتەخەسسىلەر ۋە سىياسەتچىلەر تەرىپىدىن ”چېكىدىن ئېشىپ كەتكەنلىك“ دەپ قارالغان بولسىمۇ، ئىرانىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان كۆپلىگەن مۇسۇلمان دۆلەتلىرىدە قىزغىن ئالقىشلاندى.

تۈركىيەنىڭ ئۇرۇمچى قەتلىئامىغا بولغان ئىنكاسىنىڭ ئىراندىكى ژورنالىستلارنىڭ ماقالىلىرىدا ئالقىشلىنىشى بۇ بايانانىڭ توغرا ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بەرمەكتە. سادىق زىباكالامنىڭ ماقالىسىدە باش مېنىستىر ئەردوغاننىڭ پوزىتسىيىسى تۆۋەندىكىچە بايان قىلىنغان:

«تۈركىيە باش مېنىستىرى رەجەپ تاييىپ ئەردوغان ھېچقاچان ئۆزىنى ئىسلام دۇنياسىنىڭ يولباشچىسى ياكى دۇنيادىكى مەزلۇملارنىڭ ھامىيسى دەپ ئېلان قىلمىغان. ھېچقاچان جاھانگىرلارغا قارشى تۇرىدىغانلىقىنى ئېيتمىغان. ھېچقاچان ب د ت ياكى بىخەتەرلىك كېڭىشى ۋەياكى خەلقئارالىق ئاتوم ئېنىرگىيىسى ئاگېنتلىقىغا ئوخشاش خەلقارالىق ئورگانلارنىڭ قارارىنى قوبۇل قىلمايدىغانلىقىنى ئېيتمىغان. گېرمانىيەدە ئۆلتۈرۈلگەن مىسىرلىق مۇسۇلمان ئايال ئۈچۈن شەكىلۋازلىق قىلىپ جىنازا مۇراسىمى ئۆتكۈزمىدى. لېكىن تاشقىي سىياسەتتە ئۆزىگە لايىق ئۇسۇلۇپ بىلەن مۇئامىلە قىلدى ۋە يۈزلىگەن مۇسۇلمان ئۆلتۈرۈلگەن ئۇرۇمچى قەتلىئامىدا مۇسۇلمانلارغا ئىگە چىقىپ، خىتاي دۆلەت رەئىسىگە ئۆز نارازىلىقىنى ئىپادىلىدى ۋە خىتاينىڭ بۇ ۋەقەنى بىر تەرەپ قىلىش ئۇسۇلىنى ئىرقىي قىرغىنچىلىق دەپ ئاتىدى. ئۆزى مۇسۇلمانلارغا شۇنداق كۆڭۈل بۆلىدۇكى، مۇسۇلمان چېچەنلەر ئۆلتۈرۈلگەن ۋەقەلەردىمۇ رۇسلارغا نارازىلىقىنى بىلدۈرگەنىدى»[7].

خىتايدىكى ئۇيغۇر قەتلىئامىغا تۈركىيە خەلقى ئوخشاش بولمىغان شەكىللەردە نارازىلىق بىلدۈردى. جۈمە نامىزىدىن كېيىن كوجاتەپە جامەسى ۋە فاتىھ جامەسى[8] قاتارلىق مەسجىد ـ جامەلەردە شېھىت قىلىنغان ئۇيغۇرلار ئۈچۈن غايىبانە جىنازە نامىزى ئوقۇلدى[9]. بەزى ئاممىۋي تەشكىلاتلار ئۇيغۇر قەتلىئامىنى ئەيىبلەش ۋە نارازىلىق نامايىشى ئۈچۈن تاكسىم مەيدانىغا يىغىلدى[10].

سائادەت پارتىيىسى خىتاينىڭ ئۇيغۇرلار ئۈستىدىن ئېلىپ بارغان بۇ قەتلىئامىغا قاتتىق نارازىلىق بىلدۈرۈپ، 12 ـ ئىيۇل كۈنى ئىستانبۇلدا نارازىلىق بىلدۈرۈش يىغىلىشى ئۇيۇشتۇردى[11]. چاغلايان مەيدانىدا ئۇيۇشتۇرۇلغان بۇ پائالىيەتكە 250

ئاممىۋىي تەشكىلات، تەنتەربىيە جەمئىيەتلىرى، ئىشچىلار ئۇيۇشمىلىرى، خەيرى ـ ساخاۋەت جەمئىيەتلىرى بىلەن بىرگە نەچچە مىڭ كىشى قاتناشتى[12]. پائالىيەتتە، شەرقىي تۈركىستاندا يۈز بەرگەن ۋەقەلەر سەۋەبىدىن خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىگە نارازىلىق بىلدۈرۈلدى[13]. پائالىيەتتە سائادەت پارتىيىسى باشلىقى پروفېسسور دوكتور نۇمان قۇرتۇلمۇش ئەپەندى باش مېنىستىر رەجەپ تاييىپ ئەردوغانغا ۋە تۈركىيە بۇيۇك مىللەت مەجلىسىگە خىتاب قىلىپ، 11 ماددىلىق تەكلىپ سۇندى. تەكلىپ مەزمۇنى مۇنداق: ”1. تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى خىتاي ھۆكۈمىتى ۋەھشي قىرغىنچىلىقنى توختاتقىچە بېيجىڭدىكى باش ئەلچىسىنى ئەنقەرەگە قايتۇرۇپ كېلىش كېرەك. 2. خىتاي ـ تۈركىيە مىللەت مەجلىسى دوستلۇق گورۇپپىسىدىن ئېستىپا بەرگەن خەلق ۋەكىللىرىگە رەھمەت ئېيتىمەن. لېكىن بۇ ئىشنى بۇنداق قىممەتسىز قىلماسلىق كېرەك. نېمە ئۈچۈن ئىستېپا بەرگەنلىكىنى ئوچۇق بايان قىلىشى ۋە ئىستېپا بەرمىگەن ۋەكىللەرمۇ ئەتە سەھەرگىچە ئىستېپا بېرىشى كېرەك. 3. تۈركىيە بۇيۇك مىللەت مەجلىسى تېزدىن يىغىلىپ، قىزىل خىتاي ھۆكۈمىتىگە قارشى ئېلىنىدىغان تەدبىرلەر مەخپىي سۆھبەتتە مۇنازىرە قىلىنىپ، قارارلاشتۇرۇلۇشى كېرەك. 4. خىتاي، بۇ ۋەقەگە ئارىلاشقانلارنى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىدىغانلىقىنى ئېلان قىلدى. مىڭلىغان قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ئۆلتۈرۈلۈشىدىن ئەندىشە قىلىۋاتىمىز. تاشقىي ئىشلار مېنىستىرلىكى ئادەتكە ئايلىنىپ قالغان ”ئەيىبلەيمىز“نىڭ ئورنىغا ئۆلۈم جازالىرىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن قولىدىن كېلىشچە تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى لازىم. 5. بۇ ۋەقەنىڭ ھەقىقي ماھىيىتىنى ئېنىقلاش خىزمىتىنى قىزىل خىتاي ھۆكۈمىتىگە ھاۋاله قىلغىلى بولمايدۇ. خەلقئارالىق بىتەرەپ تەكشۈرۈش ئۆمىكى تەشكىللەپ، ۋەقەنى ھەر جەھەتتىن تەكشۈرۈپ ئېنىقلاش باشلانسۇن. 6. ب د ت نىڭ نەدە ئىكەنلىكى ئېنىق. ب د ت ئامېرىكا تاشقى ئىشلار مېنىستىرلىكىنىڭ بىر تارمىقى ھالىغا كەلتۈرۈلدى. شۇڭا تۈركىيە ب د ت نىڭ يېڭىدىن تەشكىللىنىشى ۋە ب د ت بىخەتەرلىك كېڭىشىنىڭ ئورنىنىڭ ئۆزگەرتىلىشى ئۈچۈن دىپلوماتىك پائالىيەتكە ئۆتۈشى كېرەك. 7. قازاقىستان، ئەزەربەيجان، قىرغىزىستان، تاجىكىستان، ئۆزبەكىستانغا ئوخشاش دۆلەتلەردە تەسىرى چوڭ بولغان تۈركىيەنىڭ بۇ مۇھىم دۆلەتلەرنى ھەربىكەتكە كەلتۈرۈشى ۋە شەرقىي تۈركىستاندا پائالىيەتكە باشلىشى لازىم. 8. ئىران، سەئۇدى ئەرەبىستان، مىسىر ۋە تۈركىيە دەرھال ھەربىكەتكە كېلىپ، ئىسلام كېڭىشى تەشكىلاتىنىڭمۇ تەسىر كۆرسەتكىدەك بىر ھەربىكەت پىلانى تۈزۈپ چىقىشىغا

تۈرتكە بولۇشى لازىم. 9. ئىنسان ھەقلىرى دەۋاسىنى قىلىۋاتقان گېرمانىيە، ئەنگلىيە، ئىسپانىيە، ئىتالىيە قاتارلىق دۆلەتلەرگە بۇ مەسىلە چۈشەندۈرۈلىشى ۋە بۇ مەسىلىگە ئىگە بولۇشى كېرەك. 10. "İHH" ئىنسانىي يارداەم ۋەخپىسى" ۋە"جانسۈيى"گە ئوخشاش تەشكىلاتلارنىڭ ۋەقە يۈز بەرگەن رايونغا يېتىپ بېرىشى يول ئېچىپ بېرىش ۋە بۇنىڭغا تىرىشچانلىق كۆرسىتىش كېرەك. 11. مىليونلىغان شەرقىي تۈركىستانلىق قېرىنداشلىرىمىز دۇنيانىڭ ئوخشىمىغان جايلىرىدا پاناھلىق تىلەپ تۈرماقتا. تۈركىيە بۇ قېرىنداشلارغا "پاناھلىق تىلىگۈچى" سالاھىيىتىنىڭ بېرىلىشى ئۈچۈن ب د ت دە ئالاھىدە تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى كېرەك. بۇنىڭ ئۈلگىسى سۈپىتىدە (ئالدى بىلەن) تۈركىيەدە تۈرىۋاتقانلارغا ئىلتىجا ھەققى، پاسپورت ۋە ماكانلىشىش ھەققى بېرىشى كېرەك»[14].

خىتاي ھۆكۈمىتى ئۇيغۇر مۇسۇلمانلىرىنى ۋەھشىيلەرچە ئۆلتۈرگەن خىتايغا نارازلىق بىلدۈرۈش ۋە ئۇيغۇرلارنىڭ يالغۇز ئەمەسلىكىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن سائادەت پارتىيىسى تەشكىللىگەن بۇ پائالىيەتكە نارازلىق بىلدۈرۈپ، سائادەت پارتىيىسىنى "كېلىش مەنبەسى نامەلۇم پارتىيە" دېگەندى[15]. سائادەت پارتىيىسى تاشقى ئىشلار مۇئاۋىن باشلىقى دوتسېنت، دوكتور ئويا ئاكگۆنەنچ خانىم خىتاي ئەمەلدارلىرىنىڭ چاغلايان پائالىيىتى ئۈچۈن ئېيتقان بوھتانلىرىغا مۇنداق جاۋاب بەردى: «پائالىيەتكە قېتىلىش ئۈچۈن رەسمىي تەلەپ بىلەن كەلگەن ھەر خىل سىياسىي ئېقىم ۋە ئىدىيەگە ۋەكىللىك قىلىدىغان 250تىن ئارتۇق ئاممىۋي تەشكىلات، تەنتەربىيە جەمئىيىتى، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، خەيرى ـ ساخاۋەت جەمئىيەتلىرى بىلەن كەڭ كۆلەملىك پائالىيەت ئۇيۇشتۇرۇلدى. چاغلايان پائالىيىتى تۈرك خەلقىنىڭ ئاممىۋي شەكىلدە قەلبىدىكى نەپرەت، قايغۇ ۋە زوراۋانلىققا قارشى كۆرسەتكەن نارازلىق ئىپادىسى ۋە زۇلۇمغا قىلغان "توختا!" خىتابىدۇر. بۇ بايانانىنى تەييارلىغان خىتاي دىپلومات تۈركىيەدە خىزمەت قىلىپ تۈرۈپ، تۈركىيەنى تېخىچە ئوبدان چۈشەنمىگەن ۋەياكى ھېچ چۈشەنمەي تۈرۈپ تۈركىيەدە خىزمەت قىلىشقا باشلىغان. بولمىسا، سىياسىي پارتىيەلەر ئىچىدە ئەڭ كۆچلۈك ئىدىيىۋي ئاساسقا ئىگە ۋە "مىللىي ئىدىيە" سالاھىيىتى بىلەن تۈركىيە ۋە دۇنيادا تونۇلغان بىر ئاممىۋي تەشكىلات ئۈچۈن "كېلىش مەنبەسى نامەلۇم بىر تۈركۈم سىياسىي پارتىيەلەر" ئىبارىسىنى ئىشلىتىپ، ئۆزىنىڭ بىلىمسىز ۋە تەجرىبىسىز ئىكەنلىكىنى ئاشكارىلىمىغان بولاتتى"[16].

ئۇرۇمچى قەتلىئامىغا ئەڭ قاتتىق ئىنكاس قايتۇرغان تەسىر كۈچى چوڭ

ئاممىي تەشكىلاتلارنىڭ بىرى ”İHH ئىنسانىي يارداەم ۋەخپىسى“ بولۇپ، بۇ تەشكىلات خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى ئۇيغۇرلارغا يۈرگۈزىۋاتقان زۇلمىنى دەرھال توختىتىش ئۈچۈن ب د ت، ئىسلام كېڭىشى تەشكىلاتى ۋە تۈركىيەنى دەرھال ھەرىكەتكە ئۆتۈشكە چاقىردى. ”İHH ئىنسانىي يارداەم ۋەخپىسى“ باش رەئىسى بۇلەنت يىلدىرىم ۋە ئاممىۋىي تەشكىلاتلار ۋەكىللىرى ئۇرۇمچى قەتلىئامى توغرىسىدا بىر بايانات ئېلان قىلدى. بۇلەنت يىلدىرىم ئەپەندى زۇلۇمنى تېزدىن توختىتىش ئۈچۈن تۈركىيەنىڭ ئىسلام كېڭىشى تەشكىلاتىنى دەرھال يېغىن چاقىرىشقا قايىل قىلىشى كېرەكلىكىنى تەكىتلىگەن بولۇپ، بولۇپمۇ ئىسلام دۆلەتلىرىنىڭ بازار تېپىۋاتقان خىتاي تاۋارلىرىنى سېتىۋالماسلىقى كېرەكلىكىنى ئېيتقان ۋە دۇنياغا، ئەرەب ئالەمگە، تۈرك ئالەمگە، ئاممىۋىي تەشكىلاتلارغا، خەلقئارا تەشكىلاتلارغا ۋە دۆلەتلەرگە خىتاب قىلىپ: ”غەزىدە كۆرسەتكەن پوزىتسىيەنى شەرقىي تۈركىستان ئۈچۈنمۇ كۆرسىتىشىمىز كېرەك. مۇشۇ يېقىن بىر ئەسىردە ئىراقتا، ئافغانىستاندا، چېچەنىستاندا، پەلەستىندە، كەشمىردە ۋە بوسنىيەدە ئۆلتۈرۈلگەنلەرنى جەملەپ ئونغا كۆپەيتسەڭلارمۇ، شەرقىي تۈركىستاندا ئۇنىڭدىنمۇ كۆپ كىشىنىڭ ئۆلتۈرۈلگەنلىكىنى كۆرىسىلەر“ دېدى ۋە ب د ت، ئىسلام كېڭىشى تەشكىلاتى ۋە ئەرەب بىرلەشمىسىنىڭ ھەرىكەتكە ئۆتۈشى كېرەكلىكىنى، بولمىسا بۇ زۇلۇمنىڭ ھەسىلەپ ئېشىپ داۋاملىشىدىغانلىقىنى تەكىتلىدى[17].

تۈركىيە دىنىي ئىشلار باشقارمىسىمۇ ”ئۇرۇمچى قەتلىئامى“ توغرىسىدا ناھايىتى قاتتىق ئىنكاس قايتۇردى. دىنىي ئىشلار باشقارمىسى رەئىسى پروفېسسور، دوكتور ئالى بارداكئوغلى: ”ئىنشائاللاھ، شىمالىي قۇتۇبتا يۇنۇس بېلىقىنىڭ ھاياتى ئۈچۈن سەپەرۋەر بولغان ئىنسانىيەت جەمئىيىتى، مىڭلىغان كىشى ئۆلگەن بۇ ۋەقەگىمۇ كۆڭۈل بۆلىدىغان ئاڭغا ئىگە بولار. بۇ ئازابنى، ئىزتىراپنى ھەممەيلەن بىرلىكتە ئىككى قولىمىز باغلانغان ھالدا كۆرۈپ تۇرىۋاتىمىز. كۆرۈپ تۇرۇپ ھېچنېمە قىلالماسلىق ئازابلارنىڭ ئەڭ ئېغىرى بولسا كېرەك. ھەر دائىم ئىنسانلارنىڭ مەرھەمەت تەربىيىسىگە ئېھتىياجى بار دەۋاتىمىز. ئىنسانلارنىڭ بىر ـ بىرىگە ئىنسان سۈپىتىدە مۇئامىلە قىلىشقا ئېھتىياجى بار. ئىستراتېگىيىلىك ھېسابلار، كەلگۈسى توغرىسىدىكى غەملەر، ئۇران غېمى، شۇنىڭ ـ بۇنىڭ غېمى بىلەن كىشىلەر ھاياتىنى، مىللەت مەۋجۇتلىقىنى ئەرزىمەس نەرسە قاتارىدا كۆرۈش، نەسلىنى قۇرۇتۇشقا ئۇرۇنىشنى قوبۇل قىلغىلى بولمايدۇ. شەرقىي تۈركىستان ماكان

جەھەتتىن يىراق، ئەمما مىللىتىمىزنىڭ كۆڭلى ھەر دائىم يېقىن بولغان يەر. شەرقىي تۈركىستاندا يۈز بەرگەن ۋەقەلەر مىللىتىمىز يېقىندىن كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان، قەلبى ئازاب ھىس قىلىۋاتقان، ھەر دائىم دۇئا قىلىۋاتقان، ئەمما قولىدىن ھېچ ئىش كەلمىگەنلىكى ئۈچۈن ئۆز - ئۆزىنى يېگۈدەك بولۇۋاتقان بىر مەسىلە. ئىنشائاللاھ ئەقىل - ھوش ئۈستۈن كېلىپ، قۇتۇبتىكى بىر يۇنۇس بېلىقى ئۈچۈن سەپەرۋەر بولغان ئىنسانىيەت، مۇشۇنداق مىڭلارچە كىشىنىڭ ھاياتىغىمۇ ئەھمىيەت بەرگۈدەك سەزگۈرلۈككە ئىگە بولار" دەپ ئۆز نارازىلىقىنى ئىپادىلىدى[18].

ب د ت ئىنسان ھەقلىرى ئالىي كومىسسىرى ناۋى پىللاي ۋەقەدە ئۆلۈم - يېتىم بولۇشىدىن ئەندىشە قىلىۋاتقانلىقىنى بىلدۈردى[19].

شۇ مەزگىلدىكى ياۋروپا بىرلىكى ھەيئىتى ئېلان قىلغان بايانىاتىدا، ئۆزلىرىنىڭ ئۇرۇمچىدە يۈز بەرگەن ۋەقەلەردىن "قاتتىق ئەنسىرىگەن" لىكىنى، ئۆلۈم ۋەقەلىرىدىن "قايغۇرغان" لىقىنى بىلدۈردى ۋە مەسىلىنى تېنچ ئۇسۇل بىلەن ھەل قىلىشقا چاقىردى.

ئىسلام كېڭىشى تەشكىلاتىنىڭ ھەددىدىن تاشقىرى زورلۇق كۈچ ئىشلەتكەنلىكتىن ئەنسىزلىك ھېس قىلغانلىقىنى ئىپادىلىگەن بايانىاتىدا؛ خىتايدىن، ئىچىدىكى ئاز سانلىق مۇسۇلمانلارنىڭ مەسىلىلىرىنى، بۇ مەسىلەرنىڭ يىلتىزىدىكى سەۋەبلەرنى ھەل قىلىشقا يۈزلەنگەن ھالدا كەڭ دائىرىلىك ئىزدىنىش ئۇسۇلى بىلەن مۇئامىلە قىلىشنى تەلەپ قىلدى. ئىسلام كېڭىشى تەشكىلاتى باش سېكرېتارى ئەكمەلەتتىن ئېھسانئوغلى بولسا، ئۇيغۇرلارنىڭ قورقۇنچلۇق مۇھىت ئىچىدە ياشاشقا مەجبۇرلىنىۋاتقانلىقىدىن قايغۇرغانلىقىنى، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەسىلىلىرىنى بىخەتەرلىك تەدبىرلىرى بىلەن ھەل قىلغىلى بولمايدىغانلىقىنى بايان قىلىپ، ۋەقەنى تەشكىلاتنىڭ يېقىندىن كۆزىتىشنى داۋاملاشتۇرىدىغانلىقىنى بىلدۈردى[20].

ئا ق ش ئاقساراي بايانىاتچىسى روبېرت گىبىس ئېلان قىلغان بايانىاتىدا، شەرقىي تۈركىستاندا يۈز بەرگەن ئۆلۈم ۋەقەلىرىدىن ئا ق ش نىڭ چوڭقۇر قايغۇرغانلىقىنى ئىپادىلىدى[21]. ئا ق ش تاشقى ئىشلار مېنىستىرى ھېلارى كېلىنتونمۇ ئا ق ش نىڭ بۇ ۋەقەدىن قاتتىق ئەندىشە قىلغانلىقىنى بىلدۈردى[22].

فرانسىيە تاشقى ئىشلار مېنىستىرلىكى بايانىاتچىسى ئەرىك چەۋاللىر ۋەقەدىن ئەندىشە ھېس قىلىۋاتقانلىقىنى بىلدۈردى ۋە: "ياۋروپانىڭ يۈز بەرگەن ۋەقەگە قارىتا ئىنكاس قايتۇرىدىغانلىقى"نى ئېيتتى[23].

شۇبىتسارىيە تاشقىي ئىشلار مىنىستىرلىكى ھەر ئىككى تەرەپنى ئېغىر ـ بېسىق بولۇشقا چاقىرىپ، ۋەقەدىن ئەندىشە قىلىۋاتقانلىقىنى بىلدۈردى، ۋەقەدە ئۆلگەنلەرنىڭ ئائىلە ـ تاۋاباتلىرىغا تەزىيە بىلدۈردى ۋە خىتايدىن مەتبۇئات ۋە سۆز ئەركىنلىكىگە ھۆرمەت قىلىشنى تەلەپ قىلدى[24].

ياپۇنىيە تاشقى ئىشلار مۇئاۋىن مىنىستىرى مىتوجى يابۇناكا ۋەقە توغرىسىدا: ”ياپۇنىيە ھۆكۈمىتى مەسىلىگە يېقىندىن كۆڭۈل بۆلۈۋاتىدۇ ۋە يۈز بەرگەن ۋەقەلەردىن ئەندىشە ھېس قىلىۋاتىدۇ“ دېدى[25].

قازاقىستانغا كەلسەك، خىتاي ۋە قازاق ئەمەلدارلار، شەرقىي تۈركىستانغا زىيارەتكە بارىدىغان قازاقىستان پۇقرالىرىنىڭ ۋىزا ئىشلىرىنى توختىتىپ قويۇشنى قارار قىلدى[26]. ئۇنىڭدىن باشقا قازاقىستان تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكى بايانىاتچىسى 1000دىن ئارتۇق قازاق پۇقراسىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندىن چىقىپ كەتكەنلىكىنى بىلدۈردى[27].

رۇسىيە تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكى شەرقىي تۈركىستاندىكى ۋەقەلەرنىڭ خىتاينىڭ ئىچكى ئىشى ئىكەنلىكىنى بايان قىلدى[28].

سېرىلانكا ۋەقەدىن ئەندىشە ھېس قىلغانلىقىنى بىلدۈرۈش بىلەن بىرگە، بۇ ۋەقەلەرنى خىتاينىڭ ئىچكى ئىشى دەپ قارايدىغانلىقىنى ۋە خىتاينىڭ مۇقىملىقىنى قايتىدىن ئەسلىگە كەلتۈرىدىغانلىقىغا ئىشىنىدىغانلىقىنى بايان قىلدى[29].

ئۇنىڭدىن باشقا، خەلقئارا كەچۈرۈم تەشكىلاتى ئاسىيا ـ تىنچ ئوكيان بۆلۈمى مۇئاۋىن باشلىقى روسېئان رىف، خىتاي ئەمەلدارلاردىن ئۆلگەن ۋە تۇتقۇن قىلىنغانلار ھەققىدە جاۋاب بېرىشنى، تىنچ يول بىلەن ئۆز پىكرىنى بايان قىلغان ياكى ئۇيۇشۇش ۋە يىغىلىش ئەركىنلىكلىرىنى ئىشلەتكەنلىكى ئۈچۈن تۇتقۇن قىلىنغانلارنى دەرھال قويۇپ بېرىشنى، ئۆلۈم جازاسى تەدبىرىنى قوللانماي، خەلقئارا ئۆلچەملەرگە مۇۋاپىق، ئادىل سوتنىڭ يېتەكچىلىكىدە ئادىل تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى[30].

ئىنسان ھەقلىرىنى كۆزىتىش تەشكىلاتى بۇ ۋەقە ھەققىدە مۇستەقىل تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىشقا، خىتاينىمۇ بۇ تەكشۈرۈشكە يول قويۇشقا چاقىردى. تەشكىلات يەنە خىتاينىڭ خەلقئارا قانۇنلاغا ھۆرمەت قىلىشنى ۋە نامايىشچىلارغا قاتتىق قوللۇق قىلماسلىقىنى تەلەپ قىلدى[31].

”5 ـ ئىيۇل ئۇرۇمچى قەتلىئامى“نى قانداق ئانالىز قىلىش كېرەك؟

شەرقىي تۈركىستان غەربتە ھازار دېگىزى بىلەن، شەرقتە مۇڭغۇلىيە بىلەن چېگرىداش. شىمالدىكى ئۇرال تاغلىرىدىن جەنۇبتا ئافغانىستان چېگرىسى ئىچىدىكى ھىندىقۇش تاغلىرىغىچە سوزۇلغان تۈركىستاننىڭ شەرقىي قىسمىنى تەشكىل قىلماقتا. 19 ـ ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ مۇستەقىللىق ئۈچۈن كۆرەش قىلىۋاتقان شەرقىي تۈركىستان، 1949 ـ يىلى خىتايدا كوممۇنىست پارتىيە ھاكىمىيەتنى قولىغا ئالغاندىن كېيىن، ماۋ باشچىلىقىدىكى ھۆكۈمەت تەرىپىدىن ”شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى“غا ئۆزگەرتىلدى. خىتاي ھاكىمىيىتى 56 مىللەتتىن تەركىپ تاپقان خىتايدا بەش رايونغا ئۆز تىل ـ يېزىقىنى ئىشلىتىش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش؛ شۇ رايونلاردىن چىققان تەبىئىي بايلىقلارنى باشقۇرۇش ۋە قوغداش؛ ھەر بىر پۇقرانىڭ دىنغا ئېتىقاد قىلىش ياكى قىلماسلىق؛ چەت يېزىلاردىكى ئايالىلارغا ئۈچ پەرزەنتلىك بولۇش ھوقۇقىنى بەردى. لېكىن، شەرقىي تۈركىستاندا بۇ ھوقۇقلار پۈتۈنلەي دەپسەندە قىلىنىۋاتىدۇ.

ئىدىيىۋى چۈشەنچىنىڭ ئوخشىماسلىقى سەۋەبىدىن، بېسىم ئالدى بىلەن دىنى ساھەدە ئۆزىنى كۆرسىتىشكە باشلاپ، مەدرىسلەر تاقىلىپ، دىنىي ئۆلىمالار ئىنقىلاپ دۈشمەنلىرى دەپ قارىلىنىپ قولغا ئېلىندى ۋە ئۆلتۈرۈلدى. مەسجىدلەرگە ماۋنىڭ رەسىملىرى ۋە خىتاي بايراقلىرى ئېسىلدى. ئارقىدىن خىتاينىڭ باشقا رايونلىرىدىن شەرقىي تۈركىستانغا كۆچ ـ كۆچ باشلاندى. 1949 ـ يىلى 3% ئەتراپىدا بولغان خىتاي نوپۇسى 2000 ـ يىللارغا كەلگەن 50%كە يەتتى. بۇگۈن 30 مىليون ئەتراپىدا دەپ تەخمىن قىلىنغان شەرقىي تۈركىستان نوپۇسىنىڭ 54%نى ئۇيغۇر ۋە قازاق قاتارلىق تۈركىي مىللەتلەر، قالغان قىسمىنى خىتايلار تەشكىل قىلماقتا. خىتاي مەركىزىي ھۆكۈمىتى گەرچە شەرقىي تۈركىستانغا داۋاملىق بىر ئۇيغۇرنى رەئىس قىلىپ تەيىنلەشكە ئەھمىيەت بېرىپ كېلىۋاتقان بولسىمۇ، بۇ مەسىلىلەرنى ھەل قىلالمىدى.

يېقىنقى مەزگىللەردە زىددىيەت ئۆتكۈرلەشتى. ھۆكۈمەت ئۇرۇمچى ۋە شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئەڭ جەنۇبىغا جايلاشقان قەشقەردىكى تارىخىي ئەسەرلەرنى يوقىتىشقا كىرىشتى. ئۇرۇمچىدىكى تارىخىي ساراي، قۇدۇق ۋە مەدرىسلەر جايلاشقان مەھەللىلەرنى چېقىپ، ئورنىغا زامانىۋي بىنالارنى سېلىشقا باشلىدى. قەشقەردە تۈرك دۇنياسىنىڭ ئەڭ مەشھۇر ئالىملىرىدىن مەھمۇت قەشقەرى ئىلىم تەھسىل

قىلغان خانلىق مەدرىسنى چاقتى. ئۇنىڭدىن باشقا يېقىنقى زامانلاردا ئۇيغۇر قىزلىرى توپ ـ توپ ھالدا خىتاينىڭ شەرقىگە ئېلىپ كېتىلدى. خىتاي ھۆكۈمىتى 2006 ـ يىلىدىن باشلاپ، ئۇيغۇر قىزلىرىنى مەجبۇرىي ھالدا خىتاينىڭ ئىچكى رايونلىرىدىكى زاۋۇتلاردا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش مەقسىتى بىلەن يۆتكەۋاتقانلىقىنى بايان قىلماقتا. ھۆكۈمەت ئېلان قىلغان رەسمىي مەلۇماتلارغا قارىغاندا، تەرەققىي قىلمىغان ۋە ئىشقا ئورۇنلىشىش ئىمكانىيىتى بولمىغان شەرقىي تۈركىستاندىكى قىزلارغا خىتاينىڭ جەنۇبىدىكى رايونلاردا ئىشقا ئورۇنلىشىش ئىمكانىيىتى يارىتىپ بېرىلىۋاتىدۇ. شەرقىي تۈركىستانلىق ئايالارنىڭ ئىككى پەرزەنت كۆرۈش ھەققى بار. شەرقىي تۈركىستاننىڭ جەنۇبىدا تۇرمۇش كەچۈرۈۋاتقان ئىككى قىزى بار پۇتۇن ئائىلىلەر قىزلىرىدىن بىرىنى خىتاي دۆلىتىگە بېرىشكە مەجبۇر. بۇ قىزلار 16 ـ 25 ياشلار ئارىسىدا. ئۇنىڭدىن باشقا، تاللانغان قىزلار ھېچ توي قىلمىغان ۋە بالىلىرى بولماسلىقى كېرەك. خىتاينىڭ ئىچكى رايونلىرىغا ئېلىپ كېتىلگەن بۇ قىزلارنىڭ بىر قىسمى ئۇزۇندىن بۇيان ئائىلىسى بىلەن ھېچ ئالاقىلىشالماي، قورسىقىنى تويغۇزۇش بەدىلىگە ئىشلەۋاتىدۇ. بىر قىسمىنىڭ ئاقىۋىتى نامەلۇم. بۇ قىزلار توي قىلىش ئۈچۈن قىز تاپالمايۋاتقان خىتايلارغا ۋە پاھىشخانىلارغا سېتىلىۋاتىدۇ. شەرقىي تۈركىستاننىڭ پايتەختى ئۇرۇمچىدە چىقىدىغان ”ئىقتىساد گېزىتى“نىڭ بەرگەن مەلۇماتىغا قارىغاندا، 2009 ـ يىلىغىچە ئىچكىي خىتايغا ئېلىپ كېتىلگەن قىزلارنىڭ سانى 200 مىڭدىن ئېشىپ كەتكەن[32].

پۇتۇن دۇنيانى قاپلىغان ئىقتىسادىي بوھران تۈپەيلىدىن خىتاينىڭ جەنۇبى رايونلىرىدىكى مىڭلىغان زاۋۇت ـ فابرىكىلار تاقالغان ۋە مىليونلىغان ياش ئايالار يۇرتلىرىغا قايتۇرۇلغان بولسىمۇ، شەرقىي تۈركىستاننىڭ پەيزاۋات ناھىيىسىدىن فابرىكىلاردا ئىشلەشكە ئېلىپ كېتىلگەن 6052 نەپەر قىزنىڭ ھېچبىرى قايتۇرۇلمىغان.

ئەسلىدە مەسىلىلەرنىڭ تۈپ نېگىزىدە يەر ئاستى بايلىقى جەھەتتىن ”21 ـ ئەسىرنىڭ كۆۋەيتى“ دەپ ئاتالغان شەرقىي تۈركىستان رايونىنىڭ خىتاي ئۈچۈن مۇھىم خام ئەشيا مەنبەلىرىدىن بىرى بولۇشى ياتماقتا. خىتايدا چىقىدىغان 148 خىل كان مەھسۇلاتنىڭ 118 خىلى شەرقىي تۈركىستاندا. يەنى خىتاينىڭ كانلىرىنىڭ 85%ى بۇ زېمىندا. 1980 ـ يىللاردىن باشلاپ سانائەتلىشىشكە باشلاش بىلەن بىللە ئېنىرگىيەگە بولغان بېقىندىلىقى ئېشىۋاتقان خىتاي، خەلقئارا ئاتوم ئېنىرگىيىسى

ئورگىنىنىڭ 2008 ـ يىللىق مەلۇماتىغا كۆرە، ئېنىرگىيە سەرپىياتىدا ئىككىنجى ئورۇندا تۇرىدۇ. ”دۇنيا زاۋۇتى“نىڭ موتورىنى ھەرىكەتلەندۈرىدىغان كۈچ شەرقي تۈركىستاندىن كېلىدۇ. يەر كۆلىمى خىتاينىڭ ئالتىدەن بىرىنى (تۈركىيەنىڭ ئىككى ھەسسىسى) تەشكىل قىلغان شەرقي تۈركىستان، خىتاينىڭ ئەڭ چوڭ تەبىئي گاز ئىشلەپچىقىرىش مەركىزى. خام نېفىت زاپاسى مول ۋە خىتاي كۆمۈر زاپاسىنىڭ يېرىمىغا يېقىن قىسمى بۇ زېمىندىن چىقىدۇ. ئېنىرگىيە مەنبەسىنى كۆپ خىللاشتۇرۇش ۋە ئاتوم ئېنىرگىيىسىدىن پايدىلانماقچى بولۇۋاتقان خىتاي ئۈچۈن ئۆتكەن يىلى شەرقي تۈركىستاننىڭ ئەھمىيىتى تېخىمۇ ئاشقان بولسا كېرەك. خىتاي گېئولوگلار 17 يىللىق تەكشۈرۈش ـ تەتقىق قىلىش نەتىجىسىدە، شەرقي تۈركىستاننىڭ ئىلى ۋادىسىدا 10 مىڭ تونناىلىق ئۇران زاپاسىنى تاپتى. ئاتوم سىناقلىرى ئېلىپ بېرىلىۋاتقان لوپنۇر رايونىمۇ شەرقي تۈركىستاندا. يەنى خىتاينىڭ مول ئېنىرگىيە مەنبەسىگە ئىگە، ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە غەربكە ئېچىلغان ئىشىكى ھېسابلىنىدىغان بۇ رايون خىتاي ئۈچۈن ھاياتي ئەھمىيەتكە ئىگە.

تىل جەھەتتىنمۇ چەكلىمىلەر مەۋجۇت. شەرقي تۈركىستان خەلقىنىڭ 50% ئۇيغۇرچە ئىشلىتىدىغان بولسىمۇ، بۇ رايوندا ئۇيغۇرچە ئىسىم ئىشلىتىش چەكلەنگەن. ئالىي مەكتەپلەردە دەرسلەر خىتاي تىلىدا بېرىلىدۇ. دىن ۋە ئىبادەت ئەركىنلىكى چەكلەنگەن. مەسىلەن، ھەجگە بارغان كادىر ئىشتىن قوغلىنىدۇ.

خىتايلار ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان، شەرقي تۈركىستانلىقلارغا قارشى پىسخولوگىيىلىك بېسىم ئىشلىتىۋاتىدۇ. ئۇيغۇرلار ئولتۇراقلاشقان جايلارغا خىتاي ئاققۇنلىرى يەرلەشتۈرۈلىۋاتىدۇ ۋە ئۇلارنى ئۆزلىرىگە ئوخشىتىشقا ئۇرۇنىۋاتىدۇ.

شەرقي تۈركىستاندا قۇرئان ئوقۇش جىنايەت ھېسابلىنىدۇ. ئالاقە ۋاستىلىرى ئۇزۇۋېتىلگەن، روزا تۇتۇش چەكلەنگەن بولۇپ، ھەر بىر شەرقي تۈركىستانلىق ھەر دائىم ئۆلۈم بىلەن قارمۇ قارشى ياشايدۇ. ئىرقي قىرغىنچىلىققا ئېلىپ بارىدىغان بۇ سىياسەتلەرگە قارىغىنىدا، شەرقي تۈركىستاننى خىتايچە ”يېڭى ئىشغال قىلىنغان زېمىن“ مەنىسىدىكى ”شىنجاڭ“ دەپ ئاتىغانلىقىنى كۆرەلەيسىز. ئەپسۇس، تۈركىيەدىكى بەزى باشلىقلار ۋە مەتبۇئاتلارمۇ بۇ ئىسمنى ئىشلىتىۋاتىدۇ. ھالبۇكى، ئۇيغۇر خەلقى بۇرۇندىن تارتىپ ئۆز تۇپراقىنىڭ ئىسمىنى ”شەرقي تۈركىستان“ دەپ ئاتاپ كەلدى. شۇڭا ”شىنجاڭ“ دەپ ئاتىلىشىدىن بەكمۇ نارازى.

خىتايلارغا كۆرە، شەرقي تۈركىستانلىق بولۇشنىڭ ئۆزى بىر جىنايەت.

شەرقىي تۈركىستانلىقلارغا ئۆچمەنلىك ۋە نەپرەت بىلەن قارىشىدۇ. ساقچىلار خالىغانچە بوزەك قىلىدۇ. خالىغان يەردە ئاختۇرۇپ، سوراققا تارتالايدۇ. بىر دۇككانغا كىرگەن شەرقىي تۈركىستانلىققا ئوغرىغا قارىغاندەك قارايدۇ. دۆلەت ئۈچۈنمۇ ئەڭ چوڭ تەھدىت سۈپىتىدە قارىلىدۇ. بۆلگۈنچى، رادىكال ئىسلامچى، تېرورىست، ئوغرى دېگەندەك سۈپەتلەر بىلەن تىلغا ئېلىشىدۇ. ھېچكىمنىڭ ئامانلىقى كاپالەتكە ئىگە ئەمەس. 35 مىليون كىشى ئەتىسىدىن خاتىرجەم بولمىغان بىر مۇھىتتا ياشايدۇ. قولغا ئېلىنغان ياكى ئۆلتۈرۈلگەن كىشىلەرنىڭ قالغان ئائىلە ئەزالىرىنىڭ ئەھۋالى كىشىنىڭ ئېچىنى سىيرىيدۇ. قىسقىسى، بۇ دىياردا ھەقىقەتەن بىر ئىنسانلىق تراگېدىيەسى مەۋجۇت[33].

خىتاينىڭ بۇ زېمىننى خىتايلاشتۇرۇش سىياسىتى شۇبھىسىزكى بۇ دىياردا ياشاۋاتقان ئىككى مىللەت ئارىسىدا زىددىيەت پەيدا قىلىۋاتىدۇ[34].

خىتاينىڭ ”5 ـ ئىيۇل ئۇرۇمچى قەتلىئامى“غا بولغان ئىنكاسلىرى ۋە بۇرمىلاش ئۇرۇنۇشلىرى

26 ـ ئىيۇندا بىر قانچە مىڭ خىتاينىڭ شاۋگۇەندىكى بىر ئويۇنچۇق زاۋۇتىنى بېسىپ، ئۇ يەردە ئىشلەش ئۈچۈن مەجبۇرىي ھالدا خىتايغا ئېلىپ كېتىلگەن شەرقىي تۈركىستانلىق ياشلارنى تۆشەكلىرىدە ئۆلتۈرۈشى بىلەن باشلىنىپ، 5 ـ ئىيۇل يەكشەنبە كۈنى ئۇرۇمچىدە بۇ ۋەقەگە نارازىلىق بىلدۈرۈش ئۈچۈن تېنچ ئۈسۈلدا نامايىش قىلغان شەرقىي تۈركىستانلىق ئاممىغا ساقچىلارنىڭ ئوق چىقىرىپ نۇرغۇن كىشىنى ئۆلتۈرۈشى بىلەن پەللىگە چىققان ۋەقە جەريانىدا ۋە كۈنىمىزگىچە ئىسلام مەدەنىيىتى ئىچىدە ياشاپ كەلگەن شەرقىي تۈركىستاندا خىتاي مەنبەلىرىنىڭ ۋەقەنى بۇرمىلاپ كۆرسىتىدىغان ۋە ۋەقەنى ئۇلغايتىدىغان بايانلىرى داۋام قىلماقتا[35].

1. خىتاي رەسمىي ئاخبارات ئورگىنى ۋەقە بىلەن مۇناسىۋەتلىك پۈتۈن خەۋەرلەردە خىتايلار بار كۆرۈنۈشلەرنى ئىشلىتىپ، ۋەقەنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتىگە مۇناسىۋەتلىك ھېچقانداق كۆرۈنۈشنى بەرمىگەن. ئوت قويۇۋېتىلگەن ماشىنا ۋە دۇككانلار كۆرسىتىلگەن. يارىلانغان ئىككى خىتاي قىزنىڭ كۆرۈنىشى بىلەن ھەقىقەتنى بۇرمىلاشقا ئۇرۇنغان. ئۇرۇمچىدىكى مەنبەلىرىمىزدىن ئالغان خەۋەرلەرگە كۆرە، 2000 ئەتراپىدا كىشى ئۆلگەن، خىتايلار ئۇزۇندىن بېرى ئۆلگەنلەرنى 146 دەپ

ئېلان قىلماقتا. لېكىن، قولىمىزغا تەگكەن كۆرۈنۈشلەر يۈز بەرگەن ۋەھشىيلىكىنىڭ ناھايىتىمۇ چوڭ ئىكەنلىكىنى كۆرسەتمەكتە. خىتاي مەنبەلىرى ئېلان قىلغان "184 كىشى ئۆلگەن، 1680 كىشى يارالانغان" دېگەن رەقەملىرى رېئاللىقتىن بەكمۇ يىراق. بۇ ھەقتە خىتاي چەتئەلدىكى ئۇيغۇرلارنى رەقەملەرنى مۇبالىغە قىلىش بىلەن ئەيىبلىمەكتە. بىز بەرگەن سانلىق مەلۇماتلار قەتلىئامنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن كىشىلەردىن ئېلىنغان.

2. خىتاي ھۆكۈمىتى بىخەتەرلىكىنى قوغدىيالمايدىغانلىقى باھانىسى بىلەن تارىخىي قەشقەر شەھىرى قاتارلىق بىر قانچە شەھەردىكى چەتئەللىك مۇخبىر ۋە چەتئەل پۇقرالىرىنىڭ بۇ جايلاردىن چىقىپ كېتىشىنى تەلەپ قىلغان. 5 ـ ئىيۇل قەتلىئامدىن باشتا خەۋەر تاپقان، نامايىشلار ۋە توقۇنۇش يۈز بەرگەن قەشقەردە زىددىيەتنىڭ تېخىمۇ ئۆتكۈرلىشىپ كېتىدىغانلىقىدىن قورققان خىتاينىڭ چەتئەللىكلەرنىڭ شەھەردىن چىقىپ كېتىشىنى تەلەپ قىلىشى، شەھەردە يېڭى بىر قەتلىئام بولىدىغانلىقىنىڭ بېشارىتىنى بەرگەن.

3. خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستانغا تەيىنلىگەن ئالاھىدە ھوقۇقلۇق ۋالىيسى ۋاڭ لېچۈەننىڭ ۋەقەگە سەۋەپچى بولغانلارنى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىدىغانلىقىنى ئېلان قىلغان بايانىتىنى، 2009 ـ يىلى 12 ـ ئىيۇن كۈنى قايتا تەكرارلىشى ۋە ئۆلۈم جازاسى ئۈچۈن كېرەكلىك شەرت ـ شارائىتىنىڭ تەييارلانغانلىقىنى ئېلان قىلىشى بىلەن، 13 ـ ئىيۇن دۈشەنبە كۈنى ئۇرۇمچىدە قايتىدىن ۋەقە يۈز بەردى. خىتاي مەنبەلىرىنىڭ بەرگەن خەۋرىنىڭ دەل ئەكسىچە، تۈتقۇن قىلىنغان 6000دىن ئارتۇق كىشىنىڭ ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى بۇ قارارغا نارازىلىق بىلدۈرۈپ نامايىش قىلدى. بۇ ۋەقەدە ئىككى نەپەر شەرقىي تۈركىستانلىقنى ساقچىلار ئېتىپ ئۆلتۈردى. خىتاينىڭ بۇنىڭدىن بۇرۇنقى سىياسەتلىرىنى ناھايىتى ئوبدان بىلگەن شەرقىي تۈركىستانلىقلار ئۆلۈم جازالىرىنىڭ داۋاملىشىدىغانلىقىدىن ئەنسىرىمەكتە. 11 ـ سېنتەبىر ۋەقەسىدىن كېيىن، خىتاي پۈتۈن شەرقىي تۈركىستانلىقنى تېرورچى دەپ ئېلان قىلىپ، يۈزلىگەن شەرقىي تۈركىستانلىق ياشنى تېرورلۇق تەشكىلاتىغا ئەزا بولغان دەپ ئەيىبلەپ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلدى. 5 ـ ئىيۇل ئۇرۇمچى قانلىق قىرغىنچىلىقىدىن كېيىن، خىتاي ھەر بىر شەرقىي تۈركىستانلىقنى ئۇرۇمچى ۋەقەسىنىڭ جاۋابكارى سۈپىتىدە كۆرۈپ، سوئال ـ سوراقسىز ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلماقتا. يۈز بەرگەن ۋەقەدىن دۇنيا ئۇيغۇر قۇرۇلتىيىنى[36]، دۇنيا ئۇيغۇر قۇرۇلتىيى

رەئىسى رابىيە قادىر خانىمنى[37] ۋە شەرقىي تۈركىستان مۇسۇلمانلىرىنى[38] جاۋابكار دەپ كۆرسىتىشى ۋە 27 نەپەر ئۇيغۇرغا ئۆلۈم جازاسى بېرىشى، بۇنىڭ ئەڭ تىپىك مىسالىدۇر[39].

4. ۋەقەنى باستۇرۇش ئۈچۈن ئۇرۇمچىگە ئەۋەتىلگەن ئون مىڭلىغان ئەسكەر شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ ئۆيلىرىگە بېسىپ كىرىپ، كەڭ كۆلەملىك ئاختۇرۇش ئېلىپ باردى. فوتو ئاپپاراتى ۋە سىنئالغۇ ئاپپاراتلىرىنى پۈتۈنلەي مۇسادىرە قىلدى. كومپىيۇتېر، يانفون، فوتو ئاپپاراتى ياكى سىنئالغۇ ئاپپاراتىدا ۋەقەگە مۇناسىۋەتلىك رەسىم ۋە كۆرۈنۈش بولغانلارنى قولغا ئالدى[40].

5. شەرقىي تۈركىستاندىكى قەتلىئامنىڭ باش جاۋابكارى، كوممۇنىست پارتىيە باش سېكرېتارى ۋاڭ لېچۈەن ساقچىلارغا: ”بېشىنى كۆتەرگەن ئۇيغۇرنى ئۆلتۈرۈڭلار“ دېگەن بۇيرۇقنى بەرگەن. ۋەقە يۈز بەرگەن كۈنى ئەسكەرلەرمۇ كوچىلاردا ئۇيغۇرلارنى قانلىق قىرغاندى[41] . ۋاڭ لېچۈەن بىر بايانىدا: ”ھېچبىر خىتاينىڭ قايتىپ كەتمەسلىكىنى، قورقماسلىقىنى، يانلىرىدا خىتاي قوراللىق كۈچلىرىنىڭ بارلىقىنى“ ئېيتقان. بۇ، پۈتۈنلەي كۈشكۈرتۈش خاراكتېرلىك بايانىتتۇر. مۇستەقىل ئاخبارات ئورگانلىرى بەرگەن كۆرۈنۈشلەردە، خىتاي ئەسكەرلەرنىڭ ئۇيغۇرلارغا تەھدىت سېلىۋاتقانلىقى ۋە ئۇيغۇرلارنى قورشاپ تۇرىۋاتقانلىقى كۆرۈلمەكتە. شۇنداق تۇرۇپ، كوچىلاردا قوللىرىدا پالتا ۋە كالتەك كۆتۈرگەن ھالدا كېزىپ يۈرگەن خىتايلارنى توسمىغانلىقى ئالاھىدە ھوقۇقلۇق باش سېكرېتارنىڭ بايانلىرىنىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلىماقتا.

6. ۋاڭ لېچۈەن ۋەقە يۈز بەرگەندە ”بېشىنى كۆتەرگەن ھامان ئۆلتۈرۈشىمىز كېرەك. ھۇجۇم قىلىشنى ساقلىماي دەرھال ئۆلتۈرۈشىمىز كېرەك. بۇ قىش ۋە ئالدىمىزدىكى يىل باھاردا پۈتۈن رايوندا مۇستەقىللىق ھەرىكەتلىرىگە قارشى قايتىدىن زەبە بېرىش ھەرىكىتى ئېلىپ بارىمىز“ دېگەن بايانات كەلگۈسى ئۇچۇن بەكمۇ ۋەھىملىك سۆزلەردۇر[42]. زەبە بېرىش ھەرىكەتلىرىنىڭ بۇرۇنقى مەزگىللەردىكى ئاچچىق نەتىجىلىرىنى ناھايىتى ئوبدان بىلىمىز. زەربە بېرىش نامى بىلەن شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە تېخىمۇ قاتتىق بېسىم پەيدا قىلىندۇ.

7. ۋەقەگە ئەڭ قاتتىق ئىنكاس قايتۇرغان تۈركىيە خەلقىنى ئالداش ئۈچۈن ئىستانبۇل باش ئەلچىلىكى سىنئالغۇ كۆرۈنۈشلىرىنى تارقىتىشقا باشلىدى. ۋەقەگە مۇناسىۋەتلىك كۆرۈنۈشلەرنى قىرقىپ، ئۆزلىرى ياساپ چىققان سىنئالغۇ

كۆرۈنۈشلىرىدە ھەقىقەتنى بۇرمىلىغاندى. ۋەقەنىڭ بىردىنبىر جاۋابكارى بولغان خىتاينىڭ ئۆز ئالدىغا تەييارلىغان، پۈتۈنلەي سىياسىي مەقسەتلىك ساختا سىنئالغۇ كۆرۈنۈشلىرىنى ھېچكىم ئېتىراپ قىلمايدۇ، ئېتىراپ قىلىشقىمۇ قەتئى بولمايدۇ[43].

8. خىتاي ئەمەلدارلار، 5 ـ ئىيۇل قەتلىئامىنىڭ ئەتىسى چەتئەلدىكى ئۇيغۇر رەھبىرى رابىيە قادىرنىڭ ئۇرۇمچىدە سالدۇرغان ئۇچ بىنانىسىنى چېقىشقا قارار قىلغان. خىتاي ئەمەلدارلار چاك كەتكەن بىنالارنىڭ بىخەتەر ئەمەسلىكىنى ئوتتۇرىغا قويۇشتى[44]. لېكىن، بۇ قارارنىڭ ۋەقەدىن كېيىنلا ئېلان قىلىنىشى كىشىنىڭ دىققىتىنى تارتىدۇ.

9. خىتاي ئىشغالىيىتى ئاستىدىكى شەرقىي تۈركىستاندا، خىتاي ھاكىمىيىتى مۇسۇلمان ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخ ۋە مەدەنىيەت بىلەن بولغان ئالاقىسىنى ئۈزۈۋېتىش ئۈچۈن تارىخىي يىپەك يولىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى بولغان قەشقەر شەھىرىنىڭ 85% قىسمىنى چېقىشنى پىلانلىغانلىقىنى ئېلان قىلدى. تارىخىي قەشقەر شەھىرى يىپەك يولىنىڭ شىمال ۋە جەنۇب قىسىملىرى بىرلەشكەن ۋادىغا جايلاشقان. قەشقەر تەكلىماكان چۆلىنىڭ غەربىي ئۈچىدا بولۇپ، تارىختا دېھلى ۋە سەمەرقەنتتىن يولغا چىققان سودىگەرلەر، دۇنيانىڭ ئەڭ قېيىن تاغ يولىدىن ئۆتكەندىن كېيىن، قەشقەردە مالىلىرىنى چۈشۈرۈپ، كوچىلىردا زەپەر ۋە باشقا مالىلىرىنى ساتاتتى. خىتاي سودىگەرلەرمۇ يىپەك ۋە ساپال قاچا ـ قۇچىلىرىنى بۇ يەرگە ئېلىپ كېلەتتى. مانا بۇگۈن تارىختىكى سودىگەرلەرنىڭ ئورنىنى سایاھەتچىلەر ئالدى. ئېشەك ھارۋىلىردا قەشقەر ۋادىسىنى ۋە كېسەك ئۆيلەرنى ئايلىناتتى. قەشقەر شەھىرى بۇرۇنمۇ چىڭگىزخان ۋە ئەۋلادلىرى تەرىپىدىن يىقىلغاندى. ئەسىرلەر ئۆتكەندىن كېيىنكى بۇگۈنكى كۈندىمۇ خىتايلار تەرىپىدىن قايتىدىن تالان ـ تاراج قىلىنىۋاتىدۇ[45].

”نيۇيورك تايمىس گېزىتى“نىڭ خەۋىرىگە كۆرە، قەشقەرنىڭ تارىخىي قىسمىدىكى ئۆيلەرنى چېقىش سەۋەبىدىن ھازىرغىچە 900 مۇسۇلمان ئائىلە قەشقەرنىڭ كونا شەھىرىدىن كۆچۈپ كەتتى. بىناكار ۋە تارىخچى گېئورگى مېچەل 2008 ـ يىلى يازغان «قەشقەر: يىپەك يولىدىكى بوستانلىق» نامىلىق كىتابىدا: «قەشقەر ـ ئوتتۇرا ئاسىيادىكى ئەنئەنىۋىي ئىسلام شەھىرىنىڭ ئەڭ ياخشى ساقلىنىپ قالغان پارچىسى» دېگەندى. مانا ھازىر تاجاۋۇزچى خىتاي ھاكىمىيىتى قولى بىلەن

ئوتتۇرا ئاسىيادا ئەڭ ياخشى ساقلىنىپ قالغان ئەنئەنىۋىي ئىسلام شەھىرى پۇتۇن ئىزلىرى بىلەن تارىخ سەھنىسىدىن يوق قىلىنىۋاتىدۇ[46]. خىتاي ھاكىمىيىتى شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئەڭ مۇھىم شەھەرلىرىدىن بىرى بولغان قەشقەرنى چېقىش ئۈچۈن ھەر مۇستەبىت تۈزۈم ئوتتۇرىغا قويغان: ”خەلقنىڭ بىخەتەرلىكى ئۈچۈن چېقىۋاتىمىز!“ دېگەن سەپسەتىنى تەكرارلىدى. شەرقىي تۈركىستاندىكى ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى، مەدەنىيىتى ۋە سەنئىتى بىلەن يۇغۇرۇلغان ئابىدە شەھەر قەشقەردىكى قەدىمىي شەھەر قىسمىنى ئاتالمىش ”زامانىۋىيلاشتۇرۇش“ نامى ئاستىدا ئاستا ـ ئاستا يوقاتقان خىتاي ھۆكۈمىتى، تۈركىيە ۋە دۇنيادا يېقىنقى مەزگىللەردە ئېشىۋاتقان نارازىلىق ۋە ئېتىرازلار سەۋەبىدىن بىر ”(ئىدىيىنى) ئايدىڭلاشتۇرۇش فىلمى“ ئىشلىدى. ھازىرغىچە ئىسلام دۇنياسىنىڭ ئەڭ چوڭ مەدرىسلىرىدىن بىرى بولغان خانلىق مەدرىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان نۇرغۇن تارىخىي ئەسەرلەر چېقىپ تاشلىنىپ، ئورنىغا بىنالار سېلىندى. خىتاي ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن تەييارلانغان تەشۋىقات مۇددىئاسىدىكى فىلىمدە پۇتۇنلەي دېگۈدەك خىتاي ئېنىژېنىرلار بىردەك قەدىمىي شەھەردىكى خارابە توپا ئۆيلەرنىڭ چېقىلىشى كېرەكلىكىنى ئېيتىشاتتى. خىتاينىڭ ئىستانبۇلدا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىخانىسى تەرىپىدىن تەييارلانغان ”قەدىمىي قەشقەر شەھىرىنىڭ يېڭىلىنىشى ۋە مۇھاپىزەت قىلىنىشى“ نامىلىق فىلىمدە، بۇ بىنالارنىڭ نېمە سەۋەبتىن مۇشۇنداق تاشلىنىپ قالغانلىقى، ئۆيلىرىنى رېمۇنت قىلماقچى بولغان ئۇيغۇرلارنىڭ ئالدىدىكى خىلمۇ خىل قىينىچىلىقلار ياكى بۇ رايوندىكى ئۇيغۇر خەلقى دۇچ كەلگەن مائارىپ ۋە ئىش ئايرىمچىلىقىنىڭ بۇ قالاقلىق ئۇستىدىكى رولىلىرىدىن پەقەتلا ئېغىز ئېچىلمىغانىدى[47].

”5 ـ ئىيۇل قانلىق قەتلىئامى“دىن كېيىنكى شەرقىي تۈركىستان ۋەزىيىتى

خىتاي ھۆكۈمىتى ئىزچىل تۈردە ئېلىپ بېرىۋاتقان ئايرىمچىلىق ۋە شەرقىي تۈركىستاندا ئۇيغۇرلارغا قارىتا يۈرگۈزۈۋاتقان باستۇرۇش سىياسىتى سەۋەبىدىن بۇ رايوندا ھەر خىل قارشىلىق ھەرىكىتى ۋە قالايمىقانچىلىقلار يۈز بەرمەكتە. 2009 ـ يىلى يۈز بەرگەن ”5 ـ ئىيۇل قانلىق قەتلىئامى“ بۇ خىل ھەرىكەتلەرنىڭ نامايەندىسى ھېسابلىنىدۇ. خىتاي ئەمەلدارلىرىنىڭ رەسمىي بايانلىرىغا كۆرە، 26

ـ ئىيۇندا خىتاينىڭ ئىچكى قىسمىدىكى بىر ئويۇنچۇق زاۋۇتىدا مەيدانغا كەلگەن بىر قېتىملىق توقۇنۇشتا ئىككى ئۇيغۇرنىڭ ئۆلتۈرۈلۈشى، بۇ قانلىق ۋەقەنىڭ يۈز بېرىشىگە سەۋەب بولغان. لېكىن، بۇ ۋەقەلەرنىڭ ئارقىسىدىكى سەۋەبلەر تۈرك ۋە ئامېرىكا خەلقى تەرىپىدىن بەس ـ مۇنازىرە قىلىنماقتا[48]. ئۇيغۇرلار خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ زاۋۇتتا يۈزبەرگەن قەتلىئامنى بىتەرەپ ھالدا ۋە ئادىللىق بىلەن بىر تەرەپ قىلىشنى كۈتكەن. لېكىن، خىتاي ھۆكۈمىتى ئۆز مىللىتى تەرىپىدە تۇرۇپ، ۋەقەنى باستۇرۇپ قويۇشقا ئۇرۇنغان. شۇنىڭ بىلەن، قەشقەردىن كەلگەن 2000دىن ئارتۇق ئۇيغۇرنىڭ قېتىلىشى بىلەن بەش ـ ئون مىڭ كىشىلىك بىر ئۇيغۇر جامائىتى ئۇرۇمچىدە كوچىغا چىقىپ، ئويۇنچۇق زاۋۇتىدە يۈز بەرگەن قەتلىئام ۋە باسقۇنچىلىقنىڭ ھېسابىنى سوراش ۋە ئادالەت تەلەپ قىلىپ نامايىش ئېلىپ باردى. ھېچقانداق قالايمىقانچىلىق چىقارماي، تېنچ يول بىلەن خىتاي ھۆكۈمىتىدىن بۇ ۋەقەنىڭ تەكشۈرۈلۈشىنى ۋە جىنايەتچىلەرنىڭ جازاغا تارتىلىشىنى تەلەپ قىلدى. خىتاي ساقچى ۋە ئەسكەرلىرى بۇ ئاممىۋي نامايىشقا قاتتىق قوللۇق بىلەن جاۋاب قايتۇردى. باشتا ئۇيغۇرلارنى قورقۇتۇش ۋە تارقىتىۋېتىش ئۈچۈن ئەڭ ئالدىدا ئولتۇرۇپ نارازىلىق بىلدۈرۈۋاتقان ئىككى قىز، بىر ئوغۇل بالىنىڭ بېشىغا قارىتىپ ئوق چىقاردى ۋە بۇ ئۈچ كىشىنى نەق مەيداندا ئۆلتۈرىۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن، چىققان قالايمىقانچىلىقتا ئاممىنى باستۇرۇشقا باشلىغان قوراللىق خىتاي ساقچىلىرى نەچچە ئون ئۇيغۇرنى ئۆلتۈرۈپ ۋە يارىلاندۇرۇپ كۆپچىلىكنى تارقىتىۋەتتى. يۈز بەرگەن بۇ ۋەقەلەرنىڭ ئۈستىگە ھۆكۈمەتنىڭ بۇ مۇئامىلىسى يارا ئۈستىگە تۇز سەپكەندەك بولۇپ، ئۇرۇمچىنىڭ ئوخشىمىغان يەرلىرىگە يىغىلغان ئۇيغۇرلار شەھەر مەركىزىگە قاراپ ماڭدى. بۇ جەريانداىا يول بويىدا ئۇچرىغان خىتايلار بىلەن جېدەل قىلدى. ماشىنىلارنى ئۆرۈپ ئوت قويۇۋەتتى. بۇ ئالا ـ توپىلاڭدا خىتايلاردىن ۋە ئۇيغۇرلاردىن ئۆلگەنلەر بولدى. بۇ ۋەقەلەر يۈز بېرىۋاتقاندا، ئامانلىقنى قوغداش كۈچلىرى شەھەرنىڭ ھەر كوچىسىدا بار بولسىمۇ، بۇ ئىككى گۇرۇپپا ئارىسىدىكى كوچا توقۇنۇشىغا ئارىلاشمىدى ۋە ۋەقەلەرنىڭ تېخىمۇ زورىيىپ كېتىشىگە كۆز يۇمدى.

ۋەقە ئەۋجىگە چىققاندا، قوراللىق كۈچلەر خالىغانچە ئوق چىقىرىشقا باشلىدى ۋە نۇرغۇنلىغان ئۇيغۇرنى كوچىلاردا ئېتىپ ئۆلتۈرۈۋەتتى. بۇ قاتاردا قەشقەردىن كەلگەن ئۇيغۇرلار بىلەن بىرلىكتە 2000غا يېقىن ئۇيغۇر بىر يەردىلا ئۆلتۈرۈلدى

ۋە جەسەتلىرى ئوت ئۆچۈرۈش ۋە ئەخلەت توشۇش ماشىنىلىرىغا بېسىپ ئېلىپ كېتىلدى. كوچىلار ئوت ئۆچۈرۈش ماشىنىلىرى بىلەن يۇيۇلدى. ئىسمىنى ئاشكارىلاشنى خالىمىغان شاھىدلىرىمىزنىڭ ئېيتىشىچە، كوچىلاردا بېشىغا ئوق تېگىپ ئۆلگەن ئۇيغۇرلارنىڭ ئەتراپىقا چېچىلغان مېڭىسى ۋە قاندىن ئەسەر قالمىدى، يەنى دەلىل ـ ئىسپات دەرھال يۇيۇپ تازىلىۋېتىلدى. بۇ ۋەقەلەردىن كېيىن، شەھەردە تېلېفون، ئېنتېرنېت ۋە توك ئۈزۈۋېتىلدى. كېچە سائەت 10دا توك قايتا بېرىلىپ، تاڭ ئاتقۇچە ئۆيمۇ ئۆي بېسىپ ئاختۇرۇش باشلاندى. يۈزىنى يۆگىۋالغان خىتاي ئەسكەرلىرى ھەر بىر ئۇيغۇر ئۆيىگە باستۇرۇپ كىرىپ، چوڭ ـ كىچىك، ئەر ـ ئايال ئايرىماي تۈتقۇن قىلدى. قارشىلىق قىلغانلار ئۆيىدە ئائىلە ئەزالىرىنىڭ كۆز ئالدىدا ئۆلتۈرۈۋېتىلدى. تۈتقۇندىن ئامان قالغانلار ئەتىسى سەھەردە ساقچىخانىلارغا بېرىپ سۈرۈشتە قىلغىنىدا، ئۆي باسقانلارنىڭ ساقچى ئەمەسلىكى، بۇ سەۋەبتىن تېرورلۇق ھەرىكەت قاتارىدا تىزىمغا ئېلىنىدىغانلىقى ۋە ئېلىپ كېتىلگەنلەرنىڭ يوقاپ كەتكەنلەر قاتارىدا تىزىملىنىدىغانلىقى جاۋابىنى ئالدى. ئۇ كېچە ئېلىپ كېتىلگەنلەردىن ھېلىغىچە ھېچقانداق خەۋەر ئېلىنمىدى. بىر قىسمىنىڭ جەسىدى ئائىلىسىگە تاپشۇرۇلدى، قالغانلىرىنىڭ ئۆلىكىمۇ، تىرىكىمۇ ئىز ـ دېرەكسىز يوقاپ كەتتى. بىر كۈن كېيىن، خىتايلار خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ ھىمايىسى بىلەن ئۇيغۇرلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايونلارغا ھۇجۇم قىلىشقا باشلىدى. ئالدىدا خىتاي پۇقرالىرى، ئارقىسىدا ئۇلارنى قوغداۋاتقان خىتاي ئەسكەرلىرىدىن تەركىپ تاپقان ئالىمان ئۇيغۇرلارنىڭ دۇككانلىرى، ئۆيلىرىگە ھۇجۇم قىلىپ، تۈتۈۋالالىغان ئۇيغۇرنى كوچىدا ئۆلتۈردى. دىققەت قىلىشقا ئەرزىيدىغان بىر نۇقتا، خىتايلارنىڭ ھەممىسىنىڭ قولىدا خىتاي ساقچىلىرى ئىشلىتىدىغان كالتەك بار بولۇپ، ھەممىسىگە بىر خىل كالتەك تارقىتىلغانىدى.

خىتاي ساقچى تەشكىلاتىدا ئىشلەيدىغان ئۇيغۇر ساقچىلاردىن بەزىلىرى شاھىتلىرىمىزغا يىغلاپ تۇرۇپ كۆرگەنلىرىنى ئېيتىپ بەرگەن. خىتاي ساقچىلىرى تۈتقۇن قىلىنغان، ئۆيلىرىدىن مەجبۇرىي ئېلىپ كېتىلگەن قىزلارنى قىپ ـ يالىڭاچلاپ، قايتا ـ قايتا باسقۇنچىلىق قىلغان. نەچچە كۈنلەپ ئاچ ۋە سۇسىز قالغان ئۇيغۇرلارغا يېمەك ـ ئىچمەك بېرىلمىگەن. ئۇزۇن مەزگىل ئاچ ۋە سۇسىز قالغاندىن كېيىن، ئۇلارغا تۇزلۇق سۇ بېرىلگەن. تۇزلۇق سۇ ئىچكەنسېرى ئۇسسىغان تۈتقۇنلار ئۆز سۈيدىكىنى ئىچكۈدەك دەرىجىدە ئەس ـ ھوشىنى يوقىتىپ

قويغان. مەھبۇسلار مىخلىق كالتەكلەر بىلەن قاتتىق ئۇرۇلغان. قىيىن ـ قىستاق داۋامىدا مەھبۇسلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى تاياق زەربىسى ۋە قان كۆپ چىقىپ كېتىش سەۋەبىدىن ئۆلۈپ كەتكەن. خىتاي ساقچىلىرى قىيىن ـ قىستاققا چىدىيالماي ۋارقىرىغان، يىغلىغانلاردىن بىزار بولغانلىرىنى نەق مەيداندا ئېتىپ تاشلىغان. تۈرمىلەردە يۈز بەرگەن ئەھۋاللار بۇلاردىنلا ئىبارەت ئەمەس. بۇ قىيىن ـ قىستاقلاردا بىر كېچىدە 830 كىشى ئۆلتۈرۈلگەن. بۇ 830 كىشىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنىڭ جەستى كۆيدۈرۈلۈپ، كۈللىرى ئەخلەتكە ئارىلاشتۇرۇلۇپ، ئەخلەت مەيدانىغا تۆكۈۋېتىلگەن. بىر قىسىم جەسەتلەر ئائىلىرىگە ”5 ـ ئىيۇل توقۇنۇشىدا ئۆلگەن“لىكىگە دائىر بىر ھۆججەتكە قول قويغۇزۇلغاندىن كېيىن، قايتۇرۇپ بېرىلگەن. بۇ ئۇسۇل بىلەن ساقچىلار قىيىن ـ قىستاقتا ئۆلمىگەنلىكى ھەققىدە ئۇزلىرى ئۈچۈن ئىسپات تەييارلىغان، ئىككى تەرەپنىڭ توقۇنۇشىدا ئۆلگەنلەر قاتاردا تىزىمغا ئالغان. قىيىن ـ قىستاقلار بۇلار بىلەنلا تۈگىمەيدۇ. بىر قىسىم تۇتقۇنلارنىڭ بېلىدىن گەردىنىگىچە بولغان قىسمى ھۆل لۆڭگە بىلەن يۆگىلىپ، لۆڭگە يۆگەلگەن كالتەكلەر بىلەن ئۇرۇلغان. بۇنداق قىلغاندا، مەھبۇسنىڭ بەدىنىدە ھېچقانداق تاياق ئىزى قالمايدۇ، ئەمما ئىچكى ئورگانلار قاتتىق زەخمىلىنىدۇ. مۇشۇنداق قىينالغان ئۇيغۇرلار قويۇپ بېرىلگەن بولسىمۇ، ئىچكى ئورگانلىرى ئېغىر زەخمىلەنگەنلىكى ئۈچۈن بىر ـ ئىككى كۈن ئىچىدە ئۆلۈشكە باشلىغان. دوختۇرخانىلاردا بېرىلگەن ئۆلۈم سەۋەبى ئىسپات خەتلىرىگە تۈيۈقسىز يۈرەك سىقىلىش، يۈرەك كېسىلى قوزغۇلۇش دېگەندەك سەۋەبلەر يېزىلغان. مانا بۇ ۋەھشىيلىكلەرنى ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆرگەن تۆت نەپەر ئۇيغۇر ساقچى ئەلەمگە چىدىماي ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغان. ئۆز مىللىتىدىن بولغان ئۇيغۇرلارغا قىيىن ـ قىستاق ئېلىپ بارغان ئۇيغۇر ساقچىلىرىنىڭ ئېيتقانلىرىغا ئادەمنىڭ ئىشەنگۈسى كەلمەيدۇ. قىيىن ـ قىستاق ۋە سوراقلارنى ئۇيغۇر ۋە خىتاي ساقچىلار بىرلىكتە ئېلىپ بارغان. ئۇيغۇر ساقچىلىرى تۇتقۇن ئۇيغۇرنى ئۇرۇپ، كىملەر بىلەن كۆرەشكەنلىكىنى، نامايىشنى كىملەرنىڭ تەشكىللىگەنلىكىنى، يېنىدا كىملەرنىڭ بارلىقىنى سورىغان. تۇتقۇن تاياققا بىر مۇددەت چىدىغاندىن كېيىن، يېنىدىكىلەرنى ئېيتىپ بېرىشكە باشلىغان. ئۇيغۇر ساقچى خىتاي ساقچىنىڭ ئالدىدا ئىقرار قىلماسلىقى ۋە باشقا تونۇشلىرىنى دەپ بەرمەسلىكى ئۈچۈن تېخىمۇ قاتتىق ئۇرۇشقا باشلىغان. قاتتىق تاياق يېگەن تۇتقۇن ھەممەيلەننىڭ ئىسمىنى ئېيتىپ بېرىشكە باشلىغان. ئىسىملار ئېيتىلغانسېرى، ئۇيغۇر ساقچى يەنە كۆپ گەپ قىلمىسۇن دەپ ئۇيغۇر تۇتقۇننى ئۆلگۈدەك ئۇرغان. يەنە بىر ساقچىنىڭ ئېيتقانلىرى تېخىمۇ ۋەھشىيانە بولۇپ، ئانىسى بىلەن بىرگە تۇتقۇن

قىلىنغان بىر قانچە ئايلىق بوۋاقلار ئانىلارنىڭ كۆزلىرى ئالدىدا بوينى قايرىلىپ، دەريانىڭ تاشلىۋېتىلگەن[49].

ۋەقەدىن كېيىن، خىتاي ھۆكۈمىتى ئۇيغۇرلارغا ئۆلۈم جازاسى بەرمەكتە، ئۇيغۇرلارغا بېرىلگەن ئۆلۈم جازالىرىنىڭ قەيەردە ئىجرا قىلىنغانلىقى نامەلۇم. جەسەتلىرىنىڭ ئائىلىرىگە تاپشۇرۇپ بېرىلگەن ياكى بېرىلمىگەنلىكىمۇ ئېنىق ئەمەس[50]. تۈركىيە ئىستراتېگىيىلىك ئانالىز مەركىزى (TÜRKSAM)نىڭ باشلىقى سىنان ئوگان، مۇنۇلارنى بايان قىلماقتا: «يېقىنقى مەزگىللەردە ئىقتىسادىي تەرەققىيات ۋە ئىقتىسادىي مەسىلىلەر بىلەن تىلغا ئېلىنىشقا باشلىغان خىتاي، شەرقىي تۈركىستان رايونىدا مەيدانغا كەلگەن مىللىي توقۇنۇش بىلەن دۇنيا كۆنتەرتىپىگە كىردى. شەرقىي تۈركىستاندا 2009 ـ يىل 5 ـ ئىيۇل كۈنى باشلانغان ۋە كېچە بويىچە داۋاملاشقان ۋەقەلەر ئەسلىدە نورمال بىر ئىش تالىشىش جېدىلىدىن باشلانغاندەك كۆرۈنمەكتە ياكى شۇنداق كۆرسىتىلمەكتە. لېكىن، ۋەقەنىڭ باشقا نېگىزلىك سەۋەبلىرى بار. دۇنيانىڭ ئەڭ كۆپ نوپۇسىغا ئىگە بولغان ۋە بىر قانچە دۆلەتكە تەھدىت بولۇپ تۇرىۋاتقان خىتاي، ئەسلىدە ئىچكى جەھەتتىن ئۇيۇشقان بىر دۆلەت ئەمەس. ئۇزۇندىن بېرى يۇرگۈزۈۋاتقان باستۇرۇش سىياسىتى بىلەن تېنچلىقنى قولغا كەلتۈرەلمىدى. شەرقىي تۈركىستانغا يېقىنقى مەزگىللەردە يەرلەشتۈرۈلگەن خىتاي نوپۇسى بىلەن يەرلىك ئۇيغۇر تۈركلىرى ئارىسىدىكى زىددىيەت ناھايىتى ئۆتكۈر بولۇپ، توقۇنۇش كېلىپ چىقىش ئېھتىمالى ئىنتايىن يۇقىرى ئىدى. بۇ توقۇنۇش سەۋەبلىرى ھەرخىل يوللار بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن خىتاي ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن بىر ئاماللار بىلەن باستۇرۇلۇپ كېلىۋاتقانىدى. بولۇپمۇ، 11 ـ سېنتەبىر ۋەقەسىدىن كېيىن، بەزى ئۇيغۇرلارنىڭ گۇۋاھنامىدا ”رادىكال ئىسلامچى تېرورىست“ دەپ تۇتقۇن قىلىنىشى، ئەسلىدە بېيجىڭ ھاكىمىيىتىگە تېپىلماس بىر پۇرسەت يارىتىپ بەردى ۋە ئاسىلماتسىيە سىياسىتىگە قارشى چىققان بارلىق ئۇيغۇر ”ئىسلامچى تېرورىست“ نامى بىلەن ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنىپ كەلدى»[51].

قىسقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، خىتاي بۇرۇنقى ئادىتىنىڭ دەل ئەكسىچە، مۇشۇنداق بىر ۋەقەدىن كېيىن بۇ خىل بايانلار ئېلان قىلىپ، بۇنىڭدىن كېيىن قىلىدىغان ئىشلىرى ئۈچۈن دۇنيا جامائەتچىلىكىنىڭ كۆزىنى بويىماقچى بولۇۋاتىدۇ[52].

ئىزاھاتلار:

1. «ـ ئىيۇل ئۈرۈمچى ۋەقەسى 5»،
http://www.turkbirlik.gen.tr/lang_tr/Haberler/112_sherqi_turkistan/902_5_temmuz_urumci_olayi.html
2. «قىزلىرىنى كۆرەلمىدى»، http://yenisafak.com.tr/Dunya/?t=30.06.2009&c=4&i=198020
3. «ـ ئەسىرنىڭ كۈۋەيتىدە مالىمانچىلىق 21»،
http://www.newsweekturkiye.com/haberler/print_page/30723
4. «ـ ئىيۇل ئۈرۈمچى ۋەقەسى 5»، http://www.turkbirlik.gen.tr/lang_tr/ Haberler/112_sherqi_turkistan/902_5_temmuz_urumci_olayi.html
5. ئارزۇ جەلالىفەر ئەكىنجى: «ئىككى مۇسۇلمان دۆلەتنىڭ ئۈرۈمچى قىرغىنچىلىقىغا تۇتقان پەرقلىق پوزىتسىيىسى»،
http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1010
6. «خىتايدىكى ۋەقەلەرنىڭ ئىرقىي قىرغىنچىلىقتىن پەرقىي يوق»، http://www.haberturk.com/haber.asp?cat=110&dt=2009/07/10&id=158280
7. ئارزۇ جەلالىفەر ئەكىنجى، يۇقىرىقى ماقالە.
8. «ئۇيغۇرلار ئۈچۈن غايىبانە جىنازا نامىزى ئوقۇلدى»، ttp://yenisafak.com.tr/Gundem/Default.aspx?t=10.07.2009&i=197713
9. «كوجاتەپە ۋە فاتىھ جامەلىرىدىكى نامازدا خىتايغا لەنەت ئېيتىلدى»
http://www.haber7.com/haber/20090710/KocatepeFatihte_Cine_namazli_kinama.php
10. «دەۋلەت باغچەلىدىن شەرقىي تۈركىستان چاقىرىقى»،
http://www.turkkonseyi.com/index.php?option=com_content&view=article&id=125:bahcelden_dou_tuerkstan_carisi&catid=8:tuerk_duenyasi&Itemid=7
11. «سائادەت پارتىيىسىدىن ئۈرۈمچىنى قوللاش يىغىلىشى»،
http://www.8sutun.com/haberdetay.asp?tarih=20.01.2010&Newsid=45465&Categoryid=7
12. «چاغلاياندا مىڭلىغان كىشى خىتايغا قارشى نامايىش ئۆتكۈزدى»، http://www.istkaradeniz.com/haberdetay.asp?ID=1339
13. «چاغلايان مەيدانىدا خىتايغا قارشى نامايىش»، http://www.cnnturk.com/2009/turkiye/07/12/caglayan.meydaninda.cin.protestosu/534722.0/index.html
14. «چاغلاياندا مىڭلىغان كىشى خىتايغا قارشى نامايىش ئۆتكۈزدى»،
http://www.showhaber.com/164327/guncel/caglayanda_binlerce_kisi_cini_protesto_etti.html
15. «سائادەت پارتىيىسى يىغىلىشى خىتاينى غەزەپلەندۈردى»،
http://haberalemi.net/110500_Saadet_Partisi_nin_Mitingi%C2%A0_Cin_i_%C2%A0Kizdirdi!.html
16. «يۈز مىڭلىغان كىشىنىڭ غەزەپ ـ نەپرىتى تەسىر پەيدا قىلدى»،
http://www.milligazete.com.tr/haber/cin_kendine_gel_134228.htm
17. «İHH دىن خىتايغا: "قەتلىئامنى توختات!" چاقىرىقى»،
http://www.yeniasya.com.tr/2009/07/23/haber/butun.htm
18. «ئۇيغۇرلارنىڭ يۇنۇس بېلىقىچىلىكمۇ قىممىتى يوق»،
http://yenisafak.com.tr/Politika/Default.aspx?t=08.07.2009&i=197230, http://www.timeturk.com/uygur_turkunun_balina_kadar_degeri_yok_mu__81393_haberi.html
19. «باھار باكىر: «دۇنيا خىتاينى ئەيىبلىمەكتە»،
http://www.milliyet.com.tr/Guncel/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&KategoriID=24&ArticleID=1115245&Date=08.07.2009&b=Dunyadan%20tepki%20yagiyor
20. «ئۈرۈمچى ۋەقەلىرى ئىسلام كېڭىشى تەشكىلاتىنى ھەرىكەتلەندۈردى»،
http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=867389&title=urumcideki_olaylar_iktyi_hareketlendirdi
21. «ئامېرىكىنىڭ ئۈرۈمچى قەتلىئامى ھەققىدىكى تۈنجى باياناتى»،
http://www.samanyoluhaber.com/h_304768_abdden_katliama_iliskin_ilk_aciklama.html
22. «ۋەھشىيلىكنى توختىتىڭلار!» http://www.mehmetcik.gen.tr/haber.php?haber_id=4312
23. «فرانسىيە ئۈرۈمچىدىكى ۋەقەلەردىن ئەندىشە قىلماقتا»،
http://www.thenews.com.pk/updates.asp?id=82347
24. «دىپلوماتىيە مېنىستىرلىكى ئۈرۈمچى ۋەقەسىدىكى زوراۋان قىلمىشلارغا قارشى»،
http://www.swissinfo.ch/eng/news_digest/

http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetay&Date=6.7.2009&ArticleID=943840

38. «شەرقىي تۈركىستاندا مۇسۇلمانلارغا تۆھمەت».
http://www.haber7.com/haber/20090904/D-Turkistanda-Muslumanlara-suclama.php

39. «خىتاي ھاكىمىيىتى بەش نەپەر ئۇيغۇرغا ئۆلۈم جازاسى بەردى».
http://www.trt.net.tr/Haber/HaberDetay.aspx?HaberKodu=63a6807f-0f48-48fd-975c-79d18f433c5d

40. «ئاخبارات يىغىنى ـ 1». http://www.edebiyatciturk.com/arsiv/basin-bilgilendirme-1.html

41. «ئات!" بۇيرۇقى ۋاڭ (لېچۈەن)دىن". http://yenisafak.com.tr/Dunya/?t=14.07.2009&i=198390

42. «كوممۇنىست پارتىيەدىن غەلىتە بۇيرۇق». http://www.porttakal.com/haber-komunist-partiden-sok-emir-370906.html

43. «5 ـ ئىيۇل ۋەقەسىنىڭ ماھىيىتى».
http://groups.google.com/group/hadisgentr/browse_thread/thread/2366ad5ceedd972b?hl=tr

44. «رابىيە قادىرنىڭ ئۇرۇمچىدىكى بىنالىرى چېقىلىدۇ». http://www.voanews.com/turkish/archive/2009-09/2009-09-08-voa17.cfm?moddate=2009-09-08

45. «خىتاي قەدىمىي قەشقەر شەھىرىنى چېقىۋاتىدۇ».
http://www.yenidenergenekon.com/403-cin-tarihi-kasgar-sehrini-yikiyor

46. «قەدىمىي قەشقەرنى قوغداش ئۈچۈن چېقىش كېرەكمۇ؟»
http://www.arkitera.com/h41840-antik-kasgari-korumak-yikmaktan-mi-geciyor.html

47. قەشقەر خەلقىنىڭ بىخەتەرلىكى ئۈچۈن «چېقىلۇۋېتىپتىمىش». http://www.dunyabulteni.net/news_detail.php?id=102586

48. «فاتىمە شەبنەم ئەرجان»: http://www.turksam.org/gencbakis/a1811.html

49. «ئۇرۇمچىدە خىتاي ئىسكەنجىسى». http://www.timeturk.com/yazardetay.asp?Newsid=15441

50. «خىتاي 196 نەپەر ئۇيغۇرنى ئوققا تۇتتى». http://haber.nazlimcafe.com/etiket/uygur-turkleri

51. ئوگان: خىتايدىكى ۋەقەلەر تۈركىيەنىڭ كۈنتەرتىپىنى «ئۆزگەرتىۋېتىشى مۇمكىن».
http://www.nethabercilik.com/haber/ogan-cindeki-olaylar-turkiye-gundemini-degistirebilir.htm

52. «شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى نېمە؟» http://www.the.org.tr/2009/10/13/dogu-turkistan-sorunu-nedir

Violence_in_Xinjiang_worries_foreign_ministry.html?cid=7499024

25. خىتايغا قارشى ئۆتكۈزۈلگەن نامايىشتا 1400 كىشى ئۆلدى».
http://www.ndtv.com/news/world/1400_people_detained_in_china_riots.php

26. خىتاي قازاق پۇقرالىرىغا ۋىزا بېرىشنى ۋاختىنچە توختىتىپ قويدى».
http://www.rferl.org/content/China_Suspends_Visas_To_Kazakhs_For_Xinjiang/1771643.html

27. قازاقىستان تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىقى:» قازاقىستانلىق مىڭغا يېقىن پۇقرا ۋەقە يۈز بېرىۋاتقاندا شىنجاڭدىن چېقىپ كەتتى»
http://en.ca-news.org/news/76911

28. رۇسىيە: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىكى ۋەقەلەر خىتاينىڭ ئىچكى مەسىلىسى».
http://www.milliyet.com.tr/Dunya/SonDakika.aspx?aType=SonDakika&ArticleID=1115424&Date=08.07.2009&Kategori=dunya&b=Rusya:%20Sincan%20Uygur%20Ozerk%20Bolgesindeki%20olaylar%20Cinin%20icisleri

29. «خىتاينىڭ شىنجاڭ رايوندا يېقىندا يۈز بەرگەن ۋەقە».
http://www.slmfa.gov.lk/index.php?option=com_content&task=view&id=2025&Itemid=75

30. خىتاي ئۇرۇمچىدە ئادەل ۋە بىتەرەپ مەھكىمە قۇرۇشى» لازىم». "خەلقئارا كەچۈرۈم تەشكىلاتى" (2009 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى).

31. ئىنسان ھەقلىرى كۆزىتىش تەشكىلاتى: خىتاي ب د ت» »ھەيئىتىنىڭ شىنجاڭغا كىرىشگە يول قويسۇن
http://www.bianet.org/bianet/dunya/115708-hrw-cin-sincan-icin-bm-heyetine-kapilarini-acsin

32. «مەھمەت ئايدەمىر: «قاچۇرۇلغان ئۇيغۇر قىزلىرى». http://www.turansam.org/makale.php?id=392

33. شەرقىي تۈركىستان ئۈچۈن نېمە ئىش قىلىپ» بېرىۋاتىمىز؟» http://www.milligazete.com.tr/makale/dogu-turkistan-icin-ne-yapiyoruz-134889.htm

34. «21 ـ ئەسىرنىڭ كۆۋەيتىدە مالىمانچىلىق». http://www.newsweekturkiye.com/haberler/print_page/30723

35. دۇنيا ئۇيغۇر قۇرۇلتىينىڭ مۇئاۋىن رەئىسى سىيىت" "تۈمتۈرك بىلەن سۆھبەت
http://www.milligazete.com.tr/haber/dunya-uygur-kurultayi-baskan-yardimcisi-seyit-tumturk-ile-soylesi-133688.htm

36. ئۇرۇمچىدىكى بۇزغۇنچىلىق ۋەقەسى دۇنيا ئۇيغۇر» «قۇرۇلتىينىڭ ھەقىقىي قىياپىتىنى ئاشكارىلاپ بەردى
http://turkish.cri.cn/781/2009/07/06/1s116667.htm

37. خىتاي ھۆكۈمىتى ئۇيغۇر ئىسيانىنى يەنە قانلىق» «باستۇردى.

ئوتتۇرا يول تەشەببۇسى ـ تىبەت مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۇسۇلى

قىسقىچە مەزمۇنى

بۇ ماقالە تىبەتنىڭ تارىخى ۋە كوممۇنىست خىتاي ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدىكى ھازىرقى ئەھۋالىنى قىسقىچە ئوتتۇرىغا قويىدۇ. بۇ ماقالا دالاي لامانىڭ تىبەت مەسىلىسىنى زوراۋانلىقتىن خالىي بولغان ئوتتۇرا يول ئۇسۇلى بىلەن، يەنى خىتاي ئاساسىي قانۇنىنىڭ پرىنسىپلىرى ۋە بەلگىلىمىلىرىگە ماس ھالدا مۇستەقىللىق تەلەپ قىلىش ئورنىغا ھەقىقىي ئاپتونومىيە تەلەپ قىلىدىغان ئوتتۇرا يول ئۇسۇلىغا ئاساسەن ئۆزئارا پايدىلىق ۋە قوبۇل قىلىشقا بولىدىغان چارىلەرنى تېپىشنى مەقسەت قىلىدىغان خىلمۇ خىل تەشەببۇسلىرىنى ئەكىس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ.

مەن بىر تىبەتلىك، بىراق ۋەتىنىمنى كۆرۈپمۇ باقمىدىم. مۇستەقىل دۆلەت

ھېسابلىنىدىغان تىبەت كوممۇنىست خىتاي تەرىپىدىن 1949 ـ 1950 يىللىرى ئىشغال قىلىندى. تىبەت خەلقى 1959 ـ يىلى 10 ـ مارتتا كوممۇنىست خىتايلارغا قارشى قوزغالدى، لېكىن ئۇ قوزغىلاڭ قاتتىق قىرغىنچىلىق بىلەن باستۇرۇلدى. ئاتا ـ ئانام مىڭلىغان تىبەتلىكلەرگە ئوخشاش ئۆزلىرىنىڭ سەرگەردان دالاي لاماسىغا ئەگىشىپ چىققان. مەن نېپالدىكى مۇساپىرلار لاگېرىدا تۇغۇلغان. مەن بېشىمنى تىك تۇتقان ھالدا تىبەتكە قايتىدىغان بىر كۈنگە تەقەززا.

تىبەتنىڭ قىسقىچە تارىخى

تىبەتنىڭ دۆلەت قۇرۇش تارىخى مىلادىدىن ئىلگىرىكى 127ـ يىللارغا قەدەر سوزۇلىدۇ. مىلادى 617ـ يىلى، تىبەتنىڭ 33 ـ پادىشاھى سوڭزەن گەمبۇ تەختكە چىقىپ، تارىختا تۇنجى قېتىم پۈتۈن تىبەتنى غەلىبىلىك ھالدا بىرلىككە كەلتۈرگەن. پادىشاھسوڭزەن گەمبۇ نېپال ۋە خىتاي مەلىكىلىرىگە ئۆيلەنگەن. خىتاي

مەلىكىسى بىلەن قىلىنغان توي خىتاي بىلەن تىبەت ئارىسىدىكى ھەمكارلىق ۋە تېنچلىقنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن قىلىنغان توي دەپ قارىلىدۇ. خىتايىنىڭ يۈەن سۇلالىسى مەزگىلىدە (1271 ـ 1368)، مۇڭغۇل پادىشاھ چىڭگىزخان خىتاينى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئاسىيانىڭ كۆپ قىسىم يەرلىرىنى بويسۇندۇرغان. خىتاي: «13 ـ ئەسىردىن بېرى تىبەت خىتاينىڭ بىر قىسمى بولۇپ كەلگەن» دەيدۇ. شۇڭلاشقا، تىبەتنىڭ ھەقلىرىگە خىتاي ئەمەس، بەلكى تىبەت ۋە خىتاينىڭ ھەقلىرى ئۈچۈن مۇڭغۇلىيە سۆز قىلالايتتى. 1578 ـ يىلى «ئەقىل ـ پاراسەت ئوكيانى» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدىغان دالاي لاما ئىسمىنى بەرگەنلەر مۇڭغۇل ھۆكۈمدارلىرى ئىدى. 1652 ـ يىلى خىتاينىڭ چىڭ خاندانلىقى 5 ـ دالاي لامانى مۇستەقىل تىبەت دۆلىتىنىڭ رەھبىرى سۈپىتىدە قوبۇل قىلىپلا قالماستىن، بەلكى يەنە ئۇنى يەر يۈزىدىكى ئىلاھ دەپ تونىغان. تىبەتنىڭ خىتاي خاندانلىقلىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋەتلىرى چو-يون (پوپ-قوللىغۇچى) نامىدا تەسۋىرلەنگەن بولۇپ، دالاي لاما خىتاي خاندانىنىڭ روھىي قوغدىغۇچىسى بولغان.

2000 يىلدىن ئارتۇقراق يازما تارىخى بىلەن، تىبەت خىتاي ھۆكۈمرانلىقىدىن خېلى بۇرۇنلا مۇستەقىل ئىگىلىك ھوقۇقلۇق دۆلەت سۈپىتىدە مەۋجۇت ئىدى. تىبەت قوشنا دۆلەتلەر بىلەن نۇرغۇنلىغان توختاملارنى تۈزگەن.

خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ تىبەت تارىخىغا بولغان قارىشى تىبەتلىكلەرنىڭ قارىشىدىن پەرقلىق. تارىخىي ئۆتمۈشكە ئايلانغان ھادىسىنى تۈزىتىش مۇمكىن ئەمەس. ئەمما، دالاي لامانىڭ ئورنى كەلگۈسىگە يۈزلەنگەن. ئۇ خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتى ئىچىدىكى تىبەت ئۈچۈن ئۆز ئارا پايدىلىق بولغان ئورتاق كەلگۈسىنى يارىتىش يولىدا توسالغۇ بولۇش ئۈچۈن بۇ تارىخىي پەرقلەرنى پەيدا قىلىش ئارزۇسىدا بولۇۋاتقىنى يوق.

خىتاينىڭ تاجاۋۇز قىلىپ كىرىشى بىلەن بىر مىليون ئىككى يۈز مىڭدىن ئارتۇق تىبەتلىك ئۆلدى. بۇ رەقەم ئالتە مىليون نوپۇسلۇق تىبەت خەلقىنىڭ بەشتىن بىرىگە تەڭ كېلىدۇ. تىبەتتە 1959 ـ يىلىدىن ئىلگىرى بار بولغان 6259 مۇناستىر ۋە ئىبادەتخانىلاردىن ھازىرغا قەدەر خىتاينىڭ بۇزغۇنچىلىقى تۈپەيلىدىن پەقەت سەككىزىلا ساقلىنىپ قالغان.

تىبەت ـ تساڭ، كام ۋە ئامدو قاتارلىق ئۈچ رايوندىن تەركىپ تاپقان، لېكىن

خىتاي ھاكىمىيىتى تىبەتكە تاجاۋۇز قىلىپ كىرگەندىن كېيىن، تىبەتنى بەش رايونغا بۆلۈۋەتتى. تىبەت ئاپتونوم رايونى 1965ـ يىلى قۇرۇلدى ۋە تىبەتنىڭ شەرقىي يېرىمى چىڭخەي، يۈننەن، گەنسۇ ۋە سىچۇەن ئۆلكىلىرىگە قوشۇۋېتىلدى. خىتاينىڭ تىبەت دەپ تىلغا ئېلىپ كېلىۋاتقىنى پەقەت تىبەت ئاپتونوم رايونىنلا كۆرسىتىدۇ.

بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى تىبەت ھەققىدە ئۈچ تۈرلۈك قارار ئوتتۇرىغا قويغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ تارىخى ئايرىم-ئايرىم ھالدا، 1959، 1961 ۋە 1965 ـ يىللار (قارار: 1353، 1723 ۋە 2079). بۇ قارارلار تىبەت خەلقىنىڭ ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلەش، پەرقلىق بولغان مەدەنىيەت ۋە دىنىي ھاياتىنى ھۆرمەت قىلىش قاتارلىق ھوقۇقلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان، تىبەت خەلقىنىڭ ئەڭ ئاساسلىق ئىنسانىي ھەق ـ ھوقۇقلىرىنى ۋە ئەركىنلىكىنى ھۆرمەت قىلىشقا چاقىرىق قىلاتتى.

بۇگۈنكى تىبەت

بۇگۈنكى تىبەت ئۆز تارىخىدىكى ئەڭ قىيىن مەزگىلنى بېشىدىن كەچۈرۈۋاتىدۇ. خىتاي ھۆكۈمىتى بىزنىڭ دىنىمىز، مەدەنىيىتىمىز، تىلىمىز ۋە تۇرمۇش ئادەتلىرىمىزنى ۋەيران قىلىشنى مەقسەت قىلغان سىياسەتلەرنى يۈرگۈزۈۋاتىدۇ. 2008 ـ يىلى مارتتا، تىبەتنىڭ يېڭى نەسىللىرى ـ راھىب، راھىبە، ئوقۇغۇچى ۋە باشقا كىشىلەر خىتاينىڭ 49 يىللىق باسقۇنچىلىقى ۋە كەمسىتىشلىرىگە قارشى قوزغالدى. بۇ تېنچلىقپەرۋەر نامايىش ۋەھشىيلەرچە باستۇرۇلدى. 200دىن ئارتۇق تىبەتلىك ئۆلتۈرۈلدى، 6500دىن ئارتۇق تىبەتلىك قولغا ئېلىندى. شۇنىسى ئېنىقكى، ئەسلى سان ئېلان قىلىنغان ساندىن نەچچە ھەسسە كۆپ. ئۆتكەن يىلى ئىككى تىبەتلىككە ئۆلۈم جازاسى بېرىلدى ۋە نۇرغۇنلىرىغا مۇددەتسىز قاماق جازاسى بېرىلدى. 2008 ـ يىلى باھاردىن بېرى، بۇ تىبەتلىكلەر تۈتۈپ تۇرۇلۇۋاتىدۇ ياكى قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنىۋاتىدۇ.

2008 ـ يىلى باھاردىكى تىبەت نامايىشلىرىدىن بېرى، تىبەتنىڭ سىچۇەنگە قوشۇۋېتىلگەن يەرلىرى روشەن ھالدا بۇگۈنكى تىبەتنىڭ پۈتۈن مەسىلىلىرى ئىچىدىكى مەركىزى نۇقتىغا ئايلاندى. يېقىن ئۆتمۈشىمىزدە، سىياسى ھەرىكەتلەرنىڭ ئۈستۈنلۈكى تىبەت ئاپتونوم رايونىدىن يۆتكەلدى. تىبەتتىكى ھازىرقى كىرزىس نەچچە ئون يىلدىن بۇيانقى خىتاي باسقۇنچىلىقى ـ ئىنسان

ھەقلىرىنىڭ دەپسەندە قىلىنىشى، تىبەت خەلقىنىڭ مەدەنىيەت ۋە سىياسەت جەھەتتىكى كەمسىتىلىشلىرىنىڭ نامايەندىسىدۇر.

خىتاي خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ ئاساسلىق بىرلىكلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان تانكىلار ۋە تىك ئۇچار ئايروپىلانلار تىبەتتىكى نامايىشچىلارنى باستۇرۇشقا قاتناشقان. لىخاسا كوچىلىرىغا T-90 قوراللىق ھەربىي ماشىنىلىرى ۋە T-92 چاقلىق ھەربىي ماشىنىلار ئورۇنلاشتۇرۇلغان.

ئىقتىساد ژۇرنىلىنىڭ 2010- يىلى 4- فېۋرالدىكى سانىدا ئېلان قىلىنغان بىر ماقالىدا: «تىبەتنى مۇقىم تۇتۇپ تۇرۇۋاتقىنى تەرەققىيات ئەمەس، بەلكى يەنىلا بېسىم» دەپ يېزىلغان. گەرچە تىبەتلىكلەر خىتاينىڭ 50 - 60 يىللىق ئىشغالىيىتى ئاستىدا ياشاپ كېلىۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن تىبەتتە ياشاۋاتقانلارنىڭ روھى سەرگەردان تىبەتلىكلەرنىڭكىدىن كۆپ ئۇلۇغ ۋە كۈچلۈكتۇر.

نوپۇس يۆتكەش ۋە ئىرقىي كەمسىتىش كۈچەيمەكتە

بېيجىڭنىڭ تىبەتكە كەڭ كۆلەمدە خىتاي كۆچمەنلىرىنى يۆتكەش سىياسىتى ۋە خىتاي چوڭ مىللەتچىلىكى تىبەتتىكى تىبەتلىك ۋە خىتايلار ئارىسىدىكى يىرىك مۇناسىۋەتنى كۈچەيتىۋەتتى. 2006 - يىلى ئېچىلغان چىڭخەي - تىبەت تۆمۈر يولى خىتاي ئاققۇنلىرىنىڭ تىبەتكە ئېقىشىنى تېزلەشتۈرىۋەتتى. ھەر كۈنى بېيجىڭدىن لىخاساغا بارىدىغان يۇقىرى سۈرئەتلىك پويىز بىلەن مىڭلىغان خىتاي ئاققۇنلىرى خىتايدىن تىبەتكە سەپەر قىلىدۇ. خىتاي ئاققۇنلىرىنىڭ تىبەتكە ئېقىپ كىرىشىنىڭ مەقسىدى تىبەتلىكلەرنى ئۆز يۇرتىمىزدا ئاز سانلىققا ئايلاندۇرۇش بولۇپ، بۇ خىتاينىڭ تىبەت مەسىلىسىنى ھەل قىلىشتا تۇتقان ئەڭ ئاخىرقى يولىدۇر.

تىبەت خەلقىنىڭ 2008 - يىلى مارتتىكى نامايىشلىرىنى «بۇلاڭ- تالاڭ قىلىش، كۆيدۈرۈش، بۇزۇپ - چېقىش جىنايى قىلمىشى» دەپ قارىغان خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ئۆز ئورنىنى قاتتىق قوغداشقا ئۇرۇنۇشىغا قارىتا، بېيجىڭدىكى ئادۋۇكاتلار تەشكىلاتى ۋە ئەركىن ئاساسىي قانۇن تەشەببۇسچىلىرى (OCI) 2009 - يىلى 5- ئايدا خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ئورنىنى تەۋرىتىدىغان ۋە خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ سىياسەتتىكى خاتالىقىنىڭ تىبەت خەلقىنىڭ ھۆكۈمەتكە قارشى نامايىشىغا سەۋەبچى ئىكەنلىكىنى ئوتتۇرىغا قويىدىغان، كەڭ تەسىر قوزغىغان بىر

دوكلات ئېلان قىلدى.

تىبەت ياشلىرى ئارىسىدىكى ئىشسىزلىق نىسبىتىنىڭ بۇنداق يۇقىرى بولۇشىنىڭ ئاساسلىق سەۋەبى تىبەتتىكى رەسمىي مائارىپ تىلىنىڭ خىتايچە بولۇشىدۇر. بېيجىڭ تىبەتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە ئالىي مەكتەپلەرنى پۈتتۈرگەنلەرگە ئىش كاپالىتى بېرىدىغان سىياسىتىنى ئاخىرلاشتۇردى، ئېتنىك تىبەتلەرگە تېخىمۇ كۆپ قىينىچىلىقلارنى ياراتتى. ”سېدنىي ئەتىگەنلىك خەۋىرى“نىڭ 2008 ـ يىللىق دوكلاتىغا ئاساسلانغاندا، بىر خىتاي ئەمەلدارى بېيجىڭدىكى ئاۋىترالىيە دىپلوماتلىرى ۋە ئاكادېمىكلىرىگە مۇنداق دېگەن: «خىتاي كۆچمەنلىرى بىلەن بىرلىكتە، خىتاي ھۆكۈمىتىدىن تەرسا ۋە ئىشسىزلار بىلەن تولۇپ كەتكەن تىبەتكە پۇل ئاقىدىغان دەريامۇ توختىدى».

تىبەتنىڭ شەھەر ـ بازارلىرى خىتاي كۆچمەنلىرىنى ئورۇنلاشتۇرىدىغان يېڭى قەۋەتلىك بىنالار بىلەن توشۇپ كەتكەن. بېيجىڭ بۇ خىتاي كۆچمەنلىرىنىڭ تىبەتتىكى ھاياتىنى تېخىمۇ پاراغەتكە ئېرىشتۈرۈش ئۈچۈن مىليارىدلارچە دوللار سەرپ قىلىدۇ. تىبەتتىكى تىبەتلىكلەر كونا ئۆيلەردە ياشاۋاتىدۇ ۋە ئۆز يۇرتىدا ئىككىنچى سىنىپ مۇئامىلىسىگە ئۇچراۋاتىدۇ.

تىبەتنىڭ شىگاتسې دېگەن يېرىدىكى ئەڭ مۇھىم ئىبادەتخانىسىغا قىلغان زىيارىتى داۋامىدا تۈيۈقسىز ئۆلۈپ كەتكەن تىبەتنىڭ 10ـ بەنچەن ئېردىنى ئۆلۈپ كېتىشتىن تۆت كۈن بۇرۇن، يەنى 1989 ـ يىلى 24 ـ يانۋاردا جامائەتكە ئاشكارىلىغان سۆزىدە: «تىبەتتىكى خىتاي ھۆكۈمىتى تىبەت خەلقىگە مەنپەئەت يەتكۈزۈش ئورنىغا تېخىمۇ كۆپ ۋەيرانچىلىق ئېلىپ كەلدى» دېگەن.

ئىز باسار بېكىتىشتىكى يېڭى تۈزۈملەر كومۇنىستلىك پارتىيىنىڭ سىياسىي جەھەتتىكى كونترۇللۇق مەقسىتىنى ئاشكارىلايدۇ

خىتاي ھۆكۈمىتى 2007ـ يىلى ”پۈتۈن ئىز باسار لامالارنىڭ بېكىتىلىشىدە چوقۇم دۆلەتنىڭ تەستىقى بولۇشى كېرەك“ دەيدىغان يېڭى تۈزۈمنى ئېلان قىلغان. بۇ تۈزۈمگە كۆرە، دۆلەتنىڭ تەستىقى بولمىغان لامالار «قانۇنسىز» ياكى «ئىناۋەتسىز» ھېسابلىنىدۇ.

بۇ سىياسەت لامالارنىڭ تاللىنىشى ۋە تەربىيىلىنىشىنى كونترول قىلىشنى

مەقسەت قىلغان بولۇپ، خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ تىبەت بۇددا مەدەنىيىتىدە «رەسمىي» ھۆكۈمدارلىق ئورنىنى كۆچلەندۈرۈشتىكى قورالى ھېسابلىنىدۇ. بۇ تۈزۈملەر تىبەتنىڭ دىنىي كىملىكىنىڭ قەلبىگە ھۇجۇم قىلدى ۋە بىزنىڭ يېگانە كىملىكىمىزنى ۋەيران قىلىشنى مەقسەت قىلدى.

دالاي لاما تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنغان 11 ـ بەنچەن ئېردىنى ئىز باسارى گېدۈن چوئىكيى نيما 1995 ـ يىلى 5ـ ئايدا ئالتە يېشىدا ئائىلىسى بىلەن بىرلىكتە قولغا ئېلىنغان. شۇڭا ئۇ بۇ دۇنيادىكى ئەڭ كىچىك سىياسىي مەھبۇس ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ نەدە ئىكەنلىكى ھازىرغىچە نامەلۇم. 2010 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى، بىز ئۇنىڭ 21 ياشقا كىرگىنىنى تەبرىكلەپ، تۇغۇلغان كۈنى پائالىيىتى ئۆتكۈزىمىز. خىتاي ھۆكۈمىتى ئۆزلىرىنىڭ بەنچەن لاماسىنى بېكىتتى ۋە بۇ يول بىلەن دالاي لامانىڭ ئىز باسارىنى بېكىتىشتە كونترولۇقنى قولغا كەلتۈرۈشنى ئۈمىد قىلىۋاتىدۇ. بىراق دالاي لاما نۇرغۇن مۇھىم يېغىنلاردا ئوچۇق قىلىپ، ئەگەر تىبەتتىكى ھازىرقى ئەھۋال داۋاملىشىۋەرسە، ئۆز ئىز باسارىنى تىبەتنىڭ سىرتىدىن، خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ كونترولىلىقىدىن يىراق بولغان بىر يەردە بېكىتىدىغانلىقىنى ئېيتقان ئىدى.

دالاي لاما

دالاي لاما ئۆزى بىلەن چوڭقۇر تارىخىي مۇناسىۋىتى بولغان، شۇنداقلا تولۇق ئىشەنچىكە ئىگە بولغان تىبەت خەلقىنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن سۆزلەيدۇ. دالاي لامانىڭ قانۇنلۇق ھالدا تىبەت خەلقىگە ۋەكىللىك قىلىۋاتقانلىقى مۇنازىرە تەلەپ قىلمايدىغان ھەقىقەت.

شۇنىسى ئوچۇق ھەقىقەتكى، تىبەت مەسىلىسىنى پەقەت دالاي لاما بىلەن قىلىنىدىغان سۆھبەت ئارقىلىقلا ھەل قىلىشقا بولىدۇ. بۇ ئەمەلىيەتنىڭ تونۇلۇشى بەكمۇ مۇھىم. دالاي لامانىڭ ھېچقانداق شەخسى تەلىپى يوق. ئۇنىڭ كۆڭۈل بۆلىدىغىنى پەقەت تىبەت خەلقىنىڭ ھەق ـ ھوقۇقلىرى ۋە پاراۋانلىقى. شۇڭلاشقا ھەل قىلىنىشقا تېگىشلىك ئەڭ مۇھىم مەسىلە تىبەت خەلقىنى ئۆزلىرىنىڭ تالانتى ۋە ئېھتىياجىغا ماس ھالدا ئۆزىنى ئۆزى باشقۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلالايدىغان ھەقىقىي ئاپتونومىيىنىڭ ئىشەنچلىك ھالدا ئەمەلگە ئاشۇرۇلىشىدۇر.

بىر كېلىشىم ھاسىل قىلالىساق، تىبەتنىڭ سۇرگۈندىكى ھۆكۈمىتى بىكار قىلىنىدۇ ۋە تىبەتتە خىزمەت قىلىۋاتقان تىبەتلىكلەر تىبەتنى ئىدارە قىلىش مەسئۇلىيىتىنى ئۆز ئۈستىگە ئالىدۇ. دالاي لاما نۇرغۇن مۇھىم يېغىنلاردا ئۆزىنىڭ تىبەتتە ھېچقانداق سىياسىي ۋەزىپە ئالمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ ئۆتتى. 2001 ـ يىلىدىن بېرى، سۇرگۈندىكى ھۆكۈمىتىمىزنىڭ دېموكراتىك ئۇسۇل بىلەن سايلاپ چىققان باش مېنىستىرىمىز بار.

خىتاي ھۆكۈمىتى چوقۇم دالاي لامانى بۆلگۈنچى دەپ قارىغۇلارچە ئەيىبلىشىنى توختىتىشى كېرەك. ئەكسىچە خىتاي ھۆكۈمىتى تىبەت مەسىلىسىگە ھەر ئىككى تەرەپ قوبۇل قىلغۇدەك بىر يول تېپىش ئۈچۈن چوقۇم دالاي لاما بىلەن ھەمكارلىشىشى كېرەك. بۇ مۇقىملىقنى، بىرلىكنى ۋە ئىتتىپاق بىر جەمئىيەتنى كاپالەتكە ئىگە قىلالايدۇ.

تىبەتكە ئاپتونومىيە

بىر دۆلەتتىكى ئوخشاش بولمىغان مىللەتلەر ئارىسىدىكى زىددىيەت تارىختىن بۇيان ئىنسانىيەت ئۈچۈن مۇناسىۋەتلەرنىڭ يېرىكلىشىشىگە سەۋەبچى بولۇپ كەلگەن. ئىناق جەمئىيەت بەرپا قىلىش ئۈچۈن، بولۇپمۇ ئاز سانلىق مىللەتلەرنى ئۆزلىرىنىڭ ئېتنىك كىملىكىنى، تىلىنى، دىنىنى ۋە ئۆزلىرىنىڭ مەدەنىيەت پەرقلىرىنى كۆپ سانلىق مىللەتكە ئاسىملاتسىيە قىلماستىن قوغداش، تەشەببۇس قىلىش ۋە شۇ بويىچە ياشاش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىدىغان بەلگىلىك دەرىجىدىكى ئىچكى ئەركىنلىك بولۇشى كېرەك.

بۇ خىل سىستېما ئوخشاش بولمىغان ئاپتونومىيە شەكىللىرى يولغا قويۇلغان نۇرغۇن دۆلەتلەردە زور غەلىبىلەرگە ئېرىشتى. ئىتالىيە ۋە ئىسپانىيىدىكى ئاپتونوم رايونلار بۇنىڭ ئەڭ ياخشى مىساللىرى بولالايدۇ.

بۇگۈنكى گېئوپولىتىكىلىق نۇقتىسىدىن قارىغاندا، مىللەتلەرنىڭ ئۆز ئارا بېقىنىشى ئۆزلۈكسىز ئاشماقتا. قۇرۇقلۇق بىلەن قورشالغان تىبەت ماددىي تەرەققىيات ۋە بايلىق مەنبەلىرى جەھەتتە قوشنىلىرى بىلەن ئۆزئارا بېقىنىدۇ. شۇنداقلا، چوڭ بىر مىللەتنىڭ بىر پارچىسى سۈپىتىدە ياشاش ئىقتىسادىي جەھەتتىنمۇ پايدىلىق. ھەممىدىن مۇھىمى، ئۆزىنىڭ مەدەنىيىتى ۋە تىلى بولغان

ئالتە مىليونلۇق نوپۇسقا ئىگە تىبەت خەلقىنىڭ بىرلىكتە ياشاشقا كۈچلۈك ئارزۇسى بار.

1974 ـ يىلىنىڭ باشلىرىدا، مۇستەقىللىق ئىزدەشنىڭ ئورنىغا ئاپتونومىيىنى ئورنىتىش ئارقىلىق تىبەتنىڭ كەلگۈسى ۋەزىيىتىنى ياخشىلاش يوللىرىنى تېپىشنى مەقسەت قىلغان تالاش ـ تارتىشلار ئېلىپ بېرىلغان. خىتاي رەھبىرى دېڭ شىياۋپىڭ 1979ـ يىلى تىبەتنىڭ مۇستەقىللىقىدىن باشقا بارلىق مەسىلىلەرنى مۇزاكىرە قىلىش ۋە ھەل قىلىشنى خالايدىغانلىقىنى ئېپادىلىگەن. شۇنىڭدىن بېرى، دالاي لاما تىبەت مەسىلىسىگە ھەر ئىككى تەرەپ رازى بولغۇدەك ھەل قىلىش چارىسى ئېلىپ كېلىشنى ناھايىتى كۆپ تەشەببۇس قىلىپ كېلىۋاتىدۇ. بۇنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن دالاي لاما ئۆزلۈكسىز تۈردە يارىشىش ۋە مۇرەسسە قىلىشنىڭ روھىغا ئۇيغۇن سۆھبەت ئارقىلىق قولغا كەلتۈرگىلى بولىدىغان، ئۆزئارا قوبۇل قىلغىلى بولىدىغان ۋە ئۆزئارا پايدىلىق بولغان چارە مەنىسىنى بىلدۈرىدىغان ئوتتۇرا يول چارىسىگە ئەگىشىپ كەلدى.

بۇ خىل روھنىڭ تۈرتكىسىدە بەش نۇقتىلىق تېنچلىق پىلانى ۋە ستراسبورگ تەكلىپى ئوتتۇرىغا قويۇلدى. بۇ تەشەببۇسلارغا قارىتا خىتاي مەركىزىي ھۆكۈمىتىدىن ھېچقانداق ئىجابىي ئىنكاس كەلمىگەچكە، 1989 ـ يىلى 3 ـ ئايدىكى مارشال قانۇنىنىڭ ئىجرا قىلىنىشى ۋە تىبەتتىكى ئەھۋالنىڭ بارغانسېرى ناچارلىشىشى بىلەن دالاي لاما 1991 ـ يىلى ستراسبورگ تەكلىپىنىڭ كۆچىدىن قالغانلىقىنى ئېلان قىلىشقا مەجبۇر بولدى. ئەمما دالاي لاما ئۆزىنىڭ ئوتتۇرا يول چارىسى تەكلىپىنى داۋاملاشتۇرۇپ كەلدى.

مىللىي رايون ئاپتونومىيىسى ئېنىقلىمىسىنىڭ ئاساسلىق پرىنسىپى باراۋەرلىك ۋە بىرلىك ئاساسىغا قۇرۇلغان كۆپ مىللەتلىك بىر دۆلەتتىكى ئاز سانلىق مىللەتنىڭ كىملىكى، تىلى، ئۆرپ ـ ئادەتلىرى، ئەنئەنىسى ۋە مەدەنىيىتىنى ساقلاپ قېلىش ۋە قوغداشتۇر. خىتاي ئاساسىي قانۇنى ئاز سانلىق مىللەتلەر توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايونلاردا ئۆزلىرىنىڭ ئاپتونومىيە ھوقۇقلىرىنى ئىجرا قىلىدىغان ئۆزلىرىنى ئۆزى باشقۇرىدىغان ئورگانلارنىڭ بەرپا قىلىنىشىنى قانۇنىي ئاساس بىلەن تەمىنلەيدۇ. بۇ قانۇنغا ماس ھالدا 2004 ـ يىلدىكى «تىبەتتىكى رايونلۇق مىللىي ئاپتونومىيە»گە مۇناسىۋەتلىك ئاق تاشلىق كىتابتا «ئاز سانلىق مىللەتلەر ئۆز تەقدىرىنىڭ ئىگىسى، ئۆز ئىشلىرىنىڭ خوجايىنى» دېيىلگەن.

تىبەت خەلقى ئۇچۇن ھەقىقىي ئاپتونومىيە ھەققىدىكى ئەسكەرتىش

تىبەت خەلقى ئۇچۇن ھەقىقى ئاپتونومىيە ھەققىدىكى ئەسكەرتىش 2008ـ يىلى 7ـ ئايدا دالاي لاما ئۆمىكى بىلەن خىتاي رەھبەرلىرى ئارىسىدا ئېلىپ بېرىلغان سۆھبەتلەرنىڭ 7ـ قېتىملىق يىغىلىشىدا خىتاي ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن ئوتتۇرىغا قويۇلغان قاراشلارغا جاۋاب قايتۇرۇش ئۇچۇن تەييارلانغان. ئەمما بېيجىڭنىڭ بۇ ئەسكەرتىشكە قارىتا ئىنكاسى ۋە ئاساسلىق پىكىرلىرى بۇ ئەسكەرتىش ئۇچۇن ئوتتۇرىغا قويۇلغان رەسمىي تەكلىپلەرنىڭ روھىغا ئاساسلانغان بولماستىن، بەلكى ئىلگىرى ئاممىغا ئاشكارىلانغان، شۇنداقلا پەرقلىق زامان ۋە ماكاندا ئوتتۇرىغا قويۇلغان تەكلىپلەرگە ئاساسلانغان.

بۇ ئەسكەرتىش ئوچۇق ـ ئاشكارا ھالدا دالاي لاما تىبەت خەلقى ئۇچۇن ئىزدىگەن ھەقىقىي ئاپتونومىيىنىڭ ئاساسىي قانۇن رامكىسى ۋە ئۇنىڭ ئاپتونومىيە توغرىسىدىكى پرىنسىپلىرى ئىچىدە بولۇشى، ئۇنىڭ سىرتىغا چىقماسلىقى كېرەكلىكىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ.

بۇ ئەسكەرتىشتىكى تەكلىپلەر خىتاي خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋە خىتاي مەركىزىي ھۆكۈمىتىنىڭ باشقا ئورگانلىرىنىڭ ھوقۇقىنى ھېچقانداق بىر شەكىلدە ئىنكار قىلمايدۇ. ئەسكەرتىشتە دېيىلگىنىدەك، بۇ تەكلىپلەر خىتاي خەلق قۇرۇلتىيى ۋە تىبەت ئاپتونوم رايونى ھۆكۈمىتىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان خىتاي مەركىزىي ھۆكۈمىتى ۋە ئۇنىڭ ئورگانلىرى ئارىسىدىكى قاتلاملىق پەرقلەرگە پۈتۈنلەي ھۆرمەت قىلىدۇ.

بۇ ئەسكەرتىش خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتى ئاساسىي قانۇنىدا پۈتۈن تىبەت خەلقى ئۇچۇن يەر بېرىلگەن ئاز سانلىق مىللەتلەر ئۇچۇن مىللىي رايون ئاپتونومىيە بەلگىلىمىرىنى قانداق يولغا قويۇش مەسىلىسىنى مۇكەممەل بىر تىزىس بىلەن تەمىنلەيدۇ.

بۇ ئەسكەرتىش يەتتە قىسمدىن تەركىپ تاپقان بولۇپ، بىرىنچى قىسمدا قىسقىچە چۈشەنچە بېرىلگەن؛ ئىككىنچى قىسمدا، تىبەت مىللىتىنىڭ بىر پۈتۈنلىكى؛ ئۈچىنچى قىسمدا، تىبەتلىكلەرنىڭ ئارزۇ ـ ئۈمىدلىرى؛ تۆتىنچى قىسمدا، تىبەتلىكلەرنىڭ ئاساسلىق ئېھتىياجى، بولۇپمۇ ئۆز ـ ئۆزىنى باشقۇرۇش ئىرادىسى ئوتتۇرىغا قويۇلغان. بۇ قىسىم تۆۋەندىكى 11 ماددىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ:

1. تىل
2. مەدەنىيەت
3. دىن
4. مائارىپ
5. مۇھىت قوغداش
6. تەبىئىي بايلىقلاردىن پايدىلىنىش
7. ئىقتىسادىي تەرەققىيات ۋە تىجارەت
8. سەھىيە ئىشلىرى
9. ئاممىۋىي بىخەتەرلىك
10. نوپۇس كۆچۈشىنى باشقۇرۇش
11. باشقا دۆلەتلەر بىلەن بولغان مەدەنىيەت، مائارىپ ۋە دىنىي ئالاقە

بۇ ئەسكەرتمىنىڭ تولۇق تېكىستىنى www.tibet.net دىن كۆرەلەيسىز.

تىبەت خەلقى ئۈچۈن ھەقىقىي ئاپتونومىيە ھەققىدىكى ئەسكەرتىشكە ئىزاھات

دالاي لاما ئۆمىكى بىلەن خىتاي رەھبەرلىرىنىڭ ۋەكىللىرى ئارىسىدىكى 9 - قېتىملىق سۆھبەتتە، تىبەت ۋەكىللىرى 2010 - يىلى 2 - ئاينىڭ 26 - كۈنى تىبەت خەلقى ئۈچۈن ھەقىقىي ئاپتونومىيە ھەققىدىكى ئەسكەرتىشكە مۇناسىۋەتلىك ئىزاھاتلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

بۇ ئىزاھاتتا 2008 - يىلى 10 - ئاينىڭ 31- كۈنى بېيجىڭدىكى 8- قېتىملىق سۆھبەتتە خىتاي ھۆكۈمىتىگە كۆرسىتىلگەن تىبەت خەلقى ئۈچۈن ھەقىقىي ئاپتونومىيىنىڭ ماھىيىتىگە قارىتا خىتاي مەركىزىي ھۆكۈمىتىنىڭ قاراشلىرى ۋە پىكىرلىرى تىلغا ئېلىنغان. بىز ھازىرقى ئىزاھاتنىڭ بۇنى پەرقلەندۈرىشىمىزگە پايدىلىق بولىدىغانلىقىغا ئىشىنىمىز.

بۇ ئەسكەرتىشتە ئوچۇق - ئاشكارا ھالدا خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ دۆلەت بىخەتەرلىكى مەسئۇلىيىتى خىتاي مەركىزىي ھۆكۈمىتىدە ئىكەنلىكى ۋە تىبەت

رايونىدىن خىتاي خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ چىكىنىپ چىقىپ كېتىشىنى تەلەپ قىلىدىغان ھېچقانداق بىر تەكلىپنىڭ يوقلۇقى ئوتتۇرىغا قويۇلغان.

بۇ ئەسكەرتىشتە ئاپتونوم رايوننىڭ يەرلىك ھۆكۈمىتىدە چوقۇم ئاھالىلەرنىڭ ئولتۇراقلىشىشنى، ئىشقا ئورۇنلاشتۇرش ياكى باشقا يەرلەردىن تىبەتكە يۆتكىلىپ كېلىشنى ئارزۇ قىلىدىغان شەخسلەرنىڭ ئىقتىسادىي پائالىيەتلىرىنى باشقۇرۇش ھوقۇقىنىڭ بولۇشى كېرەكلىكى تەكلىپ قىلىنغان. بۇ ئاپتونومىيىنىڭ ئورتاق ئالاھىدىلىكى ۋە ئەلۋەتتە خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىدىمۇ ئاپتونومىيە ئەلۋەتتە بۇ ئەنئەنىدىن ئايرىلماسلىقى لازىم.

بىزنىڭ تىبەتلىك بولمىغانلارنى قوغلاپ چىقىرىش نىيىتىمىز يوق. بىزنىڭ كۆڭۈل بۆلىدىغىنىمىز تىبەتنىڭ نۇرغۇن رايونلىرىغا، تىبەتنىڭ يەرلىك خەلقلىرىنى چەتكە قاقىدىغان، تىبەتنىڭ نازۇك مۇھىتىغا تەھدىت بولۇپ قالىدىغان، خىتايلارنىڭلا كوللېكتىپ كۆچۈرۈلىشى ئەمەس، بەلكى باشقا مىللەتلەرنىڭمۇ كۆچۈرىلىشىدۇر.

تىبەتلىكلەرنىڭ بىر ئاپتونوم رايون ئىچىدە باشقۇرۇلۇش ئارزۇسى ئاساسىي قانۇننىڭ ئاپتونومىيە ھەققىدىكى پرىنسىپلىرىغا تامامەن ئۇيغۇن. ئۇ ھەرگىزمۇ «چوڭراق ياكى كىچىكرەك تىبەت» مەنىسىنى ئىپادىلىمەيدۇ.

سابىق باش مېنىستىر جۇئېنلەي، مۇئاۋىن باش مېنىستىر چېن يى ۋە پارتىيە سېكرىتارى خۇ ياۋباڭ قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان نۇرغۇن خىتاي رەھبەرلىرى پۈتۈن تىبەت رايونىنى بىر ئايرىم ھۆكۈمەت باشقۇرۇشى ئاستىغا ئېلىپ كىرىش قارىشىنى قوللىغان ئىدى. خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىدىكى بەزى يۇقىرى دەرىجىلىك تىبەت رەھبەرلىرى، يەنى 10 ـ بەنچەن لاما نگاپو نگاۋاڭ جىگمې ۋە باپا پخۇنتسوك ۋاڭيال قاتارلىقلارمۇ بۇنى قوللىغان ۋە مۇشۇنداق قىلىشنىڭ خىتاي ئاساسىي قانۇنىغا ۋە باشقا قانۇنلىرىغا ئۇيغۇن بولىدىغانلىقىنى مۇئەييەنلەشتۈرگەن.

1956 ـ يىلى بىر ئالاھىدە كومىتېت، يەنى كوممۇنىستىك پارتىيىنىڭ سابىق ئەزاسى ساڭيې يېشى (تىيەن باۋ) خىتاي مەركىزىي ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن تىبەت رايونىنى بىر ئايرىم ئاپتونوم رايونغا ئايلاندۇرۇشنىڭ تەپسىلىي پىلانىنى تۈزۈپ چىقىشقا تەيىنلەنگەن، ئەمما بۇ خىزمەت كېيىن چەكتىن ئاشقان سولچىل كىشىلەر تەرىپىدىن توختىتىپ قويۇلغان.

تىبەت رايونلىرىنى بىر ھۆكۈمەت رايونى ئاستىدا بىرلەشتۈرۈش ئېھتىياجىنىڭ ئەڭ ئاساسلىق سەۋەبى تىبەت خەلقىنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ئاپتونومىيىسىنى ئىنسان سۈپىتىدە ئىجرا قىلىش جەھەتتىكى كۈچلۈك ئارزۇسىنى ئىپادىلەش ۋە ئۆزلىرىنىڭ بۇ رايوندىكى مەدەنىيەت ۋە روھى قىممەتلىرىنى قوغداش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇشتۇر. بۇ ئاساسىي قانۇننىڭ 4 - ماددىسىدا دېيىلگىنىدەك، رايونلۇق مىللىي ئاپتونومىيە ھەققىدىكى ئاساسىي قانۇن پرىنسىپلىرىنىڭ ئالدىنقى شەرتى ۋە مەقسىدىدۇر.

تىبەتلىكلەرنى ئوخشاش بولمىغان رايونلارغا بۆلۈش ۋە پەرقلىق قانۇن - تۈزۈملەر بويىچە باشقۇرۇش خەلقنى ھەقىقىي ئاپتونومىيە بويىچە ياشاشتىن مەھرۇم قالدۇرىدۇ ۋە ئۇلارنىڭ مەدەنىيەت كىملىكىنى داۋاملاشتۇرۇشنى قىينىلاشتۇرۇۋېتىدۇ.

بۇ ئىزاھاتنىڭ يەتتە مۇھىم نۇقتىسى

1. خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقى تېرىتورىيىلىك بىرلىكىنى ھۆرمەتلەش

2. خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسىي قانۇننى ھۆرمەتلەش

3. خىتاي مەركىزى ھۆكۈمىتىنىڭ ھەرقايسى قاتلاملىرى ۋە ھوقۇقنى ھۆرمەتلەش

4. خىتاي مەركىزى ھۆكۈمىتىنىڭ بۇ ئەسكەرتىشتە كۆرسىتىلگەن ئالاھىدە مەسئۇلىيەتلەر ھەققىدىكى ئەندىشىلىرى

1) ئاممىۋي بىخەتەرلىك

2) تىل

3) نوپۇس كۆچۈشنى باشقۇرۇش

4) دىن

5) ئايرىم ھۆكۈمەت

5. سىياسىي، ئىجتىمائى ۋە ئىقتىسادىي سىستېما

6. مەركىزىي مەسىلىنى تونۇش

7. دالاي لاما بىلەن ھەمكارلىشىش

بۇ ئىزاھاتنىڭ تولۇق تېكىستىنى www.tibet.net دىن كۆرەلەيسىز.

خۇلاسە

دۇنيانىڭ ئەڭ قەدىمىي دىنىي مەدەنىيىتىنىڭ مەۋجۇدلىقى ناھايىتى ئېغىر تەھدىتكە دۇچار بولۇۋاتىدۇ. تىبەتلىكلەر ھازىرقى دىنىي باستۇرۇشنى: ”ئىككىنچى مەدەنىيەت ئىنقىلابى“ دەپ ئاتاشماقتا.

دالاي لامانىڭ ھېسداشلىق قىلىش، غەيرەتلىك بولۇش، ئۆز ئارا ھۆرمەتلەش ۋە زوراۋانلىقتىن خالىي بولۇش توغرىسىدىكى چاقىرىقى تارىخىمىزدىكى بۇ قىيىن مەزگىلىمىزدە ناھايىتى مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

بارغانسېرى ئۆزئارا تايىنىشقا مەجبۇر بولۇۋاتقان دۇنيادا ئۇنىۋېرسال مەسئۇلىيەتنىڭ ئېھتىياجىنى تەكىتلەش دۇنيا مىقياسىدا ئۇنىڭ ئىناۋىتىنى ئاشۇردى. دالاي لاما تىبەت مەسىلىسىگە چارە تېپىشتا ئوخشاش پرىنسىپلارغا رىئايە قىلىپ كەلدى. 1979 ـ يىلىدىن بېرى، دالاي لاما خىتاي ئاساسىي قانۇنىنىڭ پرىنسىپلىرى ۋە بەلگىلىمىلىرىگە ماس ھالدا مۇستەقىللىق تەلەپ قىلىش ئورنىغا ھەقىقىي ئاپتونومىيە تەلەپ قىلىدىغان ئوتتۇرا يول ئۇسۇلىغا ئاساسەن، ئۆزئارا پايدىلىق ۋە ئۆزئارا قوبۇل قىلىشقا بولىدىغان چارىلەرنى تېپىشقا تىرىشتى.

2008 ـ يىلى 11ـ ئايدا دارامسالادا ئېچىلغان دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن تىبەتلىكلەرنىڭ ئالاھىدە يىغىنى ئوتتۇرا يول ئۇسۇلى بويىچە بېيجىڭ بىلەن بولغان سۆھبەتنى داۋاملاشتۇرۇشنى تەكرار مۇئەييەنلەشتۇردى.

دالاي لاما ئۇزلۇكسىز تۇردە ئۆزىنىڭ ھېچقانداق شەخسىي تەلىپىنىڭ يوقلۇقىنى، تىبەتكە مۇستەقىللىق ياكى «قىسمەن مۇستەقىللىق» ۋەيا يوشۇرۇن شەكىلدىكى مۇستەقىللىق تەلەپ قىلمايۋاتقانلىقىنى ئىپادىلەپ كەلدى. خىتاي رەھبەرلىكى تىبەت مەسىلىسىگە ئۆزئارا قوبۇل قىلىشقا بولىدىغان چارىنى تېپىشتا چوقۇم دالاي لاما بىلەن ھەمكارلىشىپ خىزمەت قىلىشى كېرەك. بۇ مۇقىملىقنى، بىرلىكنى ۋە ئىناق جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىدۇ.

تىبەتتىكى نامايىشلار بېيجىڭنىڭ چوڭ تومۇرلىرىغا ۋە دېموكراتىك قانۇن چۈشەنچىسىدىن مەھرۇم كوممۇنىستىك پارتىيىنىڭ قەلبىگە تېگىپ كەتتى. قانۇنىي يول دالاي لامانىڭ «تىبەت خەلقىگە ھەقىقىي دېموكراتىيە» چاقىرىقىغا ئىجابىي ئىنكاس قايتۇرۇش ئارقىلىق قولغا كەلتۈرۈلىشى كېرەك.

شەرقىي تۈركىستان قازاقلىرىنىڭ 20 ـ ئەسىردە ئېلىپ بارغان مۇستەقىللىق كۈرەشلىرى

شەرقىي تۈركىستاندىكى تۈرك ۋە مۇسۇلمان خەلقلەر ئارىسىدا قازاقلار نوپۇس جەھەتتىن ئىككىنچى ئورۇندا بولۇپ، شەرقىي تۈركىستاندا تەخمىنەن 1.200.000 قازاق ياشايدۇ. شەرقىي تۈركىستان قازاقلىرى ئۇزۇن تارىختىن بۇيان ياشاپ كەلگەن كۆچمەن تۈرمۇشنى تاكى 20 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىغىچە داۋاملاشتۇرغان. شۇڭا شەرقىي تۈركىستاندىكى قازاق خەلقى كونا قەبىلە ھاياتىنىڭ ئەنئەنە ۋە خۇسۇسىيەتلىرىنى ئۆز ئەينى ساقلاپ كەلگەن. شەرقىي تۈركىستاندىكى قازاقلارنىڭ كۆپ قىسمى چوڭ، ئوتتۇرا ۋە كىچىك دەپ ئايرىلغان ئۈچ جۈزئى (خوردە- ئوردا)نىڭ ئوتتۇرا بويىغا مەنسۇپ. قازاقلارنىڭ ئوتتۇرا جۈزئىگە تەۋە كەرەي بوينىنىڭ كۆپ قىسمى بىلەن نايمان بويلىرىنىڭ بىر قىسمى، چوڭ جۈزئىگە تەۋە ئالبان ۋە سۇۋان قەبىلىلىرى شەرقىي تۈركىستاندىكى قازاقلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ. بۇ سەۋەبتىن قەبىلە ھاياتى ۋە ئەزەلدىن بېرى داۋاملىشىپ كەلگەن كۆچمەن تۈرمۇش ئادەتلىرى شەرقىي تۈركىستاندىكى قازاقلارنىڭ ئىجتىمائىي ۋە ئىقتىسادىي بىرلىكى ۋە سوتسىيال پائالىيەت نىزاملىرىغا تەسىر كۆرسەتمەكتە. قازاق تارىخىدا كەرەي بويى ياشىغان تۈپراقلار ئالتاي تاغلىرىنىڭ غەربىي تەرىپى ۋە زايسان كۆلى، ئېرتىش دەريا سىستېمىسىنىڭ ئوڭ قىرغاقلىرىدىن قازاقىستاننىڭ شىمال تەرەپىدىكى ئومبى (ئومسك)غا قەدەر كەڭ يېيىلغان تېرىتورىيەنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئەمما ئۆتكەن ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە شەرقىي تۈركىستان قازاقلىرىنىڭ دۆلەت سىرتىدىكى، يەنى شەرقىي تۈركىستاننىڭ غەربىي شىمالىدىكى كونا سوۋېت رېسپۇبلىكىسى ۋە ھازىرقى مۇستەقىل قازاقىستاندىكى قازاقلار؛ شۇنداقلا شەرقىي تۈركىستاننىڭ شەرقىي شىمالىدىكى مۇڭغۇلىستاننىڭ چېگرىسىدا ياشايدىغان قازاقلار بىلەن ھېچقانداق پەرقىي يوقلۇقىنى ئىپادىلەش كېرەك.

كۆچمەن تۈرمۇش ئادەتلىرىگە ئاساسلانغان ئىقتىسادىي پائالىيەتلىرىدىكى پەرقنى ھېسابقا ئالمىغاندا، شەرقىي تۈركىستاندىكى قازاقلار ئەقىدە، دىن ۋە تىل

جەھەتتە شەرقىي تۈركىستاندىكى تۈرك ۋە مۇسۇلمان ئىرقىغا مەنسۇپ باشقا ئېتنىك گۇرۇپپىلارغا ئوخشاشلا ئۇست كىملىككە ئىگە[1].

شەرقىي تۈركىستاندىكى ئۇيغۇرلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى شەرقىي تۈركىستاننىڭ جەنۇبى قىسمىدا ياشايدۇ. ئەمما قازاقلار بۇنىڭ دەل ئەكسىچە، شەرقىي تۈركىستاننىڭ تاغلىق رايونلىرى ھېسابلىنىدىغان ئالتاي، تارباغاتاي، ئىلى، يەنى تەڭرى تاغلىرىنىڭ شىمالى قىسمىغا؛ باركۆل، قۇمۇل، ئالتۇنشوكى ۋە ئاقساي رايونلىرىغا؛ ئاز بىر قىسمى ئۇرۇمچى، قاراماي، سانجى، جىمسار، شىخو، قۇتۇبى، ئەرەنباقىر، ساۋەن ۋە ماناسقا؛ تېخىمۇ شەرق تەرەپتە قاراتاغ ۋە بۇغدا رايونلىرىغا توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان[2]. بۇ يەردە قابا، بۇۋۇرشىن؛ سارسۇمبەدە ئوتتۇرا جۇزئىنىڭ جەدىك ۋە جانتەكەي بويلىرى: كۆكتوقاي ۋە شىڭگىل ناھىيىلىرىدە كەرەي بوينىنىڭ قاراقاس ۋە مولكى قەبىلىلىرى؛ سارسۇمبە ۋە شىڭگىلدە يەنە شەرۋۋشى قەبىلىسى؛ قابادا شۇبارايگىر؛ جىمنەي ۋە بۇرۇلتوقايدا مەركىت قەبىلىسى ياشايدۇ. ئالتاي ـ شاۋىر ۋە مايلى ـ چايىر بىلەن تارباغاتاينىڭ چاغانتوقاي، ئالتۇن ئېمىل كەرەي ـ جەنتەكەي بويى بارقى قەبىلىسىنىڭ ئاتا تۈپراقلىرى ياتماقتا. تەڭرى تاغلىرىنىڭ ئەرەنقابىرغا ئېتەكلىرى ۋە ماناس-ساۋەن ناھىيىلىرىدە كەرەي بوينىنىڭ جانتەكەي ـ بارقى قەبىلىلىرى، نايمانلار ۋە باشقا قازاق قەبىلىلىرى ياشماقتا. شەرقى تۈركىستان قازاقلىرى ياشاۋاتقان ئالتاي، تارباغاتاي ۋە تەڭرى تاغلىرىنىڭ ئوتتۇرىدىكى جۇڭغاريە چۆلى (ئويمانلىقى) بىلەن ئىلى ۋادىسى بۇ رايوننىڭ ئاشلىق ئامبىرى، مېۋىلىك بېغى، مەدەن ھاۋزىسى، نېفىت دېڭىزى، بولۇپمۇ ئالتاي رايونى ئالتۇن ۋە ئۇرانغا ئوخشاش قىممەتلىك يەر ئاستى بايلىقلىرى جەننىتى ھېسابلىنىدۇ. جۇڭغاريە ئويمانلىقىنىڭ جەنۇبى تەرىپىدە 12 ئايرىم تارماقتىن بىرلەشكەن ئېرتىش دەرياسى، تارباغاتاينىڭ جەنۇبىدىكى ئېمىل دەرياسى ۋە تەڭرى تاغلىرىنىڭ شىمالىدىكى ماناس دەرياسى بىلەن، ئىلى رايونىنى سۇغۇرىدىغان تېكەس، قاش ۋە كۇنەس دەريالىرى بار. شەرقىي تۈركىستاندىكى قازاقلارنىڭ كۆپىنچىسى ياشاۋاتقان ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ يەر كۆلىمى 884.800 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، مۇنداقچە ئېيتقاندا، پەقەتشەرقىي تۈركىستاندىكى قازاقلار ياشاۋاتقان رايوننىڭ يەر كۆلىمى، بۇگۇنكى تۈركىيەنىڭ يەر كۆلىمىدىنمۇ چوڭ. ئەمما ئىلى نامى بىلەن تونۇلغان بۇ رايوننىڭ نوپۇسى بەش مىليوندىنمۇ ئاز[3].

ئەسىرلەردىن بېرى ئوتتۇرا ئاسيانىڭ بۇ رايونلىرىدا كۆچمەن تۈرمۇش ئەنئەنىسىنى داۋاملاشتۇرۇپ كەلگەن قازاقلار ئۇچۇن ئېيتقاندا، 20 ـ ئەسىر مۇھىم

ئۆزگىرىشلەر، كۈرەشلەر ۋە ئېچىنىشلىق سەرگۈزەشتىلەر بىلەن تولغان بىر ئەسىر سۈپىتىدە تارىخ بېتىگە يېزىلدى.

شەرقىي تۈركىستان قازاقلىرىنىڭ ـ20 ئەسىرنىڭ باشلىرىدا كۈنسېرى كۈچىيىپ بارغان نارازىلىق ھەرىكەتلىرى مەركىزىي خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ يەرلىك ۋالىيلارنىڭ كونتروللىقىنى تېخىمۇ كۈچەيتىشىگە سەۋەبچى بولدى. 20 ـ ئەسىردە شەرقىي تۈركىستاندا ۋالىيسى بولغان خىتاي ۋالىيلارنىڭ تۇنجىسى ياڭ زېڭشىڭ (1912 ـ 1928)، ئىككىنچىسى جېڭ شۇرىن (1928 ـ 1933)، ئۈچىنچىسى ۋە ئەڭ قانخور زالىم شېڭ شىسەي (1944ـ1933)دۇر. بۇ ۋالىيلار دەۋرىدە شەرقىي تۈركىستاندىكى قازاقلارغا كۈنسېرى كۈچەيگەن ۋەھشىيلىك سىياسىتى تەتبىقلاندى. خىتاي ھۆكۈمرانلىرىنىڭ تۆلەپ بولغۇسىز باج، چىدىغۇسىز قاتتىق سىياسەت ۋە دەھشەتلىك ئەسكىرىي نىزاملىرى نەتىجىسىدە، قازاقلار خاتىرجەم تۇرمۇش مۇھىتلىرىدىن ئايرىلدى. زۇلۇمغا قارشى كۈرەش قىلغان قازاق رەئىسلەر بولسا، تارىخقا ئىنسانىيەت ئەيىبى بولۇپ يېزىلغان ۋەھشىي ئۇسلۇبلار بىلەن جازالاندۇرۇلدى.

19 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا، خىتاي زۇلمىغا قارشى دەسلەپكى كۈرەشنى باشلىتىپ، 1904 ـ يىلى تىبەتتە ۋاپات بولغان[4] بۆكە باتۇر شەرقىي تۈركىستان قازاقلىرى ئارىسىدا قەھرىمان ئېلان قىلىندى. بۆكە باتۇرنىڭ شەرقىي تۈركىستان قازاقلىرى ئارىسىدا نام سېلىشى، خىتاي زالىملىرىنىڭ بۇرۇن كۆرۈلۈپ باقمىغان دەرىجخدە زۇلۇملار بىلەن قارشىلىق بېرىشىگە سەۋەبچى بولغان. بۇرۇن شەرقىي تۈركىستاننىڭ مەركىزى ئۈرۈمچى يېقىنلىرىدا كۆچمەن ھايات كەچۈرۈۋاتقان 4000 كىشىلىك قازاق ئاھالىسى بىلەن تىبەتكە كېتىپ، كېسەللىك سەۋەبىدىن ۋاپات بولۇپ كەتكەن ۋە شۇ يەرگە دەپنە قىلىنغان بۆكەنىڭ كاللىسى تېنىدىن ئايرىلىپ، ئۈرۈمچىگە كەلتۈرۈلدى ۋە چوڭ يول ئۈستىدىكى بىر تۈپ دەرەخكە ئۇزۇن مۇددەت ئېسىپ قويۇلدى.

خىتاي رايونلۇق ئىدارىسىنىڭ يەنە بىر زۇلمى 1929 ـ يىلى ئالتاينىڭ سارسۈمبە ناھىيىسىدە مەيدانغا كەلدى. ئالتاي بىلەن ئۈرۈمچى ئارىسىدا ختاي زۇلمىغا قارشى كۈرەش قىلغان كەرەي ـ ئىتەلى بويىدىن زۇھا باتۇر 1929 ـ يىلى ئۆلتۈرۈلۈپ، بېشى سارسۈمبە ناھىيىسىدىكى قارا كۆۋرۈك ئۈستىدىكى بىر ياغاچقا ئېسىلىپ، خەلق ئاممىسىغا سازايى قىلىندى. 1931 ـ يىلى يايلاقتىن بۇرۇن چۈشۈۋېلىپ، باشقا بىر جايغا كۆچۈۋېلىش شۈبھىسى بىلەن كەرەي ـ جانتەكەي ـ بازارقۇل بويىنىڭ

سەركىسى جانتالياق ئۆلتۈرۈلدى. بۇ ۋەقەدىن كېيىن، بازارقۇل بويىنىڭ باشقا بىر قوماندانى زايىپ بويىغا مەنسۇپ 1000 ئائىلە بىلەن بىرگە دەسلەپتە بۇغدا رايونىغا، كېيىن باركۆلگە كۆچۈپ كېتىشكە مەجبۇر بولغان. شەرقي تۈركىستان قازاقلىرىنىڭ ئالتاي رايونىدىكى مۆتىۋەر زاتلىرىدىن شەرىپخان تۆرە 1933 ـ يىلى ئالتا رايونىدىكى قازاقلارنىڭ باشقا مۆتىۋەر زاتلىرى بىلەن بىللە ختاي ھاكىمىيىتىگە قارشى تۈرۈش ھەرىكىتىنى باشلىۋەتتى[5]. يەنە بىر تەرەپتىن، 1931 ـ يىلى شەرقي تۈركىستاننىڭ ئۇيغۇر رەھبەرلىرىدىن خوجا نىياز ھاجىم ۋە يولۋاس بەگ باشچىلىقىدا، تۈڭگانلارنىڭمۇ قېتىلىشى بىلەن شەرقي تۈركىستاننىڭ جەنۇبى تەرىپىدىمۇ ئىنقىلاۋي ھەرىكەت باشلاندى. باركۆل ۋە قومۇل رايونىدىكى خوجا نىياز ھاجىم، يولۋاس ۋە تۈڭگانلارنىڭ سەركەردىسى ماجۇڭيىڭ يول باشچىلىقىدىكى بۇ ئىنقىلاۋي ھەرىكەتكە كەرەي ـ جانتەكەي ـ تاسبىيكە بويىنىڭ سەركەردىسى ئەلىپ قامىسباي ئوغلى مال ـ چارۋا يوللاپ، ماددي ياردەم قىلدى. ئەلىپ قامىسباي ئوغلىنىڭ بۇ ئىشى ئۇرۇمچىدىكى ختاي ھاكىمى شېڭ شىسەينىڭ غەزىۋىنى قوزغىدى. شېڭ شىسەي ئۇرۇمچىدىن يوللىغان ئەسكەرلەر دۇۋان ھادى (ئېلىپ شاپقان)دا ئولتۇرغان ئەلىپ قامىسباي ئوغلىنى (ئۆيىدە) بوغۇزلاپ ئۆلتۈرگەندىن كېيىن، ئائىلىسى ۋە ئەتراپىدىكى تۇغقانلىرىدىن 60 ئائىلىنى شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدىلا ئۆلتۈرىۋەتكەن ئىدى. 1936 ـ يىلى بىلەن 1939 ـ يىلى ئارىسىدا ختاينىڭ زۇلۇملىرى تۈپەيلىدىن باركۆلدىن گەنسۇغا قېچىپ بارغان قازاقلارنىڭ سانى 12000 مىڭغا يەتكەن.

20 ـ ئەسىرنىڭ 30ـ يىللىرىغىچە بۇ زۇلۇملارنى چەككەن قازاقلار ئۆز رەھبەرلىرىگە قىلىنغان بۇ زۇلۇمغا نارازىلىق بىلدۈرۈپ، 1941 ـ يىلى 300 كىشىلىك بىر گۇرۇپپا ئالدى بىلەن شەرقي تۈركىستاننىڭ شىمالى تەرىپىدىكى تىبەت رايونىغا يۆتكىلىپ بېرىپ، ئاندىن ھىندىستانغا ئىلتىجا قىلىشقا مەجبۇر بولغان. دىققەت قىلىشقا تىگىشلىك مەسىلە شۇكى، پاناھلىق تىلىگۈچى بۇ قازاقلارنىڭ رەھبەرلىرىمۇ زامانىدا ئۆز ئۆيلىرىدە ختايلار تەرىپىدىن پۈتۈن ئائىلە ئەزالىرى بىلەن بىرلىكتە ئۆلتۈرۈلگەن ئەلىپ قامىسباي ئوغلىنىڭ ئوغلى ئەلىسخان باتۇر[6] ۋە ئالتايدا ختايلار تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن كەرەي ـ جانتەكەي ـ بازارقۇل سەركەردىسى جانتايلاقنىڭ تۇغقانلىرى زايىپ ۋە ئۇنىڭ ئوغلى ئوسمان تەيجى (ئوسمان تاشتان)[7] ئىدى. 1933 ـ يىلى ئۇيغۇر، قازاق ۋە تۈڭگانلارنىڭ بىرلەشمە ئازادلىق ھەرىكىتى، ئۇ دەۋردىكى ختاي ۋالىيسى شېڭ شىسەينىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ستالىننىڭ ئەسكىرى

هۆكۈمىتى بىلەن ئىتتىپاق تۈزۈشى ۋە ئاخىرىدا سوۋېت قىزىل ئارمىيىسىنىڭ شەرقىي تۈركىستانغا بېسىپ كىرىشى بىلەن پاجىئەلىك ئاخىرلاشتى. لېكىن شەرقىي تۈركىستاندىكى تۈرك ۋە مۇسۇلمان خەلققە قىلىنغان زۇلۇم بۇنىڭ بىلەنلا تۈگىمىدى. 1937 ـ يىلىدىن كېيىن، پۈتۈن شەرقىي تۈركىستان مىقياسىدا تۇتۇش، قاماش، قولغا ئېلىش ھەرىكەتلىرى ئېلىپ بېرىلىپ، ئۇيغۇر ۋە قازاقلارنىڭ ئىچىدىكى رەھبەرلىك قابىلىيىتىگە ئىگە نوپۇزلۇق ۋە زىيالىي كىشىلەرنىڭ ھەممىسى زىندانغا تاشلاندى. شەرقىي تۈركىستاندىكى خىتاي ۋالىيسى شېڭ شىسەي ـ1939 يىلى موڭغۇل، قازاق ۋە قىرغىز مۆتىۋەرلىرىدىن 300 كىشىنى ئۈرۈمچىگە يىغىپ، ئۇلارنى خەلقنىڭ قولىدىكى قورال ـ ياراقنىڭ تاپشۇرۇپ بېرىلىشى ئۈچۈن بايانات ئېلان قىلىشقا مەجبۇرلىدى[8]. يىل ئاخىرىدا ئالتاي رايونىدىكى قازاقلارنىڭ دىنىي رەھبەرلىرىدىن بىرى بولغان ئاقىت ئۇلىمجىئوغلىنى قولغا ئالدى[9]. بۇ ھەقسىزلىققا چىداپ تۇرالمىغان ئالتاي قازاقلىرى 1940 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ئېسىمخان، ئاقتىكە، شاغالاق ۋە ئېرىسخان نوغاي بايۇلى قاتارلىق قەبىلە باشلىقلىرى باشچىلىغىدا كۆكتۇقايدىكى خىتاي ئەسكىرىي مەركىزىگە ھۇجۇم قىلىپ، قورال ـ ياراقلىرىنى قايتۇرۇۋالدى. بۇ خەۋەر ئۈرۈمچىگە يېتىپ بارغاندىن كېيىن، ئۈرۈمچىدە تۇرۇۋاتقان قازاقلارنىڭ مۆتىۋەرلىرىدىن 80 گە يېقىن كىشى قولغا ئېلىندى. قولغا ئېلىنغانلارنىڭ ئارىسىدا شەرقىي تۈركىستان قازاقلىرىنىڭ ئېسىلزادىسى ۋە سابىق ئالتاي ۋالىيسى شەرىپخان كۆگەدايئوغلىمۇ بار ئىدى. ئالتايدا باشلىغان بۇ ھەرىكەت 1940 ـ يىلنىڭ بېشىدىن شۇ يىلى كۈزگىچە داۋاملاشتى. ئۈرۈمچىدىكى خىتاي ھۆكۈمىتى 1940 ـ يىلى ئالتايدىكى قازاقلار بىلەن ئىتتىپاق تۈزدى. لېكىن بۇ ئىتتىپاق ـ1941 يىلى ياز ئايلىرىدا بۇزۇلدى. كۆكتۇقايدا باشلىغان ئىنقىلاۋىي ھەرىكەت، ئېرتىش دەرياسىنىڭ قۇۋ ئېرتىش، بال ئېرتىش ۋە ئىشقىنتى قاتارلىق تارماقلىرىغا جايلاشقان قازاقلار بىلەن شېڭ شىسەينىڭ ئارىسىدىكى قانلىق توقۇنۇشلار تارىخ بېتىگە يېزىلدى. بۇ توقۇنۇشلار كۈز ئايلىرىدا ئۈرۈمچىدىكى خىتاي ئىدارىسىنىڭ يالغان ۋەدىلەر بىلەن ئالداپ ئۈرۈمچىگە دەۋەت قىلىنغان خەلىل، راھات، شارى، ئېسىمخان، نەزىر، زەينەل، نەقىشتاي، قەرىپباي، ئۆمەر، قالىم ۋە قاقىش قاتارلىق قازاق مۆتىۋەرلىرىنىڭ ئايرۇپىلاندىن يەرگە قەدەم قويۇشىغا بىلەن تەڭ قولغا ئېلىنىشى بىلەن ئاخىرلاشتى. ئالتايدىكى قازاقلارنىڭ ھەممە قورالىنى خىتاي ئىدارىسىگە تاپشۇرۇپ بېرىشىگە نارازىلىق بىلدۈرۈپ، تاغقا چىقىپ كەتكەن ئوسمان باتۇر ئىسلام ئوغلى قوماندانلىقىدىكى شەرىدىمان

(ئوسمان باتۇرنىڭ ئوغلى) ئوسمان ئوغلى، قەلەس ۋە سۈلەيمان باتۇرلارنىڭ شانلىق ئىنقىلابى 1941 ـ يىلى رەسمىي باشلىدى. شۇنىڭ بىلەن، 1940 ـ 1950 ـ يىللىرى ئارىسىدا گومىنداڭ مەركىزى ھۆكۈمىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى خىتاي ۋالىيسى زالىم شېڭ شىسەي ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى ئەڭ شىددەتلىك ۋە ئەڭ خەتەرلىك ئىستىقلال ئىنقىلابى ئوتتۇرىغا چىقتى. ئوسمان باتۇر بۇ تارىختىن كېيىنكى كۈرەشلىرىنىڭ نەتىجىسىدە، 1945 ـ يىلى ئالتاينى خىتايلارنىڭ قولىدىن تارتىۋېلىپ، ئالتاينىڭ مۇستەقىللىقىنى ئېلان قىلدى. ئەينى ۋاقىتتا، غۇلجىدا قۇرۇلغان شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ۋە ئۇ جۇمھۇرىيەتنىڭ رەئىسى ئەلىخان تۆرە بىلەن بىرلىكتە ھەرىكەت قىلدى. ئوسمان باتۇرنىڭ كۈرەشلىرى ۋە ئەسكىرىي قابىلىيىتى ئەزەلدىن بېرى ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىدىن چىقىپ دۇنيانىڭ كۆپلىگەن مەدەنىيەتلىرىنى فەتھى قىلغان بۇيۇك جەڭگىۋارلار ئېلىپ بارىدىغان فەتھىلەردىكىگە ئوخشاش، تارىختا مىسلى كۆرۈلمىگەن، قەھرىمانلىقلىرى تىللاردا داستان بولغان، ئۇنۇتۇلماس قەھرىمانلاردىن بىرى ئىدى.

شەرقىي تۈركىستان قازاقلىرى 20 ـ ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئىستىقلال مۇجادىلىسى ئېلىپ بارغان بىر باشقا يەر، تەڭرى تاغلىرىنىڭ شىمالى قىسىملىرىدۇر. 1944 ـ يىلى نويابىر ئېيىنىڭ ـ20 كۈنى، تەڭرى تاغلىرىنىڭ شىمالى قىسمىدىكى ئىلى شەھىرىدە باشلىغان ئىنقىلابنىڭ رەھبىرى ۋە شېھىدلىرىدىن بىرى بولغان قازاق ئەكبەر ئەسبوسىن ئوغلى بىلەن نىلقا شەھىرىنى ئازات قىلىش جەريانىدا شېھىد بولغان قازاق سېيىت كۆرپەباي ئوغلىنى خاتىرىلەش كېرەك. ـ1944 يىلى ئىلىدا باشلاپ، ئاخىرىدا ئەلىخان تۆرە باشچىلىقىدا قۇرۇلغان شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى، شەرقى تۈركىستاندىكى تۈرك، مۇسۇلمان ئۇيغۇر ۋە قازاقلارنىڭ مۇستەقىللىققا بولغان ئۇمىدىنى تېخىمۇ ئاشۇردى. شەرقىي تۈركىستاننىڭ تۈرك، مۇسۇلمان ئۇيغۇر ۋە قازاق خەلقىنىڭ بىرلىشىپ ئېلىپ بارغان بۇ مۇستەقىللىق ئىنقىلابىغا سوۋېت ئىتتىپاقى ۋەكىل ۋە ئەسكىرىي قۇۋۋەت ئەۋەتىپ ياردەم قىلغان ئىدى[10]. مۇستەقىللىق ۋە ئۆز ھاكىمىيىتىنى قۇرۇشقا تەشنا بولغان شەرقىي تۈركىستان خەلقى، ئۆزلىرىنىڭ ھۆر ئىرادىسىنى ئىسپاتلاش ۋە مۇستەقىللىقىنى پۈتۈن دۇنياغا ئېلان قىلىش ئۈچۈن بار كۈچى بىلەن كۈرەش قىلدى. شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئارمىيىسى مۇستەقىللىقىنى ئېلان قىلىپ بولۇپلا، ئىلى ۋە غۇلجا شەھىرىدىن باشلاپ شەرق تەرەپكە يۈرۈش قىلىپ، ئۇرۇمچىگە بىر قانچە سائەت يىراقلىقتىكى

ماناس دەرياسىغىچە بولغان يەرلەرنىڭ ھەممىنى خىتاي ئەسكەرلىرىدىن تازىلىدى[11]. شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئارمىيىسىنىڭ ئۇرۇمچىگىچە قەدەر بولغان جايلارنىڭ ھەممىسىنى خىتاي ئەسكەرلىرىدىن قايتۇرۇۋېلىپ، ئۇرۇمچىنى قۇتقۇزۇشقا تەييارلىنىش كۈچىنىڭ بارلىققا كېلىشىدە، ئەرەنباقىرغا، ساۋەن ۋە ماناستىكى ئەلبەك ھاكىم[13] باشچىلىقىدىكى قازاق قوشۇنىنىڭ ھەسسىسى بەكمۇ چوڭ ئىدى. ئەپسۇسكى، شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمىتى بۇ ئەسكىرىي غالىبىيەت بىلەن مۇستەقىللىقنى قولغا كەلتۈرۈشنىڭ بوسۇغىسىدىن قايتتى. 1947 ـ ۋە 1949 ـ يىللىرى شەرقىي تۈركىستاننىڭ كەلگۈسىدى تەقدىرىنى بەلگىلەيدىغان يىللار بولۇپ، قازاق ۋە ئۇيغۇرلار يەرلىك ئىدارىدىن ئورۇن ئالدى. 1947 ـ يىلى ئۇيغۇر رەھبىرى مەسئۇد سابىرى ھۆكۈمىتىدە ئۇيغۇرلار بىلەن قازاقلار بىرلىكتە ۋەزىپە ئۆتىدى. ئەپسۇسكى، پۈتۈن خىتاي مىقياسىدا كۈچىيىپ كەتكەن ماۋ ئىدارىسىنىڭ خىتاينىڭ بۇرۇنقى گومىنداڭ ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلىشى، تۈرك ۋە مۇسۇلمان شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭمۇ مۇستەقىللىقا بولغان ئۇمىدىنىڭ يوقۇلۇشىغا سەۋەپچى بولدى.

شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئالتاي رايونىدا 1940 ـ يىللىرىدىن باشلاپ قەھرىمانچە جەڭ قىلىپ كەلگەن قازاق رەھبەرلەردىن ئوسمان باتۇر 1951 ـ يىلى فېۋرال ئېيىدا يۈز بەرگەن قوراللىق توقۇنۇشتا قولغا چۈشۈپ قالدى ۋە شۇ يىلى ئاپرېل ئېيىنىڭ 28 ـ كۈنى ئۇرۇمچىدە شېھىد قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن، ئوتتۇرا ئاسىيا تارىخىدىكى ئەسكىرىي ۋە ئىستراتېگىيە جەھەتتە باشقا بىرىنىڭ ئېرىشىشى ۋە ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈشى مۇمكىن بولمىغان ئۆرنەكلەر بىلەن تولغان ئۇنتۇلماس ئۇرۇش داھىيلىرىدىن بىرى، مۇستەقىللىق كۈرىشىنى ئاخىرلاشتۇرغان بولدى. ئوسمان باتۇرنىڭ ئۇرۇش پىلانلىرى، قەھرىمانلىقى، ئەسكىرىي قابىلىيىتى شۇ دەۋرنىڭ ئۆزىدىلا دۇنيا مەپكۇرىسىدىن ئورۇن ئېلىشقا باشلىدى. خۇسۇسەن، ئۇنىڭ بەيتىق تاغلىرىدا قىلغان جەڭلىرى ئۇ ۋاقىتتىكى دۇنيا ئاخباراتىدا كەڭ يەر ئالغان ئىدى. قازاقلارنىڭ ئالتاي رايونىدىكى مۆتىۋەرلىرىدىن جانىمخان تىلەۋباي ئوغلىمۇ ئوسمان باتۇر بىلەن بىر كۈندە ئەسكىرىي توقۇنۇشتا قولغا چۈشتى ۋە بىر كۈندە شېھىد قىلىندى. قازاقلارنىڭ بۇ ئىككى رەھبىرى ئۆزلىرىنىڭ قوماندانلىقى ئاستىدىكى ئەسكىرىي كارۋانلىرى بىلەن ئاۋۋال تەكلىماكان چۆلىنى كېسىپ ئۆتۈپ تىبەتكە بېرىش، ئاندىن 1944 ـ يىلىدىن كېيىن شەرقى تۈركىستان ھۆكۈمىتىنىڭ ئەسكىرىي كونترول ساھەسىنى ئۇرۇمچىگە تەھدىت سالىدىغان شەكىلدە ماناس

دەرياسىغا قەدەر يېيىشنى ئىرادە قىلغان ماناس ـ ساۋەن رايونىنىڭ سابىق ۋالىيسى ئەلى بەك ھاكىمغا قېتىلىشنى پىلانلىغان ئىدى. لېكىن بۇ مۇمكىن بولمىدى. ئەلى بەك ھاكىم قول ئاستىدىكىلەرنى باشلاپ، ئەر ـ ئايال، قېرى ـ ياش، مال ـ چارۋا، چېدىرلىرى بىلەن تىبەت تۈزلەڭلىكىنى بېسىپ، ”دۇنيانىڭ ئۆگزىسى“ دەپ قارالغان ھىمالايا تاغلىرىنى بىر ـ بىر ئېشىپ ئۆتۈپ، ھىندىستان چېگرىسىغا باردى. بۇ جەريياندا ئارقىدىن قوغلاپ كەلگەن خىتاي ئەسكەرلىرى بىلەن يەتتە قېتىم قاتتىق ئۇرۇشۇپ، قورشاۋنى يېمىرىپ چىقىپ يولىغا داۋام قىلدى. ھىندىستانغا بارغاندىن كېيىن، ھىندىستان ھۆكۈمىتى ئۇلارنى كەشمىرگە ئورۇنلاشتۇردى.

شەرقى تۈركىستاندىن ھۆر دۇنياغا 1950 ـ يىلى چىققان قازاقلار، ئۆزلىرىدىن بۇرۇن 1939 ـ يىلى ھىندىستانغا كۆچۈپ كەلگەن، ھىندىستان مۇستەقىل بولغاندىن كېيىن، ئايرىلىپ چىققان پاكىستان دۆلىتىدىكى قازاقلار بىلەن بىرلىشىپ تۈركىيەگە ئىلتىجا قىلدى. 1991 ـ يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يىقىلىشىدىن بۇرۇن ھۆر دۇنيادا، تۈركىيەدە ۋە ياۋرۇپادا ياشىغان قازاقلار شەرقىي تۈركىستاندىن مىڭبىر تۈرلۈك مۇشەققەت بىلەن ئىشەنگۈسىز دەرىجىدە زورلۇقلارغا پۈت تىرەپ، دۇشمەن ئەسكەرلىرىنىڭ قاتتىق ھۇجۇملىرىغا قارشى تۇرۇپ، ھالاك بولۇشتىن قۇتۇلۇپ قالغان قازاقلارنىڭ ئەۋلادلىرىدۇر.

20 ـ ئەسىر بويىچە پۈتۈن شەرقىي تۈركىستاندا ئېلىپ بېرىلغان خىتاي بېسىمى، ۋەھشىيانە زۇلۇم ۋە قەتلىئاملار تۈپەيلىدىن مىڭلىغان ئەر ـ ئايال، بوۋاق، قېرى ۋە ياش قازاق شېھىد قىلىندى. يۈزلىگەن ئېسىل رەھبەر، يولباشچى ۋە زىيالىي قازاق خىتايلار تەرىپىدىن تۈرمىلەرگە تاشلىنىپ، ئېغىر قىيىن ـ قىستاقلار بىلەن ئۆلتۈرۈلدى. ئەمما دۇنيانىڭ بۇ ۋەھشىي قەتلىئاملاردىن خەۋىرى بولمىدى. شەرقى تۈركىستاندا ۋە تاشقى دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا، ھىندىستاندا، تۈركىيەدە، ياۋرۇپادا، ۋە ئامېرىكىدا، شەرقىي تۈركىستاننى ئىشغال قىلغان خىتاي ھۆكۈمرانلىقىنىڭ بۇ ھەقسىزلىقلىرىنى ئاڭلىتىش ئۈچۈن كىتابلار بېسىلدى، ماقالىلار يېزىلدى، ئاخبارات ئېلان قىلىندى، ئارخىپلار تەييارلاندى. ئۆتكەن ئەسىرنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدا شەرقى تۈركىستاندىن چىققان قازاقلارنىڭ رەھبەرلىرى بۇ دۇنيا بىلەن ۋىدالاشقان بولسىمۇ، لېكىن شەرقىي تۈركىستاندىكى قازاق تۈركلىرىنىڭ ئىنقىلاۋى كۈرەشلىرى ئارخىپ ماتېرىياللاردا، مەتبۇئاتلاردا تارىخ سەھىپىلىرىدە ئۆز ئورنىنى ساقلاپ كەلمەكتە.

21 ـ ئەسىردە، بۈگۈن شەرقىي تۈركىستاندا بولۇۋاتقان ۋە دۇنيانىڭ نەزىرىدە ئىنسانىيەت ئەيىبى دەپ قارالغان ئەزىيەتلەر، بېسىملار ۋە زۇلۇملار ئۆتمۈشتىمۇ ئەڭ شىددەتلىك تۈردە داۋاملاشقان ئىدى. ئۇ زامانلاردىن بېرى ئۆزگەرگەن بىرلا نەرسە شۇكى، پۈتۈن دۇنيا خەلقى شەرقىي تۈركىستاندا ئۆتكەن ئەسىردىن بېرى خىتايلار تەرىپىدىن جارى قىلدۇرۇلۇپ كېلىۋاتقان بۇ زۇلۇملارنىڭ ھەقىقىتىنى تونۇپ يەتتى. شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى پەقەت ئوتتۇرا ئاسىيادىلا ئەمەس، بەلكى پۈتۈن دۇنيانىڭ كۆزى ئالدىدا ھەل قىلىنىشى كېرەكلىك بولغان بىر مەسىلىگە ئايلاندى. ئەگەر تارىختىن دەرس ئالىدىغان بولساق، شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى، بۈگۈن، يەنى 2000 ـ يىللىرى ئېتىبارى بىلەن، كۈرەشچان تۈرك ۋە مۇسۇلمان ئۇيغۇر خەلقىنىلا ئەمەس، بەلكى پۈتۈن ئاسىيانى، پۈتۈن ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ يېڭى مۇستەقىل بولغان تۈرك ۋە مۇسۇلمان جۇمھۇرىيەتلىرىنىڭ ئامانلىقى ۋە ئىستراتېگىيىلىك سىياسىتىنى ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىۋېتىدىغان دەرىجىدە مۇھىم مەسىلە. شۇنىڭ ئۈچۈن، شەرقىي تۈركىستاندىكى ھۆررىيەت كۈرىشى، ئىنسان ھەقلىرى دەپسەندىچىلىكى، ئۇ ۋەتەننىڭ يەرلىك خەلقى بولغان ئۇيغۇرلار، قازاقلار، ئاز ساندىكى قىرغىزلار ۋە باشقا خەلقلەرلا ئەمەس، بەلكى ئوتتۇرا ئاسىيا بىلەن كىملىك جەھەتتىن قېرىنداش بولغان تۈرك ـ ئىسلام دۇنياسىنى ۋە ئىنسانىيەت شەرىپىگە لايىق ھالدا ياشاشنى ئۆزىنىڭ ئاساسى پرىنسىپى قىلغان، ئىنسان ھەقلىرىگە ھۆرمەتكار پۈتۈن دۇنيا جامائىتىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ.

ئىزاھاتلار:

1 نىغمەت مىڭجان: «قازاقلارنىڭ قىسقىچە تارىخى» 1994 ـ يىل، ئالماتا.

2 جاقسىلىق سامىتئۇلى، خىتايدىكى قازاقلار، ئالماتا: دۇنيا يۈزىدىكى قازاقلارنىڭ قەۋمداشلىقى، 2000؛ جادىي شاكەنئۇلى، خىتايدىكى قازاقلار، ئالماتا: دۇنيا يۈزىدىكى قازاقلارنىڭ قەۋمداشلىقى، 2007؛ لىندا بەنسون، خىتايدىكى ئاخىرقى كۆچمەنلەر: خىتايدىكى قازاقلارنىڭ تارىخى ۋە ھازىرتى، نيۇيورك: م. ئې. شارپ، 1998 ـ يىل. نىغمەت مىڭجان، قازاقلارنىڭ قىسقىچە تارىخى، جالىن نەشرىياتى، 1994 ـ يىل، ئالماتا.

3 جادىي شاكەنئۇلى، خىتايدىكى قازاقلار، ئالماتا: دۇنيا يۈزىدىكى قازاقلارنىڭ قەۋمداشلىقى، 2007 ـ يىل، 39 ـ بەت.

4 شائەمىس قۇمارئۇلى، بۆكە باتۇر، تارىخىي رومان، ئالماتا: يازغۇچى، 2008 ـ يىل؛ جادىي شاكەنئۇلى، خىتايدىكى قازاقلار، ئالماتا: دۇنيا يۈزىدىكى قازاقلارنىڭ قەۋمداشلىقى، 2007 ـ يىل، 160 ـ بەت.

5 شەرىپخان كۆگەبايئوغلى: شەرقىي تۈركىستان قازاقلىرىنىڭ خان نەسلىدىن كەلگەن ئېسىلزادىلىرىدىن بولۇپ، 1933 ـ يىلى ئالتاي رايونىغا ۋالىي بولغان. 1940 ـ يىلى شېڭ شىسەي زىندانلىرىدا شېھىد قىلىنغان.

6 ئەلىسخان باتۇر: شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئالتاي رايونى ۋەبارىكۆل ناھىيىسىدىكى كەرەي ـ جانتاكەي ـ تاشبىيكە قەبىلىلىرىنىڭ رەئىسى ئەلىپ قاسىمبايئوغلىنىڭ ئوغلى بولۇپ، 1939 ـ يىلى شەرقىي تۈركىستاندىن تىبەت ئارقىلىق ھىندىستانغا ئۆتكەن تۇنجى تۈركۈم مۇھاجىرلارنىڭ رەئىسى ئىدى. ئۇ پاكىستاندا ۋاپات بولغان.

7 ئوسمان تاشتان: شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئالتاي رايونىدىكى ئوتتۇرا جۇزئىگە تەۋە كەرەي ـ جانتەكەي بويلىرىغا مەنسۇپ بازارقۇل قەبىلىسىنىڭ رەئىسى زايىپ تەيجىنىڭ ئوغلى بولۇپ، تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى گراژدانلىقىغا ئۆتكەن ۋە ئىستانبۇلدا ۋاپات بولغان.

8 لىندا بەنسون، ئىلى قوزغىلىڭى: مۇسۇلمانلارنىڭ خىتاي ھاكىمىيىتىگە قارشى جەڭ ئېلان قىلىشى (1944 ـ 1949)، نيۇيورك: شەرقىي دەرۋازا كىتابى، م. ئې. شارپ، 1990 ـ يىل، 35 ـ بەت.

9 جاقسىلىق سامىتئۇلى، يۇقىرىقى ئەسەرنىڭ 111 ـ بېتى.

10 بالخاش بافىن: تارىخىي شەجىرە، تەقدىرلىك تىل، يازدىم قەلەم ئېلىپ. ئالماتا، ئەل شەجىرە، 2007 ـ يىل.

11 لىندا بەنسون، ئىلى قوزغىلىڭى، 3 ـ بەت.

12 ئەلىبەگ ھاكىم ۋە ئوسمان باتۇر ھەققىدە تېخىمۇ كۆپ مەلۇماتقا ئېرىشىش ئۈچۈن، ئەھەد ئەندىجاننىڭ: **جەدىدىزمدىن مۇستەقىللىققا چېتىلدىكى تۈركىستان مۇجادىلىسى**، ئەمرە نەشرىياتى، 2003 ـ يىل، ئىستانبۇل. 672، 673 ـ بەتلىرىدىن ئەلىبەگ ھاكىم ۋە

شەرقىي تۈركىستان مۇجادىلىسى بىلەن هاسان ئۇرالتاينىڭ ئەسەرلىرى هەققىدە مەلۇمات بار. ئۆزدەمىر ئاتىئالان، **هىمالايا داستانى،** ئۆز كۇلتۇر نەشرىياتى، 1975 ـ يىل، ئەنقەرە.

Doak Barnett, *China on the Eve of Communist Takeover*, New York: 1963. Akın Baybosınulı, "Er Janibek Jayında Bizge Jetken Derekter," *Er Janıbek*, Makalalar kıyssa-dastandar, Sheshendik Sözder, Anız-Angimeler..., Almatı: Er Janibek Kogamdık Korı, 2008. 250. bet.

(بۇ ئەسەردە ئەينى چاغدا شەرقىي تۈركىستاندا ئالىبەگ هاكىم بىلەن سۆزلەشكەنلىكى ئۈچۈن خىتاي دائىرىلىرى تەرىپىدىن سوراققا تارتىلغان ۋە تارىختىكى مەشھۇر جانىبەگ باتۇرنىڭ نەسلىدىن كەلگەن بىر كىشى تىلغا ئېلىنماقتا).

لىندا بەنسون، ئىلى قوزغىلىڭى: مۇسۇلمانلارنىڭ خىتاي هاكىمىيىتىگە قارشى جەڭ ئېلان قىلىشى (1944 ـ 1949). ئارمونك: م. ئې. شارپ، 1989 ـ يىل. لىندا بەنسون ۋە ئىنگۋار سۋانبەرگ، خىتايدىكى ئاخىرقى كۆچمەنلەر: خىتايدىكى قازاقلارنىڭ تارىخى ۋە هازارىتى، ئارمونك: م. ئې. شارپ، 1998 ـ يىل. بۇيۇك تۈرك ئېلى نەشرىياتى، 9 ـ نومۇر، 1985، 1986 ـ سانى. ئىستانبۇل. دەلىلخان جانئالتاي، قىيلى زامان ـ قىيىن كۈنلەر، ئالماتا: دۇنيا يۈزىدىكى قازاقلارنىڭ قەۋمداشلىقى، 2000.

Milton J. Clark, "Leadership and Political Allocation in Sinkiang Kazak Society".

خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتىدا ياقىلانغان ئەمما بېسىلمىغان دوكتورلۇق دېسىرتاتسىيە ماقالىسى، 1955 ـ يىل.

Milton J. Clark, "How the Kazakhs Fled to Freedom," *The Natıonal Geographıc Magazıne*, CVI Cilt, No. 5. (Volume CVI-Number Five-106/5), November, 1954, s. 621-644.

ئايشە ئۇماي دەمىر، **ئاتا يۇرتىن ئانا يۇرتقا،** سالىھلى تۈرك ئوچىقى (تەشكىلاتى)، 1 ـ يىل، 1 ـ سان، 2008 ـ يىل، مارت. 5 ـ بەت.

ئەھمەد بىجان ئەرجىلاسۇن، **قازاقلارنىڭ رەھبىرى ئالىبەگ هاكىمدىن ئايرىلىش قالدۇق،** يېڭى چۈشەنچە، 1985 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى. ئاندرېۋ فوربىس، **شەرقىي تۈركىستاندىكى جەڭچى بەگلەر،** كامبىرج ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى، 1986 ـ يىل. (بۇ ئەسەردە ئالىبەگ هاكىمنىڭ ئىسمى ئالىبەگ رەخىم دەپ ئېلىنغان). بۇ كىتاب ئەنۋەر جان تەرىپىدىن تۈركچىگە تەرجىمە قىلىنىپ، 1990 ـ يىلى، مىۋنخېندا نەشر قىلىندى.

گۈل گۈن، **تۈيدەك ئۈتكەن جىنازا مۇراسىمى،** يېڭى ئەسىر، 1985 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى، پەيشەنبە.

هاسان هاكىم (هاسان ئۇرالتاي)، **هىمالايا داستانى،** ئەگە ئېكسپىرىسى، ئىزمىر، 1957 ـ يىل، 9 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى.

خەلىپە ئالتاي، **ئالتايدىن ئافغانىستانغا،** ئالماتا: دۇنيا يۈزىدىكى قازاقلارنىڭ قەۋمداشلىقى، 2000 ـ يىل.

تۈرگۈت خارمانتەپەلى: **تۈركىستاننىڭ مىللىي قەھرىمانلىرىدىن ئالىبەگ ھاكىمنىڭ ئاخىرقى چوڭ كۆچۈشىدىن كېيىن،** تونۇشتۇرۇش، 7 - يىل، 7 ت سان، 1985 - يىل 12 - ئاي، 41، 42 - بەتلەر. بايمىرزا ھېيت: **خىتاي ۋە رۇس ئارىسىدىكى مۇجادىلە شەرقىي تۈركىستان،** بۇيۇك تۈرك ئېلى، ئايلىق پىكىر ژورنىلى، 1962 - يىل 11 - ئاينىڭ 25 - كۈنى، 1 - يىل، 9 - سان.

9. Godfrey Lias, *The Kazak Exodus*, London: Evans Brothers Limited, 1956 ve Godfrey Lias, Kazak Exodus, Ladder edition, New York: Popular Library Inc., 1959.

ماقسۇت قاسىموۋ: **سوۋېت ئوفىتسېرىنىڭ كۆزى بىلەن،** يۇلتۇز، ئالماتا، 1985 - يىل. قازاق سوۋېت سوتسىيالىستىك رېسپۇبلىكىسى ئىلىم ئاكادېمىيىسى، **قازاقىستاننىڭ يېڭى شەرقىي تۈركىستاننىڭ تارىخىي مەسىلىلىرى،** ئالماتا، 1962 - يىل. ئابدۇلقەييۇم كەسىجى: **شەرقىي تۈركىستان قازاقلىرىنىڭ تۈركىيە كۆچۈشىنىڭ *50* - يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن،** تۈرك دۇنياسى تارىخ ژورنىلى، 2003 - يىل، 2 - سان، 194 - بەت؛ 2003 - يىل، 3 - سان، 195 - بەت. ئۆمەر قۇل: **ئەسىر شەرقىي تۈركىستان ئۈچۈن - *2*،** ئىيسا يۈسۈپ ئالپتېكىننىڭ مۇجادىلە خاتىرىلىرى (1949 - 1980)، ئەنقەرە، بەرىكان نەشرياتى، 2007 - يىل.

Thomas Laird, "The CIA's First Atomic Spy and His Secret Expedition to Lhasa", *Into Tibet*, New York: Grove Press, 2002. Gulnar Mendiqulova, *İstoriçeskiye Sud'vı Kazahskoy Diyasporı: Proishojdeniye i Razvitiye*, Almatı: Gılım, 1997. Gulnar Mendiqulova, *Kazahskaya Dıyasporı: Istoriya İ Sovremennost'*, Almatı: Vsemirnaya Assosiyatsiya Kazahov, 2006. James Millward, *Eurasıan Crossroads: A Hıstory of Xınjıang*, London: Hurst & Company, 2007. Hasan Oraltay, "A True Story From the Roof of the World: A Little Girl's Question," *Turkey*, İzmir: Turkish American Cultural Association, 1960.

ھاسان ئۇرالتاي: **ھۇررىيەت يولىدىكى شەرقىي تۈركىستان قازاقلىرى،** كارىنجا مەتبەئەسى، 1961 - يىل، ئىزمىر (1 - نەشرى)؛ قازاقلار (شۇ كىتابنىڭ 2 - نەشرى)، قازاق ھازارەت نەشرياتى، 1976 - يىل، ئىستانبۇل. ھاسان ئۇرالتاي: **كۆكلۈكتە بېرىلگەن ۋەدە،** بۇيۇك تۈرك ئېلى، ئايلىق پىكىر ژورنىلى، 1962 - يىل 11 - ئاينىڭ 25 - كۈنى، 1 - يىل، 9 - سان. ھاسان ئۇرالتاي، **تالاش: تۈركىستان تۈركلىرىنىڭ مىللىي ئىستىقلال پارولى،** بۇيۇك تۈرك ئېلى نەشرياتى، 1973 - يىل، ئىستانبۇل. ھاسان ئۇرالتاي، **ئالىبەگ ھاكىمدىن ئايرىلىپ قالدۇق *(1908 - 1985)*،** يېڭى چۈشەنچە، 1985 - يىل 11 - ئاينىڭ 22 - كۈنى. ھاسان ئۇرالتاي، **قازاقلار گېرمانىيە بىلەن تۈركىيەگە قاچان كەلدى؟** ياش تۈركىستان، قاراشا - جەلتوقسان، 2002 - يىل، 6 - سان، 13، 17 - بەتلەر. ھاسان ئۇرالتاي، **ئەلەم - يىغلاپ ئۆتكەن ئۈمۈر،** ئالماتا، ئىلىم، 2005 - يىل، 3 - نەشرى.

هاسان ئورالتاي، **ئەلەم ـ يىغلاپ ئۆتكەن ئۆمۈردىن كېيىن**، پرىنتېر ئوفسەت باسمىسى، 2006 ـ يىل، ئىزمىر. ئىسكەندەر ئۆكسۈز، **مىللەتلەرنى مىللەت قىلغان**، تۈرك يۇرتى، 26 ـ جىلد، 231 ـ سان، 2006 ـ يىل 11 ـ ئاي. ۋاسىلىي ئىگناتيېۋىچ پەتروۋ، **ئاسىيانىڭ ئىسيانكار قەلبى**، (بۇ كىتابتا شەرقىي تۈركىستاننىڭ قىسقىچە تارىخى، مىللىي ھەرىكەتلەر ۋە خاتىرىلەر يېزىلغان) 2003 ـ يىل، موسكۋا.

Philips Price, M. P., "The Great Kazak Epic," *Journal of Royal Central Asıan Socıety*, July-October 1954, Vol. XLI, Parts III & IV., s. 249.

ئىسمائىل پىنار، **شەرقىي تۈركىستانلىق مۇجاھىد ئالىبەگ ھاكىم ۋاپات بولدى**، بوغاز ئىچى ژورنىلى، 1985 ـ يىل 12 ـ ئاي، 14، 15 ـ بەتلەر. قالىبەگ ھاكىم، **قازاقىستان دۆلەت ئانسىكلوپېدىيىسى**، 5 ـ جىلد، قازاقىستان ئانسىكلوپېدىيەسى باسمىسى، 2003 ـ يىل، ئالماتا. 498 ـ بەت.

جاقسىلىق سامىتئۇلى، **خىتايدىكى قازاقلار**، ئالماتا: دۇنيا يۈزىدىكى قازاقلارنىڭ قەۋمداشلىقى، 2000 ـ يىل. جاقسىلىق سامىتئۇلى، **سەرگەلدەك**، ئالماتا، 2004 ـ يىل. بۇ روماننىڭ 4 ـ جىلدىنىڭ تەرجىمىسى **قەھىرلىك ئالتاي**، 2007 ـ يىلى ئەنقەرەدىكى بەنگۈ نەشرىياتىدا بېسىلدى.

Chriss Scott, "Red China's Hidden War on Minorities," *Stars & Strıpes*, 13.05.1959.

جادىي شاكەنئۇلى، **خىتايدىكى قازاقلار**، ئالماتا، 2007 ـ يىل، 176 ـ بەت. **شەرقىي تۈركىستان ئۈچ ۋىلايەت ئىقىلابىدىكى چوڭ ئىشلار**، ئۈرۈمچى، مەملىكەت باسمىسى، 1995 ـ يىل.

ئالىبەگ ھاكىم يەرلىككە قويۇلدى، خەلققە ۋە ۋەقەلەرگە تەرجىمان گېزىتى، 1985 ـ يىل، 11 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى.

ئىلخان تەزجان، **شەرقىي تۈركىستان رەھبەرلىرىدىن ئالىبەگ ھاكىم سالىھلىدە ۋاپات بولدى**، خەلققە ۋە ۋەقەلەرگە تەرجىمان گېزىتى، 1985 ـ يىل، 11 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈن.

ئىلخان تەزجان، **خىتايدىن كېلىپ، سالىھلىدە تېپىشتى**، تەرجىمان گېزىتى (ياۋرۇپا باسمىسى)، 1986 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى.

ئورخان تۈركدوغان، تۈركىستان كۆچمەنلىرىنىڭ سالىھلىگە ئورۇنلىشىسى (ئاتاتۈرك ئۇنىۋېرسىتېتى رايونلۇق خىزمەتلەر ئىجتىمائىي تەتقىقاتلىرى ـ 3)، 1969 ـ يىل، ئەرزۇرۇم.

يېڭى چۈشەنچە ژورنىلى، **ئالىبەگ ھاكىمدىن ئايرىلىپ قالدۇق *(1908 ـ 1985)***، 5 ـ يىل، 212 ـ سان، 1985 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى.

II. مەجلىس

شەرقىي تۈركىستاندىكى ھەق - ھوقۇق دەپسەندىچىلىكى

رىياسەتچى: دوت، در. بەردال ئارال

- در. ئاتائۇللاھ شاھيار: تەتقىقاتچى، تۈركىيە
- پروف. در. ماجىدە ماخلۇف: ئەينۇششەمس ئۇنىۋېرسىتېتى، مىسىر
- ئابدۇسسالام ئابدۇلغەنى ئالىم: ئاۋسترالىيە شەرقىي تۈركىستانلىقلار جەمئىيىتى مۇئاۋىن رەئىسى، ئاۋسترالىيە
- ئەھمەد فارۇق ئۈنسال: مەزلۇملار جەمئىيىتى باش رەئىسى، تۈركىيە

تۈركچىدىن تەرجىمە قىلغۇچى: سابىرجان

شەرقىي تۈركىستان خەلقى كۈندىلىك تۇرمۇشتا ئۇچراۋاتقان يولسىزلىقلار

ھۆرمەتلىك رەئىس، قىممەتلىك مېھمانلار، ھەممىگىلارغا ھۆرمەت بىلەن سالام يوللايمەن!

شەرقىي تۈركىستان ـ بىر مىليون 828 مىڭ 418 كۋادرات كىلومېتىرغا يېيىلغان بولۇپ، 50 مىليون مۇسۇلمان تۈرك ياشايدۇ. خىتاي زۇلمى ئاستىدا ياشاۋاتقان بۇ خەلق كۈندىلىك تۇرمۇشتا دۇچ كېلىۋاتقان تراگېدىيىلىك يولسىزلىقلارنى بىر قانچە مىنۇتتا چۈشەندۈرۈپ بولغىلى بولمايدۇ. مەن ـ بۇ يولسىزلىقلارغا ئۇچرىغان بىر شەرقىي تۈركىستانلىق بولۇش سۈپىتىم بىلەن، ماڭا ئايرىلغان قىسقىغىنە ۋاقىت ئىچىدە بۇ يولسىزلىقلارنى قىسقىچە خۇلاسىلەپ ئۆتۈشكە تىرىشىمەن.

ھۆرمەتلىك مېھمانلار! بۇگۈن شەرقىي تۈركىستاندىكى قېرىنداشلىرىمىز ماۋ(زېدوڭ) دەۋرىدە ئۇچرىغان بېلەتكە ئاشلىق ئېلىش، بىر خىل فورما كىيىش، ماۋنىڭ رەسىمى ئالدىدا ھۆرمەت بىلەن ئېگىلىش... قاتارلىق ئىپتىدائىي زۇلۇملار تۈگىدى، ئەمما بۇنىڭ ئورنىغا سىستېمىلىق زۇلۇم ۋە يولسىزلىقلارنىڭ يېڭى دەۋرگە ماسلاشتۇرۇلغان پەرقلىق ۋاريانتلىرىنى بارلىق تراگېدىيىلىرى بىلەن بېشىدىن كەچۈرمەكتە.

مۇسۇلمان تۈركلەرنىڭ ئانا يۇرتى بولغان شەرقىي تۈركىستان يېرىم ئەسىردىن بېرى كوممۇنىست خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ زالىم رېجىمى ئاستىدا ئىگىرىماقتا. نوپۇسنىڭ كۆپىنچە قىسمىنى تەشكىل قىلغان ئۇيغۇر مۇسۇلمانلىرى، دۇنيا ئۇياقتا تۇرسۇن، خىتاينىڭ باشقا جايلىرىدىمۇ كۆرۈلۈپ باقمىغان دەرىجىدە تراگېدىيىلىك يولسىزلىق، بېسىم ۋە زۇلۇمغا ئۇچىرىماقتا. ئىسكەنجە، ئۆلۈم، ئەمگەك لاگىرلىرى، دىنىي بېسىم... ئەيتاۋۇر يولسىزلىق توغرىسىدا ئىنسان ئەقلىگە كېلىدىغان تۈرلەرنىڭ ھەممىسى شەرقىي تۈركىستاندا يىللاردىن بېرى كۈندىلىك تۇرمۇشنىڭ بىر پارچىسىغا ئايلىنىپ قالدى. ئۇچۇر ـ ئالاقە ئىشلىرى ئۇچقاندەك تەرەققىي

قىلىۋاتقان بۇگۈنكى كۈندە، دۇنيا خەلقى شەرقىي تۈركىستاندا يۈز بېرىۋاتقان بۇ يولسىزلىق ۋە ئىنسانىيەت تراگېدىيىسىدىن تولۇق خەۋەردار بولالمايۋاتىدۇ.

شەرقىي تۈركىستاندىكى مۇسۇلمان تۈركلەر كۈندىلىك ئىشلىرىنى ئانا تىلىدا ھەل قىلىش، ئۆزلىرى ئېتىقاد قىلغان دىننىڭ ۋەزىپىلىرىنى ئادا قىلىش، ئۆز ھازارىتىگە ئۇيغۇن ياشاش ۋە ھازارىتىنى گۈللەندۈرۈش، مائارىپ ۋە سالامەتلىك خىزمەتلىرىدىن ئىنساندەك پايدىلىنىش، ئۆز نەسلىنى داۋاملاشتۇرۇش قاتارلىق ئەڭ ئاددىي ئىنسانىي ھەق ـ ھوقۇقلىرىدىنمۇ (خىتاي ھاكىمىيىتى تەرىپىدىن) مەھرۇم قىلىنماقتا. ئۇنىڭ ئۈستىگە، خىتاي ھاكىمىيىتى شەرقىي تۈركىستانىنىڭ ئۇچۇر ـ ئالاقە ئىمكانىيەتلىرىگە چەك قويۇپ، دۇنيا بىلەن بولغان ئالاقىنى ئۈزۈپ تاشلىماقتا ۋە شەرقىي تۈركىستاندا يۈز بېرىۋاتقان يولسىزلىق ۋە پاجىئەلىك ۋەقەلەرنىڭ ھەقىقىي ئەپتى ـ بەشرىسى بىلەن دۇنياغا يېيىلىشىغا توسقۇنلۇق قىلماقتا. بۇ ئارقىلىق خىتاي ھۆكۈمىتى شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىدە دۇنيا جامائەتچىلىكىنىڭ كۆزىنى بوياپ، ئەمەلىيەتنى ئەكس ئەتتۈرمەيدىغان بايانلار ئارقىلىق ۋەقە ـ ھادىسىلەرنى يوشۇرماقتا.

مەن بۇ يەردە، بۇ يولسىزلىقلارنىڭ بىر قىسمىنى بىر نەچچە تېمىغا ئايرىپ سۆزلەپ ئۆتمەكچىمەن:

1. ”نوپۇس تىزگىنلەش“ نامىدا قىلىنغان يولسىزلىقلار

ھەممەيلەنگە مەلۇمكى، ”ئىنسان ـ تەرەققىي قىلغان ھايۋان“ دەپ قارايدىغان خىتاينىڭ ئىنسانغا بېرىدىغان ئېتىبارى بەكمۇ تۆۋەن بولۇپ، شەرقىي تۈركىستان خەلقىنى پۈتۈنلەي ئاسىملاتسىيە قىلىۋېتىش ئۈچۈن يىللاردىن بېرى يولغا قويۇپ كېلىۋاتقان ”نوپۇس تىزگىنلەش“ نامى ئاستىدىكى ”تۇغۇت چەكلەش“ سىياسىتى تېز سۈرئەتتە داۋاملاشماقتا. ھەق ـ ھوقۇقتىن سۆز ئاچقىلى بولمايدىغان بۇ تۈزۈملەر بىر تەرەپتە تۈرسۇن، خىتايلار بۇ تۈزۈمنى قىلچە رەھىم ـ شەپقەت قىلماستىن، ھەتتا ئۆز دۆلىتىنىڭ قانۇنىغا خىلاپ ھالدا ۋەھشىيلەرچە ئىجرا قىلماقتا. ئاللاھتىن قورقۇش ئېڭى بولمىغان، دىنىي ۋە مەنىۋي قەدىر ـ قىممەت ئېتىبارغا ئېلىنمايدىغان بىر دۆلەتتە يولغا قويۇلغان بۇنداق سىياسەت دەھشەتلىك پاجىئەلەرنى كەلتۈرۈپ چىقارماقتا.

شەرقىي تۈركىستاندا مۇسۇلمان تۈركلەرنىڭ ئىككىدىن ئارتۇق پەرزەنتلىك بولۇشىغا قەتئىي رۇخسەت يوق. ئۇچىنچى پەرزەنتنى ئۇچۇن قورساق كۆتۈرگەن بىر ئايال ھامىلدارلىقىنىڭ 8 - ياكى 9 - ئېيىدا بولسىمۇ، سېزىلىپ قالغان ھامان ئۆيىدىن ئېلىپ كېتىلمەكتە ۋە بالا چۈشۈرۈش ئوپىراتسىيىسىگە مەجبۇرلانماقتا. ھەتتا خىتاينىڭ دۆلەت مەمۇرلىرى يېزا - كەنت، مەھەللە - كوچا ئايلىنىپ يۈرۈپ، "قانۇنسىز" پەرزەنتلىك بولغان ياكى بولۇش ئالدىدا تۇرغان ئايالارنى يۈك ماشىنىلىرىغا مەجبۇرىي بېسىپ ئېلىپ كېتىۋاتماقتا. ئىنتايىن ناچار شارائىت ئاستىدا قىلىنغان ئوپىراتسىيە نەتىجىسىدە بوۋاقلارلا ئەمەس، كۆپىنچە چاغلاردا ئانىلارمۇ ھاياتىدىن ئايرىلىپ قالماقتا.

مەسىلەن، شەرقىي تۈركىستاننىڭ توقسۇناھىيىسىدىكى چولپانخان ئىسىملىك بىر ئايالنىڭ ھايات تراگېدىيىسى مۇنداق:

ھامىلدار چولپانخان 1997 - يىل 8 - ئايدا ئوپىراتسىيەگە زورلانغان بولۇپ، دۆلەت خادىملىرى ئۇنى داۋالاش پۇنكىتىغا مەجبۇرىي ئېلىپ كەتكەندىن سىرت، يولدىشىغا ئۇچ مىڭ سوم جازا قويغان. چولپانخان پۇرسەت تېپىپ داۋالاش پۇنكىتىدىن قېچىپ كەتكەن ۋە بىر قەبرىستانلىققا يوشۇرۇنۇۋېلىپ، شۇ يەردە ئۆزى يالغۇز تۇغقان. كېيىن، بىرەيلەننىڭ يارىدىمى بىلەن ئۆيىگە مەخپىي بېرىۋالغان. لېكىن بىر چېقىمچى تۇپەيلىدىن قايتا تۇتۇلۇپ قالغان. ساقچىخانىدىكىلەر چولپانخاننىڭ بالىسىنى قايناقسۇغا بېسىپ ئۆلتۈرۈۋەتكەن، بۇ ئەلەمگە چىدىمىغان چولپانخانمۇ ئۆلۈپ كەتكەن. بۇ پەقەت بىر مىسال بولۇپ، شەرقىي تۈركىستاندا بۇنىڭغا ئوخشىغان ھەتتا بۇنىڭدىنمۇ بەك تراگېدىيىلىك ۋەقەلەر كۈرمىگىلاپ يۈز بەرمەكتە.

2. دىنىي ھاياتىكى يولسىزلىقلار

خىتايدا 18 ياشتىن كىچىكلەرنىڭ ئىبادەت قىلىشى، مەسجىد - جامەلەرگە كىرىشى، جامائەت پائالىيەتلىرىگە قاتنىشىشى چەكلەنگەن بولۇپ، بۇ چەكلىمە ناھايىتى قاتتىق ئىجرا قىلىنماقتا. ئۇندىن باشقا، ئەر - ئايال، چوڭ - كىچىك ھېچكىمنىڭ ئۆيىدە ياكى باشقا بىر يەردە دىنىي تەلىم - تەربىيە ئېلىشى قەتئىي مەنئى قىلىنغان. مەسىلەن، 1999 - يىلى، ساقچىلار قۇرئان ئوقۇشنى ئۆگىنىۋاتقان 12 ياشلار چامىسىدىكى بەش بالىنى قولغا ئالغان. بۇ بالىلاردىن بىرى ساقچىغاندىن قېچىپ كەتكەن بولۇپ، ساقچىلار بالىنىڭ ئائىلىسىدىكىلەرنى قولغا ئېلىپ،

قاتتىق قىينىغان ۋە بالىسى تېپىلمىغىچە ئۇلارنىڭ قويۇپ بېرىلمەيدىغانلىقىنى ئېيتىپ، تەھدىت سالغان. ئىسلام دۆلەتلىرىگە ياخشىچاق كۆرۈنۈش ئۈچۈن ھېچقانداق ئاستى قۇرۇلمىسى بولمىغان بىر دىنىي ئېنىستىتۇت ئېچىلغان بولسىمۇ، بۇ مەكتەپتە ئىسلامىيەتتىن كۆپرەك ماركسىزم، لېنىنىزم ۋە ماۋزېدوڭ ئىدىيەسى ئوقۇتۇلماقتا ۋە ھەقىقىي دىنىي ئىلىملەرنىڭ ئورنىغا، قانداق قىلىپ دىننى خىتاي سىياسىتىگە ۋاستە قىلىش (چارلىرى) ئۆگىتىلمەكتە. نورمال مەكتەپلەردە دەرسلىك كىتابلار ماتېريالىزم ئىدىئولوگىيىسىنى ئاساس قىلغان ھالدا تۈزۈلگەن بولۇپ، دىنغا مايىل پىكىر ـ ئىدىيەلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇش قەتئىي چەكلەنمەكتە. ھەتتا: ”دىن ئىنسانىنى زەھەرلەيدىغان ئەپيۇندۇر“، ”نامىز ئوقۇش ـ ئىشى يوقنىڭ، روزا تۇتۇش ـ ئېشى يوقنىڭ ئىشى“ دېگەندەك ماۋزېدوڭ دەۋرىدىن قالغان سەپسەتە شۇئارلار ھېلىمۇھەم تەكرارلىنىپ تۇرماقتا ۋە دىننىڭ ئېتىدائىي ئىنسانلار تەرىپىدىن ئويدۇرۇپ چىقىرىلغان قالاق ئېتىقاد (چۈشەنچە) ئىكەنلىكى ئۆگىتىلمەكتە. بۇنىڭ بىلەنلا قالمىغان خىتاي ھاكىمىيىتى مۇسۇلمانلارنىڭ دىنىي پائالىيەتلىرىنى قاتتىق كونترول قىلماقتا، مەسجىد ـ جامەلەرگە پېنسىيۇنېر پارتىيە ئەزالىرىنى كۆزەتچىلىككە قويماقتا، جامەلەر مۇسۇلمانلارغا كوممۇنىست رېجىمىنىڭ ئەمر ـ پەرمانلىرىنى تەبلىغ قىلىدىغان جايلارغا ئايلىنىپ قالماقتا. 1999 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى خوتەندە بولۇپ ئۆتكەن بىر ئىش بۇنىڭ تىپىك مىسالى بولالايدۇ. خوتەن ئويباغ جامەسىنىڭ ئىمامى مۇھەممەد ئەلى قارىم دىننى كوممۇنىست پارتىيەنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە تەبلىغ قىلمىغانلىقى ئۈچۈن قولغا ئېلىنغان ۋە ئېغىر ئىقتىسادىي جازا بېرىلىپ، ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلانغان. بەزى جامە ـ مەسجىدلەر پات ـ پات تاقىلىپ قالماقتا، ياكى راتقۇدا ئەزان ئوقۇش چەكلەنمەكتە، ھەتتا بىر جامە جامائىتىنىڭ باشقا جامەگە بېرىشىغا توسقۇنلۇق قىلىنماقتا... خىتايدىكى ئىسلام جەمئىيەتلىرىدە ۋەزىپە ئۆتەيدىغانلارنىڭ كۆپىنچىسى كوممۇنىست رېجىمىنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشكەن، مۇسۇلمانلارغا ھېچقانداق پايدىسى يەتمەيدىغان (ئەگەر پايدىسى يېتىدىغان بولسا، ئۇ ئورۇنلاردا ئىشلىيەلمىگەن بولاتتى)، مۇنداقچە ئېيتقاندا، قالتىس ماھارىتىگە تايىنىپ دىننى ئۆزىگە مەسلەك قىلىۋالغان زاتلاردۇر.

شەرقىي تۈركىستان مۇسۇلمانلىرىنىڭ ھەج قىلىشىمۇ چەكلىمىگە ئۇچرىماقتا. مەسىلەن، 1999 ـ يىلى، شەرقىي تۈركىستانلىق 1200 مۇسۇلمان ھەج

قىلىش ئۈچۈن چەتئەلگە چىقىشقا تەييارلىنىۋاتقاندا، خىتاي ساقچىسى ئۇلارنىڭ پاسپورتلىرىنى تارتىۋالغان ۋە بۇ ئىشقا نارازىلىق بىلدۈرگەن 122 كىشىنى قولغا ئالغان.

خىتاي ھاكىمىيىتى شەرقىي تۈركىستاندا يولغا قويۇۋاتقان دىنىي بەلگىلىمىلەر ئېتىقاد ئەركىنلىكى ۋە ئىنسان ھەقلىرى ئۈياقتا تۇرسۇن، خىتاي ئۆزىنىڭ ئاساسىي قانۇنىدا بەلگىلەنگەن: «ھەرقانداق پۇقرا ئۆزى خالىغان دىنغا ئېتىقاد قىلىش ياكى دىنغا ئېتىقاد قىلماسلىق ئەركىنلىكىگە ئىگە...» دېگەن ماددىسىغىمۇ خىلاپ. ئەمما ھاكىمىيەتنىڭ زومىگەرلىكى تۈپەيلىدىن ھېچكىم بۇ ھەقتە ئېغىز ئېچىشقا جۈرئەت قىلالمايۋاتىدۇ. ئەسلىدە خىتاي ھاكىمىيىتى ئىسلام دىنىنى ئىسلام دۆلەتلىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ ۋاستىسى قىلىپ قوللانماقتا.

3. ئەدلىيە يولسىزلىقلىرى

دۇنيا ئەللىرى دېموكراتىك ساھەدە تېز ئالغا ئىلگىرىلىمەكتە، ئەمما خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستاندا يۈرگۈزۈۋاتقان ئەدلىيە سىستېمىسى ئەپسۇسلىنارلىق ھالدا كۈنسېرى ئارقىغا داجىماقتا. شەرقىي تۈركىستاندا بۇگۈنكى كۈندىمۇ بۇنىڭدىن يېرىم ئەسىر بۇرۇنقى ماۋ(زېدوڭ) دەۋرىدە رادىئو ئاڭلىغان كىشىلەرنى "چەتئەلنىڭ خەۋەرلىرىنى ئاڭلىدىڭ" دېگەن بەتنامىلار بىلەن مۇددەتسىز قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىدىغان سىستېمىدىن قىلچە پەرقى بولمىغان غەلىتە بىر ئەدلىيە سىستېمىسى يۈرگۈزۈلۈۋاتماقتا. شەرقىي تۈركىستاندا ئۆز مەيلىچە ئۆلۈم جازالىرى ئىجرا قىلىنماقتا؛ گۇناھسىز كىشىلەر ھېچقانداق سۈبيېكتىپ دەلىل بولمىسىمۇ، گۇمانغا تايىنىپلا قەتلى قىلىنماقتا، مۇددەتسىز ياكى ئۇزۇن يىللىق قاماق جازاسىغا مەھكۇم قىلىنماقتا.

شەرقىي تۈركىستاندىكى سوت مەھكىمىلىرى خىزمەتلىرىنى دېمۇكراتىك دۆلەتلەردىكىگە ئوخشاش مۇستەقىل ئەمەس، بەلكى خىتاي كوممۇنىست پارتىيىسىنىڭ سىياسىي مەنپەئەتىنى چۆرىدىگەن ھالدا ئېلىپ بارماقتا. شۇڭا ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان كىشىلەرنىڭ دەۋالىرى ناھايىتى تېز بىر تەرەپ قىلىنماقتا، مەھكۇملار ئۆزلىرىنى ئاقلاش ئۈچۈن يېتەرلىك ۋاقىت ياكى ئىمكانىيەتتىن مەھرۇم قالماقتا، ھەتتا بەزى ئۆلۈم جازالىرى مەھكۇمنىڭ يېقىنلىرىغا خەۋەر بېرىلمەي تۇرۇپلا ئىجرا قىلىنماقتا.

پات ـ پات كوللېكتىپ قولغا ئېلىنىش، نازارەتخانىدا ئىسكەنجىگە دۇچار بولۇش، تۈيۈقسىز غايىب بولۇپ كېتىش، قولغا ئېلىنغانلارنىڭ ئىز ـ دېرىكىنى قىلالماسلىق، تىرىك ياكى ئۆلۈك ئىكەنلىكى توغرىسىدا مەلۇمات ئالالماسلىق قاتارلىق قانۇنسىز ئىش ـ ھەرىكەتلەر شەرقىي تۈركىستاندا نورمال ۋەقەلەر ھېسابلىنىدۇ. بۇنداق قىلمىشلارنىڭ خىتاي قانۇنىغا خىلاپ ئىكەنلىكىنى بىلىدىغان ئادۋۇكاتلارنىڭ نارازىلىق بىلدۈرۈش ياكى ئەرز قىلىشىمۇ مەنئى قىلىنغان بولۇپ، ئادۋۇكاتلار پەقەت بەزى ئىجتىمائىي تۈزۈمگە خىلاپلىق قىلغان جىنايەتچىلەر ھەققىدە قىسمەن نارازىلىق بىلدۈرۈش ھەققىگە ئىگە. ئەگەر ۋەقە سىياسىي سەۋەبكە چېتىلىپ قالىدىغان بولسا، ھېچكىم «جىنايەتچى»نى ئاقلاش ياكى مەزكۇر قانۇنسىز قىلمىشلارغا نارازىلىق بىلدۈرۈشكە جۈرئەت قىلالمايدۇ.

لاگىرلاردىكى مەھكۇملار ئومۇمەن ئېتىز ياكى خۇمدانلاردا ئېغىر ئەمگەككە سېلىنىدۇ ۋە ھەر كۈنى ئاز دېگەندە 15 سائەت ئىشلىتىلىدۇ. كىمكى ۋاقتىدا ئۇخلىمىسا ياكى ئويغانمىسا، يۇقىرى ئاۋازدا گەپ قىلسا، كۈلسە ياكى يىغلىسا، مەخپىي تاھارەت ئالسا ياكى ناماز ئوقۇسا، كۈندىلىك ۋەزىپىسىنى تولۇق ئورۇندىيالمىسا، گۈندىپايلارغا جاۋاب قايتۇرسا، يا تاياق يەيدۇ ياكى توك كالتەك بىلەن قىينىلىدۇ ۋەياكى تېخىمۇ ئېغىر جازالارغا دۇچار بولىدۇ. باشقا ئۇرۇش، بەدەنگە توك ئۆتكۈزۈش، پۇت ـ قولىنى تۆت تەرەپكە ئايرىپ ھاۋاغا ئېسىپ قويۇش، تۇۋرۇككە ئېسىش، تورۇسقا ئېسىپ ئۇرۇش، نە ئولتۇرغىلى، نە ياتقىلى، نە ئۆرە تۇرغىلى بولمايدىغان تار ۋە سوغۇق كامىرغا نەچچە كۈنلەپ سولاپ قويۇش قاتارلىق قىلمىشلار تۈرمىلەردىكى ئەڭ ئاددىي جازا ئۇسۇللىرى ھېسابلىنىدۇ. ئۇندىن باشقا، مەھكۇمنىڭ مەقئىتىگە توك كالتەك سوقۇش، جىنسىي ئەزاسىغا ئاتنىڭ قىلىنى تىقىش قاتارلىق ئىنسان قېلىپىدىن چىققان ۋەھشىيلىكلەر ھەر كۈنى دېگۈدەك كۆرۈلۈپ تۇرىدۇ. بەزى مەھكۇملار بۇ قىيىن ـ قىستاققا بەرداشلىق بېرەلمەي ئەقلىدىن ئازماقتا، جىنسىي ئەزالىرىدىن ئايرىلىپ قالماقتا، مېيىپ بولۇپ قېلىۋاتماقتا ياكى ساقايماس كېسەلگە دۇچار بولماقتا.

”شەرقىي تۈركىستان ئىنفورماتسىيون مەركىزى“نىڭ ئىگەللىشىچە، 1999 ـ يىلىنىڭ بېشىدىن، شۇ يىلى مارت ئېيىغىچە شەرقىي تۈركىستاندا ئون مىڭغا يېقىن ئۇيغۇر خىيالىي بەدنام بىلەن قولغا ئېلىنغان بولۇپ، يۇقىرىقىدەك ناچار شارائىتتا تۈتۈپ تۇرۇلۇپ، ئاخىرى ئۆلۈم جازاسى قاتارلىق ناھايىتى ئېغىر جازالارغا

مەھكۇم قىلىنغان. يەنە خەۋەر مەنبەلىرىدە، 1999 ـ يىلىنىڭ بېشىدىن 2000 ـ يىلى مارت ئېيىغىچە شەرقىي تۇركىستاندا مەھكىمىلەر تەرىپىدىن ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان ياكى قىيىن ـ قىستاق جەريانىدا ئۆلۈپ كەتكەنلەرنىڭ سانى 2500دىن ئېشىپ كەتكەنلىكى بىلدۈرۈلدى. ئۇندىن باشقا، 1999 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى، خوتەن شەھەرلىك جامائەت خەۋپسىزلىك ئىدارىسى ”پۇجۇركىسى كوچا تېمىغا چاپلانغان بىر قەغەزدىكى پۇجۇركىغا ئوخشايدىكەن“ دېگەن سەۋەب بىلەن بىر ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ قىز ئوقۇغۇچىسىنى قولغا ئالغان. يەنە بىر باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى دەرسلىك كىتابىدىكى ماۋزېدوڭ رەسىمىنى يىرتىۋەتكەنلىكى ئۈچۈن قاماققا ئېلىنغان بولۇپ، بۇنداق مىساللارنى سۆزلەپ تۈگىتىش مۇمكىن ئەمەس.

مانا بۇلار بىخەتەرلىك تەدبىرلىرى بىلەن سىرتقى دۇنياغا پۈتۈنلەي تاقىۋېتىلگەن شەرقىي تۇركىستاندىن مەخپىي ئىگەللىۋالغان مەلۇماتلىرىمىزدىن بىر قانچىسى. تېخى ئىگەللىيەلمىگەن ياكى بىلەلمىگەنلەرنىڭ سانى ۋە تراگېدىيىلىك ئەھۋالى ھەققىدە نېمە دېيىش كېرەك؟!

4. ئۇچۇر ـ ئالاقە يولسىزلىقى

يېقىنقى 20 يىلدىن بېرى شەرقىي تۇركىستاندا تېلېفون ۋە (تېخىمۇ كېيىن ئومۇملىشىشقا باشلىغان) ئېنتېرنېت قاتارلىق ئۇچۇر ـ ئالاقە ۋاستىلىرى بەكمۇ چەكلىك ۋە نازارەت ئاستىدا قوللىنىلىۋاتاتتى. خەلقنىڭ ئېھتىياجىدىنمۇ بەكرەك دۆلەتنىڭ ئېھتىياجىنى قامداش ئۈچۈن قوللىنىش ۋە قوللاندۇرۇشقا مەجبۇرىي بولغان خىتاي ھاكىمىيىتى، بولۇپمۇ، چەتئەلگە مۇناسىۋەتلىك تېلېفونلارنى قاتتىق كونترول قىلىپ، ھەمىشە مەخپىي تىڭشاۋاتاتتى. ھەممىزگە ئايان بولغىنىدەك، 5 ـ ئىيۇل ۋەقەسىدىن كېيىن، شەرقىي تۇركىستاننىڭ چەتئەل بىلەن بولغان تېلېفون ۋە ئېنتېرنېت ئالاقىسى پۈتۈنلەي كېسىپ تاشلاندى. ئىچكى ئالاقىگىمۇ چەكلىمە قويۇلۇپ، قاتتىق نازارەت قىلىندى. بۇ ئەھۋال ھېلىمۇ ھەم داۋاملاشماقتا. پەن ـ تېخنىكا ئىشلىرى ئەڭ يۇكسەك پەللىگە چىققان، دۇنيا خەلقى تېلېفون ۋە ئېنتېرنېت قاتارلىق ئۇچۇر ۋاستىلىرىدىن بىمالال پايدىلىنىۋاتقان بۇگۈنكىدەك كۈندە، شەرقىي تۇركىستان خەلقى مۇشۇ ئەقەللىي ھەققىدىنمۇ مەھرۇم قىلىنماقتا.

5. ئوقۇ ـ ئوقۇتۇشتىكى يولسىزلىق

بىلىم ئېلىش ـ ھەرقانداق ئىنساننىڭ تۇغما ھەققىدۇر. ئەمما شەرقي تۈركىستانلىقلارنىڭ بۇ تۇغما ھەققىمۇ قوللىرىدىن تارتىۋېلىنماقتا. چۈنكى ھەقىقي ئىلىم زورلاش ياكى تېڭىش بىلەن ئەمەس، بەلكى ئارزۇ ـ ئىستەك بىلەن ئۆگىنىلىدۇ. لېكىن شەرقي تۈركىستاندا ئوقۇ ـ ئوقۇتۇش ئىشلىرى پۈتۈنلەي دۆلەتنىڭ ئىلكىدە بولۇپ، ”ھەممە نەرسە دۆلەت مەنپەئەتى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشى كېرەك“ دەپ قارايدىغان خىتاي ھاكىمىيىتى ئۆزى خالىغان كىشىنى ئۆزى خالىغان يۆلىنىشتە، ئۆزى خالىغان دەرىجىدە ۋە ئۆزى خالىغان رەۋىشتە ئوقۇتماقتا. يەنى مائارىپتا ”ساۋاتسىز قېلىپ، ئىشلىرىمىزنى قىينىلاشتۇرمىسۇن؛ كۆپ بىلىپ كېتىپ، بېشىمىزغا بالا بولمىسۇن!“ مەنتىقىنى ئاساس قىلماقتا. مۇشۇ مەنتىقىگە ئاساسەن ئۇنىۋېرسىتېتقىچە ئوقۇش ئەركىنلىكى بولسىمۇ، مەيلى قايسى ساھەدە بولمىسۇن، ئىختىساس ئىگىسى بولۇش مۇمكىن ئەمەس. پەقەت دۆلەتنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن تاللىۋېلىنغان بەزى كىشىلەرلا چەكلىك سەۋىيەدە يېتىشتۇرۇلۇپ، خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇلماقتا. ئۆزى ئارزۇلىغان كەسپتە ئىختىساس ئىگىسى بولۇشقا تىرىشقان ھەرقانداق شەرقي تۈركىستانلىق كۈتۈلمىگەن يەردىن توسالغۇلارغا دۇچ كېلىدۇ. مائارىپ ئورگانلىرىدا دەرسلىك كىتاب مەزمۇنلىرىمۇ دۆلەت تەرىپىدىن بەلگىلەنگەچكە، مەكتەپلەردە خىتايچە ئوقۇتۇش ۋە ئاتېئىزم تەربىيىسى مەجبۇرىي يولغا قويۇلماقتا. ئوقۇغۇچىلارغا مىللىي، تارىخىي ۋە دىنىي بىلىملەر ئەسلى بوينچە ئۆگىتىلمەي، دۆلەت تەرىپىدىن تۈزۈپ بېرىلگەن ۋە بۇرمىلانغان مەلۇماتلار مەجبۇرىي تېڭىلماقتا.

6. ساياھەت يولسىزلىقى

ساياھەت قىلىش ـ ئىنسانلارنىڭلا ئەمەس، بەلكى بارلىق جانلىقلارنىڭ تۇغما ھەققى بولۇپ، بىرىنىڭ ساياھەت ئەركىنلىكىنى چەكلەش، ئۇنى بىر يەرگە قاماپ قويۇش ھېسابلىنىدۇ. شەرقي تۈركىستانلىقلارنىڭ ساياھەت ئەركىنلىكىمۇ چەكلەنمەكتە ۋە ئۆزلىرى ياشاۋاتقان يەرلەرگە (شەھەر ـ يېزىغا) قاماپ قويۇلماقتا. شەرقي تۈركىستانلىقلارنىڭ ئۆزى خالىغانچە چەتئەللەرگە چىقىشى ئۇياقتا تۇرسۇن، خۇددى ھەربىي ھالەت ۋاقتىدىكىدەك، بىر شەھەردىن باشقا بىر شەھەرگە، بىر مەھەللە (يېزا ـ كەنت)دىن يەنە بىر مەھەللىگە بېرىشمۇ پات ـ پات چەكلىنىپ تۇرىدۇ. مىڭبىر

مۇشەققەتتە رۇخسەت ئېلىپ، باشقا شەھەرگە قاراپ يولغا چىققان تەقدىردىمۇ بىر نەچچە يەردە توختىتىلىپ، كىملىك تەكشۈرۈش، ”نەدىن كەلدىڭ؟ نەگە، كىمنىڭ قېشىغا، نېمە مەقسەتتە، قانچىلىك مۇددەت ئۈچۈن كېتىۋاتىسەن؟...“ دېگەندەك سوئاللارغا دۇچ كېلىش ئىنتايىن نورمال ئەھۋالغا ئايلىنىپ قالدى. يەنى شەرقىي تۇركىستاندا ھەر ۋاقىت ھەربىي ھالەت يۈرگۈزۈلمەكتە. خىتاي ھاكىمىيىتى دۇنيا سودا تەشكىلاتىغا ئەزا بولۇپ كىرىدىغان ۋاقىتتا، خىتاي دۆلىتىگە تەۋە ھەرقانداق پۇقراغا (شەرتسىز) پاسپورت بېرىلىدىغانلىقى ۋە ئۇلارنىڭ چەتئەلگە چىقىشىغا قولايلىق شارائىت يارىتىپ بېرىلىدىغانلىقى ھەققىدە ئەھدە بەرگەندى. لېكىن، بىر شەرقىي تۇركىستانلىقنىڭ ھەرقانداق سەۋەب بىلەن چەتئەلگە چىقالىشى مۇمكىن بولمىغۇدەك دەرىجىگە بېرىپ يەتمەكتە. بىر يولنى تېپىپ، پاسپورت ئالالىغانلار قايتىش كاپالىتى ئۈچۈن دۆلەتكە نۇرغۇن پۇلنى زاكالەت قىلىپ قويمىغىچە، چېگرادىن ئۆتۈشى مۇمكىن ئەمەس. چەتئەلدىن قايتقاندىن كېيىن، ئارقىسىغا سېلىپ قويغان ئىشپىيونلار تەمىنلىگەن مەلۇماتلارغا ئاساسەن: ”(چەتئەلدە) پالانى يەرگە بېرىپسەن، پۇستانى بىلەن كۆرۈشۈپسەن...“ دېگەندەك يالغان باھانىلەرنى كۆرسىتىپ، زاكالەت پۇلنى يۇتۇۋالماقتا.

7. پارىخورلۇق

ئەسلىدىلا قانۇنىي دۆلەت ھېسابلانمايدىغان خىتاي ھاكىمىيىتىدىكى پارىخورلۇقنىڭ ھەددى - ھېسابى يوق. كوممۇنىست ھاكىمىيەتنىڭ ئېكىسپىلاتاتسىيە قىلغىنى يەتمىگەندەك، پارىخورلۇقنىڭ يامراپ كېتىشى ئىقتىسادىي ئەھۋالى بەكمۇ ناچار بولغان شەرقىي تۇركىستان خەلقىنىڭ بېلىنى تېخىمۇ پۈكۈۋېتىپ بارماقتا. دۆلەت ئورگانلىرىدا ئىش بېجىرىش، سەۋەبسىز كىرىپ قالغان تۇرمىدىن قۇتۇلۇش، ئىش تېپىش، پاسپورت ئېلىش... ئىشقىلىپ ھەممە ئىش پارىخورلۇق بىلەن ھەل قىلىنماقتا. يەنى (دۆلەت مەمۇرلىرى شەرقىي تۇركىستاننى) پارا بەرمەي تۇرۇپ ھېچبىر ئىشنى ھەل قىلىش، ھەتتا نورمال ياشاشمۇ مۇمكىن بولمايدىغان ھالغا كەلتۈرۈپ قويماقتا.

8. جەمئىيەت تىنچسىزلىقى

بولۇپمۇ، 2009 - يىل 5 - ئىيۇلدىن بۇيان كۆنسېرى ئېشىپ بېرىۋاتقان

جەمئىيەت تېنچسىزلىقى شەرقي تۈركىستاننىڭ يېقىنقى زامانلاردىكى ئەڭ چوڭ مەسىلىسىگە ئايلاندى. ئۇنىڭدىن بۇرۇنمۇ كېچىلەپ باستۇرۇپ كىرىپ قولغا ئېلىش، تۈيۇقسىز غايىب بولۇش، نامەلۇم كىشىلەر تەرىپىدىن تاياق يېيىش ۋە بۇلاڭچىلىققا ئۇچراش دېگەندەك ۋەقەلەر كۆپ يۈز بېرىپ تۇراتتى ۋە بۇ قىلمىشلار دۆلەت تەرىپىدىن ساقچىلارغا قىلدۇرۇلاتتى. 5 ـ ئىيۇل ۋەقەسىدىن كېيىن، بۇ قىلمىشلارغا ئىرقي توقۇنۇش قوشۇلۇپ، جەمئىيەت تېخىمۇ قالايمىقانلىشىپ كەتتى ۋە قايسى ئىشنى دۆلەت، قايسىسىنى پۇقرالارنىڭ قىلغانلىقىنى ئايرىۋالغىلى بولمىغۇدەك دەرىجىگە بېرىپ يەتتى. مەسىلەن، 2006 ـ يىلى، شەرقي تۈركىستاننىڭ يەركەن ناھىيىسى گۈلباغ يېزىلىق ساقچىخانىغا قاماپ قويۇلغان مەمەت تۇرسۇن ئىسىملىك بىر ياش سوراق جەريانىدا قىيناپ ئۆلتۈرۈۋېتىلدى. مەمەت تۇرسۇننىڭ ئايالى دىلبەر توختى بىلەن دادىسى توختى ھوشۇر بۇ ۋەقەنى ئەرز قىلىپ سوت مەھكىمىسىگە، ھەتتا بېيجىڭدىكى ئالىي سوت مەھكىمىسىگىچە بارغان بولسىمۇ، ھېچقانداق نەتىجىگە ئېرىشەلمىدى. مەمەت تۇرسۇننى ئۆلتۈرۈۋەتكەن ساقچىلار بولسا، خۇددى ھېچ ئىش يۈز بەرمىگەندەك خىزمىتىنى داۋاملاشتۇرماقتا.

يەنە بىر ۋەقە 2008 ـ يىل 1 ـ ئايدا، خوتەن ۋىلايىتىنىڭ قاراقاش ناھىيىسىدە يۈز بەردى. قاراقاش ناھىيىلىك خەۋپسىزلىك ئىدارىسىنىڭ ساقچىلىرى يېرىم كېچىدە مۇتەللىپ ھاجىم ئىسىملىك بىر تىجارەتچىنىڭ ئۆيىگە باستۇرۇپ كىرىپ، ”تۇرمىدىكىلەرگە ماددىي يارداەم قىلغان“ دېگەن باھانە بىلەن تۇتۇپ كەتكەن بولۇپ، قاتتىق قىيناپ ئۆلتۈرۈۋەتكەن ۋە جەسىدىنى ئىككى ئايدىن كېيىن، يەنە يېرىم كېچىدە ئۆيىگە مەخپىي ئاپىرىپ، ھېچكىمگە تىنماسلىق شەرتى بىلەن تاپشۇرۇپ بەرگەن.

باشقا بىر ۋەقە تېخى بىر نەچچە ئاي ئىلگىرىلا ئۇرۇمچىدە يۈز بەرگەن بولۇپ، شەرقي تۈركىستانلىق بىرەيلەن مۇنداق ئاڭلىتىدۇ: مېنىڭ قولۇمدا بىرىنىڭ ھۆكۈمنامىسىنىڭ كوپىيەسى بار. ئابلەت مەمەت ئىسىملىك بىر ياش ئۇرۇمچىدىكى تۇغقانلىرىنىڭ ئاشخانىسىدا ئىشلىمەكچى بولۇپ، 2009 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى قەشقەردىن ئۇرۇمچىگە يېتىپ كېلىدۇ. ئۇرۇمچىگە كەلگەن كۈنىنىڭ ئەتىسى، بۇ ياش بالا پويىز ئىستانسىنىڭ ئەتراپىدا بىر توپ خىتايغا ئوكۇل سانجىۋەتتى“ دېگەن تۆھمىتى بىلەن ساقچىلار تەرىپىدىن تۇتۇلۇپ كەتكەن ۋە دەرھال سەككىز يىللىق قاماق جازاسىغا مەھكۇم قىلىنغان. ئاندىن ساقچىلار بۇ ياشنىڭ

ئائىلىسىگە بېرىپ، يۇز بەرگەن ئىشلارنى ھېچكىمگە ئېيتماسلىقىنى، ئەگەر بىركىمگە ئېيتىدىغان بولسا، قاماق جازاسىنىڭ 12 يىلغا ئۆزگەرتىلىدىغانلىقىنى ئېيتىپ قاتتىق تەھدىت سالغان...

شەرقىي تۈركىستاندا يۇز بېرىۋاتقان بۇ خىل ناھەق ۋەقەلەرنى ساناپ تۈگەتكىلى بولمايدۇ. بىر ئامال قىلىپ، بىز بىلەن ئالاقىلىشىش پۇرسىتى تاپقان ھەرقانداق كىشى ئەھۋاللىرىنىڭ كۈنسېرى ئېغىرلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى ئېيتىپ، قان ـ زار يىغلىماقتا.

خۇلاسە

ھۆرمەتلىك مېھمانلار! شەرقىي تۈركىستاندا يۇز بېرىۋاتقان يولسىزلىقلار يۇقىرىقىلار بىلەنلا تۈگىمەيدۇ. بۇ يەردە تىلغا ئېلىپ ئۆتۈلمىگەن ئىقتىسادىي ساھەدىكى يولسىزلىقلار، ئاسىملاتسىيە سىياسىتىنى چۆرىدىگەن ھالدا يېقىنقى يىللاردىن بېرى ”ئىش تېپىپ بېرىش“ ۋەدىلىرى بىلەن ئائىلىسىدىن مەجبۇرىي ئايرىپ، خىتاينىڭ ئىچكىرى ئۆلكىلىرىگە ئېلىپ كېتىلىۋاتقان مۇسۇلمان تۈرك قىزلار، دۆلەت تەرىپىدىن يۈرگۈزۈلىۋاتقان ئورگان تىجارىتى، زەھەرلىك چېكىملىك تىجارىتى، شەرقىي تۈركىستانغا ھەر كۈنى تۈركۈم ـ تۈركۈملەپ كېلىۋاتقان كۆچمەن خىتاي، يېقىندىن بۇيان ھەرخىل باھانىلەر بىلەن كۆپىيىپ كېتىۋاتقان لەشكەرلەر، شەرقىي تۈركىستاندا ئېلىپ بېرىلىۋاتقان ئاتوم بومبا سىنىقى ۋە بۇنىڭ زىيىنىغا ئۇچراۋاتقان شەرقىي تۈركىستانلىقلار... قاتارلىق يولسىزلىقلار چوقۇم ئاڭلىتىلىشى كېرەك بولغان مۇھىم تېمىلاردۇر.

1989 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى، تىيەنئەنمەن مەيدانىدا 19 ـ 20 ياشلار چامىسىدىكى 20 مىڭ ئوقۇغۇچىنى، ئۇنىڭ ئۇستىگە، ئۆز ئەۋلادلىرىنى پۈتۈن دۇنىيانىڭ كۆزى ئالدىدا قىلچە ئىككىلەنمىگەن ھالدا تانكىلارغا باستۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتكەن زالىم خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ مۇستەملىكىسى ئاستىدىكى باشقا بىر مىللەتكە ئادالەتلىك مۇئامىلە قىلىشنى كۈتۈش مۇمكىن ئەمەس. شۇڭا باشقا بىرىنىڭ زېمىنىنى يولسىزلىق بىلەن ئىگەللىۋالغانلىقىنىڭ ئۇستىگە، بۇ زېمىنىنىڭ ئەسلى ئىگىسىگە بۇنچىۋالا زورلۇق ـ زومبۇلۇق قىلىۋاتقان زالىم خىتايغا ھەرقانداق مۇسۇلمان، ھەرقانداق تۈرك ۋە ھەرقانداق شەرقىي تۈركىستانلىق چوقۇم نارازىلىقىنى بىلدۈرۈشى كېرەك.

يىغىنچاقلاپ ئېيتقاندا، شەرقىي تۈركىستاندا مۇسۇلمان ۋە تۈرك بولۇپ ياشاش ھەقىقەتەن ئاسان ئەمەس.

بۇنچىۋالا يولسىزلىق قىلغان زالىم خىتاي چوقۇم بىر كۈنى جاۋابكارلىققا تارتىلىدۇ. شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭمۇ ئەلۋەتتە بىر كۈنى ئۆز زېمىنىدا ئەركىن ياشاش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولىدىغانلىقىغا ئىمانىمىز كامىل. ئۇلۇغ ئاللاھ شەرقىي تۈركىستان ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئەھۋالدىكى بارلىق مۇسۇلمانلارغا مۇستەقىللىقنى نېسىپ قىلغاي ـ ئامىن!

ھەممەيلەنگە كۆپتىن ـ كۆپ رەھمەت!

ئەرەبچىدىن تەرجىمە قىلغۇچى: ھۆر ئۇيغۇر

مەجبۇرىي كۆچۈرۈش ۋە مۇھاجىرەتتىكى چېچىلاڭغۇ ئۇيغۇرلار

شەرقىي تۈركىستان ئىسلام دۇنياسىنىڭ ئاجرالماس بىر قىسمى ۋە ئىسلام ھازارىتىنىڭ مۇھىم ئاساسى. شەرقىي تۈركىستان ئىسلام دۇنياسىغا ئىلغار فىقىھشۇناسلار (ئىسلام قانۇنشۇناسلار)، تەپسىرشۇناسلار ۋە ھەدىسشۇناسلارنى يېتىشتۈرۈپ بەردى. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئىسلام ھازارەت تارىخىدا ئورنى ۋە ئىسمىنى مەڭگۈلۈك ساقلاپ كەلدى. شۇنداقلا مەۋجۇتلۇقى ئىسلام ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ مەۋجۇتلۇقى بىلەن چەمبەرچاس باغلاندى.

ياقۇت ھەمەۋى: «يەر-جاي ناملىرى قامۇسى» ناملىق كىتابىدا سۈپەتلىگەندەك، تۈركىستاننىڭ ئەزەلدىن تارتىپ تۈركلەرنىڭ يۇرتى ۋە ئانا دىيارى ئىكەنلىكىنى تارىخ زىكىر قىلىپ بەردى. ئۇيغۇرلارنىڭ مەدەنىيىتى 20 ئەسىردىنمۇ كۆپ مۇددەت ئىچىدە شەكىللەنگەن مۇھىم تارىخىي، جۇغراپىيەۋىي ۋە دىنىي ئامىللار نەتىجىسىدە بارلىققا كەلگەن. شەرقىي تۈركىستاننىڭ قەدىمىي يىپەك يولىغا جايلاشقانلىقى، ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ تارىخ بويى باشقىلارنىڭ مەدەنىيىتى بىلەن يۇغۇرۇلۇپ ۋە بىر ئوچاقتا تاۋلىنىپ، بۇگۈنكى ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنى تەقدىم قىلغان، ئۆزگىچە مەدەنىيەت خاراكتېرىنى ياراتقان.

تۈركلەر ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن قوللانغان ئەرەب يېزىقى، ئۇيغۇرلارنىڭ ئەرەب ھەرپىي ئاساسىدىكى تۈرك تىلى، خىتايلارنىڭ تىلى ئەمەسلىكىگە پولاتتەك پاكىتتۇر. ئۇيغۇرلارنىڭ ئۇزۇن زامانلاردىن بېرى قوللىنىپ كەلگەن ئەرەب ھەرپى، ئۇلارنىڭ خىتايلارغا ئوخشىمايدىغان ھازارەت ۋە مەدەنىيەت مىراسىغا ئىگە ئىنسانلار ئىكەنلىكىگە پاكىتتۇر.

خىتايلار مىلادىدىن بۇرۇن ياساپ چىققان ئۇزۇن سەددىچىن سېپىلى داڭلىق سەييياھ ئىبنى بەتتۇتە سۈپەتلىگەندەك شەرقىي تۈركىستان زېمىنىنىڭ خىتاي زېمىنىنىڭ بىر قىسمى ئەمەسلىكىنى تەكىتلەپ تۇرىدىغان ھۆججەتتۇر. خىتايلار

خىتاينىڭ شەرقىدىن غەربىگىچە سوزۇلغان سەددىچىن سېپىلىنى قوشنىسى بولغان تۈركلەردىن ئايرىپ تۇرۇش ئۈچۈن قۇرۇپ چىقىپ، شەرقىي تۈركىستان زېمىنىنىڭ خىتاي زېمىنى ئەمەسلىكىگە ئۆز قولى بىلەن كۈچلۈك پاكىتنى تۇرغۇزغان.

شۇنىڭ ئۈچۈن مەن دەيمەنكى، شەرقىي تۈركىستان بۇگۈن تارىخ ۋە جۇغراپىيە جەھەتتىن ئەڭ چوڭ بۇرمىلاش ھەرىكىتىگە دۇچ كەلمەكتە. شەرقىي تۈركىستان خىتاينىڭ تارىخىي زېمىنىنىڭ بىر قىسمى ياكى ئۇيغۇرلار خىتاي خەلقىنىڭ بىر تارمىقى دېگەن دەۋا بۇ ساختىپەزلىكىنىڭ دەل ئۆزىدۇر.

خىتاي شەرقىي تۈركىستاندا ئىككى ئەسرلىك تارىخىي كۆرەشتە غەلىبە قىلغاندىن كېيىن، شەرقىي تۈركىستاننى ئاخىرقى يوسۇندا 1949- يىلى خىتايغا مەجبۇرىي قوشۇۋالدى. بۇ ئىككى ئەسرلىك كۆرەش جەريانىدا تۈركىستانلىقلار بىر قانچە قېتىم مۇستەقىللىق ئېلان قىلالىدى ۋە شۇ دەۋردىكى ئوسمانىيلار ۋە ئەنگلىيىدىن ئىبارەت چوڭ كۈچلەرنىڭ ئېتىراپ قىلىشىغا ئېرىشتى. سۇلتان ئابدۇلئەزىز ئوسمانىيلار ۋە ئوسمانىيلارنىڭ مىسىردىكى ۋالىسى خۇدەۋى ئىسمائىل تۈركىستانلىقلارنىڭ مۇستەقىل دۆلىتىنى قوغداپ قېلىشى ئۈچۈن يارىدەمچى قوشۇن ئەۋەتتى. لېكىن رۇس ۋە خىتايلارنىڭ شەرقىي تۈركىستاننى قايتا مۇستەملىكە قىلىش تاماسى توختاپ قالمىدى، خىتاي شەرقىي تۈركىستاننى ھەر قېتىم مۇستەملىكە قىلغاندا، ئۆز مەدەنىيىتىنى ۋە خىتاي خەلقىنى شەرقىي تۈركىستان زېمىنىغا تېڭىشقا ئۇرۇناتتى.

خىتاي كوممۇنىست پارتىيىسىنىڭ شەرقىي تۈركىستان زېمىنىنى ئىشغال قىلىشى شەرقىي تۈركىستان تارىخىدىكى ھالقىلىق نۇقتا ھېسابلىنىدۇ. شەرقىي تۈركىستانلىقلار كوممۇنىستلارنىڭ غەربىي تۈركىستاندىكى قېرىنداشلىرىغا سالغان ئازاب ـ ئۇقۇبەتلىرىنى ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىسلام دىنىغا قارىتا ئومۇمىي پوزىتسىيىسىنى ئوبدان بىلەتتى. تۈركىستانلىقلار نەزەردە ئىسلام دىنىنىڭ كىملىك (سالاھىيەت)، مەدەنىيەت ۋە ئىجتىمائىي ھايات ئىكەنلىكىنى بىلسەك؛ ئۇ چاغدا شەرقىي تۈركىستاندا ئىسلامنى يوقىتىش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلىۋاتقان ھۇجۇمنىڭ، ئۇيغۇر خەلقىنى يوقىتىش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلىۋاتقان ھۇجۇمنىڭ دەل ئۆزى ئىكەنلىكىنى بىلەلەيمىز.

خىتاي تۈزۈمى زورلۇق ۋە باستۇرۇش سىياسىتىنى، شۇنداقلا شەرقىي تۈركىستان خەلقىنى يىلتىزىدىن پۈتۈنلەي ئوجۇقتۇرۇۋېتىش، مەدەنىيەت ۋە دىنىي كىملىكىنى

يوقىتىۋېتىش ئۈچۈن مۇمكىن بولىدىغان ھەر قانداق ئۇسۇل ـ چارىلەرنى قوللىنىپ كەلدى. مەسىلەن، خىتاي شەرقىي تۈركىستانغا ئارقىمۇ ئارقا خىتايلارنى تۈركۈملەپ يۆتكەپ يەرلەشتۈرۈش ئۇسۇللىرى ئارقىلىق شەرقىي تۈركىستاننىڭ زېمىنى ۋە بايلىقىنى ئىگىلىۋالغاندىن سىرت؛ شەرقىي تۈركىستان مائارىپى ۋە تىلىنى خىتتايلاشتۇرۇش، دەرس پروگراممىلىرىنى ئاتېئىزملاشتۇرۇش، ئىسلام دىنى ۋە مىللىي كىملىككە تەۋە كىتابلارنى كۆيدۈرۈش، مەسچىدلەرنى چېقىش ۋە ئالىملارنى ئۆلتۈرۈشكە ئوخشاش ئۇسۇل ـ چارىلەرنى قوللىنىپ كەلمەكتە.

ئۇيغۇرلار تارىخىي جەھەتتىن شەرقىي تۈركىستان زېمىنىنىڭ ئەسلى يەرلىك ئاھالىلىرى بولۇپ، ئۇلار تۈرك تىلى بىلەن سۆزلىشىدىغان تۈرك ئىرقىغا مەنسۇپ مىللەت. قاراخانىيلار، سەلجۇقىيلار ۋەئوسمانىيلارغا ئوخشاش شەرقىي تۈركىستاندىن قەدەم ئالغان بۇيۇك تۈرك دۆلەتلەر يۇقىرىقى سۆزىمىزنىڭ پاكىتىدۇر.

خىتاي كوممۇنىست پارتىيىسى 1949 ـ يىلى شەرقىي تۈركىستاننى بېسىۋالغاندا؛ ئۇيغۇر، قازاق، ئۆزبېك، قىرغىزدىن ئىبارەت تۈرك مىللىتىگە تەۋە شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ نوپۇسى 90%تىن كۆپ نىسبەتنى ئىگىلەيتتى.

ئاخىرقى چاغلاردا مىليونلىغان خىتاينى شەرقىي تۈركىستانغا كۆچۈرۈپ، ئۇيغۇرلار زېمىندا يەرلەشتۈرۈش ھەرىكىتى جىددىي شەكىلدە داۋاملىشىپ كەلمەكتە. بۇ ھالەت شەرقىي تۈركىستاندىكى نوپۇس قۇرۇلمىسىنىڭ بۇزۇلۇشىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. خىتايلارنى يەرلەشتۈرۈش ھەرىكىتى ئۇلارنى ئومۇمىيۈزلۈك باجدىن كەچۈرۈم قىلىش، ئۇيغۇرلاردىن تارتىۋېلىنغان ياخشى ئۆي ۋە زېمىنلارنى ئۇلارغا بېرىشكە ئوخشاش ئالاھىدە ئىمتىيازلانى يارىتىپ بېرىش ئارقىلىق ئىجرا قىلىنماقتا. مەسىلەن، قەشقەر ئاھالىسىنىڭ تۆتتىن بىرى يېتەرلىك سۇغا ئىگە بولالمايدۇ، ئۇرۇمچىدە بولسا، ئۇيغۇرلار ئالاھىدە تىجارەت مەركەزلىرىدە يوق ھېسابتا ئۇچرايدۇ.

خىتاي ھاكىمىيىتى شەرقىي تۈركىستاننى خىتاي زېمىنىغا ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن مۇقىم ئىستراتېگىيە سىياسىتىنى قوللىنىپ كەلمەكتە. بۇ ئىستراتېگىيە خىتايلارنى ئۇيغۇرلار دىيارى بولغان شەرقىي تۈركىستانغا ئىنتىزاملىق ھالدا تۈركۈملەپ يۆتكەشكە تايىنىدۇ. شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە ئۇيغۇرلارنى ئۆز دىيارلىرىدىن خىتاينىڭ باشقا جايلىرىغا مەجبۇرىي يوسۇندا يۆتكەش ياكى ئۇلارنى يۇرتنىڭ سىرتىغا ئەبەدىيلىك چىقىرىۋېتىش ئۈچۈن ھەر قايسى جەھەتتىن سىقىش سىياسەتلىرىدە

كۆرۈلىدۇ. بۇ ئەھۋال خىتايلارنىڭ پايدىسى ۋە ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆز يۇرتىدا ئاز سانلىققا ئايلىنىپ قېلىشى ئۈچۈن، شەرقىي تۈركىستاندا نوپۇس قۇرۇلمىسىنىڭ بۇزۇلۇشىغا سەۋەب بولدى.

گەرچە ئۇيغۇرلار 1955- يىلدىن تارتىپ شەرقىي تۈركىستاندا قەغەز يۈزىدە ئاپتونومىيە ھوقۇقى بىلەن بەھرىمەن بولسىمۇ؛ ئۈستى ئوچۇق تۈرمە، يېزا ۋە يايلاق ھاياتىدا ياشاۋاتقان پەيتىنىڭ ئۆزىدە، خىتايلار شەرقىي تۈركىستاننىڭ بايلىقى بىلەن بايىشات ياشىماقتا ۋە مۇھىم ئىدارە خاراكتېرلىك ۋەزىپىلەرنى ئىگىلىمەكتە.

خىتاي ھۆكۈمىتى «ياشلار، غەربكە ئاتلىنىڭلار!» دېگەن شۇئار ئاستىدا خىتاينىڭ ھەر قايسى ئۆلكىلىرىدىن كەلگەن مىليونلىغان كۆچمەن خىتاي بىلەن شەرقىي تۈركىستاننى بېسىۋالدى. شۇنىڭ ئۈچۈن، خىتاي ھۆكۈمىتى شەرقىي تۈركىستاننى تەرەققىي قىلدۇرۇش ۋە ئاۋاتلاشتۇرۇش دېگەن قۇرۇق باھانە ئاستىدا شەرقىي تۈركىستانغا مىليونلىغان خىتاينى يۆتكەپ چىقتى. نەتىجىدە، شەرقىي تۈركىستاندىكى خىتايلارنىڭ 1953 - يىلدىكى نىسبىتى 9%تىن ھازىرقى ئەسىرنىڭ بېشىدا 48% كۆتۈرۈلدى. دېمەك، ئەسلى زېمىن ئىگىلىرى بولغان ئۇيغۇرلارنىڭ نىسبىتى شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە 90%تىن 45% كە چۈشۈپ قالدى. مانا بۇ مەسىلە شەرقىي تۈركىستاننى خىتاي زېمىنىغا ئايلاندۇرۇشنى نىشان قىلىدۇ، شۇنداقلا خىتاي بۇ سىياسىتى ئارقىلىق ئىقتىسادىي ۋە سىياسىي سەۋەبلەر ئۈچۈن ئۇيغۇر زېمىنىنىڭ ئىمكانىيىتى ۋە ئىقتىدارىنى ئىگىلەپ تۈرۈشنى كۆزلەيدۇ. ئۇيغۇر زېمىنى خىتاينىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە ئوتتۇرا شەرققە ئۆتۈش ئېغىزى ۋە تەبىئىي بايلىقى بىلەن خىتاي ئىقتىسادىنىڭ مەنبەسىدۇر. ئۇنىڭغا قوشۇمچە، خىتاي ئاتوم بومبىسىنى تەجرىبە قىلىش ۋە شۇ رايون ئاھالىلىرىنى ساقايماس كېسەللەرگە دۇچار قىلىش ئۈچۈن تەكلىماكان چۆللۈكىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان شەرقىي تۈركىستاننى مەخسۇس تاللىدى. مانا شەرقىي تۈركىستانلىقلار ئارىسىدا ئاتوم تەجرىبىسىدىن تارقالغان ”كېسەلگە قارشى تۇرۇش كۈچىنىڭ ئاجىزلىشىشى ۋە تۆرەلمىلەرنىڭ سەتلىشىپ كېتىشى“گە ئوخشاش ساقايماس كېسەللەرنىڭ تارقالغانلىقىنى ئىلمىي ستاتىستىكا ئىسپاتلاپ چىقتى.

شەرقىي تۈركىستاننىڭ نوپۇس قۇرۇلمىسىنى ئۆزگەرتىش سىياستىنىڭ قارشىسىدا، خىتاي ھۆكۈمىتى ئۇيغۇرلارنى خىتاينىڭ باشقا ئۆلكىلىرىگە مەجبۇرىي كۆچۈرمەكتە. مەجبۇرىي كۆچۈرۈش ھەرىكىتى مەخسۇس توي قىلىش

يېشىغا يەتكەن قىز ـ يىگىتلەرنى نىشان قىلىماقتا. تۈركىستانلىقلار خىتايىنىڭ مەدەنىيىتى ۋە ئىجتىمائىي جەمئىيىتىدە ئېرىپ تۈگەپ كېتىشى ۋە ئۇلارغا خىتاي جەمئىيىتىنىڭ تۈرمۇش ئادەتلىرى ۋە مەدەنىيىتىنى سىڭدۈرۈش ئۈچۈن تۈزۈلگەن پروگراممىا ئاساسىدا، ئۇيغۇر ياشلىرىنى شەرقىي تۈركىستاندىن ئىنتايىن يىراق جەنۇبىي رايونلىرىدا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرماقتا.

شۇنداقلا خىتاي ھۆكۈمىتى تۈركىستان قىزلىرىنى جاپالىق ۋە ناچار شارائىت ئىچىدە كوللېكتىپ ئەمگەك مەيدانلىرىدا ئىشلەش ئۈچۈن مۇنتىزىم ھالەتتە ئىچكىرىگە مەجبۇرىي يۆتكىمەكتە. نەتىجىدە، تۈركىستان قىزلىرى خىتايلار تەرىپىدىن خارلىق ۋە باسقۇنچىلىق ھادىسىلىرىگە ئۇچرىماقتا.

ئۇيغۇرلار ئۆز دىيارىدا تارىخ ۋە نوپۇس ستاتىستىكا رېئاللىقنىڭ ئۆزگىرىشى، ئۆزلىرىنىڭ خىتاي ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن ئىنسان ھوقۇقى ساھەسىدە دەپسەندە قىلىنىشقا ئۇچرىشى، ئەركىنلىكىنىڭ بوغۇلۇشى، زوراۋانلىق قىلمىشلار ۋە مىللىي كىملىكنى يوقىتىش ھۇجۇمىغا ئۇچرىغانلىقى، كۆپلىگەن ئۇيغۇرلارنى ئۆز ۋەتىنىدىن ئۆزبېكىستان، كەشمىر، پاكىستان ۋە ھىندىستانغا ئوخشاش قوشنا ئەللەرگە جاپالىق سەپەر ئارقىلىق قېچىشقا مەجبۇرلىماقتا ۋە ئۇلارنى پاناھلانغۇچى سۈپىتىدە ياشاشقا قىستىماقتا. بەزىلەر سىياسىي پاناھلىققا ئېرىشكەن بولسىمۇ، كۆپىنچىسى خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ئۇلارنى قوبۇل قىلغان دۆلەتلەرگە: ”بۇلار قانۇنسىز شەكىلدە چەتئەلگە چىققان تېرورىستلار“ دېگەن بەتنام بىلەن قىلغان بېسىمى ئاستىدا خىتاي ھۆكۈمىتىگە قايتۇرۇپ بېرىلمەكتە. بەزى ۋاقىتلاردا سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي بېسىمنىڭ نەتىجىسىدە چەت دۆلەتتە پاناھلانغان ئۇيغۇرلار خىتاي ھۆكۈمىتىگە قايتۇرۇپ بېرىلىپ، ئۆلۈم خەۋپىگە دۇچ كەلمەكتە.

مۇشۇ سىياسەت دائىرىسى ئىچىدە، كامبودژا تېخى يېقىندىلا 20 ئۇيغۇرنى ھىجرەت قىلىش قانۇنىغا ئاساسەن، ئۇلارنى دۆلەتكە قانۇنسىز يوللار بىلەن كىرگەن دېگەن باھانە بىلەن خىتاي ھۆكۈمىتىگە تاپشۇرۇپ بەردى. بۇلارنىڭ ئۆلۈم جازاسىغا ئۇچرىشى يىراق ئەمەس. بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىنىڭ پاناھلانغۇچىلار ئىشلىرىغا مەسئۇل كومىتېتى كامبودژانى ئەيىبلىدى؛ چۈنكى ئۇلارنى قايتۇرۇۋېتىش، ئۇلارنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرىش دېگەندىن دېرەك بېرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن كامبودژانىڭ بۇ قىلمىشى كۆپلىگەن ئىنسان ھەقلىرى تەشكىلاتلىرىنىڭ تەنقىدلىشىگە ئۇچرىدى.

ئۇيغۇرلارنىڭ شەرقىي تۈركىستاننىڭ سىرتىغا ھىجرەت قىلىشىنىڭ سەۋەبلىرى

1. خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ئۇيغۇرلارغا قارىتا يۈرگۈزۈۋاتقان زوراۋانلىق قىلمىشلىرىدىن قېچىش، ھايات پىرىنسىپى بولغان ئېتىقاد ئەركىنلىكىدىن مەھرۇم قىلىنىشى، شۇنداقلا مىللى كىملىكىنى ئىپادىلەشتىن چەكلىمىگە ئۇچرىشى.

2. ئۇيغۇرلار ناۋادا پەرزەنتلىرىنى ئاتېئىزمنى ئاساس قىلىدىغان ھۆكۈمەت مەكتەپلىرىگە بەرمىسە دۇچ كېلىدىغان قىينىچىلىقلار. ئۇلار مائارىپ ساھەسىدە پىرىنسىپلىق ئايرىمچىلىققا دۇچ كېلىدۇ. نەتىجىدە تۈركىستاننىڭ سىرتىغا ھىجرەت قىلىشقا يول ئىزدەشكە مەجبۇر قىلىدۇ.

3. تۈركىستان زېمىنىدىكى ئاتوم تەجرىبىلىرى، بۇ ئەھۋال مۇھىتنىڭ ئاتوم زەھەرلىرى بىلەن بۇلغىنىشى سەۋەبلىك تۈركىستانلىقلار ئارىسىدا خەتەرلىك كېسەللەرنىڭ تارقىلىشى.

4. ئۇيغۇرلار ئارىسىدا ئىشسىزلىقنىڭ زور دەرىجىدە ئەۋج ئېلىپ كېتىشى.

5. تۈركىستانلىقلار بىلەن خىتايلار ئارىسىدا مائاش، ۋەزىپە ۋە مائارىپتىكى ئايرىمچىلىق، ئۇيغۇرلارغا 3- دەرىجىدىكى ۋەتەنداش سۈپىتىدە مۇئامىلە قىلىش.

6. ئۇيغۇرلاردىن ئىنسان ھوقۇقىنى تەلەپ قىلغانلارنى ئىز قوغلاپ تۇتۇش ۋە ئۇلارنى ئوجۇقتۇرۇۋېتىش.

7. ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ ئۆز كىملىكىنى قوغداش ۋە خىتاينىڭ ئۇيغۇرلارنى مەدەنىيەت جەھەتتە خىتايلاشتۇرۇشىغا قارشى تۇرۇش ئۈچۈن دىنىي ساھەلەردە بىلىم ئېلىش رىغبىتى. مىسىر، سەئۇدى ئەرەبىستان ۋە تۈركىيە بۇ مەقسەتنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن مۇناسىپ ئەللەر ھېسابلىنىدۇ.

بىر ئۇيغۇر مۇھاجىر ياشنىڭ يازغان خېتىنى بىرگە ئوقۇپ باقايلى: «مەن تۈركىستاندىن خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ۋەھشىلەرچە زۇلمىدىن ۋە خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ خەلقىمىزگە يۈرگۈزۈۋاتقان زالىم قىلمىشلىرىدىن قېچىپ چىقتىم. ئۇيغۇر ياشلىرى يۈرتىغا قايتىسا، ساختا تۆھمەتلەر بىلەن تۈرمىگە كىرىشكە ئۇچرايدىغان ياكى شەكىلۋاز سوتقا تارتىلىپ ھۆكۈم قىلىنىدىغان تۇرسا، قانداقمۇ يۈرتىغا قايتىسۇن؟ بۇ كەلگۈسىنى ئانا ۋەتىندىن يىراق ئەلدە كۆرۈشنى خالىغان قايسىبىر ئۇيغۇر ئۈچۈن نېمىدېگەن چوڭ تراگېدىيە؟!»

مۇھاجىرەتتە ياشاۋاتقان مىليوندىن ئارتۇق تۈركىستانلىق بار بولۇپ، بۇلار شەرقىي تۈركىستاندىكى ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى بىلەن مۇناسىۋىتىنىڭ ئۈزۈلۈپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيدۇ. ياۋرۇپا دۆلەتلىرىگە سىياسى پاناھلىق تەلەپ قىلىپ، تەلىپى رەت قىلىنغاندىن كېيىن، يۈرتىغا مەجبۇرىي قايتۇرۇلۇشىدىن ئەنسىرەپ، داۋاملىق ئەنسىرەش ئىچىدە ياشاۋاتقان يۈزلىگەن ئۇيغۇر بار. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئۆزلىرى تۇرۇۋاتقان دۆلەتنىڭ پۇقرالىقىغا ئۆتكەنلەر بار، شۇنداقتىمۇ بۇ ئۇلارنى تۇغقانلىرىنى زىيارەت قىلىش ئۈچۈن تۈركىستانغا قايتقان ۋاقتىدا ئۆلۈمگە دۇچ كېلىش ياكى تۈرمىگە كىرىشتىن ساقلاپ قالالمىدى.

پاناھلانغانغۇچى ئۇيغۇرلار دۇچ كېلىۋاتقان مەسىلىلەر

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ 1991 ـ يىلى پارچىلىنىشى سۇرگۈندىكى ئۇيغۇرلارنىڭ سىياسى پائالىيەت تارىخىدىكى دەۋر بۆلگۈچ بۇرۇلۇش نۇقتىسى سانىلىدۇ. غەربىي تۈركىستاندا مۇستەقىل بەش تۈرك جۇمھۇرىيەتنىڭ مەيدانغا كېلىشى، ئۇيغۇرلارنىڭ ئەركىنلىك، دېموكراتىيە، ئىنسان ھوقۇقىنى قولغا كەلتۈرۈش ۋە مۇستەقىل دۆلىتىنى ئېلان قىلىشتا ئۈمىد پەيدا قىلدى. بۇ نۇقتا مۇھاجىرەتتىكى، ياۋرۇپا ۋە ئامېرىكىدىكى تۈركىستان تەشكىلاتلىرىنىڭ خەلقئارا جەمئىيەت ۋە ئىنسان ھوقۇقلىرى تەشكىلاتلىرىغا ئۆزلىرىنىڭ مەسىلىلىرىنى تونۇشتۇرۇش پائالىيىتىنىڭ جانلىنىشىغا سەۋەب بولدى. شۇنداقلا تۈركىستان ئىچى ۋە سىرتىدىكى ئۇيغۇرلارغا بولغان بېسىمنىڭ كۈچىيىشىگە ئېلىپ باردى.

1. قوشنا دۆلەتلەردىكى تۈركىستانلىقلارنى سىقىپ چىقىرىش:

11ـ سېنتەبىر ۋەقەسىدىن كېيىن، ئامېرىكىدىكى خەلقئارا كۆز قاراش ئىسلامغا قارشى ھۇجۇمىنى مەركەزلەشتۈرگەن پەيتتە، ئامېرىكا تېرورىزمغا ئېلان قىلغان ئۇرۇش ئېكى خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستانىنىڭ ئىچى ياكى سىرتىدا ئىنسان ھوقۇقىنى تەشەببۇس قىلغان ھەر قانداق بىر ئۇيغۇرغا تېرورىست دېگەن تۆھمەتنى چاپلاشقا تولۇق پۇرسەت يارىتىپ بەردى. خىتاي شەرقىي تۈركىستانىنىڭ ئىچى ۋە سىرتىدا ئۇيغۇرلارنى ئىز قوغلاش ۋە سىقىشقا باشلىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن خىتاي ھۆكۈمىتى تۈركىستانلىقلارنىڭ ھوقۇقىنى مۇداپىئە قىلىدىغان، خەلقئارا قانۇن بەلگىلىگەن ئىنسان ھوقۇقىنى تەلەپ قىلىدىغان ۋە خىتاينىڭ قانۇنى بەلگىلىگەن ئاپتونومىيىنى تەلەپ قىلىدىغان ئۇيغۇر جەمئىيەتلىرىنى خەلقئارا

تېرورىزم تىزىملىكىگە كىرگۈزۈش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلدى. قېرىنداش قوشنا ئەللەردە ئۇيغۇرلارنىڭ سىياسىي، ئىلمىي ياكى ئىجتىمائىي پائالىيەتلىرىنى چەكلەش ئۈچۈن قوشنا ئەللەرگە سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي بېسىم يۈرگۈزدى؛ پاكىستاندىكى ھاجىلار پاناھلىنىدىغان ۋەخپە ئورۇنلىرىنى، شۇنداقلا قازاقىستان ۋە قىرغىزىستاندىكى تۈركىستان ئۇيغۇر تەشكىلاتلىرىنىڭ بەزىسىنى تاقاتقۇزدى؛ بەزى ئۇيغۇرلارنى سۈيىقەست قىلىپ يوقاتتى، قوشنا ئەللەردە ئوقۇۋاتقان تۈركىستانلىق ئوقۇغۇچىلارنى قوغلىۋېتىشكە كۈشكۈرتتى. شاڭخەي كېلىشىمىدىن كېيىن، ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەتلىرىدىن شەرقي تۈركىستانلىقلارنى مەجبۇرىي كۆچۈرۋېتىدىغان ئىش كۆپەيدى. غەربىي تۈركىستاندىكى ئۇيغۇرلارنىڭ سىياسىي پائالىيىتى چوڭ بېسىمغا ئۇچرىدى. شۇنداقلا ئۇيغۇرلارنىڭ شۇ دۆلەتلەردە سىياسىي پاناھلىققا ئېرىشىش ھوقۇقى چەكلەندى. كۆپلىگەن ئۇيغۇر پاناھلانغۇچى ۋە ئوقۇغۇچىلارنى پاكىستان، قازاقىستان، قىرغىزىستاندىن خىتايغا قايتۇرۇۋەتتى، خىتاي ھۆكۈمىتى بۇلارنى تاپشۇرۇپ ئالغان ھامان ئادىل سوراق قىلماي ئىز ـ دېرەكسىز يوقىتىۋەتتى.

2. ياۋروپادىكى ئۇيغۇر پائالىيەتچىلىرىنى تېرورىست دەپ تۆھمەت قىلىش:

خىتاي ئۆزىنى گوللاندىيە، شۋېتسارىيە، بىلگىيە ۋە ئامېرىكىغا ئوخشاش تۈركىستانلىقلار پاناھلانغان ياۋروپا دۆلەتلىرىدىن جۇغراپىيە جەھەتتىن يىراق ھېس قىلغاندا، بۇ جەمئىيەتلەردىكى 11 ـ سېنتەبىردىن كېيىن ئىسلامدىن ئەنسىرەش تۇيغۇسىدىن پايدىلىنىپ، ئۇيغۇرلارنىڭ سۈرىتىنى سەتلەشتۈرۈشكە ھەرىكەت قىلدى. خىتاي بۇ جەمئىيەتلەردە پاناھلانغان ئۇيغۇرلارنى تېرورىست دەپ دەۋا قىلدى، خىتاي ھۆكۈمىتى تۈركىستانغا تەۋە تۆت تەشكىلاتنى ۋە 11 ئۇيغۇر مۇھاجىرنى تېرورىست دېگەن بەتنام بىلەن قارىلىدى.

گەرچە شەرقي تۈركىستانلىق پائالىيەتچىلەر ئامېرىكىدا سۈرگۈن ھۆكۈمىتىنى ئېلان قىلىشتا مۇۋەپپىقىيەت قازانغان بولسىمۇ، خىتاينىڭ دەۋالىرى بەزى ئۇيغۇرلارنىڭ گۇۋاھنامىسى تۈرمىسىدە سوتلانماي تۇتۇپ تۇرۇلۇشقا سەۋەب بولدى. خىتاينىڭ تېرورىزمغا قارشى تۇرۇش ئىشخانىسى باشقا دۆلەتلەرنى ئۇيغۇر تەشكىلاتلىرىنىڭ پائالىيىتىنى توختىتىش، ئۇلارنىڭ ئىقتىسادى مەنبەسىنى ئۈزۈپ تاشلاش، ئىقتىسادى مەبلىغىنى توڭلىتىش ۋە ئۇلار ئۈچۈن قولايلىق ئىمكانىيەتلەرنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش ھەققىدە يارەملىشىشنى تەلەپ قىلدى،

شۇنداقلا تېرورىست دەپ ئاتالغان كىشىلەرنى تاپشۇرۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى.

3. مۇھاجىرەتتىكى تۈركىستانلىقلارنىڭ ۋەزىيىتى مۇھاجىرەت (ئۇيغۇرلار پاناھلانغان) زېمىنلىرى بىلەن بۇگۈن چوڭ سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي كۈچ بولۇپ كۆرۈنۈۋاتقان خىتاينىڭ سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي ئالاقىسىغا ئەگىشىپ تەسىرگە ئۇچرىدى. خىتاي ماللىرى پۈتۈن دۇنيا بازارلىرىغا بولۇپمۇ ئوتتۇرا شەرق ۋە تەرەققىي قىلىۋاتقان ئەللەرگە ھۇجۇم قىلىپ كىردى. بۇ مەسىلە خىتاينىڭ ئىقتىسادىي ھۇجۇمىغا قارشى تۇرۇش ئۈچۈن بۇ دۆلەتلەردىن كۈچلۈك مەيداندا تۇرۇشنى تەقەززا قىلىدۇ.

4. بىزنىڭ قارىشىمىزچە، مۇھاجىرەتتىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئىككىنچى ۋە ئۈچىنچى ئەۋلادلىرىغا نىسبەتەن ئۇيغۇر تىلىنى قوغداش، چەتئەلدىكى ئۇيغۇرلار دۇچ كېلىۋاتقان قىينىچىلىقلارنىڭ ئەڭ چوڭى ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى چەتئەلدە پەرزەنت كۆرگەن مۇھاجىر ئۇيغۇرلار ئانا تىلىنى ساقلاپ قېلىشتا ساناقسىز قىينىچىلىققا ئۇچرايدۇ، ئىككىنچى ئەۋلاد بىلەن بۇ خەتەر تېخىمۇ زورىيىپ ماڭىدۇ. بۇنىڭدىكى ئاساسلىق سەۋەب، مائارىپ مۇھاجىرەت قىلىنغان دۆلەتنىڭ تىلى بىلەن بولىدۇ. مۇھاجىرەت زېمىنىدا يېرىم ئەسىردىن كۆپ تۇرۇش داۋاملاشقاندا، ئىككىنچى ئەۋلاد ئانا تىلىنى ئۇنتۇپ كېتىدۇ ياكى ياخشى بىلمەيدىغان بولىدۇ. بۇ مەسىلە مۇھاجىرەت زېمىنىدا تۇغۇلغان ئىككىنچى ئەۋلاد بىلەن تېخىمۇ مۇرەككەپلىشىدۇ، كۆپىنچە ھاللاردا ئانا تىلىدىن كۆپ نەرسە بىلمەيدۇ.

5. مۇھاجىرەتتىكى شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ ھىجرەت قىلغان دۆلەتنىڭ گراژدانلىقىغا ئۆتۈشى، خېلى بۇرۇنلا سەئۇدى ئەرەبىستان، تۈركىيە ۋە مىسىرغا ئوخشاش ئىسلام دۆلەتلىرىگە ھىجرەت قىلغان كۆپلىگەن تۈركىستانلىقلار بالىلىرىنىڭ خاتىرجەم تۇرمۇش كەچۈرۈشى ۋە مۇناسىپ مائارىپ ۋە خىزمەتكە ئېرىشىشى ئۈچۈن، بۇ دۆلەتلەرنىڭ گراژدانلىقىنى قوبۇل قىلغان. بۇ مەسىلە شەكسىز ھالدا شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ يېڭى جەمئىيەتلەرگە قوشۇلۇپ كېتىشىگە يارداەم بېرىدۇ، شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە شەرقىي تۈركىستان كۈچى ۋە ئىمكانىيىتىنىڭ ئازلاپ كېتىشى دەپ سانىلىدۇ.

6. بۇنىڭغا قوشۇمچە، بەزى ھۆكۈمەتلەر ئۇيغۇر پاناھلانغۇچىلارنى سىقىپ، ئۇلارنىڭ پاسپورتلىرىنى يېڭىلاپ بەرمەيدۇ، بەلكى شۇ ئەللەردىكى خىتاينىڭ پاسپورت بېجىرىش ئورگانلىرى بىلەن ھەمكارلاشمايدۇ، پاناھلانغۇچىلارنى خىتايغا

تاپشۇرۇپ بېرىشكە بۇيرۇيدۇ. نەتىجىدە، بەزى ئۇيغۇر پاناھلانغۇچىلار مۇھاجىرەت زېمىنىدا قانۇنلۇق تۈرۈش ئىمكانىيىتىنى يارىتىپ بېرىدىغان پاسپورتلارنى ئەگرى يوللار بىلەن تېپىشقا مەجبۇر بولىدۇ.

ياۋرۇپا ۋە ئامېرىكىدىكى تۈركىستان تەشكىلاتلىرى خەلقئارا جەمئىيەتلەرگە تۈركىستان مەسىلىسىنى تونۇشتا ئاكتىپ رول ئوينايدۇ. ئۇلار تۈركىستان مەسىلىسىنى سىياسى نۇقتىدىنلا ئەمەس، تۈركىستاندىكى ئىنسان ھوقۇقىنىڭ دەپسەندە قىلىنىشى، تۈرمىلەردىكى قىيىن ـ قىستاقلار، توك كالتەكلىرى بىلەن ھوشىدىن كەتكۈزۈۋېتىش، ئادىل سوراق قىلماسلىق ۋە قانۇنسىز ئۆلۈم جازاسى بېرىشكە ئوخشاش مەسىلىلەر ئارقىلىق تونۇتىدۇ. بۇ قىلمىشلار ئىنسان ھوقۇقى تەشكىلاتىنىڭ دوكلاتىدا تەپسىلىي بايان قىلىنغان.

شۇنداقلا چەتئەلدىكى تۈركىستان تەشكىلاتلىرى بىلەن تىبەت، مۇڭغۇل تەشكىلاتلىرى ئارىسىدا ھەقىقىي ئاپتونومىيىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئۆز ئارا چۈشەنچە ھاسىل قىلىش پائالىيەتلىرى ئېلىپ بېرىلىدۇ.

ئۇيغۇر پاناھلانغۇچىلارنى ئۆز ۋەتىنىگە قايتىماسلىقنىڭ سەۋەبلىرى

1. ۋەتىندىن تاغ يولى ئارقىلىق پاسپورتسىز چەتئەلگە چىققان ياكى ساختا پاسپورت ئارقىلىق قانۇنسىز يوللار بىلەن ھىجرەت قىلغان كۆپلىگەن تۈركىستانلىقلار قوللىرىدا قانۇنلۇق پاسپورت بولمىغانلىقى ئۈچۈن يۇرتىغا قايتالمايدۇ. بۇلار ئامالنىڭ يوقلۇقى، سەپەر قىلىش ئەركىنلىكىدىن مەھرۇم بولغاچقا، يۇقىرىقى ئۇسۇللارنى قوللانغان.

2. تۈركىستان زېمىنىغا قايتسا، سىياسىي جىنايەتنىڭ ئارتىلىپ قېلىشى ۋە ناھەق سوراق قىلىنىشىدىن ئەنسىرەش.

3. خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ئۇيغۇر پاناھلانغۇچىلارنىڭ پېيىغا چۈشۈشى ۋە ئۇلارنى تېرورىست دېگەن تۆھمەت بىلەن خىتاي ھۆكۈمىتىگە تاپشۇرۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلىشى. ھالبۇكى، غەرب ئەللىرىدە مۇھاجىر ئۇيغۇرلارنىڭ ھەممىسى ئاشكارا پروگراممىرى ئارقىلىق بۇ دۆلەتلەردە تېنىچ سىياسىي پائالىيەت ئېلىپ بارىدۇ. پروگراممىا ۋە تەشكىلاتلىرىنىڭ ئاشكارا بولغانلىقى ئۈچۈن خىتاي ھۆكۈمىتى ئۇلارنىڭ ئىزىغا چۈشمەكتە.

4. ئۇيغۇر پاناھلانغۇچىلارنى مۇھاجىرەت زېمىنىدىن مەجبۇرىي كەتكۈزۈۋېتىش.

بۇ ھالەت پاناھلانغۇچىلارنىڭ قولىدا رەسمىي پاسپورت بولمىسا، خىتاي كونسۇلنىڭ ئارىلىشىشى ئارقىلىق مەجبۇرىي يولغا سېلىنىدۇ.

خاتىمە

شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى ئىنسان ھوقۇقى مەسىلىسىدۇر. بىر خەلق زېمىنى، تىلى، پىكىر ئەركىنلىكى، ئېتىقاد ئەركىنلىكىدىن مەھرۇم قىلىنىپ، تارىخى ساختىلاشتۇرۇلسا، ئۆزىنىڭ ئانا تۇپراقىدا ئىككىنچى ياكى ئۈچىنچى دەرىجىدىكى ۋەتەنداشتەك ياشىسا ۋە ۋەتەن بايلىقى سىستېمىلىق ھالدا بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىنسا، بۇ چاغنىڭ ئۆزىدە شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى بىرىنچى بولۇپ ئىنسانىي (ئىنسانپەرۋەرلىك) مەسىلە بولىدۇ.

شەرقىي تۈركىستان ئاسىيانىڭ يۇرىكى دەپ سۈپەتلىنىدۇ. مەن دەيمەنكى، شەرقىي تۈركىستان مۇسۇلمانلارنىڭ يۇرىكى. ئالاقىلىشىش ۋاستىلىرى تەرەققى قىلغان ۋە كەڭرىچىلىك دەۋرىدە شەرقىي تۈركىستان خەلقى دۇچ كېلىۋاتقان قىيىنچىلىق ۋە دەرد ـ ئەلەملەرنى دۇنيا، خەلقئارا تەشكىلاتلار ۋە ئىنسان ھوقۇقى تەشكىلاتلىرىنىڭ كۆزىدىن يوشۇرۇش تەس. شەرق ۋە غەربكە خىتاب قىلىدىغان شەرقىي تۈركىستان نامىدىكى تېلېۋىزور قانىلىنىڭ ئېچىلىشى خەلقئارا جەمئىيەتكە تۈركىستان مەسىلىسىنى ئاڭلىتىشتا، شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ قەدىمكى تارىختىن تارتىپ مەدەنىيەتلىك بىر مىللەت ئىكەنلىكىنى تونۇتۇشتا؛ تۈركىستان مەسىلىسىگە خەلقئارانىڭ دىققىتىنى تارتىشتا، دەپسەندە قىلىنغان ھوقۇقىنى چۈشەندۈرۈشتە، ئۆزلىرىنىڭ ھازارەت يۈزىنى ئاشكارىلاشتا ۋە مۇسۇلمانلارغا تۈركىستاننىڭ ئىسلام ھازارىتىگە قوشقان تۆھپىسىنى ئەسلىتىشتە ئۈنۈملۈك ۋە جانلىق رولى بولىدۇ.

دىن ئامىلى ئۇيغۇر سالاھىيىتىنىڭ مۇھىم تەركىۋىي قىسمى بولسىمۇ، لېكىن بۇ مەسىلە ئېغىر زۇلۇمغا ئۇچراۋاتقان خەلق ۋە مەدەنىيەتنىڭ مەۋجۇد بولۇپ تۇرۇشىغا مۇناسىۋەتلىك مەدەنىي ئەركىنلىكنى ھۆرمەتلەشكە ئالاقىدار مەسىلە.

تۈركىستانلىقلار كەلگۈسىدە تۈركىستان خەلقىنىڭ ئىلمىي ئاساسىنى رېئاللىققا ئاشۇرۇشتا ھەسسە قوشىدىغان كۈچلۈك ئىلمىي كادىرلارنى يېتىشتۇرۇش ۋە خىتاي ھۆكۈمىتى تۈركىستانلىقلار ئالدىدا پەيدا قىلىۋاتقان ئىلمىي ۋە تېخنىكىلىق توسالغۇلاردىن ھالقىپ ئۆتۈپ كېتىش ئۈچۈن، شەرئى بىلىمگە،

قوشۇمچە ئىلىم ـ پەن تۈرلىرىنى ئۆزلەشتۈرۈشكە موھتاج دەپ قارايمىز.

دۇنيا ئۇيغۇرلارنىڭ ھازىرتى ۋە ئۇلارنىڭ ئەدەبىياتىنى تونۇيدىغان، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى جانلىق تىللارغا تەرجىمە قىلىدىغان پەيت يېتىپ كەلدى. چۈنكى ئەدەبىيات دېگەن خەلقنىڭ ۋىجدانىغا سۈغۈرۈلۈپ كىرىدىغان سىلىق كۈچ، بولۇپمۇ ئۇيغۇردەك ئۇزۇن تارىخقا ئىگە خەلقنى تونۇشتۇرىدىغان ۋە مۇستەملىكە ئاستىدىكى پىكىرلىرى ۋە تەجرىبىلىرىنى ئوتتۇرىغا قويىدىغان ئالىيجاناب ئەدەبىيات بولۇپ قالسا، تېخىمۇ شۇنداق.

مەن دەيمەنكى، ئۆتكەن يىلى 7ـ ئايدا ئۇيغۇرلار دۇچ كەلگەن قىرغىنچىلىق ئۇيغۇر ۋە شەرقىي تۈركىستان ئىسمىنى ھەممە يەرگە ئاڭلاتتى، رابىيە خانىمنى ھەر بىر ئەرەب، ھەتتا پۈتۈن دۇنياغا تونۇشلۇق شەخس قىلىپ تونۇتتى. يېرىم ئەسىردىن كۆپرەك تۆمۈر پەردە ئارقىسىدا زۇلۇم ۋە زوراۋانلىق تراگېدىيىسى ئىچىدە ياشاۋاتقان بىر خەلقنىڭ بارلىقىنى پۈتۈن دۇنيا 21ـ ئەسىردە تونىدى.

شەرقىي تۈركىستان ئىقتىسادىي هاياتتىكى چەكلىمىلەر يوقسۇللۇق ۋە ئۇنىڭ ئىجتىمائىي تەسىرى

قىسقىچە مەزمۇنى

ئۆتكەن 60 يىل مابەينىدە شەرقى تۈركىستان خەلقى ئۈچراپ كېلىۋاتقان مەسىلىلەر ناهايىتى كۆپتۈر. بۇلار ئىنسان هەقلىرىدىن باشلاپ، دىنى مەهرۇملۇق، ئىقتىسادىي تەڭسىزلىكلەر، كىشىلەر ۋە كىملىكلەرنىڭ يوق قىلىنىشى ۋە ئاسىملاتسىيە قىلىنىش قاتارلىق نۇرغۇن مەسىلىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ تەتقىقات ئۆز ئانا ۋەتىنىدە خورلىنىۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ ئازاب-ئوقۇبەتلىرى، غەزەپ - نەپرەتلىرى ۋە ناخوشلۇقلىرىنىڭ سەۋەبى بولۇپ كېلىۋاتقان ۋە دۇنيانىڭ هەرقايسى جايلىرىدىكى نۇرغۇنلىغان خەلقئارالىق كۆزەتكۈچىلەر ئارىسىدا قىزىق نۇقتىغا ئايلىنىۋاتقان مەسىلىلەردىن بىرىنى يورۇتۇپ بېرىشنى مەقسەت قىلىدۇ. ئۇ بولسىمۇ: «شەرقىي تۈركىستاندىكى ئىقتىسادىي تەڭپۇڭسىزلىق ۋە ئۇنىڭ ئۇيغۇر خەلقىگە بولغان تەسىرى»دىن ئىبارەت. بۇ كىچىككىنە تىرىشچانلىقىمنىڭ خىتاي كوممۇنىست هۆكۈمىتىنىڭ پەسكەش هىيلە - مىكىرلىرىنى ئېچىپ تاشلاپ، خىتاي هۆكۈمىتىگە نىسبەتەن ئىجابىي هېسسىياتتا بولۇپ كېلىۋاتقان نۇرغۇن ئىنسانلىرىمىزنىڭ هۇشيارلىقىنى قوزغىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

كىرىش سۆز

مەن سۆزۈمنى شەرقىي تۈركىستاننىڭ قىسقىچە ئارقا كۆرۈنۈشى بىلەن باشلايمەن.

شەرقىي تۈركىستان تۈركلەرنىڭ ئانا ۋەتىنى، مەركىزى ئاسىياغا جايلاشقان بىر مىليون سەككىز يۈزمىڭ كۋادىرات كىلومېتىرلىق يەر ئۆلچىمىگە ئىگە بىر تۈپراقتۇر. ئۇ تۈركىيە جۇمهۇرىيىتىدىن ئىككى هەسسە، فرانسىيىدىن تۆت هەسسە چوڭ ۋە پۈتۈن خىتاي تېرىتورىيىسىنىڭ 1/6 گە توغرا كېلىدۇ. تارىختا بۇ رايون

نۇرغۇنلىغان مەدەنىيەتلەرنىڭ كېسىشمە نۇقتىسىدا يەر ئالىدۇ، ھازىر بولسا، شەرق تەرىپى خىتاي ۋە مۇڭغۇلىيە بىلەن، شىمالى رۇسىيە بىلەن، غەربىي قىسمى قازاقىستان، قىرغىزىستان، تاجىكىستان، ئافغانىستان، پاكىستان ۋە ھىندىستان بىلەن، جەنۇبىي قىسمى تىبەت بىلەن چېگرىلىنىدۇ.

شەرقىي تۈركىستان ناھايىتى باي تارىخقا ۋە پەرقلىق جۇغراپىيىگە ئىگە بىر تۇپراقتۇر. شەرقىي تۈركىستاندا چەكسىز كەتكەن چۆللەر، غايەت زور تاغلار، گۈزەل دەريالار، يايلاقلار ۋە ئورمانلار بار. بۇ رايۇننىڭ 43% كە يېقىن قىسمى چۆللەر بىلەن، 40% كە يېقىن قىسمى تاغلار بىلەن قاپلانغان.

شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئاساسلىق ئالاھىدىلىكلىرى

يەرشەكلى

بۇ بۈيۈك تۇپراقنىڭ ئاساسلىق ئالاھىدىلىكى بولسا، ئۈچ چوڭ تاغ تىزمىسى بىلەن قاپلانغان ئىككى چوڭ ئويمانلىقتا ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدۇ. بۇ ئىككى چوڭ ئويمانلىقنىڭ بىرسى، جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان530 مىڭ كۋادىرات كلومېتىر كەڭلىكتىكى تارىم ئويمانلىقى؛ ئىككىنىچىسى، شىمالىي قىسمىغا جايلاشقان 304 مىڭ 200 كۋادىرات كلومېتىرلىق يۈز ئۆلچىمىگە ئىگە بولغان جۇڭغار ئويمانلىقىدۇر. تارىم ئويمانلىقىغا دۇنيانىڭ ئەڭ چوڭ چۆللىرىدىن بىرى ھېسابلىنىدىغان تەكلىماكان چۆلى جايلاشقان، جۇڭغار ئويمانلىقىغا قۇربان توڭغۇت چۆلى جايلاشقان.

تاغلار

تەڭرى تاغلىرى شەرقىي تۈركىستاننىڭ دەل ئوتتۇرا قىسمىدىن كېسىپ ئۆتىدۇ ۋە شەرقىي تۈركىستاننى جەنۇب ۋە شىمالدىن ئىبارەت ئىككى قىسمغا ئايرىپ تۇرىدۇ. تەڭرى تاغلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى قىسمىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 1700 كلومېتىردىن ئاشىدۇ، كەڭلىكى بولسا 250 ـ 300 كلومېتىر ئەتراپىدا بولۇپ، شەرقىي تۈركىستاننىڭ شىمالىي قىسمىغا جايلاشقان ئالتاي تاغلىرى بۇ رايون بىلەن مۇڭغۇلىيە، رۇسىيە ۋە قازاقىستان ئارىسىدىكى چېگرىلىرىنى شەكىللەندۈرىدۇ. ئالتاي تاغلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستان ئىچىدىكى قىسمىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 400 كلومېتىردىن ئاشىدۇ. شەرقىي تۈركىستاننىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان

قاراقۇرۇم تاغلىرى شەرقىي تۈركىستاننىڭ تىبەت بىلەن بولغان چىگرىسىنى شەكىللەندۈرىدۇ.

سۇ

شەرقىي تۈركىستاننىڭ سۇ مەنبەسى ئىنتايىن مول بولۇپ، يەر ئۈستى، يەر ئاستى سۇ زاپىسى، قار ـ مۇزلاردىن شەكىللىنىدۇ. ئاساسلىق دەريالاردىن شەرقىي تۈركىستاننىڭ جەنۇبىنى پۈتۈنلەي دېگۈدەك كېسىپ ئۆتىدىغان ۋە تەكلىماكان چۆلىگە سېڭىپ كېتىدىغان تارىم دەرياسى (2137 كلومېتىر ئۇزۇنلۇقتا)؛ غەربتە قازاقىستاندىن ئېقىپ ئۆتۈپ بالقاش كۆلىگە قۇيۇلىدىغان ئىلى دەرياسى؛ شەرقىي تۈركىستاننىڭ غەربىي شىمالىدىن ئۆتۈپ شىمالىي مۇز ئوكيانغا قۇيۇلىدىغان ئېرتىش دەرياسى؛ تەڭرى تاغلىرىنىڭ ئوتتۇرا قىسىملىرىدىن باشلىنىپ، شەرققە قاراپ ئېقىپ باغراش كۆلىگە قۇيۇلىدىغان قاراشەھەر دەرياسى، ئەزەلدىن باغراش كۆلىدىن باشلىنىپ لوپنۇر كۆلىگە قۇيۇلۇپ كېلىۋاتقان بىراق ھازىر لوپنۇر كۆلىگە يېتىپ بارالماستىن چۆلدە قۇرۇپ كېتىۋاتقان كۆنچى دەرياسى، ھازىر يەرلىك كىشىلەرنىڭ ئاساسلىق كىرىم مەنبەسىگە ئايلانغان قىممەتلىك قاش تاشلىرى بىلەن تونۇلغان خوتەندىكى يۇرۇڭقاش دەرياسى.

شەرقىي تۈركىستاننىڭ مول ئېنىرگىيە مەنبەلىرى

كان بايلىقلىرى

شەرقىي تۈركىستاندا ئالتۇن، كۈمۈش، ئۇران ۋە جەۋھەر قاتارلىق ھەر تۈرلۈك كان بايلىقلىرى بار. خىتاينىڭ پۈتۈن كان بايلىقلىرىنىڭ 83%نى تەشكىل قىلىدىغان 138 خىل كان بايلىقى بايقالغان بولۇپ، ئېچىلغان 4000غا يېقىن كاننىڭ ئومۇمىي قىممىتى خىتاينىڭ مۆلچەرلىرىلىرىگە ئاساسلانغاندا، بەش ترىليون 280 مىليارد يۈەندىن ئاشىدۇ. بۇ كان بايلىقلىرى ئىچىدە، ئازۇتلۇق تۇز (نېترات)، ۋېرمىكۇلىت (ئىسسىقلىق ساقلاش ئىقتىدارىغا ئىگە بىرخىل كان تېشى)، چىرىمتال (رەڭسىز ياكى سۇس جىگەر رەڭلىك) ۋە بور قاتارلىقلار پۈتۈن خىتاي بويىچە سۈپىتى ئەڭ ياخشى تۈرلەر ھېسابلىنىدۇ.

نېفت ۋە تەبىئي گاز

شەرقي تۈركىستان ئۆزىنىڭ مۆلچەرلىگۈسىز مىقداردىكى نېفت ۋە تەبىئي گاز زاپاسى بىلەن بەزى ئالىم ۋە تەتقىقاتچىلار تەرىپىدىن «21 ـ ئەسىردىكى كۈۋەيت» دەپ تەرىپلەنمەكتە. ھۆكۈمەتلەرمۇ بۇ ھەقتە: ”شەرقي تۈركىستان خىتاينىڭ ئەڭ مۇھىم نېفت ۋە تەبىئي گاز ئىشلەپچىقىرىش مەركىزى بولۇپ قالىدۇ“ دېيىشمەكتە. بولۇپمۇ، شەرقي تۈركىستاننىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان تارىم ئويمانلىقىدا غايەت زور نېفت زاپاسىنىڭ بارلىقى پەرەز قىلىنماقتا. بۇ ئويمانلىق يەنە «ئۈمىد دېگىزى» سۈپىتىدە تەرىپلەنمەكتە ۋە 10,7 مىليارد تونناسدىن ئارتۇق نېفت زاپاسىنىڭ بارلىقى مۆلچەرلەنمەكتە. گېئولوگلار تەرىپىدىن ئېلىپ بېرىلغان تەتقىقاتلار 300 مىليون تونناسدىن ئارتۇق نېفت ۋە 220 مىليارد كۈپ مېتردىن ئارتۇق تەبىئي گاز ئىشلەپچىقىرىش ئىمكانىيىتىنىڭ بارلىقىنى ئاشكارىلىماقتا.

كۆمۈر ۋە مىس

بۇ رايوننىڭ مول تەبىئي گاز، كۆمۈر ۋە مىس زاپاسى بۇ رايوننى خىتاي ئۈچۈن قولدىن چىقىرىشقا بولمايدىغان رايونغا ئايلاندۇرۇپ قويغان. بۇلارنىڭ ئارىسىدىن، كۆمۈر ئۆزىنىڭ يۇقىرى سۈپەتلىك ئېنىرگىيە قىممىتى بىلەن ئالاھىدە ئورۇندا تۇرىدۇ. شەرقي تۈركىستاندىكى كۆمۈر زاپاسىنىڭ ئومۇمي مىقدارىنىڭ ئىككى ترىليون تونناسدىن ئارتۇق ئىكەنلىكى ۋە خىتاينىڭ ئومۇمي كۆمۈر زاپاسى مىقدارىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەك قىسمىنى تەشكىل قىلىدىغانلىقى مۆلچەرلەنمەكتە. 2000 ـ يىلى ئېلىپ بېرىلغان بىر تەتقىقات نەتىجىسى خىتاي ئېچىۋاتقان ئەڭ كۆپ مىس كانلىرىنىڭ شەرقي تۈركىستاندا ئىكەنلىكىنى ئاشكارىلىماقتا. خىتاينىڭ باشقا رايونلىرىدىكى مىس زاپاسىنىڭ ئاز ئىكەنلىكى ۋە ئۇلارنىڭ خىتاينىڭ ئېھتىياجىنى قامدىيالمايدىغانلىقى ھەممىگە ئايان. شەرقي تۈركىستاندىكى مىس زاپاسى تۈپەيلىدىن بۇ رايون خىتاي ئۈچۈن تېخىمۇ مۇھىم ھېسابلانماقتا.

پاختا ۋە دانلىق زىرائەتلەر

شەرقي تۈركىستاندا تۆت پەسىل ناھايىتى ئېنىق ئايرىلغان بولۇپ، تۈپرىقى ئىنتايىن مۇنبەت. دانلىق زىرائەت ۋە مېۋىلەرنىڭ پۈتۈن تۈرلىرى دېگۈدەك ئۆستۈرۈلىدۇ. 2006 ـ يىلىدىكى شەرقي تۈركىستاندا ئىشلەپچىقىرىلغان دانلىق

زىرائەتنىڭ ئومۇمىي مىقدارى 950 مىڭ تونىنا بولۇپ، يېرىمىدىن كۆپرەك قىسمى خىتاينىڭ ئىچكىرى ئۆلكىلىرىگە توشۇپ كېتىلگەن.

شەرقىي تۈركىستان يەنە خىتاينىڭ ئەڭ چوڭ پاختا ئىشلەپچىقىرىش بازىسى بولۇپ، بۇ خىل ئەھۋال خىتاينىڭ بۇ رايوننى مۇهىم دەپ قارىشىنىڭ يەنە بىر مۇهىم سەۋەبىدۇر. شەرقىي تۈركىستاننىڭ يىللىق پاختا ئىشلەپچىقىرىش مىقدارى ئىككى مىليارد 180 مىڭ تونىندىن ئارتۇق بولۇپ، خىتاينىڭ پاختا ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي مىقدارىنىڭ 35%نى تەشكىل قىلىدۇ. هەر يىلى بۇ پاختا مەهسۇلاتىنىڭ 90%تىن ئارتۇق قىسمى خىتاينىڭ ئىچكىرى ئۆلكىلىرىگە توشۇپ كېتىلمەكتە. خىتاي هۆكۈمىتى شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىشلەپچىقىرىشىنى كونترول قىلىپلا قالماستىن، يەنە رايوننىڭ پۈتۈن بايلىقلىرىنى كونترول قىلىشنى كۈچەيتىش مەقسىتىدىكى ئىستراتېگىيىلەرنى كۈچەيتمەكتە.

يېزا ئىگىلىك ۋە يايلاق

شەرقىي تۈركىستاننىڭ كۆپ قىسمى يېزا ئىگىلىك ۋە يايلاقچىلىققا مۇۋاپىق كېلىدۇ. ئۆزىنىڭ قۇرغاق كېلىماتى ۋە ناچار تەبىئىي مۇهىتىنىڭ ئەكسىچە، شەرقىي تۈركىستاندا ناهايىتى كۆپ يېزا ئىگىلىك مەهسۇلاتلىرىنى ئىشلەپچىقىرىشقا بولىدۇ. يېزا ئىگىلىك رايونلىرى تاغلاردىن ئېقىپ كەلگەن قار-مۇز سۈلىرى بىلەن سۇغىرىلىدۇ ۋە شەرقىي تۈركىستان مىۋە ـ چىۋە تۈرىنىڭ كۆپلۈكى، سۈپىتىنىڭ ياخشىلىقى بىلەن داڭلىق بولۇپ، «مىۋە ماكانى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. كەڭرى كەتكەن يايلاقلار مول هايۋان مەهسۇلاتلىرى بىلەن تەمىنلىيەلەيدۇ. تەخمىنەن 86 مىليون گىكتار ياكى شەرقىي تۈركىستاننىڭ 41,2% كە يېقىن قىسمى يېزا ئىگىلىك ۋە يايلاقچىلىق ئۈچۈن ناهايىتى مۇۋاپىق كېلىدۇ. بېقىلىۋاتقان مال ـ چارۋا ۋە ئۆستۈرۈلگەن زىرائەتلەر زاپىسىدىن باشقا، ياۋايىي هايۋانلار ۋە ياۋا ئۆسۈملۈكلەرنىڭ تۈرىمۇ، مىقدارىمۇ ناهايىتى كۆپ. شەرقىي تۈركىستاندا تەخمىنەن 580گە يېقىن ياۋايى هايۋان تۈرى، ئۈچ مىڭغا يېقىن ئۆسۈملۈك تۈرى بار.

شەرقىي تۈركىستان خىتاي ئۈچۈن قانچىلىك مۇهىم ئورۇندا؟

جۇغراپىيىلىك ۋە سىياسىي سەۋەبلەر

شەرقىي تۈركىستاننىڭ تۈپراقلىرى خىتاي ئۈچۈن جۇغراپىيىلىك ۋە

ئىستراتېگىيىلىك ئەھمىيەتكە ئىگە. شەرقي تۈركىستان خىتاي تېرىتورىيىسىنىڭ غەربىي قىسمىنى شەكىللەندۈرىدۇ ۋە بۇ رايون سوغۇق مۇناسىۋەتلەر ئۈرۈشى داۋامىدا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تەھدىتىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن خىتاينىڭ مۇداپىئە بازىسى ئورنىدا ئىشلىتىلگەن. بۇ تۈپراقلار خىتاينىڭ ئۆزىنىڭ بىخەتەرلىكى ئۈچۈنمۇ، رايوندىكى باشقا دۆلەتلەرنىڭ بىخەتەرلىكى ئۈچۈنمۇ ناھايىتى مۇھىم قىزىقىش نۇقتىسىغا ئايلانماقتا. گەرچە رۇسىيە خىتاي ئۈچۈن تەھدىت ھېسابلانمىسىمۇ، ئەمما خىتاي رايوندىكى قۇرۇقلۇق ۋە ھاۋا ئارمىيىسىنى ئۆزلۈكسىز كۈچەيتمەكتە. خىتاينىڭ شەرقي تۈركىستاندىكى مەۋجۇت ھەربىي كۈچلىرىنىڭ داۋاملىق كۆپەيتىلىشىنىڭ يەنە بىر سەۋەبى يەرلىك مۇسۇلمان خەلق ئۈستىدىكى كونترول قىلىش كۈچىنى ئاشۇرۇشتۇر.

ئىقتىسادى سەۋەبلەر

خىتاينىڭ شەرقي تۈركىستاننى كونترول قىلىشقا ئۇنچىلىك ئەھمىيەت بېرىشىنىڭ سەۋەبى پەقەت شەرقي تۈركىستاننىڭ جۇغراپىيىلىك ۋە ئىستراتېگىيىلىك ئورنىدىن ئىبارەتلا ئەمەس. تىلغا ئېلىپ ئۆتكىنىمدەك، بۇ رايون ناھايىتى كۆپ تەبىئىي بايلىق زاپاسىغا ئىگە، شۇنداقلا تۈپراقلىرى ناھايىتى مۇنبەت. "21 ـ ئەسىرنىڭ كۈۋەيتى" دەپ قارىلىۋاتقان شەرقي تۈركىستان ئۆزىنىڭ نېفىت، تەبىئىي گاز، ئۇران، كۆمۈر، ئالتۇن ۋە كۈمۈش زاپاسى بىلەن خىتاي ئۈچۈن ناھايىتى مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ، بۇ مۇھىم بايلىق زاپاسى بىلەن خىتاينىڭ ئومۇرتقىسى ھېسابلىنىدۇ.

نېمە ئۈچۈن خىتاي بۇ رايونغا قاراتقان سىياسىتىدە ئۇ قەدەر غالجىرلىق قىلىدۇ؟

بىرىنچىدىن، ئاددىي قىلىپ ئېيتقاندا، شەرقي تۈركىستاننىڭ تۈپرىقى كەڭ (خىتاي زېمىنىنىڭ 1/6 نى تەشكىل قىلىدۇ)، جۇغراپىيىلىك ۋەئىستراتېگىيىلىك نۇقتىدىن مۇھىم، ئەتراپىدىكى قېرىنداش جۇمھۇرىيەتلەر بىلەن قوشۇلغاندا، خىتاي زېمىنىغا تەڭلەشكۈدەك بىر تېرىتورىيە شەكىللەندۈرىدۇ.

ئىككىنچىدىن، شەرقي تۈركىستان ۋە باشقا ئوتتۇرا ئاسىيا جۇمھۇرىيەتلىرىدە غايەت زور مىقداردىكى نېفىت زاپاسى بار. ئەگەر شەرقي تۈركىستان مۇستەقىل بولسا ۋە غەربتىكى قېرىنداش جۇمھۇرىيەتلەر بىلەن بىرلىكتە ئىقتىسادي بىرلىك شەكىللەندۈرسە، ئۇ ھالدا بۇ ئەھۋال پەقەت خىتاينىڭ ئىستراتېگىيىلىك مەنپەئەتى

ئۇچۇنلا ئەمەس، بەلكى رۇسىيە قاتارلىق باشقا دۆلەتلەر ئۇچۇنمۇ خەتەرلىك ئەھۋالغا ئايلىنىدۇ.

ئۇچىنچىدىن، خىتاي هۆكۈمىتى ئېتنىك مىللەتچىلىك (يالغۇز ياكى جانلىنىۋاتقان ئىسلامىي ئەقىدە بىلەن بىرلىكتە) خىتاينىڭ غەربىي شىمالىدىكى ئۆلكىلەر (گەنسۇ ۋە چىڭخەي) ۋە ئاپتونوم رايونلار (نىڭشىيا، شەرقىي تۈركىستان ۋە تىبەت)دىكى كۈچ تەڭپۇڭلىقىنى بۇزالايدىغانلىقىدىن قورقىدۇ. بۇ رايونلار خىتاينىڭ ئاساسلىق ئاتوم سىناق مەركىزى ۋە باشقۇرۇلىدىغان بومبا بازىلىرىغا ساهىپخانلىق قىلىۋاتقان بولغاچقا، خىتاي ئۇچۇن ناهايىتى چوڭ ئىستراتېگىيىلىك ئەهمىيەتكە ئىگە رايونلار هېسابلىنىدۇ.

خىتاينىڭ كەلگۈسىنى شەكىللەندۈرىدىغان بارلىق ئىچكى ۋە تاشقى ئامىللارنىڭ شەرقىي تۈركىستانغا بىۋاسىتە ياكى ۋاستىلىق تەسىرى بار. ئىچكى ئامىللاردىن ئاساسلىقى نوپۇس قۇرۇلمىسى، سىياسىي تەشكىلات، ئىقتىسادتىكى ئۆزگىرىشلەر، ئىجتىمائىي، سىياسىي ۋە هەربىي قۇرۇلما قاتارلىقلاردۇر. تاشقى ئامىللاردىن ئاساسلىقى خەلقئارالىق كۈچ تەڭپۇڭلىقى ۋە رايوندىكى دۆلەتلەرنىڭ تەسىرى، يەنى تۈركىي جۇمهۇرىيەتلەر، ئافغانىستان، پاكىستان ۋە رۇسىيە قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ تەسىرى.

ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەتلىرى بىلەن بولغان سودا يولى

خىتاينىڭ ئېنىرگىيە جەهەتتىكى شەرقىي تۈركىستانغا بولغان بېقىنىشى پەقەت تارىم ئويمانلىقىدىكى نېفىت مەنبەلىرى بىلەنلا چەكلەنمەيدۇ. شەرقىي تۈركىستان ئۆز نۆۋىتىدە يەنە خىتاي سانائىتى ئۈچۈن ناهايىتى مۇهىم ئەهمىيەتكە ئىگە بولغان ئوتتۇرا ئاسىيا تۈرك جۇمهۇرىيەتلىرىدىن كېلىدىغان هەرقانداق نېفىت ياكى تەبىئىي گاز تۈرۈبىلىرى ئۈچۈنمۇ تەبىئىي ئۆتۈش يولى هېسابلىنىدۇ. خىتاي ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ترانسپورت سىستېمىسىنىڭ ئەهمىيىتى ۋە بىخەتەرلىكىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىشنىڭ ئەڭ ياخشى يولى شەرقىي تۈركىستاننى ئۆزىنىڭ كونترولىلۇقى ئاستىدا تۇتۇپ تۇرۇشتۇر.

شەرقىي تۈركىستان بايلىق مەنبەلىرىنىڭ بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىنىشى

شەرقىي تۈركىستاننىڭ نېفىت، گاز، ئۇران، ئالتۇن ۋە كۈمۈش زاپىسى قاتارلىق مول بايلىق مەنبەلىرى خىتاينىڭ ئىچكىرى ئۆلكىلىرىگە توشۇپ كېتىلمەكتە.

بۇ تەبىئىي بايلىق مەنبەلىرىنىڭ بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىنىشى بىۋاستە خىتاي مەركىزىي ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن پىلانلانماقتا ۋە قاتتىق كونترول قىلىنماقتا. ئۇيغۇرلارنىڭ بۇ تەبىئىي بايلىق مەنبەلىرى ئۈستىدە ھېچقانداق كونترول قىلىش كۈچى يوق؛ بۇ بايلىق مەنبەلىرىدىن چىقىرىلغان بايلىق ۋە كىرىم توغرىسدا ئۇيغۇرلارنىڭ ئۇچۇرغا ئېرىشىش ۋە ئۆزلىرىگە مەنسۇپ بولغان بۇ بايلىقلاردىن پايدىلىنىش ئىمكانىيىتىمۇ يوق.

ئاتالمىش ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ئىسمى بىلەن ئاتىلىپ كېلىۋاتقان شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ مۇستەقىل ئىدارە قىلىش كۈچى يوق ياكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ھۆكۈمىتى بولمىغاچقا، ئۆزلىرىگە تەۋە بولغان بايلىقلاردىن پايدىلىنىش ھەققى تارتىۋېلىنغان، شۇڭلاشقا يەرلىك خەلق بۇ بايلىقلاردىن ئۆزىگە تېگىشلىك نېسىۋىسىنى ئالالمايدۇ. شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇھىم سىياسىي، مەمۇرىي ۋە ئىقتىسادىي ئورگانلىرىنىڭ 90%دىن كۆپرەك قىسمى خىتاي ئىشچى- خىزمەتچىلىرى تەرىپىدىن ئىگەللىنىۋېلىنغان. مەسىلەن، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ ئاساسلىق ئىدارە قىلىش ئورگىنى ھېسابلىنىدىغان ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ 15 ئەزاسى بار بولۇپ، بۇلاردىن ئۇچى ئۇيغۇر (ئەمەلىيەتتە ھېچقانداق ھوقۇق كۈچى يوق)، قالغانلىرى خىتاي. خىتايلارنىڭ بۇنداق كۆپ بولۇش ئەھۋالى ئاپتونوم رايونلۇق كوممۇنىست پارتىيە مەركىزى كومېتىتى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىدىمۇ ئوخشاش. قارىماققا مۇھىمدەك كۆرۈنىدىغان بەزى خىزمەتلەر ئۇيغۇرلارغا بېرىلگەن بولسىمۇ، ئەمما ھېچقانداق ئىجرا قىلىش كۈچى يوق. خىتاينىڭ «بۆلۈپ باشقۇرۇش» سىياسىتى شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئەزەلدىن قېرىنداش خەلقلىرىنى ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، ئۆزبەك ۋە تاتار دېگەندەك ئىسىملار بىلەن ئوبلاست، ناھىيە ۋە يېزىلارغا ئايرىپ باشقۇرۇپ كېلىۋاتىدۇ.

شەرقىي تۈركىستاندىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالى ـ يوقسۇللۇق

دېھقان ـ چارۋىچىلار

شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ 80%تىن كۆپرەك قىسمى دېھقان ـ چارۋىچىلاردىن تەشكىل تاپقان بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 85%تىن كۆپرەك قىسمى يوقسۇللۇق ئىچىدە ياشاۋاتىدۇ. «ئاپتونوم رايونلۇق ھۆكۈمەت»نىڭ 2004 ـ يىلى ئۆكتەبىردە

ئېلان قىلغان دوكلاتىغا ئاساسلانغاندا، شەرقىي تۈركىستاندىكى خىتايلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان يىللىق ئوتتۇرىچە كىرىمى ئۇيغۇرلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە كىرىمىدىن تۆت ھەسسە كۆپ ئىكەن. يۇقىرىدىكى دوكلاتقا ئاساسلانغاندا، نوپۇسىنىڭ %80تىن كۆپرەك قىسمى دېھقان ـ چارۋىچى بولغان ئۇيغۇرلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان يىللىق ئوتتۇرىچە كىرىمى 820 سوم (100 دوللار) بولۇپ، خىتاي دېھقان ـ چارۋىچىلىرىنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان يىللىق ئوتتۇرىچە كىرىمى ئۈچ مىڭ سوم (400 دوللار) ئىكەن.

دېھقانلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى يەنىلا قەدىمدىن بېرى داۋاملاشتۇرۇپ كېلىۋاتقان ئۇسۇللار بويىچە تېرىقچىلىق قىلىۋاتقان بولۇپ، ئىشلىرىدا بەك ئىلگىرىلەش يوق. ئادەتتە پۈتۈن ئىشلار كونا تىپتىكى قورال ـ سايمانلار (كەتمەن، ئورغاق قاتارلىقلار)نى ئىشلىتىپ قول بىلەن قىلىندۇ. ھەر بىر ئائىلىگە تىرىكچىلىك ئۈچۈن تايىنىدىغانغا ناھايىتى ئاز يەر بېرىلگەن بولۇپ، نېمە تېرىشنى تاللاش ئىمكانىيىتى يوق. بىچارە دېھقانلار خىلمۇ خىل باج ـ سېلىقلار بىلەن ناھايىتى قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈرۈلگەن بولۇپ، شەرقىي تۈركىستاننىڭ خوتەنگە ئوخشاش نۇرغۇن يەرلىرىدە دېھقانلاردىن ئېلىنىدىغان باج ـ سېلىقنىڭ تۈرى 20دىن ئاشىدۇ. دېھقانلار يىغىلغان مەھسۇلاتنىڭ مەلۇم قىسمىنى دۆلەتكە بازار باھاسىدىن كۆپ تۆۋەن باھادا سېتىپ بېرىشكە مەجبۇرلىنىدۇ.

شەرقىي تۈركىستاننىڭ يېزا ئىگىلىك رايونلىرىدا «ھاشار» دەپ ئاتىلىپ كېلىۋاتقان، ھەر يىلى ئىككى ئاي ھەقسىز ۋە مەجبۇرى قىلىنغان ئەمگەك ھازىرغا قەدەر يەنىلا داۋاملىشىۋاتىدۇ. بەزىدە دېھقانلار يىراق يەرلەرگە «ھاشار» ئۈچۈن ئېلىپ كېتىلىدۇ ۋە ئىككى ئاي مۇددەت توشمىغۇچە ئۆيىگە قايتالمايدۇ. بۇ مەزگىلدە دېھقانلار ئۆزلىرىنىڭ ياتاق ۋە يېمەك ـ ئىچمەكلىرىنى ئۆزلىرى ئۈستىگە ئالىدۇ. ئەگەر بۇ ھەقسىز مەجبۇرىي ئەمگەككە قاتنىشالمىسا، جەرىمانە قويۇلىدۇ ياكى تېرىلغۇ يېرى تارتىۋېلىنىدۇ.

تۆۋەندىكى دوكلات ”خەلقئارا كەچۈرۈم تەشكىلاتى“ تەرىپىدىن ئېلان قىلىنغان بولۇپ، خىتاي ھاكىمىيىتى ئاستىدىكى شەرقىي تۈركىستان دېھقانلىرى دۇچ كېلىۋاتقان مەسىلىلەرنىڭ بەزىلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ:

«شەرقىي تۈركىستان ئادەتتىكى پۇقرالار (مەھبۇسلار ئەمەس) ھۆكۈمەتنىڭ مەجبۇرىي ھەقسىز ئەمگەك سىياسىتىگە سىستېمىلىق ھالدا مەجبۇرلىنىۋاتقان، خىتاي ھاكىمىيىتى ئاستىدىكى بىردىنبىر رايوندۇر. «ھاشار» نامىدىكى بۇ

سىستېمىدا، دېھقان ئائىلىلىرى يىلدا بىر قانچە قېتىم كېلىدىغان ۋە ھەر قېتىمدا 2 ـ 3 ھەپتە داۋاملىشىدىغان، يېزا ئىگىلىك رايونلىرى، ئىنشائات ۋە باشقا ئاممىۋى ئورۇنلاردا قىلىنىدىغان بۇ مەجبۇرىي ھەقسىز ئەمگەككە ئائىلىسىنىڭ بىرەر ئەزاسىنى ئەۋەتەلمىسە، جەرىمانە تۆلەشكە مەجبۇرلىنىدۇ ياكى تېرىلغۇ يەرلىرى تارتىۋېلىنىدۇ.

ھاشارغا بارغان دېھقانلارغا قىلغان ئەمگەكلىرى ئۈچۈن ھېچقانداق ھەق بېرىلمەيدۇ، ھاشار مەزگىلىدە ياتىدىغان يەر، يېمەك ـ ئىچمەك بېرىلمەيدۇ، ھەركىم ئۆزلىرىنىڭ يول خىراجەتلىرىنى ئۆزلىرى ئۈستىگە ئالىدۇ. دېھقانلار ئوچۇقچىلىق يەردە ياتىدۇ، ئېغىر ئەمگەك مەزگىللىرىدە كۆپىنچە يەيدىغان باشقا نەرسە يوق، تەييار چۆپ يەيدۇ. ھاشارغا ئەۋەتىشكە يېشى توشقۇدەك ئادەمى يوق دېھقان ئائىلىلىرىمۇ بۇنىڭ سىرتىدا ئەمەس، ئەر ياكى ئايال بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، قېرىلارنىڭ يېشى 70 ياشتىن تۆۋەن، كىچىكلەرنىڭ يېشى 12 ياشتىن يۇقىرى بولسىلا، ھاشارغا مەجبۇرىي قاتناشتۇرۇلىدۇ».

ماۋارىپ

ماۋارىپ ئۇيغۇرلار ئۈچۈن يەنە بىر قىيىن مەسىلىدۇر. ئۇنىۋېرسىتېتقا كىرىش ئىككى ئاساسلىق سەۋەب تۈپەيلىدىن ئۇيغۇرلار ئۈچۈن ئالاھىدە قىيىن بولماقتا. بىرىنچىدىن، ھەربىر شەھەردىن كېلىدىغان ئۇيغۇر ئۈچۈن بېرىلگەن سان ناھايىتى ئاز. ئىككىنچىدىن، ئۇنىۋېرسىتېتلارنىڭ ئوقۇش ھەقلىرى نۇرغۇن ئىنسانلارنىڭ تۆلەش ئىقتىدارىدىن كۆپ يۇقىرى. مانا بۇ سەۋەبلەردىن نۇرغۇن ئوقۇغۇچىلار ئالىي مەكتەپتە ئوقۇش ئارزۇسىدىن ۋاز كېچىپ ئېتىزلىققا قايتىدۇ ۋە ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئىشلىرىغا ۋارىسلىق قىلىپ ھاياتىنى داۋاملاشتۇرىدۇ. ئاتا ـ ئانىلارنىڭ بالىلىرىنى ئالىي مەكتەپتە ئوقۇشىنى داۋاملاشتۇرۇشى ئۈچۈن مال ـ مۈلۈكلىرىنى سېتىشقا مەجبۇر بولۇش، بالىلىرىنى ئۆزلۈكسىز داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان جاپالىق ئېتىز ئەمگەكلىرىنىڭ يۈكىدىن خالاس قىلىش ئۈچۈن قولىدىكى ھەممە نەرسىنى قۇربان قىلىشتەك ئەھۋاللارمۇ ناھايىتى كۆپ. ئەپسۇس، بۇ ئارزۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئالىي مەكتەپ ئوقۇشىنى غەلبىلىك تاماملىغانلارنىڭ خىزمەتكە ئېرىشەلمەسلىكى بىلەن ئاخىرلىشىدۇ.

مەكتەپلەر ۋە ئوقۇغۇچىلار

ئۇيغۇرلارنىڭ مەكتەپلىرىدىكى ئەسلىھەلەر خىتايلارنىڭكىدىن كۆپ پەرقلىق. ئۆگىنىش ماتېرىياللىرى يېتەرلىك ئەمەس، مەكتەپ بىنالىرى ناھايىتى ناچار ئەھۋالدا، قىش كۈنلىرى تېمپېراتۇرا نۆلدىن تۆۋەنگە چۈشۈپ كەتكەندىمۇ يېتەرلىك ئىسسىتىش ئەسلىھەلىرىگە ئېرىشىش ئىمكانىيىتى يوق. ئوقۇغۇچىلار قىش كۈنلىرى سىنىپنى ئىسسىتىش ئۈچۈن ئوتۇن ـ كۆمۈرلەرنى ئۆزلىرى ئېلىپ كېلىشكە مەجبۇر. ياز كۈنلىرى ئوقۇغۇچىلار پاختا تېرىش دېگەندەك ئەمگەكلەردە مەجبۇرىي ۋە ھەقسىز ئىشلىتىلىدۇ. يېزىلاردىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ۋاقتى ئۆگىنىشتىن بەكرەك جىسمانىي ئەمگەككە سەرپ قىلىنىدۇ. بۇنداق ھەقسىز ئەمگەك مەزگىللىرىدە ئوقۇغۇچىلار ئۆزلىرىنىڭ يەيدىغان ـ ئىچىدىغان نەرسىلىرىنى ئۆزلىرى ئېلىپ كېلىدۇ، قاتناش خىراجەتلىرىنىمۇ ئۆزلىرى ئۈستىگە ئېلىشقا مەجبۇرلىنىدۇ.

ئىشچىلار ۋە خوجايىنلار

بىرىنچىدىن، ئۇيغۇرلارنىڭ خىزمەت تېپىشى ناھايىتى تەس. ئىككىنچىدىن، خىزمەت تېپىشنىڭ ئىقتىدار بىلەن بەك ئالاقىسى يوق، كۆپىنچە ھاللاردا مۇناسىۋەت ۋە پارا بەرمەستىن خىزمەتكە ئېرىشىش ئىمكانىيىتى يوق. خىتاي شىركەتلىرى: «بىز ئۇيغۇرلاردىن خىزمەتچى قوبۇل قىلمايمىز» دەپ ئوچۇقلا دەۋېرىدۇ، ھۆكۈمەتمۇ ئۆزلىرى تۈزگەن باراۋەرلىك توغرىسىدىكى قانۇن ـ نىزاملىرىنى ئىجرا قىلىش ئۈچۈن ھېچقانداق تەدبىر قوللانمايدۇ. ھۆكۈمەت ئورگانلىرىدا، مۇتلەق كۆپ قىسىم ئىشچى خىزمەتچىلەر خىتايلاردىن تەشكىل تاپقان بولۇپ، يۇقىرى ئورۇن ۋە يۇقىرى مائاش ئۈلارنىڭ قولىدا. شەرقىي تۈركىستاندا ئەمەلىيەتتە پۈرسەت جەھەتتىكى باراۋەرلىك ئاساسەن مەۋجۇت ئەمەس. ئۈچىنچىدىن، خىزمەتنى داۋاملاشتۇرۇش ئۇيغۇر ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئۈچۈن يەنە بىر مۇھىم مەسىلە. ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرگە دىنىي پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللانماسلىق، پىلانلىق تۇغۇت سىياسىتىگە رىئايە قىلىش دېگەندەك نۇرغۇن چەكلىمىلەر ئورنىتىلغان بولۇپ، يېقىنقى بىر قانچە يىلدىن بېرى خىتاي تىلى بىلىش شەرتىمۇ بۇ چەكلىمىلەر ئىچىگە قوشۇلغان. ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر خىتاي تىلى ئېمتىھانىدىن ئۆتۈشكە مەجبۇرلىنىدۇ، ئەگەر ئۇ ئېمتىھاندىن ئۆتەلمىسە، خىزمەتتىدىن ئايرىلىپ قالىدۇ. قوشۇپ قويۇشقا تېگىشلىك يەنە بىر ئىش، ئۇيغۇر ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ ئورنىغا خىتايلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىمكانىيىتى يارىتىش ئۈچۈن، ئۇيغۇر ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر پېنسىيەگە چىقىش

يېشىدىن بۇرۇنلا دەم ئېلىشقا چىقىشقا رىغبەتلەندۈرۈلىدۇ. پۈتۈن ئۇيغۇر ئىشچى-خىزمەتچىلەر پەقەت ئۇيغۇرلار ئۈچۈنلا مەجبۇرىي ھېسابلىنىدىغان، ھەپتە ئاخىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان «سىياسىي ئۆگىنىش»كە قاتنىشىشقا مەجبۇرلىنىدۇ.

ساقلىقنى ساقلاش خىزمەتلىرى

شەرقىي تۈركىستاندا ساقلىقنى ساقلاش خىزمەتلىرى ۋە ئەسلىھەلىرى ناھايىتى ناچار ۋە ئاددىي. دوختۇرخانىلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىدا ئوپېراتسىيە ئۈستىلى، تۇغۇت ئەسلىھەلىرى ياكى مېكروبتىن ساقلىنىش ۋەياكى تازىلاش ئۈسكۈنىلىرى يوق. ئەڭ ياخشى ھېسابلىنىدىغانلىرىدا پەقەت بەزى مېكروبقا قارشى دورىلار ۋە تۇبىركۇلىيوزنى داۋالاش ئىمكانىيىتى قاتارلىقلارلا بار. شەرقىي تۈركىستاندىكى دوختۇرخانىلاردا ئىشلەۋاتقان دوختۇرلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى خىتايلار بولۇپ ئۇلار ئۇيغۇر تىلىنى بىلمەيدۇ، شۇڭلاشقا ئۇزلىرىنىڭ كېسەللىك ئەھۋالىنى چۈشەندۈرۈشتە قىيىنلىۋاتقان ئۇيغۇر بىمارلار بىلەن پىكىر ئالماشتۇرالمايدۇ. يېقىنقى يىللاردىن بېرى خولېرا، ماخاۋ كېسىلى، جېگەر يالۇغى ۋە ئەيدىز ۋىرۇسى ئاساسلىق ۋە كۆپ كۆرۈلىدىغان ساغلاملىق مەسىلىرىگە ئايلانماقتا. داۋالىنىش ھەقلىرىنىڭ يۇقىرى بولۇشى كۆپ قىسىم ئۇيغۇرلار ئۈچۈن ناھايىتى چوڭ بىر مەسىلىدۇر. ئالدىن پۇل تۆلىيەلمىگەنلىكتىن دوختۇرخانىغا قوبۇل قىلىنماسلىق، ھەتتا جىددىي قۇتقۇزۇشقا تېگىشلىك كېسەللەرنىڭ دوختۇرلار تەرىپىدىن كۆرۈلمەسلىكى تۇيۇقسىز نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ ئۆلۈشىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان ساناقسىز ھادىسىلەر مەۋجۇت.

ئاتوم سىناقلىرى ۋە مۇھىت بۇلغىنىش مەسىلىلىرى

خىتاينىڭ ئۆتكەن 30 يىلدىن بېرى شەرقىي تۈركىستاندا ئېلىپ بېرىۋاتقان ئاتوم سىناقلىرى ئىچىملىك سۇ ۋە يېمەكلىكلەرنى بۇلغايدىغان، مال- چارۋىلارغا زىيان يەتكۈزىدىغان ۋە ئىنسانلارنىڭ ھاياتىغا خەۋپ ئېلىپ كېلىدىغان ئېكولوگىيىلىك ئاپەتلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىشنى داۋاملاشتۇرماقتا. شەرقىي تۈركىستاندىكى ھەر تۈرلۈك مەنبەلەرگە ئاساسلانغاندا، بەدەن قۇرۇلمىسى قورقۇنچلۇق شەكىلدە بۇزۇلغان بوۋاقلارنىڭ تۇغۇلۇشى يەنىلا داۋاملاشماقتا. ئاتوم سىنىقى مەيدانلىرى ئەتراپىدىكى بۇلغانغان رايونلارغا ھازىرغا قەدەر دەسلەپكى قەدەمدە ئېھتىياجلىق ھېسابلىنىدىغان ھېچقانداق تىببىي يارەدەم يەتكۈزۈلمىگەن. شەرقىي تۈركىستاندىكى ئاتوم

سىناقلىرىدىن كېيىن، ھازىرغا قەدەر ھېچقانداق تىببىي تەكشۈرۈش خىزمىتى ئېلىپ بېرىلغىنى يوق. ب ب س (BBC ـ ئەنگلىيىگە جايلاشقان، دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ ئاخبارات ئورگانلىرىدىن بىرى)نىڭ بىر مۇخبىرى تەرىپىدىن مەخپىي تارتىۋېلىنغان، شەرقي تۈركىستاندا ئېلىپ بېرىلغان ئاتوم سىناقلىرىنىڭ تەسىرى ھەققىدىكى بىر ھۆججەتلىك فىلىم بۇ ھەقتىكى ھەقىقىي ئەھۋالنى مەلۇم دەرىجىدە ئىسپاتلاپ بېرەلەيدۇ.

بېيجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شەرقي تۈركىستاندىكى بايلىقلارنى پۈتۈنلەي كونترول قىلىش ئۈچۈن يولغا قويغان سىياسەتلىرى

خىتاي ھۆكۈمىتى 1991ـ يىلىدىن بېرى شەرقي تۈركىستاندىكى كونترول قىلىش كۈچىنى ئومۇمىيۈزلۈك كۈچەيتىش ۋە ئۇ يەرنىڭ بايلىقلىرىنى ئىمكانىيەتنىڭ بېرىچە ئەڭ تېز ۋە يۇقىرى ئۈنۈم بىلەن بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىش ئۈچۈن يېڭى ئىستراتېگىيىلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى.

غەربنى ئېچىش پىلانى

شەرقي تۈركىستاننىڭ يەرلىك خەلقىگە پەيدا قىلىنغان ئەڭ چوڭ ئاپەت خاراكتېرلىك ئىقتىسادىي مەسىلىلەرنىڭ بىرى بېيجىڭ مەركىزي ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن ئوتتۇرىغا چىقىرىلغان «غەربنى ئېچىش پىلانى»دۇر. تەتقىقاتىمنىڭ بۇ قىسمىدا مەن سىلەرنىڭ دىققىتىڭلارنى 2000 ـ يىلىدىن بېرى سىستېمىلىق ھالدا ئەمەلىيەتكە ئايلاندۇرۇلۇۋاتقان بۇ پىلاننىڭ ئارقىسىدىكى ھەقىقىي ھېكايىلەرگە تارتماقچىمەن. بۇ پىلاننىڭ تۈرتكىسى بىلەن ئۇيغۇرلار يەرلىرىدىن، تەبىئىي بايلىقلىرىدىن، ئەڭ ئاساسلىق ئىنسانىي ھەق ـ ھوقۇقلىرىدىن ۋە باشقا ئىقتىسادىي ـ ئىجتىمائىي پۈرسەتلىرىدىن ئايرىۋېتىلدى. بۇ پىلان ئارقىلىق خىتاي ھۆكۈمىتى خىتاي ئاققۇنلىرىنىڭ شەرقي تۈركىستانغا كۆچۈشىنى تېزلەشتۈردى، ئۇيغۇرلارنىڭ تېخىمۇ بەكرەك نامراتلىشىشىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى، ”دۆلەت بىخەتەرلىكى“ نامى ئاستىدا ئۇيغۇرلار ئۈستىدىكى زۇلۇمنى تېخىمۇ كۈچەيتىۋەتتى.

بۇ سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن بىز بۇ پىلاننىڭ ھەقىقىي مەقسىدىنى تۆۋەندىكى ئۈچ نۇقتىغا يىغىنچاقلىيالايمىز:

1) شەرقي تۈركىستاننىڭ تەبىئىي بايلىقلىرىنى بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىشنى

كۈچەيتىش ئارقىلىق خىتاينىڭ كۈنسېرى ئېشىپ بېرىۋاتقان ئېنىرگىيە تەلىپىنى قاندۇرۇش.

2) شەرقىي تۈركىستانغا تېخىمۇ كۆپ خىتاينىڭ دىققىتىنى تارتىش ۋە تېخىمۇ كۆپ خىتاينى بۇ يەرگە توشۇش، تېخىمۇ كۆپ خىزمەت ۋە بىخەتەرلىكنى قولغا كەلتۈرۈش ئارقىلىق خىتاي كۆچمەنلەرنىڭ خىلمۇ خىل ئىقتىسادىي مەسىلىلىرى ۋە ئولتۇراقلىشىش مەسىلىلىرىنى ھەل قىلىش.

3) خىتاينىڭ غەربىي دەرۋازىسىنىڭ كونتروللۇقىنى يۇقىرى دەرىجىدە كۈچەيتىپ، خىتاينىڭ ئۆزىنىڭ دۆلەت بىخەتەرلىكىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىش.

بۇ پىلاننىڭ ئارقىسىدا كىم بار ۋە ئۇنى كىم ئىجرا قىلىۋاتىدۇ؟

شۈبھىسىزكى، بېيجىڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى بۇ پىلاننىڭ ئارقىسىدا بولۇپ، بۇ پىلان «شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋە قۇرۇلۇش بېڭتۈەنى» دەپ ئاتىلىپ كېلىۋاتقان، شەرقىي تۈركىستاندا تولۇق قارار چىقىرىش ھوقۇقىغا ئىگە بولغان ھەربىي خىزمەت بىرلىكى تەرىپىدىن ئىجرا قىلىنىۋاتىدۇ. ھوقۇقنىڭ تىزگىنىنى تۇتۇپ تۇرۇۋاتقان «شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بېڭتۈەنى» ئەڭ مۇنبەت تۇپراقلارنى، يايلاقلارنى ۋە سۇ مەنبەلىرىنى ئىگەللىۋېلىش ئارقىلىق بايلىق توپلىدى. بۇ ھەربىي بىرلىك 1954 - يىلىدىن بېرى خىتاي ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن خىتاينىڭ غەربىدىكى رايونلاردا ئاققۇن خىتايلارغا يېزا ئىگىلىك ۋە ئولتۇراق رايونى بەرپا قىلىش مەقسىتىدە قوللىنىلىپ كېلىنگەن، شۇنداقلا چېگرا رايونلاردا تېرىقچىلىق قىلىش بىلەن بىرلىكتە چېگرا قوغداش ۋەزىپىسى بېرىلگەن. بۇ ۋەزىپىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن، بۇ ھەربىي بىرلىك قوراللىق ساقچى قىسىم ۋە خەلق ئەسكىرى دېگەندەك ئۆزلىرىنىڭ بىخەتەرلىك ئورگانلىرىنى بەرپا قىلغان. «شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بېڭتۈەنى»نىڭ ئىككى يېرىم مىليون ئەسكىرى بار ۋە ئۇلار كۈتۈلمىگەن ۋەقەلەر ئۈچۈن ھەردائىم ھەربىي كۈچىنى كۆز - كۆز قىلىپ تۇرۇش بىلەن بىرگە غايەت زور ئىقتىسادىي كۈچىنىمۇ قوغداپ كېلىۋاتىدۇ. ئۆتكەن 50 يىل ئىچىدە، «شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بېڭتۈەنى» ئۈزلۈكسىز تۈردە شەرقىي تۈركىستانغا خىتاي ئاققۇنلىرىنى جەلپ قىلىپ كەلدى. «شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بېڭتۈەنى»نىڭ 2008- يىلىدىكى ئومۇمىي ئىقتىسادىي كىرىمى شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئومۇمىي ئىقتىسادى كىرىمىنىڭ ئالتىدىن بىرىنى تەشكىل قىلغان.

بۇ پىلاننىڭ ئۇيغۇرلارغا بولغان بىۋاسىتە تەسىرلىرى

- ئىشسىزلىق ئاشتى.
- ئۇيغۇر قىزلىرىنىڭ خىتاي ئىچكىرى ئۆلكىلىرىگە توشۇلىشى غالجىرلىق بىلەن ئىجرا قىلىندى ۋە ناهايىتى كۆپ خىتاي كۆچمەنلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستانغا يەرلەشتۈرۈلىشى ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى.
- كىرىم جەهەتتىكى ئايرىمىچىلىق كۈچەيدى ۋە تېرىلغۇ يەرلەرنىڭ تارتىۋېلىنىش ئەهۋاللىرى كۆپەيدى.
- ئىچىش ۋە زىرائەتلەرنى سۇغىرىش ئۈچۈن كېرەكلىك بولغان پاكىز سۇ مەنبەلىرى ئازايدى.
- مال باهالىرى ئۆرلىدى.
- تەبىئىي گاز بايلىق مەنبەلىرى بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىنغاچقا، گاز بىلەن تەمىنلەشتە قېيىنچىلىقلار تۇغۇلدى.
- تەبىئىي بايلىق مەنبەلىرىنىڭ بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىنىشى سەۋەبىدىن، مۇهىت بۇلغىنىشى ۋە ئېكولوگىيىلىك تەڭپۇڭسىزلىق كۈچەيدى.

ئۇيغۇرلاردا ئىشسىزلىق

شەرقىي تۈركىستاندا ئۇزلۇكسىز كۆپىيىۋاتقان خىتاي نوپۇسى ئۇيغۇرلار ئارىسىدا كەڭ تارقالغان ئىشسىزلىققا سەۋەب بولدى. شەخسىي تىجارەتلەرنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى خىتايلارنىڭ قولىدا بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇيغۇرلارغا هېچقانداق ئىش پۇرسىتى يوق. تۆۋەندىكى مىسال بۇ خىل ئەهۋالنىڭ ئىسپاتى بولالايدۇ:

«شەرقىي تۈركىستاننىڭ مەركىزى ئۇرۇمچىدە ئولتۇراقلاشقان خىتايلارنىڭ ئۇيغۇرلارغا بولغان نىسبىتى كۆزگە كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە ئۆزگىرىپ، ئەسلىدىكى 20/80 دىن 80/20گە كەلگەن، شەهەر مۇتلەق كۆپ قىسمى خىتايلاردىن تەشكىل تاپقان بىر خىتاي شەهىرىگە ئايلاندۇرۇلۇۋاتىدۇ. ئىقتىسادىي جەهەتتىكى ئېچىۋىتىش، مۇهىت جەهەتتىكى بېسىم (بولۇپمۇ سۇ مەنبەلىرىنىڭ يېتىشمەسلىكى) ۋە ئۆچمەنلىكنىڭ كۈچىيىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان يېڭى خىزمەتلەرنىڭ يولۇاس نېسىۋىسى شەكلىدە خىتاي ئىشچىلارنىڭ قولىغا ئۆتۈشى قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئۇيغۇرلار ئۆز يۇرتىدا ئاز سانلىققا ئايلىنىۋاتىدۇ». ئۇرۇمچى، غۇلجا قاتارلىق شىمالدىكى شەهەرلەردە، كەسپىي ئىقتىدارى جەهەتتە ئۇيغۇرلار بىلەن ئوخشىشىپ كېتىدىغان خىتايلارنىڭ سانى ئۇيغۇرلارغا قارىغاندا

ناھايىتى تېز كۆپىيىشكە باشلىغان، ھەتتا قەشقەردىمۇ نۇرغۇنلىغان كەسپىي خىزمەتلەر «شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى» ۋە باشقا خىتايلارنىڭ باشقۇرۇشىدىكى خىزمەت بىرلىكلىرى ئۈچۈن ئايرىپ قويۇلغان. خىتايلار مۇتلەق كۆپ قىسىم سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي ئورۇنلارنىڭ كونترولىلۇقىنى قولغا كىرگۈزۈۋالغان. شۇڭلاشقا بۇ رايونلاردىكى خىتايلاردىن ئىشسىزلار ناھايىتى ئاز، ئەمما ئۇيغۇرلارنىڭ ئىشسىزلىق نىسبىتى چۆچۈتكىدەك دەرىجىدە ئاشماقتا. شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئۇ قەدەر كۆپ تەبىئىي بايلىقى بار تۈرۈپ، ئۇيغۇرلارنىڭ 80%كە يېقىن قىسمى يوقسۇللۇق سىزىقىنىڭ ئاستىدا ياشاۋاتىدۇ. ئېتنىك ۋە دىنىي پەرقلەر تۈپەيلىدىن ئۇيغۇرلارنىڭ ئىشقا ئورۇنلىشىشتا پۈرسەت ۋە تاللاشلىرى بارغانسېرى ئازىيىۋاتىدۇ. خىتاي باشقۇرغۇچىلارنىڭ خىتاي ئىشچىلارنى تاللىشى تۈپەيلىدىن ئىشقا ئېلىنىشى رەت قىلىنغان ئۇيغۇرلارغا ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغانلارنىڭ خۇداسىزلىق ئاساسىغا قۇرۇلغان كەسپىي ئەخلاق پرىنسىپلىرى تۈپەيلىدىن شەرقىي تۈركىستاندىكى دۆلەت ئورگانلىرى ياكى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلاردا خىزمەت بېرىلمەيدىغانلىقى تەكىتلىنىدۇ.

خىزمەت ئىزدەۋاتقان ئەرزان ئەمگەك كۈچلىرى

يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغىنىدەك، ئۇيغۇرلار ئۆزلىرىنىڭ شەھەرلىرىدىن خىزمەت تېپىشتىمۇ ناھايىتى تەس كۈنلەرنى بېشىدىن كەچۈرۈۋاتىدۇ، شۇنداقلا ئاتالمىش «غەربنى ئېچىش پىلانى»دىنمۇ ھېچقانداق پايدىغا ئېرىشەلمەيۋاتىدۇ، ئۇلار ھاياتلىقىنى داۋاملاشتۇرۇش ئۈچۈن ھەرقانداق يەردىكى ھەرقانداق بىر خىزمەت بولسا، قوبۇل قىلىشقا ھازىرلىنىۋاتىدۇ. خىتاينىڭ پۈرسەتپەرەس كارخانا خوجايىنلىرى بۇنىڭدىن پايدىلىنىۋاتىدۇ ۋە نۇرغۇنلىغان ئۇيغۇر ياشلىرىغا ئانا يۇرتىدىن نەچچە مىڭ كىلومېتىر يىراقلىقتىكى خىتاينىڭ ئىچكىرى ئۆلكىلىرىدە ئىش بېرىۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى تېخىمۇ كۆپرەك كۆڭۈلسىزلىكلەرنىڭ كېلىپ چىقىشىغا سەۋەب بولىدىغان خوجايىنلارنىڭ ھەقسىز مۇئامىلىلىرى تۈپەيلىدىن بۇ خىزمەتلىرىدىن ئايرىلىدۇ. تېخى يېقىندا گۇاڭدوڭ ئۆلكىسىنىڭ شاۋگۈەن شەھىرىدىكى بىر فابرىكىدا يۈز بەرگەن ۋە كېيىن ئۇرۇمچى قىرغىنچىلىقىنىڭ كېلىپ چىقىشىغا سەۋەب بولغان ۋەقە بۇنىڭ جانلىق مىسالى بولالايدۇ. خىتايدىكى ئىسلام دىنى ھەققىدە تەتقىقات ئېلىپ بارغان تەتقىقاتچى، پومونا ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى تېنچ ئوكيان رايونى (Pasific Basin) ئېنىستىتۇتىنىڭ

مۇدىرى دروۋ گىلەدنېي ئۇيغۇرلارنىڭ ئىشسىزلىق ئەھۋالىنى مۇنداق يېغىنچاقلايدۇ: «ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئۆلكىلىرىدە ئىش تاپالمايدۇ، شۇڭلاشقا خىزمەت تېپىش ئۈچۈن مەملىكەتنىڭ بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلىرىغىچە بېرىشقا مەجبۇر. ئۇلار ھۆكۈمەت تەرىپىدىن مەجبۇرىي ئىشقا ئېلىنغان بولغاچقا، ھۆكۈمەتنىڭ قوللىمايدىغانلىقىنى ۋە قوغدىمايدىغانلىقىنى بىلىدۇ. ئۇلار كەمىستىلگەنلىكىنى ھېس قىلىدۇ. ئۇلار ئۆز يۇرتىدا ئېرىشەلمىگەنلىرىگە ياقا ـ يۇرتلاردا ھەرگىز ئېرىشەلمەيدۇ».

ياش مۇسۇلمان ئۇيغۇر قىزلارنى قۇل قىلىش قىلمىشلىرى

ئاسىملاتسىيە قىلىش يولى بىلەن ئۇيغۇرلانىڭ مىللىي كىملىكىنى ۋەيران قىلىشتا خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ يەنە بىر ياۋۇز نىيىتى شەرقىي تۈركىستاننىڭ يېزا ـ قىشلاقلىرىدىكى 16 ـ 24 ياشلار ئارىسىدىكى ياش ئۇيغۇر قىزلىرىنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش نامىدىكى بىر يېڭى ئۇسۇلنى بەرپا قىلىشىدۇر. ئاتا ـ ئانىلارغا كارخانا خوجايىنلىرى ۋە يەرلىك ئەمەلدارلار تەرىپىدىن يالغان ۋەدىلەر بېرىلىدۇ. 2006 ـ ۋە 2007 ـ يىللاردا، شەرقىي تۈركىستاننىڭ يېزا ـ قىشلاقلىرىدىن يۈز مىڭلىغان ياش ئۇيغۇر قىزلىرى ئېلىپ كېتىلگەن. ئەركىن ئاسىيا رادىئوسىنىڭ دوكلاتىغا ئاساسلانغاندا، قىزلار خىتاينىڭ دېڭىز بويى رايونلىرىدىكى يەرلىك ھۆكۈمەتلەر تەرىپىدىن ئېچىلغان «تەربىيىلەش» كۇرسلىرىنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، بۇ رايونلارغا تارقاقلاشتۇرۇۋېتىلگەن ۋەرەسمىي قۇل ئەمگەكچىلەرگە ئايلاندۇرۇۋېتىلگەن. نۇرغۇن ئەمەلدارلار ئۆزلىرىنىڭ قىزلارنى مەجبۇرلاش ۋە ئاتا ـ ئانىلىرىغا قىزلىرىنى خىتاينىڭ يىراق ۋە ئىسمى ئېنىق بولمىغان يەرلىرىگە ئەۋەتىش توغرىلىق بېسىم ئىشلىتىش قىلمىشلىرىدا قولى بارلىقىنى ئېتىراپ قىلغان. ئاتا ـ ئانىلار ھەددىدىن زىيادە يوقسۇللۇق سەۋەبىدىن، گەرچە كۆڭلى خالىمىسىمۇ، قىزلىرىنى ئەۋەتىشكە مەجبۇر بولغان. بىر تەرەپتىن ئۇلار ئايدا 300 دوللارلىق يۇقىرى مائاش توغرىسىدىكى، شۇنداقلا يول ۋە تۇرالغۇنىڭ ھەقسىز بولىدىغانلىقى توغرىسىدىكى يالغان ۋەدىلەرگە ئالدانغان. يەنە بىر تەرەپتىن، ئاتا ـ ئانىلارغا ئەگەر قىزلىرىنى بۇ پروگراممىا ئۈچۈن بەرمىسە، ھاشارغا سېلىنىدىغانلىقى، يەرلىرىنىڭ مۇسادىرە قىلىنىدىغانلىقى، سۇغۇرۇش ئەسلىھەلىرىنىڭ كېسىلىدىغانلىقى توغرىسىدا تەھدىت سېلىنغان.

قىزلارنىڭ خىزمەت ئورۇنلىرىدىكى ھەقىقىي ئەھۋالى ئۇيغۇر ئىنسان ھەقلىرى قۇرۇلۇشى (UHRP) تەرىپىدىن مۇنداق تەسۋىرلەنگەن: «بۇ قىزلار شەرقىي دېڭىز

قىرغاقلىرىدىكى جېجىياڭ، بېيجىڭ، تيەنجىن، شاڭخەي ۋە شەندوڭ قاتارلىق شەھەرلەرگە يېتىپ كەلگەندە، ئۇلارغا ۋە ئاتا- ئانىلىرىغا تەسۋىرلەنگەندىن ناھايىتى كۆپ پەرقلىق بولغان رېئاللىققا دۇچ كەلگەن. بىرىنچىدىن، ئۇلار دەسلەپكى قەدەمدە يۇقىرى مائاش ئېلىش ھەققىدىكى ئۈمىدلەر بىلەن ئالدانغان؛ بۇ قىزلار ھېچقاچان بۇ پۇلنىڭ ئازراق قىسمىنىمۇ كۆرەلمىگەن. ھەقسىز ئىكەنلىكى سۆزلەنگەن قاتناش راسخوتلىرى ئۇلارنىڭ ئازغىنە ھەقلىرىدىن ھەسسىلەپ تۈتۈۋېلىنغان. بەزى قىزلار ئۆزلىرىگە سائەتلىك خىزمىتىگە ئاساسەن ھەق بېرىلىدىغانلىقى توغرىسىدا ۋەدە بېرىلگەنلىكىنى، ئەمما خىزمەت ئورۇنلىرىغا يېتىپ كەلگەندە بولسا، بېرىلگەن ۋاقىت ئىچىدە تۈگىتىش ئىمكانىيىتى بولمىغان ئىشلارنى تۈگىتىپ بولغاندا، ئاندىن ھەقلىرىنى ئالالايدىغانلىقىنى ئۇققان. قىزلارنىڭ ئېيتىشىچە، نۇرغۇن قىزلارنىڭ ئورۇنسىز يەرگە مائاشلىرى تۈتۈپ قېلىنغان، ئىشقا ئېلىش جەريانىدا ئۆزلىرى ئۈستىگە ئالىدىغانلىقى توغرىسىدا ۋەدە بېرىلگەن نۇرغۇن مۇلازىمەت ۋە ھەقلەر ئۈچۈن قىزلارنىڭ مائاشى تۈتۈپ قېلىنغان ۋە نۇرغۇن قىزلار ئىش ھەققىنى ئالالماستىن ئىشتىن ئايرىلغان. قىزلارنىڭ ئېيتىشىچە، قىزلارنىڭ ئەركىنلىكى بوغۇلغان، ئېغىر، تۇرمىگە ئوخشاش خىزمەت شارائىتىدا، ھەتتا ئىنساپسىزلىق بىلەن سائەتلەرچە ئارتۇق خىزمەت قىلىشقا مەجبۇرلانغان. يېمەكلىك ۋە تۇرالغۇ شارائىتلىرى ھەددىدىن زىيادە ناچار ئىكەنلىكى مەلۇم بولغان. بەزى قىزلارنىڭ مەلۇم قىلىشىچە، قىزلارنىڭ تۇرالغۇ يەرلىرىدە ئۇلارنىڭ شەخسىيىتىگە كاپالەتلىك قىلغۇدەك شارائىت يوق بولۇپ، يېمەكلىرىنىڭ تۇرى بىرلا خىل ۋە سۈپىتى ناھايىتى ناچار ئىكەن، بەزىدە قۇرۇق گۈرۈچ دۈملىمىسى ياكى يېسۈپلەك بېرىدىكەن، بەزىدە يېمەكلىكلەر ئىچىدىن قۇرت ـ قۇڭغۇزلارمۇ چىقىپ قالىدىكەن. بۇنىڭ بىلەن بىرگە، بەزى بىتەرەپ ئاخبارات ئورگانلىرىنىڭ دوكلاتىغا ئاساسلانغاندا، بۇ قىزلارنىڭ نۇرغۇنلىرى يەرلىك خىتايلار بىلەن توي قىلىشقا مەجبۇرلانغان، رەت قىلغانلارنىڭ كۆپىنچىسى قىيىن ـ قىستاقلارغا ئېلىنغان، شۇنداقلا يەنە ئۇلارنىڭ خىزمەت توختاملىرى بىكار قىلىنىپ، قىزلار ۋە ئائىلىلىرى تۆلىيەلمىگۈدەك ئېغىر جەرىمانىلەر ياكى ھاشار بىلەن جازالاندۇرۇلغان. بۇنداق ئەھۋالدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن قاچقان قىزلار خىتايدىن بىر تىينىسىز ۋە دەرت ـ ئەلەم بىلەن ئائىلىسىگە قايتىشقا مەجبۇر بولىدۇ.

شەرقىي تۈركىستاندىكى ئىقتىسادىي تەرەققىيات

شەرقىي تۈركىستاننى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن ھۆكۈمەت تەرىپىدىن تۈزۈلگەن ئىستراتېگىيىلەر بارمىدۇ؟

ئەگەر بار بولسا، ئۇ ھالدا ئۇيغۇرلار نېمە ئۈچۈن يەنىلا نامراتلىق ئىچىدە ياشايدۇ؟

بۇ نۇقتىنى ئېنىقلاش ئۈچۈن شەرقىي تۈركىستاندىكى ئاساسى قۇرۇلۇش ئەسلىھەلىرى ۋە تەرەققىياتنىڭ تەبىئىتىگە، شۇنداقلا شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ قانچىلىك پايدىلىنىۋاتقانلىقىغا قاراپ چىقىشىمىزغا توغرا كېلىدۇ. شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئاساسى قۇرۇلۇش ئەسلىھەلىرى ۋە ئىقتىسادى تەرەققىياتنى تۆۋەندىكى ئاساسلىق نۇقتىلار بويىچە تۈرگە ئايرىشقا بولىدۇ:

- نېفىت ئىشلەپچىقىرىش/نېفىت تۈرۈبىلىرى/تەبىئىي گاز
- يۇقىرى سۈرئەتلىك تاش يوللار/تۆمۈر يوللار ۋە بىرلەشمە ھاۋا يوللىرى
- تېز سۈرئەتتە تەرەققىي قىلىۋاتقان ئالاقىلىشىش ۋاستىلىرى
- تېز سۈرئەتتە شەھەرلىشىش
- سانائەتنىڭ گۈللىنىشى

بۇ تەرەققىياتلارنىڭ ھېچبىرى ئۇيغۇرلارغا خىزمەت پۇرسىتى يارىتىپ بېرەلمەيۋاتىدۇ، ئەكسىچە تېخىمۇ كۆپ خىتاي ئاققۇنلارنى شەرقىي تۈركىستانغا يەرلىشىش ۋە ئىشقا ئورۇنلىشىشقا جەلپ قىلىۋاتىدۇ.

شۇڭلاشقا بۇ تەرەققىياتنىڭ ھەقىقىي مەنپەئەتدارلىرىنى تۆۋەندىكىدەك تۈرگە ئايرىشقا بولىدۇ:

- مەركىزىي ھۆكۈمەت، بېيجىڭ
- ئاپتونوم رايونلۇق ھۆكۈمەت
- ھۆكۈمەت ھامىيلىقىدىكى خىتايلار
- دۆلەت ئىگىلىكى ۋە خىتايلارنىڭ قولىدىكى چوڭ شىركەت، گورۇھلار

تەرەققىياتنىڭ ئەكس تەسىرلىرى:

- خىتاي ئاققۇنلارنىڭ شەرقىي تۈركىستانغا كۆپلەپ ئېقىپ كىرىشى
- بېيجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ بىۋاسىتە كونترولۇقىدىكى ئىقتىسادىي جانلىنىش
- ئۇيغۇرلار ئارىسىدا كۈنسېرى ئېشىپ بېرىۋاتقان ئىشسىزلىق

- ئۆز يۇرتىنىڭ بايلىقلىرىدىن پايدىلىنالمايۋاتقان يەرلىك خەلقنىڭ تېخىمۇ نامراتلىشىشى
- يەرلىك ئۇيغۇرلار بىلەن خىتايلار ئارىسىدىكى ئىجتىمائىي تەڭسىزلىك
- يېزا ـ قىشلاقلارنىڭ ئەمەس، پەقەت شەھەرلەرنىڭلا ئىقتىسادىنىڭ تەرەققىي قىلىشى
- يەرلىك خەلقنىڭ ئۆي ۋە يەرلىرىدىن ئايرىلىپ قېلىشى
- مۇھىتنىڭ ئېغىر دەرىجىدە ۋەيران قىلىنىشى
- ناچار پىلانلانغان مەشغۇلاتلار تۈپەيلىدىن كېلىپ چىققان بۇلغىنىش
- يەرلىك خەلق مەدەنىيىتىنىڭ ۋە ئەنئەنىۋي سودىنىڭ ۋەيران قىلىنىشى

يۇقىرىدىكى ئامىللاردىن ھەركىم شەرقىي تۈركىستاندىكى تەرەققىياتنىڭ ئۇيغۇرلار ئۈچۈن ھېچقانداق ئىجابىي ئۆزگىرىش ئېلىپ كېلەلمىگەنلىكىنى، ئەكسىچە يەرلىك خەلق ئۈچۈن تەڭسىزلىك ۋە ئادالەتسىزلىكنى كۈچەيتىۋەتكەنلىكىنى كۆرۈۋالالايدۇ.

ئۇيغۇرلار ئۈستىدىكى ھەر تۈرلۈك ئىقتىسادىي بېسىملار

ئۇيغۇرلار ھاياتىنىڭ ھەممە ساھەسىدە رەسمىي ۋە غەيرى رەسمىي ئۈسۈللار بىلەن زىيانكەشلىككە ئۇچراۋاتىدۇ. ئەڭ ئاساسلىق ئىنسانىي ھەق ـ ھوقۇقلارمۇ ھەقىقىي مەنىسى بىلەن مەۋجۇت ئەمەس. ھۆكۈمەتنىڭ كۈنسېرى ئەۋج ئېلىۋاتقان چىرىكلىكى شەرقىي تۈركىستاندا نۇرغۇن ئازاب ـ ئوقۇبەت ۋە ئىقتىسادىي مەسىلىلەرنى پەيدا قىلىۋاتقان تېخىمۇ كۆپ ئادالەتسىزلىكلەرگە يول ئېچىۋاتىدۇ. يەرلىك ھۆكۈمەتلەردە پارىخورلۇق ئۇ قەدەر ئومۇملىشىپ كەتكەنكى، ھۆكۈمەتكە مۇناسىۋەتلىك ھەرقانداق بىر ئىش پۇلسىز بېجىرىلمەيدۇ، بەزىدە پارا سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقسا، بەزىدە جەرىمانە سۈپىتىدە ئالدىمىزغا كېلىدۇ. بۇ يەردە مەن شەرقىي تۈركىستاندا خەلقنىڭ پۇلىنىڭ يەرلىك ئەمەلدارلار تەرىپىدىن قانداق تارتىۋېلىنىدىغانلىقىغا ئائىت بەزى مىساللارنى بېرىشنى توغرا تاپتىم:

• پىلانلىق تۈغۈت سىياسىتى (ئاز سانلىق مىللەتلەر ئۈچۈن ئىككى پەرزەنت)گە رىئايە قىلمىغانلار پەقەت خىزمىتىدىن توختىتىلىپلا قالماستىن، يەنە ئېغىر جەرىمانە تۆلەيدۇ. پىلاندىن ئارتۇق پەرزەنتلىك بولغانلار تۆلەيدىغان جەرىمانە 8,000 ـ 10,000 سوم ئەتراپىدا. جەرىماننى تۆلىيەلمىگەنلەرنىڭ يېرى ۋە باشقا مال ـ مۈلكى مۇسادىرە قىلىنىدۇ.

• پاسپورتقا ئىلتىماس قىلىشتا ئۇيغۇرلار ئۈچۈن ناهايىتى كۆپ چەكلىملەر بار بولۇپ، يەرلىك هۆكۈمەت ۋە ئەمەلدارلار بۇنى پۇل ئۈندۈرۈشنىڭ ناهايىتى ياخشى پۇرسىتى دەپ قارايدۇ، ئىلتىماس قىلغۇچى پارا بېرىشكە مەجبۇرلىنىدۇ.

• چەتئەلگە چىقماقچى بولغان ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆمرە ۋە هەج ئۈچۈن سەئۇدىي ئەرەبىستانغا بارماسلىق شەرتى ئاستىدا ئەڭ ئاز بولغاندا 30,000 يۈەندىن 50,000 يۈەنگىچە رەنە قويۇشى تەلەپ قىلىنىدۇ. ئەگەر سەئۇدىي ئەرەبىستانغا بارسا، رەنە پۇلى مۇسادىرە قىلىنىدۇ.

• دىنىي تەلىم- تەربىيە بېرىش ياكى ئېلىش قانۇنسىز دەپ قارىلىدۇ. ئەگەر تۇتۇلۇپ قالسا، ئوقۇتقۇچىمۇ، ئوقۇغۇچىمۇ تۇرمىگە تاشلىنىدۇ. ئوقۇغۇچىنىڭ ئاتا ـ ئانىسى ۋە ئوقۇش ئۈچۈن جاي بىلەن تەمىنلىگەن كىشىلەر ئېغىر جەرىمانە تۆلەشكە مەجبۇرلىنىدۇ.

خۇلاسە

نۇتقىمنىڭ بېشىدا شەرقىي تۈركىستاننى «21 ـ ئەسىرنىڭ كۈۋەيتى» دەپ تىلغا ئالغان ئىدىم. شەرقىي تۈركىستاننىڭ بايلىق مەنبەسى نۇقتىسىدىن بۇ هەقىقەتەن توغرا. ئەمما ئىگەللەپ تۇرغۇچى تەرىپىدىن بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىنىش نۇقتىسىدىن قارىغاندا، بۇ ئىبارە شەرقىي تۈركىستاننى ئاتاشتا يېتەرلىك ئەمەس، چۈنكى ئۇنىڭ هەقىقىي ئىگىلىرى ئۇنىڭ مېۋىلىرىدىن مەهرۇم قىلىنغان. شۇڭلاشقا شەرقىي تۈركىستان ئۈچۈن ئەڭ مۇۋاپىق كېلىدىغان ئىپادە «قولىدا ئالتۇن لوڭقا كۆتۈرۈۋالغان تىلەمچىلەر» بولۇشى مۇمكىن. شەرقىي تۈركىستان خىتايلارنىڭ قولىدا ئىكەن، بولۇپمۇ خىتاي دۇنيا سەهنىسىدە كۈچلۈك دۆلەتلەر قاتارىدا ئورۇن ئېلىۋاتقان ئىكەن، ئۇنىڭ خەلقى ئۈچۈن باشقا ئۈمىد يوق دېيىشكە بولىدۇ. پۈتۈن ئۈمىدلەر ئۆچكەندە قالىدىغان بىرلا ئۈمىد بار، يەنى ئاللاهتىن كېلىدىغان ئۈمىد. «ئېيتقىنكى، پادىشاهلىقنىڭ ئىگىسى بولغان ئى ئاللاھ! خالىغان ئادەمگە پادىشاهلىقنى بېرىسەن، خالىغان ئادەمدىن پادىشاهلىقنى تارتىپ ئالىسەن؛ خالىغان ئادەمنى ئەزىز قىلىسەن، خالىغان ئادەمنى خار قىلىسەن. هەممە ياخشىلىق سېنىڭ قولۇڭدىدۇر. سەن هەقىقەتەن هەممىگە قادىرسەن». (سۈرە ئال ئىمران، 26 ـ ئايەت).

پايدىلانغان ئەسەرلەر

1. n.d. (Uighuramerican.org) ئادرىسىدىن ئېلىندى.
2. ئەل ۋەردانى، 2009، شەرقىي تۈركىستان ۋە خىتاي: ئىككى مەدەنىيەتنىڭ توقۇنۇشى. قاھىرە، ئەرەب مەدەنىيەت مەركىزى
3. Becquelin, N. شەرقىي تۈركىستاندىكى ساختا تەرەققىيات
4. Bhattacharji, P.، (2008.08.01) ئۇيغۇرلار ۋە خىتاينىڭ شىنجاڭ رايونى، ئامېرىكا
5. ئىستراتېگىيىلىك ئانالىز، 2003 - يىل -7، -9 ئايلار، Bhattacharya، خىتاي مىللەتچىلىكى ئىچىدىكى ئۇيغۇر ئايرىمچىلىقىنى ئېنىقلىملاشتۇرۇش (358 - 377 بەتلەر)
6. مۇھەممەد ئەمىن بۇغرا، 1987، شەرقىي تۈركىستان تارىخى، ئۇيغۇرچە، ئەنقەرە
7. D., T. ، 2009، ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ئۆزلۈكسىز تەھدىتكە ئۇچراۋاتىدۇ، 104-97 بەتلەر، (n.d. East *Turkestan.net*.).
8. ETIC، 2008، غەربنى ئېچىش ئىستراتېگىيىسى: شەرقىي تۈركىستاندىكى ئاپەتلەر، مىيۇنخېن، گېرمانىيە، Uygurischer Verein
9. Gladney, D.، 2000.07.02، ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىكى ئېتنىك زىددىيەتتىن ساقلىنىش: خىتاينىڭ يېڭى رايونىغا يېڭى مودىل، ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتى، مانوئا، ئامېرىكا
10. شەرقىي تۈركىستاندىكى ئۇيغۇرلارغا بولغان ئىقتىسادىي بېسىملار، م. ئالىم، 2010.2.12
11. خىتايدا ئۇيغۇرلارنىڭ ئېتنىك كىملىكى تەھدىت ئاستىدا، 2009، ئاپرىل، www.amnesty.org
12. خىتاي ۋە شەرقىي تۈركىستان نىفتىنىڭ جۇغراپىيىلىك، ئىقتىسادىي ۋە سىياسىي تەتقىقاتى، ياۋرو - ئاسىيا تەتقىقاتلىرىغا باھا، 18، تۈركچە، 2004.4
13. McLaughlin, K. E، خىتاينىڭ ئەمگەك سىياسىتى، يەرشارى پوچتىسى، 2009.7.14
14. Ramzy, A.، http://www.time.com/time/printout/0,8816,1910302,00.html
15. ھارۇن يەھيا، كومۇنىست خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى زۇلۇم سىياسىتى، تۈركىيە
16. Zang, X. (01/02/2007). *Minority ethnicity, social status and Uyghur community involvement in urban Xinjiang*. Hongkong: City University Online Publication.

تۈركچىدىن تەرجىمە قىلغۇچى: سابىرجان

شەرقىي تۈركىستاندا ئىرقىي ۋە دىنىي ئايرىمىچىلىق

ئىنسانىيەت ـ دۇنيانىڭ كۆچ تەڭپۇڭلۇقلىرىنى ئىقتىسادىي تەرەققىيات بىلەن ئۆلچىمەكتە ۋە بۇ تەڭپۇڭلۇقنى ئۆز قولىدا تۇتۇشقا ئۇرۇنۇۋاتقانلار بىلەن تەڭپۇڭلۇقنى بۇزۇشقا تىرىشىۋاتقانلار ئارىسىدىكى جېدەل ـ ماجراغا گۇۋاھچى بولۇۋاتماقتا. بۇنىڭ نەتىجىسىدە، مۇنداق بىر غايە ئوتتۇرىغا چىقىدۇ: يېڭىلمەستىن ئالغا ئىلگىرىلەش، ئەڭ كۆچلۈك بولۇش ئۈچۈن جان ـ جەھلى بىلەن تىركىشىش، كۆچىگە كۆچ قېتىش، بۇ غايىگە يېتىش يولىغا ئالدىغا ئۇچرىغان ھەرقانداق توسالغۇنى كۆزدىن يوقىتىش ۋە بۇ توسالغۇنى كۆزدىن يوقىتىش ئۈچۈن (مەسىلىنى يىلتىزىدىن قومۇرۇپ تاشلاشقا يارىغۇدەك) باھانە ئويدۇرۇپ چىقىش ياكى قالپاق كىيدۈرۈش...

يۇقىرىقى بىر پاراگراف ئارقىلىق خۇلاسىلەپ چىقىلغان بۇ رامكىدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ”ئىنسان“نىڭ شەرت ـ شارائىتلىرىنى ياخشىلاش بىلەن باشلانغان گۈزەل بىر غايە ئۆز ھامىيلىقىدىكى ”ئىنسان“نىڭ ئاددىي ئەمگەك كۆچى دەپ قارىلىشىغىمۇ سەۋەب بولماقتا.

”يېڭى دۇنيا تەرتىپى“ دەپ ئاتالغان تەگسىز قۇدۇقمۇ يەنە شۇ غايىگە ئاساسەن ئىنسان ۋە جەمئىيەتنى نۇرغۇن كىشىنىڭ قان ـ تەر بەدىلى ئارقىلىق قولغا كەلتۈرۈلگەن ھەق ۋە ھۇرريەتلىرىگە يات ئەھۋالغا كەلتۈرۈپ قويۇش ئۈچۈن قۇرۇلغان سىستېمىنى مەركەز قىلىپ ئايلانماقتا. ”يېڭى“ دەپ ئاتالغان بۇ دۇنيا تەرتىپى ئەمەلىيەتتە زومىگەر كۆچلەرنىڭ ئەڭ كونا تۈزۈلمىلىرى بولۇپ، يۈز يىللاردىن بېرى داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان ئۇرۇش ـ جېدەلنى ئۆزىگە ئاساس قىلماقتا.

بۇ رامكىنىڭ زامانىمىزدىكى ئەڭ ئىبرەتلىك مىساللىرىدىن بىرى، ھېچ شۈبھىسىزكى، ”تىمتاس سېپىللارنىڭ ئارقىسىدا ئۇنتۇلۇشقا يۈزلەنگەن شەرقىي تۈركىستان“دۇر.

شەرقىي تۈركىستاننىڭ (17 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدىن تارتىپ ئۇزۇن يىللار داۋاملاشقان باسقۇنچىلىق ئۇرۇشى نەتىجىسىدە) 1884 ـ يىلى خىتاي تەرىپىدىن ئىشغال قىلىنىشى، ئىشغال قىلىنغان بۇ زېمىننىڭ خىتاينىڭ 19 ـ ئۆلكىسى دەپ ئېلان قىلىنىشى ۋە "شەرقىي تۈركىستان" دېگەن تارىخىي ئىسمىنىڭ خىتايچە "يېڭى مۇستەملىكە" دېگەن مەندىكى "شىنجاڭ"غا ئۆزگەرتىلىشىنى شەرقىي تۈركىستاندىكى ھەق ـ ھۇززىيەت دەپسەندىچىلىكىنىڭ باشلانغۇچ نۇقتىسى دەپ قوبۇل قىلىشقا بولىدۇ. خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىمۇ بۇ زېمىنغا خۇددى مانجۇ ئىمپېراتورلۇقىغا ئوخشاش مۇئامىلە قىلىۋاتماقتا ۋە بۇ زېمىن ئۇنىڭ ئۈچۈنمۇ "يېڭى ئىشغال قىلىنغان زېمىن" پېتى داۋاملىشىۋاتماقتا. يەنى بۇ دۆلەتنىڭ ئىسمى، رەھبەرلىك قۇرۇلمىسى، خەلق ئۇستىدىكى ئىگەمەنلىك تۈزۈلمىسىنىڭ شەكىللىنىشى ۋە يولغا قويۇلۇش ئۇسۇلۇبى قاتارلىقلار پۈتۈنلەي خىتايلاشتۇرۇلماقتا. خىتاي رەھبەرلەر ئەسكىرىي ۋە ئىقتىسادىي كۈچ جەھەتتىكى ئۈستۈنلۈكىدىن پايدىلىنىپ، بۇ چەكسىز سالاھىيىتىنى ئەڭ ئاخىرىغىچە قوللىنىپ كەلمەكتە. كۈندىلىك تۇرمۇش تەرتىپىمۇ پۈتۈنلەي دېگۈدەك خىتاي ھاكىمىيىتى تەرىپىدىن يولغا قويۇلغان چەكلىمىلەر بىلەن بەلگىلەنمەكتە. قىسقىسى، شەرقىي تۈركىستان 1884 ـ يىلىدىن بېرى پەقەت ئىسمىنىلا ئەمەس، مىللىي كىملىكى ۋە ھەق ـ ھوقۇقلىرىنى، شۇنداقلا ھۇززىيىتىنىمۇ ئاخىرى نامەلۇم بىر مەزگىلگىچە يوقىتىپ قويغان بولۇپ، ئىسمى ئاپتونوم، ئەمما ئۆزى بېسىم ۋە زۇلۇم ئۈستىگە قۇرۇلغان بىر رەھبەرلىكنىڭ ئىچكى ئىشغالىيىتىگە ئايلىنىپ قالدى. قىسقا مەزگىللىك ئەركىنلىك، شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىگە ئوخشاش مۇستەقىل دۆلەت ۋە ئۇزلۇكسىز داۋاملىشىۋاتقان (مۇستەقىللىق) مۇجادىلىلىرى ئەپسۇسكى يېتەرلىك بولمىدى. نەتىجىدە، خىتاي ھامىيلىقىدىكى بەش ئاپتونوم رايون ئىچىدە 1،828،418 كۋادرات كىلومېتىرلىق يەر كۆلىمى بىلەن خىتاي زېمىننىڭ ئالتىدىن بىرىنى تەشكىل قىلىدىغان ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ئەڭ ئېغىر زۇلۇمغا دۇچار بولماقتا. بۇ بېسىم ۋە زۇلۇم ئىرقىي قۇرۇلما، تىل، دىن، ئۆرپ ـ ئادەت جەھەتتىن ئۆزى بىلەن ھېچقانداق ئالاقىسى بولمىغان باشقا بىر مىللەت تەرىپىدىن ئەمەلىيلەشتۈرۈلمەكتە. "ئىقتىسادىي تەرەققىياتى ۋە ئەرزان ئەمگەك كۈچى ئارقىلىق يېڭى دۇنيا تەرتىپى"دىن ئورۇن ئېلىشقا ئۇرۇنۇۋاتقان بۇ مىللەتنىڭ، يەنى خىتاينىڭ دەرىجىدىن تاشقىرى كۈچ بولۇش غايىسىنىڭ ئەڭ ئېغىر بەدىلىنى ئىشغالىيەت ئاستىدىكى ئۇيغۇر مىللىتى تۆلىمەكتە. بەش ئاپتونوم رايون خەلقى

(ئۇيغۇر، تىبەت، مۇڭغۇل، خۇيزۇ ۋە جۇاڭ) ئىچىدە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەڭ ئېغىر بەدەل تۆلىشىگە بۇ خەلقنىڭ خەلقئارادىكى ئىتتىپاقداشلىرىنىڭ ئاجىزلىقى، يەنە بىر خىل قىلىپ ئېيتقاندا، ئىگىسىز قېلىشى سەۋەب بولماقتا. مۇڭغۇلىيەنىڭ دۇنيا سىياسىتىدە ئەھمىيەتسىز، تەسىر دائىرىسى يوق بولۇشى ۋە مۇڭغۇل خانلىرىنىڭ خىتاي سارايلىرىدا ئۇزۇن يىللار ھۆكۈم سۈرۈشى نەتىجىسىدە، خىتايلار بىلەن مۇڭغۇللار ئارىسىدا نىسبىي ئۇلىپەتداشلىق مۇناسىۋىتى شەكىللەنگەن. دالاي لامانىڭ خەلقئارادىكى ھۆرمەت ـ ئېتىبارى سەۋەبىدىن خىتاي ھۆكۈمىتى تىبەتلەرگە سالماقلىق بىلەن مۇئامىلە قىلماقتا.

ئىقتىسادى ئەڭ يۈكسەلگەن دۆلەتلەر ئىچىدە ئالدىنقى قاتارغا ئۆتكەن خىتاي جۇمھۇرىيىتىنىڭ نوپۇسى تەخمىنەن 1 مىليارد 300 مىليونغا يېتىدۇ. ”تەخمىنەن“ دېيىشىمىزدىكى سەۋەب شۇكى، تەخمىن قىلىش ـ خىتاي جۇمھۇرىيىتى ھەققىدە توغرا مەلۇماتقا ئېرىشىشنىڭ بىردىنبىر يولى. بۇ تەخمىنىي سانغا ئاساسلانغاندا، خىتاي جۇمھۇرىيىتىدىكى مۇسۇلمانلارنىڭ نوپۇسى 60 مىليون ئەتراپىدا بولۇپ، بۇلارنىڭ 10 مىليونى شەرقىي تۈركىستاندا ياشايدىغان ئۇيغۇرلار؛ 50 مىليونىنى بېيجىڭ ۋە ئەتراپىدىكى شەھەر ـ رايونلاردا ياشايدىغان خۇي (تۇڭگان)لار تەشكىل قىلىدۇ. ئەمما رەسمىي بولمىغان ستاتىسكا ۋە تەخمىنلەرگە كۆرە، خىتاي دۆلىتىدە 200 مىليون ئەتراپىدا مۇسۇلمان ياشايدۇ. بۇ مۇسۇلمانلار ئىچىدە ئۇيغۇرلارنىڭ ھەم ئىسلام دۇنياسى ھەم غەربىي تۈركىستان دۆلەتلىرى (قازاقىستان، قىرغىزىستان، ئۆزبەكىستان، تۈركمەنىستان ۋە ئەزەربەيجان) بىلەن كۆچلۈك دىنىي ۋە ئىرقىي بېغى بار. شەرقىي تۈركىستان ھەم گېئوپولىتىكا ھەم يەر ئاستى مەنبەلىرى جەھەتتىن ئىستراتېگىيىلىك ئەۋزەللىككە ئىگە بولۇپ، غەربتىكى ئېنىرگىيە زاپىسى مول دۆلەتلەر بىلەن قوشنا بولغاچقا، خىتاي ئۈچۈن بەكمۇ مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. خىتاينىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان، يەر كۆلىمى جەھەتتىن تۈركىيەنىڭ ئىككى ھەسسىسىگە توغرا كېلىدىغان ۋە يىپەك يولى دەۋرىدىن تاكى يېقىنقى زامانغىچە شەرق بىلەن غەرب ئارىسىدا كۆۋرۈكلۈك رول ئوينىغان كەلگەن بۇ يۇرت تارىخىي، ئىرقىي ۋە دىنىي قېرىنداشلىق مۇناسىۋىتى بولغان غەربىي تۈركىستان دۆلەتلىرىدىن سىرت، مۇڭغۇلىيە، ئافغانىستان، پاكىستان ۋە ھىندىستانغا ئوخشاش ئاسىيا قىتئەسىنىڭ مۇھىم دۆلەتلىرى بىلەن چېگرىلىنىپ تۇرىدۇ.

خىتاي ھاكىمىيىتى ئوتتۇرا ئاسىيادا يۈز بەرگەن ھەرقانداق بىر ۋەقە ياكى توقۇنۇشنىڭ شەرقىي تۈركىستانغا بىۋاسىتە تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقى ۋە شۇ ئارقىلىق ئۆزىنىڭ سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي بىخەتەرلىكىگە تەھدىت يېتىدىغانلىقىنى كۆرۈپ يەتكەچكە، شەرقىي تۈركىستاننى تاشقى دۇنياغا قارشى مۇداپىئە رايونى دەپ بىلمەكتە. شۇڭا بۇ يۇرتتا يۈز بېرىش ئېھتىمالى بولغان ھەرقانداق مۇستەقىللىق پائالىيىتىنى قىلچە ئىككىلەنمەستىن رەھىمسىزلەرچە قانلىق باستۇرماقتا. شۇنى ئۇنۇتماسلىق لازىمكى، خىتاينىڭ ئۇزۇن يىللاردىن بېرى داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان مۇستەقىللىق كۈرەشلىرىنى قانلىق باستۇرۇش جەريانىدا قۇرغان خەلقئارالىق ئىتتىپاقنىڭ تراگېدىيىلىك تەسىرى بۇ رايون دائىرىسىدىكى ئىرقىي پۈتۈنلۈكنىڭ قوشنا دۆلەتتە قالغان قىسملىرىدىمۇ كۆرۈلمەكتە. يەنى بۇ رايوننىڭ ئىرقىي پۈتۈنلۈكىنى تەشكىل قىلىدىغان غەربىي تۈركىستان جۇغراپىيىسى شەرقىي تۈركىستاندىكى (بۇ تراگېدىيىلىك) جەريانىنى ئۆز ئەينى بېشىدىن ئۆتكۈزىدۇ. ئەينى ۋاقىتتىكى سوۋېت ھاكىمىيىتى قوشنا دۆلەتتىكى ھەر تۈرلۈك مۇستەقىللىق ھەرىكىتىنىڭ ئۆز تېرىتورىيىسىدىكى مۇسۇلمانلارغا "يامان ئۆرنەك" بولۇشىدىن خەۋپسىرىگەچكە، خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ بۇ رايونغا قاراتقان قانخور سىياسىتىنى قوللىغان ياكى تېخىمۇ ئوچۇق قىلىپ ئېيتقاندا، خىتاينى شەرقىي تۈركىستاندىكى ھەرىكەتلەرگە قارشى كۈشكۈرتكەندى. ئۇزۇن مەزگىللىك شەرقىي تۈركىستان مۇجادىلىسى نەتىجىسىدە، تارىخىي قەشقەر شەھىرىدە مۇستەقىللىقنى ئېلان قىلالىغان "شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى" مۇ بۇ "(كۈشكۈرتۈش) ئامىلى"دىن نېسىۋىسىنى ئالغان بولۇپ، ئارىدىن كۆپ ئۆتمەي رۇس - خىتاي باسقۇنچىلىرى تەرىپىدىن مۇنقەرز قىلىنغان. مۇستەقىللىقىدىن يەنە ۋاز كەچمىگەن شەرقىي تۈركىستان خەلقى، 1944 - يىلى غۇلجا شەھىرىدە شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنى قۇردى. دۆلەت چېگراسىدىكى مۇستەقىل ھۆكۈمەتتىن بىئارام بولغان ستالىن، زامانىدىكى مىللەتچى ۋە كوممۇنىست خىتاي ئارىسىدىكى رىقابەتتە ئۇستۈنلۈكنى ئىگەللىگەن ماۋزېدوڭغا يارىدەم بېرىپ، ئاران بەش يىل ھۆكۈم سۈرگەن بۇ جۇمھۇرىيەتنى ئۆرۈپ تاشلىدى. ھېلىغىچە داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان تراگېدىيىلىك ۋەزىيەت قانلىق تۈردە باستۇرۇلغان ئەڭ ئاخىرقى مۇستەقىللىق ھەرىكىتى بىلەن تېخىمۇ ئېغىر تۈسكە كىردى. شۇنىسى ئەجەبلىنەرلىككى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يېمىرىلىشى بىلەن غەربىي تۈركىستان جۇغراپىيىسىدىكى دۆلەتلەر ئارقا - ئارقىدىن مۇستەقىللىقنى ئېلان قىلسا، خىتاي

ـ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن ئىستىقلالى مۇنقەرز قىلىنغان شەرقىي تۈركىستان تاكى ھازىرغىچە بۇ ئىتتىپاقنىڭ ئەڭ ئېغىر ۋابالىغا مۇبتىلا بولماقتا.

خىتاي ھاكىمىيىتى 1950 ـ يىللاردىن بېرى، بۇ يۇرتقا خىتاي نوپۇس كۆچۈرۈپ كېلىشكە باشلىدى. 1953 ـ يىلى، بۇ زېمىن نوپۇسىنىڭ 75%نى ئۇيغۇرلار تەشكىل قىلاتتى. مانا ئەمدى، خىتاي نوپۇسى بىلەن ئۇيغۇرلارنىڭ نوپۇسى تەڭلىشىپ قالدى. 1963 ـ يىلى غۇلجا خەلقى يەنە بىر قېتىم قوزغىلاڭ كۆتۈردى. ئەمما قانلىق باستۇرۇلغان بۇ قوزغىلاڭدىن كېيىن، ئۇيغۇر خەلقى قازاقىستانغا قېچىپ چىقىشقا مەجبۇر بولدى. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يېمىرىلىشى ئەركىنلىك تەلەپلىرىنىڭ ئوت پىلتىسى بولدى ۋە 1989 ـ يىلى ئاپرېل ئېيىدا تيەنئەنمېن مەيدانى ۋەقەسىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. لېكىن بۇ ۋەقەنى پۈتۈن دۇنيا خەلقىنىڭ كۆزلىرى ئالدىدا قىلچە ئىككىلەنمىگەن ھالدا قانلىق باستۇرغان خىتاي ھاكىمىيىتى، ۋەقەدە ئاكتىپ رول ئوينىغان ئۇيغۇر خەلقىگە ئۆز ۋەتىنىدە تېخىمۇ شىددەتلىك زۇلۇم سېلىشقا باشلىدى. ھاپىلا ـ شاپىلا سوتلاش ۋە ئۆز مەيلىچە ئۆلۈم جازاسى بېرىش نەتىجىسىدە نۇرغۇن ئىنسان قەتلى قىلىندى. ماۋ دەۋرىدە مەسجىد ـ جامەلەر پۈتۈنلەي تاقىلىپ قالغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئۆلۈمىدىن كېيىن، دېڭ شياۋپېڭ دەۋرىدە قايتا ئېچىلغاندى. 1990 ـ يىلىدىن كېيىن، جياڭ زېمىن دەۋرىدە يەنە بىر ـ بىرلەپ تاقىلىشقا باشلىدى. بىرمۇنچىلىغان مەسجىد ـ جامەنىڭ دەرۋازىسىغا ”مەسجىدكە كىرىشكە بولمايدىغان كىشىلەر تىزىملىكى“ ئېسىلدى.

11 ـ سېنتەبىر ۋەقەسىدىن ئىلگىرى، ئۇ يەرلەردە يۈز بەرگەن ھەق ـ ھوقۇق يولسىزلىقلىرى بىر ئامال قىلىپ دۇنيا جامائەتچىلىكىگە بىلدۈرۈلدى. ھەر تۈرلۈك دوكلاتلار ئارقىلىق خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ئىنسانىي ھەق ـ ھۆررىيەتكە زىت سىياسەتلىرى پاش قىلىندى ۋە بۇ سىياسەتلەرنى توختىتىشقا چاقىرىق قىلىندى. سوۋېت ئىتتىپاقى يېمىرىلىشتىن بۇرۇن، ئۇ رايون دۆلەتلىرىدىكى ئىنسانىي ھەق ـ ھۆررىيەتنى سىياسىي بېسىم ۋاستىسى سۈپىتىدە قوللىنىپ كەلگەن غەرب دۆلەتلىرى، 11 ـ سېنتەبىر ۋەقەسىدىن كېيىن، مۇسۇلمان مىللەت ۋە دۆلەتلىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋەتلىرىدە تامامەن قارشى يۆلىنىشكە قاراپ يول ئېلىشقا باشلىدى. پۈتۈن دۇنياغا زورلاپ تېڭىلغان بۇ يېڭى بىخەتەرلىك ئۇقۇمى، شەرقىي تۈركىستاندا بېسىم بىلەن ھۆكۈم يۈرگۈزۈپ كېلىۋاتقان خىتايغا ئۆز زۇلمىنى خەلقئارا يوللۇق كۆرسىتىش ئۈچۈن تېپىلماس پۇرسەت يارىتىپ

بەردى، شۇنىڭ بىلەن، شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە قارىتىلغان بېسىم ۋە زۇلۇم تېخىمۇ شىددەتلىك تۈسكە كىردى. 11 ـ سېنتەبىر ۋەقەسى دۇنيادا مۇسۇلمانلارغا ۋە ئىسلامىي ئېتىقادقا تەۋە نۇرغۇن شەيئى ئۈچۈن ئىجاد قىلىنغان"تېرورىست" ماركىسىنى يوللۇق كۆرسىتىدىغان پسىخولوگىيىلىك مۇھىت يارىتىپ بەرگەچكە، خىتاي ھاكىمىيىتىمۇ پۇرسەتنى قولدىن بەرمەي، خەلقىنىڭ ئاساسى قىسمى مۇسۇلمانلاردىن تەشكىل تاپقان شەرقىي تۈركىستاندىكى مۇجادىلىلەرگە "تېرورىست" كارتۇچكىسىنى چاپلاپ ئۇلگۈردى. ئۇيغۇرلارنى "تېرورىست"، دىنىي ئېتىقادىنى قوغداش ۋە ھەققىنى تەلەپ قىلىش مۇجادىلىلىرىنى "تېرورچىلىق پائالىيىتى"، ئۆزئارىلىرىدا تەشكىللىنىپ ھاسىل قىلغان گۇرۇپپىلارنى "تېرورىزم گۇرۇپپىسى" دەپ ئېلان قىلىش ئارقىلىق خەلقئارانىڭ تەنقىدلىرىدىن قۇتۇلۇشقا ئۇرۇندى.

11 ـ سېنتەبىر ۋەقەسىدىن بۇرۇن، ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىكى ھەق تەلەپ قىلىش ھەرىكەتلىرىنى "سىياسىي بۆلگۈنچىلىك" ۋە "رادىكال ئىسلامچىلىق" دەپ ئىككىگە ئايرىغان خىتاي ھاكىمىيىتى، 11 ـ سېنتەبىردىن كېيىن، بۇ ئىككىسىنى بىرلەشتۈرۈپ كۆرسىتىشكە ۋە شەرقىي تۈركىستاندا ھەق ـ ھوقۇق قوغدىغۇچى ئۇيغۇرلارنى زىيانكەشلىككە ئۇچرىغۇچى ئەمەس، بەلكى "تېرورىست ئىسلامچى بۆلگۈنچى" دەپ سۈپەتلەشكە باشلىدى. خىتاي ھۆكۈمىتى يەنە شەرقىي تۈركىستاندىكى كۈچىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن "تېرورىزم"نى باھانە قىلىپ، ئامېرىكىنىڭ ئاتالمىش خەلقئارالىق تېرورىزمغا قارشى تۇرۇش نامى ئاستىدا دۇنيانى ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىۋېتىش ھەرىكىتىگە ئاكتىپ قاتنىشىش ئارقىلىق سىياسىي مەنپەئەتى ۋە "بۇيۇك خىتاينى قوغداش" ئۈچۈن يوللۇق تايانچقا ئىگە بولۇۋالدى. بۇنىڭ نەتىجىسىدە، "تېرورىست" پۇتالغۇلارنى يوقىتىش باھانىسى بىلەن بېسىم ۋە زوراۋانلىقنىڭ دەرىجىسىنى نەچچە ھەسسىلەپ ئاشۇردى. "تېرورغا قارشى كۈرەش" ھازىرلاپ بەرگەن كەڭ ھەرىكەت دائىرىسىنى ئىنسان ھەقلىرى دەپسەندىچىلىكى توغرىسىدىكى تەنقىدلەردىن قۇتۇلۇشنىڭ يولى قىلىۋالدى. دېمەك، خەلقئارا جامائەتچىلىكتە "تېرورىزمغا قارشى كۈرەش قىلىۋاتقان دۆلەت" ئۇنۋانىغا ئېرىشىۋالغان خىتاي ھۆكۈمىتى، دۇنيانىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى ئىنسان ھەقلىرى يولسىزلىقلىرى ھەققىدىكى تەنقىدلىرىگە پىسەنت قىلماس بولۇۋالدى. 11 ـ سېنتەبىر ۋەقەسىنىڭ ئۆز دۆلىتىدىمۇ يۈز بەرمەسلىكى ئۈچۈن

”دىنىي ئەسەبىيەتچى“، ”بۆلگۈنچى“، ”ئايرىمچى“ تېرورىستلارنى يوقىتىشقا تىرىشۋاتقانلىقىنى ئىلگىرى سۈرمەكتە.

خىتاي ھۆكۈمىتى، بۇ جەريانداۋ دۆلەت ئىچىدىكى ئۇيغۇرلارنى قارىلاش بىلەنلا قالماي، چەتئەللەردە پۈتۈن كۈچى بىلەن ”خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى زوراۋانلىق پائالىيەتلىرى“نى دۇنيا خەلقىگە يەتكۈزۈشكە تىرىشۋاتقان ئۇيغۇر ياكى باشقا مىللەتتىن بولغان بارلىن ئىنسان ھەقلىرى تەشكىلاتلىرىنىڭ ئاغزىنى تۇۋاقلاش ئۈچۈن، ئۆزىنىڭ ھەقلىق ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدىغان تەشۋىقات پائالىيەتلىرىنى كەڭ قانات يايدۇرۇشقا ۋە دوكلات ـ ماتېرىيال تەييارلاپ تارقىتىشقا باشلىدى. مەسىلەن، خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئىستانبۇل كونسۇلخانىسى 11 ـ سېنتەبىر ۋەقەسىدىن كېيىن، ”تېرورىزم پائالىيەتلىرى“ ھەققىدە ئارقا ـ ئارقىدىن بايانات ئېلان قىلىپ، مۇشۇ مەزمۇندا ھەر خىل تىلدا تەييارلارنغان ۋاراقچىلارنى، شەرقىي تۈركىستان مۇجادىلىسى ”تېرورىست پائالىيىتى“ قىلىپ كۆرسىتىلگەن ھۆججەتلىك فىلىم، سىن لېنتىسى ۋە باشقا ماتېرىياللارنى تارقىتىشقا باشلىدى. بۇ بايانلارنىڭ ئاساسىي تېمىسى: ”تېرورىزمغا قارشى كۈرەشتە ھەقلىقمىز، شەرقىي تۈركىستاندىمۇ تېرورچى كۈچلەر بار، ئۇلار تېرور پائالىيەتلىرى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىدۇ. ئۇلار قەيەردە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر قولغا ئېلىنىشى ۋە تېگىشلىك جازاغا تارتىلىشى لازىم“ دېگەنلەردىن ئىبارەت ئىدى. خىتاي مەركىزى تېلېۋىزىيىسى ((CCTVگە قاراشلىق CCTV9 قانىلى ئىشلەپ تارقاتقان ”شەرقىي تۈركىستان تېرورچىلىرى“ نامىلىق ھۆججەتلىك فىلىمدا ئۇيغۇرلار شەرقىي تۈركىستاندىكى قانلىق ۋەقەلەرنىڭ سەۋەبچىسى قىلىپ كۆرسىتىلگەن بولۇپ، دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى ئۇيغۇرلار بۇ ۋەقەلەرگە چېتىلىپ، قانلىق ۋەقەلەر بىۋاسىتە تېرور پائالىيىتى دەپ تونۇشتۇرۇلغان.

خىتاي ھۆكۈمىتى ھەرقانداق پۈرسەتتىن ئۇنۇملۇك پايدىلانماقتا ۋە بۇ ئۇرۇنۇشلىرىنىڭ نەتىجىسىنى كۆرمەكتە. 2002 ـ يىلى، ”شەرقىي تۈركىستان ئىسلام ھەرىكىتى“ ئۇسامە بىن لادىن ۋە ئەل قائىدىگە چېتىشلىق سەۋەبى بىلەن ئاۋۋال ئامېرىكىنىڭ، ئارقىدىنلا ب د ت نىڭ تېرورىست تەشكىلات تىزىملىكىگە كىرگۈزۈلدى. بۇ قارارنىڭ ئېلىنىشىغا ”تۈركىستان ئىسلام ھەرىكىتى“نىڭ ئاۋام خەلققە ھۇجۇم قىلغانلىقى سەۋەب كۆرسىتىلگەنىدى. شۇنىڭ بىلەن، خىتاي ھۆكۈمىتى دۆلەت بىخەتەرلىكىنى باھانە قىلىپ، شەرقىي تۈركىستاندا يۈرگۈزۈۋاتقان

بىسىم ۋە زوراۋانلىق سىياسىتى، شۇنداقلا كۈنسېرى ئېشىپ بېرىۋاتقان ئىنسان ھەقلىرى دەپسەندىچىلىكلىرى توغرىسىدا ئامېرىكىنىڭ ئاغزىنى تۇۋاقلاشقا تىرىشتى. خىتاي ئاخباراتلىرىدىمۇ مۇشۇ ئىستراتېگىيەنى چۆرىدىگەن ھالدا: ”مۇسۇلمان ئۇيغۇرلار“، ”ئۇيغۇر تېرورىستلار“، ”جىھاد“، ”شەرقىي تۈركىستان“ دېگەندەك سۆز ـ ئاتالغۇلار پات ـ پات قوللىنىلىشقا باشلىدى. ئامېرىكا ئافغانىستاندا ئېلىپ بارغان ”رادىكال ئىسلامچى تېرورىست“ ئۇۋىدا بەزى ئۇيغۇرلارنىڭمۇ گۇۋاھنامىسىغا ئېلىپ كېتىلىشى خىتاينىڭ قوڭچىلاپ كۈلۈشىگە سەۋەب بولدى.

خىتاي ھاكىمىيىتى ”تېرورىزم“ ئۇقۇمىنى كېڭەيتىپ، شۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتتىكى، قاتىللىق، ئوغرىلىق دېگەندەك ئەدلىي جىنايەتلەرمۇ ”تېرور قىلمىشى“ دەپ قارىلىپ، جىددىي سوتلاش نەتىجىسىدە چىقىرىلغان ئۆلۈم ۋە ئېغىر قاماق جازالىرى ئارقىلىق دەپسەندە قىلىنىۋاتقان ئادىل سوتلىنىش ھەقلىرى نەزەردىن ساقىت قىلىنىۋاتماقتا.

شەرقىي تۈركىستاندا ئىرقىي ۋە دىنىي ھەق دەپسەندىچىلىكلىرى

تۈركىي خەلقلەر توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان شەرقىي تۈركىستاندا تۇنجى بولۇپ كۆزگە چېلىقىدىغان خىتاي يولسىزلىقى شۇكى، شەرقىي تۈركىستان 1884 ـ يىلى ئىشغال قىلىنغاندىن كېيىن، تارىخىي ئىسمىنىڭ قوللىنىشى چەكلىنىپ، خىتايچە ”يېڭى مۇستەملىكە“ دېگەن مەنىدىكى ”شىنجاڭ“غا ئۆزگەرتىلىشى ئىدى.

شەرقىي تۈركىستاندا پەقەت ئۇيغۇرلارلا ياشىمايدۇ، ئەمما ئۇيغۇرلار نوپۇسىنىڭ ئەڭ كۆپ قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇيغۇرلاردىن باشقا خۇي (تۇڭگان) دەپ ئاتالغان مۇسۇلمان خىتايلارنىڭ نوپۇسىمۇ ئاز ئەمەس. ئۇيغۇرلار بىلەن تۇڭگانلار دىنداش بولسىمۇ، ئارىلىرىدىكى مۇناسىۋەت يوق دېيەرلىك ئىكەن. بىر تەرەپتىن خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ (ئۇيغۇرلارنى چەتكە قېقىپ) دۆلەت ئورگانلىرىغا تۇڭگانلارنى تاللىشى، يەنە بىر تەرەپتىن دۆلەت تەرىپىدىن بېرىلگەن نىسبىي ئەركىنلىككە قانائەت قىلغان تۇڭگانلارنىڭ ھەق ۋە ئەركىنلىك تەلەپ قىلىۋاتقان ئۇيغۇرلارنى يالغۇز تاشلاپ قويۇشى، خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ ئىشنى تېخىمۇ ئاسانلاشتۇرۇپ بەرمەكتە. ھەقلىق كۈرەشلىرىدە يالغۇز قالغان ئۇيغۇرلار ئۆزلىرىنىڭ غەربىدىكى ئىرقداش دۆلەت خەلقلىرى بىلەن ئالاقە باغلىغان ھامان، بۇ ھەقلىق تەلەپلىرى ”تاشقى

كۈچلەرنىڭ ھەربكىتى“ دەپ تەرىپلەنمەكتە. ئۇيغۇرلار شەرقىي تۈركىستاندىكى تۈڭگانلارنىڭ مەۋجۇدىيىتىنى خالاپ ـ خالىماي قوبۇل قىلسىمۇ، نېگىزلىك مەسىلە خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ بۇ يۇرتقا بۇددىست خىتايلارنى كۆچۈرۈپ چىقىپ ماكانلاشتۇرۇشى ئىدى. شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىستراتېگىيىلىك ئەھمىيىتىنى بىلىدىغان بېيجىڭ ھۆكۈمىتى تۈركۈملەپ ئاققۇن كۆچۈرۈپ چىقىش ئارقىلىق بۇ يۇرتنىڭ نوپۇس قۇرۇلمىسىنى پۈتۈنلەي ئۆزگەرتىۋېتىشنى ئاساسىي نىشان قىلماقتا. بۇگۈنكى رەقەملەرگە ئاساسلانغاندا، كۆچمەن خىتاي نوپۇسىنىڭ يەرلىك ئۇيغۇر نوپۇسى بىلەن تەڭلىشىپ قالغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. كۆچمەن خىتاي نوپۇسى ھەر يىل 8% ئېشىپ بارماقتا. 1980 ـ يىلى خىتاي نوپۇسىنىڭ ئېشىش نىسبىتى 26 ھەسسە ئاشقان بولۇپ، بۇ رەقەم ئىنسان ئەقلىنى لال قىلماي قالمايدۇ. نەتىجىدە، 1950 ـ يىللاردىن ئېتىبارەن باشلانغان ئاسىملاتسىيە سىياسىتىدىن بۇرۇنقى ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 75%نى تەشكىل قىلىدىغان ئۇيغۇرلار بۇگۈن تەڭ يېرىمىغا چۈشۈپ قالغان.

خىتاي ھاكىمىيىتى يۈرگۈزۈۋاتقان ئاسىملاتسىيە سىياسىتىنىڭ يەنە بىر پارچىسى شۇكى، ئۇيغۇرلار ئېرىغدىنىپ، خىتاينىڭ ئىچكى ئۆلكىلىرىگە تۈركۈملەپ نەقىل قىلىنماقتا. خىتاي ھۆكۈمىتى شەرقىي تۈركىستاننىڭ نوپۇس تىزگىنىنى قولىغا ئۆتكۈزۈۋېلىش ۋە خىتاي نوپۇسىنى زىچلاشتۇرۇش ئۈچۈن ھەرخىل ۋاستىلەردىن پايدىلانماقتا. ئەنە شۇ ۋاستىلارنىڭ بىرى ئارقىلىق، ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارنى ”شىنجاڭ سىنىپى“ نامى ئاستىدا خىتاينىڭ ئىچكىرى ئۆلكىلىرىگە ئېلىپ كېتىپ، ئۇلارنى ئاسىملاتسىيە قىلىۋېتىشكە تىرىشماقتا. ئۇنىڭ ئارقىدىنلا، 2003 ـ يىلىدىن ئېتىبارەن ”ئېشىنچا ئەمگەك كۈچىنى باشقا ئۆلكىلەرگە يۆتكەش“ سىياسىتىنى يولغا قويۇپ، ئۇيغۇر ياشلىرىنى خىتاي ئۆلكىلىرىگە توشىماقتا ۋە ئۇلارنى خىتاي چوڭ ئائىلىسىگە غەرق قىلىۋېتىشكە ئۇرۇنماقتا. ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۇ ياشلارنىڭ مۇتلەق كۆپىنچىسىنى قىزلار تەشكىل قىلماقتا ۋە ئۇلار يېڭى ”ماكان“لىرىدا جېنىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن قانۇنسىز يەرلەردە ئىشلەشكە مەجبۇرلانماقتا.

ئۇيغۇر ئاھالىسىغا ئەڭ سەلبىي تەسىر كۆرسىتىۋاتقان، ئەڭ ئەقەللىي ئىنسانىي ھەققىدىن مەھرۇم قىلىدىغان، قەبىھ، رەھىمسىزلەرچە يۈرگۈزۈلىۋاتقان ۋە ئىنسانىي جىنايەت ھېسابلىنىدىغان مەسىلىدىن بىرى مەجبۇرىي ئوپىراتسىيە

سىياسىتىدۇر. خىتايلار ئۇچۇن بىر، ئاز سانلىق مىللەتلەر ئۇچۇن ئىككى پەرزەنت كۆرۈش سىياسىتىنى يولغا قويغان خىتاي ھۆكۈمىتى بۇ چەكتىن ئارتۇق پەرزەنت كۆرمەكچى بولغانلارنى سېزىپ قالسا، مەجبۇرىي ئوپىراتسىيە بىلەن ھامىلىنى ئېلىپ تاشلىۋېتىدۇ. ”مەجبۇرىي ئوپىراتسىيە“ سىياسىتى ـ ھامىلدارلىق جەريانىدا جىنسىيىتى ئېنىقلانغان قىز بوۋاقلارنىڭ ئوپىراتسىيە بىلەن ئېلىۋېتىلىشىگە سەۋەب بولماقتا ۋە ئەر ـ ئايال نوپۇس نىسبىتىنىڭ ئېغىر دەرىجىدە بۇزۇلۇشىغا يول ئاچماقتا. بۇ بۇزۇلۇش ئەلۋەتتە پەقەت ئۇيغۇرلارنىلا ئەمەس، خىتايلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شۇڭا ئۇيغۇرلار پلانلىق تۇغۇتقا مەسئۇل خادىملارغا پارا بېرىش ئارقىلىق چەكلىمىدىن ئارتۇق تۇغۇلغان بالىلىرىنى نوپۇسقا ئالدۇرۇشقا تىرىشماقتا. نوپۇسقا ئالدۇرالمىغان بالىلىرى ھۆكۈمەت ئورگانلىرىدا ”يوق (قارا نوپۇس)“ ھېسابلانماقتا. بۇ ”يوق بالىلار“ كەلگۈسىدە تېخىمۇ قىيىن مەسىلىلەرنىڭ كېلىپ چىقىشىغا سەۋەبچى بولۇپ قېلىشى مۇمكىن. نوپۇسقا ئېلىنمىغان كىشىلەرنىڭ تاشقى دۇنيادىكى تۇرمۇشىمۇ ئاسان ئەمەس ـ ئەلۋەتتە. ”قارا نوپۇس بالىلار“نىڭ تەلىم ـ تەربىيە، سەھىيە ۋە خىزمەت جەھەتلەردە قىينىچىلىققا دۇچ كەلگەندىن سىرت، ھەر قەدەمدە كىملىك تەكشۈرۈپ تۇرىدىغان خىتاي ساقچىلىرىنىڭ كىملىكى يوقلارنى دەرھال قاماققا ئېلىپ، ئىنساپسىزلارچە جازالاش قىلمىشىغا دۇچار بولۇشى تۇرغانلا گەپ.

خىتاي ھۆكۈمىتى يولغا قويۇپ كېلىۋاتقان بۇ ئاسىملاتسىيە سىياسەتلىرى شەرقىي تۈركىستاندا ۋەزىيەتنىڭ چىگىيىپ كېتىشى ۋە ئېتنىك توقۇنۇشنىڭ كۆپىيىشىنى كەلتۈرۈپ چىقارماقتا. بۇ خەتەرلىك ۋەزىيەتتىن كېلىپ چىققان ئەڭ ئاخىرقى ۋەقە، 2009 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى گۇاڭدوڭدىكى بىر فابرىكىدا خىتاي ئىشچىلىرى تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈۋېتىلگەن ئۇيغۇر ئىشچىلارنىڭ قاتىللىرىنى جازالاشنى تەلەپ قىلىپ ئۇرۇمچىدە نامايىش ئۆتكۈزگەن ئۇيغۇرلارنى قانلىق باستۇرۇش ۋەقەسى ئىدى. بۇ ۋەقەدە خىتاي ھەربىي دائىرىلىرى خىتاي خەلقىگە ئارقا تىرەك چىققان بولۇپ، ۋەقەنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگۈچى چەتئەل كىشىلىرىنىڭ ئېيتىشىچە، خىتاي قوراللىق قىسمى مىڭلارچە ئۇيغۇرنى قەتلى قىلىۋەتكەن. قولىدا ھېچقانداق قورالى، ھەتتا ئۆزىنى قوغدىغۇدەك نەرسىسىمۇ بولمىغان ئۇيغۇرلارنىڭ ئۈستىگە ئوق ياغدۇرۇلغان بولۇپ، يەنە نۇرغۇن ئۇيغۇرنىڭ نەچچە يۈز كىشىلىك خىتاي پۇقرالىرى تەرىپىدىن ئۇرۇپ ـ دەسسەپ ئۆلتۈرۈۋېتىلگەنلىكى

ئېنىق ئىسپاتلاندى. ئۆلمەكنىڭ ئۈستىگە تەپمەك دېگەندەك، ۋەقەدىن كېيىن، يەنە نەچچە ئونلىغان ئۇيغۇر ياشنىڭ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنىشى ئۇيغۇرلارنىڭ يۈرەك ئازابىنى ھەسسىلەپ ئاشۇرۇۋەتتى. خىتاي لەشكەرلىرى تەرىپىدىن ئاۋۋال ئۆلتۈرۈلۈپ، ئاندىن باشلىرىنىڭ تاش بىلەن ئېزىۋېتىلگەن ئىككى ئۇيغۇرنىڭ كۆرۈنۈشى پۈتۈن ئىنسانىيەتكە ئىبرەت بولغۇدەك دەرىجىدە ئېچىنىشلىق ئىدى. نەتىجىدە، ئۇيغۇرلار بىر ھەپتە نارازىلىق بىلدۈرۈشنىڭ بەدىلىنى ئاممىۋىي قىرغىنچىلىق ۋە كوچا ـ كويلاردا بېشى ئېزىلىپ ئۆلۈش بىلەن تۆلىدى. مانا بۇ ۋەقەلەردىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، خىتاي ھۆكۈمىتى بۇ رايونغا قاراتقان مۇددىئاسىنى تولۇق ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن، ئۆزىگە قارشى چىققانلارغا، ھەر تۈرلۈك ئىش ـ پائالىيەتلەرگە ئەڭ ۋەھشىي ئۇسۇللار بىلەن جاۋاب قايتۇرماقتا، قىلچە ئىككىلەنمەستىن ئەڭ قەبىھ ۋاستىلارنى ئىشقا سالماقتا.

دۇنيانىڭ ھېچبىر يېرىدىن تېپىلمايدىغان، پەقەت شەرقىي تۈركىستاندىلا ئۇچرايدىغان يەنە بىر خىتاي ئۇسۇلى دەپسەندىچىلىك بولسا، مەسجىد ـ جامەلەرنىڭ دەرۋازىسىغا ئېسىلغان تىزىملىك بولۇپ، بۇ تىزىملىككە بىنائەن 18 ياشقا توشمىغانلار، ئىشچى ـ مەمۇرلار، پېنسىيونېرلار، ئىسپىراپكا ئالغانلار، ھۆكۈمەت خىزمەتچىلىرى، پارتىيە ئەزالىرى ۋە ئايالارنىڭ نامىز ئوقۇش ئۈچۈن مەسجىدكە كىرىشى چەكلەنگەن. ھالبۇكى، ئەينى زېمىندىكى بۇددا ئىبادەتخانىلىرىدىن ھېچبىرىنىڭ دەرۋازىسىغا ئۇنداق تىزىملىك ئېسىغلىق ئەمەس. ئەگەر بۇنىڭغا كوممۇنىست سىستېمىنىڭ دىنغا تۇتقان پوزىتسىيىسى سەۋەبچى بولغان بولسا ئىدى، بۇ چەكلىمە پەقەت مۇسۇلمانلارنىلا ئەمەس، بەلكى باشقا دىنلارغا مەنسۇپ كىشىلەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان بولاتتى. بۇنىڭدىنمۇ كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، خىتاي ھۆكۈمىتى مۇسۇلمانلارغا ھەم دىنىي ھەم ئىرقىي ئايرىمىچىلىق قىلماقتا ۋە بۇنى ئوچۇق ـ ئاشكارا يۈرگۈزمەكتە.

ئىقتىسادتا ئەركىن رىقابەت تۈزۈمىنى يولغا قويغان خىتاي دۆلىتىدە ئىجتىمائىي ۋە سىياسىي ھايات پۈتۈنلەي بېسىم ۋە كونترول ئاستىدا تۇتۇلماقتا. پارتىيە، ۋەخپە، جەمئىيەت قۇرۇش، شەخسىي نەشرىيات قۇرۇش پۈتۈنلەي چەكلەنگەن. ”تىجارەتتىن بەكرەك ئىدىئولوگىيىلىك خىزمەت قىلىدۇ“ دەپ قارالغاچقا شەخسىي مەكتەپ ئېچىشقا رۇخسەت بېرىلمەيدۇ. شۇڭا دىنىي تەلىم تامامەن قانۇنسىز پائالىيەت شەكلىدە (يەنى مەخپىي) ئېلىپ بېرىلماقتا. قانۇنسىز دىنىي تەلىم ئۈچۈن زېمىن

ھازىرلاپ بېرىش، ئوقۇش ياكى ئوقۇتۇش ۋەياكى ئوقۇ ـ ئوقۇتۇشقا ياردەم بېرىشنىڭ جازاسىنى تەخمىن قىلىش مۇمكىن ئەمەس.

كۈتۈپخانىلارنىڭ ھەممىسى دۆلەت ئىلكىدە بولۇپ، مىڭلارچە جىلدلىق نادىر ئەسەرلەر خىتاي سىياسىتىگە زىت كەلگەنلىكى ئۈچۈن "مەدەنىيەت ئىنقىلابى"نىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا كۆيدۈرۈپ تاشلاندى. 1950 ـ يىللاردىن كېيىن، شەرقىي تۈركىستان ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئىسمى ئۆزگەرتىلىپ، بۇ ئۇنىۋېرسىتېتنى پۈتتۈرگەنلەر چەتكە قېقىلدى ۋە ئېغىر بېسىم ئاستىغا ئېلىندى.

خىتاي ھۆكۈمىتى مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆيلىنىش ۋە باشقا ئۆرپ ـ ئادەتلىرىگە قاراتقان كونتروللۇقىنى كۈنسېرى كۈچەيتمەكتە. ئۇيغۇر تىلى ۋە ھازارىتىنى چەكلەش پائالىيەتلىرىنى كۆپەيتمەكتە. شەرقىي تۈركىستاندا نەشر قىلىنغان ۋە باشقا يەرلەردىن ئېلىپ كېلىنگەن مۇزىكا لېنتىلىرىمۇ خىتاي مەدەنىيەت مېنىستىرلىقى ۋە ئاخبارات تەشكىلاتلىرى تەرىپىدىن قاتتىق تەكشۈرۈلىدۇ. ئۇيغۇرلار ئىشلىگەن فىلىملەرنىڭ قويۇلۇشىغا رۇخسەت ئېلىش ئۈچۈن ئارتىسلاردىن بىرى چوقۇم خىتاي بولۇشى ۋە فىلىمدە مۇھىم رول ئالغان بولۇشى كېرەك.

ئېنتېرنېتتە خەۋەرلىشىش ئۈچۈنمۇ نۇرغۇن چەكلىمىلەر بار. بولۇپمۇ، 5 ـ ئىيۇل ئۈرۈمچى ۋەقەسىدە ھەم ئېنتېرنېت لىنىيىسى ئۈزۈۋېتىلگەن ھەم مۇستەقىل ئاخباراتچى ۋە كۆزەتكۈچىلەر شەرقىي تۈركىستانغا كىرگۈزۈلمىگەچكە، پۈتۈن دۇنيا خەلقى ۋەقەنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالىدىن خەۋەردار بولالمىدى ۋە خەۋەرلىشىش ئەركىنلىكى ئېغىر دەرىجىدە زېدىلەندى. ۋەقە جەريانىدا ئۇيغۇر ياشلارنىڭ ئېنتېرنېتكە كىرىشى قەتئىي چەكلەندى.

ئۇيغۇرلارنىڭ ساياھەت قىلىشتەك ئەقەللىي ئەركىنلىكىمۇ ئېغىر توسالغۇغا ئۇچرىماقتا. خىتاي بىخەتەرلىك كۈچلىرى شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ ئۆي ـ ماكانلىرىنى تۇيۇقسىز بېسىپ، سەۋەبسىز كىملىك تەكشۈرمەكتە ۋە بىگۇناھ كىشىلەرنى "جەمئىيەت ئامانلىقىنى بۇزۇشقا ئۇرۇنغان" دېگەن باھانە بىلەن قولغا ئالماقتا. قولغا ئېلىنغان مىڭلارچە كىشىنىڭ ئاقىۋىتى مەلۇم ئەمەس. كۆپىنچىسى زەھەرلىك چېكىملىك تىجارىتى، پارىخورلۇق ۋە جەمئىيەت ئامانلىقى دېگەندەك سەۋەبلەر بىلەن نامۇۋاپىق شەرتلەردە جىددىي سوراققا تارتىلىپ، ئۆلۈم جازالىرىغا ھۆكۈم قىلىنماقتا. تۇتۇپ تۇرۇش ئورۇنلىرى ۋە تۈرمە شارائىتلىرى بەكمۇ ناچار بولۇپ، قىيىن ـ قىستاق ۋە ئىسكەنجە خەۋەرلىرى ھەمىشە قۇلاققا يېتىپ تۇرىدۇ.

خىتاي ھاكىمىيىتى شەرقىي تۈركىستاندا مەيدانغا كەلگەن ھەر تۈرلۈك جىنايى قىلمىشنى تېرورىزمغا چېتىپ، جىنايەتچىلەرنى ئۆلۈم جازالىرىغا ھۆكۈم قىلماقتا. ھالبۇكى، ئوخشاش جىنايەت خىتاينىڭ ئىچكى ئۆلكىلىرىدە ئۆتكۈزۈلسە، جىنايەتچى جازا قانۇنىغا ئاساسەن سوتلىنىدۇ. ئۆلۈم جازالىرى، قولغا ئېلىش، تۈرمىدىكىلەرنى ئىسكەنجىگە ئېلىش قاتارلىقلار نورمال ئەھۋالغا ئايلىنىپ قالدى.

خىتاي ھۆكۈمىتى ”تېرورىزمغا قارشى كۈرەش“نى يوللۇق قىلىۋېلىپ، ب د ت ۋە باشقا خەلقئارالىق تەشكىلاتلاردىكى ئىمتىيازىغا تايىنىپ، دۇنيانىڭ ئاغزىنى تۇۋاقلىماقتا ۋە ئۇيغۇرلارنى يوق قىلىۋېتىش ئىستراتېگىيىسىنى تىنىمسىز داۋاملاشتۇرماقتا. ئەمما ئۆتكەن يىلقى ۋەقەدە كېلىپ چىققان پاجىئەلىك كۆرۈنۈشلەر سەۋەبىدىن شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنىڭ خەلقئارا سەھنىگە چىقىپ قېلىشى خىتاي ھۆكۈمىتىنى بەكمۇ ئەپسۇسلاندۇردى. دېمەك، شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى خىتاينىڭ ئىچكى ئىشى كاتېگورىيىسىدىن چىقىپ، خەلقئارالىق مەسىلىلەر قاتارىدىن ئورۇن ئالدى. ئۇنىڭدىن سىرت، خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ بۇ سىياسىتى دۇنيا خەلقىنىڭ دىققەت نەزىرىنى شەرقىي تۈركىستانغا ئاغدۇرۇشىغا ۋە دۇنيا مىقياسىدىكى ئاممىۋي تەشكىلاتلارنىڭ بىرلىشىشىگە سەۋەب بولدى.

نەتىجە ئېتىبارى بىلەن، خىتاي ھۆكۈمىتى شەرقىي تۈركىستاننىڭ تارىخىي ئىسمىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشتىن باشلاپ، ئىرقىي ۋە دىنىي ئايرىمچىلىققا مۇناسىۋەتلىك بارلىق سىياسەتلىرىنى دەرھال ئەمەلدىن قالدۇرۇشى؛ ئېتنىك قىرغىنچىلىقنىڭ يەنە بىر ۋارىيانتى بولغان ئۆلۈم جازاسىنى توختىتىشى؛ دىنىي تەلىم ۋە ئىبادەتلەرگە قويۇلغان چەكلىمىلەرنى ئېلىپ تاشلىشى؛ جەمئىيەت، ۋەخپە ۋە سىياسىي پارتىيە قۇرۇشقا، خۇسۇسىي نەشىر ئىشلىرىغا رۇخسەت قىلىشى؛ سایاھەت ۋە ئۇچۇر ـ ئالاقە ئەركىنلىكىنى چەكلەشتىن ۋاز كېچىشى؛ تۈرمە ۋە قاماقخانىلارنىڭ شارائىتلىرىنى خەلقئارالىق ئۆلچەمگە يەتكۈزۈشى ۋە ئادىل سوتلىنىش ھەققىنى تەمىنلىشى؛ ئۇيغۇرلارنى مەجبۇرىي كۆچۈرۈپ كېتىش ۋە خىتاي نوپۇس كۆچۈرۈپ كېلىش ئارقىلىق نوپۇس تەڭپۇڭلۇقىنى بۇزۇشتىن ۋاز كېچىشى؛ ئاز سانلىق مىللەتلەرگە قاراتقان مەجبۇرىي ئوپىراتسىيە ۋە پىلانلىق تۇغۇت سىياسەتلىرىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشى لازىم.

III. مەجلىس

خەلقئارالىق تەشكىلاتلارنىڭ رولى ۋە خىتاينىڭ ئىسلاھاتقا قارشى تىرىشچانلىقى

رىياسەتچى: فاتىمە بوستان ئۇنسال

- پروف. در. درۇ گلەدنېي: پونوما تېخنىكا مەكتىپى تېنچ ئوكيان ئاخبارات ئېنىستىتۇتى مۇدىرى، ئامېرىكا
- ئەھمەد ئەمىن داغ (تاغ): İHH ئىنسانىي ياردەم ۋەخپىسى، تۈركىيە
- دوت. در. ئەركىن ئەمەت: ئەنقەرە ئۇنىۋېرسىتېتى، تۈركىيە
- ئادۋۇكات، گۈلدەن سۆنمەز: İHH ئىنسانىي ياردەم ۋەخپىسى، تۈركىيە
- در. ياڭ جيەنلى: جۇڭگولۇق تەشەببۇسكارلار (جەمئىيىتى) رەئىسى، ئامېرىكا

شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنىڭ ھەل قىلىنىشىدا تۈركىيە ۋە ئىسلام دۇنياسى

تارىخنىڭ ئاجايىپ نەقىشلىرىدىن بىرى بولسا كېرەك، تۈرك دۇنياسىنىڭ ئەڭ غەربىي ۋە ئەڭ شەرقىي ئۇچىدىكى تۈركىيە بىلەن شەرقىي تۈركىستان ئارىسىدا جۇغراپىيىلىك مۇساپە توسالغۇ بولالمىغان يېقىنلىق تۈيغۇسى ۋە روھىي بىرلىك بار. ئەمما مەنۇي جەھەتتە كۆپرەك ھېس قىلىنغان بۇ يېقىنلىقنىڭ سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي جەھەتتە ئەكس ئېتىشىگە كۆپىنچە ھاللاردا بىر قاتار مەسىلىلەر توسالغۇلۇق قىلماقتا.

ئوسمانىيلار ئىمپېراتورلۇقىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە مەيدانغا كەلگەن سىياسىي يېقىنلىشىش پائالىيەتلىرى ئۇزۇن مەزگىللىك ھەمكارلىققا ئايلىنالمىدى. 19 ـ ئەسىردە، شەرقىي تۈركىستاننىڭ يەرلىك ھۆكۈمدارلىرى ئوسمانىيلار ئىمپېراتورلۇقىغا بەيئەت قىلىپ، سۇلتان نامىغا خۇتبە ئوقۇتتى ۋە سىياسىي مۇناسىۋەتنىڭ كۈچلىنىشى ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسەتتى. سۇلتان ئابدۇلئەزىزخان شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئەمىرى ياقۇب بەگكە ئەسكىرىي ھەيئەت ئەۋەتىپ، رەقىب دۆلەتلەرگە قارشى يار ـ يۆلەك بولدى. 2 ـ ئابدۇلھەمىدخان مەزگىلىدە بولسا، شەرقىي تۈركىستاندا بىر ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتى قۇرۇش پىلانى ئوتتۇرىغا قويۇلدى. ئەمما ئوسمانىيلار ئىمپېراتورلۇقىنىڭ زاۋاللىققا يۈز تۇتقان زەئىپ كۈچى يىراق جۇغراپىيەلەرگە كۆڭۈل بۆلۈشىگە يار بەرمىگەنلىكى ئۈستىگە، ئاسىيادا يۈكسىلىشكە باشلىغان خىتاي ھاكىمىيىتى ۋە شەرقىي تۈركىستان ئىشغالىيىتى بۇ ئىككى دۆلەت ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنىڭ كۈچىيىشىگە تامامەن توسالغۇلۇق قىلدى.

20 ـ ئەسىرنىڭ كىرىشى بىلەن تەڭ پۈتكۈل ئىسلام جۇغراپىيىسىنىڭ ياتلار ئىشغالىيىتىگە ئۇچرىشى بەكمۇ ناچار ۋەزىيەت بەرپا قىلدى. ئەنە شۇ دەۋردىن باشلاپ تۈركىيە بىلەن شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئارىسىدىكى مۇناسىۋەت تامامەن

ئۇزۇلۇپ قالدى. تۈركىيە ھەر جەھەتتىن پۈتۈنلەي غەربكە يۈزلەنگەچكە، ئاسىيادىكى دۆلەتلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ئىنتايىن زەئىپلىشىپ كەتتى. سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي جەھەتتىلا ئەمەس، مەدەنىي جەھەتتىمۇ چوڭقۇر ھېس قىلىنغان بۇ بۇرۇلۇش سەۋەبىدىن ئاسىيادىكى تۈركلەر بىلەن پەقەت رومانتىك مۇناسىۋەت بېغىلا قېلىپ قالدى. ئۇ مەزگىللەردە، تۈركىيەمۇ ئۆز مەۋجۇدىيىتىنى قوغداپ قېلىش كرىزىسىغا دۇچ كېلىۋاتقاچقا، رۇسىيە ۋە خىتايغا ئوخشاش دۆلەتلەرنىڭ كۈنسېرى ئېشىپ بېرىۋاتقان كۈچىگە قارشى كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە پۈت تىرەپ تۇرالىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. شۇڭا تاشقى دۇنيا تۈركلىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ئەڭ تۆۋەن سەۋىيەگە بېرىپ يەتتى، شەرقىي تۈركىستانمۇ بۇ ئەھۋالدىن مۇستەسنا ئەمەس ـ ئەلۋەتتە. مانا بۇ مەزگىلدە، تۈركىيە ئۆزىنىڭ يېقىن ئەتراپىدا يۈز بەرگەن بىر مۇنچىلىغان ۋەقە ـ ھادىسىلەرگىمۇ پەرۋاسىزلىق قىلدى.

2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، ئىككى ئىدىئولوگىيىلىك قۇتۇبقا بۆلۈنگەن دۇنيا پەقەت تۈركىيەنىلا ئەمەس، پۈتكۈل ئىسلام ئالەمىنى پاسسىپ ھالغا چۈشۈرۈپ قويغاچقا، يۇقىرىقى سەلبىي ۋەزىيەت تېخىمۇ كۈچىيىپ باردى. شەرقىي ياكى غەربىي قۇتۇبتىن بىرىنى تاللاشتىن باشقا ئىمتىيازى قالمىغان تۈركىيە، تاشقى سىياسىتىنى غەرب بىخەتەرلىك سىستېمىسىغا قارىتا يۈرگۈزۈشكە باشلىدى. بۇنىڭ نەتىجىسىدە، شەرقىي قۇتۇب دۆلەتلىرى ۋە سوتسىيالىست دۇنياغا ئەنقەرە تەرىپىدىن ئەمەس، بەلكى ۋاشىنگتون تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن سىياسەتلەر بىلەن قارالغاچقا، تۈرك دۇنياسى سوتسىيالىست قۇتۇبنىڭ نوپۇز دائىرىسىدىن ئورۇن ئالدى.

ئەمما 1991 ـ يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ پارچىلىنىشى بىلەن بۇ رايونلاردا يېڭى بىر ئىدىئولوگىيەلىك ئەھۋال ئوتتۇرىغا چىقتى، تۈركىيەنىڭ ئوتتۇرا ئاسىياغا بولغان نەزەرىدىمۇ بۇرۇلۇش ھاسىل بولدى. بۇ بۇرۇلۇش يېڭى ـ يېڭى مۇناسىۋەتلەرنى بەرپا قىلدى. ئاسىيادىكى رىقابەت پەقەت تۈركىيەنى بۇ جۇغراپىيەگە يېقىنلاشتۇرۇپلا قالماي، خەلقئارالىق سەھنىلەردە چوڭ تالاش ـ تارتىشلارنىڭ كېلىپ چىقىشىغا سەۋەب بولدى.

تۈركىيە، 90 ـ يىللار داۋامىدا يېڭى پۇرسەت ۋە نوپۇز دائىرىسى شەكىللەندۇرۇشكە ئۇرۇنۇش بىلەن بىرگە، بۇ رايونلاردىكى نوپۇزىنىڭ ئېشىپ بېرىشىغا ماس ھالدا شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنمۇ قايتا يادىغا ئېلىپ، دۆلەت ئورگانلىرى ۋە ئاممىۋي تەشكىلاتلارنىڭ كۈنتەرتىپىگە قويۇشقا باشلىدى. خەلقئارالىشىش

ھەربىتىنىڭ تۈنجى تەسىرى تۈركىيەدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ خىزمەت قىلىش نىسبىتىدىكى ئېشىش ۋە خاتىرجەملىككە ئېرىشىشىدا كۆرۈلدى. دەرۋەقە، 1991 ـ يىلىدىن ئېتىبارەن، شەرقىي تۈركىستان رەھبەرلىرىدىن ئىيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن ئەنقەرەدە بارلىق سىياسىي پارتىيە رەھبەرلىرى، خەلق ۋەكىللىرى ۋە بيۇروكراتلار بىلەن كۆرۈشۈش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشىپ، ئۇلارغا شەرقىي تۈركىستاندىكى ھەق ـ ھوقۇق دەپسەندىچىلىكلىرى، ئاسىملاتسىيە ۋە سىياسىي بېسىم ھەققىدە تەپسىلىي مەلۇمات بەرگەندىن كېيىن، تەرەپلەر ئارىسىدا يېڭىدىن يېقىنلىشىش ۋەزىيىتى شەكىللەندى. ئىيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن شۇ مەزگىلنىڭ سىياسىي پارتىيە رەھبەرلىرىدىن مەسئۇد يىلماز، نەجمەددىن ئەرباكان، ئالپ ئارسلان تۈركەش، سۈلايمان دەمىرەل ۋە ئەردال ئىنئۇنۇ قاتارلىقلار بىلەن كۆرۈشۈپ، ھەممىسىدىن ئۆزلىرىگە يار ـ يۆلەك بولۇشنى ۋە تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىدە تېخىمۇ ئاكتىپ رول ئوينىشىنى تەلەپ قىلدى. باش مىنىستىر سۈلايمان دەمىرەل ئۆزلىرىنىڭ ياردەم قىلىدىغانلىقى، شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنى خەلقئارالىق سەھنىلەرگە ئېلىپ چىقىدىغانلىقى ۋە مەسىلىنىڭ ھەل قىلىنىشى ئۈچۈن قوللىرىدىن كېلىشىچە تىرىشچانلىق كۆرسىتىدىغانلىقى توغرىسىدا ئەھدە بەردى.

بۇ يېقىنلىشىش جەريانىدا زامانىنىڭ جۇمھۇر رەئىسى تۈرگۈت ئۆزال بىلەن بولغان كۆرۈشۈش ھەممىدىن ئەھمىيەتلىك ئىدى. تۈرگۈت ئۆزال مەسىلىلەر ھەققىدە تەپسىلىي مەلۇمات ئالدى. ئىيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن 60 يىلدىن بېرى كۆكسىدە ساقلاپ كېلىۋاتقان شەرقىي تۈركىستان بايرىقىنى تۈرگۈت ئۆزالغا تەقدىم قىلدى. بۇ ئارقىلىق تۈركىيەنىڭ شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنىڭ يېڭى رەھبىرى بولۇشى كېرەكلىكىگە ئىشارەت بېرىلدى. يار ـ يۆلەك تەلەپلىرى قايتا تىلغا ئېلىپ ئۆتۈلدى. باشقا رەھبەرلەرگە ئوخشاش، تۈرگۈت ئۆزالمۇ چوقۇم ياردەم قولى سۇنىدىغانلىقى ھەققىدە ئەھدە بەردى.

تۈركىيەنىڭ رايون خاراكتېرلىك سىياسىتى ئاساسىدا بۇ رايون خەلقى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى خەلق ئارىسىدىكى ھېسسىي مۇناسىۋەتتىن ھالقىپ ئۆتۈپ، دۆلەت سىياسىتىگە ئايلىنىشقا باشلىدى. دۆلەت رەھبەرلىرى ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەتلىرىنى پات ـ پات زىيارەت قىلىپ، مۇناسىۋەتلەرنىڭ تېخىمۇ قويۇقلىشىشى ئۈچۈن كۆپ كۈچ سەرپ قىلدى. ھەتتا 1992 ـ يىلى 12 ـ ئايدا، تۈرك رەھبەرلەردىن

بىر ھەيئەت تەشكىللىنىپ شەرقىي تۈركىستانغا بېرىشى ۋە شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنى ب د ت كۈنتەرتىپىگە قويۇشى كېرەكلىكى ھەققىدىكى تەكلىپ ـ پىكىرلەر تالاش ـ تارتىش تېمىسىغا ئايلاندى، لېكىن بۇ تەكلىپمۇ نەتىجىسز ئاياغلاشتى.

1995 ـ يىلى ئىزمىردا ئۆتكۈزۈلگەن «تۈرك دۇنياسى ئۇچرىشىشى»غا شەرقىي تۈركىستان ۋە دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن 800دىن ئارتۇق ۋەكىل قاتناشتى. ئۇچرىشىش دوكلاتىدا شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ئەھۋالىنى ياخشىلاش ئۈچۈن تېخىمۇ كۆپ تىرىشچانلىق كۆرسىتىش كېرەكلىكى تەلەپ قىلىنغان بولسىمۇ، ئەمەلىي نەتىجە چىقمىدى.

بۇنچە كۆپ تەلەپ ۋە تىرىشچانلىققا قارشى شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنىڭ ھەل قىلىنىشىدا كۆزگە كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە ئىلگىرىلەشكە توسالغۇ بولغان ئەڭ ئاساسلىق ئۇنسۇرلاردىن بىرى خەلقئارالىق مۇناسىۋەت ۋە تۈركىيەنىڭ بۇ مۇناسىۋەتكە ماسلىشالماسلىقى ئىدى. يەنى غەرب بىلەن شەرق ئارىسىدىكى يېڭى مۇناسىۋەتلەرنىڭ سالمىقى كۆپىنچە ھاللاردا ئۇلارنىڭ مەنپەئەتلىرىنى چىقىش قىلغان ھالدا بەلگىلەنگەن بولغاچقا، سوغۇق مۇناسىۋەتلەر ئۇرۇش مەزگىلىدە ئادەتلىنىپ قالغان تاشقى سىياسىتىدىن قۇتۇلالمىغان تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى بۇ رايونلاردىكى مەسىلىلەرگە ئۆز نەزەر دائىرىسى بىلەن قارىماي، بەلكى ئۆز رولىنى غەرب تەشەببۇسلىرى ئۈچۈن يارداەمچى ئۇنسۇر دەپ قارايتتى. بۇ ئۇل خاتالىقى مەسىلىلەرنىڭ خەلقئارالىق سەھنىگە چىقىشىدا ئەنقەرەنىڭ ئاكتىپ رول ئېلىشىغا توسالغۇ بولدى. شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنىڭ ھەل قىلىنىشىدا غەربنىڭ ھەربىكەتكە ئۆتۈشىنى كۈتۈپ ئولتۇرغان تۈركىيەنىڭ بۇ ھەربىكەتنى تېزلاشتۇرۇش مېخانىزمىنى قوللىنىشىدىكى پاسسىپلىقى، غەرب بىلەن خىتاي ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرنىڭ تەرەققىياتىدا غەربنىڭ شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنى ئالدىنقى شەرت قىلىپ قويالماسلىقىغا سەۋەب بولدى.

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، خىتاي ھاكىمىيىتى تۈركىيە مەتبۇئاتلىرىدا بۇرۇنقىغا نىسبەتەن كۆپ تىلغا ئېلىنىشقا باشلىغان شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى ھەققىدە تۈركىيە ھۆكۈمىتىنى پات ـ پات ئاگاھلاندۇرۇپ تۇردى. شەرقىي تۈركىستان ھەققىدىكى ھەرقانداق سۆز ـ ھەربىكەتنى خىتاينىڭ ئىچكى مەسىلىسىگە ئارىلاشقانلىق دەپ قارايدىغانلىقىنى ئېيتتى ۋە PKK (كوردىستان

ئىشچى پارتىيىسى)گە بېرىلىۋاتقان خەلقئارالىق ياردەم ھەققىدە تۈركىيەنى چۆچۈتۈپ قويماقچى بولدى. ئەنقەرە ھۆكۈمىتى خىتاي دۆلىتى بىلەن كۈنسېرى يۈكسىلىپ بېرىۋاتقان مۇناسىۋەتلىرى بىلەن ئوتتۇرا ئاسىيادا تۈرانىزم نوپۇزى شەكىللەندۈرۈش ئارىسىدا مۇۋازىنەت قۇرۇشقا تىرىشقان بولسىمۇ، خىتاي بېسىمى تۈركىيەنىڭ مۇقەررەرسىزلىك مەزگىللىرىدە كۈچلۈك تەسىر پەيدا قىلدى. مەسىلەن، 1999 ـ يىلى، باش مېنىستىر مەسئۇد يىلماز دۆلەت خادىملىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستانغا مۇناسىۋەتلىك پائالىيەتلەرگە قاتنىشىشنى چەكلەپلا قالماي، سۈلتان ئەھمەد مەيدانىدىكى ”ئىيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن باغچىسى“نىڭ ئىسمىنى ئۆزگەرتتى ۋە تۈركىيەدە شەرقىي تۈركىستان بايرىقىنى كۆتۈرۈشنى پۈتۈنلەي چەكلىدى. ھازىرقى باش مېنىستىر رەجەپ تاييىب ئەردوغان ئۇ چاغلاردا ئىستانبۇلنىڭ شەھەر باشلىقى بولۇش سۈپىتى بىلەن بۇ قارارغا قاتتىق نارازىلىق بىلدۈرگەن ۋە بۇ قارارنىڭ پەقەت ئۇيغۇرلارغىلا ئەمەس، بەلكى پۈتۈن تۈرك دۇنياسىغا قىلىنغان خىيانەت ئىكەنلىكىنى ئېيتقانىدى.

تۈركىيەنىڭ تاشقى سىياسەت ئەھدىنامىلىرى خىتاي بىلەن كۈنسېرى يۈكسىلىۋاتقان تىجارىي ۋە سىياسىي مۇناسىۋەتلىرى سەۋەبىدىن شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىدە سەلبىي رول ئوينىدى. شۇڭا، 2000 ـ يىللاردىن ئېتىبارەن يۈكسىلىشكە باشلىغان تۈركىيە ـ خىتاي مۇناسىۋەتلىرى سەۋەبىدىن تۈركىيەنىڭ شەرقىي تۈركىستان ھەققىدىكى ئىجابىي پائالىيەتلىرى نىسبىي سەۋىيەگە چۈشۈپ قالدى. 2003 ـ يىلى تۈركىيەدە ھاكىمىيەت بېشىدىكى پارتىيەنىڭ ئالمىشىشى، تۈركىيە ئىچىدىلا ئەمەس، سىرتىدىمۇ ئىجابىي تەسىر پەيدا قىلغاچقا، شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى ھەققىدىكى ئۈمىدلەر قايتىدىن جانلىنىشقا باشلىدى.

يېڭى ھاكىمىيەتنىڭ بۇرۇنقىسىدىن ئايرىپ تۇرىدىغان ئەڭ چوڭ پەرق شۇكى، شەرقىي تۈركىستانلىقلار تۈركىيەدە بۇرۇنقىدىن ئەركىن پائالىيەت ئېلىپ بارالايدىغان بولدى. يېڭى ھۆكۈمەت بۇرۇنقى چەكلىمىلەرنى سەل ـ پەل ئەركىن قويۇپ بەرگەن بولسىمۇ، مەسىلىنىڭ تۈپتىن ھەل بولۇشى ئۈچۈن كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە ئالغا ئىلگىرىلىيەلمىدى. تۈركىيەنىڭ شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىدە ئوينىيالايدىغان رولىنى خىتاي بىلەن بولغان مۇناسىۋەتلەردىن ئايرىپ قايرىغىلى بولمىغاچقا، ئاۋۋال ئىككى دۆلەت ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتلەردىن پايدىلىنىش مايىللىقى شەكىللەندى. خىتاينى ئەڭ بولمىغاندا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تۈرمۇش

شارائىتىنىڭ ياخشىلىنىشى ئۈچۈن بولسىمۇ بەزى قەدەملەرنى ئېلىشقا زورلاش ـ ئەڭ مۇۋاپىق سىياسەت دەپ قارالدى. بۇ سىياسەتنىڭ چەتئەللەردىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئۇمىدىنى يەردە قويغانلىقى ھەممىگە ئايان. ئەنقەرەنىڭ يېڭى سىياستىدىكى ئاساسىي نىشان ھەر ئىككى تەرەپنىڭ ئەڭ ئەقەللىي ئارزۇ ـ ئۇمىدلىرىنى مۇۋاپىق شەكىلدە بىرلەشتۈرۈشتىن ئىبارەت.

تۈركىيە بىلەن خىتاي ئارىسىدا 40قا يېقىن كېلىشىم ۋە 20 مىليارد دوللارلىق ئىقتىسادىي مۇناسىۋەت بار. بۇ كېلىشىمنامىلەر تۈركىيەنىڭ ھەرىكەت دائىرىسىنى تارلاشتۇرۇۋەتسىمۇ، ئەڭ بولمىغاندا، ئىسلام دۆلەتلىرىنىڭ ئورتاق پروگراممىسىدا مەسىلىنىڭ ئىنسانىي تەرەپلىرىنىڭ ھەل قىلىنىشى ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىشقا توسالغۇ بولمايدۇ.

ئىسلام دۆلەتلىرى

ئىسلام دۇنياسىنىڭ مۇسۇلمانلارغا مۇناسىۋەتلىك ھەر مەسىلىگە ئوخشاشلا شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى ھەققىدىمۇ پۈتۈن ـ سۈرۈك مۇئامىلىسى ياكى سىياسىتى يوق. شۇڭا ئىسلام كېڭىشى تەشكىلاتىغا ئەزا 57 دۆلەتنىڭ ئورتاق پىكرىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان پوزىتسىيەنى ئىپادىلەشنىڭ ئورنىغا، ھەرقايسى ئىسلام دۆلەتلىرىنىڭ ئۆز ئالدىغا تۈتقان پوزىتسىيەلىرىنى مۇنداق ئۈچ تۈرگە ئايرىپ خۇلاسىلەشكە بولىدۇ:

1) پراگماتىك (سۈيىئىستېمالچى) پوزىتسىيە: بۇ كاتىگورىيەگە تەۋە دۆلەتلەر خىتاينىڭ بىۋاسىتە تەسىرىگە ئۇچرىغانلىقى ۋە نوپۇزى ئاستىدا قالغانلىقى ياكى خىتايدىن كېلىدىغان ماددىي مەنپەئەت تۈپەيلىدىن شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنى دۆلەت سۈپىتىدە قوللىمايدۇ، ئەمما خەلقى قىزغىن ھېسداشلىق قىلىدۇ. بۇ كاتىگورىيە ئىچىدىكى ئەڭ يېقىن چەمبەرنى ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەتلىرى شەكىللەندۈرىدۇ. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ پارچىلىنىشىدىن كېيىن پەيدا بولغان ئىستراتېگىيىلىك بوشلۇق ئوتتۇرا ئاسىياغا قوشنا بولغان شەرقىي تۈركىستاننىڭ بېيجىڭ ھاكىمىيىتى نەزىرىدىكى ئەھمىيىتىنىڭ تېخىمۇ ئېشىشىغا سەۋەب بولدى.

خىتاي ھاكىمىيىتى سوۋېت ئىتتىپاقى چېكىنىپ چىققان بارلىق نوپۇز دائىرىسىنى ئۆز ئىلكىگە ئۆتكۈزۈۋېلىش ئۈچۈن پۈتۈن زېھنىنى بۇ دۆلەتلەرگە

مەركەزلەشتۈردى. بۇ جەريانىدا، شەرقىي تۈركىستان زېمىنى ئوتتۇرا ئاسىياغا تۇتىشىپ تۇرىدىغان مۇھىم ئۆتكەل بولغاچقا، بۇ رايونغا قاراتقان خىتاي كۆچمەن سىياسىتى تېخىمۇ كۈچەيتىلدى. سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كېيىن پەيدا بولغان ئىستراتېگىيىلىك ھاڭنى شاڭخەي ھەمكارلىق تەشكىلاتى ئارقىلىق تىندۈرماقچى بولغان خىتاي ھۆكۈمىتى ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەتلىرىنىڭ ئىقتىسادىي ۋە سىياسىي مۇقىملىقىغا يار ـ يۆلەك بولۇش سىياسىتى يولغا قويدى ۋە ئىقتىسادىي نوپۇزىنى ئاشۇرۇشقا تىرىشتى.

يەنە شۇ مەزگىللەردىكى سىياسىي مۇقىمسىزلىق ۋەزىيىتىدە بۇ دۆلەتلەردە كۈنسېرى كۈچلىنىپ كېتىۋاتقان ئىسلامىي ئېقىملارنىڭ قانداقلا قىلىپ بولمىسۇن شەرقىي تۈركىستاندىكى ئۇيغۇرلارغىمۇ تەسىر كۆرسىتىشىدىن خەپسىرىگەن خىتاي ھاكىمىيىتى بىخەتەرلىك ۋە ئۇچۇر ـ ئاخبارات ساھەلىرىدە ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەتلىرىنى مۇۋەپپىقىيەتلىك ھالدا ئىندەككە كەلتۈرۈۋالدى. بۇ سەۋەبتىن ئوتتۇرا ئاسىيادا ياشاۋاتقان نۇرغۇنلىغان كۆچمەن ئۇيغۇر زور قىينىچىلىققا دۇچ كەلدى.

ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەتلىرى دەسلەپتە شەرقىي تۈركىستان مۇجادىلىسىگە دۆلەت سۈپىتىدە قۇلاق يوپۇرىۋېلىپ، خەلق ئارقىلىق يارەم قولىنى سۇنغان بولسىمۇ، 1990 ـ يىللىرىنىڭ ئاخىرىدىن ئېتىبارەن بۇ سىياسەت پۈتۈنلەي خىتاينىڭ ئارزۇسىغا ماس ھالدا يۈرگۈزۈلۈشكە باشلىدى. ئۇيغۇرلارنىڭ خىتاي ھۆكۈمىتىگە قايتۇرۇپ بېرىلىشىدىن بۇنى ئوچۇق كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ. ئۆزلىرىنىڭ لىڭشىپ تۇرغان ھاكىمىيىتىنى ئىسلامىي مۇخالىپەتچىلەردىن قوغداپ قالالماسلىقتىن قاتتىق خەپسىرىگەن بۇ دۆلەتلەر ئۇيغۇرلار ئېغىر خىيانەت قىلىش بەدىلىگە خىتاينىڭ ھىمايىسى ئاستىغا كىردى. يەرلىك خەلقنىڭ ئۇيغۇرلارغا بولغان ھېسداشلىقى داۋاملاشسىمۇ، دۆلەت سىياسىتىنىڭ تېيىلغاق زېمىنى بۇ دۆلەتلەردىكى ئۇيغۇرلارنىڭ داۋاسىنى ئېغىر دەرىجىدە زەخمىلەندۈردى.

بۇ نۇقتىدا (ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەتلىرىگە) ئوخشاش سىياسەت يۈرگۈزگەن ئىران ئىسلام جۇمھۇرىيىتى غەرب دۆلەتلىرى بىلەن بولغان تىركىشىشتە خىتاينىڭ قوللىشىغا ۋە ئاتوم تېخنىكىسى يارىدىمىغا ئېھتىياجلىق بولغانلىقى ئۈچۈن، شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىدە ھەر تۈرلۈك سىياسەت يولغا قويماقتا. ئىران مەتبۇئاتلىرىدا ئۇيغۇرلارغا قارىتىلغان ھەق دەپسەندىچىلىكلىرى ۋە ئاسىملاتسىيە سىياسىتى ھەققىدە خىتاي ھۆكۈمىتىگە قارشى تەنقىدىي پىكىرلەر بېرىلمىگەننىڭ

ئۇستىگە، ئۇيغۇرلارنىڭ ئەھۋالىنىڭ ياخشىلىنىشى ھەققىدە ئوبيېكتىپ دۆلەت سىياسىتىمۇ يوق.

ئۇنىڭدىن باشقا، شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنى ئىستراتېگىيىلىك پىلانلىرىغا قۇربان قىلىۋەتكەن يەنە بىر ئىسلام دۆلىتى پاكىستاندۇر. ئورتاق دۈشمىنى ھېسابلىنىدىغان ھىندىستانغا قارشى ئىستراتېگىيىلىك ئورتاق مېخانىزمى قۇرغان پاكىستان ۋە خىتاي ھۆكۈمىتى، بۇ ئورتاقلىقنى ئۇيغۇرلارغا بېسىم ئىشلىتىش سىياسىتىدىمۇ ھەمكارلىشىش سەۋىيەسىگە يەتكۈزدى. پاكىستان بىلەن شەرقىي تۈركىستان ئارىسىدا ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىي مۇناسىۋەت بولغاچقا، مىڭلارچە ئۇيغۇر ئاممىسى پاكىستاندا ماكان تۇتۇپ ياشىماقتا ياكى ئىككى دۆلەت ئارىسىدا بېرىپ ـ كېلىپ تۇرماقتا. ئۇنىڭدىن باشقا، پاكىستاندا مەيدانغا كېلىدىغان كىچىككىنە مۇقىمسىزلىقنىڭ شەرقىي تۈركىستانغا بىۋاسىتە تەسىر يەتكۈزۈشىدىن ئەنسىرىگەن خىتاي ھۆكۈمىتى بۇ دۆلەتكە تېخىمۇ كۆپ ئېتىبار بېرىشكە باشلىدى. بۇ ئېتىبارنىڭ مېۋىلىرى سۈپىتىدە، 1998 ـ يىلىدىن ئېتىبارەن نۇرغۇنلىغان ئۇيغۇر خىتايغا قايتۇرۇپ بېرىلدى. خىتاي ھۆكۈمىتى ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارنىڭ پاكىستاندىن قايتۇرۇپ بېرىلىشى ھەققىدە ھۆكۈمەتكە داۋاملىق بېسىم ئىشلەتمەكتە.

خىتاينىڭ ھەر تۈرلۈك ئىنسان ھەقلىرى دەپسەندىچىلىكلىرىگە قارشى ئېغىر تەنقىد ياغدۇرغان غەرب دۆلەتلىرى، ”ئىسلامچىلار“دىن ئېغىز ئېچىلسا، خىتاي ھۆكۈمىتى قانۇنسىز ھالدا ئىجرا قىلغان ئۆلۈم جازالىرىنىمۇ توغرا چۈشەنمەكتە. دەرۋەقە، ئەتراپ دۆلەتلەردىكى ئەسەبىي دىنىي ئېقىملارنىڭ ئۆۋىسى دەپ قارىلانغان پاكىستاندىكى مەدرىسىلەردە نۇرغۇن ئۇيغۇر تالىبلارنىڭمۇ بولۇشى، غەربلىكلەر بىلەن خىتاي ئارىسىدا ئورتاق تەھدىت چۈشەنچىسىنىڭ شەكىللىنىشىگە سەۋەب بولدى. شۇڭا، 11 ـ سېنتەبىر ۋەقەسىدىن كېيىنكى خەلقئارالىق ئاتموسفېرادىن ئۇستىلىق بىلەن پايدىلانغان خىتاي ھۆكۈمىتى شەرقىي تۈركىستاندىكى مۇستەقىللىق ھەرىكەتلىرىنىڭمۇ ئەل قائىدە تەشكىلاتىغا چېتىشلىق ئىكەنلىكىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئارقىلىق غەربنىڭ ھېسداشلىقىنى مۇۋەپپىقىيەتلىك ھالدا قولغا كەلتۈرۈۋالدى. بۇنىڭدا خىتايدىن مۇستەقىللىقنى تەلەپ قىلىۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ تالىبان رەھبەرلىكىدە تەلىم كۆرۈۋاتقانلىقى ھەققىدىكى تەشۋىقاتنىڭ رولى بەكمۇ چوڭ بولدى. شۇ سەۋەبتىن، پاكىستاندىكى مەدرىسىلەرگە قارىتىلغان باسقۇنلاردا

خىتايغا قايتۇرۇپ بېرىلىشىدىن ئەنسىرىگەن مىڭلارچە ئۇيغۇر تالىب پاكىستاندىن قاچتى ۋە كۆپىنچىسى ئىران ئارقىلىق تۈركىيەگە ياكى ئەرەب دۆلەتلىرىگە بېرىۋالدى.

2) رېئالىست پوزىتسىيە: ئىسلام دۇنياسىدىكى ئۇيغۇر سىياسەتلىرىدە ئىككىنچى كاتېگورىيەنى تەشكىل قىلىدىغىنى رېئالىست پوزىتسىيە بولۇپ، خىتاينىڭ كۈنسېرى ئېشىپ بېرىۋاتقان كۈچىنىڭ باشقىچە سىياسەتكە رۇخسەت بەرمەيدىغانلىقىنى كۆرۈپ يەتكەن ياكى ئۆزلىرىنى بۇنداق بىر مەسىلىگە مۇناسىۋەتسىز دەپ قاراپ، شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىگە بېيجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ كۆزى بىلەن قارايدىغان دۆلەتلەر تۈتۈۋاتقان پوزىتسىيىسىنى كۆرسىتىدۇ.

بۇلاردىن بىرى ھېسابلىنىدىغان مىسىر ھۆكۈمىتى مىڭلارچە ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىنىڭ ئۆز دۆلىتىدە ئوقۇۋاتقانلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ، دۇنيادا بۇنداق بىر مەسىلىدىن خەۋىرى يوقتەك پوزىتسىيە تۇتماقتا. ئۇندىن باشقا، ھىندونوزىيە ۋە مالايسىيە قاتارلىق دۆلەتلەرمۇ خىتاينىڭ بۇۋاستە تەسىر دائىرىسى ئىچىدە بولۇشى تۈپەيلىدىن، شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىگە خىتاينىڭ مۇتلەق كۈچىنى ئەمەلىي چىقىش قىلغان ھالدا ھەل قىلىنىشى كېرەكلىكىنى ئىلگىرى سۈرمەكتە.

3) ئىدېئالىست پوزىتسىيە: ئۇچىنچى كاتېگورىيە بولسا، ئىدېئالىستلارنىڭ سىياسىي بەس ـ مۇنازىرىلىرىدىن ئىبارەت. بولۇپمۇ چەتئەلدىكىلەر ئۇنۇملۇك پائالىيەت يۈرگۈزەلەيدىغان ۋە ئۇيغۇر داۋاسىدا چوڭ قوللاپ ـ قۇۋۋەتلەشكە ئېرىشەلەيدىغان دۆلەتلەردىكى ئومۇمىي پوزىتسىيەنى ئىپادىلەپ بېرىدۇ. بۇلاردىن سەئۇدىي ئەرەبىستان ۋە تۈركىيەگە ئوخشاش دۆلەتلەر ئۇيغۇر داۋاسىغا ئىسلامىي ياكى تارىخىي سەۋەبلەردىن ئىگە چىقماقتا ۋە شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنى (مۇستەقىللىقنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان ھالدا) ھازىرقى خەلقئارالىق مۇۋازىنەتنىڭمۇ نېرىسىدا ھەل قىلىشقا تەييار تۇرماقتا. بۇ دۆلەتلەردە ئۇيغۇرلارنىڭ كىتاب ـ ماتېرىيال نەشر قىلىش، شەرقىي تۈركىستاندىكى ھەق دەپسەندىچىلىكلىرىنى ئاڭلىتىش قاتارلىق ئىجتىمائىي پائالىيەتلىرى بىمالال يۈرگۈزۈلمەكتە.

نەتىجە

نەتىجىدە سوراشقا تېگىشلىك سوئال شۇكى، تىلغا ئېلىنغان بۇ پەرقلىق

پوزىتسىيە (مۇئامىلە) ۋە سىياسەتلەرنى ئورتاق بىر نىشان ئۈستىدە تېپىشتۇرۇش مۇمكىنچىلىكى بارمۇ ـ يوقمۇ؟ بۇ نۇقتىدا، ياۋرۇپا بىرلىكى ئۆتمۈشتە ئوتتۇرىغا قويغان ئورتاق دوكلاتلارغا ئوخشاش، بىر قۇتۇب شەكلىدە ھەركەت ئېلىپ بېرىلسا، تۇنجى قەدەمدە شەرقىي تۈركىستاندىكى ھەق دەپسەندىچىلىكلىرىنى توختاتقىلى؛ ئىككىنچى قەدەمدە ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلەش ھەققىنىڭ بېرىلىشىنى تەلەپ قىلغىلى بولىدۇ.

ئەمما بۇ مەسىلىگە ئەڭ مۇھىم سەھنىلەردىن بىرى بولۇشى كېرەك بولغان ئىسلام كېڭىشى تەشكىلاتىنىڭ بۇ تېمىنى قوللىشى يېتەرلىك بولمايۋاتىدۇ. شەرقىي تۈركىستانلىقلار قۇرغان خەلقئارالىق تەشكىلاتلارنىڭ ھېچبىرى ئىسلام كېڭىشى تەشكىلاتىنىڭ ھەرخىل پروگراممىلىرىدا ئەزا ياكى مەسلىھەتچى سۈپىتىدە يەر ئالالمايۋاتىدۇ. تۇنجى قەدەمنى مۇشۇ گۇرۇپپىلارنىڭ ئىسلامىي مۇنبەرلەرگە ئېلىنىشى بىلەن باشلاشقا بولىدۇ. ئاندىن ئىسلام كېڭىشى تەشكىلاتى ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىنىڭ رەھبەرلىكىدە تەشكىلاتنىڭ (شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنى ھەل قىلىشقا مۇناسىۋەتلىك) قىسقا، ئوتتۇرا ۋە ئۇزۇن مەزگىللىك پىلانلىرىنى تۈزۈپ چىقسا ۋە تەشكىلاتقا ئەزا دۆلەتلەرنىڭ تەستىقىغا سۇنسا بولىدۇ.

شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنىڭ خەلقئارالىق مەتبۇئاتلاردا ئەكس ئېتىشى ۋە تەتۇر تەشۋىقات مەسىلىسى

تەتۇر تەشۋىقات ـ شەخس ۋە جەمئىيەتلەرنى مەلۇم تەرەپكە يۈزلەندۈرۈش ئۈچۈن يالغان مەلۇمات ياكى خەۋەر تارقىتىش بولۇپ، ئەڭ مۇھىم تەشۋىقات ۋە قارشى تەشۋىقات ۋاستىلىرىدىن بىرى ھېسابلىنىدۇ.

پۈتۈن دۇنيا ئاممىۋىي ئۇچۇر ـ ئالاقە ۋاستىلىرىنىڭ كەسپىي ۋە ئەخلاقىي رولى ـ مەلۇمات بېرىش ۋە خەۋەر تارقىتىشتىنلا ئىبارەت بولۇپ، قاچانكى بۇ فونكسىيە مەلۇمات ۋە خەۋەر تارقىتىشتىن شەكىل بېرىش ۋە مەلۇم تەرەپكە يۈزلەندۈرۈشكە باشلىسا، ئەنە شۇ ۋاقىتتىن باشلاپ ھەم كەسپىي ھەم ئەخلاقىي رولىدىن ئايرىلغان بولىدۇ. بولۇپمۇ، شەخس ۋە جەمئىيەتلەرنى مەلۇم تەرەپكە يۈزلەندۈرۈش ئۈچۈن يالغان مەلۇمات ۋە خەۋەر تارقىتىش (تەتۇر تەشۋىقات)، بىر ئاممىۋىي ئۇچۇر ـ ئالاقە ۋاستىسى ئۈچۈن ئېيتقاندا، بەكمۇ خاتا ۋە ئەخلاقسىزلىق ھېسابلىنىدۇ.

گالاتاساراي ئۇنىۋېرسىتېتى ئاخبارات فاكۇلتېتىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، پروفېسسور دوكتور ياسەمىن ئىنجەئوغلى ”تەتۇر تەشۋىقات“نى: «مەلۇم بىر ئاممىدىن ھەقىقىي ئەھۋالنى يوشۇرۇش ئۈچۈن چالا، خاتا ياكى (باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا) ئىشەنچسىز مەلۇمات تارقىتىش» دەپ تەرىپلەيدۇ. ياسەمىن ئىنجەئوغلى يەنە: «بەزىدە ئاممىغا بۇ خىل مەلۇماتلارنىڭ مەنبەسى ھەققىدە مەلۇمات بېرىشنىڭ ئۈچۈق تەتۇر تەشۋىقات؛ مەنبەسى ھەققىدەئېنىق كىملىك كۆرسىتىلمەي ياكى يالغان كىملىك كۆرسىتىپ تۇرۇپ مەلۇمات بېرىشنىڭ مەخپىي تەتۇر تەشۋىقات ھېسابلىنىدىغانلىقىنى؛ تەتۇر تەشۋىقاتنىڭ سان ۋە خاراكتېرلىرىنى ئېنىقلاپ چىقىشنىڭ قىيىن ئىكەنلىكىنى؛ بۇنى سىياسىي ۋاستە ياكى مەلۇم نىشانغا يېتىش ئۈچۈن قوللىنىلغان يالغان ئېيتىش ھەرىكىتى دەپ تەرىپلەشكىمۇ بولىدىغانلىقىنى» بايان قىلىدۇ.

يالغانچىلىقنى يوشۇرۇش ماھارىتى

ھۆكۈمەتلەر ئۆز سىياسەتلىرىنى يوللۇق كۆرسىتىش ئۈچۈن چالا ياكى خاتا

مەلۇمات بېرىش يولىدا كۆپ تىرىشچانلىق كۆرسىتىدۇ. ئۇرۇش ياكى ئاممىۋىي ۋەقەلەر يۈز بەرگەن ۋاقىتلاردا، خەۋەرلەرنى بۇرمىلاش ۋە خەلق ئاممىسىغا يالغان مەلۇمات بېرىش (ماھارىتى ئادەتتىكىدىن) ئىككى ھەسسە ئېشىپ كېتىدۇ.

خىتاي جۇمھۇرىيىتى 61 يىلدىن بېرى شەرقىي تۈركىستاندىكى ئىشغالىيەتنى يوللۇق كۆرسىتىش ۋە (ئۆزىنىڭ) ھەقلىق ئىكەنلىكىنى ئوتتۇرىغا قويۇش ئۈچۈن قاتتىق تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ كەلمەكتە. خىتاي كوممۇنىست پارتىيىسىنىڭ ئۆزىگە باغلىق بولغان 56 قانالىق CCTV ۋە باشقا مەركىزىي ۋە يەرلىك مىڭلىغان تەشۋىقات ئورگانلىرىنىڭ يارىدىمى بىلەن خەلق ئاممىسىنى شەرقىي تۈركىستانىنىڭ ئىشغالىيىتى ھەققىدە قايىل قىلغانلىقىنى ئېيتىشقا بولىدۇ. شۇڭا خىتاي خەلقى شەرقىي تۈركىستاننى ئۆز زېمىنى دەپ بىلمەكتە. بۇنىڭ نەتىجىسىدە، 5 ـ ئىيۇل ۋەقەسى جەريانىدا نامايىشقا چىققان خىتايلار: ”ئۇيغۇرلار شىنجاڭدىن يوقالسۇن، تۈركىيەگە كەتسۇن!“ دەپ شۇئار توۋلاشتى. ئەمما خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ 61 يىلدىن بېرى ئۇيغۇرلار ھەققىدە يۈرگۈزۈپ كېلىۋاتقان تەتۇر تەشۋىقاتىنى بەكمۇ ئۇنۇملۇك بولدى دەپ قارىغىلى بولمايدۇ. 5 ـ ئىيۇل ۋەقەسىدىن كېيىن، خىتاي ھۆكۈمىتى دۇنيا ئۇيغۇر قۇرۇلتىيى ۋە رابىيە قادىرنى قارىلاپ، بۇ ۋەقەنى رابىيە قادىرنىڭ كەلتۈرۈپ چىقارغانلىقىغا دائىر دەلىل بارلىقىنى ئېلان قىلغان بولسىمۇ، ئۆزى قىلغان قەتلىئامنى يوللۇق كۆرسەتكۈدەك ھېچقانداق دەلىل ـ ئىسپات ئوتتۇرىغا قويالمىدى. خىتاي كوممۇنىست پارتىيىسى ئۆزىنىڭ بەزى دوكلات ۋە بايانلىرىدا يېتەرلىك دەلىل يوقلۇقىنى ئېتىراپ قىلغان بولسىمۇ، ئۇنىڭدىن بۇرۇن ئېلان قىلغان ساختا مەلۇماتلىرى خىتاي ۋە دۇنيا خەلقىدە چوڭقۇر تەسىر پەيدا قىلدى. ھېلىمۇ ھەم نۇرغۇنلىغان خىتاي پۇقراسى: ”كوممۇنىست خىتاي پارتىيىسى ھۆكۈمىتىنىڭ قىلغىنى ھەقلىق، چۈنكى ئۇيغۇرلار بىزنىڭ بىخەتەرلىكىمىزگە تەھدىت سالدى“ دەپ قارىماقتا. 5 ـ ئىيۇل ۋەقەسىدىن كېيىن، يوشۇرۇلۇپ كېلىۋاتقان ھەقىقەتلەرنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشى بىزگە خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ تەتۇر تەشۋىقاتتا بەكمۇ تەرەققىي قىلغانلىقىنى كۆرسىتىپ بەردى. خىتاي مەتبۇئاتلىرى خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ يالغانچىلىق بىلەن تولۇپ كەتكەن تەتۇر تەشۋىقاتىنىڭ خەلققە ئومۇمىيۈزلۈك يېيىلىشى ئۈچۈن ۋاستىلىك رول ئوينىدى. خىتاينىڭ ئەڭ چوڭ تەشۋىقات ئورگىنى بولغان CCTV قانىلىدىن سىرت، خىتاي كۈندىلىك خەۋەرلىرى (China Daily News)، خەلق گېزىتى (人民日报)، نۇر گېزىتى (光明日报) قاتارلىق گېزىتلەر خىتاي كوممۇنىست ھۆكۈمىتىنىڭ بوھتانلىرىنى قايتا ـ قايتا ئېلان

قىلىپ، پۈتۈن ئۇيغۇر خەلقىنى جىنايەتچى دەپ قارىلاشتىن قىلچە تەپ تارتمىدى. بۇلارنىڭ ئەڭ ۋەھىملىكى ئۇيغۇرلارنى دۇنيا جامائەتچىلىكىگە ”تېرورىست“ قىلىپ كۆرسىتىشكە ئۇرۇنۇش ئىدى.

تەتۇر تەشۋىقاتنىڭ خىتايدا دۆلەت سىياسىتى سۈپىتىدە قوللىنىلىشى

«مۇستەقىللىق گېزىتى» (The Independent)نىڭ مۇخبىرى رۇپېرت كورنۇېل تەتۇر تەشۋىقاتنىڭ 1917 ـ يىلى رۇسىيەدە يۈز بەرگەن ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدا تۇنجى قېتىم دۆلەت سىياسىتى سۈپىتىدە قوللىنىلغانلىقىنى ئېيتىدۇ ۋە بۇ (تەتۇر تەشۋىقاتنى ئېلىپ بارغان) ئورگان ھەرقانداق ۋاستىدىن پايدىلىنىپ رۇس ئىنقىلابىنى قانات يايدۇرۇش ئۈچۈن 1919 ـ يىلى لېنىن تەرىپىدىن قۇرۇلغان كومىنتېرن (Comintern)نىڭ باشقۇرۇشىدا ئىكەنلىكىنى بايان قىلىدۇ. كورنۇېل يەنە مۇنداق دەيدۇ: «كېيىنچە، تەتۇر تەشۋىقات پائالىيىتىنى ك گ ب داۋاملاشتۇردى. 1952 ـ يىلىدىكى چاۋشيەن ئۇرۇشىدا، ك گ ب ئامېرىكىنى بىئولوگىيىلىك قورال ئىشلىتىش بىلەن قارىلىدى. 1980 ـ يىللىرى، تەرەققىي قىلىۋاتقان دۆلەتلەرنىڭ مەتبۇئاتلىرىدا ئامېرىكىلىق ئالىملارنىڭ ئەيدىس كېسىلىنى بىر خىل بىئولوگىيىلىك ئۇرۇش ۋاستىسى سۈپىتىدە ئىشلەپچىقارغانلىقىنى ئېلان قىلدى».

خىتاي ھاكىمىيىتى بارلىق ئورگانلىرىنى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئۆرنەك ئېلىپ قۇرغاچقا، خىتاي كوممۇنىست پارتىيىسى (خ ك پ) قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئالدى بىلەن شىنخۇا خەۋەر ئاگېنتلىقىنى قۇردى.

شىنخۇا ئاگېنتلىقى: خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ تۇنجى ۋە ئەڭ چوڭ خەۋەر ئاگېنتلىقى بولۇپ، 1931 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى قۇرۇلغان. شىنخۇا ئاگېنتلىقىنىڭ چەتئەللەردە 120 دۆلەتتە، مەملىكەت ئىچىدە 33 رايون ۋە ئۆلكىدە، ئۇنىڭدىن سىرت ھەربىي رايونلاردا شۆبىسى بار. ئۇنىڭدىن باشقا، قەرەللىك نەشىر قىلىنىۋاتقان 20دىن ئارتۇق گېزىت ۋە ژۇرنىلى بار.

خەلق گېزىتى: خىتاي كوممۇنىست پارتىيىسى مەركىزى كومىتېتى تەرىپىدىن بىۋاسىتە باشقۇرۇلىدىغان رەسمىي گېزىت بولۇپ، 1948 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى قۇرۇلغان. خىتاي ھاكىمىيىتى بۇ گېزىتنىڭ دۇنياىدىكى تەسىر كۈچى ئەڭ زور ئون گېزىتنىڭ بىرى ئىكەنلىكىنى ئىلگىرى سۈرمەكتە. 2008 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى، خىتاي دۆلەت رەئىسى خۇ جىنتاۋ خەلق گېزىتى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 60 ـ

يىللىقى مۇناسىۋەتتى بىلەن گېزىتخانىدا ئىشلەۋاتقان ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنى زىيارەت قىلدى ۋە خەلق گېزىتىنىڭ يېڭى تارىخىي دەۋرىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە دۆلەتنىڭ مەنىۋىي ھەربىكەتلەندۈرگۈچى كۈچى ۋە كۈچلۈك ئىدىئولوگىيە قورالى بولغانلىقىنى ئېيتىپ ئۆتتى.

مەركىزى تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى: 1958 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ”بېيجىڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى“ ئىسمى بىلەن قۇرۇلغان بولۇپ، شۇ يىلى 2 ـ سېنتەبىر كۈنى رەسمىي خىزمەت باشلىغان. 1978 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى، ئىسمى مەركىزى تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى (CCTV)غا ئۆزگەرتىلدى. CCTV ـ خىتاينىڭ ئەڭ چوڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى بولۇپ، ھازىر جەمئىي 56 قانىلى بار. بۇلارنىڭ 16سى نورمال تېلېۋىزىيە قانىلى، 12سى پۈللۈق قانال، قالغان 28ى ئېنتېرنېت تېلېۋىزىيە قانىلى. CCTV دا جەمئىي ئون مىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچى بار بولۇپ، بۇلاردىن 4317 سى كوممۇنىستىك پارتىيە ئەزاسى. دۇنيانىڭ 14 جايىدا CCTV نىڭ شۆبىسى بار. ئۇندىن باشقا، CCTV ھازىرغىچە 134 دۆلەتتىكى 208 ئاخبارات ئورگىنى بىلەن ھەمكارلىق كېلىشىمى تۈزدى.

مەركىزىي خەلق رادىئو ئىستانسىسى: خىتاينىڭ دۆلەتلىك رادىئو ئىستانسىسى بولۇپ، 1940 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى قۇرۇلغان. ئۇ يىللىرى، خىتاي كوممۇنىست پارتىيىسى ھەم دۆلەت بېشىدىكى مىللەتچى خىتاي پارتىيىسى (گومىنداڭ)غا ھەم ياپون ئارمىيىسىگە قارشى پارتىزانلىق ئۇرۇشى ئېلىپ بېرىۋاتقان مەزگىل ئىدى.

خىتاينىڭ ئۆتكەن يىللىق مەلۇماتىغا كۆرە، ھازىر خىتايدا نەشر قىلىنىۋاتقان خەلقئارالىق، دۆلەتلىك، ئۆلكىلىك ۋە شەھەرلىك گېزىتلەرنىڭ سانى 1938؛ ھەپتىلىك ژۇرنال سانى 9468؛ تارقىتىش بېرىۋاتقان تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى 296 بولۇپ، رادىئو ئىستانسىسىنىڭ سانى تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى سانىنىڭ ئۈچ ھەسسىسىگە تەڭ كېلىدۇ. بۇنچىۋالا كەڭ كۆلەمدە ئاكتىپ پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان ئۇچۇر ـ ئاخبارات ئورگانلىرىنىڭ بىرلا رەھبەرلىك قۇرۇلمىسى تەرىپىدىن باشقۇرۇلۇشى ۋە كونترول قىلىنىشى ھەرقانداق كىشىنىڭ كاللىسىدا سوئال پەيدا قىلىدۇ. بۇ سوئالغا جاۋاب تېپىش ئۇچۇن، خىتاي كوممۇنىست پارتىيىسىنىڭ مەمۇرىي ئاپپاراتى ۋە ئاخبارات ئورگانلىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىگە قاراپ چىقىش لازىم.

خ ك پ مەركىزى كومىتېتى تەشۋىقات باشقارمىسى

خ ك پ رەھبەرلىكى خىتاي ھاكىمىيىتىنى قولغا كىرگۈزۈۋالغاندىن كېيىن، ئالدى بىلەن ئاممىۋىي ئاخبارات ۋاستىلىرىنى دۆلەتكە بىۋاستە باغلىماقچى بولدى ۋە ئاخبارات ۋاستىلىرىنى خ ك پ مەركىزىي كومىتېتى قارمىقىدىكى تەشۋىقات باشقارمىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىش ئارقىلىق بۇ پىلاننى ئەمەلگە ئاشۇردى.

خ ك پ مەركىزى كومىتېتى تەشۋىقات باشقارمىسى ـ خ ك پ ئىدىئولوگىيە خىزمەتلىرىنىڭ دۆلەت ئىچىدىكى ئاممىۋىي ئاخبارات ۋاستىلىرى ئارقىلىق كەڭ قانات يايدۇرۇلۇشىنى مەقسەت قىلىدىغان مۇھىم بىر سىياسىي ئورگان بولۇپ، خ ك پ رەھبەرلىكىدە پارتىزانلىق ئۇرۇشى ئېلىپ بېرىلىۋاتقان 1924 ـ يىللىردا قۇرۇلغان. خ ك پ ھاكىمىيەتنى قولغا ئېلىپ 15 يىلدىن كېيىن، ماۋزېدۇڭ باشلاپ بەرگەن ”مەدەنىيەت ئىنقىلابى“ دەۋرىدە تاقىۋېتىلدى. ماۋنىڭ ئۆلۈمى ۋە ”مەدەنىيەت ئىنقىلابى“نىڭ ئاخىرلىشىشى بىلەن (1977 ـ يىل ئۆكتەبىردە) يەنە ئوخشاش ئىسىمدا قايتا خىزمەت باشلىدى.

دەرىجە تۈزۈمى:

خ ك پ مەركىزى كومىتېتى تەشۋىقات باشقارمىسى (پايتەختتە)

خ ك پ ئۆلكىلىك كومىتېتى تەشۋىقات باشقارمىسى (ھەرقايسى ئۆلكىلەردە)

خ ك پ شەھەرلىك كومىتېتى تەشۋىقات باشقارمىسى (ھەرقايسى شەھەرلەردە)

خ ك پ ناھىيىلىك كومىتېتى تەشۋىقات باشقارمىسى (خ ك پ ناھىيىلىك خىزمەت بىناسىدا)

ئۇنىڭدىن سىرت، ۋىلايەت ۋە ناھىيە ئىچىدىكى ھەر تۈرلۈك دۆلەت ئورگانلىرىدىمۇ خ ك پ كومىتېتى ۋە ئۇنىڭغا قاراشلىق تەشۋىقات باشقارمىلىرى بار.

دۆلەت ئىچىدە پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان بارلىق ئاخبارات ئورگانلىرى ئىدارىي جەھەتتە ئۆزىدىن بىر دەرىجە يۇقىرى ئورگانغا قارايدۇ. مەسىلەن، رادىئو ۋە تېلېۋىزىيە ئىستانسىلىرى پايتەختتىكى رادىئو ـ تېلېۋىزىيە باش ئىدارىسىغا قارايدۇ، ئەمما سىياسىي جەھەتتىن دەرىجە تۈزۈمىگە ئاساسەن يەنە تەشۋىقات باشقارمىسىنىڭ كونترولىلۇقى ئاستىدا بولىدۇ.

5 ـ ئىيۇل ئۇرۇمچى ۋەقەسىدە تەتۇر تەشۋىقات

”شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى“ رەھبەرلىرىنىڭ تۇنجى بايانىتى مۇنداق: «بۇ ۋەقە تاشقى كۈچلەرنىڭ كۈشكۈرتىشى بىلەن تەشكىللەنگەن تېرورلۇق ۋەقەسىدۇر. بۇ ۋەقەنىڭ ئارقىسىدا رابىيە قادىر باشچىلىقىدىكى دۇنيا ئۇيغۇر قۇرۇلتىيى بار[1]. بۇ ۋەقەنى باشلاپ بەرگەنلەرنىڭ كۆپىنچىسى (ئۇرۇمچىدىن) 1500 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى قەشقەر ۋە خوتەن قاتارلىق شەرقىي تۈركىستاننىڭ بۆلگۈنچى ھەربىكەتلىرى كۆپ يۈز بېرىدىغان يەرلەردىن كەلگەن[2]. خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى نۇر بەكرى (ئۇيغۇر) 6 ـ ئىيۇل كۈندىكى تېلېۋىزىيە بايانىتىدا، بۇ ۋەقەنىڭ گۇاڭدوڭ ئۆلكىسى شاۋگۈەن شەھىرىدىكى ئويۇنچۇق فابرىكىسىدا مەيدانغا كەلگەن ئۇيغۇر ـ خىتاي ئىشچىلار ئارىسىدىكى توقۇنۇش سەۋەبىدىن كېلىپ چىققانلىقىنى ئېيتتى. نۇر بەكرى سۆزلىرىدە يەنە، چەتئەلدىكى ئۇچ خىل كۈچلەرنىڭ شاۋگۈەندىكى ئويۇنچۇق فابرىكىسىدىكى جېدەل ـ ماجىرانى باھانە قىلىپ، كىشىلەرنى كوچىغا چىقىشقا كۈشكۈرتكەنلىكىنى، كىشىلەرنى يانفون ۋە ئېنتېرنېت ئارقىلىق ئۇرۇمچى نەنمېن (جەنۇبىي قوۋۇق) ۋە خەلق مەيدانىغا بېرىپ نامايىش قىلىشقا چاقىرغانلىقىنى؛ رابىيە قادىرنىڭ 5 ـ ئىيۇل كۈنى ئۇرۇمچىگە تېلېفون قىلىپ، كىشىلەرنى ۋەقە چىقىرىشقا كۈشكۈرتكەنلىكىنى ئېيتتى. ئۇ سۆزلىرىگە يەنە كىشىلەرنىڭ ئۇيغۇر تور بېتى www.biliwal.com ئارقىلىق كۈشكۈرتۈلگەنلىكىنمۇ قوشۇپ قويدى[3].

خىتاي ئاخباراتلىرى خەلقئارا ئاخباراتىغا ئەڭ دەسلەپتە مۇشۇ بايانىتىلارنى يوللىدى. لېكىن بۇ ۋەقەنىڭ قانداق باشلانغانلىقى ۋە خەلق مەيدانىدا ئۆتكۈزۈلۈۋاتقان تىنچلىق نامايىشىنىڭ خىتاي ساقچى دائىرىلىرى تەرىپىدىن قانداق باستۇرۇلغانلىقى ھەققىدە ھېچقانداق مەلۇمات بېرىلمىدى.

دۇنيا ئۇيغۇر قۇرۇلتىيىنىڭ جاۋابى

دۇنيا ئۇيغۇر قۇرۇلتىيىنىڭ رەئىسى رابىيە قادىر خانىم ئۆزىنىڭ بۇ ۋەقەلەر بىلەن ھېچقانداق ئالاقىسى يوقلۇقىنى ئېيتىپ، نۇر بەكرىنىڭ سۆزلىرىنى رەت قىلدى. رابىيە قادىر خانىم يەنە ئۇيغۇرلارنىڭ خىتاي سىياسىتىگە قارشى نارازىلىقىنى بىلدۈرۈش مەقسىتىدە تىنچلىق نامايىشى ئۆتكۈزگەنلىكىنى بىلدۈردى. سۆزىنىڭ داۋامىدا، گۇاڭدوڭ ئۆلكىسى شاۋگۈەن شەھىرىدىكى ئويۇنچۇق فابرىكىسىدا ئون

مىڭلارچە خىتاي ئىشچىنىڭ يېرىم كېچىدە ئۇيغۇرلارنىڭ ياتىقىغا باستۇرۇپ كىرگەنلىكىنى، بۇ باستۇرۇش نەتىجىسىدە نۇرغۇنلىغان ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ ھاياتىدىن ئايرىلغانلىقىنى، ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ خىتاي ھۆكۈمىتىدىن بۇ قاتىللارنىڭ تېپىلىشىنى تەلەپ قىلىپ نامايىش ئۆتكۈزگەنلىكىنى ئېيتتى[4]. دۇنيا ئۇيغۇر قۇرۇلتىيى خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ تىنچلىق نامايىشى ئۆتكۈزگەن ئۇيغۇرلارنى ئوققا تۇتۇپ، قانلىق باستۇرغانلىقىنى، كېيىنچە بۇ ۋەقەنىڭ ئىرقىي توقۇنۇشقا ئايلىنىپ كەتكەنلىكىنى بىلدۈردى. رابىيە قادىر خانىم بۇ ھەقتە مۇنداق بايانات ئېلان قىلدى: «بۇ ۋەقەنىڭ يۈز بېرىشىگە خىتاينىڭ ئۇزۇن يىللاردىن بېرى ئۇيغۇرلارغا قاراتقان ئىرقىي ئايرىمچىلىق سىياسىتى سەۋەب بولدى. بېيجىڭ ھۆكۈمىتى نۇرغۇنلىغان ئۇيغۇر ياشلىرىنى خىتاينىڭ ئىچكىرى ئۆلكىلىرىگە مەجبۇرىي ئېلىپ كەتسە، يەنە نۇرغۇنلىغان خىتاينى شەرقىي تۈركىستانغا كۆچۈرۈپ كەلدى. بۇنى مەن قىلمىدىم، خىتاي ھۆكۈمىتى قىلدى. خىتاي ھاكىمىيىتى ئاستىدا قالغان ئۇيغۇر خەلقى ئىنسان ھەقلىرى، دېموكراتىيە ۋە دىنىي ئەركىنلىكتىن مەھرۇم ھالدا، ئۆز ۋەتىنىدە ئىككىنچى سىنىپ پۇقراسى بولۇپ ياشىماقتا»[5].

ئىسمىنى ئېيتىشنى خالىمىغان بىر ئۇيغۇر ياش 6 ـ ئىيۇل كۈنى تېلېفون ئارقىلىق تۈرك تېلېۋىزىيە قانالىلىرىغا ۋەقەنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالى ھەققىدە مەلۇمات بەردى.

بۇ ئۇيغۇر ياش شەرقىي تۈركىستاندا تارقىتىش بېرىۋاتقان ئەركىن ئاسىيا رادىئوسىنىڭ مۇخبىرىغا مۇنۇلارنى ئاڭلاتتى:

”مەنمۇ ۋەقەگە قاتناشتىم. ھازىر ۋەقە يۈز بەرگەن يەرگە يېقىنلا بىر جايدا مۆكۈنۈپ ياتىمەن. ھەممە يەردە خىتاي ئەسكىرى بار. بىز 300گە يېقىن ئوقۇغۇچى 6 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى گۇاڭدوڭنىڭ شاۋگۇەن شەھىرىدىكى ئويۇنچۇق فابرىكىسىدا خىتاي ئىشچىلار تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن ئۇيغۇرلارنىڭ قاتىلىنى تېپىپ بېرىش مەقسىتىدە تىنچلىق نامايىشى ئۆتكۈزگەندۇق. خىتاي ئەسكەرلىرى بىزنى باستۇرۇش ئۈچۈن راست ئوق ۋە بومبا ئىشلەتتى. مەن يەتتە كىشىنىڭ شۇ يەردە جان ئۈزگەنلىكىنى كۆردۇم. بىرمۇنچە ھەمراھىمىز قولغا ئېلىندى. شۇنىڭ بىلەن، تىنچلىق نامايىشى ئىرقىي توقۇنۇشقا ئايلىنىپ كەتتى. ھازىر ئۇيغۇرلار ئارقا كوچىلاردا كالتەك ـ توقماق تۇتقان ھالدا خىتاينىڭ قوراللىق ئەسكەرلىرى بىلەن توقۇنۇشۇاتىدۇ، نۇرغۇن ئۇيغۇر ئۆلتۈرۈلدى“.

بۇ ياش ئەركىن ئاسىيا رادىئوسىنىڭ مۇخبىرى ئەركىن تارىمنىڭ: ”خىتاي

ھۆكۈمىتى بۇ ۋەقەنىڭ رابىيە قادىر خانىمنىڭ كۈشكۈرتىشى بىلەن يۈز بەرگەنلىكىنى ئېيتىۋاتىدۇ. سىلەرنىڭ رابىيە قادىر خانىم ياكى دۇنيا ئۇيغۇر قۇرۇلتىيى بىلەن ئالاقەڭلار بارمۇ؟" دېگەن سوئالىغا:

"ھېچقانداق ئالاقىمىز يوق. بىز پەقەت رابىيە قادىر خانىمنىڭ ئىسمىنىلا ئاڭلىدۇق. دۇنيا ئۇيغۇر قۇرۇلتىيى ھەققىدە ھېچقانداق مەلۇماتىمىزمۇ يوق. بىز پەقەت دۆلەتتىن ئويۇنچۇق فابرىكىسىدا ئۇيغۇرلارنى ئۆلتۈرگەن قاتىللارنىڭ تېپىلىشىنى تەلەپ قىلىپ نامايىش قىلغانىدۇق. خىتاي ھۆكۈمىتى بىزنى قوراللىق باستۇردى. ئېيتىپ بېقىڭ، دۇنيانىڭ نەرىدە مۇنداق ئىش بار؟ خىتاي ھۆكۈمىتى ئۆزىنىڭ بىزگە يىللاردىن بېرى يۈرگۈزۈپ كېلىۋاتقان قەتلىئام سىياسىتىنى يوشۇرۇش ئۈچۈن بۇ ۋەقەنى تاشقى كۈچلەرگە ئارتىپ قويۇۋاتىدۇ. خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ بۇ تۆھمىتى پۈتۈنلەي يالغانچىلىقتىن ئىبارەت" دەپ جاۋاب بەردى.

ياۋرۇپا دۆلەتلىرىدىن بىرىنىڭ گراژدانلىقىغا ئۆتكەن بىر ئۇيغۇر ئايال 5 ـ ئىيۇل ئۇرۇمچى ۋەقەسىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن بولۇپ، ئەركىن ئاسىيا رادىئوسىنىڭ مۇخبىرى ئەركىن تارىمنىڭ سوئاللىرىغا ئۆز ئىسمىنى ئاشكارىلاشنى خالىمىغان ھالدا مۇنداق جاۋاب بەردى[6]:

"خىتايلار ۋەتىنىمىزنىڭ بايلىقلىرىنى ئېلىپ كېتىۋاتىدۇ، ئەمما ئۇيغۇرلارغا ھېچنېمە بەرمەيۋاتىدۇ، يۈزدىن بىرىنىمۇ بەرمەيۋاتىدۇ. ئۇيغۇرلار ئىشسىز، خىتايلار ئۇيغۇرلارغا ياشاش ھەققى بەرمەيۋاتىدۇ. ئۇنىڭدىن سىرت، ئۇيغۇر ياشلىرىنى خىتاينىڭ ئىچكىرى ئۆلكىلىرىگە مەجبۇرىي ئېلىپ كېتىۋاتىدۇ. ئۇ يەردە خىتاي ئىشچىلارغا 3000 سوم (430 دوللار) مائاش بەرسە، ئۇيغۇرلارغا 300 سوم (43 دوللار) مائاش بېرىپ ئىشلىتىۋاتىدۇ. ئۇلار قانداق قىلسۇن؟ ئۇلارنى مەجبۇرىي ئېلىپ كېتىپ، ئوغۇل ـ قىز دېمەستىن نۇمۇسىغا تېگىۋاتىدۇ. نېمە دېمەكچى بولغىنىمنى ئۇقتىڭىزمۇ؟ خىتايلار ئوغۇللارغىمۇ باسقۇنچىلىق قىلىۋاتىدۇ. بۇ ياشلار ئۇ يەرلەرگە ئۆزلىرى تەلەپ قىلىپ باردىمۇ؟ ياق. دادام بېشىغا شۇنداق ئىش كېلىپ، قېچىپ كەلگەن بىر قانچە ياشقا ياردەم قىلىپ خىزمەت تېپىپ بەردى. بۇ ۋەقەلەرنىڭ ھەممىسى راست، مەن ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم".

خىتاي ئاخباراتى بولسا، ئۇيغۇرلار بىلەن خىتايلارنىڭ قېرىنداشلارچە خۇشال ـ خۇرام، راھەت ـ پاراغەت ئىچىدە ياشاۋاتقانلىقىنى، تاشقى كۈچلەرنىڭ بۇ ئەھۋالدىن بىئارام بولۇپ، خەلقنى كۈشكۈرتكەنلىكىنى ئىلگىرى سۈردى. ھەتتا ھەددىدىن

تېخىمۇ ئېشىپ، رابىيە قادىرنىڭ ئۆز ئىنىسى مۇھەممەد قادىرغا تېلېفون قىلىپ، 5 ـ ئىيۇل ۋەقەسىنى كەلتۈرۈپ چىقارغانلىقىنى يازدى.

خىتاي ئاخباراتى ”ھەقىقىي ئەھۋالنى دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىغا ئەكس ئەتتۈرمەسلىك سىياسىتى“نى شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىدە قاتتىق ئىجرا قىلدى. شەرقىي تۈركىستاندا يۈرگۈزۈلىۋاتقان بېسىم سىياسىتى، خىتاي ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن 1980 ـ يىللىرى يولغا قويۇلغان ”(ئاخباراتتا) ئوچۇق ـ ئاشكارا بولۇش قارارى“ سايىسىدا چەتئەللەرگە ئاشكارىلىنىپ قېلىشقا ۋە چەتئەل ئاخباراتلىرىدىن ئورۇن ئېلىشقا باشلىدى. بۇنىڭغا، 1997 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى، شەرقىي تۈركىستاننىڭ غۇلجا شەھىرىدە يۈز بەرگەن مۇنداق بىر ۋەقە مىسال بولالايدۇ: قەدىر كېچىسىنى ئۆيىدە ئىبادەت بىلەن ئۆتكۈزۈۋاتقان كىشىلەر ساقچىلار تەرىپىدىن قولغا ئېلىنىپ، ساقچىخانىدا قىيىن ـ قىستاق بىلەن ئۆلتۈرۈۋېتىلدى ۋە جەسەتلىرى ئۆيلىرىگە تاپشۇرۇپ بېرىلدى. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان خەلق دەرغەزەپ بولۇپ، كوچىدا يىغىلىشقا باشلىدى. ئۆلتۈرۈلگۈچىلەرنىڭ ئائىلە ئەزالىرى ۋە بىر توپ كىشى ئەرز قىلىش مەقسىتىدە ھۆكۈمەت بىناسىغا قاراپ يول ئالدى. كىشىلەر توپى بارغانسېرى ئۇلغىيىشقا باشلىدى. بۇ كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ ئەرز قىلىشتىن باشقا غەرىزى يوقلۇقىنى ئېيتىپ، ئايال ـ بالىلارنى توپنىڭ ئالدىغا ئۆتكۈزۈپ، ھۆكۈمەت بىناسىنىڭ ئالدىغا يېتىپ باردى. ئەمما خىتاي ساقچىلىرى توپنىڭ ئالدىدىكى سەبىي، مەسۇم بالىلارغىمۇ پەرۋا قىلمىغان ھالدا توپنى ئوققا تۇتتى. شۇنىڭ بىلەن، ۋەقە چوڭىيىپ، ئۆز ئارا توقۇنۇشقا ئايلاندى. قولىدا كالتەكتىن باشقا نەرسە بولمىغان ئۇيغۇر ياشلىرى رەھىمسىزلەرچە قەتلى قىلىندى[7]. بۇنىڭ بىلەنلا قالمىغان خىتاي ساقچىلىرى پۈتۈن غۇلجا شەھىرىدە تېنىتىش ئېلىپ بېرىپ، ئۆيمۇ ئۆي ئاختۇرۇپ، ۋەقەگە قاتناشقان ـ قاتناشمىغان ياشلارنىڭ ھەممىسىنى تۇتۇپ، بەزىلىرىنى قەتلى قىلىپ، يەنە بەزىلىرىنى تۇرمىگە تاشلىدى، بەزىلىرىدىن تاكى ھازىرغىچە ھېچقانداق خەۋەر يوق. ئۇ كۈنلەردە تۇرمىلەر توشۇپ كەتكەچكە، مەكتەپلەر تۇرمىگە ئۆزگەرتىلدى. ئۇمۇ يەتمەي، نۇرغۇنلىغان ياشلىرىمىزنى توك ئىسكىلاتلىرىغا سولاپ، توڭلىتىپ ئۆلتۈرۈۋېتتى. قىيىن ـ قىستاق جەريانىدا ياردار بولۇپ، يىقىلىپ چۈشكەن ياشلارنى نۆلدىن تۆۋەن 30 گرادۇس سوغۇقتا قارىماي ئۈستىگە سوغۇق سۇ چېچىپ، توڭلىتىپ ئۆلتۈرۈۋېتتى. مانا بۇ ئىنسان قېلىپىدىن چىققان قانخورلۇق يەتمىگەندەك، قوشنا دۆلەت قازاقىستانغا قېچىپ چىققان ياشلىرىمىزنى قايتۇرۇپ كېتىپ، ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلدى.

خىتاي ھۆكۈمىتى بۇ ۋەقەگە مۇناسىۋەتلىك ھەقىقىي مەلۇماتلارنىڭ چەتئەللەرگە بىلىنىپ قالماسلىقى ئۈچۈن قاتتىق تەدبىر ئالغان بولسىمۇ، كىملىكى نامەلۇم بىر كىشى بۇ كۆرۈنۈشلەرنى قىرغىزىستاننىڭ پايتەختى بېشكەككە ئېلىپ كەلگەن ۋە ئۇ يىللىرى THY (تۈرك ئاۋىئاتسىيە شىركىتى) بېشكەك شۆبىسىنىڭ مۇدىرى ئىلغار ئالپتېكىنگە سېتىپ بەرگەن. ئىلغار ئالپتېكىن بۇ سىن لېنتىسىنى تۈركىيەگە ئەۋەتىپ، ATV دا قويۇلۇشى ئۈچۈن بەرگەن. شۇنىڭ بىلەن، شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى خەلقئارا كەچۈرۈم تەشكىلاتى، ئىنسان ھەقلىرىنى تەكشۈرۈش تەشكىلاتى (ئاسىيادا) قاتارلىق خەلقئارالىق ئاممىۋىي تەشكىلاتلارنىڭ دىققىتىنى تارتىشقا باشلىدى. بولۇپمۇ، خەلقئارا كەچۈرۈم تەشكىلاتى تاكى بۈگۈنكىچە شەرقىي تۈركىستاندىكى ئىنسان ھەقلىرى دەپسەندىچىلىكلىرى توغرىسىدا تۆت قېتىم تەپسىلىي دوكلات نەشر قىلدى. ئامېرىكىنىڭ يىللىق ئىنسان ھەقلىرى دوكلاتلىرىدا ئۇيغۇر مەسىلىسى كەڭ كۆلەملىك ئورۇن ئېلىشقا باشلىدى.

خىتاي ھاكىمىيىتى كۈچلۈك ئاخبارات ۋاستىلىرى بىلەن شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىگە قارىتقان تەتۈر تەشۋىقات سىياسىتىنى دۆلەتنىڭ مۇھىم سىياسىتى سۈپىتىدە داۋاملاشتۇرۇشقا تىرىشسا، خەلقئارادىكى ئۇيغۇرلار ئۆزلىرىنىڭ چەكلىك ئىمكانىيەتلىرىدىن پايدىلىنىپ خىتاينىڭ تەتۈر تەشۋىقاتىغا قارشى تۇرۇشقا تىرىشماقتا.

1 ئۇرۇمچىدىكى ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاش، كۆيدۈرۈش ۋەقەسىدە 140 ئادەم ئۆلۈم، 816 ئادەم يارىلاندى. شىنخۇا ئاگېنتلىقى تورىنىڭ 2009 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنىدىكى خەۋىرى.

2 ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاش، كۆيدۈرۈش ۋەقەسىگە قاتناشقانلارنىڭ كۆپىنچىسى قەشقەر، خوتەن قاتارلىق يەرلەردىن كەلگەنلەر. خىتاي مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ 2009 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنىدىكى خەۋىرى.

3 شىن: يېڭى، جاڭ: زېمىن؛ شىنجاڭ: يېڭى ئىشغال قىلىنغان زېمىن، يېڭى مۇستەملىكە دېگەن مەنىدە.

4 شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ رەئىسى نۇر بەكرىنىڭ ئۇرۇمچىدىكى ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاش، كۆيدۈرۈش زوراۋانلىق قىلمىشى ھەققىدىكى بايانىنى، مەركىزى تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى تور بېتىنىڭ 2009 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنىدىكى خەۋىرى.

5 www.rfa.org/uyghur, 08.07.2009

6 www.rfa.org/uyghur,07.07.2009

7 www.rfa.org/uyghur, 08.07.2009

8.ئەھمەد ئىگەمبەردى، ***شەرقىي تۈركىستان تۈرك دۇنياسىنىڭ قانلىق يارىسى***، تەكلىماكان ئۇيغۇر نەشرىياتى، 2000 ـ يىل، ئىستانبۇل، 134 ـ بەت.

تۈركچىدىن تەرجىمە قىلغۇچى: سابىرجان

شەرقىي تۈركىستان مۇجادىلىسى ۋە ئاممىۋىي تەشكىلاتلار

كۈنىمىزدە، دۇنيادا ھەرخىل ساھەلەردە كەڭ كۆلەملىك ۋە مۇۋەپپىقىيەتلىك خىزمەت قىلىۋاتقان ئاممىۋىي تەشكىلاتلار ئۇچۇر ـ ئالاقىنىڭ ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلىشىغا ماس ھالدا شەكىللەندۈرگەن كۈچ بىرلىكى ۋە ھەمكارلىق سايىسىدا خۇددى دۆلەت ئورگىنىدەك پائالىيەت ئېلىپ بارماقتا. دۆلەتلەر مۇداخىلە قىلالمىغان يەرلەردە بىر خەلقئارالىق ئاممىۋىي تەشكىلاتنى كۆرسەك، ئەجەپلەنمەيدىغان بولۇپ قالدۇق. ھەتتا بەزى دۆلەتلەر خۇسۇسىي يولسىزلىقلارنى پاش قىلغان ۋە خەلقنىڭ قوللىشى نەتىجىسىدە بۇ يولسىزلىقلارنى ھەل قىلغان ئاممىۋىي تەشكىلاتلارنىڭ كۈچىنى تونۇپ يېتىشكە باشلىدى. بولۇپمۇ، ئىنسانىي يارداەم ساھەسىدە پائالىيەت قىلىۋاتقان ئاممىۋىي تەشكىلاتلار دۇنيادا مەيدانغا كەلگەن ئىنسانىيەت كىرىزىسلىرىدا ئۇۋالچىلىققا ئۇچرىغان خەلقلەر ئۈچۈن ھاياتلىق مەنبەسى ۋە پاناھگاھ بولۇۋاتماقتا. يېقىنقى يىللاردىن بېرى، دۆلەتلەرنىڭ ئىگەمەنلىك ۋە باشقا پرىنسىپلىرى سەۋەبىدىن، كۆپىنچىسى دۆلەت قولى بىلەن ئەمەلىيلەشتۈرۈلگەن ئىنسانىيەت كىرىزىسلىرىدا ئاممىۋىي تەشكىلاتلارنىڭ مۇداخىلىسى ئارقىلىق تېخىمۇ پاجىئەلىك ۋەقەلەرنىڭ ئالدى ئېلىندى. بۇ جەريانداا دۆلەتلىك ۋە خەلقئارالىق ئورگانلار بىلەن ئاممىۋىي تەشكىلاتلار ئارىسىدا ئورتاق تىل[1] ۋە ئۇيغۇن ھوقۇقىي زېمىن شەكىللەندۈرۈشنىڭ دۆلەت ۋە خەلقئارالىق مېخانىزملار ئۈچۈن زۆرۈر ئىكەنلىكى ئوتتۇرىغا چىقتى[2].

خىتاي سېپىل سوقۇپ، ئۇچۇر ـ ئالاقىغا ھەرقانچە توسالغۇلۇق قىلسىمۇ، شەرقىي تۈركىستان ئىشغالىيىتى بىلەن باشلىغان ۋە بۇگۈنمۇ ھەم شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە قارشى ئېلىپ بېرىلىۋاتقان يولسىزلىقلار ھەققىدىكى مەلۇماتلارغا قارىغىنىمىزدا، ئەسلىدە يىللاردىن بېرى داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان ئىنسانىي كىرىزىستىن سۆز ئېچىشقا توغرا كېلىدۇ. شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى دۇنيا

كۈنتەرتىپىدىن يېتەرلىك دەرىجىدە ئورۇن ئالالمايۋاتقان بولسىمۇ، يۇز بەرگەن ۋە ھېلىمۇ داۋاملىشىۋاتقان كىشىلىك ھوقۇق دەپسەندىچىلىكلىرى ئەسلىدە پۈتۈن دۇنيانى زىلزىلىگە كەلتۈرۈۋېتىش خاراكتېرىگە ئىگە. بۇ ئىنسانىي كىرىزىسكە دۇنيا دۆلەتلىرى ۋە بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىدىن (خىتاينىڭ ب د ت بىخەتەرلىك كومىتېتى قۇرغۇچى ئەزاسى بولۇشى ۋە رەت قىلىش ئىمتىيازىغا ئىگە ئىكەنلىكىنى ھېسابقا قاتىدىغان بولساق) ھەل قىلىش چارىسى كۈتۈشنىڭ ئىنسانىيەت ئۈچۈن ھازىرچە ھېچقانداق ئۈمىدى يوق. چەتئەللەردىكى شەرقىي تۈركىستانلىقلار ناھايىتى قىيىن شارائىت ۋە چەكلىك ئىمكانلىرىدىن پايدىلىنىپ، بۇ مەسىلىنى پۈتۈن دۇنياغا ئاڭلىتىشقا تىرىشقان بولسىمۇ؛ خەلقئارا كەچۈرۈم تەشكىلاتى ۋە ئىنسان ھەقلىرىنى كۆزىتىش تەشكىلاتى تەرىپىدىن ھەر يىلى ئەڭ ئاز دېگەندە ئىككى قېتىم دوكلات بېرىلسىمۇ، بۇ پائالىيەت ۋە دوكلاتلار دۇنيا جامائەتچىلىكىنىڭ دىققىتىنى ئانچە تارتىپ كېتەلمەيۋاتىدۇ. شۇنى ئوچۇق ئېيتىشقا بولىدۇكى، خىتاي بىلەن بولغان ئىقتىسادىي مۇناسىۋەت ۋە تىجارىي قايغۇلار دۇنيا دۆلەتلىرىنىڭ سىياسىتىنى بەلگىلەپ بەرمەكتە. ئەسلىدە بۇ ئەھۋال بىزگە ئانچە يات ئەمەس. پەلەستىن، ئىراق، بوسنىيە، چېچېنىستان، ئافغانىستاندىمۇ مۇشۇنىڭغا ئوخشاش ئىنسانىيەت سىنىقى ئېلىندى ۋە ھازىرمۇ ئېلىنىۋاتىدۇ. چۈنكى دۆلەتلەرنىڭ مەنپەئەتلىرىگە قۇربان قىلىنغان ئىنسان ھەقلىرى ـ زامانىمىز كىشىلىرى ناھايىتى چىرايلىق كەلىملەر بىلەن بېزەلگەن ئىنسان ھەقلىرى دوكلاتلىرىنىڭ ئارقىسىدىن كۆرگەن بىر ھەقىقەتتىن ئىبارەت. مەنپەئەت بىرلىكى ئىچىدىكى دۆلەتلەر ئۆز ئارىلىرىدا مەيدانغا كەلگەن مەسىلىلەرگە قۇلاق يوپۇرۇۋالغان بىلەن، رەقىب دۆلەتتە يۇز بەرگەن ھەرقانداق بىر مەسىلە ئۈچۈن ھەددىدىن زىيادە سەزگۈرلىشىپ كېتەلەيدۇ. ئامېرىكىنىڭ خىتايدا يۇز بېرىۋاتقان مەسىلىلەرگە قارىتا تۇتقان پوزىتسىيىسى بۇنىڭ ئەڭ ئوچۇق مىسالى بولسا كېرەك.

شەرقىي تۈركىستان مۇجادىلىسىدە ئاممىۋىي تەشكىلاتلار

كۈنىمىز ئاممىۋىي تەشكىلاتلىرى ھەرخىل ساھەلەردە پائالىيەت ئېلىپ بارماقتا. سىياسىي، ئىجتىمائىي، مەدەنىي، ئىقتىسادىي قاتارلىق ھەممە ساھەدە قىيىنچىلىققا دۇچ كېلىۋاتقان شەرقىي تۈركىستان خەلقى ئۈچۈن ئاممىۋىي تەشكىلاتلار قىلىپ بېرەلەيدىغان ئىشلار بەكمۇ كۆپ. ئەمما شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ ئىنسان ھەقلىرى قاتارلىق ئەڭ ئېغىر مەسىلە كۆرۈلۈۋاتقان ساھەلەردىكى ئىجتىمائىي

قۇرۇلما خاراكتېرلىك تەشكىللىنىش ئەركىنلىكى ئالدىدىكى توسالغۇلار ۋە بۇ ئاممىۋىي تەشكىلاتلارنىڭ شەرقىي تۈركىستان مۇجادىلىسىدىكى رولى قاتارلىقلار بۇ تېمىنىڭ ئاساسىي ئۇلىنى تەشكىل قىلىدۇ. شەرقىي تۈركىستان مۇجادىلىسىدە ئاممىۋىي تەشكىلاتلارنى مۇنداق ئۈچ ئاساسلىق كاتېگورىيەگە يىغىنچاقلاشقا بولىدۇ: بىرىنچى كاتېگورىيەدە مەسلىنىڭ كېلىپ چىقىش مەنبەسى بولغان خىتاي دۆلىتىدە ئاممىۋىي تەشكىلاتلار قۇرۇلىدۇ ۋە مەسىلىلەر تەتقىق قىلىنىدۇ. ئىككىنچى كاتېگورىيەدە دۇنيادا شەرقىي تۈركىستان مۇجادىلىسى قىلىۋاتقان ئاممىۋىي تەشكىلاتلارنىڭ؛ ئۈچىنچى كاتېگورىيەدە بولسا، تۈركىيەدىكى ئاممىۋىي تەشكىلاتلارنىڭ بۇ مۇجادىلىدىكى ئورنى بەلگىلىنىدۇ.

خىتايدا ئاممىۋىي تەشكىلات قۇرۇلمىسى ۋە مەسىلىلەر

خىتاي ئاساسىي قانۇنىدا كىشىلىك ھەق ـ ھوقۇققا دائىر مەخسۇس بىر بۆلۈم ئايرىلغان بولۇپ، مۇشۇ بۆلۈم ئارقىلىق ئىنسانلارنىڭ ھەقلىرى تونۇلغان[3]. خىتاي ئاساسىي قانۇنىغا كۆرە، تەشكىلات قۇرۇش ھەققىمۇ تەمىنات ئاستىغا ئېلىنغان. ئەمما بۇ ھەقمۇ ئاساسىي قانۇندا بەلگىلەنگەن باشقا ھەقلەرگە ئوخشاش قانۇن ۋە سىياسەتلەر ئارقىلىق شۇ ھەقنىڭ ئۆزىنىمۇ ئىزدەپ تاپقىلى بولمىغۇدەك دەرىجىدە چەكلەنمەكتە. بۇ تېما خىتايلارنىمۇ ئەڭ ئېغىر بېسىمغا ئۇچىراتقان مەسىلىلەردىن بىرى ھېسابلىنىدۇ. سوتسىيالىست تۈزۈمگە تايانغان خىتاي ھۆكۈمىتى ئومۇم مەنپەئەتىنى شەخسنىڭ مەنپەئەتىدىن ئەلا بىلىپ، دۆلەتنىڭ مەۋجۇدىيىتىنى قوغداشنى ئاساسىي نىشان قىلغاچقا، مەيلى قايسى ساھەدە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، كوممۇنىست ئىدىيىگە زىت كېلىدىغان ھەرقانداق تەشكىلاتنى دۆلەت مەۋجۇدىيىتىگە ۋە كوممۇنىست رېجىمغا تەھدىت دەپ قارىماقتا ۋە بۇ تۈر تەشەببۇسلارنى شىددەتلىك باستۇرماقتا. شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ ئەھۋالى تېخىمۇ ۋەھىمىلىك. 1984 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى، مىللىي ئاپتونومىيىلىك رايون قانۇنى قوبۇل كۆرۈلۈپ، ئېلان قىلىندى ۋە 1984 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈندىن ئېتىبارەن يولغا قويۇلدى. دۆلەتنىڭ بىرلىك ۋە باراۋەرلىكنى قوغداش پىكرىنى چۆرىدەپ تۈزۈلگەن بۇ قانۇندا، سوتسىيالىزم، خىتاي كوممۇنىست پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكى، خەلقنىڭ دېموكراتىك دېكتاتۇرىسى ۋە ماركسىزم ـ لېنىنىزم ـ ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىگە سادىق بولۇش پرىنسىپلىرىنى ئاساس قىلىش قارارلاشتۇرۇلغان. مىللىي ئاپتونومىيىلىك رايون قانۇنىمۇ خۇددى ئاساسىي

قانۇنغا ئوخشاش خىتاي كوممۇنىست پارتىيىسىنىڭ ئىجرائىيە نازارىتى ئاستىدا يۈرگۈزۈلىدۇ.

ئۇلىنى تەشكىل قىلغۇچى پىكىر سەۋەبىدىن مەيلى قانچىلىك ھەق ۋە ئەركىنلىك تونۇشىدىن قەتئىينەزەر، خىتاي كوممۇنىست پارتىيىسىنىڭ پىكرى سىرتىدا ھەر قانداق پىكىرنىڭ ئوتتۇرىغا قويۇلۇشى مەنئى قىلىنماقتا ۋە تەشكىللىنىش ئەركىنلىكى قەتئىي تۈردە چەكلەنمەكتە. خىتايدا بارلىق قۇرۇلۇش ۋە مېخانىزمىغا ھاياتلىق بەخش ئېتىدىغان، نىشانىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان ۋە ئەمەلىيلىشىشىنى نازارەت قىلىدىغان بىردىنبىر ئورگان ـ خىتاي كوممۇنىست پارتىيىسىدۇر[4]. يېقىنقى يىللاردىن بېرى، خەلقئارالىق كىشىلىك ھوقۇق تەشكىلاتلىرى مىڭبىر مۇشەققەتتە تەييارلىغان دوكلاتلار ۋە ئا ق ش تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكى تەرىپىدىن تەييارلانغان يىللىق دوكلاتلاردا خىتايدىكى كىشىلىك ھوقۇق دەپسەندىچىلىكلىرىنىڭ كەڭ ئورۇن ئېلىشى، خىتايدا بەزى ئىسلاھاتلارنىڭ ئېلىپ بېرىلىشىغا تۈرتكە بولدى. ب د ت ۋە خەلقئارادا ئېلىپ بېرىلغان بۇ خىل پائالىيەتلەردىن قۇتۇلالمىغان خىتاي ھۆكۈمىتى شەكىلۋازلىق قىلىپ بولسىمۇ، ئاستا ـ ئاستا بەزى تەدبىرلەرنى ئېلىشقا باشلىدى. مەسىلەن، 1991 ـ يىلىدىن ئېتىبارەن، ئىنسان ھەقلىرى ئۇقۇمىنى ئاكادېمىيىلىك تەتقىقات ۋە بەس ـ مۇنازىرە شەكلىدە نىسبىي تەشۋىق قىلدى. 1993 ـ يىلى ھۆكۈمەت ”ھۆكۈمەت سىرتىدىكى ئورگان“ سۈپىتىدە ”جۇڭگو ئىنسان ھەقلىرى تەتقىقات جەمئىيىتى“نى قۇردى. ئەمما بۇ جەمئىيەت ئاساسەن خىتاينىڭ چەتئەللەردىكى ئىماگىنى تۈزەش ۋە خىتايدىكى ئىنسان ھەقلىرى دەپسەندىچىلىكلىرىگە قارىتىلغان تەنقىدلەرگە جاۋاب بېرىش (خىتاي ھۆكۈمىتىنى ئاقلاش) ۋەزىپىسىنى ئۆتەپ كەلمەكتە.

خىتاينىڭ بېسىم ۋە تەھدىت سىياسەتلىرى داۋاملىشۋاتقان پەيتتە، خىتايدا تەشكىللىنىش ئەركىنلىكىدىن سۆز ئېچىش ئەجەبلىنەرلىك ئىش ـ ئەلۋەتتە. ئەمما شەرقىي تۈركىستاندا يۈز بېرىۋاتقان ئەھۋالغا خىتاينىڭ ئىچىدىن ۋە خەلقئارا جامائەتچىلىكتىن ئۇن ـ تىن چىقماسلىقىنىڭ سەۋەبىنى ئىزاھلاش ئۈچۈن بولسىمۇ، خىتايدا تەشكىللىنىشكە مۇناسىۋەتلىك مەۋجۇت قانۇنىي ئەھۋالنى ئىزاھلاپ ئۆتۈشنىڭ پايدىسى بار دەپ قارالماقتا. خىتاي ھۆكۈمىتى ـ بارلىق ئىجتىمائىي پائالىيەتنى ئۆز چاڭگىلىدا تۇتۇپ كېلىۋاتقان دۆلەت.

شۇڭا خىتايدا ئاممۇۋي تەشكىلاتلارنىڭ قۇرۇلۇشى تېخى ئىلتىماس باسقۇچىدىن تارتىپلا قاتتىق نازارەت قىلىنىدۇ. ئاممۇۋي تەشكىلاتلارغا مۇناسىۋەتلىك پائالىيەتلەرنىڭ ھەممىسى خەلق ئىشلىرى مېنىستىرلىكى تەرىپىدىن يۈرگۈزۈلىدۇ. بىر ئاممۇۋي تەشكىلات خىتايدا پائالىيەت ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن خەلق ئىشلار مېنىستىرلىكىدىن رۇخسەت ئېلىشى كېرەك. بۇ رۇخسەت ئۇزۇن مەزگىللىك ئىنچىكىلەپ تەكشۈرۈشتىن كېيىن بېرىلىدۇ، ئەمما كۆپىنچە ھاللاردا قەتئىي رۇخسەت بېرىلمەيدۇ. ھەرقانداق بىر تەشكىلاتنىڭ خىتاي تەۋەسىدە شەرقي تۈركىستانغا مۇناسىۋەتلىك پائالىيەت ئېلىپ بېرىشى تېخىمۇ مۇمكىن ئەمەس، بۇ پائالىيەت ئىنسانىي يارەمگە مۇناسىۋەتلىك بولسىمۇ ھەم شۇنداق. خىتايدا ئاممۇۋي تەشكىلات قۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشىش ئۈچۈن قانۇنىي بەلگىلىمىلەرگە ماس كېلىدىغان مۇنداق ئۈچ خىل كاتېگورىيەنى ئېيتىپ ئۆتۈشكە بولىدۇ: بىرىنچى، ۋەخپە (فوندى جەمئىيەت)؛ ئىككىنچىسى، ئىجتىمائىي تەشكىلاتلار؛ ئۈچىنچىسى، پايدا ـ مەنپەئەت كۆزلىمەيدىغان ئاممۇۋي قۇرۇلۇشلار. بۇ قۇرۇلۇشلار خىتاي ھۆكۈمىتىگە بىۋاسىتە باغلانمىسىمۇ، دۆلەت تۈزۈمىگە ئاساسەن داۋاملىق دۆلەت قۇرۇلۇشلىرى ۋە نازارەت مېخانىزملىرىنىڭ تەقىب قىلىشى ۋە تەسىرى ئاستىدا بولىدۇ.

قانۇنلارغا كۆرە، بىر ئاممۇۋي تەشكىلاتنىڭ ئەنگە ئېلىنىشى ئۈچۈن، ئالدى بىلەن ئۇ تەشكىلاتقا ماددىي كاپالەتچى بولىدىغان بىر مېنىستىرلىك تېپىلىشى لازىم. ئەمما بۇ خىتاي دۆلىتىدە بەكمۇ قىيىن. چۈنكى مېنىستىرلىكلەر كېلىش مەنبەسى مەجھۇل بولغان ھەرقانداق تەشكىلاتقا چېتىلىپ قېلىشتىن قاتتىق ھەزەر ئەيلەيدۇ. خەلق ئىشلىرى مېنىستىرلىكى تەرىپىدىن رەت قىلىنغان (ئەنگە ئېلىنمىغان) بىر ئورگاننىڭ ئېتىراز بىلدۈرۈش ھەققى قەتئىي يوق. ئۇنىڭدىن سىرت، خىتايدا ئاممۇۋي پائالىيەتلەرنى پەقەت خىتاي پۇقرالىرى ۋە بەلگىلىك كىشىلەرلا تەشكىللىيەلەيدۇ. ئەمما خىتاينىڭ بۇ چەكلىمىلەرنى كۆزدىن كەچۈرۈۋاتقانلىقى ۋە بەزى بەلگىلىمىلەرنى ئەمەلدىن قالدۇرماقچى بولۇۋاتقانلىقى ھەققىدە خەۋەرلەر كەلمەكتە. بارلىق ئاممۇۋي پائالىيەتلەر سوتلاش ئىمتىيازىغا ئىگە خەلق ئىشلىرى مېنىستىرلىكىگە مۇناسىۋەتلىك دۆلەت ئورگانلىرى تەرىپىدىن نازارەت قىلىنىدۇ.

يېقىنقى يىللاردىن بېرى، بەزى خەلقئارالىق ئاممىۋىي تەشكىلاتلار، تىجارەت ۋە سانائەت جەمئىيەتلىرى، ۋەخپىلەر، تەلىم ـ تەربىيە قۇرۇلۇشلىرى خىتايغا قىزىقسىنماقتا. دۇنياغا تونۇلغان بەزى ئاممىۋىي تەشكىلاتلار خىتايدا پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتىدۇ. خەلقئارا ياشلار تەشكىلاتى، بالىلارنى قوغداش جەمئىيىتى، قىزىل كرىست جەمئىيىتى، جىددىي قۇتقۇزۇش ئارمىيىسى، ياۋايى ھايۋانلارنى قوغداش جەمئىيىتى، يېشىل تېنچلىق تەشكىلاتى، ئەيدىس فوندى جەمئىيىتى، ئىنسانىيەت يۇرتى (جەمئىيىتى)، خرىستىئان پائالىيەتچىلىرى، ئىسلامىي يارەدەم جەمئىيىتى، دۇنيا بانكىسى ـ خەلقئارالىق قەرز فوندى، ماركو پولو خادىملىرى جەمئىيىتى قاتارلىقلار بۇلاردىن بىر نەچچىسى ھېسابلىنىدۇ.

پەرقلىق دىنىي ئاممىنىڭ، بولۇپمۇ مۇسۇلمانلارنىڭ دىنىي تۇس ئالغان تەشكىللىنىش تەلەپلىرى تېخىمۇ قاتتىق چەكلىمە ۋە ئېغىر بېسىمغا دۇچار بولماقتا. ب د ت ئەھدنامىسىدا تىلغا ئېلىنغان ئىنسانىي ھەق ـ ھوقۇقلارنىڭ ھەممىسىنى دېگۈدەك ئۆزىنىڭ ئاساسىي قانۇنىغا كىرگۈزگەن خىتاي ھۆكۈمىتى، 11 ـ سېنتەبىر ۋەقەسىدىن كېيىن، ”تېرورىزمغا قارشى كۈرەش قىلىش“ ئۇقۇمىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ھەرخىل باھانە ئويدۇرۇپ چىقىشقا باشلىدى. دۇنيا مىقياسىدا ئەۋج ئالغان تېرورىزمغا قارشى تۇرۇش كۈرىشى، شەرقىي تۈركىستاندا يۈرگۈزۈلۈۋاتقان زالىم رېجىمنىڭ تېخىمۇ كۈچىيىشىگە تېپىلغۇسىز باھانە بولدى. خىتاينىڭ باشقا پۇقرالىرى دىنىي جەھەتتىن كۆپ ئەركىنلىككە ئېرىشكەن بولسىمۇ، ئۇيغۇرلار خۇددى تىبەتلەرگە ئوخشاش دىنلىرىنىڭ ئۆزلىرىنى كونترول قىلىش ۋاستىسى سۈپىتىدە قوللىنىلىشىغا دۇچار بولماقتا.

ئىنسان ھەقلىرىنى كۆزىتىش تەشكىلاتىنىڭ ئاسىيا قىتئەسى مەسئۇلى بىرەد ئادامىسىنىڭ خىتايدىكى ئىنسان ھەقلىرى توغرىسىدىكى دوكلاتىدا، خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ”بۆلگۈنچىلىك ۋە تېرورىزمغا قارشى كۈرەش“ نامى ئاستىدا مۇسۇلمان ئۇيغۇرلارغا قارشى ئېغىر دىنىي بېسىم سىياسىتى يۈرگۈزۈۋاتقانلىقى ئوتتۇرىغا قويۇلغان[5]. «شەرقىي تۈركىستاندا ئۇيغۇرلارغا قارىتىلغان دىنىي بېسىم» ماۋزۇلۇق 114 بەتلىك بۇ دوكلات بۇرۇندىن تارتىپ مەخپىي تۈتۈلۈپ كېلىۋاتقان پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت ھۆججەتلىرى، يەرلىك تۈزۈم، گېزىت خەۋەرلىرى ۋە شەرقىي تۈركىستاندا ئېلىپ بېرىلغان مەخپىي سۆھبەتلەرگە ئاساسەن تەييارلانغان بولۇپ، شەرقىي تۈركىستاندا ئۇيغۇرلارنىڭ قولىدىن دىنىي ئەركىنلىكى، تەشكىللىنىش،

جامائەتلىشىش ۋە پىكىر ئەركىنلىكلىرىنى تارتىۋالغان قانۇن، بەلگىلىمە ۋە تۈزۈملەردىن تەشكىل تاپقان سىياسىي قۇرۇلمىنىڭ ئەپتى ـ بەشرىنى تولۇق ئېچىپ بەرگەن. خىتايدىكى قانۇن ۋە سىياسەتلەر مەيلى ئۆي ياكى مەكتەپلەردە بولسۇن، دىنىي پائالىيەت ۋە تەشۋىقاتلارنىڭ ئېلىپ بېرىلىشىنى قەتئىي مەنئى قىلىدۇ. ھەتتا بەزىدە ھەددىدىن تېخىمۇ ئېشىپ: «ئاتا ـ ئانىلار ۋە قانۇنلۇق ۋەلىيلەر ئۆسمۈرلەرنىڭ دىنىي پائالىيەتلەرگە قاتنىشىشىغا رۇخسەت بېرەلمەيدۇ» دەپ ئوچۇق ئۇقتۇرۇش تارقىتىلىدۇ.

يولغا قويۇلغان دىنىي نازارەتنىڭ دائىرىسى تەشكىللىك دىنىي پائالىيەتلەرگە، مەكتەپلەرگە، مەدەنىي ئورگانلارغا، نەشرىياتلارغا، ھەتتا ئۇيغۇرلارنىڭ كىيىم ـ كېچەك ۋە يۈرۈش ـ تۇرۇشلىرىغا مۇداخىلە قىلىشقىچە يېتىپ بارىدۇ. دۆلەت ئورگانلىرى ئىمامىلارنى سىياسىي جەھەتتىن ھەر دائىم كۆزىتىپ تۇرىدۇ ۋە قەرەللىك ھالدا ”ئۆز ئۆزىنى پىپەن قىلىش يىغىلىشى“ ئۆتكۈزۈپ تۇرۇشنى شەرت قىلىدۇ. مەسجىد ـ جامەلەر قاتتىق نازارەت قىلىنىدۇ، دىندار ئوقۇتقۇچى ۋە ئوقۇغۇچىلار مەكتەبلەردىن قوغلىنىدۇ، شېئىر ـ ھېكايىلەرنىڭ سىياسىي پۇرىقى بار ـ يوقلۇقى قاتتىق تەكشۈرۈلىدۇ. بېيجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ بەلگىلىمىلىرىگە قارشى بىلدۈرۈلگەن ھەرقانداق نارازىلىق ئىپادىسى دۆلەت بىخەتەرلىك جىنايىتى ھېسابلىنىدىغان ”بۆلگۈنچىلىك“ بىلەن تەڭ تۇتۇلىدۇ ۋە ”جىنايەتچى“گە قانۇن بويىچە ئۆلۈم جازاسى بېرىلىدۇ. مەزكۇر دوكلاتتا مۇستەبىت تۈزۈمنىڭ ”دۆلەت مەخپىيىتى“ دەپ قارالغان بەزى ھۆججەتلىرى كەڭ جامائەتچىلىككە تۇنجى قېتىم ئاشكارىلاندى. ئادامىس: «بۇ ھۆججەتلەر بەكمۇ مەخپىي دەپ قارالغاچقا، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت ئىچىدە كۆرۈشكىلا رۇخسەت قىلىنغان» دەيدۇ ۋە سۆزىنى مۇنداق داۋاملاشتۇرىدۇ: «ئۇيغۇرلارنى نىشان تاختىسىغا ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن يوللۇق شارائىت ھازىرلاپ، ئۇلارنىڭ بىر يەرگە يىغىلىپ سۆھبەتلىشىش، ئۇيغۇرلار دۇچ كېلىۋاتقان مەسىلىلەر ھەققىدە پىكىر ئالماشتۇرۇش ياكى ئۆزلىرىنىڭ مىللىي كىملىكىنى ئوچۇق ئىپادىلەش جەھەتلەردە ئەندىشىگە سېلىش ئۈچۈن بۇ ھۆججەتلەردىن خالىغانچە پايدىلانغان».

مەزكۇر دوكلاتتا يەنە مۇنۇلار بايان قىلىنغان: «شەرقىي تۈركىستاندا نازارەت ئاستىغا ئېلىنغان ھەرقانداق دىنىي كىتاب، دۆلەت رەھبەرلىرىنىڭ دىنىي ئەركىنلىكىنى قانداقلا قىلىپ بولمىسۇن رەت قىلىشىغا ئىمكان يارىتىپ بەرگۈدەك دەرىجىدە، ئۈچى ئوچۇق ”جىنايەت“تىن تەركىب تاپىدۇ. بۇ جىنايەتلەرگە

مۇنۇلارنى مىسال قىلىپ كۆرسىتىشكە بولىدۇ: ”دىننى ۋاستە قىلىپ تۈرۈپ خەلقنىڭ نورمال تۇرمۇش تەرتىپىنى قالايمىقانلاشتۇرىدىغان باشقا پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللىنىش“ ياكى ”جەمئىيەتكە بۆلگۈنچىلىك ۋە خۇراپىيلىق ئۇرۇقىنى چېچىش“. ئىسلام دىنىغا مۇناسىۋەتلىك خەۋەر، ماقالە، تەتقىقات ياكى ئوبزورلار ماركىسزملىق دىنىي چۈشەنچە ئەندىزىسىگە مۇۋاپىق كېلىشى؛ پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ دىنىي سىياسەت ۋە بەلگىلىمىلىرىنى ئۆلچەم قىلغان بولۇشى كېرەك. ”ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش لاگىرى“نىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى تەرىپىدىن تەستىقلانغان بىر ماقالىدە بىلدۈرۈلىشىچە، 2001 ـ يىلىدىن ئېتىبارەن بۇ لاگىرلاردا يېتىۋاتقانلارنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكى ”قانۇنسىز تەشكىلاتلارغا ئەزا بولۇش ۋە قانۇنسىز دىنىي پائالىيەت بىلەن شۇغۇللىنىش“ جىنايىتى بىلەن تۇتۇلغانلار ئىكەن. خوم: ”شەرقىي تۈركىستاندا دىنىي بېسىم شۇ قەدەر ئېغىركى، دۆلەت ئورگانلىرىنىڭ نىشانىدىكى ھەرقانداق بىرىنى دەرھال تۇتالايدىغان قانۇنىي تور شەكللەندۈرىۋالغان“ دەيدۇ».

ئىنسان ھەقلىرىنى كۆزىتىش تەشكىلاتى بىلەن خىتايدىكى ئىنسان ھەقلىرى جەمئىيىتى خەلقئارا جامائەتچىلىككە چاقىرىق ئېلان قىلىپ، خىتاينىڭ بۇ تۈزۈلمىلەرنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشى، ئۇيغۇرلارغا قارىتىلغان ئايرىمىچىلىق سىياسەت ۋە بەلگىلىمىلىرىدىن ۋاز كېچىشى ئۈچۈن بېسىم ئىشلىتىشكە دەۋەت قىلدى. ئۇنىڭدىن سىرت، خىتاينىڭ ھەرقانداق جىنايەتچىنى بۆلگۈنچى ۋە خەلقئارا تېرورىمغا چېتىشلىق دەپ داۋراڭ سېلىشىغا قارشى تۇرۇشنىڭ مۇھىملىقىنى تەكىتلىدى.

ئادامس مۇنداق دەيدۇ: «ھېچبىر دۆلەت خىتاي ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن تېرورچى، بۆلگۈنچى ۋە باشقا جىنايى قىلمىشقا مۇناسىۋەتلىك دەپ كۆرسىتىلگەن ھېچبىر ئۇيغۇرنى خىتايغا قايتۇرۇپ بەرمەسلىكى كېرەك. خىتاينىڭ بۇرۇنقى قىلمىشلىرىغا نەزەر سالىدىغان بولساق، خىتايغا قايتۇرۇپ بېرىلگەن ئۇيغۇرلارنىڭ قاتتىق قىيىن ـ قىستاققا، ھەتتا ئۆلۈم جازاسىغا دۇچار بولۇشىدىن ئەندىشە قىلماي تۇرالمايمىز. چۈنكى بۇنىڭغا پاكىت بولالايدىغان ئەمەلىي مىساللار بەكمۇ كۆپ».

خىتاي ئۆزىگە خاس تارىخىي ۋە مىللىي ئالاھىدىلىكىگە نۇقسان يەتكۈزمەيدىغان ۋە بۇ ئالاھىدىلىكلەرگە مۇۋاپىق شەرت ھازىرلاپ بېرىدىغان دېمۇكراتىيە ۋە ئىنسان ھەقلىرى سىياسىتىنى قوللايدىغانلىقىنى بىلدۈرمەكتە. بۇ جەريانداۋ دۆلەت

پۈتۈنلۈكىگە تەھدىت سالىدىغان ۋە ئىچكى مۇقىملىققا تەسىر يەتكۈزىدىغان ھەرقانداق پائالىيەت كۆپچىلىككە قارشى ئۆتكۈزۈلگەن جىنايەت دەپ قارىلىدۇ ۋە بۇ پائالىيەتلەر خىتايچە دېمۇكراتىيە چۈشەنچىسىگە زىت كەلگەنلىكى ئۈچۈن تېرورلۇق ھەرىكىتى سۈپىتىدە بىر تەرەپ قىلىنىدۇ[6]. خىتاي ھاكىمىيىتى ھېلىمۇ ھەم ئارقىمۇ ئارقا ئىجرا قىلىنغان ئۆلۈم جازالىرى بىلەن دۇنيا جامائەتچىلىكىنىڭ كۈنتەرتىپىدىن ئورۇن ئالماقتا.

يەنە بىر تەرەپتىن، خىتايدا كۈنسېرى ئېشىپ بېرىۋاتقان ئىجتىمائىي، سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىي ساھەگە مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەرنىڭ ھەل قىلىنىشى ئۈچۈن خەلقئارالىق ئاممىۋىي تەشكىلاتلار ۋە خۇسۇسىي تىجارەت ئورگانلىرى ئوتتۇرىغا قويغان مۇۋاپىق تەكلىپ ـ پىكىرلەر سەۋەبىدىن خىتايدا ئاممىۋىي تەشكىلات قۇرۇشقا بولغان مايىللىق كۈچەيمەكتە. ئەگەر خىتاي ئالغا ئىلگىرىلەشنى خالىسا، ئاممىۋىي تەشكىلاتلارنىڭ بۇ جەھەتتىكى رولىغا ھەرگىز سەل قارىماسلىقى كېرەك[7].

دۇنيادا شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى ئۈچۈن پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان ئاممىۋىي تەشكىلاتلار

شەرقىي تۈركىستان خەلقى ئۆز ۋەتەنلىرىدىكى پۈتمەس ـ تۈگىمەس زۇلۇم تۈپەيلىدىن توپ ـ توپ بولۇپ كۆچۈشكە مەجبۇر بولدى ۋە چېگراداش قوشنا دۆلەتلەردىن باشقا، تۈركىيە، ئاۋىستىرالىيە، كانادا، ئامېرىكا ۋە ياۋروپا دۆلەتلىرىگە ھىجرەت قىلىپ چىقتى. بۇ دۆلەتلەردە يېڭىدىن ھايات ئىنتىزامى قۇرۇش بىلەن بىرگە، ئۆزلىرىنىڭ ئۆرپ ـ ئادەتلىرىنى جانلاندۇرۇش ئارقىلىق مىللىي كىملىكىنى ساقلاپ قېلىش ۋە خىتاينىڭ ئىشغالىيىتى سەۋەبىدىن تاشلاپ چىقىشقا مەجبۇر بولغان ۋەتەنلىرى ھەققىدىكى تەلەپلىرىنى ئۆزلىرى ياشاۋاتقان يەردىن پۈتۈن دۇنياغا ئاڭلىتىشقا تىرىشماقتا. بۇ تىرىشچانلىقلار نەتىجىسىدە، ھەرقايسى دۆلەتلەردە تەشكىللىنىش ۋە ھەمكارلىشىش مەقسىتىدىكى تەشكىلات ۋە ئورگانلار بارلىققا كەلدى.

ئامېرىكا ۋە ياۋروپا دۆلەتلىرى خىتاينى ئىنسان ھەقلىرى دەپسەندىچىلىكى ھەققىدە تەنقىدلىمەكتە ۋە بۇ يولسىزلىقلارنىڭ ئالدىنى ئېلىشى ئۈچۈن بېسىم ئىشلەتمەكتە. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، ئۆز دۆلەتلىرىدە خىتايدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ مۇستەقىللىقىنى قوللايدىغان ئورگانلارنىڭ پائالىيەت ئېلىپ

بېرىشىغا رۇخسەت قىلماقتا ۋە قوللاپ ـ قۇۋۋەتلىمەكتە.

غەرب دۆلەتلىرىدە شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى ئاساسەن خەلقئارالىق ئىنسان ھەقلىرى تەشكىلاتلىرى ۋە (بولۇپمۇ) ئۇيغۇر مۇھاجىرلار تەرىپىدىن قۇرۇلغان ئاممىۋىي تەشكىلاتلار ۋاسىتىسى ئارقىلىق ئوتتۇرىغا قويۇلماقتا.

تۈركىيە، ئامېرىكا، ياۋروپا، قازاقىستان ۋە باشقا تۈركىي جۇمھۇرىيەتلەردىكى شەرقىي تۈركىستانلىقلار تەشكىللىنىپ، شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنى كەڭ جامائەتچىلىككە تونۇتۇشقا تىرىشماقتا[8].

ئۇنىڭدىن باشقا ئاۋستىرالىيە، رۇسىيە فېدىراتسىيىسى، كانادا، مىسىر، سەئۇدى ئەرەبىستان، پاكىستان، ئافغانىستان، شۋېتسىيە، شۋېتسارىيە، ئەنگلىيە قاتارلىق ياۋروپا ۋە ئاسىيادىكى دۆلەتلەردە ياشاۋاتقان شەرقىي تۈركىستانلىقلارمۇ شەرقىي تۈركىستاننى خىتاي ئىشغالىيىتىدىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن جىددىي پائالىيەت ئېلىپ بارماقتا.

ئىنسان ھەقلىرىنى كۆزىتىش تەشكىلاتى (HRW)، خەلقئارا كەچۈرۈم تەشكىلاتى قاتارلىق خەلقئارالىق ئىنسان ھەقلىرى تەشكىلاتلىرىمۇ شەرقىي تۈركىستاندا يۈز بېرىۋاتقان ئىنسان ھەقلىرى دەپسەندىچىلىكلىرى ۋە ئىنسان قېلىپىدىن چىققان ۋەھشىيانە قىلمىشلارنى ھەرخىل يوللار بىلەن ئوتتۇرىغا قويماقتا ۋە خىتاي ھاكىمىيىتىگە قارىتا بەزى پائالىيەتلەرنى ئېلىپ بارماقتا. ھەر ئىككى تەشكىلات ئېلىپ بېرىلغان پائالىيەت ۋە تەييارلانغان دوكلاتلار ئەڭ ئۇنۇملۇك نەتىجىلەرگە ئېرىشتى.

دۇنيا ئۇيغۇر ياشلىرى قۇرۇلتىيى ـ دەسلەپتە گېرمانىيەدىكى ئۇيغۇر ياشلار تەرىپىدىن قۇرۇلغان بولۇپ، 1996 ـ يىلى قازاقىستاندا 1 ـ نۆۋەتلىك دۇنيا ئۇيغۇر ياشلىرى قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى. 2 ـ نۆۋەتلىك دۇنيا ئۇيغۇر ياشلىرى قۇرۇلتىيى 1998 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنىدىن 15 ـ كۈنىگىچە تۈركىيە ئۆتكۈزۈلدى ۋە 53 ماددىلىق نىزامنامە قوبۇل قىلىندى. بۇ قۇرۇلتايدىن بەكمۇ ئالاقزادە بولغان خىتاي ھۆكۈمىتى، ”11 ـ سېنتەبىر پۇرسىتى“دىن پايدىلىنىپ قۇرۇلتاينى ”تېرورلۇق تەشكىلاتى“، قۇرۇلتاي رەئىسى دولقۇن ئەيسانى ”تېروريست“ دەپ ئېلان قىلدى. بۇ ئارقىلىق قۇرۇلتاي پائالىيەتلىرىگە توسقۇنلۇق قىلماقچى بولغان خىتاي ھۆكۈمىتى مەلۇم دەرىجىدە مۇۋەپپىقىيەتكە ئېرىشتى. شۇنىڭ بىلەن، ئەركىن ئالپتېكىن رەھبەرلىكىدە دۇنيا ئۇيغۇر ياشلىرى قۇرۇلتىيى بىلەن شەرقىي

تۈركىستان مىللىي قۇرۇلتىيىنى بىرلەشتۈرۈش خىزمەتلىرى باشلىدى. 2004 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى، مۇھاجىرەتتىكى شەرقىي تۈركىستان تەشكىلاتلىرى گېرمانىيەنىڭ مىيۇنخېن شەھىرىدە قۇرۇلتاي ئېچىپ، بىر رەھبەرلىك ئاستىدا بىرلىشىش قارارى ئالدى ۋە شەرقىي تۈركىستان قۇرۇلتىيىنى قۇردى.

دۇنيا ئۇيغۇر قۇرۇلتىيى (د ئۇ ق) ـ مۇھاجىرەتتىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئورتاق مەقسەت ـ مۇددىئالىرىغا ۋەكىللىك قىلىدىغان خەلقئارالىق تەشكىلات بولۇپ، 2004 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى، گېرمانىيەنىڭ مىيۇنخېن شەھىرىدە شەرقىي تۈركىستان مىللىي قۇرۇلتىيى ۋە دۇنيا ئۇيغۇر ياشلىرى قۇرۇلتىيىنىڭ بىرلىشىشىدىن شەكىللەنگەن. د ئۇ ق نىڭ مەقسىتى ـ ئۇيغۇر خەلقىنى شەرقىي تۈركىستاندىكى سىياسىي كېلەچىكىنى قورال كۈچىگە تايانماي، تېنچلىق يولى ۋە دېموكراتىك شەكىلدە قولغا كەلتۈرۈشكە تەشۋىق قىلىشتىن ئىبارەت. د ئۇ ق ـ بىر دېموكراتىك تەشكىلات بولۇپ، قۇرۇلتاي رەئىسى ۋەكىللەر تەرىپىدىن دېموكراتىك ئۇسۇلدا سايلىنىدۇ ۋە ئۈچ يىل ۋەزىپە ئۆتەيدۇ.

دۇنيا ئۇيغۇر قۇرۇلتىيىنىڭ تۇنجى كېڭەش يىغىنى 2004 ـ يىلى ئۆتكۈزۈلدى ۋە ئەركىن ئالپتېكىن قۇرۇلتاي رەئىسى بولۇپ سايلاندى. ئەركىن ئالپتېكىن 2006 ـ يىلى ئۆتكۈزۈلگەن ئىككىنچى نۆۋەتلىك كېڭەش يىغىندا قۇرۇلتايدىن ئايرىلدى. قۇرۇلتايىنىڭ ئىككىنچى كېڭەش يىغىنى 2006 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنىدىن 27 ـ كۈنىگىچە گېرمانىيەنىڭ مىيۇنخېن شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلدى ۋە بارلىق ۋەكىللەر بىردەك ئاۋاز بىلەن رابىيە قادىر خانىمنى قۇرۇلتاي رەئىسى قىلىپ سايلىدى. قۇرۇلتايىنىڭ ئۈچىنچى كېڭەش يىغىنى، 2009 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنىدىن 25 ـ كۈنىگىچە ئامېرىكىنىڭ ۋاشىنگتون شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلدى. بۇ يىغىنغا ئاۋستىرالىيە، بېلگىيە، كانادا، دانىيە، فرانسىيە، گېرمانىيە، گوللاندىيە، ياپۇنىيە، قازاقىستان، قىرغىزىستان، نورۋېگىيە، شۋېتسىيە، تۈركىيە ۋە ئامېرىكىدىن ۋەكىللەر قاتناشتى. ئۇيغۇرلارنىڭ خەلقئارالىق ئىنسان ھەقلىرى ۋە دېموكراتىيە ھەرىكەتلىرىنىڭ رەھبىرى رابىيە قادىر خانىم بىردەك ئاۋاز بىلەن يەنە بىر قېتىم قۇرۇلتاي رەئىسى بولۇپ سايلاندى.

دۇنيانىڭ ھەر يېرىدە شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى ئۈچۈن خىزمەت قىلىۋاتقان ئاساسلىق ئاممىۋىي تەشكىلاتلارنىڭ تىزىملىكى تۆۋەندىكى جەدۋەلدە بېرىلدى. بۇ تەشكىلاتلارنىڭ جەدۋەلدىكى ئېنتېرنېت ئادرېسى ئارقىلىق تەپسىلىي مەلۇماتقا ئېرىشكىلى بولىدۇ.

تۈركىيەدە شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى ئۈچۈن خىزمەت قىلىۋاتقان ئامەۋىي تەشكىلاتلار

مۇھاجىرەتتىكى ئۇيغۇرلار شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىشغال قىلىنىشى (1949) تۈپەيلىدىن، 1952 ـ يىلى (ھىجرەت قىلىپ چىققان ۋە) ھىندىستان، پاكىستان ۋە ئافغانىستان ئارقىلىق تۈركىيەگە يېتىپ كېلىپ، بۇ يەردە تەشكىللىك ھالدا مۇستەقىللىق مۇجادىلىسىنى داۋاملاشتۇرغان[9]. تۆۋەندە تۈركىيەدە شەرقىي تۈركىستان مۇجادىلىسى ئېلىپ بېرىۋاتقان ئاممىۋي تەشكىلاتلارغا مۇناسىۋەتلىك مەلۇماتلار بېرىلىدۇ. 1987 ـ يىلىدىكى ئوقۇغۇچىلار ھەرىكىتى ۋە تۈركىيەگە كەلگەن شەرقىي تۈركىستانلىق ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۆپىيىشى بىلەن ياشلار ھەرىكىتى ئەۋج ئېلىشقا باشلىدى. بۇ ھەرىكەتنى خەلقئارالىق سەھنىگە ئېلىپ چىقىش ئۈچۈن، قازاقىستاندا دۇنيا ئۇيغۇر ياشلىرى قۇرۇلتىيى چاقىرىلدى. 1997 ـ يىلىدىكى غۇلجا ۋەقەسىدىن كېيىن، دۇنيانىڭ دىققەت ـ نەزىرى شەرقىي تۈركىستانغا ئاغدۇرۇلۇشى بىلەن بىرلىكتە، شەرقىي تۈركىستانغا مۇناسىۋەتلىك 26 ۋەخپە ۋە جەمئىيەتنىڭ ۋەكىللىرى ئىستانبۇلدا يىغىلىپ، «مىللىي مەركەز» نامىدا بىرلەشتى. بۇ ئارىدا، خىتاي ھۆكۈمىتى غۇلجىدا يۈز بەرگەنگە ئوخشاش ۋەقەلەرنىڭ تۈركىيەدىن يارەدەم ئېلىۋاتقانلىقىنى ئىلگىرى سۈردى ۋە تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىگە ئارقىمۇ ئارقا ھەيئەت ئەۋەتىپ، تۈرك ھۆكۈمىتىدىن تۈركىيەدە پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان شەرقىي تۈركىستان تەشكىلاتلىرىنىڭ پائالىيەتلىرىنى چەكلەشنى تەلەپ قىلدى. تۈركىيە ھۆكۈمىتى 1999 ـ يىللىق سايلامدىن بۇرۇن، يەنى 1998 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى، 36/1998 ـ نومۇرلۇق ھۆججەتنى چۈشۈرۈپ، تۈركىيەدىكى شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ پائالىيەتلىرىگە چەكلىمە قويدى. مەسئۇد يىلماز ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن چىقىرىلغان بۇ ھۆججەتتە تۈركىيەدىكى شەرقىي تۈركىستان تەشكىلاتلىرىنىڭ پائالىيەتلىرىنى چەكلەش، شەرقىي تۈركىستانغا مۇناسىۋەتلىك پائالىيەتلەردە ئاي ـ يۇلتۇزلۇق كۆك بايراقنى ئاسقۇزماسلىق، سىياسەتچى ۋە دۆلەت خادىملىرىنىڭ (شەرقىي تۈركىستانغا مۇناسىۋەتلىك) پائالىيەتلەرگە قاتناشماسلىقى قارار قىلىندى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، شەرقىي تۈركىستانلىقلار ئىستراتېگىيىسىنى ئۆزگەرتىپ، ياۋرۇپانى مەركەز قىلىپ پائالىيەت ئېلىپ بېرىشقا قارار بەردى. يۇقىرىقى ھۆججەت، 5 ـ ئىيۇل ئۇرۇمچى ۋەقەسىدىن كېيىن، سېنىتەبىر ئېيىدا 15/2009 ـ نومۇرلۇق قارار بىلەن مەخپىي ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى[10]. خىتاي

هۆكۈمىتى 10 يىلدىن بېرى بۇ هۆججەتتىن پايدىلىنىپ، تۈركىيەدە ئۆتكۈزۈلمەكچى بولغان شەرقىي تۈركىستانغا مۇناسىۋەتلىك نۇرغۇن پائالىيەتكە مۇۋەپپىقىيەتلىك هالدا توسقۇنلۇق قىلىپ كەلگەندى[11]. هازىر تۈركىيەدە شەرقىي تۈركىستانلىقلار تەرىپىدىن قۇرۇلغان هەر تۈرلۈك جەمئىيەت ۋە ۋەخپىلەر پائالىيەت ئېلىپ بارماقتا. تۆۋەندە بۇلاردىن بىر نەچچىسى هەققىدە قىسقىچە مەلۇمات بېرىلدى.

شەرقىي تۈركىستان كۆچمەنلەر جەمئىيىتى[12]

شەرقىي تۈركىستان كۆچمەنلەر جەمئىيىتى 1960 ـ يىلى ئىيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن ۋە هاجى ئوسمان تاشتان تەرىپىدىن قۇرۇلغان بولۇپ، تۈركىيەدە قۇرۇلغان تۇنجى شەرقىي تۈركىستان جەمئىيىتى هېسابلىنىدۇ. جەمئىيەت ئەزالىرى ئىچىدە قازاق ۋە ئۇيغۇرلاردىن سىرت، قىرغىز ۋە ئۆزبەكلەرمۇ بار. بۇ جەمئىيەت، تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى مېنىستىرلار كومىتېتى تەرىپىدىن 1993 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى ئېلىنغان، 4322 ـ نومۇرلۇق قارارغا ئاساسەن "خەلق مەنپەئەتى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان تەشكىلات" سالاهىيىتىگە ئېرىشتى. جەمئىيەتنىڭ مەقسىتى: «تۈرك قان سىستېمىسىنىڭ بىر تارمىقى بولغان شەرقىي تۈركىستاندىن تۈركىيەگە كۆچۈپ كەلگەن ياكى پاناهلىق تىلىگەن شەرقىي تۈركىستانلىقلارغا يارداەم بېرىش» دەپ بەلگىلەنگەن. ئىيسا يۈشۈپ ئالپتېكىننىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن، جەمئىيەت ئىچىدە چىققان مەسىلىلەر تۈپەيلىدىن، ئۇيغۇرلار جەمئىيەتتىن ئايرىلغان. هازىر جەمئىيەت شەرقىي تۈركىستانلىق قازاقلارنىڭ رەهبەرلىكىدە پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتىدۇ. سوۋېت ئىتتىپاقى پارچىلىنىپ، قازاقىستان دۆلىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، قازاق هۆكۈمىتى دۇنيانىڭ هەر يېرىدىكى قازاقلارنى قازاقىستانغا قايتىشقا چاقىرىپ، قايتقانلارنىڭ گراژدانلىق، ئۆي ۋە خىزمەت بىلەن تەمىنلەشكە ئەهدە بەردى. شۇنىڭ بىلەن، شەرقىي تۈركىستانلىق مۇهاجىر قازاقلاردا شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىگە بولغان كۆڭۈل بۆلۈش نىسبىتى كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە ئازايدى. كۆچمەنلەر جەمئىيىتىمۇ بۇ ئۆزگىرىشنىڭ تەسىرىگە ئۇچىرىدى. شۇنداقتىمۇ، ئارىلىرىدىكى مويسىپىت كىشىلەرنىڭ تەشەببۇسلىرى بىلەن شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنىڭ ئىچىدىن ئورۇن ئېلىشقا تىرىشماقتا.

شەرقىي تۈركىستان مەدەنىيەت ۋە هەمكارلىق جەمئىيىتى[13]

شەرقىي تۈركىستان مەدەنىيەت ۋە هەمكارلىق جەمئىيىتى: 1989 ـ يىل 5 ـ

ئاينىڭ 22 ـ كۈنى، تۈركىيەدە ياشاۋاتقان شەرقىي تۈركىستانلىقلار تەرىپىدىن قۇرۇلغان بولۇپ، جەمئىيەتنىڭ ئۇلىنى قەيسەرى ۋىلايىتىدە ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلار تەشكىل قىلىدۇ. تۈركىيەدە شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى ئۈچۈن پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان بۇ جەمئىيەت: ”شەرقىي تۈركىستاندىكى خىتاي ئىشغالىيىتىنىڭ نەتىجىلىرىنى كەڭ جامائەتچىلىككە ئاڭلىتىش، شەرقىي تۈركىستانىنىڭ مىڭلارچە يىللىق مەدەنىيىتىنى تۈرك خەلقىگە تونۇشتۇرۇش ۋە شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ھىجرەت ۋە مۇھاجىرەت ھاياتىدىكى ھەمكارلىق ۋە ياردەملىشىشنى كۈچەيتىش“نى ئاساسىي مەقسەت قىلىدۇ. جەمئىيەت رەئىسى سېيىت تۇمتۇرك دۇنيا ئۇيغۇر قۇرۇلتىيىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغاندىن بېرى، جەمئىيەت تەسىرىنىڭ كۈچەيگەنلىكى كۆرۈلمەكتە.

شەرقىي تۈركىستان مائارىپ ۋە ھەمكارلىق جەمئىيىتى[14]

شەرقىي تۈركىستان مائارىپ ۋە ھەمكارلىق جەمئىيىتى: ۋەتەن ئىچى ۋە سىرتىدا ئىلىم تەھسىلىنى تاماملىغان ۋە تۈركىيەدە ياشاۋاتقان بىر تۈركۈم ياشلار تەرىپىدىن 2006 ـ يىلى ئىستانبۇلدا قۇرۇلدى. جەمئىيەت قۇرغۇچىلىرى جەمئىيەتنىڭ قۇرۇلۇش مەقسىتى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: ”جەمئىيەتنى قۇرغان ياشلار يىللاردىن بېرى خىتاي زۇلمى ئاستىدا ئېغىراۋاتقان شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋي ئازابىغا مەلھەم بولۇشنى ئارزۇ قىلاتتى. بۇنىڭ بىردىنبىر يولىنىڭ خەلقنىڭ مەنىۋي دۇنياسىنى قۇتۇلدۇرۇش، يەنى قەلبىنى ئىمان، ئىلىم ۋە ئىرپان بىلەن تولدۇرۇش كېرەك ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلەتتى. شۇڭا جەمئىيەت ئىسمىنى «مائارىپ» دەپ ئاتىدى. كوممۇنىست خىتاي رېجىمى ھەم كۈچلۈك ھەم ھىيلىگەر بولغاچقا، شەرقىي تۈركىستان مۇسۇلمانلىرىنى بىر ـ بىرلەپ كۆزدىن يوقاتماقچى ئىدى. بۇ ياشلىرىمىزنىڭ ئانا ۋەتىنى دۇچ كېلىۋاتقان خەۋپلىك ئەھۋال كۈنسېرى زورىيىپ بېرىۋاتاتتى. يالغۇز جېنىغا خىتاي بېسىمىغا كۆكرەك كېرىش ۋە زۇلۇمغا قارشى تۇرۇش بەكمۇ قىيىن ئىدى. «كۈچ بىرلىكتە، ئىش ئۆملۈكتە» دېگەن سۆزگە ئاساسەن، جەمئىيەت ئىسمىغا «ھەمكارلىق»نى قوشتى. شۇنداق قىلىپ، شەرقىي تۈركىستان خەلقنىڭ قۇتۇلۇشى ئۈچۈن بىر ئۈمىد چىرىغى ياندى ۋە «شەرقىي تۈركىستان مائارىپ ۋە ھەمكارلىق جەمئىيىتى» قۇرۇلدى. «مۇئمىن مۇئمىننىڭ قېرىندىشى»، «مۇسۇلمانلار بىر ۋۇجۇدنىڭ ئورگانلىرىغا ئوخشايدۇ». خىزمەتلەردە ئۈمىد قىلىنغان مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن چوقۇم بىرلىك بولۇشى شەرت. چۈنكى

بۇ خىزمەتلەر بەكمۇ قىيىن. شۇ سەۋەبتىن، دوستقا ھەمىشە ئېھتىياج چۈشىدۇ. پەيغەمبىرىمىز ئېيتقاندەك، كىمكى بىر خەيرلىك ئىشقا ۋەسىلە بولسا، شۇ ئىشنى قىلغان كىشىگە ئوخشاش ئەجىر ئالىدۇ". شەرقىي تۈركىستان مائارىپ ۋە ھەمكارلىق جەمئىيىتى پۈتۈن ئىسلام ئالەمنىڭ شەرقىي تۈركىستان مۇجادىلىسىگە ئىگە چىقىشى ئۈچۈن كۆپرەك كۈچىمەكتە ۋە مەسلىنى ئىسلامىي مەسئۇلىيەت تۈيغۇسى ئاساسىدا ھەل قىلىش ئېڭىغا تايانغان ھالدا پائالىيەت ئېلىپ بارماقتا.

شەرقىي تۈركىستان ھەمكارلىق جەمئىيىتى[15]

ئىنسانىي ھەق ۋە ھوقۇقلىرىدىن مەھرۇم قېلىپ، بېسىم ۋە زۇلۇمغا ئۇچرىغانلىقىنى، مىللىي مەۋجۇدىيەت ۋە مەدەنىيىتىنىڭ يوقىتىۋېتىلىش خەۋپىگە دۇچ كەلگەنلىكىنى ئىپادىلەپ كېلىۋاتقان شەرقىي تۈركىستانلىق كىشىلەرنىڭ بىر قىسمى، 1992 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنىدىن 14 ـ كۈنىگىچە ئىستانبۇلدا بىر ئارىغا كېلىپ، شەرقىي تۈركىستان ھەمكارلىق جەمئىيىتىنى قۇردى. جەمئىيەتنىڭ قۇرۇلۇش مەقسىتى: "ئەجداد روھلىرىنىڭ، ۋەتەن تۈپراقلىرىنىڭ ئېسىل روھلۇق يۈرتداشلىرىنىڭ ھېس ـ تۈيغۇ ۋە ئارزۇ ـ ئۈمىدلىرىگە قۇلاق سېلىپ، چاقىرىقلىرىغا ئاۋاز قوشۇش؛ دۇنياغا، ئىنسانىيەت ۋىجدانىغا شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ھەقلىق داد ـ پەريادىنى، ھۆر ۋە مۇستەقىل ياشاش ئارزۇسى ۋە ئىرادىسىنى ئاڭلىتىش؛ دۇنيا جامائەتچىلىكىگە شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ ماددىي ۋە مەدەنىي مەۋجۇدىيىتىنى، مىللىي كىملىكىنى يوقىتىۋېتىش مەقسىتىدە يولغا قويۇلغان سىياسەت ـ بەلگىلىمىلەرنىڭ ئىنسانىيەتكە، دۇنيا تېنچلىقىغا، خەلقلەر ئارا دوستلۇق ۋە ھەمكارلىق پرىنسىپلىرىغا قارشى ئىشلىنىۋاتقان ئېغىر جىنايەت ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەش؛ ئۆزىنى تېنچلىققا، ئادالەتكە، ھۆرلۈككە، مىللەتلەر ئارا چۈشىنىش، دوستلۇق ۋە ھەمكارلىققا ئاتىغان ئالىيجاناپ كىشىلەرنى، تەشكىلاتلارنى، مىللەتلەرنى شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ھەقلىق داۋاسىغا كۆڭۈل بۆلۈشكە چاقىرىش" دەپ بەلگىلەنگەن. شەرقىي تۈركىستان ھەمكارلىق جەمئىيىتىنىڭ ئاكتىپ پائالىيەت ئېلىپ بارمايۋاتقانلىقى كۆرۈلمەكتە.

شەرقىي تۈركىستان ۋەخپىسى[16]

شەرقىي تۈركىستان ۋەخپىسى: ئىيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن تەرىپىدىن قۇرۇلغان بولۇپ، ئۆتمۈشتە تۈركىيەدىكى شەرقىي تۈركىستانلىقلارغا ۋاكالىتەن كەڭ ۋە

تەسىرى كۈچلۈك پائالىيەت ئېلىپ باراتتى. ھازىر بۇرۇنقىدەك ئاكتىپ پائالىيەت ئېلىپ بارمىسىمۇ، ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارغا يارەدەم خىزمەتىنى داۋاملاشتۇرماقتا ۋە ھەرخىل مۇراسىم ـ پائالىيەتلەرنى ئۆتكۈزمەكتە.

شەرقىي تۈركىستان ياشلار ۋە ھەمكارلىق جەمئىيىتى

شەرقىي تۈركىستان ياشلار ۋە ھەمكارلىق جەمئىيىتى: بۇرۇن ھىجرەت قىلىپ چىققان ئۇيغۇرلارنىڭ ئىستانبۇلدا تۇغۇلغان بالىلىرى تەرىپىدىن، 2006 ـ يىل ئىستانبۇلدا قۇرۇلغان جەمئىيەت بولۇپ، ياشلار تەرىپىدىن قۇرۇلغان يېڭى جەمئىيەتتۇر. بۇ جەمئىيەت شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنى تۈركىيە خەلقى ۋە ئاخبارات ئورگانلىرىغا ئاڭلىتىشنى مەقسەت قىلغان بولۇپ، نامايىش ئۆتكۈزۈش، ئاخبارات بايانلىرى ئېلان قىلىش، ئالاھىدە كۈنلەرنى خاتىرىلەش ۋە تەبرىكلەش پائالىيەتلىرى ئېلىپ بارماقتا.

شەرقىي تۈركىستانلىقلار قۇرغان تەشكىلاتلاردىن سىرت، İHH ئىنسانىي يارەدەم ۋەخپىسى، مەزلۇملار جەمئىيىتى، ئىلتىجا قىلغۇچىلار بىلەن ھەمكارلىشىش جەمئىيىتى قاتارلىق ۋەخپە ۋە جەمئىيەتلەر؛ مىللەتچىلىك ياكى ئىسلامىي كىملىك ئاساسىدا ھەمكارلىشىش مەقسىتىدە قۇرۇلغان بەزى تەشكىلات ـ ئورگانلارمۇ شەرقىي تۈركىستانلىقلارنى قوللىماقتا ۋە يارەدەم قولىنى سۇنماقتا.

İHH ئىنسانىي يارەدەم ۋەخپىسى[17]

İHH ئىنسانىي يارەدەم ۋەخپىسى: 1992 ـ يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، ئۇرۇش بولۇۋاتقان ۋە ئۇرۇشنىڭ تەسىرى داۋاملىشىۋاتقان، ئاپەت يۈز بەرگەن، يوقسۇللۇق ئەۋج ئالغان دۆلەت ۋە رايونلاردا پائالىيەت ئېلىپ بارماقتا. ھازىر خىزمەت دائىرىسىنى 120 دۆلەتكە يەتكۈزگەن İHH ئىنسانىي يارەدەم ۋەخپىسى شەرقىي تۈركىستان خەلقى ئۈچۈنمۇ مەيلى ئىنسان ھەقلىرى ياكى ئىنسانىي يارەدەم جەھەتتىن بولسۇن، ھەر ساھەدە قولىدىن كېلىشىچە خىزمەت قىلىۋاتماقتا. يەر يۈزىگە ئادالەتنىڭ ھاكىم بولۇشى، ياخشىلىقنىڭ ھەر يەرگە يېيىلىشى ۋە يامانلىقنىڭ چەكلىنىشى ئۈچۈن قېرىنداشلىق ئېڭى بىلەن يولغا چىققان، قەيەردە موھتاج ۋە مەزلۇم بولسا، شۇلارغا يارەدەم قولىنى سۇنۇپ، شەرەپلىك ھايات تەقدىم قىلىشنى ئاساسىي نىشان قىلغان İHH، ئىنسانلارنى موھتاج ۋە مەزلۇم ھالەتكە چۈشۈرۈپ قويغان ھەر تۈرلۈك سىياسەت

ۋە پائالىيەتلەرگە قارشى تۈرۈش ئۈچۈن، ئىنسانلارنىڭ ھەق ـ ھۇررىيەتلىرىنىڭ دەپسەندە قىلىنماسلىقى ئۈچۈن كېرەكلىك بولغان خىزمەتلەرنىمۇ ئىشلىمەكتە. مۇشۇ پرىنسىپقا ئاساسەن شەرقي تۈركىستان خەلقىگە مۇناسىۋەتلىك ھەر خىل پائالىيەتلەرنى يۈرگۈزمەكتە. شەرقي تۈركىستان تەشكىلاتلىرىنى كۈچلەندۈرۈش خىزمەتلىرىدىن سىرت، شەرقي تۈركىستان مەسىلىسى ھەققىدە كىتاب نەشىر قىلىش، تېلېۋىزىيە پروگراممىسى ۋە ھۆججەتلىك فىلىم ئىشلەپ تارقىتىش، مۇھاكىمە يىغىنى، سۆھبەت يىغىنى، ئاخبارات يىغىنى ۋە مەجلىس ئېچىش، نامايىش ئۆتكۈزۈش، دوكلات تەييارلاش ۋە بۇ خىزمەتلەرنى خەلقئارالىق جامائەتكە ئۇقتۇرۇش قاتارلىق پائالىيەتلەرنى ساناپ ئۆتۈشكە بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، تۈركىيە ۋە باشقا دۆلەتلەردىكى پاناھلىق تىلىگۈچى شەرقي تۈركىستانلىقلارغا ۋە شەرقي تۈركىستاندىكى موھتاج ئائىلىلەرگە ئىنسانىي ياردەم يەتكۈزمەكتە. شەرقي تۈركىستانلىق يېتىم ئۆسمۈرلەرگىمۇ ئىگە چىققان İHH، يېتىملارنىڭ ئوقۇش، سالامەتلىك، يېمەك ـ ئىچمەك، كىيىم ـ كېچەك ۋە باشقا ئېھتىياجلىق نەرسىلىرىنى تەمىنلەپ بەرمەكتە.

ئىنسان ھەقلىرى ۋە مەزلۇملار ئۈچۈن ھەمكارلىشىش جەمئىيىتى (مەزلۇملار جەمئىيىتى)[18]

ئىنسان ھەقلىرى ۋە مەزلۇملار ئۈچۈن ھەمكارلىشىش جەمئىيىتى: 1991 ـ يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، قۇرۇلغان كۈندىن ئېتىبارەن شەرقي تۈركىستاندا يۈز بېرىۋاتقان يولسىزلىق ۋە دەپسەندىچىلىكلەرنى ”زۇلۇم“ دەپ قوبۇل قىلىپ، مەيلى شەرقي تۈركىستاندىكى ياكى مۇھاجىرەتتىكى بولسۇن، شەرقي تۈركىستانلىق مەزلۇملار ئۈچۈن ئىنسان ھەقلىرىنى چۈرىدىگەن ھالدا پائالىيەت ئېلىپ بارماقتا. بۇ ھەقتە نۇرغۇن قېتىم ئاخبارات يىغىنى ۋە نامايىش ئۆتكۈزگەندىن سىرت، مەجلىس ۋە يىغىن تەشكىللىدى. تۈركىيەدە ياشاۋاتقان شەرقي تۈركىستانلىقلار دۇچ كەلگەن ھوقۇقي مەسىلىلەرگىمۇ ياردەم قولىنى سۇنغان مەزلۇملار جەمئىيىتى، 5 ـ ئىيۇل ئۇرۇمچى قىرغىنچىلىقى ئۈچۈنمۇ كۆپ كۈچ سەرپ قىلىپ، بۇ ھەقتە تۈركىيە ۋە خەلقارالىق ئورگانلارغا مۇراجىئەت سۇندى. مەزلۇملار جەمئىيىتى تەرىپىدىن ئۇرۇمچى قەتلىئامى ھەققىدە ئىستانبۇل مەھكىمىسىگە سۇنۇلغان ئەرز پۈتۈن دۇنيا ئاخباراتىدا جاكارلاندى. مەزلۇملار جەمئىيىتى 5 ـ ئىيۇل ئۇرۇمچى قىرغىنچىلىقىدا ئىسمى ئېنىقلانغان ۋە ئېنىقلانمىغان مىڭلارچە كىشىنىڭ ئۆلۈمىگە؛ 50 مىڭدىن

ئارتۇق كىشىنىڭ ھەرخىل دەرىجىدە يارىلىنىشىغا؛ 30 مىڭدىن ئارتۇق كىشىنىڭ بىگۈناھ تۇتۇلۇپ كېتىلىشىگە ياكى ئىز ـ دېرەكسىز يوقاپ كېتىشىگە سەۋەبچى بولغان خۇ جىنتاۋ (خىتاي دۆلەت رەئىسى)، ۋېن جياباۋ (خىتاي باش مېنىستىرى)، مېڭ جيەنجۇ (خىتاي دۆلەت مەجلىسى ئەزاسى ۋە جامائەت خەۋپسىزلىكى مېنىستىرى)، چېن بىڭدى (خىتاي ئازادلىق ئارمىيىسى باش قوماندانى ـ مارشال)، نۇر بەكرى (ئاپتونوم رايوننىڭ رەئىسى)، ۋاڭ لېچۈەن (كوممۇنىست پارتىيەنىڭ رايونلۇق سېكرېتارى)، ۋۇ شېمىن (دۆلەت مىللىي ئىشلار كومىتېتىغا مەسئۇل مۇئاۋىن مېنىستىر)، مۇتەللىپ ئەنۋەر (ئۇيغۇر قوماندان)، مۇختەر ھەسەن (شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئىشلار كومىتېتى مۇئاۋىن مۇدىرى) ۋە ئىسمى ئېنىقلانمىغان باشقا گۇمانلىق ئۇنسۇرلار ئۇستىدىن قەتلىئام قىلغانلىقى (تۈركىيە جازا قانۇنىنىڭ 76 ـ ماددىسى)، ئىنسانىيەتكە قارشى جىنايەت (تۈركىيە جازا قانۇنىنىڭ 77 ـ ماددىسى) ئۆتكۈزگەنلىكى سەۋەبى بىلەن سوت ئېچىش ۋە جازاغا تارتىش ھەققىدە جۇمھۇرىيەت سوت مەھكىمىسىگە ئەرز سۇندى ۋە ئەرزدە ئىسمى زىكىر قىلىنغان خىتاي مەسئۇللىرى تۈركىيەگە كېلىپ قالسا، دەرھال قولغا ئېلىنىشىنى تەلەپ قىلدى. مەزلۇملار جەمئىيىتى كامبودژادىن خىتايغا قايتۇرۇۋېتىلگەن 22 نەپەر ئۇيغۇرغا مۇناسىۋەتلىك بىر قاتار پائالىيەت ئېلىپ باردى.

ئايالار تەشكىلاتلىرىنىڭ ئۇيغۇر ئايالىرىنىڭ مەسىلىرىگە قۇلاق يوپۇرۇۋېلىشى

شەرقىي تۈركىستان مەسىلىرىگە مۇناسىۋەتلىك ئەڭ كۆپ ۋە ئەڭ ئېغىر يولسىزلىق ۋە دەپسەندىچىلىكنىڭ بىرى ئايالارغا قىلىنىۋاتقان زۇلۇمدۇر. شەرقىي تۈركىستاندا ئۇيغۇرلارغا قارىتىلغان ”پىلانلىق تۇغۇت سىياسىتى“نىڭ پۈتۈنلەي مەجبۇرىي ۋە بېسىم بىلەن يۈرگۈزۈلۈشى يۈز مىڭلىغان ئۇيغۇر ئايالنى ئۇۋۇالچىلىققا قويماقتا. بولۇپمۇ، ئۇيغۇر ئايالارغا ۋە تۇغۇش ئالدىدا تۇرغان بوۋاقلارغا قارشى ئىنسان قېلىپىدىن چىققان ھالدا ۋەھشىيلەرچە جىنايەت ئۆتكۈزۈلمەكتە.

خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ئۇيغۇرلار زىچ ئولتۇراقلاشقان خوتەن ۋىلايىتىدە چىقارغان بىر بەلگىلىمىسى خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ ئۇيغۇرلارغا قاراتقان ”پىلانلىق تۇغۇت سىياسىتى“نىڭ ماھىيىتىنى چۈشىنىۋېلىشىمىزغا يېتەرلىك دەلىل بولالايدۇ. ئۇيغۇرلار زىچ ئولتۇراقلاشقان يېزا ـ كەنتلەردىكى ”پىلانلىق تۇغۇت كادىرلىرى“، جازاغا تارتىلىشىدىن قورقۇپ، ئۆزىگە تاپشۇرۇلغان ۋەزىپىنى ناھايىتى قوپاللىق

بىلەن، مەجبۇرىي ئورۇندىماقتا. ”پىلانلىق تۈغۈت سىياسىتىگە قارشى چىقتىڭ“ دەپ خالىغانچە ئادەم ئۇرۇش، ئېغىر جەرىمانە قويۇش، تۈرمىگە سولاش... قاتارلىق ئىشلار ھەردائىم يۈز بېرىپ تۇرىدۇ. ھامىلدار ئاياللار دوختۇرخانىغا مەجبۇرىي ئېلىپ كېتىلىپ، 5 ـ 6 ئايلىق، ھەتتا تۈغۈلۈشقا بىر نەچچە كۈن قالغان بالىلارنى ئۆلتۈرۈۋېتىلمەكتە. ئۇيغۇر يېزىلىرىدا ئاياللارنى خۇددى مەھبۇسلاردەك نازارەت ئاستىدا تۇتۇش، تۈغۈت چەكلەش ئوپېراتسىيىسى قىلىش (مەجبۇرىي ئۇرۇك تاقاش)، تۈغماسلىق ئوپېراتسىيىسى قىلىش، ئاياللارنىڭ بەدىنىنى مەجبۇرىي تەكشۈرۈش دېگەندەك قىلمىشلار نورمال ئەھۋالغا ئايلىنىپ قېلىۋاتماقتا. ئاياللارغا قارىتىلغان بۇ مەجبۇرىي ئوپېراتسىيەلەر كۆپىنچە ھاللاردا ناچار شارائىتلاردا ئېلىپ بېرىلماقتا ۋە ئاياللار قانسىزلىقتىن ئۆلۈپ كېتىۋاتماقتا. ئاياللار ھەم جىسمانىي ھەم روھىي جەھەتتىن ئېغىر ئازابقا دۇچار بولماقتا. دۆلەت ئىگىلىكىدىكى «خوتەن گېزىتى»نىڭ 9 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىكى سانىدا ئاشكارىلىنىشچە، پەقەت خوتەن ناھىيىسىدىلا تۈغۈت يېشىغا توشقان 45 مىڭ ئايال بار بولۇپ، بىر يىل ئىچىدە بۇلاردىن 30 مىڭ 400گە ئۇرۇن مەزگىللىك تۈغۈتنى چەكلەش تەدبىرى قوللىنىلغان. گېرمانىيەتنىڭ مىيۇنخېن شەھىرىدە سىياسىي پاناھلىق تىلىگەن ۋە ئىسمىنى ئاشكارىلاشنى خالىمىغان بىر دوتسېنت دوكتورنىڭ بىلدۈرۈشچە، ھازىر شەرقىي تۈركىستاندىكى دوختۇرخانىلار كېرەكلىك شەرت ـ شارائىتنى ھازىرلىماي تۇرۇپ، ئۇيغۇرلارغا كوللېكتىپ ھالدا مەجبۇرىي تۈغماسلىق ئوپېراتسىيىسى قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئوپېراتسىيە ئەسناسىدا ياكى ئوپېراتسىيەدىن كېيىن، ئۆلۈش ياكى ئېغىر كېسەللەرگە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى بەكمۇ يۇقىرى بولماقتا. ئۇنىڭ ئۈستىگە يېزىلاردا ياشايدىغان ئۇيغۇر ئاياللارنىڭ كۆپىنچىسى يوقسۇل، مەدەنىيەت سەۋىيەسى تۆۋەن، تېببىي ئىلىملەردىن بىخەۋەر بولغاچقا، دوختۇرخانىلاردىكى ئوپېراتسىيەدىن ساق چىقسىمۇ، ئۆيىگە قايتقاندىن كېيىن يېتەرلىك دەرىجىدە كۈتىنىلمەسلىكى ۋە ئېغىر ئەمگەك سەۋەبىدىن ئۆمۈرلۈك مېيىپ بولۇپ قېلىۋاتماقتا[19].

ئاياللارغا قارىتىلغان يولسىزلىق بۇلاردىنلا ئىبارەت ئەمەس. خىتاي ـ ئايال ۋە بالىلار تىجارىتىنىڭ مەركىزى ۋە مەنبە دۆلىتى. خىتاي بولۇپمۇ 16 ـ 22 ياشلار چامىسىدىكى ئۇيغۇر قىزلارنى ئۆز ئانا يۇرتىدىن ئايرىپ، خىتاينىڭ يىراق ئۆلكىلىرىگە ئېلىپ كېتىۋاتماقتا ۋە ناھايىتى ئاز مائاش بېرىپ مەجبۇرىي ئىشلەتكەندىن سىرت، ئۇلارنى ئەخلاقسىزلىق قىلىشقا زورلىماقتا. بۇ قىزلارنىڭ

سانى ھازىر بىر مىليونغا يېتىپ بارغان بولۇپ، نۇرغۇنلىرى ئامالسىزلىقتىن ئۆزىنى ئۆلتۈرىۋالدى. خەلقئارا ئەمگەك تەشكىلاتىنىڭ مەلۇماتىغا كۆرە، خىتاي بازىرىدا ھەر يىلى [20] مىڭ ئەتراپىدا كىشى سېتىلىۋاتماقتا ۋە بۇلارنىڭ 90%نى ئايال ـ بالىلار تەشكىل قىلماقتا.

مانا بۇ مەلۇماتلارنى كۆرۈپ تۇرۇۋاتقان پۈتۈن دۇنيادىكى ئايالىلار تەشكىلاتىنىڭ شەرقىي تۈركىستانلىق ئايالىلار ئۈچۈن ئۇن ـ تىن چىقارماسلىقى بەكمۇ ئەجەبلىنەرلىك ئىش. بولۇپمۇ ئايال ھەقلىرىنى چۆرىدىگەن ھالدا پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان ئاممىۋىي ئايال تەشكىلاتلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستانلىق ئايالىلار دۇچ كېلىۋاتقان بۇ يولسىزلىقلارنى چەكلەش ئۈچۈن دوكلات ۋە ماتېريال تەييارلاپ، ھەرخىل ئۇسۇللار بىلەن دۇنيا جامائەتچىلىكىنىڭ دىققەت ـ ئېتىبارىغا سۇنۇشى ۋە بۇ ئارقىلىق يىللاردىن بېرى ھۆكۈم سۈرۈۋاتقان جىمجىتلىقنى بۇزۇپ، ئاۋازىنىڭ بارىچە جار سېلىشى كېرەك.

ئامىۋىي تەشكىلاتلارنىڭ شەرقىي تۈركىستان مۇجادىلىسى ئۈچۈن قىلىۋېرىدىغانلىرى

11 ـ سېنتىبىر ۋەقەسىدىن كېيىن، "بىخەتەرلىك"كە قۇربان بولۇپ كەتكەن ئەركىنلىك ۋە ئىنسان ھەقلىرى يېڭى سالاھىيىتىنى ئىزدىمەكتە. بۇ ئەھۋال ئاستىدا، ئىنسانىي ھەق ۋە ھوقۇقلارنى "تېرورىزمغا قارشى مۇجادىلە چۈشەنچىسى" نامىدا يوقىتىۋەتكەن سىياسەتلەرگە قارشى تۇرۇش ئۈچۈن ھەممە تەرەپكە ۋە ئاممىۋىي تەشكىلاتلارغا بەكمۇ ئېغىر ۋەزىپە چۈشمەكتە. ھاكىمىيەتلەرنىڭ ئەكسىچە، دۇنيانىڭ نەرىدە بولسا بولسۇن، ئاممىۋىي تەشكىلاتلار ياخشى نىيەت ۋە ئەخلاقىي ئۆلچەملەرنى چىقىش قىلغان ھالدا ھەرىكەتكە ئۆتۈپ، پەرقلىق ئېتىقاد، پىكىر ـ ئېقىملارنى ئۆز پرىنسىپلىرىغا كۆرە تەڭ نەتىجىدە بىرلەشتۈرسە ۋە بۇ نەتىجىنى تەشكىللىك ھالدا جاكارلىسا، "ئىنسان ھەقلىرى" بىخەتەر ئورگان بولۇش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشەلىشى مۇمكىن.

پۈتۈن دۇنيا خەلقىنىڭ كۆزلىرى ئالدىدا ئىنسان ھەقلىرىنى ئۆز مەيلىچە دەپسەندە قىلىۋاتقان، ئىرقىي قىرغىنچىلىق سىياستى يۈرگۈزۈۋاتقان خىتاي مۇستەملىكىسى ئاستىدا ياشاۋاتقان شەرقىي تۈركىستانلىقلار ئۈچۈن، ئۆز مەيلىچە تۇتۇش، قاماش، قىيىن ـ قىستاققا ئېلىش، سوتسىز ئىجرا ۋە ئۆلۈم جازاسى، مەجبۇرىي ئوپېراتسىيە، تۇغماس قىلىۋېتىش، كۈچۈشكە زورلاش، دىنىي تەلىم ـ تەربىيە ۋە

ئىبادەتنى چەكلەش، خەلق خىزمەتلىرىدىن پايدىلىنىشقا چەكلىمە قويۇش، ئەيدىسكە ئوخشاش ۋابا ۋە يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ تارقىتىلىشى، ئەرزان ئەمگەك كۈچى قىلىپ ئىشلىتىش، ئىشلىتىش ئۈچۈن ئۆز يۇرتىدىن كۆچۈرۈپ كېتىش، ساياھەت ۋە ھەربىكەت ئەركىنلىكىنىڭ چەكلىمىگە ئۇچرىشى، خەۋەرلىشىش ۋە ئۇچۇر ـ ئالاقىنىڭ چەكلىنىشى قاتارلىقلارغا مۇناسىۋەتلىك بەلگىلىمىلەرنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، خەلقنىڭ ۋىجدانىغا مۇناسىپ ئادالەت سىستېمىسى ئورنىتىپ بېرەلەيدىغان ئاممىۋىي تەشكىلاتلارنىڭ ئورتاق پائالىيىتى نەتىجىسىدە، ئۇيغۇرلارنىڭ ھاكىمىيىتى ھامان بىر كۈنى ۋۇجۇدقا چىقىدۇ.

ب د ت سىستېمىسىدا ئاممىۋىي تەشكىلاتلارنىڭ رولىنىڭ كۈنسېرى ئېشىپ بېرىشى بىلەن، ئىنسان ھەقلىرى ساھەسىدە يۈز بەرگەن نۇرغۇنلىغان مەسىلىلەرنىڭ دوكلاتلار بىلەن ئوتتۇرىغا قويۇلۇشى، ھۆكۈمەتلەرنى مەۋجۇد مەسىلىنى ھەل قىلىشقا مەجبۇرلىماقتا، ھۆكۈمەتلەرنىڭ قانۇن ۋە سىياسەتلىرىنى تۈزىتىشىگە تۈرتكە بولماقتا. خىتاي ب د ت غا ئەزا دۆلەتلەر ئارىسىدا بۇ ھەقتە ئەڭ ئاستا ئىش قىلىدىغان ۋە ئەڭ قاتتىق تىركىشىدىغان دۆلەت بولسىمۇ، ئاممىۋىي تەشكىلاتلارنىڭ پائالىيەت ۋە تىرىشچانلىقلىرى ئۈزلۈكسىز داۋاملىشىشى كېرەك.

ئىنسانىيەتنىڭ ئورتاق نەتىجىسى ھېسابلىنىدىغان خەلقئارالىق قانۇنىي مەلۇماتلارغا كۆرە، خىتاي ھۆكۈمىتى شەرقىي تۈركىستان خەلقى ئۈستىدىن يۈرگۈزۈۋاتقان سىستېملىق يولسىزلىق ۋە قەتلىئاملىرى ”ئىنسانىيەتكە قارشى ئۆتكۈزۈلگەن جىنايەت كاتېگورىيىسى“دىن ئورۇن ئالماقتا. خۇددى ئىسرائىلىيەنىڭ قىلغىنىدەك، ئوچۇق ـ ئاشكارا قانۇنسىزلىق قىلىش ۋە ئىنسانىيەتكە قارشى جىنايەت ئۆتكۈزۈلگەن جىنايەتلەرنىڭ باشقا خەلق، شۇنداقلا پۈتۈن ئىنسانىيەت ئۈچۈن تەھدىت ئىكەنلىكىنى ھەرگىز ئۇنۇتماسلىقىمىز لازىم.

شەرقىي تۈركىستان خىتاينىڭ ئىچكى مەسىلىسى ئەمەس، بەلكى پۈتۈن ئىنسانىيەتنىڭ ئورتاق مەسىلىسىدۇر. خىتاي ھاكىمىيىتى ئىنسان ھەقلىرى ۋە ئىنسانىي يارىدەم تەشكىلاتلىرىنىڭ پائالىيەتلىرىگە رۇخسەت قىلىشى ۋە بۇ ھەقتىكى تەلەپلەرگە ئىجابىي جاۋاب بېرىشى لازىم.

ب د ت خىتايغا قارشى چەكلىمە قويۇش ئارقىلىق ئېزىلگەن شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە يان بېسىشى كېرەك. بارلىق ئىنسان ھەقلىرى دەپسەندىچىلىكلىرىنىڭ دەرھال توختىتىلىشى ۋە تەشكىللىنىش ئەركىنلىكىگە قويۇلغان چەكلىمىنىڭ

ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇشى ئۈچۈن كېرەكلىك خىزمەتلەرنى ئىشلىشى لازىم. ئۇرۇمچى قەتلىئامى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئىنسانىيەتكە قارشى ئۆتكۈزۈلگەن جىنايى قىلمىشلارنىڭ خەلقئارالىق جازا مەھكىمىسى ۋە باشقا سوت مېخانىزملىرىدا سوتلىنىشى ئۈچۈن، ئاممىۋي تەشكىلاتلار ۋە ب د ت بىخەتەرلىك كومىتېتى ئەرز سۇنۇشى لازىم.

شەرقي تۈركىستاننىڭ ھەممە يېرىگە ئىنساني يارەم پائالىيەتلىرىنىڭ يېتىپ بېرىشى ئۈچۈن، خەلقئارالىق مېخانىزملار ھەرىكەتكە ئۆتۈشى ۋە خىتاي بۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك تەلەپلەرنى قوبۇل قىلىشى لازىم.

خىتاي ئىچىدە ئادالەت ۋە ئىنسان ھەقلىرى تەرەپدارى بولغان خىتايلارنىڭ زېممىسىگە بەكمۇ ئېغىر ۋەزىپىلەر چۈشمەكتە. بېسىم ۋە تەھدىت ئاتموسفېراسىنىڭ بېسىقىپ قېلىشى، قىلىنۇاتقان زۇلۇملارنىڭ ئاخىرلىشىشى ئۈچۈن قەتئىي ئىرادىلىك ۋە ئېغىر بېسىم كۈچى شەكىللەندۈرۈلۈشى لازىم. ئاممىۋي تەشكىلاتلار ئىچىدە ئەڭ كۈچلۈك تەسىرگە ئىگە بولغىنى، ئەلۋەتتە، خىتاي ئىچىدىكى ھەق ۋە ئادالەت تەرەپدارى، ئەركىنلىكنى ياقلىغۇچى خىتايلارنىڭ ئاممىۋي ئورگانلىرىدۇر.

خىتاينىڭ شەرقي تۈركىستانلىقلارغا قاراتقان يولسىزلىق سىياسىتىنىڭ ئەمەلدىن قېلىشى ئۈچۈن، بەزى ئاممىۋي تەشكىلاتلار ئوتتۇرىغا قويغان ”خىتاي ماللىرىنى بايقۇت قىلىش“ چارىسىنى تېخىمۇ كەڭ قانات يايدۇرۇشقا ۋە بۇنىڭ ئۈچۈن بارلىق تەشكىلات ـ ئورگانلاردىن يارەم تەلەپ قىلىشقا بولىدۇ.

ئىسلام كېڭىشى تەشكىلاتى دەرھال يىغىلىپ، ئەزا دۆلەتلەرنىڭ ۋە دۇنيانىڭ خىتايغا سىياسىي، ئىقتىسادىي، قانۇنىي چەكلىمە قويۇشى ئۈچۈن قارار ئېلىشى لازىم.

شەرقي تۈركىستان مۇجادىلىسى پەقەت شەرقي تۈركىستانلىقلارنىڭلا دەۋاسى ئەمەس. شۇڭا شەرقي تۈركىستان مۇجادىلىسىنىڭ ھەر يەردە ۋە ھەر جەھەتتىن قوللاپ ـ قۇۋۋەتلىنىشى ئۈچۈن پەقەت شەرقي تۈركىستانلىقلارلا ئەمەس، باشقا مىللەت كىشىلىرىمۇ تەشكىللىنىشى كېرەك. بولۇپمۇ، ئالدى بىلەن مۇسۇلمان دۆلەتلەرنىڭ شەرقي تۈركىستانلىق قېرىنداشلار ئۈچۈن تېخىمۇ كۆپ ۋە تەشكىللىك پائالىيەت ئېلىپ بېرىش مەسئۇلىيىتى بار.

خىتاي بىلەن سىياسىي ـ ئىقتىسادىي مۇناسىۋىتى بولغان بارلىق دۆلەتلەرنىڭ ئەكسىچە، ئاممىۋي تەشكىلاتلارنىڭ خەلقنىڭ قەلب نىداسى سۈپىتىدە بەلگىلىك

رول ئوينىشى ئۈمىد قىلىنماقتا. خۇددى ئىراق ۋە پەلەستىن زېمىنلىرىدىكى ئىشغالىيەت ئاخىرلاشمىسا ۋە مەزلۇملار ئادالەتكە ئېرىشمىسە بولمىغىنىدەك، شەرقىي تۈركىستانلىقلارمۇ چوقۇم ھۆرلۈكىگە ئېرىشمەي تۇرۇپ، پۈتۈن دۇنيادا ئادالەتنىڭ ھاكىم ئورۇنغا چىقىشى مۇمكىن ئەمەس. پۈتۈن دۇنيادا تېنچلىق ۋە ئادالەتنىڭ بەرپا قىلىنىشىنى، شۇنداقلا تېنچلىق بىلەن بىللە ياخشىلىقنىڭمۇ كەڭ يېيىلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

شەرقىي تۈركىستان ئۈچۈن پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان بىر قىسىم ئاممىۋىي تەشكىلاتلار			
	تەشكىلات ئىسمى	دۆلەت	تور بېتى
1	ئاسىيا تەتقىقات جەمئىيىتى		www.asianresearch.org
2	پاناھلىق تىلىگۈچىلەر مەركىزى	ئاۋستىرالىيە	www.asylumseekerscentre.org.au
3	ئاۋستىرالىيە ئۇيغۇر جەمئىيىتى	ئاۋستىرالىيە	www.uyghuraustralia.org
4	بىلگىيە ئۇيغۇر جەمئىيىتى	بىلگىيە	
5	بېشكەك ئىنسان ھەقلىرى كومىتېتى	قىرغىزىستان	
6	شەرقىي تۈركىستان ھەمكارلىق جەمئىيىتى	تۈركىيە	www.doguturkistan.org
7	شەرقىي تۈركىستان ياشلار ۋە ھەمكارلىق جەمئىيىتى	تۈركىيە	
8	شەرقىي تۈركىستان كۆچمەنلەر جەمئىيىتى	تۈركىيە	www.doguturkistan.com.tr
9	شەرقىي تۈركىستان مەدەنىيەت ۋە ھەمكارلىق جەمئىيىتى	تۈركىيە	http://www.gokbayrak.com.tr
10	شەرقىي تۈركىستان مائارىپ ۋە ھەمكارلىق جەمئىيىتى	تۈركىيە	www. maariponline.org
11	شەرقىي تۈركىستان ۋەخپىسى	تۈركىيە	www.dtv.org
12	شەرقىي تۈركىستان جەمئىيىتى	شۋېتسىيە	
13	شەرقىي تۈركىستان ئىنفورماتسىيون مەركىزى	گېرمانىيە	www.uygur.org
14	ئاۋستىرالىيە شەرقىي تۈركىستانلىقلار جەمئىيىتى		www.eastturkistan.org.au
15	شەرقىي تۈركىستان تەتقىقاتى		www.searchenginecolossus./com EastTurkestanSE.html

16	ياۋروپا شەرقىي تۈركىستان بىرلىكى	گېرمانىيە	
17	ئۇيغۇرلارغا ھۆرلۈك جەمئىيىتى	ياپۇنىيە	
18	خەلقئارا ئۇيغۇر ھەقلىرى ۋە دېموكراتىيە فوندى جەمئىيىتى	قىرغىزىستان	www.iuhrdf.org
19	ئىيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن ۋەخپىسى		
20	شۋېتسارىيە ئۇيغۇر مائارىپ جەمئىيىتى	شۋېتسارىيە	
21	قازاقىستان يەرلىك ئۇيغۇرلار ئىتتىپاقى	قازاقىستان	
22	قازاقىستان ئۇيغۇر ئىتتىپاقى جەمئىيىتى	قازاقىستان	
23	قىرغىزىستان ئۇيغۇر ئىتتىپاقى جەمئىيىتى	قىرغىزىستان	
24	لوندون ئۇيغۇر ئانسامبىلى	ئەنگلىيە	www.uyghurensemble./co.uk
25	گوللاندىيە شەرقىي تۈركىستان فوندى جەمئىيىتى	گوللاندىيە	www.oost_turkestan.nl
26	نورۋېگىيە ئۇيغۇر كومىتېتى	نورۋېگىيە	
27	نۇرۇگۇم فوندى جەمئىيىتى	قازاقىستان	
28	ئۇيغۇر جەمئىيەتلىرى ئىجتىمائىي بىرلىكى	قازاقىستان	
29	شۋېتسىيە ئۇيغۇر كومىتېتى	شۋېتسىيە	www.uygurie.com
30	شەرقىي تۈركىستان ئىنفورماتسىيون مەركىزىگە ئاساس سالغۇچىسى ۋە ئەزالىرى	ئاۋستىرالىيە	
31	كۆچمەنلەر ۋە تەتقىقات فوندى جەمئىيىتى ئەزاسى	سەئۇدى ئەرەبىستان	
32	ئامېرىكا تۈركىستان جەمئىيىتى	ئامېرىكا	www.americanturkistan.org
33	ئەنگلىيە ئۇيغۇر جەمئىيىتى	ئەنگلىيە	www.uighur.org.uk
34	قىرغىزىستان رېسپوبلىكىسى ئۇيغۇر جەمئىيىتى	قىرغىزىستان	
35	ئامېرىكا ئۇيغۇر جەمئىيىتى	ئامېرىكا	www.uyghuramerican.org
36	ئۇيغۇر جەمئىيىتى	رۇسىيە	
37	كانادا ئۇيغۇر جەمئىيىتى	كانادا	www.uyghurcanadiansociety.org

38	كانادا ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى	كانادا	www.uyghurcanadian.org
39	ئۇيغۇر ئىنسان ھەقلىرى لايىھىسى	ئامېرىكا	http://www.uhrp.org
40	ئۇيغۇرلارنى قوللاش گۇرۇپپىسى	گوللاندىيە	www.uyghursupport.com
41	بېلگىيە ئۇيغۇر ياشلار ئۇيۇشمىسى	بېلگىيە	
42	قازاقىستان ئۇيغۇر ياشلار ئۇيۇشمىسى	قازاقىستان	
43	ئۇيغۇرىستان ئازادلىق تەشكىلاتى	قازاقىستان	
44	ئۇيغۇر ياشلار ئۇيۇشمىسى	ئەنگلىيە	
45	دۇنيا ئۇيغۇر قۇرۇلتىيى	گېرمانىيە - ئامېرىكا	www.uyghurcongress.org
46	ئىنسان ھەقلىرىنى كۆزىتىش تەشكىلاتى		www.hrw.org
47	دۇنيا دېموكراتسىيەنى ئىلگىرى سۈرۈش جەمئىيىتى	ئامېرىكا	www.wmd.org
48	خەلقئارا كەچۈرۈم تەشكىلاتى	ئەنگلىيە	www.amnesty.org
49	ئىنسان ھەقلىرى ۋە مەزلۇملار ئۈچۈن ھەمكارلىشىش جەمئىيىتى	تۈركىيە	www.mazlumder.org
50	İHH ئىنسانىي ياردەم ۋەخپىسى	تۈركىيە	www.ihh.org.tr

ئىزاھاتلار:

1 UNHCRنىڭ ئاممىۋىي تەشكىلاتلار بىلەن شەكىللەندۈرگەن زېمىنى ئۈچۈن قارالغۇ: www.unhcr.org

2 ECOSOC ۋە ئاممىۋىي تەشكىلاتلار كوردىناتسىيىسى ئۈچۈن قارالغۇ: www.un.org/en/ecosoco

3 http://www.npc.gov.cn/englishnpc/Constitution/2007-11/15/content_1372964.htm

4 ***خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىدە رەھبەرلىك قۇرۇلمىسى***، فىلىپ، ئاردانت (تۈركچىگە تەرجىمە قىلغۇچى: ۋىسالەتتىن پەكىنئەر) 157 - بەت.

5 www.hrw/en/news/ 2005/03/17

6 ئاكادېمىك نەزەر، 1 - جىلد، 1 - سان، 226 - بەت. داۋامى ئۈچۈن: دوكتور ر. كۈتئاي كاراجا

7 http://www.china-briefing.com/news/2009/04/11/establishing-ngos-in-china.html Christian Fleming SHANGAI

8 مۇھەممەد رىزا بېكىن، ***ئاسارەتتىكى تۈرك - ئىسلام دۆلىتى شەرقىي تۈركىستان***، شەرقىي تۈركىستان تەتقىقات ۋەخپىسى نەشرىياتى، 1998 - يىل، ئىستانبۇل. 19، 20 - بەتلەر.

9 ئەركىن ئەمەت: «5 - ئىيۇل ۋەقەسى ۋە شەرقىي تۈركىستان»، 2009 - يىل، ئەنقەرە. 99 - بەت.

10 ئەركىن ئەمەت: «5 - ئىيۇل ۋەقەسى ۋە شەرقىي تۈركىستان»، 2009 - يىل، ئەنقەرە. 59 - بەت.

11 تىمۇر كوجائوغلى: «21 - ئەسىردە خىتاينىڭ ئاسىيا ۋە تۈرك دۇنياسىغا كېڭىيىش سىياسىتى»، "شەرقىي تۈركىستان"، شەرقىي تۈركىستان كۆچمەنلەر جەمئىيىتى، 2001 - يىل 4 - ئاي. 8 - 13 - بەتلەر.

12 شەرقىي تۈركىستان كۆچمەنلەر جەمئىيىتى ھەققىدىكى تەپسىلىي مەلۇمات ئۈچۈن: www.easternturkistan.org

13 شەرقىي تۈركىستان مەدەنىيەت ۋە ھەمكارلىق جەمئىيىتى ھەققىدىكى تەپسىلىي مەلۇمات ئۈچۈن: www.gokbayrak.com

14 شەرقىي تۈركىستان مائارىپ ۋە ھەمكارلىق جەمئىيىتى ھەققىدىكى تەپسىلىي مەلۇمات ئۈچۈن: www.maariponline.org

15 شەرقىي تۈركىستان ھەمكارلىق جەمئىيىتى ھەققىدىكى تەپسىلىي مەلۇمات ئۈچۈن: www.doguturkistan.org

16 شەرقىي تۈركىستان ۋەخپىسى ھەققىدىكى تەپسىلى مەلۇمات ئۈچۈن: www.dtv.org

17 İHH ئىنسانىي يارەدەم ۋەخپىسىنىڭ شەرقىي تۈركىستان ھەققىدىكى پائالىيەتلىرى، نەشر ئەبكارلىرى ۋە دوكلاتلىرىنىڭ تەپسىلاتى ئۈچۈن: www.ihh.org.tr

18 مەزلۇملار جەمئىيىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستان ھەققىدە تەييارلىغان بايانات ۋە دوكلاتلار ئۈچۈن: www.mazlumder.org

19 http://www.uygur.org/uygur/kishilik-hoquq

20 http://www.uygur.org/uygur/kishilik-hoquq.

ئۇچ جۇڭگو

ئۆتكەن يىلى، ئامېرىكا پرىزىدېنتى ئوباما جۇڭگونى زىيارەت قىلىشنىڭ ئالدىدا، بەزى مۇخبىرلار مېنىڭدىن ئۇنىڭ زىيارىتى ھەققىدە قانداق ھېسسىياتتا بولۇۋاتقانلىقىمنى سوردى. مېنىڭ جاۋابىم ناھايىتى ئاددى ئىدى: «پرىزىدېنت ئوباما قايسى جۇڭگونى زىيارەت قىلماقچى؟» ئەمەلىيەتتە، مەن دائىم جۇڭگو توغرىلىق زىيارەت قىلىنغىنىمدا «قايسى جۇڭگو؟» دەپ سورايمەن، مۇخبىرلارمۇ قايمۇقۇپ قالىدۇ. بىز ھەممىمىز تەيۋەن ئەمەس، پەقەت جۇڭگو چوڭ قۇرۇقلۇقى توغرۇلۇق سۆزلىشىۋاتقانلىقىمىزنى بىلمەمدۇق؟ ئەلۋەتتە، مەن بۇ سوئالنى سورىغىنىمدا «تەيۋەن»دىن «جۇڭگو چوڭ قۇرۇقلۇقى» نى پەرقلەندۈرشنى مەقسەد قىلغىنىم يوق. ئۇنداقتا، نېمە ئۈچۈن مەن يەنىلا شۇنداق سوئالنى سورايمەن؟ مېنىڭ بۇگۈن دېمەكچى بولغانلىرىمۇ مۇشۇلاردۇر: جۇغراپىيىلىك جەھەتتە پەقەت بىرلا جۇڭگو چوڭ قۇرۇقلۇقى مەۋجۇت، ئەمما ئۇ سىياسىي، ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي ۋە ھەتتا ھېسسىيات جەھەتتىن ئوخشىمىغان ئىككى جۇڭگوغا بۆلۈنگەن.

1989- يىلىدىكى مەنپەئەتپەرەسلىككە، چىرىكلىككە قارشى تۇرىدىغان، شۇنداقلا دېمۇكراتىيە ۋە ئەركىنلىككە ۋەكىللىك قىلىدىغان دېمۇكراتىيە ھەرىكىتىنى ئۇنتۇپ قالغىنىمىز يوق. ئۇ ھەرىكەت چىرىكلەشكەن دېكتاتۇرلۇقتىن قۇتۇلۇپ، ئادىل، ئەقىلگە ئۈيغۇن ۋە ئىناق جەمئىيەت قۇرۇشنى مەقسەت قىلغان ئىدى. بۇ ھەرىكەت كەڭ يېيىلدى ۋە ئىنسان ھەقلىرى ۋە دېمۇكراتىيە ئۈچۈن غايەت زور جامائەت پىكرى پەيدا قىلدى. گەرچە خىتاي كومۇنىست ھۆكۈمىتى ئۇ ھەرىكەتنى باستۇرغان بولسىمۇ، ھوقۇقدارلارنىڭ ھاياتى ئىلگىرىكىگە ئوخشاش بولۇۋەرمىدى. بۇ ھاكىمىيەت پۈتۈنلەي پەرقلىق ئىچكى ۋە خەلقئارالىق مۇھىتقا يۈزلىنىشكە، شۇنداقلا مۇقىملىققا بولغان زىيادە ئېھتىياجىنى قامداش ئۈچۈن يېڭى تاكتىكىلارنى تاللاپ چىقىشقا مەجبۇر بولدى.

قانۇن جەھەتتىكى كىرزىسلەر ئىچىدە، بۇ كوممۇنىست ھۆكۈمەت دېكتاتۇرلۇقنىڭ مەغلۇبىيىتىدىن ئالغان تەجرىبە - ساۋاقلىرىنى يەكۈنلىدى. بۇ ھاكىمىيەت ئىنسان تەبىئىتىنىڭ قاراڭغۇ ۋە رەزىل تەرىپىدىن پايدىلىنىشنى قارار قىلدى. دېڭ شىياۋپىڭنىڭ 1992- يىلدىكى جەنۇبنى كۆزدىن كەچۈرۈش مەشھۇر سەپىرى بىلەن باشلاپ، بۇ ھاكىمىيەت ئۆزىنىڭ يالغان سۆزلەش ۋە زوراۋانلىق قىلىشتەك ئۆزگەرمەس ئەنئەنىسىگە قوشۇمچە قىلىپ، بىر گەۋدە (ھۆكۈمەتنىڭ رەھبەرلىك ئورنىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن نېمە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئىقتىسادىي تەرەققىياتنى ئىلگىرى سۈرۈش)، ئىككى قانات (بىلىملىكلەرنى پارىخورلۇق بىلەن بېسىقتۇرۇش، خەلقنى مەخپىي ساقچىلىرى بىلەن باستۇرۇش) ۋە ئىككى پەنجە (شەھەر رەھبەرلىرىنى ساپلاشتۇرۇش، ئاممىۋىي پىكىرلەرنى توسۇش) ئىستراتېگىيىسىنى ئوتتۇرىغا چىقاردى.

تىيەنئەنمېن ۋەقەسى خىتايدىكى ئادەتتىكى پۇقرالار ئارىسىدا ئاممىۋىي سىياسەتنىڭ كۈچلۈك قورقۇنچ تۈيغۇسىنى پەيدا قىلدى. كوممۇنىست ھاكىمىيەتنىڭ ئىچكى قىسمىدىمۇ ئەندىشە ۋە قورقۇنچ تۈيغۇسىنى يارىتتى. سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن شەرقىي ياۋروپانىڭ ئۇزلۇكسىز بۆلۈنۈشى خىتاي كوممۇنىست ئەمەلدارلىرىنىڭ بېشىدىكى قارا بۇلۇتنى كۆپەيتىۋەتتى. «قىزىل بايراق قاچانغىچە لەپىلدەپ تۇرالايدۇ؟» (دېگەن توغرىسىدا) ئۇلارنىڭ ھەممىسى گۇمان قىلىشقا باشلىدى. بۇ يەردە بۇ گۇماننىڭ ئىككى قاتلاملىق ئىپادىلىنىشى ئوتتۇرىغا قويۇلىدۇ. بىرىنچىسى، كوممۇنىست ھۆكۈمەت قاچانغىچە ھوقۇق تۈتۈپ تۇرالايدۇ ۋە ئۇلار كەتكەندىن كېيىن نېمە ئىشلار يۈز بېرىشى مۇمكىن. ئىككىنچىسى بولسا، داۋاملىشۋاتقان بازار ئىگىلىكى ئىقتىسادىي ئىسلاھاتىنىڭ كوممۇنىست ئالڭ بىلەن نېمە مۇناسىۋىتى بار؟

دېڭ شىياۋپىڭنىڭ جەنۇبنى كۆزدىن كەچۈرۈش سەپىرىنىڭ ئارقىسىدىنلا، ھەر قاتلام كوممۇنىست بىيۇروكراتلىرى مۇنۇ ئۇچ ئەمەلىيەتنى ھېس قىلدى: بىرىنچىسى، كوممۇنىست پارتىيىنىڭ ھاكىمىيەت بېشىدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى بىلەن كوممۇنىست ئىدىيىلەرنىڭ ھېچقانداق مۇناسىۋىتى يوق ئىدى. ئىككىنچىسى، ئىقتىسادىي تەرەققىيات ھەممە نەرسىگە باراۋەردۇر؛ كوممۇنىست ھاكىمىيەتنىڭ مەۋجۇتلۇقىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ۋە ئەڭ ياخشى ئۇمىدى ئۇزلۇكسىز تەرەققىي قىلغان ئىقتىسادتۇر. ئۈچىنچىسى، ئادالەتسىز ھاكىمىيەت پەقەت ئادالەتسىز ئەمەلدارلارنىڭ خىزمىتى بىلەنلا مەۋجۇت بولۇپ تۇرالايدۇ. كوممۇنىست ھاكىمىيەتنىڭ مۇتلەق

كۆچى كوممۇنىست ئەمەلدارلارنىڭ مۇتلەق چىرىكلىكىگە ئېھتىياجلىق. شۇنداقلا بىر پارتىيە دېكتاتۇرلۇقىنى داۋاملاشتۇرۇش ئۈچۈن كۆچلۈك ۋە بىلىملىك كىشىلەرنىڭ پارىخورلۇق قىلىشىنى قوبۇل قىلىشقا، قوللاشقا ۋە ھەتتا تەلەپ قىلىشقا بولىدۇ.

بۇ ئۇچ رېئاللىقنى چۈشىنىش ئارقىلىق، كوممۇنىست ئەمەلدارلار ئىسپات قالمايدىغان، ھەممە بىردەك قوبۇل قىلىدىغان، ھەرىكەت كودلىرىنى، يەنى پارىخورلۇق كودلىرىنى تەرەققىي قىلدۇردى. شۇڭلاشقا، ھۆكۈمەت ھوقۇقىنىڭ ھەر بىر پارچىسى بازاردا سېتىلىدۇ، ھەمدە بازارنىڭ پۈتۈن بۇلۇڭ ـ پۈچقاقلىرىغا سىياسەت تاجاۋۇز قىلىپ كىرگەن.

كوممۇنىست پارتىيىنىڭ بېشىدا كەلگەنلەر، يەنى ئۆزلىرىنى «پرولىتارىيات سىنىپىنىڭ ئاۋانگارتلىرى» دەپ ئاتىشۋالغانلار، ئۆزلىرىنى بىر كېچىدىلا بېيىغان پۇلدارلارغا ياكى سودىگەر خوجايىنلارغا ئايلاندۇرىۋالىدۇ. ياكى بۇزغۇنچى خوجايىن ياكى مەبلەغ سالغۇچىلارنىڭ ئارقا تىرىكى ياكى سودىگەر خوجايىنلارغا ئايلىنىدۇ. خىتاي ھۆكۈمىتىگە خىزمەتچى بولۇش كاپالىتى بار كىرىم ۋە پايدىسى بىلەن دۇنيادىكى كىرىمى ئەڭ ياخشى كەسىپكە ئېرىشىش دېمەكتۇر. بۇلارنىڭ ھەممىسى تېىەنئەنمېن ۋەقەسى ۋە كېيىنكى يىللاردا پۈتۈن مەملىكەتكە تارقالغان سىياسىي تېرورلۇقنىڭ سايىسىدە ئوتتۇرىغا چىققان ئىدى. ھۆكۈمەت كۆچىنىڭ سۈيىئىستېمال قىلىنىشىغا قارشى ئاممىۋىي سىستېمىنىڭ پۈتۈن ئىمكانىيەتلىرى تارتىۋېلىنغان ئىدى. تېىەنئەنمېن ۋەقەسىدىن ئىلگىرى ھۆكۈمەتتىكى بەزى ئەمەلدارلاردا بەلكى مەلۇم دەرىجىدە ئالدىن كۆرەرلىك ۋە غايە بولغان بولۇشى مۇمكىن، ئەمما ۋەقەدىن كېيىن ئۇلارنىڭ كاللىسىدا چىرىكلىكتىن باشقا ھېچنەرسە قالمىدى.

بۇنداق سىياسىي مۇھىتتا، سىياسىي ھاكىمىيەت سەرمايە ھەرىكەتلىرى بىلەن ئۆزلىرى خالىغان پەدىگە دەسسەپ كەلدى. ئىنسان ھەقلىرىنىڭ ئەڭ تۆۋەن ئۆلچىمى، تۆۋەن مائاش، مۇھىت قوغداشتا يېتەرلىك قانۇن ـ تۈزۈملەرنىڭ بولماسلىقى ۋە ئىجرا قىلىنماسلىقى، كوللېكتىپ باھا تالىشىشتىكى قانۇنسىزلىق قاتارلىقلار دۆلەت ئىچى خەلقئارالىق چوڭ كاپىتالىستلارغا ئالتۇندەك پۇرسەت يارىتىپ بەردى. نەتىجىدە، پۇل سىياسى كۆچكە ساھىپخانلىق قىلىشقا باشلىدى. سودىگەرلەر ئۆزلىرىگە ئارقا تىرەك تېپىش ئۈچۈن ھاكىمىيەتنىڭ ھەرقانداق قاتلىمىغا قەدەر كىرىدىغان بولدى، شۇنداق قىلغاندىلا ئۇلار ئادىل رىقابەتتىن خالىي بولغان

بازار پۈرسەتلىرىنى ئىگەللىيەلەيتتى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆزلىرىنىڭ بارلىق سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي مەسئۇلىيىتىنى يوشۇرۇش ئۈچۈن ئۆزلىرىنىڭ سىياسىي مۇناسىۋەتلىرىدىن پايدىلىنىدۇ. خىتايدا مەلۇم سەۋىيىدە غەلىبە قىلغان تىجارەتچىلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى بىلەن چىرىكلەشكەن مۇناسىۋەتلىرى بار. خىتاي پايچىكى چەكلىك گۇرۇھىنىڭ بىردىنبىر پاي ئىگىسى بولغان خىتاي كوممۇنىست پارتىيىسى ھازىر پايچەكلىرىنى بازارغا سېلىپ، كاپىتالىستلارنىڭ سېتىۋېلىشىغا سۇنۇۋاتىدۇ. خىتاي كوممۇنىست پارتىيىسىنىڭ 16 - نۆۋەتلىك قۇرۇلتىيى كاپىتالىستلارنى پارتىيە ئەزالىقىغا قوبۇل قىلىشنى مەقسەت قىلىدىغان بىر پارتىيە نىزامنامىسىنى ئېلان قىلغان. نەتىجىدە، پۇل ھازىرقى سىستېمىنىڭ ئەڭ چوڭ ئادۋۇكاتىغا ئايلانغان. ئۆتكەن 20 يىل ئىچىدە، خىتايدىكى ھوقۇق بىلەن پۇلنىڭ بىرلىشىشى كۆرسىتىلىشتىن توختىتىلمايدىغان تېلىۋىزىيە تىياتىرىغا ئايلانماقتا. بۇ بىرلىشىش شياڭگاڭ، ئاۋمېن ۋە تەيۋەنلەرگە كېڭەيدى. خىتاي پايچىكى گۇرۇھىنىڭ پايلىرى ئىچكى ۋە تاشقى كاپىتالىستلارغا ئېچىۋېتىلگەندە، ئۇلار خىتاينىڭ زىيالىيلىرىغا خىزمەت ئۇنۇمىگە قاراپ ھەقسىز بېرىلىدۇ. بۇ ھاكىمىيەت ئۆزىنىڭ مەۋجۇتلىقىنى ساقلاپ قېلىشتا ئىقتىسادىي تەرەققىياتتىن باشقا يەنە ھەممە نەرسىنى بەلگىلەيدىغان ئاتالمىش «سىياسىي مۇقىملىق»نىڭمۇ بارلىقىنى بىلىدۇ. سىياسىي مۇقىملىقنى كۆچەيتىش ئۈچۈن كوممۇنىستىك ھاكىمىيەت جەمئىيەتتە مۇھىم ھېسابلىنىدىغان ۋە تەسىرى بار كىشىلەرنىڭ ھەممىسىنى سېتىۋېلىش ئۈچۈن ھەر تۈرلۈك پارىلارنى بېرىدۇ. پارىخورلۇقنىڭ تىزمىلىكى ھۆكۈمەتنىڭ ھەرقايسى قاتلامدىكى بيۇروكراتلىرى، ئەسكىرى ئوفېتسىرلار ۋە سودا رەھبەرلىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ تىزمىلىك يەنە ئالىي مەكتەپ پروفېسسورلىرى، تەتقىقاتچىلىرى، ژۇرنالىستلىرى، نەشرىياتچى، يازغۇچى، سەنئەتكار، يۇقىرى دەرىجىلىك تەنھەرىكەتچى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ھۆكۈمەت بۇ كىشىلەرنىڭ ھەممىسىگە مائاش، مۇكاپات، ھۆكۈمەت ئۈستىگە ئالىدىغان خىراجەت، ھەقسىز داۋالىنىش سۇغۇرتىسى، ھەقسىز ئولتۇراقلىشىش ۋە ھەقسىز دەم ئېلىش پىلانلىرى قاتارلىق ئۇسۇللار بىلەن پارا بېرىدۇ. قازانغۇچىلار ھەممىنى ئالىدۇ.

قانۇن ۋە سىياسەت بۇ تۈردىكى كىشىلەرنىڭ سىياسىي سالاھىيىتىنىڭ تونۇلىشى ۋە قوبۇل قىلىنىشىدىكى ئەڭ ياخشى ۋاستە. ئۇلارنىڭ كىرىمى ۋە مۇكاپاتلىرى بىلەن توپلانغان بايلىق باشقا نورمال ئىشچىلار، دېھقانلار، تىجارەتچىلەر ياكى

ئۈششاق سودىگەرلەرنىڭكىدىن ھەددىدىن زىيادە يۈقىرى. بۇ خىل پەرق دۇنياۋىكى باشقا ھەرقانداق دۆلەتلەردىكىدىن ناھايىتى چوڭ. قارشى كۆچلەرنى بويسۇندۇرۇش ۋە سېتىۋېلىش سىياسىتى تىپەنئەنمېن ۋەقەسىدىن كېيىن ئوتتۇرىغا چىققان قاتتىق بېسىم بىلەن تازىلاش ۋە زۇلۇم سېلىش قىلمىشىدا مۇھىم رولى بار ئىدى. سىياسىي رېئاللىقنىڭ ۋەھشىيلىكى بىلىملىك ئىنسانلارنىڭ كاللىسىدا پىسخىكىلىك قايمۇقتۇرغۇچى قورقۇ ياراتتى. ئېرەنسىزلىك ۋە ئىككى يۈزلىمچىلىك ھازىرقى زامان خىتاي زىيالىيلىرى قوغلىشىدىغان يېڭى مودىغا ئايلاندى. بۇ خىتاي پايچېكى چەكلىك شىركىتىنىڭ ھەرىكىتى بىلەن قوشۇلۇپ، ئىلگىرى مۇستەقىل ۋە جەمئىيەتنىڭ ۋىجدانلىق كىشىلىرى ھېسابلىنىغان زىيالىيلارنىڭ، 1992-يىلىنىڭ ئاخىرىدىكى ئەھۋاللارغا بولغان قارشىلىقىنى يۇمشاتتى. ئۇلار ناھايىتى تېز سۈرئەتتە ۋىجدانلىق ئىنسانلاردىن پۈتۈنلەي ئىقتىسادىي ئىنسانلارغا ئايلاندۇرۇلدى. ھازىر ئۇلار خىتاي پايچېكى چەكلىك گۈرۇھىنىڭ پاي ئىگىلىرى، ئۇلار كوممۇنىستىك ھاكىمىيەتتىن ئىبارەت ئەڭ كۆپ پاينى ئىگەللەپ تۇرغۇچىلار تەرىپىدىن ئورنىتىلغان ئويۇن قائىدىلىرىگە بىلىپ تۇرۇپ ئەگىشىدۇ. گەرچە ئۇلار بەزى ئورۇنلاشتۇرۇشلاردىن پۈتۈنلەي رازى بولمىسىمۇ ۋە بەزىدە ئۆزلىرىنىڭ پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ تۇرسىمۇ، ئۆزلىرىنىڭ نېنىغا ھەسەل سۈرۈپ بېرىۋاتقانلارنى دائىم ئەسلەپ تۇرىدۇ. ئۇلار قارىماققا تەبىئىي، كوممۇنىزىمدىن خالىيدەك كۆرۈنىدىغان سۆز - ئىبارىلەرنى ئىشلىتىپ تۇرۇپ، ۋەزىيەتنى قوللايدىغان ھەرىكەتلەرگە كىرىشىدۇ. ئۇلار كوممۇنىست ھاكىمىيەتنىڭ قانلىق ئۆتمۈشىنى كەچۈرۈم سوراش خاراكتېرىدىكى سۆز - ئىبارىلەر بىلەن يېپىش ۋە كۈنىمىزدىكى خىتاينىڭ ئاچچىق رېئاللىقىغا چاپان يېپىش ئۈچۈن «ئالاھىدە دۆلەت ئەھۋالى نەزەريىسى، ھاياتلىقنى ساقلاپ قېلىش ھوقۇقى، مۇقىملىق بىرىنچى، گۈللىنىش ئېراسى، خىتايچە ۋەتەنپەرۋەرلىك ۋە خىتاينىڭ يۈكسىلىشى» دېگەندەك خىلمۇ خىل نەزىريىلەرنى ياراتتى. شۇنداق قىلىپ، بۇ كىشىلەر بۇ پەسكەش سۆز - ئىبارىلەرنى شەكىللەندۈرگەن بولدى. باشقىچە ئېيتقاندا، بۇگۈنكى خىتايدا، كۈچ (سىياسىي ھوقۇق)، كاپىتال (ئىقتىسادى ھوقۇق) ۋە زېھىن (ئىجتىمائى ۋە مەدەنىيەت ئۇستۇنلىكى) ھازىرقى مەۋجۇت سىياسىي تەرتىپنى داۋاملاشتۇرىدىغان بىرلىكنى شەكىللەندۈرۈش ئۈچۈن خۇددى يىلىمغا ئوخشايدىغان چىرىكلىك بىلەن چەمبەرچاس باغلانغان. بۇ بىرلىك ئۆزىنىڭ كۈچى ۋە غەلىبىسى بىلەن پۈتۈن دۇنياغا كېڭىيىۋاتقان خىتاي پايچېكى چەكلىك گۈرۇھىغا ئىگىدارچىلىق قىلىدۇ ۋە باشقۇرىدۇ. خىتاينىڭ

كەڭ جۇغراپىيىسى ۋە نوپۇسى بىلەن خىتاي پايچېكى چەكلىك گۈرۈھىنىڭ پاي ئىگىلىرى نۇرغۇنلىغان كۆزەتكۈچىلەرنى ھېسابسىز دەرىجىدە بايلىق توپلاش ۋە كىشىنى چۆچۈتكىدەك دەرىجىدىكى ئىقتىسادىي كېڭىيىش نىسبىتى ئارقىلىق ھەيران قالدۇرۇۋاتىدۇ، ئۇ كۆزەتكۈچىلەرنى بىر پارتىيە دېكتاتۇرلىقىنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىيات ئۇچۇن پايدىلىق ئىكەنلىكىگە ئىشەندۈرۈۋاتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، بۇ بۇ پاي ئىگىلىرى ئۇچۇر قاناللىرىنى، جامائەت پىكرىنى كونترول قىلىۋاتىدۇ. ئۇلار ئاۋازلىرىنىڭ بارىچە جار سالالايدۇ، شۇڭا تاشقى دۇنيا كۆزەتكۈچىلىرى ئۇلارنىڭ پۈتۈن خىتاي دۆلىتىگە ۋەكىللىك قىلىۋاتقانلىقىغا ئىشىنىدۇ. ھەقىقەت شۇكى، خىتاي دەپ ئاتىلىپ كېلىۋاتقان يەنە بىر جەمئىيەت بار، بۇ جەمئىيەت خىتاي پايچېكى چەكلىك شىركىتى ئۇچۇن قۇلدەك ئىشلىتىلىنىۋاتقان بىر مىليارىدتىن ئارتۇق پۇقرادىن تەركىپ تاپىدۇ. سىز كۆرۈپ تۇرغان تەڭگىنىڭ بىر يۈزى شىركەتلەشكەن خىتاي ھاكىمىيىتى، يەنە بىر يۈزى «چۈپرەندىلەرنىڭ جۇڭگوسى»دىن ئىبارەت.

ھەرقانداق بىر دۆلەتتە، ئوخشاش بولمىغان گۈرۈپپىدىكى كىشىلەر ئوخشاش بولمىغان سەۋىيىدىكى بايلىقلاردىن بەھرىمەن بولىدۇ ۋە ئوخشاش بولمىغان تەسىرلەرگە ئىگە بولىدۇ. ئەمما بۇ ئادەتتە بىر دۆلەتنى ئىككى قارىمۇ قارشى جەمئىيەتكە ئايرىمايدۇ. گەرچە سىز شىركەتلەشكەن خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ تىلىدىن «پۇقرا» سۆزىنى تاپالمىسىڭىزمۇ، بۇنىڭغا ئېنىقلىما بېرەلىگۈدەك خىتاي ھېكايىسىدىن بىرى بار: 2008 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى كەچ سائەت سەككىزدە، خىتايدىكى ئەڭ چوڭ زامانىۋي شەھەر ھېسابلىنىدىغان شېنجېنىنىڭ قىستاڭ كوچىلىرىنىڭ بىرىدە لىن فامىلىلىك ھۆكۈمەت خادىمى ۋە پارتىيە سېكرېتارى 11 ياشلىق بىر قىزنى ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئالدىدىلا ئۇرۇپ كەتتى. قىزنىڭ ئانىسى ئۇنى توختىتىشقا ئۇرۇنغان، يولدىن ئۆتكەنلەر ئۇنىڭغا قارشىلىق بىلدۈرگەن ۋاقىتتا، ئۇ «سەنلەر مېنىڭ يولۇمنى توسۇشقا قانداق پېتىندىڭ، مېنىڭ كىم ئىكەنلىكىمنى بىلىشەمسەن؟ مەن دېگەن بېيجىڭدىكى قاتناش مېنىستىرلىكىدىن كەلگەن ۋەكىل. مېنىڭ مەرتىۋەم سىلەرنىڭ شەھەر باشلىقىڭلارغا تەڭ. سىلەر مېنىڭ ئالدىمدا ئەرزىمەس چۈپرەندىلەردىن باشقا نەرسە ئەمەس» دەپ ۋارقىرىغان. بۇ ۋەقە ۋە سېكرېتار لىننىڭ سۆزلىرى ناھايىتى تېزلا ئېنتېرنېتتە تارقىلىپ، نۇرغۇن ئىنسانلار ئاغرىنىش ۋە ئۇمىدسىزلىكلىرىنى ئىپادىلەش ئۇچۇن، شۇندىن ئېتىبارەن ئۆزلىرىنى ”خىتاي چۈپرەندىلىرى“ دەپ ئاتاشقا باشلىغان.

تۆۋەندە يۇقىرى قاتلامدىكىلەرنىڭ جۇڭگوسى بىلەن چۈپرەندىلەرنىڭ جۇڭگوسى

ئارىسىدىكى پەرقلەرنى كۆرۈپ ئۆتىمىز:

1. يۇقىرى قاتلامدىكىلەرنىڭ جۇڭگوسى بارلىق سىياسىي، ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي ۋە مەدەنىيەت بايلىقلىرىنى ئىگەللىۋالغان. بۇ جۇڭگونىڭ ئەزالىرى جۇڭگو پايچېكى چەكلىك گۈرۈھىنى باشقۇرىدىغان قاراقچىلاردۇر. بۇ بىر دېموكراتىك دۆلەتنىڭ قانداق ھەرىكەت قىلىشىدىن كۆپ پەرقلىق، ئۇ يەنە ئوڭ قانات ھۆكۈمەتلەر باشقۇرۇۋاتقان دۆلەتلەردىنمۇ كۆپ پەرقلىق.

2. جۇڭگونىڭ ھەر قايسى قاتلىمىدىكى ئويۇنلارنىڭ قائىدىسى يۇقىرى قاتلامدىكى شەرمەندىلەر تەرىپىدىن بېكىتىلىدۇ. يۇقىرى قاتلامدىكىلەر ئويۇنلارنى باشقۇرىدۇ. يۇقىرى قاتلامدىكىلەر جەمئىيىتى بىلەن چۈپرەندىلەر جەمئىيىتى ئارىسىدىكى زىددىيەتنىڭ نەتىجىسى تەرەددۇتسىزدۇر. 20 يىل ئىچىدە خىتاي قىياس قىلغۇسىز تېز سۈرئەتتە دۆلەتنى قۇتۇپلاشتۇرۇشنى ئىشقا ئاشۇردى. سانلىق مەلۇماتلادىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، 0,4% خىتاي (6 مىليون) دۆلەت بايلىقىنىڭ 70%نى قولغا كىرگۈزۈۋالغان. دۇنيادا بۇ 0,4% خىتاي بەھرىمەن بولۇۋاتقان ماددىي بايلىق ۋە ھوزۇر ـ ھالاۋەتتىن يەنە بىرى مەۋجۇت ئەمەس. ئەمما بىر مىليارىدتىن ئارتۇق چۈپرەندە جۇڭگولۇق بۇ ئىقتىسادىي تەرەققىيات نەتىجىلىرىنىڭ ناھايىتى ئاز بىر قىسمىدىن مەنپەئەتلىنەلەيدۇ. يېقىندا لىيۇجىرۇڭ ئىسملىك بىر خىتاي تەتقىقاتچى دۇنيانىڭ مائاش سەۋىيەلىرى ۋە ئىجتىمائىي بىخەتەرلىك تورى ئۈستىدە تەتقىقات ئېلىپ بارغان ۋە تۆۋەندىكىلەرنى بايقىغان: خىتاينىڭ ئەڭ تۆۋەن مائاش سەۋىيىسى دۇنيانىڭ ئوتتۇرىچە مائاش سەۋىيىسىنىڭ 15%گە توغرا كېلىدۇ ۋە دۇنيا بويىچە 159 ـ ئورۇندا تۇرىدۇ. ئەڭ تۆۋەن مائاشنىڭ دۆلەتنىڭ يىللىق ئومۇمىي ئىشلەپچىقىرىش مىقدارىغا بولغان نىسبىتى دۇنيا بويىچە يەنە 159 ـ ئورۇندا تۇرىدۇ، ئافرىقىدىكى 32 دۆلەتنىڭمۇ ئارقىسىدا تۇرىدۇ. بۇنىڭ قارشىسىدا خىتاينىڭ باج تىزىملىكى (باج ئۈچۈن كىرىمدىنمۇ يۇقىرى ھەق يىغۇۋېلىنىدۇ) يەر ئالىدۇ. باج يىغىش جەھەتتە نۇرغۇن يىللاردىن بېرى دۇنيادا 2 ـ ياكى 3 ـ ئورۇندا تۇرۇپ كەلمەكتە. بۇ ئۈچۈرلار ھېچقانداق ئىسپاتسىز ماتېرىياللاردىن توپلانغان ئەمەس، بەلكى ناھايىتى كەڭ تارقالغان ھەقلەر ياكى تەڭپۇڭسىز بايلىقلار ئويلىشىلغان. بۇگۈنگە قەدەر خىتاي ئاددى، ئۇنىۋېرسال ئىجتىمائىي سۈغۇرتا شەكىللىرىدىن ھەرقاندىقىنى بەرپا قىلىشنى رەت قىلىپ كەلدى، ئەمما بىرەر خىزمەتچى خادىم ھاكىمىيەت گۈرۈھىغا ئەزا بولۇپ كىرگەندە، ئەگەر ھوقۇق تالىشىشتا سىقىپ

چىقىرىلمىسىلا، ئۆلگەنگە قەدەر ھەر تۈرلۈك قولايلىقلاردىن بەھرىمەن بولىدۇ.

3. خىتاي چۈپرەندىلىرى ئاددىي مەنپەئەتلەردىنمۇ، ئاساسىي قانۇندىنمۇ ۋە پۇقرالىق ھوقۇقىدىنمۇ بەھرىمەن بولالمىغاچقا، ھېچقانداق بىر شەكىلدە پۇقرا سانالمايدۇ. خىتايدا چۈپرەندىلەرنى كەمسىتىش ئەۋج ئالغان، قانۇنلاشقان، ساھەلەشكەن، شۇنداقلا سىياسەت، سودا، مەدەنىيەت ۋە مائارىپقا قەدەر كەڭ تارقالغان. مەسىلەن، ئاتالمىش نوپۇس تارماقلىرىنىڭ شەھەرلەردىكى كۆچمەن ئىشچىلارنى كەمسىتىشى كۈچەيگەن. ئۇلارنىڭ بالىلىرى دۆلەت مائارىپىدىن بەھرىمەن بولالمايدۇ ۋە ئۇلارنىڭ ئالىي مەكتەپكە كىرىش پۇرسىتىنى چەكلەيدۇ. كىشىلەر ئالىي مائارىپ پۇرسەتلىرىدىن باراۋەر بەھرىمەن بولالمايدۇ، جۇغراپىيىنىڭ بۇ جەھەتتە ئالاھىدە رولى ئوتتۇرىغا چىقىدۇ.

4. يۇقىرى قاتلامدىكىلەرنىڭ ھوقۇقنى، كاپىتالنى ۋە ئۇچۇرنى مونوپول قىلىۋېلىشى ئىككى جۈڭگو ئارىسىدىكى ئايلىنىشنى توختىتىپ قويىدۇ. خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن بېرى نۇرغۇن يىللارغىچە، پارتىيە بىلەن يېقىن مۇناسىۋەتتى بار كىشىلەرنىڭ ھەربىي مۇلازىمەت ئارقىلىق ياكى ئالىي مائارىپ ئارقىلىق يۇقىرى ئۆرلىشىگە يول قويۇلغان. ھازىر يۇقىرى قاتلامدىكىلەرنىڭ جۈڭگوسى ھاكىمىيەت بېشىدىكى گۇرۇپپىنىڭ مۇستەھكەملىكىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن قانداشلىق مۇناسىۋىتىگە بەكرەك تايانماقتا. ئومۇمىيۈزلۈك قوبۇل قىلىنغان ھۆكۈمەتتە يۇقىرى مەرتىۋىگە ئېرىشىشنىڭ يولى ئۇنى ناھايىتى كۆپ مىقداردىكى نەق پۇل بىلەن سېتىۋېلىشتۇر. ئەمما بۇ پەقەت سىياسەتنىڭ يۇقىرى قاتلام ئەزالىرى بىلەن ئىقتىسادنىڭ يۇقىرى قاتلام ئەزالىرى ئوتتۇرىسىدىكى بىر ئالماشتۇرۇشتۇر خالاس.

5. يۇقىرى قاتلاملىقلارنىڭ جۈڭگوسى بىلەن چۈپرەندىلەرنىڭ جۈڭگوسى ئورتاق بىر سىياسىي تىلدا سۆزلەشمەيدۇ. يۇقىرى قاتلامدىكىلەر مەۋجۇت سىياسىي تەرتىپنى كۈچەيتىش مەقسىدىنى ئاشكارىلاش ئۈچۈن ئۆزگەرمەس سىياسىي سۆز ـ ئىبارىلەرنى ئىشلىتىشنى داۋاملاشتۇرىدۇ. بۇ ئۆزگەرمەس سۆز ـ ئىبارىلەرنى ئىشلىتىشنىڭ ئاز ـ كۆپلۈكى ئۇ كىشىنىڭ مەۋجۇت سىياسىي تەرتىپكە سادىقلىق دەرىجىسىنىڭ ئىپادىسىدۇر. مۇنداق سۆز ـ ئىبارىلەرنىڭ چاپان يېپىشى ئاستىدا قايمۇقتۇرغۇچى كودلار ئارقىلىق ھەرىكەت قىلىۋاتقان قاراقچىنىڭ تىلغا ئېلىنمىغان تۈزۈملىرى بارلىق ئالماشتۇرۇشلارغا ھۆكۈمرانلىق

قىلىدۇ. ئىشلىتىۋاتقان رەسمىي تىل خاتا، ئۇلۇغ ۋە مەنىسىز، خەلق ھاياتىدىن ئايرىلىپ قالغان بولغاچقا، چۈپرەندىلەرنىڭ ئۇلارنى ئىشلىتىپ ئۆزلىرىنىڭ قاراشلىرىنى ئىپادىلىشى مۇمكىن ئەمەس. ئۇلار باشقا بىر تىلنى تېپىشقا مۇھتاج. بارلىق ئەنئەنىۋىي ئاخبارات ۋاستىلىرى يۇقىرى قاتلام مەنسەپدارلىرى تەرىپىدىن باشقۇرۇلىدىغان بولغاچقا، چۈپرەندىلەرنىڭ ئۇلاردىن پايدىلىنىشى مۇمكىن ئەمەس. يېقىنقى يىللاردىن بېرى چۈپرەندىلەر ئېنتېرنېت ئارقىلىق ئازدۇر ـ كۆپتۈر نەتىجە قازىنىشقا باشلىدى. سۇن جىگاڭ، جۇ ۋە دىڭ قاتارلىقلارنىڭ ۋەقەلىرى ھۆكۈمەت قىسمەن ئادىل ھۆكۈم چىقىرىشتىن ئىلگىرى ئېنتېرنېتتە چۈپرەندىلەر ئەڭ كۆڭۈل بۆلىدىغان تېمىلارغا ئايلانغان. كۈلكىلىك بولغىنى، ھۆكۈمەت ئاخبارات ۋاستىلىرى بۇ ۋەقەلەرگە ساداسىز قالغان ياكى ئۇ ھادىسىلەرنىڭ ئەمەلىيەتتە بارلىقىنى ئىنكار قىلىدىغان ئۇچۇرلارنى تارقاتقان.

6. يۇقىرى قاتلامدىكىلەرنىڭ كۈچ ۋە ئايرىمچىلىق جەھەتتىكى مونوپول قىلىشى سايىسىدە يۇقىرى قاتلامدىكىلەر جۇڭگوسىنىڭ چۈپرەندىلەر جۇڭگوسى بىلەن ئورتاق سىياسىي ھاياتى يوق. يۇقىرى قاتلامغا مەنسۇپ بولمىغان چۈپرەندە خىتايلارنىڭ سىياسەتكە قاتنىشىش يوللىرى پۈتۈنلەي تاقىۋېتىلگەن. ھۆكۈمەت ئاز، ئەمما قانائەت ھاسىل قىلالمايدىغان نەتىجىلەر بىلەن ئوتتۇرىدىكى بوشلۇقنى تۇتاشتۇرۇش ئۈچۈن ئىچى بوش تىل ۋە قەھرىمانلىق مۇراسىملىرىنى قوللىنىشقا تىرىشىۋاتىدۇ. ئولىمپىك مۇسابىقىلىرى ۋە دۆلەت بايرىمى (قايسى دۆلەت؟) دېگەندەك ئىشلار يۇقىرى قاتلامدىكىلەر ئۈچۈن پەقەت كۆڭۈل خۇشى خالاس. بۇ پائالىيەتلەر داۋامىدا، ھۆكۈمەت ئۆزلىرىنىڭ چۈپرەندىلىرىگە ھەددىدىن زىيادە ئىشەنمەسلىك پوزىتسىيىسى بىلەن مۇئامىلە قىلىدۇ ۋە بۇ پائالىيەتلەرنىڭ سىرتىدا قالىدۇ. يۇقىرى قاتلاملىقلارنىڭ جۇڭگوسى بىلەن چۈپرەندىلەرنىڭ جۇڭگوسى ئۇ قەدەر ئايرىلغانكى، يېزا باشلىقىدەك تۆۋەن دەرىجىلىك ئەمەلدارلار بىلەن كۆرۈشۈش ياكى سۆزلىشىش چۈپرەندە خىتايلار ئۈچۈن بەكلا قىيىن ياكى ئىمكانسىز. چۈپرەندە خىتايلار قەدەممۇ قەدەم يۇقىرى قاتلامدىكى ۋەتەنپەرۋەرلەر سۆيىدىغان دۆلەت بىلەن ئۆزلىرى ياشاۋاتقان جەمئىيەتنىڭ ھېچقانداق مۇناسىۋىتى يوقلۇقىنى ھېس قىلىدۇ.

7. ھېسسىيات جەھەتتىكى بۆلۈنۈش. يۇقىرى قاتلامدىكىلەرنىڭ جۇڭگوسى چۈپرەندىلەرنى كەمىستىدۇ، كېيىنكىسىنىڭ ئالدىنقىلىرىغا بولغان ئىشەنچىسى

بارغانسېرى سۈسلايدۇ. ئاتالمىش «بايلارغا بولغان ئۆچمەنلىك، ئەمەلدارلارغا بولغان ئۆچمەنلىك» دېگەندەك ئەھۋاللار ئېنىق ھالدا بۇ خىل چۈشەنچىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. يېقىنقى يىللاردا خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ئاخبارات ۋاستىلىرى: «زىددىيەتلەر ھەسسىسى يوقلار تەرىپىدىن يارىتىلىدۇ» دېگەن يېڭى بىر جۈملىنى ئوتتۇرىغا چىقاردى. ئۇ شۇنداق بىر پاكىتنى كۆرسىتىپ بېرىدۇكى، تېخىمۇ كۆپ بىكار تەلەتلەر ئەممىۋي نامايىشلارنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. بۇ بەكلا سۆزمەنلىكتۇر. ئوچۇق قىلىپ ئېيتقاندا، يۇقىرى قاتلامدىكىلەر مۇقىملىقنىڭ ھەممە نەرسىنى بېسىپ چۈشىدىغانلىقىغا ئىشىنىدۇ، نۇرغۇنلىغان يوقسۇل ئىنسان مۇقىمسىزلىقنى كۆرۈشكە ياكى يارىتىشقا تەقەززا، ئەمما ئۇ باشقىلارنىڭ مۇقىمسىزلىقى، يەنى يۇقىرى قاتلامدىكىلەرنىڭ جۇڭگوسى، ئۆزلىرىنىڭ ئەمەس. گەرچە ئىقتىسادىي جەھەتتىكى يۇقىرى قاتلام كىشىلىرى بىلەن زېھىن جەھەتتىكى يۇقىرى قاتلام كىشىلىرىنىڭ سېتىۋېلىنىشى دېمۇكراتىيىگە قارشى قوغدىنىش لىنىيىسى شەكىللەندۈرگەن بولسىمۇ، بۇ قوغدىنىش لىنىيىسى ھەردائىم ئىشەنچلىك بولالمايدۇ. چۈپرەندىلەرنىڭ ئىسيانى كۈندىن كۈنگە كۈچىيىدۇ. ھازىر خىتايدا 100دىن ئارتۇق قاتناشقۇچىسى بولغان نامايىشلاردىن ھەر يىلى 100مىڭدىن ئارتۇقراق ياكى ھەر بەش مىنۇتتا بىرسى مەيدانغا كېلىپ تۇرىدۇ. ھۆكۈمەتنىڭ بۇنى ھەل قىلىشقا يېتەرلىك چارىسى يوق. دۆلەت پەقەت ساقچى كۈچلىرىنى كۆپەيتىش ئارقىلىق نامايىشلارنىڭ بىر رايوندىن يەنە بىر رايونغا تارقىلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا تىرىشۋاتىدۇ. ھەر بىر ئۆلكە، شەھەر ۋە ناھىيىنىڭ بېيجىڭدا قۇرۇلغان شۆبىلىرى بار. بۇ شۆبىلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ ئايرىم تۈتۈپ تۇرۇش مەركەزلىرى بار. يېقىنقى يىللاردىن بېرى ئادەم كۈچى، قۇرۇلما، خامچوت ۋە ساقچىلارنىڭ مائاشلىرى ناھايىتى كۆپ ئاشتى. تەتقىقاتچىلارنىڭ مۆلچىرىگە قارىغاندا، قوراللىق ساقچى قىسىم ۋە باشقا ھەر تۈرلۈك ساقچى تەشكىلاتلىرىدا 550 مىڭدىن 600 مىڭغىچە خىزمەتچى خادىم بار ئىكەن. خىتاي يەرلىك ھۆكۈمەتلىرى قارا جەمئىيەتكە ئوخشاش ھوقۇق يۈرگۈزىدۇ. ئۇلار لۈكچەكلەرنى يالىلاپ، ئۆزلىرىنىڭ جاسۇسلىرىغا ئايلاندۇرىدۇ. شىنخۇا ئاگېنتلىقىنىڭ يېقىنقى بىر زىيارىتىدە ئىچكى مۇڭغۇلدىكى كەيلۇ ناھىيىسى ساقچى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى 400 مىڭ نوپۇسى بار بولغان بۇ ناھىيىدە ساقچىلارغا يارەملىشىپ مۇقىملىقنى قوغداشقا 12 مىڭدىن ئارتۇق جاسۇس ئاجرىتىلغانلىقى ئاشكارىلىغان. بەزى تەتقىقاتچىلارغا ئاساسلانغاندا بېيجىڭ، شاڭخەي قاتارلىق بىرىنچى دەرىجىلىك چوڭ شەھەرلەردە، تىبەت ۋە شەرقىي

تۈركىستانغا ئوخشاش ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىدا جاسۇسلارنىڭ سانى تېخىمۇ كۆپ ئىكەن. كەيلۇ ناھىيىسىدىكى جاسۇسلارنىڭ نىسبىتى بويىچە ھېسابلىغاندا، پۈتۈن دۆلەت تەۋەسىدە ئەڭ ئاز بولغاندا 39 مىليون جاسۇس بار. بۇلار 550 مىڭدىن 600 مىڭغىچە بولغان ساقچى كۈچى بىلەن بىرلەشتۈرۈلگەندە، چۈپرەندىلەرگە توغرا كېلىدىغان ساقچىنىڭ نىسبىتىمۇ ئالاھىدە يۇقىرى بولىدۇ.

بۇ ئىككى جەمئىيەت نازۇك بىر تەڭپۇڭلۇق يارىتتى. يۇقىرى قاتلامدىكىلەر چۈپرەندىلەرسىز مەۋجۇت بولۇپ تۇرالمايدۇ. ئالدىنقىسى بايىاشاتلىقىنى داۋاملاشتۇرۇش ئۈچۈن كېيىنكىسىنىڭ ئەرزان ئەمگەك كۈچىنى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن ئەگەر خىتايدىن قېچىپ كېتەلمىسە، بۇ چۈپرەندىلەر بۇ خىل ئېكسپلاتاتسىيە بىلەن بىرلىكتە ياشاش يولى تېپىشقا مەجبۇر قالىدۇ. بۇ ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى ساغلام مۇناسىۋەتتۇر. ئەگەر بۇ مۇناسىۋەت بۇزۇلسا، ھۆكۈمەت مەسىلىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن ساقچى بىلەن بىرلىكتە قارا جەمئىيەتنى ئىشقا سالىدۇ.

مەن يەنە ئەسكەرتىشىم كېرەككى، مەن ئىككى جۇڭگو مۇنازىرىسىنى خىتاينىڭ قۇرۇلما جەھەتتىكى رېئاللىقنى، يەنى يۇقىرى قاتلامدىكىلەر بىلەن ئادەتتىكى پۇقرالار ئارىسىدىكى ئايرىمىچىلىقنى كۆرسىتىپ بېرىش ئۈچۈن. جەمئىيەتتىكى بەزى شەخسلەرگە نىسبەتەن ئىككى جۇڭگو ئارىسىدىكى چېگرا ئېنىق كۆرۈلمەسلىكى مۇمكىن، شۇنداقلا جەمئىيەتنىڭ ھەممە ئەزاسى ئۆزلىرىنىڭ قايسى جۇڭگوغا تەۋە ئىكەنلىكىنى بىلىپ يېتەلمىشى ناتايىن. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، بۇ ئاددىي مەنپەئەت ئانالىزى يېتەرلىك ئەمەس. مەسىلەن، بەزى ئىنسان ھەقلىرى ئادۋوكاتلىرى ۋە باشقا قارشى رەھبەرلەر بەلكىم يۇقىرى قاتلام جۇڭگولۇقلىرىنىڭ ئورنىدىن بەھرىمەن بولالىشى مۇمكىن، بىراق ئۇلار چېگرانى كېسىپ ئۆتۈپ، مۇستەملىكىچىلەر بىلەن مۇستەملىكە قىلىنغانلار ئارىسىدىكىگە ئوخشاش توساقلاردىن بۆسۈپ ئۆتۈشكە تىرىشۋاتقان بولۇشى مۇمكىن. ئۇلار ئاممىۋى سىياسىي ھاياتىنىڭ ئۇنىۋېرسال قىممەتلىرى بىلەن بىر سىزىقتىكى ئەقىلگە مۇۋاپىق جەمئىيەتنى بەرپا قىلىشقا تىرىشۋاتىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن ئېيتقاندا، بەزى چۈپرەندىلەرنىڭ چەكتىن ئاشقان نامايىشلىرى يۇقىرى قاتلامغا بېسىم ئېلىپ كېلىدۇ. مەسىلەن، سۇن جىگاڭنىڭ ئۆلۈمى تۈتۈپ تۇرۇش ۋە دۆلىتىگە قايتۇرۇش سىستېمىسىنىڭ ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇشىغا يول ئاچتى. ئېغىر يېزا ئىگىلىك باجلىرىنى تۆلىيەلمىگەن نۇرغۇن

دېھقانلارنىڭ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىشى ۋە بۇ باجلارنىڭ ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇشىغا يول ئاچتى. يېقىنقى مەزگىلدىكى ۋەقەلەردىن بىرسى شۇكى، ھۆكۈمەت ئاخبارات ۋاستىلىرى ھۆكۈمەتنىڭ مەجبۇرىي يۆتكىۋېتىشىگە قارشى نامايىشتا ئۆز ئۆيىدە ئۆزلىرىگە ئوت قويۇۋەتكەن نۇرغۇن چوپىرەندىلەر ھەققىدىكى پاكىتلار ئۈستىدە تالاش ـ تارتىش قىلىشقا باشلىدى (قىسقىسى مەن بۇ مەسىلىنىڭ ھەل بولىدىغانلىقىغا ئىشەنمەيمەن).

باشقا بىر ئىستراتېگىيە بولسا، جامائەت پىكرىنىڭ تارقىلىشىنى كونترول قىلىش، باستۇرۇش ۋە ئاخىرىدا يوق قىلىۋېتىشتىن ئىبارەت. ئېنتېرنېت ھۆكۈمەتنىڭ قارا تىزىملىكىدە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ھەرقانداق بىر جامائەت پىكرىنىڭ مۇنازىرە قىلىنىشى ئىككى جۈڭگو ئارىسىدىكى چېگرىنى بۇزۇش جەريانىنى باشلايدىغان، ئاخىرىدا يۇقىرى قاتلامدىكىلەرنىڭ جۈڭگوسىنى ۋەيران قىلىشقا يول ئاچىدىغان مەيدان بىلەن تەمىنلەيدۇ. خىتاي كوممۇنىست ھاكىمىيىتى بۇنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىدىن خەۋەردار ۋە ئېنتېرنېتكە بولغان كونترولۇقىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن خەلقئارا جامائەت ئالدىدا يۈزىنىڭ چۈشۈشىگە چىداپ تۇرۇپ قولىدىن كەلگىنىنى قىلىشقا تىرىشۋاتىدۇ.

مەن خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ ھاكىمىيەتنى كۈچەيتىش ۋە دېموكراتىيىنى توسۇش ئىستراتېگىيىسىنى يىغىنچاق ئوتتۇرىغا قويۇش ئۈچۈن ئىككى جۈڭگو ئانالىزىنى مۇشۇنداق قوللاندىم. بۇ ھاكىمىيەت ئۆزىنىڭ يالغان سۆزلەش ۋە زوراۋانلىق قىلىشتەك ئۆزگەرمەس ئەنئەنىسىگە قوشۇمچە قىلىپ، بىر گەۋدە (ھۆكۈمەتنىڭ رەھبەرلىك ئورنىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن نېمە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئىقتىسادىي تەرەققىياتنى ئىلگىرى سۈرۈش)، ئىككى قانات (بىلىملىكلەرنى پارىخورلۇق بىلەن بېسىقتۇرۇش، خەلقنى مەخپىي ساقچىلىرى بىلەن باستۇرۇش) ۋە ئىككى پەنجە (شەھەر رەھبەرلىرىنى ساپلاشتۇرۇش، ئاممىۋىي پىكىرلەرنى توسۇش) ئىستراتېگىيىسىنى ئوتتۇرىغا چىقاردى.

بۇ يۇقىرى قاتلامدىكىلەر جۈڭگوسىنىڭ ئىچكى سىياسىتى. ئۇنىڭ تاشقى سىياسىتىمۇ ناھايىتى ئاددى ۋە يالىڭاچ. بىر تەرەپتىن ئۇ پۈتۈن دۇنياغا يۇقىرى قاتلامدىكىلەر جۈڭگوسىنىڭ بايلىقى، باياشاتلىقى ۋە شۆھرىتىنى كۆز ـ كۆز قىلىپ، پۈتكۈل جۈڭگونىڭ ئەنە شۇنداق ئىكەنلىكىگە ئىشەندۈرۈشكە تىرىشىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇ كۆپىنچە چىرىكلىك ۋە پارىخورلۇق بىلەن غەرب دۇنياسىنىڭ سىياسىيونلىرى، تەتقىقاتچىلىرى، سودىگەرلىرى ۋە تەنھەرىكەتچىلىرى قاتارلىقلارنى

سېتىۋېلىشقا ئۇرۇنىدۇ. ئۇ خەلقئارا جامائەتتىن كېلىدىغان بېسىمنى يېنىكلىتىش ئۈچۈن بۇ كىشىلەرنى خىتاي پايچېكى چەكلىك گۈرۇھىنىڭ شېرىكلىرى بولۇشقا تەكلىپ قىلىدۇ. خىتاي ھۆكۈمىتى چېرىكلىك ۋە خوجايىنلىقنىڭ قانچىلىك پايدىلىق ئىكەنلىكىنى باشقىلارغا قارىغاندا ناھايىتى ياخشى بىلىدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ مەقسىتى ئۈچۈن ئىنسان تەبىئىتىنىڭ قاراڭغۇ ۋە رەزىل تەرەپلىرىدىن قانداق پايدىلىنىشنى باشقىلاردىن ياخشىراق بىلىدۇ. شۇڭا ئۇلار بۇ يول ئارقىلىق ناھايىتى زور غەلىبىلەرگە ئېرىشتى.

مەندە سىلەرگە ئېيتىپ بەرگۈدەك نۇرغۇن ھېكايىلەر بار، ئەمما ئۇلار بۇ تېمىنىڭ سەل سىرتىدا. يۇقىرى قاتلامدىكىلەر جۇڭگوسىنىڭ ئۆز مەقسىتى ئۈچۈن ئىنسان تەبىئىتىنىڭ قاراڭغۇ ۋە رەزىل تەرەپلىرىدىن پايدىلىنىشى ئۇنىڭ تاشقى سىياسىتىنىڭ ئاچقۇچلۇق تېمىسى ھېسابلىنىدۇ. مەن ئىككى جۇڭگو نەزىريىسىنى خەلقئارا جەمئىيەتنىڭ خىتاينىڭ رېئاللىقىنى تېخىمۇ ياخشى چۈشىنىشىگە يارىدىمى بولسۇن، چۈپرەندىلەر جۇڭگوسىنىڭ ئۇنتۇلۇپ قالماسلىقىغا پايدىسى بولسۇن دېگەن مەقسەدتە قوللىنىمەن.

قانداقلا بولمىسۇن، خىتاينىڭ بۇ ئىككى جەمئىيىتىنىڭ ئېغىر ئايرىمىچىلىقىنى بىلىپ قويۇشلا يېتەرلىك ئەمەس. يېڭى دېموكراتىك بىر جۇڭگونىڭ، يەنى ئۈچىنچى جۇڭگونىڭ مەيدانغا كېلىشى ئۈچۈن تېگىشلىك ئورنىمىزدا تەۋرەنمەي تۇرۇشىمىزغا توغرا كېلىدۇ. گەرچە بۇ ئۈچىنچى جۇڭگو ئۆزىنىڭ شەكلىنى تېخى ئېلىپ بولالمىغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ يېتىپ كېلىشىنىڭ نۇرغۇن ئالامەتلىرى ئوتتۇرىغا چىقماقتا.

خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ بىر بەدەن، ئىككى قانات، ئىككى پەنچە ئىستراتېگىيىسى خىتاينى ئىككى چوڭ جەمئىيەتكە بۆلۈپ تاشلىدى. بۇ بەزى مۇتەخەسىسلەرنىڭ ”ئۆزگەرمەس قۇرۇلما“ دەپ ئاتىغىنى شۇ. بىراق ئۆزگەرمەس ئىنسانىيەت جەمئىيىتى ھەرگىزمۇ داۋاملىشالايدىغان مۇقىملىققا ئېرىشەلمەيدۇ. ئەگەر شۇنداق بىر جەمئىيەت ھازىرچە مۇقىم بولسىمۇ، ئۇ پەقەت بىر كىرزىسنىڭ پارتلاشقا ھازىر بولۇپ تۇرۇۋاتقانلىقى ۋە يېڭى بىر پۇرسەتنىڭ تۇغۇلۇۋاتقانلىقىنىڭ ئىپادىسىدۇر.

خىتاينىڭ ئىككى قۇتۇپلاشقان جەمئىيەت قۇرۇلمىسى يىقىلىش ئالدىدا. بىرىنچىدىن، دېموكراتىيە چۈشەنچىسى كەڭ ئاممىنىڭ زېھنىدە يېيىلىشقا باشلىدى. ھەتتا خىتاي پايچېكى چەكلىك شىركىتىدىكى پاي ئىگىلىرىنىڭ

كۆپىنچىسى دېموكراتىيىنىڭ ياخشى نەرسە ئىكەنلىكىنى ۋە خىتاينىڭ ئىلگىرى ياكى كېيىن بولسۇن، ھامان بۇ يۇنىلىشكە قاراپ مېڭىشقا مەجبۇر بولىدىغانلىقىنى بىلىدۇ. ئەمما ئۇلارنىڭ ماددىي ئېھتىياجلىرى نۆۋەتتىكى سىياسىي تەرتىپكە باغلانغان ۋە ئۇلارنىڭ بۇ چۈشەنچىلىرىنى جامائەتكە ئاشكارىلىشى ئاسانغا توختىمايدۇ. ئۇلاردا دېموكراتىك ئۆزگىرىشنى كېڭەيتىدىغان تەشەببۇسنى قوبۇل قىلغۇدەك تەشۋىقات يوق.

قانداقلا بولمىسۇن، دېموكراتىيە چۈشەنچىلىرىنىڭ خەلقنىڭ زېھنىدە يېيىلىشىدەك پاكىت بىرەر ئۆزگىرىش يۈز بەرگەندە ۋە كىشىلەر تاللاشقا دۇچ كەلگەندە، كۆپىنچە كىشىلەرنىڭ توغرا يۇنىلىشنى تاللىشىغا كاپالەتلىك قىلىدۇ. خىتاينىڭ ئىچى ۋە سىرتىدىكى دېموكراتىيە پائالىيەتچىلىرىنىڭ ئون نەچچە يىلدىن بۇيانقى تىرىشچانلىقلىرى سايىسىدە دېموكراتىيىنىڭ دەسلەپكى باسقۇچىدىكى قىممەت قاراشلىرى ئاللىقاچان ياخشى ئورۇنلىشىپ بولدى.

چۈپرەندىلەرنىڭ جۇڭگوسىغا سېلىشتۇرغاندا، يۇقىرى قاتلامدىكىلەرنىڭ جۇڭگوسىدا ئورتاق ۋە بىر - بىرىگە ماس مەنپەئەتلەر بارەدەك كۆرۈنىدۇ. ئەمما بۇ ماسلىشىش پارا ۋە كۆپ يۇنىلىشلىك مەنپەئەت گۇرۇپپىلىرىنىڭ سېتىۋېلىنىشىنى ئاساس قىلىدۇ. خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيىسى قۇرۇلغاندىن بېرى ئىچكى قىسمىدىكى ھوقۇق تالىشىش كۆرىشى ئۈزۈلۈپ باقمىدى. شۇنىسى ئېنىقكى، يۇقىرى قاتلامدىكىلەر جۇڭگوسى چۈپرەندىلەر جەمئىيىتىنىڭ شىكايەتلىرىنى مەنىستىمەيدۇ، ئەمما ئايرىم شەخسلەرنىڭ تەلەپلىرى نەتىجىسىز قالسا، چۈپرەندىلەر ئاخىرى بىرلىككە كېلىپ، تەشكىللىك ئىسيانىنى شەكىللەندۈرەلەيدۇ.

چۈپرەندىلەر ئارىسىدا ئېنىتېرنېتنى كۆپ ئىشلىتىدىغان ۋە "تور پائالىيەتچىلىرى" دەپ ئاتالغان 100 مىليونغا يېقىن كىشىلىك تارماق گۇرۇپپا بار. تور پائالىيەتچىلىرى پۈتۈنلەي سېتىۋېلىش مۇمكىن بولمايدىغان بىر ئۈچۈر قاتلىمىنى شەكىللەندۈرىدۇ. ئۇلار كەلگۈسىدىكى تەشكىلىي پائالىيەتلەردە يولباشلىغۇچى رولىنى ئۆتەيدۇ. ئادەتتىكىچە قىلىپ ئېيتقاندا، غەيرى ھۆكۈمەت كۈچلىرى كۈچىيىپ خەلق نامايىشلىرى ئارتقاندا، كوممۇنىستىك ھاكىمىيەت ئىچىدىكى ئوخشاش بولمىغان گۇرۇپپىلار ئىچىدىكى ھوقۇق كۆرىشى خەلق كۆرىشىگە ئايلىنىدۇ. بولۇپمۇ ئېشىپ - تېشىپ تۇرغان بېسىم يۇقىرى پەللىگە يەتكەندە، قوراللىق گۇرۇپپىلار خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيىسى بىلەن بىرلىكتە خەلق كۈچلىرىنى ئىشلىتىشكە ۋە كېيىنكىلەرنىڭ يارىدىمىدىن پايدىلىنىشقا

مەجبۇرلىنىدۇ. سىياسىي چەمبەرنىڭ كوممۇنىست مونوپولىيىسى ئىچىگە كىرىش ئۈچۈن تۈرلۈك مەنپەئەت گۇرۇپپىلىرىنىڭ نۇرغۇنلىرىغا بىر ئىشىك ئېچىلىدۇ. كوممۇنىستىك ھاكىمىيەت يۇقىرى قاتلامدىكىلەر جوڭگوسىنىڭ پائالىيەت راسخوتلىرىنى ئۈستىگە ئېلىپ كېلىۋاتىدۇ ۋە بۇ سېتىۋېلىنغان ۋە كۈنسېرى كېڭىيىۋاتقان يۇقىرى قاتلام كىشىلىرىنىڭ يۇقىرى تەلەپلىرىنى قاندۇرۇشقا مەجبۇر بولۇۋاتىدۇ. شۇنداقلا، بىر تەن، ئىككى قانات ۋە ئىككى پەنچە ھەر دائىم ئۇنۇملۇك بولىۋەرمەيدۇ. شۇنداق قىلىپ، ئېغىر بېسىم ئاستىدا قالغان ئىقتىساد باشقا يولغا بۇرۇلىدۇ ۋە يۇقىرى قاتلامدىكىلەر جۇڭگوسىدا كىرزىس پارتلايدۇ ۋە چۈپرەندىلەر جۇڭگوسى تەرەپتىن ئىسيان پارتىلايدۇ.

سىياسىي قارشىلىق ھەرىكىتىگە بولغان ئوچۇق يۇنىلىش بىلەن، چۈپرەندىلەرنىڭ جۇڭگوسى كوممۇنىستىك ھاكىمىيەت ئۈچۈن غايەت زور بېسىم ئىشلىتىدۇ ۋە ئاخىرىدا شىركەتلەشكەن جۇڭگونىڭ پايچەك ئىگىلىرىنىڭ پەرقلىق بولۇشى ۋە ئايرىلىپ چىقىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئايرىلىش يولىغا ئىككى سەۋەپ تۈپەيلىدىن ماڭىدۇ: بىرىنچىدىن، چۈپرەندىلەر سان جەھەتتە يۇقىرى قاتلامدىكىلەردىن ھەددىدىن زىيادە كۆپ، چۈپرەندىلەرنىڭ جۇڭگوسى خىتاينىڭ كەلگۈسىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ، يۇقىرى قاتلامدىكىلەر جۇڭگوسى مەۋجۇتلىقىنى ئاخىرلاشتۇرىدۇ. ئۆزلىرىنىڭ كەلگۈسى ئۈچۈن يۇقىرى قاتلامدىكىلەرنىڭ بەزىلىرى غەلىبە قىلىۋاتقان تەرەپ بىلەن ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ بىرلىك شەكىللەندۈرۈشى مۇمكىن. ئىككىنچىدىن، خىتاي پايچېكى چەكلىك گۇرۇھنىڭ بارلىق پاي ئىگىلىرىنىڭ رەزىللىكنى مازارغا قەدەر داۋاملاشتۇرىدىغانلاردىن بولۇشى ناتايىن. ئۇلارنىڭ نۇرغۇنى پايدا بىلەن ۋىجدان ئوتتۇرىسىدىكى تەڭپۇڭلۇقنى تېپىشقا مەجبۇر بولىدۇ. ياخشىلىق بىلەن يامانلىق ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەشنىڭ بېسىمى ئاستىدا، بۇرۇنقى تەڭپۇڭلۇق نۇقتىسى بۇزۇلىدۇ ۋە ئۇلار ئۆزلىرى بىلەن كونا سىياسىي تەرتىپ ئوتتۇرىسىغا سىزىق سىزىدىغان يېڭى بىر تەڭپۇڭلۇق نۇقتىسى تاپىدۇ. گۇگلنىڭ (google) خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ زومىگەرلىكىگە قارشى تۇرۇشى بۇنىڭ ناھايىتى ياخشى مىسالى بولالايدۇ. بۇ قانىتى سۇنغان يۇقىرى قاتلام ئەزالىرى كەلگۈسىدىكى دېمۇكراتىك خىتاي ئۈچۈن ئورتاق ئاساس يارىتىشقا تۆھپىلىرىنى قوشىدۇ ۋە بۇ دېمۇكراتىك خىتاينىڭ تۇغۇلۇشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ.

كەلگۈسى دېمۇكراتىك خىتاي ئۈچۈن ئۇل قۇرۇپ چىقىدىغان ئورتاق زېمىننى بىز نەدىن تاپالايمىز؟ بىز چوقۇم چۈپرەندىلەر جۇڭگوسى بىلەن يۇقىرى قاتلامدىكىلەر

جۈڭگوسى ئارىسىدىكى بوشلۇقنى تۈتاشتۇرىدىغان قوش يۈنىلىنىشلىك كۆۋرۈك بولالايدىغان بىر سىياسىي تىل سىستېمىسىنى قۇرۇپ چىقىشىمىز كېرەك. بىز قەدەممۇ قەدەم ئۇنىۋېرسال قىممەتلەر ئاساسىغا قۇرۇلغان ئورتاقلىقنى تەرەققىي قىلدۇرۇشىمىز لازىم. ئۇ دەل 08 ـ نىزامنامىنىڭ يەتمەكچى بولغان نىشانى. شۇنداق بىر ئورتاق سىياسىي تىل سىستېمىسى ئېنىقىرنېت ۋە باشقا يۇقىرى تېخنىكىلىق مەھسۇلاتلارنىڭ يارىدىمى بىلەن تېخىمۇ كەڭ دائىرىلىك ۋە ئۇنۇملۇك بولالايدۇ. شۇنداقلا خەلقئارالىق جەمئىيەتنىڭ ئېنىقىرنېت ئەركىنلىكىگە مۇناسىۋەتلىك خىتاي ھۆكۈمىتىگە چۈشۈرۈۋاتقان بېسىمىمۇ دېمۇكراتىك خىتاي ئۈچۈن بىۋاسىتە ۋە ئۇنۇملۇك يارىدەمچى بولىدۇ.

خىتاي كوممۇنىستىك ھاكىمىيىتى ئىككى قۇتۇپلۇق خىتاي قۇرۇلمىسىنىڭ مۇقىملىقىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن قانداق ئىستراتېگىيە قوللانسا قوللانسۇن، مۇنۇ ئەمەلىيەتنى ئۇزۇن ئەرتەلمەيدۇ: خىتاينىڭ ئادەتتىكى پۇقرالىرى (چۈپرەندىلىرى) ئىقتىسادىي تەرەققىيات مېۋىلىرىدىن ئادىللىق بىلەن ئورتاق بەھرىمەن بولالمايدۇ. شۇنداقلا، خىتاي ئەڭ ئاددىي ئىجتىمائىي بىخەتەرلىك تورى قۇرۇپ چىقىشقىمۇ نىيىتىنىڭ بارلىقىنى كۆرسەتكىنى يوق. يۇقىرى قاتلامدىكىلەرنىڭ ئاچكۆزلەرچە ئېكسپلاتاتسىيە قىلىشى بىلەن، ئولتۇراقلىشىش، داۋالىنىش سۈغۇرتىسى ۋە بالىلىرىنىڭ مائارىپ خىراجەتلىرى ئادەتتىكى چۈپرەندىلەر ئۈچۈن ئاشقىلى بولمايدىغان ئۈچ ئېگىز تاغقا ئايلىنىدۇ. ئاممىۋي بىخەتەرلىك زور دەرىجىدە چېكىندى ۋە ئىجتىمائىي ئادالەت يوقالدى. ئەگەر بۇگۈنكى خىتاينى يېقىندىن كۆزىتىدىغان بولساق، چۈپرەندىلەرنىڭ كۈندىلىك ھاياتى بارغانسېرى ناچارلىشىۋاتقان بۇ مەزگىلدە بۇ دۆلەتنىڭ بايلىقلارنى توپتولۇق كۆز ـ كۆز قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرەلەيمىز. ئادەتتىكى كىشىلەرنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك پارلاق بىر ھاياتقا بولغان پۈتۈن ئۈمىدى يوقالدى. يەنە يۇقىرى قاتلامدىكىلەر ھەددىدىن زىيادە خەتەرنى ھېس قىلىپ تۇرىدۇ. «دۆلەتكە ئوچۇق ـ ئاشكارا خىزمەت قىلىش» (مەنىسى ـ ھۆكۈمەت خادىملىرى ئائىلە ئەزالىرىنىڭ ھەممىسىنىڭ چەتئەللەرگە كۆچمەن بولۇپ كېتىشى) ئورتاق بىر مەسىلە بولۇۋاتقان مەزگىلدە، چوڭ سودىگەرلەرنىڭ كۆپ ساندا كۆچمەن بولۇشى مودىغا ئايلاندى. چۈنكى چۈپرەندىلەرنىڭ كەڭ ـ كۆلەملىك غەزەپ ـ نەپرىتىگە دۇچ كېلىۋاتىدۇ ۋە يۇقىرى قاتلامدىكىلەر ناھايىتى قاتتىق قورقۇنچ ئىچىدە قالدى. ئۇنىڭدىن باشقا، ھۆكۈمەت خادىملىرىغا نىسبەتەن، بۇ يۈزەكى مۇقىملىق يۈز بېرىۋاتقان يوشۇرۇن ھوقۇق كۆرىشىنى يۆگىيەلمەيدۇ.

بۇگۈنكى كۈندە پۈتۈن ھۆكۈمەت خادىملىرى چىرىكلەشتى، سودىگەرلەر پارا بېرىشتە قابىلىيەتلىك، ھوقۇق كۆرىشىدە مەغلۇپ بولغانلار تاشلۇۋېتىلىدۇ ۋە ئەيىبلىنىدۇ ياكى ھۆكۈمەت ۋە ھېچقانداق پۇقرالىق ھەققى بولمىغان چۈپرەندىلەر تەرىپىدىن سىقىپ چىقىرىلىدۇ. يۇقىرى قاتلامدىكىلەر جۇڭگوسى ئەتىسى بولمىغان بىر جەمئىيەت، ئۇنىڭ ئىچىدە ھېچكىم بىخەتەر ۋە پارلاق ھايات كەچۈرەلمەيدۇ. خىتاي پۈتۈنلەي يېڭىلىنىشقا، كىشىلەرنىڭ ئاساسلىق ئىنسانىي ھەقلىرى مەلۇم قۇرۇلۇشلار تەرىپىدىن قوغدىلىدىغان بىر سىستېمىغا مۇھتاج. بۇ يۇقىرى قاتلامدىكىلەرنىڭمۇ، چۈپرەندىلەرنىڭمۇ ئېھتىياجى. بۇ مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن، بىز چوقۇم مەن ئېيتىپ كېلىۋاتقان ئۈچىنچى جۇڭگوغا، يەنى جەمئىيەتنىڭ پۈتۈن ئەزالىرى ئەركىنلىكتىن، ئىنسان ھەقلىرىدىن ۋە قانۇن بىلەن باشقۇرۇشتىن بەھرىمەن بولالايدىغان (دېمۇكراتىك) بىر جۇڭگوغا قاراپ يۈرۈش قىلىشىمىز لازىم.

IV. مەجلىس

شەرقىي تۈركىستاننىڭ كەلگۈسى تەسەۋۋۇرى

ريياسەتچى: ئۈمەر فارۇق قورقماس

- دوت. در. ئەركىن ئەكرەم: ھاجەتتەپە ئۇنىۋېرسىتېتى، تۈركىيە
- در. ئىزززۇددىن ئەلۋەردانى: تەتقىقاتچى، سەئۇدي ئەرەبىستان
- فەھمي ھۇۋەيدى: ژورنالىست ـ يازغۇچى، مىسىر
- سىراجىددىن ئەزىزى شەمسىددىن: سەئۇدي ئەرەبىستان

دوتسېنت دوكتور ئەركىن ئەكرەم

هاجەتتەپە ئۇنىۋېرسىتېتى تارىخ فاكۇلتېتى ئوقۇتقۇچىسى

تۈركچىدىن تەرجىمە قىلغۇچى: سابىرجان

شەرقىي تۈركىستاننىڭ كېلەچىكى: SWOT ئانالىز مېتودى ئۈستىدە ئويلىنىش

شەرقىي تۈركىستاننىڭ كېلەچىكى ـ خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ بۇ رايونغا قاراتقان سىياسىتى ۋە خىتاي ھاكىمىيىتى تەرىپىدىن «شەرقىي تۈركىستانچىلار» دەپ ئاتالغانلارنىڭ مۇستەقىللىق پائالىيەتلىرىگە؛ شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇستەقىللىقى ئۈچۈن مۇجادىلە قىلىۋاتقانلارنىڭ ئېڭىدىكى غايىۋىي پروگراممىلارغا؛ خىتاينىڭ تەرەققىياتى ۋە خەلقئاراغا قاراتقان سىياسىتى، شۇنداقلا خەلقئارالىق سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە بىخەتەرلىك تەڭپۇڭلۇقى ئەندىزىسىگە؛ ئەڭ مۇھىمى، شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنى ئېلىپ بېرىۋاتقان تەشكىلاتلارنىڭ يىراقنى كۆرۈش قابىلىيىتىگە ئىگە ياكى ئەمەسلىكىگە زىچ مۇناسىۋەتلىك.

1. شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى

خىتاي ھۆكۈمىتى شەرقىي تۈركىستاننىڭ تارىختىن بېرى خىتاينىڭ بىر پارچىسى ئىكەنلىكىنى جۈيلىمەكتە. خىتاي ھۆكۈمىتى يەنە مەۋجۇد خەلقئارا سىياسىي سىستېمىدا بىر ئىگەمەن دۆلەت بولۇش سۈپىتى بىلەن شەرقىي تۈركىستاننى ئۆز تېرىتوريىسى ئىچىدىكى بىر پارچە زېمىن دەپ بايان قىلماقتا. مۇشۇ مەندىن ئېلىپ ئېيتقاندا، شەرقىي تۈركىستاننى (ئۆزىنىڭ) ئىچكى مەسىلىسى دەپ قارىغان خىتاي ھاكىمىيىتى چەتئەل كۈچلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىگە ئارىلىشىشىغا قەتئىي قارشى تۇرماقتا. خىتاي ھاكىمىيىتى 1884 ـ يىلى تۇنجى قېتىم شەرقىي تۈركىستاننى ئۆز تېرىتوريىسىگە قاراشلىق بىر ئۆلكىگە ئايلاندۇرۇۋالدى. ھازىرقى خىتاي ھۆكۈمىتى ئۆزىنىڭ مانجۇ ئىمپېراتورلۇقى (1644 ـ 1911) ۋە مىللەتچى خىتاي (گومىنداڭ)نىڭ ۋارىسى سۈپىتىدە شەرقىي تۈركىستاننى ھاكىمىيىتى ئاستىدا تۇتۇپ تۇرۇۋاتقانلىقىنى ئىلگىرى سۈرمەكتە. ئەمما شەرقىي تۈركىستان 1949 ـ يىلى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ رەھبىرى ستالىننىڭ تەشەببۇسى ۋە ماددىي ياردىمىگە ئېرىشكەن خىتاي خەلق

ئازادلىق ئارمىيىسى تەرىپىدىن ئىشغال قىلىنغان بولۇپ، خىتاي كوممۇنىست پارتىيىسىنىڭ رەھبىرى ماۋزېدۇڭ بىلەن ستالىن ئارىسىدىكى تېلېگراف ئالاقىلىرىدا ”ئىشغال“ كەلىمىسى ئوچۇق يېزىلغانىدى[1]. ستالىننىڭ شەرقىي تۈركىستاننى ئىشغال قىلماقچى بولغان خىتاي ئارمىيىسىگە يارداەم بېرىشىنىڭ سەۋەبى، ئامېرىكىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا ئىسلام دۆلىتى قۇرۇش پىلانىنى ئەمەلگە ئاشۇرماسلىق ئىدى[2].

قىزىل ئارمىيە ئۇرۇمچىگە كىرگەن كۈن (20 ـ ئۆكتەبىر)نىڭ ئەتىسى، ماۋزېدۇڭ مەركىزىي ھۆكۈمەت ئاخبارات ئىدارىسىنىڭ باشلىقى خۇ چياۋمۇغا بىر پارچە مەكتۇب يوللىغان بولۇپ، مەكتۇبتا: ”شەرقىي تۈركىستان ئىشغال قىلىندى“ دېگەن ئىبارىنىڭ ئورنىغا: ”كۆزلەنگەن جايغا يېتىپ بېرىلدى“ دېگەن ئىبارىنىڭ ئالماشتۇرۇلۇشى ھەققىدە تەلىمات بەرگەنىدى[3]. بۇ ئىشغال ھەقىقىتى ۋە بۇ ئىشغالىيەتنى قوبۇل قىلمىغان بىر قىسىم شەرقىي تۈركىستانلىق كىشىلەرنىڭ مۇستەقىللىق ھەرىكەتلىرى نەتىجىسىدە شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى ئوتتۇرىغا چىقتى. خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ مەزكۇر رايونغا قاراتقان سىياسىتىنى ئىزچىللاشتۇرالمىغىنىدەك، شەرقىي تۈركىستان ئاپتونوم رايونى قانۇنىنىمۇ تولۇق ئەمەلگە ئاشۇرالماسلىقى شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنىڭ خەلقئارالىق سىياسىي سەھنىگە چىقىپ قېلىشىغا سەۋەب بولدى. خىتاي ھۆكۈمىتى، 1949 ـ يىلىدىن 1960 ـ يىلىغىچە، شەرقىي تۈركىستاندىكى مۇستەقىللىق پائالىيەتلىرىنى ”يەرلىك مىللەتچىلىك“ دەپ قارىدى ۋە تېنچىلاندۇرۇش سىياسىتى قوللاندى. 1960 ـ 1990 ـ يىللىرى ئارىسىدىكى مۇستەقىللىق مۇجادىلىسىنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ كۈشكۈرتىشى بىلەن بولغان ۋە خىتاينى بۆلۈشكە ئۇرۇنغان دەپ قاراپ، تېخىمۇ قاتتىق قول سىياسەت يۈرگۈزۈشكە باشلىدى. 1980 ـ 1985 ـ يىللىرى ئارىسىدا، خىتاي شەرقىي تۈركىستاندا ئوتتۇراھال سىياسەت يولغا قويۇۋاتاتتى. ئەمما سوغۇق مۇناسىۋەتلەر ئۇرۇشىنىڭ ئاخىرلىشىشى ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا تۈرك جۇمھۇرىيەتلىرىنىڭ مۇستەقىللىقىنى ئېلان قىلىشىنىڭ شەرقىي تۈركىستانغا بولغان تەسىرى بېيجىڭ ھۆكۈمىتىنى تېخىمۇ ئالاقزادە قىلىۋەتتى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، شەرقىي تۈركىستاندا مەيدانغا كەلگەن سىياسىي ۋە قوراللىق پائالىيەتلەرنى يەنە سىرتقى كۈچلەر ۋە چەتئەللىكلەردىكى شەرقىي تۈركىستان تەشكىلاتلىرىنىڭ بۇ رايوننى خىتاي قولىدىن يۇلۇپ ئېلىش مەقسىتىدە ئېلىپ

بېرىۋاتقانلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈپ، شەرقىي تۈركىستاندا يۈرگۈزۈۋاتقان سىياسىتىنى تېخىمۇ شىددەتلىك تۈسكە كىرگۈزدى. شەرقىي تۈركىستاندىكى مۇستەقىللىق تەلەپلىرىنىڭ خىتاي ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن قانلىق باستۇرۇلۇشى ۋە بۇ باستۇرۇشقا قارشى ئېلىپ بېرىلغان قوراللىق ئىسيانلار نەتىجىسىدە، شەرقىي تۈركىستاندا مۇقىم ۋەزىيەت شەكىللەنمىگەنلىكى ئۈستىگە، بۇ زېمىن نوپۇسىنىڭ ئاساسىي قىسمىنى تەشكىل قىلىدىغان ئۇيغۇرلار قاتتىق بېسىمغا دۇچ كەلدى.

چەتئەللەردە خىتاي ئىشغالىيىتىگە قارشى ئېلىپ بېرىلغان مۇستەقىللىق پائالىيەتلىرى، 1949 ـ يىلىدىن كېيىن چەتئەلگە قېچىپ چىققان ۋە ئۇنىڭدىن بۇرۇن مىللەتچى خىتاي ھۆكۈمىتىدىن شەرقىي تۈركىستانغا «ئالىي مۇختارىيەت» تەلەپ قىلغان مۇھەممەد ئەمىن بۇغرا ۋە ئىيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن قاتارلىق زاتلار بىلەن باشلاندى. 1949 ـ يىلىدىن بۇرۇن مىللەتچى خىتاي پارتىيىسىنىڭ مەجلىسىدە خەلق ۋەكىلى بولۇپ تۇرغان ۋە شەرقىي تۈركىستان يەرلىك ھۆكۈمىتىدە ھەرخىل ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن بۇ زاتلارنىڭ تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىگە كېلىشى بىلەن باشلانغان مۇستەقىللىق پائالىيەتلىرى، خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستانغا قاراتقان سىياسىي بېسىمىنىڭ ئېشىپ بېرىشىغا پاراللېل ھالدا تەدرىجىي ئۇلغىيىپ بارغان. سوغۇق مۇناسىۋەتلەر ئۇرۇشىدىن كېيىن، سىياسىي پائالىيەتلەرنىڭ يېتەرلىك بولمايۋاتقانلىقىنى ئىلگىرى سۈرگەن بەزى شەرقىي تۈركىستانلىقلار قوراللىق مۇجادىلىگە ئاتلاندى ۋە ئافغانىستاندىكى ئەل ـ قائىدە لاگىرلىرىدا تەربىيىلەنگەندىن كېيىن، شەرقىي تۈركىستاندا قوراللىق كۈرەش ئېلىپ بېرىشقا باشلىدى. «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام ھەرىكىتى» نامى ئاستىدا پائالىيەت ئېلىپ بارغان بۇ تەشكىلات، 11 ـ سېنتەبىر ۋەقەسىدىن كېيىن خەلقئارا تېرورلۇق تەشكىلاتلىرى تىزىملىكىگە كىرگۈزۈلدى. (پاكىستان ۋە ئافغانىستاندا قولغا چۈشكەن) 22 نەپەر ئۇيغۇر ياش تېروريست گۇمانى بىلەن گۇۋانتانامۇغا ئېلىپ كېتىلدى ۋە ئامېرىكا تەرىپىدىن قولغا ئېلىنغان 500 نەپەر تېروريست گۇمانداری قاتارىدىن ئورۇن ئالدى. «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام ھەرىكىتى تەشكىلاتى»غا ئوخشايدىغان باشقا كىچىك گۇرۇپپىلارمۇ ئامېرىكىنىڭ خەلقئارا تېرورىزمغا قارشى ئېلىپ بارغان پائالىيەتلىرى داۋامىدا تارمار بولۇپ كەتتى.

يەنە بىر تەرەپتىن، خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ۋە خەلقئارا جامائەتچىلىكىنىڭ شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىگە بولغان كۆز ـ قاراش ۋە بايانىنىڭ پەرقلىق

بولۇشى شەرقي تۈركىستان مەسىلىسىنى تېخىمۇ چىگىش ھالغا كەلتۈرۈپ قويدى. ئامېرىكا ھۆكۈمىتى «شەرقي تۈركىستان ئىسلام ھەرىكىتى»نى تېرورىست تىزىملىكىگە كىرگۈزگەندىن كېيىن، ب د ت مۇ ئۆز تىزىملىكىگە ئالغاندى. ئەمما خىتاي ھاكىمىيىتى دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدا پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان بارلىق سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنىمۇ مەزكۇر تەشكىلاتقا قوشۇپ خەلقئارالىق تېرورىست كاتىگورىيىسىگە كىرگۈزۈۋالغاچقا، ئامېرىكا ھۆكۈمىتى بۇنىڭغا قارشى بايانات ئېلان قىلىشقا مەجبۇر بولدى. ئاۋۋال ئامېرىكا پرىزىدېنتى جورج بۇش ئۇيغۇرلارنى كۆزدە تۇتقان ھالدا خىتاي رەھبىرى جياڭ زېمىنغا: ”بۇ ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ھەق ـ ھوقۇقلىرىنى تېرورىزمغا قارشى ئېلىپ بېرىلغان مۇجادىلە باھانىسى بىلەن دەپسەندە قىلىشقا بولمايدۇ“ دېدى. ئۇنىڭدىن كېيىن، ئامېرىكا تاشقى ئىشلار مۇئاۋىن مىنىستىرى لورن كرېنر شەخسەن بېيجىڭ ۋە ئۇرۇمچىگە بېرىپ، ئامېرىكا كۆزدە تۇتقان تېرورىستىنىڭ پەقەت «شەرقي تۈركىستان ئىسلام ھەرىكىتى»دىلا ئىبارەت ئىكەنلىكىنى بىلدۈردى. شۇنىڭ بىلەن بىرلىكتە، ب د ت ئىنسان ھەقلىرى كومىتېتى ۋە خەلقئارا ئىنسان ھەقلىرى تەشكىلاتلىرىمۇ خىتاينىڭ شەرقي تۈركىستاندىكى سىياسىتىنى تەنقىدلەپ، ئۇيغۇرلارنىڭ ئىنسانىي ھەق ـ ھوقۇقلىرىنى قوغداشقا تىرىشتى[4].

ئامېرىكا ۋە بەزى ياۋروپا دۆلەتلىرىنىڭ ئۇيغۇر مەسىلىسىگە كۆڭۈل بۆلۈشى ياكى خەلقئارا ئىنسان ھەقلىرى تەشكىلاتلىرىنىڭ دوكلاتلىرىدا ئۇيغۇرلارنىڭ ئىنسان ھەقلىرى مەسىلىلىرىنىڭ خەلقئارا جامائەتچىلىككە يەتكۈزۈلۈشى قاتارلىقلارنىڭ شەرقي تۈركىستاننىڭ مۇستەقىللىقى بىلەن قىلچە مۇناسىۋىتى يوق. شەرقي تۈركىستانلىقلار بۇ ئالاقىلەرنى ئۆزلىرىنىڭ مۇستەقىللىقىگە قىلىنغان ۋاستىلىك ياردەم دەپ بىلمەكتە، ھەتتا خىتاي ھۆكۈمىتىمۇ شۇنداق دەپ قارىماقتا ۋە بۇ ياردەملەرنى شەرقي تۈركىستاننى خىتايدىن ئايرىۋېتىش مانىۋېرى دەپ چۈشەنمەكتە. تۈركىيە گەرچە شەرقي تۈركىستان خەلقى بىلەن ھەم قانداش ھەم دىنداش بولسىمۇ، شەرقي تۈركىستان مەسىلىسىدە پەقەت خەلقنىڭ (يەنى ئۇيغۇرلارنىڭ) تەقدىرىگىلا كۆڭۈل بۆلمەكتە. شۇڭا، ئەنقەرە ھۆكۈمىتى ھەرقاچان خىتاينىڭ ئىگەمەنلىكى ۋە زېمىن پۈتۈنلۈكىگە ھۆرمەت بىلدۈرىدىغانلىقىنى تەكىتلەپ كەلمەكتە.

مانا بۇ جەريان ۋە ئۇقۇم مەسىلىلىرى شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنىڭ كېلەچىكى ھەققىدىكى تەسەۋۋۇرنى قىينىلاشتۇرماقتا. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئۇيغۇر مەسىلىسى بىلەن شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنىڭ بىر - بىرىگە ئارىلىشىپ كېتىشى ۋە «شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ نىشانى ئۇيغۇرلارنىڭ ئىنسانىي ھەق - ھوقۇقلىرىنى قوغداشمۇ ياكى شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇستەقىللىقىنى قولغا كەلتۈرۈشمۇ؟» دېگەندەك مەسىلىلەرمۇ شەرقىي تۈركىستاننىڭ كېلەچىكىنى بىقارار قىلىپ قويماقتا. چەتئەللەردىكى شەرقىي تۈركىستان تەشكىلاتلىرىنىڭ ھەممىسى مۇستەقىللىق تەلەپ قىلماقتا، شەرقىي تۈركىستاننىڭ كېلەچىكى ھەققىدىكى تەسەۋۋۇرمۇ مۇشۇ تەلەپنى چۆرىدىگەن ھالدا قىلىنماقتا. ئەمما مۇستەقىللىقنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن نۇرغۇن شەرت - شارائىت ۋە كۈچ مەنبەسىگە تايىنىشقا توغرا كېلىدۇ. ھەممىدىن مۇھىمى، بۇ شارائىت ۋە كۈچلەردىن توغرا پايدىلىنىش ئارقىلىق نىشانغا يېتىشنى بىلىش كېرەك.

SWOT ئانالىز مېتودى

SWOT ـ ئىنگلىزچە Strengths (كۈچلۈك نۇقتىلار)، Weaknesses (ئاجىز نۇقتىلار)، Opportunities (پۇرسەتلەر) ۋە Threats (تەھدىتلەر)دىن ئىبارەت تۆت كەلىمىنىڭ باش ھەرپلىرىدىن شەكىللەنگەن بىر رەھبەرلىك سىستېمىسىنىڭ ئىسمى.

- بۇ مېتودنىڭ ئىجادچىسى ـ فرانسىسكو ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسور دوكتورى Heinz Weihrich دۇر.

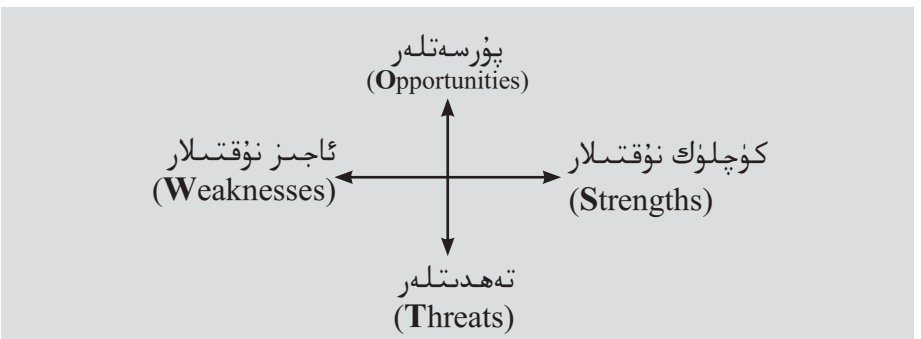

SWOT ئانالىز مېتودى

● SWOT ئانالىزى ـ مەلۇم بىر ئورگاننىڭ، تېخنىكىنىڭ، جەرياننىڭ، ئەھۋالنىڭ ياكى شەخسنىڭ كۈچلۈك (Strengths) ۋە ئاجىز (Weaknesses) نۇقتىلىرىنى ئېنىقلاش ۋە تاشقى مەنبەلەردىن كېلىدىغان پۇرسەتلەر (Opportunities) ۋە تەھدىتلەر (Threats)نى بايقاش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان تېخنىكا.

● SWOT ئانالىزىنىڭ مەقسىتى ئىچكى ۋە تاشقى ئامىللارنى كۆزدە تۇتقان ھالدا، مەۋجۇد كۈچلۈك نۇقتىلىرى ۋە پۇرسەتلەردىن ئەڭ ئۈنۈملۈك پايدىلىنىپ، تەھدىت ۋە ئاجىز نۇقتىلىرىنىڭ تەسىرىنى ئەڭ تۆۋەن دەرىجىگە چۈشۈرۈش ئۈچۈن پىلان ۋە ئىستراتېگىيە تۈزۈش.

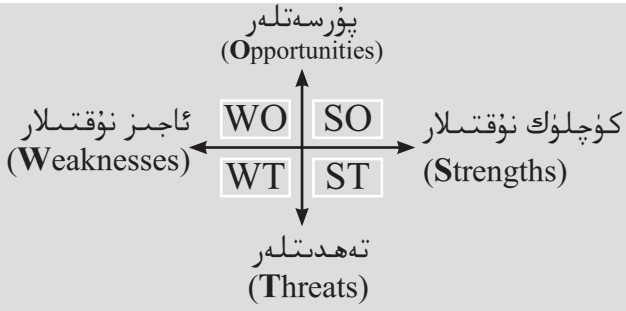

تۆت تۈرلۈك ئىستراتېگىيىلىك يۆلىنىش مودېلى

● SWOT ئانالىزى ـ دىققەت ئېتىبارنى كۈچلۈك نۇقتىلار ۋە چوڭ پۇرسەتلەر كۈتۈپ ياتقان ساھەلەرگە مەركەزلەشتۈرۈپلا قالماي، ئاجىز نۇقتىلىرى ۋە كەلگۈسى تەھدىتلەرنىمۇ كۆرۈپ يېتىشكە يارداملىق بولالايدۇ.

● ئەمما ھەرقانداق تېئورما ۋە مېتودتا بولغىنىدەك، SWOT ئانالىز مېتودىنىڭمۇ نۇقسانلىرى بار.

SWOT ئانالىز مېتودى ئومۇمەن ئىچكى ئەھۋالنى ئانالىز قىلىدىغان SW بىلەن تاشقى ئامىلنى ئانالىز قىلىدىغان OT دىن ئىبارەت ئىككى قىسمىدىن تەشكىل تاپىدۇ. بۇ مېتود ئارقىلىق ئۆزىگە پايدىلىق ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇشقا ئەرزىيدىغان نۇقتىلار ياكى ئۆزىگە زىيانلىق ۋە ساقلىنىشقا تېگىشلىك نۇقتىلارنى چۆرىدىگەن ھالدا (يېڭى) مەسىلىلەر تېپىپ چىقىلىپ، بۇلارنى ھەل قىلىش ۋە كېلەچەككە قاراپ ئالغا ئىلگىرىلەش يوللىرى ئۈستىدە مۇلاھىزە يۈرگۈزۈلىدۇ. SWOT ئانالىز

مېتودىنىڭ تۆۋەندىكىدەك تۆت تۈرلۈك ئىستراتېگىيىلىك يۆلىنىش مودېلىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ:

SO ئىستراتېگىيىسى	WO ئىستراتېگىيىسى	ST ئىستراتېگىيىسى	WT ئىستراتېگىيىسى
كۈچلۈك نۇقتىلار + پۇرسەتلەر	ئاجىز نۇقتىلار + پۇرسەتلەر	كۈچلۈك نۇقتىلار + تەھدىتلەر	ئاجىز نۇقتىلار + تەھدىتلەر
بۇ، ئەڭ غايىۋي ئىستراتېگىيىلىك تاللاش بولۇپ، ئۆزىنىڭ كۈچلۈك نۇقتىلىرى بىلەن تاشقى پۇرسەتلەرنى بىرلەشتۈرۈش نەتىجىسىدە ھەردائىم مۇۋەپپىقىيەت قازانغىلى بولىدۇ.	ئىستراتېگىيىلىك مەنبەسىنى مۇۋاپىق ئىشلىتىشى، تاشقى پۇرسەتلەردىن ئەڭ ئۈنۈملۈك پايدىلىنىش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ئاجىز نۇقتىلىرىنى ھەل قىلىشى لازىم. ئەمما بەزىدە ئۆزىنىڭ ئاجىزلىقى تۈپەيلىدىن تاشقى پۇرسەتلەردىن پايدىلىنالماسلىقى ياكى پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ قويۇشى مۇمكىن.	ئىستراتېگىيىلىك مەنبەسىنى كۆپ خىللاشتۇرۇشى لازىم. ئۆزىنىڭ كۈچلۈك نۇقتىلىرىدىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنىپ، تاشقى تەھدىتلەردىن ساقلىنىشقا تىرىشىشى كېرەك. بۇ ئەھۋالدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن قالتىس دانا رەھبەرگە موھتاج بولىدۇ.	بۇ، ئەڭ ئاجىز قوغدىنىش ئىستراتېگىيىسى بولۇپ، ھەم ئۆزىنىڭ ئاجىز نۇقتىلىرىنى ھەل قىلىشى ھەم تاشقى تەھدىتلەردىن ساقلىنىشى لازىم. بۇ قىينىچىلىقتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن پەۋقۇلئادە ئەھۋال ۋە كىشىلەرگە موھتاج بولىدۇ.

2. *SWOT* ئانالىز مېتودىغا كۆرە شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئەھۋالى

شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ كۈچلۈك ۋە ئاجىز نۇقتىلىرى بىلەن (قولىدىكى) پۇرسەتلەر ۋە (كۆز ئالدىدىكى) تەھدىتلەر ھەققىدىكى خۇلاسىلەرنى SWOT ئانالىز مېتودىغا سېلىش ئارقىلىق مەلۇم نىسبەتتە بولسىمۇ نەتىجىگە ئېرىشكىلى بولىدۇ.

1) شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ كۈچلۈك نۇقتا(تەرەپ)لىرى:

(1) شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇستەقىللىقىگە بولغان كۈچلۈك ئىرادىسى ۋە ئىشتىياقى. شەرقىي تۈركىستانلىقلار 1884 ـ يىلىدىن بېرى نۇرغۇن بەدەل تۆلىشىگە قارىماي، مۇستەقىللىق يولىدا تېز پۈكمەي كۈرەش قىلىپ كەلدى. ھەتتا 1933 ـ 1934 ۋە 1944 ـ 1949 ـ يىللىرى ئارىسىدا قىسقا مۇددەتلىك بولسىمۇ مۇستەقىل جۇمھۇرىيەت قۇردى.

(2) شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىستراتېگىيىلىك ئورنى. شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىستراتېگىيىلىك ئەھمىيىتىنى كۆزدە تۇتقان ھالدا شۇنداق خۇلاسە چىقىرىشقا بولىدۇكى، شەرقىي تۈركىستاندا مەيدانغا كەلگەن بارلىق توقۇنۇش ۋە ئۇرۇشلار ئۆز ۋاقتىدىكى خەلقئارالىق سىياسىي ۋە ئىستراتېگىيىلىك تاسادىپىي ئۆزگىرىشلەر بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولۇپ،

بۇنىڭدىن كېيىن شەرقىي تۈركىستاندا مەيدانغا كېلىدىغان ئۆزگىرىشلەرنىڭمۇ خەلقئارالىق ئىستراتېگىيىلىك مۇۋازىنەتكە چېتىشلىق بولىدىغانلىقىدا ھېچقانداق شۈبھە يوق. تارىختا خىتاي دۆلىتى ئۇچۇن كۆۋرۈك ۋە چېگرا لىنىيىسى رولىنى ئۆتەپ كەلگەن شەرقىي تۈركىستان، ھېلىمۇھەم ھەربىي مۇداپىئە، ئىجتىمائىي بىخەتەرلىك، ئىقتىسادىي تەرەققىيات، نېفىت، تەبىئىي گاز ۋە باشقا يەر ئۈستى ۋە يەر ئاستى بايلىقلىرى قاتارلىق جەھەتلەردە ئۆزىنىڭ ئىستراتېگىيىلىك ھالىتىنى ساقلاپ كەلمەكتە. شەرقىي تۈركىستاننىڭ بۇ ئىستراتېگىيىلىك ئەۋزەللىكى خىتاي ئۇچۇن قانچىلىك مۇھىم بولسا، خىتاينىڭ رەقىبى ياكى دۈشمەنلىرى ئۇچۇنمۇ شۇنداق مۇھىم. خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ «ئەۋرىشىم ئاشقازىنى» ھېسابلىنىدىغان بۇ رايوندا مەيدانغا كېلىدىغان ھەرقانداق مۇقىمسىزلىق خىتاينىڭ كېلەچىكىگە چوڭقۇر تەسىر كۆرسىتىدۇ. شەرقىي تۈركىستاننىڭ خىتاي مىللىي مەنپەئەتىنى (نەپسىنى) قاندۇرۇش، بولۇپمۇ خىتاينىڭ دۆلەت مۇداپىئەسى، دۆلەت تەرەققىياتى ۋە ئاخىرىدا دەرىجىدىن تاشقىرى چوڭ دۆلەت بولۇشىدا ھەل قىلغۇچ رول ئوينىۋاتقانلىقى ھەممىگە ئايان[5].

(3) **شەرقىي تۈركىستاننىڭ گېئۇپولىتىكىلىق ئورنى.** ئاسىيا قىتئەسىنىڭ قاق ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان، خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ غەربىي شىمال قىسمىنى تەشكىل قىلىدىغان ۋە 1,68 مىليون كۋادرات كىلومېتىر كېلىدىغان يەر ئۆلچىمى بىلەن خىتاي زېمىنىنىڭ ئالتىدىن بىرىگە تەڭ كېلىدىغان شەرقىي تۈركىستان رايونى گەنسۇ ئۆلكىسى، چىڭخەي ئۆلكىسى، مۇڭغۇلىيە، رۇسىيە، قازاقىستان، قىرغىزىستان، تاجىكىستان، ئافغانىستان، پاكىستان، ھىندىستان ۋە تىبەت قاتارلىق دۆلەت ۋە رايونلار بىلەن چېگرىلىنىپ تۇرىدۇ. شەرقىي تۈركىستاننىڭ چەت دۆلەتلەر بىلەن بولغان چېگرا ئۇزۇنلۇقى خىتاينىڭ ئومۇمىي چېگرا ئۇزۇنلۇقىنىڭ تۆتتىن بىرىنى تەشكىل قىلىدۇ. شۇڭا شەرقىي تۈركىستان خىتاي دۆلىتىنىڭ ئەڭ كۆپ دۆلەت بىلەن چېگرىداش رايونى ھېسابلىنىدۇ. شەرقىي تۈركىستاننىڭ شىمالىدا ئالتاي تاغلىرى، ئوتتۇرىدا تەڭرى تېغى، جەنۇبىدا كوئىنلۇن تېغى بار بولۇپ، بۇ ئۈچ تاغ پامىر تاغ تىزمىسىدا كېسىشىپ، شەرقىي تۈركىستاننىڭ شىمال، غەرب ۋە غەربىي جەنۇب تەرەپلىرىدىكى تەبىئىي توسالغۇسىنى ۋە 13 ئىستراتېگىيىلىك ئۆتكىلىنى شەكىللەندۈرىدۇ. بۇ ئىستراتېگىيىلىك ئەۋزەللىكى شەرقىي تۈركىستاننىڭ

مۇداپىئە ۋە ھۇجۇم قابىلىيىتىنى ئاشۇرماقتا. مۇشۇ مەندىن ئېلىپ ئېيتقاندا، شەرقىي تۈركىستاننى ئىگەللىۋالغان خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىياغىمۇ ھاكىم بولالىغىنىدەك، شەرقىي تۈركىستاننى ئىگەللىگەن ھەرقانداق بىر دۆلەت شەرقىي تەرىپى يالىڭاچلىنىپ قالغان خىتاينىڭ بىخەتەرلىكىگە تەھدىت سالالايدۇ. شەرقىي تۈركىستان تارىختا خىتاي ئۈچۈن ئۆتكەل ۋە مۇداپىئە رايونى دەپ قارالمىغاندى. تاڭ سۇلالىسى گېنىرالى گاۋ شيەنجىژ ۋە مانجۇ ئىمپېراتورلۇقى گېنىرالى جاۋ خۇي ئوتتۇرا ئاسىياغا قىلغان سەپەرلىرىدە شەرقىي تۈركىستاننىڭ جەنۇبىدىكى تاغنى كېسىپ ئۆتكەن ۋە ئۇ ئەتراپىنى كونترۇللۇقى ئاستىغا كىرگۈزۈۋالغاندى. چىڭگىزخان بولسا، شەرقىي تۈركىستاننىڭ شىمالىدىكى تاغنى ھالقىپ ئۆتتۈپ، بۇ رايوننى ئىستېلا قىلدى. شەرقىي تۈركىستاننى ئىشغال قىلغان ۋە شىنجاڭ ئىدارە رايونىنىڭ ئۈلىنى سالغان مانجۇ ئىمپېرتورلۇقى گېنىرالى زو زۇڭتاڭ شەرقىي تۈركىستاننى ئىشغال قىلىشنىڭ ئەھمىيىتىنى مۇنداق بايان قىلغان: ”شىنجاڭغا ھاكىم بولۇش دېمەك، مۇڭغۇلىيەنى قوغداپ قېلىش دېمەكتۇر؛ مۇڭغۇلىيەگە ھاكىم بولۇش دېمەك، پايتەختنى قوغداپ قېلىش دېمەكتۇر. غەربىي شىمالىي رايون (خىتاي ئۈچۈن) خۇددى بىلەك بىلەن بارماقلارغا ئوخشاش بىر تۇتاش مۇداپىئە لىنىيىسىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئەگەر شىنجاڭ قولدىن كەتسە، مۇڭغۇلىيەنىڭ بىخەتەرلىكى تەھدىتكە ئۇچرايدۇ... ئۇ چاغدا، خىتاي دۆلىتىنىڭ بىخارامان ئۇخلىيالىغۇدەك كۈنلىرىمۇ قالمايدۇ“[6]. دەرۋەقە، خىتاي تارىخىغا قارايدىغان بولساق، خىتاي ھاكىمىيىتى شەرقىي تۈركىستاننى بېسىۋالغان ۋاقىتلاردا كۈچلۈك دۆلەتكە ئايلانسا، شەرقىي تۈركىستاننى قولدىن چىقىرىپ قويغان ۋاقىتلاردا بەكمۇ زەئىپ ھالغا چۈشۈپ قالغان. خىتاي ھاكىمىيىتى شەرقىي تۈركىستاننى قولدىن چىقىرىپ قويسا، ئۇزىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيادىن ئوتتۇرا شەرققىچە سوزۇلغان رايونلاردىكى تەسىرىنى يوقىتىپ قويۇش بىلەنلا قالماي، يات كۈچلەرنىڭ بۇ رايوندىن ئۇزىگە (يەنى خىتايغا) قارىتىدىغان ئىستراتېگىيىلىك ھۇجۇمىغا شارائىت ھازىرلاپ بېرىدۇ[7].

(4) **شەرقىي تۈركىستاننىڭ تۈرك ۋە ئىسلام دۇنياسى بىلەن بولغان ئىرقىي ۋە دىنىي مۇناسىۋىتى.** شەرقىي تۈركىستانغا قوشنا دۆلەتلەرنىڭ كۆپىنچىسى مۇسۇلمان ۋە تۈرك خەلق بولۇپ، بەزىلىرى بىلەن ئورتاق تارىخ ۋە ھازىرەت سىستېمىسىغا كىرىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە، خەلقنىڭ بىر قىسمى چېگرانىڭ ئۇ

تەرىپىدە ياشىماقتا، يەنى سىياسىي چېگرانىڭ ھەر ئىككىلا تەرىپىدە ئوخشاش خەلق بىللە ھايات كەچۈرمەكتە. شەرقىي تۈركىستاننىڭ سىياسىي باشقارمىسى بېيجىڭغا باغلىق بولسىمۇ، ئىرقىي مەنبەسى، تارىخ، ھازارەت، دىنىي ۋە مىللىي ئۆرپ ـ ئادەتلىرى جەھەتتە ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقى بىلەن بىردەكلىككە ئىگە بولۇپ، ئارىلىرىدا "ئىچقوىۇن ـ تاشقوىۇن" مۇناسىۋەت بار. شۇڭا ئوتتۇرا ئاسىيادا ياكى شەرقىي تۈركىستاندا مەيدانغا كەلگەن ھەرقانداق ۋەقەنىڭ بىر ـ بىرىگە چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتكەنلىكى كۆرۈلمەكتە. ئۇنىڭدىن سىرت، شەرقىي تۈركىستان ئىسلام دۇنياسىنىڭ بىر پارچىسى بولغاچقا، بۇ ئىككىسىمۇ ئۆزئارا تەسىر كۆرسىتىدۇ. مۇشۇ جەھەتتىن ئېلىپ ئېيتقاندا، شەرقىي تۈركىستان خىتاينى ھەم ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە ئىسلام دۇنياسىغا باغلاپ تۇرىدىغان، ھەم ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە ئىسلام دۇنياسىدىن ئايرىپ تۇرىدىغان ئىستراتېگىيىلىك ئورۇنغا ئىگە. سوغۇق مۇناسىۋەتلەر ئۇرۇشنىڭ ئاخىرلىشىشى بىلەن بىرلىكتە شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىرقىي ۋە دىنىي مەسىلىلىرىنىڭ ئېشىپ بېرىشى نەتىجىسىدە، پات ـ پات قوراللىق توقۇنۇش يۈز بېرىپ تۇرىدىغان بولدى. 11 ـ سېنتەبىردىن كېيىن، بۇ مەسىلىلەر تېخىمۇ ئۇلغايدى ۋە خىتاينى ھالقىپ ئۆتۈپ، خەلقئارالىق سىياسىي سەھنىگە چىقتى. يەنى شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىرقىي، دىنىي، مۇھىتى ۋە ئىنسانىي ھەق ـ ھوقۇقلىرىغا ئوخشاش مەسىلىلىرى دۇنيا جامائەتچىلىكىنىڭ دىققىتىنى تارتىشقا باشلىدى[8].

(5) شەرقىي تۈركىستاننىڭ گېئوئىقتىسادىي ئەھۋالى. شەرقىي تۈركىستاننىڭ پايدىلىنىشقا بولىدىغان تېرىقچىلىق، ئورمان ۋە بوزىيەر كۆلىمى 68 مىليون گېكتار بولۇپ، خىتاي بويىچە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. كىشى بېشى ئوتتۇرچە كىرىم نىسبىتى خىتاينىڭ ئوتتۇرچە كىرىمىدىن ئىككى ھەسسە يۇقىرى. بۇ رايوندىن تېپىلغان كۆمۈر زاپاس مىقدارى 27 مىليارد تونىنا بولۇپ، خىتاي ئومۇمىي زاپاسىنىڭ 40%نى تەشكىل قىلىدۇ ۋە ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ. نېفىت ۋە تەبىئىي گاز زاپاس مىقدارىمۇ 30 مىليارد تونىنا بولۇپ، خىتاي ئومۇمىي زاپاس مىقدارىنىڭ 35%نى تەشكىل قىلىدۇ ۋە خىتاي بويىچە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. شەرقىي تۈركىستاندا پاختا مەھسۇلاتى ئۇدا بىر نەچچە يىلدىن بېرى بىرىنچى ئورۇندا تۇرۇپ كەلمەكتە. خىتايلار پاختا بىلەن نېفىتنى "ئاق ئالتۇن" ۋە "قارا ئالتۇن" دەپ ئاتىشىدۇ. شەرقىي تۈركىستان ئەينى ۋاقىتتا خىتاينىڭ نادىر مېتال ۋە ئىستراتېگىيىلىك خام ئەشيالىرىنىڭ مۇھىم

ئىشلەپچىقىرىش بازىسى بولۇپ، بۇ بايلىق مەنبەلىرى خىتاينىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىيات ئىزچىللىقىنىڭ ئىشەنچ مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ. ئۇندىن باشقا، خىتاي ھاكىمىيىتى «غەربنى گۈللەندۈرۈش پىلانى»نىڭ ئەڭ مۇھىم قىسمى بولغان شەرقىي تۈركىستاننى ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەتلىرىنىڭ جەلپ مەركىزىگە ئايلاندۇرۇشقا ئۇرۇنماقتا[9].

(6) 1949 ـ يىلدىن بېرى داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى، 11 ـ سېنتەبىر ۋەقەسىدىن كېيىن رەسمىي رەۋىشتە خەلقئارالىق مەسىلىگە ئايلاندى. غەرب دۆلەتلىرىنىڭ يېقىندىن كۆڭۈل بۆلۈشى سەۋەبى بىلەن خەلقئارالىق سىياسىي سەھنىلەردە «زەئىپ سىياسەت» يۈرگۈزۈلەيدىغان ھالغا كەلدى ۋە تەسىر دائىرىسى كۈنسېرى ئېشىپ بارماقتا.

2) شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئاجىز نۇقتىلىرى:

(1) شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ دۆلىتى بولمىغاچقا، بىر دۆلەتتە بولۇشقا تېگىشلىك بارلىق كۈچكە ئىگە ئەمەس.

(2) شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ ماددىي ئىمكانلىرى بەك قىس. ھەرقانداق بىر تەشكىلاتنىڭ ماددىي ئىمكانىيىتى بولماي تۇرۇپ غايىلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرالىشى تولىمۇ قىيىن.

(3) خەلقئارالىق سەۋىيەگە يەتكەن ۋە دۇنيا جامائەتچىلىكىنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتالايدىغان قابىلىيەتلىك كىشىلىرى يوق. شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى دۇنيا سەھنىسىدىن ئورۇن ئالدى ۋە بىرمۇنچىلىغان دۆلەتنىڭ خىتاي بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىگە تەسىر كۆرسىتىشكە باشلىدى. شۇڭا شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنى خەلقئارالىق سەۋىيەدىكى باشقا مەسىلىلەر بىلەن بىرلىكتە تەھلىل قىلىش كېرەك.

(4) شەرقىي تۈركىستان تەشكىلاتلىرىنىڭ مۇستەقىللىق مۇجادىلىسى ئۈچۈن غايىۋىي ۋە ئەمەلىي پروگراممىسى يوق. شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇستەقىللىق يولىنى بىرلا قەدەم بىلەن بېسىپ بولۇش مۇمكىن ئەمەس. شۇڭا بۇ قىيىن ئۆتكەللەردىن ئىستراتېگىيىلىك قەدەملەر بىلەن بىر ـ بىرلەپ ئېشىش كېرەك.

(5) ئەڭ مۇھىمى شەرقىي تۈركىستان تەشكىلاتلىرىنىڭ مۇستەقىللىق ئىدىئولوگىيىسى ۋە پەلسەپەسى يوق. شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇستەقىللىق

ئىدىئولوگىيىسى ياكى پەلسەپەسى ئۇنىۋېرسال بولۇشى كېرەك.

(6) گەرچە شەرقي تۈركىستان تەشكىلاتلىرىنىڭ مۇستەقىللىق نىشانى بىر بولسىمۇ، (مۇستەقىللىق) مېتودىدا پىكىر بىرلىكى يوق. ئۆز ئارىلىرىدا ھېلىغىچە كۈچ تەڭلىمىسى ۋە ماسلىشىپ ھەرىكەت قىلىش ئىستراتېگىيىسى شەكىللەندۈرەلمىدى.

3) شەرقي تۈركىستانلىقلارنىڭ پۈرسەتلىرى:

(1) شەرقي تۈركىستاننىڭ تارىخي گېئوئىستراتېگىيىلىك ئەۋزەل ئورنى ھەر دەۋر چوڭ كۈچلىرىنى ئۆزىگە جەلپ قىلغىنىغا كۆرە، بۇندىن كېيىن ۋە كېلەچەكتىمۇ بۇ گېئوئىستراتېگىيىلىك ئەۋزەللىكىنى داۋاملاشتۇرۇش ئېھتىماللىقى يۇقىرى. شەرقي تۈركىستاننىڭ گېئوئىستراتېگىيىلىك ئەھۋالى خىتاينىڭ كېلەچىكىگە تەسىر قىلىپلا قالماي، خىتايغا رەقىب كۈچلەرنى ئۆزىگە جەلپ قىلالىشىمۇ مۇمكىن.

(2) غەرب دۆلەتلىرى شەرقي تۈركىستاننىڭ مۇستەقىللىقىگە يارەدەم قىلمىسىمۇ، شەرقي تۈركىستاندا يۈز بېرىۋاتقان ئىنسان ھەقلىرى تراگېدىيىلىرى غەربنىڭ سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي قىممەت قاراشلىرىغا بېرىپ تاقالماقتا.

(3) ھوقۇقنى مەركەزلەشتۈرگەن خىتاينىڭ يۈكسىلىشىمۇ بىر پۈرسەت ھېسابلىنىدۇ. دۇنيا دۆلەتلىرىنىڭ ئۈچتىن ئىككىسى دېمۇكراتىك سىستېمىغا ئۆتۈپ بولدى. ئەمما خىتاي باشچىلىقىدىكى ئۈچتىن بىر دۆلەت دېمۇكراتىك سىستېمىدىن تېخىچە ئۇزاق تۇرماقتا. خىتاينىڭ يۈكسىلىشى بىلەن بىرلىكتە بىرمۇنچىلىغان دۆلەت سىياسىي، ئىقتىسادي ۋە بىخەتەرلىك ساھەلەردە توسالغۇغا دۇچ كېلىدۇ. شۇنىڭدەك خىتاينىڭ ھوقۇقنى مەركەزلەشتۈرۈش سىستېمىسىمۇ شەرقي تۈركىستان ۋە تىبەت مەسىلىلىرى سەۋەبىدىن تەنقىد ئۇبېيېكتىغا ئايلىنىپ قالىدۇ. يەنى خىتاينىڭ يۈكسىلىشى بىلەن بىرلىكتە شەرقي تۈركىستان مەسىلىسى تېخىمۇ يۇقىرى پەللىگە چىقىدۇ.

4) شەرقي تۈركىستانلىقلارنى كۈتۈۋاتقان تەھدىتلەر:

(1) ئەڭ چوڭ تەھدىت يۈكسىلىۋاتقان خىتاينىڭ خەلقئارادىكى تەسىرىنىڭ كۈنسېرى ئېشىپ بېرىشى بولۇپ، بۇ تەسىر سەۋەبىدىن شەرقي

تۈركىستانلىقلارنىڭ خەلقئارادىكى پائالىيەت دائىرىسى تارلاپ كېتىشى مۇمكىن.

(2) خىتاينىڭ خەلقئارا جامائەتچىلىكىنىڭ بېسىمى ئاستىدا قىسمەن بولسىمۇ دېمۇكراتلىشىشى. بولۇپمۇ، دېمۇكراتىك سايلام تۈزۈمىنى يولغا قويۇپ قالسا، شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ مۇستەقىللىق غايىسى سۈغا چىلىشىدۇ. چۈنكى خىتاي نوپۇسىنىڭ كۆپىيىپ كېتىشى سەۋەبىدىن، شەرقىي تۈركىستاننىڭ نوپۇس ستاتىستىكىسى ئاستىن - ئۈستۈن بولۇپ كېتىۋاتماقتا. ئۇندىن باشقا، شەرقىي تۈركىستاننىڭ مەدەنىي قۇرۇلمىسى ئۆپىرىماقتا ۋە كىملىك كرىزىسى كېلىپ چىقماقتا.

3. SWOT ئانالىز مېتودىغا كۆرە شەرقىي تۈركىستاننىڭ كېلەچىكى

SWOT ئانالىز مېتودىغا كۆرە شەرقىي تۈركىستاننىڭ كۈچلۈك - ئاجىز نۇقتىلىرى ۋە پۇرسەت - تەھدىتلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇش بىلەن بىرگە، بۇ مېتودنىڭ تۆت تۈرلۈك ئىستراتېگىيىلىك يۆلىنىش مودېلىغا ئاساسەن شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىستراتېگىيىلىك يۆلىنىش تەرەپلىرى تېپىپ چىقىلىدۇ. شەرقىي تۈركىستانلىقلار ئۈچۈن ئاجىز ئەمما پۇرستى بار بولغان WO ئىستراتېگىيىلىك يۆلىنىش مودېلى ئۈيغۇن كەلمەكتە. SWOT ئانالىز مېتودىغا كۆرە شەرقىي تۈركىستانلىقلار ئەڭ غايىۋي ئىستراتېگىيىلىك تاللاش ھېسابلىنىدىغان SO ئىستراتېگىيىلىك يۆلىنىش مودېلىغا ساھىب ئەمەس، شۇڭا شەرقىي تۈركىستانلىقلار مۇستەقىللىق ئۈچۈن تېخىمۇ كۆپ تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى لازىم.

WO ئىستراتېگىيىلىك يۆلىنىش مودېلى شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ ئىستراتېگىيىلىك مەنبەلىرىنى مۇۋاپىق قوللىنىشى كېرەكلىكىنى ئىپادىلەپ بەرمەكتە. تاشقى پۇرسەتلەردىن ئەڭ ئۈنۈملۈك پايدىلىنىش ئارقىلىق ئۆزلىرىنىڭ ئاجىز نۇقتىلىرىنى ھەل قىلىۋېلىشى ـ قىلمىسا بولمايدىغان ئەڭ مۇھىم ۋەزىپىسى سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقماقتا. بۇ كەمچىلىكلەر تولۇقلانمىغىچە مەنپىي نەتىجىلەر كېلىپ چىقىۋېرىدۇ. يەنى شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇستەقىللىقى ئاسان قولغا كەلمەيدۇ. مەزكۇر مودېلنىڭ ئەڭ مۇھىم ئاگاھلاندۇرۇشى شۇكى، شەرقىي تۈركىستانلىقلار ئاجىز نۇقتىلىرى تۈپەيلىدىن بەزىدە تاشقى پۇرسەتلەردىن پايدىلىنالماسلىقى ياكى پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ قويۇشى مۇمكىن. شۇنداق بولغاندا، شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ (پۇشايماندىن) ئېغىر ئازابقا قېلىش ئېھتىمالى

بەكمۇ يۇقىرى. شۇنىڭ ئۈچۈن شەرقي تۈركىستان تەشكىلاتلىرى مەسىلىنى ھەردائىم خەلقئارالىق كۈنتەرتىپكە كەلتۈرۈپ تۈرۈشى، تەشكىلاتلارنىڭ رەھبەر ۋە خىزمەتچى خادىملىرىنى ئىختىساسلاشتۇرۇشى، تەشكىلاتلارنى قۇرۇلمىلىق تۈسكە كىرگۈزۈشى شەرت. مانا مۇشۇ شەرتلەرنى ھازىرلىغاندىلا، دۇنيا جامائەتچىلىكىنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋي ياردىمىگە ئېرىشكىلى ۋە شەرقي تۈركىستانىنىڭ مۇستەقىللىقى ئۈچۈن ھەسسە قوشقىلى بولىدۇ. ئەكسىچە بولغاندا، شەرقي تۈركىستانىنىڭ مۇستەقىللىقى نىشانىدىن ۋاز كېچىشى ياكى نىشانىنى باسقۇچلارغا بۆلۈپ، مۇستەقىللىق نىشانىنى ئەڭ ئاخىرقى باسقۇچقا قويۇشى لازىم.

”ئەمما ئىنسان كېلەچىكىنىڭ يېرىمى تەلەيگە، قالغان يېرىمى شۇ ئىنسانىنىڭ تىرىشچانلىقىغا باغلىق“[10]. نىكولو ماكىياۋېللى (1469 ـ 1527)نىڭ بۇ تېئورىمىسى ئىنسانىنىڭ ئۆز تىرىشچانلىقى ئارقىلىق كېلەچىكىنى شەكىللەندۈرەلىشى مۇمكىن ئىكەنلىكىنى ئېپادىلەپ بەرمەكتە. داڭلىق كەلگۈسىشۇناس ھېرمان كاھنمۇ (1922 ـ 1983) شۇنىڭغا ئوخشاش پىكىر بايان قىلغان بولۇپ، ئۇنىڭغا كۆرە، ئىنسان ئۆز كەلگۈسىنى تەخمىن قىلالمىسىمۇ، يەنىلا كەلگۈسىنى تاللىيالايدۇ[11]. ئەسلىدە شەرقي تۈركىستانىنىڭ كېلەچىكىنىڭ شەكىللىنىش سەۋەبىنىڭ مەلۇم قىسمى يەنىلا شەرقي تۈركىستانلىقلارنىڭ قولىدا. يەنى ئىنسانلارنىڭ بۇگۈنكى ئىش ـ پائالىيەتلىرى كېلەچەكنىڭ شەكىللىنىش سەۋەبى بولىدۇ. مۇشۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، شەرقي تۈركىستان تەشكىلاتلىرى ئۆز ۋەتىنى ھەققىدە ئەتراپلىق مەلۇماتقا ئىگە بولۇشى ۋە خەلقئارادىن كېلىۋاتقان بارلىق ئاممىلاردىن خەۋەردار بولۇپ تۇرۇشى لازىم. داڭلىق ئەسكىري ئىستراتېگىيە مۇتەخەسىسى ئې. خوۋاردنىڭ ئېيتقىنىدەك، بۇ يەرگە نەدىن كېلىپ قالغانلىقىمىزنى بىلمەي تۇرۇپ، بۇندىن كېيىن نەگە بېرىش مەسىلىسىنى ئويلىماسلىقىمىز لازىم[12]. ئۆتمۈشتە ئۆتكۈزۈلگەن خاتالىقلارنىڭ بەدىلى بۇگۈن تۆلەنگىنىدەك، بۇگۈن ئۆتكۈزۈلگەن خاتالىقنىڭ بەدىلى ئەتە تۆلىنىدۇ. شۇنىڭدەك، بۇگۈن توغرا قىلىنغان ئىشلار ئەتە مۇكاپات بىلەن نەتىجىلىنىدۇ. شۇڭا كېلەچەكنى تېخىمۇ ياخشى تەييارلاش ئۈچۈن يىراقنى كۆرەلەيدىغان بولۇشمۇ ئىنتايىن مۇھىم[13]. چۈنكى ئەڭ مۇھىم كۈچ ـ مېڭە كۈچىدۇر. ئەتراپلىق مەلۇماتلارغا ئاساسەن تۈزۈلگەن ئىستراتېگىيىلىك پىلاننىڭ مۇۋەپپىقىيەت قازىنىش ئېھتىماللىقى ھەردائىم يۇقىرى بولىدۇ. شەرقي تۈركىستان تەشكىلاتلىرى كۈنسېرى يۇكسىلىۋاتقان خىتايغا قارشى كۆپ تەييارلىق كۆرۈشى لازىم.

ئىزاھاتلار:

1 中国人民解放军第一野战军战史编审委员会编,《中国人民解放军第一野战军文献选编》(第二册),北京:解放军出版社, 2000:468-469;
شەرقىي تۈركىستاننى ئىشغال قىلىش داۋامىدا رەئىس ماۋزېدوڭ بىلەن گېنېرالىلار ئارىسىدىكى تېلېگراف ئالاقىلىرى ئۈچۈن:
中国人民解放军第一野战军文献选》编》(第二册), 2000:482, 582-585, 587-590, 603-604, 613-614, 621-624, 629-635, 642, 647-648, 650-653, 655-656, 660-661.

2 沈志华,《毛泽东、斯大林与朝鲜战争》, 广州: 广东人民出版社, 2003年, 页121-122; 李丹慧,《北京与莫斯科: 从联盟走向对抗》, 广西师范大学出版社, 2002年, 页149.

3 毛泽东,《建国以来毛泽东文稿》第1册(1949.9-1950.12), 北京: 中央文献出版社, 1987年, 页83.

4 ئەركىن ئەكرەم: «شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى ۋە تۈركىيە - خىتاي مۇناسىۋەتلىرى»، *Türkiye Günlüğü*، 77 - سان (2004 - يازى)، 43 - ۋە 44 - بەتلەر.

5 ئەركىن ئەكرەم: «شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى ۋە تۈركىيە - خىتاي مۇناسىۋەتلىرى» 39 - ۋە 40 - بەتلەر.

6 统筹《新疆全局书》1878

7 ئەركىن ئەكرەم: «شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى ۋە تۈركىيە - خىتاي مۇناسىۋەتلىرى»، *Türkiye Günlüğü*، 77 - سان (2004 - يازى)، 40 - بەت.

8 ئەركىن ئەكرەم: «شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى ۋە تۈركىيە - خىتاي مۇناسىۋەتلىرى» 40 - ۋە 41 - بەتلەر.

9 ئەركىن ئەكرەم: «شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى ۋە تۈركىيە - خىتاي مۇناسىۋەتلىرى» 41 - بەت.

10 Niccolò Machiavelli, *The Prince*, Chapter XXV, forgotten Books, 2008: 94. Orijinal ifadesi ise: "I hold it to be true that fortune is the arbiter of one-half of our actions, but that she still leaves us to direct the other half, or perhaps a little less".

11 Herman Kahn and Arthur J. Weiner, *The Year 2000: A Framework for Speculation on the Next Thirty-Three Years* (New York: MacMillan Publishing Company, 1967). P. 2

12 Michael Howard, "Reassurance and deterrence: Western defense in the 1980", *Foreign Affairs*, Vol. 61, No. 2 (Winter 1982-1983), p. 309. Orijinal ifadesi ise: "There is

little point in considering where we should be going if we do not first decide where we are starting from.”

13 Herman Kahn, *On Thermonuclear War*. New Jersey: Princeton University Press, 1960:316; Herman Kahn, *On Thermonuclear War*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 2007: 576.

ئەرەبچىدىن تەرجىمە قىلغۇچى: مۆمىنجان سىدىق

ئازادلىق ۋە ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلەش يولى: شەرقىي تۈركىستاننىڭ كەلگۈسى تەسەۋۋۇرى

ئازادلىق ۋە ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلەش يولىغا ئاتلانغان ھەرقانداق بىر مىللەت كۆز ئالدىدىكى ۋەزىيەتكە ئەتراپلىق قاراپ چىقىشى كېرەك. شۇنداق قىلغاندىلا، كېلەچەككە قارىتا پۇختا قەدەم باسقىلى، يەر يۈزىدىكى ئەمەلىي ئەھۋالغا قاراپ، مۇھىم بولغان ئىشلارنى ئالدىنقى كۈن تەرتىپكە ئالغىلى ۋە توغرا يولنى تاللاپ ماڭغىلى بولىدۇ.

شەرقىي تۈركىستاننىڭ بۈگۈنكى ۋەزىيىتىگە قارايدىغان بولساق، زېمىنى ئىشغال قىلىنغان بۇ خەلق ئۆز يۇرتىنى خىتاي تەرىپىدىن تونۇلغان ئاپتونومىيە ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ ئىدارە قىلىش ھەققىگە ئىگە تۇرۇپمۇ، ئىنتايىن تۆۋەن ئىقتىسادىي ئەھۋال ۋە ئېغىر سىياسىي بېسىم ئاستىدا ئېڭىرىماقتا. شۇنداقلا، ئىنسانىي ھەق ـ ھوقۇقلىرى داۋاملىق تۈردە دەپسەندە قىلىنىپ، زەئىپلىتىۋېتىش ياكى پۈتۈنلەي يوقىتىپ تاشلاشنى مەقسەت قىلىپ ئېلىپ بېرىلغان توختاۋسىز ئۇرۇنۇشلار تۈپەيلىدىن دىنىي ۋە مەدەنىي كىملىكى ئېغىر دەرىجىدە دەخلى ـ تەرۇزگە ئۇچىرىماقتا.

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، شەرقىي تۈركىستان داۋاسى نەزەرىيە ۋە ئەمەلىي جەھەتتىن ئېلىپ ئېيتقاندا، خەلقئارادا زۆرۈر بولغان يارىدەمگە ئېرىشەلمەي كېلىۋاتىدۇ.

مۇشۇنداق ناچار شارائىتتىكى بىر مىللەت دېكتاتۇرا تۈزۈمگە تايانغان، دۇنيادىكى ئىقتىسادىي ۋە سىياسىي نوپۇزى كۈندىن كۈنگە ئېشىۋاتقان، شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلەش ئىمكانىيىتى (بولۇپمۇ ھازىرقى ۋەزىيەتتە) سۈنۈلغان مۇزاكىرىنى قوبۇل قىلىش ئۈياقتا تۇرسۇن، شەرقىي تۈركىستان خەلقىنى، شۇنداقلا ۋەتەن ئىچى ۋە سىرتىدىكى تەشكىلاتلىرىنى قاتتىق مۇھاسىرىگە ئېلىش ئۈچۈن توختىماي ھەرىكەت قىلىۋاتقان ناھايىتى چوڭ بىر كۈچكە روبىرو كەلمەكتە. ئامېرىكا

قوشما شىتاتىدا يۈز بەرگەن 11 ـ سېنتەبىر ۋەقەسىدىن كېيىن، تېرورىزمغا، بولۇپمۇ مۇسۇلمانلارغا قارشى تۈرۈش ئۈچۈن قوزغالغان خەلقئارالىق ھەرىكەتنى پۈرسەت بىلگەن بۇ زوراۋان كۈچ ئاتالمىش مۇقىملىقنى باھانە قىلىپ، ھەم ۋەتەن ئىچى ھەم ۋەتەن سىرتىدىكى تۈركىستان ھەرىكەتلىرىنى ۋە تۈركىستان پائالىيەتچىلىرىنى چەكلەش ياكى پالەچ ھالغا چۈشۈرۈپ قويۇشتا يارىمى تېگىدىغان بارلىق دۆلەتلەر بىلەن ئىتتىپاق تۈزمەكتە. ئۇنىڭدىنمۇ خەتەرلىكى شۇكى، شەرقىي تۈركىستان بىلەن چېگرىداش بولغان، دىنىي، ئىرقىي ۋە تارىخىي ئورتاقلىقى سەۋەبىدىن شەرقىي تۈركىستانغا ھەم بۇگۈن، ھەم كېلەچەكتە يارىدەم قىلىشتا ئەھمىيەتلىك رول ئوينايدىغان، مۇھىم ئىستراتېگىيىلىك ئورۇنغا ئىگە تۈركىي دۆلەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان شاڭخەي ھەمكارلىق ئىتتىپاقى بولۇپ، بۇ ئىتتىپاقنى قۇرۇشتىكى ئاساسىي مەقسەت ئۇ دۆلەتلەرنى ھەم بۇگۈن، ھەم كېلەچەكتە شەرقىي تۈركىستاندا يۈز بېرىدىغان ئىشلارغا ئارىلىشىشتىن ئۈزۈل ـ كېسىل چەكلەشتىن ئىبارەت. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە نۇرغۇن دۆلەتلەر، بولۇپمۇ ئەرەب ۋە ئىسلام دۆلەتلىرى ئۆزۈن يىللىق ئەرەب ـ ئىسرائىل توقۇنۇشى سەۋەبىدىن ئىسرائىل دۆلىتىنىڭ ئارقىسىدا تۇرغان ئامېرىكا قوشما شىتاتى بىلەن ئېقى كېلىشمىگەچكە، خىتاي دۆلىتىنىڭ كۈنسېرى ئېشىۋاتقان كۈچىنى نەزەرگە ئالغان ۋە ئۇنى ئىستراتېگىيە جەھەتتە ئامېرىكىغا تەڭ تۇرالايدۇ دەپ قارىغانلىقى ئۈچۈن خىتاي دۆلىتىگە بولغان مايىللىقى كۈچەيمەكتە.

شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئازادلىق ۋە ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلەش يولى بىز جامائەتچىلىكتىن ئەمەلىي خىزمەت ئىشلەش، مەۋجۇد كۈچنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتىنى تېپىپ چىقىش، تارىختىن ئىگەللىگەن ساۋاقلارنى يەكۈنلەش قاتارلىقلارنى تەلەپ قىلىدۇ. توقۇنۇش ياكى مۇزاكىرىدە قايسى تەرەپ بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇنىڭ ئورنى ئۆزىدە مەۋجۇد بولغان كۈچكە ۋە ئۆزى بىلەن ئىتتىپاقداش تەرەپلەرنىڭ كۈچىگە تايىنىدۇ. نەتىجىگە ئېرىشىش بولسا، ھەر بىر تەرەپنىڭ ئۆزىدىكى يېتەرلىك كۈچ مەنبەسىگە، شۇنداقلا ھازىرقى ۋە كەلگۈسىدىكى نىشان ـ مەقسەتلىرىنى بەلگىلەشتىكى ماھارىتىگە تايىنىدۇ. مېنىڭچە، شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىستىقبالىنى ئەڭ ئەۋزەل شەكىلدە بىر تەرەپ قىلىشتا ئالدى بىلەن شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ مەۋجۇد كۈچىنى قوللاپ ـ قۇۋۋەتلەش، ۋەتەن ئىچى ۋە سىرتىدىكى تەشكىلاتلىرىغا يارەدەم بېرىش تەلەپ قىلىنىدۇ. بۇنىڭدا

تۆۋەندىكى بىرقانچە نۇقتىغا تايىنىشقا بولىدۇ:

1 ـ شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ئىقتىسادىي، سىياسىي، ئىنسانىي ۋە مەدەنىي ئەھۋالىنى ياخشىلاش كېرەك. بۇ پەقەت خىتاي دۆلىتىنى ھەر تۈرلۈك ئىقتىسادىي پائالىيەتلەردە تۈركىستانلىقلارغا ئىش پۇرسىتى يارىتىپ بېرىشكە، ئۇلارغا ئىش ۋە ئىگىلىك تىكلەش ئىمكانى بېرىشتە ئايرىمچىلىق سىياسىتى قوللانماسلىققا تەشەببۇس قىلىش بىلەن ئەمەلگە ئاشىدۇ.

2 ـ ئىسلام دۆلەتلىرى شەرقىي تۈركىستاندا تىجارىي ۋاكالەتخانىلارنى ئېچىش كېرەك.

3 ـ كارخانىچىلارنى شەرقىي تۈركىستان بىلەن تىجارەت قىلىشقا رىغبەتلەندۈرۈش، شەرقىي تۈركىستان ۋە خىتايدىكى تىجارەت شىركەتلىرى ۋە كارخانىچىلارنىڭ تۈركىستانلىقلارنى ئىشقا ئېلىشىغا تۈرتكە بولۇش ئۈچۈن خىتايدىن مال ئېمپورت قىلىشتا تۈركلەر ئىشلەيدىغان شىركەت ۋە زاۋۇتلارنى ئالدىنقى ئورۇنغا قويۇش كېرەك.

4 ـ خىتاينىڭ ئاساسىي قانۇنى ۋە خىتاي ئىچىدىكى ئاپتونوم رايونلار قانۇنلىرىنىڭ كۆرسەتمىسىگە بىنائەن، خىتاي دۆلىتىدىن تۈركىستانلىقلارنىڭ ئىنسانىي، مەدەنىي ۋە دىنىي ھەق ـ ھوقۇقلىرىغا ھۆرمەت قىلىشنى ئىزچىل تۈردە تەلەپ قىلىش كېرەك.

5 ـ ئىسلام دۆلەتلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا ئەلچىخانا ئېچىشى، شۇنىڭدەك، ئىسلام كېڭەش تەشكىلاتى، دۇنيا ئىسلام بىرلىكى، ئىسلام فوندى جەمئىيەتلىرى قاتارلىقلارغا ئوخشاش ئىسلامىي تەشكىلاتلارنىڭ ئىش بېجىرىش ئورۇنلىرى ئېچىشى، ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتلىرىنىڭ تارماقلىرىنى ئېچىشى، تۈركىستانلىق ئوقۇغۇچىلارنى ھەرقايسى ئىسلام دۆلەتلىرىگە ئېلىپ كېلىپ ئوقۇتۇش ۋە ئۇلارغا يېتەرلىك مىقداردا يارەم قىلىش ھەققىدە ئىمكانىيەت يارىتىپ بېرىش ئۈچۈن خىتاي بىلەن مۇزاكىرە ئېلىپ بېرىش كېرەك.

ئەگەر بۇ ئىشلارنى شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىچىدە قىلىش ئىمكانى بولمىسا، ئۇنىڭغا قوشنا بولغان غەربى تۈركىستان جۇمھۇرىيەتلىرىدە قىلىش كېرەك.

6 ـ شەرقىي تۈركىستان مىقياسىدىكى ئىنسان ھەقلىرى دەپسەندىچىلىكىگە قارشى تۇرۇش ئۈچۈن ئىنسان ھەقلىرى دائىرىسىدە پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان

ھەرقايسى خەلقئارا تەشكىلاتلار بىلەن ئالاقە ئورنىتىپ، مەسىلىنى دۇنياغا تونۇتۇش ۋە بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىنىڭ ئىنسان ھەقلىرى يىغىنلىرىدا ئوتتۇرىغا قويۇش كېرەك.

7 ـ تۈركىستان بىلەن ئالاقىلىشىپ تۇرۇش، تۈركىستان خەلقىنىڭ ۋەزىيىتى ھەققىدىكى مەلۇماتلارغا داۋاملىق ئېرىشىشنى كاپالەتكە ئىگە قىلىش ئۈچۈن شەرقىي تۈركىستان ھەققىدە تەتقىقات مەركەزلىرى قۇرۇپ، ئىلمىي پائالىيەتلەر ئېلىپ بېرىشقا تەشەببۇس قىلىش كېرەك.

8 ـ خىتاي دۆلىتىنى شەرقىي تۈركىستانغا بېرىلگەن ئاپتونومىيە ھوقۇقنى ئەمەلىيلەشتۈرۈشكە تەشەببۇس قىلىش كېرەك. شۇنداق قىلغاندىلا تۈركىستانلىقلار ئۆز يۇرتىنى ئىدارە قىلىش، كىملىكىنى قوغداش، ئۆز زېمىنىنىڭ بايلىقلىرىدىن بەھرىمەن بولۇش رولىنى ھەقىقىي جارى قىلدۇرالايدۇ. شەرقىي تۈركىستاندىكى ئاپتونومىيە تۈزۈمى ئاۋۇپىن ئالاھىدە رايونىدا ئىجرا قىلىنىۋاتقان تۈزۈم بىلەن ئوخشاش بولۇشى كېرەك. مەسىلەن، ئاۋۇمىن ئالاھىدە رايونىدا ئۇ رايوندىكى ئاھالىلەرنىڭ شەخسىي ئەركىنلىكىنى قوغداش، ئۇلارنىڭ ئۆيلىرىنى ئاختۇرۇشتىن ساقلىنىش، شۇ رايونغا خاس تەلىم ـ تەربىيە تۈزۈمى ئورنىتىش، ئۇنىڭغا كىرمەكچى، تۇرماقچى ۋە يەرلەشمەكچى بولغانلارنى كونترول قىلىش قاتارلىقلار كاپالەتكە ئىگە قىلىنغان. كۆچمەن مەسىلىسى شەرقىي تۈركىستان خەلقى دۇچ كېلىۋاتقان ئەڭ خەتەرلىك مەسىلە بولۇپ، خىتاي كۆچمەنلىرى ناھايىتى كەڭ كۆلەمدە ئېقىپ كېلىپ، ئۇلارنىڭ يۇرتلىرىغا يەرلەشمەكتە. ئاۋۇپىن ئالاھىدە رايونى مالىيە ئىشلىرىنى ئىدارە قىلىش ۋە باج ئېلىش ئىشلىرىدىمۇ مۇستەقىل ھوقۇققا ئىگە. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس گىربى ۋە بايرىقى بار. شۇنداق تۈرۈقلۇق، خىتاي ھاكىمىيىتى بۇنى ئۆز ئۆزىگە خوجا بولۇۋېلىش ياكى ئايرىلىپ چىقىشقا سەۋەب بولىدۇ دەپ قارىمايدۇ.

بۇ مەسىلىدە خىتاي دۆلىتىنى بېسىمغا ئېلىش، شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ، ۋەتەن ئىچى ۋە سىرتىدىكى تەشكىلاتلىرىنىڭ كۈچىگە كۈچ قوشۇش ۋە يارداەم بېرىش ئۈچۈن مەيلى ھۆكۈمەتلەر ياكى خەلقلەر بولسۇن، مەيلى رەسمىي ياكى يەرلىك تەشكىلاتلار بولسۇن، ھەممە تەرەپ مۇرىنى مۇرىگە تىرەپ بىرلىكتە ھەرىكەت ئېلىپ بېرىشقا ۋە تۈركىستان مەسىلىسىنى تىنچلىق يولى بىلەن ھەل قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. ناۋادا بۇ مەسىلە خىتاي بىلەن بولغان ئالاقىنى، بولۇپمۇ

خىتاي سىياسىتىنىڭ ئەڭ مۇھىم قىسمى ھېسابلانغان ئىقتىسادىي ئالاقىنى ئۈزۈشنى تەلەپ قىلىسىمۇ، ئۇنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش كېرەك.

تۈركىستان مەسىلىسى خىتاي دائىرىلىرى بىلەن مۇئامىلە قىلىشتا ھۇشيارلىقنى ئۆستۈرۈپ، ناھايىتى سەزگۈرلۈك بىلەن قاتتىق تىرىشچانلىق كۆرسىتىشنى، پۇختا پلان تۈزۈپ، ئۇستىلىق بىلەن ئىش ئېلىپ بېرىشنى تەلەپ قىلىدۇ. خىتايغا قارشى ۋەتەن ئىچى ۋە سىرتىدىكى ئۇزۇن يىللىق تارىخىي كۈرەشلەر خىتايلارغا نىسبەتەن خاتىرجەم بولالماسلىق، داۋاملىق تەھدىت ئىچىدە قېلىش ۋە ئايرىلىپ كېتىش خەۋپىگە دۇچ كېلىش قاتارلىق ئەندىشىلەرنى پەيدا قىلغان بولغاچقا، خىتاي دائىرىلىرىنى ۋەقەلەرنى بېسىقتۇرۇش ۋە ئالاقە ئىشلىرىنى ئىدارە قىلىش ئىشىدا ھاپىلا ـ شاپىلا بۇيرۇق چىقىرىشقا، ئەقىلگە سىغمايدىغان بىر قىسىم پەرمانلارنى چۈشۈرۈشكە ئېلىپ بارماقتا.

شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئازادلىق ۋە ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلەش يولىدا قىلىشقا تېگىشلىك ئاساسىي ئىشلاردىن بىرى شۇكى، خەلقئارا جامائەتچىلىكنىڭ ئورتاق پىكرىنى قولغا كەلتۈرۈش، مەيلى دۆلەتلەر ياكى خەلقلەر بولسۇن، مەيلى يەرلىك تەشكىلاتلار بولسۇن، شەرقىي تۈركىستانغا ھېسداشلىق قىلىدىغان ۋە ياردەم قىلىدىغانلارنىڭ سانىنى ئىمكانقەدەر كۆپەيتىش ئۈچۈن تەشۋىقات ئېلىپ بېرىشى كېرەك. چۈنكى ئۇلار كەلگۈسىدە شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇستەقىللىقىنى قوللايدىغان ئىتتىپاقداش رولىنى ئوينايدۇ.

كېسىپ ئېيتىشقا بولىدۇكى، تۈركىستان مەسىلىسى ھەر تەرەپتىن تۈركىستانلىقلارنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن ئىلگىرىلەۋاتىدۇ. چۈنكى بۇ مەسىلىگە كۆڭۈل بۆلۈش كۈندىن كۈنگە ئېشىپ بارماقتا. بولۇپمۇ، تۈركىستاندا يۈز بەرگەن 5 ـ ئىيۇل ۋەقەسىدىن كېيىن شۇنداق بولۇۋاتىدۇ. بۇ مەسىلە ۋە تىركىشىش ھەرىكەتلىرى نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ قوللىشىغا، خەلقئارانىڭ ياردىمىگە ئېرىشىپ، ئۆز سېپىنى كۈچەيتىۋاتقان بىر پەيتتە، خىتاينى قوللايدىغانلار ئازىيىۋاتىدۇ.

گەرچە خىتاي دۆلىتى كۈچلەنگەن ۋە تەرەققى قىلغان بولسىمۇ، ئاجىزلىق نۇقتىلىرى ۋە پارچىلىنىش ئامىللىرى يەنىلا مەۋجۇد بولۇپ، كۈتۈلمىگەن رەۋىشتە ئېشىپ بارماقتا. سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىمۇ شۇنداق بولغانىدى. تارىخقا قارايدىغان بولساق، خىتاي چوڭلۇقىدىكى چۆل ۋە تاغلار بىلەن ئورالغان، سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي توقۇنۇشلار قاپلىغان ھەرقانداق بىر دۆلەتنىڭ بىر پۈتۈنلۈكىنى ئۇزۇن

مۇددەت ساقلاپ قالالىغىنى يوق. بولۇپمۇ، ھوقۇقنى ئۇزۇندىن بېرى كوممۇنىستىك پارتىيىسى ئىگەللىۋالغانلىقى ئۈچۈن، ئۆزى بىلەن ئوخشاش پىكىردە بولمىغانلارنى باشقۇرۇش، مۇئامىلە قىلىش ۋە ئالاقە ئورنىتىش ماھارىتىنى نۇرغۇن جەھەتلەردە قولدىن بېرىپ قويدى.

ئارىدىكى كۈرەشنىڭ كەسكىنلەشكەنلىكى ۋە شەرقىي تۈركىستاننىڭ كەلگۈسى تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلەش ۋاقتىنىڭ يېتىپ كەلگەنلىكى ئۈچۈن، شەرقىي تۈركىستان ۋە خىتايدىن ئىبارەت ھەر ئىككىلى تەرەپ بىر - بىرىنى ئايرىپ تاشلايدىغان توقۇنۇش ۋاقتىنى تۆت كۆزى بىلەن كۈتمەكتە. بۇ، خىتاينىڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى زەئىپلەشكەن بىر ۋاقىتتا مەيدانغا چىقىدۇ. ئۇنىڭ بىلەن بىرلىكتە يەنە نۇرغۇنلىغان كۈرەشلەر، قوزغىلاڭلار مەيدانغا چىقىشى ۋە خىتاينىڭ پارچىلىنىش ئېھتىماللىرى كۈندىن كۈنگە ئېشىپ بېرىشى مۇمكىن. شۇ چاغدا شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇستەقىللىققا ئېرىشىش ئىمكانىيىتى يارىتىلىدۇ.

شۇنىمۇ كۆز ئالدىمىزغا كەلتۈرۈشىمىز كېرەككى، ھازىرقى ۋەزىيەتتە شەرقىي تۈركىستاندىكى خىتاي نوپۇسىنىڭ كۆپلۈكىنى ۋە ئۇ تۈپراقنىڭ بايلىقىنىڭ مولىلىقىنى نەزەرگە ئالىدىغان بولساق، ئۆتكەن ئەسىردە شەرقىي تۈركىستاننى ئاجىزلاشقان خىتاي مەركىزىي ھۆكۈمىتىدىن يىراق تۇتۇپ، مۇستەقىل ھالدا ھۆكۈمرانلىق قىلغان جىڭ شۇرېن ۋە شىڭ شىسەيلەرگە ئوخشاش بىر ئوچۇم خىتاي مۇستەبىتلىرىنىڭ قولىدا ئايرىلىپ چىقىشىمۇ مۇمكىن. شۇڭا، تۈركىستان ھەربىكەتلىرى ئۆز سېپىنى ۋە كۆچىنى بىرلەشتۈرۈشى، ئۆزئارا توقۇنۇشۇپ قېلىشتىن تامامەن ساقلىنىشى، تۈركىستان خەلقىنىڭ ھەرقايسى ئېقىم ۋە تەشكىلاتلىرىنىڭ ئارىسىدىكى بىر - بىرىنى يىراقلاشتۇرىدىغان ئامىللارنى ئىسىمدا بولسىمۇ پۈتۈنلەي تۈگىتىشى كېرەك. ھەرقانداق ھەربىكەت ياكى تەشكىلاتنىڭ ئىسمى ئۇيغۇر ياكى قازاق ياكى قىرغىز ۋەياكى باشقىلارنىلا ئەمەس، شەرقىي تۈركىستاندا ياشاۋاتقان ھەرقايسى تۈركىي مىللەتلىرىنى ئۆزىگە جەم قىلالايدىغان بولۇشى لازىم. بەزى كۆزەتكۈچىلەر: ”ھالقىلىق پەيتلەردە ئىچكى توقۇنۇشلار چىقىشى مۇمكىن“ دەپ قارىسا، يەنە بەزىلەر: ”بىر قىسىم مىللەتلەر بۆلىنىپ چىقىپ، چېگرىداش بولغان باشقا دۆلەتلەرگە قېتىلىپ كېتىشى مۇمكىن“ دەپ قارىماقتا. شۇنىڭ ئۈچۈن تارىختىن ساۋاق ئېلىشىمىز، ئالدى بىلەن ئاللاھقا، ئاندىن ئۆز كۈچ - قۇدرىتىمىزگە ئىشەنچ قىلىشىمىز، شىجائەتلىك ۋە ئىرادىلىك بولۇشىمىز، تۈركىستان خەلقىگە

يارەەم قىلىشتا ھەر تۈرلۈك چارىلەرنى تېپىپ چىقىشىمىز كېرەك. شۇنداق قىلغاندىلا، قىينىچىلىقلارنى ھەل قىلىش ياكى مەلۇم مىقداردا يېنىكلىتىش ئۈچۈن يول تېپىشىمىز مۇقەررەر. شارائىت قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، شەرقىي تۈركىستاندا ئۇزۇن يىللاردىن بېرى زۇلۇم چېكىۋاتقان خەلقنىڭ مەسىلىسىگە ھەمنەپەس بولۇش ئۈچۈن ئىجابىي چارىلەرنى ئىشقا سېلىپ، قولىمىزدىن كېلىشىچە سەمىمىي ۋە ئاقىلانە ھالدا جىددىي خىزمەتلەر ئېلىپ بېرىشىمىز كېرەك.

ۋەسسالامۇ ئەلەيكۇم ۋەرەھمەتۇللاھى ۋەبەرەكاتۇھۇ

نۆۋەتتىكى سەھنە شەرقىي تۈركىستاندا

شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىگە ھەرگىزمۇ سەل قاراشقا بولمايدۇ. شەرقىي تۈركىستاننىڭ كەلگۈسى ئانچە پارلاق بولمىسىمۇ، تامامەن قاراڭغۇلۇقتىن ئىبارەتمۇ ئەمەس. تۈركىستان مۇسۇلمانلىرىنىڭ ۋەزىيىتىدە نۇرغۇن ئاجىز نۇقتىلار بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇلارنىڭ ھەق ـ ھوقۇقلىرىنى قوغداشتا خىزمەت قىلدۇرۇشقا بېسىم قىلالىغۇدەك كۈچ يەنىلا مەۋجۇد.

بىرىنچى، بىرقانچە نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، كەلگۈسى ئانچە پارلاق ئەمەس. چۈنكى ئىشغالچى كۈچ دۇنياسىكى تەرەققى قىلغان دۆلەتلەر ئىچىدە ۋەزنى بار چوڭ بىر دۆلەت بولۇپ، بىر يانداىن ياخشىچاق بولۇپ كۆرۈنسە، يەنە بىر يانداىن قاتتىق قوللۇق قىلىش، قورقۇتۇش قاتارلىق ھەر تۈرلۈك ۋاستىلەر ئارقىلىق شەرقىي تۈركىستاننى ئۆز تېرىتوريىسىگە كىرگۈزۈۋېلىش، ئاسىملاتسىيە قىلىش، ئاخىرىدا پۈتۈنلەي يۇتۇۋېلىشنى ئاللىبۇرۇن قارار قىلىپ بولدى. بۇ يەردە يەنە ناھايىتى چوڭ ئىقتىسادىي مەنپەئەت مەسىلىسى بولۇپ، تۈركىستان بايلىقىغا ئاچ كۆزلۈك بىلەن خىرىس قىلماقتا ۋە ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىشقا قاتتىق تىرىشماقتا.

يەنە بىر تەرەپتىن، مۇستەملىكىگە چۈشۈپ قالغان بۇ جەمئىيەت مىليونلىغان مۇسۇلماننى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، (مۇستەقىللىق) مەسىلىسى خەلقئارا سەھنىدىن يەر ئالالماسلىقى ۋە دۇنيانىڭ يارىدىمىگە ئېرىشەلمەسلىكى مۇمكىن. غەربى ئىرىئان ـ غەلىبىلىك ھالدا ھېندونوزىيەدىن ئايرىلىپ چىقىپ، مۇستەقىل بولۇۋالدى. نۇرغۇن دۆلەتلەر ئۇنىڭ مۇستەقىللىقىنى ئېتىراپ قىلدى. ھەتتا ئۇ دۆلەت بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىغا ئەزا بولالدى. شۇنىمۇ ئۇنۇتماسلىقىمىز كېرەككى، ئۇ ئارال نوپۇسىنىڭ كۆپ قىسمىنى كاتولىك خرىستىئانلىرى تەشكىل قىلىدۇ. ۋاتىكانمۇ ئۇزۇندىن بېرى ئۇلارنىڭ تەلەپلىرىنى قاندۇرۇپ، توختىماي يارەم قىلىپ كەلمەكتە. بۇ ناھايىتى مۇھىم بىر ئامىل بولۇپ، شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇنداق ئامەتتىن نېسىۋىسى يوق.

خىتاي ھاكىمىيىتى ھازىرقى ۋەزىيەتتىن پايدىلىنىپ، تۈركىستان مۇسۇلمانلىرىنى خەلقئارا مۇھىتتا پاسسىپ ھالغا چۈشۈرۈپ قويىدىغان ئىككى بەتنام بىلەن قارىلىدى. بىرى، مۇتەئەسسىب مۇسۇلمانلار ۋە تېرورچىلار؛ يەنە بىرى، بۆلگۈنچىلەر. تۈركىستانلىقلارنىڭ تەشۋىقات ۋاستىلىرى ئىنتايىن زەئىپ بولغانلىقى سەۋەبىدىن، ئاۋازلىرىنى ئاڭلىتالماي كېلىۋاتىدۇ، مەزكۇر بەتنامىلار تۈپەيلى يامراپ كەتكەن ئەنسىزچىلىكنى تۈگىتىشكە بولغان تىرىشچانلىقلىرى نەتىجىسىز قېلىۋاتىدۇ.

ئاخىرقى نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، تۈركىستانلىقلارنىڭ تەلەپلىرى ئىسلام دۇنياسى، شۇنداقلا پۈتۈن دۇنيا ئالدىدا تازا روشەن ئەمەس. شۇ سەۋەبتىن ئەقىلگە دەرھال كېلىدىغىنى: ”تۈركىستانلىقلار خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ھامىيلىقىنى رەت قىلىدۇ، بەزى تەشكىلاتلىرى بۇ رەددىيەنى قوراللىق ھەرىكەت ئېلىپ بېرىش بىلەن ئىپادىلەيدۇ، لېكىن ئۇلار بۇ ھەقىقەتنى قوبۇل قىلمايدۇ ۋە ئۇنىڭ يېتەرلىك شەكىلدە ئايدىڭلىشىشىنىمۇ خالىمايدۇ“ دېگەنلەردىن ئىبارەت. ناۋادا تەشۋىقات خىتاي تىلىدا ئېلىپ بېرىلسا، ھەر جەھەتتىن تولۇق شارائىت بولغاچقا، كەڭ يول ئاچقىلى بولاتتى ۋە نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ قوللىشىغا ئېرىشەتتى.

تۈركىستانلىقلار دۇچ كېلىۋاتقان قىينچىلىقلاردىن يەنە بىرى شۇكى، ئىسلامىي كىملىككە دۈشمەنلىك قىلىنماقتا، بۇ پەقەت خىتاي ھۆكۈمرانلىقى تەرىپىدىنلا ئەمەس، بەلكى قوشنا تەرەپلەردىن، بولۇپمۇ ئوتتۇرا ئاسىيا جۇمھۇرىيەتلىرى تەرىپىدىن كەلمەكتە. چۈنكى ئۇ جۇمھۇرىيەتلەرنىڭ كۆپىنچىسىگە ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقانلار كوممۇنىستىك ھاكىمىيەت دەۋرىدە رەھبەرلىك ئورنىغا چىققان بولۇپ، ئۇلار ئۆز جەمئىيەتلىرىدە ئىسلامىي كىملىككە قارشى كۈرەشلەرگە ئاكتىپ قاتناشماقتا. شۇ سەۋەبتىن، ئۆزلىرىنىڭ ئىسلامىي كىملىكىنى قايتۇرۇۋېلىشقا ھەرىكەت قىلىۋاتقان شەرقىي تۈركىستان خەلقىنى تار يەرگە قىستىشى ھەيران قالارلىق ئەمەس.

ئىككىنچى، بۇ شارائىتلار ھەرگىزمۇ ئۇمىدسىزلىككە ئېلىپ بارماسلىقى كېرەك. چۈنكى سەلبىي تەرەپلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇش كەلگۈسىدىكى دەرۋازىلارنىڭ پۈتۈنلەي تاقىلىپ كەتكەنلىكىدىن دېرەك بەرمەيدۇ. لېكىن بۇ مەسىلىگە ھېرىسمەن پائالىيەتچىلەرنىڭ قانداق يول تۇتۇشى ھەققىدە ناھايىتى ياخشى ۋە ئەتراپلىق پىكىر يۈرگۈزۈشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. مۇشۇ مەنىدىن، تۆۋەندە بىرقانچە ئىدارىي پرىنسىپنى ئوتتۇرىغا قويىمىز:

1 ـ بۇ داۋادا ئۇتتۇرۇپ قويىدىغىنى ھەرگىزمۇ خىتاي ھۆكۈمىتى ئەمەس. لېكىن ئۇنىڭ ئۆز ئىگىلىرىنىڭ ۋاز كېچىشى، يىراق كېلەچەكتە بولسىمۇ ئۇتۇپ چىقىش ئېھتىماللىرىدىن ئۈمىدسىزلىنىشى ناھايىتى زىيانلىقتۇر.

2 ـ گەرچە كۆزلىگەن نىشانغا يېتىش قىيىن بولسىمۇ، ئۇنىڭدىن ئەسلا ۋاز كەچمەسلىك لازىم. ئەگەر ئۇنى ھازىرقى نەسىل رېئاللىققا ئايلاندۇرۇشقا قادىر بولالمىغان تەقدىردىمۇ، قىلچە بوشاڭلىق قىلماستىن، كېيىنكى نەسىللەرگە قالدۇرۇش كېرەك. چۈنكى ئىلگىرىكى نەسىللەرنىڭ ئەمەلگە ئاشۇرۇشى قىيىن بولغان بۇ ئالىي نىشاننى كېيىنكىلەر ئۆزلىرىگە يارىتىلغان تېخىمۇ ئەۋزەل شارائىتلاردىن پايدىلىنىپ ئەمەلگە ئاشۇرۇشى مۇمكىن.

3 ـ شۇنىمۇ تونۇپ يېتىش كېرەككى، بەزى كۈرەشلەردە ئاخىرقى نىشانغا ئالدى بىلەن بىرقانچە باسقۇچلۇق نىشاندىن ئۆتۈش ئارقىلىق يەتكىلى بولىدۇ. بەزى ۋاقىتلاردا، بولۇپمۇ ئاخىرقى نىشاندىن ۋاز كەچمىگەن چاغلاردا مەلۇم باسقۇچقا قاتتىق كۈچ سەرپ قىلىشتىن ساقلانغىلى بولمايدۇ.

4 ـ جامائەتچىلىكنىڭ دىققىتىنى شەرقىي تۈركىستانغا تارتىش ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسىتىش كېرەك. گەرچە ئۇ، زېمىن يۈزىدىكى ئەمەلىي ئورنىدىن يەر ئالالمىغان بولسىمۇ، ھەر مىللەتنىڭ زېھنىدە تىرىك تۇتۇلۇشى لازىم. بۇ پەقەت تارىخقا، ئەمەلىي ئەھۋالغا ۋە پۈتۈن مىللەتلەر تىلىدا، بولۇپمۇ تۈركىستان خەلقىنى قوللايدىغان مىللەتلەرنىڭ تىلىدا نەشر قىلىنغان تۈركىستان خەرىتىلەرگە تايىنىش بىلەن ئەمەلگە ئاشىدۇ.

5 ـ ئالدىراڭغۇلۇق قىلىش بۇ دەۋاغا خىزمەت قىلىش ئۈياقتا تۇرسۇن، ئەكسىچە زىيان ئېلىپ كېلىدۇ. ئەگەر بۇ مەسىلە كەلگۈسى ئەۋلادلارغىمۇ داۋام قىلىدىغان بولسا، ئەنە شۇ ئەۋلادلارغا خەلقئارا ئىسلام ۋە ئەرەب ئۇنىۋېرسىتېتلىرىدا (مەسىلەن، مالايسىيە، پاكىستان، ئەزھەر قاتارلىق ئۇنىۋېرسىتېتلاردا) ئوقۇش پۇرسىتى يارىتىپ بېرىش ئارقىلىق، ئۇلارنىڭ كىملىكىگە كۆڭۈل بۆلۈش ۋە ئۇلارنى ھەمىشە ئەستىن چىقارماسلىق لازىم.

6 ـ تەشۋىقات ۋاستىلىرى ۋە ئىنسان ھەقلىرى تەشكىلاتلىرى بىلەن ئالاقە ئورنىتىش ئىنتايىن مۇھىم ئامىللاردىن بىرىدۇر. چۈنكى بۇ ئامىل مەزكۇر داۋانىڭ ئەھمىيىتىنى ھازىر بولغانلارغا ئىسپاتلاپ بېرىدىغان ۋە ئاۋام خەلقنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىدىغان بىردىنبىر سەھنىدۇر.

7 ـ تۈركىستان داۋاسىنى قوللايدىغانلارنىڭ نىشانىنى ئايدىڭلاشتۇرۇش ئۈچۈن ئالاھىدە خىزمەت ئىشلەش لازىم. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە ئۇلارنىڭ دىققىتىنى تۆۋەندىكى ئىشلارغا مەركەزلەشتۈرۈش كېرەك: ئىنسان ھەقلىرىگە ھۆرمەت قىلىش، ئاپتونومىيە ھوقۇقىدىن پايدىلىنىش، دىنىي كىملىكنى قوغداش، قاتتىق قوللۇق ۋە تېرورلۇق ھەرىكەتلىرىنى رەت قىلىش، بۆلۈنۈپ چىقىش پىكرىنى تاشلاش، نورمال پۇقرالىق ھەق ـ ھوقۇقىغا مەھكەم ئېسىلىش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

ئۈچىنچى، بۇ يەردە يەنە تۈركىستان داۋاسىغا خىزمەت قىلدۇرۇش ئىمكانى بولغان بىرقانچە نۇقتىلار بار. بۇ نۇقتىلار تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

1 ـ تۈركىستانلىقلار ئىسلام دۇنياسىنىڭ بىر پارچىسىدۇر. يەنى ئۇلار خىتايغا قارشى ھەرگىزمۇ يالغۇز ئەمەس، بەلكى ئۇلارنى قوللايدىغان ناھايىتى ئۇلۇغ ئىنسان دېڭىزى مەۋجۇد.

2 ـ ئۇلارنىڭ ئەھۋالى ئېزىلگەن ئاز سانلىق مىللەت بولۇش سۈپىتى بىلەن "تىبەت"لەرنىڭ ئەھۋالىدىن ئانچە پەرقلىنىپ كەتمەيدۇ. بىراق، تىبەتلەر نوپۇسىنىڭ ئاز بولۇشىغا قارىماي خەلقئارا سەھنىدىن ئورۇن ئالالىغان.

3 ـ ئوتتۇرا ئاسىيادىكى جۇمھۇرىيەتلەر سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ھامىيلىقىدىن چىقىپ كەتتى. بۇ ئىش تۈركىستان مۇسۇلمانلىرىنى ئاپتونومىيە ھوقۇقى بەرگەن ئەۋزەللىكلىرىگە تايىنىپ، ھېچ بولمىغاندا ئىنسانىي ھەق ـ ھوقۇقلىرىنى تەلەپ قىلىشقا ئۇنداەيدىغان ئامىل شەكىللەندۈرىدۇ.

4 ـ خىتاي دۆلىتىنىڭ ئەرەب دۇنياسىدىن ئالىدىغان ناھايىتى چوڭ ئىقتىسادىي مەنپەئەتى بار. چۈنكى ئەرەب دۇنياسى خىتاي ماللىرى ئۈچۈن ناھايىتى مۇھىم تىجارەت بازىلىرى ھېسابلىنىدۇ. ئەگەر خىتاي ئىقتىسادىي مەنپەئەتى بىلەن تۈركىستاندىكى مۇسۇلمانلارغا ياخشى مۇئامىلە قىلىش، دىنىي كىملىكنى ۋە ئىنسانىي ھەق ـ ھوقۇقلىرىنى قوغداش باغلاشتۇرۇلسا، ناھايىتى چوڭ نەتىجىگە ئېرىشكىلى بولىدۇ. بۇ مەنپەئەتكە ئالاقىدار ھۆججەت ۋە توختامنامىلەرنى خىتاي دائىرلىرىغا قارشى ئىشقا سېلىش پەقەت ئۇلارنىڭ تۈركىستاندىكى قېرىنداشلىرى بىلەن ھەمكارلىشىدىغانلىقىنى دادىل ئوتتۇرىغا قويالىغاندىلا ئەمەلگە ئاشىدۇ.

تۆتىنچى، نېمە قىلىش كېرەك؟ بىز ئىگىسى بار ھەقنىڭ يوقاپ كەتمەيدىغانلىقىنى بىلىمىز. يەنى ئىگىسى سۈلەپ تۇرغان ھەق تاكى ئىگىسى ۋاز كەچمىگىچە قولدىن كەتمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، بۇ داۋا زېھىنلەردە، ئالدى بىلەن

تۈركىستان خەلقىنىڭ زېھنىدە، ئاندىن پۈتۈن ئەرەب ۋە ئىسلام خەلقىنىڭ زېھنىدە، شۇنداقلا خەلقئارا سەھنىدە بارلىق ئىمكان بىلەن تىرىك تۇتۇلۇشى كېرەك.

بۇ يەردە يەنە شۇنى ئەسكەرتىپ ئۆتۈش كېرەككى، ”تەشۋىقات“ ھادىسىلەرنى كىشىلەرنىڭ دىققىتىگە سۈنۈشتىكى ئەڭ ئەھمىيەتكىك ۋاستىنى تەشكىل قىلىدۇ. تېلېۋىزورمۇ ئومۇمىي خەلققە تەسىر قىلىدىغان ناھايىتى مۇھىم تەشۋىقات ئاپپاراتى ھېسابلىنىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن تۈركىستان داۋاسىغا كۆڭۈل بۆلىدىغان، ئۇ خەلقنىڭ بېشىغا كەلگەن ئازاب ـ ئوقۇبەتلەرنى ۋە ئۇلارغا ئالاقىدار خەۋەرلەرنى ۋاقتى ـ ۋاقتىدا يەتكۈزۈپ تۇرىدىغان تېلېۋىزور قانىلى بولسا، بۇ يولدا ناھايىتى چوڭ قەدەم بېسىلغان بولاتتى. ھازىر مۇنداق بىر قانالنىڭ بار ياكى يوقلىقىنى بىلمەيمەن. لېكىن ھېچ بولمىغاندا ئەرەب دۇنياسىدا يوقلۇقىنى كېسىپ ئېيتالايمەن. ئەگەر مۇنداق بىر قانالنى قۇرۇشقا مەۋجۇد شارائىتلار يار بەرمىسە، تۈركىيە قاناللىرىنىڭ بىرىدە ھەپتىلىك پروگراممىا ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئەڭ بولمىغاندا تۈركچە، ئىنگلىزچە ۋە ئەرەبچىدىن ئىبارەت ئۈچ تىلدا تارقىتىش لازىم. كاشكى، تۈركىيەنىڭ يېڭى ئېچىلغان ئەرەبچە قانىلى بۇ پىكىرگە كۆڭۈل بۆلۈپ، ئۆزىنىڭ پروگراممىلىرى ئارىسىغا قېتىۋالغان بولسا، نېمىدېگەن ياخشى بولاتتى؟!

ھەرقانداق بىر داۋا ئىشىدا نىشان ئېنىق بولۇشى كېرەك. شۇ ئاندىكى تەلەپ ۋە توغرا بولغان ئىش تۈركىستان تەشۋىقاتىنى خىتايدىكى پۇقرالىق كىملىكىگە ھۆرمەت قىلىش، ئىنسان ھەقلىرىگە ھۆرمەت قىلىش، ئاپتونومىيە ھەققىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتىن ئىبارەت ئۈچ ئاساس ئۈستىگە قۇرۇلغان ”پۇقرالىق ھەققى“گە مەركەزلەشتۈرۈش لازىم.

ئاخىرىدا مۇنداق تۆت ئىشنى تەكىتلەيمەن: بىرىنچى، بۇ داۋانى ئۈستىگە ئېلىش ۋە ئۇنىڭغا ھەمنەپەس بولۇش ھارپىسىدىكى ئەرەب ۋە ئىسلام دۇنياسىغا قارىتىلغان تەشۋىقاتنى چىڭ تۇتۇش كېرەك. يۇقىرىدا ئېيتقىنىمدەك، ئەرەب ۋە ئىسلام دۇنياسى خىتاي مەنپەئەتى ۋە خىتاي ماللىرى ئۈچۈن مۇھىم بازارنى تەشكىل قىلىدۇ. شۇڭا بۇ مەسىلە خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ تۈركىستاندىكى مۇسۇلمانلارغا تۇتقان پوزىتسىيىسىگە سەلبىي ياكى ئىجابىي تەسىر كۆرسىتەلەيدۇ.

ئىككىنچى، بۇ داۋانى، ئۇنىڭ تارىخىنى ۋە بېسىپ ئۆتكەن باسقۇچلىرى ھەققىدىكى مەلۇماتلارنى نەشر قىلىش ئارقىلىق پاكىتقا ئىگە قىلىش لازىم. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە، شەرقىي تۈركىستاننىڭ مەدەنىي يادىكارلىقلىرى خىتاي دېڭىزىدا غەرق بولۇپ

كېتىشتىن بۇرۇن، ئۇنىمۇ خاتىرىلەپ قالدۇرۇش كېرەك.

ئۇچىنچى، تۈركىستاندا يۈز بېرىۋاتقان ئىنسان ھەقلىرى دەپسەندىچىلىكلىرى چوقۇم ئىسپاتلىنىشى ۋە ھەر يىلى يۈز بېرىۋاتقان ۋەقەلەرنى تولۇق ئۆز ئىچىگە ئالغان يىللىق دوكلات ھازىرلىنىشى لازىم. شۇنى ئۇنتۇپ قالماسلىق كېرەككى، دەلىل ـ ئىسپاتلارنىڭ كەملىكى ۋە ئۇنىڭ بىلەن تەشۋىقات ئورگانلىرىنى تەمىنلەشنىڭ زەئىپلىكى تۈپەيلىدىن بىزنىڭ دىيارلىرىمىزدىكى ئومۇمىي خەلق تېخى بىرقانچە ئاي بۇرۇنلا تۈركىستانلىقلار مۇپتىلا بۇلغان قانلىق تراگېدىيىنى ئۇنتۇپ كەتتى. شۇنىڭدەك ئارقا ـ ئارقىدىن ھۆكۈم قىلىنغان ئۆلۈم جازالىرى ۋە ھاپىلا ـ شاپىلا ئىجرا قىلىش ئىشلىرى خەلقىمىزدە تېگىشلىك غەزەب ـ نەپرەت قوزغىيالمىدى.

تۆتىنچى، نورمال پۇقرالىق ھەققىنى تەلەپ قىلىشنى خىتايدا ئەركىنلىك تەشۋىقاتىغا كۆڭۈل بۆلىدىغان ۋە ئىنسان ھەقلىرىنى مۇداپىئە قىلىدىغان پائالىيەتچىلەردىن تەركىپ تاپقان خىتاي گۇرۇھلىرىنىڭ تەلەپلىرى بىلەن بىرلەشتۈرۈش مۇمكىن. بۇ يەردە بىر سوئال تۇغۇلىدۇ، ئۇ بولسىمۇ، تۈركىستاندىكى مۇسۇلمانلارنىڭ ھەقلىرىنى قوغداشتا خىتاي ھاكىمىيىتىگە قارشى تېخىمۇ كۆپ بېسىم ئىشلىتىش ئۈچۈن مەركۇز پائالىيەتچىلەر بىلەن بىر ئارىغا كېلىش ئىمكانىيىتى بارمۇ؟

ئەرەبچىدىن تەرجىمە قىلغۇچى: ئابدۇلئەھەد ئابدۇرراھمان

شەرقىي تۈركىستان
ھۆرريىەت ۋە مۇستەقىللىق يولىدا

ھۆرريىەت ـ ئاللاھ تائالانىڭ پۈتۈن ئىنسانىيەتكە بەرگەن شەرتسىز ھەق ـ ھوقۇقتىن بىرى. ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ كىتابى قۇرئان كەرىمدە: «بىز ئىنسان ئوغلىنى ھۆرمەتلىك قىلدۇق» دېدى. لېكىن بۇ ھەق ـ ھوقۇقلار ھەر زامان ھۆرريىەت دۈشمەنلىرى تەرىپىدىن دەپسەندە قىلىنماقتا. شەرقىي تۈركىستان خەلقى ئۆزۈن زاماندىن بېرى زالىم خىتايلارنىڭ تاجاۋۇز قىلىشى ۋە ئىشغال قىلىشى تۈپەيلىدىن ھۆر ئىرادىسى قوللىرىدىن ئېلىنغان ۋە ھۆرريىەتتىن مەھرۇم ھالەتتە ياشاپ كەلمەكتە. شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ مىڭ يىللارغا سوزۇلغان ئۆزۈن تارىخىغا قارايدىغان بولساق، بۇ خەلقنىڭ بىر مىليون 800 مىڭ كۋادرات كىلومېتىردىن ئارتۇق كەڭلىكتىكى زېمىندا ھۆر، مۇستەقىل ۋە ئەتراپىدىكى خەلقلەرنىڭ تامالىرىدىن خالىي ھالدا ياشىغانلىقىنى، بولۇپمۇ سۇلتان سۇتۇق بۇغراخاننىڭ مىلادى 920 ـ يىلى مۇسۇلمان بولۇپ، مىلادى 960 ـ يىلى ئىسلامىيەتنى دۆلەتنىڭ رەسمىي دىنى ئىلان قىلىشىدىن باشلاپ، مىلادى 1949 ـ يىلى خىتاي كومۇنىستلىرى تەرىپىدىن ئىشغال قىلىنغىنىغا قەدەر ئۆزىنىڭ ئالتۇن دەۋرلىرىنى ياشىغانلىقىنى كۆرۈۋالالايمىز.

شۇنى ئەسكەرتىپ ئۆتىشىمىز كېرەككى، شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ كوممۇنىست خىتايلار تەرىپىدىن ئىشغال قىلىنغانغا قەدەر ئالتۇن دەۋرلىرىنى ياشاپ كەلگەنلىكى بىر ھەقىقەت. لېكىن ئۇلار 200 يىلدىن ئارتۇقراق زاماندىن بېرى تاجاۋۇزچى خىتايلارنىڭ ئارقىمۇ ئارقا ھۇجۇملىرىغا ئۇچراپ كەلگەن بولسىمۇ، ھېچقاچان تەسلىم بولماي، ئۆزلىرىنىڭ زېمىندا ھۆر ۋە مۇستەقىل ياشاش ئۈچۈن ئەجەللىك كۆرەشلەرنى ئېلىپ باردى.

شۇنىسى شۇبھىسىزكى، شەرقىي تۈركىستان شەرقىي تۈركىستانلىقلارنى ۋەتىنى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى (ئاناتولىيەدىكى) تۈركلەرنىڭمۇ ئەسلى ماكانىدۇر.

شەرقىي تۈركىستان خەلقى ئۇزۇن تارىختىن بېرى ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىنىڭ بەرپا قىلىنىشىدا ئەڭ چوڭ ھەسسە قوشقان خەلق. ياغاچتىن ھەرپ ياساش تېخنىكىسىنى تۇنجى قېتىم مۇشۇ خەلق ئىجاد قىلغان بولۇپ، بۇ ئىجادىيەتلىرى ئارقىلىق ئوخشىمىغان خىلدىكى مەرىپەت ئىلىملىرىنى كىتابلاشتۇرغان. ئۇ دەۋرلەردە گېرمانىيە تېخى بۇنداق ئىجادىيەتتىن پۈتۈنلەي بىخەۋەر ئىدى. داڭلىق گېئولوگ فون لىكوكنىڭ تۈركىستان شەھەرلىرىدىن بىرى بولغان تۇرپان شەھىرىدە ئېلىپ بارغان گېئولوگىيىلىك قىدىرىپ تەكشۈرۈش نەتىجىلىرى بۇنى ئىسپاتلاپ بەرمەكتە. بۇنىڭ ھەقىقىتى تەكىتلەيدىغان دەللىلەردىن بىرى، 1904 ـ يىلى ئامېرىكىلىق گېئولوگلار تېپىپ چىققان ئەسەرلەر بولۇپ، ئامېرىكىلىق گېئولوگىيە ھەيئىتى تۈركىستانىنىڭ ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىنىڭ تەرەققى قىلىشىدا مۇھىم رول ئوينىغانلىقى ۋە بۇ جەھەتتە باشقا مىللەتلەرگە قارىغاندا خېلىلا ئالغا كەتكەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان تارىخىي ئەسەرلەرنى تېپىپ چىققان. بۇ تارىخىي ئەسەرلەرنىڭ بەزىلىرى ھازىرغا قەدەر لوندون موزېيخانىسىدا ساقلىنىپ كەلمەكتە. سۈئىن ھېدىن، گۈننار يارىڭغا ئوخشاش نۇرغۇنلىغان خىرىستىئان مىسسىئونېرلار كۆپلىگەن ئاسارە ـ ئەتىقىلەرنى تېپىۋېلىپ، ئۆزلىرىنىڭ يۇرتلىرىغا يۆتكەپ كەتكەن. شۇېتسىيەدە شەرقىي تۈركىستانىنىڭ 1949 ـ يىلى كوممۇنىست خىتايلار تەرىپىدىن ئىشغال قىلىنغانلىقى، بۇ زېمىن نامىنىڭ "يېڭى مۇستەملىكە" دېگەن مەنىدىكى "شىنجاڭ"غا ئۆزگەرتىلگەنلىكى ۋە بۇ زېمىننىڭ ئەسلى ئىگىلىرىنىڭ ئۇيغۇرلار ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان مىڭلىغان ئەسەر مەۋجۇت. بۇ يەردە نۇرغۇن كىشىلەر غاپىل بولۇپ قالغان بىر ھەقىقەت مەۋجۇتتۇركى، شەرقىي تۈركىستانىنىڭ زېمىنى پۈتۈنلەي سەددىچىن سېپىلىنىڭ سىرتىدا قالىدۇ. سەددىچىن سېپىلى خىتايلارنىڭ تەسۋىرىدە "قەبىھ قەبىلىلەر" دەپ ئاتالغان قەبىلىلەرنىڭ ھۇجۇملىرىدىن خىتاينى مۇداپىئە قىلىش مەقسىتىدە ئىنشا قىلىنغان. مانا بۇ تۈركىستانىنىڭ خىتاي تۈپرىقى ئىچىدە ئەمەسلىكىنىڭ تارىخىي بىر دەلىلىدۇر.

بۇ خەلقنىڭ تارىخىنى كۆزدىن كەچۈرىدىغان بولساق، بۇلارنىڭ ئۇزۇن تارىختىن بېرى مۇستەقىل دۆلەتلەر قۇرغانلىقلىرىنى كۆرىمىز. مەسىلەن، ئۇ دۆلەتلەردىن بەزىلىرى تۆۋەندىكىچە:

- ئورخۇن ئۇيغۇر دۆلىتى (646 ـ 840)
- قاراخانىيلار دۆلىتى (840 ـ 1212)

• ئۇيغۇر سەئىدىيە خانلىقى (1514 ـ 1679)
• بەدەۋلەت ياقۇب بەگ قۇرغان قەشقەرىيە دۆلىتى (1860 ـ 1875)
• شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى (1933 ـ 1934)
• شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى (1944 ـ 1949)

شەرقىي تۈركىستان 1949 ـ يىلى كوممۇنىست خىتايلار تەرىپىدىن ئىشغال قىلىنغاندىن بېرى، شەرقىي تۈركىستان خەلقى ئۇزلۇكسىز ھالدا قارشىلىق كۆرسىتىپ كەلدى. 60 يىلنىڭ مابەينىدە خىتايغا قارشى ئېلىپ بېرىلغان ئىنقىلاۋىي ھەرىكەتلەرنىڭ سانى 460تىن ئېشىپ كەتتى.

شەرقىي تۈركىستان خەلقى تېخى يېقىنقى يىللاردا ئىككى چوڭ ئىنقىلاب ئېلىپ باردى. ئەمما بۇ ئىنقىلابلار قانلىق باستۇرۇلدى:

• 1990 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى، زەيدىن يۈسۈپ باشچىلىقىدا ئېلىپ بېرىلغان بارىن ئىنقىلابى. بۇ ئىنقىلابقا قارشى زالىم خىتاي ھۆكۈمىتى نۇرغۇنلىغان يېزا ـ قىشلاقنى ئاھالىسى بىلەن قوشۇپ يوق قىلىۋەتتى. ئۇنىڭ ئىزلىرى ھازىرغا قەدەر كۆرۈنۈپ تۇرماقتا.

• 1997ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى، ياش مۇسۇلمانلار تەرىپىدىن ئېلىپ بېرىلغان ئىلى ئىنقىلابى. بۇ ئىنقىلابتا 300دىن ئارتۇق مۇسۇلمان ياش نۇلدىن تۆۋەن 10 گرادۇسلۇق ھاۋادا يالىڭاچ قىلىپ قويۇلۇپ، ئۈستىگە سۇغۇق سۇ چېچىپ شېھىد قىلىندى.

• ئاخىرقىسى، ئەمما ھەرگىزمۇ ئەڭ ئاخىرقىسى ئەمەس، 2009 ـ يىل 5 ـ ئىيۇل كۈنى ئۇرۇمچى ئىنقىلابى بولۇپ، بۇ ئىنقىلاب شەرقىي تۈركىستان مەسىلىدە تارىخىي بۇرۇلۇش ھاسىل قىلدى.

تاجاۋۇزچى خىتاي ھۆكۈمىتى بۇ خەلقنىڭ ھۆرلۈكىنى ۋە مۇستەقىللىقىنى قولغا كەلتۈرۈشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ھەرخىل ۋاستىلاردىن قەبىھلەرچە پايدىلانماقتا.

خىتايلارنى شەرقىي تۈركىستانغا يۈتكەپ يەرلەشتۈرۈش سىياسىتى:

شەرقىي تۈركىستاننىڭ قەدىمدىن بېرى تۈركلەرنىڭ يۇرتى ئىكەنلىكى بىلىنىپ كەلمەكتە. خىتاي بىلەن قوشنا بولۇشى، خىتاي بىلەن ئۇزۇندىن بېرى بولۇپ كەلگەن قوشنىلىق مۇناسىۋىتى ۋە خىتاي ھۆكۈمەتلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستانغا

تەمەخورلىقى سەۋەبلىرىدىن، شەرقىي تۈركىستاندا ”خەن“ دەپ ئاتىلىدىغان خىتايلار ۋە ”خۇي“ دەپ ئاتىلىدىغان مۇسۇلمان تۇققانلار ياشاپ كېلىۋاتاتتى. ئەمما بۇلارنىڭ سانى تولىمۇ ئاز ئىدى. 1945 ـ يىلىدىكى نوپۇس ستاتىستىكىسىدا شەرقىي تۈركىستاندىكى خىتايلارنىڭ نىسبىتى ئاران 3% بولۇپ، تۈركىي مىللەتلەر 97%نى تەشكىل قىلاتتى. 65 يىلدىن كېيىن، خىتايلارنىڭ نىسبىتى 47%تىنمۇ ئېشىپ كەتتى. 2008 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى، ”خىرىستىئان ساينس مونىتۇر گېزىتى“نىڭ مۇخبىرى ئۇرۇمچىدىن خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ كۆپچىلىكنى موسۇلمانلار تەشكىل قىلىدىغان شەرقىي تۈركىستانغا، بۇ زېمىننىڭ ئەسلى ئىگىلىرى بولغان موسۇلمانلارنىڭ مىللىي كىملىكى ۋە مەدەنىيىتىنى يوقىتىش مەقسىتىدە مىليونلىغان خىتاينى يۆتكەۋاتقانلىقى، شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ئۆز ۋەتەنلىرىدە يات ـ مۇساپىر ئورنىغا چۈشۈپ قالغانلىقى ھەققىدە ئۇچۇر يوللىغان ئىدى.

تۇغۇت چەكلەش سىياسىتى:

خىتاي شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ كىملىكىنى خىتاي يۆتكەپ چىقىپ يەرلەشتۈرۈش ئارقىلىق يوقىتىش سىياسىتىنى ئىشقا سالغاندىن كېيىن، تۇغۇت چەكلەش سىياسىتىنى باشلىۋەتتى. بۇ سىياسەت سىرتتىن قاراشقا خىتاي ئۆلكىسىنىڭ ھەممىسىدە ئىجرا قىلىنىۋاتقاندەك كۆرۈندۇ. ئەمەلىيەتتە دەل بۇنىڭ ئەكسىچە بولۇپ، بۇ سىياسەت شەرقىي تۈركىستاندا ۋەھشىيانە ۋە ئىنسان تەبىئىتى كۆتۈرەلمىگۈدەك دەرىجىدە قاتتىق ئىجرا قىلىندۇ. مىسال قىلىپ ئۆتىدىغان بولساق، ياشلاردىن بىرى توي قىلماقچى بولۇپ، توي خېتى ئېلىش ئۈچۈن خىتاينىڭ مۇناسىۋەتلىك ئىدارىسىگە ئىلتىماس قىلسا، ئۇ ئىدارە توي خېتى ئالماقچى بولغان يىگىتكە: ”بەش يىلغىچە بالا تاپمايمەن“ دېگەن بىر ئەھدىنامە يېزىپ، ئىمزا قويۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلىدۇ. ئەگەر يىگىت بۇ ئەھدىنامىگە ئۇنىمىسا، توي خېتىنى ھەرگىز ئالالمايدۇ. ناۋادا ئۇ ئىمزا قويۇب بەرگەن ئەھدىسىگە خىلاپلىق قىلىپ سالىدىغان بولسا، خىزمىتىدىن ھەيدىلىدۇ ۋە 30000 سومغىچە بارىدىغان ئىقتىسادىي جازاغا تارتىلىدۇ.

مۇسۇلمان كىملىكىنى يوقىتىش ئۈچۈن دىنىي تەلىم ـ تەربىيەنى چەكلەش سىياسىتى:

شەرقىي تۈركىستان خەلقى 60 يىلدىن بېرى دىنىي تەلىمدىن مەھرۇم بولۇپ، شەرقىي تۈركىستاندا دىنىي مەكتەپ تېپىش مۇمكىن ئەمەس. پەقەت ئۇرۇمچىدە «ئىسلام ئېنىستىتۇتى» ئىسمىدا، ئوقۇغۇچىسى 40تىن ئاشمايدىغان بىرلا مەكتەپ بار بولۇپ، بۇ مەكتەپتە خىتاي سىياسىتى، كوممۇنىزم پەلسەپىسى ئوقۇتۇلىدۇ. خىتاي بۇنىمۇ دۇنياغا ئۆزىنىڭ شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە دىنىي ئەركىنلىك بەرگەنلىكىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىدۇ. ئويلاپ كۆرۈڭلار! نوپۇسى 30 مىليوندىن ئاشىدىغان خەلققە دىننى ئۆگىنىشى ئۈچۈن پەقەت بىرلا مەكتەپ بار. بۇ نېمىنى ئىپادىلەيدۇ؟

شۇنداقتىمۇ، شەرقىي تۈركىستان خەلقى جىم تۇرماستىن، خۇپىيانە مەدرىسلەرنى قۇرۇپ، ئەۋلادلىرىنى دىنىي جەھەتتىن تەربىيىلەشكە تىرىشماقتا. لېكىن بۇ خۇپىيانە مەكتەپلەرگە ئىنسانلىنىڭ ئەقلىگە كەلمەيدىغان دەرىجىدە قاتتىق قول سىياسەت يۈرگۈزۈلمەكتە. 2008 ـيىلى، ئۇرۇمچىنىڭ ئۆزىدىلا سەككىز ياشتىن 14 ياشقىچە بولغان 200 بالا خۇپىيانە دىنىي مەكتەپتە ئوقۇش جىنايىتى بىلەن قولغا ئېلىنىپ، ئالتە ئاي تۈرمىگە قامالدى. ھەر بىرىنىڭ ئاتا ـ ئانىسى ئون مىڭ سوم (1500 دوللار) جەريمانە تۆلىگەندىن كېيىن، قويۇپ بېرىلدى.

ئۇيغۇر تىلىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش سىياسىتى:

2009 ـ يىلى 5 ـ ئايدىن باشلاپ، ئۇيغۇر تىلى ھۆكۈمەت مەكتەپلىرى ۋە ھۆكۈمەت ئىدارىلىرىدا ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. مەسىلەن، بۇرۇنقى كىملىكلەردە ئىسىم ـ فامىلە ۋە ئۆي ئادرىسلىرى ئۇيغۇرچە ۋە خىتايچە يېزىلاتتى. لېكىن ھازىر پۈتۈنلەي خىتايچە يېزىلىدىغان بولدى. مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ خىتايچىنى ياخشى بىلىشى شەرت. ئەكسىچە بولغاندا، خىزمىتىدىن ئېلىپ تاشلىنىپ، ئورنىغا خىتايلار ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ.

خىتاي ھۆكۈمىتى شەرقىي تۈركىستاندا كەلگۈسىدە ئەركىنلىك ۋە مۇستەقىللىق تەلەپ قىلىدىغان بىرمۇ ئادەم قويماسلىق ئۈچۈن بۇ قانۇنسىز ئىجرائاتلىرى ئارقىلىق شەرقىي تۈركىستاندىكى مۇسۇلمان تۈركلەرنىڭ كىملىكىنى يوق قىلىش ۋە ئۇلارنىڭ شەخسىيىتىنى خىتايلار ئارىسىدا ئېرىتىۋېتىشنى مەقسەت قىلماقتا.

شەرقىي تۈركىستاندىكى يېرىم مۇستەقىللىقنىڭ ھەققىدە

خىتاي ئەسكەرلىرى 1949- يىل 10- ئاينىڭ 25 - كۈنى شەرقىي تۈركىستانغا باستۇرۇپ كىرىپ، ئىشغال قىلدى. شەرقىي تۈركىستاننىڭ پايتەختى ئۇرۇمچى ئايرۇدرومىغا ئاياق باسقان گېنىرال ژاڭ جېن ئۆزىنى قارشى ئالغىلى چىققانلارغا: ”بىز سىلەرنىڭ مېھمانلىرىڭلار، خاتىرجەم بولۇڭلار، بىز ۋەتىنىڭلاردا ئاسايىش ئورنىتىلغاندىن كېيىن، قايتىپ كېتىمىز. بۇ، رەئىسىمىز ماۋزېدوڭنىڭ ۋەدىسى“ دېگەنىدى. ئىشغالىيەتنىڭ 6 - يىلى، يەنى 1955 - يىل 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى، خىتاي ھۆكۈمىتى شەرقىي تۈركىستاننى ”شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى“ نامىدا يېرىم مۇستەقىللىقنى ئىلان قىلىشقا مەجبۇر بولدى. ھەممىگە مەلۇمكى، دۇنيا خەلقىنىڭ قايسىبىرىگە يېرىم مۇستەقىللىقنىڭ بېرىلگەنلىكىنى ئېلان قىلىش، ئۇ خەلقنىڭ دىنى، تىلى، ئۆرپ - ئادىتى، ئۆزىنىڭ بايلىقىدىن ئۆزىلا بەھرىمەن بولۇشى، مەيلى دۆلەت ئىچى ياكى سىرتىدا بولسۇن، ئەركىن سەپەر قىلىش، ئايلىنىش ۋە يۆتكىلىش ئەركىنلىكىنىڭ بېرىلگەنلىكىنى ئېلان قىلغانلىق بولىدۇ. يەنە يېرىم مۇستەقىللىق خىتاينىڭ ئۆزىمۇ قول قويغان ب د ت نىڭ مۇستەقىللىق ھەققىدىكى: ”يېرىم مۇستەقىللىققا ئېرىشكەن مىللەتلەرنىڭ خەلق رايى بىلەن تولۇق مۇستەقىللىق ئېلىش ھوقۇقىغا ئىگە“ دېگەن قانۇنى تەتبىقلىنىشى كېرەك.

ئەمىلىيەت شۇكى، شەرقىي تۈركىستاندا يېرىم مۇستەقىللىق پەقەتلا تەتبىقلانمىدى. بەلكى ئۇ دۇنيا خەلقىنىڭ كۆزىنى بوياش ۋە شەرقىي تۈركىستان خەلقىنى ئالداشتىن باشقا بىر نېمە ئەمەس ئىدى. بۇنىڭ نەتىجىسىدە، بۇ شەكلىي يېرىم مۇستەقىللىققا قارشى تۇرغان مىڭلىغان ئىنسان تۇرمىلەردە يوقىتىۋېتىلدى. ھازىرغا قەدەر نەزەربەند قىلىش، قولغا ئېلىش ۋە يوقىتىش قىلمىشلىرى ئۈزلۈكسىز ھالدا جارى قىلدۇرۇلماقتا.

ئازادلىق تەشكىلاتلىرى ۋە خەلقئارادا شەرقىي تۈركىستان خەلقنىڭ ھوقۇقىنى تەلەپ قىلىش

تۈركىيە، ئامېرىكا، ياۋرۇپا ۋە ئوتتۇرا ئاسىيادا ئۆزلىرىنىڭ ماددىي ۋە قانۇنىي ئىمكانىيەتلىرىدىن پايدىلىنىپ ھەرىكەت قىلىۋاتقان، ھەرخىل پائالىيەت ئۇيۇشتۇرۇپ شەرقىي تۈركىستان خەلقنىڭ ھەقلىرىنى تەلەپ قىلىۋاتقان تۈركىستان تەشكىلاتلىرى ۋە جەمئىيەتلەرنىڭ سانى خېلىلا كۆپ. 2009 - يىل 7 -

ئاينىڭ 5 ـ كۈنى يۈز بەرگەن قانلىق قەتلىئامدىن بۇرۇن، خەلقئارا جامائەتچىلىكتە شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنى ئوتتۇرىغا قويۇش خىتايىنىڭ كۈندىن كۈنگە زورىيىۋاتقان كۈچى تۈپەيلىدىن ئانچە ئاسانغا چۈشمەيتتى. لېكىن 5 ـ ئىيۇل قىرغىنچىلىقى دۇنيا كۈنتەرتىپىنى ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىۋەتتى ۋە پۈتۈن دۇنيا خەلقى ئۆز ـ ئۆزىدىن: ”شەرقىي تۈركىستانلىق كىم؟ بۇلارنىڭ نېمە دەردى بار؟“ دەپ سوراشقا باشلىدى.

2009 ـ يىل 5 ـ ئىيۇل قىرغىنچىلىقىنىڭ شەرقىي تۈركىستان كېلەچىكىگە بولغان تەسىرى

خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستانلىقلارغا قاراتقان يولسىز قىلمىشلىرىنى كۈچەيتىشى بىلەن بىرگە، بۇ ھادىسىلەر تۆۋەندىكى نەتىجىلەرنى كەلتۈرۈپ چىقاردى:

1ـ شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ روھى كۆتۈرەڭگۈلىشىپ، ئىشغال قىلىنغان 60 يىلدىن بېرى ئۆچۈپ قالغان ئۈمىدلىرى يېڭىدىن يالقۇنلىدى.

2ـ خىتاينىڭ 60 يىلدىن بېرى شەرقىي تۈركىستانلىقلارنى خىتايلاشتۇرۇش ۋەياكى مىللىي كىملىكىنى يوقىتىۋېتىش ئۈچۈن ئېلىپ بارغان سىياسىتىنىڭ تامامەن مات بولغانلىقى دۇنيا خەلقىگە نامايەن بولدى.

3ـ بۇ ھادىسىلەر تەشۋىقات ئورۇنلىرىدا، خەلقئارا تەشكىلاتلاردا، خەلقئارا سورۇنلاردا، دۇنيا خەلقلىرى ۋە ئالىملىرى ئارىسىدا شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنىڭ يېڭىدىن كۈنتەرتىپكە كېلىشىگە تۈرتكە بولدى.

4ـ خىتاينىڭ سەئۇدى ئەرەبىستاندا تۇرۇشلۇق ئەلچىسى دەم ئېلىش كۈنلىرى بولۇشىغا قارىماي، خىتاي ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنماي كېلىۋاتقان ئىسلام كېڭىشى تەشكىلاتىنى تۈنجى قېتىم زىيارەت قىلىشقا مەجبۇر بولدى. ئۇزۇن بەس ـ مۇنازىرە نەتىجىسىدە، خىتاي ھۆكۈمىتى ئىسلام كېڭىشى ھەيئىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستاننى زىيارەت قىلىشىغا ماقۇل بولدى. بۇ، شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئايرىم بىر ۋەزىيىتى بار ئىكەنلىكى ۋە شەرقىي تۈركىستاننىڭ خىتاينىڭ بىر پارچىسى ئەمەس ئىكەنلىكىنى ئىقرار قىلىش ھېسابلىنىدۇ. خىتاينىڭ ئىسلام كېڭەش تەشكىلاتى بىلەن بۇ ھەقتە ئېلىپ بارغان مۇزاكىرىلىرى تا ھازىرغا قەدەر داۋاملاشماقتا.

5ـ شەرقىي تۈركىستان مۇسۇلمانلىرىغا ئۇلارغا ياردەم قىلىش، زاكاتنىڭ شۇلارغا

سەرپ قىلىنىشىنىڭ ۋاجىبلىقى، ئەگەردە خىتاي شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە قاراتقان زۇلۇم سىياسەتلىرىنى توختاتمىسا، خىتاي ماللىرىنى سېتىۋالماسلىق قاتارلىق تەدبىرلەرنى ئېلىش پەتىۋاسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئالاھىدە بايانات ئېلان قىلىندى.

6 ـ بۇ ھادىسىلەردىن كېيىن، خەلقئارا تەشكىلاتلىرىنىڭ ۋە غەرب دۇنياسى خىتايغا تېخىمۇ قاتتىق نارازىلىق بىلدۈرۈپ، شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىگە يېقىندىن كۆڭۈل بۆلۈشكە باشلىدى. لېكىن بۇ نارازىلىق ۋە غەمخورلۇقلارغا ئارتۇقچە ئىشىنىپ كېتىشكە بولمايدۇ. چۈنكى غەرب دۇنياسىنىڭ خىتاي بىلەن ئايرىم ھېساب ـ كىتابى بار . ئۇلارنىڭ شەرقىي تۈركىستاننى خىتاي بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىدە شاھمات تېشى قىلىپ ئىشلىتىشى ئەمىلىيەتتىن ئانچە يىراق ئەمەس. ناۋادا خىتاي ئۇلارنىڭ بەزى تەلەپلىرىگە ماقۇل كەلسە، ئۇلارنىڭ شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىدىن ۋاز كېچىشى تۇرغانلا گەپ. شۇڭا، ئالدى بىلەن ئاللاھقا، ئاندىن ئىسلام ئۈممىتىگە تايىنىشتىن باشقا يول يوق.

خەلقارادىكى دۆلەتلەر ۋە ئىسلام دۇنياسى ئۆز مەسئۇلىيەتلىرىگە ئىگە چىقىشى كېرەك

ئامېرىكا قوشما شتاتلىرى، رۇسىيە، تۈركىيە، سەئۇدى ئەرەبىستان ۋە ئوتتۇرا ئاسىيادىكى قېرىنداش جۇمھۇرىيەتلەر شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ چىكىۋاتقانلىرىنى، ھايات قېلىش ۋە ئەركىنلىككە ئېرىشىش ئۈچۈن قىلغان كۆرەشلىرىنى، بۇ خەلقنىڭ قايسى ھەقلەرگە ئىگە بولۇشى ھەقلىق ئىكەنلىكىنى ناھايىتى ياخشى بىلىدۇ. ئىشغالىيەتچى خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىچى ۋە سىرتىدىكى خەلقىگە قانچىلىك زۇلۇملارنى سالغانلىقى، بولۇپمۇ ئۇرۇمچى قەتلىئامىدىن كېيىن بۇ خەلققە قانچىلىك جىنايەتلەرنى ئىشلىگەنلىكى دۇنياغا ئايان بولدى. تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى باش مېنىستىرى رەجەپ تايىپ ئەردوغان بىلەن مۇئاۋىن باش مېنىستىر بۇلەنت ئارىنچنىڭ بۇ ۋەقەگە تۇتقان پوزىتسىيىسى بۇنىڭ ئەڭ ياخشى دەلىلى. باشقا رەھبەرلەرمۇ بۇلارنى ئۆزلىرىگە ئۇلگە قىلىشى، تۈركىيە دۆلىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنى ب د ت ۋە خەلقئارا بىخەتەرلىك كېڭىشىدە ئوتتۇرىغا قويۇپ، خىتايغا قارشى كەسكىن قارار ئالدۇرۇشىغا ھەمكارلىشىشى لازىم.

شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ئۈنتۈلۈپ كەتكەن مەسىلىرى ھەققىدىكى مەسئۇلىيەتلىرى

مەسئۇلىيەت باشتىن ـ ئاخىرغىچە شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ، بولۇپمۇ ياشلىرىنىڭ ئوستىدە. شۇڭا ئۇلار تۆۋەندىكىدەك بىر قانچە تۈرلۈك ئىشقا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈشى لازىم:

1. ئىلىمنىڭ بارلىق ساھە ۋە دەرىجىلىرىدە ئادەم يېتىلدۈرۈش. يەنى شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ تەرەققىي قىلىشى ۋە ئوستىگە يۈكلەنگەن بۇ ئېغىر يۈكنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالىشى ئۈچۈن چوقۇم ئىلىم ئىگەللەش شەرت. ئىشغالىيەتچى خىتاي خەلقىمىزنى ئىلىم مەيدانلىرىدىن، بولۇپمۇ دىنىي ۋە پەننىي ئىلىملەردىن يىراقلاشتۇرۇپ، جاھىل قالدۇرۇش سىياسىتى يۈرگۈزۈپ كەلدى ۋە بۇنى داۋاملىق يۈرگۈزۈشنىڭ پىلانىنى ئاللىبۇرۇن تۈزۈپ بولدى. ئىلىم ئالماي تۇرۇپ، ئىشغالىيەتتىن قۇتۇلۇش مۇمكىن ئەمەس.

2. تەشۋىقاتقا كۆپ ئەھمىيەت بېرىش، ئۆزىنىڭ ئادىل دەۋاسىنى خەلقئاراغا ياخشى ئاڭلىتىش، ھەرقايسى دۆلەت خەلقلىرىگە ۋە ئىدارىي تەشكىلاتلىرىغا تونۇتۇپ، دۇنياۋىي ۋە رايون خاراكتېرلىك كۈچكە ئىگە دۆلەتلەرنىڭ قوللىشىغا ئېرىشىش.

3. ئىقتىسادقا بەك ئەھمىيەت بېرىش. چۈنكى ئىقتىساد ھۆرلۈك يولىدىكى ئەڭ ئاساسلىق ئامىل. شەرقىي تۈركىستان خەلقى نۇرغۇنلىغان بايلىقلارغا ئىگە. ئەمما بۇ بايلىقلارنى ئالتە ئەسىردىن بېرى ئىشغالىيەتچى خىتايلار سۈمۈرۈپ كەلمەكتە. ۋەتەن سىرتىدىمۇ نۇرغۇنلىغان ئىقتىسادىي ئىمكانىيەتلەر مەۋجۇت. بۇ ئىمكانىيەتلەرنى تېخىمۇ بەك جانلاندۇرۇش ۋە بۇ ھەقلىق دەۋا ئۈچۈن ئۇنۇملۇك قوللىنىش كېرەك. مەسىلەن، ئەرەب ۋە ئىسلام دۆلەتلىرىدە تۈركىستانلىقلارنىڭ نۇرغۇنلىغان ۋەخپە جايلىرى بار. بۇ ۋەخپىلەرنى قايتىدىن راۋاجلاندۇرۇپ، شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش لازىم.

4. ھەرقايسى دۆلەت ئەلچىخانىلىرى، خەلقئارالىق ئىنسان ھەقلىرىنى قوغداش تەشكىلاتلىرى ۋە ئىسلامىي تەشكىلاتلارغا شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنى ئاڭلىتىش ۋە چۈشەندۈرۈش خىزمەتلىرىنى تېخىمۇ جانلاندۇرۇپ، ئۇلارغىمۇ شەرقىي تۈركىستاندا خىتاي تەرىپىدىن يۈرگۈزۈلىۋاتقان ئىنسان ھەقلىرىگە قارشى قىلمىشلارنى توختىتىش مەسئۇلىيىتىنى يۈكلىشىمىز كېرەك.

5. خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستاندا ئىشلەۋاتقان ۋە بار كۈچى بىلەن دۇنيا

ئاممىسىنىڭ كۆزىدىن يوشۇرۇشقا تىرىشىۋاتقان جىنايەتلىرىنى تېخىمۇ جانلىق ھالدا پاش قىلىشىمىز كېرەك.

شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ ئەركىنلىكنى قايتۇرۇپ ئېلىش ئىستراتېگىيىسى

شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ۋەتەنلىرىدىن خىتاي تاجاۋۇزچىلىرىنى قوغلاپ چىقىرىش ئۈچۈن بىر مىنۇتمۇ توختىماستىن، ئۇزلۇكسىز ھالدا كۆرەش قىلىپ كەلگەنلىكى، بۇ غايىگە يېتىش ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ئەڭ قىممەتلىك مۇلكى بولغان قان ۋە جېنىنى قۇربان قىلغانلىقىنى، 5 ـ ئىيۇل قىرغىنچىلىقى بۇ قۇربان بېرىشلەرنىڭ ئەڭ يېقىنقى كۆرۈنۈشى ئىكەنلىكى ھەممىگە مەلۇم.

ۋەتىنىمىز خىتاينىڭ باسقۇنچىلىقىغا ئۇچرىغاندىن باشلاپ، ئەركىنلىكىمىزنى قايتۇرۇۋېلىش ئۈچۈن بارلىق يول ۋەچارىلەردىن پايدىلىنىپ كەلدۇق. ئۇمىدسىزلىككە قەلبىمىزدىن ھېچقاچان ئورۇن بەرمىدۇق. خۇددى لېۋىيە قەھرىمانى ئۆمەر مۇختارنىڭ: «بىز پەقەتلا تەسلىم بولمايدىغان بىر مىللەت. يا ئۆلىمىز ياكى غەلىبە قىلىمىز» دېگىنىدەك، بۇ يولدا قەتئىي ئىرادە بىلەن ئالغا باسىمىز. بىز شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ بەزىلىرى: ”قوراللىق كۆرەش قىلىمىز“ دېسە، يەنە بەزىلىرى: ”ۋەتىنىمىزنى تېنچلىق بىلەن ئازاد قىلىمىز“ دېيىشىدۇ. مەنچە، بۇ قاراشلارنىڭ ھەممىسى ئورۇنلۇق. لېكىن بىز مەۋجۇد مەسىلىنى ئىنچىكىلىك بىلەن كۆزىتىپ چىقىپ، ئۇزۇن مەزگىللىك ئىستراتېگىيە پىلانى تۈزۈپ چىقىشىمىز لازىم.

شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ئەركىنلىكنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان ۋاستىلەر

ھەق ـ ھوقۇقىمىزنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن پايدىلىنىشقا بولىدىغان تۆۋەندىكىدەك بىر نەچچە ۋاستە بار:

1. ئۆز ۋەتىنىمىزدە مۇستەھكەم تۈرۈپ، دۈشمەنگە تاقابىل تۇرۇش.
2. خىتاينىڭ تۇغۇت چەكلەش ئارقىلىق پۈتۈن شەرقىي تۈركىستان خەلقىنى يوقىتىش پىلانىغا قارشى كۆپ تۇغۇشنى تەشۋىق قىلىپ، نوپۇسىمىزنى كۆپەيتىش بىلەن قارشى تۇرۇش.
3. خىتايلارنى ئارىمىزغا ئالماسلىق ئارقىلىق خىتاي ھۆكۈمىتىمىزنىڭ ۋەتىنىمىزگە خىتاي يۆتكەپ چىقىش سىياسىتىگە قارشى تۇرۇش.
4. خىتاينىڭ خەلقىمىزنى ئىلىمسىز قويۇش سىياسىتىگە قارشى پۈتۈن

ساھەلەردە ئادەم ئوقۇتۇپ، ئالىي مەلۇماتلىق ئىنسان يېتىلدۈرۈش ئارقىلىق قارشىلىق كۆرسىتىش.

5. پارچىلاش سىياسىتىگە سېپىمىزنى بىرلەشتۈرۈش ئارقىلىق قارشىلىق كۆرسىتىش.
6. ئىشتىن چىقىرىش سىياسىتىگە ھاياتنىڭ ھەر ساھەسىدە كۆرەش قىلىش بىلەن قارشى تۇرۇش.
7. ئارىمىزغا سوقۇنۇپ كىرىۋالغان ئىشپىيۇنلارنى تازىلاش ئارقىلىق خىتاينىڭ جاسۇسلۇق سىياسىتىگە قارشى تۇرۇش.
8. ۋەتىنىمىزنىڭ ”شەرقىي تۈركىستان“ دېگەن تارىخىي ئىسمىنى ساقلاپ قېلىشىمىز ۋە بۇ ئىسمىدىن قەتئى ۋاز كەچمەسلىكىمىز كېرەك. چۈنكى ۋەتىنىمىزنىڭ تارىخىي ۋەجۇغرافىيىلىك ئىسمى: ”شەرقىي تۈركىستان“ دۇر. ئەپسۇسكى، بەزىلەر تەرىپىدىن ئىشلىتىلگەن: ”ئۇيغۇرىستان“ ياكى ”شىنجاڭ“ دېگەن ئىسىملار باشقىلار تەرىپىدىن كىرىپ قالغان ياكى ئىشغالىيەتچىلەر تەرىپىدىن زورلاپ تېڭىلغان بولۇپ، بىز بۇ ئىسىملارنى ھەرگىز قوبۇل قىلمايمىز. بۇ يەردە مۇھىم بىر مەسىلىنى تەكىتلەپ ئۆتىمەكچىمەن: رابىيە قادىر خانىم باشچىلىقىدىكى دۇنيا ئۇيغۇر قۇرۇلتىيى، 1992- يىلى ”شەرقىي تۈركىستان مىللىي قۇرۇلتىيى“ نامى بىلەن قۇرۇلغان ئىدى. كېيىن بەزى ھەرىكەتلەر بىلەن بىرلىشىش نەتىجىسىدە ئەسلى ئىسمى تامامەن ئۆزگەرتىۋېتىلگەن. بۇ ئىستراتېگىلىك خاتالىقتۇر.

بۇيۇك خىتاي دۆلىتىنىڭ يىقىلىشىنىڭ ئىشارەتلىرى

خىتاينىڭ ئىچكى ۋەزىيىتىنى تەھلىل قىلىپ كۆرگەنلەر، خىتاينىڭ ھەقىقىي ئەھۋالىنى تونۇپ يېتەلەيدۇ. خىتاينىڭ ئۇزۇن ئۆتمەيلا يىقىلىدىغانلىقى ۋە تەتقىقاتچىلارنىڭ دېگىنىدەك پارچىلىنىپ، شەرقىي تۈركىستان، تىبەت، تەيۋەن، مانجۇريە، ئىچكى مۇڭغۇلىيە، شياڭگاڭ ۋە ئاۋۇپىندىن ئىبارەت يەتتە دۆلەتكە بۆلۈنۈپ كېتىدىغانلىقىنى ئېنىق كۆرەلەيدۇ. بۇنىڭ ئىشارەتلىرى تۆۋەندىكىچە:

1. خىتايدا ئىشسىزلىكنىڭ قورقۇنچلۇق دەرىجىدە يامراپ كېتىشى. خىتايدىكى ئىشسىزلارنىڭ سانى 250 مىليون. بايلار بىلەن يوقسۇللار ئارىسىدىكى ئىقتىسادىي تەڭسىزلىك كۈنسېرى كۈچەيمەكتە.
2. خىتايدا ئەخلاقنىڭ بۇزۇلۇشى، ئائىلە تۈزۈمىنىڭ ۋەيران بولۇشى ۋە چوڭ

ـ كىچىك ھەممە ئىشتا پارىخورلۇقنىڭ ئومۇملىشىپ كېتىشى.

3. خىتاينىڭ ناچار ۋە تەقلىد ماللىرى دۇنيانى ئىشغال قىلىۋالدى. لېكىن كۆپلىگەن دۆلەتلەر خىتاي ماللىرىدىن يۈز ئۆرۈشكە باشلىدى. بۇنىڭ يېقىندا بولمىسىمۇ، ئۇزۇن مۇددەت ئىچىدە خىتاينىڭ ئىقتىسادىغا تەسىر قىلىشى ئېنىق. خىتاينىڭ زۇلۇم بىلەن ئىقتىساد ئۈستىگە قۇرۇلغان دۆلەت ئىكەنلىكى ھەممىگە ئايان. ئىقتىسادى ۋەيران بولسا، ئۆزىمۇ ۋەيران بولىدۇ. چۈنكى خىتايدا خىتاينىڭ كومۇنىست سىياسىتىدىن نارازى بولۇپ ياشاۋاتقان بىر يېرىم مىليار نوپۇس بار. خىتاي نوپۇسىنىڭ 80%دىن كۆپرەكى ئىنتايىن يوقسۇل تۇرمۇش كەچۈرمەكتە.

بىز ئاللاھقا ۋە ئاللاھنىڭ دۇنيادىكى ئىلاھىي قانۇنلىرىغا ھەر قاچان ئىمان كەلتۈرىمىز. شۇنىڭدەك، بىز سەۋر قىلساق، غايىمىزگە يېتىش ئۈچۈن ئىخلاس ۋە سەمىمىيەت بىلەن خىزمەت قىلساق، ھامان بىر كۈن غەلىبە قىلىدىغانلىقىمىزغا ئىمانىمىز كامىل. چۈنكى ئاللاھ تائالا: «ئى ئىمان ئېيتقانلار! نىجاتلىققا ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن سەۋر قىلىڭلار، باشقىلارنىمۇ سەۋر قىلىشقا ئۈندەڭلار، ئاللاھ يولىدا مۇستەھكەم تۇرۇڭلار ۋە ئاللاھتىن قورقۇڭلار!»، «پىرئەۋن يەر يۈزىدە تەكەببۇرلۇق قىلدى. خەلقىنى پارچە ـ پارچە بۆلۈۋەتتى. ئۇلاردىن بىر گۇرۇپپىنى ئاجىز كۆرۈپ، ئۇلارنىڭ ئوغۇل بالىلىرىنى ئۆلتۈرۈپ، قىز بالىلىرىنى تىرىك قويدى. ئۇ ھەقىقىي بۇزغۇنچىلاردىن ئىدى. بىز يەر يۈزىدە بوزەك قىلىنغانلارغا يارەدەم بېرىپ، ئۇلارنى رەھبەر، يەر يۈزىنىڭ مىراسچىلىرى ۋە ئىقتىدار ئىگىسى قىلىپ، پىرئەۋن، ھامان ۋە ئۇ ئىككىسىنىڭ ئەسكەرلىرى قورققان بۇ ئەمەلىيەتنى كۆرسىتىپ قويۇشنى ئىرادە قىلدۇق» دېدى.

پايدىلىنىلغان ماتېرىياللار:

ئابدۇلئەزىز چىڭگىزخان: «ئاسىيانىڭ يۇرىكى تۈركىستان».
ئابدۇلھەكىم باقى ئىلتەبىر: «شەرقىي تۈركىستان خاتىرىسى».
دوكتور ئىززەددىن ئەلۋەردانى: «شەرقىي تۈركىستان ۋە خىتاي: ئىككى مەدەنىيەتنىڭ مۇجادىلىسى».

ندوة
تركستان الشرقية
الحرة

المقدمة

منذ النصف الثاني من القرن الثامن العشر وتركستان الشرقية تحت وطأة الاحتلال الصيني الغاشم وبالرغم من إعلان هذه الأخيرة رسميّا سنة ١٩٤٩ الحكم الذاتي لهذه البلاد المغتصبة، إلا أنها لا تزال تقبع تحت بطش وظلم المحتل وتُرتكب فيها أبشع الجرائم ضد الإنسانية وأبشع الجرائم بحق قاطنيها خاصة بمناطق كشغار وأورمتشى وتوربان...

وتغتصب حقوق الإنسان الأساسية للتركستانيين منذ واحد وستين عاما. مما اضطرهذا الشعب إلى الهجرة الداخلية في وطنه أو إلى عيش حياة الشتات في مناطق مختلفة من العالم، والمعمرين الصينيين يحلون مكانهم بطريقة منتظمة تجعل من صاحب الأرض غريبا والغريب صاحب حق دون أن ننسى المعاملات السيئة لهذا الشعب التي صارت جزء من يومياته البائسة فهم يسرقون أطفالا من أمهاتهم بوسائل منع الحمل الغير مشروعة أو بالإجهاض ويمنعون الشعائر التعبدية و دخول المساجد، ويمنعون الصيام وينشرون الثقافة الصينية بإجبارية التعليم باللغة الصينية ويقيدون خدمات التعليم والتوظيف والصحة ويطبقون الأعمال الالزامية ويمارسون التهجير والنفي والاعتقال وإصدار أحكام بالسجن من غير وجه حق ومن غير عدالة.

ومع كل هذه المعاناة لا تجد قصة الشعب الذي عاش لأجيال تحت الضغط والظلم والقهر مكاناً لنفسها لدى الرأي العام العالمي، وذلك بسبب سياسات العلاقات الدولية والتضليل الذي تمارسه السلطة الصينية على جميع المستويات.

وهذه الدراسة المكونة من رسائل إلى ندوة تركستان الشرقية المستقلة تهدف إلى فكّ التطبيقات غير القانونية التي تتعرّض لها شعوب المنطقة منذ ذلك التاريخ حتى اليوم، وتهدف إلى لفت أنظار المراقبة إليها من قبل منظمات مدنية لحقوق الإنسان وإلى تحقيق نشاطات موسعة ا لإيصال المساعدات الإنسانية إلى جميع مناطق تركستان الشرقية، وإيجاد حل سريع بإدراج السلطات الرسمية وغير الحكومية والدولية والمحلية لقضية تركستان الشرقية لأجل إقرار الحق وتحقيق العدالة .

نتمنى الإدراك الجيد وإيصال الفهم الصحيح لقضية تركستان الشرقية كما نتمنى أن تكون هذه الدراسة التي أعدت باللغة التركية والإنجليزية والأويغورية والعربية مساهمة كبيرة إلى جانب المقاومة.

المحامي بولند يلدريم

رئيس هيئة الإغاثة الانسانية وحقوق الانسان والحريات

لماذا ندوة تركستان الشرقية؟

تلقى تركستان الشرقية اهتماما بالغا من طرف جيرانها بسبب موقعها الجيوسياسيي ولتوفرها على الموارد الباطنية من بترول وذهب ويورانيوم وفحم وما شابه والذي تستغله الصين أيما استغلال بالإضافة الى الثروات الأخرى ولا يقتصر الأمر على هذا فقط فالصين تمارس أبشع الجرائم من الإبادة الجماعية وانتهاكات لحقوق الإنسان وتمنع الرأي العام العالمي من الفهم الصحيح لحقائق المنطقة وتعتقد أنها تغلقها على العالم بالسيطرة عليها.

مع ذلك فإنه كما ورد في الدراسات المعدة من قبل المؤسسات الدولية لحقوق الإنسان والبيانات االصادرة من شعب تركستان الشرقية فإن الصين تقوم باعتقالات واحتجازات تعسفية وتعذيب وقتل خارج نطاق القضاء والإعدام والإجهاض بالقوة والتعقيم والهجرة القسرية وحظر التعليم الديني وحظر العبادة والتقيد في الاستفادة من الخدمات العامة ونشر الأمراض المعدية القاتلة مثل الإيدز وتشغيل العمال إجباريا أوبأجور زهيدة والتهجير لغرض التشغيل والتقييد في السفر وحركة التنقل وحظر الاتصال والتواصل للتركستانيين الذين يعيشون تحت سيطرة الصين التي تنتهك حقوق الإنسان بشكل صريح وتقوم بمجازر ومذابح جماعية مشينة .

قضية تركستان الشرقية ليست قضية داخلية بل قضية إنسانية. وهي امتحان للعالم. لذلك لا بد من الوقوف في وجه الظلم الصيني الممارس وذلك من قبل السلطات الرسمية والمدنية والبرلمانات ومنظمات المجتمع المدني والمحاكم الدولية والأمم المتحدة وما شبه من المنظمات الدولية في تركيا أولا وفي أنحاء العالم جميعا سواء كان ذلك في آسيا أو أوروبا أو إفريقيا.

أراضي تركستان الشرقية معترف بها من قبل الأمم المتحدة هذه الأخيرة التي تنتمي الصين إلى مجلسها الأمني يجب أن تتخد موقفا مساندا للشعب التركستاني المظلوم فيتوجب عليها فرض عقوبات ضد الصين رغم حق نقضها لتلك العقوبات. ولابد من أن تفتح مناطق الأزمة للرأي العام العالمي والمجتمع الدولي على رأسها أورمتشي وأن تصل الإغاثة إلى هناك على الفور.

مواقف الدول التي تربطها علاقات إقتصادية مع الصين ستكون حاسمة بالنسبة للقرارات الصادرة عن الآليات المذكورة أعلاه وسياساتها ستكون فعالة وهذه المواقف تشيروتستند إلى المسؤولية التاريخية.

انتهاكات حقوق الإنسان التي تمارسها الصين وخاصة منها الحق في الحياة وحرية العبادة تمثل المشكلة الأكبر في العالم الإسلامي وتشكل حساسية كبيرة من حيث المسؤولية.

فطمس قضية تركستان الشرقية بسبب علاقات اقتصادية واتفاقات تجارية مع الصين يزعج ضمير كل إنسان مسلم. لذلك ينبغي على سلطات الدول الإسلامية أن تدعم انشاء نقابة قوية لأجل قضية تركستان الشرقية.

وينبغي لمنظمة المؤتمر الإسلامي أن تجتمع على النحو العاجل وتطلب من البلدان الأعضاء والعالم أجمع مراجعة العلاقات السياسية والاقتصادية مع الصين لصالح حماية حقوق وحريات شعب تركستان الشرقية. الصين كسوق اقتصادي يحتاج للاعتماد على العالم الإسلامي.

على الجانب الآخر المكاسب التي يمكن الحصول عليها من خلال قضية تركستان الشرقية تعتبر خطوة عظيمة للوحدة الإسلامية. فتركيا من خلال موقعها ومن خلال إمكاناتها تمتلك القدرة لإثارة الرأي العام للعالم الإسلامي كما ينبغي تقييم كل اتفاق سياسي واقتصادي مع الصين لحماية حقوق وحريات شعب تركستان الشرقية مع المداومة على موقف المراقب. وتحويل فكرة فقدان الآليات الدولية لدورها الفعال في عالم ظالم وعدم معالجة الحقوق الدولية والمشاكل إلى رأي دائم وخطر يهدد السلام في العالم أكثر من الأسلحة النووية.

ونحن كشاهدين على الأحداث وحاملين للمسؤولية الإنسانية مع كل هذه الأسباب (التي ذكرناها أعلاه) نقوم بهذه الندوة حتى نساهم في معالجة مشكلة تركستان الشرقية التي نعتبرها المسألة الإنسانية المشتركة ذات المقام العالي في ضمائر الشعوب.

ندعو كل السلطات لاتخاذ الخطوات اللازمة وبدل الجهدالكافي لإقامة العدالة التي تتعامل مع كل السياسات الظالمة مع اقرار الحق بغض النظر عن طبيعتها فأينما كانت وحيثما تكون فهي جرائم إنسانية.

جلسة الاولى

تركستان الشرقية بين الأمس و اليوم.

رئيس الجلسة : أ. فاروق أونسال

- الأستاذ. دكتور. آليمجان عنايات – تركيا
- الأستاذ. الدكتور. علاء الدين يالشين كايا – تركيا
- الدكتور. اكرم حجازي – اردن
- سيد تومتورك – تركيا
- تسيتن سامدوب تشوإكيابا – سويسرا
- الدكتور. مريم حاكم كريملي – تركيا

الأستاذ الدكتور عالجان عنايت

أستاذ في معهد الدراسات للعالم التركي إيجة تركيا

مترجم إلى اللغة العربية بيعقوب جايمازاغلوا

تركستان الشرقية كمصب للحضارات

١. تسمية تركستان الشرقية :

لم تكن أراضي تركستان الشرقية صينية بالأصل كما يدّعي الصينيون بل كانت تلك الأراضي تركية بحتة. وكان الصينيون يطلقون على هذه الأراضي إلى سنة ١٨٨٤ اسم «Xiyu " الذي يعني " المناطق الغربية ". ولم تكن هذه التسمية ذات دلالة جغرافية خاصة، بل كانت عامة تشمل جزءا كبيرا من أسيا الوسطى إلى جانب تركستان الشرقية، وبداية من سنة ١٨٨٤ أصبح الصينيون يسمّون هذه الأراضي بـ " Xinjiang (سينغيانغ، سينجان) " أي " الحدود الجديدة" معترفين بذلك باحتلالهم لهذه الأراضي، التي كانوا يدعون بأنها تابعة لهم منذ البداية. و ورد في كتاب "شاهنامه " حول اسم تركستان الشرقية في الأدب الغربي، أن الأراضي التي كان يعيش فيها الأتراك تسمى بـ " توران"[١]. وطرأت على هذه الكلمة تغييرات بعد القرن السابع ميلادي، إلى أن أصبح الاسم « تركستان « كما تؤكد ذلك المصادر العربية والفارسية.

ويورد كتاب « الرحلات « لماركو بولو أن منطقة تركستان الشرقية كانت تسمى بـ « تركيا الكبرى «[٢]. وحسب كتابات تورفان، فإن أتراك الأويغور أطلقوا على أراضيهم اسم « مدينة الأويغور»[٣]. كما نجد اسم «أويغورستان « في بعض المدونات. وبعد قيام الروس باحتلال « أولوغ تركستان « التي تعني « تركيا الكبرى « في النصف الثاني من القرن التاسع عشر، صار الجزء المتبقي في الشرق يسمّى بـ « تركستان الشرقية».

٢. الهوية القويمة لأتراك الأويغور:

لا يختلف اثنان على أن الأويغور الذين يعيشون في تركستان الشرقية هم أتراك بهويتهم العرقية والقومية، ويقول بيلكه كاغان في كتابات أوركون : « إن الأوغور التسعة كانت تمثل قومي «. ويعلم الجميع أن الأوغوز التسعة هم أتراك الأويغور، كما أن المترجم الشهير سينغكو سيلي توتونغ، الذي عاش في القرن العاشر وقام بترجمة كتاب « ألتون ياروك « من الصينية إلى الأويغورية. قد استعمل عبارة « اللغة التركية « و» اللغة التركية الأويغورية « عند تعريفه باللغة الأويغورية[٤]. كما يتضمن

كتاب « ديوان لغة الترك « لمحمد القشغاري معلومات عديدة عن كون الأويغور أتراكا. وفي المقابل يرفض الصينيون هذه الحقيقة التاريخية والعلمية رفضا باتا، حتى إنهم يدّعون بأنه لا وجود لـ « شعب تركي « أو لـ « الأتراك « بالمعنى المعاصر في يومنا هذا. ويرون بأن الأتراك قد انقرضوا وانسحبوا من ساحة التاريخ مع نهاية عهد « سلالة تانغ « وأن «الترك « أو « الشعب التركي « من المفاهيم التي استحدثها المدافعون عن نظرية Pan-Turkizm[٥]. وهذا الموقف والمقال الصيني، سياسي بحت فلا يمكن أن يغيّر الحقائق.

٣. تركستان الشرقية كمصب للحضارات :

تحوّلت منطقة تركستان الشرقية التي كانت معبرا هاما لطريق الحرير التاريخي، إلى ملتقى للحضارات الإسلامية بداية من القرن العاشر ميلادي، وذلك مع اعتناق أتراك الأويغور الدين الإسلامي وكذلك إلى ملتقى للحضارتين البوذية والمسيحية الغربية بعد أن كانت كذلك بالنسبة إلى الحضارات الشامانية والهندية واليونانية الغربية قبل الإسلام.

وتحت تأثير هذه البيئة الثقافية، قام أتراك الأويغور بإيجاد ثقافة خاصة بهم، وأصبحت تركستان الشرقية مصدر الثقافة القومية التركية بلغتها ودينها وآدابها وفنونها. وأدّت تلك البيئة الثقافية إلى ظهور أوّل أثر أدبي مكتوب وأوّل قانون مدوّن وأوّل طريقة لطباعة الكتب في الثقافة التركية، كما أدّت إلى بروز شخصيات كبيرة مثل محمد القشغاري ويوسف خاص حاجب والأستاذ أحمد يسوي[٦] وظهور آثار موسيقية رائعة مثل المقامات الاثنتا عشرة. ونشأت في هذه المنطقة أيضا ثقافة القريز أي قنوات المياه الجوفية التي تعتبر من عجائب تاريخ البشرية.

وبعد انتقال أتراك الأويغور في مسارهم التاريخي إلى نظام الاستقرار في العيش منذ أكثر من ألف سنة، انتهجوا أسلوب ثقافة تسامح، كبير وفريد من نوعه، ولم يرفضوا أية ثقافة أجنبية، حيث اعتنقوا الشامانية ثم المانية ثم المسيحية ثم الإسلام أخيرا كدين لهم، ودافعوا عن أديانهم. وقد تحوّلت مناطق هوتن وكوتشا وتورفان إلى مراكز هامة للبوذية في القرنين الخامس والسادس، وبقي تورفان مركز نشاط هام للبوذيين ومسيحيي المانيهايست والناصتورية في القرنين الثامن والتاسع الميلاديين.

و جميع الآثار الأدبية أو المؤلفات المترجمة أو الصور المرسومة على جدران المعابد التي تعكس النظرية البوذية والمانيهايستية تعود إلى تلك الحقبة التاريخية. واعتنق أتراك الأويغور الدين الإسلامي بداية من القرن العاشر بعد أن أسلم ساتوك بوغرا سلطان الدولة القرخانية، و قد ظهرت المؤلفات الأدبية الرائعة مثل كوتادغو بيليك و ديوان لغة الترك، بعد إسلام أتراك الأويغور. وكان أتراك الأويغور متسامحين مع مختلف الأديان ومهتمين بالثقافات الأجنبية ويتبنون منها ما يناسبهم، فعلى

سبيل المثال، كان الأويغور يستخدمون حروف كوكتورك في البداية، ثم استعملوا حروف الأويغور من أصل صوغدي ثم انتقلوا في فترة من الفترات إلى استعمال حروف جاغاتاي، وبعده حروف الكيريل وكلك الحروف اللاتينية، ويستخدمون اليوم حروفا أبجدية مطورة من أصل عربي.

وكان أتراك الأويغور يحسنون تقاسم وتبادل ثرواتهم الثقافية مع سائر الشعوب، حيث علّموا جنكيز خان وأبناءه الكتابة واستخدام الطابع (الدمغة)، والدبلوماسية والبيروقراطية في الدولة، مما يعني أن أتراك الأويغور قد ساهموا بقدر كبير في نجاح جنكيز خان.

وأسس أتراك الأويغور عبر التاريخ دولا عديدة وعكسوا نظرتهم لهياكل الدولة والإدارة في كتاب «كوتادغو بيليك « عن طريق مؤلفه يوسف خاص حاجب. و لم تكن نظرية الإدارة التركية للدولة قائمة على مبدأ « القضاء على الضعيف « بل كانت قائمة على أساس « التعايش والحماية « الذي يحقق إمكانية التعايش بين الذئب والغنم[٧].

والدول التي أسسها أتراك الأويغور عبر التاريخ هي كالآتي :

دولة إيديكوت الأويغورية: تأسست هذه الدولة سنة ٨٥٦ على يدي منكلي تيكين (أولوغ تنكريده كوت بولمش ألب كولوغ بيلكه كاغان) وأصبحت تابعة للإمبراطورية المغولية بداية من القرن الثالث عشر.

دولة قاراخان: تأسست هذه الدولة على يد بيلكه كول قدير خان في القرن العاشر، وأصبحت أولى دولة إسلامية في تاريخ الأتراك مع اعتناق السلطان ساتوك بوغرا خان الدين الإسلامي. وتم إسقاط هذه الدولة من قبل قارا- ختاي في القرن الثالث عشر.

دولة جاغاتاي: تأسست هذه الدولة من قبل السلطان جاغاتاي الابن الثاني لجنكيز خان السلطان المغولي، واستمرت إدارته من قبل أبنائه إلى أن تفككت في القرن الخامس عشر.

دولة سعيدية ياركنت : تأسست هذه الدولة على يد سيد خان، أحد أحفاد تيمور في القرن السادس عشر، و بقيت حتى القرن السابع عشر.

إدارة خوجالار: استولت خوجالار على دولة سعيدية ياركنت في القرن السابع عشر، و بقيت تحكم تركستان الشرقية لمدة ٧٧ سنة.

دولة قاشغار: تأسست هذه الدولة من قبل يعقوب باي سنة ١٨٦٨ وبقيت تحكم المنطقة لمدة ١٠ سنوات. وأصبحت هذه الدولة تابعة للدولة العثمانية بصفة رسمية بطلب من سلطان قاشغار يعقوب باي وموافقة الدولة العثمانية. وبعد وفاة يعقوب باي في سنة ١٨٧٧ قام الصينيون باحتلال تركستان الشرقية في سنة ١٨٧٨.

جمهورية تركستان الشرقية الإسلامية : تأسست هذه الدولة في ١٢ نوفمبر ١٩٣٣ إثر الثورة

القومية التي انفجرت في تركستان الشرقية، وكان رئيس الجمهورية هو خوجانياز حاجي. وتم إسقاط هذه الدولة بعد الهجوم الروسي الصيني المشترك سنة ١٩٤٣.

جمهورية تركستان الشرقية: تأسست هذه الدولة في ١٢ نوفمبر ١٩٤٤. وكان رئيس الجمهورية علي خان تورا. وسقطت هذه الدولة مع قيام الصينيين الشيوعيين باحتلال تركستان الشرقية في ١٩٤٩.

وظهرت مشكلة تركستان الشرقية التي نتحدث عنها اليوم مع احتلال الصينيين لهذه الأراضي في القرن التاسع عشر، وترسخ هذا الاحتلال وتجذر في عهد الإدارة الصينية القومية (كومينداغ) والإدارة الصينية الشيوعية.

٤. هل تركستان الشرقية تابعة للأراضي الصينية؟

ادّعى الصينيون عند احتلالهم لتركستان الشرقية بأن سينغيانغ كانت " تابعة لأراضي الصين منذ البداية ". ولئن كانت أقدام الصينيين قد وطأت أراضي تركستان الشرقية في عهد سلطنة الخان، فإن ذلك كان لتوفير أمن طريق الحرير فقط. والهياكل التي يدّعي الصينيون اليوم تبعيتها للإدارة المركزية آنذاك، إنما كانت عبارة عن مخافر شرطة واقعة على طريق الحرير، وقد غادر الصينيون تلك الأراضي بعد حرب تالاس الواقعة سنة ٧٥١م، ولم يعودوا إليها لمدة ١٠٠٠ سنة[٨] مما يفنّد دعوى الصينيين بأن « تركستان الشرقية كانت تابعة للأراضي الصينية منذ البداية».

كما أن إطلاق الصينيين على تركستان الشرقية اسم « سينغيانغ» بمعنى « الحدود الجديدة» وكذلك الوضع السكاني الإجمالي للصينيين خلال سنوات ما بين ١٩٤٠ و١٩٥٠ في تركستان الشرقية، دليلان واضحان على أن هذه المنطقة لم تكن « أراضي صينية منذ البداية».

عدد سكان الصينيين في تركستان الشرقية في سنة ١٩٤١[٩] :

المجموعات العرقية	عدد السكان	النسبة المئوية
الأويغوري	٢,٩٨٤,٠٠٠	٪ ٨٠,٠
الكازاخي	٣٢٦,٠٠٠	٪ ٨,٧
الكرغيزي	٦٥,٠٠٠	٪ ١,٧
الدونجيني	٩٢,٠٠٠	٪ ٢,٥
الصيني (الخان)	**١٨٧,٠٠٠**	**٪ ٥,٠**
المغولي	٧٦,٠٠٠	٪ ٢,٠
المجموع	٣,٧٣٠,٠٠٠	٪ ١٠٠

الوضع السكاني في سنة ١٩٥٣ :

المجموعات العرقية	عدد السكان	النسبة المئوية
الأويغوري	٣,٦٤٠,٠٠٠	٪ ٧٤,٧
الصيني (الخان)	**٢٩٩,٠٠٠**	**٪ ٦,١**
الكازاخي	٤٩٢,٠٠٠	٪ ١٠,١
الدونجيني	١٥٠,٠٠٠	٪ ٣,١
الكرغيزي	٦٨,٠٠٠	٪ ١,٤

والسكان الصينيون هنا، هم بالأساس يمثلون عائلات جنود الصين دولة الاحتلال و ليسوا من الصينيين المستقرين في هذه الأراضي.

٥. سياسة الاستيعاب التي اتبعتها السلطة الصينية ضد أتراك الأويغور:

٥. ١. عهد السلطان مانتشو- كينغ

إن محاصرة الصين من قبل الدول الغربية في نهايات عهد السلطان مانتشو- كينغ ،أي في نهايات القرن التاسع عشر من البحر والبر، أدت بالصينيين إلى ضرورة إيجاد خط دفاعي برا وبحرا. وكانت منطقة تركستان الشرقية حلقة هامة من سلسلة حلقات البر الدفاعي للصين، وكان على هذه الأخيرة أن تقوم بإلغاء دور الأتراك وسيادتهم في المنطقة من أجل توفير أمنها. فبادرت الصين لتحقيق هذا الهدف بتهجير الصينيين (الخان) من داخل البلاد إلى هذه المنطقة، وانتهجت في ذلك سياسة إلحاق تركستان الشرقية بالصين وتصيين أهالي المنطقة عبر برامج التعليم باللغة الصينية. وعلى سبيل المثال قام الجنرال زو زومغ- تانغ الذي احتل أراضي تركستان الشرقية بفتح مدرسة تدرّس باللغة الصينية، وأجبر الأهالي الأغنياء على إرسال أبنائهم إلى هذه المدرسة.

« احتل الصينيون بلادنا رغم عدم صدور أي تنازل منا، فظلمونا وآذونا بأساليب لا تتبادر إلى أذهان الناس، وبقي أهالي قاشغار المسلمون يتعرضون لهذا العداء المستمر من قبل ا لأيادي الظالمة والمنحرفة. وبكى الناس على فقدان آبائهم وأبنائهم وعيالهم وأزواجهم. واشتعلت نار الانتقام في فؤاد كل فرد، خاصة في هذه الفترة الأخيرة، حين صار الصينيون يجمعون الأطفال لتعليم لغتهم وشعائرهم الدينية، الأمر الذي أدّى إلى نفاد صبر وتحمل الأهالي المسلمة»[١٠].

وفي عهد يانغ زينغين الموالي أيضا، تم تعليم أطفال الأويغور اللغة الصينية في المدارس التي كانت تسمى بـ « شوتانغ». و سياسة الاستيعاب هذه التي بدأت في عهد مانتشو- كينغ، استمرت كذلك في عهد الصينيين القوميين (Guo Min-dang).

٥. ٢. عهد الصين القومية (Kuomintang) :

كان الصينيون الثوار من أصحاب الجناح اليساري وعلى رأسهم مؤسس الجمهورية الصينية سان ياتسان (Sun Zhongshan)، قد استبدلوا الشعار الذي قاله الصينيون المحافظون من الجناح اليميني في السنوات الأولى من تأسيس الجمهورية المتمثل في " جمهورية ذات خمس مجموعات عرقية " بمقولة " القومية الصينية " التي تهدف إلى تصيين كافة الطوائف اعتمادا على العنصرية الخانية. وكان الهدف من وراء ذلك استيعاب الشعوب الصغيرة والضعيفة في الصين، لتشكيل وحدة عرقية ودولة موحدة. ولهذا السبب كان ثوار الجناح اليساري الذي يمثله سان ياتسان يدافعون بشدة عن نظرية " القومية للخان الكبير" ومبدأ "الاستيعاب"[١١]. وكان سان ياتسان قد ادعى في وقت من الأوقات بأن أهالي المانجو الذين حكموا البلاد لمدة ٣٠٠ سنة لم يكونوا صينيين، وطلب تهجيرهم من الصين، لكن رفض أهالي المانجو والإدارة المانجوية كان يعني رفض تراثهم، مما يهدد بحقوق السيادة الصينية على الصعيد الدولي. ولهذا السبب اضطر سان ياتسان للاعتراف بالإدارة المانجوية كإدارة صينية مشروعة وتنازل عن القول بـ « القومية للخان الكبير « وبدأ ينادي بـ « القومية الصينية «، لكنه لم يتراجع عن مبدأي « القومية للخان الكبير» و» الاستيعاب» في واقع الأمر، و تستند جميع السياسات المطبقة على تركستان الشرقية من قبل حكومة الصين القومية (Kuomintang) إلى مبدأ

" الاستيعاب" الذي تبناه سان ياتسان. وبعد أن استلمت حكومة الصين القومية الهياكل الإدارية في تركستان الشرقية من إمبراطورية مانتشو-كينغ، باشرت بتوظيف الصينيين في المحافظات والمناطق بتركستان الشرقية قصد كسر نفوذ الأتراك من الناحية الإدارية. وقد طردوا الأهالي المنشغلين بتربية المواشي في كوتشونك سنة ١٩٤٣ وأحضروا مكانهم الفلاحين الصينيين (الخان). وقام شنغ شيه-تساي بقتل أكثر من ١٥٠,٠٠٠ شخص أغلبهم من المثقفين تحت شعار " المساواة بين القوميين". كما خططت حكومة الصين القومية لنقل مليون صيني (الخان) إلى تركستان الشرقية، إلا أنها لم تستطع تنفيذ ذلك لخوضها معركة مع الصينيين الشيوعيين، لكن النظام الشيوعي طبق ذلك المخطط فيما بعد بأضعاف مضاعفة.

٥. ٣. عهد الصين الشيوعية :

عندما كان الشيوعيون الصينيون في صراع مع حكومة الصين القومية (Kuomintang)، كانوا في أمس الحاجة إلى الحصول على مساندة سائر الشعوب إلى جانب الصينيين الخان، لهذا السبب قدّموا وعودا كبيرة للأقليات، وأعلنوا عن عزمهم تمكين الشعوب غير الصينية من إدارة أنفسها ،وعن إقامة نظام فدرالي شبيه بنظام الاتحاد السوفييتي. وحتى إن ماوو زيدونغ عندما أراد تحقيق استقلال لمسقط رأسه ولاية حونان في حدود سنة ١٩١٠ و١٩٢٠، كان يدافع عن ضرورة تقسيم الصين إلى ٢٤ دولة[١٢]. وفي الاجتماع الوطني الثاني للحزب الشيوعي الصيني الذي انعقد في يوليو / تموز ١٩٢٢، تم الإعلان

عن تأسيس جمهورية الصين الفدرالية مع مناطق المغول والتبت والأويغور[١٣]. وكانت اللجنة التحضيرية للاجتماع الأول للنواب السوفيتيين الوطنيين الذي نظمه الحزب الشيوعي الصيني في نوفمبر ١٩٣١، قد وافقت على مسودة لـ «دستور الجمهورية الصينية السوفييتية» وهو يتضمن عبارات تفيد بأن للشعوب حق تحديد مصيرهم، وسيتم الاعتراف بذلك وتنفيذ هذا الأمر والاعتراف كذلك بحق الانفصال عن الدولة لشعوب مثل المغول، الأويغور والتبت؛ وأن لهم حرية تامة في اتخاذ القرار بالانضمام إلى الفدرالية السوفيتية الصينية أو عدم الانضمام إليها، ولهم كامل الحرية في إقامة نظامهم وسلطتهم[١٤]. ولكن عندما حلت سنة ١٩٤٩، غير الصينيون الشيوعيون مقولاتهم رأسا على عقب، وتراجعوا عن الوعود التي قدموها سابقا، وبذلك، خدعوا شعوبا مثل الأويغور والتبت والمغول.

وعندما تولى الشيوعيون الصينيون السلطة أصبحوا يطبقون نفس سياسة الاستيعاب التي كانت تطبقها حكومة الصين القومية(Kuomintang) بأسلوب صارم. ومثلا قام الصينيون الشيوعيون بتنفيذ مشروع نقل السكان الصينيين (الخان) إلى تركستان الشرقية، ذلك المشروع الذي خططته الحكومة الصينية القومية قبل ذلك ولم تتمكن من تنفيذه. ويوضح الجدول المبين أسفله هذا الوضع بكل جلاء[١٥]:

كان الوضع السكاني للصينيين (الخان) في المنطقة في سنة ١٩٥٣ على النحو التالي:

المجموعات العرقية	عدد السكان	النسبة المئوية
الأويغور	٣,٦٤٠,٠٠٠	٪ ٧٤,٧
الصيني (الخان)	**٢٩٩,٠٠٠**	٪ ٦,١
الكاراخي	٤٩٢,٠٠٠	٪ ١٠,١
الدونجيني	١٥٠,٠٠٠	٪ ٣,١
الكرغيزي	٦٨,٠٠٠	٪ ١,٤

وأصبح الوضع السكاني للصينيين (الخان) في سنة ١٩٦٤ على النحو التالي:

المجموعات العرقية	عدد السكان	النسبة المئوية
الأويغور	٤,٠٢١,٢٠٠	٪ ٥٤,٠
الصيني (الخان)	**٢,٤٤٥,٤٠٠**	**٪ ٣٢,٩**
الكاراخي	٥٠١,٤٠٠	٪ ٦,٧
الدونجيني	٢٧١,٠٠٠	٪ ٣,٦
الكرغيزي	٦٩,٢٠٠	٪ ٠,٩

وقد وصلت هذه النسبة إلى حدود ٤٠ ٪ باعتبار سنة ١٩٨٢:

المجموعات العرقية	عدد السكان	النسبة المئوية
الأويغور	٥,٩٩٥,٠٠٠	٪ ٤٥,٨
الصيني (الخان)	٥,٢٨٤,٠٠٠	٪ ٤٠,٤
الكاراخي	٩٠٣,٠٠٠	٪ ٦,٩
الدونجيني	٥٦٧,٠٠٠	٪ ٤,٣
الكرغيزي	١١٢,٠٠٠	٪ ٠,٩

ولا تتضمن هذه الأرقام الجنود الصينيين التابعين لجيش الإنتاج والإعمار (Sheng-chan Jian-she Bing-tuan) المتواجدين في تركستان الشرقية تحت الإدارة الصينية. وكان عدد هؤلاء الجنود في سنة ١٩٩٥ يبلغ ٢,٢٨٧,٨٩٦ جنديا، وهم يمثلون ١٣,٨ ٪ مجموع سكان تركستان الشرقية. وهو ما يعني أن عدد سكان الصينيين يمثل ٥٤,٢ ٪ من عدد السكان الجملي في المنطقة.

ونلاحظ أن الصينيين الشيوعيين قد غيروا الوضع الديمغرافي لتركستان الشرقية عبر نقل الصينيين (الخان) إليها بشكل تدريجي بداية من عام ١٩٥٠ ،حتى حوّلوا أتراك الأويغور إلى أقليات في وطنهم الأم. و مازال النقل السكاني مستمرا و مهددا لكيان أتراك الأويغور.

وإلى جانب نقل السكان إلى تركستان الشرقية بصورة مكثفة، لجأ الصينيون الشيوعيون إلى استعمال أساليب استيعاب مختلفة، مثل الحد من استعمال اللغة الأويغورية في الدوائر الرسمية وتغيير الأبجدية الأويغورية، والتعليم باللغة الصينية والتعليم باللغتين، ومنع الإنجاب، والحد من ممارسة الشعائر الدينية وغيرها من الوسائل المباشرة وغير المباشرة[١٦].

٦. ٦. الوضع الراهن لتركستان الشرقية :

تركستان الشرقية التي تسمى اليوم من قبل الصينيين بـ « سينغيانغ»، تعتبر أكبر ثاني دولة في أسيا الوسطى بعد كازاخستان، بمساحتها البالغة ١,٦٤٤,٠٠٠ كلم^2. وتوجد ضمن حدودها الجبال السماوية وجبال ألتاي وجبال بامير وصحراء تاكلاماكان ونهر تاريم، وتحدّها من الشمال روسيا الفدرالية، ومن الشمال الشرقي مغولستان، ومن الغرب كازاخستان وكيرغيزستان وباكستان وأفغانستان وطاجكستان، ومن الجنوب تبت والهند ومن الشرق الصين.

الوضع الديمغرافي لتركستان الشرقية باعتبار سنة ١٩٩٦ على النحو التالي[١٧]:

المجموعات العرقية	عدد السكان
الأويغوري	٧,٩١٦,٠١٣
الكازاخي	١,٢٥٨,٥٢١
الكرغيزي	١٦٠,٤٨٣
الأوزبيكي	١٣,٤٩٨
التاتاري	٤,٧٠٠
الصيني (الخان)	٦,٤٣٢,٨١٦
الدونجيني	٧٦٠,١٨١
المغولي	١٥٥,٤١٥
المنتشي	٢٠,٥٥٩
الروسي	٩,٢٠٦
الشيبوي (الشيفه)	٣٨,٨٥٤
الداغوري	٦,٣٨٦
التاجكي	٣٨,٠٠٠
المجموع	١٦,٨٩٢,٩٠٠

٦. ١. الوضع الاقتصادي لتركستان الشرقية :

يعتمد اقتصاد تركستان الشرقية على الفلاحة، حيث نجد زراعة القمح والأرز والقطن والشعير والذرة والبنجر والقنب والتفاح والعنب والخوخ والتين والكمثرى والبطيخ منتشرة فيها. أما في المناطق الشمالية لتركستان الشرقية، فتحتل فيها تربية المواشي المركز الأول. ويوجد في هذه المنطقة اليوم حوالي ٦٠ مليون ماشية من الأغنام والأبقار. وإلى جانب ذلك تحتل التجارة مكانة هامة في اقتصاد تركستان الشرقية، وتُعد مدن أورومتشي وقاشغار وحوتن من المراكز التجارية الهامة في البلاد.

كما أن تركستان الشرقية ثرية أيضا من حيث الموارد الطبيعية، نجد من بينها النفط والغاز الطبيعي والفحم الحجري والذهب واليورانيوم. وتسد الصين ٢٥ ٪ من حاجياتها النفطية من هذه المنطقة، وحسب الأبحاث الأخيرة فإن احتياطي النفط لتركستان الشرقية يقدر بـ ١ بليار و٤٠٠ مليار متر مكعب، وهو يغطي حاجة الصين للنفط لمدة ٣٠ سنة[١٨]. واحتياطي الفحم الحجري في تركستان الشرقية يمثل ٤٠ ٪ من مجموع احتياطي الفحم الحجري في الصين.

٦. ٢. الهيكل الإداري لتركستان الشرقية :

الاسم الرسمي لتركستان الشرقية اليوم في الصين بلغة الأويغور التركية هو « منطقة الحكم الذاتي سينغيانغ الأويغور »، وتأسست المنطقة في ١ أكتوبر ١٩٥٥. وتوجد في منطقة الحكم الذاتي هذه، ٥ محافظات الحكم الذاتي و٦ أقضية الحكم الذاتي و٨ محافظات و٦٢ قضاء. ومناطق الحكم الذاتي هي[١٩] :

مناطق الحكم الذاتي	تاريخ التأسيس	نسبة المجموعات العرقية ذات سيادة الحكم الذاتي من مجموع عدد السكان العام
قضاء ينجي هويزو للحكم الذاتي	١٩٥٤/٠٣/١٥	٪ ٣٢,٧٠
قضاء تشابتشال شيبه للحكم الذاتي	١٩٥٤/٠٣/٢٥	٪ ٢٨,٠٠
محافظة باينكولين مغول للحكم الذاتي	١٩٥٤/٠٦/٢٣	٪ ٣٥,٠٠
محافظة بورتالا مغول للحكم الذاتي	١٩٥٤/٠٧/١٣	٪ ٢٤,٨٠
محافظة كيزيلصو كيرغيز للحكم الذاتي	١٩٥٤/٠٧/١٤	٪ ٣٦,٠٠
محافظة سانجي هويزو للحكم الذاتي	١٩٥٤/٠٧/١٥	٪ ٣٧,٠٠
قضاء موري كازاخ للحكم الذاتي	١٩٥٤/٠٧/١٧	٪ ٣٣,٠٠
قضاء كابوكسار مغول للحكم الذاتي	١٩٥٤/٠٩/١٠	٪ ٥٨,٠٠
قضاء تاشقورغان تاجك للحكم الذاتي	١٩٥٤/٠٩/١٧	٪ ٧٨,١٠
قضاء باريكول كازاخ للحكم الذاتي	١٩٥٤/٠٩/٣٠	٪ ٣١,٠٠
محافظة إيلي كازاخ للحكم الذاتي	١٩٥٤/١١/٢٧	٪ ٥٣,٤٧

يوجد مكتب الحزب الشيوعي في كافة هياكل ومؤسسات الدولة لأن اتخاذ القرارات بيد تلك المنظمة. ولا يمكن أن يتبوأ شخص ما منصبا إداريا إن لم يكن عضوا في الحزب الشيوعي.

٧. المشاكل الحالية لتركستان الشرقية:

٧. ١. تركستان الشرقية هي منطقة حكم ذاتي في القول، ولكن حقوق وصلاحيات الحكم الذاتي فيها منتهكة بالفعل و بشكل كبير.

٧. ٢. ما زالت الدولة مستمرة في سياسة التشجيع على التهجير إلى المنطقة، حيث يغيّر

المهاجرون الصينيون البنية الديمغرافية لسكان المنطقة على حساب الأتراك مما يولـّد مشاكل عديدة. ويمكن عرض هذه المشاكل في النقاط التالية :

٧. ٢. ١. يتعرض أتراك تركستان الشرقية للحرمان من أراضيهم الخصبة بسبب الهجرة المكثفة، كما تتفاقم مشكلة البطالة في أوساطهم بالدرجة الأولى إلى جانب المشاكل التعليمية والثقافية والأمنية.

٧. ٢. ٢. أصبحت البطالة لدى الأوساط التركية الأويغورية معضلة كبيرة بسبب الهجرة المكثفة، كما يتم تسريح عدد كبير من العمال بسبب خوصصة المؤسسات العمومية من قبل الدولة. ويندر توظيف خرجي الجامعات مما يؤدي إلى تزايد عدد العاطلين عن العمل من بين صفوف الشباب وتفشي ظاهرة الدعارة وتعاطي المخدرات والسرقة والنهب وغير ذلك من الجرائم جراء تزايد البطالة.

٧. ٢. ٣. تشتد المناوشات والخصومات بين الشباب الأويغوريين المرحلين إلى المناطق الداخلية في الصين في إطار تصيينهم، و بين الشباب الصينيين يوما بعد يوم، مما يؤهل أرضية لاندلاع معركة أهلية داخل المجتمع الصيني. والاشتباكات التي وقعت بين العمال الأويغوريين والعمال الصينيين في ٥ يوليو/ تموز في شاغوان كانت نتيجة هذه السياسة.

٧. ٣. في الوقت الذي يستمر فيه التهجير بشكل مكثف، يتم من جهة أخرى إجراء سياسة منع الإنجاب تجاه أهالي المنطقة بصورة بشعة رغم جميع الاعتراضات. ولئن كانت السلطة الصينية تدعي بأنها تطبق سياسة منع الإنجاب لـ "رفع مستوى الجودة للشعب " و" تحقيق رفاهية لأهالي المنطقة " و" جلب مصالح لأتراك الأويغور" إلا أن هدفها الحقيقي هو التحكم في عدد سكان أتراك الأويغور والحد منه ورفع عدد السكان الصينيين (الخان) في المقابل.

٧. ٤. تقوم الإدارة الصينية بتجارب نووية في المنطقة عمدا، مما يؤدي إلى إصابة الأهالي بأمراض عديدة ومشاكل صحية جادة مثل السرطان واليرقان وولادة أطفال معوقين.

٧. ٥. قامت السلطة الصينية بتضييق الخناق على الشعب الأويغوري عن طريق إلغاء التعليم باللغة الأويغورية واستبدالها باللغة الصينية مما يعني الحد من إمكانيات التعليم لدى أتراك تركستان الشرقية. ولئن كانت الإدارة الصينية تدّعي رفع مستوى التعليم والثقافة لأهالي المنطقة عن طريق وضع برامج التعليم باللغة الصينية، إلا أن هدفها الأساسي هو التسريع في مسار الاستيعاب.

٧. ٦. أصبحت ممارسة الشعائر الدينية محدودة، وينص الدستور الصيني على أن لكل مواطن حق الاعتقاد الديني أو عدمه، و لكن هذا الحق لا يشمل أهالي تركستان الشرقية. وجميع السكان في هذه المنطقة مسلمون، وهم لا يتمتعون بحرية ممارسة شعائرهم الدينية، ويُمنع الموظفون العموميون المسلمون

من أداء صلواتهم وصيامهم، كما يُمنع التبليغ والإرشاد الديني في مكافحة المشاكل الاجتماعية الناتجة عن البطالة والهجرة المكثفة مثل الدعارة وتعاطي الخمر والمخدرات، ويُعتبر هذا العمل ضمن الأعمال الأصولية والإرهابية.

٧.٧. يتعرض أتراك الأويغور لشتى أنواع الإهانة والتحقير بسبب تزايد ظاهرة القومية الصينية، حيث يُمنعون من الدخول إلى الفنادق، ويُطردون من بعض المحافظات، ويتعرضون لمضايقات متعمدة، ويجدون صعوبات في الإجراءات البيروقراطية (مثل إجراءات الحصول على جوازات السفر)... وغير ذلك.

٧. ٨. يتم نهب الموارد الطبيعية في المنطقة، حيث يعيش أهاليها في فقر ومسكنة، رغم ثرواتهم الطبيعية. وفي الواقع تقضتي حقوق وصلاحيات الحكم الذاتي بأن تكون الموارد الطبيعية في منطقة الحكم الذاتي موكولة إلى أهاليها للإستفادة.

الخاتمة

إن تركستان الشرقية ليست « أراضي تابعة للصين منذ البداية « كما يدعي الصينيون بل هي أراض تركية. وقد تم تدوين تاريخ تلك الأراضي بدماء الأتراك، ولكن هذه الأراضي التي هي مهد الثقافة التركية وملتقى الحضارات، قد تعرضت للاحتلال الصيني في القرن التاسع عشر. ولجأت السلطة الصينية بعد الاحتلال إلى إلحاق هذه المنطقة بالأراضي الصينية، وباشرت بتطبيق سياسة استيعاب بصورة منظمة، لتصيين أتراك الأويغور. ومعظم المشاكل الموجودة في تركستان الشرقية اليوم، كانت نتيجة سياسة الاستيعاب والتدمير التي يطبقها الصينيون ضد أتراك الأويغور. وكان الصينيون (الهان)، ينظرون إلى الفصائل العرقية غير الصينية منذ القدم على أنها عنصر تهديد، معتبرين سياسة الاستيعاب الطريق الوحيد للقضاء على هذا التهديد. وتحدد الإدارة الصينية اليوم جميع مخططاتها السياسية والاجتماعية وفق هدفها الاستيعابي، ولا تطبق ما جاء في الدستور والقوانين من حقوق وصلاحيات للأقليات على أرض الواقع، ولا تعترف بالحقوق الأساسية مثل التعليم باللغة الأم وحرية الفكر و المعتقد وحق الإنجاب والتكاثر. ويطالب أتراك الأويغور السلطة الصينية بالكف عن سياسة التذويب والاستيعاب والتصهير فورا، ومنحهم حق تقرير مصيرهم بإرادتهم الحرة.

مراجع و هوامش

[١] تونجر بايكارا : " Türk, Türklük ve Türkler "، دار النشر : IQ Kültür Sanat ، الطبعة الثانية، إسطنبول ٢٠٠٦، ص ٩٧ – ١٠٠ .

[٢] جين باول روكس : « Türklerin Tarihi – Pasifik'ten Akdeniz'e ٢٠٠٠ Yıl " ، دار النشر: Kabalcı ، إسطنبول ٢٠٠٤، ص ٣١.

[٣] taşddın sıngar aklatmış ıdduk on Uygur ilinte انظر: Gabain, Annamarie von; Winter, Werner. Türkische Turfan-Text IX, Ein Hymnus an den Vater Mani auf" 'Tocharische' B mit alttürkischer Übersetzung, ADAW, Berlin ١٩٥٨. on Uygur il uluşnug. Bkz. Peter Zieme. Buddhistische Stabreimdichtungen der Uiguren, Berliner Turfantexte XIII, Berlin 1985.

[٤] انظر ياسين هوشور : « Eski Çince Vesikalarda 'Xiongnu' Gibi İsimlerin Uygurcadaki Çevirisi "، Minzu Yu-wen عدد ١، ٢٠٠٦، ص ١٩.

[٥] انظر " Ottura Asiya ve Cenubiy Asiyadiki Millet: Din Tokunuşi " ، دار النشر الشعبي Şincang ، أورومتشي، ٢٠٠٣ ، ص ٣٧٥ – ٣٧٦.

[٦] يقول الأستاذ الدكتور فؤاد كوبرولي استنادا إلى « جواهر الأبرار من أمواج البحار » : « ولد أحمد يسوي في منطقة تركستان الشرقية التابعة للصين اليوم في قرية سايرام التابعة للواء أكيسو الواقع على بعد ١٧٦ كلم في الشمال الشرقي لأكسو. انظر: « Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar" منشورات رئاسة الشؤون الدينية، الطبعة السابعة، أنقرة، ١٩٩١، ص ٦١. وكان كيكتشسنه بهادر والد علي شير نوائي أحد الشخصيات الأويغورية الشهيرة. انظر : " İslam Ansiklopedisi"، المجلد ٢، منشورات وقف الديانة التركي، إسطنبول، ١٩٨٩، ص ٤٤٩.

[٧] «وبذلك استطاع السلطان أن ينظم شؤون بلاده وأن يثري الشعب. وكان الذئب يرتوي مع الغنم من نفس المنبع المائي ». (٤٤٩) ، انظر « العالم قد عمّه السرور وصار الذئب يعيش مع الغنم » (٤٦١)، « وقد تجمع أمام الباب عدد من الذئاب الجائعة : أيها السلطان قم بحماية الأغنام جيدا » (١٤١٣)، «تساوى الذئب والغنم» (٣٠٩٦)، يوسف خاص حاجب : «Kutadgu Bilig "، دار النشر : Kabalcı، إسطنبول، ٢٠٠٨.

[٨] يحاول الصينيون تفسير العلاقات الدبلوماسية بين الدول التي مرت في منطقة تركستان الشرقية والسلطات الصينية خلال الفترة التي امتدت لـ ١٠٠٠ سنة بصورة غير صحيحة. وعلى سبيل المثال يعتبرون الهدايا التي أرسلتها الدول التركية إلى السلطات الصينية على أنها كانت بمثابة « ضرائب» لتعزيز الصلة بين الحكومة المركزية الصينية والدول التركية. وقد أثبت المؤرخون في السنوات الأخيرة أن الصينيين سجلوا الهدايا التي كان الإمبراطور يرسلها إلى الأجانب تحت أسماء « الهدية » و«الإحسان» و«الإكرام» في حين يسجلون الهدايا الواردة من الأجانب باسم « الضريبة». كما سجلوا « الضرائب» التي كانت الصين تقدمها إلى الأتراك في عهد كوكتور والأويغور في التاريخ تحت اسم « الهدية » أو «الإكرام». ولذلك لا أساس لقولهم بأن من يدفع الضريبة للصين تابع لها.

[٩] انظر Zhe Wu, Xinjiang: Ethnic Identity, International Competition and Chinese Revolution، ١٩٤٤ – ١٩٦٢، جامعة تايوان، كلية الآداب، قسم الأبحاث التاريخية، رسالة دكتوراه، تايبي ٢٠٠٦.

[١٠] من رسالة كولو بلي ابن يعقوب بلي سلطان قاشغار الموجهة إلى السلطان العثماني. انظر وثائق الأرشيف العثماني حول الدولة العثمانية والقوقاز والعلاقات مع شعوب تركستان ودول القرم (ما بين ١٦٨٧ و ١٩٠٨م) ، المديرية العامة لأرشيف الدولة التابعة لرئاسة وزراء الجمهورية التركية، قسم الأرشيف العثماني، رقم النشر ٣ ، أنقرة – يونيو / حزيران ١٩٩٢، ص ١٥٤ – ١٥٨.

[١١] ومما يؤكد على ذلك، القويمة التي يتطرق إليها سان ياتسن (Sun Zhongshan)بصورة مكثفة في خطابه الشهير " San-min-zhu-yi " (مبادئ الشعب الثلاثة، أي القومية والديمقراطية وموارد العيش للشعب).

[١٢] انظر Mao Zedong'un Erken Dönemdeki Eserleri (٦. ١٩١٢–١٩٢٠) دار النشر Hunan، Changsha، ١٩٩٠. وهو يرى أن الصينيين الشيوعين مسؤولون عن منح الحكم الذاتي وحق تقرير المصير لشعوب مغولستان وتركستان الشرقية والتيبت وشينغهاي. وكون هذه المناطق تتمتع بالحكم الذاتي لا يعني تفكك الصين بل وعلى عكس منذ ذلك سيكوّن نظاما فدراليا للصين.

[١٣] انظر «Etnik Meselelerle İlgili Evraklar"، منشورات مدرسة الحزب الشيوعي الصيني، بيجين، ١٩٩١ ص ١٥–١٦.

[١٤] «Etnik Meselelerle İlgili Evraklar"، ص ١٢٣–١٢٤.

[١٥] Zhe, Wu ، نفس المرجع.

[١٦] عبّر Zhu Kunren المفوّض السياسي السابق في القسم

اللوجستي لجيش الاستقلال ونائب مدير اللجنة القانونية للمؤتمر الشعبي وعضو اللجنة الدائمة العاشرة للمؤتمر الشعبي الوطني الصيني في مقاله تحت عنوان " محاكمة سطحية لمسألة الانفصال في سينغيانغ " أن للهدف النهائي للإدارة الصينية هو استيعاب الأويغوريين.

[١٧] انظر « Şincang Yılnamisi ١٩٩٧ "، دار النشر Şincang Helk، أورومتشي ١٩٩٨، ص ١٥.

[١٨] خبر RFA (Radio Free Asia) بتاريخ ٢٠١٠/٠١/١٨.

[١٩] Zhe, Wu ، نفس المرجع.

ا.د. علاء الدين يالتجين كايا

جامعةة صقريا

مترجم إلى اللغة العربية باحمد مراد

أهم المنعطفات التاريخية في تاريخ تركستان الشرقية و مسألة الاحتلال الصيني

مقدمة

يطلق إسم " **تركستان**" على تلك المنطقة الممتدة من «**الجبال السماوية** « إلى بحر قزوين، و تهتم تركيا بشكل لافت لقضايا هذه المنطقة.

تنقسم تركستان إلى قسمين : شرقي وغربي. تضم تركستان الغربية كل من كازاخستان، كيرغيزستان، أوزباكستان، طاجيكستان وتركمنستان. وقد قام الروس باحتلالها بين عامي 1715-1897، و استمرت سيطرتهم عليها حتى تفكك إتحاد الجمهوريات السوفيتية. أما تركستان الشرقية فقد وقعت تحت الإحتلال الصيني، حيث أطلقت عليها الإدارة الصينية إسم «منطقة شينجيانغ أو شنغيانغ الذاتية الحكم». و في الحقيقة، فقد أصبحت تركستان بشقيها الغربي والشرقي تحت وطأة السياسات المشتركة للدول الإستعمارية، خاصة من قبل إنجلترا التي دعمت سياسة كل من الصين، روسيا، في القرن التاسع عشر.

كانت معظم هذه السياسات موجهة ضد الأتراك، فكانت إنجلترا تظهر أنها تؤيد إحدى الأطراف السياسية التركية إلا أنها تقوم بتدبير المكائد والمؤامرات خفية مع المستعمر، لينفذها ضد تلك الأطراف السياسية.

فإنجلترا التي كانت تبدو وكأنها تقف إلى جانب دولة « الكاشغر «، قامت بإقناع كل من روسيا والصين بإبادة هذه الدولة التركية الإسلامية وقدمت قرضا للصين من أجل تحقيق هذا الهدف.

ومن خلال هذه السياسة يظهر جليا إنعكاس المعنى الحقيقي لمصطلح «**اللعبة الكبرى**» على طبيعة السياسات التي مورست في تلك المنطقة. و انطلاقا من هذه الحقيقة، تناولت بشكل تفصيلي علاقات إنجلترا بدولة «**الكاشغر**» - التي تم تأسسها بقيادة «**بدولت يعقوب خان**»- ، وذلك عند تطرقي لموضوع أهم المنعطفات التاريخية لتركستان الشرقية، حيث أقدم موجزا عن الإستراتيجية السياسية الإنجليزية "**فرق- تسد**" والتي لطالما طبقتها الصين في العديد من المناسبات.

إطلاق اسم " **آسيا الوسطى**" على المنطقة بدلاً من تركستان، لم يكن أمرا اعتباطيا، بل كان

جزء من استراتيجية « **اللعبة الكبرى**». فلم تؤ سس دولة عبر التاريخ باسم تركستان بخلاف جمهورية تركستان الشرقية، وبعد الإحتلال الروسي تم اطلاق اسم " **ولاية تركستان** " على المنطقة. إلا أن بعض المصادر الموثوق منها، ذكرت و منذ عصور المنطقة تحت إسم " **تركستان** " . كما تم تعديل اسم منطقة تاشكند المركزية و المناطق التي تم احتلالها من جديد في عام1867 **من إسم «ولاية تركستان»**[1] إلى " **ولاية تركستان العامة**".

وفي 14 أكتوبر من عام 1924 استبعدت نهائياً كلمة تركستان من قاموس الثقافة السياسية السوفيتية الروسية، ليظهر مكانه إسم " **جمهورية تركستان الشرقية** "

و ظل هكذا للفترة التي تراوحت ما بين عامي 1944-1949,[2] تتبع هذه المنطقة التي أطلق عليها إسم «**منطقة شينجيانغ أو شنغيانغ الذاتية الحكم**» للإدارة الصينية حاليا. و نلاحظ جليا تبلور سياسة تغيير الأسماء كنهج قمعي ضمن برامج الدمج الثقافي المتعدد الإتجاهات لهذين النظامين الديكتاتوريين والظالمين، لكنني على قناعة أنها مسألة مؤقتة، و أنا على قناعة أنه يجب أن نضع هذه الحقائق التاريخية و العنصرية في مقدمة المعايير التي يجب أن نضعها نصب أعيننا عند التطرق لموضوع التسميات في الأبحاث التي نقوم بتحريرها.

عارض «**باي ميرزا هايت**» بشدة عدم استخدام كلمة " **تركستان** "، سواء من قبل الشعوب التركية أو في الثقافة الغربية، و لم يقبل أبدا ما يقال على أن تغيير إسم المنطقة إلى «**آسيا الوسطى**» جاء محض الصدفة و يدخل فقط ضمن ما يسمى " **تغيير لفظي**"، و قال: « لقد تحولت تركستان في قاموس المصطلحات السوفيتية منذ عام 1925 إلى «**آسيا الوسطى وكازاخيستان**»، وقد أرادت روسيا أن تثبت نظرية أنه بإمكانها خلط الشعوب، و استخدمت " **تركستان**" كساحة تجربة من أجل هذا، فمحت اسم هذه الدولة، معتقدة أنها بهذا ستنجح في اقتلاع آخر ما يمكن أن يعلق من شعور بالإنتماء عند الشعب التركمنستاني. و أهم عنصر عمدت إلى تطبيقه، هو عدم استخدام إسم " **تركستان** " بأي شكل من الأشكال في أي من أنشطة الحياة.

و منذ عام 1950 إلى يومنا هذا، مايزال بعض الباحثين الغربيين يستخدمون مصطلح "**آسيا الوسطى**" الذي أطلقه الروسيون على المنطقة، و هذا التصرف غير صحيح و يدعو للإستغراب، و هو إن دل على شيء فإنما يدل على أنهم يدعمون وجهة نظر السوفييتيين، و يساهمون في حذف كلمة " **تركمنستان**" من قاموس دول العالم الإسلامي و الرأي العام الغربي. فتركمنستان هي من أظهرت "**آأسيا الوسطى**" إلى الساحة، لأنها تقع داخل أراضيها...»[3]

و قد استعملت إسم "**تركستان الشرقية**" في بحثي هذا، لأنني آخذ على عاتقي مهمة تنبيه أهل المجتمع الثقافي و الحقوقي ضد ما تقوم به أطراف الإمبريالية الكبرى من ألاعيب، و اعتمدت في كشف هذا على حقائق و أسس تاريخية و حقوقية و علمية.

وكذلك فإن اختياري لاسم «تركستان الشرقية» في هذا العمل يعتمد على أنني أخذ على عاتقي مهمة تنبهية للعالم الحقوقي والعلمي ضد الألعاب الإمبريالية الكبرى، هذا بالإضافة إلى اعتمادي على هذه الأسس التاريخية والحقوقية ومعرفية.

تركستان هي تلك الدولة الواقعة في الجزء المركزي-الغربي لقارة أوروبا-آسيا، و يقع جزء كبير من أراضيها الآن تحت الإستعمار، و كانت تعرف منذ القدم بإسم تركستان وطوران؛ ما يعني أنها موطن الأتراك.

وتقع هذه الدولة بين نهر أورال وبحر قزوين في الغرب، وفي الشرق جبل ألتاي وحدود الصين أي تركستان الشرقية أو الحدود الشرقية للكاشغر، وفي الجنوب إيران وأفغانستان، وفي الشمال ولايتي توبول وتومساك (سيبيريا)[4] و يبلغ إجمالي مساحة تركستان 5.340.066 كم.

يقع القسم الشرقي منها الآن تحت الحكم الصيني، وتبلغ مساحته 1.503.563 كم، أما القسم الغربي فتبلغ مساحته 3.836.503 كم[5]. وقسم هام من تركستان الشرقية تكسوه الجبال والصحاري: جبل ألتاي و الجبال السماوية وجبل قويونلو بالإضافة إلى صحراء تاكلاماكان. ويوجد في المنطقة أكثر من 320 نهراً، نهر تاريم وايلي، ايرتيش،ماناس،أولونكور و يعتبر قاره شهير أكبر هذه الأنهار.

فترة الدويلات التركية في تركستان الشرقية :

كانت المنطقة منذ الأزل ساحة صدامات بين الأتراك، المغول والصينيين. و كما أدارت الدولة التركية بعض أمور جارتها الصين، قامت باحتلالها خلال بعض الفترات.

كما أن " **تركستان الشرقية**" تؤمن أن تركستان هي جزء لا يتجزأ عن العالم التركي من حيث الناحية العرقية،إضافة إلى اللغة والثقافة. و ضمت المنطقة داخل حدودها كل من أتراك الهون وإمبراطورية غوك تورك الكبرى. وقد قام الإويغور، - وهم من قبائل الأتراك داخل غوك تورك - بتأسيس دولة الإويغور، على شاطئ نهر أورخون عام 744، وجعلوا أوردو باليك عاصمة لهم.

وانهارت هذه الدولة على يد الكيرغيز في عام 840، وكانت مملكة االإويغور عبارة عن اتحاد للقبائل تحت زعامة اويغور التي كانت تعيش حياة الترحال.

عندما بدأت السلالة الحاكمة لدولة غوك تورك" **الأشينا**" تنهار و تضعف سلطتها، قام اويغور بجمع الشعوب ووضعوا الحجر الأساسي للدولة الجديدة.

وحين تفككت دولة غوك تورك كان يوجد على رأس اويغور قائد يدعى «**آركين**»، وحينما انهارات السلطة المركزية تحول هؤلاء إلى دويلات. وبعد فترة انتقالية استمرت لأكثر من قرن من الزمان تأسست دولة الإويغور.

وأول حاكم للأويغور هو « **كوتلوغ بيلجه كول**»، وتوفي عام 747 بعد حكم استمر عامين. ليحل محله ابنه «**مويانتشور**» الذي أصبح حاكما عام (747-759).

وقد قام «**مويانتشور**» بتوسيع حدود دولته حتى بلغت «**سير- ديريا**» في الغرب، ضاماً تحت سيطرته جيرانه من الدول والشعوب التركية. وانتهت حملاته التي قام بها ضد الصين بجعلهم يقبلون دفع ضريبة سنوية له.

واستمر تأثير الحكم الأويغوري على الصين خلال فترات الحكم التي تلت و تولاها حكام آخرون، حتى أن امبراطور الصين اضطر لتزويج ابنته من حاكم اويغور وذلك تحت ضغط الحاكم «آلب بيلجه.[6]

بعد وفاة الحاكم «**آلب بيلجه**» عام 821، ضعفت دولة اويغور بشكل كبير. وتلقت عاصمة الدولة «**قاره بلاساغون**» ضربة موجعة عام 840 بعد الهجوم الذي قام به الكيرغيزيون، وقتلوا آنذاك الحاكم والعديد من أبناء العامة.

وبعد ذلك تأسست دولتا «**قانصو أويغور**» (صاري أويغور) و«**تورفان أويغور**» لكن لم تستطيعا إمتلاك سيادة على المنطقة، فقد نجحتا في السيطرة فقط على مجموعة محدودة من المدن. وانتهت آخر دولة للأويغور باستيلاء المغول عليها عام 1209.

يشكل «**الكاراخانيون**» قسماً هاماً من تاريخ تركستان الشرقية، فهم أول دولة تركية اعتنقت الإسلام بشكل جماعي، وعرفت دولتهم تطورا حضاريا متواصل على مر الزمان. يعتبر " بيلجه كول قادر خان " مؤسس هذه الدولة، و قد غير اسمه ليصبح «**عبدالكريم صاتوك بوغرا خان**» بعد اعتناقه الإسلام. و عند انهيار الدولة عام 840، قام «**كارلوك يابجوصو**» الذي كانت تربطه علاقة جيدة بحاكم اويغور، بإعلان استقلاله في منطقة يدي صو وكاشغر، ولُقب بكاراخان.

واستمر حكم هذه الدولة 372 سنة، و ضمت تحت سيطرتها كامل أراضي " **تركستان الشرقية و الغربية**"، واتسع نفوذها ليشمل الرقعة الجغرافية التي تمتد من بحيرة أرال والصين الغربية إلى منغوليا، لكنها انهارت عام 1212، وانقسم «**الكاراخانيون**» عام 1042 إلى طرفين شرقي وغربي، و استولى عليها المغول تماما.

سيطر تيمور على المنطقة عام 1365، و كانت " **تركستان الشرقية** " تحت إدارة شعب جاغاتاي، من عام 1218 إلى عام 1679، بعد أن كان "**جنكيز**" يديرها من قبل.

أسس جاغاتاي خان، و هو أحد أبناء جنكيز، مملكة الجاغاتاي التي حكمت لفترة طويلة تركستان و المناطق المجاورة. فقد قسم جنكيز خان دولته على أبناءه، و أعطى لجاغاتاي القسم الأكبر الذي يقع في منطقة ماوراء النهرين وأراضي قرا ختاى وكاشغر الموجودة في تركستان الشرقية. و استمرت

هذه الدولة من عام 1277 تاريخ تأسيسها حتى عام 1370. و كان مبارك شاه أول شاه مسلم من جاغاتاي يعتلي العرش عام 1266 . و قد عانى الأتراك المسلمون الموجودون في تركستان الشرقية كثيرا و خاصة تشاغتاي خان، في فترة حكم ملوك «**شامان**»، إلا أن اعتلاء مبارك شاه العرش وضع حدا لمعاناتهم تلك. وانقسمت مملكة الجاغاتاي عام 1340 إلى قسمين شرقي وغربي، إلى أن جاء ملك تشغاتاي الشرقية « **تغلق تيمور**» الذي كان يسيطر على شرق جبال بامير، وقام بتوحيد شطري مملكة جاغاتاي من جديد خلال الفترة ما بين 1359-1370[7]

إلا أن تيمور الذي كان في خدمة أمير سمرقند، استفاد من الفراغ الناجم عن ضعف الدولة الجاغاتائية وقام ضم الولايات المجاورة تحت سيطرته وأسس الدولة التيمورية عام 1370. وفي غضون فترة قصيرة كان قد سيطر على كل أراضي تركستان، و ضم أيضا العديد من الدول الأخرى تحت سيطرة دولته.وبوفاته عام 1405 تجزأت الدولة ما عدا تركستان، التي ظل الجزء الشرقي منها تحت سيطرة أبناء تيمور حتى وفاة الحاكم أولوغ.

و بالرغم من انهيار دولة جاغاتاي، إلا أن الحكام الذين جاؤا من هذه السلالة قاموا بإدارة تركستان الشرقية أيضاً. ويذكر المؤرخون أن تركستان الشرقية التي كانت تحت إدارة عبد الكريم خان ومن بعده تحت إدارة أخيه محمد خان حتى بداية القرن السابع عشر، حكمها الملوك الذين ينحدرون من سلالة جاغاتاي. و قد تأثرت تركستان الشرقية في تلك الفترة من الحروب التي كانت تنشب من حين لآخر بين جنكيز وأبناء تيمور، و من حروب الدول التركية المجاورة.

و بعيدا عن المشاكل السياسية، فقد عاشت المنطقة أيضا فترة إزدهار علمي وثقافي كبير، و أنجبت العديد من الشخصيات البارزة في هذين المجالين، رغم أنها لم تكن قوية من الناحية السياسية.

و قد عرفت المنطقة في الفترة التي تلت ذلك حتى تاريخ الإحتلال الصيني لها ام 1757 ، باسم فترة «خوجالار» (كلمة خوجالار تعني العلماء.(

فترة الـ«خوجا لار» والإحتلال الصيني :

من أجل تحقيق الوحدة لتركستان الشرقية، قام عبد الكريم خان الذي كان في الحكم في الفترة ما بين عامي 1559-1591، بدعوة «**خوجا اسحق ولي**» وهو ابن مخدوم أعظم الذي كان من كبار علماء تركستان الغربية. فتجول «**خوجا اسحق ولي**» في جميع أنحاء تركستان الشرقية معلناً أن كل المسلمين أخوة، ونادى بالإتحاد والوحدة الشعبية. وقد تحققت الوحدة بالفعل، وحال ذلك دون تفكك الدولة.

بعد ذلك وجهت دعوات الحضور إلى تركستان الشرقية للعديد من أحفاد المشايخ مثل «**خوجا**

أحمد يسوي» و«**خوجا بهاءالدين نقشبندي**» وهو من العلماء الذين يحتلون الصدارة في تركستان الغربية بالإضافة إلى خوجا محمودِ أعظم. و مع أن هؤلاء العلماء قد قاموا بإرشاد الشعب من الناحية الدينية بشكل كبير، إلا أن منافسة قوية كانت تدور فيما بينهم في العديد من الأحيان،واستمرت تلك الفترة إلى عام 1757.

و يقال أن تركستان الشرقية كانت قبل عام 1758 تابعة للصين، لأنها كانت محتلة بالفعل، إلا أن الـ «خوجا لار» حصلوا على السلطة مرة أخرى.و كانت تلك الفترة هي التي احتلت فيها القوى الأوروبية العالم وعلى رأس هذه القوى إنجلترا.

وعلى الرغم من أن الصين في تلك الفترة كانت قد تحولت إلى دولة إدراية استعمارية، إضافة إلى إنشغالها بمشاكلها الداخلية، إلا أنها مع مرور الوقت كانت تقع تحت الضغط الإنجليزي أكثراً فأكثر، لذا كانت تقوم بقمع الحركات الإنفصالية في تركستان الشرقية بشدة، كما عملت على إزالة الدويلات التي تم تأسيسها كلما سنحت لها الفرصة لذلك.

و نذكر هنا وجهة نظر شرقية مهمة، تتحدث عن نتاج التحالف الإنجليزي-الصيني المتعلق بفترة الخوجالار: وفقاً لما كتبه الموظف الإنجليزي «**ج. ماكارتيني**»- G.Macartney - فإن الشعب لم يتحد مع العلماء، بسبب سوء أخلاقهم وظلمهم، ووُفِق الصينيون في إعادة سيطرتهم على المنطقة مرة أخرى. وإن «**خوجا جهانكير**» وهو أحد هؤلاء القادة حينما وقع أسيراً في أيدي الصينيين عام 1825 تم التنكيل بجسده بأمر من القائد الصيني. أما بالنسبة ليعقوب بك الذي أحبه ومجده الشعب كثيراً، فها هو موظف إنجليزي آخر يصفه بأنه «ثرثري من طبقة دنيا». والحقيقة هي أن إدارة العلماء كانت قد اكتسبت محبة الشعب دائماً، كما أنها تأسست بدعم شعبي كامل. ولهذا السبب فإن ملك الـ«**خوجند**» عندما انهارت سلالة «**مانتشو**» الحاكمة، فقد بحث خصيصا عن فرد من أسر العلماء ليؤسس دولة في تركستان الشرقية.

هذه الإدعاءات وما يشبهها هي من صنع الإنجليز للتأثير على الرأي العام من خلال بشر الإشاعات بين الشعب، بأن هؤلاء الحكام يضرون بهم، وأنهم منحطون أخلاقياً وذلك حتي يتسنى لهم استعمار المنطقة أو تمهيد طريق آخر ليستعمرها، لأن الإدارة الإنجليزية ما كانت تستطيع فعل أكثر من ذلك في مسألة توحيد شطري الدولة خارج سيطرتها.

تلك الدولة التي استطاعت إنجلترا سواء بتدخلها العسكري تارة و بأساليبها الإدراية تارة أخرى، عاشت بسبب هذا فترة نصف قرن من الزمان في حالة لاهي في أمان ولا هي في سلام[8]

تم احتلال منغوليا قبل فترة الحاكم مانتشو «شينج تسو» الذي حكم الصين، وتم تعيين رابدان المغولي كوالياً حاكما على منغوليا، فقام بضم تركستان الشرقية والتبت إلى ولايته.

إلا أن الصين التي كانت تشعر دائما بعدم الإرتياح نحو تعاظم قوة والي منغوليا، قامت عام 1757 بضم تركستان الشرقية إليها، ثم التبت بعد ذلك. و كان الشعب التركي أحياناً يقوم بالهجوم على الصينيين، لكن الإدارة الصينية كانت لها بصماتها الخاصة في هذا الموضوع في تلك الفترة.

ولما رأى الصينيون أن العلماء الذين كانوا أصحاب نفوذ لدى الشعب قد استطاعوا تأسيس إداراة ناجحة كولاة في العديد من المدن مثل كاشغر ويأركانت وتورفان وهوتن، قاموا بانتهاج نفس النظام مع تطويره، وأخذوا في عين اعتبارهم أنه بذلك يمكنهم تحقيق الإنضباط من جانب، ومن جانب آخر، يمكنهم جمع الضرائب بشكل أسهل .و قد تمردت تركستان الشرقيةحتى عام 1863 ، اثنين وأربعين مرة ضد ظلم واستبداد النظام الصيني الذي كان يزداد قوة مع مرور الوقت.

الدولة الكاشغرية (تركستان الشرقية) :

يرتبط الوضع السياسي الحالي للمنطقة بشكل كبير، بالتطورات التي طرأت عليها في النصف الثاني من القرن التاسع عشر. فقد كانت جمهوريات تركستان الحالية: كازاخستان، كيرغيزستان، أوزباكستان، طاجيكستان وتركمنستان، في تلك الفترة تحت احتلال القيصر الروسي، ولم يتغير الوضع مع الإحتلال السوفيتي، و كما كان هذا الأخير على علاقة الأوروبية والإنجليزية، فالأمر لا يختلف مع تركستان الشرقية أيضا[9]. لقد لفت انتباه الأمير بطولات السيد يعقوب المنحدر من مدينة «بيشقند»، أثناء دفاعه عن خوجند ضد هجمات القوات الروسية عام 1863.[10]

وفي عام 1864 وأثناء الإضرابات التي تلت انهيار سلالة مانتشو الحاكمة في الصين تقدمت إحدى الهيئات التي كان موجوداً بها السيد صادق رئيس الكاشغر والذي كان آنذاك يملك زمام الإدارة في كاشغر، بطلب إلى خوجند، وأرسلت أشخاصاً من نسل العلماء القدماء إلى كاشغر، طالبة منهم التدخل بين الأحزاب المتحاربة و إحلال السلام بالمنطقة.

و كما ذكرت سابقا، فهؤلاء الرجال هم أحفاد العلماء الذين كانوا موجودين في خوجند، و قد استقروا في المنطقة من قبل، أثناء الإحتلال الصيني.

و كما هو واضح فإن إدارة العلماء لم تكن ي فترة من الفترات قد أضرت بالشعب، فقد لقي أحفادهم كل الترحيب والقبول من قبل الشعب.

و كانت آخر فترة لحكم العلماء قبل الدولة الكاشغرية، في المدة ما بين (1826-1840)، وبمساعدة محمد على (1822-1842) ملك خوجند، تم التصدي للهجمات الصينية.

وقد أرسل جهانكير خان الذي أسس حكماً ناجحاً في المنطقة لسنوات طويلة قبل أربعين عاماً، السيد يعقوب قائداً عسكرياً مع مجموعة من الجنود إضافة إلى ابنه الوحيد الذي كان على قيد الحياة

بوذورج خان. إلا أن السيد يعقوب و بوذورج خان لم يستطيعا أخذ كاشغر من أيدي الصينيين عام 1865، لهذا قام السيد يعقوب بالإستيلاء على مقاليد الحكم.

بعد أن انتقلت كاشغر إلى أيدي الروس، قام السيد يعقوب بالهجوم على العدو بعد أن انضمت إليه بعض القوات من خوجند، وأسس حكومته في كاشغر[11]. و بفضل الخبرة العسكرية التي اكتسبها من محاربته للروس لسنوات طويلة، نجح بالحصول على السلطة خلال فترة قصيرة، ليؤ سس حكماً صلبا، وينجح في توحيد الدويلات التركية المتفرقة والمتحاربة فيما بينها وجمعها تحت لواء حكم واحد.

و قد اضطرت كل من إنجلترا و روسيا الأعوام الأولى من حكم السيد يعقوب، بالإعتراف بدولته تحت إسم " بدولة "، بسبب المصالح التجارية. وتم إرسال البعثات التجارية على الفور،

في محاولات لعقد نوع من الإتفاق، لكن إنجلترا لم تكن تثق في حكومة «بدولة"، لأنها كانت تشعر بعدم الإرتياح نتيجة علاقتها الوطيدة بالعثمانيين. لهذا غضت النظر عن احتلال روسيا **لـ«إيلي»**، ووفقا للمعلومات الموجودة في بعض الوثائق الإنجليزية، فقد تم غض النظر كذلك عن التمرد ضد الصينيين الذي قام به رؤساء قبائل تونجاني (دورجاني) الموجودون في المناطق الشمالية لكاشغر عام 1863، كما غضت النظر عن استيلاء «أتاليك غازي»[12] على أقصو وتورفان وهوتشي وقاره شِهر الموجودة في القسم الشمالي لجبال آلتاي وذلك عام 1867[13].

كانت السلطة شكليا في يد السلالة الحاكمة " **مانتشو**" في الصين، إلا أنها هي الأخرى انهارت.

قبل أن يأتي أتاليك غازي، كانت المنطقة ساحة للنزاعات بين بعض الدويلات التركية، كما كانت تعرف حالات انفصالية من قبل بعض الحكام الصينيين المنفصلين عن حكومتهم المركزية. و قد كانت إنجلترا دائما تتحكم في الأوضاع، لكن في الأحداث الأخيرة، خرجت الأمور عن سيطرتها، لذا نظرت إلى الواقعة على أنها حركة إرهابية جاءت من الجبال.

و لما بدأ أتاليك غازي يتقدم بهذا الشكل، و عندما علمت القوات الروسية بأنه قد وصل لحدود كاشغر، أرسلت وحداتها لتقاتل ضد التونجانيين، واحتلت «**أيلي**» الواقعة في المنطقة الحدودية لكاشغر.

و ظهرت هنا حكومة تركية قوية يمكنها أن تهزم الوحدات الروسية. و نقل «**روبرت ب. شو** » – Robert B. Shaw – المندوب البريطاني آنذاك مخاوفه لدولته بالشكل التالي: « إن ما فعلوه لا يمكن وصفه فقط بأنه توسع أو استرجاع لأراضيهم القديمة التي كانت تسمى بمملكة تونجاني القديمة والقوية، بل إنهم يتجهون نحو المناطق التابعة للصين و التي تقع في المناطق الشرقية، و قد

سيطروا أيضا على المنطقة الشمالية الشرقية ل«**إيلي**». لذا يجب التخلص تماماً من نفوذ أتاليك غازي في تلك المناطق، و في " إيلي "، وإن كان نفوذه هناك ضعيف. و قد عرفت تلك المنطقة لحد الآن بأنها منطقة اضطرابات، ولم يستطع أي قائد من قبل إبراز نفوذه أو تميزه فيها[14].

استطاع السيد يعقوب تأسيس نظام دولة و حكومة بشكل متين، فقد نجح في فرض سيطرته على كل من «كوجه» عام 1867 ، «كورلا» عام 1869 وعلى تورفاني عام 1871. و كما نرى فعندما بدأ الحكم الصيني يضعف في تركستان الشرقية، ظهرت دولة حرة في المنطقة. وبهذا يكون الأمير يعقوب القائد والمؤسس لهذه الدولة هو الحاكم القوي، الذي انجبته آسيا خلال القرون السالفة، و هو حاكم حر و مستقل بكل ما تحمله الكلمة من معنى[15]

عندما كانت كاشغر في طور التأسيس، عندما حصلت على مكانتها ضمن الدويلات التركية الموجودة في المنطقة، و التي كانت واقعة تحت حكم سلالة " **مانتشو**"، قدم إليها الموظفين الإنجليزيين " **شو**" و " **هاي وارد**"، و عندما كشف مسؤولو الدولة نشاطهما، و بينما كانا يساقان إلى السجن بعد التحقيق معهما، قالا أنهما جاءا من أجل إجراء أبحاث تجارية باسم الملكة، و بعد عدة اتصالات، تم الإفتاج عنهما.

و قد كانت نتيجة تقييمهما لهذه الدولة المؤسسة حديثا، و التي كانت مناطقها الحدودية مجالاً للصراعات، أنها منطقة تأسس بها نظام عام مدني يهمه السلام بالمعنى الحقيقي للكلمة، وأنها منطقة يعيش شعبها في أمان ورخاء[16]. وهذه العبارات الموجودة في الوثائق الإنجليزية هامة، حيث تكشف النوايا الحقيقية للعقلية الإستعمارية التي ادعت بأنها ستجلب الحضارة للمنطقة.

و قد كانت هذه الدولة مستعدة للقيام بالتجارة مع إنجلترا، و التفاوض حول الشروط الازمة لذلك، إلا أن إنجلترا كانت ترغب بالقيام بالتجارة، بدون شروط، ووفقا لرغباتها، مثلما كان الوضع عليه في فترة " **مانتشو** ".

و لرغبته الشديدة في الموضوع، كان السيد يعقوب يؤمن التجار الذين يأتون إلى كاشغر ضد أي خطر في كل المراحل والخطوات التي يخطونها، وكانت هذه الإجراءات تقيد حركة المندوب الإنجليزي[17]

وثمة نقطة هامة أخرى وهي أن السيد يعقوب، الذي أصبح الحاكم القوي لياركانت، هوتن وكاشغر، نجح في استقطاب اهتمام كل من مملكة خوجند وبخارى، اللتين تخلتا عن إنجلترا بعد تعرضهما للإحتلال الروسي[18]. و لم تكن إنجلترا قد قدمت أي تعهد لأية دولة تعرضت للإحتلال الروسي، بل إنها انتظرت حتى تم الإستعمار «**متخذةً موقفا سلبيا بشكل ذكي**» (**يُستخدم في الوثائق الإنجليزية مصطلح** «masterly inactivity»)، و مع ذلك شعرت إنجلترا بعدم الإرتياح من نظرة الدول المجاورة للهند إلى يعقوب خان على أنه قائد جديد للمنطقة.

و كما قبل أمير كاشغر مندوبي إنجلترا وهيئاتها عند تأسيسه للدولة، فقد أرسل أيضاً العديد من الهيئات والمندوبين إلى الهند.

وتم توقيع أول اتفاقية تجارية بين إنجلترا وكاشغر عام 1872,[19] ووفقاً للمادة السادسة للإتفاقية التجارية التي قام سير دوجلاس فورسيث (Sir Douglas Forsyth) بتوقيعها باسم إنجلترا، فقد حصلت إنجلترا على حق أن يكون لها عميل سياسي في كاشغر[20]

و يذكر «**فورسيث**» بعد الزيارات المتعددة التي قام بها لكاشغر، ما يلي بشأن المستوى المدني والنظام الحقوقي والإجتماعي والإقتصادي لهذه الدولة [21]

إن الشعب يعيش في رخاء وممتن من القائد الجديد الذي يمارس إدارة عادلة وعاقلة ولكنها قوية، و يبدو أن دولة قوية ولدت فجأة في آسيا الوسطى و ستلعب دوراً لا يمكن

التقليل من شأنه بأي شكل من الأشكال بين امبراطوريتين عظمتين متنافستين.

وينبغي على حكومتنا في الهند أن تطور علاقاتها مع هذه الدولة ومع أتاليك غازي، وإلا فإننا على ثقة كاملة بأننا لو لم نفعل ذلك فإن الروس سيفعلونه. وشعب كاشغريا له حس كبير بحسن معاملة الضيوف، وقد كافأهم الله بالسعة في الرزق و العيش. لقد عامل ميرزا شادي ضيوفه بصورة لائقة، وقدم لهم الأطعمة الذيذة المختلفة من أرز لذيد وحساء بالبهارات ومشويات لذيذة، وإن طباخي ياركانت هم فنانون بحق. يرتدون أزيائهم بصورة أنيقة، ويلتزمون بالنظافة في مطابخهم بصورة بالغة، ويطهون طعامهم على البخار، ويستخدمون السمن بصورة جيدة. ولقد مرّ السياح من منطقة تسمي كارجاليك، لاحظوا أن اتساع الشارع الرئيسي هو 15 قدم، و العديد من أقسامه العليا مغلقة، و تنتشر على جنبات الطريق أفران، محلات جزارة، بائعو التبغ، بائعو الخضروات والفاكهة، مدرسة ثانوية ومدرسة، وفي نهاية الطريق تنتصب مشنقة مخصصة لشنق اثنين من المجرمين.

يمكن بشكل واضح، ملاحظة الدلائل في كل مكان و التي تشير إلى أن الحكومة قوية ومتطورة، كما يوجد في ياركانت إلى جانب الطرق، القنوات التي يتم إنشائها و المحافظة عليها. و قد أخذنا استراحة في مكان يسمى يونجو بازار، و قد كان قبل عدة سنوات عبارة عن مستنقع قذر، إلا أن الحكومة قامت بتجفيفه وقدمته للمزارعين بصورة ليبرالية للغاية... و نستخلص من هذا أن نظاما سليما كان سببا في نجاح ياركانت[22].

تم منح فورسيث وظيفة هامة أخرى، فقد حضر مرة ثانية إلى هذه الدولة مصحوبا بهيئة كبيرة نوعا ما، في شهر سبتمبر من عام 1873، وذلك بهدف تطوير العلاقات التجارية مع كاشغر. وكلفت الهيئة بجمع كل المعلومات الإقتصادية والسكانية والعرقية الممكنة بشأن دولة السيد يعقوب، بالإضافة إلى تأسيس علاقات دبلوماسية مستمرة مع كاشغريا وتوقيع الإتفاقية التجارية[23].

بعد هذا، حضرت لجنة أخرى إلى كاشغر، و كان من بين أعضائها السير هنري تروتر – Sir Henry Trotter –، وقامت هذه اللجنة بتاريخ 2 فبراير من عام 1874 بتوقيع اتفاقية مرضية لأقصى درجة بالنسبة لكلا الطرفين، لتكتمل بهذا الأسس التي سيتم تطبيقها في العلاقات التجارية[24].

وقعت لجنة فورسيث معاهدة تجارية واسعة النطاق مع أمير كاشغر، أما باقي أعضاء اللجنة فقد أعدوا تقريرهم بأن كاشغر لن يكون بإمكانها المقاومة أكثر من دول تركستان الغربية ضد روسيا. وبمقتضي الإتفاقية فإن «شو» الذي أرسل إلى كاشغر بعد ذلك، فقد كان مجرد مندوب تجاري من الخارج، أما وظيفته الحقيقية فكانت تحمله مسئوليات سياسية إذا اقتضت الحاجة لذلك[25].

بدأت الدولة الكاشغر ية تقوى عسكريا و تجاريا في تركستان الشرقية، و سعت للبحث عن قوى دعم خارجية، وفي الفترة كانت روسيا قد استعمرت مملكة خوجند، و رغم استعمار الإدراة القيصرية للعديد من المناطق الهامة، إلا أنها أخرت إعلان هذه التطورات خشية من ردود الأفعال الخارجية. لكنهااقتنعت بأن الوقت قد حان لإعلان ذلك، وسط حالة من الدهشة الناتجة عن ظهور دولة إسلامية قوية في المنطقة، وقامت في 2 من مارس لعام 1876 باعلان سقوط مملكة خوجند رسمياً.

استعمار الصين لكاشغر بمساعدة روسيا وإنجلترا :

في الوقت الذي كانت فيه الهيئات والمسؤولون الإنجليز يتعاقبون على كاشغر ذهاباً وإياباً لاجراء المعاهدات والإتصالات، فقد كان السيد يعقوب يقوم بوسع أنشطته في المجال كرجل دولة ذو نظرة بعيدة الأفق.

فأمير كاشغر الذي كان على دراية بحقيقة وضعه والظروف التي تحيط به، كان على علم بأن الصين بمساعدة إنجلترا لن تتخلى عن أراضيها القديمة بسهولة، وأن توغل روسيا باتجاه تركستان يعتمد على أبواب تركستان الشرقية، لذلك اكتشف أن عليه القيام بتعاون في المجالين السياسي والعسكري مع كل من الدولة العثمانية وإنجلترا خاصة، ليتسنى له أخذ التدابير و الإحتياطات اللازمة تجاه هذين الخطرين. فقام بإرسال مندوبه «**سيد يعقوب خان توره**» عام 1873 إلى اسطنبول ليوصل رسالة مبايعته للسلطان[26]. وقام «**سيد يعقوب**» بسرد مفصل لوضع واحتياجات الدولة، كطلباته بشأن الأدوات التعليمية و على المستوى العسكري بشأن السلاح خاصة. و بعد أن درست الحكومة الوضع وبتوجيهات من السلطان قبلت مبايعته وطلبه للمساعدة .[27] والحقيقة أنه في الفترة التي طلب فيها السيد يعقوب الدعم من الدولة العثمانية، كانت هذه الأخيرة منشغلة بالعديد من القضايا الداخلية والخارجية لدرجة أن المخططين الحقيقيين لإحتلال تركستان كانوا قد أتموا هذا

التخطيط بسفارتهم باستطنبول. و تم بعد سك النقود وقراءة خطبة الجمعة في كاشغر باسم السلطان العثماني[28] .

و من الأسباب الأخرى التي دعت السيد يعقوب ليطلب من الدولة العثمانية نماذج من الأسلحة والمتخصصين بها والخبراء العسكريين، هو أنه لم يستطع أن يتلقى إجابة لمحاولاته مد يد الصداقة للروس، بل إن الروس أصبحوا يهددون تركستان الشرقية بإنشائهم قلعة على نهر «**ناريْن**». وفي تلك الفترة كانت علاقاته التجارية مع الإنجليز في تطور مستمر، حتى وصلت إلى ذروتها عام 1876، و تلخص عبارة اللورد لايتون – Lord Lytton – إمكانيات كاشغريا السياسية، حيث قال «إن الخط الذي يطمئن غرورنا في تعريف نفوذنا السياسي يجب أن يتوافق مع الخطوط الجغرافية التي سنجعلها تحت سيطرتنا» و هذا يدل على استمرار التحالفات الخفية بين روسيا وإنجلترا اللتين كانتا تمسكان مقاليد اللعبة الكبرى[29] إن العنصر الرئيسي في «**اللعبة الكبرى**» لم يكن روسيا أو الصين، فقد كانتا العدو الحقيقي لكاشغريا، و كانت هذه الأخيرة بإمكانها التصدي لكليهما من خلال المعارك المسلحة، لكن العنصر الرئيسي كان السياسة الإنجليزية ومسئوليها الذين كانوا يظهرون بمظهر الأصدقاء و التجار الذين يعقدون الإتفاقيات التجارية، لكنهم في الحقيقة يقومون بدراسة و كشف نواحي الضعف والنقاط الإستراتيجية للحكام والدولة.

و حاول «**بدولت يعقوب خان**» كثيرا تغيير سياسة العداء الإنجليزية هذه، لكنه تأكد أن إنجلترا مصممة على كن العداء للأتراك، و استمرار دعمها للقوات الصينية لإجتياح كاشغر، فعمل على الدفاع عن بلده إلى النهاية.

أما روسيا فقد تم إقناعها بأن ما يتفق مع مصلحتها الشخصية هو محو كاشغريا من المنطقة وتركها تحت تصرف الصين، ويقول شيلار – Schuyler – مبعوث الولايات المتحدة الأمريكية في سانت بيتريسبرج :

«في غضون السنوات الأخيرة اقتنعت روسيا بفكرة مساعدة الصينيين على احتلال كاشغر، حتى أنها عرضت أن تقوم هي بإحتلال كاشغروتسليمها للصين. فقد رأت أنه إذا أصبحت الصين جارتها الحدودية مباشرة، بدلاً من دويلة أوزبكية صغيرة على رأسها السيد يعقوب، فإن ذلك يمثل لها امتيازاً أكبر، حيث سيسهل التوصل إلى اتفاقيات مع حكامها. و كان الذين يفكرون بهذه الطريقة في نفس الوقت، يؤمنون أنه يجب على روسيا ألا تتوغل خلف جبال «**تيين شان**» التي تمثل حاجزا طبيعيا صعبا. لكن هذه الفكرة لاقت اعتراضات، مفادها أنه ليس من المناسب سياسيا تسليم المنطقة للصين مرة أخرى، وحين سيتم إستعمار كاشغر، يجب أن تظل في ايدي الروس طالما لا يوجد لدي الصين القوات العسكرية الكافية»[30]

لقد وجدت الهئية التي تحمل المساعادت العثمانية لكاشغر أن أنسب الطرق هو المرور عبر الهند،

لكنها عانت كثيرا بسبب العراقيل التي وضعتها إنجلترا في الهند[31]. و قد فضلت إنجلترا أن تتخذ موقفا سلبيا تجاه احتلال تركستان منذ البداية إلى غاية تنفيذه، و قد استفادت من تطورات الأمور، و قد انتهجت مبدأ اختلاق الذرائع، و وضعت بعد ذلك العقبات أمام المساعدات العثمانية لكاشغر، و يبرز كل هذا الوجه الحقيقي للسياسة الإنجليزية.

ولقد أوصي السفير الكاشغري الذي ذهب إلى إسطنبول، السيد يعقوب بطلب المساعدة من إنجلترا أيضاً، و أن يحسن المعاملة مع روسيا، و قد كان الأمير يعقوب خان يؤمن منذ البداية بضرورة إقامة علاقات جيدة مع كل من روسيا وإنجلترا، كما أنه كان يضع في حساباته أنه سوف يتعرض لهجوم جديد من الصين، لهذا قرر بعث رسوله إلى كل من عاصمتي روسيا وإنجلترا من أجل إقامة علاقات بالصورة التي تمناها مع كل من والي الإنجليزي في الهند والقادة الروس في تاشقند.

وبالفعل قام سيد يعقوب لفترة بانتقالات مكوكية بين كل من استطنبول ولندن وبيتيرسبيرج[32]. والحقيقة أن رجال السياسة والحكام الإنجليز كانوا قد اتخذوا قرارهم في تلك السنوات بشأن كاشغر،بالإضافة إلى ذلك فإن السفير الكاشغري لم يتلق في بادئ الأمر إجابات سلبية سواء في استطنبول أو لندن، وإننا نرى أن إنجلترا كانت تسعى بهذا إلى كسب الوقت من خلال وعودها التي ظلت معلقة في الهواء[33].

قامت قوات القيصر الروسية احتلال الحوض المتجه نحو الغرب بعد أن اجتازت نهر إيلي، و ذلك من أجل دعم الصين عام 1876، وأصبحت هذه المنطقة فيما بعد منطقة حدودية بين روسيا والصين، و تغيرت هذه الحدود أيضاً أثناء الحربين العالميتين[34]

و كان الجنرال تسو تسونج-تانج « Tso Tsung-tang» الذي كان مسئولاً عن الهجمات الصينية على كاشغر، قد أعد كامل استعداداته لإجتياح هذه الدولة، و حصل على الدعم المادي اللازم من الوزراء الإنجليز الموجودين في بكين[35]، وأخذ ذخيرته من الطعام والأدوات من الولاية الروسية العامة الموجودة في تركستان[36]. وبينما كان الجنرال تسو يقوم بهذه الإستعدادات كانت الأنشطة المتعلقة بمستقبل كاشغر مستمرة في عواصم كل من إنجلترا وروسيا والصين، وبدأ تسو هجومه نهاية عام 1876، فاستولى أولاً على أورومتشي، و على تورفان في صيف عام 1877.

و قد توفي السيد يعقوب الذي كان على رأس القوات المركزية، خلال استعداده ليتقدم على رأس الجيش ضد المستعمرين، بعد مروره بوعكة صحية مفاجئة، لم تمهله غير بضعة ساعات لتوافيه المنية[37] وبعد وفاة يعقوب خان مباشرة، اختلف الأتراك فيما بينهم في تركستان الغربية، و ازدادت الخلافات بينهم و بين قاداتهم وأبنائهم الذين كانوا مع فكرة الإستمرار في المقاومة ضد الروس. وكان السيد يعقوب قبل وفاته يحارب الصينيين.،أما بعد وفاته فإن أبنائه وقاداته اختلفوا فيما بينهم وضاعت كل قوات وطاقة كاشغر. أما القوات الصينية، فقد استطاعت دون أي عناء يذكر، أن تحتل

تركستان الشرقية بداية عام 1878. ويقول المقدم السيد اسماعيل حقي ما يلي، بشأن انعدام الأمن و الإستغلال الجيد من قبل الجواسيس الإنجليز، الروس و الصينيون، للخصومات التي حصلت.

«إن إصلاح أخلاق المسلمين في آسيا يحتاج إلى عصور، و إذا كان من غير الممكن القيام بهذا الإصلاح في إطار المنازعات الدولية، فمن المحال أيضاً أن ينجوا بأنفسهم دون أن يكونوا آلة بيد أحد الأطراف.»[38]

الجمهوريات في تركستان الشرقية :

بعد وقوع تركستان الشرقية تحت الإحتلال الصيني، تم تحويل المنطقة إلى ولاية صينية مرة أخرى عام 1878، واستمرت هذه الفترة إلى عام 1911.

وفي عام 1911 انهارت السلالة الحاكمة في الصين وحلت محلها الجمهورية، و أراد الولاة الصينيين في تركستان الشرقية الإستفادة من الوضع، فعملوا على أن تكون تركستان الشرقية امبراطورية منفصلة عن الحكومة المركزية الصينية.

و خلال فترة حكم هؤلاء الولاة الذين كانوا في كثير من الأحيان يدخلون في صدامات مع الحكومة المركزية، فقد تعرض الشعب المسلم لظلم شديد، وبعد ثورة كومول عام 1931، وثورة تورفان عام 1932 فقد تم تأسيس حكومة قومية في 12 من نوفمبر، وأسس «خوجا نيازي حاجي» الجمهورية في تركستان الشرقية و كان على رأسها عام 1933[39].

ولقد انزعج النظام السوفيتي من هذا التطور، لأنه كان يريد استعمار تركستان الغربية، لهذا حاصر تركستان الشرقية عام 1934، وتحولت المنطقة حتى الحرب العالمية الثانية إلى ساحة تنافسية بين السوفييت وبين الصين، وتعرض الشعب خلال تلك الفترة إلى ظلم وتعذيب شديد.

وبعد ذلك ولسبب استراتيجي، تم اعلان قبول إقامة نظام تركي هناك، فقام الشعب في تركستان الشرقية بثورة عام 1944 مع الأخذ في الإعتبار الدعم الروسي. وفي 12 نوفمبر تم إعلان جمهورية تركستان الشرقية الحرة، وأصبح «على حان توره» رئيساً للجمهورية.

وفي فترة إنشاء الجمهورية الجديدة، كانت الحرب الداخلية مستمرة في الصين بين الشيوعيين والقوميين، وقام الشيوعيون بدعم تركستان الشرقية الحرة، وقد كان هذا الدعم مثله مثل ما قام به السوفيت مجرد تكتيك سياسي، وفاز في هذه المعركة الداخلية في الصين الحزب الشيوعي في ديسمبر من عام 1949. وبعد ذلك قام جيش الجمهورية الشعبية الصينية بغزو الدولة، لتصبح تركستان الشرقية تحت سيطرة الصين.

وبعد استعمار تركستان الشرقية، كان الشعب يقوم بثورات من وقت لآخر، و رغم من ذلك

جعلت الصين جماعة «**هانلي**» المنحدرة من العرق الصيني، تستقر بالمنطقة بشكل متزايد مع مرور الوقت، وقامت بتطبيق سياسة تحويل تركستان الشرقية إلى العرق الصيني بصورة عنصرية إضافة إلى فرض نظامها السياسي هناك، و لتعميق هذا الهدف سمت المنطقة «**منطقة شينجيانغ أو شنغيانغ الذاتية الحكم**» بدل تركستان الشرقية. و لم يتوانى الإويغور والأتراك المسلمين، كما هو الحال في كل الإحتلالات السابقة عن القيام بثورات وحركات مناهضة للإستعمار و التعبيي عن عدم الرضى تجاه الحكومة الصينية الإستعمارية[40].

خاتمة :

لقد حكمت الدول المتجاورة جغرافياً إحداهما الآخري على مر التاريخ، و تبدل الأمر ليصبح العكس، وهذه العلاقة التبادلية بين الصين وروسيا ومنغوليا وتركستان لوحظت بكثافة بكثافة خلال ألفين أو ثلاثة ألاف من السنين، فالقوة الحاكمة في فترة ما تنتهي بظلم الشعب كنتيجة طبيعية للتراخي والفساد في الحكم.

أما الآن وفي حين أنه بتفكك الإتحاد السوفيتي وإعلان الجمهوريات التركية الحرة وتحولها إلى منطقة معترف بها جغرافيا، إلا أن الإستعمار الصيني مازال قائماً في تركستان الشرقية.

وإن القوة السياسية والإقتصادية المتنامية للصين في فترة العولمة تشير إلى أن هذا الإحتلال سيستمر طويلاً، والصين التي تعتمد على خبراتها التاريخية تقوم بتغيير النسيج القومي بالمنطقة بصورة كاملة من خلال جعل قوم ال«**هانلي**» (من أصل صيني) يستقرون بالمنطقة، بهدف ألا تكون هناك أية سيادة للأتراك على المنطقة.

وبينما تفسر الحكومة الصينية هذا بأنها تعاني من الفقر والكثافة السكانية العالية لديها، وأن تركستان الشرقية في الناحية الآخري تعاني من نقص في السكان، إلا أنه وفي نفس الوقت تقوم الصين بأخذ الشباب والشابات الاتراك من تركستان الشرقية وتجبرهم على الهجرة إلى المناطق الداخلية للصين، وتجعلهم يعملون هناك في مختلف أماكن العمل. وفي بدايات هذه العملية في صيف عام 2009 وقعت عمليات اغتصاب للفتيات اللاتي أجبرن على ترك تركستان الشرقية.

إن إنجلترا التي كانت مفتاح الفترة الإستعمارية لم تدافع قط عن استقلال شعوب تركستان الشرقية أو الغربية، في حين اصطدمت مع روسيا والصين بشأن العديد من السياسات بالمنطقة، بل إنها كانت تدعم باستمرار عملية تقسيم المنطقة بين روسيا والصين.

ولقد كانت هناك فترات تبدو فيها إنجلترا ظاهرياً أنها تدعم استقلال الاتراك سواء في فترة روسيا القيصرية أو في فترة الحروب الداخلية لما بعد القيصر، إلا أنها وفي أول فرصة كانت تقدم كل

اأنواع الدعم للروس لفرض سيطرتهم على المنطقة.

وبصورة مماثلة فإنها أيضاً قامت بسياسات سبَّاقة في كل الفترات من أجل أن تظل تركستان الشرقية تحت الحكم الصيني وألا تنال حريتها، أما الآن فهناك شبهات أيضاً حول سياسات الولايات المتحدة الأمريكية تجاه تركستان الشرقية، خاصة أنها تعد الشريك التجاري الأكبر للصين.

إن الصين تقوم بتطبيق شتى أنواع الظلم إضافة إلى تحويل السياسات التعليمية والثقافية والإجتماعية لتركستان الشرقية إلى النمط الصيني، ولقد استفادت الحكومة في بكين ووعت جيداً الدروس التاريخية وهي تقوم في تركستان الشرقية بتشكيل طبقتين مختلفتين : أتراك وصينيين.

و الدرس الذي تعلمته الصين جيدا هو أنه حتى لو لم يكن هناك هجوم خارجي على الحكومات الظالمة و المستبدة، فإنها تنهار وتتهاوى من الداخل، لأن الظلم لم يكن مشنقة في أي وقت من الأوقات،ولقد عاش النظام السوفيتي ذلك بكل وضوح في تركستان الغربية.

المصادر:

Alptekin, İ.Y, **Doğu Türkistan Davası**, İstanbul, Marifet Yayınları, ١٩٨١.

------. Esir Doğu Türkistan İçin: İsa Yusuf Alptekin>in Hatıraları,

İstanbul, ١٩٨٥.

B.O.A. İrâde Dâhiliye, ٤٦٧٥٣.

------. **İrâde Hâriciye**, ١٥٥٢٤.

------. **İrâde Dâhiliye**, ١٦٥٠٠.

------. **İrâde Dâhiliye**, ٤٩٠٥٤.

Barthold, W., «Türkistan», **Entsiklopediçeskiy Slovar**, Petersburg, ١٩٠٢,

------., **Turkestan Down to the Mongol Invasion**, Londra, ١٩٢٨

Bayur, Y.H., **Hindistan Tarihi**, III, Ankara, ١٩٥٠.

Bosshard, W., «Politics and Trade in Central Asia», **J.R.C.A.S.**, ١٩٢٩ ,١٦

Boulger, D., **The Life Yakoob Beg**, Londra, ١٨٧٨.

Buğra, M.E., **Doğu Türkistan**, İstanbul, Güven Basımevi, ١٩٥٢.

Caroe, O., **Soviet Empire**, London, ١٩٥٣.

Eraslan, Cezmi. **II. Abdülhamid ve İslam Birliği**, İstanbul, ١٩٩٢.

F.O. ٨٢٥/١٧.

-------. ٨٧١-٦٥; **Memorandum**, Simpla, ١٨ Eylül ١٨٦٩.

Forsyth Mission to Yarkand, **Times**, ٣١ Ağustos ١٨٧١.

Great Soviet Encyclopaedia, Third Edition, C. ٢٦

Halaçoğlu, Y., «Binbaşı İsmail Hakkı Bey>in Kaşgar>a Dâir Eseri», **İ.Ü.E.F. Tarih Enstitüsü Dergisi**, sayı ١٩٨٧ ,١٣ (Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu Özel Sayısı)

Hayit, B., «Sovyetler Birliği ve Hür Dünya Açısından Türkistan>ın Stratejik Önemi», **T.D.A.D.**

------. «Türkistan Terimi Üzerine», **TDAD**

Henze, P., «Kaşgariya>daki Büyük Oyun», **Doğu Türkistan>ın Sesi**, V١٩-, Sonbahar ١٩٨٨; «The Great Game in Kashgaria - British and Russian Missions to Yakub Beg», **Central Asian Survey**, vol. VIII, ,٢ ١٩٨٩.

Kurban, İ., **Şarki Türkistan Cumhuriyeti**, Ankara, ١٩٩٢.

Lattimore, O., «The Chinese as a Dominant Race», **J.R.C.A.S.**, ١٩٢٨ ,١٥.

Mehmed, A., **Kaşgar Tarihi**, İstanbul, ١٣٠٠.

Parliamentary Debates, III١٣ ,٢٢٥- Temmuz ١٨٧٥.

Report of a Mission to Yarkand in ١٨٧٣ under Command of Sir T. D. Forsyth, Kalküta, ١٨٧٥.

Saray, M., **Doğu Türkistan Türkleri Tarihi**, C.١, II. Baskı, İstanbul, Doğur Türkistan Vakfı, ١٩٩٨.

Schuyler, E., Türkistan: Notes of Journey in Russian Turkistan, Kokand, Bukhara and Kuldja, New York, Frederick A. Praeger Publishers, ١٩٦٦.

Showers, **Central Asian Question** ; F.O. ٨٧٠-٦٥; F.O. ١٣ ,٨٦٨-٦٥ Ocak ١٨٦٦.

Skrine, C.P., «The Roads to Kashgar», **J.R.C.A.S.**, XII, ١٩٢٥.

Şükran, O., **"Doğu Türkistan: Uygurların Bağımsızlık Mücadelesi"**, **Dünya Çatışma Bölgeleri**, der.: Kemal İnat ve diğerleri, Ankara, Nobel, ٢٠٠٤.

Togan, I., «The Khojas of Eastern Turkistan», **Islam as a Source of Identity**, ed. Jo-Ann Gross (Durham and London, Duke University, ١٩٩٢.

Togan, Z.V., **Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi**, İstanbul, ١٩٤٢.

Trotter, H., «The Amir Yakokub Khan and Eastern Turkistan in Mid-Nineteenth Century», **Journal of the Royal Central Asiatic Studies**, vol. IV, ١٩١٧.

Yalçınkaya, A, **Sömürgecilik Pan-İslamizm Işığında Türkistan**, ١٨٥٦>**dan Günümüze**, ٢. Baskı, Ankara, Lalezar Kitabevi, ٢٠٠٦

مراجع و هوامش

1 Great Soviet Encyclopaedia، الطبعة الثالثة، ج، 26. ص، 458

2 إكليل قوربان، شرقي تركستان جمهوريتي، أنقرة، 1992

3 د. باي ميرزا هايت، «Sovyetler Birliği ve Hür Dünya Açısından Türkistan>ın Stratejik Önemi»، مجلة دراسات العالم التركي (T.D.A.D.)، ص86-78

4 Barthold، مادة «تركستان»، Entsiklopediçeskiy Slovar، بطرسبورغ، 1902، المجلد 34، ذكر هذه المعلومة د. باي ميرزا هايت في مقاله «Türkistan Terimi Üzerine» المنشور في مجلة دراسات العالم التركي (T.D.A.D.)، العدد 22. ص، 53. بالإضافة إلى هذا ومن أجل معلومات حول الحدود والخواص التاريخية لتركستان، ولتقييم لأدب الرحلات والمصادر العربية بوجه عام والتي تحت عنوان «رحلة جغرافية لبلاد ماوراء النهرين» فيمكنكم الإطلاع على المصدر التالي: **Turkestan Down to the Mongol Invasion**، لندن، **1928**، ص، **179-64**. ولإيضاحات مقتضبة بصورة أكبر ولمعلومات بشأن البناء الجغرافي لتركستان فيمكنكم الإطلاع على: توغان، **Bugünkü Türkili**، ص، **1-22**.

5 توغان، Bugünkü Türkili، ص، 1.

6 محمد سارای، Doğu Türkistan Türkleri Tarihi، المجلد الأول، الطبعة الثانية، استانبول، وقف تركستان الشرقية، 1998.

7 سارای، المرجع السابق، ص، 70-68.

8 باول هانز، «Kaşgariya>daki Büyük Oyun»، **Doğu Türkistan>ın Sesi**، V-19، الخريف، 1988، ص، 17. مقالة هانز هذه هي ترجمة للنص المعروض باللغة الإنجليزية في الندوة التي قام وقف تركستان الشرقية بتنظيمها خلال شهري يونيو-أغسطس لعام 1988. وقد أزاد هانز مقالته هذه من خلال بحثين يعتمدان على المصادر الصينية، ونشرها باسم: « The Great Game in Kashgaria - British and Russian Missions to Yakub Beg »، **Central Asian Survey**، المجلد الثامن، 2، 1989، ص، 95-61 ولمزيد من المعلومات المتعلقة بالتاريخين القريب والبعيد للمنطقة فيمكنكم الإطلاع على: عاطف محمد، **Kaşgar Tarihi**، **استانبول**، **1300**؛ **يوسف خلاج أوغلي**، «Binbaşı İsmail Hakkı Bey>in Kaşgar>a Dâir Eseri»، مجلة معهد التاريخ لكلية الآداب لجامعة استانبول، العدد، 13، 1987، (عدد خاص بالأستاذ الدكتور إبراهيم قفص أوغلي)، ص، 550-521؛ C.P. Skrine،«The Roads to Kashgar»،**J.R.C.A.S.** 1925 XII، ص، 148-134؛ Isenbike Togan، «The Khojas of Eastern Turkistan»، **Islam as a Source of Identity**، ed. Jo-Ann Gross, Durham and London, Duke University, 1992، ص، 148-134؛ W. Bosshard،«Politics and Trade in Central Asia»، Sir Henry Trotter،432-457، ص، **J.R.C.A.S.** ، 16، 1929 ، Colonel، «The Amir Yakokub Khan and Eastern Turkistan in Mid-Nineteenth Century»، **Journal of the Royal Central Asiatic Studies**، **المجلد الرابع**، **1917**، ص، **148-134**؛ Owen Lattimore، «The Chinese as a Dominant Race»، **J.R.C.A.S.**، **15**، **1928**، ص، **278-300**.

9 لمعلومات تفصيلية حول هذا الموضوع فيمكنكم الإطلاع على: علاء الدين ياجين قايا، **Sömürgecilik Pan-İslamizm Işığında Türkistan, 1856>dan Günümüze**، **الطبعة الثانية**، **انقرة**، **مكتبة لاله زار**، **2006**.

10 توغان، المرجع السابق، ص، 237

11 سارای، **Türkistan Hanlıkları**، **ص**، **100-45**. وإن توجان هو الذي لفت الإنتباه إلى أن السيد يعقوب قد تم إرساله من طرف أمير خوجند، وأنه لقي الدعم منه خلال معاكه في تركستان الشرقية، ويذكر توجان أيضاً أنه حتى عام 1867 فإن المنطقة الممتدة من شرق هوتن إلى نهر أمو كانت تعتبر تابعة لأمير خوجند «خودايار خان». **Bugünkü Türkili**، **ص**، **218**.

12 اسم «أتا ليك غازي» أو» قوش بابي» الذي يرد ذكره في الوثائق الإنجليزية هو نفس الشخص وهو يعقوب خان، ومن لقَب يعقوب خان بأتاليك غازي هو أمير بخارى، وحينما زار مبعوث يعقوب خان استانبول في عام 1873، أنعم عليه السلطان عبد العزيز بلقب أمير، وعُرف بعدها باسم الأمير يعقوب خان: بايور، Hindistan Tarihi، المجلد الثالث، ص، 403-402. وإنني شاهد على ان التركستانيين الحاليين يستخدمون اسم «بدولة» بصورة كبيرة الآن.

13 F.O. 65-871؛ 18، Simpla، Memorandum أيلول،1869.

14 المصدر السابق

15 هانز، المرجع السابق، ص، 17.

16 F.O. 65-870، **Central Asian Question**، Showers؛ F.O. 65-868، كانون الثاني/ يناير 13 ، 1866.

17 Showers، المرجع السابق، ص،6

18 المرجع السابق، ص.5؛ Letter from Mr. Aitchison، Secretary to Government of the Penjab، 4 يناير 1868، Par. 10, 13.

19 Report of a Mission to Yarkand in 1873 under Command of Sir T. D. Forsyth، كالكوتا، 1875؛ D. Boulger، The Life Yakoob Beg، لندن، ص، 224-220، 1878؛ ساراي، Türkistan Hanlıkları، ص، 102.

20 **Parliamentary Debates**، III-225، تموز / يوليو 13 ، 1875.

21 «Forsyth Mission to Yarkand»، تايمز، آب / أغسطس 31 ، 1871؛ هانز، المرجع السابق، ص، 23-22

22 وبعد سنوات من فورسيث الذي أدلى بهذه المعلومات بعد أن رأى المنطقة عن قرب، فإن أوين لاتتيمور يستخدم تعبير «إنه نظام من قطاع الطرق من الدرجة الأولى» وذلك بالنسبة لإدراة السيد يعقوب («The Chinese as a Dominant Race»،ص. 285. فهناك شيئان يمكن قولهما له ولمن يدعي ادعاءات مماثلة: إن إنجلترا عملت على ترويج هذه الأفكار حتي تشكل رأياً عاماً في الإتجاه الذي يدعم سياستها، أو أنها وقعت تحت تأثير ما يعلن والبرامج الدعائية القوية التي بهذا الصدد.

23 هانز، المرجع السابق، ص، 23.

24 من أجل المشاهدات التي رأتها اللجنة الموجود بها تروتر وما رأته في رحلتها وفي الطرق والمدن التي زارتها، وما هو متعلق أيضاً بقصر يعقوب خان والعادات والتقاليد والبيئة، فيمكنكم الإطلاع على: Colonel Sir Henry Trotter، «The Amir Yakoub Khan and Eastern Turkistan in Mid-Nineteenth Century»،. Journal of the Royal Central Asiatic Studies، المجلد الرابع، 4، 1917، ص، 112-94.

25 هانز، المرجع السابق، ص، 24

26 B.O.A.، İrâde Hâriciye، 15524، Arşiv Belgeleri، 82.

27 B.O.A، İrâde Dâhiliye، 46753؛ سارای، المرجع السابق، ص، 103.

28 B.O.A.، İrâde Dâhiliye ، 16500، Arşiv Belgeleri، 86.

29 هانز، «Kaşgarya>da Büyük Oyun»، ص، 26-25.

30 Eugene Schuyler، Turkistan Notes، ص، 326-325؛ هانز، المرجع السابق، ص، 29

31 كانت قائمة المساعدات العسكرية إضافة إلى النياشين والهدايا الخاصة والرسائل السلطانية المرسلة مع هذه الهيئة كالتالي: أربعة ضباط متخصصين كل واحد منهم في مجال، ستة مدافع بكل مستلزماتها، عدد 1000 بندقية قديمة، و200 بندقية جديدة: B.O.A.، İrâde Dâhiliye، 49054؛ سارای، Türkistan Hanlıkları، ص، 104-103.

32 سارای، المرجع السابق، ص، 107.

33 Cezmi Eraslan، المرجع السابق، ص، 118.

34 Olaf Caroe، Soviet Empire، 1953، ص، 18.

35 F.O.، 17/825؛ Fraser to Derby، Peking، رقم: 180، ذكره ساراي، المرجع السابق، ص، 106.

36 هانز، المرجع السابق، ص، 32.

37 ساراي، المرجع السابق، ص، 108.

38 يوسف خلاج اوغلي، المرجع السابق، ص، 541.

39 İsa Yusuf Alptekin، Doğu Türkistan Davası، استانبول، دار النشر معرفت، 1981، ص، 154-146.

40 Onur Şükran، "Doğu Türkistan: Uygurların Bağımsızlık Mücadelesi"، Dünya Çatışma Bölgeleri، قام بإعداده Kemal İnat وغيره، انقرة، نوبل، 2004.

د. أكرم حجازي
باحث سوسيولوجي

تركستان الشرقية بعد الحرب الباردة و ١١ سبتمبر(دراسة نقدية على اطروحة و سياسة الصين)

مقدمة

يصعب على الباحث أو المراقب لأحوال تركستان الشرقية أن يكتب عن موضوع بعينه خاصة وهو يكتشف أن هناك شعب يجري تجريده من حضارته وثقافته وتاريخه وحقوقه وآدميته وحتى من كينونته البايولوجية عبر جرائم إبادة ترتكب، بحقه، منذ عشرات السنين، إن لم يكن المئات، دون أن تجد لها صدى إلا في عزيمة الضحايا وصلابة إرادتهم وقوة إيمانهم. يصعب أن نكتب في موضوع ونغفل آخر بينما تنهمر « **الدموع في كل مكان**»[1]، وجرائم الإبادة تتجاوز كل الحدود، حتى أن لملمة تفاصيلها صار عصيا على التوثيق إلا إذا جرى تصنيفها في مستوى العناوين الكبرى التي لا تخفى على مرآى العين كالجرائم العنصرية وما يقع في إطارها من جرائم في العمل والمسكن والتعليم والصحة والزواج والهجرة وتحديد النسل ... وكذا الجرائم الدينية التي مست كافة العبادات والمساجد وقراءة القرآن وتعليم الدين والكتب الدينية والمصاحف والمعالم الإسلامية والمظهر الإسلامي وقتل العلماء ورجال الدين والخطباء أو استعبادهم وتعليم الإلحاد ومنع الأحكام الشرعية ومحاربة الدين وتحقير الإسلام ... والجرائم الصحية (الحقن بمطاعيم ملوثة أو مهلكة للجسم، ترويج المخدرات والخمور والسموم بين الإيغوريين، وأمراض ناجمة عن التفجيرات النووية ...) والجرائم الحضارية (تزوير التاريخ، وإنكار هوية السكان والبلاد، وطمس كل معلم حضاري أو تاريخي، ...) وغيرها من التصنيفات التي لا تنتهي.

مأساة تركستان التاريخية أنها بلاد وقعت ضحية القوى العظمى لتنقسم إلى غربية واقعة تحت النفوذ السوفياتي قبل أن تستقل في خمس جمهوريات[2] بعد انهيار الاتحاد، وشرقية ظلت موضع صراع بين روسيا والصين، إلى أن وقعت في قبضة الصين الشيوعية منذ سنة ١٩٤٩ وإلى يومنا هذا. أما كل السياسات والإجراءات مما لا يمكن توصيفها بأقل من الإبادة الجماعية الشاملة فقد استعملتها الصين قبل الحكم الشيوعي وبعده، وبالتحديد منذ حملات الغزو المانشوري لتركستان ما بين سنتي 1648 و 1759 حيث تحتفظ سجلات الامبراطور الصيني الدموية بما يزيد عن **1.2** مليون ضحية مسلم ونفي **22500** عائلة إلى الصين[3].

مأساة تركستان اليوم أن ميزان القوى بين المسلمين الإيغور والصينيين، فضلا عن سوء الواقع، يعطي انطباعا سريعا يؤكد بأن طموح الإيغور في الحرية والاستقلال ضعيف إذا ما أخذنا بعين الاعتبار سياسات التصيين التي تنذر بزوال تركستان من الوجود. فالإيغوريين يعانون مظلمة لم يعانيها أحد مثلهم إلا الفلسطينيين الذين احتل البريطانيون بلادهم (١٩١٦) وسلموها إلى اليهود ليقيموا عليها دولة إسرائيل سنة ١٩٤٨، وهو التاريخ الموازي لاحتلال تركستان من قبل الشيوعيين. لذا ثمة من الكتاب والباحثين من يطلق على تركستان الشرقية عبارة « **فلسطين المنسية**»، ولعلها ستؤول لما هو أسوأ، كـ « **الأندلس الضائعة**» خاصة و أن إسرائيل ستظل دولة مصطنعة تم زرعها في محيط متماثل جغرافيا وتاريخيا وهادر ديمغرافيا من كل جانب بخلاف تركستان التي يبدو مصيرها مهددا بالابتلاع من الديمغرافيا الصينية.

كثيرة هي الأسئلة التي يمكن طرحها قبل وخلال الفترة التي أعقبت حدثين كبيرين هما انهيار الاتحاد السوفياتي سنة ١٩٩٢ وهجمات ١١ سبتمبر سنة ٢٠٠١، وكثيرة، أيضا، هي الأجوبة المتاحة! لكن السؤال الأهم هو: هل تورطت الصين في المسألة التركستانية بحيث باتت رهينة سياساتها؟ لعل السؤال يبدو مناقضا لمنطق ميزان القوى. أما الدراسة، موضع النظر، فتميل إلى الاعتقاد بأن الصين، رغم كل ما تمتلكه من عناصر القوة في تفكيك البلاد، إلا أنها قد تكون في ورطة حقيقية قابلة للنقاش في نطاق المسألتين التاليتين:

المسألة الأولى: خطاب السيطرة على البلاد: مزاعم واحتياجات

١) هوية البلاد بين الحقائق التاريخية والمزاعم الصينية

٢) الرهان الاقتصادي ومنطق اللاعودة

المسألة الثانية: خطاب التفكيك: مخاوف وأطروحات

١) محاربة الدين بين رقابة الحكومة والرقابة الدولية

٢) الميزان الديمغرافي والتهميش الاجتماعي

٣) الحرب على الإرهاب

المسألة الأولى خطاب السيطرة على البلاد: مزاعم واحتياجات

١) هوية البلاد بين الحقائق التاريخية والمزاعم الصينية

في سنة 1878 استولت الصين بقيادة **الجنرال تسو تسو تانغ Tso Tsung-tang** على القسم الشرقي من تركستان وأخضعتها للحكم العسكري. ولم تكن البلاد حتى ذلك الحين جزء من الأراضي الصينية. لكن الجدل الذي دار بين فريقين من الصينيين على خلفية ضمها للبلاد رسميا؛

استمر بضعة سنوات وهو أميل ما يكون إلى رفض أطروحة **الجنرال تانغ** الداعية إلى ضم البلاد، ومع ذلك فقد ألغي الحكم العسكري، وألحقت البلاد في الصين رسميا في18 نوفمبر1884. وكان أطرف ما فعلته الصين أن أطلقت على البلاد اسم « **سينكيانغ** أو **شينجانغ Xinjang**». وهي تركيب لغوي يتكون من كلمتين، الأولى: « **شين = xin** » وتعني **جديد**، والثانية: « **جانج = jang**» وتعنى **إقليم** أو **قطر** أو **أرض**. ومن جهته اجتهد أون لاتيمور « **Own Lattimore**»، أحد أبرز الدارسين الأمريكيين لتركستان الشرقية، بترجمة التسمية مستعينا بخبراء لغة وعلماء صينيين. وخلص في كتابه الشهير « **تركستان الشرقية محور آسيا – Pivot of Asia** » إلى القول بأن التسمية الصينية للبلد تعني: «**الإقليم الجديد**» أو «**المستملكة الجديدة New Territory**».

لا ريب أن قيمة مثل هذه المعطيات التاريخية، وهي كثيرة، تكمن في التأكيد على أن البلاد لم تكن جزء من الصين:

(1) بدلالة تأخر ضمها إلى الأراضي الصينية، والذي جاء في أعقاب خلافات عميقة داخل الحكومة نفسها من جهة؛

(2) وبدلالة إطلاق الاسم الجديد عليها، والذي يصنف تركستان الشرقية على أنها أرض أجنبية « **جديدة**» وقع « **استملاكها**» من قبل الحكومة الصينية.

هكذا إذن، فليس من المتخيل أن تكون هذه المنطقة الشاسعة بلا اسم طوال التاريخ، وليس من المعقول أن يجري تسميتها بـ « **سينكيانغ** » في أواخر القرن التاسع عشر لو كانت جزء من الصين. وكل ما في الأمر أن الغزاة الصينيين احتاجوا إلى اسم فلم يجدوا ما يسمون به البلاد سوى « **سينكيانغ** »، وهو اسم يخلو من أية دلالة تاريخية أو جغرافية أو حضارية إلا من الدلالة الاستعمارية ذات الجذور الأوروبية. إذ مع ظهور العصر الميكانيكي والتوسع الرأسمالي في بداية القرن التاسع عشر مهَّد الأنثروبولوجيون الأوروبيون لانطلاق العربة الاستعمارية لبلادهم في أفريقيا وآسيا عبر حزمة مصطلحات شبيهة بالمصطلح الصيني لتركستان تصف البلاد المستهدفة بالاستعمار بأنها: « **مجتمعات بلا تاريخ** » أو « **المجتمعات المتخلفة**» أو « **مجتمعات ما قبل التاريخ**». وكلها مصطلحات نظرت إلى المستعمرات الجديدة باعتبارها « **الأرض العذراء**» ذات النفائس الدفينة وغير المستغلة الموارد، والتي يحق لهم استملاكها فضلا عن استعمارها، وهو ذات المعنى الذي يستعمله الصينيون في التعامل مع تركستان الشرقية. والأرجح أن التسمية لم تهبط عليهم من السماء. فالصينيون خضعوا للاستعمار الغربي والشرقي، وتأثروا بالثقافة الاستعمارية التي كانت تستوطن في بلادهم عبر قوى الاحتلال الكبرى التي غزت الصين كالفرنسيين والبريطانيين واليابانيين.

أما في اللغات القديمة فالمسألة أبعد ما تكون عن أية حقوق للصين فيها. وفي كتب التراث

الإسلامي من المؤرخين والجغرافيين واللغويين وغيرهم من الأجانب فثمة فيض واسع النطاق من الحديث عن تركستان الشرقية اسما ورسما أو عبر توصيفها جغرافيا بالأراضي الواقعة ما وراء النهر أو بتوصيفها ببلاد الترك.

فقد وردت البلاد، وصفا وشرحا، في بعض أشهر مصنفات المؤرخين والرحالة العرب المسلمين مثل: « ياقوت الحموي 1178/ 1228م – معجم البلدان»، « أحمد البلاذري المتوفى سنة ٨٩١م – فتوح البلدان»، « شمس الدين الدمشقي المتوفى سنة 1327م – نخبة الدهر في عجائب البر والبحر»، « ابن جرير الطبري 838 / 923 م – الأمم والملوك»، « مسعود أبو الحسن 896 / ٩٥٧ م – مروج الذهب ومعادن الجوهر»، « أحمد يعقوبى المتوفى سنة ٨٩٧ م – كتاب البلدان »، « محمد أبو القاسم بن حوقل المتوفى سنة ٩٧٧ م – المسالك والممالك»، « أبو الريحان البيروني ٩٧٣ / ١٠٤٨م – الآثار الباقية عن القرون الخالية»، « احمد القلقشندى 1355 / ١٤١٨م – صبح الأعشى»، «ابن الأثير عز الدين 1160 / ١٢٣٤م – الكامل في التاريخ». وفي المصنفات الغربية ثمة حضور للبلاد لدى الرحالة الإيطالي الشهير ماركو بولو (1254 / Marco Polo – ١٣٢٤) والذي عاصر قوبيلاي خان ابن جنكيز خان، وفي رحلته في تلك المناطق ذكر تركستان الشرقية باسم « تركيا العظمى». ومعناها تركستان (أي بلاد الترك)، وكذا سون هيدن «Sven Heden» في كتابه « طريق آسيا – Throuth Asia» المطبوع بلندن سنة ١٨٩٨م حيث وردت البلاد بالاسم «Eastern Turkistan = تركستان الشرقية» في الصفحات :٢٠، ٢١، ٢٤ ، ٢٥٥، ٤٥٦ .

من المعروف أن الصين اشتهرت بالتأريخ لأباطرتها، بل أن علم السلالات ولد أصلا في الصين. ومن خصوصياته أنه يركز على النقاء وينبذ ما ليس من صفاته أو محيطه، ولا يكترث لذكره إلا في حاجته إلى التميز عنه[4]. وفي هذا السياق بالضبط صنف مؤرخو السلالات الصينيون تركستان الشرقية ومدنها في باب « **شييو**» بحسب التعبير الصيني أو البلاد الأجنبية الواقعة غرب الصين. بل أن تركستان الشرقية لم ترد قط باسم سينكيانغ. ومن بين هؤلاء: « **شين تانج شو** Shi Tang Shu أو **تاريخ سلالة تانج** ٦١٨ م –٩٠٧م » و « **هان شو** Han Shu أو **تاريخ سلالة هان ٢٦٠ ق.م – ٢٤ م**» و « **هو هان شو** Hu Han Shu أو **تاريخ سلالة هان الثانى ٢٥م – ٢٢٠ م** » و « **جين شو** Jin Shu أو **تاريخ سلالة جين**» و « **فى شو** Vi Shu أو **تاريخ وي ٣٨٦م – ٥٥٦م** » و « **سوى شو** Suy Shu أو **تاريخ سلالة سوى ٥٨١ م – ٦١٧ م** » و « **سونج شو** Sung Shu أو **تاريخ سلالة سونج من ٩٦٠ م ١٢٧٩م** » و « **ينى يو آن شو** Yuan Shi **خلال الأحداث الواقعة ما بين سنتي ١٢٠٥ إلى ١٣٦٧م من الحكم المغولي فى الصين**» و « **مينج شى** Ming Shi أو **تاريخ سلالة مينج ١٣٦٨ – ١٦٤٣م** ».

لكن، مع أن كل الثوابت التاريخية والحضارية والعلمية عصية على التشكيك فضلا عن الإنكار إلا أن الرواية الصينية في تحريفاتها العجيبة تأبى إلا الإصرار على ما لا يصح تسميته بغير الحماقة.

ولعل آخر هذه الروايات تلك التي وردت فيما أسمته الحكومة الصينية مؤخرا بـ « **الكتاب الأبيض**». فلنطالع بعض ما يقوله بخصوص هوية البلاد:

« **من أجل تحقيق هدف انفصال** شينجيانغ **عن الصين والسيطرة عليها, أطلق بعض المستعمرين القدامى على** شينجيانغ **اسم** تركستان الشرقية ... **واختلقوا النظرية المضللة الداعية إلى أن** شينجيانغ **بلد أبناء** تركستان الشرقية **المزعوم**»، ويضيف أنه: « **بعد أوائل القرن العشرين, أبدعت حفنة ضئيلة من الانفصاليين المتعصبين العمى والعناصر الدينية المتطرفة في** شينجيانغ **مجموعة نظريات** تركستان الشرقية **المزعومة حسب حجة باطلة وبدعة أبدعها المستعمرون القدامى. ودعت إلى أن** تركستان الشرقية **دولة مستقلة منذ القدم. ولقوميتها تاريخ قرابة عشرة آلاف سنة** »[5].

هذه الرواية التي تتحدث عن تركستان الشرقية وتعترف أن البلاد هي بلاد الترك وليست بلاد الصين تتنكر لكل التاريخ الإسلامي على وجه الخصوص، ولما أثبته المؤرخون في كتبهم بالإشارة إلى أن هؤلاء مستعمرون قدامى، وهم من اختلق التسمية. لكن الكتاب تجاهل التاريخ الذي ظهر به اسم سينكيانغ الصيني مثلما تجاهل المدلول اللغوي له، والذي يكشف عن بياض الحقيقة التاريخية العميقة التي يحاول الكتاب الصيني تسويدها. ولم نقع أيضا في ملخص الكتاب الذي أوردته صحيفة الشعب الصينية على أية توضيحات لِمَا وصفه بمزاعم تاريخية تعود لعشرة آلاف سنة من تاريخ البلاد، ولا حتى عن أي مضمون لما اعتبره الـ « **حجة الباطلة والبدعة التي أبدعها المستعمرون القدامى**»، ولا من هم هؤلاء الذين لم يكونوا سوى المسلمين. فكيف يمكن لشعب أن ينجح في اختلاق تاريخ له يعود لعشرة آلاف سنة بينما تعجز الصين عن التعليق على تسميتها للبلاد، بالأمس القريب، بسينكيانغ؟ فمن هو المبتدع وصاحب الحجج الباطلة؟ وأي الروايات أجدر بالحقيقة؟ الرواية الصينية؟ أم التركستانية؟

العجيب في الرواية الصينية أنها تجاهلت عشرات الثورات التاريخية وملايين الضحايا بحق التركستانيين منذ حكم المانشو للبلاد، واختزلت احتجاجات وثورات الإيغوريين في القرن العشرين عبر ما تسميه بمشاريع **الانفصال**. أما صراعاتها التاريخية على البلاد برمتها مع قياصرة روسيا لا تبدو أنها، في ظل حربها الظالمة، جزء من التاريخ. وحين يتحدث الكتاب عن القوميات التي تشكل النسيج الاجتماعي للبلاد؛ فالصين تعلم علم اليقين أن السبعة ملايين ونصف المليون صيني من قومية « **الهان**» لم يأتوا إلى البلاد إلا قسرا أو إغراء بما ينتظرهم من امتيازات. وفي أعقاب انتصاب الحكم الشيوعي في الصين بزعامة **ماو تسي تونغ Mao Tse-Tung** سنة ١٩٤٩، وخاصة بعد تحويل الحكم في البلاد إلى حكم ذاتي صوري بموجب القرار الصادر في 19 أغسطس1952 ، قدم الكتاب تركستان الشرقية على أنها: « **مقاطعة شينجانغ أويغور الذاتية الحكم**». وقبل ذلك لم تكن عمليات التهجير التي انطلقت أواخر القرن التاسع عشر بعد ضم البلاد لتحدث أي فارق في التركيبة

الديمغرافية. بل أن إجمالي عدد القوميات في الصين آنذاك لم يكن ليزيد عن **600000** نسمة من الصينيين والمنشوريين والشيوه والمغول؛ ولا يُشكِّلون أكثر من نسبة **6%** من السكان[6] مقابل أزيد من **90%** من قومية الإيغور المسلمة.

٢) الرهان الاقتصادي ومنطق اللاعودة

بخلاف الاتحاد السوفياتي سعت الصين خلال الحقبة الشيوعية إلى بناء اقتصاد عالمي يستجيب لاحتياجات الطبقات الفقيرة التي تشكل الغالبية الساحقة من السكان في العالم وقدرتها الشرائية. ولو وضعنا هذا المسعى الذي حققت فيه الصين نجاحات باهرة في اقتصاد السوق لأمكن القول أن الصين كانت مهيأة لاستيعاب العولمة الاقتصادية منذ وقت مبكر. فما أن انهار الاتحاد السوفياتي سنة 1992 مبشرا بانتهاء الحرب الباردة حتى سارعت الصين إلى الإعلان عن اندماجها في السوق العالمية بصيغة الاشتراكية الرأسمالية. وبهذه الصيغة هيأت لاستعادة **هونغ كونغ** من بريطانيا سنة 1997 بشرط أن تحتفظ المستعمرة بنظامها الاقتصادي لمدة خمسين عاما قادمة. وجعلت من مقاطعة **فوجيان** منطقة استثمارات ضخمة للشركات الأوروبية والأمريكية، وشرعت بتدشين حملة استثمارات ضخمة في الولايات المتحدة الأمريكية. وهكذا باتت الصين دولة شيوعية ذات اقتصاد موجه، وفي نفس الوقت دولة رأسمالية تتوجه نحو المنافسة العالمية في اقتصاد السوق. وهذا يؤشر على أن الصين غدت تستعمل الشيوعية لا كمنظومة أيديولوجية أو اقتصادية بقدر ما تستعملها كنظام حكم شمولي وصارم يمكنها من إحكام السيطرة على مئات الملايين من البشر. أما المراهنة على السوق فهو نظام يمكنها من شق الطريق نحو الهيمنة الاقتصادية العالمية ومن ثم الهيمنة السياسية[7].

منذ ثمانينات القرن العشرين؛ وبعد موت الزعيم الصيني **ماو تسي تونغ Mao Tse-Tung** اتجهت الصين نحو الانفتاح على العالم، وبدأت ملامح السياسة الصينية تجاه تركستان الشرقية تتكشف بصيغة أطماع ومراهنات اقتصادية جبارة عبر تصريحات رسمية مارست تضليلا كبيرا على السكان. فقد بدأ الحديث، رسميا، عن تهجير نوعي ومبرمج نحو تركستان بحجة تحويل البلاد إلى منطقة متطورة مع بداية القرن القادم. هذا ما جرى التعبير عنه خلال زيارة كل من **زهاو زيانغ Zhao Ziyang** رئيس الوزراء و **هو ياو بانغ Hu Yao Bang** أمين عام الحزب الشيوعي الصيني السابق إلى تركستان الشرقية سنة 1983. وحيث أن هذا الأمر يتطلب أموالا وخبرات علمية وكفاءات مؤهلة، فقد قام **وانغ إنماو Wang Enmao** أمين عام الحزب الشيوعي لمقاطعة تركستان الشرقية بجولة في الولايا المتحدة الأمريكية في شهر أكتوبر سنة1985. وفي تصريح لصحيفة « **واشنطن بوست - 14/1/1985** » قال فيه: « **لكي تزيد تركستان الشرقية من دخلها الصناعي والزراعي في نهاية القرن الحالي إلى خمسة أضعاف دخلها؛ يجب أن تعتمد بشكل كبير على العمال المهرة والفنيين من داخل الصين ... وبهدف جلبهم إلى هنا فقد خصصت لهم المقاطعة حوافز مادية. أما خريجو الجامعات**

فسينالون آليا درجة إضافية في رواتبهم مع بداية وصولهم وعلاوة كل ثلاث سنوات ... »[8].

بطبيعة الحال هؤلاء المسؤولين لا يتحدثون عن ازدهار تركستان الشرقية إلا لكونها باتت أرضا صينية ومرتعا للمهاجرين الصينيين إليها. كما أنهم لا يتحدثون عنها إلا لأن البلاد صارت رأس الحربة في الرهان الاقتصادي على دخول الصين إلى القرن الـ **21**. فالصين التي برعت في إخفاء الإحصاءات الحقيقية والمنتظمة فيما يتعلق بالتهجير الاستعماري الحثيث إلى البلاد؛ من الطبيعي أن تعمل على مسح البلاد ديمغرافيا عن الوجود وإلى الأبد؛ إذا ما أرادت أن تؤسس لانطلاقتها الاقتصادية العالمية، وهو ما فعلته حقا. ولما يكون الأمر كذلك فما من قيمة لما تروجه الصين عن الازدهار أو الاستقرار أو الوحدة الوطنية أو التآلف بين القوميات في تركستان الشرقية. فلنقرأ ما صرح به **هو ياو بانغ Hu Yao Bang** أمين عام الحزب الشيوعي السابق، وأعلى سلطة سياسية في الصين، لمجلة « **النيوزويك الأمريكية – 16/6/1986**»، حيث يقول بالحرف الواحد: « **تركستان الشرقية تعتبر مثل الصحراء الكبرى وحوض الأمازون؛ ذات إمكانات عظيمة على الازدهار. وتركستان الشرقية التي يسكنها ستة ملايين من الإيغور، و 5.3 مليون صيني، ويبلغ إجمالي سكانها 14 مليون نسمة، تستطيع بسهولة استيعاب 200 مليون صيني**»[9]! فعن أي تآلف قومي تتحدث الصين!؟ وعن أي وحدة وطنية واستقرار؟

لا شك أن تركستان الشرقية ذات إمكانات عظيمة. لكن هذا الاكتشاف الصيني سبقهم إليه المؤرخ العربي **ياقوت الحموي** حين أشار في كتابه الضخم « **معجم البلدان / المجلد 7 – ص 270**» إلى: « **أن ما وراء النهر من أنزه الأقاليم، وأخصبها وأكثرها خيرا، وأهلها يرجعون إلى رغبة في الخير، والسخاء، وسماحة بما ملكت أيديهم، مع شدة وشوكة ومنعة وبأس وعدة وآلة وسلاح، فأما الخصب فهو يزيد على الوصف ويتعاظم عن أن يكون في جميع بلاد الإسلام وغيرها مثله**». بل أن ما قاله **الحموي** لا يختلف عما قاله **البلاذري** من قبل حين وصف البلاد في كتابه « **فتوح البلدان**» بأنها: « **إحدى جنات الله على الأرض**».

مثل هذين التوصيفين جرت ترجمتهما بلغة الأرقام من عدة مصادر لتكشف عن قدرة البلاد في استيعاب ٦٠ مليون رأس من الماشية وأهم المحاصيل الزراعية بما يكفي لتزويد الصين برمتها بثلث ما تحتاجه منها، وثروة هائلة من المعادن تزيد عن ١٤٠ صنفا منها: الفحم (**2.19** تريليون طن بما يوازي ٪**50**–٪**40** من احتياطي الصين كلها) والرصاص والحديد والنحاس والملح وغيرها من المعادن الاستراتيجية كاليورانيوم بما يزيد عن **12** تريليون طن، واحتياطي من الذهب بحوالي **19** مليون طن يجري استخراجه من **56** منطقة بمعدل إنتاج سنوي يبلغ **360** كيلوغراما، وثروة مماثلة من البترول تقدر ما بين ٦,٥ – ٨,٢ مليار طن توازي ثلث إجمالي الاحتياطي الصيني منه، أما حجم الإنتاج السنوي فيقد بـ ٢٧,٤ مليون طن من المتوقع أن يرتفع بحلول العام ٢٠١٠ إلى ٦٠ مليون طن و

١٠٠ مليون طن سنة ٢٠٢٠. وبحسب معطيات العام ١٩٨٨ ثمة ٧٠٠ كيلو متر مربع من المناطق التي يحتمل وجود البترول فيها بما يقارب ٨٠٠ مليون طن من الزيت الخفيف والثقيل و**30** مليار متر مكعب من الغاز الطبيعي. لهذا فإن الخبراء الدوليون يعتبرون تركستان الشرقية هي عصب اقتصاد الصين، وعصب صناعتها الثقيلة، وقبل هذا عصب الإنتاج الذرى الصيني الذي يعتمد بصفة أساس على ما تنتجه تركستان الشرقية من اليورانيوم.

إنها حقا كما قال الحموي بلاد ذات: « **خصب يزيد عن الوصف ويتعاظم**»! لهذا فهي مغرية لكل مستعمر. إذ يمكن للصين أيضا أن تصدر فائضها السكاني في منطقة لا تزيد الكثافة السكانية فيها عن خمسة أفراد للكيلو متر المربع الواحد مقارنة بأكثر من **160** فرد في الصين. وفي وقت لاحق أفصح **وانغ لو تشيوان**، عضو المكتب السياسي للحزب الشيوعي، خلال المؤتمر الأكاديمي السنوي لجمعية العلوم والتكنولوجيا الصينية (**2005**) عما أخفته الصين من نوايا للإقليم الذي سيصبح: « **بالتأكيد قاعدة طاقة لتحقيق الانطلاقة الاقتصادية للصين في القرن الـ21 بما يتمتع به من ثروات بترولية وموقع جغرافي فريد**»[10]. هذا التصريح هو أرفع خلاصة لما توصلت إليه الصين بشأن ما يتيحه لها الإقليم من مكاسب وامتيازات وخطط مصيرية لا يمكن لها أن تفرط بها أيا كانت الأسباب ومهما استدعى الأمر من إجراءات وأيا كانت النتائج.

من الواضح إذن أن الرهان الصيني على الإقليم هو رهان استراتيجي لا يتحمل أية هزات اجتماعية مهما كان مصدرها وأيا كانت درجة قوتها. فالثروات العذراء المدفونة في الإقليم وتركيز البنى الصناعية التحتية الثقيلة لا ينفع مع استخراجها أو الانتفاع بها أو حمايتها استمرار التوترات الاجتماعية. لكن في المحصلة تبدو الصين في ورطة لا تقل عن ورطتها في إطلاق الاسم الجديد على تركستان الشرقية. إذ أن ربط الاقتصاد الصيني والبلاد بمستعمرة عاصفة، وفي عصر تقاس فيه سرعة التغيرات فيه بالتكنولوجيا الرقمية، وعبر منطق اللاعودة هي مغامرة من النوع الثقيل لاسيما إذا كان الربط استراتيجي وشامل. فما الذي يضمن للصين الهدوء والاستقرار الذي تنشده؟

المسألة الثانية خطاب التفكيك: مخاوف وأطروحات

إذن انتهى عصر الحرب الباردة، وانطلقت شرارة الثورات الاقتصادية والعلمية العالمية، لتبدأ مرحلة جديدة من حياة البشرية تقوم على التنافس المحموم على الموارد وتَمَلُّك رأس المال وصولا إلى الهيمنة. وبما أن الصين قد حسمت خياراتها الاستراتيجية عبر المراهنة على ما تنتجه البلاد الثمينة من موارد فلا بد لها من حسم الوضع الداخلي للبلاد. **والسؤال: ما هي استراتيجيات الصين، على المستوى المحلي، في تفكيك تركستان الشرقية ديمغرافيا وحضاريا؟**

١) محاربة الدين بين رقابة الحكومة والرقابة الدولية

يدرك الصينيون أن التركستانيين مسلمون منذ أكثر من 1300 عام، كما يدركون أن التركستانيين هم من حمل لواء الإسلام إلى الصين من جهة الغرب حيث تقع بلادهم. وأنهم تمسكوا بالإسلام بصورة تبعث على الدهشة لدرجة أن البلاد ازدهرت في العهود الإسلامية علما وفنا وعمارة وأخلاقا وقيما وسماحة حتى أن المغول دخلوا الإسلام[11] وهم يستعمرون البلاد. بل أن المسلمين اشتهروا بلغة الصينيين بكلمة **شانتو Chantu** التي تعني الرجل صاحب العمامة[12]. كما يدرك الصينيون أن تركستان ظلت حاضنة تاريخيا وحضاريا للإسلام ومجددة له ومصنعا للعلماء من المحدثين والفقهاء واللغويين الذي كان لهم أثر بارز في نشر الدين الإسلامي[13] وحفظه، ويدرك الصينيون أيضا أن الإسلام في تركستان الشرقية ظل المحرك التاريخي الوحيد لثوراتها وانتفاضاتها ضد الغزاة الأجانب، وهو ما لا يمكن أن يتلاشى من عقلية وثقافة المسلمين داخل تركستان وخارجها لا بصعوبة ولا بسهولة. والثابت في التاريخ أيضا أن التركستانيين، كما قال **الحموي**، شعب ذو: « **شدة وشوكة ومنعة وبأس وعدة وآلة وسلاح**»، وهي صفات تجعل من صاحبها خصم عنيد قد ينهزم في غفلة من الزمن لكنه لا يمكن أن يستسلم[r*]. وهو ما خبره الصينيون ماضيا، وما يخشونه حاضرا ومستقبلا. ولعل في هذا ما يفسر بعض أسرار الوحشية التي تمارسها الصين على الإسلام دينا وعقيدة، وعلى الشعب ديمغرافياً وعرقياً.[14]

I. الرقابة الحكومية

فيما مضى كانت عمليات الإبادة الصينية تقع خلف الأسوار بما فيها حملة حظر الإسلام وإعلان الحرب عليه خلال عهد الرئيس **ماوتسي تونغ** 1976 – 1949) **Mao Tse-Tung**)، والتي كانت تنفذ تحت شعار « **ألغوا تعاليم القرآن** »، وتجري وقائعها بصمت مريع دون أن يسمع أنين الضحايا أحد، ودون أن ينتصر لها أحد أيضا، ودون سبب إلا من الرغبة في محو عقيدة شعب تمهيدا لإبادته والتخلص منه ومن تاريخه وحضارته. ومع ذلك لم يستسلم التركستانيون. لكن بعد الحرب الباردة ستشتد المعاناة عبر إجراءات رسمية معلَنَة حتى لو سمع العالم أجمع صيحات الاستغاثة. لكن هذه المرة بدعوى محاربة « **دعاة الانفصال والانفصاليين**». وهو تعبير دأبت الحكومة الصينية على استعماله منذ انتصاب الحكم الشيوعي، ويشمل:

- كافة القوى الوطنية والحركات السياسية والاجتماعية المناهضة للاحتلال الصيني أو المعارضة لسياساته بما فيها تلك المطالبة ببعض الحقوق ووقف التمييز.
- مؤسسات الإغاثة والعمل التطوعي.
- المؤسسات الإعلامية والثقافية.

- الشخصيات العامة والمثقفين داخل تركستان وخارجها.
- حركات الاحتجاج الشعبية، المنظمة أو العفوية.

وفي نفس الوقت أضافت الحكومة إلى تعبير «**الانفصال والانفصاليين**» تعبيرا آخرا هو «**التطرف والمتطرفين**»، والذي يشمل:

- كافة العلماء وطلبة العلم الشرعي والمشايخ والأئمة والخطباء والدعاة.
- العائلة التركستانية برمتها إذا لم تلتزم بشروط الحكومة الصينية فيما يتعلق بالتعليم الديني والعبادات.
- مؤسسات التعليم الديني.
- المساجد وترميمها أو بنائها
- مضمون الخطب الدينية والدعوة والإرشاد.
- المدارس المتهمة بمخالفة قوانين التعليم وتوجيهات الحكومة فيما يتعلق بالدين واللغة المحلية.
- المحاكم ومنظومة الأحكام الشرعية.
- المصاحف والكتب الدينية والتاريخية ذات الصلة بتاريخ البلاد.
- الاحتفال بالأعياد والمناسبات الدينية.
- تقييد السفر للحجاج ومصادرة جوازات السفر.
- اللباس والهندام المظاهر الإسلامية والدينية.

هذا التوصيف أعلاه يمثل عينة من العناوين الرئيسية التي تصلح للتصنيف، وكما أشرنا في البداية يصعب علينا، على الأقل في هذه الدراسة، تثبيت إجمالي الممارسات الصينية القمعية، لكننا معنيون بملاحقة السياسات الصينية الاجتماعية والاقتصادية، وخاصة النماذج ذات الطابع القانوني الرسمي مما لا تستطيع الصين إنكاره أو إخفاء آثاره.

فحين تشتد حملات الاضطهاد والقمع، سواء تلك التي تحظى بغطاء قانوني تعسفي أو حتى العرفية منها، فمن الطبيعي أن يبحث السكان عن وسائل أخرى يمارسون فيها حقوقهم الطبيعية في الاعتقاد والتعبد والعيش بموجب ما يعتقدون به ويؤمنون. لكن حتى الوسائل الخفية هذه لم تفلت من الملاحقة والعقاب[15] بموجب مراسيم القوانين الصينية العجيبة، والمصنفة في خانة «**أسرار الدولة**» التي لا يكشف عنها! ومنها قرارين وقعهما في 31 يناير سنة 1994 **لي بنغ Lee Peng** رئيس الوزراء الصيني، ويقضيان بحظر النشاط الديني فيما يلي خلاصتهما:

القرار رقم 145:

تغلق جميع أماكن العبادة السرية والنشاط الديني السري التي انتشرت في الصين في السنوات الأخيرة، ويتم مراقبة جميع النشاطات الدينية.

القرار رقم 144:

الأجانب لا يصرح لهم بإنشاء معابد أو مؤسسات أو هيئات دينية يتحكمون من خلالها على النشاطات الدينية أو المراكز الثقافية أو المدارس الدينية، كما يمنع الأجانب من الاتصال برجال الدين المحليين وتعيينهم أو توجيه نشاطهم[16].

وفي وقت لاحق (28/3/1096)؛ أصدرت السلطات الصينية قرارا سريا عرف بـ «**الوثيقة رقم 7**»، واستهدفت محاربة الدين بعشرة إجراءات صارمة. وشرعت بتطبيقها في 12/3/1996 عبر ما اشتهر بحملة. وكانت أبرز تطبيقات الحملة، بحسب مصادر تركستانية[17] وأجنبية استهداف المسلمين من منسوبي وموظفي أجهزة الحكم الصيني والنساء والشباب، ومنعهم من ارتياد المساجد، وحظر التعليم الإسلامي. أما أبرز ردود الفعل عليها فكان ما حدث من انتفاضة في مدينة **غولجة** ليلة 27 رمضان سنة 1417هـ عندما وقف رجال المباحث والاستخبارات والشرطة أمام أبواب المساجد، يمنعون الشباب والنساء من دخول المساجد لأداء صلاة التراويح والتهجد، فاشتبك المسلمون معهم، واندلعت ثورة عارمة تدخل فيها الجيش الصيني لتنتهي بمقتل أكثر من **300** مسلم، واعتقال نحو **10 آلاف** آخرين. ثم تواصلت الحملة بشهادة **وانغ لي جوان Wang Lequan** أمين عام الحزب الشيوعي في البلاد على متن صفحات جريدة شينجيانغ الرسمية، حيث صرح بتاريخ 11/7/1997: « **أن السلطات الصينية اعتقلت 17000 شخص وأرسلتهم إلى معسكرات السخرة لجيش التحرير والبناء**». وذكرت الصحيفة بتاريخ 21/6/1997:] **أن الأجهزة الصينية هدمت 133 مسجدا وأغلقت 105 مدارس إسلامية؛ في بلدة « قراقاش» وحدها في محافظة «خوتن»**[.

II. الرقابة الدولية

ينقل باحث تركستاني عن د. **باول جورج** Dr. Paul George ، الباحث المستقل في قضايا التنمية السياسية والأمن العالمي، في مقالة له نشرها مكتب مباحث الأمن الكندي تحت رقم 73 في ربيع سنة 1998 بعنوان:] « **اضطراب الإسلام في مقاطعة شنجيانغ**» قوله: « **أن بكين تعمل بشكل منظم في التحكم والسيطرة على النشاطات الدينية في كافة أنحاء الصين، بدعوى حماية الوحدة الوطنية والاستقرار، ولكن في « شنجانغ»، حيث الإسلام يبدو بشكل ملحوظ في الهوية الوطنية والثقافية المحلية، فتعده بكين تهديدا مباشرا لسلطانها، وتعتبر المساجد والمدارس الإسلامية مراكز استياء لحكمها، ومن ثم تقوم من وقت لآخر باعتقال رجال الدين ومعاقبتهم بعنف**[18].

وسواء أنكرت السلطات الصينية مثل هذه الشهادات أو اعترفت بها؛ فإن أغلب الممارسات الصينية ضد المسلمين والدين وكذا منظومة القوانين في تركستان الشرقية، والتي نقلها وفصّل بها باحثون تركستانيون، وجدت طريقها، أخيرا، إلى المؤسسات الدولية ذات الصلة بحقوق الإنسان. إذ للمرة الأولى تنجح منظمة دولية (**Human Rights Watch**)، بالتعاون منظمة هيومن رايتس الصينية، في التحقق من حزمة القوانين الرسمية، السرية والعلنية، والممارسات الصينية ضد الإيغوريين في تركستان الشرقية، وتوثقها في تقرير رسمي بعنوان: « **ضربات مدمرة: القمع الديني للويغور في كسينجيانغ**»، صدر في 12 أبريل / نيسان 2005 على امتداد **114 صفحة** اعتمادا على:

(1) وثائق حكومية وحزبية تم كشفها سابقاً؛

(2) القوانين المحلية؛

(3) إحصاءات الصحف الرسمية؛

(4) المقابلات التي تم إجراؤها؛

(5) كما يتضمن التقرير ملاحق اشتملت على مقتطفات من الوثائق الرسمية.

لهذا يحتل التقرير منزلة الوثيقة الدولية الأولى والأهم فيما يتعلق بأحوال تركستان خاصة وهو يتحدث للمرة الأولى، في إطار شامل وليس في ثنايا نشرات إعلامية كما كان الحال سابقا، عن التركيبة المعقدة للقانون والنظام والسياسات التي تحرم الإيغور من الحرية الدينية[19]

ومن جهته يعلق **براد آدامز**، مدير قسم آسيا في المنظمة، على التقرير بالقول: « **تعتبر هذه الوثائق شديدة الحساسية، ولذلك تم حصرها بالتداول الداخلي الحزبي والحكومي. وهي تستخدم بشكل تعسفي لخلق أساس قانوني لاستهداف الإيغور، ولتوليد الخوف لديهم من التجمع والتحدث في المشاكل التي يواجهونها، أو التعبير عن هوية ثقافية بأسلوب مستقل**». ويشير التقرير إلى أن الوثائق التي تم الحصول عليها والمقابلات التي أجرتها المنظمة في الصين، تكشف عن نظام متعدد الأطر لمراقبة وضبط وقمع النشاط الديني للإيغور. وتنقل عن **وانغ لقوان**، أمين عام الحزب في شينجيانغ، قوله أن: « **المهمة الكبيرة**» التي تواجهها السلطات في شينجيانغ هي: « **إدارة الدين وتوجيهه ليكون خاضعاً للمهمة المركزية في البناء الاقتصادي وتوحيد الوطن وحماية الوحدة الوطنية**». فلنتوقف، إذن، عند أهم محتويات التقرير طبقا للملخص المنشور، إذ يذكر التقرير تفاصيل حول:

- « النواظم الجديدة التي تحكم النشاطات الدينية في كسينجيانغ؛

- **الكراس الذي وزّع داخلياً عام 2000 على كوادر الحزب والحكومة حول تطبيق السياسة على الشؤون الدينية للأقليات، والذي يورد تفاصيل حول الكثير من الممارسات القمعية التي تم**

تشريعها لاحقاً على شكل قوانين. ويضم أحد الكراسات الرسمية، بحسب التقرير، مجموعة من « **المخالفات**» التي تسمح فعلياً للسلطات بإنكار الحرية الدينية تحت أية ذريعة، مثل استخدام الدين: « **لتنفيذ نشاطات أخرى مضرة بالوضع السليم للمجتمع**»، أو « **لتوليد عناصر انفصالية وعناصر رجعية أساسية** ». ويتابع الكراس فيقول: « **على كل موضوع ينشر** [بما فيها الأخبار والمقالات] **متعلق بالبحث أو بتقييم الدين الإسلامي أن يؤيد وجهة النظر الماركسية حول الدين، وأن يلتزم بمقياس النواظم والسياسات الدينية للحكومة والحزب**». وتكشف مقالة شارك في التوقيع عليها نائب مدير مكتب إعادة التربية في كسينجيانغ أنه بدءً من سنة 2001 فإن نصف معتقلي معسكرات إعادة التربية تقريباً معتقلون بسبب: « [**انتمائهم**] **إلى تنظيمات غير شرعية و** [**انخراطهم**] **في نشاطات دينية غير شرعية**»؛

- **القوانين التي تمنع الصغار من المشاركة في أي نشاط ديني**؛ وبحسب إحدى الوثائق الرسمية: « **لا يجوز للأهل والأوصياء الشرعيين السماح للصغار بالمشاركة في النشاطات الدينية**»[20]؛
- **الوثائق التي تعترف بتزايد كبير في عدد الإيغور المسجونين أو الموقوفين إدارياً لمخالفات دينية مزعومة ومخالفات تمس أمن الدولة، بما فيها**: « **إعادة التربية من خلال نظام العمل**» **سيئة الذكر**؛ ويقول واضعو التقرير أن الرقابة الدينية والتدخل القسري يمتدان ليطالا تنظيم النشاطات الدينية وممارسي النشاطات الدينية والمدارس والمؤسسات الثقافية ودور النشر وحتى المظهر والسلوك الشخصي لأفراد الشعب الإيغوري. وعليه تقوم السلطات المركزية بتقييم كل الأئمة سياسياً بشكل منتظم، وتطالب بجلسات « **نقد ذاتي**»، وتفرض رقابة على المساجد، وتطهّر المدارس من المعلمين والطلاب المتدينين، وتراقب الأدب والشعر بحثاً عن إشارات سياسية معادية، وتعتبر كل تعبير عن عدم الرضى إزاء سياسات بكين « **نزوع انفصالي**»، وهو ما يعتبر بموجب القانون الصيني جريمة ضد أمن الدولة تصل عقوبتها إلى الإعدام. ففي الحد الأقصى، فإن الناشطين المسلمين الذين يمارسون دينهم بطرق لا تروق للحكومة والحزب يُعتقلون ويُعذبون وأحياناً يُعدمون. ويتم توجيه أقسى العقوبات لمن يُتهمون بالتورط فيما يسمى بالنشاط الانفصالي؛
- **القوانين التي تفصل في كيفية تصنيف شؤون الأقليات العرقية والدينية على أنها** « **أسرار دولة**»[. وفي السياق علق **شارون هوم**، المدير التنفيذي لمنظمة **هيومن رايتس** في الصين بأن: « **بكين تنظر إلى الإيغور على أنهم تهديد عرقي قومي على الدولة الصينية**». كما « **يفصل الكرّاس**] المشار إليه في البند الأول أعلاه[**في كيفية عمل اثنين من القوانين- يكشفان هنا للمرة الأولى – في الحظر الشديد على الكشف غير المرخص به عن أية معلومة تتعلق بأية أقلية قومية أو أية قضية دينية أو سياسة حتى وإن كانت غير ذات صلة بالأمن القومي**».

وفيما يلي، مع بعض التصرف الفني، لمحات مختصرة من بعض المقتطفات الوثائقية والشهادات المحلية التي تكشف عن الممارسات الصينية ضد الحريات الدينية، والتي صيغت بمصطلحات قانونية أو توجيهات تتمتع بسلطة القانون، ونفذت قبل أحداث 11 سبتمبر 2001:

· وانغ لقوان، سكرتير الحزب في كسينجيانغ:

« يجب أن نقوي السيطرة على الشخصيات العامة الدينية، وأن نتأكد أنهم مؤهلون سياسياً. هذا من المطالب الأساسية، كـ: الحب الغيور للوطن، تأييد قادة الحزب الشيوعي والنظام الاشتراكي، معارضة الانفصالية الوطنية والنشاطات الدينية غير الشرعية، الدفاع عن الوحدة الوطنية وتوحيد الوطن، الالتزام الواعي بقوانين وسياسات الأمة ... ويجب أن نعزز سيطرتنا عبر إدارة أماكن النشاطات الدينية ومحتويات النصوص»؛

· مواطن إيغوري:

« هذه مدرسة إيغورية، ونحن العاملون هنا معظمنا من الإيغور. ولكن لا يسمح لك لا في البيت ولا في العمل أن تحدث أولادك عن الدين. إن مجرد الحديث عن الدين أمر غير قانوني. حتى مع ابني يفترض أن لا أتحدث عن الإسلام. كيف يمكن ذلك؟»؛

· مسؤول صيني:

« بعض الطلاب الذين يدرسون في مدرستنا، وبالتحديد أولادكم، لم يكن تركيزهم كاملاً على المواد الدراسية لأنهم مشغولون بالصلاة والصيام والانخراط ببعض النشاطات الدينية، وهكذا فإنهم يخالفون الوثيقة رقم خمسة لعام 1996 للجنة تعليم مناطق الاستقلال الذاتي التي تقول على الطلاب أن لا يشاركوا في النشاطات الدينية (الصلاة والصيام وغيرها من النشاطات الدينية) وأن لا يخالفوا قوانين المدرسة»؛

· مواطن إيغوري:

« في قريتنا يأتي عناصر الميليشيا ويفتشون القرويين بشكل منتظم. يأتون في الليل، يفتشون البيوت بيتاً بيتاً، وإذا عثروا على مادة دينية ما يأخذونك للاستجواب. يقولون: « هذه منشورات دينية غير شرعية». أبي مزارع بسيط، ما يدريه إذا كان قرآنه شرعياً أم لا؟»؛

· بروفسور إيغوري في أحد معاهد التعليم العالي في كسينجيانغ محروم من تعليم التقاليد الموسيقية المحلية:

« هذا ما حصل لي، رغم أنني لست ممن يمكن أن تسميهم مسلمين متحمسين. فقط خلال الدرس كنت غالباً ما أتحدث عن الأغاني الدينية. فهي أغان منتشرة، ومن السخف أن تمنع الحديث عنها. إنها جزء هام من تقليدنا وتاريخنا الموسيقي، ويفترض بي أن أتعلمه. ولكن في الفصل التالي

أخبروني [سلطات المعهد] أنه لم يسجل في صفي ما يكفي من الطلاب، وهذا غير صحيح. وهكذا لم أعلم منذ سنة حتى الآن. هم لم يطردوني وعلي أن لا أتذمر لأنني لا زلت آكل وأحصل على الخبز من الحزب الشيوعي، ولكن كل ما أفعله هو أن أدور حول الحرم الجامعي أو أن أجلس في مكاني. إنه دمار كامل ولكن من الأفضل لي أن لا أتحدث عنه»؛

· مواطن إيغوري:

« نجحت أنا وأقارب لي في تأسيس عمل تجاري، وهذا شيء أفتخر به. وكنت من قبل أعمل في أحد المكاتب، أعمل في تموين المدارس بالطعام، ولكن بعدئذٍ قالوا لي: «اللحية غير مسموحة هنا، ولا حتى الشارب». تساءلت كيف لهم أن يفرضوا علي ما أقوم به من أمور شخصية؟ هذه تقاليدنا، ولا دخل لأحد بها. وهكذا أتيحت لي فرصة للسفر فغادرت. ولكن إذا لم تستطع إيجاد عمل آخر، في القطاع الخاص، فإما أن تتضور أو تموت جوعاً»؛

أخيرا، **يذكر التقرير أنه**: خلال جلسات « **تبادل الخبرة**» يُطلب من رجال الدين أن يتحدثوا إلى المشاركين الآخرين عن مقدار «**الصعوبات**» و«**الحوادث**» التي واجهوها في عملهم. كأنْ يتحدث إمام جامع عن الدروس الدينية « **غير الشرعية**» التي كان يعطيها، أو كيف استخدم المسجد أحد الكتب الدينية « **المحظورة**». وقد يتحدثون عن فشلهم في تحذير السلطات من « **العناصر**» التي كانت « **تحرض**» أو عن دعوة رجل دين من منطقة أخرى بدون إذن مسبق. وعلى رجال الدين أيضاً الاعتراف بالأخطاء الشخصية، وكيف نشأت لديهم الأفكار « **غير الصحيحة**». وعليهم أيضاً أن يشيروا إلى مثل هذه الأفعال الخاطئة التي يقوم بها أفراد آخرون من المجموعة[21].

2-الميزان الديمغرافي

بالتأكيد؛ فإن حرب السلطات الشيوعية على الدين لا تكفي في تغيير هوية البلاد وطمسها. ولا يبدو أنها ستنجح لاسيما وأن الإيغوريين شعب ذو تراث إسلامي عقدي وحضاري عريق. كما أن السياسة الصينية ضد الثقافة والاعتقاد والنفس الإنسانية كانت أشد ضررا على طموحاتها في تحويل البلاد إلى مقاطعة صينية. فالقهر والإذلال والاستعباد في معسكرات السخرة وفرض التجسس والتخويف على السكان وإشاعة عدم الثقة بينهم، وامتهان الكرامة واستلاب الرجولة والأنوثة عبر التلاعب بالشرف والأعراض، رغم أنف العقيدة والأحكام الشرعية، لم تكن سوى مفاعيل غاضبة استوطنت أعمق المكونات النفسية بما يكفي لتحويلها إلى وعاء قابل للانفجار في أية لحظة بصورة بالغة الشدة والعنف. وهي حالة دفاعية مشروعة لن تستطيع الصين تجاهلها أو حتى التصدي لها. وفي هذا السياق يمكن القول أن مآل السياسات الصينية على المدى القريب والمتوسط لن تكون ذات جدوى خاصة وأنها لن تستطيع إخفاءها إلى الأبد ولا اقتلاع ما تزرعه بلا ثمن. فلماذا لجأت

إليها الصين إذن؟

الحقيقة أنه ما من تفسير، مبدئي، إلا أن تكون الصين قد استعملت هذه الإجراءات لكسب الوقت في تفكيك البلاد بصورة واقعية عبر صناعة مجتمع من العدم بحيث يستحيل الحديث عن مجتمع مسلم بقدر ما سيكون سهلا على الصينيين أنفسهم وعلى العالم ملاحظة واقع اجتماعي يقدم تركستان على أنها فعلا مقاطعة صينية لحما ودما. هذا الأمر يجري على قدم وساق عبر ما يمكن تسميته بـ:

(1) سياسة « **الانبتات العرقي**[22]؛

(2) تهجير عشرات الملايين من قومية « **الهان**» الصينية إلى تركستان؛

(3) التشتيت الديمغرافي للفئات العمرية الشابة؛

(4) تخليط الأنساب؛

(5) محاصرة معدلات الخصوبة بوسائل شتى.

أما التفسير الآخر الذي تروج له الصين وتدافع عنه بشدة فيتعلق بـ « **وحدة الصين**» جغرافيا وديمغرافيا. فالصين، بحسب الأطروحة الرسمية، تعرِّف نفسها على أنها: « **دولة موحدة متعددة القوميات وتتكون من 56 قومية**». ومن بين هذه القوميات التي أمكن تمييزها وفق الإحصاء الخامس لسكان البلاد كلها سنة 2000 يوجد **18** قومية يتجاوز عدد سكان كل منها مليون نسمة. وتقول الأطروحة الرسمية: « **لما كانت قومية هان أكثر القوميات الصينية تعدادا؛ وتحتل ٪92 من مجموع السكان**» فقد أطلقت على القوميات الأخرى لقلة عددها تعبير «**أقليات قومية**»[23]. هذا التصنيف تتعامل معه الحكومة الصينية تجاه القوميات الأخرى باعتبار قومية « **الهان**» هي الصين وما دونها مجرد « **أقليات**»، لذا يسمون أنفسهم بـ: « **الأخوة الكبار**». وهي تسمية تتيح لهم امتيازات الوصاية في القيادة والتوجيه والتصرف والإدارة على غيرهم من القوميات بوصفهم الأنضج والأحرص على مستقبل الصين ووحدتها.

هذا التفكير لم يكن سائدا خلال الحقبة الشيوعية. فالماركسية تقرأ التمييز الاجتماعي على أساس طبقي وليس عرقي مثلما هو الحال الآن في الصين. والقراءة الماركسية لا تعنيها القطرية ولا القومية ولا أي تصنيف اجتماعي آخر بما أنها تعيد كل الصراعات الإنسانية إلى تملُّك رأس المال. ولما تتحدث الصين اليوم في كافة وثائقها الرسمية وخطابها الإعلامي والسياسي عن ضرورة المحافظة على « **وحدة الصين**» فلأن الأيديولوجية الشيوعية لم تعد صمام الأمان لوحدتها القومية بعد انهيار الاتحاد السوفياتي وزوال المنظومة الأيديولوجية أو استنزاف تأثيراتها الواقعية فعليا من الصين ذاتها.

فالصين خاضت صراعاتها الداخلية، على مر القرون، بين السلالات أو القوميات، ولهذا فهي ليست بمنأى عن التفكك القومي وعودة الصراع فيما بين سلالاتها. لهذا لم يكن غريبا أن يكون مصطلح « **الانفصال والانفصاليين**» أول التعبيرات التي استعملتها السلطات الصينية في توصيف احتجاجات سكان تركستان من قومية الإيغور، ولم يكن غريبا أيضا أن تتضمن خطاباتها الرسمية وتصريح مسؤوليها مصطلحات من قبيل « **وحدة الصين .. الوحدة الوطنية .. أمة موحدة .. الدولة القوية .. دولة موحدة .. التضامن القومي .. وحماية وحدة الدولة .. التسامح .. الاستقرار .. البناء .. الازدهار .. العصرية ...** » مقابل مصطلحات: « **الانفصال .. التطرف .. الإرهاب .. التخريب .. الرجعية ...** ».

والحقيقة أن الصينيين، الذين يرون في تركستان الشرقية بحسب **تشين قانغ Chen Gang**، المتحدث باسم الخارجية الصينية « **شأنا داخليا**» كالشيشان في روسيا، تصرفوا بفزع ظاهر حين وقعت انتفاضة أورومتشي (**5/7/2009**) رغم أن مطالب المحتجين اقتصرت، هذه المرة، وقف التمييز في العمل أو معاملة السكان كمواطنين من الدرجة الثانية والثالثة. ففي تعقيبه على الأحداث، وبعد اجتماعه بالهيئة القيادية العليا للحزب، نقل التلفزيون الصيني (**8/7/2009**) عن الرئيس الصيني **هو جين تاو Hu Jintao** توعده بإنزال: «**عقوبات شديدة بالضالعين في المواجهات ... طبقا لما ينص عليه القانون** ». ولأن الرئيس الصيني خشي من شدة الأحداث وامتدادها إلى مناطق أخرى غير العاصمة **أورومتشي** و **كشغار** فقد أشار بوضوح إلى أن: « **تحقيق الاستقرار الاجتماعي في إقليم سينكيانج الغني بمصادر الطاقة هو مهمة ملحة جدا**»[24]! لأنها: « **مسألة حياة أو موت**»[25] بالنسبة لزعيم الحزب الشيوعي الصيني في تركستان.

من الإنصاف القول أن التركستانيين ليسوا مسؤولين عن أمراض الصين؟ وعليه فإذا كان من حق الإيغور المطالبة بالانفصال والاستقلال عن الصين؛ فلأنه من البلاهة أن يعتقد الصينيون من قومية « **الهان**» بأن قدر الإيغور أن يدفعوا ثمن وحدة الصين من عقيدتهم وبلادهم وأنفسهم وحضارتهم ووجودهم. أو أن كل ما على الإيغوريين القيام به أن يقبلوا، فقط، بالعرض الصيني! ولأن الصينيين يدركون هذه الحقيقة، ويدركون أن عروضهم لم تلق آذانا صاغية عند الإيغوريين لا ماضيا ولا حاضرا ولا مستقبلا فقد عملوا في سباق مع الزمن على تفكيك البنية الديمغرافية للبلاد عبر عمليات تهجير واسعة النطاق من الشرق (قومية الهان) إلى الغرب (تركستان الشرقية).

فحين قرر الماليزيون أن يصبحوا دولة صناعية عظمى بحلول العام 2050 رفعوا شعارا وطنيا يقول: « **أنظر إلى الشرق Look At The East**»، في محاولة منهم لتمثل النموذج الياباني في التقدم. لكن الصينيين تمثلوا بأبشع نموذج استعماري في سعيهم إلى تفكيك تركستان، فعرضوا شعار: « **اذهب إلى الغرب أيها الشاب Xibu da kaifa**». وعبر هذا الشعار، وسلسلة من المغريات من

جهة والإجراءات القاسية في التهجير من جهة أخرى، استطاعت الصين أن تنقل بضعة ملايين من قومية « **الهان**» إلى تركستان، وتُحدث فارقا خطيرا جدا في البنية الديمغرافية.

ومع أن الإحصاءات تمثل معطيات بالغة الأهمية في رسم صورة دقيقة عن حقيقة الميزان الديمغرافي بين القوميات في تركستان إلا أنه ينبغي توخي أقصى قدر من الحذر حين الاستعانة بالإحصاءات ذات المصدر الرسمي. فما تكشفه الحكومة الصينية المحلية أو المركزية من معلومات هو ما تريد أن تنشره في حين أن مسألة القوميات كما تقول التراتيب القانونية الرسمية تعتبر، كما رأينا سابقا، من مسائل الأمن القومي التي يحظر نشرها دون موافقة السلطات الرسمية. لذا فإن المعلومات التي تحصر عدد الإيغور في تركستان بحدود **8.5** مليون نسمة، أكثر من **90٪** منهم مسلمين، ويمثلون ما نسبته **60٪** من إجمالي السكان، ليست على قدر من الدقة. كما أن المعلومات التي تقول بأن عدد قومية « **الهان**» في تركستان يقارب **7.5** مليون نسمة بنسبة **40٪** تقريبا ليست هي الأخرى موضع ثقة. وإذا كانت موضع ثقة فهذا يعني أن الأرقام التي يجري تداولها عن عدد الإيغور والتي تتراوح ما بين **18 – 25** مليون نسمة هي أيضا موضع ثقة. ورغم عدم وجود ما يؤكد أو ينفي دقة هذه التقديرات إلا أن الأرقام الأخيرة تبدو أقرب إلى التصديق إذا ما أخذنا بعين الاعتبار واقع الأحداث التي اتسمت بالاستمرارية والتحدي وهي تتمتع بقدر كبير من الثقة مقابل ردود الفعل الصينية العصبية وحالة الفزع الرسمي من كل احتجاج شعبي. إذن أين المشكلة؟

المشكلة أن الإيغوريين مستفزون حتى النخاع لخشيتهم من احتواء البلاد ديمغرافيا في المستقبل القريب، مثلما أن الصينيين مرعوبون من أنْ تفلت البلاد من أيديهم بحيث يتعرض رهانهم الاقتصادي الذي حصروه بتركستان الشرقية إلى تهديدات خطيرة جدا، فضلا عما يتهددهم من مخاطر التفكك. لذا فقد شرع الصينيون في بداية تسعينات القرن الماضي بتنفيذ ما عُرف بحملة « **فتح تركستان الشرقية**» اقتصاديا وديمغرافيا[26]، عبر توطين مائتي مليون صيني من قومية « **الهان**». وإذا ما وجدت مثل هذه الطموحات الخطيرة طريقها إلى التنفيذ دون رادع حاسم لها فلا يمكن أن تنتهي إلا باستئصال كلي، وإلى الأبد، لسكان البلاد وتاريخها.

٣) التهميش الاجتماعي

إذن من حق الإيغوريين أن يقلقوا على مصيرهم وهم يراقبون بغضب وقهر بالغين كيف تنخفض معدلات الخصوبة بينهم وتضرب البنية الديمغرافية في جواهرها في بعض المدن حيث بدأت الكفة تميل لصالح قومية « **الهان**». ومن حقهم، أيضا، أن يحشدوا لكافة عناصر القوة المادية والدينية والتاريخية والثقافية كلما تيقنوا أن السلطات الصينية تحول بينهم وحقهم في بلادهم أو التمتع بثرواتها المستنزفة بلا أية رقابة أو محاسبة، فضلا عن التمييز ضدهم في العمل والتعليم والصحة والسكن عبر وسائل قسرية بالغة القسوة مثل:

(1) تهجير الفتيات الذي يؤدي إلى نقص في النوع ينجر عنه دفع القوميتين إلى الزواج المختلط طوعا أو كرها؛

(2) معاقبة المطالبين بحقوقهم المسلوبة ممن لا ترى فيهم الصين إلا تهديدا قوميا يستحق الاستئصال إما بالهرب من البلاد أو الزج بهم في معسكرات السخرة مما يعني المزيد من الاستنزاف في الموارد البشرية؛

(3) تحديد النسل وعقر النساء وقتل الأجنة؛

(4) تخليط الأنساب والزج بمئات الآلاف من النساء في أسواق الدعارة الصينية؛

(5) فرض التجهيل عبر تشجيع الطلبة الصينيين والعمال المهرة والخبراء والفنيين على الهجرة إلى تركستان بكل ما يخلفه من تمايز في التعليم والتأهيل وفرص التوظيف لدى الإيغوريين[27]؛

(6) إقامة معسكرات وسجون لمعاقبة المجرمين الصينيين في تركستان، ومن ثم إجبارهم على الاستيطان في البلاد كأحد وسائل التهجير فضلا عن زرع شريحة مجرمين في البلاد لن تتوانى عن إشاعة الجريمة والفساد في البلاد، أو ... إلخ

لكن الأسوأ أن يؤدي اختلال الميزان الديمغرافي إلى الزج بالتركستانيين فيما هو أشد خطرا من الهامشية الاجتماعية لدرجة أن سقف المطالب السياسية انخفض مع أحداث أرومتشي **(5/7/2009)** إلى مطالب اجتماعية. ولا عجب أن تعيد **ربيعة قدير**، رئيسة المؤتمر الإيغوري العالمي، عنف الأحداث في تصريح لمجلة « **فوكس – ١٢/٧/٢٠٠٩**» الألمانية إلى: «**الحكومة الصينية (التي) منحتنا– منذ سنوات– نوعا من الحكم الذاتي، ولكنها لا تزال تعاملنا كحيوانات ... كمواطنين من الدرجة الثانية**»، وهو ما سبق وأشارت إليه صحيفة « **كريستيان ساينس مونيتور**» الأمريكية من أن الإيغوريين أصبحوا: « **مواطنين من الدرجة الثانية؛ فهم ممنوعون من مجرد تمثيل هامشي في الهيئات الحكومية، كما لا يُسمح لهم باستخدام لغتهم في المدارس**»[28]. أما عليم سيتوف، الأمين العام لرابطة الإيغور بأميركا، فقد صرح بأن: « **كل ما يطالب به الإيغور هو أن توقف الصين التمييز العنصري ضدهم, غير أنهم يواجهون بقمع لا يمكن تصوره**»[29]. مثل هذه التصريحات يمكن ترجمتها إلى وفق المصطلحات السوسيولوجية بمفهوم «**الهامشية الاجتماعية**»، لكن ليس بالمحتوى الرأسمالي الأوروبي القادم على أنقاض الإقطاعية، والذي تصدى له مصلحو أوروبا في أواخر القرن **19** وأوائل القرن العشرين، بل بالمحتوى الاستعماري المفروض بفعل بطش السياسات الصينية التي حولته إلى « **تهميش اجتماعي**» متعمد.

فلما انطلقت عجلة الرأسمالية والتصنيع في أوروبا، أوائل القرن التاسع عشر، كان من الطبيعي أن يصاحبها تفكك في المنظومة الإقطاعية التي كانت تشكل إجمالي الاقتصاد الأوروبي. لكن، ككل

عملية تغيير كبرى لا بد من الكثير من الألم والمعوقات قبل أن يتحقق الاندماج الاجتماعي في النظام الجديد. ولأن عملية التحديث الجديدة سحبت البساط من تحت أقدام الريف تاركة فيه فيضا كبيرا من الفلاحين وقعوا فريسة للبطالة فقد اضطرت قطاعات واسعة منهم إلى التوجه نحو المدينة بحثا عن عمل يقتاتون منه، وحيث مركز الثقل الجديد في الاقتصاد الوطني. ومن جهتها خضعت المدن لعملية تحديث شاقة استهدفت تجميلها وإعادة تخطيطها وإعادة بناء الأحياء القديمة فيها بما يتلاءم وتطورها خاصة مع توفر فائض من الرأسمال الكافي لتمويل عمليات التحديث. لكن بعض الشرائح القادمة من الريف استعصى إقناعها بضرورة تغيير نمط حياتها وسلوكها، وفضلت العيش فيما عرف بالأحياء الهامشية القذرة، والتي كانت تنتشر في المدن الأوروبية وعلى حوافها. هنا بالضبط تدخلت شريحة المصلحين الأوروبيين الذين تولوا فكرة إقناع هذه الشرائح، طوعا أو كرها، بوجوب الاندماج في النظام الجديد حرصا عليهم، وعلى مستقبلهم، ولتأمين حياة كريمة لهم. **والسؤال: هل هذا ما فعلته الصين في تركستان الشرقية؟**

الثابت، حتى إعداد هذه الدراسة، أن التحديث الذي استهدف المدن والحواضر في تركستان الشرقية مكّن قومية «**الهان**» من الاستئثار بالأغلبية والنفوذ والسلطة والرأسمال بعكس قومية الإيغور التي جري استبعادها من عملية التحديث. فالمؤشرات تدل على أن الإيغور ليسوا مشمولين بخطط التنمية الصناعية، ولا بمردودها، كون المشروع الاقتصادي صيني صرف، ليس للبلاد فيه حظ يذكر من التنمية إلا لسكان المدن حيث تتركز قومية «**الهان**». **والسؤال ثانية: إذا كان المهاجرون من «الهان» هم الذين يسيطرون على المدن فأين ذهب سكان البلاد من الإيغور؟**

لأن جغرافية تركستان الشرقية واسعة النطاق (**1.6** مليون كيلو متر مربع)، وتغطيها صحراء تكلامكان الشاسعة وسلاسل الجبال؛ فإن السكان يتركزون اليوم في الواحات حول مجاري المياه عند حواف المنحدرات الجبلية التي تمثل فقط **4.5٪** من مساحة البلاد[30]. وبحسب **جين فران أويس هتشيت**، مدير مركز الدراسات الفرنسية عن الصين المعاصرة في هونج كونج، فإن: « **السكان الإيغور محصورون في المناطق الريفية، ومحصورون في الحرف الزراعية التي لا تضيف لهم أية مكاسب مادية أو معنوية توازي ما تقدمه المصانع والشركات البتروكيماوية لغيرهم من السكان**»[31]. وفي السياق ثمة إشارات إلى أن مستويات الدخل تفيد بأن الفارق بين سكان المدن والقرى وصل إلى ثلاثة أضعاف. ومن جهتها ذكرت « **كريستيان ساينس مونيتور**» في تحقيق مطول لها عن البلاد (**2008**) أنه: « **بمساعدة الحكومة صار أتباع عرقية الهان هم المسيطرون على غالبية المصانع والشركات، ولا يقبلون عمالة بها من غيرهم؛ مما اضطر الإيجوريين إلى امتهان أعمال متدنية مثل الخدمة في المنازل**»[32].

إذن لم يكن الرئيس التركي **رجب طيب أردوغان** يكذب أو يراوغ سياسيا أو يبتز تعاطف العالم حين أكد في تصريحات لمحطة (**NTV**) نقلتها « **رويترز 10/7/2009** » تعليقا على ما يجري في

تركستان بأن: « **الأحداث التي تشهدها الصين لا تعدو كونها أعمال إبادة جماعية**» مضيفا بأنه: « **لا يوجد فائدة من وصفها بوصف آخر**». كما لم يكن **ديل شات راشيت** المتحدث باسم مؤتمر الإيغور العالمي يبالغ هو الآخر حين علق، من منفاه بالسويد، على «**غضب مكبوت**» يتزايد منذ مدة طويلة لدى الإيغور الذين: « **تعبوا من المعاناة في صمت**»[33].

4) الحرب على الإرهاب

تأوي تركستان بعضا من المنظومة الاستراتيجية الدفاعية للصين كالصواريخ الباليستية علاوة على كونها ساحة للتجارب النووية الصينية. وقد يصلح هذا الوضع كتفسير نسبي لإصرار الصين على الاحتفاظ بالبلاد. لكن القول بأن الصين ترغب بإيجاد منطقة عازلة لحمايتها من الإرهاب والنفوذ الروسي في الغرب فهذا مما لا يمكن قراءته إلا كترويج قاصر للسياسة الصينية وهي تحاول، بصورة محمومة، استغلال أحداث **11** سبتمبر لجني أقصى ما يمكنها من المكاسب السياسية والأمنية على حساب الإيغور، وإلا فما علاقة الأحداث باحتلال البلاد وتغيير اسمها ونهب ثرواتها والسعي لتفكيكها ومحاربة أهلها وعقيدتهم بشتى السبل؟

الجواب: ما من علاقة تذكر. لكن المناخ الدولي يتيح للصين فعلا تحقيق بعض المكاسب المحلية والإقليمية على خلفية تقاطع المصالح مع باكستان وروسيا مثلا أو دول تركستان الغربية على وجه الخصوص، وكذا تطوير منظومتها القانونية الداخلية بما يمكنها من خفض سقف الحريات إلى أدنى مستوى ممكن لمواجهة الاحتجاجات الشعبية التي رغم أنها لم تستطع حتى الآن أن تصفها بأكثر من « **أحداث شغب**» إلا أن عقوباتها باتت تصل حد الإعدام. فلنتابع، إذن، ما يمكن تسميته بسياسة الهروب إلى الأمام بدلا من مواجهة الحقيقة.

I. على المستوى الدولي

اقتصرت المصطلحات التي استعملتها السلطات الصينية ضد الإيغور قبل أحداث **11** سبتمبر **2001** على « **الانفصال والانفصاليين**» من جهة أو « **التطرف والمتطرفين**» من جهة أخرى. لكنها بعد الأحداث التي رأت فيها الصين « **فرصة لا تعوض**» بدأت تستعمل مصطلح « **الإرهاب والإرهابيين**» في توصيفها لكفاح الإيغور. وشرعت بعملية استثمار أمني على المستوى الدولي والمحلي. فأعلنت، بعد بضعة أيام من وقوع الأحداث عن انضمامها للحملة الأمريكية فيما يسمى بـ « **مكافحة الإرهاب العالمي**»، واعتبرت، بأثر رجعي، سلسلة من الأحداث والاحتجاجات الشعبية التي وقعت في تركستان خلال تسعينات القرن العشرين، أعمالا إرهابية. وفي هذا السياق سارع المتحدث باسم وزارة الخارجية **سون يوشي** (18/10/2001) إلى القول بأن: « **الأنشطة الإرهابية التي يرتكبها**

ناشطون من تركستان الشرقية في إقليم سينكيانغ الصيني تمثل مخاطر ليس على أمن واستقرار الصين وحدها وإنما على المنطقة كلها»، وبناء عليه أعلن أن الصين: « **سوف تنضم إلى المجتمع الدولي في محاربة الإرهاب بما في ذلك في تركستان الشرقية»**.

حين نشأ ما يعرف بمنتدى شنغهاي الخماسي (26 /4/ 1996) من الدول الخمس (روسيا والصين وكازاخستان وقرغيزستان وطاجيكستان ثم في 15 /6/ 2001 أوزباكستان) لم يكن له من هدف سوى حل الخلافات الحدودية والاتفاق على إجراءات ثقة في المجال العسكري لتخفيف التوتر في المناطق الحدودية تمهيدا لتوقيع اتفاقيات مشتركة بهذا الشأن، لذا فهو لم ينشأ، بدايةً، كمنظمة إقليمية دولية، آنذاك، بسبب افتقاره إلى ميثاق يحدد مبادئه أو قواعد تنظم عمله وشروط العضوية فيه[34]. لكنه تحول، في اجتماعاته اللاحقة، إلى ما يشبه الناطق باسم السياسة الصينية كلما تبين أنه يستعمل نفس مصطلحاتها في قمع الإيغور. ففي أعقاب القمة الخماسية لدول المنتدى التي عقدت في شهر آب / أغسطس سنة 1999 صدر « **إعلان بشيك – قيرغستان»** متضمنا اثني عشر بندا جاء في نص أحدها ما يلي: « **تشير الأطراف إلى أهمية المقاومة الفعالة للإرهاب الدولي والاتجار بالمخدرات والسلاح والهجرة غير المشروعة وغيرها من أشكال الإجرام المنظم وظواهر الانفصال القومي والتطرف الديني»**. لكن يبدو أن الصين ودول المنتدى لم تكتف بالحديث عن مقاومة الظواهر وحدها أو مكافحة الإرهاب فاستبقت أحداث **11** سبتمبر بقمة (دوشنبه – طاجيكستان، حزيران / يونيو سنة 2000 ضمت أوزباكستان) لتطرح فكرة إنشاء **مركز لمقاومة الإرهاب والانفصال والتطرف**. وبعد عام كانت اللجنة الدائمة في البرلمان الصيني على موعد لإقرار معاهدة شنغهاي لمكافحة الإرهاب والحركات الانفصالية والتطرف[35]. **والسؤال: هل لهذا المنتدى سياسة أو أطروحة غير ما تراه الصين ومعها حلفاءها الجدد؟ وهل له مفردات أخرى غير المفردات الصينية؟**

لا شك أن أحداث سبتمبر مكنت الصين وروسيا ودول آسيا الوسطى وحتى الهند وباكستان من استغلال التوجه الغربي المحموم في محاربة تنظيم القاعدة والتيارات الإسلامية وحتى الحركات الوطنية في المنطقة سعيا منها إلى تصفية حساباتها الداخلية مع مثل هذه القوى. ففي 28/11/2001 بدأت الصين وروسيا، في أول اجتماع من نوعه بين الدولتين، محادثات في العاصمة الصينية – بكين بشأن التعاون لـ « **مكافحة الإرهاب»**. ثم ارتفع سقف التنسيق بين الجانبين ليصل، خلال اجتماع وزراء خارجية منظمة شنغهاي للتعاون (7/1/2002)، إلى مستوى التعهد بـ: « **محاربة الإرهاب داخليا وخارجيا بأشكاله كافة وعلى جميع الصعد»** كما ورد على لسان وزير الخارجية الصيني **تانغ جيا شيوان** Tang Jiaxuan ، والإعلان عن استعداد الدول الست لـ: « **إنشاء وكالة إقليمية لمحاربة الإرهاب»** وليس مركزا فقط، بل والعمل على « **إيجاد آلية لمواجهة الأزمات»**. وبلغة مشتركة أوضح « **شيوان»** في كلمته أن كل الدول الأعضاء تؤيد المواقف والجهود التي تقوم بها الصين: « **فيما يتعلق**

بالإرهابيين في تركستان الشرقية والجهود التي تقوم بها روسيا تجاه الإرهابيين الشيشان وتعتبر هذه الجهود جزءا من الحرب العالمية على الإرهاب»[36]. وفي ختام الاجتماع وقع الوزراء على بيان مشترك يحذر من: « **الإرهاب والنزعة الانفصالية والتطرف**» في كل دول المجموعة. ورغم أن البيان يعكس في الواقع مصالح الدول المعنية إلا أن لغته صيغت بمصطلحات صينية في الصميم، مما يعني أن الصين:

(1) فرضت منطقها ولغتها مجددا على دول المجموعة؛

(2) وحصلت على تشريع إقليمي بقمع الإيغور في تركستان؛

(3) وعلى حق مطاردة مئات الآلاف من الإيغور في روسيا ودول المجموعة، والتضييق عليهم، ومنع أي نشاطات سياسية أو ثقافية لهم مقابل أن تعترف الصين؛

(4) بأن الشيشان: « **شأن داخلي** » روسي مثلما هي تركستان كذلك بالنسبة للصين.

وما أن مضى أسبوعين على صدور بيان الحزب الشيوعي (**5/1/2002**) الذي قضى باتهام الجماعات الإسلامية في الإقليم بترويج « **أفكار انفصالية**» حتى أصدرت الحكومة الصينية ما أسمته بـ « **الكتاب الأبيض**» المكون من **8000** كلمة تحت عنوان: « **قوى « تركستان الشرقية « الإرهابية لا يمكن أن تتنصل من مسؤوليتها عن الجرائم**». وبأثر رجعي[37] وانتهازية فظة، حمَّل الكتاب القوى التركستانية مسؤولية الإرهاب مشيرا إليها بالقوى: « **الإرهابية .. الانفصالية .. المتطرفة**» دون أن يستثن أحدا منها حتى القوى السلمية أو يميز، على الأقل، بين مؤسسة مدنية أو جماعة مقاتلة. وذهب أبعد من ذلك في إنكاره لكل التاريخ الإسلامي في تركستان في ضوء وصفه للمؤرخين المسلمين بـ « **المستعمرين القدامي**» مع أن الإسلام، كما يقول الكتاب نفسه: « **دين يحب السلام**»!، كما حاول رسم صورة مثالية بالإشارة إلى أن: « **القوميات المختلفة في شينجيانغ ذات تقاليد مجيدة متمثلة في حب التضامن القومي وحماية وحدة الدولة**» على الدرجة التي استقبل فيها الإيغور، عن طيب خاطر، ملايين الأفراد من قومية « **الهان**»! فعلا إن مما أدرك من كلام النبوة الأولى أنه إذا لم تستح فاصنع ما شئت. ولسنا ندري في أية خانة يمكن تصنيف مثل هذا الكذب والرياء؟ وبهذا الحجم من دولة كبرى؟

لا ريب أن الصين التي لم تعترف بكتابها الأبيض:

- بتاريخ البلاد؛ ولا بمحاولاتها المحمومة لتفكيكها؛ ولا بجرائم التذويب العرقي؛ ولا بنهب ثروات البلاد؛
- ولا بحربها على الإسلام وهي تصفه في ملصقاتها المعلقة في الشوارع وعلى الطرقات بـ: « **أفيون الشعوب .. الإسلام ضد العلم .. الإسلام اختراع أغنياء العرب .. الإسلام في خدمة الاستعمار**»؛
- ولم تعتذر عن أية جريمة ارتكبتها بحق الإيغور المسلمين؛ ولا بمعاناتهم؛ ولا باختراق أخص خصوصيات

النفس البشرية؛

- بل أنها سعت جاهدة إلىجرّ المجتمع الدولي للقبول بأطروحتها البائسة عبثا ... ؛

كل هذا الإصرار والتزييف والتناقض في الخطاب الرسمي يحصل؛ لأن الصين في الحقيقة تخاطب ذاتها لتقنع نفسها وحدها وليس الآخرين، وهذا بالضبط ما ندعوه بسياسة الهروب إلى الأمام، وهي بلا شك حالة فزع نفسي تصيب « **الأخوة الكبار**» الذين لم يتوقفوا حتى بعد أن اتهمت الحكومة الصينية في 15/12/ 2003 أربع منظمات تركستانية بالإرهاب[38]، وهي:

١) الحركة الإسلامية لتركستان الشرقية **ETIM** (الحزب الإسلامي التركستاني).

٢) مؤتمر شباب الاويغور الدولي **WUYC** ، ميونيخ – ألمانيا.

٣) المركز الإعلامي لتركستان الشرقية **ETIC** ، ميونيخ – ألمانيا.

٤) منظمة تحرير تركستان الشرقية **ETLO**

٥) وفي وقت لاحق (3/2/2010) ظهرت لافتات حكومية في مدينة كاشغار تحذر من حزب التحرير الإسلامي كـ : « **جماعة إرهابية**» كتب عليها: « **اضربوا حزب التحرير الإسلامي بقوة**» و « **حزب التحرير الإسلامي منظمة إرهابية عنيفة**».

لكن مثل هذا الإعلان لم يجد آذانا دولية صاغية، بل أن منظمة العفو الدولية « **أمنستي**» ردت باعتبار مؤتمر شباب الإيغور الدولي والمركز الإعلامي لتركستان الشرقية مجموعتان سياسيتان تعملان من ألمانيا على تعميم التقارير التي تفضح الانتهاكات الصينية لحقوق الإنسان ضد الإيغور، وتطالبان بالحكم الذاتي أو الاستقلال للمقاطعة، مع ملاحظتها أن الحكومة الصينية لا تفرق بين المقاومة المسلحة والمطالبة السلمية بحق حرية العبادة والاجتماع والتعبير، فهي تعتبر، والكلام **للأمنستي**، أية مطالبة بحكم ذاتي أوسع أو استقلال حركة انفصال عرقية، وتصف النشاط السلمي للمعارضين بالإرهاب، طلبا لدعم دولي لقمع كل أشكال المعارضة[39].

حين وصف «**الكتاب الأبيض**» ثورات الإيغور وهتافاتهم بـ « **المسعورة**» لم يكن يدرك أن السُّعار الصيني في العالم لم يعد يحتمله أحد حتى ممن سمعوا أو قرؤوا، فقط، ولم يشاهدوا الكثير من المذابح الصامتة التي تعرض لها الإيغور خلف الأسوار منذ عشرات السنين. وكان من الممكن أن يبقى الملايين من البشر مستغفلين لولا حالة السعار الصيني التي أنطقت الشجر والحجر.

II. على المستوى المحلي

بالتوازي مع حملتها الدولية؛ عكفت الحكومة الصينية بعد هجمات **11** سبتمبر على إجراء تعديلات على قانونها الجنائي. وبينما كان العالم مشغولا في قلب العاصفة باحثا عن الفاعلين،

ومترقبا لردود الفعل، بدأ الإعلام وأجهزة الأمن الدولية تشيع أنباء عن تلقي دوائر ومؤسسات رسمية وصناديق بريد لشخصيات عامة ... مغلفات قيل أنها تشتمل على مسحوق سام يعرف بـ « **الجمرة الخبيثة**». وبدا الأمر وكأنه حملة ترويع منظمة ضد العامة من الناس بهدف حشد التأييد لما يسمى بالحملة العالمية لمكافحة الإرهاب. لكن كما بدأت الحملة الإعلامية فجأة فقد توقفت أيضا فجأة.

وحدهم الصينيون كانوا مشغولين بتعديل قوانينهم الجنائية لمواجهة جرائم تتعلق **بالجمرة الخبيثة والمواد المشعة!** والحقيقة أنهم كانوا في نشوة مما تتيحه لهم أحداث **11** سبتمبر من إكساب الكثير من القوانين العرفية أصلا والمستخدمة ضد الإيغور صفة القوانين الرسمية، زيادة على سن تشريعات جديدة. وعلى رأي المثل العربي: « **إذا هبّت ريحك فاغتنمها**». ففي 17/12/2001 أعلنت وكالة أنباء الصين الجديدة «**شينخوا**» أن البرلمان الصيني بدأ جلسة مطولة لمناقشة مسودة التعديلات التي ستمنح الحكومة حقوقا دستورية أكبر في التعامل مع الحركات التي تسمى بالإرهابية. ونقلت الوكالة عمن وصفتهم ببعض النواب البارزين قولهم:] إن التعديلات **صيغت** بطريقة تعطي السلطات صلاحيات: « **لحماية الأمن القومي والنظام الاجتماعي وحماية المواطنين وأملاكهم**»[. وأنه: « **من المتوقع أن تعزز التعديلات الجديدة الإطار القانوني لمعركة الحكومة الصينية ضد الإرهاب**»[40].

وبموجب القانون الجنائي في الصين فإن أحكام الإعدام تجري على سلسلة من الجرائم المدنية **كتهريب المخدرات والسطو المسلح وجرائم الاغتصاب والقتل**. أما عقوبة الجرائم الإرهابية فتصل فقط إلى عشر سنوات. لكن بحسب مسودة التعديلات المقترحة التي أجازها البرلمان الصيني في 24/12/2001 ارتفع سقف العقوبة إلى الإعدام. وبيّن نائب مدير لجنة الشؤون القانونية في البرلمان هوية المستهدفين بالعقوبة بكونهم أولئك: « **الذين ينشرون المواد السامة أو المشعة أو المعدية**»، بالإضافة إلى: « **المشاركين في تصنيع هذه المواد والمتاجرين فيها والذين يقومون بتخزينها**»، علما أن عقوبة جرائم السموم بحسب صحيفة «**China Daily – 25/12/2001** » الحكومية لم تكن، قبل التعديلات، لتزيد عن ثلاث سنوات. أما « **أولئك الذين ينشرون تهديدات كاذبة أو معلومات ملفقة عن عمليات إرهابية مزعومة**» فسوف يستمتعون بعقوبة تصل إلى « **خمس سنوات سجنا**».

من تابع انتفاضة الإيغور في العاصمة أوروميتشي؛ لا شك أنه لاحظ كيف تحول الاحتجاج السلمي للسكان حين طالبوا بفتح تحقيق حول مقتل العمال في المصانع الصينية ومعاقبة الجناة إلى مذبحة على يد الجيش والشرطة الصينية أودت بحياة نحو **1400** قتيل وجريح؛ وفي المقابل فإن من شاهد الرئيس **هو جين تاو Hu Jintao** على شاشة التلفزيون الصيني (**8/7/2009**) لا شك أنه أصيب بالذهول وهو يراه ، بعد اجتماعه بالهيئة القيادية العليا للحزب، يتوعد بإنزال: «**عقوبات شديدة بالضالعين في المواجهات ... طبقا لما ينص عليه القانون** ». أما **لي زهي**، رئيس الحزب الشيوعي في الإقليم، فما كان منه إلا توضيح ما قاله رئيسه، في مؤتمر صحفي، بأن: « **المحرضين**

الرئيسيين يمكن أن يعدموا »[41].

والسؤال بموجب التعديلات القانونية الجديدة: هل استخدم المحتجون على الظلم، والذين تسميهم الصين بـ « **مثيري الشغب**»، الجمرة الخبيثة في احتجاجاتهم كي تنفذ الصين بحق بعضهم لاحقا أحكاما فعلية بالإعدام؟! وهل من حق الصين أن تعلن عن تنفيذ عقوبات بالإعدام ضد ناشطين اجتماعيين أو سياسيين، وأن تحتفظ بحيثيات الأحكام الصادرة والمحاكمات باعتبارها، كالعادة، معطيات سرية تتعلق بأمن الدولة؟ لكن إذا كانت معاناة الإيغور إرهابا فماذا تسمي الصين وحشيتها هذه؟

كان على الصين أن تراجع مواقفها وممارساتها بعد الأحداث، لكن بما أنها في حالة سُعار، فقد مضت في سياسة الهروب إلى الأمام عبر تفويض الجيش وتأهيله للمشاركة في « **مكافحة الإرهاب**». فقد نقلت صحيفة « **China Daily – 31/7/2009** » عن الجنرال العام **منغ قوه بينغ Meng Guo Ping**، بعد تدريبات عسكرية مشتركة مع القوات الروسية على مكافحة الإرهاب، قوله أن: « **الجيش يعمل على صياغة مرسوم لعمليات مكافحة الإرهاب استنادا إلى خبرته في المهمات المعنية على مدار السنوات القلائل الماضية**».

ولأنها المرة الأولى التي يتسلم فيها الجيش مهمات ذات طابع سياسي منذ تأسيسه قبل ٨٢ عاما؛ فإن القراءة الأولية لمثل هذا الإجراء تشير إلى أن مهمة الاحتفاظ بتركستان الشرقية قد تناط مستقبلا للجيش كما هو الشأن في روسيا، وهذا ليس إلا تفويضا خطيرا له في إدارة تركستان بغطاء رسمي وتشريعي من القيادة السياسية، وإلا ما كان الجيش بحاجة للائحة قانونية توجه سياساته وعملياته العسكرية. إذ نقلت الصحيفة، أيضا، عن الجنرال **بينغ – Ping** القول: « **يمكن إعطاء الجيش المهمة الرئيسية لتوفير قوات خاصة لمكافحة الإرهاب والدعم الاستخباراتي**»، مشيرا إلى أنه: « **سيتم إجراء مزيد من التبادلات مع القوات المسلحة الأجنبية، تضم مشاطرة المعلومات بشأن مكافحة الإرهاب، لافتا إلى أن العمليات الخارجية ستشمل بذل جهود مشتركة لتجريد الإرهابيين من السلاح، بينها إجراءات لاستدراجهم وسحبهم خارجا**».

خلاصة

انتهى عصر الكذب والخداع والتضليل والتزوير والتحريف والإنكار. وانتهى عصر المذابح الصامتة، فعلى الرغم من الجهل المدقع لدى الشارع الإسلامي بأحوال تركستان إلا أن أحداث أورومیتشي فجرت لدى العامة من المسلمين صمت العقود الماضية لتكشف لهم عن صلابة شعب مثير للإعجاب والتقدير والاحترام، وجدير بالتضامن والنصرة خاصة وهو يواجه أعتى نظم الاستعمار العالمي منذ عشرات السنين دون أن يشعر به أحد، كما فجرت الأحداث لديهم غضبا مريرا على

الصين التي ظهرت كمن غدر بالمسلمين طوال عقود المعاناة وهي تلعب دور الصديقة والنصيرة لقضايا الأمة في المحافل الدولية ضد إسرائيل والولايات المتحدة بينما الحقيقة أنها أشد ظلما وفتكا على الإسلام والمسلمين في ديارهم.

تعلم الصين أن المواقف العربية الرسمية البائسة عجزت عن اتخاذ موقف لنصرة الإيغور إما خدمة لمصالحها الاقتصادية أو لأن لديها ذات المشاكل أو ما يماثلها في بلدانها[42] أو لأنها تخلت عن كل أكال المقاومة بتبنيها للأطروحة الغربية. لكن إذا كانت المواقف التضامنية والسياسية في العالم الإسلامي، الشعبية والرسمية والوطنية، تُصاغ وفقا لما تتطلبه المصالح والأيديولوجيات، فقد تصيغها غدا العقائد. ولا شك أن إرهاصات الكفاح الوطني آخذة في التحلل من الأيديولوجيات.

أخيرا نقول بوضوح: إن الصين في ورطة، لكن تركستان في خطر شديد أيضا. وإذا كانت: « **القوى الثلاث، التطرف والنزعة الانفصالية والإرهاب، آفة بالنسبة إلى الصين ومناطق أخرى في المنطقة**»[43] فقد يكون بالنسبة لغيرها راية. وهكذا يستمر الصراع، لكنه بالتأكيد أفضل من الموت بصمت.

قائمة المصادر والمراجع

١) أحمد عمرو: **الإيجور مسلمو الصين المنسيون**، ٢٠٠٩/٧/٦، موقع **مفكرة الإسلام**: http://www.islammemo.cc/Tkarer/ Tkareer/2009/07/06/84599.html

٢) **إفتكار البنداري، تركستان الشرقية.. منجم ثروات للصين**، ٢٠٠٩/٧/١٢، موقع **إسلام أون لاين**. http://www.islamonline.net/servlet/ Satellite?c=ArticleA_C&cid=1246346235114&pag ename=Zone-Arabic-News%2FNWALayout

٣) **الإيغور تعكر احتفالات الصين**، ٢٠٠٩/٧/٦، **قناة الجزيرة الفضائية**. http://www.aljazeera.net/NR/exeres/434E74CE- .09D1-4A13-B650-45298F300F12.htm

٤) بيان **المركز الإعلامي للحزب الإسلامي التركستاني** (١ ربيع أول ١٤٣٠).

٥) **تشديد الإجراءات بشنغيانغ وقلق إسلامي**، ٢٠٠٩/٧/٩، **قناة الجزيرة الفضائية**. http://www.aljazeera.net/NR/exeres/ E1293941-C813-45D8-B448-EB53A06981EE. .htm

٦) **تركيا تتهم بكين بالإبادة الجماعية وسفير اليمن في الصين: يتهم مسلمي الإيغور في الصين بالإرهاب**، ٢٠٠٩/٧/٢٥، موقع **مأرب برس**، http://marebpress.net/news_details.php?sid=17754.

٧) توختي آخون أركين، **تركستان الشرقية بعد أحداث ١١ سبتمبر ٢٠٠١**، مجلة **المنار الجديد**، (العدد ٢٧) يوليو ٢٠٠٤. http://www. turkistanweb.com/?p=605.

٨) توختي آخون أركين، **تركستان الشرقية والاحتلال الصينى**، ٢٠٠٤/٦/٦.

٩) توختي آخون أركين، **تركستان المسلمة .. القضية المنسية**، مجلة **المنار الجديد**، العدد (٢١) ذوالقعدة ١٤٢٣ هـ شتاء ٢٠٠٣م. http:// www.turkistanweb.com/?cat=29.

١٠)**حقائق وأرقام**، موقع صيني **رسمي** على الشبكة: http://arabic. china.org.cn/china/archive/sssz06/node_7012342. .htm

١١) **رئيس الصين يتوعد بضرب « مثيري الشغب الإيجوريين»** ، ٢٠٠٩/٧/٩، **إسلام أون لاين**: http://www.islamonline.net/ servlet/Satellite?c=ArticleA_C&pagename=Zone- .Arabic-News/NWALayout&cid=1246346204095

١٢) رحمة الله أحمد رحمتي، **التهجير الصيني في تركستان الشرقية**، رابطة العالم الإسلامي- مكة المكرمة، **سلسلة دعوة الحق**، عدد ٩٣، ١٩٨٩، ص ٦٩. **موقع الرابطة**: http://www.themwl.org/ .Publications/default.aspx?t=1&cidi=303&l=AR

13)] **الصين تتوعد بمعركة « حياة أو موت» ضد الإرهاب[**، وكالة **رويترز** البريطانية للأنباء، ٢٠٠٨/٨/١٤. http://ara.reuters. com/article/idARAOLR43156920080814

١٤) **الصين تقر معاهدتين دوليتين لمحاربة الإرهاب**، ٢٠٠١/١٠/٢٨، **قناة الجزيرة الفضائية**. http://aljazeera.net/News/archive/ archive?ArchiveId=18901.

١٥) **الصين تناقش تعديل قانونها الجنائي لمواجهة الإرهاب**،٢٠٠١/١٢/١٧، **قناة الجزيرة الفضائية**. http://www.aljazeera.net/News/ archive/archive?ArchiveId=22507.

١٦) **الصين تؤكد وجود أدلة تثبت اتصال المتورطين بقوى إرهابية في الخارج**، **الاقتصادية الإلكترونية**، ١٠ /٢٠٠٩/٧، العدد ٥٧٥١، http:// www.aleqt.com/2009/07/10/article_250448.html.

١٧) « **الصين: القمع الديني للمسلمين الايغور**»، ملخص تقرير منظمة هيومن رايتس ووتش **Watch Human Rights** ، ٢٠٠٥/٤/١٢، نيويورك. على **موقع المنظمة**: http://www.hrw.org/de/ news/2005/04/10-1 .

١٨) **الصين ومنظمة شنغهاي يتعهدون بمكافحة الإرهاب**، ٢٠٠٢/١/٧، **قناة الجزيرة الفضائية**. http://www.aljazeera.net/News/ archive/archive?ArchiveId=23856.

١٩) عبد العزيز جنكيزخان، **تركستان قلب آسيا**. موقع **أخبار عالمية عن تركستان**. http://www.turkistanweb.com/ ?cat=30&paged=2.

٢٠)علي الصالح، **منتدى شنغهاي.. هل يتحول إلى قطب عالمي جديد؟**، ٢٠٠٨/١٠/٣، ، **قناة الجزيرة الفضائية**. http://www.aljazeera. net/NR/exeres/9570F622-9AF6-4176-A1F3- .5AAA8628C828.htm

٢١)« **كتاب أبيض**»، أصدره مكتب الإعلام التابع لمجلس الدولة الصينى ببكين تحت عنوان: « **قوى تركستان الشرقية الإرهابية لا يمكن أن تتنصل من مسؤوليتها عن الجرائم**»، وقدمت **صحيفة الشعب الصينية** ملخصا للكتاب بتاريخ ٢٠٠٢/١/٢٢. http://arabic.people.com. cn/200201/22/ara20020122_50388.html

٢٢) **مئات الضحايا باحتجاجات غرب الصين**، ٢٠٠٩/٧/٦،، **قناة الجزيرة الفضائية**. http://www.aljazeera.net/NR/exeres/ BABFD01B-C073-4580-A4E3-6F0EFF3F299B. .htm

٢٣) محمد أمين إسلامى التركستانى، اشترك في إعدادها رحمة الله عناية الله التركستاني، **حقائق عن التركستان الشرقية**، ١٩٦٤، http://www. uyghurweb.net/Ar/MISLAMIY.pdf.

٢٤) محمد سيد قطب، **مسلمو تركستان الشرقية .. مذابح وتجاهل**، ٢٠٠٩/٧/١١، http://www.turkistanweb.com/?p=523.

٢٥)**مقابلة خاصة مع القيادي الفلسطيني: هاني الحسن**، عضو اللجنة التنفيذية لمنظمة التحرير الفلسطينية، وعضو اللجنة المركزية السابق لحركة فتح، نيسان ٢٠٠٨.

٢٦)منظمة العفو الدولية - « **أمنستي**»، نشرة رقم ٢٨٨، لندن ، ١٩ /٢٠٠٣/١٢.

٢٧)نجيب الكيلاني، **رواية « ليالي تركستان**».

مراجع و هوامش

١ عبارة مقتبسة من رواية لعميد الأدب الإسلامي **نجيب الكيلاني** بعنوان: **«ليالي تركستان»**.

٢ هي جمهوريات أوزبكستان وكازاخستان وقيرغيزستان وتركمانستان وطاجكستان.

٣ محمد أمين إسلامى التركستانى، اشترك في إعدادها رحمة الله عناية الله التركستاني، **حقائق عن التركستان الشرقية**، ١٩٦٤، http://www.uyghurweb.net/Ar/MISLAMIY.pdf.

٤ مفهوم السّلالة العرقيّة: يدلّ على استخدام مبدأ مميّز للمواقف والسلوكات والتنميط ضدّ نوع محدّد من أنواع المجموعات العرقيّة.

٥ « **كتاب أبيض**»، أصدره مكتب الإعلام التابع لمجلس الدولة الصينى ببكين تحت عنوان: « **قوى تركستان الشرقية الإرهابية لا يمكن أن تتنصل من مسؤوليتها عن الجرائم**»، وقدمت صحيفة الشعب الصينية بتاريخ 22/1/2002 ملخصا للكتاب. http://arabic.people.com.cn/200201/22/ara20020122_50388.html

٦ محمد سد قطب، **مسلمو تركستان الشرقية .. مذابح وتجاهل**، 11/7/2009، http://www.turkistanweb.com/?p=523. وبحسب إحصاءات سنة 1940 لم يكن يتجاوز عدد الصينيين في تركستان الشرقية أكثر من **202239** نسمة بنسبة لا تزيد عن **5.44٪** هم أصلا يشكلون مجموع أفراد الجيش والموظفين والتجار الصينيين. بينما بلغ عدد سكان البلاد آنذاك **3.730.061**. **راجع**: رحمة الله أحمد رحمتي، **التهجير الصيني في تركستان الشرقية**، رابطة العالم الإسلامي- مكة المكرمة، سلسلة دعوة الحق، عدد 93، 1989، ص 69. نقلا عن: Lattimore, O. : Pivot of Asia, P-79، موقع الرابطة:

http://www.themwl.org/Publications/default.aspx?t=1&cidi=303&l=AR

٧ فرضت الصين منطقها هذا على المنظومة الرأسمالية الغربية برمتها. أحد المسؤولين الفلسطينيين ممن ربطته علاقات تاريخية وطيدة مع الصينين لخص المسألة بالقول: « **في خضم النصف الثاني من عهد الرئيس الأمريكي رونالد ريغان لم تعد الولايات المتحدة الأمريكية تتحدث عن حقوق الإنسان أو الحريات العامة خاصة بعد أن هددت الصين برفع سقف الحريات العامة والسماح بهجرة مواطنيها؛ بشرط أن تفتح الولايات المتحدة وأوروبا أبوابها لاستقبال مئات الملايين من الصينيين**». وعن حواراته عن دور الصين القادم كدولة عظمى في العالم رد الصينيون عليه بقدر كبير من التحفظ والعقلانية بالقول: « **عندما ترى بوارجنا الحربية وحاملات طائراتنا تجوب البحار والمحيطات سنكون حينها دولة عظمى**». **مقابلة خاصة مع هاني الحسن** عضو اللجنة التنفيذية لمنظمة التحرير الفلسطينية، وعضو اللجنة المركزية السابق لحركة فتح، نيسان 2008.

٨ رحمة الله أحمد رحمتي، **التهجير الصيني في تركستان الشرقية**، مرجع سابق، ص 127. نقلا عن: (1) :McMillan, D.H. **Xinjiang and Wang Enmao** P-592. و (2) Lena H. Sun: **Minorities Chinese Live together warily**; Washington Post, Jan. 14, 1985.

٩ نفس المرجع السابق، نقلا عن: Pringle, J.: **The Secret China – Traveling the Exotic Khunjerab Pass**; Newsweek, June 16, 1986, P-69-A and 69-D.

١٠ افتكار البنداري، **تركستان منجم ثروات الصين**، موقع إسلام أون لاين، 12/7/2009، http://www.islamonline.net/servlet/Satellite?c=ArticleA_C&cid=1246346235114&pagename=Zone-Arabic-News%2FNWALayout

١١ دخل الإسلام إلى تركستان الشرقية في عهد الخليفة عبد الملك بن مروان (86هـ = 705م)، وفي عام 96هـ = 715م فتح قتيبة بن مسلم الباهلي العاصمة كاشغر التي اشتهرت لاحقا ببخارى الصغيرة.

١٢ **حقائق عن التركستان الشرقية**، مرجع سابق.

١٣ عبد العزيز جنكيزخان، **تركستان قلب آسيا**. في المؤلف ثمة تفصيل بديع لتاريخ تركستان ودورها في الإسلام، وبيان لعشرات العلماء الذين باتوا أحد أعظم المنارات العلمية في تاريخ الإسلام: كالإمام الحافظ الحجة، وأبو عبدالله محمد بن إسماعيل البخارى، والترمذى، والنسائى، وصاحب « الكشاف » العلامة جار الله الزمخشرى، وصاحب « المفتاح » يوسف السكاكى، والشيخ عبد القاهر الجرجانى، والعلامة سعد الدين التفتازانى، والعلامة السيد الشريف الجرجانى، وكذا الفقيه الشيخ شمس الأئمة السرخسى صاحب « المبسوط »، والشيخ سديد الدين الكاشغرى، وصاحب « الهداية» علي ابن أبى بكر المرغينانى، والعلامة صدر الشريعة، وتاج الشريعة، وبرهان الشريعة، وصدر الأفاضل، ومفسر القرآن: أبو البركات عبدالله بن أحمد النسفى، وإمام أهل السنة أبو منصور الماتريدى، وأبو بكر الخوارزمى، والصولى، ومحمود الكاشغرى، وكذلك كل من يدعى منهم بالشاشى، و السمرقندى، و النسفى، و الكاشغرى، و الخوتنى، و الخوارزمى، و الترمذى، و البلخى، و الاوزجندى، والخجندى، و الفارابى، و المرغينانى، و الفرغانى، و البخارى ..... الخ فكلهم من تركستان. وأبو نصر الفارابى، وعلي بن سينا، وخالد بن عبدالملك، وأبو زيد البلخى (أول من كتب الجغرافيا على طريقة قدماء اليونان)، وبنو موسى بن

شاكر، أشهر رياضيي العهد العباسى، وأوائل = المخترعين من المسلمين فى الحيل والهندسة، والذين حققوا للمأمون مقدار الدرجة الارضية، وصححوه، وهم الذين اخترعوا علم الجبر والمقابلة وأذاعوا الحساب الهندى بين المسلمين، وأبو ريحان البيرونى والجوهري الذى أهدى إلى الأمة العربية أحسن قواميس اللغة العربية وأكملها. وغيرهم من فطاحل الفضلاء كانوا من صميم أبناء تركستان.

١٤ كلمة إيغور تعني «**التضامن**» أو «**الاتحاد**» باللغة الإيغورية، أما قومية الإيغور فيرجع تاريخها إلى القرن الثالث قبل الميلاد، وهي، كتسمية، نتاج لتحالف أو اتحاد بين عدة قبائل أصيلة في البلاد.

١٥ فقد كما ذكرت **جريدة شينجانغ** الرسمية بعددها الصادرة في 18 نوفمبر 1991 خبر تطهير الحزب الشيوعي من 25 ألف من رجال الدين ممن ليس لهم ولاء له، وأشارت أيضًا في عددها الصادر بتاريخ 16 مارس 1992 أن السلطات الشيوعية اعتقلت 6400 شخصًا منهم 182 متهم بالرجعية ، وأنه سبق أن أعدم من هؤلاء 49 شخصًا في عام 1991 .. **راجع**: توختي آخون أركين، **تركستان المسلمة .. والقضية المنسية**، مجلة المنار الجديد العدد (21) ذوالقعدة 1423 هـ شتاء 2003م. http://www.turkistanweb.com/?cat=29.

١٦ توختي آخون أركين، **تركستان المسلمة .. والقضية المنسية**، مرجع سابق.

١٧ توختي آخون أركين، **تركستان الشرقية والاحتلال الصينى**، 6/6/2004.

١٨ توختي آخون أركين، **تركستان الشرقية والإحتلال الصينى**، 6/6/2004.

١٩ « الصين: القمع الديني للمسلمين الايغور»، ملخص تقرير منظمة هيومن رايتس ووتش **HRW**، 12/4/2005، نيويورك. على موقع المنظمة: http://www.hrw.org/de/news/2005/04/10-1 .

٢٠ لا تجيز السلطات الصينية دخول المسجد والصلاة فيه لمن يقل عمره عن **18** عاما.

٢١ قد يبدو مثيرا للضحك والسخرية:] **إلزام أئمة وخطباء المساجد بقراءة خطبة الجمعة من كتاب بعنوان: « الوعظ والتبليغ الجديد» والذي قامت بوضعه الهيئة الصينية للإشراف على الشؤون الدينية الإسلامية برئاسة جين خونغشينغ وطبع ونشر في بكين بتاريخ 1/7/2001**[. لكنها الحقيقة الأشد إيلاما على أي مسلم أن يتم إلزامه بدين مزيف لا يلائم سوى عدوه، خاصة في قضايا الأحوال الشخصية كالميراث والزواج حيث يشعر المسلم بلا تلبيس أو تمييع للدين بوطأة الأمر وشدة بشاعته! **راجع**: توختي آخون أركين، **تركستان الشرقية بعد أحداث 11 سبتمبر 2001**، مجلة المنار الجديد (العدد 27) يوليو 2004. ولا نظن أحدا عرض لهذا النوع من الألم كما فعل الأديب الإسلامي **نجيب الكيالي** في روايته الشهيرة: « **ليالي تركستان**».

٢٢ مصطلح (Ablation)**الانبتات** (= **الاقتلاع**). وقد استعملته فرنسا في فترة استعمارها للجزائر (1832 – 1962). وحينذاك كانت الجزائر تسمى بلغة الاستعمار الفرنسي « **فرنسا ما وراء البحار**». ولتحقيق هذا الشعار قامت فرنسا بعمليات تفكيك اجتماعي للجزائريين عبر اقتلاع البنية القبلية من جذورها الجغرافية والاجتماعية والثقافية وتوزيع وحداتها على كامل أنحاء البلاد بهدف تضييع الأنساب والانتماءات، فالقبائل التي تقطن شمال البلاد مثلا تم نقلها، جزئيا أو كليا، إلى الجنوب، ثم، في مرحلة لاحقة، جرى تشتيت القبيلة ذاتها، الأمر الذي خلف لدى الجزائريين وحتى للمغاربة بشكل عام مشكلات عويصة في الهوية والأنساب.

٢٣ **حقائق وأرقام**، موقع صيني رسمي على الشبكة: http://arabic.china.org.cn/china/archive/sssz06/node_7012342.htm

٢٤ **رئيس الصين يتوعد بضرب «مثيري الشغب الإيجوريين»**[، 9/7/2009، **إسلام أون لاين**: http://www.islamonline.net/servlet/Satellite?c=ArticleA_C&pagename=Zone-Arabic-News/NWALayout&cid=1246346204095

٢٥ **الصين تتوعد بمعركة « حياة أو موت» ضد الإرهاب**[، وكالة **رويترز** البريطانية للأنباء، 14/8/2008. http://ara.reuters.com/article/idARAOLR43156920080814

٢٦ توختي آخون أركين، **تركستان المسلمة .. والقضية المنسية**، ، **مرجع سابق**.

٢٧ وفي السياق أورد بيان أصدره **المركز الإعلامي للحزب الإسلامي التركستاني** (1 ربيع أول 1430) إحصائية تفيد أنه: « **تم نقل مليونيين من الفتيات المسلمات إلى الصين، وفي المقابل ينقلون أعدادا كبيرة من الصينيين إلى تركستان من أجل اختلاط الأنساب بينهم وبين الشعب التركستاني، وتُسجن كل من تعترض على هذه السياسة أو تُعرَّض للغرامة المالية وإلى غير ذلك من القهر والذل**».

٢٨ نقلا عن أحمد عمرو: الإيجور مسلمو الصين المنسيون، **6/7/2009**، موقع **مفكرة الإسلام**: http://www.islammemo.cc/Tkarer/Tkareer/2009/07/06/84599.html

٢٩ **الإيغور تعكر احتفالات الصين**، قناة الجزيرة الفضائية، 6/7/2009، نقلا عن صحيفة « **لوس أنجلوس تايمز**» الأمريكية. **http://www.aljazeera.net/NR/exeres/434E74CE-09D1-4A13-B650-45298F300F12.htm**

٣٠ توختي آخون أركين، **تركستان الشرقية بعد أحداث 11 سبتمبر 2001**، http://www.turkistanweb.com/?p=605.

٣١ إفتكار البنداري، **تركستان الشرقية.. منجم ثروات للصين**، 12/7/2009، موقع **إسلام أون لاين**. http://www.islamonline.net/servlet/Satellite?c=ArticleA_C&cid=1246346235114&pagename=Zone-Arabic-News%2FNWALayout

٣٢ نقلا عن المرجع أعلاه.

٣٣ **مئات الضحايا باحتجاجات غرب الصين**، فضائية الجزيرة، **6/7/2009**، http://www.aljazeera.net/NR/exeres/

BABFD01B-C073-4580-A4E3-6F0EFF3F299B.htm

٣٤ علي الصالح، **منتدى شنغهاي.. هل يتحول إلى قطب عالمي جديد؟**، 3/10/2008، موقع فضائية الجزيرة:

http://www.aljazeera.net/NR/exeres/9570F622-9AF6-4176-A1F3-5AAA8628C828.htm

٣٥ **الصين تقر معاهدتين دوليتين لمحاربة الإرهاب** ، 28/10/2001، http://aljazeera.net/News/archive/archive?ArchiveId=18901، كما أقر البرلمان الصيني التوقيع على معاهدة « **منع التفجيرات**»، كأول وثيقة قانونية عالمية تتناول مكافحة الإرهاب والتفجيرات، وهي المعاهدة التي وقعت عليها 58 دولة عليها حتى نهاية عام 1999.

٣٦ **الصين ومنظمة شنغهاي يتعهدون بمكافحة الإرهاب**، 7/1/2002، http://www.aljazeera.net/News/archive/archive?ArchiveId=23856

٣٧ اتهمت المتحدثة باسم وزارة الخارجية الصينية يوم 14 نوفمبر 2002 ، الأيغور بالمسؤولية عن أعمال إرهابية مزعومة:] **وقعت خلال السنوات العشر الأخيرة في تركستان الشرقية؛ حيث دللت على ذلك بالثورات الشعبية التي قام بها الأيغور خلال التسعينات احتجاجًا على القمع الصيني، ومن أمثال ذلك ثورة « بارين – 1990»، وثورة « غولجا – 5 شباط / فبراير 1997»، ومظاهرات « خوتان – آب / أغسطس 1998، وغيرها من المظاهرات السلمية التي قام بها الأيغور للتعبير عن احتجاجهم على القمع وسوء المعاملة والتمييز العنصري ضدهم من قبل سلطات الاحتلال الصينية**[. **نقلا عن**: توختي آخون أركين، **تركستان المسلمة** ... ، مرجع سابق.

٣٨ ووفقا لباحث تركستاني؛ فالعامل المشترك للمنظمات الأربعة أن رؤسائها هم من الشبان الدارسين في مدارس الصين الشيوعية في تركستان الشرقية، والمهاجرين منها منذ عام 1985، وما عدا الأولى المدرجة على قائمة الأمم المتحدة للمنظمات الإرهابية، فالباقون لم تكن لهم دراسة إسلامية، ومعرفتهم الدينية محدودة، ولا تؤهلهم لقيادة جماعات دينية أصولية، ولم يمارس أحدا منهم الإمامة أو العمل الدعوي أو المشيخة الدينية، وحتى التهمة التي وجهتها اليهم السلطات الصينية لم تكن واضحة ومحددة، بل وصفت هذه المنظمات كلها بالإرهابية. **راجع**: توختي آخون أركين، **تركستان الشرقية بعد أحداث 11 سبتمبر 2001**، مجلة المنار الجديد (العدد 27) يوليو 2004.

٣٩ « **أمنستي**»، نشرة رقم 288، لندن ، 19 /12/2003.

٤٠ **الصين تناقش تعديل قانونها الجنائي لمواجهة الإرهاب**، قناة الجزيرة الفضائية،17/12/2001، http://www.aljazeera.net/News/archive/archive?ArchiveId=22507

٤١ **تشديد الإجراءات بشنغيانغ وقلق إسلامي**، قناة الجزيرة الفضائية، 9/7/2009، http://www.aljazeera.net/NR/exeres/E1293941-C813-45D8-B448-EB53A06981EE.htm

٤٢ يمكن الاطلاع على نموذج من المواقف العربية التي تعتبر كفاح الإيغور إرهابا في تصريح للسفير اليمني في الصين عبد الملك المعلمي وهو يردد لوكالة « **شينخوا**» تأييده للرواية الصينية برمتها سواء فيما يتعلق بأحداث أورومتشي التي وصفها بالإرهابية أو بالأطروحات الصينية عن كل التاريخ التركستاني وما تعرض له الشعب هناك من مذابح تعز عن الوصف منذ عشرات السنين. راجع: **تركيا تتهم بكين بالإبادة الجماعية وسفير اليمن في الصين: يتهم مسلمي الإيغور في الصين بالإرهاب**، 25/7/2009، موقع مأرب برس، http://marebpress.net/news_details.php?sid=17754.

٤٣ **الصين تؤكد وجود أدلة تثبت اتصال المتورطين بقوى إرهابية في الخارج**، الاقتصادية الإلكترونية، العدد 5751، 10 /7/2009، http://www.aleqt.com/2009/07/10/article_250448.html

سيد تومتورك

نائب رئيس المؤتمر العالمي للأويغور

مترجم إلى اللغة العربية بيعقوب جايماجي اغلوا

تركستان الشرقية بعد أحداث ٥ يوليو / تموز

أسباب ونتائج أحداث ٥ يوليو / تموز :

مَن هم المسؤولون الحقيقيون وراء أحداث أورومتشي ؟ لا شك أن وقوع أحداث مشابهة لحروب أهلية دموية، كما ما جرى في مصنع هوروي لألعاب الأطفال، الواقع في محافظة شافغوان بولاية غواندونغ الصينية، و الذي تم خلاله الإعتداء على ما يزيد عن 5 آلاف عامل صيني و ما يزيد عن 300 عامل أويغوري، بأساليب وحشية أدت إلى مقتل أكثر من 60 عاملا أويغوريا و إصابة ما يزيد عن 150 آخرين بجروح، و كانت هذه الأحداث كافية لإثارة غضب وانفعال شعبنا. فطالب الشعب الأويغوري الحكومة الصينية بتقديم تفسيرات لقتل إخوانهم من قبل الشوفيين الصينيين[1]. وتجمع شباب الأويغور والطلاب الجامعيون في أورومتشي عاصمة تركستان الشرقية في 5 يوليو/ تموز 2009، و تظاهروا بشكل سلمي، دعوا خلاله الحكومة إلى تقديم إيضاحات لما جرى في غواندونغ، وإجراء تحقيق عادل في هذه القضية.

وواجهت السلطة الصينية المستعمرة هذه المظاهرة السلمية بالعنف، و بأساليب وحشية سجلت لنا" **مجزرة 5 يوليو/ تموز الدموية** "، بدلا أن تستجيب لمطالب الشعب الأويغوري السلمية والمحقة. وتدخلت الشرطة الصينية باستعمال العنف وقامت بما يشبه مجزرة تيانانمن الثانية، كما منعت السلطة الصينية الأويغوريين من إقامة مراسم لتشييع موتاهم[2] وأعلنت وكالات الأنباء الدولية عن قيام الحكومة الصينية بمجزرة في أورومتشي. وبعد مضي بضعة أيام على وقوع الأحداث، تم إرسال 22 ألف جندي صيني إلى المنطقة واعتقال آلاف الأشخاص في فترة وجيزة، كما أعلن حظر التجول في الشوارع بالليل، إلى جانب قطع الاتصال الهاتفي والإنترنت عن الأهالي، وقطعت الصين كذلك شبكة الاتصال عبر تويتر الذي كان يُستخدم بشكل فعّال في مظاهرات إيران.

وأصدرت الحكومة المركزية الصينية بيانات موجهة إلى داخل الصين وخارجها وصفت فيها تلك الأحداث بأنها أعمال تمرد من قبل انفصاليين قوميين، تم تخطيطها وتنظيمها مسبقا، وهي تهدف على حد قولها إلى زعزعة أمن الدولة، عن طريق أعمال التخريب والنهب والحرق والقتل و القيام بأعمال الشغب،

محملة المؤتمر العالمي للأويغور والسيدة رابية قدير مسؤولية كل ما حدث[3].

وفي نفس اليوم كانت الصين تستضيف ضيفا أجنبيا هاما وهو رئيس الجمهورية التركية عبد الله غول، الذي كان قد حظي بحفاوة و استقبال كبير من قبل مسؤولين صينيين وأويغوريين، عندما زار أورومتشي عاصمة تركستان الشرقية، بعد يومين من وصوله إلى الصين، ولم تكن الأوضاع آنذاك متوترة؛لكن، وبعد بضعة أيام وصلت أخبار الاشتباكات إلى أورومتشي الواقعة على بعد 3 آلاف كلم.

وكانت السلطة الصينية الشيوعية المستعمرة قد خبأت رأسها في الرمل كالنعامة، ولم تحرك ساكنا إزاء ما يجري في المنطقة. وتجمع الشعب الأويغوري الغاضب وطلاب الجامعات في أورومتشي عاصمة تركستان الشرقية يوم 5 يوليو / تموز ،2009 مطالبين الحكومة الصينية بتقديم تفسيرات حول أحداث غواندونغ وإجراء تحقيق عادل في هذا الموضوع؛ وكانت المظاهرات سلمية وهادئة. لكن السلطة الصينية المستعمرة قررت وقف المظاهرات بأسلوب عنيف ووحشي نجمت عنه „مجزرة 5 يوليو/ تموز الدموية „.

و تقوم السلطة الصينية الشيوعية الديكتاتورية التي تحكم البلاد بحزب واحد منذ 60 سنة، بالتحايل على الشعب الإويغوري بدعوى وجود „ حكم ذاتي في إقليم سينغيانغ الأويغور „، وهو قول لا أساس له من الصحة على أرض الواقع، أي بمعنى آخر، فإن جميع حقوق الشعب الأويغوري أصبحت مسلوبة، وأصبح ظاهرة النهب لثروات تركستان الشرقية و تفاقم التلوث البيئي في تزايد مستمر. كما تم توطين المهاجرين الصينيين في أراضي تركستان الشرقية بدعوى „مساعدة سينغيانغ „، و إذا نظرنا إلى النظام الصيني للسكان في تركستان الشرقية، نجد أن عدد سكان الشعب الأويغوري البالغ 80 % من مجموع السكان في 1949 قد تراجع إلى مستوى 43 % اليوم، كما ارتفعت نسبة الصينيين من 4 % إلى 47 % في هذا الإقليم.

وازدادت نسبة البطالة لدى الشبان الأويغوريين، نتيجة سياسة التحقير القومي والتمييز التي انتهجتها السلطة الصينية، حتى تجاوزت نسبة 70 % في تركستان الشرقية اليوم، و لا تصل ونسبة الحصول على فرص العمل لدى خريجي الجامعات من الأويغوريين إلى 10 % ، بينما يجد 90 % من الخريجين الصينيين فرصا للعمل، تبلغ الحصة التي خصصتها الحكومة في الوظيفة العمومية للأويغوريين، نسبة ضئيلة جدا، في حين يحظى الصينيون بفرص توظيف عالية في شتى الميادين .

وقد وصلت سياسة التحقير القومي والتمييز ذروتها أثناء انتداب العمال أيضا، فمنذ سنة 2003 انتهجت الإدارة الصينية سياسة تشتيت وتهجير الشبان الأويغوريين (ومعظمهم من الفتيات)، إلى مختلف الولايات الصينية بدعوى توظيف أيدي عاملة إضافية؛ و تم توظيف هؤلاء الشباب بأجور متدنية أي تم استغلالهم بشكل كبير. ويعمل هؤلاء الشباب عشرات الساعات يوميا

ولا يتجاوز أجرهم الشهري 500 يوان، بينما يتقاضى عامل صيني في نفس الوظيفة أكثر من 3000 يوان شهريا. ويتعرض هؤلاء الأويغوريون للتحقير وشتى أنواع الإهانات بسبب اختلاف عاداتهم وتقاليدهم مما يثير مخاوف في نفوسنا.

و قد عمقت كل هذه التطورات السلبية أزمة الشعب الأويغوري بشكل كبير، جعلهم يصبحون على حساسين كثيرا مع الآخرين، حتى تحول الشعب الأويغوري إلى قنبلة جاهزة للانفجار في أية لحظة، كما كاد التصادم القومي أن ينفجر. وكل هذه الممارسات كشفت للعيان الوجه الحقيقي لسياسة التحقير القومي والظلم التي سلكتها الصين المستعمرة ضد الشعب الأويغوري، وكانت الإدارة الصينية الشيوعية لا تولي أهمية لهذه المسألة وتتعامل مع الشعب الأويغوري بأسلوب تحقيري متمسكة بسياسة التمييز القومي والضغط على هذا الشعب وكأنها تقول له « ماذا يمكن أن تفعل ؟ اصنع ما شئت فإنك بين يدي »،وما كان للوضع السياسي في تركستان الشرقية إلا أن يزداد توترا في هذه الحالة.

وقد أدّت الأحداث المؤلمة في مصنع هوروي لألعاب الأطفال بمنطقة شافغوان بولاية غواندونغ الصينية في 26 يونيو / حزيران الماضي، إلى إثارة غضب شعبنا. وما كان بوسع الشعب الأويغوري المنزعج من سياسة السيادة الصينية المتمثلة في التحقير القومي والاستصغار والضغط، أن يسكت أمام هذه الأحداث الدموية الظالمة، و أثار اعتبار الصين الشيوعية هذه المجزرة جريمة عادية، ردود أفعال أكبر، و فاقم الوضع أكثر محاولة الصين إخفاء الأسباب الحقيقة وراء هذه الأحداث وإعلانها عن مقتل شخصين فقط، وتقليل عدد الجرحى وعدم وضع عقوبات على المتورطين، حتى اندلعت „ أحداث 5 يوليو / تموز في أورومتشي „.

وأراد المستعمرون الصينيون خداع الشعب الأويغوري عن طريق إخفاء حقيقة الإبادة الكبيرة التي جرت في غواندونغ – شافغوان والتي أدّت فيما بعد إلى « مجزرة 5 يوليو / تموز „، لكن الإدارة الصينية لا تستطيع في الواقع التهرب من مسؤولية هذه الجرائم المتمثلة في سياسة التحقير القويم والإبادة وما شابه ذلك [4]

نظرة العالم إلى أحداث ٥ يوليو / تموز :

كانت أحداث 5 يوليو / تموز 2009 إحدى أهم التطورات على الساحة العالمية، خاصة و أنها أثارت ضجة كبيرة في العالم الإسلامي، لكن وقوع اختلاف بين المقاربة التركية والمقاربة الإيرانية تجاه الأحداث كان ملفتا للنظر، حيث كان الموقف الرسمي لجمهورية إيران الإسلامية، التي تدعي زعامة العالم الإسلامي في كثير من الأحيان، يختلف عن الموقف الرسمي لتركيا العلمانية مما يستدعى تقييما مقارنا في هذا الموضوع.

أدلى رئيس الوزراء التركي أردوغان بتصريح وصف فيه تلك الأحداث بـما يشبه بـ „ التطهير العرقي „، بينما اكتفت الحكومة الإيرانية بتصاريح سطحية، وتعرضت جراء ذلك لانتقادات من قبل المرجعيات الدينية والمثقفين في إيران.

وعدم اهتمام الحكومة الإيرانية كثيرا أو „ سكوتها „ إن صح التعبير أمام مقتل ما يزيد عن مائة مسلم في أورومتشي كان ملفتا للنظر والاستغراب، خاصة وأنها سبق أن أبدت موقفا „ حازما „ تجاه مقتل المرأة المصرية مروة الشربيني من قبل رجل ألماني عنصري حتى قامت بأداء صلاة الغائبة عنها. وظلت ردة فعل إيران الرسمية محدودة، حيث تمثلت في اتصال هاتفي من قبل وزير الخارجية الإيراني منو شهر متكي بنظيره الصيني، ليتلقى معلومات عن الأحداث وإبلاغ قلق العالم الإسلامي تجاه الأحداث. وكان هذا الأمر بطبيعته سببا لظهور انتقادات داخلية موجهة إلى الحكومة الإيرانية، وجاءت هذه الانتقادات على ألسنة عدد من الكتاب الصحفيين، إلى جانب بعض الشخصيات الدينية في إيران حتى إن بعض العلماء الإيرانيين انتقدوا موقف الحكومة بلهجة شديدة، مطالبين إياها بإدانة الظلم المرتكب في حق أتراك الأويغور المسلمين فورا.

وورد تصريح في موقع Tabnak Haber التابع – حسب الروايات – لمحسن رضائي المنافس المحافظ لأحمدي نجاد في الانتخابات الرئاسية الأخيرة، مفاده „ يتساءل الناس في الشوارع حول الفرق بين المسلمين في فلسطين والمسلمين في الصين „ إذ ينتقد بذلك موقف الحكومة الإيرانية بأسلوب حاد و جدي.[5]

أما تركيا فأبدت ردة فعل شديدة تجاه الصين بسبب أحداث أورومتشي، وأوضح رئيس الوزراء التركي رجب طيب أردوغان أن الأحداث التي جرت في تركستان الشرقية وصلت إلى مستوى الوحشية ويجب وقف هذه الأعمال وإحالة المسؤولين على القضاء، وأضاف أردوغان بأن تركيا ستعرض الموضوع على مجلس الأمن التابع للأمم المتحدة بصفتها عضوا مؤقتا فيه. و إذا كان وصف أردوغان لتلك الأحداث بـ « ما يشبه التطهير العرقي[6] » قد اُعتبر لدى بعض السياسيين والمثقفين الأتراك مبالغا فيه، إلا أنه نال تقدير جل الدول الإسلامية بما فيها إيران.

ومما يؤكد دعم تركيا لموقفها تجاه أحداث أورومتشي، ما تناوله الكتاب الصحفيون الأيرانييون في زوايا الجرائد الإيرانية من مدح وتعظيم لتركيا، وقد عبّر الصحفي صادق زيباقلم عن موقف أردوغان في الجمل التالية:

« لم يكن يدّعي رئيس الوزراء التركي رجب طيب أردوغان يوما من الأيام زعامة العالم الإسلامي، ولا الدفاع عن المظلومين في العالم، كما لم يعلن عن مواجهة القوى الإمبريالية أو عدم الاعتراف بقرارات منظمات مثل الأمم المتحدة ومجلس الأمن والوكالة الدولية للطاقة الذرية وغيرها، ولم يقم كذلك بأداء صلاة الغائب للمرأة المصرية المقتولة في ألمانيا، لكنه وقف موقفا مشرفا في سياسته

الخارجية مدافعا عن مبادئه وقيمه، حيث أبدى اعتراضه على ما قام به المسؤولين الصينيين خلال أحداث أورومتشي، ووصف تلك الأحداث بما يشبه التطهير العرقي. وهو رجل حساس جدا فيما يتعلق بقضايا المسلمين، كما اعترض سابقا ما قام به الروس عند مقتل المسلمين في الشيشان"[7]

وكانت ردود فعل الشعب التركي حيال مجزرة الأويغور في الصين بأشكال مختلفة، فقد أقيمت صلوات الغائب على الضحايا الأويغوريين في مختلف مساجد تركيا[8] وعلى رأسها جامع كوجاتيبي وجامع فاتح[9]، وتجمعت بعض المنظمات الأهلية في ساحة تقسيم بإسطنبول للتنديد بمجزرة الأويغور.[10]

وقد أقام حزب السعادة مظاهرة في إسطنبول بتاريخ 12 يوليو / تموز ،2009 للتعبير عن ردة فعله ضد المجزرة التي ارتكبتها الصين في حق الأتراك الأويغوريين[11]، شاركت في هذه المظاهرة المقامة في ساحة تشاغلايان، 250 منظمة أهلية ومنظمة رياضية ونقابات عمالية وجمعيات خيرة إلى جانب آلاف الأشخاص[12]. وقام المتظاهرون باحتجاجات ضد جمهورية الصين الشعبية للجرائم التي ارتكبتها في تركستان الشرقية[13]. وألقى رئيس حزب السعادة الأستاذ الدكتور نعمان كورتولموش خطابا في هذه التظاهرة دعا فيه رئيس الوزراء رجب طيب أردوغان والبرلمان التركي إلى بذل كافة الجهود من أجل وقف هذه المجازر حيث سرد في هذا الصدد 11 مادة مقترحة، هي: „

1- يجب على تركيا أن تدعو سفيرها ببيجين إلى أنقرة إلى حين كفّ الحكومة الصينية عن تصرفاتها الوحشية.

2- أشكر نواب البرلمان المستقيلين، ولكن يجب عليهم أيضا أن يصرحوا بأسباب استقالاتهم.كما ينبغي أن تستقيل البقية فورا وقبل صبيحة يوم غد.

3- يجب على البرلمان التركي عقد اجتماع سري لمناقشة التدابير الضرورية والعاجلة التي يجب اتخاذها ضد حكومة الصين الحمراء.

4- صرحت الصين بأنها سوف تعاقب المتورطين في الأحداث بالإعدام، ونحن نخشى أن يتم إعدام آلاف الأشخاص من إخواننا، لهذا يجب على وزارة الشؤون الخارجية التركية أن تسعى إلى إقناع الصين بإلغاء قرار الإعدام بدلا أن تدلي بتصاريح „ الإدانة „ المعتادة.

5- لا يمكن توكيل مهمة التحقيق في هذه الأحداث إلى أيدي الحكومة الصينية الحمراء، إذ ينبغي إرسال وفود دولية مستقلة لمراقبة الأوضاع والتحقيق في عين المكان.

6- أصبح دور الأمم المتحدة واضحا حيث تحوّلت إلى مكتب في وزارة الشؤون الخارجية الأمريكية، ويجب على تركيا أن تقوم بمبادرة أولى من نوعها من أجل إعادة هيكلة الأمم المتحدة وتغيير وضع مجلس الأمن.

7- يجب على تركيا دفع الدول التي يمكن أن تؤثر عليها مثل كازاخستان وأذربيجان وكرغيزستان وتاجكستان وأوزبكستان التي لها أهمية كبيرة في المنطقة للبدء بمبادرة تركستان الشرقية.

8- يجب العمل لإقناع منظمة المؤتمر الإسلامي بوضع خطة عمل في هذا الموضوع.

9- يجب لفت انتباه الدول المهتمة بحقوق الإنسان مثل ألمانيا وإنجلترا وأسبانيا وإيطاليا إلى هذه التطورات للدفاع عن هذه القضية.

10- يجب البدء بتحضيرات أولية لإرسال منظمات إنسانية خيرية مثل IHH وCansuyu إلى تلك المنطقة.

11- أصبح مئات ملايين المواطنين التركستانيين الشرقيين يعيشون بصفة لاجئ في مختلف بلدان العالم. ويجب على تركيا أن تبذل جهدا خاصا لتمكين هؤلاء الناس من الحصول على صفة „ لاجئ" لدى الأمم المتحدة، وأن تمنح المتواجدين في تركيا حق اللجوء وجوازات السفر وحق الإقامة كمثال على نواياها الخالصة".[14]

وأبدت الصين انزعاجها من المظاهرات التي أقامها حزب السعادة للتعبير عن دعمه ومساندته للمسلمين الأويغوريين الذين تعرضوا للوحشية الصينية، ووصفت هذا الحزب بـ « حزب شاذ[15] ». وردّت نائبة رئيس العلاقات الخارجية لحزب السعادة الدكتورة أويا آقكونتش على أقوال البيروقراطيين الصينيين حول مظاهرات تشاغلايان حيث قالت : « لقد حققنا مشاركة كبيرة بجمع 250 منظمة أهلية من مختلف الاتجاهات السياسية والفكرية ومنظمة رياضية ونقابات عمالية وجمعيات خيرية، بتوجيه دعوة رسمية إلى أصحابها. ومظاهرات تشاغلايان كانت تعبيرا عن غضب الشعب التركي وحزنه وتألمه إزاء الظلم، و كانت بمثابة نداء بـ „ الوقف „ للظلم. ويبدو أن من أعدّ هذا التصريح من البيروقراطيين الصينيين كانوا جاهلين لتركيا، أو باشروا مهمتهم دون التعرف على هذا البلد. وإلا لما كان بوسعهم أن يصفوا أكبر المجموعات الحزبية المنتشرة داخل تركيا وخارجها والمعروفة بقاعدتها الإيديولوجية المسماة بـ Milli Görüş (فكر الأمة) „ بـأنه حزب شاذ ليكشفوا للعيان مدى جهلهم ونقصان خبرتهم عن تركيا „[16]

وكانت هيئة الإغاثة والمساعدات الإنسانية IHH، أكثر المنظمات الأهلية نشاطا في إبداء ردة فعل قوية ضد مجزرة أورومتشي، حيث وجهت هذه المؤسسة نداء إلى الأمم المتحدة ومنظمة المؤتمر الإسلامي والحكومة التركية، لتحقيق الوقف الفوري للظلم الذي تقوم بها الصين في حق الأتراك الأويغوريين بتركستان الشرقية. وعقد السيد بولنت يلدريم رئيس هيئة الإغاثة والمساعدات الإنسانية IHH مع عدد من ممثلي منظمات المجتمع المدني مؤتمرا صحفيا، أكّد فيه على ضرورة محاولة تركيا إقناع منظمة المؤتمر الإسلامي بعقد اجتماع طارئ لوقف الظلم في أورومتشي، ومقاطعة المنتجات الصينية المنتشرة في الدول الإسلامية، وأضاف: „ إنني أتوجه بالنداء إلى العالم والعالم العربي والعالم

التركي والمنظمات الأهلية والمنظمات الدولية وإلى كافة الحكومات، بأنه يجب عليكم أن تبدوا نفس ردود الفعل في تركستان الشرقية والتي أبديتموها سابقا في غزة ، و اجمعوا عدد الضحايا المسلمين في العراق وأفغانستان والشيشان وفلسطين والبوسنة خلال القرن الأخير واضربوه بـ 10 أضعاف فإنكم ستجدون ضحايا تركستان يفوقهم عددا „، مؤكدا على ضرورة تحرك الأمم المتحدة والعالم العربي والجامعة العربية لوقف هذه المظالم كي لا تستمر وتزداد أضعاف مضاعفة.[17]

وكانت ردة فعل رئاسة الشؤون الدينية إزاء مجزرة أورومتشي شديدة، حيث قال رئيس الشؤون الدينية الأستاذ الدكتور علي بارداق أوغلو : « نتمنى أن يرتفع مستوى الشعور بالإنسانية إلى درجة الاهتمام بأرواح آلاف الناس كما نشاهد ذلك عندما يتعلق الأمر بإنقاذ حياة حوت محبوس في القطب، نحن نتقاسم نفس الآلام والأحزان، لكن بدون جدوى، ولعل العجز عن القيام بالفعل، أشد الآلام درجة.

و أنا أقول دائما، إن الناس بحاجة إلى التعليم العاطفي وإلى تعلم كيف يتعاملون معاملة إنسانية مع بعضهم البعض، فلا يمكن أن نقبل بأية حال انتهاك كرامة أرواح الناس وأرواح الشعوب وممارسة ما يشبه التطهير العرقي لحسابات استراتيجية ومخاوف مستقبلية وهواجس يورانيوم و مختلف القلاقل هنا وهناك. و حتى لو كانت المسافات بعيدة، فنحن قريبون منهم بأفئدتنا. و قد أثرت أحداث تركستان الشرقية بعمق في مشاعر شعبنا الذي ظل يتابعها عن كثب ويدعو لهم و يتألم بسبب عجزه عن فعل أي شيء تجاه إعانة إخوانهم. ونسأل الله أن ينتصر العقل السليم والوعي الصحيح حتى تدرك الإنسانية أهمية أرواح آلاف الناس بنفس مستوى الشعور بأهمية إنقاذ حياة حوت محبوس في القطب»[18].

وأعرب المفوض السامي لحقوق الإنسان لدى الأمم المتحدة نافي بيللي عن قلقه لسقوط ضحايا في تلك الأحداث[19].

وصرحت رئيسة الدورة في الاتحاد الأوروبي بأنها تشعر بـ « قلق عميق « تجاه ما يجري في أورومتش من أحداث وأنها « تأسف « على سقوط الأرواح فيها داعية إلى حل المشكلة بطريقة سلمية.

و دعت منظمة المؤتمر الإسلامي في تصريحها الذي عبرت فيه عن قلقها الشديد من استعمال القوة المفرطة في تلك الأحداث، الصين إلى حل مشاكل الأقليات المسلمة في البلاد بشكل شامل، من شأنه أن يقضي على الأسباب الحقيقة الكامنة في جذور تلك المشاكل. وعبّر الأمين العام لمنظمة المؤتمر الإسلامي أكمل الدين إحسان أوغلو عن حزنه الشديد لاضطرار الأويغوريين للعيش في أقاليم الخوف والرعب، مؤكدا أنه لا يمكن حلّ مشاكل الشعب الأويغوري بتكثيف التدابير الأمنية، مضيفا أن المنظمة ستستمر في متابعة هذه الأحداث وتطوراتها عن كثب[20].

وأوضح روبرت كيبس المتحدث باسم البيت الأبيض في الولايات المتحدة الأمريكية، أن بلاده

تشعر بحزن وقلق عميقين لسقوط أرواح الناس في الأحداث الواقعة بتركستان الشرقية[21]، وأعربت وزيرة الخارجية الأمريكية هيلاري كلينتون عن قلق الولايات المتحدة الأمريكية العميق من تلك الأحداث[22].

وعبّر المتحدث باسم الخارجية الفرنسية أريك شافالي عن قلق بلاده إزاء الأحداث مضيفا بأن «أوروبا ستبدي بلا شك ردة فعل تجاه تلك الوقائع «[23].

ودعت وزارة الخارجية السويسرية الأطراف إلى الهدوء، معبرة عن قلقها لما يجري وقدمت تعازيها لأقارب القتلى مطالبة الصين باحترام حرية الصحافة والتعبير[24].

وقال نائب وزير الخارجية الياباني ميتوشي يابوناكا : « تتابع الحكومة اليابانية هذا الموضوع عن كثب وتعبّر عن قلقها إزاء تلك الأحداث»[25].

واتخذ المسؤولون الكازاخستانيون والصينيون قرارا بوقف تأشيرات دخول المواطنين الكازاخستانيين الراغبين في زيارة تركستان الشرقية[26]، كما أعلن المتحدث باسم الخارجية الكازاخستانية عن مغادرة ما يزيد عن 1000 مواطن كازاخستاني المنطقة في الآونة الأخيرة"[27].

واعتبرت وزارة الخارجية الروسية الأحداث الواقعة في تركستان الشرقية أمرا يتعلق بشؤون الصين الداخلية[28].

وعبّرت سريلانكا عن قلقها إزاء الأحداث معتبرا ذلك من الشؤون الداخلية للصين، وأضافت بأنها تؤمن بأن الصين ستتمكن من تحقيق الهدوء من جديد[29][29].

وطالب روسن ريف المدير المساعد لفرع الأسيا – الباسيفيكي لمنظمة العفو الدولية المسؤولين الصينيين بضرورة محاكمتهم للقتلة، وإطلاق سراح الموقوفين بسبب تعبيرهم عن آرائهم بأساليب سلمية أو استعمالهم حق التجمع وتأسيس الجمعيات، مع ضرورة بدء تحقيق عادل و كامل عن هذه الأحداث بما ينسجم مع المعايير الدولية، وعدم اللجوء إلى عقوبة الإعدام[30].

و دعت المنظمة الدولية لمراقبة حقوق الإنسان إلى بدء تحقيق مستقل عن هذه الأحداث، مطالبة الصين بالسماح بفتح هذا التحقيق. كما دعت الصين إلى احترام القوانين الدولية وعدم استعمال القوة المفرطة ضد المتظاهرين[31].

كيف ينبغي أن نقرأ أحداث ٥ يوليو / تموز ؟

تقع تركستان الشرقية في منطقة شرق تركستان، يحدها من جهة الغرب بحر قزوين ومن جهة الشرق مغولستان، و من الشمال الأورال، ومن الجنوب جبال هيندوكوش الواقعة داخل الحدود الأفغانية.

وتركستان الشرقية التي تكافح من أجل الاستقلال منذ منتصف القرن التاسع عشر، سُميت بـ « منطقة الحكم الذاتي سينغيانغ الأويغور « من قبل إدارة ماوو بعد تولي الحزب الشيوعي السلطة في الصين سنة 1949. و تعيش في أراضي الإدارة الصينية 56 مجموعة عرقية مختلفة، و قد منحت هذه الإدارة، لـسكان مناطق الحكم الذاتي البالغ عددها خمس مناطق، حرية استعمال اللغة المحلية بالقراءة والكتابة والمحادثة وتطويرها، وإدارة الموارد الطبيعية الموجودة في هذه المناطق وحمايتها، وحرية الاعتقاد وحق إنجاب ثلاثة أطفال بالنسبة إلى النساء المقيمات في الأرياف، لكن هذه الحقوق كانت منتهكة في تركستان الشرقية.

وكانت الضغوط في المرحلة الأولى في المجال الديني لأسباب إيديولوجية، تمثلت في غلق المدارس الدينية واعتقال العلماء والقضاء عليهم بتهمة معارضة الثورة، وتبع ذلك تعليق صور ماوو والأعلام الصينية على جدران المساجد. ثم بدأت الهجرة إلى تركستان الشرقية من سائر مناطق الصين، وارتفع بذلك عدد السكان الصينيين الذين كانت نسبتهم في حدود 3 % سنة 1949 إلى حوالي 50 % في سنة 2000. ويمثل أتراك الأويغور والكازاخ نسبة 54 % من مجموع سكان تركستان الشرقية البالغ حوالي 30 مليون نسمة، وتتألف البقية من الصينيين. ولئن كانت الإدارة المركزية الصينية تحرص على تعيين والي أويغوري في إقليم تركستان الشرقية إلا أن ذلك لم يكن كافيا لحل المشاكل.

وازداد التوتر في الآونة الأخيرة، حيث حاولت السلطة الصينية هدم المعالم التاريخية الموجودة في قاشغار ، و هي المنطقة الواقعة أقصى غرب تركستان الشرقية وأورومتشي. وتم هدم حي عتيق كان يضم قصرا تاريخيا ومدرسة وسبيل ماء، لبناء عمارات معاصرة مكانها. كما تم هدم مدرسة خانليك التي تخرّج منها علماء كبار مثل محمد القاشغاري.

كما يحدث الآن تهجير الفتيات الأويغوريات على شكل مجموعات إلى شرق الصين، وتدعي الحكومة الصينية بأنها ترحـَل الفتيات الأويغوريات خاصة إلى المناطق الداخلية للصين منذ سنة 2006 لتشغيلهن في المصانع على حد قولها، وحسب التصاريح الرسمية للحكومة فإنها توفّر في المناطق الجنوبية فرص عمل للفتيات اللواتي يعيشن في منطقة تركستان الشرقية المحدودة إمكانياتها، حيث توفر لهم فرص التطور وفرص العمل. وللنساء قي تركستان الشرقية حق إنجاب طفلين فقط من الناحية القانونية، وتضطر معظم العائلات المقيمة في جنوب تركستان إعطاء إحدى ابنتيهما لدولة الصين، وتتراوح أعمار هؤلاء الفتيات ما بين 16 و 25 سنة. كما تشترط الصين أن تكون هؤلاء الفتيات غير متزوجات وغير أمهات، و بعض هؤلاء الفتيات المهجّرات إلى المناطق الداخلية للصين لا يستطعن الاتصال بعائلاتهن هاتفيا مدة طويلة ويعملن بأجور متدنية تسد حاجياتهم الغذائية فقط، كما لا يعرف أحد مصير الأخريات، حيث تضطر بعضهن للزواج من الرجال الصينيين غير المرغوبين من قبل الصينيات أو العمل في دور الدعارة، وحسب المعلومات الواردة في صحيفة „

الاقتصاد" المنشورة في أورومتشي عاصمة تركستان الشرقية فإن عدد الفتيات المهجرات إلى غاية 2009 قد تجاوز 200.000 فتاة[32].

ومع حدوث الأزمة الاقتصادية التي هزّت العالم، تم إغلاق آلاف المصانع الموجودة في جنوب الصين، وتمت إعادة ملايين الفتيات إلى مناطقهن، لكن لم ترجع أية فتاة من بين 6052 فتاة مهجرة من منطقة بيزاوات التابعة لتركستان الشرقية.

وأصل المشاكل في الحقيقة يكمن في كون منطقة تركستان الشرقية تعتبر من أهم مصادر الصين من حيث المواد الخامة حتى سميت بـ" الكويت الجديد في القرن 21"، لأن 118 نوعا من بين 148 نوعا من المعادن الموجودة في الصين توجد في أراضي تركستان الشرقية، وبعبارة أخرى فإن 85 % من المناجم الصينية تتواجد في هذه الأراضي. ومنذ أن تحوّلت الصين إلى دولة صناعية في الثمانينات أصبحت حاجتها إلى الطاقة تتزايد بشكل مستمر، حتى تبوأت المركز الثاني في استهلاك الطاقة في العالم حسب معطيات الوكالة الدولية للطاقة لسنة 2008. و أما الطاقة المشغلة لمحرك „ ورشة العالم „ فتوجد في تركستان الشرقية.

و تمثل مساحة تركستان الشرقية سدس مساحة الصين (حوالي ضعف مساحة تركيا)، وهي أكبر منطقة في إنتاج الغاز الطبيعي في الصين، وتحتوي على كمية كبيرة من النفط الخام ونصف احتياطيات الفحم الحجري. وقد ازدادت أهمية تركستان الشرقية في نظر الصين بعد أن أقدمت على تنويع مصادر الطاقة لديها، وأرادت الاستفادة من الطاقة النووية، حيث اكتشف علماء الأرض الصينيون بعد دراسة استغرقت 17 سنة وجود مصدر يورانيوم بكمية 10 آلاف طن في حوض إيلي التابع لتركستان الشرقية ومنطقة لوب نور، التي تجرى فيها اختبارات نووية، و هي تقع أيضا ضمن أراضي تركستان الشرقية.

كل ذلك يعني أن هذه المنطقة الغنية بموارد الطاقة تعتبر بوابة الصين المنفتحة على أسيا الوسطى والغرب وهي تكتسي أهمية خاصة.

و تفرض المزيد من القيود المفروضة على الشعب الأويغوري من ناحية اللغة،فيمنع مثلا استعمال أسماء تركية في المنطقة رغم أن 50 % من شعب تركستان الشرقية يتحدثون بالتركية الأويغورية، ولغة التعليم في الجامعات هي اللغة الصينية. كما أن حرية المعتقد والعبادة تخضع لبعض القيود... فعلى سبيل المثال يمكن فصل الموظف العمومي عن وظيفته إذا قام بفريضة الحج.

وكان الصينيون يمارسون ضغوطا سيكولوجية على التركستانيين الشرقيين منذ سنوات طويلة قصد صهرهم داخل المجتمع الصيني، وذلك عن طريق توطين الصينيين في المناطق السكنية لأتراك الأويغور، ويحاولون أن يجعلوهم نسخة منهم.

تعتبرقراءة القرآن في تركستان الشرقية جريمة، كما أن الصوم ممنوع وشبكات الاتصال مقطوعة، و من الممكن أن يتعرض كل فرد للقتل في أية لحظة.

انظروا إلى هذه الأعمال التي من شأنها أن تؤدي إلى تطهير عرقي، حيث أطلقوا على تركستان الشرقية اسم „ سينغيانغ „ التي تعني „ الأراضي المنتصرة"، ومع الأسف الشديد، فقد تبنى بعض المسؤولين والمؤسسات الإعلامية هذه التسمية في تركيا أيضا، بينما أطلق أتراك الأويغور على بلادهم اسم تركستان الشرقية منذ البداية وينزعجون من تسمية سينغيانغ.

ويعتبر الصينيون الانتماء إلى تركستان الشرقية جريمة وينظرون إلى التركستانيين الشرقيين بالحقد والكراهية، وتقوم الشرطة بتصرفات مجحفة تجاه الشعب، حيث تستوقف الأويغوريين في أي مكان تشاء لتفتيشهم واستجوابهم، وينظرون إلى رجل من تركستان الشرقية نظرة اللص عندما يدخل محلا تجاريا، ويعتبرونه عنصرا مهددا لأمن الدولة، و يصفون الأويغوريين بالإرهابيين والانفصاليين والمتطرفين والإسلاميين واللصوص وما شابه ذلك. ولا أحد منهم يضمن لنفسه حياة، حيث يعيش 35 مليون شخص دون أن يؤمنوا لمستقبلهم شيئا، و يواجه أفراد عائلات المعتقلين أو المقتلون، ظروفا سيئة للغاية. وخلاصة القول أن المنطقة تعيش وضعا مأساويا بكل ما تحمله الكلمة من معنى[33].

ولا شك أن سياسة تصيين المنطقة تزرع بذور الخلاف والصراع بين هذين المجتمعين في البلاد[34].

ردود فعل الصين إزاء أحداث ٥ يوليو / تموز ومحاولات تشويه الحقائق :

استمرت محاولات تشويه الحقائق من قبل المصادر الإعلامية الصينية وتصريحات المسؤولين الاستفزازية، حول الأحداث التي بدأت بمداهمة آلاف الصينيين مصنعا لألعاب الأطفال في شوغوان في 26 يونيو / حزيران الماضي، وتعرض الشباب التركستانيين الشرقيين المرحّلين إلى الصين للقتل أثناء نومهم. واستمرت هذه الأحداث وبلغت ذروتها عندما أطلقت قوات الأمن الصينية النار على المتظاهرين في أورومتشي يوم الأحد 5 يوليو / تموز المنصرم[35].

1. استعملت وكالات الأنباء الصينية الرسمية صور ومشاهد الصينيين في نشرها لأخبار الأحداث وأخفت المشاهد الحقيقية لها، حيث أظهرت صور السيارات المحروقة والمحلات المتضررة مع تشويه الحقائق بمشاهد فتاتين صينيتين مجروحتين. وكان عدد القتلى حسب التصاريح الرسمية الصينية 146 قتيل، بينما كان العدد الحقيقي في حدود 2000 قتيل حسب الأنباء الواردة من أورومتشي. والأرقام الصينية التي تمثلت في 184 قتيل و1680 جريح كانت تختلف عن الأرقام الحقيقية بفارق شاسع. وتتهم الصين الشتات الأويغوريين بالمبالغة في الأرقام، لكن تلك الأرقام كانت صادرة من قلب الأحداث.

2. طلبت الحكومة الصينية من الصحفيين الأجانب والجالية الأجنبية مغادرة المحافظات التي كانوا فيها وعلى رأسها محافظة قاشغار التاريخية لأسباب أمنية، وكان طلب الصين من الأجانب مغادرة محافظة قاشغار التي اندلعت فيها أحداث 5 يوليو / تموز بعد وقوع مظاهرات واشتباكات بها، دليلا واضحا على نيتها الخفية في القيام بمجزرة فيها.

3. تصريح وانغ لوغوان الذي عينته الصين واليا خاصا في تركستان الشرقية بقرار إعدام المسؤولين عن الأحداث وتأكيده على ذلك في 12 يوليو / تموز 2009، وإعلانه عن القيام بالإجراءات اللازمة في هذا الصدد، أدّى إلى اندلاع الأحداث في أورومتشي من جديد يوم الاثنين 13 يوليو / تموز 2009. وعلى عكس المصادر الإعلامية الصينية، فإن أقارب ما يزيد عن 6000 معتقل اجتمعوا للاحتجاج ضد هذا القرار. و قتلت الشرطة الصينية شخصين من أتراك تركستان الشرقية أثناء هذه المظاهرات، و كان التركستانيون الشرقيون يخشون استمرار الصين في قتلهم تحت مظلة عقوبة الإعدام، نظرا لمعرفتهم الجيدة للتطبيقات الصينية السابقة والمشابهة لذلك. فالصين اعتبرت أهالي تركستان الشرقية إرهابيين، وقامت بإعدام مئات الشباب بتهمة الانتماء إلى خلايا إرهابية، بعد هجمات 11 سبتمبر. وبعد الأحداث الأخيرة أصبحت الصين تنظر إلى كل فرد من تركستان الشرقية بأنه مسؤول عن أحداث أورومتشي ليتم إعدامه دون تحقيق أو استجواب. وأكبر دليل على ذلك أن الصين اتهمت المؤتمر العالمي للأويغور[36] ورئيسته ربيعة قديرا[37] وكافة المسلمين[38] من تركستان الشرقية، بالمسؤولية عن هذه الأحداث وأصدرت الحكم بعقوبة الإعدام في حق 27 تركيا أويغوري[39]

4. داهم عشرات آلاف الجنود المرسلين إلى المنطقة لتهدئة الأوضاع، منازل أهالي تركستان الشرقية وقاموا بتفتيش واسع النطاق، وتم احتجاز جميع آلات التصوير والكاميرات واعتقال كل من يملك صورا مسجلة عن الأحداث في هاتفه النقال أو حاسوبه أو آلته التصويرية أو الكاميرا الموجود لديه[40].

5. أعطى فانغ ليكوان ممثل الحزب الشيوعي المسؤول عن المجزرة في تركستان الشرقية، تعليمات للشرطة بإطلاق النار على « كل تركي أويغوري متمرد ». وفي اليوم الأول من وقوع الأحداث، قام الجنود بإطلاق الرصاص على الأتراك في الشوارع[41]. وفي تصريح أدلى به فانغ ليكوان قال فيه : « يجب على الصينيين أن لا يخافوا ولا يغادروا، لأن قوات الأمن الصينية واقفة إلى جانبهم». وهذا قول استفزازي، حيث شاهدنا في الصور التي عرضتها وكالات الأنباء المستقلة أن الجنود الصينيين يمارسون ضغوطا على الأويغوريين ويحاصرونهم، ولا يحاولون مقابل ذلك منع المتطرفين الصينيين الذين يتجولون في الشوارع حاملين في أيديهم موادا مختلفة مثل العصي والفأس.

6. تصريح فانع ليكوان : « يجب أن نضربهم إذا تمردوا ويجب أن نضربهم قبل أن يهجموا علينا، وسنقوم هذا الشتاء وفي الربيع القادم بفعاليات الإصلاح ضد حركات الاستقلال في المنطقة» قول مدهش للغاية[42]. لأننا نتذكر جيدا نتائج فعاليات الإصلاح فيما مضى، حيث ستبدأ موجة جديدة من الضغوط على شعب تركستان الشرقية تحت مظلة الإصلاح.
7. لخداع الرأي العام التركي الذي أبدى أشد ردود الأفعال إزاء الأحداث، قامت القنصلية الصينية بإسطنبول بنشر تسجيلات دعائية، تضمنت صورا متقاطعة عن الأحداث تم دمجها ببعضها البعض، وذلك لتشويه الحقائق. ولا يمكن لأي شخص أن يقبل بهذه التسجيلات ذات الأهداف السياسية التي أعدتها الصين من طرف واحد[43].
8. اتخذ المسؤولون الصينيون عقب أحداث 5 يوليو / تموز قرارا بهدم ثلاثة مباني قامت بإنشائها في أورومتشي الزعيمة الأويغورية المنفية رابية قدير. وادعى المسؤولون الصينيون بأن هذه المباني كانت مليئة بالشقوق ولم تكن صالحة للاستعمال[44]، ولكن اتخاذ هذا القرار إثر الأحداث مباشرة كان ملفتا للنظر.
9. بدأت السلطة الصينية في تركستان الشرقية المحتلة بهدم المدينة العتيقة في محافظة قاشغار الواقعة على طريق الحرير التاريخي، لقطع صلة المسلمين الأتراك الأويغوريين بتاريخهم وثقافتهم. ويُذكر أنه من المخطط أن يتم هدم 85 % من محافظة قاشغار التاريخية. وتقع هذه المحافظة في المنطقة الرابطة بين جنوب وشمال طريق الحرير التاريخي.

وتوجد قاشغار غرب صحراء تاكلاماكان، وكان التجار المنطلقون من دلهي وسمرقند في التاريخ ينزلون في قاشغار بعد تجاوز أصعب الطرق الجبلية ليبيعوا في شوارع المدينة بضائعهم التجارية من الزعفران وغيره. وكان التجار الصينيون أيضا يأتون ببضائعهم التجارية من الحرير والخزف إلى هذه المدينة. أما اليوم فقد حلّ السياح محل التجار، حيث يقومون بجولة في المنازل المصنوعة من الطين على متن عربات تجرها الحمير. وكانت مدينة قاشغار في القديم قد تعرضت للهدم والحرق على يد جنكيز خان. وبعد سنوات طويلة ها هي المدينة تتعرض من جديد للهدم والنهب، لكن على أيدي الصينيين هذه المرة[45].

وحسب أخبار جريدة The New York Times، هاجرت حوالي 900 عائلة مسلمة من محافظة قاشغار بسبب العملية التخريبية الجارية في المدينة العتيقة. و ذكر المؤرخ والمهندس المعماري جورج مايكهل في كتابه المسمى „ قاشغار: الواحة الواقعة في طريق الحرير القديم" الذي ألفه سنة 2008 عن هذه المدينة : „ إنها أحسن نموذج محفوظ لمدينة إسلامية عتيقة في أسيا الوسطى „. وتتعرض هذه المدينة الإسلامية التقليدية العتيقة والمحفوظة بشكل جيد في أسيا الوسطى لمحاولة محوها من على صفحات التاريخ بالقضاء على كافة آثارها ومعالمها التاريخية والثقافية من قبل الإدارة الصينية

المستولية[46]. وكان تبرير الصين لهدم أهم محافظات تركستان الشرقية ادعاءا مستهلكا ومعهودا من أي نظام ديكتاتوري، وهو القول بـ « أننا نهدم من أجل الحفاظ على أمن الشعب!». والحكومة الصينية التي تهدم المدينة العتيقة في قاشغار التي تُعد مدينة تاريخية وثقافية وفنية لأتراك الأويغور في تركستان الشرقية بدعوى مشروع « التحول العمراني»، أعدت «فيلما تعريفيا» عن هذا المشروع بعد تزايد ردود الفعل في تركيا والعالم في الآونة الأخيرة.

و تم حتى الآن هدم معالم تاريخية هامة بما فيها مدرسة خانليك أكبر مدرسة تاريخية في العالم الإسلامي، وبنيت مكانها ناطحات سحاب عملاقة، وأما الفيلم التعريفي الذي أعدته الحكومة الصينية والذي يتضمن دعاية لا غير، يحاول فيه المهندسون الصينيون القول بضرورة هدم المنازل الطينية في هذه المدينة العتيقة.

لكن الفيلم الذي أعدته قنصلية الصين بإسطنبول تحت عنوان « تجديد وصيانة مدينة قاشغار العتيقة» لا يتطرق البتة إلى أسباب حاجة هذه المنازل إلى الترميم والعناية، و لا حتى إلى العراقيل التي تقف أمام الأويغوريين الراغبين في ترميم وبناء منازلهم، كما لا يتطرق إلى التمييز الوظيفي والتعليمي الذي يتعرض له الشعب الأويغوري وتأثير ذلك على التخلف الموجود هنالك[47].

التطورات والوضع الراهن في المنطقة بعد أحداث ٥ يوليو / تموز :

تعيش المنطقة العديد من أعمال العصيان والغليان بسبب الضغوط الممارسة على أتراك الأويغور، وسياسة التمييز المنفذة من قبل الحكومة الصينية، و تعتبر « أحداث 5 يوليو/ تموز" التي وقعت في سنة 2009، بمثابة انعكاس لتلك الأوضاع. وأوردت المصادر الرسمية الصينية أن سبب اندلاع الأحداث يعود إلى مقتل تركيين أويغوريين جراء اشتباكات وقعت في أحد المصانع في يونيو/حزيران الماضي، لكن الرأي العام التركي وكذلك الأمريكي يتساءل حتى الآن عن الأسباب الحقيقية وراء هذه التطورات[48].

و ظل أتراك الأويغور يترقبون لمدة طويلة قيام الحكومة الصينية بتقييم عادل ومحايد للجريمة التي وقعت في المصنع، إلا أنالصين حاولت طي الملف بالدفاع عن العنصريين الصينيين. وتجمع ما بين 5 و10 آلاف أويغوري في أورومتشي، من بينهم 2000 أويغوري قدموا من قاشغار للاحتجاج على الحكومة الصينية ومطالبتها بالتصرف العادل ومحاكمة المسؤولين عن مقتل الأويغوريين، والانتهاكات المرتكبة ضد الشعب الأويغوري.

وجاء طلبهم بطريقة سلمية، و من أجل مطالبة الحكومة الصينية فقط بالقيام بفتح تحقيق في هذا الموضوع ومعاقبة المجرمين. و كان رد رجال الأمن والجنود على هذه المظاهرات المدنية عنيفا، حيث قاموا بقتل ثلاثة أشخاص، اثنتين منهم كانتا فتاتين جالستين على الأرض في الصف الأمامي للمتجمعين،

وذلك بإطلاق النار على رأسيهما قصد ردع البقية وتخويفهم. وهاجمت الشرطة الصينية بالأسلحة على المتظاهرين المندهشين، وقتلت عشرات الأويغوريين مع جرح عدد منهم لتفرقة هذا التجمع وإنهاء المظاهرات. وبعد هذا الحادث المؤلم الذي عمّق جرح الأويغوريين، توجه أتراك الأويغور بالمسيرة إلى قلب المحافظة وبدؤوا مواجهات و مشاجرات ضد الصينيين الذين يعترضون سبيلهم و قلبوا السيارات و أحرقوها. وأسفر عن هذه الأعمال سقوط عدد من الأويغوريين والصينيين، ولم تتدخل قوات الأمن بل و غضت الطرف عن أعمال العنف الجارية بين المجموعتين في الشوارع، و ساهمت في تفاقمها.

ولما تفاقمت المشكلة إلى درجة يصعب حلها، قامت قوات الأمن بإطلاق النار بشكل عشوائي وقتلت عددا كبيرا من الأويغوريين في الشوارع، إذ مات حوالي 2000 تركي أويغوري، من بينهم أويغوريون قادمون من قاشغار. وتم إحضار سيارات الإطفاء والنفايات بعد ذلك، و و ضعت الجثث في شاحنات النفايات، كما تم تنظيف الشوارع من قبل سيارات الإطفاء. وحسب تصاريح شهود العيان فإن جميع الدماء وأشلاء القتلى نـُظفت من الشوارع بشكل سريع. كما تم قطع شبكات الهاتف والإنترنت والكهرباء، و عند عودة الكهرباء مع الساعة العاشرة ليلا، بدأت عمليات مداهمات منازل الأويغوريين واعتقالهم دون التمييز بين طفل وامرأة ورجل، وقـُتل كل من حاول المقاومة على مرأى من أطفاله. وعندما ذهب بقية الناس إلى الشرطة، عرفوا أن المداهمين ليلا لم يكونوا من الشرطة، وأنه كان عملا إرهابيا وسيتم تسجيل المعتقلين على أنهم مفقودين.

ولم يعد أحد من المعتقلين في تلك الليلة إلى منزله، وتم تسليم جثث البعض إلى أهاليهم بينما لم يُعرف مصير الآخرين. وبعد مرور يوم واحد هاجم الصينيون بدعم من الجنود على المنطقة الأويغورية، حيث قام الشعب الصيني ووراءهم جنود صينيون بالاعتداء على منازل ومحلات الأويغوريين وقتلوا كل أويغوري أمسكون به وسط الشارع. والغريب في الأمر أن جميع الصينيين كانوا يحملون في أيديهم نفس العصي الذي تستعمله الشرطة الصينية أو نفس النوع من العصي.

ويقول بعض رجال الشرطة من الأصول الأويغورية الذين كانوا من بين شهود العيان، أنه يتم تجريد الفتيات من جميع ملابسهن وهن في منازلهن، ثم تقوم الشرطة الصينية باغتصابهن العديد من المرات، كما يبقى الأويغوريون الموقوفون بدون طعام وشراب أياما طويلة ثم يُسقون بمياه مالحة، ويزداد هؤلاء عطشا بعد شرب الماء المالح ويفقدون الوعي، إلى درجة شرب بول بعضهم البعض. ويتم ضرب المعتقلين بعصي مدججة بالمسامير إلى أن يموت المضروب بالنزيف إثر هذه الضربات القاسية.

وتقوم الشرطة الصينية بقتل من يصرخ من ألم التعذيب إذا انزعجت من صراخه، وذلك بإطلاق الرصاص على رأسه مباشرة، ولا ينحصر التعذيب والقتل والاعتقال، وفقدان الأخبار عن المعتقلين عند هذا الحد! فقد تم قتل 830 شخصا بالتعذيب في ليلة واحدة. ومعظم جثث المقتولين

تحرق أوّلا ثم يخلط رمادها بالنفايات لتحمل بعد ذلك بشاحنات النفايات إلى المكبّات. ويتم تسليم جثث البعض إلى عائلاتهم مقابل التوقيع على ورقة تفيد بأنهم ماتوا خلال أحداث 5 يوليو / تموز. وبذلك تكون الشرطة قد سجلت حالات الموت على أنها كانت نتيجة تضارب المجموعتين في الشوارع، وليست نتيجة التعذيب، وهناك أنواع شتى من التعذيب، فيتم مثلا لف النصف العلوي للمعتقل بمنشفة مبلولة ثم يتم ضربه بالعصي الملفوفة بالمنشفة أيضا.

وبعد الضرب لا يبدو أي أثر على جسم المعتقل، ولكن أعضاءه الداخلية تكون قد أتلفت، ولو تم إطلاق سراح هذا المعتقل فإنه يموت حتما بعد يوم أو يومين نتيجة الأضرار البليغة التي أصابت أعضاءه الداخلية، ثم يُكتب في تقارير موته بأنه مات نتيجة أزمة قلبية أو ما شابه ذلك. وقد انتحر أربعة شرطيين أويغوريين لعدم تحملهم ما شهدوا عليه من أشكال التعذيب البشعة، كما استقال بعضهم الآخرون من مناصبهم.

ويصعب تصديق روايات رجال الشرطة الأويغوريين حول مآل أبناء أعراقهم، و يتم توظيف الشرطي الأويغوري مع شرطي صيني أثناء الاستجواب والتعذيب، حيث يقوم الشرطي الأويغوري بضرب أخيه الأيغوري ويسأله عن أصدقائه وعن منظمي هذه الأعمال، وبعد مقاومة غير طويلة يضطر المعتقل لذكر أسماء أصدقائه الذين كانوا معه، و يستمر والشرطي الأويغوري في الضرب كي لا يذكر المعتقل أسماء أصدقائه أمام الشرطي الصيني لكنه من شدة ألم الضرب يذكر المعتقل أسماءا أكثر لأصدقائه. وكلما يذكر المعتقل الأويغوري أسماءا جديدة يزداد الشرطي الأويغوري ضربا قاتلا حتى لا يقول المعتقل أكثر فأكثر! ويذكر شرطي آخر أنه تم كسر رقبة رضيع أمام أمه و تم رُميه في النهر[49].

و طبقت الإدارة الصينية بعد الأحداث عقوبة الإعدام على الأتراك الأويغوريين، ولا يعرف مكان إعدامهم، كما لا يعرف ما إذا كانت جثثهم قد سُلمت إلى أهاليهم أم لا. ويقول رئيس TURKSAM السيد سينان أوكان: „ إن الصين التي باتت معروفة بتطوراتها الاقتصادية في السنوات الأخيرة، أصبحت تذكر ضمن الملفات العالمية بسبب الصراع العرقي الذي وقع في منطقة تركستان الشرقية، والأحداث التي اندلعت في تركستان الشرقية (منطقة الحكم الذاتي سينغيانغ – الأويغور) في 5 يوليو / تموز ،2009 و التي استمرت لليلة كاملة، كانت تبدو أو تظهر على أنها أحداث وقعت جراء خلافات بسيطة بسبب تقاسم الشغل، و لكن لهذه الأحداث أبعاد أعمق، لأن الصين المتميزة بأكثر عدد السكان في العالم والمهددة لكثير من البلدان بسبب هذا الوضع، لا تشتمل على بنية متجانسة داخلها. وقد تسببت في زيادة التوترات بين الصينيين الوافدين فيما بعد والسكان الأصليين من الأويغوريين في منطقة تركستان الشرقية، التي تعرضت لسياسة الضغط من قبل الحكومة الصينية لسنوات طويلة. وكانت هذه التوترات تشتد و تظهر بشكل جلي في

بعض الأحيان، لكنها تخمد من قبل الصين بطريقة ما، خاصة وأن اعتقال بعض أتراك الأويغور بعد أحداث 11 سبتمبر في غوانتانامو، و اتهامهم بأنهم „ إرهابيون إسلاميون متطرفون" كان فرصة ثمينة لإدارة بيجين، حيث اتخذت ذلك ذريعة لإعدام أتراك الأويغور بدعوى أنهم „ إرهابيون إسلاميون" لتمردهم ورفضهم لسياسة التذويب الصينية". وخلاصة القول: إن الصين على غرار عاداتها السابقة تقوم اليوم بمثل هذه التصاريح بعد وقوع أحداث من هذا القبيل لخداع الرأي العام العالمي و ضمان جرائمها المستقبلية.

مراجع و هوامش

1 "5 Temmuz Ürümçi Olayı", http://www.turkbirlik.gen.tr/lang-tr/Haberler/112-sherqi-turkistan/902-5-temmuz-urumci-olayi.html

2 "Kızlarını göremediler", http://yenisafak.com.tr/Dunya/?t=30.06.2009&c=4&i=198020

3 "21. yüzyılın Kuveyt'inde kargaşa" http://www.newsweekturkiye.com/haberler/print_page/30723

4 5 Temmuz Ürümçi Olayı, http://www.turkbirlik.gen.tr/lang-tr/Haberler/112-sherqi-turkistan/902-5-temmuz-urumci-olayi.html

5 Arzu Celalifer Ekinci, "Urumçi Olaylarına Farklı İki Müslüman Ülkenin Yaklaşımı", http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1010

6 "Çin'deki olaylar adeta soykırım", http://www.haberturk.com/haber.asp?cat=110&dt=2009/07/10&id=158280

7 Arzu Celalifer Ekinci, المرجع السابق

8 "Uygur Türkleri için gıyabi cenaze namazı kılındı", http://yenisafak.com.tr/Gundem/Default.aspx?t=10.07.2009&i=197713

9 "Kocatepe-Fatih'te Çin'e namazlı kınama", http://www.haber7.com/haber/20090710/KocatepeFatihte-Cine-namazli-kinama.php

10 "Bahçeli'den Doğu Türkistan Çağrısı" http://www.turkkonseyi.com/index.php?option=com_content&view =article&id=125:bahceldendou-tuerkstan-carisi&catid=8:tuerkduenyasi&Itemid=7

11 "Saadet´ten Urumçi´ye destek mitingi" http://www.8sutun.com/haberdetay.asp?tarih=20.01.2010&Newsid=45465&Categoryid=7

12 "Çağlayanda binlerce kişi Çini protesto etti", http://www.istkaradeniz.com/haberdetay.asp?ID=1339

13 "Çağlayan meydanında Çin protestosu", http://www.cnnturk.com/2009/turkiye/07/12/caglayan.meydaninda.cin.protestosu/534722.0/index.html

14 "ÇAĞLAYAN'DA BİNLERCE KİŞİ ÇİN'İ PROTESTO ETTİ", http://www.showhaber.com/164327/guncel/caglayanda-binlerce-kisi-cini-protesto-etti.html

15 "Saadet Partisi'nin Mitingi Çin'i Kızdırdı!" http://haberalemi.net/110500_Saadet-Partisinin-Mitingi%C2%A0-Cin-i-%C2%A0Kizdirdi!.html

16 "Yüz binlerin öfkesi ses getirdi" http://www.milligazete.com.tr/haber/cin-kendine-gel-134228.htm

17 "İHH'dan Çin'e "Katliâmı durdur" çağrısı", http://www.yeniasya.com.tr/2009/07/23/haber/butun.htm

18 "Uygur Türkü'nün balina kadar değeri yok mu?", http://yenisafak.com.tr/Politika/Default.aspx?t=08.07.2009&i=197230, http://www.timeturk.com/uygur-turkunun-balina-kadar-degeri-yok-mu--81393-haberi.html

19 Bakır, Bahar, "Dünyadan tepki yağıyor", http://www.milliyet.com.tr/Guncel/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&KategoriID=24&ArticleID=1115245&Date=08.07.2009&b=Dunyadan%20tepki%20yagiyor

20 "Urumçi'deki olaylar İKT'yi hareketlendirdi", http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=867389&title=urumcideki-olaylar-iktyi-hareketlendirdi

21 "ABD'den katliama ilişkin ilk açıklama", http://www.samanyoluhaber.com/h_304768_abdden-katliama-iliskin-ilk-aciklama.html

22 "Vahşeti durdurun", http://www.mehmetcik.gen.tr/haber.php?haber_id=4312

23 "France concerned over Xinjiang riots", http://www.thenews.com.pk/updates.asp?id=82347

24 "Violence in Xinjiang worries foreign ministry", http://www.swissinfo.ch/eng/news_digest/Violence_in_Xinjiang_worries_foreign_ministry.html?cid=7499024

25 "Riots in China: 1400 people detained", http://www.ndtv.com/news/world/1400_people_detained_in_china_riots.php

26 "China Suspends Visas To Kazakhs For Xinjiang", http://www.rferl.org/content/China_Suspends_Visas_To_Kazakhs_For_Xinjiang/1771643.html

27 "Kazakh Foreign Ministry: Above 1,000 Kazakh citizens leave Xinjiang due to riots", http://en.ca-news.org/news/76911

28 "HRW: Çin Sincan İçin BM Heyetine Kapılarını Açsın", http://www.bianet.org/bianet/dunya/115708-hrw-cin-sincan-icin-bm-heyetine-kapilarini-acsin.

29 Mehmet Aydemir, "Kaçırılan Uygur Kızları" http://www.turansam.org/makale.php?id=392.

30 "Doğu Türkistan için ne yapıyoruz?" http://www.milligazete.com.tr/makale/dogu-turkistan-icin-ne-yapiyoruz-134889.htm.

31"21. yüzyılın Kuveyt'inde kargaşa" http://www.newsweekturkiye.com/haberler/print_page/30723.

32 "Dünya Uygur Kurultayı Başkan Yardımcısı Seyit Tümtürk ile söyleşi", http://www.milligazete.com.tr/haber/dunya-uygur-kurultayi-baskan-yardimcisi-seyit-tumturk-ile-soylesi-133688.htm.

33 "Urumçi'deki sabotaj olayı Dünya Uygur Kongresi'nin gerçek yüzünü açığa vurdu", http://turkish.cri.cn/781/2009/07/06/1s116667.htm.

34 "Çin, Uygur isyanını yine kanla bastırdı", http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetay&Date=6.7.2009&ArticleID=943840.

35"D. Türkistan'da Müslümanlara suçlama", http://www.haber7.com/haber/20090904/D-Turkistanda-Muslumanlara-suclama.php.

36 "Çin'de beş Uygur Türk'üne İdam Cezası", http://www.trt.net.tr/Haber/HaberDetay.aspx?HaberKodu=63a6807f-0f48-48fd-975c-79d18f433c5d.

37 "Basın Bilgilendirme-1", http://www.edebiyatciturk.com/arsiv/basin-bilgilendirme-1.html.

38 "Vur emri Wang'dan", http://yenisafak.com.tr/Dunya/?t=14.07.2009&i=198390.

39 "Komünist partiden şok emir", http://www.porttakal.com/haber-komunist-partiden-sok-emir-370906.html.

40 "5 Temmuz Olaylarının Gerçek Yüzü", http://groups.google.com/group/hadisgentr/browse_thread/thread/2366ad5ceedd972b?hl=tr.

41 "Rabia Kadir'in Urumçi'deki Binaları Yıkılıyor", http://www.voanews.com/turkish/archive/2009-09/2009-09-08-voa17.cfm?moddate=2009-09-08.

42 "Çin, tarihi Kaşgar şehrini yıkıyor!", http://www.yenidenergenekon.com/403-cin-tarihi-kasgar-sehrini-yikiyor.

43 "Antik Kaşgar'ı Korumak Yıkmaktan mı Geçiyor?", http://www.arkitera.com/h41840-antik-kasgari-korumak-yikmaktan-mi-geciyor.html.

44 "Kaşgar, 'Halkın güvenliği için' yıkılıyormuş!", http://www.dunyabulteni.net/news_detail.php?id=102586.

45 "Fatma Şebnem Ercan", http://www.turksam.org/gencbakis/a1811.html.

46 "Urumçi'de Çin İşkencesi", http://www.timeturk.com/yazardetay.asp?Newsid=15441.

47 "Çin-196 Uygur Türk'ünü kurşuna dizdi", http://haber.nazlimcafe.com/etiket/uygur-turkleri/.

48 "Ogan: Çin'deki Olaylar Türkiye Gündemini Değiştirebilir!", http://www.nethabercilik.com/haber/ogan-cindeki-olaylar-turkiye-gundemini-degistirebilir.html

49 "Doğu Türkistan Sorunu Nedir?", http://www.the.org.tr/2009/10/13/dogu-turkistan-sorunu-nedir.

تسيتن سامدوب تشوإكيابا

ممثل الزعيم الروحي للتيبت الدلايلاما جنف

مترجم إلى اللغة العربية بمحرز قريد

منهج منتصف الطريق حل للمشكلة التبتية

الخلاصة

لقد غطت هذه الصفحة بإختصار تاريخ التبت والوضع الراهن في ظل الحكم الشيوعي الصيني. وسلطت الضوء على مختلف المبادرات من قبل قداسة الدالاي لاما لحل قضية التبت من خلال نبذ العنف على أساس منهج منتصف الطريق – الحلول المقبولة ذات المنفعة المتبادلة تبعا لسياسة الطريق الوسط التي لا تسعى الى الإستقلال ولكن لحكم ذاتى عرقى اقليمى حقيقي وفقا لمبادئ وأحكام الدستور الصيني.

الكلمات المفتاحية

التبت ,الصين ,الدلاي لاما ,الحكم الذاتي ,منهج منتصف الطريق, مذكرة

أنا رجل من التبت ولكني لم أرَ بلدي. التبت دولة مستقلة غزتها الصين الشيوعية سنة ١٩٤٩–١٩٥٠. وقد انتفض شعب التبت ضد الحكم الشيوعي الصيني في ١٠ مارس١٩٥٩م. وكان قد حطم بطريقة وحشية. فرّ والدي مثل الآلاف من التبتيين مع قداسة الدلاي لاما إلى المنفى. لقد ولدت في مخيم للاجئين في النيبال. أشتاق لذلك اليوم الذي أستطيع العودة فيه إلى التبت ورؤوسنا مرفوعة.

تاريخ موجز

يعود تاريخ التبت باعتباره دولة إلى ١٢٧ قبل الميلاد. في سنة ٦١٧م صعد الملك "قومبو صونكستان" الثالث والثلاثون إلى العرش، ونجح في توحيد التبت للمرة الأولى كما هو مسجل في التاريخ، وتزوج من أميرات نيباليات وصينيات. والزواج الأخير كان ينظر اليه باعتباره خطوة استراتيجية لتحقيق التعاون والسلام بين التبت والصين. خلال عهد أسرة يوان (١٢٧١–١٣٦٨) غزا القائد المغولي جنكيز خان معظم اروبا وآسيا بما فيها الصين. وهكذا زعمت الصين أن التبت ظلت جزءا منها منذ القرن الـ١٣م. وهكذا بدل أن تقوم الصين بالمطالبة بحقها في التبت، فإن منغوليا قامت بالمطالبة بكل من الصين والتبت. وكان حكام المغول قد منحوا لقب الدلاي لاما بمعنى "بحر الحكمة" في ١٥٧٨م. لم

يقبل الامبراطور تشينغ في عام ١٦٥٢م قداسة الدلاي لاما الخامس باعتباره زعيما لدولة مستقلة فقط، بل تعامل معه بوصفه "الألوهية على الأرض". علاقة التبت مع الاسرة الحاكمة الصينية وصفت بعبارة تشو- يون : بأن الدلاي لاما هو "كاهن أو راع " بمعنى الحامي الروحي الذي كان يوفر الحماية للامبراطور الصيني.

كما هو مسطر في التاريخ المكتوب لأكثر من ٢٠٠٠ سنة، فإن التبت موجودة كدولة مستقلة ذات سيادة قبل الحكم الصيني ووقعت العديد من المعاهدات مع جيرانها.

إلا أن وجهة النظر الصينية عن تاريخ التبت تختلف عن تلك التي يعتقدها التبتيون. التاريخ حدث في الماضي ولا يمكن تغييره. ومع ذلك، فان لقداسة الدلاي لاما موقفا استشرافيا. وهو لا يرغب في جعل هذا الاختلاف بشأن التاريخ ليكون عقبة في السعي لبناء مستقبل مشترك متبادل المنفعة من أجل التبت داخل جمهورية الصين الشعبية.

أكثر من ٢.١ مليون تبتي لقوا حتفهم كنتيجة مباشرة للغزو الصيني، هذه النسبة هى الخمس ١/٥ من جملة ٦ ملايين من سكان التبت. ومن جملة ٢٥٩.٦ دير وأماكن العبادة الموجودة في التبت قبل عام ١٩٥٩م لم تسلم منها سوى ٨ أديرة من التدمير الصيني.

التبت تتكون من ثلاث مقاطعات: يو تسانج، خام و امدو. إلا أن الصين قسمت التبت بعد غزوها إلى خمسة مقاطعات – منطقة التبت الذاتية الحكم التي تم إنشاؤها في عام ١٩٦٥ والنصف من اراضي التبت الشرقية التي أدمجت في المقاطعات الصينية؛ تشينغهاى ويوننان وقانسو وسيشوان. عندما تستعمل الصين عبارة التبت، فإنها تشير فقط إلى منطقة التبت ذاتية الحكم.

اعتمدت الجمعية العامة للأمم المتحدة ثلاثة قرارات بشأن التبت : في عام ١٩٥٩ و ١٩٦١ و١٩٦٥ (القرارات ١٣٥٣ و ١٧٢٣ و ٢٠٧٩) دعت فيها احترام حقوق الانسان والحريات الأساسية لشعب التبت، بما في ذلك الحق في تقرير المصير، واحترام حياتهم الثقافية و الدينية المميزة.

التبت اليوم

تشهد التبت اليوم واحدة من أصعب الفترات في تاريخنا حيث أقدمت الحكومة الصينية على تنفيذ سياسات لتدمير ديننا و ثقافتنا و لغتنا وأسلوب حياتنا.

في آذار/ مارس ٢٠٠٨ وقف جيل جديد من التبتيين متكون من الرهبان والراهبات والطلاب والأشخاص العاديين منتفضين ضد تواجد صيني امتد على ٤٩ سنة من القمع والتمييز، وكانت الاحتجاجات السلمية قد سحقت بوحشية حيث قتل أكثر من ٢٠٠ من سكان التبت وأكثر من ٦٥٠٠ من التبتيين وقع احتجازهم و اعتقالهم، من المؤكد أن مجموع الأرقام قد تكون أكبر بكثير مما ذكر وفي

العام الماضي تم اعدام اثنين من سكان التبت والعديد من المحكوم عليهم بالسجن مدى الحياة من التبتيين لا يزالون في الاعتقال أو يقضون عقوبة السجن منذ ربيع عام ٢٠٠٨.

منذ انتفاضة ربيع ٢٠٠٨ أدمج عموم اقليم التبت في مقاطعة سيتشوان واصبحت النقطة المركزية الأول في حاضر التبت. وفي الماضي القريب تم تحويل سلطة الأنشطة السياسية من منطقة حكم التبت الذاتي. إن الأزمة الحالية في التبت هو مظهر من مظاهر عقود من القمع الصيني وانتهاك حقوق الانسان والتمييز السياسي والثقافي لشعب التبت.

شاركت وحدات النخبة في جيش التحرير الشعبي لقمع المتظاهرين في التبت بما في ذلك الدبابات وطائرات الهليكبتور اذ انتشرت في شوارع لاسا ناقلات الجنود المدرعة ت٩٠ والعربات المدرعة ت ٩٢، وذكر مقال حول التبت المنشور في الايكونومست بتاريخ ٤ فبراير٢٠١٠: "انه ما زال القمع هو الأمر الذي يحافظ على استقرار التبت وليست التنمية ". ان روح التبتيين داخل التبت على الرغم من ٥٠-٦٠ عاما أو أكثر من الاحتلال الصيني أكبر واقوى من تلك الموجودة في المنفى.

نقل السكان والتمييز العرقي منتشر

اتبعت بكين سياسات الهجرة الجماعية من منطقة هان الصينية الى التبت. واعتمادها لهذه السياسة الشوفينية في التبت ادى الى تفاقم التوترات بين التبتيين و الصينيين. وأخيراً قد افتتحت الصين في عام ٢٠٠٦م الخط الحديدي تشينغهاي- التبت مما أدى الى زيادة تدفق السكان الصينيين الى التبت. ففي كل يوم يسافر آلاف من الصينيين باتجاه التبت عبر قطارات فائقة السرعة من بكين الى لاسا، وتدفق سكان الصين في التبت يهدف الى جعل التبتيين أقلية في أرضنا وهو الحل النهائي لقضية التبت من وجهة النظر الصينية.

وفي تحد صارخ لموقف الحكومة الصينية بشان انتفاضة شعب التبت في آذار/مارس٢٠٠٨ حيث راحت تصفها بأنها: "أنشطة اجرامية من نهب و حرق وتحطيم" نشرت منظمة المحامين ببكين ومؤسسة كونكمانك التفكيرية (مبادرة الدستور المفتوح) في مايو ٢٠٠٩ تقريرا رائدا الذي فند بجرأة الموقف الرسمي وطرح الاخفاقات السياسية من قبل الحكومة الصينية مما أدى بالشعب للانتفاضة ضد الحكومة.

والسبب الرئيسي لارتفاع معدلات البطالة بين الشباب التبتيين هو التعليم الحكومي باللغة الصينية. وأيضاً بكين قد انهت سياستها المتمثلة في توفير فرص العمل لخريجي المدارس الثانوية والجامعات للتبتيين، مما يزيد من ضرر التبتيين. وفقا لصحيفة سيدني مورنينغ هيرالد التي نشرت تقريرا اخباريا نقلت فيه عام ٢٠٠٨، أن مسؤولا صينيا قال لديبلوماسيين واكاديميين أستراليين في بكين ان أنهار المال من الحكومة الصينية قد انتهت مع المهاجرين من قومية هان مما أدى إلى فئة غاضبة من

العاطلين عن العمل التبتيين.

تنفق بكين المليارات من الدولارات في مدن التبت والبلدات الكبيرة ومجمعات كبيرة لإيواء السكان الصينيين لجعل حياتهم أكثر راحة، في حين أن التبتيين في وطنهم الأم ما زالوا يعيشون في الأحياء القديمة ويعاملون كمواطنين من الدرجة الثانية في بلدهم.

لقد قال البانتشن لاما العاشر في خطابه الأخير بتاريخ ٢٤ كانون الأول/ يناير١٩٨٩ أي قبل أربعة أيام من وفاته المفاجئ خلال زيارته للدير الرئيسي لبلدة شيغاتسيه بالتبت أن الحكم الصيني في التبت قد :" جلب المزيد من الدمار لشعب التبت أكثر من منفعته ".

تدابير جديدة لتقمص بوذا الحي بهدف السيطرة السياسية

أعلنت الحكومة الصينية تدابير جديدة في عام ٢٠٠٧، تفيد بأن على جميع اللامات المتقمصة (المجسدة) يجب أن يكونوا حائزين على موافقة الحكومة. أولئك الذين ليس لديهم موافقة الحكومة يعتبرون "غير شرعيين أو غير صالحين".

هذه السياسة تهدف إلى السيطرة على اختيار و تعليم اللامات (المتقمصة) المجسدة كوسيلة لتعزيز موقف الصين باعتبارها "الحكم الرسمي" في الثقافة البوذية التبتية، هذه التدابير ضربة في صميم الهوية الدينية البوذية وتهدف إلى تدمير هويتنا الفريدة.

جيدون شويكييي نييما، المتقمص (المتجسد) الحادي عشر من البانتشن لاما المعترف به من قبل قداسة الدالاي لاما ألقي القبض عليه مع عائلته في مايو ١٩٩٥ وهو في سن السادسة ويعد أصغر سجين سياسي في العالم و مكان وجوده غير معروف ونحتفل بعيد ميلاده الحادي والعشرون في ٢٥ أبريل ٢٠١٠. وبدلا عنه عينت السلطات الصينية لنفسها البانتشن لاما حيث تأمل في أن تكون قادرة على السيطرة على المتقمص القادم لقداسة الدلاي لاما، لكن قداسة الدلاي لاما قال بوضوح في مناسبات عديدة أنه اذا كان الوضع الراهن فيما يتعلق بمنطقة التبت لا يزال هو نفسه، فإنه سوف يتم االتجسيد والتقمص خارج التبت بعيدا عن سيطرة السلطات الصينية.

قداسة الدلاي لاما

قداسة الدلاي لاما يتحدث نيابة عن شعب التبت وهم الذين يوجد بينهم وبينه علاقة تاريخية عميقة تقوم على الثقة المتبادلة، و لا يمكن مناقشة الأمر لأن قداسة الدلاي لاما يمثل شرعيا شعب التبت.

وفي الواقع فان قضية التبت لا يمكن أن تحل الا عن طريق الحوار مع قداسة الدلاي لاما.

والاعتراف بهذا الواقع مهم، فقداسة الدلاي لاما ليس لديه مطالب شخصية بل ان مطالب قداسته هي حقوق ورفاه شعب التبت. و لذلك فان القضية الأساسية التي يجب حلها هو تنفيذ حكم ذاتي حقيقي يمكن شعب التبت من أن يحكم نفسه بنفسه وفقا لعبقريته واحتياجته الخاصة.

سيتم حل حكومة التبت في المنفى حالما يتم التوصل إلى اتفاق وينبغي على التبتيين الذين يعملون في التبت تحمل مسؤولية ادارة التبت واوضح قداسة الدلاي لاما في مناسبات عديدة بأنه سوف لن يشغل أي منصب سياسي في التبت، ففي المنفى لدينا رئيس وزراء منتخب ديمقراطيا منذ عام ٢٠٠١.

يجب أن تتوقف الحكومة الصينية عن هذه الاتهامات التي لا أساس لها ضد قداسة الدلاي لاما ووصفه بأنه انفصالي. بدلا من ذلك، ينبغي للقيادة الصينية العمل مع قداسته لايجاد حل مقبول لمشكلة التبت مما سيضمن الاستقرار والوحدة والتنمية في مجتمع متناغم.

الحكم الذاتي في التبت

ان الصراع بين جنسيات مختلفة داخل دولة واحدة ما فتئت تشكل مصدرا للتوتر بالنسبة للبشرية. من أجل الحفاظ على مجتمع متناغم، يجب أن تكون هناك درجة معينة من الحرية الداخلية وخاصة بالنسبة للأقليات القومية حيث يمكن لهم ممارسة شعائرهم الخاصة بهم من حيث العرق واللغة والدين، والمحافضة على هوياتها الثقافية دون اللجوء إلى أن تستوعبها المجموعة المسيطرة.

أثبت هذا النظام نجاحا كبيرا في مختلف الدول حيث تمارس أنواع عديدة من الحكم الذاتي، من بين أفضل الأمثلة على ذلك الأقاليم المتمتعة بالحكم الذاتي في ايطاليا واسبانيا.

أصبحت الدول تزداد ترابطا في الجغرافيا السياسية الحديثة ، و لتنمية مواردها المادية تعتمد التبت وهي دولة غير ساحلية إلى حد كبير على جيرانها. و لذلك، فانه يفضل من الناحية الاقتصادية البقاء كجزء من أمة اكبر.

قبل كل شيء، عند ستة ملايين من التبتيين الذين يشتركون في لغة و ثقافة واحدة رغبة لا تقهر في أن يبقوا موحدين.

جرت في وقت مبكر في عام ١٩٧٤ مناقشات داخلية لايجاد سبل لتسوية الوضع المستقبلي لمنطقة التبت من خلال ترتيبات الحكم الذاتي بدلا من السعي للاستقلال حيث أعرب الزعيم الصيني دنغ شياو عن استعداده لمناقشة وحسم كل القضايا ما عدا استقلال التبت في عام ١٩٧٩. ومنذ ذلك الحين، اتخذ قداسة الدلاي لاما مبادرات عديدة من أجل التوصل إلى حل تفاوضي مقبول من الطرفين لمسألة التبت. وللقيام بذلك، اتبع قداسة الدلاي لاما بشكل ثابت سياسة منهج منتصف الطريق وهو ما

يعني السعي لايجاد حل عن طريق المفاوضات بين الطرفين لتحقيق المنفعة المتبادلة، وفي هذا المعنى قدمت النقاط الخمس لخطة السلام واقتراح ستراسبورغ. ومع عدم حصول أي رد ايجابي من الحكومة الصينية لهذه المبادرات. بدلاً عن الرد الإجابي قامت الإدارة الصينية بفرض اللأحكام العرفية في آذار /مارس ١٩٨٩ وتدهور الوضع في التبت، و رأى قداسة الدلاي لاما أزمة الدولة في عام ١٩٩١ وأن اقتراح ستراسبورغ قد أصبح غير فعال رغم ذلك فقد التزم بمنهج منتصف الطريق.

ان المبدأ الأساسي الذي يرتكز على مفهوم حكم ذاتي وطني يضمن ويحمي خصائص الأقليات الجنسية من هوية ولغة وعادات وتقاليد وثقافة في دولة متعددة العرقيات على أساس المساواة والتعاون. ينص الدستورالصيني على انشاء أجهزة الحكم الذاتي للأقليات القومية التي تعيش في مجتمعات مركزة لتمكينهم من ممارسة سلطة الحكم الذاتي، وقد ورد في الكتاب الأبيض بشأن الحكم الذاتي العرقي في التبت (مايو٢٠٠٤) عبارات تنص على أن الأقلية هم " الحكام على مصيرهم وسادة شؤونهم بأنفسهم".

مذكرة بشأن الحكم الذاتي الحقيقي لشعب التبت

لقد أعدت مذكرة بشأن الحكم الذاتي الحقيقي لشعب التبت استجابة لاقتراحات من الحكومة المركزية الصينية التي قدمت في الجولة السابعة من المحادثات بين مبعوثي قداسة الدلاي لاما والقادة الصينيين في تموز/يوليو٢٠٠٨.

و مع ذلك، فان ردود الفعل والانتقادات الرئيسية التي وجهتها الصين على ما يبدو لمذكرة التفاهم التي قدمت رسميا لا تستند الي وقائع ملموسة، و لكن كانت ترد أيضاً على المقترحات التي قدمت في وقت سابق و كذلك البيانات الأخرى التي قدمت في أوقات و سياقات مختلفة.

لقد سعى قداسة الدلاي لاما صراحة إلى استقلالية حقيقية لشعب التبت وان يتم استيعابها في اطار مبادئ دستور الحكم الذاتي وليس خارجها.

إن مقترحات المذكرة تنص على عدم حرمان السلطة الوطنية لنواب الشعب (مجلس الشعب) و غيرها من أجهزة الحكومة الصينية. وكما جاء في مذكرة التفاهم، فان الاقتراح ينص على الاحترام الكامل للهرمية المختلفة بين الحكومة المركزية واجهزتها، بما في ذلك مجلس الشعب و حكومة منطقة الحكم الذاتي بالتبت.

تعطي المذكرة موجزا شاملا حول كيفية تنفيذ أحكام الحكم الذاتي الوطني للأقليات القومية المنصوص عليها في دستور جمهورية الصين الشعبية للحصول على الجنسية التبتية.

تتكون المذكرة من سبعة فروع: القسم الأول عبارة عن مقدمة، المشروع الثاني حول الدخول

إلى الجنسية التبتية، القسم الثالث يشير إلى تطلعات سكان التبت، أما القسم الرابع، فيتحدث عن الاحتياجات الأساسية لسكان التبت وقد أشير أساسا إلى أن الحكم الذاتي. يغطي ١١ موضوعا وهي كالتالي:

1- اللغة
2- الثقافة
3- الدين
4- التعليم
5- حماية البيئة
6- الاستفادة من الموارد الطبيعية
7- التنمية الاقتصادية والتجارة
8- الصحة العامة
9- الأمن العام
10- تنظيم الهجرة السكانية
11- التبادل العلمي والثقافي والديني مع الدول الأخرى

يمكن الاطلاع على النص الكامل للمذكرة على: www-tibet-net

مذكرة بشأن النسخة الأصلية من الحكم الذاتي لشعب التبت

لقد قدمت مذكرة تتعلق بشان الحكم الذاتي الحقيقي لسكان التبت يوم ٢٦ فبراير عام ٢٠١٠ خلال الجولة التاسعة من المحادثات بين قداسة الدلاي لاما والوفد التبتي والممثلين للقيادة الصينية. توجهت المذكرة للشواغل والاعتراضات التي اثارتها الحكومة المركزية الصينية بشأن مضمون لمذكرة النسخة الأصلية من الحكم الذاتي لشعب التبت الذي قدم لحكومة الصين الشعبية يوم٣١ اكتوبر ٢٠٠٨ في الجولة الثامنة من المحادثات في بكين، فاننا نعتقد أن هذه المذكرة ستساعد على توضيح هذا الأمر.

تنص المذكرة بوضوح على أن مسؤولية الدفاع الوطني ينبغي أن تظل مع الحكومة المركزية ولم تنص على انسحاب جيش التحرير الشعبي الصيني من مناطق التبت في أي نقطة.

المذكرة تقترح أن الحكومة المحلية لمنطقة الحكم الذاتي يجب أن تتمتع بالكفاءة لتنظيم الإقامة،

الاستيطان والعمل أو الأنشطة الاقتصادية للأشخاص الذين يرغبون في الانتقال إلى مناطق التبت من أماكن أخرى. هذه هي السمة المشتركة من الحكم الذاتي، وبالتأكيد ليس له مثيل في جمهورية الصين الشعبية.

ليس لدينا أية نية لطرد غير التبتيين. و يوجد بعض الجنسيات الأخرى في العديد من مناطق التبت والذي يهمنا هوالنشاطات الجماهيرية الناجمة في المقام الأول عن قومية هان والتي تهدف إلى تهميش السكان الأصليين في التبت و تهديد البيئة الهشة.

ان رغبة التبتيين في أن من يحكم منطقة الحكم الذاتي يجب أن يتماشى تماما مع مبادئ الدستور وهذا لا يعني "تبت أكبر أو أصغر".

ان العديد من الزعماء الصينيين بمن فيهم رئيس مجلس الدولة تشو انلاى، تشن يي نائب رئيس مجلس الدولة والأمين العام للحزب هو ياو بانغ، يؤيد النظر في وضع جميع مناطق التبت تحت ادارة واحدة. وأن بعض أبرز القادة التبتية في جمهورية الصين الشعبية، بما في ذلك البانتشن لاما ال١٠، نكابو نجاونج جكمي وبابا بي هونتسوك فنكايل دعوا أيضا إلى هذا.

كونت في عام ١٩٥٦ لجنة خاصة والتي شملت كبار أعضاء الحزب الشيوعي سانغي يشي (تيان باو)، تم تعيينه من قبل الحكومة المركزية الصينية لتقديم خطة مفصلة لتحقيق التكامل بين المناطق التبتية في منطقة حكم ذاتي واحد، ولكن العمل توقف في وقت لاحق بسبب عناصر يسارية متطرفة.

ان هذه الرغبة في ضم الشعب التبتي في ادارة محلية واحدة تأتي في اطار رغبة جامحة من التبتيين لممارسة استقلالهم كشعب وحماية و تطوير الثقافة والقيم الروحية. هذا ما يعبر أيضا عن الغرض الأساسي من المبادئ الدستورية بشأن الحكم الذاتي المحلي الوطني على النحو المبين في المادة ٤ من الدستور، وهو ما يدعو التبتيين إلى مقاومة التقسيم أو أي موضوع يحرم الشعب من ممارسة الحكم الذاتي الحقيقي، ويجعل من الصعب عليهم المحافظة على هويتهم الثقافية المميزة.

النقاط السبع للملاحظة هي:

1 – احترام السيادة والسلامة الاقليمية لجمهورية الصين الشعبية.

2 – احترام دستور جمهورية الصين الشعبية.

3 – احترام السلم الهرمي لسلطة الحكومة المركزية الصينية.

4 – المشاغل التي أثارتها الحكومة المركزية الصينية على الكفاءات المحددة والمشار اليها في المذكرة.

أ) الأمن العام،

ب) اللغة

ج) تنظيم الهجرة السكانية

د) الدين

ه) ادارة واحدة

و) النظام السياسي والاجتماعي والاقتصادي

5- الاعتراف هو القضية الجوهرية

6 – قداسة الدلاي لاما هو الذي يشارك في العملية

يمكن الاطلاع على النص الكامل للمذكرة من خلال: www. tibet. net

النتيجة

تتعرض واحدة من أعرق ثقافات العالم القديم الدينية إلى خطر الفناء كما أعلن أهل التبت الحملة الدينية الحالية ثورة ثقافية ثانية.

ان سياسة قداسة الدلاي لاما هي عبارة عن رسالة رحمة و تسامح واحترام متبادل و عدم اللجوء إلى العنف قد أصبح اكثر أهمية خلال هذه الفترة الصعبة من تاريخنا. مع التأكيد على المسؤولية العالمية في عالم يزداد ترابطا واتساعا كما أن قداسته اتبع نفس المبادئ لايجاد حل لقضية التبت. ومنذ ١٩٧٩ وهو يحاول ايجاد منفعة متبادلة ومقبولة على أساس منهج منتصف الطريق لا من أجل الاستقلال بل لحكم ذاتي حقيقي وفقا لمبادئ واحكام الدستور الصيني.

لقد أكد الاجتماع الخاص لأهالي التبت من كافة أنحاء العالم الأخير في نوفمبر /تشرين الثاني ٢٠٠٨ في دارامسالا من جديد لمواصلة الحوار مع بكين على أساس منهج منتصف الطريق. لقد كرر قداسة الدلاي لاما مرارا وتكرارا أنه ليس لديه مطالب شخصية وانه لا يسعى لاستقلال التبت أو "شبه الاستقلال" أو "الاستقلال في نموذج مقنع". وفي سبيل مجتمع متناغم يجب على القيادة الصينية أن تعمل مع قداسة الدلاي لاما لايجاد حل مقبول لمشكلة التبت.

تمس المظاهرات في التبت عصبا حساسا في بكين وهو ما يبرز افتقار الحزب الشيوعي إلى الشرعية الديمقراطية اذ ليس للصين شرعية أخلاقية في التبت. يجب أن تكون الشرعية المرغوب فيها مستجيبة لقداسة الدلاي لاما بالدعوة لحكم ذاتي حقيقي لشعب التبت.

د. مريم حاكم
جامعة إزمير قسم العلاقات الدولية
مترجم إلى اللغة العربية بيعقوب جايمازاغلوا

نضال الاستقلال لكازاخ تركستان الشرقية في القرن العشرين

يحتل الكازاخ المرتبة الثانية من بين أهالي تركستان الشرقية المسلمين والأتراك بعددهم البالغ حوالي مليون ومائتي ألف نسمة. وكان كازاخ تركستان الشرقية يعيشون حياة الرحل منذ قديم الزمن إلى النصف الأول من القرن العشرين. ولهذا السبب يحملون سمات القبائل القديمة. ومعظم الكازاخ الموجودين في تركستان الشرقية ينحدرون من فصيلة أورتا من بين فصائل الكازاخ الثلاثة التي هي : «أولو» و«أورتا» و«كيتشي». وجل أهالي الكازاخ الموجودين في تركستان الشرقية من أهالي قبيلة كاراي وقسم من قبيلة نايمان لفصيلة أورتا وكذلك قبيلتي ألبان وسوفان لفصيلة أولو. ولهذا السبب فإن الحياة القبلية وعادات الرحل القديمة تنعكس بصورة واضحة على العلاقات الاقتصادية والاجتماعية للكازاخ. وتشمل الأراضي التي تعيش فيها قبيلة كاراي، الضاحية الغربية لجبال آلتاي والمساحة الممتدة من بحيرة زايسانغ وضواحي نهر إيرتش إلى منطقة أومبي (أومسك) الواقعة في شمال كازاخستان. وتجدر الإشارة هنا إلى أنه حتى منتصف القرن الماضي لم يكن ثمة أي فرق من حيث نمط العيش والحياة بين كازاخ تركستان الشرقية والكازاخ الموجودين ما وراء الحدود الرسمية للدولة أي في الجمهورية السوفيتية السابقة الواقعة في شمال غرب تركستان والكازاخستان المستقلة الجديدة اليوم وكذلك بين الكازاخ الموجودين داخل حدود مغولستان الواقعة في شمال شرق تركستان الشرقية. وعلى غرار اختلافهم في النشاط الاقتصادي بسبب ارتحالهم وتنقلهم التقليدي فإن الكازاخ يشتركون مع أترك ومسلمي تركستان الشرقية في هوية الدين والمعتقد والعرق واللغة من حيث الأصول [1].

وعلى عكس سكان أتراك الأويغور المسلمين في جنوب تركستان الشرقية فإن المناطق التي يعيش فيها أتراك الكازاخ المسلمون في تركستان الشرقية هي جبلية مثل آلتاي وتارباغاتاي وإيله أي شمال الجبال السماوية ومناطق باركو وكوميل وألتينشوكي وأكساي مع وجود عدد قليل من الكازاخ في أورومتشي وكارامايلي وسانجي وشونجي وجمساري وشيهو وكتوبي وفي إيرنكابيرغا ومناطق سافان وماناس وفي أقصى الشرق لكاراتاف وبوغدا[2]. وتعيش قبيلتا جديك وجانتاكاي من فصيلة أورتا في مناطق كابا وبوويرشين وسرسومبه. وتوجد قبيلتا كاراكاس ومولكي من فصيلة كاراي في منطقتي كوكتوغاي وشينغيل وقبيلة شروشي في منطقتي سرسومبه وشينغيل وقبيلة شوبارايغير في منطقة

كابا وقبيلة مركيت في منطقتي جيماناي وبورلتوغاي. وتوجد الأراضي الأم لقبيلة باركي من فصيلة كاراي– جانتاكاي في مناطق آلتاي – سافير ومايلي – جاير وتارباغاتاي وشاغاتتوغاي. وتعيش قبيلتا نايمان وجانتاكاي من فصيلة كاراي وقبيلة نايمان وسائر قبائل الكازاخ في منطقة ماناس – سافان بضواحي إيرنكابيرغا للجبال السماوية. أما مناطق آلتاي وتارباغاتاي وصحراء جونغاريا الواقعة وسط الجبال السماوية ووادي إيله فتتميز باحتوائها على حدائق الفواكه ومختلف المعادن والنفط لا سيما منطقة آلتاي تتميز بالذهب واليورانيوم وغيرها من المعادن الثمينة. ويوجد نهر إيرتيش في شمال صحراء جونغاريا وهو مصب ١٢ عينا ونهر أميل بجنوب تانغاتاي ونهر ماناس بشمال الجبال السماوية وأنهر كوناس وكاس وتاكاس التي تزوّد منطقة إيله بمياهها. وتبلغ مساحة منطقة الحكم الذاتي إيله التي يعيش بها معظم الكازاخ ٨٤,٨٠٠ كلم[2]. وبعبارة أخرة فإن مساحة المنطقة التي يعيش فيها الكازاخ في تركستان الشرقية أكبر من مساحة تركيا، في حين لا يتجاوز عدد السكان فيها خمسة ملايين نسمة[3].

وكانت هذه المنطقة في آسيا الوسطى مسرحا عبر العصور لتقلبات وصراعات وآلام ومآسي عديدة بالنسبة إلى أتراك الكازاخ التقليدين الرحل. وتصاعدت ردة فعل الكازاخ في تركستان الشرقية في مطلع القرن العشرين مع تصاعد محاولات الإدارة الصينية في السيطرة عليهم بالاستعانة بولاة المنطقة. وكان يانغ زينغشينغ (–1912 1928) الوالي الأول وجينغ شوريـــن (–1928 1933) الوالـي الثـالث وشيـنغ سيـسـان (–1933 1944) الوالي الثالث في منطقة تركستان الشرقية في القرن العشرين، وكان هذا الأخير أكثرهم عداوة وسفكا للدماء. وقد شهد الكازاخ في تركستان الشرقية في فترة حكم هؤلاء الولاة ممارسات وحشية متزايدة حيث فقد الكازاخ رفاهيتهم واستقرارهم السابق بسبب المظالم التي قام بها الإداريون المحليّون الصينيون عبر تأسيس نظام استبداد تمثل في الضرائب المشطة والسياسة المجحفة والضغوط العسكرية. وتعرض عظماء الكازاخ لشتى مناهج الوحشية بسبب اعتراضهم على تلك المظالم. وسُجّلت تلك الممارسات كوسمة عار في تاريخ الإنسانية.

وبوكه باتور الذي أوقد شعلة النضال ضد الظلم الصيني في نهاية القرن التاسع عشر وتوفي في سنة 1904[4] قد تحوّل إلى رمز للكفاح في نظر الكازاخ في تركستان الشرقية، كما أصبح بطلهم التاريخي على مرّ الأجيال. وبعد وفاة بوكه الذي ارتحل إلى منطقة التيبت مع مجموعة الكازاخ الرحل البالغ عددها حوالي 4000 شخص بعد أن كان يقيم بقرب من أورومتشي عاصمة تركستان الشرقية تم استخراج جثته وفصل رأسه عن جسمه والإتيان به إلى أورومتشي وعرض رأسه في شارع على خازوق.

وقامت الإدارة الصينية بظلم مشابه لما سبق في محافظة سارسومبه بمنطقة آلتاي في سنة 1929،

حيث أن زوحا باتور من فصيلة كاراي- إيتالي المتواجدة فيما بين آلتاي وأورومتش الذي قام بنضال كبير ضد المظالم الصينية قد قُتل وتم تعليق رأسه على خازوق وعرضه أمام الملأ في منطقة قارا كوبرو بمحافظة سارسومبه. وقُتل كذلك جانتايلاك رئيس فصيلة كاراي – جانتاكي – بازاركول في سنة 1931 بدعوى أنه نزل من مقر الإقامة الصيفية بالجبل في وقت مبكر، وكان سبب قتلهم خوفهم من أن يهاجر إلى منطقة أخرى. وبعد هذا الحادث قام زايب زعيم آخر لفصيلة بازاركول بالهجرة إلى منطقة بوغدا وباركول مع 1000 عائلة. وبادر شريفخان توره[5] أحد أسياد الكازاخ الموجودين في منطقة آلتاي بتركستان الشرقية بنضال ضد الإدارة الصينية المحلية مع أسياد الكارخ بمنطقة آلتاي في سنة 1933. كما سبق أن انطلق نضال آخر في سنة 1931 في المناطق الجنوبية لتركستان الشرقية بقيادة حوجا نياز ويولبارس باك من بين قادة أتراك الأويغور مع انضمام الصينيين المسلمين إلى الأويغوريين. وقام أليب كاسمباي أوغلو زعيم فصيلة كاراي – جانتاكاي – تاسبكه بتأييد النضال الذي باشره القادة حوجا نياز ويولباريس ودونغن وماجونغينغ عبر تقديم مواشي من الغنم والبقر. وأثارت مبادرة أليب كاسمباي أوغلو غضب وانزعاج والي أورومتشي الجديد شينغ سيسلي حيث أرسل جنودا إلى منزل أليب المقيم في دوان هادي (أليب شابكان) للنيل منه حيث تم قتله مع أفراد عائلته إلى جانب قتل 60 عائلة أخرى من أقاربه. وكان عدد الكازاخ الهاربين من باركول إلى غانصو في الفترة ما بين 1936 و1939 بسبب المظالم الصينية يتراوح في حدود 12000 شخص.

وبعد تعرض الكازاخ لمثل هذه الفاجعة حتى الثلاثينات من القرن العشرين أبدوا ردة فعل على هذه المظالم وتحركوا نحو التيبت بجنوب تركستان الشرقية. واضطرت القافلة الأولى المتشكلة من 3000 شخص للجوء إلى الهند في سنة 1941. والملفت للنظر هنا أن قادة هذه المجموعة اللاجئة من الكازاخ هم أليسهان باتور[6] ابن أليب كاسمباي أوغلو الذي قُتل مع عائلته في بيته من قبل الصينيين وكذلك زايب وابنه عثمان تايجي (عثمان تاشتان)[7] من أقارب جانتايلاك زعيم كاراي – جانتاكاي – بازاركول الذي قُتل أيضا من قبل الصينيين. وحركة الاستقلال التي بدأت في تركستان الشرقية في سنة 1933 بمشاركة الأويغور والكازاخ والمسلمين الصينيين قد انتهت مع تحالف والي تركستان الشرقية شينغ سيسلي آنذاك مع إدارة ستالين السوفيتية من الناحية العسكرية وقيام جنود الجيش الأحمر السوفيتي بشن هجوم مسلح على حركة الاستقلال في المنطقة. ولم تتوقف المظالم المطبقة على الشعب التركي المسلم في تركستان الشرقية عند هذا الحد فقط حيث بدأت حملة اعتقالات بعد سنة 1937 شملت عامة تركستان الشرقية وتم خلالها اعتقال جميع الشخصيات القيادية والمثقفة من الكازاخ والأويغور. وقام والي تركستان الشرقية شينغ سيسلي بجمع 300 شخصية كبيرة من المغول والكازاخ والكيرغيز في نوفمبر 1939 وطلب منهم إقناع أهاليهم بتسليم أسلحتهم إلى الوالي، وتم ذلك بالفعل[8]. وفي نهاية تلك السنة أمر باعتقال أكوت أوليمجولي أحد القادة الكازاخ في

منطقة آلتاي[9]. ولم يسكت أهالي المنطقة من الكازاخ على هذا الظلم فهاجموا ثكنة عسكرية صينية في 1 فبراير/شباط 1940 بقيادة رؤساء القبائل أسيمخان وأكتيكه وشغالاك وإيريسخان واسترجعوا أسلحتهم. وبعد انتشار هذا الخبر في أورومتشي تم اعتقال 80 شخصا من أسياد الكازاخ فورا. وكان من بين المعتقلين شريفخان كويادايولي والي منطقة آلتاي السابق وأحد أسياد وعظماء الكازاخ في تركستان الشرقية. واستمرت هذه الثورة في منطقة آلتاي لمدة 8 أشهر في سنة 1940. واتفق الإداريون الصينيون في أورومتشي مع الكازاخ في سبتمبر 1940. ولكن لم تتجاوزهذه الهدنة صيف سنة 1941 ، حيث انطلقت ثورة في منطقة كوكدوغاي وأدّت إلى وقوع معارك دموية بين الكازاخ المقيمين في ضواحي كوأرتيس وبال أرتيس وإشكنتي فروع نهر إيرتيش وبين جنود الوالي شينغ سيساي. وانتهت هذه المعركة مع اعتقال بعض أسياد وقادة الكازاخ مثل كاليل (خليل) وراحات وشاري وأسيمخان ونزير وزينل وناقشتاي وكريبباي وكومر (عمر) وكاليم وكاكيش مع وصولهم إلى أورمتشي بدعوة ووعود كاذبة من قبل الإداريين الصينيين وعند نزولهم من الطائرة فورا. وفي سنة 1941 انطلقت المقاومة التاريخية بقيادة عثمان باتور إسلام أوغلوا وابنه شريديمان عثمان أوغلو وكيلس باتور وسليمان باتور بعد احتجاجهم على تسليم الكازاخ في منطقة آلتاي أسلحتهم إلى الإداريين الصينيين. وهي كانت « أكبر وأخطر ثورة ضد الوالي الصيني الظالم شينغ سيساي التابع للإدارة المركزية كومينداغ في تركستان الشرقية ما بين 1940 – 1950 »[10]. وبعد مواجهات كبيرة تمكّن عثمان باتور من تطهير منطقة آلتاي من الصينيين في سنة 1945 وفاز بولاية المنطقة. وبداية من سنة 1944 بدأ يتحرك مع جمهورية تركستان الشرقية المؤسسة في إيله (كولجا) بزعامة عليخان توره. وكان عثمان باتور بهذه الثورة ودهائه العسكري يُعتبر بطلا أسطوريا مثل أبطال التاريخ الذين نشئوا في قلب منطقة أسيا الوسطى وفتحوا حضارات عديدة في العالم.

وكانت الضاحية الشمالية للجبال السماوية منطقة أخرى شهدت نضالا لكازاخ تركستان الشرقية في منتصف القرن العشرين. ولا يفوتنا إلا أن نذكر الرجل الكازاخي أكبر أسبوسينولي أحد قادة الثورة التي انطلقت في 20 نوفمبر 1944 بمحافظة كولجا (إيله) الواقعة في الضاحية الشمالية للجبال السماوية وأحد شهداء هذه الثورة وكذلك الرجل الكازاخي سيد كوربيبايولي الذي استشهد في معركة تحرير محافظة نيكي. وأصبحت جمهورية تركستان الشرقية التي تأسست بزعامة عليخان توره بعد الثورة التي انطلقت في محافظة إيله سنة 1944 أملا مشرقا في طريق الاستقلال بالنسبة إلى أتراك تركستان الشرقية ومسلميها والأويغور والكازاخ. وساعد الاتحاد السوفيتي على نجاح هذا النضال الذي تحمله الشعب التركي المسلم من الكازاخ والأويغور في تركستان الشرقية بإرسال ممثلين وقوات عسكرية [11]. وكان هذا الشعب المتشوق إلى الاستقلال والسيادة الذاتية قد كافح من أجل إثبات حريتهم وترسيخ استقلالهم في العالم. وعقب إعلان الاستقلال ، تمكّن جيش جمهورية تركستان

الشرقية من تطهير المنطقة من القوات العسكرية الصينية والتي تبدأ من محافظة إيله (كولجا) وتصل في اتجاه الشرق إلى نهر ماناس الواقع على بعد بضعة ساعات عن أورومتشي[12]. وكانت للقوات الكازاخية المتواجدة في مناطق أيرنكابيرغا وسافان وماناس بقيادة عليباك حاكم[13] دور كبير في انتشار جنود جمهورية تركستان الشرقية ووصولهم حتى أبواب أورومتشي. ومع الأسف تراجعت حكومة تركستان الشرقية عن ترسيخ الاستقلال المحرز بالنجاح العسكري. وكان الكازاخ والأويغور قد تولوا الحكم والإدارة ما بين 1947 و 1949. وحددت تلك السنوات الصعبة مستقبل تركستان الشرقية. وكانت حكومة الزعيم الأويغوري مسعود صبري في سنة 1947 تضم الكازاخ والأويغور. ولكن مع نهاية حكم غومينداغ الذي تم إسقاطه من قبل إدارة ماوو المتصاعدة في عامة الصين انقضت آمال الاستقلال بالنسبة إلى الشعب التركي المسلم لتركستان الشرقية.

وفي فبراير / شباط 1951 شنّت الصين هجوما عسكريا تم خلاله إلقاء القبض على عثمان باتور أحد قادة الكازاخ الذي حارب بكل شجاعة في منطقة آلتاي بتركستان الشرقية منذ سنة 1940. وتم إعدام عثمان باتور بالسلاح في 28 أبريل / نيسان 1951 بأورومتشي. وبذلك انتهت حياة بطل وداهية عسكرية في تاريخ أسيا الوسطى بعد أن كانت أعماله نموذجا للاستراتيجيات العسكرية الذكية التي لم تتكرر بعد ذلك. وكان عثمان باتور قد اشتهر في العالم آنذاك ببراعة التخطيط في الحرب ودهائه العسكري، خاصة أن المعارك التي خاضها في جبال بيتيك كانت في متناول الصحافة العالمية حينذاك. وتم إلقاء القبض كذلك على جانمخان تيلافباي أوغلو أحد أسياد الكازاخ في منطقة آلتاي في نفس اليوم الذي وقع القبض فيه على عثمان باتور، وذلك أثناء مداهمة عسكرية صينية للمنطقة وتم قتله في نفس الفترة أيضا. وكان هدف هذين القائدين هو الانضمام إلى عليباك حاكم الوالي السابق لمنطقة ماناس – سافان الذي حارب من اجل توسيع دائرة التحكم العسكري لحكومة تركستان الشرقية بعد سنة 1944 إلى نهر ماناس بما يهدد أورومتشي والذي خطط المرور بصحراء تاكليماكان مع قافلته للوصول إلى التيبت ومن هناك إلى العالم الحر. ولكن محاولته باءت بالفشل. ومرّ عليبك حاكم بسهول التيبت مع قافلته التي ضمت رجالا ونساء وشبابا وشيوخا وقطيعة أغنام ومع الخيام أيضا ومرّ كذلك بجبال همالايا التي تعتبر سقف العالم حتى وصل إلى الحدود الهندية. وتعرض خلال هذه الهجرة لهجمات الجنود الصينيين الذين لاحقوه لسبع مرات وتمّكن من التغلب بعد خوض معارك شديدة معهم ومن الاستمرار في طريقه. وقامت الحكومة الهندية بتوطينه في محافظة الكشمير.

والكازاخ الذين خرجوا من تركستان الشرقية إلى العالم الحر في سنة 1950 انضموا أولا إلى الكازاخ الموجودين في الهند سابقا والكازاخ المهاجرين من تركستان الشرقية في 1939 والمستقرين في باكستان المنشقة عن الهند بعد الاستقلال ثم لجئوا بعد ذلك إلى تركيا. والكازاخ الموجودون في العالم

الحر وتركيا وأوروبا في سمة 1991 قبل سقوط الاتحاد السوفيتي هم أبناء الكازاخ الذين خرجوا من تركستان الشرقية متحملين شتى الصعوبات وواجهوا مشاكل عديدة وتعرضوا لهجمات عسكرية عنيفة ولكنهم نجوا من كل ذلك.

وخلال سنوات الكفاح الطويلة في القرن العشرين سقط آلاف الشهداء من الرجال والنساء والأطفال والشباب والشيوخ الكازاخ بسبب المظالم والمجازر والضغوط والوحشية التي مارستها السلطة الصينية في تركستان الشرقية. وقام الصينيون باعتقال مئات الزعماء والمثقفين والشخصيات الكبيرة وعرّضوهم لشتى أنواع التعذيب في السجون حتى مات عدد كبير منهم جراءها. ولكن العالم لم يكن على علم بما يجري هناك. وحاولوا الإعلان عن اعتداءات السلطة الصينية في تركستان الشرقية عبر نشر مقالات وكتب وأخبار ومنشورات داخل البلاد وخارجها مثل الهند وتركيا وأوروبا وأمريكا. ولئن كان زعماء الكازاخ الذين خرجوا من تركستان الشرقية في النصف الثاني من القرن الماضي قد غادرتهم المنية اليوم إلا أن نضال أتراك الكازاخ وكفاحهم المحق بقي في ذاكرة التاريخ والمدونات بما لا يمكن نسيانه أبدا.

وما نشهده اليوم في تركستان الشرقية من مظالم وضغوط وأنواع التعذيب التي يعتبرها الرأي العام العالمي وسمة عار في تاريخ الإنسانية كانت واقعة في الماضي بأبشع الصور أيضا. وكل ما اختلف بين الحقبتين الماضية والحاضرة هو أن الرأي العام الدولي أصبح على علم ودراية بما يجري في تركستان الشرقية من مظالم صينية مستمرة منذ القرن الماضي. وتنتظر مشكلة تركستان الشرقية حلا ليس في أسيا الوسطى فحسب بل في نظر العالم برمته. وإذا ما اتخذنا عبرا من التاريخ فإن هذه المشكلة في واقع الأمر تحمل في طياتها طاقة كبيرة من شأنها أن تؤثر على سياسات الأمن والاستراتيجية لكافة الجمهوريات التركية والإسلامية التي استقلت حديثا في كامل أسيا وأسيا الوسطى وسوف لن ينحصر هذا التأثير في الشعب الأويغوري الذي يكافح اليوم في القرن الواحد والعشرين. ولهذا السبب فإن نضال الحرية في تركستان الشرقية وانتهاكات حقوق الإنسان ليست قضية المطالبة بالحق لأهالي تلك المنطقة من الأويغور والكازاخ وعدد قليل من الكيرغيز بل هي قضية مشتركة للعالم الإسلامي والتركي والرأي العام العالمي الذي يدافع عن مبدأ العيش بما يليق وكرامة الإنسان لأفراد المجتمعات في العالم.

مراجع و هوامش

١ د. مريم حاكم : أستاذة في جامعة إزمير، قسم العلاقات الدولية بمحافظة إزمير – تركيا. Meryem.hakim@izmir.edu.tr/ Meryem_kirimli@yahoo.com

Nigmet Mingjan, Kazaktıng Kıskaşa Tariyhı, Almatı: Jalın,١٩٩٤.

٢ Jaksılık Samiytulı, Kıtaydagı Kazaktar, Almatı: Düniyejüzi Kazaktarınıng Kavımdastıgı, ٢٠٠٠; Jadiy Şakenulı, Kıtaydagı Kazaktar, Almatı: Düniyejüzi Kazaktarınıng Kavımdastıgı, ٢٠٠٧; Linda Benson, China's Last Nomads:The History and Culture of China's Kazaks, New York: M.E.Sharp,١٩٩٨ Nigmet Mingjan, Kazaktıng Kıskaşa Tariyhı, Almatı: Jalın Baspası, ١٩٩٤.

٣ Jadiy Şakenulı, Kıtaydagı Kazaktar, Almatı: Düniyejüzi Kazaktarınıng Kavımdastıgı, ٢٠٠٧, p.٣٩.

٤ Şaemis Kumarulı, Böke Batır: Tariyhıy Roman, Almatı: Jazuvşı, ٢٠٠٨; Jadiy Şakenulı, Kıtaydagı Kazaktar, Almatı: Düniyejüzi Kazaktarınıng Kavımdastıgı, ٢٠٠٧, p.١٦٠.

٥ شريفخان كوكه دايوغلو: أحد الشخصيات الأصيلة المنحدرة من سلاسة الخان لكازاخ تركستان الشرقية. وكان والي منطقة ألتاي في سنة ١٩٣٣ وقتل في أحد زنازين شينغ سيسلي في سنة ١٩٤٠.

٦ أليسهان باتور: ابن أليب كاميسباي أوغول زعيم قبيلة كاراي–جانتاكاي – تاسبيكه في منطقة ألتاي أولا وفي منطقة باركول ثانيا بتركستان الشرقية. وكان قائد القافلة الأولى التي تمكنت من الوصول إلى الهند مرورا بطريق التيبت في سنة ١٩٣٩، وتوفي في باكستان.

٧ عثمان تاشتان: رئيس قبيلة بازاركول من فصيلة أورتا جزء – كاراي – جانتاكاي في منطقة ألتاي بتركستان الشرقية وهو ابن زايب تايجي. وكان مواطنا تركيا توفي في إسطنبول.

٨ Linda Benson, The Ili Rebellion: The Moslem Challenge to Chinese Authority in Xinjiang ١٩٤٤–١٩٤٩, (m.E. Sharpe, Inc., New York: An East Gate Book, ١٩٩٠, p.٣٥.

٩ Jaksılık Samiytulı, a.g.e., p. ١١١.

١٠ Samiytulı, p. ١١٦.

١١ Balhaş Bafin: Tariyhıy Şejire, Tagdırlı Til, Hat Jazdım Kalam Alıp, Almatı. El Şejire, ٢٠٠٧

١٢ Linda Benson, The Ili Rebellion, p. ٣.

١٣ لمزيد المعلومات حول علي باك حاكم وعثمان باتور، انظر:

Ahat Andican :"Cedidizmden Bağimsizliğa Hariçte Türkistan Mücadelesi"، دار النشر أمره بإسطنبول ٢٠٠٣، ص ٦٧٢–٦٧٣. يحتوي على معلومات حول مؤلفات حسن أورالتاي المتعلقة بعلي باك حاكم والنضال في تركستان الشرقية.

Özdemir Atalan : Himalaya Destani، دار النشر أوزكايا بأنقرة ، ١٩٧٥.

Doak Barnett : China on the EveoOf Communist Takeover ، نيويورك، ١٩٦٣.

Akın Baybosınulı, Er Janibek Jayında Bizge Jetken Derekter, Er Janibek, Makalalar kıyssa–dastandar, Sheshendik Sözder, Anız–Angimeler...,Almatı: Er Janibek Kogamdık Korı, ٢٠٠٨, p.٢٥٠. يتحدث هذا الكتاب عن شخص منحدر من سلالة جانبياك باتور الشهير في التاريخ الذي تعرض لتحقيق صيني بسبب اجتماعه مع علي باك حاكم.

Linda Benson, The Ili Rebellion: The Moslem Challenge to Chinese Authorıty in Xinjiang ١٩٤٤–١٩٤٩, M.E.Sharpe: Armonk, ١٩٨٩.

Linda Benson and Ingvar Svanberg, China's Last Nomads :The History and Culture of China's Kazaks, M.E.Sharpe: Armonk, ١٩٩٨.

Büyük Türkeli Yayinlari، الرقم ٩، أعداد ١٩٨٥ – ١٩٨٦، إسطنبول (؟)، ١٩٨٦.

Dalelhan Canaltay, Qiyli Zaman–Qiyin Kunder, Almatı: Düniyejüzi Qazaqtarınıng Qavımdastıgı, ٢٠٠٠.

Milton J. Clark, "Leadership and Political Allocation in Sinkiang Kazak Society"، رسالة دكتوراه في جامعة هارورد تمت طباعتها ونشرها في سنة ١٩٥٥.

Milton J. Clark, "How the Kazakhs Fled to Freedom,The National Geographic Magazine, CVI Volume CVI–Number Five (٥/١٠٦–٥ ,Cilt, No ٥)، November, ١٩٥٤, p. ٦٢١–٦٤٤.

Secret Expedition to Lhasa: Into Tibet, New York: Grove Press,٢٠٠٢.

Gulnar Mendiqulova, Istoriçeskiye Sud'vi Kazahskoy Diyaspori: Proishojdeniye i Razvitiye, Almatı: Gılım, ١٩٩٧.

Gulnar Mendiqulova, Kazahskaya Diyaspori: Istoriya i Sovremennost', Almatı: Vsemirnaya Assosiyatsiya Kazahov, ٢٠٠٦.

James Millward, Eurasian Crossroads: A History of Xinjiang, London: Hurst & Company, ٢٠٠٧.

Hasan Oraltay,"A True Story From the Roof of the World: A Little Girl's Question," Turkey, İzmir: Turkish American Cultural Association, ١٩٦٠.

Hasan Oraltay : Hurriyet Uğrunda Dogu Türkistan Kazak Türkleri، مطبعة كارينجا بإزمير، ١٩٦١، (الطبعة الأولى)، أتراك الكازاخ (الطبعة الثانية لنفس الكتاب)، إسطنبول، دار النشر تورك كولتور، ١٩٧٦.

Hasan Oraltay : " Köklük'te Verilen Söz " ، بيوك توركه لي، مجلة فكرية شهرية، ٢٥ نوفمبر ١٩٦٢، السنة ١ ، العدد ٩.

Hasan Oraltay : Alaş: Türkistan Türklerinin Milli İstiklal Parolası ، دار النشر بيوك توركه لي، ١٩٧٣.

Hasan Oraltay : " Alibeg Hakim'i Kaybettik "، يني دوشونجه، ٢٢ نوفمبر ١٩٨٥ (١٩٠٨-١٩٨٥).

Hasan Oraltay," Kazaktar Germaniya men Turkiyaga Kaşan Keldi," Jas Turkistan, Karaşa-Jeltoksan, better ١٧-١٣ ,.٢٠٠٢/N٦.

Hasan Oraltay : Elim-Aylap Ötken Ömir ، ألماتي، العلوم، ٢٠٠٥ الطبعة الثالثة.

Hasan Oraltay, Elim-Aylap Ötken Ömirden Song, İzmir: Printer Ofset Baspası, ٢٠٠٦.

İskender Öksüz : " Milletleri Millet Yapan "، تورك يوردي، نوفمبر ٢٠٠٦، المجلد ٢٦، العدد ٢٣١.

Vasiliy Ignatyeviç Petrov, Miyatejnoye "Sertse" Aziyi, Moskva: İzdatel'stvo Kraft, ٢٠٠٣.

وقد تمت ترجمة هذا الكتاب باسم " Asyanın İsyankar "Kalbi " وهو يتناول مختصر تاريخ تركستان الشرقية والحركات القومية والمذكرات.

Philips Price,M.P., "The Great Kazak Epic," Journal of Royal Central Asian Society, July-October ,١٩٥٤ Vol.XLI, Parts III & IV., p.٢٤٩.

İsmail Pınar : " Şarki Türkistanlı Mücahit Alibeg Ayşen Umay Demir : "Ata Yurttan Ana Yurda "، منشورات صالحلي تورك أوجاغي، السنة ١، مارس / آذار ٢٠٠٨، ص ٥.

Ahmet Bican Ercilasun : " Kazak Türklerinin Lideri Alibeg Hakim'i Kaybettik "، يني دوشونجه ، ٢٩ نوفمبر ١٩٨٥.

Andrew Forbes, Warlords and Muslims in Chinese Central Asia, Cambridge: Cambridge University Press, ١٩٨٦.

يذكر هذا الكتاب اسم علي باك حاكم بـ " علي باك رحيم ". وتمت ترجمته إلى اللغة التركية من قبل أنور جان تحت عنوان " Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri " منيخ، ١٩٩٠.

Gül Gün : " Düğün Gibi Cenaze Töreni "، صحيفة يني عصر، الخميس، ٢١ نوفمبر ١٩٨٥.

Hasan Hakim(Hasan Oraltay), Himalaya Destan : Ege Ekspresi، إومير، ١٩٥٧/٩/٩، سلسلة صحفية يومية لـ ٤٠ يوما.

Halifa Altay, Altaydan Avgan El, Almatı: Düniyajüzi DKK(Qazaqtarınıng Qavımdastığı), ٢٠٠٠.

Turgut Harmantepeli : "Türkistan'ın Milli Kahramanlarından Alibek Hakim'in Son Büyük Göç'ünün Ardından"، تانيتيم ، السنة ٧، العدد ٧، ديسمبر ١٩٨٥، ص ٤١-٤٢.

Baymirza Hayit : Çin ve Rus Arasındaki Mücadele Doğu Türkistan"" "، بيوك توركه لي ، مجلة فكرية شهرية، ٢٥ نوفمبر ١٩٦٢، السنة ١، العدد ٩.

Godfrey Lias, The Kazak Exodus, London, Evans Brothers Limited, ١٩٥٦. ve Godfrey Lias, Kazak Exodus, Ladder edition, New York, Popular Library Inc.,١٩٥٩.

Maksut Kasımov,"Sovet Ofitserining Közimen," Juldız, Almatı:١٩٩٥.

KazakSSR Gılım Akademiyası, Kazakstan Jaene Şigis Türkistan Tariyhining Maeseleleri, Almatı: Nauka(?)١٩٦٢.

Abdulkayyum Kesici : " Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün ٥٠ Yılı Münasebetiyle " ، مجلة تاريخ العالم التركي، العدد ٢٠٠٣/٠٢-١٩٤، ٢٠٠٣/٠٣-١٩٥.

Isa Yusuf ,٢-Ömer Kul : Esir Doğu Türkistan için Alptekin'in Mücadele Hatiralari (١٩٤٩-١٩٨٠)، دار النشر بيركان بأنقرة، ٢٠٠٧.

Thomas Laird, The CIA's First Atomic Spy and His

Urumçi: Memleket Baspası(?), 1995.

صحيفة Tercüman ، خبر " Ali Beğ Hakim Toprağa Verildi "، 18 نوفمبر 1985.

صحيفة Tercüman ، خبر " Doğu Türkistan Liderlerinden Ali Beğ Hakim Salihli'de Öldü "، 17 نوفمبر 1985.

صحيفة Tercüman: " Çin'den Gelip Salihli'de Hasret Giderdiler "، الطبعة الأوروبية، 11 مارس / آذار 1986.

Orhan Turkdoğan : " Salihli'de Türkistan Göçmenlerinin Yerleşmeleri "، الدراسات الاجتماعية للأعمال الميدانية بجامعة أتاتورك، أرضروم، 1969.

صحيفة Yeni Düşünce ، خبر " Alibeg Hakim'i (Kaybettik(1908–1985"، السنة 5، 22 نوفمبر 1985، العدد 212.

Hakim Vefat Etti "، بوغازإيجي، ديسمبر ١٩٨٥، ص ١٤–١٥.

Qaliybek Hakim," Qazaqstan Ulttiq Entsiklopediyasi," Almatı: Qazaqstan Entsiklopediyasınıng Baspası, ٥.b.٢٠٠٣ p. ٤٩٨.

Jaqsılıq Samiytulı, Qitaydagi Qazaqtar, Almatı: Düniyejüzi Qazaqtarınıng Qavımdastıgı, ٢٠٠٠.

Jaqsılıq Samiytulı, Sergeldeng, Almatı, ٢٠٠٤

وقعت ترجمة المجلد الرابع لهذه الرواية تحت عنوان "Kaharli Altay "، دار النشر بنكو بأنقرة ٢٠٠٧.

Chriss Scott, "Red China's Hidden War on Minorities," Stars & Stripes, ١٣,٠٥,١٩٥٩

Jadiy Shakenulı, Kitaydagi Kazaktar, Almatı: DKK, 2007.176.bet.

Şingjangning Üş Aymaq Töngkerisindegi Iri Ister,

جلسة الثاني
إنتهاكات حقوق الإنسان في تركستان الشرقية

رئيس الجلسة : الدكتور المساعد. بيردال أرال

- الدكتور. عطاء الله شاهيار – تركيا
- الأستاذ. دكتور. ماجدة محلوف – مصر
- عبد السلام عبد الغني العالم – أستراليا
- أ. فاروق أونسال – تركيا

الدكتور عطاء الله شخيار

باحث تركيا

مترجم باللغة العربية بيوسف قاسمات

الانتهاكات التي تحدث في الحياة اليومية داخل تركستان الشرقية

سيدي الرئيس الموقر،

السادة الحضور الكرام،

أحييكم جميعا وأقدم لكم أطيب الترحاب

تشهد تركستان الشرقية يوميا انتهاكات صارخة لحقوق الإنسان ، فأكثر من خمسين مليونا من المسلمين الأتراك الذين يعيشون فيها ويحتلون مساحة تقدر ب ١,٨٢٨,٤١٨ كيلو متر مربع يعيشون تحت وطأة القمع الصيني. وكم هي كثيرة ودرامية معاناتهم ولا يمكننا أبدا ذكرها في دقائق معدودة. وأنا كواحد من شعب تركستان الشرقية تعرضت شخصيا لهذه الإنتهاكات وسأحاول أن ألخصها قدر المستطاع خلال الوقت الممنوح لي

أيها الحضور الكرام،

اليوم، أخواتنا وإخواننا في تركستان الشرقية لم يعودوا يواجهون بعض أساليب القمع البدائية من عصر ماو، مثل تناول الطعام مقابل القسائم، وارتداء الزي العسكري والانحناء امام صورة ماو والخ.... فهذه الأساليب البدائية ولت وحل محلها صيغ مختلفة من القمع المنظم والانتهاكات التي تم تكييفها وفقا لنظام عالمي جديد وبطريقة وحشية.

كما هو معروف لكم، تركستان الشرقية، التي هي الوطن الأم للأتراك المسلمين، لاتزال تعاني من النظام الاستبدادي للحزب الشيوعي الصيني لأكثر من نصف قرن. والمسلمون من عرقية الأيغور الذين يشكلون غالبية السكان في تركستان الشرقية، يعانون من انتهاكات كبيرة ودرامية لحقوق الإنسان، ويعانون العنف والتعذيب الذي لا يعانيه أي شعب آخر في أي منطقة من العالم، بل ولا في أي جزء من أجزاء الصين. فكل ما يمكن للمرء أن يتصوره من انتهاكات حقوق الإنسان بما في ذلك التعذيب، وعقوبة الإعدام، ومعسكرات العمل، والضغوط الدينية، الخ... أصبح جزءا طبيعيا من الحياة اليومية في تركستان الشرقية. و للأسف المجتمع الدولي ليس على علم كاف بهذه الانتهاكات والمآسي الإنسانية في تركستان الشرقية على الرغم من أننا نعيش في عصر الاتصالات والمعلومات.

الأتراك المسلمون في تركستان الشرقية محرومون من قبل الإدارة الصينية من أهم حقوقهم الأساسية وحرياتهم الإنسانية مثل التحدث بلغتهم الأم في حياتهم اليومية، وأداء شعائرهم الدينية كما يعتقدون، وإقامة معالم ثقافتهم التى ينتمون إليها ونقلها إلى الأجيال القادمة، وتلقي تعليم لائق وخدمات الرعاية الصحية، وإنجاب الأطفال لاستمراية نسلهم. وعلاوة على ذلك الإدارة الصينية قيدت مرافق الاتصالات في تركستان الشرقية بكل أشكالها وقطعت المنطقة بأكملها عن العالم الخارجي وجعلتها منطقة مغلقة ومنعت وصول أخبار انتهاكات حقوق الإنسان والمأساة الإنسانية اليومية التي تحدث في المنطقة إلى الرأي العام . هكذا الإدارة الصينية تعمل على تضليل الرأي العام الدولي بشأن تركستان الشرقية كما تحب وتغطى على ما يحدث في المنطقة من خلال إعلانات وتقارير كاذبة.

وأود أن أسلط الضوء على بعض هذه الانتهاكات تحت بعض العناوين:

١. الانتهاكات باسم تنظيم الأسرة

كما هو معروف لديكم أن الصين التي تعتبر البشر حيواناً متطوراً وفقا لطبيعة اعتقادها، لديها سجل سيء للغاية بشأن القيمة الإنسانية التي توليها لحياة الإنسان. حظر الولادة لايزال ساريا في تركستان الشرقية كوسيلة من وسائل سياسة الاستيعاب الصينية لسنوات عديدة باسم تنظيم الأسرة. فبغض النظر عن كون هذه القوانين ظالمة فإن تنفيذها أيضاً يتم بطريقة وحشية فالصينيون لايحترمون حتى قوانينهم التي يقومون بتنفيذها والتي تتحول في بعض الأحيان إلى همجية وبربرية في النظام الذي ليس له اي علاقة مع الخوف من الله، أو القيم الدينية والروحية.

لا يسمح للأتراك المسلمين في تركستان الشرقية أن يكون لديهم أكثر من طفلين في أي حال من الأحوال. والمرأة الحاملة لطفلها الثالث تؤخذ بعيدا عن منزلها وتجبر على الإجهاض على الرغم من أنها في الشهر الثامن أو التاسع من الحمل. وعلاوة على ذلك فإن الضباط الصينيين يتفقدون القرى والمدن للكشف عن النساء اللاتى لديهن أو يحتمل أن يكون لديهن أطفال „غير شرعيين" ويحملنهن في شاحنات غصبا. وبسبب عمليات الإجهاض التي تتم تحت الظروف البدائية في كثير من الأحيان يكون الموت المحقق ليس للأطفال فقط بل لأمهاتهم كذلك.

على سبيل المثال أضرب لكم مأساة امرأة تدعى جولبلخان في بلدة طوقسو في تركستان الشرقية هذه المرأة أخذت من منزلها بالقوة وأجبرت على الإجهاض بسبب حملها في آب / أغسطس ١٩٩٧ وتم إحضارها إلى مركز الرعاية الصحية وغرم زوجها بغرامة قدرها ثلاثة آلاف يوان. ولكن المرأة تمكنت من مغادرة مركز الرعاية الصحية هربا، ولجأت إلى مقبرة حيث ولدت طفلها وحدها. ثم بمساعدة شخص آخر عادت إلى منزلها سرا ولكن ألقي القبض عليها مرة أخرى بسبب إبلاغ للشرطة

وأخذت إلى مخفر الشرطة وهناك قتلوا طفلها الرضيع غرقا في المياه الساخنة والمرأة لم تتحمل هذه المأساة وبالتالي فقدت حياتها هي أيضا.

هذا مجرد مثال فقط والآلاف من الحوادث المماثلة و الأكثر مأساوية حدثت في تركستان الشرقية لسنوات عديدة ولاتزال تحدث.

٢. انتهاكات الحقوق والحريات في الحياة الدينية

لا يسمح في الصين للذين أعمارهم تحت ثمانية عشر عاما أن يقوموا بتلبية العبادة والحضور للمساجد والمشاركة في الأنشطة الدينية الجماعية وهذا الحظر يطبق بدقة وصرامة في الصين. وعلاوة على ذلك فإن التعليم الديني محظور في كل مكان بما في ذلك المنازل والمدارس ويمنع منعا باتا على الجميع قاصرين كانوا أو بالغين، ذكوراً كانوا أو إناثاً. إلا أن هناك معهداً إسلامياً وحيداً فتحته الصين لذر الرماد في أعين الدول الإسلامية لتبدو وكأنها تسمح للحريات الدينية بدون أية بنية تحتية ذات الصلة ومع ذلك فإن هذا المعهد بدلاً من أن تدرس فيه التعاليم الدينية الصحيحة تدرس فيه الأفكار الماركسية واللينينية الماوية ويدرس فيه أيضاً كيفية استخدام الدين كأداة للسياسية الصينية. كما أن المناهج كلها تعتمد على الفكر المادي في المدارس الأخرى، ولا يسمح فيها التدريب والتعليم على أساس الأفكار والآراء التي تحترم الدين. حتى الشعارات القديمة للحقبة الماوية لا تزال موجودة مثل **"الدين هو أفيون الشعوب»**، «**فقط أولئك الذين ليس لديهم أي شيء آخر يقومون بأداء الصلاة، وأولئك الذين ليس لديهم أي شيء للأكل يصومون**» ولا يزال يدرس ان الدين هو الاعتقاد البدائي للشعوب البدائية. والإدارة الصينية خارج المدرسة أيضاً تقوم برقابة صارمة على أنشطة الشعب المسلم. ويتواجد متقاعدون من أعضاء الحزب الشيوعي في المساجد بصفة مراقبين وقد تحولت المساجد الى اماكن أوامر للنظام الذي فرض نفسه على الشعب المسلم. وأحيانا يتم إغلاق المساجد، ويحظر الدعوة الى الصلاة عبر مكبرات الصوت بصوت عال، ويمنع جماعة مسجد من الإلتحاق بجماعة مسجد آخر لأداء الصلاة وهكذا دواليك.... معظم الموظفين الذين يعملون في الجمعيات الإسلامية في الصين هم هؤلاء الذين حصلوا على الثقة من النظام الشيوعي، وبالتالي لا يرجى منهم أى خير للمسلمين –ولو كانوا على خلاف ذلك لما تمكنوا في هذه الوظائف على أية حال– وبعبارة أخرى هم أولئك الذين جعلوا دينهم وظائفهم بفضل مهاراتهم العالية!.

على سبيل المثال عندما هرب واحد من الأطفال الخمسة الذين ألقي القبض عليهم وهم في سن الثانية عشرة بسبب تعلمهم قراءة القرآن الكريم عام ١٩٩٩ اعتقلت عائلته وعذبوا أفرادها وهددوا بعدم اطلاق سراحهمم الا اذا استسلم طفلهم. وحادثة أخرى وقعت في خوتان في ٢٨ تشرين الأول ١٩٩٩. إذ ألقي القبض على الأستاذ محمد علي إمام مسجد أويباغ لأنه لم يكن يعلم المجتمع كما يملي عليه الحزب الشيوعي وتم معاقبته بغرامات باهظة وأعفي من منصبه.

لا يسمح للمسلمين في تركستان الشرقية الذين يرغبون في أداء مناسك الحج أحيانا بالذهاب إلى الحج. ففي عام ١٩٩٩ تمت مصادرة جوازات سفر ألف ومئتان مسلم تركستاني من الذين كانوا يريدون الذهاب الى الحج من قبل الشرطة الصينية وهم على وشك مغادرة البلاد للحج، ومن بينهم مائة واثنا عشر شخصا من المسلمين المسنين اعتقلوا لانهم اعترضوا على الشرطة.

لاتشكل ممارسات الإدارة الصينية في مجال الدين انتهاكا للحقوق والحريات الأساسية الإنسانية فقط بل أيضا تعد انتهاكاً للمادة القائلة في الدستور الصيني بأن „كل مواطن صيني حر في أن يعتقد أية عقيدة". ومع ذلك لا أحد يستطيع أن يرفع صوته بشأن هذه الحقيقة بسبب بطش النظام. في واقع الأمر تستخدم الحكومة الصينية الدين الإسلامي كأداة لمواصلة تطوير علاقاتها مع الدول الاسلامية ليس إلا.

٣. الانتهاكات في مجال القضاء

في حين أن العالم يحقق تقدماً ملموساً نحو الديمقراطية إلا أن النظام القضائي الصيني في تركستان الشرقية للأسف يتراجع. وحتى يومنا هذا لا تزال ممارسات غريبة في هذا النظام داخل تركستان الشرقية تشبه تماماً الغرائب القضائية في عهد ماو قبل نصف عصر حيث كان الشخص يسجن مدى الحياة بسبب تملكه جهاز راديو بتهمة أنه „استمع إلى إذاعة دولة أجنبية". هناك أناس أبرياء حكم عليهم بالسجن مدى الحياة أو بعقوبات الإعدام التعسفي بسبب اتهامات باطلة لا تستند إلى أدلة ملموسة. لا تعمل المحاكم في تركستان الشرقية بشكل مستقل كما هو الحال في البلدان الديمقراطية، فهي تتصرف بما يتماشى مع الأهداف السياسية للحزب الشيوعى الصينى. ولذلك تجري محاكمة الأشخاص الذين حكم عليهم بالإعدام بسرعة كبيرة والمتهمون لا يحصلون على وقت كافي أو فرصة للدفاع عن أنفسهم. وعلاوة على ذلك فإن بعض أحكام الإعدام تنفذ دون إبلاغ أقارب السجين حكم الاعدام.

هناك الكثير من الممارسات الغير الشرعية التي يعيشها أهل تركستان مثل الإعتقالات الجماعية وعمليات التعذيب في التحقيقات والإختفاء المفاجئ، وعدم إبلاغ أهل المعتقلين عنهم زمناً ربما يطول أشهراً وهم لا يدرون أهم أحياء أم صاروا من الأموات. ولا يمكن لأحد رفع شكوى عن مثل هذه المظالم حتى المحامون الذين يعرفون أن هذه الإجراءات التعسفية تعتبر إنتهاكاً للقانون الصيني يعجزون عن رفع الدعاوى وتقديم الشكاوي للسلطات الصينية. ويحق للمحامين الدفاع عن المجرمين المدنيين فقط وبشكل جزئي. وعندما يتعلق الأمر بالقضايا السياسية لا أحد يجرؤ عن الدفاع لصالح المعتقل أو أن يرفع صوته ضد هذه الممارسات الظالمة.

يجبر المحتجزون في المخيمات عموما على العمل في الحقول الزراعية ومصانع الطوب لمدة خمس

عشرة ساعة في اليوم. وإذا صدر منهم أي مخالفة للأوامر واللوائح كعدم الإضطجاع في الفراش وعدم الإستيقاظ من النوم في الوقت المحدد وكالبكاء أو الضحك، ومحاولة الوضوء والصلاة سراً وعدم إكمال الوظائف المنوطة بهم في وقتها والقيام بالرد على السجانين فإنهم يتعرضون للضرب والتعذيب بالصدمات الكهربائية ويعاقبون معاقبة شديدة. وإليكم بعض طرق التعذيب العادية في المعتقلات الصينية من مثل الضرب على الرأس، وإعطاء الكهرباء لبعض أجزاء الجسم، وإيقاف المعتقل فى الأعلى مثل موقف الطائرة وتعليقه على احد الاعمدة، وتركه معلقاً على السقف وضربه وهو على هذه الحالة و يوضع في زنزانات صغيرة وباردة جدا وفي موقف لا يسمح لا للجلوس ولا للنوم ولا للقيام بشكل تام أياماً طويلةً. وهناك أمثلة كثيرة لطرق التعذيب الغير الإنسانية مثل إيلاج العصي الكهربائية الى فتحة الشرج للسجناء و شعر الحصان إلى أعضائهم التناسلية. بسبب هذه الإجرائات القاسية بعض السجناء قد يفقدون عقلهم وبعضهم يصيبهم الشلل في أعضاء من أجسادهم، وآخرون يصابون بأمراض مزمنة.

حسب المعلومات من مركز المعلومات لتركستان الشرقية، ما يقرب من عشرة آلاف من الأتراك الأويغوريون قد تم اعتقالهم منذ بداية عام ١٩٩٩ الى آذار / مارس من العام نفسه وذلك بسبب بعض الادعاءات الكاذبة، وبقوا قيد الاحتجاز في الظروف المذكورة أعلاه، وصدرت أحكام قاسية عليهم بما في ذلك عقوبة الإعدام. كما ذكرت المصادر نفسها أن عدد الأشخاص الذين حكم عليهم بالإعدام من قبل المحاكم أو قتلوا من جراء التعذيب في السجون في تركستان الشرقية حوالي ٢٥٠٠ منذ أوائل عام ١٩٩٩ إلى آذار / مارس ٢٠٠٠.

هناك أمثلة أخرى مثل احتجاز فتاة تركية – طالبة في المدرسة الثانوية – من قبل إدارة شرطة من مدينة خوتان يوم ٣٠ أكتوبر ١٩٩٩ بحجة أن خطها اليدوي يشبه خط لافتات ألصقت على جدار في شارع واحتجاز طالب في المدارس الابتدائية لانه مزق صورة ماو على الكتاب المدرسي.

هذه مجرد أمثلة قليلة من الحوادث التي تسربت من تركستان الشرقية، وهو إقليم مغلق مع إجراءات أمنية مشددة. ولا أحد يعلم الوقائع والأمثلة التي تحدث بعيدا عن الأنظار والأسماع ولاعن عددها ومأساتها؟.

٤. الانتهاكات في مجال الاتصالات

على مدى السنوات العشرين الماضية كان استخدام الهواتف وأجهزة الاتصالات السلكية واللاسلكية والإنترنت التي بدأت تنتشر فيما بعد ممنوعا في تركستان الشرقية إلا في نطاق ضيق جداً وبمراقبة أيضاً.وكانت الإدارة الصينية تسيطر عليها وكانت تتيح المجال باستخدامها لتلبية احتياجات الدولة بدلا من احتياجات الناس وكانت تراقب جميع المكالمات الهاتفية ولا سيما الدولية منها وكان

يتم التنصت من قبلها بشكل مستمر. كما هو معروف لديكم، فبعد الأحداث التي وقعت في ٥ تموز / يوليو تم إغلاق جميع الخدمات الإتصالية ووصلات الانترنت تماما بالنسبة للمواصلات الدولية في منطقة تركستان الشرقية. وفيما يتعلق بالإتصالات الداخلية يتم التنصت عليها وتتم عبر رقابة صارمة و هذه الممارسة لا تزال جارية. فبينما يمكن أن يتمتع الناس اليوم من إمكانيات أجهزة الاتصالات مثل الهاتف والإنترنت في جميع أنحاء العالم، شعب تركستان الشرقية للأسف محرومون من هذه الحقوق والحريات الأساسية.

٥. الانتهاكات في مجال التعليم

التعليم هو حق أساسي من حقوق الإنسان الطبيعية. شعب تركستان الشرقية محرومون من هذا الحق لأن التعليم لا ينبغي أن يعطى عن طريق الضغط والقهر ولكن عن طريق الإرادة الحرة للفرد. إلا أن التعليم في تركستان الشرقية في احتكار الدولة مع جميع جوانبها. وبالتالي، فإن النظام الصيني، الذي يعتمد على فكرة أن كل شيء ينبغي أن يكون لمصلحة الدولة يربي من يشاء كما يشاء وبقدرما يراه مناسباً ويعطيهم المعلومات التي يريدها. وبعبارة أخرى، فإن النظام يثقف الناس بعقلية ان „علموهم حتى لا يبقوا جهالاً فيصعبون عليكم أمركم ولاتعلموهم القدر الذي يخلق مشاكل لكم". والتعليم المجاني حتى الجامعة لأولئك الذين يمكن لهم أن ينجحوا في الذهاب الى المدرسة بهذا المنطق. غير أنهم بالتأكيد ليسوا أحرارا في الحصول على التعليم التخصصي في أي مجال كان. فقط أولئك الذين يتم اختيارهم وفقا للاحتياجات التي تحددها الحكومة من المتعلمين والعاملين تحت رقابة دولية صارمة. إذا أراد الواحد من تركستان الشرقية أن يتخصص في الحقل الذي يحبه فسوف يواجه العديد من العقبات غير المتوقعة.

وبما أن صياغة المناهج الدراسية بمؤسسات التعليم في احتكار الدولة صارت اللغة الصينية ونظرية الإلحاد مقررة بشكل إجباري، وفرضت على الطلاب المعلومات الوطنية والتاريخية والدينية بشكل مضروب بما يتماشى مع سياسات الدولة.

٦. انتهاك في مجال السفر

السفر هو حق طبيعي ليس للبشر فقط بل لجميع الكائنات الحية أيضا. فتقييد حرية المرء في السفر يعني السجن له . وللأسف الشديد بالنسبة للتركستانيين حرية السفر في تركستان الشرقية مقيدة، وهم مسجونون في الأماكن التي يعيشون فيها. بالاضافة الى حظر السفر إلى الخارج فالسفر داخل تركستان الشرقية مقيداً أيضاً ويحرم الناس التنقل من مدينة أومن منطقة إلى أخرى كما هو الحال في المناطق التي تكون تحت الاحكام العرفية. وفي حال الحصول على إذن بصعوبات شديدة للسفر إلى مدينة أخرى، هناك نقاط تفتيش كثيرة على الطريق، وأسئلة من قبيل „من أين أتيت؟ إلى

أين أنت ذاهب؟ إلى متى سوف تبقى هناك ؟ لماذا انت ذاهب الى هناك؟ „ وصارت هذه الممارسات من الأمور العادية في المنطقة. وهذههي تركستان الشرقية دائما محكومة مع قانون الأحكام العرفية.

تعهدت الحكومة الصينية حين الانضمام إلى منظمة التجارة العالمية بإعطاء جواز سفر لكل مواطن صيني وبتسهيل السفر الى الخارج أيضاً ومع هذا يستحيل اليوم تقريبا على شعب تركستان الشرقية السفر إلى الخارج لأي غرض من الأغراض ، وأولئك الذين يتمكنون من الحصول على جواز سفر لا يسمح لهم بالخروج من الحدود اذا لم يتركوا وراءهم وديعة غالية إلى الدولة بصفتها ضمانا لعودتهم. وعند عودتهم إلى الصين، فإنهم قد لا يجدون الودائع مرة أخرى بسبب بعض التقارير الكاذبة التي اختلقت من طرف الجواسيس الذين كانوا يتبعونهم في الخارج من مثل „كنت قد ذهبت إلى المكان الفلاني، أو كنت قد اجتمعت مع هؤلاء الناس والخ.

٧. الرشوة

الفساد على أعلى مستوى في الصين، حيث لا توجد سيادة للقانون. بالإضافة إلى إفقار المنطقة إقتصادياً من قبل النظام فالرشوة كسرت ظهر الشعب فلا يتم أي عمل إلا بتقديم الرشوة للموظفين في كثير من الحالات بما في ذلك الإجراءات لدى الدوائرالحكومية، وإطلاق سراح المعتقلين من الاحتجاز، وايجاد فرص العمل أو الحصول على جواز سفر. فلايمكن القيام بأي عمل من دون رشوة، وهذا الأمر جعل الحياة اليومية أكثر صعوبة.

٨. عدم وجود النظام العام

انعدام النظام الذي تدهور ولا سيما بعد الأحداث التي وقعت في ٥ تموز من 2009 أصبح واحدا من أخطر المشاكل في تركستان الشرقية مؤخرا. كما سبق أن ذكرت أن الإعتقالات ومداهمات البيوت في ظلام الليل والإختفاءات المفاجئة، والضرب من قبل أشخاص غير معروفين كانت من الأمور العادية في تركستان الشرقية. وهذه الحوادث كانت تقوم بها السلطات الإدارية من قبل الشرطة ولكن الأمور تدهورت بشكل فظيع بعد الأحداث التي وقعت في ٥ تموز من 2009 عندما بدأت الصراعات العرقية صار من الصعب تحديد ما إذا كانت هذه الأمور تتم من قبل المسؤولين الحكوميين أو من قبل المجموعات العرقية. وعلى سبيل المثال قتل شاب أيغوري يدعى محمد طورسون طاش نتيجة التعذيب خلال التحقيق معه في مخفر شرطة كول باغ في مقاطعة يَارْكَنْ بتركستان الشرقية في عام ٢٠٠٦.وقامت زوجته توختي ديلبر مع والده توختي خاشور بتقديم شكوى الى مكتب المدعي العام، وحتى الى المحكمة العليا في بكين. بيد أن هذه الجهود الكثيفة لم تسفر عن نتيجة مرضية ومرتكبوا التعذيب واصلوا أعمالهم في مكاتبهم وكأن شيئا لم يحدث. وإليكم حادثة أخرى وقعت في كاراكاش مقاطعة تركستان الشرقية في كانون الثاني ٢٠٠٨ عندما شنت الشرطة غارة على منزل تاجر

يدعى موتليف حاجي بتهمة أنه يقدم الدعم المادي للسجناء واقتيد إلى مخفر الشرطة حيث تعرض للتعذيب حتى الموت، وسلمت جثته إلى أسرته بعد شهرين في هدوء الليل وظلامه أيضاً بشرط أن لا تخبر الأسرة أحدا عن الحادثة. وحادثة أخرى وقعت منذ شهر ونصف فقط في مدينة أوروجي. ويحكي رجل من تركستان الشرقية ويقول: لدي نسخة من قرار المحكمة لشاب يدعى آبلاد ميميت وكان قد حضر في أوروجي من كاشغار للعمل في مطعم قريبه في ٢٠٠٩/١٠/١٦ وبعد يوم من وصوله ألقي القبض عليه من طرف الشرطة بعد اتهامه بـ" وخز إبرة لصيني من عرقية هان" بالقرب من محطة القطار، وحكم عليه على عجل بثماني سنوات في السجن. وتوجه ضباط الشرطة الى منزل هذا الشاب وتكلموا مع والديه وحثوهما بالتزام الصمت وعدم الذهاب الى مكتب المدعي العام وإلا سيمتد عقاب آبلاد إلى اثني عشر عاما. هناك الكثير من الحوادث من مثل هذا النوع في تركستان الشرقية. وحينما تتحدث إلى شخص من تركستان الشرقية ترى الدم ينهمر من عينيه بدلاً من الدموع ويشكو من الوضع الذي يزداد كل يوم من السيئ إلى الأسوأ

النتيجة:

أيها الحضور الكرام،

انتهاكات حقوق الإنسان في تركستان الشرقية لا تقتصر على تلك المذكورة أعلاه. هناك أيضا الكثير من الانتهاكات الاقتصادية والاجتماعية وفي إطار سياسة الاستيعاب تجبر الفتيات التركيات المسلمات على الهجرة إلى الأجزاء الداخلية للصين مع „وعود التوظيف" والاتجار بأعضاء البشر الذي يمارس بيد الدولة، والاتجار بالمخدرات، وزيادة الاستيطان الصيني في تركستان الشرقية وزيادة عدد القوات التي وصلت مؤخرا لأغراض مختلفة، والتجارب النووية وآثارها في تركستان الشرقية، والخ....

لا يمكن أن يتوقع من الإدارة الصينية التي قتلت أبناءها من نفس العرقية –فأكثر من عشرين ألف طالب جامعي بين سن تشعة عشر وعشرين عاماً– قتلوا في ساحة تيانانمن في ٤ حزيران من 1989 بدون رحمة بالجرافات و الدبابات على مرأى ومسمع من المجتمع الدولي لا يمكن أبدا أن يصدر منهم معاملة رحيمة لأمة مستعمرة تخضع لسيطرتها.

ومع ذلك لا يحق لا لإنسان ولا لمسلم ولا للشعب التركي أن يبقوا بدون ردود فعل غير مبالين إزاء ما يحدث من مثل هذه الممارسات الظالمة اتجاه شعب احتلت أرضه من غير مبرر شرعي.

وأخيراً وبالكلمة الواحدة ليس من السهل أن يكون المرء مسلماً وتركياً في تركستان الشرقية.

يجب علينا أن نعلم جميعاً أنه لا يمكن أن تبقى هذه المظالم في خانة الربح بالنسبة للظالمين. ونعتقد

جازمين في الأمر أنه سيأتي يوم يعيش فيه شعب تركستان الشرقية بحرية في أراضيهم والله سبحانه وتعالى نسأل أن يمنح الحرية للشعب المسلم في تركستان الشرقية ولجميع المسلمين الذين يعيشون في ظل ظروف مشابهة! آمين!

شكرا جزيلا.

ماجدة مخلوف

كلية الآداب جامعة عين شمس

الأويغور بين التهجير القسرى والشتات فى المهجر

تركستان الشرقية ، جزء أصيل من العالم الإسلامى ، وركن أساس فى الحضارة الإسلامية ، قدمت للعالم الإسلامى خير الفقهاء والمفسرين والمحدثين، فحفظت مكانها واسمها فى تاريخ الحضارة الإسلامية ، وحفظت بقاءها ما بقى الإسلام والمسلمون .

وحفظ لنا التاريخ أن تركستان هى بلاد الترك ومنشأهم كما وصفها ياقوت الحموى فى معجمه، وتشكلت ثقافة الأويغور نتيجة عوامل تاريخية وجغرافية ودينية مهمة تكونت عبر أكثر من عشرين قرنا من الزمان، فموقعها على طريق الحرير القديم أكسبها خصوصية ثقافية امتزجت فيها ثقافتهم بثقافات أخرى مرت عبر أراضيهم على مدار التاريخ لتتفاعل وتنصهر فى بوتقة واحدة وتقدم لنا الثقافة الأويغورية المعاصرة.

وحفظت لنا الحروف العربية التى اتخذها عموم الأتراك حروفا لهم بعد اعتناقهم الإسلام ، ما يبرهن على أن لغتهم التركية بحروفها العربية ليست هى لغة جيرانهم الصينيين ، فحفظ هذا الحرف العربى دليلا على أنهم أصحاب ثقافة وتراث غير ثقافة وتراث جيرانهم الصينيين .

وأكد سور الصين العظيم الذى بناه الصينيون قبل الميلاد هذ الحقيقة وأن تركستان الشرقية ليست جزءا من صين الصين كما وصفها ابن بطوطة فى رحلته ، فما بنى الصينيون هذا السور الكبير الذى يمتد من شرق بلادهم إلى غربها ، إلا ليميز أراضى الصين التاريخية عن أراضى جيرانهم الشماليين ومنهم الأتراك ، فشيدالصينيون بأيديهم الشاهد الأقوى على أن أراضى تركستان الشرقية ليست من بلادهم.

لهذا أقول إن تركستان الشرقية تتعرض اليوم لأكبر عملية تزييف فى التاريخ والجغرافيا ، حينما يدعى أحد أن تركستان الشرقية جزءا من أراضي الصين التاريخية ، أو أن شعبنا الأويغورى هو شعب من أصول صينية .

لقد تم ضم تركستان الشرقية بصورة نهائية الى جمهورية الصين الشعبية سنة ١٩٤٩ بعد حوالى قرنين من الزمان قاوم فيها شعب تركستان سيطرة الحكم الصينى فى العهد المنشورى ، ونجح أكثر من مرة فى إعلان دولته المستقلة التى حظيت باعتراف قوى العالم العظمى آنذاك وهم العثمانيون

والبريطانيون ، وأرسل السلطان عبد العزيز العثمانى والخديوى اسماعيل من مصر قوات لمساعدة التركستانينن فى الاحتفاظ باستقلال دولتهم ، لكن أطماع روسيا والصين لم تتوقف، لتفقد تركستان استقلالها وتقع مرة أخرى تحت سيطرة الصين ، وفى كل مرة كانت الصين تسعى لفرض شخصيتها الثقافية ، وشعبها الصينى على أراضى تركستان الشرقية ,

ويعتبر سيطرة الحزب الشيوعى الصينى على تركستان الشرقية نقطة فاصلة فى تاريخها , فقد خبر التركستانيون ما فعلته الشيوعية فى أبناء جلدتهم فى تركستان الغربية ، وموقف الاتحاد السوفيتى الحاد من الدين بشكل عام . فإذا عرفنا أن الإسلام هو الهوية والثقافة والحياة الاجتماعية عند التركستانيين ، لأدركنا أن القضاء على الإسلام فى تركستان الشرقية ، هو قضاء على الشعب الأويغورى نفسه.

وقد انتهج النظام الصينى سياسة تتسم بالقمع والعنف ، وكل الأساليب الممكنة لاجتثاث شعب تركستان من جذوره ، وطمس هويته الثقافية والدينية، من خلال التعليم وفرض اللغة الصينية ، وتدريس الإلحاد فى المقررات الدراسية، وإحراق المخطوطات والكتب الإسلامية ، وهدم المساجد ، وقتل العلماء ، فضلا عن السيطرة على ثرواته وأرضه من خلال نوبات متتالية من التهجير لنقل صينيين ليستوطنوا بلاد الترك فى تركستان الشرقية .

ويمثل الأويغور تاريخيا ، السكان الأصليين فى تركستان الشرقية ، وهم من الجنس التركى ولغتهم هى من اللغات التركية ، والشاهد على هذا ، الدول التركية الكبرى التى انطلقت من تركستان الشرقية ، مثل القره خانيون ، والسلاجقة ، والعثمانيون .

وكان الأويغور يمثلون عند سيطرة الحزب الشيوعى الصينى على تركستان الشرقية سنة ١٩٤٩أكثر من ٨٠٪ من سكانها ، بالإضافة إلى أعداد أخرى من أصول تركية مثل القازاق والقيرغيز والأوزبك ، ليصل نسبة الأتراك فيها إلى أكثر من ٩٠٪ .

وقد اشتدت حملة تهجير ملايين الصينيين إلى تركستان الشرقية ، وليستوطنوا أرض الأويغور ، مما أدى إلى تغيير التركيبة السكانية فيها. ويجري تنفيذ هذا التوطين بمنح المهجرين الصينيين إعفاءات ضريبية شاملة، مع توفير المساكن والأراضي التي يتم مصادرتها من الإيغور الذين يتم طردهم إلى أطراف القرى والأراضي القاحلة. وأصبح ثلاثة أرباع سكان "كاشغر" لا يجدون الماء الكافي، وفي "أوروجي" لم يعد الإيغور يوجدون في مراكزها التجارية إلا فى أعمال متواضعة.

وقد لجأت الصين إلى إستراتيجية ثابتة لتحويل بلاد الأويغور إلى أرض صينية. تعتمد هذه الاستراتيجية على التهجير المنظم للصينيين نحو بلاد الأويغور، وفي الوقت نفسه انتزاع الأويغور من أراضيهم وتهجيرهم إلى أماكن صينية أخرى، أو التضييق عليهم لدفعهم إلى الرحيل نهائياً

خارج البلاد ، وهو ما أدى إلى قلب الوضع الديموغرافي فى تركستان الشرقية لمصلحة الصينيين وتحويل الأويغور فى بلادهم إلى أقلية. وفي الوقت الذي يعيش الأويغور في معسكرات السخرة أو على هامش الحياة في مراعيهم ومزارعهم البدائية بالرغم من تمتعهم على الورق بحكم ذاتي لاقليم تركستان الشرقية منذ عام١٩٥٥ ، ينعم الصينيون بخيرات تركستان وثرواتها الطبيعية ، ويتولون فيها الوظائف الإدارية المهمة.

لقد احتلت السلطات الصينية بلاد الأويغور بملايين الصينيين المهجرين من أنحاء الصين تحت شعار: "اذهب إلى الغرب أيها الشاب" ، فنقلت إليها ملايين الصينيين بدعوى تعمير تركستان وتنميتها ، وبالتالى ارتفعت نسبة الصينيين الهان داخل بلاد الأويغور من ٩٪ سنة ١٩٥٣ إلى حوالى ٤٨٪ فى أوائل القرن الحالى ، وذلك بالضرورو يعنى انخفاض نسبة أصحاب الأرض الأصليين من حوالى ٩٠٪ إلى ٤٥٪ فى ذات الفترة ، وهو ما يهدف إلى تحويل تركستان الشرقية إلى أرض صينية كما تهدف الصين من هذه السياسة إلى السيطرة على مقدرات أرض الأويغور لأسباب اقتصادية وسياسية،فهى بوابة الصين إلى وسط آسيا والشرق الأوسط ، وعصب الاقتصاد الصينى بما تملكه من ثروات طبيعية. يُضاف إلى ذلك أن الصين اختارت بلاد الأيغور بالذات، في قلب صحارى تكلمكان، لإجراء تجاربها النووية، وتعريض سكان المنطقة للأخطار المصاحبة وهو ما اثبتته الإحصاءات عن تفشى الأمراض القاتلة بين التركستانيين مثل أمراض نقص المناعة والتشوهات الخلقية نتيجة للتفجيرات النووية .

وفى مقابل سياسة تغيير التركيبة السكانية لتركستان الشرقية ، تتبع الحكومة الصينية أسلوب التهجير القسري للأيغور إلى مناطق الصين الأخرى ، ويستهدف هذا الإجراء الشباب الأويغورى فى سن الزواج والعمل ، ويكون ذلك من خلال إلحاقهم بمواقع العمل فى غرب وجنوب الصين ، وفق برنامج محدد ليذوب التركستانيون فى المجتمع الصينى اجتماعيا وثقافيا ، وإكسابهم عادات المجتمع الصينى وثقافتة.

كما تقوم الحكومة الصينية بتهجير منظم للفتيات التركستانيات إلى غرب وجنوب الصين ليعملن فى المزارع الجماعية وسط ظروف إنسانية قاسية، بما يجعل هؤلاء الفتيات عرضة لنوبات من القهر والاعتداء من جانب الصينيين .

وإزاء ما يتعرض له الأويغور فى بلادهم من تغيير لواقعهم التاريخى والديموغرافى ، وتعرضهم يتعرضون لأنتهاكات من جانب الحكومة الصينية فى مجال حقوق الإنسان ، و كبت الحريات وإجراءات القمع وطمس الهوية ، اضطر كثير من الإيغور إزاء هذا إلى الفرار من وطنهم إلى الدول المجاورة مثل اوزبكستان وكمبوديا وكشمير وباكستان والهند عبر رحلة شاقة قد يفقدون خلالها

حياتهم ، ويعيشون فى تلك البلاد بوصفهم لاجئين ، ومنهم من يطلب حق اللجوء السياسى ، وكثير منهم يتم ترحيلهم لكونهم لجأوا إلى تلك البلاد بطرق غير قانونية ، ونتيجة ضغوط من حكومة الصين على تلك الحكومات بدعوى أن الأويغور إرهابيون غادروا البلاد بشكل غير قانونى ، ونتيجة لهذه الضغوط السياسية والاقتصادية فى بعض الأحيان يتم تسليم هؤلاء اللاجئين الأويغور إلى الحكومة الصينية ليجرى إعدامهم على أيدي السلطات الصينية.

وفى إطار هذه السياسة رحلت كمبوديا في الآونة الأخيرة ٢٠ إيغوريًا طبقًا لقوانين الهجرة، بدعوى دخولهم البلاد بطرق غير قانونية ، وسلمتهم إلى الحكومة الصينية ليلقوا مصيرهم المعتاد فى هذه الحالة. وقد أدانت وكالة الأمم المتحدة لشؤون اللاجئين عملية الترحيل لأنها تعنى أن مصير هؤلاء هو الموت ، وكذا تعرض هذا الإجراء إلى انتقادات واسعة من منظمات حقوق الإنسان الدولية.

أما هجرة الأويغور إلى خارج تركستان الشرقية ، فتتم لأسباب كثيرة منها :

١- الفرارا مما يتعرض له الأويغور من جانب الحكومة الصينية داخل تركستان الشرقية من مطاردة أو تضييق على حرية العقيدة التى هى منهج حياة لهم، ومنعهم بطرق قمعية من التعبير عن هويتهم أو شخصيتهم القومية، بل منهم من يسجن أو يقتل لأنه ضبط يتوضأ فى بيته .

٢- الفرار من مطاردة السلطات الصينية لكل من يعبر عن هويته أو يمارس شعائره أو يقاوم إجراءات الحكومة الصينية لفرض الثقافة الصينية عليهم.

٣- المشكلات التى يتعرض لها الأويغور إذا رفضوا أن يرسلوا أبناءهم إلى المدارس الصينية التى تقوم دراستها على فكر الإلحاد، ويواجهون فيها تمييزا ممنهج فى نظام التعليم مما يضطرهم إلى البحث عن سبيل للهجرة خارج تركستان .

٤-التفجيرات النووية في الأراضي التركستانية ، مما أدى إلى انتشار الأمراض الخطيرة بين أفراد الشعب التركستاني نتيجة تلوث البيئة بالسموم .

٥- انتشار البطالة بين الأويغور بدرجة كبيرة .

٦- التمييز فى الأجور والوظائف والتعليم بين التركستانيين والصينيين ومعاملتهم بوصفهم مواطنين من الدرجة الثالثة .

٧- التصفية الجسدية للمطالبين بحقوق الإنسان من الأويغور

٨- رغبة شباب الأويغور فى الدراسات الدينية التى تساعد المجتمع التركستانى الذى تربى تحت الحكم الشيوعى ، على الحفاظ على هويته ومقاومة سياسة التصيين الثقافى ، وتمثل مصر وتركيا والمملكة العربية السعودية بلدانا مناسبة لتحقيق هذا الغرض .

ودعونا نقرأ ما كتبه أحد المهاجرين الأويغور، يقول فى رسالته:

" لقد هربت من تركستان فرارا من القمع الوحشى ، والمحاكمات غير العادلة التى تمارسها الحكومة الصينية تجاه شعبنا وأهلنا. كيف يعود الشباب الأويغورى لبلده وهو معرض إما للسحن بتهم زائفة أو أن يحاكم ويعدم بادعاء غير حقيقى. إنها محنة كبرى لأى أويغورى أن يرى مستقبله بعيدا عن بلاده".

وهناك أكثر من مليون تركستاني يعيشون في المهجر يتخوفون من انقطاع الصلة بأقاربهم في تركستان الشرقية. و المئات من الأويغور يطلبون حق اللجوء إلى العديد من دول اوروبا تم رفض أغلب طلباتهم. ويعيشون تحت تهديد دائم أن يعادوا بالقوة إلى بلادهم فى يوم من الأيام.

ومنهم من حصل على جنسيات البلدان التى يقيمون فيها ، ولم يعصمهم هذا من التعرض للقتل أو السجن حال عودتهم إلى تركستان لزيادة ذويهم.

التحديات التى تواجه اللاجئين الأويغور:

كان انهيار الاتحاد السوفيتى فى عام ١٩٩١ نقطة فاصلة فى تاريخ النشاط السياسى للأويغور فى المنفى ، فظهور خمس جمهوريات مستقلة فى تركستان الغربية ، حرك الأمل فى نفوس الأويغور فى الحصول على الحرية والديمقراطية وحقوق الإنسان ، وإعلان دولتهم المستقلة . وقد أدى هذا إلى زيادة فعاليات الجمعيات التركستانية فى دول المهجر وأوروبا وأمريكا لتعريف المجتمع الدولى ومنظمات حقوق الإنسان بقضيتهم ، وأدى هذا بالتالى إلى زايدة التضييق على الأويغور سواء داخل تركستان الشرقية أو خارجها ومن هذا :

١- التضييق على التركستانيين فى دول الجوار:

في الوقت الذي ركز فيه الرأي العالمي بعد ١١ سبتمبر في الولايات المتحدة حملته العدائية على الإسلام، وفرت فكرة الحرب على الإرهاب التى اعلنتها الولايات المتحدة الأمريكية، الفرصة الكاملة للصين لتلصق تهمة الإرهاب بكل من ينادى من الأويغور بحقوق الإنسان فى تركستان الشرقية أو خارجها ، وقامت بمطاردة الأويغور داخل تركستان وخارجها ، فسعت السلطات الصينية لإدراج الجمعيات الأويغورية التى تدافع عن حق التركستانيين فى الحياة على أرضهم ، والمطالبة بحقوق الإنسان التى نصت عليها القوانين الدولية ، والحكم الذاتى الذى نص عليه الدستور الصينى ، لتدرج هذه الجمعيات في قائمة الإرهاب الدولية ، ومارست ضغوطها السياسية والاقتصادية على الدول المجاورة لمنع أي نشاط سياسي أو علمي أو اجتماعي للأيغور فى أراضيها ، وأغلقت المساكن الوقفية التي يلجاء إليها الفقراء والحجاج في روالبندي بباكستان ، وكذلك الجمعيات الأويغورية

(التركستانية) الثقافية في قازاقستان وقيرغيزستان ، واغتالت بعض رؤسائها ، وقامت بالتحريض على طرد الطلاب التركستانيين الذين يدرسون في هذه الدول المجاورة ، قد زاد هذا الترحيل الإجبارى للتركستانيين من دول آسيا الوسطى بعد اتفاق شنغهاى ، وأصبحت الأنشطة السياسية للأويغور فى تركستان الغربية معرضة لضغوط كبيرة، كما تم حظر اللجوء السياسى للأيغور إلى تلك الدول ، وقد تم ترحيل الكثير من الطلاب واللاجئين الأويغور من باكستان وقازاقستان وقيرغيزستان وأعدمتهم الصين حال دخولهم إلى الأراضى الصينية، بدون محاكمة أو قضاء .

٢- اتهام الناشطين الأويغور فى أوروبا بالإرهاب:

عندما وجدت الصين نفسها أنها بعيدة جغرافيا عن الدول الأوروبية التي يعيش فيها اللاجئون التركستانيون والمهاجرون مثل هولند وسويسرا وبلجيكا وأمريكا ، عملت على تشويه سمعة الأويغور فى هذه المجتمعات مستغلة ظاهرة الخوف من الإسلام التىاجتاحت الشعوب الأوروبية بعد الحادى عشر من سبتمبر ، بالادعاء أن اللاجئين الأويغور إرهابيون، واتهمت الحكومة الصينية أربعة منظمات تركستانية بالإرهاب كما اتهمت أحد عشر أويغوريا مهاجرا بالإرهاب.

ورغم أن النشطاء التركستانيون قد نجحوا فى إعلان حكومة لهم فى المنفى بالولايات المتحدة الأمريكية، لكن ادعاءات الصين أدت إلى اعتقال بعض الأويغور بغير محاكمة فى جوانتانامو ، وطالب مكتب محاربة الإرهاب في وزارة الأمن العام الصينية تعاون دول العالم وهيئاتها ، لإغلاق ووقف أنشطة المنظمات التركستانية على أراضيها ، وقطع المساعدات المالية عنها ، وتجميد أصولها ، وإلغاء ما توفرها لها من تسهيلات ، كما طالب بتسليم من أسمتهم بالإرهابيين إلى الصين.

٣- تأثر أوضاع التركستانيين فى دول المهجر تبعا للعلاقات السياسية والاقتصادية بين دولى المهجر ودولة الصين التى أصبحت اليوم تمثل قوة اقتصادية وسياسية كبيرة ، بل أن الانتاج الصينى غزا كل أسواق العالم خاصة الشرق الأوسط والدول النامية، وهو ما يحتاج إلى وقفة قوية من هذه الدول لمقاومة هذا الغزو الاقتصادى الصينى.

٤- وفى اعتقادنا أن المحافظة على اللغة الأويغورية بالنسبة للجيل الثانى والثالث من المهاجرين الأويغور، يعتبر من أهم التحديات التى تواجه التركستانيين فى المنفى. فالمهاجرون الذين ولد أبناؤهم فى المنفى الداخلى أو فى دول المهجر الخارجية ، يجدون صعوبة غير محدودة فى المحافظة على لغتهم الأم وتزيد المخاطر مع الجيل الثانى الذى يولد فى خارج تركستان الشرقية ، والسبب الأساس فى هذا هو التعليم الذى يكون غالبا بلغة بلد المهجر ، وذلك بسبب طول فترة المهجر التى امتدت لأكثر من نصف قرن فى حالات كثير ، وفى هذه الحالة قد ينسى الجيل الثانى لغته الأم أو لا يتقنها ، وتتجسد الحالة بشكل أكبر مع ثانى جيل يولد فى المهجر ، ففى أغلب الأحيان لا يعرف عن لغته الأم الكثير .

٤- اكتساب المهاجرين التركستانيين جنسيات موطن الهجرة ، فكثير من التركستانيين الذين هاجروا فى وقت مبكر إلى بلدان العالم الإسلامى مثل مصر والمملكة العربية السعودية وتركيا قد اكتسبوا جنسيات البلاد التى هاجروا إليها، من أجل أن يعيش أبناؤهم حياة طبيعية فى بلاد المهجر ، وتتوفر لهم فرص مناسبة للتعليم والعمل فيها، وهذا بلا شك يساعد على دمجهم فى مجتمعاتهم الجديدة لكنه يمثل فى الوقت ذاته حذفا من رصيد تركستان الشرقية.

٥- يضاف إلى هذا تضييق بعض الحكومات على اللاجئين الأويغور فلا تجدد لهم جوازات سفرهم بل لا تتعاون مع أجهزة الجوازات والهجرة في تلك البلدان وتطلب تسليم كل لاجيء اليها لتقوم باعدامه فور استلامه فلا يجد اللاجيء الأويغورى أمامه غير طرق ملتوية يرغم على سلوكها ليحصل بموجبها على اوراق تتيح له إقامة شرعية فى بلد المهجر.

وتقوم الجمعيات التركستانية فى أوروبا وأمريكا بدور نشط فى تعريف المجتمع الدولى بقضية بلادهم ليس من منطلق سياسى فحسب ، إنما من منطلق التعريف بما يجرى من انتهاك حقوق الإنسان فى تركستان الشرقية ، ومنها التعذيب والصعق بالكهرباء والمحاكمة غير العادلة وأحكام الإعدام غير القانونية ، وهو ما تضمنته تقارير المنظمات الدولية لحقوق الإنسان .

كما يتم التفاهم بين الجمعيات التركستانية فى المهجر وممثلى المقاطعات الأخرى ذات الحكم الذاتى فى الصين ، خاصة التبت ومنغوليا للتنسيق فيما بينها لتحقيق الحكم الذاتى الذى نص عليه نظام الحكم فى جمهورية الصين ، ووضعه موضع التطبيق على أرض الواقع.

وهناك عدد من الأسباب التى تحول دون عودة اللاجئين الأويغور إلى بلادهم منها:

١- أن كثير من التركستانيين هاجروا من وطنهم بطرق غير قانونية إما سيرا على الأقدام عبر جبال وعرة للوصول إلى دول الجوار ، بدون وثائق سفر قانونية ، أو بوثائق سفر مصطنعة، وما دفعهم إلى هذا إلا التضييق الكامل عليهم وحرمانهم من حرية السفر والتنقل وبالتالى لا تتوفر فى أيديهم وثائق سفر قانونية تمكنهم من العودة إلى بلادهم .

٢- الخوف من الملاحقة السياسية فى حال العودة إلى الأراضى التركستانية ، والمحاكمة غير العادلة .

٣- مطاردة الحكومة الصينية للاجئين الأويغور والمطالبة بتسليمهم للحكومة الصينية بدعوى الإرهاب ، رغم أن أكثر المهاجرين الأويغور إلى دول أوروبا وأمريكا يمارسون أنشطة سلمية فى هذا الدول من خلال المنظمات الأويغورية المعلنة وذلك للتعبير عن مطالبهم ، وهو ما يضعهم فى موقع التتبع من جانب السلطات الصينية,

٤- تعرض اللاجئين الأويغور للترحيل القسرى من دول المهجر وذلك عند مطالبة سلطات الرسمية فى بلدان المهجر لهم بوثائق، يستوجب الحصول عليها اتصالهم بالسفارة الصينية ، عندئذ يصبحون عرضة للترحيل القسرى إلى بلادهم ومواجهة ما ينتظرهم من عقوبات هى الإعدام فى أغلب الأحوال .

خاتمة:

إن قضية تركستان الشرقية هى قضية حقوق الإنسان ، فعندما يحرم شعب من أرضه ، ومن لغته، ومن حرية التعبير ، وحرية العقيدة، ويزيف تاريخه ، ويعيش على أرضه مواطنا من الدرجة الثالثة، ويتم استنزاف ثرواته بشكل ممنهج ، هنا تصبح قضية تركستان الشرقية ، قضية انسانية فى المقام الأول.

إن تركستان توصف بأنها قلب آسيا ، وأقول أن تركستان الشرقية قلب المسلمين. وإنه فى زمن تطور وسائل الاتصال والسموات المفتوحة يصبح من العسير إخفاء ما يتعرض له الشعب التركستانى من مشكلات ومعاناه ، عن عين العالم والمنظمات الدولية ومنظمات حقوق الإنسان. وأظن أن بث قناة تليفزيونية باسم تركستان الشرقية تخاطب الشرق والغرب، تعرف المجتمع الإنسانى بقضيتهم ، وأنهم شعب صاحب حضارة عريقة ضاربة فى جذور التاريخ ، سيكون لها دور مؤثر ومهم فى حشد الاهتمام العالمى بقضيتهم ، وكشف حقوقهم المسلوبة، وإظهار الوجه الحضارى لهم ، وتذكير المسلمين بما قدمته تركستان للحضارة الإسلامية.

مع ذلك فعامل الدين هنا لا يتدخل إلا باعتباره أحد أهم مكونات الهوية الأويغورية، بينما لا يتعلق الأمر إلا بقضية احترام الحريات المدنية وببقاء شعب وحضارة يتعرضان لعملية استيعاب قسرية

ونعتقد أن التركستانيين بحاجة إلى اكتساب العلوم التطبيقية أيضا إلى جانب العلوم الشرعية ، وذلك لبناء كوادر علمية قوية تساهم فى تحقيق القاعدة العلمية لشعب تركستان فى المستقبل. وتخطى تلك العقبة التى تضعها الصين أمام تلقى التركستانيين الدراسات العلمية والتقنية.

لقد آن الآوان ليتعرف العالم على حضارة الأويغور وأدبهم ، وأن يترجم الأدب الأويغورى إلى اللغات الحية ، فالأدب هو القوة الناعمة التى تتسلل إلى وجدان الشعوب، خاصة عندما يكون أدبا إنسانيا رفيعا ، يعبر عن هذا الشعب العريق ، ويعرض أفكاره وتجربته الإنسانية تحت الاحتلال.

وأقول إن ما تعرض له الأويغور فى شهر يوليو من العام الماضى ، جعل اسم الأويغور وتركستان الشرقية مسموعا، وجعل من السيدة ربيعة قدير شخصية معروفة لكل عربى ، وعرف العالم كله أن فى القرن الحادى والعشرين هناك شعب يعيش مأساة القمع والقهر خلف الستار الحديدى المضروب حوله منذ أكثر من نصف قرن .

عبد السلام عبد الغني العالم
نائب رئيس جمعية تركستان الشرقية بأستراليا أستراليا
مترجم إلى اللغة العربية بنائيل الفتاح

تركستان الشرقية
القيود المفروضة على الحياة الاقتصادية
الفقر وآثاره الاجتماعية

الخلاصة:

المشاكل التي واجهت شعب تركستان الشرقية في ظل الحكم الصيني للسنوات الستين الماضية كثيرة جدا. وهي تتراوح بين حقوق الإنسان والحرمان الديني، وعدم المساواة الاقتصادية، وفقدان الهوية ، والاستيعاب، والقائمة تطول . ويسلط الضوء في هذه الدراسة على المشاكل التي تسببت في الاستياء والغضب وعدم رضى الشعب الأيغوري في وطنهم ولقد تكون هذا الموضوع الساخن لدى العديد من المراقبين الدوليين في جميع أنحاء العالم .هذا موضوع هو "عدم الاستقرار الاقتصادي في تركستان الشرقية وأثره على شعبها ". آمل أن يكون هذا العمل المتواضع سببا لتعرية الحيل القذرة للنظام الصيني وسببا لإيقاظ أولئك الذين يشعرون دائما بايجابية نحو حكومة الصين.

مقدمة

سأبدأ الموضوع مع خلفية موجزة حول تركستان الشرقية .

تركستان الشرقية تعني أرض الأتراك في اللغة الفارسية تبلغ مساحتها نحو ١,٨ مليون كم مربع من الأراضي الواقعة في آسيا الوسطى وهو ما يعادل ضعف جمهورية تركيا أو أربعة أضعاف مساحة فرنسا ، وهو ما يشكل ١/٦من الأراضي الصينية بأكملها. وهذه المنطقة تاريخيا تقع في مفترق الطرق بين حضارات عدة، وتضم حاليا الحدود مع الصين ومنغوليا شرقا وروسيا شمالا وقازاخستان وقرغيزيا طاجيكستان وأفغانستان وباكستان والهند غرباً ، والتبت جنوباً.

ان تركستان الشرقية وطن للناطقين باللغة التركية للأيغوريين والقاطنين بآسيا الوسطى مثل الكازاخ والقيرغيز والأوزبك والطاجيك والتتار. و لتركستان الشرقية تاريخ غني و جغرافية متنوعة اذ تحتوي الصحراء الكبرى ، والجبال الرائعة، والأنهار الجميلة ، والمراعي والغابات. وأكثر من ٤٣ بالمائة منها تغطيها الصحارى وال ٤٠ بالمائة الأخرى تمتد فيها السلاسل الجبلية.

الخصائص الرئيسية لتركستان الشرقية

الأرض

ان السمة الرئيسية لهذه الأرض الضخمة هي وجود حوضين تحدهما ثلاث سلاسل جبلية وهما حوض تاريم في الجنوب ،والذي تبلغ مساحته ٥٣٠,٠٠٠ كم مربع وحوض جونغقار في الشمال الذي يمتد على مساحة ٣٠٤,٢٠٠ كم مربعا. يحتوي حوض تاريم على واحد من أكبر الصحارى في العالم وهي صحراء تاكلامكان كما يحتوي حوض جونغقار على صحراء كوربانتونغوت.

الجبال

تعبر جبال تنغريتاغ (والتي تعني الجبال السماوية) جزء مركزياً من تركستان الشرقية ، وتقسم البلاد الى قسم جنوبي و قسم شمالي . تبلغ جبال تنغريتاغ في داخل تركستان الشرقية ١٧٠٠ كم طولا و ٢٥٠–٣٠٠ كم اتساعا. تشكل جبال ألتاي في الشمال الحدود الشرقية لتركستان ومنغوليا و روسيا وكازاخستان، ويبلغ فرعه داخل تركستان الشرقية ٤٠٠ كم بينما تحد جبال كونلون الحدود الجنوبية بين تركستان والتبت.

الماء

تركستان الشرقية غنية بمواردها المائية على السطح و يوجد بها احتياطي مائي جوفي، تشكل من الثلوج والجليد و غير ذلك و أهم الأنهار هو نهر تاريم (٢١٣٧ كم)، الذي يتدفق على امتداد ما يقرب من كامل طول الجزء الجنوبي من تركستان و يصب في الصحراء ، بنهر ايلى ،و يواصل تدفقه غربا الى كازاخستان في نهاية المطاف ، و يصب في بحيرة باغراش ، كما يتدفق نهر ايرتيش من شمال غرب تركستان الشرقية الى المحيط المتجمد الشمالي ، ويعبر نهر كراشهار الى شرق تنكرتاغ المركزية الى بحيرة باغراش و بدوره يبتدأ نهر قونش من بحيرة باغراش ، و يتدفق أصلا الى بحيرة لوبنور ولكنه اختفى الآن في صحراء طويلة قبل وصوله الى البحيرة . وكذلك يوجد نهر يورونغكاش في هوتان الشهير بأحجار اليشم الكريمة التي أصبحت الآن واحدة من مصادر الدخل الرئيسية لكثير من السكان المحليين.

الموارد الغنية في تركستان الشرقية

الثروات المعدنية

تتمتع تركستان الشرقية بمختلف المعادن مثل الذهب والفضة واليورانيوم والأحجار الكريمة و ما الى ذلك ، و تم اكتشاف ١٣٨ نوعا من المعادن التي تمثل ٨٣ في المائة من مجموع المناجم المعدنية في

الصين. و يقدر عدد المناجم حوالي ٤٠٠٠ منجم بقيمة ٥ تريليونات و ٢٨٠ بليان يوان وفقا للتقديرات الصينية ، ومن بين الاحتياطيات المعدنيية : النتراتيت، الفيرميكوليت، موسكوفيت والأرجيل التي عرفت بأنها أفضل نوعية في جميع الصين.

النفط والغاز الطبيعي

لقد وصف بعض العلماء والباحثين تركستان الشرقية ب"كويت القرن ال٢١ " بسبب الاحتياطيات النفطية غير المتوقعة والغاز الطبيعي . وقالت السلطات في هذ الموضوع أن تركستان الشرقية في الصين سوف تكون أهم مركز للنفط والغاز الطبيعي. ويعتقد أن حوض تاريم في وسط تركستان الشرقية على وجه الخصوص يتوفر على احتياطي كبير من البنزين، ولهذا عرف ب" بحرالأمل" و تشير التقديرات الى أن الاحتياطيات النفطية المحتملة تقدر بأكثر من ١٠,٧ مليار طن . و البحوث التي يقوم بها الجيولوجيون قد كشفت عن توفر ٣٠٠ مليون طن من النفط و ٢٢٠ مليار متر مكعب من الغاز الطبيعي.

الفحم والنحاس

ان المنطقة غنية بالغاز الطبيعي والفحم والنحاس تجعل منها ودائع لاغنى عنها بالنسبة للاقتصاد الصيني. نذكر من بينها الفحم الذي يكتسي أهمية خاصة من حيث احتوائه على الطاقة و جودته العالية. و احتياطيات الفحم في تركستان الشرقية تقدر بنحو ٢,٥ تريليون طن من احتياطي الفحم الاجمالي في الصين وقد كشفت احدى الدراسات في نهاية عام ٢٠٠٠ أن أغنى مناجم النحاس بالصين كان في تركستان الشرقية، ومن الحقائق المعروفة أن مناطق أخرى في الصين تملك القليل من النحاس، والمتوفر حاليا لا يكفي لتلبية احتياجات البلاد..وهذا ما جعل تركستان الشرقية المنطقة الأكثر أهمية في نظر الصين لتوفرها على معادن النحاس الغنية

القطن والحبوب

تتمتع تركستان الشرقية بأربعة مواسم مختلفة و أرضها خصبة جدا. اذ تنتج كافة أنواع الحبوب والفواكه. و قدر انتاج الحبوب عام ٢٠٠٦ ب ٩٥٠,٠٠٠ طن ، و أكثر من نصفه تم نقله الى داخل الصين. كما أنها تعتبر أيضا من أكبر البلدان المنتجة للقطن وهذا سبب آخر جعل من الصين تعتبر المنطقة ذات أهية كبرى اذ تجاوز انتاج القطن بها ٢,١٨٠,٠٠٠ طن ، وهو ما يكون ٣٥ بالمائة من اجمالي انتاج القطن في الصين الا أن ٩٠ بالمائة منه يتم نقله الى داخل الصين .

لا تسعى السلطات الصينية الى السيطرة على انتاج تركستان الشرقية ولكنها تعمل باستمرار على تطوير استراتيجيات جديدة لإبقاء سيطرتها على جميع موارد المنطقة.

الزراعة والمراعي

ان جزءا كبيرا من تركستان الشرقية جيد بالنسبة للزراعة والمراعي ، و على الرغم من المناخات الداخلية والبيئة الطبيعية القاسية إلا أن هناك الكثير من المنتجات الزراعية . وهذه الأراضي الزراعية تصبح أكثر خصوبة مع ذوبان الثلوج من جبال الآلب، و هي مشهورة بتنوع و جودة ثمارها و غالبا ما تسمى ب" أرض الفاكهة" . وكذلك الاستخدام الواسع للأراضي العشبية وفر أيضا المنتجات الحيوانية الغنية اذ أن ٨٦ مليون هكتار أو ٤١,٢ بالمائة من أرض تركستان جيد بالنسبة للزراعة والرعي ، وبصرف النظر عن الثروة الحيوانية والنباتات المزروعة فهي غنية أيضا بالحيوانات والنباتات البرية حيث يوجد بها حوالي ٥٨٠ نوعا من الحيوانات البرية المختلفة وأكثر من ٣٠٠٠ نوع من النباتات .

ما هي أهمية تركستان الشرقية بالنسبة للصين؟

الأهمية السياسية والجغرافية

تلعب تركستان الشرقية دورا جغرافيا و استراتيجيا هاما بالنسبة للصين، فهي تشكل نقطة مركزية في غرب الأراضي الصينية و قد استخدمتها الصين من قبل كمنطقة عازلة ضد التهديد السوفياتي خلال الحرب الباردة وكذا الأمربالنسبة للبلدان الأخرى وحتى عندما انحصر دور روسيا ولم تعد تشكل تهديدا للصين حافظت هذه الأخيرة على قواتها البرية والجوية في المنطقة، وتحافظ أيضا على جزء كبير من ترسانتها النووية هناك.ويوجد سبب آخر هام لاستمرار وجود القوات الصينية في تركستان الشرقية وهو الحفاظ على السيطرة المطلقة على السكان المسلمين المحليين(اتييج ٢٠٠٨).

الأهمية الإقتصادية

ربما المخاوف الجيواستراتيجية ليست هي السبب الوحيد لمصلحة الصين في السيطرة على تركستان الشرقية، فكما هو ملاحظ , المنطقة تملك موارد طبيعية ضخمة، والأرض مثمرة للغاية. و تركستان الشرقية التي عرفت باسم "كويت القرن الحادي عشر" ذات أهمية خاصة للصين لما تقدمه من نفط و غاز طبيعي ويورانيوم وفحم وذهب ومناجم فضة. وهذه المنطقة هي العمود الفقري لهذه الموارد الأساسية بالنسبة للصين.

اذا ما السبب الذي دفع الصين لسلك سياسة عدوانية تجاه المنطقة؟

أولا، تركستان الشرقية تمثل سدس مساحة الأراضي الصينية وهذا مهم جدا من الناحية الجيو ستراتيجية فبإضافة المقاطعات الغربية القريبة يتشكل اقليم بنفس حجم الصين تقريبا.

ثانيا ، تركستان الشرقية مع بقية مقاطعات آسيا الوسطى الغربية بها احتياطات هائلة من النفط والغاز و عندما تتحد فيما بينها ستصبح كتلة اقتصادية وهذا من شأنه أن يشكل خطرا ليس فقط للمصالح الاستراتيجية للصين ولكن أيضا لروسيا والقوى الأخرى.

ثالثا، القيادة الصينية تخشى من النزعة العرقية وحدها (أوفي تعاون مع انبعاث اسلامي) قد يزعزع استقرار مقاطعات غرب الصين (قانسو و تشينغهاي) و منطقة الحكم الذاتي (نينغشيا و شينجيانغ والتبت). هذه المناطق ذات أهمية استراتيجية كبيرة لأنها المركز الرئيسي للصين ولتجاربها النووية ومواقع اطلاق الصواريخ.

ان جميع العوامل الداخلية والخارجية التي يمكن أن تشكل مستقبل الصين سيكون لها ايضا تأثيرا مباشرا أو غير مباشر في تركستان الشرقية.نذكر من بين العوامل الداخلية الهيكل الديموغرافي، التنظيم السياسي ، التغييرات في البنى الاقتصادية والاجتماعية والسياسية والعسكرية. أما العوامل الخارجية فتتحدد في عناصر التوازن الدولي ونفوذ الدول الاقليمية، من مثل جمهوريات تركستان، وأفغنستان، وباكستان وروسيا.

الطرق التجارية مع دول آسيا الوسطى

ان اعتماد الصين على تركستان الشرقية للحصول على الطاقة لا يقتصر على رواسب النفط في حوض تاريم، فتركستان الشرقية ستكون المسار الطبيعي لأي خط أنابيب من دول آسيا الوسطى التركية، والتي بدورها سوف تكون ذات أهمية حيوية للصناعة الصينية. و أفضل طريقة للصين لضمان نظام نقل آمن وفعال هو الحفاظ على سيطرتها التامة على تركستان الشرقية.

استغلال الموارد الغنية لتركستان الشرقية

يتم نقل الموارد الغنية لتركستان الشرقية ، بما في ذلك النفط والغاز واليورانيوم والذهب والفضة الى البر الرئيسي للصين. وتستغل هذه الموارد الطبيعية بشكل صارم من قبل الحكومة المركزية الصينية. والأويغور لايملكون السيطرة عليها بتاتا، و ليس لهم حق الحصول على معلومات عن الأرباح التي تولدها هذه الموارد وليس لهم أي فرصة للاستفادة من ثرواتهم.

ان ما يسمى في منطقة الحكم الذاتي لشعب تركستان الشرقية لا يوجد لديه حق و ليس له أي حصة من موارده الخاصة، بسبب عدم وجود حكم ذاتي حقيقي أو حكومة ذاتية للأيغوريين. فأكثر من ٩٠ بالمائة من الهيئات السياسية والادارية والاقتصادية الهامة في تركستان الشرقية يحتلها الموظفون الصينيون.على سبيل المثال، ضمن اللجنة الدائمة الاقليمية، وهي الهيئة الحاكمة للمؤتمر الاقليمي للجنة الحزب الشيوعى الصينى التي تتشكل من ١٥ عضوا ثلاثة منهم فقط من الأويغوريين (بدون صلاحيات تنفيذية) و عشرة من الصينيين. و الممثلية الصينية واضحة من خلال اللجنة المركزية

للحزب الشيوعي الصيني والحكومة الاقليمية الشعبية. و على ما يبدو فان عدة مناصب هامة قد تم تسليمها للأويغوريين دون أى قوة سلطوية .

تعتمد السلطات الصينية على قاعدة"فرق تسد" فقد قسمت الشعوب الأصلية في تركستان الشرقية ، مثل الأويغور والكازاخ والقيرغيز والأوزبك والتتار في "محافضات"و"مقاطعات"و"بلدا ت".

الظروف الاقتصادية للأيغوريين في تركستان الشرقية/ الفقر في تركستان الشرقية

المزارعون

ان أكثر من ٨٠ بالمائة من سكان تركستان الشرقية من المزارعين وحوالي ٨٥ بالمائة من مجموع السكان لايزالون يعيشون تحت عتبة الفقر.

ووفقا لتقرير صادر عن "حكومة مقاطعة شينجيانغ" في تشرين الاول/أكتوبر ٢٠٠٤، فان متوسط دخل الفرد الذي يتحصل عليه المستوطنون الصينيون في تركستان الشرقية أعلى أربع مرات من تلك التي يتحصل عليها الأويغوريون. و أكثر من ٨٥ بالمائة من الأويغوريين مزارعون. و وفقا لنفس التقرير الرسمي، فان متوسط الدخل السنوي للمزارع الأيغوري ٨٢٠ يوان (١٠٠ دولار أمريكي) في حين أن الفلاح الصيني في تركستان الشرقية يحصل على دخل سنوي قدره ٣,٠٠٠ يوان (٤٠٠ دولار).

ان المزارعين لا يزالون على طرقهم التقليدية القديمة دون أي تحسين في عملهم. و كل الأعمال تتم يدويا باستعمال أدوات قديمة الطراز (أدوات محلية تسمى كاتمان وأوغاق) و تعطى كل أسرة قطعة صغيرة من الأرض بدون أي حرية في اختيار ما تزرع وقد وضع المزارعون الفقراء في أسوء وضعية اذ تفرض عليهم مختلف الضرائب التي تصل الى نحو ٢٠ شكلا في بعض أجزاء تركستان الشرقية مثل هوتان لذلك يضطرون لبيع جزء معين من محصولهم للحكومة بأقل من سعرالسوق.

كما فرض عليهم الزامية العمل الغير المأجور أي ممارسة العمل الفلاحي في المناطق الريفية بما يسمى "الهاشا" لمدة شهرين من كل عام و يفرض عليهم الذهاب لمسافات بعيدة وربما لا يعودون حتى انقضاء موسم ال"هاشا"،كما أن المزارعين بحاجة الى توفير الموارد الغذائية و أماكن الاقامة الخاصة بهم خلال تلك الفترة،و من يقصر في تأدية هذا العمل الإجباري يعرض نفسه الى أقسى العقوبات من دفع غرامة مالية وفقدان الأرض و ما الى ذلك.

يعكس التقرير التالي الذي صدر عن منظمة العفو الدولية بعض جوانب المشاكل التي يواجهها مزارعو تركستان الشرقية تحت الحكم الصيني :

"ان إقليم كسينجيانغ هو المجال الوحيد في الصين حيث السكان عامة (غير الأسرى) يخضعون

بمنهجية لسياسة الحكومة التي تتمثل في إجبارية عمل التسخير ، في ظل نظام يشار اليه باسم " حشار " و تفرض غرامة على الأسر الزراعية التي تفشل في إرسال أحد أفراد أسرتها للعمل في الأشغال الفلاحية أوالبنى التحتية أوالأشغال العامة والتي تصل إلى أسبوع أو أسبوعين أو ثلاثة أسابيع في كل مرة مع تكرر العملية لعدة مرات في السنة ، مع عدم دفع الحكومة أي راتب مقابل العمل المقدم وتكتفي بدفع تكاليف النقل الخاصة فقط. ووصف العديد منهم ظروف العمل القاسية فهم ينامون في فضاء مفتوح والطعام عبارة عن أكلات سريعة التحضير و غير كافية لأيام العمل الطويلة وللأشغال الشاقة و الأسر التي لا تملك الشباب الأصحاء لارسالهم الى هناك ليست مستثناة من ذلك ، فالشعب الأيغوري مطالب بأي شكل من الأشكال غير الأطفال الذين لا تتجاوز أعمارهم ١٢ عاما و الرجال والنساء فوق سن ال ٧٠ . "

التعليم

التعليم مجال آخر من المجالات الصعبة على الأيغور، والدخول الى الجامعة أمرأصعب بصفة خاصة لسببين رئيسيين. أولا ، تعطى للأيغور حصة جامعية صغيرة عن كل مدينة من تركستان الشرقية . و ثانيا الرسوم الجامعية باهضة جدا الى درجة أن الكثير من الناس لا يواصلون تحصيلهم الجامعي ويضطرون في كثير من الحالات الى التخلي عن دراسة التعليم العالي والعودة الى الانشغال بميراث آبائهم الفلاحي،كما أن هناك حالات عديدة أجبر فيها الآباء على بيع ممتلكاتهم للمساعدة في تغطية مصاريف تعليم أبنائهم ، والتضحية بكل شيء في حدود قدراتهم لانقاذهم من عبء العمل الاجباري، وللأسف يبقى الكثير منهم في نهاية المطاف دون أي وظيفة حتى بعد اكمال الدراسة بنجاح.

المدارس والطلاب

ان مرافق المدرسة الأيغورية تختلف كثيرا عن مدارس الهانيين والمواد التعليمية ليست كافية وبناء المعاهد يتم في ظروف سيئة للغاية،كما أن المنشآت لا تتوفر على التدفئة في فصل الشتاء البارد أيام انخفاض درجة الحرارة الى أقل من الصفر حيث يضطر الطلاب لجمع الخشب أو الفحم لتدفئة الفصول الدراسية.أما خلال الصيف فيذهبون للعمل في المزارع مثل قطف القطن وما الى ذلك . والطلبة مدعوون الى العمل البدني أكثرمنه إلى الدراسة ،كما أنه خلال أيام العمل يجبر الطلاب على احضار طعامهم وترتيب وسائل النقل الخاصة بهم.

العمال والموظفون

قبل كل شيء من الصعب العثور على عمل للأيغوريين ، وثانيا: الحصول عليه وفق المؤهلات بدون استخدام الطرق الغير الشرعية من قبيل الرشوة يكون من الأمور المستحيلة. تقول الشركات

الصينية بشكل ضمني " نحن لا نقبل الأيغوريين " والحكومة لا تتخذ أي اجراءات في سبيل إقرار تكافؤ الفرص .

ان أغلبية الهان من الصينيين يشتغلون في مناصب عالية مع رواتب أفضل في القطاع العام ، و يبدو جليا أن مبدأ تكافؤ الفرص غير موجود عمليا في تركستان الشرقية . ثالثا :الحفاظ على الوظيفة هو المشكلة الأخرى للأيغوريين الموظفين فلقد وضعت العديد من القيود كعدم ممارسة الشعائر الدينية، والالتزام بخطة قانون الأسرة و غيرها ، وخلال السنتين الماضيتين أقرت الحكومة الصينية وضعا آخر للغة فالموظف ملزم على اجتياز امتحان تقييمي للغة الصينية والفشل فيه يعني آليا فقدان فرصة العمل. بالاضافة إلى ذلك يتم تشجيع الموظفين الأويغوريين على التقاعد قبل السن القانوني المخصص لذلك ويتم تعويضهم بموظفين من"هان" الصينية. كما يلزم جميع العمال والموظفون من الأيغور على حضور برنامج "استخلاص عبر السياسية " خلال عطلة نهاية الاسبوع وهو أمر اجباري.

الرعاية الصحية

ان الرعاية الصحية في تركستان الشرقية للأيغوريون متدنية جدا. و غالبية المستشفيات تفتقر لطاولات العمليات والمعدات المتعلقة بالتطهير والولادة. وفي أحسن الأحوال تتوفر على بعض المضادات الحيوية أو أدوية مرض السل . وتقريبا جميع الأطباء العاملين في المستشفيات بتركستان الشرقية سواء من الصينيين أوالأيغوريين لا يستطيعون التواصل مع المرضى الأيغوريون أنفسهم اذ يجدون صعوبة في شرح مشاكلهم. ومن ناحية أخرى المشاكل الصحية أصبحت شائعة جدا في السنوات الأخيرة من مثل الكوليرا، والجذام والتهاب الكبد ، و فيروس نقص المناعة البشرية.و هناك حالات لا تعد ولا تحصي غير مؤمنة صحيا، حيث لا يقبل و لا يعاين المرضى في المستشفيات من قبل الطبيب بسبب عدم الدفع المقدم و هذا ما يؤدي بالكثير منهم الى الموت.

التجارب النووية والمشاكل البيئية

لقد أسفرت التجارب النووية الصينية في تركستان الشرقية على مدى العقود الثلاثة الماضية الى كوارث بيئية حقيقية أدت الى تلوث مياه الشرب وهشاشة الامدادات الغذائية واستنزاف الثروات الحيوانية وتعريض الحياة البشرية للخطر. ووفقا لمصادر مختلفة في هذا البلد وللأسف فان المواليد يتعرضون الى تشوهات خلقية في المناطق الملوثة جراء التجارب النووية ولا يتلقون أدنى المساعدات الطبيةالأساسية كما أنه بعد التجارب النووية التي حدثت في هذه المقاطعة،لم تجرى أي تحقيقات طبية حتى الآن.ولم نرى غير فيلم وثائقي تم تصويره من قبل مراسل البي بي سي حول تأثير التجارب النووية في تركستان الشرقية.لأجل اظهار الحقيقة

لماذا تفرض بكين سيطرتها الكاملة على موارد تركستان الشرقية؟

قدمت الحكومة الصينية استراتيجية جديدة منذ عام ١٩٩٩ لتعزيز قبضتها على تركستان الشرقية بصفة عامة ، والقصد من ذلك استغلال مواردها بأسرع طريقة ممكنة،وعرفت هذه الخطة باسم "خطة التنمية الغربية".

خطة التنمية الغربية

ان من أكبر المشاكل الاقتصادية الكارثية التي لحقت بالسكان المحليين في تركستان الشرقية "خطة التنمية" المعروفة باسم "شيبو دا كايفا" التي وضعتها الحكومة المركزية في بكين. وفي هذا الفصل ،أود أن ألفت انتباهكم الى القصة الحقيقية من وراء هذا البرنامج الذي تم تنفيذه بصورة منتظمة منذ عام ٢٠٠٠،وتحت اسم التطور حرم الأيغوريون من تنمية أراضيهم كما حرموا من مواردها الطبيعية ومن الحقوق الأساسية والفرص الاقتصادية والاجتماعية الأخرى. ففي اطار هذا البرنامج سرعت الحكومة الصينية من هجرة الهان الصينية لتركستان الشرقية مما خلق المزيد من الفقر لدى الأيغوريين مع تكثيف عمليات الاضطهاد ضد هذا الشعب باسم الأمن القومي.

حتى نتمكن من معرفة الغرض الحقيقي من هذه الخطة نصنفها في النقاط الثلاثة الهامة التالية؛

١- تلبية الطلب الصيني المتزايد على الطاقة من خلال الاستغلال المكثف للموارد الطبيعية في المنطقة.

٢- تصدير و جذب المزيد من المهاجرين الصينيين الى تركستان الشرقية وعلى حل مختلف المشاكل الاقتصادية لهم وتسوية مشكلة المهاجرين الصينيين من خلال خلق فرص العمل والأمن.

٣ – ضمان الأمن الوطني للصين ،من خلال الحصول على قدر أكبر من السيطرة على البوابة الغربية من الصين.

من يقف وراء هذا المخطط ومن الذين ينفذونه؟

مما لا شك فيه أن من يقف وراء المخطط هي الحكومة الصينية في بكين ويتم تنفيذ العمل من قبل وحدات شبه عسكرية تعرف في منطقة شينجيانغ باسم " فيلق الانتاج والبناء" (اكس بي سي سي) مع كامل السلطات التقديرية في تركستان.وبدأت الصين في استخدام هذا النظام الاقتصادي منذ ١٩٥٤ لبناء المستوطنات في الأطراف الغربية.وقد تم بناء ثروة كبيرة من خلال السيطرة على أخصب الأراضي الزراعية والمراعي والموارد المائية. كما كلف هذا الفيلق بزراعة وحراسة الحدود

الصينية، ولتحقيق هذه المهمة وقع على إحداث جهاز أمني خاص، كما احتوى على قوات شرطة مسلحة وميليشيات وقد قدر ب٢,٥ مليون جندي ويتمحور دورهم في التدخل العسكري لحالات الطوارئ والحفاظ على القوة الاقتصادية الهائلة. وعلى مدى السنوات الخمسين الماضية، اجتذب هذا الفيلق تدفقاً مستمراً من العمال المهاجرين من منطقة شينجيانغ .كما ساهمت بينجتوان بإنتاج ١/٦ من الناتج الاقتصادي لشينجيانغ في عام ٢٠٠٨.

التأثير المباشر لهذه الخطة على الأيغوريين

- زيادة البطالة.
- نقل المرأة الايغورية الى الصين الداخلية على نطاق واسع وتكثيف الهجرة الصينية لتركستان الشرقية .
- التمييزوالتفرقة في الدخل والحرمان من الأرض.
- نقص مياه الشرب النظيفة وأيضا مياه السقي بالنسبة للمحاصيل.
- ارتفاع الأسعار.
- نقص في امدادات الغاز الطبيعي على الرغم من استغلال الموارد الغنية بالغاز الطبيعي.
- الأضرار والاختلالات البيئية الناجمة عن الاستغلال الفاحش للموارد الطبيعية.

البطالة بين الأيغوريين

ان التزايد السكاني الصيني في تركستان الشرقية قد أدى الى انتشار البطالة بين السكان الأيغوريين بشكل كبير ، فمعظم شركات القطاع الخاصة تتعاقد فقط مع الصينيين ولا تخلق فرص عمل للأيغوريين.

على سبيل المثال:

تحولت نسبة الهان/ الايغورفي العاصمة اورومتشي بصورة دراماتيكية من ٨٠:٢٠ الى ٢٠:٨٠مما خلق نسيج حضري ذا أغلبية من الهان الصينية بينما أصبح الأيغور أقلية في وطنهم. ومع التنمية الاقتصادية، والاجهاد البيئي (وبخاصة الموارد المائية)والتمييز العرقي فالعمال الهان أخذوا حصة الأسد من فرص العمل الجديدة مما أدى الى تزايد استياء الأيغوريين. نفس المصير ظهر في المدن الشمالية مثل أورومكي وبينغ (غولجا) وأغلب نسبة من الهان تتقدم وتترتقي في الوظيفة على نحو أسرع من نظرائهم الأيغوريين المتحصلين على نفس المؤهلات. بينما نجد حتى في كاشغر العديد من المهن والاختصاصات تحجز لوحدات الانتاج والتعمير في (المقاطعات الصينية :تشينجيانغ ،تشنغهاى، بينجتوان) والوحدات الأخرى التي يهيمن عليها الهان.

ان السيطرة الصينية على المنابر السياسية والاقتصادية نتج عنها وجود عدد قليل جدا من البطالة بين الصينيين وتزايده لدى الأيغوريين بمعدلات ضخمة تنذر بالخطر. وعلى الرغم من توفر ثروات طبيعية هامة في تركستان الشرقية فالشعب الايغوري يعيش على الكفاف اذ أن ما يقرب ٨٠ بالمائة يعيشون تحت عتبة الفقر. ان خيارات وفرص العمل تتقلص عند الأيغوريين بسبب انتمائهم العرقي والديني ،فهم يقولون للأيغوريين الذين حرموا من فرص العمل على قاعدة مديري الهان أن" الأفضلية للموظفين الهان" ويكررون دائما أن المسلمين الملتزمين لا يمكن لهم العثور على عمل في الدولة أو قطاعات ترعاها الدولة كقطاعات الاقتصاد شينجيانغ بسبب قيود الالحاد الرسمية.

البحث عن العمل في اطار اليد العاملة الرخيصة

مثلما نوقش سابقا، فان الأيغوريون يجدون صعوبة كبيرة للعثور على وظائف في مدنهم وعدم الاستفادة والانتفاع مما يسمى ببرنامج"خطة التنمية الغربية" ، فهم على استعداد لقبول أي وظيفة في أي مكان كان من أجل البقاء، وبذلك استفاد الانتهازيون من مالكي المصانع الصينية فأتاحوا فرص العمل لكثير من الشبان الأيغوريين داخل الصين بعيدا عن وطنهم بآلاف الكيلومترات. حيث انتهى بهم الأمر لحالات غير متوقعة فتعرضوا للمعاملات السيئة من قبل العمال التي أدت بهم في النهاية الى الكثير من الاضطرابات. و ما حدث في الآونة الأخيرة في شاوغوان بإقليم جوانجدونج قد تسبب في الكثير من الاضطرابات في أورومتشي وكان نموذجا حيا تقول درو غلادني وهي خبيرة في الاسلام بالصين ورئيسة معهد حوض المحيط الهادي في كلية بومونا:" **انهم لا يستطيعون الحصول على عمل في اقاليمهم ،لذلك يذهبون الى الزاوية البعيدة من البلاد للبحث عن وظائف فيعينون من قبل الحكومة، ومن ثمة يشعرون في رغبة الحكومة بعدم المدافعة عنهم وحمايتهم،انهم يشعرون بالتمييز. انهم لا يستطيعون الفوز في الوطن ، انهم حتما لا يستطيعون الفوز في أماكن بعيدة**".

استعباد الفتيات الصغار المسلمات

للحكومة الصينية هدف ماكر آخر لتدمير الهوية من خلال الاندماج بالايغوريين باستنباط تقنيات جديدة باسم خلق فرص عمل للفتيات اللاتي تتراوح أعمارهن بين ١٦-٢٤ سنة من المناطق الريفية في تركستان الشرقية وأعطيت لآبائهم وعود كاذبة من قبل أصحاب المصانع والسلطات المحلية بشأن ذلك ففي عام ٢٠٠٦و٢٠٠٧ أخذت المئات بل الآلاف من الفتيات الريفيات التركستانيات. ووفقا لقرير صادر عن ر.ف.أ /أورج أن الفتيات اللاتي تم بعثهن من قبل المسؤولين المحليين الى المقاطعات الساحلية الصينية في اطار برنامج" التدريب" أدى بهن الحال الى اندماجهن في أعمال التسخير. كما أن الكثير من السؤولين اعترفوا بتورطهم في اجبار الفتيات والضغط على آبائهم لارسال بناتهم

الى أماكن نائية ومجهولة الهوية في الصين . فالآباء لا يترددون في ارسال بناتهم بسبب الفقر المدقع الذي يعانون منه اضافة الى انخداعهم بالأجور الجذابة مثل ٣٠٠ دولار شهريا ، ودفع تكاليف السفر والفندق. من ناحية أخرى تم تهديد الآباء ب"الهاشار"(العمل الالزامي بدون أجر)، و مصادرة أراضيهم، وقطع الخدمات العامة مثل مياه الري ان هم امتنعوا عن تقديم بناتهم لهذا البرنامج.

ان الحالة الفعلية للفتيات في أماكن عملهن وصفت من قبل مشروع حقوق الانسان الأيغوري (م ح إ أ) على النحو التالي: **"تصطدم النساء لدى وصولهن الى المدن الساحلية الشرقية مثل تشجيانغ وبكين وتيانجين وشانغهاى ومقاطعات شاندونغ بواقع مختلف تماما عن ذلك الذي وصف لهن ولذويهن. فالفتاة كانت تتلقى في البداية وعودا جذابة ورواتب مغرية لذلك الخلاص الفوري عن كل ساعة عمل ، بالاضافة الى المزيد من الامتيازات وفي النهاية لا تجد الفتيات أجورهن المستحقة ، و تكاليف السفر التي وعدن بها يتم خصمها من رواتبهن. ويقول التقرير أنه عند وصولهن تفاجئن بعدم الحصول على أجورهن الا بعد الانتهاء من العمل الذي يستحيل الإنتهاء منه في الوقت المحدد.كما اشتكت العديد منهن من الوعود المزخرفة حول الأجور بسبب جهلهن بالموضوع، الى جانب الوعود بتحمل التكاليف والخدمات طوال فترة "تجنيدهن"،والعديد منهن يتركن في النهاية دون تسديد رواتبهن على الاطلاق.**

ان النساء يشتكين من قساوة المعاملة وظروف شبيهة بسجن العمل مع فرض قيود شديدة على حريتهن، بالاضافة الى اجبارهن على العمل لساعات لا انسانية (تجاوز الحد القانوني المسموح به)كما أن النساء يشتكين من الظروف المعيشية الصعبة والسيئة للغاية ومن ذلك انعدام سكن مستقل وبالتالي الانعدام التام للخصوصية و الغذاء بسيط جدا وذو نوعية رديئة- وعادة ما يكون اما الأرز العادي واما الكرنب وأحيانا مع الحشرات التي يمكن العثور عليها. كما تؤكد تقارير مستقلة أن كثيرا من هؤلاء الفتيات يتعرضن للضغوط من أجل الزواج من الرجال الصينيين المحليين مع تهديدات عديدة اذا ما عبرن عن رفضهن قبول هذا العرض. وعلاوة على ذلك، يتم الغاء عقود عملهن ، وهو ما يعني تعرض الفتيات وأسرهن لأ شد الغرامات المالية أو يفرض عليهم تحمل ال"الهاشا". وفي النهاية، لاتجد الشابات من حل سوى الفرار والهروب الى وطنهن الأم بافلاس وانكسار تامين.

التنمية الاقتصادية في تركستان الشرقية

ألم يكن هناك أي استراتيجية من قبل الحكومة لتطوير تركستان الشرقية؟

و اذا كان الجواب نعم، فلماذا لا يزال الشعب الأيغوري يعيش الفقر؟

لتوضيح هذه النقطة علينا أن ننظر في طبيعة البنية التحتية والتنمية التي حدثت في تركستان الشرقية ، و كيف استفاد منها شعب تركستان . يمكن تصنيف التنمية الاقتصادية و بناء البنية التحتية في تركستان الشرقية تحت النقاط الرئيسية التالية :

- انتاج النفط / خط أنابيب / غاز طبيعي
- الطرق / السكك الحديدية والخطوط الجوية المترابطة
- ارتفاع وتيرة تطوير الاتصالات السلكية واللاسلكية.
- السرعة المتزايدة للتحضر.
- ازدهار الصناعة.

ان جميع التطورات المذكورة أعلاه لم تخلق فرص عمل لشعب الأيغور لكنها جذبت المزيد من المستوطنين الهان إلى تركستان الشرقية مع توفر فرص العمل لهم. و المستفيدين الرئيسين من هذه التطورات هم :

- الحكومة المركزية، بيجين
- حكومة المقاطعة.
- الهان الصينيين في اطار دعم الدولة.
- الشركات الحكومية والشركات الكبيرة الصينية المتبادلة.

ومن الإنعكاسات السلبية لهذه التطورات :

- هجرة الهان الصينيين الى تركستان الشرقية .
- ازدهار الصناعة لكن تحت السيطرة المباشرة للصين.
- انتشار البطالة بين الأيغوريين.
- انتشارالفقر بين السكان المحليين الذين لم يتمكنوا من الاستفادة من موارد أراضيهم.
- التفاوت الاجتماعي بين الصينيين من عرق الهان والأيغوريين المحليين.
- التنمية الاقتصادية للمدن ولكن ليس للمناطق الريفية.
- فقد السكان المحليين لمنازلهم وأراضيهم.
- تدمير البيئة.
- التلوث الذي يتولد من سوء عمليات التخطيط.
- تدمير الثقافة العنصرية والتقاليد الاقتصادية.

من العوامل المذكورة أعلاه يمكن للمرء بسهولة أن يرى أن التنمية في تركستان الشرقية لم تحدث أي تغييرات إيجابية في البنية الاقتصادية للشعب الأيغوري، وانما زادت من عدم المساواة والظلم لأصحاب الأرض.

استخدام أشكال مختلفة من الضغوط الاقتصادية على الأيغوريين:

يقع الأيغوريون رسميا و غير رسمي ضحايا في جميع نواحي حياتهم. فلا وجود لحقوق الانسان الأساسية بمعناها الحقيقي ،كما أن فساد السلطات يؤدي الى المزيد من الظلم وعدم العدالة في تركستان مما يتسبب في التضييق والمشاكل الاقتصادية.كما أصبحت الرشوة شائعة جدا بين السلطات المحلية. ان وأي نوع من المسائل الحكومية ذات الصلة تتطلب المال أحيانا في شكل رشاوي، وأحيانا أخرى في شكل غرامات لازعاج السلطة. هنا أود أن أذكر ببعض الأمثلة حول كيفية جمع مال الشعب واغتصابه في تركستان الشرقية من جانب السلطات المحلية:

- عدم التعاون مع برنامج تنظيم الأسرة (سياسة الطفلين للأقليات) ينتج عنه ليس فقط فقدان فرص العمل بل أيضا غرامات باهضة ،كما يواجه أولئك الذين لديهم أكثر من الحصة القانونية للأطفال غرامات تقدر ب٨,٠٠٠ –١٠,٠٠٠ يوان (بالمقارنة مع الأسرة الريفية التي تحقق دخل سنوي قدره ٥,٠٠٠ يوان في السنة) كما أن عدم دفع الغرامة يؤدي الى مصادرة الأراضي والممتلكات الأخرى.
- تقديم طلب للحصول على جواز سفر يقابل بالكثير من القيود المفروضة على الأيغوريين من السلطات المحلية التي تستخدمها كفرصة ثمينة لكسب المال حيث يتعين على الطالب دفع رشاوي.
- السفر الى الخارج يتطلب ايداع سندات تتراوح بين ٣٠,٠٠٠ و٥٠,٠٠٠ يوان كضمان بعدم السفر الى المملكة العربية السعودية للعمرة أو للحج (لا يسمح للمسلمين الذهاب الى الحج إلا مع مجموعات تنظمها الحكومة بطريقة سهلة ولكنها مكلفة للغاية)،كما يتعرض الشخص الذي يسافر الى المملكة العربية السعودية الى مصادرة أمواله.
- يعتبر تدريس أو تعليم الدين غير قانوني اذ يتم القبض على كل من المعلمين والطلاب وولاة الأطفال الذين يوفرون مكانا للتعليم ويتعرضون جميعا للسجن و لغرامات باهضة

النتيجة:

لقد نقلت في بداية العرض القول بأن تركستان الشرقية هي كويت القرن الالواحد والعشرين

. إن كان هذا صحيحا من حيث الموارد الطبيعية للمنطقة ، فإن الطريقة التي تم استغلالها على أيدي مستثمريها لا يمكن أن يجتمع مع هذا التعبير، لأنه تم استبعاد المالكين الحقيقيين تماما من ثماره. وهذا هو الوصف الأفضل الذي يناسب تركستان الشرقية وشعبها " المتسولين مع كؤوس الذهب في أيديهم" .وطالما أن تركستان الشرقية تحت الحكم الصيني ، فليس هناك أي أمل لشعبها خاصة عند بروز الصين على الساحة الدولية باعتبارها واحدة من الدول القوية و كما يقال يبقى هناك أمل وحيد عندما يتلاشى الأمل بعيدا. فقل : يا الله .

قال تعالى:"قل اللهم مالك الملك تؤتي الملك من تشاء وتنزع الملك ممن تشاء وتعز من تشاء وتذل من تشاء بيدك الخير انك على كل شيء قدير".

المصادر:

Amnesty International. (April 2009). *Uighur Ethnic Identity Under Threat in China.* www.amnesty.org.

Becquelin, N. *Staged Development in Xinjiang.*

Bhattacharji, P. (2008, 08 01). *Uighurs and China's Xinjiang Region.* USA.

Boghra, M. A. (1987). *History of East Turkistan in Uighur language.* Ankara.

D, T. (2009). *Uyghur Culture Faced With Endless Campaigns.* 97-104.

East Turkistan.net. (n.d.).

ETIC. (2008). *Western development strategy: Disaster in East Turkistan.* München, Germany: Uygurischer Verein e. V 2008-09-01.

Gladney, D. (2000, 07 02). "Ethnic Conflict Prevention in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region: New Models for China's New Region". University of Hawai'i , Manoa, USA.

inAustralia, E. f. (2010, 02 12). Economic pressures on Uighurs in East Turkistan. (M. Alim, Interviewer)

Kok, H. (Annual 2004-4). China and Geopolitics of Oil in East Turkistan. *Turkish Review of Eurasian Studies* , 18.

McLaughlin, K. E. (July 14, 2009 12:43 Et). Chinese Labour policy. *Global Post* .

Ramzy, A. (2009, 07 15). Retrieved from www.time.com: http://www.time.com/time/printout/0,8816,1910302,00.html

Rice, R. (n.d.). Uighur ethnicity and human rights discourse in post 9/11 China. University of Tennessee/ Chattanooga.

Sautman, B. (1999). *Ethnic law and Minority Rights in China: Progress and Constraints* . Blackwell Publishers Ltd.

Smith, J. N. (01/09/2002). *Making Culture Matter': Symbolic, Spatial and Social Boundaries between Uyghurs and Han Chinese* . Online publication.

Strategic Analysis/Jul-Sep 2003. In A. Bhattacharya, *Conceptualising Uyghur Separatism in Chinese Nationalism* (pp. 358-377).

Retrieved from Uighuramerican.org. (n.d.).

Toops, S. (2004). *Demographics and Development in Xinjiang after 1949.* Washington: East West Centre.

www.rfa.or. (n.d.).

Yahya, H. (n.d.). Communist China's policy of Oppression in East Turkistan. Turkey.

Al-Wirdani, E. A. (2009). *East Turkistan and Chinacalsh of two civilizations.* Cairo: The Arab Civilization Centre.

Zang, X. (01/02/2007). *Minority ethnicity, social status and Uyghur community involvement in urban Xinjiang.* Hongkong: City University Online Publication.

احمد فاروق اونسال

رئيس مظلومدار تركيا

مترجم إلى اللغة العربية بيعقوب جايمازاغلوا

التمييز الديني والعرقي في تركستان الشرقية

في الوقت الذي أصبحت التطورات الاقتصادية طريقا لمعادلات القوى في العالم، باتت الإنسانية تشهد فيه صراعا بين المسيطرين على هذه المعادلات والمحاولين لتغييرها. و يكمن من وراء كل ذلك هدف واحد وهو: المضي قدما دون الانهزام والكفاح بكل ما أوتي من أجل التحوّل إلى قوة عظمى.... والقضاء على كلّ ما من شأنه أن يحول دون ذلك... وإيجاد تبرير مناسب وقناعة لائقة لكل ذلك، وإيجاد غطاء مشروع من شأنه أن يقضي على جميع المشاكل من جذورها.

ويبدو أنه ليس من الصعب أن نستنتج من هذا المشهد الذي حاولنا عرضه في الفقرة الملخصة السابقة، بأن تحقيق هدف جميل كمحاولة تحسين ظروف "الناس " مرتبط أيضا بالأيدي العاملة المجردة "للناس".

وأما البئر العميق اللامتناهي المسمى بـ " نظام العالم الجديد " فهو يتحدد بنظام يقوم على أساس جعل الناس يجهلون حقوقهم وحرياتهم، أي تلك الحقوق والحريات التي تنازل عنها كثير من الناس والمجتمعات من أجل تحقيقها... ولئن سمّى الناس هذا النظام بالجديد فهو في الواقع ذات جذور تمتد إلى مئات السنوات القديمة المليئة بالحروب والصراعات.

ولا شك أن " تركستان الشرقية المنسية وراء الجدران الصامتة " هي أحد أكبر النماذج و العبر لهذا المشهد...

وأول حدث نعتبره بداية الانتهاكات للحقوق في تركستان الشرقية (كنتيجة لاعتداءات ومكافحات طويلة في أواخر القرن السابع عشر) هو قيام الصين باحتلال المنطقة سنة ١٨٨٤ والإعلان عن تلك الأراضي المحتلة بالولاية التاسعة عشر للصين وتغيير اسم " تركستان الشرقية " التاريخي إلى اسم سينغيانغ (Xinjiang) الذي يعني " الأراضي المفتوحة حديثا". وكانت نظرة جمهورية الصين الشعبية إلى المنطقة مثل نظرة الإمبراطورية الصينية إليها سابقا، حيث كانت المنطقة عبارة عن أراض مفتوحة بالنسبة إليها. ولذلك تم تصيين اسم المنطقة وإدارتها و تنفيذ السيادة على شعبها. وكان المسؤولون الصينيون يستخدمون إمكانياتهم العسكرية والاقتصادية ولا يترددون في تنفيذ صلاحياتهم إلى أقصى درجة ممكنة. وحتى مناهج الحياة اليومية كانت تتحدد من قبل المسؤولين

الصينيين. وخلاصة القول إن تركستان الشرقية قد خسرت ليس اسمها فقط بل هويتها وحقوقها، وبالتالي حريتها مع مرحلة جديدة بدأت سنة ١٨٨٤ إلى أجل مجهول و غير مسمى. ولئن كانت المنطقة توصف اليوم بمنطقة الحكم الذاتي، فإنها في الواقع تحوّلت إلى منطقة استعمارية داخلية تحت إدارة مستبدة. والحرية الجزئية التي نالتها لفترات قصيرة، أو بعض الاستقلال المحرز من قبل إدارات مثل جمهورية تركستان الشرقية الإسلامية، أو جراء النضال المستمر لم تكن كافية لها، حيث أصبحت منطقة الأويغور التي تمثل سدس مساحة الصين (١,٨٢٤,٤١٨ كلم^2) أكثر المناطق تعرضا للظلم من بين مناطق الحكم الذاتي الثلاثة التي هي الأويغور والتبت ومنغوليا الداخلية. وتصدر هذه المظالم والضغوط عن شعب يختلف في العرق والدين واللغة والثقافة والعادات ضد الشعب الأويغوري الذي يدفع ثمنا باهظا تحت الا حتلال الصيني، الذي يحاول تعزيز مكانته داخل النظام العالمي الجديد استنادا إلى نمو الصين الاقتصادي، والأيادي العاملة الرخيصة لديها، لكي تحقق حلمها في التحوّل يوما ما إلى قوة عظمى في العالم.

وكان سبب تعرض الشعب الأويغوري للكثير من الظلم من بين شعوب مناطق الحكم الذاتي الثلاثة (الأويغور والتبت ومنغوليا الداخلية)، هو ضعف الاتفاقيات الدولية التي تحمي هذا الشعب أو عدم وجود دفاع دولي عنه. وفي المقابل يوجد نوع من الأنس والتقارب بين الصين ومنغوليا بسبب بقاء بعض الحكام من الخان المنغوليين في القصور الصينية مدة طويلة من جهة، وعدم محاولة منغوليا لعب دور فعال في السياسة العالمية أو عدم وجود نفوذ لها في العالم من جهة أخرى. كما تحتاط الصين في علاقاتها مع التبت لوجود اهتمام واحترام دولي تجاه دالاي لاما.

ويـُقدّر عدد السكان بمليار و٣٠٠ مليون نسمة في جمهورية الصين الشعبية التي صارت ضمن الصفوف الأولى في قائمة البلدان المتقدمة اقتصاديا. وهذا الرقم إنما هو تقديري، لأن السبيل الوحيد لمعرفة الأرقام الصحيحة عن جمهورية الصين الشعبية هو التوقع الصحيح. وأما عدد المسلمين في الصين فيُقدّر حسب الأرقام الرسمية بـ ١٠ ملايين مسلم أويغوري في منطقة سينغيانغ (Xinjiang) و٥٠ مليون مسلم هويي (المسلم الصيني) المتواجد معظمهم في بيجين وشرقها وضواحيها. ويقدّر عدد المسلمين حسب المعطيات غير الرسمية بحوالي ٢٠٠ مليون مسلم. ويرتبط الأويغور الموجود داخل هذا الهيكل الإسلامي في الصين ارتباطا وثيقا بالعالم الإسلامي وبمنطقة تركستان الغربية (تركمنستان وكيرغيزيا وأوزبكستان وأذربيجان) من الناحيتين الديموغرافية والعقائدية. وتكتسي تركستان الشرقية أهمية خاصة لدى الصين لمكانتها الجيو- سياسية من جهة ومواردها الطبيعية الثرية من جهة أخرى. كما أن مجاورتها من جهة الغرب مع الدول الغنية بالطاقة تزيد هذه المنطقة أهمية لدى الصين. وهذه المنطقة التي تقع في الشمال الغربي للصين وتبلغ مساحتها ضعف مساحة تركيا وتـُعدّ جسرا بين الغرب والشرق من وقت طريق الحرير التاريخي إلى يومنا هذا، تجاورها إلى جانب

دول تركستان الغربية التي ترتبط بها ارتباطا وثيقا من الناحية التاريخية والديموغرافية والعقائدية، دول أسيوية هامة أخرى، مثل منغوليا وأفغانستان وباكستان والهند. وكانت الصين على معرفة جيدة بأن أي صراع أو نزاع ينفجر في أسيا الوسطى من شأنه أن يؤثر على تركستان الشرقية وبالتالي على الأمن السياسي والاقتصادي للبلاد. ولذلك تعتبر الصين منطقة الحكم الذاتي الأويغوري منطقة عزل بينها و بين العالم الخارجي. وهو ما يجعل الصين تتصدى لكافة أنواع الحملات التحررية المحتمل حدوثها في المنطقة، عن طريق ممارسة العنف وسياسة الضغط. ولا يخفى على أحد أن التحالفات الدوليةا لتي أقامتها الصين لإخماد الحملات التحررية المستمرة لسنوات طويلة، لها تأثيرات مأساوية على دول الجوار التي تتوفر على نفس العناصر الديموغرافية. وهو ما يعني أن الشق الثاني لهذه الوحدة الديموغرافية، أي تركستان الغربية، كانت تتعرض لنفس الممارسات العنيفة التي يتعرض لها أهالي تركستان الشرقية. وكان الاتحاد السوفييتي يدعم سياسة الصين الظالمة في المنطقة أو بعبارة أخرى، كان يشجّع الصين على التصدي لكافة أنواع الحملات التحررية في تركستان الشرقية، خشية أن تتسرب هذه الحملات إلى أراضيه وأن تؤثر على المسلمين المتواجدين فيها.

وجمهورية تركستان الشرقية الإسلامية التي حققت نجاحا بعد كفاح طويل في قضية تركستان الشرقية، وأعلنت استقلالها في مدينة كاشغر، نالت نصيبها فيما بعد من هذه التطورات، حيث انزعج ستالين من هذا الاستقلال الواقع بقرب من حدود بلاده، وبادر بدعم ماوو الطرف المنتصر في المعركة، التي جرت آنذاك بين الصينيين القوميين والصينيين الشيوعيين. وأدّى هذا التعاون المشترك في سنة ١٩٤٩ إلى إسقاط جمهورية تركستان الشرقية الإسلامية، التي دام عمرها ٥ سنوات فقط. وما زالت هذه الفترة المأساوية مستمرة ومتزايدة إلى يومنا هذا، مع إخماد حملة الاستقلال الأخيرة. والعجيب في الأمر أنه بعد تفكك الاتحاد السوفييتي، تمكنت دول في إقليم تركستان الغربية من الاستقلال، في حين ظلت تركستان الشرقية تدفع ثمن التعاون الصيني السوفييتي الذي أدى إلى القضاء على حريتها.

وبدأت حكومة الصين بتطبيق سياسة توطين الصينيين في المنطقة، بداية من سنة ١٩٥٠. وكان الأويغوريون يمثلون ٧٥ ٪ من مجموع السكان في سنة ١٩٥٣ بينما اليوم قد تساوت الأرقام بين السكان الصينيين والسكان الأويغوريين. وشهدت محافظة كولجا ثورة في سبتمبر ١٩٦٣، لكن الصين سرعان ما قامت بإخمادها مع استعمال العنف، مما أدّى إلى هروب عدد كبير إلى كازاخستان. وفي الوقت الذي ازدادت فيه مطالب الاستقلال في تلك الأقاليم، قامت الصين بالرد العنيف على أحداث ساحة تيانانمن في أبريل / نيسان ١٩٨٩، وذلك أمام مرأى العالم المتحير، وشددت من أعمالها المجحفة ضد أتراك الأويغور في المنطقة، حيث بدأت محاكمات متسلسلة وتنفيذ عقوبات الإعدام بطريقة عشوائية. والمساجد التي كانت مغلقة في فترة حكم ماوو والتي فـُتحت بعد ذلك في عهد دنغ شياو، أوشكت على أن تغلق من جديد بعد سنة ١٩٩٠ في فترة حكم خيان زمين. وكانت تـُعلـّق على أبواب المساجد

قوائم تحتوي على أسماء الممنوعين من دخول تلك المساجد.

وفي فترة ما قبل أحداث ١١ سبتمبر، كان الرأي العام العالمي يتناول موضوع الانتهاكات في المنطقة ويدعو الحكومة الصينية عبر تقارير مختلفة إلى الكف عن تطبيقاتها المستهدفة لحقوق الإنسان وحرياته. أما ما بعد أحداث ١١ سبتمبر، فقد انقلب موقف العالم الغربي نحو العالم الإسلامي والأقليات المسلمة رأسا على العقب، بعد أن كان يضغط على دول المنطقة سياسيا ويذكّرها بـ " حقوق الإنسان وحرياته" خاصة ما قبل انحلال الاتحاد السوفييتي. وكان هذا التغيير والموقف الأمني الجديد في العالم فرصة ثمينة للصين المسيطرة على تركستان الشرقية ما كان بوسعها أن تجدها سابقا حيث أعطاها شرعية دولية لممارساتها الظالمة، وبذلك أخذت الضغوط الصينية في المنطقة بعدا جديدا. ولما أدّت أحداث ١١ سبتمبر إلى إيجاد فضاء سيكولوجي جديد يشرّع توجيه اتهامات بالإرهاب إلى الإسلام والمسلمين، اغتنمت الصين هذه الفرصة ولم تتأخر في ربط الأويغوريين المسلمين في تركستان الشرقية بالإرهاب، حيث وصف الأويغوريين بـ " الإرهابيين" وكفاحهم الديني والقانوني بـ " أعمال إرهابية " ومجموعاتهم ومنظماتهم بـ " المنظمات الإرهابية" لتبرئة نفسها من الاتهامات والانتقادات الدولية.

وكانت الصين قبل أحداث ١١ سبتمبر تفرق المطالبين بالحقوق في منطقة الحكم الذاتي الأويغوري إلى " انفصاليين سياسيين " و" إسلاميين متطرفين"، بدأت تنظر إليهما بنفس المنظار بعد أحداث ١١ سبتمبر، وتصف كل من يطالب بالحقوق والحريات في تركستان الشرقية بـ " الإرهابي الإسلامي الانفصالي". وأصبحت الصين التي ترغب في تعزيز قوتها ونفوذها في المنطقة، تتطوع بالمشاركة في الحملة الأمريكية المسماة بمكافحة الإرهاب الدولية لتحقيق مصالحها السياسية والدفاع عن " الصين الكبرى" تحت تبرير " الإرهاب". وهي تعتبر اليوم مجالات التحرك المشروعة لمكافحة الإرهاب، فرصة سانحة للتحرر من الانتقادات الموجهة إليها بسبب انتهاكاتها لحقوق الإنسان. والصين التي انضمت اليوم إلى مصاف " الدول المكافحة للإرهاب" لدى الرأي العام الدولي، أصبحت لا تعبأ بالانتقادات الموجهة إليها في العالم بسبب انتهاكاتها لحقوق الإنسان في تركستان الشرقية. وتدعّي دوما بأنها تتصدى للمجموعات " الإسلامية المتطرفة" و" الانفصالية" لكي لا تشهد أحداثا من قبيل ١١ سبتمبر.

ولا تكتفي الصين اليوم بمضايقة الأويغوريين الموجودين في الأراضي الصينية فحسب، بل تحاول إسكات جميع منظمات حقوق الإنسان الأويغورية وغيرها التي تحاول أن ترفع صوتها للعالم لإظهار ما يجري من "ممارسات مجحفة في تركستان الشرقية ". وتقوم الصين في هذا الصدد بنشر مواد ومقولات دعائية . وعلى سبيل المثال قامت قنصلية الصين بإسطنبول في أعقاب أحداث ١١ سبتمبر بإصدار بيانات متعاقبة ومنشورات بمختلف اللغات حول " الهجمات الإرهابية" وقامت بتوزيع أفلام وثائقية

وأشرطة VCD وغيرها، حاولت فيها إثبات أن قضية تركستان الشرقية إنما هي حركة إرهابية. والفكر الأساسي في جميع هذه الوسائل هو قولهم :" إننا محقون في مكافحة الإرهاب. وتوجد كذلك منظمات إرهابية في تركستان الشرقية وهي تمارس العنف. ويجب إلقاء القبض عليهم ومعاقبتهم أينما كانوا". وكان الفيلم الوثائقي الذي أعدّته قناة TV٩ التابعة لمؤسسة التلفزيون المركزية الصينية تحت عنوان " إرهابيو تركستان الشرقية" يحاول إقناع المشاهدين بأن سبب حدوث أعمال العنف في تركستان الشرقية يعود إلى أتراك الأويغور، وأن الأويغوريين داخل البلاد وخارجها لهم صلة بهذه الأحداث وأن أعمال العنف تعتبر أنشطة إرهابية.

وكانت حكومة الصين تنتهز كافة الفرص وتجني ثمار مساعيها. وقد تم إدراج الحركة الإسلامية لتركستان الشرقية (ETIM) في قائمة " المنظمات الإرهابية" للولايات المتحدة الأمريكية أولا، وللأمم المتحدة ثانيا، بدعوى وجود ارتباط بينها وبين أسامة بن لادن والقاعدة. وكان اتخاذ هذا القرار يستند إلى اتهام الحركة الإسلامية بـ" تنظيم هجمات ضد المدنيين " . وبذلك حاولت الصين صرف أنظار أمريكا عن الانتهاكات التي تقترفها في تركستان الشرقية بدعوى الحفاظ على أمنها الداخلي. وكجزء من هذه الاستراتيجية الجديدة للصين أصبح استعمال كلمات مثل " الأويغوري المسلم" و"الإرهابيون الأويغوريون" و"الجهاد" و"تركستان الشرقية" متداولة بكثرة في وسائل الإعلام الصينية. كما أن إلقاء القبض على بعض الأويغوريين من قبل أمريكا المحاربة لـ " الإرهابيين الإسلاميين المتطرفين" في أفغانستان ونقلهم إلى سجن غوانتنامو قد شجّع الصين أكثر.

وقد وسّع المسؤولون الصينيون مفهوم الإرهاب إلى درجة أنهم اعتبروا الجرائم العادية مثل القتل والسرقة ضمن الجرائم الإرهابية، وغضوا الطرف عن حق المحاكمة العادلة، وقاموا بإجراءات قضائية مسترسلة وظالمة، بإصدار أحكام بالسجن والإعدام.

الانتهاكات العرقية والدينية في تركستان الشرقية

أول انتهاك صيني وقع في المنطقة التي معظم سكانها من أصول تركية هو استبدال اسم المنطقة بعد احتلال ١٨٨٤ بـ " سينغيانغ (Xinjiang) " الذي يعني " الأراضي المفتوحة حديثا" ومنع استعمال اسم " تركستان الشرقية " بصورة رسمية.

وليس من الصحيح القول إنه يوجد في المنطقة أتراك الأويغور فقط.، ولئن كان الأويغوريون يمثلون معظم سكان المنطقة، إلا أنها تحتوي أيضا على عدد كبير من المسلمين الصينيين الذين يسمون هويين. ورغم انتماء المجموعتين إلى نفس الدين، فإن العلاقات بين الأويغوريين والهويين تكاد تكون مقطوعة. وتعمل الصين على التفرقة بين المجموعتين عبر اختيار الهويين للعمل في المؤسسات الرسمية الخاصة بالمسلمين من جهة، وتستفيد من ابتعاد الهويين المتمتعين ببعض الحقوق عن مساندة

الأويغوريين في قضيتهم من جهة أخرى. وعندما يشعر الأويغوريون بالوحدة في قضيتهم ولا يجدون دعما داخليا، يتوجهون إلى شعوب دول الجوار الذين ينطقون معهم نفس اللغة وهو ما يجعل مطالب الأويغوريين المحقة توصف بـ " أعمال القوى الخارجية".

وكان الأويغوريين قد تقبلوا بوجود الهويين معهم بشكل أو آخر، ولكن المشكلة كانت في سياسة الإسكان التي انتهجتها الصين لتوطين الصينيين الخان البوذيين في المنطقة. وكانت إدارة بيجين تهدف إلى تغيير البنية الديموغرافية لهذه المنطقة الهامة، إلى أن تقارب عدد السكان الأويغوريين مع السكان الصينيين الخان اليوم، وفق الأرقام الرسمية، حيث يسجل عدد الصينيين الخان زيادة بنسبة ٨ ٪ سنويا كما بلغت هذه الزيادة منذ ١٩٨٠ ستة وعشرين ضعفا. وفي المقابل انخفضت نسبة الأويغوريين الذين كانوا يمثلون ٧٥ ٪ من مجموع السكان قبل بدء الصين في سياسة الاستيعاب إلى حوالي ٥٠ ٪ اليوم.

وطريقة أخرى لإدارة الصين في سياسة الاستيعاب، هي تهجير أتراك الأويغور من المنطقة. وقد استعملت في ذلك أساليب شتى، للسيطرة على الوضع السكاني، وتحقيق الكثافة العرقية لفائدة مجموعة على حساب مجموعة أخرى. وأحد هذه الأساليب، هو نقل الأطفال الأويغوريين إلى المناطق الداخلية للصين في إطار برنامج " صف سينغيانغ" التعليمي ومحاولة استيعابهم بذلك. وتمثل أسلوب آخر في نقل الشباب الأويغوريين إلى المناطق الداخلية بداية من سنة ٢٠٠٣ في إطار سياسة " توجيه الأيدي العاملة الزائدة عن الحاجة " قصد تذويبهم داخل المجتمع. ويتم اختيار الفتيات الأويغوريات بالدرجة الأولى في عملية النقل، وهن يضطرن للعمل في القطاع غير المسجل قانونيا من أجل الإستمرار في حياتهن.

ومن بين الأساليب الصارمة والإجبارية وغير الإنسانية التي تطبقها الصين لتقليل عدد سكان الأويغور في المنطقة، فرض الإجهاض على النساء، إذ أن الدولة إذا أثبتت أن امرأة أصبحت حبلى لطفلها الثاني بالنسبة إلى الصينيات وطفلها الثالث بالنسبة إلى الأقليات فإنها تـُجبر على إجهاض جنينها. ويتم تطبيق " الإجهاض الإجباري" بعد التثبت من جنس الجنين في فترة الحمل وإذا كان الجنين أنثى يتم إسقاطه وقتله، بصورة بشعة. وهو يؤدي إلى اختلال في التوازن بين عدد الذكور والإناث في البلاد. وهذا الاختلال لا يشمل الأويغوريين فقط بل ينطبق على الصينيين أيضا. لكن الأويغوريين يقومون بإنجاب أطفال اكثر، ويحاولون تسجيلهم بالرشاوي أو بطرق أخرى، ولكن إذا لم يستطيعوا ذلك فيبقى الأطفال "مجهولي الهوية "فلا وجود لهم من الناحية الرسمية. وهؤلاء " الأطفال المجهولون" يتعرضون في حياتهم لمشاكل عديدة، حيث انهم يجدون صعوبات كبيرة في التمتع بحق التعلم والصحة والعمل من جهة، ويتعرضون لاعتقالات وعقوبات شديدة إذا تم إلقاء القبض عليهم من قبل دوريات الشرطة في الشوارع لعدم امتلاكهم بطاقات الهوية من جهة أخرى.

وأدت سياسات الاستيعاب التي تسلكها الصين، إلى تزايد الصراعات والتوترات العرقية في المنطقة. وأكبر حدث يكشف لنا هذا التوتر كان في أورومتشي عندما تجمع عدد من المتظاهرين الأويغوريين للاحتجاج على اعتداء الصينيين على أتراك الأويغور، وقتل عدد منهم في مصنع بأورومتشي في ٢٩ يونيو/حزيران ٢٠٠٩. وقامت قوات الأمن الصينية، بدعم الصينيين الخان في اعتدائهم على أتراك الأويغور، كما تدخلت القوات المسلحة الصينية باستعمال العنف والقوة المفرطة ضد المتظاهرين، مما أدى إلى مقتل آلاف المتظاهرين الأويغورين. وقد تم إطلاق النار العشوائي على المدنيين الأويغوريين الذين لا يمتلكون أي سلاح للدفاع عن أنفسهم حيث تعرضوا للضرب والقتل بالعصي من قبل الصينيين المدنيين. وتم كذلك تنفيذ عقوبة إعدام جماعي لبعض أتراك الأويغور المتضررين من كل هذه الأحداث. ويكفي عبرة للناس، ذلك المشهد الذي كشف عن تعرض تركييْن أويغورييْن للاعتداء من قبل قوات الأمن الصينية وقتلهما بطرق رأسيهما بالحجارة. وما كان بالإمكان إحصاء عدد المصابين بجروح أثناء تلك الأحداث. وفي النهاية استطاع أتراك الأويغور الاستمرار في إبداء ردود فعلهم لمدة أسبوع فقط، ودفعوا ثمن ذلك بالإعدام الجماعي والتعرض للقتل في الشوارع. ويتضح هنا أن الحكومة الصينية لا تتردد في الرد العنيف واستعمال القوة المفرطة ضد المعارضين الذين يحاولون عرقلة أهدافها.

وهناك نوع آخر من الانتهاكات الخاصة بالصين، التي لا يمكن مصادفتها في أي مكان آخر في العالم، وهو تعليق قوائم على أبواب مساجد تتضمن أسماء الممنوعين من دخول هذه المساجد لأداء صلواتهم فيها. وتشمل الأسماء عادة الشباب الذين دون ١٨ سنة من العمر والموظفين والعمال والمتقاعدين والمجازين بالعطل وموظفي البلديات وأعضاء الأحزاب والنساء. بينما لا أحد من البوذيين المقيمين في نفس المنطقة يُمنع من دخول معابدهم. ولو كانت هذه الإجراءات من مقتضيات النظام الشيوعي في الدولة لوجب تطبيقها على كافة الأديان ومعتنقيها دون حصرها على المسلمين فقط. والواضح هنا أن الحكومة الصينية تقوم بتمييز ديني وعنصري تجاه المسلمين بصفة علنية.

ولئن كانت الصين قد انتقلت إلى نظام منفتح وليبرالي من الناحية الاقتصادية، إلا أن الحياة السياسية والاجتماعية فيها منغلقة، وتحت ضغط ورقابة شديدة، حيث يُمنع تأسيس حزب أو جمعية أو وقف إلى جانب منع الصحافة الحرة. كما لا تسمح الصين بفتح مدرسة خاصة، لاعتبارها نشاطا تنظيميا، أكثر من كونه اقتصاديا. ويُعتبر التعليم الديني في هذه الحالة عملا غير قانونيا. وكل من يفتح بيته للتعليم الديني أو كان مدرّسا أو طالبا أو يقدّم دعما لذلك فهو معرّض لعقوبات كبيرة.

وجميع المكتبات تحت رقابة الدولة، وقد تم إتلاف آلاف المجلدات من الكتب في السنوات الأولى من الثورة الصينية، بدعوى أنها مخالفة للسياسة الثقافية الصينية. وتم تغيير أسماء الجامعات في تركستان الشرقية بعد سنة ١٩٥٠ ومؤاخذة الطلبة الخريجين منها وممارسة الضغط عليهم مدى الحياة.

وشددت الحكومة الصينية من مراقبة عادات وتقاليد وأعراس المسلمين. كما حاولت، ولا تزال، تمنع اللغة والثقافة الأويغورية. وحتى أشرطة الأغاني الصادرة عن تركستان الشرقية أو مناطق أخرى، تخضع لرقابة مشددة من قبل وزارة الثقافة والمخابرات الصينية. والشرط الوحيد لنشر الأفلام المصورة من قبل الأويغوريين أن يكون أحد الممثلين صينيا أو أن يكون دوره في الفيلم بارزا ومهما.

والاتصالات عبر الإنترنت كذلك تحت رقابة وتحكم كبير، فقد تم قطع شبكة الإنترنت مثلا، ومنع أعضاء الصحافة الحرة والمراقبين من الوصول إلى المنطقة أثناء أحداث يوليو / تموز الماضي. وتم بذلك عزل العالم عن أخبار المنطقة وتطورات الأحداث فيها، وتم إلحاق ضرر كبير بالحرية الإعلامية، التي تعتبر من الحريات الأساسية في العالم. كما مُنع الشباب الأويغوريون من الدخول إلى مقاهي الإنترنت خلال الأحداث.

وتم الحد كذلك من حرية التنقل بالنسبة إلى الأويغوريين، كما قامت قوات الأمن الصينية بمداهمة بيوت سكان تركستان الشرقية وبالتفتيش في الشوارع، وإيقاف عدد كبير من المدنيين الأبرياء بتهمة "التمرد على قوانين الأمن العام". ولم تُعرف حتى الآن عاقبة آلاف الموقوفين. وحُكم على عدد كبير من الأويغوريين بالإعدام بعد محاكمات مسترسلة وغير عادلة باتهامات مختلفة، مثل الاتجار بالمخدرات والرشوة وتهديد أمن الدولة وغيرها من الجرائم. وانتشر الحديث عن التعذيب في مراكز الإيقاف والسجون التي تكون الظروف فيها سيئة للغاية ودون مستوى المعايير المطلوبة.

ويسعى المسؤولون الصينيون إلى ربط جميع الجرائم بالإرهاب، وحتى الجرائم العادية تعتبر ذات صلة بالإرهاب، لإصدار حكم بالإعدام في حق مرتكبها. بينما يحاكم مجرم صيني في المناطق الداخلية حسب نوع جريمته ووفق القانون الجنائي، ولكن إذا ارتكب أويغوري نفس الجريمة في تركستان الشرقية يتهم بـ " الإرهاب" ويعاقب بأشد العقوبات. وأصبح الإعدام والاعتقال والتعذيب في السجون من الحالات العادية والمعتادة في هذه المنطقة.

وقد تمكنت الصين من إقناع الأمم المتحدة وسائر المنظمات الدولية، بأنها تكافح الإرهاب، واستطاعت بذلك إسكات هذه المنظمات وإعطاء صبغة شرعية لأعمالها البشعة التي ترتكبها ضد الأويغوريين، وللاستمرار في إستراتيجية الردع التي تطبقها حيالهم. ولكنها أصيبت بخيبة أمل مع انتقال مشكلة تركستان الشرقية إلى الساحة الدولية عقب الانتهاكات المرتكبة في الآونة الأخيرة. وتحوّلت مشكلة تركستان الشرقية من قضية داخلية إلى قضية دولية، كما ساهمت سياسة الصين البشعة في لفت أنظار العالم إلى تركستان الشرقية، واتحاد المنظمات الأهلية في العالم للقيام بتحرك جماعي تجاه هذه القضية.

وفي الختام يجدر بنا القول إنه يجب على الصين إنهاء ممارسات التمييز العرقي والديني في تركستان الشرقية، بدءا من إعادة اسمها التاريخي إليها. كما يجب وقف الإعدام الذي يُعتبر شكلا

آخر للتطهير العرقي، و إزالة العراقيل التي تقف أمام حرية التعليم الدين والعبادة، و السماح بتأسيس جميعات وأوقاف وأحزاب سياسية والصحافة الحرة في البلاد، و الكفّ عن منع حرية التنقل والاتصال، و تحسّين ظروف السجون ومراكز التوقيف بما ينسجم مع المعايير الدولية، و القيام بمقتضيات المحاكمة العادلة. ويجب أن تتوقف عن عمليات التهجير ومحاولة تغيير البنية الديموغرافية للمنطقة عبر جلب الصينيين إليها، والكفّ كذلك عن سياسة فرض الإجهاض الجبري تجاه الأقليات للتقليل من عدد الأطفال.

جلسة الثالث
دور المجتمع الدولي و مقاومة الصين ضد التغيير

رئيس الجلسة : فاطمة بستان اونسال

- الأستاذ.الدكتور. درو غلادني – امركيا
- د. أحمد أمين داغ – تركيا
- مساعد دكتور. أركان إيميت – تركيا
- المحامي. غولدان سونماز – تركيا
- د. دكتور يانك جيانلي – امركيا

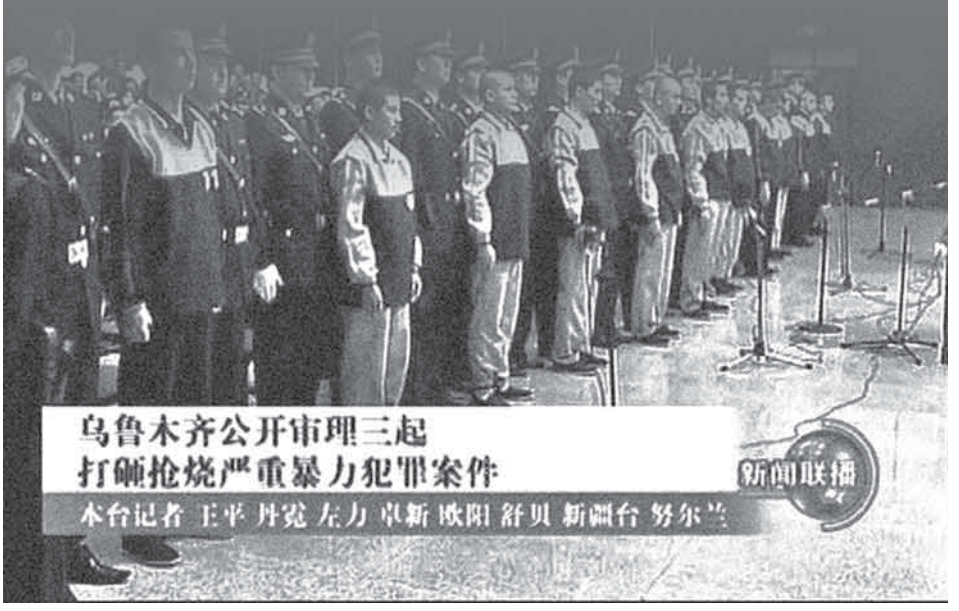

أحمد أمين داغ

مؤسسة الإغاثة الإنسانية وحقوق الإنسان وحرياته تركيا

مترجم إلى اللغة العربية بلحمد موراد

دور تركيا والعالم الإسلامي في حل قضية تركستان الشرقية

يبدو أنه من النسيج التاريخي العجيب رغم كون تركيا والتركستان الشرقية؛ إحداهما في أقصى غرب العالم التركي والأخرى في أقصى شرقه إلا أنه يوجد تكامل روحي وتقارب بينهما لم يمنع منه البعد الجغرافي. غير أن هذا التقارب المحسوس بشكل مكثف في منحى عاطفي، نجده في العديد من المرات قد يواجه مشاكل ضمن قضايا سياسية واقتصادية.

وإن محاولات التقارب السياسي اللافتة للانتباه في الفترات الأخيرة للعثمانيين لم تتحول إلى تعاون طويل المدى. فالحكام المحليون بتركستان الشرقية في القرن التاسع عشر حينما بايعوا السلطان العثماني قاموا بقراءة الخطبة باسمه وعملوا على تقوية العلاقات السياسية فيما بينهماوأرسل السلطان عبد العزيز هيئة عسكرية إلى السيد يعقوب أمير تركستان الشرقية، و قام بدعمه ضد الدول المنافسة، أما في عهد السلطان عبد الحميد الثاني فقد جاء على رأس جدول الأعمال إنشاء جامعة إسلامية بالمنطقة. إلا أن قوة العثمانيين التي أخذت في التقهقر باستمرار قد صعبت من انتقال اهتمام العثمانيين إلى جغرافيا بعيدة، كما أن قو ة الصين المتنامية في آسيا وكذلك استعمارها للمنطقة حال دون تقوية هذه العلاقات.

ومع بداية القرن العشرين بدأت مرحلة سلبية بعد تعرض كل مناطق العالم الإسلامي تقريباً للاستعمار. وظهر في هذه الفترة بداية انقطاع تركيا عن هذه المنطقة. وبسبب أنها أدارت وجهها نحو الغرب في كل المجالات، فقد حدث تراجع كبير في اهتمامها بكل دول آسيا. وإن هذا التغير لم يقف على المجالين السياسي والاقتصادي فحسب إنما شمل أيضاً المجالات الثقافية، فلم يترك سوى روابط على مستوى رومانسي مع أتراك آسيا.

وفي تلك الأثناء فإن تركيا التي كانت تعيش في أزمة حول الماهية، لم يكن يتسنى لها أن تبدي أية مقاومة تذكر ضد القوة المتنامية لكل من الصين وروسيا، مما أدى إلى وصول علاقاتها من أتراك الخارج إلى أقل مستوياتها. و عدم الاهتمام التركي هذا الذي لم يستثن تركستان الشرقية فحسب، بل ظلت تركيا بلا حراك أمام العديد من الظواهر في الجغرافيا القريبة منها.

وإن الأيديولوجيا العالمية القائمة على فكرة القطبين التي ظهرت بعد الحرب العالمية الثانية قد

أدت إلى جعل الدول الإسلامية كلها وليست تركيا فحسب في حالة الإعتماد على الآخر، واستمر الوضع السلبي السابق بل وتنامى.ولم تجد تركيا خلال تلك الفترة حلا آخر سوى الانضمام لأحد القطبين الشرقي أو الغربي، فقامت بتطوير سياستها الخارجية في ظل المعسكر الغربي. وبعدما اتضحت لدول المعسكر الغربي والعالم الشيوعي السياسات التي تقوم بها واشنطن وليست أنقرة، كان نتيجة لذلك أن ظل العالم التركي تحت نفوذ المعسكر الشيوعي.

إلا أنه في عام ١٩٩١ وبعد انهيار الاتحاد السوفيتي ظهر بالمنطقة وضع جغرافي سياسي جديد، وبدأت في تلك الفترة عودة تركيا لاهتمامها بآسيا الوسطى. وحينما كان هذا الاهتمام يجلب حالة من الانفتاح الجديد، فإن التنافس في آسيا لم يقف على اقتراب تركيا من المنطقة فحسب، بل أدى كذلك إلى حدوث صراع دولي كبير في المنطقة.

وبينما كانت تركيا تعمل على فتح مجالات للنفوذ وفرص جديدة خلال أعوام التسعينات، فإذا بقضية تركستان الشرقية تأتي في جدول الأعمال من جديد مذكرة بنفسها مرة أخرى على المستوين الرسمي والمدني بصورة متوازية مع ازدياد ثقل تركيا بالمنطقة. وكان أول تأثير لهذا التحول الدولي هو الزيادة والتيسير الواضح في أنشطة الأويغور بتركيا. وإن عيسى يوسف آلب تاكين وهو من قادة تركستان الشرقية حين وجد إمكانية القيام بمباحثات مع جميع قادة الأحزاب السياسية وقادة الدولة ونواب مجلس الشعب في أنقرة وذلك عام ١٩٩١، فقد جاء بجدول أعمال هذه المباحثات الإخلالات الحقوقية وعمليات الدمج الثقافي والقمع السياسي في تركستان الشرقية وذلك بشكل مكثف، وبدأ بين كلا الطرفين تقارب جديد. وإن آلب تاكين الذي تباحث مع قادة الأحزاب السياسية آنذاك وهم "مسعود يلماظ" و"نجم الدين أربكان" و"آلب أسلان توركاش" و"سليمان ديميرال" و"أردال إين إنو"، وقد طلب الدعم من كل القادة، كما طلب أن تلعب تركيا دوراً أكثر فاعلية بخصوص رفع معاناة شعب تركستان الشرقية. وبينما قام "سليمان ديميرال" رئيس الجمهورية آنذاك بتقديم وعد بالمساعدة في هذه الموضوعات، فقد وعد أيضاً بأنه سوف يقوم بكل الجهود الممكنة من أجل حل هذه القضية وأنه سوف يرفع قضية تركستان الشرقية إلى أعلى المستويات الدولية.

وعاشت هذه العملية من التقارب أفضل حالاتها أثناء فترة رئاسة "تورجوت أوزال". فقد تباحث أوزال مع آلب تاكين، وكان يهتم بهذه القضية على كافة المستويات. و قام قائد الأويغور أيضاً بتسليم أوزال علم تركستان الشرقية والذي حمله على صدره لمدة ٦٠ عاماً، وكان في ذلك إشارة رمزية منه إلى أنه ينبغي لتركيا أن تكون القائد الجديد لهذه القضية، كما جدد طلبه للدعم. وقد وعده "أوزال" أيضاً كباقي القادة بالدعم.

وإن اهتمام تركيا بحقوق المنطقة من خلال سياساتها الموجهة نحوها قد اكتسب بعداً رسمياً متخطياً الأبعاد التعاطفية التي على المستوى الشعبي، فقد قام قادة تلك الفترة بزيارات عديدة لآسيا الوسطى،

وبذلوا مجهودات على أعلى مستوى من أجل تطوير تلك العلاقات. حتى أنه في شهر ديسمبر من عام ١٩٩٢ تشكلت لجنة من المسئولين الأتراك وتباحثت فيما بينها حول الذهاب لتركستان الشرقية وعرض قضيتها على الأمم المتحدة، إلا أنه لم تتخد خطوات جدية.

ولقد انضم لمؤتمر "ملتقى العالم التركي" الذي نظم في إزمير عام ١٩٩٥ أكثر من ٨٠٠ مبعوث من مختلف مناطق العالم وعلى رأسهم ممثلو تركستان الشرقية. وفي الإعلان النهائي للمؤتمر روعي طلب بذل مجهود أكبر بشأن تحسين أوضاع شعب تركستان الشرقية، إلا أنه لم يتحقق تقدم مادي مرتبط بخطوات محددة.

وعلى الرغم من هذه الرغبة والإصرار الكثيفين إلا أن الوضع الراهن الدولي يأتي في مقدمة العناصر الرئيسية التي تعوق أن يكون هناك تطور يساهم في حل قضية تركستان الشرقية، وكذلك مسألة تأقلم تركيا مع هذه الظروف الراهنة. حيث أن سياسة تركيا الخارجية كانت ترى أن دورها يتمثل في أنها عنصر مساعد في ضوء ما يسمح به الغرب، وذلك أكثر من أن تنظر إلى قضايا المنطقة من خلال رؤيتها هي، هذه السياسة التركية التي كانت متعثرة فيما يلقى على عاتقها من اعتيادات فترة الحرب الباردة والتي أبعاد العلاقات الجديدة بين الشرق والغرب فيها تحددت في ضوء أولويات الغرب بشكل كبير. ولقد لعب هذا الخطأ الرئيسي دوراً معوقاً لأن يكون لأنقرة تأثير في نقل القضية إلى المستوى الدولي. وإن الخمول في استخدام آلية من شأنها تسريع حركة تركيا هذه التي كانت تنتظر تحرك الغرب لحل قضية تركستان الشرقية كان هو السبب أيضاً في عدم وجود قضية تركستان الشرقية في جدول أعمال وأولويات الغرب وذلك عند تحول العلاقات ما بين الغرب والصين.

وعلى الرغم من ذلك فإن الإدارة الصينية أيضاً لم تغض الطرف عن إرسال تحذيرات لتركيا بشأن تركستان الشرقية التي كانت قد بدأت في أن تأتي ضمن جدول أعمال الرأي العام التركي بنسبة أكبر مما قبل. وقد قامت الإدارة الصينية بإرسال رسائل إلى تركيا بشأن تركستان الشرقية ما مضمونها بأن هذه المحاولات من طرف تركيا ستعتبر تدخلا في شؤون الصين الداخلية ملوحة إلى تركيا بشأن الدعم الدولي لحزب العمال الكردستاني. وإذا كانت أنقرة قد عملت على عمل توازن بين أن تشكل نفوذاً طورانياً في آسيا الوسطى وبين العلاقات الثنائية مع الصين التي كانت تبدي ازديادا مستمراً، إلا أن الضغط الصيني قد أثمر عن نتائج إيجابية على الاقل في الفترات التي عانت فيها تركيا من عدم الاستقرار الداخلي. فعلى سبيل المثال وفي عام ١٩٩٩ فإن "مسعود يلماز" رئيس الجمهورية في تلك الفترة لم يتوقف على منع التركستانيين من الانضمام إلى الأنشطة الرسمية، بل قام بتغيير اسم الحديقة الموجودة في ميدان "سلطان أحمد" والتي كانت تحمل اسم "عيسى يوسف آلب تكين" كبير الأويغور، بل ومنع استخدام الأعلام التي تخص تركستان الشرقية في تركيا. وفي تلك الأثناء كان رئيس الوزراء الحالي "رجب طيب أردوغان" يشغل منصب رئيس بلدية إسطنبول وقد

عارض القرار بشدة، وقال إن هذا القرار لايشكل إهانة للأويغور فحسب، إنما للعالم التركي بأسره.

إن التزامات السياسة التركية الخارجية قد تحولت إلى وضع سيء جداً بالنسبة لتركستان الشرقية وذلك بسبب العلاقات التجارية والسياسية المتنامية باستمرار مع الصين. ولنفس السبب فإن العلاقات التركية المتزايدة مع الصين مع مطلع عام ٢٠٠٠ قد كانت سبباً في بقاء الخطوات الإيجابية بشأن تركستان الشرقية في مستوى محدود. ومع تغير الحكومة في تركيا عام ٢٠٠٣ هبت رياح انفتاحية مختلفة ليس فقط على المستوى الداخلي، وإنما أيضاً على المستوى الخارجي، مما أدى إلى انتعاش الآمال المتعلقة بقضية تركستان الشرقية من جديد.

وإن أهم فارق مابين الفترة الجديدة وما سبقها، هي أنها اطلقت العنان للتركستانيين لأن يشتركوا بالأنشطة المقامة في تركيا. فالحكومة الجديدة وإن كانت لم تستطع أن تقوم بخطوة جادة نحو حل جذري لقضية تركستان الشرقية، إلا أنها قامت بإلغاء قرارات التعتيم على القضية والتي اتخذت في فترة سابقة. وإن الدور الذي يمكن أن تلعبه تركيا بشأن تركستان الشرقية يُرى أنه متجه في إطار الانتفاع من العلاقات الثنائية مع الصين أساساً وذلك لأنه لا يمكنها التفكير بحرية دون النظر إلى علاقاتها مع الصين. وإن إجبار الصين على اتخاذ بعض الخطوات بشأن تحسين الظروف المعيشية لشعب الأويغور على الأقل، فإن ذلك يبدو وكأنه سياسة لافتة للانتباه. ومن الواضح أن الأويغور ينتظرون ما هو أقل بكثير بشأن انتزاع وتفعيل مثل هذه السياسة. وإن تقريب المسافات بين الحدود الدنيا لتوقعات كلا الطرفين، يشكل الهدف الأساسي في السياسة الجديدة لأنقرة.

يوجد فيما بين تركيا والصين مايقرب من ٤٠ اتفاقية ثنائية وعلاقة إقتصادية بمستوى ٢٠ مليار دولار. وهذه الالتزامات حتى وإن كانت تحدد من مجال التحرك التركي، فإنها لن تكون مانعاً لخطوات متعلقة بحل على مستوى المشاكل الإنسانية في الإصلاحات المشتركة للدول الإسلامية على الأقل.

الدول الإسلامية

ليست هناك سياسة أو موقف متكاملان للعالم الإسلامي بشأن قضية تركستان الشرقية كما هو الحال تقريباً مع كل ما يشغل المسلمين. لذلك فبدلاً من أن نذكر رؤية مشتركة لكل أعضاء منظمة العالم الإسلامي الذين يبلغون ٥٧ عضواً، فإنه من الممكن تلخيص مواقف الدول الإسلامية في الثلاث نقاط التالية:

١)**الموقف الذرائعي (البراجماتي)** : ومجموعة هذه الدول هي التي لا تدعم قضية تركستان الشرقية على المستوى الرسمي وذلك بسسبب أنها واقعة تحت النفوذ والسيطرة الصينيين بصورة مباشرة، أو بسبب مصالحها مع الصين، إلا أنها على المستوى الشعبي فهي تنظر بحماسة إلى القضية. وتتشكل هذه المجموعة من المحيط الأقرب لتركستان الشرقية وهي دول آسيا الوسطى. وإن الفراغ

الإستراتيجي في المنطقة الذي نجم عن إنهيار الإتحاد السوفيتي قد زاد أيضاً من الأهمية التي ينظر بها إلى حكم بكين لتركستان الشرقية والتي هي الجار الحدودي لآسيا الوسطى.

إن النظام الصيني قد اتجه لدول المنطقة باهتمام بالغ حتى يتسنى له وضع نفسه محل كل مجالات النفوذ التي أصبحت فارغة بعد انهيار الاتحاد السوفيتي. ولأن تركستان الشرقية تشكل أهم محاور الانتقال والوصول إلى آسيا الوسطى، فقد قام النظام الصيني خلال توجهه هذا نحو المنطقة بإعطاء ثِقل لعملية التوطين للسكان الصينيين في تلك المنطقة. والصين حينما كانت تعمل على ملئ الفراغ الإستراتيجي الموجود بالمنطقة والناجم بعد الاتحاد السوفيتي وذلك من خلال وساطة منظمة وحدة شنغاهاي، وقد اتبعت سياسة من شأنها القيام بخطوات ستكون مساعدة للاستقرار الاقتصادي والسياسي لدول آسيا الوسطى، كما عملت أيضاً على إنشاء نفوذ اقتصادي لها.

وقد انزعجت الصين من تأثر الأويغور الموجودين في تركستان الشرقية من التيارات الإسلامية المتنامية قوتها باستمرار بين دول المنطقة خلال وسط من عدم الاستقرار السياسي في تلك الأثناء، وقد نجحت الصين من خلال أجهزتها الأمنية والإستخباراتية على وجه الخصوص في الإقتراب من الخطوط الحمراء لدول آسيا الوسطى. ولهذا السبب بدأت تمر أوقات عسيرة على الكثيرً من المهاجرين الأويغور الذين يعيشون بالمنطقة.

إن دول آسيا الوسطى في بادئ الأمر حتى وإن وقفت سلبية أمام معركة تركستان الشرقية على المستوى الرسمي وكان الدعم على المستوى الشعبي، إلا أن هذه السياسة اعتباراً من نهاية التسعينات قد تشكلت بالصورة التي أرادتها حكومة بكين مثلما اتضح من عودة الأويغور. فدول المنطقة التي تعيش حالة من الهلع في حماية نفسها ضد المجموعات الإسلامية المخالفة لأنظمتها غير المستقرة، قد دخلت تحت مظلة الحماية الصينية بحجة ترك الأويغور بمفردهم. وهذه الدول حتى وإن كان هناك تعاطف شعبي معها نحو الأويغور، إلا أن سياساتها الرسمية توجه ضربة قوية لقضية الأويغور.

و في هذا الصدد فإن إيران التي تتبع سياسة مشابهة لذلك، فذلك نتيجة لشعورها بالحاجة للدعم الصيني ولنقل التكنولوجيا النووية إليها خلال التوتر الذي تعيشه مع الغرب على وجه الخصوص، فها هي تتبع سياسة متعرجة تجاه تركستان الشرقية. وعلى الرغم من وجود انتقادات موجهة للإدارة الصينية في الصحافة الإيرانية بشأن الإخلالات الحقوقية وسياسات الدمج الثقافي المتبعة ضد الأويغور، إلا أنه من الصعب رؤية سياسة مجردة بشأن تحسين هذه الأوضاع على المستوى الرسمي.

وبنفس الصورة فإن باكستان هي دولة إسلامية أخرى قدمت قضية تركستان الشرقية فداءً للحسابات الإستراتيجية. فها هي قد قامت بالتعاون مع الصين في سياستها القمعية ضد الأويغور وأسست رؤيتها الإستراتيجية بالتعاون مع الصين ضد الهند على أنها العدو المشترك. وإن باكستان

بسبب الروابط الإقتصادية والثقافية لها مع تركستان الشرقية يوجد بها الآلاف من الأويغور إما مستقرين أو ينتقلون بين البلدين. ومن ناحية أخرى فإن اهتمام الصين بباكستان قد ازداد أكثرأ فأكثر نظراً لأن عدم الاستقرار بها ولو بدرجة بسيطة سيؤثر على المنطقة بأسرها. وكان أحد ثمار هذا الاهتمام أن باكستان قامت في عام ١٩٩٨ بإعادة العديد من الأويغور إلى الصين مرة أخرى. وتقوم الصين بالضغط باستمرار على الحكومة الباكستانية بشأن إرسال الطلاب الأويغور من باكستان.

بالرغم من أن الدول الغربية توجه للصين انتقادات لاذعة بشأن الإخلالات الحقوقية بها، إلا أن القضية لم تكن قضية تطبيق حكم الإعدام على الإسلاميين فالغرب أيضاً يبدي تفاهماً مع الصين. وإن وجود الكثير من طلاب الأويغور في مدارس باكستان والمتهمين بالرديكالية في دول المنطقة، قد أصبح عاملاً مساعداً في تشكيل خطر مشترك بين الصين والغرب. وعليه فإنه وفي أعقاب أحداث الحادي عشر من سبتمبر وما أعقبه من توتر عالمي نجحت الصين في اكتساب التعاطف الغربي مع وجهة نظرها بشأن وقوفها ضد حركة تحررية في تركستان الشرقية و تنظيم القاعدة الذي نظم هذه الأحداث.

وإن الدعاية التي تتهم الأويغور الذين يعملون على الانفصال عن الصين بأنهم يتلقون تدريبات لدي تنظيم القاعدة قد وجدت لها الصدى، وهذه حقيقة. ولهذا السبب فإن الكثير من طلاب الأويغور الذين يتعلمون في مدارس باكستان قد فروا منها خوفاً من إعادتهم وذلك بعد العمليات التي تمت ضد المدارس، وأغلبهم قد فر إلى تركيا والدول العربية مروراً من إيران.

٢)**الموقف الواقعي**: الموقف الواقعي الذي يشكل المجموعة الثانية من السياسات المتعلقة بالأويغور في الدول الإسلامية، هوالذي يعبر عن الموقف المتبع من طرف الدول التي تنظر إلى قضية تركستان الشرقية بنظرة بكين، بالانطلاق من أنها لم تضع يوما ما في جدول أعمالها هذه القضية أو بقناعاتها من أنها لا تسمح لسياسة مرادفة لقوة الصين المتنامية. ومن هذه الدول مصر التي تقف موقف وكأن ليس لديها أي خبر عن قضية مثل هذه على الرغم من وجود الآلاف من طلاب الأويغور يتلقون التعليم في أراضيها. وبعدها تاتي دول مثل إندونيسيا وماليزيا أيضاً وهما يضعان حلاً للقضية بالانطلاق من واقعية القوة المطلقة للصين وذلك من خلال تحفظ من أن تكون يوماً ما في مجال الضغط الصيني بصورة مباشرة.

٣)**الموقف المثالي**: مفهوم السياسة المثالية هو الشكل الثالث للمواقف المتخذة. وهذا الموقف يعبر بنسبة كبيرة عن المحاولات العامة لتلك الدول التي تدعم قضية الأويغور وهذه الدول على وجه الخصوص هى التي قامت بعمل لوبي جيد لإنتزاع الحق. ومن بين هذه الدول تأتي المملكة العربية السعودية وتركيا على سبيل المثال، وهي الدول التي تساند قضية الأويغور لأسباب دينية أو تاريخية، وهي أيضاً دول لها وجهة نظر واضحة لحلول أكبر من كونها توازنات دولية في تركستان الشرقية (بما

في ذلك الإستقلال). والنشريات التي يقوم الأويغور بها في تلك الدول، وكذلك المجهودات المجتمعية التي تتحدث عن الإخلالات الحقوقية للقضية تفعَّل بكل سهولة.

النتيجة

إن السؤال الذي يفرض نفسه الآن هو هل من الممكن أن نجمع كل هذه الرؤى والسياسات المختلفة في هدف واحد مشترك أم لا. فلو يتم التحرك بصورة جماعية بصورة مماثلة لما فعله الاتحاد الأوربي فيما سبق من إعلانات مشتركة، بحيث يتم في المرحلة الأولى طلب إنهاء الإخلالات الحقوقية في تركستان الشرقية ثم في المرحلة الثانية يتم طلب السماح لهم بحق تقرير مصيرهم.

إلا أن منظمة العالم الإسلامي التي يجب أن تكون واحدة من أهم المنابر في هذا الصدد لا تقدم دعماً جدياً لهذا الموضوع. كما أنها لا توجد أية من الجمعيات الدولية التي أسسها مواطنو تركستان الشرقية داخل منصات منظمة العالم الإسلامي المختلفة لا بصفة عضو أو مراقب. فأول خطوة يتسنى البدء بها هو أن تُضم مثل هذه المجموعات إلى المنصات الإسلامية.

ثم بعد ذلك يتم صياغة الحلول القصيرة والمتوسطة والبعيدة المدى للهيئة التي تقود لوبي الأويغور داخل منظمة العالم الإسلامي، ثم عرضها على الدول الأعضاء.

الأستاذ المساعد الدكتور/ أرْكِنْ أمت

عضو هيئة التدريس بقسم اللهجات والآداب التركية المعاصرة بكلية اللغة والتاريخ- والجغرافيا جامعة أنقرة.

مترجم إلىاللغة العربية بعبد الرزاق احمد

تركستان الشرقية في وسائل الإعلام العالمية ومشكلة التضليل الإعلامي

Disinformation: كلمة أجنبية، وهي تعني تقديم المعلومات والأخبار الخاطئة بهدف توجيه الأفراد والمجتمعات، وهي من أهم وسائل الدعاية والدعاية المضادة.

إن الدور المهني والأخلاقي لوسائل الإعلام الجماهيري في العالم بأسره، هو تقديم المعلومات والأخبار، ومتى انسلخ هذا العمل عن جوهره الحقيقي المتمثل في تقديم المعلومات والأخبار، إلى التنسيق والتوجيه، تحيد وسائل الإتصال الجماهيري تلك عن القواعد المهنية والأخلاقية، خاصة أن تقديم الأخبار والمعلومات الخاطئة(التضليل الإعلامي) من أجل توجيه الأفراد والمجتمعات عمل لا أخلاقي تماما، و منافي لأهداف إنشاء وسائل الإتصال الجماهيري.

تعرف الأستاذة الدكتورة/ ياسمين إينجه أوغلى، عضوة هيئة تدريس كلية الإتصالات بجامعة غلاطه سراي، التضليل الإعلامي بكونه نشر المعلومات الناقصة و الخاطئة، أو بمعنى آخر، نشر معلومات بعيدة تمام البعد عن الحقيقة، و محاولة الإقناع بهدف تضليل الجمهور فيما يخص الحقائق. و تذكر إينجه أوغلى أن هناك نوعان من التضليل : أحدهما التضليل المباشر، وهو توفير المعلومات للجمهور فيما يتعلق بمصدر هذا النوع من المعلومات، والثاني هو: التضليل الخفي، وهو صياغة المعلومات بحيث يتم تقديمها دون التصريح بأية هوية بشأن مصدره. كماا تبين إنجه أن الحكم على كيفية التضليل الإعلامي ودرجته أمر صعب، غير أنه من الممكن تعريفه بأنه حركة طرح أكاذيب، مستخدمة من أجل الوصول إلى الوسائل أو الأهداف السياسية.

فن إخفاء الأكاذيب

تبذل الحكومات جهدا كبيرا في موضوع الإعلام الناقص أو المغلوط، من أجل إضفاء المشروعية على سياساتها. وفي الفترات التي تندلع فيها الحروب أوتتفاقم فيها المشاكل الإجتماعية، تزداد عملية خلط الأخبار وتقديم المعلومات الخاطئة للرأي العام.

وتبذل جمهورية الصين الشعبية جهدا كبيرا من أجل إضفاء المشروعية على احتلالها لتركستان الشرقية منذ ٦١ عاما، وتبرير ما تزعمه من حقوق لها. ويمكننا القول بأن القنة CCTV ٥٦ التابعة

للحزب الشيوعي الصيني، نجحت في إقناع الرأي العام بشأن احتلال تركستان الشرقية بمساعدة الآلاف من وسائل السيطرة مركزيا ومحليا. ويعتبر الرأي العام الصيني تركستان الشرقية أرضه الخاصة. ونتيجة لهذا رفع الصينيون(Henzular) المتظاهرون أثناء أحداث ٥ من يوليو الماضي شعار" فليغرب الأويغور عن وجه شين جيانغ (Shin Jiang)، فليرحل الأويغور إلى تركيا." ويمكن القول بأن التضليل الذي مارسته الصين منذ ٦١ عاما تجاه أتراك الأويغور أتى ثماره بشكل كبيرا جدا، فقد استهدفت الحكومة الصينية بعد أحداث أورومتشي ٥ يوليو مجلس الأويغور العالمي ورابعة قدير، وأعلنت إدانتهما. وعلى الرغم من إعلان الحكومة الصينية أن لديها ما يكفي من الأدلة فيما يتعلق كون رابعة قدير هي التي سيّرت هذا الحادثة، إلا أن تلك الأدلة التي تضفي المشروعية على ما ارتكبته[الصين] من مذبحة لم تُعلن بعد. حتى إن الحزب الشيوعي الصيني اعترف أحيانا بأن التصريحات التي أدلى بها والتقارير التي قام بنشرها لم تكن دليلا كافيا في أيديهم، ومع هذا فإن المزاعم التي أدلى بها أثرت تأثيرا كبيرا في في الرأي العام الصيني والعالمي. ولا يزال الكثير من الصينيين(Henzu) يعتقدون بأن حكومة الحزب الشيوعي الصيني محقة فيما قامت به، وأن المجتمع المستهدف يهدد أمنهم الخاص. وتكشف لنا الحقائق المخفية التي ظهرت بعد حادثة أورومتشي ٥ يوليو أن الإدارة الصينية جيدة إلى حد ما في ممارسة التضليل الإعلامي. أما الإعلام الصيني من حيث مشاركته في هذا التضليل فقد ساهم في توصيل أكاذيب الحكومة الصينية إلى الناس، كما أن صحفا مثل: أخبار اليوم الصينية (China Daily News)، وصحيفة الشعب(Renmen Rebao)، وصحيفة النور (Guang Meng ribao) لم تخجل هي والقنوات التليفزيونية مثل قناة CCTV إحدى أكبر عناصر الإعلام الصيني، من إعلان اتهامها لكافة الشعب الأويغوري، حيث قامت بنشر مزاعم الحكومة الصينية الشيوعية مرات ومرات. والوضع الأكثر خطورة هنا هو السعي إلى تقديم الأويغور جميعا للرأي العام العالمي على أنهم" إرهابيين".

استخدام التضليل كسياسة من سياسات الدولة في الصين

يؤكد مراسل الإندبندنت (The Independent) روبرت كورنويل(Rupert Cornwell) القائل إن استخدام التضليل الإعلامي كسياسة دولة يمتد حتى ثورة أكتوبر التي وقعت في روسيا عام ١٩١٧، على أن وكالة كومنتر(Comintern) التي تأسست من أجل نشر الثورة الروسية مستخدمة كل السبل من قبل لينين في عام ١٩١٩، تأتي على رأس تلك المؤسسات التي تمارس التضليل الإعلامي. ويشير كورنويل إلى أن أنشطة التضليل الإعلامي تمت ممارستها بشكل مكثف من قبل جهاز الاستخبارات الروسية (KGB)، الذي فيما بعد بث إلى الرأي العام اتهامه للولايات المتحدة الأمريكية باستخدامها حربا بيولوجية أثناء الحرب الكورية عام ١٩٥٢، كما أنه حين استخدم عملا

مشابها لسابقه في الثمانينيات ،١٩٨٠ أذاع للرأي العام أيضا أن العلماء الأمريكيين انتجوا فيروس الإيدز كإحدى وسائل الحرب البيولوجية.

ونظرا لأن جمهورية الصين الشعبية احتذت في كل مؤسساتها بالاتحاد السوفيتي آنذاك، فقد كان تأسيس وكالة أنباء شين هووا(Xinhua) أول شيء قام به الحزب الشيوعي الصيني بعد تأسسه.

إن وكالة أنباء شين هووا هي أول أكبر وكالة أنباء تابعة للدولة في جمهورية الصين الشعبية، وقد تأسست في ٧ من يوليو عام ١٩٣٧، و كما أن لوكالة أنباء شين هووا فروعا في الجيش الصيني، فإن لها مكاتب تمثيل في ٣٣ منطقة وولاية داخل البلاد، وما يفوق ١٢٠ مكتبا في الخارج. علاوة على ذلك فإن لديها مجموع ما يفوق أكثر من ٢٠ صحيفة إخبارية يومية وجريدة تنشر داخل البلاد.

أما صحيفة الشعب اليومية فهي صحيفة رسمية تتم إدارتها مباشرة من قبل اللجنة المركزية للحزب الشيوعي الصيني، وقد تأسست في ١٥ من يونيو ١٩٤٨. وتزعم الدولة الصينية أن تلك الصحيفة واحدة من بين أكبر ١٠ صحف تأثيرا في العالم. وفي ٢٠ من يونيو في الذكرى ٦٠ لتأسس هذه الصحيفة، زار وزير الدولة الصينية هو جينتاو (Hu Jintao) بنفسه العاملين فيها كل في موقعه. وصرح هو جينتاو بأن الصحيفة تمثل قوة تحرك معنوي وسلاحا أيديولوجيا قويا للدولة في بداية الحقبة التاريخية الحديثة.

تأسست المحطة المركزية للتلفاز الصيني باسم "محطة تلفاز بيي جينج (Beijing)". وقد بدأت البث في ٢ من سبتمبر، وواصلت بثها كمحطة تلفزة مركزية في ١ من مايو ١٩٧٨. وتمتلك قناة CCTV أكبر محطة تلفزة في الدولة الصينية ما مجموعه ٥٦ قناة بث مرئي: منها ١٦ قناة أرضية، و١٢ قناة مشفرة، و٢٨ قناة عبر الانترنت. أما عدد العاملين فيها فيفوق ١٠٠٠٠ عامل؛ ٤٣١٧ عامل منهم أعضاء في الحزب الشيوعي الصيني(CCP). وإلى جانب إمتلاك قناة CCTV العديد من مكاتب التمثيل في ١٤ منطقة في العالم حتى الآن، فقد وقعت اتفاقيات تعاون مع مجموعه ٢٠٨ مؤسسة إعلامية في ١٣٤ دولة.

رئاسة الدعاية والإعلام باللجنة المركزية للحزب الشيوعي الصيني

كانت المصادرة المباشرة لوسائل الإعلام، من أول التعديلات التي أجرتها إدارة الحزب الشيوعي الصيني بمجرد توليها السلطة في الصين، وقد تمت عملية المصادرة هذه، عن طريق ربط وسائل الإعلام برئاسة الدعاية والإعلام الموجودة في بنية اللجنة المركزية للحزب الصيني الشيوعي مباشرة.

ورئاسة الدعاية والإعلام باللجنة المركزية للحزب الشيوعي الصيني هذه، هيئة سياسية مهمة، تهدف إلى ضمان إدارة الأعمال الأيدولوجية للحزب الشيوعي الصيني إدارة سليمة، عن طريق

وسائل الإتصال الجماهيري الموجودة فداخل البلاد. وقد تأسست رئاسة الدعاية والإعلام باللجنة المركزية للحزب الصيني الشيوعي خلال عام ١٩٢٤ التي تمت فيه إدارة حرب العصابات برئاسة الحزب الشيوعي الصيني. وقد تم إغلاق هذه الهيئة أثناء" الثورة الثقافية" التي بدأها ماو زدونج(Mao Zedong) أيضا بعد مرور ١٥ سنة من تولى الحزب الشيويع الصيني السلطة. وبموت ماوو وانتهاء" الثورة الثقافية" أي في أكتوبر ١٩٧٧ بدأت تلك الهيئة تواصل أعمالها بنفس الاسم مرة أخرى.[١]

النظام الهرمي

رئاسة الدعاية والإعلام باللجنة المركزية للحزب الشيوعي الصيني(العاصمة)

رئاسة الدعاية والإعلام باللجنة المركزية للحزب الشيوعي الصيني بالولاية(في الولايات)

رئاسة الدعاية والإعلام باللجنة المركزية للحزب الشيوعي الصيني بالمدن الكبرى(في المدن)

رئاسة الدعاية والإعلام باللجنة المركزية للحزب الشيوعي الصيني بالمراكز(في أبنية خدمات الحزب الشيوعي الصيني الموجودة في المراكز)

علاوة على ذلك، فهناك العديد من لجان الحزب الشيوعي الصيني ورئاسات الدعاية والإعلام التابعة لها في مختلف مؤسسات الدولة الموجودة داخل حدود الولايات، والمحافظات، والمراكز.

وجميع المؤسسات الإعلامية العاملة داخل الدولة تابعة لهيئة عليا من الناحية الإدارية، و نذكر على سبيل المثال هيئة الإذاعة والقنوات التلفازية التابعة للإدارة العامة للإذاعة والتلفزة الصينية الموجودة في الصين. إلا أن تلك المؤسسات تقع من الناحية السياسية تحت مراقبة رئاسات الدعاية والإعلام أيضا وفقا لنظام هرمي.

التضليل الإعلامي في حادثة أورومتشي(٥ من يوليو)

جاء ما يلي في أولى تصريحات مسئولي إكسن جيانج (Xin Jiang) منطقة الحكم الذاتي الأويغورية:" إن الحادثة حادثة عنف، نظمت بدعم من القوى الأجنبية، ويقف وراء هذه الحادثة مؤتمر الأويغور العالمي الذي تترأسه رابعة قدير[٢]وقد نزحت الغالبية العظمى من الأويغور الذين أشعلوا هذه الحادثة من مناطق تنتشر فيها بكثافة حركة تركستان الشرقية الثورية، مثل منطقتي كاشغر(Kashgar) وهوتن(Hoten) اللتان تقعان على بعد ١٥٠٠ كيلو متر.[٣]وفي الحديث الذي أجراه نائب الأمين العام للحزب الشيوعي لمنطقة الحكم الذاتي الأويغورية إكسن جيانج(Xin Jiang)[٤]بجمهورية الصين الشعبية، ونور بكري رئيس الحكومة الشعبية لمنطقة الحكم الذاتي الأويغوري(الأتراك الأويغور) في التفاز في ٦ من يوليو ٢٠٠٩ أوضح أن هذه الحادثة صدرت عن الأحداث التي وقعت بين العمال الصينيين والعمال الأويغور في مصنع الألعاب الموجود في مدينة

شاوغوان(Shaoguan) التابعة لولاية جواندونج(Guangdong). وقال في الحديث الذي أجراه في قناة U إن هناك ٣ قوى من الخارج حرضت الناس من أجل دفعهم إلى التظاهر في الشوراع متذرعة بالنزاع الذي وقع في مصنع الألعاب الموجود في مدينة شاوغوان(Shaoguan)، وأن تلك القوة دعتهم بواسطة الهواتف المحمولة والانترنت إلى التوجه إلى ميدان الشعب وأورومتشي نانمين(Urumqi Nanmin) والتظاهر هناك. وقال نور بكري في حديثه إن رابعة قدير اتصلت هاتفيا بأورومتشي في ٥ من يوليو وحرضت الناس من أجل القيام بهذه الحادثة. كما زعم في حديثه أيضا أنه تم تحريض الناس عن طريق www.biliwal.com موقع الأويغور عبر الانترنت[٥]

و في أول خطوة لها، قامت وسائل الإعلام الصينية بتقديم هذا التصريح إلى وسائل الإعلام الأجنبية، و قدمت معلومات مغلوطة بشأن كيفية بدء وقوع تلك الأحداث. ولم يتم الحديث عن الطريقة التي استخدمتها قوات الأمن الصينية من أجل قمع التظاهرة السلمية التي كانت في ميدان الشعب.

رد مؤتمر الأويغور العالمي

صرحت السيدة رابعة قدير رئيس مؤتمر الأويغور العالمي بأنها ليست مسؤولة عن هذه الأحداث، ورفضت اتهامات نور بكري، وقالت إنها نظمت تظاهرة سليمة بهدف إظهار رد الفعل ضد سياسة القمع الصينية تجاه الأويغور. وقالت السيدة رابعة قدير في بقية حديثها إن عشرات الآلاف من العمال الصينين في مصنع الألعاب الموجود في مدينة شاوغوان(Shaoguan) بولاية جواندونج(Guangdong) اعتدوا على الأويغور، وفقد العديد من الشباب الأويغور حياتهم أثناء هذا العدوان، وقام الشباب الأويغور الذين طلبوا من الحكومة الصينية العثور على مرتكبي هذا العدوان بتنظيم المظاهرة.[٦] وقال مؤتمر الأويغور العالمي إن الحكومة الصينية قمعت مظاهرة الأويغور السلمية باستخدامها القوة، وإطلاقها النار على المتظاهرين، ثم تنامت تلك الحادثة وتحولت إلى صراع عرقي. وقد أدلت السيدة رابعة قدير بتصريح في هذا الشأن قالت فيه:" إن السبب في إندلاع هذه الحادثة هو سياسة الفصل العنصري التي تمارسها الصين ضد الأويغور منذ سنوات طويلة، فقد هجّرت الدوائر الرسمية في العاصمة الصينية بكين، أعدادا كثيرة من الشباب الأويغور إلى المناطق الداخلية من الصين، في حين هجّرت الصينين إجباريا إلى تركستان الشرقية. إن الحكومة الصينية هي التي قامت بهذا و ليس أنا. ويعيش الأويغور في وطنهم تحت حكم الصينين كمواطنين من الدرجة الثانية، محرومين من الحقوق الإنسانية والحريات الديمقراطية والدينية.[٧]

وقد قدم شاب أويغوري لم يصرح باسمه، معلومات تتعلق بالوجه الحقيقي للحادثة إلى قنوات التلفزة التركية بواسطة اتصال هاتفي حي في اليوم الثاني لتلك الأحداث. **وقد حكي لمراسل راديو**

آسيا الحرة Radio Free Asia الذي يبث لتركستان الشرقية تلك الأحداث التالية المتعلقة بالحادثة:[٨]

أنا أيضا واحد من المنضمين إلى الأحداث، والآن أختبيء بالقرب من ساحة الأحداث، حيث ينتشر الجنود الصينيون في كل مكان. ويبلغ عددنا حوالي ٣٠٠ طالب، نظمنا مظاهرة سلمية، آملين في أن يتم العثور على المهاجمين المجهولين على الأويغور الذين قتلوا من قبل العمال الصينين في مصنع الألعاب الموجود في مدينة شاوغوان (Shaoguan) بولاية جواندونج (Guangdong). وقد استخدمت قوات الأمن الصينية الرصاص الحي والقنابل كي تفرقنا، و قد رأيت سقوط ٧ أشخاص على الأرض، وتم القبض على عدد كبير من أصدقائنا. بعد ذلك تحولت المظاهرة السلمية إلى صراع عرقي. والآن يتشاجر الأويغور في الشوراع الخلفية مع الجنود الصينيين المسلحين والمزودين بالعصي في أيديهم، وقد قتل عدد كبير من الأويغور."

وعلى النحو الآتي أجاب هذا الشاب الذي لم يصرح باسمه على سؤال أركين تاريم(Erkin Tarim) مراسل راديو آسيا الحرة(RFA) حين سأله قائلا: إن حكومة الصين تقول إن هذه الحادثة اندلعت بتحريض السيدة رابعة قدير، فهل من علاقة بينكم وبين السيدة رابعة قدير أو مع مؤتمر الأويغور العالمي؟

ليست لدينا أية علاقة أبدا، فنحن نسمع اسم السيدة رابعة قدير فحسب، حتى إنه ليست لدينا أية معلومة تتعلق بمؤتمر الأويغور العالمي، نحن تظاهرنا فحسب طلبا أن تعثر الدولة على الأشخاص الذين قاموا بقتل الأويغور في مصنع الألعاب، فقمعونا بالسلاح. هلا أخبرتموني في أي مكان من العالم يوجد مثل هذا الفعل؟ إن الصين تعزو الحادثة إلى القوى الأجنبية من أجل أن تغطي وتعتم على سياسة الإبادة العنصرية التي تمارسها بنفسها تجاهنا منذ سنين. إن اتهام الحكومة الصينية هذا لا أساس له من الصحة.

كما أن هناك سيدة لم تصرح باسمها، وهي مواطنة من إحدى الدول الأوربية رأت بأم عينها أحداث أورومتشي ٥ يوليو أجابت على النحو الآتي على سؤال أركين تاريم المتعلق بهذه الأحداث أيضا.

إن الصينين ينهبون ثروات وطننا، ولا يتركون للأويغور شيئا قط، بل إنهم لا يتركون ولو مجرد واحد بالمائة من تلك الثروات. ويعيش الأويغور عاطلين عن العمل، ويسلبهم الصينيون حق الحياة، فضلا عن أنهم يقومون بترحيل شباب الأويغور قسرا إلى المناطق الداخلية من الصين، وبينما يتقاضي العمال الصينيون(Hanzu) هناك ٣٠٠٠ يوآن(٤٣٠ دولارا) راتبا، فإنهم يعطون العمال الأويغور ٣٠٠ يوآن(٤٣ دولار) راتبا ويشغلونهم مقابلها. تُرى ماذا عساهم أن يفعلوا وهم في وضع كهذا؟ إنهم يتلاعبون بشرف هؤلاء الشباب حيث يزجون بهم إلى مناطق الصين الداخلية دونما أدنى تفريق بين فتاة وشاب. أفهمتم ما أردت قوله؟ إن الصينيين يغتصبون حتى الذكور من الأطفال. فهل

ذهب هؤلاء الشباب برغبتهم الخاصة إلى هناك؟ كلا. وهناك بضعة شباب ألمت بهم مثل هذه المصائب فهربوا وجاءوا فساعدهم أبي وعثر لهم على عمل، لقد رأيت هذا بعيني رأسي.

أما الإعلام الصيني فيزعم أن الصينين يعيشون في رفاهية وسعادة وتآخي مع الأويغور، وأن القوى الأجنبية الحاقدة هي التي تسببت في تلك الحادثة. حتى إنهم ذهبوا إلى ما هو أبعد، فكتبت وسائل الإعلام الصيني هذه، أن رابعة قدير اتصلت بأخيها محمد قدير وجعلته ينفذ أحداث أورومتشي ٥ يوليو.

وتواصل وسائل الإعلام الصينية بشكل متواصل، سياسة حجب الحقائق محليا وعالميا في قضية تركستان الشرقية. وفي ظل سياسة الوضوح التي بدأت الصين تنفيذها في أعوام ١٩٨٠، بدأت تسرب إلى الخارج سياسة الضغط التي تمارسها الصين بنفسها على تركستان الشرقية، وتتبوأ مكانها في وسائل الإعلام الأجنبية.

ومن ذلك على سبيل المثال، أنه تم سوق الأشخاص الذين كانوا يتعبدون في بيوتهم ليلة القدر في مدينة غولجه (Gulca) الواقعة في شمال غرب تركستان الشرقية في ٥ فبراير ١٩٩٧ إلى المخفر وقتلوا بواسطة التعذيب ثم سُلّمت جثثهم إلى عوائلهم. فتدفق الشعب الذي سمع بهذا إلى الشوارع غاضبا، وتوجه أفراد العوائل ومجموعة من الأشخاص إلى مبنى الحكومة من أجل إبلاغها بشكاواهم، وكانت هذه المجموعة تتكاثر بشكل تدريجي. وتوجهت مجموعة أخرى إلى مبنى الحكومة وقد وضعت أمام المجموعة المتظاهرة الأطفال الصغار والنساء كي تشرح أنها لا تضمر أية نيات سيئة وإنما جاءت لعرض شكاواها فحسب. لكن قوات الأمن الصينية أطلقت النار على الجميع دون أ تأخذها أدنى شفقة بهؤلاء الأطفال الصغار الأبرياء الذين كانوا يتقدمون مجموعة المتظاهرين. وفي خلال فترة وجيزة تفاقمت الأحداث وتحولت إلى صراع متبادل، وقُتِل بوحشية أولئك الشباب الأويغور الذين لا يحملون في أيديهم سوى مجرد عصى.[٩] حتى إن قوات الأمن الصينية قامت بترتيب عمليات اقتحام لجميع المنازل الكائنة في مدينة غولجه واعتقلت جميع الشباب؛ من تورط ومن لم يتورط في الأمر، وقتلت بعضهم، وألقت ببعضهم الآخر في السجن، بينما استحال الحصول ولو عن خبر واحد عن الآخرين منهم. ولأن جميع السجون امتلأت في تلك الفترة، حُوّلت حتى المدارس إلى سجون. ولم ينته الأمر عند هذا الحد فقط، فقد قتل من تم القبض عليه من الشباب بصورة وحشية حيث ألقوا في ثلاجات تجميد اللحوم، وكان يتم نثر الماء البارد على أولئك الناس الذين جرحوا في درجة حرارة ٣٠ تحت الصفر وتكوموا على الأرض وتم قتلهم تجميدا. وكأن كل هذه الوحشية اللا إنسانية لم تكف فقامت باستعادة من نجح من الشباب في الهرب إلى الدولة المجاورة كازخاستان، وأعدمتهم.

وبالرغم من اتخاذ الصين التدابير الصارمة من أجل الحيلولة دون تسرب تلك الأحداث إلى الخارج، فقد أحضر أحد الأشخاص مجهول الهوية هذه المشاهد إلى مدينة بيشكك(Bishkek) عاصمة

كيرغيزستان، وباعها ل" إيلجار آلبتكين"(Ilgar Alptekin) مدير مكتب الخطوط الجوية التركية في تلك السنوات. فأرسل الأخير بدوره التسجيل إلى تركيا وبذلك مكن من نشره في قناة ATV. وبهذه الطريقة بدأت مسألة تركستان الشرقية تجذب إنتباه منظمات المجتمع المدني العالمية مثل منظمة العفو الدولية، ومنظمة متابعة حقوق الإنسان الموجودة في آسيا. ولا سيما منظمة العفو الدولية، فقد نشرت حتى الآن ٤ تقارير شاملة موضحة فيها انتهاكات حقوق الإنسان الواقعة في تركستان الشرقية. وبدأ إفساح المجال بشكل واسع لقضية الأويغور في التقاريرالسنوية عن حقوق الإنسان الصادرة في الولايات المتحدة الأمريكية.

وبينما تواصل الصين ممارسة سياسة التضليل الإعلامي الخاصة بقضية تركستان الشرقية بواسطة قوة الإعلام الكبيرة، كسياسة دولة يحاول الأتراك الأويغور في الشتات التصدي لمثل هذا بواسطة إمكانياتهم المحدودة.

مراجع و هوامش

1 الأستاذ المساعد الدكتور/ شوكت ناصر، انعكاسات أحداث أورومتشي ٥ يوليو في وسائل الإعلام الصينية، حوار آوراسيا المنعقد في جامعة مالته به: البحث المقدم في ندوة بعنوان أتراك الأويغور ماضيهم وحاضرهم. ومستقبلهم. Yard. Doç. Dr. Şevket Nasir, ٥ Temmuz Olaylarının Çin Medyasında Yansıması, Maltepe Üniversitesinde düzenlenen Avrasya Diyalogu: Uygur Türklerinin Dünü Bugünü ve geleceği adlı sempozyumda sunulan bildiri, 05.12. .2009

2 乌鲁木齐打砸抢烧事件造成140人死亡,816人受伤．中新网（2009年7月6日）．于2009年7月7日查阅

3 参与打砸抢烧分子相当一部分来自喀什、和田等地．中国中央电视台（2009年7月11日．于2009年7月14日查阅．

4 : شين (جديد)، جيانج(الأرض): Şin Jiang : تعني الأرض الجديدة

5 新疆维吾尔自治区主席努尔·白克力谈乌市打砸抢烧严重暴力犯罪事件，央视网，2009年07月06日

6 www.rfa.org/uyghur, 08.07.2009

7 www.rfa.org/uyghur,07.07.2009

8 www.rfa.org/uyghur, 08.07.2009

9 Ahmet İgemberi, Şerkiy Türkistan Türk Dünyasining Kanlik Yarası, Taklamekan Uygur Neşriyatı, İstanbul 2000, sayfa 134

غولدن سونمز

مؤسسة الإغاثة الإنسانية وحقوق الإنسان وحرياته تركيا

مترجم إلى اللغة العربية بتاريق عبدالجليل

كفاح تركستان الشرقية ومؤسسات المجتمع المدني

تضطلع اليوم مؤسسات المجتمع المدني بأعمال ضخمة وناجحة في كثير من المجالات في شتى أرجاء العالم، وتتولى مهاما كثيرة واعدة تكاد تضاهي ما تقوم به الدول، وذلك في ظل الاتحاد والتعاون الذي حققته مستفيدة من اتساع الإمكانات الاتصالية. فلم نعد نندهش من رؤية مؤسسة دولية من مؤسسات المجتمع المدني تعمل في مجالات لم تستطع الدول الولوج إليها؛ إذ إن العديد من الدول الآن باتت تدرك حجم القوة التي تتمتع بها هذه المؤسسات المدنية، والتي بفضلها كشفت للعالم كله عن انتهاكات لحقوق الإنسان، بل واستطاعت التوصل إلى حلول لها مستمدة الدعم والتأييد من شعوب تلك الدول. ولعل أبرز هذه المؤسسات هي تلك المؤسسات التي تعمل في مجال المساعدات الإنسانية؛ فقد غدت الآن تمثل طوق النجاة والمتنفس بالنسبة لضحايا الأزمات الإنسانية الكبرى. حيث استطاعت مؤسسات المجتمع المدني في الأعوام الأخيرة الحد من العواقب الوخيمة التي كانت ستلحق بالبشرية من جراء الأزمات الإنسانية الضخمة التي وقعت معظمها بسبب الدول والحكومات بدعوى سيادة الدول وحماية مبادئها.

وقد دفعت هذه التطورات الدول ومؤسسات النظام الدولي إلى العمل من أجل تشكيل أرضية قانونية تتناسب مع بلورة لغة مشتركة[1] بين المؤسسات الرسمية القومية والدولية وبين مؤسسات المجتمع المدني[2].

ورغم الجدران التي شيدتها الصين، والعقبات التي وضعتها أمام طرق الاتصال والتواصل مع تركستان الشرقية، فإن المعطيات المتعلقة بالانتهاكات التي ارتكبتها الصين باحتلالها لتركستان الشرقية والمعاناة التي يتعرض لها شعب تركستان الشرقية من جراء هذا الاحتلال، تضعنا أمام أزمة إنسانية استمرت أعواما طويلة. وإن تكن هذه الأزمة وما صحبها من انتهاكات لحقوق الإنسان لم تجد أصداء لها بالقدر الكافي رغم استمرارها إلى الآن، إلا أنها في الأصل أزمة إنسانية من شأنها أن تقلب الدنيا رأسا على عقب. وانتظار حل لهذه الأزمة الإنسانية من الدول أو من الأمم المتحدة (إذا ما أخذنا في الاعتبار أيضًا أن الصين من الدول المؤسسة للأمم المتحدة وأحد أعضاء مجلس الأمن الذين يتمتعون بحق الفيتو) لا يزال يمثل انتظارا لمجهول لا ينتظر عودته. ورغم ما يقوم به أهل تركستان

الشرقية من محاولات لإبلاغ أزمتهم إلى العالم في ظل ظروف بالغة الصعوبة وإمكانات محدودة للغاية، ورغم قيام منظمة العفو الدولية ومنظمة متابعة حقوق الإنسان بنشر تقريرين كل عام عن القضية، إلا أن هذه التقارير لا تجذب انتباه الرأي العام العالمي بالقدر الكافي. وهنا نجد أن العلاقات الاقتصادية والتوجهات التجارية مع الصين تحدد بوضوح سياسات الدول. ونحن (تركيا) أيضًا لسنا بطبيعة الحال بمنأى عن هذا الوضع.

والبشرية قد ابتليت ولا تزال بمثل هذه الأوضاع في فلسطين والبوسنة والشيشان وأفغانستان. وذلك لأن حقوق الإنسان قد ذهبت فداء لمصالح الدول، وأضحت اليوم كلمات براقة تتغنى بها. فنجدها تفضل الصمت عن مشكلات تظهر داخل دول تجمعها بها اتفاقات في المصالح، بينما نجدها تنجح في إظهار اهتمام، بل وأكثر من اللازم، إزاء كل مشكلة من مشكلات حقوق الإنسان تظهر في دول تعتبرها منافسة لها. ولعل موقف الولايات المتحدة حيال ما يحدث في الصين أبرز مثال على ذلك.

مؤسسات المجتمع المدني في تركستان الشرقية:

تضطلع اليوم مؤسسات المجتمع المدني بالكثير من المهام والأعمال في المجالات المختلفة. وثمة العديد من المهام التي يمكن لمؤسسات المجتمع المدني أن تقوم بها من أجل شعب تركستان الشرقية الذي يعيش مشكلات في كافة المجالات؛ السياسية والاجتماعية والثقافية والاقتصادية. غير أن إقامة مؤسسات مجتمع مدني تُعنى بمشكلات شعب تركستان الشرقية تمثل في حد ذاتها مشكلة أساسية من مشاكل حقوق الإنسان. وستركز هذه الدراسة على العقبات المطروحة أمام حرية تشكيل مؤسسات المجتمع المدني، وكذلك دورها في كفاح تركستان الشرقية. وتصنف الدراسة مؤسسات المجتمع المدني المعنية بقضية تركستان الشرقية في ثلاثة مجموعات. في المجموعة الأولى نتناول مسألة تشكيل مؤسسات المجتمع المدني في الصين وما يتعلق به من مشكلات. أما في المجموعة الثانية فنرصد لمؤسسات المجتمع المدني في العالم التي تعني بقضية تركستان الشرقية. وأما في المجموعة الثالثة فنجري تقيما لمؤسسات المجتمع المدني في تركيا ودورها في هذه القضية.

تشكيل مؤسسات المجتمع المدني في الصين وما يتعلق به من مشكلات

أفرد دستور الصين قسمًا لحقوق الإنسان الأساسية وحرياته واعترف فيه بحقوق الأفراد[3]. وقد كفل دستور الصين حق تأسيس الجمعيات أيضًا. غير أنه قد قلص هذا الحكم مثل غيره من الأحكام الأخرى في الدستور من خلال القوانين والتطبيقات على نحو يكاد يلغي تمامًا هذا الحق. ويشكل هذا الموضوع أحد المشكلات الأساسية التي يعاني منها الصينيون.

ولما كانت الصين – وهي دولة ذات نظام اشتراكي – تُعلي من حقوق الجماعة على حقوق الأفراد، وتتحرك باسم حماية كيان الدولة؛ فهي تدرك كل تنظيم يتعارض مع المفهوم الشيوعي، وأي كان مجاله باعتباره تنظيما يمثل تهديدًا لكيان الدولة ونظامها الشيوعي، ومن ثم تقوم بقمع مثل هذه المحاولات بشكل عنيف.

والأمر بالنسبة لأهل تركستان الشرقية أجل وأعظم خطرًا. فقد أعلنت الصين في ٣١ مايو ١٩٨٤ عن قبول قانون الحكم الذاتي الإقليمي القومي. وتم العمل بهذا القانون منذ الأول من أكتوبر ١٩٨٤. وقد تشكل هذا القانون بوجه عام انطلاقا من فكرة تحقيق وحدة الدولة وتكاملها، وتقرر أن تعتمد أسس هذا القانون عند تطبيقه على الاشتراكية وزعامة حزب الصين الشيوعي، ودكتاتورية الشعب الديمقراطية، ومبادئ الانقياد للأيديولوجية الماركسية اللينينية – الماوية[4]. وقانون الحكم الذاتي الإقليمي القومي شأنه شأن الدستور تمامًا؛ خاضع لإشراف الحزب الصيني الشيوعي. وأيا كانت الحقوق والحريات التي يعترف بها القانون منطلقا من فكرته الأساسية، فإنه لا يعترف بالحق في التعبير عن أي فكرة تقع خارج نطاق فكر الحزب الصيني الشيوعي، كما أنه لا يعترف بحرية التنظيم وحق الحياة. فالحزب الصيني الشيوعي هو من له الحق في السماح بتأسيس كل المؤسسات في الصين، وكذلك تحديد أهدافها والإشراف على فاعلياتها[5].

ولقد قامت في السنوات الأخيرة منظمات حقوق الإنسان الدولية بإعداد تقارير تجاه الصين. وتناولت هذه التقارير انتهاكات حقوق الإنسان التي تجري فيها، وخصصت لها مساحة كبيرة، ولا سيما تقارير المنظمات الدولية لحقوق الإنسان، والتقارير السنوية التي تعدها وزارة الخارجية الأمريكية، وهو ما دفع إلى إقدام الصين على إجراء بعض التغييرات، ووجدت نفسها مضطرة لاتخاذ بعض التدابير الظاهرية بعد أن مارست الأمم المتحدة والنظمات الدولية ضغوطا عليها. فعلى سبيل المثال شجعت الصين اعتبارًا من عام ١٩٩١ – وإن بشكل محدود– على تناول مفهوم حقوق الإنسان داخل الأبحاث والنقاشات الأكاديمية. وشكلت الحكومة عام ١٩٩٣ الجمعية الصينية لدراسة حقوق الإنسان، وذلك باعتبارها مؤسسة غير حكومية. وتركزت جهود الجمعية في تصحيح صورة الصين في الخارج، والرد على الانتقادات المتعلقة بأوضاع حقوق الإنسان في الصين.

وكنتيجة طبيعية للسياسات القمعية والتهديدية التي تمارسها الصين فلا غرو أن التحدث عن حرية التنظيم في الصين سيكون من الأمور المدهشة. غير أننا قد نجد فائدة في إيضاح الموقف القانوني القائم والمتعلق بمسألة التنظيم في الصين، وذلك لتوضيح السبب في عدم التحدث عما يجري في تركستان الشرقية سواء داخل الصين أو في المجتمع الدولي. وذلك لأن الصين دولة تحتكر في يديها كافة المؤسسات والتنظيمات الاجتماعية.

إن تشكيل مؤسسات المجتمع المدني في الصين مسألة مرتبطة بعملية بالغة التعقيد بداية من

مرحلة التقدم بطلب التأسيس. وتقوم وزارة الشؤون الاجتماعية بإدارة كافة ما يتعلق بالمؤسسات المدنية. وكل مؤسسة من مؤسسات المجتمع المدني ترغب في ممارسة أي نشاط في الصين تخضع أيضًا لإجراءات وزارة الشؤون الاجتماعية، وهي إجراءات مطولة تستغرق في تفصيلات دقيقة، فضلاً عن أنها تسفر في النهاية عن رفض الطلبات. وهذا الأمر لا تستثنى منه الأنشطة التي تقدم المساعدات الإنسانية الخاصة بتركستان الشرقية في الصين.

وكل مؤسسة من مؤسسات المجتمع المدني في الصين قد استكملت شكلها القانوني تندرج تحت واحدة من مجموعات ثلاث، هي: الأوقاف، أو المؤسسات الاجتماعية، أو المؤسسات المدنية التي لا تستهدف الربح.

وإن تكن هذه المؤسسات غير مرتبطة ارتباطًا مباشرًا بالإدارة الصينية إلا أنها بموجب وضعها القانوني القومي تخضع دائمًا للإشراف وتوجيه مؤسسات الدولة وآلياتها الرقابية.

وحسب القوانين فإن من المتطلبات الأولى لتسجيل مؤسسة من مؤسسات المجتمع المدني أن توفر هذه المؤسسة وزارة تدعمها ماليًّا. وهذا أمر بالغ الصعوبة في الصين؛ لأن الوزارات لا ترغب في أن تكون على علاقة بتنظيم ما محل تساؤل ونقاش. كما أنه ليس لأي مؤسسة تم رفض طلبها أو لم تسجل من قبل وزارة الشئون المدنية الحق في أي نوع من الاعتراض.

فضلاً عن أن المواطنين الصينيين والشخصيات الاعتبارية فقط هم من لهم حق تأسيس المؤسسات المدنية في الصين. غير أن ثمة معلومات الآن عن أن الصين تراجع هذا البند وتدرس إلغائه. وكافة الأنشطة المدنية تتبع إشراف مؤسسات الدولة المعنية بالشئون المدنية، وهي مؤسسات ذات سلطة قضائية.

وفي الفترات الأخيرة إهتمت بالصين بعض مؤسسات المجتمع المدني الدولية والجمعيات التجارية والصناعية، والأوقاف، والمؤسسات التعليمية. وتقوم الآن كثير من مؤسسات المجتمع المدني الدولية المشهورة بأنشطة داخل الصين. ويأتي في مقدمتها:

`International Youth Foundation, Save the Children, Red Cross, Salvation Army, Wildlife Conservation Society, Greenpeace, AIDS Foundation, Habitat for Humanity, Christian Action, Islamic Relief and World Bank/ IMF Staff Marco Polo Society`

وثمة ضغوط قوية تمارسها الصين ضد التنظيمات المدنية ولا سيما ضد المجموعات المدنية الخاصة، كما تمارس حظرًا حادًّا ضد طلبات التنظيمات ذات المضمون الديني الإسلامي. ورغم أن الصين تعترف في دستورها بمعظم الحقوق الأساسية الواردة في مواثيق الأمم المتحدة إلا أنها أوجدت لنفسها

مبررات جديدة من خلال مفهوم "مكافحة الإرهاب" خاصة بعد أحداث الحادي عشر من سبتمبر. حيث أن تلك الحملة ضد الإرهاب التي شملت نطاقات واسعة في كافة أنحاء العالم قد أفرزت مبررًا قويًّا للغاية، سمح للصين بفرض وممارسة نظامًا أكثر إمعانًا في الظلم داخل تركستان الشرقية. فإن يكن المواطنون الصينيون يتمتعون بحريات دينية واسعة فإن الأيغور ومثلهم أهل التبت حرموا من ذلك بحجة استغلال الدين لأهداف أخرى.

ولقد صرح براد آدامز (Brad Adams) مدير القسم الأسيوي بلجنة المتابعة لحقوق الإنسان في تقرير أعدته مؤسسة حقوق الإنسان بالصين ولجنة المتابعة لحقوق الإنسان تحت عنوان "ممارسات الحكومة الصينية ضد التمييز والإرهاب"[6]، فقال بأن الحكومة الصينية تنتهج سياسة قمعية ضد الأيغور المسلمين وضد الدين. كما أن التقرير المعنون بـ"الضغوط ضد الدين المطبقة على الأيغور في سنجان" والبالغ 114 صفحة، تقرير يعتمد على مستندات الحزب والحكومة التي كانت قبل ذلك قيد السرية، وعلى القوانين، والأخبار الواردة في الجريدة الرسمية، واللقاءات التي جرت في سنجان. وقد كشف التقرير عن البنية المعقدة للقوانين واللوائح والسياسات التي تحتكر الحريات الدينية للإيغور في سنجان، وحريات التنظيم والاجتماع والتعبير باعتبارها امتدادًا طبيعها لها. فضلا عن أن السياسات والقوانين في الصين لا تسمح للأنشطة والأفكار الدينية بالتغلغل إلى المدارس والبيوت،وثمة وثيقة رسمية تنص على أنه "لا يجوز للأبوين وأولياء الأمور أن يسمحوا للصغار بالمشاركة في الأنشطة الدينية".

وقد تصل القيود المفروضة على الدين في الصين إلى الأنشطة الدينية المنظمة وممارسي الشعائر الدينية، والمدارس، والمؤسسات الثقافية، ودور النشر، بل وقد تتدخل أيضًا في المظاهر الشخصية للأفراد الأيغور وسلوكياتهم. وتراقب السلطات السياسية بالدولة أئمة المساجد من الناحية السياسية مراقبة منظمة. وتفرض نظامًا رقابيًّا أيضًا على الجوامع، وتسرح الأساتذة والطلاب المتدينين من المدارس وتراقب الأنشطة الأدبية والشعرية من حيث أطيافها السياسية. وتلصق تهمة "التمييز" بأي حالة من عدم الارتياح تجاه إجراءات ومبادئ "بيجى"، وهي جريمة من جرائم أمن الدولة حسب قوانين الصين وقد تصل عقوبتها إلى الإعدام.

والمعلومات الواردة في التقرير المذكور كانت تعد من أسرار الدولة، وقد تم تسريبها للمرة الأولى إلى الرأي العام، وفي هذا قال آدمز "لقد سمح لهذه الوثائق بالتداول فقط داخل الحزب والحكومة نظرًا لحساسيتها المفرطة". ولقد استخدمت هذه الوثائق بشكل معين لتشكيل أرضية قانونية لاستهداف الإيغور، وخلق خوف من أمور مثل التجمع والتحدث بشأن مشكلات الإيغور، أو التعبير عن هوياتهم الثقافية بشكل مستقل". ويورد التقرير بين ثناياه أيضًا: أن القانون الذي يحكم إقليم سينكيانغ يضع الدين تحت وصايته ويتضمن اتهامات واسعة عريضة من شأنها أن

تسمح للسلطات الرسمية بالرفض الفوري لمختلف أنواع الحريات الدينية" ومن بين هذه الاتهامات: استعمال الدين لإدارة الأنشطة الأخرى التي من شأنها الإضرار بنظام المجتمع، أو تغذية العناصر الانفصالية والرجعية في المجتمع".

وإضافة إلى ذلك فإن كل المطبوعات أو المنشورات من أبحاث ودراسات تتعلق بالدين الإسلامي بما فيها الأخبار والمقالات عليها أن تتبني وجهة النظر الماركسية تجاه الدين، وأن تراعي السياسات والقواعد الخاصة بالحزب والحكومة. وفي مقالة موقعة من نائب مدير مكتب إعادة التأهيل في تسينكيانغ يتكشف لنا أنه مع حلول عام 2001 كان نصف المعتقلين في معسكرات إعادة التأهيل قد تم اعتقالهم بسبب عضويتهم في تنظيمات غير قانونية أو قيامهم بأنشطة دينية غير قانونية. وقد ذكر (Hom): "بلغت قوة الرقابة المفرضة على الدين في تسيكيانغ إلى حد أنها كان باستطاعتها تشكيل شبكة قانونية قادرة على القبض فورًا على كل الأشخاص الذين تستهدفهم السلطات الرسمية".

ولقد قامت كلاً من لجنة المتابعة لحقوق الإنسان، ومؤسسة حقوق الإنسان في الصين بتوجيه رسالة إلى المجتمع الدولي دعته فيها إلى فرض ضغوط على الصين من أجل إلغاء هذه القوانين والتراجع عن السياسات والتطبيقات التميزية التي تمارس ضد الإيغور. كما أكدت المنظمتان على أهمية تصدي الصين للمزاعم التي ترى أن كل الانفصاليين على ارتباط بشبكات الجريمة والإرهاب الدولي.

وقال آدمز "أنه لا ينبغي على أي دولة أن تعيد إلى الصين أي شخص أيغوري تدعي حكومة الصين أنه على علاقة بالإرهاب أو الحركات الانفصالية أو أي أعمال إجرامية أخرى".

وبالنظر إلى السوابق الصينية في هذا المجال نجد أن كل شخص تمت إعادته إلى الصين قد واجه التعذيب، بل وتعرض لعقوبة الإعدام. ويوضح آدمز أنه يتطلع غلى حقوق إنسان وديمقراطية تحافظ على الطبيعة التاريخية والقومية للصين، وتنقل إليها تغيرات وتطورات تتناسب مع هذه الطبيعة. فكل نشاط يهدد وحدة الدولة ويؤثر على استقرارها من هذه النقطة سيعد نشاط موجهًا ضد الأغلبية، وسيسمى "عملا إرهابيا" لمخالفته مفهوم الديمقراطية وفق الرؤية الصينية[7].

ومن ناحية أخرى فقد بدت وبشكل واضح المشكلات التي تعاني منها الصين في المجالات الاجتماعية والسياسية والاقتصادية والثقافية. ومن ثم فإن الاقتراحات التي طرحتها مؤسسات المجتمع المدني في الخارج والمؤسسات التجارية الخاصة من أجل حل هذه المشكلات قد جعلت من تأسيس مؤسسات المجتمع المدني مطلبًا شعبيًّا، ولا شك أن منظمات المجتمع المدني ستقوم بدور مهم للغاية إذا ما أرادت الصين أن تتقدم[8].

مؤسسات المجتمع المدني التي تعمل من أجل قضية تركستان الشرقية في العالم

اضطر الكثير من أهالي تركستان الشرقية إلى القيام بهجرات مكثفة خلال العقود الأخيرة من جراء الظلم الذي تعرضوا له في تركستان الشرقية. وقد استقبلت دول عديدة هذه الهجرات مثل تركيا وأستراليا وكندا والولايات المتحدة ودول أوروبا. ويسعى أولئك المهاجرون إلى تلك الدول إلى الاحتفاظ بهوياتهم، والتمسك بثقافاتهم وتقاليدهم، والتعريف بقضيتهم في مختلف أنحاء العالم ، هذا إلى جانب ما يكابدونه من أجل توفير حياة جديدة لهم ولذويهم. وقد تأطرت هذه الجهود في الدول التي يقيمون فيها من خلال إقامة المنظمات والمؤسسات الاجتماعية والتضامنية. وتنتقد الولايات المتحدة والدول الأوروبية الصين بسبب انتهاكاتها لحقوق الإنسان، وتضغط عليها للتوقف عن ذلك، وتسمح للمؤسسات الداعمة لاستقلال الأقليات الموجودة في الصين بممارسة أنشطتها وجهودها فوق أراضيها بل وتقدم لها الدعم أيضًا.

إن قضية تركستان الشرقية مطروحة في الدول الغربية من خلال المنظمات الدولية لحقوق الإنسان عامة، ومؤسسات المجتمع المدني التي أقامها المهاجرون الأويغور بشكل خاص.

ولقد أقام أهالي تركستان الشرقية المنظمات والمؤسسات في كل من تركيا وأمريكا وأوروبا وكذلك في الجمهوريات التركية ولا سيما في كازاخستان ، وعرَّفوا بقضيتهم من خلال هذه المنظمات[9].

كما أن أهالي تركستان الشرقية يبذلون جهودهم من أجل تحرير تركستان الشرقية من الصين، وذلك من خلال تواجدهم في بعض الدول الأوروبية والآسيوية التي يعيشون فيها مثل استراليا وروسيا وكندا ومصر والمملكة العربية السعودية وباكستان وأفغانستان والنمسا والسويد وانجلترا.

إن المنظمات الدولية لحقوق الإنسان مثل منظمة متابعة حقوق الإنسان (Human Rights Watch) ومنظمة العفو الدولية تتداول أيضًا وبوسائل مختلفة انتهاكات حقوق الإنسان والممارسات اللاإنسانية التي تُقترف في تركستان الشرقية، كما أنها تبذل جهودًا مختلفة ومبادرات لحل القضية لدى الإدارة الصينية. وقد أسفرت الجهود التي بذلتها كلا المؤسستين وكذلك التقارير التي نشرتها عن نتائج ذات تأثير قوي واضح.

ولقد قام الشباب الأويغوري في ألمانيا بتأسيس المجلس العالمي لشباب الأويغور. ثم انعقد المجلس العالمي الأول للأيغور في كازاخستان عام 1996. وانعقد الاجتماع الثاني للمجلس العالمي للشباب الإيغور في تركيا في الفترة ما بين 12 – 15 نوفمبر 1998، وتمت فيه الموافقة على لائحة تتألف من 53 مادة. وقد أزعج هذا المجلس الصين أيما إزعاج؛ فاستغلت الصين أحداث الحادي عشر من سبتمبر وأعلنت هذا المجلس "مؤسسة إرهابية"، ورئيسه دوكلون عيسى "إرهابيًّا".

وبهذه الكيفية نجحت الصين في عرقلة جهود المجلس. وبناء عليه شرع أركين ألب تكين في

الدمج بين المجلس العالمي لشباب الأويغور والمجلس الوطني لتركستان الشرقية. وفي التاسع عشر من أبريل 2004 نجحت منظمات تركستان الشرقية في تنظيم مجلس في مدينة ميونخ بالمانيا، وقررت الدمج بين المجلسين تحت سقف واحد؛ وبذلك تأسس "المؤتمر العالمي لتركستان الشرقية".

"المؤتمر العالمي لتركستان الشرقية" (WUC) هو مؤسسة دولية تمثل الرؤى المشتركة للشعب الأويغوري المقيم خارج تركستان الشرقية. ويهدف إلى العمل على رسم المستقبل السياسي لتركستان الشرقية في إطار بعيد عن العنف وبشكل سلمي وديمقراطي. وهو مؤسسة ديمقراطية، ينتخب فيه كافة زعمائه بشكل ديمقراطي من قبل المشاركين في المجالس العامة مرة كل ثلاث سنوات.

وانعقد المجلس العام الأول للمؤتمر العالمي للإيغور في عام 2004، وانتخب أركين آلب تكين رئيسًا له. وفي الفترة من 24 – 27 نوفمبر 2006 انعقد المجلس العام الثاني في مدينة ميونخ بألمانيا، وانتخب المشاركون بإجماع الأصوات السيدة: ربيعة قدير رئيسًا له. وانعقد اجتماع العام الثالث في واشنطن في الفترة من 21 – 25 مايو 2009، وانتخبت للمرة الثانية السيدة ربيعة قدير رئيسًا للمجلس بإجماع الأصوات في حضور ممثلين من استراليا وبلجيكا وكندا والدينمارك وفرنسا وألمانيا وهولندا واليابان وكازاخستان وقيرغيرستان والنرويج والسويد وتركيا والولايات المتحدة الأمريكية.

وقد وضعنا جدولاً يتضمن قائمة بمؤسسات المجتمع المدني الرئيسية التي تعمل من أجل قضية تركستان الشرقية في مختلف أنحاء العالم. ويمكن الحصول على معلومات تفصيلية عن جهود هذه المؤسسات من خلال المواقع الإلكترونية الخاصة بها، وهي موضحة في الجدول أيضًا.

مؤسسات المجتمع المدني التي تعمل من أجل قضية تركستان الشرقية في تركيا:

في أعقاب احتلال الصين لتركستان الشرقية عام 1949 شرع الأتراك الأيغور في الهجرة والنزوح إلى تركيا عبر الهند وباكستان وأفغانستان اعتبارًا من عام 1952، وأسسوا في تركيا منظمات لهم مارسوا من خلالها كفاحهم من أجل قضيتهم[10]. وفيما يلي سنقدم معلومات عامة عن هذه المؤسسات المدنية المعنية بقضية تركستان الشرقية في تركيا.

في عام 1987 نشطت حركة شبابية لمناصرة قضية تركستان الشرقية بين الحركات الطلابية من خلال طلاب تركستان الشرقية الوافدين إلى تركيا. وتحولت هذه الحركة إلى المجلس العام للشباب الأويغوري في كازاخستان . ومع التفات العالم إلى قضية تركستان الشرقية بسبب حادثة (غولجا) عام 1997، اجتمع ممثلو26 وقفًا وجميعة تابعة لأهالي تركستان الشرقية في استانبول وأسسوا "المركز الوطني".

وفي تلك الأثناء زعمت الصين أن الأحداث المشابهة لغولجا والتي تشهدها تركستان الشرقية تلقي تأييدًا من تركيا. وأثناء زيارات مكثفة قام بها المسؤولون الصينيون إلى تركيا طلبت الصين من الحكومة التركية حظر أنشطة مؤسسات تركستان الشرقية الموجودة على أرضها.

وقبل انتخابات 1999، كانت تركيا قد أصدرت القانون رقم 36\1998 بتاريخ 23 ديسمبر 1998 ، وهو قانون أصدرته حكومة مسعود يلماز يقلص من أنشطة مؤسسات تركستان الشرقية في تركيا، ويمنع رفع العلم السماوي ذي النجمة والهلال في أي أنشطة تتعلق بتركستان الشرقية، ويحظر على السياسيين وموظفي الدولة المشاركة في هذه الأنشطة. وفي هذه المرحلة غير أهل تركستان الشرقية من استراتيجياتهم، وقرروا مواصلة كفاحهم من أوروبا.

وقد ألغيت هذا القانون خلسة بعد أحداث أورومجي الخامس من يوليو بموجب القانون رقم 10/ 2009 لشهر سبتمبر[11] 2009. وكانت الصين قد استفادت من القانون الأول لمدة عشر سنوات، ونجحت في الحيلولة دون تنفيذ الكثير من الأنشطة التي كان من المخطط لها أن تجري في تركيا[12].

ويمارس أهل تركستان الشرقية أنشطتهم في تركيا من خلال الجمعيات والأوقاف المختلفة. وفيما يلي معلومات عامة عن الجمعيات والأوقاف الرئيسية.

جمعية مهاجري تركستان الشرقية[13]:

كانت جمعية مهاجري تركستان الشرقية هي أول جمعية تأسست في تركيا عام 1960 بزعامة عيسى يوسف ألب تكين وحاجى عثمان طاشطان. وكان من بين أعضاءها أتراك من القازاق والأويغور والقرغيز والأوزبك. وبموجب القرار رقم 4322 بتاريخ 12/4/1993 الصادر عن مجلس الوزراء أصبحت الجمعية "جمعية تعمل من أجل الصالح العام". وتحدد هدف الجمعية بأنه "تقديم المساعدة للمهاجرين أو اللاجئين من أهالي تركستان الشرقية والذين يمثلون جزءً من المجتمع التركي". وبعد وفاة عيسى يوسف آلب تكين ابتعد الأويغور عن الجمعية بسبب المشكلات التي ظهرت داخل الجمعية. وتواصل الجمعية اليوم أنشطتها في ظل إدارة القازاق من أهالي تركستان الشرقية.

غير أنه بعد ذلك تضائل اهتمام القازاق من أهل تركستان الشرقية بقضية تركستان الشرقية على نحو ملحوظ؛ وذلك نتيجة لانهيار الاتحاد السوفيتي وقيام دولة كازاخستان ، وما ترتب عليه من دعوة حكومة كازاخستان أبناءها من القازاق في مختلف أنحاء العالم للعودة إلى بلدهم ووعدهم بمنح الجنسية لهم عند عودتهم وتوفير مسكن وعمل لهم. ومن ثم تحمل الأويغور كافة أعباء قضية تركستان الشرقية. وتأثرت جمعية المهاجرين أيضًا بهذه التغيرات. غير أنها لا تزال تواصل جهودها، رغم محدوديته، بفضل بعض الأشخاص المسنين الموجودين بها.

جمعية تركستان الشرقية للثقافة والتضامن[14]:

أسس أهالي تركستان الشرقية المقيمين في تركيا هذه الجمعية في 22/5/1989. وتشكلت نواتها من قبل أهل تركستان الشرقية المقيمين في محافظة (قيصرى). وتهدف الجمعية "إلى مناصرة قضية تركستان الشرقية وشرح وبيان نتائج وعواقب الاحتلال الصيني لتركستان الشرقية، وكذلك إلى تقاسم ثقافة تركستان الشرقية التي ترجع إلى آلاف الأعوام مع الشعب التركي، وزيادة التضامن والتكافل من أجل مهاجري تركستان الشرقية". ومن الملاحظ أن تأثير الجمعية قد ازداد بعد تولي رئيسها "سيد توم تورك" منصب نائب رئيس المجلس العالمي للأويغور.

جمعية تركستان الشرقية للمعرفة والتضامن[15]:

تأسست الجمعية في اسطنبول عام 2005 على أيدي الشباب المقيمين في تركيا الذين أنهوا دراستهم خارج تركستان الشرقية. وقد أوضح مؤسسو الجمعية أهدافها على النحو التالي:

"يريد الشباب مؤسسو الجمعية أن يكونوا بمثابة البلسم للأوجاع المادية والمعنوية لأهالي تركستان الشرقية الذين يقعون تحت نير وظلم الصين الشيوعية منذ أعوام طويلة.

ويدركون أن الطريق الوحيد إلى ذلك يتمثل في إنقاذ معنويات وروحانيات الشعب، وذلك بملأ القلوب بالإيمان والعلم والمعرفة. ولذا اختاروا للجمعية اسم "المعرفة".

إن نظام الصين الشيوعية نظام قوي وماكر يريد القضاء على أهل تركستان الشرقية واحدًا فواحدًا. ونواقيس الخطر تهدد وطننا يوما بعد آخر، غير أن منع الظلم والتصدي للقمع الصيني أمر صعب ينوء بحمله الفرد الواحد، وقد قيل أن في الاتحاد قوة، لذلك أضفنا "التضامن" إلى اسم الجمعية.

وبهذه الكيفية سطع بريق أمل من أجل خلاص شعب تركستان الشرقية، وتأسست جمعية تركستان الشرقية للمعرفة والتضامن. و إنما المسلمون إخوة والمسلم للمسلم كالبنيان يشد بعضه بعضا، والاتحاد شرط أساسي من أجل الوصول إلى الهدف المنشود. والعمل في هذه الدعوة صعب، ومن ثم كانت حاجة الإنسان إلى صديق له في هذه الطريق. وكما قال سيدنا محمد صلى الله عليه وسلم: "الدال على الخير كفاعله".

وتواصل الجمعية أنشطتها وفق مفهوم يقوم على وجوب مساندة العالم الإسلامي كله لقضية تركستان الشرقية، والوصول إلى حل لها وفق ما يقتضيه الواجب الإسلامي.

جمعية تركستان الشرقية للتضامن[16]:

اجتمع ممثلون عن تركستان الشرقية يرون أن الكيان الوطني وثقافات تركستان الشرقية معرضة للضياع، وذلك في اسطنبول خلال الفترة من 12 – 14 ديسمبر 1992، وأسسوا جمعية تركستان

الشرقية للتضامن.

وأعلنوا أن هدف الجمعية يتمثل في اتباع ما تمليه نداءات المشاعر والواجب تجاه أهل الوطن الذين يمثلون روح الأجداد وتراب الوطن، وإبلاغ العالم وضمير البشرية بصوت ثورة شعب تركستان الشرقية وأمله ورغبته في الحياة حرًّا مستقلاً، وإعلام الرأي العالمي أن الإجراءات التي تستهدف القضاء على الكيان المادي والثقافي لأهالي تركستان الشرقية وهويتهم الوطنية إنما هي جريمة كبرى تقترف ضد البشرية والسلام العالمي ومبدأ الصداقة والتعاون الدولي، وجعل قضايا شعب تركستان الشرقية محط اهتمام الأمم والمؤسسات والشعوب التي بذلت نفسها للسلام والعدل والحرية والتفاهم والحب والتعاون بين الأمم. ويلاحظ أن جمعية تركستان الشرقية للتضامن لم تقم بأنشطة فعالة.

وقف تركستان الشرقية[17]:

أسس عيسى يوسف ألب تكين وقف تركستان الشرقية وكان الوقف يقوم قديمًا بأنشطة واسعة ومؤثرة على نحو يجعله يمثل أهل تركستان الشرقية في تركيا. وإن يكن الوقف لا يمارس أنشطة فعالة على نحو ما كان عليه سابقًا إلا أنه لا يزال يقوم بأنشطة مختلفة ومنها دعم الطلاب الأويغور خاصة.

جمعية تركستان الشرقية للشباب والتضامن:

تأسست الجمعية في اسطنبول عام 2006 وهي جمعية شابة أسسها أبناء الأويغور المهاجرين القدامى الذين ولدوا استانبول.

وتهدف الجمعية إلى نقل قضية تركستان الشرقية إلى الشعب التركي وإلى الإعلام، وتنظيم الوقفات الاحتجاجية، والإدلاء ببيانات صحفية، وإقامة الأنشطة والاحتفالات، وإحياء ذكرى المناسبات الخاصة.

وإضافة إلى الجهود التي تقوم بها المؤسسات التي أقامها أهل تركستان الشرقية من أجل نصرة قضيتهم، فإن ثمة عدد من الجمعيات والأوقاف التي تدعم أهل تركستان الشرقية وتنظر إلى قضيتهم إما من منظور قومي أو من منظور إسلامي، ويأتي في مقدمتها مؤسسة الإغاثة الإنسانية وحقوق الإنسان وحرياته(İHH) وجمعية مظلوم در (MAZLUMDER).

مؤسسة الإغاثة الإنسانية وحقوق الإنسان وحرياته(İHH[18]**):**

تأسس مؤسسة الإغاثة الإنسانية وحقوق الإنسان وحرياته(İHH) عام 1992. ومن ذلك الحين يقوم بأنشطته ويقدم مساعداته في المناطق المتضررة من الحروب والمناطق المنكوبة وكافة الدول والمناطق الفقيرة. وقد أصبح اليوم مؤسسة دولية تعمل في 12 دولة. ويقدم خدماته أيضًا إلى شعب تركستان الشرقية سواء من حيث دعمه لحقوق الإنسان أو من حيث تقديم المساعدات الإنسانية. ويهدف

الوقف إلى توفير حياة كريمة إلى كافة المحتاجين والمظلومين أيًّا كانوا من خلال توصيل المساعدات الإنسانية إليهم انطلاقًا من مشاعر الإخوة ومن أجل سيادة العدالة في الأرض وعموم الخير في كل مكان ومقاومة الشر.

كما يقوم الوقف أيضًا بالجهود اللازمة للحيلولة دون انتهاك حقوق وحريات البشر وذلك من أجل منع مختلف السياسات الظالمة التي تجعل البشر في الحاجة إلى المساعدات الإنسانية. ويقدم الوقف مساعداته المختلفة من أجل تركستان الشرقية على نحو يتناسب مع رسالته. وفضلاً عن دعمه وتعزيزه ومساعدته لقضية تركستان الشرقية فإنه يقوم أيضًا بنشر الكتب الخاصة بقضية تركستان الشرقية، وإعداد البرامج التلفزيونية والأفلام الوثائقية، وتنظيم الندوات والمؤتمرات وعقد الاجتماعات الصحفية، والوقفات الاحتجاجية وإعداد التقارير ونقل هذه الأعمال كلها إلى الرأي العام الدولي. كما أنه في الوقت ذاته يقدم المساعدات الإنسانية لأهالي تركستان الشرقية سواء المقيمين في تركستان الشرقية أو اللاجئين في تركيا والدول الأخرى، كما يلبي الاحتياجات الأساسية للأطفال اليتامى من أبناء تركستان الشرقية من تعليم وصحة وغذاء وملابس ... إلخ.

جمعية التضامن من أجل حقوق الإنسان والمظلومين (MAZLUMDER[19]):

منذ أن تأسست جمعية التضامن من أجل حقوق الإنسان والمظلومين عام 1991 وهي لا تدخر جهدًا من أجل خدمة ونصرة المظلومين من أبناء تركستان الشرقية سواء من يعيشون في تركستان الشرقية أو اللاجئين في الدول المختلفة. وفي هذا الإطار ألقت الكثير من البيانات والتصريحات الصحفية، ونظمت العديد من الاجتماعات والوقفات الاحتجاجية.

كما تقدم الجمعية لأهل تركستان الشرقية الذين يعيشون في تركيا الدعم القانوني لما يتعرضون له من مشكلات. وقد نظمت أنشطة مكثفة بشأن أحداث أوروجي الخامس من يوليو، وقدمت اقتراحاتها وطلباتها إلى تركيا والمنظمات الدولية. وقد أحدثت مذكرة الاتهام التي أعلنها مسؤولو الجمعية فيما يتعلق بالقتلى في أوروجي أصداء واسعة في كافة أجهزة الإعلام المحلية والعالمية. وقد رفعت الجمعية أمام المجالس النيابية في تركيا دعوى قضائية لمعاقبة المسؤولين عن أحداث أوروجي بسبب ما أحدثوه من مجازر (استنادا على المادة 76 من قانون العقوبات التركي) واقتراف جرائم ضد الإنسانية (استنادا على المادة 77 من قانون العقوبات التركي).

واتهمتهم فيها بمسؤوليتهم عن قتل الأفراد المعلنة أسمائهم في أحداث أوروجي، وآلاف الأشخاص الذين لم يتم التمكن من تحديد أسمائهم، وأكثر من 50000 جريح، وأكثر من 30000 معتقل أو انقطعت عنه الأخبار، ووجهت الاتهامات إلى "هو جينتاو" (الرئيس الصيني)، و"وين جياباو" (رئيس وزراء الصين)، و"مينج جيانزهو" (عضو مجلس الدولة ورئيس الأمن العام)، و"تشين بينجدى" (رئيس الأركان العامة لجيش التحرير الشعبي الصيني)، و"نور بكرى" (رئيس منطقة

الإيغور المستقلة – المحافظ)، و"فانج ليكوآن" (رئيس الحزب الشيوعي بالمنطقة)، و"فو شيمين" (نائب الوزير المسئول عن لجنة الشئون العرقية بالدولة)، و"مطلب أنور" (قائد الإيغور بالمنطقة)، و"مختار أسن" (نائب رئيس لجنة الشئون العرقية بتركستان الشرقية)، وإلى مشتبه فيهم آخرين لم يتم التمكن من تحديد أسمائهم. كما طالبت الجمعية بالقبض على المسؤولين الصينيين الواردة أسمائهم في العريضة حال وصولهم إلى تركيا. وقامت الجمعية أيضا بسلسلة من الجهود تتعلق بـ 22 أويغوري تمت إعادتهم إلى الصين من قبل كامبوتشيا.

الصمت التام من المنظمات النسائية حيال مشكلات السيدات الأويغور:

يعد الظلم الذي تعرضت له النساء في تركستان الشرقية واحدًا من أكبر انتهاكات حقوق الإنسان؛ حيث تعرضت مئات الآلاف من السيدات إلى ظلم بشع من جراء التطبيق القمعي لسياسة "تحديد النسل" التي استهدفت الإيغور في تركستان الشرقية.

فقد ارتكبت الصين جرائم بشعة وبطرق وحشية لا إنسانية ضد النساء والأجنة. وحتى يتسنى لنا أن نفهم هذا البعد جيدًا سنوضح كيفية تطبيق القرار الذي استصدرته الإدارة الصينية بشأن "تحديد النسل" في ولاية خوتن التي تعد من أكثر مناطق كثافة بالجنس الأويغوري في تركستان الشرقية.

فبسبب سياسات الصين القمعية يقوم الموظفون المسؤولون عن تطبيق سياسة تحديد النسل بتنفيذ أعمالهم بشكل وحشي وعنيف خوفًا من العقاب، مثل: ضرب من يعارضون سياسة "تحديد النسل" أو توقيع غرامات مالية ضخمة. ويتم كذلك اقتياد الحوامل إلى المستشفيات عنوة وإسقاط ما يحملنه في بطونهن من أجنة ذات خمسة أو ستة أشهر من العمر بل ويسقطون أيضًا أجنة قد بقي على موعد ولادتها عدة أيام قليلة.

كما يقتادون سيدات القرى من الأويغور إلى المحابس مثلما يفعل بالمعتقلين، ويتدخلون بالقوة لمنعهن من الإنجاب بإخضاعهن لعمليات جراحية تحول دون حملهن مرة أخرى، كما يخضعون النساء إلى عمليات فحص إجباري وبشكل مستمر. وتجري كل هذه التدخلات العنيفة في جسد المرأة تحت ظل ظروف غير آمنة وغير صحية في معظمها؛ الأمر الذي أدى إلى وفاة الكثير من النساء متأثرات بالنزيف الدموي.

ومما لاشك فيه أن هذه الإجراءات تصيب النساء بآلام لا تحتمل مادية منها ومعنوية. وحسب ما نشرته جريدة "خوتن" وهي من الصحف الرسمية في تركستان الشرقية بتاريخ الأول من سبتمبر، فإنه

يوجد في مركز خوتن 45 ألف سيدة في سن الإنجاب، وأن 30400 سيدة منهن قد خضعت لإجراءات تحول بينها وبين الحمل على المدى الطويل.

وحسب ما صرح به طبيب أكاديمي طلب اللجوء السياسي في مدينة ميونخ بألمانيا وطلب عدم الإفصاح عن اسمه؛ فإن كافة المستشفيات الآن في عموم تركستان الشرقية مستشفيات تفتقر إلى الظروف الصحية اللازمة، وأنه يقتاد إليها الأويغور بشكل جماعي لإجراء عمليات إجبارية لاصابتهم بالعقم، وأن نسبة خطر الوفاة أثناء هذه العمليات أو بعدها نسبة مرتفعة للغاية، وأن معظم النساء الأويغور اللاتي يعشن في القرى فقيرات ذات مستوى ثقافي متدن كما أنهن يفتقرن إلى أي معرفة طبية؛ ومن ثم فإنهن وإن خرجن بحالة جيدة من العمليات التي تجرى لهن في المستشفيات، فإنهن يصبحن عرضة لمشكلات بدنية قد تستمر طوال العمر في الغالب بسبب عدم توفر الرعاية اللازمة لهن بعد عودتهن لمنازلهن وبسبب قيامهن بأعمال تتطلب جهدًا بدنيًّا شاقًّا[20].

ولم تقف الانتهاكات التي تمارس ضد النساء عند هذا الحد فحسب. فالصين تعد مركزًا ومصدرًا لتجارة النساء والأطفال. وكما أن الصين تجبر الفتيات الأويغور في سن 16 – 22 خاصة على العمل بأجور زهيدة للغاية، فإنها أيضًا تدفعهن إلى ممارسة البغاء، وتجعلهن يعملن بالقوة في مناطق الصين المختلفة بعد إبعادهن عن المناطق التي يعشن فيها. ويقال أن هذا الوضع يشمل الآن نحو مليون فتاة. ومن الحقائق المعروفة في تركستان الشرقية أن كثيرا من الفتيات يقدمن على الانتحار نتيجة لهذه الإجراءات. وحسب معطيات منظمة العمل الدولية فإنه يباع نحو 20 ألف شخص في سوق الصين كل عام؛ يمثل النساء والأطفال نسبة 90% منهم.

وإنه لمن المؤسف أننا أمام كل هذه البيانات والمعطيات نجد المنظمات النسائية في العالم لا تحرك ساكنًا ولا تنطق على النحو اللازم دفاعًا عن نساء تركستان الشرقية. ولذا ينبغي على المنظمات النسائية المدنية والتي تعمل خاصة في مجال حقوق المرأة أن تخرج عن صمتها، وتضطلع بدورها؛ فتعد التقارير اللازمة عن هذه الانتهاكات وتصل بها إلى الرأي العام العالمي.

ما يمكن لمؤسسات المجتمع المدني أن تقوم به من أجل قضية تركستان الشرقية:

إن الحريات وحقوق الإنسان التي ذهبت ضحية لمفهوم الأمن فيما بعد أحداث الحادي عشر من سبتمبر تبحث الآن عن وضعية جديدة. ولاشك أن كافة الأطراف ومؤسسات المجتمع المدني مسؤولة عن الاضطلاع بمهمة كبيرة في مواجهة السياسات التي ضحت بالحقوق والحريات الأساسية في سبيل مكافحة الإرهاب. وأرى أن حقوق الإنسان قد تصبح مظلة أمنة فقط عندما يتحرك المجتمع المدني بنية طيبة وأسس أخلاقية ويضم إليه المجموعات الفكرية والعقيدية المختلفة وفق المعايير ذاتها، ويعملون

جميعًا بشكل منظم من أجل احترام حقوق الإنسان.

إن مؤسسات المجتمع المدني ستكون قادرة على تحقيق العدالة واتخاذ موقف مشترك إزاء قضايا حقوق الإنسان؛ وذلك عندما تكون قادرة على التصدي لإدارة الصين القمعية التي تنتهك حقوق الإنسان بشكل بشع على مرأى ومسمع من العالم كله، وتوقف المجازر الوحشية، و تهب كذلك لنصرة أهل تركستان الشرقية مما يعانونه من احتجاز واعتقال وتعذيب وإعدام دون محاكمات، وإجهاض إجباري، وجعل النساء عقيمات، وهجرة جبرية، وحظر التعليم الديني، وحظر أداء العبادات، وتقليص الاستفادة من الخدمات العامة، ونشر الأمراض القاتلة والمعدية مثل الإيدز، وتشغيل العمالة جبرًا أو بأجر زهيد، والتهجير من أجل العمل، وتقليص حريات السياحة والتحرك، ومنع التراسل والتواصل.

مع تنامي دور مؤسسات المجتمع المدني في نظام الأمم المتحدة أصبح طرح الكثير من المشكلات الموجودة في مجال حقوق الإنسان وتقديم تقارير عنها أمرا مؤثرا للغاية، وبات يمارس ضغطا على الحكومات؛ فيضطرها إلى تصحيح أوضاعها وتنظيم قوانينها الداخلية.

ولعل الصين تعتبر من أكثر الدول بين الدول الأعضاء في الأمم المتحدة المتباطئين في هذا الموضوع. غير أنه ينبغي على مؤسسات المجتمع المدني أن تستمر وتواصل جهودها المؤثرة. وحسب وثائق القانون الدولي، وهي مكسب ومغنم مشترك للبشرية، فإن الانتهاكات المنظمة والمجازر التي تقوم بها الصين ضد شعوب تركستان الشرقية تندرج تحت تصنيف "الجرائم ضد الإنسانية". ولأن اهتمام هذا البحث ينصب على تركستان الشرقية فقط، فلن يتطرق إلى ما يحدث في التبت والمناطق الأخرى.

وجدير بالذكر هنا أن الجرائم التي تقترف ضد البشرية مثلما تفعل إسرائيل هي جرائم تمثل تهديدًا للشعوب الأخرى وبالتالي للإنسانية كلها. وقضية تركستان الشرقية ليست مسألة تخص الشأن الداخلي في الصين؛ بل هي قضية الإنسانية كلها. ومن ثم فعلى الصين أن تسمح لمؤسسات حقوق الإنسان والمساعدات الإنسانية المدنية، وأن تتجاوب مع طلباتها بشكل إيجابي.

والأمم المتحدة مطالبة باتخاذ موقف مساند لشعب تركستان الشرقية على نحو يرغم الصين؛ وذلك من خلال فرض العقوبات والقرارات اللازمة من أجل الحيلولة دون كافة انتهاكات حقوق الإنسان وإلغاء القيود المفروضة على حرية التنظيم خاصة. ويتحتم على مؤسسات المجتمع المدني ومجلس الأمن التابع للأمم المتحدة أن يقوم باللازم من أجل نقل الجرائم التي اقترفتها الصين ضد الإنسانية وفي مقدمتها مذبحة أوروجي إلى محكمة العدل الدولية والمنظمات القضائية الدولية الأخرى.

وعلى المنظمات الدولية كذلك أن تتحرك من أجل توصيل المساعدات الإنسانية إلى كافة المناطق

داخل تركستان الشرقية، وعلى الصين أيضًا أن تتجاوب مع هذه الجهود.

كما أن على الصينيين الذين يناصرون العدل ويقفون في صف حقوق الإنسان واجبات كثيرة أيضًا. إذ ينبغي عليهم وهم يسعون من أجل القضاء على المناخ القمعي والتهديدات أن يشكلوا أيضًا قوة ضاغطة من أجل إلغاء القيود المفروضة على حرية التنظيم وحرية التعبير. ولا شك أن أكثر مؤسسات المجتمع المدني التي لها قوة هي تلك المؤسسات المدنية الصينية التحررية التي تناصر الحق والعدل.

وكانت بعض مؤسسات المجتمع المدني قد فرضت مقاطعة على المنتجات الصينية للضغط عليها من أجل الكف عن انتهاكاتها، ومن ثم أرى أنه ينبغي على كافة مؤسسات المجتمع المدني أن تدعم هذه المبادرة وتنشرها.

كما أنه يتعين على منظمة المؤتمر الإسلامي أن تنعقد وبشكل عاجل و تقرر فرض مقاطعة وعقوبات سياسية واقتصادية وقانونية على الصين.

إن قضية تركستان الشرقية ليست قضية أهل تركستان الشرقية وحدهم. ولذا ينبغي دعم هذه القضية في كل مكان ومن كل جانب، وأن تضم المنظمات الداعمة للقضية أعضاء من شعوب وأمم أخرى أيضًا ولا سيما من الإخوة المسلمين الذين يشعرون بأن عليهم واجبًا تجاه أهل تركستان الشرقية.

ونأمل من مؤسسات المجتمع المدني أن تلعب دورًا أساسيًّا وبارزًا في حل القضية باعتبارها صوت الشعوب مقابل موقف كافة الدول ذات العلاقات السياسية والاقتصادية مع الصين.

إن سيادة العدل في الأرض تمر عبر حرية أهل تركستان الشرقية تمامًا كما تمر عبر التخلص من الاحتلال في العراق وفلسطين.

مع تمنياتي بتحقيق العدل ونشر الخير والسلام في كافة أرجاء الأرض.

أسماء المنظمات الغير الحكومية الرئيسية التي تتعامل مع قضية تركستان الشرقية كالتالي			
الصحيفة العنكبوتية	البلد	اسم المنظمة	
http://www.asianresearch.org		Association for Asian Research	.1
http://www.asylumseekerscentre.org.au	أستراليا	Asylum Seekers Center (NSW, Australia)	.2
http://www.uyghuraustralia.org	أستراليا	Australian Uyghur Association (AUA)	.3
	بلجيكا	Belgium Uyghur Association	.4
	قيرغيزستان	Bishkek Human Rights Committee	.5
http://www.doguturkistan.org	تركيا	Doğu Türkistan Dayanışma Derneği	.6
	تركيا	Doğu Türkistan Gençlik Ve Dayanışma Derneği	.7
http://www.doguturkistan.com.tr	تركيا	Doğu Türkistan Göçmenler Derneği	.8
http://www.gokbayrak.com.tr	تركيا	Doğu Türkistan Kültür ve Dayanışma Derneği	.9
http://www. maariponline.org	تركيا	Doğu Türkistan Maarif ve Dayanışma Derneği	.10
http://www.dtv.org	تركيا	Doğu Türkistan Vakfı	.11
	السويد	East Turkestan Association	.12
http://www.uygur.org	ألمانيا	East Turkestan Information Center	.13
http://www.eastturkistan.org.au	أستراليا	East Turkistan Australian Association NSW Inc	.14
http://www.searchenginecolossus.com/EastTurkestanSE.html		East Turkistan Search	.15
	ألمانيا	East Turkistan Union in Europe	.16
	اليابان	Free Uyghur Association	.17
http://www.iuhrdf.org	قيرغيزستان	International Uyghur Human Rights and Democracy Foundation KIRGIZİSTAN	.18
		Isa Yusup Alptekin Vakfi	.19
	السويد	Isviçre Uygur Maarif Derneği	.20

	كازاخستان	Kazakhstan Regional Uyghur(ittipak) Organization	.21
	كازاخستان	Kazakhstan Uyghur Unity(Ittipak) Association	.22
	قيرغيزستان	Kyrgyzstan Uyghur Unity(Ittipak) Association	.23
http://www.uyghurensemble.co.uk/	انجلترا	London Uyghur Ensemble	.24
http://www.oost-turkestan.nl	هولنده	Netherlands Eastern Turkistan Foundation	.25
	النرويج	Norway Uyghur Committee	.26
	كازاخستان	Nozugum" Foundation	.27
	كازاخستان	Society Union of Uyghur National Association	.28
http://www.uygurie.com	سويسرا	Swedish Uyghur Committé	.29
	أستراليا	The Founder and Membership of Eastern Turkistan Information Center	.30
	المملكة العربية السعودية	The Membership of Immigrant and Research Foundation	.31
http://www.americanturkistan.org	الولايات المتحدة الأمريكية	Turkistan American Association	.32
http://www.uighur.org.uk	انجلترا	Uighur U.K. Association	.33
	قيرغيزستان	Uigur Society of the Kyrgyz Republic	.34
http://www.uyghuramerican.org	الولايات المتحدة الأمريكية	Uyghur American Association (UAA)	.35
	روسيا	Uyghur Association	.36
http://www.uyghurcanadiansociety.org	كندا	Uyghur Canadian Society	.37
http://www.uyghurcanadian.org	كندا	Uyghur Canadian Association	.38
http://www.uhrp.org	الولايات المتحدة الأمريكية	Uyghur Human Rights Project (UHRP)	.39
http://www.uyghursupport.com	هولندا	Uyghur Support Groep Nederland	.40
	بلجيكا	Uyghur Youth Union in Belgium	.41
	كازاخستان	Uyghur Youth Union in Kazakhstan	.42
	كازاخستان	Uyghuristan Freedom Association	.43

	انجلترا	Uygur Youth Union UK	.44
http://www.uyghurcongress.org	الولايات المتحدة – ألمانيا	World Uyghur Congress	.45
http://www.hrw.org	الولايات المتحدة الأمريكية	Human Rights Watch	.46
http://www.wmd.org	الولايات المتحدة الأمريكية	World Movement for Democracy	.47
http://www.amnesty.org	انجلترا	Amnesty International	.48
http://www.mazlumder.org	تركيا	İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği MAZLUMDER	.49
http://www.ihh.org.tr	تركيا	İHH İnsani Yardım Vakfı	.50

مراجع و هوامش

1 لمزيد من المعلومات انظر: www.unhcr.org

2 لمزيد من المعلومات عن التنسيق بين مؤسسات المجتمع المدني ومنظمة (ECOSOC) انظر: www.un.org/en/ecosoco و www.un.org/esa/coordination/ngo

3 http://www.npc.gov.cn/englishnpc/Constitution/2007-11/15/content_1372964.htm

4 Cun-Hua Halk Cumhuriyetinin Milli Territoryalık Eptonomiye Kanunu, Pekin, 1984

5 Çin Halk Cumhuriyetinde Yönetim, Philippe Ardant (Çev.Visalettin Pekiner) s.157 vd.

6 www.hrw/en/news/ 2005/03/17

7 Akademik Bakış Cilt 1, Sayı 1 Sayfa 226 v devamı Dr.R.Kutay Karaca

8 http://www.china-briefing.com/news/2009/04/11/establishing-ngos-in-china.html Christian Fleming SHANGAI

9 M. Rıza Bekin, "Esaretteki Türk -İslam Ülkesi Doğu Türkistan", Doğu Türkistan, İstanbul: Doğu Türkistan Araştırma Vakfı, 1998, s. 19-20.

10 Dr.Erkin Emet, "5 Temmuz Urumçi Olayı ve Doğu Türkistan", Ankara, 2009.s.99 vd.

11 Dr.Erkin Emet, "5 Temmuz Urumçi Olayı ve Doğu Türkistan", Ankara, 2009.s.59

12 Timur Kocaoğlu, "21. Yüzyılda Çin'in Asya ve Türk Dünyasında Yayılma Politikası", Doğu Türkistan, Doğu Türkistan Göçmenler Derneği, Nisan 2001, s. 8-13.

13 لمزيد من المعلومات انظر:www.easternturkistan.org

14 لمزيد من المعلومات انظر:www.gokbayrak.com

15 لمزيد من المعلومات انظر:www.maariponline.org

16 لمزيد من المعلومات انظر:www.doguturkistan.org

17 لمزيد من المعلومات انظر:www.dtv.org

18 لمزيد من المعلومات انظر: www.ihh.org.tr

19 عن التصريحات والتقارير الخاصة بتركستان الشرقية انظر:.www mazlumder.org

20 http://www.uygur.org/uygur/kishilik-hoquq

يانغ جيانلي

رئيس Initiatives for China الولايات المتحدة

مترجم إلى اللغة العربية بسعيد مرزوق

ثلاث صينات

في العام الماضي ، قبل أن يقوم الرئيس أوباما بزيارته للصين ، سألني بعض الصحفيين عن مشاعري من زيارته. كان ردي بسيطاً؛ "أي صين سيقوم الرئيس أوباما بالزيارة إليها؟" في الواقع ، كثيرا ما كنت أسأل "اي صين؟" عندما يسألونني عن الصين يقع الصحفيون في كثير من الأحيان في حيرة : ألم نعلم جميعا أننا كنا نتحدث فقط عن البر الرئيسى للصين ولا نتحدث عن تايوان ؟ بالطبع ، لم أكن أحاول أن أميز "البر الرئيسى للصين" من "تايوان" عندما سألت هذا السؤال. ثم ، لماذا ما زلت أسأل مثل هذه الاسئلة؟ هذا هو ما أريد أن أتحدث عنه اليوم : جغرافيا هناك كيان واحد فقط من البر الرئيسى للصين ، ولكن سياسيا واقتصاديا واجتماعيا ، وحتى عاطفيا ، فهناك إلى حد كبير يوجد صينان مختلفتان.

نحن لم ننس الحركة المؤيدة للديمقراطية في عام ١٩٨٩ ، والتي وقفت ضد الاستغلال والفساد ، وقفت للديمقراطية والحرية. تلك الحركة التي تهدف إلى تخليص نفسها من الدكتاتورية الفاسدة ، وبالتالي خلق مجتمع عادل ومعقول ، ومزدهر. كانت هذه الحركة واسعة الانتشار ، وجلبت الوعي العام لم يسبق لها مثيل لحقوق الإنسان والديمقراطية. على الرغم من أن النظام الشيوعى الصينى أخذ اجراءات صارمة ضد هذه الحركة وقمعها إلا أن الحياة لم تعد هي نفسها بالنسبة للحكام. وقد واجه النظام بيئة مختلفة تماما محلياً ودولياً ولجأ الى تكتيكات جديدة لتلبية احتياجاتها "الساحقة" للاستقرار.

في خضم أزمة الشرعية ، فإن النظام الشيوعي استخلص عبراً من الدروس المستفادة من فشل النظام الديكتاتوري حيث قرر الاستفادة من الجانب المظلم والشر في الطبيعة البشرية. فجره دنغ شياو بينغ في جولته الشهيرة الجنوبية للتفتيش عام ١٩٩٢ ،واعتمد النظام رسميا ، بالإضافة إلى عدم التغير في سمته الكذابة والعنف التقليدي أبدا واعتمد استراتيجية جديدة عبارة عن جسم واحد (استدامة النمو الاقتصادي مهما كلف للحفاظ على شرعية النظام الحاكم) ، وجناحين اثنين (استرضاء النخبة بإغرائهم في الفساد وقمع الطبقة السفلى بالشرطة السرية) ، ومخلبين اثنين (تطهير قادة المجتمع المدني ، ومنع الرأي العام).

لقد خلقت مذبحة تيانانمين شعوراً قوياً من الخوف والفزع من السياسة العامة بين الناس العاديين في الصين. كما أنها خلقت شعورا بالخوف وأزمة داخل النظام الشيوعي. وعلاوة على ذلك فإن انحلال الاتحاد السوفياتي و كتلة أوروبا الشرقية ألقت هي الأخرى سحابة سوداء على رؤوس المسؤولين الشيوعيين الصينيين. لقد بدأ الشك "كم من الوقت يمكن للعلم الأحمر أن يواصل التحليق؟". هنا ، نتجت من هذا الشك آثار على مستويين؛ الأول ، إلى متى يمكن للشيوعيين البقاء في السلطة ، وماذا سيحدث بعد رحيلهم؟ والثاني هو ، ما هي علاقة الإصلاح الاقتصادي الموجه نحو السوق بالعقيدة الشيوعية؟

بعد وقت قصير من رحلة دنغ شياو بينغ الجنوبية للتفتيش ، لاحظ البيروقراطيون الشيوعيون على جميع المستويات ثلاث حقائق : أولا ، إن بقاء الحزب الشيوعي الصيني في السلطة ليس له أي علاقة على الاطلاق مع المثل الشيوعية. ثانياً ، "النمو الاقتصادي يعني كل شيء ،" وهذا يعني ، استمرار النمو الاقتصادي هو آخر وأفضل أمل للحفاظ على سفينة الشيوعية من الغرق. ثالثا ، نظام ظالم لا يمكن له البقاء إلا من خلال عمل المسؤولين الظالمين. السلطة في النظام الشيوعي بحاجة إلى الفساد الممارس من المسؤولين الشيوعيين. والسلطة المطلقة للنظام الشيوعي في حاجة إلى الفساد المطلق من المسؤولين الشيوعيين. ولذلك من أجل الحفاظ على دكتاتورية الحزب الواحد ، أصبح فساد النخبة القوية مقبولاً ومؤيداً ، بل ومطلوباً.

مع فهم هذه الحقائق الثلاث ، فان المسؤولين الشيوعيين يطورون وثائق قبلت بالاجماع مدونة لقواعد السلوك في القيادة أو بالأحرى رمزاً للفساد. لذلك ، فان كل قطعة من السلطة الحكومية قابلة للبيع في السوق وكل ركن من أركان السوق قابل للسيطرة من جانب السلطة السياسية.

المسؤولون وحتى جميع الوكالات الحكومية تقريباً يصرفون معظم طاقاتهم في تضخيم ريعهم من الناتج المحلي الاجمالي، والانخراط في موازنة السلطة، وتقديم الرشوة لرؤسائهم ، والسعي الى الاكراميات الفاخرة الشخصية . انهم يفعلون هذا لأنه الخيارالطبيعي الوحيد لهم، انها تحقق مكاسب مالية ومادية هائلة دون اتخاذ أي مخاطر سياسية . نتيجة لذلك، فان نخبة الحزب الشيوعي الذين اعتادوا على تسمية أنفسهم " بطليعة الطبقة البروليتاريا" اما قد سلموا أنفسهم الى الحصول على مصادر التمويل الغنية أو أصحاب الأعمال التجارية أو أن يصبحوا سماسرة أو رعاة والداعمين التجاريين للممولين المحليين أو الأجانب أو لأصحاب الأعمال. ان العمل لحساب الحكومة الصينية قد أصبحت المهنة الأكثر ربحا في العالم، مع ضمان الدخل والأرباح . كل هذا تم بفضل مذبحة" تيان آن مين" والارهاب السياسي الذي كان مفروضا على البلد بأكمله في السنوات التالية. ان أي نظام عام للمكافحة والتوازنات بمعنى آخر للمحاسبة و تجريم كل من أساء استعمال السلطة يرمى به بعيدا ويترك المجال فسيحا لاحتكار السلطات والاستبداد بالرأي والأهواء الشخصية. وقد يكون هناك

بعض المسؤولين في النظام لهم نوع ما من الرؤية والبصيرة والمثل العليا ولكن وللأسف لاشيء من هذا القبيل موجود الآن .

في مثل هذه البيئة السياسية ، والسلطة السياسية كانت تعوم في رقصة"التانغو " كاملة مع رأس المال. إن انخفاض معايير حقوق الانسان ، و تدني الأجور ، وعدم وجود أنظمة وسلطات لحماية البيئة ، وعدم مشروعية المفاوضة الجماعية كلها عوامل ساهمت في خلق فرص ذهبية لأصحاب رؤوس الأموال المحلية والدولية على المضاربة . نتيجة لذلك ، تودد "المال" بسرعة " للسلطة السياسية " ان باعثي الأعمال يذهبون عادة الى أحد الأشخاص المرموقة في السلطة ليكون سندهم وبمثابة الدعامة لهم حتى يتمكنوا من الاستيلاء على كل الفرص المتاحة في السوق دون الخوض في منافسة عادلة. كما أنهم يستخدمون اتصالات سياسية للتخلص من أية مسؤولية قانونية أو اجتماعية . ودون استثناء، فان رجال الأعمال ومهما بلغوا من درجات النجاح في الصين لا بد وان يكون لهم شكل من أشكال التفاعل الغير القانوني مع أحد من المسؤولين الصينيين . بمعنى ، أن الحزب الشيوعي الصيني الذي استعمل الصين ك " شركة مساهمة مفتوحة" أفتتحت أسهمها حديثا للبيع وعرضتها لأصحاب رؤوس الأموال للشراء (أي المحاولة الصينية في اقتحام السوق الرأسمالية وغزوه والتكيف مع متطلباته). لقد نشر الحزب الشيوعي الصيني في مؤتمره السادس عشر ميثاق الحزب الجديد الذي رحب بالرأسماليين وأعضاء الحزب. ونتيجة لذلك، أصبح رأس المال أكبر محام ومدافع وأعظم دعاية للنظام الحالي . وعلى مدى العقدين الماضيين ، وزواج السلطة ورأس المال في الصين يقضيان "شهر العسل" اذ لم تظهر أية بادرة لكسر هذا الطوق.هذا الزواج ايضا امتد الى هونج كونج ،وماكاو، وتايوان، والمجتمع الدولي في أوضح صوره.

بينما فتحت سوق الصين للأسهم في تعاملها مع الممولين المحليين والأجانب إلى العالم الخارجي كان يهدى من هذا التبادل لطبقة المثقفيين حسب حسن الآداء خيارات الأسهم ذات الصلة .يعلم النظام أنه بالاضافة الى النمو الاقتصادي ، عليه أن يفعل شيءاً ما من أجل البقاء والمحافظة لما وصل اليه وهذا ما يسمى ب "الاستقرار السياسي " . ومن أجل الحفاظ على هذا الاستقرار، والنظام الشيوعي يقدم كل أنواع الحوافز ومن ذلك الرشوة لشراء قبالة كل فرد ذا أهمية أو نفوذ في المجتمع ، وتشمل قائمة الرشوة البيروقراطيين في كل المستويات:الموظفيين الحكوميين والضباط العسكريين وقادة الأعمال،والأشخاص الذين يعتبرهم أقارب مباشرين عن طريق الزواج. والقائمة تضم أيضا : أساتذة الجامعات ، ومؤسسات البحوث، وصحفيين ، وناشرين ومؤلفين، وفنانين، وكبار الرياضيين ، وهلم جرا. وتدفع الحكومة لهؤلاء في شكل رواتب ومنح وعلاوات، كما تغطي المصاريف من ضمان التأمين الصحي والسكن المدعوم وخطط التقاعد وغيرها، وكما يقول المثل :" الفائزون يأخذون كل شيء"، اذ ترسم القوانين والسياسات على مقاسهم أي لصالح هذه الفئة المحظوظة ، وفي مقابل ذلك

تنتظر الحكومة الاعتراف بها وقبولها للوضع السياسي الراهن ، الى جانب دخلهم تضاف الاكراميات الى ثرواتهم التي هي أعلى بنحو غير متكافئ من العمال العاديين وعمال المزارع و الكتبة وأصحاب الأعمال الصغيرة. ان الفجوة هي أكبر بكثير من أي بلد آخر في العالم . مثل هذه السياسة في اختيار و شراء قبالة المعارضة المحتملة أمر فعال جدا بالتعاون مع ارتفاع ضغط عمليات التطهير والاضطهاد بعد مذبحة ميدان" تيان آن مين" . ان قسوة الواقع السياسي خلق الرعب في عقول المثقفين كرادع نفسي ،ومع مرور الزمن تحول الخوف الى سخرية و تهكم غير مبال بما هو صواب وما هو خطأ. وبسرعة تحولت اللامبالاة و النفاق وأصبحت موضة جديدة يحاول الفكر الحديث متابعتها. بالاضافة الى تحول الصين الى شركة مفتوحة فان العديد من المفكرين – المستقلين والذين يعتبرون ضمير المجتمع– فقد لانت مواقفهم ضد مشاركة قانون ١٩٩٢ . لقد تحولوا وبسرعة تامة من رجال" الضمير" الى رجال" الاقتصاد". الآن وقد أصبح لهم خيارات الأسهم في الصين ، فانهم قد تتبعوا بوعي قواعد اللعبة التي وضعتها مساهم الأغلبية في النظام الشيوعي . على الرغم من أنها قد لا تكون راضية تماما عن ترتيبات معينة وقد يبدون انزعاجا ولكنم اتفقوا على قاعدة " السمن مع العسل" اذ دخلوا في ممارسة المصادقة على الوضع الراهن باستخدامات محايدة و لا تنتمي الى المصطلحات الشيوعية. فقد نجحوا في انشاء مختلف النظريات الرنانة من مثل نظرية "الشروط الخاصة الوطنية "، "حقوق البقاء على قيد الحياة " ، " الاستقرار أولا" ، " عصر الازدهار الصينية " ، " حب الوطن " ،و " صعود الصين " لتغطية الماضي الدموي للنظام الشيوعي ،مع نشاز في الدفاع عن العقائد المسيحية ، وعلى تلطيف الواقع الكريه للصين المعاصرة .هؤلاء وكما وصفهم "هافيل": " قاعدة السلطة الحقيرة" .

وباختصار، ففي عالم الصين اليوم نجد السلطة (النخبة السياسية) ، ورأس المال (النخبة الاقتصادية) ، والفكر(النخبة الاجتماعية والثقافية) مرتبطة ببعضها مع استشراء الفساد باعتباره لاصقة لتشكيل تحالف يحافظ على النظام السياسي القائم.ان هذا التحالف تملكه وتديره الصين باعتباره شركة أبهرت العالم بما أوتيت من مجد وقوة وأذهلت المراقبين مع تراكم ثروات هائلة ومعدلات نمو مدهشة مما جعل نفس المراقبين يعتقدون بصحة و سلامة الاختيارات الصينية وبأن ديكتاتورية الحزب الواحد جيدة للنمو الاقتصادي. وعلى نفس المنوال ، فان هذه الأسهم تسيطر على جميع قنوات تدفق المعلومات وتهيمن على الخطاب العام . يمكن للنظام الشيوعي أن يرفع عقيرته ويدعي أنه يمثل الصين لوحده وأنه الصين والصين كلها،وكأنه في الواقع لايوجد مجتمع آخر يدعى الصين ، مجتمع يتكون من أكثر من بليون نسمة من الصينيين وهم افتراضيا عمال عبيد للسيدة" الصين – الشركة".

هناك عملة واحدة ولكن على جانبها الواحد صفوة الشركات الصينية، وعلى الجانب الآخر هو ما نسميه" صين المواطنين" وهكذا تكتب ا ل م و ط ن ون.

في أي بلد مجموعات متعددة من الناس تتمتع بمستويات مختلفة من الثروة و مستويات مختلفة من النفوذولكن هذا عادة لا يقسم البلد الى قسمين أو مجتمعين متعارضين . نعرض حادثة لمسؤول في الشركة الصينية لغة النخبة وهي قصة توضيحية صينية : " في يوم ٢٩ أكتوبر ٢٠٠٨ على الساعة الثامنة تحرش مسؤول حكومي ، لين سكريتار الحزب ببنت لا تتجاوز ال١١ سنة أمام والديها في أحد الشوارع المزدحمة في شنتشن وهي واحدة من المدن الكوزمبوليتية وعندما حاول الوالد منعه ، صرخ قائلا كيف تجرأ على منعي ؟ ألا تعرفون من أنا؟ أنا ممثل من وزارة النقل و المواصلات في بكين؟ وقع تعميم الخبر في الانترنت . هذا هو بيت القصيد كيف تتباعد نخبة الصين عن قاعدته الشعبية.

١ – نخبة الصين تمتلك جميع الموارد السياسية و الاقتصادية والاجتماعية والثقافية وأعضائها تدير عصابة الصين وهذا مختلف تماما عن بلد ديمقراطي.

٢– قواعد اللعبة على جميع المستويات في الصين وضعتها النخبة القذرة وهي تشرف على نتائج المباريات فلا يوجد تعارض بين المجتمع المدجن والنخبة ولا يوجد تشويق . في اقل من عقدين ،حققت الصين الاستقطاب في البلاد بسرعة غير مسبوقة . تشير البيانات الى أنه في الوقت الحاضر تمتلك حصة ٠,٤ ٪ أي(١٥٠ مليون): ٧٠٪ من الثروة الوطنية .والرفاه المادي و الفخامة التي تتمتع بها ليس لها مثيل . قام أحد العلماء الصينيين ويدعى ليو تشي رونغ ببحث حول مستويات الرواتب و الضمان الاجتماعي في العالم وجد ما يلي : ان الحد الأدنى للأجور في الصين هو ١٥ ٪ فقط من سكان العالم في المتوسط لتحتل المرتبة ال٥٩ عالميا ،وراء ٣٢ بلدا افريقيا. وعلى الطرف المقابل من الطيف نجد الضرائب المجحفة ، العبء الضريبي صنف ال٢ وال٣ في العالم،الرسوم الثقيلة و الاستيلاء على الممتلكات دون تعويض . والى اليوم ، ترفض الصين خلق أي شكل من أشكال الضمان الاجتماعي على المقاييس العالمية .

٣ – ان المواطنين في الصين غير قادرين على التمتع بفوائد المواطنة الأساسية أو بالحقوق المدنية الدستورية ، غياب قوانين مفتوحة وشاملة للجميع ونشره في مجالات السياسة والأعمال والثقافة والتعليم ، مع تفشي التمييز وعلى سبيل المثال اضفاء الطابع المؤسسي على ما يسمى هوكو (قيد الاقامة المحلية) يفرض التمييز ضد العمال المهاجرين في المدن ، كما أن الأطفال لا يتحصلون على التعليم العام العادي وبالتالي التفريط في فرص التعليم الجامعي .أما القانون الانتخابي فينص صراحة ان الاقتراع الذي يدلي به أحد العاملين في المناطق الريفية هو ١/٤ صوت ما يدلي به ساكن المدينة وسواء كانوا يعيشون في المناطق الريفية أو الحضرية فالكل محروم من الحديث في الشؤون المحلية والاقليمية و الوطنية والعامة التي قد تؤثر على مصالح النخبة الحاكمة.

٤ – تحتكر النخبة السلطة ورأس المال والمعلومات وعزلتها مما يجعل التنقل بين شطري الصين ما يقرب من حالة الركود لسنوات عديدة .ان النخبة تعتمد على الروابط الدموية أكثرفأكثر

للمحافظة على استقرار الفريق الحاكم ،وأن الطريقة المقبولة عموما للحصول على منصب في الحكومة هو شرائه بمبلغ مالي كبير من النقود .وهو عادة صفقة بين أحد أعضاء النخبة السياسية و عضو في النخبة الاقتصادية ونادرا ما يستطيع المواطن الصيني العادي الحصول على منصب عال الا بمواهبه الشخصية والعمل الشاق.

٥ – ان النخبة الصينية والمواطن الصيني العادي لم يعودوا يتحدثوا لغة سياسية مشتركة اذ تواصل النخبة الاستمرا في استخدام مصطلحات سياسية جامدة و توضح عزمها في الحفاظ على النظام السياسي القائم . تحت غطاء الولاء السياسي وتمرر لغة رسمية كاذبة بعيدة عن الحياة العامة الفعلية ونظرا لأن جميع وسائل الاعلام التقليدية تتعرض لرقابة شديدة من قبل النخبة الحاكمة يلجأ المواطن الصيني الى الانترنت. عزلة لغتين يؤكد وجود طرفين اثنين من المجتمعات المعزولة في الصين .

٦ – احتكرت النخبة السياسية واستأثرت بالسلطة دون الشعب ، حاولت الحكومة استخدام لغة جوفاء واحتفالات وطنية لرأب الصدع ،أحداث من مثل الألعاب الأولمبية والعيد الوطني (الصيني) ومعرض اكسبو العالمي في المستقبل وهي مجرد تجزية للنخبة،وخلال هذه الأحداث تظهر عدم ثقة الحكومة الشديد في الشعب حيث يتم الاحتفاظ بوسائل الأحكام العرفية.

٧ – في الصين يظهر التقسيم العاطفي ،ظواهر ما نسميه "الكراهية تجاه الأغنياء"و" الراهية تجاه المسؤولين " تدل بوضوح على هذه العقلية ، ففي السنوات الأخيرة اعتمدت وسائل الاعلام الصينية الرسمية جملة جديدة: " النزاعات الناجمة عن غير أصحاب المصلحة"وهو يشير الى حقيقة المشاركة في أعمال الشغب ، في حين أن النخبة تعتقد أن الاستقرار يتجاوز كل شيء وحتى الحريات العامة. وعلى الرغم أن الصفقة التي تمت بين النخبة الاقتصادية و النخبة المثقفة شكلت حاجزا وخطا دفاعيا ضد الديمقراطية، وفعليا فان هذا الخط لا يعول عليه فتمرد المواطنين الصينيين المضطهدين يحصل أكثرفأكثر ، فهناك أكثر من ١٠٠,٠٠٠ احتجاجا عاما والحكومة ليس لها وسيلة فعالة لمعالجة الوضع .انها أساسا تحاول التعاون من خلال زيادة قوة الشرطة من محافظة الى محافظة ومن اقليم الى اقليم وعلى مدى سنوات والقوى البشرية والمعدات والميزانية و مرتبات الشرطة قد نمت بصورة كبيرة، والحكومات المحلية الصينية تعتمد أكثر فأكثر على الجوسسة وتتركز في بكين وشانغهاي ومناطق الأقليات العرقية مثل التبت وشينجيانج.

ان النخبة لا تستطيع البقاء دون استغلال المواطنين الصينيين البسطاء من خلال الحاجة الماسة لاستغلال العمالة الرخيصة للحفاظ على الازدهار. هذه هي العلاقة الموضوعية بين الطرفين واذا كانت هذه العلاقة هي المشكلة ، فان الحكومة سوف تستخدم الشرطة بالاضافة الى المافيا لعلاج هذه الشكلة .

ولابد لي أن أعيد التأكيد على استعمال " صينيتين اثنين" كحجة لاظهار واقع الصين الهيكلية :جماعة النخبة ، وجماعة الجمهور.هناك احتجاجات من قبل المحامين المدافعين عن حقوق لانسان حتى لا تمتهن كرامته ،انهم يحاولون بناء مجتمع معقول يتماشى مع القيم الكونية من الحياة السياسية العامة .من ناحية أخرى فان ضغط المواطنين الصينيين البسطاء من جراء القمع والاضطهاد أدى الى بعض التنازلات الطفيفة وغرامة الضبط الاجتماعي فعلى سبيل المثال ، وفاة سون تشي قانغ أدت الى الغاء نظام الاحتجاز والعودة الى الوطن ،انتحارالعديد من المزارعين امتناعا عن دفع الضرائب الزراعية الثقيلة تؤدي في الغاء بعضها ،كما تحدثت وسائل الاعلام الرسمية عن بداية مناقشات حول حقيقة أن العديد من الفلاحين أحرقوا أنفسهم حتى الموت في منازلهم احتجاجا على الترحيل القسري الذي ترعاه الحكومة(وعلى المدى القصير ،ليست لي ثقة في حل هذه المشكلة).

ولكن الحكومة الصينية تخشى من امكانية دمج الجمعيتين على أساس العدالة، وذلك أن النخبة حصلوا على ثرواتهم ظلما. ولذلك،فان مثل هذا الدمج هو ضد المصلحة النهائية لحمل الأسهم من الصين – الشركة وهذاهو السبب في أن النظام الشيوعي قد حاول دائما احتواء واضطهاد قادة المجتمع المدني الذين أرسل الكثير منهم الى المنفى في الخارج ،وبعضهم الآخر وضعوا في السجون وآخرون وضعوا تحت الاقامة الجبرية من ذلك مضايقة ناشط حقوق الانسان أعمى تشن غوانغ تشنغ وارساله الى السجن ومراقبة وتعقب زوجته يوان وى جينغ.

آخر استراتيجية للسيطرة ، من قبل الحزب الشيوعي الحاكم وضع الأنترنت على رأس اللائحة السوداء فأي محفل من الراي العام يمكن أن يكون بمثابة منصة انطلاق لبدء عملية كسر الحدود بين البلدين " الصينيتيين" ،مما يؤدي في النهاية الى انهيار الصين النخبة ،فالنظام الصيني يدرك تماما اهميتها ، ويبذل كل جهد ممكن لاحكام قبضته على شبكة الانترنت واخفاء حتى على حساب صورته العامة دوليا تمويها واخفاءا لوجهه القمعي الاستبدادي ضد شعبه والبؤس الذي تعيش فيه شريحة لابأس بها من المجتمع الصيني. .

هذه هي سياسة الصين الداخلية ،أما من ناحية السياسة الخارجية فهو أيضا على غاية البساطة والمباشرة.من ناحية ،فانه يصدر صورة الصين النخبة والثراء والمجد والرخاء ويأمل في جعل العالم يعتقد أن هذه هي الصين بأكملها .ومن جهة اخرى ،فانه يحاول شراء ذمم واستمالة الساسة في الغرب والعلماء ورجال الأعمال والرياضيين وغيرهم ،انها تدعو هؤلاء ليكونوا مساهمين في الصين ، وشركاء لتخفيف الضغوط عليها من جانب المجتمع الدولي .

ان السلطات الصينية هي التي تعرف جيدا أفضل من أية جهة كيف يكون الفساد والمحسوبية مفيدتين .حقيقة أن النخبة في الصين تستفيد من الجانب المظلم والشرير في الطبيعة الانسانية لأغراضهم الخاصة وهو الموضوع الرئيسي لسياستها الخارجية .

ان الصين بحاجة الى الوقوف الى موقف أكثر ارتفاعا لتصور الناشئة من جديد ، والصين الديمقراطية و" الصين الثالثة" .هذا على الرغم من عدم تشكلها حتى الآن ،فهناك مؤشرات عديدة على ولادتها .

ان الصين بتركيبة مجتمعين متنافرين آيلة الى الانهيار ، فمفهوم الديمقراطية سائد في أذهان الناس ونحن نعلم يقينا بأن الديمقراطية هو شيء جيد وأن الصين سوف تذهب في هذا الاتجاه ان عاجلا أو آجلا ،وبهذا يكون الصينيون في الاتجاه الصحيح أملا في تجاوز واقع مرير استمر ردحا من الزمن تحت مقولات و هيمنة الحزب الشيوعي الذي استهزأ بحقوق وكرامة الانسان التي وهبها الله له .ان هناك وطنيين صينيين مواليين للمعايير الديمقراطية التي هي قيمة راسخة لذلك علينا أن نسعى وراء ما أسميه أنا الصين الثالثة التي تتمتع بقدر كبير من الديمقراطية والرفاهية وذلك بفضل عشرات السنين من الجهود المبذولة من جانب النشطاء المؤيدين للديمقراطية داخل و خارج الصين.

جلسة الرابع

تركستان الشرقية و مشهد المستقبل

رئيس الجلسة : عمر فاروق كوركماز

- استاذ مساعد. أركين أكرم
- عز الدين الورداني
- فهمي هويدي
- سراجدين عزيزي

الدكتور أركين أكرم
جامعة حاجت تبة قسم التاريخ
مترجم إلى اللغة العربية بيعقوب جايمازاغلوا

مستقبل تركستان الشرقية:
تقييم حول منهج التحليل SWOT

إن مستقبل تركستان الشرقية مرتبط بسياسة الحكومة الصينية في المنطقة وبفعاليات التحرير والاستقلال التي يقوم بها أنصار تركستان الشرقية (Dong-tu) على حد تسمية الحكومة الصينية لهم. ويرتبط كذلك بالبرنامج المثالي الذي وضعه المناضلون من أجل استقلال تركستان الشرقية وبمسيرة التوازنات بين الصين المتصاعدة وسياستها العالمية وبين القوى الاقتصادية والأمنية والسياسية الدولية. وأهم من كل ذلك فهو مرتبط بمدى النظرة المستقبلية المتطلعة للكوادر التي تسيّر قضية تركستان الشرقية.

١- قضية تركستان الشرقية

تدّعي الحكومة الصينية بأن تركستان الشرقية جزء منها منذ القدم. كما تعتبرها أرضا داخل حدود سلطتها استنادا إلى سيادة الدولة في إطار النظام السياسي الدولي الحالي. وبهذا الاعتبار ترفض الصين اهتمام القوى الأجنبية بقضية تركستان الشرقية معتبرةا ذلك تدخلا في شؤونها الداخلية. وضمت الصين تركستان الشرقية إلى أراضيها الإدارية كولاية لها لأول مرة في سنة ١٨٨٤. وتدّعي الحكومة الصينية اليوم أنها ورثت تركستان الشرقية من إمبراطورية المانتشور (١٦٤٤ – ١٩١١) ومن الحكومة القومية (حكومة كومين تانغ ١٩١١ – ١٩٤٩) وأدخلتها بذلك ضمن سلطتها. ولكن في واقع الأمر قام جيش الصين الشعبية باحتلال تركستان الشرقية في سبتمبر/ أيلول ١٩٤٩ بدعم وتشجيع وتقديم أسلحة من قبل ستالين زعيم الاتحاد السوفيتي، حيث وردت كلمة " الاحتلال(zhanling) " بصريح العبارة في البرقيات المتبادلة بين ستالين و" ماوو زيدونغ" رئيس الحزب الشيوعي الصيني[1]. وكان سبب تقديم الزعيم السوفيتي ستالين دعما عسكريا للجيش الصيني لاحتلال تركستان الشرقية يعود إلى محاولة تحطيم خطة الولايات المتحدة الأمريكية المتمثلة في إقامة دولة إسلامية في تركستان الشرقية[2].

وفي اليوم الموالي لوصول الجيش الصيني الشيوعي إلى أورومتشي في ٢٠ أكتوبر، وجّه الرئيس ماوو رسالة إلى رئيس دائرة الصحافة للحكومة المركزية " هو كيامو"، أمر فيها باستبدال كلمة "الاحتلال" بعبارة " تم الوصول إلى المنطقة"[3]. وقام بعض أهالي المنطقة الرافضين لهذا الاحتلال

بحركة مستقلة ولـّدت فيما بعد قضية تركستان الشرقية. ولم تستطع السياسة الصينية المنتهجة في المنطقة توفير الاستقرار بل وتسببت في انتقال قضية تركستان الشرقية إلى الساحة السياسية الدولية لعدم تطبيق الصين قانون الحكم الذاتي في تركستان الشرقية كما ينبغي أيضا.

ووصفت الحكومة الصينية فعاليات المطالبة بالاستقلال الواقعة بين سنوات ١٩٤٩ و١٩٦٠ بأنها حركات " قومية محلية عرقية" وسلكت تجاهها سياسة التسكين والتهدئة. وأما في السنوات ما بين ١٩٦٠ و١٩٩٠ فشددت من أسلوبها بدعوى أن الاتحاد السوفيتي يحرّض على أعمال التحرير والاستقلال في المنطقة قصد إحداث انشقاق داخل الصين. وكانت الحكومة الصينية قد انتهجت في السنوات ما بين ١٩٨٠ و١٩٨٥ سياسة معتدلة في المنطقة.لكن مع انتهاء الحروب الباردة واستقلال الجمهوريات التركية في أسيا الوسطى عن الاتحاد السوفيتي وتأثير ذلك على تركستان الشرقية أثار قلق حكومة البيجين، حيث شددت من سياستها وممارساتها العنيفة بدعوى أن قوى خارجية وبعض المنظمات في تركستان الشرقية تحاول فصل هذه المنطقة عن الصين، حيث أصبحت الحكومة الصينية تستعمل العنف لإخماد الحركات التحريرية وتجد في المقابل ردة فعل عنيفة مما يهدّد الاستقرار في المنطقة ويعرّض الشعب الأويغوري الذي يمثل معظم سكان تركستان الشرقية لضغوط عرقية.

أما جناح أعمال التحرير ضد الاحتلال الصيني في الخارج فقد بدأ ما بعد سنة ١٩٤٩ مع هروب شخصيات قيادية كبيرة في تركستان الشرقية مثل محمد أمين بوغرا الذي طلب من حكومة الصين القومية وضع " الاختيار الأعلى " للبلاد وعيسى يوسف ألبتكين وغيرهم إلى خارج البلاد. ومع تصاعد سياسة الضغط الصيني في تركستان الشرقية تصاعدت فعاليات التحرير التي بدأت مع هجرة هؤلاء المثقفين الذين كانوا نوابا في مؤتمر الحزب القومي الصيني ومسؤولين في مختلف المناصب الإدارية داخل الحكومة المحلية لتركستان الشرقية قبل سنة ١٩٤٩ إلى تركيا. وبعد انتهاء الحروب الباردة، أصبح بعض أهالي تركستان الشرقية يتبنون فكرة الكفاح المسلح ضد الصين لعدم تأثير الفعاليات السياسية على أرض الواقع. وذهب بعض أصحاب هذه الفكرة من أهالي تركستان الشرقية إلى أفغانستان وتلقوا هناك تدريبات مليشية في مخيمات القاعدة ونزعوا بذلك فتيل أعمال العنف في تركستان الشرقية. وهذه المنظمة التي استمرت في فعالياتها المسلحة تحت اسم " الحركة الإسلامية لتركستان الشرقية " أدرجت في قائمة المنظمات الإرهابية في العالم بعد أحداث ١١ سبتمبر. وقد تم نقل ٢٢ شابا أويغوريا إلى قاعدة غوانتنامو بتهمة الإرهاب وأصبحوا ضمن الإرهابيين الـ ٥٠٠ الذين تم إلقاء القبض عليهم من قبل الولايات المتحدة الأمريكية. وقد تفككت المجموعات الصغيرة الأخرى التي تشبه منظمة الحركة الإسلامية لتركستان الشرقية نتيجة مكافحة الإرهاب الدولية التي تقودها أمريكا في العالم.

بعد إدراج حكومة الولايات المتحدة الأمريكية " المنظمة الإسلامية لتركستان الشرقية " في قائمة

المنظمات الإرهابية لديها، قامت الأمم المتحدة بإدراجها في قائمتها الإرهابية أيضا. ولكن حكومة الصين – إلى جانب تلك المنظمة المذكورة – اعتبرت جميع منظمات تركستان الشرقية داخل البلاد وخارجها بما فيها الهياكل التي تدافع عن قضيتها سياسيا ضمن الإرهابيين الدوليين واضطرت بذلك تقديم تفسيرات إلى الولايات المتحدة الأمريكية. وجاء خطاب الرئيس الأمريكي جوج بوش أولا إلى الزعيم الصيني جيانغ زمين بأنه لا يمكن انتهاك حقوق الأقليات – في إشارة إلى الأويغور – تحت مظلة مكافحة الإرهاب، ثم قام نائب وزيرر الخارجية الأمريكي لورن بزيارة إلى البيجين وأورومتشي للتأكيد على أن المنظمة الإرهابية التي قصدتها أمريكا هي المنظمة الإسلامية لتركستان الشرقية فحسب. كما أن لجنة حقوق الإنسان التابعة للأمم المتحدة ومنظمات حقوق الإنسان الدولية انتقدت سياسة الصين في تركستان الشرقية مطالبة بحماية حقوق الأويغور الإنسانية[4].

إن اهتمام الولايات المتحدة الأمريكية وبعض الدول الأوروبية بقضية الأويغور ونقل منظمات حقوق الإنسان الدولية مسألة الأويغور إلى الرأي العام الدولي في تقاريرها لا تتعلق بمحاولة جلب الاستقلال لتركستان الشرقية. بينما يظن أهالي تركستان الشرقية بأن في ذلك دعما غير مباشر لاستقلالهم كما تظن الحكومة الصينية كذلك وتقرأ هذا الأمر بأنه سعي إلى فصل تركستان الشرقية عن الصين. ورغم وجود روابط عرقية ودينية في خلفية اهتمام تركيا بقضية تركستان الشرقية فإنها تركّز فقط على مصير أهالي تركستان الشرقية (الأويغور)، حيث تدلي أنقرة بين الحين والآخر بتصريح تؤكد فيه على احترامها لسيادة الصين ووحدة أراضيها.

وكل هذه التطورات والمشاكل النظرية تستصعب توقعات مسبقة لمستقبل قضية تركستان الشرقية. كما أن قضية الأويغور قد تداخلت مع قضية تركستان الشرقية إلى درجة أصبح من الصعب معرفة هدف أهالي تركستان الشرقية هل هو حماية حقوق الإنسان للأويغور أم تحقيق الاستقلال لتركستان الشرقية، وهذا الأمر من شأنه أيضا أن يستصعب تقرير المصير لهذه المنطقة. وجميع المنظمات لتركستان الشرقية في الخارج تريد تحقيق الاستقلال لهذا البلد. وكل توقع مستقبلي لتركستان الشرقية يتحدد بهذه الإرادة، ولكن لا بد من امتلاك موارد قوى وامتيازات بل وأهم من ذلك تقييم هذه القوى والامتيازات وتوجيهها بشكل صحيح حتى يتسنى تحقيق هدف الاستقلال.

٢- منهج التحليل SWOT

- كلمة SWOT في اللغة الإنكليزية اسم لإحدى الوسائل الإدارية، تتكون من الحروف الأولى للكلمات الأربعة، هي : Strengths (نقاط القوة) وWeaknesses (نقاط الضعف) و Opportunities (الفرص) وThreats (التهديدات).
- ومبتكر هذا المنهج هو الأستاذ الدكتور هينز ويخريك من جامعة سان فرانسيسكو.

- تحليل SWOT منهج يتم استخدامه لمعرفة نقاط القوة (Strengths) و الضعف (Weaknesses) للمؤسسة أو الطريقة أو المسار أو الوضع أو الشخص وتحديد الفرص (Opportunities) الآتية من المحيط الخارجي والتهديدات (Threats).

منهج التحليل SWOT

- وهدف تحليل SWOT هو تطوير خطط وإستراتيجيات للاستفادة من نقاط القوة والفرص بأكبر قدر ممكن والحدّ من التأثيرات السلبية لنقاط الضعف والتهديدات إلى أدنى المستويات، وذلك مع مراعاة العوامل الداخلية والخارجية.
- ويساعد تحليل SWOT على استكشاف التهديدات ونقاط الضعف المستقبلية المتوقعة إلى جانب التركيز على مجالات نقاط القوة والفرص الكبيرة.
- ولكن منهج التحليل SWOT تتخلله نواقص أيضا مثل سائر النظريات والمناهج.

نموذج التوجه الإستراتيجي بالأنواع الأربعة

يتكون منهج التحليل SWOT من قسمين أحدهما يحلل الوضع الداخلي SW والآخر يحلل العامل الخارجي OT. وبهذا المنهج يتم الكشف عن النقاط الإيجابية الجديرة بالتطوير أو النقاط السلبية التي يجب تجنبها ويساعد بالتالي على تشخيص المشاكل وحلّها. كما يقوم بتحديد الطريق المؤدية إلى المستقبل. ويمكن استخلاص النقاط الإستراتيجية الأربعة من العامل الخارجي والقوة الداخلية

لمنهج التحليل SWOT.

إستراتيجية SO	إستراتيجية WO	إستراتيجية ST	إستراتيجية WT
القوي + الفرص	الضعيف + الفرص	القوي + التهديدات	الضعيف + التهديدات
الترجيح أفضل الإستراتيجيات: يمكن تحقيق النجاح بشكل مستمر عند تقييم نقاط القوة الذاتية مع الفرص الخارجية في آن واحد.	يجب استخدام المصدر الإستراتيجي على وجه صحيح: يجب تغطية نقاط الضعف الذاتية عبر استغلال الفرص الخارجية بشكل أفضل. ولكن يمكن عدم استغلال الفرص الخارجية أو تفويت الفرص بسبب الضعف.	يجب تـنويع المصادر الإستراتيجية. ويجب تجنب التهديدات الخارجية عبر تقييم نقاط القوة الذاتية بشكل دقيق. وللنجاة من هذا الوضع تتعين الحاجة إلى شخص إداري ذكي للغاية.	هذه أضعف إستراتيجيات الدفاع. يجب تغطية نقاط الضعف الذاتية من جهة، وتجنب التهديدات الخارجية من جهة أخرى. وللتخلص من هذا الوضع تتعين الحاجة إلى حالة فوق العادة وشخص متميز.

٣- وضع تركستان الشرقية حسب منهج التحليل SWOT

يمكن التوصل إلى نتيجة ما عبر تقييم تركستان الشرقية بمعادلات القوي – الضعيف والفرص والتهديدات وفحص حالتها بمنهج التحليل SWOT.

نقاط القوة لدى أهالي تركستان الشرقية:

١. تشبث تركستان الشرقية باستقلالها وإرادتها القوية في ذلك: رغم دفع أهالي تركستان الشرقية ثمنا باهظا في طريق الاستقلال منذ سنة ١٨٨٤ فإنهم لم يتراجعوا عن عزمهم حتى تمكنوا من تأسيس جمهوريتهم التي لم تعمر طويلا في الفترة ما بين ١٩٣٣ و١٩٣٤ وما بين ١٩٤٤ – ١٩٤٩.

٢. الوضع الجيو–إستراتيجي لتركستان الشرقية: إن جميع الحروب والصراعات الواقعة في تركستان الشرقية ترتبط ارتباطا وثيقا بالظروف السياسية والإستراتيجية آنذاك. ولا شك أن الأهمية الإستراتيجية للمنطقة تؤيد هذا الرأي، حيث إن منطقة تركستان الشرقية التي كانت بمثابة جسر وحدود بالنسبة إلى الصين في التاريخ، لا تزال ذات أهمية إستراتيجية لديها من ناحية الدفاع العسكري والأمن الاجتماعي والتنمية الاقتصادية والنفط والغاز الطبيعي وغيرهما من الثروات الأرضية والطبيعية. وهذه الخاصية الإستراتيجية تكتسي نفس الأهمية لدى الدول المنافسة والمعادية للصين. وحدوث أية زحزحة في هذه المنطقة التي تعتبر " قاعدة حساسة " لدى جمهورية الصين

الشعبية من شأنها أن تؤثر سلبا على مستقبلها. لأن المنطقة تلعب دورا محوريا في الحفاظ على المصالح القومية والأمن الوطني والتنمية المحلية للصين أي أن المنطقة بمثابة حجر الزاوية في تحوّل الصين إلى القوة العظمى في العالم[5].

٣. الوضع الجيو- سياسي لتركستان الشرقية: تقع تركستان الشرقية في وسط أسيا وتمثّل شمال غرب جمهورية الصين الشعبية وسدس (١/٦) الأراضي الصينية بمساحتها البالغة 1,68 مليون كيلومتر مربع. وتحدّها ولاية كان- صو وولاية كينغ- هاي ومغولستان وروسيا وكازاخستان وكيرغيزستان وتاجكستان وأفغانستان وباكستان والهند والتيبت. وحدود تركستان الشرقية مع الدول الأجنبية تمثل ربع (١/٤) مجموع الحدود الصينية وتتميز المنطقة بمجاورتها لأكثر البلدان عددا. وتوجد جبال ألتاي في شمال تركستان الشرقية والجبال السماوية في وسطها وجبل كونغلونغ في جنوبها. وتلتقي هذه الجبال الثلاثة مع جبال بامير وتكوّن بذلك حاجزا طبيعيا في شمال وغرب وجنوب غرب تركستان الشرقية وتحتوي على ١٣ معبرا إستراتيجيا. وهذا الوضع الإستراتيجي يمنح تركستان الشرقية ميزة الدفاع أو الهجوم، أي أن المنطقة تعتبر سدا أمنيا للصين من جهة الشمال الغربي. وهو ما يعني أن بإمكان الصين أن تسيطر على أسيا الوسطى بامتلاك أراضي تركستان الشرقية وبإمكان أية قوة أخرى أن تهدد أمن الصين الواقعة في شرق تركستان الشرقية من ناحية الجيو - سياسية إذا ما استولت على هذه المنطقة.

كانت تركستان الشرقية بالنسبة إلى الصين بمثابة معبر ومنطقة دفاعية في التاريخ. وكان قائد سلالة تانغ الجنرال كازا زيانغزي وقائد أمبراطورية مانتشو الجنرال زاهو-هوي قد تمكنا من السيطرة على المنطقة بتجاوز الجبل الواقع في جنوب تركستان الشرقية. وكان جنكيز خان قد فتح المنطقة بتجاوز الجبل الواقع في شمال تركستان الشرقية، أي أن تركستان الشرقية تعتبر نقطة عمق إستراتيجي لفتح أسيا الوسطى. وقائد إمبراطورية مانتشو " زو زونغتانغ" الذي احتل تركستان الشرقية ووضع أسس المنطقة الإدارية زينجيانغ، يعبّر عن أهمية احتلال المنطقة بالقول : " السيطرة على زينجيانغ تعني حماية مغولستان، والسيطرة على مغولستان تعني حماية العاصمة. ومنطقة الشمال الغربي (بالنسبة إلى الصين) تعني تحقيق دفاع متكامل بلا انقطاع مثل ربط الأصابع بالرسغ. وإذا سقطت زينجيانغ تهدد أمن مغولستان... بحيث لن تجد الصين أياما تنام فيها براحة واطمئنان" (Tongchou Xinjiang Quanju Shu, 1878). وكانت الصين في تاريخها دولة كبيرة في السنوات التي استولت فيها على تركستان الشرقية ولكنها تحوّلت إلى دولة ضعيفة في السنوات التي خسرت فيها تركستان الشرقية. وإذا ما فقدت الصين التي تحاول أن تصبح قوة عظمى في العالم تركستان الشرقية فإنها ستفقد نفوها في المناطق الممتدة من أسيا الوسطى إلى الشرق الأوسط وستتكون أرضية ملائمة للعمق الإستراتيجي الذي ستستغله القوى الأجنبية ضد الصين[6].

٤. الروابط الدينية والعرقية لتركستان الشرقية مع تركيا والعالم الإسلامي: إن معظم دول الجوار لتركستان الشرقية مسلمة وتركية. وبعضها الآخر مجموعات عرقية تتقاسم معها تاريخا وثقافة مشتركة. وبعض أهالي المنطقية يعيشون ما وراء الحدود أي أن كلتي طرفي الحدود تحتوي على شعب واحد. ورغم تبعية تركستان الشرقية إلى البيجين من الناحية الإدارية السياسية إلا أن شعبها مندمج مع شعوب أسيا الوسطى من الناحية العرقية والتاريخية والثقافية والدينية وسائر العادات والتقاليد. والعلاقة بينهما مثل " الروح والجسد "، ولهذا السبب نجد دائما عملية المد والجزر بين الشعوب قائما في حال وقوع أي حادثة في أسيا أو تركستان الشرقية. كما أن هذه المنطقة تتفاعل دوما مع العالم الإسلامي باعتبارها جزءا منه. وفي هذا الإطار نجد تركستان الشرقية كمنطقة إستراتيجية تربط بين الصين وأسيا من جهة وبين الصين والعالم الإسلامي من جهة أخرى كما تفصل بين الصين وأسيا من جهة وبين الصين والعالم الإسلامي من جهة أخرى. ومع انتهاء الحروب الباردة تزايدت المشاكل الدينية والعرقية في تركستان الشرقية وأصبحت الصراعات والاشتباكات ضمن المواضيع اليومية بشكل مستمر. وأخذت هذه المشاكل بعدا جديدا بعد أحداث ١١ سبتمبر / أيلول فتجاوزت قضية تركستان الشرقية الحدود الصينية لتشغل الساحة السياسية الدولية، أي أن الرأي العام العالمي بات يهتم بالمسائل العرقية والدينية والبيئية والإنسانية وما شابه ذلك لتركستان الشرقية[7].

٥. الوضع الجيو- اقتصادي لتركستان الشرقية: تبلغ مساحة الأراضي الصالحة للفلاحة والغابات والسهول ٦٨ مليون هيكتارا، وهي بذلك تحتل المرتبة الأولى في الصين. والدخل الفردي هناك ضعف معدل الدخل الفردي للصينيين عامة. وتبلغ احتياطي الفحم الحجري المكتشف ٢٧ مليار طن وهي كمية تمثل ٤٠ ٪ من احتياطي الفحم الحجري العام للصين، وبذلك تحتل المنطقة كذلك المرتبة الأولى في الصين. وأما احتياطي النفط والغاز الطبيعي المكتشف في المنطقة فتقدّر بـ ٣٠ مليار طن وهي كمية تمثل ٣٥ ٪ من احتياطي الصين العام وتحتل المنطقة بذلك المرتبة الأولى أيضا. وتتبوأ تركستان الشرقية المركز الأول أيضا في إنتاج القطن في الصين منذ ١٢ سنة. ويطلق الصينيون على النفط تسمية " الذهب الأسود" وعلى القطن " الذهب الأبيض". وتعتبر المنطقة أيضا من مراكز إنتاج المعادن النادرة والمواد الخامة الإستراتيجية للصين. وهذه الموارد الثمينة ضمان أساسي للتنمية الاقتصادية المستدامة للصين. كما تحاول الصين أن تجعل من تركستان الشرقية منطقة جذب لدول أسيا الوسطى، خاصة وأنها أهم منطقة لمشروع التنمية الغربية[8].

٦. وقد تحوّلت قضية تركستان الشرقية القائمة منذ سنة ١٩٤٩ إلى قضية دولية بعد أحداث ١١ سبتمبر، حيث ارتقت " السياسة المنخفضة " إلى درجة السياسة الدولية في العالم بسبب اهتمام دول الغرب بهذه القضية التي يزداد تأثيرها يوما بعد يوم.

نقاط الضعف لدى أهالي تركستان الشرقية:

١. لا يمتلك أهالي تركستان الشرقية مقومات الدولة لعدم وجود دولة مستقلة لهم.

٢. الإمكانيات المادية لأهالي تركستان الشرقية ضئيلة، إذ لا يمكن لأية منظمة أن تسير نشاطاتها بدون إمكانيات مادية.

٣. لا يوجد لديهم كادر متكون من الكفاءات العالية على المستوى الدولي الذين لهم القدرة على لفت انتباه الرأي العام العالمي إلى قضيتهم. وقد تحوّلت قضية تركستان الشرقية إلى قضية دولية وهي تؤثر على علاقات كثير من البلدان مع الصين. ويجب تقييم قضية تركستان الشرقية مع النظرة الدولية لها.

٤. لا يوجد لمنظمات تركستان الشرقية برنامج مثالي يمكن تطبيقه. ولا يمكن تحقيق الاستقلال لتركستان الشرقية في خطوة واحدة، لذا يجب اتخاذ خطوات إستراتيجية مرحلية.

٥. أهم شيء هو عدم وجود إيديولوجية أو فلسفة للاستقلال لمنظمات تركستان الشرقية، إذ يجب أن تكون لتركستان الشرقية إيديولوجية أو فلسفة عالمية.

٦. ولئن اتحدت منظمات تركستان الشرقية حول هدف الاستقلال إلا أنه لا تتحد رؤيتهم في موضوع الإدارة. ولم تستطع هذه المنظمات وضع إستراتيجية للتنسيق وتقاسم القوة بعدُ.

الفرص لدى أهالي تركستان الشرقية:

١. نظرا لأهمية تركستان الشرقية من الناحية الجيو- إستراتيجية لدى القوى العظمى في التاريخ، فإنه من المحتمل احتمالا كبيرا أن تحافظ المنطقة على هذه الأهمية الجيو- إستراتيجية لها في المستقبل أيضا. ومن المتوقع أن يؤثر هذا الوضع الجيو- إستراتيجي لتركستان الشرقية على مستقبل الصين وأن يجلب اهتمام الدول المنافسة لها.

٢. ولئن كانت البلدان الغربية لا تدعم تركستان الشرقية في الحصول على استقلالها، إلا أن قيم الغرب الاجتماعية والسياسية أصبحت تهتم بمأساة حقوق الإنسان الجارية في هذه المنطقة.

٣. تصاعد الصين المركزية يعتبر فرصة كذلك. وقد تبنت ٣/٢ دول العالم الديمقراطية كنظام إداري لها. وأما ٣/١ دول العالم وعلى رأسها الصين فهي بعيدة عن النظام الديمقراطي. وكثير من البلدان ستواجه مشاكل وصعوبات في الميادين السياسية والاقتصادية والأمنية مع ارتقاء الصين وتقدمها ، كما أن النظام المركزي الصيني سيتعرض لانتقادات بسبب المشاكل الموجودة في تركستان الشرقية والتيبت وغيرهما. وهو ما يعني أن قضية تركستان الشرقية ستتصاعد مع تصاعد الصين.

التهديدات القائمة أمام أهالي تركستان الشرقية:

١. أكبر تهديد هو تأثير الصين المتزايد في الساحة الدولية وانعكاس ذلك سلبا على أهالي تركستان الشرقية الذين سيجدون أمامهم دائرة التحرك الدولية قد ضاقت بهم.

٢. وإذا اختارت الصين تبني النظام الديمقراطي ولو نسبيا نتيجة الضغوط الدولية واختيارها خاصة لنظام الانتخابات من شأنه أن يحطم آمال آهالي تركستان الشرقية في جلب الاستقلال. لأن الوضع الديموغرافي لتركستان الشرقية يتغير بشكل مستمر حيث يزداد عدد السكان الصينيين في المنطقة ويتشوه النسيج الثقافي لتركستان الشرقية وبدأ الناس يواجهون أزمة الهوية فيها.

د- مستقبل تركستان الشرقية حسب منهج التحليل SWOT

يمكن تشخيص التوجه الإستراتيجي لتركستان الشرقية عبر الكشف عن نقاط الضعف- القوة والفرص - التهديدات حسب منهج التحليل SWOT وتطبيقها في أربعة نماذج. ويتضح من ذلك أن أهالي تركستان الشرقية يناسبهم منهج التوجه الإستراتيجي WO الذي يعني الضعيف ولكن مع وجود الفرص. ولم يتوفر لدى أهالي تركستان الشرقية التوجه الإستراتيجي SO الذي هو أفضل الإستراتيجيات حسب منهج التحليل SWOT مما يعني ضرورة أن يبذل أهالي تركستان الشرقية جهودا أكثر لنيل استقلالهم.

ويؤكد التوجه الإستراتيجي WO على ضرورة أن يستغل أهالي تركستان الشرقية إمكانياتهم الإستراتيجية بشكل جيد، حيث يتعين عليهم انتهاز الفرص الخارجية بطريقة أفضل حتى يتمكنوا من سد نقاط الضعف لديهم. ومن المحتمل أن يواجهوا نتائج سلبية ما لم يستدركوا تلك النواقص. أي أن تحقيق الاستقلال لتركستان الشرقية ليس أمرا سهلا. وأكبر تحذير يتضمنه المنهج المذكور هو إمكانية انفلات الفرص الخارجية عن أيدي أهالي تركستان الشرقية نظرا لضعفهم، مما سيؤدي بهم إلى خيبة أمل كبيرة حسب احتمال كبير. وأمام هذا الوضع السلبي، يجب على منظمات تركستان الشرقية أن تحيي القضية لدى الساحة الدولية بشكل مستمر وأن تكوّن كوادر محترفة وأن تتحول هذه المنظمات إلى مؤسسات. وبتحقيق هذه الأسس يمكن للقضية أن تجد دعما ماديا ومعنويا من الرأي العام العالمي وأن تساهم في استقلال تركستان الشرقية. وإلا يجب التراجع عن هدف تحقيق الاستقلال لتركستان الشرقية أو وضع أهداف تدريجية ليكون الاستقلال آخر هذه الأهداف.

ولئن كان نصف العناصر المحددة لمستقبل الإنسان هو الحظ فإن النصف الثاني هو بذل الجهد[9]. وهذا الرأي لنيكولو ماشيفاللي (١٤٦٩ - ١٥٢٧) يؤكد على احتمال أن يحدد المرء مستقبل حياته بجهوده الذاتية. ويبدي عالم المستقبل هرمان كاهن (١٩٢٢ - ١٩٨٣) رأيا مشابها لذلك حيث يقول إن الإنسان إن لم يستطع الاطلاع على مستقبله فهو قادر على اختياره[10]. وفي الواقع إن تحديد مستقبل

تركستان الشرقية لدى أهالي المنطقة أنفسهم ولو بصورة نسبية. أي ما يفعله الناس اليوم يحدد مستقبلهم. ولهذا السبب يجب على منظمات تركستان الشرقية أن تمتلك معلومات شاملة عن هذا البلد مع معرفة جميع العوامل المتأتية من الساحة الدولية، كما قال مايكيل أ. هوارد الخبير في الإستراتيجية العسكرية : " لا يمكن أن نعرف إلى أين نتجه ما لم نعرف من أين أتينا" [11]. ونحن ندفع اليوم ثمن أخطائنا الماضية كما سندفع في المستقبل ثمن أخطائنا التي نرتكبها اليوم. وسننال في المستقبل جائزة أعمالنا الجيدة التي ننجزها اليوم. ولهذا السبب يجب أن يكون لدى هذه المنظمات بُعد النظر والتطلع المستقبلي لتحقيق مستقبل أفضل[12]. وطاقة الذاكرة هي لب جميع القوات. وجميع الخطط الإستراتيجية المرسومة استنادا إلى معلومات شاملة قريبة من النجاح. ويجب على تركستان الشرقية أن تعدّ وتجهـّز الكثير أمام الصين المتصاعدة.

مراجع و هوامش

1 中國人民解放軍第一野戰軍戰史編審委員會編,《中國人民解放軍第一野戰軍文獻選編》(第二册), 北京: 解放軍出版社, ٢٠٠٠:٤٦٨-٤٦٩;
انظر للبرقيات المتبادلة بين الرئيس ماوو والجنرالات خلال احتلال تركستان الشرقية 《中國人民解放軍第一野戰軍文獻選編》(第二册), ٢٠٠٠:٤٨٢, ٥٨٢-٥٨٥, ٥٨٧-٥٩٠, ٦٠٣-٦٠٤, ٦١٣-٦١٤, ٦٢١, ٦٢٤-٦٢٩, ٦٣٥-٦٤٢, ٦٤٧-٦٤٨, ٦٥٠-٦٥٣, ٦٥٥-٦٥٦, ٦٦٠-٦٦١.

2 沈志華, 《毛澤東斯大林與朝鮮戰爭》, 廣州: 廣東人民出版社, 頁١٢١, ٢٠٠٣年; 李丹慧, 《北京與莫斯科: 從聯盟走向對抗》, 廣西師範大學出版社, 頁١٤٩, ٢٠٠٢年.

3 毛澤東,《建國以來毛澤東文稿》第١册(١٩٤٩,٩-١٩٥٠,١٢), 北京: 中央文獻出版社, 頁٨٣, ١٩٨٧年.

4 Türkiye Günlüğü "، عدد ٧٧ (الصيف ٢٠٠٤)، ص ٤٣-٤٤ Doğu Türkistan Sorunu ve Türkiye-Çin İlişkileri أركين أكرم:"

5 Doğu Türkistan Sorunu ve Türkiye- " ص ٣٩-٤٠. Çin İlişkileri أركين أكرم : "

6 Türkiye Günlüğü " ، Doğu ٤٠ ص ،(الصيف ٢٠٠٤) ، عدد ٧ Türkistan Sorunu ve Türkiye-Çin İlişkileri أركين أكرم : "

7 Doğu Türkistan Sorunu ve Türkiye- " ص ٤٠-٤١ Çin İlişkileri أركين أكرم :"

8 Doğu Türkistan Sorunu ve Türkiye-Çin " ص ٤١ İlişkileri أركين أكرم :"

9 Niccolò Machiavelli, The Prince, Chapter XXV, Orijinal ifadesi ise: "I hold .٢٠٠٨:٩٤ ,forgotten Books it to be true that fortune is the arbiter of one-half of our actions, but that she still leaves us to direct the other half, or perhaps a little less".

10 Herman Kahn and Arthur J. Weiner, The Year ٢٠٠٠: A Framework for Speculation on the Next Thirty-Three Years (New York: MacMillan Publishing Company, ١٩٦٧). P. ٢

11 Michael Howard, "Reassurance and deterrence: Western defense in the ١٩٨٠," Foreign Affairs, Vol. ٦١, No. ٢ (Winter ١٩٨٢-١٩٨٣), p. ٣٠٩. Orijinal ifadesi ise: "There is little point in considering where we should be going if we do not first decide where we are starting from".

12 Herman Kahn, On Thermonuclear War. New Jersey: Princeton University Press, ١٩٦٠:٣١٦; Herman Kahn, On Thermonuclear War. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, ٢٠٠٧:٥٧٦.

عز الدين الورداني
باحث المملكة العربية السعودية

الطريق نحو الحرية وتقرير المصير: تصور مستقبل تركستان الشرقية

إن الطريق نحو الحرية وتقرير المصير لأية أمة يستلزم النظر فى واقعها اليوم فالآن قد يحدد بصورة حاسمة المستقبل ، والواقع على الأرض يحدد الخيارات ويرتب الأولويات وواقع الحال فى تركستان الشرقية الآن شعب قد احتلت أرضه يعانىمن ضعف أوضاعه الاقتصادية ومن التهميش السياسي فى إدارة بلده التى تتمتع بالحكم الذاتي داخل الصين ، كما تنتهك حقوقه الإنسانية باستمرار وتتعرض هويته الدينية والثقافية لمحاولات دائبة لإضعافها أو محوها وفى الوقت نفسه لاتحظى قضيته بالدعم الكافى على المستوى الدولى نظرياً وعملياً.

أمة بهذا الحال تواجه قوة كبرى غير ديمقراطية متصاعدة النفوذ الاقتصادي والسياسي فى عالم اليوم ، لا تقبل –الآن على الأقل– مناقشة إمكانية تقرير مصير تركستان الشرقية ، فضلا عن بذلها الجهود المستمرة لمحاصرة الشعب التركستانى وتنظيماته فى الداخل والخارج، وتعقد التحالفات الدولية التى تركز على النواحى الأمنية والتى تساعدها فى قمع ومحاصرة التحركات التركستانية والناشطين التركستانيين فى الداخل والخارج ، كانخراطها فى دعم الحملة الدولية ضد الإرهاب والموجهة بصفة خاصة ضد المسلمين بعد أحداث الحادى عشر من سبتمبر فى الولايات المتحدة الأمريكية، والأخطر من ذلك مجموعة شنغهاى للتعاون والتى تضم أهم دول الطوق حول تركستان الشرقية وهى دول تركية قد تمثل دعماً لتركستان الشرقية الآن وفى المستقبل بحكم اشتراك الجميع فى العرق والتاريخ والدين ،وذلك بهدف تحييد تلك الدول وإقصائها عما يحدث فى تركستان الآن ومستقبلاً. كما أن الكثير من الدول بالأخص العربية والإسلامية تميل لمجاملة الصين لتصاعد قوتها واعتبارها معادلا استراتيجياً للولايات المتحدة الأمريكية التى لها مشكلة مع تلك الدول على خلفية الصراع العربى الإسرائيلي .

إن الطريق نحو الحرية وتقرير المصير لتركستان الشرقية يتطلب منا الكثير من العمل والوعي لحقائق القوة ودروس التاريخ ، فموقف أى طرف فى الصراع أو المفاوضات يعتمد على قوته الذاتية ، وقوة التحالفات التى يعقدها ، وتحقيق المكاسب يعتمد على عناصر القوة المتوافرة لكل طرف ، ومدى براعته فى تحديد أهدافه الحالية والمستقبلية، وفى تصوري أن تحقيق مستقبل أفضل لتركستان

الشرقية يتطلب بداية دعم القوة الذاتية للشعب التركستاني ومنظماته فى الداخل والخراج ، ويعتمد ذلك على :

- تحسين أوضاعه الاقتصادية والسياسية والانسانية والثقافية وهذا يستلزم حث الصين على توفير فرص العمل للتركستانيين فى مختلف الأنشطة الاقتصادية وتحاشي التمييز ضدهم فى منح فرص العمل والاستثمار .

- فتح مكاتب تمثيل تجاري للدول الاسلامية داخل تركستان الشرقية .

- حث رجال الأعمال على دعم التبادل التجارى مع تركستان الشرقية ومنح الأولوية عند الاستيراد من الصين للمؤسسات والمصانع التى يعمل بها الأتراك لدفع المؤسسات التجارية وأصحاب الأعمال داخل تركستان الشرقية والصين لتوظيف التركستانيين.

- مطالبة الصين بصفة مستمرة باحترام حقوق التركستانيين الانسانية والثقافية والدينية وهو الأمر الذى يكفله الدستور الصيني وقانون مناطق الحكم الذاتى داخل الصين بصفة نظرية .

- مناقشة الصين حول إمكانية فتح قنصليات للدول الاسلامية داخل تركستان الشرقية وكذلك فتح مكاتب للمنظمات الاسلامية مثل منظمة المؤتمر الاسلامي ورابطة العالم الاسلامي ولجان الإغاثة ، وفتح فروع للجامعات الاسلامية واستقدام الطلاب التركستانيين إلى مختلف بلدان العالم الاسلامي وتقديم الدعم الكافي لهم.

وإذا لم تتمكن من النفاذ الى داخل تركستان الشرقية فلنكن على أبوابها فى تركستان الغربية بدولها المتعددة.

- دعم العلاقات مع مختلف المنظمات الدولية العاملة فى مجال حقوق الانمسان للوقوف فى وجه انتهاكات حقوق الإنسان داخل تركستان الشرقية وعرضها على العالم وتقديمها لمجلس حقوق الإنسان بالأمم المتحدة.

- تشجيع الدراسات الأكاديمية ومراكز الأبحاث حول تركستان الشرقية لدعم الاتصال بتركستان وللحفاظ على تدفق مستمر للمعلومات حول أوضاع الشعب التركستاني.

- حث الصين على تفعيل الحكم الذاتي الممنوح لتركستان الشرقية لكي يقوم الأتراك بدور حقيقي فى حكم بلدهم والحفاظ على هويتهم،والتمتع بثروات بلادهم،وأنيكون نظام الحكم بها على غرار النظام المطبق فى منطقة ماكاو الإدارية الخاصة،والذى يكفل لها على سبيل المثال:-

صيانة الحريات الشخصية للمقيمين بهاوحظر تفتيش منازلهم،وضع النظام التعليمى الخاص بها،السيطرة على دخول وإقامة الأفراد وتوطنهم بها- وهى المشكلة الخطيرة التى يعانى منها شعب تركستان الذى تنهمر على بلاده أعدادا ضخمة من المهاجرين الهان،كما أن لماكاو استقلالية فى إدارة

شئونها المالية وفرض الضرائب،وأيضا يمكنها شعار وعلم خاص بها.ولم تعتبر الصين ذلك مساسا بسيادتها أو رغبة فى الانفصال.

إن الأمر يتطلب تكاتف الجميع حكومات وشعوب ومنظمات رسمية وأهلية للضغط على الصين فى هذا الصدد ولدعم وتعزير قوة الشعب التركستاني ومنظماته فى الداخل والخارج والتى تعالج القضية التركستانية بطريقة سلمية . ولو تطلب ذلك تقليص العلاقات مع الصين وبالأخص العلاقات الاقتصادية والتى تعد أهم محددات السياسة الصينية.

لا شك أن الشأن التركستاني يحتاج الى تخطيط دقيق وجهد كبير ، وذكاء ومهارة فى التعامل مع الإدارة الصينية شديدة الحساسية تجاه تلك القضية ، فالميراث التاريخي من الصراعات الطويلة للصين داخلياً وخارجياً أوجد لديهم إحساسا بعدم الأمن والتهديد المستمر والخوف من مخاطر التفكك ، مما يدفع بالإدارة الصينية الى إصدار أحكام متسرعة ونوع من اللاعقلانية فى مواجهة الأحداث وإدارة العلاقات .

ومن الأمور الأساسية فى الطريق نحو الحرية وتقرير المصير لتركستان القيام بالدعاية اللازمة لاكتساب الرأى العام الدولي وحشد أكبر عدد ممكن من المتعاطفين والداعمين لتركستان الشرقية سواءً كانوا دولاً أو شعوب أو منظمات أهلية فسيمثل هؤلاء رأياً عاماً يضغط على الصين لتحسين وضع الشعب التركستاني وقد يمثلون مستقبلا التحالف الذى سيدعم إستقلال تركستان الشرقية .

إن القضية التركستانية وبكل تأكيد تتقدم من نواح عديدة لصالح التركستانيين فالوعى بالقضية زاد كثيراً وبالأخص بعد الأحداث الأخيرة فى تركستان ومازالت القضية وحركات المقاومة تكتسب الكثير من الأنصار والدعم الدولي وتقوى وحدتها فى حين يتراجع التأييد للصين فى هذا الصدد.

إن الصين وبرغم ما يبدو من قوتها وتقدمها إلا أن عوامل ضعفها وتفككها موجودة وقد تتصاعد وتيرتها على نحو غير متوقع ، كما حدث للاتحاد السوفيتي السابق. ودولة بحجم واتساع الصين تقطعها الجبال والصحراوات والتناقضات السياسية والاقتصادية قد لا تبقى موحدة طويلاً كما أخبرنا التاريخ ، وبالأخص أن الحزب الشيوعي مع طول احتكاره للسلطة قد فقد الكثير من مهارات الحكم والتعامل والاتصال مع من يختلف معه.

وسيبقى الطرفان تركستان الشرقية والصين فى انتظار لحظة المواجهة الفارقة لحسم الصراع وتقرير مستقبل تركستان الشرقية وذلك فى حالة ضعف السلطة المركزية فى الصين وما قد يتبع ذلك من صراعات وثورات وتصاعد احتمالات تفكك الصين ومن ثم إمكانية استقلال تركستان الشرقية.

والشئ الذى يجب أخذه فى الاعتبار فى هذه الحالة ونظراً لكثرة عدد الهان بتركستان الشرقية وغناها بالثروات هو احتمال سقوطها فى يد عصبة من الهان المستبدين على شاكلة (جين – شو – رين) (وشين – شى– تساى) الذين حكموا تركستان الشرقية فى القرن الماضي مستقلين الى حد بعيد عن سلطة الحكومة المركزية الضعيفة فى الصين وهو الأمر الذى يمكن تفاديه بوحدة حركات المقاومة التركستانية وقوة تماسكها والتجنب التام للصراع فيما بينها وإزالة كافة عوامل التباعد بين مختلف عناصر وتنظيمات الشعب التركستاني ولو كان ذلك فى الاسم فالمطلوب أن يكون اسم أى حركة أو تنظيم جامع بين مختلف عناصر الأمة التركية فى تركستان الشرقية وليس للأويغور أو القازاق أو القرغير،أوغيرهم، فالمتربص قد يذكى الصراعات الداخلية فى فترة حاسمة وقد يدفع البعض للانشقاق والالتحاق بالجانب الآخر من الحدود، لنتعلم من التاريخ ، ولنثق فى الله ثم فى قدراتنا ، ولنتحلى بالشجاعة والمثابرة ومعالجة العديد من الأساليب لدعم الشعب التركستاني وحتما سنجد طريقاً ما مفتوحة لحل المشكلة أو التخفيف من حدتها، ولا بد من استمرار التفاؤل والإبقاء على اتجاه نستطيع أن نفعل مهما كانت الامكانيات مع العمل الجاد المخلص الواعي لمساندة قضية الشعب المظلوم الذى يعاني منذ زمن بعيد فى تركستان الشرقية .

والسلام عليكم ورحمة الله وبركاته

فهمى هويدى

باحث و صحفي

مشهد المستقبل فى تركستان الشرقية

لا ينبغى الاستهانة بالقضية، حيث ازعم ان المستقبل ليس مشرقا لكنه ليس مظلما تماماً، و اذا كانت هناك الكثير من نقاط الضعف فى موقف مسلمى تركستان، الا ان هناك نقاط قوة و اوراق ضغط يمكن استخدامها للدفاع عن حقوقهم.

(1)

المستقبل ليس مشرقا لاسباب عدة. فالمحتل دولة كبرى لها ثقلها فى العالم المعاصر، قررت ابتلاع تركستان و تذويبها و ادخالها فى نسيجها بمختلف وسائل الترغيب و البطش و الترهيب. ثم ان الامر فيه مصالح اقتصادية كبرى ايضا، تبرر الطمع فى ثروات تركستان و الاصرار على الاستئثار بها.

من ناحية ثانية فالمجتمع الخاضع للاحتلال يضم ملايين المسلمين، الذين قد لا تلقى قضيتهم دعما او حماسا فى الساحة الدولية. و اذا كانت تيمور الشرقية قد نجحت فى الحصول على استقلالاها من اندونيسيا، و اعترف بها المجتمع الدولى حتى اصبحت عضوا فى الجمعية العامة للامم المتحدة. فينبغى الا ننسى ان اغلب سكان الجزيرة من المسيحيين الكاثوليك، و ان الفاتكيان ظل يدعم و يساند مطلبهم طول الوقت. و ذلك عامل مهم لا يتوفر لتركستان الشرقية.

لقد استثمرت حكومة الصين هذه الاجواء فوصفت مسلمى تركستان بصفتين تثيران القلق فى المحيط الدولى، الاولى انهم مسلمون متطرفون و ارهابيون، و الثانية انهم انفصاليون. و لسبب ضعف الآلة الاعلامية لدى التركستانيين فان اصواتهم لم تسمع، و لم تنجح مساعيهم فى تبديد المخاوف التى ترتبت على الترويج لهذين الادعائين.

يتصل بهذه النقطة الاخيرة ان مطالب التركستانيين ليست واضحة لدى الراى العام الاسلامى او العالمى. و الصورة المنطبعة فى الاذهان انهم يرفضون يهمنة الحكومة الصينية، و بعض جماعاتهم تعبر عن ذلك الرفض عن طريق القيام بعمليات مسلحة، لكن ما يقبلون به و يريدونه ليس واضحا بشكل كاف، الامر الذى يفسح المجال واسعا للتسليم بالخطاب الاعلامى الصينى، الذى تتوفر له

درجة اكبر من القبول.

يضاف الى الصعوبات التى تعترض طموحات التركستانيين ان ثمة عداء للهوية الاسلامية ليس فقط من جانب السلطات الصينية، و لكن ايضا من جانب المحيط الاقليمى، خصوصا فى جمهوريات آسيا الوسطى، التى ما زالت تتحكم فى اغلبها النخب التى كانت مسيطرة فى المرحلة الشيوعية. و هذه النخب ما زالت تخوض صراعا ضد الهوية الاسلامية لمجتمعاتها، و لا يستغرب منها ان تضيق بطموحات شعب تركستان الشرقية الذى يطمح الى استرداد هويته الاسلامية.

(2)

هذه الملابسات لا ينبغى ان تكون باعثة على اليأس، و لا تعنى بالضرورة ان ابواب المستقبل مغلقة تماما، و لكنها تفرض على الناشطين الحريصين على القضية ان يفكروا جيدا فى كيفية التعامل معها بشكل اكثر جدوى. و هناك عدة مبادئ حاكمة فى هذا السياق هى:

- ان الذى يضيع القضية حقا لن تكون الحكومة الصينية، و لكن انصراف اصحابها عنها و يأسهم من احتمالات كسبها، و لو فى المستقبل البعيد.
- ان الاهداف التى يتعذر تحقيقها لا ينبغى التنازل عنها، ذلك ان ما لا يستطيع ان يحققه الجيل الحالى، لا ينبغى التفريط فيه، و لكن يتعين تركه لاجيال اخرى قادمة قد تتوفر لها ظروف افضل تمكنها من تحقيق ما تعذر على الاجيال السابقة انجازه.
- انه يتعين ادراك حقيقة ان الاهداف النهائية فى بعض الصراعات لا تتحقق الا من خلال المرور باهداف مرحلية اولا. و لا غضاضة من الاستغراق فى الاهداف المرحلية لبعض الوقت طالما انه لم يتم التنازل عن الاهداف النهائية.
- ان ثمة جهداً ينبغى ان يبذل للابقاء على تركستان الشرقية فى الذاكرة الجمعية، بمعنى انها اذا لم تسترد على ارض الواقع، فينبغى ان تبقى حية فى ذاكرة الاجيال المختلفة و ذلك لا يتأتى الا بتوثيق تاريخ و واقع و خرائط تلك البلاد فى مطبوعات تعمم بمختلف اللغات على اصحاب الارض و على الذين يساندوهم.
- ان الاستعجال يضر بالقضية و لا يخدمها، و اذا كانت المراهنة مستمرة على الاجيال القادمة فينبغى الاهتمام بهوية و ذاكرة تلك الاجيال، من خلال توفير فرص التعليم لهم فى جامعات العالم الاسلامى و العربى (ماليزيا – باكستان – الازهر الشريف فى مصر على سبيل المثال)

- ان التواصل مع وسائل الاعلام و منظمات حقوق الانسان امر فى غاية الاهمية. ذلك ان هذه هى المنابر التى تثبت الحضور و تنبه الراى العام الى اهمية القضية.
- ان جهدا خاصا ينبغى ان يبذل لتوضيح اهداف المدافعين عن القضية التركستانية. و فى الوقت الراهن يتعين التركيز على الامور التالية: احترام حقوق الانسان – الحكم الذاتى– الهوية الدينية – رفض العنف و الارهاب– رفض فكرة الانفصال– التمسك بحق المواطنة الكريمة.

(3)

هناك اكثر من نقطة قوة يمكن توظيفها لخدمة القضية التركستانية. من هذه النقاط ما يلى:

- ان التركستانيين جزء من العالم الاسلامى، بما يعنى انهم لا يقفون وحدهم و لكن هناك بحر كبير من البشر يؤيدهم.
- ان حالهم كاقلية مضطهدة لا يختلف كثيراً عن حال اهل «التبت» الذين لهم حضورهم فى الساحة الدولية، رغم قلة عددهم النسبية.
- ان جمهوريات وسط آسيا السوفيتية خرجت من الهيمنة السوفيتية، الامر الذى يشكل سابقة تشجع مسلمى تركستان على المطالبة بحقوقهم الانسانية على الاقل، مع حكم ذاتى يحترم خصوصيتهم.
- ان الصين لها مصالح اقتصادية كبرى مع العالم العربى، الذى يعد ضمن اهم اسواق بضائعها، و اذا تم الربط بين المصالح الاقتصادية الصينية و بين حسن معاملة المسلمين فى تركستان و الحفاظ على هويتهم الدينية و حقوقهم الانسانية، فان ذلك سيعد انجازاً كبيراً. و استخدام ورقة المصالح هذه فى مواجهة السلطات الصينية لن يتم الا بعد التعبير عن تضامنهم مع اخوانهم فى تركستان.

(4)

ما العمل؟

نحن نعرف انه ما ضاع حق وراءه مطالب. بمعنى ان الحق لن يضيع اذا ما ظل صاحبه متمسكا به و غير مستعد للتنازل عنه. و لذلك فالمطلوب ان تظل القضية حية فى الذاكرة. ذاكرة الشعب التركستانى اولا، ثم ذاكرة الشعوب العربية و الاسلامية، و فى الساحات الدولية كلما كان ذلك ممكناً.

و لا بد من الانتباه هنا ان «الاعلام» يشكل اهم وسائل اثبات الحضور فى الوعى. و لا جدال فى ان التلفزيون اصبح يشكل اهم ادوات التأثير فى الوعى العام، لذلك فان قناة تلفزيونية تتبنى قضية شعب تركستان و تنقل اخبار و وقائع معاناه ذلك الشعب ستكون خطوة هامة فى هذا السبيل. و لا اعرف ان كانت تلك القناة متوفرة الان ام لا، لكننى على الاقل اثق فى انها غائبة عن العالم العربى. و اذا كان عبئ تاسيس تلك القناة مما لا تتحمله الموارد المتاحة، فيكن ذلك عبر برنامج اسبوعى ثابت فى احدى القنوات التركية، شريطة ان يكون البث باللغات الثلاث على الاقل: التركية و الانجليزية و العربية. و ليت القناة التركية العربية الجديدة تتبنى هذه الفكرة بين برامجها.

و فى اى عمل دعائى يجب ان يكون الهدف واضحا. حيث المطلوب و المقبول فى الوقت الراهن ان يركز الخطاب الاعلامى التركستانى على «حق المواطنة» فى الصين، الذى يقوم على ثلاثة دعائم هى: احترام الهوية الوطنية و احترام حقوق الانسان- و اقامة الحكم الذاتى.

اشدد اخيرا على اربعة امور: اولها الاهتمام بمخاطبة العالم العربى و الاسلامى الذى يشكل الدائرة المرشحة لحمل القضية و الحماس لها من ناحية، و قد سبق ان ذكرت انه يشكل السوق المهمة للبضائع و المصالح الصينية، التى يمكن ان تتأثر سلباً او ايجابياً بموقف الحكومة الصينية من المسلمين فى تركستان.

الامر الثانى: الاهتمام بتوثيق القضية من خلال مطبوعات تحفظ لها تاريخها و المراحل التى مرت بها. كما تسجل معالم تركستان الشرقية قبل ان تذوب فى البحر الصينى الكبير.

الامر الثالث ان انتهاكات حقوق الانسان التى تحدث فى تركستان يجب ان توثق و تسجل فى كتب سنوية تتضمن تقارير وافية عما يحدث كل عام هناك، و لا ينسى فى هذا الصدد ان غياب التوثيق و ضعف التواصل مع وسائل الاعلام جعل الراى العام فى بلادنا ينسى عمليات القمع القاسية التى تعرض لها التركستانيون قبل اشهر قليلة. كما ان احكام الاعدام التى صدرت و نفذت لم تقابل بالغضب الذى تستحقه فى بلادنا.

الامر الرابع ان المطالبة بحق المواطنة الكريمة قد تلتقى مع مطلب الفئات الصينية التى تضم ناشطين يتبنون الدعوة الى الحرية و يدافعون عن حقوق الانسان فى الصين، و هو ما يثير تساؤلا عن امكانية التلاقى مع اولئك الناشطين لتكثيف الضغوط الداعية الي الدفاع عن كرامة مسلمى تركستان.

سراج الدين عزيزي شمس الدين
مذيع ومترجم بإذاعة جدة القسم التركستاني المملكة العربية السعودية

تركستان الشرقية
طريق الحرية .. وحق تقرير المصير

بسم الله الرحمن الرحيم

الحرية حق من حقوق البشر التي أعطاها الله لجميع الناس دون استثناء بل وقال تعالى في كتابه العزيز:"ولقد كرمنا بني آدم" ولكن هذه الحقوق تنتهك دائما من قبل أعدا الحرية. فالشعب التركستاني يعيش منذ زمن بعيد محروما من حريته، مسلوب الإرادة بسبب الاحتلال الغاشم في بلاده. وإذا نظرنا تاريخ الشعب التركستاني الذي يمتد لآلاف السنين عاش في بلاده التي مساحتها تزيد عن 1،8 مليون كيلو متر مربع حرا مستقلا وبعيدا عن أطماع الشعوب الأخرى، بل كان يعيش في عصره الذهبي منذ أن تشرف السلطان سوتوق بوغرا خان بقبول الدين الاسلامي سنة 920م. ففي عام 960م أعلن الدين الإسلامي الدين الرسمي للدولة.

مع الأسف الشديد منذ أكثر من مائتي عام تعرض هذا الشعب لحملات متتالية لاستعباده من قبل الغزاة الصينيين ولكن هذا الشعب لم يستسلم يوما من الأيام للاحتلال وظل يقاوم ويناضل من أجل العيش حرا مستقلا على أرضه.

نجزم بالقول إن تركستان الشرقية موطن الشعب التركستاني بل هي مهد الأتراك منذ أن خلق الله الأرض ومن عليها. هذه المنطقة التي تسمى آسيا الوسطى تعتبر مهد الحضارات والثقافات والاختراعات على مر العصور.ومن الوثائق التي تدل على أن تركستان كانت مهد الحضارات البشرية، وما اكتشفته البعثة الجيولوجية والتنقيب الأمريكية سنة 1904م. فقد عثرت البعثة على آثار تاريخية في شرقي بحر قزوين قريبا من مدينة عشق آباد، وتدل هذه الآثار على أن تركستان لعبت دورا هاما في الحضارة الإنسانية وسبقت بها لكثير من سكان البسيطة.وشهد رئيس البعثة العالم الأثري الأمريكي المشهور Pumpelly بعدما درس الآثار التي عثر عليها وتناولها بالحث العلمي بأن مدية العصر الحجري الجديد عاشت في تركستان قبل تسعة آلاف سنة قبل الميلاد. كما أن تربية الحيوانات وجدت قبل ثمانية آلاف سنة قبل الميلاد.والصناعات المعدنية قبل ستة آلاف سنة قبل الميلاد.وبعذ الآثار الأثرية محفوظة الآن في متحف لندن.وهناك مبشرون أوروبيون مثل سون هدن، كوننار يارنغ، وغيرهم كثيرون حفروا آثارا قديمة وأخذوها معم إلى بلادهم. ففي السويد آلاف

الوثائق والآثار التي تثبت أن تركستان الشرقية التي احتلتها الصين الشيوعية عام 1949م وسمتها ب"شنجيانغ"(أي الأرض الجديدية) أصحابها الأصليون هم الأتراك الأويغور. وهناك حقيقة يغفلها كثير من الناس وهي وقوع تركستان الشرقية بأكملها خارج سور الصين العظيم، إذ كان بناء هذا السور فى الواقع لحماية الصين من غارات القبائل «الهمجية» كما كانوا يسمونهم.. مما يعد دليلا تاريخيا آخر على وقوع المنطقة خارج الصين.

فتركستان الشرقية هي البلاد الوحيدة في العالم من حيث أن لغة أهلها واحدة، ودينهم واحد، بل ومذهبهم الفقهي كذلك واحد وهو المذهب الحنفي، وأيضا جنسهم واحد، وعاداتهم لاتختلف كثيرا عن بعضهم البعض.مهما كانت قوة الغزاة والمستعمرين فإنها لم تستطع تمزيق وحدتها المعنوية وقوتها الروحية.ولكن الشعب التركستاني يعاني منذ حوالي مائتي عام الغزو المتكرر للاحتلال الصيني وآخرها احتلال الصين الشيوعي في عام 1949م.

وإذا أردنا أن نسرد تاريخ هذا الشعب نجد أنه أقام دولا وكيانات مستقلة في تاريخه الطويل. على سبيل المثال لا الحصر هناك دول أقيمت على أرض تركستان الشرقية:

- دولة أويغور أورخون (646-840م)
- دولة القاراخانيين (-840 1212م)
- الدولة السعيدية الأويغورية (1514-1679م)
- الدولة الكاشغرية التي أسسها بدولت يعقوب بك (1860-1875م)
- جمهورية تركستان الشرقية الاسلامية (1933-1936م)
- جمهورية تركستان الشرقية (1944-1946م)

بعد احتلال تركستان الشرقية في عام 1949م من قبل الصين الشيوعية قاوم الشعب التركستاني باستمرار.حيث وصل عدد الثورات ضد الاحتلال الصيني خلال ستين سنة الماضية أكثر من 460 ثورة.

وهناك ثورات مهمة ومصيرية في تاريخ تركستان الحديثة منها:

- ثورة "بارين" بتاريخ 4-5-1990م بقيادة زين الدين يوسف حيث أبيدت قرى كثيرة بأهاليها ومازالت آثارها باقية إلى الآن.
- ثورة "إيلي" بتاريخ 2/5/1997م حيث قتل أكثر من 300 شاب مسلم برشهم ماءا باردا في شتاء درجة حرارته 10 درجات تحت الصفر.

وآخرها وسوف لن تكون أخيرها ثورة 5يوليو 2009م التي كانت بمثابة تحول تاريخي

وهام في حل قضية تركستان الشرقية ومازالت تداعياتها مستمرة وسوف تستمر إلى أن ينال الشعب التركستاني حريته بالكامل.

وهناك محطات مهمة في مصير هذا الشعب الأبي:

سياسة التهجير والاستيطان الصيني:

معروف جغرافيا وتاريخيا بأن تركستان الشرقية موطن الأتراك منذ القدم، وبحكم مجاورتها للصين وعلاقاتها القديمة مع الصين،وأطماع الحكومات المتعاقبة الصينية كان هناك مهاجرون صينيون من الهان والمسلمين الهوي يعيشون في تركستان ولكن عددهم كان قليلا جدا. ففي إحصاء عام 1945م كان نسبة الصينيين حوالي 3 ٪ والأتراك ٪97وبعد 65 سنة ارتفعت نسبة الصينيين لأكثر من ٪47.كتب مراسل جريدة كرستيان ساينس مونيتور من أوروجي عاصمة تركستان في28/8/2008م: أن حكومة الصين تنقل ملايين الصينيين وتوطنهم في أراضي"شنجيانغ" ذات الأغلبية المسلمة بهدف طمس الهوية العرقية والثقافية للمسلمين الذين أصبحوا أجانب في بلادهم.

وصرح سكرتير الحزب الشيوعي السابق والرئيس الصيني جيانغ زمين بأن الصين تفكر في استيطان مائتي مليون صيني في تركستان ولكن مقاومة الشعب التركستاني المتواصل حالت دون ذلك وآخرها أحداث 5 يوليو2009م الدامية حيث بدأ المستوطنون الصينيون بترك البلاد وعاد كثير منهم إلى بلادهم.وأصبحت مدينة أورمجي مدينة أشباح.حتى في المدن الأخرى أصبحت هناك فجوة عميقة بين المستوطنين الهان والشعب التركستاني.والملايين التي أنفقت لأجل ترسيخ فكرة التعايش السلمي لدى التركستانيين دون أخذ الأسباب ذهبت هباءا.

سياسة تحديد النسل

بعد محاولة الصين طمس هوية الشعب التركستاني بالتغيير الديموغرافي بدأت سياسة تحديد النسل، وهذه السياسة تبدو في ظاهرها مطبقة في جميع أنحاء الصين ولكن الواقع في تركستان يختلف تماما. حيث يطبق على الشعب التركستاني بصرامة شديدة وغير إنسانية. على سبيل المثال إذا تقدم شاب للسلطات بطلب تصريح للزواج لا يستطيع أن يحصل على تصريح إلا بعد تعهد خطي بالموافقة لعدم الإنجاب لمدة خمس سنوات، وفي مخالفته للتعهد الذي وقع عليه يفصل من العمل ويجبر لدفع غرامة مالية تصل إلى 30000 ألف يوان.ومع كل هذه الاجراءات القاسية نجد كثيرا من التركستانيين لديهم أبناء وبناة كثر. هناك عشرات الشباب أعرفهم لديهم مابين 8-10 من الأبناء رغم أنهم يعانون في هذا السبيل.

منع التعليم الديني لطمس الهوية

يواجه الشعب التركستاني منذ 60 سنة حرمانه من التعليم الديني حيث لا توجد مدارس دينية إطلاقا.غير أن هناك معهد واحد في العاصمة أورومجي باسم" المعهد الإسلامي في أورومجي" وعدد طلابه لا يتجاوز 40 طالبا ويدرس فيه السياسات الصينية والفلسفات الشيوعية وهذا المعهد أصبح مجرد معلم لذر الرماد في عيون العالم.أسألكم بالله أن شعبا يبلغ تعداده 30 مليون نسمة ولديه معهد واحد فقط لتعاليم دينه،ماذا يعني ذلك؟..

هناك إجراءات صارمة ضد المدارس السرية لايقبلها عقل بشر. في عام 2008م في مدينة أورمتشي وحدها أعتقل أكثر من 200 طفل أعمارهم بين 8-14 عاما وسجنوا لأكثر من ستة أشهر ولم يفرج عنهم إلا بعد تغريم آبائهم كل واحد حوالي عشرة آلاف يوان صيني.رغم كل هذا هناك تضحيات كبيرة يبذلها الشعب التركستاني لتعلم دينه. ولو قارننا وضع المسلمين مدى قربهم للدين ومعرفتهم بتعاليم الإسلام نجد أنهم متقدمون جدا على إخوانهم بجمهوريات آسيا الوسطى.

إلغاء اللغة الأويغورية

ففي المدارس الحكومية تم إلغاء اللغة الأويغورية من بداية مارس 2009م وتم إلغائها كذلك في الدوائر الحكومية. فمثلا هويات التركستانيين كان يكتب فيها الإسم والعنوان باللغة الأويغورية أصبحت الآن تكتب باللغة الصينية.والمدرسون والمدرسات لابد أن يتقنوا اللغة الصينية وإلا يطردون من الخدمة لاستبدالهم بالصينيين. حتى الهويات الشخصية وأسماء الأشخاص تكتب باللغة الصينية.

وتهدف الصين عن طريق تلك الممارسات اللا شرعية إلى طمس هوية المسلمين الأتراك في تركستان الشرقية وإلغاء حريتهم وإنكار حق تقرير مصيرهم.

حقيقة الحكم الذاتي في تركستان

في عام 25/10/1949م دخل الجيش الصيني تركستان الشرقية كقوات احتلال ففي مطار أورمجي العاصمة نزل الجنرال"وانغ جينغ" على أرض تركستان وقال لمستقبليه: "نحن ضيوف لكم وأطمئنكم أننا سوف نعود إلى بلادنا بعد أن تستقر الأمور في منطقتكم، وهذا وعد من الزعيم ماوتسي تونغ"، وكان الضيف ثقيلا جدا. لم تستطع الاحتلال الصيني بسط سيطرته على أراضي تركستان الشرقية كاملة لأن هناك جيش منظم في الولايات الثلاث التي أعلنت منها جمهورية تركستان الشرقية، وبعد 6 سنوات من الاحتلال وبالتحديد 1/10/1955م اضطرت الصين لإعلان الحكم الذاتي في تركستان الشرقية باسم"منطقة شنجيانغ المتمتعة بالحكم الذاتي".معروف أن إعلان الحكم الذاتي لأي شعب

من شعوب العالم يعتبر إعترافا بحقوق ذاك الشعب من الدين،واللغة والعادات والتقاليد،والاستفادة من ثروات بلاده لصالحه،وحرية التنقل سواءا في الداخل أو في الخارج. وكذلك الحكم الذاتي مقدمة لإجراء استفتاء شعبي لحق تقرير المصير حسب ميثاق الأمم المتحدة التي وقعت عليها الصين. في الواقع كان نظام الحكم الذاتي في تركستان الشرقية لم يكن يوما من الأيام مطبقا.بل كان خداعا للرأي العام العالمي وللشعب التركستاني، واعتقل عشرات الآلاف من المعارضين لهذا الحكم الصوري.

الحركات التحررية ومطالبة حقوق الشعب التركستاني في المحافل الدولية

هناك عشرات الجمعيات والحركات التركستانية تعمل منذ زمن طويل وتطالب حقوق الشعب التركستاني عبر أنشطة وفعاليات حسب إمكانياتها المادية والقانونية في كثير من الدول مثل تركيا،والولايات المتحدة،ودول الإتحاد الأوربي وأهمها في ألمانيا وبعض دول آسيا الوسطى لايسعنا في هذه العجالة ذكر أسماها.ولم تكن الفرصة مواتية لطرح قضية تركستان الشرقية في المحافل الدولية من قبل بسبب قوة الصين التصاعدية. ولكن أحداث 5 يوليو 2009م قلبت الطاولة رأسا على عقب وبدأ العالم يعرف من هم التركستانيون وما هي قضيتهم؟

منذ 60 سنة قضية تركستان لم تمت يوما من الأيام لأن المقاومة بكل أشكالها كانت مستمرة سواءا عن طريق أشخاص أو مؤسسات. ولابد من ذكر بعض الشخصيات التركستانية التي ضحت بحيتها في سبيل قضيتها:

- الزعيم محمد أمين بغرا(1901-1965)
- الزعيم عيسى يوسف آلب تكين (1901-1995)

والآن تواصل تبني هذه القضية السيدة/ رابيه قادر (أطال الله عمره) ممثلة بمؤتمر الأويغور العالمي والذي انبثق من مؤتمر تركستان الشرقية العالمي الذي عقد أول مرة في إسطنبول عام 1992م وسوف تمشي عجلة الحياة والشعب التركستاني ما يزال يطالب بحقوقه المشروعة حتى يتحقق أمنيته ولا يتوقف أبدا.

على المجتمع الدولي والعالم الإسلامي أن يرتقوا إلى مستوى المسئولية

الدول المعنية بقضية تركستان مثل الولايات المتحدة وروسيا وتركيا والمملكة العربية السعودية وأشقائنا في دول آسيا الوسطى تعرف تمام المعرفة عن مآسي الشعب التركستاني وصراعه لأجل البقاء ونيل حقوقه وما ينبغي أن ينال هذا الشعب من حقوق، والجرائم التي ترتكبها المحتل الصيني بحق هذا الشعب الأبي سوءا في تركستان أو خارج تركستان مكشوفة على العالم خصوصا بعد

الأحداث الأخيرة في أورمتشي.فمواقف الزعماء مثل السيد/رجب طيب أردوغان رئيس وزراء تركيا والسيد/ بولنت أرينج نائب رئيس الوزراء خير شاهد على ذلك ولابد أن يحتذى.وعلى الدولة التركية رفع قضية تركستان الشرقية في أروقة الأمم المتحدة ومجلس الأمن الدولي.

مسئولية الشعب التركستاني تجاه قضيتهم المنسية

- أولا وأخيرا تقع المسئولية على الشعب التركستاني وبالأخص الشباب منا،في هذا الصدد علينا ان نهتم بأمور عدة منها:
- التعليم بكل تخصصاته ومستوياته،أي شعب من شعوب العالم لايمكن أن ينهض أو يتحرر من القيود المفرضة عليه إلا بسلاح العلم، الاحتلال الصيني كان ومازال يحاول إبقاء شعبنا في ظلام الجهل بعيدا عن ميادين العلوم،خصوصا في العلوم الدينية والعلوم الحديثة. ولا خلاص لنا من الاحتلال إلا بسلاح العلم.
- الاهتمام بالإعلام وتعريف قضيتنا العادلة في المحافل الدولية،وتعريفها على المستوى الشعبي والمؤسساتي وكسب الرأي العام العالمي والإقليمي.
- الاهتمام بالإقتصاد لأنه العصب في طريق الحرية، الشعب التركستاني يمتلك ثروات هائلة في بلاده وتنهبها الاحتلال الصيني منذ 6 عقود، ففي الخارج هناك موارد وإمكانيات إقتصادية كثيرة جدا لابد من استثمارها واستغلالها لصالح قضيتنا. على سبيل المثال أوقاف التركستانيين في بلاد عربية واسلامية. وهناك محاولات لابأس بها للإستفادة منها لصالح قضية تركستان الشرقية.
- تكثيف الجهود لتعريف قضية تركستان على سفارات دول ومنظمات حقوقية وعالمية وإسلامية بتبني القضية لتكون عامل ضغط على الصين لاحترام حقوق المسلمين في تركستان.
- تكثيف الجهود لكشف جرائم الاحتلال الصيني والتي تحاول بكل ما أوتيت من قوة لإخفائها عن أنظار العالم.

إستراتيجية الشعب التركستاني لنيل حقوقهم

معروف أن الشعب التركستاني لم يتوقف لحظة واحدة في نضاله لدحر الاحتلال الصيني من بلاده وضحى بدمائه التي هي أغلى مايملكه الإنسان وآخرها مشاهد أحداث 5 يوليو2009م هناك الألاف من النساء والشيوخ واجهوا آلة الحرب الصينية بصدورهم .

منذ ما يقرب مائة عام جربنا كل الوسائل والطرق لنيل الحرية ولم يجد اليأس طريقا إلى قلوبنا

وسوف نمضي قدما في هذا الطريق كما يقول البطل الليبي عمر المختار قولته المشهورة"نحن قوم لن نستسلم إما نموت أو ننتصر". هناك من يؤمن بمقاومة مسلحة،ومن يؤمن بنضال سلمي والكل محق في موقعه. ولابد لنا أن نضع خطة إستراتيجية طويلة المدى نظرا لأبعاد القضية من كل جوانبها.

خيارات الشعب التركستاني في حل قضيتهم

لدينا خيارات عدة وممكنة لنيل حقوقناالعادلة وأنا أستبعد نجاح خيار المقاومة المسلحة في الوقت الحاضر لعدم توفر ميزان القوى بين الاحتلال والشعب التركستاني.وإنما الخيار الوحيد لدينا خيار مقاومة سلمية بكل أشكالها.

- علينا مواجهة العدو بالصمود في أرضنا.
- سياسة الإبادة الجماعية التي تتجسد بتحديد النسل بكثرة النسل.
- التهجيرالصيني بعدم دمج المهجرين في أوساطنا.
- سياسة التجهيل بالتعليم العالي في كل المجالات.
- سياسة الإقصاء بمواجهتهم في كل مكان.
- سياسة التفرقة بتوحيد صفوفنا.
- سياسة نشر الجواسيس بتحصين أنفسنا من الاختراق.

هناك نقطة هامة جدا وهي أن اسم بلادنا التاريخي والجغرافي "تركستان الشرقية" والأسماء المستخدمة من قبل البعض مع الأسف مثل"أويغورستان" أو"شنجيانغ" كلها أسماء دخيلة ومستغلة من قبل الاحتلال ولانقبلها أبدا.وبالمناسبة أريد أن أذكرهنا نقطة هامة ثانية وهي أن "مؤتمرالأويغور العالمي" التي تترأسها زعيمتنا السيدة/رابيه قادر نشأت أساسا باسم"المؤتمر الوطني لتركستان الشرقية" في عام 1992م ثم أدمجت مع بعض الحركات وغيرت اسمها بالكامل وهذا كان خطأ استراتيجيا.

أسباب انهيار الصين العظمى

من يدرس الوضع الداخلي الصيني يعرف حقيقة قوة الصين ويحس بأنها سوف تنهار قريبا جدا و وتتفكك وتصبح سبع دول على حد قول أحد الباحثين الصينين وهي:

تركستان الشرقية،التبت، تايوان،مانشوريا، منغولياالداخلية،هونغكونغ، وماكاو.

تفشي البطالة تقلق الصين ويصل عددالعاطلين عن العمل أكثر من 250مليون شخص،بينما أصبحت الهوة كبيرة جدا بين الفقراء والأغنياء.

الفساد الأخلاقي والانحلال الأسري والرشاوى منتشرة بشكل فظيع ويهدد كيان الصين. وأصبحت الرشوة في كل صغيرة وكبيرة.

البضائع الصينية الرديئة والمقلدة غزت العالم ولكن كثيرا من الدول بدأت تعرض عن منتجات صينية وهذا يؤثر سلبا على الاقصاد الصيني ولو على المدى البعيد.علما بأن الصين قائمة الآن متمسكة بكيانها على البطش والاستبداد ثم على الاقصاد وإذا انهار الاقصاد حتما ستنهار كيانها لأن هناك مليار نصف المليار بشر يعيشون غير راضين عن سياسات الحكم الشيوعي. وأكثر من 80٪من الشعب الصيني يعيشون تحت خط الفقر.

بعد استعراض موجز لما يتعرض له الشعب التركستاني في أرضه في سبيل محوه من الوجود من قبل المحتل، أستطيع أن أشير ثلاثة أبعاد أساسية للمشكلة،

أولها: الانتهاك الخطير لحقوق الانسان في تركستان من قبل السلطات الصينية والمستوطنيين الهان.

ثانيا: أوضاع حقوق الانسان في تركستان تهدد بمصير الشعب التركستاني وبقائهم على أرضهم.

ثالثا: التعامل الصيني بمطالبات الشعب التركستاني لحقوقهم الأساسية في الحياة بقسوة بالغة وسكوت العالم أجمع لتلك الممارسات.

وبدورنا أصحاب الأرض الحقيقيين ونعيش تحت الاحتلال منذ 60 سنة ونحن قوم نختلف عن الكيان الصيني دينيا، ولغويا، وثقافيا،وأرضنا خارج سور الصين جغرافيا وسياسة الصين التي حاولت محونا من الوجود خلال تلك المدة ولم تنجح. فمن الطبيعي لنا حق المطالبة بالحرية الكاملة وحق تقرير المصير وطرح قضية تركستان الشرقية في أروقة الأمم ومجلس الأمن الدولي.

ولابد أن نعرف جيدا أن الحرية لاتأتي بسهولة وكذلك لاتأتي في ليلة وضحاها بل علينا أن نعمل بجد وإخلاص عشرات بل مئات السنين حتى يتم التمكين في ديننا وعرصنا وأرضنا.

أولا وأخيرا نحن مؤمنون بالله ونواميسه في الأرض ونؤمن كذلك أننا سوف ننتصر على أعدائنا إذا صبرنا وعملنا بكل جد وإخلاص لبلوغ أهدافنا مصداقا لقول الله عزوجل في الآيات الكريمة:

(يا أيها الذين آمنوا اصبروا وصابروا ورابطو واتقو الله لعلكم تفلحون).

(إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَى فِي الْأَرْضِ وَجَعَلَ أَهْلَهَا شِيَعاً يَسْتَضْعِفُ طَائِفَةً مِّنْهُمْ يُذَبِّحُ أَبْنَاءهُمْ وَيَسْتَحْيِي نِسَاءهُمْ إِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ * وَنُرِيدُ أَن نَّمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ * وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِيَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُم مَّا كَانُوا يَحْذَرُونَ . (الم * أَحَسِبَ النَّاسُ أَن يُتْرَكُوا أَن يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ * وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ..)

المصادر:

"تركستان قلب آسيا" عبدالعزيز جنكيزخان

"مفكرة تركستان الشرقية" عبدالحكيم باقي إلتبر

"تركستان الشرقية والصين.. الصراع بين حضارتين" للدكتور عزالدين الورداني

تەرجىمىھاللار

السيرة الذاتية

عبد السلام عبد الغني

جمعية تركستان الشرقية

ولد بهوتن في تركستان الشرقية سنة ١٩٧٣. متحصل على الليسانس والماجستير في الشريعة والحقوق بجامعة إسلاماباد في باكستان.

يجيد الأوزبكية والأوردية والعربية والإنجليزية بالإضافة إلى لغة أمه الأيغورية. متحصل على الجنسية الأسترالية. يدرّس منذ ٢٠٠٠ موادَ القرآن الكريم واللغة العربية والعلوم الإسلامية وتاريخ مقارنة الأديان في المعهد الإسلامي بأستراليا الجنوبية. إضافة إلى اشتغاله إماما في المسجد اشتغل نائبا لرئيس مجموعة الإسلام لأستراليا الجنوبية وجمعية تركستان الشرقية بأستراليا.

ئابدۇلغەنى ئابدۇسسالام ئالىم

ئاۋستراليىە شەرقىي تۈركىستان جەمئىيىتى

ئابدۇسسالام ئابدۇلغەنى ئالىم: 1973 ـ يىلى شەرقىي تۈركىستاننىڭ خوتەن ۋىلايىتىدە تۇغۇلغان. پاكىستاننىڭ پايتەختى ئىسلامئابادتىكى «خەلقئارالىق ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتى»دا باكلاۋۇرلۇق ۋە ئاسپىرانتلىقنى تۈگەتكەن. ئانا تىلى ئۇيغۇرچىدىن سىرت، ئۆزبەكچە، ئوردۇچە، ئەرەبچە ۋە ئىنگلىزچىنى پىششىق بىلىدۇ. ئابدۇسسالام ئابدۇلغەنى ھازىر ئاۋستراليىە گراژدانى بولۇپ، 2000 ـ يىلىدىن بېرى جەنۇبىي ئاۋستراليىە ئىسلام ئېنستىتۇتىدا قۇرئان كەرىم، ئەرەب تىلى، ئىسلامىي ئىلىملەر ۋە دىنلار سېلىشتۇرما تارىخى قاتارلىق دەرسلەرنى ئۆتىمەكتە. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئىماملىق قىلغاندىن سىرت، جەنۇبىي ئاۋستراليىە ئىسلام جەمئىيىتى ۋە ئاۋستراليىە شەرقىي تۈركىستان جەمئىيىتىدە رەئىس ۋەكىلى بولۇپ ئىشلىمەكتە.

تسيتين صندوب شكيابا

ممثل للقائد الديني الأعلى للبوذيين التبتيين "الدالاي لاما"

هو ممثل للقائد الديني الأعلى للبوذيين التبتيين "الدالاي لاما" في جنيف بسويسرا. هربت أسرته من "التبت" سنة ١٩٥٩ . وُلد " تسيتين" في مخيم للاجئين بنيبال. تخرج من قسم الصحافة في جامعة كولومبيا بنيويورك سنة ١٩٩١. اشتغل باسم الحكومة التبتية في المنفى دارامسالا والهند ولندن بين سنة ١٩٨٥ و٢٠٠٠. واشتغل مديرا للتسويق في شركة هاتفٍ بلندن بين سنة ٢٠٠٠ و٢٠٠٧. أقام في عدة بلدان وهي؛ نيبال والهند والولايات المتحدة وانجلترا وسويسرا. وعيّن ممثلا للقائد الديني الأعلى للتبتيين "الدالاي لاما" في مارس سنة ٢٠٠٨.

تسىتەن سامدۇپ چوئېكياپا

تىبەت روھانىي داھىيسى دالاي لامانىڭ ۋەكىلى

تسىتەن سامدۇپ چوئېكياپا: تىبەت روھانىي لېدىرى دالاي لامانىڭ شۇېتسارىيە ـ جەنۇەدىكى ۋەكىلى. ئۇنىڭ ئائىلىسى 1959 ـ يىلى تىبەتتىن قاچقان بولۇپ، ئۇ نېپالدىكى بىر تىبەت پاناھلانغۇچىلار لاگېرىدا تۇغۇلغان. 1991 ـ يىلى نيۇيوركتىكى كولومبىيە ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ژورنالىستلىق فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. 1985 ـ يىلىدىن 2000 ـ يىلىغىچە، سۈرگۈندىكى تىبەت ھۆكۈمىتى نامىدا دارامسالا، ھىندىستان ۋە لوندوندا خىزمەت قىلغان. 2000 ـ يىلىدىن 2007 ـ يىلىغىچە لوندوندىكى بىر تېلېفون شىركىتىدە سېتىش مۇدىرى بولۇپ ئىشلىگەن. ئۇ نېپال، ھىندىستان، ئامېرىكا، ئەنگلىيە ۋە شۇېتسىيە قاتارلىق دۆلەتلەردە ياشىغان. 2008 ـ يىلى مارت ئېيىدا، تىبەت روھانىي لېدىرى دالاي لامانىڭ ۋەكىلى بولۇپ تەيىنلەنگەن.

أحمد أمين داغ

عضو هيئة الإدارة لجمعية إهاها للإغاثة الإنسانية
وممثلها الخاص في الشرق الأوسط

وُلد عام ١٩٧٠. أكمل دراسة الليسانس في قسم الصحافة بجامعة مرمرة، ثم تحصل على شهادة الماجستر والدكتوراه عن موضوع الشرق الأوسط وسوريا في قسم التاريخ السياسي والعلاقات الدولية بجامعة مرمرة. ألّف كتابا سمّاه "سوريا؛ حكاية بلدة الشام الحزينة"، إضافة إلى ذلك لدى الدكتور أحمد أمين البحوث والتراجم وعدد من المقالات في مسألة الشرق الأوسط.

هو يجيد في اللغة العربية والإنجليزية وترجم بعض الكتب إلى اللغة التركية، ومنها؛ "دين اليهود"، و"تاريخ اليهود" (إسرائيل شاحاك)، "الأصولية اليهودية في إسرائيل" (إسرائيل شحام ونورتون مزونسكي)، "أمريكا و الإسلام السياسي"(فواز جرجس). كما قام بالبحوث في المناطق المختفلة من الجغرافيا الإسلامية.

يشتغل حاليا عضو هيئة الإدارة لجمعية إهاها للإغاثة الإنسانية، و هو متزوج ولديه ولدان.

ئەهمەد ئەمىن داغ (تاغ)

İHH ئىنسانىي ياردەم ۋەخپىسى رەھبەرلىك ھەيئىتى
ئەزاسى ۋە ئوتتۇرا شەرق ئالاھىدە ۋەكىلى

ئەھمەد ئەمىن داغ (تاغ): 1970 ـ يىلى تۇغۇلغان. مارمارا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئاخبارات كەسپىنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، ماگىستىرلىق ۋە دوكتورلۇقنىمۇ شۇ مەكتەپنىڭ سىياسىي تارىخ ۋە خەلقئارا مۇناسىۋەت فاكۇلتېتى ئوتتۇرا شەرق ۋە سۇرىيە بۆلۈمىدە ئوقۇغان. ئەھمەد ئەمىن داغ (تاغ)نىڭ ئوتتۇرا شەرق توغرۇلۇق ئىلمىي تەتقىقاتلىرى، تەرجىمە ئەسەرلىرى ۋە ماقالىلىرىدىن سىرت، «سۇرىيە، شام شەھىرىنىڭ قايغۇلۇق ھېكايىسى» نامىلىق كىتابى بار. ئەرەبچە ۋە ئىنگلىزچىنى پىششىق بىلىدىغان ئەھمەد ئەمىن داغ (تاغ) «يەھۇدىي دىنى»، «يەھۇدىي تارىخى» (ئىسرائىل شاخاك)، «ئىسرائىل ۋە يەھۇدىي رادىكالىزمى» (ئىسرائىل شاخاك ۋە نورتون مېزۋىنسكىي)، «ئامېرىكا ۋە سىياسىي ئىسلام» (فاۋاز گېرگېس) قاتارلىق كىتابلارنى تۈركچىگە تەرجىمە قىلغان. ئەھمەد ئەمىن داغ (تاغ) ئىسلام جۇغراپىيەسىگە مۇناسىۋەتلىك ئىلمىي تەتقىقاتلار ئېلىپ بارماقتا ۋە İHH ئىنسانىي ياردەم ۋەخپىسىدە رەھبەرلىك ھەيئىتى ئەزاسى سۈپىتىدە خىزمەتنى داۋاملاشتۇرماقتا. ئەھمەد ئەمىن داغ (تاغ)نىڭ ئىككى پەرزەنتى بار.

المدرس الدكتور أركين أكرم

قسم التاريخ في جامعة حاجتّبة

وُلد بمحافظة قانسول لانزاهو في الصين سنة ١٩٦٤. و تخرج من كلية الطّب في الصين سنة ١٩٨٦ واشتغل طبيبا في قسم جراحة العظام حتى سنة ١٩٩١ في مستشفى بالصين. أكمل دراسة الماجستير في قسم التاريخ بجامعة حاجتبة سنة ١٩٩٥ أولا، ثم دراسة الدكتوراه في نفس الجامعة سنة ٢٠٠٣. اشتغل مدرسا مساعدا في كلية دراسات الشرق الأوسط لجامعة «تشينغ يونغ» بتيوان بين السنة ٢٠٠٦–٢٠٠٧ وحصل على وظيفة نمدرس سنة ٢٠٠٨. ويدرّس في قسم التاريخ بجامعة حاجتبة منذ سنة ١٩٩٩هو مهتم بالعلاقات الدولية إضافة إلى الدراسات التاريخية.

دوتسېنت، در، ئەركىن ئەكرەم

هاجەتتەپە ئۇنىۋېرسىتېتى تارىخ فاكۇلتېتى

ئەركىن ئەكرەم: 1964 ـ يىلى خىتاينىڭ گەنسۇ ۋىلايىتى لەنجۇ شەھىرىدە تۇغۇلغان. 1986 ـ يىلى تىببىي فاكۇلتېتنى پۈتتۈرۈپ، 1991 ـ يىلىغىچە بىر دوختۇرخاننىڭ ئورتۇپېدىكا (ھۆسن تۈزەش خىرۇرگىيىسى) بۆلۈمىدە دوختۇر بولۇپ ئىشلىگەن. 1995 ـ يىلى ھاجەتتەپە ئۇنىۋېرسىتېتى تارىخ فاكۇلتېتىنىڭ ماگىستىرلىقىنى؛ 2003 ـ يىلى دوكتورلۇقنى پۈتتۈرگەن. 2006 ـ 2007 ـ يىللىرى ئارىسىداتەيۋەننىڭ چىڭيۈن ئۇنىۋېرسىتېتى ئوتتۇرا ئاسىياتەتقىقاتى ئېنىستىتۇتىدا مۇئاۋىن دوتسېنت بولۇپ خىزمەت قىلغان ۋە 2008 ـ يىلى دوتسېنلىق ئۇنۋانىنى ئالغان. ئەركىن ئەكرەم 1999 ـ يىلىدىن بېرى ھاجەتتەپە ئۇنىۋېرسىتېتى تارىخ فاكۇلتېتىدا ئوقۇتقۇچىلىق قىلماقتا. ئۇ تارىخ تەتقىقاتىدىن سىرت خەلقئارالىق مۇناسىۋەتلەر ساھەسىدىمۇ پائالىيەت ئېلىپ بارماقتا.

د. أركين أمت

عضو في هيئة التعليم بقسم اللهجات التركية الحديثة وآدابها
في كلية اللغة والتاريخ والجغرافيا بجامعة أنقرا

وُلد في مدينة كشغار بتركستان الشرقية سنة ١٩٦٢. أكمل تعليمه الابتدائي والمتوسط في كشغار، ثم تخرج من قسم اللغة الأيغورية وآدابها في كلية اللغة للأقليات وآدابها في جامعة الأمم المركزية الصين وبكين. أخذ يشتغل عضوا خبيرا أجنبيا في قسم اللهجات التريكة الحديثة وآدابها بجامعة أنقرا سنة ١٩٩٢.

أكمل رسالة الماجستير التي كانت عنوانها " الملاحم الأغورية الشعبية « في الفروع الرئيسية للعلوم بمعهد العلم الإجتماعي واللغة التركية وآدابها بجامعة أنقرا ثم حصل على الدكتوراه.

قدّم البحوث في المؤتمرات العالمية والقومية وألّف عدة كتب، و هي منشورة. وهو مواطن تركي منذ ١٩٩٤.

در. ئەركىن ئەمەت

ئەنقەرە ئۇنىۋېرسىتېتى تىل، تارىخ ۋە جۇغراپىيە فاكۇلتېتى ئوقۇتقۇچىسى

ئەركىن ئەمەت: 1962 ـ يىلى شەرقىي تۈركىستاننىڭ قەشقەر شەھىرىدە دۇنياغا كەلگەن. باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپلەرنى قەشقەردە ئوقۇغاندىن كېيىن، بېيجىڭدىكى مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتى ئۇيغۇر تىل ۋە ئەدەبىياتى فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. 1992 ـ يىلى ئەنقەرە ئۇنىۋېرسىتېتى تىل، تارىخ ۋە جۇغراپىيە فاكۇلتېتىدا چەتئەللىك مۇتەخەسسىس ئوقۇتقۇچى بولۇپ خىزمەتكە باشلىغان. شۇ ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئېنىستىتۇتى تۈرك تىل ۋە ئەدەبىياتىدا ئوقۇپ، «ئۇيغۇر خەلق داستانلىرى» دېگەن دېسىرتاتسىيە ماقالىسى بىلەن ماگىستىرلىقنى؛ ئارقىدىن: «شەرقىي تۈركىستان ئۇيغۇر ئېغىز ئەدەبىياتى» ناملىق دېسىرتاتسىيە ماقالىسى بىلەن دوكتورلۇقنى پۈتتۈرگەن. ئەركىن ئەمەت دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى نۇرغۇن ئىلمىي يىغىلىشلاردا لېكسىيە سۆزلىگەندىن سىرت، ھەرخىل ژانىرلاردا بىر نەچچە پارچە كىتاب نەشر قىلدۇرغان. ئەركىن ئەمەت، 1994 ـ يىلىدىن بۇيان تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى پۇقراسى بولۇپ ياشىماقتا.

أ.د. درو جلادني

يشتغل رئيسا بمعهد حوض المحيط الهادي وأستاذا دكتورا بتخصص الأنثروبولوجيا في كلية بومونا الواقعة بالولايات المتحدة. إضافة إلى عضويته بجمعية ما بعد فترة الدكتوراه بجامعة هارفارد اشتغل عضوا في هيئة التدريس بكلية كامبردج كينجس ومعهد التدريب المتقدم في جامعة برينسيتون.

يشتغل ناقدا بقناة سي إن إن وقنوات أخبار أخرى ويعمل كاستشاري في مؤسستي سوروس وفورد والبنك الدولي ومتحف جيتي ومصرف التنمية الآسيوي والأكاديمية الوطنية للعلوم والمركز الأوروبي لمنع نشوب الصراعات ومفوض الأمم المتحدة السامي لشؤون اللاجئين ومنظمة اليونسكو.

يشتغل أيضا عضوا في المنتدى الاقتصادي العالمي وقمة جدول أعمال العالم.

له أربعة كتب وعشرات الأبحاث الأكاديمية حول تخصصه قارة آسيا ومن ضمنه المسلمون في الصين والعنصر العرقي بها. تم ترجمة الكثير من مؤلفاته إلى الصينية واليابانية والروسية والعربية والتركية والألمانية.

درۇ گلەدنېي

پونوما تېخنىكا مەكتىپى تېنچ ئوكيان ئاخبارات ئېنىستىتۇتى مۇدىرى

درۇ. س. گلەدنېي: ئامېرىكىنىڭ كالىفورنىيە شىتاتى پونوما تېخنىكا مەكتىپى تېنچ ئوكيان ئاخبارات ئېنىستىتۇتىنىڭ مۇدىرى ۋە شۇ ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ ئانتروپولوگىيە پروفېسسورى. دوكتورلۇقنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتى، جەنۇبىي كالىفورنىيە ئۇنىۋېرسىتېتى، كامبرىج خانلار تېخنىكا مەكتىپى، پرىنستون ئالىي مائارىپ ئېنىستىتۇتى قاتارلىق مەكتەپلەردە ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان. گلەدنېي CNN ۋە باشقا ھەرخىل ئاخبارات قاناللىرىدا خەۋەر ئوبزورچىسى بولۇپ خىزمەت قىلىۋاتماقتا. گلەدنېينىڭ ئاسىيا قىتئەسىگە مۇناسىۋەتلىك تۆت پارچە كىتابى، نۇرغۇن ئىلمىي ماقالىسى ۋە باشقىلار بىلەن بىرلىشىپ تەييارلىغان كىتابلىرى بار. گلەدنېينىڭ ئەڭ يېڭى كىتابى: «ئەبجەش خىتاي» ناملىق ئەسىرى بولۇپ، ئۇنىڭ ئەسەرلىرى خىتايچە، ياپۇنچە، رۇسچە، ئەرەبچە، تۈركچە ۋە نېمىسچىغا تەرجىمە قىلىنغان. سوروس فوندى جەمئىيىتى، فورد فوندى جەمئىيىتى، دۇنيا بانكىسى، گېتتىي مۇزېيخانىسى، ئاسىيا تەرەققىيات بانكىسى، دۆلەت ئىلىم - پەن ئاكادېمىيىسى، ياۋرۇپا توقۇنۇشنىڭ ئالدىنى ئېلىش مەركىزى، ب د ت پاناھلىق تىلىگۈچىلەر ئالىي كومىتېتى ۋە ب د ت مائارىپ، بىلىم ۋە مەدەنىيەت كومىتېتىدا مەسلىھەتچى بولۇپ خىزمەت قىلغان.

المحامي جهاد جوكدمير

مظلوم در

ولد في آدابازاري ودرس الابتدائية والمتوسطة والثانوية هناك. تحصل على الليسانس من كلية الحقوق بجامعة إسطنبول. بدأ يشتغل كمحامي حر سنة ١٩٩٩. ويشتغل حاليا في مجموعة متنوعة من الشركات الوطنية والدولية والمؤسسات المرموقة كمستشاور قانوني ومحامي وعضوا في لجنة الإدارة وعضوا بمنظمات المجتمع المدني ويرأس فرع إسطنبول لمظلوم در.

ئادۋۇكات جىھات گۆكدەمىر

مەزلۇملار جەمئىيىتى ئىستانبۇل شۆبىسىنىڭ رەئىسى

جىھات گۆكدەمىر: ئاداپازىردا توغۇلغان بولۇپ، باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپنى شۇ يەردە پۈتتۈرگەن. ئۇنىڭدىن كېيىن ئىستانبۇل ئۇنىۋېرسىتېتى قانۇن فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرۈپ، باكالاۋۇرلۇق ئۇنۋانى ئالغان. 1999 - يىلى ئىستانبۇلدا ئىختىيارىي ئادۋۇكاتلىق خىزمىتىنى باشلىغان گۆكدەمىر ھەم دۆلەت ئىچى ھەم خەلقئارالىق مەشھۇر شىركەت ۋە ئورگانلارنىڭ قانۇنىي مەسلىھەتچىلىكىنى ۋە ئادۋۇكاتلىقنى قىلىپ كەلمەكتە. خېلى كۆپ ئاممىۋىي تەشكىلاتلارغا ئەزا بولغان ۋە بىر قىسمىدا ئىدارىي ھەيئەتنىڭ ئەزالىق ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان جىھات گۆكدەمىر ھازىر مەزلۇملار جەمئىيىتى ئىستانبۇل شۆبىسىنىڭ رەئىسلىك خىزمىتىنى ئۆتەۋاتىدۇ.

د. مريم حاكم

جامعة أزمير قسم العلاقات الدولية

متحصلة على الليسانس بجامعة حاجت تبة قسم التاريخ وأكملت الماجستر في نفس القسم بجامعة Wisconsin–Madison بأمريكا. ناقشت رسالة الدكتوراة بعنوان «ظهور قومية الكازاخ وكازاخستان المستقلة: تاريخ لردود أفعال الوطنية تجاه السياسات الروسية السوفياتيةّ».

اشتغلت سابقا كباحثة بجامعة بيلكنت قسم العلاقات الدولية وكأستاذة مساعدة بجامعة تشانقايا قسم التجارة الدولية ‘تشتغل حاليا في جامعة إزمير قسم العلاقات الدولية كأستاذة مساعدة.

درّست موادَ علم السياسة والعلاقات الدولية وتاريخ الحضارة وتاريخ ثورات أتاتورك وسياسة الشرق الأقصى والقوقاز وسياسة روسيا واللغة القازاقية وما إلى ذلك.

وردت مقالاتها في مختلف المجلات الوطنية والدولية ولها تدخلات عديدة في اجتماعات علمية دولية كما ساهمت في عقد العديد من المحاضرات.

ويذكر أنها متقنة للغة الكازاخية والقيرغيزية والأوزبكية والتركمانية والتتارية إضافة إلى الإجليزية

دوتسىنت، در، مەريەم هاكىم (ق)

(ئىزمىر ئۇنىۋېرسىتېتى خەلقئارالىق مۇناسىۋەتلەر فاكۇلتېتى)

مەريەم هاكىم قىرىملى(ق): باكلاۋۇرلۇقنى هاجەتتەپە ئۇنىۋېرسىتېتى تارىخ فاكۇلتېتىدا؛ ئاسپىرانتلىقنى ئامېرىكا ۋىسكونسىن ـ مەدىسون ئۇنىۋېرسىتېتى تارىخ فاكۇلتېتىدا؛ دوكتورلۇقنى بىلكەنت ئۇنىۋېرسىتېتى خەلقئارالىق مۇناسىۋەتلەر فاكۇلتېتىدا ئوقۇدى ۋە «قازاق مىللەتچىلىكىنىڭ پەيدا بولۇشى ۋە مۇستەقىل قازاقىستان: رۇس ـ سوۋېت سىياسەتلىرىگە قارشى ئېلىپ بېرىلغان مىللىي ئىنكاسلارنىڭ قىسقىچە تارىخى» دېگەن دېسىرتاتسىيە ماقالىسىنى ياقلىدى. بىلكەنت ئۇنىۋېرسىتېتى خەلقئارالىق مۇناسىۋەتلەر فاكۇلتېتى ۋە چانكايا ئۇنىۋېرسىتېتى خەلقئارالىق تىجارەت فاكۇلتېتىدا مۇئاۋىن دوتسىنت بولۇپ ئىشلىگەن مەريەم هاكىم، هازىرمۇ ئىزمىر ئۇنىۋېرسىتېتى خەلقئارالىق مۇناسىۋەت فاكۇلتېتىدا مۇئاۋىن دوتسىنت بولۇپ ئىشلىمەكتە ۋە سىياسەت بىلىمى، خەلقئارالىق مۇناسىۋەت، مەدەنىيەتلەر تارىخى، (تۈركىيە) ئىنقىلاب تارىخى، ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە كاۋكازلار سىياسىتى، رۇسىيە سىياسىتى ۋە قازاق تىلى قاتارلىق دەرسلەرنى ئۆتمەكتە. مەريەم هاكىم قىرىملى(ق) دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى هەرخىل ژۇرناللاردا نۇرغۇنلىغان ماقالىلەرنى ئېلان قىلغان بولۇپ، يەنە نۇرغۇنلىغان خەلقئارالىق يىغىلىشلاردا ماقالە ئوقۇغان ۋە لېكسىيە سۆزلىگەن. مەريەم هاكىم قىرىملى(ق) ئىنگلىز تىلى، قازاق تىلى، قىرغىز تىلى، ئۆزبەك تىلى، تۈركمەن تىلى ۋە تاتار تىلىنى پىششىق بىلىدۇ.

فهمى هويدى

باحث و صحفي

وُلد سنة ١٩٣٧ بالجيزة بمصر. أكمل تعليم الحقوق في جامعة القاهرة. تخصّص في الفكر السياسي و الإسلامي المعاصر وفي شؤون العالم الإسلامي و العربى. ألّف عشرين كتاباً يتعرّض فيها لمواضع متنوعةٍ ومختلفةٍ ومن كتبه "تزييف الوعى"، و"مصر تريد حلاً"، و"القرآن و السلطان"، و"إيران من الداخل"، و"طالبان: جند الله في المعركة الغلط"، و"التدين المنقوص"،و" الإسلام في الصين" وغيرها. وتنشر مقالاته أسبوعيًّا في مصر وفي ثمان صحف عربية أيضاً. ولديه البحوث العلمية، منها "الإسلام في الاتحاد السوفيتي"، و"المسلمون في غرب إفريقيا"، و"المقاومة في البوسنة"، و"يهود الإسلام". وقد قام بالنشاطات المتنوعة، منها عضو الأمانة العامة للمؤتمر القومي العربي (بيروت)، وعضو المؤتمر اللإسلامي القومي (بيروت)، وعضو مجلس ادارة "المسلم المعاصر" (القاهرة)، وعضو مجلس امناء اتحاد علماء المسلمين (الدوحة).

قد قام بالوظائف في جرائد متنوعة منذ شبابه، منها : صحفي في جريدة "الأهرام" بمصر، ثم مديرِ تحرير مجلة «العربي» بالكويت، و نائبِ رئيس تحرير مجلة «آرابيا» بالمملكة المتحدة وإضافة ذلك هو كاتبٌ متفرغٌ منذ عام ١٩٨٣ حتى يومنا، وانتقل من صحيفة «الأهرام» الى صحيفة «الشروق» عام ٢٠٠٨ ويواصل الكتابة هناك.

فەهمى هۇۋەيدى

ژورنالىست، يازغۇچى

فەهمى هۇۋەيدى: 1937 ـ يىلى مىسىرنىڭ گىزە دېگەن يېرىدە دۇنياغا كەلگەن. 1961 ـ يىلى قاھىدە ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ قانۇن كەسپىنى پۈتتۈرگەن. سىياسىي ئىدىيە، زامانىۋىي ئىسلام، ئىسلام ۋە ئەرەب دۇنياسى مەسىلىلىرىدە ئىختىساسلاشقان. «ئاڭنىڭ ساختىپەزلىكى»، «مىسىر چىقىش يولى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ»، «قۇرئان ۋە نوپۇز»، «ئىرانغا ئىچىدىن (نەزەر)»، «تالىبان: خاتا جەڭدىكى ئاللاھنىڭ ئەسكىرى»، «چالا دىندارلىق»، «خىتايدا ئىسلام» قاتارلىق ئەسەرلىرىدىن سىرت، ھەرخىل تېمىلاردا يېزىلغان 20 پارچىدىن ئارتۇق ئەسىرى بار. فەھمى ھۇۋەيدى يەنە سەككىز ئەرەب دۆلىتىدىكى گېزىتلەردە ھەپتىلىك ماقالە يازماقتا. ئۇندىن باشقا: «سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئىسلام»، «غەربىي ئافرىقىدىكى مۇسۇلمانلار»، «بوسىنىيەدىكى تىركىشىش»، «ئىسلامنىڭ يەھۇدىيلىرى» قاتارلىق تەتقىقات ئەسەرلىرى بار. فەھمى ھۇۋەيدى "ئەرەب مىللىي كېڭەش يىغىنى باش سېكرىتارلىقى ئەزاسى" (بېيرۇت)، "ئىسلام مىللىي كېڭەش يىغىنى ئەزاسى" (بېيرۇت)، مۇسۇلمان ئالىملار بىرلىكى مۇتەۋەللىي ھەيئەت ئەزاسى" (قاتار)، "زامانىمىز مۇسۇلمانلىرى رەھبەرلىك ھەيئىتى ئەزاسى" (قاھىرە) قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىمەكتە. فەھمى ھۇۋەيدى 1985 ـ يىلىدىن ھازىرغىچە يېزىقچىلىق بىلەن شۇغۇللانغاندىن سىرت، ياشلىق دەۋرىدىن تارتىپ «ئەل ئېھرام گېزىتى»دە ژورنالىست (مىسىر)، «ئەل ئەرەبىي ژورنىلى»دا باش تەھرىر (كۇۋەيت)، «ئەرەبىييە ژورنىلى»دا مۇئاۋىن باش تەھرىر (ئامېرىكا) بولۇپ ئىشلىگەن. 2008 ـ يىلى «ئەل ئېھرام گېزىتى»دىن «ئەش شۇرۇق گېزىتى»گە يۆتكەلگەن بولۇپ، ھازىرغىچە شۇ يەردە خىزمەت قىلىۋاتماقتا.

د. أكرم حجازي

كاتب وباحث إعلامي

ولد في إربد شمال الأردن عام ١٩٦١ وهو أ ردني من أصول فلسطينية. درس وتخرج من جامعة تونس، حصل على إجازة في الصحافة وعلوم الاتصال ودبلومين عاليين في علم الاجتماع الإسلامي وعلم النفس الاجتماعي ودرجتي الماجستير والدكتوراه في علم الاجتماع.

عمل أستاذ علم الاجتماع و كلية الآداب بجامعة تعز في اليمن في الفترة ما بين عامي ٢٠٠٠ و٢٠٠٥. حاصل على شهادة الخبرة والتميز في التدريس والعمل الأكاديمي من الجامعة نفسها . مدير موقع المراقب للدراسات والأبحاث الاجتماعية. خبير ميداني في إدارة وتنظيم المخيمات الكشفية , خبير في العمل الصحفي والإعلامي والتحرير وفنون الكتابة. باحث وخبير متخصص في الحركات الاجتماعية والسياسية، وحاليا في دراسة ظاهرة السلفية الجهادية في العالم الإسلامي. كتب عشرات الأبحاث والمقالات في الموضوع ذاته. متفرغ للبحث العلمي والكتابة خاصة في قضايا العالم الإسلامي منذ عام ٢٠٠٥. نشر له العديد من الدراسات والأبحاث في مجالات الاجتماع والسياسة والقانون في المجلات الجامعية ومراكز الأبحاث والمنظمات الدولية والصحف. أصبح عضو مؤسس في منتدى المفكرين المسلمين تأسس مؤخرا و مقره حاليا في دولة الكويت. متزوج وأب لولدين وثلاث بنات.

ئەكرەم هەجازي

تەتقىقاتچى ـ يازغۇچى

ئەكرەم هەجازي: ئەسلى يۇرتى پەلەستىن بولۇپ، 1961 ـ يىلى ئىئوردانىيەنىڭ شىمالىدىكى ئىربەد شەھىرىدە دۇنياغا كەلگەن. تۇنۇش ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ جەمئىيەت پسىخولوگىيىسى ۋە جەمئىيەتشۇناسلىق فاكۇلتېتىدا ئوقۇغاندىن كېيىن، يەنە شۇ ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ جەمئىيەتشۇناسلىق كەسپىدە ئاسپىرانتلىق ۋە دوكتورلۇقنى پۈتتۈرگەن. 2000 ـ يىلىدىن 2005 ـ يىلغىچە يەمەننىڭ تەئز ئۇنىۋېرسىتېتى ئەدەبىيات ۋە جەمئىيەتشۇناسلىق فاكۇلتېتىدا ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان ۋە شۇ مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇش ۋە ئاكادېمىيە خىزمىتىدە تەجرىبە ۋە ئىلغارلىق دېپلومىغا ئېرىشكەن. ئەكرەم هەجازي يېزىقچىلىق ۋە ئاخبارات تەتقىقاتى خىزمىتىدىن سىرت، ئەلمۇراقەب ئىسملىك ئىجتىمائي پەن دەرسلىرى ۋە تەتقىقاتلىرىنى كۆزىتىش تور بېتىگە (www.almoraqeb.net) رىياسەتچىلىك قىلغان. دالا لاگېرى ئەترىتىنى تەشكىللەش ۋە ئىدارە قىلىش، ژورنالىستلىق، ئاخبارات، تەھرىرلىك خىزمەتلىرىدە ۋە يېزىقچىلىق ئىشلىرىدا مۇتەخەسسىسلەشكەن ئەكرەم هەجازي،ئىجتىمائي ۋە سىياسىي هەرىكەتلەر هەققىدە تەتقىقات خىزمەتلىرى بىلەنمۇ شۇغۇللانماقتا ۋە هازىر ئىسلام دۇنياسىدىكى سەلەفىي جىهاد هەرىكىتى ئۈستىدە ئىزدىنىش ئېلىپ بارماقتا. 2005 ـ يىلىدىن ئېتىبارەن، پۈتۈن زېهنىي قۇۋۋىتىنى ئىلمىي تەتقىقات ۋە يېزىقچىلىققا، بولۇپمۇ ئىسلام دۇنياسى مەسىلىلىرى هەققىدە تەتقىقات ۋە يېزىقچىلىققا سەرپ قىلماقتا. جەمئىيەت، سىياسەت ۋە قانۇن ساهەلىرىدە ئېلىپ بارغان نۇرغۇن ئىلمىي تەتقىقات نەتىجىلىرى ئۇنىۋېرسىتېت ژورناللىرى، تەتقىقات مەركەزلىرى ژورناللىرى، خەلقئارا تەشكىلاتلار ژورناللىرى ۋە گېزىتلاردا نەشىر قىلىنغان. ئەكرەم هەجازي تېخى يېقىندىلا كۆۋەيتتە قۇرۇلغان «مۇسۇلمان زىيالىيلار مەجلىسى»نىڭمۇ ئەزاسى. ئەكرەم هەجازىنىڭ بەش پەرزەنتى بار.

البروفسير عالمجان عناية

عضو هيئة التدريس بجامعة إيجة معهد البحوث عن العالم التركي

من مواليد ١٩٦٢ بقرية تشاتقال ولاية طورفان في تركستان الشرقية

خريج جامعة الأمم المركزية كلية لغات الأقليات وآدابها قسم اللغة الأيغورية وآدابها الواقعة ببكين–الصين سنة ١٩٨٤. اشتغل في نشرة الأمم كمترجم ومصحح.منذ تخرجه الى غاية ١٩٨٩.

انتقل إلى تركيا سنة ١٩٨٩ وأكمل دراسة الماجستير في جامعة إيجة بمعهد العلوم الاجتماعية كلية اللغة التركية وآدابها قسم الفولكلور التركي حتى سنة ١٩٩٢ وحصل على لقب الدكتور سنة ١٩٩٥.

حصل على الجنسية التركية سنة ١٩٩٤.

منذ سنة ٢٠٠٧ لحد الآن يشتغل بروفسيرا بمعهد بحوث العالم لتركي في جامعة إيجة. متزوج وأب لطفلين.

پروف، در، ئالىمجان ئىنايەت

ئەگە ئۇنىۋېرسىتېتى تۈرك دۇنياسى تەتقىقاتى ئېنستىتۇتى لېكتورى

ئالىمجان ئىنايەت: 1962 ـ يىلى شەرقىي تۈركىستاننىڭ تۇرپان شەھىرى چاتقال يېزىسىدا دۇنياغا كەلگەن. 1984 ـ يىلى مەركىزى مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتى ئۇيغۇر تىل ـ ئەدەبىياتى فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، 1989 ـ يىلىغىچە بېيجىڭدىكى مىللەتلەر نەشرىياتىدا تەرجىمان ۋە تەھرىر بولۇپ ئىشلىگەن. 1989 ـ يىلى تۈركىيەگە كەلگەن ۋە 1992 ـ يىلى ئەگە ئۇنىۋېرسىتېتى ئىجتىمائىي پەنلەر ئېنستىتۇتى تۈرك تىل ۋە ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ تۈرك فولكلورى كەسپىدە ماگىستىرلىقنى پۈتتۈرگەن. 1995 ـ يىلى دوكتورلۇق تەھسىلىنى تاماملىغان. 1994 ـ يىل تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى گراژدانلىقىغا ئۆتكەن. ئالىمجان ئىنايەت 2007 ـ يىلىدىن بۇيان ئەگە ئۇنىۋېرسىتېتى تۈرك دۇنياسى تەتقىقاتى ئېنستىتۇتىدا پروففېسسور بولۇپ ئىشلىمەكتە، ئۇنىڭ ئىككى پەرزەنتى بار.

د. يانج جيآنلي

كاتب- باحث

ولد بمنطقة شاندونج بالصين تخرج من جامعة بكين وهو في العشرين من عمره. ارتقي في الحزب الشيوعي الصيني ولكن سرعان ما خيب ظنه بسبب الانحطاط في النظام الشيوعي فغادر الصين إلى أمريكا ليرتقي في مجال الرياضيات بجامعة باركلي كاليفورنيا.

سنة ١٩٨٩ رجع إلى بكين ليدعم نظراءه المتظاهرين لأجل الدمقراطية في ميدان تيانأنمن و شهد المذبحة من قبل دبابات صينية.

نجا من الاعتقال في آخر لحظة فسافر إلى أمريكا ودرس في مجال الدمقراطية. بعد أن تحصل على الدكتوراه بجامعة هارفارد في الاقتصاد السياسي عاد إلى بلاده شمال الصين ليدرس مظاهرات العمال التي تكبر يوما بعد يوم هناك ولكنه اعتقل بتهمة التجسس وسجن لمدة خمسة سنوات وأطلق سراحه ٢٠٠٧. متزوج وأب لطفلين.

دوكتور ياڭ جيەنلى

جۇڭگولۇق تەشەببۇسكارلار جەمئىيىتى رەئىسى

ياڭ جيەنلى: خىتاينىڭ شەندۇڭ ئۆلكىسىدە تۇغۇلغان ۋە 20 يېشىدا بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنى پۈتتۈرگەن. خىتاي كوممۇنىست پارتىيىسى ئىچىدىكى ئابرويى تېز ئۆسۈۋاتقان بىر پەيتتە، كوممۇنىست تۈزۈمىدىكى قاتماللىقلارنى كۆرۈپ يېتىپ، بەكمۇ ئەپسۇسلانغان ۋە خىتايدىن ئايرىلىپ، ئامېرىنىڭ كالىفورنىيە شتاتىدىكى بىرىكلىي ئۇنىۋېرسىتېتىدا ماتېماتىكا مۇتەخەسسىسى بولۇشقا قارار بەرگەن. 1989 ـ يىلى، 26 ياش ۋاقتىدا، تيەنئەنمېن مەيدانىدا دېمۇكراتىيە ئۈچۈن نامايىش قىلغان سەبداشلىرىغا ھەمنەپەس بولۇش ئۈچۈن بېيجىڭغا باردى ۋە خىتاينىڭ نامايىشچىلارنى تانكىلار بىلەن قىلغان قەتلىئامىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن. ئۆزى قولغا چۈشۈپ قېلىشتىن مىڭ تەستە قۇتۇلۇپ، ئامېرىكىغا قايتىپ كەتكەن. شۇندىن ئېتىبارەن، ئامېرىكىدا دېمۇكراتىيە ساھەسىدە ئىلىم تەھسىل قىلىشقا باشلىغان ۋە 2002 ـ يىلى خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتى سىياسىي ئىقتىساد فاكۇلتېتىنىڭ دوكتورلۇق سىنىپىنى پۈتتۈرگەن. شۇ يىلى خىتاينىڭ شىمالىدا ئۇلغايغان ئىشچى ھەرىكەتلىرىنى تەتقىق قىلىش ئۈچۈن خىتايغا بارغان ۋە جاسۇسلۇق تۆھمىتى بىلەن بەش يىل تۈرمىدە ياتقان. 2007 ـ يىلى تۈرمىدىن ئازاد بولۇپ چىققان. ياڭ جيەنلىنىڭ ئىككى پەرزەنتى بار.

ماجدة صلاح مخلوف

كلية الآداب جامعة عين شمس

وُلدت في مصر سنة ١٩٥٣. أكلمت تخصصها الأكاديمى العام عن الدراسات واللغة التركية أولا، وبعد ذلك تفرّغت للتخصص الدقيق في تاريخ الأتراك الحديث. حصلت على وظيفة معيد في قسم اللغات الشرقية وآدابها بكلية الأداب في جامعة عين شمس سنة ١٩٧٣. ثم حصلت على المدرسة المساعدة سنة ١٩٧٨ والمدرسة سنة ١٩٨٣ والأستاذة سنة ٢٠٠١ في نفس القسم بجامعة عين شمس. و تقوم بوظيفة رئيس قسم اللغات الشرقية وآدابها في كلية الآداب بجامعة عين شمس منذ سنة ٢٠٠٦ حتى اليوم.

ماجدة صلاح مخلوف لها أكثر من عشرين كتاباً منشورا ترجمتها ذاتها، ومنها؛ "تأثير فن المقامة العربية فى أدب الأتراك" (١٩٩١)، و" الحريم فى القصر العثمانى" (١٩٩٧)، و" رحلة أوليا جلبى إلى مصر والسودان والحبشة" (٢٠٠٦)، و" ذو الوشاح الأسود"(نجيب فاضل)، و" تحولات الفكر والسياسة فى التاريخ العثمانى"(أحمد جودت باشا)، و" اتجاهات الإصلاح والتجديد فى تركيا فى القرنين ١٩-٢٠"(٢٠٠٩). اشتركت في عدد من المؤتمرات الدولية والمحلية، إضافة إلى ذلك لديها عدد كبير من المقالات والدراسات في المواضيع المتنوعة.

ماجده سەلاھ ماخلۇف

ئەينۇششەمس ئۇنىۋېرسىتېتى

ماجده سەلاھ ماخلۇف: 1953 ـ يىلى مىسىردا تۇغۇلغان. دەسلەپ ئاكادېمىيەدىن ئوقۇش پۈتتۈرگەن ۋە تۈرك تىلىنى ئۆگەنگەن، ئاندىن يېقىنقى زامان تۈرك تارىخىدا ئىختىساسلاشقان. 1973 ـ يىلى ئەين شەمس ئۇنىۋېرسىتېتى ئەدەبىيات فاكۇلتېتى ئەدەبىيات ـ سەنئەت ۋە شەرق تىللىرى قىسمىدا تەتقىقات خىزمىتىگە ئورۇنلاشقان، 1978 ـ يىلى ئاتسېنىت ئوقۇتقۇچى بولۇپ تەيىنلەنگەن، 1983 ـ يىلى رەسمىي ئوقۇتقۇچىلىققا ئۆستۈرۈلگەن. 2001 ـ يىلى ئەين شەمس ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ شۇ فاكۇلتېتىدىن پروفېسسورلۇق ئۇنۋانى ئالغان. 2006 ـ يىلىدىن بۇيان ئەين شەمس ئۇنىۋېرسىتېتى ئەدەبىيات ـ سەنئەت فاكۇلتېتى شەرق تىللىرى بۆلۈمىنىڭ بۆلۈم باشلىقى ۋەزىپىسىنى ئۆتەپ كېلىۋاتىدۇ. ماجده سەلاھ مەخلۇفنىڭ 20 پارچىدىن ئارتۇق تەرجىمە ئەسىرى نەشىر قىلىنغان بولۇپ، 1991 ـ يىلى نەشىر قىلىنغان: «ئەرەب گۈزەل سەنئىتىنىڭ تۈرك ئەدەبىياتىغا كۆرسەتكەن تەسىرى»؛ 1997 ـ يىلى نەشىر قىلىنغان: «ئوسمانىيلار ساريىدىكى ھەرەم»؛ 2006 ـ يىلى نەشىر قىلىنغان «ئەۋلىيا چەلەبىنىڭ مىسىر، سۇدان ۋە ھەبەشىستانغا قىلغان ساياھىتى»؛ (نەجىپ پازىلنىڭ) «قارا رومال»؛ (ئەھمەد جەۋدەت پاشانىڭ) «ئوسمانىيلار تارىخىدىكى پىكىر ۋە سىياسەت ئۆزگىرىشى»؛ 2009 ـ يىلى نەشىر قىلىنغان «19 ـ ۋە 20 ـ ئەسىرلەردىكى تۈركىيە ئىسلاھات ۋە يېڭىلىق ھەرىكەتلىرى» قاتارلىق كىتابلار ئەنە شۇ تەرجىمە ئەسەرلەردىندۇر. نۇرغۇن قېتىم دۆلەتلىك ۋە خەلقئارالىق يىغىنلارغا قاتناشقان. ئۇنىڭ يەنە تۈرلۈك تېمىلاردا يازغان ماقالىلىرى ۋە تەتقىقات ئەسەرلىرى بار.

المحامية كولدن سونماز

مؤسسة الإغاثة الإنسانية وحقوق الإنسان وحرياته تركيا

وُلدت في محافظة «شتتينكايا» بمدينة سيواس سنة ١٩٦٩. بدأت دراسة الليسانس في قسم الحقوح بجامعة مرمرة سنة ١٩٨٥ بعدما أكلمت تعليمها الأبتدائية والمتوطسة في سيواس. اشتغلت في خدمات تجهيز البيانات بالقطاع الخاص وقامت بوظيفة المدير في عدة شركات خاصة بين سنة ١٩٩٦ و١٩٩٩. شاركت في اللجان المختلفة بـ«جمعية لحقوق الإنسان والتضامن للمظلومين» في فرعها باسطنبول في تلك السنوات. صارت مديرة في نفس الجمعية حتى سنة ٢٠٠٤ بعدما غادرت مهمة المحامية الفعلية. أخذت تشتغل فعليّا في «إهاها»(هيئة الإغاثة الإنسانية وحقوق الإنسان والحريات) سنة ٢٠٠٤. وشاركت في عدد من الدراسات القومية والدولية في موضوع حقوق الإنسان وأيضا نُشرت كتبها، إضافة الي كثير من التقارير والمقالات في نفس الموضوع. قدّمت الخدمات متطوعةً في مجال قانون الجمعيات في المنظمات غير الحكومية المتنوعة. تظلّ حالياً وظيفتها نائبة رئيس لـ«جمعية لحقوق الإنسانية والتضامن للمظلومين» وعضوة هيئة الإدارة لـ«إهاها».

ئادۆۆكات، گۆلدەن سۆنمەز

İHH ئینسانیي یاردەم ۆەخپیسی رەهبەرلیك هەیئەتی ئەزاسی

گۆلدەن سۆنمەز: 1969 ـ یەلی سۆاس ۆیلایەتیگە قاراشلیق چەتینکایا بازیریدا دۆنیاغا کەلگەن. باشلانغۆچ ۆە ئوتتۆرا مەکتەپلەرنی ئۆز یۆرتیدا ئوقۆپ، 1985 ـ یەلی مارمارا ئۆنیۆبرسیتیتی قانۆن فاکۆلتیتیغا ئوقۆشقا کیرگەن. 1989 ـ 1995 ـ یەللار ئارەسیدا خۆسۆسي کەسپلەرنیك مۆلازیمەت ساهەلیریدە خیزمەت قیلغان ۆە هەر خیل شیرکەتلەردە مۆدیر بولۆپ ئیشلیگەن. یەنە شۆ یەللیری ئینسان هەقلیری ۆە مەزلۆملار ئۆچۆن هەمکارلیشش جەمئییەتی (مەزلۆملار جەمئییەتی) ئیستانبۆل شۆبەسینیك هەرخیل بۆلۆملیریدە ۆەزیپە ئۆتیگەن. 1999 ـ یەلی ئادۆۆکاتلیقنی تاشلاپ، 2004 ـ یەلیغچە جەمئییەت رەهبەرلیك هەیئەتیدە خیزمەت ئیشلیدی. گۆلدەن سۆنمەز 2004 ـ یەلیدن ئېتیبارەن İHH ئینسانیي یاردەم ۆەخپیسدە ئاکتیپ پائالییەت ئېلیپ بېرىشقا باشلیدی. ئینسان هەقلیری توغریسیدا دۆلەت ئیچی ۆە سیرتیدا نۆرغۆن پائالییەتکە قاتناشقان گۆلدەن سۆنمەز، مۆشۆ ساهەدە کیتاب ۆە ماقالیلار ئېلان قیلدی. ئۆنیگدین سیرت، هەر خیل جەمئییەت ـ تەشکیلاتلارغا قانۆنیي جەهەتتین یاردەم قولینی سۆندی. گۆلدەن سۆنمەز هازیرمۆ مەزلۆملار جەمئییەتیدە مۆئاۆین باشلیق، İHH ئینسانیي یاردەم ۆەخپیسی رەهبەرلیك هەیئەت ئەزاسی بولۆپ خیزمەت قیلیۆاتیدۆ.

د.عطاء الله شاهيار

باحث تركيا

ولد بولاية شايار في تركستان الشرقية سنة ١٩٦٦. درس الإبتدائية والمتوسطة والثانوية والليسانس هناك. أكمل الماجستير في جامعة مرمرة كلية العلوم الاجتماعية قسم علم الحديث سنة ٢٠٠٢ تحصل على الدكتوراه في نفس الجامعة والتخصص. مقيم بإسطنبول منذ عام ١٩٩٥. متزوج وأب لطفلين.

در. ئاتائۇللاھ شاھىار

تەتقىقاتچى

ئاتائۇللاھ شاھىار: 1966 ـ يىلى شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئاقسۇ ۋىلايىتى شا(ھ)يار ناھىيىسىدە تۇغۇلغان بولۇپ، باشلانغۇچ، ئوتتۇرا ۋە ئالىي مەكتەپ تەھسىلىنى شەرقىي تۈركىستاندا تۈگەتكەن. 1995 ـ يىلى تۈركىيەگە كەلگەن ۋە 1998 ـ يىلى مارمارا ئۇنىۋېرسىتېتى ئىجتىمائىي پەنلەر فاكۇلتېتىنىڭ ھەدىسشۇناسلىق كەسپىدىن ئاسپىرانلىقنى؛ 2002 ـ يىلى يەنە شۇ كەسپتىن دوكتورلۇقنى پۈتتۈرگەن. ئاتائۇللاھ شاھىارنىڭ ئىككى پەرزەنتى بار.

سيراج الدين عزيزي شمس الدين

مذيع ومترجم بإذاعة جدة القسم التركستاني المملكة العربية السعودية

وُلد في تركستان الشرقية سنة ١٩٦٥. أكمل تعليم الإبتدائية والثانوية العامة هناك. تحصل على شهادة بكالوريوس(الليسانس) في كلية اللغة العربية من الجامعة الإسلامية العالمية في اسلام آباد – باكستان، ثم أخذ يشتغل مذيعا متعاونا لمدة ١٦عاما بإذاعة المملكة العربية السعودية في القسم التركستاني ومازال على رأس العمل.

نُشرت له عشرات المقالات باللغة العربية في المجلات العربية عن أوضاع المسلمين في تركستان الشرقية، وإضافة إلى ذلك لديه عدة تراجم في المواضيع المتنوعة. يجيد خمس لغات حاليا وهي؛ العربية، والأويغورية، والإنجليزية، والأورد، والتركية. وهو متزوج ولديه أربعة أولاد.

سراجددىن ئەزىزى

جىددە رادىئوسى ئۇيغۇرچە بۆلۈمى

سراجددىن ئەزىزى: 1965 ـ يىلى شەرقىي تۈركىستاندا دۇنياغا كەلگەن. باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپنى ئۆز يۇرتىدا تاماملىغاندىن كېيىن، پاكىستاننىڭ ئىسلامئاباد شەھىرىدىكى خەلقئارا ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتى ئەرەب تىلى فاكۇلتېتىدە باكلاۋۇرلۇق ئوقۇغان. ئوقۇش پۈتتۈرۈپ، سەئۇدى ئەرەبىستان رادىئوسىنىڭ تۈركىستان بۆلۈمىدە رىياسەتچى ۋە تەرجىمان بولۇپ ئىشلەشكە باشلىغان ۋە 16 يىلدىن بېرى مۇشۇ خىزمەتنى داۋاملاشتۇرماقتا. سراجددىن ئەزىزى ھەر تۈرلۈك كىتاب تەرجىمە قىلغاندىن سىرت، ئەرەب ژورناللىرىدا شەرقىي تۈركىستاندىكى مۇسۇلمانلارنىڭ ئەھۋالىغا مۇناسىۋەتلىك تەرجىمە ماقالىلار ئېلان قىلغان. سراجددىن ئەزىزى ئۇيغۇرچە، ئەرەبچە، ئىنگلىزچە ۋە ئوردۇچىنى پىششىق بىلىدۇ. سراجددىن ئەزىزىنىڭ تۆت پەرزەنتى بار.

سيت توم ترك

نائب رئيس المؤتمر الأغورية العالمي

وُلد في كابول عاصمة أفغانستان سنة ١٩٦٤.هاجرت أسرته من أفغانستان إلى تركستان الشرقية سنة ١٩٤٩ نتيجة الاضطهاد وسياسة الاستيعاب التي نُفِّذت بعد احتلال الصين لها. اسكن ٣٥٠تركستانيا شرقيا تركيا و كان بينهم اسرة سيت، اسكنوا بواسطة مفوضية الامم المتحدة لشؤون اللاجئين ، مع قرار مجلس الوزراء لجمهورية تركيا سنة ١٩٦٥. أكمل حياته التعليمية في قيساري. هو أحد الأعضاء المؤسسين "لجمعية تركستان الشرقية للثقافة والتضامن" التي أُسست في قيساري سنة ١٩٨٩ و أيضا من المؤسسين "لإجتماع تركستان الشرقي الوطني" الذي أسس في اسطنبول سنة ١٩٩٢.

أُنتِخِب رئيسا في "جمعية تركستان الشرقية للثقافة والتضامن" سنة ٢٠٠٢. كذلك أُنتِخِب مسؤولا في تركيا أثناء تأسيس "المؤتمر الأغوري العالمي" الذي يحتوي ٢٦ منظمة من ١٨ دولة. هو أخذ دورا في تأسيس لجمعية تركستان الشرقية للتعليم والتضامن في اسطنبول سنة ٢٠٠٥.

قام بوظيفة الرئيس المؤسس في "جمعية تركيا وفنلندا للثقافة والصداقة" التي أسست في تركيا سنة ٢٠٠٦. انتخب نائبا لرئيس "المؤتمر الأغورية العالمي" سنة ٢٠٠٦.

هو متزوج ولديه خمسة أولاد.

سىيىت تۇمىتۇرك

دۇنيا ئۇيغۇر قۇرۇلتىيى مۇئاۋىن رەئىسى

سىيىت تۇمىتۇرك: 1964 ـ يىلى ئافغانىستاننىڭ پايتەختى كابۇلدا تۇغۇلغان. ئۇنىڭ ئائىلىسى 1949 ـ يىلى خىتاي ئىشغالىيىتىدىن كېيىن يولغا قويۇلغان ئاسىملاتسىيە سىياستى ۋە زۇلۇم سەۋەبىدىن، 1961 ـ يىلى شەرقىي تۈركىستاندىن ئافغانىستانغا كۆچۈپ كەتكەن. 1965 ـ يىلى ب د ت سىياسىي پاناھلىق تىلىگۈچىلەر ئالىي كومىتېتىنىڭ ۋاستىسى ۋە تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى مېنىستىرلار كومىتېتىنىڭ قارارى بىلەن شەرقىي تۈركىستانلىق 350 ئائىلىگە قوشۇلۇپ تۈركىيەگە كۆچۈپ كەلگەن ۋە قەيسەرى ۋىلايىتىگە ئورۇنلاشقان. سىيىت تۇمىتۇرك ئىلىم تەھسىلىنى قەيسەردە پۈتتۈرگەن. ئۇ 1989 ـ يىلى قەيسەردە قۇرۇلغان «شەرقىي تۈركىستان مەدەنىيەت ۋە ھەمكارلىق جەمئىيىتى»، شۇنداقلا 1992 ـ يىلى ئىستانبۇلدا قۇرۇلغان «شەرقىي تۈركىستان مىللىي قۇرۇلتىيى»نىڭ قۇرغۇچى ئەزاسى بولۇپ، 2002 ـ يىلى «شەرقىي تۈركىستان مەدەنىيەت ۋە ھەمكارلىق جەمئىيىتى»نىڭ رەئىسلىكىگە سايلانغان. ئۇندىن باشقا، 2002 ـ يىلى 18 دۆلەتتىكى 26 تەشكىلاتنىڭ بىرلىشىشىدىن قۇرۇلغان ۋە شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىدە ئەڭ نوپۇزلۇق ئورگان ھېسابلىنىدىغان «دۇنيا ئۇيغۇر قۇرۇلتىيى»نىڭ تۈركىيەدىكى مەسئۇل ۋەكىلى بولۇپ تاللانغان. ئۇ يەنە 2005 ـ يىلى ئىستانبۇلدا قۇرۇلغان «شەرقىي تۈركىستان مائارىپ ۋە ھەمكارلىق جەمئىيىتى»نىڭ قۇرغۇچىلىرى قاتارىدىن ئورۇن ئالغاندىن سىرت، 2006 ـ يىلى تۈركىيەدە قۇرۇلغان «تۈركىيە ـ فىنلاندىيە مەدەنىيەت ۋە دوستلۇق جەمئىيىتى»نىڭ باش قۇرغۇچىسى بولغان، 2006 ـ يىلى «دۇنيا ئۇيغۇر قۇرۇلتىيى»نىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىكىگە سايلانغان. سىيىت تۇمىتۇرك ھازىرمۇ دۆلەت ئورگىنىدا خىزمەت قىلماقتا. ئۇنىڭ بەش پەرزەنتى بار.

أحمد فاروق أونصال

رئيس مظلومدار تركيا

من مواليد ١٩٦٣ بديار بكير متحصل على ليسانس هندسة ميكانيكية بجامعة إسطنبول التقنية كلية الهندسة بصقريا . إضافة إلى اشتغاله بمهنته اشتغل بمؤسسات ناشطة في مجال حقوق الإنسان ووردت له مقالات ودراسات كثيرة في مجلات وجرائد مختلفة.

انتخب عن حزب العدالة والتنمية نائبا لمدينة آدييامان في انتخابات ٢٠٠٢. اشتغل ناطقا رسميا ونائبا للرئيس في لجنة استعراض حقوق الإنسان بمجلس النواب كما مثّل تركيا في برلمان حلف شمال الأطلسي. اشتغل عضوا للجنة الإدارة بمؤسسة الإغاثة الإنسانية وحقوق الإنسان وحرياته. حاليا يشتغل رئيسا لمظلومدار وينشط في مختلف أنحاء العالم بمجالات الإغاثة الإنسانية وحقوق الإنسان.

ئەھمەد فارۇق ئۇنسال

مەزلۇملار جەمئىيىتى باش رەئىسى

ئەھمەد فارۇق ئۇنسال: 1963 ـ يىلى تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى دىياربا‌كىر ۋىلايىتىدە تۇغۇلغان. 1985 ـ يىلى ئىستانبۇل تېخنىكا ئۇنىۋېرسىتېتى ساكاريا ئېنژىنېرلىق فاكۇلتېتىنىڭ ماشىنا ئېنژىنېرلىقى سىنىپىنى پۈتتۈرگەن بولۇپ، ئۆز كەسپىنى داۋاملاشتۇرۇش بىلەن بىرگە، ئىنسان ھەقلىرى پائالىيىتى ئېلىپ بېرىۋاتقان ئورگان ـ جەمئىيەتلەردىمۇۋەزىپەئۆتىمەكتە.ئۇنىڭ سىياسىي ۋەئىنسانلارھەقلىرى تېمىسىدىكى ئىلمىي ۋە تەتقىقات ماقالىلىرى ھەرخىل گېزىت ۋە ژورنالىلاردا ئېلان قىلىنغان. 2002 ـ يىلى ئۆتكۈزۈلگەن ئومۇمىي سايلامدا ئادالەت ۋە تەرەققىيات پارتىيىسىنىڭ ئادىيامان خەلق ۋەكىلى بولۇپ سايلانغان ۋە تۈركىيە بۇيۇك مىللەت مەجلىسى ئىنسان ھەقلىرى تەكشۈرۈش كومىسسىيونىدا بايانا‌تچى ۋە مۇئاۋىن باشلىقى ۋەزىپىسى ئۆتىگەن. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، شىمالىي ئاتلانتىك ئەھدى تەشكىلاتى (NATO) پارلامېنتىدا تۈركىيەگە ۋاكالىتەن خىزمەت قىلغان. İHH ئىنسانىي يارده‌م ۋەخپىسىدە رەھبەرلىك كومىتېتى ئەزاسى بولۇپ ئىشلىگەن. ھازىر مەزلۇملار جەمئىيىتىنىڭ باش رەئىسلىك ۋەزىپىسىنى ئۆتىمەكتە. ئۇندىن باشقا، دۇنيانىڭ نۇرغۇنلىغان جايلىرىدا ھەم ئىنسانىي يارده‌م ھەمدە ئىنسان ھەقلىرى پائالىيىتى ئېلىپ بارماقتا.

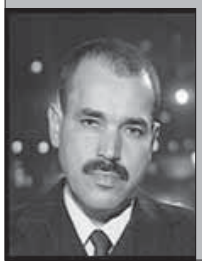

عز الدين أحمد الوردانى فرج

باحث المملكة العربية السعودية

تخرج في قسم العلم النفسي من جامعة الزقازيق سنة ١٩٨٥. وتحصل أولا على دبلوم معهد الدراسات الإسلامية سنة ١٩٨٩ ، ثم دبلوم الدراسات الآسيوية عام ١٩٩٨. أكمل دراسة الماجستر التي كان عنوانها " تطور قضية تركستان الشرقية فى الفترة ١٧٦٠ – ١٩٤٩" في الدراسات الآسيوية عام ٢٠٠٢، وبعد ذلك تحصل على شهادة دكتوراه الفلسفة بعنوان " تركستان الشرقية تحت الحكم الشيوعى الصينى فى الفترة ١٩٤٩ – ٢٠٠٢" فى الدراسات والبحوث الآسيوية سنة ٢٠٠٧.

ئىززۇددىن ئەھمەد ئەلۋەردانى فەرەج

تەتقىقاتچى

ئىززۇددىن ئەھمەد ئەلۋەردانى فەرەج: 1985 ـ يىلى زەقازىق ئۇنىۋېرسىتېتى پسىخولوگىيە بۆلۈمىنى پۈتتۈرگەن. 1989 ـ يىلى ئىسلام تەتقىقات ئېنىستىتۇتىنىڭ دېپلومىنى، 1998 ـ يىلى ئاسىيا ئىشلىرى تەتقىقاتى بۆلۈمىنىڭ دېپلومىنى ئالغان. 2002 ـ يىلى ئاسىيا ئىشلىرى تەتقىقات بۆلۈمىدە ئوقۇپ، «1760 ـ 1949 يىللىرى ئارىسىدىكى شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنىڭ تەدرىجىي تەرەققىياتى» ماۋزۇلۇق دېسىرتاتسىيە ماقالىسى بىلەن ئاسپىرانتلىقنى، 2007 ـ يىلى يەنە شۇ بۆلۈمنى پۈتتۈرۈپ: «خىتاي كوممۇنىستىك ھاكىمىيىتى ئاستىدىكى شەرقىي تۈركىستان (1949 ـ 2002 ـ يىللار)» ماۋزۇلۇق دېسىرتاتسىيە ماقالىسى بىلەن پەلىسەپە دوكتورلۇقىنى ئالغان.

أستاذ علاء الدين يلتشينكيا

رئيس كلية العلاقات الدولية في جامعة سكاريا

ولد في عام ١٩٦١م. أكمل التعليم الجامعية في قسم الإدارة العامة بجامعة اسطنبول و حصل على الماجستر في الجامعة التي تخرّج فيها وحصل على شهادة ا الدكتوراه بالرسالة عن "الحركة الوحدة الإسلامية- تركستان في ضوء الاستعمار ١٩٨٧-١٩٢٢" في نفس الجامعة. كذلك قد قام بنشاطات الدكتوراه في قسم دراسات شرق الأوسط بجامعة نيويورك بأمريكا. قام بوظيفة خبير للأرشيف في المديرية العامة الوزارية للأرشيف الحكومي في عام ١٩٨٧-١٩٩٦م. وقام بوظيفة مساعد الأستاذ المشارك ثم الأستاذ المشارك في قسم العلاقات الدولية بجامعة ساكريا. وحينما يقوم بوظيفة الأستاذ في نفس الجامعة يقوم بوظيفة رئاسة الكلية منذ العام ٢٠٠٧م. في نفس الجامعة.قد تخصّص في مجال السياسة الخارجية والسياسة الخارجية الإقليمية والقانون الدولي والعلاقات الدولية ومازال يدرّس في هذه المجالات بقسمه في الجامعة. أستاذ يلتشينكيا لديه أكثر من عشرة كتب والمقالات في المجال العلمي المتنوع ومعظمها في مجال العلاقات الدولية، كذلك قدّم عدد كبير من البحوث في الندوة العلمية.

پروفىسسور دوكتور ئالائددىن يالچىنكايا

ساكاريا ئۇنىۋېرسىتېتى خەلقئارا مۇناسىۋەتلەر فاكۇلتېتى مۇدىرى

پروفىسسور دوكتور ئالائددىن يالچىنكايا: 1961 ـ يىلى تۇغۇلغان. ئىستانبۇل ئۇنىۋېرسىتېتى ئاممىۋى رەھبەرلىك فاكۇلتېتىدا ئوقۇغان. يەنە شۇ مەكتەپتە ماگىستىرلىق ۋە دوكتورلۇقنى پۈتتۈرۈپ: «پانئىسلامىزم ـ مۇستەملىكە كۆلەڭگىسىدە تۈركىستان، 1856 ـ 1922» دېگەن تېمىدىكى دىسسىرتاتسىيە ماقالىسىنى ياقلىغان. ئۇنىڭدىن سىرت، ئامېرىكا نيۇيورك ئۇنىۋېرسىتېتى ئوتتۇرا شەرق تەتقىقات فاكۇلتېتىدا دوكتورلۇق ئىلمىي تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانغان. 1987 ـ 1996 ـ يىللىرى، تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى باش مېنىستىرلىقى دۆلەت ئارخىپى باش مۇدىرلىقىدا ئارخىپ مۇتەخەسسىسى بولۇپ ئىشلىگەن. ساكاريا ئۇنىۋېرسىتېتى خەلقئارا مۇناسىۋەت فاكۇلتېتىدا مۇئاۋىن دوتسېنت ۋە دوتسېنتلىق ۋەزىپىسى ئۆتىگەندىن كېيىن، 2007 ـ يىلدىن بېرى يەنە شۇ مەكتەپتە پروفىسسور ۋە فاكۇلتېت مۇدىرى بولۇپ ئىشلەپ كەلمەكتە. تاشقى سىياسەت، رايونلۇق تاشقى سىياسەت، خەلقئارالىق قانۇن ۋە خەلقئارا مۇناسىۋەت قاتارلىق پەنلەردە ئىختىساسلاشقان بولۇپ، بۇ پەنلەردىن دەرس ئۆتمەكتە. ئالائددىن يالچىنكايانىڭ خەلقئارالىق مۇناسىۋەت ۋە باشقا ساھەلەرگە مۇناسىۋەتلىك ئوندىن ئارتۇق كىتابى نەشر قىلىنغاندىن سىرت، ھەرخىل ئىلمىي ژورناللاردا ماقالىلىرى ئېلان قىلىنغان. ئۇندىن باشقا، دۆلەت ئىچى ۋە چەتئەللەردە ئۆتكۈزۈلگەن نۇرغۇنلىغان ئىلمىي يىغىنلاردا لېكسىيە سۆزلىگەن.

هۆر شەرقىي تۈركىستان سۆھبەت يىغىنى

ندوة تركستان الشرقية الحرة

İHH İNSANİ YARDIM VAKFI
THE FOUNDATION FOR HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS AND HUMANITARIAN RELIEF

05 İLMİ TOPLANTILAR SERİSİ